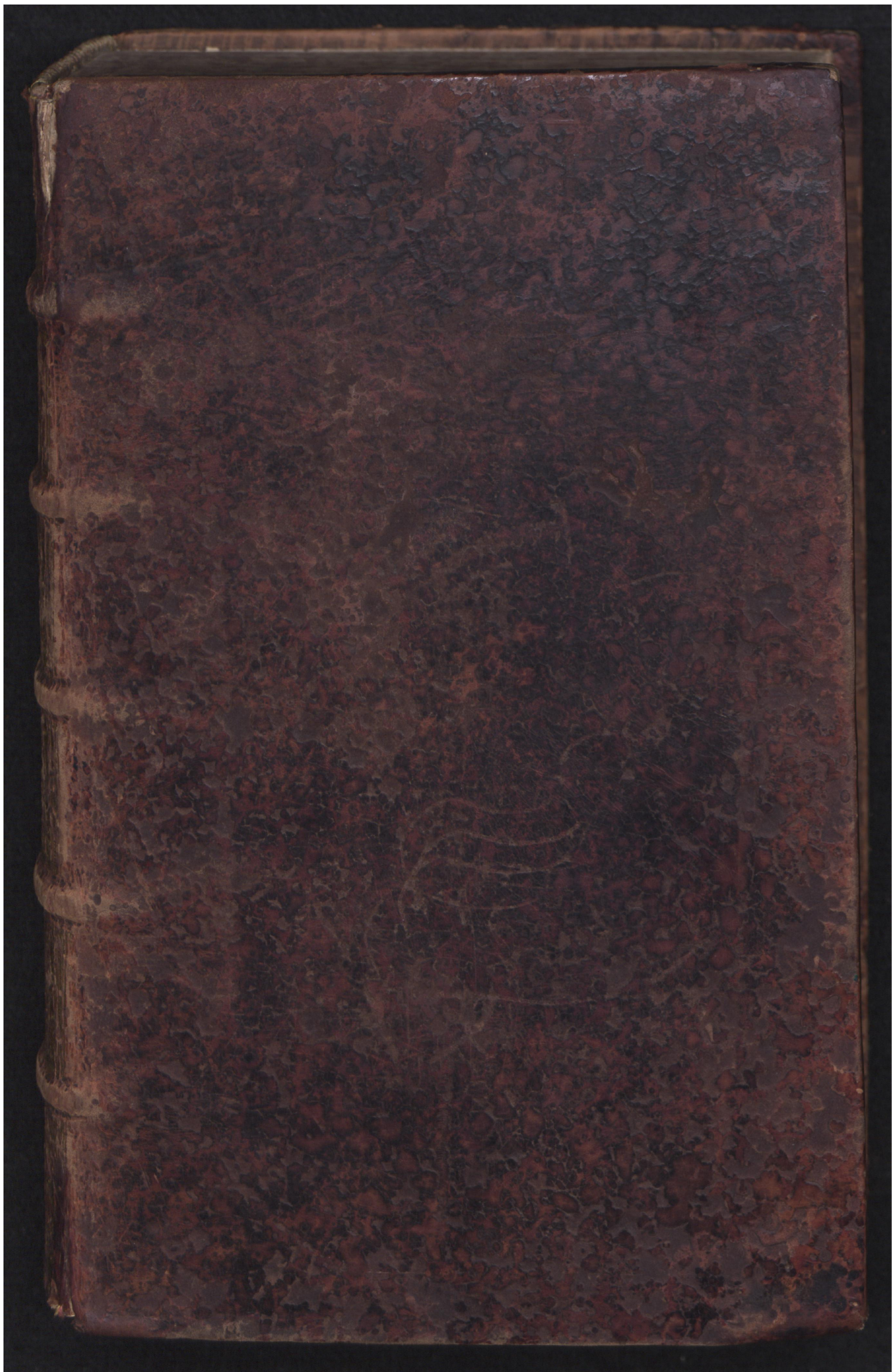
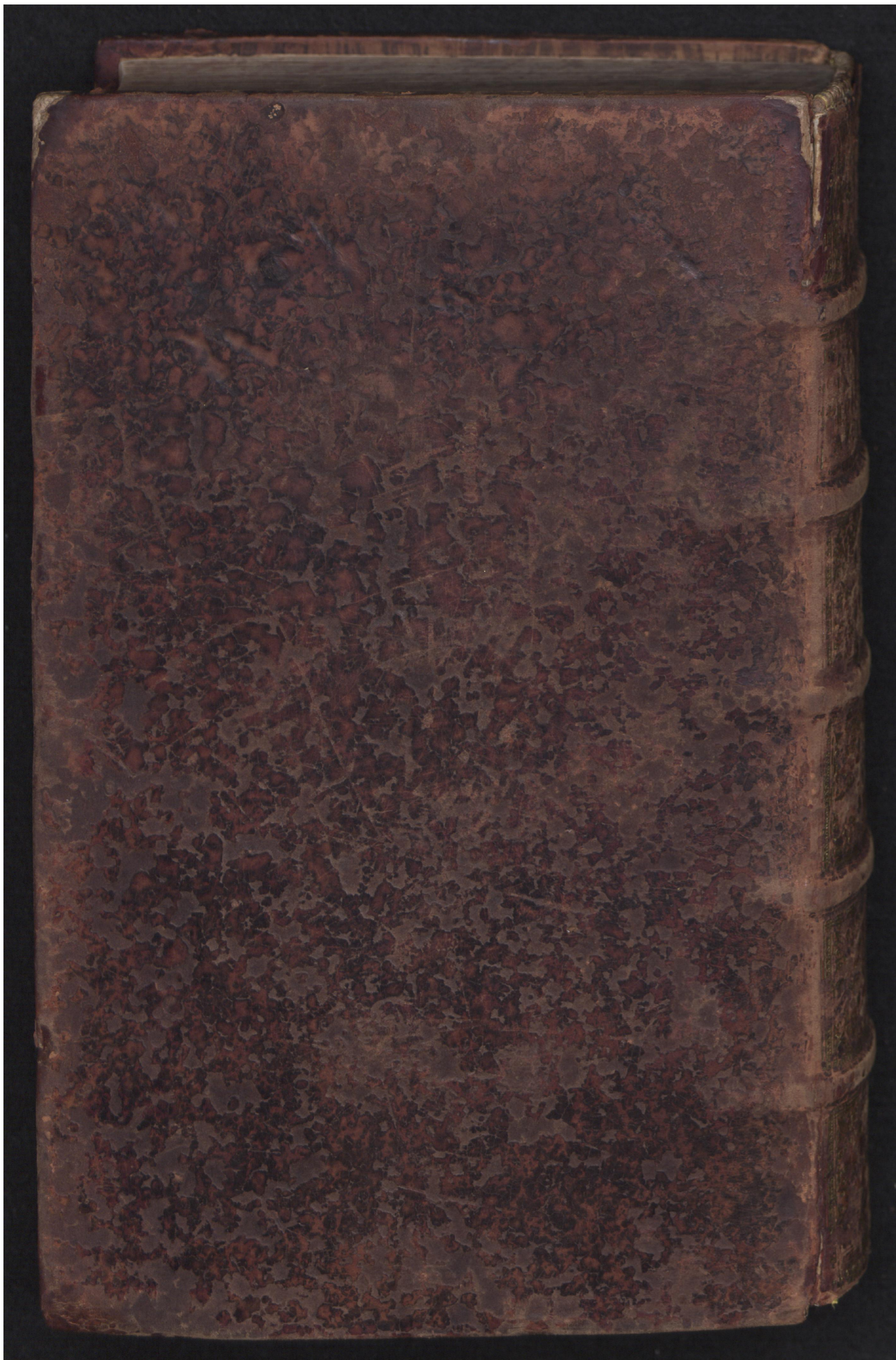
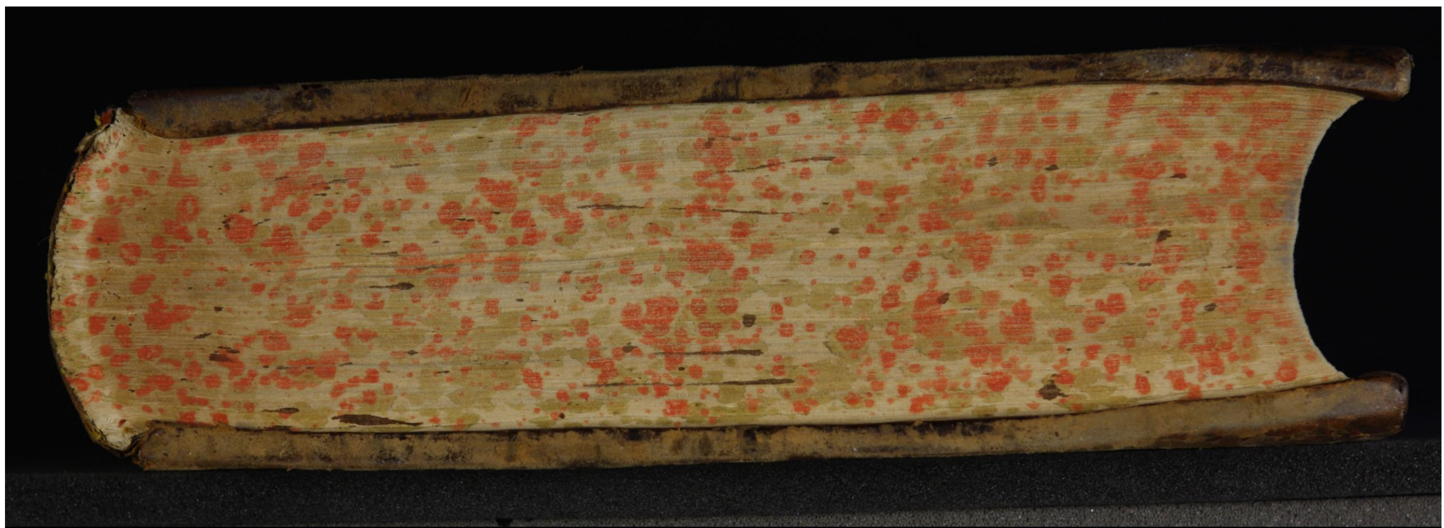

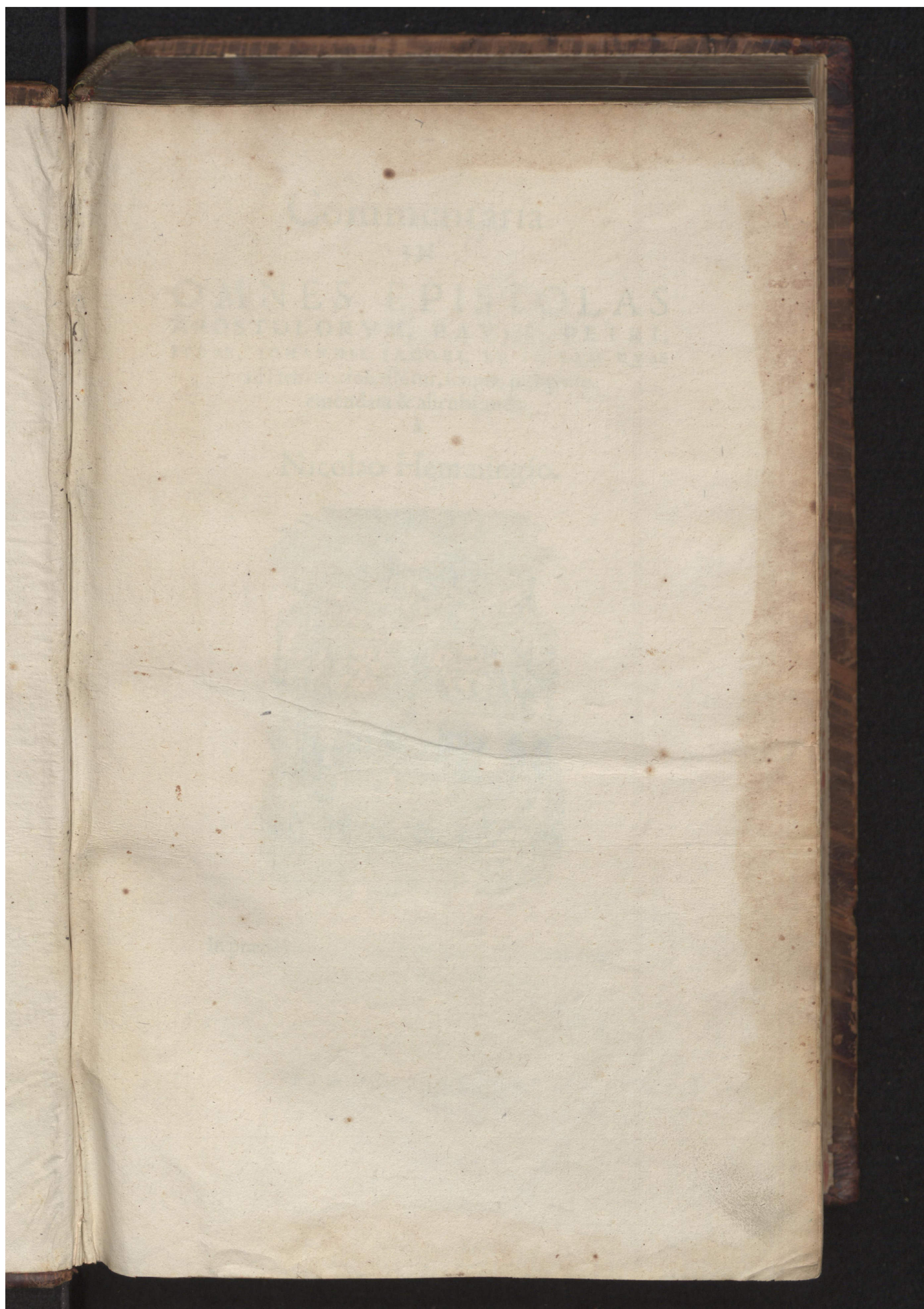

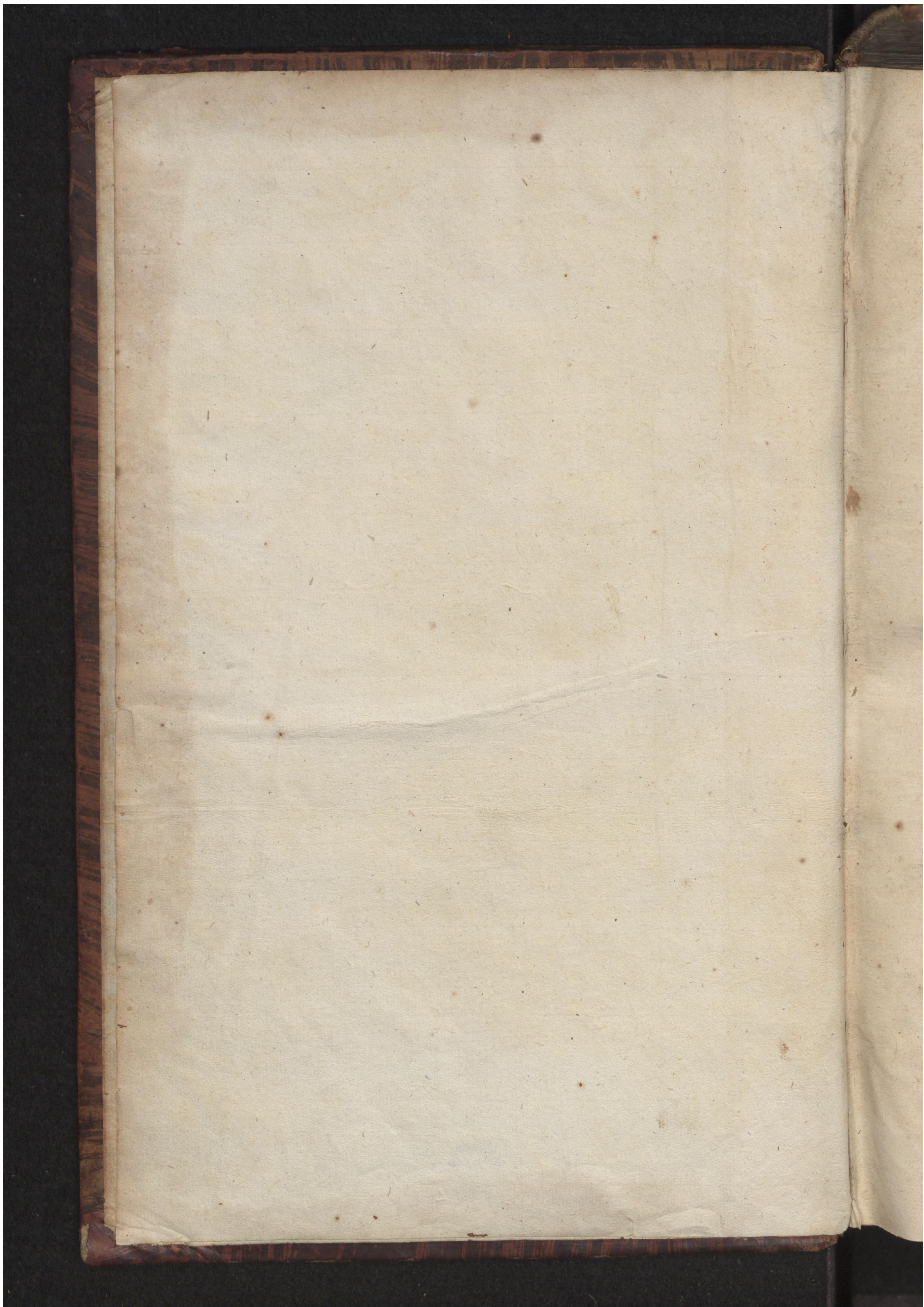

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Royal Library, Copenhagen.
LN 800 2° copy 1

1,– 259

Commentaria
IN
OMNES EPISTOLAS
APOSTOLORVM, PAVLI, PETRI, IVDAE, IOHANNIS, IACOBI, ET IN EAM QVAE ad Hebræos inſcribitur, ſcripta, recognita, emendata & alicubi aucta

à

Nicolao Hemmingio.

In præfatione ſumma doctrina Eccleſiarum Danicarum breuiſſime indicatur.

LIPSIAE

CVM PRIVILEGIO.

SERENISSIMO, IL-
LVSTRISSIMO AC POTENTIS-
SIMO PRINCIPI ET DOMINO

D. FRIDERICO EIVS

NOMINIS SECVNDO, DANIAE,
NORVEGIAE, SLAVORVM ET GOTTORVM REGI,
Duci Slesuigæ, Holsatiæ, Stormariæ, & Ditmarsiæ,
Comiti Oldenburgensi & Delmenhorstensi,
&c. Domino suo clementis-
10 simo.

VM regius Propheta Dauid, Serenissime Rex, de Ecclesia Dei (cuius ipse ciuis erat) ita canit: Propter domum Domini Dei nostri, quæram bona tibi, significat piorum Regum & Principum (qui potentia, autoritate & opibus valent) studia omnia consiliaq; eò referēda esse, vt gloriam Dei propagare, ac domo Domini, hoc est, Ecclesiæ Dei bona quærere & prodesse studeant. Nam cum homines ideo primum creati sint, & postea redemti, vt sint templum Dei, & in humana societate Deum celebrent, par est profecto, vt illi qui in humana societate inter alios in eminentiori loco constituti sunt, Rectores & Gubernatores, studio promouendæ gloriæ Dei, fouendæ & ornandæ Ecclesiæ singulari teneantur. Est siquidem hic præcipuus finis omnis eminentiæ in mundo, vt sicut dignitatis gradu similitudinem quandam Dei referunt Principes, ita similitudinis huius cogitatione accendantur ad reparandam & poliēdam in humana societate viuam Dei imaginem, quæ in iusticia & sanctimonia vera posita est. Hunc finem politici magistratus Paulus agnoscit, cum iubeat fieri preces pro Regibus & alijs in eminentia constitutis. ita enim ait: Adhortor ante omnia, vt fiant deprecationes, orationes, postulationes & gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro Regibus & omnibus in eminentia constitutis, vt

tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & grauitate. Hic Paulus fines plures politici magiſtratus facit, inter quos ſummus eſt pietatis propagatio & conſeruatio, cui reliqui deſtinantur. Nam & tranquilla vita, videlicet cum ab externis hoſtibus non turbatur humana ſocietas, & quieta, cum ſinguli ſua officia fideliter in communem vtilitatem ſine πολυπραγμοσύνης vicio faciunt, & grauitas morum, ſeu honeſtas pietati alendæ & fouendæ ancillantur: quæ pietas vt propoſitam habet gloriam Dei: ita omnia ſua ſtudia & conſilia refert ad eandem propagandam & illu- 10 ſtrandam inter homines. Verum cum legimus multos Reges olim abieciſſe, & audimus hodie non parum multos abijcere curam Eccleſiæ, tanquam ad ſe minime pertinentem, non ſunt piorum Principum animi prauis gubernatorum exemplis, quæ ſunt (proh dolor) pene infinita perturbandi, ſed hæc ordine cogitent pij Principes. Primum, quod Deus ſæpe permittat impios regnare vt graſſantia hominum peccata tyrannide & impietate gubernatorum puniat, non vt ſubditos prorſus abijciat, ſed vt ſuo iuſto iudicio miſericordiæ locum paret, hoc eſt, vt homi- 20 nes caſtigati quaſi virga Dei ad gratiam ipſius in vera pœnitentia confugiant. Secundò cogitent furores diabolorum incitantium Principes ad multa ſcelera quibus deformatur Eccleſia. Nouerunt enim ſubditos gubernatorum exemplis inuitari ad peccandum, vt & Poëta ait: Regis ad exemplum totus componitur orbis. Tales ergo pleriq; ſunt ſubditi qualis eſt qui illis præeſt. Tertiò, cogitent hanc confuſionem admonitionem eſſe de duabus rebus, videlicet de confuſo ordine à Principe creaturarum homine, qui per peccatum ſuum omnem ἀταξίαν & confuſionem in mun- 30 dum inuexit, & de pœnis æternis quæ præſentem confuſionem excipient in omnibus ijs, qui per veram pœnitentiam ad Deum non conuertuntur. Quartò, cogitent multo laudabilius eſſe paucos pios imitari, quam multos malos, vnũ Theodoſium quam multos Nerones. Procul proinde abſit à piorum Principum animis tyrannica illa vox, quæ Atreo tribuitur, vt eſt apud Senecam: Sanctitas, pietas, fides priuata

uata

uata bona sunt, qua iuuat eant Reges. Non enim sanctitas, pietas, fides, priuata tantum bona sunt, sed sunt communia omnibus pijs, vt veræ notæ filiorum Dei, quibus à mancipijs Satanæ (quæ reseruantur æternis pœnis) distinguuntur.

Dauid, Ezechias, Iosias non proposuêre sibi imitandos Reges impios, quales tunc temporis omnes fuerunt in orbe terrarum, adeo vt Poëta diceret: Regia res scelus est, Quare? quia Deum magistrum, quàm diabolum maluerunt. Fridericus & Iohannes Fridericus duces Saxoniæ non secuti sunt exempla plerorumq; Principum eorumq; potentissimorum, qui adorabant Babylonicam meretricem, sed Deum ducem secuti sunt, ac ipsius gloriam vanitati huius mundi sapienter præposuerunt, nec reuocati à pio cursu sunt vanissimis prophanorum hominum argumentis, inter quæ hæc sunt præcipua: Turpe est discedere à maiorum institutis: Pulcrum & laudabile est paternis vestigijs insistere: Inconstantium hominum est à recepta & multos annos approbata religione desciscere, & nouam religionem quam patres eorum ignorauerunt amplecti: Inciuile & crudele est, ordinem bene constitutum perturbare, præsertim cum omnes mutationes sint mortiferæ, &c. Quid ergo fecerunt? in mentem reuocarunt dictum Dauidis: Lucerna pedibus meis verbum tuum: & dictum Christi: Oues meæ vocem meam audiunt: & præmonitionem Danielis de Mahometico & Antichristiano regno: ex quo factum est, quod potius voluerint se adiungere paucis bonis quam multis malis. Potius Deo adhærere fide, ac in eum spem ponere, quam multis principibus impijs se adiungere in quibus non est salus. Fateor quidem, turpe esse à maiorum institutis discedere, modo pia, honesta & laudabilia fuerint. Nam si sint impia turpia & scelerata, impium, turpe & sceleratum est, in illis consenescere propter maiorum autoritatem. Vestigijs paternis insistendum puto, modo in pietatis & honestatis studio figantur, secus si in perniciem tendunt, & in interitum certum. Non est inconstantiæ ascribendum, si quis à religione veteri modo vitiosa fuerit

fuerit desciscat, qualis est Antichristi. Neque noua religio iudicanda est, quæ ad multos annos oppressa delituit, & postea rursus bonitate Dei emersit abstersis sordibus pontificijs. Inciuile & crudele est, ordinem constitutum perturbare, modo iste ordo non fuerit potius confusio longa consuetudine firmata, quàm verus & legitimus ordo. Neque verum est oratoris dictum: Omnes mutationes sunt mortiferæ. Nam mutatio ab errore ad veritatem, ab impietate ad pietatem, à Satana ad Deum, ab interitu ad vitam, salutaris est. Hæc ergo cum vanitatis & cœcæ rationis sint argumenta merito contemnit fides, quæ non sensuum aut rationis tenebras, sed lumen verbi Dei sequendam ducit. Horum sanctorum Regum & Principum exemplum secutus est (vt de domesticis dicamus) D. Fridericus Rex Daniæ eius nominis Primus, auus tuus, Rex serenissime, paternus. Hic enim inter omnes Reges Europæ primus fuit, qui puram Euangelij doctrinam à beato Martino Vuitebergæ propositam, & à Pontificijs erroribus vindicatam & repurgatam amplexus est, qui vt exemplo multos in hoc regno ad pietatem inuitauit: ita autoritate sua regia eos defendit, qui puræ religionis semina in his regnis primi iecerunt. Quod autem plene non reformauerit Ecclesias & aboleuerit idola & insignia Antichristi, non in caussa fuit ipsius voluntas, sed potentia illorum, qui tum partes Antichristi per ignorantiam tutati sunt. Vt enim Paulus per ignorantiam impedimento fuit cursui Euangelij: ita etiam in hoc regno multi potentes non ex malitia, sed ex ignorantia cursum Euangelij ad tempus intercluserunt. Friderico patri & in regno & in pietate, successit filius D. Christianus eius nominis tertius pater tuus, ô Rex, perpetua memoria dignissimus. Hic exemplo optimi patris non pessimos quosque propter multitudinem & externum splendorem, sed optimos imitandos sibi proposuit. Nam diademate regio à senatu regni huius sapientissimo ornatus, omnium primum de domo Domini cogitauit: & quia sciuit se Principem & Regem creatum esse non propter delicias & vanam mundi gloriam, sed propter Ecclesiam Dei

am Dei fouendam & gloriam Dei propagandam inter homines, prima & præcipua eius cura fuit, vt miniſterium Euangelij inſtitueretur & confirmaretur tale, vt in eo Apoſtolica ſimplicitas cerneretur. Vocauit Vuiteberga in hunc vſum optimum & doctiſſimum virum Doctorem Iohannem Pomeranum piæ memoriæ, per quem adiunctis ei quibuſdam pijs & ſapientibus viris huius regni incolis, Academiam Hafnienſem à Chriſtierno rege Daniæ eius nominis primo, anno Domini 1475. erectam, & à Sixto Romano Pontifice omnibus priuilegijs, quæ & tum habuit, & poſtea habitura erat Academia Bononienſis, donatam, (ἀλλ' οὐκ ἄνευ ἀντιδώρου) Sed iam iniuria temporum penè collapſam, additis ſtipendijs, inſtaurauit, & quaſi nouam erexit. Scholæ ita inſtauratæ, vt ſummum conſeruatorem præfecit, virum Nobilem, ſapientem & pium D. Iohannem Frijs, Regiæ Maieſtatis Cancellarium prudentiſſimum, optimè de patria ſua, ſcholis & Eccleſia Chriſti meritum. Hic D. Iohannes Frijs cum ante annum in morbum incidiſſet, & fruſtra tentata eſſent remedia, circumſtantibus cognatis & amicis tanto patrono ſe deſtitui lugentibus ait: Diſcedite à me vos mortui, ego ſum inter viuos. Quæ vox victricis fidei in agone mortis certiſſimum teſtimonium erat. Et paulo poſt in vera inuocatione Dei in manus Domini, poſtquam expleuiſſet ætatis ſuæ annos 77. animam tradidit.

Porro Academia erecta, ordinauit quoque ſanctiſſimus Rex ſeptem Superintendentes in regno Daniæ, & quatuor in Noruegia, qui Eccleſijs reformatis præeſſent, cauerentq; ne quid de fermento papiſtico remaneret, neue aliunde inueheretur. Et quia ſanctiſsimus Rex voluit poſteritati conſultum, curauit, vt paſtoribus iuſtis ſtipendijs proſpiceretur. Vtq; non deſiderarentur, qui olim in miniſterium eſſent ſucceſſuri, ſcholas triuiales reformauit, addita liberali eleemoſyna in diſcētium ſubleuamen. Hoc patris tui exemplum ſereniſsime Rex, non ſolùm piè imitatus es, verumetiam multum ſuperaſti. Nam non ſolùm quæ pater tuus piè ordinauit literis confirmaſti (quod pieta

tis erga patrem testimonium fuit) verumetiam stipendia discentium auxisti multum. Nam hîc in Academia centum scholasticos liberali alis eleemosyna, quæ singulis annis excedit quatuor dalerorum millia, splendida in discentium vsum domo in area collegij extructa. Professorum quoq; stipendia multo ampliora fecisti, quam fuere. Præterea Roschildiæ magnum numerum pauperum scholasticorum liberali mensa sustentas: quæ res ostendit, & quo sis animo erga domum Dei, hoc est, Ecclesiam, & quàm cupias Ecclesiam bene constitutam posteris tradere. Porro 10 quia scis Ecclesiam Dei his quatuor rebus, sincera doctrina, pio sacramentorum vsu, grauitate ceremoniarum & honestate disciplinæ erigi, fulciri & conseruari, omnes conatus tuos eò dirigis, vt illa salua & impolluta maneant, qua in re te vere regem & nutricium Ecclesiæ ostendis.

Cæterum vt alijs quoque constet, qualis sit in hoc regno Ecclesiarum constitutio, breuiter exponam Ecclesiarum nostrarum doctrinam de istis quatuor, quibus Ecclesiam Dei erigi, fulciri & conseruari diximus.

Doctrinam Legis & Euangelij puram & sinceram no- 20 stræ Ecclesiæ profitentur. Et quoniam Deus autor est huius doctrinæ, omnium diligentissime traditur in nostris Ecclesijs vera Dei noticia: quam constanter retinemus & defendimus prout traditur in scriptis Propheticis & Apostolicis, & breuiter concepta est in symbolis Apostolico, Niceno, Athanasiano, Ambrosiano, & detestamur omnes veterum & recentium opiniones cum scriptis sacris & symbolis pugnantes. De lege Dei nostræ Ecclesiæ docent, quod puram, perpetuam, perfectam & spiritualem obœdientiam requirit: ex quo sequitur neminem legi Dei satisfacere pos- 30 se, aut iustum fieri ex operibus legis. Deinde docent triplicem vsum esse legis diuinæ, videlicet, externum, internum & spiritualem: quos in hunc modum discernunt.

Externus qui pædagogicus est, pertinet ad externum hominem, cuius mores disciplina legis coherceri debent. Propter multas caussas, quæ diligenter explicantur in nostris Ecclesijs.

Inter-

Internus vſus ſpectat ad internum hominem, quem ſiſtit lex coram tribunali Dei, accuſat tranſgreſſionis, proponit iudicium Dei, inculcat ſententiam iudicis Dei damnatoriam, idq; in eum finem, vt homo agnito morbo quærat medicum, agnito debito expetat gratiam, agnita ira Dei imploret eiuſdem miſericordiam, breuiter vt agnito peccato confugiat ad propitiatorem Ieſum Chriſtum. Hic ergo vſus legis operatur in corde hominis contritionem, quam primam pœnitentiæ partem faciunt. Eſt au-
10 tem hæc contritio dolor cordis ex agnitione peccati, ex ſenſu iuſtæ iræ Dei, & ex merito damnationis noſtri conceptus, & propriæ conſcientiæ teſtimonio confirmatus, vt videre eſt Actorum 2. vbi contritio hæc compunctio cordis dicitur.

Spiritualis vſus legis pertinet ad hominem ſpiritualem, hoc eſt, ad hominem iuſtificatum fide, & renatum per ſpiritum ſanctum. Huic enim lex vt certa viuendi norma proponenda eſt. Et tametſi ne renatus quidem poteſt legem præſtare: tamen obœdientia renati placet, quia is non eſt
20 ſub lege, ſed ſub gratia. Nam legem implere poſt hominis lapſum in hac vita ſolius Chriſti eſt proprium.

De Euangelio docent Eccleſiæ noſtræ, quod ſit vniuerſalis prædicatio pœnitentiæ, ſeu conuerſionis & remiſſionis peccatorum in nomine Chriſti. Ita enim Chriſtus ipſe ait: Ita ſcriptum eſt, & ita oportuit Chriſtum pati & reſurgere à mortuis & prædicari in nomine eius pœnitentiam (id eſt conuerſionem) & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, (hoc eſt omnibus gentibus.) Tria ergo facit Euangelium. Primum monſtrat beneficium Chriſti, videlicet, re-
30 miſſionem peccatorum. Secundò, oſtendit modum applicationis, videlicet, quod hæc remiſſio peccatorum ijs qui conuertuntur ad prædicationem Euangelij contingat. Hæc autem conuerſio fit per fidem in Ieſum Chriſtum, quam fidem ſecundam pœnitentiæ partem faciunt, eamq; definiunt eſſe firmam noticiam & fiduciam promiſſæ miſericordiæ propter Chriſtum. Et quia cum fide remiſſionis peccatorum iuſticia, regeneratio, ſalus & vita æterna coniuncta ſunt,

cta sunt, tribuuntur hæc quatuor fidei in scriptura, Rom. 3. fide iustificamur. Item, arbitramur hominem iustificari fide absque operibus legis. Iohan. 1. Dedit potestatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomen eius. Ephes. 2. Fide saluati estis. Iohan. 5. Omnis qui credit habebit vitam æternam. Sed omitto testimonia, quæ passim sunt obuia. Tertio, gratiam vniuersalem prædicat Euangelium, iuxta hanc asseuerationem Christi, Lucæ vltimo: Oportet prædicari in nomine meo pœnitentiam & remissionem peccatorum omnibus gentibus. Hæc enim asseueratio manifeste indicat 10 gratiam esse vniuersalem. Atque ideo nostræ Ecclesiæ non recipiunt dogma illorum, qui nescio quas parcarum tabulas cum Zenonis familia fingunt, docentq; Deum ab æterno quosdam destinasse æternæ vitæ, quosdam vero æternis supplicijs, idque absolute, absque omni conditione fidei & obœdientiæ, atque ita tacite partem Euangelij abolent. Nos autem isti opinioni Stoicæ opponimus vniuersale mandatum Dei, quo omnes iubentur audire Euangelium & credere: vniuersalem promisionē gratiæ, quæ omnibus promiscue offertur: vniuersale λύτρον agni tollentis 20 peccatum mundi: & vniuersalē obsignationem gratiæ per baptismum & sacram Christi cœnam. De hac re copiosissime docent Ecclesiæ nostræ, gratiam vniuersalem esse affirmantes cum Prophetis & Apostolis. Neq; aliud vult Paulus Rom. 9. 10. 11. capitibus, quam docere gratiam vniuersalem esse, contra Iudæos, qui sua culpa exciderant gratia, eo quod fide eam accipere noluerint opinione propriæ iusticiæ obcœcati. Si ergo consilium Dei creantis hominem, si beneficium Mediatoris pasi pro mundo attendimus, gratia vere vniuersalis est. Verum si hominum maliciam & infi- 30 delitatem consideramus, gratia particularis fit hominum vicio, qui oblatam in Christo gratiam respuunt.

De noua obœdientia (quam tertiam pœnitentiæ partem faciunt) hæc est nostrarum Ecclesiarum ex verbo Dei concepta sententia. Cum fide remissionis peccatorum non solum coniuncta est iustificatio, id est, imputatio iusticiæ Christi. Nam credenti imputatur Christi obœdientia, vt

ea

ea iustus censeatur coram Deo, iuxta illud Pauli: finis legis est Christus in iusticiam omni credenti: verumetiam sanctificatio, cuius effectus est noua obœdientia seu bona opera interna & externa diuinitus mandata: quæ opera cultũ Dei esse definimus, cum fiunt iuxta voluntatem Dei, hoc est, ex fide in gloriam Dei. Hunc cultum dicimus esse fructum regenerationis seu sanctificationis seu iusticia fidei seu spiritus, ita enim Petrus & Paulus loquuntur. Et tametsi bona opera præsertim interna non possunt separari à fide
10 fiduciæ, tamen fides ijs natura prior est, quemadmodum & regeneratione natura prior est fides etsi non tempore. Horum operum necesitatem multiplicem esse docemus in nostris Ecclesijs, hoc semper cauentes, ne tantillum dignitatis aut meriti ijs tribuatur in negotio iustificationis & saluationis.

Præterea quia disputatur à multis de viribus hominum, & voluntate, nos distinguimus inter non renatos & renatos. Non renatis adimimus, cum Paulo Rom. 3. iudicium, voluntatem & vires benefaciendi (hoc est præstandi Deo
20 verum cultum) Etsi autem fatemur voluntatem non coacte sed libere alia præ alijs eligere: tamen dicimus eam seruam esse in non renatis, non quod coacte sed quod sponte seruiat peccato. At in renatis, quia docta & reformata spiritu Dei est voluntas, libere renunciat dominio peccati, & subijcit se Deo, eiq; seruit. Et quemadmodum non vult voluntas aliquid vere boni, non docta & mota à Deo: ita docta & mota à Deo, potest assentiri & non assentiri, alioqui Stephanus non recte obiecisset Iudæis, quod sæpius restitissent spiritui sancto, neq; Esaias & Paulus recte dicerent
30 Deum expandisse manus ad populum contumacẽ & contradicentem: neq; opus esset ministerio verbi, quo homines inuitantur ad fidem & obœdientiam: & confirmarentur Stoicæ opiniones de Parcarum tabulis.

Sacramenta (quæ sunt altera pars ministerij Ecclesiæ) definimus cũ Augustino esse signa gratiæ, vt quæ testẽtur de fauore Dei erga eos qui illis rite vtuntur. In his concurrũt verbũ instituentis Dei, res promissa, signum externum, & fides, sine

ſine qua ſacramenta cedunt vtentibus in iudicium. Hæc omnia complectitur Auguſtinus cum ait: Accedit verbum ad elementum, & fit ſacramentum. Verbum ſcilicet Dei inſtituentis, promittentis, & requirentis fidem promiſsionis, & elementum, quo res promiſſa ſignatur. Sunt ergo quatuor in quolibet ſacramento, videlicet Verbum ſeu mandatum Dei: Signum externum (in hoc ſpectanda eſt analogia ad rem ſignatam. Nam ſi ſacramenta vt ait Auguſtinus, comparationem non haberent earum rerum quarum ſunt ſacramenta, non eſſent ſacramenta. Qua de cauſſa à quibuſdam patribus iſta externa ſigna ſymbola dicuntur. Sunt enim ſymbola proprie non quælibet ſigna, ſed ea quæ comparationem quandam habent cum rebus ſignatis, vt ex etymo conſtat) Res promiſſa, & Fides promiſsioni reſpondens. Fide enim res ſacramenti accipitur, retinetur, poſsidetur. Agnoſcimus autem duo tantum ſacramenta noui teſtamenti Eccleſiæ communia, videlicet baptiſmum & Cœnam dominicam.

Baptiſmum (primum ſignum gratiæ in nouo teſtamento) definimus ex verbis Marci dicentis, fuit in deſerto Iohannes baptiſans & prædicans baptiſmum pœnitentiæ in remiſsionem peccatorum, eſſe teſtimonium diuinum, quod pœnitentibus (hoc eſt, conuertentibus ſe ad Deum per fidem) remittuntur peccata. Cum peccatorum remiſsione coniuncta ſunt iuſticia, reconciliatio, ſanctificatio ſalus & vita æterna. Analogia ſigni ad rem hæc eſt. Vt enim aqua abluitur corpus à ſordibus: ita conſcientia hominis à mortuis peccatis ſanguine Chriſti purgatur & regeneratur per Spiritum ſanctum. Habet enim aqua comparationem & ad ſanguinem Chriſti, & ad ſpiritum regenerationis. De vſu docent noſtri copioſe ex ſcripturis, damnantes anabaptiſtas qui ſæpius iterant baptiſmum, hoc eſt, quoslibet ſæpius baptiſant.

Cœnam Domini (alterum ſignum gratiæ in nouo teſtamento) in qua panis & vinum ſymbola corporis & ſanguinis Domini diſtribuuntur, docemus eſſe ſacramentum corporis & ſanguinis Domini, atque adeo noſtræ per victi-

mam

mam Christi redemtionis ab ipso Christo iam morituro pro peccatis nostris institutum & commendatum Ecclesiæ vsque dum venerit ad iudicium, idq; ideo vt sit perpetua recordatio Christi tradentis suum corpus & effundentis suum sanguinem pro nobis, vt sit obsignatio noui fœderis de gratia & remissione peccatorum propter meritum Christi, vtq; sit testimonium copulationis nostri cum capite nostro Christo, cuius corpore & sanguine vere pascimur modo vere sumus quod dicimur, hoc est, Christiani.

10 Reijcimus & damnamus dogma transsubstantiationis, ex eo natum, quòd Thomas Papistarum Coriphæus, non recte intellexerit, iuxta Ecclesiæ omnium temporum loquendi modum, sacramentalem prædicationem esse in qua res quæ promittitur & offertur attribuatur signo, vt sacramenti finis & vsus cogitetur, & vnio sacramentalis intelligatur, qua res, quæ fide accipitur, sub signo visibili, quod sensu percipitur, repræsentatur. Hanc sacramentalem prædicationem (vt veteris testamenti testimonia prætercam) à Christo discere Thomas potuisset, qui calicem nouum testamentum vocat, & à Paulo, qui circumcisionem σφραγῖδα
20 iusticiæ fidei, baptismum lauacrum regenerationis, & panem benedictionis κοινωνίαν corporis Domini appellat. Taceo Augustinum, Theodoretum, & alios multos qui clarissimis verbis idem testantur, quorum testimonia omitto quia res luce clarior est. Quid quæso dulcius cogitari potest! quàm sacram Christi cœnam esse testimonium Dei, quòd fidelis anima iungatur capiti suo Christo firmissimo fœdere, quòd pascatur pane vitæ qui est Iesus Christus, qui dedit corpus suum pro nobis, & effudit sanguinem pro
30 multis in remissionem peccatorum, hoc est, in testimonium, quòd Deus remittat omnibus credentibus peccata, & recipiat eos in gratiam propter merita filij. hoc enim est illud nouum testamentum, cuius ipse Dominus meminit in sacramenti huius institutione. Sed quid hìc facit Satanas? vt hanc dulcissimam consolationem obruat, excitat quos iudicat sibi idonea esse instrumenta ad obruendam veritatem Dei, vt homines occupati inanibus speculatio-

nibus, frustrentur vero testamenti Christi fructu. Prudenter proinde faciunt ministri Euangelij in hoc regno, qui sunt contenti simplicitate verborum Christi & Pauli, nec mouent alijs litem, sed veram vsum cœnæ summa cum diligentia auditoribus suis inculcant. Rogo fratres omnes, si qui forte hæc lecturi sint, vt non iudicent de hac nostrarum Ecclesiarum sententia ex anticipatis opinionibus, sed verbum Dei vt regulam, & Ecclesiæ vocem vt regulæ testimonium audiant, studeantq; ne tantæ salutis quæ hoc obsignaculo nobis obsignatur veritatem nimium altercando 10 amittant. Oro te fili Dei, qui ipsa es veritas vt nos doceas, vt in veritate tua nos dirigas, vt nos tibi iungas, quò te & in hoc mundo & in omnem æternitatem cum omnibus electis celebremus beati, Amen.

Missam papisticam non iudicant nostri cœnam esse Domini, sed cœnæ Dominicæ sacrilegam prophanationem, quam vnà cum traditionibus humanis pugnantibus cum verbo Dei (qualis est inuocatio sanctorum, adoratio idolorum, aqua lustralis, purgatorium, rosaria, monachismus, impurus cœlibatus, interdictio coniugij sacerdotum, stata 20 ieiunia, cum opinione meriti) execrantur.

Ceremoniæ sequuntur, quas diximus tertium locum obtinere in Ecclesiæ ministerio. In his spectatur iuxta Pauli doctrinam ordo & decor, non quilibet, sed qui faciunt ad ædificationem non ad destructionem. Hìc damus aliquid consuetudini, retinentes quosdam veteres ritus adiaphoros sine superstitione, quemadmodum Vuitebergæ quoque faciunt. Nam vt doctrinam eandem ita quoq; ceremonias similes cum Vuitebergensi Ecclesia retinemus, nullo modo damnantes eos, qui in quibusdam reformatis 30 Ecclesijs diuersas à nobis habent ceremonias. Nam fundamento saluo, piorum est, non morosè litigare de humanis ceremonijs, præsertim si pro cultu non habeantur & defendantur. Norunt enim licitum esse mutare ceremonias pro temporum & locorum ratione, modo non perturbetur Ecclesiæ incolumitas, hoc est, donec non offendantur infirmi, quorum ratio habenda est.

Disci-

Disciplina, quæ quartum locum occupat in Ecclesiæ fulcimento, talis à nostris recepta est, quæ ex potestate clauium dependet, & ex ea concludi potest. Hanc nimium laxatam esse omnes dolemus, & optaremus aliquando seueriorem disciplinam non solùm nostris, sed etiam alijs penè omnibus Ecclesijs restitui. Sed metuendum est ne grex epicureorum, & multitudo peccantium tantum bonum impediat in multorum exitium.

Quantum autem ad priora illa, videlicet doctrinæ sinceritatem, rectum vsum sacramentorum, & grauitatem ceremoniarum conseruandam attinet, facis, serenissime Rex, piè & fideliter officium tuum, vt nihil in te desiderari possit. Nam vt ceremoniæ præscriptam ordinationem Ecclesiasticam vt regulam sequuntur, & sacramenta ex traditione Christi dependent: ita doctrina Legis & Euangelij ex Propheticis & Apostolicis scriptis petitur. Et quia variæ sunt sectæ, quæ omnes ferè se referunt ad Prophetica & Apostolica scripta, adiungimus nos ijs qui symbola Nicenum, Athanasianum, Apostolicum, & confessionem Augustanam & corpus doctrinæ incorrupte amplectuntur. Hæc enim tanquam regulas sinceræ doctrinæ, Rex serenissime piè defendis, vt & in scholis & in Ecclesijs vox Dei incorrupta maneat, & incorrupta ad posteritatem, quasi per manus veniat. Vt autem hoc tuum studium pro mea tenuitate iuuarem, serenissime Rex, scripsi superioribus annis commentaria in omnes Apostolicas epistolas, quæ ad nostras manus peruenere, & ea seorsim edidi, dicata alia alijs amicis & patronis, & nunc eadem recognita, emendata, aucta ac veluti noua in vnum volumen congesta sub auspicijs tui nominis in lucem prodire volui, cùm vt extet meum testimonium de tua pietate, de amore illustrandi gloriam Dei, & de studio tradendi doctrinam Euangelij posteritati incorruptam, tùm vt meam obseruantiam erga R. M. T. declarem.

Precor itaque, serenissime Rex, vt pro tua solita clementia hoc meum qualecunque studium sereno vultu suscipias boniq; consulas. Ego vicissim, id quod alioqui debeo, te Deo, in cuius manu corda sunt regum, assiduis precibus

commendabo, rogaboq; eum vt te ſpiritu ſapientiæ & timoris ſui donet, faciatq; vt tota tua gubernatio cedat in gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ & ornamentum regni: in quo te Deus conſtituit Regem & Paſtorem: vt tandem in æterna vita fruaris conſuetudine ſanctiſſimorum regum, Dauidis, Ioſiæ, Ezechiæ, Aui tui Friderici primi, patris tui Chriſtiani Tertij & aliorum, qui pietatem erga Deum, iuſticiam & clementiam anteferebant vanitati & pompæ huius mundi. Recte enim putabant mandatum Dei ad ſe pertinere quod eſt Pſalmo ſecundo hiſce verbis: Et nunc Reges prudenter agite, erudimini iudices terræ, ſeruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore, oſculamini filium &c. Vale Rex clementiſſime integer animo, corpore & ſpiritu. Deus Rex regum & Dominus dominorum te tuumq; regnum cum ſubditis omnibus ſua bonitate cingat, & ſanctis ſuis angelis tueatur, vt piè & ſanctè tranſacto curſu huius vitæ, conſcientia piè & ſanctè præſtiti officij delecteris. Hafniæ Calendis Ianuarij Anno 1571. 10

Sereniſſ. R. T. M.
deditiſſ.

Nicolaus
Hemmingius.

TYPOGRAPHVS.

NE obtruderemus lectori vacuas pagellas, placuit asscribere insignem locum B. Philippi Melanchthonis de autoritate Verbi & Ecclesiæ, deq; Verbi interpretatione. Nimirum, quòd in Ecclesia solum verbum Dei debeat esse Norma iudicij: Ecclesiam verò ipsam audiendam esse tanquam testem & doctricem, non quòd Fides niti debeat huius vel testimonio vel interpretatione, sed solo Verbo, dictis videlicet ipsius Filij Dei, Prophetarum & Apostolorum. Verbum autem, quo nititur Fides, iubet Salomon esse purgatum, hoc est, vt Paulus præcipit, habitare debet in nobis opulenter cum omni sapientia, quo nimirum excluditur vtrumq; extremum, Ignauia & Sophistica, & commendatur diligentia religiosaq; consideratio, quam Epiphanius nominat θεωρίαν καὶ αἴσθησιν, quarum hæc declarat propriam verborum significationem, illa confert inter se membra, definit, diuidit & ratiocinatur. Vtrobiq; autem attendendum est lectioni, vt res cum iudicio discernantur, & pro natura rerum, quæ in quoque loco scribuntur, vocabula accipiantur. Ex quo iam oritur duplex genus interpretationis, vnum κατὰ τὸ ῥητὸν, alterum κατὰ διάνοιαν. Atque ῥητὸν quidem anteferatur omnibus omnium hominum interpretationibus & sententijs, vbi in verbis nulla est obscuritas & ambiguitas, vt in lege Morali, in promissione Gratiæ, & in articulis Fidei. Vbi vero vel est obscuritas vel ambiguitas, vt in multis alijs doctrinæ Christianæ partibus, cum per ῥητὸν aut labefactatur fundamentum Fidei, aut impugnatur legis aliqua doctrina, aut euertitur articulus Fidei, tum necessariò confugiendum est ad διάνοιαν, ne analogia Fidei turbetur. Necesse est enim omnem interpretationem congruere ad analogiam Fidei. neque existimetur, Verbum ἀνοήτως intellectum, esse verbum Dei. cum veritas consistat non in sono, sed in vera verborum sententia. Vnde recte monuit Cyrillus, Intentionem potius esse spectandam, quàm vrgenda verba contra dicentis mentem. Ita igitur B. Philippus in Responsione ad criminationes Staphyli & Auij. Tom. 4. Pag. 814.

SAEpe testati sumus, nos amplecti Prophetica & Apostolica scripta, & Symbola, & non dubitare nos, congruere cum eis Confessionē nostram, nosq; & esse Dei beneficio, & Deo iuuante mansuros esse veræ Ecclesiæ Dei ciues.

Et quia multum de consensu Ecclesiæ disputatis, sæpe ego quidem addidi, nos constanter retinere veteris & purioris Ecclesiæ consensum, quem si vos sequi velletis, multa idola vestra mox ruerent.

Num prima Ecclesia ad statuas aduoluebatur & homines mortuos inuocabat? Num venales Missas habebat? Num prohibebat coniugium? Nū adorabat panem, vt vos in circumgestatione, seu Persica pompa facitis? Nū vetustas docuit posse homines satisfacere Legi Dei, & iustos esse hac legis impletione, & tamen semper dubitandum esse, an Deo placeant? Num vetustas docuit de remissione peccatorum dubitandum esse, vt vos in Synodo Tridentina decreuistis, falso detortis verbis Salomonis ad Ethnicam imaginationem, Nescit homo an amore vel odio dignus sit? Num in illa antiquitate Romani Episcopi interficiebant pios recte sentientes? Num faces erant bellorum inter Reges?

Denique nota est nobis antiquitas, nec ab ea dissentimus. Et cum scriptum sit, Oues meæ vocem meam audiunt, affirmamus nos veræ Ecclesiæ Dei ciues esse, & Ecclesias nostras non ex illa Hesiodi pyxide sumsisse doctrinam, sed ex scriptis Propheticis & Apostolicis, & symbolis, & veteri consensu purioris Ecclesiæ: easq; esse, vt Apum alueolos, in quos & fuci multi irrumpunt, & sunt insidiatores, stelliones, & crabrones, quales experimur multos. Et tamen extat doctrina, quæ in nostris Ecclesijs traditur, quam veram esse iudicari potest ex ipsis scriptis Propheticis & Apostolicis, & Symbolis.

Hic vociferantur Staphylus & Auius, ambigua esse scripta Prophetica & Apostolica, Sed sumendam esse interpretationem ex perpetuo consensu, vt nominat. Semper adiungimus symbola, quærimus etiam testimonia veteris Ecclesiæ purioris, vt sæpe scripsimus, audiendam esse Ecclesiam, tanquam doctricem, sed fidem niti verbo Dei. Grata sunt nobis testimonia

Gregorij Neocæsariensis, Irenæi, & symboli Niceni de filio Dei, sed fides nititur dictis ipsius filij Dei, Prophetarum & Apostolorum.

Quod autem de ambiguitate Prophetici & Apostolici sermonis vociferantur aduersarij, primum hoc negare non possunt, vbi τὸ ῥητὸν nihil habet obscuritatis aut ambiguitatis, ibi necessario anteferendum esse Synodorum & omnium hominum sententijs, vt nihil est obscuritatis aut ambiguitatis in dicto: Dominum Deum tuum adorabis & ipsi soli seruies. Ergo impietas est dicere, Maria, tu nos in hora mortis suscipe.

Grauiter dictum est ab Epiphanio. τὰ θεῖα ῥήματα οὐ πάντα δεῖται ἀλληγορίας, ἀλλὰ ὡς ἔχει. θεωρίας δὲ δεῖται καὶ αἰσθήσεως, εἰς τὸ εἰδέναι ἑκάστης ὑποθέσεως δύναμιν. Non omnes sermones diuini indigent allegoria, sed natiua sententia retinenda est. Speculatione autem indigent & sensu, vt quælibet materia recte intelligatur. Nihil dubium est in Lege Morali, & in promissione gratiæ, & in Articulis fidei retinendam esse natiuam significationem sermonis. Non quærantur in his dictis aliæ sententiæ: In principio creauit Deus cœlum & terram, Diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & proximum sicut te ipsum, Non occides, Non mœchaberis. Quas hic alias significationes vocum quæris extra communem sermonis consuetudinem? Sed speculatione opus est inquit Epiphanius, id est, collatione membrorum, definitionibus, diuisionibus, ratiocinatione. Sciri necesse est in præcepto, Non occides, dici de cæde non mandata à Deo, & excipi Magistratus officium. Est & sensu opus, id est, Experientia, quæ declarat verborum significationem, quid sit vita, quid mors.

Hæc copiose declarari possent, Nec dubium est, τὸ ῥητὸν, vbi nulla est obscuritas & ambiguitas, anteferendum esse omnibus omnium hominum decretis. Sed Pontificij sæpe τὸ ῥητὸν corruperunt. Cum Paulus dicit, Iustificamur gratis sine operibus Legis, falsam interpretationem additis, videlicet, sine ceremonijs & forensibus operibus. Deinde affingitis homines iustos esse, propter opera moralia, Et veram ac necessariam consolationem deletis, quæ dicit, credentes gratis recipi propter Mediatorem, non propter opera moralia. Affingitis etiam, semper in dubitatione manendum esse. Hæc pugnant non solum cum perpetua oratione Pauli, sed etiam cum Prophetarum concionibus, quarum consensum esse ostendunt hæc dicta: Non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens. Talem collationem sine Sophistica nominat Epiphanius θεωρίαν. Nec propterea fit ambigua oratio Prophetica & Apostolica, etiamsi interpretes alij alias imaginationes addunt, sed si fontes sine Sophistica considerentur, quæ sit sententia natiua recte intelligi potest. Protulit filius Dei promissionē gratiæ ex sinu æterni Patris. & pater inquit, Hunc audite, & iubet te ipsi credere. Et Petrus inquit: Omnes Prophetæ testimonium ei perhibent, accipere remissionem peccatorum per nomen eius omnes qui credunt in eum. Paulus expresse inquit: Ideo ex fide gratis, vt sit firma promissio. Iubet promissionem fide accipi. Vos contra semper in dubitatione manendum esse dicitis, vt dicunt Ethnici. Ab hac vestra imaginatione cum dissentiant perpetua oratio Pauli, & plurima Prophetarum dicta, quid statuendum sit, lector pius intelligit. Cum in Psalmo Dauid inquit, Sustinuit anima mea in verbo eius, sperauit anima mea in Domino, num à verbo retrahes precantem, & dices, Cur ambigua voce te consolaris, vt Crœsus audiens, Halym transiens magnum regnum euertes. Alibi dicit Psalmus, Lucerna pedibus meis, Verbum tuum. Et multa sunt similia dicta, quæ iubent Normam esse iudicij scripta Prophetica & Apostolica, quibus addimus symbola quæ non aliud genus doctrinæ continent, sed contra præstigiatores

tradita sunt, qui peregrinas interpretationes Prophetico & Apostolico sermoni affingebant, vt fecerunt, & faciunt Pontificij. In Prouerbijs cap. XXX. Omnis sermo Dei purgatus igne, clypeus est confidentibus propter ipsum. Non addas verbis Dei, ne arguaris & fias mendax. Iubet sermonem Dei nobis clypeum esse, & fidem affirmat niti sermone diuino. Hæc frustra dicuntur, si sermo diuinus est ambiguus. Frustra etiam dicitur, Nihil addas. Diserte autem inquit Salomon purgatum esse, vt metalla purgantur, id est, puritatem retinendam esse, nec miscendas esse imaginationes humanas. Ac similes sententiæ multæ in scriptis Propheticis & Apostolicis traditæ sunt.

Nec in re manifesta disputatione longiore opus est. Vbi τὸ ῥητὸν manifestum est & sine obscuritate & ambiguitate, contrarium docere aut sentire impietas est, & cum manifestum sit τὸ ῥητὸν, Non mœchaberis, tetra confusio est Lex Laconica, quæ concedit pacisci de aliena coniuge cum marito. Non dubium est illos, qui scientes manifesto sermoni diuino aduersantur, hostes esse veræ Ecclesiæ Dei. Id faciunt Pontificij & petulanter & impudenter. Nã in controuersijs omnibus de quibus loquitur Confessio nostra, sententiæ nostræ sunt perpetua vox Prophetarum & Apostolorum, addo & scriptorum veteris Ecclesiæ puriorum, de peccato, de pœnitentia, de gratuita remissione peccatorum, & reconciliatione fide accipienda, de donatione Spiritus sancti, de noua obœdientia, de collectione Ecclesiæ per filium Dei, de ministerio Euangelij, & præsentia filij Dei in Ecclesia, de Sacramentis, de veris cultibus à Deo præceptis, de vera inuocatione, de vsu & abusu rituum humanorũ, de libertate Christiana, de discrimine Ecclesiæ & Imperiorum, de dignitate ordinis politici. In his materijs omnibus quid dicimus, quod non sit expresse dictum & sæpe repetitum in scriptis Propheticis & Apostolicis perpetuo consensu? Nullæ sunt ibi monstrosæ, nullæ seditiosæ opiniones, nulla affectata obscuritas aut ambiguitas. Memini ante triginta annos scribere & dicere quosdam, Quem fugiam habeo, quem sequar non habeo, Cum significarent se videre idola Pontificia fugienda esse, sed adhuc dubitarent, an se nostris Ecclesijs adiungerent. Hanc dubitationem tollit vox æterni patris, qui de filio dicit, Hunc audite. Hunc nos doctorem & ducem sequi oportet, & ad huius Ecclesiam nos adiungamus. Sit nobis NORMA iudicij in tantis generis humani cõfusionibus, ipsius SERMO, nec admittamus præstigias, quibus prophani homines perspicua dicta in peregrinas sententias transformare conantur. Deinde & in hoc cœtu simus & maneamus, quem certo scimus vocem diuinam sonare, nec simus socij eorum qui manifeste ei aduersantur, & vt eam deleant, horrendam sæuiciam exercent. Hæc ad nos ipsos confirmandos dixi, & in hac cogitatione petamus & expectemus à filio Dei huius suæ cymbæ conseruationem.

SPLENDORE GENERIS VIRTVTE AC PIETATE CLARISSIMO VIRO DOMINO HERMOLAO TROLLE EQVITI AVRATO, AC SENATORI REGNI DANIÆ SAPIENTISSIMO, DOMINO DE HERLVFFHOLM, SVO DOMINO AC PATRONO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

ECCLESIA FILII DEI IN HOC MVNDO, ROSAE inter ſpinas enatæ haud inepte comparatur. Nam vt ſpinæ circumquaq; Roſam cingentes eam premunt & pungunt, vnde tamen illa fragrantior redditur: Ita Eccleſia vndiq; preſſa duris, latius odorem ſpirat, ac ſuam fragrantiam veluti exhalando emittit efficacius: atq; nouis ſubinde acceſſionib. augeſcit magis: id quod Eccleſiæ hiſtoria legentibus ob oculos ponit, & omniũ ſanctorum teſtatur experientia. Spinæ autem quæ hanc roſam cingentes premunt & pungunt, ſunt tribuli ac zizania hæreſeon, tyrannidis, hypocriſis, flagitiorũ, & variorum ſcandalorum in doctrina & moribus, vt interim taceam nothos, ſilueſtres & aridos ſurculos, qui non leue damnum veræ ac germanæ Roſæ inferunt. Has ſpinas Sathan Chriſti hoſtis ἄσπονδος ſpargit & ſeminat, vt Roſam, quam Chriſtus ſua manu plantauit, premat, ſuffocet, planeq; in nihilum redigat: aut, ſi id non poteſt, vt hoc ſaltem efficiat, ne late ſuos ſpargat flores ac ſurculos emittat. Hoc ſtudium omnibus temporibus Sathanæ fuiſſe manifeſtum eſt. Quid non tentauit iacto primo huius Roſæ ſemine in Paradiſo? quid non machinatus eſt, vt ſemen huius Roſulæ, hoc eſt, primam promiſsionem protoplaſtis noſtris factam ſuffocaret? an non fratrem aduerſus fratrem armauit? an non impulit degenerem ſurculum Cain, vt Abelem fratrem occideret? idq; non aliam ob cauſam, vt Iohannes teſtatur, quàm quod opera Abel fuerunt bona, & contra opera Cain fuerunt mala? nunquid hoc parricidio ſuffocata eſt roſa Chriſti? nullo modo. Nam ex ſanguine Abel tanquam ex ſemine quodam precioſiſsimo plures enati ſunt ſurculi. Seth enim frater Abel ſurculi perpetuo in æterna vita virentis, & multi ab eo nati tanquam plantulæ nouæ ſuppullularunt: quas etſi Sathan ſuis ſubinde ſpinis punxit, vltra tamen mille & quingentos annos, hoc eſt, vſque ad diluuium (in quo collectis prius germanis ſurculis in arcam Noë iuſti, ſpinas ſuffocatas Dominus perdidit) conſeruata eſt Roſa. Quid? an hic fatigatus Sathan quieſcit? nequaquam. Nam mox poſt diluuium nouas ſpinas ſeminat. Cham enim filium Noë ad ſe pertrahit, vt transfuga factus Sem fratrem perſequatur: qui tamen perſecutione nequaquam fractus, conſtanter retinuit primam promiſsionem, atq; ſemen huius Roſæ vſque ad tempora Abrahami quam latiſsime ſparſit. Etſi aũt interea Sathan ſuis venenatis ſpinis maximam orbis partem oppleuerat, nihilominus tamen Roſa hæc ſuas vires retinuit, ac multos ſua fragrantia exhilarauit. Nam CHRISTVS hortulanus Abrahamum de Hur Chaldæorum euocatum pulcerrimum huius Roſæ ſurculum in terra Chanaan plantauit, tametſi nec illic Roſa à ſpinis Sathanæ immunis erat. Nam ibi, nunc fame, nunc peregrinatione, nunc alijs modis tentatus Abraham, in-

fracto tamen animo expectauit consolationem. Vnde factũ quoq; est, quod Rosa hæc preciosa, maiora indies incrementa ceperit. Ismaël quidem surculus aridus Isaacum fratrem, qui fuit in hac Rosa tenerrimus surculus, persecutus est, sed frustra. Nam eo magis creuit & gloriosior est facta Rosa. Postquam enim vidit Isaac enatam de se nouam plantulam, nempe Iacob, qui, tametsi nothi & aridi surculi, hoc est, Esau & Laban, vt alios taceam, eum grauiter presserunt, in radice mansit fœcundus surculus. Ab hoc enim duodecim alij prodiere surculi. Etsi autem omnes isti surculi non manserunt in radice. Nam quidam exaruerunt, & in nothos & adulterinos degenerauerunt: In magnum tamen numerum indies propagati sunt. Inter quos vnus tenerrimus, nempe Ioseph in Aegyptum florentissimum regnum est translatus, vt ibi fructificaret, ac sua suauiolentia totum Aegypti regnum oppleret: id quod non sine magnis certaminibus præstitit. Quid enim non mali sanctus hic surculus in Aegypto pertulit, priusquam in tantam Rosam excreuit? Nam primum vrtica fœtita & ardens illum vrere tentat, hoc est, turpissima fœmina eum ad adulterium solicitat: vt ista ratione arescat, & de natiua excindatur Rosa. Sed frustra hoc conatur Sathan. Ioseph enim manu hortulani conseruatur illæsus. Verum cum hac via se frustra adortum esse sanctum virum cernit Sathan, alia eum aggreditur, ac spina tyrannidis ipsum omnino suffocare statuit. Conijcitur itaque opera Sathanæ castissimus hic surculus Ioseph in carcerem, ac ibi inter spinas sceleratorum hominum & in fœtoribus pessimis præter omnem suam culpam iacet & premitur. Sed quid hîc Iosepho castissimo Rosæ surculo contigit? idem plane quod magni autores de naturali Rosa scribunt. Vt enim naturalis Rosa iuxta cœpe vel allium sata fragrantior redditur. (Nam fœtor cœpe vel allij ad suaueolentiam Rosæ conferre dicitur): Ita Ioseph iniusta impudicæ fœminæ querela, obtrectationibus, iniurijs, fœtore carceris creuit, longeq; illustrior ac potentior euasit. Nam è carcere eductus Ioseph, secundus à Pharaone in regno Aegypti post interpretationem somniorum regis factus est, huius industria postea per totam Aegyptum infiniti surculi plantati & dispersi, adeo quod ipsa Aegyptus facta sit veluti quædam Paradisus Domini. Nam hic fragrantissimus surculus Ioseph ad se radicem, nempe Iacob patrem, cum tota sua familia attraxit, qui ad aliquot annos in Aegypto nouos subinde surculos emiserunt, & in regno Aegypti suauissime spirarunt. At quid interim Sathan? num stertit? num abijcit arma? nihil minus. Nam postquam Iacob, Ioseph, atque alij plurimi surculi in Paradisum cœlestem translati sunt, spinam quandam prægrandem plantat Sathan in Aegypto: quæ spina non parum pressit ac punxit surculos, qui in Aegypto remanserunt, qui tamen quotidie sub oneribus & æstu creuerunt magis, & in medijs fœtoribus & laboribus multiplicati sunt. Spina autem illa prægrandis fuit alius Pharao, qui non nouit Ioseph. Hic enim cum suis aulicis surculos Domini supra modum premere & pungere cœpit. Quare hortulanus iratus ingratis Aegypti incolis, suos surculos in alium transplantauit hortum, ac populum Israëliticum transtulit per mare rubrum: in quo spinam illam prægrandem, hoc est, Pharaonem & eius Satellites oppressit. Deinde quia multi ex his surculis Ioseph paulatim degenerare cœperunt, in deserto quadraginta annis totus castigatus est populus, Vbi tamen noui ex illis enati surculi, translati sunt postea in terram Chanaan, Vbi rursus inciderunt in spinas non paucas, quo enim magis Rosa hæc crescit, eo spinæ iuxta nascuntur asperiores: quibus iterum misere lacerata, non tamen prorsus emarcuit. Nam subinde Hortulanus missis seruis, spinas, quantum fieri potuit, euulsit: ne penitus

Rosa aresceret suffocata spinis & periret. Quid contra hos Dei seruos & custodes huius Rosæ, hoc est, sanctos iudices, Reges & Prophetas machinatur Sathan? alios ad se prorsus allicit, vt sibi dent nomina, vt ex Regibus plerosque: alios grauiter vulnerat, vt Dauidem, Ezechiam, &c. Deinde semina zizaniorum mittit, in agrum Rosarum, donec primùm decem tribus transferantur in Babylonem, & postea reliquus populus in captiuitatem abducatur, incenso templo & sancta ciuitate Ierusalem. An hic Rosa Domini omnino emarcuit? An hic omnino disperijt? Nullo modo. Nam isto peregrinationis labore, & Regum Chaldæorum tyrannide fatigata quidem 10 est Ecclesia, attamen magis lucet ac illustrior efficitur, quam vnquam antea in terra Palæstina fuit. Etsi enim graui premuntur seruitute corporis apud Babylonios, tamen animis piorum non defuit spiritualis libertas. Excitat enim DEVS Prophetas, qui veluti diuini quidam Agricolæ Rosam hanc doctrina & consolationibus erexerunt, vt seruitute Babylonica minime frangeretur, sed vt potius inuicta manens, duris quibus premebatur, gauderet. Hoc cum ægre ferret Sathan, regem Babylonicum impellit, vt impium edictum de adoranda statua proponat, videlicet, vt omnes in certum locum campi collecti, clangente buccina, se coram statua regis incuruarent: additis minis, vt qui hoc facere recusarent, viui in ardentem cami-20 num ad hoc paratum conijcerentur. Quid hic facerent pij? Multi sane surculi huius camini ardore exaruerunt, adeo vt Rosa Domini omnino iam perire videretur. Non enim dubium est plurimos isto impio edicto pertractos esse in andriolatriam, in qua & perierunt. An non hic palmam videtur obtinere Sathan? habet regem socium, summum orbis terrarum Monarcham: habet consiliarios regis parastatas: habet regios subditos sibi obnoxios: habet hospites Iudæos plerosque sub suo imperio captiuos. Actũ igitur plane videtur de Rosa Domini. Verum euentum specta. Clangitur buccina, incuruantur omnes coram idolo regio, exceptis tribus viris qui impio edicto parere recusarunt. Hos cum rex ira percitus curasset in paratum incẽ-30 dium mitti, ecce hortulanus ipse filius Dei in caminum ignis simul descendit, & astans his tribus viris cohibet flammas, ne innocentes enecare possint. Hoc stupendo miraculo perterritus rex Babylonius, reuocat viros illos illæsos, ac Deum ipsorum verum Deum agnoscit & prædicat. idque non solus, sed cum tota sua aula & subditis. Atque ita rex qui antea spina fuit pessima, fit surculus Rosæ præclarus. Vide quomodo Rosa CHRISTI non solum inter tribulos, non inter fœtores tantum, verumetiam inter medias flammas fragrat floretq;. Hic Sathan sua spe frustratus, an quiescit? immo magis furit, tanquam leo ereptis catulis, fortiusq; incumbit, vt perdat hanc Rosam: quod vt faciat facilius, nobilissimum Rosæ surculum aggreditur, 40 Danielem sanctissimum virum, ac suis artibus efficit tandem, vt propter prostratum idolum Beel in specum leonum deuorandus conijciatur. Sed quid fit? contra omnem expectationem Sathanæ potenti Dei manu defenditur Daniel, & alitur diuinitus septem dies in specu, & deinde incolumis è specu prodit: Vnde factum est, vt magis suos flores Rosa hæc emitteret, & plures in regno Babylonico surculos faceret. Verum Sathan rursus furibundus nouas molitur insidias. Quendam enim nobilem virum Aman nomine excitat, qui Regi facile persuadet, non sine periculo tot hospites cosque captiuos in suo vagari regno, & impetrat literas Regis Babylonici ad omnes regios præfectos, vt statim acceptis literis surculos huius Rosæ om-50 nes excinderent, vt isto pacto tandem Rosa extirparetur tota, & periret radix. Sed hic iuxta Prouerbium, malum consilium consultori pessimum fu-

it. Nam Aman, vt antea in summo Regis fauore fuit, & consilio suo perdendos Iudæos esse Regi persuasit, in patibulum suspensus infami morte perijt, & præmium suis dignum factis accepit. Post huius Tyranni & Ecclesiæ hostis interitum, rursus Rosa Domini erexit se magis magisq́; adeo quod etiam Regum maximorum patrocinio tranquilla in exilio suo fuerit. Inter hos Reges Cyrus Persicus Rosæ insitus, mandatum dedit, vt Iudæi in suam redirent terram, templum ac ciuitatem Ierusalem iterum ædificaturi: quod mandatum, etsi aliquandiu absente Cyro impeditum fuit astu Sathanæ, tempore tamen Longimani rursus edictum proclamatum est, vt populus liber rediret, & vrbem ciuitatemq; ædificaret. Hoc tempore Rosa Domini, in magnis ærumnis, floruit. Nam gaudet patientia duris. Quadringentis etenim & nonaginta annis vsq; ad Christum ducem, verum Rosæ Dominũ, varijs ijsq; venenatissimis spinis Rosam hanc præfocare conatus est Sathan, foris bello, intus hæreticorum parastrophis, donec in summas angustias iterum redacta sit, ab omni parte eam prementibus spinis, adeo, vt paucissimi germani surculi, aduenientе Messia, superfuerint, vt Zacharias, Simeon, Anna Prophetissa, Ioseph, cum suis familijs. Hic rursus Sathan haud immerito triumphare videtur. Nam & reges peregrini & impij dominabantur in populo Dei, & summa autoritas penes hæreticos, qui tum temporis cathedram Mosis occupabant, fuit. Venit itaque Dominus Rosæ, tempore olim à patriarcha Iacob, & postea à Daniele prædicto, ac Rosam suam prostratam fere & conculcatam, doctrina erigit & fulcit consolationibus: quod cum cerneret inimicus, extrema tentat, & primum aduersus CHRISTVM sacerdotes summos & sectarios sophistica armat. Deinde senatores impellit, vt manus inijcere CHRISTO cogitent. Postea Pilatum toparcham nomine Romani Imperatoris, & Herodem tetrarcham sibi adiungit, denique totum populum in eam sententiam abducit, vt CHRISTVM cruci affixum interimant: quod & factum est. ex quo rursus in manu Sathanæ victoria sita fuisse videbatur. Verum & hic sua frustratur spe Sathan. Nam tertio die resurgens DOMINVS surculos prostratos erigit, fractos consolidat, ac Rosam suam sepimento munit firmissimo, quam die Pentecostes aqua salutari rigatam suo sancto spiritu fœcundat. Emittit enim agricolas in vniuersum orbem, qui huius Rosæ semina late per orbem disseminent: ac interea spinas surculosq; degeneres igni comburit. Nam Iudæos ingratos, qui radicibus spinarum quam sanctæ huic Rosæ inseri maluerunt, magna strage per Vespasianum affecit, ac tandem perpetua vastatione politiam Mosaicam, iuxta prædictionem Danielis, deleuit. Hæc cum in Palæstina aguntur, duodecim Apostoli, & Paulus semina Rosæ cœlestis in multis locis spargunt, faciuntq́; breui admodum tempore, vt Rosa totam fere terram suis surculis & floribus impleat. Verum ne sic quidem Sathan toties profligatus & victus quiescit, immo potius furibundus magis & ira æstuans fremit, spinas seminat, tribulos & zizania tyrannidis, hæreseos & hypocriseos iacit, quibus ad extirpandam hanc Rosam, iam plus quam vnquam antea florentem abutitur. Sed tamen victrix mansit rosa, noua subinde viriditate pullulans, & surculos è sanguine martyrum producens. Hæc cum cerneret Sathan, & postquam Rosam sexcentis fere annis à triumpho Christi, tyrannide, hæresi & sophistica oppugnasset, noua stratagemata excogitat, statuitq́; regnum Antichristi stabilire. Excitat igitur Phocam tyrannum & parricidam, qui Romano Pontifici primatum & imperium super omnes alios Episcopos concessit. Quæ res Sathanæ non omnino infeliciter cessit. Nam Papa, hoc est Antichristus, non vt apertus hostis Rosæ, sed vt amicus & custos,
fraudulenter

fraudulenter Rosam inuadit, ac vt olim Iudas Dominum: ita ipse osculo Ecclesiam prodit. Nam cum mentitur se seruum seruorum Dei, qui re vera est seruus Sathanæ, præterquam quod sibi ius vendicat in Rosam Domini, innumeros lupos ouili pelle tectos emittit, qui grassantur in Rosam, flores & surculos vastant: hoc est, infinita monachorum agmina aduersus hanc Rosam armat superstitione varia, & præcipue missatico idolo, vt tanquam veneno quodam Sathanico Rosam inficiant, vt ita infecta tandem sponte concidat. Deinde & aliud regnum Sathan instituit, nempe Mahumeticum, quod aperte CHRISTVM blasphemat, Rosam premit, surculos euel-
10 lit. Atque ita Papa Antichristus, simulatus Rosæ amicus, & rex Mahumeticus hostis professus, CHRISTI Ecclesiam inuadunt, vt hic aperto marte, ille subdolis artibus Rosam hanc nobilem destruat. Hoc stratagema, etsi non omnino infeliciter cessisse videtur Sathanæ, vltra 900. annos: tamen Rosam hanc cœlestem penitus extirpare non potuit, semper enim manet radix, etsi in ea pauci interdum germani surculi inueniuntur. Cæterum cum iam in immensum cresceret Antichristi imperium, adeo vt spinæ sua amplitudine surculos Rosæ tegere viderentur, Dominus rursus emittit seruum industrium Martinum Lutherum, qui ante annos quadraginta Antichristi technas & insidias mundo reuelare cœpit. Huic mox plurimos fide-
20 les seruos, inprimis vero Philippum Melanchthonem adiunxit, effecitque vt Rosa hæc plures spiras & surculos per totam Europam emitteret, adeo vt à temporibus Apostolorum vix fragrantior fuerit hæc Rosa, quam nunc est. spirat enim odorem suum per Germaniam, Daniam, Angliam, Noruegiam, Scotiam & insulas multas procul sitas, & iam pullulare incipit in Polonia, Bohemia, & in florentissimo regno Galliæ, in quo regno magis suas vires intendit Sathan, vt subruat surculos Rosæ illic pullulantes, quam vsquam alibi. Nam non ignorat actum esse cum suo fidelissimo seruo Papa, si semen Rosæ huius radices, in regno Galliæ nobilissimo egerit.

Hæc clarissime vir admonere volui, proposita pulcerrima imagine de
30 fortuna Ecclesiæ in hoc mundo, idque ideo: primum vt cogitetur dictum Domini: Portæ inferorum non præualebunt aduersus eam. Vtut enim furit Sathan, nunquam hanc Rosam penitus extirpabit. Deinde vt consolemur nos præsentia CHRISTI in Ecclesia, & promissione permansuræ Ecclesiæ in mundo vsque ad iudicium, ne frangamur tot scandalis doctrinæ & morum, quæ hodie multos non pessimos grauissime vulnerant, & ne abijciamus confessionem, & transfugiamus ad castra hostium, sicuti multi omnibus temporibus fecerunt, & hodie non pauci fracti persecutionibus & scandalis, faciunt. Postremo, vt de vera conseruandæ Ecclesiæ ratione admoneamur: quæ ratio in omnibus Ecclesiæ historijs vna & eadem esse
40 deprehenditur, videlicet puritas doctrinæ, cui ancillatur sancta morum disciplina. Hæc enim doctrinæ puritas fons est ille salutaris, vnde rigatur Rosa Domini, ne inter tot spinas tyrannidis, hypocriseos, sophistices & scandalorum suffocetur & emarcescat. Hæc doctrinæ puritas aliunde petenda non est, quam ex fontibus Saluatoris, hoc est, scriptis Propheticis & Apostolicis: inter quæ non infimum locum obtinent Epistolæ Paulinæ, & præcipue ea, quam ad Romanos scripsit. Hæc enim præcipua sinceræ doctrinæ capita monstrat & explicat: quare eam singulari diligentia ab omnibus pijs legendam & cognoscendam esse iudico. Verum vt cōmodius à simplicioribus & tyronibus S. Theologiæ minus exercitatis intelligi posit,
50 Commentarium qualemcunque in eam publicare volui, sperans bonos & pios viros consilium meum haud improbaturos. Etsi autem noui quorundam

rundam iudicia nobis aduersari: tamen non volui propter paucos sinistre iudicantes, multos bonos, qui hanc meam opellam expetunt, defraudare. Cæterum quia, Vir Clarissime, omnibus literatis hominibus patronus es constans, & in me multa beneficia priuatim contulisti, volui hunc Commentarium sub tuo nomine prodire in lucem, vt te patrono sit acceptior multis, vtque extet aliquod meæ erga te gratitudinis testimonium. Etsi autem vilius forte videtur hoc munus, quàm vt tanto viro offeratur: tamen cum animum tuum noui candidum, & sincerum, non dubito quin potius animum donantis, quàm doni præstantiam spectes, idque exemplo Christi (in quo solo pie gloriari soles) qui pluris fecit mulierculæ pauperis minuta æra missa in gazophylacium, quam splendidas diuitum donationes. Hic enim rebus precium non ex quantitate earum, sed affectu donantium imponere solet, iuxta vetus dictum, χαρίτων θυμὸς ἄριστος. Rogo igitur amanter, vt & tu hoc literarium opusculum eo accipias animo, quo à me offertur. Vale vna cum vxore tua castissima D. Birgitta filia nobilissimi viri D. Magni Gœie, Domini de Krenkerup felicissimæ memoriæ, qui primus in hoc regno reuocatæ puræ doctrinæ autor fuit, sed prius scriptis frequentibus ad ipsum à beato Luthero missis recte instructus. Huius etiam patrocinio primi præcones reuocati Euangelij in his regnis securi fuerunt: donec Deus sanctiss. regem Christianū tertium, fidelissimum Ecclesiæ Dei nutricium, & defensorem excitauit, qui in hoc regno scholas reformauit, constituit Ecclesiarum fideles ministros, ordinauit stipendia docentium & discentium religionem & alias artes: cuius vestigijs insistit filius Fridericus II. Rex noster clementissimus, cui toto pectore cum omnibus pijs opto salutarem gubernationem, vt quietam & tranquillam vitam agamus in hoc mundo, in omni pietate & castitate. Iterum vale corpore, animo & spiritu integer, patrone optime. Hafniæ. Anno Domini M. D. LXII. Mense Decemb.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM AD ROMANOS.

VT ARGVMENTVM SEV GENERALIS PERIOCHA HVIVS nobilis Epistolæ ad Romanos scriptæ, explicatius ab auditoribus intelligatur, quatuor nobis ordine explicanda sunt. PRIMVM, quis sit huius epistolæ autor. SECVNDVM, quæ fuerit ipsi scribendi occasio. TERTIVM, quæ principalis quæstio seu quis status. QVARTVM, quis tractationis ordo seu œconomia totius 10 Epistolæ, & methodus.

DE PRIMO.

CVM de autore huius Epistolæ Diuo Paulo nunquam dubitauerit Ecclesia, frustra ea quæstio agitatur. Verum quis & quantus hic Paulus fuerit, operæprecium est indicare, vt quo in loco habenda sint ipsius scripta intelligamus.

SCIENDVM est itaque primum, vocationum ad ministerium Ecclesiæ magnam esse diuersitatem. Nam est & vocatio peculiaris, quæ immediata dicitur, & communis, quæ mediata appellatur. Inter hæc genera vocationum maxima sane est dif-20 ferentia. Nam peculiaris illa duas habet notas, quibus à communi distinguitur. Harum PRIOR est, quod sit vniuersalis, Matth. 28. Mar. 16. POSTERIOR, quod habeat testimonium, nihil erroris suæ doctrinæ admistum esse. Huius testimonij partes sunt quatuor: PRIMA, Immediata vocatio. SECVNDA, immediata instructio. TERTIA, Visibilis donatio Spiritus sancti (loquor enim de ministerio noui testamenti.) QVARTA, virtus edendorum miraculorum, quibus Deus veritatem doctrinæ Apostolicæ confirmauit & obsignauit.

VOCATIO COMMVNIS nec est vniuersalis, sed est alligata vel certæ nationi, vt Episcoporũ apud nos, vel certæ prouinciæ, vt præpositorum, qui Græcis προεστῶτες dicuntur, vel certæ ciuitati aut pago, vt parochorum & eorum, qui sunt illis ad-30 diti συνεργοὶ seu σύμμυσται, nec habet communis vocatio & mediata infallibile testimonium de immota veritate, seu quod nihil habeat erroris admistum, sicuti prior illa habet.

PORRO Pauli vocationem priori generi subijci, ex eo manifestum est, quod non solum sit Apostolus, vniuersalis Ecclesiæ doctor, vt ipsius profectiones ad varias gentes, acta Apostolica, & Epistolarum eiusdem inscriptiones testantur, verumetiam quod sit immediate ab ipso CHRISTO ad ministerium Euangelij vocatus, quod diuinitus sit institutus, quod visibili Spiritus sancti dono sit inauguratus ministerio, quod denique varijs miraculis suam vocationem & doctrinam confirmarit.

IMMEDIATA vocatio Pauli & vniuersalis, confirmatur Actor. 9. vbi Lucas 40 narrat, lucem de cœlo circumfulsisse Paulum, cum adhuc spiraret minas aduersus Ecclesiam Christi, & cadentem in terram audisse vocem dicentem sibi: Saule, Saule cur me persequeris? qui dixit: Quis es Domine? & ille: Ego sum IESVS quem tu persequeris, durum est tibi contra stimulum calcitrare. Et tremens ac stupens dixit: DOMINE quid vis me facere? Et Dominus ad eum. Surge & ingredere ciuitatem, & ibi dicetur tibi quid te oporteat facere. Et paulo post Dominus ad Ananiam dubitantem de Pauli conuersione, Vide, inquit, quoniam vas electionis est mihi, vt portet nomen meum coram gentibus & regibus & filijs Israël. Hinc illa Pauli gloriatio de sua vocatione ad Gal. 1. Paulus Apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per IESVM CHRISTVM & Deum Patrem. Proinde vocatio Pauli & 50 immediata & vniuersalis est.

DEINDE Paulum diuinitus instructum esse de Euangelio, primum testatur Ananias dicens ad Paulum: DEVS patrum nostrorum præordinauit te, vt cognosceres voluntatem eius, & videres iustum illum, & audires vocem ex ore eius. Idem Epistola ad Galatas ostendit, vbi in hunc modum scribit de seipso Apostolus, contra aduersarios autoritatem Apostolatus sibi vendicans: Notum vobis facio fratres Euangelium, quod Euangelisatum est à me, quod non est secundum hominem, Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici: Sed per reuelationem IESV CHRISTI.

HVC etiam pertinet raptus Pauli in tertium cœlum, vbi non solum ab ipso Domino Euangelium didicit, verumetiam vidit arcana, quæ reuelare hominibus fas esse negat.

AD hæc, vt Apostolus Paulus in itinere Damascum versus, visibiliter donatus est Spiritu sancto, & per eum nouo inauguratus est ministerio. Actor. 9. Ita eundem Spiritum postea alijs impetrat, & impositione manuum confert. Ita enim Lucas narrat Actor. 19. Cum Paulus imposuisset quibusdam discipulis manus, venit Spiritus sanctus super eos, & loquebantur linguis & prophetabant. Hæc eò pertinent, vt Deus isto pacto & Apostolatum Pauli, & doctrinæ ipsius infallibilem veritatem consignet.

POSTREMO. De miraculis à Paulo editis, ipse in hunc modum testatur posterioris ad Corinth. 12. Signa Apostoli peracta sunt in vobis, in tolerantia, in signis, in prodigijs. Et ad Rom. 15. Non audebo loqui quicquam eorum, quæ non operatus est Christus per me, in obœdientiam gentium, sermone & opere in potentia Spiritus Dei. Huius rei & Lucas meminit, qui virtutes per Paulum editas testatur, adeo vt etiam super languidos deferentur à corpore ipsius sudaria, & recederent ab eis languores, & spiritus nequam egrederentur. Actorum 19. Adolescentem mortuum excitat, Actorum 20.

HIS & similibus miraculis Deus obsignauit Apostolatum & doctrinam Pauli. His testimonijs accedit zelus Pauli in propaganda Euangelij doctrina, pericula plurima, quæ passus est terra & mari, & sanguis tandem, quo suam doctrinam confirmauit.

HAEC ideo copiosius à me dicta sunt, vt pateat qualis quantusq; sit hic Vir, quanta sit illius autoritas: quàm certa & indubitata sit eius doctrina: quanta denique reuerentia deceat docentes & discentes in hanc thesaurorum cœlestium apothecam ingredi. Non enim secus accipienda sunt quæ hinc promit DEI Spiritus per CHRISTI electum organum, per gentium Apostolum: atq; vox cœlestis, quam ipse cœlestis Pater de cœlo sonuit. Quapropter omnia quæ in hac Epistola, atq; adeo in alijs Pauli scriptis continentur, eius autoritatis esse sciamus, vt quemadmodum in dogmatibus extruendis & confirmandis: ita in erroribus refutandis valeant non minus, quàm Mosis & Prophetarum, adeoq; Christi ipsius testimonia. Huius rei vel ipsum Apostoli nomen nos admonere poterit. Nam cum Apostolus Christi dicatur Paulus, hæc quatuor simul cogitanda sunt, QVOD nobiscum loquatur vice Christi, QVOD afferat doctrinam cœlestem, QVOD nihil erroris sit doctrinæ ipsius admistum, & QVOD non secus atque voci cœlesti sit Paulo credendum.

NEC est quod quispiam obijciat Petri errorem, qui non minus Apostolus fuit quàm Paulus, & tamen eum errasse Paulus ostendit ad Galat. 2. Nam iste error vitæ fuit, non doctrinæ.

DE Apostolatu Pauli hactenus. De persona autem hoc quoque sciendum est, quod fuerit natura vehementior, quò accessit solertia quædam singularis, & heroicus zelus propagandi Euangelij & reprimendi errores. Quod ideo obseruandum est, quia inde disputationum aculei, anticipationes crebræ, & redargutiones acutæ, facilius intelliguntur. Nam qui paulò vehementiores sunt, haud raro medium disputationis cursum interrumpunt, nunc inuehentes in aduersarios, nunc anteuertentes quæ ab alijs obijci posse videbantur. Vnde sæpe oratio turbatior ac intricatior redditur. Verum admoniti nec huiusmodi interiectionibus offenduntur, nec quo minus Apostolum intelligant, impediuntur.

DE SECVNDO.

OCCASIO huius Epistolæ hæc fuit. Paulus intelligens statum Ecclesiæ Romanæ turbulentissimum fuisse, vt gentium Doctor & Apostolus istud malum auertere conatur. Romani audiuerant doctrinam Euangelij, & fidem in Christum receperant: Sed hanc quidam rursus abijciendam suadebant, Quidam eam inficere & peruertere, partim errore, partim malicia conabantur. Fuerunt autem tum temporis Romæ & alibi tria doctorum genera, qui vt veræ doctrinæ, ita Paulo quoque Apostolo aduersabantur. Nam quidam ex Iudæis non conuersi, totum Euangelium repudiarunt. Quidam conuersi, Legem & Euangelium confuderunt, & gentium vocationem ad Euangelium

Euangelium oppugnarunt, falſo putantes Meſsiæ beneficia ad Iudaicum ſolummodo populum pertinere, in qua opinione olim fuiſſe Petrum, acta teſtantur Apoſtolica. Quidam ex Ethnicis & Philoſophis Chriſtiani facti, vt Philoſophiam addendam Euangelio putarunt: ita inſultarunt Iudæis tanquam abiectis, ſeque illis arroganter prætulerunt. Atq; ita hi omnes purum Euangelij fontem, vnde aqua ſalutis haurienda erat, humanis turbauerunt opinionibus. His itaque malis vt occurrat Apoſtolus, hanc ſcribit Epiſtolam didaſcalicam.

CAETERVM quia hæc tria Doctorum genera ſciuit Paulus ex ſingulis fere verbis quæ ſcriberet Romanis, aliquam abſurditatem & calumniandi anſam quærere, quo doctrinam Pauli redderent inuiſam Romanis. Ideo diſputationem ſuam ita inſtituit, vt ſemper eorum anticipet obiectiones. Vnde factum eſt, quod hæc Epiſtola tot amplificationibus & anticipationibus ſit referta, quibus legitimus docendi ordo non parum turbari videtur. Habuit præterea Apoſtolus rationem infirmitatis piorum, cui, quoties animaduertit eos offendi, medetur, idq; nunc digreſsionis, nunc occupationis ſchemate. Qui hæc diligenter animaduerterit, multo facilius hanc nobilem Epiſtolam intelliget, quàm qui omnium veterum commentarios in hanc Epiſtolam ſcriptos peruoluerit. Quare hæc fuſius admonenda duxi.

DE TERTIO.

SCOPVS præcipuus Paulo eſt in hac Epiſtola, vt veram & immotam de Chriſti Mediatoris beneficijs doctrinam proponat Eccleſiæ, eamq; confirmet, hoc eſt, vt doceat ex Dei ſententia & æterno decreto, ſine lege abſque philoſophia, beneficiorum Chriſti, hoc eſt, iuſtificationis & ſalutis fieri participes, quotquot in Chriſtum crediderint, idq; nulla habita vel perſonarum vel nationum ratione. Eſt enim promiſsio Gratiæ vniuerſalis, qua offeruntur beneficia Chriſti omnibus abſque diſcrimine, ſed fide accipienda & poſsidenda. Concluditur itaque ſtatus principalis huius Epiſtolæ hoc ſyllogiſmo: *Ea eſt iuſtificationis & ſalutis conſequendæ ratio ſola & vnica, quam Deus præſcribit & approbat iuxta æternum ſuum decretum. Dominus autem omnem qui credit, abſque operibus & ſine reſpectu perſonarum & nationum, gratiæ & ſalutis participem fore & iuſtificari pronunciat, idque iuxta æternum ſuum decretum de reparatione humani generis. Proinde fide abſque operibus, & ſine perſonarum & nationum reſpectu, iuſtificatio & ſalus contingit.* HVIVS ſyllogiſmi minor eſt κρινόμενον. Nam vt maior abſque omni exceptione ab omnibus recipitur: ita minor controuerſa erat, cum à Iudæis pleriſque, tum à gentibus. Minorem itaque inde vſque à medio primi capitis ad finem vndecimi, firmiſsimis demonſtrationibus ex veris principijs petitis probat. Nam cum eius partes ſint plures, inſtituit Apoſtolus analyſin, & eius partes ſeorſim perſequitur: quæ tametſi ſint plures, duæ tamen ſunt præcipuæ, quibus reliquæ continentur.

PRIMA, Hominem credentem ſola fide ſalutis fieri participem, ſeu quod idem eſt, hominem non iuſtificari operibus, ſed fide abſque operibus.

SECVNDA, Hoc gratuitæ ſalutis beneficium, non pertinere ad peculiarem aliquem populum, ita vt reliquæ nationes excludantur: Sed promiſcue ad omnes homines, qui fide promiſsionem ſalutis gratuitæ amplectuntur, nullo habito perſonarum aut nationum diſcrimine, pertinere.

EX prima parte duæ emergunt quæſtiones. VNA, Vtrum homo iuſtificari poſſit ex operibus nec ne? cuius negatiuam theſin Paulus confirmat à medio primi capitis vſque ad medium tertij.

ALTERA, Num homo iuſtificetur ſola fide nec ne? cuius affirmatiuam theſin exponit in tertio, & confirmat, declarat, illuſtrat, anticipatis obiectionibus à principio quarti vſque ad finem octaui.

EX ſecunda minoris parte, plures quæſtiones emergunt. Sed præcipua eſt. Num, ſalutis promiſsio pertineat etiam ad gentes, Quod dum firmis rationibus conuincit, tractantur & vicinæ quæſtiones: Quiſnam ſit verus Iſraël? Sintne Iudæi reiecti? Quænam ſit

nam sit reiectionis causa? Hæ quæstiones tribus capitibus, nono, decimo & vndecimo explicantur, in reliquis quinque capitibus de officijs Christianorum differitur. Atque hæc pars huic quæstioni subijcitur: Num Christi beneficiorum particeps & fide iustificatus, debeat porro vitam sanctam & inculpatam sine offendiculo viuere. Hæc de scopo, statu, & principalibus quæstionibus huius Epistolæ, Vnde ex quæstionum principalium numero, tres partes huius Epistolæ esse deprehenduntur, quarum prima & secunda didascalicæ sunt, postrema parænetica.

DE QVARTO.

De ordine epistolari, qui epigrapha, salutatione, tractatione & clausula valedictionis absoluitur, non opus est admonere. Nam hic vel pueris notissimus est, quare de tractationis ordine tantum hoc loco dicturus sum.

Exordivm itaque, quod est tractationis principium, ex proprijs locis beneuolentiæ, attentionis, docilitatis, & partibus, quæ sunt expositio, ratio, redditio, comprobatio, constat. ita vt iuxta Rhetorum præcepta finis exordij, qui comprobatio dicitur, sit primæ partis tractationis propositio, de vera iustificandi ratione, quam mox vnico argumento confirmat. Deinde, priusquam accedit ad propositionis iustam confirmationem, duo præiudicia quæ causæ obstabant, diluit. Nam & hoc præcipiunt Rhetores, cum alia quam nostra sententia persuasa est auditoribus, vt eam antequam ad nostræ sententiæ assertionem descendatur, diluamus. Donec enim contraria sententia animos auditorum occupat, frustra conamur, quod ipsi sentimus alijs persuadere.

Praeivdicia autem hæc sunt. Primvm, Pseudoapostoli, qui ex gentibus erant conuersi, partim legem naturæ vrgebant, partim prætendebant ignorantiam. Secvndvm, Pseudoapostoli, qui erant ex Iudæis conuersi, legis vrgebant opera, & potiorem iusticiæ partem operibus legis asscribebant. Hæc præiudicia euertit Apostolus, antequam iustam suæ caussæ confirmationem aggreditur, idque facit hac demonstratione: *Quicunque iustificantur operibus legis, factores sunt legis. Nulli sunt factores legis. Nulli ergo operibus legis iustificantur.*

Maiorem, quia recipiebatur ab aduersarijs, leuiter tantum attingit. Minorem verò, quæ est κρινόμενον, ab isto loco primi capitis: Reuelatur ira Dei. ad illum: Nunc autem iusticia Dei, argumentis ab experientia vniuersali, iudicio Dei iusto, naturæ conditione, & pronunciatis scripturæ confirmat. His præiudicijs amotis, Apostolus caussam aggreditur, ac primum iustificationis expositionem texit, in qua circumstantias omnes prosequitur, quod fieri in plenis expositionibus præcipiunt Rhetores.

Expositione absoluta, infert rem vniuersam de qua agit, in vnius propositionis formam contractam, hoc modo: Arbitramur igitur iustificari hominem per fidem sine operibus. Mox admonet hanc iustificationis gratiam, promiscue ad omnes pertinere & stabilire legem, tantum abesse, vt eam aboleat iustificatio fidei.

Deinde in qvarto capite, occupationis schemate ingreditur propositionis confirmationem, proponitque Abrahæ exemplum, cum suis circumstantijs, vnde & vera iustificationis ratio & fidei definitio colligitur.

Mox in qvinto, vt vis & ratio iustificationis clarius cognoscatur, eius effectus attingit, cui collationem causarum damnationis & iustificationis subijcit, vt cui acceptum feratur iustificationis beneficium, innotescat.

Deinde vicinam quæstionem, idque per occupationem, aggreditur in sexto capite, ne quis audiens ex operibus non esse iusticiam, vitæ licentiam ex iustificationis doctrina colligat, symbolo Baptismi Christianorum officium esse, sanctificationi studere, ostendit. Huc additur exhortatio, vt Christiani excusso peccati iugo, iusticiæ seruiant.

In septimo necessariam doctrinam addit Apostolus de lege Dei, in qua explicatur natura, finis & effectus legis, ostenditur quomodo ab illa liberati sint credentes. Nam homines non stupidi audientes sine legis operibus credentes coram

DEO iustos reputari, cogitant: Quid ergo lex vult? cur lata est?

ET quoniam videbat Apostolus adhuc maximè concuti fidelium animos duabus veluti machinis, comminatione maledictionis & crucis acerbitate, quæ veluti suo quodam suffragio sententiam legis damnatoriam confirmare videtur, contra has machinas consolatur Apostolus credentes in octauo capite, ostendens, nec maledictionem legis nocere posse credentibus, nec vllam in mundo afflictionem tantam esse, vt queat nos separare à dilectione Dei, gratuito nos iustificantis & in suam fidem recipientis.

HACTENVS de tractatione primæ partis & vicinarum quæstionum, vnde 10 prior pars iudicationis eius Syllogismi, quo claudi dixi statum principalem huius epistolæ confirmata est: Sequitur SECVNDA pars, in qua ostenditur promiscue pertinere ad omnes beneficium Christi iustificantis credentes, & confirmatur secundum iudicationis membrum, quæ omnia ad illud pertinent, quod in tertio attigit: An Iudæorum Deus tantum? An non & gentium? certe & gentium. Huius partis œconomia admodum prudenter instituta est, quod qui non animaduertunt, in multas stoicas absurditates præcipitantur. PRIMVM sibi viam sternit nouo exordiolo, in quo primum suam beneuolentiam ostendit erga Iudæos. DEINDE, quia persuasum erat Iudæis, promissum Messiam pertinere ad Israëlitas omnes, Apostolus contrariam propositionem potius ex verbis suis cogitandam relinquit, quam exprimit, vide- 20 licet quod non omnes Israëlitæ sint filij promissionis, quam propositionem hoc syllogismo claudit: *Tantum veri Israëlitæ sunt filij promißionis. Plurimi ex carne Abrahæ nati non sunt veri Israëlitæ.* Ergo, *Plurimi ex carne Abrahæ nati non sunt filij promißionis.*

HVIVS suæ propositionis fundamentum subijcit, videlicet, quod Dei consilium fuerit & sit, vt ex mera misericordia homines per Christum salutem consequantur. Ex quo infert (prius asserta potentia Dei, qua is potest suos opprimere hostes) gentes quidem receptas esse, qui fide Christum receperunt, quæ propterea dicuntur filij promissionis. Credunt enim promissioni, sicut eorum pater Abraham fecit. Iudæos vero reiectos, eo quod iusticia operum tumidi, & fiducia carnis Abrahæ inflati, 30 in Christum lapidem offensionis impegerint, ac propterea nec filij promissionis, nec verum Abrahæ semen existunt.

HVIVS rei causas latius expositurus in DECIMO, Primum fauorabili exordiolo Iudæos offensos superiori oratione mitigat, quibus tribuit quidem zelum Dei, sed non secundum scientiam. Deinde doctrinam fidei & iusticiæ per collationem repetit & inculcat, admonens, nullum qui crediderit à iusticia fidei excludi, nec esse discrimen Iudæi & Græci, propterea quod Deus sit diues in omnes. Atque hæc sententia principalis est propositio huius partis. Huc addit gradationem, vt vnde oriatur iusticia fidei doceat, & scripturis conuincit, Iudæos propria culpa excidisse gratia.

PORRO in VNDECIMO, ne desperent Iudæi, quasi prorsus essent reiecti, 40 eos consolatur, & firmis rationibus ostendit, non esse penitus reiectum Iudaicum populum, nec Dei promissiones fore irritas ijs, qui eas fide amplectuntur. Posthæc conuertit orationem ad gentes, monens eas ne efferantur animo aduersus Iudæos, quasi digni essent tanta gratia præ Iudæis. Tandem hanc secundam partem in summam contrahit, quæ est, Quod gratia Dei exposita sit omnibus qui credunt, nullo nec personarum nec nationum habito discrimine. Huic sententiæ subiungit exclamationem, in qua admiratur consilium Dei, & inexhaustam misericordiam volentis gentes idolatras, suæ gratiæ fore participes, quod sane mysterium aliquandiu latuisse Petrum, acta docent Apostolica. Atque hæc est tractatio secundæ partis minoris propositionis in principali syllogismo huius Epistolæ, videlicet, quod à gratia iustificationis 50 nemo excludatur propter vllam vel personæ vel nationis conditionem, modo firma fiducia in gratuitam promissionem recumbat.

TERTIAM partem Epistolæ aggreditur Apostolus in capite DVODECIMO, vt autem superiores partes argumentatione, ita hanc maxima parte expositione tractat Apostolus. Hanc partem orditur ab officijs, inter quæ primum locum occupat verus Dei cultus, cui congeries officiorum additur.

DEIN-

DEINDE in DECIMOTERTIO de obœdientia erga Magistratum & eius officio agit, vbi in thesin fertur, & plurimas parænescs ex caritatis lege extruit.

POST hæc quia simultatem animaduertit inter Iudæos & gentes, propter ciborum & temporum discrimina, huic malo in DECIMOQVARTO medetur: commendans vtriusque caritatis regulam, quam in tota vita sequi conuenit. Monet igitur infirmitatem fratrum ferendam esse, repetens breuiter & ostendens vocationem gentium ad Euangelium esse factam Dei consilio. Ad hæc properans ad finem, libertatem orationis excusat, suam in ministerio fidem & beneuolentiam erga Romanos indicat, Cur hactenus non venerit ad Romanos ostendit, Petit pro se preces Romanorum.

POSTREMO, Salutationes cumulat, & interiecta vtili admonitione de cauendis dissidiorum autoribus, Epistolam fausta imprecatione gratiæ & gratiarum actione claudit. 10

HAEC de tractationis ordine & methodo copiosius admonenda duxi, quo totius orationis œconomia perspecta, partium enarratio facilius ab auditorib. percipiatur.

PORRO in singulorum capitum enarratione hunc sequi ordinem constitui: PRIMO loco caput propositum in summam contraham, quo summatim comprehendi posit, quod fusiore Apostoli oratione explicatur. DEINDE, eiusdem partes & ordinem indicabo, quo materiæ membra conspiciantur. TVM exegesin, quo genus sermonis & phrases intelligantur, adijciam, vnà cum obseruatione locorum communium, & accomodatione doctrinæ, ad iudicium firmandum, & mores formandos. 20 Ad hæc enim duo vniuersa scriptura referenda est.

CAPVT I.

Summa capitis primi.

Vindicata Apostolatus sui autoritate, ac simul monstrata Euangelij dignitate, fausta precatus Romanis, beneuolentiam & attentionem exordio captat Apostolus, suum erga Romanos animum declarans, nimirum quod ipsis quoq; Euangelium, quod fidei iusticiam prædicat, annunciare sit promtus, mox vniuersum mundum peccati & iniusticiæ arguens. 30

Ordo capitis primi.

PARTES *capitis huius aptißimo ordine cohærentes, sunt quatuor.* PRIMA, *Epigrapha.* SECVNDA, *Salutatio.* TERTIA, *Exordium, in quo captata beneuolentia & attentione, principalem colligit propositionem de fidei iusticia.* QVARTA, *Demonstratio, qua mundum vniuersum peccato obnoxium esse demonstrat. Hæc propositione & copiosa confirmatione absoluitur, estq; vt in vniuersali periocha dictum est, præiudiciorum, quæ caussæ Apostoli nocere videbantur, refutatio.*

40

EXEGESIS PRIMI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS seruus IESV CHRISTI, vocatus Apostolus, segregatus in Euangelium Dei, quod antea promiserat per Prophetas suos, in scripturis sanctis, de Filio suo (qui natus est ex semine Dauid secundum carnem, qui declaratus est Filius Dei in potentia secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum) IESV CHRISTO Domino nostro, per quem accepimus gratiam & Apo-

Hæc PRIMA pars capitis est, nempe epigrapha, in qua sunt duo obseruanda, nempe partes epigraphæ & amplificationes. Partes indicant, quis quibus scribat, videlicet Paulus Romanis, Apostolus Christi gentibus. 50

Verum hoc loco tituli quibus cum scriptor ipse, tum illi quibus scribitur ornantur, sunt perpendendi.

Scriptor ipse Paulus, seruum se Christi fatetur, eumque minime vulgarem, Sed Apostolum diuinitus vo-

stola-

ſtolatum, in obœdientiam fidei in omnibus gentibus ſuper nomine ipſius, in quibus eſtis & vos vocati IESV CHRISTI, omnibus qui eſtis Romæ dilectis Dei, vocatis ſanctis.

catum ac ſegregatum in Euangelium Dei. Cum autem ſe ſeruum Chriſti fatetur, religionis profeſsio eſt, qua ſe diſſentire à prophanis Ethnicis & incredulis Iudæis, & amplecti Euangelium Chriſti aperte agnoſcit. Vnde nos admonemur confeſsionis ac publicæ proteſtationis religionis quam amplectimur, nec debemus pacis aut alicuius vtilitatis externæ gratia, vel colludere cum hoſtibus, vel noſtram fidem diſsimulare. DEINDE, ſe Apoſtolum ſcribit, vnde nos excitabimur in amorem & admirationem cœleſtis doctrinæ, quam affert, de qua re ſupra in argumento admonui. Cum autem addit ſe vocatum, Græcè κλητὸν, id eſt, eum qui vocatione diuina conſtitutus ſit Apoſtolus, cum Pſeudoapoſtolos ipſum calumniantes, quaſi inferior eſſet cæteris apoſtolis, perſtringit, tum miniſtris Euangelij ſe exemplum ſtatuit, vt tantam atque adeo auguſtam vocationem non attingant, niſi ad eam legitime vocentur. Quod ſequitur: Segregatus in Euangelium Dei: interpretatio eſt Apoſtolici muneris, quod eſt Euangelium Dei annunciare. Segregatus, id eſt, qui ante fuit inter Phariſæos & hoſtes Chriſti, iam de eo numero exemtus, deſtinatur Euangelio Chriſti prædicando.

Videmus qualis fuerit Paulus, cuius ſucceſſores illi tandem recte dici merentur, qui vt Paulus legitime ad prædicandum Euangelium Dei vocati, munus ſuum ſincere obeunt. Nam qui Euangelium Dei vel peruertunt, vel eius loco obtrudunt hominibus humanas traditiones de ſucceſsione in Pauli locum, fruſtra gloriantur: in quorum numero eſt Romanus Antichriſtus, cum ſuis raſis & vnctis Epicuris. Hic, quæ eſt eius impudentia, non veretur gloriari, ſe Pauli & Petri ſucceſſorem eſſe, cum tamen res ipſa teſtetur, eum Iudæ proditori potius ſucceſsiſſe, qui oſculo filium Dei prodidit. Hactenus de priori parte Epigraphæ, ſequitur poſterior.

Omnibus qui Romæ eſtis, dilectis Dei, vocatis ſanctis.

Hic primum obſeruandum eſt, quod Romanis quos inter gentes numerat, ſcribat Apoſtolus, vnde hæ quatuor hypotheſes colligantur. PRIMA, Vocationem gentium ad Euangelium decreto diuino fieri. SECVNDA, Doctrinam quæ in hac Epiſtola Romanis proponitur, eſſe nobis cum illis communem. Nam & nos de gentibus ſumus. TERTIA, Vocationem ad Euangelium eſſe gratuitam. Nullum enim meritum niſi mortis afferre poterant prophanæ gentes. QVARTA, Vocationem ad ſalutem eſſe vniuerſalem, nullo vel perſonarum vel nationum habito reſpectu. Sequitur deſcriptio Romanorum quibus ſcribit Apoſtolus, ita enim habet textus:

Dilectis Dei, vocatis ſanctis.

Hic obſeruemus tres vocationis noſtræ cauſas, EFFICIENTEM, quæ eſt gratuita dilectio Dei, qua nos pater cœleſtis in filio caros habet. FORMALEM, quæ eſt vocalis Euangelij prædicatio certiſsimum dilectionis paternæ teſtimonium. Et FINALEM, quæ eſt ſanctitas, quæ ſegregatione ab impuro mundo, purificatione cordis ex fide profecta, & ſanctimonia vitæ, pijſq; exercitijs conſtat. Hæ tres cauſſæ quotieſcunque vel nobis vel alijs prædicatur Euangelium, vel cum nos ipſi legimus aut cogitamus Euangelium, veniant nobis in mentem, cogitemus vocem Euangelij teſtimonium dilectionis Dei erga nos eſſe, cogitemus Deum velle nos vocali prædicationi obœdire, cogitemus quod hæc adeo auguſta vocatio requirat ſanctitatē, quæ & fructus & finis vocationis noſtrę exiſtit. Hactenus de partibus epigraphæ. Nunc amplificationes interiectas videamus. PRIMA eſt commendatio Euangelij, in quam dilapſus eſt hac occaſione: Dixit ſe ſegregatum in Euangelium Dei, huc iam apponit amplificando: Quod ipſe ante promiſerat per Prophetas ſuos in ſcripturis ſanctis. Verum, vt ſtudioſi locos commendationis Euangelij in promptu habeant, quos ſparſim Apoſtolus attingit, in vnum breuiter colligam, hoc modo. Primus ſumitur ab autoritate diuina. Habet enim Euangelium Deum ipſum autorem. Secundus ab antiquitate. Non enim hodie aut nudiuſtertius eſt notum. Sed iam olim à Deo promiſſum, Geneſ. 3. Tertius, à Prophetarum teſtimonijs, qui Prophetæ acti Spiritu Dei locuti ſunt. Nemo rem vilem, inquit Ambroſius, magnis præcurſoribus nunciat. Quartus, ab obiecto. Eſt enim Euangelium doctrina de filio Dei Domino noſtro IESV CHRISTO. Quintus, à fructu, nempe quod Euangelium ſit organum annunciandæ gratiæ DEI & ſalutis, quæ offertur prædicatione Euangelij in filium Dei, credentibus. Sextus, ab amplitudine,

nimirum quod Euangelium non tantum Iudaico populo, sed etiam omnibus gentibus sit destinatum. SED quæ fuit amplificationis huius causa? Iudæi calumniabantur & reijciebant Euangelium tanquam doctrinam recens natam, ignotam Prophetis & Patriarchis. Horum criminationi opponit autoritatem Prophetarum, per quos ipse Deus iam olim prænunciauerat Euangelium de suo Filio. Si modum quæris, quo Deus per Prophetas suos ante promiserat hoc de filio suo Euangelium. Respondeo, Quod id fecit & signis & verbis. Signorum sunt alia sacrificia, alia sacramenta, alia typi. Verbis Prophetæ concionantur nunc de persona filij Dei, nunc de officio, regno & sacerdotio, nunc de aduentu & tempore aduentus, nunc de factis ex quibus agnosci deberet aduenieus Messias, nunc de beneficijs Messiæ ërga homines. SECVNDA amplificatio prosopographia est, & manat 10 ex prima. Facta enim mentione obiecti Euangelij, qui est Iesus Christus, in personæ Christi descriptionem excurrit, quæ sint eius naturæ, quæ gloria, quodque officium ostendens. Qui natus est, inquit, ex semine Dauid secundum carnem. Hic humanitas vera Christi asseritur, in qua assertione mentionem Dauidis facit, propter promissionem Dauidi factam. Promisit enim Deus, vt Christus de semine, hoc est, posteritate Dauidis nasceretur. Hæc promissio primum facta est Dauidi, 2. Samuelis 7. vbi promittitur filio Dauid, solium regni perpetuum, & thronus firmus vsque in seculum. Deinde, hæc promissio sæpius inculcatur, vt Psalmo 72. Deus iudicia tua regi da, & iusticiam tuam filio regis. Et paulò post, versu quinto: Timebunt eum dum sol & luna splendebunt, hoc est, perpetuo. Psalmo 89. In seculum custodiam ei misericordiam meam, & pactum meum firmum erit ei, & ponam 20 in seculum semen eius, & thronum ipsius sicut dies cœli. Huc Psalmus 110. Dixit Dominus Domino meo, pertinet. Item, Psalmus 131. Memento Domine Dauid. In hoc Psalmo expresse dicitur: De fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Ex his scripturæ locis tritum erat apud Iudæos, quod Messias esset nasciturus de semine Dauidis. Hinc cœci apud Matthæum: Miserere mei Domine fili Dauid. Atque hæc causa est, cur Matthæus capite 1. & Luc. cap. 3. adeo diligenter genealogiam Christi recenseant.

Qui declaratus est filius Dei.

Id est, certis & infallibilibus testimonijs & operibus diuinis ab eo editis comprobatum est, quod re vera sit filius Dei. Huc illud elogium 1. Timoth. 3. Deus 30 manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu &c. Sed quomodo hæc declaratio est facta?

In potentia secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum.

Per potentiam intelligit miracula diuina, quibus IESVS se verum esse Deum comprobauit, dum in his terris visibilis inter homines versaretur cœcis visum reddidit, claudis vt ambularent, leprosos sanauit, mortuos excitauit. Huc illud ad Iudæos: Si mihi non creditis, operibus meis credite.

Secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum.

Hoc est, Declaratus filius Dei ex eo, quod post resurrectionem suam 40 ex mortuis dederit die Pentecostes suis discipulis Spiritum sanctum, quæ Spiritus donatio aperte testatur de omnipotentia Christi, & diuina eius natura. Habemus ergo hic tria, quæ IESVM Nazarenum filium DEI esse conuincunt. PRIMVM, est miraculorum varietas, quæ edidit cum adhuc visibilis versaretur inter Iudæos. Secundum est, quod sua virtute resurrexerit à mortuis. Tertium, Quod resuscitatus à mortuis, discipulis suis dederit Spiritum sanctum, idque visibiliter. Actor. 2. Extrema potissimum Apostolus vrget, vt quæ in omnium oculos incurrebant. Capita testimoniorum de vtraque natura Christi complecti hoc disticho poterimus. *Dictum, cultus, opus, confessio, munera, quinque hæc. Quæ sint naturæ CHRISTI nos rite docebunt.* Ex hoc præterea loco licebit colligere QVATVOR, quæ pios de Christo sci- 50 re omnino necessarium est. Horum Primum est, quod noster Messias sit verus Deus. Secundum, quod sit verus homo. Tertium, quod non sint duæ personæ vt duæ naturæ, Sed vna persona in duabus naturis diuina & humana subsistens. Quartum, quod sit sanctificator, & victor mortis, hoc est, Sacerdos & Rex, qui populum suum liberat à peccatis eius. Hæc quatuor simul fides intuebitur, ne vllis Sathanæ insidijs succumbat. TERTIA amplificatio ex secunda nascitur, hanc ideo apposuit, vt suum Apostolatum aduersus aduersarios suos Pseudoapostolos tueretur ac defenderet. Vt ergo illi extenuarunt Pauli Apostolatum: ita ipse Paulus contra asserit, se Christi gratia factum esse Apostolum, idque in obœdientiam fidei inter gentes super nomine CHRISTI, hoc est, vt prædicet Paulus gentibus

gentibus Euangelium, & gentes prædicato Euangelio obœdiant, credantq; in nomen Chriſti. Cũ autem dicit, Super nomine eius, materiam Euangelij exprimit, quæ eſt nomen Chriſti: Significat autem nomen relationem ad prædicationem Euangelij. Talem ſiquidem Chriſtum credamus oportet, qualis nominatur, hoc eſt, prædicatur nobis in Euangelio. Cum autem dixiſſet, in omnibus gentibus, addit hypotheſin, inquiens:

Inter quas eſtis & vos vocati IESV CHRISTI.

Id eſt, qui Euangelio IESV CHRISTI obtemperatis. Nã qui de Dei filio recte ſentiunt, hi vocati & ſancti dicuntur, vt inquit Ambroſius. Deinde cum dicit: In obœdientiam fidei in omnibus gentibus, inter quas eſtis & vos, rationem reddit cur Romanis ſcribat, quæ ratio hoc ſyllogiſmo clauditur. Ego Paulus à Chriſto deſignatus ſum Apoſtolus, vt Euangelium inter gentes prædicem. Quare cum vos ſitis ex gentibus, Apoſtolatus meus requirit, vt vobis etiam Euangelium prædicem.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino noſtro IESV CHRISTO.

Mos eſt ſcribentibus ad amicos antiquiſsimus & humaniſsimus, à ſalutatione incipere. Verum hoc eſt diſcrimen inter ſalutationes ciuiles & Apoſtolicas, Illæ quidem ſunt φιλικαὶ, teſtantes de beneuolentia erga eum cui ſcribitur, vt τὸ χαίρειν, τὸ εὐπράττειν, τὸ ὑγιαίνειν apud Græcos. Et apud Latinos, Salutem, ſalutem dicit, iubet ſaluere. Hæ vero ſunt non ſolum φιλικαὶ, ſed etiam religioſæ, ſummam beneficiorum Euangelij continentes. Nam gratia eſt hoc loco fauor Dei & beneuolentia, qua Deus pater in Chriſto nos complectitur, recipit nos, & nobis remittit peccata. PAX effectus gratiæ, videlicet gaudium Spiritus ſancti, tranquillitas cõſcientiæ, breuiter omnia proſpera adeoq́ue ſalus ipſa. Vt hæc gratia & hæc pax Romanis multiplicetur optat Apoſtolus, idque à Deo patre noſtro & à Domino IESV CHRISTO. Vt Gratiæ & Pacis vocabula fidem requirunt: ita Patris & Domini voces nos adoptionis & obœdientiæ admonebunt, quæ omnia vni Ieſu Chriſto accepta ferri debent. Habemus ergo in hac ſalutatione tria. Primum, ſummam doctrinæ Euangelij, quæ gratiæ & pacis nomine ſignatur. Secundum, confutationem Pſeudoapoſtolorum, qui ex operibus ſalutem quærunt. Tertium, Admonitionem de officio noſtro, hoc eſt, de fide & obœdientia erga Deum. In Epiſtolis ad Timotheum & Titum, inter Gratiam & Pacem interponit Apoſtolus Miſericordiam, quæ prima origo noſtræ ſalutis eſt. Ita ergo ordinandæ ſunt cauſſæ ſalutis. MISERICORDIA, qua afficitur Pater cœleſtis intuens in miſeriam generis humani. GRATIA, qua donatur Filius, vt ſit victima & λύτρον pro peccato. PAX, quæ eſt reconciliatio fide accipienda ad prædicationem Euangelij. Hanc pacem comitantur fructus vberrimi & ſuauiſsimi, cum in hac vita tum in futura.

EXORDIVM.

Hoc Exordium iuxta normas Rhetorum formatum eſt. Præcipiunt autem Rhetores, vt exordium iuſtum, plenum & perfectum, quatuor ex partibus, Expoſitione (quæ & propoſitio exordij dicitur) Ratione, Redditione & Comprobatione componatur. Has partes ita inſtitui oportet, vt non ſolum loci exordij, qui ſunt beneuolentia, attentio & docilitas aſpergantur prudenter, Verumetiam vt oratio ſponte in ipſam propoſitionem, quæ exordij finis eſſe debet, feratur. Has leges Paulum in hoc ſuo ſeruaſſe exordio in explanatione patebit.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Ieſum Chriſtum, ſuper omnibus vobis, quod fides veſtra annunciatur in toto mundo.

Expoſitio exordij eſt, per quam à ſuo ſtudio erga Romanos beneuolentiam captat. Eſt enim certiſsimum indicium beneuoli animi, ob alicuius felicitatem & commoda, Deo gratias agere. Cum itaque Paulus teſtatur, ſe Deo gratias agere, quod fides, hoc eſt, religio ſeu profeſsio fidei Romanorum annunciatur in toto mundo, id eſt, paſsim per omnes Ecclesias, ſe Romanis optime velle, & ſalutem eorum ex animo cupere ſignificat. Quod autem dicit, Deo meo, per pronomen, MEO, non excludit alios, quaſi ipſi Deum eundem non haberent, Sed quod eſt commune, ſibi per fidem applicat. Eſt igitur hæc adiectio, MEO, fiduciæ argumentum, non excluſionis indicium. Deinde in verbo καταγγέλλεται eſt emphaſis, qua

ſis, qua ſignificatur, nec addendum nec detrahendum eſſe quicquam Euangelio prædicato Romanis. Angeli enim, id eſt, nuncij munus eſt, ea tantum quæ ſibi commiſſa ſunt, narrare. Quare & ſacerdotes Angeli dicuntur, id eſt, nuncij, quia non ſua, ſed eius qui ipſos miſit, nunciant. Porrò hæc expoſitio quatuor nobis ſuppeditat hypotheſes. Primã, omnia bona ad Deum autorem referenda eſſe, & præſertim annunciationem Euangelij. Secundam, Oportere eos qui beneficia Dei ſentiunt, datorem & agnoſcere & celebrare. Tertiam, Omnia bona per Chriſtum hominibus dari, atque ideo per eundem gratias Deo agendas eſſe. Quartam, Miniſtrorum verbi Dei eſſe, atque adeo omnium piorum, congratulari ijs, quibus Deus ſuum de filio Euangelium patefacit, idque non ſine gratitudine mentis & beneficij prædicatione. 10

Teſtis enim mihi eſt Deus (cui ſeruio in ſpiritu meo) in Euangelio filij ipſius, quod indeſinenter mentionem veſtri faciam, ſemper in precibus meis rogans, vt (ſi aliquo modo tandem proſperum iter nactus fuero per voluntatem Dei) veniam ad vos.

Secunda pars exordij, quæ eſt expoſitionis ratio, à ſigno certiſsimo ſumta, vnde expoſitio concluditur hoc modo. Paulus ſemper mentionem facit Romanorum in ſuis precibus, cupitque vt ſibi proſperum ad illos iter contingat &c. Ergo procul dubio Paulus gaudet atq; Deo gratias agit, ob Romanorũ fidem ac religio- 20 nem. Verum vt rationi huic, quæ per ſe non magis firma videbatur quam expoſitio, fidem adhibeant Romani, iureiurando eam fulſit Apoſtolus, inquiens: Teſtis mihi eſt Deus, ac ſi dicat, Deum qui ſolus corda ſcrutatur & nouit omnia, vindicem cupio, ſi hæc ita non ſunt vt dico. Verum ne quis iuſiurandum hoc leuitati aſſcribat, apponit argumentum conſtantiæ, & inquit: Cui ſeruio in ſpiritu meo (id eſt, promtiſsimo animo & colo ſpirituali cultu) In Euangelio filij ipſius, Nam diligentia mea & labor indefeſſus in vocatione ad prædicandum Euangelium ſatis me à leuitate vindicat. Quod additur in ratione: Si quo modo tandem proſperum iter nactus &c. Argumentum eſt admodum expetentis occaſionem proficiſcendi ad Romanos, quare rurſus ſuam erga ipſos teſtatur beneuolentiam.

Porrò ex hac ratione aliquot vtiles admonitiones extruamus. Primam, iuramentum 30 aliquod licitum contra veterum quorundam errorem, & Anabaptiſtarum inſaniam. Secundam, iurantibus fidem habendam eſſe, modo Deum timere eos vitæ ratio atteſtetur, alias minime. Tertiam, cultum Dei ſpiritualem eſſe, docere & diſcere Euangelium, modo fides præluceat. Quartam, officium miniſtrorũ verbi Dei eſſe, non ſolum Eccleſiam docere & verbo Dei paſcere, verumetiam pro Eccleſia orare. Quintam, Stoicam neceſsitatem euerti. Nam ſi felix in rebus ſucceſſus precibus impetrari poteſt, profectò non omnia eueniunt ineuitabili neceſsitate. Sextam, rerum proſperum ſucceſſum à Deo eſſe, quæ res nos timoris Dei & ſeriæ inuocationis admonebit.

Deſidero enim videre vos, vt aliquod impertiar vobis donum ſpirituale ad vos ſtabiliendos, hoc eſt, vt communem exhortationem percipiam apud vos, per mutuam fidem veſtram ſimul & meam.

Redditio rationis eſt, tertia exordij pars à cauſſa finali ſumta. Paulus expetit impertiri Romanis aliquod donum ſpirituale ad eos ſtabiliendos. Ergo Paulus cupit venire ad Romanos. At ne quis ex aduerſarijs Pauli hoc dictum arrogantius interpretaretur, metriaſmo vtitur, ac exponit, quod illa ſpiritualis doni collatio, non ſit aliud quam vt Paulus & Romani ſe mutuo exhortentur, idque per communem fidem, quo animi vtrinque confirmatiores reddantur. Ac ſi dicat, Donum illud ſpirituale, quo vos cupio ſtabiliri, huiuſmodi eſt, vt ego vos mea fide exhorter, & vos me veſtra fide viciſsim exhortemini, vt ita mutua fide confirmati, proficiamus in vera & ſincera Chriſti religione. Ex hac pericopa aliquot colligamus hypotheſes, harum ſit Prima, doctoris præſentis vox multo efficacior eſt ad docendũ & confirmandum, quam lectio ſcripti abſentis. Vnde monemur, vt auide audiamus docentes in Eccleſia, nec putemus cum nauſeantibus, ad verbum Dei ſufficere nobis domeſticam lectionem & meditationem priuatam. Habet, inquit Hieronymus, neſcio quid latentis energiæ viua vox, & in aures diſcipuli de autoris ore transfuſa, fortius ſonat. Secunda, commendantur hîc officia mutua doctorum & auditorum, videlicet vt ſe mutuis exhortationibus confirment & ſtabiliant in fide & pietate. Nam mutua exhortatio, eſt fidei communis fulcrum ac ſtabilimentum quoddam,

Tertia,

Tertia, Quanta sit externi ministerij verbi dignitas ex eo colligitur, quod sit instrumentum, quo Christus offert & confert hominibus sua spiritualia dona, quæ ideo ministri impertiri dicuntur, quia spiritus Christi organa sunt, per quæ illa hominibus distribuuntur. Quarta, Confutantur hic Enthusiastæ, quales sunt Anabaptistæ, Stenchfeldius & similes, qui externo ministerio & vocali verbo suam detrahunt efficaciam. Quinta, Exemplo Pauli deprimitur hic fastus & arrogantia eorum, qui velut ex alto despiciunt eos, qui minoribus donis præditi esse videntur, & parum se decere putant, vt ab alijs aliquid discere videantur, Cum tamen Paulus tantus Apostolus, fateatur se vel à neophytis Romanis confirmari & fulciri posse. Intuentes igitur Pauli exemplum, discamus quicquid nobis donorum collatum 10 est, conferre ad commune Ecclesiæ Christi ædificium, vt ita mutuis officijs inter nos coalescamus.

Nolo autem vos ignorare fratres, quod sæpe proposui venire ad vos (& impeditus sum vsque adhuc) vt fructum aliquem haberem etiam in vobis, quemadmodum & in reliquis gentibus.

Comprobatio hæc est & præsumtio. Vt enim redditionis caussam ponit, & rem totam manifestius tangit, vnde in propositionem principalem dilabitur: ita anteuertit obiectionem eorum, qui ipsius aduentum anxie expectarunt, idque per translationem caussæ. Ego quidem, inquit, proposui ad vos venire, sed prohibitus fui, Impedimen- 20 tum autem hoc, videtur fuisse arduum certamen, quod habuit cum Pseudoapostolis, quorum ora obstruenda erant, ne semen verbi cœlestis quod iecerat ipse in varijs locis, spinis Iudaicis suffocaretur. Addit finem aduentus: Vt, inquit, fructum aliquem haberem in vobis. Hic fructus absque dubio fuit propagatio Euangelij & confirmatio Romanorum in sana doctrina, ne Iudaicis corruptelis locum darent. Exemplum hoc Pauli sinceri ministri Dei imitentur, quo nouis quotidie accessionibus augeatur Ecclesia, & seruetur doctrinæ puritas.

Et Græcis & barbaris, cum sapientibus tum insipientibus debitor sum, itaque 30 promtus sum ego, vobis quoque qui Romæ estis, euangelizare.

Dixit se fructum quærere in Romanis, quemadmodum & in reliquis gentibus, iam idem enthymemate concludit, sumta ratione ab Apostolatus proprietate. Est ergo hic sensus: Ex Apostolico munere à Domino mihi imposito, teneor quibusuis hominibus Christum annunciare, itaque promtus sum etiam vobis Romanis euangelizare. Distributionis prima antithesis ad nationes referenda est. Barbarorum appellatione intelliguntur omnes qui non sunt Græci. Huc illud pertinet: Ite in mundum vniuersum &c. Altera distributionis antithesis, qualitatem personarum quæ sunt in nationibus, respicit, quorum alij sunt sapientes, alij rudes. Hinc Primum colligamus prædicationem Euangelij, qua homines promiscue vocantur ad gratuitam salutem, esse vniuersalem, Communis enim, inquit Chrysostomus, prædicatio proposita 40 est omnibus, non dignitatis nouit discrimen, non gentis eminentiam, neque aliud quicquam huiusmodi. Deinde Euangelium esse distinctum doctrinæ genus à Philosophia. Est enim ignotum sapientibus mundi. Tertio, requiri à ministris Euangelij singularem animi promtitudinem in prædicando Euangelio.

Non enim pudet me Euangelij Christi.

Dixit se promtum ad Euangelizandum Romanis, nunc eius rei caussam affert, & simul obiectioni quorundam occurrit. Caussa promtitudinis sic applicabitur: Euangelium est gloriosum & honorificum. Igitur, Ego promtus sum ad prædicandum omnibus Euangelium. Obiecti- 50 oni eorum respondet qui pro ludibrio habuerunt Euangelium, quasi nulla ex parte responderet splendori Romani imperij, inter hos fuit Nero & alij multi Romæ. Atque ideo vtitur contrario per negationem, quasi dicat: Sunt quos pudet Euangelij, Sed ego illud gloriosum & honorificum duco tantum abest vt me eius pudeat. Monentur proinde hic ministri verbi, vt hominum iudicia, qui de ministerio Euangelij parum sincere sentiunt, fortiter contemnant.

Nam potentia Dei est in salutem omni credenti, Iudæo primum ac Græco.

Ætiologia est gloriæ Euangelij, & ratio præsumtionis. Vere gloriosũ & minime erubescendum est organũ,

per quod Deus efficax est ad dandam salutem omni credenti. Euangelium est tale organum. Proinde, Euangelium nequaquam erubescendum, sed gloriosum potius habendum est. Potentia Dei hic nihil aliud est, quam instrumentũ quo Deus exerit suam virtutem in saluandis ijs, qui Euangelio obtemperant, ne ipsos peccatum, mors, diabolus, infernus in damnatione detineant: Sed vt in eis gratia, remissio peccatorum, iusticia, vita & salus locũ habeant. Huc illud Pauli pertinet: Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij sui dilecti, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum. Distributiuncula quæ subiungitur generi, opponitur imaginationi Iudæorum, qui gentes à gratia Euangelij excludendas putarunt. Græcus hîc synecdochicè ponitur, pro omni eo qui non est Iudæus, idq; ideo, quia maxima pars orientis tum græcè loquebatur. Quod autem dicit: primum Iudæo tum etiam Græco, non dignitatis est, sed dispensationis, quia ex Iudæa prodijt primum salutis verbum, quod est Euangelium, iuxta vaticinium Esaiæ: De Zion exibit lex, & verbum Domini de Hierusalem. Porrò hæc breuis sententia multas hypotheses continet, harum Prima est, quod Deus sit autor Euangelij. Secunda, Quod Euangelium sit instrumentum per quod Deus vult efficax in auditoribus esse. Tertia, Quod hoc instrumentum, hoc est, prædicatio Euangelij destinetur saluti hominum. Quarta, Quod prædicatio Euangelij sit vniuersalis. Quinta, Quod beneficia quæ offeruntur per Euangelium, fide accipiantur & possideantur. Sexta, Quod sine prædicatione Euangelij homines hæreant in damnatione. Septima, Quod salus hominis non pendeat ex operibus aut meritis humanis, sed sit gratuitum Dei donum. Octaua, Quod Euangelium sit aliud doctrinæ genus quam Lex. Nam Lex peccatum ostendit, Euangelium gratiam: Lex morbum, Euangelium remedium indicat: Lex mortis ministerium est, Euangelium vitæ & pacis: Lex virtus damnationis est, Euangelium virtus salutis: Lex ad pœnam peccatores vocat, Euangelium eosdem ad pœnitentiam inuitat, vt sit locus gratiæ. Hæc omnia ex antithesi salutis & damnationis, & eorum quæ ad ea pertinent, intelligi possunt.

Iusticia enim Dei in eo reuelatur, ex fide in fidem.

Encomium Euangelij quod sit potentia Dei in salutem omni credenti, confirmat argumento ab effectu sumto. Euangelium patefacit & proponit iusticiam fidei, quæ Deo probatur. Ergo Euangelium affert salutem omni credenti. Consequentia à consequentibus contrariorum pendet. Iusticia legis caussa est perditionis & damnationis. Ergo iusticia quam offert Euangelium est caussa salutis. Proinde Euangeliũ rectè dicitur potentia Dei in salutem omni credenti. Vocatur autem iusticia Dei hoc loco, non qua ipse iustus est in se, vel qua ipse iustos punit & insontes tuetur, sed quæ ipsi probatur, placet, seu accepta est, & cuius ipse autor existit. Quod autem hæc Dei iusticia non sit essentialis Dei iusticia, sicut Osiander docet: Sed potius ea iusticia, qua Deus noster IESVS CHRISTVS suo Patri obœdiens fuit vsque ad mortem, assumta humana natura, patet ex ea collatione, quæ est ad Romanos 5. his verbis: Sicut inobœdientia vnius hominis peccatores constituti sunt multi, sic etiam per vnius obœdientiam iusti constituentur multi. Ergo iusticia quæ patefit per Euangelium, est obœdientia Christi imputata credenti. Hæc explicatio firma & immota est. Deinde verbum Reuelandi significat hanc Dei iusticiam absconditam esse, donec reueletur hominibus per Euangelium. Si ergo reuelatur per Euangelij prædicationem, sequitur, quod omnino sit tecta, occulta & incognita, vbi vox Euangelij non sonat, qua de causa Euangelium dicitur mysterium absconditum. Sequitur & hoc, quod hæc Dei iusticia nec sit philosophica nec legalis. Nam vtraque nota est sine Euangelio. Sed quomodo contingit homini hæc iusticia Dei, quæ reuelatur in Euangelio? Ex fide in fidem. Hoc est, ex fide perpetuo crescente, & subinde vires maiores acquirente. Hanc esse Hebraicæ phrasis veram enarrationem, Primum ex similibus locutionibus scripturæ manifestum est, Psalm 84. De victoria in victoriam ibunt, hoc est, subinde maiores victorias consequentur. Ieremiæ 9. De malitia in malitiam exierunt, hoc est, paulatim peiores facti sunt. 2. Corinth. 3. Transformemur ex gloria in gloriam, hoc est, ex minori gloria in maiorem. Deinde hanc interpretationem confirmat Clemens Alexandrinus Stromateon 5. pag. 225. in Florentino exemplari. Videtur, inquit, Paulus geminam fidem facere, cum tamen vnam tantum statuat, quæ augmentũ & perfectionem recipit. Non est ergo distinctio rei in repetitione vocis fidei per antanaclasin, vt Ambrosius vult, cui priori loco fides pro fide Dei, id est, promissione gratiæ, posteriori pro fide hominis accipitur. Sed est distinctio modi tantum vnius & eiusdem fidei. Hac loquendi forma singulari consilio vsus est Apostolus. Aduersarij ipsius Pseudoapostoli ex Iudæis conuersi, partim vrgebant iusticiam operum, partim fabricarunt iu-

ſticiam ex fide & operibus, ſeu ex fide in opera, vt ex fide inciperet iuſticia, quæ poſtea abſolueretur operibus, quaſi opera eſſent fidei perfectio, quemadmodum etiam nugantur Papiſtæ. Contra hos Paulus dicit, iuſticiam Dei reuelari ex fide in fidem, non ex fide in opera, quaſi hæc iuſticia initium ſumeret à fide, & conſummaretur operibus. Vult ergo Paulus, quod hæc fidei iuſticia, ſola fide abſque operibus recipiatur & poſsideatur, quemadmodum ipſe ſe interpretatur infra cap. 3. vbi hanc propoſitionem copioſius confirmandam repetit. Diligenter itaque obſeruetur hæc ſententia, quia continet ſummam Euangelij, quæ eſt prædicatio iuſticiæ Dei, quæ fide apprehenditur. Deinde hic breuis aphoriſmus refutat omnes errores de iuſticia, qua conſiſtimus coram Deo, alio modo quærenda quam per ſolam fidem. Porrò quantum ad ordinem attinet, ſciendum eſt quod hæc ſententia: Iuſticia Dei in Euangelio reuelatur ex fide in fidem, ſit finis comprobationis exordij, & propoſitio principalis, ſeu ſtatus huius Epiſtolæ, ad quam propoſitionem paulatim & veluti per gradus, iuxta Rhetorum præſcriptum, vt ſupra admonui, deſcendit Apoſtolus.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Iuſtus ex fide viuet.

Ratio propoſitionis eſt. Vt autem hæc ratio rectè intelligatur, retexenda eſt propoſitio in duas quæſtiones, quarum Vna eſt. Num iuſticia ſit ex fide. Altera, Num iuſticia quæ eſt ex fide, Dei iuſticia ſit, hoc eſt, Deo accepta. Prioris theſin affirmatiuam concludit à coniugatis, hoc modo: Qui iuſtus eſt ex fide iuſtus eſt, Igitur iuſticia ex fide eſt. Poſterioris autem theſin affirmatiuã à coniunctis colligit, hoc pacto: Iuſtus ex fide viuet, Ergo, Iuſtus ex fide acceptus eſt Deo. Atque adeo iuſticia ex fide, Dei eſt iuſticia, vt quæ Deo probatur, illique accepta eſt. Conſequentia manifeſta eſt. Nam habere promiſsionem vitæ & Deo probari & acceptum eſſe, ſunt natura coniuncta. Deus enim nequaquam promitteret vitam & benedictionem ſibi diſplicentibus. Hęc eſt rectiſsima huius rationis accommodatio ad probandum id quod propoſitum erat. Quærebatur enim, Num ex fide ſit iuſticia, Non, an qui iuſtus eſt viuat? Nam lex ipſe ait: Qui fecerit ea, viuet in eis. Quod autem in dicto Prophetæ: Iuſtus ex fide viuet, determinatio Ex fide, principaliter ad ſubiectum Iuſtus pertineat, non ſolum ex eo patet, quod ita requirat argumenti Paulini neceſsitas, Verumetiam ex eo conuincitur, quod verba Prophetæ contineant promiſsionem, in qua iuſtis ex fide promittitur liberatio, quæ vitæ nomine apud Prophetam deſignatur, In Prophetæ ergo dicto duo tribuuntur fidei, nempe iuſticia principaliter, & vita quæ ex fide manat. Eſt enim fides velut anima noui hominis, quę vitæ actiones edit per nouum ſpiritum, qui eſt Chriſti. Porrò Prophetæ dictum non vnum tantum vſum habet. Primum enim confirmat, veluti hîc Paulus oſtendit, quòd iuſticia quæ Deo placet, ſit ex fide. Deinde, confutat operum iuſticiam, hoc eſt, quod iuſticia non ſit ex operibus, vt ad Galat. 3. vbi ita colligit Apoſtolus. Quod autem per Legem nullus iuſtificatur apud Deum manifeſtum eſt, quia iuſtus ex fide viuet, Lex autem non eſt ex fide, Sed qui fecerit ea homo viuet in eis, Hoc eſt, Lex non ſpectat fidem in iuſticia, ſed opera, Seu, Lex non pronunciat iuſtos qui crediderint, ſed qui fecerint. Sunt itaque contrariæ viæ Lex & fides. Lex enim in nobis quærit quod nunquam in nobis inuenit, ideoque occidit. Fides offert quod nobis deeſt, vt nobis imputetur quod in ſolo Chriſto eſt. Ideoq; hoc reſpectu fides iuſtificat & viuificat. Tertio, Hoc dictum Propheticum conſolatur pios, qui in hac vita ſub cruce & ærumnis varijs gemunt, & in hunc vſum dictatur Prophetę ab ipſo Deo. Hinc ad Hebræos 10. Tolerantia (inquit) opus habetis, vt voluntatem Dei faciendo feratis promiſsionem, adhuc enim tantillum, tantillum inquam & qui venturus eſt veniet neque tardabit, iuſtus autem ex fide victurus eſt. Atque ita vna γνώμη multis rebus ſeruit, quod eſt diligenter obſeruandum.

Reuelatur enim ira Dei de cœlo aduerſus omnem impietatem & iniuſticiam hominum, qui veritatem Dei in iniuſticia detinent.

Ratio propoſitionis eſt à cõtrario ſumta. Paulus .n. duas vias ad conſequendam iuſticiam indicat, Legem & Fidem: quarum illam impoſsibilem, hanc vero expeditã & facilem docet. Propoſuit iuſticiam eſſe ex fide, id quod Prophetæ teſtimonio confirmauit. Nunc idẽ aſtruit hoc dilemmate: Omnis qui iuſtificatur, aut fide aut lege iuſtificatur, Sed nemo lege iuſtificatur, Proinde iuſticia eſt ex fide. Minorẽ probat pronuncians omnes homines & impios & iniuſtos eſſe. Certum eſt .n. impios aduerſus Deũ, & iniuſtos contra homines non iuſtificari lege, ſed potius condemnari à lege. Poteſt & hæc ratio hoc pacto colligi: Nulli impij & iniuſti iuſtificari poſſũt niſi ex fide (hoc eſt, Nulli impij & iniuſti iuſtificari poſſunt propria iuſticia,

sed aliena, nempe Christi, quæ fide recipitur, eos iustificari oportet.) Omnes homines in se sunt impij & iniusti. Igitur, Nulli homines possũt propria iusticia iustificari. Quare opus habent aliena, cuius credentes fiunt participes. Proinde nulla alia iusticia hominis potest esse plena & solida quàm fidei. Sola minor loco totius argumenti ponitur, quæ quia est κρινόμενον, fulcitur vtrinque à principio & à fine. A principio enim per signũ, à fine per effectum confirmatur. Signũ est: Deus irascitur omnibus hominibus non iustificatis fide. Ergo omnes homines fide destituti sunt impij & iniusti. Effectus est, Omnes homines fide non iustificati detinent veritatem in iniusticia. Proinde omnes homines in se sunt impij & iniusti. Hactenus argumentũ Apostoli explicauimus, iam vocabula & phrases videamus. Vt impietas violatio est primæ tabulæ: ita iniusticia (etsi postea vtrunque complectitur) secundæ tabulæ est transgresſio. Reuelari iram Dei de cœlo, est Deum testari pœnis quibus puniuntur homines, Omnes homines in se impios & iniustos esse. Cum enim iustum sit Dei iudicium, nemo profecto innocens est, qui vlla diuinitus castigatur pœna. Proinde cum constat omnes homines morti & alijs calamitatibus obnoxios esse, certo certius conuincit hoc Dei iudicium, omnes homines esse peccatores & reos coram tribunali Dei, ideoque non posse suis viribus aut operibus iustificari. Ponitur hic vocabulum iræ pro vltione seu pœna, vsitata Hebræis metonymia. DETINERE veritatem in iniusticia est, quicquid lucis in hominibus relictum est de pietate erga Deum, & iusticia erga homines, iniuste obruere per impietatem & iniusticiam, adeo vt nec Deo cultum præstent homines, nec hominibus quod ipsis debent, reddant. Cæterum obseruandum est, quod quemadmodum præsens pericopa continet rationem à contrario sumtam, vt iam dictum est, ita ad ea quæ sequuntur relata, noua est propositio, videlicet confutationis præiudiciorum Pseudoapostolorum, qui iusticiam quæ est ex sola fide impugnarunt. Atque ita hic incipit QVARTA pars huius capitis, qua vniuersus mundus reus peragitur coram Dei iudicio, idq; in eum finem, vt agnito peccato & iusta nostri damnatione iuxta vocem Euangelij agamus pœnitentiam, & iustificemur aliena fide, nempe Christi, quæ omnibus credentibus imputatur. Iam ex præsenti loco aliquot colligamus hypotheses. PRIMVM itaque hic probatur quod Deus non velit peccatum, Nam irascitur peccato. Nemo enim offenditur ea re quam probat, Huc illud Psalmi 5. Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniusti ante oculos tuos, odisti omnes qui operantur iniquitatem. Deinde hic docemur omnes calamitates, quibus obnoxium est genus humanum, esse testimonia iræ Dei ob peccatum. Præterea hic docemur, omnes homines in se esse impios & iniustos, vt qui detinent, iniuste reprimunt & cohibent sponte veluti erumpentem veritatem Dei. Ad hæc impietatem & iniusticiam hominum, esse veritatis Dei repudium, quo scelere nullum maius cogitari potest. Postremo, reliquias legis naturæ quæ in homine remanent hic dici veritatem, sicut infra δικαίωμα Dei, quod sane encomium legis naturæ maximum est. Huic veritati Dei cum impietas & iniusticia ab Apostolo opponuntur, facile est intelligere duas hic statui partes legis naturæ seu veritatis, videlicet pietatem erga Deum & iusticiam, qua & nobis & alijs reddimus quæ debemus. Hæ quinque hypotheses in hac breui pericopa continentur, ex quibus aliæ plurimæ tanquam ex primis quibusdam axiomatis extrui possunt, quas breuitatis causa omitto.

Propterea quod id, quod de Deo cognosci potest, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit, Siquidem inuisibilia ipsius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, conspiciuntur: æterna scilicet eius tum potentia, tum diuinitas, in hoc vt sint inexcusabiles.

Ætiologia est, Dixit iram Dei palam esse è cœlo aduersus impietatem & iniusticiam hominum, huius propositionis rationem attexit, videlicet, quod homines detineant veritatem Dei in iniusticia. huc Ætiologiam addit per occupationem, ne quis ignorantiam prætexere possit. & est sensus: Homines naturaliter habent noticiam Dei. Ergo cum Deum iuxta hanc noticiam non colunt, detinent veritatem Dei in iniusticia. Quare iniusti sunt, & merito iræ Dei subiacent. Hæc est sententia huius loci, quantum ad argumenti summam attinet. Verum si hanc Ætiologiam retexis, plura in ea obseruanda occurrunt. Primum enim hic exponitur, quænam sit prima pars veritatis Dei, quam dixit homines detinere & cohibere per iniusticiam, nempe noticia Dei tanta, quantam per naturam habere possunt. Deinde, quod hanc de se noticiam ipse Deus hominibus patefecit, idque per res creatas. Præterea, quod res creatæ nos introducant in cognitionem æternitatis potentiæ & diuinitatis opificis. Postremo additur finis patefactionis diuinæ,

diuinæ, non essentialis, qui est Deum agnoscere conditorem, & agnitum colere, sed accidentalis, qui videlicet ex hominum culpa accidit, non ex natura rerum creatarum, videlicet vt homines sint inexcusabiles, vt qui nihil prætendere possunt in iudicio Dei, quin iure sint damnabiles, qui Deum agnitum non coluerunt. Nam cum ex perpetuitate creaturarum conditor intelligitur æternus, ex magnitudine omnipotens, ex ordine & dispositione sapiens, ex gubernatione & rerum vsu optimus, merito damnantur, qui ei laudem æternitatis, omnipotentiæ, sapientiæ & bonitatis non tribuunt, & iuxta hæc debitum cultum non præstant. Plura de hac pericopa legant studiosi in Enchiridio in primo loco primæ clasis.

10 Propterea quod cum Deum cognouerint, non ipsi tanquam Deo gloriam dederunt aut grati fuerunt.

Dixit Deum se patefecisse per res creatas, vt homines ipsum non colentes, sint inexcusabiles, iam cur sint inexcusabiles rationem reddit, argumento à necessaria connexione caussæ & effectus sumto: Homines Deum cognitum non glorificauerunt, nec ei debitam gratitudinem exhibuerunt. Igitur homines (gentes potissimum intelligit) sunt inexcusabiles. Nam à cognitione Dei non debet eius celebratio & gratitudo erga ipsum separari. Tanquam, hoc loco, non est improprietatis nota, sed solidæ approbationis, vt Iohannis primo: Vidimus gloriam eius gloriam tanquam vnigeniti.

20 Sed vani facti sunt in ratiocinationibus suis, & obtenebratum est desipiens cor eorum, cum se profiterentur sapientes esse, stulti facti sunt.

Vnde prouenerit, quod Deum agnitum non tanquam Deum glorificauerint, & gratæ fuerint gentes exponit, ac si diceret: Gentes quidem principia vera de Deo & eius cultu habent. Verum cum ventum fuerit ad praxin, ibi à suis principijs aberrant, adeo vt & à vero Deo & ab eius vera colendi ratione per suas ratiocinationes abducantur. Nam cum dicit eos vanos esse factos per suas ratiocinationes, significat eos ratiocinando aberrasse. Huius rei causam facit tenebras cordis (id est mentis, seu τῆς διανοίας) desipientis, id est, minime ad comprehendendum id quod quærebatur apti. vnde & factum est, quod cum se sapientes
30 profiterentur, eorum stulticia sit deprehensa. Hoc quam verum sit, docet superstitio omnium gentium. Socrates, Plato, Aristoteles, & alij sapientes, immo etiam maxime barbari testantur principia hæc, Quòd Deus sit, & quòd Deus sit colendus, & opifex rerum sit summe sapiens, & summe bonus, tenuerunt. Sed postea suis stultis ratiocinationibus eò deuenerunt, vt animalia, astra & idola loco veri Dei superstitiosis & prodigiosis cultibus coluerint, omisso vero Deo. Nam ex communibus noticijs inter ratiocinandum deficientes in teterrimam idolomaniam prolapsi sunt. Istorum ergo lapsu & cæcitate admoniti, nihil tribuamus rationi extra verbum Dei in negocijs salutis: Sed potius cum Dauide dicamus: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Sit ergo nobis suspectum quicquid non habet facem clari verbi Dei prætensam, præsertim cum negocia religionis aguntur.

40

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, similitudine imaginis corruptibilis hominis & volucrum, quadrupedum & serpentum.

Vanitatem & stulticiam hominum ratiocinantium de Deo & eius cultu describit, quæ est crassa illa & prodigiosa idolatria, in quam totus terrarum orbis prolapsus erat. Neque alia occasio inuentorum idolorum & imaginum fuit, quàm falsa opinio, quòd homines putarunt prostratos se coram idolis seu imaginibus verum Deum colere. neque tamen existimandum est, quod autores imaginum adeo crasi fuerint, quod ligna & lapides Deos existimarint: sed istis adminiculis se excitari dixerunt ad verum Deum colendum. atque ideo
50 oraturi se coram illis prostrauerunt: quem ritum colendi Deum hîc Spiritus sanctus damnat. vnde prudens & pius Christi discipulus facile intelligere poterit, quo in loco habendæ sint istæ Ethnicæ & Diabolicæ abominationes, quas in contumeliam Euangelij Christi quidam hodie tuentur, adeo vt earum causa persequantur ministros Euangelij.

Quapropter tradidit illos Deus in concupiscentias etiam cordium eorum, & immundiciem, vt ignominia afficerent corpora sua inter se.

Pœna idololatriæ describitur, quæ est desertio: qua Deus deserit idololatras, & sinit vt ferantur in omnem turpitudinem, prout rapiuntur à turpibus affectibus. Vocabulum

lum Tradendi, permißionem significat & non efficacem impulsionem: id quod ipse textus conuincit. Nam Deus dicitur tradidisse gentes in concupiscentias cordium eorum. Proinde concupiscentiæ istæ, quas dicit fuisse cordium eorum, non sunt à Deo illis traditæ, sed cum antea in cordibus latuissent, Deus permisit vt isti pro cæco suo impetu ferrentur in immundiciem, hoc est, vt impuri forent & immundi. Obseruetur itaque hic locus, quo docemur quod Deus suam manum amoueat ab idololatris, quo facto, ruunt in omne genus turpitudinis.

Qui commutauerunt veritatem Dei mendacio, & coluerunt & venerati sunt creaturam potius quam creatorem, qui est laudandus in sæcula, Amen.

Amplificatio est sceleris idololatrarum à comparatis sumta. Gentes mendacium, hoc est, cultum idolorum prætulerunt veritati, hoc est, luci naturali de Deo & eius cultu. Deinde creaturam prætulerunt creatori, illam colentes, hunc contemnentes: qui tamen solus laudandus existit.

Propterea tradidit eos Deus in affectus ignominiosos. Nam & fœminæ illorum mutauerunt naturalem vsum in eum qui est præter naturam. Similiter & masculi relicto naturali vsu fœminæ, exarserunt per appetentiam sui alius in alium, masculi in masculos fœditatem perpetrantes, & præmium (quod oportuit) erroris sui, in sese recipientes.

Supra dixit, Deum tradidisse gentes in concupiscentiam cordium eorum in immundiciem, hìc easdem concupiscentias definit esse ignominiosos affectus, quibus se mutuo contaminauerunt homines ignominiosissimè. Hic locus Primum docet, quòd homines deserti à Deo, plus quam bestiæ rationis expertes, impuras impuri Dæmonis suggestiones sequantur. Qui enim non ducuntur spiritu Dei, impuro Dæmonis spiritu eos agi necesse est. Hinc Chrysostomus: Cum Deus homines reliquerit, omnia sursum & deorsum feruntur. Deinde analogia peccati & supplicij hìc obseruetur. Gentes spirituale adulterium commiserunt, & sua corpora ignominiose idolis prostituerunt. Proinde iusto Dei iudicio permittuntur gentes in hanc fœditatem ruere, à qua vel bestiæ nonnullæ abhorrent, adeo vt supplicij qualitas sceleris turpitudini respondeat. Huc illud Sapientiæ 11. Per quæ peccat quis, per ea cruciatur. Monemur proinde nos timoris Dei, ne proprijs cupiditatibus laxantes frena, permittamur in horrendißima scelera ruere. Vocabulum Tradendi accipitur vt supra, non pro efficaci impulsione, sed pro permißione, id quod vel ipse textus, vt supra admonui, conuincit.

Et quemadmodum non probauerunt Deum habere in cognitione, (ita) tradidit eos Deus in reprobam mentem, vt facerent quæ non decent.

Dixit gentes præmium quod oportuit erroris sui in se recepisse: Nunc id confirmat argumento à iusticia Dei sumto. Estque sensus: Homines non probauerunt Deum habere in cognitione, hoc est, hominibus non placuit Deum agnoscere iuxta noticiam illis naturaliter insitam. Ergo iusta Dei permißione factum est, vt iudicium Dei naturale de colenda virtute & iusticia inter homines corruperint, adeo vt omnis iudicij quodammodo expertes esse videantur. Est enim mens ἀδόκιμος, quæ nihil recte probat, & quæ quod exploratum est, minime comprobat, sed peruerse scelera pro virtutibus amplectitur, adeo mens peruersa est, & conscientia contaminata. Quod hic sit sensus verborum Pauli ostendit fructus reprobæ mentis, qui est, ea facere quæ non decent. Obseruetur hoc loco quod malarum concupiscentiarum origo sit mens ipsa, & non carnis substantia, quemadmodum quidam hæretici existimarunt. Postquam enim mens facta est reproba, omnia secum trahit. Hæc horrenda pœna contemtus Dei, nos timoris Dei admoneat, ne cum maxima parte mundi reprobæ tradamur menti, & efficiamur, vt Paulus loquitur, ἀπηλγηκότες, id est, dedolentes conscientia cauterio inusta.

Oppleti omni iniusticia.

Effectum reprobæ mentis dixit facere quæ non conueniunt, seu vt Paulus habet, facere τὰ μὴ καθήκοντα, hoc est, quæ officio cuiusque aduersentur. Est enim καθῆκον officium quod cuique pro suæ personæ conditione conuenit. Huius officij violati genus

genus facit iniusticiam, cui mox subiungit congeriem seu enumerationem specierum. Oppleti, inquit, omni iniusticia. Iniusticia, hoc loco, vt ex membris enumeratis patet, violatio est vtriusque tabulæ, qua fit, vt nec Deo nec nobis nec proximo reddamus τὰ καθήκοντα, hoc est, quæ debemus naturali iure. Ex antithesi colligitur, quod iusticia vniuersalis sit, qua Deo, nobisipsis & hominibus alijs ea, ad quæ natura obligamur, reddimus. hoc est, pietas erga Deum, sanctimonia vitæ seu puritas, & caritas proximi, qua ei τὰ καθήκοντα reddimus.

Scortatione. In enumeratione specierum iniusticiæ primo loco ponit eam speciem, qua homo sibijpsi iniustus est, non reddens corpori suo debitum honorem, sed illud fœde contaminans & exponens omni immundiciæ. Scortationis voce synecdochicôs omnem illicitam Venerem intelligit. Quanta sit huius vitij grauitas lege 1. Corinth. 6.

Prauitate. Πονηρία Græcè, quæ proprie est studium malefaciendi, & magis ad actum refertur quàm ad habitum.

Auaricia. Latius patet vox πλεονεξία, quàm Latinè auaricia. Nam præter auariciam complectitur fraudulentas & astutas artes, præcipuum in quauis re quærendi, siue in laboribus, siue in lucris, siue in honoribus, Vnde πλεονεκτικοὶ dicuntur qui hoc vitio laborant.

Malicia. Hæc, animi habitus est, virtuti contrarius.

Pleni inuidia, cæde, contentione, dolo. Fructus hi sunt maliciæ animi, ex malicia oritur inuidia, hæc cædem parit & dolũ, qui est contentionis origo.

Peruersitate. Κακοήθεια græcè est vitium multis innatum, quo fit vt omnia in deteriorem partem accipiant, hoc est studium calumniandi & deprauandi rectè facta, & opponitur candori.

Susurrones. Hi sunt qui clanculum aliorum vitam rodunt, & semina discordiarum inter homines spargunt.

Obtrectatores. Verbo græco significantur omnes, qui maledicendi laborant morbo, & linguam effrenem in absentes stringunt.

Dei osores. Hoc est: Palam in Deum blasphemi, qualis Senacherib fuit, & multi omnibus temporibus.

Contumeliosi. Græcè ὑβρισταὶ, qui alijs violenter iniuriam inferunt.

Superbi, gloriosi. Hæ duæ voces apud Græcos ita distinguuntur, vt ὑπερήφανος sit, qui de donis suis quæ habet gloriatur, & propter ea vult alijs videri superior & melior. ἀλάζων vero, qui falso gloriatur & iactat se ea habere, quæ non habet, qualis Thraso Terentianus fuit.

Inuentores malorum. Hoc est, astuti ad inuenienda noua aucupia, quales sunt adulatores principum, qui immodicas expilationes excogitant, & noua grauamina publicæ vtilitatis prætextu subditis imponunt.

Parentibus immorigeri. Hoc est, superioribus nec debitam reuerentiam nec gratitudinem referentes, sed potius aduersus eos contumaces.

Intelligentiæ expertes. Hoc est, insipientes vel minime ad cõprehendendum apti, vt supra ἀσύνετος καρδία dicitur cor imprudẽter ratiocinans seu minime aptũ ad comprehendendũ aliquid.

Fœdifragi. Etsi συνθήκη generaliter pro quolibet

bet pacto accipitur, proprijssime tamen est pactum quo lites componuntur, & offensi in gratiam redeunt, vnde ἀσυνθετοι dicuntur, qui pacta violant, & furiose vlciscendi libidine inflammantur.

Caritatis expertes. Hoc est, qui vacui naturalibus storgis, quibus se mutuo complecti maritus & vxor, parentes & liberi atque amici deberent, instar bestiarum se inuicem petunt.

Implacabiles. Hoc est, qui nec legibus nec pactis, sed affectibus se regi permittunt. 10

Immisericordes. Hoc est, qui non solum in afflictos nulla tanguntur misericordia, verumetiam sunt in illos crudeles, afflictis addentes afflictionem.

Qui cum ius Dei nouerint, (nempe, quod qui talia faciunt, digni sunt morte) non solum ea faciunt, verumetiam assentiuntur ijs qui talia faciunt. Exaggeratio est grauissima flagitiorum, quorum Paulus gentes reas peragit, quæ hoc syllogismo concluditur, Qui norunt ius Dei, & non solum ipsi contra faciunt, sed etiam contra facientibus assentiuntur, vere sunt iniusti, iure damnabiles, & morte digni. Gentes norunt ius Dei, & non solum ipsæ contra faciunt, verumetiam contra facientibus assentiuntur. Proinde, Gentes verè impiæ sunt iure damnabiles & morte dignæ. Quid autem hîc assentiri significet, ex Græco petendum est. Dicuntur autem συνευδοκοῦντες, qui apud se & in suo animo comprobant, quo afficiuntur & veluti titillantur. Significat ergo Paulus gentes, quæ non externam illam turpitudinem perpetrarunt de qua locutus est, ijsdem tamen inclinationibus fuisse obnoxias. Quapropter merito coram tribunali Dei reas esse eorundem flagitiorum. Ex hac pericopa tria colligamus. Primum, noticiam naturalem de honestis actionibus & contrarijs insitam esse hominibus diuinitus, quod significat Paulus dum legem naturæ seu ius gentium δικαίωμα τοῦ θεοῦ appellat. Secundum, iudicium conscientiæ approbantis honeste facta & damnantis contraria, esse iudicium diuinum. Tertium, Hominum horrendam deprauationem, qua non solum ruunt in ea, quæ norunt à Deo prohibita esse, verumetiam exemplo delectantur peccantium, esse maximam & præcipuam caussam ac veluti pabulum grassantium scelerum. 20 30

CAPVT II.

Summa capitis secundi.

Vt reos peragit Apostolus eos qui alios iudicant & reprehendunt, ita iudicium Dei, quod Deus ipse absque personarum acceptione exercet, in omnes iustum esse declarat. & sicuti gentes frustra confugêre ad ignorantiæ prætextum, Ita Iudæos, vtut magnificè de lege & circumcisione gloriantur, reos esse firmis conuincit demonstrationibus. 40

Ordo & partes capitis secundi.

Quatuor sunt huius capitis partes eundem scopum spectantes: nimirum, quod totum genus humanum reum sit coram Deo. Harum Prima est, illatio ex principio in fine primi posito: videlicet quod noscentes ius Dei, & nihilominus contra facientes sint inexcusabiles. horum cum sit duplex genus, Alij enim aperte legem violant flagitiosa vita, Alij foris quidem speciosi sunt & reprehendunt alios, cum tamen illorum affectus sunt impuri: contra primum genus egit in fine primi capitis, aduersus alterum in principio huius secundi acturus. Secunda pars continet argumentum à iusto Dei iudicio sumtum, qui reddit vnicuique iuxta opera sua. Tertia pars deprimit Iudæorum supercilium: qui etsi legis erant transgressores, de lege tamen non parum gloriabantur. Quarta πρόληψιν habet, qua gloriationem de circumcisione amouet, ostendens non externum Iudæum, sed internum laudem habere apud Deum. 50

EXEGE-

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAPROPTER inexcusabilis es ô homo quisquis es qui iudicas.

Dixit duo genera hominum ex vno principio damnari. Principium hoc est: Noscentes ius Dei nihilominus contra facientes sunt inexcusabiles. Primum genus hominum eorum est, qui non solum manifestis flagitijs se polluunt, verumetiam assentiuntur peccantibus. Alterum genus est eorum, qui externe iusti apparent, & flagitiosos damnant, cum tamen mentem sceleratam gerunt. Ex principio itaque proposito aduersus hoc secundum genus sic colligit: Qui nouit ius Dei, & nihilominus contra facit, est inexcusabilis. Tu homo quisquis iudicas, id est, reprehendis & damnas alios tanquam legis diuinæ præuaricatores, nosti ius Dei & contra facis. Proinde es inexcusabilis quisquis alios iudicas. Obseruetur hoc loco quod non solum rei sint coram Deo qui flagitijs externis polluti sunt, verumetiam hypocritæ, qui externam simulant sanctitatem, cum interim fide, qua sola corda purificantur, vacui sint.

Nam hoc ipso quod iudicas alterum, teipsum condemnas, eadem enim facis qui iudicas.

Propositionem quam intulit ex principio posito, nouis rationibus confirmat, & sumitur prima ratio à caussa ad effectum, quæ hoc pacto colligitur: Qui iudicando alium, seipsum condemnat, est inexcusabilis, Tu quisquis alios iudicas, iudicando alios teipsum condemnas. Igitur quisquis iudicas es inexcusabilis. Minor confirmatur. Quia eadem ipse facis qui alios iudicas. Iam autem cum nemo non videt eum qui damnat in alijs quod ipse perpetrat, seipsum condemnare: sequitur quod hypocritæ, quorum mens & conscientia polluta est, seipsos condemnant, sententiam damnationis ferentes aduersus eos, qui externis sceleribus sunt polluti. Hæc cum ad conscientias hominum pertinent, coram tribunali Dei, non tollunt iudicia ciuilia, in quibus condemnantur flagitiosi & legum ciuilium transgressores.

Nouimus vero quod iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt.

Quia probatio minoris proximæ rationis (quæ est, eadem enim facis qui iudicas) poterat ab hypocritis negari, cum eorum vita externa sit irreprehensibilis, prouocat Apostolus ab externa larua ad iudicium Dei: quod sane cum verum sit & iustum, non potest fallere. Hinc ergo in hunc modum colligit: Iudicium Dei tantum exercetur in reos. Est enim iustus iudex. Iudicium Dei exercetur in hypocritas. Igitur hypocritæ sunt rei, id est, ea faciunt motibus cordis quæ damnant in alijs. Maior cum asseueratione ponitur tanquam ab omnibus confessa. Nam si illa vera non esset, sequeretur maxima absurditas, videlicet quod Deus esset iniquus & iniustus iudex.

Putas autem ô homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis eadem, quod tu effugies iudicium Dei?

Procatalepsis est. Nam cum hypocritæ ex proximo argumento poterant contra Paulum excipere hoc modo: Tu Paule dicis iudicium Dei exerceri in eos qui talia agunt, at in nos non exercetur iudicium Dei, Quare vel tuo proprio testimonio rei non sumus. Paulus anticipans hanc obiectionem, asserit iudicium Dei manere ratum, etiamsi ad tempus differatur. Hic proinde locus nos admoneat timoris Dei, ne propter dilatas pœnas accersamus nobis maiorem condemnationem. Hic locum habet illud Valerij Maximi: Lento quidem gradu ad vindictam sui diuina procedit ira, sed tarditatem grauitate supplicij compensat.

An diuitias benignitatis illius ac tolerantiæ lenitatisque contemnis, ignorans quod benignitas Dei te ad pœnitentiam inuitat?

Translatio caussæ est, ac si diceret: Tu putas ô hypocrita, quod tua innocentia caussa sit, quod aduersus te Deus suũ iudicium non exerceat, sed erras. Nam benignitas Dei inuitantis te ad pœnitentiam differt iudicium, vt tibi pœnitentiæ locum relinquat. Obseruandus hic locus imprimis est, quod dilatio pœnæ sit inuitatio ad pœnitentiam, quæ habet caussam benignitatem Dei erga homines.

Sed iuxta duriciem tuam & cor pœnitere neſcium theſaurizas tibiipſi iram in diem iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei.

Ne quis lenitate Dei abutatur ad peccandum, addit comminationem de futuris pœnis, niſi anteuertantur pœnitentia. Obſerua hoc loco ex dilatione pœnitentiæ cor obdureſcere, vt tandem cor neſciat pœnitere, vnde cumulantur peccata tanquam theſaurus peſsimus, quo veluti comparantur æternæ pœnæ. Imitemur itaque exemplum diui Hieronymi, qui hac cogitatione ſe in timore Dei continebat. Siue, inquit, comedam ſiue bibam, ſiue aliquid aliud faciam, ſemper vox illa videtur ſonare in auribus meis: Surgite mortui & venite ad iudicium. Obſeruetur & hoc, quod duratio cordis non à Deo ſit, ſed ab homine ipſo, quæ creſcit peccandi conſuetudine: Auferam (inquit Dominus) cor lapideum, & dabo vobis cor carneum.

Qui reddet vnicuique ſecundum opera ipſius.

Quia Apoſtolus prouocauit ad iudicium Dei, exponit qualiſnam feretur ſententia, quando ſiſtemur coram iuſti iudicis tribunali. tunc, inquit, iuſtiſsimus iudex abſq; perſonarum acceptione reddet vnicuique ſecundum opera ipſius. Pontificij hunc locum torquent aduerſus gratuitam fidei iuſtificationem, hoc modo: Paulus dicit: Deus in extremo iudicio reddet vnicuique iuxta opera ſua, Igitur, Operibus iuſtificamur. Sed falluntur, facientes ex non cauſſa cauſſam. Exiſtimant enim Paulum hoc loco opera, cauſſas ac merita ſeu formale, vt ipſi loquuntur, iuſtificationis ſtatuere. Verum illi facile refutantur, Primum enim iſta Sophiſtarum interpretatio pugnat cum præſentis loci ſcopo & periſtaſi. Tota enim hæc diſputatio ſuſcepta eſt, vt conuincat omnes homines reos eſſe peccati, quo iuſticiam, quæ eſt ex fide, ſciamus vnicam eſſe, qua conſiſtere coram Deo poſsimus. Deinde vim vocabulorum quibus Paulus vtitur, non recte conſiderant. Paulus enim dicit ἀποδώσει, non ἀντιδώσει. Vt autem ἀποδοῦναι ſignificat abunde reddere. ἀπὸ enim in compoſitione ſæpe epitaſin ſignificationis eius vocis, cui additur, ſignificat: ita ἀντιδοῦναι ſignificat condignam mercedem operibus reddere. Deinde ſecundum opera non ſignificat pro dignitate operum vel iuxta operum merita, ſed iuxta qualitatem operum, quæ ſi bona ſunt teſtantur de fide, ſin mala diffidentiæ & impœnitentis cordis ſunt indicia. Quare cum Deus dicitur redditurus eſſe cuique ſecundum opera, ſignificatur, quod Deus redditurus ſit iuxta opera, quatenus ſunt teſtimonia vel fidei vel diffidentiæ, non quatenus ſunt vel merita vel cauſſa vel formale iuſtificationis. Præterea iuſticiarij vel hoc dilemmate refutari poſſunt. Propoſitio, Homines iuſtificantur operibus, vel de non regeneratis, vel de regeneratis intelligenda eſt. De non regeneratis ſcriptum eſt, Quod ira Dei de cœlo aduerſus eos reueletur. Item, Qui nõ credit in filiũ, manet ira Dei ſuper eum. Item, impoſsibile eſt placere Deo ſine fide. De regeneratis autem hoc conſtat, quod ipſis vita æterna contingat ex ſolo dono Dei. Ita enim Paulus ait: Donum Dei vita æterna per Ieſum Chriſtum. Idem teſtatur legem fidei excludere gloriationem, & pronunciat de Abrahamo (cuius exemplo omnes alij iuſtificantur) quod non habeat de quo glorietur coram Deo. Firmum itaque hoc principium teneamus, quod ſolus Chriſtus noſtra ſit iuſticia coram Deo, cuius ſpiritu donati ſanctificamur: quæ ſanctificatio cum inuocatio vitæ ſit, teſtimonium erit fidei noſtræ in extremo die, iuxta quod teſtimonium ſententiam feret iuſtus iudex.

Iis quidem qui perſeuerantes in benefaciendo gloriam & honorem & immortalitatem quærunt, vitam æternam: Contentioſis vero & inobœdientibus quidem veritati, obœdientibus vero iniuſticiæ, indignatio & ira.

Diſtributio eſt generis propoſiti. Dixit Deum redditurum eſſe vnicuique iuxta ſua facta: nunc duobus generibus hominum, hoc eſt, bonis & malis ſententiam generalem accõmodat. Bonis, inquit, reddet Dominus vitam æternam, malis indignatio & ira (quibus ſupplicia æterna ſignificantur) reddetur. In vtroque membro operum cauſſas ponit. in bonis ſtudium quærendi gloriam & honorem & immortalitatem: quæ quia quæri nequeunt ſine fide in Chriſtum, aperte ſignificat Apoſtolus, ſe loqui de operibus quæ fidei fructus ſunt & teſtimonia. In malis ponit contentionem, quæ facit vt perpetuo hæſitent & veritati ſe opponant, & iniuſticiæ, hoc eſt, ſenſui carnis ſe accommodent. Atque ita aperte cauſſas malorum operum contentionem & diffidentiam facit. Hinc rurſus manifeſtum eſt, quod

Deus

Deus iudicaturus sit secundum opera, quatenus sunt vel fidei vel diffidentiæ testimonia. hinc, vt ait Chrysostomus, discas, quod lapsus sit προαιρέσεως nulla necessitatis culpa.

Afflictio & anxietas aduersus omnem animam perpetrantis malum cum Iudæi inprimis tum & Græci. Gloria vero & honor & pax omni operanti bonum, tum Iudæo inprimis tum & Græco.

Repetitio distributionis per exaggerationem, ac si dicat: Quæ dico de retributione bonorum & malorum operum, ad omnes homines ita pertinere pronuncio, vt ne vnum quidem excipi velim de toto humano genere, quin huic Dei iustissimo subijciatur iudicio. Hęc eò pertinent, vt seriò cogitemus de æqualitate, quam seruabit iustissimus iudex, deque futuro iudicio, quod nemo euadere poterit. Deinde, vt agamus peccatorum pœnitentiam, & pœnitentia dignos fructus edamus, secundum quos pronunciabit iustus iudex: nisi malimus cum hostibus Christi æternum perire. Hîc rursus reuocemus in memoriam principium illud, quod vita æterna sit donum Dei per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum. Præterea teneatur hæc regula: Quod Deus det præmia non propter dignitatem operum ex debito, sed propter suam paternam promissionem ex gratia, neque enim vlla proportio esse potest bonorum operum & vitæ æternæ. Quare falluntur qui hoc Pauli dictum torquent contra gratuitam iustificationem & salutem. Falluntur & illi, qui fidem iactant sine vera resipiscentia, quæ est mutatio prioris & meditatio nouæ per mortificationem & viuificationem.

Non enim est personarum acceptio apud Deum.

Ratio iusticiæ diuinæ in iudicando, sumta ab officio iusti iudicis, apud quem non est προσωποληψία. Est autem προσωποληψία talis personarum respectus, quo iudex magis vni quàm alteri fauet, non ob caussæ, sed personæ discrimen. Hæc enim duo offeruntur iudici, persona & caussa. Iustus iudex personam non respiciens, caussam examinat, & iuxta eius qualitatem iudicat de homine. Contra, iniustus iudex caussam non respiciens, personam intuetur, & prout erga eam affectus est, de homine iudicat. Argumentum Apostoli hac forma concludi potest: Omnis iudex qui non est personarum acceptor, reddit vnicuique secundum facta sua. Deus iudex non est personarum acceptor. Ergo Deus reddit vnicuique secundum facta sua.

Quicunque enim sine lege peccauerunt, sine lege etiam peribunt, & quicunque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur.

Quod apud Deum non sit acceptio personarum probat ab euentu iudicij, in quo Deus reddet omnibus peccatoribus iuxta sua facta, interitum & damnationem. Hoc est, Deus sine discrimine puniet omnes peccatores, siue sunt gentes, quæ scriptam legem non habent, siue sunt Iudæi, qui legem à Deo acceperunt. Proinde apud Deum non est acceptio personarum.

Non enim auditores legis iusti apud Deum, sed factores legis iustificabuntur.

Ætiologia est posterioris partis distributionis à remotione non caussæ & assignatione veræ caussæ iusticiæ, iuxta quam iustus iudex feret sententiam. Audire, inquit, legem, non est iusticia, sed præstare factis legem, est iusticia. Quare non qui audiunt legem, sed qui legem præstant, iustificantur. Hunc Pauli locum Papistæ torquent, & eius præsidio euertere conantur gratuitam iustificationem, quam prædicat Euangelium. Horum opinionem Primũ refutat loci præsentis peristasis. Nam cum Paulus in hac longa contentione hunc vnicum scopum habeat, vt ostendat neminem operibus iustificari posse, perperam faciũt qui verba Pauli in alienam torquent sententiam, ex diametro pugnantem cum mente Pauli & disputationis serie. Deinde deberent Papistæ animaduertere, quod Paulus hîc non quenquam facere legem pronunciet, sed sub conditione loquatur implicita. Verissimum quidem est factores legis iustificari, si tales vlli inueniuntur. Scriptum est enim: Qui fecerit ea homo viuet in eis. Quod autem sub tali conditione loquatur Apostolus, conuincitur etiam ex conclusione huius contentionis, quæ conclusio est in tertio capite his verbis: Ex operibus ergo legis non iustificabitur omnis caro coram Deo. Præterea tenendum est discrimen duplicis

iustificationis, quod Paulus in quarto huius epistolæ tradidit. Est enim Quædam iustificatio debita, vt quæ sequitur obœdientiam legis vt debitum, Quædam est gratuita, vt quæ ex gratia imputatur credenti. Iam quoniam illam quæ ex debito est, de qua hoc loco differit Apostolus, nemo mortalium habet: Euangelium proponit iustificationem gratuitam, de qua in fine tertij capitis, & in quarto & in quinto agitur. Nos igitur iuxta Pauli mentem sic ratiocinemur ex præsenti loco. Soli factores legis iustificantur coram Deo ex debito. Sed nulli sunt factores legis, Igitur, Nulli ex debito iustificari possunt. Est proinde opus alia iustificatione, nempe gratuita, quæ fide accipitur. Ad hoc enim argumentum tota præsens disputatio pertinet. Cæterum quia cum gentes tum Iudæi habebant, quod contra obijcerent, Paulus prudenter cogitans, anteuertit vtrorumque obiectiones, easque diluit. Ac primum quod gentes nihil habeant quod iure prætendant, ostendit hisce verbis: 10

Nam cum gentes quæ legem non habent, natura quæ legis sunt faciant, isti legem non habentes, sibijpsis sunt lex.

Anteuertit obiectionem gentium, quæ ex eo excusationem petere poterant, quod vt Iudæi non haberent legem sibi diuinitus impositam. Verum harum excusationem tribus refellit argumentis, quorum Primum ab effectibus, Medium, à signo, Postremum à conscientiæ iudicio sumtum est. Primum huiusmodi est: Gentes quæ legis sunt, natura (hoc est, naturali instinctu & intelligentia) faciunt. Ergo gentes legem habent, etsi non scriptam, impressam tamen mentibus diuinitus. Quare ipsis vice legis naturalis intelligentia esse debet. Sed quid est, quod dicit gentes legem non habentes quæ legis sunt facere? Apostolus hîc non loquitur de plena obœdientia erga legem, sed tantum de operibus quibusdam externis, quæ in oculos hominum incurrunt, & tantum ad externam disciplinam pertinent, quæ aliunde proficisci non potuerunt, quàm à naturali legis intelligentia. 20

Vt qui ostendant opus legis scriptum in cordibus suis.

Secundum argumentum quod dixi à signo sumtum. Gentes manifeste ostendunt opus legis scriptum esse in cordibus suis. Igitur frustra prætendunt ignorantiam. Sed quodnam est opus istud legis, & qualisnam illa operis ostensio? Opus legis est agnitum Deum colere, & iusticiam inter homines non violare. Hoc legis opus in suis cordibus scriptum ostendunt gentes, quando religiones instituunt, & quando puniunt iniusticiam, quæ sanè facta euidenter indicant, hominibus naturaliter impressam noticiam quandam esse, de Deo colendo & naturalem quendam affectum de iusticia inter homines seruanda. 30

Simul attestante illorum conscientia & cogitationibus inter se accusantibus aut etiam excusantibus.

Tertium argumentum à iudicio conscientiæ cuiusque petitum: quod sane iudicium cum Dei sit, infallibile est & immotum. Conscientia in gentibus vt facta iuxta legem approbat: ita contra legem perpetrata accusat. Igitur gentes noticiam legis naturaliter sibi impressam habent. Hic obseruemus Primum, quod conscientia cuiusque præbeat testimonium legi diuinæ mentibus hominum diuinitus impressæ. Deinde, quænam sit vera ratio conscientiæ indicatur. Definitur enim hîc conscientia, quod sit cogitatio seu iudicium mentis damnans aut excusans nos. Conscientia enim est motus cordis cum scientia facti naturaliter coniunctus. Ab hac copula, videlicet motus cordis & scientiæ facti, conscientiæ nomen factum est. Verum quia vt facta sunt duplicia, bona videlicet ac mala, seu congruentia cum lege & pugnantia cum lege: ita motus cordis sunt duplices, nempe læticia quæ comitatur recte facta, & tristicia quæ ex male factis nascitur: fit vt alia dicatur conscientia bona, alia mala. Vt bona quidem sit iucundus motus cordis coniunctus cum scientia recti facti, mala vero sit motus cordis crucians seu tristis, cum scientia praui facti coniunctus. 40 50

In die quando iudicabit Dominus occulta hominum (secundum Euangelium meum) per Iesum Christum.

Dixit fore, vt qui lege peccarunt, per legem damnentur, iam circumstantiam temporis addit propter hypocritas, qui secure viuentes contemnunt

temnunt iudicium, & occultam cordis impuritatem tegunt hypocrisi: quæ impuritas patefiet omnium creaturarum conspectui, quando Dominus iudex mortuorum & viuorum ad iudicandum venerit. Cum autem dicit: Secundum Euangelium meum, significat partem Euangelicæ prædicationis esse, sicuti & symbolum nostrum testatur, prædicare Christum esse iudicem viuorum & mortuorum. Suum hoc Euangelium vocat Apostolus, non quod eius autor sit, sed quod sit præco & Apostolus ad prædicandum Euangelium diuinitus vocatus.

Ecce tu cognominaris Iudæus.

Dilutio seu refutatio secundi præiudicij est, quod caussæ suæ aduersari animaduertit Apostolus. Ingreditur autem huius præiudicij refutationem concessionis schemate, enumerans ea quibus maximè confidebant Iudæi. Deinde ostendit aperte eos nihilo meliores esse factos. Summa autem huc redit: Iudæi vtut de lege glorientur, non tamen sunt iusti lege. Sed sunt & isti peccatores ac rei, non minus quàm gentes. Particula (ECCE) Iudæos placide indormientes legi, excitat, vt apertum & proximum periculum cernant.

Cognominaris Iudæus.

Hoc est, Ex eo superbis quod sis in populo Dei peculiari, & veluti domesticus Dei: quod sane magnum esse non inficior, modo te tali familia dignum præstiteris. Obserua quod non titulus, sed fides pium ab impio discernat.

Et acquiescis in lege.

Hoc est, Delectaris in eo, quod Deus tibi legem dederit, idque in contemtum gentium facis, Deuteron. 4. dicitur: Quæ est gens cui sunt leges, vt est gens ista. Et Psal. 147. Annunciauit verbum suum Iacob, iusticias & iudicia sua Israel, non fecit taliter omni nationi.

Et gloriaris in Deo.

Hoc est, Deum tuum esse prædicas, idque vanæ ostentationis causa, sine viua in ipsum fiducia.

Et nosti eius voluntatem.

Quæ scilicet in lege ipsius cernitur.

Et probas eximia, institutus ex lege.

Hoc est, lege Dei edoctus iudicium habes de discrimine eorum quæ excellunt, & quæ minus excellunt. Hîc enim probandi verbum non ad approbationem, sed tantum ad iudicium refertur. Nam duplex est vsus verbi δοκιμάζειν. Aliàs enim significat explorare rem aliquam, aliàs rem exploratam approbare, illud iudicij, hoc proæreseos est. Vox κατηχούμενος satis nota est, & dicitur à κατηχεῖν, quod est voce doctrinam aliquam tradere.

Confidisque te ducem esse cœcorum, lucem eorum qui sunt in tenebris, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem informationem cognitionis & veritatis in lege.

Exaggerat ea quæ dixerat, vt magis supercilium Iudæorum deprimat, eandem sententiam alijs atque alijs figuris repetens. Per formam seu informationem, intelligit rationem methodicam instruendi alios in cognitione legis, quam & Timotheo suo commendat Apostolus. Nam in docendo qui certam rationem non tenet, non tam docere quàm dedocere censendus est.

Qui igitur doces alium, te ipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium committis? Qui in lege gloriaris, per transgressionem Deum inhonoras?

Retorquet in Iudæos illud ipsum, de quo maxime gloriari solebant, hoc argumento: Quicunque legem habent, eamque docent alios, ipsi tamen eandem non præstant, iniusti sunt, & frustra legem prætendunt. Iudæi legem habent, eamque docent alios, ipsi tamen eandem non præstant. Igitur, Iudæi sunt iniusti & frustra legem prætendunt. Sola minor ponitur, idque interrogatiuè, vt acrior sit oratio, & magis hypocritas pungat. Minori subijcit

probationem duplicem. Primum asserit eos violare secundam tabulam furto & adulterio. Deinde primam sacrilegio & contumelia, qua læditur honor & gloria Dei. Cum Iudæos reos peragit furti, adulterij, sacrilegij ac contumeliæ, non externa respicit facta præcipue, sed magis internam cordis impuritatem, vnde externa facta vt effectus impuri cordis proueniunt.

Nam nomen Dei propter vos blasphematur inter gentes, sicuti scriptum est.

Quod in extremo loco in probatione minoris posuit, non recipiebatur à Iudæis. Igitur adiungit confirmationem ex capite 52. Esaiæ, & 36. Ezechielis. Esaias enim ait: Iugiter toto die nomen meum blasphematur. Et Ezechiel: Nomen meum sanctum polluistis in gentibus ad quas intrastis. Quid autem sit blasphemare nomen Dei, ex antithesi sic collige. Sanctificat nomen Dei qui pie de Deo loquitur & sentit, qui vero cultu Deum colit, qui sanctimonia vitæ alios ad pietatem inuitat. Proinde is dicitur blasphemare nomen Dei, qui vel impie de Deo loquitur & sentit, vel superstitiosis cultibus Deum colit, vel vitæ impuritate alios à confessione auocat. Vocabulum blasphemiæ Græcum est, & dicitur à βλάπτω noceo, & φήμη fama. Est ergo blasphemia omne id, quo nomen & fama Dei læditur inter homines, cuius tria genera posuit, videlicet, Erroneam doctrinam, Superstitiosum cultum, & Impuram vitam. Obseruetur hoc loco diligentissime, quod spiritus Dei in Paulo pronunciet blasphemiam & contumeliam Dei esse, si quis sibi locum vendicat in populo & familia Dei sancta, qui scelestam degit vitam.

Nam circumcisio quidem prodest, si legem seruaueris, Quod si transgressor legis fueris, circumcisio tua in præputium versa est.

Anticipat obiectionem Iudæorum, qui meritis nitebantur externorum cultuum, & præcipuè circumcisionis. Nam aduersus exæquationem Iudæorum & gentium ita ratiocinabantur Iudæi: Si nihil est discriminis inter Iudæum circumcisum, & gentilem incircumcisum, inutiliter profecto videtur à Domino Iudaico populo circumcisio commendata. Quod sane cum absurdum sit, non est affirmanda Iudæorum & gentium exæquatio. Paulus respondet primum per concessionem, cui mox subiungit correctionem. Circumcisio, inquiens, prodest quidem, si legem seruaris. Hæc concessio est. Sequitur correctio. Quod si transgressor fueris legis, circumcisio tua pro præputio reputabitur. Cæterum hîc duæ quæstiones excutiendæ sunt: Vna, cur dicat Paulus circumcisionem vtilem esse, cum aliàs manifeste contradicat. Altera, cur requirat obseruationem legis, vt circumcisio prosit, cum constet, legi neminem posse satisfacere. Ad Priorem quæstionem ita respondendum est: Circumcisio suo tempore profuit, non vt cultus per se, sed vt testimonium & signaculum externum fauoris Dei, symbolum vitæ & tessara quædam professionis. Loquitur igitur Paulus de circumcisionis natura, qualis erat antequam est per Christi mortem abolita. Ad posteriorem quæstionem dico, quod lex circumcisionis peculiaris, quæ circumcisis data fuit, de qua hîc loquitur Paulus. Hæc requirebat fidem promissionis, videlicet quod Deus in semine Abrahæ, hoc est, in Christo velit benedicere eis, qui in semen Abrahæ fiduciam collocant. Requirebat præterea ex fide obœdientiam, quæ tametsi perfecta non erat, placuit tamen propter fidem in promissum Abrahæ semen. Hæc interpretatio sumta est ex 17. & 22. cap. Genes. Hinc vniuersalem doctrinam petamus de Sacramentis nostris, de quibus frustra gloriantur qui legem eorum non seruant. Baptismus quidem prodest, prodest & sacra Cœna, Sed si legem baptismi, si legem Cœnæ seruaueris, hoc est, Si credideris in Christum, si pœnitentiam seriam egeris, si Deo ex fide obœdientiam præstiteris. At si transgressor fueris legis Baptismi, si violaueris legem Cœnæ, vt baptismus tuus fit tibi immundicia, ita cœna tua profana tibi redditur. Ruit igitur opinio eorum, qui vsu Sacramentorum se iustificari putant, & meliores esse alijs, nisi viua in Christum fiducia accedat.

Ergo si præputium iusticias legis custodiat, nonne præputium ipsius pro circumcisione reputabitur? & iudicabit quod est ex natura præputium, si legem seruauerit te qui per literam & circumcisionem transgressor es legis.

Ex ratione posita infert exæquationem Iudæorum & gentiũ, & prærogatiuam externi signi tollit. Quia autem phrasis Hebraica paulò est obscurior, hanc pericopam periphrasticôs reddam, hoc modo: Si gentilis legem circumcisionis, quæ est

eſt promiſsioni gratuitæ credere, & ex fide Deo obœdire, fecerit, cenſebitur in populo Dei circumciſus, & damnabit ſuo honeſto exemplo ac vitæ innocentia Iudæum, qui de externa legis ceremonia gloriatur, ſine viua fide & obœdientia erga Deum. Hic ſenſus eſt huius pericopæ. Nunc vocabula quædam explicemus. Antanaclaſis eſt in voce Præputij, ter repetita. Nam extremis locis metonymicôs pro ſubiecto ſumitur, hoc eſt, pro homine habente præputium, medio loco proprie accipitur, & carnis opponitur circumciſioni. Deinde cum dicit, per literam & circumciſionem, hendiadis eſt, vocat enim literam & circumciſionem literalem, & externam circumciſionem, ſine vera hominis conuerſione.

Non enim qui eſt in aperto Iudæus, is Iudæus eſt, nec quæ in aperto eſt circumciſio in carne, ea eſt circumciſio, ſed qui eſt in occulto Iudæus, & circumciſio cordis in ſpiritu non litera, cuius laus non ex hominibus eſt, ſed ex Deo.

Ratio exæquationis Iudæorum & gentium à differentia veri & falſi, ſeu externi & occulti Iudæi, ſimiliter à differentia carnalis ſeu literalis & ſpiritualis circumciſionis, quæ & cordis dicitur. Senſus autem huius loci eſt: Qui tantum profeſſione externa & nuncupatione eſt Iudæus, non coram Dei iudicio cenſetur Iudæus, ſed is ſolus quacunque tandem de ſtirpe fuerit, qui & fidem promiſsionis habet, & Deum ex fide vera obœdientia colit. Eadem eſt ratio literalis & ſpiritualis circumciſionis. Literalis, quæ & carnis dicitur, eſt ea ſolummodo quæ fit in corpore, Spiritualis vero, quæ & cordis dicitur, eſt quæ in fide purificante corda & amputante veterem hominem conſiſtit. Non eſt igitur verus Iudæus qui eſt litera tantum Iudæus, non eſt circumciſio vera, quæ eſt litera tantum circumciſio. Sed vt verus Iudæus eſt qui eſt ſpiritu Iudæus: ita vera circumciſio eſt quæ ſpiritu fit. Vt litera hoc loco ſignificat, quicquid foris apparet ſine vera animi pietate: ita ſpiritus ſignificat motum Spiritus ſancti in corde, & puram religionem, quæ eſt fides cum vero Dei timore coniuncta. Quod autem dicitur: Cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt, opponitur peruerſo Iudæorum iudicio, qui externa circumciſione tumebant, cum interim de vera cordis circumciſione nihil erant ſoliciti. Quæ hîc à Paulo de Iudæo & circumciſione diſputantur, rectiſsime multis hodie accommodari poſſunt, qui de Sacramentis ac Chriſtiano titulo ſine animi pietate Thraſonicè gloriantur. Iis enim rectè obijci poteſt: non qui eſt in aperto Chriſtianus is Chriſtianus eſt: nec qui eſt in aperto tantum baptiſmus is baptiſmus eſt, ſed qui eſt in occulto Chriſtianus is Chriſtianus eſt, & baptiſmus cordis, quo conſcientiæ mundantur ab operibus mortuis, verè eſt baptiſmus. Hæc nihil detrahunt dignitati Sacramentorum, nec veteris nec noui Teſtamenti, quemadmodum in quarto copioſius explicabitur.

CAPVT III.

Summa capitis tertij.

Euerſa prærogatiua Iudæorũ, exæquat Iudæos & gentes ex eo, quod omnes ſint ſub peccato: qua exæquatione confirmata, Propheticis teſtimonijs colligit concluſionẽ refutatoriam præiudiciorum, videlicet quod nemo nec Iudæus nec gentilis operibus legis iuſtificetur coram Deo. Deinde infert expoſitionem gratuitæ iuſtificationis quæ ex fide eſt, quam contractam in vnius propoſitionis ſummam, ad omnes homines Iudæos & gentes promiſcue pertinere contendit.

Ordo & partes capitis tertij.

Partes huius capitis ſex conſtitui poſſunt, quarum Prima eſt conceſsio prærogatiuæ Iudæorum, quantum ſcilicet ad dona gratuita attinet. Secunda, eſt correctio in qua exæquat Iudæos & gentes, quantum ad merita attinet. Vtroſque enim ſub peccato eſſe pronunciat. Tertia, eſt confirmatio ſecundæ per dicta Prophetica, ex quibus tota ſuperior diſputatio de reatu totius generis humani concluditur. Quarta, eſt expoſitio gratuitæ iuſtificationis circumſtantijs cauſarũ & effectuum illuſtrata. Quinta, collectio eſt expoſitionis in vnam propoſitionem, vnde infertur omnis gloriationis euerſio. Sexta, eſt oſtenſio amplitudinis gratuitæ iuſtificationis, videlicet quod promiſcuè pertineat ad omnes qui eam fide apprehendere non recuſant. Et

ne quis existimaret hac doctrina legem aboleri, pronunciat fide legem stabiliri.

EXEGESIS TERTII CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID igitur habet in quo præcellat Iudæus? aut quæ vtilitas circumcisionis? Multum per omnem modum.

Hæc obiectio ex eo orta est, quod dixerat Apostolus in fine secundi capitis, Iudæos nihilo meliores gentibus esse propter externum titulum & circumcisionem carnis: quod quia Iudæi intolerabile iudicabant, confert duplicem sententiam, videlicet quod Iudæi præstent gentibus, & quod non præstent. Præstare quidem eos, si dona gratuita respicias. Non verò præstare, si merita salutis spectes, affirmat. Vt enim vtrique simul rei sunt, ita neutri habent merita quibus niti possunt coram tribunali Dei.

Nam primum quidem quia concredita sunt illis oracula Dei.

Ratio responsionis, qua dixit præcellere Iudæos, sumta à beneficijs Dei erga ipsos: Iudæis concredita sunt oracula Dei, & non gentibus. Igitur Iudæi præcellunt gentibus Græci distinguunt inter λόγια & χρησμούς. λόγια vocant oracula quæ à Deo dicuntur familiari sermone, seu vt Græci loquuntur, καταλογάδην, id est, oratione soluta. χρησμοὺς autem appellant oracula versibus edita, quos furentes vates fundebant, quales sunt Apollinis. Intelligit igitur Paulus per oracula Dei, leges Dei, & promissiones Adamo primum, deinde sequentibus patribus Abraham, Isaac, Iacob, & multis alijs factas. Hoc loco obserua collationem Iudæorum & Christianorum. Nam vt Iudæis prærogatiua, qua tumebant aduersus gentes, ipsis inutilis erat sine vera animi pietate, ita & Christianis hodie inutilis est prærogatiua, qua gloriantur se præstare Turcis, nisi vitam & mores iuxta professionem exprimere conantur.

Quid enim si quidam illorum fuerunt increduli, num incredulitas eorum fidem Dei faciet irritam? Absit.

Obiectio hæc nascitur ex proximo responso. Neque est quorumuis, sed infirmorum & titubantium de promissionibus Dei ob incredulorum multitudinem & ingratorum. Sensus autem obiectionis hic est: Plurimi Iudæorum fuerunt ingrati & increduli. Ergo fides Dei facta est irrita. id est, non compleuit promissionem factam patribus. Sed Paulus consequentiam negat abominationis particula, Absit. ac si dicat: Indignum hoc est cogitatu. Nequaquam enim promissiones Dei propter hominum ingratitudinem irritæ fiunt. Nam nullo modo ob multos malos paucos bonos abijcit. Neque enim promissiones editæ sunt alio consilio, quàm vt earum tantum participes fiant, qui eas fide receperint, alij comminationibus subiacent.

Sit autem Deus verax, omnis autem homo mendax.

Confirmat responsum datum argumento sumto à Dei proprietate: Qui verax est, præstat promissa. Deus est verax, Igitur Promissa præstat. Sola minor ponitur amplificata antithesi Rhetorico more, ac si dicat: Longe aliter iudicandum est de Deo quàm de homine. Nam homo qui temere sæpe promittit, sæpe etiam non stat promissis, Sed Deus nihil promittit temere, & quicquid promittit, præstare absque omni dubio decreuit. Nam ipsa veritas est. Vt ergo prior huius antitheseos pars commendat nobis fidem Dei, hoc est, constantiam Dei & veritatem, cum in promissionibus tum in minis. Vnde consolatio nobis petenda est, si promissionibus fide adhæreamus, & iudicium est timendum, si à promissionibus recedamus per incredulitatem: Ita posterior, hominis ingenium nobis depingit, quale sit sua natura, vt quod & mentiri & fallere & falli possit. Neque tamen hoc ita accipiendum est, quasi nullus homo verax inueniatur, sed de eo quod fieri potest, loquitur Apostolus, vt longe aliud de Deo, qui immutabilis est, statuamus.

Quemadmodum scriptum est: Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.

Ætiologia est responsi à testimonio scripturæ, & exemplo Dauidis sumta: Dauid peccauit, sed nihilominus

ominus Deus præstat illi quod promiſerat, Promiſit autem ſe ſeruaturum promiſsiones ijs, qui eas fide amplectuntur, idque vt iuſtificetur in ſermonibuis ſuis, hoc eſt, vt ipſius ſingularis bonitas & fides in promiſsis præſtandis appareat. Nam de hac iuſticiæ forma hoc loco agitur. & vincat cum iudicatur, hoc eſt, quando fit de eo iudicium collatis promiſsionibus & euentibus, verax deprehendatur.

Quod ſi iniuſticia noſtra Dei iuſticiam commendat, quid dicemus, num iniquus eſt Deus qui infert iram? ſecundum hominem dico, Abſit.

Hæc obiectio oritur ex reſponſo dato ad præcedentem obiectionem. Si Deus glorificatur, & iuſtus ex eo declaratur, quod promiſſa ſeruet peccatoribus, profecto videtur iniuſtus qui punit peccatores. Quis enim iuſte iraſcitur ijs per quos & glorificatur & agnoſcitur iuſtus eſſe? Paulus particula abominationis conſequentiam reijcit. argumentum tamen non directe ſoluit, ſed tantum per inſtantiam. Solui autem directe poteſt hoc modo: Si dicatur paralogiſmum committi ſecundum non cauſſam vt cauſſam. Non enim cauſſa glorificationis & declarationis iuſticiæ Dei eſt peccatum noſtrum, ſed Dei potius veritas, qui promiſſa ſeruat reſipiſcentibus. Deinde non recipit Dauidem Dominus, quia peccauit, ſed quia reſipuit. Ira pro pœna hic ponitur idiotiſmo Hebraico. Secundum hominem dico, id eſt, iuxta carnis ſenſum & humanam ſapientiam, non iuxta meam ſententiam.

Alioquin quomodo iudex erit Deus mundi.

Hæc inſtantia oppoſita obiectioni præcedenti, ſumta à contrariorum conſequentibus. Deus erit iudex mundi. Igitur, Deus iniuſtus non eſt. Nam iuſticia mundum componere, & ea quæ inordinata ſunt in optimum ordinem reducere, atque ſimul iniuſtum eſſe, nequaquam vnà ſtare poſſunt. Quare cum Deus mundum iudicabit, iuſtus eſt, & nequaquam iniuſtus. Reſpicit autem Paulus ad locum qui eſt Geneſ. 19. Nunquid qui iudicat vniuerſam terram, non faciet iudicium? Iudicare ſeu iudicem eſſe, eſt propriè iure & iuſticia res componere, quare qui iniquum iudicat, non proprie, ſed catachriſticôs iudex dici poteſt.

Si enim veritas Dei per meum mendacium abundabit in gloriam ipſius. Quid ego adhuc tanquam peccator iudicor? Ac non potius (quemadmodum de nobis male loquuntur, & ſicuti quidam aiunt nos dicere) faciamus mala vt veniant bona? Quorum damnatio iuſta eſt.

Duo abſurda colligunt aduerſarij Pauli ex reſponſione proxima. Primum, ſi veritas, hoc eſt, conſtans promiſsio Dei fit illuſtrior per meum mendacium, id eſt, per meum peccatum, non debeo propter peccatum accuſari, puniri aut damnari. Nihil enim quod gloriam Dei illuſtrat, merito damnabitur. Alterum, ſi veritas Dei per peccatum fit illuſtrior, peccandum eſt multum, quo magis gloria Dei deprædicetur. Nam ſi ex malo bonũ eueniet, malefacere prodeſt, quo cumulatiora bona reddantur. Verum Paulus exutheniſmo hanc obiectionem tollit, & affirmat eos, qui hoc obijciunt, iuſte damnari. At Dialecticè dixeris recte committi fallaciam ſecundum non cauſſam vt cauſſam. Nam peccatum per ſe nequaquam cauſſa eſt, quod illuſtrior reddatur gloria Dei, neque mala per ſe cauſſæ ſunt bonorum, ſed per occaſionem tantum.

Quid ergo, præcellimus? Nequaquam.

Redit ad quæſtionem in principio capitis poſitam, & negat Iudæos præſtare gentibus, quantum quidem ad iuſticiam & meritum attinet, cuius reſponſionis plurimas ex ſcriptura rationes ſubijcit.

Nam antea cauſis redditis, oſtendimus & Iudæos & Græcos omnes ſub peccato eſſe.

Confirmat reſponſionem datam ſuperius de exæquatione Iudæorum & gentium, & ſimul repetit propoſitionem, videlicet, Quod omnes homines ſint ſub peccato, & rei coram Deo: idque ideo facit, vt nouam confirmationem petitam ex ſcripturæ teſtimonijs ingrediatur.

Quemadmodum ſcriptum eſt: Non eſt

Ratio propoſitionis repetitæ à pronun-

iustus, ne vnus quidem, non est qui intelligat, non est qui exquirat Deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est vsque ad vnum.

pronunciatis scripturæ per locum à contrario. Nulli sunt iusti. Ergo omnes sunt peccatores. Antecedens probatur per remotionem caussarum iusticiæ: quæ sunt rectum iudicium, voluntas & conatus siue præstandi facultas. Nam hæc tria ad iustas actiones requiruntur. Cum enim dicit: Non est intelligens, regula iusticiæ tollitur, quæ est rectum iudicium. Cum additur: Non est requirens Deum, negatur voluntas. Cum subiungitur: Omnes declinauerunt (scilicet à recta iusticiæ via) & inutiles facti sunt, videlicet quod non sit qui faciat bonitatem, (scilicet iuxta sententiam legis) & ne vnus quidem, conatus seu præstandi facultas adimitur. Loquitur autem hîc Paulus de homine qualis sit per naturam, non per gratiam. Deinde loquitur non de iusticia fidei sed operum. Dauid enim cum hæc diceret, absque omni dubio iustus fide fuit, etsi legis operibus non fuit iustus. Obseruetur hoc loco validissimum argumentum aduersus assertores liberi arbitrij, quod ad iusticiam spiritualem attinet. Quatenus enim homo sibi relinquitur extra gratiam, nullum ei prorsus in actionibus salutis liberum relinquitur arbitrium. Quare monemur nostræ corruptionis, vt agnita naturali infirmitate, confugiamus ad verbum, quo formetur iudicium nostrum, petamus Spiritum sanctum, vt & voluntatem flectat, & vires præstandi quæ ipsi grata sunt, suppeditet.

Sepulcrum apertum guttur eorum, linguis suis dolose agebant.

Alio testimonio ex Psalmo 5. desumto, propositionem confirmat. Expresit autem Apostolus sententiam Prophetæ ad verbum, nisi quod pro dolose agebant, ex Hebræo vertendum erat partientur vel blandientur, sed Paulus secutus septuaginta interpretes, genus pro specie posuit. Blandiciæ enim dolis & fraudibus destinantur. Sensus autem Psalmi hac comparatione absoluitur. Quemadmodum ex cadauere putrido, aperto sepulcro fœtores pestilentes exhalant: ita ex corde impiorum per guttur, quasi per apertum ostium mala proficiscuntur.

Venenum aspidum sub labijs eorum.

Hoc testimonium ex Psalmo 140. desumtum est, cuius sensus est: ita impiorum perniciosa & lethifera est oratio, vt veneno aspidum oblita labra videantur. Afflatur enim exitium & mors per impiorũ mendacia, maledicta, calumnias, obtrectationes &c.

Quorum os maledictione & amaritudine plenum.

Hoc testimonium ex Psalmo 10. est desumtum, quo id quod figuratè dixit, ex Psal. 140. sine figura dicit.

Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & calamitas in vijs eorum, & viam pacis non nouerunt.

Hoc Esaiæ testimonium est ex cap. 59. quo testimonio impiorum studium describitur. Græcus habet ὀξεῖς, id est, acuti, vt sit metalepsis. Nam per acutum penetrabile, per hoc velox intelligitur.

Non est timor ante oculos eorum.

Hoc admodum apposite ex Psalmo 36. adiungitur, vt impietatis fons monstretur, qui est carere timore Dei. Iam in summam contrahamus descriptionem, in qua Paulus deprauatæ naturæ imaginem proponit. Primum, adimitur homini iusticia. Secundo, intelligentia. Tertio, tribuitur homini deprauata voluntas. Quarto, omnes eadem turpitudine inuoluuntur. Quinto, metaphoricis picturis ostenditur, quibus potissimum vitijs laborent homines nondum renati. Sexto, adimitur homini fons omnis virtutis timor Dei. Tametsi autem in singulis hominibus hæc flagitia non emergunt, hydra tamen ista in singulorum pectoribus, quæ nondum sunt fide purgata, latet.

Scimus autem, quod quæcunque lex dicit, ijs qui in lege sunt, dicat.

Anthypophora occurrit exceptioni Iudæorum, qui adducta testimonia Prophetica in gentes torserunt, quasi ad se non pertinerent. Verum istam hypocriticam exceptionem euertit hoc modo: Lex quæ dicit, ijs dicit quibus est lata. Est autem Iudæis lata. Proinde Quæ dicit lex, Iudæis

dæis dicit. Prophetica ergo testimonia adducta, non solum ad gentes, verumetiam ad Iudæos redarguendos pertinent. Lex hoc loco generaliter accipitur pro doctrina Mosis & Prophetarum. In lege esse dicuntur, quibus lex lata est.

Vt omne os obstruatur, & obnoxius fiat totus mundus Deo.

Finis cur vniuersum genus humanum reum peccati peragat scriptura videlicet vt mundus reus esse comperiatur, vt qui nihil possit prætendere, quin iure sit damnabilis. Obstruere os, metonymicè est ita reum aliquem rationibus & testimonijs conuincere, vt ne verbum quidem habeat quod contradicat, & excusationem iustam se habere nullam fateatur.

Propterea ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram Deo.

Conclusio refutationis præiudiciorum, & repetitio propositionis vniuersalis, quæ est: Nullus homo iustificabitur ex operibus legis coram Deo, cuius propositionis ratio est, quod opera legis à nullo mortalium perfectè præstentur, quemadmodum copiose hactenus in refutatione præiudiciorum demonstratum est. Opera legis sunt, quæ lex siue scripta siue non scripta præcipit & requirit ab omni homine: quæ si præstarentur, verè iustificarent. Nam sunt ipsissima iustitiæ norma. Qui hæc interpretantur de ceremonijs nihil afferunt. Nam Paulus in hac tota confutatione de pietate erga Deum & iusticia inter homines locutus est. Nemo ergo iustificatur operibus vllis, hoc est, nemo est qui operum perfectione & integritate ita satisfacit legi, vt ob opera sua merito censeatur iustus coram Deo. Hæc sententia est verborum Pauli. Verum cum Iacobus dicit: Hominem iustificari operibus, sentit hominem non fieri, sed declarari iustum per opera, quod verissimum est, iuxta illud: Qui facit iusticiam, iustus est.. Item, Arbor bona facit bonum fructum. Vt ergo fructus bonitatem arboris indicat: ita opera bona, fidei iusticiam ostendunt.

Per legem enim agnitio peccati.

Ratio propositionis à contrario effectu. Per legem est agnitio peccati. Igitur per legem non est iusticia. Obseruetur hic vsus legis diuinæ, qui est reuelare peccatum, & cum peccato iram Dei & damnationem meritam. Verum ne legis damnatoriæ sententiæ obnoxij pereamus, succurrit Euangelium: quod hortatur nos ad pœnitentiam seu conuersionem, proponit iusticiam gratuitam, de qua plenissima disputatio sequitur.

Nunc vero absque lege iusticia Dei manifestata est.

Apostolus refutatis præiudicijs, quæ suæ caussæ, hoc est, gratuitæ iustificationi obstare videbantur, & collecta conclusione: Quod omnes homines sint rei, nec possint ex operibus legis iustificari, principalem propositionem de iusticia fidei (quam in fine exordij attigit) aggreditur, ac Primum iusta expositione docet, qualis sit iusticia fidei. Deinde eandem in propositionem colligit, ac eam methodo confirmatoria munit. Quoniam autem instituta expositio multas circumstantias, quas Rhetores elementa expositionis appellant, continet: eas, priusquam ad textus enarrationem accedam, nudè & breuiter recensebo, quo distinctius mysterium iustificationis gratuitæ, intelligi possit: quod prorsus rationi humanæ occultum manet, donec face verbi cœlestis prætensa, Spiritus sancti gratia mens nostra illuminetur, quod cum fit, hæc disputatio de gratuita iustificatione suauissima & facilima redditur. Prima igitur circumstantia distinctionis est, qua iusticia legis à iusticia fidei separatur. Iusticia legis est ex lege, iusticia fidei est absque lege. Secunda circumstantia est caussæ, videlicet quod iusticia fidei dicatur Dei iusticia, vt quæ Deo probetur, & quæ Deum autorem habeat. Tertia circumstantia est comprobationis. Asserit enim Paulus, fidei iusticiam habere testimonium Mosis & Prophetarum. Quarta circumstantia est instrumenti, quo homini hæc Dei iusticia applicatur. Eam enim fide obtineri affirmat. Quinta circumstantia vniuersalis beneficij est. Affirmat enim Apostolus, ad hanc Dei iusticiam omnes credentes sine discrimine admitti. Sexta circumstantia, est exæquationis omnium hominum, quo ad meritum attinet, videlicet quod omnibus sit meritum mortis & damnationis, atque ideo non esse caussam, cur vnus alij in gratiæ perceptione præferatur. Septima circumstantia, est exclusionis omnis meriti humani, adeo quod omnes destituantur gloria Dei. Octaua circumstantia, est caussæ principalis efficientis, quæ est gratia & fauor Dei. Nona circumstantia, est formæ iusticiæ

ciæ fidei, quæ est ἀπολύτρωσις per Iesum Christum, quæ fide possidetur. Decima circumstantia est materiæ. Est enim huius iusticiæ materia sanguis Christi, hoc est, victima cum tota obœdientia cum crucis tum legis. Vndecima circumstantia est temporis duplicis, hoc est, & eius quod præcessit aduentum Christi in carnem, & eius quod postea secutum est, & sequetur vsque ad consummationem sæculi. Nam vt homines ante Christum exhibitum quotquot crediderunt, hac fidei iusticia placuerunt Deo: ita post Christum exhibitum eadem fidei iusticia Deo probatur. Duodecima circumstantia & vltima, est finis duplicis huius iusticiæ, Prioris quidem, vt soli Deo tribuatur laus iusticiæ, Posterioris verò, vt omne humanum meritum conticescat & omnis gloriatio humana excludatur. Has circumstantias omnes continet hæc Pauli expositio, quibus rite perpensis à pijs lectoribus, gratuitæ iustificationis doctrina facilius intelligi & iudicari poterit, quarum singulas in textus enarratione fusius explicabimus. 10

Nunc autem absque lege iusticia Dei manifestata est.

Hisce verbis prima & secunda circumstantia exprimitur. Prima, quod iusticia legis sit diuersa à iusticia fidei, id quod differentia hac significatur, Absque lege, ita enim colligit Apostolus: Postquam ex lege non est iusticia, proponitur in Euangelio alia iusticia, quæ ex lege non est. Teneatur ergo omnium primum hæc differentia inter iusticiam legalem & iusticiã Euangelicam, quod illa ex lege sit, hæc absque lege. Vnde hæc certissima doctrina sequitur: quod lex 20 seu legis opera, neque sint principium, neque caussa, neque pars, neque forma, neq; consummatio iusticiæ Euangelicæ, qua credentes iustificati consistunt corã Deo. Secunda circũstantia hîc expressa est, quod Euangelica iusticia sit iusticia Dei, vt quæ Deo accepta sit & probetur, Deumque autorem habeat non hominem. Hoc Paulus ad Philippenses 3. hisce verbis declarat: Non habens meam iusticiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide Iesu Christi, quæ est Dei iusticia in fide. Quod autem Osiander interpretatur hîc Dei iusticiam, quã Deus ipse essentialiter est iustus, refellitur in hac ipsa expositione in nona circumstantia, vbi Paulus formam huius iusticiæ facit ἀπολύτρωσιν, quæ est in Christô Iesu, & infra vbi apertissime dicit, nos iustos fieri imputatione obœdientiæ Christi. Cum autem audimus Dei iusticiam nobis promitti, duo obseruemus. Vnum, quantum decus sit, quantaque digni- 30 tas iusticiæ fidei, quæ ab ipso Deo proficiscitur autore. Alterum, quod illam facile consequi valeamus, cum à Deo gratis conferatur, cui omnia sunt possibilia. Iam particulas, quibus Paulus annectit hanc expositionem, conclusioni proximæ videamus, ita enim ait: Nunc autem absque lege, ac si dicat: Cum iam palam est, omnes homines esse peccatores & iniustos, atque adeo nullam homini contingere ex lege iusticiam, sequitur aliam quærendam esse iusticiam, ijs qui nolunt in suis peccatis perire, atque hanc Dei esse debere hac ratione manifestum euadit: Quisquis iustificatur, aut propria iusticia, aut Dei iusticia iustificetur oportet. Nam alias iusticiæ formas verbum Dei non agnoscit. Sed iam ostensum est, neminem iustificari ex operibus. Proinde necesse est, vt quicunque iustificabitur, Dei iusticia opus habeat, qua sibi imputata, iustus coram Deo censeatur. Manifestari, hoc loco 40 est rationibus & testimonijs scripturæ ostendi, sicut ipse Apostolus se interpretatur verbis sequentibus.

Testimonium habens à lege & Prophetis.

Tertia circumstantia expositionis Paulinæ de gratuita iusticia, videlicet quod sit comprobata testimonio legis & Prophetarum. Est autem hæc circumstantia addita propter eos, qui doctrinam iustificationis gratuitæ tanquam nouam aspernabantur: quorum obiectionem anticipat Paulus, ne absentis doctrina in calumniam ab hostibus raperetur. Admoneamur igitur exemplo Pauli, ne quicquam in Ecclesia doceamus, nisi quod testimonio Prophetico & Aposto- 50 lico comprobare poterimus. Admoneamur quoque, quod doctrina iusticiæ gratuitæ non sit recens nata, sed quod fuerit perpetua Ecclesiæ doctrina omnibus temporibus. Obseruetur ἀνταναλκλασις in vocabulo legis. Nam cum dicitur, sine lege, opera legis intelliguntur, cum rursus dicitur: Testimonium habens à lege, legis nomen opponitur Prophetis, & ipsum Mosen seu penteteucon complectitur, cuius vniuersa doctrina ad quatuor capita reuocari potest, quæ sunt historia, regula vitæ, promissiones & comminationes legales, & fœdus gratiæ cum suis Sacramentis, in quo fœdere huius gratuitæ iusticiæ promissio continetur. Habet autem Moses de hac gratuita iusticia tria testimoniorum genera. Primum, Aperta dicta, quale est hoc: Semen mulieris conteret caput serpentis. Item, Benedicentur

centur in ſemine tuo omnes gentes. Deinde, typos, quibus adumbratur hoc Dei donum, vt ſacrificia patrum, quæ fuerunt aſpectabiles quædam conciones de materia huius iuſticiæ, videlicet Chriſti victima. Tertio, exempla vt Abel, Enoch, Noë, Abraham, &c. de quo ſcriptum eſt: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt illi ad iuſticiam. plura de teſtimonijs legis & Prophetarum in quarto dicentur.

Iuſticia autem Dei per fidem IESV CHRISTI.

Hæc eſt quarta expoſitionis circumſtantia, de inſtrumento quo apprehenditur gratuita iuſticia. Eſt aût inſtrumentum apprehendens ſeu recipiens fides IESV CHRISTI, hoc eſt, fiducia promiſsionis quæ nititur merito Chriſti. Obſeruetur proinde hîc diſcrimen inter illud quod nos iuſtificat, & inter inſtrumentum, quo apprehendimus iuſticiam. Illud quod nos iuſtificat eſt iuſticia Dei IESVS CHRISTVS, qui nobis natus eſt à Deo iuſtic[illegible]. huius enim iuſticia, quæ & Dei dicitur, credenti imputatur. Inſtrumentum autem quo hanc iuſticiam apprehendimus eſt fides, hoc eſt, fiducia promiſſæ miſericordiæ ſeu promiſſæ iuſticiæ. Fides itaque proprie loquendo neque eſt principium, neque materia, neque forma iuſticiæ gratuitæ, ſed tantum inſtrumentum ac veluti manus quædam qua iuſticia hæc gratuita per verbum oblata accipitur.

In omnes & ſuper omnes qui credunt.

Hæc quinta circumſtantia beneficium gratuitæ iuſticiæ vniuerſale eſſe docet. Nemo enim à gratuita iuſticia excluditur, qui eam fide amplecti non recuſat. Offertur quidem omnibus promiſcue fide accipienda, ſed fide vacui, ſua culpa & ingratitudine pereunt, iuxta illud: Qui non credit in filium, ira Dei manet ſuper eum. Conſolabitur ergo nos hæc circumſtantia contra tentationem particularitatis.

Non enim eſt diſtinctio. Omnes enim peccauerunt & deſtituuntur gloria Dei.

Hæc ſeptima circumſtantia rationem continet quintæ. Dixit iuſticiam Dei extendere ſe in omnes & ſuper omnes qui credunt, quo dicto excludit non credentes: cuius excluſionis ratio eſt exæquatio omnium hominum, quo ad meritum mortis, quod eſt peccatum. Nam omnes peccauerunt & rei ſunt, nec eſt quiſquam qui ſuis viribus aſſequi poterit metam propoſitam, immortalitatis gloriam: ſed omnes veneno peccati infecti, in ipſo curſu deficiunt. Hæc interpretatio ſumta eſt à propria ſignificatione græcæ vocis qua hîc Paulus vtitur.

Iuſtificantur autem gratis ipſius gratia.

Septima & octaua circumſtantiæ, quæ ſunt meriti excluſio à parte noſtra & cauſſa iuſtificationis in Deo. Cum gratis nos iuſtificari dicit, meritum excludit, non CHRISTI, ſed noſtrum. Semper enim hæc particula, Gratis, noſtro opponitur merito, non Chriſti. Græca vox δωρεὰν, accuſatiuus eſt, & ſubintelligitur κατὰ, vt ſit ſenſus: Iuſtificamur dono gratuito ſine omni noſtro merito, cauſſa in Deo ſequitur, cum ait: Ipſius gratia. Vt autem vox, Gratia, ſolum fauorem Dei & miſericordiam iuſticiæ cauſſam facit: ita omne humanum meritum excludit. Nam vt vere Auguſtinus ait: Gratia eſt nullo modo, quæ non gratuita omni modo. Quod enim eſt ex gratia, donum, quod ex operibus, eſt debitum. Obſeruetur hîc prima & principalis iuſtificationis noſtræ cauſſa, gratia Dei: quæ gratia eſt vltronea beneuolentia & εὐδοκία Dei. Vnde pie admodum hoc loco Ambroſius, Iuſtificati, inquit, ſunt, quia nihil operantes, neque vicem reddentes, ſola fide dono Dei iuſtificati ſunt. Baſilius Magnus in oratione de humilitate, in qua homini adimit omnem gloriandi materiam, dicit, quod nulli gloriari poſsint de iuſticia μόνῃ πίστει δικαιούμενοι, & Chryſoſtomus non minus eleganter in hunc ipſum locum: Non homo eſt, qui operatur hoc vt defatigetur: Sed Deus qui omnia poteſt. Hinc patet, quod ſanctis patribus hæ orationes: hominem iuſtificari gratis, & hominem ſola fide iuſtificari, æquipolleant. Præterea obſeruetur etiam refutatio illuſtris omnium hominum, qui vlla opera, ſiue præcedant fidem, ſiue ſequantur, inter cauſſas iuſtificationis ponunt.

Per redemtionem quæ eſt in CHRISTO IESV.

Nona circumſtantia, quæ eſt forma iuſtificationis gratuitæ, nempe redemtio per IESVM CHRISTVM, quæ conſiſtit in abſolutione à peccato, in imputatione iuſticiæ Chriſti, & acceptatione

tatione credentis ad vitam æternam. Vox Græca ἀπολύτρωσις significat proprie redemtionem captiui, persoluto pro eius capite precio. Quare per redemtionem tota obœdientia Christi intelligenda est crucis & legis. Vnde redemerit nos Christus explicat Paulus ad Galatas: CHRISTVS redemit nos à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Patri igitur precium soluit, quod iusticia Dei requirebat, à potestate Diaboli nos eripuit, tanquam è lictoris manu, qui hominem tantisper reum mortis detinet, donec iussu magistratus iubetur eum dimittere, soluto non lictori, sed ei qui læsus erat, precio.

Quem proposuit Deus propitiatorium in sanguine eius.

Exponit quomodo per CHRISTVM parta sit redemtio, nimirum quod suo sanguine emundauerit nos à peccatis, atque hæc est decima circumstantia præsentis expositionis, in qua notatur materia iustificationis, videlicet sanguis CHRISTI, hoc est, victima atque adeo tota obœdientia Christi, quæ nobis fit meritoria ad salutem, quando eam fide apprehendimus, tum enim filius Dei peccata nostra tegens suo sanguine placat offensum patrem. Hæc est summa sententiæ Paulinæ, quæ vt nobis magis dulcescat, analysi quadam retexenda est. Primo itaque loco ait, Deum proposuisse Christum propitiatorium: quibus verbis typum veteris propitiatorij, de quo Exodi 25. CHRISTO dulcissime accommodat. Primum mandat Deus, vt Moses faciat propitiatorium ex auro mundo, hoc est, laminam auream. Deinde eius vsum ostendit, dum inquit: Pones propitiatorium super arcam superne, & in arca pones testimonium quod dabo tibi. Hunc typum Iohannes primo primæ, & in 4. primæ explicat, quod & Paulus hoc loco facit: Quemadmodum enim operculo illo seu propitiatorio tegebatur lex in arca, ita Christus in Ecclesia tegit, abscondit & expiat peccata nostra, vt lex amplius non accuset nec damnet eos, quorum peccata expiat sanguis Christi. Illi enim Deum patrem propitium & placatum propter hoc propitiatorium habent. Admonet igitur appellatio propitiatorij nos de duabus rebus, nempe de ira Dei, & de remedio aduersus iram Dei in propitiatore IESV CHRISTO. Deinde verbum, Proposuit, significat quod Christus Deus & homo sit ordinatus & constitutus à Deo Pontifex. Sicuti enim Mosis propitiatorium ordinatione & mandato Dei arcæ impositum erat, ita hic noster Dominus IESVS CHRISTVS sacerdos Ecclesiæ à Deo constitutus est, idque in æternum, secundum ordinem Melchizedech, vt Dauid & Epistola ad Hebræos testantur. Præterea hîc fit mentio sacrificij huius sacerdotis, & simul fœderis quod sanguine ipsius sancitum est: Meminit autem sanguinis Apostolus, vt ad typum respiciamus. In veteri enim populo nulla fiebat remissio sine sanguine, & sanguine populus in confirmationem fœderis aspergebatur: Ita hunc typum accommodat Apostolus ad Christum. qui suo sanguine intrat in sancta sanctorum redemtione æterna inuenta, quemadmodum fuse & luculenter hic typus in Epistola ad Hebræos explicatur. Ad hæc applicationis meminit Apostolus, cum inquit: Per fidem. Nam applicatio sacrificij Christi, ac aspersio sanguinis huius noui fœderis super nos fit, quando in hunc propitiatorem credimus, qui offert pro nobis sua merita, persoluit pœnam, & applicat sua merita omnibus credentibus. Huc illud Iohan. 17. Ego me pro eis sanctifico. Ex his veluti elementis definitio sacerdotis Christi huiusmodi extrui potest: CHRISTVS est sacerdos à Deo constitutus, vt sua victima propitium nobis reddat patrem, ac sanguine suo tegat & aboleat reatum omniũ, qui ad ipsum firma fiducia confugiunt, ac tandem eos vita æterna & immortalitatis gloria donet. Non inutile videtur hoc loco distinguere quasdam appellationes, quibus etsi eadem res significatur, rationis tamen aliqua est distinctio. Appellationes autem hæ sunt: Sacerdos, Mediator, Propitiator, Redemtor, quæ appellationes gradibus quibusdam Christi officium & merita nobis ob oculos ponunt. Sacerdotis appellatio generalis est, quæ significat quod Christus sit constitutus in ijs quæ ad Deum pertinent, vt ex epistola ad Hebræos patet: Nam illud commune veterum sacerdotum officium fuit. Mediatoris appellatio, propriam sacerdotis Christi notam indicat, quæ est vt se inter Deum offensum, & homines qui offenderunt, interponat, vt qui consors sit vtriusque partis, Deo enim vera diuinitate, hominibus vera humanitate coniunctus est. Propitiator dicitur ab effectu sacrificij sacerdotis. Nam Deum iratum placat, ipsum nobis conciliat, factus propitiatio pro peccatis nostris. Postremo Redemtor dicitur ob fructum, qui ad nos homines venit, ex eo quod Deus placatus sit. Per CHRISTI enim sacrificium placato patre manumittimur à iure peccati, liberamur à morte & damnatione, & tandem donabimur æterna vita, idque nullis alijs meritis quam vnici nostri Sacerdotis, Mediatoris, Propitiatoris & Redemtoris beneficio.

Ad

Ad declarandam iusticiam per remissionem peccatorum prius factorum, quæ Deus tolerauit: ad declarandam iusticiam suam in præsenti tempore.

Vndecima circumstantia de efficacia victimæ Christi, eam enim non solum efficacem esse dicit ad peccata eorum, quæ post Christum exhibitum fuerunt delenda: verumetiam ad delenda peccata prius facta, hoc est, eorum hominum qui fuerunt ante Christum exhibitum. Atque hoc est, quod in Apocalypsi dicitur: Agnus occisus est ab initio mundi. Etsi autem hoc in typo, id est, in sacrificijs factum est: Virtus tamen eius infinita est, qui finito est passus tempore. Peræque enim patres qui fuerunt in testamento veteri, & eos qui in Christum exhibitum credunt, idem Christi sanguis à peccato mundat. Vocat itaque hoc loco peccata præterita seu prius facta, peccata omnium patrum, qui fuerunt ante Christum exhibitum, quæ Deus tolerauit, id est, remisit propter Christi victimam. Est proinde Monachorum insomnium de lymbo patrum detestandum, vt contumeliosum in sanguinem CHRISTI, & verè statuendum æquè saluatum esse Abelem atque Cornelium.

In hoc vt sit ipse iustus, iustificans eum qui est ex fide IESV CHRISTI.

Duodecima circumstantia, vt Deo soli tribuatur iusticiæ laus, qui solus iustificat, id est, absoluit à reatu imputata Christi iusticia, eum qui credit in Christum propitiatorem. Hic obserua vnde, per quem, & quomodo contingat iusticia homini, qua homo acceptus est coram Deo, videlicet iusticia Christi à Deo patre imputata credenti.

Vbi igitur gloriatio? Exclusa est. Per quam legem? operum? non. Sed per legem fidei.

Duas conclusiones ex superioribus colligit. Vnam, neminem posse gloriari coram Deo ob iusticiam operum. Alteram, iusticiam esse ex fide sine operibus. Priorem interrogationis schemate infert: Vbi, inquiens, est gloriatio? Exclusa est. Hac subiectione veluti parta victoria insultat aduersus eos, qui de legis iusticia gloriabantur, & præ se gentes contemnebant. Infert enim ex dictis: omnem gloriationem carnis exclusam esse, vt statuatur iusticia fidei: quæ fides non de suo gloriatur merito, sed alienum prædicat beneficium. Figurata hæc locutio perinde valet ac si dixisset simpliciter: Nemo potest gloriari coram Deo, propterea quod nemo iustificatur operibus legis. Nam cum gloria sit decus virtutis seu factorum præclarè gestorum, gloriatio hoc loco est fiducia meriti & operum. Facit hic Paulus duplicem legem, vt illustrior sit antithesis, Vnam operum, quam decalogus docet, Alteram fidei, quam Euangelium docet. Neque enim hic aliud lex operum est, quam opera, neque lex fidei aliud quàm fides. Hic ergo obseruetur vnum ex præcipuis axiomatis doctrinæ Ecclesiæ, videlicet quod omnis meritorum fiducia in iustificatione hominis coram Deo exclusa sit.

Arbitramur igitur fide iustificari hominem absque operibus legis.

Secunda cõclusio ex superioribus collecta, quæ & principalis propositio est, & status primæ partis Epistolæ. Hanc propositionem antea in primo attigit, & deinde in hoc tertio longa expositione tractauit, Nunc verò ipsam colligit & validius infert, postquam declarauit, & firmissimis rationibus conuicit, neminem ex operibus legis iustificari posse. Hæc enim vis verbi Græci est, quo in collectione Paulus vtitur. Λογιζόμεθα, inquit, hoc est, colligimus, & subductis rationibus concludimus, ac si dicat: Cum verbum Dei tantum duplicem iusticiam proponit homini, nempe legis & fidei, hominis & Dei: quarum altera hominem peccatorem iustificari necesse sit, Et iam immotis rationibus demonstratum est, neminem posse legis seu propria iusticia iustificari coram Deo: Sequitur, omnes qui iustificantur, fidei iusticia, quæ est Dei, iustificari. Atque hæc sententia simplicissima est huius conclusionis, quæ vt nobis magis dulcescat, aliquot colligam ex ea hypotheses, quibus illustrior hæc de iustificatione doctrina fiat. Harum prima sit, de qua aliquoties supra dictum est, quod alia sit legis, alia fidei iusticia, quarum illa ex operibus, hæc sine operibus contingat. Cum enim hominem dicit iustificari absque operibus, manifeste discrimen facit inter legis & fidei iusticiam: Vnde & nos discamus non confundere operum iusticiam cum iusticia fidei. Secunda hypothesis, quam hæc conclusio nobis suppeditat, est quod Christiana iusticia non partim operibus, partim fide nitatur, sed quod sit fidei tantum. Cum enim dicit:

cit: absq; operibus, manifeste docet Apostolus iusticiam Euangelij ex fide & operibus, tanquam ex partibus eam constituentibus, minime constare. Hac ergo hypothesi aperte refutantur pontificij, qui iusticiam Christianam ex fide & operibus componunt. Tertia hypothesis, quod omne meritum humanum ab hac Euangelij iusticia excludatur. Meritum enim aliunde prouenire non potest quam ex operibus, quæ cum excluduntur ab hac iusticia, manifestum est meritum excludi. Non enim fieri potest, vt sit effectus sine caussa. Quarta hypothesis, quod iusticia Euangelij sit ex fide, hoc est, fiducia Mediatoris. Hæc hypothesis testatur hanc fidei iusticiam non esse qualitatem in nobis, sed donum Dei, nempe imputationem iusticiæ Christi, quæ fide accipitur. Quinta, Quod hæc fidei iusticia omnibus promiscue offeratur. Cum enim dicit ἄνθρωπον, indefinitè sine aliquo articulo neminem excludi ab hac iusticia, qui eam fide amplecti non recusat, significat. Sexta, Quod hominem iustificari fide sit eum absolui à peccato, donari iusticia Christi, & acceptari ad vitam æternam gratis propter Christum. Nam cum dicit hominem iustificari absque operibus legis, clare docet, iustificari non significare iustum ex iniusto fieri per suam iusticiam, quæ sanè esse nequit sine operibus legis. Cum ergo id fide tantum fieri dicat Apostolus, Christi iusticiam proponit, quam in conuersione fides apprehendit. Hæc hypothesis latius in quarto, quinto, decimo capitibus huius Epistolæ explicatur, similiter in Epistolis ad Galatas & Ephesios. Septima hypothesis est confutatio erroris eorum, qui per opera legis tantum ceremonias Mosaicas intelligunt, cum præsentem conclusionem Apostolus ex superioribus colligat, in quibus homines ita reos peregit, quod ne vnus quidem sit, qui ex operibus legis iustificari possit. Nam cum dicit λογιζόμεθα, non significat opinionem incertam, sed persuasionem firmam, quæ quasi rationibus subductis & explicatis, deducta est.

An Iudæorum Deus tantum? an non & gentium? certe & gentium. Quandoquidem vnus est Deus, qui iustificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.

Prolepsis est. Nam anticipat obiectionem Iudæorum, qui sibi solis hanc vendicarunt gloriam, quasi Deus solos Iudæos respiceret, eosque tantum suos agnosceret, atque ideo pertinere ad se solos gratuitæ iustificationis beneficium, gloriabantur. Verum hanc inanem fiduciam adimit Apostolus Iudæis, ostendens nullum discrimen esse, nec in Deo, qui vnus est tantum, nec in hominibus, qui eiusdem Dei sunt populus. Quare gratuitæ iustificationis beneficium non minus ad gentes quàm ad Iudæos pertinere concludit, Atque hoc est quod supra in expositione quoque in quinta circumstantia attigit, vbi asserit Apostolus, iusticiam Dei per fidem IESV CHRISTI extendere se in omnes & super omnes qui credunt. Hoc ipsum iusta disputatione prosequitur in 9. 10. & 11. capitibus. Nam istorum capitum scopus est, vt doceatur beneficium Christi vniuersale esse. Porro metonymia qua circumcisio pro Iudæis, & præputium pro gentibus ponitur, vsitata est Hebræis, qui sæpissime nomen signi ad rem signatam, nunc præsentem cum signo, nunc tantum signo repræsentatam transferunt. Obseruetur hoc loco diligenter hæc Pauli distributio, qua & occurrit tentationi particularitatis, & admonet nos fidei, qua promiscue omnibus oblatum beneficium accipitur & possidetur.

Legem igitur inanem facimus per fidem? Absit. Sed legem stabilimus.

Obiectionis huius hic est sensus. Si fidei doctrina veram iustificandi rationem & vnicam continet, videtur irrita lex, quæ operum iusticiam requirit, & promittit vitam omnibus obseruantibus eam. Paulus hanc consecutionem negat, & asserit legem stabiliri per fidem. Sed huius assertionis hic nullam caussam reddit, ne confirmationem nimium à propositione diuellat. Verum in decimo capite hanc rationem reddit, quia Christus est finis legis (id est, quod lex quasi extremum requirit) in iusticiam omni credenti. Hoc autem vt intelligatur clarius, sciendum est quod finis legis, & quasi vltima eius voluntas sit, iustificare eos, qui ipsam obseruant, quo iustificati vitam ingrediantur, iuxta illud: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Verum quo minus assequatur lex quod quærit, non impedit legis vlla qualitas, sed communis naturæ humanæ corruptio, & carnis nostræ viciositas, Quomodo igitur stabilitur lex? Viciositati carnis nostræ & communi corruptioni ita medetur Christus, vt eius iusticia nobis imputata per fidem, finem legis consequamur, propterea quod Christus pro nobis legem impleuit, factus sit nobis iusticia, 1. Corinth. 1. Hanc esse sententiam Pauli loci peristasis ostendit, & testimonium Chrysostomi, cuius verba hæc sunt: Quodnam igitur legis opus est? & cuius caussa omnia agit? Vt hominem faciat iustum. Sed illa quidem hoc

non potuit. Omnes enim (ait) peccauerunt: fides vero veniens ipſum perfecit. Nam cum aliquis credit, ſimul iuſtus eſt. Igitur fides legis voluntatem ſtatuit, & propter quod omnia lex egit, hoc fides in finem perduxit. Non igitur legem irritam facit fides, ſed ſtabilem reddit. Et Theodulus Syriæ Epiſcopus: Ecqua ratione fides ſtabilit legem, quia lex ſalutem impartire volens, non poteſt hoc præſtare, fides autem ſaluat & æternum beat. breuiter lex ſtabilitur per fidem, quia id quod requirit lex obtinetur per fidem nempe iuſticia.

CAPVT IIII.

10

Summa capitis quarti.

Vt exemplo Abrahæ alijsq; teſtimonijs iuſticiam ex fide eſſe docet, ita & filios Abrahæ deſcribit, & fidei naturam ſeu indolem in Abrahamico exemplo depingit.

Ordo & partes capitis quarti.

Hoc caput duabus abſoluitur partibus, Argumentatione & Expoſitione. Argumentatione quidem confirmatur iuſticia fidei, Expoſitione vero filij Abrahæ depinguntur & vis fidei oſtenditur.

20

EXEGESIS QVARTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID ergo dicemus patrem noſtrum inueniſſe ſecundum carnem?

Cõfirmationem orditur ab exemplo Abrahæ per procatalepſin. Nam Iudæi qui impenſe Abrahami nomine intumeſcebant, oppoſuerunt Paulo Abrahamum, quem falſo arbitrabantur operibus legis iuſtificatum. Verum iſtud exemplum ἀντιςρoφῇ Rhetorica Paulus retorquet in ipſos, & inde primam & præcipuam ſuæ propoſitionis (contra eorum expectationem) confirmationem depromit. Quid, inquit, dicemus patrem noſtrum Abrahamum inueniſſe & adeptum eſſe ſecundum carnem? hoc eſt, ex operibus, quaſi dicat: nihil prorſus ex operibus, Sed inuenit prætenſa face promiſſionis diuinæ, & accepit iuſticiam manu fidei, non poſſedit per opera. Vocat autem hîc Apoſtolus, ſecundum carnem, iuſticiam operum, quam quidem per ipſam carnem & vires carnis operamur. Quod autem quidam, Secundum carnem, referunt ad Patrem, non congruit huic loco, Nam Paulus ſeipſum interpretatur, inquiens:

30

40

Si enim Abraham ex operibus iuſtificatus fuit, habet quo glorietur, At non apud Deum.

Ratio eſt ſubauditæ inficiationis. Quærit quid inuenerit Abraham ſecundum carnem? ſubintelligitur inficiatio, videlicet, quod nihil inuenerit ſecundum carnem, ſeu quod non fuerit iuſtificatus ex operibus. Huius inficiationis confirmationem petit à remotione effectus ad remotionem cauſſæ, per argumenti modum à deſtructo conſequente. Si, inquit, Abraham ex operibus iuſtificatus eſt, habet gloriationem. Sed non habet gloriationem apud Deum. Proinde non eſt apud Deum operibus iuſtificatus. Verum cum iam Abraham iuſtus à Deo pronunciatur, & operum iuſticia coram Deo deſtituitur, ſequitur ipſum fide iuſtificatum eſſe. Cum tantum has duas iuſticiæ formas, legis videlicet & fidei, verbum Dei agnoſcat. Sed quomodo hoc argumentum particulare, pronunciatum vniuerſale confirmare poterit? Ad hoc ita reſpondendum eſt, quod firmiſsima ſit conſecutio: Abraham eſt iuſtificatus fide abſque operibus. Ergo quotquot iuſtificantur, iuſtificari fide abſque operibus neceſſe eſt. Argumentum quidem videtur infirmum, vt quod ex particulari concludat vniuerſale contra Dialecticorum leges. Verum conſecutionis ratio pendet à cauſſæ conſtantia & æqualitate. Deus enim qui iuſtificauit Abrahamum credentem, cum non ſit perſonarum acceptor, æqualis eſt omnibus. Proinde omnes credentes iuſtificabit non ſecus quàm Abrahamũ iuſtificauit. Perinde igitur valet argumentum Pauli, ac ſi dixiſſet: Eadem eſt ratio iuſtificandi in omnibus. Sed Abraham eſt iuſtificatus abſq; operibus, Igitur & reliqui abſque operibus iuſtificabuntur.

50

Quid enim dicit scriptura : Credidit Abraham Deo , & imputatum est ei in iusticiam.

Secundum argumentum à testimonio scripturæ & exemplo probato sumto. Vt autem primo concludebatur iusticiam non esse ex operibus : ita hoc secundo iusticiam esse ex fide colligitur. Argumentum hoc ideo valet, quia exemplo approbato in subiecto approbatur res in genere, ex quo fit quod concinne ab exemplo per locum coniugatorum concludatur hoc modo :

Abraham credens Deo est iustus reputatur apud Deũ. Ergo iusticia qua Abraham Deo approbatus est, ex fide prouenit. Hæc hypothesis ad thesin transferenda est hoc modo : Quemadmodum Abraham iustificatus est , ita & alij iustificabuntur. Sed Abrahæ credenti fides imputata est ad iusticiam. Ergo & alijs credentibus fides imputatur ad iusticiam. Est enim eadem iustificationis ratio , & Deus est æqualis omnibus , iuxta normam suæ iusticiæ & misericordiæ. Porro ad clariorem huius argumenti explicationem obseruandum inprimis est, cur fides dicatur imputari in iusticiam , & quid sit imputari in iusticiam. Cum itaque dicatur fides imputari in iusticiam, seu reputari pro iusticia , nequaquam ita accipiendum est , quasi fides ipsa , qua Euangelio creditur , in se reputetur ita pro iusticia, vt ea tanquam qualitate aut actione seu habitu aliquis sit iustus coram Deo. Verum ita intelligi oportet , quod fides reputetur pro iusticia , quatenus illa apprehendit iusticiam Christi , & eam vt suam sibi à Deo imputatam amplectitur. hoc etiam imputandi verbo confirmatur , quod ab Arithmetica sumtum est. Quemadmodum enim calculus non æstimatur ex materia , nec per se quicquam valet , sed respectu lineæ in qua ponitur , æstimationem capit : ita fides per se non habetur pro iusticia , sed respectu Dei , qui credenti filij sui iusticiam assignat quasi eius propria esset. Non est ergo imputare , attribuere quod ex debito dandum est , sed est gratuito dare & assignare , quemadmodum Paulus ipse se declarat , cum inquit : Operanti merces non imputatur secundum gratiam , &c. Deinde in quinto definitur illa iusticia, quæ nobis imputatur esse obœdientia Christi. Sicuti ergo Plinius loquitur , cum ait : Culpam nostram illi imputamus , id est , asscribimus illi culpam nostram , ita hîc, cum Deus dicitur nobis imputare iusticiam , intelligendum est non de nostra quam habemus ipsi , sed de ea quæ nobis à Deo asscribitur. Habemus quæ sit vis & quis sit sensus argumenti Paulini : Nunc autem , quia duabus calumnijs hoc pulcerrimum argumentum eludi solet , illis occurrendum est. Prior calumnia est Iudæorum , Papistarum posterior. Iudæi accusant Paulum malæ fidei , quod hoc testimonio ex 15. capite Geneseos desumto conetur probare iusticiam ex fide esse. Dicunt enim istum locum perperam torqueri ad Christum & vitam æternam , qui de terrena promissione , & multiplicatione seminis super terram concionatur. Sed inuidi isti falluntur committendo fallaciam compositionis & diuisionis. Malè enim separant præcedentia à sequentibus, non obseruantes plenam historiam, nec principale membrum historiæ , videlicet promissionem Dei , qua Deus Abrahamum in suam tutelam recipit , promittit salutem & benedictionem per semen promissum. Non ergo Abraham in promissionem multiplicandi seminis sui super terram tantum respexit , vt Iudæi cauillantur , sed eam includit in illa priori tanquam partem in toto. Quare cum Abraham credendo oblatam gratiam amplectitur , perspicuum euadit , calumniam Iudaicam vt sycophanticam detestandam esse. Prouenit enim partim ex inuidia, partim ex ignorantia promissionis principalis , in qua aliæ continentur. Posterior calumnia est Papistarum & iusticiariorum , qui Iacobum cum Paulo committunt, vt iusticiam componant ex fide & operibus simul. Proferunt autem ex Iacobo hæc verba: Si autem scire vis ô homo inanis, quod fides absque operibus mortua est ? Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est ? offerens filium suum ad altare, Vides quod fides cooperata fuerit operibus eius, & ex operibus perfecta fuerit , & impleta est scriptura , dicens : Credidit Abraham Deo , & imputatum est illi ad iusticiam , & amicus Dei appellatus est. Videtis igitur quod ex operibus iustificatur homo , & non ex fide tantum. Hoc testimonium Iacobi Papistæ opponunt Paulo , & toti Euangelio , & audacter reijciunt λύτρον persolutum pro genere humano. Verum ne videantur contra Paulum ista dicere , interpretantur Paulum de operibus ceremonialibus , Sed quàm fœdè hallucinentur paucis ostendam. Primum omnium obseruandus est scopus Iacobi , qui non disputat de iustificationis caussa , cum status quæstionis apud ipsum sit , quo in loco habenda sit fidei professio & iactatio sine operibus bonis. Quare hanc propositionem statuit : Fides absque operibus est mortua , hoc est , iactatio seu gloriatio de fide , cui non adiuncta sunt bona opera , vana & inanis est. Hanc esse sententiam propositionis ostendit compellatio. Vis autem scire homo κενὲ inanis & vacue , qui nulla viua fide præditus es. Hanc propositionem confirmat exemplo Abrahæ desumto ex 22. cap. Genes. vbi manifeste

loquitur

loquitur scriptura non de iusticia gratuita, quæ credenti Abrahæ imputata est, Sed de declaratione iusticiæ à suo proprio effectu, quæ in hominum oculos incurrit. Nam iusticiam gratuitam quindecim annis ante natum Isaac obtinuerat fide. Cum igitur Papistæ quocunque se vertant non possunt efficere contra naturæ ordinem, vt sua caussa prior sit effectus, frustra ex hoc loco contendunt, iusticiam qua iustificamur coram Deo, in operibus consistere. Verum quo omnis tollatur ambiguitas, placet exactius locum Genes. quem Iacobus adducit, examinare. Sunt autem hæc Mosis verba: Vocauit Angelus DOMINI Abraham secundo de cœlo, Per memetipsum iuraui dicit DOMINVS, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me, benedicam tibi, & multiplicabo se-
10 men tuum sicut stellas, & veluti arenam, quæ est in littore maris, possidebit semen tuum portas inimicorum suorum, & benedicentur omnes gentes terræ in semine tuo, quia obœdisti voci meæ. Hoc testimonio confirmat Iacobus propositionem suam, ex quo firmissime colligam, quid iustificare Iacobo significare possit. Prædicatur Abraham ob obœdientiam suam, quod paratus fuerit offerre filium, fit promissio seminis, & posteritatis numerosæ, neque aliud habet iste locus in Genesi. Cum itaque Iacobus confirmat Abrahamum iustificatum operibus, profecto aliud intelligere non potuit, quàm Abrahamum fuisse iustificatum, hoc est prædicatum, ornatum, & amplissima promissione remuneratum propter obœdientiam suam ex fide præstitam. Quod autem ab exemplo proposito infert Iacobus: Vides quod fides cooperata sit operibus illius, & ex operibus consummata est fides illius.
20 Nihil aliud vult quàm significare opera necessario fidem comitari, atque fidem consummari operibus, id est, manifestari hominibus seu demonstrari apud homines per obœdientiam erga Deum, atque ideo fidem sine operibus esse inane spectrum, quod nequaquam meretur fidei appellationem. Quod autem addit, impletam esse scripturam quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam, & amicus Dei appellatus est, Nihil aliud significat, quàm declaratam esse iusticiam fidei per obœdientiam operum. Impleri enim dicuntur idiotismo Hebraico, quæ plenius exhibentur & ostenduntur & palam fiunt. Hinc tandem concludit Iacobus: Videtis quod ex operibus iustificatur homo, hoc est, ex fructu cognoscitur & approbatur iustus, & non ex fide tantum, hoc est, nuda & inani cognitione Dei. His ita explicatis iuxta analogiam fidei ex scopi consideratione & testimonij ex Ge-
30 nesi adducti vero sensu, breuiter colligam firmam paralogismi papistici solutionem. Cum ergo obijciunt contra gratuitam iustificationem: Fides absque operibus est mortua. Ergo homo non iustificatur fide coram Deo absque operibus. Respondeo duplicem paralogismum committi, & vtrunque æquiuocationis esse. Primum enim fides in doctrina Pauli de iustificatione non significat tantum noticiam & assensum, sed proprie fiduciam in Deum, quod verè velit nobis præstare quod promittit per Euangelium: id quod ex descriptione fidei, quæ sequitur in fine huius capitis, plenius constabit: Sed in Iacobo significat noticiam tantum historiæ & assensum, id quod quatuor rationibus ex Iacobo desumtis, ostendam quarum prima sumitur ex his verbis: Si fidem, inquit, quis dicat se habere, opera autem non habeat. Quid aliud quæso hoc loco potest Iacobus intelligere per fidem, quàm inanem pro-
40 fessionem & iactationem fidei, Vera enim fides & iustificans est, qua viuit iustus, & est efficax ad operandum. Secunda, Diaboli, inquit, credunt, & contremiscunt. Quid iam certius est quàm Diabolos nullam misericordiæ Dei fiduciam habere. Non enim habent promissionem. Quare nequaquam veram fidem habere possunt, sed historicam tantum, vnde contremiscunt, exhorrentes iustum Dei iudicium. Tertia, Iacobus fidem, de qua agit, vocat mortuam, eamque confert corpori exanimi. Sed fides Paulo est, qua credentes viuunt in fide filij Dei, Galat. 2. Quarta, Tu, inquit Iacobus, credis quod sit Deus. Ita sane credere est tantum historiæ noticiam habere, qua homines minime iustificari & nos testamur. Cur, inquies, Iacobus ita vtitur voce fidei? Respondeo. Loquitur ex hypothesi hypocritarum, qui suam inanem de fide iactantiam fidei nomine ornarunt. Alter paralo-
50 gismus committitur in voce iustificandi. Paulus enim de iustificatione imputationis, Iacobus autem de iustificatione declarationis loquitur: ex quo clare apparet, Paulum & Iacobum non inter se pugnare, & friuolum esse commentum Papistarum, qui in Paulo per opera tantum ceremonias intelligunt. Verum Papistæ hac solutione non contenti, vt hostes gratuitæ iustificationis, similem loquendi figuram ex quarto Mosis libro proferunt, vbi opera imputari in iusticiam asseruntur. Scriptum est enim de Phinea, quod zelo quodam heroico occiderit scortatorem & scortum, quod factum Dauid Psalm. 105. affirmat Phiniæ fuisse imputatum ad iusticiam. Hæc Dauidis verba torquent Pontificij contra gratuitam iustificationem: Sed qua fide id faciant facile est iudicare. Non possunt sane Sophistæ isti inficiari, quin ad legis iusticiam requiratur plena legis obœdientia. Sed in Phinea non videmus nisi

particulare factum ex zelo peculiari profectum : quod sane plenam legis obœdientiam fuisse nemo dixerit, nisi qui partem & totum confuderit. Quid ergo dicendum, clara sunt Dauidis verba, qui affirmat hunc zelum Phiniæ fuisse imputatum ad iusticiam? Si qualitatem facti Phiniæ respicimus, ex eo non est iustificatus Phinies, at si qualitatem personæ, cuius erat hoc factum, attendimus, constat ex historia, quod Phinies fuerit iustus fide antea. Ex fide enim exarsit hic zelus in sancto viro, ad impediendam turpitudinem in populo Dei, ne nomen Dei propter illam male audiret inter gentes. Opus igitur ab eo factum, imputatum est ei ad iusticiam, hoc est, habitum est iustum ac Deo placuit, quia ex fide profectum à iusta persona editum est in gloriam Dei. Ad hunc modum iudicandum est de aliorum sanctorum operibus ex fide factis. Multum enim refert attendere quæ sit persona quæ facit opus, quidque opus per se valeat, & quo in loco censeatur post stabilitam fidei iusticiam. Porrò regulæ quarum obseruatio prodest ad refutandas Papistarum argutias, alibi expositæ sunt & declaratæ. His ita breuiter annotatis, ad exemplum Abrahæ redeamus, ex quo omnia ferè, quæ in hoc capite sequuntur, extructa sunt. Paulus vt artifex duo considerat & examinat in exemplo proposito, videlicet factum in se, & circumstantias personæ & facti: vnde, vt ad summam omnia reuocem, tria docemur, Primum, quænam sit vera iustificandi ratio. Deinde, quænam sit veræ fidei indoles. Pόstremo, qualis vita credentis personæ esse debeat. Etsi autem his tribus capitibus reliqua omnia continentur: tamen factum & circumstantias personæ distinctius examinabimus, vt non solum habeamus vitæ speculum in sancto Abrahamo patre nostro, Verumetiam vt obseruatio studiosis seruiat in aliorum exemplorum tractatione & accommodatione ad vsum. Factum itaque Abrahæ in se docet sicut antea etiam dictum est, quod iusticia vera, qua Deo probamur, fit ex fide, qua gratuitæ promissioni credimus. Nam vt Abraham iustificatus, ita & alios iustificari est necesse. Non enim potest diuersa esse iustificationis ratio, cum Deus æqualis sit omnibus. Circumstantiæ iustificati Abrahæ de pluribus & grauissimis rebus nos admonent, quarum præcipuas recitabo. Prima est professionis vitæ Abrahæ ante iustificationem, quæ testatur Abrahamum nullis suis meritis aut præparantibus suis operibus, sed sola misericordia Dei receptum esse in gratiam. Quare & Paulus omnem ipsi materiam gloriandi ademit. Quid enim quæso potuit idololatra mereri? Quæ potuit merita cõgrui habere quibus Deus moueretur ad conferendam ipsi gratiam? Cõfutat igitur hæc circumstantia dogma de operibus præparantibus & meritis congrui. Secunda circumstantia est temporis, quo Abraham est fide iustificatus. Hæc docet quod circumcisio non necessario requiratur ad iustificationem. Est enim Abraham antea iustificatus quàm circumcisus, quod minime verum esset, si circumcisio iustificationis aut caussa aut meritum aut pars aut consummatio fuisset. Tertia circumstantia est etiam temporis, quæ docet iusticiam, quæ ex fide est, promiscue ad omnes pertinere. Nam Abraham fide iustificatus est, antequam vllis notis externis discreti sint homines. Ex hac circumstantia, Prophetæ haud dubie conciones suas de vocatione gentium extruxerunt. Quarta circumstantia similiter est temporis, quæ docet ritus Mosaicos non requiri ad iustificationem. Vt enim sine illis Abraham est iustificatus, ita qui eius exemplo iustificabuntur, eos non requirant ad iusticiæ vel caussam vel complementum. Quinta circumstantia etiam est temporis, quæ docet sine lege morali & operibus in decalogo præceptis contingere iusticiam gratuitam. Nam cum Abrahæ exemplo iustificamur, qui fuit iustificatus annis multis, hoc est, 430. ante legem moralem diuinitus commendatam populo Israelitico, fieri non potest, vt ex lege morali sit iusticia. Verum si quis obijciat legem moralem perpetuam esse, ideoque ea non caruisse Abrahamum. Responsio facilis est: Nulla merces debetur operibus nisi ex pacto Dei. Non enim existimandum est opera hominum intrinseca aliqua dignitate meritoria esse, sed acceptatione Dei & ratione pacti interpositi. Quare immota est hæc ratio: Abraham iustificatus est fide promissionis ante editum pactum de operibus, videlicet, Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Proinde fide & non obœdientia legis moralis est iustificatus Abraham. Sexta circumstantia est fidei Abrahæ, quæ non est fortuita opinio aut inanis persuasio, sed certa πληροφορία, quæ nullis rationis argumentis cedit, immo contra omnem rationem assurgit, constantia promittentis Dei firmissime nitens. Septima circumstantia est adiunctorum fidei Abrahamicæ: quæ docent Abrahami fidem non fuisse vacuam bonis operibus, sed adiunctam habuisse obœdientiam erga Deum. Etsi enim sola fides apprehendit gratuitum beneficium: tamen suis naturalibus proprietatibus non est spolianda fides, quemadmodum in Abrahamo videmus, qui & gloriam Deo tribuit veritatis, & ei obœdiuit, paratus ad mactandum filium vnicum. Vnde discat pius, nihil sibi carius esse debere obœdientia erga Deum, & studio bonorum operum. atque ideo Paulus dicit, Christum eripuisse nos à præsenti sæculo malo, & addit finem, Vt simus zelotæ bonorum ope-

rum operum. Proinde Abrahami obœdientia nobis imitanda eſt, modo iure de patre noſtro Abrahamo gloriari voluerimus. Octaua circumſtantia, eſt vitæ œconomicæ in Abrahamo. Vocatus enim diuinitus Abraham, non abiecit curam familiæ, ſed magis induſtrium ſe præbuit cum domi tum foris: quæ res docet, œconomicam adminiſtrationem, diuitiarum iuſtum acquirendarum modum, contractus & legitima bella non impedire quo minus placeamus Deo, modo in earum rerum vſu veſtigijs patris noſtri Abrahami inſtiterimus. Nona circumſtantia, eſt fortunarum Abrahæ, quæ impij dogmatis Monachorum, qui perfectionem Chriſtianam in mendicitate collocant, eſt refutatio. Nam cum Abraham teſtimonio Dei perfectus eſt pronunciatus, etſi facultates haud mediocres habuerit, Sequitur perfectionem Chriſtianam nequaquam in poſſeſsionum abdicatione ſitam eſſe. immo hoc Abrahæ exemplum clare docet, in quo vera Chriſtianaque perfectio ſita eſt. Nam cum voci Dei obtemperat, paratus ad mactandum filium vnigenitum, ſatis docet, eam demum perfectionem eſſe Chriſtianam, cum quis credens Deo, omnia obœdientiæ erga ipſum poſtponit, quemadmodum Abraham fecit. Decima circumſtantia eſt perſecutionis Abrahæ, quæ docet Eccleſiam cruci ſubiectam, vt exerceatur fides & inuocatio. Vndecima circumſtantia, eſt inuictæ fiduciæ Abrahami aduerſus varia ſcandalorum genera. Hic enim doloribus, hoſtium multitudine, & paucitate piorum non eſt fractus, ſed ſe fiducia liberationis glorioſæ in medijs ærumnis ſuſtentauit. Duodecima circumſtantia, eſt communis ſortis piorum, videlicet quod tametſi amicus Dei prædicetur: tamen communi ſorti hominum, videlicet morti ſubiectus erat: qui quidem non mortis aſpectum timuit, ſed gloriæ cœleſtis meditatione in media morte ſe erexit, ac animam ſanctam ſpe immortalitatis Deo commendauit. Hæc de circumſtantijs perſonæ Abrahæ adijcere placuit, vt nobis conſtet, qua ratione Abraham dicatur credentium pater, nimirum vt fidem & obœdientiam huius ſancti Patriarchæ Chriſtiani exprimant.

Operanti autem merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum. Verum non operanti, ſed credenti in eum qui iuſtificat impium, imputatur fides eius in iuſticiam.

Tertium argumentum ſumtum à differentijs ſeu contrarijs definitionibus mercedis operum & iuſticiæ fidei. Ponit autem hîc Paulus duas propoſitiones, quæ cum propoſitioni probandæ accommodantur, hic conficitur ſyllogiſmus: Imputatio gratuita non eſt operantis merces. Iuſticia credentis eſt imputatio gratuita. Ergo, Iuſticia credentis non eſt merces operantis. Maior probatur per contrarium. Merces operanti, id eſt, ei qui aliquid operibus promeretur, datur ex debito. Igitur non eſt gratuita imputatio. Probatio hæc per conceſsionem Rhetoricam intelligenda eſt. Nequaquam enim Paulus ſentit, quod quiſquam ex debito fiat iuſtus reuera, ſed quæ ſit natura rerum indicat. Minor teſtimonio Moſis: Credidit Abraham Deo, & imputatum eſt ei ad iuſticiam, nititur. Ex concluſione infertur propoſitio probanda, nempe quod iuſticia ſit ex fide. Conſequentia ex ſuperioribus manifeſta eſt. vbi propoſuit Apoſtolus, iuſticiam aut ex fide aut ex operibus eſſe. Cum itaque ex operibus non ſit, ſequitur eam ex fide eſſe. Hæc vis eſt argumenti Paulini. Verum nos plures colligamus hypotheſes ex verbis Apoſtoli. Harum prima ſit, de qua hic potiſsimum agitur, quod iuſticia, qua iuſtificatur homo coram Deo, ſit imputatio iuſticiæ, quæ fide accipitur. Secunda, Quod imputare ſit aliquid ex gratia conferre, non ex debito tribuere. Imputare enim ex gratia, & & ex debito tribuere, ex diametro pugnant. Tertia, quod merces propriè ſit, quod debebatur ex merito, hoc eſt, debiti ſolutio. Etſi pro genere, idque frequentiſsime συνεκδοχικῶς capitur, hoc eſt, pro quauis compenſatione. Hoc genus, compenſatio, quia duas habet formas, ſit vt merces nunc pro debita, nunc pro indebita compenſatione accipiatur. Cum dicitur, merces datur operanti, ſignificatur debita compenſatio, idque intelligendum eſt & de bono & de malo opere. At alibi dicitur, Merces veſtra copioſa eſt in cœlis, ſignificatur compenſatio indebita, & gratis propter promiſsionem collata. Quarta, Quod gratia & debitum apud Paulum ita opponantur, vt de eodem dici non poſsint. Habent enim cauſſas immediatè contrarias. Quinta, Quod vt duplex iuſticia eſt operum & fidei: ita illa debita, hæc gratuita appelletur. Hæc diſtinctio non habet hunc ſenſum, quod aliquis poſſit conſequi iuſticiam illam ex debito, ſed rerum differentias facit, vt ſupra admonui, vt fidei iuſticia intelligatur diuerſa eſſe à legis iuſticia. Habent enim hæ iuſticiæ formæ differentias ſpecificas. Sexta, Quod impium iuſtificare ſit remiſsis peccatis illum iuſtum facere per imputationem alienæ iuſticiæ, nempe Chriſti. An non ſcriptura clamat: Qui condemnat iuſtum, & iuſtificat impium, vterque abominatio eſt coram Deo? Hoc igitur quomodo Deo conueniet?

ueniet? An is facit quod in alijs abominatur? Nullo modo. Aliud enim Paulo aliud Prophetæ significat iustificandi verbum. Nam apud Prophetam iustificare est, sententia iudiciaria nocentem absoluere, ne pœnas debitas luat, & nihil præterea. Verum apud Paulum, iustificari non solum est absoluere reum, ne sui reatus caussa pœnas luat, verumetiam significat ex iniusto iustum facere, imputatione iusticiæ Christi. Septima, hac oratione: Qui iustificat impium, significatur & qualis homo sit ante iusticiæ imputationem, nempe impius, & quod nulla merita congrui præcedant iustificationem, sed vt à parte hominis mera præcedat impietas, ita à parte Dei sola paterna beneuolentia in filio. Octaua, Euertitur hîc dogma eorum, qui clamant, opera necessaria ad salutem, quæ salus, cum à iustificatione separari nequit, non habet alias caussas aut merita, quàm ipsa iustificatio. Hoc tamen fatendũ est, quod opera necessario requirantur in iustificatis, vt iter intermedium, non vt caussæ aut merita. Nona, Cum hîc non operans & operans opponuntur, sciendum est, quod vt operans dicatur hoc loco, is qui suis operibus meretur iusticiam: ita non operans dicatur, qui operibus suis non meretur iusticiam, sed qui in gratuitam Dei bonitatem recumbit fide, quo iustus fiat. Cuius rei pulcerrimum exemplum proponitur in Paulo ipso ad Philippenses tertio, qui de seipso scribit hoc modo: Omnia vt detrimentum reputo propter excellentem cognitionem Christi Iesu Domini mei, propter quem omnium iacturam passus sum, & omnia reputo vt reiectamenta, vt Christo lucrifaciam & inueniar in eo non habens meam iusticiam, quæ est ex lege, sed eam quæ est per fidem IESV CHRISTI. Hic Apostolus non spoliat seipsum operibus bonis, sed fiduciam operum abijcit, quo locus sit iusticiæ Dei, quæ fide in IESVM CHRISTVM accipitur & posidetur.

Quemadmodum & Dauid finit beatitudinem hominis, cui Deus imputat iusticiam absque operibus. Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata, Beatus vir cui non imputauerit Dominus peccatum.

Quartum argumentum ab autoritate Dauidis & definitione iustificationis sumtum, cuius maior tantum ponitur cum sua probatione à coniugatis desumta, hoc modo: Beatitudo hominis est imputatio iusticiæ absque operibus. Iustificatio est beatitudo hominis. Proinde, Iustificatio est imputatio iusticiæ absque operibus. Probatur maior hoc pacto: Beatus est, cui est remissum, tectum, & non imputatum peccatum. Ergo, Beatitudo est remisio, tectio & non imputatio peccati. At cui non imputatur peccatum, sed est remissum, illi verè iusticiæ imputatio imputatur ex gratia. Proinde, Beatitudo est imputatio iusticiæ absque operibus. Porrò Psalmus Dauidicus, vnde sumtum est hoc testimonium, didascalicus est, in quo & expositione & exemplo docetur, quænam sit vera iustificandi ratio. Sunt autem huius Psalmi partes plures. In principio enim definit, quænam sit vera coram Deo beatitudo. Deinde ostendit, cuinam remittatur peccatum, nempe illi soli, qui sine dolo peccatum agnoscit, & confugit ad misericordiam. Tertio loco vniuersalis doctrina additur, nempe quod omnes teneantur peccati reatu, ideoque debere peccatorum veniam petere etiam sanctos. Quarto ostendit, quod consecuti remisionem peccatorum, obœdientiam debeant Deo præstare iustificati. Quinto, Quia Ecclesia cruce premitur, finis crucis piorum asignatur, nimirum vt veluti camo & freno coerceantur, ne in peccata ruant, & peccatis inuoluti pereant. Sexto loco pœna impiorum indicatur. Septimo, effectus veræ beatitudinis significatur esse gaudium spiritus, quo in Domino lætantur & exultant iusti. Postquam œconomiam Psalmi ostendimus, paulo altius verba Dauidis, quæ ex hoc Psalmo desumsit Paulus, perpendamus & examinemus. Primo ergo loco meminit remisionis peccatorum: Vnde docemur, quod nemo pro peccato satisfacere Deo posit. Nemo enim debitum remittit quod soluitur. Huius remisionis pulcerrima imago proposita est Matth. 18. in debitore 10000. talentorum. Secundo docemur hoc loco voce remisionis, quod Deus non amplius irascatur homini, cui peccatum remisit. Vt enim pater filium prodigum Lucæ 15. summa beneuolentia complexus, postquam confugienti ad se remiserat peccatum: ita Deus Dauidem, remisso peccato, summo fauore prosecutus est. Verum quid vberioris doctrinæ contineat vox Remisionis, vide in Catechismo nostro. Deinde Psalmus definit aliquo modo remisionem peccati, cum inquit: Et quorum tecta sunt peccata. hoc peccati tegumentum de duabus maximis rebus nos admonet. Primum, quod non ita tollatur peccatum, quin vicium remaneat in natura, donec in hac mortali vita sumus. Quod enim tegitur, non prorsus tollitur, sed absconditur tantum. Verum sciendum est, in peccato duo esse, formale videlicet, ipse reatus: qui remittitur & tollitur simul: & materiale, quod tegitur & non impu-

imputatur. Deinde monemur hoc loco, vt qualenam ſit illud vmbraculum peccatum tegens, cogitemus. Eſt enim hoc vmbraculum nihil aliud quàm Chriſtus Dominus cum ſua victima expiatrice: cuius vmbraculi ſeu tegumenti ſymbolum fuit olim veſtitus Adæ, Geneſ. 3. Nam cum Adam à Deo pellibus veſtitus ſcribitur, figura ſignatur, quod etſi peccatum manet in homine: tamen Chriſti vmbraculo tegatur, ne imputetur credenti. Et hoc vmbraculum etiam figuratum fuit in aurea lamina (quæ dicebatur propitiatorium) qua tegebatur lex ipſa cum ſua maledictione in arca teſtamenti. hoc eſt, Chriſti victima tegit peccatum, ne ſententiæ legis obnoxij damnemur. Præterea in Pſalmi verbis adductis ab Apoſtolo additur: Beatus homo cui non imputauerit Dominus iniquitatem, quo dicto ſignificatur, quod Dominus peccatum remiſſum & tectum nequaquam punire velit, præſertim æternis pœnis. Quod autem Dauidem corporalibus pœnis punierit poſt remiſſum peccatum, non fuit iudiciaria pœna, ſed paterna diſciplina, qua clementiſsimus pater filium in officio continuit. Diſcrimen iniquitatis & peccati ex Græcis appellationibus hoc ſtatui debet: Iniquitas eſt, quicquid cum lege Dei pugnat, Græcè enim ἀνομία dicitur. Peccatum vero proprie errata & commiſsionis delicta notat, Græcè ἁμαρτία.

Beatitudo ergo hæc ad circumciſionem an etiam ad præputium? Dicimus enim quod imputata ſit Abrahæ fides in iuſticiam. quomodo ergo imputata eſt? In circũciſione an in præputio? Non in circumciſione, ſed in præputio.

Quia dixerat beatos, quibus imputatur per fidem iuſticia, commode quæſtionem mouet de circumſtantia, ad quoſnam pertineat iſta beatitudo, an ad ſolos circumciſos Iudæos, an etiam ad non circumciſos, hoc eſt, ad gentes. Ponitur autem hîc circumciſio & præputium metonymicè pro ſubiectis, hoc eſt, pro Iudæis & gentibus, vt ſupra in tertio capite. Ad quæſtionem autem reſpondet Apoſtolus, videlicet quod iſta beatitudo, quæ imputatur credentibus, pertineat promiſcuè ad omnes cum Iudæos tum gentes, quicunque eam fide recipiunt. Eſt enim gratia hæc vniuerſalis. Verum quia potiſsimum in quæſtione verſabatur, an illa gratia beatitudinis pertineret ad gentes etiam, hoc ſyllogiſmo Apoſtolus concludit eam ad gentes quoque pertinere. Abraham credens reputatus eſt iuſtus. Abraham credens fuit incircumciſus. Ergo, Incircumciſi modo crediderint reputantur iuſti. Pertinet igitur hæc beatitudo etiam ad gentes. Maior & minor expreſſe ponuntur. Verum vt oratio fieret acrior, & validius inferret concluſionem, vſus eſt Apoſtolus ſubiectionis ſchemate.

Et ſignum accepit circumciſionis ſignaculum iuſticiæ fidei, quæ fuerat in præputio.

Occupatio neceſſaria eſt, qua anteuertit eos, qui ex dictis inferre poterant circumciſionem, vel plane inutilem eſſe, vel eſſe complementum iuſticiæ antea per fidem inchoatæ. Hanc obiectionem diluit Apoſtolus, monſtrato vero circumciſionis vſu hoc modo: Circumciſio eſt ſigillum quo obſignatur iuſticia fidei. Ergo circumciſio nec eſt inutilis, quia eſt obſignatio iuſticiæ per fidem acquiſitæ, nec eſt complementum iuſticiæ, quia aliud eſt res, aliud rei obſignatio. Porrò quia hic locus admonet nos de vſu Sacramentorum, volo, idque breuiſsime, rationem Sacramentorum in genere excutere. Principio itaque quo pacto Deus ſuam Eccleſiam inde vſque ab edita prima promiſsione ſeminis, rexerit & adminiſtrauerit, operæprecium eſt obſeruare. Ea enim obſeruatio, & quæ ſint miniſterij partes, & quomodo inter ſe conſentiant, clariſsime manifeſtabit. Semper inde à mundi exordio hunc morem ſeruauit Deus, quod promiſsionibus ſuis vel recens propoſitis, vel ſolenniter repetitis, adiecerit externa ſigna, tanquam aſpectabiles ſuarum promiſsionum conciones, quæ ſigna ob res ſacras quas ſignificant, à Latinis Sacramenta dicta ſunt, à Græcis μυστήρια appellata, eò quod ſub rebus aſpectabilibus res arcanæ & ſpirituales continentur. Atque hac de cauſſa Auguſtinus veriſsime dicit: Sacramentum eſſe viſibile verbum. Nam quod Dominus verbo offert, id ſacramento tanquam viſibili teſtimonio obſignat. Vtrumque, hoc eſt & verbum & ſacramentum fidem requirit, quia vtrumque eſt promiſsionis alicuius concio. Ex his facile intelligi poteſt, ad ſubſtantiam cuiuſque ſacramenti hæc ordine requiri. Primum mandatum Dei & inſtitutionem. Deinde externum ſignum, idque non ſimplex, ſed ſymbolicum. Tum promiſsionem gratiæ. Poſtremo fidem promiſsionis. Hæc quatuor Paulus hîc coniungit, cum ait: Et ſignum accepit circumciſionis, ſignaculum iuſticiæ fidei. Cum dicitur Abraham accepiſſe, notatur mandatum & inſtitutio diuina, de quibus Geneſ. 17. Cum nominatur circumciſio, externum proponitur

ponitur signum. Cum subiungitur signaculum iusticiæ, significatur illud externum signum promissionis gratuitæ iusticiæ esse obsignationem quandam. Cum postremo loco additur, fidei, indicatur promissam iusticiam fide accipiendam esse. Quatuor ergo ad rationem cuiusque sacramenti concurrunt, Mandatum seu institutio diuina, Signum analogicum seu symbolicum, Promissionis verbum, & Fides promissionis. Nec aliud vult illud breue Augustini dictum in 15. caput Iohan. Accedit verbum ad elementum & fit sacramentum. Verbum intelligit instituentis Dei & promittentis: quod verbum requirit fidem & obœdientiam, elementum est res externa incurrens in sensus. His ita constitutis ex dictis extruamus definitionem Sacramenti generalem, hoc modo: Sacramentum est visibile signum mandatum & institutum à Deo, quo vt Deus hominibus suam gratiam testatur & obsignat: ita homines vicissim suam in Deum fidem profitentur, eamque vsu Sacramenti confirmant. Hinc etiam apparet quis sit principalis finis sacramentorum, videlicet obsignare promissam gratiam, quæ fide accipitur & possidetur. Quod autem supra dictum est, signum externum oportere esse analogicum seu symbolicum, diligenter est obseruandum. Dicitur autem analogicum seu symbolicum propter finem. Debet enim hoc signum esse velut aspectabile verbum, hoc est, quod doctrinam similitudine aliqua subijcit sensibus, atque ideo rectissime symbolum dicitur, id est, signum, quod comparatione (quam habet res visibilis ad rem promissam & oblatam in sacramento) docet. Hinc Augustinus: Si sacramenta comparationem ad eam rem quam significant non haberent, sacramenta non essent. Circumcisio externa symbolo docuit hoc modo: Vt genitalis membri præputium præscindebatur in circumcisione: ita figurabatur veterem naturam in regeneratione abscindendam esse. In baptismo analogia seu symbolica ratio est inter aquam & sanguinem Christi in effectibus. Vt enim aqua abluit sordes corporis: ita eius aspersione significatur sanguinis Domini virtus, quo homines emundantur à suis peccatis. In Cœna est analogia euidens inter panem & corpus, & inter vinum & sanguinem. Sicuti enim pane nutriuntur corpora nostra, & vino reficiuntur: ita corpore & sanguine Domini in Cœna, modo fides assit, spiritualiter pascimur. Hæc sint in genere de Sacramentis dicta, plura petantur ex alijs scriptis.

Vt esset pater omnium credentium in præputio, quo ipsis etiam imputetur in iusticiam.

Hic finis est cur Abrahamo imputata sit fides in iusticiam, cum adhuc esset incircumcisus, nimirum vt esset pater & typus gentium, quæ circumcisæ non sunt. Nam cum gentes credunt promissionibus Dei de gratuita misericordia, Abrahamum imitantur, quare eius filij imitatione sunt. Quare cum credunt vt Abraham, imputatur fides ipsis ad iusticiam, quemadmodum Abrahamo credenti fides ad iusticiam imputata est. His monemur, vt Abrahamum nobis proponamus fidei & vitæ exemplum, Vnde Augustinus: Si filij Abrahæ estis, factis probate, non verbis.

Et pater circumcisionis non ijs qui sunt ex circumcisione tantum, sed etiam ijs qui insistunt vestigijs fidei patris nostri Abrahæ, cum adhuc esset in præputio.

Reddit caussam cur Abraham iustificatus acceperit circumcisionem, nimirum vt circumcisorum etiam pater haberetur, præsertim eorum qui insistunt vestigijs fidei Abrahæ. Habet ergo Abraham duplices filios, videlicet carnales, iuxta originem carnis, & spirituales, iuxta cordis fidem, vt loquitur Augustinus. ad hos pertinet promissio, ad illos minime. Spirituales filios Abrahæ definit ipse Apostolus, esse omnes homines, cum ex Iudæis oriundos, tum ex ipsis gentibus, quicunque insistunt vestigijs fidei Abrahæ, hoc est, qui recto ordine incedunt iuxta exemplum Abrahæ, & fidem promissionibus Dei habent, sicuti Abraham habuit. Hæc vis est græcanicæ vocis στοιχοῦσι. Nam στοιχεῖν, ordine procedere, & veluti in versus rectos porrigi significat.

Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini facta est, vt esset hæres mundi, sed per iusticiam fidei.

Sextum argumentum à caussis iustificationis sumtum est, idque per collationem. Formari autem potest argumentum hoc modo: Illud iustificat per quod facta est promissio Abrahamo. Promissio autem Abrahamo facta est non per legem, sed per iusticiam fidei. hoc est, promissio iusticiæ facta est non operanti, sed credenti. Igitur non lege, sed fide obtinetur iusticia. Sola minor ponitur loco totius argumenti. Verum

ti. Verum quia minor hæc est κρινόμενον, atque adeo συνέχον totius huius disputationis de iustificatione, subijcitur probatio partium eius, quæ sunt duæ, Vna, per legem non est facta promissio. Altera, per iusticiam fidei est facta credenti. Harum partium probationes gignunt noua argumenta, quæ si accommodantur propositioni, eam per se confirmant. Sed quid est, quod dicit Abrahamum per fidem factum hæredem mundi? An vnquam Abraham mundi hæres factus possedit terram, an tantum terrena bona per fidem obtinuit Abraham? Respondeo synecdochen esse. Hæres enim mundi ponitur pro hærede terræ Canaan, quæ erat hæreditatis æternæ vitæ externus typus, ac veluti sacramentum quoddam. Nam Abraham nullo pacto acquieuit in istis terrenis & momentaneis bonis, sed semper ad principalem promissionem respexit. Est & concinna eorum interpretatio, qui Mundum accipiunt pro hominibus, qui in mundo sunt. Atque ita sensus erit: Abraham hæres est mundi, id est, pater est multarum gentium.

Si enim ij qui sunt ex lege, hæredes sunt, inanis facta est fides, irrita facta est promissio. Lex enim iram operatur.

Septimum argumentum à destructione consequentis, seu ab absurdo, quod formabitur hoc modo: Si ij qui sunt ex lege (hoc est, si illi qui operibus legis nituntur, vt per ea consequantur iusticiam) sunt hæredes, scilicet vitæ æternæ, inanis est fides, & irrita facta est promissio. hoc est, frustra creditur promissioni gratuitæ iusticiæ, seu vt Chrysostomus interpretatur, non opus erit gratuita salute. Sed nec fides est inanis, nec promissio irrita, hoc est, iusticia & hæreditas contingit credenti promissioni gratuitæ iusticiæ. Ergo ex lege, hoc est, propter opera legis non contingit hæreditas. Maior probatur à contrario effectu legis. Lex, inquit, iram operatur, hoc est, quia nemo legi satisfacit, lex subijcit omnes iræ Dei & damnationi, sicuti ostensum est in tribus primis capitibus. Ergo lex non facit hæredes, quod est gratiæ opus. Vbi enim est ira, ibi gratia non est, quæ gratia est promissionis & hæreditatis caussa. Sublata itaque promissione, tollitur & fides. Nam fides ex promissione pendet. Duo hoc loco de fide diligenter obseruemus. Vnum, quod fides non sit tantum noticia historiæ & assensus, sed etiam fiducia promissionis, eaque firma. Alterum, quod fides habeat se correlatiue ad promissionem Dei, ita vt sublata promissione, fides esse nequeat.

Siquidem vbi non est lex, ibi nec transgressio est. Propterea ex fide (est hæreditas) vt sit secundum gratiam, quo firma sit promissio omni semini.

Octauum argumentum, quo vt posterior pars superioris argumenti, quæ est per fidem facta promissio, confirmatur: ita eodem ipsa principalis propositio concluditur. Quare hîc ordinem probandi spectantes octauum argumentum constituamus, à connexione caussarum & effectuum sumtum, quod in Soriten concludi potest hoc modo: Vbi non est lex, ibi nec transgressio. Vbi non est transgressio, ibi fides. Vbi fides, ibi gratia. Vbi gratia, ibi quoq; firma promissio. Proinde, Vbi non est lex, sed fides, ibi firma promissio. Nam si ex lege penderet hæreditas, promissio omnino irrita esset propter iustam iram iudicis punientis peccatum, & damnantis reos. Poterit etiam commodissime & hoc pacto formari argumentum. Quicquid debet esse firmum, est ex gratia per fidem. Hæreditas promissa debet esse firma. Ergo promissa hæreditas est ex gratia per fidem. Probatur maior: Vbi est fides? vbi lex non est, scilicet accusans & damnans, hac sublata, nulla est peccati imputatio, sed gratia ibi regnat: ex qua firmitas promissionis dependet, quæ fide accipitur. Poterit quoque concinne hoc modo formari argumentum. Vbi non lex, neque transgressio. In promissione non est lex. Ergo, In promissione non est legis transgressio. Et per consequens firma est promissio, quæ si penderet ex conditione legis, omnino irrita esset.

Non solum ei quod est ex lege, sed etiam ei quod est ex fide Abrahæ.

Dixit promissionem esse firmam omni semini, id est, omnibus credentibus: Nunc seminis distributionem addit. Semen ex lege vocantur Iudæi credentes, qui orti ab Abrahamo, lege circumcisionis ab alijs hominibus erant distincti. Semen ex fide vocantur gentes credentes. Supra opponuntur esse ex lege & esse ex fide simpliciter. Nam ibi esse ex lege dicuntur, qui ex lege quærunt iusticiam, & ex fide, qui ex gratia sine lege gratuitam iusticiam accipiunt. Verum hîc opponuntur esse ex lege & esse ex fide, κατά τι, hoc est, quatenus fidei adiuncta est, aut non est adiuncta circumcisio. Nam totum semen supra vocauit, Omnes credentes: quod

hic in duas has formas distribuit, vt aliud sit ex lege, aliud ex fide Abraham.

Qui est pater omnium nostrum, quemadmodum scriptum est (patrem multarum gentium constitui te) coram eo cui credidit, qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam sint.

Ratio distributionis à relatiue oppositis. Si enim Abraham pater est noster, nos certè eius semen, hoc est, filij sumus. Esse autem Abrahamum patrem nostrum, testimonio scripturæ Genesis decimoseptimo probatur, vbi promittit Dominus quod Abraham sit futurus pater, non vnius tantum populi, sed multarum gentium. Antea quidem dictus est Abram, hoc est, pater excelsus, Verum vt nomen admoneret ipsum perpetuo promissionis diuinæ de multitudine gentium, quarum pater esset futurus Abraham, mutat Dominus nomen, qui vt antea dicebatur Abram, pater excelsus, iam dicatur & sit Abraham, quasi Abram hamon, hoc est, pater excelsus multitudine, scilicet seminis, seu pater magnæ multitudinis. Fuit ergo hoc nouum nomen Abrahamo, veluti μνημόσυνον perpetuum huius magnificæ promissionis. Ex hoc tempore cœperunt infantibus nomina dare in circumcisione, hoc est, octauo à natiuitate die, vt nomen tum inditum esset illis initi cum Deo fœderis testimonium. Hoc exemplum postea imitati sunt Christiani, qui in Baptismo, qui successit circumcisioni, nomina suis infantibus imponunt, in testimoniũ suscepti Baptismi. Merito proinde nostra nomina deberent nos admonere & fœderis quod cum Deo iniuimus, & abiurationis qua renunciauimus Sathanæ & eius operibus, accepta candida veste in signum ablutionis peccatorum, & candidæ, hoc est, nouæ vitæ in posterum agendæ. Sed hic oritur quæstio: Genesis videtur polliceri carnale semen, quod & euentus confirmare videtur. Ex Ismaele enim, qui natus est Abrahamo ex Hagar ancilla, prodierunt duodecim potentissimæ & nobilissimæ familiæ. Ex Nepote Abrahæ Iacob prodiêrũt duodecim tribus Israel, Ex Nepote Esau prodiêre Idumæi, Ex Chetura multi populi nati sunt, vt habetur Genes. 25. Hanc quæstionem diluit Paulus, cum dicit, Abrahamum patrem nostrum coram Deo cui credidit: quo dicto primũ discernit inter filios Abrahæ spirituales & carnales. Deinde modum propagationis ostendit. Vt enim carnales filij iuxta originem carnis ab Abrahamo descendunt, ita spirituales, qui filij coram Deo dicuntur, sunt qui non naturæ propagatione, sed fidei imitatione nascuntur filij. Quare omnes, qui Abrahæ fidem imitantur, eius filij rectè dicuntur, idque coram Deo, vt hic Paulus loquitur. Sed quid sibi vult adiecta amplificatiuncula: Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam sint? Hæc amplificatio ideo adiecta est, vt Paulus doceat potentiam Dei fundamentum esse complendarum promissionum, atque adeo totum salutis beneficium soli bonitati Dei asscribendum esse. Sicuti enim Abraham effœtum, & Saram natura & ætate sterilem fœcundos reddidit: ita & alios sua dignatur gratia, dum vocat ex gratia. Cum itaque dicit: Qui viuificat mortuos, & vocat ea, quæ non sunt tanquam sint, periphrasis est omnium hominum, qui cum steriles sunt in se, eos tamen sua gratia fœcundat. Obseruemus itaque in omnibus promissionibus Dei ad diuinam potentiam respiciendum esse, qua potest Dominus omnia quæ vult, & vult omnia quæ suo verbo promittit, quantumuis absurda sensui carnis videantur.

Qui præter spem sub spe credidit, vt fieret pater multarum gentium.

Confirmatæ propositioni subiungit Apostolus expositionem paradigmaticam, in qua fidei naturam in illustri exemplo tanquam in tabula proponit. Postquam enim tantum fidei tribuit, quod ea sola iusticiam Dei apprehendat. qua ornati, sententiæ legis damnatoriæ non amplius sumus obnoxij, sed potius iusti effecti imputatione diuina, æternæ vitæ hæredes inscribimur, merito quæri potest, quænam sit ratio fidei: (Nam vocabuli huius vis ampla est,) & quænam sit illa iusticia, qua iusti reputamur. Paulus itaque veluti analysin propositionis instituens, singulas eius partes seorsum tractat, ne dubia sententia vocum fluctuent lectores. Proponit autem Apostolus exemplum idem, quo propositionem potissimum confirmauit. Vnde per locum à coniugatis, quæ sit vera fidei iustificantis ratio, ostenditur. Est enim hoc Dialecticorum præceptum, vt cum quæritur de abstracti definitione, eius concretum in illustri exemplo adhibeatur in consilium, vt ex concreti huiusmodi actionibus & officijs perspiciamus, & eruamus, quæ sit abstracti propositi ratio. Sic, quid prudentia ex prudentis persona, actionibus& officijs eruit Aristoteles libro 6. Ethicorum, cum ita ait: Prudentiam ita demum intelligemus, si quales prudentes dicantur, considerauerimus. Est autem prudentis

dentis officium, habere facultatem rectè deliberandi de ijs, quæ non ex parte vt sanitatem aut robur efficientia: sed in genere sibi vtilia bonaque sunt, & spectant ad vniuersam vitam. Hinc Aristoteles per locum coniugatorum hanc prudentiæ definitionem extruxit. Prudentia est habitus verus cum ratione coniunctus & idoneus ad ea, quæ prosunt humanæ vitæ, gerenda. Neque alia ratio est exemplorum. Nam illa concretorum loco ponuntur, & magis incurrunt in oculos. Hac Dialecticorum norma seruata, si quæritur quid sit sanctitas, quid pietas, quid perfectio Christiana, quid patientia & alia huiusmodi, facile est respondere propositis concretis, hoc est, harum rerum illustribus exemplis. Hanc regulam & Paulus secutus, fidei rationem explicandam aggreditur hoc modo: Qui præter spem super spe credidit. Pauca quidem sunt hæc verba, sed totam fidei naturam summatim exprimunt. Abraham, inquit, vbi nulla rationi & carnis sensui affulsit spes, nixus tamen promissionibus Dei credidit. Est ergo fides fiducia promissionum diuinarum contra omnem carnis sensum & expectationem. In voce, spei, antanaclasis figura est, priore enim loco obiecta spei, quib. mouetur ratio, notat. Posteriore vero, promissionem diuinam significat. Nam super spe credere, est veluti super fundamento rei speratæ fidē ædificare. Obseruandus proinde est hic locus inprimis, qui docet apertissime, quod fides sit certa fiducia rerum speratarum propter promissionem Dei, etiamsi tota rerum natura repugnare videatur. Refutantur igitur Papistæ, qui dicunt fidem, de qua Paulus loquitur, esse tantū historiæ noticiam & assensum, qualis est in Diabolis & in impijs, qui articulos fidei norunt & profitentur voce. Quod autem dicitur: vt fieret pater multarum gentium, pars est quædam benedictionis, quæ facta est Abrahamo, & in se includit synecdochicôs totum salutis beneficium.

Secundum id quod dictum ei fuerat: Sic erit semen tuum.

Rationem seu naturam fidei generatim in illustri exemplo proposuit: Nunc, vt fiat fidei ratio illustrior, particulatim id facit. Nam quæ generatim dicuntur obscurius, explicata particulatim illustriora redduntur. Enumerat autem sex fidei siue partes seu conditiones, ac primo loco eius proprium obiectum ponit, quod ipsa intuetur, vnde & nomen habet suum, hoc autem obiectum est ipsa Dei promissio. Sic erit semen tuum, in qua principalis promissio inclusa est de semine, qui est Christus. Hinc ergo conficitur quod promissio sit fidei correlatiuum. Est itaque fides cognitæ promissionis fides. tolle promissionem, fides sublata est. Et contra, vbi nulla promissio, nulla fides. Hinc etiam sequitur, differentias fidei pendere ex promissionum varietate. Est promissio legalis, cum conditione impossibili, si nos ipsos respicimus: Qui fecerit ea homo, viuet in eis. Huic promissioni legali fides legalis respondet, quam & Decalogus requirit. Est promissio gratuitæ iusticiæ, cui fides Euangelica ancillatur. Est fides remunerationis obœdientiæ à sanctis præstitæ, quam fides remunerationis intuetur, sed semper extra iustificationis negocium. Sic Moses dicitur respexisse ad remunerationem. Qui ergo dicunt fidem iustificantem esse opus exactum lege Dei, vt caritas & alia officia, modos fidei non rectè discernunt. Porrò si fidei differentias ab ipsis subiectis in quibus est petamus, alia fides DEI est, alia hominum, alia Diabolorum. Fides DEI est vel ipsa Dei promissio, vel veritas & constantia dictorumque factorumq; in Deo. Fides hominum alia est Christianorum propria, alia hypocritarum, alia communis Christianis & hypocritis. Diabolorum fides est, cum noticia promissionum & comminationum diuinarum tremor quidam propter impendens iudicium.

Ac fide minime debilitatus non considerauit suum ipsius corpus iam demortuum, cum centum circiter natus esset annos, nec emortuam vuluam Saræ.

Secunda descriptionis fidei pars. Quemadmodum Abraham exclusit omnes rationis & carnis obiectiones, dum facta est ei promissio seminis: ita vera fides omnem carnis sensum, dum intuetur promissiones Dei, secludit. Primū etenim ratio in Abrahamo statuit impossibile esse, vt effœtus senex fieret pater. Deinde obiecit ratio præclusionem Saræ, eamq; duplicem. Nam & natura erat sterilis, & tempore iam grandior, quàm vt concipere, vel aluum gestare potuerit. His rationis argumentis non succumbit Abraham, immo potius inuictus factus, constantissime in fide promissionis perstitit. Atque hoc est quod dicit, minime debilitatus, id est, fortissimus factus. Est enim liptote vsitata Hebræis, qui contrarium eius quod negant, fortissime asseuerant. Hac ergo oratione exponit quid sit quod supra dixit: Præter spem sub spe credidit. Docet & hic locus, quod fides non sit tantum noticia & assensus, sed etiam firma fiducia, quæ nullis rationis argumentis succumbit.

Aduersus promissionem autem Dei nō disceptauit infidelitate.

Tertia pars descriptionis fidei. Quemadmodum Abraham non hæsitauit de promissione diuina ob incredulitatem, ita fides vero verbo promissionis acquiescit, & pendet tota ex promissione Dei, omnem dubitationem excludens. Obseruetur hoc loco confutatio dogmatis Papistici de dubitatione, quam illi cum fide coniungunt. Sed Paulus eandem à fide prorsus alienam esse testatur. Vbi enim sunt disceptationes, quibus moti, nunc in hanc, nunc in illam partem ferimur, ibi vera & firma fiducia esse nequit.

Sed robustus factus est fide.

10 Quarta fidei conditio, videlicet, quod fides veluti collectis viribus luctetur aduersus incredulitatem, & dubitationem vincat. Est ergo in sanctis lucta carnis & spiritus, & spiritus collectis viribus opponit se carni. Probat itaque & hoc dictum, quod fides non sit tantum noticia historiæ, sed etiam firma promissionis fiducia.

Tribuens gloriam Deo.

Quinta fidei conditio est. Quod fides Deo verum cultum tribuat, qui sine fide præstari nequit. Obseruetur hæc fidei proprietas, quæ sibi nullam, sed Deo omnem tribuit gloriam.

20

Et plene persuasus, quod quicquid promisit, posset etiam præstare.

SEXTA fidei conditio, quod fidei ea constantia & certitudo esse debeat, vt nullo pacto patiatur se auelli à promissionibus diuinis, sed semper incrementa sumat, certissima fiducia sibi persuadens, quod qui promisit, & possit & velit promissa præstare.

Ideo & imputatum est illi in iusticiam.

Exposuit qualis fuerit fides Abrahæ. Nunc quid ea fides ei profuerit, adiungit, ac pronunciat eam fuisse Abrahamo imputatam ad iusticiam, hoc est, quod Abraham fide apprehenderit Christi iusticiam, qua illi imputata, iustus & acceptus fuit Deo. 30 Hactenus Apostolus proposuit in illustri exemplo veram fidei indolem, nunc per locum à coniugatis definitionem fidei absolutam extruamus hoc modo: Fides est noticia & firma fiducia diuinarum promissionum, excludens carnis sensum, ac rationis argutias pugnantes cum verbo promissionis diuinæ, atque adeo omnem hæsitationem, acquiescens in verbo promissionis diuinæ, sua constantia omnem incredulitatem vincens, quæ cum verè Deo gloriam tribuat, plenissima fiducia promissa Dei expectat. Hæc fidei iustificantis ratio est, quæ breuius in hanc summam cogi potest: Fides est noticia assensus, expetitio & certa fiducia promissæ salutis propter Christum. Huc adijciam memorabile dictum Bernardi de fide: Transgreditur, inquit, fides rationis fines, humanæ naturæ vsum, experientiæ terminos.

40

Non scriptum est autem propter illum tantum, quod imputatum sit illi. Sed etiam propter nos quibus imputabitur credentibus in eum, qui excitauit Dominum nostrum IESVM à mortuis, qui traditus fuit propter peccata nostra, & excitatus est propter iustificationem nostri.

Translatio hypothesis ad thesin, seu accommodatio exempli Abrahami ad credentes. Hanc accommodationem amplificat Apostolus ab obiecto fidei, & simul quæ sit materia nostræ iusticiæ exponit, sed breuius: quia hoc in quinto capite prosequitur latius. Obseruetur hîc catholica doctrina de beneficijs Christi, qui morte quidem sua, hoc est, obœdientia tota crucis expiauit peccatum. Est enim 50 victima, λύτρον & σῶστρον, quo homines à iure peccati absoluti & redemti æterna donantur salute, resurrectione vero iusticiam nobis parauit. Nam nisi resurrexisset Dominus, victima ipsius nequaquam fuisset satis nobis à iure peccati redimendis. Nam tum non victor mortis, sed superatus à morte fuisset. Hoc loco obseruemus synecdochen vsitatam in scripturis, qua parti sæpe tribuitur quod est totius. Hîc tribuit resurrectioni Christi iustificationem nostri, in quinto eandem sanguini Christi, hoc est, victimæ Christi asscribit. Hinc docemur beneficium salutis cum toti obœdientiæ Christi, tum singulis eius partibus tribuere. Rectè proinde dicitur: Christus natus, circumcisus, oblatus in templo, passus, excitatus à mortuis propter nostra peccata. Et rursus singulis actionibus Christi idem effectus tribui

potest,

poteſt, vt Chriſtus ſua natiuitate nos redemit, & ſic de alijs. Pendet ergo ſalus noſtra tota, non ex noſtris, ſed ex Chriſti meritis: quorum verè participes ſumus, quando Chriſtum fide induimus, tunc enim fit nobis & vmbraculum quo tegitur peccatum noſtrum, & iuſticia qua placemus Deo dilecti in dilecto.

CAPVT V.

10

Summa quinti capitis.

Fructus iuſtificationis enumerando amplificat Apoſtolus caritatem Dei erga homines. & vt doceat quæ ſit materia iuſticiæ, de qua hactenus diſputauit, inſtituit collationem Adæ & Chriſti, oſtendens, quod vt Adæ lapſus fuerit nobis iniuſticiæ, mortis & damnationis cauſſa, ita Chriſti obœdientia ſit nobis iuſticiæ, vitæ ac ſalutis materia.

Ordo & partes capitis quinti.

Abſoluta confirmatione iuſtificationis ex fide, commode Apoſtolus in principio huius capi- 20 *tis, quæ beneficia cum iuſtificatione coniuncta ſunt enumerat. vt ſunt, pax cum Deo per Chriſtum, acceſſus ad Deum, ſpes gloriæ Dei, conſolatio ſub cruce, & gloriatio in Deo. Horum omnium cauſſam principalem interponit, caritatem Dei erga homines, quam caritatem à ſignis & comparatis amplificat. Deinde tertio loco, vt doceat quænam ſit illa iuſticia Dei, qua iuſtificatur qui credit, monſtrat, Quod vt ab Adam peccatum, mors & damnatio, ita à Chriſto proficiſcatur iuſticia, vita & ſalus.*

EXEGESIS QVINTI CAPITIS, CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30 IVSTIFICATI igitur ex fide, pacem habemus apud Deum, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

Hunc PRIMVM effectum iuſtificationis infert ex fine quarti capitis. ibi enim ratio ponitur, cur iuſtificati ex fide, habeant pacem cum Deo. videlicet quod eorum peccatum ſit expiatum morte Chriſti. Fecit enim peccatum Deum nobis inimicum & hoſtem. Quare eo ſublato, inimicitia quoque tollitur, & pax ſtabilitur: quæ pax fundatur in voluntate Dei, charos nos habentis in filio expiatore peccati, & terminat in fide noſtra recipiente oblatam gratiam. Porrò hæc breuis ſententia continet & vberrimam doctrinam, & cõſolationem dulciſsimam. Doctrinæ partes ſunt plures. PRIMA, Quod iuſticia ſit ex fide. SECVNDA, Quod iuſtificatio ſit reconciliatio noſtri cum Deo. 40 TERTIA, Quod hæc reconciliatio ſit facta per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum Mediatorem, cuius victimæ merito abſoluti à reatu, donamur iuſticia ipſius, & acceptamur ad vitam æternam gratis, propter Chriſtum. QVARTA, Quod ſine fide rei ſimus coram Deo, hoſtes Dei, & ſubiecti damnationi, vt qui adhuc ſub ira Dei detinemur captiui. QVINTA, Refellitur falſiſsimum dogma eorum, qui fingunt homines meritis congrui ante gratiam præparari ad iuſtificationem. Quid enim quæſo mereri poteſt iniuſtus, reus, damnatus, ſub ira Dei conſtitutus? Talis eſt omnis, qui non eſt iuſtificatus ex fide. Conſolationis ſumma eſt, quod credentes ſciant ſe habere Deum propitium, ſciant ſe acceptos eſſe fide, etſi adhuc ſentiunt peccatum. Non enim ſua merita, ſed Chriſtum Mediatorem intuentur. Contra autem nunquam poſſunt tranquillo eſſe animo, qui opera & merita ſpe- 50 ctant, & ea tanquam mediatores inter ſe & Deum collocant, quod ſane omnes illi faciunt, qui ſuis operibus iuſtificari volunt.

Per quem etiam fide habuimus acceſſum in gratiam hanc, in qua ſtetimus.

SECVNDVS effectus fidei primo neceſſario coniunctus, nempe acceſſus in gratiam Dei. Hic acceſſus non pedibus corporis, ſed fiducia fit Mediatoris, dum ex fide Mediatoris Deum inuocamus. Gratia fauor Dei eſt: cuius fundamentum eſt gratuita beneuolentia in Deo, qui nos in Chriſto charos habuit. Terminus eſt perſona placens fide. Atque ita hoc loco vox gratiæ omnino accipienda eſt. Interdum gratiæ vox per metonymiam pro effectibus fauoris

Dei sumitur, idque tripliciter. AVT enim accipitur pro imputatione iusticiæ, vt infra, vbi gratiam & donum coniungit. AVT pro infusis donis, vt sunt fides, gaudium spiritus, pax, tranquillitas conscientiæ &c. AVT pro donis ad hanc vitam potissimum spectantibus, qualia sunt animæ & corporis dotes variæ & multiplices. Cum his etiam conuenit Augustini distinctio, qui duplicem gratiam facit: quarum vna gratia gratis dans, altera gratia gratis data appellatur. Gratia gratis dans, est ipse fauor Dei, seu Deus ipse. Gratia gratis data est, quicquid ex fauore Dei nobis datur. vt illa sit caussa, hæc effectus. Opponitur autem gratia merito, vt infra cap. 10. & debito, vt supra cap. 4. Merito quidem, quia nulla in nobis sunt merita fauoris Dei. Debito verò, quia Deus ex sola gratia in nos liberalis est, non expectans vllam nostram conpensationem. Rectè igitur Augustinus. Gratia est, inquit, nullo modo, quæ non est gratuita omni modo. Dicitur enim gratia, vt idem testatur, quia gratis datur. Gratis autem datur, quia merita non præcesserunt, sed beneficia Dei te præuenerunt. Eiusdem Augustini est & hæc distinctio, vt sit gratia Vna operans, Altera cooperans. Illa præparat hominis voluntatem vt velit, hæc adiuuat ne frustra velit. Sed hæc distinctio est gratiæ gratis dantis, estque non formæ, sed modi distinctio. Hæc de Gratiæ vocabulo admonere hoc loco volui, vt studiosi in lectione scripturæ significata huius vocis rectè applicent. Iam quæ potissimum hîc obseruanda sunt, annotabimus. PRIMO itaque loco obseruetur effectus fidei, qui est non solum accessus ad Deum, verumetiam perseuerantia in gratia. quæ significatur standi vocabulo, vt fides sit perseuerans in gratiæ fiducia. SECVNDO loco obseruetur testimonium, quod fides significet non tantum noticiam historiæ, & assensionem, sed etiam fiduciam. Nam per historiæ noticiam, & nudam assensionem nemini patet accessus ad Deum. Vnde ad Ephesios 3. Per quem habemus audaciam & accessum in fiducia per fidem ipsius. Obseruetur PRÆTEREA maxima credentium consolatio, quæ ex hoc loco peti potest. Credentes enim non in se, non in vllis suis meritis & dignitate, sed in solo CHRISTO habent fiduciam accedendi ad Deum, obtinendi gratiam, & in diuino fauore perseuerandi. Huc pertinet illud Augustini: Totius fiduciæ certitudo in præcioso sanguine Iesu Christi. PRÆTEREA confutatur hoc Pauli dicto pestilentissimus Papistarum error, qui iubent quærere alios mediatores & patronos, quàm vnicum IESVM CHRISTVM. Dicunt præsumtionem esse sine patrono accedere ad Deum: qua re vt contumelia afficiunt Christum Mediatorem, & stabiliunt idololatriam: ita summa consolatione spoliant homines, eos auocantes à vero Mediatore, ad inuocationem Sanctorum, quod est Antichristi proprium.

Et gloriamur super spe gloriæ Dei. TERTIVS effectus fidei, gloriatio sancta, quæ est cum pij non solum æquo animo & moderato sunt: sed etiam cum magna læticia perfusi, placent sibi de hæreditate cœlesti, quæ ipsos manet. Hæc gloriatio nititur spe certissima: quæ est constans & firma expectatio promissæ hæreditatis: quæ hæreditas hîc gloriæ voce significatur: quam Deus olim iuxta suam promissionem pijs donabit. Accipitur enim hîc gloria Dei actiue. Hanc gloriam etiam iustificationi subiungit Apostolus, infra cap. 8. Quos, inquit, iustificauit, hos & glorificauit. Est proinde iustificationi proximus gradus gloria hæc seu gloriatio, qua resuscitatis corporibus glorificabimur. Hic Pauli locus aperte pugnat cum dubitatione Papistica. Qui enim fieri potest, vt is glorietur super spe gloriæ Dei, qui dubitat an sit in gratia, nec ne. Porro quod in tertio capite dictum est, gloriationem exclusam esse, non cum hoc loco pugnat. Illic enim gloriationis fundamentum est meritum humanum seu opus, hîc verò fiducia in Deum: quæ nititur constantia promissionis diuinæ. & hæc est gloriatio in Domino, de qua Paulus 1. Corinth. 1.

Non solum autem hoc, sed etiam gloriamur in afflictionibus. QVARTVS effectus fidei, gloriatio in præsentibus ærumnis, quæ sane gloriatio magnum est paradoxum sensui carnis & sapientiæ humanæ. Vis veræ & viuæ fidei tanta est, quod in media morte animum erigat, consoletur, atque inuictum infractumque reddat. Dominus in Euangelio iubet, vt sui discipuli gaudeant, quando ab ingrato mundo affliguntur: id quod etiam fecerunt flagellati à principibus sacerdotum, vt testantur acta Apostolica. Verum hæc gloriatio super afflictione non ex eo prouenit, quasi afflictio per se esset expetenda vt bona, Sed gloriationis huius caussæ, ex quibus æstimabitur, aliunde proueniunt. PRIMVM enim pij, sub cruce constituti, intuentur Christum, qui pependit in cruce, cui cum se conformes fieri per crucem animaduertunt, ex illa conformitatis cogitatione non parum consolationis

lationis capiunt DEINDE Christum glorificatum intuentur, vnde ſpem concipiunt de futura glorificatione ſibi promiſſa, quæ ſuo tempore reuelabitur. PRÆTEREA, patris clementiſsimi voluntatem conſiderant ſancti, qui caſtigat filios ſuos paterno animo, non vt perdat, ſed vt cruce veluti excoctos puriores reddat. Proinde non gloriantur pij de cruce, ac ſi ſuo genere eſſet bonum, ſed propter euentum. Verum quia caro & ſanguis longe aliter de cruce iudicant, addit huius dicti: Gloriamur in afflictionibus, confirmationem.

Scientes quod afflictio tolerantiam operatur, Tolerantia probationem, Probatio ſpem, Spes non confundit.

10

Dixit iuſtificatos gloriari in afflictionibus: Nunc eius paradoxi rationem ſubijcit ab vſu crucis. Vtitur autem Apoſtolus Rhetorica gradatione cauſſarum & effectuum: quæ quoniam nuda proponitur, non indiget quoad formam attinet noſtra explicatione, niſi quod liptote ſit in poſtrema propoſitione: Spes non confundit, hoc eſt, ſpes gloriam affert. Iam connecte ſubiectum primæ propoſitionis cum prædicato poſtremæ. & concluditur hoc modo: Ergo afflictio eſt glorioſa. Atque ita ſententia fit magis perſpicua mutatione Rhetorica gradatione in Soriten Dialecticum Iam materiam excutiamus. Quid ſit afflictio notum eſt. Tolerantia eſt, qua patienter afflictio ſuffertur. Probatio eſt, qua multa tolerando probati facti ſumus. Spes eſt fiducia probatione firmata, qua pius expectat promiſſam immortalitatem. Hæc eſt rerum harum non naturalis conſe-
20 cutio, ſed ſuper naturalis. ſiquidem in ſolis renatis locum habet. Nam cum pij cernunt bonam Dei voluntatem & præſentiam in aduerſis, augetur in illis patientia. Huius occaſio eſt afflictio. vbi enim non eſt afflictio, ibi nec patientia locum habet. Contra in prophanis & epicureis hominibus afflictio fremitum aduerſus Deum, impatientiam, ac tandem deſperationem ac mortem parit, tantum abeſt, vt patientiam operetur. Huius diuerſitatis ratio hæc eſt. In pijs prælucet cum fide doctrina de cauſsis, quare Deus velit Eccleſiam ſubiectam eſſe cruci: quarum cogitatione ſpiritus in renatis ſe erigit aduerſus crucem. Hæ cauſſæ epicureis & impijs ſunt ignotæ, qui tantum quæ carnis ſunt, ſapiunt. Verum hîc aliquis merito obiecerit Abrahamum, Dauidem, atque multos alios pios non raro gemuiſſe ſub cruce, atque ardenter precatos fuiſſe mitigationem. Reſpondeo. Duplex effectus crucis eſt
30 in pijs, ſecundum duplicia principia. Nam ſi externum hominem reſpicis, hic triſtatur, dolet quoties cruce premitur, vt in Dauide & Iob videmus. Contra, ſi internum intueris hominem, hic exhilaratur & exultat ſub cruce. Caro enim infirma eſt, inquit DOMINVS, ſpiritus autem promtus. Item, Triſtis eſt anima mea vſque ad mortem. In Iob videmus luctam carnis & ſpiritus ſub cruce. Secundum carnem triſtatur adeo, vt maledicat diei in quo natus eſt. Secundum ſpiritum autem exultat in redemtore & cogitatione futuræ immortalitatis. Scio, inquit, quod Redemtor meus viuat, & quod in extremo die reſurrecturus ſim, &c. Quod ergo per ſe pœna peccati eſt, & ſuo genere malum, hoc pijs fit bonum & ſalutare, iuxta illud: Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum. Porrò patientiæ ſeu tolerantiæ effectus eſt probatio, qua aliquis exploratus & probatus declaratur. Paſsiuè enim
40 vox probationis accipi debet. Nam græcè eſt δοκιμὴ, quæ eſt effectus patientiæ. Verum cum Iacobus contrario modo videtur loqui, cum ait: Probatio fidei veſtræ operatur patientiam, non intelligendum eſt de probatione paſsiua, ſed actiua. Nam Græcè eſt τὸ δοκίμιον, hoc eſt, quod probat & explorat. Nam loquitur de tentatione quæ probat & explorat fidem, vt ignis aurum, Vnde naſcitur patientia, ex qua δοκιμὴ, qua ſentitur fides non ſimulata, ſed vera potius ac viua, atque ideo ſpem operari ab Apoſtolo dicitur. Nam vt fides eſt fiducia præſentis gratiæ: ita ſpes eſt fiducia futuræ gloriæ.

Quia caritas Dei effuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum, qui datus eſt nobis.

50

Ratio certitudinis ſpei iuſtificatorum à cauſſa infallibili ſumta, videlicet à caritate Dei erga iuſtificatos. Concluditur autem hæc ratio aptiſsimè hoc ſyllogiſmo: Qui diliguntur à Deo non ſua fruſtrantur ſpe. Iuſtificati fide diliguntur à Deo. Igitur, Sua non fruſtrantur ſpe. Maior per ſe euidens eſt. Nemo enim qui diligit alium, ſincerè, fallit amicum, qui de ſe bona ſperat, præſertim vbi acceſsit conſtans & voluntaria promiſsio. Minor probatur arrhabone ſpiritus. Is enim reddit iuſtificatorum cordibus teſtimonium dilectionis Dei erga ipſos, iuxta illud 2. Corinth. 1. Dedit arrhabonem ſpiritus in cordibus noſtris. Atque hæc eſt argumenti ſententia. Caritas Dei hîc accipi actiuè debet. Nam de ea loquitur caritate Apoſtolus, qua Deus pater in filio nos proſequitur. Hæc effuſa eſt, inquit, per Spiritum ſanctum in cordibus noſtris. hoc eſt, Spiritus ſan-

ctus inexhaustam bonitatem Dei nostris obsignat cordibus, quando in eis accendit fidem, inuocationem, læticiam cordis, patientiam, & alios motus congruentes cum voluntate Dei. Hæ Spiritus sancti flammulæ certissima sunt indicia præsentis Spiritus sancti, qui datus est, vt sit testimonium dilectionis Dei erga nos. Obseruetur ergo hoc loco testimonium præsentiæ Spiritus Dei in homine, ab euidentissimo signo, quod est effectus ipsius spiritus in homine: qui effectus carnis spiritui ex diametro aduersatur, & potissimum in eo situs est, quod homo retineat fidem & bonam conscientiam. DEINDE, quod hæc Spiritus præsentia sit testimonium caritatis Dei paternæ erga nos. TVM, quod hinc, hoc est, ex testimonio caritatis Dei spes nostra confirmari & excitari debeat, vt iam firmissimi & certissimi simus de promissa hæreditate cœlesti. PRÆTEREA admonemur hoc loco humilitatis & sanctitatis, ne vel superbia vel impuritate expellamus castissimum hunc Spiritum, & excidamus gratia præsenti, & gloria futura. Papistæ hunc locum perperam interpretantur de caritate qua nos Deum diligimus, ac si nostra dilectio caussa spei esset. Quorum errorem refutat & argumenti series, & Paulus ipse se clarè interpretatur, cum ait: Commendat autem suam caritatem erga nos Deus &c. Præterea si hoc Apostoli dictum intelligendum esset de dilectione nostra, ac si illa fundamentum esset spei, omnium hominum conscientiæ cogerentur contrarium fateri, videlicet quod potius desperationis caussa esset dilectio nostra quàm spei: Cum constat nostram dilectionem perquam exiguam esse & immundam, & quæ contaminatur alijs impuris affectibus. Quid prætereà consolationis haberet hoc argumentum. Nos diligimus Deum, Ergo non frustrabimur spe, Præsertim cum dilectio sit opus legis, quod habet annexam conditionem implicitam, sed impossibilem. Tum enim redditur promissio legalis, vbi legi satisfactum fuerit.

CHRISTVS enim cum adhuc essemus infirmi, suo tempore pro impijs mortuus est.

Ætiologia est ab affectu caritatis Dei. Nam affectus ex actionibus cognoscitur: Christus mortuus est pro infirmis & impijs, vt eos à morte æterna liberaret. Ergo, Maxima est Dei caritas erga nos, qua vnicum suum filium dedit, vt solueret λύτρον pro nobis. Huc illa sententia Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret. Quod autem addit, κατὰ καιρὸν, secundum tempus, seu vt nos vertimus, suo tempore, Significat tempus illud opportunum, quo pater apud se constituerat filium in mundum mittere, vt fieret victima pro mundo. Huc illud ad Galat. 4. Quando venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Pertinet & huc Prophetia Iacob Patriarchæ, & Danielis de tempore aduentus Christi. Porrò quod Apostolus dicit: Cũ adhuc essemus infirmi seu inualidi, destituti omnibus viribus (nam hæc vis est Græcæ vocis ἀσθενῶν) relationem habet duplicis temporis, videlicet ante conuersionem & post conuersionem. Ante conuersionem omnes homines sunt & ἀσθενεῖς & ἀσεβεῖς. ἀσθενεῖς quidem, hoc est, omnibus viribus destituti & minime apti ad intelligenda & capienda quæ Dei sunt. Nam vt alibi dicit Apostolus ψυχικὸς homo non capit ea quæ sunt Spiritus Dei, cuius ratio redditur ad Ephes. 4. vbi tribuit τῷ νῷ, hoc est, principi animæ parti ματαιότητα, vanitatem, τῇ διανοίᾳ, tenebras siue caliginem. Quare necesse est in non renatis ignorantiam rerum diuinarum esse. Deinde tertio loco tribuit cordi, hoc est, voluntati & affectibus πώρωσιν, hoc est, obdurationem, hoc est, summam contumaciam qua aduersus Deum ruunt homines indulgentes suis prauis affectibus. ἀσεβεῖς verò, id est, sine cultu, scilicet Dei. Non enim Deum coluerunt, sed multiplici idolomania se contaminauerunt. Hæc duo epitheta hominibus ante conuersionem tribuit Apostolus, vt inde illustrior appareat caritas Dei erga nos, qui pro talibus filium suum in mortem tradere voluit. DEINDE significat Apostolus, quod in conuersione donentur homines nouis viribus, vt iam conuersi, etsi legi plenam obœdientiam præstare non possint: tamen possint aliqua Deo grata facere. Nam & donantur noua luce, & adiuuantur à Spiritu sancto, vt Deum veris cultibus iam colere incipiant. Sed quomodo hæc simul Deo conueniunt, vt & intime amet homines, & tamen eosdem vt hostes persequatur nondum conuersos? Duo in homine intuetur Deus. VNVM, quod ab ipso est, ALTERVM, quod ab homine & à Diabolo. Amat quidem nos, quia eius sumus creatura ad ipsius imaginem conditi, Persequitur verò vt hostes, idque propter peccatum. Amor ex misericordia est, persecutio ex iusticia. Misericordia vult homines saluare Deus, iusticia vult eosdem punire. At sapientia Dei fecit & misericordiæ & iusticiæ locum. Misericordiæ quidem, dum perditorum hominum miseria afficitur Deus, & ad iuuandum mouetur. Iusticiæ verò dum filium mittit, qui nostra caussa in se recepta satisfacit iusticiæ Dei, vt omnis qui

nis qui credit in hunc filium, non moriatur, sed viuat vita æterna, in alios autem exerceatur iudicium iustum absque misericordia.

Enimuero vix pro iusto quisquam moriatur. Nam pro bono forsitan aliquis mori sustinet.

Amplificat Dei erga nos caritatem duplici collatione. PRIOR est, vix pro iusto quopiam homine quisquam velit mortem subire, At Deus filium suum dedit, qui pro nobis non modo non iustis, sed etiam sceleratissimis moreretur. POSTERIOR, eius caussa, à quo quisquam beneficium acceperit, forsan sustineat mori, At Deus, cum non modo nullis à nobis beneficijs esset affectus, sed etiam nos sibi infensissimos hostes esse nõ ignoraret: tamen filium vnigenitum in mortem pro nobis tradidit. Quare necesse est ardentissimam dilectionem esse, qua nos est prosecutus. Hæc videtur simplicissima huius loci sententia. Nam vt infirmo opponit iustum, ita impio bonum & alijs commodum. Nec mutatio numeri quenquam offendet, quæ est frequentissima apud Hebræos, qui sæpe numerum singularem collectiue accipiunt. Quidam interpretes Bonum & iustum accipiunt in neutro genere, vt pro iusto mori, sit pro re iusta mori, hoc est, cum quis legibus mortem debet, & pro bono, hoc est, pro re bona, vt si quis mortem oppeteret volens pro patria aut liberis, Sed peristasis loci facit, vt priorem interpretationem præferam, quæ & autoritate veterum, Chrysostomi, Athanasij, Ambrosij, Selæ, & aliorum nititur.

Commendat autem suam caritatem erga nos Deus, Quod cum adhuc essemus peccatores, CHRISTVS pro nobis mortuus sit.

Accommodatio est collationis propositæ, cuius hæc vis est, Si quis sustineret mori pro iustis & bonis, certè maximam suam erga ipsos declararet dilectionem, At nunc Christus filius Dei mortuus est pro nobis non iustis, sed iniustis, non bonis, sed malis, Nihil enim commodi aut vtilitatis à nobis expectauit. Ergo necesse est immensam & ineffabilem caritatem Dei fuisse, qua motus, filium suum vnigenitum pro nobis dederit. Hæc Pauli concio de caritate Dei erga nos, diligenter obseruetur. Continet enim & doctrinam vtilissimam, & consolationem vberrimam, & confutationem iusticiariorum validissimam. DOCTRINA est, quod Christi mors impietatis hominum expiandæ gratia sit facta: quodque ea sola salutis meritoria sit. CONSOLATIO hìc proponitur contra iram Dei summa, videlicet quod filius Dei adeo homines dilexerit, vt in se deriuarit iram patris, ne humanum genus conditum ad imaginem Dei, æternum periret. CONFVTATIO est erroris pharisaici omnium temporum, quo putatur quod alijs medijs liberentur homines à peccato & morte, quam sola filij Dei victima.

Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine eius seruabimur per ipsum ab ira.

Illatio à minori ad maius. Confert autem homines eosdem pro duplici eorum statu. Aut enim adhuc peccatores sunt, hoc est, rei æternæ mortis propter peccatum, aut sunt iustificati fide. Iam Deus dilexit nos peccatores. Igitur, Multo magis iustificatos diligit. Si diligit, certè non damnabit. Neque enim damnare potest quos à reatu absoluit. Est enim reatus damnationis caussa. In voce Iræ, est metalepsis. Nam ex ira damnatio intelligitur. Obseruetur igitur hìc rursus beneficium reparationis totum vni CHRISTO asscribendum esse. Nam hic Apostolus disertè iustificationem & glorificationem, quæ est liberatio ab ira & damnatione, adeoque integra salutis possesio vni Christo tribuitur.

Nam si cum inimici essemus, reconciliati fuimus Deo per mortem filij ipsius. Multo igitur magis seruabimur per vitam ipsius.

De mortis Christi efficacia per collationem effectuum dixit: Efficax fuit mors CHRISTI ad abolendum peccatum eorum, qui adhuc erant inimici Dei. Proinde multo magis est efficax ad abolendam iram Dei aduersus eos, qui iam non sunt peccatores amplius, Sed iustificati, hoc est, absoluti à peccato: Nunc autem addit argumentum ab efficacia vitæ Christi, idque per collationem virtutis, mortis & vitæ Christi. Mors caussa est reconciliationis. Vita caussa est salutis seu acceptationis ad vitam æternam. Concludit autem hoc modo à minori ad maius: Mors Christi fuit efficax ad reconciliandos nos Deo. Multo igitur magis vita Christi, hoc est, resurrectio

ſurrectio Chriſti efficax erit ad communicandam reconciliatis vitam æternam, quæ vita æterna reconciliationis & iuſtificationis finis eſt. Obſeruentur ergo diſtincta Mediatoris beneficia, qui vt morte ſua expiat peccatum, & reconciliat nos Deo: ita vita ſua, hoc eſt, reſurrectione iuſtificat, ac in integram ſalutis poſſeſsionem nos introducit. Quid hinc ſequitur? Id quod confirmandum propoſuit Apoſtolus: Videlicet ſpem iuſtificatorum non fore irritam, vt quæ nititur firmiſsimis fundamentis caritate Dei patris, obſignatione Spiritus ſancti, morte & vita filij, Siquidem morte expiatum eſt peccatum, vita autem parta eſt iuſticia & ſalus.

Neque id ſolum, ſed etiam gloriamur in Deo per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Hic QVINTVS iuſtificationis ſeu fidei effectus eſt, gloriari in Deo: quæ gloriatio eſt ſpiritualis quædam παῤῥησία, qua non ſolum gloriamur ſuper ſpe gloriæ Dei, Sed etiam in ipſo fundamento ſpei, hoc eſt, in ipſo Deo, videlicet quod ſit noſter Deus, qui nos tuetur & defendit. Hinc conſolatio petenda eſt in omnibus aduerſis. Si enim Deus pro nobis, quis contra nos? Si Deus iuſtificat, quis eſt qui condemnat. Verum vt abducat Apoſtolus nos à cogitatione ſiue dignitatis ſiue indignitatis noſtræ, cauſſam huius gloriationis non in nobis, ſed extra nos ponit, cum inquit: Per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Per quem nunc reconciliationem aſſecuti ſumus.

Aliquoties dixerat Apoſtolus nos reconciliatos eſſe Deo per Chriſtum, iam ideo idem repetit, vt paret ſibi viam ad declarandam eam iuſtificationis partem, quam in propoſitione attigit, quæ eſt iuſticiæ Chriſti imputatio. Hactenus enim partim in genere de iuſtificatione diſſeruit, partim de prima eius parte, videlicet de expiatione peccati, ſeu abſolutione à peccato, quæ eſt remiſsio peccatorum, partim etiam de acceptatione reconciliatorum ad vitam æternam, idque gratis propter Chriſtum. Verum quia & remiſsio peccatorum, & acceptatio perſonæ nititur Chriſto fundamento & autore, cuius iuſticia credentibus imputatur, vt appareant iuſti coram Deo, iam de ea iuſticia diſputationum aggreditur. Nam cum merito quæri poſſet, quænam ſit illa Dei iuſticia de qua hactenus toties dictum eſt, & cum ea Chriſti propria eſſe definitur, adhuc quæri poſſet, quomodo vnius iuſticia multis ſufficere poſsit & imputari. Eam ergo iuſticiam explicandam nunc aggreditur, & modum imputationis vſque ad capitis huius finem oſtendit, idque pulcerrime per collationem cauſſarum & effectuum. Confert enim inter ſe peccatum & iuſticiam, Chriſtum & Adam, mortem & vitam, legem & gratiam, ex quorum collatione non ſolum modus iuſtificationis noſtri apertè concluditur, Verumetiam alij multi loci, ijque in ſcriptura præcipui offeruntur: quorum noticia admodum vtilis eſt, ad declarationem myſterij ſalutis & reparationis noſtræ apud Deum. Hæc ergo pars inprimis cognoſcenda & obſeruanda eſt: non ſolum quia continet præcipua doctrinæ cœleſtis capita, Verumetiam quia validè refutat Oſiandricum errorem, & aliorum veterum & recentium ſcriptorum, qui à vera noſtræ iuſtificationis materia aberrarunt.

Propterea ſicut per vnum hominem peccatũ in mundum introijt, ac per peccatum mors: Et ſic in omnes homines mors peruaſit, quatenus omnes peccauerunt. Vſque ad legem enim peccatum erat in mundo. At peccatum non imputatur quando non eſt lex. Sed regnauit mors ab Adam vſque ad Moſen, etiam in eos, qui non peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſsionis Adæ, qui eſt typus eius, qui erat futurus.

Quoniam dixit Apoſtolus reconciliationem factam eſſe per Chriſtum, Nunc modum oſtendit, quomodo id fieri potuerit. Videtur enim parum cõuenire, aſſerere vnius Chriſti factum multis imputari poſſe. Hoc autem vt explicet Apoſtolus, collationem facit cauſſarum & effectuum. Confert enim Adam & Chriſtum, & oſtendit quid vterque fecerit. Confert autem eos tum in re ſimili, tum in contraria. Similes enim ſunt in eo, quod vterque quod eſt ſuum, cum ſuis communicat. Rurſus in eo plane diſsimiles ſunt, quod Adam peccatum in ſuos natura deriuat in mortem, Chriſtus vero ſuam iuſticiam cum ſuis per gratiam communicat in vitam. Non eſt ergo mirum vnius Chriſti iuſticiam imputari multis in vitam, cum vnius Adæ lapſus imputatus ſit multis in mortem.

Atque

Atque hæc eſt argumenti præſentis ſumma. Verum vt textum Paulinum plenius intelligamus, PRIMVM collationem ipſam verbis Pauli proponam, & ἀπόδοσιν collationis adiungam integre, quam attigit tantum Apoſtolus. DEINDE verba textus ordine explicabo. Eſt autem hæc collatio: Quemadmodum per vnum (Adamum) peccatum, (hoc eſt reatus) in mundum intrauit, & per peccatum mors (hoc eſt, corruptio & damnatio) & ſic in omnes homines (ab illo vno Adamo per naturalem propagatos generationem) mors peruaſit, etiam in eos qui non peccauerunt ſimili tranſgreſsione cum Adam: Ita per vnum Chriſtum iuſticia in mundum intrauit,& per iuſticiam vita,& ſic in omnes homines (à Chriſto per regenerationis gratiam propagatos) vita peruaſit etiam in eos, qui non fuerunt iuſti ſimili obœdientia cum Chriſto. Hæc integra eſt collatio. Sed Paulus pro apodoſi poſuit hæc verba: Qui eſt typus eius, qui erat futurus, hoc eſt, Chriſti. Typus autem ad propagandi ſimilitudinem, non ad res ipſas propagatas pertinet. In eo enim, vt Ambroſius ait tantum forma Adæ Chriſtus, qui quod vnus peccauit, vnus emendauit. Iam verba textus particulatim excutiamus: Quemadmodum, inquit, per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors. Per vnum hominem intelligit primum hominem, videlicet Adam, qui fuit veluti maſſa, vnde cæteri homines ſunt deſumti. Per hunc, inquit, peccatum intrauit in mundum. Peccatum originis ſentit. Sunt autem duo in peccato originis conſideranda, Reatus ſcilicet & Corruptio: quæ duo, etſi non poſſunt ſeparari, tamen accurate diſtingui debent. Sicut enim Adam, admiſſo peccato, primum reus factus eſt iræ Dei. Deinde, quia reus erat, pœnam peccati, id eſt, corruptionem illam tum animi tum corporis ſubijt. Atque hoc eſt quod Paulus dicit. Et per peccatum mors. Sic quoque in poſteros naturam tranſmiſit tum ream inprimis, tum corruptam. De reatus igitur propagatione proprie agit hoc loco Apoſtolus, cui opponitur imputatio iuſticiæ Chriſti. Nam cum Chriſtus morte ſua reatum eluit, ſimul fideles iuſticia imputata induit. Quod autem ad corruptionem attinet, ea diuerſum habet remedium, nempe ſanctificationem humanæ naturæ in Chriſto, de qua in octauo agitur. Porrò obſeruandum eſt hoc loco, Adam conſiderari dupliciter. PRIMVM ſimpliciter ſine reſpectu ad poſteros: qua ratione nullus eſt reus ipſius delicto. DEINDE relatiuè, quatenus eſt prima radix naturæ humanæ, in quo totum humanum genus quodammodo fuiſſe manifeſtum eſt, atq; hac ratione reatus Adæ cum ſua pœna, quæ eſt corruptio, deriuatus eſt in omnem eius poſteritatem. Quapropter vt leproſi parentes generant leproſos liberos, qui liberi & lepra parentum & propria ſunt contaminati: ita Adam reus & corruptus, generat ream & corruptam poſteritatem. atque id eſt, quod Paulus ait: Sic in omnes homines mors peruaſit, ſcilicet cum reatu. Cauſſam apponit: in quo, ſcilicet Adamo, Omnes peccauerunt, hoc eſt, rei fuerunt imputato poſteritati reatu patris, cum quo coniuncta eſt & pœna, ſcilicet corruptio. Complectitur itaque vtrunque peccatum originis, reatum & corruptionem. Nam vtrunq; propagatur ab Adam in poſteros: Sed alterum cauſſæ, alterum effectus rationem habet.

Vſque enim ad legem peccatum erat in mundo.

Quid hoc ſibi vult? Abſurdum videri poterat homines condemnari, vt reos ante datam legem. Si enim peccatum eſt legis tranſgreſsio, neceſſe eſt legem eſſe ante peccatum. Hanc obiectionem anteuertit Apoſtolus proleψi Rhetorica, & aſſerit peccatum omnino fuiſſe in mundo ante legem, contra eos, qui ab Adamo non voluerunt propagari peccatum: Sed tum demum incœpiſſe, quando lex data, ab hominibus eſt violata. Sed effectus peccati oſtendit, peccatum etiam fuiſſe ante legem datam in monte Synai. Nam fuit alia lex data Adamo in Paradiſo, quam nos omnes in Adamo tranſgreſsi ſumus, ſicuti docet pœna, quæ peccatum eſt conſecuta.

At peccatum non imputatur, quando non eſt lex.

Hæc etiam aduerſariorum obiectio eſt: quæ ex eo prouenit, quod primam legem, quam tranſgreſsi ſumus in Adamo, non attendant. Eſt autem hæc obiectio: Peccatum eſt legis tranſgreſsio, Ergo, Quando lex non eſt, neque peccatum eſſe poteſt. Nam accidens non cadit niſi in ſubiectum. Sed Paulus dat inſtantiam hoc modo: Mors regnauit ab Adam vſque ad Moſen, Ergo, Neceſſe eſt fuiſſe peccatum ante Moſen. Nam mors ſequitur peccatum vt iuſta pœna. Sumitur autem hæc reſponſio à iuſticia iudicis Dei. Deus puniuit peccatum morte ante datam legem. Ergo, Reus fuit homo ante datam legem per Moſen. Cuius ergo legis fuit reus? Primum eiuſdem, quam Adam tranſgreſſus eſt. Deinde legis non

ſcriptæ in libris, ſed inſculptæ in natura, de qua ſupra capite ſecundo.

Etiam in eos qui non peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſsionis Adæ. Hæc verba coniungi debent cum principio huius pericopæ, hoc modo. Propterea ſicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, & per peccatum mors, & ſic in omnes homines mors peruaſit, etiam in eos qui non peccauerunt, iuxta ſimilitudinem tranſgreſsionis Adæ. Hoc eſt, Etſi non omnes peccauerunt guſtu pomi vetiti, ſicut Adam fecit: tamen qui ab eo tanquam à vicioſa radice ſunt propagati, peccatores ſunt & ipſi & damnati. Ex hac deſcriptione Apoſtolica concludamus definitionem peccati originis, hoc modo: Peccatum originis eſt, cum reatus, quo naſcentes rei ſunt ob peccatum Adæ, tum corruptio humanæ naturæ propagata ab Adamo, obnoxia morti & damnationi, niſi fiat remiſsio.

Sed non ſicuti delictum, ita & donum. Hæc propoſitio eſt diſsimilitudinis inter Adamum & Chriſtum. Dixit Chriſti typum fuiſſe Adamum, At ne quis eandem rationem in typo & antitypo ſtatueret, dicit Apoſtolus maximam diſsimilitudinem factorum Adæ & Chriſti eſſe. Ab illo enim delictum, ab hoc donum, hoc eſt, iuſticia quæ nobis imputatur.

Nam ſi vnius delicto multi mortui ſunt, Multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ eſt vnius hominis IESV CHRISTI, in multos abundauit. Ratio & declaratio diſsimilitudinis inter delictum & donū. Si lapſus Adæ ceſsit τοῖς πολλοῖς, id eſt, multis illis, hoc eſt, toti poſteritati Adæ in mortem, Multo magis gratia Dei & donum per gratiam, quæ eſt vnius IESV CHRISTI, cedet multis in vitam. Hæc argumenti propoſitio eſt. Aſſumtio eſt: Sed lapſus Adæ ceſsit toti poſteritati ipſius in mortem. Hinc ſequitur concluſio: Igitur, Multo magis gratia Dei, & donum per gratiam, cedet multis in vitam. Gratiam opponit Apoſtolus iræ Dei vt donum reatui. Eſt enim GRATIA fauor Dei, quo cœleſtis pater nos complectitur in filio. DONVM autem eſt ipſa obœdientia CHRISTI, qua nobis imputata, abſoluimur à reatu. Differunt ergo Gratia & Donum, vt cauſſa & effectus. Gratia enim doni cauſſa eſt. Quidam per gratiam intelligunt remiſsionem peccatorum, & per donum ſanctificationem & nouitatem. Sed horum ſententiam refutat non ſolum ſeries argumenti, verumetiam Apoſtolus ipſe ſatis indicat, quid per donum velit ſignificare. Nam vt paulo antea delictum oppoſuit dono, ita poſtea ait: Qui acceperunt abundantiam gratiæ & doni iuſticiæ. Porrò hæc iuſticia CHRISTI nunc ab Apoſtolo dicitur χάρισμα, nunc δώρημα, nunc δωρεά, quæ tria Latinus interpres vna latina voce reddidit, nempe DONI. Sed diſcrimen hoc eſt: Δωρεά genus eſt ad χάρισμα & δώρημα. Χάρισμα autem dicitur, reſpectu Dei nobis iuſticiam imputans. Δώρημα, reſpectu noſtri, qui ea iuſticia donati ſumus. Proinde χάρισμα ipſius δωρήματος cauſſa eſt, quod δώρημα paulo infra δικαίωμα vocatur, quia donum illud, quod eſt obœdientia Chriſti, nos iuſtos efficit.

Et non ſicut per vnum qui peccauit, donum. Secundæ differentiæ inter delictum & donum propoſitio. Oratio autem hæc deficiens ita completur: Et non ſicut delictum per vnum qui peccauit, ita donum, per vnum qui iuſtus fuit ſe habet. Senſus proinde eſt huius propoſitionis: Non eſt eadem ratio delicti, quod per vnum peccatorem in alios permanauit, & doni quod per vnum iuſtum ad alios peruenit. Hæc differentia ideo obſeruanda eſt, ne quis ex eo, quod dixerat, Adam typum eſſe Chriſti, inferret hanc ſimilitudinem propagationis delicti & doni. Quemadmodum Adam vno peccato originali coniecit mundum in mortem & damnationem: ita Chriſtus ab vno illo peccato Adami, hoc eſt, originali ſua iuſticia homines liberat. Verum huic obiectioni occurrit Paulus, ſtatuens diſcrimen in typo & antitypo. Adam per vnum peccatum damnauit mundum, Sed Chriſtus ex gratia per ſuam iuſticiam à multis delictis mundum liberat, hoc eſt, non ſolum ab originali, verumetiam ab omnibus alijs credentes abſoluit. Obſeruetur igitur contra Monachorum ſomnia hæc inſignis ſententia, quam verba Pauli offerunt. Non quemadmodum vnus Adam peccans vno peccato coniecit mundum in damnationem: ita Chriſtus ab vno tantum peccato liberat, ſed à pluribus.

Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem, At donum ex multis delictis in iustificationem.

Ratio propositionis, continens discrimen inter reatus propagationẽ, & doni. Completur & hæc oratio hoc modo: Nam iudicium quidem ex vno delicto introijt in condemnationem, at donum ex multis delictis, hoc est, post multa delicta venit in iustificationem, quæ est absolutio & liberatio à reatu. Hîc primũ obseruemus iudicium hoc loco significare reatum. Nam ex reatu oritur condemnatio. Præterea quod per donum Apostolus intelligat iusticiam Christi, qua nobis imputata, non amplius rei coram Deo, sed iusti apparemus. Adhæc, quod iustificatio hominis sit imputatio iusticiæ Christi, & absolutio à reatu & damnatione, quæ damnatio ob reatum contingit. Nam Apostolus iustificationem opponit κατακρίματι, hoc est, condemnationi: quæ antithesis satis ostendit, quid Paulus per iustificationem intelligat.

Nam si vnius delicto mors regnauit per vnum, Multo magis ij qui abundantiam gratiæ & doni iusticiæ accipiunt in vita, regnabunt per vnum IESVM CHRISTVM.

Ætiologia est sumta à virtute caussarum efficientium, per collationem minoris & maioris. Si tanta fuit delicti & reatus Adami vis, vt in totam eius posteritatem dimanarit in condemnationem, Multo profecto maior erit vis gratiæ & iusticiæ CHRISTI, vt qui eius reddantur participes per fidem, vitam viuant æternam. Obseruetur hîc Hebraismus, quo abundantia gratiæ ponitur, pro abundante gratia, quæ opponitur iræ Dei: & abundãtia doni iusticiæ pro abundante & donata, hoc est, imputata Christi iusticia. Rursus hîc gratia & donum, vt caussa & effectus se habent, & aperte donum definitur iusticia, quæ donatur ex gratia, hoc est, gratis imputatur.

Itaque quemadmodum per vnius delictum (iudicium venit) in omnes homines in condemnationem, Sic etiam per vnius iustificationem (donum abundauit) in omnes homines in iusticiam vitæ.

Conclusio est dissimilitudinis inter Adamum & Christum, quantum ad effecta contraria attinet. Erasmus in priori membro ex suo: propagatum est malum. in posteriori, propagatum est bonum adiecit, deprauata sententia Apostoli. Nam si admiserimus propagari bonum in iustificationem: sophistæ intrudent nobis suam inhærentem qualitatem, qua homines iustos fieri fingunt. Rectius ergo complebitur sententia, si id quod deest restituimus ex versu, qui paulo ante præcessit: Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem: at donum ex multis in iustificationem. Ex hoc versu subiecta, iudicium & donum sumamus. Deinde verbum quod respondebit priori subiecto, sumatur ex versu, Sicut per vnum hominem peccatum in mundum intrauit, Quod posteriori respondebit, petatur ex illo dicto: Gratia & donum in multos abundauit. Hanc interpretationem facile approbabit is, qui accuratius totam hanc disputationem contemplatur. Vocabulum iustificationis bis positum. vt apud Græcos variat paraschematismo, ita etiam hoc loco variat modo significandi. Nam PRIORI loco iustificatio Græcè δικαίωμα, ipsam iustificationis nostræ materiam declarat, hoc est, iustificationem, qua ipse Christus iustus est sua obœdientia. Opponitur enim delicto Adæ & nostro. POSTERIORI loco, iustificatio Græcè δικαίωσις, significat iustificationem, qua nos à damnatoria legis sententia obsoluimur. Opponitur enim condemnationi communi. Differt ergo iustificatio priori loco posita, à iustificatione quæ posteriori loco ponitur, vt caussa à suo effectu. Hanc interpretationem germanam esse, antithesium collatio facile conuincit. Quod autem addit Apostolus: Vitæ, notat finem iustificationis esse vitam æternam, quam in 8. cap. vocat glorificationem. Hoc etiam ex antithesi finium patet. Nam vt condemnationis finis est mors æterna, ita iustificationis finis est vita æterna. Docet præterea hæc antithesis, quid apud Paulum significet iustificationis vox. Nam cum opponitur condemnationi, quid quæso aliud significare potest, quam absolutionem à reatu, quæ fit cum Christi iusticia nobis imputatur?

Sicut enim per inobœdientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi: Ita obœdientia vnius, iusti constituentur multi.

Comprobatio conclusionis est per collationem caussarum in contrarijs effectibus. Caussæ sunt Adam peccans, & CHRISTVS iustus: Effecta sunt, peccato Adæ multi sunt consti-

constituti peccatores, iusticia Christi multi constituti sunt iusti. Obseruemus hoc loco PRIMVM definitionem vtriusque, hoc est, & delicti Adæ & iusticiæ Christi. Vt enim delictum Adæ definitur inobœdientia esse erga Deum: ita iusticia Christi definitur obœdientia, qua ipse Christus non solum satisfecit legi, verumetiam obœdiens fuit vsque ad mortem crucis. DEINDE quod, quemadmodum vnus Adam suo peccato nos reos fecit: ita vnus Christus sua obœdientia nobis imputata, nos iustos coram Deo constituit. Hinc ergo patet, quod quemadmodum reatus est ordinatio peccati Adæ ad damnationem: ita iustificatio est ordinatio iusticiæ Christi ad acceptationem nostri. Notetur igitur diligenter discrimen inter caussam reatus, & caussam iustificationis. Caussa reatus & in Adam & in nobis est: Sed iustificationis caussa in solo Christo existit, per quem etiam sanctificamur, vt incoetur in nobis noua obœdientia. POSTREMO, obseruemus hîc solidam refutationem erroris Osiandri, qui contendit homines iustificari essentiali Dei iusticia, propterea quod supra Apostolus distinguat inter iusticiam Dei & hominum. Sed Paulus hîc apertissime illam Dei iusticiam definit obœdientiam Christi, qua multi constituentur iusti: quæ Christi obœdientia ideo Dei iusticia dicitur, quia & Deum autorem habet, & summe Deo probatur.

Cæterum lex præterea introijt, vt abundaret delictum.

Quia aduersarij Pauli ex singulis pene verbis eius calumniandi occasionem quærebant, Paulus prudenter anticipat, quæ obijci possunt ab aduersarijs. Disputauit hactenus Apostolus, gratia Dei & obœdientia Christi iustificari homines. Hanc doctrinā expugnare contenderunt aduersarij hoc modo. Si Christi obœdientia ex sola gratia Dei iustificantur homines, profecto frustra per Mosen lex lata est. Quid enim aliud est lex, quàm iusticiæ regula? Paulus respondet, & tribuit legi effectum, opinioni aduersariorum prorsus contrarium. Aduersarij putabant legem esse latam quæ tolleret peccatum, & iustos faceret homines, Sed Paulus contra contendit, legem accessisse ad morbum naturalem, & eum magis auxisse in humana natura, & damnasse. Hîc quæstio oritur difficilis: Cum nullus bonus magistratus fert legem, vt malum in sua repub. augeatur, immo potius vt minuatur & tollatur: Quomodo quæso optimo Deo conueniet, vt ferat legem in hunc finem, vt peccatum abundet magis & augeatur? Ad hanc quæstionem alij aliud respondent. Quidam dictum Pauli ad incrementum noticiæ & peruicaciæ referunt. Ad noticiæ quidem incrementum, quia vox legis ponit homini voluntatem Dei ante oculos, quam qui violat, scit se magis reum esse, quam si nulla extaret lex diuinitus lata, atque ideo supra dictum est: Per legem est agnitio peccati. Ad peruicaciæ verò incrementum, quia ex lege data scit maiestatem diuinam contemni præuaricatione legis, magis apparet delinquentis præuaricatio & contumacia, nam suam voluntatem diuinæ anteponit. Hæc etsi vera sunt: tamen huic loco minime quadrare videntur. Nam gratiam & legem committit Apostolus quantum ad contraria effecta attinet. Vt enim gratia peccatum minuit & tollit: ita lex lata idem auget & abundare facit, vt dicit Apostolus, aperte legē accessisse, vt abundaret delictum. Quid ergo ad obiectionem dicendum est? Si præsentem locum conferamus cum nonnullis dictis, quæ sunt in septimo: nulla amplius relinquetur dubitatio. In septimo enim ita habetur: Cum essemus in carne affectiones peccatorum per legem existentes, vigebant in membris meis ad fructificandum morti. Item: Peccatum occasione sumta genuit in me omnem concupiscentiam. Item: Peccatum occasione sumta seduxit me. Item: Ergo quod bonum est, mihi factum est mors? (id est mortiferum?) Absit, immo peccatum. Ex horum locorum collatione discimus legem per se non augere peccatum in natura, sed per occasionem. Nam peccatum sumta occasione à lege crescit magis magisque, ac veluti exæstuat. Lex bona ab optimo Deo lata est, vt quid iustum & iniustum sit edoceat: atque vt facientes eam, viuant in ea. Quod autem alius iam sit euentus legis, id hominum culpa fit, non vllo legis vitio. At hanc interpretationem non videntur admittere verba Apostoli: Dicit enim diserte: Lex introijt vt abundaret peccatum, hic rem & finem rei coniungit. Respondeo, vsitatā in scripturis phrasin esse qua caussæ agendi propter aliud, effectus tribuitur, qui habet aliam propriam caussam, idque propter euentum. Supra in primo capite dictum est: Deum æternam suam potentiam & diuinitatem patefecisse hominibus, vt sint inexcusabiles, qui sane finis non est proprius patefactionis diuinæ maiestatis, sed accessorius, idque propter euentum. Oseæ. 8. Aurum suum & argentum fecerunt sibi idola, vt interirent. Hic sane euentus non sequitur consilium fabricantium idola, sed aliam caussam, videlicet peccatum Israelis. Sed huius phrasis exempla videbimus plura in 9. cap. Hic ergo finis legis ex euentu eius in hominibus, & non ex natura legis accipiendus est, quemadmodum rursus ostendetur in septimo.

Vbi

Vbi autem abundauit peccatum, superabundauit gratia. Dixit peccatum abundare per legem, iam peccato abundanti opponit victricem gratiam. Nunquam enim ita abundare peccatum poteſt, quin gratia, qua Deus nobis remittit peccatum, & imputat iuſticiam filij, ſit multo abundantior. adeo vt gratia à peccato ſuperari nequeat: ſed ſemper peccatum vincat in ijs, qui confugiunt ad gratiam. Hic locus inſignis eſt, qui vt clypeus tentationi quæ oritur ex cogitatione magnitudinis peccati opponendus eſt. Huiuſmodi tentatio in Cain fuit, cum diceret: Maius eſt peccatum meum quàm propitiatio, & in Iuda, qui peccati mole oppreſſus deſperauit. At Paulus perſecutor Eccleſiæ, ſe cogitatione huius ſuperabundantis gratiæ conſolatus eſt. Sic Dauid, Manaſſes, Magdalena, atque adeo omnes ſancti omnibus ætatibus, ſe cogitatione miſericordiæ Dei erexerunt contra deſperationem. atque hinc eſt quod Dauid dicat, miſericordiam Dei omnia opera Dei ſuperare. Opponamus ergo & nos hoc inſigne dictum cogitationi de ira Dei & magnitudine peccati, & ſciamus, vt Ioannes ait: ad hoc apparuiſſe filium Dei, vt deſtruat opera Diaboli. Hac conſolatione in hora mortis nulla grauior, nulla firmior, nulla denique dulcior eſſe poteſt, Verum caueat vnuſquiſque, ne hoc Paulino dicto abutatur, & diuturna impœnitentia prouocet iram Dei. Hoc enim ideo à Paulo dictum eſt, non vt gratiæ magnitudine ad licentiam peccandi abutamur, ſed vt lapſi non deſpondeamus animum propter peccati magnitudinem, & vt agamus pœnitentiam maturè, gratias agentes Deo, qui tanto fauore nos complectitur in filio, quod velit omnia noſtra peccata ſanguine filij ſui abluere, modo ſeriam egerimus pœnitentiam. Porrò ſciendum eſt, gratiam ſupra peccatum abundare quatuor modis, videlicet, Imputatione, Dignitate, Donatione, & Conſummatione. PRIMVM enim remiſsis peccatis imputatur credentibus iuſticia Chriſti, qua perfectè iuſti in conſpectu Dei & angelorum habentur. DEINDE dignatur Deus credentes filiorum honore & titulo. Dedit enim hunc honorem Deus hominibus, vt filij eius ſint, quotquot credunt in nomen eius. PRÆTEREA, donat Deus credentibus ſuum Spiritum ſanctum, quo aguntur, hoc eſt, qui eos conſolatur, viuificat, ſanctificat, adiuuat, eiſque obſignat promiſſam hæreditatem. POSTREMO, ſua gratia excitabit Deus corpora noſtra, & ea reddet conformia glorioſo corpori filij ipſius Domini noſtri IESV CHRISTI, atque ita in omni æternitate geſtabimus imaginem Dei, & Deus erit omnia in omnibus.

Vt quemadmodum regnauit peccatum in mortem: Sic & gratia regnet per iuſticiam in vitam æternam, per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM. Dulciſsimus finis victricis gratiæ attexitur per collationem regni peccati & regni gratiæ. Regnum peccati cedit in mortem & damnationem, Regnum gratiæ finem habet vitam æternam, idque per victorem mortis Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM. Obſeruandus eſt hic locus inprimis. monſtrat enim diſcrimen inter duo diuerſiſsima regna: quorum vnum eſt peccati, alterum gratiæ. Illud adminiſtratur per inobœdientiam in mortem, hoc per iuſticiam in vitam æternam. Vbicunque autem fides in Mediatorem non eſt, ibi regnat peccatum in mortem. Contra vbi fides eſt, ibi eſt regnum gratiæ in vitam. Credenti enim remiſſa ſunt peccata, & imputata eſt iuſticia CHRISTI: per quem habemus pacem cum Deo. Monemur proinde hic, vt fidem retineamus, vt non ſinamus peccatum in nobis regnare, vt excitemus ſpiritum veræ pœnitentiæ fructibus, inuocatione, lectione & meditatione verbi, patientia & alijs virtutibus, quo tandem ad optatam metam perueniamus, per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

CAPVT VI.

Summa ſexti capitis.

Quemadmodum docet iuſtificatorum munus eſſe, peccato renunciato ſanctitati & nouæ vitæ ſtudere: ita hortatur vt hoc ſuum officium iugo peccati excuſſo gnauiter præſtent.

Ordo & partes capitis ſexti.

Poſtquam Apoſtolus demonſtrauit iuſticiam eſſe ex fide, eamq; iuſticiam non eſſe in nobis

qualitatem vllam, sed obœdientiam Christi credentibus imputatam: vicinam quæstionem de sanctificatione aggreditur, Est enim sanctificatio comes iustificationis. Auspicatur autem hanc partem ab obiectione aduersariorum, qui cum studerent iustificationis doctrinam calumnijs proscindere, ex eo quod dixerat Apostolus: Gratiam superabundare, vbi peccatum abundat, inferebant, licenter peccandum esse. Verum huic obiectioni opponit contrariam sententiam, videlicet, Quod nequaquam sit propterea peccandum. Hac sententia iusta confirmatione munita, ex doctrina exhortationem more Prophetico & Apostolico extruit. Atque ita huius capitis partes sunt duæ, quarum PRIOR *docet,* POSTERIOR *exhortatur.* 10

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVID igitur dicemus? Manebimus in peccato vt gratia abundet?

Hæc aduersariorum obiectio: Si abundante peccato gratia magis abundat (quæ sane gratia res dulcissima & optima est) profecto peccatis indulgendum esse videtur. Sed cum hoc sit extremè absurdum, docere manendum esse in peccatis, quæ Deus & vetat & punit, Sequitur Paulinum paradoxum, esse minime ferendum, quo docetur, superabundare gratiam vbi abundat peccatum. Verum Paulus respondet per instantiam. Opponit enim fortius argumentum sumtum à conditione iustificatorum. Realis autem solutio hæc est. Vbi abundat peccatum, ibi superabundat gratia. Ergo peccandum est, vt gratia magis abundet. Neganda est consequentia. Nam est fallacia secundum non caussam vt caussam. Distinguendum est enim inter caussam rei alicuius & occasionem. Peccatum abundans per se caussa est maioris iræ & damnationis, per occasionem vero superabundantis gratiæ. Manasses cumulans peccata, thesaurisauit sibi iram, donec iusto iudicio Dei sit abductus in captiuitatem, vbi in carcere flectit genua cordis,& precatur veniam. Hic peccatum Manasſis per se fuit caussa iræ, quia Deum grauissime offendit, sed occasio fuit superabundatis gratiæ. Nam illa omnia peccata Manasſis, quæ fassus est excedere numerum arenæ maris, & omnes sanctorum cædes, quibus impleuit Hierusalem, victrix gratia superauit. Hinc ergo patet quanta fuerit malitia aduersariorum Pauli, qui huiusmodi sophistica doctrinam Pauli inuisam reddere Romanis conabantur. 20 30

Absit.

Hæc responsio abominantis est malitiam aduersariorum, & includit contrariam opinioni aduersariorum sententiam, ac si dicat: Nequaquam inde peccandi licentia petenda est, quod abundante peccato superabundet gratia, sed potius cogitanda est bonitas Dei, & meditanda est pia & sancta vita, ne iram Dei aduersum nos prouocantes, gratia rursus excidamus. Ex hoc ergo responso colligenda est hæc propositio: Iustificati fide, nouæ vitæ seu sanctitati studere debent. Obseruemus proinde hoc loco catholicam doctrinam, videlicet, quod iustificationis comes esse debeat sanctificatio, quæ est regenerationis forma, cuius fructus est exterior & interior obœdientia erga Deum. Hoc confirmatur 1. Corinth. 1. Factus est nobis sapientia, iustificatio, sanctificatio, redemtio. 40

Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in eo?

Ratio propositionis à priuatiuè oppositis, quæ non possunt simul eidem subiecto tribui. Qui enim viuit, mortuus non est, & qui mortuus est, nequaquam viuit, Hinc talis conficitur syllogismus. Mortui peccato non viuunt peccato. Iustificati fide sunt mortui peccato. Iustificati fide igitur non viuunt peccato. Minor & conclusio in vnius veluti propositionis formam redactæ, interrogationis schemate ideo efferuntur, vt & væhementior sit oratio, & fortior illatio, vt eius veritati nemo facile se opposuerit. Sed quid est mors peccati, & quid vita peccati? Vt vita peccati in eo consistit, quod homo pecccati concupiscentijs indulgens peccato obtemperat, illiq; imperium committit: ita mors peccati in vera pœnitentia est sita, quæ pœnitentia semper cum iustificatione coniuncta est. Nam in conuersione iustificatur homo vt moriatur peccato, & viuat iusticiæ, atque huius rei caussa Euangelium nos ad pœnitentiam, hoc est, conuersionem inuitat. Obseruetur itaque hic necessaria doctrina, quod vbi viuat fides, ibi necesse sit mori peccatum per veram & salutarem pœnitentiam. 50

An ignoratis, quod quicunque baptisati sumus in CHRISTVM IESVM, in mortẽ ipsius baptisati sumus. Sepulti igitur sumus vna cum ipso per baptisma in mortem, vt quemadmodũ excitatus est CHRISTVS ex mortuis per gloriam patris: ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.

Probatio minoris est, videlicet, quod iustificati fide, sint mortui peccato. Sumitur autem hæc probatio ab analogia seu symbolo baptismi. Quicunque baptisati sumus, in IESVM CHRISTVM sumus baptisati, Ergo quicunque baptisati sumus, in mortem, sepulturam & resurrectionem Christi baptisati sumus. Est autem in Christum baptisari, in eum finem baptisari, vt coalescentes Christo vnum simus cum illo, vim mortis, sepulturæ & resurrectionis ipsius percipientes. quo virtute mortis Christi moriamur peccato, virtute sepulturæ corrumpatur peccatum, & virtute resurrectionis nouam cum Christo incoemus vitam. Porrò hoc loco misere Anabaptistæ abutuntur, ad stabiliendum suum errorem de vsu sacramentorum. Hinc enim probare conantur sacramenta noui testamenti tantum esse symbola quædam vitæ ac morum Christianorum, ac veluti quasdam imagines rerum gerendarum. Verum quam misere fallantur isti, peristasis huius loci satis indicat. Nam hoc omnium PRIMVM certissime nobis constat, quod Paulus hoc loco probare contendat, fideles mortuos esse peccato, & debere nouam vitam viuere, propterea quod sint in CHRISTVM IESVM baptisati. Hoc vt totum & minime dubium sumit. DEINDE, ex hoc toto infert partes totius hoc sensu: In Christum Iesum baptisati sumus. Ergo in Christum mortuum & in eundem sepultum atque excitatum, baptisati sumus. Hic sane quilibet videre potest, quod non solum proponat Apostolus mortis, sepulturæ & resurrectionis Christi qualemcunque imitationem, qua nos in hoc incumbere deberemus, vt quemadmodum Christus pro peccatis nostris mortuus est, & resurrexit propter iustificationem nostri: ita & nos illum studeamus imitari. Verumetiam & id multo magis Apostolus monstrat nobis, proposito symbolo baptismi. vim mortis peccati & vitæ nouæ in virtute mortis & resurrectionis Christi sitam esse. Nisi enim prius in nobis extincta sit peccati ingeniti virtus, & vis noua accesserit, quæ nobis vitam nouam pariat, frustra proponitur imitationis exemplum. Hanc ergo vim conferri nobis per mortem, sepulturam & resurrectionem Christi docet Apostolus, proposito baptismo, qui huius rei efficax symbolum existit. Qui enim fieri potest, vt Deus suis non stet promissis. Promisit autem quod sacramentorum notis figurat. Proinde vis illa efficax, qua in nobis perimitur peccatum, & crucifigitur vetus homo, ad nos emanat ex virtute mortis CHRISTI, qua moriens peccata nostra nobis quoque domuit, peremit, & crucifixit peccatum & veterem hominem, vt in nobis iustificatis modo, pristinas suas vires exercere non possit regnando & damnando vt antea. PRÆTEREA, vt virtute mortis Christi indies magis magisq; contunditur in credentibus corpus peccati, & virtute sepulturæ corrumpitur paulatim & extinguitur, donec totum aboleatur: ita virtute resurrectionis Christi excitatur in credentibus spiritus nouus, & vis suppeditatur noua, qua iusticiæ studere incipimus. Sunt ergo in iustificatis fide, mortis, sepulturæ & resurrectionis Christi effecta, quæ nobis baptismus figurat & consignat. hæc nobis communicantur per eam, quam habemus cum Christo spiritualem communionem, cuius efficax symbolum est sacrum baptisma. Ex his quæ hactenus ex Paulo diximus, non solum confutationem dogmatis Anabaptistici concludimus, verumetiam mortem, sepulturam & resurrectionem Christi esse in nobis & donum & virtutem & exemplum. Donum quidem, quo iustificamur, Virtutem vero, qua mortificatur in nobis vetus homo, & excitatur nouus. Denique exemplum pœnitentiæ, atque adeo totius vitæ, iuxta voluntatem Dei formandæ.

Nam si insititij sumus facti illi per similitudinem mortis eius, certe etiam resurrectionis erimus.

Hoc ad probationem consequentiæ proximi argumenti refero. Dixerat nos mortuos esse peccato per mortem Christi, id est, per virtutem mortis Christi. Ergo etiam oportere nos resurgere cum Christo in nouitatem vitæ. Hoc cõfirmat pulcerrima similitudine. Nos coaluimus cum Christo similitudine mortis, hoc est, virtute mortis Christi in nos manante morimur peccato, vt & ipse mortuus est. Proinde etiam resurrectioni eius inserimur, vt quemadmodum ipse excitatus est ex mortuis, & vitam nouam viuit: ita & nos excitati nouã vitam viuamus. Similitudo ergo hoc loco non significat imitationem, sed conformationẽ, virtute ab ipso Christo in nos deriuata. Hæc similitudo seu cõformatio in ipso baptismo conspicitur, quemadmodum ex superioribus patet. Hoc ergo vult Apostolus:

ſtolus: Nos ſumus ſurculi inſiti corpori Chriſti. Igitur ferre fructũ nos oportet. Sed quomodo fit hæc inſitio? Spiritualiter fit, cum in Chriſtum credimus, quæ inſitio figuratur & obſignatur baptiſmo. Porrò quæ Ambroſius annotauit in hunc locum, pulcre mentem Apoſtoli explicant. Nos, inquit, baptiſati conſepulti ſumus Chriſto, vt de cætero hanc vitam conſequamur, in qua Chriſtus reſurrexit. Baptiſmus itaque reſurrectionis pignus eſt & imago, vt iam in noua illa vita manentes non peccemus. qui enim moritur iam non peccat. Mors enim finis peccati eſt. Nam ideo per aquam celebratur baptiſmus, vt ſicut aqua ſordes corporis abluit: ita & nos per baptiſmum ab omni peccato ſpiritualiter purgatos & innouatos credamus, vt quod incorporale eſt, inuiſibiliter abluatur. Hæc Ambroſius.

10

Hoc ſcientes, quod vetus noſter homo cum eo crucifixus eſt, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius nos ſeruiamus peccato.

Quæ ſit vis mortis Chriſti in iuſtificatis exponit, videlicet quod eius virtute crucifigatur vetus homo in nobis, hoc eſt, vt mortificetur peccatum, & paulatim vicioſitas naturæ corrigatur, vt aboleatur & eneruetur corpus peccati, hoc eſt, caro in qua peccatum ipſum hæret, idque in eum finem, vt non amplius ſeruiamus peccato. In hac pericopa multa ſunt obſeruanda, ac PRIMVM diſcrimen inter veterem & nouum hominem. Sciendum eſt ergo quod vetus & nouus homo metonymia Hebraica dicuntur. Nam ſubſtantia ſeu ſubiecti appellatio pro adiuncto ponitur, & epitheta vetus & nouus, diuerſa ſtudia & affectiones indicant. DEINDE vetus homo & nouus conſiderantur dupliciter. ALIAS enim inter ſe opponuntur in diuerſis ſubiectis, qua ratione vetus homo dicitur, qui eſt expers fidei & nõdum renatus. Contra nouus qui credit & renatus eſt. Vetus quidem, quia detinetur in ſuæ originis vetuſtate, & vicioſitate, referens indolem primi & veteris Adami: Nouus verò qui ſpiritu Chriſti renouatus & regeneratus eſt, referens imaginem ſecundi Adami, hoc eſt, Chriſti. ALIAS, vetus homo & nouus opponuntur in iiſdem ſubiectis. Vt enim primo modo nouus dicitur propter fidem, ita ſecundo modo dicitur nouus, propter nouæ arboris nouos fructus, hoc eſt, propter nouam obœdientiam & vitam, quæ ſequitur fidei iuſtificationem. Contra, quod in iuſtificatis ſpiritui ſe opponit, vetus homo dicitur: quem vt Paulus interdum carnis voce deſignat, ita nouum ſpiritus appellatione notat, idque duplici metonymia. PRIMVM enim ſpiritus & carnis vocabula non pro ſubſtantiis, ſed pro qualitatibus, quæ in ſubſtantiis ſunt, accipiuntur. DEINDE cauſſa pro effectu ponitur. Vt enim caro carnis opera: ita ſpiritus motus à Spiritu ſancto excitatos ſignificat.

20

30

DEINDE & hoc loco obſeruandum eſt, quod vetus noſter homo duplici modo dicatur crucifixus eſſe cum Chriſto. PRIMVS enim modus pertinet ad gratuitam pro peccatis noſtris ſatisfactionem. Chriſtus enim peccata noſtra per crucem expiauit. Huc illud Apoſtoli: Chriſtus mortuus eſt propter peccata noſtra, ſcilicet expianda. Nam ipſius mors peccatorum noſtrorum ſatisfactio eſt, quæ ſatisfactio nobis credentibus imputatur. SECVNDVS modus pertinet ad regenerationem, de qua hoc loco agitur. Virtute enim crucis Chriſti crucifigitur in nobis peccatum: quæ crucifixio intra nos ſentitur in vera pœnitentia. Vocatur autem hæc crucifixio in genere mortificatio, quæ eſt regenerationis ſeu ſanctificationis principium, Sicut viuificatio finis eſt & conſummatio, quæ proficiſcitur, vt ſupra dictum eſt, ex virtute reſurrectionis CHRISTI. PRÆTEREA obſeruandum eſt hic diſcrimen inter veterem hominem & corpus peccati. Vetus homo, vt ſupra dictum eſt, peccatum ipſum notat. Corpus peccati omnes hominis partes ſignificat, in quibus vis peccati ſe exerit. Hoc corpus peccati virtute crucis Chriſti paulatim eneruatur, vt homo renatus non ſeruiat peccato, hoc eſt, non faciat quæ imperat peccatum, ſed eius concupiſcentiis reluctetur ſpiritu. POSTREMO obſeruandum eſt, quid Paulo ſit abolere peccatum, videlicet ita eius impetum cohibere, vt ei non ſeruias, hoc eſt, non facias deſideria eius: quod cum fit, vetus homo cum Chriſto crucifixus eſſe cognoſcitur.

40

50

Qui enim mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato.

Dixit Apoſtolus veterem hominem crucifixum eſſe & mortuũ peccato, ex quo concluſit, non ſeruiendum eſſe peccato. Iam eam conſecutionem confirmat à conditione ſeruorum, qui ſuis dominis obnoxii ſunt, donec viuunt, à quorum tandem poteſtate per mortem liberantur. Argumentatur autem hoc modo. Qui mortuus eſt, iuſtificatus eſt à peccato. Vetus noſter homo mortuus eſt, quia eſt cum Chriſto crucifixus. Igitur, Vetus noſter homo iuſtificatus eſt

tus est à peccato, Proinde, non amplius debet seruire peccato. In verbo iustificandi metalepsis est. Nam hîc iustificari est exemtum esse à iure peccati, vt non amplius peccato sis obnoxius, vt eius imperata facias. Non ergo loquitur hîc Apostolus de expiatione peccati per mortem Christi. Sed de effectu mortis Christi, quæ facit, vt à peccati actionibus abstineamus.

Quod si mortui sumus cum CHRISTO, credimus etiam quod viuemus cum eo.

Duo sunt propositionis probandæ membra, sicuti supra dictum est, VNVM, quod non sit peccandum, ALTERVM, quod sit ambulandum in nouitate vitæ: prius potissimum hactenus probauit, videlicet quod non sit peccandum, Nunc posterius, videlicet, quod oporteat ambulare in nouitate vitæ confirmat. Sumitur autem hoc argumentum, vt superiora, ab efficacia communionis nostræ cum Christo, & ponitur propositio loco totius argumenti. Si mortui sumus cum Christo, viuemus etiam cum eo. Iustificati fide, mortui sumus cum Christo. Igitur etiam viuemus cum eo, cum in hac vita per nouam obœdientiam, tum in æterna vita per resurrectionis gloriam.

Scientes, quod CHRISTVS excitatus ex mortuis, non amplius moritur, mors illi vltra non dominabitur, Quod autem mortuus est, peccato mortuus est semel, Quod autem viuit, Deo viuit. Sic & vos reputate, vosipsos tum mortuos esse peccato, tum vero viuere Deo in CHRISTO IESV Domino nostro.

Hactenus argumentis sumtis à virtute communionis nostri cum Christo, probauit iustificatos mortuos esse peccato, & viuere debere iusticiæ, nunc ab exemplo ratiocinatur. Est autem hic duplex Enthymema, VNVM ab exemplo mortis: Christus semel mortuus est. Ergo nos mortui peccato, non debemus rursus peccato viuere. ALTERVM, ab exemplo resurrectionis. CHRISTVS resurgens perpetuam vitam viuit, Igitur & nos perpetuo nouitati vitæ studebimus. Summa ergo huc redit: Vt exemplo Christi mori debemus peccato, vt ei non obtemperemus: ita eodem exemplo viuere debemus Deo, vt quæ grata sunt illi faciamus. Verum hîc dissimilitudo obseruanda est. CHRISTVS mortuus est corpore naturæ, & mortuus est peccato expiando. Nos autem fide iustificati morimur corpore peccati, & morimur peccato nō expiando, sed destruendo peccata in carne nostra: quod peccatum plene abolere nequit, donec in hoc mortali moramur corpore. Nam nostra sanctificatio à Christi virtute promanans, nunquam hic in nobis perficitur, cum ab ipsa morte pendeat nostræ sanctificationis consummatio.

Ne regnet igitur peccatum in mortali vestro corpore, vt obœdiatis illi in cupiditatibus huius, neque sistite membra vestra arma iniusticiæ peccato.

Hanc exhortationem commode subijcit Apostolus doctrinæ, vt intelligatur quodnam sit iustificatorum officium, qui sunt cum Christo crucifixi & excitati, nimirum vt tyrannidi peccati se opponant, ne imperium habeat in ipsorum corpore. Confert autem hîc peccatum originale violento tyranno, qui sibi imperium vsurpat in hominem, cum homo cupiditatibus corporis indulgens, membra sua sistit veluti in conspectu huius tyranni, vt præsto sint ad accipienda mandata, & perficienda quæ imperantur. Facit autem hîc Apostolus quatuor peccatorum gradus, quibus regnum peccati perficitur. PRIMVS est ipsum peccatum, quod originale vocamus, quod hîc ἡ ἁμαρτία dicitur, articulus enim certum peccati genus ab Apostolo significari indicat. SECVNDVS, est vis malæ concupiscentiæ, quæ est natiuæ corruptionis proximus effectus. TERTIVS, est consensus seu obœdientia, qua voluntas se peccato subijcit. QVARTVS, est membrorum corporis promtitudo, ad satisfaciendum cupiditatibus corporis. Subiectum horum omnium facit Apostolus corpus hoc mortale, quod circumferimus. cui ideo tribuit concupiscentias, quia animus per concupiscentias corpus commouet, ac vicissim corpus animum solicitat. Hinc iam colligamus regnum peccati esse, cum concupiscentiæ corporis imperio peccati obœdiunt, ac membra corporis imperata perficiunt. Vt ergo peccatum regnans dicitur, cuius imperio per concupiscentias corporis ac membrorum interiorum & exteriorum satisfit: ita peccatum non regnans, sed domitum & subiugatum dicitur, & crucifixum, quando renati opponunt se cupiditatibus, & coercent

membra, ne, quæ imperat peccatum, perficiant. Docemur præterea hoc loco, quod renati posſint per gratiam regenerationis ita reluctari peccato, vt in ipſis non regnet. Tametſi enim omni ex parte motus ſuborientes coercere non poſſunt: tamen corpus & eius membra ita in poteſtate habent, vt ea continere poſſint, ne ſint arma peccato ad perpetrandam iniuſticiam, hoc eſt, ad id faciendum, quod non decet.

Sed ſiſtite vos Deo vt ex mortuis viuentes, & membra veſtra arma iuſticiæ Dei.

Exhortationis alterum membrũ. Vt enim prius membrum eſt, ne nos obœdiamus peccato, ad facienda ea quæ ſunt iniuſta: ita poſterius eſt, vt obœdiamus Deo, & ſiſtamus membra noſtra, arma iuſticiæ, vt ea quæ iuſta ſunt, faciamus, idque ideo, quia ex mortuis viui facti ſumus, virtute reſuſcitati Chriſti. Sciant ergo renati ſui muneris eſſe, vt perpetuo ſe ſiſtant in Dei conſpectu, & ſemper præſto ſint, ad facienda quæ imperat. 10

Peccatum enim vobis non dominabitur.

Prolepſis eſt. Nam anteuertit obiectionem illorum, qui conqueri poterant de peccati tyrannide quam ſentiunt in ſe renati, ac promiſsione erigit eos, ne animum in lucta ſpiritus aduerſus carnem deſpondeant. ac ſi dicat: Scio quanta ſit vis peccati, ſed maior eſt vis gratiæ, qua donati ſunt renati. Quare nequaquam futurum eſt, vt eos peccatum rurſus ſuo iugo ſubijciat, modo vt ſtrenui milites iuſticiæ peccato ſe oppoſuerint ſpiritualibus armis, quibus Chriſtianos munitos eſſe oportet. Pertinet itaque hæc promiſsio non ad quoſuis, ſed tantum ad eos, de quibus hic agitur, hoc eſt, ad iuſtificatos fide. Memorabilis itaque doctrina hic obſeruetur de viribus iuſtificatorum, qui ita poſſunt peccato reſiſtere, ne in ijs regnum habeat. Verum interea ſciendum eſt, quod iſtud poſſe non ſit naturæ, ſed gratiæ adiuuantis reformatam voluntatem, & Spiritus Chriſti, quo fideles aguntur. 20

Non enim eſtis ſub lege, ſed ſub gratia.

Ratio promiſsionis à conditione iuſtificatorum. Iuſtificati non ſunt ſub lege damnante. Ergo peccatum non dominabitur iuſtificatis. Eſt enim dominium peccati, quod qui peccatum faciant, ſint ſub legis maledictione, & ira Dei. Verum cum iuſtificati ſint ſub gratia, qua teguntur peccata per vmbraculum Chriſti, & donamur Spiritu ſancto, per quem ſanctificamur, legis damnatoriæ ſententiæ non amplius ſunt ſubiecti. Obſeruetur hic & inſignis doctrina, & vtilis conſolatio. Doctrina quidem, quod qui ſunt ſub gratia, & habent remiſsionem peccatorum, liberi ſint à iure legis, quantum ſanè ad eius damnatoriam ſententiam attinet. Conſolatio vero, quod iuſtificati fide, etſi habent peccatum, quod lege Dei damnatur, hoc tamen illis non imputetur ad damnationem, propter gratiam cuius ſunt participes. 30

Quid igitur? peccabimus quod non ſimus ſub lege, ſed ſub gratia?

Hæc obiectio eſt male torquentium proxime præcedentem ſententiam, & ex ea concludentium abſurditatem, vt doctrinam Pauli cauillationibus hoſtium obijciant. Sic ergo ex verbis Pauli inferunt: Nos non ſumus ſub lege. Ergo liberum eſt peccare. Quia peccatum non amplius eſt peccatum. Nam peccati ratio ex lege pendet. Vbi ergo non eſt lex, ibi neque peccatum, Proinde licebit ex arbitrio quiduis audere. Atque ita aduerſarijs Pauli non eſſe ſub lege ſignificat, homines exemtos eſſe ab omni lege, vt iam amplius nullam legi obœdientiam debeant, quemadmodum hodie Libertini, & olim Carpocratiani impie docuerunt, ſtatuentes libertatem Chriſtianam in licentia quiduis audendi & faciendi eſſe poſitam. 40

Abſit.

50

Hæc reſponſio, μὴ γένοιτο, familiaris Paulo eſt, quoties craſſa & abſurda, perperam vel ab aduerſarijs vel ab infirmis obiecta, confutat, ac ſi dicat, monſtri ſimile eſſe quod obijcitur, vt hoc loco, cum aduerſarius obijcit: Nos non ſumus ſub lege, ſed ſub gratia, Igitur quiduis audere licebit. Paulus reſpondet, Abſit, quaſi diceret, minime ſequi propterea peccandum eſſe, quia ſumus ſub gratia, & non ſub lege. immo contrarium potius inde colligi oportet, hoc modo: Nos ſumus ſub gratia, Ergo non eſt peccandum, Quia gratia & peccatum abolet, & nouam obœdientiam in renatis incoat. Verum ad antecedens ita reſpondendum erit: Iuſtificati non ſunt ſub lege, hoc dictum non eſt intelligendum

dum simpliciter, sed secundum quid, Non enim sunt iustificati sub lege, scilicet accusante & damnante, sed manent sub lege docente, & normam iusticiæ præscribente.

An nescitis, quod cui sistitis vosipsos seruos ad obœdiendum, eius serui estis, cui obœditis, vel peccati ad mortem, vel obœdientiæ ad iusticiam.

Hæc ratio sumitur à iure gentium: Quilibet eius seruus est, cui se sistit ad obœdiendum. Hæc propositio est principium, ex quo has duas hypotheses infert: Ergo qui se sistit peccato ad obœdiendum illi, est seruus peccati, Et qui se sistit Deo ad obœdiendum illi, seruus est eius. Requirebat plena antithesis, vt in secunda hypothesi diceretur: Siue iusticiæ vel Dei in vitam. Verum loco iusticiæ siue Dei ponit obœdientiam, vt quid per iusticiam intelligat, explicet, videlicet obœdientiam erga Deum, quæ iustificationis finis est. Deinde pro eo quod diceret, in vitam, ideo ponit in iusticiam, quia iusticia vitæ, hoc est, viuificationis est comes & monstratrix.

Gratia autem sit Deo, quod fuistis quidem peccati serui, sed ex animo obœdistis formæ doctrinæ, in quam estis traditi, verum liberati à peccato, serui estis iusticiæ.

Hæc subsumtio est, sed ornata amplificatione. Simpliciter dixisset: At vos serui estis iusticiæ siue Dei, Verum quia magnum beneficium est, è seruo peccati seruum Dei fieri, orditur subsumtionem à gratiarum-actione, qua gratias agit Deo, vt monstret autorem tanti beneficij, & excitet iustificatos ad gratitudinem. DEINDE admonet prioris status, in quo fuerunt ante iustificationem adeptam, tum enim fuerunt miserrima peccati mancipia. hoc autem ideo facit, vt magis ad obœdiendum Deo, cuius iam serui facti sunt, excitet. TERTIO, caussam mutati status indicat, cum dicit eos obtemperasse formæ doctrinæ, in quam traditi sunt per prædicationem Euangelij. Hîc PRIMVM ex antithesi obseruetur, quod omnes qui non obœdiunt Euangelio, sint serui peccati in mortem. DEINDE, quod Euangelium sit veluti typus, hoc est, forma qua noui homines finguntur & formantur, vt referant figuram doctrinæ. PRÆTEREA, quod vt verbum, cum quo Spiritus sanctus coniungitur, ab vna parte necessarium est, ita voluntas nostra, qua obœdimus verbo, à parte nostri requiritur, vt iusticiæ seruire possimus. Non ergo conuersi se habent vt saxa, vt inuiti, & quasi violenter trahantur in obsequium iusticiæ.

Humanum dico, propter infirmitatem carnis vestræ.

Antequam infert conclusionem, per prolepsin interponit excusationem, cur videlicet de rebus cœlestibus agens, vtatur ciuili exemplo, ac dicit se id facere propter infirmitatem carnis eorum. Humana enim tanta est infirmitas, vt sine comparatione rerum humanarum, in diuinarum cognitionem peruenire nequeat. Atque hac de caussa Prophetæ, Apostoli, ac præcipuè Dominus ipse toties parabolis è rebus incurrentibus in sensus, vtitur.

Quemadmodũ enim exhibuistis membra vestra serua impuritati & iniquitati ad nequitiam: Sic nunc sistite membra vestra serua iusticiæ ad sanctificationem.

Hæc conclusio argumenti est, similiter collatione amplificata, neq; offendere debet quenquam particula γάρ, enim. Nam & illa interdum illationibus deseruit. Obseruetur hîc antithesis duplex, PRIOR, qua iusticia opponitur cum impuritati tum iniquitati. POSTERIOR, qua sanctificatio seu sanctimonia opponitur iniquitati. Prior docet, quid per iusticiam intelligat Apostolus, nempe mundiciem cordis, quæ fit per fidem (hæc enim mundicies aduersatur impuritati cordis) & obœdientiam erga legem, quæ ἀνομία, hoc est, quicquid legi Dei aduersatur, opponitur. Ergo iusticia incoata in iustificatis, est mundicies cordis per fidem, & obœdientia erga Deum, quanta in hac infirmitate præstari potest. Posterior docet, quid sanctimoniæ vox significet, videlicet studium innocentiæ & obœdientiæ erga Deum (nam aduersatur iniquitatis studio) vt simus sancti. Hinc proinde colligitur, iustificatorum officium esse, perpetuo sanctimoniæ studere, quæ in iusticia sita est, quæ iusticia constat mundicie cordis, & incoata obœdientia erga Deum.

Cum enim serui essetis peccati, liberi eratis iusticiæ.

Conclusioni suo more comprobationem addit Apostolus, idque per locum à contrarijs. Vis autem argumenti hæc est: Quando serui eratis peccati (scilicet ante iustificationem) liberi eratis iusticiæ, hoc est, iusticiæ non stitistis membra vestra ad obœdiendum illi. Nullum enim in vos imperium iusticia habuit. Igitur cum nunc serui estis iusticiæ, liberi estis peccato, scilicet vt non sistatis vos peccato, ad obœdiendum illi. Nam nullum in vos imperium habet peccatum. atq; ita Apostolus per prosopopœiam peccatum & iusticiam duos dominos, penes quos ius imperandi est, facit: quorum illi quidem non iustificati, huic vero iustificati se sistant seruos.

Quem igitur fructum habebatis tunc, ob quæ nunc erubescitis?

Hæc quæstio duo argumenta continet, VNVM à fructu, ALTERVM à turpitudine peccati sumtum. Fructus peccati est pessimus, & peccatum ipsum turpe. Igitur fide iustificati, qui peccato renunciarunt, amplius peccato seruire non debent. Aduerbia tunc & nunc relationem duplicis status notant: PRIORIS quidem, ante iustificationem, POSTERIORIS vero, post acceptam iustificationem. Obserua quod iustificatos pudere oporteat prioris status: in quo turpissimo domino, videlicet peccato, se stiterunt seruos.

Nam finis illorum mors.

Probat fructum peccati pessimũ esse, videlicet mortem, eamque æternam.

Nunc vero liberati à peccato, serui vero facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, finem vero vitam æternam.

Antithesis est eius quod paulo antea dixit: Cum enim serui essetis peccato &c. Hinc huiusmodi argumentum concluditur. Illa seruitus merito est præferenda, cuius fructus est sanctificatio, & finis vita æterna: Seruitutis iusticiæ fructus in hac vita est sanctificatio, & finis vita æterna. Igitur seruitus iusticiæ præferenda est seruituti peccati quæ seruitus peccati in hac vita, fructum habet impuritatem, & finem mortem æternam. Vita æterna dicitur finis seruitutis iusticiæ. non quod iusticia nostra illam mereamur, sed quia est iter intermedium in iustificatis.

Nam stipendia peccati mors: donum autem Dei est vita æterna, per CHRISTVM IESVM Dominum nostrum.

Probat finem seruitutis iusticiæ esse vitam æternam à contrarijs. Finis peccati est mors æterna. Ergo, Finis iusticiæ est vita æterna. Ne autem quis hanc vitam ex merito pendere inferat, anteuertit Apostolus, & eam pronunciat esse donum Dei per IESVM CHRISTVM. Obseruetur metaphora in voce Obsonia. Significat aũt obsonium regium comeatum, & dona quæ ex lege dignitatibus tribuebantur. Cum ergo peccatum sit violentus tyrannus, suis militibus tribuit digna obsonia, mortem, infernum, perpetuum cruciatum.

CAPVT VII.

Summa capitis septimi.

Iustificatos fide ideo non esse sub lege docet, propterea quod & lex ipsis sit mortua, & ipsi legi sint mortui, idque ideo, vt se Christo iungant tanquam nouo marito, cui parere debent. Deinde legis officium esse, ostendere peccatum, indicat. vnde delabitur ad dissidium legis, & corruptæ naturæ in iustificatis, describendum.

Ordo & partes capitis septimi.

Tres partes præcipuæ sunt huius capitis, quarum PRIMA *est de libertate nostri à iure legis, cuius libertatis finis est, vt seruiamus liberatori. Huius partis occasio hæc est. Dixerat in sexto,*

sexto, vt doceret peccatū non dominari iustificatis, iustificatos non esse sub lege. Hic autem sublati dominij caussam reddit: quam & illustrat proposita similitudine à coniugio sumta. SECVNDA *pars huius capitis est quæstio de vsu legis.* TERTIA *pars est descriptio dissidij legis diuinæ & corruptæ naturæ, & certaminis spiritus & carnis in regeneratis. Ante conclusionem huius partis in parenthesi pulcerrimum huius certaminis paradigma proponitur. Paulus enim ex lege diuina maculas suas agnoscens, terretur conspectu peccati: & tamen ex Euangelio concepta fiducia gratias agit Deo. Post parenthesin sequitur conclusio tertiæ partis.*

10

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AN ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quod lex dominetur homini quoad vixerit.

Cōpellatione & apostropha facit Romanos attentos ad ea, quæ dicturus est de liberatione à iure legis. In sexto dixit: Iustificatos fide non esse sub lege. Verum quia hoc dicere multis videbatur absurdum, ideo hoc loco, quod illic breuiter attigit, iusta confirmatione munit. quæstio ergo est, Num iustificati fide sint sub lege nec ne? Ad huius quæstionis negatiuam thesin probandam, hoc principium versatis in lege notissimum: Lex dominatur homini quoad vixerit, assumit. Verum in hoc principio 20 dubium est, quodnam sit subiectum verbi vixerit. Oratio enim ambigua est. Potest enim & lex & homo pro subiecto sumi. Lyranus interpretatur quoad vixerit, scilicet, lex. Chrysostomus, quoad vixerit, scilicet, homo: quem plerique sunt secuti. Comparatio quæ proxime subiungitur, videtur confirmare sententiam Lyrani. Conclusio vero & declaratio quæ eam sequitur, Chrysostomo patrocinatur. Quid ergo dicendum? Contextus & series argumentorū Pauli omnino conuincit, quod Apostoli sententia sit, legem dominari homini quoad alteruter vixerit siue lex siue homo. Nam si lex aliqua abrogatur, non amplius obligat, & si homo moritur, legis imperatis non amplius tenetur. Præterea hic etiam quæri potest, de qua lege hic loquatur Apostolus, Sed hanc quæstionem soluunt sequentia. Nam ex Decalogo adducit testimonium. Verum sciendum est hoc non ad doctrinam legis, sed ad damnatoriam 30 legis sententiam referendam esse. Nam doctrina nunquam moritur, immo in iustificatis est multo efficacior lex, quam in alijs, quantum quidem ad doctrinam attinet, & obœdientiam.

Nam viro subiecta mulier viuenti viro alligata est per legem, quod si mortuus fuerit vir, liberata est à lege viri. Proinde viuente viro adultera vocabitur, si fiat alterius viri, Sin autem mortuus fuerit vir, liberata est à lege illa, vt non sit adultera, si 40 iuncta fuerit alteri viro.

Declarat principium proposita similitudine à coniugio sumta. Similitudinis autem partes sunt duæ, quarum PRIOR hæc est: Eadem est ratio legis ad hominem iustificatum, quæ est mariti mortui ad vxorem. Sed maritus mortuus non dominatur amplius vxori superstiti. Ergo nec lex mortua homini iustificato dominabitur. Minor antithesi amplificata est. Valet autem hæc comparatio. quia eadem est ratio legis & mariti. vterque enim ius seu dominium habet donec viuit. POSTERIOR similitudinis pars, iustificatos debere Christo obœdientiam, concludit. Concluditur autem simplicissime hoc modo: Eadem est ratio iustificati hominis ad Christum, quæ est mulieris ad secundum maritum, priore mortuo. Sed mulier secundo marito subiecta esse debet per obœdientiam, nam illi iam lege coniugali deuincta est. Ergo homo iustificatus fide. vt liber est ab imperio legis damnantis, ita Christo tanquam nouo sponso obœdire debet. HIC ergo locus apertissime confutat eos, qui negant nouam obœdientiam necessariam esse in 50 conuersis. qui enim hoc faciunt, perinde faciunt, ac si quis suaderet ne mulier nupta secundo marito obœdiret. quod sane nihil esset aliud, quàm diuortio operam dare. Obseruetur PRÆTEREA hoc loco, ad quosnam pertineat abrogatio legis, quo ad eius damnatoriam sententiam attinet, nimirum ad iustificatos fide. DEINDE obseruetur, quod Ecclesia sit Christi sponsa, cui per spiritum parere debet proles, hoc est, omnis generis virtutes, quales recensentur ad Galat. 5. & alibi. Et dicuntur fructus spiritus, quia spiritu Christi acti homines fructificant bona opera. Vt ergo hæc similitudo amorem Christi sponsi erga nos testatur: ita nos vicissim admonebit cum caritatis erga ipsum, tum officij erga nos mutui. PORRO quod quidam ex hoc Pauli loco catholicam doctrinam de coniugij vinculo sumendam putant, ineptius est, quàm vt refutatione indigeat. Nam Apostolus hoc loco non instituit disputationem

sputationem de matrimonio, aut de diuortij caussis: sed tantum è re coniugali similitudinem suo proposito accommodam petit, ac loquitur solummodo de ordinaria via in bene constituto matrimonio, iuxta quam non fit coniugum à se inuicem separatio. Non autem loquitur de vicijs propter quæ diuortia fieri possunt legibus diuinis & humanis. Nam hoc ad propositum non fecisset quicquam. Non enim liberamur à lege per diuortium, sed per mortem.

Itaque fratres mei & vos mortificati estis lege per corpus CHRISTI, vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, vt fructificemus Deo.

Res hîc exprimitur, cui explanandæ ac probandæ seruit similitudo adducta de muliere, in qua re tria sunt, Homo, Peccatum, Lex. sicuti tria sunt in proposita similitudine, Mulier, Maritus, Lex. Vt ergo mulier, viuente marito, sub lege mariti est, & mortuo marito libera est à lege mariti: ita homo viuente in se peccato est sub lege, quæ virtus peccati est, sed mortuo peccato, sub lege damnante non amplius est homo. Præterea vt mulier libera à lege prioris mariti, & nupta alteri posteriori obœdire debet: ita homo iustificatus fide liber à lege accusante & damnante, debet obœdire Christo, vt nouo marito, eique liberos parere, scilicet fructus spiritus. Hactenus sententiam Apostoli explicauimus, iam verba altius expendamus. PRIMVM ergo dicit: Et vos mortificati estis legi. Hîc consequens ponitur pro antecedente, quod est: Et vos mortui estis peccato, hoc est, & vobis peccatum mortuum est, Est enim hypallage. Hinc sequitur, vos non estis sub lege, quatenus lex virtus est peccati & damnat. Deinde caussa redditur mortui peccati siue legis, quatenus est virtus peccati. Per corpus Christi, hoc est, per victimam Christi, & per communionem, quam iustificati habent cum corpore Christi. Nam vt supra dictum est. Vetus noster homo cum Christo crucifixus est. PRÆTEREA additur finis mortui peccati: Vt sitis alterius qui ex mortuis exuscitatus est, hoc est, Christi noui sponsi, videlicet, vt fructificemus Deo. Quod autem transit Apostolus à secunda persona ad primam, idiotismus Hebraicus est. SVMMA ergo collationis huc redit: Quod peccato in nobis mortuo non simus sub lege damnante, sed sub gratia Christi noui sponsi, cui liberos parere debemus, fructus spiritus, vt dictum est.

Quando enim eramus in carne, affectiones peccatorum per legem existentes, operabantur in membris ad fructificandum morti.

Dixit finem liberationis à lege esse, vt adhæreamus Christo ad fructum ferendum Deo. Verum quia aduersarij poterant obijcere, homines sub lege constitutos, posse Deo fructificare viuendo iuxta legis præscriptum, occurrit Apostolus isti obiectioni, ac tribuit legi contrarium effectum. Lex, inquit, facit, vt mali affectus incendantur & inflammentur magis in nobis. Igitur, per legem nemo potest fructificare Deo. At ne quis hanc sterilitatem legi asscriberet, Apostolus caussam huius rei à conditione status hominis petit. Quando enim eramus in carne, hoc est, quando soli naturæ corruptæ relicti destituebamur singulari spiritus gratia, tum affectiones peccatorum per legem irritatæ vigebant magis magisque in membris nostris, idq; non vicio legis, sed corruptæ naturæ, qua nitimur in vetitum semper, cupimusque negata. Hinc Augustinus: Vbi non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum. Porrò παθήματα peccatorum vocat Apostolus ὁρμὰς seu motus ad peccandum solicitantes, qui sunt tanquam aculeus peccati, per quem peccatum gignit in nobis carnis opera veluti partus, quorum catalogus Galat. 5. recitatur. Iam reliquum est, vt hypotheses nonnullas ex Pauli verbis concludamus. PRIMA, Nemo naturæ viribus legi Dei plenam obœdientiam potest præstare. SECVNDA, Lex in non renatis excitat & irritat malos affectus, idque vicio carnis. TERTIA, Liberum arbitrium eneruatum est ita, vt nemo Deo debitam obœdientiã præstare possit sibi relictus. QVARTA, Opera hominis non iustificati, omnia sunt peccata, vt quæ morti fructificant. QVINTA, Membra hominis non regenerati, atq; adeo omnes vires, obsequium malis affectibus præstant. Porrò confutationem Manichæorũ, qui his Pauli verbis abusi, dixerunt legem à Deo datam non esse, vide in Augustino sermone 4. de verbis Apostoli.

Nunc autem liberi sumus à lege, mortui ei sub qua detinebamur, vt seruiamus in nouitate spiritus, ac non in vetustate literæ.

Hæc antithesis quatuor habet. PRIMVM, manumisionem à lege, quæ opponitur seruituti legis. DEINDE caussam manumisionis, mortem

tem peccati, quod crucifixum est cùm Christo, ex quo fit vt non amplius detineamur sub imperio legis damnantis. Nam per mortem peccati vinculum legis ruptum est. Hæc mors opponitur vitæ peccati, qua ipsum viget in membris nostris. PRÆTEREA, finem manumissionis à lege, videlicet, vt seruiamus Deo. Hæc seruitus opponitur seruituti mortis, qua illi fructificamus. POSTREMO, modum seruitutis, quem per collationem amplificat, dicens: Non in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus. Hic vetustati nouitas, & literæ spiritus opponitur. Vt vetustas significat priorem conditionem sub primo marito, nempe peccato: ita nouitas significat posteriorem conditionem sub secundo marito, nempe Christo. Illa vetustatis nomine significatur, cum quia prior est, tum quia abolebitur. Hæc nouitatis voce in-
10 dicatur, quia noui hominis est, & perpetuis incrementis augebitur, & nunquam abolebitur. Deinde vt literæ appellatione legem respectu veteris conditionis vocat, quia scilicet apud homines non renatos est veluti muta ac litera mortua, quod ad eius obseruationem attinet. hæc, quod ab ea peccatum arripiat occasionem nos interimendi, dicitur occidere. Huc illud Augustini: Doctrina illa, qua mandatum accepimus, continenter recteq; viuendi, litera est occidens, nisi assit viuificans spiritus: Ita spiritus vocabulo significatur gratia spiritus Christi, qua & nostra voluntas per Spiritum sanctum reformatur, & motus noui excitantur, ac vires nouæ suppeditantur, quibus incoamus Deo seruire, & parere Christo nouo sponso liberos, qui sunt fructus spiritus. Hic ideo dicitur viuificare, quia eo excitamur ad viuendam nouam vitam. Hanc esse genuinam interpretationem literæ & spiritus, ipse
20 contextus & argumenti series euincit. Quare qui per literam sensum literalem aut ceremonias, & per spiritum sensum allegoricum intelligunt, nec cœlum nec terram attingunt, immo sacrum Dei verbum calumnijs hostium exponunt. Iam quæ sint obseruandæ doctrinæ videamus. PRIMA, quod vt nihil boni poterimus agere, priusquam Christo coniungamur spiritu, per fidem manumissi à maledictione legis: ita soluti à vinculo legis, donamur Spiritu sancto, qui reformat mentes & voluntates nostras, vt & intelligamus quid fieri oporteat, & velimus præstare quod intelligimus. SECVNDA, Quod finis iustificationis & manumissionis à lege, sit Deo obœdire per nouam obœdientiam. TERTIA, Quod confutentur hac Pauli assertione qui mentiuntur per prædicationem Euangelij laxari frena cupiditatibus, vt iam quod libet liceat, quasi libertas Christiana esset, omnem erga Deum obœdi-
30 entiam abijcere, & licentia quiduis audendi, sicuti olim per Carpocratianos, & hodie per Libertinos Diabolus suum virus euomit in contumeliam Euangelij Christi, & in certam multorum perniciem.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Quid igitur dicemus? Lex peccatum est? Absit.

Quia dixerat Apostolus affectus peccatorum per legem existere, & animaduertit aduersarios hoc detorsuros in malam consequentiam, occupatione quadam eos anteuertit. Poterant enim ex di-
40 ctis Apostoli ita obijcere. Quicquid operatur malum & morti fructificat, id quoq; malum & peccatum esse necesse est. Sed lex operatur malum, vt quæ gignit & fouet in nobis peccatum. Nam vt tu Paule dicis: Affectiones peccatorum sunt per legem ad fructificandum morti: Igitur lex est malum, siue peccatum. Hoc cum maxime sit absurdum de lege Dei dicere, male affirmas affectus peccatorum existere per legem. Hæc aduersariorum obiectio est, sed maior est distinguenda, quæ quidem vera est intellecta de eo quod per occasionem operatur malum. Non enim omnis occasio mali est mala. Neq; sequitur qualitas rei qualitatem occasionis. Hæc summa est responsionis Pauli. Sed primum opponit contrariam sententiam per abominationis notam, μὴ γένοιτο, hoc est, ne fiat, siue absit, quasi diceret, nequaquam sequitur propterea legem esse peccatum aut rem malam. atq; hac occasione Apo-
50 stolus ingreditur fusiorem de lege disputationem.

Immo peccatum non cognoui nisi per legem.

Refellit aduersariorum obiectionẽ argumento à contrarijs opposito, quasi diceret, Immo tantum abest vt lex sit peccatum, hoc est, vt peccatum gignat ac foueat, vt contra nihil æque aduersetur peccato. ea enim vna est, quæ illud alioqui latens prodit ac detegit. Quod si inde peccatũ irritetur, ac in rabiem feratur, multoq; magis sæuiat quam antea, quorsum hoc legi imputetur, quæ hostis insidias detegit? Non ergo peccatum est lex, sed index peccati, vt ait Ambrosius. Atq; ideo Paulus non dicit: Peccatum non erat nisi per legem. Sed peccatum non

noui nisi per legem: Significans legem indicatricem esse peccati. Transfert autem Apostolus orationem in se, vt in paradigmate res ostendi clarius, & veluti pingi videatur. Si quæritur, quomodo noscamus peccatum per legem? sciendum est, id fieri hoc modo, dum homo sua facta legi, vt normæ vitæ accommodat, videt vbi legem transgressus est, & vbi non. Vbi enim vita cum regula non congruit, peccatum commissum est. Contra, vbi vita cum regula concordat, nulla culpa deprehenditur. Hinc legis huiusmodi definitio colligi potest: Lex est regula faciendorum & vitandorum: quorum illa dum fiunt probat, hæc dum committuntur, accusat & damnat. Obseruetur præterea hic vsus legis vnus, qui est ostendere peccatum, de quo etiam supra attigit, vbi ait: Per legem est agnitio peccati.

Concupiscentiam non nossem, nisi lex dixisset: Non concupisces.

Dixit se non nouisse peccatum, nisi per legem. id iam proposito omnis peccati fonte probat. Concupiscentia proditur per legem, vt vetita & damnata à Deo. Igitur peccatum innotescit per legem. Hîc nudam concupiscentiam, in qua natiua illa labes veluti sedem posuit, intelligere oportet. Nam prauæ cupiditates, quæ ab isto impuro fonte oriuntur, à lege naturæ acriter damnantur. Vnde Plato ἐπιθυμίαν πολυκέφαλον vocat, vt quæ plurimorum malorum caussa existit, quam coercendam esse monet φόβῳ καὶ νόμῳ καὶ ἀληθεῖ λόγῳ, hoc est, metu, lege, & vera ratione. Porrò hic locus obseruetur diligenter, quo refutantur qui Paulum putant tantum de operibus ceremonialibus disputare in hac Epistola, & non de lege morali. Nam hic Apostolus adducit testimonium de vetita concupiscentia, quæ lege morali prohibetur, quare manifeste & fallunt & falluntur Sophistæ.

Sed peccatum occasione sumta, operatum est per mandatum in me omnem concupiscentiam.

Translatio est culpæ à lege in peccatum originale. Nam ex eo quod dixerat Apostolus: Affectiones peccatorum existere per legem, inferebant aduersarij legem esse peccatū, hoc est, peccatum gignere & fouere. id iam Apostolus diluit & affirmat id fieri non natura legis, sed vitio carnis & peccati in carne habitantis: quod peccatum occasione sumta magis irritatur per mandatum legis, & inflammatur concupiscentia. Signum, Omnis, non hîc notat distributionem eius, cui additur, sed vim potius & vehementiam, ac si dicat: Concupiscentia ipsa magis vim suam declarauit, & importunius me inuasit per mandatum. Etsi autem eadem concupiscentia est in homine ante legis noticiam, quæ post legem est, tamen modo quodam differt hæc ab illa.

Sine enim lege peccatum mortuum est.

Ratio à contrarijs. Sine lege, id est, cum ignoratur Dei voluntas ex lege. Peccatum mortuum est, hoc est, ignoratur, non apparet, non ita vim suam per concupiscentiam explicat. Hoc significari per mortem peccati manifestum est ex antithesi. Nam vt peccatum per legem cognoscitur, operatur & apparet magis: ita sine lege non cognoscitur, non operatur, hoc est, non exerit vim suam, & non apparet. Atq; hoc est quod dicit Apostolus: Peccatum mortuum esse. Deinde & hoc obseruetur, quod hoc Pauli dictum non simpliciter, sed comparatè sit intelligendum.

Ego aliquando viuebam sine lege, Sed veniente mandato peccatum reuixit, & ego mortuus sum. Et inuentum est mihi mandatum, quod erat ad vitam, ad mortem facere. Nam peccatum occasione sumta per mandatum, decepit me, & per ipsum occidit.

Thesin proximam ad hypothesin accommodat. Quod enim generatim dixit Apostolus, id nunc suo probat exemplo. Nam tum demum doctrina generalis perfectius cognoscitur, cum exemplis illustribus declaratur. Sensus verborum Pauli non melius percipietur, quàm ex contrariorum collatione. Quare hanc pericopam in quinq; membra retextam proponam, ex antithesiū comparatione declarabo, & ex singulis membris vniuersales doctrinas extruā. PRIMVM membrum continetur his verbis: Ego autem viuebam aliquando sine lege. hoc est, Ego viuebam aliquando sine peccati sensu securus omnino, non vim peccati per legem intellexi, nec mea conscientia peccati stimulis est exagitata. Hinc sumatur hæc generalis doctrina traducta ab hypothesi ad thesin:

thesin: Quamdiu homo legem Dei non attendit, nec eam accommodat tanquam regulam iusti & iniusti, æqui & iniqui ad sua facta, non sentit peccati vim ad mortem inferendam, sed viuit secure sine morsu conscientiæ ac hypocritam agit. Est enim hæc thesis intelligenda de ijs, qui quantum ad externam conuersationem attinet, inculpatè viuunt, vt Paulus fecit cum viueret sine lege, quemadmodum ipse de se testatur ad Philip. 3. Sequitur SECVNDVM membrum: Sed veniente mandato, peccatum reuixit, hoc est, postquam vim legis sensi, factis meis ad normam legis examinatis, me transgressorem legis deprehendi, ac reum coram tribunali Dei. Nam peccatum quod antea latebat vt mortuum, iam per legem agnitum in conscientia mea reuixit, & affectiones peccatorum magis vigebant in membris meis. Hinc generalis doctrina concluditur, videlicet, quod lex, vbi homo cœperit suam vitam ad eius normam exigere, peccatum, antea veluti mortuum delitescens, excitet & prodat in conscientia hominis affectus peccatorum, qui antea minus apparebant. TERTIVM membrum est hoc: Ego autem mortuus sum, hoc est, me mortuum esse cognoui, & me dignum morte & damnatione intellexi. Nam mortem & damnationem comminatur lex omnibus, qui perpetuam obœdientiam puram & perfectam, iuxta legis præscriptum, Deo non præstant. Generalis doctrina, quæ hinc concluditur, hæc est: Ex agnitione peccati per legem homines in agnitionem iræ Dei & commeritæ damnationis veniunt, cuius finis est, vt peccatores Christum propitiatorem quærant. Sequitur QVARTVM membrum: Et repertum est mihi mandatũ, quod erat ad vitam, ad mortem facere: hoc est, deprehendi quod mandatum quod institutum erat ad vitam consequendam, si quis ei obœdiret, cedere mihi in mortem, propter eius transgressionem. Vt enim obœdientibus vita promittitur, ita præuaricantibus mors peccati stipendium est proposita. Hinc ergo generalis admonitio extruitur de promissionibus & comminationibus legalibus, videlicet, vitæ & mortis, iuxta sententiam legis. POSTREMVM membrum restat: Nam peccatum occasione sumta decepit me per mandatum, ac ipsum occidit me. Hic transfertur culpa à lege in peccatum vt supra, ac si dicat Apostolus. Quod mortuus sim legis ministerio, nequaquam vicium & culpa legis est, sed peccati potius, hoc est, innatæ corruptionis. Hoc, inquit, peccatum, per mandatum decepit me, hoc est, vt latro quispiam me à via abduxit peccatum, quando magis irritabatur per legem. Nam ἐξαπατᾶν proprie est à via recta aliquem fraudulenter abducere, vt in eum securius grassari possit, donec ipsum occiderit & spoliauerit, ideo sequitur: Et per illud, scilicet, mandatũ. Occidit me, scilicet peccatum. Nam peccati merces est mors. Doctrina generalis hinc petitur, non esse culpam legis reuelantis malum, quod ex agnitione peccati per legẽ reddamur deteriores, sed esse vitium peccati inhabitantis in carne nostra, quod magis æstuat & inflammatur, quando accedit vox legis prohibentis & damnantis peccatum. Habemus ergo pulcerrime in hoc paradigmate depictum, quis sit vsus legis in nondum renatis, qualis Paulus fuit aliquando. indicat lex viam vitæ & mortis, cum cõditione obœdientiæ & præuaricationis: ostendit & reuelat peccatum: mortis sententiam pronunciat in legis transgressores: affectus præterea peccatorum irritat, sed vitio carnis. Si quis horum effectuum legis μετάνοια & salutaris conuersio dici poterit, recte faciunt illi, qui prædicationem pœnitentiæ, hoc est, μετανοίας subijciunt legi. Sed cum prædicatio pœnitentiæ salutaris pugnet ex diametro cum istis legis diuinæ proprietatibus, Sequitur eam ad legem minime referendam esse.

Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum, & iustum & bonum.

Conclusio est confutatæ obiectionis aduersariorum à vero vsu legis, qui bonus est. Aduersarij quidem obiecerunt, Igitur lex peccatum est. Sed Paulus concludit: Igitur lex sancta est. Sanctum enim opponit peccato. Deinde mandatum concludit esse sanctum, iustum & bonum. Sanctum quidem, quia omni vitio caret. Iustum, quia quæ iusta sunt requirit. Bonum vero, quia promittit vitam obtemperantibus.

Quod igitur bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed peccatum.

Etsi planissime respondit Apostolus ad proximam obiectionem, qua lex Dei vt mali caussa accusata est, & culpam à lege in vitium carnis transtulit: tamen ex refutationis conclusione & effectu legis accidentario, videlicet quod viuente lege dixerit Apostolus peccatum reuixisse in se atq; adeo se mortuum esse, formant aduersarij, hanc obiectionem, in qua absurda connectunt hoc modo: Tu Paule concludis legem bonam esse, & tamen eius aduentu dicis te mortuum esse factum. Ergo lex bona, homini mortifera est, atq; adeo mortis culpam sustinet. Hæc obiectio videtur niti hoc immoto principio. Quod bonum est, nemini mortiferum esse

 potest.

poteſt. Sunt enim hæc repugnantia, Bonum eſſe, & mortiferum eſſe. Si ergo lex bona eſt, non eſt mortifera, Si mortifera, non eſt bona. Sed Paulus conſecutionem negat, & vtitur cum inficiatione tranſlatione. Culpam enim à lege in peccatum transfert, pronuncians non legem quæ bona, ſed peccatum quod malum eſt, in mortem ſibi ceſsiſſe. Eſt ergo in obiectione aduerſariorum fallacia non cauſſæ vt cauſſæ. Lex enim cauſſa mortis eſt per accidens, ſeu per occaſionem, vt loquitur Apoſtolus, peccatum vero per ſe.

Vt appareat peccatum per bonum, operatur mihi mortem, quo fiat excellenter peccans peccatum per mandatum.

Senſus eſt. Lex facit vt appareat peccatum, quod antea veluti mortuum delituit. Hoc peccatum iam per legem detectum operatur mihi mortem, dum me mortis reum oſtendit, idq; in eum finem, vt peccatum fiat excellenter peccans per mandatum, hoc eſt, vt appareat clariſsime & certiſsime, conſtetque quantus ſit peccati reatus, & quam criminoſum ſit ipſum peccatum, quod lex ipſa ſtatuit ob oculos. Obſeruetur proinde hic vſus legis, quæ ideo reuelat peccatum, vt eius turpitudo, magnitudo & reatus appareat, quo peccati grauitate territi, & fulmine legis proſtrati, quæramus propitiatorem, ne ira Dei & damnatione æterna obruamur.

TERTIA PARS.

Scimus enim quod lex ſpiritualis eſt, at ego carnalis ſum.

Quæ ſit vis legis in hominibus nō regeneratis, hactenus in illuſtri exemplo oſtendit, nunc repugnantiam legis & peccati inhabitantis oſtenſurus in regeneratis, collationem proponit legis & hominis: quarum conditio cum ſit diuerſiſsima, fieri non poteſt, vt conſentiant. Nam quorum naturæ ſunt contrariæ, eorum effecta repugnare ſibi inuicem neceſſe eſt. Lex proinde cum ſit ſpiritualis, & homo carnalis, fieri non poteſt vt eadem velint, & in eadem ferantur. ſed vt illa ſpiritualia ſuadet, cœleſtia & integra requirit, ita hic in carnalia, terrena & corrupta toto fertur impetu. Cum ergo iam homo donatur ſpiritu Dei, neceſſe eſt magnam luctam oriri. Nam cum ſpiritus ſpirituali lege delectatur, & caro originis corruptionem ſapit, quid aliud expectandum eſt, quam vt caro & ſpiritus acerrime inter ſe in regeneratis dimicent? Spiritus enim homini ſuadet, vt ſibi obtemperet, & Deo ſua membra ſiſtat ad obœdiendum: caro contra ſuadet, vt ſpiritus imperium homo excutiat, & ſiſtat ſua membra iniuſticiæ. Spiritus vult vt homo ſe Deo ſubijciat in vera ſanctitate, caro ſuadet vt ſerpēti & carnali voluptati auſcultet. Si itaq; illi obtemperat homo, teſtimoniū habet ſpiritus Dei. ſi autem huic ſciens & volens auſcultat, adhuc totus carnalis eſt, & extra Chriſti regnum. Sed ſemper excipiendi ſunt ignorantiæ & infirmitatis lapſus, quibus ſancti obnoxij ſunt, donec hoc mortale corpus circumferunt. Ea enim eſt carnis noſtræ ad malum procliuitas, vt niſi freno ſpiritus perpetuo coerceatur, ex vno in aliud malum præceps feratur. quantumuis enim magna adhibetur diligentia: tamen ea eſt peccati inhabitantis vis, vt nemo ſine peccatis infirmitatis, ignorantiæ & ſuborientium concupiſcentiarum viuere poſsit, quæ omnia repugnantibus ſpiritu, condonantur.

Venditus ſub peccatum.

Hæc ratio eſt cur ſe carnalem vocat Apoſtolus ſumta à cauſſa. Venditus ſum, inquit, ſub peccatum, hoc eſt, ſub imperio peccati captiuus teneor. Sumta eſt autem hæc metaphora à captiuis, qui vendebantur à victoribus, vt eſſent perpetui ſerui, niſi forte veniret quiſpiam potentior & fortior, qui eos à ſeruitute eriperet. Significat autem hic venditum eſſe ſub peccato, eſſe ita peccato obnoxium, vt aliud fieri non poſsit quin ſæpiſsime eius tyrannide prematur. Hinc proinde locus ponit nobis ob oculos vim peccati originis, quod etiam renatis faceſsit negocium. Vnde ſatis apparet, quod non ſit tantum alieni delicti imputatio, verumetiam horrenda quædam deprauatio in natura humana, vnde in mente dubitatio de Deo de promiſsionibus & cōminationibus: in voluntate diffidentia: in corde inordinati affectus etiam in ſanctis ſuboriuntur, contra quæ mala pij perpetuam ſuſtinent luctam. Nam ſi Paulus, qui non tantum primitias ſpiritus, ſed etiam decimas acceperat, hanc experitur pugnam, Quid ſentiendum eſt de alijs? Monebimur proinde hoc loco, vt cautè ambulemus coram Deo noſtro, & exuſcitemus ſpiritum aduerſus carnem perpetuis fidei & inuocationis exercitijs, ne ſpiritus ipſe extinguatur, ac ita naufragio circa fidem facto, ſalute excidamus. Huc pertinent exhortationes Apoſtolicæ & Propheticæ, quibus ad ſtudium

studium sanctitatis excitamur. Quare diligenter cogitemus caussas lapsuum in sanctis, quæ sunt præcipuè peccatum inhabitans, insidiæ Sathanæ, mala mundi consuetudo, (quæ nequitiæ (vt quidam ait) pabulum est) & indulgentia eorum, qui legibus & disciplina mores hominum coercere & gubernare deberent. His caussis opponamus spiritum Dei, crucem Christi, dignitatem filiorum Dei, exempla sanctorum, peccati & periculi magnitudinem, & victoriæ coronam. Sæpe enim multi, dum contra conscientiam peccant, eò impelluntur à Sathana, iusto Dei iudicio, vt nunquam resipiscant, sed ruant in æternam mortẽ.

Quod enim operor non noui.

Se venditum esse sub peccatum, probat ab effectu peccati, & ponitur minor loco totius argumenti, quod hoc pacto complebitur. Quicunq; operatur quod improbat, alieno impellitur imperio. Ego Paulus operor, quod non noui, hoc est, quod improbo. Igitur, Ego Paulus alieno imperio, nempe peccati, impellor. Proinde captiuus peccati sum, ita vt non possim penitus à cupiditatibus liberari. PRIMVM hoc loco discernendum est inter spiritus impulsum & carnis ferociam. Hæc facit vt Paulus quod malum est operetur, ille autem improbat carnis opera. Huiusmodi pugna non est nisi in renatis. Nam illi soli spiritum habent qui aduersatur carni. Quod autem de Medea dicitur: Video meliora proboq;, deteriora sequor: totum carnis est, hoc est, animalis hominis non spiritus. Ratio enim prauos affectus, præsertim cum in actus erumpant, improbat. Sciendum est ergo quod Paulus hîc non loquatur de externis actionibus, quas locomotiua regit, nec de voluntarijs delictis vastantibus conscientiam: quod facile constabit, si Pauli vitam ante conuersionem primum, & deinde post conuersionem examinemus. Ante conuersionem testatur ipse Philippensibus scribens, Quod vixerit secundum legem irreprehensibilis, quãtum quidem ad iudicium humanum, & iusticiam literalem attinet. Post conuersionem sub ministerio sui Apostolatus Paulum bona conscientia vixisse constat, ita enim de seipso ait: Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ. Item: Estote imitatores mei, sicuti & ego Christi. Hinc manifestũ est, quod Apostolus non loquatur de voluntarijs delictis aut externis actionib. patentibus oculis hominum, sed tantũ de arcanis motibus, qui subinde suboriuntur in sanctis, idq; vitio carnis, & importunitate peccati inhabitantis, vt Apostolus seipsum paulo post interpretatur. Huiusmodi arcani motus sunt suborientes disputationes de promissionibus & minis Dei, de prouidentia, item impatientia sub cruce, & aliæ cupiditatum flammulæ: quas tamen spiritus reprimit, cum primum suboriuntur. Vnde existit in homine renato perpetua lucta spiritus & carnis. Sed quid dicemus ad dictum Domini? Qui facit peccatum, seruus est peccati. Aliud est facere peccatum, quam affectibus peccatorum subinde turbari. Facere peccatum dicitur, qui vacuus spiritu Dei tradit se malis affectibus, ijsq; obtemperat ad facienda desideria peccati, seu vt breuius dicam, is facit peccatum, in quo regnat peccatum, iuxta impetum cupiditatum corporis, & qui talis est, vere seruus peccati est. Verum qui peccati incendia mox extinguit spiritu Dei, non est peccati seruus, sed iusticiæ, quemadmodum in sexto capite dictum est. Obseruetur proinde hoc loco, quod sancti in hac vita nunquam ita possint peccati maculas abstergere, quin semper aliquid restet eluendum per Christi sanguinem.

Non enim quod volo hoc ago, sed quod odi hoc facio.

Assumitur hæc propositio ad probandam minorem proximi argumenti, verbis Pauli expressam. Sumitur autem hæc probatio à repugnantibus. Repugnant enim approbare & odisse, & ponitur sola assumtio, amplificata antithesi, sed complebitur argumentum hoc modo: Quicunque odit quod operatur, improbat suum opus. Ego Paulus odi quod facio. Igitur, Improbo meum opus, seu quod idem est, quod operor non noui. Verba enim cognitionis interdum per metalepsin ponuntur pro affectibus, qui cognitionem sequũtur, vt in Psalmo primo: Dominus nouit viam iustorum, hoc est, approbat illorum vitam & studium. Iam verba textus altius expendamus. Non quod volo, scilicet, spiritu, hoc est, iuxta voluntatem reformatam spiritu Dei, Hoc ago, scilicet, ex toto corde, tota anima, totis viribus, iuxta legis scilicet præscriptum. Sed quod odi, scilicet, spiritu, hoc ago, scilicet viciositate carnis, dum concupiscentiæ incendia sentio. Sciendum & hîc est, quod verba ago, facio, operor, non ad externa delicta, & ad externos mores referenda sint, sed tantum ad motus quos excitat subinde peccatum originis, quibus suborientibus, spiritus mox se opponit. Nam hîc tantum describitur lucta spiritus & carnis in corrupta natura, & non fit collatio voluntatis & externorum morum, sicuti quidam insulse existimarunt. Vtitur autem Apostolus verbis agendi &

di & faciendi, vt effrenem corruptæ naturæ concupiscentiam, actu peccatum esse ostendat, & sua natura mereri mortem & damnationem, quam tamen Deus dignatur venia in conuersis. Admoneamur ergo hic de insidijs peccati originis, vt semper simus in armis, & pugnemus contra eius praua desideria robore spiritus & precatione, obtemperantes Apostolo, qui ad Galatas quinto ait: Spiritu ambulate, & concupiscentias carnis ne perfeceritis.

Si autem quod non volo hoc facio, consentio legi Dei quod bona sit.

Colligit ex dictis defensionem legis. Lex diuina ea requirit, quæ voluntas reformata spiritu Dei approbat. Ergo lex diuina bona est. Constat enim ea mandata optima esse, quæ maxime congruunt cum spiritu Dei, & cum voluntate hominis, spiritu Dei renouata & reformata.

Nunc autem ego non amplius operor illud, sed habitans in me peccatum.

Dixit paulò antea Apostolus: Non quod volo hoc ago, sed quod odi hoc facio, Iam eius dissidij in vno eodemq; homine rationem infert, ostendens aliam esse voluntatem spiritus, alium esse impetum carnis seu inhabitantis peccati. Ego, inquit, secundum spiritum seu interiorem hominem seu voluntatem reformatam non operor scilicet quod odi, Sed inhabitans peccatum, quod in me gignit omnem concupiscentiam. Peccatum enim originis, quod perpetuo circumfert homo etiam renatus spiritu Dei, subinde excitat praua desideria, quibus renatus resistit. Obseruetur igitur, quod sancti in hac vita nunquam possint ita mali fontem occludere, quin subinde ex eo pestilentes riuuli profluant. Non enim peccatum deserit suum domicilium, donec hoc mortale corpus circumferimus. Atq; ea de caussa dicitur, peccatum originis habitare in homine, vt quod perpetuam sedem in carne sibi delegerit. Obseruandum tamen est, aliter in renatis quam in profanis peccatum originis habitare. In his enim regnat iuxta cupiditates corporis: in illis autem spiritu Dei domatur & quotiescunq; insurgit per suas concupiscentias, prosternitur. Atq; hinc est, quod in profanis mortale sit, in renatis autem veniale, non quidem sua natura, sed ex gratia.

Noui enim quod non habitat in me (hoc est, in carne mea) bonum.

Ratio est inhabitantis peccati ab eius effectu. Nihil boni in carne mea habitat. Igitur, Illic caussam mali esse necesse est. Et huius caussa nulla est alia, quam inhabitans in carne peccatum. Est autem caro hoc loco totus homo cum omnibus suis facultatibus & viribus, extra regenerationis gratiam.

Velle adiacet mihi, vt autem perficiam bonum, non reperio.

Ætiologia est. confirmat enim rationem proxime præcedentem ab effectu. Bonum quod volo iuxta spiritum non possum perficere, propter carnem. Igitur in carne non habitat bonum. Verbum perficiendi significat regeneratos aliquo vsq; progredi, sed tamen longe abesse à meta. Ex hoc Pauli dicto duo colligamus, VNVM, quod peccatum originis remaneat in sanctis, ac in illis efficax sit, etsi spiritus imperio reprimatur. ALTERVM, quod sancti in hac vita nunquam possint, etsi maximè velint, Deo plenam præstare obœdientiam.

Non enim quod volo facio bonum: Sed quod non volo malum hoc ago.

Ratio est proximæ sententiæ ab experientia Apostoli sumta. Quicunq; quod vult bonum non facit, Sed malum quod non vult, agit, facultatem voluntatis habet; sed perficiendi virtute destituitur. Apostolus regeneratus seu conuersus, bonum quod vult, non facit, sed malum quod non vult, agit. Igitur Apostolus habet quidem volendi facultatem, sed perficiendi non item. Hinc sumatur generalis doctrina de renatis, videlicet, quod illorum quidem voluntas ex gratia promta sit ad obœdiendum Deo, sed conatus imbecillitate carnis & naturæ prauitate interturbetur. Porrò qui ex hoc loco liberum arbitrium in corrupta natura concludunt, toto cœlo errant. Nam Paulus hic loquitur de se iustificato, & de voluntate quam habet ex gratia renouationis per Spiritum sanctum.

Si enim quod non volo ego hoc facio,

Translatio culpæ est in peccatum non

non amplius ego operor illud, sed habitans in me peccatum.

hæreditarium. Hoc argumentum ita concluditur: Si quod non volo hoc facio, non amplius ego operor illud. Sed quod non volo hoc facio. Ergo, Ego amplius nõn operor illud. Si ego id non facio, necesse est alium esse qui hoc agit. Is enim alius inueniri non potest, quam morbus hæreditarius. Hinc rursus obseruetur lucta carnis & spiritus, Et discrimen noui & veteris hominis. Nouus est, qui vult, Vetus est qui aduersatur in vno eodemq; homine. Nouus homo est, quicquid ex regenerationis gratia homo habet: Vetus est qualitas totius hominis non regenerati, quæ aduersatur Deo. Non ergo hîc fit collatio voluntatis & effectuum in quolibet homine, sed spiritus & gratiæ in renatis.

Reperio igitur legem volenti mihi facere bonum, quod malum mihi adiacet.

Hactenus multis ostendit ex carne peccatum esse, quod lex Dei profert in lucem. Nunc idem concludit hoc modo: Inuenio mihi volenti facere bonum, legem esse quæ doceat quod malum mihi adiunctum sit. Nam dum facta mea ad normam legis reuoco, video defectum, quem mihi lex monstrat, cum ait: Non concupisces. Cum hic sit simplicissimus sensus huius loci, congruens cum tota disputationis serie, aliorum interpretationes omitto.

Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem, sed video aliam legem in membris meis rebellantem legi mentis meæ, & captiuantem me legi peccati, quæ est in membris meis.

Comprobatio est conclusionis & declaratio partium eius. Nam quod velit bonum agere ex eo comprobat, quod condelectetur legi Dei, quod sane promtissimæ voluntatis indicium est. Quod autem malum sibi adiunctum sit, ab effectu ostendit, cum inquit: Sed video aliam legem in membris meis, hoc est, vim ad peccandum seu impetum inhabitantis peccati, huic legi duo tribuit, VNVM, quod rebellando aduersetur legi mentis suæ, id est, pio & sancto proposito, quo se ad normam legis diuinæ conatur componere. ALTERVM, quod captiuet se legi peccati, quæ est in membris, hoc est, ita se captiuum teneat, vt peccati iugum prorsus excutere nequeat. Obseruandum hoc loco quod & Ambrosius admonet, quadruplicem legem hîc à Paulo proponi, quod eò spectat, vt expressius in renatis deliniet carnis & spiritus conflictum, ostendatq; veteris & noui hominis discrimen. PRIMA lex Dei est, quæ est rectissima iusticiæ norma, iuxta quam interior homo viuere expetit. SECVNDA lex mentis est, hoc est, noui hominis per gratiam regenerati spiritus. TERTIA est lex membrorum, quæ vt ex textu colligitur, est impetus ad peccandum. QVARTA est lex peccati, hoc est, ipsum peccatum originis & naturæ humanæ vitiositas, hæc à tertia differt, vt caussa à suo effectu. Nam vt hæc quarta lex est ipsa naturæ prauitas, ita tertia complectitur concupiscentias prauas inde pullulantes. Hæ quatuor leges sunt in regeneratis. sed lege mentis, quæ est bona voluntas, sanctum propositum, bona inclinatio, propensio & impetus per regenerationis gratiam excitatus in cordibus piorum, ad obœdientiam Deo præstandam carent nõ renati. Quare nec pugnam spiritus & carnis sentiunt. Obseruetur proinde hîc clarissima doctrina de peccato originis, ac eius malis concupiscentijs. PRIMVM enim confertur militi520 ferociter oppugnanti aduersarium suum, & in hoc incumbenti, vt ipsum capiat, prosternat & opprimat. DEINDE confertur victori, qui victum aduersarium vincire & captiuare conatur, vt ipsum perpetuæ mancipet seruituti. Quam autem hoc verum sit, ostendunt plurimi sanctorum lapsus, vt Dauidis & aliorum. Verum spiritus rursus se erigit, concepta fiducia, atq; hostem spiritualibus armis profligit.

Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

Exclamatio est parenthesi includenda, qua serio suspirans, deplorat suam sub peccato captiuitatem, à qua se nõ liberari, donec hoc mortale corpus circumferat, ingemiscit. Verũ in hoc ipso suspirio fides mox adest, qua se rursus erigit Apostolus, vnde erumpit in gratiarum actionem, cogitans de liberatore, ac ait: Gratias ago Deo per Dominum nostrũ IESVM CHRISTVM. Hic Paulus agnoscit Deum Patrem autorem esse liberationis à morte & damnatione, quam lex minatur transgressoribus, Agnoscit & Christum Mediatorem, cuius mors pro peccatis nostris est satisfactio.

Igitur ipse ego mente quidem seruio legi Dei, carne vero legi peccati.

Comprobationis conclusio est. Condelector legi Dei secundum interiorem hominem, etsi legi peccati captiuus sum secundum carnem. Igitur ego ipse Paulus mente quidem, scilicet reformata manu Dei, seruio legi Dei, hoc est, me legi Dei subijcio, & ad eius normam vitam meam componere studeo, Sed carne seruio legi peccati, hoc est, peccato ipsi non quidem volens, sed sub eius tyrannide captiuus. Non enim ita possum carnem spiritus imperio subijcere, quin subinde praui motus suboriantur, quos gignit peccatum in carne mea. SVMMA eorum, quæ in hoc capite de vsu legis disputata sunt, huc redit: Quod alius sit vsus legis in non renatis, alius in renatis. Non renatis reuelat lex peccatum, quod cum fit, affectiones peccatorum magis irritantur, idq; non culpa legis, sed vitio carnis. DEINDE, homo agnito suo malo, se morte dignum agnoscit, dum mandatum, cui addita est conditio vitæ & mortis, intuetur. Verum renatis lex norma vitæ est, cui renatus se conformare conatur secundum spiritum, sed carnis viciositate impeditus, quod lex requirit præstare ad plenum, minime potest.

CAPVT VIII.

Summa capitis octaui.

Quemadmodum eos, qui in Christo sunt, per fidem, & non secundum carnis imperium ambulant, à damnatione legis liberos esse pronunciat, contraq; contendit, ambulantes iuxta carnis imperium, mortis sententiæ adhuc subesse: Ita afflictiones præsentis vitæ bonum habituras exitum promittit, præsertim cum tanta sit Dei dilectio erga nos in CHRISTO IESV, *vt ab ea nihil nos separare queat.*

Ordo & partes capitis octaui.

Sapientia Apostoli in dispositione huius Epistolæ admiratione inprimis digna est. Omnia enim ita prudenter ordinat, vt nec quicquam omittat, quod scire in caussa proposita necessarium est, nec quicquam addat, quod offendere potest, modo omnia prudenter considerentur, & alia alijs conferantur. Semper enim à quibus vel ratio offenditur, vel infirmi fidelium animi percelluntur, occupationibus anteuertit & diluit, Sicut & in hoc capite facit. Postquam enim in disputatione superioris capitis de lege & peccato dixerat, peccatum habitare in regeneratis, quod sua natura & iuxta legis sententiam mortem & damnationem meretur, ne quis hinc occasionem desperationis sumeret, in PRINCIPIO *huius capitis eam obiectionem anticipat, docens nullam condemnationem ijs metuendam esse qui sunt in Christo Iesu, & non ambulant secundum carnis, sed spiritus imperium. Huic doctrinæ adijcit exhortationem, vt nos spiritui & non carni præbeamus obsequium.* DEINDE, *Quia in proximo capite Apostolus conquestus est de sua miseria in hoc mortali corpore, quæ illi cum omnibus pijs cõmunis est, consolationem aduersus crucis scandalũ instituit, eamq; plurimis munit argumentis. Tres itaq; sunt huius capitis partes.* PRIMA *doctrina & consolatio contra damnatoriam legis sententiam. Docet enim quod nulla sit fidelibus condemnatio metuenda, modo secundum spiritũ ambulent.* SECVNDA *est exhortatio ad pietatis studium, quæ sane exhortatio ex ipsa doctrina petitur.* TERTIA *consolatio est, qua Apostolus animat pios aduersus tentationem, quæ ex crucis scandalo oriri poterat. Nam cum crux videtur legis damnatoriam sententiam confirmare, necesse est vt pij rectè de crucis caußis doceantur.*

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DE PRIMA PARTE.

NVLLA igitur nunc est condemnatio ijs, qui sunt in CHRISTO IESV,

Propositio PRIMA huius capitis didactica simul & consolatoria.

IESV, & non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum.

Opponitur autem hæc propositio obiectioni eorum, qui peccati vim in carne sua sentientes, sic ratiocinabantur. Si peccatum est reliquum in credentibus, Est & condemnatio reliqua. Nam certum est legem minari transgressoribus suis condemnationem. Paulus consecutionem hanc negat, affirmans nullam esse metuendam condemnationem ijs, qui sunt in CHRISTO IESV, qui est vmbraculum, quo teguntur peccata, immo victima, cuius virtute reatus peccati sublatus est. Verum ne quis inani spectro se fallat, certam notam apponit eorum, qui sunt in Christo Iesu. Sumitur autem hæc nota à consequentibus & necessarijs signis fidei, seu spiritus Christi, quo donati sunt iustificati. Qui, inquit, non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Secundum carnem ambulant, qui contemto iudicio Dei, indulgent prauis cupiditatibus, & sinunt in se regnare peccatum. Contra, secundum spiritum ambulant, qui carnis imperium excutiunt, & spiritu facta carnis domant, perpetuamq; luctam sustinent aduersus carnem, atq; eius prauas cupiditates. Porrò hæc propositio tria continet diligenter obseruanda. Horum PRIMVM est doctrina consolatoria, videlicet, quod fidelibus sit sublata legis damnatoria sententia. SECVNDVM est nota fidelium infallibilis, quæ est non carni, sed spiritui obsequium præstare. Hæc nota 1. Ioan. 1. his verbis etiam indicatur: Si dixerimus quod societatem habeamus cum ipso, & in tenebris ambulamus, mentimur & non facimus veritatem, At si in lumine ambulemus, sicut ipse est in lumine, societatem habemus inuicem, & sanguis IESV CHRISTI filij eius purgat nos ab omni peccato. TERTIVM est discrimen hominum, quorum alij habenas laxantes carni feruntur quocunq; impetus impellit, alij spiritu premunt, ac veluti lupatis iniectis retinent ac refrenant carnem, quibus nihil molestius est quàm carnis & peccati maculis inuolui. Illi adhuc sunt sub lege, hi vero sub gratia. Quare vt illis mors & damnatio iusta est proposita: ita his salus est in CHRISTO IESV Domino nostro. His itaq; admoniti resipiscamus, ac spiritus imperio nos committamus.

Nam lex spiritus vitæ in CHRISTO IESV, liberauit me à lege peccati & mortis.

Ratio propositionis à caussa sumta. Caussam autem hanc accommodat illustri exemplo, vt vniuersalis doctrina in eo veluti pingi videatur. Quæstio est: Num vlla condemnatio sit fidelibus, qui adhuc sentiunt in se vim peccati, & qui adhuc gemunt sub peccati onere. Responsum est: Nullam condemnationem esse ijs qui sunt in Christo Iesu. Huius responsi ratio hîc à caussa petitur, quæ est sanctificatio Christi nobis credentibus imputata. Vt enim duo sunt in peccato, Corruptio seu Vitiositas & Reatus: ita duo sunt in Christo remedia, Iusticia & Sanctificatio. hæc opponitur corruptioni & vitiositati nostræ, illa reatui. Non ergo reliquiæ peccati condemnant fideles, quia sanctificatio & puritas Christi, nobis imputata, nos liberat à lege peccati & mortis, ne videlicet peccato nobis imputato, mortis sententiæ simus obnoxij. Hæc simplicissima est huius loci interpretatio, iam verba Apostoli expendamus: Per legem spiritus vitæ Ambrosius intelligit fidem ipsam, quæ sane interpretatio nō conuenit. Nam hoc ipsum quæritur. Num fidelibus sit sublata condemnatio. alij per legē spiritus vitæ intelligunt regenerationis gratiā in nobis incoatam, cui profecto nequaquam competit, vt dicatur nos liberare à lege peccati & mortis. Nam hæc incoata gratia potius est testis nostræ liberationis, ob quam caussam Chrysostomus intelligit per legem spiritus vitæ, ipsam Spiritus sancti personam, quam interpretationem ipsa distinctio satis conuellit. Quid ergo dicendum? Duo sunt in verbis Pauli, vt taceam de scopo disputationis & ætiologia quæ sequitur, quæ meam interpretationem, quam posui, confirmant. VNVM, quod legem illam spiritus vitæ, de qua hîc loquitur Apostolus, in Christo Iesu esse pronunciat, & non in nobis, Lex, inquit, spiritus vitæ in Christo Iesu, id est, quæ est in Christo. ALTERVM, quod hæc lex spiritus vitæ, quæ est in Christo Iesu, opponatur legi peccati & mortis, quæ est in nobis. Iam autem cum hîc lex peccati & mortis absq; omni dubio sit tyrannis peccati in vitiosa nostra carne, quæ fructificat morti, vt in sexto dictum est, quis non videt legem spiritus vitæ in Christo Iesu, vim quandam esse in Christo Iesu, quæ tyrannidem peccati & carnis corruptionem superat? Hæc vis nulla alia est, quam Christi sanctificatio perfecta, quæ nobis imputata, facit nos liberos, ne peccati labes, quæ adhuc reliqua est in carne, nos condemnet. Potentior est enim hæc Christi virtus peccati vitio & mortis imperio.

Quod enim per legem fieri non potuit,

Ætiologia est, cuius hæc est summa

eo quod debilitabatur per carnem Deus (præstitit) dum proprium filium misit in similitudine carnis peccati, & pro peccato damnauit peccatum in carne, vt ius legis impleatur in nobis, qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulamus.

ma: Christus factus est hostia pro peccato, vt ipsius innocentia nobis imputetur. Igitur nulla nobis metuenda est damnatio, nec peccatum nec mors quicquam in nos iuris habet. etiamsi in carne nostra manent reliquiæ peccati, quæ teguntur Christi puritate. Porrò quoniam hæc ætiologia copiose amplificatur, eam in quatuor membra distinctam consideremus. PRIMVM membrum occupationem habet. Nam anticipat quæstionem de iusticia legali, & diserte asseuerat inefficacem esse legem ad iusticiam obtinendam. At ne quis hoc infirmitati legis asscriberet, transfert culpam in carnem, hoc est, humanæ naturæ corruptionem. Nam lex per se quidem est certissima ac rectissima iusticiæ norma. Sed ea est infirmitas carnis nostræ, vt legem præstare nequeamus, vnde fit, quod nec iusticiam ex lege consequamur. Hîc ergo testimonium obseruetur, quod nemo mortalium posit ex lege iustificari, propterea quod nemo obœdientiam, quam requirit lex, præstare potest. Lex indicat quidem quid faciendum sit, sed non præstat vires. Lex indicat quidem morbum, sed non sanat. SECVNDVM membrum modum indicat, per quem sumus à maledictione legis, atq; adeo à iure peccati & mortis liberati. Deus, inquit, præstitit quod lex non potuit, dum misit filium suum in similitudine carnis peccati, hoc est, dum misit filium suum qui assumsit carnem, hoc est, humanam naturam similem nostræ, excepto peccato. Et pro peccato, hoc est, propter peccatum, hoc est, victimam Christi, (Peccatum autem ideo dicitur victima Christi, quia reatum peccati in se recepit Christus, & sua victima pro eo satisfecit.) Damnauit, id est, interfecit, aboleuit. In carne, id est, in humana natura. Peccatum, hoc est, ius peccati. Obseruetur hoc loco præclarum testimonium de aduentu CHRISTI in mundum, & cur assumserit humanam naturam, videlicet, vt fieret victima pro peccato, seu vt Epistola ad Hebræos loquitur, vt haberet quod offerret. TERTIVM membrum finem victimæ Christi continet, qui est vt ius legis impleatur in nobis, hoc est, vt obœdientia, qua Christus legi satisfecit, nobis imputata, à iure legis simus exemti, ne videlicet nos amplius condemnet lex tanquam reos & peccatores. Est enim legis voluntati satisfactum per mortem Christi. QVARTVM membrum repetit ea quæ supra posuit de discrimine hominum, quorum alij secundum carnem, alij secundum spiritum ambulant. Hoc membrum ideo adiecit Apostolus, ne quis putet licentiam carni concedi, propterea quod à iure legis simus exemti. Est enim magnum discrimen inter ius legis damnatorium, & regulam vitæ, quæ in lege traditur. ab illo liberi sumus, modo in CHRISTVM credimus, & spiritu Christi ducimur: iuxta hanc autem vitam cõformare, quantum quidem in hac infirmitate fieri potest, oportet.

Nam qui secundum carnem sunt quæ carnis sunt sapiunt, qui vero secundum spiritum, quæ sunt spiritus.

Cur supra in propositione adiecerit: Qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum, & idem inculcauerit rursus in proxima ætiologia, iam iusta confirmatione ostendit. Fundamentum autem huius rationis, hoc est: duplex est vita, carnalis vna, altera spiritualis. Illa veteris hominis, hæc noui est. Qui illam viuit sub lege est, qui vero hanc, sub gratia. Vtraq; ex suo ingenio cognoscitur, & ex proprijs fructibus deprehenditur. Qui ergo secundum carnem sunt, hoc est, in quibus corrupta natura dominatur, ea quæ carnis sunt, sapiunt, hoc est, iudicant, cogitant, meditantur, sentiunt, curant &c. quæ sunt carnis, id est, toti ad carnis imperium feruntur, quare adhuc carnalis illorum vita est. Nam regenerationis gratia in nouam creaturam nondum sunt renouati. Quare non mirum est, eos qui tales sunt, adhuc sub legis damnatione manere. Contra verò qui secundum spiritum sunt, hoc est, in quibus nouus homo dominatur, & qui Christi spiritu ducuntur, hi quæ sunt spiritus sapiunt, hoc est, iudicant, cogitant, meditantur, curant, sentiunt quæ sunt spiritus, hoc est, spiritus imperio se regi sinunt, & se carni toto impetu opponunt, gementes sub acerrima lucta spiritus & carnis. Quare huiusmodi non amplius sunt sub damnatione legis, sed sub gratia, quæ reliquias peccati tegit, vmbraculo Christo. PORRO quia hæc ratio firmamentum est præsentis confirmationis, eam Apostolus sibi probandam proponit, vt ea solide confirmata, nihil amplius dubij de quæstione proposita relinquatur. Continet autem hæc ratio duas hypotheses cum suis rationibus: Ambulantes secundum carnem sunt sub maledictione. Hæc est PRIOR hypothesis. Ratio huius est: Quia quæ carnis sunt sapiunt.

piunt. Hypothesis POSTERIOR est: Ambulantes secundum spiritum non sunt sub dam natione. Ratio huius est: Quia quæ spiritus sunt sapiunt. Cæterum vt veritas harum hypothesium constet, eas longiori circuitu confirmat Apostolus, & quoniam progressio huius argumentationis est à caussis ad effecta, texit Apostolus duos Soritas continentes principalis syllogismi prosyllogismos quosdam, sic enim Aristoteles partes Soritarum appellat. Neque id facit simpliciter, sed vt Aristoteles loquitur ὑπαλλήλως, hoc est, ita vt partes vnius partibus alterius ex aduerso κατ' ἀντίθεσιν respondeant, vt contraria effecta carnis & spiritus apertius conspiciantur. Vt autem vterq; Sorites nude conspiciatur, alterum ab altero seiungam, & deinde in textus explicatione membrorum antithesin ostendam.

PRIMVS SORITES.

1. Versantes secundum carnem carnalia sapiunt. 2. Carnalia sapientes quæ sunt mortis sapiunt. 3. Sapientes quæ sunt mortis, inimici sunt Dei. 4. Inimici Dei Deo displicent. 5. Displicentes Deo sunt sub maledictione. Hinc à primo ad vltimum concluditur. Igitur, Versantes secundum carnem sunt sub maledictione.

SECVNDVS SORITES.

1. Versantes secundum spiritum, quæ spiritus sunt sapiunt. 2. Sapientes quæ sunt spiritus, quæ vitæ & pacis sunt sapiunt. 3. Sapientes quæ sunt vitæ & pacis, amici Dei sunt. 4. Amici Dei Deo placent. 5. Placentes Deo liberi sunt à damnatione legis. Hinc rursus concluditur à primo ad vltimum. Igitur, Versantes secundum spiritum liberi sunt à dam natione legis. In hoc posteriori Sorita quædam adieci, quæ non expresse ponuntur in textu, Sed ex antithesi tamen facile intelliguntur. nunc partes vtriusq; Soritæ in textu declarabimus.

Nam qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt.

Hæc PRIMA pars antecedentis est primi Soritæ, & minor primi prosyllogismi. Secundum carnem esse dicuntur, non qui interdum carnis imbecillitate labuntur, sed qui se totos carnis imperio tradiderunt, seu vt Paulus locutus est: In quibus peccatum regnat iuxta concupiscentias corporis.

Qui vero secundum spiritum sunt, ea quæ sunt spiritus.

Hæc PRIMA pars antecedentis est secundi Soritæ, & minor primi prosyllogismi. Sapere secundum spiritum dicuntur, qui luctantes cum carne spiritus imperio cupiunt subesse, & quæ spiritus sunt cogitant & faciunt.

Intelligentia enim carnis mors est.

SECVNDA pars antecedentis primi Soritæ, & minor secundi prosyllogismi. Sed mutatio abstracti in concretum nonnihil obscuram reddidit collectionem. Quare ita retexenda est oratio: Qui sapiunt secundum carnem, quæ mortis sunt sapiunt. Verum Apostolus ideo abstracto vsus est, vt ostendat totum φρόνημα carnis, hoc est, omnem sapientiam, omnia cogitata, omnia consilia, omnes deliberationes, omnem prudentiam, breuiter λόγον καὶ ὁρμὴν omnium hominum nō regeneratorum, si modo negocium salutis spectes, non nisi ad mortem facere. Vocabulum enim φρόνημα, genus est complectens omnes animi actiones & affectus. Quare potius intelligentiam posui supremam animi actionem, quam prudentiam vel sensum. Nam si constiterit intelligentiam hominis, quæ vt pars sub voce Græca continetur, in rebus salutis non nisi ad mortem tendere, facile de inferioribus facultatibus idem concedetur. Augustinus sapientiæ voce vsus est.

At intelligentia spiritus vita & pax.

SECVNDA pars antecedentis secundi Soritæ, & assumtio secundi prosyllogismi. Mutetur & hîc abstractum in concretum hoc modo: At qui sapiunt secundum spiritum, quæ vitæ & pacis sunt sapiunt. Nam contraria sunt carnis & spiritus studia, Si igitur caro in ea fertur quæ sunt mortis, sequitur spiritum vitam & pacem sectari. Habemus hactenus materiam duorum prosyllogismorum, quorum vnus est prioris, alter posterioris Soritæ. Prosyllogismum prioris Soritæ ita concludemus, si ex prædicatis primæ & secundæ

partis prioris Soritæ maiorem fecerimus hoc modo: Qui carnalia sapiunt, quæ mortis sunt sapiunt. Assumtio est prima pars antecedentis: Qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt, Hinc sequitur conclusio: Ergo qui secundum carnem sunt, quæ mortis sunt sapiunt. Formabitur etiam primus prosyllogismus secundi Soritæ ad eundem modum: Sapientes quæ sunt spiritus, quæ vitæ & pacis sunt sapiunt. Qui vero secundum spiritum sunt, ea quæ sunt spiritus sapiunt. Ergo, Qui secundum spiritum sunt, quæ vitæ & pacis sunt sapiũt.

Propterea quod intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum.

TERTIA pars antecedentis primi Soritæ, & assumtio tertij prosyllogismi, cuius prædicatum si attribuatur prædicato secundæ partis, fiet maior tertij prosyllogismi, hoc modo: Quicunque quæ mortis sunt sapiunt, inimici sunt Dei. Assumtio vt antea est assignata: Qui sapiunt secundum carnem, quæ mortis sunt sapiunt. Igitur, Qui sapiunt secundum carnem, inimici sunt Dei. Verum hîc obseruandum est, quod nonnihil à lege Soritæ deflexerit Apostolus. Nam pro eo quod dicendum fuisset: Intelligentia mortis inimicitia est aduersus Deum, hoc est, qui sapiunt quæ mortis sunt, inimici sunt Deo, substituit hanc propositionem, propterea quod intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum, ac ita probat intelligentiam carnis ad mortem tendere, atq; concludit hoc modo: Inimicitia aduersus Deum mortem affert, Intelligentia carnis inimicitia est aduersus Deum, Igitur mortem affert. Verum, quia idem est sapere quæ carnis sunt, & quæ sunt mortis, quia carnis φρόνημα tendit ad mortem, tertiam partem hîc constituo antecedentis primi Soritæ, cui cum ex antithesios lege opposueris hanc: Sapientes quæ sunt vitæ & pacis, sunt amici Deo. Habes tertiam partem antecedentis posterioris Soritæ, cuius prædicatum cum attribuitur prædicato secundæ partis, fit maior secundi prosyllogismi hoc modo: Qui sapiunt quæ sunt vitæ & pacis, amici sunt Deo. Assumtio vt antea est signata, Qui sapiunt secundum spiritum, quæ vitæ & pacis sunt sapiunt. Proinde qui sapiunt quæ sunt spiritus, amici sunt Deo.

Legi enim Dei non subijcitur, neque enim potest.

Ratio est proximæ sententiæ, videlicet quod intelligentia carnis sit inimicitia aduersus Deum. Hoc loco consuetudo scripturæ obseruanda est, qua contrarium cum negatione pro contrario ponitur. Cum ergo dicit: Intelligentia carnis non subijcitur legi Dei. Sensus est: Intelligentia carnis aduersatur legi Dei. Nam vt supra dictum est: Affectiones peccatorum in carne existunt per legem. Quare non mirum est intelligentiam carnis inimicitiam esse aduersus Deum. Fieri enim aliter non potest, quam vt hostis sit legislatoris, quicunq; eius legem auersatur. PORRO hîc obserua duo quæ tribuuntur carni. PRIMVM, praua voluntas, qua fit vt caro aduersetur legi Dei. DEINDE impotentia, qua fit vt caro legi Dei subesse non possit. Caro proinde, hoc est, homo quatenus carnalis est, nec vult nec potest se legi Dei subijcere. Huic rationi ex antithesi opponitur alia de spiritu, videlicet, quod spiritus se legi Dei subijciat. Quare & intelligentia spiritus amicitia est cum Deo. Nam ita complere membra comparationis oportet, vt plena conspiciatur collatio. Quod autem spiritus se legi Dei subijciat, ad voluntatem & conatum spiritus referendum est, & non ad impletionem legis, quemadmodum ex superiori capite manifestum est.

Cæterum qui in carne sunt, Deo placere non possunt.

QVARTA pars antecedentis primi Soritæ, & assumtio quarti prosyllogismi, cuius prædicatum cum attribuitur prædicato tertiæ partis, fit maior tertij prosyllogismi, hoc modo: Inimici Dei Deo displicent, Assumtio supra signatur, Qui sapiunt quæ sunt mortis, inimici sunt Dei, Igitur Deo displicent. Hîc rursus ponitur oratio æquipollens. Nam pro eo quod dicendum fuisset, Inimici Dei Deo displicent, ponit, Qui in carne sunt Deo placere non possunt. Huc iam per antithesin adde: Amici Dei Deo placent, seu quod idem est: Qui sunt in spiritu Deo placent. Hinc tertius prosyllogismus secundi Soritæ concluditur: Amici Dei Deo placent, Qui sapiunt quæ sunt vitæ & pacis, amici sunt Dei, Ergo Deo placent. Hinc iam sequuntur duæ conclusiones, videlicet quod placentes Deo sint extra damnationem: &, displicentes Deo sint sub maledictione. Hæ duæ conclusiones sunt postremæ partes in antecedentibus Soritarum, ex quibus duo fiunt prosyllogismi, videlicet quartus primi, & quartus secundi Soritæ, hoc modo: Displicentes Deo sunt sub condemnatione. Inimici Dei displicent Deo. Igitur, Inimici Dei sunt sub condemnatione. Iam coniunge primum subiectum cum

cum postremo prædicato, habebis conclusionem primi Soritæ, quæ est: Versantes secundũ carnem sunt sub condemnatione, Syllogismus ergo principalis erit: Quicunq; displicent Deo sunt sub condemnatione. Versantes secundum carnem displicent Deo. Igitur versantes secundum carnem, sunt sub condemnatione. Et hæc est vna pars propositionis principalis probandæ. Quartus secundi. Placentes Deo sunt extra damnationem. Amici Dei placent Deo. Igitur, Amici Dei sunt extra damnationem. HIC rursus primum subiectum cum extremo prædicato coniunge, & habebis conclusionem secundi Soritæ, quæ est: Ergo, Versantes secundum spiritum, sunt extra damnationem. Syllogismus ergo principalis erit huiusmodi. Quicunq; placent Deo sunt extra damnationem. Versantes secundum spiritum placent Deo. Ergo, Versantes secundum spiritum sunt extra damnationem. Et hæc est altera pars propositionis principalis probandæ.

Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, siquidem spiritus Christi habitat in vobis.

QVÆ hactenus in genere differuit, iam ad hypothesin accommodat, & colligit conclusionem hoc modo: Qui in carne sunt, sub condemnatione sunt, Qui vero in spiritu sunt, liberi sunt à condemnatione. Sed vos non estis in carne, sed in spiritu. Igitur, Non estis sub condemnatione, sed à condemnatione liberi. ALTERAM partem minoris probat: Siquidem spiritus Christi habitat in vobis, id quod ex eius motibus cognoscitur & fructu. Est autem eius fructus condelectari legi Dei, opponere se carni, congemiscere sub peccati mole, breuiter nihil magis expetere, quam iusticiæ seruire in gloriam Dei, quemadmodum ex superioribus manifestum est.

Si quis spiritum CHRISTI non habet, non est eius.

MINOREM proximi argumenti antithesi illustrat. Qui spiritum Christi non habet, hic non est eius. hoc est, non est vitæ Christi particeps. ex quo sequitur, quod nec Christi membrum sit. Qui enim Christi membrum est, consors est eiusdem spiritus cum Christo: vnde noua vita existit. At si dicas: Cum omnes homines peccant, & sæpissime labuntur, quomodo sciri potest, num quis spiritum Christi habeat, præsertim cum ratio ipsa in philosophis aduersetur peccato, quemadmodũ & Seneca dicit: Si scirem homines ignoraturos, & Deos ignoscituros: tamen propter peccati turpitudinem peccare non vellem. Respondeo, Philosophi aliquousq; ratione progressi sunt, sed conuersi ad Deum præsentiam spiritus ex ardentibus motibus, quibus insurgunt aduersus peccati fontem, cognoscunt, & ex precandi affectu, & alijs occultis efficacijs, & præcipue ex effectibus, de quib. in sequentibus differit Apostolus.

At si CHRISTVS in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, Spiritus vero vita propter iusticiam.

VNDE cognosci posit præsentia spiritus Christi in fidelibus, exponit, nempe ex duabus rebus: nimirum Mortificatione & Viuificatione: quæ sunt efficaciæ spiritus Christi habitantis in iustificatis. Corpus, inquit, mortuum est, propter peccatum, hoc est, caro mortua est, quia eius praui affectus in conuersis mactantur, & veluti trucidantur. Vt enim affectus peccatorum in non conuersis per legem irritantur, ita in conuersione ad Deum per Christi mortem iugulantur. Corpus hoc loco non significat massam illam ex carne, neruis & ossibus compactam, sed pro adiuncto ponitur, ac idem significat quod caro, quatenus opponitur spiritui, hoc est, vim peccati & innatam prauitatem, quemadmodum ipsa antithesis ostendit. Nam opponitur spiritui, qui est efficacia spiritus Dei in regeneratis. DEINDE obseruandum est vocabulum peccati per metonymiam accipi & significare hostiam pro peccato, videlicet, ipsam mortem Domini, quæ hostia Christi est, & expiatio peccati, & virtus mortificandæ carnis in ijs qui conuertuntur, quæ sane mortificatio prior pars est sanctificationis seu regenerationis. Spiritus vero vita propter iusticiam, hoc est, nouus homo viuit propter iusticiam, scilicet Christi. Nam Christi iusticia & imputatur nobis, vt ea simus iusti in conspectu Dei, & est virtus qua viuificatur spiritus in nobis. Hæc ergo effecta præsentiam Christi in nobis ostendunt. Si itaque cupis scire in carne ne sis, an in spiritu, ex vtriusq; effectis hoc cognoscas.

Si autem spiritus eius, qui excitauit IESVM ex mortuis, habitat in vobis, is

Declaratio proximæ sententiæ à diuini spiritus virtute, qui spiritus

qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia vestra corpora per habitantem eius spiritum in vobis.

sicuti in capite nostro Christo se exeruit, ita etiam in nobis, qui eius membra sumus exeret. Sicut ergo Deus spiritu suo Christum excitauit ex mortuis: ita etiam nostra corpora mortificata virtute mortis Christi, viuificabit per eundem spiritum. PORRO hæc pericopa multiplicem doctrinam continet. PRIMVM enim clare nominantur & discernuntur tres personæ diuinitatis. Pater qui excitauit Christum ex mortuis. Filius excitatus. & Spiritus sanctus viuificans. DEINDE, quod idem spiritus sit & patris & filij, & ab vtroque mittatur in corda fidelium, vt ea viuificet. TERTIO, quod opus redemtionis sit totius trinitatis, sed seruata cuiusq; personæ proprietate. Pater viuificat & saluat, sed per filium vt Mediatorem, per spiritum vt per Sanctificatorem. QVARTO, quod resurrectio Christi sit & incoatio & testimonium futuræ gloriæ fidelium. QVINTO, obseruetur quanta sit dignitas conuersorum, in quibus spiritus habitat, vnde admoneantur, vt quemadmodum sunt viua Dei templa: ita Deum in se habitantem veris cultibus colant, per omnem vitam incendant thymiama mane & vesperi, offerant vitulos labiorum suorum, & se mactent Deo in hostiam rationalem: & contra cogitent horribile malum esse, hoc Spiritus sancti templum con scientia peccati contaminare.

Igitur fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus.

Exhortatione accõmodat doctrinam ad vsum auditorum: quod quidem facit Apostolus more Prophetico & Apostolico, quem morem vt sequantur omnes pij verbi ministri, requirit plena docendi ratio, quæ constat methodo & motu. Methodus rem docet. Motus doctrinam accommodat. idq; nunc exhortando, interdum obiurgando, nonnunquam consolando, sæpe comminando &c. Hic autem exhortando & comminando doctrinam accommodat. Propositionis huius exhortatoriæ duæ sunt partes, quarum VNA expresse ponitur. ALTERA ex antithesi & confirmatione intelligitur. Complebitur autem propositio hoc modo: Igitur fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus, sed spiritui, vt secundum spiritum viuamus. Illationis particula notatur necessitas consequentiæ doctrinæ ad debitam obœdientiam erga doctrinam. Etenim doctrinæ finis est, vt ei obœdiatur. DEINDE obseruetur hoc loco necessitas debiti, aduersus eos, qui bonorum operum in fidelibus necessitatem negant. Qui enim debet, necessitate debiti obligatur, cuius necessitatis ratio sequitur.

Nam si secundum carnem vixeritis, futurum est, vt moriamini.

Ratio PRIMÆ partis propositionis à necessitate vitandi pœnam, quæ est mors æterna. Qui secundum carnem vixerint, futurum est vt moriantur. Ergo iustificati caueant, ne rursus carnis illecebris decepti, excusso spiritu se carni tradant. Notetur ergo, quod iustificati possint relabi in priores sordes, & abijcere fidem, & in æternum perire. DEINDE obseruetur, fidem & malam conscientiam non posse simul consistere. Qui enim vere credit, filius Dei est, & habet arrabonem vitæ æternæ, At qui malam habet conscientiam, hoc est, qui viuit secundum carnem, manet sub damnatione legis, vt mancipium Sathanæ. Proinde fieri non potest, vt qui carni indulget, veram fidem habeat.

Sed si spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

Ratio SECVNDÆ partis exhortationis à consequentibus. Qui secundum spiritum vixerit, viuet, idq; ex gratia, non ex merito suo. Nam Christum vitam in se retinet, qui fons & autor vitæ est. hoc igitur amisso, per obsequium carni præstitum, amittitur & vita. Nam qui secundum carnem ambulat, damnatoriæ legis sententiæ, hoc est, morti subiacet. Præsens verbum mortificetis, significat vigere luctam carnis & spiritus in sanctis, donec in hoc sunt mortali corpore.

Quicunq; enim spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij Dei.

Ætiologia est, continens firmissimum principiũ rationis proximæ. Quicunq; spiritu Dei ducuntur sunt filij Dei. Qui spiritu mortificant actiones corporis, ducuntur spiritu Dei. Igitur, Qui spiritu mortificant actiones corporis sunt filij Dei. Filij autem Dei viuent, Igitur, qui spiritu actiones

actiones corporis mortificant, viuent. OBSERVETVR certissimum indicium præsentis spiritus Dei in conuersis, videlicet eius victoria aduersus carnem. qui tamen spiritus non ita triumphum agit, quin perpetuam luctam sustineat aduersus carnem rebellantem. Admonemur ergo singularis ardoris in hac spirituali pugna, ne succumbamus victi à carne.

Non enim accepistis spiritum seruitutis, rursus in timorem, Sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater.

Qualis sit ductus spiritus Dei declarat, vnde ab effectu ostendit, quinam sint filij Dei. Discernit autem hic Apostolus inter spiritum seruitutis & spiritum adoptionis. Spiritus adoptionis est, qui alit fiduciam adoptionis in nobis: qua Deum vt patrem nostrum inuocamus. Hæc enim duo, fiducia adoptionis & inuocatio, spiritus Dei præsentiam euidenter declarant. Nam spiritus Dei PRIMVM persuadet cordibus nostris, quod simus adoptati in filios à Deo patre per IESVM CHRISTVM. DEINDE idem spiritus fideles excitat ad inuocandum, qui inuocationis cultus immediate à fide proficiscitur. Sed quid est quod dicit: Non rursus accepistis spiritum? Spiritus accipitur ad prædicationem Euangelij. Nam dicitur accipi spiritus, quando in homine est efficax quouis modo, cum accipitur ad prædicationem legis, spiritus seruitutis dicitur. Hic spiritus qui à prædicatione legis viam quidem salutis proponit, sed cum conditione durissima, planeq; impossibili, nihil nisi timorem in animis nostris efficere potest. vnde fit, vt quasi serui iram Domini magna cum anxietate, pauidaq; conscientia sentientes, crucem imminentem perhorrescamus. Atq; hinc est, quod Spiritus sanctus ab hoc effectu dicatur spiritus seruitutis in timorem, vt qui in seruilem conditionem nos redigat. Contra vero, quia idem Spiritus sanctus gratuita adoptione salutem in animis credentium obsignat, & à legis maledictione liberat, spiritus adoptionis à Paulo dicitur. Hic nobis persuadet, vt non amplius simus sub metu, sed vt fiducia adoptionis patrem Deum inuocemus. Quod autem Paulus Syriaca voce vsus sit Abba, videtur eò pertinere, vt magis hac voce mutuam storgam inter patrem & filios exprimat. Nam nomen Syriacum Abba, videtur à dilectione sumtum. Nam Abah, vnde deductum apparet, diligere significat. Græca autem appellatio interiecta est, interpretandi caussa, & ponitur casus primus pro vocatiuo.

Ipse spiritus testatur cum spiritu nostro, quod simus filij Dei.

Producit Apostolus duos testes nostræ in Christo adoptionis, qui sunt, spiritus Dei, & spiritus noster ab eo certior factus. Spiritus noster est ardens affectus à Spiritu sancto excitatus in corde fidelium. Huc illud Pauli 2. Corinth. primo: Is qui confirmat nos vobiscum in CHRISTO, & qui vnxit nos Deus est, qui etiam obsignauit nos, deditq; arrabonem spiritus in cordibus nostris. Hoc arrabone, quo dato confirmatur fideiussio, spiritus fidelium confirmatus, certissime sibi persuadet, quod à Deo sit adoptatus, vt in Christo iam vere sit filius. Cum ergo consentiunt hi duo testes, de adoptionis gratia non amplius fidelis dubitare debet, sed per patientiam expectare promissam hæreditatem, de qua sequitur:

Si filij & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes vero Christi.

Attexit argumentum à iure naturæ: quo iure filij succedunt in bona parentum. Postquam autem ostendit, fideles esse filios Dei, ex filiorum iure infert hoc argumentum. Si fideles sunt filij Dei, sunt etiam hæredes Dei, Sed sunt filij. Ergo & hæredes. Iam quia Christus est Dei filius, erit & ipse hæres. Proinde fideles & Christus sunt Dei cohæredes. Quid an non hæredes dicuntur, qui in bona parentum succedunt, sed prius demortuis parentibus? Quomodo ergo hæredes Dei dici possunt fideles, cum Deus nunquam moriatur? Vsitata est Hebræis figura, qua speciei nomen pro genere ponitur, vt cum merces accipitur pro quauis compensatione. Hæredes sunt quidem proprie qui succedunt in mortuorum parentum bona, sed hic generalius accipitur. Nam ea voce tantum significantur qui bonorum patris cœlestis sunt participes, atq; ideo scriptura voce hæreditatis vtitur, vt sciamus possessionem cœlestem nobis gratis donari, & non contingere ex nostro merito, ex emtione aut alio huiusmodi titulo. Dicitur ergo hic κληρονόμος, qui bonis sibi gratis concessis fruitur: & hæreditas, quicquid alicui gratis cedit in possessionem.

Si modo simul cum eo patimur, vt etiam cum eo glorificemur.

A conditione filij naturalis colligit conditionem eorum, qui in filios adoptati sunt, hoc modo: Filius Dei naturalis primum passus est, ac deinde glorificatus adijt hæreditatem paternam. Igitur si fideles sunt cohæredes Christi, per crucem hæreditatem cum Christo adibunt. Verum hoc argumentum singulari prudentia attexit Paulus. Nam hoc argumento occurrit obiectioni infirmorum, qui contra magnificas promissiones sibi factas, poterant obijcere hoc modo: Ecce nos obijcimur omnis generis calamitatibus, quis ergo nos pro filijs Dei agnoscet? Quis putabit nos Deo curæ esse? Hanc obiectionem inuersionis schemate excipit Apostolus, proposito exemplo filij Dei Domini nostri IESV CHRISTI, ac si dicat: Quod patiantur fideles, hoc habent commune cum filio Dei. Est enim passio transitus ad glorificationem. Verum caussæ passionum sunt diuersæ, Christus enim non pro suo, sed pro nostro peccato expiando passus est, Nos vero patimur, non vt expiemus peccatum nostrum aut alienum, Sed vt peccatum in nobis mortificetur, & corpus peccati crucifigatur. Porrò ex hoc argumento colligenda est propositio tertiæ partis huius capitis, videlicet, quod fideles non debeant varijs huius vitæ ærumnis frangi, sed crucem patienter ferre, donec cum Christo glorificentur.

CONFIRMATIO TERTIAE PROPOSITIONIS.

Statuo enim, quod non dignæ sint passiones præsentis temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur nobis.

PRIMVM argumentum à collatione præsentium ærumnarum cũ futura gloria sumtum. MALVM breui finiendum, quod nunquam finienda gloria sequitur, æquiore est animo ferendum. Passiones præsentis vitæ sunt huiusmodi. Igitur, Patienter ferendæ sunt. VOCAT autem Apostolus παθήματα ea quæ in hac vita patimur, vt sunt omnis generis calamitates, de quibus dicitur τὰ παθήματα μαθήματά ἐστι. Gloria nobis reuelanda, est æterna beatitudo, & fruitio Dei in omni æternitate. In hanc itaq; gloriam intueamur, quoties cruce aliqua premimur, ac retineamus fidem & bonam conscientiam, ne spe huius gloriæ excidamus.

Nam solicita creaturæ expectatio, reuelationem filiorum Dei expectat.

SECVNDVM argumentum ab exemplo totius creaturæ sumtum. Tota rerum natura abusibus impiorum subiecta est, & contaminatur sceleratorum hominum veluti contactu, expectat tamen liberationem, quando filij Dei liberabuntur. Igitur & nos fortiter feramus præsentes calamitates, spe futuræ liberationis. Vocabulum ἀποκαραδοκία, quo Paulus vtitur, significat gestum cupidissime aliquid expectantis, quasi porrecto capite & oculis in rem intentis, venturum aliquid eminus prospicientis.

Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam sub spe.

Amplificat secundum argumentum: Creatura, inquit, subiecta est vanitati, hoc est, corruptioni & abusibus hominum, at spe futuræ liberationis se sustentat. Igitur & nos eius exemplo bene speremus. QVOD autem Apostolus tribuit toti creaturæ affectus, prosopopœia est, qua exprimit Apostolus iniuriam, qua creatura afficitur.

Quoniam ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.

Hoc est, quando liberabuntur filij Dei, & donabuntur gloria æterna, tum simul liberabitur creatura à seruitute corruptionis, qua scilicet corrumpitur. Poterit quoq; ὅτι εἰδικῶς reddi, vt sit expositio modi quo fit creaturæ liberatio, vt non amplius impiorum abusibus sit exposita.

Nouimus enim quod tota creatura congemiscit, & vna parturit vsq; in hunc diem.

Repetitio est eiusdem sententiæ, nisi quod pulcerrima similitudine exponat afflictionis creaturæ magnitudinem, & desiderium emergendi ex præsentibus malis, & simul indicet futurum euentum. Quemad-

Quemadmodū enim dum parturit mulier, grauiſsimos habet dolores, ſed, edito infante in lucem, lætatur, ac dolorum quos paſſa eſt, obliuiſcitur: ita creatura præſentibus abuſibus preſſa gemit, & veluti parturit. Conſimiliter Eccleſia varijs ærumnis huius vitæ expoſita gemit, ac veluti parturit, donec aduentu filij Dei liberabitur. atq; tunc propter gloriæ reuelandæ magnitudinem, omnium afflictionum quæ paſſa eſt in hac vita, obliuiſcetur.

Non ſolum autem hoc, ſed & ipſi primitias ſpiritus habentes, & noſipſi in nobiſipſis gemimus adoptionem expectantes, redemtionem corporis noſtri.

TERTIVM argumentum ab exemplo Apoſtolorum ſumtum. Nos qui primitias, hoc eſt, excellentia dona habemus, affligimur, & ſub cruce expectamus liberationem. Igitur & vos nobiſcū præſentes ærumnas fortiter ferte, & nolite huius vitæ incommodis fracti abijcere confeſsionem. Spiritus primitias habere, phraſi Hebraica, eſt excellentia dona habere, & inter primos numerari. Eſt autem hæc phraſis ſumta à primitijs frugum, quæ Deo offerebantur. Vt ergo iſtæ primitiæ primæ & electiores erant vtpote Deo offerendæ, ita tranſlatitiè primitiæ notant excellentiora dona, quibus Apoſtoli vt primi, eos qui ſibi in miniſterio Eccleſiæ ſuccederent, excelluerunt. Hanc interpretationem confirmat Apoſtolus, cum addit: Et noſipſi, ſcilicet Apoſtoli, in nobis, id eſt, intimo corde, Gemimus expectantes adoptionem quæ eſt redemtio corporis, quod in hoc mundo varijs eſt obiectum calamitatibus. Hæc autem corporis redemtio fiet per reſurrectionem mortuorum: Tum enim depoſita mortalitate, induemus immortalitatem, 1. Corinth. 15. & 2. Corinth. 5.

Spe enim ſaluati ſumus. Spes autem ſi cernatur, non eſt ſpes. Quod enim quis cernit cur ſperet? Si vero quod non videmus ſperamus, per patientiam expectamus.

QVARTVM argumentum à ſalutis partæ ratione ſumtum. Spe ſumus ſaluati. Igitur ſalus patienter expectanda eſt. Conſecutionem probat à definitione ſpei & repugnantibus. Definitio eſt, quod ſpes ſit abſentium & non præſentium & apparentium rerum. Repugnantia ergo ſunt, aliquid præſens eſſe videriq; & idem ſperari. Hinc infert hypotheticum argumentum: Si quod non videmus ſperamus, certè per patientiam id expectamus. Sed non videmus quod ſperamus. Igitur per patientiam id expectamus. Hinc illud ad Galat. 5. Nos ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus. Porrò Paulus accipit metonymicôs ſpem pro re ſperata, & notetur definitio ſpei, quod ſit certa ſalutis & aliorum quæ Deus ſua voce promiſit per patientiam expectatio ſeu fiducia.

Itidem autem & ſpiritus ſubleuat infirmitates noſtras. Quod enim oremus quemadmodum oportet non nouimus, ſed ipſe ſpiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.

QVINTVM argumentum à præſenti Spiritus ſancti auxilio. Spiritus ſanctus adeſt nobis, & ſubleuat infirmitates noſtras, ne ſcilicet fracti imbecillitate carnis, ſuccumbamus. Igitur cum talem habeamus παραστάτην, patienter expectemus liberationem. Antecedens probatur ex eo, Quod Spiritus ſanctus ſanctos motus excitet, & efficiat, vt cum magnis gemitibus oremus Deum. Nam quod dicit: Spiritus poſtulat, Hebraiſmus eſt. Nam poſtulat ponitur pro verbo coniugationis Hiphil, hoc eſt, poſtulare facit. Hanc efficaciam ſpiritus, ſoli intelligunt verè pij, qui in ſuis ardentibus precibus ſentiunt conſolationem, ac veluti reſponſum diuinitus ad ſua poſtulata accipiunt. PORRO obſeruandum eſt diſcrimen inter Chriſti interpellationem pro nobis, & Spiritus ſancti. Scriptura dicit, Chriſtum eſſe vnicum interceſſorem inter Deum & homines. Hîc autem Paulus videtur ei adiungere Spiritum ſanctum. Sed diſcrimen facit ordo & modus. ORDO, quod Chriſtus interpellet ante ſublatam iram Dei, Spiritus ſanctus autem poſt iram Dei placatam. MODVS, filius eſt interpellator, quia eſt redemtor qui perſoluit precium, vt ſatisfieret iuſticiæ Dei, & placaretur ira Dei, & iam apparet vultui Dei, vt interpellet pro nobis. Sed Spiritus ſanctus eſt interpellator, quatenus nos ad inuocandum mouet. Accepiſtis, inquit Apoſtolus, ſpiritum, quo clamamus Abba pater.

Qui autem ſcrutatur corda, nouit quis

Piorum gemitus à Spiritu ſancto

ſit ſen-

sit sensus spiritus, Quia secundum Deum interpellat pro sanctis.

excitari probat, qui scrutatur corda, periphrasis Dei est, qui in Actis dicitur καρδιογνώστης. Hic Deus scrutator cordium, nouit & facit sanctos scire, quodnam sit φρόνημα spiritus, id est, quæ preces, quæue suspiria à spiritus sui afflatu proficiscantur. Est enim sensus spiritus, quem spiritus sanctus in cordibus piorum inter orandum ciet, Quia secundum Deum postulat pro sanctis. hoc est, facit vt ea à Deo precentur, quæ & Deo grata sunt, & ipsi salutaria.

Scimus autem quod diligentibus Deum omnia cooperantur ad bonum, ijs qui iuxta propositum vocati sunt.

SEXTVM argumentum ab euentu sumtum. Filijs Dei omnia in 10 bonum cedunt. Igitur præsentium ærumnarum molestiam tandem sequetur lætus exitus. Quare patienter est expectanda liberatio. Iuxta propositū vocati dicuntur, qui iuxta consiliū Dei sunt vocati. Hoc propositum, hoc consilium, hæc εὐδοκία seu beneplacitum Dei fuit semper & est, quod ex mera sua bonitate intercedente filio, saluare velit omnes qui ad se per fidem confugerint, & contra damnare omnes incredulos. Non est enim προσωποληψία apud Deum, Qui credit in filium, habet vitam æternam: qui vero non credit, manet sub legis damnatione.

Nam quos præsciuit eosdem & prædestinauit, conformes fieri imagini filij sui, vt sit ipse primogenitus inter multos fratres.

SEPTIMVM argumentum à 20 conformitate filiorum Dei inter sese, cum in aduersis, tum in prosperis. Proponit autem exemplum filij Dei naturalis, vt ex illo de filijs adoptiuis iudicium fiat. Cum autem sic statutum est apud Deum, vt omnes quos adoptat in filios, sint conformes imagini filij sui, atque hic filius naturalis non solum calamitatibus varijs in hoc mundo expositus erat, verumetiam post afflictiones consecutus est gloriam, fieri non potest quin & fideles omnes per crucem adeant gloriam sibi paratam, Quare patienter ferenda est crux, & expectanda gloriosa liberatio. Sed quid est quod dicit: Vt ipse sit primogenitus inter multos fratres? Alludit ad 30 legem, in qua primogeniti alijs fratribus proponebantur, quasi exemplaria vitæ morumq;. Quare cum hic naturalis Dei filius & primogenitus per crucem intrarit in gloriam, reliqui fratres ipsius exemplum sequi debent. De præscientia Dei & prædestinatione alio loco dicetur commodius, hîc satis est, argumentum Apostoli accommodasse propositioni.

Quos autem prædestinauit, eos & vocauit, & quos vocauit, hos etiam iustificauit, quos autem iustificauit, eos etiam glorificauit.

OCTAVVM argumentum ab ordinatione Dei, quam seruat in glorificandis suis electis. Hîc obseruetur gradus actionum Dei, in reparationis generis humani mysterio. 40 Numerantur autem ab Apostolo nostro quinque gradus, qui sunt: Præscientia, Prædestinatio seu Electio, Vocatio, Iustificatio & Glorificatio. PRÆSCIENTIA præsciuit Deus ab æterno omnia futura. Neque tamen hæc Dei præscientia ad temporis decursum, sed ad æternitatē referenda est. Non enim Deus res vt absentes videt, sed vt præsentes in suo æterno intuetur. Non ergo propterea erit aliquid, quia Deus scit illud futurum, sed quia futurum est, scitur à Deo. Nam res non pendet à scientia, sed scientia à re. Hæc scire de præscientia Dei prodest, ne profana de ea cogitatio nos à verbo reuelato abstrahat. PRÆDESTINATIONE ordinat & disponit Deus apud sese quod est facturus. VOCATIONE inuitat quos præsciuit & prædestinauit. IVSTIFICATIONE præscitos, prædestinatos & vocatos à reatu absoluit, & in filio 50 vnigenito caros habet. GLORIFICATIONE iustificatos donat æternæ vitæ possessione, quæ est fructus vltimus & meta prædestinationis, de qua in nono capite plura dicenda sunt. Hîc autem obseruetur, quænam sit vera Christi Ecclesia, videlicet cœtus hominum qui vocantur per Euangelium, & credunt Euangelio. Est præterea hoc Pauli dictum non solum Anabaptistis opponendum, verumetiam Thamero, Stenchfeldio, & alijs qui vocali verbo suam efficaciam detrahunt, quales reuera sunt omnes qui stoicam prædestinationem & fatalem rerum omnium necessitatem Ecclesiæ conantur obtrudere.

Quid igitur dicemus ad hæc? Si Deus pro nobis, quis contra nos?

NONVM

NONVM argumentum à defensione & patrocinio Dei sumtum, & illatum ab octauo. Est autem hypotheticum argumentum, cuius sola propositio ponitur, assumtio & conclusio à superioribus pendent. Complebitur itaq; argumentum hoc modo: Si Deus à nostra stat parte, nulla res aduersus nos præualebit. Atqui Deus à nostra stat parte, vt ex octauo argumento patet Nulla igitur res aduersus nos præualebit. Proinde, Neq; præsentibus ærumnis frangamur. Huc illud Psalmi: Tecum sum in afflictione, inuoca me, & liberabo te, & glorificabis me.

10 Qui sane filio suo nō pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, Quomodo etiam cum illo non omnia nobis donaret?

Minoris probatio est, ab infallibili signo, quod demonstrationem immotam parit. Deus dedit nobis filium suum, quo nihil neq; carius neque preciosius habet: Multo magis dabit alia quæ nobis ad salutem necessaria nouit, Cur ergo cruce frangimur, cum certa nobis salus constet?

Quis intentabit crimina aduersus electos Dei?

DECIMVM argumentum ab effectu electionis diuinæ. Estq; simul prolepsis, qua anteuertit obie-20 ctionem infirmorum, qui tentantur cogitatione peccatorum suorum, & accusantur cum à lege Dei, tum à propria conscientia. Est autem argumentum eiusmodi: Electis frustra intentantur crimina. Fideles sunt electi. Igitur, Frustra illis intentantur crimina, Proinde, Consolentur se fideles hac fiducia, ne frangantur animis in præsentibus ærumnis.

Deus est qui iustificat, quis est qui condemnat?

Anticipatio est. Poterant enim infirmi respondere ad proximam interrogationem, legem esse & propriam conscientiam quæ accusant. Verum huic obiectioni occurrit fortissimo argumento à repugnantibus petito. Fideles sunt à Deo iustificati, & à condemnatione absoluti. Igitur fru-30 stra lex & conscientia eos accusant. Diligenter obseruetur hoc loco antithesis, qua verbum iustificandi, verbo condemnandi opponitur. Hæc enim antithesis apertissime docet, iustificationem in hac disputatione Paulo significare absolutionem à reatu, & acceptationem credentis apud Deum ad vitam æternam. si enim iustificatur, non condemnatur, Sequitur iustificatum à reatu absolutum esse.

CHRISTVS est qui mortuus est, immo vero qui etiam excitatus est, qui etiam est ad dexteram Dei patris, qui & inter-40 cedit pro nobis.

VNDECIMVM argumentum, ab efficacia Mortis, Resurrectionis, Regni, & Pontificatus Christi sumtum. Hæc enim quatuor coniungit Apostolus. MORS Christi opponenda est peccatis. Nam propter peccata nostra mortuus est, ad Rom. 4. RESVRRECTIO condemnationi opponatur, Surrexit enim propter iustificationem nostri, quæ est à condemnatione absolutio. REGNVM gloriosum opponendum est præsentis vitæ miserijs, à quibus nos suo tempore transferet in suam gloriam. INTERCESSIO seu pontificatus opponi debet infirmitati nostræ. Cum ergo huiusmodi portum certo speremus, fortiter & patienter huius vitæ ærumnas finiendas feramus.

50 Quis nos separabit à caritate Christi?

DVODECIMVM argumentū à constantia caritatis Christi erga fideles sumtum. Hæc enim caritas tanta est, vt nihil eam immutare possit. Proinde sub cruce simus bono animo. Non enim fraudabimur promissa gloria, cum adeo nos Christus diligat.

Tribulatio aut angustia, aut persecutio, aut fames, aut nuditas, aut periculum, aut gladius? (quemadmodum scriptum est, tua caussa morti tradimur tota die, reputati sumus veluti oues mactationis)

Enumerat ea quibus maximè tum temporis animi fidelium concutiebantur, & vt sciant fideles, non esse insolens quod filij Dei affligantur in hac vita, addit testimonium ex Psalmo 43. in quo conqueritur Ecclesia,

Sed in his omnibus superamus per eum, qui dilexit nos.

quod tam varijs casibus propter confessionem Christi sit exposita. Verũ vt semper Deus suæ Ecclesiæ adest, ita promittit fore, vt per Christum, qui diligit nos, euadamus superiores. Hæc ergo Pauli sententia & perpetua Ecclesiæ imago opponatur iudicio carnis & rationis humanæ. Ratio colligit Deum irasci nobis, propterea quod assiduè simus sub cruce, Sed spiritus fidelium intuetur perpetuam imaginem Ecclesiæ, atq; adeo ipsum Christum, vnde colligunt pij, & se Deo curæ esse, & fore aliquando, vt omnis huius vitæ calamitas sit lætum habitura exitũ.

Persuasus sum enim, quod neq; mors, neq; vita, neq; angeli, neq; principatus, neq; potestates, neq; præsentia, neq; futura, neq; altitudo, neq; profunditas, neque vlla creatura alia poterit nos separare à dilectione Dei, quæ est in CHRISTO IESV Domino nostro.

Ratio enumerationis à certissima fiducia, qua fideles statuant, nullam creaturam tantum valere, vt eos à dilectione Dei separet. Nam hæc dilectio in Christo fundata est, in quo caros habet pater nos, qui in ipso manemus per fidem. Enumerationis huius membra nihil habent obscuri, modo obseruemus vsitatá enallagen, qua abstracta pro concretis ponuntur. Principatus enim pro principibus, potestates pro ijs qui potestate præditi sunt, altitudo pro rebus altis & sublimibus, profunditas pro rebus profundis accipitur. Summa sententiæ huc redit: Nihil neq; in cœlo neq; in terra, neque in mari, neq; in inferno est, quod dilectionem Dei erga nos obscurare potest. Quare fideles in medijs ærumnis huius vitæ se solentur cogitatione dilectionis Dei, quæ est in CHRISTO IESV Domino nostro. Est & hic locus obseruandus propter Angelos, quos inter creaturas hîc numerat Apostolus.

CAPVT IX.

SECVNDA PARS EPISTOLAE.

IN vniuersali periocha huius Epistolæ dixi, statum principalem hoc concludi syllogismo: Ea sola & vnica consequendæ iustificationis & salutis ratio est, quam ipse Dominus suo verbo & præscribit & approbat. NVNC autem omnem qui credit absq; omni personarum & nationum respectu iustificat, & salutis fieri participem pronunciat. PROINDE omnis qui credit, nulla habita personæ aut nationis respectu iustificatur gratis, & salutem consequitur. VERVM quia minor huius syllogismi quæ est κρινόμενον, duas habet partes, quarum PRIOR est, quod homo fide iustificatur absq; operibus. POSTERIOR, quod hoc iustificationis beneficium promiscue pertineat ad omnes qui oblatum beneficium fide recipere non recusant, nulla habita aut nationum aut personarum ratione: Deus enim diues est in omnes, & non est tantum Iudæorum, sed & gentium Deus, nec est vlla personarum acceptio coram Deo, instituit Apostolus iustam vtriusq; partis confirmationem. Vt enim priorem partem hactenus confirmauit, solutis etiam incidentibus quæstionibus: ita posteriorem in sequentibus tribus capitibus grauissima contentione colligit, idque adhibita singularis prudentiæ methodo, de qua nonnulla in vniuersali periocha diximus. Iam constat ad quem scopum collimat sequens disputatio, quæ tribus sequentibus capitibus absoluitur. Cæterum quia sunt magni nominis viri, qui ex hac disputatione quandam stoicam prædestinationem fabricant, non obseruato vero huius disputationis statu, quem ex fine tertij capitis, & ex alijs locis obseruasse debuissent: Sciendum est, quod alia electio & prædestinatio cogitanda non sit, quam ea sola, quæ in filio Dei Domino nostro IESV CHRISTO reuelata est & proposita. Hæc enim cum habeat testimonium Domini, & testimonium Domini sit verax, nequaquam sinamus nos ab ea auelli vllis Stoicorum catastrophis, sed firmiter retineamus hoc Dei propositum, Quod vt in filio nos elegit, ita in eodem nos caros habeat, ac propter eundem nos saluet adoptatos per fidem in ipsum. PORRO sunt duo genera hominum, qui cum audiunt nostram salutem in Dei electione & proposito fundatam esse, non recte intellecto electionis mysterio, horrendè impingunt. QVIDAM enim carnalis cuiusdam securitatis ansam hinc capientes in quæuis scelera licentiose ruunt, sibi quidem ipsis in certam perniciem, alijs verò in graue scandalum. QVIDAM in contrarium malum ruentes, stoicam quandam prædestinationem contra verbum Dei, & vniuersalem

gratiæ promiſsionem ſomniantes, in deſperationis baratrum immerguntur. Illos ſecuros, hos deſperabundos voco. Verum ne nos in iſtas carybdes incidamus ſummopere cauendum eſt. Caueri autem poteſt hoc pacto. PRIMVM, ſi occaſionem huius diſputationis diligenter expenderimus. DEINDE, ſi eiuſdem finem & ſcopum intentè aſpexerimus. OCCASIO itaque diſputationis huius hæc eſt. Apoſtolus diſputauit, fide in Chriſtum, iuſticiam quæ coram Deo valet, obtineri. Qua diſputatione non parum offenſi Iudæi, inferebant ex Pauli dictis hoc, vt iudicabant, abſurdum. Si fide iuſtificatur homo, & Chriſtus ad credentes tantum pertinet, profecto reiectum eſt ſemen Abrahæ, quia paucisſimi ex ſemine Abrahæ Chriſtum recipiunt. Verum vt hanc obiectionem diluat Apoſtolus, inſtituit diſputationem de electione, in qua firmis rationibus docet, promiſsiones Dei manere ratas & firmas, cum de Chriſto, tum de eius Eccleſia colligenda, promiſcue ex omnibus qui Chriſtum fide receperint, ſiue ſint ex Iudæis ſiue ex gentibus, vt tollatur omnis προσωποληψία, omnis reſpectus perſonarum & nationum, vt vera & immota maneant hæc dicta: Deus vult omnes homines ſaluos fieri, Deus non eſt προσωπολήπτης. Deus non vult vllos perire, Sed omnes ad pœnitentiam recipere. Omnis qui credit in filium, habet vitam æternam. CÆTERVM finis diſputationis eſt, vt omnis caro conticeſcat, Vt omnis carnis fiducia & prærogatiua confundatur, Vt omne meritum eneruetur, Vt ſoli Deo gloria tribuatur, Vt Deus verè φιλάνθρωπος, Vt vere diues in omnes & ſuper omnes qui credunt, inueniatur, Vt non ſolum Iudæorum, verumetiam gentium Deus prædicetur. HÆC præfari volui, ne in noſtram ruinam myſterio electionis, de quo in his capitibus agit Apoſtolus, abutamur. Reſtat vt genus cauſſæ & ſtatum præſentis diſputationis horum trium capitum indicemus, quo ad illum omnia dirigamus argumenta, nec ſinamus nobis eripi vlla ſophiſtica verum huius diſputationis ſcopum. Genus itaq; cauſſæ iudiciale eſt, & ſtatus coniecturalis qui hoc ſyllogiſmo concluditur. Filij promiſsionis & non carnis hæreditatem cœleſtem conſequentur. Vt vere credentes, ſiue ex Iudæis ſiue ex gentibus ortum habeant, ſunt filij promiſsionis: Ita qui non credunt, ex quibuſcunq; parentibus ortum ducant, ſunt filij carnis. IGITVR, Vt illi promiſſam hæreditatem vere conſequuntur, ita hi ſua culpa pereunt. HVC pertinet dictum quod ex Iohele adducit Apoſtolus: Omnis qui inuocauerit nomen Domini, ſaluus erit. In quo dicto fides à ſuo proprio effectu ſignificatur.

Summa capitis noni.

Vt veros Iſraëlitas à falſis diſtinguit: ita conſilium Dei eſſe docet Apoſtolus, vt homines per Chriſtum ſalutem conſequantur. Hunc Chriſtum quia gentes recipiunt, Dei populus cenſentur, Contra Iudæi, qui hunc Chriſtum non recipiunt, fiducia carnis tumentes, reijciuntur.

Ordo & partes capitis noni.

PRIMO *loco animum ſuum erga ſuos contribules exordiolo declarat Apoſtolus.* DEINDE, *ab exordio concluditur propoſitio, quam inſinuat tantum.* TVM *diſcrimen filiorum Abrahæ faciens, alios promiſſionis, alios carnis pronunciat eſſe filios.* AD HAEC *tres obiectiones ponit & diluit, de quibus in exegeſi dicetur. Erunt igitur quatuor partes huius capitis: Exordium, Propoſitio, Confirmatio & Confutatio.*

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

EXORDIVM.

VERITATEM dico in Chriſto Ieſu, non mentior, teſtimonium mihi perhibente conſcientia mea in Spiritu ſancto, quod triſticia mihi ſit magna, & continuus dolor cordi meo.

Expoſitio exordij, qua ſuum animum erga Iudæos exponit Apoſtolus. Vt autem tollat omnem ſuſpicionem odij, orditur à iureiurando. Non enim ignorauit Apoſtolus, eſſe nonnullos qui ipſum odio ſuæ gentis Chriſtum prædicare calumniarentur. Quare vt hanc calumniam euertat, pluribus ſignis ſuum affectum erga ſuos contribules ſignificat. PRIMVM enim inquit: Veritatem dico. Quod dictum opponit calumniæ aduerſariorum,

uerſariorum, ac ſi diceret: Sunt qui calumniantur me odio meæ gentis Chriſtum prædicare, ſed ego verè ſummo eorum ſtudio teneor. Vt autem huic aſſeuerationi pondus addat, ſubiungit: per Chriſtum, quem verborum ſuorum teſtem inuocat, & affectus erga Iudaicam gentem. ADHÆC, vt vehementior ſit aſſeueratio, eam amplificat à contrario negato. Non, inquit, mentior. DEINDE prouocat ad teſtimonium conſcientiæ ſuæ, quod magnam habeat triſticiam & continuum dolorem in corde ſuo, propterea quod gens Iudaica ſua propria culpa reluctetur Chriſto, ac eius ſalutare Euangelium contemnat. HINC diſcant miniſtri Euangelij, quomodo eos affectos eſſe oporteat erga auditores ſuos etiam malemeritos. DEINDE obſeruetur contra Anabaptiſtas, exemplo Apoſtoli iuriſiurandi religionẽ confirmari. 10

Optabam enim ipſe ego anathema eſſe à Chriſto pro fratribus meis, cognatis meis, ſecundum carnem qui ſunt Iſraëlitæ.

Ratio affectus & ſtudij Pauli erga ſuos cognatos & Iſraelitas. Quicunque ſuo periculo & interitu aliorum ſalutem optat redimere, eum ſumma caritate eos proſequi neceſſe eſt. Paulus optabat anathema fieri à Chriſto, vt Iudæi reciperentur. Ergo neceſſe eſt ineffabilem amorem fuiſſe Pauli, quo ſuos proſecutus eſt Iſraelitas. ETSI autem in ſingulis verbis huius pericopæ nulla eſt ambiguitas: verborum tamen coniunctorum alij alium ſenſum faciunt, quod ſane vſu venire ſolet in rebus obſcuris. Vocabulo anathematis ter vſus eſt Paulus. nec dubium eſt quin ſeptuaginta duos imitetur interpretes, qui anathema vſurpant, pro 20 eo quod Hebræi dicunt Cherem, à Charam, quod ſignificat deuouere & excommunicare ab vſu communi, ſeu è medio ſine vlla commiſeratione tollere. Hæc Forſteri eſt interpretatio. Chryſoſtomus autem hoc modo: Quid eſt anathema? Audi ipſum dicentem: Si quis nõ amat Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM ſit ἀνάθεμα τοῦτ' ἔςι κεχωρίσθω πάντως: ἀλλότριος ἔςω πάντως, hoc eſt, ſeparetur omnino, alienus ſit omnino, atq; ita vocabulum in genere ſignificat ſeiunctionem & ſeparationem quandam, metaphora ſumta à ſacrificijs, quæ cum dicata eſſent Deo, ſeparabantur & ſeiungebantur ab vſibus humanis. Hoc poſtea in duo diuiditur genera, vt ſit anathema ſeparatum ab vſibus hominum, vt quod Deo dicatum ſit, & anathema ſeparatum & ſeiunctum à Deo, vt quod à Deo reiectum & maledictum ſit. Vt enim ea quæ Deo offeruntur & dicantur, attrectare audet nemo: Sic eum qui à Deo ſe- 30 paratus eſt ratione quadam nullus conueniet, aut cum eo verſabitur. Nam ſacris oblationibus honoris gratia tanquam Deo dicatis, appropinquare nulli hominũ audent. Ab hoc vero qui maledictioni fuerit obnoxius, non ſecus ac à profano, & ab ipſa diuinitate alieno, ſeceſſerunt omnes. Hactenus Chryſoſtomus, cuius interpretatio probatur forma orationis Paulinæ. Optabam, inquit, eſſe anathema à Chriſto. Præpoſitio A, manifeſte ſeparationem notat. proinde anathema à Chriſto, ſignificat ſeparatum & ſeiunctum à Chriſto. Qualis eſt hic affectus in Apoſtolo? Num ob caritatem fratrum & cognatorum, vt illi ſaluarentur, ipſe cupit alienus eſſe à Chriſto? Num caritate Chriſti non vult habere Chriſtum? Quid quæſo abſurdius dici poteſt: Chriſtus dicit: Si quis venit ad me, nec odit patrem ſuum nec matrem, & vxorem & liberos & fratres & ſorores, amplius autem etiam animam ſuam, non 40 poteſt meus eſſe diſcipulus? Quid ergo dicemus de hoc Pauli affectu? Hoc primum teneamus principium, quod nihil voluerit abſurdi, nihil impij, nihil contra ſalutem animæ ſuæ, nihil contra dilectionem Chriſti, nihil contra amorem ſuæ gentis, ſpiritu enim Chriſti agebatur Paulus. Hoc ſtabilito principio, neceſſe eſt hanc ſeparationem à Chriſto non intelligendam eſſe de interna ſeparatione à Chriſto & æterna: Sed de externa tantum & temporali, qua cupit perire in carne, vt ſaluentur alij in ſpiritu, Cupit ſuum ſanguinem fundere, vt ſaluentur multorum animæ. Hieronymus hoc Pauli dictum refert ad tempus præteritum, ac ita exponit: Optabam aliquando cum perſequerer Chriſtum, iam non optarem. Sciebam enim quod ipſorum eſſent hæc omnia, Sed poſtquam cognoui veritatem, dereliqui eos quos totaliter diligebam, & ipſi non conuertuntur. Hæc Hieronymus. Et profecto ex Epiſtola 50 ad Galatas manifeſtum eſt, quod Paulus magis ſæuierit in Chriſtum & Chriſtianos ante conuerſionem zelo ſuæ gentis, quam iudicio. Verum ego priorem interpretationem præfero, etſi poſteriorem verba Apoſtoli recipere poſſunt, alias multorum interpretationes omitto, quæ pugnant cum principio à nobis poſito.

Quorum eſt adoptio, & gloria, & teſtamenta & legiſlatio & cultus & promiſſiones, quorum ſunt patres.

Enumerat prærogatiuas Iudæorum, quarum PRIMA eſt adoptio. Dominus enim Iſraelitas gratuito in filios adoptauit. HVC addit gloriam. Eſt

am. Eſt enim glorioſa inprimis adoptio in filios Dei, qua cæteris gentibus omnibus antecellebant. Teſtamenta Græcè διαθῆκαι, ſunt fœdera & pacta, hoc eſt, tabulæ fœderis. Eſtq; hoc intelligendum de lege morali, vt νομοθεσία, legislatio ad iudicialem, & λατρεία, cultus, ad ceremonialem legem refertur. Sequuntur promiſsiones quæ ſunt de gratuita miſericordia propter Chriſtum, diuina oracula, qualia ſunt: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Item, in ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Obſeruetur hîc aſsignatio capitum principalium doctrinæ cœleſtis, quæ ſunt lex moralis, lex iudicialis, lex ceremonialis & promiſsio ſeu fœdus gratiæ, quæ omnia communi nomine Thora dicuntur, hoc eſt, doctrina. Septuaginta vertunt νόμον, quos ſecuti Latini, legem verterunt.

Ex quibus eſt CHRISTVS quo ad carnem, qui eſt ſupra omnia Deus benedictus in ſæcula, Amen.

Hæc maxima Iudaicæ gentis prærogatiua eſt, quod ab illis natus ſit Chriſtus. Sed hanc non eſſe ſalutarem per ſe ipſe Chriſtus teſtis eſt, qui nunciantibus matrem eius & fratres ſtare pro foribus, reſpondet, eos, qui verbum ſuum audiunt, eſſe matrem, fratres &c. vt ſtet illud Pſalmi immotum: Beneplacitum eſt Domino ſuper timentes eum, & in eis qui ſperant ſuper miſericordia eius. Porrò quia Dei opera ſunt ἀμεταμέλητα, hoc eſt, quorum Deum non pœnitet, non eſt dubium, quin Deus voluerit iſtius gentis ſalutem, apud quam tot ſalutis oblatæ teſtimonia reliquit. Cum ergo iuxta Pſalmum: Annunciat verbum ſuum Iacob, iuſticias & iudicia ſua Iſrael: non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit ijs, Non eſt dubium quin Iudaicæ gentis ſalutem verè voluerit Dominus. Quare quod perierint, ipſorum diffidentiæ aſſcribendum eſt, non arcano Dei conſilio, aut fatali neceſsitati. Obſeruandum eſt hoc loco, quod Paulus hîc quatuor de Chriſto affirmet. PRIMVM enim pronunciat ipſum verum hominem eſſe, vt qui natus ſit ex maioribus gentis Iſraeliticæ. DEINDE Chriſtum Deum aſſerit. At ne quis tropicè ab Apoſtolo dictum putet, addit veram notam veræ diuinitatis, cum inquit, Qui eſt ſupra omnia Deus. TERTIO, cum dicit Chriſtus, & non Chriſti in plurali, vnionem hypoſtaticam manifeſtiſsime docet. QVARTO, cum addit: Qui eſt benedictus, reſpicit ad promiſsiones de CHRISTO, in quo eſſent omnes nationes terræ benedicendæ. Nam ab eo ſolo omnis benedictio & ſalus exiſtit. Habemus ergo hîc quatuor de Chriſto: Humanam naturam, diuinam naturam, vnionem perſonalem, & officium, quod eſt benedictionem & ſalutem conferre credentibus. HACTENVS exordium, ex quo colligenda eſt ſecunda pars capitis, nempe ipſa propoſitio, idq; per inſinuationem quam vocant. Nam ex querela ſua propoſitionem lectori cogitandam reliquit hanc nimirum: Quod maxima Iudaicæ gentis pars à Deo ſit reiecta. Cuius propoſitionis vera & ſola ratio eſt, quam infra ſæpe inculcat: Diffidentia & propriæ iuſticiæ ſtabilitio.

Non autem quaſi exciderit ſermo Dei.

Obiectionem aduerſariorum anticipat. Obiectio autem huiuſmodi eſt: Si populus Iſraeliticus eſt reiectus, ſermo Dei excidit, hoc eſt, promiſsio Dei & fœdus Dei cum ſemine Abrahæ initum, eſt factum irritum. Verum Paulus conſecutionem negat, & diſtinctione vtitur, qua veros Iſraelitas à falſis diſtinguit, affirmatq; promiſsiones Dei manere ratas ſemini Iſraelis, cui facta eſt promiſsio.

Non enim omnes qui ex Iſraël ſunt, hi ſunt Iſraël, neq; quia ſemen Abrahæ omnes filij.

Hæc diſtinctio eſt filiorum Abrahæ ſeu Iſraelis. Nam ijdem & ab auo & à nepote nomen habent. Senſus autem eſt: Multi quidem ſunt nati ex Iſraele, qui ſane omnes, ſi carnem ſpectas, ex Iacobo, qui & Iſrael dictus eſt, ducunt originem. Verum ſi promiſsionem reſpicis, alij reputantur pro filijs, alij minime. Vocabulum Iſraelis bis poſitum, priori loco ipſam perſonam Iacob notat, poſteriori gentem ab eo ortam, declarat vſitata Hebræis metonymia.

Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen.

Ratio diſtinctionis à pronunciato ſcripturæ Geneſ. 21. Abraham habuit duos filios, vnum ex Agar ancilla, alterum ex Sara vxore, ille Iſmael, hic Iſaac dictus eſt. Iſmael autem non eſt reputatus pro ſemine, ſed Iſaac. Hinc Paulus euertit vniuerſale pronunciatum, obiecto contrario exemplo. Illi obiecerunt: Nati ex Abrahæ ſemine, ſunt ſemen Abrahæ. Paulus reſpondet hac ſententia. Iſmael non reputatur pro ſemine. Iſmael eſt natus

natus ex Abraham. Ergo non omnes nati ex Abraham, reputantur pro ſemine. Sed in Iſaac vocabitur tibi ſemen, hoc eſt, filius Iſaac, Iacob & nepotes eius cenſebuntur filij ac nepotes tui, non autem illi qui ex Iſmaele naſcentur. Sed quid hæc ſibi volunt? Hoc typo olim præfigurabat Dominus, quod eſſent naſcituri filij Abrahæ, quorum alij veſtigijs patris inſiſterent, & haberentur pro filijs, Alij autem degenerarent, & non haberentur pro filijs, præſertim coram Deo. Hoc ipſum indicat Dominus apud Iohannem, vbi diſtinguit carnis filios à filijs imitationis, fidei, & operum Abrahæ: qui infra filij promiſsionis dicuntur: ita enim ait Dominus: Si filij Abrahæ eſſetis, faceretis vtiq; opera Abrahæ, nunc autem quæritis me interficere, quod Abraham non fecit.

10

Hoc eſt, non qui filij carnis, hi ſunt filij Dei, ſed filij promiſsionis reputantur in ſemen.

Exegeſis eſt & typi declaratio, quæ concluditur hoc modo: Non filij carnis, ſed filij promiſsionis ſunt populus Dei. Multi autem ex Iudæis ſunt filij carnis tantū, & multi ex gentibus ſunt filij promiſsionis. Proinde, Vt multi ex Iudæis nō ſunt populus Dei: ita multi ex gentibus in ſemen reputantur. Qui aūt ſint filij promiſsionis ſupra docuit Paulus in 4. his verbis: Et ſignum accepit circumciſionis ſignaculū iuſticiæ fidei quæ fuerat in præputio, vt eſſet pater omnium credentium in præputio, quo ipſis etiam imputetur in iuſticiam, & pater circumciſionis non ijs qui ſunt ex circumciſione tantum, ſed etiam qui in ſiſtunt veſtigijs fidei patris noſtri Abrahæ, cum adhuc eſſet in præputio. Hîc apertiſsime definiuntur filij promiſsionis eſſe, qui credunt & inſiſtunt veſtigijs fidei Abrahæ, vndecunq; ſunt oriundi, ſiue ex Iudæis ſiue ex gentibus, ſiue nati ſunt ex Abrahamo ſecundum carnem, ſiue non. Atq; ita diſerte Paulus ad Galat. 3. definit filios Abrahæ, cum inquit: Noſtis igitur, quod qui ex fide ſunt, ij ſunt filij Abrahæ. Et paulo poſt: Itaq; qui ex fide ſunt, benedicuntur cum fideli Abraham. Huc pertinet Iohannis dictum: Dedit poteſtatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Item, Qui non ex ſanguinibus, ſed ex Deo nati ſunt, ſcilicet per promiſsionis fidem, rectè proinde Auguſtinus ait: facti ſumus filij Abrahæ imitando fidem non naſcendo per carnem. Sicut enim illi degenerando ex hæreditati: Sic nos imitando adoptati. FILII carnis dicuntur in genere quidem omnes, qui ortum ducunt à ſemine Abrahæ. In ſpecie vero, vt hîc, qui neglecta fide Abrahæ, ſanguinis quidem ratione ſunt filij, ſed carne hoc eſt, externa ceremoniarum ſeruitute nituntur, ideoq; non ſunt filij hæredes, ſed vt ſerui abdicantur. Horum typus fuit Iſmael ex Agar natus, quæ Agar montem Syna figurat, vbi leges & ceremoniæ ſunt promulgatæ. Atq; ita hunc typū explicat Apoſtolus ad Galat. 4. qui in tertio ſub alia verborum forma locutus, rem eandem proponit, & diſtinguit poſteros Abrahæ in eos qui ex fide ſunt, & in eos qui ſunt ex operibus legis. His obſeruatis, planiſsimus erit huius loci ſenſus, videlicet, quod verus Iſrael habeatur quiſquis credit promiſsioni, non habita aut carnalis propagationis aut gentis, aut ceremoniarum ratione. Quemadmodum enim Deus non omnes Abrahæ filios voluit cenſeri in ſemine, ſed Iſaac tantum: ita nunc quoque, tametſi numeroſus eſt Iſraelitarum populus: tamen illi ſoli veri Iſraelitæ cenſentur, qui promiſsionis fidem habent, atque ita præſens argumentum à typo ad antitypon deſcendit. Sed quid de Iſmaele cenſendum? Ex hoc loco nemo probauerit Iſmaelem damnatum eſſe, tantum enim neglectum & præteritum docet hic locus, ne haberetur hæres Abrahæ, & ne ab eius ſemine naſceretur Meſsias, ſed Iſaac ſolus hæres conſtituitur, vt conſtaret certa Chriſti genealogia. Quis diceret vndecim tribus damnatas, quod ſint neglectæ & præteritæ præ tribu Iuda, cui promiſſum erat, vt ex ea naſceretur Chriſtus.

20

30

40

Promiſsionis enim ſermo hic eſt: In tempore iſto veniam, & erit Saræ filius.

Hoc promiſsionis verbum habetur Geneſ. 18. in quo verbo tria ſunt obſeruanda, Hiſtoria, Finis, typus. HISTORIA eſt. Quod Abrahamo ſeni promiſſus ſit filius ex vxore Sarah, quæ & natura & ætate ſterilis fuit. qui filius, excluſo Iſmaele nato ex Agar, hæres Abrahæ futurus eſſet, atq; ideo filius haberetur Abrahæ. Etſi autem Iſmael ex ſemine Abrahæ eſt natus, non tamen habetur pro filio, propterea quod hæreditate excluditur. FINIS fuit, vt certo conſtaret ex qua linea deſcendente ab Abraham naſceretur promiſſus Meſsias. TYPVS hic eſt, quod vt Abraham plures habuit filios, ſed non omnes facti ſunt hæredes, ideoque nec pro filijs reputati ſunt: ita multi propagati quidem ſunt ex ſanctis parentibus, ſed non omnes ſunt promiſsionis hæredes, ſed tantum illi, qui ſanctorum patrum veſtigijs inſiſtunt viua fiducia cum patribus in Chriſtum recumbentes. Atq; hæc ideo olim typicè figurata ſunt, vt

50

cum

cum fierent contumaces & increduli Iudæi, reuocati ad typum coarguerentur. Quare Apostolus noster pulcerrime typum antitypo accommodat.

Non solum autem, sed & Rebecca ex vno semen habens Isaac patre nostro.

Ne exciperent Iudæi contrà, ac dicerent ista violenter à Paulo torqueri, cum maxima sit dissimilitudo inter filium ex serua natum, & filium ex vxore libera procreatum. Paulus proponit alium typum. quo priorem confirmat, contra quem non possunt Iudæi excipere. Vnus Isaac fuit pater, vna Rebecca fuit mater, simul ambo concepti sunt Esau & Iacob, attamen Iacob
10 præfertur Esau, atq; reputabatur in semen, vt ab eius posteritate olim nasceretur Messias, ac interea Esau præteritus est, vt non ex semine ipsius nasceretur Messias. Hinc concluditur, non omnes natos ex sanctis patribus esse eiusdem dignitatis & loci. Iacobum delegit Deus, vt ex eo nasceretur Christus. Esau autem præterijt non moratus quod fuerit peræquè natus ex sanctis parentibus, sicut Iacob. Hæc eò pertinent, vt veluti duas familias patriarchæ Iacob consideremus, in quarum vna sunt nati ex semine carnali tantum, in altera verò, qui sunt ex spiritu & fide promissionis. Oratio Paulina Ecliptica implebitur hoc modo: Non solum autem (scilicet Abraham expertus est in suis filijs, non omnes reputari pro semine qui ab eo nati sunt secundum carnem) verumetiam Rebecca (scilicet experta est in suis filijs.) Huc iam aptissime subiungitur ratio Pauli.
20

Nondum enim natis pueris, cum neq; boni quippiam fecissent, aut mali (vt secundum electionem Dei propositum maneret) non ex operibus, sed ex vocante dictum est illi: Maior seruiet minori.

Hoc testimonio idem probatur quod supra, & propositum & probatum est: nimirum quod non omnes nati ex sanctis parentibus sint æqualis sortis, & ne exciperent Iudæi contra, ac dicerent, id ideo factum esse, quia Esau erat malus, Iacob vero bonus. Apostolus anteuertit & dicit, Deum antea proposuisse vtrum ex istis duobus eligeret, vtrum alteri præferret, idq; in re certa, quemadmodum clare indicat historia. Ma-
30 ior, inquit, scilicet Esau primogenitus, Seruiet minori, scilicet Iacobo, quod sane nunquam completum est in personis eorum. Nam Iacob reuersus à Laban socero cum vxore, familia & armentis, prosternit se coram Esau fratre suo, ac Dominum eum appellat, Genes. 23. Verum iuxta prophetiam completum est. Duæ, inquit, gentes sunt in vtero tuo, hoc est, duo populi ex tuis filijs nascentur, Israeliticus quidem à Iacob, Idumæus verò ab Esau, horum maior, hoc est, populus natus ex primogenito Esau, seruiet minori, hoc est, populo nato ex Iacob, hoc est, Israelitico. Hæc prophetia completa est tempore Dauidis, tum enim Idumæus Israeli seruit, 2. Samuel. 8. Quid ex his consequitur? Typo antitypon respondere. Quemadmodum enim Esau fretus prærogatiua carnali præteritus est & neglectus in re certa, & Iacob sola gratia fretus dominus est factus Esau: ita hodie Iudæi car-
40 nis prærogatiua tumentes, & externis cultibus nitentes, non sunt populus Dei, sed omnes illi qui cum Iacobo ex gratia vocantis pendent, & non ex merito operum.

Sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau vero odio habui.

Alia probatio eiusdem ex Malachia desumta, quæ hoc modo concludi potest: Esau non est reputatus pro semine coram Deo, Esau fuit filius Isaac. Igitur quidam filij Isaac nō reputantur pro semine coram Deo. Et rursus, Iacob reputatus est pro semine coram Deo. Iacob fuit filius Isaac. Igitur non totum semen Abrahæ est reiectum. Vtriusq; argumenti maior probatur Prophetæ testimonio. Cæterum ne hoc testimonio abutamur contra scopum præsentis disputatio-
50 nis, PRIMVM tropum, qui est in verbis Prophetæ, excutiamus. DEINDE typum propositum videamus, atq; accommodemus propositioni, quam Paulus probandam suscepit. PROPHETA dicit, Deum odio habuisse Esau. Hìc meritò quæritur, quid sibi odij vocabulum velit, præsertim cum scriptura dicat: Misereris omnium Domine, & nihil odisti eorum quæ fecisti. Fieri ergo non potest, vt odij vocabulum affectum in Deo notet, quo ipse Dominus Esau auersetur. Proinde necesse est istam vocem figuratè accipi, vt in Euangelio, cum dicitur: Qui non odit patrem & matrem, &c. non potest meus esse discipulus. Hìc cum palam est, quod Christus non velit vt filij parentes affectu odij prosequantur, figuratè vocabulum odij accipi necesse est. Est itaq; figura metalepsis, qua vox à propria significatione transfertur propter consecutionem quandam ad id, quod est posterius, hoc est, ad

id, quod in hominibus odium ſequi ſolet. Homines enim qui alios oderunt, eos negligunt & prætereunt. Hac igitur ratione dicitur Deus odio habuiſſe Eſau, non quod ex animo oderit, aut reiecerit eum tanquam damnatum, ſed quod in externis commodis eum neglexerit, ita vt ſemen Iſrael non diceretur, nec ex eius ſemine promiſſus naſceretur Meſſias, ſed ex Iacobi ſemine, Deinde quod non Eſau, ſed Iacob terram promiſſam ſemini acciperet poſsidendam. Cæterum ſi Malachiæ ſcopum conſideraueriṁus, habent hæc verba exprobrationem. Nam hoc ideo dicit Deus, vt oſtendat ſe longe maiora beneficia exhibuiſſe Iſraelitico populo, quàm Idumitis aut alijs gentibus, & tamen illi ingrati, pientiſsimum patrem & beneficum Dominum non agnouerunt. Cum ergo dicit: Eſau odio habui, comparate intelligendum eſt. TYPVS præterea eſt hic conſiderandus, quo externæ res transferuntur ad ſignificandas res ſpirituales. Quemadmodum enim Deus olim multis typis & figuris adumbrauit ſtatum Eccleſiæ Chriſti ſub nouo teſtamento: ita hic Eſau & Iacob quaſi imaginem quandam proponit Deus, vt in ea conſpiciatur & reiectio & aſſumtio eorum, qui ab Abrahamo deſcendunt. Nam ex hoc typo concluditur propoſitio diſtinctionis filiorum carnis & filiorum promiſsionis. Neq; tamen hic typus eò pertinet, vt ſententiam damnatoriam feramus aduerſus Eſau & eius poſteros, quaſi ad vitam æternam nō eſſent electi. Non enim propterea damnauit Eſau Deus, quia voluit illum typum eſſe externum rerum futurarum olim in Eccleſia.

Quid igitur dicemus? Num iniuſticia eſt apud Deum? Abſit.

Anticipat obiectionem aduerſariorum, eamq; diluit. Nam eo quod dixerat Apoſtolus Deum dilexiſſe Iacob, & odio habuiſſe Eſau, idq; antequam in hanc lucem ederentur, apparet quod Deus alios reijciat ſine demerito, aſſumat autem alios ſine merito: quod ſane eſt æqualibus inæqualia tribuere. Quapropter iniuſtus videtur Deus, qui æqualitatem non ſeruat. Vt enim iuſticiæ proprium eſt æqualitatem ſeruare: ita iniuſticiæ eſt hanc violare. Hanc obiectionem Paulus ſuo more excipit exutenismo, eamq; veluti indignam reijcit, Deinde reiectionis cauſſam ſubijcit hoc modo:

Moſi enim dicit: Miſerebor cuiuſcunque miſereor, & miſerabor quemcunque miſeror.

Inficiationis ratio eſt à repugnantibus ſumta. Senſus autem hic eſt: Iniuſtus eſt qui non reddit quod debet. Deus autem ex miſericordia recipit quoſcunq; recipit. Quare iniuſtus dici non poteſt. Nam cum nihil cuiquam debeat, liberum eſt ipſi dare cui vult. Eſau quidem multas dedit diuitias, & copioſam familiam, ſed terram Canaan noluit illi dare. Eſau dedit copioſum ſemen, nam ex eius ſemine multi præclari duces orti ſunt. Sed non voluit Deus vt Meſsias ex ipſius poſteritate naſceretur. Non eſt ergo mirum, quod multos ex Iudæis reijciat Dominus. Nam vult ſuam miſericordiam ſolis credentibus accommodari. Textus Hebraicus clarior eſt, in quo PRIMO loco effectus ponitur, ſcilicet in gratiam recipere homines abſq; omni hominum merito. SECVNDO loco ponitur cauſſa: Viſcera miſericordiæ Dei. Nam verbum quo vtitur Moſes, dicitur à nomine Rechem, quod Zacharias expreſsit in ſuo cantico, cum ita inquit: Ad dandam ſcientiam ſalutis populo eius, in remiſſione peccatorum eorum, per viſcera miſericordiæ Dei. Ex hoc ergo Moſis teſtimonio nihil aliud concludi poteſt, quam ſalutem atq; alia beneficia, quæ nobis largitur Deus, ex ſola eius bonitate & miſericordia pendere.

Non eſt igitur volentis neq; currentis, ſed miſerentis Dei.

Infert ex dicto Moſis cōcluſionem cauſſæ beneficiorum Dei, & eſt ſenſus: Deus benefacit hominibus, non propter ipſorum merita, ſed propter ſuam miſericordiam. Non ergo debuit Eſau quicquam. Quare non eſt iniuſtus Deus, quod Eſau præterito, voluerit Iacob cenſeri ſemen Iſaac. Eſau quidem voluit & cucurrit vt acciperet benedictionem, quæ iam decreta erat & annunciata Iacobo. Sed Dominus ex miſericordia Iacobo benedici voluit, vt exemplo iſto oſtenderet, ſe ex gratia benefacere, & non ob merita. Per voluntatem itaq; & curſum intelligit Apoſtolus humanum opus ſeu meritum, quod ſane nullum locum habet inter cauſſas ſalutis noſtræ, quæ eſt gratuita. Quid? an non velle & currere debemus? Immo vero vtrunq; oportet, & velle & currere, ſed ſecundum verbum. Cum enim Dominus dicit: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego refocillabo vos, requirat ſane & voluntatem & curſum.

cursum. Etsi suum opus esse pronunciat reficere, hoc est, onus tollere & salutem conferre. Ismael & Esau voluerunt & cucurrerunt, sed non iuxta verbum, ideo eorum cursus nihil iuuit. Sic hodie Turci, Monachi, Iusticiarij volunt & currunt, sed eorum voluntas & cursus non regitur verbo Dei, sed carne nititur, & non gratia stabilitur. Hanc interpretationem & præcedentia confirmant, & ratio, quæ mox sequitur, comprobat. Non ergo negatur, iuxta verbum volentibus & currentibus, brauium. Deus enim cum currentibus legitime, præmia proponit, vult vt & velimus præmia, & curramus in stadio, donec ad metam veniamus. Qui enim fieri potest, vt præmia obtineamus, nisi & velimus & strenue curramus. Nam oportet vt vterq; & ἀγωνοθέτης & cursor faciant suum officium. Non igitur Paulus hoc vult, vt nihil intersit siue velis siue nolis, siue curras siue nō curras, modo recte id fiat, Sed tantum affirmat, non meritum voluntatis aut cursus nostri caussam esse eius, quod præmium propositum sit, sed tantum misericordiam. Vt igitur misericordia mera Dominus voluit Iacob hæredem terræ Chanaan esse, & non Esau: ita eadem misericordia saluat omnes credentes, siue ex gentibus siue ex Iudæis originem ducunt. Hìc proinde obseruetur catholica doctrina de caussa salutis nostræ, videlicet quod ex sola misericordia Dei, & non ex vllo humano merito pendeat salus.

Dicit enim scriptura Pharaon: In hoc ipsum excitaui te, vt ostenderem in te potentiam meam, & vt annunciaretur nomen meum in vniuersa terra.

Vt supra typis & exemplis declarauit, Deum mera misericordia recipere quos recipit: ita hìc illustre proponit exemplum, videlicet Pharaonis olim in Ægypto regis potentissimi, quo exemplo ostendit Apostolus, quod idem Deus, qui recipit confugientes ad se mera misericordia, suo iusto iudicio reijciat improbos, adeo vt ipsorum voluntas peruersa, & cursus male susceptus nihil Deum impediat, quo minus faciat quod vult. Nam vt Pharao nitens contra Deum, sua voluntate & cursu recusauit Deo obœdire: quam ob caussam potenti Dei manu prostratus, in mari rubro perijt: ita omnes improbi, quantumcunq; nituntur aduersus Deum, olim iusto Dei iudicio pœnas luent. Non enim impediat manuum Dei illorum voluntas pessima, nec cursus quo se illi Deo opponunt. Huius rei fines adijciuntur duo, VNVS, vt ostendatur potentia Dei punientis reprobos. ALTER, vt prædicetur nomen Dei in vniuersa terra, videlicet quod sit vltor scelerum eorum, qui contra se sunt contumaces, & misericors in eos, qui obœdiunt voci suæ. Nam vt tyrannum Pharaonem recusantem obœdire voci suæ, deiecit Deus in mari rubro: Ita Mosen & populum Israeliticum obœdientem suæ voci eduxit ex Ægypto per medium maris rubri. Obseruetur diligenter hic locus, qui docet tyrannos & impios reseruari ad commeritas pœnas, quas Deus infliget suo tempore, vnde nos excitari debemus ad timendum DEVM, ne nostris sceleribus colligamus nobis iram in die iræ. Porrò verbum Excitandi, nequaquam significat actionem efficacem, a[illegible] Deus violenter Pharaonem aduersus se & suum populum impulisset, Sed vt veteres interpretantur, notat permissionem, qua permisit Deus, vt excitaretur Pharao suis malis affectibus aduersus populum Dei. Sunt qui verbum excitandi aliter interpretantur, & illud referunt ad voluntatem Dei efficacem, ordine omnia antecedentem. Sed illi refutantur Hebræa voce, quæ significat, feci te stare & manere, cum alios multos in tuo regno prosternerem, hoc est, non statim exterminaui te ob tuum peccatum. Septuaginta interpretes in passiua voce reddiderunt: διετηρήθης ἕως τοῦ νῦν, hoc est, conseruatus es hucusq;. Hanc interpretationem confirmat etiam Chrysostomus, qui vtitur voce ἐτηρεῖτο, hoc est, conseruabatur Pharao. Deus enim sæpe tyrannis parcit, cum vt eis pœnitentiæ locum concedat, eosq; tandem, nisi egerint pœnitentiam, in exemplum aliorum puniat, tum vt sint veluti ferula quædam, qua Dominus suos castigat, atque in officio retinet.

Itaque cuius vult miseretur, & quem vult indurat.

Hæc oratio quia conclusio est, necesse est vt non pugnet cum propositione solutionis quæstionis propositæ. Propositio solutionis fuit hæc: Quod Deus non sit iniustus, propterea quod Iacob dilexerit, hoc est, prætulerit fratri in re certa, & Esau odio habuerit, hoc est, neglexerit & præterierit, ita vt nō haberetur hæres Isaac coram Deo, nec ex eius posteritate nasceretur Messias. Ratio propositionis fuit, Quod qui ex misericordia facit, & ex iusto iudicio non sit iniustus dicendus. Huc addit exemplum cum misericordiæ tum iudicij. Populū Israeliticum, suæ voci obtemperantem, ex mera misericordia eduxit ex Ægypto, Pharaonem autem contu-

macem & rebellem, iusto suo iudicio deiecit in mari rubro. His nunc subijcitur conclusio: Igitur, Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Cuius sensus alius esse non potest, quàm quod Deus mera misericordia recipiat quos vult, hoc est, credentes & obœdientes voci suæ & iusto iudicio reprobos abijciat, ac sinat contemtores verbi sui, qui post multas admonitiones & plagas interdum manent contumaces & rebelles, magis magisq; indurari. Porrò ne quis hoc testimonio contra Apostoli mentem abutatur, duo sunt nobis excutienda, nempe, quid sibi velit indurandi verbum, & quos Deus indurare, & quorum misereri velit ac soleat. Quantum itaq; ad indurandi verbum attinet, eius significandi modus certa nobis methodo est inquirendus. Significatio etenim verbi cuiusq; aut ex ipsa voce, aut ex sententia, iuxta peristasin, petenda est. Iam etsi ex verbo significatio in genere nota est: tamen modus significandi cognosci nequit. Nam illum non esse vnum & eundem, ex eo manifestum est, quod Exodi 8. bis & Exodi 9. semel dicatur, Pharao suum cor indurasse, & rursus capite 9. dicatur Deus cor Pharaonis indurasse, & in eodem capite repetatur passiuè: cor Pharaonis induratum esse. Etsi aũt omnia hæc testimonia indurationem et aggrauationẽ cordis Pharaonis indicant: tamen collatio manifeste conuincit eodem modo ista dici non posse. Nã si idem significandi modus vbiq; in hisce notatis locis seruaretur, duplex sequeretur contradictionis implicatio, nimirum quod Deus induraret cor Pharaonis, & nõ induraret. Et Pharao induraret cor suum, & non induraret. Cum ergo ex contradictionis lege hæc consecutio est necessaria: Si Deus indurauit cor Pharaonis, Pharao nõ indurauit: Et, si Pharao indurauit, Deus non indurauit. Sed iam scriptura vtrumq; habet, quod & Deus indurarit cor Pharaonis, & Pharao indurarit cor suũ. Necesse est igitur non eundem manere modum significandi vtrobiq;, Quare contradictionis ratio cogit fateri modum significandi verbi indurandi variũ esse, qui ex verbis ipsis sciri nequit. Nam si quis ex verbis contendit, hominem à Deo indurari, quia scriptum est: Deus indurauit cor Pharaonis, alius rursus ex verbis contendere potest, Hominem à seipso indurari, quia scriptum est: Et indurauit Pharao cor suum. Quid ergo hîc faciendum, cum constet quidem de significatione verbi in genere. Sed modum significandi esse varium ostendat collatio testimoniorum? Ad sententiam confugiendum est, quam ex scripturis hac via eruere debemus. Omnes homines ab Adam iuxta communem naturæ legem propagati, habent cor durum, id quod non solum lapsus communis conuincit, verumetiam clara spiritus Dei oracula testantur, Ierem. 17. ita scriptum est: Prauum est cor hominis supra omnia & præfractum. Ezech. 36. Auferam cor lapideum, id est, durum seu induratum de carne vestra. Iam si Pharaonis cor, vt aliorum omnium, communi naturæ prauitate erat prauum, præfractum, lapideum, non magis poterat à Deo indurari quàm lapis, nisi prius fuisset mollitum, quod non fuit. Ex quo sequitur, efficacem indurationis caussam Deo non esse asscribendam, quare alius huius verbi significandi modus necessario statuendus est. Sunt qui volunt permissionem indurationis significari hoc verbo, quorum sententia etsi probatur multis, & est vera recte intellecta: tamen à Grammaticis impugnatur, qui permissionem significari verbis Hiphil, & non verbis Piel, quæ augent significationem actionis verborum Paal, & semper efficacem actionem notant. Sed hisce quid respondebimus? PRIMVM manifestum est ex ijs quæ diximus, Deo non asscribendam esse efficacem indurationis caussam. DEINDE, si concedimus Grammaticis verba Piel significare efficacem actionem, illi vicissim cogentur nobis concedere, quod verba sæpe, sicuti & nomina, pro contrarijs negatis ponantur, id quod in omnibus linguis vsitatissimum est, vt Iob. 24. dicitur, nocere viduis, qui eis non prodest. Et in Euangelio dicitur odisse, qui non approbat & complectitur, & amare vitam suam, qui eam periculis pro Euangelio non exponit. Quare si hîc verbum indurandi, vbi Deo tribuitur, explicemus per contrarium negatum, nihil insusitate facimus, & pulcre consentiet & stabit scriptura, nec vlla Grammaticorum legibus vis fiet. Cum itaq; duro molle contrarium est, & verbum indurandi verbo molliendi aduersatur, dicamus indurandi verbum pro contrario negato, hoc est, pro non mollire positum esse, idq; in ea propositione, qua Deus dicitur cor Pharaonis indurasse. Vt cum dicit scriptura, Deus indurauit cor Pharaonis, sensus sit: Deus non molliuit cor Pharaonis. Et cum rursus dicitur: Pharao indurauit cor suum, hunc habeat sensum: quod Pharao sciens & volens indurauerit, hoc est, retinuerit cor durum & pertinax, neq; se molliri voluerit, sed magis magisq; obfirmauerit cor suum, ne populum Dei dimitteret, tametsi miraculis conuictus confessus fuerit se peccasse. Cum enim videret pluuiam, grandinem & tonitrua cessasse, auxit peccatum, & aggrauatum est cor eius, spreto Dei mandato de dimittendo populo, & contemtis iræ diuinæ testimonijs. HÆC vocis interpretatio neq; à verbis neq; à sententia discrepat, immo vt ostensum iam satis est peristasi loci, vnde hoc testimonium desumtum est, confirmatur, & est analoga primi religionis nostræ axiomatis. CÆ-

TERVM

TERVM, etsi certa ratione ac via inquisiuimus huius loci sententiam: operæpræcium tamen videtur, Ecclesiæ vocem audire, ac pauca patrum testimonia huc asscribere, vt inde magis adhuc confirmentur animi nostri, de loci huius sententia. OECHVMENIVS, Eum qui durus est & inobœdiens, durum & incredulum esse concedit. NAZIANZENVS, Quod Ægyptius tyrannus à Deo induratus est, non sic accipiendum est, quasi Deus diuina sua voluntate pugnantiam & renisum menti tyranni impresserit: Verum quod voluntas alioqui propensior ad malitiam non acceperit verbum molliens istum, quo Dei sententiæ aduersabatur, renisum. BASILIVS, Indurauit Deus Pharaonem longanimitate pœnæq; dilatione. ATHANASIVS, Tunc Deus mortalium corda obdurat, cum illos pro sua magnitudine tolerat diu, cuius deinceps ob tolerantiam redduntur ijdem obstinaciores ad malum, nec aliter se Deus habet quam herus aliquis, qui seruum nactus sit improbum, quem, vbi humaniter & clementer vtatur, facit deteriorem, quod quidem non eò fit, quod dominus seruum malignitate indurauerit, sed quia seruus Domini placabilitate sit ad augendam improbitatem, & iniquitatem abusus, vt qui herilem huiusmodi in se benignitatem contemserit. CHRYSOSTOMVS hanc ipsam interpretationem ad verbum fere habet. AVGVSTINVS in libro de voluntate Dei, in hæc verba (quem vult indurat) ita ait: Sed non ita intelligendum est, quasi Deus in homine ipsam, quæ non esset, duriciem cordis operetur. Quid enim aliud est duricia, quam Dei obuiare mandatis? Vnde illud beatus Stephanus dicebat ad populum: Dura ceruice & incircumcisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto resistitis. AMBROSIVS vt hunc scopũ declinet, dicit hæc verba: Cuius vult miseretur, & quem vult indurat, ex persona contradicentis dici, quasi esset illatio aduersarij absurda, ex verbis Pauli colligentis. Etsi autem hanc interpretationem Ambrosij non recipio: tamen manifeste colligitur ex verbis Ambrosij, quod Stoicam opinionem de efficaci induratione improbauerit. Hæc patrum testimonia, & hæc vox Ecclesiæ nostram interpretationem muniunt, quam eorum autoritati oppono, qui hodie excusare Pharaonem nituntur, & accusare Deum, quasi indurationis adeoq; peccati autorem. QVANTVM autem ad id attinet, quod posterius obseruandum dixi, de ijs videlicet, quos Deus ita indurare soleat, & quorum misereri velit, explicatio petenda est, non ex imaginationibus Stoicis, sed ex promissionibus & comminationibus Dei, ex Propheticis & Apostolicis concionibus. Hæc enim omnia docent, Deum solere indurare eos, qui se oderunt, qui sibi sæpe admonenti & vocanti obœdire recusant, qui verbum Dei ingrati repudiant, qui Euangelij gratiam aspernantur. Vnde patet, quod indurationis caussa non sit Deus ipse, sed hominis antegressa voluntas & rebellio, quemadmodum Paulus infra ex Prophetæ verbis docet: Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Huc accedit querela Domini, Matth. 23. Quoties volui congregare te & noluisti. Et Stephanus in Actis, Duri ceruice, & incircumcisi corde & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis, sicuti & patres vestri. Contra miseretur omnium Dominus qui ad se confugiunt, & credunt in filium, adeo quod ipsos filiorum titulo ornet, ac hæredes beatæ immortalitatis constituat. Vult enim omnes saluos fieri, qui salutem oblatam fide accipiunt. Vtraque hæc Dei voluntas, cum in malos perdendos, tum erga pios seruandos in Psalmo indicatur his verbis: Fideles custodit Dominus, & retribuet abundanter facienti superbiam. Vnde hanc exhortationem infert: Viriliter agite & confortetur cor vestrum, omnes qui speratis in Domino. Et rursus in alio Psalmo: Custodit Dominus omnes diligentes se, & omnes impios disperdet. Et rursus in alio Psalmo: Multæ plagæ sunt impio, sperantem autem in Dominum misericordia circumdabit. Hinc consolationem & exhortationem extruit: Lætamini in Domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde.

Dicis igitur mihi: Quid adhuc conqueritur. Voluntati enim eius quis resistit?

Est & hæc aduersariorum obiectio illata ex præcedentibus verbis de Pharaone, & generali doctrina inde conclusa, videlicet, Cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Sensus obiectionis hic est: Deus quem vult indurat. Igitur, Deus non iuste conqueritur de eo qui induratur, nec ipsum iuste punit. CONSECVTIO est firma, Quia nemo voluntati Dei resistere potest. Principium quo nititur hæc obiectio hoc est: Nemo iuste accusat in alio quod ipse facit. Sed ad principium respondendum est per distinctionem: Nemo iuste accusat in alio quod ipse facit, scilicet efficaci voluntate, aliter iudicandum est de eo, qui aliquid dicitur facere quando vel permittit aliquid fieri, vel non violenter prohibet. Deus igitur cum iudurat permittendo, & non molliendo nec prohibendo, iuste & accusat & punit induratum. Nam caussa effectrix indurationis non in ipso Deo, sed in homine est. Verum Paulus ad hanc obiectionem

reſpondet dupliciter, PRIMVM, per obiurgationem, DEINDE, redditis cauſsis proprijs, cum reiectionis tum aſſumtionis.

Atqui ô homo tu quis es qui ex aduerſo reſpondes Deo?

Hæc prior reſponſio eſt, qua contumaciam aduerſarij importunius reſponſantis retundit, quaſi diceret: Tu puluis & cinis cum ſis, cur diſceptas cum tanta maieſtate? Cur ex aduerſo Deo reſpondes quaſi ipſius facta ad examen reuocaturus. Audis quod ipſe Iſmaelem præterierit, & Iſaac elegerit: Audis quod Iacob dilexerit & Eſau odio habuerit: Breuiter audis, quod cuius vult miſereatur, & quem vult induret. Cum hæc audis obſtupeſcis, immo Deum quaſi ad tribunal vocas, vt tibi ſuorum factorum cauſſas reddat, & tamen non miraris, nec culpas, quod ex eadem maſſa figulus diuerſa vaſa faciat. HINC proinde ſumamus catholicam doctrinam, qua docemur, non diſceptandum eſſe de verbis & factis Dei, ſed ea potius ſumma cum reuerentia ſuſpicienda. Huc illud Chryſoſtomi: δεῖ γὰρ πείθεσθαι τοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ λεγομένοις, οὐ περιεργάζεσθαι κἂν τὸν λόγον αὐτῶν ἀγνοῶμεν. Hoc eſt, Oportet enim credere ijs quæ à Deo dicuntur, & non curioſe inquirere, etſi rationem eorum ignoremus. Hoc tamen ita accipiendũ eſt, ne noſtra oſcitantia & inertia ita adhæreamus dictis, vt nullam patiamur collationem ſeu θεωρίαν, ſine qua ſcriptura nequaquam intelligi poteſt. Nam vt ad cognitionem requiritur θεωρία: ita ad vſum αἴσθησις eſt neceſſaria.

Num dicet plaſma ei qui finxit ſe: Cur me feciſti ſic? An non habet poteſtatem figulus luti, ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in ignominiam?

Confirmatio obiurgationis à comparatis. Confert autem Deum figulo: maſſam humanæ naturæ luto: & hominem quemlibet vaſi ex luto factum. Priuſquam autem hanc comparationem exponam, regulam Chryſoſtomi de huiuſmodi ſimilitudinibus ſtudioſis commendatam eſſe volo, qui ita ait: τὰ ὑποδείγματα οὐ πάντα καθόλου δεῖ λαμβάνειν, ἀλλ᾽ εἰς ὅπερ παρείληπται, τὸ λοιπὸν ἅπαν ἐᾶν. Hoc eſt, Non oportet ſimilitudines ita accipere, vt in omnibus partibus rerum, quæ conferuntur, fiat comparatio, ſed tantum ſpectandum eſt cuius gratia adductæ ſunt, reliquis omnibus omiſsis. Iam comparationis partes videamus. Supra dixerat Apoſtolus: Iacobum & Eſau ab ijſdem natos eſſe parentibus, & veluti de eadem ſeminis maſſa ſumtos, ſed vnum à Deo electum eſſe, vt illuſtrior haberetur in populo Dei, alium vero neglectum, vt in obſcuriori haberetur loco, in hoc facto Deum culpari non debere oſtenditur PRIMVM hac comparatione. Figulus ex eadem maſſa aliud vas in honorem facit, aliud in ignominiam, & tamen à nemine culpatur vt iniuſtus. Cur ergo accuſatur Deus, qui ex eodem ſemine Abrahæ, alium nempe Iſaac voluit hæredem cenſeri, alium ſcilicet Iſmaelem hæreditate Abrahæ excludi? Et rurſus ex ſemine vno natis duobus ſcilicet Eſau & Iacob, quorum hunc dilexit, & voluit in illuſtriori loco in Eccleſia eſſe, Illum vero odio habuit, hoc eſt, præterijt, nec voluit in tam illuſtri loco eſſe, quemadmodum ſupra copioſe explicatum eſt. DEINDE dictum eſt, Deum Pharaonem proſtrauiſſe in mari rubro, & eduxiſſe Moſen cum Iſraelitis per medium maris. Hoc Dei admirandum factum nequaquam accuſandum eſſe, declaratur etiam præſenti ſimilitudine hoc modo: Figulus vaſa integra ſeruat, ſiue ad honeſtos, ſiue ad inhoneſtos vſus ſint facta, at in camino fracta comminuit ac abijcit, & tamen nemo accuſat vt iniuſtum. Cur ergo idem non licebit Deo? Cur non licebit illi contumacem & rebellem Pharaonem punire & abijcere, & obœdientem Moſen ſeruare? hoc eſt, Cur non licebit Deo alios homines, qui ſuo verbo non obœdiunt reijcere, & alios, videlicet qui ſuo verbo obœdiunt, ex miſericordia recipere? Hæc ratio eſt adductæ ſimilitudinis, conueniens non ſolum argumento quod tractat Apoſtolus, verumetiam loco Ieremiæ, vnde Paulus hanc comparationem mutuatur. Ieremiæ cap. 18. Deus per os Prophetæ exemplo figuli oſtendit, in manu ſua eſſe contemtores verbi ſui poſſe perdere, & reſipiſcentes poſſe ſaluare. Quid quæſo aliud hîc facit Paulus exemplo Pharaonis & populi Iſraelitici propoſito? Senſus ergo Prophetæ, vt & Pauli, eſt: Deus habet homines in ſua manu ſicut figulus ſuum lutum, Si quis vitam ſuam corrigere & Deo obœdire non vult, eum Deus perdit, ſicut figulus perdit vas, quod ſæpius refictum, crioſum tamen manet: & contra, Si quis voci Dei obtemperat, & vitam corrigit, hunc Deus ſeruat, ſicuti figulus ſeruat vas non vicioſum & infractum. PRÆTEREA, vt figulus vas quod ſæpe refinxit, & nihilominus de camino ſemper prodit vicioſum iratus abijcit: ita Deus quos ſæpe inuitauit ad pœnitentiam, & voluit ſuo verbo refingere, ſed emendari nolunt vt Pharao,

perdit

perdit & abijcit. ADHÆC, vt figulus nullum vas facit vt perdat, sed tantum perdit eà quæ bona nō sunt, cum tamen consilium fingentis fuit vt bona fierent. Non enim dubium esse potest, quin bonus artifex omnia quæ facit, bona esse velit: Sic Deus nullum hominem creauit, vt perderet, sed tantum perdit eos qui resipiscere nolunt, cum tamen consiliū creantis fuerit, vt boni fierent. Neq; enim dubitandum est, Deum velle omnes bonos esse, cum sit ipse optimus, & eundem velle omnes saluare, cum sit ipse felicissimus. PRÆTEREA, quemadmodum figulus ex eodem luto vasa facit, at non omnia ad eundem vsum, sed alia quidem ad vsum mensæ, & rerum honestarum, alia vero ad vsum culinæ, aut aliarum rerum parum honestarum: Sic Deus alios homines condidit vt sint in Christi corpore, tanquam oculi, quosdam vt aures aut manus, alios vero vt sint quasi pedes, & minus illustres partes, quales sunt illi, quibus pauciores dotes contulit Deus. Atqui hoc est quod Paulus dicit: Aliud vas factum in ignominiam, id est, in vsum non tam honestum, vt ignominia pro contrario negato per liptoten accipiatur. Discernendum itaq; diligenter est aliud esse frangi, aliud in ignominiam, id est, parum honestum vsum, esse factum. Quodlibet enim vas, si malum est, frangitur, siue ad honestos vsus, siue inhonestos sit factum, quod clarissime ostenditur Ieremiæ 22. vbi ita ait Dominus: Si fuerit Iechonias filius Ioachim regis Iuda annulus signatorius in manu mea dextera, inde euellam te, tradamq; te in manus quærentium animam tuam. Rursus, quodlibet vas si bonum est seruatur, etiamsi ad vsus parum honestos factum sit, Verum in malo & vicioso ostendit figulus potestatem suam id frangendo, sicuti ipse Paulus, vt paulò post sequitur, ostendit. PORRO, quoniam quæ apparent sunt veluti quædam symbola rerum spiritualium, sumamus similitudinem à magistratu ciuili, qui quædam imago Dei in scriptura prædicatur. Magistratus pius absq; omni dubio omnes suos subditos amore prosequitur, omnes cupit esse bonos & pios, vt ipse est pius & bonus, Verum si quis petulanter & contumaciter suas leges contemserit, hunc punit, Et contra obseruantem leges suas, honore afficit & tuetur: Sic Deus non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Verum si quis hanc Dei voluntatem spreuerit vt Pharao, hunc Deus potenter prosternit, & contra, obœdientem suæ voci tuetur & saluat. HÆC tam copiose à nobis dicta sunt in hunc locum, ne quis putet Apostolum contra scopum disputationis suæ patrocinari stoicæ necessitati.

Si vero volens Deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, tulit magna cum patientia vasa iræ, apparata ad interitum. Et vt notas faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in gloriam, Quis potest conqueri?

Similitudinem præsentem accommodat, cuius hæc est summa: DEVS dum perdit iræ vasa, ostendit suam potentiam, dum contra saluat vasa misericordiæ, hoc est, credentes & obœdientes suo verbo, ostendit suam gloriam. Vt cum Pharaonem vas iræ deiecit in mari, suam potentiam declarauit. & contra, cum Mosen vas misericordiæ eduxit per mare rubrum, ostendit suam gloriam. Porrò duo sunt in hac pericopa, quæ in speciem videntur confirmare eorum sententiam, qui affirmant Deum violenter & indurare & saluare. DICIT enim vasa iræ apparata fuisse ad interitum, quod videtur hunc habere sensum, quod Deus illa parauerit vt perderet. DEINDE addit, Deum præparasse vasa misericordiæ ad gloriam, vnde concludi videtur, quod non solum sanatio, verumetiam induratio sit effectiue à Deo. Sed hanc expositionem ipse textus clarissime refutat, cum Deum ipsum dicit ostendisse iram, & tulisse vasa iræ magna cum patientia. Vtrumque pugnat cum stoica interpretatione. ostendit etenim Dominus iram suam in vasa iræ. At nemo irascitur ob factum, cuius ipse est autor. Irascitur autem Deus Pharaoni indurato. Proinde fieri non potest, vt Deus sit indurationis Pharaonis caussa efficax. Quare Pharao non est apparatus à Deo, vt fieret vas ad interitum. Deinde additur in textu, Quod Deus magna cum patientia tulerit vasa iræ. Si tulit, certe dolet ei res, Si dolet, profectò non placet. Quare & hinc sequitur, Deum non effectiue parasse vasa, vt vasa iræ essent, quod nec Apostolus dicit, sed præparasse vasa iræ ad interitum. Vt autem hoc intelligatur apertius, notanda est phrasis frequens in scriptura, qua tribuitur caussæ agenti propter aliud euentus, qui aliam propriam caussam habet, idq; propter euentum, quemadmodum sequentia testimonia apertissimè conuincunt. Ose. 8. Aurum suum & argentum suum fecerunt sibi idola, vt interirent. Consilium fabricantium idola nequaquam fuit, vt colentes idola interirent, sed potius vt Deum isto pacto placarent, & saluarentur, verùm propter euentum ita loquitur Propheta. Mich. 6. Ambulasti in voluptatibus eorum, vt darem te in perditionem. 4.

Reg. 21. Manasses dicitur traduxisse filios suos per ignem, vt faceret malum coram Domino, & irritaret eum. Hac phrasi etiam dicitur Deus creasse impium ad diem malum. nequaquam enim hominem ipsum creauit ad diem malum, hoc est, vt interiret, si consiliũ creantis Dei spectes: sed dicitur propter euentum, qui habet aliam caussam, eamq; propriam, nempe impietatem hominis. 1. Corinth. 1. dicitur: Videte fratres vocationem vestram, non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed stulta mundi elegit Deus. Hic Apostolus vtitur quidem eligendi verbo, sed quod illud ad euentum sit referendum, & non ad consilium Dei creantis & reformantis hominem, satis indicat. Nam illa impedimenta enumerat, quæ homines auocare solent, quo minus hanc cœlestem vocationem curent, vt sunt sapientia carnalis, potentia & nobilitas. His enim rebus inescati homines contemnunt Euangelium. Hoc ipsum Dominus testatur proposita parabola Lucæ 14. vbi dicit: Multos vocatos quidem fuisse ad cœnam illam magnam, sed aliũ aliam caussam prætexuisse, quo minus venire vellet, vnus villam, alter quinq; iuga boum emerat, tertius vxorem duxerat, atq; ita à cœna illa magna apparata multis, excluduntur, non destinatione Dei vocantis omnes, sed propria culpa. Quomodo autem dictum Christi intelligendum sit: Multi sunt vocati, pauci vero electi, peristasis loci satis indicat, Matth. 20. & 22. Illud enim dictum continet duo, nempe bonitatis Dei seu misericordiæ magnitudinem, qui omnes vult saluos fieri, atq; ideo eos vocat per Euangelium, & turpissimam hominum ingratitudinem, qui tantam vocationem contemnunt.

Quos etiam vocauit, nimirum nos non solum ex Iudæis, verumetiam ex gentibus.

Definit vasa misericordiæ esse vocatos, hoc est, eos qui ad prædicationem Euangelij conuertuntur. Relatiuũ discrepat ab antecedente in genere, nam Apostolus rationem sententiæ habuit, qui per vasa homines intelligit. Obseruentur ergo duo, VNVM de vasis misericordiæ, videlicet quod hoc nomine dicantur vocati, hoc est, credentes Euangelio. ALTERVM, quod Ecclesia constet promiscue ex omnibus hominibus Iudæis & gentibus, qui Euangelium recipiunt. Hîc enim non nationis, sed fidei habetur ratio.

Vt etiam in Osea dicitur: Vocabo populum, qui meus non erat, populum meum, & eam quæ dilecta non erat, dilectam. Et erit in loco vbi dictum fuerat eis: Non populus meus vos, illic vocabuntur filij Dei viuentis.

PRIOR pars huius testimonij sumta est ex 2. Oseæ, POSTERIOR ex primo. Probat autem hoc testimonio Apostolus alterum distributionis membrum, videlicet quod ex gentibus etiam Ecclesia sit colligenda. Nã cum Oseas viueret, gentes non habebantur pro populo Dei, sed soli Iudæi. Nam paucissimis ex gentibus innotuerat fœdus de Messia. Quare cum dicit fore, vt ijs, qui tum non habebantur pro populo, aliquando dicatur: populus meus vos, & filij Dei viuentis vocentur, satis manifeste vocationem gentium vaticinatur: quemadmodum & exemplo filij fornicariæ, qui dicebatur Loami, figurabat. Hinc ergo efficitur quod proposuit Apostolus, videlicet, quosdam pro semine habendos, qui essent promissionis & non carnis filij. Porrò epitheton viuentis, quod Deo tribuitur, PRIMVM additur, vt distinguat verum Deum à dijs gentium, quos coluerunt gentes ante conuersionem, & Iudæi etiam relicta Prophetica doctrina exemplo gentium. DEINDE, vt significet efficaciam, virtutem & operationem Dei in Ecclesia. POSTREMO, vt ostendat quonam nos vocet Deus suo verbo, nempe ad æternam beatamq; vitam.

Esaias autem clamat super Israël: Si fuerit numerus filiorum Israël vt arena maris, reliquiæ saluabuntur.

Ex capite 10. Esaiæ sumto testimonio probat Apostolus, quod antea probandum proposuit, videlicet non omnes qui sunt ex carnali Israelis semine esse veros Israelitas. Nam veri Israelitæ omnes sunt promissionis filij. Sed pleriq; ex semine carnali Israelis damnabuntur. Quare sequitur plerosq; eorum non esse veros Israelitas. Cur autem damnentur pleriq; Iudæorum, in initio capitis indicatur, vbi obiurgat eos, quod fuerint impij, iniusti, & omni iniuriæ proximi intenti, atq; ideo minatur eis Dominus & captiuitatem corporum, & animorum interitum: excipit tamen illos paucos, qui se ad Dominum in vera pœnitentia conuertunt. Similitudo arenæ maris, vt multitudinem impiorum Iudæorum

dæorum notat: ita Dei iustissimam iram indicat, qua contumaces & rebelles Iudæos perdet. Monet igitur hic locus, ne multitudinem peccantium imitemur, sed potius illos paucos, qui vera pœnitentia se ad Dominum conuertunt. Deus enim non multitudinis, sed fidei & infidelitatis in saluandis & perdendis hominibus rationem habet. Nam omnes viæ Domini iudicium, iusticia & misericordia. Hebræus textus & septuaginta habent: Si fuerit populus tuus Israel vt arena maris, pro quo Apostolus habet: Si fuerit numerus filiorum Israel. Hoc annotandum putaui, quia hinc apparet, tempore Apostoli extitisse aliam Græcam versionem quàm septuaginta interpretum, quam & vetus interpres secutus esse videtur.

10 Verbum enim consumans & abbreuians in iusticia, quia verbum abbreuiatum faciet Dominus in terra.

Ratio Prophetæ, cur reliquiæ filiorum Israel saluabuntur, sumta à iusto Dei iudicio. Nam ingentem multitudinem, ob sua scelera & impœnitens cor perdet. Hæc sententia est verborum Prophetæ, quemadmodum circumstantiæ cum apud Prophetam, tum apud Apostolum satis ostendunt. Textus Græcus obscurior est propter triplicem Hebraismum. PRIMVM enim verbum pro re, & res pro populo Israelitico ponitur. DEINDE participia pro verbis ponuntur, consumans pro consumat, & abbreuians pro abbreuiat. PRÆTEREA præsentia pro futuris ponuntur. Sensus ergo est: Dominus populum consumabit & abbreuiabit iuste, hoc est, ex magna multitudine exiguam summam saluabit, reliquis iuste perditis. Hebraicus textus ita habet ad verbum redditus: Consumtio concisa inundat in iusticia, quoniam consumtionem, eamq; decisam Dominus Deus Sebaoth facit in medio orbis terræ. Bis eandem sententiam repetit, vt maiorem terrorem contumacibus Israelitis incutiat. Est autem hic sensus: Deus decreuit, idq; iusto iudicio, sumere pœnas de Israele, & illum consumere & perdere ob eius scelera.

Et quemadmodum prædixit Esaias: Nisi Dominus Sebaoth reliquisset nobis semen, sicuti Sodoma facti fuissemus, & 30 sicut Gomorra fuissemus.

Idem probat testimonio sumto ex primo capite eiusdem Prophetæ, in quo testimonio antegressa caussa obseruanda est, quæ fuit maxima populi contumacia aduersus Deum, de qua Dominus conqueritur hoc modo: Audite cœli & auribus percipe terra, filios enutriui & exaltaui, ipsi autem conspiraue runt aduersus me. Agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe dominorum suorum: Israel autem me non agnouit, & populus meus non intellexit. Deinde post multas comminationes subijcit verba, quæ hîc ab Apostolo adducuntur. Hinc duo concluduntur, VNVM, quod non omnes qui nati sunt ex Israel sunt veri Israelitæ, id quod probandum sumsit Apostolus. ALTERVM, Quod non ex destinatione Dei sint degeneres facti Israelitæ, sed ex propria malicia, qui Deum contemserunt, ac eius vocem audire recusarunt.

40 Quid igitur dicemus? Gentes quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam, iusticiam inquam, quæ est ex fide: Israël autem sectans legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit.

Postquam typis, similibus, exemplis & scripturæ testimonijs ostendit, non omnes esse Israelitas, qui ex semine Iacob ducunt originem, sed promiscue omnes qui promissioni cre dunt, absq; respectu carnalis originis, censeri coram Deo pro semine, aperte caussas ponit cum reiectorum Israelitarum, tum assumtarum gentium. Sententiæ autem summa huc redit: Israelitæ pleriq; pereunt, quia excæcati persuasione iusticiæ legis, iusticiam fidei aspernantur. At pleræq; gentes assumuntur, quia desperantes de legis iusticia, ad 50 fidei iusticiam confugiunt. Obseruetur igitur hoc loco vniuersale & immotum Dei decretum, quo Deus certissime decreuit, omnes credentes saluare, ijs omnibus reiectis qui aliunde quærunt salutem, quam à solo Christo, quales sunt omnes Pharisæi omnium temporum. Neque tamen hæc ita accipienda sunt, ac si Deus bona opera, quæ lex requirit, non velit. Nam ideo & creauit hominem, & postea lapsum redemit, vt in bonis operibus ambularet, sed tantum damnat peruersam operum persuasionem, qua homines se fingunt coram Deo operibus suis iustificari.

Propter quid? Quia non ex fide, sed ex operibus legis.

Quærit rursus, cur Israel ad legem iusticiæ nō peruenerit, vt eius veram & vnicam

& vnicam caussam doceat. Est autem hæc vnica caussa, non consilium Dei creantis Israelitas, non decretum Dei donantis Israelitis tam eximia dona, adeo quod non fecerit taliter omni nationi, nec voluntas promittentis eisdem Mesiam, ac cũ illo veram salutem: Sed quod non ex fide quæsiuerit iusticiam Dei, sed ex operibus legis propriam, quod sane nihil aliud est, quàm sacerdotium Christi reijcere, ac sanguinem Domini impuris pedibus conculcare.

Impegerunt enim in lapidem offensionis, quemadmodum scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali, & omnis qui credit in ipsum, non pudefiet.

Ætiologia est ex Prophetæ Esaiæ testimonio sumta, cuius hic est sensus: Quod Iudæi non sint consecuti iusticiam fidei, caussa alia non est, quàm quod obiectum fidei Christum spreuerint. Offendebantur enim in persona Christi, quem non agnouerunt iustificatorem. Hic Christus lapis quidem offensionis appellatur, ea phrasi, qua Euangelium odor mortis ad mortem dicitur, hoc est, vicio hominum, qui sibi à Christi persona, aut à doctrina, aut ab Ecclesiæ forma, aut ab alijs quibuscunq; rebus scandalum sumunt. Porrò testimonium Prophetæ inprimis obseruandum est, in quo quinq; hypotheses continentur. PRIMA, quod extra Christum non sit salus. SECVNDA, quod Iudæi reiecti sint, quia in persona Christi offendebantur. TERTIA, quod beneficium salutis sit vniuersale. QVARTA, quod hoc salutis beneficium solis credentibus applicetur. QVINTA, quod Christus sit verus Deus. Nam salus promittitur in illum credentibus.

CAPVT X.

Summa capitis decimi.

Sicut Iudæi propriam iusticiam statuentes, iusticiæ Dei non sunt subiecti: ita promiscue omnes qui credunt Euangelio iustificantur fide, & vt hi soli ex gratia saluantur, ita illi suapte culpa pereunt.

Ordo & partes capitis decimi.

Postquam in superiori capite satis refutauit Apostolus Iudæos, qui putarunt se gentibus, quantum ad salutis beneficium attinet, præferendos esse, propterea quod è sanctis patribus originem ducerent: Hic rursus ingreditur disputationem aduersus eosdem, & detrahit eis, cui potissimum nitebantur, videlicet operum iusticiam, fusiusq; de caussis reiectionis Iudæorum, & assumtionis gentium disputat. Ac PRIMVM *quidem exordiolo beneuolentiam captans, caussas reddit, cur Iudæi non sint fidei iusticiam assecuti.* HVC *addit necessariam iusticiæ legis & iusticiæ fidei collationem, vt constet exactum discrimen.* HINC *descendit ad describendam fidem, & ostendit vnde sit, quodnam sit eius obiectum, quis fructus, & quod omnibus offeratur gratia, propterea quod non sit distinctio Iudæi & Græci, quemadmodum supra in primo & tertio attigit.* POSTREMO *loco, vt fortius suos Iudæos premat, oracula Prophetarum de illorum vsitata contumacia adducit.*

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES, propensio quidem cordis & deprecatio, quæ est ad Deum pro Israël, est in salutem.

Exordiolo aditum sibi facit Apostolus ad sequentem disputationem, contra iusticiam operum, & pro iusticia fidei, idq; ideo, vt tollat omnem odij suspicionem. Duo aũtem facit in hoc exordiolo. PRIMVM testatur de promtitudine animi sui erga Iudæos. Est autem hîc εὐδοκία magnum desiderium, vt interpretatur Chrysostomus, non ex virtute aut meritis illorum ortum, sed ex misericordia potius erga eos, quos videt in certum interitum præcipitari. DEINDE dicit, se pro ipsis deprecari apud Deum. Prius admonet nos & affectus & officij erga eos, qui nondum sunt edocti Euangelium.

gelium. Posterius clarè ostendit, Iudæos non ita reiectos fuisse, quin in gratiam poßint recipi, modo agerent pœnitentiam. Stultum enim fuisset orare pro eis, quibus certa decreta esset damnatio. Apertè igitur Paulus testatur, se non iudicasse, Iudæos decreto Dei fuisse ita abiectos, quin aditus pateret ad gratiam, si resipiscerent. Quare hæc deprecatio Pauli Stoicam prædestinationem euertit.

Testor enim illis, quod zelum Dei habent, sed non secundum scientiam.

Hæc ratio non eius orationis est quæ præcedit, sed obiectionis quæ in hac caussa locum habere videtur. Poterant enim ita obijcere siue Iudæi ipsi, siue alij eorum vicem dolentes: Iudaicus populus magno zelo gloriæ Dei ardet, magno studio pietatis facit quod facit. Non igitur verisimile est eum à Deo reiectum esse. At Apostolus respondet per conceßionem & correctionem. Fateor, inquit, quod zelum Dei habeant mei contribules, sed non secundum scientiam. Quare ipsis nihil prodest iste zelus. Singulari quidem zelo operam dant propagandæ gloriæ Dei. Sed regula zeli istius erronea est. Continet igitur hic locus insignem doctrinam, qua docemur, erroneum zelum & intentionem bonam extra verbum inutilem, immo perniciosam esse. Quicunq; autem aliquid facit bono zelo & intentione, sed errante, quadrupliciter peccat. PRIMVM enim defectione delinquit. Nam à verbo Dei deficiens, suum admiratur zelum. DEINDE temeritatis reus peragitur, quia temere id tentat & stulte, de quo nullum præceptum habet. TERTIO, peccat superbia, Nam opinione sapientiæ suæ superbè deligit sibi cultus in contumeliam Dei. QVARTO, plurimis alijs exemplo defectionis, temeritatis & superbiæ nocet. Hinc facile est iudicare de illis, qui suas bonas intentiones pro cultu obtrudunt Ecclesiæ. CÆTERVM notatur hìc duplex zelus Dei. quorum VNVS est secundum scientiam, ALTER præter scientiam. Ille regulam certam & infallibilem sequitur, Hic errorem pro veritate amplectitur, in suam ipsius perniciem. Admoneamur ergo hinc diligentiæ in cognoscenda veritate, ne cum Iudæis erroneo zelo feramur contra Deum.

Ignorantes enim Dei iusticiam, & propriam quærentes statuere, iusticiæ Dei nō fuerunt subiecti.

Ratio est erronei zeli Iudæorum, videlicet, ignorantia iusticiæ Dei, & propriæ iusticiæ stabilitio. Illa habet caussam antegressam ignorantiā Christi, hæc legis externa opera, seu legis literalem iusticiam. Quænam sit iusticia Dei, in primo & in tertio declaratum est, videlicet ea sola quæ probatur Deo, quæ est obœdientia Christi, cū crucis tum legis. Hæc ideo fidei dicitur, quia porrecta prædicatione Euangelij veluti manu Dei, apprehenditur fide veluti manu hominis, quam fidem Spiritus sanctus ad prædicationem Euangelij operatur in cordibus hominum non reluctantibus. Vt autem crucis obœdientia est peccati expiatio: ita obœdientia legis in Christo est credentis iusticia, vt credens persona iam placeat Deo, & accepta sit. Legis iusticia, quæ & hominis dicitur, est, quæ parari putatur ab homine per obœdientiam erga legem Dei. Verum quia hanc iusticiam nemo operando assequi potest, grauis casus illis omnibus accidit, qui per eam iustificari contendunt. Nam & Dei iusticia excidunt, & grauius in peccatorum baratrum immerguntur, vt nullis humanis viribus inde eluctari queant. Diligenter igitur obseruetur consecutio Apostolica: Quicunque propriam iusticiam statuunt, non sunt subiecti iusticiæ fidei. Hanc doctrinam pulcerrimo suijpsius paradigmate confirmat Apostolus ad Philip. 3. Hinc ergo qualisnam sit doctrina Pharisaica & Papistica apparet, qui Christianam iusticiam ex fide & operibus, tanquam ex caussis seu partibus essentialibus constare contendunt, quam copulam in iustificando impoßibilem esse hìc clare pronunciat Apostolus. Etsi autem obœdientia debita Deo, necessario cum fide coniuncta est: tamen vt caussa iusticiæ non est statuenda. Nam obœdientia Christi sola est iusticia credentis, cuius pars hominis iusticia nullo modo dici potest. PORRO hìc quæstio oritur de ignorantia, vtrū excuset nec ne. Paulus aperte hoc loco testatur, eam minime excusare. Nam aberrantes à vera iusticia, per ignorantiam puniri affirmat. Distinctiones ignorantiæ, quas cum Theologi, tum Iurisconsulti tradunt omitto, & hoc tantum de ignorantia scire hoc loco necessarium est, quod tradit Augustinus hisce verbis: In ijs qui intelligere noluerunt, ipsa ignorantia peccatum est, in ijs vero qui non potuerunt, pœna peccati: ita ignorantia nostri & Dei, antequam verbum audiuimus, pœna peccati fuit, iusto Dei iudicio damnabilis. At postquam acceßit verbum, non solum pœna est peccati ignorantia, verumetiam grauißimum peccatum. Nam, vt inquit Bernardus, qui nesciunt vel sciendi incuria, vel discendi desidia, vel verecundia inquirendi, nullam excusationem habent.

Finis

Finis enim legis eſt Chriſtus, in iuſticiam omni credenti.

Ætiologia eſt, cum à fine & ſcopo legis, tum à CHRISTI officio ſumta. Hanc Ætiologiam ita inſtituit, vt ſimul anticipet eorum obiectionem, qui ex verbis Apoſtoli, & conſilio latæ legis poterant obijcere, fruſtra toties in ſcripturis commendari iuſticiam legis, ſi nemo eam ſuis viribus aſſequi valeat. PRIMVM itaq; Paulus clare affirmat finem, hoc eſt, extremam voluntatem, adeoque legis ſcopum eſſe iuſticiam, videlicet vt eos iuſtificet, qui eam obſeruant, quo autem minus id aſſequatur lex, non impedit, aut vlla eius impotentia, aut imperfectio, ſed noſtræ carnis vicium, quo impedimur, vt non poſsimus hunc legis finem noſtris aſſequi viribus. Quare lex nos relinquit ſub maledictione & morte. Non enim aliam ſalutis viam nouit lex, quam per ſui impletionem, quæ eſt iuſticia, adeoq; finis & ſcopus legis. Iam vt ab hac maledictione, & legis damnatoria ſententia liberaremur, venit Chriſtus, & legi ſatisfecit, non pro ſe, ſed pro nobis, atq; ita noſtro defectui medetur. Nam eius iuſticia nobis gratis imputata, finem legis conſequimur. Nam cum ipſe Chriſtus pro nobis peccatoribus apud Patrem intercedit, virtute victimæ expiat peccatum, & expiatos ſua donat iuſticia, vt non amplius peccatores & iniuſti appareant, ſed à peccato immunes & iuſti, non ſua, ſed Chriſti iuſticia. Qui Chriſtus, quoniam pro nobis legem impleuit, factus eſt nobis iuſticia, quæ eſt finis legis. Quare lex non habet amplius ius in nos damnatorium. Eſt enim aſſecuta quod voluit. Quomodo autem huius Chriſti iuſticiæ reddamur participes, vt finem legis conſequamur, exprimit Paulus, cum inquit: Omni credenti, in quo dicto & vniuerſalis particula, & fidei proprietas obſeruetur. Vt enim omnibus offertur hæc Chriſti iuſticia: ita ſola fide accipitur & poſsidetur. OBSERVETVR itaq; hoc loco definitio iuſticiæ fidei, cuius quidem materia eſt impletio legis, non in nobis, ſed pro nobis à Chriſto facta, Forma verò eſt imputatio eiuſdem, quæ fit omni credenti. Nam omnis qui credit, habet iuſticiam legis per imputationem, qua Chriſtus credenti ſuam iuſticiam imputat & communicat.

Moſes enim deſcribit iuſticiam, quæ eſt ex lege: Quod qui fecerit ea homo, viuet in eis.

Vt conſtet apertius quæ ſit fidei iuſticia, collationem adhibet, qua confert legis & fidei iuſticiam inter ſe: idque in cauſsis contrarijs, & ſubiectis diuerſis. Legis enim iuſticiam ex operibus eſſe: Fidei verò gratuitam pronunciat. Illam in homine faciente legem: hanc in ſolo Chriſto eſſe, ſed imputari credentibus. Hæc ſumma collationis eſt. PORRO cum hoc primum collationis membrum definiat, iuſticiam legis eſſe facere legem (Nam ex lege iuſtum eſſe, & in lege viuere, natura coniuncta ſunt) & conſtet neminem legem facere, quemadmodum diſputatum copioſius eſt, ſupra in capite 1. 2. & 3. Sequitur ex lege neminem iuſtificari poſſe. Lex enim non iuſtificat quenquam, niſi qui plenam obœdientiam præſtiterit. Obſeruetur ergo hoc loco definitio iuſticiæ legalis, & quod ea ſit impoſsibilis, quantum ad humanas vires attinet.

Quæ autem ex fide eſt iuſticia, ſic dicit: Ne dixeris in corde tuo, Quis aſcendet in cœlum? hoc eſt Chriſtum deducere. aut, quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum ex mortuis reducere.

Hæc prior pars deſcriptionis iuſticiæ fidei per abnegationem eſt. Nam his verbis docet Apoſtolus, quid non ſit iuſticia fidei, ac ſi quis definiret iuſticiam moralem eſſe habitum non lædendi alios, non aliena rapiendi &c. Ad eundem modum iuſticia fidei eſt, quæ non dubitat, an Chriſtus venerit nec ne, ſeu deſcenderit de cœlo, & aſſumſerit humanam naturam, non quærit, an Chriſtus excitatus ſit ex mortuis. Senſus itaq; verborum Pauli hic eſt: Quis aſcendet in cœlum, videlicet vt Chriſtum deducat? hoc eſt, fides, qua iuſtificatur homo non dubitat de Chriſti in mundum aduentu, non expectat adhuc cum incredulis Iudæis Chriſtum venturum de cœlo, vt carnem induat. Quis deſcendet in abyſſum, ſcilicet vt Chriſtum inde deducat? hoc eſt, fidelis anima non dubitat, an Chriſtus ſit mortuus, & tertia die reſurrexerit à morte. Hæc Apoſtolus opponit cogitationibus Iudæorũ incredulorum, qui dum iuſticiam ex lege quærunt, varijs concutiuntur cogitationibus. Nam cum lex promittit cœlum ſub conditione impoſsibili, & minatur infernum tranſgreſſoribus, fieri non poteſt quin vacillent, & varijs fluctuent cogitationibus, vt nunc inferni metu perturbentur, nunc cœli perexigua ſpe fulciantur. Contra autem fides, quæ verè ſtatuit Chriſtum de cœlo veniſſe, & pœnas luiſſe non ſibi, ſed nobis debitas, nullo inferni metu tenetur. Nam in Chriſto ſalutem, adeoq; cœlum ipſum poſsidet.

Sed

Sed quid dicit? Prope te verbum eſt, in ore tuo & in corde tuo, hoc eſt verbum fidei quod prædicamus.

Quemadmodum ſupra negatiue inquiſiuit fidei rationem, vt eam diſtingueret à dubitatione: ita hic idem facit affirmatiue, & definit fidem veram eſſe, quæ ſtatuit verbum Euangelij quod prædicatur de Chriſto, verum eſſe & non procul poſitum, hoc eſt, minime dubium ſeu ambiguum, ſicuti ea ſolent eſſe, quæ de rebus procul remotis narrantur. Hinc patet quod fides ſit firma aſſenſio Euangelij, & fiducia in Chriſtum, quem Euangelium prædicat, quemadmodum Paulus apertius indicat, hæc ſubiungens:

10 Si confeſſus fueris ore tuo Dominum IESVM, & credideris in corde tuo, quod Deus eum excitarit ex mortuis, ſaluus eris.

Exponit quodnam ſit illud verbũ fidei, quod prope eſſe dixit, videlicet: Si confeſſus fueris &c. hoc eſt: Si ex corde agnoueris IESVM eſſe tuum Dominum, & promiſſum Meſſiam, & credideris eundem à Iudæis crucis patibulo affixum, mortuum & ſepultum, reſuſcitatum eſſe ex mortuis, ſaluus eris, proinde & iuſtus. Nemo enim ſalutem adipiſcitur, niſi qui prius iuſtus fuerit. Obſerua hîc duo tribui fidei, nempe iuſticiam & ſalutem contra eos, qui fidei initium iuſticiæ tribuunt, operibus vero conſummationem iuſticiæ. PRÆTEREA obſeruetur phraſis Paulina: Si credideris in corde tuo, quæ duo docet, VNVM, quod fides non ſit tantum noticia, ſed etiam fiducia. Nam vt noticia eſt in mente, ita fiducia in corde. Quare ex hoc loco confirmemur, quod fides non tantum ſignificet noticiam hiſtoriæ, ſed etiam firmam fiduciam, qua credens in Chriſti merita recumbit. ALTERVM, quod promiſſa ſalus habeat conditionem fidei annexam, Si, inquit credideris. Proinde, quiſquis non crediderit non ſaluabitur. Conueniunt quidem in hoc Lex & Euangelium, quod vtraque doctrina habeat cõditionem annexam, ſed in modo conditionis maximum eſt diſcrimen. LEX enim habet conditionem impletæ legis, quæ eſt omnino impoſsibilis, ſi nos ipſos intueamur. EVANGELIVM vero habet conditionem fidei, quæ poſsibilis eſt. Concipitur autem fides ad prædicationem Euangelij, in qua ſpiritus ſanctus efficax eſt. CÆTERVM, quod priori loco ponat confeſsionem oris, & poſteriori fiduciam cordis, ideo facit, quia arbor non poteſt melius probari, quam ex ſuis fructibus. Nam tempore quo ſcripſit hanc Epiſtolam Paulus, non ſine maximis perſecutionibus, contumelijs & ſupplicijs potuit quiſquam Chriſti fidem profiteri. Quare fidei certiſsimum indicium tum temporis fuit externa profeſsio.

Corde enim creditur ad iuſticiam, ore autem fit confeſsio ad ſalutem.

Definitionis iuſticiæ, quæ eſt ex fide, ratio à decreto Dei ſumta. Eſt enim hoc decretum Dei & ordinaria diſpenſatio, quod velit eos, quos fide iuſtificauit, per confeſsionem & piam vitam inducere in æternæ vitæ poſſeſsionem. Neq; ex hoc Pauli dicto rectè concluditur, confeſsionem ſalutis 40 cauſſam eſſe, ſed potius veram & infallibilem iuſtificantis fidei notam. Fieri enim non poteſt, quin fides vera comitem habeat confeſsionem. Quare qui glorientur de fide ſine confeſsione, alijsq; pietatis exercitijs, vmbram inanem ſectantur, viua Chriſti fiducia vacui.

Dicit enim ſcriptura: Omnis qui credit in eum, non pudefiet.

Confirmat quod dixit Eſaiæ teſtimonio, quod teſtimonium duo continet, PRIMVM, finem fidei eſſe ſalutem. Ita enim malo cum Petro dicere, quam dicere ſalutem vel effectum vel fructum fidei eſſe. DEINDE iuſticiam fidei eſſe vniuerſalem, hoc eſt, omnibus offerri qui in Chri- 50 ſtum credere non recuſarint. Obſerua & hîc propheticam phraſin, qua non pudefieri pro ſaluari ponitur. Eſt enim metonymia ſeu metalepſis, qua conſequens pro antecedenti ponitur. Vt enim qui aliquid expectat, & non conſequitur, pudefit: ita qui conſequitur quod expectauit, nequaquam pudefit, ſed lætus expectato fruitur bono. Hoc opponi debet & carnali noſtræ diffidentiæ, & fidei imbecillitati. Fieri enim non poteſt, vt ſua ſpe fruſtretur, qui Deo promittenti credit. Promiſit autem omni credenti ſalutem, certiſsime igitur illam præſtabit, etiamſi omnes creaturæ, atq; omnia mala aliud comminari videantur.

Non eſt enim diſtinctio Iudæique & Græci. Idem enim Dominus omnium,

Ad confirmandam declarandamq; vniuerſalem gratiæ promiſsionem, &

diues in omnes qui inuocant eum. Nam omnis qui inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

distinctionem tollit & argumentum à DEI potentia, vnitate & bonitate sumtum: qui omnes se inuocantes saluare constituit, adhibet. Distinctio tollitur cum inquit: Non est distinctio Iudæi & Græci, quasi diceret. Deus non est προσωπολήπτης, sed est omnibus æqualis, secundum normam suæ iusticiæ. Non recipit Iudæum, quia Iudæus est, nec abijcit Græcum, hoc est, quemuis gentilem, (per Græcos enim omnes, qui non sunt Iudæi, intelligit) quia gentilis est, sed æqualis est Iudæo & Græco. At quare est æqualis omnibus? Quia ille ipse est vnus & idem omnium Dominus, atq; ideo in populo suo reputat quemuis, qui sibi parere non recusauerit, reliquos iusto olim affecturos supplicio. HÆC si conferantur cum ijs quæ in fine tertij capitis dicta sunt (ibi enim Apostolus ita ait: Deus non est Iudæorum Deus tantum, sed & gentium) facile intelligetur scopus præsentis disputationis, quem hæc pericopa continet, ad quem cum omnia referri necesse est, nemo non videt Stoicis imaginationibus nullum relinqui locum, immo potius hanc constantem & immotam veritatem Dei esse, quæ hîc proponitur & confirmatur Iohelis testimonio, videlicet quod omnis absq; discrimine nationis & personarum, qui inuocauerit nomen Domini, saluus sit futurus. Porrò in Iohelis dicto hæc quatuor obseruentur, PRIMVM, particula vniuersalis, quæ non patitur vllas stoicas exceptiones. DEINDE, vera nota fidei, atq; adeo filiorum Dei, quæ est inuocatio. TERTIO, finis fidei & inuocationis, videlicet vita & salus æterna. QVARTO, contrarius sensus, videlicet, quod quisquis non inuocauerit nomen Domini, nec saluetur nec fidem habeat.

Quomodo igitur inuocabunt in quem non crediderunt? Quomodo autem credent quem non audiuerunt? Quomodo audient absq; prædicante? Quomodo autem prædicabunt nisi missi fuerint?

Prolepsis admodum hoc loco necessaria, qua anteuertit hominum curiositatem, quam vt contundat Apostolus primum gradatione, quæ videtur pro aduersarijs facere, vtitur, Sed mox infert calumniæ refutationem. Gradatio autem hæc est: Tu Paule dicis quidem nullam distinctionem esse, sed omnem qui inuocauerit nomen Domini, saluum fore. Sed vide: Nonne inuocatio ex fide? ita est. Nonne fides ex noticia? omnino. Nonne noticia contingit per prædicationem? sic sane est. Nonne prædicatio requirit qui mittantur? fateor hoc quoq;. Ergo qui non audiuerunt, iuste ignorantiam prætendere possunt, adeoq; iuste possunt conqueri maiorem curam aliorum fuisse Deo. Videtur itaque magna esse distinctio, cum Deus alijs mittat prædicatores, alijs non item. Sed Pauli responsum videbimus, vbi prius præsentis gradationis propositiones declarauerimus, quæ sunt quatuor. PRIMA, Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? HÆC propositio quatuor suppeditat hypotheses. PRIMAM, Quod solus is sit inuocandus in quem est credendum. quare vt solius Dei inuocatio hîc stabilitur, in quem solum credere licet: ita omnis creaturarũ inuocatio, vt sacrilega & blasphema in Deum, conuincitur. SECVNDAM, Quod vera inuocatio fieri non possit sine fide. ex qua sequitur, quod nec Iudæi, nec Turcæ, nec aliæ gentes & profani homines qui Euangelium ignorant, Deum inuocant. Nam vt fide, ita & Mediatore carent. TERTIAM, quod inter precandum cogitatio diuinarum promissionum requiratur necessario. Nam fides sine promissionibus esse non potest. Habent enim fides & promissio se correlatiue. QVARTAM, quod inuocatio niti debeat mandato Dei. Fides enim nihil aggreditur de quo mandatum non habet. hoc enim impellitur, vt promissione erigatur. SECVNDA propositio est: Quomodo credent quem non audiuerunt? HÆC propositio quatuor docet. PRIMVM, quod fides supra humanam rationem emineat. Nam si fides concipitur ex prædicatione, manifestum est, quod ratio per se, quæ fidei sunt, non capiat. ALTERVM, quod vox ministrorum verbi sit ipsissima Dei vox, modo ipsi à Prophetica & Apostolica doctrina non discedant. Qui vos (inquit Christus) audit, me audit. TERTIVM, quod auditores verbi eos, qui verbum Dei docent, debeant ea reuerentia audire, qua legatos Dei, immo ipsum Deum audire decet, 2. Corinth. 5. QVARTVM, quod ministri verbi, qui falsa docent, arguant Deum mendacij, & ferant testimonium aduersus Deum, id quod ipsis in horrendum interitum cedet. TERTIA propositio, Quomodo audient sine prædicante? HÆC propositio vt docet salutarem Dei noticiam esse ex prædicatione verbi: ita refutat Enthusiastas, qui vocalem prædicationem reijciunt, iactantes se numine afflatos, & expectant reuelationes, vt Stenchfeldius, Anabaptistæ, & illi qui Socratem, Platonem, Scipionem, Aristidem ignorantes Euangelium Chri-

um Christi, inter sanctos numerant, repudiata voce Christi, dicentis: Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum: QVARTA propositio, quomodo prædicabunt nisi mittantur? HAEC propositio rursus commendat nobis ministerium verbi, & inuitat ad gratitudinem erga eum, qui dat Ecclesiæ pios & doctos verbi ministros.

Quemadmodum scriptum est: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona.

Probat propositionem quartam Esaiæ testimonio. Etsi autem Apostolus eò adducit hoc dictum Prophetæ, missionem ad prædicandum esse necessariam: tamen multo plura continet, quæ breuiter attingam. PRIMVM enim admiratur Propheta legatos Dei, quorum pedes speciosos dicit, hoc est, amabiles, propterea quod sua legatione exponant, quam dulcis & amabilis sit storga & clementia benignißimi patris erga eos, qui horum legatorum vocem amanter & benigne audiunt, atq; ipsi obœdiunt. Hinc rursus æstimanda est dignitas ministerij verbi. Hinc Euangelij maiestas, dignitas & vtilitas intelligitur. Annunciat enim dulcißimam pacem, annunciat & alia bona cum hac pace coniuncta. Sed quænam illa pax est quam annunciat Euangelium? Est pax inter Deum & homines. Deus enim offert hominibus suam gratiam, quam cum fide amplectuntur initur hæc pax. Est ergo hæc pax mutuus consensus Dei & hominis. Dei quidem recipientis hominem resipiscentem in gratiam propter Mediatorem. Hominis vero oblatam gratiam recipientis, ac se Deo in posterum approbantis in vera sanctificatione. Cum hac pace coniuncta sunt bona, atq; ideo addit Propheta: Euangelizantium bona, hoc est, omnia prospera: purgationem à peccatis, iustificationem, sanctificationem, bonam conscientiam, aditum ad clementißimum patrem, gaudium spiritus, plenam liberationem per resurrectionem à mortuis, adeoq; vitam æternam victis & superatis omnibus aduersarijs nostris, carne, mundo, Sathana & nouißima hostium morte. Quanta autem sint hæc bona, ex comparatione malorum, quibus inuoluimur propter peccatum, vtcunq; intelligi quidem, sed nullis verbis humanis explicari satis potest. Hactenus de verbis quæ Paulus ex Propheta adduxit, sed in concione Prophetæ duo adijciuntur. PRIMVM enim inquit, Publicantium salutem, salutis nomine cum pax tum cætera bona intelliguntur. DEINDE subiungitur concionis forma. Dicite, inquit, Sioni, regnat Deus, quæ sententia duo continet, VNVM, quid sit præcipue spectandum in prædicatione Euangelij, nempe vt erigatur regnum Christi, quod tum demum fit, quando renunciato Sathana, nomina Christo damus, atque ei ex fide obtemperamus. ALTERVM, quam miseri simus extra Christi regnum. Qui enim regno Christi exclusus est, sub regno & tyrannide Sathanæ captiuus iacet. Hinc admonemur, vt magnifaciamus ministerium verbi, sine quo extreme miseri sumus.

Sed non omnes obtemperarunt Euangelio.

Anticipatio est per querelam. Nam cum ex dictis Iudæi inferre poterant: Si fides nullibi est nisi vbi est verbum, videtur fides esse vbicunq; verbum sonat. Sed populus Iudaicus verbum habet. Quare ergo non fidem habet? Apostolus respondet breuißime: Quia non omnes qui verbum audiunt, verbo credunt.

Esaias enim dicit: Domine, quis credit auditui nostro.

Querela Prophetæ probat non omnes qui audiunt Euangelium, Euangelio credere. Hæc querimonia est Prophetæ cupientis Christum innotescere omnibus, & conquerentis de ingratitudine plerorumque, qui Christi vocem contemnunt. Hinc monemur & nos qui Christum docemus, vt ingemiscamus, & conqueramur cum Propheta, si parum fructuosus noster labor videatur. Obseruetur quoq; quam apposite hoc Prophetæ testimonium summæ caussæ conueniat. Nam apertißime significat hanc vnam & solam caussam esse reiectionis Iudæorum, quod verbis Prophetarum non crediderint. Et contra, vnam & solam caussam esse salutis gratuitam in Christo misericordiam, quæ omnibus credentibus applicatur. Vocabulum auditus accipitur dupliciter, videlicet actiue & paßiue. Cum actiue capitur, facultas audiendi est: cum paßiue, est verbum quod auditur. Et per metalepsin noticia, ex audito verbo concepta.

Igitur fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei.

Gradationis conclusio, videlicet quod fides sit ex noticia verbi Dei. Auditus hîc pro noticia eius quod auditur capitur, quæ noticia fit per prædicationem verbi, contra Enthusiastarum deliria, qui nihil vocali concioni tribuunt.

Sed dico: Numquid non audiuerunt? Rursus anticipat obiectionem, ne quis se excuset quasi verbum non audierit, & ostendit eorum culpam esse, qui non audiuerunt, & non culpam Dei, qui in orbem terrarum misit suos legatos, vt verbum suum annunciarent, atq; ideo subijcitur:

Quinimo in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis verba eorum. Hæc obiectionis dilutio est, qua ignorátiæ prætextus adimitur Iudæis, & cõcluditur hoc modo: Vox prædicantium verbum per totum mundum insonuit: Igitur Iudæi falso prætendunt ignorantiam. Ignorantia siquidem affectata, ignorantem nequaquam excusat. Testimonium ex Psalmo 19. parum videtur in speciem præsenti caussæ conuenire. Nam in eo Psalmo loquitur Dauid de duplici modo gloriæ Dei, quorum VNVS fit per cœlos & miranda Dei opera, quæ in cœlis conspiciuntur, ad quem modum pertinent hæc Dauidis verba: In omnem terram exiuit sonus eorum, scilicet cœlorum, hoc est, miranda machina cœlorum vbiq; per orbem testatur de gloria Dei opificis. ALTER modus fit per verbum, de quo ita incipit: Lex Domini immaculata &c. Respondeo, Paulum rectè tribuere antitypo quæ typo conueniunt. Nam sonus cœlorum typus fuit vocis Apostolorum soniturae per orbem terrarum. Sicuti visibilis hic Sol typus est Christi, qui suæ virtutis radios spargit per orbem terrarũ, idq; multo potentius & efficacius quam hic Sol aspectabilis. Quod autem Dauid respexerit ad hoc antitypon, ostendunt ea quæ sequuntur: Et in fines orbis verba eorum. Nam verba improprie tribuuntur rebus inanimatis.

Sed dico, nunquid non cognouit Israël? Quoniam offendebantur Iudæi quod gentes per Euangelium vocarentur. Putabant enim Iudæi ad se solos pertinere Messiam cum suis beneficijs, ideo Prophetarũ testimonia adducit Apostolus, vt ostendat vtrumq; olim fuisse prædictum à sanctis Dei Prophetis, hoc est, & gentes inuitandas esse ad gratiam Euangelij, & Iudæos plerosq; ob suam ingratitudinem reijciendos.

Primus Moses dicit: Ego ad æmulationem prouocabo vos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo vos. Hoc est: Ero gentibus adeo clemens & misericors, vt vos eis inuideatis. Prouocabo enim vos exemplo gentium. Nam cum gentes amplexæ fuerint Euangelium, vos zelo quodam gentibus hanc felicitatem inuidebitis, & ita offendemini, vt etiam Euangelium reijciatis, quo reiecto & vos peribitis. Notetur & hîc phrasis scripturæ, qua euentus tribuitur agenti propter aliud. Non enim consilium Dei fuit, vt Iudæos prouocaret ad defectionem à misericordia, quam gentibus esset exhibiturus, sed quia talis euentus secutus est, qui habuit veram caussam, inuidiam & malitiam Iudæorum.

Esaias autem audet & dicit: Inuentus sum non quærentibus me, conspicuus factus sum his, qui me non interrogabant. Esaiæ testimonio probat gentes vocandas ad gratiam Euangelij, in quo testimonio tria notentur. PRIMVM, beneficium Euangelij vniuersale esse. SECVNDVM, gratiam Euangelij non pendere ex prærogatiua hominum. TERTIVM, nõ operibus & meritis hominum Deum prouocari ad exhibendam gratiam. Non quærentes Deum & non interrogantes de Deo, periphrasis gentium est, quæ docet, qualesnam sint homines antequam ipsos Dominus sua misericordia præueniat.

De Israël autem dicit: Quotidie expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Eodem pertinet & hoc Esaiæ dictum, quo vt storgam Dei erga Iudæos notat: ita summam eorum ingratitudinem indicat. Expansio manuum Dei symbolum est cum cumulantis beneficia in homines, tum allicientis eos ad se per prædicationem Euangelij ne pereant. Obseruetur hîc rursus vera caussa & vnica reiectionis

ctionis Iudæorum, nempe contumacia & ſuperba rebellio, qua Iudæi ſe Deo oppoſuerunt, & contradictio, qua Prophetis Dei, adeoq; Deo ipſi aduerſati ſunt. Quod autem Deus arcano conſilio non deſtinarit hunc populum certæ damnationi, manifeſtum eſt. Nam dicitur Deus expandiſſe manus ſuas ad illum, vt eum alliceret ad Euangelij gratiam, quod ſane nequaquam feciſſet, ſi eum ad certum condidiſſet interitum. Opponamus igitur hoc perſpicuum dictum Stoicis de prædeſtinatione imaginationibus.

CAPVT XI.

Summa capitis vndecimi.

Vt Iudæos non eſſe omnino reiectos, ſed ſaluari omnes qui ex illis crediderint, oſtendit: ita gentes & docet & monet. Docet quidem quod Iudæi ſint lapſi in ipſarum commodum, Monet vero ne gentes ſuperbe abutantur gratuito Dei beneficio in Iudæorum contemtum.

Ordo & partes vndecimi capitis.

PRIMO *loco diluit Apoſtolus obiectionem, quæ naſci poterat ex fine capitis decimi, vbi adhibitis Eſaiæ teſtimonijs, gentes quidem aſſumtas, Iudæos verò reiectos concludit.* DEINDE*, vt retundat omnium hominum arrogantiam, & præcipue Iudæorum, electionem docet eſſe gratuitam, atq; eos qui quærunt ex operibus iuſticiam, magis excæcari oſtendit.* POSTHAEC *ad gentes ſe conuertit, quas docet & grauiter monet, ne diuino beneficio abutantur.* POSTREMO *hanc totam diſputationem exclamatione claudit. Sunt proinde quatuor huius capitis partes.* PRIMA *eſt huius propoſitionis (Non omnes Iudæi ſunt reiecti) confirmatio.* SECVNDA *eſt comprobatio gratuitæ electionis.* TERTIA *eſt Apoſtrophe ad gentes, partim didactica, partim protreptica.* QVARTA *epiphonema eſt, qua præſens clauditur diſputatio.*

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DICO igitur: Num repulit Deus populum ſuum? Abſit.

Obiectio hæc naſcitur ex fine præcedentis capitis, vbi Propheticis teſtimonijs oſtendit Apoſtolus, gentes quidem receptas, Iudæos verò reiectos eſſe, vnde videtur ſequi: Deum ſuum peculiarem populum repuliſſe, atq; adeo ſuam promiſsionem irritam feciſſe. Verum Paulus, vt in principio noni, ſoluit obiectionem diſtinctione, Sed PRIMVM auerſantis particula reijcit quod obijcitur. DEINDE oſtendit ſe vniuerſaliter non locutum eſſe de omnibus Iudæis, ſed tantum de ijs, qui rebelles eſſe perſeuerant.

Etenim ego Iſraëlita ſum ex ſemine Abrahæ, tribu Beniamin.

Ratio inficiationis à ſuo exemplo petita, quæ concluditur hoc modo: Ego Paulus non ſum reiectus. Ego Paulus ſum Iſraelita. Igitur, Iſraelitæ non ſunt reiecti. SOLA minor ponitur, Maior autem & concluſio ex propoſitione refutanda & ratione poſita colliguntur. Obſerua Apoſtolum iuxta artificum præceptum particulare axioma verum opponere vniuerſali refutando. Neque eſt vlla potentior ratio refellendi vniuerſalia dicta, quam per eiuſdem generis particularia pugnantia, cum eorum veritas demonſtratur. HIC locus cum Papiſtico pugnat dogmate, qui dicunt, præſumtionem eſſe, ſi quis certo ſe in gratia eſſe ſtatuat. Quare exemplo Pauli vnuſquiſq; ſuam certificet conſcientiam, viua in Chriſtum fiducia, ac debita obœdientia.

Non reiecit Deus populum ſuum quem præſciuit.

Reſpóſionis aſſeueratio per diſtinctionem. Non repulit Deus populum ſuũ quem præcognouit. Præcognouit autem in Chriſtum credituros ſaluandos, & contumaces hoſtes Chriſti ob ſuam ipſorum

culpam abijciendos decreuit. Huc pertinet illa distinctio, quam supra in 9. Apostolus tradidit, videlicet quod semen Abrahæ distinguatur in filios carnis, & in filios promissionis. illi quidem non reputantur in semen, hi autem sunt semen coram Deo: non quidem propter vllam carnis prærogatiuam, sed propter imitationem fidei: vnde est quod non minus gentes, quam Iudæi credentes, Abrahæ semen dici possint.

An nescitis in Helia quid dicat scriptura? Quod intercedit apud Deum pro Israël dicens: Domine, Prophetas tuos occiderunt, & altaria tua subuerterunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Quid dicit ei oraculum? Reliqui mihi septem millia, qui non curuarunt genua Baal. Sic igitur & hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ factæ sunt.

Distinctionem probat Apostolus scripturæ testimonio, & collatione temporis Heliæ cum tempore suo. Distinguit autem populum Iudaicum in duos ordines. in quorum VNO fuerunt plurimi, & qui in speciem apparebant præcipui in regno Israelitico, quorum tamen studium præcipuum fuit Prophetas Dei persequi & occidere, adeoq; pietatis prætextu, religionem veram & verbum Dei quod sonabat Helias, funditus euertere. In ALTERO erant pauci obscuri & contemti, qui publicè non profitebantur, vnde & Helias conqueritur se solum relictum esse, Hi tamen non curuarunt genu imagini Baal ad imperium impiæ fœminæ Iesabelis, hoc est, fuerunt vnius Dei veri cultores. Hi secundum electionem, qua Deus gratuito saluat credentes, saluati sunt. Etsi erant illi, si reliquam multitudinem spectes, admodum pauci: Ad eundem modum nunc fit, plurimi adeoq; præcipua pars impij sunt, & sua pereunt culpa. Contra paucissimi, qui respectu turbæ vix reputantur minima quædam portio tanti cœtus in verbo promissionis gratuitæ acquiescunt & saluantur. PORRO querela Prophetæ, se solum relictum esse conquerentis, clare ostendit, qualisnam fuerit in media ætate mūdi facies Ecclesiæ. Satis enim ostenditur, quod tum temporis Ecclesia Dei cum tyrannide potentum, tum superstitione idololatrarum fuerit oppressa, adeo vt nullus ferè fuerit qui publice veram religionem profiteretur. Hæc res & nos, qui in extremam fere Ecclesiæ senectam incidimus, consoletur aduersus scandalum paucitatis & crucis, & ex responso Domini, qui testatur septem millia relicta esse, qui non curuarunt genua Baal, sciamus multo plures esse veros Dei cultores, quam externe apparet in ijs locis, vbi tyranni & hypocritæ veram doctrinam persequuntur. Baal proprie significat eum, in cuius potestate aliquis est, vt mancipium in potestate Domini, vxor in potestate mariti, discipulus in potestate magistri, res possessa in potestate possessoris. Hinc transfertur ad idolum, cui scilicet idololatræ sese totos mancipant, ex quo manifestum est, quod quicunque beatam virginem aduocatam & dominam aut alios sanctos vt patronos implorant, sint idololatræ: & quod nemo coram idolis & imaginibus eorum se incuruare possit, sine sacrilega idololatria.

At si ex gratia, non amplius ex operibus, alioquin gratia non amplius gratia. Si autem ex operibus, non amplius ex gratia. Alioquin opus non amplius est opus.

Anticipat Iudæorū obiectionem, & eorum arrogantiam retundit, qui electionem pendere ex operibus, falso opinati sunt: quem errorem per collationem contrariorum effectuum, operum & gratiæ refellit. Ponuntur autem hic duæ propositiones loco duorum syllogismorum, quorum PRIOR à positione antecedentis ad positionem consequentis concluditur hoc modo: Si gratuita est electio, non pendet ex operibus. At electio, adeoq; salus ipsa est gratuita. Ergo, Nequaquam ex operibus pendet. PROPOSITIONI probationem subiungit. Alioquin inquit, gratia non est gratia. Nam quod ex gratia datur, merum donum est, Contra quod operibus rependitur, debitum est omnino. Cum itaq; debitum & donum ita repugnant, vt neutrum de altero recte dici possit, fieri nequaquam potest, vt idem sit donum & debitum. Hoc argumentum ad Romanos 4. hisce effertur verbis: Operanti merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. At non operanti, credenti vero in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius in iustitiam. Quod igitur redditur operanti, merces est, & quod ex gratia tribuitur, merum est donum. POSTERIOR syllogismus à destructione antecedentis concluditur hoc modo: Si ex operibus est electio, iam non ex gratia. Sed electio non est ex operibus. Igitur,

Est ex gratia. PROPOSITIO probatur hoc modo, Alioquin opus non est opus. Vt enim præmium operis est, ita donum gratiæ. Hic locum habet regula illa Dialecticorum. Quorum subiecta sunt contraria, illa quoq; sunt contraria. Cum igitur gratia & opus sunt contraria, erunt etiam donum & meritum contraria. Quare rectissime de gratia Augustinus loquitur, cum ait: Gratia est nullo modo quæ non est gratuita omni modo. Et Ambrosius, Ingratus est misericordiæ Dei, qui vult esse sub lege. Obseruetur hoc loco refutatio erroris Papistarum, qui iusticiam, qua iustificamur coram Deo & saluamur, componunt ex fide & operibus simul. Nam cum fides ex sola gratia dependet, non est quod quis ei meritum operum, tanquam συναίτιον adiungat.

10 Quid igitur quod quærit Israël hoc non est consecutus, sed electio est consecuta, reliqui autem excæcati sunt?

Concludit responsionem ad quæstionem propositam, cuius conclusionis hic sensus est: Israel quærit iusticiam & salutem, sed præpostere, nempe per sua merita & opera, Ideo iusticiam & salutem non est consecutus, sed electio, hoc est, electi, nimirum qui ex gratia per fidem quærunt salutem, hi salutem consecuti sunt, reliqui autem propriæ iusticiæ opinione sunt excæcati. Electi autem dicuntur, quicunq; fidem promissionis habent. Nam Deus ante conditum mundum statuit in filio saluos facere credentes citra omnem personarum acceptionem. Hoc decretum diuulgatum est orbi terrarum voce Apostolorum, idq; ex mandato filij Dei ita suis discipulis mandantis: Ite in mundũ vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ.

Quemadmodum scriptum est: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos vt non videant, & aures vt non audiant, vsq; in præsentem diem.

Hoc Esaiæ testimonio comprobat Apostolus alterum cõclusionis membrum de reiectione contumacium Iudæorum. Verum ne hoc testimoniũ sinamus torqueri in alienum sensum, tria nobis obseruanda sunt. PRIMVM, in quem finem adducatur ab Apostolo hoc Esaiæ testimonium. DEINDE, Quid agat Propheta in eo loco, vnde hoc testimonium desum- 30 tum est. PRÆTEREA phrasis est cognoscenda. Adducitur autem hoc testimonium, vt eo ostendat Apostolus, plerosq; Iudæorum contumaces esse, ac spreta fidei iusticia, sectari iusticiam operum, à qua tamen procul absunt. Hoc Apostolum velle & nihil aliud, satis disputationis series ostendit. Huc etiam congruit Prophetæ consilium, qui in eo loco pœnas impietatis gentis Iudaicæ describit. Hæc enim gens, quia noluit Prophetas Dei audire, vt conuerteretur ad Dominum, desertione diuini auxilij punitur, ex quo fit, vt magis magisq; ad verbum Domini obdurescat. Cum hac etiam interpretatione conuenit & phrasis linguæ, qua dare, non auferre, sed iusto Dei iudicio permittere accipitur, idq; propter contumaciam antegressam. SPIRITVS compunctionis est spiritus pungens & mordens, eo quod exacerbatus sit voce Prophetarum, ac odio doctrinæ. Significatur ergo hac locutione, quod 40 pleriq; Iudæorum extremè contemserint verbum Dei, cuius contemtus iustissima pœna est cæcitas animorum, quæ symbolo oculorum non videntium, & aurium non audientium significatur. HOC ergo Prophetæ dictum admoneat nos timoris Dei & reuerentiæ erga verbum, ne & nos ob contumaciam nostram similiter puniamur. Exempla huius rei horrenda in Mahometistis & Papistis videre licet, vt interim taceam de multis qui Papatui renunciarunt, sed interim totos se carni tanquam mancipia tradiderunt: vnde factum est, quod Euangeliũ Dei apud externos male audiat, ac si omni turpitudini & tyrannidi habenas laxaret.

Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scanda- 50 lum, & in retributionem illis. obscurentur oculi eorum, vt non videant, & dorsum eorum semper incurua.

Dauidis quoq; testimonio eandem conclusionem comprobat, & ostendit contemtum verbi Dei in populo Iudaico cæcitate puniri, & prorsus idem sensus est huius Dauidis dicti, qui est testimonij Esaiæ, sed tantum obscuritas est in phrasi, quam ita explico. Mensa eorum fiat in laqueum, hoc est, ministerium verbi per malas & erroneas opiniones corrumpatur, hoc est, quod ad Thessalonicenses scribitur, de spiritu erroris, quo Apostolos prædicit donandos, qui veritati nolunt obœdire. Nam per laqueum corrupta doctrina intelligitur. Nam ea animæ hominum non secus capiuntur, quam aues laqueis aucupum. Idem significatur captionis & scandali vocabulis, metaphora sumta à feris, quæ decipulis capiuntur.

piuntur. Caussam expresse addit, cum inquit: In retributionem ipsis, hoc est, vt ipsis eo pacto reddatur commerita pœna. Huc dorsi incuruatio pertinet, quæ significat contumaces deprimendos oneribus malæ conscientiæ, ne sursum aspiciant, metaphora sumta à gestantibus onera, qui dum incuruantur, sub pondere sursum aspicere nequeunt. Hinc itaq; concluditur, quod excæcatio & obduratio sit contemti verbi iustissima pœna, vnde monemur timoris Dei & reuerentiæ erga ministerium, ne nos contumaces effecti simili aliquando puniamur pœna.

Dico igitur, Num impegerunt vt caderent? Absit.

Repetitio quæstionis est, ad quam negatiue respondet, vt supra. Repetit autem quæstionem, vt eam nouo argumento corroboret.

10

Sed eorum lapsu salus contigit gentibus, vt ipsi ad æmulationem prouocentur.

Ratio inficiationis. Sic abijciuntur Iudæi contumaces, vt vel ipsa æmulatione tandem prouocentur ad gratiam, & resipiscant, vbi viderint tantam gratiam gentibus contigisse. Obseruetur hic, quod lapsus Iudæorum non fuerit per se caussa salutis gentium, sed tantum per occasionem, alioqui res mala boni caussa videretur. Sic dicuntur mali mores bonarum legum caussæ esse, scilicet non effectiuè, sed occasione tantum.

20

Si vero eorum lapsus diuitiæ sunt mundi: & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis incolumitas eorum?

Anticipat obiectionem. Si lapsus Iudæorum fuit gentibus salutaris, sequitur quod salus Iudæorum sit gentibus perniciosa. hoc est, Si stetissent Iudæi, gentes non fuissent salutem consecutæ. Sed Paulus argumentum hoc inuertit, per locum à minori ad maius, hoc modo: Si lapsus Iudæorum fuit salutaris gentibus: Multo magis incolumitas Iudæorum fuisset gentibus salutaris. Nam gentes fuissent Iudæorum exemplo prouocatæ, vt Euangelium reciperent.

30

Vobis enim dico gentibus, quatenus certe ego gentium sum Apostolus, ministerium meum illustro, si quo modo ad æmulationem prouocem carnem meam, & aliquos ex ea saluos faciam.

Apostrophe ad gentes, quæ continet secundam responsionis datæ rationem, à suo facto desumtam, cuius hic sensus est: Ego gentiũ Apostolus maiori sedulitate & industria propagare studeo Euangeliũ inter gentes, vt prouocem carnem meam, hoc est, consanguineos Iudæos ad æmulationem, quo gentium exemplo excitentur ad amplectendum Euangelium. Est autem illustrare ministerium nihil aliud, quàm illud illustre reddere & exornare, quod fit summa in officio sedulitate, ac pia sanctaq; vita tanto munere digna. Hoc Pauli exemplum intueantur omnes verbi ministri, ac studeant pro viribus singuli exornare ministerium quod nacti sunt, qui autem contra faciunt, cogitent quanto scelere se inuoluant, & quantas pœnas sibi accersant. Quod autem addit Apostolus: Vt aliquos ex eis saluos faciam, duo continet, PRIMVM enim euertit stoicam de prædestinatione doctrinam. Huc enim totus incumbit Apostolus, vt suos consanguineos Iudæos per prædicationem Euangelij conuertat. Quare nequaquam statuit fatali quadam necessitate decretam esse ipsis certam damnationem. DEINDE dignitatem ministerij extollit, cum ministri Euangelij saluare recipientes Euangelium dicantur. Huc illud ad Timotheum: Attende tibi ipsi & doctrinæ, persiste in illis. Hoc enim faciens, & teipsum saluum facies, & eos qui audierint. Saluos igitur faciunt ministri Euangelij eos, qui se audiunt, non vt autores salutis, sed vt ministri, qui salutem hominibus annunciant.

40

50

Nam si reiectio eorum est reconciliatio mundi, quid receptio, nisi vita ex mortuis.

Repititio proximæ anticipationis, quæ eo pertinet, vt consoletur gentes, ne suam salutem impediri existiment, si Iudæi in gratiam recipiantur. Rursus hic sciendum est, reconciliationem Iudæorum esse quidem reconciliationem mundi, sed non effectiue & per se, sed per occasionem tantum. Vita ex mortuis hoc loco est, qua de regno mortis transferuntur homines in regnum Christi, quod fit quando Euangelium Christi fide recipiunt.

Quod si primitiæ sunt sanctæ, etiam massa.

Tertia ratio allegorica est, quæ nititur promissionibus patribus factis. Nam illæ promissiones pertinent pariter & ad stirpem & ad posteros. Stirpis autem nomine patriarchæ Abraham, Isaac, Iacob intelligendi sunt, qui hic primitiæ dicuntur. Massæ seu aspersionis nomine posteri patriarcharum significantur. Etsi autem clarum est per primitias intelligi patriarchas, vt dictum est, & per massam eorum posteritatem: tamen ratio appellationis non eadem ab omnibus statuitur. Quare omissis cæteris opinionibus, eam amplector quæ est Leuitici cap. 23. vbi ita loquitur Dominus: Ex habitationibus vestris adducetis panes ventillationis duos, qui facti
10 sunt ex duabus decimis similæ, quiq; cum fermento cocti sunt pro primitijs Domino. Ad horum panum primitias respicit Apostolus, quorum oblatione tota massa Israelitis sanctificabatur, quod scilicet tum demum possent in reliquum annum suas fruges pinsere & coquere bona conscientia, persolutis primæ illius massæ primitijs.

Et si radix sancta, etiam rami.

Eiusdem rationis repetitio licet alia sit allegoria. Radix, inquit, est sancta, hoc est, patres sunt sancti non quidem natura, sed promissione, cui fidem adhibuerunt. Igitur etiam rami, id est, patrum posteri sunt sancti. Nam ad hoc etiam promissio hæc pertinet: Ero Deus tuus, & seminis tui post te in sempiternum. HIC oritur quæstio, Num or-
20 ti ex sanctis parentibus sint sancti? PRIMVM respondeo, discernendum esse inter naturam & promissionem. Natura omnes nascimur rei & peccatores, qualescunq; tandem habuerimus progenitores. At qui nati sunt ex sanctis parentibus, promissionis huius: Ero Deus tuus & seminis tui post te in sempiternum, sunt participes. Sed hæc promissio videtur tantum pertinere ad Abraham & eius posteros? Respődeo, Paulus ad Galatas 3. definit filios Abrahæ, qui sunt participes promissionis factæ Abrahæ, quales sunt omnes qui promissioni gratuitæ fidem adhibent. ita enim ait: Qui ex fide sunt, benedicuntur cũ fideli Abrahamo. hoc est, eadem benedictio pertinet ad fideles, quæ facta est olim Abrahamo. Vt igitur Deus obsignauit hanc suam promissionem infantibus, ortũ ducentibus ab Abrahamo visibili sacramento, videlicet circumcisione: ita infantibus Christianorum gratiam promissionis baptismo ob-
30 signat. cuius promissionis si non essent participes, obsignari illis nequaquam posset. Quod ergo Ecclesia offert suos infantes ad baptisandum, ideo hoc facit, quia promissione diuina nititur. Hinc & illud sequitur, quod Christianorum infantes discedentes sine baptismo, præuenti subitanea morte, non propterea vt prophani abijciendi sint. Nam salutem ex promissionis efficacia non minus obtinent, quam Iudæorum infantes, qui morte præuenti ante octauum diem non fuerunt circumcisi. PORRO si de adultis quæris, dico quod in ipsis requirat Deus fidem promissionis, quam qui non habent, promissione excidunt. qua de caussa ab Apostolo defracti rami dicuntur. Neq; tamen ex his sequitur, salutem infantum parentum dignitate niti, sed promissione potius, cuius communicandæ occasionem esse parentum fidem testatur promissionis verbum: Ero Deus tuus & seminis tui. Alias quæstiones intricatas, quæ hic
40 agitari possent, omitto.

Quod si ex ramis quidam defracti sunt, tu vero cum esses oleaster, insitus es pro ipsis, & particeps factus es radicis, & pinguedinis oleæ, ne glorieris aduersus ramos.

Rursus gentes admonet, ne ex eo superbiant, quod sint vocatæ ad Euangelij gratiam, reiectis contumacibus Iudæis. Sensus verborum hic est. Si quidam ex Iudæis propter incredulitatem suam sunt abiecti & abscissi de populo Dei, & tu gentilis, qui eras extra familiam Dei, iam in populo censeris, &
50 promissionis illis factæ per fidem es particeps, caue ne superbe cőtemnas Iudæos, & arrogantius exprobres illis suum infortunium, qui olim quidem rami fuerunt, nunc autem ob suam contumaciam sunt defracti. id est, exciderunt promissione patribus facta. Non igitur Iudæi fatali necessitate reiecti sunt, sed propter suam contumaciam, qui noluerunt in radice & eius pinguedine manere.

Quod si gloriaris, tu non radicem portas, sed radix te.

Ratio ab absurdo. Nam gentilem gloriari aduersus Iudæum, perinde est, ac si rami arboris gloriarentur aduersus radicem, sine qua prorsus arent, & sunt infœcundi. Vt enim à radice venit succus in ramos, vnde florescunt: ita promissio patribus facta, ad eorum quoq; natos pertinet, cuius promissionis gentes factæ sunt participes ex gratia. Dices

Dices ergo: Defracti sunt rami, vt ego insererer.

Obiectio gentium conuersarum per prædicationem Euangelij. Rami defracti sunt, vt oleastri insererentur, hoc est, Iudæi sunt reiecti, vt assumerentur gentiles.

Bene, propter incredulitatem defracti sunt, tu vero fide stetisti.

Concesio est & translatio caussæ. Sunt fateor, defracti rami, sed propter incredulitatem, tu stas, quia credidisti gratuitæ promisioni. Non ergo res dependet ex tua dignitate, sed ex gratia, cuius per fidem factus es particeps. Non est itaq; quod de merito tuo aduersus Iudæos glorieris. Hîc rursus caussæ reiectionis Iudæorum, & assumtionis gentium notentur. 10

Ne efferaris animo, sed time.

Infert exhortationem ex doctrina, & proxima comminatione, idq; more Prophetico & Apostolico. Sunt autem duo in hac propositione. PRIMVM enim requirit humilitatem, quæ facit vt nos ipsos intuentes, alios non contemnamus, sed potius vt membra foueamus, atq; erratis mutuis condonemus. ALTERVM est, quod requirit timor, qui admonebit nos, & nostræ fragilitatis, & singularis studij retinendæ ac fouendæ fidei, ne ea amissa, in priorem condemnationem recidamus. Huc & illud Apostoli pertinet: Qui stat, videat ne cadat. 20

Si enim Deus naturalibus ramis non pepercit: Vide ne qua fiat, ne & tibi non parcat.

Ratio propositionis à maiori ad minus. Si Deus populo suo peculiari ob contumaciam aduersus se non pepercit: Multo minus parcet gentibus, si contumaces & superbæ esse cœperint.

Vide igitur lenitatem & seueritatem Dei.

Excitat gentes, vt cogitent de caussis cum reiectionis Iudæorum, tum assumtionis gentium, vt hoc pacto gentes ad timorem Dei inuitet, atq; illis veram humilitatem commendet. Summa huc redit, vt in hoc mysterio iudicij & misericordiæ Dei duo spectemus, nempe lenitatem seu benignitatẽ, qua ex misericordia credentes assumit, & seueritatem qua iuste contumaces abijcit. 30

In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem, in te vero lenitatem, si permanseris in lenitate.

Distributionis huius hic est sensus. Deus seuere iudicabit contumaces, & gratiose saluabit omnes, qui in lenitate (scilicet Dei) permanserint, quod quidem illi faciunt, qui retinent fidem & bonam conscientiam. Nam vt Dominus mitis & benignus est fidelibus, ita seuerus iudex erit contumacibus & inobœdientibus. Obseruetur hoc loco diligenter adiecta conditio: Si permanseris in lenitate, quæ conditio satis docet, quod qui in gratia iam est, posit sua culpa & suopte vicio gratia excidere & perire. Hæc sane doctrina nequaquam stare potest cum stoica illa, quam quidam defendunt, prædestinatione. 40

Alioqui & tu excideris, & illi si non permanserint, in incredulitate inserentur. Potest enim Deus illos rursus inserere.

Comminationis repetitio: in qua obseruetur excisionis caussa, quæ est defectio à lenitate, quæ fit abiectione fidei. Nam qui fidem abijcit, ex olea, in quam per fidem insitus fuit, excidi dicitur. Rursus, qui post defectionem à fide, & excisionem ex olea denuo credit, dicitur rursus in oleam inseri per gratiam. Hic locus manifeste euertit imaginationem de prædestinatione stoicam. Hic enim aperte dicitur, quod & homo posit inseri in oleam per fidem, & idem rursus eximi per incredulitatem. Non igitur alio respiciendum est in hoc mysterio, quam ad iudicium Dei, quo iuste abijcit contumaces, & ad misericordiam eiusdem, qui rursus in oleam inserit agentes pœnitentiam. Huius rei ratio à potentia Dei sumitur. Potest enim, inquit, Deus rursus eos inserere. Hæc ratio tria docet. PRIMVM, quod homo excidens gratia, non posit ad eam redire, nisi virtute Dei. SECVNDVM, quod lapsis non sit neganda venia, & intercludenda salutis via. TERTIVM, quod non plus posit homo in rebus salutis sine fide, quàm ramus defractus virere priusquam 50

usquam in arborem hortulani manu fuerit insitus. Neque tamen debet hæc similitudo ad omnes proprietates & accidentia rami & hominis referri.

Si igitur tu ex oleastro, quæ tibi natiua erat, exsectus es, & præter naturam insitus es in veram oleam, Multo magis hi, qui sunt secundum naturam propriæ oleæ inserentur.

Conclusio comminationis, argumento sumto à minori ad maius, cuius hic sensus est: Si gentes quæ non erant populus, vtpote quibus non est facta peculiaris promissio, ex sola gratia, absq; omni merito, receptæ sunt, Multo magis Iudæi, quibus facta est promissio peculiaris, recipientur, modo promissionem fide amplexæ fuerint. Vt præter naturam est aliquid esse absq; omni merito, cum subito & repente fit præter expectationem: Ita secundum naturam est, quod ex peculiari promissione diutissime durante olim patribus facta contingit, ea loquendi ratione, qua vsitata & diuturna secundum naturam dici possunt, & contra, quæ inusitata & præter expectationem contingentia, præter naturam. Alioqui non est magis præter aut secundum naturam recipi Iudæum quam gentilem. Nam non est distinctio. Omnes enim ab eodem Deo creati. Omnes ab eodem patre Adamo nati. Omnes in eodem Adamo lapsi. ac, Omnibus cum eodem Adamo facta est prima promissio.

Nolo autem vos ignorare fratres, mysterium hoc (vt ne apud vosmetipsos superbiatis) quod cæcitas ex parte Israëli contigit, donec plenitudo gentium ingrediatur, atq; ita vniuersus Israël saluabitur.

Quod hactenus figuratè dixerat Apostolus, nunc tandem conclusurus aperte enunciat, ac primo loco finem totius huius disputationis ponit, videlicet ne superbiamus, hoc est, vt humiliemur, ac timeamus Deum, vnde fiet, vt fidem quoq; ad finem retineamus. Vocat autem consilium Dei de reiectione Iudæorum, & assumtione gentium mysterium, propterea quod caro per se illud consilium non intelligat, vt apparet in Iudæis, qui non intellecto hoc arcano Dei consilio, putabant Messiæ beneficia ad se solos pertinere: hoc nitentes fundamento, quod essent nati ex semine Abrahæ, cui facta erat promissio cum suo semine in sempiternum duratura. Non autem intellexerunt nec iustam Dei iram in contumaces, nec inexhaustam eius misericordiam in eos, qui ad misericordiam per fidem confugiunt. Quantum autem ad cæcitatem, cuius hîc meminit, attinet, satis supra dictum est. Nam ostensum est, quod habuerit hæc cæcitas caussam antegressam contemtum Dei, & contumaciam aduersus ipsum, vt clarissime docetur superiori capite. Plenitudinem gentium vocat, magnum illum ex gentibus numerum, qui per Euangelium conuertetur, Quod autem addit: Sic totus Israel saluabitur, ab alijs aliter exponitur. Sunt qui hoc dictum de Iudæis nouissimo tempore ante iudicium conuertendis intelligunt, & magnam multitudinem eorum totum Israelem hyperbolicè dici autumant. Alij Israelem totum, Ecclesiam catholicam ex Iudæis & gentibus congregandam interpretantur, vt supra ostensum est. Nam illi soli habentur filij Israelis, adeoq; veri Israelitæ, qui insistunt vestigijs Israelis, & in promissionis verbo acquiescunt. Hæc sententia verior esse videtur, & confirmatur tota huius disputationis serie. Verum quia sunt qui superiorem interpretationem malunt, totum hoc de conuertendis Iudæis mysterium Deo committamus. ac nos interea in timore Dei retineamus fiduciam, adhærentes ipsius verbo in vera humilitate.

Sicut scriptum est: Veniet ex Zion liberator, & auertet impietatem à Iacob, & hoc illis à me fœdus, cum abstulero peccata eorum.

Probat Esaiæ testimonio totum Israelem conuertendum, & simul definit verum Israelem. Paulus secutus versionem Græcam, in verbis nonnihil discrepat ab Hebraica veritate, quæ sic ad verbum habet: Veniet Zioni redemtor, & ijs qui redierint ab iniquitate in Iacob. Proinde resipiscentes in Iacob verus Israel sunt, adeoq; totus Israel reputantur. alij qui non conuertuntur apud Deum tanquam non populus, immo veluti reiectamenta habentur. De fœdere autem, cuius meminit, hoc tenendum est, quod eius sit duplex conditio: VNA, à parte Dei, quæ hîc à Paulo exprimitur: Cum abstulero peccata eorum. ALTERA, à parte hominis, videlicet, cum homo fide in promissionem fœderis recumbit, atque hoc Esaias addit cap. 59. Et ego cum illis hoc meum fœdus sancio, dicit Dominus, Spiritus meus qui super te est, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent ex ore tuo, neq; ex ore seminis tui,

nis tui, ab hoc tempore vsq; in æternū. Cum Deus hîc requirit cōseruationem verbi, requirit vtiq; & verbi fidem, qua promiſsio nobis applicatur. Diligenter hîc obſeruetur ordo diuinitus in miniſterio Euangelij inſtitutus. Spiritus Dei, & verbum Dei coniunguntur non ſecus atque in pane vis panis & ipſe panis, hæc vna nutriunt, neutrum ſine altero efficax eſt. Tolle ſpiritum à verbo, & remanet mortua litera, Tolle verbum à ſpiritu, non amplius remanet ſpiritus Dei, ſed Sathanæ potius.

Itaq; quoad Euangelium inimici propter vos, quoad electionem autem dilecti propter patres.

Concluſio quæſtionis eſt, huius videlicet: Num impegerunt vt caderent. ad quam quæſtionem reſpondet Apoſtolus negatiuè, particula 10 abominationis Abſit, addens finem lapſus, ſed accidentalem. Sed eorum lapſu, inquit, ſalus contigit gentibus, hoc ipſum hîc repetit in concluſione. Quod aūt dicit Apoſtolus, Iudæos inimicos factos eſſe propter gentes, ad euentum referendum eſt, non ad cauſſam efficacem. Vocatio enim gentium fuit quidem occaſio obdurationis Iudæorum, ſed non cauſſa efficax. Quare inimici ſunt quoad Euangelium quod ſpreuerunt, Verū quoad electionem, dilecti ſunt propter patres, id eſt, propter promiſsionem patribus factam. ita enim ſonat promiſsio: Ero Deus tuus & ſeminis tui poſt te in ſempiternum. In hac promiſsione ſi manſiſſent poſteri Abrahæ, electionis gratia nequaquam excidiſſent. Fuerunt ergo Iudæi electi, ſed ſua culpa electione exciderunt, qui ſi reſipuerint aſſumentur rurſus. ex quo patet, falſiſsimum eſſe dogma ſtoicum de electione fatali, quæ excludit conditionem fidei. 20

Nam dona & vocatio Dei eiuſmodi ſunt, vt eorum ipſum pœnitere non poſſit.

Comprobatio eſt proximæ concluſionis à conſtantia Dei ſumta. Sūt enim promiſsiones Dei firmæ & irreuocabiles ſeruata conditione ex parte hominum, quam pactio requirit. Cum ergo Deus elegit patres, & promiſit illis & illorum poſteris benedictionem, fieri non poteſt vt hæc promiſsio irrita reddatur, ac reuocetur à Deo. Deus enim conſtans eſt qui promiſit. Obſeruetur hoc loco ſingularis γνώμη: Dona & vocatio Dei ſunt ἀμεταμέλητα, id eſt, non pœnitenda, hoc eſt, in Deum non cadit diſplicentia facti, poſtquam aliquem ex ſua bonitate inuitatum prædicatione Euangelij recepit in gratiam. Hinc Paulus ſæpe conſolationes petit. qualis inter multas hæc eſt: Qui cœpit in vobis bonum opus, perficiet. Quare? Quia dona & vocatio Dei ſunt ἀμεταμέλητα. Sic & nos concludamus, quos hodie inuitat Dominus per ſuum Euangelium. Deus dedit nobis Euangelium, Obſignat nobis ſuam gratiam per baptiſmum, Confirmat eandem ſacra cœna. Quare non dubitandum eſt de eius erga nos fauore, modo nos in fide perſtiterimus. Hanc enim conditionem requirit vocatio Euangelica. 30

Sicut enim & vos quondam non paruiſtis Deo. Nunc autem miſericordiam eſtis conſecuti per horum contumaciam: Sic & iſti nunc non paruerunt vt per veſtrā miſericordiam, & iſti miſericordiam conſequantur.

Ratio comprobationis per collationem, qua probat fieri poſſe, vt Iudæi aliquando conuertantur. Vos aliquando occaſione incredulitatis Iudæorum cœpiſtis credere. Ergo & illi ex eo occaſionem nacti, quod videant apud vos prædicari miſericordiam Dei, poterunt reſipiſcere. Hic obſeruetur zelus bonus, quo quis ad æmulationem boni excitatur aliorum exemplo. Vnde monemur & nos, vt talis ſit doctrina noſtra & vita, vt alijs æmulationis occaſio eſſe poſſit, ad res bonas & Deo placentes. Contra qui zeli mali occaſionem dederit pœnas proditionis meretur. Obſcuritatem quæ eſt in græco textu ſuſtuli per tranſpoſitionem particulæ, Vt, Nam ſi legeris in accommodatione: Sic & iſti nunc non paruerunt veſtra miſericordia, vt & ipſi miſericordiam conſequantur, ſententia quam requirit antitheſis euertitur. Opponit enim Apoſtolus miſericordiam gentibus exhibitam contumaciæ Iudæorum. Quare ſi vt particulam præpoſueris, vt ego verti, conſtabit antitheſis, & plena erit ſententia, congruens cum illa: Si eorum lapſus diuitiæ ſunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo ipſorum. 40 50

Concluſit enim Deus omnes in incredulitatem, vt omnium miſereatur.

Ratio generalis ab exæquatione omnium hominum cum Iudæorum tum

tum gentium, & ab æquitate Dei, qua est æqualis omnibus absq; personarum respectu. PRIMVM dicit: Omnes esse peccatores, quare non est quod putemus alios alijs ob suam dignitatem præferendos esse. DEINDE affirmat Deum misericordem esse in omnes. Quare & Iudæis nunc contumacibus aliquando resipiscentibus contingere potest misericordia. Nam cum omnes pariter sunt rei, & omnibus æqualiter offertur gratia, quis intercludet Iudæis misericordiæ viam? Non est ergo quod glorietur gentilis contra Iudæum. Nam vtriq; peccatores sunt: Nec est quod Iudæus desperet, quod multis peccatis sit implicitus. Nã Deus conclusit omnes sub incredulitate, vt omnium misereatur. Sed quomodo, inquies, conclusit Deus omnes sub incredulitate? Vt iudex ferens sententiam iustam, non vt incredulitatis
10 effector. Hic multa obseruatione digna occurrunt. PRIMVM enim hic locus aperte indicat, quod non sit personarum acceptio apud Deũ. Nam vt omnes sine discrimine rei sunt, ita in omnes sine discrimine Deus est misericors, sed seruata Euangelij conditione. DEINDE obseruetur testimonium de peccato, cuius rei pronunciantur omnes homines naturaliter propagati. ADHÆC confutantur hoc Pauli dicto iusticiarij, qui putant homines suis operibus coram Deo iustificari, & cõsistere posse in iudicio Dei. PRÆTEREA docet hic locus, quod summum peccatum sit incredulitas, quæ inobœdientiæ erga Deum est mater, vt fides in illum omnium virtutum radix existit. POSTREMO, obseruetur dulcissima consolatio, quod Deus non ideo hominem peccati reum peragat, vt eum damnet, sed vt misericordiæ sit locus, modo peccator ad prædicationem Euangelij resipiscat.
20

O profunditas.

Disputationem de vocatione gentium & reiectione Iudæorum, exclamatione, quæ continet admirationem & collaudationem seu gratiarumactionem, claudit. Pertinet autem hæc exclamatio eò, vt compescat humanam stulticiam, quæ omnes omnium actionum Dei caussas, sacrilege scrutatur. Nos ergo intra limites verbi contineamus, stultæq; rationis iudicium in negocijs fidei contemnamus, in fide & timore Dei ambulantes, agentesq; perpetuo gratias Deo, qui nos vasa misericordiæ esse voluit, & non abiecit, sicuti magnam mundi partem propter suam in Deum contumaciam abiecerat.

30 O profunditas diuitiarum, & sapientiæ, & cognitionis Dei.

Cum admiratione exclamat & extollit diuitias cum sapientiæ tum cognitionis Dei: qui ex misericordia quidem assumsit gentes in gratiam, iusto vero iudicio contumaces Iudæos abiecit. Iudæi arbitrabantur gentes ob suam idolomaniam ita abiectas esse, vt nulla vnquam ipsis salutis via pateret. Non enim tenebant hanc de Deo cognitionem, quod adeo propitius sit, quod etiam gentes idololatras in gratiam recipere velit. Huic Iudæorum iudicio de gentibus opponit Apostolus inexhaustas misericordiæ Dei diuitias. Notat aũt vox Diuitiarum, gratiæ Dei magnitudinem, qua Deus homines peccatores inuitat ad gratiam per Euangelij prædicationem. Nos ergo quoties tentamur peccati nostri magnitudine, opponamus huic tentationi bonita-
40 tem Dei, qua omnes ad se confugientes recipit, & filiorum loco habet. Præterea diuitias sapientiæ opponit iudicio humano de consilio Dei. Iudæi iudicabant Dei consilium esse, vt tantum nati ex semine Abrahæ, hæredes fierent promissionis, ac ita se sapientiam Dei exhausisse, nec quicquam se latere de consilio Dei opinabantur. Sed Paulus profundiores sapientiæ Dei diuitias esse affirmat, quam vt eas puluis & cinis assequatur. Hinc ergo monemur, vt nullam sapientiam in rebus salutis nostræ, præter eam quæ verbo Dei nobis commendata est, spectemus. Frenum proinde inijciamus nostris cogitationibus, qui Dei sapientiam, quæ verbo Dei nobis reuelata non est, scrutari præsumimus. Ad hæc diuitias cognitionis, qua Deus nouit omnia antequam fiant, opponit Apostolus iudicio & imaginationi gentium, qui cum viderent Iudæos ob suam contumaciam abijci, existimarunt eos ita in fi-
50 nem vsq; abijciendos, vt nulla ad gratiam via ipsis vnquam pateret. Hinc monemur, vt non scrutemur quæ nobis occulta esse voluit Dominus, sed tantum in voluntate Dei verbo reuelata acquiescamus. Atq; ita Apostolus cogitationibus hominum vanis & stultis de vocatione gentium, reiectione Iudæorum, & eorundem rursus assumtione opponit hæc tria, Inexhaustam gratiam Dei, Infinitam sapientiam, & inenarrabilem rerum futurarum in Deo cognitionem.

Quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & inperuestigabiles viæ eius.

Hæc admiratio iudiciorum & viarum Domini eò pertinet, vt retundatur

datur humana superbia, vtq; nihil de Deo inquirere audeamus, nisi quod per scripturas nobis reuelatum est. Scrutator enim maiestatis, vt inquit Salomon, opprimetur à gloria. Sunt qui hoc loco iudicia interpretantur, quibus Deus iustisime punit & abijcit contumaces, Vias autem Dei, quicquid agit & facit, nisi mauis iudicia & vias idem significare, videlicet morem Dei in agendo, suæ bonitati, iusticiæ & misericordiæ conuenientem, humanis cogitationibus sine verbo nequaquam perceptibilem.

Quis enim nouit mentem Domini, aut quis consiliarius eius fuit?

Ratio proximi dicti de inscrutabilibus consilijs Dei & inperuestigabilibus vijs eiusdem, sumta à remotione caussæ. Deus non communicat sua consilia cum hominibus. Ergo non mirum est eius consilia esse inscrutabilia, & eius vias imperuestigabiles. Hæc non ad euertendam fidem nostram referenda sunt, ac si ignoraremus mentem Domini de nostra salute. in eum enim finem nequaquam dicuntur. Nam Paulus 1. Corinth. 2. ait, Nos spiritum qui ex Deo est habemus, vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis. Et paulò post: Quis nouit mentem Domini, aut quis instruxit eum? Nos autem Christi mentem habemus. Hæc Christi mens multis verbis indicatur & in vniuersali mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptisatus fuerit, saluus erit, satis euidenter continetur.

Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?

Hac ratione interrogationis schemate figurata validissime retunditur cum opinio meriti, tum prærogatiua nationis. Vtraq; Iudæi supra modum tumebant. Nam & propter obseruantiam legis, & propter originis suæ dignitatem putabant, Deum sibi debitorem esse, atq; ideo magnam sibi iniuriam fieri existimarunt, si se abiectis reciperentur idololatræ gentes. Verum contra eos Apostolus Dei iusticiam defendit hac ratione: Deus nemini est obstrictus ob accepta beneficia. Igitur Nemo iuste conqueri potest aduersus ipsum de iniuria sibi facta. Si ergo Iudæus contumax abijcitur, & gentilis verbo Dei obœdiens assumitur, Ille quidem iudicium agnoscat iustum: hic vero misericordiam Dei erga se deprædicet. Hic proinde locus omnia humana merita euertit, & omnem gloriationem carnis tollit, idq; ideo, vt in sola bonitate Dei acquiescamus.

Nam ex eo, & per eum, & in ipsum sunt omnia.

Ætiologia quæ declarat, cur Deus nemini quicquam debeat. A quocunq; sunt omnia, & per quemcunque administrantur omnia, & ad quemcunq; tanquam ad proprium & vltimum finem omnia ordinantur, is sane nemini quicquam debere conuincitur, immo omnes creaturæ quicquid habent, illi debent. A Deo autem sunt omnia, per Deum omnia administrantur, ad Dei gloriam illustrandam omnia merito referri debent. Igitur Deus nemini quicquam debet. Conticescant itaq; humana merita. Porrò hoc dictum Pauli cum ad creationem, tum ad reparationem omnium referendum est.

Ipsi gloria in secula, AMEN.

Clausula continens gratiarum actionem seu δοξολογίαν, in qua antithesis diligenter cogitanda est. Nam Paulus hanc δοξολογίαν opponit gloriationi humanæ. immo ea destruit omnem hominum gloriationem, vt merito cum Daniele fateri cogantur: Tibi Domine iusticia, nobis autem confusio faciei. Debetur enim soli Deo bonitatis, misericordiæ & iusticiæ gloria. Quare nos, quos ad æternam suam vocauit gloriam, ipsum ex fide glorificemus, ac in eius sincero cultu persistamus in finem vsque: quo cum omnibus sanctis gloriosa donemur immortalitate, ac ita cum illo viuamus beati in omni æternitate, vbi filio Dei Domino nostro IESV CHRISTO conformes erimus.

CAPVT XII.

DE TERTIA PARTE HVIVS EPISTOLAE.

In vniuersali huius Epistolæ periocha, etiam Argumentum sequentium capitum attigimus, & osten-

& ostendimus quod Apostolus more Prophetico & Apostolico, post doctrinam parænefes ad vitam professione Christiana dignam instituat. Ea enim ratione doctrinam auditoribus accommodandam esse Prophetarum, Christi, Apostolorum, & aliorum piorum doctorum exempla tradunt. Quoniam autem vitæ institutio ac morum doctrina triplex est, videlicet Ethica, Politica, & Ceremonialis, Paulus ordine de hoc triplici morum genere disserit. Ac PRIMVM ethica præcepta de singulorum moribus in duodecimo capite colligit. DEINDE in decimotertio politicos mores format: TVM de ceremonijs et adiaphoris in decimoquarto agit. etsi subinde varia colligit, adeo vt parum videatur solicitus fuisse de ordine, vt in parænesibus fieri vsitatum est. Postrema duo capita partim generalibus præceptis, partim familiaribus quibusdam, item salutationibus, cum graui admonitione, vt dissidiorum videntur autores, absoluuntur.

Summa capitis duodecimi.

Ad verum cultum Deo præstandum iustificatos hortatur, plurima de priuatis moribus præcepta, quæ omnia ex dilectione Dei & proximi, tanquam ex suis proprijs fontibus manant, coaceruans.

Ordo & partes capitis duodecimi.

In PRINCIPIO capitis hortatur iustificatos ad offerenda Deo sacrificia, idq; propriorum corporum, & simul eadem sacrificia definit, & in quibus rebus collocantur, explicat. DEINDE de eorundem sacrificiorum effectibus acturus, vt πολυπραγμοσύνην vitemus, manentes intra nostræ vocationis terminos, donaq; diuinitus collata, ad eiusdem mystici corporis incolumitatem referentes, admonet. TVM subiungit variorum officiorum catalogum, atq; addit plurima priuatæ vitæ instituta, quæ sub communi dilectionis præcepto continentur.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADHORTOR igitur vos fratres, per miserationes Dei.

Parænefes orditur à grauissima obtestatione. Obtestatur enim Romanos, immo nos omnes qui Euangelio credimus, per miserationes Dei, significans cogitationem misericordiæ DEI debere nobis esse stimulum ad vitam Deo placentem transigendam. Vt enim nos Deus sua misericordia in filio complexus est: ita vicissim officium nostrum est, vt grati erga Deum simus, vitam nostram ad normam voluntatis ipsius, quantum quidem id fieri potest in hac infirmitate, instituentes. Huc illationis particula, Igitur, pertinet, ac si dicat Apostolus: Cum vos fratres iam ex gratia Dei tantam consecuti estis salutem à Deo, decet vt grati sitis erga adeo clementem patrem, qui nostri caussa vnicum dedit filium, qui & peccatum aboleret, & suo spiritu vos sanctificaret. Hæc exhortationis ratio copiosius inculcatur Philippensibus, vbi Apostolus hoc modo loquitur: Si qua igitur consolatio est in Christo, si quod solatium dilectionis, si qua communio spiritus, si quæ viscera & miserationes, implete gaudium meum &c. Cum itaq; ea de caussa filius Dei redemit nos, vt deleat peccatum & mortem, & nos viuificet, ac sibi assimilet, & æternam iusticiam in nobis restituat, nequaquam decet vt carnis illecebris, affectuum incendijs, dissidiorum furoribus, atq; alijs vicijs pietati aduersantibus indulgeamus: Sed vt potius piè, iustè & sobriè in præsenti vita viuamus, quo magis magisq; corpus peccati destruatur, & nouus homo per Spiritum Christi excitetur. Ad hunc ergo finem omnia sequentia præcepta pertinent, vt digne tam augusta & sancta vocatione ambulemus. Huc illud ad Ephes. 4. Adhortor vos, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis.

Vt sistatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, placentem Deo, rationalem cultum vestrum.

Propositio parænetica, cuius hæc est constructio quam monstrant græci articuli: Vt sistatis rationalem vestrum cultum, videlicet corpora vestra hostiam viuam, sanctam & placentem Deo. Vt autem hęc propositio rectius percipiatur, PRIMVM tenendum, quemnam cultum vocet Apostolus rationalē. DEINDE, quæ qualisq; sit

lisq; sit corporum nostrorum sistio seu oblatio. TVM, oblationis huius descriptio & encomium. CVLTVS itaq; ad voluntatem Dei exactus & præstitus, solus rationalis à Paulo vocatur hac de caussa, quod vbi sapere plusquam oportet homines cœperint, à ratione viaque aberrent. Debet itaq; omnis cultus Dei fieri iuxta rationem, sed verbo Dei & spiritu Christi edoctam, reformatam, illuminatam, alioqui ratio sibi relicta nequaquam intelligit, quis sit verus colendi Deum modus. Cum igitur Paulus requirit rationalem cultum, damnat omnes cultus stulte ab hominibus excogitatos. Sicut & ipse Dominus Esaiæ 19. & Matth. 15. facit, cum inquit: Frustra me colunt docentes doctrinas mandata hominum. CORPORVM nostrorum oblatio est, ipsa malorum affectuum mortificatio & occisio, quæ in vera pœnitentia sita est. Alludit autem Apostolus ad veterem sacrificandi ritum, quo sisti oportebat victimam ad aram, atq; ideo corporum meminit, etsi totum hominem synecdochicôs hoc nomine comprehendit. Verum vt corpora sacrificiorum veterum cremabantur, & fumus de sacrificijs sursum ascendebat: ita significatur isto symbolo, vt nostros affectus mortificantes, spiritum sursum ad Deum leuemus. DESCRIPTIO & encomium huius oblationis est, quod prædicetur viua, sancta, & accepta. VIVA quidem est, propter fidem & Spiritum sanctum, quo donati sunt credentes. Nam vt membra veteris hominis mortificantur, ita nouus homo spiritu Dei excitatur magis magisq;, atq; viuit. HOC proinde epitheto præfertur sacrificium nostrum mortuis animalium corporibus, quæ sub lege offerri solita erant. SANCTA præterea dicitur, quia à prophanis vsibus segregata, sanguineq; Christi mundata, dicatur Deo. ACCEPTA Deo seu bene placens Deo dicitur, propter fidem offerentis. ex quo sequitur, & in omni hostia requiri fidem, & nullam Deo gratam esse, nisi fides Mediatoris præluceat, quæ verbo Dei nititur. Hinc concluditur: frustra gloriari Papistas de suo ficto & insulso sacrificio, cum & verbo Dei destituatur, & sale fidei & spiritualis prudentiæ careat. PRÆTEREA hic locus apertè testatur, quod omnes Christiani sint coram Deo sacerdotes. Nam si tantum sacerdotum est offerre Deo hostias, easq; Deo placentes, & mandatur omnibus Christianis hoc munus, quis non videt Christianos sacerdotali dignitate eminere? Huc illud 1. Pet. 2. Et ipsi tanquam viui lapides ædificamini domus spiritualis sacerdotium sanctum, ad offerendas spirituales hostias, bene acceptas Deo per IESVM CHRISTVM.

Et ne accommodetis vos seculo huic, sed transformemini nouitate mentis vestræ, vt probetis quæ sit voluntas Dei bona, & placens, & perfecta.

Expositio est. Nam in quibus rebus consistat oblatio nostri declarat. Ponit autem huius oblationis tres partes, quarum PRIMA est, ne accommodemus nos huic seculo, seu potius ne configuremur præsenti seculo, quantum quidem ad mortua eius opera pertinet, sed potius vt carnis corruptæ & peccati imperio renunciemus. SECVNDA, vt transformemur nouitate mentis nostræ, hoc est, vt mente renouata spiritu Dei nouos affectus congruentes cum lege Dei induamus. TERTIA, vt probemus quæ sit voluntas Dei, hoc est, vt studium nostrum sit & propositum conforme voluntati Dei bonæ, placidæ & perfectæ. ita vt nostrum propositum semper se subijciat voluntati Dei. Pertinent igitur epitheta voluntatis Dei eò, vt doceamur qualisnam conformitas nostrarum voluntatum cum Dei voluntate esse debeat. OBSERVETVR hîc definitio oblationis nostri cum suis partibus, atq; adeo nouæ regenerationis: vnde fructus reliqui pietatis tanquam ex fonte manát.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omni versanti inter vos, ne sapiat præterquam quod oportet sapere, sed sapiat quo modestus sit, quemadmodum vnicuiq; partitus est Deus mensuram fidei.

Subijcit quasdam formulas seu exempla mortificandorum affectuum, ac primum πολυπραγμοσύνην impugnans, requirit, vt nemo extra suam vocationem quicquam temere tentet, aut arroganter in alienum officiũ irrumpat, sed maneat quietus intra suæ vocationis terminos, nec arroget sibi dona quæ non habet, sed agnoscat etiam dona Dei in alijs. PROPONIT autem Apostolus huius præcepti & certum finem & iustũ modum. FINIS est, vt vnusquisq; sit modestus, ita vt in omni actione & tota vita modestia quædam & grauitas reluceat. MODVS est, quilibet sapiat iuxta mensuram fidei, hoc ẽst, iuxta donum gratiæ, quod Deus cuilibet credenti donauerat. QVÆDAM exemplaria Græca habent μέτρον χάριτος, hoc est, mensuram gratiæ, id est, doni gratuito collati.

Quemad-

Quemadmodum enim in vno corpore membra multa habemus, membra vero omnia non eandem habent actionem: Sic multi vnū sumus corpus in Christo, mēbra mutuo alter alterius, Habentes aūt dona secundum gratiam datam nobis differentia.

Similitudine hac pulcerrima declarat, quam deceat singulos Christianos, qui eiusdem corporis Christi mystici membra sunt, considerare, quid sibi pro mensura fidei seu gratiæ & vocationis conueniat: atque ideo vt locum & officium suum singuli tueantur, & ad incolumitatem totius corporis conseruandam referant, seruato cuiusq; membri ordine & dignitate. SIMILITVDO autem præsens hoc modo concludenda est: Eiusdem corporis membra, seruato cuiusq; officio & ordine, debent sibi mutuo seruire, quo totum corpus conseruari possit incolume. CHRISTIANI sunt membra eiusdem corporis mystici, quod est Ecclesia, cuius vnicum caput est Christus Dominus. Igitur, Christiani seruato cuiusque officio & ordine, debent sibi inuicem seruire, quo Ecclesiæ corpus incolume seruari possit. CÆTERVM huius loci dignitas meretur, vt ipsum alijs scripturæ locis fusius declaremus. Ad Cor. 12. & ad Ephes. 4. hac eadem similitudine Apostolus vtitur in eodem argumento, ex quibus locis aliquot colligemus hypotheses, quæ hanc Pauli similitudinem illustriorem reddent. PRIMA est, de nexu & coagmentatione membrorum inter sese: de quo nexu & coagmentatione ad Ephesios ita scribit Apostolus: Vnum corpus, vnus spiritus, scilicet quo in vnum corpus coniungimur & coagmentamur. Ad Corinthios vero ita: Etenim per vnum spiritū nos omnes in vnum corpus baptisati sumus, siue Iudæi siue Græci, siue serui siue liberi, & omnes vnam potionem potauimus in vnum spiritum. Hîc Paulus Spiritū sanctum autorem facit, quod cum Christo vnum corpus fiamus mysticum. atq; adeo quod in vnius Christi corpus coalescamus. Huius coagmentationis efficacia symbola sunt fidelibus, Baptismus & Cœna Domini: Quicunq; enim baptisati sumus, Christum induimus. Nam vt in baptismo spiritu regeneramur: ita in cœna dicimur Domino incorporari. Nam cum dicit Apostolus, omnes eandem potionem potasse in vnum spiritum, declarat vno viuifico sanguinis Domini potu participes nos fieri spiritus Christi, qui per omnia membra permeans, singula viuificat, redditq; suis functionibus idonea. Ex his colligamus coagmentationis nostri inter nos in eodem corpore mystico caussas esse, Spiritum Christi, Baptismū, & Cœnam Domini, per quæ Christo primum capiti coniungimur, Deinde inter nos spiritu coagmentamur & coalescimus, modo alioqui verè sumus quod audimus, hoc est, Christiani. Hanc coniunctionem locorum distantia & corporum nequaquam impedit, quia mystica & spiritualis est. DEINDE ex Pauli verbis colligitur & hæc hypothesis, quod vita membrorum sit idem spiritus, qui distribuit singulis prout vult. TERTIO, quod distincta sint & esse debeant officia & gradus in Ecclesia, sicuti membrorum diuersorum in eodem corpore. Hinc est quod alios constituat in Ecclesia Apostolos, alios Prophetas, alios Pastores, alios Doctores, &c. Huc dona sanationum, gubernationes, genera linguarum, & alia quæ Apostolus ad Corinth. enumerat, pertinent. QVARTO, Hæc similitudo monet, vt singula membra strenue suum faciant officium, quæq; suo loco iuxta donum gratiæ. QVINTO monet hæc similitudo, vt membrorum diuersitas non sit occasio dissidiorum & odiorum, sed potius vinculum necessitudinis & sanctæ concordiæ. SEXTO monet hæc similitudo, vt ad totius corporis commodum, conseruationem & vsum suas functiones membra conferant. Etsi enim aliud manus, aliud pedis, aliud oculorum, aliud aurium est officium, ad eiusdem tamen corporis incolumitatem omnia referenda sunt. SEPTIMO monet hæc similitudo, vt mutuis afficiamur & commodis & incommodis. Hinc Paulus: itaq; si patitur vnum membrum, simul dolent omnia membra, siue honore afficitur vnum membrum, congratulantur omnia membra. POSTREMO monet hæc similitudo, vt gloriosum huius Christi corporis membra esse qualiacunq; putemus, cogitemusq; communia corporis bona eo pertinere, vt concordiam & amicitiam inter nos alamus. Hinc Paulus, Vnum est corpus, vnus est spiritus, sicut & vocati estis in vnam spem vocationis vestræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma, vnus Deus & Pater omnium, qui est super omnia (in totam Ecclesiam summum tenens imperium) & per omnia (prouidentia sua omnia Ecclesiæ membra late per orbem dispersa complectens) & in omnibus vobis (nos in Christo coniungens.)

Siue prophetiam, iuxta analogiam fidei.

Distributio est donorum quibus membra mystici corporis Christi donata sunt in mutuam ædificationem: ac primo loco ponit Ecclesiasticas functiones, nempe prophetiam & diaconiam, quæ summum

mum locum in Ecclesia obtinent. Defectus orationis ex superioribus hoc modo resarcietur: Siue prophetiam (scilicet quis habeat) iuxta analogiam fidei (scilicet ea vtatur seu eam habeat.) Est autem prophetia donum vel præuidendi futura, vel interpretandi scripturam. Neq; dubium est quin hoc posteriori significato prophetiæ vocabulum hic à Paulo accipiatur, quod indicat modus prophetiæ quem subiungit: iuxta analogiam fidei. Vult autem Apostolus prophetiam fieri iuxta analogiam fidei, hoc est, consentire cum fidei seu religionis Christianæ primis axiomatis, quæ axiomata in articulos symboli Apostolici breuiter congesta sunt. Hîc monentur Doctores, vt non discedant à pacto Dei cum Leuitis initum, quod est annunciare verbum ex ore Dei, cauereq; ne humanas doctrinas in locum verbi Dei substituant, & auditoribus obtrudant. 10

Siue ministerium, in ministrando, siue qui docet, in doctrina. Hisce verbis nihil aliud vult Paulus, quàm vt singuli sui officij finem spectent. Qui ergo Diaconum bonorum Ecclesiæ agit, sit sedulus in eo officio: & qui prouinciam docendi suscepit, hunc sibi proponat finem, vt totum se illi rei accommodet.

Siue qui exhortatur, in exhortatione. Tanta est hominum oscitantia, etiam in negocio propriæ salutis, vt nisi stimulis exhortationum & obiurgationum instigentur, doctrina maneat inefficax. Admoneantur igitur hoc loco verbi præcones, vt non solum cogitent officium suum esse, quæ recta sunt docere, verumetiam vt doctrinam auditoribus accommodent. quod fit, dum Christi, Prophetarum & Apostolorum exemplo, ea quæ docuerunt exhortando veluti instillent, & varios affectuum motus excitent. 20

Qui distribuit, in simplicitate. Hoc ad Diaconos pertinet, quorum officium est eleemosynas Ecclesiæ distribuere egentibus, idq; in simplicitate, hoc est, sine corruptione affectuum, siue personarum respectu.

Qui præest, cum diligentia. Hoc membrum pertinere videtur ad eum ordinem presbyterorum, qui externam Ecclesiæ politiam regebant, ac disciplinæ custodes erant, de quib. 1. ad Timoth. 5. 30

Qui miseretur, cum hilaritate. Eum intelligit hoc loco Apostolus, qui curandis pauperibus erat destinatus, vt ferè tum temporis viduæ. Quod autem hoc latius non accipio, in caussa est, quod Paulus adhuc agat de functionibus Ecclesiasticis, quarum aliquot genera hîc recensuit. Quod autem requirat hilaritatem in hoc officij genere, ideo fit, quia huiusmodi officia sæpe magnas molestias habent, cum propter importunitatem eorum, qui iuuari cupiunt, tum propter alias caussas. Requirit ergo Apostolus, vt qui huiusmodi muneri præfecti sunt, ita animos componant suos, vt semper officium cum quadam animi hilaritate facere videantur. 40

Dilectio sit minime simulata. Hactenus de functionibus Ecclesiasticis: nunc de communibus officijs acturus auspicatur à dilectione, à qua reliqua omnia officia manant. Dilectionem itaque tanquam caput seu fontem communium officiorum primo loco requirit, hanc non vult esse fucatam, sed sinceram à pio corde profectam.

Sitis auersantes malum, adhærentes bono. Dilectionis effecta sunt, maliciosum studiũ excludere, & officiosam benignitatem complecti, quoties cum proximo agendum est. Vult igitur Apostolus, vt nemini noceamus, sed potius vt omnes, quantum quidem in nobis est, candide & benigne iuuemus. 50

Fraterna caritate ad vos mutuo amandos propensi. Vnde dilectio, erga quos exerceri, & qualis esse debeat, explicat. PRIMVM enim venire nobis in mentem debet, quod nos omnes simus in Christo fratres, quod Deus pater caros nos habeat in

at in filio: DEINDE, quod velit vt hanc caritatem erga nos mutuo exerceamus: TVM, vt non secus atq; pueri & parentes se mutua storga complectuntur, nos inuicem complectamur.

Honore alij alios præuenientes. Hoc quoq; dilectionis est ingenium, quod dona Dei in alijs libenter agnoscat ac veneretur. Sunt autem tres caussæ præcipuè, cur Christianos se inuicem honorare deceat. PRIMA est imago Dei, ad quam homo conditus est primum, & iam in Christiano reparatur indies. SECVNDA, donorum consideratio. Nam ob dona, quibus Deus ornauit Ecclesiam, oportet, vt ea agnoscentes, reuerenter eos complectamur, qui huiusmodi donis ornati sunt. TERTIA, vocationis ratio & eminentia. Hinc fit, quod parentes honorare vox legis præcipiat, quo mandato synecdochicôs continentur omnes, qui in aliquo dignitatis gradu constituti sunt. Porrò honor est duplex, Externus & Internus. EXTERNVS, est externa quædam honoris & reuerentiæ exhibitio, quæ fit gestu corporis, & alijs externis officijs, pro consuetudine ac more Reipub. in qua viuitur. INTERNVS, est interna animi affectio, qua eos sincere complectimur ac honoramus, in quibus vel dona Dei excellentia animaduertimus, vel quos Deus in eminentiori dignitatis constituit gradu.

Studio non pigri. Hoc est, alij pro alijs soliciti estote, ac mutuo alter alterius onera subleuate, seu quilibet magno cum studio in suo progrediatur officio. Nam non progredi, inquit Bernardus, est regredi.

Tempori seruientes. Hoc est, occasiones nolite negligere, sed quæuis potius captetur occasio ad benefaciendum,& ad officia mutua præstanda. Quædam exemplaria Græca habent, κυρίῳ δουλεύοντες, hoc est, Domino seruientes, Si hanc lectionem sequamur, hic erit sensus, quod in omni officio caritatis, quod proximo præstandum est, debeamus ad Dominum respicere, qui sibi nostris officijs cultum præstari sentit. Huc illud ad Hebræos: Beneficentiæ & communionis nolite obliuisci, huiusmodi enim sacrificijs placetur Deo.

Spe gaudentes. Quia vt plurimum pij premuntur in hoc mundo cruce, opponit cruci fiduciam certæ liberationis: quæ fiducia faciet vt in medijs ærumnis bono simus animo. huc illud Christi dictum: Gaudete, quia merces vestra copiosa est in cœlis.

In tribulationibus patientes. Effectus est superioris præcepti. Nihil enim magis patientiam operatur, quam spes læti exitus. Est etenim hæc vna Christianorum fortitudo, malis non succumbere.

Spiritu feruentes. Hoc est, indies magis magisq; spiritum excitantes, vt sit ardentior in pugna aduersus cupiditates carnis: & feruentior in omnibus pietatis exercitijs, in inuocatione, in caritate atq; alijs motibus congruentibus cum lege & voluntate Dei.

In oratione perseuerantes. Ac si dicat: Etiamsi mox non videbimini impetrare quod petitis, nolite tamen diffidentia à petendo desistere, sed exemplum potius mulieris Lucæ 11. imitamini.

Necessitatibus sanctorum communicantes. Requirit liberalitatem erga indigentes fratres.

Hospitalitatem sectantes. Species quædam est superioris præcepti. Hospitalitas magna virtus est, quam nobis plurima sanctorum exempla commendant, vt Abrahami, Lot & aliorum. Verum ne quis excipiat dicatq; se paupertate impediri, quo minus illud officium hospitibus præstare possit, Paulus potissimum affectum requirit, si vna cum affectu externum opus

præstari non posit. Nam φιλοξενία proprie affectus est, quo amanter complectimur hospites, eos consolamur, ac nostris consilijs recreamus. Hospites enim & exules pauperiores, non solum opus habent corporum refectione, verumetiam animorum consolatione, ne exilio fracti, confessionem abijciant.

Benedicite ijs qui vos persequuntur, benedicite & non malum imprecemini. Benedicere phrasi Hebraica est bene precari, & beneficia in aliquem conferre. Vult ergo Apostolus, vt ijs, qui nos persequuntur, precemur saniorem mentem, vt & ipsi tandem ad Deum conuertantur. Est autem hoc loco discernendum inter hostes Dei, & nostros priuatos inimicos. 10 Hostibus Dei optare quidem oportet conuersionem ad Deum, vt ex hostibus amici, immo filij fiant. Verum si conuerti recusauerint, cum Dauide ipsis confusionem precabimur, ac iudicium Dei contra ipsos non tacebimus. Hoc etiam Christi facto confirmatur, qui & Herodem vulpem, & Pharisæos parietes dealbatos appellauit. & Paulus ad Galatas ait: Si quis aliud Euangelium docuerit, sit anathema. Porrò geminatio eò pertinet, vt sciamus hoc officium serio à nobis requiri.

Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Qualis συμπάθεια Christianorum esse debeat, hac docetur hypothesi. Vt enim membra mutuis bonis & ma- 20 lis afficiuntur: ita membra corporis Christi mystici erga se mutuo affecta esse debent, vt rebus aliorum prosperis congratulemur, & contra, aduersis tristemur.

Mutuo alij in alios sensu affecti. Hoc est, sitis concordes & vnanimes inter vos.

Non arroganter de vobis sentientes. Hoc est, Etiamsi quis inter vos maioribus videatur donis excellere, non propterea alios superbe, tanquam ex alto despiciat, neque sibi asscribat quod Dei est. Quid habes, inquit Apostolus, quod non accepisti? Vult ergo Apostolus omnem ambitio- 30 nem & arrogantiam à Christianis pectoribus exulare. Nihil enim magis scindit concordiam atq; ambitio. Huc illud: Inter superbos semper iurgia.

Sed humilibus vos accommodantes. Antithesis est superioris præcepti. Requirit enim veram humilitatem, quæ oritur ex vera nostri cognitione.

Ne sitis prudentes apud vosmetipsos. Hoc est, ne vestro iudicio sapiatis nimium, ac si non indigeretis aliorum consilijs, hoc præceptum habetur Prouerb. 3. Ne sis sapiens in oculis tuis. Est autem fons 40 arrogantiæ, suæ solertiæ ac iudicio plus satis tribuere, ac propriæ prudentiæ opinione turgere. Verum cum ideo rationem & sermonem Deus hominibus tribuit, vt alij aliorum iudicia & consilia audiant, verè prudentis est ista media amplecti, atque aliorum iudicia & sententias audire.

Nemini malum pro malo rependentes. Hîc nõ loquitur de vindicta. nam de ea paulò post acturus est, Sed monet ne par pari referamus, si quod officium aliquando nobis denegatum fuit. hîc non vult Apostolus, vt par pari referamus, sed potius vt perinde faciamus, ac si aliorum beneficijs prouocati essemus. Qui ergo aliquando tibi mutuum negauit, illi ipsi indigenti opem feres, immemor olim tibi negati officij. 50

Præuidentes bona cum omnibus hominibus. Iubet vt inprimis attenti & soliciti simus, vt vita nostra bene & honestè instituatur, ne quis habeat quod in nobis merito culpari posit, hoc est, vt Paulus alibi loquitur, vt simus ἀπρόσκοποι, & vt Christus ait, Lux nostra luceat coram hominibus, vt glorificetur pater noster cœlestis. Breuiter, vult nos esse typos aliorum in fide & in conuersione.

Si fieri potest, quantum est in vobis, Requirit Apostolus vt pacificè cũ cum

cum omnibus hominibus pacem habentes. alijs hominibus viuamus, quantum quidem in nobis est. Nam cum in hac mundi malicia plena inter homines pax non est speranda, monet vt demus operam, ne per nos stet, quo minus pacificè viuatur.

Non vosmetipsos vlciscentes dilecti, sed date locum iræ, Scriptum est enim, Mihi vindicta, & ego rependam, dicit Dominus.

10 Vindictam prohibet, sed priuatam, id quod antithesis ostendit, Sed date locum iræ, id est, pœnæ Dei vindicantis, nunc per ordinarium magistratum, nunc sine magistratus opera. Hanc esse sententiam huius hypothesios, ostendit subiecta probatio. Mihi vindicta, mihi scilicet ordinanti pœnas per magistratum, aut alioqui punienti per me, quos magistratus non punit. Obseruetur hîc, quod Deus nobis adimat ius vindicandi, ac sibi soli illud attribuat, significans vindictam ad suam pertinere gloriam. Quare qui proprias iniurias vlciscuntur, quantum in se est, gloriam Dei lædunt.

Si igitur esurit inimicus tuus, ciba eum, si sitit, da ei potum.

Dixit non reddendum malum pro malo, nec vindictam quærendam esse, cuius rei certissimum argumen-20 tum affert, quod est benefacere inimico, cibando eum si esurit, & dando potum eidem si sitit: quod profecto vt rarissimum, ita sanctissimum est victoriæ genus. Porrò hanc hypothesin sumsit Apostolus ex 25. capite Prouerbiorum, cum sequenti ratione.

Hoc enim si feceris, carbones ignis coaceruabis in caput eius.

Ratio à fructu beneficij inimico præstiti. Hoc Salomonis ænigmate significatur animus inimici vri beneficijs acceptis, vt frangatur vel in hanc vel in illam partem. hoc est, vt aut emolliatur, & ex hoste fiat amicus, aut vratur & æstuet testimonio propriæ conscientiæ, quod sane pars quædam est diuinæ vindictæ.

30 Ne vincaris à malo, sed vince in bono malum.

Hoc est, bonitate & innocentia vincere tuos hostes conare: quod sane victoriæ genus Christiano milite dignissimum est. *Nobile vincendi genus est patientia, vincit Qui patitur, si vis vincere, disce pati.*

CAPVT XIII.

40

Summa capitis decimitertij

Quilibet suo magistratui subiectus sit, reddat singulis debita, diligat proximum, ac vitam inculpatam viuat.

Ordo & partes capitis decimitertij.

Superiori capite de officijs ecclesiasticis & moribus priuatorum egit. hîc autem politicam vitam instituit. 50 *Ac* PRIMVM *de magistratus ac subditorum analogo agit officio: vnde ad communia descendens, docet quid singulis hominibus præstandum sit, idq; ex caritatis lege.* TVM *ad vitæ innocentiam, & morum puritatem hortatur. Tres igitur huius capitis erunt principales partes, quarum* PRIMA *exhortationem ad præstandam obœdientiam proprio magistratui habet, vbi & officium magistratus perspicue traditur.* SECVNDA, *exhortatio est ad dilectionem erga omnes:* TERTIA, *continet exhortationem ad mores priuatos formandos, nimirum vt quilibet apud se innocentiæ & puritati vitæ studeat.*

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS

OMNIS anima potestatibus supereminentibus subiecta esto.

PROPOSITIO primæ partis huius capitis, præcipiens obœdientiam erga magistratum ciuilem, cuius sensus est: Quilibet homo suo magistratui subiectus esto. PORRO in hac propositione quatuor spectandæ sunt circumstantiæ. PRIMA, quisnam obligetur hoc præcepto. SECVNDA, quid præcipiat, nempe subiectionem. TERTIA, cuinam illa subiectio debeatur. QVARTA, caussa subiectionis. PRIMA indicatur hisce verbis: Omnis anima. Etsi autem anima synecdochicôs pro homine accipitur, hîc tamen non caret emphasi tropus. Vult enim Apostolus omnem hominem cuiusq; fuerit conditionis & status obligatum esse hac lege. Vnde Chrysostomus hunc locum explanans ait: Quod hæc omnibus præcipiantur, non solum secularibus, sed etiam sacerdotibus & Monachis, declarat exordium cum dicat: Omnis anima, siue Apostolus siue Euangelista, siue Propheta siue quisquis fueris. Neque enim subiectio pietatem euertit. Hæc ergo circumstantia ex diametro pugnat cum immunitate, quam sibi sacrilege arripiunt Papistæ. Papa enim hoc Pauli præceptum impiè inuertit. Nam cum ille iubetur voce Apostoli vt magistratui ciuili sit subiectus, is contra, se supra omnem magistratum extollit, se Christi vicarium in terris mendaciter appellitans. SECVNDA circumstantia, est de subiectione quæ magistratui debetur, quæ duo potissimum continet, reuerentiam & obœdientiam non pugnantem cum lege Dei. TERTIA circumstantia est, quod hæc subiectio debeatur potestati, hoc est, magistratui, qui in nos ius & dominium habet. Nam ἐξουσία potestas est autoritate & iure prædita. QVARTA circumstantia, caussam subiectionis indicat, quæ caussa voce ὑπερεχούσαις significatur, Quilibet enim ideo magistratui subijci debet, quia magistratus in superiori gradu collocatus est. Significatur ergo hîc relatio mutua superioris & inferioris. Vnde & hoc consequitur, quod non alieno, sed nostro magistratui debeamus subiectionem.

Non enim est potestas, nisi à Deo.

Ratio propositionis à caussa efficiente sumta. Deus constituit potestatem. Igitur potestati subiectum esse oportet. Hîc distinguendum est inter Rem & personas. RES videlicet potestas ipsa, hoc est, magistratus est, qui Deum autorem habet. Verum PERSONÆ rem hanc haud raro suo vicio contaminant, vt Achab, Nero, Iulianus, & multi alij, quibus Elias, Esaias, Elizæus & Paulus nequaquam obtemperare debuerunt in ijs, quæ impie contra Deum præceperunt, sed in externis rebus & politicis officijs obœdientiam præstiterunt.

Quæ enim sunt potestates, à Deo ordinatæ sunt.

Expolitio est. Modum enim quo Magistratus à Deo est, declarat: nimirum quod sit diuina quædam ordinatio, & simul respondet obiectioni illorum, qui opinabantur magistratum tanquam malum pœnæ à Deo esse, & non esse ordinationem Deo placentem. PORRO cum dicat Apostolus potestatem ordinationem Dei esse, tria docet. PRIMVM, quod ius ipsum magistratus à Deo sit. DEINDE, quod huius potestatis distributio & εὐταξία Deo quoque sit asscribenda, vt sciamus etiam extremis & infimis ordinibus parendum esse. TVM, quod quæ iuri & potestati connexa sunt, à Deo quoq; autore proficiscantur, vt sunt omnia vincula humanæ societatis, leges, instituta, disciplina, consuetudines prudentum autoritate approbatæ, iudicia, contractus, artificia, studia, breuiter omnia quæ faciunt ad conseruandos & ornandos status à Deo approbatos & ordinatos. Hæc omnia recte ad Deum autorem retuleris, donec à lege naturæ seu Decalogi dissentire non deprehendantur: quod cum sit, non Dei ordinationi, sed malitiæ & diabolorum & hominum asscribenda sunt. Quare fugienda sunt, vt quæ turbant & contaminant ordinationem diuinam.

Itaque quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit.

Illatio SECVNDI argumenti à parte definitionis positæ sumti. Magistratus est ordinatio Dei. Ergo qui magistratui resistit, Dei ordinationi resistit. Sed cum hoc nemini liceat facere, Sequitur magistratui parendum esse.

Qui autem resistunt, sibijpsis iudicium accipient.

TERTIVM argumentum à necessitate vitandæ pœnæ sumtum, & loco totius argumenti sola propositio ponitur.

ponitur. Qui resistunt magistratui, sibijpsis iudicium accipient, hoc est, accersent sibi pœnas. Est enim metalepsis: Sed quilibet cauere debet, ne sibi pœnas accersat. Nemo igitur debet magistratui resistere, sed parere potius, quo pœnam vitet. Iudicium hoc loco significare pœnam, quæ sententia magistratus reo infertur, ea quæ mox sequuntur docebunt.

Principes enim non sunt terrori bonis operibus, sed malis.

Propositionis proximi argumenti probatio est. Principes puniunt male agentes. Ergo, Qui illis resistit, iudicium, hoc est, pœnam sibi accersit.

10

Vis autem nō timere potestatem, quod bonum est facito, & habebis laudem ab ea.

QVARTVM argumentum ab vtili sumtum. Bene agentes laudem ferunt à magistratu, tantum abest, vt magistratus bene agentibus sit terrori, Quare magistratui bene agendo obtemperandum est. Loquitur autem hic de natiuo magistratus officio: à quo tametsi homines in magistratu constituti sæpe aberrant: tamen illis obœdientia in rebus licitis est deferenda. ex quo fiet, vt ex ea parte non sint bene agentibus terrori, Vnde Nazianzenus: φοβῶν γὰρ ἔξω πᾶς ὁ τῶν νόμων φύλαξ. At si pietatis nomine te persequitur magistratus, ne timeas magistratum, nec cedas illi, sed Deo potius obtempe-
20 ra, exemplo sanctorum Prophetarum patienter ferendo crucem, & expectando gloriosam liberationem.

Dei enim minister est tibi in bonum.

Ratio, cur recte faciens non debeat timere magistratum, sed potius expectet laudem à magistratu, sumta à fine magistratus. Magistratus est minister Dei obœdienti in bonum. Ergo qui obtemperat, non metuere magistratum, sed præmium potius ab eo expectare debet.

30 Si vero male feceris time, Non enim frustra gladium gestat.

QVINTVM argumentum à pœna, in quam incurrit qui magistratui non obtemperat. Magistratus punit non obtemperantes. Ergo, vt pœnam euadas illi obtempera. Antecedens probat à destinatis. Magistratus gestat gladium. Ergo eum stringet in contumaces & rebelles.

Dei enim minister est, vindex in iram aduersus eum qui male agit.

A fine magistratus seu proprio probat, magistratum timori esse malè agentibus, atq; in eum finem gestare gladium sibi à Deo traditum. His Pauli verbis stabilitur magistratus autoritas, nimirum quod sit diuina. Magistratus enim vice Dei fungitur, cum in præmijs dandis obœdientibus, tum
40 in pœnis infligendis contumacibus.

Itaque necesse est subijci, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam.

Conclusio est proximi argumenti, cui attexit SEXTVM argumentum à necessitate obœdientiæ. Peccatum, quo conscientia fit rea & vastatur, cauendum est. Talis est contumacia aduersus magistratum. Igitur cauenda, & magistratui obtemperandum est. HIC obserua, quod obœdientia erga magistratum non sit res media & adiaphora, sed huiusmodi, vt etiam hominis conscientiam obliget. Quare qui conscientiam suam illæsam seruare cupit, non detrectet magistratus imperium, modo cum obœ-
50 dientia, quæ Deo debetur, stare possit.

Propter hoc enim & vectigalia soluite, Dei enim ministri sunt, in hoc ipsum incumbentes.

Hactenus iusta cōfirmatione probatum est, quod magistratui subiectū esse oporteat omnem hominem: Nūc autem eidem vectigalia esse soluenda, duplici argumento probat, PRIMVM, à caussa efficiente sumitur. Principes sunt λειτουργοὶ Dei, hoc est, publici ministri Dei, qui à Deo ipso Rebuspublicis præfecti sunt, vt publica negocia tractent, & ea quæ ad incolumitatem reipublicæ faciunt, agant. Igitur vectigalia sunt illis pendenda. ALTERVM à fine magistratus sumitur: Magistratus magnum pondus

pondus sustinet, cum oppugnando malos, tum defendendo bonos, Itaq; vectigalia illis solui debent. IN hoc ipsum, hoc est, vt malos oppugnent & bonos tueantur, προσκαρτεροῦντες, in hoc incumbentes, inuicta scilicet quadam & diuina fortitudine, vt Deo fidem suam in officio sibi commissam approbent.

Reddite igitur omnibus debita, cui tributum, tributum: cui vectigal, vectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem.

Illatio generis, quod mox in certas species diuidit. Reddite omnibus debita, hoc est, cuiq; quod ipsi debetur. Et loquitur hîc de ijs debitis, quæ, ciuili obligatione debentur. Ponit autem hîc quatuor species eorum quæ potestatibus debentur, quæ sunt Tributum, Vectigal, Timor, Honor. quorum duo prima, tributum & vectigal hoc modo differunt. Tributum Græcè φόρος est, quod viritim imponitur, & pro census ratione penditur. Vectigal verò Græcè τέλος vt sunt portoria, & quæ pro inuectis aut exportatis mercibus persoluuntur. Præterea, vt timor Hebræorum more pro obœdientia ex animo proficiscente capitur: ita honor pro reuerentia sincera & voluntaria, quæ magistratui debetur, accipitur.

Nemini quicquam debeatis, nisi hoc vt alij alios diligatis.

In prima huius capitis parte officium Christianorum erga magistratum docuit, quod sub quarto præcepto continetur. Hîc transit ex hypothesi ad genus, qualenam sit Christianorum officium erga omnes ostendens, simul ad illud ipsum exhortans. Principio autem duplicis debiti meminit, quorum VNVM soluere, vt nihil debeant, Christianorum est. ALTERVM, perpetuo quidem soluere studebunt, quod tamen nunquam persoluent ita, quin debitores adhuc maneant. PRIVS illud debetur ciuili obligatione. Est autem ciuilis obligatio, quando ciuilibus legibus aliquis ad soluendũ obstrictus est ita, vt magistratus cogere possit & punire legibus non soluentem. Cum ergo Paulus dicit: Nihil cuiquam debeatis, vult nos seruare leges contractuum, & non defraudare alios in ciuilibus officijs. Cum autem hoc debitum Paulus vult nos soluere, satis significat rerum distinctiones iuris diuini esse, quemadmodum & septimum præceptum, non furtum facies, manifeste docet. POSTERIVS debetur obligatione naturali. Est autem obligatio naturalis, qua natura obligati sumus ordine diuino, ad perpetuam dilectionem. Hac obligatione debemus multa officia non debita ciuili obligatione. Cum ergo Paulus dicit: Nisi hoc, vt vos mutuo diligatis, significat perpetuam obligationem esse, qua nos Deus & natura obligat, ad officia alijs præstanda. Huius obligationis caussa est, quod creatura perpetuo debeat obœdientiam creatori. Et est obseruandum, quod Paulus exhortaturus ad communia officia caput summum Decalogi de dilectione proponat, ex qua reliqua officia omnia manant.

Nam qui diligit alterum, legem impleuit.

Probat omnia officia alijs debita in dilectione includi. Loquitur autem hîc de officijs erga proximos in hac vita, sicuti & ipsa propositio & enumeratio mox sequens ostendit. Quare perperam hũc locum Papistæ contra totam superiorem doctrinam, de gratuita iustificatione torquent. Neque enim Paulus dicit quenquam hanc legem præstitisse, sed tanquam caput officiorum mutuorum dilectionem statuit, & sub conditione loquitur. Quare legis vocabulum hoc loco ad secundam solummodo tabulam restringendum est.

Siquidem illud: non mœchaberis, nõ occides, non furaberis, non dices falsum testimonium, non concupisces. Et si quod aliud est mandatum, in hoc sermone summatim comprehenditur, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Ætiologia per enumerationem partium legis, & possunt singulæ partes enthimematicè concludi per locũ à repugnantibus, hoc pacto: Qui diligit proximum non mœchatur. Repugnat enim dilectioni, alterius thorum maculare, alterius castitatem violare, & conscientiam vastare. Qui diligit proximum non occidit. Proficiscitur enim occisio proximi ex odio aduersus illum, quod manifeste & ex diametro cum dilectione pugnat. Qui diligit proximum non furatur. Quia proximum damno & dolore afficere caritati repugnat. Qui diligit proximum, nequaquam dicit contra ipsum falsum testimonium, quia illud similiter ex odio proficiscitur, &

tendit in alterius perniciem. Qui diligit proximum, non concupiſcit ſcilicet res proximi. Nam qui proximum amat, potius res ipſius augeri quàm diminui cupit. Huic enumerationi, vt artifex, genus ſubijcit. Et ſi quod aliud eſt mandatum, in hoc ſermone ſummatim comprehenditur, Græcè ἀνακεφαλεοῦται, hoc eſt, in ſummam & compendium redigitur. PORRO in dicto legis: Dilige proximum ſicut teipſum, quatuor ſunt: Mandatum, dilectionis affectus, obiectum & modus dilectionis per comparationem.

10 Caritas proximo malum non operatur.

Partes poſitas in dilectione includi ſumto argumento à negato genere comprobat: Caritas proximo non operatur malum. Ergo nec mœchatur, nec occidit, nec furatur, nec falſum teſtatur, nec concupiſcit. Hæc enim omnia mala ſunt, & dum perpetrantur proximus læditur.

Conſummatio itaq; legis eſt caritas.

Concluſio eſt ex proxima enumeratione collecta, nec aliud vu t hæc concluſio, quàm in dilectione legem de mutuis officijs incluſam eſſe. Quare monemur, vt in omnib. officijs in hac vita dilectionem ex fide tanquam regulam intueamur ac ſequamur.

20 Idque perſpecta opportunitate, quod hora iam ſit nos à ſomno expergiſci.

Exhortationem ad vitæ innocentiam attexit, ſumta ratione à temporis circumſtantia. Facit autem collationem duplicis temporis, nimirum præteriti, quo viximus in ignoratione Chriſti, & præſentis, quo nobis lux Euangelij affulſit. illud nocti, propter denſas ignorantiæ noſtræ tenebras, hoc diei, propter ſcientiam ſalutis, nobis per Euangelij prædicationem patefactam, comparans. Vult igitur vt induſtrios homines imitemur. Nam vt illi tranſacta per ſomnum nocte, mox ſole orto ad labores, relicto ſomno ſurgunt: ita nos, orta nobis luce Euangelij, errore relicto, ardentes eſſe debemus in ſalutis noſtræ negocio.

30 Nunc enim propius nos eſt ſalus, quam cum credidimus.

Ratio à tẽporis collatione. Olim, nondum exhibito Chriſto, remotius à nobis videbatur ſalus eſſe, At nunc illo exhibito & prædicato per Euangelium, propius nos eſt ſalus. Quare noſtrum erit, ne hanc occaſionem negligamus.

Nox præterijt, dies autem aduenit.

Allegoricè idem repetit, quod paulò antea dixit. Eſt autem ſenſus: Tenebræ ignorantiæ per allatam Euangelij lucem diſparuerunt, & cœpit ſcientiæ ſalutis lux fulgere. Quare æquum eſt, vt relictis tenebris in luce ambulemus. Confert autem Apoſtolus hoc loco tempus quo vixerunt Romani in gentiliſmo ante Chriſtum exhibitum, cum tem-40 pore prædicati apud ipſos Euangelij, iam Chriſto exhibito.

Abijciamus igitur opera tenebrarum, & induamur arma lucis.

Concluſio eſt: Nox præterijt: Ergo opera noctis abijciamus. Dies aduenit: Proinde opera lucis ſectemur, faciamusq; ea, quæ lucis requirit conditio. Vt autem opera tenebrarum vocat eam vitam, quam agere ſolent qui lucis conſpectum fugiunt: ita arma lucis vocat opera fidei, & quæ decent lucem Euangelij.

50 Tanquam in die compoſite ambulemus.

Vt modeſti homines interdiu cauent, ne quid indecorum appareat in habitu & cultu corporis: ita corũ eſt, quibus lux Euangelij eſt orta, honeſte ac decenter viuere.

Non in comeſſationibus & ebrietatibus, non in cubilibus ac laſciuijs, non in lite & inuidia.

Quædam tenebrarum opera, exempli gratia, quæ vult nos fugere Apoſtolus, enumerat. Per comeſſationes conuiuia laſciua & immoderata intelligit. κῶμος enim veteribus Deus nocturnorum conuiuiorum & voluptariæ vitæ habebatur, vnde & comeſſatio nomen habet apud Latinos. Per cubilia intelligit vagoscon-

cubitus, & veneream vitam, qualis ebriosorum esse solet. Lasciuiæ Græcè ἀσελγείαι, improbitatem & contumeliam per petulantiam admissam notant, vnde lis & inuidia sequitur.

Sed induamini Dominum IESVM CHRISTVM, & carnis curam ne faciatis ad concupiscentias.

Vt opera tenebrarum deponenda, & noctem fugiendam esse docuit: ita hîc arma & indumenta lucis requirit, ac iubet vt induamus Christum Dominum, vt illo vestiti, composite in luce Euangelij ambulemus. Vestimur autem Christo dupliciter: PRIMVM ipsius merito seu obœdientia, qua meruit nobis remissionem peccatorum, vt peccata nostra nō amplius appareant coram Deo, sed sint tecta & abolita 10 Christi sanguine. SECVNDO, efficaci præsentia, qua nos regit, consolatur, sanctificat. Cum igitur iubet Paulus, vt Christum induamus, vult vt fide illum apprehensum imitemur, in vera innocentia & sanctitate.

CAPVT XIIII.

Summa capitis decimiquarti.

In rebus indifferentibus nemo alium offendat, sed vnusquisq; bona conscientia agat, quicquid facit, vitetq; scandalum. 20

Ordo & partes capitis decimiquarti.

Vt hoc caput facilius intelligatur, proderit obseruare, qualisnam tempore Apostoli Ecclesiæ status fuerit. Multi ex Iudæis, qui Romæ morabantur, Euangelij doctrinam receperant: multi quoq; ex gentibus ad fidem erant conuersi. illi quidem, assueti ritibus Mosaicis, non satis intellexerunt Christianam libertatem, quare ritus quosdam de cibis, & festis diebus obseruantes, spreuerunt eos qui hos ritus non seruarunt, tanquam legis diuinæ transgressores: Hi, quia nihil habebant agendum cum ceremonijs Mosaicis, sua sunt vsi libertate, nulla aut perexigua infirmorum ratione habita. Vtrosq; igitur Paulus in hoc capite corrigit. ac PRIMVM *tradit generalem, de assumendis infirmis fratribus, regulam.* DEINDE *generali regulæ certos casus de cibis & ferijs subijcit: de quibus tum temporis maxime ab vtrisq; disceptabatur.* HVC *regulas quasdam cum suis rationibus addit, monetq́; , vt nec scandalo sint alicui, nec quicquam ipsi agant, nisi prælucente fide, propterea quod, quicquid non fit ex fide, sit peccatum.* PORRO *doctrina hæc nobis quoq; inprimis vtilis est. Nam non paucas continet regulas, quæ nos regere, in rebus externis & adiaphoris, ne in earum vsu alijs simus offendiculo, debent.* 30 40

EXEGESIS DECIMIQVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM eum qui fide est infirmus assumite, non ad dijudicationes disceptationum.

Propositio generalem regulam seu doctrinam de subleuandis infirmis in fide (hoc est, in Euangelij doctrina de Christiana libertate, quæ quia credenda est, fides metonymicôs dicitur) continens. Est ergo sensus: Infirmum in fide assumite vobis, & eum erigite, cauentes ne ex vestris disceptationibus labefactetur ipsius conscientia: neue magis dubius ex vestris ambiguis disceptationib. efficiatur, quam fuit. Doctrina hæc inprimis memorabilis est. Docet enim, ne quenquam mediæ & indifferentis rei caussa contemnamus aut fugiamus: sed vt potius eius consortium expetamus, quo per nos tandem edoctus, firmior in fide euadat. DEINDE hic locus inanes disputationes & λογομαχίας, quales sunt omnes quæ nihil ad ædificationem faciunt, vitandas esse monet. 50

Alius quidem credit vescendum esse quibusuis, alius autem infirmus edit olera.

Exemplum addit quo generalem regulam accommodat certis casibus, vt vocant, seu speciebus. Gentilis conuersus

conuersus ad fidem, statuit licere vesci quibuslibet: Iudæus vero non rectius edoctus, putat discrimina ciborum, iuxta legem Mosaicam, seruanda esse: ideoq; potius vescitur oleribus, quàm cibis in lege vetitis. Obseruanda est autem hoc loco duplex infirmitas, Mentis vna, altera Voluntatis. MENTIS infirmitas est iudicij, videlicet cum aliquis non satis edoctus de re dubitat, licita sit nec ne. VOLVNTATIS autem infirmitas est, quando aliquis quod verum est certo nouit, non tamen idipsum propter paruitatem animi confiteri audet. Illa quidem caritate toleranda est, hæc vero monitione tolli debet. OBSERVETVR præterea hîc, quod infirmitas sit, in cibis delectum Iudaicum facere.

10 Qui edit, non edentem ne spernat, & qui non edit, edentem non condemnet.

Duas regulas tradit: VNAM ei qui libertatem Christianam edoctus, vescitur quibuslibet sine discrimine, videlicet vt imbecillem fide non habeat pro nihilo, nec condemnet tanquam à Christi regno alienum. ALTERAM imbecilli fide, videlicet ne ipse vtentem libertate condemnet, tanquam legis diuinæ transgressorem. Doctrina obseruetur catholica, quod verè piorum sit, vt omni fastu deposito, alter alterius infirmitati medeatur. Nam caritas poscit, vt prudenter & amicè pij se mutuo admoneant, & alter alterius onera portet.

Deus enim illum assumsit.

20 Ratio primæ regulæ. Non est pro nihilo habendus & spernendus quem Dominus assumsit. At eum qui non vescitur, non satis edoctus in Christiana libertate, de abolito ciborum delectu per CHRISTI aduentum, Dominus assumsit, Nequaquam igitur pro nihilo habendus est ab eo, qui vescitur. Hic locus summam consolationem continet, nimirum quod illi, qui initia habent timoris & fidei, non reijciantur à Domino, propterea quod omnia mysteria religionis exactè non teneant, Dominus enim eos assumsit, & suo fauore complectitur. Hæc tamen ita intelligi debent, vt non augeant torporem in nobis. Nam Christianus animus perpetuo magis magisq; in schola Christi proficere contendet.

Tu quis es, qui condemnas alienum 30 famulum? proprio domino stat aut cadit, stabilietur autem. Potest enim Deus eum stabilire.

Ratio secundæ regulæ, à iure gentium sumta. Nemo debet sibi ius sumere in alienum seruum, Qui non edit alienus seruus est. Non debes igitur ipsum damnare. Nam si lapsus est, potest à suo domino erigi, cui soli in lucrum & damnum cedit incolumitas & lapsus serui. Rursus hoc loco docemur, ne imbecilliores & rudiores, tanquam desperata eorum salute, condemnemus, Sunt enim Dei serui, quos Dominus suo tempore stabiliet.

Alius quidem æstimat diem præ die, alius autem peræq; æstimat quemuis diem.

40 Aliud exemplum seu alium casum ponit, nempe de dierum obseruatione, cui superior regula generalis accommodanda est. Iudæus fide infirmus æstimat diem præ die, ex legis Mosaicæ præscripto. Gentilis vero conuersus, peræquè æstimat omnem diem. Didicit enim aduentu Christi ceremonias Mosaicas sublatas esse. Hîc duo obseruanda sunt, PRIMVM, Quod propter ferias, aut alias res indifferentes Ecclesiæ vnitas non sit scindenda. immo aliquid ad tempus fratrum infirmitati largiendum est: Secus de obstinatis & pertinacibus iudicandum est. DEINDE, discrimen inter obseruationem dierum Iudaicam & Christianam tenendum. Illa religionis caussa suscipiebatur, & putabatur per se cultus Dei esse, & necessaria propter præceptum: Nostra tantum est disciplinæ, & libera iudicatur. Neq; enim eam violans, extra casum scandali, & citra disciplinæ contemtum, peccat.

50

Vnusquisque in proprio sensu plene certus sit.

Regulam necessariam, in omnibus actionibus seruandam, tradit. Vnusquisq; sit plene certus in suo sensu, hoc est, nihil agat contra conscientiam, nihil faciat de quo dubitat, sitne licitum nec ne. Nemo igitur vescatur, nisi intelligat licitum esse: nemo peræque quemuis diem æstimet, nisi plene nouerit discrimina dierum Mosaica sublata esse. VETVS interpres dum vertit: Vnusquisq; in suo sensu abundet, hoc est, vt interpretantur: Suam sequatur mentem, siue vt Ambrosius explicat, Suo remittatur consilio, sententiam Apostoli non solum corrupit, sed etiam impiam prorsus ac minime Christianam substituit. Nam Deuteron. 14. aperte prohibet

hibet Dominus, ne quis quod sibi visum est, pro sua bona, vt vocant, intentione faciat: Non facietis, inquit, singuli quod sibi rectum videtur.

Qui curat diem, Domino curat. Et qui non curat diem, Domino non curat. Qui edit, Domino edit, gratias enim agit Deo, Et qui non edit, Domino non edit, & gratias agit Deo.

Exempla regulæ generalis, quæ præcipitur, vt nemo quicquam tentet contra conscientiam. Qui curat, inquit, diem, hoc est, qui diem præ die æstimat, iuxta legis Mosaicæ præscriptum, Domino curat, hoc est, ideo hoc facit, ne Dominus offendatur, qui discrimina dierum in sua lege præceperat, neque enim didicit adhuc libertatem Christianam, de sublato dierum discrimine. Quare laudandus est potius quàm vituperandus, quod non audeat aliquid facere nondum confirmata conscientia. Et qui non curat diem, id est, qui peræq; æstimat quemuis diem, Domino non curat, id est, ideo hoc facit, quia scit DOMINO hoc placere. Est enim plene institutus in Christiana libertate, vnde haud ignorat abolita esse Mosaica dierũ discrimina. Quare plene certus in sua conscientia, perinde æstimat quemuis diem. EXEMPLVM de cibo, eodem explicandum est modo: Qui edit, id est, qui sublatum Iudaicum ciborum delectum statuit, & fisus Christiana libertate, quibuslibet vescitur. Qui non edit, id est, qui adhuc fide infirmus, delectum Mosaicum obseruat in cibis, atq; ideo non vescitur quibuslibet, sed tantum concessis in lege Mosi. Vterq; id DOMINO facit, id est, bona conscientia id facit. Ille quidem Deum laudat, qui sibi ius fecit vescendi quibuslibet. Hic similiter Deum laudat, dum abstinet ab eo, quo putat Deum offendi. PORRO ne quis hæc Pauli verba ad ἐθελοθρησκείας transferat, PRIMVM obseruemus Paulum hîc loqui de infirmis, qui nondum plene Christianam libertatem didicerunt, & non de præfractis, qui contumaciter se opponunt veritati, quales sunt hodie plerique Papistæ. DEINDE obseruandum est, Paulum hîc loqui de solis illis rebus & actionibus, quæ suapte natura sunt mediæ & indifferentes. Quare verbis Pauli nequaquam putabimus nobis prohiberi iniuste & impie facta fratrum reprehendere aut corrigere, quasi illorum salus nihil ad nos pertineret. Nec Paulus reprehendit, si quis fratrem iuxta caritatis regulam ex errore reuocare studeat, sed leuitatem condemnandi alios, propter vsum rerum indifferentium, reprehendit Apostolus.

Nullus enim nostrum sibijpsi viuit, & nullus sibijpsi moritur.

Pulcerrime probat à toto partem, quod in omnibus actionibus nostris ad Domini voluntatem debeamus respicere. Ad arbitrium Domini, & non nostrum & viuere & mori nos oportet. Ergo omnia quæ agimus, ad voluntatem Domini sunt exigenda. Vt autem sibi viuere is dicitur, qui se vnum respicit, vt ex suo arbitrio & voluntate viuat, ita Domino viuit, qui Domini voluntatem vitæ regulam agnoscit, Atq; ideo ita vitam instituit, vt Domino reddendam sibi rationem esse cogitet.

Nam siue viuimus, Domino viuimus, siue morimur, Domino morimur. Siue igitur viuamus siue moriamur Domini sumus.

Ætiologia est à iure naturæ sumta. Nos ad Dominum pertinemus, eiusq; peculium sumus. Ergo vitæ & mortis in nos potestatem habet. Proinde nullus sibi debet vsurpare ius damnare alios, vbi non constat de sententia Domini.

In hoc enim CHRISTVS & mortuus est & resurrexit & reuixit, vt mortuis & viuentibus dominetur.

Ætiologiæ comprobatio à caussa seu merito. Christus sua morte & resurrectione in suum peculium nos recepit. Igitur ipsius sumus, ipseque nobis merito dominatur. Si itaq; omnia in illum tendunt, nemo profecto debet vel propter cibum, vel propter dierum obseruationem, aut vllam aliam rem mediam alium iudicare, sed Domino soli permittere iudicium. Verum hîc rursus obseruandum est, de quo iam admonui, videlicet quod Paulus hîc loquatur de infirmis in fide, & de vsu & abstinentia rerum mediarum. Nam longe aliter se res habet in actionibus præceptis & prohibitis. ibi enim iudicare, est iudicium Domini pronunciare, iuxta sententiam verbo Dei præscriptam. Veruntamen pronunciaturus contineat se intra iustos terminos, qui sunt, vt ex amore iusticiæ & timore Dei procedat pronunciatio, & tendat in bonum finem, quantum in nobis est.

Tu vero cur iudicas fratrem tuum? aut etiam, cur pro nihilo habes fratrem tuum?

Apostropha obiurgatoria ad vtrunq;, hoc est, ad Iudæum fide infirmum, & ad gentilem fide confirmatum. Est autem hic verborum sensus: Tu qui discernis cibos, & diem diei præfers ex Mosis præscripto, cur condemnas fratrem tuum, qui hoc non facit? & cui illa lex lata non fuit? Et tu qui libertate Euangelica vsus, nec cibos nec dies discernis, cur infirmum fratrem pro nihilo habes, ac si vita & salus in vsu rerum indifferentium sita esset? Monemur rursus hoc loco, vt ita temperemus adiaphororum vsum, ne legem caritatis violemus, & storgæ fraternæ obliuiscamur. Habet enim vim argumenti in se fratris appellatio, quasi diceret. admo-10 dum absurdum esse & crudele, si frater fratrem pro nihilo habeat, aut condemnet.

Omnes enim sistemur apud tribunal CHRISTI.

Ratio obiurgationis à diuersis. CHRISTVS est noster iudex, Ergo alter alterum iudicare non debet. Sed hoc cum exceptione supra annotata accipiendum est. Neq; hoc dictum patrocinatur Anabaptistis, qui iudicia & leges tollere conantur. Nam qui in officio sunt, debent ex sententia Dei pro vocationis suæ ratione iudicare.

Scriptum est enim: Viuo ego, dicit 20 Dominus, quoniam mihi sese flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.

Confirmatio rationis à testimonio Esaiæ cap. 45. & à signo eminentiæ Christi. Omne genu flectet se ad tribunal Christi, & omnis lingua confitebitur Deo. Igitur Christus omnium iudex est, qui & Dominus & Deus vniuersorum est. Genuflexio coram Christo duplex est, Subiectionis tantum, Subiectionis & cultus simul: Illa inferi quoq; agnoscunt Christum victorem & triumphatorem, & in extremo iudicio vt victi se coram illo prosternent: Hac electi Christum saluatorem venerantur, & perpetuo genua cordium suorum illi flectunt.

30 Itaq; vnusquisq; nostrum de se ipso rationem reddet Deo, Ne amplius igitur nos inuicem iudicemus.

Conclusio est disputationis de non iudicando aut contemnendo alios propter vsum aut abstinentiam rerũ sua natura indifferentium.

Sed hoc iudicate magis, ne ponatis offendiculum fratri aut scandalum.

Hæc secunda capitis huius propositio est, de cauendo scandalo & offendiculo, quæ regulam continet, quatenus Christianis sua libertate in rebus medijs vti liceat. Licet autem ea libertate vti, modo fratribus nostris non simus offendiculo aut scandalo. Distinguuntur autem offendiculum & scandalum hoc modo: Offendiculum de eo recte dicitur, qui ita impingit vt tamen non 40 concidat. hoc de eo qui prorsus concidit, Verum hoc discrimen sæpe confunditur.

Noui & persuasum habeo per Dominum IESVM, nihil esse commune per se, nisi ei qui existimat aliquid esse commune, ei commune est.

Prolepsis est, qua anteuertit obiectionem illorum qui docti Christianam libertatem, ex ea rerum externarum vsum semper licitum esse concluserunt, ac simul regulam Euangelicam statuit. Quod nullum cibi genus sit commune. hoc est, impurum & illicitum per se & sua natura, Sed per accidens fieri potest, vt aliquis cibus impurus & communis dicatur, idq; 50 ratione eius, qui dubitante conscientia vescitur.

Verum si propter escam frater tuus cõtristatur, iam non secundum caritatem ambulas.

PRIMA ratio propositionis sumta à lege caritatis. Nemo debet contra caritatem proximi facere quicquam. Igitur nemo cibo suo conscientiam fratris infirmi vulnerare debet. Obseruetur igitur hoc loco, quod caritas Christiana regula esse debeat vsus rerum mediarum.

Ne esca tua illum perdas, pro quo Christus mortuus est.

SECVNDA ratio à periculo fratris, qui offenditur, & grauitate scandali. Frater infirmus offensus tuo exemplo, poterit fidem amittere, atq; adeo toti religioni renunciare, gratia excidere, in perpetuum animæ suæ exitium. Ergo magnopere cauendum est, ne tu abusu rerum mediarum tantum scelus committas, quo fratrem perdas, pro quo Christus mortuus est. Obseruetur hoc loco quam graue peccatum sit, infirmo fratri occasionem scandali præbere.

Ne vestrum igitur bonum blasphemetur.

TERTIA ratio à dignitate Euangelij sumta. Cauendum est ne malè audiat Euangelium propter vsum rerum indifferentium. Nam cum homines audiunt offensiones oriri inter vos propter ciborum delectum, sumunt inde occasionem malè loquendi de toto Euangelio, ac eius professione. Proinde summo studio cauere oportet, ne contentionum caussam præbeamus abusu rerum mediarum. Vocat autem hìc Euangelium bonum, eò quod annunciet bona & salutaria omnibus Euangelium recipientibus.

Non enim est regnum Dei esca & potus, sed iusticia & pax & gaudium in Spiritu sancto.

QVARTA ratio à collatione rerum necessariarum & non necessariarum. Regnum Dei non est positum in cibo aut potu aut alijs rebus externis seu indifferentibus. Igitur nemo alterum offendat propter cibum aut potum: Sed est positum in iusticia, pace & gaudio spirituali, Ergo propter discrimina rerum mediarum nemo vel damnandus vel offendendus. Iusticia, pax & gaudium spiritus hoc loco ad qualitatem eorum propriam, qui in regno Christi sunt, referantur. Qui enim Christo verè dederunt nomina, & in catalogum ciuium regni eius ascripti sunt, iusticiæ & paci student, spirituali quodam gaudio in Christo exultantes, tantum abest vt discordias foueant propter res medias. Docet ergo nos hic locus, qualenam studium vere piorum in hac vita esse debeat.

Nam qui per hæc seruit Christo, gratus est Deo, & acceptus hominibus.

Probat regnum Dei, hoc est, cultum qui in regno Dei requiritur esse iusticiam, pacem & gaudium spiritus, idq; ab effectu. Regnum Dei seu cultus regni Dei est quo Christo seruimus, Deo accepti sumus, & hominibus probamur. Iusticia, pax & gaudium spiritus sunt huiusmodi. Igitur in his cultus Dei positus est. Quare hæc sectanda sunt magno studio & alacritate, & contraria totis viribus cauenda.

Proinde quæ ad pacem sunt sectemur, & quæ ad mutuam ædificationem faciunt.

QVINTA ratio, à proprio Christianorum studio, ad tollendum cōtrarium effectum. Quæ ad pacem & ædificationem mutuam faciunt sunt sectanda. Ergo nemo alteri sit scandalo, propter vsum rerum mediarum & indifferentium.

Ne propter cibum dissoluas opus Dei.

SEXTA ratio à grauitate scandali. Non est destruendum opus Dei. Qui scandalo est fratri infirmo, destruit opus Dei. Nemo igitur debet alteri scandali caussam præbere. Vocat autem hìc opus Dei salutem hominis, quam iam Deus in homine incoauerat per spiritum & fidem. Hanc destruit, qui suo scandalo facit, vt infirmus fide excidat, atque per id in damnationem priorem relabatur. Quantum autem hæc pugnant cum stoica quorundam necesſitate, nemo non videt. Si enim opus salutis, quod Deus in homine inceperat, potest scandalo dato destrui, ita vt homo pereat, pro quo, vt supra dictum est, Christus est mortuus, profectò salus & perditio non ex fatali necesſitate dependet.

Omnia quidem pura, sed malum est homini qui edit cum offendiculo.

Obiectio cum dilutione. Edoctus de libertate Christiana, in rebus medijs ita colligit: Omnis cibus est purus. Ergo nullus cibus est communis, id est, illicitus habendus. Respondet Apostolus per distinctionem. Omnis cibus est purus per se, sed abusu fit impurus, videlicet cum tuo esu offenditur proximus infirmus. Obseruetur hìc regula de vsu Christianæ libertatis in rebus medijs.

Bonum

Bonum est non vesci carnibus, nec bibere vinum, neque quicquam in quo frater tuus impingit aut offenditur, aut infirmatur.

Declaratio dilutionis per exempla rerum mediarum, vnde hæc regula colligitur. Vsus Christianæ libertatis in rebus medijs tantisper liber est, donec ex eo nulla fratrum infirmorum offensio oriatur, quod cum fit, vsus ille peccato non caret, quemadmodum aliquoties Apostolus supra ostendit.

Tu fidem habes, apud temetipsum habe coram Deo.

Anticipat obiectionem eius qui posset fidem obijcere, qua creditur plene discrimina ciborum sublata esse (de hac enim fide hoc loco agit Paulus, quod ideo admonendum duxi, ne quis hoc Apostoli dictum suo torpori obtendat, & pusillanimitati quasi fidei confessio non necessario requiratur) Sed Paulus respondet, apud temetipsum habe coram Deo, id est, Sis contentus tranquillitate conscientiæ in vsu rerum mediarum coram Deo, & noli quenquam infirmum abusu tuæ libertatis offendere.

Beatus qui non iudicat seipsum in eo quod probat.

Ratio dilutionis, cuius sensus est: Beatus est, qui cum rem aliquam nouit licitam esse per se, non tamen quicquam agit in offendiculum infirmorum. Nam qui hoc facit, conscientiam suam vulnerat. propterea quod sciens & volens legem caritatis violauit. Atq; ita hic firmis in fide traditur regula qua monentur, vt vsu rerum mediarum non accersant sibi iudicium.

Qui vero dijudicat (id est, ambigit) Si ederit condemnatus est, quia non (edit) ex fide. Quicquid enim non est ex fide, peccatum est.

Regulam infirmis præscribit, ne quid agant dubitante conscientia. Est autem integer syllogismus, cuius partes transpositæ sunt. Conclusio enim vt propositio confirmanda præcedit. minor sequitur. Postremo loco ponitur maior, Dialectice ergo hoc modo transponuntur partes. Quicquid non est ex fide est peccatum. Vesci cum dubitatione non est ex fide. Ergo, Vesci cum dubitatione est peccatum. Quisquis igitur hoc facit condemnatus est. PORRO ex fide aliquid facere, est ex certitudine verbo Dei comprobata facere. Hic vtilissima Pauli regula obseruetur, videlicet, quod nulla actio probanda sit, nisi fide verbi Dei nitatur: Clara est enim vox Apostoli: Quicquid non fit ex fide est peccatum. Idem alibi: Impossibile est placere Deo sine fide. Proinde hoc dicto Apostolico, tanquam fulmine cœlesti, prosternitur totus fere Papatus, & omnes Monachorum, adeoq; omnium hominum ἐθελοθρησκεῖαι euertuntur, & quicquid curiositate hominum in Ecclesiam cultus gratia inuectum est, hoc dicto damnatur.

CAPVT XV.

Summa capitis decimiquinti.

Quemadmodum mutuas infirmitates ferendas monet: ita hortatur vt totam vitam nostram sic componamus, vt ad mutuam ædificationem, & gloriam Dei omnia cedant.

Ordo & partes capitis decimiquinti.

PRINCIPIVM *capitis huius cohæret cum superiori, de mutuis infirmitatibus ferendis, disputatione. Hic enim propositionem repetens, ei aliquot subiungit rationes, & Christi exemplum proponit, vsumq; totius scripturæ oculis subijcit.* HVC *addit votum & exhortationem ad concordiam, quo plurima scripturæ testimonia adducit, vt ostendat Iudæos & gentes concordibus animis gloriam Dei deprædicare debere.* POSTHAEC *clausurus epistolam multa congerit, quemadmodum in perorationibus fieri solet, libertatem scriptionis excusat, suam in ministerio verbi fidem, & amorem in Romanos testatur, caussam qua hactenus impeditus ad eos non venerit, exponit.* POSTREMO, *preces eorum pro se petit, addito voto pro Romanis.*

EXEGESIS CAPITIS DECIMIQVINTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DEBEMVS autem nos, qui firmi sumus, imbecillitates infirmorum portare, & non placere nobisipsis.

Propositio est quę ex superiori disputatione facile intelligi potest. Habet autem hæc propositio duas partes, quarum PRIOR est, vt infirmorum infirmitates toleremus in rebus medijs, & eas sanemus quantum in nobis est, non vult vt abijciamus infirmos, quod non satis videantur nobis edocti esse de Christiana libertate in rebus adiaphoris. Hìc obseruandum est quod annotauit Chrysostomus, Apostolum non dicere χαριζόμεθα, sed ὀφείλομεν, id est, debemus, vt intelligamus non esse liberum ferre infirmitates fratrum, & non ferre, sed esse debitum officium, quod & pietas erga Deum, & caritas erga proximum perpetuo requirit. POSTERIOR, ne quis nostrum sibi placeat & indulgeat, hoc est, ne quis cæteris contemtis sui solius rationem habeat, neue id vnum spectet, vt animo suo morem gerat, id quod tum temporis fecêre non pauci, qui nulla habita fratrum ratione, cum offendiculo abusi sunt Christiana libertate, contra pietatis & caritatis regulam. Verum quousq; hæc συγκατάβασις se extendere debeat, sequens Pauli regula docet.

Vnusquisq; nostrum proximo placeat, in bonum, ad ædificationem.

Regulam tradit Apostolus, qua præscribit, quatenus proximo placere oporteat ferendo eius imbecillitates, ac PRIMVM in bonum vult nos illi placere. DEINDE, ne quis hoc interpretetur angustius, addit: in ædificationem. Nam si in malū ei placeremus, violaremus & pietatis & caritatis regulam. Et si in bonum simpliciter, posset perfectus dicere: Vsus mea libertate, conor infirmum ad bonum perducere, vnde tamen ille grauius impingeret. Quare addit: ad ædificationem. PORRO quia sæpius ædificationis fit mentio in scripturis, hìc rationē appellationis explicare visum est. Fideles in scripturis templū Dei dicuntur, in quo Deus per suum Spiritum sanctum residet, cuius fundamentum Christus, & sancti ipsi viui lapides, qui extruuntur super fundamento Christo, vt sint quædam spiritualis Hierusalem, in quo domestici Dei habitent. Hæc ædificatio duobus fit modis: nempe pia doctrina, & sancta vita. DOCTRINA efficitur, vt Christo adiungatur, qui antea Christi non erat, quod fit, quando ex verbo per Spiritum sanctum fidem in Christum concipit. SANCTA vita fit, vt Christo iam adiunctus, magis magisq; ei coalescat, & spiritus eius virtute adolescat. Contrà, ædificium hoc Dei erronea doctrina & scelerati mores demoliuntur, quo latrocinio nullum maius malum cogitari potest. Memores igitur simus huius regulæ Pauli, vt simus non destructores templi Dei, sed constructores potius cum doctrina tum vita.

Etenim Christus non sibijpsi placuit.

Ratio ab exemplo Christi, cuius omnis actio, vt pie dicitur, nostra est instructio. Hic quia non suam quærebat securitatem, sed alijs placuit ad ædificationem, & eorum patienter tulit infirmitates, debemus certe & nos, si modo germani eius discipuli esse velimus, non nobis, sed alijs placere ad ædificationem, & ferre aliorum infirmitates. Discite, inquit, à me, quia mitis sum & humilis corde. Item, Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis alij alijs. Item, Præceptum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem, quemadmodum ego dilexi vos.

Sed sicut scriptum est: Conuicia conuiciantium tibi, ceciderunt in me.

Confirmatio exempli ex Psalmo 69. petita, in quo Psalmo Christus orat constantiam in ferenda cruce, vt pij habeant bonæ spei exemplum de salute & liberatione promissa. In nono huius Psalmi versu caussam suæ persecutionis testatur fuisse zelum pro domo Dei, & vero ipsius cultu, quamobrem conuicia & opprobria in se cecidisse ait, quæ ipsi fiebant patri à Iudæis templum Dei profanantibus, vt ita Ecclesiam Dei ædificaret, ex quo patet, Christum non sibi placuisse, sed Deo & electis, alioqui tanta opprobria nequaquam sponte sustinuisset.

Quæcunque enim præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, vt per

Probat exemplum Christi ad nos erudiendos propositum esse, idq; ab patientiam

patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus.

vsu seu finibus vniuersæ scripturæ. Nam tota scriptura, atq; adeo omnia exempla in eo proposita, ad nos informandos pertinent. PRIMVM enim docet nos scriptura recte sentire, recte credere, & iuste agere. DEINDE, quia certamina pijs sunt in hoc mundo intus & foris, scriptura propositis exemplis sanctorum Regum, Prophetarum & Martyrum patientiam nobis commendat, vt pressi cruce non frangamur animis, sed spe potius gloriosæ liberationis nos erigamus, consolemur, intuentes in exempla eorum qui olim varijs ærumnis vexati, tandem gloriose liberati sunt. Huius generis exempla non pauca recitat Epistola ad Hebræos cap. 11.

10

Deus autem patientiæ & consolationis, det vobis, vt eodem animo inter vos mutuo affecti sitis, secundum IESVM CHRISTVM.

Votum addit Apostolus, vt intelligamus ista quæ requirit non esse simpliciter humanarum virium, sed à Deo autore proficisci. Is enim sicuti facit vt patientes simus, ita consolatur nos per suum spiritum, efficitq; vt eodem animo inter nos simus affecti, sed secundum Iesum Christum, hoc est, iuxta voluntatem Iesu Christi, & in ijs quæ probantur Iesu Christo, seu sicuti Iesus Christus erga nos affectus est. Hic igitur, quemadmodum monemur, vt ardentibus precibus à Deo per Christum petamus patientiam, consolationem, concordi-

20 am, atq; adeo omnia salutaria: ita clare docemur, nihil nos posse in rebus salutis nostræ, nisi ab illo iuuemur, sicuti ipse Dominus apud Ioannem ait: Sine me nihil potestis facere.

Vt concorditer vno ore glorificetis Deum & patrem Domini nostri Iesu Christi.

Finem exprimit Apostolus, quo nostra mutua concordia referri debeat, nimirum eò, vt simul concordibus animis Deum autorem omnis boni patrem Domini nostri IESV CHRISTI glorificemus. Obseruetur hoc loco scopus totius vitæ nostræ, atque adeo omnium actionum nostrarum, modo velimus veri esse discipuli Christi.

30

Itaq; assumite vos inuicem, sicut Christus assumsit nos in gloriam Dei.

Conclusio generalis omnium eorũ quæ disputata sunt ab Apostolo, à principio decimiquarti capitis hucusque, quæ vult, vt feramus infirmos fratres, & quemadmodum fieri consueuit in contentione præcipua argumenta repetit, videlicet ab exemplo filij Dei, & à principali fine, qui est Deum glorificare. Deinde partem huius conclusionis tanquam nouam quandam propositionem sibi confirmandam proponit, nimirum quod Christus cum Iudæos tum gentes assumserit in gloriam Dei, hoc est, elegerit, & per Euangelium vocauerit, vt vna Deum glorificent, mente, professione & vita.

40 Dico autem IESVM CHRISTVM fuisse ministrum circumcisionis, pro veritate Dei, vt confirmaret promissiones patrum.

Probatio quod Christus Iudæos assumserit in gloriam patris. Nam illorum minister fuit. hoc est, datus illis est vt sit doctor & saluator eorũ, vt compleret ea quæ patribus olim erant promissa. hoc est, vt fieret victima pro genere humano in salutem omnium credentium, cum Iudæorum tum gentium.

Et (dico) vt gentes pro misericordia glorificent Deum.

Probat gentes quoq; assumtas esse in gloriam Dei, Verum quia hoc Iudæis non satis erat persuasum, & non

50 pauci ex gentibus hærebant in dubio, ideo Apostolus hanc partem claris scripturæ testimonijs confirmat, docetq; gentes assumendas fuisse in gloriam Dei.

Sicut scriptum est: Propterea confitebor tibi inter gentes, & nomini tuo psallam.

Hoc testimonium desumtum est ex 17. Psalmo Dauidis, qui de secundi Regum 22. capite in Psalterium translatus est. Est autem is Psalmus historicè de Dauide & eius hostibus, mysticè verò de Christo & Ecclesia eiusq; hostibus intelligendus, cuius argumentum est, quod sit ἐπινίκιον & gratiarum actio super victoria, & parta

parta Ecclesiæ salute. Ab Apostolo autem adductus est hic Psalmus, vt probet gentes debere Deum glorificare. Et vtitur huiusmodi argumento: Christus aperte profitebitur, & celebrabit nomen Dei inter gentes per prædicationem Euangelij. Ergo gentes participes factæ beneficiorum Christi, Deum celebrare debent.

Et rursus dicit: Gaudete gentes cum populo eius.

Hoc testimonium sumtum est ex Psalmo Mosis Deuteron. 32. quo confirmat & gentiles & Iudæos assumendos fuisse. Nam gaudium, cuius meminit, fructus est prædicati Euangelij.

10

Et rursus: Laudate Dominum omnes gentes, & collaudate eum omnes populi.

Hoc testimonium ex Psalmo 117. desumtum, similiter confirmat & gentes & Iudæos assumendos fuisse in gloriam Dei.

Et rursus Esaias dicit: Erit radix Iesse, & qui exurget ad imperandum gentibus, in ipso gentes sperabunt.

Hoc testimonium depromtum est ex 11. capite Esaiæ, & continet vaticinium de regno Christi inter gentes, qui Christus ex Dauidica prosapia erat oriundos, quantum quidem ad humanam naturam attinet. Confert autem Propheta Iesse patrem Dauidis radici, Christum vero surculo, qui ex ea radice erat oriundus ad imperandum gentibus, quæ cum in Christum sperabunt participes beneficiorum Christi, Deum vnà cum ipsis Iudæis conuersis glorificabunt. 20

Deus autem spei impleat vos omni gaudio & pace in credendo, vt abundetis vos in spe, in patientia Spiritus sancti.

Votum hoc eò pertinet, vt Iudæos & gentes ad mutuam dilectionem, gaudium spirituale, pacem, hoc est, concordiam excitet. Obseruentur hìc duo effecta fidei, Vnum internum, alterum externum. INTERNVM est gaudium spirituale. Signum, Omne, non hìc distributiuè, sed completiuè accipitur. EXTERNVM, est mutua concordia inter homines, quæ facit, vt alij aliorum infirmitates patienter ferant. Obseruetur præterea, quod hæc non proficiscantur ex vi liberi arbitrij, sed sunt dona Dei, & crescunt in pijs ex gratia Dei per virtutem Spiritus sancti. 30

Persuasum autem habeo fratres mei, & ipse de vobis quod ipsi per vos pleni sitis bonitate, impleti omni cognitione, & qui possitis vos mutuo monere.

Abrumpit exhortationem significatione suæ de ipsis persuasionis, nimirum quod ipsi & satis docti & alacres sint ad se inuicem exhortandos, ad omnia pia officia. Obseruetur hìc caussarum & effectuum ordo. Omnis, hoc est, plena cognitio Christi parit bonitatem, hoc est, caritatem, quemadmodum & vetus interpres reddit: Hæc cum cognitione coniuncta efficit, vt alij alios admoneant, & ad pietatis officia exhortentur. Propria itaq; Christianorum nota est, ex vera Dei noticia & viuifica fide se mutuo admonere & ædificare, cum doctrina tum vita. 40

Fratres, cæterum audacius scripsi vobis ex aliqua parte, veluti commonefaciens vos propter gratiam quæ data est mihi à Deo, vt sim minister IESV CHRISTI apud gentes.

Peroratio est, in qua plurima, vt fieri solet, congerit, ac primum excusat quod liberius scripserit, sumta ratione ab officio sibi commisso & dono. Deus, inquit, mihi contulit gratiam commonefaciendi vos ac prædicandi Euangelium inter gentes, Ergo & vos commonefaciendos duxi. 50

Sacrificans Euangelium Dei, vt fiat oblatio gentium accepta & sanctificata per Spiritum sanctum.

Extollit ministerium suum Apostolus à fine seu vsu. Dum doceo Euangelium Christi inter gentes, ipsæ gentes mactantur gladio Euangelij, cum videlicet ad eius prædicationem agunt pœnitentiam, id est, conuertantur, & simul offeruntur Deo sanctificati per spiritum sanctum, qui fidem in hominum operatur cordibus,

& eos

& eos regenerat in nouos homines, vt porro ſanctitati & innocentiæ ſtudeant. PRIMVM hîc obſeruemus, quod miniſtri Euangelij ſint ſacerdotes, vt qui ſpirituali gladio homines mactant, & Deo offerunt, Vnde quanta ſit dignitas miniſterij patet. SECVNDO, modus oblationis obſeruetur, nimirum quod tum demum dicantur homines offerri Deo, quando ad Euangelij prædicationem cõuertuntur, & ſanctificantur per Spiritum ſanctum. TERTIO, quod Chriſti Euangelium ſincere prædicare, & prædicato credere, ſit cultus Deo gratiſsimus.

10 Habeo igitur gloriationem in IESV CHRISTO, in ijs quæ ad Deum (pertinent.)

Vt Romani ſibi perſuadeant de veritate doctrinæ ſuæ, addit hoc Apoſtolus cõfirmationis loco. ac ſi dicat: in hoc poſſum gloriari, quod ſim verus legatus, & fidelis Chriſti ſeruus, in ijs fideliter tradendis, quæ ad Deum pertinent. Obſeruetur qualiſnam gloriatio pijs verbi miniſtris ſit licita & ſtudioſe quærenda.

Nõ enim ſuſtinuerim loqui quicquam, quod non fecerit CHRISTVS per me in obœdientiam gentium ſermone & opere 20 in potentia ſignorum & prodigiorum in virtute ſpiritus Dei.

Ratio commendationis ſui Apoſtolatus à proprio Apoſtoli officio. Decet enim fidelem legatum eius qui ipſum miſit, mandata fideliter referre & narrare, nihil de ſuo addendo. Obſeruetur propria nota præconum verbi Dei, quæ eſt nihil afferre præter verbum Dei, quod prædicantibus Apoſtolis confirmatum eſt diuinis teſtimonijs, vt gentes iſtis miraculis conuictæ de veritate Euangelij, crederent.

Adeo vt ab Hieruſalem & circumiacentibus regionibus vſq; ad Illyricum impleuerim prædicandi Chriſti munus.

30

Amplificat quod dixit à circumſtantijs locorum vbi prædicatur Euangelium. Exemplum nos monebit ſeduli ſtudij in functionibus nobis commiſsis.

Ita annitens prædicare Euangelium, non vbi nominatus erat CHRISTVS, ne ſuper alienum fundamentum ædificarem.

Suum ſtudium in prædicando & propagando Euangelio indicat Apoſtolus, vt Romani ipſum verum intelligant Apoſtolum, qui tot moleſtias ſuſcepit, vt Euangelium Chriſti quam latiſsime ſpargeret, iuxta Domini mandatum, dicentis: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ. Deinde etiam hæc eò pertinent, vt Romani ſciant, Apoſtolo animum non defuiſſe ſibi quoq; prædi-40 care Euangelium. Quid autem hic vocet alienum fundamentum, declaratur adducto Eſaiæ teſtimonio, nimirum quod alterius opera iactum eſt. Nam alioqui Prophetarum & Apoſtolorum, adeoq; omnium miniſtrorum verbi vnum & idem fundamentum eſt, nempe IESVS CHRISTVS. Non ergo hoc loco alienum, extraneum, ſed alterius manu iactum fundamentum ſignificat. Ex hac pericopa tria colligamus, eaq; nobis applicemus. PRIMVM, ſtudium magnum Apoſtoli, cum magni alacritate animi coniunctum, in prædicando Euangelio, hoc ſtudiũ voce φιλοτιμεῖσθαι ſignificatur. DEINDE, quanta pericula neceſſum fuerit Apoſtolum adire, dum adeo latè per orbem, vbi non erat nominatus Chriſtus, ſemina Euangelij iecit: cui reſiſterunt non ſolum Philoſophi & idolorum cultores, verumetiam multi potentes in mundo, vt ex actis Apoſtolicis patet. Nihil enim difficilius quàm ſuperſtitio-50 nem, & potiſsimum à maioribus acceptam, ex animis hominum euellere. POSTREMO, vocatio Pauli ad Apoſtolatum hîc confirmatur Eſaiæ teſtimonio. Nam cum ille prædicit, Euangelium Chriſti annunciandum eſſe gentibus, ſpecialiter per Apoſtolos, & hoc per Paulum potiſsimum fit, Apoſtolatus Pauli hoc ſigno confirmatur. Horum PRIMVM admoneat nos ſtudij & alacritatis in officio noſtro. SECVNDVM nos animet, vt pericula & diſcrimina vitæ in officio noſtro contemnamus. TERTIVM doceat, vt legitima ſit noſtra ad miniſterium Euangelij vocatio.

Quapropter impeditus etiam ſum ſæpe ne venirem ad vos: Nunc autem cum

Miniſterio prædicandi Euangelij ſe impeditum dicit, quo minus ha-

non am-

non amplius locum habeam in his regionibus, desiderium autem habeam veniendi ad vos à multis annis, quando proficiscar in Hispaniam veniam ad vos.

ctenus ad Romanos veniret. Deinde pollicetur se venturum non solũ, quia in istis locis non impediatur vt antea, verumetiam quia magno teneatur desiderio visendi Romanos, vt isthic sua voce Euangelium doceat. Hæc rursus nobis alacritatem in nostro officio commendent.

Spero enim fore, vt isthac præteriens videam vos, & à vobis deducar illuc, si tamen vobis prius ex parte expletus fuero.

Dixit se venturum ad Romanos cum proficiscatur in Hispaniam, Verum quia euentus erat incertus, spem huius profectionis se habere testatur, & finem addit, videlicet vt videat Romanos, & ab illis deducatur in Hispaniam. Verum vt intelligant Romani, quod Apostolus magno teneatur desiderio videndi, id est, instruendi & confirmandi eos, addit: Si tamen vobis, id est, vestra consuetudine, prius ex parte expletus fuero. Quid hinc nos discemus? PRIMVM, nullis laboribus parcendum esse, quos requirit fides vocationis nostræ. DEINDE, animum paternum erga eos gerere, quos docendos ac informandos accepimus. TVM, polliceri nobis ab ijs, quos magno labore informamus, officium mutuum. Hæc enim tria hic in Paulo cernuntur.

Nunc autem proficiscor Hierosolymam, ministrans sanctis.

Prolepsis est, qua anteuertit eorũ obiectionem, qui iuste quærere videbantur, cur iam statim non adueniret, ac dicit in caussa esse profectionem suam Hierosolymam versus susceptam, & ministerium quo sanctis qui illic sunt, ministret, quale autem illud ministerium fuerit explicat, dicens:

Placuit enim Macedoniæ & Achaiæ conferre aliquid in pauperes sanctos qui sunt Hierosolymis.

Ratio profectionis Hierosolymam versus, videlicet quod eleemosynam Ecclesiarum Græcarum esset perlaturus Hierosolymam. Vnde duo notemus. PRIMVM, quod exemplo Græcarum Ecclesiarum debeamus & nos liberales esse erga pauperes sanctos, & hilari animo & beneuolo conferre illis aliquid de nostris facultatibus, quo illorum subleuetur inopia. Nam cum Paulus dicit: εὐδόκησαν, significat eos vltro, & voluntate quadam alacri eleemosynas contulisse. ALTERVM, quod exemplo Pauli debeant ministri Euangelij pauperum habere curam, quam curam Apostoli sibi inuicem commendarunt, ad Galat. 2.

Placuit enim & debitores illorum sunt.

Dixit Græcos contulisse eleemosynam pauperibus sanctis, qui erant Hierosolymis. Nunc hoc debitum fuisse officium addit, vt ipsi Romani, adeoq; omnes pij sciant, suum officium esse, aliorum, quantum in se est, inopiam subleuare.

Nam si spiritualia illorum bona gentes participarunt, debent etiam in carnalibus ministrare ipsis.

Ætiologia ex comparatione maioris & minoris sumta. Gentes Euangelium à Iudæis acceperunt. Ergo, Gentes obligatæ sunt ad compensationem. Obseruetur hic, quod Ecclesia debeat sinceris Euangelij ministris compensationem laboris in ministerio præstiti.

Hoc igitur vbi perfecero, & eis consignauero hunc fructum, abibo per vos in Hispaniam.

Promittit se inuisurum Romanos, vbi eleemosynam Græcorum obsignauerit Hierosolymis, cum isthac scilicet iter facturus sit in Hispaniam. Notatu dignum est, quod eleemosynam Græcorum fructum appellet, significans liberalitatem erga pauperes, & verum fidei caritatisq; fructum esse, & remunerationem habere sibi propositam & promissam, Vnde & nos monemur, vt pauperum non obliuiscamur, sed in eos ex facultatibus nostris simus liberales.

Scio vero quod cum veniam ad vos,

Hoc ad laudem Romanorum per-

in pleni-

in plenitudine benedictionis Euangelij Christi veniam.

tinet, quos ob fidem Euangelij prædicat Apostolus: Noui, inquit, quod vbi venero ad vos, inueniam vos plene Euangelium Christi amplecti. In plenitudine benedictionis Euangelij phrasis est Hebraica, & est sensus: cum plena benedictione Euangelij Christi. Vocat autem benedictionem Euangelij duplici de caussa, PRIORI quidem, quia Euangelium prædicatum & creditum, omnis generis benedictiones affert. POSTERIORI verò, quia efficit vt homines Euangelium Christi edocti benedicant & celebrent Deum, aliosq; fructus Euangelio dignos edant.

10

Precor autem vos fratres per Dominũ nostrum IESVM CHRISTVM, & per caritatem spiritus, vt mecum certetis vestris pro me apud Deum precibus.

Alia propositio, nempe precatoria, videlicet vt Romani pro se orẽt. Propositioni duas rationes admiscet, VNAM, cum eos obsecratur per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, quasi diceret: Cum negocium Christi Domini agitur, vestrum est pro me orare, vt id feliciter peragam. ALTERAM, cum addit: Et per caritatem spiritus, hoc est, per mutuam illam coniunctionem, qua Spiritus sanctus animos nostros deuincit. Obseruetur igitur, qualisnam debeat esse Christiana illa συμπάθεια, caritatis Christianæ effectrix. Non

20 enim secus affecti esse erga se mutuo Christiani debent, quàm membra eiusdem corporis, quæ vno eodemq; spiritu reguntur & fouentur.

Vt liberer ab incredulis Iudæis, vtq; ministerium meum erga Hierusalem acceptum sit sanctis, vt cum gaudio veniam ad vos per voluntatem Dei, vnaq; vobiscum refociller.

Quatuor fines ponit, cur petat pro se Romanorum preces, quorum PRIMVS est liberatio à periculo. Iudæi enim increduli, vitæ Pauli insidiabantur. SECVNDVS, vt susceptum ministerium in perferenda eleemosyna acceptum sit sanctis, id

30 est, pijs morantibus Hierosolymis. TERTIVS, vt cum gaudio discedens à Hierusalem, ad Romanos per voluntatem Dei veniat. QVARTVS, vt refocilletur apud Romanos, audiens illorum fidem & caritatem. Hîc obseruetur PRIMVM, quod ea bona quæ hîc recitat, ad Deum autorem referat. DEINDE, quod vt eadem sunt à Deo petenda: ita petentibus ea largiatur Dominus. TERTIO, commendantur nobis hîc mutuæ preces. QVARTO, hæc Pauli petitio manifeste ex diametro pugnat cum stoica necessitate, & aperte confirmat contingentiam. Nam aliquid precibus piorum impetrari posse, quod alioqui non contingeret, significat.

Deus autem pacis sit cum omnibus vo-
40 bis, AMEN.

Clausula est qua optat Romanis vt Deus pacis & concordiæ sit cum ipsis, vtq; idem in eis sit autor pacis & concordiæ.

CAPVT XVI.

Summa capitis decimisexti.

Vt alios Romanis commendat, & alios salutari suo nomine iubet: ita cauendos monet dis-
50 *sidiorum autores, & fugienda doctrinæ scandala, fausta imprecatione claudens totam Epistolam.*

Ordo & partes capitis decimisexti.

Tres huius capitis partes sunt. PRIMA *constat commendationibus & salutationibus.* ALTERA *necessariam admonitionem habet, nimirum vt Romani caueant dissidiorum autores & doctrinæ corruptelas.* TERTIA *est votum. Nam & Dei gloriam illustrari optat, & omnia prospera precatur Romanis.*

EXEGESIS CAPITIS DECIMISEXTI
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

COMMENDO autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est ministra Ecclesiæ Cenchreensis, vt eam suscipiatis in Domino: ita, vt dignum est sanctis, & assitis ei in quocunq; vobis eguerit negocio, Etenim ipsa multis cum affuit, tum etiam mihijpsi.

Commendat Phœben Romanis honestissimam matronam, & petit vt ei assint, in quacunq; re eorum opera opus habere videatur. Huius commendationis quinq; rationes ponit. PRIMA est, quod sit soror, id est, eiusdem religionis consors. SECVNDA, quod sit ministra fidelis Ecclesiæ Cenchreensis. (Cenchree Corinthiorum nauale seu portus pene sub ipsa vrbe, ad quem portum applicant qui ex Asia nauigant.) TERTIA ratio sumitur ab officio seruorum Christi, qui debent amanter complecti omnes, & potissimum eos qui de Ecclesia sunt benemeriti. QVARTA ratio sumitur à beneficijs huius mulieris ergà totam Ecclesiam. QVINTA, ab ipso ministerio Paulo ipsi exhibito. Hinc & nos discamus, pios Ecclesiæ ministros fratribus cōmendare, atq; omni officiorum genere prosequi.

Salutate Priscillam & Aquilam cooperarios meos in CHRISTO IESV (qui pro anima mea propriam ceruicem supposuerunt, quibus non ego solus gratias ago, sed etiam omnes Ecclesiæ gentium) & Ecclesiam quæ est in illorum domo.

Horum fit mentio Actorum 18. quos Apostolus laudat propter beneficia sibi ab illis præstita. Cum autem hos agnoscit cooperarios suos in negocio Euangelij, modestiam suam nobis commendat imitandam, qui in negocio Euangelij non dedignatur consortem habere mulierem.

Salutate Epænetum & dilectum meū qui est primitiæ Achaiæ in CHRISTVM.

Hoc est, primus omnium Epænetus fuit, qui in Achaia Christum amplexus est. Cum autem eum primitias vocat, alludit ad sacrificia quæ fiebant ex primis fructibus, significans eos qui conuertuntur ad Christum, sacrificari & dicari Deo, tanquam hostiæ Deo gratæ per IESVM CHRISTVM. Vide supra in 15.

Salutate, &c.

Quod autem tot congerat hîc Apostolus salutationes, videtur pertinere ad morem istius gentis. Magnum enim salutandi studium erat Romæ, & inter magnos honores erat salutari, inter præcipua vero officia salutare. Vtraq; res erat mire plausibilis & popularis, multumq; faciebat ad fauorem conciliandum.

Qui sunt insignes inter Apostolos.

Hîc obseruetur Apostoli nomen aliquando generaliter accipi pro quouis verbi ministro.

Salutate vos inuicem osculo sancto.

Osculum Hebræis vsitatum concordiæ & mutui amoris symbolum & testimonium fuit. Epitheton sanctum additur, vt distinguat inter purum sanctorum osculum, & impurum eorum qui perdite & nequiter amant.

SECVNDA PARS CAPITIS.

Obsecro vos fratres, vt obseruetis eos qui dissidia & scandala contra doctrinam quam didicistis excitant, & vt declinetis ab eis.

Hæc propositio est secundæ partis huius capitis parænetica. Obtestatur enim Romanos vt & attente diligenterq; dissidiorum & scandalorum autores veluti hostes è specula obseruent. (Est enim hæc vis græcanicæ vocis σκοπεῖν) & cum eos agnouerint sibi ab ipsis caueant. Vt enim omnibus mandatum est verā de Deo doctrinā agnoscere: ita omnium est & ex-

& explorare & cognitos fugere doctrinæ corruptores, ſicuti ipſe Chriſtus præcipit, cum inquit: Cauete à falſis Prophetis. Item, Cauete à fermento Phariſæorum. HIC igitur vt omnibus hominibus præcipitur falſos doctores fugere: ita mandatur omnibus veros doctores audire & amanter complecti. DEINDE obſeruetur fructus prauorum dogmatum. Nam diſsidia & factiones excitant, ex quibus oriuntur ſcandala, adeo vt multi à vera doctrina deficiant, quare hoc præceptum inprimis obſeruetur. PRÆTEREA hic locus haud obſcure ſignificat, fore, vt vbicunq; ſincere docetur verbum Dei, illic inſidiæ ſtruantur doctrinæ à Sathana, vt doctrinæ puritas turbetur. Nuſquam enim magis vires ſuas omnes intendit Diabolus, quàm in Eccleſia rectè & piè conſtituta. Nam cum reliqua ipſi in tuto videntur, hîc eius regnum inuaditur, & arma ipſius diripiuntur, quare non mirum eſt, plures excitari hæreſes in Eccleſijs ſinceram habentibus doctrinam, quàm in Turcia aut in Papatu. Huc pertinet parabola Domini de zizanijs: Cum creuiſſet, inquit, herba, & fructum feciſſet, tunc apparuerunt zizania, Hoc quàm verum ſit, apparet in primitiua Eccleſia, Nam quo latius ſpargebatur verbum Dei incorruptibile Eccleſiæ ſemen, & quo magis proficiebat Eccleſia, eò plures hæreſes emerſerunt. Hæc conſolentur nos aduerſus ſcandala hæreſium & diſsidiorum.

Nam qui eiuſmodi ſunt, Domino noſtro IESV CHRISTO non ſeruiunt, ſed ſuo ventri, ac per blandiloquentiam & aſſentationem decipiunt corda ſimplicium.

Ratio propoſitionis à periculo, cui præponit propriam falſorum doctorum notam. Ratio quidem hæc eſt: Quod decipiant corda ſimplicium, ac euertant eorum fidem, atque ita regno Chriſti excuſſos in exitium præcipitent, idq; hiſce artibus blandiloquentia & aſſentatione. Verum quia hæ voces in Græco ſunt ſignificantiores, clarius excutiendæ ſunt. PRIMA eſt blandiloquentia, Græcè χρηστολογία. Dicitur autem χρηστολόγος, cum is qui verbis multum pollicetur, re autem nihil præſtat, tum is quem ſi audias, dicas eum de te & commodis tuis magis, quàm de ſe ipſo ſolicitum eſſe. ALTERA vox aſſentatio, Græcè εὐλογία, hoc eſt, ad verbum benedictio, quæ hoc loco eſt oratio ad prædicandas alicuius laudes accommodata, cuiuſmodi aſſentatorum eſſe ſolet. Obſeruemus hoc loco notam, qua Pſeudoprophetæ à Chriſti ſeruis diſcernendi ſunt, negat enim Chriſto ſeruire, ſed proprio ipſorum ventri, qui & ipſorum Deus ad Philippenſes dicitur.

Veſtra enim obœdientia ad omnes peruenit.

Occupatio eſt qua anteuertit obiectionem eorum, qui poterant ex dictis ſuperioribus colligere, ſe leues à Paulo iudicari & faciles, ad præbendum Pſeudoprophetis aures, ac ſi dicat. Non ideo vos admoneo, quod leues vos exiſtimem, Sed quia admodum facilis eſt lapſus, & variæ ſunt Diaboli inſidiæ, præmonitos vos volui.

Gaudeo igitur de vobis.

Veſtra obœdientia & ſinceritas mihi gaudio eſt. Miniſtrorum igitur gaudium ſit, auditorum in pietatis curriculo progreſsio.

Sed volo vos ſapientes eſſe ad bonum, ſimplices vero ad malum.

Quo ſpectet ſuperior admonitio, breuiſsime exponit. Volo, inquit, vos ſapientes eſſe ad bonum, id eſt, volo vos cognitione veritatis & prudentia inſtructos eſſe, vt bona amplecti, mala vitare, fraudes & laqueos Pſeudoprophetarum effugere, illis quoque aperte obſiſtere poſsitis. Deinde volo vos in malũ ſimplices eſſe & innocentes, vt qui nullam prorſus nocendi artem teneatis, tantum abeſt, vt reipſa cuiquam noceatis. Sumta autem metaphora eſt à placidis animalibus, quæ ne cornua quidem ad nocendum habent. Hoc Pauli dictum euertit fidem illam implicitam Papiſtarum, quam dicunt ſufficere ad ſalutem, ſi fuerit formata bonis operibus. Eſt autem illis fides ſimpliciter, cum quis ſe dicat credere, quod Eccleſia Catholica credit, etiamſi, quid ipſa credit Eccleſia, ignoret.

Deus autem pacis conteret Sathanam ſub pedibus veſtris cito.

Conſolatio & promiſsio eſt contra periculum ex inſidijs doctrinæ. Promittit enim fore, vt Romani firma

 fiducia

fiducia in Christo concepta firmentur, ac ita perseuerent in doctrinæ puritate. Deus enim qui in ipsis cœpit bonum opus, vult illud etiam perficere, Nam ipsius opera sunt ἀμεταμέλητα. Dicitur autem tum demum Sathanas conteri sub pedibus nostris, & cum per fidem Christo Sathanæ victori inserimur, & cum pia vita & honestis actionibus in Sathanæ regnum inuadimus. Huc illud Iohannis: Hæc est victoria mundi fides vestra, per mundū intelligens vniuersum Sathanæ regnum.

Gratia Domini nostri IESV CHRISTI vobiscum.

Clausula continens faustam imprecationem, qua Romanis fauorem Dei in Christo precatur. Hæc imprecatio vt fructum Euangelij continet, ita fidem Romanorum requirit.

Ei vero qui vos confirmare potest secundum Euangelium meum & prædicationem IESV CHRISTI, secundum reuelationem mysterij, temporibus secularibus taciti, manifesti autem nunc, & per scripturas Propheticas, secundum æterni Dei ordinationem, in obœdientiam fidei ad omnes gentes promulgati. Soli sapienti Deo per IESVM CHRISTVM, huic gloria in secula, AMEN.

Δοξολογία claudit Epistolam, Vnde & nos monemur, vt & ipsi quoties recolimus Dei beneficia, in laudes Dei & gratiarū actionem prorumpamus. Nam ab illo autore solo omnia bona & salutaria proficiscuntur. Verum quia in hac gratiarum actione multa sunt quæ & explanatione aliqua indigent, & vtiles doctrinas & admonitiones suppeditant, omnia sunt nobis distinctius retexenda & excutienda. PRIMVM itaq; cum dicit: Qui vos confirmare potest, & docet & monet. Docet quidem quàm imbecilles & vacillantes simus, nisi manu Dei fulciamur. Monet vero, vt intellecta infirmitate nostra, petamus robur ab eo, qui promittit Spiritum sanctū petentibus. Ad confirmationem pertinet quod addit: Secundum Euangelium meum, hoc est, quemadmodum per Euangelium promittit Dominus. seu vt sentit Chrysostomus, hic modus confirmationis exprimitur. Nam Deus nos fulcit per prædicationem Euangelij, in quo efficax est Spiritus sanctus. Vocat autem Paulus suum Euangelium, non caussæ, sed ministerij respectu. DEINDE breuem Euangelij definitionem addit, cum inquit: Et prædicationem IESV CHRISTI, hoc est, vel prædicationem quam ipse Christus prædicauit, vt interpretatur Chrysostomus, vel præconium de IESV CHRISTO. Est enim Euangelium proprie solenne præconium manifestati Christi, in quo promissiones ipsæ exhibentur, vnde ad Rom. 1. Quod antea promiserat per Prophetas suos in scripturis sanctis. PRÆTEREA quod addit: Secundum reuelationem mysterij temporibus secularibus taciti, commendatio est Euangelij à caussa & antiquitate, & simul anteuertit obiectionem eorum, qui Euangelium vt nouum doctrinæ genus contemserunt. Dicit enim Euangelium non esse nouum mysterio, sed reuelatione tantum. Cur autem mysterium appellet Euangelium, explicat, videlicet quia arcanum & occultum fuit omnibus, donec per prædicationem reuelaretur. In omnibus enim philosophorum scriptis altum silentium est de Euangelio, tantum quasdam legis particulas agnouerunt Philosophi. MODVM præterea reuelationis attingit, cum illud per Propheticas scripturas manifestatū esse dicit, idq; non temere, sed ex ordinatione Dei. Non igitur humano consilio Euangelium in alijs atq; alijs locis subinde reuelatur, sed ex ordinatione Dei fit. FINEM præterea addit Apostolus prædicati Euangelij, In obœdientiam, inquit, fidei, ad omnes gentes promulgati. Ideo igitur prædicatur Euangelium, vt audientes credant & obœdiant Euangelio. Obseruetur quoq; hic vniuersalis particula: Ad omnes, inquit, gentes. Cum itaq; omnes gentes vocet Deus ad obœdientiam Euangelij, profecto serio vult omnium gentium salutem. Sunt enim ἀμεταμέλητα donum & vocatio Dei. ADHÆC cum Deo soli sapientiam tribuat, vt laudem sapientiæ soli Dei vendicat: ita eam omnibus creaturis adimit. Qui igitur veram & salutarem sapientiam cupit, fontem sapientiæ Deum ipsum accedat, ac ipsius verbum audiat, & simul precetur ipsum, vt sibi cor & sapientiam tribuat.

ΤΕΛΟΣ.

CLARISSIMO VIRO,

NOBILITATE, SAPIENTIA ET PIETATE PRAESTANTI, ABSOLONI VVRNE DOMINO DE SOEGAARD, PATRONO SVO PERPETVA OBSERVANTIA COLENDO, GRATIAM ET PACEM PER CHRISTVM IESVM PRECATVR

10

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VLLVM DECVS EXCELLENTIVS, ET NVLla gloria maior est, quàm esse conciuem sanctorum, domesticum, & filium Dei. Hoc decus & hæc gloria solius est Ecclesiæ Dei. hoc est, eorum omnium qui Christo dederunt nomina, renunciato impuro Sathanæ imperio. Turcicus tyrannus summum decus definit, imperare tot popu-
20 lis & nationibus, cum ipse interea turpissimorum affectuum seruus sit, & immanissimi tyranni Diaboli mancipium. Sed quale quæso istud est decus quo superbit hostis Christiani nominis Turca? breue est, momentaneum est, fallax est, inconstans est, mixtum ingentibus malis est: cuius exitus, æternæ miseriæ est aditus. Diues Epulo, cuius Euangelica historia meminit, in summis delicijs viuebat, & summam gloriam putabat, honoribus, diuitijs, luxu & voluptatibus abundare: sed hanc gloriam clausit tandem sempiterna ignominia. Lazarus contemtus, vlcerosus, mendicus in conspectu hominum, in animo maiores diuitias & delitias circumferebat suo, quàm vt eas commutaret omnibus mundi opibus & voluptatibus. Sciuit
30 enim se membrum Christi esse: sciuit se templum Dei viuentis ab angelis Dei agnosci: nec ipsum spes sua fefellit. Nam defuncti animam ipsi angeli Dei deportarunt in sinum Abrahæ, vt illic abundet, non ad breue aliquod tempus, sed in omni æternitate, veris & perpetuis delitijs. Non igitur immerito Dauid à Spiritu sancto edoctus, cum rex clarus & potens esset, maluit sedere in limine domus Dei, quàm habitare in tabernaculis impiorum. ita enim canit Psal. 84. Melior est dies vna in atrijs tuis super mille. malo sedere in limine domus Dei, quàm habitare in tabernaculis impiorum. Hanc vocem sanctissimi regis haud dubie multi Satrapæ in ipsius aula tanquam fabulosam deriserunt, intuentes splendorem regũ & principum mundi, quo-
40 rum summa felicitas est habitare in basilicis, ornatis signis & picturis, instructisq; rebus his omnibus, quib. abundant hi qui beati, mundi iudicio putantur. Horũ iudicio non cedit Dauid, sed mauult vel in limine domus Dei sedere, hoc est, mauult esse & manere in societate Ecclesiæ, quàm extra Ecclesiã in summis honoribus & delitijs viuere. Huius suæ volũtatis caussam exponit sanctissimus rex, cum in eodem Psalmo subiungit hæc verba: Quia sol & scutum dominus Deus, gratiam & gloriam dabit dominus. Non priuabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Vide quàm pulchris picturis Ecclesiæ decus describit hic rex & Propheta Dei. dicit Deum esse solem Ecclesiæ, esse scutum Ecclesiæ, dare gratiam & gloriam Ecclesiæ, donare Ecclesiam bo-
50 nis præsentibus & æternis. Quis non hoc decus (modo vlla suæ salutis cura tangeretur) iure præferret his mundi vanitatibus? vt in mundo, hic aspe-

ctabilis sol est fons lucis & vitalis potentiæ, id est caloris viuifici & spirituum vitalium: ita Deus sol Ecclesiæ spargit lucem veræ doctrinæ, per quam restituit iusticiam & vitam æternam, effuso in pectora Spiritu sancto. & vt scutum corpus nostrum tuetur aduersus ictus hostiles: sic Deus scutum Ecclesiæ est. Nam tanquam scuto sua bonitate misericordia & miserationibus Ecclesiam coronat, & se Ecclesiæ hostibus opponit inuictus. Quam ob caussam hunc titulum sibi vendicat, quod sit protector omnium sperantium in se. Huc addit donationem gratiæ & gloriæ. Gratia, Ecclesiæ membra acceptat, & in numerum filiorum asscribit. Gloria, eadem Ecclesiæ membra glorificaturus est in resurrectione mortuorum. Interea etiam, donec in hac peregrinatione manebit Ecclesia, dabit ei tuguriola, & alia bona quibus in hac vita indiget: etsi calici ipsius absinthium interdum admisceatur. Cogitatione huius gloriæ Ecclesiæ, debemus nos consolari in medijs ærumnis & cruce, exemplo Mosis, qui maluit socius ærumnarum populi Dei esse, quam frui voluptatibus & honoribus aulæ Aegyptiæ. QVONIAM autem multa sunt, quæ homines impediunt, quo minus se adiungant huic glorioso cœtui qui est Ecclesia: Deus, vt est φιλάνθρωπος & amans hominum, multis medijs vtitur ad alliciendos homines in suam familiam. Multi, voluptatibus huius mundi ebrij, contemnunt vocem Euangelij. non pauci, potentia sua superbi, nolunt Christo regi homagium præstare. nonnulli, nobilitate generis tumentes, contemnunt in numerum filiorum Dei asscribi. non pauci, blanditijs diuitiarum seducti, aures obturant ad vocem Dei vocantis. non desunt, qui curis huius mundi oppressi, non aspiciunt ad æternum solem Ecclesiæ. Breuiter, nemo est qui non habeat quo se excuset, cur societati timentium Deum se non adiungat. Tanta est hominum peruersitas, tanta cœcitas, vt potius in suis tenebris palpare, quàm in luce Dei ambulare velint. Sed quid hic Deus facit? num statim abijcit recusantes venire? id sane faceret iure optimo: sed maior est storga paterna in ipsius pectore, quàm vt tam facile paterni amoris obliuiscatur. nouit figmentum nostrum quàm sit fragile. quid ergo facit? more patrum bonorum agit: in quibus vestigium quoddam sui amoris erga humanum genus impressit. hi non statim contumaces abijciunt filios, sed nunc blanditijs, nunc muneribus, nunc minis, nunc plagis, nunc propositis seueritatis exemplis, eos in viam reuocare conantur. Quid blandius hac oratione Dei? Nunquid obliuisci potest mulier infantem suum, vt non misereatur filio vteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non obliuiscar tui. ecce in manibus meis descripsi te. Quid blandius voce filij Dei? qui ita ad omnes clamat: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego refocillabo vos. quid dicam de muneribus quibus nos inuitat Dominus in suam domum? Isaiæ 55. Omnes sitientes venite ad aquas, & qui non habetis argentum properate, emite, comedite, venite. Parua sunt hæc temporalia bona, si conferantur spiritualibus & æternis: quæ offert gratis sine pecunia. Hæc bona ideo donat & offert Deus, vt ipsius bonitate alliciantur ad audiendam vocem eius, & vt voci ipsius credentes adiungamur familiæ ipsius, cui salus & æterna vita est proposita. Verum, quia sunt non pauci, qui nec blanditijs mouentur, nec munera agnoscunt: DEVS haud raro iusta ira commotus ad minas venit, ac minatur exclusionem ab hæreditate paterna, si perrexerint homines esse contumaces. Isaiæ 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, semini nequam, filijs pestiferis. Item, si nolueritis audire me & irritaueritis me, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutum est. & CHRISTVS: Lucæ 13. Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. huc etiam pertinent expro-

exprobrationes, qualis illa est Isaiæ 1. Filios enutriui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me, cognouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui: Israël autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. Haud raro à minis ad plagas se conuertit. Quoties reuocauit populum Israëliticum à sua contumacia plagis? nonne Dauidem peccantem plagis emendauit? in hunc ergo finem, nunc famem, nunc gladium, nunc sæuas bestias immittit dominus in contumaces, vt castigati resipiscant. Multi enim in secundis rebus, securè sine timore Dei, in vtranque aurem stertunt: sed castigati paternè, osculantur virgam, & plagis emendati, paternis iussis
10 obtemperant. Ipse noui multos, qui cum abundarent opibus, honoribus & voluptatibus, sine omni timore Dei vixerunt: sed spoliati honoribus & fortunis, & prostrati morbis, ad mentem redierunt, ac seriam pœnitentiam meditati sunt, Deo gratias agentes, pro paterna castigatione, qua in viam fuerunt reuocati à præcipitio damnationis. Haud raro etiam seueritatis exempla ponit Deus ob oculos, vt qui blanditijs, muneribus, minis & plagis non emendantur, intueantur eos quos dominus iusta sua ira abiecit, & reddantur cautiores eorum exemplo. Abiectio Cain non parum excitauit in Abele timorem domini. Submersio Pharaonis populum Israëliticum ad tempus repressit. Excisio Chore, Datan & Abiron, reliquos in officio
20 continuit. Saulis casus Dauidi salutaris fuit. Hodie abiectio Iudæorum, nos ad gratitudinem & timorem inuitat. Felices erga nos, si alieno incommodo cautiores redditi, Dei vindictam matura resipiscentia anteuertamus.
PORRO quia Ecclesiæ, cuius tantum est decus tantaq; gloria, membra fieri non possumus, nisi renascamur in nouos homines, & adoptemur à Deo in filios, & hæredes vitæ æternæ, & hæc renouatio & adoptio pendeat ex cognitione Dei & fide Christi, iuxta illud: hæc est vita æterna, vt te cognoscant verum Deum, & IESVM esse CHRISTVM quem misisti: Nemo non videt quàm necessaria sit vox Prophetarum & Apostolorum, quæ docet agnitionem Dei & fidem in IESVM CHRISTVM. Nemo non in-
30 telligit quanta sit vtilitas piarum scholarum, in quibus instituuntur in Propheticis & Apostolicis scriptis, qui aliquando publicis concionibus præficientur, vt multos aggregent in familiam Dei, quæ est Ecclesia. Tametsi autem clarissima sunt axiomata nostræ religionis, cum in Propheticis tum in Apostolicis scriptis prodita: tamen non pauca sunt, quæ opus habent theoria: sine qua, nec definitiones extrui, nec distinctiones institui, nec caussæ distingui, nec effecta discerni, nec antilogiæ solui, nec obscura illustrari, nec ambigua tolli commodè possunt. Quam ob caussam præclarum donum Dei fatendum est, quod Ecclesia ornata sit dono interpretandi, & quod habeat pios scripturæ interpretes, qui obscurioribus dictis ex collati-
40 one plurium locorum lucem afferunt, & quæ late sunt sparsa veluti in vnum corpus redigunt. Hoc donum agnoscit Dauid cum inquit: Declaratio sermonum tuorum illuminat, & intellectum dat paruulis: Mens etenim nostra, naturæ prauitate vanitati obnoxia est. intelligentia obscurata. cor induratum. verum cum Deus regulam suæ voluntatis adhibet, vocem Propheticam & Apostolicam, mens à vanitate liberatur, intelligentia illuminatur, atq; adeo cor ipsum quod antea saxeum erat, fit carneum. tanta vis verbi diuini est, in quo Spiritus sanctus verè adest, & est efficax in audientib. verbũ. In hunc igitur vsum pij Reges & principes erigunt scholas, alunt discentes & docẽtes, vt puritas doctrinæ retineatur, vt vitentur errores, vt iuuẽ-
50 tus rectè edocta, quasi per manus posteris tradat puritatem doctrinæ. Hoc etiam cõsilio pij interpretes suas theorias adornant, & exegemata in lucem e-

mittunt, vt & testes sint veræ interpretationis, & aliquid lucis afferant, ostensa rerum serie, & declaratis obscurioribus loquendi modis, qui à rudioribus videri non poterant. Etsi autem magna est donorum diuersitas in interpretibus, ex quo fit vt alij clarius, alij obscurius, alij doctius, alij rudius, easdem res tractent: tamen laudandum est studium in omnibus, qui amore propagandæ gloriæ Dei, & ædificandæ Ecclesiæ Christi ducuntur, etiamsi semper votis non respondeat euentus. Solomonis sacrificium prædicatur, qui obtulit oues & boues sine numero & æstimatione. prædicatur & pauperculæ viduæ factum, quæ duo tantum minuta in Gazophylaciũ misit. Nam si assit promtus animus, is acceptus est pro eo quod habet aliquis, & non pro eo quod non habet. Huc facit etiam dulcissima promissio domini: Habenti dabitur: qua significatur, quod Deus habenti, hoc est rectè vtenti donis collatis, addat incrementa donorum, & compenset rectum donorum vsum maiore beneficiorum cumulo. Hac ego spe fretus, clarissime vir & patrone singularis, adornaui commentarios in vtranque Epistolam Pauli ad Corinthios, in hunc finem, vt rudioribus saltem lectoribus methodum tractationis monstrem, & phrases obscuriores declarem. Quod si autem pijs lectoribus aliqua vtilitas ex his commentationibus nostris accesserit, Deo acceptum ferant: Sin minus, promtitudinem animi, qua gloriam Dei & ædificationem Ecclesiæ quæro, agnoscant. Quod autem hos commentarios sub tuo nomine, vir clarissime, in lucem prodire volui, iustissimas habeo caussas. Nam plurima beneficia vestræ familiæ libens agnosco: pro quibus perpetuam animi gratitudinem debeo. & quia non possum parem rependere gratiam, hoc saltem officium postulat, vt declarem animi gratitudinem, & agnoscam beneficia. Frater tuus pijssimæ memoriæ Iohan. Vurne, doctrina & pietate tantus, quod etiam summos illos viros Mart. Lutherum & Philippum Melanchthonem habuerit sibi deuinctissimos, quorum iucundissima familiaritate integro quadriennio cùm Vuitebergæ ageret, vsus est, primus in vestra familia meas conditiones perspexit, & liberali stipendio me aliquot annos Vuitebergæ sustentauit: cuius liberalitatis nomine, agnosco me plurimum debere vestræ familiæ. Postquam autem in inuocatione nominis diuini animam sanctam Deo tradidisset Iohannes Vurne: soror tua nobilissima & pijssima fœmina Adelhada Vurne, Nobilis ac præstantis viri Georgij Vuenstermand vidua, quasi hæreditario iure succedens fratri in benemerendo de omnibus hominibus, plurima in me cumulauit beneficia. Huc accedit tua, vir clarissime, promtitudo animi & beneficentia, quam maximam iam multos annos sum expertus, non erga me solum, sed etiam erga complures alios. Nam cum singulari sapientia, præclara doctrina, & magna pietate excellis, rectè iudicas nihil esse melius quam optimè mereri de omnibus, & præcipue de ijs, quorum operam vtilem in Ecclesia esse animaduertis. Ego igitur vt & tibi optimè de me merito gratus sim, & beneficiorum plurimorum familiæ vestræ haud immemor esse videar, hos meos commentariolos in vtranq; Epistolam Pauli ad Corinthios tibi dicatos in lucem emitto, ac rogo vt non animum ex dono sed donum ex animo æstimes. Vale cum castissima vxore tua nobilissima fœmina Domina Birgitta Ruth, & cum tota familia. Hafniæ Mense Septemb. Anno 1564.

ARGV-

ARGVMENTVM
IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

QVATVOR IN PRINCIPIO ENARRATIONVM SACRORVM ſcriptorum examinanda & excutienda ſunt. PRIMVM, Quis autor ſcriptionis ſit. SECVNDVM, Quæ ſcribendi occaſio. TERTIVM, Quis ſtatus. QVARTVM, Quæ tractationis methodus ſeu ordo. Hæc enim quatuor dextrè explicata 10 in cuiuslibet ſacri ſcripti adytum veluti luce prætenſa lectorem introducunt. De horũ primo, hoc eſt, de autore huius Epiſtolæ, dixi copioſè in argumento Epiſtolæ ad Romanos ſcriptæ. Quare de reliquis tribus dicam quàm breuiſsimè.

OCCASIO HVIVS EPISTOLAE SCRIBENDAE.

OCCASIO ſcribendi hanc Epiſtolam, duplex fuit Paulo, prior, fama de ſchiſmate corruptiſq; Corinthiorum moribus: poſterior ſcriptum Corinthiorum ad Pau- 20 lum de coniugio, & alijs rebus. Schiſma quidem inde ortum eſt, quod poſtquam Paulus Corintho diſceſsit, qui illic ſeſquiannum docuit, ſubingreſsi ſunt arrogantes quidam doctores, qui philoſophico verborum ſplendore & ambitione effecerunt, vt varijs factionibus ſcinderetur Eccleſia: ex quo factum eſt, vt ſimplicitate Pauli contemta, alij alijs Doctoribus adhæſerint. Hæc res multis ſceleribus & litibus occaſionem præbuit: ad quod non parum iuuit ciuitatis mercatoriæ eiuſdemq; opulentiſsimæ conditio. Solent enim in Emporijs, maior luxus, faſtus, vanitas, delitiæ, ambitio, libido, & alia plurima vitia, regnare. Huic ſchiſmati mederi conatur Paulus hac Epiſtola. Deinde quia Corinthij ſcripſerant Paulo de Coniugio, Diuortijs, Cælibatu, Virginitate, De victu miniſtrorum, De Idolothytorum eſu, De Ceremonijs Eccleſi- 30 aſticis, De ordine in Eccleſia, De Contentione ſuper mortuorum reſurrectione, &c. De his ſingulis reſcribit Corinthijs. Hinc apparet præſentem Epiſtolam vtiliſsma doctrina refertam eſſe: vt quæ tam varias de multis vtiliſsimis quæſtionibus diſputationes & exhortationes contineat.

DE STATV EPISTOLAE.

ETSI ſtatus huius Epiſtolæ non eſt ſimplex, non enim vnum negocium tractat, vt ea quæ ad Romanos eſt ſcripta: Tamen vno capite facile contineri poteſt tota Epi- 40 ſtola. Hortatur enim Corinthios, vt digne Euangelio ambulent. Huic capiti ſubijciuntur multæ hypotheſes, videlicet, Vt ſint concordes, vitent diſsidia, ne ſe efferant propter ſapientiam humanam aut doctorum eminentiam, vt puniant excommunicatione ſceleratos, vt fugiant lites, ne abutantur libertate Chriſtiana in aliorum ruinam, vt vel caſto vtantur coniugio, vel purè in cælibatu & virginitate viuant, ne cum aliorum ſcandalo Idolothytis veſcantur, vt victum debitum miniſtris ſuppeditent, vt honeſte ſe gerant in ſacris ritibus, Vt cœna Domini digne vtantur, vt dona collata recte in aliorum ædificationem conferant, Vt pluris faciant dilectionem proximi quam alia dona quantumuis eximia, Vt ordinem docendi in publicis congreſsibus ſeruent, Ne ſe ſinant falſis perſuaſionibus à vera de reſurrectione mortuorum ſententia abduci, Vt 50 ſint liberales in pauperes ſanctos, &c.

ORDO TRACTATIONIS.

QVIA quæſtiones quæ à Paulo in hac Epiſtola tractantur, Natura ferè diſcretæ ſunt, ordo earum non eſt artificialis ſed arbitrarius. Quare de earum ἀκολουθίᾳ non eſt laborandum. Poſt Epigrapham & Exordium proponit de vitandis ſchiſmatibus, & eas tractat ordine hypotheſes, quas paulò antea recitaui, ac tandem fauſta imprecatione ſuo more claudit Epiſtolam. Porrò in enarratione ſingulorum capitum huius

Epiſtolæ, Quatuor meo more faciam. Primum notabo ſummam capitis, huic ſubijciam ordinem & partes eiuſdem. Tum adiungam exegeſin vnà cum obſeruatione locorum communium, eorumq; accommodatione ad nos docendos & admonendos.

CAPVT I.

Summa capitis Primi.

Vt gratulatur Corinthijs donorum ſpiritualium excellentiam, ita hortatur eos ad concordiam, ne ſint in eis ſchiſmata ob doctorum eminentiam, aut ſapientiam humanam: præſertim cùm ea in prædicatione Euangelij nihil valeat, immo obſit magis. Nam ſolus Chriſtus ſaluandis factus eſt à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio, adeo vt extra ipſum nullus ſit gloriandi locus.

Ordo & partes capitis Primi.

Partes, huius capitis quinq; ſunt. PRIMA *epigrapha.* SECVNDA, *Salutatio,* TERTIA, *propoſitio ſuaſoria ad concordiam, vt vitent ſchiſmata.* QVARTA, *propoſitionis confirmatio continens collationem ſapientiæ humanæ & diuinæ: admonitionem de conditione & qualitate electorum, qui potiſſimum ſunt infirmi & rudes in hoc mundo: & commemorationem præcipuorum beneficiorum Chriſti qui nobis à Deo factus eſt, ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio, vt in illo ſolo & non in ſapientia humana glorientur ſancti.*

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS vocatus Apoſtolus IESV CHRISTI per voluntatem, Dei & Soſthenes frater, Eccleſiæ Dei quæ eſt Corinthi, ſanctificatis in CHRISTO IESV vocatis ſanctis, cum omnibus inuocantibus nomen Domini noſtri IESV CHRISTI, in quouis loco eorumq; & noſtro.

In hac Epigrapha duo ſunt, Nempe partes Epigraphæ & amplificationes. Partes ſunt duæ expreſſæ, videlicet ſcriptor Epiſtolæ Paulus, & Corinthij, quibus hæc Epiſtola ſcribitur. Amplificatio prima eſt deſcriptio Pauli, ab officio nimirum, quod ſit vocatus Apoſtolus IESV CHRISTI per voluntatem Dei. Cum autem dicit ſe vocatum, ſignificat ſe Dei gratia & mandato deſignatum eſſe ad fungendum Apoſtolico munere, idq; vt & omnem ambitionis ſpeciem vitet: & Corinthios atq; adeo omnes pios ad legendam hanc Epiſtolam compellat, tanquam ex mandato Dei præſcriptam. Vnde & nos monemur, quo in loco hanc Epiſtolam habere debeamus. Deinde cum ſe Apoſtolum vocat, oſtendit, & ſe nihil ab officio ſuo alienum facere, dum Corinthios inſtruit, & Corinthijs haud impunè licere aſpernari, quæ ab Apoſtolo Dei proponuntur ex Dei mandato. Præterea haud fruſtra addit, Per voluntatem DEI. Nam, vt hac voce omnem arrogantiæ ſuſpitionem à ſe auertit: ita innuit Dei ordinationem oppugnare eos, qui doctrinæ eius aduerſantur. Quod autem adiungit ſibi Soſthenem fratrem tanquam ſcriptionis ſocium, id eò facit, vt ipſum commendatiorem reddat Corinthijs. Fuit autem hic Soſthenes princeps Iudaicæ ſynagogæ quæ erat Corinthi. Vnde & nos monemur, fratres & comminiſtros Euangelij commendatiores ſuis auditoribus reddere noſtro teſtimonio. Altera amplificatio continet perſpicuam definitionem Eccleſiæ Dei, nimirum quod Eccleſia Dei ſit cœtus hominum ſanctificatorum in Chriſto Ieſu, Vocatorum ad ſanctitatem, & inuocantium nomen domini noſtri Ieſu Chriſti vbiuis terrarum. Non enim Eccleſia certo loco clauditur, ſed latè ſparſa eſt per vniuerſum orbem, vbicunq; Chriſti nomen prædicatur & inuocatur.

Gratia vobis & pax, à DEO patre noſtro & Domino IESV CHRISTO.

Hæc ſalutatio Apoſtolica propriũ Euangelij fructum breuiſsimè proponit. Gratia eſt fauor Dei & beneuolentia,

uolentia, qua Deus pater in Christo recipit nos, remittit nobis peccata & adoptat in filios. Cum ergo hanc gratiam nobis optat Paulus à Deo patre nostro, vult vt vera fiducia in Deum patrem recumbamus. Nam sine fide nemini illa adoptio contingit. Pax effectus gratiæ est, nempe ipsa per Christum reconciliatio, tranquillitas conscientiæ, gaudium spiritus: breuiter, omnium rerum felix ac prosper in Deo successus.

Gratias ago Deo meo semper de vobis ob gratiam Dei, quæ data est vobis in Christo Iesu.

10 Exordium gratulatoriũ est: quod eò pertinet vt præmolliat Paulus Corinthios, quò se magis dociles præbeant. Deinde vim exhortationis habet. Nam ad perseuerandum Corinthios hac gratiarum actione incitat Apostolus. Tum beneuolentiam hoc pacto Paulus sibi conciliat. Nam testatur se nõ secus illorum commodis affici quam suis. Hic primum obseruetur, quòd, cum gratiarum actio beneficij sit agnitio, omnia bona salutaria Deo ferenda sint accepta. Vocat autem hic per Metonymiam Gratiam, ipsa dona ex gratia collata. Deinde obseruetur, quod hæc bona contingant per Christum & in Christo quem pij fide possident. Præterea exemplum Pauli nos admoneat gratitudinis erga Deum, cum pro beneficijs nobis ipsis præstitis, tum pro donis alijs collatis. Ministri quoque Euangelij suum esse officium obseruent, vt pro felici Euangelij successu gratias Deo agant. Præterea prætereundum non est, quod dicit DEO MEO, qua loquendi for-20 ma non excludit alios, sed quod est commune, sibi per fidem applicat. Est igitur fiduciæ argumentum, quo monet nos, qualem fiduciam erga Deum habere debeamus.

Quod in omni ditati sitis in ipso, omni sermone, omniq; cognitione.

Exponit speciatim quod per genus, hoc est, per gratiam ipsis datam intelligit. Vt autem diuitiarum nomen, abundantiam & copiam: Ita particula OMNI plenitudinem rei denotat. Significat ergo Paulus sermonem Christi, hoc est Euangelium, clarè & plenè ipsis fuisse propositũ, adeo vt plenam Christi cognitionem ex prædicato Euangelio sint consecuti. Cognitionis vocabulo Synecdochicè, & noticiam & fidem quæ ex cognitione nascitur, intelligit. Porrò hoc E-30 logium non pertinet ad omnes. Nam postea ipsos carnales nominat propter quosdam qui reuera tales erant, sed ad eos paucos qui alijs pietate & vera Christi cognitione excelluerunt.

Quemadmodum testimonium Christi confirmatum est in vobis.

Ratio est eorum quæ dixit, ac si dicat: Testimonium Christi, hoc est, varia dona spiritus, quibus instructi estis, testantur de Christi sermone & cognitione inter vos. Obseruetur quod vbicunque sit Christi Euangelium, Christiq; vera cognitio, ibi quoq; esse varia spiritus Charismata, quæ testimonium de Christi præsentia & virtute perhibent.

40 Adeo vt nullo dono destituamini, expectantes reuelationem Domini nostri IESV CHRISTI.

Ætiologia est. Nam in ipsis testimonium Christi confirmatum esse, ex donis quæ acceperant comprobat: quibus ita eos abundare dicit, vt iam nihil sit illis reliquum, nisi vt expectent, donec reueletur Christus secundo suo in mundum aduentu. Monemur nos quoque hoc loco, vt nacti Christi cognitionem salutarem, iam porro animos leuemus in cœlum, vnde expectandus est saluator noster Iesus Christus. Huc pertinet illud ad Philip. 3. Nostrum πολίτευμα est in cœlis, vnde expectamus Dominum nostrum IESVM CHRISTVM.

50 Qui etiam confirmabit vos vsq; ad finem inculpatos in die Domini nostri IESV CHRISTI.

Promissio est perseuerantiæ Dei in benefaciendo. Solet autem Paulus ab antecedentibus ad consequentia argumentari, quando de voluntate Dei erga Ecclesiam agit, vt Philip. 1. Persuasus, quod qui incœpit in vobis opus bonum, perficiet vsq; ad diem Iesu Christi. Porrò cum promittit confirmationem, duo subindicat: Vnum, nunquam eò perfectionis venire homines in hoc mundo, quin manu Dei qua fulciantur, indigeant. Alterum, vt ex fide hanc petamus confirmationem.

Fidelis Deus, per quem vocati estis in

Ratio promissionis à constantia com-

communionem filij ipsius IESV CHRISTI Domini nostri.

Dei: Deus qui vocauit vos in communionem filij sui est fidelis, id est, constans & verax in suis dictis & factis, Ergo quod incœpit in vobis, ad bonum deducet finem. Huius collectionis ratio à qualitate donorum & vocationis Dei sumitur. Nam dona (vt Roman. 11. ait) & vocatio Dei huiusmodi sunt, vt eorum ipsum pœnitere non possit. Quare nostrum est cauere, ne nostra proteruia & ingratitudine prouocemus Deum, nostraq; culpa tantum thesaurum amittamus. Inculpatos vocat eos, qui sunt in Christo Iesu, quibus iam nulla est condemnatio, quorumque vnicum hoc studium est, vt ita viuant ne quis se merito culpare posit.

Obsecro autem vos fratres per nomen Domini nostri IESV CHRISTI, vt idem loquamini & non sint inter vos dissidia, sed sitis coagmentati in eadem mente, & in eadem sententia.

Propositio est suasoria, vt vitent dissidia & sint concordes. Magna vis est in obtestationis modo, cum ait: per nomen Domini nostri Iesu Christi, ac si dicat: si Christi nomen & religio apud vos aliquem locum habet, estote concordes. Hoc enim ipse vnice expetit. Opponit autem hoc loco schismati tria: Orationem, eandem Mentem (hoc est, animorum & voluntatum coniunctionem) & eandem Sententiam, hoc est, idem de religione iudicium. Procedit autem hic Paulus à posterioribus ad priora. Quod enim postremo loco ponit, caussa est medij, & medium primi. Nam qui eodem animi iudicio præditi sunt, voluntate etiam cohærent, Voluntatis coniunctio locutionis eiusdem effectrix est.

Significatum est enim mihi de vobis fratres mei à domesticis Cloæ, quòd lites sint inter vos.

Ratio exhortationis à rumore, immo certo testimonio de illorum dissidijs: & ne falsa suspicione duci videatur, nominat domesticos honestæ Matronæ Cloæ, quos sibi hoc dissidium narrasse dicit. Obseruetur exemplũ. Vt enim ministris verbi non licet suos auditores reprehendere, nisi certò constiterit de facto, contra leuitatem eorum, qui quiduis sibi licere putant: Ita piorum in Ecclesia est, exemplo Cloæ, si quid malè in Ecclesia geri animaduerterint, piè id Ecclesiæ ministris indicare. Neq; hoc qui accusari videntur ægre ferre debent, cum eorum emendatio & salus quæratur.

Dico autem hoc quod vnusquisq; vestrum dicit: Ego quidem sum Pauli, ego vero Apollo, ego vero Cephæ, ego vero Christi.

Per Mimesin caussas dissidiorum exponit, nimirum, quod alij de alijs Doctoribus arroganter gloriati sint aduersus alios, qui ijsdem Doctoribus secum non sunt vsi. Quidam enim Paulum, quidam Apollo, quidam Cepham, & quidam alios suos iactarunt magistros in aliorum contemtum. Neq; defuerunt qui ita se Christi discipulos esse contenderent, vt alios omnes ministros verbi superbè contemserint. Nequaquam enim Paulus reprehendit, quòd dicerent se Christi discipulos simpliciter, sed quia hac arrogantia elati alios, quibus etiam suus honor deferendus fuisset, spreuerunt superbè. Hic manifestè arguitur vana Monachorum superstitio, quorum alij Franciscum, alij Dominicum, alij Bernardum, alij alium magistrum suæ sectæ superbè iactant. Breuiter, vt Paulus hic vult vni Christo ita magisterium asserere in Ecclesia, vt ab eo pendeamus omnes: sic eos reprehendit qui post se discipulos abducunt, vt Ecclesiæ scindant vnitatem.

Ergóne diuisus est CHRISTVS? Num Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomen Pauli baptizati fuistis?

Congeries argumentorum, quibus Corinthiorum crassum errorem confutat & arrogantiam deprimit. Ponit autem tria ordine efficacissima argumenta. Primum sumtum est ab absurdo: Si in eadem Christi Ecclesia scindere vnitatem licet, ita vt alius alium superbè iactet ministrum: tum sanè Christus est etiam in partes diuisus & factiones. Sed Christus non est dispertitus in partes & factiones. Ergo in eadem Christi Ecclesia scindere vnitatem non licet, alio de alio magistro arroganter gloriante. Obseruanda in primis doctrina, quòd, quemadmodum vnus CHRISTVS Ecclesiæ caput est, & solus

& solus in Ecclesia regnat: Ita qui in Ecclesia esse volunt, sub hoc vno Christo copulati inter sese vera animorum concordia esse debent, quoscunq; tandem ductores ad Christum habuerint. Secundum argumentum, similiter ab absurdo sumtum. Si Paulo aut alij cuipiam ita adhærere licet, vt isto pacto scindatur Ecclesiæ vnitas: tum Paulus aut alius, quisquis ille magister fuerit, pro vobis crucifixus est, hoc est, vos redemit persoluto sui sanguinis precio pro vobis. Sed nec Paulus, nec alius quisquam, nisi solus Christus pro vobis crucifixus est. Ergo nullius magistri caussa scindenda est Ecclesiæ vnitas. Doctrina obseruanda, quod ita sub iure Christi simus propter redemtionis beneficium, vt non liceat ab eo discedere & vnitatem Ecclesiæ scindere: quod qui faciunt in summæ ingratitudinis notam incurrunt. Deinde ita soli Christi sanguini asscribitur hoc redemtionis beneficium, vt meritum salutis & remissionis peccatorum in neminem alium sine sacrilegio transferri possit. Confutantur ergo Papistæ hoc loco, qui thesaurum Ecclesiæ componunt ex sanguine Christi & martyrum simul. Quasi martyres aliquid nobis meruissent suo sanguine ad expianda peccata nostra. Tertium argumentum, ab inauguratione nostri per baptismum sumitur. Illi inauguramur illiq; nomen damus, in quem baptizamur. Sed non baptizamur in nomen Pauli aut alterius, sed in nomen Christi. Ergo non Paulo inauguramur sed Christo, qui vt nobis hoc symbolo testatur suam gratiam, nosq; in suam familiam recipit: ita nos vicissim obligamur, vt ipsi fide adhæreamus, quod nisi fecerimus fœderis violati rei sumus. Obseruetur doctrina, quod vt baptismo inauguramur Christo: Ita eodem admonemur concordiæ & coniunctionis mutuæ inter nos in Christo. Vnde Paulus ad Ephes. 4. ab vnitate baptismi exhortationem petit, ad seruandam vnitatem spiritus in vinculo pacis. Quare contaminant & diuidunt baptismum, qui suis dissidijs & sectis vnitatem Ecclesiæ scindunt. Quoties igitur baptismi meminerimus, cogitemus de vnitate & concordia, quam Christus ab omnibus, qui sibi nomen in baptismo dederunt, requirit.

Gratias ago Deo meo, quod neminem vestrum baptizaui nisi Chrispum & Gaium, vt ne quis dicat, quod in nomen meum baptizauerim. Baptizaui autem etiam Stephanæ familiam. Præterea non noui an quenquam aliũ baptizauerim. Non enim misit me CHRISTVS baptizare, sed Euangelizare.

Sensus horum verborũ facilis est, sed præbet duabus quæstionibus occasionem. Quarum prior est, num recte minister verbi glorietur, se abstinuisse à pio & laudabili opere? Posterior, quomodo verum sit, Paulum non esse missum ad baptizandum, sed ad Euangelizandum, cum tamen Dominus miserit Apostolos non solum, vt docerent, sed etiam vt baptizarent? Ad vtramq; quæstionem respondendum est: quod neutra illarum simpliciter, sed comparate intelligenda sit. Gratias quidem agit Deo Paulus quòd neminem baptizauerit, scilicet ne inde raperent occasionem gloriandi de se vt magistro, in aliorum contemtum, Neq; propterea quisquam à baptismo exclusus est, quod Paulus non baptizarit. Fuit enim baptismus administratus per alios. At quod dicit se non esse missum ad baptizandum sed Euangelizandum, Non negat simpliciter ad suum officium pertinere baptizare, sed officij partes distinguit, & potissimam partem functionis Apostolicæ munus prædicandi Euangelium asserit, quam partem non potuit in alterius humeros conijcere. Verum cum baptizandi opus tale erat quod per multos administrari potuit, voluit Paulus in magis necessario officio, cui potissimum erat destinatus, occupatus esse. Neque hæc quæ hoc loco à Paulo dicuntur, rectè rapiuntur ad extenuandum baptismum. non enim hic quæstio agitatur de virtute baptismi, sed de ministerio, quo non occupabatur Paulus, vt magis arduo prædicandi munere perfungi posset.

Non in sapientia sermonis, ne inanis reddatur crux Christi.

Remouet caussam gloriationis Corinthiorum. Illi iactarunt quisq; suum magistrum ob oratoriam dicendi facultatem, & sermonis splendorem & facundiam (Hic enim sapientia) quæ peritiam omnis generis artificum continet (ad certam speciem, nempe ad dicendi artificiosam peritiam referenda est) sed hæc magis obesse videtur, cum id orationis virtuti tribuatur, quod potentiæ Euangelij tribuendum esset. tantum abest vt eloquentia prædicationi Euangelij accommoda sit. Grauis enim ratio est cum inquit, Ne inanis reddatur crux Christi. hoc est, ne tribuatur hominis facundiæ, quod proprium est crucis & beneficij redemtionis. Atq; hæc caussa fuit, cur Christus elegerit Apostolos rudes, & qui nulla sapientia pollerent coram mundo. Caus-

do. Caussa igitur non fuit donationis imbecillitas, sed vt non tribueretur virtus ipsa eloquentiæ humanæ. Verùm hîc duæ arduæ quæstiones se offerunt. Vna, Num Paulus prorsus damnet sermonis sapientiam tanquam Euangelio contrariam? Altera, Num repudiandus sit quisquis Euangelium Paulo nitidiori sermone illustret? Quantum ad primam quæstionem attinet, certum est cum honestas artes omnes, tum ipsam eloquentiam esse donum Dei. Deinde fuisse Paulo potissimum, inter Apostolos summam eloquentiam constat, qua etiam olim excelluisse Dauidem, Salomonem & Esaiam manifestum est. Quare Paulus non est putandus aliquid in contumeliam artium dicere, sed Euangelij prædicationem vult esse simplicem, cum vt appareat sola spiritus efficacia in prædicatione Euangelij, tum vt sermone rudi & impolito nostra obœdientia, docilitas, & humilitas magis conspicua reddatur. Ex hoc etiam ad secundam quæstionem respondere nõ est difficile, Licere quidem omni Eloquentiæ gratia illustrare Euangelium, modo vana verborum oblectatione non inebrientur homines. Verum hic modus seruandus est, ne hominis eloquentiæ tribuatur quod est virtutis Dei. Quare præstat simplicitatem in docendo, grandiloquentiam & eloquentiam in exhortando & confutando adhibere.

Nam sermo qui est crucis, ijs quidem qui pereunt stulticia est, nobis vero qui seruamur potentia Dei.

Cõcessio est cum correctione per distinctionem. Obijciunt quidam qui humanam iactant sapientiam & eloquentiam, genus illud sermonis quo vtitur Paulus atque alij Apostoli, in annuncianda salute per Christi crucifixi mortem, esse impolitum, rude atq; adeo stultum, vt quod careat omni eloquentiæ laude, sed Paulus illis hoc concedit, sed mox per diuisionem corrigit: Sermo qui est crucis (id est, prædicatio de Christo crucifixo) simplex & minime ornatus humanæ sapientiæ coloribus, ijs qui pereunt, est non solum stultus, sed ipsa stulticia, eorum sane iudicio qui pereunt: At ijs qui saluantur est potentia Dei. Nam per illum Deus suam mirificam vim declarat: qua vtitur in eripiendis hominibus à potentia Sathanæ, in adoptandis filijs donata remissione peccatorum per Christum. Hæc potentia Dei non ita emineret, si ab humanarum artium subsidio pendere videretur. Nam tum hominibus magna ex parte tribueretur, quod est proprium crucis Christi.

Sed sicut scriptum est, perdam sapientiam sapientum, & prudentiam prudentum reprobabo.

Esaiæ testimonio probat sapientiam & prudentiam hominum in religionis negocio plane nullum habere locum. Quare minatur Dominus apud Esaiam se aboliturum, & è medio sublaturum sapientiam mundi, vt locus sit sapientiæ Dei, hoc est, Euangelio Christi. Docet hic locus, quod in salutis doctrina nihil prorsus valeat sapientia philosophica, vt quæ ministerium Euangelij pro ludibrio habeat.

Vbi sapiens? vbi scriba? vbi conquisitor seculi huius? Nonne infatuauit Deus sapientiam mundi huius.

Ex Esaiæ pronunciato Paulus validè infert per insultationem, gloriationem mundi & sapientiam nihil prorsus in mysterio salutis valere. Sapiens est Paulo hoc loco, qui philosophiam iactat, veluti sapientiæ fontem. Scriba est interpres legis, aut quilibet literatus ac studio longo exercitatus. Conquisitor seculi est qui in huius mundi arcanis perscrutandis, & acutissimis quibusq; quæstionibus explicandis omnem ætatem consumit.

Postquam enim in sapientia Dei non cognouit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stulticiam prædicationis saluare credentes.

Vt probat ab effectu, mundi sapientiam non perducere hominem in veram noticiam Dei: Ita sapientiæ mundi opponit stulticiam prædicationis, hoc est, stultam prædicationem ipsius Euangelij: quam stultam nominat, quia iudicio mundi talis videtur, quæ tamen revera iudicio Dei & Ecclesiæ Christi summa est sapientia. Postquam inquit, in sapientia Dei (hoc est in hac mundi fabrica, quæ est veluti quoddam speculum sapientiæ Dei) non cognouit mundus (hoc est, homines nõ regenerati) per sapientiam (hoc est, per lumen rationis, ac demonstrationes ex natura rerum sumtas) DEVM (scilicet vera & salutari noticia) Placuit Deo (hoc est, ita visum est ex gratuita ipsius bonitate) per stultam (scilicet coram mundo)

mundo) prædicationem (de Christo crucifixo) saluare credentes. Doctrina prima hic obseruetur, quod homines non posint venire in salutarem Dei noticiam per mundi sapientiam. Secunda, quod solum Euangelium salutarem Dei noticiam pariat. Tertia, quod omnes homines absq; noticia Euangelij in damnatione hæreant. Quarta, quod fructus creditæ prædicationis Euangelij sit salus animarum.

Quandoquidem & Iudæi signum petunt, & Græci sapientiam quærunt, Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Iudæis quidem scandalum, Græcis vero stulticiam.

Exegesis per collationem. Exponit enim quomodo Euangelium mūdo sit stulticia, sed ipsis electis summa sapientia. Iudæi pleriq; miracula & signa petunt, non contenti miraculis, quibus iam pridem veritas Euangelij confirmata est, vnde fit vt ipsis Christus in ruinam & lapsum prædicetur: Græci autem sapientia sua & rationis acumine Euangelium metiri conantur: quod dum rationis lumine non perspiciunt, stultum iudicant. Quare prædicatio Euangelij de Christo, ipsis stulta & ridicula videtur. Hinc discamus rationem nostram in rebus diuinis captiuare, ac voci Dei soli fidem adhibere.

At ipsis vocatis Iudæisque & Græcis, Christum Dei potentiam & sapientiam.

Excipit eos quibus prædicatio de Christo est salutaris, nempe vocatis, hoc est, ijs qui Euangelio prædicato fidem adhibent (Hi enim vocati dicuntur) His prædicatio de Christo crucifixo, est & potentia Dei & sapientia Dei. Potentia quidem, qua Deus illos potenter eripit à damnatione & Sathanæ imperio: Sapientia vero, qua in salutarem Dei noticiam eruditi, Deum ex fide vera colere norunt.

Nam stulticia Dei sapientior est hominibus, & infirmitas Dei robustior hominibus.

Ratio, quod prædicatio de Christo crucifixo (nam stulticiā Dei & infirmitatem Dei crucem Christi appellat) quæ stulta videtur mundo, sit potentia & sapientia Dei. Mundus iactat suam sapientiam & suas vires, sed prædicatio Euangelij quæ in hominum oculis quædam stulticia & infirmitas apparet, habet suam vim & virtutem à Deo, qui & sapientissimus & robustissimus est. Cum ergo de prædicatione Euangelij quæritur, Vnde tanta eius vis sit ad eius autorem qui in eo est efficax, respiciendum est.

Videtis enim vocationem vestram fratres, quod non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt in mundo elegit Deus, vt sapientes pudefaciat: & quæ sunt infirma in mundo elegit Deus, vt pudefaciat ea quæ sunt robusta: & quæ ignobilia sunt in mundo & spreta, elegit Deus: & ea quæ non sunt, vt ea quæ sunt aboleret, Vt non glorietur omnis caro coram Deo.

Id quod scripturis antea probauit, hic ipso rei euentu & propria Corinthiorum experientia confirmat, vt vel hoc pacto eorum fastum deijciat, ne quid sibi arroganter tribuant. Atque hæc summa sententiæ est. Verum ne hunc locum rapiamus in contemptum nobilium, potentum, & sapientum huius mundi, opus est collatione huius loci, cum alijs dictis & exemplis scripturæ. Ad Timoth. ait Paulus, quod Deus velit omnes saluos fieri, Ad Rom. Qui diues est in omnes: item, non est distinctio Iudæi & Græci. Iohan. 3. Omnis qui credit non peribit, sed habebit vitam æternam. Dauid præterea hortatur Reges ad osculandum filium, quos Esaias Ecclesiæ nutritores vocat. Diuites & potentes fuerunt Dauid, Ezechias, Iosias & multi electi. Quare nec diuitiæ, nec nobilitas, nec potentia, nec sapientia est caussa reiectionis: sed harum rerum abusus. Nam plerique his rebus ebrij, Euangelium spernunt, Cùm contrà pauperes, ignobiles, contemti coram mundo, istis impedimentis non implicantur: etsi inter illos quoq; non pauci sua incredulitate pereunt. Porrò ea quæ non sunt, Hebraico idiotismo vocat quæ pene nulla sunt: sed hominum non Dei iudicio. His opponuntur ea quæ sunt, hoc est, quæ in precio coram mundo habentur. Cæterum duos fines hic ponit, cur non multi nobiles, potentes, &c. eligantur, Quorum primus est, vt pudefaciat sapientiam, potentiam & nobilitatem mundi,

hoc est, vt declaret quod Deus ista non respiciat in salutis negocio. Vult enim Deus, vt vnusquisq; abneget semetipsum, & prosternat se nudum & destitutum omni merito & dignitate coram Deo. Alter finis est, ne coram Deo vlla caro glorietur. hoc est, ne quisquam mortalium salutis meritum ponat in nobilitate, diuitijs, potentia, aut vlla alia re mundi: sed eam acceptam ferat soli Christo crucifixo, Quemadmodum sequentia Pauli verba testantur. Porrò de electione copiosius scripsi in primum Caput ad Ephesios.

Sed ex ipso vos estis in Christo Iesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, iusticiaq; & sanctificatio & redemtio.

Exposuit quales sunt in se, qui vocantur. Nunc autem explicat quales fiunt ex gratia, & ex communicatione quam habent cum Christo. PRIMVM quidem adoptantur in Christo, vnde fit vt cæteris hominibus tanto sint nobiliores, vtpote nati ex Deo, quanto Dei gloria omnibus excellit. Deinde, vt illustriora sint Christi beneficia erga Ecclesiam, ea particulatim recitat, ac numerat quatuor seruato consecutionis ordine. Ait enim, Christum esse nobis factum sapientiam, iusticiam, sanctificationem & redemtionem. Nam vt Adam primus suo lapsu factus est nobis stulticia, iniusticia, impuritas & exilium: Ita Christus nouus & secundus Adam, factus est nobis, sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio. Primum itaq; factus est nobis Sapientia: quia in illo reconditi sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ Dei. Hæc autem sapientia constat vera Dei noticia, qua eius in Christo dilectionem cognoscimus, & veram colendi Deum rationem tenemus. Hac sapientia destituuntur omnes, qui in Christi schola non sunt edocti. Iusticia deinde fit nobis, quando remissis peccatis nobis credentibus iusticia ipsius gratuito imputatur. Hac iusticia vestiti, non amplius vt rei apparemus in conspectu Dei. Tertio factus est nobis Sanctificatio. Nam sicuti Christus nos iustificando à peccatis liberat & à morte, quæ peccati pœna est: Ita sanctificando regenerat in nouos homines, & suam reddit in nobis efficacem iusticiam, ad creandos in nobis per Spiritum sanctum nouos motus, & ad efficiendas Dei filijs dignas actiones. Obseruetur igitur hic, res distinctas esse iustificationem & sanctificationem, quamuis ita natura coniunctæ sunt, vt sanctificatio à iustificatione nunquam abesse posit. Quarto, factus est nobis Redemtio. quia ita per eum sapientia donati, iustificati & sanctificati, certam redemtionem tandem assequemur, resuscitatis corporibus & donata nobis vita æterna. Hic Pauli locus, ideo obseruandus est diligentius, quia vix vllus alius in scripturis est, qui distinctius omnia beneficia Christi erga Ecclesiam enumerat.

Vt sicut scriptum est, qui gloriatur in Domino glorietur.

Soli Christo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio est accepta ferenda, Ergo in solo Christo gloriandum est. Stulte igitur faciunt, qui vel humana & philosophica sapientia tumidi, schismata in Ecclesia faciunt, Vel qui gloriantur de suis in religione magistris: Propterea quod magis secundum mundum sapere videantur.

CAPVT II.

Summa capitis Secundi.

Vt qua orationis humilitate Euangelium sit prædicandum, suo ostendit exemplo: Ita qualis sit sapientia Euangelium ipsum, exponit: indicans, eam non posse ab homine carnali percipi, sed tantum per spiritum Dei cognosci.

Ordo & partes capitis Secundi.

Primum, quia in superiori capite ostendit Euangelio quodammodo contrariam esse sapientiam & philosophicam eloquentiam: hic suo exemplo demonstrat qua humilitate Euangelium sit prædicandum. Deinde sequitur commendatio sapientiæ illius, quam profitetur Euangelium. Postremo, vt hanc sapientiam excedere humanum captum: Ita non percipi nisi ab ijs qui spiritu Dei edocti fuerint, monet: quod suo quoq; exemplo clarum facit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ET ego, cum venissem ad vos fratres, veni non in excellentia sermonis aut sapientiæ, annuncians vobis testimonium Dei. Non enim iudicaui me scire quicquam in vobis, nisi Christum Iesum & hunc crucifixum.

Suo exemplo confirmat, naturam Euangelij quodammodo contrariam esse grandiloquentiæ humanæ, ac omnino diuersissimum esse Euangelium à sapientia mundi: vt, quod nec ex inani sermonis splendore, nec ex humanæ sapientiæ supercilio dependeat. Huius sui facti Paulus rationem reddit, cum ait: non enim iudicaui me quicquam scire, hoc est, non eximium duxi, nec quicquam cognitione sum dignatus, Nisi Iesum Christum eumque crucifixum: vt crucis humilitati meum sermonem accommodem. Hic locus, vt indicat quid docere debeant fideles ministri verbi: Ita monet quid nobis toto huius vitæ curriculo discendum sit, modo alioqui salus nobis curæ fuerit.

Et ego in infirmitate, & in timore, & in tremore multo, fui apud vos, & sermo meus & prædicatio mea: non in persuasorijs humanæ sapientiæ sermonibus, sed in demonstratione spiritus & potentiæ: vt fides vestra non esset in sapientia hominum, sed in potentia Dei.

Exponit clarius quod dixit, & sunt in ipsa expositione quatuor potissimum membra: PRIMVM, quòd perpensa magnitudine negocij, quod sustinuit suæ infirmitatis memor, in eo magno cum timore & tremore versatus sit. Quo, vt monet qualisnam cura & solicitudo ministrorum Euangelij esse debeat in tanto ministerio: Ita perstringit Thrasonicos concionatores, qui tantum inanem verborum splendorem superbè afferebant. SECVNDVM ex primo nascitur. Dicit enim suam prædicationem non fuisse in persuasorijs humanæ sapientiæ sermonibus, qui magis artificio subtili quam veritate nituntur: ex quo fit vt magni oratores sæpe imperitis fucum faciant ac veritati tenebras offundant. TERTIVM est, quod dicit suam prædicationem fuisse in demonstratione spiritus & potentiæ, id est, spiritualis cuiusdam virtutis, qua Deus & suo spiritu efficax est in prædicatione Euangelij, & multis stupendis factis veritatem Euágelij obsignat. QVARTVM est finis, cur Christus voluerit suum Euangelium humili sermone proponi, ne videlicet fides Corinthiorum videretur pendere ex sapientia & grandiloquentia humana, ac si sermonis splendore ac eloquentia esset ad finem deducta: sed vt cõstaret potentiam Dei in humili prædicatione latere. Vnde Corinthij admonebantur, vt hanc Dei potentiam in Euangelio latentem agnoscerent, & non sinerent se vllo pacto ab ea doctrina auelli, in qua potentia Dei adeo clarè conspiceretur.

Porrò sapientiam loquimur inter perfectos.

Prolepsis est, anticipat enim obiectionem illorum, qui ex dictis inferre poterant, Paulum despicere sapientiam omnem hominum, sicut homines barbari & imperiti solent: verum isti obiectioni respondet, & dicit se cum alijs Euangelij ministris veram sapientiam loqui & profiteri, sed inter perfectos, quibus solis sapit verbum quod annunciamus. Vocat autem perfectos eos, qui integro & in corrupto iudicio sunt, quorumq; mentes, spiritus gratia, iam capaces sunt huius sapientiæ. Significat igitur alios iudicio corruptos esse, vt qui de humana glorientur sapientia.

Sapientiam autem non seculi huius, neq; principũ seculi huius qui abolentur.

Prolepsis alia est. Anticipat enim Apostolus ne quis obijceret, eam quam iactaret sapientiam, à summis quibusque ingenijs contemni, Ideoq; sapientiæ nomen non mereri. Concedit itaq; Paulus non esse sapientiam huius mundi aut principum huius mundi, hoc est, eorum qui in mundo ingenio dignitate & potentia excellunt. Hic igitur obseruetur, Euangelium nequaquam iudicio sapientum huius mundi subijciendum esse, vt quod diuersissimum sit à sapientia principum huius mundi, qui abolentur cum sua sapientia. Innuit ergo his verbis, Euangelium quandam sapientiam æternam esse, vt quæ Deum autorem æternum habeat.

Sed loquimur sapientiam Dei in mysterio absconditam, quam præfinierat Deus ante secula in gloriam nostram.

Definit qualisnam sapientia sit Euangelium, nempe sapientia à Deo autore profecta, non recens nata, sed definita ante secula in gloriam nostram: Etsi iam diu in mysterio abscondita latuerit.

Quam nemo principum huius seculi cognouit.

Ratio est, cur sapientiam hanc Dei dixerit in mysterio absconditam fuisse, nempe ideo quia eam nemo mortalium vel sapientissimorum, suo acumine perceperit.

Nam si cognouissent (eam) nequaquam dominum gloriæ crucifixissent.

Ætiologia est ab euidenti signo. Si principes mũdi cognouissent hanc Dei sapientiam, nequaquam eius autorem Dominum gloriæ, hoc est, potentem illũm Deum veræ gloriæ & maiestatis plenum, crucifixissent. Alludit autem hic Paulus ad Psalmum 24. in quo Christus rex gloriæ dicitur. Obseruentur hic duo testimonia, Vnum diuinitatis Christi quæ opponitur crucis ignominiæ. Alterum coniunctionis duarum naturarum in vnam personam. Hic enim quod solius humanitatis est (si naturas seorsim spectas) cum diuinitate communicatur. Quemadmodum Iohan. 3. Quod est solius diuinitatis, cum humanitate communicatur propter vnionem personalem. Aperte igitur hic distinguuntur duæ naturæ in Christo, & vna confirmatur hypostasis, id est, persona. Christus enim adeo vnus est, vnitis duabus naturis in vnam personam, vt, quod vnius naturæ est proprium, interdum toti Christo tribuatur: Vt, cum dicimus Christum natum ex muliere, passum, crucifixum, sepultum, &c. Hic enim toti tribuitur Christo, quod est humanæ tantum naturæ proprium: Interdum vero quod vnius naturæ est, ad alteram transferatur. Vt cum Paulus hic dicit, Dominum gloriæ crucifixum. Hic enim quod est humanæ naturæ, ad diuinam transfertur per Tropum quem veteres vocarunt, κοινωνίαν ἰδιωμάτων, hoc est, communicationem proprietatum. Hæc eo spectant, vt discamus naturas Christi ita distinguere, vt tamen alteram ab altera non separemus. Nam nisi idem ille Christus qui passus est, Deus sit æternus, quomodo saluaret? Et vicissim, nisi idem Deus ille æternus passus esset in carne sua, quomodo redimeret? Neutrum enim potest, nisi vnus & idem sit Deus & homo: qui potest quidem quia Deus est, debet vero quia homo est.

Sed sicut scriptum est: Quæ oculus non vidit, & auris non audiuit, & in cor hominis non ascenderunt, quæ præparauit Deus diligentibus ipsum.

Dixit principes mundi non cognouisse sapientiam Dei, Nunc id confirmat testimonio Esaiæ cap. 64. Qui euincit, doctrinam Euangelij humani ingenij comprehensionem superare. Si enim cogitare non potest homo de ijs, quæ Deus suis parauit, quomodo quæso ea poterit sensibus comprehendere? Nam cum omnis humano cognitio, aut ex sensibus (visu potissimum & auditu quos hic ponit Apostolus) aut ex intellectu oriatur: Et nullo horum, vel sapientissimi in mundo, potuerunt hanc Dei sapientiam comprehendere, necesse est eam positam esse extra omnem hominis comprehensionem, quam Philosophi vocant σωνκατάληψιν. Obseruetur hoc testimonium aduersus eos, qui transformant Euangelium in legem nescio quam moralem & Aristotelicam.

At nobis Deus reuelauit per spiritum suum.

Prolepsis est. Nam huic quæstioni respondet: Si nec sensibus, nec mente comprehenditur Euangelium, quomodo ergo vobis innotuit? Respondet: Deum illud reuelasse per suum spiritum. Atque ita postquam Apostolus ostendisset, humanam mentem non posse conscendere suo marte ad capienda mysteria Dei, monstrat verum & vnicum mysteriorum Dei magistrum spiritũm sanctum, cuius solius magisterio Paulus edoctus fuit. Hic locus nequaquam suffragatur Anabaptistis aut alijs Enthusiastis. Nam Spiritus sanctus est semper doctor Ecclesiæ, sed per vocale verbum, quod iussi sunt Apostoli & eorum successores annunciare omni creaturæ.

Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunditates Dei.

Ratio reuelationis Euangelij per spiritum. Spiritus enim sanctus, qui vnus est cum patre & filio Deus, occultissi-

cultiſsima quæque & ſolus nouit, & ſolus eadem docere nos poteſt. Eſt ergo argumentum à ſufficienti cauſſa ſumtum, quæ cauſſa vt noſtræ cæcitati opponenda eſt, Ita eidem medetur.

Quis enim hominum nouit quæ ſunt hominis, niſi ſpiritus hominis, qui eſt in eo? Ita etiam quæ Dei ſunt nemo nouit, niſi ſpiritus Dei.

Alia ratio ſeu rationis declaratio à comparatis ſumta: Quemadmodum ſpiritus hominis, id eſt, anima ipſa (in qua vis intellectualis reſidet) ſola nouit hominis conſilia & voluntatem, quæ alios homines latent, priuſquam ſermone promuntur è Theſauro cordis: Ita conſilia & voluntatem Dei de ſalute generis humani, ſolus ſpiritus Dei nouit, quæ ipſe ſpiritus promit per prædicationem Euangelij, & ſua diuina virtute cordibus electorum obſignat. Docet & hic locus, extra comprehenſionem humani ingenij poſitam eſſe ſapientiam eam quam profitetur Euangelium.

Nos vero non ſpiritum mundi accepimus, ſed ſpiritum qui eſt ex Deo, vt ſciamus quæ nobis à Deo donata ſunt.

Diſcernit inter ſpiritum mundi & ſpiritum Dei, & in quem finem donamur ſpiritu Dei docet. Accipere autem ſpiritum mundi eſt afflari eo ſpiritu, qui ea doceat, quæ mundus curat, & quorum capaces ſunt homines ſuæ naturæ aptitudine. Sed accipere ſpiritum Dei, eſt eo ſpiritu afflari qui nos ad Deum vſq; ſubuehat, cuius vi ſcilicet ſcrutemur & intelligamus ſalutis noſtræ myſterium, alioqui inperueſtigabile. Notemus itaq; hoc loco genitiuos Mundi & Dei, Idiotiſmo Hebraico pro Epithetis poni, & Epitheta ipſa obiecta ſignificare. Vt enim ſpiritus mundi eſt, qui circa mundana, ita Dei ſpiritus eſt qui circa diuina occupatur, Hinc vtilem doctrinam petamus de fide, quod non ſit incerta opinio. Sed vera ſcientia ex demonſtratione ſpiritus in cordibus electorum extructa. Turpiter igitur errant qui iubent homines dubitare, an ſint in gratia nec ne. Nam hic Paulus aperte dicit, ſpiritum Dei accipi, vt ſciamus, quæ nobis Deus eſt gratificatus, hoc eſt, vt beneficia nobis in Chriſto ex mera gratia collata intelligamus.

Quæ & loquimur, non in eruditis humanæ ſapientiæ ſermonibus, ſed Spiritus ſancti: ſpiritualibus ſpiritualia comparantes.

Hactenus oſtendit Apoſtolus, quæ & quanta ſit ſapientia Dei, & quod differat ab humana ſapientia: Nunc quo dicendi genere hæc ipſa Dei ſapientia proponenda ſit, docet. & vt eam longe diuerſiſsimam ab humana ſapientia docuit: Ita eandem longe alio dicendi genere tradendam eſſe, ſuo aliorumq; Apoſtolorum exemplo demonſtrat. Humana ſapientia eruditis humanæ ſapientiæ ſermonibus (hoc eſt compoſitis ad Rhetorum normam, & refertis philoſophicis ampullis, Ita, vt in ſui admirationem grandiloquentia quadam auditores rapiant) traditur: At hæc Dei ſapientia traditur Spiritus ſancti ſermonibus, hoc eſt, ad ſincerum ſimplicemq; ſtilum, Maieſtate ſpiritus dignum, magis compoſitis quam ad vanam oſtentationem, Idq; ideo vt ſpiritualibus (hoc eſt, rebus cœleſtibus & diuinis) ſpiritualia (hoc eſt, ſermonem ſpiritualem) iudicio aptemus. Nam ea demum tradendæ alicui diſciplinæ maxime eſt appoſita oratio, quæ proprijs, & ad id de quo agitur accommodatis verbis & formulis vtitur. Atqui Euangeliũ ſicuti à Deo & non ab hominibus manat, Ita etiam res docet ab humano ſenſu remotas. Merito igitur in eo tradendo non humanam, ſed diuinam eloquentiam vſurpare oportet.

Animalis autem homo non capit ea, quæ ſunt ſpiritus Dei.

Anticipatio eſt, qua anteuertit hác obiectionem: Qui fit, quod tam pauci hanc cœleſtem ſapientiam amplectuntur? Reſpondet Apoſtolus propoſita cauſſa, quæ eſt impotentia quædam, nimirum quod nullæ ſint hominis facultates ad capiendam hanc cœleſtem ſapientiam idoneæ. Quemadmodum enim vaſa minora nulla ratione quippiam maius ipſorũ proportione capere poſſunt: Ita homo animalis, id eſt, non alia quam naturali luce præditus, vt qui ſpiritum Dei non habeat (ita enim vocabulum ψυχικὸς in Epiſtola Iudæ explicatur, id quod patet ex ipſa antitheſi, qua ψυχικὸς ſpirituali opponitur) non poteſt illis ſuis facultatibus hanc capere cœleſtem ſapientiam. Obſeruandus eſt inprimis hic locus, Nam vt clare docet, nullas eſſe facultates in homine, quibus homo poſsit per ſe Dei Euangelium percipere: Ita eneruat, immo prorſus ſubuertit liberum arbitriũ, quantũ ad obœdientiam ſpiritualem Euangelio præſtandam

dam attinet: de quo adeo gloriantur sophistæ. Tametsi autē ex contemplatione rerum creatarum philosophi DEVM esse ratiocinati sunt, eumque omnipotentem, æternum, sapientem & bonum agnouerunt: tamen hanc sapientiam Dei, quod Deus sit nobis pater in filio reconciliatus nequaquam agnouerunt. Nam hæc sapientia non agnoscitur nisi ab ijs, quibus Spiritus sanctus eam peculiari gratia patefecit.

Stulticia enim ipsi sunt, & non potest cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur.

Duplex ratio cur animalis homo non percipiat ea quæ sunt Dei, quarum prior sumitur ab ingenio hominum, Posterior à natura doctrinæ cœlestis. Priorem his verbis ponit, quia stulta ea videntur, vt quæ nullis rationis demonstrationibus, aut probabilitate euidenti suffulta esse videantur. Posteriorem ita exprimit, nec potest ea cognoscere, quia spiritualiter dijudicantur, id est, non possunt agnosci nisi ab ijs, qui Spiritum sanctum habent, & nouo spiritus afflatu sunt præditi.

At spiritualis quidem dijudicat omnia, Ipse autem à nemine dijudicatur.

Quisnam huius diuinæ sapientiæ non sit capax ostendit: nunc quisnam eiusdem sit capax docet, nimirum, spiritualis, id est, Spiritu sancto afflatus. hic enim solus dijudicat & intelligit omnia pro mensura gratiæ sibi collatæ, at ipse contra à nemine dijudicatur, quantum scilicet ad eam partem attinet qua spiritualis est. Nam nec fides, nec veritas Euangelij vllius hominis arbitrio subiecta est. Non igitur vllæ humanæ scientiæ & sapientiæ siue consilij, res fidei subiectæ sunt.

Quis enim nouit mentem Domini, qui dirigat eum?

Confirmatio est superioris sententiæ ex 40. capite Esaiæ petita, & est sensus: Nullus animalis homo nouit arcana Dei, vt possit edocere quenq; quid sit agendum aut non agendum, quid rectum & iniquum. Ergo animalis homo, spiritualem nequaquam iudicare potest, vt qui omni iudicio spirituali destitutus sit. Monet hic locus, vt ex verbo reuelato iudicemus de voluntate Dei, & non ex ratione humana, quæ prorsus cæca est in rebus diuinis.

Nos autem mentem CHRISTI habemus.

Antithesis est, vt enim supra dixit, animalem hominem non capere, quæ sunt spiritus Dei, Ita hic eorundem capaces esse docet eos, qui afflati sunt spiritu Dei, sed se Paulus aliosq; Apostolos, exempli caussa ponit.

CAPVT III.

Summa capitis Tertij.

Corinthijs vt carnalibus simplicem Euangelij prædicationem displicere affirmans, ministros Euangelij agricolis & ædificatoribus comparat, ac se tanquam sapientem architectum fundamentum iecisse, super quod alij aliud ædificant testatus: à dignitate extructi ædificij sumto argumento, hortatur Corinthios ne se inani mundi doctrina prophanari permittant: vnde concludit, non in hominibus sed in solo Deo gloriandum esse.

Ordo & partes capitis Tertij.

Quia in superiori capite, se humili sermone in prædicando Euangelio vsum fuisse, dixit, In initio huius capitis rationem facti petit à Corinthiorum persona: qui adhuc veluti infantes lactis potu alendi erant & fouendi. & ne se maiores progressus fecisse dicerent, à factis illorum eos confutat. Deinde de ministris agit, ostendens quid habeant commune, seq; inter eos architectum constituens, monstrat verum fundamentum esse Iesum Christum, super quod alij omnes ædificare debent. Tum hortatio sequitur, vt qui iam Dei templa sint effecta, non sinant se prophanari aut doctrina, aut moribus prophanis, sed in hoc potius toti incumbant, vt in solo Deo glorientur.

EXEGE-

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Et ego, fratres, non potui loqui vobis vt spiritualibus, sed vt carnalibus, vt infantibus in Christo.

A Corinthiorum persona sumit Apostolus rationem sui humilis sermonis apud Corinthios. Qui cum pueris agit & infantibus, debet orationem ipsorum captui accommodare. Vos autem adhuc infantes estis in Christo. Igitur non potui vobis, vt plene adultis loqui, sed loquendum mihi fuit, vt infantibus. Locus hic admodum vtilis est. Nam monet ministros Euangelij, vt se ad auditorum captum demittant: quod nisi fecerint, labor eorum frustraneus erit. Obliq; præterea hic taxat Apostolus nouos illos & arrogantes Doctores, qui in rudi adhuc Corinthiaca Ecclesia grandiloquentiæ laudē affectarunt. Porrò vt spirituales hic vocat qui amplioribus donis spiritus erant donati, quiq; maiores progressus fecerant in pietate: Ita carnales vocat, non vt ad Romanos, qui fide vacant, Sed, sicuti ipse se interpretatur, infantes in Christo. Nam cum fide inserimur in Christum, eius spiritu agitamur, ex quo fit, vt pro mensura fidei & profectus dicamur adolescere.

Lactis potu vos alui & non solido cibo. non enim poteratis, imo ne nunc quidem adhuc potestis.

Quod simpliciter dixit, idem nunc figurate repetit, sumta occasione ex eo quod ipsos infantes appellauerit. Sensus igitur est: Quemadmodum bonæ nutrices, non statim infantibus solidum ingerunt cibum (eum enim ob imbecillitatem ventriculi ferre nequeunt) sed primum lacte eos alunt, donec adolescunt: Ita & ego vos, adhuc infantes in Christo, alui lactis cibo, hoc est, simplicissima Euangelij prædicatione, exclusa omni humana eloquentia & orationis illecebris. Vt autem hic Apostolus prædicationem Euangelij nutricationi puerorum comparat: Ita ipsos concionatores nutricibus confert. Quare monemur non solum quonam affectu debeant esse ministri verbi erga suos auditores: Verumetiam quod singulari diligentia se captui illorum accommodare debeant. Cæterum lac & esca, seu solidus cibus, re quidem eandem significant Euangelij doctrinam, Sed tantum tradendi modo differunt. Lac quidem dicitur dum simplici sermone & veluti conceptis verbis, rudibus instillatur. Esca vero, quando grandiori sermone ac latiori splendidioriq; oratione prædicatur. Sicut apud nos Catechismus puerilis lacti: plenior explanatio, solido cibo conferri potest, tametsi re eadem sint.

Nam adhuc carnales estis.

Dixit eos nō capaces esse solidi cibi, vt qui adhuc infantes sint: Nunc idem ab adiunctis Corinthiorum probat, quos dicit esse carnales, hoc est, rudes & spiritus omnino imperio non subiectos.

Cum enim in vobis sint, æmulatio, & contentio & dissidiæ, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis?

Probat eos carnales esse, hoc est, sicuti ipse se interpretatur, secundum hominem ambulare, & carnis viciositati seu affectibus morem gerere, idq; à proprijs effectibus carnis & repugnantibus spiritus. Quicunq; æmulationibus, contentionibus & factionibus indulgent, carnis affectibus ducuntur, & non reguntur toti spiritus imperio: Sed vos Corinthij æmulationibus, contentionibus & factionibus indulgetis. Carnales igitur estis, & carnis opera facitis, vt qui humani iudicij imbecillitati sitis obnoxij: quod sane aliquatenus etiam in eos cadit, qui alioqui sunt spirituales.

Cum enim dicat aliquis, ego quidem sum Pauli, Alter vero, Ego sum Apollo: nonne carnales estis?

Dixit inter eos æmulationes, contentiones & factiones esse: Nunc speciem vnam ponit, in qua ista omnia insunt. Verum quia hæc in primo supra sunt explicata, Hic solummodo obseruetur, parum aut nihil in schola CHRISTI proficere eos, qui ambitioni indulgent, & se alijs propter res externas in Ecclesia præferre volunt.

Quis igitur est Paulus? Quis autem A-

Iam de ministris infert quæstionē, ne quis

pollos ? nisi ministri per quos credidistis, & vt cuique Dominus dedit ?

ne quis vel in ipsis ministris hæreat, vel ministris ministros anteponat arroganter. Ponit autem se & Apollo loco generis, vitandæ inuidiæ gratia. Est autem sensus: Ministri Euangelij, vt nihil propria virtute agunt, sed sicuti cuiq; dominus largitur, Ita instrumenta sunt ministri, per quos credidistis. Igitur non superbe in ipsis hærendum est, nec vnus alteri arroganter præponendus in aliorum despectum. Hic duo obseruanda sunt: Primum, quis sit vsus ministrorum verbi ? Nimirum, quod sint organa Dei, per quæ homines ad fidem vocantur. Alterum, quod eorum virtuti nihil sit asscribendum, ne quid gloriæ detrahatur Deo: sed omnia Deo vt autori asscribenda sint. 10

Ego plantaui, Apollos rigauit: sed Deus incrementum dedit.

Ne quis ex proximis verbis inferret, inanem ministrorum operam, se plantasse, Apollo rigasse, affirmat: sed ita, vt Deus incrementum dederit. Hæc commendatio, qua ministris verbi plantandi & rigandi partes assignantur, vt Deus cœlestis agricola plantantium & rigantium laboribus benignus aspiret, non est exigua. Ex hac comparatione tres colligantur hypotheses: Prima, quod Ecclesia sit ager Dei seu vinea Domini, in qua vt Christus est vitis, & credentes ipsius palmites: Ita ministri verbi vinitores & agricolæ sunt, sed sub Deo summo agricola. Secunda, quod hæc vinea obducatur sentibus prauæ doctrinæ & malorum morum, & paulatim conuertatur in vastam solitudinem, nisi agricolarum cura, plantatione, rigatione excolatur. Tertia, quod horum agricolarum labor sit irritus, nisi summam manum adhibuerit summus agricola Deus. Ex prima sequitur, quanta sit Ecclesiæ dignitas. Ex secunda, quodnam sit ministrorum officium. Ex tertia, quod soli Deo omnia sint attribuenda, & in eo solo gloriandum, sicut iam concludit Apostolus. 20

Ita neq; is qui plantat est aliquid, neq; qui rigat, sed Deus qui dat incrementum.

Hæc conclusio est. Quemadmodũ plantatio & rigatio nihil prodest, nisi Deus incrementum dederit: Ita prædicatio Euangelij nihil prodest, nisi Deus suo spiritu conatibus laborantium aspiret. Ergo gloria soli Deo, & non ministris est tribuenda, nec in ministris hærendum est, ac si quicquam eorum virtute propria fieret. Hæc itaq; comparatio, qua omnia Deo nihil autem hominibus tribuatur, reprimit illorum arrogantiam, qui magisterij humani iactantia abuti videbantur. 30

Is vero qui plantat, & is qui rigat, vnum sunt: vnusquisque autem propriam mercedem accipiet, secundum proprium laborem.

Idem confirmat à fine ministrorũ verbi, Vt ministri verbi huc suos conatus vnanimiter referunt, quo ager Domini excolatur: Ita vnusquisque eorum mercedem accipiet iuxta suum laborem. Ergo sicuti auditores non debent abuti suis doctoribus ad sectas & factiones stabiliendas: Sic nec Doctores quærant inanem vulgi applausum, sed ad Dominum respiciant, & ab eo solo mercedem expectent. Hic ergo locus, cum ministros inter se, tum auditores ad mutuam concordiam hortatur. 40

Dei enim sumus cooperarij, Dei agricolatio estis, Dei ædificatio estis.

Vt probat eum qui plantat & eum qui rigat vnum esse, quia vnius Dei ministri sunt eundem spectantes scopum, nempe ædificationem vineæ Dei: Ita conuincit auditores illorum, hoc est, Ecclesiam vnius esse Dei, qui eos excoluerit & ædificauerit. Vt autem melius huius loci conclusio appareat, Argumentum Pauli in formam dialecticam cogam, omnibus eius partibus expressis: Qui eiusdem Dei sunt cooperarij vnum sunt. qui plantat & rigat eiusdem Dei sunt cooperarij. Ergo qui plantat & rigat, sunt vnum. Ex hac conclusione rursus colligitur: Qui plantat & qui rigat vnum sunt, At Paulus plantat & Apollos rigat. Ergo Paulus & Apollos vnum sunt. Hinc rursus: Si Paulus & Apollos vnum sunt. Ergo qui est Pauli, idem & Apollo: & qui Apollo, idem & Pauli. Sed nec Pauli nec Apollo estis, nisi quatenus illi vnius Dei ministri sunt. Ergo nec in illis, nec in alijs ministris gloriandum est. Verum quia Dei estis agricolatio, qui vos excoluit, & ædificatio Dei, qui vos in filio ædificauit, vnius Dei eritis. Quare in eo gloriandum est solo, & non in homine. Male igitur facitis, qui arroganter ad 50

sectas & factiones vestris magistris abutimini. Atq; hæc postrema conclusio, horum trium capitum principalis est propositio.

Secundum gratiam Dei quæ data est mihi, vt sapiens Architectus fundamentũ posui, Alius autem superædificat. cæterum quisq; videat quomodo superædificet.

Quia ædificationis mentionem fecit, iam de Architectis & fabris agit. Ac primum, ne quid gloriæ Deo detrahere videatur, Deo acceptum refert suum ministerium, quod ipse sibi ex gratia contulerit. Deinde discernit inter se & alios Architectos, ac se ait fundamentũ Ecclesiæ Christi iecisse apud Corinthios, quos ipse primus ad fidem conuertit, alios vero superædificare. Tum admonet, vt vnusquisq; videat quomodo super fundamento iacto superædificet. Vt primo loco, autoritatem suæ doctrinæ conciliat, & omnia ad Deum autorem refert: Ita secundo reprimit arrogantum doctorum insolentiam, qui se Paulo, propter nouam dicendi rationem & argutias Philosophicas, præponebant. Nam maior est qui fundamentum perite iacit, quam qui superædificat. Et tertio monet, vt quisq; caueat, ne superædificet ea quæ minus tam nobili fundamento adeo perite iacto congruant.

Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

Dixit se iecisse fundamentum Ecclesiæ apud Corinthios, iam illud & vnicum esse ait, & quod nam sit ostendit, definiens vnum esse Iesum Christum: hic ideo fundamentum Ecclesiæ dicitur, quia vnica est caussa salutis & vitæ æternæ. Nam is est nobis sapientia à Deo, iusticia, sanctificatio & redemtio, supra capite primo.

Si quis autem superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, cuiusq; opus manifestum fiet, Dies enim manifestabit. Nam in igne reuelatur, & cuiusq; quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manet, quod ædificauit, mercedem accipiet: Si cuius opus exustum fuerit, damnum faciet, ipse vero saluabitur, Ita tamen sicut per ignem.

Vt hos versus recte intelligamus, diligenter peristasis loci est obseruanda. Primum enim certum est, Paulum hic loqui de ministris verbi, de doctrinæ fundamento, de modo tradendi hanc doctrinam, seu de ædificandi ratione super hoc vnicum fundamentum, quod est IESVS CHRISTVS. Quare nõ patiemur, hanc Allegoricam orationẽ aliorsum torqueri contra mentem Apostoli, & contra scopum institutæ disputationis. videtur autem hic simplicissimus sensus esse verborum Pauli: Lux veritatis suo tempore ignorantiæ tenebras pellet, atq; tunc quæ pro auro, argento & preciosis lapidibus admirationi sunt (id est, curiosa ista humanæ sapientiæ ostentatio) apparebunt, nihil aliud esse quam res inanis & prorsus vana, quam cum cœperit illucescens animis vestris Dominus tanquam igne explorare, necesse est eam euanescere, & tanquam lignum aut fœnum aut stipulam consumi: ignis enim proprium est, vt illustret & probet. Quare examen illud spiritus Dei recte per ignem significatur. Verũ cuius si opus manserit, hoc est, ritè ædificatum fuerit, mercedem accipiet: at si cuius opus exustum fuerit, id est, inutile cognoscatur, propter humanas argutias & sermonis inanem splẽdorem, opere quidem & mercede mulctabitur, at ipse saluabitur, quia in fundamento manet, Ita tamen vt examinis illius rigorem non effugiat, & non nisi probatus & exploratus abstersis demum sordib. placeat. Hic simplex loci huius sensus est. Alij quorum sententia etiam videtur probabilis. Intelligunt per aurũ, argentum & preciosos lapides, vtilem & necessariam Ecclesiæ doctrinam, quæ nobili & solidæ materiæ confertur. Per lignũ autem, fœnum & stipulas, significari dicunt inutilem doctrinam, quæ ignobili & infirmæ materiæ atq; ideo ad stabile & diuturnum ædificium inepte comparatur. atq; ita faciunt duo ministrorum genera: quorũ quidam sincere docent, atq; ideo architectis auro, argento, & lapidibus preciosis vtentibus conferuntur: quidam humanam doctrinam afferunt, quæ ligno, fœno & stipulæ comparatur. Hac constituta ministrorum distinctione, per aurum fidem intelligunt, quam ædificatores proximam fundamẽto collocarunt. Vnde Moyses arcam fœderis auro ornauit, propterea quod aurum Typus fidei erat. Deinde vt per argentum quod auro proximum, caritatis doctrinam, Ita per lapides preciosos actiones ex fide ex caritate promanantes & à Deo præceptas, significari asserunt. Sicuti enim lapides preciosi in auro & argento arte distincti lucent: Ita bona opera quæ ex fide & caritate fluunt, insignem pietatis splendorem

ſplendorem edunt. Quemadmodum enim in templo Salomonis duodecim lapides erant in veſtibus ſacerdotis, omnibus ſuo ſplendore conſpicui: Sic Chriſtus vult lucere ſuorum diſcipulorum bona opera, vt glorificetur pater cœleſtis. Atque in his tribus ſuper fundamento collocandis, omnem ſuam operam collocant fideles ædificatores. At alij ædificatores, ligna, fœnum, ſtipulam, hoc eſt, humanas doctrinas ædificant, Quemadmodum Pauli tempore Pſeudoapoſtoli, & noſtro ſeculo Papiſtæ, & alij multi faciunt: Hi ornant ſua ligna, fœnum & ſtipulas auro, vt purum eſſe aurum videantur: verum detracto auro, lignum, fœnum, & ſtipulæ agnoſcuntur, quæ ignis comburet & dies, hoc eſt, clarum verbum DEI manifeſtabit, hoc eſt, monſtrabit illam inutilem materiam, Sicuti hodie doctrina de delectu ciborum, miſsis, indulgentijs, inuocatione diuorum (quæ aurum purum iam multis annis viſa ſunt) lucente die, id eſt, reuelato Euangelio & exhibito igni, hoc eſt, Spiritus ſancti examine manifeſtatur, hoc eſt, detrahitur aurum, & apparent ligna, fœnum & ſtipulæ. Nam verbum Dei eſt ignis conſumens, hoc eſt, docet nos abijcere ea quæ à Deo non ſunt profecta, vt nullam fiduciam in illis collocemus, atq; id eſt, quod Paulus dicit: Si cuius opus exuſtum fuerit, damnum operis & laboris patietur, ſed ipſe ſaluabitur, ac velut per ignem ſcilicet pœnitentiæ, per quam redit ad fundamentum. Ita Bernardus poſtquam multas ſtipulas extruxiſſet,& tandem hoc agnouiſſet, illuceſcente clarius in animo verbo Dei, ſtipulas abiecit & proiecit in ignem, confugiens ad vnicum fundamentum Chriſtum faſſus ſe perdite vixiſſe. Hæc interpretatio, tametſi aliena à mente Pauli videtur, ferri tamen poteſt, cum nihil in ea ſit, quod pugnet cum analogia fidei. Verum ſi quis eam confutare velit, ſatis erit ei dicere, Paulum hic loqui de ijs ædificatoribus, qui ſuper fundamento Chriſto extruunt, non de ijs qui aliud ſalutis fundamentum iaciunt, vt faciunt illi qui humanam doctrinam præferunt Euangelio. Verior igitur eſt prior interpretatio quam adduxi. Verum Gregorius adhuc longius à ſcopo aberrans libro Dialogorum 4. capite 39. Ita ait: Quamuis hoc de igne tribulationis, in hac nobis vita adhibito, poſsit intelligi, Tamen ſi quis hoc de igne futuræ purgationis accipiat, penſandum ſolicite eſt qui illum per ignem dixit poſſe ſaluari, non qui ſuper fundamentum ferrum, æs, plumbum ædificat, id peccata maiora & iccirco duriora atq; tum iam inſolubilia, ſed lignum, fœnum, ſtipulam, id eſt, peccata minuta & leuiſsima quæ ignis facile conſumat. Hæc Gregorius, Cuius blaſphemus error ab eius ſucceſſoribus plurimum eſt auctus, qui leuia illa peccata reliquerunt aquæ aſpergine eluenda, Maiora vero atq; alia maxima quæq; ſibi reſeruarunt: vt horum ſcilicet obtentu non animos repurgent (quod ſolius Dei eſt per fidem in Chriſtum) ſed crumenas fœdiſsima ſua iſta nundinatione emungant, idque maxima cum Chriſti contumelia, ac infinitarum animarum extremo exitio. Hæc adijcere volui, vt ſtudioſi admoniti animaduertant, quam exigua fuerit cura Papiſtis, vel gloriæ Chriſti, vel ſalutis animarum: & vt agamus Deo gratias, qui iam lucem ſuam accendit, quæ prodit iſtas Papiſtici regni fraudes & impoſturas igni, hoc eſt, examine ſpiritus examinandas.

An neſcitis, quod templum Dei eſtis, & ſpiritus Dei habitat in vobis.

Multis argumentis hactenus conuicit, non eſſe gloriandum in hominibus ob humanam ſapientiã. & quia incidit in mentionem ædificij, cuius fundamentum eſt vnicus IESVS CHRISTVS, occaſione oblata fundamentum ſuaſorij argumenti à pœnis quas luent prophanatores templi Dei iacit, cum credentes vocet templum Dei, propterea quod in eis ſpiritus Dei habitet. Plenum autem argumentum hoc eſt: Quicunq; habent Spiritum ſanctum in ſe habitantem, ſunt templum Dei, Credentes habent in ſe habitantem ſpiritum Dei. Ergo credentes ſunt templum Dei. Hæc Pauli verba multa continent. Primum, quanta ſit Chriſtianorum dignitas, qui templum Dei ſunt. Secundum, quæ deceat Chriſtianos ſanctimonia & innocentia, ne hoc ſanctum Dei templum prophanent. Tertium, quodnam ſit Chriſtianorum officium, videlicet, vt Deum in ſe habitantem perpetuis celebrent laudibus. Quartum, quod quiſquis Deum fide non retinet ac eum non colit, non ſit Chriſti. Quintum, quomodo ſe Deus nobis communicet, nempe Spiritum ſuum ſanctum nobis infundendo, quo ſpiritu veluti vinculo quodam illi adhæremus. Sextum, illuſtre teſtimonium hic habemus de diuinitate Spiritus ſancti. Si enim Spiritus ſanctus creatura eſſet, non efficeret habitando in nobis, vt templa Dei eſſemus.

Si quis templum Dei deſtruit, deſtruet ipſum Deus, Nam templum Dei ſanctum eſt, quod eſtis vos.

Hoc

Hoc argumentum suasorium à pœna sumtum est, quo deterret doctores Corinthiorũ, ne sua iactantia ob sapientiam mundanam schismata in Ecclesia faciant. Complebitur autem argumentum hoc pacto: Quicunq; templum Dei destruit, Deum vindicem sceleris sui habet. At vos qui creditis, Dei templum estis. Igitur quicunq; vos destruit, hoc est, dissidia inter vos facit & factiones excitat, per iactantiam humanæ sapientiæ, aut quocunq; alio modo, sui sceleris vindicem & vltorem Deum habet. Hic duo notentur: Primum, quantum scelus sit Ecclesiam Christi turbare factionibus. Nam qui hoc facit, templum Dei destruere dicitur. Secundum, quanta pœna eos maneat qui hoc faciunt. monemur igitur vt pacem & concordiam sanctam inter nos mutuo alamus.

Nemo seipsum seducat. Admonet vtrosq;, cum Doctores tum auditores, ne vel illi falsa humanæ sapientiæ persuasione tumeant, vel hi ambitiosis doctoribus se accommodando schismata in Ecclesia faciant. Nam vtriq; se fallunt, dum à recto cursu deflectunt.

Si quis videtur sapiens esse inter vos in seculo hoc, stultus fiat vt sit sapiens. Admonuit ne quis se fallat, Nunc suum consilium communicat: nimirum, vt qui sapiens est in hoc seculo, id est, iuxta rationem, vel opinionem mundi, stultus fiat, hoc est, mundi sapientiæ renunciet, quo fiat sapiens, hoc est, vt sit locus veræ sapientiæ quæ Dei est. LOCVS obseruandus, quod non possimus alia via ad sapientiam Dei peruenire, nisi stulti fiamus mundo. Verum hic diligenter animaduertendum est, quid Paulus vocet sapientiam mundi, & quid stulticiam, ne quis Paulum patrocinari ignauiæ putet eorum, qui artes contemnunt. Sapientia itaq; mundi hoc loco est, velle omnia sua ratione metiri, tanquam sibi ipsa sufficiat ad capiendum de rebus salutis consilium. Ergo ex contrario sequitur, stulticiam esse hoc loco, renunciare iudicio carnis in rebus ad salutem spectantibus. Non igitur Paulus stulticiam vocat hoc loco stuporem. nec iubet vt qui liberalibus disciplinis sunt instituti, earum cognitionem abijciant, quasi Christianus esse nequeat, nisi qui pecudi magis similis sit quam homini. Pueros non sensu sed malicia, requirit Christiana professio. Hoc igitur vult Paulus adeoq; Christiana requirit professio, ne quis aut proprij ingenij aut doctrinæ fiduciam in scholam Christi afferat: ne quis fastu turgidus mox repellat quod proponitur priusquam gustauerit. huius fastus abijciendi & veræ humilitati recipiendæ caussæ sunt timor Domini, ac suijpsius vera noticia.

Nam sapientia mundi huius, stulticia est apud Deum. Ratio à contrarijs. Sapientia huius mundi est apud Deum stulticia. Ergo necesse est vt renunciet mundi sapientiæ, qui vult esse capax sapientiæ diuinæ.

Scriptum est enim, deprehendens sapientes in astutia sua. Idem confirmat petito testimonio ex quinto capite libri Iob. Sensus est: vtcunq; sunt vafri, sapientes mundi, eos tamen capiet Dominus, vt pro nihilo habeatur eorum sapientia coram ipso.

Et rursus: Dominus nouit cogitationes sapientum quod vanæ sint. Psalmo 94. idem probat. Quicquid agit homo suo acumine in rebus diuinis, mera vanitas est. Quare stulti sunt qui humanis consilijs Christi Ecclesiam subiectam esse volunt.

Proinde nemo glorietur in hominibus. Vniuersalis conclusio est, cum in sapientibus mundi, si religionem spectes, nihil est nisi mera vanitas, non est quod quisquam in eis glorietur.

Omnia namq; vestra sunt, siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, siue mundus, siue vita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia vestra sunt, Vos autem Christi, Christus vero Dei. Cõclusioni comprobationem subijcit, videlicet cur non sit gloriandum in hominibus, sed in Domino tantum. Homines, atq; adeo omnia eo destinata sunt à Deo, vt Ecclesiæ seruiant. Ergo non debent Ecclesiæ

dominari, sed singula debent in suo loco & gradu subsistere, ne quid derogent Christi magisterio: idq; in eum finem, vt fideles soli Christo adhæreant, & à Christo ad Deum subuehantur. Ministrorum ergo verbi proprium est, suos auditores ad Christum adducere, & non sibi arroganter adiungere discipulos, Vnde schismata & factiones in Ecclesia nascuntur: quæ Ecclesiæ pacem turbant in multorum infirmorum ruinam.

CAPVT IIII.

Summa capitis Quarti.

10

Cum præcones verbi ministri sint Christi, & œconomi mysteriorum Dei, atq; ideo humano iudicio, modo fideles fuerint, nequaquam obnoxij, Temere faciunt & doctores qui se arroganter alijs ob donorum eminentiam præponunt, & discipuli qui doctorum caussa insolescunt.

Ordo & partes capitis Quarti.

Huius capitis partes sunt plures. Prima, definitio muneris Apostolici & propria nota verorum ministrorum verbi. Secunda, quoniam Corinthiorum iudicium de Paulo potissimum 20 *corruptum erat, eo repudiato ad diem Domini prouocat Apostolus. Tertia, quo superior tota disputatio pertineat, & cur Apostolus sub suo & Apollo nomine omnia proposuerit aperit, nempe ne quis ob doctoris sui eminentiam intumescat. Quarta est obiurgatio, eaq; duplex, Priori enim arrogantes doctores, Posteriori autem superbos discipulos obiurgat. In quinta, enumeratis suæ fidelitatis signis, se alijs Doctoribus Corinthiorum comparat, eos quidem pædagogos, se vero patrem, vt qui Corinthios in Christo genuerit, asserens. Postrema pars exhortatio est, vt se imitentur cum commendatione Timothei & sui aduentus denunciatione: quo aduentu promittit se ostensurum quam vana sit Pseudoapostolorum iactatio.*

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

SIC nos æstimet homo, vt ministros Christi, & œconomos mysteriorum Dei.

Hæc definitio est muneris Apostolici & officij Ecclesiastici pastoris, nimirum quod Ecclesiasticus pastor sit minister Christi, vt mysteria Dei dispenset. Ex qua definitione quatuor hypotheses colligamus. Primam, quo in loco habendi sint ministri Euangelij, & quales æstimandi sint à suis auditoribus, nempe ministri & œconomi Christi. Secundam, quod ministri verbi non suum, sed Christi cuius ministri sunt ne- 40 gocium agere debeant. Tertiam, qualenam sit ministerium præconum verbi & quam late pateat, nempe vt mysteria Dei, quæ ex ore Dei didicerunt hominibus patefaciant: Quod sane ministerium peruertunt, qui in locum mysteriorum Dei humana substituunt somnia. Quartam, quod Euangelium sit doctrina arcana quæ prorsus ab hominibus ignoratur, donec per verbi cœlestis prædicationem reueletur.

Quod reliquum est: in ministris requiritur, vt fidelis aliquis inueniatur.

Hæc propria verorum ministrorũ nota est, vt qui hoc sacro ministerio fungitur, fidelem se præbeat. Fidelitas autẽ hæc consistit in duobus, videlicet vt non promat nisi mysteria Dei de Thesauro cœlesti, vtq; posthabitis omnibus rebus mundi, sedulo studeat suo perfungi officio, seipsum for- 50 mam doctrinæ proponens.

Mihi vero pro minimo est, vt à vobis dijudicer, aut ab humano die.

Quia corruptum erat Corinthiorũ de Apostolo iudicium, illud repudiat & contemnit, & simul suam innocentiam & fidelitatem testatur aduersus eos, qui vel ipsius doctrinam vel vitam sugillabant: Humanum diem vocat humanum iudicium, idq; metalepsi. Nam dies reis dici solet, & scriptura diem Domini vocat, diem extremo iudicio destinatum. Hoc iudicium ideo humanum vocat, quia non ex veritate & sententia Domini pronunciatur, sed ex libidine hominum,

quorum iudicium vel errore vel malicia deprauatum est. Alioqui cum homines ex veritate & sententia Dei iudicant, cum doctrinam suam, tum vitam debent pij pastores hominum iudicio subijcere. Non ergo hic damnat Paulus priuata charitatis iudicia, nec ciuilem aut Ecclesiasticam politiam: perperam proinde faciunt, qui hoc Pauli dictum ad genus vniuersum transferunt, cum ad certam hypothesin referri debeat: videlicet cum homines sine verbo Dei vel de doctrina nostra, vel de vita iudicare temere præsumunt. Exemplum hoc Pauli pijs pastoribus imitandum est, vt sic & doceant & vitam suam componant, vt nullius hominis formident iudicium: Sed crimina obiecta quantum in se est purgent: quorum purgatio si non recipiatur, consolentur se bonitate caussæ.

10

Sed neq; meipsum dijudico. Nullius enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum, sed Dominus is est qui me dijudicat.

Probat se non iudicandum à Corinthijs, quantus sit vel non sit, ex eo quod ipse qui optimus est sui cognitor, non seipsum dijudicet quantus sit vel non sit. & ætiologiam addit cur non audeat seipsum iudicare, nempe ideo, quia etsi nullius culpæ in apostolatu suo sit sibi conscius, non tamen ex eo se iustum coram Deo agnoscat. Deinde quia Domini est iudicare de cuiusq; hominis dignitate vel indignitate. Neq; tamen simpliciter adimitur hominibus, his verbis iudicandi potestas de doctrina & vita, sed quatenus Domini iudicio spreto 20 suum substituunt homines, vel errore decepti vel malicia adducti. sunt ergo hæc Pauli verba vt superiora, non ad genus vniuersum, sed ad certam speciem referenda.

Itaq; ne ante tempus quicquam iudicetis donec venerit Dominus, qui & illustrabit occulta tenebrarum, & manifestabit cogitationes cordium, & tunc laus erit vnicuiq; à Domino.

Conclusio est, in qua clarius aperit, quale iudicium improbet, nempe præceps & temerarium: quale fuit Corinthiorum de rebus occultis & incognitis: Quarum iudicium solius Domini est, qui nouit occulta cordium. Is enim non externam laruam 30 respicit, sed intima cordis intuetur. Hinc vtilis sumatur doctrina, videlicet ne temere & præcipitanter ex opinione de vllis rebus iudicemus, multo minus de prorsus occultis & incognitis. Hinc confirmatur istud vulgare dictum, De occultis non iudicat Ecclesia.

Hæc autē fratres transfiguraui in meipsum & Apollo propter vos, vt in nobis disceretis supra id quod scriptum est non sentire, vt ne vnus pro alio inflemini aduersus alterum.

40

Summam eorū quæ hactenus tractauit exponit, videlicet ne quis arroganter se alij præponat huius vel illius doctoris nomine, sed potius singuli in simplicitate humilitatem & concordiam colant: quod autem dicat Apostolus: hæc transfiguraui in me & Apollo, vt in nobis disceretis &c. Hunc habet sensum, Ego exempli gratia in me & Apollo transtuli omnia, vt in vos nostrum exemplum transferatis, discatisq; nostro exemplo neminem arroganter & nominatim carpere, sed potius humiliter de vobis ipsis iudicare omni fastu & arrogantia exclusa. Hinc plurimæ doctrinæ colligi possunt. Prima, quod superbia initium & caussa sit omnium contentionum. Secunda, quod ministri Euangelij alijs exemplar humilitatis & aliarum virtutum esse debeant. Tertia, quod exemplo Pauli neminem, quantum quidem fieri potest, sine læsione doctrinæ cœlestis nominatim carpere debeamus. Nam inde maior ira, vnde prouenit discordia, nascitur, Nemo enim audiens (vt ait Ambrosius) nomen suum taxari aut eius cui fauet, cōtentus est tacere. Tacito autem nomi-50 ne si quis audiens, etsi de se dictum intelligat, dictum dissimulat. Quarta, quod cum præcones verbi, tum auditores, sedulo humilitatem colere debeant & concordiam. Bene enim dixit qui ait, Concordia res paruæ crescunt, discordia magnæ dilabuntur.

Quis enim te dijudicat?

Ratio, cur alius aduersus alium inflari non debeat per obiurgationē. Obiurgat enim arrogantes doctores, qui ob sua eximia dona alios tanquam ex alto despiciebant, Etsi autem verborum Pauli hic sensus: Quis te dijudicat, hoc est, quis te segregat à cæterorum grege, lata sententia, vt alij pro te pro nihilo habeantur, vt contra eos inflari tibi liceat? Num Deus hoc facit? minime, sed homo vanus & animi tui superbia, quæ facit vt donis Dei abutaris in aliorum contemtum.

Quid autem habes quod non accepisti? quod si etiam accepisti, quid gloriaris, quasi non acceperis?

Ratio obiurgationis per prolepsin. Anteuertit enim eum qui obijcere potuit, se præ alijs eloquentia & doctrina aut etiam alijs virtutibus eminere, Ideoq; merito præstantiorem haberi, sed hoc à caussa sumto argumento diluit. Nemo merito ob gratuita dona & aliunde accepta gloriari potest in aliorum contemtum. Quicquid autem habet aliquis, vel doctrinæ, vel eloquentiæ, vel etiam aliarum rerum, gratuitum est, & à Deo gratis acceptum. Igitur nemo talibus donis efferri debet & alios præ se contemnere, quibus pauciora aut minora dona contigisse videntur. Hic locus nos admonebit: Primo gratitudinis erga Deũ, à quo omnia bona accepimus quæ possidemus. Deinde admonebit nos humilitatis, ne ob donorum eminentiam alios spernamus. Postremo nos admonebit hic locus rectæ dispensationis rerum quas à Domino accepimus, nempe vt iuxta voluntatem eius (à quo omnia bona quæ habemus accepimus) ea dispensemus. Præterea euertit hic locus dogma Papisticum, de meritis. Nam generalis est propositio, quid habes quod non accepisti?

Iam saturati estis, iam ditati estis sine nobis, regnum adepti estis. Atq; vtinam sane regnum essetis adepti vt & nos vobiscum regnaremus.

Obiurgatio Ironica est qua auditores, qui sibi placebant in nouis doctoribus, obiurgat: & simul eos ingratitudinis insimulat, qui per ipsum & Apollo edocti erant, Iam suum profectum Pseudoapostolis acceptum ferunt. est autem magna inhumanitas de donis Dei gloriari, & interea eos per quos ea dona accepimus, contemnere, aut etiam eadem alijs autoribus asscribere. Saturitatis diuitiarũ & regni vocabulis summam felicitatem designat, quam se adeptos esse per nouos suos magistros putauerũt Corinthij. Hanc felicitatem testatur se illis non inuidere, modo non esset imaginaria & ficta. Nam ea demum est vera felicitas, illud verum & gloriosum est regnum, vbi Christus per suum Euangelium in cordibus hominum habitat. ibi enim animæ saturitas, ibi thesauri cœlestes, ibi deniq; regnum gratiæ & salutis.

Existimo enim, quod Deus nos postremos Apostolos demonstrauerit tanquam morti destinatos, eo quod theatrum facti sumus mundo & Angelis & hominibus.

Ratio per Ironiam, & loquitur ex hypothesi Corinthiorum. sensus autem simplicissimus hic est: Si ita metiri oportet ministerium & apostolatus dignitatem, vt vos facitis, nos scilicet vltimi Apostoli non ad ministerium, quo regnum Christi erigitur, sed ad mortem tantum erimus designati à Domino, & quidem post acerbissimas quasq; ignominias. atqui prorsus aliter se res habet, neq; nostis, vtut gloriamini vos regnum adeptos esse per arrogantes vestros Doctores, quid sit de Christi regno & Ecclesia iudicandum. Porrò cum nominat angelos & homines, per distributionem exponit quid per mundum intelligat, nempe omnem rationalem creaturam, vt sunt boni & mali angeli & homines.

Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem validi: vos gloriosi, nos autem ignominiosi.

Contentio est Ironica, qua deridet Corinthiorum vanitatem, quod inuerso ordine filij & discipuli, prudentes, Validi & nobiles videri velint coram mundo: cum pater, stultus, infirmus & ignominiosus haberetur omnibus mundi probris expositus. Proinde hic est sensus. Ego vester Apostolus sustinui in mundo haberi stultus, ignominiosus, vt qui carnis sapientiæ, viribus, & nobilitati renunciauerim, vt in solo Christo gloriari possim, quomodo ergo conueniet, vt vos iam prudentes, validi & gloriosi coram mundo habeamini?

Ad hanc enim horam vsq;, & esurimus & sitimus, & nudi sumus & colaphis cædimur, & incertis sedibus erramus, & laboramus operantes proprijs manibus.

Ætiologia est. Reddit enim rationem cur coram mundo dixerit se stultum, ignominiosum, & infirmum: sumto argumento à vitæ suæ conditione. Hinc admonemur quanta cõstantia debeant præcones verbi in ministerio Euangelij versari, nempe vt nullis iniurijs aut aduersis fracti à ministerio deficiãt. Deinde docet hic locus quod nihil deroget Ecclesiasticæ functioni, si quis verbi minister paupertate coactus victum sibi quærat honesto artificio.

Maledictis lacesſiti, benedicimus: persecutionem patientes, ſuſtinemus: conuitijs affecti, obſecramus. quaſi purgamenta mundi facti ſumus, omnium reiectamentum vſq; ad hunc diem.

Hæ antitheſes ſignificant Paulum voluntaria quadam humilitate prædi tũ fuiſſe in calamitate ferenda: quod ſane non carnis opus erat, ſed virtus ſpiritus Dei renouantis cor Pauli, ac ipſum ſubijcientis ſpiritus imperio. Eſt autem hoc demum reddere bonum pro malo, & iuxta Chriſti mandatum orare pro perſequentibus nos. Hoc Pauli exemplum non ſolum pios miniſtros, verum etiam alios omnes qui veri Chriſtiani cenſeri volunt, imitari oportet. Porrò Græcæ voces περικαθάρματα & περίψημα hoc modo differunt: περικάθαρμα proprie eſt quicquid de re lurida abraditur & abijcitur: vt quod de re reliquum manet mundius conſeruetur, vnde ſacri homines hac voce ſignificabantur, quorum capita pro ſalute Reipub. deuouebantur, Quales fuerunt Decius, Codrus, Oedipus, Achan & ſimiles. Hinc Paulus Apoſtolos ipſos, quia tales vulgo habebantur ab impio mundo, περικαθάρματα, hoc eſt, piacula vocat: περίψημα autem proprie eſt quicquid limando deteritur & abijcitur, Metaphorice pro homine reiectaneo hoc loco accipitur. Hinc ſe conſolentur miniſtri Euangelij, cum ſe ab ingrato mundo contemni animaduertunt. neq; enim ſunt meliores Apoſtolis ipſis, qui eandem experti ſunt fortunam.

Non quo pudorem vobis incutiam hæc ſcribo, ſed vt filios meos dilectos admoneo.

Mitigat correptionem, eius fine propoſito, qui non eſt vt pudore afficiantur Corinthij, ſed potius vt admoniti ſe emendent, vt exemplo Apoſtoli humilitatem diſcant depoſito faſtu. Obſeruetur hic modus & finis correptionis Eccleſiaſticæ, quæ quidem pro modo delicti moderanda eſt, & in emendationem ſalutemque eorum qui corripiuntur ordinanda: quod tum demum fit, quando ij qui corripiuntur intelligunt ex amico & paterno animo proficiſci obiurgationem, & tendere ad ipſorum emendationem.

Nam etſi decem millia pædagogorum habueritis in Chriſto, non tamen multos patres: in Chriſto enim Ieſu per Euangelium ego vos genui.

Ratio eſt cur Corinthios filios appellauerit, à natura relatiuorum ſumta, & amplificata comparatione. Ego pater veſter ſum in Chriſto, Ergo vos mei filij in Chriſto. Antecedens probat à definitione patris cum ait, In Chriſto Ieſu per Euangelium vos genui. Præclara ſane natiuitas eſt in Chriſto naſci, & fieri Chriſti membra per ſemen incorruptibile Euangelium: quod vt iacitur à præconibus verbi per prædicationem Euangelij, Ita fide in agrum cordis recipitur, vt filij Dei naſcantur. Transfertur autem hæc gloria quodammodo ad miniſtros Euangelij, propterea quod organa ſint Dei quibus vtitur in ſpargendo Euangelij ſemine. Porrò collatio eo ſpectat, vt Corinthij in memoriam reuocent, ſe per Apoſtolum tantam dignitatem nactos eſſe, quod noui ſint in Chriſto facti homines, atq; ideo ingratos eſſe ſubindicat eos quod parum memores videantur eſſe tanti beneficij. Ex hoc loco primum colligamus, quæ ſit miniſterij Euangelij dignitas per quod homines Ieſu Chriſto inſerti nouæ naſcuntur creaturæ. Deinde qualis effectus mutuus præconum & auditorum eſſe oporteat, nempe vt illi hos vt filios complectantur: Hi autem illos vt patres reuereantur & colant. Cæterum, quæſtio quæ oritur ex verbis Pauli facile diluitur. cum enim quæritur, num ſoli illi paſtores patres habendi ſint, qui, vt Paulus, primi homines adducunt Chriſto per Euangelium, & eorum ſucceſſores pædagogi tantum habendi ſint, Ita reſpondendum eſt: ſi comparatiue interrogatur, iſti ſoli patrum titulum merentur, qui primi homines Chriſto adducunt, reliqui autem pædagogi ſunt: at ſi ſine comparatione quæritur, patres agnoſcendi ſunt omnes, qui Euangelium docent, ſiue primi ſunt ſiue eorum ſucceſſores.

Obſecro ergo vos imitatores mei eſtote.

Concluſio eſt, per exhortationem. Cum honeſtorum liberorum ſit à patribus non degenerare, ſed eos potius in omnibus honeſtis imitari: Hortor vos filios meos vt me imitemini, deponentes faſtum, ſuſtinentes crucis contumeliam, ſectantes humilitatem & ſanctam concordiam aliaſque virtutes. Cæterum hic duo obſeruanda ſunt: primum, quod pij paſtores debeant eſſe forma virtutum, quas grex imitari debeat. Secundum, quatenus imitari oporteat paſtores, nempe

quatenus nos ducunt ad Christum sincera doctrina & sancta cōuersatione: id quod ipse Paulus infra explicat capite vndecimo, vbi ait: imitatores mei estote sicut & ego Christi.

Hac de caussa misi ad vos Timotheum, qui est filius meus dilectus, & fidelis in Domino, qui vobis in memoriam reducet vias meas quæ sunt in Christo, quemadmodum vbiq; in omni Ecclesia doceo.

Prolepsis est siue præsumtio, qua anteuertit eorum obiectionem qui arrogantius obijcere poterant, Quomodo te imitabimur cum absis, quomodo sciemus, qualis sit tua vita? Respondet Paulus, ea de caussa se Timotheum misisse, cui vt fidem habeant, paucissimis verbis eum commendat Corinthijs: cuius commendationis duæ sunt partes. Prima, per quem Timotheus in religione sit institutus. Multum enim refert per quem rudimenta religionis percepimus. Nam ea prima semina tenacius adhærescunt, & veluti liquor infusus perpetuum odorem conseruant, iuxta illum prouerbialem versiculum: Quo semel est imbuta recens seruabit odorem, Testa diu. Cum ergo Paulus vocet Timotheum dilectum filium, significat se illum genuisse in Domino, per fidelem instructionem in Euangelio Christi. Proinde hæc commendatio est sinceritatis in doctrina religionis. Altera commendationis pars pertinet ad officium pastorale. Nam cum illum fidelem in Domino vocat, exprimit id quod in principio huius capitis dixit, requiri in ministris, nempe vt fidelis aliquis reperiatur. Est ergo commendatio fidelitatis in officio, quæ eo spectat, vt Corinthij narranti Timotheo fidem adhibeant. Absoluta commendatione subiungit quidnam Timotheus apud Corinthios faciat, nempe vt reducat eis in memoriam vias Pauli, hoc est, quomodo doceat & viuat, & quam constans sit eius & docendi & viuendi ratio.

Proinde ac si non sim ad vos venturus inflati sunt quidam.

Caussam cur cristas erigant Pseudoapostoli assignat, quæ est Apostoli absentia, qui præsens facile illorum fastum reprimere posset.

Veniam autem breui ad vos, si dominus voluerit,& cognoscam non sermonem inflatorum, sed virtutem.

Promittit Apostolus se ad Corinthios venturum & repressurum arrogantiam eorum, qui de sua eloquentia & excellentibus donis superbius gloriabantur.

Non enim in sermone regnum Dei est, sed in virtute.

Ratio cur non velit Pseudoapostolos æstimare ex sermone, sed ex virtute. ministri enim Euangelij æstimandi sunt ex eo per quod regnum Dei inter homines administratur, & Deus inter nos regnat, Sed regnum Dei inter homines administratur, non garrulitate & inani verborum tinnitu, sed virtute, hoc est, zelo propagandi regni Dei, desiderio illustrandæ gloriæ Dei, Timore Domini, inuicta constantia, conscientiæ puritate, humilitate sancta & pura conuersatione & huiusmodi alijs dotibus, quæ necessariæ sunt ad ædificationem regni Dei. Proinde ministri Euangelij non æstimandi sunt ex sermone tantum, sed ex virtute potius, quæ veluti anima sermonis esse debet. hoc ergo loco commendatur veris ministris verbi iusta administrandi regnum Dei ratio: quæ in virtute (qua continetur quicquid huc spectat & ad hunc finem destinatur, vt inter nos regnet Deus) consistit.

CAPVT V.

Summa capitis Quinti.

Obiurgatis Corinthijs quod fornicarium de suo cœtu non excluserint, præcipit Apostolus vt eum vna secum excommunicent, redditq; caussas cur flagitiosi in Ecclesia ferendi non sint.

Ordo & partes capitis Quinti.

Quatu-

Quatuor huius capitis partes constituantur. Quarum prima est obiurgatoria. obiurgat enim Corinthios Apostolus quod incæstuosum non excluserint. Secunda, mandatum, modum & finem excommunicationis continens. Tertia est exhortatio ad vitæ innocentiam. Quarta, in quosnam excommunicatione animaduertendum sit exponit.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

10 QVID vultis, cum virga veniam ad vos, an cum charitate & spiritu mansuetudinis?

Propositio obiurgatoria est, paternis mitigata affectibus, ac si diceret: cogitate quid meriti sitis vestris prauis moribus: qui sane vt filij inobœdientes, virga, id est, paterna castigatione digni estis. hic locus, quomodo pastores cum suis auditoribus agere debeant, docet. Primum enim paternam charitatem & paternos affectus erga eos perpetuo retinere debent. Deinde ex hac charitate leniter & mansuete, quantum fieri potest, omnia agent, Tertio cum opus sit virga, ei non parcent, sed seuerius castigabunt scelera, ita tamen ne paternos affectus exuisse videantur.

Omnino auditur inter vos scortatio, & 20 eiusmodi scortatio, quæ ne inter gentes quidem nominatur, vt quis vxorem patris habeat.

Ratio obiurgationis, quod in suo cœtu ferant hominem, qui propriam nouercam in vxorem duxit. Quod sane factũ collatione exaggerat, nempe quod talis scortatio ne inter gentes quidem nominetur. cum inquit, inter vos, Emphasin habet, ac si dicat, nequaquam ferendum est, vt vos qui in familiam DEI per prædicationem Euangelij asciti estis, vt huiusmodi nefandis sceleribus polluamini. Hic locus primum nos docet turpissimum esse, Christianos Ethnicos ignaros Dei superare turpibus factis. Deinde testatur hic locus, lege naturæ certos consanguinitatis & affinitatis gradus prohiberi: qui Leuit. 18. enumerantur.

30 Et vos inflati estis, & non potius luxistis, vt tolleretur de medio vestri, qui facinus hoc patrauit.

Præsumtio est, poterant enim Corinthij obijcere non se, sed autorem tantum istius facinoris obiurgandum esse: sed Paulus respondet, non vnũ tantum in vitio & culpa esse, sed totum illum cœtum vnius scelere contaminatum. Hinc igitur tria discamus. Primum, crebros fratrum lapsus humilitatem nos debere docere. Secundum, quod non solum nostra verumetiam aliena delicta lugere oporteat, quo emendentur delinquentes. Tertium, vt seueritatem exerceamus in publicos lapsus, quo disciplina aliqua honesta in Ecclesia seruari possit.

40 Ego quidem certe & absens corpore, præsens autem spiritu iam iudicaui tanquam præsens eum qui hoc ita perpetrauit in nomine Domini IESV CHRISTI, congregatis vobis & meo spiritu, Cũ potentia Domini nostri IESV CHRISTI, eiusmodi inquam hominem tradere Sathanæ in interitum carnis, vt spiritus saluetur 50 in die Domini IESV CHRISTI.

Hæc Pauli verba tria continent, Iudicium Pauli quod vice mandati est, modum excommunicationis, & eiusdem finem legitimum. Iudicium ipsum cum mandato tacitam reprehensionem continet. Nam cum ait: ego tanquam absens corpore, præsens vero spiritu, hoc est, animo & voluntate iudicaui istum incœstum tradendum Sathanæ, significat multo magis Corinthios ipsos qui cum eo conuersationem quotidianam habebant, debuisse istum impurum ab Ecclesia sua excludere, ne totum corpus Ecclesiæ vnius contagione pollueretur. Tradi autem Sathanæ, nihil aliud est quam haberi tanquam Ethnicum & publicanum seu excommunicari, hoc est, excludi & segregari ex communione Ecclesiæ, id est, regni Christi, nisi quod malum excommunicationis hac oratione expressius significatur. Nam duo tantũ spiritualia regna sunt in hoc mundo: Vnum Christi, alterum Sathanæ. Necesse est vt qui alterutro horum excluditur in alterũ includatur. Christus in Ecclesia regnat tanquam hominum Saluator & Mediator. Sathan extra Ecclesiam regnat ac suo imperio subiectos habet, quotquot Christi iugum subire recusant.

cusant. Est enim spiritus agens in filijs contumacibus, qui & princeps mundi huius & DEVS huius seculi appellatur. aptissime ergo cum extra Ecclesiam sint impij dicuntur tradi Sathanæ, quotquot iusta Ecclesiæ censura ab Ecclesia excluduntur, seu excommunicantur. hinc proinde colligamus, quam graue sit malum à societate Christi & Ecclesiæ excludi, quod nihil aliud est quam denuo mancipari Diabolo, vt in ipsis rursus operetur. Admoneamur ergo timoris Domini & veræ pœnitentiæ, ne quid designemus propter quod ab Ecclesiæ consortio merito excludamur. Iam modus excommunicationis nobis explicandus est, in quo omnium primum est necessaria cognitio facti criminalis & autoris facti. Nam si constiterit de facto cuius autor est incognitus, externæ excommunicationi nullus est locus. Quare temere faciunt illi, qui fulmina excõmunicationis eiaculantur in ignotos,& stultius adhuc faciunt, qui absentes & desertores Reipublicæ ob aliquod enorme facinus excõmunicant. Frustra enim excluduntur de nostro cœtu qui vel sponte sua vel coacti à nostro cœtu discedunt. præsertim cum talis excommunicatio finibus legitimæ excommunicationis nequaquam subijciatur. Deinde cognitis facto & autore facti, iudicium senatus Ecclesiastici in bene constituta Ecclesia fieri debet, in quo conuinci oportet reum: qui conuictus si vere resipuerit non est ex societate separandus, sed eius resipiscentia, si factum vulgo innotuit Ecclesiæ toti, per pastorem declaranda est, & vbi ipse reus coram Ecclesia lachrimis & confesione facti testatus fuerit suum lapsum, ac ita Ecclesiæ deprecando suam culpam satisfecerit, Inuocato nomine Dei pastor reum publice absoluet, iam reconciliatum Ecclesiæ, Exhortando ipsum vt in posterum sibi diligentius caueat, ne quid deterius ipse fiat. At si factum paucis admodum innotuit, sufficit vt ab ijs corripiatur, coram quibus reus peractus est. Verũ si conuictus coram iudicio noluerit resipiscere, & veræ resipiscentiæ notæ non apparuerint, sententiam excommunicationis ferant delecti iudices in presbyterij consistorio, adhibito in consilium verbo Dei, cum quo verbo Christi potestas coniuncta est: vnde tota excommunicationis virtus dependet. Nam vt verbum Dei est regula, & veluti Lydius lapis ad quem examinabitur factum quodlibet, Ita potestas Christi facit vt ratum habeatur in cœlo,quod hic in mundo ab hominibus agitur. Contra vero vbi iudices verbo Dei destituuntur, Christum à sua parte non habent. Quare fulmen excommunicationis quod vibrant in fumum abit, & nequaquã in cœlum pertingit, nec nocet ei in quem innocentem exercetur. Nequaquam enim ratum est in cœlo, quod homines stulti sine verbo Dei hic in terris agere præsumunt. Deinde vbi iam constiterit de enormitate facti ex verbo Dei & de impœnitentia, ex parte rei, charitas ex parte totius corporis Ecclesiæ, & ædificatio communis, in consilium adhibenda est.Nam vt charitas facit, vt omnia agant in bonum & salutem rei, si vltimus finis excommunicationis spectetur: ita ædificationis cogitatio euentum, quod ad totam Ecclesiam attinet, spectat. Nam si facit ad Ecclesiæ conseruationem & communem ædificationem excommunicationis sententia, recte & grauiter feratur. Sin minus, sed potius ad destructionem propter peccantium multitudinem facit: cauendum est, ne ita vni membro remedium adhibeatur, vt malum ipsum contagionis in totum corpus serpat: quare hic regulas Augustini, quas in Enchiridio posui sequamur. Porrò vbi iam iudicium excommunicationis in consistorio presbyterij in reum latum fuerit,debet pastor congregata Ecclesia,non sine significatione ingentis doloris & inuocatione nominis Christi, sententiam excommunicationis toti Ecclesiæ exponere, ac ita cum potestate Christi reum in nomine patris & filij & Spiritus sancti excommunicare, & prohibere ne quis familiarem consuetudinem cum excommunicato habeat, nisi quatenus reus vel docendus est, vel adhortandus ad resipiscentiam. Cæterum, excommunicationis fines reliqui sunt, qui sunt tres. Nam si Deum respicis in Dei familia non est ferendus, qui non potest illic esse sine contumelia nominis Dei. Si Ecclesiam spectas, ab ea excludendus erit, ex cuius contagione periculum est, ne ea plures inficiantur. Postremo si reum consideras, in istum finem feratur excommunicationis sententia, vt caro rei intereat, & spiritus saluetur in die Domini IESV CHRISTI. Quemadmodum Paulus hic docet. Verum quia oratio Pauli ambigua est, (nam quid interitus carnis & quid salus spiritus sit inter omnes non conuenit) declaratione quadam indiget, quam declarationem petemus partim ex fine communicati incœsti & euentu, partim ex vsu vocum quibus hoc loco Apostolus vtitur. excommunicatus incœstus non est ita traditus Sathanæ vt interiret caro, hoc est corpus rei. Nam postquam resipuit incœstus in Ecclesiam Corinthiacam receptus est. Quare finis excommunicati incœsti non fuit vt interiret corpus, sed vt ipse pudore suffusus & dolore compunctus tandem resipisceret. Caro ergo hoc loco non substantiam sed qualitatem significat. iam autem caro quoties pro qualitate capitur & opponitur spiritui, vt hoc loco, significat vitiositatem naturæ seu veterem hominem: quæ caro tum interire dicitur quando vera pœnitentia conuertimur ad Deum & vitiosis affectibus renunciamus, subijcientes nos spiritu renouatio-

renouationis, hoc est, obtemperantes nouis motibus quos in conuersis excitat Spiritus sanctus. Est ergo sensus huius loci germanus, non vt miser iste pereat, sed vt saluetur, id est, vt cum ipse pudore ac tristicia sapere didicerit, Caro quæ in hoc præcipitium ipsum abripuit funditus pereat: Spiritus autem qui videbatur in certamine prorsus occubuisse, erigat sese iterum nec aboleatur, sed carne interemta superstes maneat. Nam hic est finis Ecclesiæ propositus, non modo in extremo illo remedio, sed etiam in omnibus tum admonitionibus, tum reprehensionibus, vt caro dometur, & spiritus confirmetur. Cæterum quo huius loci plenior sit explicatio, duæ quæstiones nobis explicandæ sunt, quarum prior est: Num necessaria sit excommunicatio, vbi pius præsidet magistratus? Altera, num errata iuris in ijs rebus quæ ad hanc externam vitam pertinent, excommunicatione castiganda sint nec ne? Quantum ad priorem quæstionem attinet: num necessaria sit excommunicatio, vbi Christianus est magistratus hoc tenendum est. cum alia sit magistratus ciuilis, & alia ministerij Ecclesiastici functio, diuersam quoq; esse vtriusq; rationem. Nam tametsi sibi mutuo auxiliares manus porrigunt, eiusdemq; Ecclesiæ sunt membra: tamen quia diuersa sunt membra, non idem speciale officium habent, nec eundem finem proximum. magistratus officium est pœnis corporalibus punire sontes qui suam violarunt legem, Idq; in hunc finem, vt legum suarum maneat autoritas, tranquillaq; sit Respublica: Ecclesiæ autē est, peccata quæ pugnant cum lege Dei punire gladio spirituali, Alia lenius, Alia seuerius pro ratione culpæ, Idq; in hunc finem, vt qui peccauit resipiscat pœna admonitus, ac ita in familiam Dei emendatus recipiatur. Ex his perspicuum est, non solum vtramq; functionem sibi inuicem debere manus porrigere auxiliatrices, verumetiam vtramq; suo fungi officio debere in corrigendis peccatis, quo offensa Dei quantum fieri potest caueatur. Restat altera quæstio: num errata Iuris, dum petitur iudicis sententia, excommunicatione punire liceat? vt si quis agrum sibi vendicet, existimans ipsum ad se spectare. hanc quæstionem diluit Paulus, qui in ijs quæ ad vitam hanc externam spectant, quæ ipse βιωτικὰ appellat requirit iudicium ciuile, quo erratum manifestatur iudicis voce. Verum si quis contumaciter reclamauerit iudicis sententiæ, nouo se obstringit reatu, quem punire vtrumq; magistratum oportet. vt si quis agrum retinere conaretur contra iudicis sententiam, sine prouocatione ad superiorem iudicem, is quia errato iuris contumaciam adiunxit rectius edoctus, vt contumax iure puniendus erit. Porrò, quæstiones de lapsuum generibus & de peccatis multitudinis &c. in Enchiridio copiose explicantur.

Non est bona gloriatio vestra. Repetit obiurgationem. Corinthij non solum efferebant se ob sua insignia dona supra alios, sed etiam in vitijs sibi placebant, dum Corinthium incœstum tanquam re bene gesta in suo ferebant cœtu. Locus memorabilis, quod alienus lapsus ad nos quoq; pertineat, si eum non emendemus, modo potuerimus. Deinde admonet nos hic locus humilitatis & communis imbecillitatis.

An nescitis, quod paululum fermenti totam Massam fermentat? Ratio allegorica est: quæ integra similitudine explicari potest hoc pacto: Sicut paululum fermenti totam massam fermentat: ita paucorum vitia totam congregationem sua contagione inficiunt: Vt enim hic fermentum societatem vnius vitiosi cum alijs notat, ita massa vniuersum Ecclesiæ corpus significat. Hic obseruetur finis medius excommunicationis, qui est ne corpus vniuersum Ecclesiæ, contagione vnius membri inficiatur, iuxta vulgares versiculos:

Morbida facta pecus totum corrumpit ouile:
Ne maculet reliquas, est separanda gregi.

Expurgate igitur vetus fermentum vt sitis noua Massa, vt estis Azymi. Exhortationis huius occasionem sumit ex ratione allegorica, quæ præcessit: & trāsit ab hypothesi ad thesin, seu à specie ad generalem doctrinam, quod sæpe tum Prophetæ tū Apostoli & alij non inepti ministri verbi facere consueuerunt. Nam hic in genere hortatur Corinthios ad vitæ puritatē, ne sinant se vllo aut doctrinæ aut morū fermento corrumpi. Vt vetus fermentum Pharisaicū fastum, doctrinam corruptam & hypocrisin vocat, Ita nouam massam vocat renatos in Christo Iesu, cuius sanguine purgati in Dei conspectu apparent Azymi, id est, fermenti expertes, hoc est, puri & sine fastu in doctrina & sine prophanitate & hypocrisi in moribus.

Etenim

Etenim pascha nostrũ pro nobis immolatus est Christus.

Ratio exhortationis ex collatione veteris & noui paschatis sumta: quæ collatio vmbræ ad veritatem illustrior fit hoc modo: Quemadmodum in veteri populo mactato phase, id est, agno transitionis, fermento abiecto, Azymis, id est, panibus infermentatis vescebantur: ita exhibito vero phase, hoc est, agno immaculato, qui est Christus Iesus, oportet vt abiecto fermento prauæ doctrinæ & hypocriseos Azymis vescamur. Notandum est, quod pascha hic non certum anni tempus significet, sed metonymice agnum, hoc est, Christum Dominum, qui in ara crucis mactatus est, cuius sanguine aspersus populus Dei, à seruitute liberatur, & in libertatem veram vindicatur. 10

Itaq; festum celebremus, non in fermento veteri, neq; in fermento nequitiæ & maliciæ: sed in Azymis sinceritatis & veritatis.

Conclusio exhortationis, quæ ex collatione vmbræ ad veritatem infertur, hoc sensu: Quemadmodum in veteri populo mactato agno phase, celebrarunt festum Azymorum per septem dies, hoc est, comederunt dulces panes carentes omni fermento: Ita nostro agno mactato pro nobis, viuamus vitam in sinceritate & veritate. Azymos ergo Paulus interpretatur sinceritatem & veritatem. Illa opponitur fermento doctrinæ & fermento veteri: hæc hypocrisi & prauis moribus, quos Paulus malitiæ & nequitiæ nominibus designat. Vult ergo Paulus vt qui festum phase celebrant, hoc est, qui vere credunt Christum pro se passum esse & factum piacularem victimam, sinceram doctrinam amplectantur & innocentem vitam degant. 20

Scripsi autem nobis in Epistola, ne commisceremini cum scortatoribus, ac nõ omnino cum scortatoribus huius mundi, aut cum auaris, aut cum rapacibus, aut idololatris, alioqui deberetis è mundo exire.

Reuocat Corinthijs in memoriam de quibus eis antea scripserat, & distinguit inter flagitiosos qui in sinu Ecclesiæ reperiuntur, & inter eos qui extra Ecclesiam sunt. illos excludendos monet propter caussas supra notatas, hos autem non ita vitari posse ait, nisi in nouum quendam mundũ migrare liceret: significans maiorem esse malorum turbam, quam vt facile vitari aut emendari posit. Verum hoc tamen ita intelligendum est, vt cum sceleribus eorum pijs nihil sit commune: & vt Deus rite animo & corpore colatur, Sic Christus cum Pharisæis & Publicanis cibum capiebat ac conuersabatur. 30

At nunc scripsi ne commisceamini, si quis cũ frater nominetur, sit scortator, aut auarus, aut idololatra, aut conuiciator, aut ebriosus, aut rapax, cum huiusmodi inquam ne edatis quidem.

Recitat quædam scelerum genera exempli caussa, quæ excommunicatione vult puniri: & ponitur hic propositio maior præsentis de incœsto excludendo disputationis. Idololatriæ ideo mentionem facit, quia quidam (sicuti patebit ex octauo capite) Ethnicis & Christianis placere studuerunt, atq; iccirco interfuerunt sacris Idolorum, pacis, vt aiebant, & concordiæ publicæ gratia: qui tamen fratres, hoc est, Christianæ religionis professores censeri voluerunt. Quemadmodum, hodie multis accidit, qui cum volunt vtrique parti placere, Papistis multa tribuunt, ac etiam interdum laudant, ac interim Euangelici & esse & dici volunt: Verum Paulus id improbat, & vult tales excommunicationis pœna in viam rectam reuocari. 40 50

Quid enim mea refert etiam de extraneis iudicare? Nonne de ijs qui intus sunt vos iudicatis? de extraneis vero Deus iudicat?

Ratio cur de extraneis, hoc est, ijs qui sunt extra Ecclesiam, nolit sibi iudicandi autoritatem sumere. Nam censura Ecclesiastica tantummodo ad domesticos Ecclesiæ se extendit, quod etiam Corinthiorum exemplo confirmat, cui aliam caussam subiungit, nimirum quod solius Christi sit & non censuræ Ecclesiasticæ, alienos à fide pœna aliqua castigare.

Tollite

Tollite igitur istum sceleratum ex vobis ipsis.

Conclusio est, quæ ex his propositionibus conficitur: Si quis, cum frater nominetur, sit flagitiosus, excommunicatione castigandus est. At iste incœstus frater est nominatus ac dederat Christo nomen, & hoc tamen scelus, quod rem cum nouerca habuerit, perpetrauit. Proinde excommunicatione, id est, exclusione ex vestra societate merito castigandus est.

10

CAPVT VI.

Summa capitis Sexti.

Christianus aduersus Christianum iudicium ne petat sub infideli iudice, sed sub fideli: aut potius patiatur iniuriam vel damnum, quam suum persequatur ius coram infidelibus iudicibus. Christiani non abutantur sua libertate, nec scortationem inter res medias ponant, cum sit grauissimum scelus.

20

Ordo & partes capitis Sexti.

Duæ sunt huius capitis partes, Prior est inuectiua, & constat propositione & confirmatione. Inuehitur enim in eos, qui eo temeritatis progressi erant, quod fratres coram infidelibus iudicibus, propter res leues accusarint, & non potius ipsi fideles iudices constituerint, aut etiam iniuriam aut damnum passi fuerint. Altera est confutatio & dehortatio. Confutat enim errorem eorum, qui abusi libertate Christiana, scortationem etiam rebus medijs annumerarunt. Deinde dehortatur grauissimis argumentis à scortatione, hortans vt Deum glorificent corpore & animo.

30

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AVDET aliquis vestrum negocium habens aduersus alterū, iudicari sub iniustis & nō sub sanctis.

Propositio est, qua increpat cum Corinthiorū litigandi ardorem, tum quod sub iniustis iudicibus litigantes, exposuerint Euangelium ludibrio prophanis hominibus, id quod audendi vocabulo innuitur: Ac si diceret Apostolus: Eo ne demum amentiæ processistis, vt vos non pudeat palam Euangelium exponere prophanorū hominum obtrectationibus? plerunque enim accidit, vt hominum vitia professioni eorum 40 asscribantur. Deinde propositionis altera pars requirit, vt controuersias suas Christiani coram sanctis, hoc est, Christianis & pijs iudicibus persequantur. Hanc propositionis partem iusta confirmatione confirmandam sibi proponit. Verum hic discernendum est inter necessario & voluntarie litigantes. Illis licet suam iustam caussam tueri, immo debent si res postulauerit etiam coram infideli iudice, vt si quis ab alio trahatur in iudicium, licet sane immo necessarium est, vt coram suo magistratu, siue pius siue impius sit, respondeat. His autem non licet fratribus lites intendere in foro infidelium, ne Euangelium male audiat, & contumeliosi videantur in fratres. Quare hic Pauli consilium, quod paulò post sequitur, sequendum est, potiusq; ferenda est iniuria, quam vt eam persequamur cum ludibrio Euangelij & contumelia fratrum. Verum quatenus Christiano liceat caussam suam coram iudice persequi si- 50 ne peccato, in Enchiridio explicatum est. DEINDE hoc quoq; tenendum est, quod si Christianis inferatur iniuria ab impijs & hostibus doctrinæ, liceat ipsis Pauli & multorum aliorum exemplo prouocare ad iudicem etiam (si res postulauerit) infidelem, quemadmodum Paulus fecit dum ad Cæsarem prophanum appellauit.

An nescitis, quod sancti mundum iudicabunt?

Confirmationis fundamentum est, interrogatione figuratum, quo vehementior & minus dubia appareat propositio. Verum hic propositio sola ponitur loco huius prosyllogismi: Sancti mundum iudicabunt. Vos Corinthij estis sancti. Ergo vos Corinthij mundum iudicabitis. Ex hac conclu-

conclusione extruit Apostolus argumentum hypoteticum quod sequitur. Verum sciendum est quod Paulus hic loquatur non de præsenti, sed de futuro iudicio, in quo caput Christus cum suis membris totum impium mundum iudicaturus est, quemadmodum ipse Dominus testatur, Matth. 19.

Quod si per vos iudicabitur mundus, indigni estis minimis iudicijs?

Hoc argumentum, vt supra admonui, extructum est ex proxime præcedente fundamento, & ponitur hic rursus propositio sola loco totius argumenti, quod hoc pacto excluso interrogationis schemate complebitur. Si Corinthij iudicabunt mundum, non sunt indigni qui præficiantur iudicijs de rebus minimis & ad hanc vitam spectantibus. Sed Corinthij iudicabunt mundũ, Ergo non sunt indigni minimis iudicijs. Vocat autem minima iudicia, quæ sunt de rebus minimis & caducis. ideo interpres vetus per periphrasin clarius expresit consequens, Indigni estis qui de minimis iudicetis. Est ergo argumentum à minori ad maius sumtum.

An nescitis quod angelos iudicabimus, nedum ad vitam pertinentia?

Aliud argumentum, similiter à minori ad maius sumtum: Sancti angelos, hoc est, diabolos iudicabunt, multo magis res minores, vt sunt quæ ad vitam hanc spectant.

Iudicia ergo de rebus ad victum pertinentibus si habueritis qui contemtibiles sunt in Ecclesia, eos constituite.

Quia solidis argumentis concluserat Paulus, licere Corinthijs priuatas fratrum controuersias de rebus ad victum pertinentibus iudicare & cõponere: iam præcipit vt cõstituant iudices seu arbitros, qui lites inter fratres ortas dirimant. Huius loci vsus duplex est. Primus, quod testetur in Ecclesia Corinthiaca fuisse distinctionem dominiorum & bonorum, quæ ad vitam & ad cultum pertinent. Secundus, quod remedium præscribat nobis imitandum, quo lites ortæ inter fratres de rebus victualibus componi posint. Non enim cuiq;, quod rectum putat, facere licet: sed arbitris partes suas controuersas committant, eorumq; iudicio acquiescant. Quod autem iubeat eos Paulus constitui iudices qui in Ecclesia sunt contemtibiles, non detrahit aliquid, vt quibusdam videtur, dignitati magistratus aut iudicum. Nam per anticipationem & comparatiue ea vox intelligenda est. Cum enim Corinthij obijcere possent, se idoneos iudices desiderare, atq; ideo ortas controuersias priuatas inter fratres ad iudices prophanos deferrẽ, Paulus respondet: Immo postremus & abiectißimus vestrũ, si constituatur arbiter, melius res inter vos controuersas componet, quam impij iudices, tantum abest, vt vlla necesßitas vos cogat litigare coram prophanis iudicibus. Præterea Paulum non velle simpliciter abiectos homines constitui iudices ostendit correctio, quæ in textu sequitur: ad erubescentiam vestram, &c. Nequaquam igitur hac sententia Pauli eleuatur magistratus dignitas aut iudicum officium, qui vice Dei in dirimendis controuersijs funguntur. non enim suum sed Dei iudicium exercent iudices, modo legum suarum, non pugnantium cum decalogo, præscriptum sequantur. perperam proinde faciunt, qui hoc Pauli dicto abutuntur ad extenuandam legum ciuilium scientiam, & eleuandam magistratus & iudicum dignitatem. Peius adhuc olim fecerunt Episcopi, qui & prauo intellectu huius loci, proprio officio magna ex parte neglecto, controuersijs secularibus se implicuerunt: qui potius Christi exemplum sequi debuissent, qui cum rogaretur à quodam vt diceret fratri suo, vt secum diuideret hæreditatem, respondet: Quis me constituit iudicem aut diuisorem super vos? significans discrimen esse inter regimen Politicum & Ecclesiasticum. Sed pessime omnium abutuntur hoc loco Papistæ, qui hinc iurisdictionem ciuilem in causis pecuniarijs se habere contendunt, quam contemtibilibus in Ecclesia, hoc est, suis officialibus (vt vocant) committunt. Porrò quod quidam verbum καθίζετε per indicatiuum reddunt: Constituitis, Et dicunt Paulum hic reprehendere Corinthios, quod cõtemtibilibus in Ecclesia tantam dignitatem, tantumq; officium demandarunt, vt arbitri & iudices in causis & controuersijs sanctorum essent, facile refellitur. Primum enim pugnat cum scopo præsentis disputationis. Nam Paulus Corinthios reprehendit, quod nullos omnino constituerint iudices, adeo vt in leuisimis etiam rebus coacti sint sententiam quærere à prophanis iudicibus. DEINDE illorum interpretationi orationis nexus reclamat. Nam particula illationis satis indicat, hoc Pauli dictum ex superioribus eiusdem verbis extrui & concludi. Cum enim docuisset licere pijs caussas cognoscere & iudicare, infert præceptum, vt id quod licet faciant, constituantq; iudices seu arbitros qui inter fratres ortas lites de rebus ad victum pertinentibus, componere possunt.

Ad

Ad erubescentiam vestram dico, adeo non est inter vos sapiens ne vnus quidem, qui poterit iudicare inter fratres, sed frater cum fratre litigat, idq; sub infidelibus.

Aliud argumentum à contingentibus sumtum: cuius hic sensus est: magnum dedecus est coram prophanis iudicibus caussas agere. nam inde aduersarij vestram inscitiam arguunt, quasi nemo omnium vestrum sit, qui ea sit prudentia præditus, vt possit vestras controuersias priuatas componere.

10 Iam quidem omnino delictum in vobis est, quod iudicia habetis inter vos.

Deprimit illorum fastum qui nihil sibi deesse ad perfectionem iudicarũt, sumto argumento ab effectu ad caussam. Iudicia habetis inter vos, hoc est, lites & contentiones sectamini. Ergo in vobis est delictum, id est, animi imbecillitas, qua ita succumbitis, vt iniuriam & damnum non potius patiamini, quam coram impijs iudicibus caussas agatis. Neq; hæc Pauli verba aliquid detrahunt legibus ciuilibus aut iudicibus, sed tantum eos reprehendit Apostolus, qui leuibus iniurijs ita franguntur, vt mox ad magistratum vindicem confugiant.

Cur non potius iniuriam sustinetis? cur non potius damnum accipitis? at vos 20 iniuriam facitis & damno afficitis, idq; fratres?

Duo reprehẽdit hic in Corinthijs. Primum quod litigarunt coram prophanis iudicibus, vnde male audit Christiana religio. Deinde quod intulerint fratribus damnum & iniuriam. adeo improba habendi cupiditas inter homines regnat.

An nescitis quod iniusti regni Dei hæreditatem non consequentur?

Argumentũ à pœna sumtum. Iniusti regnum Dei non obtinebunt. qui inferunt iniuriam fratribus & damno eos afficiunt sunt iniusti. igitur regnum Dei non obtinebunt. resipiscite ergo ne tantam hæreditatem vestra amittatis culpa.

30

Ne erretis neq; scortatores, neq; idololatræ, neq; mœchi, neq; molles, neque qui concumbunt cum masculis, neq; fures, neq; auari, neq; ebriosi, neque maledici, neq; rapaces regnum Dei hæreditate obtinebunt.

Denunciat pœnam iniustis & iniusticiæ quasdam formas exempli caussa recitat. Quomodo autem hæc denunciatio intelligenda sit sequens oratio Pauli ostendit, & summa sententiæ huc redit, quod tales excludãtur à regni Dei hæreditate, nisi egerint pœnitentiam: quod cum fecerint, non amplius iniusti sed iusti censentur, Christi iusticia ornati. Molles Paulo sunt, qui 40 verborũ lenocinijs, effœminato gestu & vestitu alijsq; delitijs, impudicitiam suam produnt.

Et hæc fuistis quidem, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine Domini Iesv, & per spiritum Dei nostri.

Vt commemoratione præteriti status Corinthios humiliat, ita proposito gratuito beneficio excitat eos ad gratitudinem per solicitudinem sanctam, qua caueant ne tantum bonũ sua culpa amittant. Vtrumq; & nos ex hoc loco discamus, humiliemur cogitatione præteriti status, & excitemur ad gratitudinem & innocentiam morũ cogitatione præstitæ gratiæ. Cæterum Apostolus non frustra hæc tria: purgationem, sanctificationem & iustificationem, 50 coniunxit. Nam vt purgationem sordibus, sanctificationem pollutioni, & iustificationem reatui opponit: Ita vult vt purgati non amplius inuoluamur prioribus sordibus, sanctificati non nouis inquinamentis polluamur, iustificati non nouo reatu nos obstringamus: sed vt potius puritatem & sanctificationem, iusticia Christi donati, per totam nostram vitam meditemur. Addit præterea Apostolus modum & caussas nostræ purgationis, sanctificationis & iustificationis. Nam dum ait: In nomine Domini Iesv, & per spiritum Dei nostri, Primum significat prædicationem Euangelij de Christo creditam, esse caussam tantæ gratiæ. nam nomen Iesv ad prædicationem quæ fidem requirit refertur. qui ergo credit Iesvm talem sibi esse, qualis nominatur, id est, prædicatur Euangelio, is purus, sanctus & iustus censetur. Verũ quia sine Spiritu sancto, qui fidem in auditoribus Euangelij operatur, nemo

purgatur, sanctificatur & iustificatur: recte adiecit Apostolus, Et per spiritum Dei nostri. Nec prætereundum est, quod Apostolus exprimat tres diuinitatis personas, Patrem, Filium & Spiritum sanctum, quibus tribuit redemtionis beneficium.

Omnia mihi licent, at non omnia cõducunt, omnia mihi licent, at non redigar sub vllius potestatem.

Confutatio est erroris eorum, qui prætextu Christianæ libertatis quiduis sibi licere existimarunt, non habita ratione ædificationis mutuæ & grauioris seruitutis, nempe peccati. Repetit autem bis obiectionem Corinthiorum. Omnia mihi licent. Vbi obseruandum, quod signum distributiuum ad res externas quas medias vocant, pertineat. Id quod circumstantia loci euincit. Incipit enim hic de rebus medijs disputare, quarum vsus liber est, modo habeatur ratio mutuæ ædificationis, & caueatur maior seruitus, in quam incurrunt qui suis cupiditatibus indulgentes rebus externis nimium addicti sunt. Liberum quidem est vesci quibuslibet cibis: at qui hoc facit cum scandalo fratris infirmi, aut ita indulget sibi vt gulæ mancipium fiat, sua libertate abutitur, Immo potius eam amittit, & mancipatur seruituti peccati. Nam iuxta Christi sententiam: Qui facit peccatum, seruus est peccati. Hic locus requirit explicationem doctrinæ de libertate Christiana & de rebus medijs seu adiaphoris: quam aliunde petant studiosi.

Escæ ventri & venter escis. Deus autem & hunc & eas abolebit.

Proponit speciem exempli gratia, vnde de toto genere iudicandum est. Ciborum inquit vsus est, vt in hac vita conseruemur ad tempus, post hanc enim vitam nullus vsus erit, vel ventris, id est, nutritionis, & ciborum. quare illis ita vti conuenit ne eorum caussa aut fratres offendamus, aut illorum abusu in fœdam seruitutem peccati nosipsos conijciamus. Tantisper enim liberi sumus donec ab alio capiamur, & ab eo in seruitutem redigamur. Proinde qui indulget cibis & ventri contra charitatem proximi, aut ad voluptates & delitias, vt charitatis legem violat: Ita fit mancipium rei corruptibilis. Hoc iam ad totum genus transferri debet, hoc est, ad res medias & externas omnes: quæ nec prohibitæ nec mandatæ sunt simpliciter. Et diligenter discernendũ est inter libertatem ipsam & libertatis vsurpationem. liberæ quidem sunt res mediæ, vt vestes, cibus, locus, tempus &c. sed in earum vsu cauendum est, ne aut fratres offendamus, aut nosipsos, dum eis nimium addicti sumus, in fœdam peccati seruitutem conijciamus.

Corpus autem non scortationi sed Domino, & Dominus corpori.

De rebus medijs dixit, & quid in earum vsu cauendum sit breuiter disseruit. Nunc fœdissimum errorem eorum confutat, qui scortationem inter res medias collocarunt, & eam tanquam licitam prætextu Christianæ libertatis defenderunt. Ponitur autem hic minor loco totius argumenti, quod hoc modo complebitur: Quicquid Domino dicatum est, non est polluendum scortatione, Corpus nostrum Domino dicatum est (Nam per baptismum Christi corpori insiti sumus) Igitur corpus nostrum scortatione non est polluendum, Proinde nequaquam licita est scortatio, nec in rebus medijs vllo pacto numeranda. Locus communis, quod quælibet res ei fini cui destinata est certa lege intenta esse debeat, non alieno cũ sua natura pugnanti.

Deus autem & Dominum suscitauit, & nos suscitabit per potentiam suam.

Secundum argumentum, sumtum à conditione nostrorum corporum, quæ glorificanda sunt olim cum glorificato Christi corpore. Et ponitur sola minor loco huius argumenti: Corpora olim cum Christo glorificanda, non sunt polluenda scortatione. Nostra corpora olim sunt cum Christo glorificanda per gloriam resurrectionis. Non igitur sunt contaminanda scortatione. Quod autem addit: per potentiam suam, Anticipatio est, qua occurrit rationis peruerso iudicio de resurrectione. Quando igitur ratio articulum resurrectionis in dubium reuocat, nos potentiam Dei opponamus. is enim quod statuit, potest etiam præstare. Porrò ex hoc Pauli dicto hunc locum communem desumamus, quod corpora Christianorum propter futuram resurrectionis gloriam, casta & pura conseruari debeant.

An nescitis, quod corpora vestra sint membra Christi: igitur tollens membra Christi faciam, vt sint scorti membra? Absit.

Tertium

Tertium argumentū ab absurdo seu indigno, sed minor & conclusio ordine ponuntur. Argumentum auté hoc pacto complebitur: Nullo pacto ferendū est, vt membra Christi cum scortis communicentur. Sed nostra corpora sunt membra Christi. Igitur indignissimum & absurdissimum est, ea scortatione polluere. Hæc absurditas & indignitas notatur particula abominandi, absit. Hoc loco & alia obseruetur doctrina, nempe quod spiritualis nostra societas cum Christo non tantum ad animam, sed etiam ad corpus pertineat, In qua societate spes nostræ resurrectionis sita est.

10 An nescitis, quod qui agglutinatur scorto, vnum corpus est? erunt enim inquit duo in carnem vnam.

Amplificatio & aggeratio est proximi argumenti. quam enim ob caussam sit absurdum & indignum polluere corpora nostra scortatione, exponit. Nam qui hoc faciunt, membra Christi de eius corpore discerpunt & agglutinant scorto, ita vt iam amplius non sunt vnum cum Christo, sed cum impuro scorto. Hoc confirmat ex secundo Geneseos capite. Erunt, inquiens, duo in carnem vnam. Quæ ratio non simpliciter, sed per comparationem accommodanda est proposito hoc pacto. Quemadmodum maritus & vxor vna caro fiunt benedicta copula. Ita scortator & scortum, maledicta copula coniunguntur & veluti vna caro fiunt. Habet enim scortatio cum coniugio aliquam similitudinem, sed tanquam eius corruptela. Aliter dictum Mosis non potest accommodari præ-20 senti argumento.

Qui vero agglutinatur Domino vnus spiritus est.

Ostendit arctiorem copulam Christianorum cum Christo esse, quam est mariti & vxoris. Hæc enim corporalis tantum est: Illa vero spiritualis. Vnde quartum argumentum à comparatis extrui potest hoc pacto: Copula mariti & vxoris sancte est conseruanda, ne vlla impuritate contaminetur. Multo magis copula spiritualis inter Christum sponsum & eius sponsam Ecclesiam sancte conseruanda est, ne vlla turpitudine polluatur. Qualis autem sit copula Christi & eius sponsæ, Oseas Propheta explicat his verbis: Sponsabo te mihi in fide, & cognosces Do-30 minum.

Fugite scortationem.

Ostenso errore eorum qui scortationem rebus medijs annumerarunt, & monstrata scortationis turpitudine & scelere: exhortationem attexit, vt non secus atq; pestem & rem extreme periculosam scortationem fugiant Corinthij. Nam fugiendi vocabulum duo innuit, videlicet, Periculum quod est ex scortatione, & quam acre studium euitandi illud periculum in pijs esse debeat.

40 Omne peccatum quod fecerit homo extra corpus est, sed qui scortatur in proprium corpus peccat.

Quintum argumentum ab effectu proprio scortationis sumtum, quod in hūc modum nonnihil commutata orationis forma cōcludi potest: Quicquid dehonestat & contaminat proprium hominis corpus, merito est fugiendum. Scortatio dehonestat & contaminat proprium hominis corpus. Igitur scortatio merito fugienda est. Est autem in proprium hominis corpus peccare hoc loco, ipsum dehonestare, contaminare, honore debito spoliare, ludibrioq; exponere. Minor sola hic ponitur amplificata per comparationem scortationis cum alijs peccatis. Alia peccata dicit extra corpus esse, hoc vero in ipso manere corpore, ac veluti notam illi inurere. Verum hic oritur perdifficilis quæstio. nam Dominus apud Matthæum ait: De corde exeunt cogitationes malæ, homicidia, adul-50 teria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiæ: hæc sunt quæ inquinant hominem. Et Esaias: Manus vestræ sanguine pollutæ sunt, Et ad Roma. præbuistis membra vestra arma, iniquitatis peccato, Et ad Titum, Omnia munda mundis, contaminatis vero & infidelibus, nihil mundum, sed contaminata est eorum & mens & conscientia, Et multæ similes sententiæ testantur totum hominem peccato pollui. Qui fit ergo, quod Paulus dicat: reliqua peccata esse extra corpus, Scortationem vero in corpore manere? Respōdeo. omne peccatum hominem polluit, quantū ad reatum attinet, Nam vt mentem & conscientiam contaminat: Ita hominem totum reatu obstringit. Verū scortatio (qua omnis venus extra matrimonium per synecdochen significatur) non solum mentem polluit, conscientiam coinquinat, ac totum hominem nouo reatu cōmaculat: verumetiam quodam singulari modo probrū inurit

corpori ac ipſum conſpurcat, ac veluti ludibrio conſpurcatum exponit. Huius ſingularis maculæ ita Deo mirabiliter ordinante,haud raro in ſcortatoribus teſtimonia quædam apparent, vt ſunt morbus Gallicus, & alij turpiſsimi, quos nominare nolo : Qui turpiſsimi morbi in honeſtis coniugibus non conſpiciuntur. Nam vt illic maledictio coniuncta eſt cũ violatione ordinis diuini: Ita hic benedictio ordinationem Dei comitatur. Hoc ſcortationis probrum moueat honeſtos adoleſcentes, ne ſinant ſe in ſcortationis volutabrum præcipitari.

An neſcitis, quod corpus veſtrum templum ſit eius qui in vobis eſt ſpiritus ſancti, quem habetis à Deo?

Sextum argumentum à deſtinatis ſumtum, quod hoc modo abſoluitur: Templum Spiritus ſancti purum & mundum conſeruari oportet. Veſtrum corpus eſt templum Spiritus ſancti, Igitur corpus veſtrum purum & mundum conſeruari oportet. Proinde nequaquam prophanandum & polluendum eſt ſcortatione aut vlla alia impuritate. Cum autem addit: Quem habetis à Deo, Tacite admonet Corinthios, ne ſua culpa gratuitum hoc donum tantumq; theſaurum amittant, immo in hoc toti potius ſint, vt Spiritus ſancti domicilium & templum mundum ſanctumq; conſeruetur. Cæterum, cur Chriſtiani dicantur templum Dei, dictum eſt ſupra capite tertio. Et ſumma huc redit, Quod quilibet Chriſtianus ideo ſit templum Dei, quod Deus in eo ſit, habitetq;, iuxta Chriſti promiſsionem: Qui ſermones meos audit, ad eum veniemus & manſionem apud eum faciemus. Deinde quod quilibet Chriſtianus debeat perpetuis cultibus Deum celebrare, ſeq; mundum à peccati prophanatione conſeruare.

Et non eſtis veſtri iuris, emti enim eſtis precio.

Septimum argumentũ à iure ſumtum: Qui non ſunt ſui iuris non poſſunt ſe alijs Dominis mancipare. Chriſtiani non ſunt ſui iuris. Ergo Chriſtiani non poſſunt ſe alijs Dominis mancipare. Quare iniuriam Chriſto Domino faciunt qui ſcortationi ſe proſtituunt,ac eius mancipia ſe ſponte conſtituunt. Minor ſola cum ſua probatione ponitur, quæ ita concluditur: Chriſtiani emti ſunt precio, Igitur non ſunt ſui iuris. Hoc ipſum argumentum in exhortatione ad vitæ innocentiam vſurpat Petrus, cum ait: Scientes vos non caducis, argento aut auro fuiſſe redemtos ex vana veſtra conuerſatione, ex patrum traditionibus accepta: ſed precioſo ſanguine agni immaculati & incontaminati Chriſti.

Glorificate igitur Deum, in corpore veſtro, & in ſpiritu veſtro, quæ ſunt Dei.

Concluſio exhortatoria.Cum non ſitis veſtri iuris, cum iam templa Dei ſitis, &c. par eſt, vt Deum & corpore & anima glorificetis. Anima quidem glorificatur Deus, Primum cum recte ſentimus de natura Dei, maieſtate & veneratione. Deinde cum ei tribuimus omnem miſericordiam, ſapientiam, iuſticiam & potentiam. Tertio cum quicquid habemus illi ſoli acceptum ferimus. Quarto cum nos illi ex fide, mente, voluntate & affectibus ſubijcimus, per patientiam eum inuocantes & prædicantes. Sed corpore glorificatur, cultu, puritate, & exemplo: Cultu, cum non proſternimus nos coram Idolis more Papiſtarum & prophanarum gentium, ſed nos coram illo proſternimus, illum in cœlo quærentes non apud ſtatuas. Puritate, cum corpus purum, ſanctum & caſtum conſeruamus ab omni turpitudine ſexto præcepto prohibita. Exemplo, cum actiones omnes noſtræ externæ, vita, conuerſatio, geſtus, verba, veſtitus & huiuſmodi alia quæ in oculos hominum incurrunt, ſunt talia quod illis inuitentur alij ad glorificandum Deum nobiſcum: Contra Deum ſua gloria quantum in ſe eſt ſpoliant, qui contraria his vel ſentiunt, vel agunt.

CAPVT VII.

Summa capitis Septimi.

Etſi bonum ſit vxorem non ducere, modo caueatur ſcortatio: vel ab vxoris thoro abſtinere, modo fiat ex conſenſu: tamen vinculum coniugale fas non eſt, per diſceſſionem violare, nec Chriſtianis licet propter religionis diſſimilitudinem diuortium facere. Verum ſi infidelis diſcedit, ſoluitur pius à coniugij vinculo. Præterea etſi virginitas præferenda eſt coniugio propter neceſſi-

necessitatem præsentem: Tamen parentes non peccant siue filias suas nuptum dederint siue non: etsi melius fecerint si non elocauerint, nisi alia cogat necessitas. Neq; viduis negandæ sunt secundæ nuptiæ.

Ordo & partes capitis Septimi.

Orditur Apostolus à concessione, nimirum quod homini bonum sit mulierem non attingere. Cui subiungit restrictionem seu exceptionem duplicem videlicet, vt caueatur scortatio: & ne alter coniugum alterum fraudet debito coniugali. Deinde contra separationem coniugum ex sententia Domini disserit, præcipiens ne coniuges à se inuicem discedant propter animorum offensionem. Tum de impari coniugio agit, præcipiens ne fidelis coniugem deserat infidelem. at si sponte infidelis discesserit, soluitur fidelis à lege coniugij. his subijcit nonnihil de vocatione, cui addit de virginitate & de iure parentum in elocandis liberis disputationem. Postremo loco de secundis nuptijs agens, Etsi præfert cœlibatum, liberas tamen relinquit secundas nuptias. Atq; ita in hoc capite multi vtiles loci tractantur, vt de cœlibatu, de necessitate matrimonij propter vitandam scortationem, de debito matrimonij, de dissidijs in matrimonio ex animorum offensione & ingeniorum dissimilitudine, de impari coniugio, de vocatione, de seruitute, de virginitate, de secundis nuptijs: Quorum locorum cognitio summe necessaria est in Ecclesia, de quibus omnibus, Corinthios ad Paulum scripsisse, ex principio huius capitis apparet.

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM de ijs quæ scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non attingere.

Ex concesione hac & duabus exceptionibus quæ sequuntur, videtur quod Corinthij Paulo scripserint & interrogauerint, An liceret homini, vel omnino vxorem nō ducere, vel ab vxoris thoro prorsus abstinere. ad quam quæstionem respondet per concesionem. bonum est homini mulierem non attingere. id est, bonum & commodum est, si homo vel maneat sine vxore, vel si vxorem habet, ab eius consuetudine abstineat. Bonū hoc loco non opponitur malo aut vitioso: vt Hieronymus & Monachi eum secuti interpretati sunt, sed significat commodum & expediens propter aliud, vt abstinere à vino est bonum, hoc est, commodum & expediens propter aliud, vnde tamen non sequitur, vinum bibere malum esse simpliciter. Quod autem non opponatur bonum hoc loco vitio, docet & matrimonij institutio quæ Dei benedictionem (qua omnes res malæ & turpes destituuntur) coniunctam habet: & exceptiones Paulinæ quæ sequuntur. nullo enim pacto concedendum esset matrimonium, si aut malum aut vitiosum esset.

Sed propter fornicationes vnusquisq; vxorem suam habeat, & vnaquæque suum maritum habeat.

Prior exceptio. Bonum est homini ab vxore ducenda abstinere, modo non sit scortationis periculum. Verum si quis continere non potest, sed succumbit tentationibus, & vincitur prauis affectibus ita, vt voluntas succumbat etiam, illi non solum remedium conceditur matrimonium, verumetiam præcepto diuino ad coniugium obligatur. Nam cum dicit Paulus hoc loco: Vnusquisq; suam vxorem habeat, & vnaquæq; suum maritum, non est concedentis oratio, sed præcipientis.

Vxori maritus debitam obœdientiam reddat, Similiter autem & vxor marito.

Posterior exceptio. bonum est homini ab vxoris thoro abstinere, si modo illud ex consensu fiat, alioqui debent sibi inuicem mutuum officium & coniugalem beneuolentiam quam sibi mutuo promiserunt matrimonium contrahentes.

Vxor proprij corporis potestatem non habet, sed maritus. Similiter autem & maritus proprij corporis potestatem non habet, sed vxor.

Ratio reddendæ mutuæ beneuolentiæ in coniugio. quilibet iure exoluere tenetur quod alij debet. Ergo maritus cum eius corpus sit in pote-

ſtate vxoris: & vxor cum eius corpus ſit in poteſtate mariti, debent ſibi mutuo debitam beneuolentiam exoluere. Prohibet ergo eam, quæ ſit abſq; conſenſu continentiam. q. d. cum alter ſit in alterius poteſtate, non poteſt facere quod vult abſque eo qui iugum ſecum vnà trahit.

Nolite fraudare vos inuicem, niſi ſi quid ex conſenſu fiat ad tempus, vt vacetis ieiunio & orationi.

Concluſio eſt ſuperiorum. Si neuter coniugum poteſtatem habet proprij corporis, ſed alter alterius. non igitur ſe inuicem fraudare debent debito coniugali. Hic primum obſeruandum eſt ideo requiri conſenſum, quia non de vnius continentia ſed duorum agitur. Deinde cum dicit ad tempus, prohibet perpetuam abſtinentiam à thoro coniugali. contra quod Spiritus ſancti oraculum peccarunt Papiſtæ dum permiſerunt coniugibus modo Monachiſmum profiteri vellent perpetuam ſeparationem. Præterea finem ſecubationis addit: Vt vacetis ieiunio & orationi. Ieiunium & oratio coniungi ſolent quando ſignificatur ſolennis aliqua & publica orationis celebritas, cum vel aliquod magnum & arduum negocium aggrediendum ſit, vel aliquod imminens periculum, aut præſens calamitas vrgeat ad publicas preces inſtituendas. Porrò his verbis Pauli abutuntur Monachi, cum ex illis inferunt thorum coniugalem rem eſſe vicioſam & malam, vt quæ orationem quæ perpetua eſſe debeat, impediat: Cui obiectioni iam reſponſum eſt, nempe quod Paulus non loquatur de perpetuis Chriſtianorum precibus, ſed de ſolennibus tantum, quæ fiunt præcedente & coniuncto ieiunio. Deinde inſtantiam damus ex hoc ipſo loco Pauli, ſi illorum conſequentia valet, valet & hæc: Cibus & potus impediunt ieiunium. Igitur cibus & potus mala ſunt. hanc conſequentiam quis recipiet?

Et rurſus in vnum conuenite, ne tentet vos Sathanas propter incontinentiam veſtram.

Prohibet ſecubationem perpetuam cuius prohibitionis grauiſsimam ſubiungit cauſſam, ne videlicet tentet ipſos Sathanas propter incontinétiam ſuam. Nam cùm perpetuo ſecubant coniuges, Sathanas inſidias ſtruit carni & obijcit varias libidines, in quas ruunt ſæpe cœlibes imbecillitate carnis victi. ne igitur idem accidat coniugibus, perpetuam prohibet ſecubationem. Hæc manifeſte pugnant cum impuro cœlibatus voto, quod ſupra modum extollunt Papiſtæ. Sunt qui hæc verba: Ne tentet vos Sathan propter incontinentiam veſtram, referunt ad ſuperiora, ac ſi dicat Paulus: interdum ſecubandum eſſe coniugibus, ne propter nimiam libidinis incontinentiam exponant ſe Sathanæ inſidijs. Nam ſicut qui abutuntur cibo & potu, exponunt ſe Sathanæ, Ita qui in thoro coniugali intemperantius vtuntur periculum ſibi accerſunt. Coniuges ergo in timore Dei, vt cibo & potu, ita thoro coniugali temperanter vtantur.

Hoc autem dico ſecundum veniam, non ſecundum præceptum.

Prolepſis eſt. Nam ex ſuperioribus aliquis obijcere poſſet: Dicis, vnuſquiſq; habeat ſuam vxorem, & vnaquæq; habeat ſuum maritum. Ergo vis vt omnes matrimonium contrahant: Reſpondit Apoſtolus conceſsionem eſſe quam propoſuit & non præceptum, conceditur enim omnibus vel à coniugio abſtinere, vel matrimonium contrahere. Verum ſi quis continere nequeat, ei præcipitur vt remediũ à Domino propoſitum quærat. Porrò cum Papiſtæ ex hoc loco ſic ratiocinentur. Quod opus habet venia, culpa non caret. Coniugium opus habet venia. Ergo culpa non caret. Proinde pie faciunt qui perpetuam vouent caſtitatem. Reſpondeo eos non attendere, quo hæc Pauli verba referenda ſint. Deinde perperam vrgere veniæ aut indulgentiæ vocabula. Nam συγγνώμη qua voce vtitur Paulus, interdum remiſsionem notat vbi nullum ſimpliciter vicium eſt. Præterea illorum cauillatio refutatur multis Encomijs matrimonij, quæ paſsim in ſcripturis extant.

Velim enim omnes homines eſſe, ſicut & ego, ſed vnuſquiſq; proprium donũ habet ex Deo, alius ſic, alius autem ſic.

Ratio cur velit ſuperiora, non vt præceptum, ſed vt conceſsionem intelligi, & ſeipſum exemplum proponit continentiæ. non ergo cum ait, vnuſquiſq; ſuam vxorem habeat, &c. præceptum eſt, quo omnes vult adigere ad matrimonium: ſed conceſsio qua ſtatus ipſe liber relinquitur omnibus, ſed ijs qui continere non poſſunt à Domino propoſitum remedium neceſſarium eſt. Verum ne quis de exemplo Pauli vniuerſalem

lem regulam constituat, restrictionem subiungit: Sed vnusquisq; proprium donum à Deo habet, significans & continentiam donum esse & neminem qui hoc donum non habet, debere Deum tentare, sed potius diuinitus proposito remedio vti cum gratiarum actione & timore Dei. Obseruandus locus, quod à nemine sit requirendus cœlibatus, nisi quatenus ipse speciale donum continentiæ habeat.

Dico autem in coniugatis & viduis, Bonum eis est si maneant vt ego. Si autem nō continent, matrimonium contrahant.

Ratio voti: Optauit omnes esse sicut ipse est, idq; ideo, quia illud bonum & commodum ipsis esse videtur, Verum mox exceptionem repetit, modo quis dono castitatis sit præditus, quo si careat, matrimonium contrahat. Hæc ergo distributio loco generis ponitur & intelligenda est de omnibus ijs, qui adhuc extra matrimonium viuunt, quorum neminem à matrimonio excludit, nisi donum continentiæ habeat.

Melius est enim matrimonium contrahere, quam vri.

Ratio exceptionis à collatione sumta. Matrimonium est res bona, vstio qua quis ita incendio flammarum libidinis ardet, vt vel continere non possit, victa voluntate ab affectibus, vel ipsius preces impuritate affectuum contaminentur, mala est. Quare matrimonium præferendum est vstioni. Non igitur hæc collatio est maioris & minoris mali, sed est boni per se, & mali collatio. melius proinde est, idem quod præferendum est, vt bonum malo, honorabile turpi. Diligenter hic Metaphora obseruanda est: non dixit Apostolus, Melius est nubere, quam calere libidinis affectibus, sed vri. Nemo enim mortalium est, qui non interdum sentiat libidinis calorem, sed non tamen omnes æstuant & ita vruntur, vt voluntas succumbat. Quare male faciunt, qui fere impuberes adolescentes cogunt ad matrimonium contrahendum. Cum potius studijs, laboribus, sobria vita, perpetuis exercitijs & precibus essent cohercendi, ne intempestiuo coniugio interrumpant cursum studiorum suorum.

Coniugatis denuncio non ego sed Dominus, vxor à marito ne discedat: quod si discesserit, maneat innupta, aut reconcilietur marito, & vir vxorem ne dimittat.

Quia apud Corinthios fuerunt, qui religionis prætextu coniugij molestias excutere voluerunt, quoties inter coniuges orta esset aliqua offensio, propter animorum dissimilitudinem: Apostolus ex mandato Domini denunciat eis, quod nequaquam liceat coniugij legem violare, ac ita à se inuicem discedere, vt liceat nouas nuptias quærere. Verum si inciderit talis offensa, vt vna habitare nequeant propter acerbitatem animorum, permittit quidem separationem, sed non concedit nouas nuptias. Immo vult, vt potius reconciliati rursus conueniant in vnum. Hic Apostolus tantum loquitur de caussis illis leuioribus, propter quas viri vxoribus miserunt libellos repudij, vt sunt sordes, ignauia, somnolentia, negligentia rei familiaris, Garrulitas, morositas & huiusmodi alia mulierum vicia, propter quæ Iudæi præcipue sæpe fecerunt diuortia: Quorum errorem Christus corrigit, & docet non licere diuortium facere & nouas quærere nuptias, nisi legitima diuortij caussa intercedat, de qua Apostolus hic non agit. Non enim existimandum est, quod Apostolus exceptionem quam Christus diserte ponit Matth. 5. & 19. improbet, sed vt Lucas & Marcus, ita ipse quoq; tantum de ijs caussis agit, quæ non interrumpunt matrimonij substantiam violato coniugali thoro. Abutuntur ergo hoc loco Papistæ, dum hinc colligunt illicitas esse nouas nuptias facto diuortio ob adulterium, contra aperta Christi verba & multorum sanctorum fratrum pronunciata, qui rectius perpenderunt Christi responsionem, & hunc Pauli locum diligentius cum verbis Christi contulerunt.

Reliquis ego dico non Dominus.

Dicturus de coniugio inæquali, quod communi legi non subijcitur, præfatur se non expressum Dei verbum super ea re habere, sed id promere quod ex spiritu Dei hauserat: Sicut postea exponit cum ait: Existimo me quoq; spiritum Dei habere.

Si quis frater vxorem habet infidelem, & ipsa consentit cum eo habitare, ne dimittat eam: Et mulier quæ maritum habet

Quia apud Corinthios fuerunt, qui diuortium fecerunt propter religionis diuersitatem, præcipit fideli-

infidelem, & ipse consentit cum ea habitare, ne demittat eum.

bus ne religionis prætextu dimittant coniuges: modo velint infideles personæ in matrimonio contracto manere. cuius præceptionis postea caussam subiungit.

Sanctificatus est enim vir infidelis in vxore, & sanctificata est mulier infidelis in viro.

Prolepsis est. poterant enim obijcere prophanum & viciosum esse thorum illum coniugalem propter alterius impietatem: sed Apostolus respondet, sanctum & purum coniugium esse, ita vt non contaminetur fidelis coniunx per infidelis impietatem, immo posſit fidelis maritus bona conſcientia vti vxoris infidelis thoro, & fidelis vxor thoro infidelis mariti. Nam plus valet fidelis coniugis pietas, vt coniunctio iſta ſit ſancta, quam infidelis contagio ad prophanandum coniugium. Sed quomodo hoc conuenit cum ijs quæ alibi dicit: Nolite ducere iugum cum infidelibus? Nullus enim conſenſus Chriſto cum Belial. Reſpondeo, Aliud eſſe loqui de retinendis matrimonijs, aliud de contrahendis. Præterea, quomodo infidelis ſanctificatur per fidelem? Reſpondeo. Senſus verborum Pauli hic eſt: Pietas fidelis coniugis nihil prodeſt infideli coniugi, ſed ipſi fideli tantum, ne ſcilicet inquinetur per infidelis cohabitationem. ſanctificatus ergo dicitur, cuius vſus eſt licitus, ſanctus & Deo placens. Porrò hoc Pauli dicto abutuntur, qui negant inter infideles & prophanos homines verum & legitimum matrimonium eſſe: Sed ſciendum eſt, aliud eſſe verum matrimonium, aliud ſanctum. Inter infideles quidem verum matrimonium eſſe poteſt: Sed ſanctum minime, cum illorum mens & conſcientia ſunt polluta, atq; ipſi ſunt abominabiles coram Deo.

Alioqui pueri veſtri immundi eſſent, nunc autem ſancti ſunt.

Ætiologia ab effectu. ſi immunmundum eſſet coniugium, in quo alter coniugum eſt fidelis, & alter infidelis: immundi eſſent liberi in eo coniugio nati, Sed non ſunt immundi, immo ſancti. Non igitur eſt immundum tale coniugium. ſed fidelis poteſt bona conſcientia vti infidelis coniugis thoro. Aſſeueratio hæc qua Paulus aſſerit, natos in ſancto coniugio ſanctos eſſe, diligenter obſeruanda eſt, Eſt enim petita ex promiſsione fœderis initi inter Dominum & Abrahamum, his verbis: ero Deus tuus & ſeminis tui poſt te. Qui autem in Chriſtum credunt, ſunt ſemen Abrahæ, Rom. 4. & Galat. 3. Cognoſcitis ſane quod qui ex fide ſunt, ſunt ſemen Abrahæ. Sicut ergo Iſaac & Iacob placuerũt Deo propter hoc fœdus, Ita hodie Chriſtianorum infantes, virtute promiſsionis ſancti ſunt ac placent Deo. Neq; obſtat quod Paulus dicit, Nos naſci filios iræ, Et Dauid: Ecce in iniquitatibus conceptus ſum. Nam qui natura ſua ſunt filij iræ & immundi, gratia fœderis ſunt filij Dei & ſancti. Deinde quemadmodum placuit Iacob in vtero matris, & iam infans in lucem editus etiam ante circumciſionem, idq; propter promiſsionem fœderis: ita eiuſdem fœderis virtute, Chriſtianorum infantes editi in lucem placent Deo, etiam ante baptiſmum. Verũ vt illud fœdus olim circumciſionis ſignaculo conferebatur viſibiliter & obſignabatur, Ita hodie baptiſmus eſt externum teſtimonium, applicatio & teſtificatio inuiſibilis gratiæ. Præterea vt illi, qui in veteri populo contemſerunt circumciſionis præceptum, exterminabantur de populo Dei: Ita hodie contemtus baptiſmi nocere putandus eſt. hic ergo docet Apoſtolus, ſingulare priuilegium eſſe infantum Chriſtianorum. Nam etſi communi lege naſcuntur filij iræ, gratia tamen Dei ſancti habentur. damnandus eſt igitur furor Anabaptiſtarum, qui negant infantes baptizandos eſſe: cum manifeſtum ſit, baptiſmum fœderis ſigillum eſſe. Deinde & illi damnandi ſunt, qui ex hoc loco ratiocinantes negant infantes Chriſtianorum naſci cum peccato originis, propterea quod Paulus hic eos ſanctos pronunciet. Nam illa ſanctitas non eſt naturæ ſed gratiæ, vt dictum eſt. Sunt qui hoc Pauli dictum de ſanctitate ciuili intelligunt, ac ſi Paulus ſtatueret eos propterea legitimos eſſe, quod alter parentum ſit fidelis: Sed hæc interpretatio ſtare non poteſt. quantum enim ad hoc attinet, vt pueri legitimi habeantur ciuiliter, par eſt conditio omnium. Nam non minus legitimi ſunt, qui ex infidelibus coniugibus naſcuntur, quam qui ex fidelibus.

Quod ſi infidelis diſcedit, diſcedat, Non enim ſubiectus eſt ſeruituti frater aut ſoror in talibus.

Anticipat obiectionem. non concedis Paule Chriſtiano vt fidelem cõiugem deſerat: Quid eſt igitur faciendum

endum fratri aut sorori, si ab infideli deseratur? Respondet, Infidelis si discedit, discedat, non hic conscientia pij læditur. Non enim facit, sed patitur iniuriam ab infideli qui diuortium facit per desertionem. quod cum fit soluitur fidelis à coniugij vinculo, ne cogatur à secundis nuptijs abstinere, si modo ijs opus habeat ad pie sancteq; viuendum. Hoc Pauli dictum etiam ad desertionem illam recte accommodatur, cum maritus matrimonij vinculum pertæsus, deserit coniugem: aut cum vxor maritum relinquens fugit alio, vt matrimonij legibus liberata licentiosus viuat. Verum hic magna prudentia adhibenda est, cum petit deserta persona iudicis sententiam, vt concedantur nouæ nuptiæ. Quare de hac re nonnulla adijcienda videntur. Antequam igitur feratur iudicis sententia, examinandæ & diligenter perpendendæ, sunt hæ quatuor circumstantiæ: Prima, conditio personæ desertæ. Secunda, cōditio personæ deserentis. Tertia, tempus desertionis. Quarta, inquisitio desertoris. Prima circumstantia est de persona deserta, in qua spectandum quomodo se in matrimonio ante desertionem gesserit. Nam si ita se gessit, quod non caussam euidentem desertionis præbuerit vllo infami facto aut turpitudine, iuste de iniuria coram iudice conqueri potest: Sin minus & caussam desertionis præbuerit efficacem, iniusta est querimonia, etsi desertor in magna culpa est, qui impatientia victus dissoluit fœdus quod à Domino sancitum erat. Secunda circumstantia examinanda hæc est. Num deserens persona sponte aut coacte, metu forte alicuius pœnæ aut damni discesserit: Si coactus discessit metu pœnæ aut damni, debuit vxor conscia partem ærumnarum in se recipere, & maritum fugientem magistratus manus inquirere. Verum si sponte & non coactus discessit, id aut consentiente & concedente vxore propter rem forte familiarem augendam, aut ob aliam iustam caussam, cum promissione reditus ad vxorem fecit, aut ignorante & inuita vxore tædio coniugij hoc fecit, vt iam vagabundus liberius suas sectetur voluptates extra matrimonium, si ergo consentiente vxore de probabili caussa discessit, æquum est vt mulier expectet mariti reditum: At si inuita vxore sine probabili caussa hoc fecit, desertor iudicandus est. Tertia est temporis circumstantia, quod longius esse conuenit, si vel concedente vxore abijt maritus, vel dum abfuit per literas aut nuncios significauit, se ad desertam vxorem reuersurum. Verum si inuita vxore discessit, & nullam spem fecit reditus sui ad vxorem desertam, Consistoria in reformatis Ecclesijs Germaniæ, & hic in Dania, tres annos desertæ personæ præscribunt, antequam ei concedunt nouas nuptias. Postrema circumstantia, est de inquisitione desertoris antequam feratur iudicis sententia: Et probo consuetudinem consistorij Lundensis & Roschildensis, vbi ita constitutum est, vt ter in publico placito, vt vocant, quæratur desertor, Qui si inuentus fuerit, curabitur à deserta persona citari literis supremi iudicis in caussis matrimonialibus, In diœcesi vbi relicta est innocens persona, ad diem iudicio dictum: At si non fuerit inuentus, inquisitionis testimonium obsignatum afferatur à deserta persona, & tradatur iudicibus. His quatuor circumstantijs diligenter perpensis, iuxta hanc regulam ferri potest sententia. Si deserta persona honestatis testimonium habet, & desertor improbus sponte inuitam deseruit, post triennium possunt concedi desertæ personæ secundæ nuptiæ. Nam & verisimile est, desertorem tanto tempore haud continenter vixisse: & iustum est, vt infirmitati desertæ personæ consulatur, ne desertoris culpa puniatur innocens, Ac ita si continere nequit ruat in periculosas tentationes, & tandem in laqueum Diaboli. Neq; quisquam recte obiecerit, hoc Pauli dictum tantum intelligendum esse de eo, qui à fide Christi alienus ab vxore pia discedit. Nam qui sanctissimum coniugij fœdus impie & temere dissoluit, fidem Christi factis abnegat, & est infideli deterior. Huc facit quoq;, quod Paulus caussam liberationis coniugis fidelis à seruitute coniugis infidelis, non statuit impietatem discedentis (Nam supra pronunciauit infidelitatem non esse iustam diuortij caussam) sed discessum infidelis. Quare, cum alter coniugum discedit sine legitima caussa, seruatis circumstantijs superioribus, potest iudex bona conscientia desertæ personæ ius facere contrahendi nouas nuptias, & potest deserta persona bona conscientia ad pie sancteq; viuendum nouas contrahere nuptias, sed prius liberata à desertore per iudicis sententiam.

Sed ad pacem vocauit nos Deus. Hoc non ad proxime præcedens membrum pertinet, sed ad probandum id quod superius dixerat. nempe, quod fidelis coniux, non debeat dimittere infidelem, quia Deus vocauit nos ad pacem, vt concorditer & pacifice inter nos viuamus, quantum id quidem fieri potest illæsa pietate. Hinc generalem doctrinam sumamus de seruanda pace & concordia etiam cum aduersarijs religionis nostræ & infidelibus, Ita tamen vt salua maneat pietas. Hinc alibi Paulus: pacem cum omnibus habentes quantum in vobis est.

Ecquid

Ecquid enim nosti vxor an virum sis seruatura? Aut ecquid nosti vir an vxorem sis seruaturus, an non?

Alia ratio à commodo, cur nolit fidelem coniugem dimittere infidelem, nimirum, vt infidelis tandem pacifica & honesta consuetudine fidelis coniugis persuadeatur, vt impietate relicta ad Deum conuersus saluetur. Obserua hic tribui instrumentis, quod proprium est solius Dei. Præterea obserua quo referri debeat concordia illa & pax, quam cum infidelibus habendam dixit, nimirum vt tandem conuersi saluentur. Deinde quoq; obserua, quod Paulus velit in coniugio Christiano scholam quandam esse, in qua erudiantur homines ad pietatem. vt ergo fidelis coniux pacifice habitare debet cum infideli ea spe vt tandem resipiscat, Ita nostra conuersatio cum hostibus religionis nostræ debet esse pacifica, ne odio aduersus illos laborare videamur, ac ita illos magis à pietate absterreamus.

Vt vnicuiq; partitus est Deus, vt vnumquemq; vocauit Dominus sic ambulet, atque ita in Ecclesijs omnibus constituo.

Alia ratio, cur nolit fidelem coniugem deserere infidelem coniugem, à voluntate & vocatione Dei. Quilibet in vocatione sua, quam ex dono Dei habet, manere debet. Donum Dei est & Dei vocatio, quod fidelis sit impari coniugio constrictus. ergo non excutiat iugum, sed illud ferat donec Domino visum fuerit. Sola maior ponitur amplificata comparatione. Locus hic obseruandus aduersus multorum πολυπραγμοσύνην, qui non solum curiose & maligne in aliorum vocationes se ingerunt: verumetiam suis negocijs neglectis in hoc toti incumbunt, vt alios debito honore spolient, ac eundem in se transferant, pessimum sane hominum genus.

Circumcisus aliquis vocatus est, ne attrahat præputium: in præputio aliquis vocatus est, ne circumcidatur. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum Dei.

Exemplis maiorem illustrat addita ratione amplificata antithesi, vt ostẽdat, quo vita, studia, actionesq; omnes Christianorum referri debeant, nimirum vt studeamus Deo placere iuxta ipsius mandata. Nam cum commendat nobis obseruationem mandatorum Dei, significat dilectionem erga Deum & proximum veræ concordiæ & pacis caussam esse, quam concordiam & pacem quærere debent qui statuerunt Deo obœdire.

Vnusquisq; in vocatione in qua vocatus fuit, maneat in ea.

Transfert hypothesin suo more ad thesin, & interserit generalem doctrinam de vitæ genere seu vocatione cuiusq;: ac præcipit, vt quisq; in ea vocatione in qua fuit dum conuerteretur ad Dominum maneat. Vt autem hoc loco commendatur vnicuiq; sancta cura & diligentia in suo officio, ita damnatur πολυπραγμοσύνη, qua homines curiose aliena examinãt proprio officio neglecto.

Seruus vocatus es? ne sit tibi curæ: sed si potes etiam liber fieri, potius vtere.

Ne quis putaret seruilem conditionem cum libertate Christiana pugnare, Anteuertit, & præcipit ne quis anxie sit solicitus, quasi seruilis conditio Christianis indigna esset, sed hoc potius se consoletur, quod à misera seruitute peccati & mortis, per Christum sit manumissus, & interim ferat seruitutis iugum donec domino visum fuerit. quod si etiam libertate aliquando fuerit donatus, accipiat conditionem in timore Domini, cum gratiarum actione. Hic locus exceptionem habet thesis præcedentis, quod liceat conditionem viliorem meliori commutare, si modo fiat legitime sine dolo malo, sine auaritia & aliorum iniuria per ordinaria media.

Etenim qui in Domino vocatus est seruus, libertus Domini est.

Ratio cur non debeat anxius esse Christianus, cuius seruilis est conditio: nempe quod Domini sit libertus, qua libertate omnis ciuilis libertas inferior est. quos enim liberos reddit filius, vere liberi sunt, vt qui peccati & mortis carcere sint exemti. hinc ergo petant consolationem pij serui & opponant diuturnius bonum & libertatem spiritus præsenti afflictioni, non diu duraturæ & seruituti corporis.

Similiter & qui liber vocatus fuit, seruus est Christi.

Hoc est, is cuius conditio libera erat quando ad participationē Christi vocatus est, iam factus est Christi seruus, Quare quantum ad spiritualem cum Christo societatem attinet, perinde est siue quis liber, siue seruus sit. Nam in Christo Iesu neq; seruus neq; liber est. hoc est, nō spectantur in regno Christi seruitutis aut libertatis ciuilis conditiones.

Precio emti estis, ne fiatis serui hominum.

10 Quid? An non modo dixit, si seruus vocatus es, ne sit tibi curæ, Cur ergo hic prohibet ne fiamus serui hominum? Ratio hic præfixa sane indicat seruitutem, de qua hic loquitur Paulus, diuersam esse à superiori, quantum scilicet ad obœdientiam attinet. Nam antea sæpius dictum est nihil impedire, quo minus seruus hominis possit esse libertus Christi. Nunc autem cum dicit, Non oportere nos hominum seruos fieri, propterea quod precio emti simus, significat restringendam esse obœdientiam erga Dominos, nimirum vt illis obtemperent, donec obœdientia illorum potest stare, cum libertate quam in Christo habent. non vult ergo vt cupiditatibus Dominorum obtemperent in rebus à Domino prohibitis: quod qui faciunt amittunt libertatem spiritus, & denuo fiunt peccati mancipia. Nam qui facit peccatum, seruus est peccati. 20 Anteuertit igitur hic seruorum obiectionem, qui poterant obijcere, Quod sæpe rogantur facere, quæ à Deo prohibita sunt, Quare hic monet obœdientiam erga Deum præferendam esse. Huc facit quod Paulus ad Ephesios monet seruos, vt obtemperent Dominis carnalibus in Domino, hoc est, in timore Domini & propter Dominum, significans obœdientiam seruorum non debere pugnare cum obœdientia quam Deo debent.

Vnusquisq; in quo vocatus fuit fratres, in hoc maneat apud Deum.

Conclusio est de vocatione, nempe vt quisque ita se gerat in suo vitæ genere, vt qui coram Dei conspectu commisso officio fungatur. Hic locus primum docet diligentiam in legitima vocatione, cultum esse Dei, modo ex fide fiat. Deinde docet Deum inspectorem esse nostri laboris, vt 30 nos excitet ad sanctam curam, inuocationem & timorem Dei in nostro officio.

Cæterum de virginibus præceptum Domini non habeo, consiliū autem do, vt misericordiam consecutus à Domino, quo sim fidelis.

De virginitate seruanda dicturus, præfatur se non ex verbo expresso quicquam de virginitate habere, sed id tamen dicere quod sentit, non per rationem, sed per misericordiam qua diuinitus instructus est, vt sit in officio fidelis. id ergo quod sentit Apostolus spiritus Dei oraculum putandum est.

40

Existimo igitur hoc bonum esse propter præsentem necessitatem, quod bonū sit homini esse sic.

Sententiam suam de Virginitate seruanda hac propositione exponit Apostolus, & pronunciat bonum, id est, commodū & expediens esse propter aliud, nempe præsentem necessitatem. Loquitur autem Apostolus de eo tempore quo hæc scripsit, cum scilicet vix liceret pijs vllo loco consistere propter persecutiones: quæ tempore Apostolorum & postea multis annis, cum adhuc fere omnes mundi principes persequerentur Christi nomen, erant grauissimæ. Pertinet igitur hoc dictum ad circumstantiam temporis, quo hæc Apostolus scripsit, quando nusquam tutum erat fidelibus à iactatione perse-50 cutionum. Nonnulli hoc referunt ad perpetuam Ecclesiæ conditionem, sed quomodocunq; accipias sub conditione hac intelligendum est: si donum continentiæ adest.

Alligatus es vxori? ne quæras dissolutionem: solutus es ab vxore? ne quæras vxorem.

Ne quis ex sententia Pauli male detorta inferret, bonum esse vxorem dimittere, cum bonum sit vxorem non ducere & cœlibem viuere propter præsentem necessitatem, Anteuertit obiectionem & prohibet spontaneam dissolutionē, & consulit, vt qui vxorem habet, eam ne dimittat propter præsentia pericula: & qui cœlebs est ab vxore abstineat, quo minus illi sit impedimento, in ferendis imminentibus calamitatibus.

mitatibus. Verum hoc posterius membrum sub conditione superius posita intelligendum est: si scilicet continere potest.

Quod si etiam duxeris vxorem non peccasti, & si nupserit virgo non peccauit.

Iam liberum facit Apostolus vtrumq; statum, cœlibatum scilicet & coniugium, ne quis ex sententia proposita perperam concluderet, eos qui matrimonium contrahunt peccare, quod certe facerent, si cœlibatus & virginitas per se & non propter aliud bona essent. Nam si quid per se bonum & laudabile est, eius profecto contrarium malum & vituperabile inuenitur. Quare ex hoc loco discamus, coniugio anteferre cœlibatum, non quod hic magis placeat Deo quam illud, sed propter aliud, nempe vt expeditiores simus ad sustinenda pericula, & alia officia præstanda: Si modo asit continentiæ donum. 10

Sed afflictionem in carne sunt habituri huiusmodi.

Caussam reddit cur cœlibatum coniugio præferat. Nam in coniugio maior est afflictio. Vocat autem Apostolus hoc loco carnem externum hominem, & quæcunq; ad præsentem vitam spectant. Cum igitur coniugium multas molestias secum trahit ex hæreditario peccato exortas, veluti curam liberorum, rei domesticæ administrationem, & alia incommoda, quæ ex deprauatione morum nascuntur, optat Apostolus, vt pij istis molestijs vacui, posint se totos Deo dicare. 20

At ego vobis parco.

Restrictio est ac si dicat, cupio vestræ infirmitati consultum adeo vt vos coniugio non indigere exoptem: quo sitis omnibus istis molestijs vacui, Verum si coniugio carere non potestis, habenda est vestræ infirmitatis ratio per remedium diuinitus ordinatum. Parcere igitur hic significat indulgere & cupere subleuatos afflictionibus.

Hoc autem dico fratres, quoniam tempus contractum est in posterum.

Quod hæc intelligenda sint de vsu sancti coniugij, Enumeratio sequens ostendit. sumit enim argumentum à vitæ humanæ breuitate: vnde infert, ita vtendum esse coniugio & alijs rebus terrenis, ne nos à Deo auocent. Nam quo propior est terminus vitæ, eo magis de migratione cogitandum, cauendumq; ne quid obstet, quo minus simus parati ad migrandum omni momento. Obseruandus locus quod breuitas humanæ vitæ, & termini vitæ nostræ incertitudo debeat nobis incitamentum esse ad bene pieq; viuendum: Nam vt recte inquit Seneca, Sicut fabula sic & vita, non quam diu, sed quam bene sit acta refert. Porrò tempus hic contractum, vocat metaphora à velis seu alijs rebus quæ complicari possunt, sumta. 30

Vt & qui habent vxores, sint vt non habentes, & qui flent vt non flentes, & qui gaudent, vt non gaudentes, & qui emunt, vt non obtinentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtentes.

His Paradigmatis nō vult nos res terrenas abijcere, sed ita eis vti, ne sint nobis impedimento, quo minus Deo adhæreamus. Hinc ergo summatim discamus, ita adhærendum esse rebus terrenis, ac si omni momento hinc migrandum esset, hoc est, ita vtendum esse donis Dei, cum gratiarum actione, ne sint nobis impedimento, quo minus ea quæ salutis nostræ sunt diligenter curemus. Vt fletus res aduersas, ita gaudium res prosperas Metonymice significat: reliqua nota sunt. 40

Præterit enim figura huius mundi.

Ratio à vanitate huius mundi. quæ huius mundi sunt, speciem quidem habent incurrentem in oculos hominum, sed mox euanescunt & auferuntur è conspectu. quare stultum est illis ita occupari, vt eas anteferamus obœdientiæ erga Deum, aut ijs ita impediamur, vt non toti addicti Deo esse posimus. 50

Velim autē vos absq; solicitudine esse.

In quem finē superiora dicta sint, & quare cœlibatum in ijs qui continentes esse possunt, præfert coniugio, hoc voto indicat. optat enim Christianos ita addictos Domino esse, vt ab eo nullis auocamentis auocentur. Quod autem velit nos esse absque sol-

que solicitudine, intelligendum est de prophana huius mundi solicitudine, quæ impedit quo minus Deo adhæreamus.

Qui cœlebs est, curat ea quæ sunt Domini, quomodo placiturus sit Domino, at qui duxit vxorem curat ea quæ sunt mundi, quomodo placiturus sit vxori. discreta sunt ea, quæ est vxor & ea quæ est virgo: 10 quæ est innupta curat ea, quæ sunt Domini, vt sit sancta cum corpore, tum spiritu, Quæ vero nupta est curat ea quæ sunt mundi, quomodo placitura sit viro.

Probat ab effectu sancti cœlibatus, cur præferat cœlibatum coniugio piorum, qui prophanis hominibus copulati sunt. Non enim hic loquitur de quouis cœlibatu, sed tantũ de eo qui susceptus est propter regnũ Dei, ab ijs qui dono continentiæ sunt præditi. Neq; loquitur de quouis cõiugio, sed de impari, in quo fideles infidelibus seu mundo deditis copulati sunt. Nam alias neq; cœlibatus per se curam eorum quæ Dei sunt affert, neq; coniugium per se à Deo ad res terrenas abstrahit. Nam pleriq; cœlibes, vt in regno Antichristi videre est, videlicet in Cardinalibus, Episcopis, Sacrificulis, Monachis & Monialibus, non ea curant quæ Dei sunt, sed quæ sunt mundi. Vt sunt, manifesta doctrinæ deprauatio, sacramentorum & disciplinæ corruptio, sacrilegia, stupra, adulteria, & aliæ nefandæ libidines. Nec omnes iuncti matrimonio cu- 20 rant quæ mundi sunt, sed plurimi eorum quæ Dei sunt. Vt videre est in Abraham, Isaac, Iacob, Zacharia & alijs multis sanctis Patriarchis & Prophetis. Nam in sancto coniugio maritus qui habet fidelem vxorem, & vxor quæ habet fidelem maritum, adiuuant se mutuo, cum exemplo, tum pijs exhortationibus (quemadmodum in Ecclesia domestica fieri docet) vt ea quæ Dei sunt curent & prophanam mundi solicitudinem abijciant. Deinde propria coniugũ officia, vt sunt: procreare & educare liberos in timore & correptione Domini, eosdem instituere, se mutuis adiuuare officijs: sancta sunt opera & cœlestia quibus Deus colitur à sanctis coniugibus. tantum abest, vt hæc opera prophana & Christianis indigna censeantur. Ex his haud obscurum est, iniuriam facere Spiritui sancto Papistas, qui hoc Pauli testimonio ab- 30 utuntur ad confirmandum suum impurum cœlibatum, tanquam cultus Dei esset per se, & ad extenuandam coniugij dignitatem, quasi per se homines à pietatis auocaret studio.

Hoc autem ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis inijciam, sed ad honestatem & decorum, vt Domino adhæreatis absq; vlla distractione.

Rursus moderatur cõsilium de cœlibatu & significat se nemini imponere necessitatem vel ducendæ vxoris vel non ducendæ, sed simpliciter ostendere vtrum vitæ genus sit commodius, vt quisq; suas hic vires expendat. vtilis quidem & commodus est cœlibatus pijs, quibus nihil periculi est ab incontinentiæ malo. Nam tum nullis rebus externis occupati, possunt absque vlla distractione Do- 40 mino adhærere in spirituali illo coniugio, quo nihil est honestius nihil sanctius. Verum si continere nequeunt, contrahant matrimonium, ne stulte affectatus cœlibatus conijciat ipsos in laqueum Diaboli. In summa ergo hic duo consideremus. Primum, in quem finem sit expetendus cœlibatus, non vt putetur cultus esse aut magis placere Deo quam coniugium, sed vt adhæreant cœlibes Deo absq; vlla distractione. Secundum, laqueus non est inijciendus cuiquam, vt arceatur à coniugio: quod liberum relinqui debet omnibus. etsi secus & contra Paulum adulatores Antichristi decernunt.

Si quis autem virgini suæ indecorum 50 iudicat, si excedat florem ætatis, & ita fieri debet, quod voluerit faciat non peccat: nubant.

Nunc sermonem conuertit ad parentes habentes filias adultas, quibus potestatem facit elocandi filias si velint. Verum quod interponit: Et ita fieri debet, Restrictio est, & intelligendum est hoc modo: Si virgo castitatis dono destituitur debet ita fieri, nempe vt tradatur nuptui quo vitetur scortatio. Contra vero si donum habet virgo castitatis, liberum relinquitur parentibus elocandi filias & non elocandi. Hinc discant parentes: quod non liceat ipsis, liberis perpetuam castitatis legem imponere, nisi prius constiterit de dono castitatis, quod rarissime contingit sine aliquo peculiari morbo aut defectu. Porrò quod dicit in plurali numero: Nubant, synthesis est, nam intelligendum est, non tantum de vna filia, sed etiam de multis, si quis plures habeat, immo etiam de filijs.

Qui autem ſtat firmus in corde neceſſitatem non habens, poteſtatem vero habet ſuper propria voluntate & hoc decreuit in corde ſuo, vt ſeruet ſuam virginem, bene facit.

Quemadmodum liberum fecit parentibus elocare filias, quæ donum caſtitatis non habent: Ita hic ius facit eiſdem non elocandi filias, quæ habent caſtitatis donum. Hic ſenſus verborũ Pauli eſt ſimpliciſsimus. Verum dictio apoſtolica explanatione aliqua indiget: Qui autẽ ſtat firmus in corde ſuo, hoc eſt, qui firmiter ſtatuit apud ſe. Neceſsitatem non habens, hoc eſt, cui non obſtat filiæ infirmitas, quo minus virgo ſeruari poſsit: Atq; hæc exceptio diligenter notanda eſt. Nam reſtringit ius parentum in ſeruandis ſuis virginibus: Poteſtatem vero habens ſuper ſua voluntate, hoc eſt, cuius voluntas ab altero non pendet: Pendet autem patris voluntas à liberorum voluntate hactenus, vt infirmitatis illorum rationem tantum habeat, vt nec iure poſsit nec debeat ab illis exigere cœlibatum, qui hoc dono diuinitus non ſunt donati. Conditione ergo caſtitatis ſalua, bene facere parentes pronunciat, qui ſuas virgines ſeruant, idq; propter cauſſas ſupra commemoratas.

Itaque qui & nuptum collocat, bene facit: & qui non collocat nuptum, melius facit.

Concluſio eſt ſermonis de parentibus habentibus liberos in ſua poteſtate. in vtroq; membro ſubintelligenda eſt exceptio ſupra poſita, hoc modo: Qui nuptum collocat filiam quæ continere nequit, bene facit conſulens infirmitati virginis, vt vitetur ſcortatio: Qui non collocat nuptum, ſcilicet filiam habentem donum caſtitatis melius facit, hoc eſt, commodius filiæ conſulit propter cauſſas ſupra expreſſas. Porrò ex hac parte duo concludamus præter ea quæ dicta ſunt, Primum, liberos eſſe in poteſtate parentum, Alterum quod ex primo ſequitur, non licere liberis contrahere matrimonium ſine parentum conſenſu. Qui enim id faciunt, parentes contemnunt & legem Dei pro nihilo habent, Quare poſſunt parentes ſuo iure tales contractus infringere, vt impios & illicitos, Sed per ſententiam iudicis.

Mulier alligata eſt legi quam diu maritus eius viuit, Si autem mortuus eius fuerit maritus, libera eſt, cui vult nubat, modo in Domino. At beatior ſi ſic maneat ſecundum meam ſententiam, Exiſtimo autem me quoq; ſpiritum Dei habere.

Hic peculiariter de viduis mulieribus agit, ne exiſtimarent ſe ob ſexus conditionem exemtas eſſe, ne ſibi liceret quod viris licet. Eſt autem ſumma ſententiæ: Aliæ nuptiæ poſt mortem maritorum viduis concedantur modo in Domino, hoc eſt, ſi in timore Domini & religioſe id fiat. Hanc ſuam propoſitionem probat Apoſtolus argumento à contrarijs ſumto: Mulier alligata eſt legi (ſcilicet quæ ſanxit viri & mulieris ſocietatem indiuiduam) quam diu maritus eius viuit, Ergo mortuo marito libera eſt: Si libera eſt, nubere poteſt cui vult. Huc addit correctionem (quæ tantum locum habet in viduis habentibus donum caſtitatis, qualis fuit Anna propheteſſa) Beatior vero eſt ſi ſic maneat ſecundum meam ſententiam, id eſt, quemadmodum ego ſpiritu Dei edoctus iudico. Nam exiſtimo me quoq; habere ſpiritum Dei, quo dictante hæc ſcribo, ne contemnantur tanquam ab homine profecta. Porrò beatior dicitur, non quod viduitas per ſe ſit virtus quæ magis Deo placet quam honeſtum coniugium: ſed quia à curis mundi (modo dono caſtitatis non fuerit deſtituta) erit alienior. Hic locus quia tantum agit, quid liceat viduis, an illis concedendæ ſint aliæ nuptiæ: perperam opponitur ſententiæ Chriſti Matth. 5. & 19. vbi adulterio ſolui vinculum coniugale aſſerit Dominus. Deinde Paulus deſertione ſolui coniugium aſſeruit. Propterea hic locus opponatur veteribus quibuſdam, inter quos Athenagoras hanc turpiſsimam vocem euomuit, quod ſecundæ nuptiæ ſint σεμνὴ μοιχεία. Deinde opponatur Papiſtis, qui negarunt benedictionem ſecundis nuptijs, & legibus ſuis vetuerunt, ne quis clericus ſecundis nuptijs intereſſet. Quare nos opponamus vnum Paulũ omnibus Antichriſti morionibus: & ſpiritum quo dictante hæc ſcripſit Paulus, Spiritui Sodomitico Papiſtarum: quo ruunt prætextu cœlibatus in varia nefandarum libidinum genera.

CAPVT VIII.

Summa capitis Octaui.

Etsi per se licitum est idolothytis vesci: tamen qui cum offendiculo fratris infirmi hoc facit, vulnerans ipsius conscientiam infirmam, reus fit, vt qui in Christum peccet.

Ordo & partes capitis Octaui.

Vt in sexto capite proposuit de rebus medijs & confutauit illorum errorem, qui scortationem in medijs numerarunt, Et inde in septimo cœlibatum & coniugium res medias docuit: ita hic in octauo aliud genus rerum mediarum proponit, nempe de vsu idolothytorum, hoc est, ciborum qui idolis erant consecrati. Ac in principio capitis Ironicam concessionem ponit, & concedit illis scientiam qua freti Idolothytis vescebantur, sed mox corrigit asserens eam scientiam nihil esse, quæ non temperata sit charitate Dei & proximi. Deinde per Mimesin eorum verba, qui Idolothytis vescebantur recitat vna cum rationibus firmissimis, quibus idola nihil esse ratiocinabantur, vnde rem mediam esse concludebant vesci idolothytis & non vesci. Verum Paulus negat eam scientiam in omnibus esse, atq; ideo oportere eos, qui scientia præditi sunt infirmorum rationem habere. Deinde hypothesin ad thesin per Mimesin transfert, & affirmat cibum non commendare nos Deo, vt aliqua iusticia, vel accedat, vel discedat nobis siue vescamur, siue non vescamur. Quod quidem Paulus illis concedit, sed cum hac exceptione, ne infirmorum conscientiam lædant, Vnde generalem regulam colligit de rebus medijs, nimirum quod vsus earum nequaquam sit licitus, si offendiculum infirmorum coniunctum habeat.

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM de ijs quæ idolis immolantur, scimus quod omnes scientiam habemus.

Hæc concesſio Ironica ad eos solummodo restringenda est, qui inflati scientia de Idolothytis, vescebantur illis nulla infirmorum ratione habita.

Scientia inflat, charitas ædificat.

Ab effectu scientiæ non temperatæ charitate corrigit quod dixit, asserens eam non veram scientiam esse, immo sine charitate inflatos reddere: charitatem autem ædificare, hoc est, instruere proximum, eumq; promouere in pietatis & religionis studio. Quod autem dicat scientiam inflare, id fieri vicio hominum in hac corrupta natura sciendum est. Nam alioqui scientia ipsa quæ donum Dei est per se viciosa non est, neq; caussa inflationis propria, sed ἀφορμὴ tantum. Quare vt perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur in contemtum artium & liberalium disciplinarum, quarum vsus maximus in vita cernitur: ita rectisſime eo vtuntur, qui scientias quas ex dono Dei adepti sunt, charitate temperant, quo eos qui ignari sunt instituant. Charitas enim scientis, vt excludit inanem fastum, ita efficit, vt scientia præditus non quærat quæ sua sunt, sed quæ aliorum ad ædificationem.

Quod si quis sibi videtur aliquid scire, nondum quicquam nouit sicut oportet nosse, sed qui diligit Deum hic cognitus est ab eo.

A definitione salutaris scientiæ probat opinione potius scientiæ inflatos fuisse Corinthios, quam veram habuisse scientiam. format autem hanc definitionem per abnegationem & per affirmationem. Abnegatione quidem, quod non sit salutaris scientia ostendit, cum ait: Si quis videtur sibi aliquid scire, hoc est, si quis opinione sua sapit, & ideo insolescit, alios tanquam ex alto despiciens: Hic nondum nouit quemadmodum oportet, hoc est, ipsius scientia nihili fit apud Deum. Affirmatione vero exponit, quæ sit salutaris scientia. nempe quæ in Dei cognitione fundatur, & tendit in Dei dilectionem. Si quis inquit, diligit Deum (hic vna parte totus cultus Dei intelligitur) hic cognitus est ab eo, hoc est, approbatur à Deo, vt qui vera scientia præditus sit. Hinc discamus in regno Christi frustra de scientia gloriari eos, qui ex Dei cognitione non didicerunt veram humilitatem, & veram Dei & proximi dilectionem.

De esu igitur illorum quæ idolis im-

Exponit per Mimesin, quali scien-

molantur scimus, quod idolum nihil est in mundo, & quod nullus est Deus alius nisi vnus. Nam etiamsi sint qui dicantur dij & in cœlo & in terra (sicut sunt dij multi & domini multi) nobis tamen vnus est Deus ex quo omnia, & nos in ipso, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS per quem omnia & nos per ipsum.

tia tumidi Corinthij vescebantur idolothytis etiam cum offensione fratrũ: estq; hoc principale argumentum, seu istius scientiæ qua tumebant, Demonstratio firma sane & immota. Quod nulla diuinitate aut virtute prę ditum est, id sane in cibis aliquam differentiam non facit, vt vel eos sanctificet vel polluat. Idolum nihil est, hoc est, nulla diuinitate aut virtute prædītum est. Non igitur potest in cibis aliquam differentiam facere, qua vel sanctificantur vel polluuntur homines. Quare esus Idolothytorum indifferens est, adeo vt liceat eis vesci & non vesci. Hactenus recte conclusum est. assumtio confirmatur à disparatis. Nullus est Deus alius nisi vnus. Ergo idolum nihil est, hoc est, non habet aliquid diuinitatis, seu non est Deus. Verum ne quis exciperet & diceret plures esse Deos, occurrit isti obiectioni & distinguit inter illos, qui dicuntur Dij siue falso, siue participatione nominis propter aliquam tenuem similitudinis vmbram, vt magistratus & iudices in Psalmo Dij dicuntur: & inter verũ Deum, qui vnus est in essentiæ vnitate, & trinus in personis, & hunc verũ esse Deum à proprio docet, cũ inquit: à quo omnia & nos in ipso, hoc est, qui omnia creauit & conseruat, & vnus Dominus IESVS CHRISTVS, per quem omnia & nos in ipso. Hic obserua primum, quod Dei proprium est tribui Christo: quare natura Deus est. Deinde manifeste hic asseritur, cum vnitas diuinæ essentiæ, tum personarum distinctio. quod enim ait, vnus est Deus ad essentiæ vnitatem refertur. Cum rursus patrem seorsum à filio nominat, distinguit non naturam, sed personas. Præterea cum ait: Per quem omnia, non significat instrumentalem caussam, sed efficientem. Nam filius cum patre caussa efficiens est, tum in creando tũ in conseruando: quod ita accipiendum est, vt nec duas caussas constituamus, cum filius sit essentia vnus cum patre, nec rursus in personarum distinctione inæqualitatem, aut separationem imaginemur. Nam æqualis Pater, æqualis Filius, æqualis Spiritus sanctus. & Pater est in Filio & Spiritu sancto, & Filius est in Patre & Spiritu sancto, & spiritus est in patre & filio, κατὰ περιχώρησιν, vt loquuntur Theologi.

Sed non in omnibus est scientia. Nonnulli enim conscientia idoli vsque ad hoc tempus, vt idolis immolatum edunt & cõscientia eorum infirma cum sit, polluitur.

Ostendit non omnes adhuc instructos fuisse de Idolorum vanitate, sed esse quosdam qui cum scientia Idoli Idolothytis vescerentur, hoc est, qui tametsi adhuc tacite apud se iudicarunt immunda esse, quæ Idolis essent oblata, nihilominus tamen aliorum exemplo de Idolothytis edebant, ac sic suam polluebant conscientiam. quare intempestiue Corinthios vsus fuisse sua libertate in esu Idolothytorum significat. Nam illorum exemplo infirmi ad comedendum pertracti sunt, ac ita, quia hæsitante conscientia hoc fecerunt, grauiter peccarunt.

Atqui esca nos non commendat Deo, neq; enim si comedamus abundamus, neque si non comedamus, deficimus.

Per Mimesin transfert hypothesin ad thesin tanquam ad cõsultationem caussæ propositæ. Controuersia erat de esu Idolothytorum, Iam thesin seu consultationem adducunt: vnde conficitur hæc conclusio. Esca nos non commendat Deo. Idolothytum est esca. Igitur Idolothytum nos non Deo commendat. Maior inde confirmatur quod neq; comedens abundat, neq; non comedenti aliquid deficit. hoc est, nemini ex eo quod vel comedat vel non comedat, aliquid iusticiæ accedit aut discedit. Sed intelligendum est, si id temperanter fiat in timore Dei, alioqui crapula & ebrietas Deo supra modum displicent: vt quæ & prohibita sunt à Deo & homines à pietatis exercitijs auocent, impediantq; ab officio præstando. Hinc ergo discamus, cultum Dei in ciborum delectu nequaquam positum esse. Vnde Apostolus ad Roma. 14. Regnum Dei non est cibus & potus, sed iusticia, pax & gaudium in Spiritu sancto. Nam qui in his seruit Christo, acceptus est Deo & probatus hominibus. Itaq; quæ pacis sunt sectemur & quæ mutuæ ædificationis. Est autem doctrina dæmoniorum, quæ cultum Dei collocat in delectu ciborum, id quod Antichristum facere manifestum est.

Sed videte ne quo modo potestas ve-

Concedit quidem Paulus escam

stra offen-

ſtra offendiculo ſit ijs qui infirmi ſunt.

nos non commendare Deo, atque ideo facultatem nobis eſſe comedendi & non comedendi, ſed vſus huius facultatis charitatis regulæ vult ſubiectum. Nam catholicum præceptum Dei eſt, vt diligamus proximum: cum qua dilectione pugnat infirmis offendiculo eſſe. quare qui edit aut vlla re media abutitur cum offenſione infirmorum, violat legem charitatis & fit reus iræ Dei. Hæc ergo regula tantum intelligenda eſt de vſu rerum mediarum & de infirmis. Nam in rebus præceptis & in rebus prohibitis præſtanda eſt obœdientia, etiamſi totus mundus offenderetur. Daniel coluit Deum verum cum offenſione totius regni Babylonici. Tres viri ſtatuam noluerunt adorare, non morantes offenſionem tyranni Babylonici & Satraparum eius. Ad eundem quoq; modum miniſtri Dei, exemplo Prophetarum & Apoſtolorum, docebunt veritatem etiamſi offenſione totus collaberetur orbis. Præterea ab vſu rerum mediarum non eſt abſtinendum propter peruicaces hoſtes. Immo hic confeſsio fidei libertatis neceſſaria eſt, ne impij & pertinaces noſtro exemplo confirmentur in ſuo errore, hoc confirmatur exemplo Chriſti & Pauli.

Etenim ſi quis viderit te qui habes ſcientiam in epulo Idolorum accumbentem, nonne conſcientia eius qui infirmus eſt ædificabitur ad edendum ea quæ idolis ſunt conſecrata?

Offenſio infirmorum explicatur, quæ eſt exemplo firmorum veſci Idolothytis reluctante vel dubitante conſcientia. Nam cum infirmus videt firmum de Idolothytis veſci, mox ipſe exemplum ſecutus edit, etſi hoc licere nondum intelligit. Quare edendo polluit conſcientiam ſuam. Obſeruandus locus, quod qui facit aliquid per ſe non malum, ſed opinione tantum malum, peccet, quare Pauli præceptum in omnibus actionibus ſequendum eſt, quilibet in ſuo ſenſu certus ſit.

Et tua ſcientia peribit frater, qui infirmus eſt, propter quem Chriſtus eſt mortuus?

Exaggerat peccatum edentis cum periculo infirmorum per comparationem. Chriſtus mortuus eſt pro fratre tuo, tu autem eum rurſus perdis: quare grauiſsima iniuria afficis, & Chriſtum redemtorem & fratrem qui tua culpa perit. Obſeruandum, quod peccans, alieno exemplo ſeductus non excuſari poſsit, quin iure fit damnabilis & reus iræ Dei. Adeo graue eſt quicquam tentare repugnante aut hæſitante aut errante conſcientia.

Ita autem peccantes in fratres & percutientes ipſorum conſcientiam infirmam, in Chriſtum peccatis.

Ratio cur adeo graue ſcelus eſſe dixerit offenſionem infirmorum, ſumta ex adiunctis. Qui in Chriſtum peccat, grauiſsimo reatu obſtringitur. peccantes in fratres infirmam ipſorum conſcientiam vulnerando, in Chriſtum peccant. Quare grauiſsimo reatu obſtringuntur. Nota rurſus quam graue peccatum ſit, cum ſcandalo infirmorum aliquid facere.

Quapropter ſi eſca offendit fratrem meum, nequaquam veſcar carnibus in æternum, ne fratri meo ſim offendiculo.

Suo exemplo præſcribit generalem Regulam ſequendam in vſu omnium rerum mediarum. Nam quod hic de vna ſpecie dicit, ad vniuerſum genus referendum eſt. Eſt autem ſenſus. vſus rerum mediarum moderandus eſt ad charitatis regulam & ædificationem. Quare ſi eſca offendit fratrem, hoc eſt, ſi præbet ei occaſionem lapſus, vt aliquid faciat contra conſcientiam, omnino ab eſca abſtinendum eſt, ne ſit fratri offenſionis, id eſt, lapſus cauſſa. Idem iudicium eſt de alijs rebus medijs: Obſeruandum quod Apoſtolus hic tantum loquatur de infirmis, qui nondum erant edocti de Chriſtiana libertate, & de rebus medijs. Quare hic locus nequaquam patrocinatur Papiſtis, qui à carnibus volunt nos abſtinere die Veneris, ne offendantur à nobis. Immo cum iam ſuperſtitioſa ſua obſeruatione deflexerunt Papiſtæ à recta via, peccant qui ſuo exemplo eos in errore confirmant, tantum abeſt vt ipſorum gratia hic quicquam de ſua libertate cedant fideles. Nam illa offenſio ſola cauenda eſt, quæ abducit à via recta.

CAPVT IX.

Summa capitis Noni.

Suo docet exemplo Apostolus omnia ad ædificationem facienda, nihilq; agendum vnde offendi possunt infirmi.

Ordo & partes capitis Noni.

10

Huius capitis œconomia admodum est prudenter instituta, non enim statim suum exemplum tanquam Apostolicum vrget, sed considerato iudicio quorundam de se. omnium primum anticipat illorum opinionem, qui aspernabantur ipsum tanquam inferiorem reliquis Apostolis, vendicans sibi plenam Apostolatus autoritatem. Deinde infert ex eo idem sibi ius esse in rebus medijs quod & reliquis est Apostolis, ac sumit vnam speciem de stipendio ministrorum Euangelij. quam iusta colligit confirmatione. Tum addit caussam cur suo non sit vsus iure, cui plurimas rationes subnectit, cur verbi præcones digni sint suo præmio, verum ne quis auare hoc ab Apostolo dici existimaret, rursus anticipat, & quod sui officij ratio postulat docet, enumeratione exponens, quod omnia in aliorum ædificationem facere consueuerit. Huc addit exhortationem, 20 *exemplo pugilum proposito, vt quisq; ita se gerat ne destituatur præmio. Tandem concludens se Corinthijs imitandum proponit. Potest autem totum caput hoc Enthymemate claudi: Ego Paulus Apostolus vester omnia facio ad ædificationem, & ab vsu meæ libertatis abstineo, vt plures Christo adducam. ergo vos me magistrum imitari par est, vt nullis rebus in aliorum ruinam abutamini. Locus communis huius capitis est, vt ministri verbi forma sint gregis, & doctrinam quam profitentur, vita & moribus exprimant. Nam ea demum optima docendi ratio est, cum regulis rerum agendarum illustria iunguntur exempla.*

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

AN non sum Apostolus? An non sum liber?

Anticipatio est. propositurus enim se imitandum, necessarium habuit vendicare sibi Apostolatus dignitatem: quam quidam apud Corinthios non parum extenuare conabantur, ac si non esset æqualis autoritatis cum reliquis Apostolis. Locus obseruandus de cuiusq; officio, quo admoneri debet, vt & agat, quæ sunt officij sui, & se talem gerat ne sibi iure obijci posit, Turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

Nonne IESVM CHRISTVM Dominum nostrum vidi? Nonne opus meũ vos estis in Domino?

40

Apparet aduersarios Pauli, dignitatem Apostolicam duabus definiuisse rebus: nempe visione Christi saluatoris, à quo edocti erant Euangelium Apostoli, & docendi munere. Vtrumq; sibi vendicat Paulus, videlicet quod & Christum viderit, & fecerit Apostoli officium diligenter docendo Euangelium. nam in tertium cœlum raptus, & Christum vidit & à Christo didicit Euangelium.

Si alijs non sum Apostolus, at certe vobis sum, nam sigillum Apostolatus mei vos estis in Domino.

50

Concesio cum correctione. sit sane quod non sim reliquis Apostolus, vobis tamẽ sum Apostolus. nam vos estis veluti sigillum quo meus obsignatus sit Apostolatus. à me enim Christum didicistis. Obserua quod Paulus inde vendicet sibi Apostolatus dignitatem, quod Apostoli munere sit perfunctus. Quod cum Papa fecerit, illum libenter Apostolicum & Episcopum agnoscemus. qui tantisper de vano gloriatur titulo, donec exemplum Petri & Pauli, quorum successorem se iactat, imitari contemserit.

Mea defensio apud eos qui me dijudicant, hæc est.

Cur superiora dixerat, exponit. fuerunt enim apud Corinthios, qui dijudicabant Paulum, id est, qui Paulo detra-

lo detrahebant & obloquebantur, quasi non esset cum reliquis conferendus Apostolis: quibus opposuit Apostolatus sui testimonium, nempe fidem Corinthiorum, quos sua prædicatione ad Christum conuerterat. Propria enim nota Apostolica est Christum docere ac multos ad fidem conuertere.

An non habemus potestatem comedēdi & bibendi? An non habemus potestatem sororem vxorem circūducere, quemadmodum & reliqui Apostoli & fratres Domini & Cephas? an solus ego & Barnabas non habemus potestatem non operandi?

Postquam asseruit Apostolatus sui autoritatem, infert Apostolus idem ius sibi esse in vsu rerum mediarum, quod & reliquis Apostolis. & generis loco tres ponit species. Primam quod sibi non minus liceat vesci quibuslibet & bibere quemuis potum, quam reliquis Apostolis. Alteram, quod sororem, id est, Christianam & piam vxorem circumducendi, eamq; alendi sumtibus Ecclesiæ potestatem habeat, perinde atq; Petrus ac nonnulli alij, qui suas secum circumduxerunt, easq; sumtibus Ecclesiarum aluerunt. Tertiam, quod habeat quoq; sicuti alij Apostoli ius sumendi stipendium pro labore Apostolatus, ne cogatur proprijs manibus victum quærere. ab harum rerum vsu abstinuit Paulus, ne cui esset offendiculo, quemadmodum sequitur paulò post. hoc itaque suum exemplum, vult Paulus Corinthios imitari in vsu rerum indifferentium.

Quis militat proprijs stipendijs vnquā? Quis plantat vineam, & de fructu eius non edit? Aut quis pascit gregem, & de lacte gregis non edit?

Postremam speciem rerum mediarum sumit probandam: nimirū quod licuisset sibi, quantum ad ius attinet, sine manuum labore vixisse sumtibus Ecclesiæ. hoc primum tribus similibus colligit, nempe à iure militari, à vinitoribus, & à pecuarijs. Vt ergo militi ex suo stipendio, & vinitori ex suis vitibus & pecuarijs ex lacte gregis licet viuere, Ita & Paulo ex Euangelio sustentari & viuere licuisset, nisi offensionis cauendæ gratia à suo abstinuisset iure.

Num secundum hominem hæc dico? Nonne etiam lex hæc dicit? Nam in Mosis lege scriptum est, Non obligabis os boui trituranti.

Prolepsis est. nam anteuertit illorum obiectionem, qui ista à rebus mundanis sumta similia possent refellere ex eo, quod longe alia ratio sit rerum diuinarum quam humanarum. ex capite igitur 25. Deut. aliud simile sumit, quod hoc modo applicabitur: Deus vetuit in sua lege obligare os boui trituranti, hoc est, mandauit vt finerent boui trituranti ex straminibus & frumento, quod calcando excuteret pabulum capere: multo magis Deus vult, vt hominum operas iusta compensemus mercede. Quare nec Apostolis laborantibus in prædicatione, suum negandum est stipendium.

Num boues curæ sunt Deo?

Vt ostendat se recte similitudinem bouis triturantis accommodasse ministris Euangelij, hanc quæstionem ponit. Nam quicquid de bobus præcipitur, id hominum caussa significat factum. quia ergo vult Deus, vt boum laborantium curam habeant homines, multo magis hominum laborantium rationem habendam esse insinuat. Nam tametsi boues & minimi etiam passerculi sub prouidentia Dei cadunt, tamen longe alius modus est eius prouidentiæ qua homines ad suam imaginem conditos complectitur. Cum ergo negat boues curæ esse Deo non simpliciter accipiendum est, sed κατά τι, hoc est, secundum excellentiorem prouidentiæ modum quo hominum & potissimum Ecclesiæ curam habet.

An propter nos omnino dicit? propter nos enim scriptum est, Nam sub spe debet is qui arat, arare, & qui triturat sub spe, spei suæ particeps esse.

Sensus est: Deus hoc præceptum de bobus triturantibus edixit, vt inde quantam hominum curam laborantium præsertim, nos oporteat habere intelligatur. Huc arrepta occasione à Mosis dicto attexit aliam similitudinem ab agricultura sumtam. Qui triturat & arat, hoc facit percipiendi fructus gratia, multo magis qui in agro Euangelij laborant, & præmio sunt digni & longe meliorem fructum expectant.

Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est, si nos vestra carnalia messuerimus.

Anticipat rursus cauillationem eorum, qui obijcere possent aliam rationem fructus Euangelij esse, aliam agriculturæ. illic fructum esse spiritualem, hic carnalem. non igitur valere, hanc similitudinem, Sed Paulus collationem maioris & minoris instituens, significat, quo nobilior & preciosior sit fructus Euangelij, quam orationis & triturationis: eo etiam digniores esse, qui in Euangelio laborant, laboris sui compensatione. Porrò, vt carnalia hic vocat, quæ ad corpus & externum hominem pertinent, Ita spiritualia appellat, quæ ad spiritum & animam pertinent. vt ergo anima corpori multis modis est præferenda, ita labor qui conseruandæ animæ destinatur, multo præstantior habendus est eo, qui tantum carnem spectat. Obseruandus locus de dignitate ministerij verbi, qua anteferendum est omnibus huius vitæ officijs & muneribus.

Si alij apud vos sui iuris participes sunt, cur non potius nos?

Concludit à minori ad maius, licuisse sibi à Corinthijs sui laboris mercedem sumsisse. Nam alij qui minus laborarunt, & qui pædagogorum vice sunt functi, acceperunt stipendia à Corinthijs, Multo magis hoc Paulo licuit, qui eos primum in Christo genuit & ab impietate Ethnica ad fidem Christi conuertit.

Atqui non vsi fuimus iure isto, sed omnia sustinemus, vt ne quam offensionem demus Euangelio Christi.

Cur suo non sit vsus iure exponit, videlicet ne cursus Euangelij isto pacto impediretur. Cum vel infirmi vel maligni inde sumerent occasionem offensionis. ac si Paulus lucri gratia Euangelium doceret. Hoc suum exemplum ideo proponit Apostolus, vt Corinthij illud in conspectu habeant, ac factum magistri sui sequantur, ne quid tentent vnde cursus Euangelij impediri posit, & fratres infirmi offendi. atque ad hoc probandum totum hoc caput, vt supra monui, referendum est.

Nescitis, quod qui sacra operantur ex sacro edunt, & qui altari astant, altaris sunt participes? Sic & Dominus ordinauit, vt qui Euangelium annunciant, viuant ex Euangelio, ego autem nullo horum vsus sum.

Ad idem probandum aliud simile adducit ex lege Mosis. Deus in veteri testamento Leuitis ordinauit suum victum. Ergo æquum est, vt ministris Euangelij etiam suus decernatur victus. Papistæ qui hoc Pauli dictum ad sacrificulos cœnam Domini prophanantes referunt, verbum Dei pro ludibrio habent.

Neq; vero hæc scripsi, vt ita fiat in me. Nam bonum est mihi potius mori, quam vt gloriationem meã aliquis inanem reddat.

Ne quis ea quæ hactenus agitata sunt de stipendijs ministrorũ, à Paulo dicta esse putet, vt Corinthios ex obliquo admoneat, vt deinceps in se sint liberaliores, ac sibi laboris stipendium persoluant: anteuertit, & negat se ea scripsisse in istũ finem, asserens quod potius mori sit paratus, quam vt velit suam gloriationem (nempe quod gratis prædicauerit Corinthijs Euangelium) inanem reddi. Nam si accepisset stipendium Apostolus, præbuisset Pseudoapostolis ansam calumniæ, ac ita autoritas prædicationis Pauli fuisset diminuta, & aperta ianua Pseudoapostolorum corruptelis. Hinc discant pij ministri Euangelij, cursum Euangelij propriæ vitæ præferre.

Etenim si euangelizem non est mihi gloriatio, necessitas enim mihi incumbit. Væ autem mihi nisi euangelizem.

Anticipatio est. Nam obiectioni eorum respondet, qui possent dicere satis gloriationis Paulo esse ex prædicationis officio, etiamsi cum alijs accipiat stipendium. sed respondet neminem recte gloriari, si id fecerit quod ex officio debet: quod si non faceret maledictioni & iræ Dei subijceretur. Obseruent hic ministri Euangelij duo, Primum, quod postquam legitime vocati sunt ad ministeriũ, non posint sine scelere pedem reuocare. Nam arctius est vocationis vinculũ quam vt ipsum rũpere liceat. Deinde, quod vocati iam ad ministerium maledictioni & iræ Dei obnoxij sint, nisi strenue officiũ fecerint.

Nam

Nam si volens hoc faciam mercedem habeo: sin inuitus, dispensatio mihi credita est.

Suo exemplo proposito discernit inter eum, qui sponte & eum qui inuite seu coacte facit officiũ. qui enim sponte hoc facit, habet mercedem. Nam eius industria Deo probatur. qui autem inuitus & quasi cogitur ad præstandum officium, is necessitate dispensationis, id est, commissi muneris compellitur. atq; ideo eius opera minime Deo probatur. Præterea etiam mercede priuatur. Locus obseruetur, Quod is demum officio suo rite persungi dicendus est, qui hilari promtitudine & alacri animo in commisso munere versatur.

Quæ igitur mihi est merces, Vt cum Euangelizem gratuitum constituam Euangelium Christi in hoc, ne abutar potestate mea in Euangelio.

Dixit se potius paratum esse mori, quam vt gloriatio sua inanis redderetur, Nunc autem quænam sit illa gloriatio exponit. Si prædicat Euangelium, necessitate officij cogitur id facere: at si non prædicat, iræ diuinæ subiacet. nunc autem non solum prædicat idque libens, Verumetiam gratuitum facit Euangelium, hoc est, sine sumtu eorum, quibus illud annunciat: idq; ideo ne sua potestate abuti videatur. Abutitur autem is sua potestate, qui id quod licet simpliciter & per se, intempestiue agit cum offensione aliorum contra regulam Apostolicam: ne cui caussam offendiculi demus. Ex hoc loco Papistæ commentum operum supererogationis fabricarunt hoc modo. Paulus aliquid facit propter mercedem, vltra debitum officium. Ergo est aliquod supererogationis opus. Respondeo, Quilibet debet cauere offensionem in suo officio, ne quid tentet quod infirmis in ruinam cedat. hoc cum Paulus se fecisse testatur, quid fecit quæso quod non debuit? si debuit, profecto non est dicendus aliquid supererogasse, hoc est, aliquid fecisse vltra id quod non debuit ex officij necessitate.

Nam liber cum sim ab omnibus, omnibus meipsum seruum feci, vt plures lucrifaciam.

Transfert hypothesin ad thesin. vt enim supra in certo casu se infirmis accommodasse dixerat, Ita hic perpetuum suum studium in vniuerso genere rerum mediarum indicat: nimirum, quod tametsi multarum rerum libertatem habuerit, seruierit tamen infirmitati aliorum, caueritq; ne quem intempestiuo libertatis vsu offenderet: idq; eo consilio quo plures Christo adduceret. hinc & nos generalem sumamus regulam de vsu rerum mediarum, nimirum, vt eas ad ædificationem aliorum referamus.

Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrifaciam: ijs qui sub lege sunt, tanquam sub lege, vt eos, qui sub lege sunt lucrifaciam: ijs qui sunt sine lege, vt sine lege (cum non sim sine lege Deo, sed in lege Christo) vt lucrifaciam eos, qui sine lege sunt. factus sum infirmis vt infirmus, vt infirmos lucrifaciam: omnibus factus sum omnia, vt omnino aliquos seruem.

Generi subijcit distributionem specierum: qua quidem distributione, nihil vult aliud quam quod modo dictum est, & quod singulis speciebus subijcit, quodq; postea in genere repetit, nempe vt lucrifaciat quã plurimos Christo, cum non absterreantur intempestiuo rerum mediarum esu. parenthesis tantum mollitionem durioris verbi habet, Nam cum dixerat se ἄνομον esse, hoc est, sine lege, possent id calumniatores torquere ad effrenem peccandi licentiam, Quare eam calumniam, hac correctione tollit Apostolus.

Hoc autem facio propter Euangeliũ, vt particeps eius fiam.

Quare Paulus se accommodauit omnibus in rebus medijs indicat, primum vt hoc pacto latius spargeretur Euangelij doctrina, vt nullo obstaculo eius cursus impediretur. Deinde, vt ipse quoq; eius fieret particeps, hoc est, vt fructum prædicati Euangelij consequeretur. Vt ergo hoc dicto testatur Apostolus multa se fecisse & à multis abstinuisse quæ officij necessitas postulabat, Ita significat eos communione Euangelij indignos, qui suo exemplo non cauent impedimenta quibus Euangelij cursus præcludi posit.

An ne-

An nescitis quod qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit præmium: sic currite vt comprehendatis.

Hactenus docuit, nunc suo more doctrinæ exhortatioẽ subijcit, quo magis doctrinam infigat auditorum animis. præponit autem exhortationi aptissimam similitudinem, in qua spectanda sunt, Stadium, cui vita nostra confertur: Cursus, cui viuendi ratio respondet: Cursores, quibus homines amplexi Euangelium comparantur: Meta, cui opponitur finis vitæ nostræ: Corona victoris, cui comparantur bona pijs in cœlo reposita: Agonothetæ homini, Deus obœdientiæ remunerator comparatur. Quemadmodum igitur cursores qui in medio cursu deficiunt, antequam ad metam peruenerint frustrantur præmio: ita Christiani, qui bene quidem incœperunt & non vsque ad finẽ perseuerant, præmijs destituentur & nihil præter ignominiam reportabunt. Nam & Paulus alibi inquit: non coronabitur quis, nisi qui legitime certauerit. Deinde, vt cursores qui ad metam vsq; currendo perseuerant, accipiunt propositam coronam, Ita Christiani qui in pietatis cursu persistunt vsq; ad vitæ huius finem promissa bona percipient. Verum hoc est, inter cursores & Christianos discrimen. ex illis vnus tantum, vt qui primus metam attingit, præmium capit, Christiani vero omnes, quotquot currunt vsq; ad metam, hoc est, qui in vita Christiana vsq; ad vitæ finem perseuerant, præmium accipient iuxta Christi dictum: qui perseuerauerit vsq; ad finẽ saluus erit. Hæc ergo exhortatio acres stimulos nobis addere debet, vt in cœpto Euangelij cursu non deficiamus.

Porrò quisquis certat, in omnibus est continens, Illi quidem igitur, vt perituram coronam accipiant, Nos vero incorruptibilem.

Vt similitudine Corinthios ad perseuerantiam exhortatus est, ita eadẽ similitudine exhortationem præsenti caussæ, hoc est, hypothesi, de qua superius disputauit, accommodat. Nam agebatur de non offendendis fratribus per intempestiuum vsum libertatis nostræ in cibis, nempe vt potius abstinerent Corinthij non solum ab idolothytis, Verumetiam ab omni carne priusquam infirmis fratribus offendiculo essent: id nunc à minori ad maius confirmat. Cursores, quibus marcessibilis corona est proposita, continentes sunt & abstinent à cibis, quibus corpus grauari putant: multo magis decet, vt Christiani sibi non indulgeant nec sectentur voluptates, quibus incorruptibilis corona est proposita.

Ego ita igitur curro, vt non in incertũ: sic pugilem ago, non vt aërem verberans.

Vt doctrinæ exemplum se statuit, ita & exhortationis. frustra enim hortaris ad sobrietatem, cum ipse perpetua ebrietate mades. & sic de alijs. in incertum currere dicitur qui vagus est, & erroneus, vt qui & currendi rationem non teneat, & metam ignoret. aërem verberat, qui frustratur ictu, ac ideo vanum sumit laborem. Hæc excitare pios debent ad acre pietatis studium, iuxta regulam verbi Dei.

Verum subigo corpus meum & in seruitutem redigo: ne quo modo fiat, vt cum alijs prædicauerim ipse reprobus fiam.

Ne carnis lasciuijs abripiamur ab incœpto cursu, proponit suum exemplum de subigendo corpore & in seruitutem redigendo, ne ferociat aduersus spiritus imperium: sed vt potius assuefiat ad obœdientiam spiritus. Cum igitur affectus praui reprimi non possint, nisi corpus prius dometur, vult Paulus vt suo exemplo corporis ferociam prudenter coherceamus abstinentia, laboribus, & alijs non superstitiosis exercitijs. Neq; hæc eo pertinent, vt in corporalibus exercitationibus, quas Paulus alibi modice vtiles esse testatur, inhæreamus, ac si Deo placerent per se, & cultus essent Deo gratus: sed vt eo vsq; seruitute premamus corpus nostrum, ne lasciuiendo à cursu pietatis nos impediat, in nostrum exitium & aliorum offensionem.

CAPVT X.

Summa capitis Decimi.

Quemadmodum monet, ne suis cupiditatibus indulgeant Corinthij ad peccandũ: ita dehortatur

tatur eos, qui mensam Dominicam participant, ne dæmoniorum mensæ communicent: & vt caueant ne cuiquam vlla in re sint offendiculo.

Ordo & partes capitis Decimi.

Duæ sunt principales huius capitis partes. Prior dissuasoria est generalis, ne cui ad peccandum cupiditati indulgeant Corinthij. Posterior dissuasoria est specialis. nam quod octauo proposuit abstinendum esse ab idolothytis, hic latius prosequitur pluribus argumentis. Prioris partis hæc est œconomia. Primum quia Corinthij, non parum gloriabantur de donis Dei, ac ideo se impune infirmos offendere posse arbitrati sunt, confert eos cum veteri populo Dei, qui non minus quam ipsi plurimis donis claruerunt. Deinde exempla pœnarum in isto populo proponit, admonens fore, vt si similia deliquerint, similiter quoque puniantur. Tum concludit cauendum esse ne securitate torpeant. verum ne propositis horrendis iræ Dei exemplis deficiant Corinthij, consolatione hanc partem mitigat. Posterioris partis hic est ordo. Propositio infertur ex prima parte veluti hypothesis ex sua thesi. videlicet vt caueant ab Idolothytis. Huc addit confirmationem ab absurdo, nimirum quod minime deceat, vt qui participant mensam Dominicam, Idolorum mensæ communicent: admonens quam periculosum sit Deum prouocare. ne autem rursus ius libertatis abijciant, eam obiectionem breuiter refellit. Et quia interrogare poterant, quid facerent si quando ab infidelibus inuitentur, suum ipsis in eo casu impartit consilium. Tandem concludens, quæ in tribus capitibus proximis disseruit, hortatur vt in omni re studeant gloriæ Dei, neminiq; sint offendiculo, suo exemplo iterum in medium adducto.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOLO autem vos ignorare fratres, quod patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes per mare transierunt.

Quia Corinthij tumuerunt varijs donis Dei, ac se ideo impune peccare posse falso putarunt, confert eos cum veteri populo, qui non minus de beneficijs Dei erga se gloriari potuerunt, quam Corinthij: quibus tamen peccantibus, Deus nequaquam pepercit. Historia cuius hic meminit Apostolus habetur, Exod. 13. & 14. & Numerorum 9.

Et omnes in Mosen baptizati sunt in nube & in mari.

Aliud indicium fauoris Dei erga veterem populum, quo ipsum Corinthijs confert, ne Corinthij prærogatiua baptismi se veteribus præferant. dicit ergo eos non minus baptizatos fuisse olim, quam nunc ipsi Corinthij baptizati sunt. Sed quomodo baptizati sunt illi? in Mosen, hoc est, Mosis ductu & ministerio, siue vt Augustinus interpretatur, in Mose, hoc est, per Mosen. Nam cum Moses populum educeret, eum per mare rubrum, stante vtrinq; aqua & superne incubante nube, traduxit. Nubes ergo & mare externa fuere istius baptismi signa, & transitus per medium maris ipsum baptismum referebat. miraculosa exiccatio maris testimonium fauoris Dei fuit. Nubes incubans præsentiam Christi notauit. Quid ergo hic requiritur ad rationem sacramenti? nihil plane, modo Paulo credimus, qui definit sacramentum esse obsignationem diuinarum promissionũ. Deus promisit suo populo liberationem à seruitute Ægyptiaca: in qua liberatione continetur synecdochicôs promissio condonationis peccatorum, quam promissionem, quia hoc mirando signo confirmat, simul requirit populi fidem in hanc promissionem. Nihil ne igitur noster baptismus illi veteri est præferendus? Si rem respicis nihil plane, Si tempus, ille temporarius fuit, noster est perpetuus Ecclesiæ: Si modum, ille miraculosus, noster ordinarius: Si lucem seu claritatem, ille obscurius figurabat, quod noster clarius veluti expressa imagine ponit ob oculos. Deinde vt ille visibili miraculo peragebatur virtute Domini: ita noster inuisibili gratia eiusdem ablutionem peccati confert & obsignat. Vterq; est σφραγὶς iusticiæ fidei, hoc est, sigillum condonationis peccatorum: in qua iusticia Christiana sita est fide apprehendenda. Huc facit dictum Augustini contra Faustum lib. 6. cap. 29. vbi ait, mare & nubem fuisse baptismum consecratum sanguine Christi, & per ea Iudæorum remissa fuisse peccata. Quod sane de ijs tantum Iudæis est intelligendum, qui illum baptismum fide receperunt. Nam vt verba scripturæ sonantia in auribus foris nihil

ris nihil prosunt, nisi illis fides ab auditoribus adhibeatur: ita nisi eadem asit nihil prosunt Sacramenta. Nam iuxta Augustinum sacramenta sunt verba visibilia, Quare hæc non minus quam illa fidem requirũt. recte igitur TERTVLLIANVS definit baptisma esse fidei obsignationem. ex dictis de definitione baptismi, oritur quæstio de baptismo infantum. Nam cum dictum sit, sacramentum atq; adeo baptismum ipsum esse obsignationem iusticiæ fidei, quæri potest, quomodo obsignetur quod non videntur habere infantes. Nam si infantes nascuntur filij iræ, hoc est, iniusti & rei mortis æternæ, nullam profecto iusticiam habere videntur baptismi sigillo obsignandam. Respondeo, infantes Iudæorum sicuti & Christianorum considerandos esse dupliciter, in se, hoc est, ex naturæ suæ deprauatione, & ex gratia seu ex promissione fœderis. Si eos consideres ex se & naturæ deprauatione, sunt rei mortis æternæ, sicuti & omnes adulti sunt. Nam omnes meritum mortis ex deprauatione naturæ circumferimus: Verum si eos consideras ex promissione fœderis, quæ extat Gen. 17. & Christianis applicatur ad Gal. 3. vbi ita ait Apostolus: Scitote igitur quod credentes sunt filij Abrahæ, Nunc autem promissionis verbum est, Ecce pactum meum tecum, erisq; pater multarum gentium. Et paulò post, Et statuam pactum meum inter me & te, interq; semen tuum in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sim tibi in Deum & semini tuo post te. Huc Paulus respexit 1. Corinth. 7. Vbi pronunciat fidelium liberos sanctos, non quidem natura, sed gratia promissionis. nimirum, quod Deus velit illorum Deus esse, condonatis peccatis: quæ condonatio peccatorum est iusticia Abrahæ. σφραγὶς & obsignatio est baptismus, cum infantibus Christianorum confertur. hanc condonationem peccatorum, hoc est, iusticiam apprehendunt Christianorum infantes fide, quæ est motus spiritus in infantibus soli Deo cognitus. verum si Turcorum pueri ab Ecclesia baptismatis lauacro abluerentur, applicaretur illis haud dubie, & conferretur per baptisma promissio, ac simul donarentur iusticia, quæ est condonatio peccatorum, quam iusticiam testaretur etiam & obsignaret baptismus. atq; ita ipsis quoq; baptismus fieret obsignatio iusticiæ fidei. Sed quid si puer negligentia parentum moriatur antequam abluatur sacro baptismate? num hic puer peribit, qui cum ederetur in lucem, immo in vtero matris particeps fuit fœderis? num contra Prophetæ dictum filius portabit iniquitatem patris? illud sane gratuitæ bonitati Dei. hoc vero iusticiæ diuinæ non parum aduersari videtur. Quid ergo dicendum? Nonne textus clarus est de circumcisione, cui noster successit baptismus? Masculus cui præputij caro non fuerit circumcisa, delebitur anima eius de populo meo: quia pactum meum irritum fecit. Hæc Dei sententia absq; omni dubio iustissima est. Sed sciendum est esse duplicem deletionem seu exterminationem de populo Dei. externam vnam, internam alteram. externa deletione infantes non circumcisi puniuntur. parentes qui pactum Dei violarunt non circumcidendo masculum suum infantem iuxta legem, digni sunt sane qui eius infantis conspectu priuentur, quem Deo per ordinarium sacramentum offerre neglexerunt. neq; enim ad æternam condemnationem putandus est deleri talis infans, cum particeps sit promissionis, sed potius in salutem. ne malicia mutaret cor eius, vtq; morte sua parentibus testaretur, quam illi grauiter peccarint, pactum Domini violando. non igitur infans interna deletione exterminari de populo Dei putandus est parentum culpa. An non comminatio in Genesi expressa pertinet etiam ad infantem? Immo etiam ad infantem, si cum adoleuerit parentum negligentiam approbarit, & circumcisionem ad quam lege obstringebatur non admiserit. Hæc solutio petita est ex fœdere promissionis, ex comminatione diuina, & ex collatione eiusdem cum dicto Domini apud Prophetam. filius non portabit iniquitatem patris. Nec dissimilis ratio est nostri baptismi, cum ad nos quoque fœdus cum Abrahamo initum pertineat. de loco qui est Iohan. 3. legite Enchiridion, Ab alijs curiosis quæstionibus consulto abstineo, quæ plus faciunt ad certamina facienda, quam ad pietatem promouendam.

Et omnes eandem escam spiritualem ederunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt, Biberunt enim ex spirituali sequente petra, petra vero erat Christus.

Aliud indicium fauoris Dei erga veterem populum: videlicet, quod illis miraculose in deserto manna dederit comedendum, & aquam de durissima petra manantem ad bibendum. Exod. 17. Hic magna certamina ex duarum vocum ambiguitate oriuntur. Nam cum Paulus eandem escam spiritualem, & eundem potum spiritualem dicat, Alij relatiuum Idem simpliciter referunt ad subiectum, nimirũ quod patres nostri omnes eandem escam comederunt, & eundem potũ biberunt, quotquot vna in deserto fuerunt 40. annis post exitũ ab Ægypto. Alij comparatiue hoc exponunt respectu nostri & veterum. ac si sensus esset: Veteres eandem escam spiritualem edisse quam nos, & eundem spiritualem potum bibisse quem nos.

neutra opinio est repudianda si dextre intelligatur, immo vtramque necesse est simul stare. Verum priusquam hanc quæstionem concludam, de Epitheto Spiritualis dicam. Nam hinc quæstionis solutio dependet. De hoc Epitheto variant etiam plurimum autores. Alij hoc referunt ad efficientem caussam tantum: Alij ad rem signatam tantum: Alij ad rem signatam & præsentem, sed diuersam à substantia nostræ cœnæ: Alij ad rem præsentem & signatam, sed eandem quæ in Dominica quoq; cœna est. Ambrosius ad caussam efficientem pertinere Epitheton spiritualis putat. Ita enim in hunc locum scribit: Manna & aqua quæ fluxit de petra, hæc dicit spiritualia, quæ non mundi lege parata sunt, sed Dei virtute sine Elementorũ commixtione ad tempus creata. Ad rem signatam tantum referunt hoc Epitheton Anabaptistæ & Sacramentarij, qui in sacramentis nuda tantum signa agnoscunt, & significationem non præsentis, sed absentis rei spiritualis: quorum sententia iure explosa & damnata est. Qui referunt hoc Epitheton ad rem signatam & præsentem simul, pie sentiunt. Nam illorum sententia ex verbis Pauli concluditur. Cum ipsum cibum spiritualem & potũ spiritualem definit Christũ esse: cuius carnem qui non ederit & sanguinem non biberit, vitam in se non habet, sed adhuc in peccatis suis est, & in damnatione. Nec cum his pugnant verba Christi apud Iohannem, Amen amen dico vobis, Moses non dedit vobis illum panem cœlestem, sed Pater meus dat vobis panem illum vere cœlestem. Item, patres vestri comederunt manna in deserto, & mortui sunt, at si quis ederit ex hoc pane, viuet in æternum. Prius enim dictum discernit inter id quod minister, & illud quod Deus per ministrum offert. Posterius loquitur de incredulis, qui manna carnaliter tantum manducarunt, & mortui sunt propter suam incredulitatem. vnde Augustinus, quod illi non mortui sunt, ita vult intelligi, vt non viuant in æternum. nam temporaliter & hi profecto moriuntur, qui Christum manducant, sed viuunt in æternum, quia Christus est vita æterna. Ac de fidelibus idem ait Augustinus in hunc modum: manducauit manna & Moses & Aaron & Phinees, manducauerunt quoq; ibi multi, qui Domino placuerunt & mortui non sunt, Quare quia visibilem cibum spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustauerunt, vt spiritualiter satiarentur. De hoc esu carnis Christi & hoc potu sanguinis Christi, copiose disputat ipse Dominus Iohan. 6. Quid inquies est edere carnem Domini, & bibere eius sanguinem? Est in Christum firma fiducia recumbere, ipsius gratia, spiritu & præsentia ali & foueri & sustentari ad vitam æternam, seu vt ipse Dominus se interpretatur, Qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, in me manet & ego in eo. hoc est, ergo illam manducare escam & illum bibere potum, in Christo manere & illum manentem in se habere. At per hoc, vt ait Augustinus, qui non manet in Christo, & in quo non manet Christus, procul dubio nec manducat spiritualiter carnem eius, nec bibit eius sanguinem, licet carnaliter & visibiliter premat dentibus sacramentum corporis & sanguinis Christi, sed magis tantæ rei sacramentum ad iudicium sibi manducat & bibit. Sed inquies, Nonne manna & aqua de petra manans cessarunt cum iam Iosua transijsset Iordanem occupaturus terram promissam? quomodo ergo idem cibus spiritualis esse potest cum nostro qui hodie in Christum credimus? Ad hanc obiectionem Augustinus hisce verbis respondet, Si speciem visibilem intendas aliud est, Si intelligibilem significationem, eundem potum spiritualem biberunt. Si spiritualem, eundem. Nam corporalem non eũdem. & idem, Quanto errore delirant, qui putant signis, sacramentisq; mutatis etiam res ipsas esse diuersas. Huc addam Bertramij sententiã: quæres (ait) fortasse quam eandem? nimirum ipsam, quam hodie populus credentiũ in Ecclesia manducat & bibit. non enim licet diuersa intelligi, quoniam vnus idemq; Christus est, qui & populum in deserto in nube & mari baptizatum, sua carne pauit, suo sanguine tunc potauit, & in Ecclesia nunc credẽtium populum sui corporis pane, sui sanguinis vnda pascit & potat. Sed quomodo cibus iste & potus spiritualis esse potuit indignis & incredulis, cum illi tantum saginarint ventrem nihil de spiritu solliciti? Ad hanc quæstionem Augustinus vere respondit hisce verbis, Non propterea (loquitur de eo qui carnaliter sacramentũ vsurpat) desinit esse spirituale, sed tibi non est spirituale. Manna etenim & aqua de petra manans sacramentum fuit, Atq; ideo spirituale, si ordinationem Dei spectes, quam non potest mutare puluis & cinis. Porrò, etsi satis ostensum est, eundem Christum datũ olim fuisse sub veteribus sacramentis, qui hodie sub nostris datur: tamen quæri potest, an non aliud præterea in nostris sacramentis cõfertur, quam tum conferebatur, Sane cum idem sit Christus, qui & illis & nobis donatus est, profecto qui aliud nobis in nostris sacramentis dari contendunt, lacerant Christum & spoliant eum diuina sua potentia. Quare sicut pie dicitur, occisus est ab initio mundi, ita etiam ab initio mũdi caro eius fuit cib. & sanguis eius potus electorum. Tametsi modus edendi non omnino similis est. in nostro enim sacramento præbetur Christus edendus & potandus, qui iam exhibitus est in carne, & λύτρον persoluit pro peccatis nostris: illic edebatur promissus suo tempore offerendus, assumta car-

ta carne à castissima virgine. & quia sacramentum cœnæ institutum est, postquam Christus carnem assumsit, sunt qui vt veterem edendi modū sacramentalem & spiritualem tantum: Ita hunc nostrum, præterea etiam substantialem dicant, Etsi vtrobique idem est Christus: quorum sententiam & ipse cum nostris Ecclesijs probo, modo non carnalem fingant, & localem inclusionem corporis in pane, & sanguinis in vino, ita vt locus & corpus se mutuo contingant, locusq; cedat corpori. nec ad hanc veram realem & substantialem præsentiam requiro, vt humanitas Christi sit vbique. Verum vt in cœna sedit circumscripto corpore & nihilominus exhibuit suum verum corpus ad edendum & verum sanguinem ad bibendum iuxta verba cœnæ: ita in cœlo sedens, porrigit communicantibus ministri manu (ea enim est eius diuina potentia) suum corpus & suum sanguinem, vnde Latina Ecclesia ante communionem precari solebat: Sursum corda habemus ad Dominum, non secus atque in prima cœnæ institutione in Christum sedentem cum discipulis ad mensam, oculos intentos habuerunt discipuli. Sed de hac re plura in sequenti capite, nunc doctrinas quasdam ex verbis Pauli colligam, quarum sit prima: Testimonium de diuinitate Christi, nempe quod fuerit antequam assumsit carnem de beata virgine, sicuti & ipse de Abrahamo dixit: vidit diem meum & gauisus est. Secunda, quod sit vnica Christi Ecclesia omnium credentium, tum eorum qui fuerunt ante Christum exhibitum, tum eorum qui post Christum exhibitum nati sunt. Nam vt idem est Christus, Ita eadem Ecclesia. Tertia, quod eodem modo saluati sunt patres, quo nos hodie saluamur. Quarta, obseruandum est discrimen inter mere typicam locutionem, & sacramentalem: Etsi autem vtrobique, hoc est, in typica locutione & in sacramentali, cum in subiecto tum in prædicato naturæ veritas intelligitur, vt enim in hac locutione, Petra erat Christus, vere substantia Petræ & Christi existentia significatur: ita in his verbis, Panis est corpus subiectum & prædicatum proprie accipiuntur: Tamen in hoc differunt, quod in mere typica locutione res futuræ vel præteritæ adumbrantur, Sed in sacramentali præsentes res offeruntur & accipiuntur. signum quidem externum panis & vinum, Res consignata vereq; præsens verum corpus & verus sanguis IESV CHRISTI, ea nimirum coniunctione iuncta sunt, qua vt panis & vinum corpora ipsa reficiunt, alunt atque conseruant: ita ipsum corpus & sanguis Christi reficiunt, alunt & conseruant animam nostram ad vitam æternam. Sententiam igitur illorum, qui EST per significat in typicis locutionibus interpretantur, ferri potest modo eam interpretationem ad sacramentalem locutionem non transferant. proprie enim hic verbum est accipitur, & est verbum veritatis existentiæ, vt cum dicitur, Hoc est corpus meum &c. atq; ita, etsi in verbis singulis nullus est Tropus, in sensu tamen est synecdoche seu intellectio. Nam cum sensus externa percipit, fides simul intelligit præsentia, quæ ordinatio Dei illic adesse voluit.

Sed plerosq; illorum non approbauit, prostrati enim sunt in deserto.

Hoc est patribus nostris, quibus tanta erant concredita mysteria, & tanta beneficia miraculose exhibita, non pepercit Deus peccantibus, sed eos in deserto prostrauit. ergo nec vobis Corinthijs qui eorum vestigijs insistitis varijs modis Deum offendendo. & hæc est summa præsentis disputationis, quam nunc accommodat & amplificat.

Hæc enim typi nostri fuerunt.

Accommodat veterem historiam Corinthijs, & omnibus Christianis. Hæc fuerunt typi, hoc est, exemplaria in quibus tanquam in tabellis Deus nobis deliniauit, quid fugere, quidq; sequi debeamus, quomodoq; erga contumaces sit affectus. Obseruetur vtilis regula de vsu historiarum sacrarum, quæ sunt nobis veluti imagines, in quibus pictum est, quid fugere & quid expetere oporteat, propositis pœnis & præmijs in illustribus exemplis.

Vt non simus concupiscentes malorū, sicuti illi concupiuerunt.

Alludit ad historiam quæ est Numerorum vndecimo, vbi narratur, quod populus flagrarit desiderio carnium, sedens & flens & dicens per contemtum: Nihil aliud respiciunt oculi nostri quam Man. atq; ita mannæ cœlesti ollas carnium Ægyptiorum præposuit, sed Dominus illam ingratitudinem puniuit. Nam bene refertos carnibus prostrauit in deserto, Quorum exemplo cautos nos esse decet, ne simili modo pœnas nostræ gulæ luamus. studeamus itaq; sobrie viuere, victum cultumq; corporis ad valetudinem & ad vires non ad voluptatem referentes.

Neq; idololatræ sitis, vt quidam illo-

Historia legatur Exod. 32. vbi narratur

rum, ſicuti ſcriptum eſt: ſedit populus, vt veſceretur ac biberet, & ſurrexerunt ad ludendum.

ratur quomodo 3000. hominum trucidati ſint, propterea quod vitulum propoſitum ab Aarone adorarunt more Ægyptiorum. vſq; adeo tenaciter adhæret ſuperſtitio à maioribus accepta. Hinc notanda ſunt duo grauiſsima peccata ſancti Aaronis. Primum, quod cum Propheta eſſet, ſumſerit ſibi officium legiſlatoris. Deinde quod contra verbum Dei nouam colendi Deum rationem propoſuerit. Hinc igitur nos admoneamur, ne moueat nos autoritas ſanctorum, cum à verbo Dei diſcedunt.

10 Neq; ſcortemur, ſicut quidam illorum ſcortati ſunt, & ceciderunt vno die viginti tria millia.

Hæc hiſtoria habetur Numer. 25. Vbi narratur 24000. occiſos eſſe propterea quod fornicati ſunt cum filiabus Moab: in qua hiſtoria ſingulare exemplum ſancti zeli proponitur in Phinee, qui ſcortatorem cum ſcorto lancea transfodit, quod factum Deus, vt iuſtum approbat.

Neq; tentemus Chriſtum, quemadmodum quidam eorum tentauerunt & à 20 ſerpentibus perierunt.

Hæc hiſtoria habetur Num. 21. vbi narrantur duo præcipua peccata populi, Primum, quod tædio laboris & itineris ſit affectus. Deinde quod cibum diuinitus datum, vt tenuem & vilem contemſerit, adeo quod dixerit indignabundus: animus noſter nauſeat iam ſuper cibo iſto leuiſsimo. vt autem hanc contumaciam puniret Dominus, dimiſit vrentes ſerpentes ſeu dipſadas in populum, vnde multi perierunt, donec mandato Dei erectus ſit ſerpens, in quem aſpicientes ſanabantur. hanc figuram ipſe Dominus interpretatur Iohan. 3. Hinc & nos monemur ne panem cœleſtem vt vilem contemnentes incurramus in pœnam, id eſt, rurſus ſubijciamur antiquo ſerpenti diabolo. obſeruetur hic quoq; teſtimonium de æternitate Chriſti.

30 Neq; murmuretis, ſicut quidam illorum murmurarunt, & perierunt ab exterminatore.

Hæc hiſtoria habetur Num. 14. vbi narratur quomodo viri, quos miſerat Moſes ad contemplandum terrã promiſſam, reuerſi male locuti ſint de terra promiſſa, vnde tota multitudo murmurare & inſurgere aduerſus Deum cœpit. Propter quod ſcelus adeo puniti ſunt, quod ex ſexcentis millibus duo tantum viri, Nun & Caleb terram promiſsionis ingreſsi ſint. hinc ergo diſcamus vtrumq;, & Deum nequaquam parcere peccantibus, quia multi ſunt: & paucos bonos in magno malorum cœtu diuinitus conſeruari & defendi. per exterminatorem angelus intelligitur, qui Dei ſententiam executus eſt.

40 Hæc autem omnia in figura contingebant, ſcripta ſunt autem ad admonitionem noſtri, in quos fines ſeculorum deuenerunt.

Hoc eſt, iſta omnia ideo literis prodita ſunt, vt nobis ſint quaſi exemplaria & tabellæ, in quibus perſpiceremus, quæ nos ira Dei maneat, ſi iiſdem vicijs cum illis fuerimus obnoxij. Vocat autem fines ſeculorum, tempus totum conſecutum aduentum Chriſti in carnem.

Proinde qui videtur ſtare, videat ne cadat.

50 Illatio admonitionis grauiſsimæ eſt. quaſi diceret: cum ita actum ſit cum populo Dei in deſerto, vt maxima eius pars ob ſuam contumaciam perierit: cui peccanti non pepercit Deus, habita beneficiorum in eos collatorum ratione, Cauete vobis, qui videmini vobis ſecuri eſſe ne vos ſimiliter in manum Dei propter peccata veſtra incidatis. Eſt autem hæc Pauli ſententia intelligenda de ſecuritate ſtulta, qualis fuit Corinthiorum ſecure torpentium, nulla ſuæ infirmitatis habita ratione, & tantum arroganter ſibi ob dona Dei placentium, non de ſecuritate ſancta, qui certa fiducia in Dei promiſsiones infallibiles recumbit. Quare Papiſtæ vim faciunt huic loco, quando eum torquent ad ſtabiliendum ſuum dogma de perpetua fidei hæſitatione, quam verbũ Dei in multis locis reprehendit. Obſeruetur hic vtiliſsima doctrina, qua docemur ne ita de initijs donorum Dei gloriemur, vt ſecure poſtea torpeamus, ac ita paulatim gratiæ primitijs excidamus, ſed potius ſancta quadam ſolicitudine meditemur perſeuerantiam in fide, in timore

more Dei, & obœdientia erga Deum, & fugiamus peccati occasiones, per quas sancti olim in peccata inciderunt, & quæ nosipsos prius inuoluerunt peccato.

Tentatio vos non cœpit nisi humana. Erigit rursus Corinthios, ne auditis tam horrendis Dei exemplis deficiant ac desperent. quasi diceret: nolite despondere animum. id quod vobis accidit, etiam alijs hominibus vsu venire solet carnis imbecillitate. vos igitur infirmitatis vestræ conscij nolite securi esse, sed potius securitati reluctamini perseuerantes in vera pœnitentia. Apostolus tentationem vocat, quicquid solicitare nos potest: siue res sint prosperæ, siue aduersæ, siue peccata præterita, siue iræ Dei exempla. breuiter, quicquid in hoc mundo hominibus vsu venire potest, quo solicitantur & impediuntur, quo minus currant in stadio pietatis.

Fidelis autem est Deus, qui non sinet vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione etiam euasionem, vt possitis sufferre. A fide Dei, qui recepit Corinthios atq; adeo pios omnes in suam tutelá, consolationem petit. vnde promittit fore, vt & modus imponatur tentationi, & vires suppeditentur à Domino, & tentatio in bonum cedat. Epitheton fidelis argumentum continet, ac si diceret Paulus: Deus fidelis custos est suorum, Ergo ipsis non deerit in tentationibus, sed & modum imponet tentationi & vires suppeditabit, vt sufferre valeamus. Obseruandum primum, quod pij sub Dei sint custodia. Deinde, quod in tentationibus illis assit ne succumbant. orandus igitur est, vt opem ferat quotiescunq; solicitamur ad peccandum ne succumbamus. quod si contigerit, nostræ socordiæ imputandum est, qui præsens auxilium non implorauimus.

Quapropter dilecti mei fugite ab idololatria. Redit ad hypothesin quam tractandam in octauo proposuit: & nunc rursus infert ex thesi hoc modo, Deus veteri populo varijs & mirandis donis Dei abundanti non pepercit peccanti. Quapropter & vos nolite peccare, sed potius ab omni peccato abstinete, atq; adeo fugite ab ipsa idololatria, cuius rei eritis si epulis dæmoniorum communicatis. Porrò idololatriam hic à parte nominat ritus illos & gestus externos pertinentes ad cultum idolorum, dum idolothytis vescerentur idolorum cultores. hos ritus & gestus Corinthij conuersi ad fidem inuitati ad epulas illas prophanas imitabantur, quam imitationem hic Paulus idololatriam vocat, idque non iniuria. Nam cum & interna pietas & externa veneratio corporis Dei sit propria, in idololatriæ crimen incidit, qui quod Dei proprium est, idolis tribuit. Proinde nec Papistæ excusari possunt, qui externam venerationem statuis exhibent contra apertum Dei verbum. quantum autem ad honores illos externos attinet, qui gestibus corporis exhibẽtur principibus aut alioqui præstantibus viris, sciendum est quod tantisper licite exhibeantur, donec finis politicus maneat. Nam huiusmodi honoris exhibitio, externa agnitio est ordinis diuini & donorũ Dei.

Vt peritis loquor, iudicate vos quod dico. Captat beneuolentiam, & facit attentos ad argumentum grauissimum quod subiungit, ac si dicat: Cum vos non ignoretis quantum sit mysterium Christi cœna, Iudicate vos ipsi quantum valet ratio quam inde promo.

Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? Panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Christi est? Quoniam vnus panis, vnũ corpus multi sumus. Nam omnes vnius panis participes sumus. Confirmatio est quod non deceat Christianos ea se idololatria polluere, qua se contaminarunt Corinthij, qui in idolorum conuiuijs idolothytis vescebantur. Potest autem duplex argumentum ex hisce verbis Pauli peti & præsenti caussæ accommodari: quorum prius à communicantium ritu (qui idololatrico ritui opponitur) Posterius à rei dignitate, cuius participes fiunt communicantes, sumitur. Prius argumentum à ritu communicantium sumtum, in his verbis est, Poculum benedictionis, hoc est, gratiarum actionis, cui benedicimus, hoc est. quod cum sumimus agimus Deo gratias, prædicamus eius beneficia, celebramus ipsum quod filium suum voluerit hominem fieri & mori pro nobis, atq; adeo victimam fieri, qua placaretur ira Dei, & expiaretur peccatum. Hinc ergo

ergo huiusmodi argumentum extruit Chrysostomus. Quomodo nunc contraria facitis ô Corinthij? gratias cum agitis Deo, quod ab idolis vos liberauerit, cur rursus ad mensas illorum curritis? Obserua hic cœnam sacram à Paulo dici εὐλογίαν. hoc est, quod alia voce Græci exprimunt εὐχαριστίαν, à perpetuo ritu Ecclesiæ: quæ cum celebrat hanc cœnam, gratias agit Deo, & prædicat beneficia Christi, iuxta Christi instituentis factum: qui cum hanc sacram cœnã institueret à gratiarum actione exorsus est, vnde & mandatum dedit inquiens, Hoc facite in mei commemorationem. quod Paulus etiam inculcans Corinthijs ait, Quotiescunq; ederitis panem hunc & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate donec venerit. Atque hæc breuiter sint dicta de priori argumento. Nunc autem priusquam secundum concludamus argumentum, in numerum digeram hypotheses (id est, propositiones didacticas) quæ ex Pauli verbis euidenter consequuntur.

PRIMVM ergo ex Pauli verbis euidentissime patet, Corpus & sanguinem Christi vere in cœna adesse & communicantibus exhiberi. Nam cum dicit, Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? nihil aliud vult, quam quod Bernardus expresit sublato schemate: Calix inquit, id est, communicatio calicis, facit nos habere quandam communionem cum Christo: eodem modo de pane iudicandum est.

SECVNDO ex verbis Pauli colligitur confutatio duplicis erroris Papistici: prioris de Transubstantiatione. aperte enim testatur Apostolus, panis & vini substantiam remanere post benedictionem. fractio enim ad panis naturam refertur. Iam si panis natura remanet, remanebit etiam vini substantia. Immo si natura panis & vini mutaretur, non haberent rationem sacramenti. Posterioris de mutila cœna Papistarum, quia à calice Domini arcent laicos, quod manifeste cum hac Pauli sententia pugnat.

TERTIO ex verbis Pauli colligitur, quod participatione corporis & sanguinis Christi in cœna communicantes vniantur Christo, & veluti incorporentur corpori ipsius. vnde Chrysostomus: Quemadmodum corpus illud vnitum est Christo, sic & nos illi per panem hunc vnimur. neq; tamen hoc ita intelligi debet, quin aliter etiam homines Christo vniantur. Nam hic tantum agitur de vnione sacramentali.

QVARTO, hinc colligitur, quod corporis & sanguinis Christi participes, fiant quoque inter se vnum corpus. cuius rei symbolum est vnus panis ex multis granis compactus. Huc verba Chrysostomi faciunt, qui ait: Quid est panis? Corpus Christi, Quid fiunt qui participant? corpus Christi. non corpora multa, sed corpus vnum. quemadmodum enim panis ex multis compactus granis vnitus est, vt nusquam appareant grana, etsi illic sint (quorum tamen distinctio vel differentia non agnoscitur propter coitionem) sic & Christo & nobisipsis coalescimus. non enim ex altero quidem tu, ex altero vero ille alitur, sed ex eodem omnes, Hæc Chrysostomus.

QVINTVM, ex quarto consequitur, nimirum quod qui iam idem corpus in Christo sint effecti, debeant inter sese spiritu Christi & charitatis vinculo coalescere.

SEXTVM, quod tempore Pauli consuetudo Ecclesiæ fuerit, vt vnus integer panis benediceretur, ex quo singuli suam portionem sumerent, quo magis ipso facto coadunatio omnium piorum in vnum Christi corpus significaretur. sed & hoc inter adiaphora numero, cum de eo tantum exempla non præcepta extent.

SEPTIMVM, quod indignum immo horrendum sacrilegium sit, hoc Christi corpus vlla ratione prophanare. Quare qui hoc Christi corpus prophanant dæmoniorum epulis, vt iniurij sunt Christo eius corpus prophanando, Ita grauissimo reatu obstringuntur. Quare Paulus apposite hinc sumit argumentum, quod paulò post vrget magis cum ait, Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum.

Videte Israëlem qui est secundum carnem, nonne qui edunt victimas participes altaris sunt?

Alia ratio qua absterret Corinthios ab idolothytorum esu, conuincens idololatras esse, qui idolothytis vescuntur. hanc rationem rectius intelligemus, si per altare cultum, cui destinatur altare, per metonymiam intelligimus. atq; tum formabitur argumentum hoc pacto: Carnales Israëlitæ, qui nondum ad Christũ conuersi sunt, vt sunt participes eiusdem esus victimarum, ita etiam sunt eiusdem cultus participes. Ergo si vos idolothytis vescemini, eritis etiam cultus idolorum participes. sed hoc non licet, igitur ab idolothytis etiam vobis abstinendum est. Alij aliter hoc exemplum accommodant, sed contextus meæ interpretationi suffragatur.

Quid ergo dico idolum aliquid esse?

Anthypophora est. Nam cum Corin-

aut quod idolis immolatum est aliquid esse? sed quod quæ immolant gentes, dæmonijs immolant non Deo. nolim autem vos participes dæmoniorum esse.

thios vescentes idolothytis idololatriæ accusat, possunt ex ijs, quæ in octauo disseruit Apostolus, inferre, Tu ergo ipse Paule tibi contrarius videris, fatebaris nobiscum idolum nihil esse, cur iam eos qui vescuntur idolothytis idololatras vocas? respondet Apostolus per distinctionem. Primum enim concedit quod antea sponte dedit, quod nec idolum sit quicquam, nec idolothytum, si modo ipsa seorsim considerentur. at si finis idolothytorum spectetur, dæmonijs, id est, diabolis dicatur ille cibus, qui offertur idolis. quare qui istum cibum participat, cum diabolis aliquid commune habet, ac eius societatis fit membrum, qui dæmoniorum auspicijs coit. sed quia hoc non decet Christianos, debent omnino à dæmoniorum mensa abstinere. Obseruetur doctrina, quod opus hominis non solum ex se, sed etiam ab affectione agentis & alijs circumstantijs æstimandũ sit.

Non potestis poculum Domini bibere, & poculum dæmoniorum, non potestis mensæ Domini participes esse, & mensæ dæmoniorum.

Alia ratio ab impossibili, qua confirmatur κεͅνόμενον proximi argumenti. Nemo potest particeps esse, & poculi mensæque dæmoniorum & poculi mensæ Domini. Cum ergo Christiani participes esse debeant poculi & mensæ Domini, nihil possunt habere commune cum idolothytis, quæ dæmoniorum sunt. Doctrina hic obseruetur necessaria, quod cum veræ pietatis natura non possit stare externa impietatis professio. Deinde, quod qui velit Christo communicare, debeat prius omnibus sacrilegijs renunciare. alioqui frustra gloriabitur de communione Christi.

An non prouocamus Dominũ? nunquid fortiores illo sumus?

Exaggeratio argumenti est, illorũ opinioni opposita, qui idolothytis vesci non ita magnum peccatum esse, modo peccatum sit, interpretabantur, atq; ita suam licentiam excusare voluerunt, Sed contra Paulus dicit eos prouocare Deum ad iram, & arma contra Dominum arripere, qui eius offensam non verentur: id quod nemo potest facere sine certo suo exitio. Deus enim fortior est, quam vt ab omnibus superetur. cum ergo nemo sine periculo fortiorem se prouocat, quid fiet de ijs, qui excusant manifesta peccata, & Deum quodammodo in disceptationem vocant?

Omnia mihi licent, at non omnia cõferunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant.

Præsumtio. Nam eorum obiectionem anticipat, qui obijcere poterant ius Christianæ libertatis, & dat quod ponunt, sed cum ea exceptione, si conferat proximo & eum ædificet. hæc intelligenda esse de medio genere rerum, manifestum est. Nam vt quæ præcepta sunt necessariam requirunt obœdientiam, Ita quæ prohibita sunt, necessario sunt cauenda. restat ergo medium genus, quod sua quidem natura & in se liberum est, sed eius vsus restringendus est ad charitatis & ædificationis normam.

Nemo quod suum est quærat, sed quisque quod alterius est.

Ratio restrictionis à cõmuni Christianorum officio. quilibet pius debet totius corporis vtilitatem spectare. ergo nihil faciendum quod cum eo pugnat. Est autem hoc Pauli dictum intelligendum exclusiue. nemo quod suum est quærat, subaudi tantum exclusa ratione proximi, alioqui quisq; suum quærere potest, & debet iusto & recto ordine.

Quicquid in macello venditur edite, nihil interrogantes propter conscientiam.

Quia quæri posset, quid faciendum sit, si idolothyta vt communes carnes in macello vendantur, num tum liceat ijs vesci nec ne? Paulus eam obiectionem anteuertens, dat consilium, immo præcipit vt edant, nihil percunctantes an idolothytum sit nec ne, quasi hæsitante conscientia. Solebant antiquitus, vt ait Augustinus, carnes quæ supererant de sacrificijs vendere, quarum precium redibat ad sacerdotes.

Domini enim est terra & plenitudo eius.

Ratio ex Psalm. 24. petita, cuius sensus est : cum omnis creatura, quæ in terris hominum vsui destinatur, Deum autorem habeat, tanquam è manu ipsius accipienda est. neq; quicquam impurum æstimandum, quod ipse conseruat & veluti fidelium vsui consecrat, vt eo vtantur cum gratiarum actione. reliquis autem impura sunt non quidem creaturarum vitio, sed illorum contagione qui creaturas Dei suo attactu commaculant.

10 Quod si quis vocat vos infidelium, & vultis ire, quicquid apponitur vobis edite, nihil interrogantes propter conscientiam. Quod si quis vobis dixerit. hoc idolis immolatum est, ne edatis, propter illum qui indicauit & propter conscientiam. Domini enim est terra & plenitudo eius.

Alia quæstio soluitur, an liceat pijs inuitatis ad priuata conuiuia vesci idolothytis nec ne? Respondet id licere, cum hac tamen exceptione. si frater aliquis infirmus præsens in eodem conuiuio nō indicauerit esse idolothytum. tum enim abstinendum est propter illum qui indicauit: cuius consilij rationem subiungit eandem, quam paulò antea, vbi de idolothytis egit venalibus in macello, posuit inquiens, Domini est terra. tametsi vetustiora exempla Græca hanc rationem hoc loco non repetunt.

20

Conscientiam autem dico non tuam, sed illius alterius.

Quia ambiguum esse poterat, de cuius conscientia loqueretur Apostolus, se ipsum interpretatur, & ait se loqui de alterius, nempe infirmi fratris conscientia : quæ polluitur, quando exemplo alterius inuitata, quicquam cum hæsitatione agit. quicquid enim fit vel repugnante, vel errante, vel hæsitante conscientia, peccatum est.

Vt quid enim libertas mea iudicatur ab alia conscientia?

30 Ratio proximæ sententiæ est, quasi dicat Paulus: cauendum est, ne quis ita sua libertate abutatur, vt infirmi eius conscientiam damnent, quasi rem illicitam cum Dei contemtu tentaret. verbum iudicandi pro condemnare hic posuit, vsitata scripturæ phrasi.

At si ego per gratiam participo, cur impius iudicor, pro quo ego gratias ago?

Rationis proximæ declaratio est, cuius hic est sensus : si ex beneficio Dei hoc vel illo cibo mihi vti licet, cur committam, vt hæc mea libertas offendat infirmum, vt me propterea, quasi impium & blasphemum iudicet. Alij, & hæc Pauli verba & præcedentem clausulam in persona Corinthiorum accipiunt. ac si hæc eorum obiectio esset: cum idolothytum sit liberum per se, certe qui
40 illud participat cum gratiarum actione, non peccat. Verum quo minus hanc sententiam amplectar, facit primum particula rationis quam addit Paulus. Deinde, quòd non clare suo more Apostolus hanc obiectionem declarat. Deinde responsio, quam dicunt Pauli esse ad obiectionem, videtur non responsio esse, sed generalis huius disputationis conclusio per exhortationem, id quod particula inferendi οὖν conuincit.

Siue igitur editis, siue bibitis, siue quid facitis, omnia in gloriam Dei facite.

Generalis conclusio est disputationis, quam orsus est in octauo capite, & hucusq; continuauit. concludit autem suo more per exhortationem, proponens scopū ad quem respicere debemus in omnibus
50 actionibus, nempe vt glorificetur Deus, quare qui edit aut bibit, aut aliud quid facit, huc respiciat, vt non tam libertatem iactet quam gloriam DEI respiciat : quæ gloria non parum minuitur inter homines, quando sua libertate in rebus medijs cum offensione infirmorum abutuntur. Obseruetur hæc regula in omnibus actionibus nostris, quam qui volens & sciens violat, is haud dubie Deum ignominia afficit, gratia excidit, & fit reus iræ æternæ, donec resipuerit.

Estote sine offendiculo & Iudæis & Græcis, & Ecclesiæ Dei.

Hoc est, cauete ne vlli homini præbeatis efficacem caussam offensionis, pro genere species posuit, per Græcos suo

cos suo more intelligit omnes, qui non sunt Iudæi, Ecclesiam vocat cœtum hominum, qui ex vtroq; populo aggregatus est per prædicationem Euangelij.

Sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quærens meam ipsius voluntatem, sed multorum vt saluentur.

Suum exemplum quod proposuit in nono imitandum, hic in conclusione repetit, & vult vt ipsi discipuli suum imitentur magistrum, qui se omnibus accommodat ad ædificationem. non enim Paulus in malo alicui placere studuit, sed vt ipse se interpretatur, genus restringendo, in bono tantum, quatenus expedire videbatur ad ipsorum salutem: quemadmodum prolixe disseruit in nono. Hic primum obseruetur ministrorum verbi officium esse, vt non solum doceant, sed seipsos typum doctrinæ statuant. Nam is vere Ecclesiam docet, qui doctrinam cœlestem quam profitetur, sanis moribus & pura vita exprimit. Deinde discant hinc ministri verbi se accommodare auditoribus, cum in docendo tum etiam in vsu rerum externarum, vt in omnibus Ecclesiam Dei ædificare & ornare videantur.

Imitatores mei estote, sicuti ego Christi.

Vtilis admodum hæc restrictio est, qua docetur quatenus ministros verbi imitari nos oporteat. Multi quotidie occurrunt in ministris infirmitates, multorum ministrorum scelerata & impura vita est, multi decepti à diabolo à verbo Domini deficiunt, & adhærent doctrinis dæmoniorum, nec desunt qui superstitione perniciosa laborant. quare modus imitationis tenendus est, quem hic perscribit Apostolus inquiens, Sicuti ego Christi imitator sum. Nam vt ministri verbi, non suum sed Christi verbum annunciare debent: Ita Christum quoq; imitari magistrum eos decet. Qui ergo contendunt nos sanctos patres imitari debere, in doctrina & moribus, sciant imitationis modum esse, vt vox Dei & Christus ipse statuatur imitationis regula, à qua dum discedunt patres, ab illorum imitatione nos liberat Apostolus.

CAPVT XI.

Summa capitis Vndecimi.

Vt decorum seruandum in conuentibus publicis viris et mulieribus præscribit: ita obiurgat eos, qui cœnam Domini quibusdam vitijs prophanarunt, & reuocat ad primam cœnæ Dominicæ institutionem.

Ordo & partes capitis Vndecimi.

Partes sunt duæ principales huius capitis. Prior est instructio, posterior obiurgatio. Prioris membra sunt plura, nempe exordium, fundamentum seu principium, ex quo extruitur confirmatio. Propositiones duæ, vna de non velandis capitibus virorum, Altera de velandis capitibus mulierum, in cœtibus Ecclesiasticis. Confirmatio ipsis propositionibus subiecta. & clausula de fugienda rixandi libidine, in ijs rebus quæ ad decorum externæ Ecclesiæ faciunt, & graui autoritate sunt receptæ. Posterior obiurgationem primo loco habet. Nam vitia quæ obrepserant in sacra cœna, reprehendit. Deinde eos ad Christi institutionem reuocat. Postea comminatur ijs, qui indigne hac cœna vtuntur, propositis exemplis illorum, qui mortui sunt propter huius sacræ cœnæ abusum. atq; ita breuiter hanc partem concludens, promittit se cætera cum venerit ordinaturum.

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS
CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM laudo vos fratres, quod omnia mea meministis, & traditiones tenetis, quemadmodum vobis tradidi.

Exordium prioris partis est: in quo Corinthios laudat, vt eos magis ad obœdientiam eorum quæ dicturus est extimulet. crescit enim laudata virtus.

tus. Sed quid eſt, quod Paulus eaſdem traditiones, quas ſeruatas ab ipſis laudat, nunc repetit & inculcat ac ſi eas non ſeruarent? ex clauſula de fugiendis rixis apparet fuiſſe quoſdam, qui de velandis & non velandis capitibus diſputationem mouerunt, vt ergo illorum rixandi de hac re libidinem compeſcat, hanc de decoro diſputationem ingreditur: vt quod hactenus in velandis & non velandis capitibus decorum ſeruarunt, in poſterum quoq; ſecluſis contentionibus inutilibus conſeruent.

Volo autem vos ſcire, quod omnis viri caput Chriſtus eſt: Caput autem mulieris, vir: Caput vero Chriſti, Deus.

Fundamentum propoſitionum de non velandis virorum, & velandis mulierum capitibus in publicis cœtibus vbi fiunt preces & Prophetiæ, de qua re poſtea dicetur. Obſeruentur hic perſonarum gradus quatuor. In infimo, eſt mulier: in ſecundo, vir: in tertio, Chriſtus ſecundum humanitatem: in ſupremo, Deus. Deinde obſeruetur eminentia dignitatis in politia Eccleſiaſtica. non enim de ſpirituali Chriſti regno, in quo non habetur ſexus ratio, hic fit mentio. In triplici regno verſantur Chriſtiani. 1. In regno mundi. 2. in regno Dei, ſpirituali & inuiſibili. 3. in Politia Eccleſiaſtica. In his tribus Deum timere debes. Mulieris caput eſt vir, hoc eſt, viro ſubijcitur mulier: Viri autem caput Chriſtus: Chriſti autem caput eſt Deus. Præterea obſeruetur, quod in his gradibus inferiora ſubijciebantur ſuperioribus, ergo omnia Deo.

Omnis vir orans aut prophetans aperto capite, dedecore afficit caput ſuum: omnis vero mulier orans aut prophetans non operto capite, dedecore afficit ſuum caput.

Propoſitiones duæ ſunt, quarum vna eſt: Vir aperto capite orare & prophetare, hoc eſt, ſacris cœtibus intereſſe, in quibus fiunt preces & prophetiæ, hoc eſt, conciones ſacræ ſeu interpretationes ſcripturæ, debet. Altera eſt. Mulier debet operto capite orare & prophetare, id eſt, precibus publicis & prophetijs intereſſe. Nam alioqui mulieribus in Eccleſia prophetare non licuit. vtriq; propoſitioni eandem rationem ſubijcit, nimirum quod alioqui vterq; dedecore afficiat ſuum caput, vir qui orat aut prophetat operto capite, dedecore afficit Chriſtum. Mulier vero, quæ orat aut prophetat non operto capite, dedecore afficit virum ſeu maritum ſuum. ſed qui hoc fit? Nam vt velum capitis ſubiectionis eſt ſignum: (hinc etiam nubere, id eſt, velari dicuntur quæ maritis traduntur:) ita caput apertum principatus & eminentæ ſuper mulierem ſymbolum eſt. Maritus ergo, qui operto capite orat aut prophetat, caput ſuum, hoc eſt, Chriſtum à quo illud Dominium in mulierem habet dedecorat, non agnoſcens principatum ſuum quem habet à Chriſto, ſed potius ſubiectionem velato capite teſtatur ingratus. Deinde mulier, quæ aperto capite orat aut prophetat, hoc externo ſymbolo teſtatur ſe non ſubiectam eſſe viro. quare eum ignominia afficere videtur, cuius Dominium reſpuit. Porrò cum hæc ad decorum pertinent, quod pro gentium & nationum ratione variat, ſatis eſt genus retinere. hoc eſt, vt quæque natio decorum pro ſua ratione ſeruet. Deinde etſi viris mandatur, vt aperto ſint capite, nihil tamen prohibet quin frigoris pellendi cauſſa tegant, vbi res poſtulat. neque his verbis virgines coguntur, vt velent caput, cum in his regnis conſuetudo, atq; adeo decorum virginum aliud poſtulet. nondum enim viris nupſerunt, quibus ſubiectæ eſſe coguntur, ſed apertis capitibus ſuam teſtantur libertatem.

Nam id perinde eſt prorſus ac ſi raſa eſſet. etenim ſi non velatur mulier, etiam tondeatur, Quod ſi turpe eſt mulieri tonderi aut radi, veletur.

Secundæ propoſitionis ſecunda ratio à cõparatis ſimul & indecoro ſumta. Mulier non velata eſt ac ſi raſa eſſet, aut detonſa coma. Sed hoc indecorum eſt. Nam id viris conuenit, & non mulieribus. Ergo mulier velari debet. non enim decet, vt mulier habitum viri gerat. Hoc enim abominatio eſt coram Deo, qui omnem odit confuſionem & ἀταξίαν. ſiquidem vt in prima creatione alter ſexus ab altero natura diſtinctus fuit, ita vult Deus alterum ab altero officijs & ornatu ſeparari.

Vir enim non debet velare caput, cum imago ſit & gloria Dei.

Secũda ratio primæ propoſitionis. Vir eſt imago gloriæ Dei, (in eo enim elucet Dei maieſtas & imperiũ. Nam vir in

vir in supremo gradu dignitatis in hoc mundo respectu mulieris collocatus est, qua ratione Deum repræsentat) Ergo non debet vir velare caput suum in sacris cœtibus. est enim expeditum & liberum caput libertatis ac eminentiæ symbolum.

At mulier gloria viri est.

Ratio tertia secundæ propositionis à conditione mulieris. Mulier est gloria viri. Ergo mulier debet caput velare in testimonium subiectionis. Chrysostomus hæc verba Pauli explicans, ait: Mulier gloria viri est, hoc est, mulier est sub viri potestate. necesse itaq; est hanc ipsam cum seruitutis insignibus comparere, quæ in capitis velamento consistunt. debet ergo gloria viri passiue intelligi. Nam viro non parum gloriæ accedit, quod mulier illi diuina lege sit subiecta. 10

Non enim est vir ex muliere, sed mulier ex viro. neque enim conditus est vir propter mulierem, sed mulier propter virum.

A prima cōditione viri & mulieris probat antecedens superioris argumenti, nempe mulierem viro subiectam esse. mulier est ex viro desumta, & creata propter virum. Ergo mulier subiecta viro est, atq; adeo viri gloria. vt enim ex costa viri extructa, ita & in adiutorium est data, vt sub viri sit potestate. 20

Propter hoc debet mulier potestatem habere in capite propter angelos.

Quarta ratio secundæ propositionis. Angeli Dei qui in sacris cœtibus inuisibiliter assunt, abominantur confusionem ordinis diuini. Quare propter illos mulieres velatæ esse debent. potestatis vocabulum hic per Metonymiam pro velamine accipiendum est. Nam velamen indicat mulierem sub potestate viri esse.

Attamen neq; vir absq; muliere, neq; mulier absq; viro in Domino. sicut enim mulier ex viro est, ita vir per mulierem, omnia vero ex Deo.

Præsumtio est, qua tum virorum imperium, tum mulierum subiectionem temperat. Nam cum vir sibi tantum imperium in mulierem concessum diuinitus audit, superbire & vxorem tanquam ex alto despicere incipit. potest & mulier de sua conditione, vt nimium abiecta conqueri. Apostolus igitur, vt illum reprimit, ita hanc consolatur, indicans mutuæ istius coniunctionis autorem & conseruatorem esse Dominum. Sic enim eminet vir, vt consistere non possit sine muliere. sic quoq; mulier subiecta est, vt vir aliquid ab ea accipiat. cum sicut ipsa primum ex viro sumta est, ita etiam vir, non nisi per ipsam possit propagare, quod sit in adiutoriū data viro. cum ergo ait: Mulier ex viro est, materiam notat. cum addit: Vir per mulierem, instrumentalē caussam exprimit. & cum subiungit OMNIA EX DEO: & primum principium & verum αἴτιον significat, nempe Deum, ad quod principium vult nos Apostolus respicere, ne alius alium contemnat, & vt omnes sciamus nos quicquid sumus aut habemus, ab ipso esse & habere, vt ad eum prædicandum omnia referamus. 30 40

Apud vosipsos iudicate: num decorum est, mulierem non velatam Deum orare? An ne natura ipsa hoc docet vos. quod viro quidem comatum esse, dedecori sit: contra vero mulieri comatam esse, gloria sit. Nam coma pro velamine data est ei.

Quintam rationem secundæ propositionis, & tertiam primæ per communicationem ex collatione & signo colligit. viro comatum esse, hoc est, prolixos capillos alere instar mulieris dedecori est. Contra mulieri comatam esse, hoc est, prolixos capillos nutrire, est honori. Vt ergo coma mulieri pro velamine est, hoc est, indicat mulieris caput velamine indigere, ἀντὶ enim hic non pro vice ponitur, sed finem declarat: ita breuiores capilli viri significant ipsum velamine non indigere. Natura enim viro breuiores capillos, etiamsi quis sinat excrescere, Mulieri vero prolixiores & capiti obuoluendo idoneos, tribuit. 50

Quod si quis videtur contentiosus esse, Nos huiusmodi consuetudinem non habemus,

Quia non ignorabat Apostolus apud Corinthios fore nonnullos con-

bemus, neque Ecclesiæ Christi.

tentiosos, qui hæc argumenta conuellere niterentur: monet ritus vtiles, & graui autoritate receptos non debere à quoquam contemni, sed honestatis & decori caussa sine contentione retinendos esse. Vocat autem hic contentiosum, qui libidine contradicendi laborat, non inquirendæ veritatis, sed inanis gloriæ caussa.

Hoc autem præcipiens, non laudo, quod non in melius, sed in peius conuenitis.

Vt in superiori parte huius capitis Corinthios iccirco laudauit, quod in plerisque eum ordinem retinerent, quem in eorum Ecclesia constituerat: 10 ita in hac parte præfatur se non posse, non reprehendere eorum ἀταξίαν in sacra Christi cœna: ad quam non in melius, sed in peius conuenerunt. Græca ad verbum expressi. hoc præcipiens non laudo. cuius sensus est, Dum hoc refero quod nunc subiungam de sacra cœna, non possum vos laudare, qui sacra Christi cœna indigne abutimini.

Nam primum quidem, cõuenientibus vobis in Ecclesia, audio schismata inter vos esse, & ex parte credo.

Ratio obiurgationis à moribus Corinthiorum in cœna sacra. dicit eos non vnanimes esse, quemadmodum decet Christianos, sed diuersis studijs 20 addictos: vnde & dissidia & multi abusus in Ecclesia nascuntur.

Oportet enim & hæreses inter vos esse, vt qui probati sunt manifesti fiant inter vos.

Ratio cur Apostolus rumorem de schismatibus inter Corinthios ortis verum esse credat, à necessitate & fine hæresium: quæ ex dissidijs sæpe oriuntur. Vt autem hæc necessitas non est ordinata, sed consequentiæ tantum, propter insidias diaboli, qui perpetuo in Ecclesia turbas mouere conatur, & sua zizania in agrum Domini iacit, & propter multorum hypocritarum fastum & arrogantiam in Ecclesia: ita finis non est proprius hæresios, prolatio & manifestatio fidei, Sed ex prouidentia DEI hoc e- 30 uenit, qua fit, vt quod sua natura malum est, electis in bonum cedat iuxta dictum Pauli, Diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum. hinc itaq; petamus consolationem, cum passim audimus hæreses suboriri, quæ sunt infrementis diaboli aduersus Ecclesiam certissima indicia, qui piorum studium nolens excitat, vt tanquam aurum igne persecutionis reddantur puriores: tantum abest, vt Ecclesiam Dei suis technis ac dolis abolere possit.

Conuenientibus ergo vobis in vnum, non est Dominicam cœnam edere, vnusquisq; enim propriam cœnam præoccupat in comedendo, & hic quidem esurit 40 ille vero ebrius est, nunquid domos non habetis ad edendum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis? & pudore afficitis eos, qui non habent? quid vobis dicam? laudabo vos? in hoc non laudo.

Quam indigne cœnam Dominicam celebrarunt Corinthij exponit, eorum pessimos mores & ἀταξίαν taxans. Primum denunciat, hoc non esse cœnam Dominicam edere, hoc est, non licere ita intemperanter cum aliorum contemtu & pudore, conuenire ad sacram Christi cœnam tanquam ad prophanas epulas. Deinde, quid reprehendat apertius exponit, nimirum quod illic singuli suam cœnam præsumerent, & nõ solum ad satietatem, sed ad ebrietatem se expleant, non sine pauperum pudore, qui interea esurire cogebantur. hoc peccatum exaggerans, pronunciat esse contemtum Ecclesiæ Dei. quare vult Paulus Corinthios domi famem & sitim sedare, in cœtu vero Eccle- 50 siastico reuerenter & vnanimiter cœnam Domini sumere, sine personarum vllo discrimine: id quod iam ex institutione cœnæ probandum assumit.

Ego enim accepi à DOMINO, quod & tradidi vobis, Quod Dominus IESVS in ea nocte qua traditus est, accepit panem, & gratijs actis fregit ac dixit: accipite, comedite, hoc meum est corpus, quod pro vobis frangitur. hoc facite in

Ratio reprehensionis intemperantiæ & ἀταξίας Corinthiorum in celebratione cœnæ Dominicæ. ex circumstantijs enim institutæ cœnæ infert indignum esse, ita intemperanter absq; omni reuerentia Christi institutoris cœnam hanc peragere. proinde pro-

mei

mei commemorationem. Similiter & poculum, postquam cœnasset, dicens: Hoc poculum nouum testamentum est in meo sanguine, hoc facite quotiescunque biberitis in mei recordationem. quotiescunq; enim ederitis panem hunc & poculum hoc biberitis, mortem Domini annunciate, vsquequo venerit. Itaq; quisquis ederit panem hunc, aut biberit poculum Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini.

nunciat reos spreti corporis & sanguinis Domini, qui adeo impure & irreuerenter tantum mysterium tractarunt: atq; hæc argumenti summa est. Verum vt peccatum Corinthiorum clarius ponatur ob oculos, circumstantias diligentius perpendamus. CHRISTVS iam tradendus & mortem obiturus propter peccata hominum hanc instituit cœnam. quomodo ergo conuenit, vt hanc celebraturi epulis & ebrietatibus se dedant? Christus gratias egit Patri cœlesti hanc cœnam instituens, & vos ingratissimi estis fratribus vestris, quos cõtemnitis & pudore afficitis. Christus corpus suum edendũ & sanguinem suum bibendũ proponit, & vos prophanis epulis, & poculis hanc cœnam prophanatis. Christus cœnam instituit, vt sit nouum fœdus gratiæ & remissionis peccatorum, & vos eam celebrantes peccatis indulgetis grauissimis. Christus in suæ mortis recordationem vult hanc cœnam sumi, & vos tanquam eius immemores, ducimini vestris concupiscentijs. Christus vult prædicari sua beneficia erga Ecclesiam donec hæc cœna tractatur, & vos pauperes, qui membra Ecclesiæ sunt, contemnitis. Christus vult hanc cœnam communem esse toti Ecclesiæ, & vos singuli suam cœnam præoccupatis in comedenda. Christus vult nos sobrie in timore Dei communicare, & vos ebrij absque omni timore id facitis. Christus vult per hanc cœnam coalescere inter se communicantes spiritu Christi & charitatis vinculo, & vos schismata facitis in Ecclesia. Isto proinde pacto cum indignissimum sit cœnam Domini celebrare, reos vos constituitis spreti corporis & sanguinis Domini, qui adeo impure & irreuerenter, & indigne ad eam conuenitis. Hactenus quo hæc Pauli dicta pertineant dictum est: nunc integram doctrinam de cœna adijciam. Deus faxit, vt quicquid dicturus sum in gloriam Dei cedat. Cum nemine rixari volo, contentus simplici veritatis oratione: & Deum patrem Domini nostri IESV CHRISTI oro, vt incendium ex disputationibus de hac sacratissima cœna excitatum, clementer extinguat.

DE SACRA COENA.

CVM sacra Christi cœna sit Ecclesiæ ab ipso Christo commendata, paulò ante quam suam piacularem victimam pro peccatis generis humani peregit in ara crucis: necesse est graues huius institutionis caussas fuisse, quæ haud obscure in ipsis cœnæ verbis indicantur. quare decet omnino, vt omnes qui Christo nomina dederunt, vt huius cœnæ rationem exacte intelligant, & iuxta præscriptam à Domino normam ea sæpius vtantur: vt non rei peragantur spretæ huius sacratissimæ cœnæ. Vt aũt plenior eius habeatur instructio, in quatuor partes eius tractationem distribuam. Quarum prima sit, quod hæc cœna sit sacramentum, & qualenam sit sacramentum. 2. Quænam res in hoc sacramento concurrant spectandæ, cũ earum analogia. 3. Quæ significationes huius cœnæ sint respectu temporis præsentis, præteriti & futuri. 4. Quænam sit vera meditatio & perceptio digna huius sacramenti.

DE PRIMO.

Cum omne sacramentum signum sit visibile diuinitus institutum, cui addita est promissio fidem sacramenta percipientium requirens, nemo dubitare potest, quin hæc cœna sit etiam sacramentum. Christi enim mandatum extat, & institutio est manifesta: signum conspicitur, panis & vinum: promissio noui fœderis de gratia & remissione peccatorum adijcitur: quæ sane promissio inefficax est, nisi fides accedat, quam Christus haud obscure requirit cum ait: HOC FACITE IN MEI RECORDATIONEM. Hanc esse sacramentorum rationem inde intelligi potest, quod ista quatuor quæ posui: mandatum diuinum, signum visibile, promissio beneficij, & fides promissionis: cum in veteris populi, tum in noui populi sacramentis omnibus concurrant, vt in circumcisione videre licet. Cæterum cum iam constet, cœnam hanc Christi esse sacramentum, sciendum quoque est, qualenam sit sacramentum. Nam vt veteris, ita & noui populi duplex est sacramentum: vnum initiationis, alterum confirmationis. vt circumcisio veteris populi initiationis sacramentum fuit, quia per

quia per illud recipiebantur in populum Dei: ita comestio agni confirmationis sacramentum erat, quo in populum Dei recepti confirmabantur. Ad eundem modum in nouo testamento baptismus quidem initiationis sacramentũ est, Cœna vero Domini confirmationis. Quotquot inquit Apostolus baptizati sunt, Christum induerunt. Nam quod in Ecclesiam recipimur per baptismum, ac Christo inserimur, in eoq; regeneramur, & à peccatis mundamur, non sine corporis beneficio consequimur quo induimur, & sanguinis quo abluimur. quod vero per baptismum Christo insiti eodem alimur, fouemur, & sustentamur, id nullo consequimur alio beneficio, quam corporis & sanguinis Christi. quod ergo nobis in baptismo tegumentum est & mundatio, in cœna cibus & potus existit. Atq; vt aliud est gigni, aliud educari, ita aliud 10 est in nouam vitam renasci, aliud sustentari & crescere. Ex his itaq; conficitur, quod vt baptismus est initiationis, Ita cœna Domini est confirmationis seu continuationis sacramentum. Sacramentum quidem dictum, quia est signum externum (quod in pane & vino conspicitur) sacræ rei, hoc est, corporis & sanguinis Christi atq; omnium beneficiorum, quæ Christus per corpus & sanguinem suum credentibus tribuit.

DE SECVNDO.

Res concurrentes in sacra cœna sunt plures. Nam illic primum oportet adesse prædicationem beneficiorum Christi, preces, gratiarum actionem &c. Deinde elementa, panem 20 & vinum iuxta institutionem Christi, non mutatis naturis panis & vini, sed in sacrum vsum elementis destinatis. Hoc primum aperte testantur verba Apostoli supra capite 10. cum ait: panem quem frangimus, nonne communio corporis Christi est? Deinde si mutaretur, seu vt Papistæ cum Thoma loquuntur, transubstantiaretur substantia elementorum, in naturam corporis & sanguinis, nequaquam haberent sacramenti rationem. Nam ad sacramenti integritatem requiritur signi externi propria natura, Vt arbor vitæ vera erat arbor, Arcus cœlestis verus erat arcus, Præcisio cutis in circumcisione vera erat præcisio. Petra in deserto, vera erat Petra. Man verum Man erat. Agnus phase vere erat agnus. Sanguis vaccæ rufæ, vere erat sanguis, Aqua in baptismo vera est aqua, & sic de alijs. quare non est dubium, quin vera substantia panis & vini maneat in sacra cœna, iuxta sententiam purioris Ecclesiæ. Gela- 30 sius qui vixit anno Domini 486. ita ait: certa sacramenta, inquit, quæ sumimus corporis & sanguinis Christi, diuina res est, propter quod & eiusdem diuinæ efficimur consortes naturæ, & tamen non desinit esse substantia & natura panis & Vini. & Augustinus: Accedit verbum ad elementum, & fit sacramentum. non dicit, verbum tollere aut transubstantiare, sed dicit accedere, vt hæ duæ res verbum & elementum integrum constituant sacramentum. Neque recte obijcitur virga Mosis, aut aqua in Cana Galilæa in vinum conuersa. Nam illic cum naturarum mutatione proprietates etiam mutatæ sunt, quod in sacra cœna non fit vbi manent proprietates panis & vini. Neque recte obijciuntur Papistica miracula, qui dicunt sanguinem de pane à Iudæo quodam cultro vulnerato emanasse. Nam istæ præstigiæ diaboli fuerunt, quibus duo horrenda sacrilegia confirmare voluit: Vnũ de adoratione panis & cir- 40 cumgestatione: Alterum de altera sacramenti parte eripienda Ecclesiæ. Nam cũ isto figmento facile persuadere populo potuerunt, tantum esse in vna parte quantum in ambabus, non difficile erat illis suum fucare sacrilegium. Tertio sunt in cœna verum corpus & verus sanguis Domini nostri IESV CHRISTI, vna cum pane & vino, non naturæ coniunctione, sed sacramentali. Nam quod non fit carnalis, nec localis inclusio corporis in pane, & sanguinis in vino, ita vt locus & corpus se mutuo contingant, locusq; cedat corpori, ipse etiam Lutherus testatur, qui rectissime dicit: non naturalem præsentiam, sed supernaturalem esse. ex quo & hoc efficitur, quod ad hanc veram præsentiam corporis & sanguinis in cœna Domini, non requiratur, vt humanitas Christi sit vbiq; diffusa, ac si iam post resurrectionem 50 in diuinitatem conuersa esset, quæ hæresis olim refutata est. Verum hoc satis est credere, quod quemadmodum in cœna Dominus sedit circumscripto corpore & nihilominus discipulis exhibuit suum verum corpus edendum, & sanguinem verum bibendum, vt testantur verba cœnæ: ita iam in gloria cœlesti sedens porrigit communicantibus in terra (ea est diuina ipsius virtus & potentia) suum corpus & suum sanguinem, vnde Ecclesia precari ante communionem solita est his verbis: Sursum corda habemus ad Dominum, Quemadmodum ergo in prima cœnæ institutione discipuli oculos habuerunt intentos ad Dominum, qui ad mensam sedens porrexit discipulis corporis & sanguinis sacramentum: ita nos quoq; leuemus corda nostra ad Dominum, qui illic agens, nobis ministrorum manibus porrigit verum suum corpus & sanguinem, vt sint cibus & potus interioris hominis, quo ille alitur, augescit & crescit ad vitam immortalem & beatam. Si non intelligis modum præsentiæ, Ecclesiæ voce te

ſuſtenta, quæ ita canit: Etſi ſenſus deficit, ad firmandum cor ſincerum ſola, fides ſufficit. Veteres quidam partes huius ſacramenti ita diſtinguunt, vt primo loco ſpectandum ſit id quod eſt ſacramentum tantum, vt panis & vinum, quæ ideo ſacramenti appellationem ſortiuntur, quia ſunt res externæ ſpiritualem habentes conſiderationem, Deinde id quod eſt res & ſacramentum ſimul, vt corpus & ſanguis Domini, quæ inuiſibiliter & arcano quodam modo adſunt, vt ſint alimentum interioris hominis, Poſtremo id quod eſt res tantum & non ſacramentum, hoc eſt, effectus huius ſacramenti in ijs, qui illud fide percipiunt. Sed de effectibus ſuo loco dicetur. ex his quæ hactenus diximus, facile arbitror intelligi, qualiſnam ſit hæc ſacramentalis locutio. panis eſt corpus, vinum eſt ſanguis. Veritas quidem naturarum, quæ vocibus ſignificatur manet, & non fit naturarum vlla μετουσίωσις, ſeu tranſubſtantiatio: ſed dijudicatio huc adhibenda eſt, qua ſpiritualia ſpiritualiter, & corporalia corporaliter dijudicare oportet. Nam ea dijudicatione adhibita, analogia panis ad corpus Chriſti & vini ad ſanguinem facile perſpicietur. Quam ergo rationem habet panis & vinum ad corpus humanum nutriendum, augendum, conſeruandum exhilarandum: eandem habet corpus & ſanguis Chriſti, ad augendum, nutriendum, conſeruandum & exhilarandum interiorem hominem. ſunt ergo panis corpus, & vinum ſanguis Domini ea coniunctione iuncta, qua vt panis & vinum corpora humana nutriunt, augent, conſeruant, exhilarant, ita caro Chriſti & ſanguis alit, auget, conſeruat, exhilarat animas noſtras ad vitam æternam: modo viua fides non defuerit. Hæc comparatio cum ſit, recte dicitur, Panis eſt corpus Domini, Vinum eſt ſanguis Domini. Nam quem vſum corporibus noſtris præſtat terrenus panis & vinum, eum in ſuo genere præſtat animis piorum corpus & ſanguis Chriſti. Huc facit illud dictum Bernardi: cibus iſte non eſt ventris, ſed mentis. non eſt enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor eſt ad modicum parens, ſed ad æternam vitam conferendam animæ. atq; hæc de partibus huius ſacramenti & analogia terrenarum & cœleſtium rerum, quæ in cœna ſunt, dicta ſufficiant: nunc quod tertio loco propoſuimus videamus.

DE TERTIO.

Sicut agnus phaſe plures habebat ſignificationes in veteri teſtamento. reuocabat enim in memoriam populo Dei beneficium liberationis à ſeruitute Pharaonis, teſtabatur populum participem huius agni populum Dei eſſe, & inter ſeſe tanquam eiuſdem corporis membra myſtice coniunctos eſſe, & erat figuræ futuræ victimæ Chriſti & liberationis, à ſeruitute Diaboli: ita hæc cœna quæ agno phaſe ſucceſsit, habet quoq; varias ſignificationes, idq; reſpectu diuerſorum temporum. Nam ſi tempus reſpicis præteritum, eſt hæc ſacra cœna commemoratio quædam paſsionis Dominicæ. atque adeo ſacramentum noſtræ per victimam Chriſti redemtionis. ex quo factum eſt, quod veteres hanc cœnam ſacrificium vocarint, non quod Deo hic aliquid offerrent, quemadmodum Papiſtæ inſulſe ſacrificij nomen accipiunt: ſed quia peracti olim ſacrificij veluti quoddam μνημόσυνον erat & recordatio. huc Domini præceptum facit, hoc facite in mei recordationem, quæ recordatio omnia beneficia Chriſti erga Eccleſiam complectitur. Quoniam autem hæc recordatio beneficiorum Chriſti coniunctam habuit gratiarum actionem, Paulus cœnam hanc vocauit εὐλογίαν & veteres Theologi εὐχαριστίαν. Deinde ſi reſpicis. præſens tempus, habet hæc cœna has ſignificationes. primum ſignificat nos vniri ac veluti incorporari Chriſto, idq; ſpiritualiter iuxta Pauli verba Calix benedictionis: cui benedicimus, nonne communio ſanguinis Chriſti eſt? Panis quem frangimus nonne communio corporis Chriſti eſt, id eſt, communicatio corporis & ſanguinis Domini facit nos habere quandam communionem cum Chriſto, vt qui iam inſiti ſumus corpori eius, modo viua fides non defuerit. tametſi autem omnis qui credit, habet hanc cum Chriſto ſpiritualem communionem, tamen hæc ſacramentalis communio non fruſtra accedit. Vt enim Apoſtoli habuerunt Spiritum ſanctum ante diem Pentecoſtes, tamen illa viſibilis & ſacramentalis Spiritus ſancti collatio, non caruit ſua virtute & efficacia: ita manducatio ſpiritualis corporis & ſanguinis Domini non impedit virtutem & efficaciam ſacramentalis manducationis, Immo illa hæc confirmatur & augetur ad fidei incrementum, quam excitat ſacramentalis eſus. Deinde ſignificat nos inter nos inuicem vniri ſpiritu Chriſti, qui vna hac Chriſti cœna communicamus, cuius communionis ſymbolum vnus panis exiſtit, vt Paulus teſtatur, cum ait: Quoniam vnus panis, vnum corpus ſumus. Nam omnes vnius panis ſumus participes. Quemadmodum enim panis ex multis compactus eſt granis, ita multi in corpus vnum Chriſti myſticum coaleſcunt. ab his effectibus cœna Domini à Paulo communio dicitur, quam communionem explicans Damaſcenus ita ait: Dicitur communio, quia communicamus per ipſam Chriſto, & quia participamus eius carnem & diuinitatem, & quia cõmunicamus & vnimur inui-

mur inuicem per ipsam . atq; huc appellatio σωάξις pertinet. Præterea si futurum respicis tempus, significat hæc sacra cœna, quod virtute corporis Christi resuscitemur à mortuis, nostra quoq; corpora debeant resurgere ad beatam vitam. Vnde Paulus, Si Christus resurrexit, & nos resurgemus. Deinde significat fruitionem perpetuæ præsentiæ corporis Christi in æterna beatitudine. Hinc quidam veterum vocarunt hanc cœnam Viaticũ, propterea quod admonebat ante mortem sumentes hanc cœnam, quod Christus esset ipsis via ex his ærumnis & morte ad perpetuã fruitionem Dei in æterna vita. & hæc significatio diligenter omnibus, sed potissimum iam morituris inculcanda est. Postremo, si æternitatem respicis, atque adeo omne tempus, hæc sacra cœna significat nouum fœdus Dei cum homine initum de perpetuo fauore Dei erga hominem credentem. atque adeo hanc ob caussam hæc cœna testamentum seu fœdus ab Euangelistis & Paulo dicitur. Quare hæc cœna definiri potest confirmatio noui testamenti, id est, fœderis gratiæ & remissionis peccatorum omnium hominum, qui salutem promissam fide recipiunt. Cæterum vt ratio appellationis distinctius intelligatur, sciendum quinq; in omni testamento spectanda esse. 1. Testator. 2. Hæreditas. 3. Scripti hæredes. 4. Mors interueniens testatoris. 5. Conditiones seruandæ ab inscriptis hęredibus. Hasce quinq; circumstantias, in definitione huius noui testamenti coniungam. Nouum testamentum est fœdus sancitum morte Christi, testatoris, de gratia Dei, remissione peccatorum & donatione vitæ æternæ, promissa omnibus gentibus & populis in Christum crucifixum credentibus. Hanc definitionem si retexis, habes testatorem Christum, habes hæreditatem, gratiam Dei, reconciliationem, & donationem vitæ æternæ. Habes scriptos hæredes omnes gentes & populos. Habes mortem testatoris interuenientem & confirmantem legatam hæreditatem. Habes conditiones à scriptis hæredibus seruandas, nimirum, vt in Christum testatorem firma fiducia recumbant, cum qua fide coniuncta est nouitas vitæ & obœdientia erga Deum. Huius testamenti virtute omnes, qui inde vsque ab initio mundi crediderunt saluati sunt.

DE QVARTO.

Cum sacra Christi cœna sacramentum sit nostræ per victimam Christi redemtionis, omnium primum in mentem venire nobis debet, caussa mortis Domini, nempe peccatum nostrum. mortuus est enim, inquit Paulus, propter peccata nostra. Secundo cogitandus est finis victimæ corporis & sanguinis Domini, quæ ideo peracta est, vt nos redimeremur à peccati regno & commerita damnatione. Tertio, ex præstantia victimæ vnigeniti filij DEI, cogitandum est maximam fuisse iram Dei aduersus peccatum, quod non potuit vllis hostijs aboleri nisi eius solius, qui & Deus & homo esset. Quarto, caussa impulsiua huius victimæ duplex cogitanda est, ineffabilis misericordia Dei volentis nos sub regno diaboli maledictione oppressos in gratiam recipere, intercedente filij satisfactione, Et amor filij Dei, qui natura humana assumta voluit fieri victima & in se deriuare iram Dei pœnamq; pro peccato humani generis sustinere. Hæc meditari debet tota Ecclesia semper, & potissimum quando hęc sacra Christi cœna celebratur. Cæterum qui accedere ad huius cœnæ communionem constituit, debet se probare priusquam de pane hoc edit, aut de poculo bibit iuxta hæc Pauli verba: Probet autem quisq; se ipsum & ita de pane illo edat, & de poculo illo bibat. Hæc Pauli exhortatio nequaquam surda aure prætereunda est. Nam cum graue emineat periculum ijs qui hac cœna abutuntur, necessarium profecto est examen conscientiæ priusquam hanc quis cœnam accedat. vt aũt hoc examen rectius fiat, non humana somnia de probatione per confessionem auricularem & satisfactionem audienda sunt, sed diligenter inquirendum ex verbo Dei est, quæ sit vera probationis ratio. Hæc ratio probationis, tametsi paucissimis verbis indicari potest: nempe quod is probatus sit, qui reuerenter in timore Dei in vera pœnitentia, in vera fiducia, & cum sancto proposito ad hanc cœnam accedit: tamen propter errores Papisticos distinctius salutaris probandi ratio nobis excutienda est: Quare tres circumstantias huius probationis ex verbis Pauli consideremus. 1. Quemnam velit probari Paulus. Deinde, quidnam probari, hoc est, tentari, experiri, examinari seu excuti velit. Tum, à quo hanc probationem fieri cupiat. Quemnam igitur vult probari? Eum nimirum qui se ad sacram huius cœnæ communionem comparat. quid in eo probandum seu examinandum? R. Hoc Paulus 2. Corinth. 15. explicat his verbis. Vos ipsos tentate an sitis in fide, vos ipsos probate, an non cognoscitis vosipsos, quod Iesus Christus in vobis est, nisi sicubi reprobi estis? Hæc Antithesis, qua reprobi & probati opponuntur, illustris est. vt enim probatos dicit eos, qui in fide sunt, & Christum habitantem in se sentiunt, Ita reprobos eos statuit, qui fide carent, & de Christo in se habitante dubitant. Quare iusta probatio & examen in hoc consi-

ſtit, vt vere ſentiatur fides, & Chriſti præſentia in nobis ex virtute ſpiritus eius nos ad pietatis ſtudium excitantis. Porrò fides, quæ ſine peccati agnitione eſſe nequit, noticia victimæ Chriſti & fiducia miſericordiæ abſoluitur. Nam dum cogitat pius in vſu huius cœnæ, quam magnum peccatum noſtrum fuiſſe neceſſe fuerit, pro quo abolendo oportuerit filium Dei mori, agnitione peccati huius accenditur contritio in corde & dolor propter commiſſum peccatum augetur. at cum rurſus in hac cœna contemplatur pius Chriſtum mortuum & reſuſcitatum, vt peccato abolito nouam iuſticiam conferat, accenditur fiducia in hunc mediatorem, quæ fiducia confirmatur, augetur & ſtabilitur ſumtione huius ſacræ cœnæ. Quare qui hanc ſacram cœnam digne vult percipere, exploret apud ſeſe an vera pœnitentia ſentiatur, Experiatur an ſtatuat victimam Chriſti ſatisfactionem eſſe pro peccato totius mundi, iuxta aſſertionem Iohannis Baptiſtæ, qui ait: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Examinet ſe an in hunc ſatisfactorem viua fiducia recumbat, Excutiat num ſentiat Chriſtum in ſe habitantem & oſtendentem ſuam præſentiam & ſpiritus ſui efficaciam, Videat an firmum propoſitum habeat peccatum omne poſt hac vitandi, ac Deo totam ſuam vitam approbandi cum perpetua gratiarum actione pro tanto beneficio. A quo hoc examen fieri debet? Paulus reſpondet. Probet ſeipſum homo. nemo enim melius & certius iudicare poteſt, an fide ſis præditus quam tuipſe. Quare vanum eſt figmentum Papiſtarum, qui tanquam neceſſariam omnino ad hanc probationem requirunt confeſsionem auricularem. Nam ſi illa neceſſaria eſſet ad hoc examen, Paulus non debebat dixiſſe, probet ſeipſum homo, ſed probetur per alium. Hoc cum affirmo, nec veram confeſsionem repudio, nec diſciplinam noſtræ Eccleſiæ receptam conuello. De confeſsione enim neceſſaria ex verbo Dei ſic ſentiendum eſt, ſi adeſt vera fides & pœnitentia non eſt alio opus confeſsionis genere, quam quo ſancti homines Dei, Patriarchæ, Prophetæ, Reges, Abraham, Daniel, Dauid, Petrus, &c. veniam de maximis ſceleribus impetrarunt à Deo, qui ſolus peccata condonare & delere poteſt. quare ad aliam nemo cogi debet autoritate verbi Dei: niſi quis forte totam Eccleſiam offendit. tum enim is mandato Dei compellitur, vt confeſsione publica Eccleſiæ reconcilietur. Verum quantum ad diſciplinam in noſtris Eccleſijs receptam attinet, hoc ſentio, primum quod vehementer neceſſarium ſit, vt inſtituantur rudes & ignari, qui Chriſtianæ religionis myſteria nondum tenent, priuſquam ad hanc admittantur. Deinde, vt iuuenum & adoleſcentum in Catechiſmo exploretur profectus. Eſt enim boni paſtoris, non ſolum publice docere, verumetiam exemplo Pauli experiri quouſq; ſui auditores in pietatis curſu promouerint. Tum æquum quoq; eſt aliquam fidei rationem exigere ab ijs, de quorum fide ac religione iuſta poteſt eſſe dubitatio. Præterea quorum perplexa erit conſcientia, aut ſcrupulo premetur aliquo, qui eam reddet inquietam, ſibi recte conſulent, ſi ad ſuos ſe paſtores aut alios quoſpiam viros bonos receperint, quorum doctrina conſilio & conſolatione iuuari poſsint. Propter hæc quatuor hominum genera, diſciplina confeſsionis & abſolutionis (quæ fit cum annunciato Euangelio creditur) in noſtris Eccleſijs retinetur: Prodeſt præterea omnibus priuatim in priuato colloquio vocem Euangelij audire, qua annunciatur remiſsio peccatorum credentibus. Nam tum demum aperitur regnum cœlorum clauibus Eccleſiæ, & fit abſolutio, quando Euangelium annunciatum lectum vel cogitatum fide audientis, legentis aut cogitantis recipitur. habemus, quæ ſit vera meditatio, iuſta probatio, dignaq; perceptio ſacræ cœnæ, nunc ſequitur in textu qualiſnam pœna illos maneat, qui indigne hanc ſacram cœnam attingunt.

Nam qui edit & bibit indigne, iudicium ſibi ipſi edit & bibit, non diſcernens corpus Domini.

Vt ſupra peccati magnitudinem eorum, qui indigne ſacro pane veſcuntur, & Domini calicem bibunt expreſſit, cum eos reos perageret corporis & ſanguinis Domini: ita nunc pœnam proponit, vt ipſos magis à prophano cœnæ abuſu abſterreat. Porrò duplex indignitas, & duplex iudicium hic obſeruetur. Eſt enim indignitas ex impietate profecta, cuius pœna eſt iudicium condemnationis æternæ, donec per veram pœnitentiam reſipiſcat impius. Eſt alia indignitas ex ſocordia, negligentia & irreuerentia nata: cuius pœna eſt iudicium caſtigationis, & correptionis: atq; huius finis eſt, vt caſtigatus ad ſe redeat & iudicium exitioſum præuertat. etſi de vtraq; dignitate & vtroq; iudicio Paulus intelligi poteſt: tamen de indignitate irreuerentiæ & iudicio caſtigatorio eum loqui, & totus contextus, & nonnulla eorum quæ ſequuntur oſtendunt. Etſi ratio proxima vtriq; indignitati & iudicio recte accommodari poteſt, cum ait: Nam diſcernens corpus Domini, vt à prophano cibo illud diſtinguat. Diſcernere enim corpus Domini is dicitur, qui dignitatis illius habet rationem, ac proinde cum ſumma reuerentia ad hunc panem & ad hoc poculum tanquam ad myſteria rei omnium precioſiſsimæ tremens accedit. Porrò breuitatis cauſſa, corporis tantum meminit. Nam de ſanguine idem eſt iudicium.

Pro-

Propterea inter vos multi sunt debiles, & inualidi, & obdormiunt multi.

Dixit indigne edentes corpus Domini, & bibentes eius sanguinem, iudicium sibi edere & bibere, nunc ab euentu idem confirmat, dicens ingrassante peste multos morbo & infirmitate, & multos morte castigatos esse, propterea quod irreuerenter & non, vt decet, sacram cœnam attingerent. Ex his apparet Paulum potissimum de iudicio castigationis loqui, quo solet Deus quos diligit erudire: ex quo & illud sequitur, quod superius de indignitate irreuerentiæ sit locutus potius quam de ea indignitate, quæ ex impietate manat. Præterea inter alias crucis caussas in Ecclesia obseruetur socordia, negligentia & irreuerentia erga sacrum ministerium.

10

Si enim nosipsos dijudicaremus non iudicaremur.

Ætiologia est, cuius hic est sensus, si fidei germanis fructibus, timore Dei, & sanctis moribus nos à prophanis seiungeremus non puniremur diuinitus, vel peste vel alijs calamitatibus. Iudicandi verbum, hic per metalepsin pro puniendi verbo ponitur. Hunc locum Papistæ contra mentem Pauli torquent ad satisfactionem canonicam, quæ est humana traditio, cum hic agatur de veris pœnitentiæ fructibus, qui ex viua proficiscuntur fide iuxta mandatum Dei.

20

Sed cum iudicamur à Domino erudimur, ne cum mundo damnemur.

Consolatio additur ex fine castigationis. Nam cum cruce aliqua diuinitus premimur, ideo fit, vt præuertamus iudicium condemnationis vera pœnitentia. Hinc etiam apparet Paulum superius locutum de iudicio castigationis potissimum.

Itaq; fratres mei cum cõuenitis ad vescendum, alius alium expectate. quod si quis esurit, domi edat. ne ad iudicium conueniatis. reliqua vero cum venero ordinabo.

30

Conclusio est secundæ partis huius capitis, nimirum, vt decenter & religiose ad cœnam Dominicam conueniant Corinthij, ne incidant in iudicium, & castigentur diuinitus, tanquam filij qui ad patris mensam se satis composite non gerant. Obseruetur hic, quod Paulus velit magnum discrimen esse inter eam cœnam, in qua anima recreari debet, & illam in qua cura corporis agitur. Huic rei egregie congruit, quod minutulæ particulæ panis singulis in cœna Domini porrigantur, vt intelligatur non ventris, sed mentis cibus esse. Hactenus claris & perspicuis verbis Methodum cœnæ Dominicæ exposui, & ne interrumperem methodi membra, de aduersariorum obiectionibus parum fui solicitus.

40

CAPVT XII.

Summa capitis Duodecimi.

Vt varias donationes spiritus esse in Ecclesia, quas idem spiritus diuidit pro suo arbitrio cuique, docet: ita proposito paradigmate membrorum humani corporis, easdem ad mutuam concordiam & totius corporis, id est, Ecclesiæ incolumitatem referendas esse, concludit.

Ordo & partes capitis Duodecimi.

50

Occasio huius capitis scribendi fuit, sicuti ex contextu facile colligi potest, quod Corinthij donis egregijs, quibus instructi erant, abuterentur ad ambitionem in aliorum contemtum, ignorantes & à quo collata essent, & in quem finem ea accepissent. differit ergo in hoc capite de varijs donis spiritus, de eorum proprio fine & legitimo vsu. Porrò docendi caussa hoc caput in tres partes diuido. quarum prima continet expositionem de donorum autore, nempe Spiritu sancto. Secunda habet paradigma membrorum humani corporis, vnde ostendit, quis sit verus finis & legitimus vsus donorum variorum in Ecclesia. Tertia accommodat paradigma ad Ecclesiam, quæ est corpus Christi, & ostendit necessitatem diuersitatis donorum & officiorum. vt enim corpus humanum suo fungi munere nequiret, si omnia membra vnum idemq; haberent officium: Ita Ecclesia ad suam incolumitatem varijs & diuersis opus habet donis & officijs.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de ſpiritualibus fratres nolo vos ignorare.

Propoſitio eſt huius capitis, cum compellatione fraterna qua eos excitat ad attentionem beneuolam, vt ea quæ de ſpiritualibus donis dicturus eſt, intimis animis recondant. vocat autem dona ſpiritualia metonymicôs ab ipſo autore Spiritu ſancto, non à donorum ſubſtantia aut qualitate.

Scitis cum gentes eratis qualiter ſimulacra muta prout ducebamini ſecuti ſitis.

Vt excellentiam donorum, quibus præditi erant Corinthij Chriſtiani facti oſtendat, reuocat eis in memoriam qualeſnam fuerint ante ſuſceptam fidem Euangelij, nempe cœci & ignari Dei, vt qui à vero Deo ad muta idola aberrarint ſathanæ ſpiritu abrepti. Notandus locus de cœcitate hominum, & ſathanæ pleno imperio in eos, quorum mentes verbi Dei luce illuſtratæ non ſunt. Vnde admonemur de gratitudine erga Deum, qui allata verbi ſui luce & dato Spiritu ſancto iſtas tenebras diſcuſsit.

Quapropter notum vobis facio, quod nullus per ſpiritum Dei loquens dicit Ieſum anathema, & nullus poteſt dicere Dominum Ieſum niſi per Spiritum ſanctum.

Quia neceſſe eſt vnumquemq; hominem regi vel à ſpiritu ſathanæ, vel à ſpiritu Dei, proponit certiſsimam notam, vnde quis ſcire poteſt à cuius regatur ſpiritu. qui amplectitur idola & profitetur ſe execrari Chriſtum, vt ſpiritum Dei non habet, ita manifeſte agitur ſpiritu ſathanæ. nam effectus redolet ſuam cauſſam. contra qui dicit Chriſtum eſſe Dominum, id eſt, qui agnoſcit Chriſtum Dominum, & ex vera in illum fiducia eundem cõfitetur, ſpiritu Dei agitur. Dicendi enim verbum hic tria ſynecdochicôs continet, agnitionem, fiduciam & confeſsionem.

Diuiſiones autem donorum ſunt, ſed idem ſpiritus: & diuiſiones miniſteriorum ſunt, ſed idem Dominus: & diuiſiones operationum ſunt, ſed idem Deus, efficiens omnia in omnibus.

Quia fuerunt apud Corinthios, qui ex diſcrimine donorum occaſionem ſumſerunt ſchiſmati & diſcordiæ, Paulus argumenti euerſionem petit ab vna eademq; cauſſa diuerſitatis donorum. ac ſi diceret: fateor quidem diſcrimina eſſe donorum, miniſteriorum & efficaciarum. tamen quia vnus idemq; Spiritus ſanctus omnium autor eſt non diſcordiæ, non ſchiſmatis, ſed concordiæ & vnitatis, inde argumentum petendum eſt. atq; hic ſenſus verborum Pauli ſimplicisſimus eſt. verum tria vocabula illa quibus vtitur Apoſtolus, ita diſtinguo. Dona (quæ chariſmata, hoc eſt, gratuita dona dicuntur) generis loco ponuntur: cui duæ ſpecies ſubijciuntur. miniſteria & operationes: quas in hunc modum diſtinguito. Miniſteria ſunt variæ miniſterij Eccleſiaſtici functiones, vt Apoſtolatus, Epiſcopatus, Paſtoratus, Diaconatus, &c. de quibus plura circa finem capitis dicenda ſunt, vbi Apoſtolus, quædam miniſteria recitat. Operationes Græce ἐνεργήματα ſunt facultates à Spiritu ſancto in ſingulos collatæ in vſum & conſeruationem Eccleſiæ. quarum ſpecies quaſdam Paulo poſt ſubiungit. Porrò hic tres doctrinæ obſeruentur. Prima atq; ea propria, quod diſcrimina donorum in Eccleſia referenda ſint ad concordiam & vnitatem fouendam, cum conferantur ab vno eodemq; ſpiritu ad Eccleſiæ incolumitatem. Sicuti enim Deus principium & autor donorum eſt: ita etiam finis eſſe debet. Secunda eſt confutatio τῶν πνευματομάχων qui Spiritum ſanctum à donis non diſtinxerunt. Immo ipſum Spiritum ſanctum nihil aliud eſſe contenderunt, quam dona hominibus diuinitus collata. hic error manifeſte Pauli verbis refutatur. Nam aperte & diſtincte dicit: diuiſiones donorum ſunt, ſed idem ſpiritus. quem & Dominum & Deum hic appellat. Tertio obſeruetur triplex relatio. Prima donorum & ſpiritus. Secunda miniſtrorum & Domini. Tertia, efficacionum vel operationum & Dei. vnde docemur, vt Spiritui ſancto acceptum feramus quicquid habemus donorum, vt noſtra omnia miniſteria & officia ad ſeruitutem quam Domino DEO debemus referamus, vt denique quicquid habemus facultatum DEO aſſcribamus autori. Sunt qui ex hoc loco trinitatem perſonarum probari nituntur, ſed malo tantum fidei articulum ſolidioribus niti fundamentis. Cæterum qui ex generali dicto, Efficiens omnia in omnibus, concludunt Deum autorem eſſe

rem esse peccati, vt impij in Deum sunt, ita male circumstantiam loci perpendunt. Nam hic tantum agitur de salutaribus in Ecclesia actionibus.

Vnicuiq; vero datur manifestatio spiritus ad vtilitatem.

Finem breuiter notat donorũ spiritus, esse vsum & commodum totius corporis Ecclesiæ. ipsa dona manifestationem spiritus vocat. nam cum ea largitur, ipsius vis præsens declaratur, & ex effectu caussa monstratur.

10 Nam huic quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, Alij vero sermo cognitionis per eundem spiritum, Alij vero fides per eundem spiritum, Alij vero dona sanationum per eundem spiritum, Alij vero facultates virtutum, Alij vero prophetia, Alij vero dijudicationes spirituum, Alij vero genera linguarum, Alij vero interpretatio linguarum: sed omnia hæc efficit 20 vnus ille & idem spiritus, diuidens peculiariter vnicuiq; sicuti vult.

Discrimina seu species quasdam operationum, id est, facultatum quibus Spiritus sanctus ornat Ecclesiam exempli caussa recitat, & ponit ordine nouem, quarum quædam explicatione non indigent. Inter sapientiam & cognitionem, hoc est discrimen, illa est vniuersalis rerum diuinarum noticia, hæc particularis, Illa consummatior, hæc mediocris. Sermonem addit Apostolus, quia vtraq; facultas in docendo conspicitur. fides hic non dogmatum, sed signorum intelligenda est. Miraculose sanationum donis claruit Ecclesia ad tempus, vt doctrina Euangelij, quæ tum noua videbatur confirmaretur. per facultates virtutum, intellige eas efficacias, per quas Apostoli & multi sancti in primitiua Ecclesia veluti imperio quodam cohibuerunt dæmones atq; fugarunt. Prophetia hoc loco est donum arcanæ Dei voluntatis explicandæ. Discretiones spirituum fuerunt, per quas sancti homines singulari instinctu spiritus sinceros Christianos à falsis discernebant. Generibus linguarum diuersarum multi pollebant, quos alij vernaculo idiomate in vsum Ecclesiæ red- 30 diderunt. Hæc varia dona cum idem spiritus distribuat, & nemini simul omnia conferat, monent nos, vt singuli quicquid habemus donorum, in commune conferamus, vt ita seruetur vnitas & corporis Ecclesiæ incolumitas.

Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius, multa cum sint, vnum sunt corpus, sic & Christus.

Iam paradigma humani corporis & membrorum eius proponit, vt doceat diuersitatem donorum ad Ecclesiæ conseruationem referendam esse. Quemadmodum se habent membra 40 diuersa ad idem corpus hominis, ita se habent Christiani diuersis donis pollentes, ad vnum ideq; corpus Christi, quod est Ecclesia. sed in humano corpore membra diuersa suas facultates conferunt ad conseruandam corporis compaginem & incolumitatem. ergo & in Ecclesia Christiani diuersis donis pollentes, omnia referre debent ad Ecclesiæ conseruationem & incolumitatem. Porrò obseruetur hic nominis communicatio plenissima consolationis, qua Ecclesiam Christum appellat, vt sciamus Christum à sua Ecclesia, cuius caput est, nunquam diuelli, sed eam perpetuo suo spiritu fouere, regere & conseruare.

Etenim per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, siue Iu- 50 dæi, siue Græci, siue serui, siue liberi, & omnes vnum spiritum potauimus.

Probatio est, quod Christiani, vt diuersa membra, vnum corpus constituunt. argumento sumto à sacri baptismatis & cœnæ effectibus. Vt enim in baptismo inserimur corpori Christi, dum per Spiritum sanctum regeneramur, Ita regeniti eodem Christi spiritu viuimus: cuius sacrum symbolum est cœna Domini. Cum ergo vnum est corpus Ecclesia, & vno regitur spiritu, decet profecto vt omnia ad vsum huius corporis & commodum referamus: modo reuera velimus huius corporis membra censeri.

Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa.

Pulcerrimam analysin propositi paradigmatis instituit, in qua dum gradus

dus membrorum corporis multiplices facit, per quos variæ functiones & facultates in Ecclesia intelliguntur, plurimas hypotheses colligit, seruientes præsentis disputationis scopo. Vt autem accommodatio apertior sit, summam omnium ad sex membra referam. PRIMVM ergo ex eo, quod ad corporis vnitatem plura requirantur membra, quorum quædam sunt alijs nobiliora, alia viliora & abiectiora, abiectæ sortis homines apud Corinthios consolatur, ne propterea putent se extra Ecclesiæ corpus esse, quod non sint adeo excellentibus facultatibus præditi, vt Apostoli, Prophetæ, &c. SECVNDO, ex necessitate diuersorum membrorum in vno eodemq; corpore humano, docet diuersas facultates & diuersa officia in Ecclesia necessaria esse, vt nemo sit in Ecclesia, cuius non sit aliquis vsus ad totius corporis Ecclesiæ conseruationem. TERTIO, ex eo quod se inuicem opus habeant membra, adeo vt nobilissima etiam requirant infirmorum ministeria, tollit fastum eorum, qui tumidi excellentia donorum, alios præ se contemserunt. QVARTO, ex quorundam membrorum humilitate & vilitate, quæ diligentius cura hominis reguntur, immo studiosius ornantur etiam, docet quod Ecclesia infimæ etiam sortis hominibus suum honorem tribuere debeat, eosdem eiusdem corporis secum membra agnoscat, tegatque quæ indecora videntur. QVINTO, ex totius corporis apta symmetria diuinitus ita constituta, vt dissidium in Ecclesia vitandum, ita concordiam diligenter fouendam, docet. SEXTO, & vltimo ex mutua corporis membrorum eiusdem affectione docet, vt diuersis præditi donis in Ecclesia afficiantur mutuis commodis atq; incommodis. Nam qui ita non afficiuntur, se non esse de eodem corpore ostendunt: His ita explicatis textus facilime à quouis intelligi potest.

Etenim corpus non est vnum membrum, sed multa. si dicat pes non sum manus, non sum de corpore, num ob id non est ex corpore? & si dicat auris, non sum oculus, non sum igitur de corpore. num ob id non est ex corpore?

Hoc primum membrum est analysios, plura membra sunt vnius corporis, Ergo diuersæ facultates sunt in Ecclesia, vt diuersa & plura membra in eodem corpore. quare perperam abiectiora membra se ex corpore esse negant, propterea quod superiorem locum non occupent. idem iudicium de Ecclesiæ membris est. Nam vt singula membra corporis, iuxta dignitatis gradus & facultates sua habent officia: Ita singulis officia in Ecclesia conferenda sunt iuxta donorum analogiam. Prophetæ & Apostoli, Doctores, Euangelistæ, sint veluti oculi, his nonnihil inferiores, veluti aures habeantur auditores excellentioribus donis præditi. pedes sint vulgus promiscuum, non ita præclaris donis conspicuum. atque ita de cæteris.

Si totum corpus oculus, vbi auditus? Si totum auditus, vbi odoratus? nunc autem Deus collocauit membra singula sigillatim, vt voluit. quod si essent omnia vnum membrum, vbi corpus? nunc autem multa quidem membra, vnum vero corpus.

Secundum resolutionis membrum est, cuius sensus & supra clare est redditus. Docet enim ex diuersitatis necessitate, donorum in eodem corpore necessario esse varia officia in Ecclesia. argumentum autem ita concludi potest: Quemadmodum necesse est, vt in vno corpore plura sint membra, Ita necessarium est, vt in Ecclesia sint diuersæ functiones & officia. Ergo cum corpus esse non possit, nisi sint in eodem diuersa membra, fieri nequit, quin in Ecclesia requirantur varia & distincta officia.

Non potest autem oculus dicere manui, opus mihi te non est. aut rursus caput pedibus, non est mihi opus vobis. Immo multo potius, quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt.

TERTIVM resolutionis membrum, per quod tollit fastum eorum, qui suis donis inflati, alios in Ecclesia præ se contemnunt. Nam qui alterius opera & ministerio indiget, adeo vt sine ipso non posset suum statum tueri, non potest profecto istius ministerium contemnere sine proprio interitu.

Et quæ putamus corporis maxime esse inhonesta, ijs ampliorem honorem circumponimus, & indecora nostra copiosi-

QVARTA resolutionis pars, quæ hoc pacto acommodabitur: membra corporis quo sunt magis indecora, eo

orem

orem decorem habent. Nam quæ sunt decora in nobis, non opus habent.

studiosius teguntur & ornantur, vt tegatur quod est in illis pudendum, Ergo homines in Ecclesia abiectiores, ac veluti pudenda membra, præstantiorum beneuolentia fouendi, tegendi & ornandi sunt: ne, dum se abiectos dolent, animum prorsus despondeant. Hæc non pertinent ad turbandũ ordinem politicum aut Ecclesiasticum: sed vt singulis officiorum gradibus suus, seruata iusta proportione, honor habeatur.

10 Sed Deus simul temperauit corpus ei cui deerat copiosiori tributo honore, ne sit dissidium in corpore, sed alia pro alijs idem curent membra.

QVINTA resolutionis pars, in qua ex membrorum iusto temperamento docet fines diuersorum officiorum in Ecclesia. cur videlicet Deus velit esse diuersa officia in Ecclesia, nimirum vt vitentur dissidia. Nam sine mutua opera membra suum statum tueri nequeunt. Deinde, vt alia membra pro alijs idem curent, id est, vt singula membra ad totius corporis commodum & conseruationem suas functiones conferunt: ita in Ecclesia singuli suo loco, quicquid habent donorum ad totius Ecclesiæ incolumitatem referre debent.

20 Itaq; siue patitur vnum membrum, simul dolent omnia membra, Siue honore afficitur vnum membrum, congratulantur membra omnia.

SEXTA analysis pars, quæ ex quinta concluditur, qua docetur, vt Christiani in Ecclesia mutuis commodis & incommodis affici debeant iuxta Pauli dictum: flete cum flentibus & gaudete cum gaudentibus. Hæc membrorum corporis Christi συμπάθεια vbi non fuerit, arida esse membra & spiritu Christi destituta necesse est.

Vos autem estis corpus Christi & membra, ex parte.

Paradigma propositum accommodat. Ecclesia tota per orbem sparsa, est corpus Christi mysticum: cuius 30 corporis membra sunt singuli Christiani, quisq; pro suæ functionis munere. atque hoc est, quod dicit membra ex parte, hoc est, dispertitis functionibus & officijs.

Et alios quidem constituit Deus in Ecclesia, Primum Apostolos. Deinde Prophetas. Tertio Doctores. Deinde Potestates, deinde dona sanationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarũ.

Exempli gratia nonnulla Ecclesiæ membra, enumerat, eaq; magis illustria, vt quæ manuum, aurium, oculorum vicem obtinent. Apostolorum appellatio nota est. Prophetæ fuerunt tum qui dono prædicendi futura ornati erant, tum qui sacram scriptu-40 ram & Prophetias interpretabantur. Doctores doctrinam ab Apostolis & Prophetis acceptam, in certis locis certo populo tradebant. Potestates hic vocat eos, qui facultate edendarum virtutum præditi erant. Opitulationes seu subleuationes sunt Diaconorum & viduarum ministeria, quæ pauperibus & ægrotis destinabantur. Gubernationes fuerunt ordinationes disciplinæ Ecclesiasticæ.

Num omnes Apostoli? Num omnes Prophetæ? Num omnes Doctores? Num omnes sunt potestates? Num omnes donum habent sanationum? Num omnes 50 linguis loquuntur? Num omnes interpretantur?

Sicut supra in corpore humano ostendit diuersa esse membra officijs & gradibus distincta, Ita etiam in Ecclesia se habere dicit. sicut enim non omnia membra in corpore humano sunt oculus, Ita non omnes in Ecclesia sunt Apostoli, sed alij alium nacti locum, æqualiter omnes sunt de eodem corpore.

Ambitis vero dona potiora? adhuc excellentiorem viam vobis demonstro.

Hæc si ita interrogatiue leguntur, sensus hic est: Vos quidem cupitis alijs alios excellere ambiendo potiora dona. quod si omnino placet indulgere ambitioni, ostendam vobis aliam viam, qua quo quis-

que

que magis excelluerit, eo merito excellentior in Ecclesia habebitur. Hæc autem via est charitatis indefessum studium. Alij hæc legunt sine interrogatione, & reddunt Græcam vocem per imperatiuum modum, hoc pacto: emulamini dona potiora. atque tum exhortatio est, vt quæ sunt potiora & maiora, magno studio sectentur Corinthij, vnde promittit se illis ostensurum excellentiorem viam, nempe charitatem ipsam. Verum prior lectio magis propria esse videtur.

CAPVT XIII.

Summa capitis Decimitertij.

Vt alia dona nullius esse precij, nisi charitatem habeant coniunctam: ita virtutibus omnibus eandem præferendam esse, docet: vt quæ suum vsum latius quam aliæ virtutes diffundat.

Ordo & partes capitis Decimitertij.

Quia Apostolus animaduertit apud Corinthios factionum studia inter superiores & inferiores, conatur in hoc capite isti vitio mederi. Vt autem remedium, quod est vehemens charitatis studium, eo promtius recipiant, eius encomium texit, & ex quatuor potissimum locis eius commendationem petit, Quorum primus est à comparatis, Secundus ab eius vsu inter homines, Tertius à duratione, Quartus ab excellentia ipsius inter summas virtutes. De quibus singulis in enarratione copiosius.

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Si linguis hominum loquar aut angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum æs resonans aut cymbalum tinniens. & si habeam prophetiam, & nouerim mysteria omnia, omnemque scientiam, Et si habeam omnem fidem, adeo vt montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si insumam alendis egenis omnes facultates meas, Et si tradam corpus meum, vt comburar, charitatem autem non habeam, nihil iuuor.

Prima ratio cur charitas omnibus reliquis, quibus excellere possunt homines, præferenda sit, sumta à comparatis. Quæcunq; sunt eiusmodi, vt suis possessoribus nihil prosint, nisi cōiunctam habeant charitatem moderatricem, merito charitati cedunt, eiq; postponuntur. huiusmodi sunt genera linguarum, Prophetiarum, mysteriorumq; Dei scientia, fides edendorum miraculorum, facultatum distributio in pauperes, Martyrium pro cōfessione doctrinæ susceptum. Hæc igitur merito cedunt charitati, eiq; merito postponuntur. Est proinde charitas ex fide profecta vnica operum regula, & sola recte moderatur vsum donorum Dei. Sola Minor hic ponitur in illustri exemplo, vt magis sit conspicua, ex qua concluditur propositio in fine capitis superioris posita. Linguam angelorum, vocat κατὰ ἐξοχὴν singularem & eximiam facundiam. Fidem, non fiduciæ, sed signorum intelligit, id quod hinc patet: primum, quod fides fiduciæ nunquam sit sine charitate. Deinde, quia ipse Paulus fidem de qua loquitur restringat ad miracula, cum inquit: Adeo vt montes transferam. neque cum hac interpretatione pugnat particula omnis. Nam vocula Omnis, non semper distributionem generis significat, sed sæpe integritatem & consummationem rei cui additur, notat. quare hæc regula obseruetur in talibus locutionibus: Vniuersales propositiones restringendæ sunt ad materiam de qua agitur. vt cum alibi ait: Gratias ago Deo quod ditati estis omni sermone & omni noticia. Hic certe omnis, non distribuit vniuersum genus, sed integritatem & consummationem sermonis & noticiæ ad pietatem facientis significat.

Charitas patiens est, benigne agit.

Qualis sit, quid efficiat, & à quibus

Charitas non inuidet, non agit insolenter, non inflatur, non agit indecenter, non quærit sua ipsius, non prouocatur, non cogitat malum, non gaudet ob iniusticiam, congaudet autem veritati, Omnia fert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet.

abstineat charitas, exponit: vt ipsam nobis commendatiorem reddat. Primum est patiens, vt quæ tarda sit ad commotionem animi. Hæc est enim vis Græce vocis μακροθυμεῖ. Deinde benigne agit, siue comis est. χρηστεύεται enim à χρηστὸς dicitur, quod est probus, humanus, commodus, qui se alijs vtendum præbet: ex primo consequitur. Tertium, quod non inuideat cuiquam. ex secundo. Quartum & quintum videlicet, quod nec insolenter seu perperam seu inconstanter agat, nec infletur. Reliqua plana sunt, nisi quod generalia dicta: omnia fert, omnia credit &c. restringenda sint ad ea quæ ferri, credi, sperari, sustineri pietas suadet.

Charitas nunquam excidit, siue Prophetiæ abolebuntur, siue linguæ cessabunt, siue cognitio abolebitur.

Tertia cõmendatio charitatis sumta ab eiusdem duratione. Diuturniora præferenda sunt minus diuturnis & perituris, Charitas, quæ nunquam excidit, id est, deficit & aboletur est diuturnior Prophetijs, linguis & cognitione omni, Igitur charitas illis præferenda est. Verum cum scientia, cognitionis habitus perficietur in æterna vita, necesse est hæc Pauli verba intelligi de ratione adipiscendæ scientiæ ex Prophetia, hoc est, doctrina seu ex aliorum institutione. Conferuntur enim hic Prophetia & cognitio, vt Prophetia sit doctrina in docente, cognitio sit ratio acquirendæ doctrinæ in discente.

Ex parte enim cognoscimus, & ex parte Prophetamus, postquam autem venerit, quod perfectum est, tunc quod est ex parte abolebitur.

Probat prophetiam & cognitionẽ, hoc est, modum docendi & discendi in hac vita vsitatum abolendum esse. Nam in futura vita, in qua fruemur contemplatione Dei, perfectus erit modus sciendi, & longe diuersus ab hoc imperfecto modo. Cum ergo ait, Ex parte cognoscimus, sensus est: quod sit imperfecta cognitio nostra in hac vita, quantum quidem ad habitum attinet, non quantum ad finem doctrinæ & cognitionis: qui est, vt ex fide Christi saluentur credentes.

Cum essem infans, vt infans loquebar, vt infans cogitabam, vt infans sentiebam. postquam autem factus sum vir, aboleui quæ infantis erant.

Rationem propositam illustrat perspicuo exemplo per quod comparat præsentem vitam infantiæ, futuram vero virili ætati. Vt ergo infantibus puerilis est locutio, cogitatio, & sensus, In viris autem locutio, cogitatio & sensus, quæ viro conueniunt: Ita in hac vita est imperfectior cognitio, in futura erit consummata & perfecta. Proinde vt in viro abolita est puerilis cognoscendi ratio: Ita in sanctis post hanc vitam illa docendi & discendi ratio, quæ nunc in vsu est abolebitur.

Cernimus enim nunc per speculum in ænigmate, Tunc vero faciem ad faciem. nunc cognosco ex parte, tunc vero cognoscam prout edoctus fuero.

Confert noticiam quam habemus in præsenti vita cum ea, quam assequemur in futura. Illa instar speculi & ænigmatis (hoc est, obscurioris orationis) existit: hæc quæ in æterna vita erit, tanquam res ipsa est, & clarissima Dei contemplatio. Nam tum & nostra conditio melior erit vbi induerimus immortalitatem, & ratio discendi perfectior: quæ erit præsentis Dei contemplatio.

Nunc vero manet fides, spes & charitas: sed maxima harum charitas.

Hæc quarta est commendatio charitatis ab eminentia eius inter alias virtutes Christianorum proprias & perpetuas, ac veluti Christianæ religionis substantiales, cum reliquæ abesse possint, vt virtutes edendi miracula &c. Sine enim fide Christianus nemo esse potest. Hæc generat charitatem & spem, quæ est indubitata expectatio eorum, quæ creduntur iuxta diuinas promissiones.

Apostolus

Apostolus inter has tres virtutes, maximam pronunciat charitatem, cum quia vsus eius est maximus & diffundit se latius in commodum proximorum, Tum, quia nunquam abolebitur, vt quæ hic inchoata in æterna vita perficiatur, vbi nec fidei nec spei locus vllus erit. Verum si alia spectes, inuenies Fidem in hac vita multo excellentiorem esse. Ea enim renascimur & efficimur filij Dei, per eam obtinemus vitam æternam, Ea facit, vt Christus in nobis habitet, atq; adeo ipsa charitatis caussa & mater existit. Argumentum Papistarum hinc petitum contra gratuitam iustificationem, à Philippo in Locis & in Examine soluitur.

10

CAPVT XIIII.

Summa capitis Decimiquarti.

Vt dona omnia ad ædificationem referenda, Ita Prophetiam linguis anteponendam docet, præscribens recte agendi modum in Ecclesia, vt omnia decenter & iuxta ordinem fiant.

Ordo & partes capitis Decimiquarti.

Hortatur in principio ad charitatem & vt alia spiritualia dona æmulentur, sed præ alijs Prophetiam. Deinde collationem linguarum & Prophetiæ facit, hanc illi præferens, vt quæ magis ad ædificationem faciat. Post hæc reprehendens ἀταξίαν Corinthiorum in Ecclesiasticis cœtibus, Modum recte agendi monstrat & interdicit mulieribus ne in Ecclesia loquantur. Tandem regulam generalem præscribit, nimirum vt omnia decenter & iuxta ordinem ad ædificationem fiant. 20

EXEGESIS DECIMIQVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SECTAMINI charitatem, æmulamini spiritualia, magis autem vt prophetetis.

Exhortatio ad charitatem, quam in superiori capite reliquis donis præferendam docuit. Hæc cum obtinetur, reliqua quoque recto expetuntur ordine. quare addit, æmulamini, id est, ambite spiritualia dona: inter quæ prophetiam præfert, vt quæ magis ad ædificationem faciat. Est autem prophetare hoc loco verbum Dei interpretari, ac Ecclesiæ Dei ad ædificationem accommodare. 30

Nam qui loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo. nullus enim audit, spiritu vero loquitur mysteria: At qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem, exhortationem & consolationem.

Collatio est linguæ (id est, idiomatis vulgo incogniti) & prophetiæ in effectibus. Nam ex effectibus caussæ æstimantur. illud donum quo magis Ecclesia ædificatur (id est, promouetur in pietatis cognitione et studio) est præferendum ei quo minus ædificatur. Sed Ecclesia magis ædificatur prophetandi munere, quam vulgo incognito idiomate. Ergo prophetia præferenda est idiomati, præsertim cum non accedit interpretatio. Minoris probatio ponitur. Non loquitur inquit hominibus, quia nullus audit, id est, intelligit. spiritu id est, afflatu diuino loquitur mysteria, vnde solus ædificatur. Contra vero qui prophetat, hominibus loquitur eis exponendo mysteria. vnde qui audiunt, capiunt ædificationem, exhortationem & consolationem. Nam hæc tria præcipue spectare debebunt verbi Dei ministri. 40 50

Qui loquitur linguis, seipsum ædificat. qui vero prophetat, Ecclesiam ædificat.

Qui plures ædificat præferendus est ei, qui pauciores. qui linguis loquitur se solum ædificat, qui vero prophetat totum Ecclesiasticum cœtum. Ergo hic illi præferendus est. quare prophetia linguis est anteponenda.

Velim autem omnes loqui linguis,

Prolepsis est, qua anticipat obie-

magis tamen, vt prophetetis, Maior enim qui prophetat quam qui loquitur linguis, nisi si interpretetur, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

ctionem eorum qui verba Pauli torquere poterant, ac si idiomata peregrina eximia dona Dei contemneret. quare magnifacere se testatur linguas, sed ita vt præferatur Prophetia. linguas tum demum vtiles esse vbi accedit interpretatio, vt Ecclesia ædificationem accipiat.

10 Nunc vero fratres si veniam ad vos linguis loquens, quid vos iuuabo, nisi vobis loquar, aut per reuelationem, aut per cognitionem, aut per Prophetiam, aut per doctrinam?

Quia fuerunt inter Corinthios, qui valde tumebant variorum idiomatum cognitione, horum fastum, vt reprimat seipsum exempli loco statuit, ac dicit se nihil vtilitatis afferre Ecclesiæ linguarum cognitione, nisi accedat interpretatio. Porrò voces quatuor, quas hic Paulus ponit, ita distinguo: quod reuelatione consecutus est quisquam, per Prophetiam dispensat, & doctrina cognitionem communicat. Vt ergo Prophetia effectus est reuelationis, ita caussa cognitionis est doctrina.

20 Quin & inanima sonum reddentia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur aut cithara? etenim si incertam vocem tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? sic & vos per linguam nisi significantem sermonem dederitis, quomodo intelligetur, quod dicitur? eritis enim in aërem loquentes.

His similitudinibus docet, idioma vulgo incognitum nihil omnino ædificare Ecclesiam. Quemadmodum enim sonus tibiæ aut citharæ, nisi certa modulatione distinguatur, temerè editur: Ita lingua nisi accedit interpretatio, non ædificat Ecclesiam, sed qui ita loquitur peregrina lingua in aerem loquitur, aerem frustra verberans.

30 Tam multa verbi gratia genera vocum sunt in mundo, & nullum horum mutum. Itaq; si nesciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus, & qui loquitur apud me barbarus.

Species supra posuit: nunc idem verum esse in vniuerso genere docet. quicquid sonum illum edit in mundo, aliquid sono significat, Ergo in hominibus quoq; habenda est ratio illius qui loquitur, ne audenti sit barbarus, & contra. Vocat autem barbarum eum, cuius sit ignotum & peregrinum idioma, vt apud Ouidium: *Barbarus hic ego sum, quia non intelligor vlli.*

40 Itaq; & vos quandoquidem sectatores estis spirituum, ad ædificationem Ecclesiæ quærite, vt excellatis.

Illatio exhortatoria vt Corinthij dona spiritualia sectentur & ambiant ad ædificationem. Vocat autem hic spiritus ipsa varia spiritus χαρίσματα, vsitata Hebræis metonymia.

Quapropter qui loquitur lingua, oret vt interpretetur.

Ostendit modum quomodo linguę cedant in Ecclesiæ ædificationem: nempe si accesserit donum interpretandi linguas. quod quia à Deo est, iubet vt à Deo petatur.

50 Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea infructuosa est.

Quod in genere de linguis dixerat, nunc ad orationem transfert, & seipsum declinandæ inuidiæ caussa exempli loco statuit. Est autem sensus: Si ego in publico cœtu oro incognito Ecclesiæ idiomate, spiritus meus orat, id est, ex dono spiritus id quidem ago, sed mens mea, hoc est, precationis intelligentia, seu sensus, non pertingit ad Ecclesiam ædificandam, sed manet infructuosa, scilicet Ecclesiæ. Nam qui ita orat, seipsum ædificat, non Ecclesiam. Hinc æstimari potest, quo in loco habendi sint boatus canonicorum & monachorum, qui nec à se ipsis nec ab auditoribus intelliguntur. quare nequaquam preces sunt, sed mera Dei & Ecclesiæ Christi ludibria.

Quid igitur est? orabo spiritu, sed orabo & mente. psallam spiritu, sed psallam & mente.

Ne quis ex dictis inferret, donum spiritus precantium à Paulo contemni, anteuertit & vult vtrumque coniungi, nimirum vt & spiritus afflatu oremus, & simul studeamus, vt mens nostra, id est, precationis sensus intelligatur ab Ecclesia. loquitur enim de publicis precibus, quæ nunc fiunt à ministris verbi: quorum verba populus circumstans animo sequitur, & voto excipit. hæc ex diametro pugnant cum precandi ritu, qui in Ecclesijs Papisticis seruatur magna cum Dei contumelia.

Quandoquidem si benedixeris spiritu (scilicet solo absque intelligentia) is qui implet locum idiotæ quomodo dicturus est Amen, ad tuam gratiarum actionem? quandoquidem quid dicas nescit.

Quod de precibus dixit, idem ad gratiarum actionem transfert. ad quá totus cœtus circumstans tempore Apostoli, Amen dicere solebat, & voto sibi eandem applicare. Locum idiotæ implet, qui inter idiotas sedet, id est, priuatos, qui non publico ministerio fungebantur. facit ergo hic Paulus duos ordines in Ecclesia, nempe ministros & idiotas, horum partes erant in Ecclesia audire & assensum significare.

Nam tu quidem bene gratias agis, sed alius non ædificatur.

Præsumtio est, ne quis existimaret Paulum nullam gratiarum actionem recipere, nisi quæ fieret omnibus nota lingua. Quare se eam probare testatur, sed vni tantum vtilem eam dicit & non toti cœtui.

Gratias ago DEO meo, quod magis quam vos omnes linguis loquor.

Ne quis calumniaretur Paulum linguas extenuare ob imperitiam, anteuertit illam obiectionem, & se solum plus quam omnes Corinthios linguarum cognitione pollere asserit. & ne hoc quoque in calumniam verterent, id donum Dei esse testatur dum ei gratias agit.

Sed in Ecclesia mallem quinq; verba intelligentia mea loqui, vt alios informem, quam decem millia verborum lingua.

In cœtu Ecclesiastico præfert Prophetiam linguis, quia prophetia alijs est vtilis ad ædificationem. linguæ non ædificant nisi eum, qui eas callet. vt per quinque verba pauca, ita per decem millia multa intelligit. certum enim numerum pro incerto more scripturæ posuit.

Fratres ne sitis pueri sensibus, sed malitia pueri sitis, sensibus autem perfecti. in lege scriptum est: varijs linguis & labijs varijs loquar populo huic, & ne sic quidem audient me dicit Dominus.

Superiora argumenta ad locum vtilitatis referũtur. iam à damno seu pœna subiecturus argumentum, ab exhortatione incipit. hortatur enim Corinthios, vt non sint pueri sensibus, id est, intelligentia rudes, vt qui verbum Dei auditum non intelligant magis quam infantes, sed pueri malitia, vt superbiam & fastum reliquaque vitia deponant, eisque non magis addicti sint, quam recens nati infantes, Verum contra vt sint sensibus, id est, intelligentia (qua verbum Dei percipiunt) perfecti, id est, adulti, hoc est, tales qui verbum Dei auditum intelligant, meditentur, retineant, ac iuxta illud vitam suam instituant. Hunc esse sensum exhortationis præsentis patet ex Esaiæ testimonio. Nam Esaias eo loco reprehendit Iudæos, quod suo fastu & sceleribus effecerint, quod Deum sibi per Prophetas loquentem non intellexerint, magis quam pueri. Immo Deus visus est ijs barbarus & quasi peregrina lingua loquens, cum vitam ad verbi ipsius normam non formarent. Hic ergo locus, vt nos monet quanti faciamus verbum Dei, quam auide illud audiamus, quam studiosi & intenti simus, vt à nobis intelligatur, iuxtaque illud & mens & vita nostra formetur: Ita iram Dei comminatur ijs qui pergentes in suis sceleribus, aurem verbo Dei non adhibent. futurum enim esse prædicit Propheta, Vt verbum aliquando auditum non magis intelligant, quam si barbara & peregrina lingua ijs proponeretur. Hac horrenda pœna puniuntur hodie plurimi, qui sæpe quidem verbum audiunt, sed vitam suam iuxta eius normam non instituunt: quo scelere maius aliud nullum cogitari potest.

Linguæ

Linguæ igitur ſunt ſigna non ijs, qui credunt, ſed infidelibus: prophetia vero non infidelibus, ſed credentibus.

Hæc concluſio obſcura eſt, niſi conſideretur ex ſua periſtaſi. Primum ergo conſiderandum eſt, linguarum donum non conſiderari hoc loco ſimpliciter & in ſeſe, ſed quatenus linguis abutebantur Corinthij in ſacris cœtibus, neglecta & iacente Prophetia. Deinde, quod hic abuſus linguarum peregrinarum cum non ædificatur Eccleſia, ſit ſignum infidelibus, id eſt, teſtimonium infidelitatis, videlicet, quod illi qui ita abutuntur in ſacris cœtibus peregrinis linguis, fide careant, atq; adeo maledictioni obnoxij ſint. ſed contra Prophetia, id prædicandi verbi Dei munus, ſit ſignum fidelibus, nempe benedictionis. Nam fides ex auditu verbi eſt. Auditus vero per verbum Dei, auditum & intellectum. Quare vt talis linguarum abuſus eſt maledictionis, qua Deus prophanos vlciſcitur, ſignum: ita Prophetia benedictionis, qua Deus ſuos erudire dignatur, teſtimonium eſt. Ex his patet quid de Papiſtis, in quorum templis tantum linguæ vulgo incognitæ ſonant, iudicandum ſit. Suppeditant enim iſti horrendæ maledictionis Dei domeſtica exempla. Nam contenti boatibus templicis, prædicandi munus tanquam ſe indignum in alios reijciunt. Neque tamen ex his efficitur, nullũ prorſus vſum linguarum licitum eſſe in templis. Nam Paulus tantũ contra illos agit, qui Prophetia omiſſa, linguis peregrinis in ſacris cœtibus abutebantur.

Si igitur conuenerit Eccleſia in vnum, & omnes linguis loquantur, ingrediantur autem idiotæ aut infideles, nonne dicent vos furere? Sed ſi omnes prophetent, ingrediatur autem infidelis quiſpiam, aut idiota arguitur ab omnibus, iudicatur ab omnibus, & ita occulta cordis eius manifeſta fiunt, atq; ita procidens in faciem adorabit Deum, renuncians quod Deus vere in vobis ſit.

Superius Apoſtolus contulit linguas & Prophetiam, quantũ ad vſum vtrorumq;, quantum ad domeſticos, id eſt, Eccleſiæ membra attinet: nunc addit quid efficiant in peregrinis & infidelibus. ſumma autem ſententiæ Paulinæ huc redit: linguarum abuſus facit, vt exponantur Corinthij infidelium ſannis, vt dicant ipſos furere, cũ in ſuis cœtibus reſonent linguas peregrinas, magno labore, ſine fructu. Verum contra Prophetia primum efficit, vt arguantur infideles, id eſt, expaueſcant ad verbum Dei. Deinde, vt dijudicentur, id eſt, examinentur in ſuis conſcientijs, dum in ſeipſos deſcendunt, & habito examine ſibiipſis innoteſcunt. Tertio, vt occulta cordium ipſorum manifeſta ipſis fiant, dum ſcilicet ex verbi Dei teſtimonio ſua mala cognoſcant, vnde pauor in corde & contritio exoritur. Quarto, vt procidant in faciem iam fide donati, ac Deum ex fide inuocent. Quinto, vt reddant vobis teſtimonium, quod Deus vere in vobis ſit, & vos eius ſitis populus. Obſeruetur hoc Pauli teſtimonium de efficacia verbi Dei: cui ſimile illud eſt: viuus eſt ſermo Dei & efficax & penetrantior quouis gladio vtrinque ſecante, pertingens ad diuiſionem animæ ſimul & ſpiritus, compagumque & medullarum, diſcretor cogitationum cordis. Huius verbi diuini efficacia illuſtre exemplum habetur in actis Apoſtolicis, vbi ad concionem Petri tria hominum millia ad fidem conuerſa eſſe leguntur. ex his proinde manifeſtum eſt, Prophetiam & verbi Dei prædicationem multis modis anteponendam eſſe linguis.

Quid igitur fratres? quoties conuenitis quiſq; veſtrum Pſalmum habet, doctrinam habet, linguam habet, reuelationem habet, interpretationem habet, omnia ad ædificationem fiant.

Hactenus varijs rationibus docuit Prophetiam linguis præferendam eſſe, nunc commode modum ſubiungit vtendi ad ædificationem cum linguis tum Prophetia. ac primum quod in principio capitis fecit, omnia ad ædificationem referenda monet. In diſtributione exempli cauſſa pauca genera chariſmatum recenſet: vt de alijs idem iudicemus. ἕκαστος vnuſquiſq;, hoc loco pro ὁ μὲν alius ponitur, ne quis ſingulos omnibus iſtis donis præditos fuiſſe arbitretur.

Siue lingua quis loquitur, fiat per duos aut ad ſummum tres, idq; viciſſim. vnus autem interpretetur, quod ſi nõ ſit interpres, taceat in Eccleſia, ſibijpſi vero

Quod in genere dixit, id nunc ſpeciatim explicat, ac primum modum ſtatuit ijs qui linguarum dono pollebant. Huiuſmodi partes ſunt quinq;.

loquatur & Deo.

1. Ne vltra tres ad summum in cœtu Ecclesiastico loquantur linguis, si omnino linguis vti ipsis placeat. est enim permissio non præceptum. 2. Vt non simul loquantur, sed alius post alium, vt se inuicem audire possint. quæ enim esset confusio si plures diuersas linguas simul sonarent in sacris cœtibus? 3. Vt statim assit interpres, qui exponat Ecclesiæ quid sibi linguæ velint, quod nisi fiat non ædificatur Ecclesia. 4. Est præceptum vt omnino sileant linguæ in Ecclesia, nisi simul assit interpres. Hoc Pauli præceptum nullum locum habet in toto papatu. 5. Vt qui linguis donati sunt nisi habeant aut ipsi donum interpretandi, aut alius sit interpres sibi priuatim & Deo, qui ipsis hoc donū contulit loquantur. 10

Prophetæ autem duo aut tres loquantur, & alij dijudicent. quod si alij fuerit reuelatum assidenti, prior taceat. potestis enim omnes singulatim prophetare, vt omnes discant & consolationem accipiant. Et spiritus prophetarum Prophetis subijciuntur.

Vt modum linguis statuit, ita nunc prophetiæ vsum ostendit. Primum vult duos aut tres ex Prophetis vicissim prophetare. Deinde vult alios Prophetas iudices esse, ne quid proponatur, quod cum verbo DEI pugnet. Tertio vult etiam alijs locum dari, qui prophetandi munere valent. Quarto, concedit omnibus qui prophetiæ donum habent, prophetandi locum, sed seruato ordine iustæ gubernationis & spectata populi vtilitate. idq; in eum finem, vt omnes discant & consolationem accipiant. Nemo enim tam doctus est inter ministros Dei quin audiendo alios & doctior fieri, & consolationem seu exhortationem (nam vtrumq; significat Græca vox παρακαλεῖσθαι) accipere possit. Quinto, vult spiritus Prophetarum (id est, doctrinam Prophetarum, quam afferunt spiritu Dei suggerente) subiectos esse Prophetis, hoc est, censuræ & examini Prophetarum, vt iuxta præceptum Iohannis probent, an spiritus sint ex Deo. Probatio autem hæc aliunde peti non debet, quam ex analogia fidei, quemadmodum Paulus docet Rom. 12. hoc est, tum demum probanda est Prophetia, si cum primis religionis axiomatis congruit, si cum fundamento, id est, symbolo Apostolico, quod Irenæus traditionem Apostolicam vocat, non pugnat, denique si facit ad alendam pietatem veram & charitatem sinceram inter homines. 20 30

Non enim est confusionis Deus, sed pacis, vt in omnibus Ecclesijs sanctorum.

Hæc ratio ad vtrumq; membrum, immo ad totam gubernationem Ecclesiasticam pertinet. Deus est autor ordinis & pacis. Ergo omnia in Ecclesia ordinate & ad pacem vult fieri Deus. Qui ergo confusioni & discordiæ studet, cum Deo bellum gerit. vt autem hæc ratio magis moueat Corinthios, addit exemplum aliarum Ecclesiarum Dei, quæ pacis & ordinis amantes sunt. Obseruandus locus, quod qui pacis & concordiæ non sunt amantes & studiosi, frustra se Ecclesiæ membra glorientur. hoc tamen ad pacem & concordiam, cuius fundamentum & vinculum est veritas Dei, referendum est. 40

Mulieres vestræ in Ecclesia sileant, nec enim permissum est vt loquantur, sed vt subditæ sint. quemadmodum & lex dicit.

Aliud adhuc vitium in Ecclesia Corinthiorum corrigit, nempe garrulitatem mulierum: quæ etiam in Ecclesia linguis loqui & prophetare voluerunt. Iubet proinde Apostolus, vt mulieres in publicis conuentibus taceant. Vt autem præceptum hoc maius pondus habeat, illud confirmat autoritate legis diuinæ, quæ iubet mulieres viris subiectas esse, Gene. 3. Sed quæ ratio est consequentiæ? Mulieres subiectæ esse debent, Ergo non debent in publico cœtu loqui. Docere in Ecclesia, autoritatem & veluti præfecturam quandam in Ecclesia habentis est. Sed hæc pugnat cum subiectione. Ergo cum mulieres subiectæ esse debeant, non debent publicum in Ecclesia docendi munus sibi arripere. 50

Quod si quid discere volunt, domi suos maritos interrogent. turpe est enim mulieribus in Ecclesia loqui.

Anteuertit obiectionem. posset enim obijci: quid si discendi caussa loqui cupiant mulieres in cœtu publico? Respondet Paulus: domi interrogent maritos. & subiungit rationem à facti qualitate: nimirum, quod turpe sit mulieribus in cœtu loqui. sed qui sic? Propterea quod indecorum sit mulieribus præfecturam habere

ſupra viros. Verum hoc vniuerſaliter intelligendum non eſt, ſed locum habet tantum vbi rite conſtituta eſt Eccleſiaſtica gubernatio. Nam alioqui tempore neceſsitatis non vetantur mulieres in publico cœtu loqui. Nam hic obſeruandum eſt diligenter, quod de ijs rebus agit Apoſtolus quæ ſeruiunt decoro & honeſtati in bene conſtituta republica.

An à vobis ſermo Dei profectus eſt? an ad vos ſolos deuenit?

Retundit faſtum Corinthiorũ hac obiurgatiuncula, Qui reliquas Eccleſias præ ſe contemſerunt, quaſi ab eis initium haberet Eccleſia. Verum cum vtrumq; ſit falſum, fruſtra Corinthios iſta ambitione tumere ſignificat Apoſtolus. Docemur ergo hoc loco, quod particulares Eccleſiæ non debeant aliæ alijs ſe præponere, ſed ſe inuicem potius amplecti, & cauere ne concordia ſcindatur propter res externas, aut cæremoniarum diſsimilitudinem, modo fundamentum maneat ſaluum.

Si quis videtur Propheta eſſe aut ſpiritualis, cognoſcat quæ ſcribo vobis, quod Domini ſint mandata. ſi quis autem ignorat, ignoret.

Monet ante concluſionem cum peritos tum imperitos. peritos quidem, vt ea quæ de εὐταξίᾳ Eccleſiaſtica ſcripſit, ſciant eſſe præcepta Dei, qui cõfuſionis non eſt autor: Imperitos vero & rudes, vt ſuam ignorantiam agnoſcant, neq; turbent Eccleſiam, ſed peritiorum iudicio acquieſcant. ſæpenumero enim turbæ in Eccleſijs oriuntur ex eo quod imperiti & ignari, nolint imperiti & ignari videri, ſed peritiorum & doctorum locum occupent. Quare, vt illum errorem tollat Paulus ait: Qui ignorat ignoret, id eſt, ignorantiam ſuam agnoſcat. Verum quæſtio hic oritur: Cur Paulus vocet ea quæ hic ſcripſit mandata Domini, cum nullum verbum de ijs, nec in veteri nec in nouo teſtamento extet? Reſpondeo. Sunt mandata Domini, quæ hic à Paulo præcipiuntur, quantum quidem ad genus attinet, quatenus præcipiunt decorum & ordinem in Eccleſia publicæ ædificationis & pacis gratia. Verum quo ad circumſtantias attinet libera ſunt, vt res aliæ mediæ, quæ non perpetuo obligant niſi ad genus ipſum decori videlicet & ordinis. Deinde diſcernendum eſt inter mandata ſpectantia ad politiæ Eccleſiæ ſtatum, & præcepta moralia ad pietatem immediate pertinentia. Nam hæc duo genera diuerſimode obligant.

Itaq; fratres æmulamini Prophetiam & linguis loqui ne prohibeatis. Omnia decenter & ſecundum ordinem fiant.

Concluſio eſt præſentis diſputationis de linguis & Prophetia: quæ duo ita vult adhiberi in Eccleſia, vt ædificationi ſeruiant, decenter & ordine fiant. hoc dictum: Omnia decenter & ordine fiant, fundamentum eſt gubernationis Eccleſiaſticæ. quo vt decorum & ordo ad ædificationem mandatur, Ita prohibetur quicquid cum decoro & ordine pugnat. ex hoc fundamento, tanquam principio, primum vniuerſa gubernatio Eccleſiaſtica ſicut dixi, extrui debet. Deinde ex eo confirmatur, quod pie Eccleſiæ conſtitutiones ex ea parte cenſendæ ſint diuinæ, quatenus decoro & ordini ad ædificationem ſeruiunt. Obligant igitur ad obœdientiam ea parte etiam diuino iure. Tertium, quod liberum ſit Eccleſijs ritus ordinare, ſeruientes decoro & ordini, & eos rurſus mutare probabili de cauſſa, modo id quod diuinum eſt, id eſt, decorum & ordo retineatur. Quarto, quod vt traditiones impiæ omnino fugiendæ ſint, vt quæ ab autore confuſionis diabolo profectæ ſint. ita etiam traditiones inutiles, quæ ad ædificationem non faciunt, nequaquam pios ad obœdientiam obligant.

CAPVT XV.

Summa capitis Decimiquinti.

Virtute reſurrectionis Chriſti nos olim excitandos, vt æternum immortales & beati viuamus, in hoc capite docet Apoſtolus.

Ordo & partes capitis Decimiquinti.

Quatuor sunt huius capitis præcipuæ partes, quæ ad eundem scopum referuntur. 1. Est commonefactio de Euangelio, & eiusdem summaria quædam repetitio. 2. Contentio in qua confutatur error eorum, qui negarunt resurrectionem, & confirmatur vera sententia iusta confirmatione, aspersis nonnullis de effectibus resurrectionis Christi. 3. Est de modo, qualitate, ordine & fine exuscitandorum plena instructio. 4. Est conclusio exhortatoria, vt in hac doctrina maneant firmi & stabiles Corinthij. Est autem hoc caput ideo diligentius legendum & cognoscendum, quia nusquam melius aut perfectius traditur resurrectionis mysterium, adeo vt ad iustam methodum nihil prorsus desideretur. Quare & nos in eodem explicando erimus diligentiores.

EXEGESIS DECIMIQVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NOTVM autem vobis facio fratres Euangelium, quod Euangelizaui vobis quod & accepistis, in quo & statis, per quod etiam saluabimini, si quo sermone Euangelizauerim vobis tenetis, nisi frustra credidistis.

Exordiolo hoc, sibi aditum facit ad expositionem sequentem: in qua repetitur summa Euangelij. Sunt autem quinque in hoc exordiolo præter amicam & fraternam compellationē, qua eos excitat ad attentionem. Primum testatur Apostolus se Euangelium Corinthios docuisse, ac eorum Apostolum fuisse. Deinde, approbat illorum studium qui prædicatum Euangelium alacriter receperunt. Tertium, laudat constantiam quod in recepto Euangelio perstiterint. Non enim satis est bene incœpisse, nisi quis in bene cœptis perseueret. Quartum, fructum Euangelij assignat salutem credentium. Quintum, monet de periculo defectionis, nempe quod salute excidant, si fidem abiecerint. Hæc breuiter eo pertinent, vt Corinthij non facile sinant se turbari ab ijs, qui Euangelium euertere conabantur, negantes resurrectionem mortuorum.

Tradidi enim vobis in primis quod & acceperam, quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris iuxta scripturas & quod sepultus sit, & quod suscitatus sit tertia die secundum scripturas.

Materiam Euangelij exponit, nimirum mortem & resurrectionem Christi, id est, humiliationem passionis, qua satisfecit pro peccatis nostris: & exaltationem & triumphum, per quem nos victores constituit: modo in eum firma fide recubuerimus. Sepulturæ mentionem facit, quia est euidentissimū mortis argumentum. Quod autem non meminerit descensus ad inferos, ideo fit, quia est triumphi & victoriæ pars super serpente quem sua resurrectione prostrauit. Obseruanda est igitur hæc breuissima Euangelij summa, qualis & illa est, Rom. 4. Traditus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationem nostri. Verum hic sciendum est, per mortem Christi intelligi omnia Christi mysteria, quæ ipsam præcesserunt, vt natiuitas, prædicatio, labores in docendo, accusationes, damnatio, crux &c. Resurrectionis vero ex mortuis voce, comprehenditur quicquid post illam secutum est. Vt restitutio ad vitam æternam, perpetua gloria, & summa felicitas. Hæc nobis tum demum salutaria erunt, quando Christum fide possederimus iuxta illud Pauli, Si credideris in corde tuo, quod Deus ipsum excitarit ex mortuis, saluaberis. corde enim creditur ad iusticiam. Item, omnis qui inuocauerit nomen Domini saluabitur. Est enim inuocatio propria nota credentium.

Et quod Cæphæ visus fuit, Deinde ipsis duodecim, postea visus fuit, plus quam quingentis fratribus simul, ex quibus plures, manent ad hunc vsq; diem, quidam etiam obdormierunt. Deinde, visus est Iacobo, Postea Apostolis omnibus. Postremo vero omnium veluti abortiuo fuit & mihi.

Quosdam adducit resurrectionis Domini testes αὐτόπτας, qui suis ipsorum oculis Dominum postquam excitatus est viderunt: vt horum testium testimonio confirmati, de Domini resurrectione non dubitemus. Recitat autē hic præcipuas apparitiones sex, omissis alijs. apud Luc. 24. referunt discipuli illi duo, qui redierunt ex Emaus,

ex Emaus, quod apparuerit Petro. Cuius apparitionis mentionem hic facit Apostolus, duodecim, id est, designatis Apostolis apparuit referente Iohanne ter. semel absente Thoma, rursus semel præsente Thoma. Tertio piscantibus. Porrò cum Apostolus hic duodecim nominat, retinet receptam appellationem per synecdochen, tametsi iam Iudas mortuus erat. Tertia apparitio quam hic ponit Apostolus, est qua apparuit quingentis fratribus. id est, Christianis: de qua Pauli testimonium nobis sufficit. Nam alioqui nusquam in sacris historijs recitatur. Deinde, quando visus est Iacobo, ante ne ascensionem vel postea, incertum est. Tum dicit eum omnibus Apostolis visum esse. per Apostolos non solum vndecim illos, sed etiam 70. illos discipulos, quibus erat etiam prædicandi munus commissum intelligo. Postremo dicit ipsum sibi quoq; visum, de qua apparitione & Lucas in Actis, & ipse aliquoties testatur. Marcus refert, quod sit primum visus Mariæ Magdalenæ, è qua eiecerat 7. dæmonia. Deinde, quod pluribus simul mulieribus sit visus. Lucas & Marcus testantur, quod apparuerit duobus discipulis euntibus Emaus. His apparitionibus si addideris Prophetias, figuras, signa, vt terræmotum, sepulcrum vacuum, lintea reperta, conciones angelorum, efficaciam Christi in credentibus, Spiritus sancti misionem, dona quibus Christus in cœlo sedens ornauit primitiuam Ecclesiam, stupenda miracula quibus Apostoli fidem resurrectionis confirmarunt & obsignarunt, habes certam scientiam (vt Paulus loquitur 2. Corinth. 5.) resurrectionis Dominicæ. His ergo nos confirmati non moueamur vel diabolorum vel hominum mendacijs, qui fidem resurrectionis subruere in certissimum sui ipsorum perniciem moliuntur, sed potius consilio Pauli obtemperantes, perpetuo memores simus resuscitati CHRISTI: vt inde præsentissimum remedium aduersus omnes huius mundi ærumnas capiamus. Cæterum resurrectionis articulo coniunctus est articulus ascensionis, de quo Dauid Psal. 67. & Paulus Ephes. 4. vt alia infinita testimonia omittam. & debet ascensio intelligi, vt verba sonant & Euangelistæ enarrant, de naturali & physica sublatione in cœlum, id est, in cœlestem locum vbicunque est, ita vt Christus corporali locatione sit in aliquo loco vbicunq; vult. Hinc Cyprianus: ascendit in cœlos, non vbi verbum Deus antea non fuerat, quippe qui erat semper in cœlo & manebat cum patre, sed vbi verbum caro factum non sedebat, id est, vbi corpus antea non habuerat corporalem locationem. Hunc articulum qui sophistica illudere tentant, euertunt fidem, & veram Christi humanitatem negant.

Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus, propterea quod persecutus sum Ecclesiā Dei.

Cur se abortiuum dixerit, rationem reddit: nimirum quod ex persecutore sit factus Apostolus. Ex his ergo patet, quid velit per abortiuum significare. nempe, vt seipsum interpretatur, hominem contemtum propter suam in Ecclesiam sæuitiam. Obseruetur exemplum diuinæ clementiæ, qui quantumuis magnos peccatores in gratiam recipit. Nam vult Deus omnes homines saluos fieri. non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat.

Sed gratia Dei sum, id quod sum, & gratia eius non fuit in me inanis.

Hæc necessaria prolepsis est, ne tanquam minimi momenti apparitionem Paulo factam aspernentur. Discernit enim inter se, gratia destitutum, & iam gratia donatum Deoq; reconciliatum. Homo quidem ex se & in se nihil quod Deo vere probari potest efficere valet, sed gratia Dei efficitur vtile & salutare organon. Deinde obseruandum & hoc est, quod gratiam assecutus acceptum ferat eidem gratiæ, quicquid boni in vsum Ecclesiæ facit. vnde nos sumamus catholicam doctrinam, quod vt sine gratia nihil valeamus nisi malum: ita consecuti gratiam eadem operante, nos idonei ad agendum reddamur.

Sed amplius quam illi omnes laboraui, non ego tamen, sed gratia Dei quæ mecum est.

Quod non fuerit gratia Dei in se inanis ostendit ex eo, quod plus laborauerit quam omnes reliqui Apostoli. Verum ne quis gloriosius hoc dictum obijceret, mox corrigit. & omnia gratiæ diuinæ tribuit. Vetus interpres omisit articulum ἡ & reddit, & gratia Dei mecum. quasi Paulus partem gratiæ, partem suis proprijs tribueret viribus. Vnde Papistæ suum extruxerunt de Libero Arbitrio commentum. sed circumstantia loci etiamsi abesset, articulus eos refutat. Nam quis non videt Paulum nihil plane sibi tribuere, nisi quod fuerit persecutor Ecclesiæ. Quod autem organon sit factus salutare, soli gratiæ diuinæ acceptum refert. significat autem hic Gratia, & caussam & effectum, nempe fauo-

rem Dei quo in Apoſtolum cooptatus eſt, & virtutem qua iam potuit aliquid Deo gratum in Apoſtolatu facere.

Et ego igitur & illi ſic prædicamus, & ita credidiſtis.

Concluſio commonefactionis de ſumma Euangelij, quam vnanimi conſenſu Apoſtoli prædicarunt. Ita inquit prædicamus, nempe Chriſtum mortuum pro peccatis, ſepultum & excitatum tertio die. Ita vos quoq; credidiſtis conuicti. ſcripturarum & miraculorum teſtimonijs. Porrò reſpectu ſequentium hæc concluſio propoſitionis locum occupat, ac ſi diceret, Chriſtus igitur vere excitatus eſt.

Quod ſi Chriſtus prædicatur ex mortuis ſuſcitatus eſſe, quomodo dicunt quidam inter vos non eſſe reſurrectionem mortuorum.

Confirmatio eſt reſurrectionis mortuorum, ab ipſius vera cauſſa & fundamento ſumta. Chriſtus reſurrexit à mortuis, ergo mortui ſurgent. Conſequentia inde patet, quod poſita ſufficienti cauſſa in actu, ſequatur effectus ſuo ordine & tempore.

Nam ſi reſurrectio mortuorum non eſt, Chriſtus quoq; non reſuſcitatus eſt.

Ab inficiatione propoſitionis colligit abſurdum, vnde rurſus inficiatio deſtruitur: ſi reſurrectio mortuorum non eſt, neque Chriſtus reſurrexit, At Chriſtus reſurrexit, Igitur eſt reſurrectio mortuorum. ſola propoſitio ponitur.

Quod ſi Chriſtus non eſt ſuſcitatus, inanis eſt prædicatio noſtra: inanis autem eſt & fides veſtra. inuenimur autem & falſi teſtes, quod teſtificati ſumus de DEO quod ſuſcitarit Chriſtum, quem non ſuſcitauit, ſi videlicet mortui non ſuſcitantur, nam ſi mortui non ſuſcitantur, Chriſtus quoq; non eſt ſuſcitatus. quod ſi Chriſtus non eſt ſuſcitatus, fides veſtra inanis eſt, adhuc eſtis in peccatis veſtris, nempe qui & obdormierunt in Chriſto, perierunt.

Multas abſurdas colligit hypotheſes ex negata reſurrectione Chriſti, ex quarum abſurditate colligit negatæ propoſitionis veritatem. Nam ea eſt natura rerum immota. A quocunque falſi aliquid autem abſurdi colligitur in bona conſequentia, neceſſe eſt illud quoq; falſum & abſurdum eſſe, & eius contrarium ſiue contradictorium eſſe verum. Colligit autem in hac pericopa quinq; abſurdas hypotheſes ex negata reſurrectione Domini. quarũ prima eſt, quod Apoſtolorum prædicatio ſtupendis miraculis confirmata, ſit inanis. 2. Quod fides quæ verbum prædicatum recipit, ſit fruſtranea. 3. Quod non ſolum ipſi, verumetiam ipſe Deus ſit falſus & mendax teſtis de ſuo filio. 4. Quod credentes contra manifeſta oracula Dei ſint adhuc in peccatis ſuis, obnoxij iræ Dei & damnationi. 5. Quod qui in fide Chriſti obdormierunt, contra promiſsiones diuinas perierint prorſus, non ſecus atq; alij qui Chriſtum non agnouerunt. Verum cum clara voce Dei, conſenſu perpetuo Eccleſiæ, & ſtupendis miraculis demonſtretur harum hypotheſium falſitas, neceſſe eſt eam propoſitionem, ex qua immota conſequentia concluditur iſta falſitas, falſam & abſurdam, quæ eſt hæc: Chriſtus non ſuſcitatus eſt à mortuis. quod ſi autem hæc falſa & abſurda eſt, eius contradictoria, quæ eſt, Chriſtus eſt excitatus ex mortuis, eſt vera & immota. ex qua veritas principalis propoſitionis infertur: nimirum quod mortui reſurgent. atq; ita Paulus obliquo quodam ductu principalem propoſitionem colligit.

Si in hac ſolum vita ſpem in Chriſto habemus, miſerrimi omnium hominum ſumus.

Si reſurrectio mortuorum non eſt, ſpes promiſsionum cum hac vita finit. quod ſi ita ſit, neceſſe eſt Chriſtianos omnium hominum miſerrimos eſſe, vt qui tot mala in hac vita ſuſtinent Chriſti & Euangelij cauſſa. Verum cum Deus promiſerit conſolationem, liberationem & compenſationem ærumnarum huius vitæ, ſpes in Chriſto non perit in hac vita. quare vt ſperatis potiamur bonis, neceſſe eſt vt à mortuis reſurgamus. verum ſi quis obiecerit, quod anima immortalis cum ſit, poſsit ea bona percipere etiamſi corpus non reſurgat. Reſpondeo nullam felicitatem, nec corpori nec animæ promiſſam eſſe, niſi in Chriſto mortuo & reſuſcitato.

Nunc

Nunc autem Christus suscitatus est ex mortuis, primitiæ eorũ qui obdormierunt.

Assumsit propositionem supra probatam, nempe quod Christus suscitatus sit ex mortuis, vt ostendat quomodo illud sequatur, quod mortui excitabuntur, ac primum argumentum à figura seu typo veteris legis petit. primitiæ dicatæ Deo reliquos quoque fructus sanctificarunt. sed Christus est eorum qui obdormierunt primitiæ. ergo qui obdormierunt in Deo per illum consecrati sunt Deo. vt ergo ille excitatus est ex mortuis: ita quoq; & alij post eum suo tempore excitabuntur. significatur autem metaphora primitiarum & caussa & ordo resurrectionis. Theodoretus per primitias aperte massam ostendit. primitiæ enim eandem habent naturam cum illo cuius sunt primitiæ.

Postquam enim per hominem mors, per hominem quoq; resurrectio mortuorum, sicut enim per Adam omnes moriuntur, Sic & in Christo omnes viuificabuntur.

Dixit Christum fuisse primitias resurgentium, id nunc probat ex collatione contrariarũ caussarum in contrarijs effectibus. Contrariæ caussæ sunt Adam & Christus. harum caussarum contrarij effectus sunt mors & vita. quemadmodum igitur per Adam peccantem mors venit: Ita per Christum iustum vita. sicuti Apostolus ait Rom. 5. Quemadmodum per inobœdientiam vnius multi sunt constituti peccatores: ita vnius iusticia multi constituentur iusti. Peccati quidem stipendium mors, Iusticiæ vero donum vita æterna in Christo Iesu. Cæterum sciendum est hic figuram esse, quæ vocatur communicatio idiomatum. Nam quod vtriusque naturæ est & officij, tribuitur personæ sub appellatione humanæ naturæ: quam æterna persona assumsit, vt iusticiæ Dei satisfaceret. est enim Christus autor vitæ & salutis secundum vtramq; naturam.

Vnusquisq; autem in proprio ordine. primitiæ Christus, deinde qui Christi sunt in aduentu eius.

Discrimen facit inter effectus caussarum contrariarum, quo ad tempus attinet, vt ita obiectioni occurrat, huic videlicet: Omnes mortui sunt per Adam vel in vtero materno. Ergo vitæ reparatio per Christum non deberet deferri. Respondet, discrimen esse. Nam vt in fructibus primitiæ & reliqui fructus colliguntur quidem omnes, sed suo ordine singuli. Christus vt primitiæ resurrexit, nos vero vt fructus reliqui resurgemus in aduentu ipsius, atq; tunc æternum consecrati Deo viuemus.

Postea finis, quando tradiderit regnum Deo & patri, cum aboleuerit omnem potestatem & virtutem.

Docet finem & metam cursus nostri fore, vbi aduenerit Dominus, Cũ aboleuerit omnem principatum, scilicet cuius vsus est in hac mortali vita. & tradiderit regnum DEO & patri. id est, DEO qui est pater. idque non secundum diuinam naturam, qua vna cum patre & Spiritu sancto æqualiter regnabit in æternum, Sed secundum officij administrationem in Ecclesia. Porrò Christi regnum de quo hic loquitur, duas partes habet, gubernationem fidelium, & debellationem contumacium hostium Christi, diabolorum & impiorum hominum.

Oportet enim ipsum regnare, donec posuerit omnes inimicos suos sub pedes suos, nouissimus destruetur hostis mors, omnia enim subiecit sub pedes suos.

Petitis testimonijs ex Psal. 110. & Psal. 8. à perfectione seu integritate regni Christi, probat mortuorum resurrectionẽ. Christus tum demum patri regnum tradet, vbi secundum scripturas omnia fuerint subiecta pedibus eius, & omnes eius hostes fuerint deuicti. sed mors nouissimus hostis, nondum plene victa est, nisi quantum ad caussam: quæ mors abolebitur per mortuorum resurrectionem, cum aduenerit Dominus ad iudicium. Proinde ratio imperij Christi requirit, vt tandem deuicta morte, resurgamus ad æternam & beatam vitam.

Cum omnia dixerit, clarum est, quod omnia sint subiecta, præter eum qui omnia illi subiecit. Cum autem subiecerit il-

Vrget vniuersalem propositionem, ex Psalmo 110. & 8. petitam, vt mortem aliquando omnino subijciendam

li om-

li omnia, Tum & filius ei subijcietur, qui illi subiecit omnia, vt sit Deus omnia in omnibus.

doceat: quod cum factum fuerit, Christus quoq; patri subijcietur, quatenus ipse Christus cum sua Ecclesia vnum corpus constituat: quod corpus Dei contemplatione felix & beatum perpetuo fruètur, vt sit omnia Deus in omnibus, id est, vt omnia ad Deum tanquam vnicum suum principium & finem reducantur, & illi deuinciantur. Loquitur autem de pijs tantum, non de diabolis & impijs, quos quidam ex hoc loco saluandos aliquando perperam concluserunt. Interim vero Christus semper eminebit, tum quia est Deus patri & Spiritui sancto in omnibus æqualis, tum quia Ecclesiæ caput est. 10

Quid alioqui faciunt, qui baptizantur pro mortuis? Si omnino mortui non suscitantur, quid etiam baptizantur pro mortuis?

Argumentum hoc desumtum est à consuetudine Catechumenorum, qui cum in certum mortis periculum inciderent, & omnino de vita desperarent, petebant baptismum, vt secum ferrent salutis suæ obsignationem. Baptizantur ergo pro mortuis, qui ita baptizantur, vt sibi mortuis & non viuis prosit illorum baptismus, vt qui Paulo ante mortem baptizarentur. Nam hi certe, si nulla est corporum resurrectio, frustra baptizantur. Hic præsentis argumentationis verus sensus est. quemadmodum Epiphanius, libro primo, Tomo. 2. aduersus Cerinthianos, his verbis testatur: Et hac de caussa traditio, quæ ad nos deuenit eundem sanctum Apostolum dixisse ait: Si omnino mortui non resurgunt, cur baptizantur pro mortuis? Cæterum alij recte interpretantes hoc dictum dicunt, quod morti vicini, si fuerint in pietatis doctrina instructi, ob hanc spem ante obitum lauacro digni fiant. ostendentes, quod qui mortuus est etiam resurget, & ob id indiget remissione peccatorum per lauacrum. Hactenus Epiphanius. Aliorum expositionem, qui vel pro mortuis, interpretantur vice mortuorum: vel pro mortuis, id super sepulcra mortuorum exponunt, reijcio. Quia Paulus nequaquam hos superstitiosos ritus sine graui reprehensione præterijsset. Sunt qui argumentum ductum putant à generali fine baptismi, vt baptizari pro mortuis idem declaret atq; baptizari, vt mors ipsa extinguatur, siue in resurrectionem à mortuis. cuius nimirum symbolum est baptismus, Roma. 6. Hic quidem sensus bonus & pius est, sed forma verborum Pauli eum non videtur recipere: quare interpretationem primo loco signatam præferendam iudico. 20 30

Quid etiam nos periclitamur omni hora? quotidie morior per nostram gloriam fratres, quam habeo in CHRISTO IESV Domino nostro. si secundum hominem pugnaui ad bestias Ephesi, quid mihi vtilitatis, si mortui non suscitantur?

Argumentum à suo exemplo petit, cuius hæc vis est: Si tantum spectarem hanc vitam, & non existimarem me aliquando suscitatum iri, plusquam stultus, immo insanus essem, qui tot pericula adirem, quotidie mortis periculis obijcerer, adeo quod etiam bestijs obiectus fuerim vt contra illas in spectaculum pugnarem. Hæc adeo grauia & ingentia pericula nequaquam subirem, si non statuerem in alia vita mihi præmium horum certaminum esse repositum. Hæc summa argumenti Paulini est. Periclitari omni hora & quotidie mori pro eodem accipit: nisi quod posterius grauius videatur & specialius sit. quotidie enim mori, est mortis periculo perpetuo obijci. Per gloriam nostram. Iuramentum est, quo confirmatur quod dixit de periculo, in quo assidue fuit. Gloriæ autem ideo meminit, vt & admoneat Corinthios de gloriosa post hanc mortem vita, & eandem opponat ignominiæ quam pati coguntur pij, donec in hac vita fuerint. Secundum hominem, id est, huius vitæ respectu tantum, non cogitans de futura gloria quæ reposita est in cœlo legitime certantibus. Historia Pauli pugnantis contra bestias nullibi extat, nisi hic: quare quidam hæc metaphorice intelligit de furiosis Iudæis, quos excitauit Ephesi Demetrius contra Apostolum. vt legitur Acto. capite 9. 40 50

Edamus & bibamus, cras enim moriemur.

Antithesis est proximi argumenti, sumta ex prouerbio familiari Epicureis: cuius etiam meminit Esaias 22. capite, cuius sensus hic est: Si non esset resurrectio mortuorum, in qua præmia iustis & pœnæ iniustis reddentur, præsentis vitæ voluptas non esset negligenda, Immo sapienter vitam instituerent Epicurei, qui propterea quod putant mortem omnium rerum extremam & vltimam clausulam esse, iudicant indulgendum esse huius vitæ voluptatibus. Verum cum id non

facio, longe aliud quam Epicurei sentio de vitæ præsentis voluptatibus & de mortuorum resurrectione.

Ne seducamini, Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

In medio doctrinæ exhortationem more Prophetico & Apostolico intertexuit: quo doctrina efficacius accommodetur auditoribus. Propositio exhortationis est, ne sinant se seduci Corinthij Epicureorũ πιθανολογίαις. Rationem propositionis sumit à dicto Menandri, ex comœdia cui nomen est Thadia, quemadmodum quidam Græcus Scoliastes annotauit. Est autem versus Iambicus 10 senarius, continens grauissimam doctrinam & admonitionem, nimirum quod bonis moribus non sit aliunde magis periculum, quam ex prauorum hominum colloquio. quare tales fugiendi sunt, non secus atque omnis pietatis & honestatis pestes.

Euigilate iuste, & ne peccetis.

Exhortationem specialem ad genus transfert, In voce ἐκνήφειν consideranda est metaphora. dicitur aũt τὸ ἐκνήφειν proprie de ebrijs qui à somno demum fiunt sobrij. indulgentes igitur peccato confert ebrijs, qui turbato cerebro nihil non imprudenter agunt. Vult ergo Apostolus, vt de somno peccati euigilemus, quo iam vacare liceat iusticiæ, id est, 20 (vt Hebraica antithesi explicat) quo amplius non peccemus.

Ignorantiam Dei quidam habent.

Ratio cur multi peccati ebrietati indulgeant, nimirum quod non norunt Deum: non statuunt ipsum præsentem inspectorem omnium actionum interiorum & exteriorum: non cogitant Deum vindicem scelerum esse. adeo cœca ignoratione Dei laborant, Quare turpe fuerit tales sectari magistros.

Ad pudorem vobis incutiendum loquor.

Hoc est, hæc ideo à me dicuntur, vt vos pudeat istos sectari magistros, 30 qui cum Deum non norunt, nihil recte de rebus diuinis disserere possunt.

At dicet aliquis, quomodo suscitantur mortui? quali autem corpore prodeũt?

Transit ad tertiam huius capitis partem, quam supra dixi continere doctrinam de modo, qualitate, ordine & fine exuscitandorum. propositio figurata est interrogatione, quo aptius cohæreat cum superiorib.

Demens, tu quod seminas non viuificatur nisi mortuum fuerit, & quod semi-40 nas non corpus, quod nascetur, seminas, sed nudum granum: Exempli caussa, tritici aut alicuius reliquorum. Deus autem illi dat corpus quemadmodum voluerit, & vnicuiq; seminum proprium corpus.

Pulcerrima similitudine & maxime apposita modum resurrectionis ostendit, Corinthios ipsos adeoq; pios omnes deducens ad resurrectionis quandam imaginem in natura rerum propositam. Quemadmodum, inquit, semen coniectum in terram & veluti sepultum, non prius viuificatur quam mortuum, id est, corruptum fuerit, & tum prodit multo nobilius, mutata qualitate non substantia. atq; hoc est, quod ait: non corpus quod nascetur seminas, sed nudum granum, Ita corpora nostra, sunt semen Dei, quæ non viuificantur nisi prius sepulta fuerint, & tum prodibunt multo nobiliora, eadem qui-50 dem substantia, sed mutata qualitate. Hæc summa similitudinis est, cuius alterum membrum videlicet ἀπόδοσις paulò post sequitur, vbi ait: Ita & corpora nostra. Verum multa interponit illustrandi gratia. Cum autem addit, Vnicuiq; seminum suum corpus: significat, quod quemadmodum ex tritici semine oriatur triticum, ex hordei semine hordeum &c. Ita hominum corporibus sepultis ipsi homines in resurrectione ad vitam prodeant, suis proprijs corporibus. Hic obseruemus, quæ sunt similia in partibus quæ hic conferuntur, & quæ sunt dissimilia. Prima itaq; similitudo est in caussa. Nam vt Dei potentia semina coniecta in terram viuificantur: ita eiusdem Dei virtute humana corpora iuxta decretum Dei resurgent. Deinde, vt vitam seminum præcedit mors & corruptio. Ita nostra resurrectio non fiet nisi prius corpora nostra corrupta fuerint, exceptis ijs, qui adhuc viuent veniente Domino ad iudicium. Præterea, vt idem corpus seminis surgit, mutata qualitate & mutata ariditate in viriditatem

riditatem quandam iucundißimam & pulcerrimam, Ita corpora nostra mortalitate exuta, surgent ad immortalem vitam & gloriam, vt sint futura σύμμορφα glorioso corpori Christi. Postremo, vt ex quolibet semine, eiusdem seminis corpus exoritur, Ita eadem corpora hominum, quæ humo condita iacuerunt, prodibunt in resurrectionem vitæ. At dißimilia sunt: Primum in hoc, Ex vnius seminis corpore nascuntur multa corpora, sed non sic in humanis corporibus futurum est. Surgent enim eadem humana corpora, non multiplicata numero. Deinde, seminum corpora viuificantur & exuscitantur rursus moritura: sed aliter se habet cum humanis corporibus, quæ surgent ad immortalem gloriam, non amplius corruptioni obnoxia.

Non omnis caro eadem caro, sed alia quidem caro hominum, alia vero caro pecorum, alia autem piscium, alia vero volucrium. Et sunt corpora cœlestia & terrestria: Sed alia quidem cœlestium gloria, alia vero terrestrium, alia gloria solis, alia gloria lunæ, & alia gloria stellarum. Stella enim à stella differt in gloria.

Duo docet hac comparatione primum, quod eadem corpora resurgent. Deinde, discrimen inter ea corpora, quæ nunc habemus & eadem cum ea recipiemus. Quod sane discrimen solummodo in qualitate positum est. Quantum autem ad primum attinet, hic sensus est, Quemadmodum non omnis caro est eadem caro (scilicet quo ad substantiam attinet) sed ex semine hominis nascitur caro hominis: ex semine piscium nascitur caro piscium: ex semine volucrium nascitur caro volucrium, &c. Ita ex corporibus humanis sepultis, in resurrectione mortuorum non prodibunt diuersorum animantium corpora, sed eadem humana exuscitabantur corpora. atq; ita illustrat quod supra dixit: Vnicuiq; seminum suum corpus, quantum scilicet ad substantiam attinet. Quantum ad secundum attinet, hæc est comparationis summa, Quemadmodum maximum est discrimen inter corpora cœlestia & terrestria, id est, ea, quæ in cœlo conspiciuntur, & ea quæ hic in terra sunt. Nam illa his multo maiorem gloriam & honorem habent: Ita maxima erit differentia inter ea corpora, quæ hic circumferimus, & eadem donata immortalitatis gloria. Deinde quemadmodum in cœlo non est eadem omnium corporum cœlestium gloria. Nam alia est gloria solis, alia lunæ, & reliquæ stellæ inter se differunt: ita in resurrectione mortuorum diuersi erunt honoris & gloriæ in sanctis gradus: Id quod etiam Danielis comprobatur testimonio, qui ait: Et multi de his qui dormiunt in terræ puluere euigilabunt, Alij ad vitam æternam,& alij ad opprobria & contemtum sempiternum. Qui autem docti fuerint fulgebunt, quasi splendor firmamenti, & qui ad iusticiam erudiunt multos, sicut stellæ in perpetuas æternitates.

Ita & resurrectio mortuorum. seminatur in corruptione,resurget in incorruptione: seminatur in ignominia, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in potentia: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale.

Ἀπόδοσις seu accommodatio similitudinis,in qua antithesin facit quadruplicem eiusdem corporis, videlicet respectu status huius vitæ & futuri status, post resurrectionem. Hic corpus est corruptioni obnoxium, ignominiosum, infirmum, animale: Illic erit incorruptum, gloriosum, potens, spirituale. Hæc Epitheta ex antithesi facile intelliguntur. Quod hic humana corpora sint corruptioni obnoxia & ignominiosa, id est, splendoris & honoris expertia, docent morbi & sepulcra. quid enim fœdius cadauere, à quo viui plane abhorrent. Si spectetur corporis in terra putrescentis ignominia, quid quæso turpius? fit enim esca vermium, immo inde vermes & pediculi nascuntur. Deinde, si corpus hominis spectas vt animale est, id est, quatenus anima ipsi vitales facultates, easq; imbecilles & temporarias præbet, est corruptioni obnoxium, sordidum, mille modis deniq; infirmum, præsertim cum anima destitutum seminatur, id est, sepelitur homo,qui animalis fuerat. Verum contra,exuscitatum ex mortuis corpus erit liberũ à corruptione, liberum ab ignominia,liberũ à priori infirmitate, vt vicißitudini variæ nequaquam sit obnoxium, erit quoq; spirituale,diuinæ naturæ particeps: vnde fit, vt eiusmodi corpus sit æternum, gloriosum, splendidum. Hæc igitur Epitheta animale & spirituale, non ad substantiam corporum referentur, sed ad caussas & qualitates. Caussæ sunt anima & spiritus. illa in priori corpore, hic in posteriori dominabitur. Qualitates sunt, animalem esse, quod conuenit homini in hac vita: spiritualem esse,quod conuenit homini in futura vita. Hæc gloria, quæ contingit corporibus nostris, non solum consolari nos debet in morbis, contemtu & mor-

& morte, verumetiam monebit vt ſanctorum corpora in honore habeamus, ea honorifice terræ mandemus, mundaq; ſeruemus loca vbi ſunt ſanctorum ſepulcra: quæ loca cœmeteria ideo dicũtur, quia ibi ſanctorum corpora veluti conſopita iacent, donec tuba Archangeli excitabuntur. ſequamur itaq; exempla ſanctorum Patrum, Patriarcharum & piorum regum, qui maximam curam habuerunt hortorum, in quibus collocata erant ſepulcra piorum. Verum contra, impiorum & hoſtium Dei corpora deſtinata perpetuæ ignominiæ, non ſunt à pijs nec honorifice deducenda, nec cum ſanctorum corporibus ſepelienda. Nam Eſaias ait: Non habebit conſortium cum eis in ſepultura.

10 Eſt corpus animale, eſt & ſpirituale, ſicut etiam ſcriptum eſt: factus eſt primus homo Adam in animam viuentem, Poſtremus Adam in animam viuificantem.

Comparationem poſitam confirmat à cauſis. Adam cauſſa eſt animalis hominis. Nam tales ab eo naſcuntur qualis ipſe fuit. Chriſtus cauſſa eſt ſpiritualis hominis. Tales enim per conſummatam regenerationem naſcuntur ex eo, qualis ipſe iam eſt excitatus ex mortuis. Verum hic tria notanda ſunt, Vnum, qualitatem animalem ſic in nos eſſe ab Adamo propagatam, vt corpus duntaxat ex eius ſubſtantia acceperimus, Animam vero non item. adeoq; Apoſtolum non dicere Adamum factum eſſe in animam viuificantem, ſed in animam viuentem, aduerſus eos, qui animam voluerunt à traduce deriuari. Alterum eſt, Chriſtum quoq; ad tempus 20 fuiſſe in animam viuentem, excepto peccato, ſpiritu ſcilicet in eo vim integram non exerente. Donec omni infirmitate ſuperata glorioſus reſurgeret, & in cœlo ad dexteram patris ſederet, eoq; reſpectu à Paulo ſic conſiderari, & nos quoq; in illo. Tertium ſic eſſe ſpirituale Chriſti corpus non ſubſtantia, ſed qualitate, id eſt, æternum, glorioſum, potens, vt hac à ſpiritu, id eſt, diuina natura accipiat hypoſtatice, id eſt, perſonaliter ipſius corpori & animæ iam tum coniuncta, cum verbum fieret caro: noſtra vero corpora fore ſpiritualia non nouæ alicuius partis adiunctione, quæ ſpiritus dicatur, ſed ipſius ſpiritus, id eſt, diuinæ naturæ Chriſti virtute, idq; non per hypoſtaticam vnionem, ſed participationem. Cuius erit vinculum idem ille ſpiritus, qui iam efficit, vt illum quamuis in cœlo ſedentem, fide tamen amplexi ſpe poſſideamus in terris, tunc vero efficiet, vt illo præſente, præſentes perfruamur. 30

Ac non prius, quod ſpirituale eſt, ſed quod animale, Deinde, quod ſpirituale.

Oſtendit ex cauſſarum ordine neceſſarium eſſe, vt prius naſcamur animales homines, quam renaſcamur in ſpirituales. vt enim primus Adam noſter parens eſt, quatenus naſcimur animales homines, Ita Chriſtus qui ſecundus eſt Adam, nos ſuo regenerat ſpiritu. Quare animale præcedit id quod eſt ſpirituale, tempore & origine.

Primus homo è terra, terrenus, Secun 40 dus homo ipſe Dominus, è cœlo. qualis terrenus ille, tales & qui terreni ſunt: & qualis ille cœleſtis, tales qui cœleſtes ſunt: & ſicut geſtauimus imaginem terreni, geſtabimus etiam imaginem cœleſtis.

Clariſsima eſt hæc collatio. Primum confert cauſſas in ſuis qualitatibus. Deinde, confert effectus in qualitatibus quas à cauſsis mutuantur. Tum concludit propoſitionem, de qua in hoc capite late diſputatum eſt: nimirum, quod quemadmodum in hac vita geſtauimus imaginem Adæ, quatenus ab eo prognati corruptioni obnoxij ſumus: Ita geſtabimus aliquando imaginem Chriſti exuſcitati à mortuis. videlicet, cum corpora noſtra conformia erunt glorioſo ipſius corpori. Primo collationis membro abuſi ſunt Manichæi, dicentes Chriſtum corpus ſuum è cœlo attuliſſe in vterum virginis, Id quod vt falſiſsimum eſt, ita pugnat manifeſte cum ſententia Pauli, qui 50 hic non de materia diuerſorum corporum loquitur, ſed de qualitatibus, pro reſpectu diuerſorum ſtatuum eorundem corporum. Primus homo terrenus eſt, vt qui ſapiat terrena, rebus terrenis addictus, & corruptioni obnoxius. Secundus è cœlo, cœleſtis. id eſt, ſapit cœleſtia, rebus cœleſtibus addictus eſt, & immortalis. At locus hic deſignatur, cum ait: E cœlo. Verum quidem eſt, ſed obſerua orationis formam. Secundus homo ipſe Dominus è cœlo. Proinde per communicationem idiomatum intelligendum eſt, hoc modo: Secundus homo eſt de cœlo, quia hic ſecundus homo eſt etiam Deus & Dominus cœleſtis. ſimilis eſt locutio Iohan. 3. Nemo aſcendit in cœlum, niſi filius hominis, qui deſcendit de cœlo.

Hoc autem dico fratres, quod caro &

Exegeſis eſt ſuperioris ſententiæ.

sanguis regni Dei hæreditatem accipere non possunt, neq; corruptio incorruptionem possidebit.

clare enim enunciat, corpus hoc animale cum qualitatibus quas nunc habet, nequaquam posse gloriæ immortalitatis fieri particeps, sed necesse est, vt ex terreno fiat cœleste: ex animali, spirituale: non quidem mutata substantia, sed immutatis qualitatibus. Hunc esse verum huius loci sensum, apparet ex eo quod sequitur de corruptione & incorruptione. Et Paulus infra dicit. Oportet corruptibile hoc induere incorruptibilitatem, & mortale hoc induere immortalitatem. Præterea Epiphanius Manichæos refutans, qui ex hoc loco negarunt resurrectionem corporum, ait: non de carne hac quæ laboribus fatiganda est, quæ sanctificata est & Deo complacuit: sed de ea quæ in peccatis versata est, dictum Apostoli intelligendum. 10

Ecce mysterium vobis dico, non omnes quidem dormiemus, sed omnes mutabimur in momento, in ictu oculi ad vltimam tubam. Canet enim tuba & mortui suscitabuntur incorrupti, & nos mutabimur.

Confirmata resurrectione mortuorum, & ostensa qualitate corporum resuscitandorum, modum resurrectionis aggreditur, breui exordiolo excitans lectorem, vt attente legat: & simul occurrens obiectioni carnis, dum mysterium, id est, rem arcanam & adhuc occultam nominat resurrectionem 20 mortuorum. Deinde exponit modum, nempe, vt quos Dominus adueniens viuos ex sanctis inuenerit, repente non interueniente morte nec corruptione illa ordinaria immutet, vt cum sanctis qui resurrexerint in nube Domino occurrant. Sic enim scribit Apostolus 1. Thess. 4. Hoc enim vobis dicimus verbis DOMINI, quod nos viui, qui reliqui erimus in aduentu Domini, non præueniemus eos, qui obdormierint. Nam ipse Dominus cum hortationis clamore & voce Archangeli ac tuba Dei descendet de cœlo, & qui mortui fuerint in Christo resurgent primum, Deinde nos viui qui reliqui erimus, rapiemur simul cum illis in nubes in occursum Domini in aera, & ita semper cum Domino erimus. Atq; hic articulus fidei nostræ est, quo confitemur nos credere Dominum venturum iudicatum viuos & mortuos. Quod autem Paulus se veluti vnum ex illis facit, quos Dominus viuos deprehendet, eo fit, quia & 30 tempus illud incertum est, & vult singulos nostrum ita comparatos esse ac si singulis momentis Dominus venturus esset.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.

Immutationis, quæ vice mortis erit, necessitatem exprimit. Corpora post resurrectionem erunt incorrupta & immortalia. Igitur necessaria erit immutatio, qua deponitur corruptio & mortalitas, & induitur incorruptio & immortalitas. natura enim quæ hic corruptioni obnoxia est, illic erit incorrupta, quo nihil impediat immortalitatis gloriam. 40

Cum autem corruptum hoc induerit incorruptionem, & mortale induerit immortalitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est: absorpta est mors in victoria.

Finis resurrectionis explicatur & comprobatur Esaiæ testimonio, qui capite 25. ait: Absorpsit mortem in æternum. seu vt Paulus habet, Ad victoriam, id est, vsque ad victoriam, id est, ita vt sit prorsus debellata mors, nouissimus hostis à Christo victore superandus.

Vbi est tuus ô Mors stimulus? Vbi tua Inferne victoria?

Idem confirmat Oseæ testimonio, 50 quod vetus interpres aliter & rectius expresit, quam nunc habent Græca exemplaria. ita enim habet. Vbi est mors victoria tua? Verum 70. interpretes habent ποῦ δίκη σου θάνατε, hoc est, vbi contentio tua ô mors, sed sententia manet eadem. Si ergo sic legimus Sarcasmus est seu hostilis derisio, qua Christus victor mortis in se & in suis, hosti prostrato morti insultat & victor ouans triũphat. qui triumphus quidem incoatus est, resurgente Domino, consummabitur vero in ipsius aduentu, quando mortui è sepulcris suis in lucem prodibunt. Verũ si legerimus, vt nunc Hebraicum textum reddunt, hæc erit lectio: Ero pestis tua ô mors, Ero excisio tua ô inferne. atq; hoc pacto erit comminatio Prophetica, qua Christus victor comminatur morti, vt aliquando super ea triumphum agat, eam perimens & excidens.

dens. Ero peſtes tuæ, id eſt, vice peſtium, id eſt, interimam, Et exciſio tua ſeu morſus tuus, hoc eſt, excidam te & perimam. atq; ita more Hebraico ſententia eadem repetitur, idq; certitudinis, attentionis, & vehementiæ cauſſa. Cæterum de vocabulo inferni obſeruandum eſt, quod vbi Paulus & ſeptuaginta interpretes ᾅδην habent, ibi textus Hebraicus Scheol habet, ſenſu quidem eodem, ſed diuerſa Etymologia. ᾅδης enim dicitur, quaſi ἀΐδης, à priuatiua particula α & ἰδεῖν quod eſt videre, Eſt ergo ᾅδης locus ἀνήλιος ſolis expers, Cuiuſmodi eſt ſepulcrum in quod hominis cadauer reconditur. ſed Scheol Hebraicũ à Shaal, id eſt, à poſtulando nomen habet, quaſi perpetuo petat, & nunquam ſaturetur, vnde Pſal. 27. Infernus & perditio nunquam ſaturantur. Hanc Etymologiam expreſsit Lactantius hoc carmine: *Inferni inſatiabiliter caua guttura pandit*, Neq; aliter accipitur, ſi Petro creditur, Pſal. 7. & Acto. 2. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, id eſt, vt ſeipſum interpretatur Dauid, Non ſines ſanctum tuum videre corruptionem. Neſeſch enim illic vt Leuit. 21. Super anima nullus contaminetur in populis ſuis, pro cadauere accipitur.

Aculeus autem mortis peccatum eſt. Virtus vero peccati lex. Sed Deo gratia, qui dedit nobis victoriam per Dominum noſtrum IESVM CHRISTVM.

Quia ſtimuli ſeu aculei mentionem fecit, inde ſumit pulcerrimum argumentum, quo probat mortis tyrannidem ſublatam eſſe. Confert enim mortem inſecto ſeu ſerpenti, qui armatur aculeo, & ſine aculeo inermis & innoxius eſt. mortis aculeum ſeu telum quo vulnera infligit, nominat peccatum (mortis enim cauſſa peccatum eſt) Hic aculeus qui eſt peccatum, omnem vim ſuam ex lege habet. Nam lex vim exitialem peccato miniſtrat: idq; per occaſionem, quia iram Dei monſtrat, propter legis & voluntatis Dei tranſgreſsionem. Porrò hoc peccati robur beneficio Chriſti tollitur, qui legi ſatisfecit, & credentibus ſuam iuſticiam imputat. Hinc ergo concluditur hoc pacto: Chriſtus legi ſatisfecit & ſuſtulit iram Dei, adeo vt lex non amplius damnet credentes. legis virtute ſublata peccatum quoque abolitum eſt, quod non aliunde vim quam à lege habet. peccato abolito, quod mortis eſt aculeus, mors ipſa inermis eſt, & amplius Chriſto eiuſque membris nocere non poteſt. Hoc autem completum eſt in Chriſto, quando ipſe è mortuis exuſcitatus eſt, in omnibus pijs incoatur hæc victoria, quando Chriſto per fidem inſeruntur, conſumabitur vero in ipſius aduentu, quando omnes pij excitabuntur ad immortalitatis gloriam. Hic locus Pauli, præterquam quod confirmat reſurrectionem mortuorum, multiplicem doctrinam continet. Primum enim docet, quod mors ſit peccati pœna, vt quæ propter peccatum in totum genus humanum peruaſerit, Eſt enim vt Paulus ait Rom. 6. Stipendium peccati mors. Deinde, quid ſit peccatum, nempe virtus legis, id eſt, reatus propter legis transgreſsionem cui coniuncta eſt ira & maledictio. Tum quod beneficium Chriſti ſit tollere robur ſeu virtutem legis, vt non amplius damnare poſsit eos, qui Chriſto inſeruntur. Hanc virtutem abolendi vim legis, alij rei quam Chriſto tribuere, eſt ipſum Chriſtum contumelia afficere. Atque ita hac breui ſententia, Paulus monſtrat nobis mortis & vitæ fontes. Verum cum interſerit gratiarum actionem dicens, Gratia Deo, qui dedit nobis victoriam, Inuitat nos ſuo exemplo, vt & fide Chriſti beneficia amplectamur, & Deo perpetuas gratias pro hoc ingenti & ineffabili beneficio agamus.

Itaq; fratres mei dilecti firmi ſitis, immobiles, abundantes in opere Domini ſemper ſcientes, quod labor veſter non ſit inutilis in Domino.

Concluſio exhortatoria eſt, ex doctrina reſurrectionis extructa, quæ hoc Enthymemate clauditur. Veſter labor ope & bonitate Dei id efficiente, non eſt inutilis. Nam eum ſequitur poſt reſurrectionem, immortalitatis gloria. Igitur eſtote firmi ne fluctuetis quouis doctrinæ vento. Eſtote immobiles ſuper ſolido fundamento Chriſto Domino, in ipſum ſincera fide & perfecta recumbentes. Eſtote abundantes in opere Domini, renunciantes operibus ſathanæ. Hic ergo tria nobis commendat Paulus, doctrinæ ſinceritatem & firmitatem, fidei conſtantiam, & vitæ innocentiam, quæ in pijs exercitijs & bonis operibus eſt poſita. Obſeruetur proinde hoc loco vſus ſalutaris cogitationis de mortuorum reſurrectione. qui eſt vt nos excitet ad acre pietatis ſtudium, & conſoletur nos in laboribus & ærumnis huius vitæ.

CAPVT XVI.

Summa capitis Decimisexti.

Admonitis Corinthijs de pauperum cura habenda & promissione facta de suo ad ipsos aduentu, commendat ipsis Timotheum & cur minus ad ipsos venerit Apollos exponit. Deinde hortatur ad constantiam commendans ipsis Stephanæ familiam, atq; adeo omnes qui eius in laboribus imitantur exemplum.

Ordo & partes capitis Decimisexti.

Quia hoc capite clauditur Epistola, multa familiaria in eo congerit Apostolus, quæ nos in octo partiamur partes. 1. Est exhortatio ad collectam faciendam in vsum pauperum. 2. Est promissio sui aduentus. 3. Est commendatio Timothei. 4. Excusatio cur minus ad ipsos venerit Apollos. 5. Exhortatio ad constantiam in doctrina, fide & charitate. 6. Commendatio est familiæ Stephanæ ministri verbi laborantis atq; omnium adeo laborantium in verbo Domini. 7. Continet salutationes & imprecationem eorum, qui non amant Dominum Iesum Christum. 8. Clausula est faustæ imprecationes.

10

EXEGESIS DECIMISEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

PORRO de collecta in sanctos quemadmodum constitui Ecclesijs Galatiæ, ita & vos facite.

Exhortationis ad collectam faciendam in vsum pauperum propositio est: quam munit exemplo Ecclesiarum Galatiæ. Locus obseruãdus, quod vt sincerorum ministrorũ verbi est hortari populũ ad liberalitatem erga pauperes, Ita populi est liberalem se exhibere erga sanctos, qui eorũ auxilio indigent. ad Gal. 2. Memorat Paulus, quod Apostoli se inuicem admonuerint, vt pauperum curam haberent. premebantur enim inopia tum temporis præcipue sancti, qui erant Ierosolymis, orta fame sub claudio Cæsare iuxta vaticinium Agabi Prophetæ, quemadmodum refert Lucas Acto. 11. Collecta λογία est Eleemosyna in vsum pauperum collecta & reposita. Græce λογία à λέγεσθαι, id est, colligendo dicta, quo vocabulo abutuntur sacrificuli, cum illud ad suas preculas transferunt.

30

In vna sabbatorum vnusquisq; vestrum apud se seponat, thesaurizans quod prospere successerit, ne cum venero tunc collectæ fiant.

Modum seponendæ Eleemosynæ exponit. vult vt quilibet certum diem in septimana constituat, in quo apud se seponat, quod irrogaturus est in pauperes, ne cum venerit Apostolus, tum primum idque tardius collectæ fiant. Cum autem addit thesaurizans, quod prospere successerit, duo innuit: Vnum, quod optimus & tutissimus thesaurus sit quicquid in pauperes confertur, Alterum quod quilibet conferat quantum pro facultatum ratione, quæ ex Dei benignitate contigerunt liceat. significat enim vocabulum εὐοδῶται, prosperetur, nempe Deo benedicente. significat ergo par esse vt ex ijs quæ nobis contigerunt ex Dei benignitate, aliquid conferamus ijs, in quos Deus nos vult esse liberales: idq; in testimonium gratitudinis nostræ erga Deum.

40

Vbi autem aduenero quos probaueritis per Epistolas eos mittam, vt perferant gratiam vestram in Ierusalem, quod si fuerit operæprecium me quoq; proficisci, mecum proficiscentur.

Hæc eo pertinent, vt intelligant Corinthij se non frustra sumtus facturos, modo per fidos nuncios res agatur. huc accedit, quod etiam Apostolus suam operam polliceatur, si alioqui visum fuerit operæprecium. Exemplũ Pauli nos imitemur, sanctorum paupertate pressorum curam habentes. Gratia hic per Metonymiam pro eo quod aliquis gratuito confert accipitur. Obseruetur etiam hic locus quod non solum in præsentes & indigenas, verumetiam in absentes & exteros, qui nostra ope indigent deceat nos esse liberales.

50

Veniam autem ad vos cum Macedo-

Promittit se ad Corinthios venturum

niam transiero. Macedoniã enim pertransiturus sum. apud vos forte permanebo, vel hybernabo, vt vos me deducatis quocunq; proficiscar. Nolo enim vos in transcursu videre, sed spero me aliquandiu mansurum apud vos, si Dominus permiserit.

rum, significans simul quo & ipse erga eos studio sit, & quomodo illi vicissim erga se affecti sint. Nam vt mentio hybernationis & diuturnioris moræ apud Corinthios testatur, quod eorum studeat saluti, ita quod sibi persuasum habeat, quod sint se deducturi quocunq; voluerit, testatur de mutua eorum erga se charitate. Hoc ergo exemplum sibi proponant cum ipsi verbi ministri, tum eorum auditores, vt illi studiose horum salutem quærant, & hi vicissim illos debitis prosequantur officijs. quod nisi fiat, vanus & irritus susceptus est labor. Porrò quod additur. Si Dominus voluerit, duo docet, videlicet quod & futuri euentus in manu Domini sint positi, & iuxta ipsius prouidentiam eueniant, & nostrum sit officium omnia voluntati Dei subijcere, quoties de futuris consultamus, præsertim cum negocium vel ad gloriam Dei vel ad nostram salutem spectet. neq; tamen hic libertas voluntatis eneruatur vel contingentia tollitur. Nam ipsa diuina prouidentia promissionis verbo & non fato alliganda est.

Commorabor autem Ephesi vsque ad Pentecosten, Nam ostium mihi apertum est magnũ & efficax, sed aduersarij multi.

Cur non mox ad ipsos veniat exponit, dicens se commoraturum Ephesi ad Pentecosten. Iudæorum more tempus notat. Nam tum temporis quando hæc scripsit Paulus, nulla erant instituta festa ordinaria præter diem Dominicum, huius commorationis duas caussas reddit. Prior est quod dicat sibi magnum ostium, id est, magnam occasionem multos adducendi ad Christum oblatam esse. Quare ipsius studium ad promouendam gloriam Dei in aliorum exemplum commendatur. Posterior quod multi illic fuerint aduersarij, quibus os obstruere oportuit, ne aliquod damnũ inferrent ouili Christi: qua re commendatur animi fortitudo Apostoli in adeundis periculis pro propagatione & conseruatione doctrinæ: quod sane exemplum pios verbi ministros imitari decet. Præterea ex hoc loco discimus, non imitandam esse multitudinem cuius magna pars persequi solet Euangelium, sed potius exemplo Pauli eo confidentius & constantius in propaganda veritate laborare. nunquam enim quod optimum est, vulgo placere solet. improbe ergo faciunt hodie qui propterea ab Euangelio deficiunt, quod habeat multos aduersarios.

Quod si venerit Timotheus, videte vt absque metu sit apud vos. opus enim Domini operatur quemadmodum & ego. ne quis igitur ipsum spernat, sed prosequamini eum, cum pace, vt veniat ad me.

Hæc Timothei commendatio tribus absoluitur propositionibus. quarum prima est, ne qua illi vis aut iniuria fiat ab hostibus Euangelij, quo possit esse apud ipsos sine metu. Hinc propositioni rationem ab officio Timothei cum amplificatione exempli subiungit. Doctrina hic duplex colligatur. Vna, quod Ecclesia debeat ministris Euangelij defensionem aduersus hostes sinceræ doctrinæ. Altera, quod ministri verbi, qui habent, præstantiora dona debeant etiam inferiores honorare suo testimonio, & eos consortes eiusdem muneris & operis DOMINI agnoscere. Secunda propositio est, ne quis ipsum Timotheum spernat, seu pro nihilo habeat, haud dubie propter ætatem iuuenilem, quæ minus reuerentiæ habere solet, sed potius vt Christi fidelem ministrum in precio habeant: vnde & nos discamus quo in loco habendi sint pij verbi ministri. Tertia propositio, vt ipsum prosequantur & deducant pacifice, vt suum iter ad Apostolum sine periculo conficere possit. Hinc Ecclesiæ admonitio vtilis extruitur, vt quantum possit studeat incolumitati & securitati ministrorum verbi. Nam si illis debemus hæc officia, qui in rebus terrenis nobis suam operam locarunt, multo magis solicitos nos esse decet pro ministris Euangelij.

Porrò de Apollo fratre, multum hortatus sum illum, vt veniret ad vos cum fratribus, & omnino non fuit ei voluntas, vt nunc veniret, veniet autem cum opportunitatem nactus fuerit.

Ne sibi imputarent Corinthij cur APOLLOS ad ipsos non redeat statim, significat nequaquam per se stetisse, quo minus venerit, immo se multum eum hortatum fuisse testatur, vt CORINTHVM se conferret,

ſed ipſum Apollo hoc recuſaſſe: quem tamen promittit venturum vbi opportunitatem nactus fuerit.

Vigilate, ſtate in fide, viriliter agite, Robuſti eſtote, omnia veſtra in charitate fiant.

Exhortatio hæc duo habet membra: Prius de militia Chriſtiani militis. Poſterius de mutuis officijs ciuium Chriſti inter ſe, ſeu de regula ad quam omnia officia exigenda ſunt. Prioris membri articuli ſunt quatuor: Primus, vt Corinthij adeoque omnes pij excubias in caſtris Chriſti agant, ne ſathan aduerſarius eos incautos opprimat. Nam cum perpetuo nos hoſtis oppugnat, vigilantia mentis, qua ſolicitudines huius mundi abijciuntur, neceſſaria eſt. Siquidem curæ huius ſeculi arma ſunt, quibus ad nos opprimendos vti conſueuit. Secundus, vt fide ſtent. Nam donec fidem retinemus, immoti ſub vexillo Chriſti & tuti militamus, qui victor eſt ſathanæ. Hinc Iohan. Hæc eſt victoria quæ vicit mundum, Fides veſtra. Tertius, vt viros in hac pugna ſe præſtent. Nam qui ocio torpet facile ab aduerſario obruitur. Quartus, vt indies magis magiſq; roboremur more militum, qui quo frequentius ſe bellicis rebus exercent eo confirmantur magis, & ad pugnam redduntur alacriores. Alterum membrum eſt, quod velit omnia officia noſtra inter homines ad charitatis normam exigi. quod præceptum qui obſeruat, omnium actionum in vita regulam habet tutiſsimam.

Hortor autem vos fratres, noſtis domum Stephanæ & Fortunati primitias eſſe Achaiæ, atq; vt ſe in miniſterium ſanctorum ordinauerint, vt etiam ſubiecti ſitis talibus, & cuiuis adiuuanti & laboranti.

Non ſolum commendat familiam Stephanæ & Fortunati, Verumetiam monet Corinthios, vt ſe illis ſubijciant, ſcilicet ſubiectione honoris & reuerentiæ. immo non ſolum illis verum & cuiuis laboranti & adiuuanti in Eccleſia. Cur autem velit Stephanæ Fortunatoque honorem deferri explicat, cum ait eos primitias fuiſſe Achaiæ, id eſt, primos, qui ex Achaia ad Chriſtum conuerſi ſunt, & quod ſe ordinarunt in miniſterium ſanctorum, hoc eſt, quod ſeſe in miniſterium ſanctis addixerunt. loquitur autem de ea functione, quæ pauperum ſubſidijs & gubernationi Eccleſiaſticæ dicata erat. Hic locus in primis obſeruandus eſt de honore & reuerentia, quam Eccleſia debet ijs, qui maioribus donis ornati ſunt, & Eccleſiam iiſdem donis ornant & iuuant, Huc illud ad Timotheum pertinet, Qui bene præſunt preſbyteri duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina. Honoris autem appellatione omne officium ac ſubſidium Hebræorum more ſignificatur.

Gaudeo vero de aduentu Stephanæ & Fortunati & Achaici, quia quod deerat à vobis, ipſi ſuppleuerunt.

Hoc eſt, quod mihi deerat, nempe, vt vos conſpicerem & rerum veſtrarum ſtatum intelligerem, ipſi ſuppleuerunt, dum rerum veſtrarum ſtatum mihi expoſuerunt. Nam hoc ad aliquam pecuniariam rationem referri nequaquam poteſt, præſertim cum ſupra teſtatus ſit ſe gratuito illis prædicaſſe, nec vnquam paſſurum eſſe, vt hæc gloria ſibi extorqueatur.

Refocillarunt enim ſpiritum meum & veſtrum.

Ratio cur gauiſus ſit Apoſtolus de aduentu eorum, nimirum quod refocillarunt ſpiritum, id eſt, animam ipſius exponendo, ſcilicet ſtatum rerum Corinthiacarum. Eſt enim miniſtris Euangelij non paruum gaudium, quod videant Deum ſuos labores fortunare.

Agnoſcite itaque huiuſmodi.

Concluſio eſt. agnitionis vocabulum per Metalepſin ponitur pro eo, quod in bonis comitari ſolet, præſtantium hominum noticiam, hoc eſt, pro honore, reuerentia atque adeo omni pio officio.

Salutant vos Eccleſiæ Aſiæ, ſalutant vos in Domino multum Aquila & Priſcilla, cum ea quæ in domo eſt ipſorum Ec-

Epiſtolaris terminus eſt vſitatus, ſalutare notos & bene meritos, id quod multum habet commodi. Nam prę̨ter-

clesia,

clesia, salutant vos omnes fratres. quam quod affectum salutantium erga absentes amicos declarat, vnde conciliata prius amicitia fouetur magis ac crescit, Etiam vice precationis & pij voti habetur pia salutatio: quam Deus non sinit irritam fore.

Salutate alij alios osculo sancto. Osculum Hebræis & multis alijs nationibus vsitatum, reuerentiæ & obœdientiæ inferiorum erga superiores, concordiæ & mutui amoris erga pares symbolum fuit. Vnde in Psal. 2. Osculamini filium, hoc est, ipsum agnoscite, amanter complectimini, eique obœdite, Epitheton sanctum addit, vt distinguat inter pium sanctorum amorem, & impium eorum qui perdite & nequiter amant.

Salutatio manu mea Pauli. Hoc additum est, vt sit testimonium quod hæc Epistola habeat Paulum autorem, scripsit enim Epistolam ipsam per Amanuensem, sed ipse sua manu salutationem apposuit.

Si quis non amat Dominum IESVM CHRISTVM, sit anathema Maranatha. Imprecatur anathema hostibus Christi, non quidem extraneis sed domesticis, qui pietatis prætextu pietatis pestes sunt, hisce denunciat anathema & imprecatur exitium. Vox anathematis & eius vsus obseruetur. Anathemata inter alia dicebantur caussæ damnatorum hominum suspensæ aut affixæ columnis, vt ab omnibus legerentur. vnde pro ipsis reis & damnatis propter enormia scelera ponuntur. Eius autem vsus in scripturis est, quod qui eo damnatus esset, Domini iudicio quasi in manus hostium citra vllam veniæ spem traderetur, hoc est, extreme execrandus & à Deo separandus. Porrò, de eo quod additur Maranatha, non conueniunt inter sese interpretes. Quidam enim putant duas esse dictiones Syriacas, nempe Maran, id est, Dominus, & atha venit. quidam tres, Maran, Dominus, Na Chaldaicum, noster, & Atha venit. Sed hæc interpretatio parum cum præsenti loco conuenit. Reuchlinus, Capito, Bullingerus, Caluinus, & alij multi doctissimi viri vnam dictionem esse contendunt, eamque Hebraicam, sed nonnihil corruptam. integre enim dicendum esset Macharamatha, Chet quod Græcus in medio dictionis exprimere non potuit, omisit, & Mem mutauit in Nun, nisi forte error sit commissus à librarijs, vnde Maramatha. Est autem hæc vocis compositio, Primum à Cherem fit Charama, & per reduplicationem finalem (quæ vehementiæ caussa fieri apud Hebræos consueuit) Charamatha vt à Iesu Iesuatha. Præterea præposita Heemantica litera Mem, fit Macharamatha: quo vocabulo significatur extrema excisio & execratio.

Gratia Domini nostri IESV CHRISTI sit vobiscum, dilectio mea cum omnibus vobis in Christo Iesu, AMEN. Vt incœpit Epistolam à fausta imprecatione, ita etiam claudit. quare vt ostendit suum erga eos affectum, ita eis in memoriam reuocat salutis suæ proram & puppim in vnius Christi merito positam esse.

FINIS.

ARGVMENTVM IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD CORINTHIOS.

QVATVOR SVNT, QVAE SI DEXTRE IN INITIO enarrationis alicuius sacri scripti explicata fuerint, viam sternent auditoribus, ad totum scriptum facilius intelligendum, ac veluti facem quandam prætendentia, eos in scripti adytum introducent. Sunt autem hæc: PRIMVM, quis sit scripti autor? vnde autoritas scripti dependet. SECVNDVM, quæ fuerit scribendi occasio? Cuius obseruatio plurimum facit ad intelligendam scriptoris mentem & tractationis œconomiam. TERTIVM, quis sit status seu quæstio principalis? vna ne an plures. Si plures, genere ne conueniant, an discretæ sint, nec ne? QVARTVM, quis sit tractationis ordo? qui si non monstretur, non solum docentis, verumetiam discentium labor frustra suscipitur. De his ergo quatuor, eo quo proposita sunt ordine, dicemus.

DE PRIMO.

TAMETSI copiose de Paulo Apostolo, qui autor est huius Epistolæ, in enarratione Epistolæ ad Romanos diximus: Tamen quia prodest idem sæpius inculcare, & multi accesserunt nouitij, volo breuiter huc quædam asscribere, quæ auditores in conspectu habere vtile erit, quoties Paulum in manus sumunt. Quis itaque, quantusque fuerit hic Apostolus Dei, & gentium doctor, testatur vox eius, de quo dictum est: Hic est filius meus dilectus, &c. Hic enim æternus Dei filius, Paulum organum electum ad portandum nomen suum coram gentibus & regibus filijsque Israël vocat. Acto. 9. testatur conuersio violenta. Acto. 9. ad Gal. 1. & 2. testatur doctrina ex Mosis, Prophetarum & Christi concionibus extructa. Testatur ardor & zelus in docendo, adeo quod plus laborauerit vnus Paulus, quam reliqui fere omnes Apostoli, sicuti ipse in huius Epistolæ cap. 11. fatetur. Testantur pericula plurima, quæ adire non dubitauit, pro asserenda veritate & gloria Dei. Testatur denique sanguis, quo tandem doctrinam suam imperante Nerone confirmauit. His omnibus accedit Petri Apostoli testimonium, cū totius Ecclesiæ Christi suffragio: vt interim prætereram potentiam spiritus, prodigia, miracula diuina, quibus Christus testatus est, se per Paulum locutum fuisse. Vnde ipse Paulus Rom. 15. Non audebo loqui quicquam eorum, quæ non operatus est Christus per me in obœdientiam gentiū, sermone & opere in potentia signorum & prodigiorū, in potentia spiritus Christi. Et in 12. huius Epistolæ: Signa Apostoli peracta sunt in vobis, in tollerantia, in signis, & prodigijs & virtutibus. Hæc omnia eo dicuntur, vt constet Christianis lectoribus, quanta sit huius viri autoritas: quam certa sit eius doctrina: quantaque reuerentia docentes & discentes in hanc apothecam thesaurorum cœlestium ingredi oporteat. Non enim secus accipienda sunt, quæ hic promit spiritus Christi per hoc electum organum, & gentium, id est, nostrum Apostolum, atque vox cœlestis quam pater de cœlo sonuit. Quapropter omnia quæ in hac Epistola, atque in alijs Pauli scriptis continentur, eius autoritatis esse sciamus, vt quemadmodum in dogmatibus extruendis & confirmandis: ita in erroribus confutandis non minus ponderis habeant, quam ipsissima vox filij Dei, cuius Apostolum & legatum agit Paulus. Apostolica igitur appellatio admoneat nos, PRIMVM, quod Paulus loquatur nobiscum vice Christi. DEINDE, quod afferat doctrinam cœlestem. TVM, quod nihil erroris sit ipsius doctrinæ admixtum. PRAETEREA, quod tanquam voci Dei sit illi credendum. POSTREMO, quod quicunque afferat doctrinam pugnantem cum doctrina Apostoli, etiamsi fuerit angelus de cœlo, debeat à nobis tanquam pestis salutis nostræ haberi, &, vt ipse Paulus loquitur, Anathema censeri, vtut arroganter gloriatur de Apostolica successione. Porrò de persona Pauli hoc quoque sciendum est, quod fuerit natura vehementior: quam vehementiam auxit heroicus zelus propagandi Euangelium, & refrenandi Pseudoapostolos. Quod ideo admonendum duxi, quia inde facilius disputationum aculei, occupationes crebriores, ac redargutiones argutæ intelligi posse

gi posse videntur. Singulari enim prudentia, & sancto impetu, omnia quæ dicit examinat, & quicquid vel ab aduersarijs vel amicis contradici potest, occupationibus anteuertit: vt & illis detrahat calumniandi ansam, & hos ab errore liberet.

DE SECVNDO.

OCCASIO scriptionis huius Epistolæ, ex serie disputationis colligenda est. Scripsit Corinthijs superiorem Epistolam, qua alij, vt Pseudoapostoli grauius offensi sunt: 10 Alij, nempe infirmi, sed Pauli fautores, non exiguum perceperunt fructum. Pseudoapostoli, vt Paulum despicabilem apud Corinth. facerent, obijciebant Paulo crucem, mendacia, affectatam tyrannidem in Ecclesiam, imposturam, deprauationem verbi Dei, &c. Pij contra optabant, vt Paulo suus constaret honos, & salua maneret autoritas. Vt ergo & illorum vanitatem confutet Apostolus, & horum consulat infirmitati, hanc scribit secundam Epistolam.

DE TERTIO.

20 VNVS status, seu vna quæstio huius Epistolæ statui nequit, cum res, de quibus in ea agitur, natura & genere discretæ sint: Nunc enim respondet obiectionibus & calumnijs aduersariorum, qui ipsi crucem, mendacia, affectatam tyrannidem in Ecclesia, & alia, qualia modo recensui, obiecerunt, Nunc hortatur ad piam vitam, Nunc ad eleemosynam præstandam inuitat, Nunc vendicat sibi autoritatem Apostolatus, & ostendit quam non sit vanus, & quo pertineat potestas Ecclesiastica, quæ data est ad ædificationem, non ad destructionem. Ex his iam patet, quod hæc Epistola non sit vnius generis: tametsi maxima ex parte Apologetica est generis iudicialis. Vnde quidam eam totam Apologeticam esse volunt. Sed res ipsa ostendit, quod sit partim apologetica, partim consolatoria, partim exhortatoria, partim epidictica. Id quod planius 30 suis ostendemus locis.

DE QVARTO.

ORDINEM epistolarem qui constat epigrapha, salutatione, tractatione & clausula imprecationis, hic explicare, cum omnibus notus sit, non est necessarium. Quare tractationis solummodo ordinem, sicuti supra promissum est, indicabo. Exordium sumit à gratiarum actione, quod Deus se in cruce tueatur, & testimoniũ suæ conscientiæ corrupto Pseudoapostolorum opponit iudicio: caussas mox explicans, cur 40 non venerit ad eos, quemadmodum promiserat in priori Epistola, qua re vanitatem Pseudoapostolorum redarguit. Deinde affectatam tyrannidem & imposturam à se amouet, docens quo consilio incœstum tradendum sathanæ iudicauerit, & ostendens bona se fide verbum Dei docuisse: id quod etiam Corinthiorum exemplo confirmat. Hinc dilabitur in commendationem ministerij verbi, & confert legem & Euangelium, in caussis efficientibus & effectibus. Vnde redit ad ostendendum, quanta fide in ministerio verbi Dei sit versatus. ostendens, quantum sit discriminis inter ipsum dominum, quem prædicant Apostoli, & ipsos Apostolos. Vnde dilabitur rursus, vt maius discrimen pateat, in crucis mentionem, vt ostendat vnde vera consolatio sit haurienda. Id quod cum explicat, de beneficijs Christi, & nostri per Christum reconciliatione, præ- 50 clare disputat. Huc iam tempestiue subijcit exhortationem ad vitam Christo dignam, simul tollens impietatis fomites, nempe impiorum commertia, quibus rebus templum Dei prophanatur. Vnde subiungit consilium suum, cur incœstum puniri voluerit. Id enim salutis eorum interfuisse indicat. Quare laudat illorum factum & pœnitentiam. Hac occasione, quæ sint propria Christianæ pœnitentiæ enumerat. His absolutis, exhortationem ad beneficentiam in fratres egenos exercendam instituit, quam copiose tractat & confirmat. Deinde, vt infirmos muniat contra eos, qui suam autoritatem extenuarunt, instituit longam ἐπίδειξιν in genere demonstratiuo, ostendens quis sit, qualis haberi debeat, Id quod plurimis argumentis, vt sua contra Pseudoapostolos apud infirmos

infirmos illibata constet autoritas. Postremo clausurus Epistolam, multa ex dictis breuiter repetit, monens potestatem sibi atque adeo Ecclesiæ datam esse ad ædificationem, non ad destructionem. His exhortationem cum clausula imprecationis subiungit, atque ita finit Epistolam. Porrò exegeticum ordinem in singulis capitibus, vt hactenus feci, hunc seruabo. Primum, caput enarrandum in breuem summam contraham. Deinde, eiusdem partes & ordinem indicabo. Tertio, textum explicabo, & simul, quod quartum est, memorabiles doctrinas cum accommodatione ad vsum nostrum notabo.

Summa capitis Primi.

Gratijs Deo actis, qui suis in cruce adest, quanta si passus, Deo se clementer defendente, exponit, suamq; sinceritatem in officio, contra eos qui ipsum mendacij arguebant, quod non iuxta promissum venerat Corinthum, probat.

Ordo & partes capitis Primi.

Huius capitis partes sunt, Epigrapha, Salutatio, Exordium gratulatorium, Expositio suæ crucis, & defensio aduersus eos, qui ipsum leuitatis, propterea quod non venerat iuxta promissum ad ipsos, insimularunt.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei, & Timotheus frater, Ecclesiæ Dei, quæ est Corinthi, cũ sanctis omnibus, qui sunt in tota Achaia.

Hæc Epigrapha est, in qua obseruandæ sunt personæ & personarum descriptiones. Personæ sunt Paulus & Corinthij: His enim ille scribit. Personæ scribentis descriptio breuis est, si verba spectes: sed augusta & copiosa satis, si quod in verbis latet eruas. Nam cum Apostolus vocatur, quæ sit eius autoritas, quæ scripti æstimatio, qua reuerentia accipienda sint quæ dicuntur, insinuatur, de qua re supra quædam annotauimus. Personæ quibus scribitur Corinthij ex gentibus fuerunt, vnde docemur ad gentes quoque, atque adeo ad nos pertinere Euangelium. Hos vocat Ecclesiam Dei, inter quos fuerunt multi infirmi, multi Pseudoapostoli, pauci perfecti. Vnde colligimus, quod Ecclesia Dei sit cœtus hominum amplectentium Euangelium, & profitentium Christianam religionem, etiamsi inter illos sint & multi infirmi, & multi hypocritæ. Quare consolemur nos, cum intuemur nostras maculas, & admoneamur, vt ad sanctitatem tendamus. Cur autem ipsos sanctos appellat manifestum est, nempe quod purgati sanguine Christi, destinentur sanctitati, quæ iam in ipsis incoata, perficietur in futura vita.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Hæc salutatio, & pium votum Apostolo vsitatum in omnibus fere Epistolis, continet præcipua Euangelij beneficia, monstrat fontem omnis boni, & ostendit, quo medio beneficiorum Euangelij efficimur participes. Cum enim optat gratiam & pacem, Gratiæ quidem nomine significatur fauor Dei, quo teguntur nostræ maculæ, remittitur peccatum & Deo reconciliamur: & tacite requirit fidem Corinthiorum, sine qua imprecatio gratiæ inefficax existit. Pacis vero nomine significantur omnia fausta, spiritualia & corporalia, quæ reconciliatis promittuntur.

Benedictus Deus & pater Domini nostri IESV CHRISTI, pater misericordiarum, & Deus omnis consolationis: qui consolatur nos in omni afflictione nostra. In hoc, vt nos possimus consolari eos, qui sunt in quauis afflictione per consolatio-

Gratiarum actio est, qua tribuit Deo omnem laudem & gloriam. Nam homines benedicere Deo dicuntur, cum ei omnia bona accepta ferentes, ac ipsi laudem omnẽ & gloriam tribuentes, celebrant ipsum agnitione, voce, confessione & moribus. Huic gratiarum actinem,

nem, qua nosipsos consolatur Deus.

oni duplicem rationem subiungit, vnam ab affectu Dei, alteram ab effectu. Affectus quidem exprimitur, cum ait: Pater misericordiarum, hoc est, summe misericors, idq; propter Christum, in quo nos caros habet. Quare vt huius affectus Dei erga nos fontem monstraret Apostolus, præposuit hæc verba: Pater Domini nostri Iesu Christi, per quem & nobis pater factus est, & storgam paternam erga nos habet. Effectus vero indicatur cum addit: Et Deus omnis consolationis, scilicet autor. Quicquid enim solidæ consolationis homines capiunt, id à Deo autore proficiscitur. Hoc amplificat à tempore, fine, & modo. A tempore cum ait: Qui consolatur nos in omni afflictione. Vnde ipse in Psalmo 90. Cum ipso sum in tribulatione, & eripiam eum, & glorificabo eum. A fine: In hoc vt nos possimus consolari eos, qui sunt in quauis afflictione: obseruanda doctrina est, vt dona nobis collata, in aliorum commodum conferamus. A modo, cum subiungit: Per consolationem, qua nosipsos consolatur Deus. Consolatur autem nos Deus scriptura, dum per scripturam quæ nobis proponitur, promissionem liberationis offert, fide amplectendam. Deinde consolatur nos spirituali robore, quod donat cruce pressis, & præsenti interdum liberatione. Hunc modum sibi soli reseruat, ideoq; solus in necessitate inuocandus est. Laurentiũ in craticula scriptura & spirituali robore, quo fortiter crucem contemsit, consolatus est. Danielem coniectũ in lacum leonum, præsenti quoque liberatione est consolatus. In omni ergo angustia nostra, hæc tria nobis cogitanda sunt: Promissio auxilij, Quibus promissio facta est, & modus consolationis. Promissionem & quibus ea facta est, continet Psalmus 90. in quo Dominus ita ait: Quoniam in me sperat, eruam eum, protegam eum, quoniam agnoscit nomen meum. Inuocabit me & exaudiam eum. Hic fit promissio agnoscentibus nomen Dei, credentibus seu sperantibus in eum, & inuocantibus ipsum in tempore afflictionis. Modus consolationis est duplex: Nunc enim aperto auxilio consolatur, nunc scriptura & virtute spiritus assistit nobis, ne malis victi deficiamus. Hoc proinde exordium eo pertinet totum, vt Apostolus & Pseudoapostolos coarguat, qui ipsi crucem vt probrosam, obiecerunt: & pios confirmet, ne vel ipsi in cruce deficiant, vel sua cruce cum Pseudoapostolis offendantur.

Quia sicuti abundant passiones Christi, sic per Christum abundat etiam consolatio nostra.

Ratio petita à collatione ærumnarum (quas Christi nomine perfert Apostolus) & consolatione. Nam quo maior fuerit afflictio, eo maior consolatio requiritur. Quare & Deus se magis præsentem ostendit, & Christi virtutem in cruce pressis exerit. Passiones Christi actiue & passiue intelligi possunt. Nam siue ærumnas quas propter Christum perpetimur, siue eas quas Christus in nobis, tanquam suis membris perpetitur, intelligas, idem est sensus.

Siue autem affligimur pro vestra consolatione, & salute (quæ efficitur in tolerantia earundem passionum, quas & nos patimur) siue consolationem accipimus pro vestra consolatione & salute (& spes nostra firma est de vobis) scientes quod sicut socij estis passionum, ita etiam consolationis.

Quia Pseudoapostoli obiecerant Paulo crucem in contemtum, Apostolus contra, crucem suam gloriosam prædicat: & quæ proueniat vtilitas à sua cruce ad ipsos Corinthios exponit, vt & Pseudoapostolorum calumniam refutet, & infirmos ab errore monstrato apud Ecclesiam fructu reuocet. Sunt autem huius pericopæ tria membra: 1. de cruce. 2. de consolatione. 3. de societate in cruce & consolatione. De primo ait: Siue affligimur, pro vestra consolatione & salute, scilicet affligimur. hoc est, eo tendit crux nostra, vt vos nostro exemplo animati, consolationem accipiatis, atque ita ad metam vobis propositam, nempe salutem tendatis, quæ salus efficitur, dum patienter easdem ærumnas quas nos ferimus sustinetis. Non quod afflictiones nostræ sint expiatoriæ pro peccatis nostris: est enim vnicum expiatorium sacrificium, nempe Christi victima. Sed quia nos confirmando ædificant, cum cruce pressi diuinitus consolationem percipimus De II. Siue consolationem accipimus, pro vestra consolatione & salute scilicet consolationem accipimus, nimirum vt vos nostro exemplo in cruce erigatis, & consolatione accepta salutem consequamini. Atq; hoc sibi certo persuasum esse pronunciat Apostolus, vt re vera statuant Corinthij, finem crucis piorum non interitũ, sed salutem esse. Proinde & afflictiones & consolationes ministrorum Euangelij seruiunt auditoribus in salutem, quæ etiamsi gratuito nobis contingit, certo tamen itinere ad eam contendere

tendere nos oportet, nimirum per pœnitentiam, crucem, inuocationem, innocentem & puram vitam. Atque hoc eſt quod Apoſtolus ait ad Philip. 2. Cum timore & tremore veſtram ſalutem operamini. Quamuis enim gratis in vno Chriſto per fidem apprehenſo ſaluemur: tamen per viam iuſticiæ ad ſalutem contendere nos oportet, cum filij Dei eius ſpiritu ducantur, per quem ſunt iuſtificati, vt in bonis operibus ambulent, & in ſtudio iuſticiæ ad metam properent. De tertio: ſcientes, quod ſicuti ſocij eſtis afflictionum, ita etiam conſolationis, ſcilicet ſocij eritis. Vult enim Deus nos conformes imaginis filij ſui fieri, cum in cruce, tum in conſolatione & glorioſa liberatione, id quod in ipſis ſanctis Patriarchis, Apoſtolis Domini, atque adeo in omnibus pijs videre eſt. Quare pius ſub cruce conſtitutus, debet ad decretum Dei, ad exempla filij Dei & ſanctorum reſpicere, & certo ſtatuere, quod non tantum ſit crucis cum Chriſto & Apoſtolis particeps, verumetiam quod ſit futurus conſolationis & glorioſæ liberationis ſocius, iuxta illud Apoſtoli, Rom. 8. Vna cum eo patimur, vt vna cum ipſo glorificemur. Verum ne quis ærumnas huius vitæ per ſe ſalutares eſſe putet, & meritorias vitæ æternæ, ſicut falſo monachi putarunt: tenendum eſt, quid ſit cum Chriſto pati. Non enim ſupplicium, ſed cauſſa, vt dici ſolet, martyrem facit. Vt igitur teneatur, quid ſit cum Chriſto pati, cauſſæ cur Chriſtus ſit paſſus, reſpiciendæ ſunt, quæ ſunt in vniuerſum duæ: vna vt patri obœdiret: altera vt vinceret & damnaret peccatum noſtrum. Quare & nos cum Chriſto pati dicimur, cum ſub cruce Deo obœdientiam fide præſtamus, & vincimus & damnamus peccatum noſtrum, non expiando, quod eſt ſolius Chriſti ſacerdotis, ſed mortificando, ne ei obœdiamus in concupiſcentijs ſuis.

Non enim volumus vos ignorare fratres, de afflictione noſtra, quæ contigit nobis in Aſia, quod excellenter grauati fuimus ſupra vires, adeo vt deſperaremus etiã de vita, ſed & ipſi in nobiſipſis reſponſum mortis habuimus, ne confidamus in nobiſipſis, ſed in Deo, qui exuſcitat mortuos, qui ex tanta morte liberauit nos & liberat, in quem ſperamus, quod etiam adhuc liberabit.

Quia ex gratiarumactione facile intelligi poterat, de ſingulari aliquo periculo ereptum fuiſſe Apoſtolum. Núc commemorat eius periculi magnitudinem, finem duplicem, liberationem, & ex liberatione conceptam fiduciam. Hæc enim quatuor habet præſens Pericopa. Periculi magnitudinem tribus propoſitionibus exaggerat, adhibitis figuris, quæ periculorum veluti magnitudinem depingunt, Prima, quod fuerit excellenter grauatus ſupra vires: Metaphora ſumta ab ijs, qui ſub oneris grauitate deficerent, niſi mox adeſſet aliquis, qui onere depreſſos ſubleuaret: ſignificat ergo hac pictura omnino de ſe actum fuiſſe, niſi Dominus præſens auxilium tuliſſet. Secunda, quod deſperaret de vita, aut quod animi penderet anxius, perplexus & inops conſilij quomodo periculum vitæ euaderet. Dicitur enim ἀπορεῖσθαι, quo verbo hic vtitur PAVLVS, qui non nouit quomodo ſe ex aliqua difficultate expediet. Tertia, quod ipſe reſponſum mortis in ſe habuerit, hoc eſt, quod apud ſe decretum & conſtitutum fuerit; quod nullo pacto mortem euadere poſſet, adeo præſentia pericula præſentem mortem Apoſtolo denunciarunt. Eſt autem ἀπόκριμα ſententia de reo à Iudice pronunciata, vnde ad ſuum de ſe iudicium vocabulum transfert. Ex hac periculi deſcriptione apparet, quod Apoſtolus loquatur de eo periculo, in quo fuit Epheſi, concitante turbam Demetrio fabro argentario, de quo Lucas in Actis capite decimonono. Obſeruetur hoc loco humanarum virium imbecillitas, adeo quod mortis horrori tantus Apoſtolus fere ſuccubuerit. Nullæ enim humanæ vires tantæ ſunt, vt ſibi relictæ mortis aſpectum non reformident, ſibi inquam relictæ, quia cum ſuas vires Sancti metiuntur diuino præſidio, fortes & inuicti ſunt, pericula omnia atque adeo mortem ipſam facile contemnentes. Finis huius periculi duplex hic proponitur: Vnus, vt fiduciam carnis deponat homo: Alter, vt in ſolum Chriſtum fiduciam habeat. Hinc duo colligenda ſunt, Primum, quod in Sanctis reliquiæ peccati ſunt adhuc reliquæ, quas cruce mortificari neceſſe eſt. Secundum, quod ad veram humilitatem peruenire non poſſumus, niſi prius ad deſperationem noſtrarum virium perducti fuerimus. Hanc deſperationem morti comparat, à qua nos toties liberat Dominus, quoties in graues tentationes incidimus, à quibus rurſus eluctamur. Liberatio deſcribitur cum ait: Qui ex tanta morte, id eſt, ex tanto mortis periculo nos liberauit & liberat: Hic ergo fiduciæ in Deum fructus eſt. Non eſt enim tutius in tribulatione refugium, quam in Deum firma fiducia: ex qua Deum inuocat, mole crucis preſſus. Vnde Pſalmus 49. Inuoca me in die tribulationis, eripiam te, & glorificabis me. Ex liberatione concepta fiducia, vt in poſterum quoq; diuino auxilio fretus, pericula ſit euaſurus,

rus, describitur his verbis: In quem speramus, quod etiam adhuc liberabit. A præstitis enim beneficijs Dei de perpetua eius erga nos beneuolentia, argumentum petendum est. Vnde Paulus sæpe consolationes petit, vt ad Phil. 1. Persuasus sum, quod qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet in diem IESV CHRISTI. Tot enim pignora beneuolentiæ Dei erga nos habemus, quot eius sentimus beneficia. Neque ipse, cum immutabilis sit, mutabit affectum, nisi nos nostra culpa iustam iudicis iram prouocauerimus. Solicite ergo ambulemus coram eo in vero timore.

Simul adiuuantibus & vobis per deprecationem pro nobis, vt donum ex multis personis erga nos collatum, gratiarum actione per multos celebretur pro nobis.

Quod è periculo mortis, in quo fuit, sit liberatus, tribuit ex parte precibus Corinthiorum, qui pro ipso deprecati sunt Deum, & simul finem liberationis suæ tertium, nimirum vt publice per multos celebretur Deus, qui ipsum eripuit è periculo, propter multorum preces. Hic huius loci sensus est simplicissimus, tametsi oratio Pauli nonnihil obscura est: Donum ex multis personis collatum, hoc est, liberatio, quæ mihi contigit per multorum preces. Gratiarum actione per multos celebretur pro nobis, id est, vt nostra caussa etiam multi gratias agant Deo pro beneficio mihi collato: Hic primum obseruetur, quanta sit vis piæ deprecationis, adeo vt merito dixerit Salomon: Turris fortissima nomen Domini. Admonemur igitur nos, vt cum in proprijs, tum in cõmunibus periculis confugiamus ad preces Ecclesiæ: Habet enim Ecclesia promissionem, quod Deus velit eam exaudire in salutem. Deinde obseruetur hic manifesta refutatio erroris, eorum, qui omnia fato tribuunt, & mortis momenta fato alligant, quorum sententia si vera esset, Paulus non recte tribueret precibus Corinthiorum, quod ex præsenti mortis periculo sit ereptus. De futuris ergo cogitantes euentibus, respiciamus ad comminationes & promissiones diuinas. Ad comminationes quidem, si quid mali egerimus: Ad promissiones vero, cum Deo obœdientiam ex fide præstiterimus, & inuocauerimus ipsum iuxta mandatum Christi: Quicquid petieritis à Patre in nomine meo, dabit vobis. Tertio obseruetur, nostrum officium esse, Deo gratias agere, pro defensione ministrorum & conseruatione Ecclesiæ, atque adeo pro omnibus beneficijs, quoties ipsius præsentem opem experimur, hoc est, semper. Vnde Paulus: semper gratias agentes Deo.

Nam gloriatio nostra hæc est, testimonium conscientiæ nostræ, quod in simplicitate & sinceritate Dei, conuersati sumus in mundo, potissimum autem apud vos.

Rationem sumtam ab Apostolici numeris fideli & sedula administratione, iustissimam reddit, cur Corinthij merito Deo gratias agere debeant pro sua salute, videlicet quod sit è mortis periculo ereptus. Nimirum quod simpliciter sine dolo, & sincere sine admixtione peregrinæ doctrinæ, in Euangelij negocio sit versatus, idq; potissimum apud Corinthios, apud quos diutius commoratus fuit. Merito enim chara salus eius omnibus esse debet, qui salutis omnium curam habet. Quod hic sit sensus verborum Pauli, antithesis docet. Nam cum sapientiæ carnali opponit gratiam Dei, manifestum est, quod gratia Dei per metonymiam accipiatur pro sapientia Dei, hoc est, pro Euangelio, sicuti 1. Corinth. 1. Paulus sapientiam Dei interpretatur, quam carnis seu mundi sapientiæ opponit. Sed metonymia ideo vsus est Apostolus, vt caussam monstraret suæ functionis, & autorem Euangelij, quem tacite opponit arrogantiæ illorum, qui apud Corinthios de carnali sapientia gloriabantur. Verum vt hæc ratio recipiatur à Corinthijs, ad suæ conscientiæ testimonium prouocat. Quod perinde est, ac si Deum ipsum testem vocasset. Neq; id simpliciter facit, sed dicit se in hoc suæ conscientiæ testimonio gloriari. Cuius quidem gloriationis fundamentum est, solida in Deum fiducia, qua Deo autori omne bonum fert acceptum. Hoc ergo fundamento posito, licet in omnibus donis Dei sancte gloriari. Non igitur pugnat hic locus, cum eo, qui est 1. Cor. 1. Qui gloriatur, in Domino glorietur. Differt enim hæc gloriatio ab illa, fundamento, & fine seu termino, Gloriatio enim prohibita fundamentum habet meritum proprium, finem seu terminum iustitiæ propriæ opinionem. Verum gloriatio sancta & licita, fundamentum habet fiduciam in Deum, & in ea fiducia bonam caussam, quam donum Dei agnoscit. Terminum vero lætitiam in Deo, & Dei celebrationem. Hoc Pauli exemplum nos moneat, vt ita coram Deo & hominibus versemur, vt nobis sit incolumis & illæsa conscientia, qua nulla senectutis nutrix dulcior est, secundum Pindarum.

Non enim alia scribimus vobis, quam quæ legitis aut etiam agnoscitis: spero autem, quod vsq; ad extremum quoq; agnoscetis.

Comprobatio est suæ simplicitatis & sinceritatis. Cum enim Paulus dicit, se non aliud scribere, quam quod legunt & agnoscunt Corinthij, significat se candide, sincere, & absque omni fuco scribere. Nam, vt qui tecta & fucata oratione vtitur, merito sane dicitur alia scribere, quam quæ leguntur: Ita qui simplici & sincera oratione vtitur, eadem quæ leguntur, dicitur scribere. Hoc quoque illorum testimonio confirmat, cum ait: & agnoscitis, scilicet verum esse & simplex, quod dico. Hic vt nobis commendatur candor & simplicitas in loquendo & docendo. Ita omnis fucus & orationis perplexitas damnatur, vt indigna pijs.

Sicuti & agnouistis nos ex parte, siquidem gloriatio vestra sumus, quemadmodum & vos nostra in diem domini Iesu.

Ab anteactis. Ab eo enim quod antea cognouerint simplicitatem & sinceritatem suam in docendo, atq; adeo totam doctrinam approbauerint, pollicetur sibi futurum, vt in posterum quoq; agnoscant. Quod autem agnouerint & approbauerint doctrinam suam, confirmat à mutua sua & Corinthiorum gloriatione. Quemadmodum enim gloriatio Pauli fuit, quod Corinthios Christo lucrifecisset per Euangelij prædicationē: Ita vicissim gloriatio Corinthiorum erat, quod à tali & tanto Apostolo, adeo pure & sincere essent instituti. Hanc gloriationem in Corinthijs, quia ea abutebantur in aliorum contemptum, reprehendit in prioris primo. Hic eandem laudat quatenus ea recte vsi sunt, sine aliorum contemptu ad autoritatem Apostolicæ doctrinæ comprobandam.

Itaq; hac fiducia volui ad vos venire, primum, vt secundam gratiam haberetis, & per vos transire in Macedoniam, & rursus à Macedonia venire ad vos, ac à vobis deduci in Iudæam.

Hoc est, propterea quod vos nostra gloria sitis, & nos vestra, volui in Macedoniam profecturus vos primum inuisere, & postea à Macedonia in Iudæam concessurus, iterum per vestram regionē transire, vt hoc meo ad vos reditu secundam haberetis gratiam, hoc est, beneficium secundum perciperetis, vestrum Apostolum sæpius docentem audiendo. Atque ita gratiæ vocabulum metonymicos pro dono seu beneficio accipitur. Potest etiam gratia hoc loco per Metalepsin pro gaudio, quod ex beneficio capitur, poni: vt secunda gratia sit secundum gaudium ex præsentia Pauli perceptum. Hæc monent quali affectu deceat ministros Euangelij & auditores, se mutuo complecti.

Hoc igitur cum cogitarem, nunquid leuitate vsus sum? Aut num quæ consulto, secundum carnem consulto: vt sit apud me etiam & non?

Apologiam instituit aduersus eos, qui se leuitatis insimularunt, propterea quod iuxta promissionem Corinthum non venisset, vnde etiam reliquam Pauli doctrinam calumniati sunt: Ac si quod nunc affirmaret, idem mox præ leuitate negaret. Est ergo sensus verborum Pauli: Quando præposui ad vos venire, num leuitate aliqua hominum inconstantium more, qui & temere solent polliceri quiduis, & leuiter consilium mutare, vsus sum, vt quod nunc affirmem, id rursus negem? Secundum carnem hoc loco est, aliquid more leuium hominum facere. Etiam, declarat affirmantem sermonem, Non, negantem. Ergo sensus est, quem expressi, vt sit apud me etiam & non, hoc est, vt idem & affirmem & negem.

Immo fidelis Deus, quod sermo noster qui ad vos factus est, non fuit etiam & non.

Responsio est Apostoli & dilutio obiectionis. Est autem sensus: Deus qui fidelis est & verax, nouit me vobis eandem veritatem constanter prædicasse. Sermo noster, hoc est, prædicatio Euangelij non fuit etiam & non, id est, non fuit de eadem re nunc aiens nunc negans, sed semper sibi similis, & constans.

Nam Dei filius IESVS CHRISTVS, qui inter vos per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum, non

Probat à constantia obiecti seu materia Euangelij, ipsam Euangelij prædicationem constantem & firmam esse. fuit

fuit etiam & non, ſed etiam in ipſo fuit.

ſe. Argumentum ita colligitur: Chriſtus Ieſus qui prædicatur à nobis, non eſt etiam & non, hoc eſt, non eſt varius & inconſtans, ſed prorſus idem, & ſemper ſibi ſimilis. Ergo prædicatio de ipſo, conſtans quoq; eſſe debet, & ſemper ſibi ſimilis. Quicunque ergo puritatem Euangelij non retinent, Chriſtum quodammodo inconſtantiæ inſimulant.

Quotquot enim ſunt promiſsiones Dei, in ipſo ſunt etiam, & in ipſo ſunt Amen, Deo ad gloriam per nos.

Probat rurſus quam conſtans & immota ſit doctrina Euangelij, quam Corinthijs tradidit: idque cum à ſubiecto, tum à promiſsionum diuinarum firmitudine. Eſt autem hæc argumenti ſumma: Cum promiſsiones Dei in Chriſto ſint fundatæ, qui perpetuo ſibi ſimilis eſt & inuariabilis, fieri non poteſt, quin ſint certiſsimæ & firmiſsimæ. Quare cum Euangelium nihil aliud ſit, quam promiſsionum diuinarum promulgatio & annunciatio, firmum, ratum & conſtans eſſe neceſſe eſt. Verum cum hoc Pauli dictum ſit vnum ex præcipuis principijs noſtræ religionis, operæprecium fuerit illud diſtinctius retexere, & eruere multiplicem doctrinam, quæ in ipſo continetur. Quatuor ergo hic breuis Aphoriſmus continet. 1. Monſtrat ſalutis fundamentum. 2. Promiſsionum Dei meminit. 3. Indicat, quo pertineat verbi miniſterium. 4. Omnium horum finem opponit. Fundamentum ſalutis Chriſtum eſſe docet. Nam vt ſine illo nullus nobis acceſſus ad Deum patet: peccatum enim nos à Deo excludit: Ita per illum Deus nobis propitius redditur, condonatis peccatis. Promiſsiones ſunt fauoris diuini teſtimonia, in quibus ſpectanda eſt varietas, amplitudo, ſponſio & ratificatio. Varietas hæc eſt, quod promiſsionum quædam ſunt legales, ſeu remunerationis, aliæ Euangelij ſeu ſalutis. Verum quia Paulus hic teſtatur omnes promiſsiones Dei in Chriſto fundari, fieri non poteſt, vt legales locum habere poſsint, priuſquam Chriſtum fide apprehendimus, quo facto, legales quoque ratæ ſunt, tametſi incoatio obœdientiæ ſit languidior. Amplitudo harum promiſsionum eſt, quod non ad certos homines, ſed ad totum genus humanum ſe extendant. Quemadmodum enim in Adam omnes peccauimus, ita Chriſtus omnibus à Deo reconciliator eſt datus, vt omnis qui credit in illum, non pereat, ſed habeat vitam æternam. Sponſio harum promiſsionum ſolido fundamento nititur. Nam in Chriſto fundatæ ſunt & propter ipſum factæ. Gene. 3. Atque hoc eſt, quod Paulus hic dicit: Promiſsiones Dei in Chriſto ſunt etiam. Eſt enim τὸ ναὶ apud Græcos affirmantis & ſpondentis. Quare cum diuinas promiſsiones recolimus, veniat nobis in mentem, quod illarum ſponſio fundamentum habeat ſolidum, nempe Chriſtum dominum. Proinde qui extra illum eſt, ſciat promiſsiones diuinas ad ſe minime pertinere, priuſquam conuertatur & reſipiſcat. Præterea ratificatio earundem promiſsionum, nõ noſtræ dignitati & meritis, ſed Chriſto nititur, vnde fides noſtra ingentem conſolationem haurit, cum non ſolum ſponſionem ſalutis, verumetiam eiuſdem ratificationem tam ſolido & conſtanti fundamento niti animaduertit. Atq; hoc eſt, quod Paulus dicit, Promiſsiones in Chriſto ſunt Amen. Porrò his promiſsionibus promulgandis, deſtinatur miniſterium Euangelij, quod indicat Apoſtolus cum ait: Per nos, ſcilicet Euangelij miniſtros. Nam theſaurum ſuarum promiſsionum diſtribuendum miniſtris Euangelij concredidit. Poſtremo finis datarum promiſsionum, etſi multiplex eſt, hic tamen principalis ſolummodo ponitur, cui reliqui ſubordinantur. Eſt autem principalis finis, gloriæ Dei prædicatio, quæ tum demum plena erit, quando proſtrato & abolito regno Sathanæ, pij ſalute æterna donabuntur. Huic fini, cum deſtinatum ſit miniſterium verbi agamus gratias Deo, qui illud in Eccleſia conſeruat, & donat Eccleſiæ ſuæ pios miniſtros, qui promiſsionum diuinarum publici ſunt præcones, quorum voce multi euocantur è regno Sathanæ, & fiunt ciues & hæredes vitæ æternæ.

Porrò, qui confirmat nos vobiſcum in Chriſtum, & qui vnxit nos, Deus eſt, qui etiam obſignauit nos, deditq; arrabonem ſpiritus in cordibus noſtris.

Firmitudinem promiſsionum diuinarum, atq; adeo dignitatem officij Apoſtolici aſſerit, certiſsimo propoſito indicio ab effectibus ſpiritus Dei, cum in ipſis miniſtris, tum in auditoribus. Recitat autem ordine quatuor effectus ſpiritus Chriſti, qui ſentiuntur vere in ijs, qui Euangelium prædicatum recipiunt, vt ſunt: confirmatio, vnctio, obſignatio, & Arrabonis donatio. Hæc quatuor etſi eandem rem declarant, tamen ratione quadam diſtinguuntur. Confirmatio dicitur, quatenus ſpiritus Dei nobis certitudinem Euangelij ita cordibus noſtris ratam efficit, vt ei, vel reclamante ratione & omni naturæ ſenſu, indubitatam fidem habeamus.

mus. Cum ergo animalis homo non capit ea, quæ sunt spiritus Dei, quicunque Dei verbum indubitata fide amplectitur Spiritus sancti magisterio, eum edoctum & confirmatum esse necesse est. Vnde non mirum est, quod multi sapientes mundi, qui res diuinas sua ratione & sensu metiri volunt, Euangelium non recipiant. Est itaque hæc confirmatio, qua ministri verbi & auditores vna, Spiritus sancti testimonio ita in cordibus suis conuincuntur de veritate Dei, vt firma fide in Christum recumbant. Cum hac confirmatione coniuncta est vnctio, qua spiritualiter vnguntur, qui verbum Dei indubitata fide recipiunt. In hac vnctione obseruanda sunt quatuor: Quisnam vngat? Quænam, qualisq; sit vnctio? Quis vngatur? & ad quid vngatur? Deus est qui vngit. Vnctio est ipse Spiritus sanctus, qui efficit motus in cordibus nostris congruentes cum lege & voluntate Dei. Vngitur autem omnis, qui vera fide verbum Dei recipit, idq; ob hos fines: 1. vt iam oleo læticiæ inuncti, in Deo exultemus. 2. Vt Sacerdotes, Reges & Prophetæ simus coram Deo. 3. Vt iam quoque simus luctatores vnctione spiritus, præparati ad luctam ineundam cum vicijs & carnis concupiscentijs, vt posthac non militemus carni, sed spiritui. De hac vnctione & eius virtute, plura habes 1. Iohan. 2. Postremo loco donationis Arrabonis meminit. Nam Spiritus sancti virtus, in credentibus excitat ardorem fidei, spem, dilectionem, & alias virtutes, quæ virtutes sunt pars aliqua promissionum diuinarum, quæ sunt veluti arra quædam quæ nobis donata est, in pignus reliquarum promissionum diuinarum, quæ nondum sunt completæ. Est enim Arrabo pactum, symbolum, seu pignus, quod dari solet in certitudinem eius, quod promissum est.

Ego vero testem Deum inuoco in animam meam, quod parcens vobis nondum venerim Corinthum.

Accusarunt Paulum leuitatis, quod iuxta promissum non venerit Corinthum. Vnde & reliquam doctrinam calumniati sunt Pseudoapostoli. Verum quia maioris momenti res erat doctrinæ vindicare sinceritatem, quam ad præscriptum tempus non venire. Primum asseruit doctrinæ firmitudinem, cui subiungit caussam, cur non venerit, nimirum, vt illis pareret expectando illorum spontaneam pœnitentiam. Hoc autem vt credant verum esse, interponit iusiurandum, quo Deum in testem & vindicem inuocat, cum suæ animæ, id est, vitæ & salutis periculo, si fallit.

Non quod dominemur vestræ fidei, sed quod administri simus gaudij vestri: fide enim statis.

Prolepsis est. Nam ex eo quod Paulus dixerat, Parcens vobis nondum veni Corinthum, poterant aduersarij calumniam extruere, ac si Paulus affectaret in ipsos dominium aliquod, quasi sibi liceret quiduis in religione constituere. Hanc igitur calumniam anteuertit, & veram caussam sui facti assignat, nimirum quod administer sit gaudij ipsorum, Hoc est, quod sua admonitione de flagitioso eijciendo moti, egerint pœnitentiam. Vnde gaudium conscientiæ nacti in fide stant, qui antea quodammodo prostrati alieni delicti approbatione iacuerunt. Qui autem fide stant, salutem in Christo obtinent, quorum officium est, donec in hac mortali vita sunt, vt magis magisq; in cognitione & sensu abundent. Phil. 1.

CAPVT II.

Summa capitis Secundi.

Caussa dilati aduentus sui ad Corinthios reddita, iubet Apostolus vt Corinthij incœstuosum pœnitentem in gratiam recipiant, & hortatur ne nefandis machinationibus Sathanæ sinant se circumueniri. Deinde, gratijs Deo actis, qua fide Euangelium docuerit, ab effectu demonstrat.

Ordo & partes capitis Secundi.

Plures sunt huius capitis partes. 1. Caussæ redditio est, cur iuxta promissionem non venerit Paulus Corinthum. 2. Sententiæ suæ declaratio est, de incœstuoso Corinthio recipiendo in Ecclesiam: pro quo & ipse intercedit rogans, vt ipsi pœnitenti lapsum istum condonent. 3. Exhortatio generalis est, ne sinamus nos, quemadmodum ille fecit, à Sathana circumueniri. 4. Narra-

Narratiuncula est de profectione Apostoli. 5. Gratiarum actio pro felici in negocio Euangelij successu. 6. Diluit crimen Apostolo obiectum, videlicet, quod non cauponetur verbum Domini, vt plerique: sed sincere, in conspectu Dei, de Christo loquatur.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

10

Hoc autem mihi faciendum iudicaui, vt ne rursus cum tristicia ad vos venirem.

In fine primi capitis cœpit se excusare Apostolus, cur iuxta promissionem non venerit Corinthum, nunc eiusdem excusationis plures rationes colligit. Hoc inquit, mihi faciundum iudicaui. hoc est, non veni ad vos, ne rursus ad vos cum tristicia venirem: quod sane euenisset, si vos adhuc vobis placentes deprehendissem non animaduertisse in incœstuosum fratrem. Nam interea dum Apostolus distulit aduentum, Corinthij ipsius scripto admoniti resipuerunt, ac incœstuosum excomunicauerunt in testimonium veræ pœnitentiæ, & quod non delectarentur alienis peccatis. Hinc duo discamus: vnum totius Ecclesiæ interesse, lapsos in viam reuocare. Quod nisi fecerit, alieno obstringi peccato. Alterum, ministrorum verbi esse moderari castigationem, conspecta delinquentium pœnitentia.

20

Nam si ego tristicia vos afficiam, Quis est qui exhilaret me? nisi is qui tristicia afficitur ex me?

Ætiologia est, dixerat enim se non venisse, ne Corinthios tristicia afficeret: nunc eius caussæ rationem reddit, à sua persona sumta, videlicet, ne sibijpsi mœrorem accerseret, illos tristicia afficiendo, & castigando propter eorum factũ. Indoles pij pastoris hic indicatur, qui cum alios castigat, ipse quoque dolore afficitur. non insultat lapsis lætabundus, quod caussam castigandi acceperit, sed paterno potius animo, & sancta castigatione errantes in viam reuocat. Obseruetur igitur hoc loco, quomodo affectum ad castigationem errantium accedere ministrum Dei oporteat.

30

Et scripsi vobis hoc ipsum, ne cũ venero tristiciam capiam ex ijs, ex quibus oportebat me gaudere, confisus vobis omnibus, quod gaudium meũ omnium vestrum sit.

Eodem pertinere ait, quod in priori Epistola de excommunicando incœstuoso scripserat. Scripsi, inquit, vobis hoc ipsum scilicet, quod molestiam & ipsi incœstuoso & vobis attulit, vt & ipse & vos resipiscentes, & ego veniens gauderem super vestra pœnitentia. Rationem addit: Confisus vobis omnibus, quod gaudium meum omnium vestrum sit, hoc est, qui omnino speraui fore, vt quod mihi displicere intelligeretis, statim tolleretis, propterea quod meum gaudium vobis quoque commune esse existimetis. Atq; hæc pia συμπάθεια est ministrorum verbi & auditorum, vt quemadmodum ex mutua tristicia tristiciam capiunt: Ita ex mutuo gaudio gaudeant.

40

Nam ex multa oppressione & anxietate cordis, scripsi vobis per multas lacrimas, non vt tristicia afficeremini, sed vt cognosceretis charitatem quam habeo abundantius erga vos.

50

Aduersarij Pauli apud Corinthios calumniabantur ipsum ex affectatione tyrannidis, vt contristaret Corinthios, scripsisse incœstuosum illum tradendum Sathanæ: sed Paulus longe aliam caussam impellentem, & alium finem fuisse asserit. Dicit enim in se magna oppressione & anxietate cordis fuisse impulsum ad scribendum, id quod ipsius vberrimæ testantur lacrimæ: & hoc in eum finem, vt cognoscerent charitatem, quam haberet abundantissimam erga eos. Hic locus docet, & quanto dolore animi ministri verbi debeant peccata suorum auditorum deflere, & quo cordis affectu correptionem suscipiant. Cæterum cum auditores hoc non ita accipiunt, sed cum aduersarijs Pauli fingunt alias caussas, fremunt aduersus suos admonitores, & vt hostes eos persequuntur: quemadmodum Herodes Ioannem persecutus est. Verum hic ministri verbi cum Paulo freti bonitate caussæ, & conscientia præstiti officij non cessabunt in officio, sed strenue & prudenter munere sibi commisso vice Dei fungentur: ne ipsi alienis communicent delictis. Vide Eze. 3.

Si quis autem contriſtauit, non me contriſtauit, ſed (ex parte, vt ne aggrauem) omnes vos.

Paulus reconciliaturus incœſtuoſum Corinthijs præmollitione vtitur. Si quis, inquit, contriſtauit, hoc eſt, ſi incœſtuoſus ille triſticiam attulit ſuo ſcelere, non mihi triſticiam attulit, hoc eſt, perinde id accipio ac ſi me ſuo peccato non offendiſſet, poſtquam per veram pœnitentiam reſipuit: Sed vos omnes contriſtauit, id eſt, vos omnes ſuo lapſu offendit. Hoc quoq; præmolliens ait, Ex parte, id eſt, quodammodo, & præmollitionis finem addit: Vt ne grauem, ſcilicet ipſum, maius onus adijciens exaggerando ipſius ſcelus poſt reſipiſcentiam. Hic ſenſus verborum Pauli eſt, qui minus obſcurus eſt in textu Græco, qui paraphraſi hoc modo reddi poteſt: Incœſtuoſus ille qui triſticiam tantam attulit, adeo ſua pœnitentia me commouit & conſolatus eſt, vt omnis triſticia quam ex ipſius facto perceperam, ſit plane abſterſa, ac ſi nunquam me offendiſſet. Verum vos团 ſupereſtis, quos omnes offendit, ſed quodammodo: quia ſecuta eſt pœnitentia. quod ideo dico ne iam per ſe grauato, maius adijciam onus, quod potius detractum velim. Locus obſeruandus, quod pœnitentium præterita ſcelera, alta obliuione nos tegere oporteat, omni offenſione remiſſa. Idq; exemplo benignißimi patris cœleſtis, qui ita tegit peccata remittendo, vt ſe dicat, eorum amplius non meminiſſe.

Sufficit autem ei qui talis eſt, correctio hæc, quæ à pluribus illi contigit, vt potius è diuerſo debeatis condonare & conſolari, ne forte abundantiori triſticia abſorbeatur, qui eiuſmodi eſt.

Sententiam ſuam de recipiendo incœſtuoſo Apoſtolus ponit, nimirum vt correptus à pluribus & reſipiſcens, recipiatur in gratiam. Sententiæ autem ſuæ finem addit, ne videlicet correptus, nimis diu dilata reconciliatione ruat in deſperationem. Hinc duo colligamus: Primum, confutationem Donatiſtarum, qui negarunt lapſis veniam. Hic enim aperte oſtenditur, quod lapſis pateat reditus ad gratiam, qua exciderunt, modo pœnitentiam egerint. Alterum, modum ſeruandum eſſe in corrigendis fratrum lapſibus, nimirum vt caſtigatio talis ſit, quæ lapſos pœnitentes non magis proſternat, ſed erigat potius, cum veræ pœnitentiæ teſtimonia appareant.

Quamobrem obſecro vos, vt confirmetis in eum charitatem.

Poſt ſententiæ ſuæ de recipiendo incœſtuoſo expoſitionem, addit quoque ſuam pro ipſo interceßionem, & ſe veluti aduocatum ipſius conſtituit. Nam ea eſt vis vocis παρακαλῶ. Rogat enim, vt ſe deprecatore, publico Eccleſiæ conſenſu declarent, ſe illum pro fratre complecti, ſicuti publico Eccleſiæ iudicio fuit eiectus. Vtitur Apoſtolus verbo κυρῶσαι, quod legitimæ poteſtatis definitionem & decretum declarat. Quare hic forma iuris Eccleſiaſtici deſcribitur. Lapſus agnoſcit errorem, dolet, petit veniam. Paulus aduocatus intercedit, Eccleſia Corinthiaca cauſſam cognoſcit, & fert ſententiam, quam ratam & autenticam eſſe vult, iuxta Domini dictum, Quorumcunque peccata ſolueretis ſuper terram, erunt ſoluta in cœlo. Diſcamus ergo ex hoc loco, quæ ſit legitima ratio recipiendi lapſos poſt reſipiſcentiam: videlicet quod non ſit vnius paſtoris, ſed ſenatus Eccleſiaſtici, vbi legitima Eccleſiæ gubernatio locum habet.

Nam in hoc etiam ſcripſeram vobis, vt probationem veſtri cognoſcerem, an ad omnia obœdientes ſitis. Cui autem condonatis, etiam ego. Etenim cui condonaui, ſi quid condonaui, propter vos condonaui coram Chriſto.

Difficiles admodum fuiſſe Corinthios ad recipiendum excommunicatum, ex hoc loco apparet. Vnde ſingularis grauitas in talibus cauſsis requiri videtur. Vt autem ipſos ad condonationem permoueat, duplici vtitur argumento: vno ab illorum officio, altero à ſuo facto petito. Officium Corinthiorum fuit, ſuo Apoſtolo obœdire in re pia & honeſta. Factum Pauli erat, quod lapſum ſuo recepiſſet ſuffragio, idque coram Chriſto, id eſt, vere & ex animo tanquam Chriſto inſpectore. Tales ergo decet reconciliationes eſſe inter Chriſtianos, non ſimulatas, non fictas, non quas leuicula offenſio rurſus reſcindat.

Ne occupemur à Sathana, non enim

Etſi hæc eo pertinent potißimum, ipſius

ipsius cogitationes ignoramus.

ne Corinthij sint nimis duri & rigidi in corripiendo incœstuoso resipiscente, vnde & desperatio in peccatore, & dissensio inter ipsos Corinthios oriri posset, quibus rebus diabolus homines circumuenire solet: tamen generalius hoc dictum accipi debet, vt sit exhortatio generalis, ne sinamus nos circumueniri vllis Sathanæ consilijs, vt aliquid committamus contra conscientiam & normam iusticiæ diuinæ. Quales sint artes diaboli, casus primorum parentum, Christi admonitio, & plurimorum tristis lapsus testatur. Primos parentes aduersando impediuit in innocentiæ statu,& sophistica verbum Dei corrupit, & quos mendacio circumuenerat tyrannide occidit. Vnde Christus admonet, quod Sathan sit mendax & homicida ab initio: Id quod non solum lapsus primorum parentum testatur, sed omnium temporum historiæ conuincunt,atque hic dies cum multarum animarum horrendo interitu docet. Vt autem Apostolus nefandas machinationes Sathanæ melius nobis ponat ob oculos, tribus significantibus vocibus vtitur. Sathan Hebræa vox est, qua duplex studium diaboli significatur. Prius, quod ex professo generis humani aduersarius & hostis sit irreconciliabilis. Posterius, quod hominibus impedimenta obijciat, vt vel impingant in stadio pietatis, vel prorsus cadant & deficiant. Hæc impedimenta pulcre describuntur in tentationibus Christi Matth. 4. Primum enim nititur persuadere homini, quod Deo non sit curæ, sumtis argumentis à cruce. Si hoc non succedit, impellit vt temere tentemus aliquid contra vocationem, vnde in vitæ & salutis discrimen conijcimur. Tertio, propositis præmijs ad idololatriam solicitat, qua techna maximam partem orbis terrarum hodie captiuam tenet. Græca vox πλεονεκτεῖν, aliena inuadere & malis artibus occupare significat. Quare hac voce significat Paulus, quod Diabolus ipsam Ecclesiam filij Dei peculium inuadere soleat, semperque nitatur, vt fraudulenter & malis artibus eam subruat, vt multi à Christo deficiant. νοήματα significant cogitationes Sathanæ, quibus nefanda excogitat consilia, vt sceleratam suam voluntatem perficiat, maximamq; generis humani partem interimat. Ac omnium primum conatur per sua nefanda consilia nostras mentes corrumpere. Si non vna via succedit, aggreditur aliam. Si doctrinam corrumpere non potest, sacramenta contaminat: si neutrum succedit, obijcit multa scandala, nunc ad hoc, nunc ad illud solicitans, & per gradus tandem peccatorum multos in desperationem abducit. Hanc machinationem Sathanæ Petrus eleganti imagine depingit, cum dicat: diabolum tanquam rugientem leonem circumambulare, & quærere quem deuoret. Aduersus has Sathanæ machinationes turris fortissima est nomen Domini, id est, vera ex fiducia Christi inuocatio, sine qua nequaquam vllus mortalium euadere potest, quin diaboli insidijs & consilijs victus succumbat. Plura de πανοπλία militis Christiani, lege ad Ephe. 6. & 1.Thessal. 5.

Porrò cum venissem Troiadem in Euangelium Christi, etiam ostio mihi aperto in Domino, non habui relaxationem spiritui meo, eo quod non inueneram Titum fratrem meum, sed illis valedicens profectus sum in Macedoniam.

Hæc narratiuncula de profectione Pauli eo pertinet,vt Apostolus & studium suum in annunciando Christo ostendat, & caussam moræ, quod ad Corinthios iuxta promissionem non venerit, indicat. Quod autem dicat, se admodum anxium fuisse,quod non inuenerat Titum fratrem Troiade,atque ideo statim relicta Troiade, profectum esse Macedoniam, facit ad declarandam Apostoli solicitudinem pro Corinthijs. Nam ideo solicite quærit Titum, vt ab eo statum Corinthiorum cognoscat. Hæc solicitudo Apostolica nobis in exemplum proposita est, vt singulari studio Ecclesiam Christi prosequamur, & præsertim pro illis soliciti simus, quorum cura nobis præcipue commendata est. Porrò prouerbialis ista locutio ostij aperti, similitudinis declaratione facilis redditur. Ostio aperto, aditus facilis in ædes patet. Contra, ostio clauso excludimur. Quemadmodum igitur ostio aperto patet ingressus in domum: Ita data facultate ex Domini voluntate ministri verbi facilius progrediuntur in Euangelij annunciatione, & contra. Sicut ostio clauso alia via tentanda est, Ita vbi nullus fructus Euangelij se profert, rogandus est Dominus, vt ipse sua manu ostium aperiat.

Deo autem gratia, qui semper facit nos triumphare in Christo, & odorem noticiæ suæ manifestat per nos in omni loco.

Quia mentionem fecerat sui in Euangelij negocio laboris, merito in gratiarumactionem fertur: qua & soli Deo acceptum fert fructum suæ prædica-

dicationis, & significat se minime ociosum fuisse, sed magnis negocijs impeditum, non venisse Corinthum, quemadmodum in superiori Epistola promiserat. Duplici metaphora hoc loco vtitur, & vtriusq; explicatio suam doctrinam singularem suppeditat. Triumphi nomine quatuor indicat Apostolus. 1. Fuisse sibi magnum certamen in prædicatione Euangelij. 2. Hostes suos deuictos fuisse & Sathanam prostratum gladio Euangelij. 3. Partum esse spolium, hoc est, homines qui sub tyrannide diaboli captiui tenebantur, nunc libertatem adeptos esse per Christum. 4. Sibi honorem certaminis, & veluti coronam triumphantis deberi. Vnde ad Timotheum: Certamen bonum certaui, cursum consummaui, fidem seruaui. Quod reliquum est, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo iustus iudex. Verum cum Apostolus dicit, Deum facere se triumphatorem, omnem gloriam Deo tribuit, ac se organum tantum, quo Deus pro sua voluntate vtitur, agnoscit. Hic præterea locus mire facit ad refutandos Enthusiasmos eorum, qui cum reuelationes iactant, nihil vocali verbo & externo ministerio tribuunt. Odoris nomine significatur fama & celebritas noticiæ Dei, nimirum, quod homines per prædicationem Euangelij venerint in eam Dei noticiam, quod ipsum agnoscant & celebrent. Atque huic fini Euangelium Christi destinatum est.

Nam Christi bona fragrantia sumus Deo, in ijs qui saluantur, & in ijs qui pereunt.

Prolepsis est, Nam cum Paulus dicat, Deum manifestare odorem suæ noticiæ in omni loco: possent aduersarij excipere, & dicere, Non fructum ferre vbique, ideo gloriationem Pauli minime iustam esse. Sed Paulus respondit per distributionem, ac dicit odorem noticiæ Dei peruenire quidem ad omnes, & gratum esse illum odorem, hoc est, Deum acceptare & probare ministrorum obsequium in annunciando Euangelio, tametsi omnibus non sit salutare. Nam hic odor Deo gratus est, cum in ijs qui saluantur, tum in ijs qui pereunt. Hic locus docet, monet & consolatur. Docet quidem, quod qualiscunque euentus sit nostræ prædicationis, ministerium nostrum & obsequium sit gratum Deo & acceptũ. Monet, cum pios tum impios: Pios quidem, vt in Euangelij noticia suam salutem statuant: Impios vero, quod in maiorem condemnationem cedat ipsis prædicatio Euangelij, si Euangelio fidem non adhibeant. Consolatur ministros Euangelij contra scandalum paucitatis, amplectentium Euangelium. Nam quomodocunque acciderit illorum prædicatio, ad gloriam Dei illustrandam facit. Consolatur quoq; ministros verbi contra contemtum mundi, qui vt reiectamenta quædam ministros Dei aspernatur. In hoc contemtu sciant ministri verbi, se bonam fragrantiam Deo esse, vtut fœteant coram stulto mundo, qui suis instar, sordes vnionibus præfert. Sed quæstio hic oritur, Cum proprium Euangelij sit prædicare salutem: cur hic Paulus illud dicat quibusdam in damnationem cedere? Responsio, quod duplex sit Euangelij officium, nempe proprium quod est annunciare salutem per Christum, & accidentale, quod est incredulis maioris damnationis occasionem præbere. Deinde, vt Euangelium sua natura est gratiæ prædicatio, ita occasione est iræ Dei manifestatio, Vt enim salutem credentibus offert gratuitam: Ita testatur iram Dei super incredulos manere. Quare vt Euangelium requirit pœnitentiam & fidem: Ita recte definitur esse prædicatio pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine Chisti, Lucæ 24.

His quidem odor mortis ad mortem, Illis vero odor vitæ ad vitam.

Persistit in metaphora: cuius hæc simplicissima est explicatio: Ijs qui pereunt, prædicatio Euangelij, adeoq; ministri sunt instrumentum mortis, vt non credentes Euangelio æternum moriantur: Contra, ijs qui saluantur, prædicatio Euangelij atque adeo Dei ministri sunt instrumentum vitæ, vt Euangelio credentes æternum viuant. Clemens Alexandrinus libro 2. pædagogi, capite octauo, ita legit hunc Pauli locum: His quidem odor ex morte in mortem: Illis vero odor ex vita in vitam. Hanc lectionem si sequimur, significat Paulus duo in prædicatione Euangelij proponi, mortem Christi, & vitam Christi, mors Christi est odor mortis in mortem, scilicet pereuntibus, vt qui in Christi morte vitam non quærant, vita Christi est odor ex vita ad vitam, scilicet saluandis, qui peccati mortem in Christi morte, & vitam in eius vita quærũt.

Et ad hæc quis idoneus?

Digressiuncula exclamatoria est, qua significat eximium decus esse ministerium verbi, & raræ eiusdem virtutis officium in eo ministerio fideliter præstare.

Non

Non enim, vt plærique, cauponamur verbum Domini, sed vt ex sinceritate, sed vt ex Deo in conspectu Dei de Christo loquimur.

Paulus superius dixit Apostolos, se aliosque ministros Dei, esse bonam fragrantiam Deo, cũ in ijs qui saluantur, tum in ijs qui pereunt. Nunc eius dicti rationem reddit à proprio ministrorum verbi officio sumtam. Ministri sincere, vt ex Deo profectum verbum annunciantes, & non cauponantes verbum Domini, sed tanquam in conspectu Dei de Christo loquentes, sunt Deo bona fragrantia. Nos ex sinceritate, vt ex Deo in conspectu Dei de Christo loquimur. Ergo nos sumus bona fragrantia Deo. Collationem contrariorũ facit propter eos, qui Paulum accusarunt tanquam minus sincere fungentem officio. Dicuntur autem cauponari verbum Domini, qui veluti caupones, sua vina vt grata sint palato bibentium, quo plus lucri sibi accedat, sinceritatem Euangelij vitiant, hoc est, qui verbum Domini humanis doctrinis & additamentis corrumpunt, idq; in fraudem & dolum auditorum, quo & ipsis auditoribus quæ sapiunt illorum palato propinent, & ipsi lucrum aliquod inde percipiant. Hinc discamus, quod quicunque vel addit aliquid de suo, vel detrahit quicquam verbo, vel verbum ipsum parum candido animo prædicat, vel suum lucrum spectat, vel voluptati auditorum illud accommodat, dicatur cauponari verbum Domini. In hoc numero sunt hodie multi, qui dolo & fraude ad Ecclesiasticas functiones prosiliunt, quique cum ipsi nondum religionis fundamenta didicerint, munus docendi capessunt, Quæ leuitas non considerans quam ardua & grauis res sit, Ecclesiastico munere fungi, meretur horrendas pœnas. Cauponantur & illi verbum Dei, qui suæ securitatis gratia, verbum Domini non recte secant, non obiurgant tyrannos, auaros, libidinosos, ne suæ quieti male consulere videantur. Hos Petrus in posterioris secundo grauissime taxat. Quod autem ex sinceritate oporteat verbum Dei prædicari, tribus argumentis docet: Primum ab autore verbi sumitur, qui & verbum ponit in ore ministrorum, & eos ad prædicandum mittit. Cum igitur Deus maxime sincerus sit, decet eos qui eius vice funguntur sincere & pure agere, ita vt nec affectu, nec verbo, nec facto, nec exemplo vitient puritatem fontis saluatoris. Secundum, sumitur à præsentia Dei in cuius conspectu stamus, cum verbum Dei prædicamus. Summa igitur puritas in eius conspectu requiritur, qui purissimus est, ne audiat minister Deum increpantem se, iuxta illud Psalmi, Quare tu enarras iusticias meas & assumis testamentum per os tuum. Tu vero odisti disciplinam & proiecisti sermones meos retrorsum. Tertiũ, sumitur ab obiecto prædicationis, qui est Christus agnus Dei immaculatus. Quare pure negocium Euangelij tractare oportet, & eos deligi ad tam augustum munus qui sunt idonei. Porrò cum Paulus hic dicit, vt ex sinceritate, vt ex Deo. sciendum quod particula VT non sit similitudinis aut impropriretatis nota, sed potius veram & solidam approbationem designet. vt Ioannis primo: Vidimus gloriam eius, vt filij vnigeniti à patre. Et Paulus ad Ephesios quinto. vt filij lucis ambulate. Illic Ioannes intelligit conspectam fuisse in Christo gloriam, quæ filio Dei vere congrueret certumque esset diuinitatis testimonium. Hic Paulus vult nos vere operibus testari hoc ipsum, quod simus vere filij lucis. Ad eundem modum hoc loco ὡς, id est, vt, non est improprie loquentis, sed certo approbantis. Quemadmodum Caph apud Hebræos.

CAPVT III.

Summa capitis Tertij.

Vt se rite suo officio functum testimonio Corinthiorum probat Apostolus, idq; non sua virtute, sed per gratiam Dei, Ita de efficacia sui ministerij agit, conferendo inter se legem & Euangelium, & vtriusque ministros: vnde quanta sit gloria Euangelij concludit.

Ordo & partes capitis Tertij.

Tametsi vnus scopus est huius capitis, nempe ostensio eminentiæ ministerij Apostolici, potest tamen in has quatuor partes commode distribui. Quarum prima est testimonium virtutis Apostolicæ prædicationis. Secunda, remotio inanis gloriationis, & assertio gratiæ Dei, cui omnem virtutem sui ministerij fert acceptam. Tertia, est confutatio eorum qui legalia admiscuerunt, idque per comparationem legis & Euangelij, literæ & spiritus. Quarta, est conclusio gloriationis Apostolicæ: in qua confert auditores legis & Euangelij, Illos, donec conuertantur ad Dominum,

minum, habere cor velamine obtectum, ne videant gloriam Christi: hos reuelata facie gloriam Domini speculari asserens.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

INCIPIMVS rursus nosipsos commendare? num egemus, (vt nonnulli) commendaticijs epistolis apud vos, aut à vobis commendaticijs?

Quia fuerunt apud Corinthios, qui Pauli ministerium extenuarunt, nunc aduersus eos agit, & prouocat ad totius Ecclesiæ Corinthiacæ testimonium. sed prius per admirationem interrogat: Num apud eos commendaticijs epistolis indigeat? quibus verbis oblique taxat eos, qui cum propter inertiam suam huiusmodi assequi non possent, laudi & dignitati Apostoli inuiderunt. Hic locus monet ministros Euangelij, ne sinant suum ministerium contemni, & vt se commendabiles auditoribus reddant, fide & diligentia in ministerio.

Epistola nostra vos estis, inscripta in cordibus nostris: nota & lecta ab omnibus hominibus, manifestati quod estis epistola Christi, subministrata à nobis, inscripta non atramento, sed spiritu Dei viuentis, non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carneis.

Hic prouocat Apostolus ad testimonium Corinthiorum, qui ministerio Pauli ad Christum conuersi erant: Est autem hic sensus verborum Pauli: Vos Corinthij, quales nunc estis per Christum nostro ministerio effecti, nobis estis instar Epistolæ ab omnibus lectæ & intellectæ. qua & ipsi vobis, & alijs rursus per vos commendamur. Hinc ergo discant ministri Euangelij testimonium sui officij diligenter præstiti ab ipsis petere auditoribus, dum in eis monstrant quem fructum prædicatum per ipsos Euangelium ferat: Obseruetur præterea hoc loco duplex antithesis, Vna atramenti & spiritus Dei viui, Altera tabularum lapidearum & carnearum. vt atramento scribuntur quidem epistolæ, sed eo non confertur vis intelligendi, quæ scripta sunt: Ita spiritus Dei vim habet solus regenerandi animos, qui spiritus per ministerium Euangelij confertur auditoribus. Tabulæ lapideæ in quibus lex Dei scripta erat, adumbrant summam humani cordis duriciem, à qua cor hominis nondum regenerati lapideum dicitur, cui opponitur cor carneum quod virtute spiritus Dei mollius est factum, vt in eo Euangelij gratia insculpi posit.

Fiduciam autem huiusmodi habemus per Christum apud Deum.

Ne quid arrogantius dixisse videatur Apostolus, Deo asscribit sui ministerij virtutem, ac si dicat: hanc confidentiam habemus, & ita magnifice gloriamur de nostri ministerij dignitate, quia Christi legatione fungimur: cuius spiritus in nostro ministerio efficax est.

Non quod sufficientes sumus à nobisipsis cogitare aliquid quasi ex nobis: sed sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti.

Apertius omnem gloriationem Deo asscribit, & se tantum organum quo Deus pro sua voluntate vtitur, pronunciat. Hic locus apertissime docet in rebus salutis nihil posse humanas vires, priusquam spiritu Dei per verbum mens & voluntas reformentur. Nam cum tria requirantur ad quodlibet factum, iudicium, voluntas, & operatio: quorum vnum si defuerit, prorsus iacet opus, Manifeste hoc loco docetur, liberum arbitrium euerti. Nam hic quod omnium primum ad opus requiritur, negat se Paulus habere, cum dicat: Non sumus idonei ad cogitandum & ratiocinandum aliquid, Deprauatum ergo agnoscit mentis iudicium: vnde sequitur voluntatis peruersitas. Huius doctrinæ vsus est vt agnita nostra οὐδενία & imbecillitate, magis nobis dulcescat redemtionis beneficium, Præterea hic discernitur inter doctorem salutis, & effectorem. Paulus salutis doctor est tantum, Christus vero doctor & effector simul. Hoc quoque Ioannes Apostolus agnoscit cum Baptistam non lucem veram pronunciat, sed Christum qui illuminat omnem hominem, qui illuminatur. Præterea cum Paulus se aliosque Apostolos ministros noui testamenti appellat, discernit inter legis doctores, & noui fœderis. quod

quod sanguine Christi sancitum est. Neq; hic stabilitur Antinomorum error, qui legem Dei doceri in Ecclesia nolunt, sed tantum discernitur inter proprium finem Euangelij, & legem, quatenus consideratur sine Christi noticia.

Non literæ, sed spiritus.

Vt dignitatem sui ministerij extollat Apostolus, collationem facit inter ministros legis & ministros Euangelij: illos literæ, hos vero spiritus ministros pronuncians. quo elogio amplissimis laudibus Euangelicum ministerium exornat. Cum hic legem manifeste literam vocet, & Euangelium spiritum appellet, quærenda est harum appellationũ ratio. vt litera quidem insculpta lapidi (nam ad lapideas tabulas Mosis alludit) expers virtutis omnis est: spiritus vero intus in corde motus ciet & efficax est: Sic lex non maiore vim habet, quam scriptum aliquod per se omnis virtutis expers, nisi apud eos à quibus intelligi & præstari possit. Euangelium vero cuius spiritus Christus est, viuificum est, Vt quod in cordibus audientium iusticiam, vitam, salutem, & pacem efficiat. Appellationes ergo Literæ & Spiritus, non ad interpretationem, sed ad efficaciam referendæ sunt: quatenus scilicet ad proprium effectum legis eiusque ministrum Mosen, & ad propriam naturam Euangelij, eiusque autorem Christum respiciamus. Hac etenim ratione, vt legis natura est tantum literaliter docere homines: Ita Euangelij proprium est spiritualiter & efficaciter docere, ita vt cor ipsum iam mollius effectum doctrina penetret. Verum si quando hæc Euangelij vox non sentitur, nequaquam Euangelij, sed audientium culpa erit, quibus Euangelium, adeoque omnis doctrina literalis manet. Nam non conuersis omnis doctrina scripta, lecta, intellecta, adeoque omne opus & sacramentum quoq; & professio externa sine efficacia spiritus intus corda renouantis, litera est. Præterea, cum illi habendi sunt ministri spiritus, qui verba Dei non solum exponunt, sed etiam cordibus auditorum imprimunt: & contra, qui hoc non faciunt, tametsi bona & salutaria loquuntur, non spiritus sed literæ ministri sunt: Piorum pastorum fuerit orare Dominum, vt sese faciat ministros non literæ sed spiritus.

Nam litera occidit, spiritus autem viuificat.

Ex comparatione effectuum legis & Euangelij, dignitatem ministrorum Euangelij ostendit. Verum hic obseruandum est, qua ratione dicatur lex occidere, & Euangelium viuificare. Cum itaque lex auditur, & non præstatur, nec adigit hominem ad Christum, dicitur propter talem euentum occidere. Qui enim ita legem audit in mortem incurrit, non legis, sed sua culpa. At cum Euangelium prædicatum creditur, viuificare dicitur, quia credentes spiritum Christi accipiunt, quo iustificati iam per fidem viuificantur & sanctificantur. Verum, cum contra Euangelium prædicatum non recipitur fide, dicitur id quoq; occidere, sed per accidens. Quemadmodum & à Simeone dicitur Christus multis esse positus in ruinam, nempe ijs omnibus qui ipsum fide non sunt recepturi.

Quod si mortis ministerium, literis informatum in lapidibus, fuit in gloria, adeo vt non possent intueri filij Israël in faciem Mosis, propter gloriam vultus eius quæ abolenda erat: quomodo non magis ministerium spiritus erit in gloria?

A comparatis dignitatem Euangelij colligit. Lex quæ est ministerium mortis, fuit gloriosa: multo magis Euangelium quod est ministerium spiritus & vitæ, est gloriosum. Dicitur autem lex ministerium mortis, eo quod monstrat peccatum, cuius pœna iusta est mors. Euangelium dicitur ministeriũ spiritus, quia per illud offert Deus spiritum & vitam, adeoque salutem ipsam. Quod autem dicat ministerium mortis informatum in saxis, per antithesin ad Euangelium quod digito Dei insculpitur in cordibus hominum, intelligendum est. Porrò splendor faciei Mosis symbolum fuit gloriæ legis, de quo Exodi 34. Vbi Mosis facies edidisse radios splendoris legitur. Vnde filij Israel timuerunt prope accedere. Significatur ergo hoc splendore vultus Mosis, intollerabilis diuini iudicij sensus. Nemo enim ferre potest horrendum illum legis accusantis & damnantis igneum splendorem. Contrarius splendor est faciei Christi, in qua amabilis refulget gratia, qua à legis damnatione liberamur.

Nam si ministerium condemnationis fuit gloriosum, multo magis ministerium

Argumentum superius resoluit, ac effectus legis & Euangelij particula-

iusticiæ abundat in gloria.

tim committit. Lex ministra condemnationis fuit gloriosa, multo magis Euangelium ministerium iusticiæ erit gloriosum. Vt autem lex ministra condemnationis est per sententiam condemnationis in peccatores: Ita Euangelium ministerium iusticiæ est, quia proponit nobis Christum iustificatorem.

Etenim quod glorificatum fuit, ne glorificatum quidem fuit hac in parte, propter excellentem gloriam.

Aliud argumentum, quo dignitas Euangelij præ legis dignitate extollitur. Cuius hic est sensus: Splendor legis collatus splendori Euangelij euanescit, non secùs atq; stellarum splendor sole oriente non amplius conspicitur. Quantumuis ergo lex gloriosa fuit, eius tamen gloria nulla est respectu Euangelij.

Nam si quod abolendum erat, fuit gloriosum: multo magis est gloriosum id quod manet.

Cũ perpetua bona sint temporaneis præferenda, Euangelij splendor qui perpetuus est, legis splendori, qui ad tempus tantũ durauit, est præferẽdus.

Habentes igitur huiusmodi spem, multa fiducia vtimur.

Gloriationis supra propositæ conclusio est. quasi diceret: cum fungimur ministerio spiritus, vitæ, & iusticiæ: quod multo gloriosius est ministerio literæ, mortis & condemnationis: non est inanis nostra gloriatio. Quare magna cum fidentia nostrum ministerium extollimus, non morantes calumnias Pseudoapostolorum, qui dignitati nostri ministerij inuident.

Nec (sumus) sicut Moses (qui) imponebat velamen faciei suæ, ne intuerentur Israëlitæ in finem eius quod abolendum erat.

Conclusioni attexit discrimen inter Mosen, & ministros noui testamenti: Moses imponebat velamen faciei suæ, ne intenderent Israelitæ in finem, id est, in scopum legis, quæ abolenda erat. Verum ministri noui testamenti, non velamen opponunt, sed clara facie Christum monstrant. Cum dicitur Moses velamen imposuisse faciei suæ, ne intenderent Israelitæ in faciem eius, non ad consilium Mosis, sed ad euentum referendum est. Nam constat Mosen non alia ratione velamen adhibuisse, quam quod faciei ipsius fulgorem non possent Israelitæ sustinere. Porrò hoc velamen Mosis symbolum fuit Propheticum, quo adumbrabatur plerosq; Iudæorum non penetraturos ad mysteria legis, adeo vt nec eius spiritualem intelligentiam caperent, nec scopum legis, hoc est, CHRISTVM agnoscerent. Pharisæi legem quidem docuerunt & audiuerunt, sed quia Mosi vultus velatus fuit, iusticiam mundi docuerunt, didicerunt, & fecerunt, & iudicarunt se satisfecisse legi diuinæ illa carnali simulatione operum: non secus atq; hodie monachi faciunt, qui pro peccatis per opera satisfacere volunt. Deinde hoc velamen fuit etiam adumbratio carnalis intelligentiæ legis diuinæ, in omnibus qui ad Christum conuersi non sunt.

Sed excœcati sunt sensus eorum, Nam vsq; in hunc diem velamen illud in lectione veteris testamenti manet, nec tollitur, eo quod aboletur per Christum: sed vsque in hodiernum diem cum legitur Moses, velamen illorum cordi impositum est.

Symbolum velaminis exponit. nimirum quod Iudæi habeant velamen cordibus suis impositum. hoc est, maneant excœcati. Nam velamen non tollitur, nisi per Christum: quem ipsi extreme oderunt: adeo vt nomen ipsius ferre nequeant. Potest autem præsens pericopa hoc syllogismo concludi: Quicunque non agnoscunt Christum, in lectione legis habent velamen impositum cordi suo. Sed Iudæi plerique in hodiernum diem non agnoscunt Christum. Ergo plerique Iudæi in hodiernum diem habent velamen cordi suo impositum. Maior probatur, quia velamen non tollitur nisi per Christum: Caro autem velamen illud est quo Mosi facies est tecta, Hæc, inquam, caro, hoc est, hypocritica & humana opinio de lege, non tollitur nisi per Christum, qui credentibus dat Spiritum sanctum, vt vere introspiciant in legem, & eius scopum, qui est Christus Iesus in iusticiam omni credenti.

Post-

Postquam autem conuerterit se ad Dominum, tollitur velamen.

Quam diu velamen cordi maneat impositum explicat, & simul ostendit quomodo tollatur. Quia autem hic locus paulò obscurior est, cum quia comparatio plena non est, tum quia similitudinis nota non est adiecta, explicatius sensum reddamus hoc modo, Quemadmodum Moses auertens se à Domino ad populum, velamen habuit super faciem suam, & rursus conuertens se ad Dominum amouit velamen: Ita cor hominis donec auersum fuerit à Domino, habet velamen sibi impositum, verum mox vbi ad Dominum conuersum fuerit, tollitur velamen: hoc est, carnalis legis intelligentia, & Christus finis legis agnoscitur: cuius spiritu regenerati homines incipiunt Deo spiritualem præstare obœdientiam. Locus obseruandus, quo docemur ad legis spiritualem intelligentiam neminem peruenire posse, priusquam ad Christum Dominum conuersus fuerit.

Dominus vero spiritus ille est.

Ratio est à caussa efficiente, cur conuerso ad Dominum auferatur velamen: nempe quia Dominus est, qui sui spiritus virtute cor hominis viuificat: vt non amplius sub litera velamine legis obtegatur, & in seruitute, & in ignorantia, & in timore hæreat.

Vbi autem spiritus Domini, illic libertas.

Effectus spiritus in conuersis breuissime describitur. Quicunque spiritus Christi per fidem fuerit particeps, is libertatem nactus à legis seruitute & timore est liberatus. Hunc locum ita explicandum esse, docet alius qui est Rom. 8. Non accepistis spiritum seruitutis rursus ad timorem, sed accepistis spiritum adoptionis. Cum ergo hic dicit Paulus, Vbi spiritus Domini, illic libertas, Libertatis vocabulo duplex beneficium intelligendum est: Vnum, liberatio à seruitute legis, Alterum, fiducia adoptionis: in quibus Christiana libertas sita est.

Nos autem omnes retecta facie gloriam Domini in speculo videntes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu.

Antithesis eius est quod supra dixit de Iudæis, quorum cor velamine in lectione veteris testamenti obtectum est. Quemadmodum Moses vertens se ad Dominum, eius gloriam retecta facie intuebatur: Ita nos in Christum credentes retecta facie in gloriam Domini intuemur. Verum quia hic Pauli locus apertissime nobis progressus gratiæ Dei in credentibus explicat, eũ retexemus in certa quædam membra. Primum itaque amouendum velamen cordis tanquam impedimentum salutis, monet. Deinde, quod non nostra virtute, sed gratia Christi tollatur hoc velamen, ne quis suæ salutis principium suis viribus attribuat. Tum quod conuersi intueamur gloriam Domini, sed in speculo limpidissimo, scilicet Christo Deo in carne manifestato: Præterea, quod is intuitus efficiat, vt paulatim transformemur in eandem imaginem, ita vt sanctitas Christi in nobis quodammodo refulgeat. Debemus proinde quotidiana incrementa meditari, cum in noticia Christi, tum in conformitate cum illo, quotquot de fide eius gloriari volumus. Ad hæc, vt transformemur à gloria in gloriam, hoc est, vt gloriæ Christi participes facti, fiamus & nos gloriosi. Denique caussam huius transformationis ponit spiritum Domini, hoc est, efficaciam Christi in nobis, qui suo spiritu nos paulatim transformat. Obseruetur hic, finem Euangelij esse vt ei credentes recuperent Dei imaginem, quam primus homo peccando amisit. Vnde concluditur, quanta sit ministerij verbi dignitas: quod ministerium recuperandæ imagini Dei destinatum est.

CAPVT IIII.

Summa capitis Quarti.

Vt suam fidem in prædicando Euangelio extollit Apostolus, Ita à diabolo omnes eos excæcatos pronunciat, qui ad Euangelij splendorem cæcutiunt. Et quia Euangelij ministerio adiuncta est crux, qua ea animi fiducia ferenda sit docet.

Ordo & partes capitis Quarti.

Partes huius capitis quatuor sunt. Primum enim ostendit diligentiam suam in prædicando Euangelio, & per antithesin suam fidem in Euangelij negocio commendat Corinthijs. Secundo, exponit caussas interitus impiorum, qui ad Euangelij splendorem cæcutiunt. Tertio meminit crucis & mortificationis quæ coniuncta est cum ministerio. Quarto loco est consolatio sub cruce. Hæc omnia vnicum scopum habent, nempe vt contra Pseudoapostolos suum ministerium defendat Paulus, vtque nos exemplo eius confirmati, intrepide in medijs ærumnis Christum prædicemus.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROPTER hoc habentes ministerium hoc (sicuti misericordiam consecuti sumus) non deficimus, sed abdicauimus latebras dedecoris, non ambulantes in astutia, neq; dolo tractantes sermonem DEI, sed manifestatione veritatis commendantes nos apud omnem conscientiam hominum coram Deo.

Ex ijs quæ disseruit in tertio de ministerio Euangelij, infert qua fide & diligentia ipse in eodem ministerio sit versatus: Ac primum omnia accepta fert gratiæ, & misericordiæ Dei: ne se propter ministerij excellentiam extollere videatur. Cuius exemplum omnibus pijs Euangelij ministris est imitandum. Deinde reijcit à se duo probra, quæ forte illi obiecerát Pseudoapostoli, vel sane Pseudoapostolos perstringit: vnum probrum erat deficere & segnescere in Euangelij ministerio, & quærere turpes latebras non conuenientes ijs, quibus adeo gloriosum ministerium commissum est. Alterum probrum est, versute & callide agere falsando sermonem Dei, & eum ingenijs hominum accommodando, suæ securitatis & gloriæ caussa. Hæc probra in se competere negat Apostolus: Sed contra quod manifestando veritatem commendauerit se omnibus, ad quorum conscientiam appellat in conspectu Dei. Hæc sancta gloriatio in eos nequaquam competit, qui cum inanis gloriæ & ventris mancipia sint, se populari auræ accommodant, Sed solummodo in eos qui lectioni, doctrinæ, & exhortationi pie sancteque viuentes intendunt: qui gloriam Dei, & salutem auditorum quærunt, qui nullis malis fracti segnescunt in ministerio, sed potius crucis stimulo ad fortius militandum in castris Domini excitantur.

Quod si obtectum est Euangelium nostrum, in ijs qui pereunt obtectum est.

Prolepsis est, Nam anteuertit obiectionem, quæ contra dicta obijci poterat. Dixit se manifestasse Euangelium, quod inficiari poterant Pseudoapostoli, eo quod plerique Euangelio non crederent. Respondet ergo Apostolus per translationem caussæ, ac si dicat, Non est culpa Euangelij prædicati, quod multi non credant: sed culpa auditorum, qui sponte ruunt in suum interitum, malicia sua impediti, quo minus aures suas voci docentium accommodent. iuxta illud: Cogitationes peruersæ separent homines à Deo, & in animam maliciosam non introibit sapientia, nec in corpore obærato peccato habitabit. Hæc fusius ad Ephes. 4. ab Apostolo tractantur.

In quibus Deus huius sæculi excœcauit mentes incredulorum, vt ne resplendeat lumen Euangelij gloriæ Christi, qui est imago Dei.

Caussam ponit obdurationis infidelium, nimirũ quod Deus huius sæculi, hoc est, Sathan sensus infidelium excœcauit, ne claritas gloriosi Euangelij eos irradiet. Oratio Pauli ob imitationem Hebraismi obscurior est: quæ hoc modo Latine reddi potest: Quibus Deus huius sæculi excœcauit mentes, id est, infidelibus, explicans nimirum quos supra vocauit ἀπολλυμένους pereuntes, nimirum eos, qui Euangelio non credunt. Duæ sectæ nempe Arianorum & Manichæorum, hoc Pauli loco abusi sunt. Illi quidem, vt Christo Domino veram diuinitatem adimerent: Hi vero vt suum dogma de duobus dijs, bono & malo stabilirent. Quorum obiectionem vt refutarent Hilarius, Irenæus, Augustinus, Chrysostomus, Ambrosius & multi alij, hoc in loco ὑπέρβατον dixerunt, & ita ordinandam verborum syntaxin contenderunt: In quibus Deus excœcauit sensus infidelium huius sæculi, & locum hunc de vero Deo interpretati sunt

funt in disputationum feruore, vt isto pacto declinarent obiectiones hæreticorum. Verum hoc refugium pugnat cum mente Apostoli. Quare in hunc modum collatis pluribus locis respondere potuissent. Diabolus Ioan. 12. dicitur princeps huius sæculi, Et venter Philip. 3. dicitur Deus auarorum concionatorum, in quibus locis manifesta est κατάχρησις. Dicitur autem venter Deus, & Sathan princeps huius sæculi, Item Deus huius sæculi, respectu infidelium, qui ventris & Sathanæ imperata faciunt.

Non enim nosipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum, nos vero seruos vestros per Iesum.

Hæc ratio pertinet ad primam pericopam huius capitis. Probat enim cur non deficiat in Euangelij ministerio, nec dolo tractet sermonem Domini, sed manifestatione veritatis cõmendet se apud omnem conscientiam hominum coram Deo. Non enim, inquit, nosipsos prædicamus: hoc est, non studemus populari auræ & ostentationi, vt eminere supra alios videamur: sed prædicamus IESVM CHRISTVM Dominum, vt is solus emineat salutis autor, dum omnem nostrum laborem eo destinamus, vt abolito regno Diaboli ædificetur corpus Ecclesiæ in Christo. Quod autem addit, nos vero seruos vestros propter Iesum: præsumtio est. Nam obiectioni Pseudoapostolorum respondet, qui poterant quærere, cur tam multa de se prædicet? Respondet, prædicamus nos seruos Ecclesiæ propter Iesum: hoc est, vt ipsius regnum propagetur ac multi per ipsum saluentur. Hic locus multas admonitiones suppeditat: Primum enim discernit inter duplices ministros Euangelij, sinceros & insinceros, Illi Christum prædicant Dominum & ipsius solius gloriam quærunt: Hi seipsos prædicant, dum quouis modo suæ gloriæ aut lucro student. Deinde significat pastoris fidelis officium esse, vt ab omni dominandi cupiditate alienus sit, nihilque magis in votis habeat, quam vt seruiat Ecclesiæ, cuius seruum se existimet esse non dominum. Tertio, quam augusta sit hæc seruitus cogitandum, Nam eo destinatur hæc seruitus, vt mysteria regis regum, & Domini dominantium tractet & ea dispenset pro Domini arbitrio. Etsi igitur ministerium verbi seruitus hic dicitur: tamen omni dominatu mundi est potior. Præterea populus hic discat recte de ministris sinceris iudicare. Non enim ab externa specie, sed ex maiestate Domini à quo missi sunt, & ab officij excellentia eos æstimare debet: Qui ergo hos ministros contemnunt, maiestati Domini derogant, officij excellentiam non perpendunt, Immo, quod grauissimum est, ipsum Dominum spernunt, iuxta illud: Qui vos spernit me spernit.

Quoniam Deus qui dixit è tenebris lumen splendescere, idem illuxit in cordibus nostris ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, in facie Iesu Christi.

Efficaciam ministerij Apostolici per comparationem ostendit. vt olim Deus è tenebris lucem splendescere fecit; dicens: Fiat lux, & facta est lux, Ita hodie lumen accendit cognitionis Dei in cordibus ministrorum, vt alijs eadem cognitio luceat per prædicationem Euangelij, quo possint in faciem Christi amabilem fidei oculis intueri. In dicto, Ad illuminationem cognitionis gloriæ Dei, Hebraismus est, id est, ad præbendum lumen quo gloriam Dei cognoscant in facie Iesu Christi. Atque ita alludit ad collationem faciei Mosis & Christi, de quibus supra. Deinde, obseruetur hoc loco, quod vt tenebræ ante lucis formationem fuerunt typus tenebrarum, id est, ignorantiæ quæ erat secutura in hominibus post lapsum: Ita lux sequens fuit typus spiritualis lucis, id est, cognitionis Christi, quæ futura erat per Euangelij prædicationẽ.

Habemus autem thesaurum hunc in fictilibus vasis, vt excellentia virtutis sit Dei, & non ex nobis.

Vt hactenus dignitatem ministerij extulit: Ita nunc de ministrorum fragilitate & cruce agit: Est autem huius propositionis sensus: Nos qui ministri sumus Euangelij, quibusque commendauit hunc thesaurum Dominus, obnoxij sumus varijs infirmitatibus, & non secus atque testacea vasa corruptioni obnoxij sumus, & iniuriæ omnium hominum expositi. sumus enim contemtibiles & inglorij coram mundo. Idq; ideo fit, vt tota gloria virtuti diuinæ accepta feratur, & non nobis. Hic ergo discamus discernere inter thesaurum ipsum, & vas in quo conseruatur thesaurus, ne propter vasis contemtum thesaurum quoque aspernemur. Deinde quod virtus non proficiscatur à vase sed à thesauro, qui à vase depromitur.

Quando in omnibus premimur, at non

Propositionis probatio est per enu-

anxij reddimur: laboramus inopia, at non destituimur: persecutionem patimur, at non deserimur: deijcimur, at non perimus.

merationem specierum, & quatuor exempli gratia recenset: pressuram, inopiam, persecutionem, & contemtum. sed his se minime victum pronunciat, exemplum nobis relinquens, ne nos ærumnis fracti stationem nostram in castris Domini deseramus. Vocabulum στενοχωρούμενοι, quod angustiamur reddidit vetus interpres. nonnulli, coarctamur, & quidam, Anxij reddimur: proprie dicitur, cum alicui euadendi locus propter circumstans periculum non pateat.

Semper mortificationem Iesu Christi in corpore circumferentes, vt etiam vita Iesu in corpore nostro manifesta fiat.

Hoc est, quocunque venimus parata est nobis afflictio, tanquam eam nobiscum circumferremus. Vocat autem hic crucem mortificationem IESV CHRISTI propter tria: Primum, quia cruce Apostoli reddebantur conformes imaginis filij DEI. Deinde, quia propter Christum ea cruce premebantur. Tertio, quia quicquid membra Christi patiuntur in hac vita, Christo quadam ratione competit. Quid cruci adiunctum sit, subiungit consolationis gratia, cum ait: vt vita IESV in nobis fiat manifesta. hoc est, quod euadimus è mille periculis, id non à nobis proficiscitur, sed ex virtute Christi qua conseruamur in hac vita donec ipsi visum fuerit. Hic obseruetur ministrorum verbi, atque adeo omnium piorum conditio, videlicet quod quotidianis, vt ita dicam, mortibus obnoxij sint: Obseruetur quoq; consolatio in his periculis, quæ in Christi vita posita est: qui & in hac vita nobis sua virtute aderit, modo ex fide ipsum inuocemus, Et olim glorificabit nos, modo hic cum illo compatiamur. Qui enim cum illo patiuntur, cum illo quoque glorificabuntur, Roman. 8.

Semper enim nos qui viuimus in mortem tradimur propter Iesum, vt etiam vita Iesu manifesta fiat in mortali carne nostra.

Expositio est superioris sententiæ. Quid enim per mortificationem intelligat, exponit. Est enim mortificatio Iesu Christi, tradi in mortem, id est, mortis pericula propter Euangelium IESV, in quibus periculis vita IESV se manifeste declarat, dum sua virtute à mortis periculis suos seruos liberat. Vocat autem carnem mortalem, non propter omnibus communem mortis conditionem, sed propter mortificationem per crucem, cui exposita est.

Itaque mors in nobis agit: vita autem in vobis.

Conclusiuncula est ex superioribus collecta, cuius sensus est: nos verbi ministri affligimur, & quotidie mortis periculo exponimur, verum hæc nostra mors in vestrum cedit commodum, dum per prædicationem Euangelij vitam in Christo consequamini, & salutem.

Habentes autem eundem spiritum fidei, secundum id quod scriptum est: Credidi propter hoc locutus sum. & nos credimus, propter quod & loquimur.

Caussam reddit cur Apostoli tantis periculis se exponant: nimirum, quia fidem Christi habent, cuius impulsu loquuntur de Christo ac ipsum coram mundo confitentur. Rationem hanc exemplo Dauidis confirmat, qui tametsi grauissima pericula, persequente se Saule, quotidie experiri coactus erat: Tamen spiritus afflatu & dono animatus inuictum se præbuit. Est autem spiritus fidei, fides ipsa, quæ afflatu & dono spiritus contingit. Obseruetur hic vis viuæ & germanæ fidei, quæ non sinit hominem torpere ocio & ignauia, sed eum ad officium alacriter præstandum excitat.

Scientes quod qui suscitauit Dominũ Iesum, & nos per Iesum suscitabit, & sistet vobiscum.

Quid fides in cruce & persecutione spectet, & vnde summam consolationem capiat, declarat. Respicit enim fides sub cruce ad gloriam resurrectionis. Nam quemadmodum mors Christi fuit quidam ad gloriam transitus: Ita illi qui Christũ fide possident, & iam eius sunt membra effecti, per crucem transibunt ad gloriam.

Omnia enim propter vos, vt gratia ab-

Ratio hæc non ad proxime præce-
undans

undans pluribus gratias agentibus, redundet in gloriam Dei.

dentem sententiam, sed ad superiorẽ, qua dixit se fidei impulsu loqui, referenda est. Estq; sumta à fine patientiæ Apostolorum in afflictionibus: Omnia, inquit, propter vos, scilicet facimus & sustinemus, vt gratia Christi per prædicationem nostram pluribus innotescat, & multi ad agnitionem veritatis adducti gratias Deo agant, ac vna nobiscum Deum glorificent.

Propter quod non deficimus, sed etiamsi externus noster homo corrumpitur, internus tamen renouatur quotidie.

Conclusio est ex superioribus collecta, Ministerium nostrum Christum Dominum prædicat: virtute Dei efficax est, spectat eo vt præbeat lumen cognitionis Dei quo in amabilem faciem Christi intueri liceat, Spem habet adiunctã immortalis gloriæ, Denique fructum copiosum profert, adeo vt multi conuersi Deo agant gratias ipsumque glorificent. Ergo in ministerio nostro propter quotidianas ærumnas non deficimus, magis ignaui & segniores facti. Huc occupationem cum correctione addit: Sit sane quod externus noster homo corrumpitur, Internus tamen quotidie renouatur, & nouas tandem vires acquirit per gratiam Dei, vt oneri non succumbat. Etsi autem quid sit hic externus homo & quid internus à quibusdam ambigitur: Tamen qui propius peristasin loci examinat, ambigere non potest. Quidam externum hominem sensitiuam naturam intelligunt, & internum intellectualem interpretantur, quorum opinio confutatione indigna est. Nam loci circumstantia satis conuincit, externum hic hominem dici quicquid hominum iniuriæ obnoxium est, seu quicquid spectat ad præsentem hanc vitam conseruandam: & contra, Internum esse quicquid facit ad conseruationem cœlestis vitæ, vt Spiritus sancti gratia, fides, & ardens colendi Dei studium. Vt enim duplex vita est, Terrena & Cœlestis: Ita duplex est eius conseruandi ratio. Ponitur autem hic hominis vocabulum pro adiuncto per Metonymiam, & Epitheta: Externus & Internus, ad distinctionem vitæ vtriusque referri debent.

Leuitas enim afflictionis nostræ supra modum momentanea, æternum supra modum pondus gloriæ operatur in nobis, dum non spectamus ea quæ videntur, sed ea quæ non videntur. Nam quæ videntur temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna.

Ratio conclusionis à cõparatis sumta. Mala quæ in hac vita ferunt pij, sunt momentanea: Bona autem quæ expectant, sunt æterna. vt ergo leuiter ferenda sunt illa mala, quæ æterna comitabitur gloria: Ita nequaquam propter vllas ærumnas deficere oportet in Euangelij ministerio. Locus hic in omnibus ærumnis maximum vsum habet. Monet enim vt oculos ab ijs quæ videntur auertamus, & sursum mentes nostras erigamus, omnemque nostram cogitationem ad æternam cœlestis regni fruitionem conuertamus. Ita longe aliud obiectum est oculi fidei & interni hominis, quam oculi carnis & externi hominis. Porrò cum Apostolus hic dicit patientiam afflictionum operari pondus gloriæ, non de merito gloriæ agit, sed de itinere quo ad gloriam peruenitur. Deinde loquitur tantum de afflictione filiorum Dei, quorum est hæreditaria gloria, non de impijs, quorum afflictio veluti præludium est ad æterna supplicia, nisi resipiscant.

CAPVT V.

Summa capitis Quinti.

Spe immortalitatis in ærumnis huius vitæ solatur Apostolus verbi præcones, vnde & ad officium diligentius præstandum adhortans, testes suæ sinceritatis in Euangelij ministerio ipsos Corinthios statuit: Cuius rei caussas cum reddit, in summam doctrinæ Apostolicæ de reconciliatione per Christum delabitur.

Ordo & partes capitis Quinti.

Partes huius capitis quinque sunt: Quarum prima, est expositio allegorica eius spei, cuius in fine quarti meminit. Secunda, illatio est obœdientiæ suæ erga Deum in ministerio. Nam immortalita

mortalitatis spe se rapi ait ad omne obsequium Deo præstandum, & ad quiduis ferendum: id quod nonnullis rationibus confirmat. Tertia, prouocatio est ad conscientias Corinthiorum, quibus manifesta fuit Pauli sinceritas in ministerio Euangelij. Quarta, remotio est arrogantiæ aduersus Pseudoapostolos, cui plures adhuc rationes subijcit suæ in ministerio diligentiæ. Quinta, vniuersalis doctrina est de Reconciliatione & beneficijs Christi, in quam doctrinam per occasionem delabitur. Nam cum in confirmatione dixisset, Apostolis datum esse ministerium reconciliationis, oportune fertur in reconciliationem nostri cum Deo describendam. Porrò harum partium vnus est scopus, nempe vt ministri Euangelij considerata immortalitatis spe, & officij sui dignitate, confidentius in huius mundi ærumnis Christum doceant. 10

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SCIMVS enim quod si terrestris nostra domus tabernaculi dissoluatur, ædificium ex Deo habemus, domum non manufactam, æternam in cœlis.

Ratio est eius quod in fine quarti habetur. Illic enim ait: quæ videntur temporanea sunt, quæ autem non videntur æterna. Vtrumque hic probat pulcerrima allegoria, qua pingit statum vtriusque vitæ, præsentis scilicet & futuræ. Erit autem collatio illustri- 20 or, si sublata hypallage qua Paulus hic vsus est, antithesin hoc modo digeramus. Scimus quod si tabernaculum terrena nostra domus dissolutum fuerit, ædificium ex Deo habemus, domum non manufactam & æternam in cœlis. Tabernaculum (per quod significatur corpus nostrum mortalitati obnoxium. nam vt tabernaculum est fragilis & caduca structura, ad breue tempus in peregrinatione extructa: Ita corpus nostrum imbecille vt caducum est) opponitur ædificio (per quod significatur corpus nostrum immortalitatis gloria donatum) id est, firmæ structuræ, quæ immoto nititur fundamento. Deinde terrestris domus (ita enim definitur tabernaculum ab Apostolo) est, vt ex antithesi colligitur, quæ ab homine est, quæ manufacta est, quæ temporanea est, & quæ in terra est, Hæc opponitur domui quæ à Deo est, 30 quæ non manufacta est, quæ æterna est, quæ cœlestis est. Verũ notandum est, has differentias corporis mortalis & immortalis non sumi à substantia, sed à qualitate. quemadmodum 1. Corinth. 15. manifeste docet Apostolus: & Articulus fidei nostræ de carnis resurrectione conuincit. Dicitur ergo corpus nostrum vbi immortalitatem induerit, non manufactum, æternum & cœleste, non substantia, sed gloria & immortalitate. Verum cum hanc consolationem certæ scientiæ de futura immortalitate testificatione præmuniat, vult nos Apostolus oculos auertere à carnis sensu ad cogitationem certitudinis de nostra immortalitate, qua ornabimur excitatis corporibus nostris in extremo die. Sunt autem quinque certitudinis caussæ de resurrectione nostrorum corporum. Quarum prima obscurior est, quæ in figuris est posita, vt in excitatione Adæ à somno & in translatione Enoch. Secunda est insignis, quæ sunt 40 duplicia, Naturalia & sacramentalia. Naturalia quæ in ipsa natura conspiciuntur, cuius generis est illud 1. Cor. 15. de grano coniecto in terrã & mortuo, quod rursus viuificatur: Sacramentalia signa sunt baptismus & cœna Domini: Hæc enim externa sigilla sunt resurrectionis mortuorum. Tertia est promissio filij Dei qui promisit se nos excitaturum in extremo die, & daturum vitam æternam. Quarta est promissionis confirmatio per iusiurandum Domini: Amen Amen, ait, dico vobis, Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternam. Quinta est fundamentum & caussa nostræ resurrectionis, quæ est resurrectio Iesu Christi Domini, de qua copiose Paulus 1. Corinth. 15.

Nam & in hoc suspiramus domicilio nostro, quod è cœlo est, superindui expetentes: siquidem etiam induti non nudi reperiemur.

Confirmat quod dixit à votis & su- 50 spirijs piorum. pij enim expetunt super indui domicilio cœlesti, id est, donari immortalitatis gloria, vt qui iam prius in hac vita non nudi, sed induti inueniantur. Sed quæ nam est illa vestis qua nos vestitos esse oportet? Paulus Galat. 3. dicit. Quotquot in Christum baptizati estis, Christum induistis. Prima ergo vestis est, quod abluti sanguine Christi eius merito vestiamur, quo nostra peccata teguntur iuxta illud: Beati quorũ tecta sunt peccata. Secundo, vestimur Christi iusticia. Nam vt victima sua peccatum expiauit. Ita obœdientia sua nos iustos reddit. vt enim per vnius inobœdientiam multi constituti sunt

sunt peccatores: Ita per vnius iusticiam multi constituentur iusti. Tertio, vestimur Christi præsentia, qua nos regit & consolatur. Quarto, vestimur sanctificatione spiritus Christi qua sanctificati Deo obœdire statuimus. atq; ita bonis quoque operibus nos vestiri oportet, quæ si abfuerint, superiora quoque vestimenta abesse necesse est. Sunt enim bona opera germanæ fidei perpetuus fructus: cum his congruit quod Matth. 22. de veste nuptiali dicitur: Nam tametsi illam vestem alij aliter exponunt: Tamen thesis ad quam reprehensio eius, qui vestem nuptialem non habuit, accommodatur, manifeste conuincit eam vestem sanctificationem nostri esse ad quam vocamur. Vt enim vetus noster homo cum inquinamentis suis exuendus est: Ita noua vita est meditanda, vt vestitus tam honorificæ vocationi respondeat. Neq; hoc pugnat cum gratuita iustificatione. Non enim ad iustificationis caussas, sed ad qualitatem iustificatorum referendum est. Vt ergo fieri non potest, vt bona arbor fructum bonum non edat: Ita impossibile est à iustificatione separari sanctificationē, tametsi res sint diuersæ. Quotquot inquit Paulus, spiritu Dei ducuntur, ij sunt filij Dei. Item, si secundum carnem vixeritis, moriemini: sed si spiritu actiones corporis mortificetis, viuetis.

Etenim qui sumus in hoc tabernaculo suspiramus grauati, eo quod non exui volumus, sed superindui, vt absorbeatur quod mortale est à vita.

Ἐπεξεργασία est: Quod enim in superiori versu obscurius dixerat, hic apertius exponit. Allegoriæ huius hic sensus est. Nos qui varijs ærumnis in hac vita grauamur, aspiramus quidem ad immortalitatem, vt corpus nostrum ex mortali cœleste & immortale fiat: Verum id ita fieri expetimus, ne mortis sensus intercedat, sed subita quædam fiat transformatio: in qua vita mortem sine mali sensu absorbeat. Quemadmodum in Enoch & Elia factum est. Significatur ergo hoc loco, qualis sit colluctatio carnis & spiritus etiam in ipsis sanctis.

Qui autem condidit nos ad hoc ipsum, Deus est, qui etiam dedit nobis arrabonem spiritus.

Confirmatio à fine creationis, ab autore & à testimonio Spiritus sancti: Deus creauit nos ad immortalitatem, Ergo aliquando immortalitate donabimur. Cum enim Deus sit omnipotens, haud dubie præstabit, quod olim promisit. Spiritus sanctus est immortalitatis pignus, quem nos Apostoli habemus. Ergo vere eandem aliquando nos adipiscemur. Obseruandus locus, quod dona spiritus in hac vita sint arra quædam immortalitatis. Est enim arrabo pacti symbolum, seu pignus datum in certitudinem rei promissæ. Genes. 38. Si dederis arrabonem donec miseris. Vnde ad Ephesios primo: Obsignati estis spiritu promissionis sancto, quæ est arrabo hæreditatis nostræ, id est, qui Spiritus sanctus datus est in certitudinem hæreditatis.

Confidentes igitur semper & scientes, quod habitantes in corpore peregrinamur à Domino (per fidem enim ambulamus, & non per aspectum) cōfidimus, inquam, & libentius optamus peregrinari à corpore, & habitare apud Dominum.

Quid efficiat in sanctis arrabo spiritus, infert. Efficit autem in sanctis ardentem affectum deponendi hoc mortale corpus & induendi immortalitatem. Θαῤῥοῦντες enim dicuntur, qui præsenti sunt animo, id est, quieto & ad sustinenda quæuis pericula parato, propterea quod de felici exitu nihil dubitent. Huius affectus duplicem caussam subiungit. Vnam, quia hic tantum fidei oculis cœlestem gloriam videmus: Illic vero claram Domini faciem intuebimur, Alteram, quia hic in peregrinatione procul à patria vagamur: Illic deposita mortalitate perpetuò cum Domino habitabimus. Hic affectus Apostoli breuius ad Philip. exprimitur, his verbis: Cupio dissolui & esse cum Christo.

Quapropter etiam contendimus, siue incolentes siue migrantes, vt illi accepti simus.

Iam infert ex immortalitatis spe, se paratum esse ad obsequium Deo præstandum, cum in hac vita tum in migratione ab hac vita. Contendimus (pro quo Paulus habet φιλοτιμούμεθα) proprie est magno studio conari quippiam efficere. Significatur ergo his Pauli verbis, quam ardens studium in pijs esse debeat approbandi Deo totam suam vitam: A quo studio qui alieni sunt, frustra de fide Christi gloriantur, frustra Christianum nomen prætendunt.

Omnes enim nos manifestari oportet coram tribunali Christi, vt reportet vnusquisque quæ per corpus facta fuerint, prout fecerit siue bonum siue malum.

Ratio est ardentis in Apostolo studij approbandi se Deo, sumta à præmio obœdientiæ & pœna inobœdientiæ. Ponit autem hic generalem sententiam iudicis Christi, coram quo sisti debent duo hominum genera, pij nimirum & impij. Illis quidem reddet immortalitatis gloriam: His vero ignominiam & confusionem perpetuam. Porrò cum hoc loco abutuntur Papistæ ad stabiliendam operum iusticiam, perperam confundunt caussas iustificationis, & qualitatem iustificatorum. Hic enim Paulus non disputat de caussis iustificationis & salutis, sed tantum indicat qualesnam sint quibus salus aut damnatio contingit.

Scientes igitur terrorem Domini, hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Speramus autem & in conscientijs vestris nos manifestos esse.

Ex iudicij Domini expectatione cõcludit, quam acre sit suum studium ad obœdientiam Deo præstandam in suo ministerio. Ponit autem huius obœdientiæ partes tres. Primam, suadere hominibus, manifesto Hebraismo est homines per prædicationem Euangelij ad fidem adducere. Ponitur enim hic πείθομεν pro participio præsenti à verbo Hiphilhæemin, id est, facere credere, seu ad fidem adducere. Secundam, manifestari Deo, hoc est, Deo approbari, idque per Metalepsin, scilicet per eam fidem quam alijs prædicauit. Tertiam, manifestari in conscientijs hominum, hoc est, homines habere certum ministerij Apostolici testimonium, quorum conscientia testis est fidei in ministerio præstitæ. Ex hoc ergo colligimus, tres partes statui posse obœdientiæ ministrorum, atque adeo piorum omnium. Quarum prima est, quæ hic secundo loco ponitur, pietas erga Deum. Nam fides reliquas virtutes, quæ ad pietatis complementum pertinent, habet comites. secunda quæ tertio loco ponitur, est approbare se hominibus, vt apud eos bonam conscientiam bene actæ vitæ habeat. Tertia est, quæ primo loco ponitur, acre studium præstandi ea, quæ ad cuiusque officium pertinent. vt enim hic Paulus in Euangelio laborat strenue: Ita suo exemplo alios ad acre vocationis studium hortatur. vocat autem hic iudicium Domini terrorem, per metonymiam, & effectum iudicij in ijs omnibus qui Deo non obtemperant.

Non enim rursus nosipsos commendamus vobis, sed occasionem dantes gloriationis de nobis, vt habeatis (scilicet quod dicatis) aduersus eos, qui in facie gloriantur, & non in corde.

Cur tantopere suum studium in Euangelij ministerio extulerit Apostolus, exponit, Ac primum negat se id inanis gloriæ caussa fecisse, quemadmodum calumniabantur Pseudoapostoli. Deinde affirmat id factum esse, vt sua autoritas salua maneret apud Corinthios, præsertim propter eos, qui externis laruis & fucata eloquentiæ pompa, non autem vera pietate apud Corinthios gloriabantur. Nam istorum vanorum hominum iactantiæ ardens Pauli studium in ministerio, vera pietas & sinceritas opponitur, ad refrenandam Pseudoapostolorum arrogantiam. Cum ergo de ministrorum verbi laudibus agitur, præferantur sinceri, docti, industrij gloriosis, garrulis & pigris, quorum cura gloriæ & ventris est præcipua..

Nam siue insanimus, Deo insanimus: siue sani sumus, vobis sani sumus.

Ratio est superioris dicti. Cuius sensus est: Siue insanimus, id est, vestro iudicio insanire videmur, dum scilicet nostram diligentiam in officio extollimus, Id certe non facimus, vt nos extollamus, sed vt in vnius Dei gloriam cedat nostrum ministerium. Siue sani sumus, id est, simpliciter facimus officium sine omni diligentiæ nostræ commendatione, vobis sani sumus, id est, eo pertinet nostra industria, vt vos salutem per nostram prædicationem consequamini. Ad hos ergo duos fines tendat ministrorum verbi labor, Primum, vt soli Deo tribuatur gloria. Deinde, vt multi ad salutem adducantur. Præterea, cum Paulus hic dicit, Insanimus, & sani sumus, sciendum est quod loquatur ex hypothesi eorum quibus scribit.

Charitas enim Christi constringit nos iudicantes illud.

Hoc est, quod omnia nostra ad Dei gloriam & Ecclesiæ ædificationem referenda

ferenda ſtatuimus, efficit in nobis cogitatio illius ſummi amoris, quo Chriſtus nos complexus eſt, & quem ſua morte nobis eſt teſtatus. Conſtringendi vocabulo ſignificat aliter fieri non poſſe, quam vt in obſequium Chriſti totum ſe addicat, quiſquis vere reputat quantus fuerit amor Chriſti, qui ſe in mortem pro peccatoribus tradiderat.

Quod ſi vnus pro omnibus mortuus fuit, Ergo omnes mortui fuerunt.

Teſtificatio eſt charitatis Chriſti. Ponit autem propoſitionem loco totius argumēti. Si vnus Chriſtus pro omnibus mortuus eſt, omnes fuerunt mortui, id eſt, mortis ſententiæ ſubiecti. Atqui Chriſtus eſt mortuus pro omnibus. Ergo omnes fuerunt mortui. Proinde maximam fuiſſe charitatem oportet, qua motus voluntariam mortem pro omnibus ſubierit Dominus. Maioris conſequentia à deſtinato ad finem probatur, Nam ideo mortuus eſt Chriſtus pro omnibus, vt omnibus vitam impertiret. Cum ergo omnes opus habuerunt, vt vitam per mortem Chriſti reciperent, ſequitur omnes mortuos fuiſſe.

Et quidem pro omnibus mortuus eſt, vt qui viuunt poſthac non ſibi viuant, ſed ei qui pro omnibus mortuus eſt, & reſurrexit.

A fine mortis Chriſti probat Apoſtolus, cur Deo in omnibus acceptus eſſe ſtudeat. Chriſtus mortuus eſt, vt nos noua donemur vita, Ergo iam viuificati per fidem Chriſti debemus totam noſtram vitam Chriſti obſequio ſubijcere. Obſeruetur hic antitheſis, ſibi viuere, & Chriſto viuere: quæ duo non poſſunt ſimul ſtare. Qui enim ſibi viuit, Chriſto non viuit: & qui Chriſto viuit, ſibi non viuit. Vt autem ſibi viuere dicitur, qui nondum regenitus ſecundum φρόνημα carnis viuit: Ita Chriſto viuere dicitur, qui renunciatis carnis concupiſcentijs vitam piam, iuſtam, & modeſtam meditatur. Breuiter: Qui ſecundum carnem viuit, ſibi viuit: Qui ſecundum ſpiritum viuit, Chriſto viuit. Vide Rom. 8. Hic locus aperte docet, ſanctificationem à iuſtificatione nequaquam ſeparari poſſe.

Itaq; nos poſthac neminem nouimus ſecundum carnem.

Quia is ſolus agnoſcendus eſt viuere, qui Chriſto viuit, infert Apoſtolus ſe externam apparentiam hominum non ſuſpicere, & nullam vitam, nullas actiones, nullas denique virtutes agnoſcere in ijs, qui adhuc in carne degunt, non regeniti per Chriſti gratiam, ac noua vita per Chriſtum donati. Hic locus manifeſte docet nullas veras virtutes in nondum renatis eſſe, ſed tantum laruas quaſdam, & virtutum mortua ſimulacra.

Quod ſi etiam ſecundum carnem nouimus Chriſtum, iam non amplius nouimus.

Per Communicationem loquitur Apoſtolus. Eſt autem horum verborum ſenſus: Chriſtus ad tempus conuerſatus cum Apoſtolis ab eis æſtimatus eſt, vt homo aliquis excellens: At nunc non tantum homo excellens, ſed filius Dei ſedens ad dexteram patris agnoſcitur. Carnis vocabulum quemadmodum paulò antea, ita & hic non pro ſubſtantia, ſed pro qualitate, & externa ſpecie accipitur. Quare Seruetus impie abuſus eſt hoc loco ad probandū, humanam naturam in Chriſto à diuinitate abſorptam eſſe.

Proinde ſi quis in Chriſto, noua creatura ſit.

Concluſio ex ſuperioribus collecta: Si quis in regno Chriſti ciuis vult haberi, & vere eſſe, ſit noua creatura, hoc eſt, regenitus per ſpiritum Chriſti ſit nouus homo, & viuat ſecundum nouæ vitæ conditionem, ac ſtudeat Deo ſemper acceptus eſſe. Damnatur hic quicquid eſt in homine ante regenerationem.

Vetera præterierunt, Ecce noua facta ſunt omnia.

Cur in regno Chriſti ſola creatura noua locum habeat, vaticinio Prophetico oſtendit: Prophetæ enim cum de regno Chriſti loquuntur, conferunt illud cœlo nouo & terræ nouæ, vt Eſai. 65. Ecce ego creo cœlum nouum & terram nouam, & non erunt in memoria priora. Et 43. Ne recordamini priorum, & antiqua ne memoretis. Quibus vaticinijs ſignificatur cum conditio piorum in regno Chriſti in hac vita, tum ſtatus rerum poſt iudicium.

Omnia

Omnia autem sunt ex Deo, qui reconciliauit nos sibi per Iesum Christum, deditq; nobis ministerium reconciliationis.

Aliud argumentum obœdientiæ Apostoli in ministerio. Omnia sunt ex Deo, Igitur omnia in ipsius gloriam cedere par est. Proinde cum nobis commiserit ministerium Euangelij, decet vt in eo annunciando minime simus ignaui. Vt autem ostendat omnia ex Deo esse, proponit summum & maximum beneficium, nimirum quod Deus nos reconciliauerit sibi per IESVM CHRISTVM. Porrò quomodo Deus nos reconciliarit sibi, paulò post Apostoli verbis significatur. Quod autem vocat ministerium Euangelij reconciliationis ministerium, duo indicat, Primum, quod omnes qui non sunt participes Euangelij, sint adhuc sub ira Dei & damnatione. Alterum, quod Euangelium nobis offerat reconciliationem, quam fide sola recipimus.

Quoniam erat Deus in Christo mundum reconcilians sibi, non imputando eis peccata ipsorum.

Dixit Deum nos sibi reconciliasse. Iam modum quem in fine capitis apertius declarat, exponit. Reconciliauit autem nos sibi Deus hoc modo: Deus erat in Christo mundum sibi reconcilians. hoc est, Deus pater, qui vnus est essentia cum filio, iuxta illud: Ego in patre, & pater in me, nos sibi reconciliauit intercessione filij. Verum si quæris, cur pater non mediator dicatur, cum sit reconciliator? Respondeo: Reconciliauit nos sibi per mediatorem, qui est vnus IESVS CHRISTVS. Nam tametsi vt inseparabilis est & indiuisa vnitas substantiæ trium personarum, Ita & operatio: Tamen nec confundendus est ordo personarum, nec singularum proprietas in salutis mysterio est tollenda. Pater, Filius, Spiritus sanctus, hoc est, tota trinitas sibi mundum reconciliauit, sed Pater mittit Filium, vt sit propitiatio pro peccatis, iuxta primam promissionem: Semen mulieris conteret caput serpentis, Filius missus, propitiatio est facta, Et Spiritus sanctus hanc propitiationem obsignat. cuius propitiationis effectus est, quod Deus non imputet peccata ijs, qui in Christum credunt, Quemadmodum Roman. 3. & 4. fusius declaratur. Recte ergo dicitur, Reconciliauit nos tota trinitas, ex virtutis vsu, dum peccata delet: sed filius solus λύτρῳ & impletione obœdientiæ. vt enim per λύτρον satisfactum est pro peccato, Ita obœdientia Christi, qua impleuit ipse legem, imputatur credenti, Vnde homo reconciliatus Deo, acceptus fit illi, & habetur iustus. Vnde plenissima conficitur reconciliationis definitio, quæ alias iustificatio dicitur, nempe, quod sit credentis personæ in Christum absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum.

Et posuit in nobis sermonem reconciliationis.

Repetit quod supra dixit de dignitate Euangelij. Vnde si legationis vocem mutuamur ex sequentibus, hanc Euangelij definitionem extruere licebit. videlicet, quod Euangelium sit legatio Christi, per quam pax annunciatur & reconciliatio mundi cum Deo. ex quo intelligi vult Apostolus quanta industria, quanta vigilantia, quanta sinceritas in ministris Euangelij requiratur, quibus tanta legatio commissa sit. Confutantur hic Enthusiastæ, qui verbum vocale contemnunt. Refutantur etiam Papistæ, qui in complementum doctrinæ salutis adijci volunt humanas traditiones.

Itaque pro Christo legatione fungimur, tanquam Deo exhortante (vos) per nos, rogamus pro Christo, reconciliamini Deo.

Infert ex dictis quanta sit Euangelij dignitas: ex qua etiam concluditur, quanta requiratur in ministris fides & sinceritas. Sunt autem in hac pericopa quatuor propositiones, quæ & doctrinam maximam & admonitiones vtilissimas nobis proponunt. Prima, ministri verbi pro Christo legatione funguntur. Ex hac propositione sequentes hypotheses collige: primam, summam esse dignitatem ministerij Euangelij: Secundam, summam requiri fidem in ea legatione. Tertiam, non licere nisi legantis Christi verba afferre. Quartam, audiendos esse hos legatos tanquam Christum ipsum. Quintam, ministros Euangelij debere habere legitimam vocationem. Nulli enim legatum agere licet, nisi ab aliquo mittatur. Sextam, non esse Christi legatos, sed criminis stellionatus reos, qui aliud annunciant, quam quod ore suo locutus est Dominus. Secunda propositio, Deus tanquam exhortatur seu precatur auditores Euangelij, non quod Deus reuera precetur, sed tanquam precetur, idque in ministrorum persona. Hinc primum admoneantur ministri verbi qua oportet animi præsentia & fortitudine legatione

gatione commissa fungi. Non enim suum negocium agunt, sed Dei. Contemnitur ergo Deus, quando ministrorum verbi vox contemnitur, iuxta illud: Qui vos spernit me spernit. Admoneantur etiam ministri Euangelij non scurriliter agere, non ἀπροσδιόνυσα infarcire suis demagorijs, id est, publicis concionibus, quo diutius cum populi applausu detinere auditores possint: Quod certe cedit in contumeliam Dei, cuius os esse dicuntur ministri Euangelij. Admoneantur præterea auditores singularis reuerentiæ & modestiæ erga ministerium. Tertia propositio est: Ministri verbi pro Christo, id est, nomine Christi, rogant, iuxta illud: Qui vos audit, me audit. Ex hac propositione sequuntur omnia superius signata ad primam & secundam propositionem. Quarta propositio continet summam legationis, nimirum, vt homines reconcilientur Deo. Proponitur autem hæc exhortatio omnibus, non solum nondum conuersis, verumetiam conuersis. Nam quemadmodum quotidie peccamus: Ita quotidiana per Christum reconciliatione indigemus: Quæ reconciliatio, vt supra dictum est, in iustificatione personæ est posita: dum videlicet personæ credenti Deus non imputet peccatum, sed obœdientiam filij, & eam acceptet gratis ad vitam æternam. Errant igitur Donatistæ, cum lapsis veniam negent, & reditum ad gratiam. Errant & Papistæ, qui docent, homines lapsos post baptismum mereri remissionem peccatorũ pœnitentia, intercedente clauium beneficio.

Eum enim, qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso.

Hæc ratio ad modum reconciliationis supra positum, est referenda. Illic enim dixit, Erat Deus in Christo mundum sibi reconcilians: Hic istum modum reconciliationis declarat, cum dicat, Christum omnis peccati expertem, peccatum factum esse pro nobis, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Quoniam autem hæc gnoma est præcipua in tota sacra scriptura, libet eam paulò distinctius retexere, & membra seorsim considerare. Sunt autem duo huius propositionis præcipua membra. Primum est descriptio sacerdotis Christi, Alterum est beneficij eius erga Ecclesiam assignatio. Descriptionis sunt duæ partes. Quarum prior describit Christum sacerdotem, qualis in se est. Posterior, qualis sit εὐδοκίᾳ paterna pro nobis factus. Cum igitur ait: Eum qui non nouit peccatum, complectitur integram illam descriptionem, quæ est in Epistola ad Hebræos, nempe quod sit sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis. Huiusmodi enim oportuit eum esse qui legem condemnantem nos impleret, & eius capitali iudicio satisfaceret. Est autem phrasis hic consideranda cum ait: Non nouit peccatum. Hic enim verbum noticiæ non ad scientiam, sed ad experientiam referendum est: Christus enim adeo purus erat à peccato, quod nullum vnquam perpetrauerit peccatum, nullaque eius radix in eo fuerit. Deinde peccatum hic proprie accipitur, significans defectionem à lege & voluntate Dei cum obligatione ad æternam mortem & damnationem: Atque hactenus de priori descriptionis parte. Posterior est pro nobis peccatum fecit, hoc est, pater æternus λόγον æternum assumta naturæ nostræ massa voluit recipere in se reatum nostrum, & pro nobis fieri victimam expiatoriam. nam hoc loco peccatum pro Ascham ponitur, quod & reatum significat & hostiam pro expiando delicto immolatam, vt Genes. 36. Leuit. 5. 2. Reg. 12. Esa. 53. ad quem Prophetæ locum hic Apostolus alludit. Ait enim illic Propheta, si posuerit Ascham animam suam, id est, si ipse reatu peccati in se recepto factus fuerit pro peccato expiando hostia, videbit semen longœuum. Est ergo in voce peccati ἀντανάκλασις. In eodem enim versu diuersimode capitur. Obserua ergo hic quod Christo qui reuera fuit expers omnis peccati nostrum peccatum imputatum sit, adeo vt reus peccati coram Deo sit habitus. Quod obseruandum est propter antithesin. In altero huius propositionis membro assignat beneficium Christi sacerdotis erga Ecclesiam, quod beneficium effectus est & finis sacrificij Christi. Ait enim, Vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Hic duplex consideretur antithesis. Nos reuera peccatores, & Christus expers omnis peccati. peccatum, id est, reatus victimaque, & iusticia Dei: Reatus quidem noster Christo imputatur, qui & pro eo factus est victima. Iusticia vero Christi nobis imputatur, vt nobis sit placatus Deus: vt ergo Christus fuit peccator. Ita nos iusti sumus. Quare necesse est hic iusticiam Dei intelligere cum liberationem ab obligatione mortis & damnationis: Tum obœdientiam Christi à Deo approbatam & nobis imputatam: propter quam etiam accepti sumus Deo: Hanc interpretationem oppositorum ratio omnino efflagitat, quam vniuersa scriptura confirmat. Et illud Apostoli: vnius Christi obœdientia multi iusti constituuntur. At cum Apostolus addit in ipso, nempe Christo sacerdote, duo significat, vnum quod iusticia illa, quæ nobis imputatur sit extra nos, quemadmodum peccatum Christo imputatum, erat reuera extra Christum. Alterum, quod tum demum huius reddamur iusticiæ participes, quando in Christo inuenimur per fidem. Sed cur vsus est abstra-

cto Iu-

cto Iusticia Dei, cum potius concreto Iusti coram Deo vtendum fuisse videatur? propter duo id fecit. Primum, vt appareret antithesis inter peccatum & iusticiam. Deinde, vt significaretur iusticiæ perfectio: Nam Enallage hæc significat nos plene iustificatos esse coram Deo, vt plena est obœdientia Christi. Quotquot enim fide iustificati sunt, perfectam Christi iusticiam possident, & omnes æque sunt iusti, quantum quidem ad imputationem attinet, tametsi sanctificationis vis quæ iustificationi coniuncta est, in alijs sit maior in alijs minor, iuxta fidei mensuram.

CAPVT VI.

Summa capitis Sexti.

Vt suo exemplo ministros verbi qui fuerunt Corinthi, exhortatur ad munus fideliter præstandum: Ita ipsos Corinthios verbi auditores ad pietatem validis inuitat argumentis.

Ordo & partes capitis Sexti.

Duæ sunt huius capitis partes. Quarum prior est exhortatio ad ministros verbi, vt sedulo præstent officium. Posterior est exhortatio ad ipsos auditores Corinthios, ne frustra verbi diuini ministros audiuisse videantur.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Nos vero cooperantes etiam obsecramus vos ne frustra gratiam Dei reciperetis.

Propositio est prioris exhortationis huius capitis, qua exhortatur ministros Euangelij, vt caueant ne frustra videantur accepisse gratiam Dei, id est, munus docendi Euangelium. Chrysostomus hoc interpretatur de auditoribus, sed ea quæ sequuntur satis indicant quod ad prædicatores referri debeat præsens exhortatio. tametsi nihil refert si eam ad vtrosque, id est, ministros & auditores referas. sed vox συνεργοῦντες, id est, vna vobiscum operantes, declarat commune ministrorum studium. Obseruetur hoc exemplum quo monentur superiores ministri, vt alios exhortentur ad officium præstandum.

Dicit enim tempore accepto exaudiui te, & in die salutis succurri tibi: Ecce nunc tempus acceptum: ecce nunc dies salutis.

Prophetæ testimonio confirmat nó frustra suscipi ministerium verbi. Promittit enim Dominus Ecclesiæ in capite Christo, quod velit ministerio adesse, & facere vt multi per ministerium salutem consequantur. Paulus hic 70. interpretes ad verbum imitatur. Hebræus textus multo est illustrior, in quo quatuor sunt spectanda, quæ concurrunt in ministerio verbi. Primum, est caussa nempe Rason, id est, εὐδοκία, beneplacitum seu gratuitus fauor Dei, qui est fundamentum salutis nostræ. Secundo, ponitur effectus istius fauoris, nempe Ieschuah, id est, salus. Salui enim sumus quia placemus Deo, vt filij tenerrimi suo patri, non dignitate nostra aut meritis, sed liberali eius gratia. Tertio, cum dicit, Respondi tibi, & succurri tibi, significat & inuocationem cum prædicatione verbi coniunctam & exauditionem, quod Deus velit vere præstare nobis, quod offert per ministerium: Cum ergo tempus prædicationis Euangelij dicatur tempus beneplaciti, & dies salutis, decet non solum ministros salutis, verumetiam auditores, vt hoc tempus non negligant. præsertim cum prædicatio Euangelij sit testimonium beneplaciti Dei, & salutis nostræ instrumentum: quemadmodum Paulus indicat cum Prophetæ testimonio subijcit hæc verba: Ecce nunc tempus acceptum, Ecce nunc dies salutis. Illud nunc ad omnes ætates pertinet, in quibus Deus ex suo beneplacito verbum suum annunciari permittit. & hodie vere dicere possunt ministri Euangelij, Ecce nunc tempus acceptum, ecce nunc dies salutis.

Nullam dantes in vlla re offensionem ne vituperetur ministerium.

Suum exemplum alijs ministris imitandum proponit. Verbum, obsecramus, ex

mus, ex primo versu repetendum est, vt sit sensus, Nos nullam dantes vlla in re offensionem obsecramus vos, hoc est, nos cauemus ne vlla morum impuritate simus impedimento auditoribus Euangelij, idque ideo ne nostrum vicium transfundatur in ministerium. Hic primum discant ministri Euangelij qua deceat eos vitæ innocentia præditos esse. Nam duo ingentia mala comitantur sceleratos ministrorum mores. Primum enim retardatur in auditoribus Euangelij progressus, Deinde vicia ministrorum quodammodo infamiam ministerio conciliát.

Sed in omnibus commendantes nos tanquam Dei ministri.

Vt se cauere omnem offensam dixit: Ita altera ex parte asserit, quod se suis auditoribus in omnibus commendabilem reddat, quemadmodum Dei ministros decet: Obseruetur igitur hic Regula: quod quicunque velit cum fructuDei minister esse, debeat se ita suis auditoribus in doctrina, vita, & moribus commendare, vt sui gregis forma in omni pietate & probitate vere dici possit.

In patientia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in angustijs, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigilijs, in ieiunijs, in sinceritate, in scientia, in tolerantia, in mansuetudine, in Spiritu sancto, in charitate non ficta, in sermone veritatis, in potentia Dei.

Quod in genere dixerat,id per enumerationem specierum seu partium explicat, vt apertius ponat ob oculos quibus virtutibus præditos esse oporteat sinceros verbi præcones. Porrò in hac enumeratione distinguendum est inter duo virtutum genera, quæ Paulus requirit in ministris Euangelij. Quædam enim perpetuæ esse debent, quædam non nisi in certis casibus requiruntur. Perpetua esse debent, labores, vigiliæ, sinceritas, scientia, mansuetudo, spiritus, charitas, sermo veritatis, potentia Dei. Quarum autem necessitas non est perpetua, sunt aliæ præter enumeratas. Requiritur enim patientia in rebus aduersis. inuictus animus in afflictionibus, in necessitatibus, in carceribus, in plagis, in seditionibus, quotiescunque ea inciderint. His iam quorundam vocabulorum explanationem adijciamus. Patientia ὑπομονὴ est, cum inuicto animo toleramus aduersa, & oneri non succumbimus. Huius caussa est spiritus regenerationis, fides, cogitatio mandati Dei. & promissio liberationis. Beatus vir qui suffert tentationem, qui cum probatus fuerit accipiet coronam vitæ, quam promisit Deus diligentibus se. Obiectum est quicquid corpus vel animum premit, vel quouis modo molestum est: qualia sunt multa quæ Paulus hic recitat, vt, afflictio corporis, inopia, angustia, plagæ, carceres, labores, exilia. Vnde Apostolus noster, Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes autem non confundit, id est, non frustratur sperantem, Finis est, vt Deo præstetur obœdientia iuxta primum præceptum. Deinde, vt retinentes confessionem alijs simus bono exemplo, vt illi quoque se inuictos in quibusuis duris exhibeant. Discrimen patientiæ Christianæ & Philosophicæ petatur ex caussis & finibus. Afflictio seu tribulatio Græce θλίψις, est quæuis corporis compressio & iniuria. Necessitas hoc loco inopia est earum rerum, quæ ad victum & amictum requiruntur. Angustia στενοχωρία, cum ad animum tum ad corpus referri potest. Ad animum quidem relata, est consilij inopia, vt nescias quo te vertas consilij expers, Ad corpus vero, cum ita inclusus videaris ab hostibus, vt nusquam euadendi locus pateat. Seditio ἀκαταστασία, cum aliquis ob tumultus, & turbatum rerum ordinem cogatur incertis vagari sedibus, vt qui nusquam habeat vbi pedem figat. Ieiunium νηστεία, est abstinentia ad tempus à cibo & potu, qua corpus affligitur & veluti mortificatur. Hæc definitio nominis est. Nam vt Græca vox νηστεία dicitur παρὰ τὸ μὴ ἐσθίειν, id est, à non comedendo. Ita Hebræa Zom, id est, ieiunium dicitur ab exhauriendo. quia ieiunium exhaurit, & veluti emulget vires corporis atque adeo corpus ipsum affligit & mortificat. Huius formæ primæ sunt tres. Nam est ieiunium indifferens. est pium seu acceptum. est & impium seu Pharisaicum. Indifferens ieiunium est, cum vel præ inopia vel valetudine, vel ingenti aliquo mœrore animi abstinetur à cibo & potu. Hoc per se nec placet nec displicet Deo. Verum prout fides & patientia affuerint placere & displicere putandum est. Ieiunium pium, Christianum, & acceptum Deo, est abstinentia, à cibo & potu, qua corpus premitur & mortificatur, adeoque abstinetur ab omnibus rebus, quæ carni voluptatem afferunt: vt plenum sit spiritus imperium per veram pœnitentiam, piam orationem, & seriam renunciationem omnium iniuriarum, quibus proximus lædi potest. Nam corporis afflictio per ieiunium est mœroris animi propter peccatum symbolum & testimonium. Huius ergo fines sunt (propter quos & placet) tres. Mortificatio carnis, excitatio spiritus, intensius omnis pietatis studium. Tale fuisse ieiunium Pauli, cuius hic fit

mentio non est dubium, & deberent pij huiusmodi ieiunio sæpe spiritum excitare, ne carnis concupiscentiæ succumberent. Est autem hoc sanctum & Christianum ieiunium duplex, nempe priuatum & solenne. Priuatum, est quod quis sua sponte sibi imponit, vel pietatis excitandæ caussa (quale vt sæpe alias, ita potissimum ante sacram σωάξιν à quolibet Christiano, cuius caro hac castigatione indiget deligi vellem) vel officij capessendi gratia, vt se quis eo præparet ad meditationem officij, oretque vt Deus auspicijs sui muneris aspiret. Quemadmodum Moses, Helias & Christus fecisse leguntur. Solenne ieiunium pium & Christianum, est quod pius magistratus seu gubernatores Ecclesiarum indicunt, vel vt præsens malum, pestis, gladius, &c. vera pœnitentia & inuocatione Dei aut tollatur aut mitigetur, vel vt mala quæ ob peccata imminere videntur, caueantur. cuiusmodi ieiunia sancti Reges & Prophetæ sæpe indixerunt: quæ Deo grata fuerunt propter pœnitentiam, fidem, inuocationem, charitatem, meditationem beatæ vitæ, mortificationem carnis, & huiusmodi alia, quæ in Christiano ieiunio concurrere debent: quemadmodum ex definitione supra posita intelligi potest. Dé hoc duplici ieiunio priuato & solenni tenenda est hæc Regula, Quod vt priuatum liberum est, pertinens ad cuiusque priuatam disciplinam: Ita solenne obligat mandato magistratus & charitatis lege. Quare illud contumaciter violare peccatum est. Contumaciter dico propter valetudinem cuiusque. Nam qui aduersa valetudine satis grauatus est, non debet onere huius solennis ieiunij magis grauari, sed studere potius, vt veris gemitibus cordis Deum iratum placet. Impium seu Pharisaicum ieiunium est abstinentia à certo cibi genere, quæ abstinentia putatur cultus Dei esse per se, & res Deo grata propter ipsum opus, adeoque meritoria. Quasi vero Deus spectaret externa opera, vbi conscientia est impura, & ieiunium esset in eo operum genere, quæ Deo probantur per se, quemadmodum ea quæ sua lege præscribit, & non potius esset externum tantum exercitium & corporalis exercitatio alium finem spectans, nimirum vt pœnitentiæ, vt orationi, vt carni domandæ, vt charitati, vt meditationi beatæ vitæ subseruiat. Merito igitur Prophetæ huiusmodi hypocritica ieiunia damnant, in quibus plurima horrenda scelera concurrunt. vt opinio cultus, fiducia operis, necessitas, coactio, delectus ciborum necessarius, modus ieiunandi quo vel porci saginari possent, meditatio fraudis, & iniuriæ proximorum. Potest autem hoc ieiunium Pharisaicum diuidi in duo genera, vt vnum dicatur statum, Alterum arbitrarium. Statum & ordinarium est, quod certo tempori anni, mensis aut septimanæ est affixum: quale apud Papistas est quadragesimale, quod vocant, ieiunium: item quatuor temporum, Apostolorum &c. in quibus nihil sani fuit, sed mera superstitio, multiplex impietas, & ἐθελοθρησκεία ab Apostolo damnata, imperium tenent. Arbitrarium, quod aliquis arbitrio suo quo sibi Deum debitorem faciat, deligit. quale Pharisæi fuit, qui iactabundus in oratione Domino ait: Ieiuno bis in sabbato, vbi suum ieiunium vt opus sanctum & meritorium prædicat, ac Deum admonet ne eius obliuiscatur. Tale & hypocritarum illorum fuit, qui apud Esa. 58. cap. Domino obijciunt eum grauiter accusantes: Quare ieiunauimus, & non respexisti? Hæc de ieiunio admonere hoc loco volui, vt studiosi sciant, quid ex verbo Domini de ieiunio statuere debeant, vtque intelligant in quo sit operum genere, in quibus placeat & propter quid, & in quibus non placeat. Sinceritas Græce ἁγνότης est puritas seu castitas cum animi tum corporis, quæ regenerationis spiritualis effectus est. Scientia γνῶσις, id est, recte agendi peritia, quæ sincera doctrina gubernatur. Tolerantia μακροθυμία (quam vetus interpres ad verbum longanimitatem vertit) est virtus moderans iram ne quis cito excandescat, sed emendationis spe iram & vindictam protrahat. Mansuetudo χρηστότης, est benigna humanitas & facilitas ad benefaciendum. Opponitur asperitati & morositati. Spiritus sanctus significat cum ipsum Spiritum sanctum, vt caussam, tum motus excitatos à Spiritu sancto. Sermo veritatis, est ipsa Euangelij prædicatio. Cum enim vocat Euangelium sermonem veritatis, significat quod absque humanarum corruptelarum commixtione prædicari debeat. Potentia Dei est, cum virtus edendi miracula, tum facultas castigandi contumaces.

Per arma iusticiæ dextra & sinistra.

Quia sinceri ministri Dei veluti in prima acie sunt collocati aduersus Diabolum, qui ex omni parte eos inuadere conatur, armorum meminit dextrorum & sinistrorum. Hoc est, vult eos armatos esse iusticia bonæ conscientiæ à dextris & sinistris, vt sustinere valeant impresionem hostilem. de armatura Christiani militis copiose disputat Apostolus ad Ephes. 6. & 1. Thess. 5.

Per gloriam & ignominiam, per infamiam & bonam famam, tanquam impo-

Quo itinere per arma iusticiæ tendat ad metam declarat, significans se

stores,

ſtores, & veraces: tanquam ignoti, & celebres: tanquam morientes, & ecce viuimus: tanquam caſtigati, & non morti traditi: tanquam mœrore affecti, ſemper tamen gaudentes: tanquam inopes, multos tamen ditantes: tanquam nihil habentes, & omnia poſſidentes.

animo obſirmato eſſe ad omnia cum proſpera tum aduerſa ferenda, ita vt nec illis ſuperbus efferatur, nec hiſce oppreſſus in pugna deficiat. Quemadmodum enim gloria & bona fama non effertur, ita nec ignominia & mala fama deijcitur. cum audit impoſtor, non frangitur animo, ſed verax manet. cum obſcurus & ignotus habetur, celebrem ſe per Euangelij prædicationem oſtendit. ſæpe in pericula vitæ incidens, præſentia diuina adiutus è periculis liberatur, Caſtigatus virgis & alapis, è morte tamen ereptus eſt. mœrore affectus nihilominus intus ſpiritu gaudet. inopia laborans, multos per Euangelij prædicationem ſpiritualibus diuitijs ditat. Hoc ſuum exemplum proponit Apoſtolus miniſtris Corinthiorum, quod eos imitari mauult, quam vt inani rerum externarum ſpecie oblectentur. Non enim inanis gloriatio, ſed res bene fortiterque & cum virtute geſta, militem fortem ab ignauo ſeparat.

Os noſtrum apertum eſt ad vos Corinthij. Cor noſtrum dilatatum eſt, non eſtis anguſti in nobis, ſed eſtis anguſti in viſceribus veſtris. Eandem vero remunerationem, vt à filijs exigo: dilatemini & vos.

Conuertit ſe ad totam Eccleſiam Corinthiorum, erga quos ſuum intimum & paternum affectum teſtatur. Hos nonnihil accuſans quod ſimilem affectum erga ſe non habeant, hortatur eos, vt vicem rependant, vt decet filios. Atque hic eſt verborum ſenſus ſimpliciſsimus. Oratio autem figurata grandior eſt. Oris apertio & cordis dilatatio, ſignificant vehementiſsimum affectum & vere paternum, quo ipſos Corinthios iam in intimo corde complexus erat. Quem affectum amplificat cum addit: Non eſtis anguſti in nobis, id eſt, vos totos animo complector, adeo cor meum ad vos recipiendos dilatatum eſt. Sed anguſti eſtis in viſceribus veſtris. Id eſt, veſtrum cor non viciſsim dilatatum eſt ad me recipiendum, & intimo amore comprehendendum. Quare vobis, vt filijs dico, dilatemini & vos ad me recipiendum intra veſtra viſcera, quo ita nos mutuo complectentes, vos nobis & nos viciſsim vobis vicem reddamus. atque ita mutuum amorem remuneremus. Hic locus docet qualiter affectos eſſe deceat verbi præcones, & eorum auditores erga ſe inuicem.

Nolite iugum ducere cum infidelibus.

Exhortatio eſt qua Corinthios hortatur, ne ſe contaminent conſuetudine & operibus infidelium. Qui enim picem tetigerit inquinabitur ab ea. Vtitur autem hic Apoſtolus elegantiſsima metaphora, alludens ad legem Moſi Deutero. 22. qua cautum fuit ne quis bouem & aſinum ſub idem iugum cogeret. Dicit enim ne ſitis ἑτεροζυγοῦντες cum infidelibus, id eſt, ne impari iugo copulemini cum infidelibus. Vocantur autem hic ἑτεροζυγοῦντες, qui cum ſint diuerſæ conditionis, in eodem opere mutuam operam præſtent. vt ſi fidelis vxorem infidelem ducat, vel econtra: aut ſi menſæ dæmoniorum fiat particeps: denique ſi cum infideli in aliquo opere, vel per ſe vel ſecundum quid illicito, commercium habeat. Hæc exhortatio ad Epheſ. 5. his verbis habetur: ne commercium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum, ſed potius arguite. Porrò cum exhortatio hæc Pauli ſit vniuerſalis, poteſt commode accommodari etiam impari coniugio, ne fidelis vir aut mulier copuletur infideli coniugi.

Quæ enim participatio iuſticiæ cum iniquitate? quæ communicatio luci cum tenebris? quis conſenſus Chriſto cum Belial? aut quæ portio fideli cum infideli? quæ autem conuentio templo Dei cum idolis?

Congeries argumentorum, & exemplorum imparis iugi. Recenſet autam quinq; exempla. Primum, eſt iuſticiæ & iniquitatis. Secundum, lucis & tenebrarum. Tertium, eſt Chriſti et Belial. Vocat autem hic Belial ipſum Diabolum, qui eſt caput omnium ſceleratorum: quemadmodum Chriſtus eſt caput omnium piorum. Quartum, eſt fidelis & infidelis, vt enim fidelis eſt membrum Chriſti: Ita infidelis membrum eſt Diaboli. Quintum, eſt templi Dei viuentis, & idolorum. Cum autem horum natura ſit talis, vt minime ſub idem iugum cogi poſsint, nequaquam debent à

bent à Christianis coniungi. Cæterum si quis hæc argumenta in syllogismos cogere velit, Habet hic quinque propositiones interrogatione ideo elatas, vt significet neminem habere, quod contra obijcere audeat, aut iure posit. Ex harum prima conficitur hic syllogismus, Iusti & iniqui nullum possunt habere consortium in operibus, quæ singulis propria sunt, Christiani sunt iusti, infideles vero iniqui, Igitur Christianis cum infidelibus nulla potest esse participatio in operibus, quæ singulis seorsim propria sunt. Sunt enim veluti diuersa iumenta sub idem iugum coacta. Formabuntur autem & reliqui syllogismi eodem modo, Quare non est necesse eos asscribere.

Vos enim estis templum Dei viuentis.

Quintæ propositioni subsumit minorem. Vnde hic conficitur syllogismus. Templum Dei & idola non possunt inter sese conuenire. Christiani sunt templum Dei viuentis, Infideles vero sunt templa idolorum. Ergo Christiani non possunt conuenire, & veluti iugum trahere cum infidelibus. Hoc argumentum sæpe à Paulo Christianis inculcatur, vt in priori Epistola ad Corinthios cap. 3. & 6. Et ad Ephes. 2. Neque enim quicquam magis hominem pium à peccato absterrere potest, quam vt cogitet se templum Dei viuentis, & in se habitantis esse. Qua dignitate cum nulla maior esse posit, horrendum sacrilegium fuerit adeo sanctum templum vlla re contaminare. Vt igitur hæc appellatio, & Christianorum dignitas admonet nos singularis sanctimoniæ & puritatis: Ita significat totum nostrum studium eo referendum esse, vt Deum veris cultibus celebremus, & prædicemus.

Sicut dicit Dominus, habitabo in eis, & inambulabo, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.

Testimonio diuino & à definitione templi Dei probat pios esse Dei templum. Vbi Deus habitat, illic est templum ipsius. Deus habitat in pijs. Ergo pij sunt templum Dei. Huius argumenti minor hic ponitur, & promissione diuina nititur, quæ extat Leuit. capite 36. & Ezech. capite 37. In Leuitico habetur: Ambulabo in vobis, & ero vester DEVS, & vos eritis mihi populus. In Ezechiele ita legitur: & erit tabernaculum meum in eis, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Quid autem sit, quod Deus velit illorum Deus esse, & ipsi vicissim debeant eius populus esse, declarat Propheta cum addit: Et scient gentes quod ego Iehoua sanctifico Israel, id est, tueor, protego, & defendo, Ecclesiam meam, vt rem sanctam. Cum fuerit, inquit, sanctuarium meum in medio eorum in perpetuum, hoc est, nunquam illi destituentur fauore & auxilio meo, donec meum sanctuarium, id est, Christus fide eorum retineatur.

Quamobrem exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego suscipiam vos.

Exhortationem argumento subijcit, quæ desumta est ex cap. 52. Esaiæ, quasi diceret: Cum vos templum Dei estis, relinquite idolorum templa, & prophanationes Babyloniorũ. Quod enim Propheta dicit de exitu Babylonico in terram Iudaicam, hoc transfert Apostolus à typo ad rem significatam. vt qui Deo dederunt nomina relinquant prophanationes gentium & immundicias idolorum, hoc est, vt nihil commercij habeant cum infrugiferis operibus tenebrarum. Quare Propheta addit in eodem loco: Mundamini qui fertis vasa Domini, id est, vos sacerdotes & Leuitæ sanctificamini, ne vlla spurcicia vestrum ministerium contaminetis. Verum quia Leuitæ fuerunt Christianorum (qui sunt regales sacerdotes) typi, debent Christiani qui tantum thesaurum circumferunt, immo qui ipsa templa Dei sunt, se ab omni immundicia conseruare. Hæc enim est voluntas Dei sanctificatio nostra.

Et ero vobis in patrem, & eritis mihi in filios & in filias.

Hæc promissio Ierem. 31. & in multis alijs scripturæ locis, quo ad sensum attinet, habetur, quæ quia fide recipienda est, soli credentes & Deo ex fide obœdientiam exhibentes, de ea gloriari possunt.

CAPVT VII.

Summa

Summa capitis Septimi.

Apostolus exhortans Corinthios ad sanctimoniam vitæ, purgat se à tyrannidis captata suspitione, quoque animo sit erga eos certis indicijs ostendit, nempe, quod in summis persecutionibus ex illorum erga se studio & pœnitentia, & affectu eorum erga Titum, consolationem acceperit.

Ordo & partes capitis Septimi.

10 *Quatuor sunt huius capitis præcipuæ partes. Prima, exhortatio est ad sanctimoniam vitæ, quæ infertur ex promissionibus, quas posuit in fine sexti. Secunda, est purgatio affectatæ tyrannidis in Corinthios. Tertia, significatio sui animi erga eos cum summa Corinthiorum commendatione. Quarta, interponitur per occupationem, & est excusatio Apostoli, quod eos Paulo durius tractauerit in superiori Epistola: In hac parte ingenium salutaris pœnitentiæ graphice depingit.*

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

HAs igitur promissiones habentes dilecti, purgemus nosipsos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore Dei.

Exhortatio illata ex promissionibus, in fine sexti adductis. Deus promittit quod velit esse noster Deus, & noster pater, & habere nos loco filiorum & filiarum, Ergo nos decet sanctificationi studere, vt simus puri ab omni inquinamento animi & corporis. Est autem hæc collectio inprimis obseruanda. Nam pendet ex mutuo pacto inter Deum & nos. Etsi enim Deus ex sua mera misericordia nos in gratiam recipit, absque omni conditione legis & operum: Tamen postquam suæ gratiæ nos par- 30 ticipes reddidit, stipulatur à nobis mutuam gratitudinem. quemadmodum de Abrahamo legimus, quem Deus prius in gratiam recepit, sed mox ab eodem stipulatus est mutuam gratitudinem, inquiens: Ambula coram me, & esto perfectus, Genes. 17. Hanc perfectionem facto declarauit cum iuberetur offerre filium. De fide ergo Abrahæ nemo gloriari potest, nisi qui Deo ex fide cum Abrahamo obœdientiam præstiterit. Sed hic oritur quæstio de conditione. Promissiones legales sunt conditionales, & Euangelicæ sunt gratuitæ, Igitur conditio obœdientiæ non est addenda gratuitæ iustificationi. Responsio, promissiones legales sunt conditionales, vt quæ habeant impletionem legis caussam promissorum. Lex enim nihil gratis confert, sed implentibus legem promittit præmia: Sed Euangelicæ promissiones sunt gra- 40 tuitæ, quia salus nobis credentibus offertur, donatur & obsignatur gratis, sine nostris præcedentibus meritis. Verum postquam fide gratiam adepti sumus, Deus à nobis stipulatur obœdientiam: quæ obœdientia, etsi à nobis plene præstari nequit, placet tamen in reconciliatis. Hoc confirmatur non solum exemplo Abrahæ, in cuius vestigijs insistere debent omnes, qui cupiunt ipsius filij esse: Verumetiam parabola de debitore, Matth. 18. Cui debitori gratis quidem vniuersum debitum est donatum ex mera bonitate patrisfamilias, sed consecutus condonationem est ad pœnam reuocatus, propter hanc pactionem, de obœdientia in posterum præstanda, violatam. Habent ergo omnes promissiones Dei sua natura quosdam in se stimulos, qui nos excitare debent ad sanctimoniam vitæ perpetuo meditandam. Cæterum exhortationem Pauli altius perpendamus, in qua tria sunt: Primum, quod purgati sint adhuc purgandi. Purgatis enim, inter quos se etiam numerat Apostolus, scribit vt se purgent. 50 Semper enim circumferimus nobiscum maculas, quibus purgandis perpetuo studere nos oportet. Alterum est distributio, nimirum quod oporteat nos purgari ab inquinamentis carnis & spiritus, hoc est, animæ & corporis: quæ duo cum à Deo habeamus, debemus eis vti in gloriam Dei, 1. Corinth. 6. Tertium est, quonam tendere debeat nostri purgatio, nempe ad perfectionem sanctificationis in timore & vero cultu Dei. Ad hanc ergo metam quotidie magis magisque contendere debemus, modo promissionis filij esse cupiamus, & gloriari de patre nostro Abraham.

Capaces estote nostri.

Hoc veluti exordiolum est purgationis, quæ sequitur, quasi diceret: Cum me

me videatis corde intimo vos complecti, vos quoq; dilatamini & me capite intra veſtra viſcera, quo mutua ſit affectio amoris inter nos. Niſi enim miniſtri verbi & auditores ſe mutua proſequantur beneuolentia, vtriq; operam ludunt.

Nemini fecimus iniuriam, neminem corrupimus, neminem defraudauimus.

Remouet à ſe ſuſpitionem tyrannidis, & tria grauiſsima ſcelera enumerat: Iniuriam (qua ſignificatur poteſtatis abuſus, qui partim à ſuperbia, partim à corrupto iudicio, partim ab alijs prauis affectibus oritur) Infidelitatem in docendo, qua homines corrumpuntur & in errores ducuntur, quibus mens corrumpitur & affectus, Et Auaritiam, qua auditores defraudantur, dum miniſtri eorum bona dolis & fraude ad ſe transferunt. Ab his ergo tribus criminibus immunis eſſe debet pius paſtor, ſi nolit ſuorum auditorum animos à ſe alienari.

Non hoc ad condemnationem veſtri dico.

Prolepſis eſt: Anteuertit enim obiectionem. Dicere enim poterant Corinthij, iſta dici in illorum contumeliam, ſed Paulus id negat, ac ſi dicat: non hoc dico, vt vos ingratitudinis condemnem, ſed tantum vt me purgem.

Nam antea dixi, vos in cordibus noſtris eſſe ad commoriendum & conuiuendum.

Ratio quod non dixerit ea contumeliæ cauſſa, ſed tantum ſuæ purgationis gratia. Eſt autem hæc ratio ſumta à certiſsimo ſigno: nemo contumelioſus eſt in eos quos intime amat, Ego autem antea teſtatus ſum me vos intime amare, adeo vt paratus ſim vobiſcum mori & viuere, Ergo non eſt quod quiſque putet me aliquid contumeliæ cauſſa dixiſſe.

Multa mihi fiducia erga vos. multa mihi gloriatio de vobis, impletus ſum conſolatione, Exundo gaudio in omni tribulatione noſtra.

Hoc incremento ſignificat Apoſtolus ſuum erga Corinthios affectum cum ſumma illorum commendatione. multa mihi fiducia eſt, hoc eſt, ſecuro & quieto ſum animo, adeo vt nulla ſit in eo offenſa: immo quod plus eſt de vobis glorior, atque adeo in ſummis meis afflictionibus non ſolum conſolationem capio magnam, verumetiam vehementer exundo gaudio. Vnde autem hoc gaudium & hæc conſolatio, in ſequenti narratiuncula explicat.

Nam cum veniſſemus in Macedoniam, nullam relaxationem caro noſtra habuit, ſed in omnibus fuimus oppreſſi, foris pugnæ, intus timores: ſed qui conſolatur afflictos, conſolatus eſt nos per aduentum Titi.

Hæc narratiuncula crucis Pauli acerbiſsimæ eo pertinet, vt oſtendat maximam fuiſſe conſolationem, quam ex Titi narratione de Corinthiorum ſtudio & affectu erga ſe conceperat. Nam quo grauior eſt morbus, eo remedium iudicatur præſtantius, quo morbus ſuperatur & tollitur. Meminit autem hic duplicis crucis cum ait: Foris pugnæ, intus terrores. per pugnas, intelligit inſultus aduerſariorum, qui ipſum perſequebantur. Per terrores, moleſtias quas habuit ex inteſtinis morbis Eccleſiæ. Solet autem Paulus aduerbijs Foris & Intus vti, quando loquitur de ciuibus Eccleſiæ & eius hoſtibus. Quemadmodum foris eſſe dicuntur prophani, qui extra templum Dei & gratiæ regnum ſunt: Ita intus eſſe intelliguntur ſancti, qui ſunt in regno gratiæ templum Dei. Præterea cum crucem carni ſuæ impoſitam ait, ſignificat ſpiritum ſpirituali quodam gaudio ſuſtentatum fuiſſe in ſuis afflictionibus. Debet igitur ſpiritus gaudium opponi omnibus duris & incommodis, quæ patitur caro noſtra in hac vita.

Non ſolum autem per aduentum ipſius, ſed etiam per conſolationem quam ille accepit de vobis, cum renunciaret nobis veſtrum deſiderium, veſtrum eiulatum,

Exponit quomodo per aduentum Titi conſolationem perceperit. Senſus eſt: non tam quod ipſe Titus venerit, quam quod ſtudium & affectum erga

veſtrum

vestrum pro me zelum, adeo vt magis gauisus fuerim.

me vestrum mihi renunciarit, consolationem percepi. Incremento affectum eorum erga se exaggerat. Nam minus est desiderium quam eiulatus, & eiulatum excedit zelus. desiderio significat quod Apostolum suum maximi fecerint. Eiulatu, quod serio ad sui doctoris admonitionem pœnitentiam egerint: zelo, quod eum ardentissime vt patrem charissimum amauerint. Hinc discant auditores verbi, quomodo affectos esse eos deceat erga Euangelij ministros, qui ipsos paternis obiurgationibus in viam salutis à præcipitio peccati reuocare satagunt.

10 Nam etiamsi tristitia vos affeci per Epistolam, non me pœnitet etiamsi pœnituerit. Video enim quod Epistola illa, tametsi ad tempus tristitia vos affecit, nunc gaudeo non quod tristitia affecti fueritis, sed quod tristitia affecti fueritis ad pœnitentiam.

Ratio est per occupationem. Tametsi, inquit, me male habuit quod ad tantam seueritatem coactus sim, vt vobis acerbius scriberem: Tamen iam vehementer gaudeo, quod euentus votis meis respondeat: nimirum, quod tristitia affecti sitis ad pœnitentiam, hoc est, quod ea tristitia, quam percepistis ex mea obiurgatione, profuerit vobis ad emendanda vestra vitia.

20 Nam tristitia affecti fuistis secundum Deum, sic vt nulla in re detrimento sitis affecti per nos.

Duo probat Apostolus. Vnum, quod illorum tristitia profuerit ad resipiscentiam. Alterum, quod obiurgatio ipsius non cesserit illis in detrimentum. Quod tristitia illorum profuerit ipsis ad pœnitentiam, ex eo probat, quod sint tristati secundum Deum, hoc est, quod illorum tristitia, quæ fuit verus dolor de peccato commisso Deo accepta fuerit. Ex quo sequitur & alterum, quod Apostolus eos non affecerit detrimento vllo, aut eos læserit sua obiurgatione: Immo quod excitarit potius eos ad pœnitentiam, 30 quæ plurima secum commoda affert, Deoq; gratissima est.

Nam quæ secundum Deum est tristitia, ea pœnitentiam operatur ad salutem non pœnitendam: At mundi tristitia mortem operatur.

Quia tristitia per se & simpliciter nō videtur expetenda, distinctionem adhibet, asserens aliam esse tristitiam secundum Deum, aliam mundi. Illam bonam & nequaquam pœnitendam, ex effectu ostendit, nam efficit pœnitentiam ad salutem: Hanc malam esse ex eo concludit, quod mortem afferat. Verum cum tristitia secundum Deum, & tristitia mundi opponantur, ex collatione oppositorum petendæ sunt differentiæ. Tristitia secundum Deum inde nascitur, 40 quod aliquis sentiat se Deum offendisse, & iam optet id factum non esse. Quare ingenti pauore perculsus propter iram Dei, magno eiulatu deflet peccatum, & promissionum de Messia cogitatione erectus, confugit ad misericordiam vera & viua fiducia, atq; ita salutem qua peccando exciderat, salutari pœnitentia recuperat. Talis fuit dolor Dauidis, Manassis, Magdalenæ, Petri, Latronis in cruce, &c. At mundi tristitia, est dolor sine fide ad desperationem ac mortem tendens, qualis fuit Caini, Saulis, Iudæ, &c. Potest autem hæc mundi tristitia distingui per caussas: vt alia sit cum quis angitur amissis bonis, siue fortunæ, siue corporis, siue animi. Alia ex inuidia ortum habeat, cum quis dolet ob bonum alterius: Alia ex sensu iudicij Dei proficiscitur, videlicet cum aliquis sibi mali alicuius conscius, pœnæ impendentis metu est solicitus. Extremis generibus facilius est adhibere remedium: Medium 50 autem, quia prorsus diabolicum est, difficilius curatur.

Ecce enim isthuc ipsum quod secundum Deum tristitia affecti fuistis, quantum in vobis fecit studium, immo defensionem, immo indignationem, immo timorem, immo desiderium, immo zelum, immo vindicationem: per omnia testatum fecistis vos esse puros in hoc negotio.

Dixit Corinthios dolore secundum Deum, qui dolor resipiscentiam operatur ad salutem, affectos fuisse: Id nunc probat ab effectis, & enumerat septem, quæ primum accommodabo hypothesi, deinde ad thesin & communem instructionem transferam, indeque Christianæ & salutaris pœni-

tentiæ definitionem extruam. Primum ergo tristitia Corinthiorum effecit in eis studium scilicet emendandi, quod peccatum erat per incœstuosum, qui nouercam suam habuit. Deinde defensionem, hoc est, purgationem, qua se Corinthij purgauerunt, quod non approbarent admissum flagitium. Tertio indignationem, qua flagitioso illi fuerant indignati, accusantes & culpantes eius turpitudinem. Quarto timorem, scilicet pœnæ propter tantam offensam, qua Deus offensus erat. Quinto desiderium, id est, charitatem erga Apostolum monentem ipsos, vt à se iram Dei seria pœnitentia auerterent. Sexto zelum, id est, ardens studium deinceps cauendi, ne talia scelera impunita sint in sua republica. Septimo vindicationem, qua statuerunt vindictam per excommunicationem in flagitiosum fratrem, & deinceps in omnes eos quos deprehenderent in legem Dei contumeliosos, viuendo impuram vitam. Atque hæc ita hypothesi accommodata sint: verum si ad thesin transferantur, nobis salutaris pœnitentiæ adiuncta depingent. Qui enim vero dolore afficitur, & secundum Deum, is emendationi studet, cauet ne alieni peccati reus fiat, indignatur sibi peccanti, iudicium Dei sibi ob oculos statuit, quo à peccandi licentia reuocetur, singulari desiderio se Deo approbare studet, ardenter omnem offensam Dei cauet, atq; alios peccantes in viam ab errore reuocare conatur. Ex his in vnum collectis efficitur, quod vera & salutaris adeoque Christiana pœnitentia sit verus dolor de offensa Dei, cum voto ac spe veniæ, & voluntate ardentique studio peccatum omne post hac vitandi, Deoq; vitam omnem approbandi.

Nempe etsi scripsi vobis non eius caussa qui læserat, neq; eius caussa, qui læsus fuerat, scripsi, sed vt palam fieret studium vestrum pro nobis apud vos in conspectu Dei.

Per occupationem reddit caussam cur scripserit illis priorem Epistolam, idque per seiunctionem non caussæ, & positionem veræ caussæ, Non, inquit, scripsi vobis vel fornicatoris caussa, qui me suo facto offenderat, vel mea caussa qui offensus fueram, sed vt vobisipsis innotesceret ô Corinthij, quo erga me studio sitis, & quo affectu me prosequamini in conspectu Dei: Id quod haud obscure declarastis vestra resipiscentia statim postquã à me admoniti fuistis. Hæc sententia Pauli duos locos continet: Vnum (quem exemplum Pauli nobis suppeditat) quod peccatoribus sua peccata non sint exprobranda à ministris, postquam ad pœnitentiam seriam adducti fuerint. Alterum (quem exemplum Corinthiorum suppeditat) quod peccatores castigati à suis pastoribus, non odisse eos, qui se castigant, sed tanquam patres eos complecti debeant.

Propterea consolationem accepimus ob consolationem vestri.

Conclusio prioris caussæ consolationis quam accepit in suis afflictionibus. Hactenus enim exposuit quomodo in suis summis afflictionibus consolationem acceperit ex pœnitentia Corinthiorum, quæ ipsis quoque Corinthijs magnam consolationem attulit.

Quin vberius etiam gauisi sumus ob gaudium Titi, quod refocillatus sit spiritus eius ab omnibus vobis.

Alteram caussam suæ consolationis, & gaudij in cruce aggreditur, nempe quod Corinthij benigne & amanter exceperint Titum, quem Apostolus ad ipsos miserat. Nam auditorum studium erga ministros sinceros, haud obscure declarat animum erga religionem.

Nam si quid apud eum de vobis gloriatus sum, non fui pudefactus, sed vt omnia in veritate locuti sumus vobis, Ita gloriatio nostra apud Titum veritas facta est.

Ætiologia est: Paulus missurus Titum ad Corinthios prædixit fore, vt ipsum humaniter exciperent, Id nunc ita euenisse gaudet Apostolus.

Et viscera eius abundantius erga vos sunt, dum reminiscitur omnium vestrum obœdientiæ, quemadmodum cum timore & tremore exceperitis eum.

Quod intimo amore Titus vicissim complectatur Corinthios exponit, idque non solum obœdientiæ ipsorum gratia, verumetiam quod suum erga ipsum animum declarauerint, eius doctrinam & admonitionem cum timore & tremore excipientes: Quod sane veræ resipiscentiæ signum

tiæ signum fuit: Viscera hic metonymia Hebraica intimum amorem significant. Est autem sedes affectuum in visceribus. Obseruetur quoque hoc loco, quæ sit vera ratio excipiendi ministros Euangelij.

Gaudeo, quod in omni confidam in vobis.

Epiphonema est, cuius hic est sensus: Quid plura dicam? Huiusmodi vos esse cognoui, vt de vobis secure possim optima quæq; sentire, loqui, & sperare.

CAPVT VIII.

Summa capitis Octaui.

Prædicata alacritate animi Macedonum in afflictionibus, & liberalitate eorundem in pauperes sanctos, ipsos Corinthios ad imitationem proposito Christi exemplo exhortatur: & post cõmendationem æquabilitatis seruandæ, Titum & alios quosdam fratres commendat Corinthijs.

Ordo & partes capitis Octaui.

Quatuor huius capitis partes sunt. Prima, prædicatio Macedonum ob patientiam in afflictionibus, & liberalitatem erga pauperes. Secunda, exhortatio Corinthiorum ad imitationem. Tertia, commonefactio de seruanda æquabilitate. Quarta, commendatio fratrum quos Apostolus Corinthum mittit.

EXEGESIS OCTAVI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO notam vobis facimus fratres gratiam DEI datam in Ecclesijs Macedoniæ, quod in multa probatione afflictionis, redundauit gaudium ipsorum, & profunda illorum paupertas exuberauit in diuitias simplicitatis eorum.

Macedones à duabus summis virtutibus cõmendat, Primum, quod in summis afflictionib. superarit in illis gaudium spiritus. Deinde, quod in profunda paupertate fuerint in pauperes sanctos liberales. Hęc cõmendatio eo pertinet, vt Corinthij qui opibus abundabant exemplo Macedonum excitarentur ad liberalitatem. Si enim paupertate presi Macedones adeo fuerunt liberales, Quid decet Corinthios, qui tantis opibus abundant? Singulariter obseruandum est, quod Apostolus vtramq; virtutem, nempe patientiam sub cruce, & liberalitatem in sanctos, vocet gratiam Dei, hoc est, diuinum beneficium. Nam Deus est & autor consolationis gaudijq; sub cruce, ideoq; Deus consolationis dicitur, & ipse affectum liberalis animi erga egenos inspirat, contra carnis iudicium: quæ caro tantum sibi detractum arbitratur, quantum in alios confertur. Proinde cum Paulus istam erga pauperes promtitudinem & liberalitatem appellet gratiam DEI, sciamus, cum liberales in pauperes sumus, nobis singulare beneficium Dei contingere, modo Eleemosyna nostra Pharisaico fermento non fuerit vitiata. Ideo Paulus diuitias simplicitatis appellat illam liberalitatem, quia eam vult proficisci ex simplici & sincero charitatis affectu, & tendere in gloriam Dei, & in subleuationem egenorum.

Nam pro viribus (testor) immo etiam supra vires voluntarij fuerunt.

Ratio ab effectu. fuerunt Macedones pro viribus, immo supra vires voluntarij, id est, sponte liberales & benigni, Græce est αὐθαίρετοι, id est, qui vltro & sponte aliquid eligunt & suscipiunt. Commendatur ergo in Macedonibus promtitudo animi & alacritas in Eleemosyna præstanda. Debet enim hæc Pauli regula obseruari: Qui miseretur, in hilaritate, Rom. 12.

Multa cum obtestatione rogantes nos,

Amplificatio est qua exaggerat Ma-

vt gra-

vt gratiam & societatem ministerij erga sanctos susciperemus.

cedonum alacritatem in conferenda Eleemosyna. Nam non solum sponte contulerunt pro suis viribus, verumetiam cum multa obtestatione à nobis expetiuerunt, vt socij essemus illorum, qui istam gratiam Ierosolymam ad pauperes sanctos perferrent. Gratiam vocat hic Eleemosynam à caussa, à qua profecta est, de qua iam dictum est.

Ac non quatenus sperabamus, sed seipsos dederunt primum Domino, deinde & nobis per voluntatem Dei, vt adhortaremur Titum, vt quemadmodum antea cœpisset, ita & consumaret erga vos hanc gratiam.

Sensus est: Superarunt longe nostram expectationem. Nam non solū res suas conferre, sed etiam seipsos parati erant Domino & nobis, instantes vt Titum adhortaremur: vt quemadmodum cœpisset, Ita & strenue perageret hoc munus apud vos, adhortando vos ad liberalitatem erga egenos. Quod autem ait, eos dedisse se primum Domino, deinde sibi, testimonium est & pietatis Macedonum erga Deum, & obsequij eorum erga Apostolum iuxta Dei voluntatem, qui vult nos obœdire ministerio.

Verum quemadmodum in omni abundatis fide, & sermone, & cognitione, & omni diligentia, & ea quæ ex vobis erga nos est charitate, facite vt etiam in hac gratia abundetis.

Hortatur Corinthios, vt benefici sint & liberales in egenos, idq; per collationem. Qui in omnibus reliquis excellunt, dabunt operam ne in vno aliquo languescere videantur, Corinthij, fide, sermone, cognitione, &c. excellunt, Proinde operam dabunt ne beneficentia erga pauperes sint postremi. fides hoc loco fiducia est erga Deum cum pietate, quæ illi natura coniuncta est. Sermo est prædicatio Euangelij. Cognitio peritia est & prudentia, qua verbum recte applicatur. diligentia est in pietatis officijs ardens studium. Charitatis erga se etiam meminit. Solent enim homines amicorum monitionibus libentius acquiescere. Gratia beneficentiam significat. Obseruetur hoc loco quibus virtutibus Christianos præditos esse oporteat, modo suum nomen rite tueri volunt.

Non secundum imperium loquor, sed per aliorum solicitudinem, & vestræ dilectionis sinceritatem approbans.

Præsumtio est, Nam tollit obiectionem eorum, qui possent dicere, Paulum sibi hæc onera imponere, vt ipsis imperare videatur: quod negat Apostolus, & duas caussas affert veras, cur eos hortetur ad hanc beneficentiam. quarum vna est solicitudo aliorum, scilicet Macedonum, qui ipsum magna obtestatione solicitarunt, vt Corinthios ad hanc beneficentiam adhortaretur: Alia caussa est summa illorum dilectio: quæ profert sua natura beneficentiam erga proximos.

Nostis enim gratiam Domini nostri IESV CHRISTI, quod propter vos pauper factus sit, cum diues esset, vt vos illius paupertate ditesceretis.

Ab exemplo Christi suasorium petit argumentum, quo argumento nullum pijs pastoribus, vel maius vel efficacius proponi potest. Petra igitur quauis durior sit necesse est, qui eo non permouetur. Is dicit, diligite vos inuicem sicuti & ego dilexi vos, Quod dictum & præceptum & exemplum continet. Ponitur & hic gratia pro beneficentia.

Et consilium in hoc do. Hoc enim vobis conducit, qui non solum facere, sed etiam velle cœpistis anno superiori.

Ab vtili & honesto argumenta petit. Est vtile vobis, beneficentiam exercere erga pauperes. Deinde honestum est strenue progredi in eo, quod pie cœpistis anno superiore. Nam tum non solum facere, verumetiam velle, id est, vltro facere cœpistis, adeo quod ex ipso facto singularem voluptatem perceperitis. Atque id velle, hoc loco Hebræorum more significat, quibus Zaza significat prono & promto esse animo, & quasi animo & affectu accurrere. Atq; hoc pacto plus est velle quam facere. Nam facere

facere cuiuis licet, cui ſuppetunt facultates, velle vero tantum, cuius animus & affectus ardeat benefaciendi ſtudio. Nam alioqui velle ſimpliciter præcedit factum.

Nunc autem & ipſum facere perficite, vt ſicut promta fuit voluntas, ita etiam perficiatis ex eo quod ſuppetit.

Vrget, vt quod feliciter cœperant, abſoluant. Oratio Græca multo eſt venuſtior, in quibus infinita verba pro nominibus ponuntur: Supra poſuit τὸ θέλειν, id eſt, velle, & τὸ ποιῆσαι, id eſt, facere. Hic τὸ ἐπιτελέσαι, id eſt, perficere. & τὸ ἔχειν, id eſt, habere. Hæc igitur quatuor requiruntur ad beneficentiam veram, ſcilicet: facultas, voluntas, actio, & perfectio.

Etenim ſi iam adeſt animi promtitudo, ea iuxta id quod quiſque habet accepta eſt, & non iuxta id quod non habet.

Occupatio eſt, qua occurrit obiectioni pauperũ inter Corinthios, pauperes parum admodum poſſunt conferre, Igitur à ditioribus exigatur iſta beneficentia. Reſpondet Apoſtolus propoſita regula pulcerrima, nimirum quod Deus æſtimet beneficentiam vniuſcuiuſq; ex eius animo. ſi enim animus pius & promtus eſt, acceptum eſt Deo vel minimum quiddam, At ſi animus triſtis fuerit, vel maxima donaria diſplicent. Nota eſt hiſtoria pauperis viduæ, quæ duo minuta mittens in Gazophylacium prælata eſt diuitibus, qui magnas opes contulerunt.

Non enim vt alijs relaxatio ſit, vobis autem oppreſſio: ſed ex æquabilitate hoc tempore veſtra abundantia ſupplet illorum defectum. vt & illorum abundantia ſuppleat veſtrum defectum, vt fiat æquabilitas.

Commonefactio eſt de ſeruanda æquabilitate. Requirit enim ius analogum inter dantem & accipientem. Non fit, inquit, vt alijs ſit relaxatio, hoc eſt, vt alij ocioſe ex alieno viuant, Vobis autem oppreſsio, hoc eſt, vt nimium erogando in egenos in anguſtias paupertatis cogamini, & paupertate opprimamini. Sed hoc tempore neceſsitatis extremæ pari conditione veſtra abundantia ſupplet illorum inopiam, vt veſtra viciſsim inopia illorum copia ſubleuetur. Nam ſicut nunc alijs egenis vos abundantes largimini è veſtro, ſic alij viciſsim de ſuo vobis egentibus largiantur. Idq; vt fiat æquabilitas, ſeruetur q; ius analogum. Debet enim vltro citroq; ius illud inter Chriſtianos valere, quantum quidem ad vſum rerum attinet, non quantum ad poſseſsionem. Hic modus communicandi inopibus de noſtris facultatibus, à Salomone etiam commendatur his verbis: Bibe aquam de ciſterna tua, & fluenta de medio putei tui, Diſpergant ſeſe fontes tui foras in plateis, riui aquarum ſint tibi ſoli & non alienis tecum. Requirit hic Salomon liberalitatem erga alios, ſed vult penes noſipſos rerum noſtrarum dominium eſſe.

Sicut ſcriptum eſt: Qui multum (collegit) non habuit amplius. Et qui paulum (collegit) non habuit minus.

Probat æquabilitatem ſeruandam ex typo. Nam vt qui multum colligebat de Manna, huic nihil ſuperfuit, & qui paululum colligebat, is nihil minus habuit: Ita in vſu rerum fieri apud Chriſtianos oportet, vt qui plus habet, non habenti communicet, vt fiat quædam æquabilitas: non quidem in poſſeſsione, ſed in vſu rerum. Hoc ergo typo monentur diuites, quod illorum copia ſit temperantiæ propriæ & fratrum egeſtati deſtinata.

Gratia autem Deo, qui dedit eandem ſolicitudinem Domini in corde Titi, qui exhortationem acceperit, quin potius cũ eſſet diligentior ſua ſponte venerit ad vos.

Commendaturus eos quos Corinthum erat miſſurus, primum meminit Titi, quem dicit non tam ſuo ſuaſu & exhortatione, quam propria animi promtitudine ſuſcepiſſe negocium colligendæ Eleemoſynæ apud Corinthios. Cum autem propter hoc Deo gratias agit, ſignificat non ſolum omnes pios motus in hominibus à ſpiritu Dei excitari, verumetiam hoc opus Deo pergratum eſſe, vt egeſtati fratrum ſuccurrant.

Miſimus autem vna cum illo fratrem,

Barnabam hunc ſecundum ſocium cuius

cuius laus in Euangelio est per multas Ecclesias, nec id solum, verumetiam delectus ab Ecclesia, est comes peregrinationis nostræ, cum hac gratia quæ administratur à vobis ad eiusdem Domini gloriam, & animi vestri promtitudinem.

fuisse, quem cum Tito mittit Apostolus, non tam ex eo apparet, quod eius magna laus fuerit in prædicatione Euangelij, quam ex eo quod dicatur ab Ecclesia Paulo constitutus comes peregrinationis: quemadmodum ex actis Apostolicis constat. Ad huius commendationem facit quod dicit, eum ab Ecclesia communibus suffragijs electum ad colligendam Eleemosynam apud Corinthios. Quod cum cedere in gloriam Dei, & animi eorumpro mtitudinem dicat, stimulos addit Corinthijs ad liberalitatem suam erga pauperes declarandam. 10

Declinantes hoc, ne quisquam nos carpat in hac exuberantia quæ administratur à nobis, procurantes honesta non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus.

Cur alios mittat exponit, scilicet ne quis malignus, vt nemo est à Sathanæ morsibus immunis, diceret Paulum suis priuatis commodis potius, quam pauperum necessitati studere. Paulus ergo, vt vir honestus & sanctus, dicit se studere, vt non solum apud Deum habeat conscientiam bonam, verumetiam vt sit extra calumniam apud homines. Vnde Augustinus: qui negligit famam, crudelis est, Quia non minus necessaria est nobis coram proximo, quam bona conscientia coram Deo. Hoc Pauli exemplum non solum ministris verbi, verumetiam omnibus pijs propositum esse sciamus. 20

Misimus autem cum eis fratrem nostrũ, quem sæpe in multis probauimus, diligentem: nunc autem multo diligentiorem ob multam fiduciam, quam habeo erga vos.

Superioribus tertium addit socium, quem commendat à diligentia quam sæpe fuerat in eo expertus, & quam nunc multo maiorem esse in eo intelligit, propterea quod magnam fiduciam conceperit de eorum erga pauperes liberalitate. Hic Paulus ad Eleemosynam colligendam non mittit nisi virum de cuius pietate & diligentia compertum habet, Viderint ergo nostri, qui ad curam animarum emittunt eos, qui vix essent idonei qui porcis pascendis præficerentur. 30

Siue de Tito: socius meus est, & apud vos adiutor: siue (de alijs) fratres nostri sunt, & Apostoli Ecclesiarum & gloria Christi.

Etsi hic particula illationis non est expressa: Tamen non dubito quin sit conclusio commendationis legatorũ, quos Corinthum mittit. Colligit enim in summam quibus laudibus clareant illi tres qui mittuntur. Siue inquit de Tito, scilicet quæritur, est socius meus in ministerio Euangelij, & adiutor apud vos: siue de alijs duobus quæritur, sunt fratres nostri, sunt Apostoli, id est, legati Ecclesiarum, sunt gloria Christi, vt per quos gloria Christi manifestetur, Dum eum prædicant, & sincere colunt, sanctèque inter homines viuunt. Erasmus vertit ὑπὲρ τίτου, Titi nomine. Sed quia ὑπὲρ sæpissime apud Paulum pro περὶ caditur, malui de Tito, quam Titi nomine, vertere. Nam hoc magis congruit & Chrysostomus ita explicat, & nouus interpres. Collige ex his quæ esse debeant in diaconis pauperum & ministris Ecclesiæ, nempe vita honeste anteacta, pietas, rerum experientia, vocatio, labor, industria, cura pauperum: breuiter, vt sint tales qui Christi gloria iure dici possint, quales soli illi sunt, qui de bona conscientia apud Deũ, & sancta vita coram hominibus in Domino gloriari possunt. Detestanda est igitur vox eorum, qui populo illudentes dicunt, Facite sicut doceo, non sicut ago: qui potius ἀλάστορες Ecclesiæ, quam pastores animarum censendi sunt. 40 50

Itaq; demonstrationem charitatis vestræ & nostræ de vobis gloriationis ostẽdite erga eos etiam in conspectu Ecclesiarũ.

Conclusio exhortationis. Ostendite itaq; vestram charitatem erga egenos, & efficite ne frustra de vobis gloriatus esse videar, quod tum demum futurum est, si hos quos mitto in conspectu Ecclesiarum amanter & benigne complexi fueritis. Hinc & nos discamus, quomodo excipiendi sint qui pauperum negocium apud nos agunt. Chryso-

Chrysostomus exponit εἰς πρόσωπον Ecclesiarum, in gloriam & honorem Ecclesiarum. Qui enim hos legatos honorant, honorant & Ecclesias, quæ eos miserunt. Vtraque expositio satis congruit. Sed hæc posterior magis stimulat Corinthios ad officium præstandum.

CAPVT IX.

Summa capitis Noni.

Iam dudum Achaiam instructam esse & se misisse fratres, vt omnia sint promtu, cum ipse cum Macedonibus venerit memorans, validissimis argumentis ad candidam liberalitatem eos inuitat.

Ordo & partes capitis Noni.

Capitis huius sunt quatuor partes. Prima, est significatio quod Eleemosyna Achaiæ iam dudum instructa sit. Secunda, caussam apertius exponit, cur Titum & alios miserit Corinthum. Tertia, exhortatur ad liberalitatem, quæ careat tristitia & minime sit coacta. Quarta, est clausula acclamatoria per gratiarum actionem ob inenarrabilia Dei dona.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

NAM de subsidio quidem, quod fit in sanctos, superuacaneum mihi est scribere vobis (noui enim promtitudinem vestram, cuius caussa de vobis glorior apud Macedones) quod Achaia parata est ab anno superiori, & qui est ex vobis zelus prouocauit complures.

Præteritio est. Dicit enim superuacaneum esse scribere de subsidio quod fit in sanctos, Id quod tamen breuiter facit. dicit enim non solum Achaicam Eleemosynam iam dudum paratam esse, verumetiam multos zelo Corinthiorum iam magis ad liberalitatem exercendam prouocari. Est autem optimus & laudabilis zelus cum alius alterius pietate & virtute ita prouocatur, vt eam sibi imitandam aut etiam, si fieri potest, superandam proponat, absque tamen omni vllius odio. Talis fuit zelus sanctorum olim, multum diuersus ab eo zelo, quo nunc multi laborant in aliorum perniciem. Rationem propositionis, à promtitudine Corinthiorum sumtam, Parenthesi inclusi, vt contextus expositionis conspiceretur.

Misi autem fratres, vt gloriatio nostra de vobis non inanis reddatur in parte hac, (vt quemadmodum dicebam) parati sitis ne quo modo, si venerint mecum Macedones & offenderint vos imparatos, pudefiamus nos (ne dicamus vos) in hac gloriationis fidentia.

Caussam apertius exponit, cur Titum cum alijs duobus fratribus miserit Corinthum, nimirum vt Corinthiorum Eleemosyna eroganda in pauperes sit parata vbi Apostolus venerit cum Macedonibus. Hunc autem finem multis verbis inculcat videlicet, ne gloriatio nostra reddatur inanis: vt parati sitis: ne pudefiamus nos in hac gloriationis fidentia, vt interim taceam, vt vos non pudefiatis cum venerint Macedones. Magis enim cum aliquid à nobis peccatum est erubescimus in multorum conspectu. Hæc copia & expolitio vrget Corinthios vt officium faciant. Vocabulum ὑπόστασις, pro quo fidentiam posui, idem est hoc loco, quod Hebraicum Tocheles, quod 70. interpretes Psal. 39. verterunt hypostasis, id est, spes seu expectatio seu fidentia, quæ est firma animi confisio.

Itaque necessarium putaui adhortari fratres, vt prius veniant ad vos, & prius ordinēt antea indictam benedictionem ve-

Finem legationis colligit, nimirum vt legati Eleemosynam prius indictam absoluant & ordinent, priusquam Paulus cum Macedonibus venerit. Elee-

ſtram, vt hæc ſit parata, ita vt ſit benedictio &, non auaritia.

Eleemoſynam, quam ſupra gratiam vocauit & ſubſidium, hic benedictionem appellat, quæ quid ſit, hoc loco ex antitheſi colligendum eſt. Opponitur autem auaritiæ, id eſt, auiditati plus habendi, vbi autem illa eſt, habet coniunctam tenacitatem & difficultatem quandam aliquid erogandi in pauperes, ita vt quicquid auarus confert, ſit veluti extortum quiddam. Huic ergo vitio opponitur benedictio: Proinde ſignificat benedictio benignam & ſpontaneam beneficentiam ſeu donum, quod benigne & vltro datur. Debet enim piorum Eleemoſyna benigna & ſpontanea eſſe, non extorta. Porro extrema huius pericopæ verba: ita vt ſit benedictio non auaritia: reſpectu ſequentis exhortationis vim propoſitionis obtinent, nimirum vt Corinthij vltro & benigne conferant Eleemoſynam. 10

Hoc autem qui ſeminat parce, parce & metet, qui ſeminat in benedictionibus, in benedictionibus & metet.

Ratio propoſitionis à fructu beneficentiæ, qui ad ipſos qui liberales ſunt redit: Eſt autem hæc ratio allegorica amplificata contrariorum collatione. Quemadmodum enim ſe habet cum ſeminatoribus: Ita cum ijs qui Eleemoſynam conferunt. Nam vt qui parum ſeminat, parum & metet, & qui multũ ſeminat multum metet: Sic qui parce & ex auaritia parum largitur in vſus pauperũ, Remunerationem ſuo auaro animo dignam reportabit. At qui in benedictionibus, id eſt, perbenigne in egenos conferunt Eleemoſynam, à Domino recipient copioſam mercedem. Etſi Eleemoſyna in ſe fuerit pro tenuitate alicuius perexigua. Nam vt ſupra dictum eſt, promtitudo animi accepta eſt ex eo quod quis habet, non ex eo quod non habet. præpoſitione IN cum nomine BENEDICTIONIBVS, pro aduerbio vtitur: Pluralem numerum pro ſingulari Emphaſeos gratia ponit. Obſeruetur autem in hac ſententia, quo in loco ſint habendæ piorum Eleemoſynæ, nimirum quod ſint veluti ſemen coniectum in agrum, qui magno cum fœnore reddit quod ſeminatum eſt. Vnde illud Domini: Beati miſericordes, quoniam ipſi miſericordiam conſequentur. 20

Vnuſquiſque autem quemadmodum propoſuit in corde, non ex triſtitia, aut ex neceſſitate.

Regula de Eleemoſyna conferenda hic traditur. Certa menſura nemini præſcribatur, ſed conferat vnuſquiſque quemadmodum propoſuit apud ſe: Tantum caueat ne aſsit triſtitia propter illud, quod ſibi detrahi videtur: vel neceſſitas, quaſi autoritate Apoſtoli, aut aliorum exemplo cogeretur inuitus. Vtrunque enim opus ſua natura pium prophanat & contaminat. 30

Hilarem enim datorem diligit Deus.

Non vult ex triſtitia aut neceſsitate proficiſci Eleemoſynam, ſed ex hilaritate, propterea quod talis Eleemoſyna ſola Deo ſit grata. Alludit autem Apoſtolus ad dictum Syracidæ 35. capite: In omni munere vultum præbeas hilarem. Significatur igitur hoc dicto, quod animi promtitudo, & voluntas liberalis ex eo quod quiſque poteſt, non ex eo quod quiſque non poteſt, ſpectari debeat, iuxta regulam in octauo poſitam. 40

Potens eſt autem Deus efficere, vt omnis gratia in vos redundet, vt in omni ſemper omnem ſufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum.

Argumentum à potentia Dei contra imaginationem carnis. Caro putat ſibi detrahi quicquid in pauperes confertur, Sed Paulus dicit fieri potentia Dei, vt non ſolum tota illorum beneficentia in eos redundet, ita vt nihil deſiderent ad præſentis vitæ ſuſtentationem: verumetiam vt alijs quoq; bonis operibus creſcant. Ita Deus officium beneficio compenſat, & virtutem virtute ornat & præmiat. Hæc ſi multi cogitarent, non ita nonnulli fame & frigore perirent, idq; inter eos qui domeſtici Dei haberi volunt. 50

Quemadmodum ſcriptum eſt: diſperſit, dedit pauperibus, iuſticia eius manet in ſæculum ſæculi.

Quod Deus ſoleat efficere, vt abundent in omne opus bonum, qui ſunt erga pauperes liberales, probat ex Pſalmo 112. in quo Dauid virum beatum à timore Dei & alijs virtutibus deſcribit: inter quas etiam ponit liberalitatem erga pauperes.

pauperes. Dispersit, inquit, dedit pauperibus, In Hebræo est fregit, scilicet panem, quo verbo significatur studium & actio liberalitatis. Quod autem additur iusticia eius manet in sæculum sæculi. significat, quod Deus soleat pietatem erga pauperes compensare alijs diuinis beneficijs, & præcipue, vt in iusticia & pietate conseruentur. Pietas enim vt suis exercitijs proprijs augetur, Ita etiam conseruatur.

Porro qui suppeditat semen seminanti, etiam panem in escam suppeditet, & impleat sementem vestram, & augeat fructus iusticiæ vestræ.

10 Votum est interpositum. Optat enim vt is à quo omnia bona proueniunt, suppeditet ipsis omnia affatim. & γεννήματα (id est prouentus & fructus) iusticiæ (id est, beneficentiæ) illorum erga pauperes compenset. Hinc monemur, vt nos quoque bona precemur ijs, quorum beneficentiam vel erga nos vel erga alios experimur. Deinde, docemur quod prouentus terræ, & alij fructus non obtingant casu, sed tanquam manu Dei hominibus porrigantur.

In omnibus ditati in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem.

Tacita epanalepsis est. Nam verbum Abundetis in hoc hyperbato repetendum est, hoc modo: vt inquam abundetis ditati in omnibus in om-

20 nem simplicitatem, id est, ad omnem benignitatem, quæ ex simplici proficiscitur animo. hoc est, non auaro, non tristi, non coacto, sed hilari & sincero Deumq; timente. Huc addit argumentum ab effectu, nimirum quod illorum simplicitas, id est, beneficentia efficiat, vt Deo gratiæ agantur: quo rursus monemur pios erga egenos affectus oriri à spiritu sancto, qui in sanctis habitat.

Nam subsidium oblationis huius non solum supplet sanctorum defectus, sed etiam redundat per multas gratiarum actio-

30 nes apud Deum.

Argumenti proximi repetitio per amplificationem. Liberalitas erga egenos, non solum subleuat egestatem egenorum: verumetiam efficit, vt plurimi agant Deo gratias propter beneficentiam, quæ exercetur in pauperes. λειτουργίας, id est, sacrificij seu oblationis vox, vim argumenti suasorij habet. Significat enim quod beneficentia erga egenos sit sacrificium Deo gratum. Hinc illud ad Hebræos 13. Beneficentiæ & communicationis nolite obliuisci. Huiusmodi enim hostijs delectatur Deus. Hoc est, huiusmodi hostiæ Deo pergratæ sunt, Idque propter Christum, in quo solo & nos acceptos habet pater, Ephes. 1. & nostram obœdientiam ex fide promanantem approbat, etsi imperfectam.

40 Per probationem subministrationis huius glorificantes Deum super obœdientia consensus vestri, in Euangelium Christi, & simplicitate communicationis in eos & in omnes, & eorum precatione pro vobis, desiderantium vos propter excellentem gratiam Dei in vobis.

Dixit illorum beneficentiam erga pauperes efficere, vt multi agant Deo gratias, nunc autem eius rei caussas enumerat quatuor. Quarum prima est, quod illa beneficentia sit quædam probatio seu experimentum fidei Corinthiorum. Secunda, quod testetur de consentiente illorum obœdientia erga Christi Euangelium. Tertia, quod simplicitas eorum, id est, benignitas & beneficentia erga pauperes manifestetur. Quarta, quod ita coniungant animos suos cum egenis Ierosolymitanis, vt ipsi & pro eis orent, &

50 eos ex animo desiderent ac complectantur propter eminentem gratiam, id est, magnam liberalitatem quam in eis experiuntur. Hæc commoda & nos moueant ad beneficentiam erga pauperes exercendam.

Gratia autem sit DEO super inenarrabili suo dono.

Epiphonema εὐχαριστικὸν est, quod eo spectat, vt Corinthij audita hac sui prædicatione, ne efferantur. Monet enim hoc epiphonemate, quod materia gloriationis non sit à nobis, sed à Deo. Ex hoc epiphonemate tria colligamus: primum, quod in omnibus Deo sint gratiæ agendæ. Secundum, quod bene velle & bene agere sint Dei dona. Tertium, quod nullus satis beneficia & dona Dei possit prædicare. Humana enim lingua ea narrari non possunt.

CAPVT X.

Summa capitis Decimi.

A calumnijs Pseudoapostolorum se purgans, & quanta sit sua potentia in Euangelij negocio ostendens Apostolus, in Deo gloriandum admonet.

Ordo & partes capitis Decimi.

Tres sunt huius capitis partes principales, Quarum prima est exordium, in quo per obtestationem requirit Corinthiorum æquitatem & mansuetudinem. Secunda defensio est autoritatis Apostolicæ aduersus eos, qui ipsi detrahebant apud Corinthios: In hac parte tria facit: Primum, quia obiecerunt illi humilitatem & contemtum personæ: respondet per concessionem primum, deinde opponit potestatem Apostolicam, qua se non parum valere testatur. Deinde, quia quidam gloriabantur se esse Christi ministros cum Pauli contemtu, His quoque respondet, quod in hoc non sit eis inferior, immo quod possit gloriari plusquam illi de sua potestate. Tertio, quia calumniabantur superiorem Epistolam tanquam nimis austeram, cum interim ipse præsens esset infirmus, & sermo eius contemtus, Respondet, se nihil Epistola egisse, quod non etiam coram fuisset facturus. Deinde ironice eos extollens se cum illis comparat, & ostendit quam fuerit fidelis minister in commisso sibi Euangelij negocio. Tertia pars continet regulam, ad quam vult vnumquemq; se examinare, vt sciat vbi recte gloriari possit.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAETERVM ipse ego Paulus obtestor vos per mansuetudinem & æquitatem Christi, qui iuxta speciem quidem humilis sum inter vos: Absens vero audax sum in vos.

Exordiolo parat sibi aditum ad sequentem confutationem, in qua diluit calumniam Pseudoapostolorum, qui se propter externam verborum pompam magnifacientes, Pauli apud Corinthios autoritatem eleuare conati sunt. Obtestatur autem Corinthios, vt intuentes Christum, eius mansuetudinem & æquitatem sibi proponant, & non ducantur fallacibus affectibus, sed rem ipsam recte æstimantes mansueti & æqui sint iudices. Orationem affectus abrumpit. Criminationem enim aduersariorum ironice attexit, inquiens: qui iuxta faciem humilis quidem sum inter vos, & absens audax sum in vos, hoc est, externam speciem meæ personæ contemnunt Pseudoapostoli, vt meam autoritatem apud vos minuant, & meam absentis in vos temerariam confidentiam exaggerant, vt ita me vobis exosum reddant. Notetur hic ingenium arrogantum hominum, qui vt ipsi magnifiant nihil non agunt, vt aliorum æstimationem obscurent: In versione secutus sum Erasmum, & verti κατὰ πρόσωπον iuxta faciem seu externam speciem, potius quam cum nouo interprete, qui motus antithesi coram vertit. Nam hoc potissimum criminationis caput fuit, vt Pseudoapostoli Paulum inuisum redderent Corinthijs propter personæ externæ contemtum, & orationis humilitatem.

Rogo autem hoc ne præsens audax sim ea fiducia qua reputor audax esse, in quosdam qui æstimant nos tanquam secundum carnem ambulantes.

Orationem, quam abrupit epanalepsi, synonymia restituit. dixit, obtestor vos per mansuetudinem & æquitatem Christi, vbi abrupit orationem, criminationem Pseudoapostolorũ ironice interserens, quam orationem nũc absoluit, Rogo pro obtestor reponens. Est autem hæc plena oratio, obtestor & rogo vos per mansuetudinem & æquitatem Christi, ne præsens ausus sim &c. Hoc est, vt ita agatis & rem ita controuersam inter nos æstimetis, ne cogar præsens apud vos mea vti seueritate, id ita demum futurum est, si vos mansuetos & æquos iudices exhibeatis. Atque ita hic Paulus ex consequente antecedens vult intelligi, idque persuadendi gratia. Quid autem sit secundum carnem ambulare, ex antithesi quæ mox sequitur, patet: vbi arma potentiæ Dei carni opponit.

opponit. Ergo caro hoc loco significat imbecillitatem, qualem natura hominum præ se ferre solet. Cum ergo Pseudoapostoli dicerent Paulum secundum carnem ambulare, significabant eum non alio præsidio fretũ, quam quod incurreret in oculos ex Pauli externa specie.

In carne enim ambulantes non secundum carnem militamus (Arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad subuersionem munitionum.)

10

Hæc confutatio est primæ criminationis Pseudoapostolorum: in qua primum concedit se in carne ambulare, hoc est, se secundum externam speciem imbecillem esse, vt qui non ita multum valeat, si externam speciem solummodo spectes. Verum huic externæ speciei & apparentiæ opponit Apostolicam autoritatem, videlicet quod potestate DEI validus sit, ad subuertendas munitiones quas enumerat, dicens:

Ratiocinationes euertentes, & omnem altitudinem quæ effertur aduersus cognitionem Dei, & captiuantes omnem cogitationem in obœdientiam Christi, & in promtu habentes vindicationem omnis contumaciæ, dum impleatur vestra obœdientia.

20

Enumeratione effectuum exponit ad quid valeant arma militiæ, in qua se bella gerere profitetur. Ac dicit se istis suis spiritualibus armis euertere primum λογισμοὺς, id est, Ratiocinationes & consilia, quib. homines mundani vtuntur ad euertendum Christi regnum, ad quorum expugnationem requiritur & singularis rerum diuinarum cognitio, & inuictum animi robur cum vera pietate & assidua precatione coniunctum. Deinde altitudinem omnem, quæ effertur aduersus cognitionem Christi (qui in mundo apparet humilis & abiectus) id est, quamlibet mundi gloriam & potentiam, Eam enim in nihilum rediget minister Dei, vt nullum prorsus in regno Christi locum habeat. Tertio, omnem cogitationem se captiuam ducere dicit ad obœdiendum Christo: Quod fit quando homines renunciata carnis cogitatione, sepositis ratiocinationibus corruptæ naturæ, & seclusa gloriæ & potentiæ mundi vanitate, verbo Dei conuincuntur de sua impietate, & prædicatione Euangelij Christo adducuntur. Quarto vindicationem omnis contumaciæ ponit, quæ est etiam pars potestatis Ecclesiasticæ, fundata super hoc Christi dicto, Quicquid ligaueritis super terram, in cœlo quoque ligatum erit. Nam quæ hic recenset Apostolus communia sunt omnibus ministris, sed non æque feliciter ab omnibus administrantur. Hoc postremum de vindicatione etiam referri potest ad pœnas corporales, quas diuina virtute contumacibus inflixit: sicut Elimam magum cœcitate percusit: Alexandrum & Hymenæum Diabolo tradidit cruciandos. Quod autem addit: dum vestra obœdientia impleatur, significat in quem scopum collimare ministri verbi debeant, nimirum vt istis suis armis vtantur, donec homines Christo obœdientes reddiderint. Hic locus extollit magnifice ministerium verbi, & illud collocat supra omnem gloriam & potestatem mundi: videant igitur ministri verbi, vt hac sua potestate rite fungantur.

30

40

Quæ secundum speciem sunt aspicitis?

Hæc interrogatio cum admiratione reprehensionem habet, quasi diceret: cum istis armis me vti experti estis, perperam facitis qui iuxta externam faciem, & non potius iuxta veritatem de me iudicatis. Externa quidem apparentia humilis est, sed spirituale robur ministerio nostro annexum in æstimandis Christi ministris potius est spectandum. Idem sit de omnibus sinceris Dei famulis iudicium.

50

Si quis apud se confidit quod Christi sit, Hoc reputet rursus ex se, quod quemadmodum ipse Christi, sic & nos Christi.

Respondet eis qui gloriabantur se esse ministros Christi, idq; cum Pauli contemtu, & dicit neminem ex eo iustam habere caussam se contemnendi, cum sit & ipse Christi minister. verum illi in hoc errarunt, quod non æstimarint, vt decuit, vocationem, dona, & labores Pauli, iuxta quæ tria, gradus & ordines inter Dei famulos geometrica proportione in bene constituta Ecclesia fieri oportet.

Nam etsi etiam abundantius quid glorior de potestate nostra, quam dedit Do-

dit Dominus nobis in ædificationem & non destructionem vestri, non pudefiam, vt non videar terrere vos per epistolas.

Vt modestiæ Apostoli fuit, quod se alijs ministris inferioris gradus adiunxerit: Ita autoritatis suæ tuendæ gratia suum dignitatis gradum sibi vendicat. & ne quis id arrogantiæ asscribat, totum Deo fert acceptum, cum ait: Quam dedit mihi Dominus non in destructionem vestri sed ædificationem, ne videlicet putetis, quæ iacto, inania quædam verborum terriculamenta esse. Obseruetur hic finem potestatis Ecclesiasticæ esse ædificationem Ecclesiæ. Quicunque ergo vel doctrinà, vel facto, vel vita, destruit Ecclesiam, frustra se vicarium Christi aut famulum esse gloriatur. 10

Nam epistolæ quidem inquit graues sunt & validæ, sed præsentia corporis infirma, & sermo contemtus.

Hæc obiectio est Pseudoapostolorum, & criminatio quod Paulus alius sit absens per literas, alius præsens. Absentis quidem (aiunt) literæ sunt graues & validæ, sed ipse cum præsens adest vobis non solum ipse inualidus est: verumetiam sermo eius est contemtus. Hinc apparet quod aduersarij Pauli potissimum gloriati sint de grauitate suæ personæ, & de externa verborum εὐμορφία, pompa, & grandiloquentia: Sed sequitur Apostoli responsum. 20

Hoc cogitet qui talis est: quod quales sumus absentes sermone per epistolas, tales etiam præsentes opere.

Responsio est ad criminationem quasi diceret: Ei qui obijcit mihi quod absens audax sim per Epistolas, & præsens abiectus, vt qui contemto sermone vtar, Hoc responsum volo: quod absens & præsens idem sim, ne quid amplius dicam.

Non enim audemus inferre aut conferre nosipsos quibusdam, qui seipsos commendant.

Ratio est ironica. Non audemus nos inferre, id est, annumerare, aut inserere quibusdam, nec conferre nos 30 cum illis, qui seipsos commendant ac prædicant. Dicuntur autem seipsos commendare, qui cum nihil egregie fecerunt ipsi, applausum tamen vulgi quærunt, & maximi videri volunt. Qui quoniam alios non habent, commendatores, ipsi propriæ laudis præcones sunt. Quod ἐγκρῖναι per inferre reddidi, secutus sum Camerarij autoritatem, vt retinerem προσονομασίαν, quæ in Græco est.

Sed non intelligunt quod ipsi sese seipsis metiuntur, & sese sibijpsis comparant.

Antithesis est. quasi diceret: Illi quidem magnifice se prædicant, sed non sentiunt nec animaduertunt quid faciant. Deberent res à se gestas in medium afferre, quas nullas omnino habent. Apud vos 40 latent, nullas nationes ad fidem conuerterunt, nullos labores experti sunt, sed solummodo absque vlla suorum factorum mensura gloriantes, per seipsos se metiuntur, & ipsi sibijpsis mensura sunt: vt qui se sibijpsis comparent, id est, suo proprio testimonio sunt clari: qua iactantia nihil potest dici absurdius. Quod autem hanc Pauli sententiam reddidi in tertia persona secutus Parisiensem Theologum, Camerarium, & Erasmum, potius quam Photium, motus sum antithesi quæ sequitur.

At nos non extra mensuram gloriabimur, sed iuxta dimensionem regulæ eius mensuræ, quam Deus nobis dispertitus est, videlicet quod etiam peruenerimus vsque ad vos.

Sensus est: Verum nos res gestas à nobis proponimus, de quibus in Domino gloriamur. Sed Apostolus per- 50 sistit in metaphora mensuræ, & primum dicit se non extra mensuram gloriari, vt faciunt Pseudoapostoli. Deinde, regulam certam se secutum ait eius mensuræ, quam Dominus sibi partitus est. Vocat autem mensuram Apostolus, quicquid terrarum Deus ipsi velut ad regulam esset admensus, vt totum istud spacium adduceret Christi imperio. Tertio, partem spacij seu mensuræ nominat Apostolus cum ait: Adeo quod peruenerimus etiam vsque ad vos, hoc est: quod præter alias nationes & populos vos quoque pars mensuræ sitis mihi à Domino assignatæ: videtur autem hic Apostolus alludere ad men-

ad mensuram terræ Palestinæ & eius diuisionem inter duodecim tribus: qua re significatum mystice fuit, quod duodecim Apostoli iuxta regulam à Domino sibi commendatam, multas terras & nationes adijcerent regno Christi.

Non enim quasi non perueniremus vsque ad vos, super extendimus nosipsos. nam vsq; ad vos etiam peruenimus in Euangelio Christi.

Antithesi amplificat & repetit quod dixit persistens in eadem metaphora. sensus est: Non ita vsque ad vos peruenimus quasi aliquo spacio magno in medio relicto, sed omnibus peragratis interpositis regionibus, & in ijs iacto fundamento Euangelij ad vos suo loco & ordine peruenimus, seruata legitima dimensionis ratione.

Non extra mensuram gloriantes in alienis laboribus: sed sperantes augescente fide vestra in vobis magnificari secundum regulam nostram in exuberantiam, vt etiam vltra vos Euangelizem non aliena regula, vt de ijs quæ parata sunt glorier.

Hac antitheseon collatione grauiter perstringit Pseudoapostolos, qui in alienis laboribus & extra mensuram sibi deputatam gloriati sunt. Ac si dicat: Illi extra mensuram gloriantur: At ego secundum mensuram, adeo quod sperem succrescente vestra fide me magnificatum iri in vobis, dũ scilicet vester profectus in fide se magis ostenderit. Est enim magistri gloria discipuli profectus. Neque spero hoc tamen, sed superabundantius adhuc, nempe vt extendam meam regulam vltra vos, ad eos scilicet qui nondum audiuerunt Euangelium: ne in aliena regula de ijs quæ parata sunt glorier: hoc est, ne mihi assumam quod Dominus alijs admensus est: quemadmodum vestri Pseudoapostoli faciunt, sed vt in mea regula glorier, dum illis qui nondum Euangelium audiuerunt, Euangelizem. Regula hic pro re mensurata ponitur, pro qua antea μέτρον, hoc est, mensuram posuit.

Sed qui gloriatur, in Domino glorietur. Non enim qui seipsum commendat ille probatus est, sed is quem Dominus commendat.

Vt & se & Pseudoapostolos in ordinem cogat, commode hanc regulam tradit: quam omnes pios in omnibus suis actionibus sequi oportet. Qui gloriatur in Domino glorietur, hoc est, In omnibus honestis & præclaris factis, Primum Deo totam gloriam in solidum vendicet. Deinde ad Dei gloriam referat quicquid gratiæ à Deo accepit. Primum superbiæ medetur, alterum auaritiæ: quæ duo vicia quantumuis excellentia dona Dei fœde contaminant. Rationem regulæ addit per collationem caussarum: quarum altera est destruens, altera efficiens. Qui enim se ipse commendat alijs, sordescit contemtus. Non enim eius est vera commendatio. At is quem Deus cõmendat, probatus est & Deo & hominibus. Sed quisnam à Deo commendatur? Qui omnia sua recte facta ad hanc Pauli regulam exigit & examinat.

CAPVT XI.

Summa capitis Vndecimi.

Hortatur Apostolus Corinthios, ne se sinant à Pseudoapostolis decipi, & à Christo sponso abduci: & ostendens haud iustas esse caussas sui contemtus, quas prætendunt Pseudoapostoli, se illis non modo parem, sed longe superiorem multis argumentis conuincit.

Ordo & partes capitis Vndecimi.

Huius capitis dispositio mirum in modum est artificiosa. Nam cum hunc scopum sibi Apostolus proponat, vt persuadeat Corinthijs, ne, se illorum Apostolo contemto, Pseudoapostolis adhæreant, cum animarum suarum certo periculo, necesse habuit ostendere, quibus rationibus excellat istis. Exordiolo igitur admodum apto à voto sumto vtitur. Optat enim vt se insipientem, id est, suas laudes referentem ferant, sed mox correctione subiecta exponit in quanto me-

to metu sit, ne sinant se decipi à Pseudoapostolis: Unde insinuat propositionem huius capitis principalem, videlicet ne sinant se seduci à Pseudoapostolis, sed sibi potius quam illis adhæreant. Hac propositione confirmata, paucis diluit calumnias Pseudoapostolorum, qui obiecerunt Paulo sermonis simplicitatem, personæ contemtum, & abstinentiam à stipendio in signum alieni animi à Corinthijs. Unde dilabitur in descriptionem Pseudoapostolorum, & ostendit quam fallaciter agant sub prætextu pietatis, idque exemplo sathanæ cuius ministri sunt. Deinde, vt redigat Pseudoapostolos in ordinem, rursus præfatur & petit, vt se insipientem ferant, qua occasione exprobrat Corinthijs quod se ita seruiliter subiecerint Pseudoapostolis, tum proponit se etiam gloriari posse, & velle. & collationem instituit sui & Pseudoapostolorum, in qua multis modis se non modo parem esse, verumetiam antecellere Pseudoapostolis ostendit. 10

EXEGESIS VNDECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VTINAM tolleraretis me paulisper in insipientia, immo etiam toleratis.

Exordiolum à voto. vtinam toleraretis me paulisper gloriantē de mea eminentia in negocio Euangelij. Hoc votū mox corrigens ait: Immo etiam toleratis. ac si dicat, Quid opus est vt id optem, quod sponte mihi largimini? Potest etiam petitio esse (Nam verbum Græcum ambiguum est) vt ita reddatur, Immo etiam tolerate. Etsi autem vtraque expositio satis congruit, priorem tamen præfero cum Erasmo. Cum insipientiæ meminit, obliq; perstringit Pseudoapostolos, qui suarum laudum buccinatores erant apud Corinthios, quo nihil inciuilius, nihilq; stultius esse potest. Quare recte huiusmodi gloriationem, qua quis seipsum iactat, insipientiam vocat Apostolus. Verum interea & hoc obseruandum, interdum quod simpliciter & per se in vitio est, fieri debitum officium propter aliquam circumstantiam. Pseudoapostoli gloriabantur, vt ipsi magnifierent, Quare recte stulticiæ insimulantur. Paulus gloriabatur, vt tueretur potestatem suam Apostolicam: quo veritas Euangelij permaneret apud Corinthios in gloriam DEI & salutem Corinthiorum. Quare ipsius gloriatio fit debitum officium: Tantum abest vt Apostolo notam insipientiæ inurat. Hoc exemplum ministri verbi in simili caussa, modo similem affectum retineant, imitari possunt. 20 30

Nā zelotypus sum erga vos Dei zelo.

Ratio voti ab affectu Apostoli erga Corinthios, ac si dicat: quod anxie optem, vt meam insipientiam feratis, facit zelotypia qua laboro erga vos. Non quidem mea caussa sed Dei. Hac zelotypiæ distinctione rursus Pseudoapostolos pungit, qui sibi zelotypi erant non Deo. Monentur ergo ministri Dei hoc Pauli exemplo, vt Deo sint zelotypi tanquam sinceri Paranymphi, qui nolunt sponsam amare nisi proprium sponsum, & irascuntur sancto zelo omnibus, qui sponsam à suo legitimo sponso abducere moliuntur. 40

Despondi enim vos vni viro, vt exhibeatis vos Christo virginem puram.

Ætiologia est. suæ enim erga Corinthios zelotypiæ rationem reddit. Est autem sensus horum verborum. Prædicatione Euangelij à fornicatione impura, qua contaminati eratis, adduxi vos ad Christum, cui purificanti vos à prioribus pollutionibus, despondi vos vt Paranymphus marito Christo, vt posthac exhibeatis vos vt puram virginem. Consistit autem hæc puritas in doctrinæ Christi simplicitate, cultu sincero, & morum innocentia. Qui enim vel doctrinam corrumpit, vel cultum legitimum violat, vel impudicicia morum lasciuus est, à Christo sponso ad fornicariam lasciuiam deflectit. 50

Metuo autem ne quo modo sicut serpens Euam decepit calliditate sua, sic corrumpantur sensus vestri à simplicitate, quæ est in Christo.

Exponit quanto in metu sit pro Corinthijs, videlicet quod metuāt, ne à salute per Christum parta excidant, seducti à Pseudoapostolis. Est autem hic duplex collatio. Vna Euæ & Ecclesiæ: Altera serpentis, hoc est, Diaboli & Pseudoapostolorum. Vt Eua ante lapsum fuit typus Ecclesiæ: Ita eadem post lapsum figura est excidentium gratia per inobœdientiam. vt ergo salus Euæ posita fuit in simplicitate verbi

verbi Dei eiusq; obœdientia, & eiusdem lapsus ex corruptela verbi extitit & ex inobœdientia: Ita salus Ecclesiæ Christi in simplicitate Euangelij est sita eiusque fide & obœdientia, & interitus in defectione à simplicitate Euangelij. Deinde altera collatio est serpentis & Pseudoapostolorum, quæ ita instituenda est: Quemadmodum serpens ficto zelo pro primis parentibus calliditate sua monstrato fructu Paradisi (qui Euæ audito serpente visus fuit aptus ad cibum desiderabilis oculis, & expetibilis ad prudentiam conferendam) decepit Euam: Ita Pseudoapostoli sua calliditate externam speciem rerum, pompam verborum, simulatam sanctimoniam, fictum zelum, sapientiæ opinionem prætendentes, nituntur Ecclesiam à simplicitate Euangelij Christi abducere, atque ita æternis mancipare pœnis. Hic obseruetur primum quantum sit beneficium Christi, qui nos peccato perditos & prostratos sub damnatione, suo Euangelio in salutis statum restituit. Deinde quanta sit dignitas & necessitas ministerij verbi, quamq; bene mereantur de Ecclesia sinceri ministri Euangelij, qui voce & vita veram pietatem docent & exprimunt: Et econtra considerandum, quantæ pestes sint Ecclesiæ falsi doctores, qui homines à simplicitate Euangelij abducunt ad humanas corruptelas, atq; ita præcipitant in certam damnationem. Porrò hæc Pauli sententia insinuationem habet antea signatæ propositionis. videlicet, vt Corinthij caueant, ne finant se decipi à Pseudoprophetis. Habet etiam apertam rationem propositionis à periculo & certo damno petitam: videlicet, ne sicut Eua excidant gratia & salute.

Nam si is qui venit, alium quidem Christum prædicat, quem non prædicauimus, aut spiritum alium accipitis quem non accepistis, aut Euangelium aliud, quod non accepistis, recte toleraueritis (eum.)

Ratio propositionis est, sumta à perfectione doctrinæ Pauli. Cuius propositio sola loco integri argumenti ponitur. Si Pseudoapostolus aliquis veniens docuerit perfectiorem Christum, impetrauerit vobis alium Spiritum sanctũ seu efficaciorem, & tradiderit vobis perfectius Euangelium quam ego feci, bene fecistis quod sustinueritis & receperitis eum. Sed nullus potest venire, qui hoc faciat. immo qui à simplicitate Euangelij abhorrent, seductores sunt & impostores. Quare nequaquam eos sustinere deberetis. Hic discamus, quod si prædicatio Pauli fuit sufficiens ad salutem consequendam, seductores sint Papistæ qui Euangelio non contenti, immo Euangelio spreto doctrinas humanas pro Euangelio obtrudunt. Quare non minus quam sathanas ipse cauendi sunt.

Arbitror enim me nihilo inferiorem fuisse eximijs Apostolis.

Pro ipsa minore ponit minoris confirmationem. Paulus non est inferior eximijs Apostolis. Ergo Pseudoapostoli perfectiorem salutis doctrinam afferre non possunt. Verum hanc confirmationem hic veluti digito monstratam, in duodecimo capite persequitur. Nunc enim obiectiones Pseudoapostolorum aduersus eam confutat, ne veluti præiudicio quodam impediti Corinthij, minus se faciles ad credendum ipsi exhibeant.

Etsi autem idiota sum sermone, non tamen scientia.

Refutatio est primæ obiectionis contra minorem, in qua asseruit se non inferiorem esse eximijs Apostolis. Obiecerunt Paulo quod sermone esset idiota, ideoque ipsius doctrinam non fuisse absolutam: Respõdet per concessionem & correctionem: fateor me esse idiotam sermone, nihilominus tamen scientia non sum idiota, quod paulò post in duodecimo declarat, vbi se in tertium cœlum raptum fuisse ait. Idiota grandiloquo & pomposo oratori hic opponitur. Paulus enim vt penitius penetraret in corda hominum rudium suo Euangelio, vsus est sermone populari & simplici, vt ita se captui rudium discipulorum accommodaret. quod sane officium est fidelis magistri, qui non tam suam laudem quam instructionem discipulorum quærit. Verum Pseudoapostoli crepantes grandia, garrulitate sua auditores in admirationem sui perduxerunt quidem, sed eos nihil solide docuerunt. Vnde vt viderentur eximij doctores esse soli, obiecerunt Apostolo imperitiam sermonis, sed falso. Hinc discant pij ministri verbi, non à Pseudoapostolis inanem garrulitatem captare, sed potius ab Apostolo se rudium auditorum captui accommodare, quo ipsorum labor in ædificationem Ecclesiæ cedat.

Sed omnino manifestati sumus vobis in omnibus.

Firmis-

Firmissimo testimonio confirmat Apostolus quod dixit. Prouocat enim ad illorum conscientiam, quibus haud ignotum erat, quanta diuinarum rerum scientia polleret, vt qui ipsos ab errore Ethnico sua industria & doctrina abductos, Christo lucrifecerit.

Num peccatum feci, quod me humiliauerim, vt vos exaltaremini? quod gratis Euangelium Dei euangelizauerim vobis?

Criminationes duas Pseudoapostolorum per interrogationem & admirationem proponit. Obiecerunt Apostolo absenti contemtum personæ, nempe quod se nimium familiarem omnibus fecerit, ac se vel minimis subiecerit, vt eos exaltaret, id est, in Christi cognitionem perduceret. DEINDE, quod gratis Euangelium prædicauerit, cum alij acciperent stipendium. Vtraque criminatio quam sit iniusta ostendit, An is, inquit, qui se humiliat, vt alios exaltet, peccat? An is, qui Euangelium Christi prædicat gratis propter cauenda scandala, est culpandus? Vtrumq; sane debitum officium est. Quare qui hinc ansam calumniandi petit, iniquus & malignus sit necesse est. Hoc exemplum Pauli abstinentis à stipendio nequaquam imponit legem ministris verbi, nisi in simili casu. Nec Papistæ hinc recte extruunt supererogationis opera, cũ Paulus nihil aliud fecerit quã quod ex officio debuerit. Debent enim omnes ministri Dei scandalis quantum fieri potest occurrere, ne Ecclesiæ ædificatio per illos impediri videatur.

Alias Ecclesias spoliaui accepto stipẽdio, ad hoc vt vobis inseruirem.

Macedonicas Ecclesias intelligit, quę fuerunt cum in pauperes, tum in ministros Euangelij liberaliores. Quod autem dicit sese expoliasse Ecclesias, id ita accipiendũ est, quod quicquid conferant pij sua sponte in ministrorum verbi sustentationem, est veluti debitum, quod debeatur iure spiritualis belli. Nam homines sathanæ subiectos prædicatione Euangelij & armis spiritualibus liberant præcones verbi, & Christo subijciunt. His quoq; verbis non parum perstringit Corinthiorum ingratitudinem, qui permiserunt, vt ipse ab alijs acciperet stipendium, & sibi seruiret: quorum exemplum multi hodie imitantur, cum paucissimi Macedonibus similes reperiantur, qui in ministros alijs Ecclesijs seruientes fuerunt liberales.

Et cum præsens essem apud vos, & egerem, non torpore meo quemquam grauaui: Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres, qui venerant ex Macedonia, & me vobis seruaui minime onerosum & seruabo.

Ἐπεξεργασία est. Nam id quod dixit breuius, hic latius repetit, & duo addit: Primum, quod suo torpore & ignauia non fuerit alijs torporis caussa, nec ipsis Corinthijs oneri. quo dicto non parũ perstringit Pseudoapostolos, qui cum ipsi ignaui essent ventres, liberaliter de alieno vixerunt: Alterum est quod dicat etiam in posterum se effecturum ne sit Corinthijs oneri, quod itidem Pseudoapostolorum respectu facit, qui possent forte ea, quæ dixerat, eo torquere, quasi Paulus succenseret ipsis, quod stipendia non conferrent, aut saltem prouocaret eos ad maiorem liberalitatẽ.

Est veritas Christi in me, quod gloriatio hæc non obturabitur mihi in regionibus Achaiæ.

Asseueratio est interposito iuramento, estq; sensus. Hæc mea gloriatio, si modo Christi veritas in me est, quod in Achaiæ regionibus non accipiam stipẽdium, nequaquam obturabitur mihi, hoc est: nequaquam excludetur aut deficiet. Vt enim caueam scandala, ab isto meo iure abstinebo. Pertinet & hoc exemplum ad omnes verbi ministros, non quidem in specie, sed in genere facti.

Propter quid? An quod non diligam vos? Deus nouit: Quod autem facio, etiam facturus sum.

Expositurus caussam cur nolit à Corinthijs stipendium accipere, primum destruit fictam caussam, quam aduersarij ipsius ipsi obiecerunt. Calumniabantur enim quod Paulus ideo abstineret, quia Corinthios non amaret. Sed hanc calumniam iuramento interposito diluit. Hic nota, quam sit prona malicia hominum ad excogitandas varias calumnias, quibus sæpe virtus ipsa obruitur, ac vitij loco habetur. Deinde quoq; exemplum Apostoli docet, quod in caussa honesta liceat ad Dei testimonium prouocare, & iuramento

mento confirmare, cum vel desunt testes, vel simplici nostræ narrationi fides non adhibetur.

Vt amputem occasionem eorum, qui cupiunt occasionem, vt in quo glorientur, inueniantur, quemadmodum & nos.

Iam veram caussam exponit cur à stipendio abstinuerit, nimirum, vt amputaret occasionem eorum, qui cupiuerunt occasionem. Hanc occasionem explicat cum addit, Vt in quo gloriantur, inueniantur, quemadmodum & nos. Gloriabantur autem se esse veros Christi Apostolos, quemadmodum subiecta ratio ostendit: Hanc gloriationem putabant se in solidum consecuturos, si Paulus in accipiendo stipendio, & in captando ocio ipsis similis videretur. Ne igitur ista ratione habeantur pro sinceris ministris, qui reuera sunt Pseudoapostoli, abstinet Apostolus à stipendio, & se non ventris gratia Euangelium docere, facto comprobat.

Etenim huiusmodi Pseudoapostoli operarij dolosi sunt, qui transfigurant se in Apostolos Christi.

Quod occasionem quærant Pseudoapostoli, vt videantur veri Apostoli, ab illorum ingenio probat. Dicit enim eos esse operarios quidem, sed tales qui dolo malo omnia agant: adeo vt si externa tantum consideres, videantur ipsissimi Christi Apostoli. Hypocrisis enim fingit externam personam, cum interim mens varijs opinionibus obruta iaçet, Et affectus impietati seruit. Porrò transfigurare seu transformare, nihil aliud est quam externos gestus fingere, vt aliquis foris alius videatur esse quam intus sit in corde. Monemur ergo, ne huiusmodi externis laruis sinamus nos decipi.

Et non mirum est: ipse enim sathanas transformauit se in angelum lucis: non magnum igitur est si etiam ministri eius transfigurantur, tanquam ministri iustitiæ, quorum finis erit iuxta opera eorum.

A facili & exemplo simul probat, quod Pseudoapostoli se transforment in Apostolos Christi. De sathana manifestum est, qui non solum primos nostros parentes sub specie sanctitatis & amicitiæ euertit: verumetiam postea omnibus ætatibus idololatriam inuexit in perniciem hominum. Si statim fuisset dehortatus homines ab omni religione, fuissent qui cornua eius, vt dici solet, animaduertissent. Nunc autem vt studiosus salutis hominum videatur, tanquam angelus lucis varias religiones instituit. Verum interea fraude & dolo homines occidit. Historia de Gregorio Papa nota est, cui sathan obtulit mortuorum spectra, vt horrendam illam blasphemiam missam pro defunctis institueret, &c. Præterea multa alia in regno Antichristi excogitauit sathan, quibus occulte & ex insidijs adortus est regnum Christi. Nec illi dissimiles sunt eius ministri: volunt vocari sacerdotes Dei, serui seruorum Dei, successores Apostolorum, columna Ecclesiæ, Spiritus sancti organa, adeo vt quicquid dicunt pro articulo fidei habeatur. Admoniti igitur hac Pauli sentẽtia, discamus recte distinguere inter veros ministros & eos qui falso sibi istum titulum vsurpant, & volunt videri ministri Christi, cum sint Pseudoapostoli. Sunt enim Pseudoapostoli qui mentiuntur se Apostolos esse, cum non sint, vt Pseudochristus est, qui se Christum & Messiam mentitur, cum non sit.

Rursus dico (ne quis putet me insipientem esse, alioquin etiam, vt insipientem accipite me, vt paululum quiddam & ego glorier) quod dico non dico secundum Dominum, sed vt per insipientiam in hac gloriationis fiducia.

Exordiolo viam sibi parat ad sequentem collationem, & prolepsi anticipat obiectionem. Insipientis est seipsum laudare, & vere insipientis esse ait gloriari coram Domino, cum nemo non sentiat, quanta sit sua imbecillitas. Quare respectu aliorum gloriaturum se esse ait, rogatq; vt hanc insipientiam boni consulant, præsertim cum tanta sit sibi gloriationis materia & fiducia.

Quandoquidem multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

Hæc propositio est figurata collatione. multi gloriantur secundum carnem: Cur idem & mihi non licebit? Secundum carnem est de rebus externis gloriari, vt de generis nobilitate, bonis fortunæ, animi, & externis.

Libenter

Libenter enim toleratis insipientes, cum sitis ipsi sapientes.

Ratio propositionis est ironica. Qui ipsi sapientes sunt, ferunt moderate aliorum infirmitatem & insipientiam. Quare cum vos sapientes sitis, non dubito quin meam insipientiam boni consulatis.

Toleratis enim si quis vos in seruitutem adigit, si quis exedit, si quis accipit, si quis effertur, si quis vos in faciem cædit.

Ætiologia est similiter ironica, habens in se tacitam eamq; acerbissimam reprehensionem. Sumitur autem hæc ratio à minori ad maius. Aliorum dominium, voracitatem, rapinas, superbiam, immo & verbera æquo animo toleratis. Cur non multo magis vestri Apostoli insipientis sustineretis orationem?

Iuxta contumeliam loquor, perinde quasi nos infirmi fuerimus, immo in quocunq; audet aliquis (per insipientiam loquor) audeo & ego.

Hoc ad confirmationem consequentiæ superioris argumenti refero, quasi diceret: contumelia dignum esset, si me vestrum Apostolum non ferretis, cum tanta ab istis ambitiosis sustinetis. Cum tamen ego non minus quam illi, immo plus etiam gloriari possim, si modo paululum mihi liceat insipientis sustinere personam. Iam sequitur collatio ipsa, in qua, quid commune cum Pseudoapostolis habeat, & quam præ illis habeat gloriandi materiam, exponit.

Hebræi sunt? sum & ego: Israëlitæ sunt? sum & ego: semen Abrahæ sunt? sum & ego.

Quod ter eandem sententiam repetit, respicit ad fastum ambitiosorum istorum, qui arroganter his verborum formulis gloriari solebant. Hebræi sumus, Israelitæ sumus, Semen Abrahæ sumus, Cur ergo cederemus Paulo? verum Paulus hoc quidem ita illis concedit, vt se in eo non minorem esse illis ostendat, atq; adeo significat, quod ex illa gloriatione non habeant isti iustam se contemnendi caussam.

Ministri Christi sunt? (insipienter loquor) amplius ego.

Hinc incipit redigere Pseudoapostolos in ordinem, suum Apostolatum & labores quos in officio sustinuit extollendo. Sunt quidem (vt ipsi gloriantur) ministri Christi, sed non est eorum ministerium sincerum, nec Apostolatus dignitatem consecuti sunt, neque tantos labores perpessi sunt in ministerio, quantos ego.

In laboribus abundantius, in plagis supra modum, à Iudæis quinquies plagas quadragenas accepi vna minus, ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, noctem & diem egi in profundo, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in vrbe, periculis in deserto, periculis in mari, periculis in falsis fratribus, in labore & molestia, in vigilijs sæpe, in fame & siti, in ieiunijs sæpe, in frigore & nuditate.

Hic Catalogus laborum & periculorum Apostoli ostendit, quam excellat Pseudoapostolis Paulus in ministerio. Illi enim molle sectabantur ocium, ipse autem omnes difficultates, labores & pericula, vt propagaret regnum Christi, contemsit. Deinde Pauli fidem in ministerio nobis commendat, qui in tantis ærumnis non abiecit confessionem aut ministerium. Tertio, hoc exemplum omnibus ministris verbi, atq; adeo omnibus pijs imitandum proponitur, ne propter vllas iniurias abijciant confessionem aut ministerium. De plagis quadragenis lege Deut. 25.

Præter ea quæ extrinsecus accidunt, concursus fit ad me quotidianus, & cura est omnium Ecclesiarum.

Præter ea quæ recensuit, meminit quotidiani Ecclesiarum concursus ad se, & curæ quam pro omnibus Ecclesijs habuit. Hæc distinguit Apostolus ab externis, vt quæ pertinent ad ipsius Ecclesiæ corpus conseruandum. Multæ enim incidunt dubitationes, multæ pauperum querelæ, sæpe Ecclesia ab hostibus impetitur: In hisce & similibus

milibus difficultatibus, confugerunt Ecclesiæ ad Apostolum, tanquam ad earum summum gubernatorem. His omnibus respondere laboriosissimum fuit. Hinc discant ministri Ecclesiarum, suum officium esse conscientijs errantibus & dubitantibus mederi, & affici non solum totius corporis, verumetiam singulorum membrorum cura: ἐπιστάσις ἐμοῦ, id est, στάσις ἐπ' ἐμὲ, hoc est, conuersus ad me.

Quis infirmatur, & ego non infirmor? Quis scandalizatur, & ego non vror?

Declaratio est eius quod in genere dixit de sua pro Ecclesijs cura. Nemo, inquit, vllo afficitur incommodo, quin perinde illud habeam ac si mihi ipsi contingeret. Non minus de infirmitate & offendiculo fratrum moueor, quam si ipse infirmus essem, vel scandalo turbarer: Habent hic ministri verbi quem imitentur.

Si gloriari oportet, de ijs quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.

Proponit de alio gloriationis genere, quod etsi admodum eximium est, Tamen illud ex hypothesi aduersariorum, infirmitatis esse dicit. Pseudoapostoli enim inde argumentis sumtis Paulum contemtibilem Corinthijs reddere conati sunt.

Deus pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sæcula, nouit quod non mentiar. In vrbe Damasco præfectus Aretæ regis custodiebat Damascenorum ciuitatem, cupiens me comprehendere. ac per fenestram in sporta fune demissus fui per murum, effugique manus eius.

Vt sibi fides à Corinthijs maior habeatur, Deum suæ narrationis testem adhibet, qui cum omnia aperte nouit, sapiens etiam testis esse potest. Narratur & hæc historia à Luca, act. 9. quæ contigit cũ secundo Apostolus reuersus esset Damascum. Nam diuinitus in itinere cõuersus, & Damasci ab Anania baptizatus abijt in Arabiam prædicaturus verbum Dei, Deinde reuersus Damascum, concitata aduersus ipsum tota vrbe, euasit manus præfecti Aretæ regis Arabiæ, & inde abijt Ierusalem. Porrò hæc fuga Pauli nequaquam patrocinatur leuitati hominum, qui quauis de caussa, vel ob leuissimam iniuriam stationem suam mutant, vt melius suo ocio & ventri consulant: verum si simili cum Paulo necessitate cogantur, cum eo in Domino gloriari possunt, quod Deus ipsis tantum animi robur tribuerit, quo fortiter contemnant omnia pericula. Monet & hoc Pauli factum, ne quis se vltro in manus hostium conijciat, immo fugiat potius, cum id salua pietate fieri possit. Hinc etiam manifestum est, quod zelus multorum martyrum, qui sponte se hostibus trucidandos tradidere, fuerit intempestiuus, & nequaquam secundum scientiam: verum hanc infirmitatem & stultum zelum Dominus haud dubie propter fidem Christi boni consuluit.

CAPVT XII.

Summa capitis Duodecimi.

Reuelationes cœlestes, tentationes, & ærumnas suas exponens, finemq; suæ gloriationis indicans, autoritatem Apostolicam sibi vendicat Paulus, & Corinthios de suo aduentu commonens, quanta sit sua cura pro ipsis significat.

Ordo & partes capitis Duodecimi.

Partes capitis hæ sunt. Prima, expositio raptus sui in tertium cœlum. Secunda, indicatio finis tentationum, ne videlicet ob reuelationes efferretur. Tertia, oblectatio in persecutionibus pro Christo. Quarta, indicatio finis suæ gloriationis cum vindicatione autoritatis Apostolicæ. Quinta, mentio aduentus Apostoli ad Corinthios, & solicitudinis ipsius pro ipsis.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

GLORIARI sane non expedit mihi, veniam enim ad visiones & reuelationes Domini.

Quia amplissimam gloriandi materiam ministrare poterant Apostolo visiones & reuelationes, vnde efferri posset Apostolus si spiritus imperio caro non castigaretur, præfatur non expedire sibi, quantum quidem ad carnis imbecillitatem attinet. verum quia id cedit in gloriam Dei & ædificationem Corinthiorum, promittit se visiones & reuelationes Domini IESV relaturum, Quo constet à quo sit missus & in qua schola veritatem Euangelij didicerit, Idq; in eum finem, vt Corinthij veritati Euangelicæ quam ab ipso didicerant, obtemperent, & non sinant se decipi à Pseudoapostolis.

Noui hominem in Christo ante annos quatuordecim (An in corpore nescio, an extra corpus nescio, Deus nouit) raptum in tertium vsque cœlum. Et noui huiusmodi hominem (an in corpore, an extra corpus nescio, Deus nouit) raptum fuisse in Paradisum, & audiuisse ineffabilia verba, quæ non liceat homini loqui.

Reuelationem suam & visionem descripturus, loquitur vt de alio, ne sibi inde gloriam, sed soli Deo eius rei autori tribuat. Deinde temporis circumstantia ad probandum ipsius apostolatum facit. Nam tum diuinitus conuersus & edoctus, apostolatus munere est donatus. Cum autem modum raptus, an in corpore fuerit vel extra corpus, ignorare se dicat Apostolus, nostrum non est scrupulose inquirere, quod ipsi Apostolo ignotum fuit. Præterea cum tertium cœlum & Paradisum pro eodem accipit, & tertium cœlum absque omni dubio sit locus beatorum spirituum, vbi maiestas diuina se angelis & sanctorum animabus illustrius patefacit, & vbi Christus cum suo glorioso corpore ab angelis & sanctorum animabus colitur, Efficitur, quod Paradisus hic non significet locum in quo primi parentes à Deo fuerunt collocati. Nam is in terra erat, qui postea in diluuio vniuersali destructus est aquarum inundatione, & fuit typus eius Paradisi, cuius meminit Christus, & Paulus hoc loco. Cæterum cum hic Apostolus tertium cœlum, hoc est, locum beatorum, paradisum nominat, significat quod in Christum credentes non solum restituendi sint statui honoris, in quo primi parentes ante lapsum fuerunt: verumetiam quod multo maior sit futura felicitas in cœlesti paradiso, quam in terrestri fuisset futura. Porrò si quis interroget: Cum hic tertium cœlum nominatur, quod nam sit primum, quod secundum? præterea etiam, an sint plures cœli, quam tres? Ad hanc quæstionem responsio colligi potest, hoc modo. Primum, scriptura meminit cœli aerij, in quo aues volitant. Deinde pars illa, quæ aerium cœlum ambit, dicitur cœlum in quo sunt omnia visibilia corpora cœlestia, vt planetæ & supra eos stellæ fixæ: Iam vltra hoc cœlum tertium est, cuius hic meminit Apostolus. Primum & secundum homines mathematicis speculationibus conscendunt. In tertium vnicus ductor est IESVS CHRISTVS, qui ibi Paulum in ministerio Euangelij instituit, ne alijs Apostolis videretur inferior, qui cum Domino corporaliter in terra conuersati sunt. Porrò cum dicat Apostolus, se ineffabilia audiuisse, quæ nemo mortalium capere potest, Monet vt aspiremus ad istam cœlestem scholam, in qua quæ nunc in imagine, & velut in ænigmate videmus, videbimus facie ad faciem gloriam Domini contemplantes. Sit ergo nostrum πολίτευμα in cœlis, vbi Christus saluator sedet in gloria patris.

De huiusmodi gloriabor, de meipso vero non gloriabor, nisi in infirmitatibus meis.

Paulus coactus erat calumnijs Pseudoapostolorum ostendere, se non inferiorem esse cæteris Apostolis. Nunc egregie quibus limitibus incluserit sanctam istam gloriationem ostendit: Primum enim materiam gloriationis à se reijcit, & ad Deum autorem refert. Deinde, excludit gloriationem carnis. Tertio, cogitatione suæ infirmitatis frenum sibi imponit, ne extra metam transiliat. Hinc ergo discamus & nos intra quæ septa includi debeat Christiana gloriatio. Primum enim cum cogimur beneficia Dei erga nos referre, autorem agnoscemus, & prædicabimus non nos sed Deum ipsum. Deinde excludemus φιλαυτίαν, quæ se ingerere solet, vt vel minimam particulam laudis nobis arrogemus. Tertio, vt frenum imponamus carni nostræ, cogitabimus quanta sit nostra, vbi nobisipsis relicti fuerimus, infirmitas. quo magis excitemur in potentiæ Dei cogitationem, qui nos infirmos suo confirmat robore.

Nam si voluero gloriari, non ero insipiens,

Præsumtio est. Nam Pseudoapo-

ſipiens, veritatem enim dicam : ſed ſuperſedeo ne quis mihi imputet quicquam ſupra id quod videt eſſe me, aut quod audit ex me.

ſtolis, qui poterant obijcere, Eum iam omnia narraſſe de quibus gloriari poterat, Reſpondet & affirmat multa alia habere ſe, de quibus vere & in Domino gloriari poſſet, Sed ſe ſuperſedere iſtis, ne quis ſibi maiora aſſcribat, quam quæ in ipſius Apoſtolatu conſpiciuntur. Contentus enim eſt eam ſuſtinere perſonam, quam Deus illi impoſuit. Hic conſideretur antitheſis : Pſeudoapoſtoli de multis gloriabantur, quorum nullam experientiam ſenſerunt Corinthij : Paulus autem tantum de ijs gloriabatur, quorum experientia apud Corinthios erat manifeſta. Tacite ergo & oblique Pſeudoapoſtolos perſtringit, qui arroganter gloriabantur, & interim vani & mendaces erant : Eſt enim inſipientis prorſus gloriari, vbi nulla ſubſit veritas.

Et ne excellentia reuelationum ſupra modum efferar, datus mihi fuit ſtimulus carni nuncius ſathanæ, vt me colaphis cædat, ne ſupra modum efferar.

Dixit, quod non vellet gloriari de ſeipſo niſi in infirmitatibus ſuis : Cuius dicti rationem hic ponit, nimirũ quod iſtæ infirmitates ipſum reprimant, ne efferatur ob excellentiam reuelationũ. Affirmat ergo iſtas infirmitates fuiſſe ſibi inſtar ſtimuli, qui carni ſuæ infixus huc illuc ipſum impellere tentaret. Metaphora ſumta à bobus qui ſtimulis impelluntur. Significat ergo hoc loco ſtimulus omne tentationum genus, quibus probatior reddebatur Apoſtolus & continebatur in officio. Verum quia Apoſtolus ipſe ſpecies iſtarum tentationum non explicat, neq; noſtrum eſt ſcrupuloſe eas inquirere. Ineptiſsimi ſunt Monachi, qui vt ſuæ libidini turpiſsimæ patrocinium quærant, ad libidinem hunc ſtimulum referunt, qua dicunt Apoſtolum tentatum fuiſſe. Nec illi ſunt audiendi, qui vt Paulo perfectiſsimum pietatis & virtutis κατόρθωμα vendicent, ſtimulum interpretantur grauiſsimos capitis dolores, quibus Paulum laboraſſe aiunt. Verum nos retineamus genus, vt ſtimulus ſit quodlibet tentationum genus, quo Apoſtolus examinabatur, & veluti igni tentationum excoquebatur, vt indies redderetur probatior. Porrò ſententiam hanc Pauli diſtinctius conſideremus, quo vberiorem inde depromamus doctrinam. Primum itaq;, cum dicit ſibi hunc ſtimulum datum ne efferatur, ſignificat paterna Dei voluntate factum eſſe, vt iſto veluti freno reprimeretur caro, ne laſciuiret per ſuperbiam aut alia vitia. Deinde, cum hunc ſtimulum interpretatur angelum ſathanæ, vt docet tentationum occaſiones à ſathana obijci in perniciem hominum: Ita monet, vt nos aduerſus hoſtem crudeliſsimum ſpiritualibus armis muniamus, ne nos inermes & imparatos opprimat. Tertio, cum ait ipſum ſe colaphis cædere ne efferatur, Significat hac metaphora tentationes eſſe veluti colaphos in maxillas impulſos, quibus in ordinem redigimur, ne petulantes aliquid deſignemus, quod nos non deceat. Obſeruentur ergo hic fines tentationum : Sathan quidem tentat vt perdat, ſed Deus ſua bonitate facit, vt quod ſathan tanquam venenum propinauit, hoc cedat in ſalutare piorum remedium. Cum videlicet inde diſcunt, ſe armare aduerſus ſathanam & tanquam colaphis infixis reſiliunt à vitijs, & retinentur in officio. Præterea docet hoc Pauli exemplum, quod nemo adeo plene regeneretur in hac vita, quin ſemper nouis incrementis indigeat. Si enim Apoſtolus tantus ab ipſo Chriſto in tertio cœlo edoctus, & regenitus, opus habuit perpetuis incrementis, Quid dicemus de alijs ? Pergat igitur vnuſquiſq; ad perfectionem, & nemo deſperet, etiamſi adhuc totam vitiorum hydram non iugulauerit.

Super hoc ter dominum rogaui, vt abſcederet à me.

Memorat Apoſtolus ſe ter, id eſt, ſæpius oraſſe Dominum, vt abſcederet à ſe angelus ſathan, id eſt, vt à tentationum acerbitate liberaretur. Hinc duo diſcamus : Vnum, quod tentationibus non ſit indulgendum, ſed mox arripienda ſunt arma, & confugiendum ad præſidium firmiſsimum nomen Domini : Alterum, quod ſolus Dominus poſsit à tentatione eripere : quod Paulus hac ſua inuocatione docet.

Et dixit mihi : ſufficit tibi gratia mea. Nam potentia mea in infirmitate perficitur.

Duo habet hoc reſponſum. Primũ, quod gratia Dei, id eſt, auxilium diuinum vires, quo minus ſuccumbamus tentationibus ſuppeditet, præſertim vbi id à Deo ex fide per Chriſtum petierimus. Alterum, eſt cauſſa cur Paulum noluerit Dominus prorſus à tentatione iſta liberare : Quia, inquit, potentia mea in infirmitate perficitur,

hoc est, mea potentia qua assum laborantibus & infirmis, magis se conspiciendam exhibet, dum laborantes & infirmi sentiunt se non suis viribus, sed mea solius potentia conseruari & sustentari, quo minus sub tentationum onere succumbant. Atq; ita Dei potentia non perficitur in se, quæ perpetuo consummatissima est, sed in sanctis qui eam in suis infirmitatibus sentiunt & agnoscunt.

Libentissime igitur gloriabor potius in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me potentia Christi.

Cur potius de infirmitatibus suis, quam de magnis reuelationibus gloriari velit, concludit. Christus enim in cruce magis suam hominibus pijs ostendit præsentiam & potentiam, dum sui spiritus robore eos inuictos reddit: Obserua quod quodammodo probrosum est mundo, Christi seruis sit gloriosum. Crux enim piorum non est irati iudicis signum, sed paterni amoris testimonium: qui crucis ferula eos reprimit, ne carni indulgentes aduersus Deum lasciuiant, ac tandem sua culpa pereant. Obseruetur & hic testimonium de diuinitate Christi.

Propterea oblector in infirmitatibus, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro Christo: cum enim impotens sum, tunc potens sum.

Repetitio eiusdem sententiæ, per amplificationem & distributionem: cum, inquit, infirmus sum, scilicet mearum virium respectu, & premor cruce, tunc potens sum, scilicet Christi præsidio, qui me ne succumbam confortat. Porrò quia duplex genus crucis est. Vnum, quod extra nostram singularem culpam nobis imponitur propter veritatem. Alterum, quod nostra culpa nobis accersiuimus, sciendum est, quod inuocantibus & agentibus pœnitentiam obœdientia in vtroq; genere sacrificium Deo gratum sit.

Factus sum insipiens gloriando: vos me coëgistis. Nam ego debueram à vobis commendari. Nulla enim re inferior fui summis Apostolis, tametsi nihil sum.

Excusat gloriationem, & ostendit in quem finem eam instituerit, nimirum vt vendicaret sibi autoritatem apostolicam apud Corinthios, qui cœperant adhærere Pseudoapostolis se spreto. Notandum quod distinguat hic inter suum officium & suam personam. Officium defendit, Nam id ad asserendam Euangelij veritatem faciebat: Personam suam agnoscit nihil esse, tantum abest, vt cum Pseudoapostolis de suis donis gloriari velit. vtrumque pij verbi ministri imitentur, Officium suum strenue tueantur, & humiliter de seipsis sentiant.

Signa enim Apostoli peracta fuerunt in vobis, in omni tolerantia, in signis, & prodigijs, & virtutibus.

Probat Paulus se non fuisse inferiorem cæteris Apostolis, idque à proprijs apostolatus indicijs, & enumerat quatuor: tolerantiam, signa, prodigia, & virtutes. Tolerantia est fortitudo animi, quæ facit ne in rebus asperis frangamur animo, & tædio laboris abijciamus confessionem, sicuti multi olim fecerunt, & hodie faciunt multi in suarum animarum certam perniciem. Hæc tolerantia omnibus verbi ministris communis esse debet. Verum tria quæ sequuntur propria sunt apostolatus insignia, quorum tertium Apostolus ad Hebræos in duo genera diuidit. Ita enim ad Hebræos secundo scribitur: Nam si per angelos dictus sermo fuit firmus, & omnis transgressio & inobœdientia accepit iustam retributionem, Quomodo nos effugiemus tantam negligentes salutem, quæ cœpta enarrari per Dominum, ab ijs, qui audiuerunt in nobis confirmata est, contestante Deo signisque & prodigijs, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus secundum ipsius voluntatem. Quia Dominus suam doctrinam miraculis, veluti quibusdam solennibus obsignationibus, ad medendum infirmitati humanæ, ac vacillantibus hominum animis confirmare dignatus est, Apostolus ea numerat, quibus potissimum veritas Euangelij hominibus consignata est. Miraculum autem in genere factum Dei est extraordinarium & inusitatum, hominum animos in admirationem adducens. Ponuntur autem hic primo loco σημεῖα, id est signa, quæ ita dicuntur, quod mentes hominum excitent ad considerandum aliquid amplius, quam quod foris apparet. Christus sanat sola voce surdum & mutum, Hoc signum excitat

excitat ſpectatorum mentes ad aliquid altius cogitandum, nempe quod Chriſtus ſit ornatus diuina potentia, & quod ſit verus Meſsias, tametſi hoc externe non apparebat. Deinde, Portenta ponuntur, quæ ita dicuntur quia nouum aliquid & inuſitatum continent. vt nouum & inuſitatum fuit, hominem mortuum excitari ſola voce. Græci σημεῖα & τέρατα ita diſtinguunt, vt τέρατα, id eſt portenta, ſint præter naturam: σημεῖα vero præter conſuetudinem. Sanatio febricitantis non fit præter naturam. Nam per naturam poteſt ſanari febricitans, ſed quod ſocrus Petri febricitans ſola Chriſti voce ſit reſtituta ſanitati, præter conſuetudinem fuit. Ideo eius ſanatio σημεῖον, id eſt ſignum fuit, non τέρας, id eſt portentum. Mortuum hominem vitæ reſtituere, contra naturam eſt. Nam per naturam nequaquam vitæ mortuus reſtitui poteſt. Quare cũ Chriſtus Lazarum iam in ſepulchro fœtentem excitat, τέρας, id eſt portentum fuit. Addit tertio loco Apoſtolus virtutes ſeu potentias, quibus epiſtola ad Hebræos Spiritus ſancti diſtributiones adijcit. Sunt autẽ virtutes ſeu potentiæ, quibus Dominus efficax in pijs ſuam virtutem peculiarem oſtendit, quod ſane Diabolus ſuis præſtigijs nequaquam imitari poteſt. Diſtributionibus Spiritus ſancti tanquã authentico ſigillo obſignauit Dominus ſuum Euangelium, non ſolum in die Pentecoſtes, verumetiam ſæpenumero in apoſtolica Eccleſia ad preces Apoſtolorum imponentium hominibus manus. Hæc miracula ſigilla veritatis Dei nobis perpetuo in conſpectu eſſe debent. Nam eorum vſus perpetuus durabit in Eccleſia, qui nullus alius eſt legitimus & verus, quam obſignatio doctrinæ cœleſtis. Et quanquam huiuſmodi ſigna hodie non eduntur: Tamen perpetuo ad illa olim edita miracula reſpiciendũ eſt, quæ confirmato per orbem Euangelio ceſſare debent, non quidem vſu ſed facto.

Nam quid eſt in quo fuiſtis inferiores cæteris Eccleſijs, niſi quod torpore meo vos non grauaui, condonate mihi hanc iniuriam.

Ab effectu ſui apoſtolatus probat ſe alijs non fuiſſe inferiorem, & ironice excipit nihil eſſe in quo dici poſsit inferior, niſi quod torpore ſuo non præbuerit ipſis torpendi occaſionem. quod dum ſibi condonari petit, ſtimulo acutiſsimo pungit conſcientias Corinthiorum, qui cum nihil haberent aduerſus ſuum Apoſtolum optime ſane de ſe meritum, ingrati tamen eum contemſerunt adhærentes Pſeudoapoſtolis.

Ecce tertio paratus ſum venire ad vos, & non torpore grauabo vos non enim veſtra quæro, ſed vos, non enim debent filij parentibus theſaurizare, ſed parentes liberis.

Significat promtitudinem animi ſui proficiſcendi ad Corinthios, & finem addit per collationem, quem finem confirmat exemplo à iure naturæ petito. Parentum eſt theſauros filijs reponere, Ego vos in Chriſto genui per Euangelium, Ergo meum eſt vobis theſaurizare. Non igitur veſtra quæro, vt abundem ſicuti Pſeudoapoſtoli faciunt, ſed vos quæro, vt ſpiritualibus diuitijs abundetis. Obſeruetur hic diſcrimen inter verum paſtorem & mercenarium, Ille principaliter quærit ſalutem ouium: Hic oues ipſas, vt illarum lana, lacte & carnibus abundet, idq; ſub prætextu pij & ſancti paſtoris.

Ego vero libentiſſime expendam, & expendar pro animabus veſtris, etiamſi amplius vos diligens, minus diligar.

Se vt patrem filijs theſaurizare dixit: Nunc illam paternam στοργὴν amplificat per comparationem. Parentes & ſe & ſua bona expendunt pro liberis ex ſumma dilectione, qua eos complectuntur, etiamſi filij interdum vicem dilectionis non rependant. Sic & ego erga vos ſum affectus. Paratus ſum enim ad quiduis ferendum & patiendum pro ſalute veſtra, tametſi vos parum grati erga me inueniamini. Hoc Pauli exemplum imitentur miniſtri verbi, in hac ſumma mundi ingratitudine.

Sed eſto: ipſe non grauaui vos, ſed cum eſſem callidus dolo vos cœpi.

Conceſsio eſt Pſeudoapoſtolorum & rurſus eorundem criminatio ficta. Concedebant Pſeudoapoſtoli, quod ipſe Paulus per ſe in ſua perſona non grauaret Corinthios, verum interim pro ſua aſtutia & dolo ſubornatis alijs eorum facultatibus inſidiaretur. Vnde eum adeo ſolicitum fuiſſe in extorquenda à Corinthijs Eleemoſyna criminabantur. Hunc eſſe ſenſum præſentis loci ipſa antitheſis, & confirmatio ſequens oſtendunt, atq; adeo ipſe Chryſoſtomus confirmat, qui hic

etiam κατενάρκησα posuit metaphora sumta à torpedine pisce, qui νάρκη Græce dicitur. Vide Hieroglyphica Pierij.

Nunquid per quenquam eorum quos misi ad vos circumueni vos? Rogaui Titum & cum eo misi fratrem, nunquid vos circumuenit Titus? nonne eodem spiritu ambulauimus? nonne eisdem vestigijs?

Remouet à se suspicionem fraudis. Si enim Paulus fraude aliqua facultatibus Corinthiorum insidiatus fuisset, hoc haud dubie per Titum fecisset. Sed hoc non esse factum Corinthiorum tacito testimonio confirmat. Quare fictam criminationem Pseudoapostolorum fuisse, manifestum est.

Rursus, arbitramini quod nos vobis excusemus? in Christo loquimur. Sed omnia charissimi pro vestri ædificatione.

Quia aduersarij Pauli hæc ita accipere poterant, ac si Paulus reuera reus hanc caluam excusationem afferret, nullo fundamento innitentem, iureiurando confirmat se veritatem dicere, & omnia in ædificationem Corinthiorum fecisse.

Nam metuo ne quo modo cum venero non quales velim reperiam vos, & ego reperiar vobis qualem nolitis.

Ætiologia est ab affectu Apostoli erga Corinthios, quasi diceret: Hæc omnia à me dicta esse scitote, quibus vendicaui mihi autoritatem Apostolicam, & amoui à me suspitionem fraudis, vt vos simplicitati doctrinæ Euangelij adhæreatis, & non sinatis vos à Pseudoapostolis decipi. Quod si feceritis, & vos multis sceleribus implicabimini, & ego ad vos veniens habebo lugendi caussam.

Ne quo modo sint lites, æmulationes, iræ, contentiones, obtrectationes, susurri, rumores, seditiones, ne iterum vbi venero humilem me faciat Deus meus apud vos, et lugeam multos eorum qui antea peccauerunt, nec resipuerunt super impuritate & scortatione & petulantia quam perpetrarunt.

Declaratio est eorum quæ in genere dixit. Exponit enim quales metuat se eos inuenturum, & qualem vicissim ipsi eum reperturi sint, si Pseudoapostolis auscultauerint, se spreto. vitia quæ enumerat, quia satis nota sunt, non tam indigent interpretatione nostra quam seria eorum renunciatione, si modo de Christo vere gloriari velimus. Humilitatem exponit Paulus luctum pro ipsis Corinthijs, qui tot vitijs seducti à Pseudoapostolis laborabant, vt hunc affectum Apostoli ministri verbi imitari conentur.

CAPVT XIII.

Summa capitis Decimitertij.

Vt denunciat ferocientibus seueriorem vindictam, nisi resipiscant priusquam ad eos ipse venerit: Ita vt vnusquisq; seipsum exploret an sit in Christo, & vt omnes renunciatis vitijs virtuti studeant monens, salutatione & voto claudit Epistolam.

Ordo & partes capitis Decimitertij.

Hoc caput Epilogum continet totius Epistolæ, nisi quod expresse Eleemosynæ non meminit. Primum enim aduentus sui mentionem facit. Deinde contumacibus vindictam comminatur. Tertio, Apostolatus sui autoritatem tuetur. Quarto, dehortatur à vitijs, & hortatur ad virtutem. Quinto, vt Corinthij se mutuo salutent suo nomine petit, eisq; fausta precatur.

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HIC tertius erit aduentus meus ad vos, in ore duorum aut trium testium stabilietur omne verbum.

Tertium pollicetur suum aduentum, in quo se contra contumaces & rebelles varijsque vitijs contaminatos acturum comminatur: vt qui conuicti fuerint sub duobus aut tribus testibus, iuxta legem, quæ est Deuteron. decimo nono seuerius Apostolica potestate puniantur. Hunc esse germanum sensum huius loci existimo, etsi quidam triplicem aduentum pro triplici testimonio interpretantur, vt lex ipsa ex Deuteronomio sit adducta non proprie, sed per similitudinem. Discant hinc rectores disciplinæ Ecclesiasticæ non sine veracibus testimonijs potestatem Ecclesiæ exercere, ne vel ipsi arguantur aliquando vanitatis, vel qui castigantur ex odio potius quam ex emendationis studio seueritatem proficisci arbitrentur.

Prædixi & prædico vt præsens cum essem iterum, ita & absens nunc scribo ijs, qui ante peccauerunt, & reliquis omnibus, quod si venero rursus non parcam.

Comminationis huius sensus est. Quemadmodum prædixi in priori epistola, quod etiam coram cum secundo apud vos essem denunciaui, id rursus nunc scribo ijs, qui antea peccauerunt, & reliquis omnibus qui vitijs indulgent denuncio, quod vbi venero mea vtar potestate, ac gladium spiritus in eos stringam, qui alicuius sceleris conuicti fuerint. Neque cuiquam parcam. Hoc seueritatis exemplum ministri verbi pie & prudenter in ædificationem imitentur.

Quandoquidem experimentũ quæritis in me Christi loquentis, qui vobis non infirmus est, sed est potens in vobis.

Ratio comminationis per occupationem. Nam vt suam potentiam Christi esse testatur apud eos satis declaratam: Ita comminatur fore cum Corinthij huius potentiæ experimentum quærere videantur, vt vbi ad ipsos venerit, sint experturi quid quantumq; valeat potentia Christi per ipsum. Notetur, quod vt ministri verbi sunt legati Christi: Ita eiusdem potentia sunt armati cum ad puniendum, tum ad saluandum.

Nam etsi crucifixus fuit ex infirmitate, viuit tamen ex potentia Dei. Nam & nos infirmi sumus cum eo, sed viuemus cum ipso ex potentia Dei apud vos.

Dixit CHRISTVM potentem fuisse in Corinthijs, nunc idem repetit, vt attexat argumentum à comparatis. Confert enim ipsum Dominum & eius ministros inter se. Christus inquit, fuit crucifixus ex infirmitate, & forma serui assumta exinaniuit seipsum vsq; ad mortem crucis, verum potentia Dei mortem superauit triumphator: Ita in ministris Christi non est tantum spectanda infirmitas, quæ externe apparet, verumetiam potentia Dei, qua Christus eos armauit ad destruendum quicquid se effert aduersus cognitionem Dei & Euangelium IESV CHRISTI. Hinc discamus oculis fidei aspicere sublimitatem potestatis Ecclesiasticæ: quæ non ex hominum infirmitate est æstimanda, sed ex potentia Dei est ponderanda.

Vosipsos tentate an sitis in fide, vosipsos probate. An non cognoscitis vosipsos, quod IESVS CHRISTVS in vobis est? nisi sicubi reprobi sitis.

Ad testimonium Corinthiorũ prouocat. Dixerat virtutem Christi in suo ministerio efficacem esse, id nunc illorum exemplo confirmat. Concludi autem potest hæc ratio huiusmodi dilemmate. Aut sentitis Christum in vobis per fidem inhabitare, Aut estis omnino reprobi, Eligite vtrumlibet. Si Christus in vobis habitat, fuit meum ministerium efficax virtute Christi. Si vero non habitat in vobis, profecto reprobi estis. Verum quia tales censeri non vultis, fateamini oportet meum ministerium virtute Christi fuisse armatum. Obseruetur hic oppositio immediate contrariorum, nempe fidelis & reprobi. Si enim quis fidelis est, reprobus iure dici nequit, & contra qui reprobus est, nequaquam fidelis pronunciabitur, sine contrariorum confusione. Sed quomodo Corinthij se poterant tentare & examinare an essent in fide? Duplex probandi regula est. Vna interior, Altera exterior. Interior est Spiritus sanctus qui fert testimonium spiritui nostro quod filij Dei sumus. Nam dum Spiritus sanctus fidem efficit in nobis ad prædicationem

 verbi,

verbi, veramq; pœnitentiam operatur per agnitionem IESV CHRISTI, atq; in corde nouos motus congruentes legi DEI excitat, dicitur perhibere testimonium spiritui nostro. Exterior regula est vita innocens,& pium sanctumq; propositum, adeoq; bona conscientia & perpetua quædam pœnitentia. Prior regula & interior quia latet, testimonio indiget exterioris. Nam qui exteriori caret, non est quod de interiori glorietur.

At spero vos cognituros esse, quod nos non simus reprobi.

Suam innocentiam testatur adducto Corinthiorum testimonio, qui ex vita & doctrina ipsius poterant cognoscere qualisnam esset, vt enim ipsi nobis noti sumus ex cordis affectione. Ita alijs ex operum effectione innotescimus.

Opto autem apud Deum, ne quid mali faciatis, non quo nos probati appareamus, sed vt vos quod honestum est faciatis. nos vero veluti reprobi simus.

Quia externi honesti mores & abstinentia ab omni iniuria testantur de hominum interna pietate,Optat Paulus vt à malo abstineant. Vt autem hoc non interpretarentur Pseudoapostoli, ac si id ideo optaret Paulus, vt inde probaretur ipsius ministerium quam fuerit efficax, Dicit se id non optare sua gratia, sed illorum potius salutis caussa,interea non morans si Pseudoapostolorum iudicio reprobus videatur. Fieri enim solet, vt qui vere pij sunt,à Pseudoapostolis habeantur pro reprobis. Hoc Pauli exemplum imitentur verbi ministri.

Non enim possumus quicquam aduersus veritatem, sed pro veritate.

Ratio dicti à proprio potestatis Apostolicę. Potestas quam nos Apostoli à Christo habemus,non ad illustrandam nostram gloriam, sed ad veritatem Christi confirmandam pertinet. Nam vt signa apostolatus nostri tantum ad Euangelij certitudinem referenda sunt: Ita nos eius potestatis prędicatores sumus, & non autores. Verum qui aduersus veritatem Euangelij aliquid tentant, & qui se extollere per alienam volunt potestatem, non virtute Christi recte vtuntur, sed sathanæ potius auscultant. Notetur quousq; se extendat potestas Ecclesiastica: Et quod non hominib. alligata sit sed ministerio,quod per homines infirmos & impotētes exercet Christus.

Gaudemus enim cum nos infirmi fuerimus, vos vero potentes sitis.

Ætiologia est,quod sui apostolatus potestatem ad veritatem Dei referat, & non ad suam propriam virtutem declarandam. Apostolus gaudet de Corinthiorum potentia, quam ex cognitione Christi consecuti erant, & interim agnoscit suam infirmitatem. Igitur non se spectat, sed veritatem Dei, vt ea apud Corinthios permaneat. Imitemur & hoc Pauli exemplū quilibet in sua vocatione.

Hoc vero etiam optamus, vestram scilicet integritatem.

Vno verbo hic exprimit quid quærat in tota hac Epistola, nimirum vt sint integri, hoc est, vt recte sentiant: quæ sentiunt, recte velint: & quæ volunt, recte agant. In his enim sita est integritas & perfectio Christiana in hac vita. Est autem κατάρτισις restitutio alicuius rei luxatæ & corruptæ in integrum, vt suis partibus ordine & loco suo collocatis res integra & incolumis sit.

Propter hoc hæc absens scribo, ne præsens seueritate vtar secundum potestatem quam dedit mihi Dominus in ædificationem non in destructionem.

Hæc comminationem pœnæ habent, nisi resipiscant Corinthij, quasi diceret: non libenter vellem vti mea potestate vos castigando. Idcirco hęc scribo,vt vos emendetis & restituamini in integrum, ne postquam ad vos venero cogar vti mea seueritate. Obseruetur quod iurisdictio Ecclesiastica illa seuerior pertineat ad ædificationem cum totius corporis Ecclesiæ, tum eorum qui corripiuntur.

Quod superest fratres valete, perficiamini, consolationem habete, idem senti-

Valedictio cum exhortatione & promissione. Exhortatio summatim

te, in

te, in pace agite, & Deus charitatis & pacis erit vobiscum.

continet quicquid supra disputatum est in tota epistola, nimirum vt incrementa assumant pietatis, mutuo se consolentur quod charitatis est, sint concordes in doctrina & ament pacem & tranquillitatem, quibus virtutibus regnum Christi constat in hac vita. Promissio est, Et erit Deus pacis & charitatis vobiscum, quasi diceret, Deus cum amet pacem & charitatem aderit iuxta suam promissionem pacificis & mutuam charitatem amantibus.

10 Salutate vos inuicem osculo sancto.

Apud multas gentes symbolũ mutui amoris fuit osculum. Vnde Græcis φίλημα ab amore dicitur. Sanctum opponitur impudico & proditorio. Vide quæ notauimus de osculo ad Rom. vltimo. & in priore ad Corinthios.

Gratia Domini nostri IESV CHRISTI, & charitas Dei, & communicatio Spiritus sancti sit cum omnibus vobis, AMEN.

Hæc fausta precatio continet summam doctrinæ Euangelicę, & expresse trinitatem personarum agnoscit, Deinde etiam personarum singularum actiones in salutis negocio monstrat. Summa doctrinæ est, quod gratia 20 Christi saluati simus. Opponitur enim gratia iræ Dei & damnationi. Trinitas personarum Pater, Filius, & Spiritus sanctus exprimitur, qui est vnus in essentia Deus & trinus in personis. Actiones personarum propriæ in salutis negocio ita distinguuntur. Pater amat Iohan. 3. Filius nos sua gratia complectitur, tegens peccata nostra & imputans nobis suam obœdientiam. Hæc amplissima beneficia nobis communicantur & obsignantur quando ad verbi prædicationem in nobis fides formatur, & cor noua luce accenditur: Quod fit operatione Spiritus sancti.

30

SPLENDORE GENERIS, PIETATE ET VIRTVTE PRÆSTANTI VIRO, DOMINO GEORGIO ROSENKRANTS SENATORI REGNI DANIÆ SAPIENTISSIMO DOMINO DE ROSENHOLM, SVO PATRONO AC DOMINO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VM PAVLVS APOSTOLVS ADHORTATVR, VT preces fiant pro regibus & alijs omnibus in eminentia constitutis, quo tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & honestate, magnas sanè res paucis verbis comprehendit. Non enim tantũ docet in quem finem ordinarit Deus magistratum, verum etiam ostendit quibus rebus cum magistratum ipsum, tum omnes pios potissimùm occupatos esse oporteat. Etsi autem tempore Pauli tot ferè erant Ecclesiæ hostes, quot erant magistratus: tamen inter ordinationem Dei & Sathanæ confusionem permagnũ est discrimen. Paulus igitur ipsum consilium Dei ordinantis gradus gubernatorum in mundo considerans, preces pro magistratu præcipit fieri, vt tandem veluti è graui sopore excitatus magistratus cogitet se ministrum Dei esse, vt ea faciat quæ Deo grata sunt & humanæ societati salutaria. Ab hoc fine longè aberrant isti, qui ocium, vtinam ocium tantùm, sectantes, susq; deq; ferunt quomodo respublica administretur: qui olim iusto iudici rationem suæ administrationis reddent. Quare cuicunq; magistratui pietas cordi est, is Paulum docentem audiat, ab eoq; discat in quibus occupari ipsum oporteat, modò diuinum illud munus sibi commissum ritè administrare velit. Non frustra dictum est à domino: Ego dixi Dij estis. quibus verbis Dominus significat diuinum esse officium quod gerit magistratus: in cuius rei testimonium illi suum diuinum nomen impertit. Ac si diceret: non vestra potentia, non vestra sapientia, non vestris consilijs imperia constituuntur, retinentur, conseruantur, & sunt salutaria generi humano: Sed à me qui Rex sum Regum & Dominus Sebaoth, vobis traduntur, per me retinentur, & propter me conseruantur & sunt salutaria. Ego enim sum qui constituo reges: ego sum qui do salutem regibus: ego sum per quem vos reges regnatis: in cuius rei euidens testimonium vobis meum diuinum nomen communico, vt Dij appellemini. Cùm igitur Deus ornet magistratum societate sui nominis, seuerissimè postulat, vt huic sanctissimo & augustissimo titulo factis respondeat. Non ergo Princeps aut magistratus vocem ATREI indignissimam homine imitetur, qui ait: Sanctitas, pietas, fides priuata bona sunt, qua iuuat eant reges: Sed potius sanctissimo Regi Iosaphat obtemperet, qui ita à se constitutos gubernatores alloquitur: videte quid agatas, Non enim hominis exercetis iudicium, sed Dei, & quodcunq; iudicaueritis in vos redundabit, sit igitur timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite. Non enim apud Dominum Deum nostrum iniquitas est, nec personarum acceptio, nec acceptio munerum. Vtinam hæc admonitio locum haberet apud omnes qui magistratu funguntur, & Christiano

ſtiano nomine gaudent: certe minus eſſet tyrannidis, minus crudelitatis, nec tot miſeri homines iniquis premerentur iudicijs.

Sed quænam ſunt illa in quibus maximè pius magiſtratus occupari debet? Paulus quatuor ordine enumerat, dum iubet preces pro regibus, & ijs qui in aliqua eminentia conſtituti ſunt fieri, vt tranquillam, inquit, & quietam vitam degamus in omni pietate, & honeſtate. Primùm eſt igitur tranquilla vita: Secundũ, quieta vita: (nam inter tranquillam vitam & quietam diſcerno) Tertium, pietas: Quartum, honeſtas.

Prima igitur cura magiſtratus erit vt tranquillam vitam degamus. Eſt autem vita tranquilla, cùm totum reipublicæ aut regni alicuius corpus pace fruitur, & non infeſtatur ab externis hoſtibus. In hunc finem Deus magiſtratum potentia & armis munit, vt ſe hoſtibus, ſi quando tranquillitatem reipublicæ labefactare volunt, opponat. Nam tum demum iuſtum erit bellum, quando ſuſcipitur religionis, legum & ſubditorum defenſionis gratia. Quare magiſtratus qui hîc ſtringit gladiũ in hoſtem, miniſter Dei eſt & bona conſcientia hoſtem inuadere poteſt. Magiſtratus igitur qui Deum timet ſciat ſuum officium eſſe, vt vice Dei hoſtem repellat, quo ſubditis tranquillam vitam degere liceat.

Secunda cura magiſtratus erit vt ſubditi quietam degant vitam. Eſt autem vita ἡσύχιος hoc eſt quieta, cum ſinguli ſtatus & ordines, atq; ſinguli homines propria agũt, & propria curant ſine πολυπραγμοσυνῃ. Opponitur enim ἡσυχία hoc eſt, quies curioſitati: id quod ſatis liquet ex Pauli dicto: Contendite ἡσυχάζειν hoc eſt, quieti eſſe, ſeu vt ipſe ſe interpretatur πράσσειν τὰ ἴδια quod eſt res proprias agere. Agimus autem res proprias quando ſinguli noſtrum officium facimus, & noſtrum ſtatum honeſtè tuemur ſine aliorum contemtu & detrimento. Quantus autem hic labor requiratur in magiſtratu, præſertim in tanta perturbatione omnium ſtatuum, & tanta hominum peruerſitate, non eſt difficile iudicare. Reſpublica lyræ haud diſſimilis videri poteſt, & magiſtratus tibicini. Vt enim modulatio concinna, & varia ſoni ſuauitas lyræ percipitur, cum fidicen neruis increpet, ſinguloſq; aptè percurrat: Ita Harmonia concinna & ſuauis eſt reipublicæ, quando magiſtratus diuerſos hominum ordines, qui inſtar neruorum ſunt, quoſq; intra ſuos limites continet, ac ita legibus temperat, vt vnicuiq; debitum temperamentum adhibeatur. Contrà verò ſi fidicen neglecta chordarum proportione lyram percuſſerit, ſonus editur ingratus & inſuauis: Ad eundem planè modum ſi ordines hominum diuerſi in republica ſibi permittuntur, nihil profectò eſt inſuauius, nihil pernitioſius. Si igitur fidicini probro vertitur quando parum aptè chordas in lyra reſonare facit, multò magis dedecori erit magiſtratui, ſi legibus & prudentia ſingulos ordines hominum in republica non moderatus fuerit: ita vt ſit debita quædam proportio: ſine qua nullus concentus, hoc eſt, concordia eſſe poteſt. Eodem pertinet illorum ſententia, qui rempublicam cantui ex multis ſonis diuerſis conſtanti, & magiſtratum muſico moderatori cantus comparant. vt enim in cantu cùm plures ſoni & diuerſi aptis proportionibus ordinantur, harmonia auditu iucunda naſcitur: Et contrà cùm imperitus muſicus ſonorum proportiones non rectè moderatur nihil inamœnius eſſe poteſt: Ad eundem modum cum plures ordines hominum, vt ſenatorius, equeſter, & plebeus (hos enim Cicero numerat) mutuis officijs ſociantur, ſeruata cuiuſq; ordinis dignitate, ſuauiſſima redditur humana ſocietas. Contrà verò vbi vnus ordo hominum plus æquo euehitur, & reliqui nimium deprimuntur, fieri non poteſt vt incolumis ſit humana ſocietas: Sed metuenda eſt pernicioſa quædam diſſonantia, quam tandem

ſeque-

ſequetur miſera corporis totius reipublicæ dilaceratio. huc ergo magiſtratus ſua conſilia conuertet, vt debita ordinum hominum in republica ſeruari proportio poſſit. Hoc quàm difficile ſit factu experiuntur, qui rectè imperare didicerunt. Hic enim concentus & ordinum harmonia non conſeruatur ſine ſingulari ſapientia & prudentia magiſtratus. Nam non omnes in officio retinentur vno eodemq; modo. Alij enim beneficentia, alij honoribus, alij pœnis magis flectuntur. Quare veteres rectè ſenſiſſe puto, qui tribus rempublicam conſeruari dixere: εὐεργεσία τιμῇ καὶ τιμωρία. Porrò vbi magiſtratus ſeu princeps hunc ſtatuum ſeu ordinum hominum in republica ordinauerit concentum, ad ſingulos ſe conuertet, ſtudebitq; vt ſinguli quieti ſint & propria agant, faciantq; quæ officij ratio & vocatio poſtulare videtur: idq; vel ex præſcripto legum, vel ex dicto magiſtratus, qui viua quædam lex eſt. Hîc proinde conſtitutis ſingulorum artificiorum inſpectoribus (quos Athenienſes ἐπισκόπους appellarunt) curabit vt abſit in artificibus impoſtura, vt iuſta ſit emtionis & venditionis ratio. quod vbi non fit paulatim reſpublica ad ruinam tendit. Nam quando permittitur auaris, vt ipſi ſuis rebus imponant precium, ſtatim æqualitas euertitur, ſine qua ſocietas humana conſeruari non poteſt. Quod de artificibus dixi, etiam intelligi volo de diuitibus, qui prouentus ſuos annuos vendunt. His ſi permittitur ſuis mercibus imponere precium, magna ſequentur incommoda. Rem vno ſaltem declarabo exemplo. Diues aliquis vino aut frumento abundans quærit emtorem, qui forte ſtatim precium ſoluere non poteſt. Hîc emtor vt fauorem diuitis redimat, aut alia commoda conſequatur emit carius, quàm pro ratione prouentuum anni res emi poſſet. Quid hic fit? alij audientes quod iſte tanti vendiderit ſuum vinum aut frumentum, ſeu quicquid aliud eſſe poteſt, imitantur exemplum in totius reipublicæ certiſſimum damnum. Hic ſi magiſtratus non coherceat legibus tales publicos fures, quietem ſuorum ſubditorum non quærit, ſed ſinit vt alios alij iniquè opprimant. Quod ne fiat oportet in republica bene cõſtituta æſtimatores conſtitui, eoſq; pios & iuſtos, qui non vnius ordinis hominum rationem haberent, ſed totius reipublicæ & omnium partium eius æqualem curam, vt ſeruetur æqualitas.

Tertia cura magiſtratus erit religionis. Etſi autem religionis cura prima & præcipua eſt cenſenda: tamen ideo eam in tertium locum reiecit Paulus, quia hæc finis eſſe debet tranquillæ & quietæ vitæ, atq; adeo totius ſocietatis humanæ: Sicut piè cecinit Stigelius & vir & Poëta optimus:

Vtq; alios alij de relligione docerent,
Contiguas pietas iuſſit habere domos.

Itaq; preclarè Pythagoricus quidam dicebat regem debere eſſe bonũ στρατηγὸν, καὶ δικαστὴν, καὶ ἱερέα, hoc eſt, imperatorem, & iudicẽ, & ſacerdotem. Hanc ob cauſſam regibus Iſraël cura conſeruandæ religionis commiſſa eſt. Ita enim ait Dominus Deus: Cum autem ſederit Rex ſuper ſolium regni ſui, ſcribet ſibi Deuteronomium legis huius in volumine Libri, accipiens exemplar à Sacerdotibus Leuiticæ tribus, & habebit ſecum, legetq; illud omnibus diebus vitæ ſuæ, vt diſcat timere Dominum Deum ſuum, & cuſtodire verba & ceremonias eius, quæ in lege præcepta ſunt, nec eleuetur cor eius in ſuperbiam ſuper fratres, neq; declinet in partem dextram aut ſiniſtram, vt longo tempore regnet ipſe & filij eius ſuper Iſraël. Sed quid opus eſt multis in re manifeſta? hoc igitur ſciat magiſtratus. Si non religionis conſeruandæ & propagandæ curam habuerit, fidem abiecit & eſt infideli deterior. Nam ſi is, iuxta Pauli ſententiam, qui vnam familiam negligit fidem abnegauit, quid dicendum eſt de illo qui tot domorum, tot prouinciarum, tot Re-

tot Regionum curam abiecit? Nec se iustè excusare potest, qui dicit se corpora & facultates subditorum conseruare, eaque curare quæ pertinent ad hanc ciuilis consuetudinis incolumitatem. Nam hoc perinde esset ac si pater se suo functum officio diceret, Si liberorum corpora benè saginaret, neglecta potiori educationis parte, quæ est educare liberos in timore & correptione Domini: quam partem qui negligit à Paulo Apostolo Ethnico deterior pronunciatur. Si enim bonus Princeps pater patriæ censetur, debet profectò suis subditis paterna officia inter quæ Primum & maximum est Dei gloriam propagare inter subditos, vt non solum viuant, sed vt beatè feliciterq; viuant. Quod sanè fieri non potest, nisi summa religionis cura fuerit. Hæc cura in multis sanctis Regibus & Principibus effecit, vt & scholas pias erigerent,& pios Doctores alerent,qui essent interpretes verbi Dei & informatores eorum qui postea Ecclesijs pastores præficerentur, & vt alia, quæ sunt plurima, exempla prætereamus, domesticis contenti simus. Christiernus primus eius nominis, Daniæ Noruegiæ & Sueciæ Rex ante annos 84. hanc Haffniensem Academiam erexit, hoc consilio, vt esset veluti officina quædam in qua formarentur ingenia & mores eorum qui postea in Ecclesia Dei custodes doctrinæ essent. Et quamuis eo seculo vera religio Paparum superstitionibus tantum non oppressa fuit, tamen laudandum est studium pij Regis qui fecit quantum in se fuit. Hunc secutus est filius Rex Ioannes & nepos Christiernus secundus, qui, quantum ad Academiæ nostræ conseruationem attinet, etiam meruerunt suam laudem: Etsi adhuc Papalibus tenebris omnia plena erant. Hos secutus est Fridericus Primus, qui vt pacis studiosus erat: Ita etiam Patronus & defensor fuit piorum ministrorum verbi. Nam hoc rege regnante latius sparsit se doctrina Euangelij, quæ à tenebris vindicata Vuitebergæ ad alias quoq; nationes cito transuolauit. Et quia difficilius fuit in principio superstitionem Papisticam penitus abolere, fecit pius Rex quod potuit, & aduersus iniustam vim defendit eos qui puræ religionis elementa in his regnis tradiderunt. Fridericum primum secutus est Christiernus tertius, qui statim in initio suæ gubernationis cogitauit de reformandis Ecclesijs, Ac omnium primum, ordinatis Episcopis pijs & doctis in omnibus Diœcesibus, erexit hanc Academiam Haffniensem ferè collapsam, & magnis sumtibus accersiuit homines doctos, qui religionem & alias honestas artes & disciplinas docerent. Huic successit Fridericus secundus sanctissimi patris vestigijs insistens. Nam & huius potissima cura est, vt conseruetur puritas doctrinæ in Scholis & Ecclesijs. Hæc pars officij magistratus non solum ad summum magistratum pertinet, sed etiam ad singulos suo ordine, atque adeo ad patresfamilias quoq;. Nam si cultus Dei finis est & conditi humani generis, & redemti, nemo non videt omnium interesse cultum Dei promouere pro viribus. Sed habita vocationis cuiusq; ratione.

Quarta cura magistratus erit honestatis,hanc enim Apostolus pietati subiungit. Nam à pietate vera honestas dependet. Vocabulũ σεμνότης quo Paulus vtitur duo complectitur. Nam & omne officij genus inter homines, & honestam quandam morum grauitatem significat. illud locum habet in mutuis hominum commercijs, ne quid turpiter aut indecorè aut flagitiosè fiat: Hæc reuerentiam suauitate morum hominibus conciliat. Quàm sit autem necessaria vtráq; virtus in humana societate ex eo patet, quòd vitia cum his pugnantia humanam societatem turpissimè commaculent. Quare rectè secundus finis tranquillæ & quietæ vitæ à Paulo statuitur hæc honestas, quæ & in omni officij genere versatur, & reuerentiam quandam in moribus & singularem grauitatem postulat. Huc ergo magistratus incumbet vt post

religionis curam hanc honestatem tueatur. Sed quomodo hoc magistratus efficiet in tanta morum corruptione? Lege, exemplo, pœna. Lege prohibeat iniusta, vt fraudes in commercijs & turpitudinem in moribus, & præcipiat honesta vt candorem & morum grauitatem. Exemplo confirmet quòd lege statuit, hoc est, ipse magistratus se ipsum statuat viuum omnis probitatis exemplar: Quod sanè multo efficacius est quauis lege. Verissimè enim dictum est à Poëta. Regis ad exemplar totus componitur orbis. Nam quod in regibus vident subditi, siue honestum sit siue turpe, imitari gestiunt. Pœna castiget ex æquo honestatis contemtores, ex æquo castigationem ideo adhibendam iudico, quia si vni parcitur, & in alium sæuitur, iuxta vulgo notum versiculum, dat veniam coruis vexat censura columbos, vilescunt leges, contemnitur magistratus autoritas, laxatur disciplina, & mali occasionem securius peccandi inde accipiunt. Quare longè præstaret nullas leges ferre, quàm voluntatem legum non exequi. Hæc officij magistratus pars etiam requirit, vt magistratus iuuet ministros Euangelij ad conseruandam disciplinam, & castigationem Ecclesiasticam, tametsi enim distincta est pœna Ecclesiastica à pœna ciuili: tamē sine magistratus opera cōseruari nequit disciplinæ Ecclesiasticæ iusta seueritas. Quare magistratus, si huic rei manum non adhibet, partem officij sui negligit, & facit opus Domini fraudulenter.

Hæc de partibus officij magistratus, clarissime vir, ideo exposui, non vt te doceam, qui pietate vera & magna eruditione excellis: Non vt te quasi cessantem stimulis excitem, qui magnam laudem apud omnes, qui te norunt, iusticiæ & æquitatis obtines: Sed potius, vt qui hæc lecturi sunt, tuo exemplo excitentur ad præstandum officiū, hoc est, vt gubernatores rerumpublicarum singuli suo ordine cogitent seriò quid suum officium requirat, ne iusto iudici Deo aliquando iustas pœnas neglecti officij sint daturi. Nec Libertini, pessimum hominum genus, sunt audiendi, qui prætextu libertatis Christianæ anarchiam & omnium scelerū impunitatem in mundum inuehere conantur. Non enim intelligunt miseri Christianam libertatem finitam esse, & intra certos limites claudi. Quemadmodum Paulus in hac nobili Epistola ad Galatas scripta luculentè docet. Nam & præcipit vt stemus in libertate parta sanguine Christi, & monet ne carni præbeamus occasionē libertatis prætextu. Quod si fecerimus libertate excidimus, & denuo serui peccati efficimur: iuxta hoc Domini dictum. Qui facit peccatum seruus est peccati. Porrò commentarium hunc clarissime vir, in Epistolam Pauli ad Galatas, quæ continet præcipuas partes doctrinæ Ecclesiæ videlicet de iustificatione nostri coram Deo, de libertate Christiana, & de officijs Christianorum inter sese, sub tuo nomine in lucem emittere volui, vt aliquod signū gratitudinis erga te meæ extaret: qui mihi olim, dum vnà in florentissima Schola Vuitebergensi viximus aliquot annos, plurima beneficia contulisti: Quorum memoria perpetuò apud me manebit.

Rogo igitur vt hoc munus qualecunq;, signum animi mei erga te, boni consulas, ac me solita beneuolentia complectaris, memor veteris nostræ consuetudinis & studiorum communium. Vale vir Clarissimè ac patrone obseruande vna cum castissima ac pijssima tua coniuge Dorothea Lange ex antiqua & nobili familia Langonum oriunda. Haffnia. Anno Domini 1564. Mense Octobri.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI AD GALATAS.

VT EPISTOLAE HVIVS AD GALATAS SCRIPTAE FAcilior habeatur aditus, quatuor nobis in initio repetenda, & explicanda videntur. Primum, quis quantusqꝫ sit huius epistolæ autor: vnde autoritas scriptionis dependet. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio: cuius obseruatio ad tractationis ordinem rectè intelligendum permultum facit. Tertium, quis sit status, seu quæstio principalis: ex quo & genus caussæ cognoscitur, & totius orationis conatus, hoc est, finis & scopus vltimus discerentis apparebit. Quartum, quæ sit methodus, seu quod idem est, quis sit tractationis ordo: sine quo disputationis neruus nequaquam deprehendi potest. De his igitur quatuor, eo quo proposita sunt ordine, dicendum est.

DE AVTORE HVIVS EPISTOLAE.

Electum illud Dei organum Paulus Apostolus, neqꝫ ab hominibus, neqꝫ per hominem, sed per Iesum Christum verum Deum & verum hominem immediatè ad Apostolatum vocatus (quemadmodum habet huius epistolæ Epigrapha, & vocationis Paulinæ expositio in Actis Apostolicis capitibus 9. 13. 22. & 26.) autor est huius Epistolæ. Vnde haud obscurum est, summam esse huius Epistolæ autoritatem. Non enim secus accipienda sunt quæ hic promit Dei spiritus, per Paulum, quàm ea quæ ab ipso Domino sunt prodita. Quapropter omnia quæ continentur in hac Epistola atque in alijs Pauli scriptis eius esse autoritatis sciamus, vt in dogmatibus confirmandis & refutandis erroribus, tantùm habeant robur, quantum vox Dei patris quæ de cœlo sonabat. Vox enim Pauli nihil aliud est, quam filij Dei sonus: quem Pater cœlestis vult totum mundum audire iuxta illud. Hunc audite. Hinc igitur est, quod quicquid incidit in disputationis alicuius tractatione apud Paulum, habeat pôdus & robur ex Dei spiritu. Ex quo fit vt tam multiplex incidentium doctrinarum obseruatio in Paulina lectione necessaria sit. Nam dum vnam aliquam quæstionem tractat Paulus, multa per occasionem incidunt: quæ varias doctrinas, & admonitiones diligentibus lectoribus suppeditant. Quam ob caussam diligenter obseruandum est inter locos proprios, hoc est, eos quos ex proposito tractat Apostolus, & locos incidentes: qui per occasionem inferuntur, ne confusio discentium ingenia perturbet, ac properantes remoretur. Quod de scriptis Pauli dixi, id etiam intellectum volo de Moysis, Prophetarum, & Apostolorum concionibus. Nam & hi omnes testimonium diuinum habent, quod Christi verbum afferant.

DE OCCASIONE.

Occasione scriptionis obseruata rectius intelligetur quæstionum ordo, & orationis œconomia. Hanc autem scribendi occasionem habuisse Paulum, & Theodoretus testatur, & ipse contextus Epistolæ conuincit: Cum Paulus docuisset Galatas & veram Euangelij doctrinam de gratuita salute sola fide obtinenda, & Christianam libertatem, atqꝫ aliò docendi gratia, vrgente Apostolatus munere, commigrasset, quidam ex Iudæis credentes, adhuc tamen zelo erroneo paternarum legum occupati, persuaserant multis in Galatia fidelibus recipiendos esse ritus Mosaicos, circumcisionem, sabbatha, & neomenias, & falsò docuerant Euangelium nihil prodesse, nisi simul reciperentur ritus isti Mosaici. Obtinuerunt autem istud apud Galatas hoc modo. Dixerunt non oportere Paulo tantùm credere, qui nuper prodijt vnus ex Apostolorum discipulis, sed Petro potius, Ioanni, Iacobo &c. qui ab ipso Christo triennium edocti non prohibuerunt ritus legales. Deinde addiderunt quòd ipse Paulus suum Timotheum qui Græcus erat, circumcidisset. Tametsi autem verum fuit Apostolos permisisse ritus Legales ad tempus, idqꝫ propter infirmitatem hominum, præsertim Iudæo-

rum qui conuersi erant ad fidem Christi: tamen Pseudoapostoli maligne abusi sunt ista permissione, & miserè inescabant ac fascinabant Galatas, ac si istos ritus requirerent Apostoli, vt qui ad iusticiam coram Deo consequendam facerent, ac si iusticia illa, qua coram Deo iustificamur, conflari deberet ex fide Christi, & obœdientia rituum legalium, tanquam ex caussis seu partibus.

DE STATV.

Status in hac Epistola principalis est, quod sine Legis operibus sola fide in Christum iustificentur credentes. Hoc statu confirmato stat & consistit huius Epistolæ conatus, seu finis, nimirum vindicatio libertatis Christianæ. Non enim aliud consilium Paulo fuit in hac Epistola, quàm vt contra Pseudoapostolos assereret Christianam libertatem, ne vlla portio legis obtineret gloriam illam, quæ soli filio Dei competit. Sic enim scriptum est. Si filius vos liberauerit, verè liberi eritis. Deinde, est & alius status principali deseruiens: vnde & adiuuans status rectè dici potest: videlicet quod Paulus verus Iesu Christi sit Apostolus. Nisi enim hic status confirmaretur, reliqua reciperentur difficulter. Hinc iam genus caussæ principalis intelligitur esse διδασκαλικὸν. vterque status, videlicet principalis & adiuuans coniecturalis est. Res enim à Paulo proposita à Pseudoapostolis negabatur. Paulus dicit se Apostolum Christi, affirmat fide iustificari homines sine Lege. Vtrumque inficiebantur aduersarij, ex qua contentione status nascitur. Verum Paulus vtriusque intentionis firmamenta colligit, de quibus in Exegesi videbimus.

DE METHODO ET TRACTATIONE.

Postquam occasionem, statum principalem, & conatum huius Epistolæ vidimus, facilius erit nunc tractationis ordinem inuestigare, & monstrare. Quia autem valdè puerilis admonitio est Epistolæ partes (quæ sunt epigrapha, salutatio, tractatio, & valedictio) signare, satis erit hoc loco de tractationis ordine seu Methodo dicere.

Perpetuum dialecticorum præceptum est, vt cum quæstiones aliæ ab alijs dependeant, illæ priorem, in tractatione sortiantur locum, quæ natura priores sunt, quibusque confirmatis, non parum iuuantur quæ sunt ordine posteriores. Paulus itaque post Epigrapham & prooemium (in quo prooemio increpat Galatas, & eos accusat defectionis ab Euangelio quod ab ipso didicerant, & testificatur de Euangelio quod docuerat) vt conuincat suum Euangelium non esse humanum, quæstionem, de sua vocatione tractat, Atque longa narratione se diuinitus vocatum ad Apostolatum commonstrat. Deinde principalis quæstio sequitur. Confirmata enim vocatione Apostolatus principalem quæstionem seu propositionem maiore cũ autoritate & fide tractat, proponitque non lege sed fide in Christum homines consequi iusticiam, idque facit iusta Methodo confirmatoria, ac subinde, vt fieri solet, id quod obijcere poterant turbatores isti de lege refellit, & vsum legis commonstrat, principali quæstione confirmata, infert quod potissimum quærebatur, vindicationem Christianæ Libertatis, in qua iubet eos stare, & non amplius seruitutis iugo implicari: vnde dilabitur ad hypothesin, & circumcisionem nequaquam recipiendam esse probat. Vnde rursus redit ad libertatem, monetque ne ea abutantur Galatæ. Post hæc subiungit Parænescs varias, quas ad tria capita reuocare licebit: videlicet vt fugiant carnis opera, vt ea quæ spiritus suadet faciant, vt proximi rationem habeant, cum omni animi beneuolentia, & officio. Hinc sequitur conclusio: in qua summam caussæ repetit Apostolus, cum admonitione, ne sibi amplius sint molesti. Postremo loco, Epistolam voto claudit. Atque ita apparet naturalem ordinem partium seruari in huius Epistolæ œconomia.

DE IMITATIONE PAVLI IN DOCENDO.

Paulus in omnibus suis scriptis inter docendum sæpissimè dilabitur in monitiones, reprehensiones, laudationes, minas, & consolationes, eas nimirum quæ sponte ex doctrina fluere videntur. Quod Pauli exemplum pij verbi præcones imitari debebunt.

bunt. Non enim extraneas, vel monitiones, vel reprehensiones &c. adhibebunt, sed quas doctrinæ vis & natura sponte offert, has accommodabunt præsentibus auditoribus: quorum mores cognitos habent. Hanc docendi rationem Moyses, Prophetæ, Christus, Apostoli (vt in ipsorum concionibus patet) secuti sunt: sine qua parum doctrina efficax erit. Tanta est enim humana segnities & tarditas, vt ad ea, quæ ad salutem spectant, nisi stimulis, impelli non possint.

DE MODO ENARRATIONIS HVIVS EPISTOLAE.

10

In explicatione singulorum capitum huius Epistolæ à me hactenus vsitatum seruabo ordinem. Primum enim in summariam quandam comprehensionem totum caput contraham. Deinde ordinem, & partes capitis ostendam. Tertio exegesin vna cum obseruatione locorum propriorum & incidentium adijciam: quo vsus & Praxis rerum quæ traduntur conspiciatur.

CAPVT I.

20

Summa capitis Primi.

Ego Paulus Christi Apostolus, vos Galatas, antea quidem rectè institutos, nunc vero à perturbatoribus quibusdam seductos, verum Euangelium docui: adeo vt maledictum pronunciare ausim quisquis aliud docuerit Euangelium, quàm ego: qui non ab hominibus illud didici, sed per reuelationem Iesu Christi, quemadmodum mea testatur conuersio.

Ordo & partes capitis Primi.

30

Post Epigrapham & salutationem sequitur exordium patheticum, in quo duo sunt: videlicet querela ob defectionem Galatarum ab Euangelio, quam querelam mox mollit translatione, & testificatio de Euangelio amplificata collatione & imprecatione. Post exordium sequitur narratio: cuius propositio est, Euangelium à Paulo prædicatum, non esse humanum. Hanc propositionem sequenti narratione confirmat. Nam in narratione ipsa plurima probabilia argumenta asperguntur, quæ omnia hoc fundamento nituntur, videlicet quod Paulus sit verus Iesu Christi Apostolus, quemadmodum zelus legis Mosaicæ, & paternarum traditionum, subita conuersio per reuelationem Christi, vitæ institutum post conuersionem, & Elogium Ecclesiarum de Paulo. Hæc signa coniuncta diuinitus conuersum esse Paulum, & vocatum euidenter indicant. Verum ne mentiri videatur Apostolus ad Dei testimonium prouocat.

40

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus (non ab hominibus, neq; per hominem, sed per IESVM CHRISTVM, & Deum Patrem, qui excitauit ipsum ex mortuis) & qui mecum sunt omnes fratres.

50

In Paulinis Epigraphis hic seruatur ordo. Primo loco suum nomen ponit Apostolus. Deinde eos ad quos scribit nominat. Plerumq; magnificis Titulis suam vocationem extollit. Id quod à Paulo factum esse apparet ob tres potissimum caussas. Quarum prima est, vt suæ doctrinæ autoritatem conciliet contra Pseudoapostolorum calumnias. Secunda, vt hoc pacto confiteri se Christum, quem tū ferè totus mundus persequebatur, palam faciat. Tertia, vt suo exemplo eos ad quos scribit ad confessionem Christi inuitet. Porrò in hac Pauli Epigrapha quatuor coniunguntur. Primo enim loco nomen suum proprium ponit Apostolus. Deinde addit nomen officij. Huic subiungit modum vocationis ad officium. Tum mentionem facit fratrum quos socios scriptionis agnoscit. Nomen proprium Apostoli certificat Galatas de autore Epistolæ. Signatio officij, autoritatem scribenti conciliat. Modus vocationis, præterquam quod auto-

ritatem ſcribentis commendat Galatis perſtringit aduerſarios, qui Pauli vocationem tanquam illegitimam calumniabantur. Mentio fratrum, non ſolùm oſtendit conſenſum doctrinæ, verumetiam declarat Catholicam eſſe doctrinam, quam Apoſtolus ipſis antea prædicauerat. Ex his colligantur ſequentes loci. Primus & proprius de Apoſtolatu Pauli & miniſterio Eccleſiaſtico quod habet à Deo autoritatem. Secundus, quàm ardens ſtudium eſſe debeat in verbi miniſtris propagandæ & defendendæ veræ doctrinæ. Tertius, confeſsio miniſterij exemplo Pauli omnibus Euangelij miniſtris commendatur. Quartus, quòd vocationis legitimæ ad functionem Eccleſiaſticam conſcientia in miniſtris Euangelij requiritur. Quintus, fratris appellatio fraternum & amicabilem affectum docentiū & diſcentium in Eccleſia, atque adeo omnium Chriſtianorum docet. Exemplum proinde Pauli proponendum eſt miniſtris Euangelij, quo moneantur non captandum eſſe dominium in Eccleſia, ſed vt potius ſe fratres agnoſcant illorum quos in miniſterio ſocios habent. Porrò hoc loco tres modi vocationis ad miniſterium Eccleſiaſticum notentur, quorum primus fit ab hominibus: ſecundus, per hominem: Tertius, per Ieſum Chriſtum, & Deum patrem. Ab hominibus mittuntur interdum perturbantes ad turbandas Eccleſias, ſicut tempore Apoſtolorum, à Iudæis incredulis factum eſſe dubium non eſt. Per hominem, vt cum Paulus ordinat Titum, & Titus oppidatim presbyteros conſtituit: quæ vocatio legitima quidem eſt, & à Deo probatur, immò ab ipſo Deo eſt: Licet per hominem, vt inſtrumentum Dei. Hanc vocationem mediatam, & generalem vocant. Per Ieſum Chriſtum, & Deum patrem qui ſuſcitauit ipſum à mortuis. Hęc vocationis forma immediata & ſpecialis dicitur, cæteris multò auguſtior, quæ maiorem etiam vocatis autoritatem conciliat. Per Ieſum hominem adhuc mortalem, vocati ſunt duodecim Apoſtoli, per Ieſum omni ex parte immortalem vocatus eſt Paulus. Quare non inferior eſt vllo modo reliquis Apoſtolis. Cum igitur dicit Apoſtolus ſe vocatum eſſe, non per hominem ſed per Ieſum Chriſtū, non ſimpliciter negat Ieſum eſſe hominem, ſed à mortalitatis neceſsitate ipſum vindicat, vtpote ſuſcitatum iam à mortuis, & glorificatum: cum interim alij qui per homines vocantur, per mortales vocantur homines. Hoc annotandum duxi propter Stenckfeldiū, & Eutychianos, qui fingunt humanam naturam Chriſti poſt ipſius glorioſam reſurrectionem eſſe conuerſam in Deitatem. De his tribus vocandi modis Auguſtinus hoc pacto loquitur. Qui ab hominibus mittitur, mendax eſt: Qui per hominem mittitur, poteſt eſſe verax, quia & Deus verax poteſt per hominem mittere. Qui ergò neq; per hominem neq; ab hominibus ſed per Deum mittitur ab illo verax eſt qui etiam per hominem miſſos veraces facit: Hæc Auguſtinus.

Propter has tres formas vocationis eſt quarta, cum quis ambitioſè ſeipſum vocat, & intrudit in functionem Eccleſiaſticam, per iniuſta media. Verùm hæc vocatio nulli vnquam bene ceſsit. Eccleſijs Galatiæ. Ad quos ſcribit Apoſtolus breuiter ſignat, hic multa obſeruatione digna occurrunt. Primum, ex eo quod Paulus ſeductas Eccleſias titulo Eccleſiarum dignatur, diſcendum eſt contra Anabaptiſtas & Staphylum, non negandam eſſe Eccleſiam in eo cœtu in quo ſunt hæreſes, errores, & lapſus multiplices. Secundo, euidenter hinc colligitur, atq; adeo ex tota Epiſtola, quòd Eccleſia rectè prius inſtituta poſsit labi in errores, & ſeduci à falſis Prophetis. Vnde concluditur falſum eſſe illud Papale axioma Eccleſia errare non poteſt. Donec quidem verbo Dei adhæret Eccleſia, & ductum ſpiritus Chriſti ſequitur, fatemur eam errare non poſſe, verum vbi exemplo Galatarum audierit vocem Pſeudoapoſtolorum, in præcipitium errorum deijcitur. Nam poſita vna falſa hypotheſi, infinitæ ex ea conſequuntur. Tertio, exemplum Galatarum, quos reuocat Paulus, euertit errorem nouatianorum affirmantium lapſum omnem poſt agnitam gratiam eſſe peccatum irremiſsibile: Nam ſi hoc verum eſſet: Spiritus ſanctus per Paulum Galatas turpiſsimè lapſos nequaquam ad pœnitentiam reuocaſſet. Quarto, quia Galatæ fuerunt Græci oriundi à Gallis, vnde & Gallogræci dicti ſunt, Teſtimonium hic habemus & exemplum vocationis gentium ad Euangelium.

DE SALVTATIONE.

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino noſtro IESV CHRISTO, qui dedit ſeipſum pro peccatis noſtris, vt eriperet nos de præſenti ſeculo malo ſecundum voluntatem Dei & patris noſtri, cui gloria in ſecula ſeculorum Amen.

Apoſtolus ſuo more Epigraphæ ſalutationem ſubiungit, quæ continet ſummam Euangelij, quæ gratiæ & pacis vocabulis ſignatur. Hanc ſalutationem amplificat à cauſsis, idq; primum à principali efficiente, quam imperantem vocant, cum inquit: à Deo patre, ab ob-

ab obſequente, cum ait à Domino noſtro Ieſu Chriſto. A materiali, quæ eſt huius Domini traditio in mortem pro peccatis noſtris, & à finali, quæ eſt liberatio à præſenti ſeculo malo, id eſt, à tyrannide diaboli, à peccati regno, atq; adeo ab omnibus peccatis & malis, quibus ob peccatum premitur humana natura. A primitiua, quæ eſt voluntas Dei noſtri, & patris adeo diligentis mundum, vt filium ſuum vnigenitum daret. His cauſsis amplificata ſalutatio, clauditur gratiarumactione, quæ ad cauſſam finalem referenda eſt. Eſt enim diuinæ iuſticiæ & bonitatis gloria, finis ſalutis noſtræ quam offert Euangelium.

Porrò gratiæ & pacis vocabula apertius declaranda ſunt. gratiæ itaq; vocabulo ſignificatur fauor Dei, ſeu gratuita Dei erga nos beneuolentia, & eius effectus remiſsio peccatorum, donatio Spiritus ſancti, vita æterna, atq; adeo dona alia quæ nobis ex hac beneuolentia Dei donantur. Pacis nomine ſignificatur, non ſolum reconciliatio noſtri cum Deo ſed etiam quæ reconciliationem ſequuntur, vt ſunt gaudium ſpiritus, tranquillitas conſcientiæ, atq; adeo omnia proſpera. Verum quia hæc gratia & pax non niſi fide apprehenduntur, tacite fidem ab ipſis Galatis requirit Apoſtolus. vt enim fundamentum gratiæ & pacis eſt voluntas Dei miſerentis & approbantis. Ita fides & terminus eſt quem iſta reſpiciunt, & inſtrumentum, quo recipiuntur. Huc aſſcribamus doctrinas & obſeruationes, quas nobis hæc ſalutatio ſuppeditat. Quarum prima eſt, quicquid nobis contingit proſpere, hoc totum proficiſcitur à Deo per Ieſum Chriſtum. Secunda, ſummaria comprehenſio Euangelicæ doctrinæ in ſalutatione continetur in qua cauſſæ ſalutis noſtræ omnes recitantur, quæ ex alijs ſcripturæ locis illuſtrandæ ſunt. Tertia, Deus tuetur nos credentes & curam noſtri habet. eſt enim Deus noſter, & pater noſter per Chriſtum. Quarta, Chriſtianorum eſt gloriam Dei prædicare, quoties in beneficiorum eius mentionem incidimus. Ex his omnibus confirmetur articulus iuſtificationis & remiſsionis peccatorum, confutentur gratiæ Dei hoſtes: admoneamur fidei & gratitudinis. Porrò præter ea quæ iam de Epigrapha & ſalutatione dicta ſunt, obſeruandum eſt artificium Pauli, quo in plærisq; ſuis Epiſtolis vſus eſt. Vt enim plerumq; in Epigraphis & ſalutationibus, ita hic ſemina quædam iacit ſequentis diſputationis. Cum itaq; præcipuæ diſputationis partes ſunt, quemadmodum ſupra indicatum eſt, diſputatio de vocatione Pauli ad Apoſtolatum, & de vera iuſtificandi ratione coram DEO, Paulus in Epigrapha vocationis, in ſalutatione vero iuſtificationis argumentum & ſummam ponit: quam ſummam poſtea, vt fieri ſolet, latius fundit, exponit, & comprobat.

DE EXORDIO.

Miror quod adeo cito transferamini ab eo qui vocauit vos in gratiam Chriſti in aliud Euangelium quod non eſt aliud niſi quidam ſunt qui turbent vos & velint inuertere Euangelium Chriſti.

Propoſitio exordij ſumti ab occaſione ſcriptionis obiurgatoria. Obiurgat enim Galatas, vt ſupra admonui, ob defectionē ab Euangelio Chriſti. Eſt autem grauiſsima obiurgatio, quemadmodum ex incremento verborum quibus hoc loco vtitur Apoſtolus diligens Lector facile animaduertit. Primum enim eos tranſlatos ſeu tranſpoſitos miratur, quod leuitatis fuit. Non enim ſolidis rationibus conuicti, ſed blandis pſeudoapoſtolorum verbis veluti ſtipulæ flatu leuis auræ tranſlati ſunt. Hoc exaggerat à circumſtantia temporis, dum inquit adeo cito. Huc accedit iniuria perſonæ facta, à qua eos tranſlatos conqueritur. Ab eo, inquit, qui vocauit vos in gratiam Chriſti, id eſt, in regnum Chriſti, vbi ſola Chriſti gratia dominatur. Exaggeratur & hoc, cum addit eos tranſlatos in aliud Euangelium, ſcilicet, quam Chriſti, quod tamen non eſt aliud, niſi turbatorum quorundam malitia & conficta contra Euangelium Chriſti impoſtura. Porrò, ne ipſo obiurgationis impetu Galatas prorſus deijciat, ſed magis ad pœnitentiam excitet, obiurgationem, mollit tranſlatione partis culpæ in aduerſarios, dum inquit, quod non eſt aliud niſi quidam ſint, qui turbent vos & velint inuertere Euangelium Chriſti. Hinc iam extruamus doctrinas vtiles ad Eccleſiæ ædificationem. Prima, officium fidelium præconum verbi eſt non ſolum recta & vera docere, verumetiam ceſſantes & deficientes ſerio obiurgare, ijſq; ſceleris ſui atrocitatem ponere ob oculos, vt, agnito errore, pœnitentia emendentur & ſalui fiant. Secunda, non ſolum culpandi ſunt qui alijs per falſa dogmata autores ſunt ruinæ, verumetiam illi qui ſe ineſcari blanditijs impoſtorum ſinunt. Tertia, miſcere legem cum Euangelio, addere opera tanquam partem iuſtificationis gratiæ Chriſti, eſt inuertere ſeu vertendo immutare Euangelium Chriſti: quo ſane ſacrilegio nullum maius eſſe poteſt: cuius ſacrilegij omnes ſunt rei quotquot vllam, vel

minimam iuſticiæ Chriſtianæ, qua iuſtificatur homo coram Deo, portionem legi aut vllis operibus aut meritis humanis attribuunt. Quarta, quanta ſit miniſterij verbi dignitas ex eo claret, quod gratia Chriſti ſit eius obiectum, ad cuius participationem per miniſterium verbi inuitamur. Quinta, conſcientijs maxima conſolatio proponitur dum ſtatuunt concionantis vocem Chriſti vocem eſſe, ſicuti & ipſe Dominus ait, Qui vos audit me audit, Qui vos ſpernit me ſpernit. Sexta, oſtenditur hic quod vocatio ad Euangelium Chriſti, ſit plane gratuita: vt quam nulla merita præcedant. Septima, Pſeudoapoſtolorum ſtudium eſt Eccleſias turbare, & inuertere Euangelium Chriſti: idq; in hunc finem vt Chriſti regno euerſo palatia Sathanæ erigantur.

Verum, etiamſi nos, aut Angelus de cœlo Euangelizet vobis, præter id quod Euangelizauimus vobis anathema ſit. Vt antea diximus, & etiam nunc iterum dico: ſi quis vobis euangelizet præter id quod accepiſtis anathema ſit.

Altera pars exordij, quæ eſt Antitheſis propoſitionis obiurgatoriæ, & teſtificatio Pauli de Euangelio quod docuerat Galatas. Hanc teſtificationem, vt ſupra dixi, amplicat collatione & imprecatione, vt ſit numeroſior & vehementior oratio. Eodem pertinet conduplicationis ſchema. Repetit enim eandem teſtificationem eiſdem penè verbis. Huiuſmodi conduplicationes vehementer ſolent excitare auditorum animos ad rei propoſitæ ſeriam cogitationem, & æſtimationē. Porrò quo nitatur fundamento hæc ſancta Pauli Parrheſia & teſtificatio videamus. Nititur autem, vt tota ſequens narratio oſtendit, hac ratione: Quicunq; prædicat aliud Euangelium, quàm vnicum Euangelium Chriſti, pro Anathemate habendus eſt. Quicunq; prædicat aliud Euangelium quàm quod ego Paulus prædicaui, prædicat aliud Euangeliū quam Chriſti. Ergo quicunq; prædicat aliud Euangeliū quam quod égo Paulus docui pro anathemate habendus eſt. Maiorem probat conſenſus veræ Eccleſiæ, & ſanguis piorum Martyrū inde vſque ab Abel. Vnicum enim Euangelium Chriſti catholica Eccleſia ſemper agnouit. Maiorem proinde vt confeſſam omittit Paulus. Minor, quæ eſt κρινόμενον, ſequenti narratione, quæ de vocatione Pauli inſtituta eſt, confirmatur. Nam vbi probatum fuerit Paulum à Chriſto edoctum & vocatum eſſe ad Apoſtolatum, nullus amplius dubitabit Euangelium à Paulo prædicatum eſſe Chriſti Euangelium: ſicuti copioſius ſuo loco dicemus. Hîc enim ſatis eſt teſtificationis Paulinæ fundamentum nudè & dialecticè propoſuiſſe, quo nerui argumentationis Paulinæ, & conſilium Apoſtoli apertius conſpiciantur. Cæterùm doctrinæ quas hic Pauli locus ſuppeditat hæ ſunt præcipuæ. Prima, maieſtas Euangelij Chriſti adeoq; verbi Dei nobis in Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis traditi tanta eſt, vt nulli dignitatis titulo, nulli naturæ cedat. Secunda, quam abominabile ſit Chriſti Euangelium, quod vnicum eſt, adulterinis additamentis contaminare, indignatione Pauli, imprecationis vehementia, extremo conuitio, & eiuſdem geminatione, indicatur. Tertia, vt immota certitudo & ardens ſtudium in præconibus verbi ad vindicandam doctrinæ autoritatem exemplo Pauli requiritur, ita fides inconcuſſa eiuſdem doctrinæ in auditoribus eſſe decet: adeo vt nullis qui aliud docent ob ſanctitatis excellentiæ aut ſucceſsionis titulum fidem adhibeant: Sed potius pro anathemate habeant, quemadmodum hic diſertis verbis mandat ſpiritus Chriſti in Paulo. Quarta, hinc luce clarius apparet non ſuſpiciendos eſſe veluti columnas Eccleſiæ, & ſucceſſores Apoſtolorū eos qui hodie iſtis titulis ſuperbiunt. Nam ſi conferas iſtos ſeductores cū Pſeudoapoſtolis, quos hoc loco perſtringit Paulus, multis ſane modis inuenientur Papiſtæ peſtilentiores quibuſuis Pſeudoapoſtolis. Quid enim nunc faciunt Papiſtæ aliud, quam vt varijs tormentorum generibus tollant de medio eos, qui hoc à Paulo prædicatum Chriſti vnicum Euangelium docent, vt flumine ſanguineo Martyrum, curſum Euangelij intercludant. Quare nō ſecus deteſtemur Papiſticam doctrinam, quam ipſiſsimam ſerpentis vocem, qui noſtros primos parentes in Paradiſo decepit. Vt autem anathematiſmus Pauli plenius intelligatur, nonnulla de vocabulo anathematis ſubijciam. Virtute enim huius vocabuli intellecta, pondus Paulinæ teſtificationis magis elucebit. Non eſt autem ſimplex huius vocis vſus, nec Paulus eam ſine peculiari tropo ad vſum ſuum tranſtulit. Dicitur autem anathema ab ἀνατίθεσθαι, id eſt, à ſuſpendendo, & ſignificat proprie anathema ornamentum ſuſpenſum, ad parietes ornatus gratia. Hinc anathematica σκεύη. dicuntur vaſa quæ ornatus cauſſa habentur: vt ſunt Lebetes, vaſa argentea, ſtannea, & huiuſmodi. Homerus libro viceſimo primo Odyſſeæ per Metaphoram vſus hac voce anathematis. Ita enim ait μόλπῃ καὶ φόρμιγγι τὰ γάρ τ' ἀναθήματα δαιτός. Hic poeta cantum & cytharam conuiuiorum anathemata eſſe, hoc eſt, ornamenta ſeu oblectamenta pronunciat. Verum à prima ſignificatione tranſlatum eſt vocabulum ad

donaria

donaria promissa, persoluta, & suspensa in templis idoorum: quemadmodum est apud Platonem in quarto de legibus pagina 544. προσομιλεῖν δεῖ τοῖς θεοῖς καὶ εὐχαῖς καὶ ἀναθήμασι, hoc eis, deos accedere oportet votis & anathematis. Apud Aristophanem in Pluto. τοῦτο ἀναθήσων ἔρχομαι πρὸς τὸν θεόν, hoc est, hoc anathema suspensurus venim ad Deum. Deinde quia huiusmodi donaria dicata idolis Deo abominabilia fuerunt, atq; ideo destinabantur internecioni, factum est, Metalepsi Hebraica, vt nomine anathematis significaretur res Deo abominabilis, diris imprecationibus deuota, & ob id detestanda, vt quæ adeo polluta sit & à Deo damnata, vt nisi tollatur è medio totæ respublicæ magnis calamitatibus puniantur. Vnde & Græci Hebræum הלם vertunt anathema, vt Iosuæ Septimo & sæpe alias. Hinc itaque admoneantur contaminatores Euangelij Christi, quod sint anathemata, id est, Deo abominabiles, & execrandi atq; à Deo prorsus separati. Admoneantur quoq; pij quanto studio fugere eos deceat huiusmodi anathemata, ne incurrant in pœnas grauissimas, si attigerint hæc anathemata, hoc est, si colluserint cum hostibus Euangelij. Huc illud Iohannis pertinet: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum & aue ei ne dicatis. Nam qui dicit ei salue communicat operibus eius malis.

Nunc enim vtrum homines an DEVM suadeo? aut quæro hominibus placere? Nam si adhuc hominibus placerem Christi seruus non essem.

Præoccupatio est, per quam diluit obiectionem aduersariorum, qui ambitione & studio captandi fauoris apud homines, Paulum in gratiam hominũ prædicare criminabantur. Sensum in hunc modum dialectica forma efferre poterimus, ita vt medius terminus sumatur ex criminatione aduersariorum, obijcientium Paulo, quod accommodaret se hominibus fauoris captandi gratia, & ambitione, atq; ideo prædicaret placentia. Qui studet se accommodare hominibus, in gratiam hominum loquitur: & qui studet se accommodare Deo in gratiam Dei loquitur. Ego Paulus non studeo me accommodare hominibus sed Deo. Tanti enim facio Euangelium Christi, vt omnes pro anathemate habeam, quotquot Euangelium Christi humano fauori & doctrinis hominum postponunt. Quare me nequaquam in hominum, sed in Dei tantum gratiam loqui manifestum est. Hic est simplicissimus verborum Pauli sensus, obscurior quidem propter ambiguitatem Græci sermonis quem nostra lingua reddi posse in hunc modum existimo. **Tall ieg nu menniſken till wild heller gudt?** Eandem sententiam repetit cum addit. Aut quæro hominibus placere an Deo: Prius destruit euidenti signo, vt ponat posterius. Si, inquit, hominibus placuissem, id est, placere studuissem, Christi seruus non essem, sed potius mansissem in Iudaismo, in quo magis hominibus & pluribus etiam placere potuissem. His iam subijciamus doctrinas quas præsens locus suppeditat. Prima, præco diuini verbi gloriam Dei tanquam vnicum scopum sibi præfixum habere debet: cum, quouis ambitioso affectu & studio gloriæ propriæ neglecto, tum fauore hominum & approbatione mundi contemtis. Nam vt cogitatio gloriæ Dei puram veritatem retinere suadet: ita ambitionem & φιλοτιμίαν deprauatio doctrinæ comitari solet, fit enim plerumq;, vt ad docentis affectum torqueatur doctrina, atq; ita veritas amittatur. Secunda, Nullus ambitiosus, & venator gratiæ hominum potest Christi esse seruus, hoc est, idoneus Euangelij prædicandi minister. Tertia, ne quis hoc loco Pauli abutatur, obseruetur Regula Hieronymi qui sic ait: Si fieri potest, vt pariter Deo & hominibus placeamus, placendum est & hominibus. Sin autem non aliter placemus hominibus, nisi Deo displiceamus, Deo magis quam hominibus placere debemus.

EXPOSITIO VOCATIONIS PAVLI AD APOSTOLATVM.

Notum autem vobis facio fratres quod Euangelium Euangelizatum à me non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine id accepi, neque edoctus sum, sed per reuelationem Iesu Christi.

Propositio expositionis vocationis Pauli ad Apostolatum est: Euangelium à me prædicatum non est humanum. Hanc propositionem breuiter per seiunctionem & positionem caussarum confirmat. Vt enim negat se ab homine accepisse aut didicisse Euangelium: Quare humanum esse nequit, ita affirmat se idem per reuelationem IESV CHRISTI accepisse ac didicisse: vnde diuinum esse relinquitur. Hic obseruandum primum est: vt Euangelium Christi non est ab homine profectum: ita neq; hominum decretis aut ar-

aut arbitrio ſubiectum eſt: vt temeritas humana poſsit illi addere aut detrahere quicquam, nē dum totum tollere. Deinde etiam hinc firma ratione colligitur diuinitas Chriſti, quemadmodū ſupra admonuimus in Epigrapha. Si enim Paulus non accepit Euangelium ab homine ſed à Chriſto: Profecto teſtatur Paulus Chriſtum non tantum hominem eſſe verum etiam Deum.

Audiuiſtis enim aliquando conuerſationem meam in Iudaiſmo, quod ſupra modum perſequebar Eccleſiam Dei & eam vaſtabam, & proficiebam in Iudaiſmo ſupra multos coæquales in genere meo cum vehementiore ſtudio tenerer traditionum paternarum.

Expoſitio eſt vocationis Pauli ad apoſtolatum quæ tota eo ſpectat, vt probet κϱινόμϵνον ſyllogiſmi, quo nititur teſtificatio Pauli: Nimirum quod verum CHRISTI Euangelium docuerit Paulus. Vt autē narrationem hāc diſtinctius intelligamus diuidamus eam in tres partes: videlicet in acta Pauli ante conuerſionem: in vocationem cum ſuis cauſsis, & circumſtantijs: & in acta ſequentia conuerſionem. Deinde ſingulas partes quæſtioni, de qua hîc conuertitur, applicemus. vnde futurum eſt, vt argumenta, quæ in ipſa latent, ſe veluti in examen proferant. Prima pars narrationis continet acta Pauli ante conuerſionem quorum ipſos Galatas teſtes appellat. Exponit enim qualis fuerit ante conuerſionem ad fidem idque per enumerationem. Primo enim loco vitæ genus exprimit, videlicet Iudaiſmum. Deinde qualem in eo vitæ genere ſe geſſerit declarat, nimirum quod zelo Iudaiſmi perſecutus ſit Eccleſiam Dei: quod profecerit in Iudaiſmo ſupra multos æquales in genere ſuo, quod tenaciter adhæſerit traditionibus maiorum ſuorum. Sed de his plura videantur in Actis Apoſtolicis capite nono & decimo, Item ad Philip. tertio. Sed quomodo hæc applicabimus quæſtioni? Cum Paulus tanto zelo Iudaiſmi fuerit concitatus, vt perſecutus ſit Eccleſiam DEI, vt ſuos coæquales in Iudaiſmo ſuperauerit, vt tenaciſsimus fuerit traditionum paternarum, profecto fieri non potuit vt adeo ſubito humano conſilio inde auelleretur. Quare id diuinitus factum eſſe dubitandum non eſt. Doctrinæ quas ſuppeditat hic locus hæ ſunt prima πϱοσωποχϱαφία Apoſtoli commendat nobis ſedulam diligentiam in noſtra vocatione, & vitæ genere præſtandam. Donec enim Paulus ſuæ vitæ genus Deo probari arbitrabatur, totus in hoc fuit, vt ſuam vocationem ornaret. Secunda, zelus Pauli conſtantes nos eſſe & pertinaces verbi monet, ne circumferamur quouis vento doctrinæ. Tertia, quod Iudaiſmus & Phariſaiſmus non poſsint ſtare cum Euangelio Chriſti. Idem iudicium erit de Monachiſmo & Papiſmo, qui non minus aduerſatur Euangelio Chriſti, quam olim Phariſaiſmus.

SECVNDA PARS NARRATIONIS.

Quando autem placuit Deo qui ſegregauit me ex vtero matris meæ, & vocauit per gratiam, reuelare filium ſuum per me, vt Euangelizarem inter gentes.

Secunda pars narrationis continens vocationem Pauli ad miniſterium verbi cum ſuis cauſsis. Hanc partem retexere placet vt omnia diſtinctius recitata perpendantur exactius. Primo itaque loco ϵὐδοκίαν Dei, hoc eſt, approbationem & beneplacitum Dei quo Deus ipſe deſtinauerat Paulum, vt eſſet ὄϱγανον electum ad prædicandum Euangelium inter gentes. Secundo loco ſegregationis meminit, qua Paulus deſtinatus erat muneri Apoſtolico antequam natus fuit. Tertio loco vocationem addit gratuitam, qua videlicet Paulus ſolenniter vocatus eſt ad Apoſtolatum ab ipſo Filio Dei. Quarto finem vocationis ſuæ addit, nimirum vt reuelet Filium Dei. Quinto modum reuelationis filij Dei definit eſſe prædicationē Euangelij. Hęc ſi quæſtioni propoſitę applicentur, eam euidentiſsime confirmāt, nimirum quod vocatio Pauli ſit diuinitus facta. Atq; ideo doctrina ipſius non ſit humana ſed diuina, non habeat hominem autorem, ſed Deum ipſum. Porrò præterquam quod vocatio Pauli, & doctrina his verbis cōprobetur, obſeruentur hæ doctrinæ inſigniores. Prima, immenſa miſericordia Dei obſeruanda eſt, qui adeo clemens & φιλάνθϱωπος exiſtit, vt etiam ex hoſtibus ſuis maximis non ſolum multos ad pœnitentiam reuocet, ſed etiam non paucos deligat, vt ſint eximia ὄϱγανα in ipſius Eccleſia. Secunda, vocatio ad miniſterium Euangelij, vt eſt gratuita: ita nequaquam fortuita iudicanda eſt, ſed decreta potius à Deo antequam naſceremur. Tertia, monemur admiranda Pauli conuerſione, vt non deſperemus de hoſtibus & perſecutoribus Euangelij ante extremum halitum.

tum. Quarta, monemur exemplo Pauli vt vocanti Deo per Ecclesiam nos subijciamus, Deumq; inuocemus vt nobis in vocatione nostra assistat.

DE TERTIA PARTE NARRATIONIS.

Tertia pars narrationis sequitur quæ continet acta Pauli secuta conuersionem, quæ acta naturali ordine exponuntur prolixe vsque ad finem fere secundi capitis, vbi principalem quæstionem aggreditur. Verum quia hæc narrationis pars prolixor est, eam in certa membra distinguam. Ac primum eam actorum partem quæ in textu huius primi capitis continentur & clauduntur decem & septem annorum spacio exponam, & in quinque partes digeram, videlicet in primum triennium, & profectionem Pauli Hierosolymam versus visendi Petri gratia, in narrationis confirmationem, in profectionem Syriæ & Ciliciæ, & in testimonium Ecclesiæ Iudaicæ de Pauli conuersione & doctrina. Has quinq; partes rursus retexam in minores particulas, vt vis huius exegeticæ probationis intelligatur clarius: Quæ omnia eo spectabunt, vt singula seorsim, & omnia simul ostendant & conuincant Paulum Euangelium non ab homine sed ab ipso Iesu Christo didicisse.

DE PRIMO TRIENNIO.

Statim non contuli cum carne & sanguine, neq; redij Hierosolymã ad eos qui ante me fuerunt Apostoli, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.

Hic textus continet primi triennij Pauli post conuersionem, in quo particulæ sunt quatuor. Prima, quod mox vbi conuersus sit non contulerit cum carne & sanguine, id est, non adhibuerit in consilium carnem & sanguinem, hoc est, vllos homines: sed soli Christo vocanti obtemperauerit: quod factum clare testatur Paulum Euangelium suum diuinitus accepisse. Aliàs enim tempore opus fuisset ad discendum, & in tam arduo negocio suscipiendo vltro citroq; cum amicis conferendum fuisset. Cæterum hic scrupulus suboritur explicatione dignus. Actorum nono aperte dicitur voce filij Dei ad Paulum, prostratum in itinere ad Damascum: Surge & ingredere ciuitatem, & dicetur tibi quid oporteat te facere. Deinde Ananias baptizauit Paulum, & solenni ritu manus ei imposuit. Hic autem dicitur quod non contulerit cum carne & sanguine, & supra quod immediate à Deo sit vocatus. Verum hæc minime inter se pugnant. Nihil enim obstat quo minus & per se Christus illum docuerit immediateq; ad Apostolatum vocauerit, & ordinandi ministerij caussa hominis opera sit vsus Christus in Paulo ordinando & approbando. Vocabulum προσανατίθεσθαι, quo hic vtitur Apostolus, significat consultare cum aliquo de negocio suscipiendo vel non, & pendere ex alicuius consilio quod Paulus hic nequaquam se fecisse affirmat (tametsi baptismate in Ecclesiam receptus, & impositione manuum Ananiæ inauguratus sit ministerio: ad quod diuinitus erat vocatus) sed statim prouinciam Euangelicam sibi diuinitus demandatam suscepit. Secunda particula est, neq;, inquit, redij Hierosolymam ad eos, qui ante me fuerant Apostoli. His verbis docet quod ab Apostolis non didicerit Euangelium: quos ne consuluit quidem an deberet prouinciam demandatam suscipere nec ne. Atq; ita hæc secunda particula hypothesis est superioris atq; adeo expositio. Tertia particula continet profectionem Pauli in Arabiam. Quarta reditum in Damascum propagandi Euangelij gratia. Hoc vehemens studium Pauli, hæ difficiles profectiones, vt vocationem Pauli diuinam esse haud obscure subindicant: Ita exemplum proponendum est pijs ministris verbi, quo incitentur ad similem pro ratione vocationis suæ diligentiam præstandam: Nec absterreantur minis & persecutionibus quas constat Paulum grauissimas subijsse in istis primi sui triennij profectionibus dũ apud barbaras gentes & idolatras Euangelij semina iecit.

DE PROFECTIONE HIEROSOLYMAM VERSVS.

Deinde post annos tres redij Hierosolymam vt viderem Petrum, & mansi apud eum dies quindecim, alium aũt ex Apostolis non vidi nisi Iacobum fratrem Domini.

Hæc expositionis pars continet profectionem Pauli Hierosolymam versus, & finem profectionis, videlicet, vt videret Petrum, & res gestas, in suo ministerio apud gentes, illi narraret.

(Hoc

(Hoc enim proprie ἱϛορῆσαι significat) & id quod accidit Paulo Hierosolymis nimirum quod commoratus sit apud Petrum dies quindecim, ac ex alijs Apostolis neminem viderit præter Iacobum fratrem Domini, id est, consanguineum secundum carnem. Prima particula indicat consensum Pauli cum Ecclesia Christi quæ erat Hierosolymis. Secunda significat quod quemadmodum non dissenserit Paulus à reliquis Apostolis: ita nihil ab eis didicerit. Non enim ascendit ad primarium Apostolum Petrum discendi caussa, sed vt ipsum inuiseret resq; à se gestas ipsi narraret. Tertia summam concordiam in doctrina Euangelij Paulo cum Petro fuisse indicat. Sed quo hæc? Indicia sunt certissima Paulum non Euangelium ab vllo homine didicisse sed esse doctum potius diuinitus. Deinde exemplum Petri & Pauli admonebit pios ministros verbi de mutuis officijs, vt se inuicem foueant, consolentur, ament, & sint suis auditoribus quasi speculum mutuæ amicitiæ & concordiæ. Huc illustrandi gratia referatur Psalmus de concordia: Ecce quam bonum & quam iucundum &c. Et exemplum transferatur ad omnes status, Ecclesiasticum, politicum, & œconomicum.

DE CONFIRMATIONE NARRATIONIS.

Quæ autem scribo vobis ecce coram Deo non mentior.

Quia ea quæ iam exposita sunt clare indicant vocationem Pauli esse diuinam, si modo à Galatis recipiantur. Ideo addit Apostolus eorum confirmationem à testimonio Dei. Deum enim suæ vocationis testem appellat. Porrò quia de loco communi iusiurandi in enarratione Epistolæ Iacobi copiose à me dictum est, eo remitto lectorem.

DE PROFECTIONE PAVLI IN REGIONES SYRIAE ET SILICIAE.

Deinde veni in regiones Syriæ & Siliciæ.

Hæc pars commendat etiam diligentiam Pauli in noua sua functione, & eodem pertinent quo superiora, videlicet, vt testentur vocationem Pauli ad Apostolatum diuinam esse, adeoq; verum Christi Euangelium esse quod prædicat.

DE TESTIMONIO ECCLESIAE IVDAICAE.

Eram autem ignotus facie Ecclesijs Iudææ quæ erant in Christo sed solum audierant: qui persequebatur nos aliquando, nunc Euangelizat fidem, quam quondam vastabat, & glorificabant in me Deum.

Hoc testimonium quatuor membra continet. Primum indicat quod Paulus ab Ecclesia Iudaica nihil didicerit. Quomodo enim ab eis disceret quos non vidit. Secundum testatur veram esse superiorem narrationem: videlicet quod Paulus persecutus sit Ecclesiam Christi ante conuersionem. Tertium testimonium Ecclesiæ Iudaicæ est, videlicet quod Paulus conuersus sit diuinitus, atq; adeo ipsius vocatio sit legitima. Quartum euentum habet videlicet quod Ecclesiæ Christi quæ erant in Iudæa propter Pauli conuersionem glorificabant Deum. Vnde consensus doctrinæ Pauli & catholicæ Ecclesiæ Christi clare cognoscitur. Porrò loci quos præbet persecutio & conuersio Pauli antea notati sunt. Nunc tantum officium piorum obseruetur esse, Deum prædicare ob felicem cursum Euangelij, & ei gratias agere quoties ex hostibus Ecclesiæ aliquos conuerti ad fidem audiuerint.

CAPVT II.

Summa capitis Secundi.

Vt consensum summum inter se & alios Apostolos Hierosolymæ fuisse exponit Apostolus: Ita An-

Ita Antiochenam inter se & Petrum controuersiam narrat: vnde dilabitur in propositionem principalem: videlicet quod homo fide absq; operibus iustificetur. Atq; hæc propositio definitio est Euangelij Christi quod Paulus se prædicasse testatur.

Ordo & partes capitis Secundi.

Principium huius secundi capitis cum fine primi ordine historico cohæret. Nam vt acta sua summatim, quantum quidem ad suum institutum facere videbatur vsq; ad finem decimi septimi anni à conuersione sua prosecutus est Paulus: ita hic addit sequentia acta, & primum quid Hierosolymis egerit: quo mandato diuino profectus est. Deinde quid Antiochiæ gestum sit, quomodo illic cum Petro de vindicanda Christiana libertate concertauerit: vnde commode suo more dilabitur in principalem propositionem de iustificatione hominis coram Deo. Quam propositionem breuiter, sed euidentibus argumentis vsq; ad finem huius capitis confirmat: Sunt ergo tres principales partes huius capitis. Quarum prima est expositio gestorum Pauli postquam secundo à conuersione sua Hierosolymam rediisset. Secunda controuersiam Petri & Pauli continet quæ est generis iudicialis. Tertia definitionem Euangelij Iesu Christi habet, videlicet quod Euangelium. Christi sit doctrina annuncians credentibus gratuitam iustificationem absq; operibus legis sola fide accipiendam. Hanc partem methodo confirmatoria tractat quæ constat propositione, confirmatione, & confutatione, & extenditur vsq; ad finem quarti capitis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ACTA PAVLI HIEROSOLYMÆ post secundum reditum à conuersione.

DEINDE post annos quatuordecim rursum ascendi Hierosolymam vna cum Barnaba assumto simul & Tito.

Hoc est, interiectis quatuordecim annis à decessu meo à Hierosolyma in regiones Syriæ & Ciliciæ exacto primo triennio post meam conuersionem, rursus ascendi Hierosolymam adiunctis socijs itineris Barnaba Iudæo & Tito Græco. Porrò in actis Pauli Hierosolymæ postquam eo secundo redijt à conuersione plura sunt obseruanda membra: quæ singula quidem seorsim, & omnia coniunctim non parum momenti habent ad eam quæstionis partem, quæ erat controuersa, confirmandam. Primum membrum est quod iam attigimus, videlicet quod Paulus ascenderit Hierosolymam adiunctis sibi socijs itineris Barnaba & Tito. Hos sane sibi adiunxit tanquam testes suæ doctrinæ & gestorum in Syria & Cilicia, vt, si quod (inquit Ambrosius) de eo haberent scandalum, horum testimonio tolleretur. Discamus ergo hinc primum ministrorum verbi Dei esse appellare ad testimonia eorum qui se audiuerunt, si quando de eorum doctrina controuersia moueatur. Deinde ministri verbi atq; adeo omnes pij discant exemplo Pauli citra nationum & personarum discrimina omnes ex æquo complecti, qui iuxta eandem pietatis regulam viuunt, vt qui sint eiusdem fidei domestici sub vno patrefamilias Deo, & communi mediatore Domino nostro Iesu Christo.

Ascendit autem iuxta reuelationem.

Hoc secundum membrũ est, quod vt caussam profectionis Pauli Hierosolymam versus mandatum Dei per reuelationem spiritualem fuisse indicat, ita Pauli vocationem & doctrinam nouo testimonio Spiritus sancti confirmat.

Et contuli cum ipsis Euangeliũ quod prædico inter gentes.

Tertium membrum est, quod finem profectionis Paulinæ habet: videlicet vt conferret cum ipsis Apostolis de Euangelio quod prædicauit inter gentes. Hæc collatio non instituitur Pauli gratia, qui satis spiritu Christi in Euangelio edoctus fuit: sed partim, vt Apostoli scirent vanas esse oblocutiones Pseudoapostolorum qui mentiebantur Paulum dissentire à doctrina Apostolica, Partim vt factiosi homines coram conuincerentur, & vt ostenderetur Pauli doctrina conuenire cum doctrina cæterorum Apostolorum. Concordiam proinde pacem & profectum Euangelij spiritus Christi per profectionem Pauli quærit. Obseruandum exemplum, quod non

modo ministris verbi proponendum est, verumetiam omnibus pacis & concordiæ principem amantibus Iesum Christum.

Priuatim autem cum ijs qui erant in precio.

Quartum membrum cum quibus contulerit Euangelium suum Paulus aperit. τοὺς δοκοῦντας vocat Apostolos ipsos per Antonomasian: Quod autem non subterfugiat Paulus Apostolorum iudicium, consensum in doctrina coarguit. Quod exemplum monet nos vt parati simus ad reddendam doctrinæ nostræ rationem, si quando id vlla necessitas postulauerit. 10

Ne quo modo in vanum currerem aut cucurrissem.

Quintum est membrum necessitatem collationis Pauli cum Apostolis continens. Nec hoc intelligi debet relatione Pauli quasi incertus adhuc esset qui magnis laboribus iam decem & septem annos prædicauerat Euangelium, sed relatione simplicium & infirmorum quos conabantur Pseudoapostoli auellere à doctrina Euangelij quod Paulus ipsis prædicauerat, mentientes eum ab Apostolis dissentire. Exemplum hoc rursus commonefacere debet ministros Euangelij, vt non solum recta doceant ipsi, verumetiam vt Pseudoapostolorum ora obstruant: ne imbecillibus & infirmis sint occasio defectionis ab Euangelio. Deinde currendi vocabulum, quo significatur vsitata sacris literis Metaphora prædicatio verbi, monet ministros Euangelij non vocari ad ocium & voluptates, sed ad cursum, hoc est, diligentiam & industriam præstandam in sua vocatione, facit & hæc Pauli sedula diligentia ad quæstionis robur. 20

Sed neq; Titus qui mecum erat Græcus cum esset coactus est circumcidi.

Sextum membrum est, argumentum euidens defensæ doctrinæ Pauli continens. Si enim circumcisio, vt Pseudoapostoli nugabantur, fuisset necessaria ad iustificationem, nequaquam Paulus obtinuisset in isto certamine Titum, qui Græcus erat, non circumcidendum fuisse. Sed quare Apostolus non patitur circumcidi Titum qui antea Timotheum circumcidi permisit? Multæ sunt caussæ. Primum enim id factum est ne putaretur circumcisio necessaria esse ad salutem. 30 Deinde ne Pseudoapostoli hoc exemplo aduersus Paulum abuterentur apud gentes, in calumniam doctrinæ Pauli. Tum vt ederet exemplum Christianæ libertatis. Neq; erant Pseudoapostoli parcendi, vt infirmi: sed contemnendi, vt obstinati. Quando autem infirmitas postulabat, factus est Paulus omnibus omnia, vt omnino aliquos seruaret. 1. Cor. 9. Quod igitur permiserit Timotheum circumcidi infirmitatis credentium inter Iudæos rationem habuit: Sed quod Titum defendit non circumcidendum esse, libertatis Christianæ fuit: quam aduersus obstinatos defendere oportebat. Doctrina ergo hic obseruetur de discrimine infirmorum & obstinatorum. Illis parcendum est, ad ædificationem: His nihil largiendum quo Christiana libertas incolumis seruetur. 40

Sed propter obiter ingressos falsos fratres, qui subintroierant ad explorandum libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu, quo nos in seruitutem adigerent, quibus, ne ad horam quidem cessimus, per subiectionem, vt veritas Euangelij permaneret apud vos.

Septimum hoc membrũ est, continens caussam principalem collationis Pauli cum cæteris Apostolis. Hanc caussam testatur esse vindicationem Christianæ libertatis, cuius rei rationem assignat cum ait: Vt veritas Euangelij permaneret apud vos, id est, vt euincerem me verum vobis prædicasse Euangelium. Hic primum Pseudoapostolorum studia obseruemus quos Paulus παρεισάκτους vocat, id est, subreptitios, vt 50 qui per dolum se ingerant, & callide se insinuent, ventris & inanis gloriæ gratia: Quod sane proprium est assentatorum, & delatorum. Assentatione enim fauorem popularem sibi conciliant, delatione vero aliorum famam denigrant, vt ipsi soli magni videantur. Additur & hic finis quem proposuerunt sibi Pseudoapostoli, ad explorandum, inquit, libertatem nostram quam habemus in CHRISTO IESV, vt nos in seruitutem redigant. Vtitur autem hic Paulus valde significanti voce κατασκοπῆσαι. Est enim hostium, qui clam quidem quærunt quid agant aduersarij, atq; inde modum perdendi eos venantur: tametsi aperte aliud prætendunt, simulantes amicitiam. Ad eundem modum Pseudoapostoli quærunt viam abolendi Euangelium, & vastandi Ecclesiam Dei: qui tamen voce se iactant Euangelij patronos esse, & pro-

& propugnatores: quo poſsint facilius, quod volunt, hoc eſt, fideles in ſeruitutem redigere, eneruata aut prorſus ſublata Chriſtiana libertate. Proponatur pijs exemplum Pauli nihil largientis iſtis ſeductoribus, vt diligenter attendant quid agant aduerſarij, quem habeant ſcopum, cum ſua figmenta magnificis titulis commendata Eccleſiæ Chriſti obtrudere conantur.

Ab ijs autem qui videbantur eſſe aliquid.

Octauum membrum eſt per quod reſpondet calumnijs pſeudoapoſtolorum, qui Paulum tanquam vnum ex diſcipulis Apoſtolorum aſpernabantur, atque adeo ipſum longe Apoſtolis cæteris inferiorem mentiebantur, vt ita Pauli autoritas minueretur,& doctrina ipſius veniret in contemtum apud gentes. Sed Paulus contra, ſe non diſcipulum Apoſtolorum ſed Chriſti pronunciat. Affirmat enim ſe nihil ab Apoſtolis didiciſſe. Hoc exemplum Pauli non arrogantiam in pijs verbi miniſtris gignet, ſed potius monebit, vt doctrinam quam diuinitus accepit Apoſtolus ipſi diſcant, magnifaciant ac Eccleſiæ Dei proponant, non ſinentes ſe ab ea vlla Sophiſtica auelli.

(Quales aliquando fuerint nihil mea refert, perſonam hominis Deus non accipit.)

Nonum membrum eſt parentheſi includendum. Eſtq; anticipatio. Nam poſtquam Paulus ſe nihil ab Apoſtolis accepiſſe aut didiciſſe dixiſſet, poſſet aliquis obijcere nihilominus Paulum inferiorem eſſe cæteris Apoſtolis, quos Chriſtus in tantum honoris gradum euexit. Huic obiectioni ita reſpondet Paulus: Non moror qualeſnam ſint Apoſtoli, aut quales aliquando fuerint. Nam cum Deus ipſe in iudicio non vult perſonarum acceptionem, neque ego in iudicio & cenſura de religione volo Apoſtolis cedere. Par enim eſt officium, par dignitas, illi à Chriſto ad Apoſtolatum vocati ſunt, ego ab eodem & vocatus & doctus ſum. Hic locus primum ſanctam quandam in præconibus verbi παῤῥησίαν commendat, ne videlicet, dum de religione agitur cedant perſonarum dignitati, ne moueantur vllis eminentiæ titulis, ſed ſint potius tenaces verbi, quod recte didicerunt, & quam nacti ſunt functionem, ne contemnant: præſertim cum ſciant ſe œconomos eſſe myſteriorum Dei, quæ inuertere homini fas non eſt. Deinde, quemadmodum hic locus fortiſsime militat contra opinionem particularitatis & indignitatis, & contra abuſum doctrinæ de prædeſtinatione: (Pater enim cœleſtis omnes homines amat, miſit filium quem vult ab omnibus audiri.) Ita requirit fidem & timorem ab omnibus. Huc pertinet dictum Petri, Act. 10. In veritate comperi quod DEVS non ſit perſonarum acceptor, ſed in omni gente qui operatur Iuſticiam acceptus ſit illi. Perſonæ nomen hoc loco, vt in alijs conſimilibus metaphorice ſignificat quicquid foris patet & in oculos hominum incurrit, ſeu perſonalem ex conditione aliqua rationem ſiue illa ſit vilis & abiecta ſiue illuſtris & ſuſpicienda ſine timore DEI. Vel vt clarius dicam, perſona eſt qualitas qua aliquis ab alio differt ſiue in animo ſiue in corpore ſiue in rebus externis ſine vera ſanctimonia. Ita non docti aut rudis, non ſenis aut iuuenis, non ſerui aut domini, non clari aut obſcuri, non nobilis aut ignobilis, non diuitis aut pauperis, non Iudæi, aut Græci perſonæ reſpectus eſt apud Deum. Hoc igitur recte obijcit Paulus pſeudoapoſtolis qui externam prærogatiuam quandam in Apoſtolis Domini ſuſpiciebant, nulla veræ cauſſæ ratione habita. Non enim hic confert Paulus pietatis & ſanctimoniæ gradus, ſed tantum ſe cum Apoſtolis, quantum ad externam faciem attinet, comparat. In qua externa facie detenti fuerunt pſeudoapoſtoli.

Mihi enim qui videbantur eſſe aliquid nihil contulerunt.

Decimum membrum cuius ſenſus eſt hic: Apoſtoli nihil mihi contulerunt conſilijs ſuis & doctrina. Nam poſtquam expoſuiſſem Euangelium quod doceo inter gentes, viderunt quod nihil perfectius, nihil abſolutius haberent ipſi, quare ſatis teſtantur Apoſtoli & doctrinæ conſenſum & Apoſtolatus parem functionem.

Sed econtra, cum vidiſſent mihi concreditum eſſe Euangelium præputij, quemadmodum Petro circumciſionis (nam qui efficax fuit in Petro ad Apoſtolatum

Vndecimum membrum eſt, quod fœdus ſocietatis inter Paulum & Apoſtolos, primarios continet: cuius fœderis præcipua cauſſa notatur eadem officij ratio, & æqualitas: quam

 circum-

circumcisionis, efficax fuit etiam in me apud gentes) cumq; cognouissent gratiam mihi datam, Iacobus & Cephas & Iohannes, qui videbantur columnæ esse dextras societatis dederunt mihi & Barnabæ.

confirmat à pari caussa. Nam quemadmodum Petrus ita Paulus per se prorsus inutilis fuit ad tantam suscipiendam prouinciam. Quare vtrunque eadem Dei virtute & efficacia æquale officium accepisse commemorat. Huc accedit gratia & donum exercendæ demandatæ prouinciæ, quod donum in Paulo agnouerunt cæteri Apostoli. His igitur caussis moti Apostoli fœdus societatis ineunt cum Paulo. Sed quid hæc? Validisime concludunt intentionem Pauli, nimirum, quod quemadmodum sit diuinitus vocatus ad Apostolatum, Sic verum Euangelium inter gentes docuerit. Habet autem hæc ratiocinatio vim ex duplici loco, videlicet à pronunciatis. Nam ipsi Apostoli Paulum parem sibi in officio agnoscunt, & à signo euidenti, nimirum quod Apostoli & Paulus fœdus societatis inierint. Porrò loci qui se hic offerunt hi sunt. Primus ministri Euangelij vt dona Dei in se inuicem agnoscere, ita propter ea se inuicem amplecti & amare debent. Secundus, fœdus Apostolorum concordiæ stimulos addit ministris Euangelij, vt concordibus animis & doctrina regnum Christi promoueant.

Vt nos in gentes ipsi vero in circumcisionem.

Duodecimum membrum de partitione laboris in officio Apostolico. Hoc membrum vt idem quod superiora probat, ita commendat nobis similem in partiendis laboribus industriam.

Tantum vt pauperum memores essemus in quo & diligens fui vt hoc ipsum facerem.

Decimumtertium membrum est, euidenter conuincens Paulum nihil ab Apostolis didicisse. Nam hoc solum (postquam Paulus exposuisset Apostolis suam doctrinam quam prædicauerat inter gentes & initum esset fœdus societatis partitis laboribus) vt pauperum curam haberent actum est inter illos, ex quo sequitur Paulum nihil didicisse ab Apostolis. Doctrina hinc summa necessaria extruatur. Exemplum enim Pauli & aliorum Apostolorum monet ministros verbi, vt post curam quam habent in tradenda vera religione, summo studio incumbant: quo pauperibus præsertim pijs prospiciatur. Habet enim Ecclesia multos pauperes, quos Deus vult aliorum facultatibus subleuari.

ANTIOCHENA CONTROVERSIA.

In principio exegeseos huius capitis distinxi acta Pauli quę in hoc capite recitãtur in duas partes, in res Pauli gestas Hierosolymæ, videlicet post exactos decem & septem annos à conuersione, & in Antiochenam cõtrouersiam. Hactenus de priori parte dictum est: sequitur posterior nimirum Pauli cum Petro Antiochiæ habita controuersia. Controuertitur aũt hic inter Paulum & Petrum maxima de re, nimirum de Christiana libertate: sine qua Euangelium Christi purum retineri nequit. Vt autem hanc controuersiam apertius & distinctius intelligamus, hæc excutienda sunt: quæ sint huius controuersiæ partes, quæ partium membra, quid quæstioni conferant, & quid singula in se doctrinæ contineant. Seruat autem hic Apostolus iustæ narrationis artificium. Nam primo loco contractam narrationem in propositionis formam redigit. Deinde eandem exponit fusius naturali circumstantiarum ordine seruato, & exclusis omnibus quæ ad principalem quæstionem nihil facere videbantur. Sunt itaq; huius narrationis duæ partes principales, propositio, & expositio.

Cum autem venisset Petrus Antiochiam palam illi restiti, eo quod reprehensione dignus erat.

Hæc est præsentis narrationis propositio, cuius tria sunt membra. Primum, quod PETRVS venerit Antiochiam, qua re commendatur ipsius diligentia in propagando Euangelio, nobis in exemplum pro ratione vocationis nostræ proponenda. Secundum, quod Paulus Petro restiterit, quæ res autoritatem apostolatus Pauli, & doctrinam nobis commendat. Nisi enim par fuisset autoritas, diuinus apostolatus, doctrina cœlestis, nequaquam Paulus primario viro inter Domini Apostolos se opposuisset. Hinc discant ministri Euangelij nemini parcere ob dignitatis ordinem: qui vel exemplo vel

vel doctrina Christianam libertatem lædit. Verum interim caueant ne κενοδοξία, φιλαυτία & zelo intempestiuo id agant turbulentius, quod Christiana caritas & pax Ecclesiæ, agendum suadet modestius. Tertium quod dicat Petrum reprehensione dignum fuisse, quo indicat Paulus quid se mouerit ad resistendum Petro. Tametsi autem certum est Petrum plenum spiritu Dei in doctrina minime errasse, tamen vt factum Petri scandalo fuit gentibus, ita exemplum doctrinæ non parum nocuit. Sed de hac re in expositione latius. Obseruetur hoc loco quod maximi quiq; & præcipui viri in Ecclesia posint interdum labi & errare, quare seruetur Regula quod non exemplis sed verbo reuelato nitendū sit, quoties de dogmatibus orta fuerit quæstio.

Nam antequam venissent quidam à Iacobo cum gentibus comedebat.

Expositio est quam secundam præsentis narrationis partem feci: Exponitur enim controuersia Petri & Pauli: quam expositionem docendi caussa in quatuor membra diuidam. Quorum primum continet factum Petri. Secundum hypocrisin eiusdem. Tertium imitationem hypocrisios Petri. Quartum reprehensionem Petri. Cum enim ait vna cum gentibus sumebat cibum. Primum membrum recitatur, videlicet factum Petri. Petrus comedit cum gentibus, idque recte fecit, vt quemadmodum antea doctrina, ita nunc suo exemplo Christianam libertatem confirmaret. factum proinde Petri nequaquam culpandum est, sed laudandum, potius, & imitandum pijs, vt simili libertatis Christianæ vsu alios ædificent & exemplo suo doctrinam confirment.

Cum autem venissent, subduxit & separauit seipsum, metuens eos qui erant ex circumcisione.

Secundum membrum est in quo duo spectanda sunt. Primum genus facti, ad quod si respiciamus nihil forte castigatione dignum deprehendetur in Petro. Vt enim cum gentibus comedens libertatem Christianam confirmauit, ita se ab ijsdem subducens infirmitati Iudæorum consuluit. Noluit enim eos offendere exemplo, quos sciuit infirmiores esse. Deinde consideranda sunt in hac subductione circumstantiæ personarum, & Christianæ libertatis legitimus vsus, quæ duo aliud requirebant à Petro. Gentes enim, quæ iam Pauli & Petri aliorumq; concionibus doctæ erant Christianam libertatem confirmabantur eorum exemplo. Sed cum Petrus iam subduceret se à gentibus, postquam aduenissent quidem à Iacobo, Quid quæso poterant gentes aliud suspicari, quam se lactatas & deceptas fuisse? Vnde facile vel in contemtum totius doctrinæ Euangelij labi poterant, vel in opinionem necessarij Iudaismi incurrere. Harum igitur gentium, vt recens plantatarum in Euangelio, & pro temporis conditionisq; gentis ratione infirmiorum adhuc, rationem haberi oportuit potius, quam Iudæorum, qui iam plurimis annis Euangelium audiuerant: quiq; nunc potius pro obstinatis quam pro infirmis habendi erant. Lapsus igitur Petri non ex malitia, sed errore, & intempestiua συγκαταβάσει infirmitatis Iudæorum natus, recte à Paulo reprehenditur. Exemplum etenim non parum nocuit. Atq; hoc tertium membrum est huius controuersiæ.

Et simulabant vna cum eo & reliqui Iudæi, adeo vt Barnabas simul abduceretur in illorum simulationem.

Ratio reprehensionis. Vt autem hæc rite intelligantur, & in vsum nostrum transferantur, Obseruanda est vna distinctio,& duæ Regulæ. Distinctio hæc est, discernendum est inter imbecilles recte sentientes,& imbecilles errantes. Regula prior: recte sentientes, adhuc tamen infirmi, nequaquam sunt ostendendi prætextu infirmitatis errantium. Contra hanc Regulam deliquit Petrus, qui maiorem rationem habuit infirmitatis errantium Iudæorum, quam infirmitatis recte sentientium Ethnicorum. Exemplo enim destruxit, quod prius doctrina & exemplo ædificarat. Posterior: spectandum quid boni quidq; mali sequatur ex vsu externo Christianæ libertatis. Hanc Regulam si Petrus fuisset secutus, nequaquam subductione sua & socios Iudæos,& gentes in simulationem abduxisset, maximo cum periculo Christianæ libertatis. Loci qui ex hoc textu petuntur aperti sunt. Primus, doctrina & exemplum in ministris Euangelij requiritur. Secundus, cauendum ne exemplis nostris alijs simus scandalo. Tertius, quo quisq; in maiori dignitatis gradu constitutus fuerit, eo magis nocet exemplum, si quid delinquat. Quartus, libertas nostra vsurpanda est ad ædificationem, & confirmationem eorum qui in verbo recte instituti sunt.

Verum vbi vidi quod non recto pede

Quartum membrum est continens

incederent ad veritatem Euangelij, dixi Petro coram omnibus.

disputationem Pauli cum Petro: in qua tria sunt spectanda, Occasio, Quæstio, Confirmatio. Occasio fuit quod Paulus viderit eos non recto pede incedere ad veritatem Euangelij. Est autem recto pede incedere ad veritatem Euangelij, & recta docere & moribus vitaq; Euangeliũ exprimere. Non ergo recto pede incedit qui praua docet, nec recto pede incedit qui vera quidem docet, sed vita & moribus seu exemplo à veritate Euangelij alios auocat. Ponitur aũt veritas Euangelij pro vero Euangelio, Enallage Hebræis vsitatissima. Recti pedis Metaphora notat & claudicationem Petri, aliorumque in Euangelio, & indicat quis sit constituendus terminus cursus ministrorum verbi, nimirum veri Euangelij propagatio & defensio. Deinde Spiritus sanctus clare hic indicat omnes illos à vero Euangelio aberrare qui humanas traditiones Euangelicæ doctrinæ tanquam additamenta quædam adijciunt.

Quæstio seu principalis status huius controuersiæ est: An gentes sint cogendæ ad Iudaismum nec ne. Hoc enim statu probato aut confutato clarum euadet vtrum Petrus reprehensione dignus nec ne censendus sit. Nam si gentes non sunt cogendæ ad Iudaismum, certe dignus est Petrus obiurgatione, qui gentes sua hypocrisi ad Iudaismum, cogit. Si vero sunt cogendæ gentes, vt recipiant Iudaismum, laudandus est profecto Petrus potius quam vituperandus, qui suo exemplo Iudaismum confirmauit. Confirmatio, qua probat Paulus gentes non esse cogendas ad Iudaismum, absoluitur tribus validissimis argumentis. Sed cur Paulus non priuatim admonuit primarium Apostolum? An non lex caritatis suadet, vt fratres delinquentes clam admoneamus? Respondet Augustinus: Quod autem hoc ei coram omnibus dixit, necessitas coegit, vt omnes illius obiurgatione sanarentur. Non enim vtile erat errorem, qui palam noceret in secreto emendare.

Si tu cum sis Iudæus gentiliter viuis, & non Iudaicè, cur gentes cogis Iudaizare?

Hoc primum argumentum sumtum est à facto Petri, quod hoc modo absoluitur. Si Petrus Iudæus gentiliter viuit & non Iudaicè, non debet gentes cogere ad Iudaismum: Sed Petrus cum sit Iudæus gentiliter viuit & non Iudaicè. Non debet igitur Petrus gentes cogere ad Iudaismum. Turpe enim est & indignum primario Apostolo aliud vita, & aliud voce docere. Totius huius argumentationis loco, propositio sola ponitur interrogatione figurata, vt sit acrior oratio. Porrò quid sit Iudaizare in genere hinc collige. Nimirum opinari & statuere legis ceremonias ac ritus Mosaicos necessarios esse ad Iustificationem, adeo vt sine ipsis non putetur contingere iustificatio.

Nos natura Iudæi & non ex gentibus peccatores, scientes, Quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi.

Tertium argumentum quo confirmatur accusatio Pauli, & robur habet à tribus locis. Primo à comparatis. Secundo à communi sententia Apostolorum seu Ecclesiæ Iudaicæ. Tertio ab axiomate seu principio quodam doctrinæ Euangelicæ. Nos Iudæi pronunciamus & scimus hominem non iustificari ex operibus legis, Ergo non sunt gentes cogendæ ad Iudaismum tanquam necessarium ad iustificationem. Papistæ hoc loco abutentes docent iusticiam qua consistimus coram Deo & accepti sumus constare ex fide & operibus. Dicunt enim hoc modo. Paulus testatur homines non iustificari operibus, nisi per fidem, id est, non ex operibus destitutis fide, sed operibus fidem consequentibus, seu coniunctis cum fide, vt illorum ratio nitatur particula NISI: Verum facilis est refutatio. Nam in sequenti versu manifeste dicit. Iustificamur ex fide Christi & non ex operibus. Et in fine capitis. Si iusticia est ex lege, Christus frustra mortuus est. Deinde interpretatio illa Papistica pugnat apertissime cum scopo disputationis à Paulo in hac Epistola susceptæ: Quid ergo dicendum de particula NISI quæ exceptiua videtur? Paulus vtitur, ἐὰν μὴ quæ particulæ sæpe pro ἀλλὰ ponuntur aduersatiua seu discretiua particula: Quemadmodum Camerarius hoc loco recte annotauit. Præterea Linacer in Sexto de emendata structura Latini sermonis obseruauit NISI pro sed sæpissime poni: vt in illo Terentij. Nescio, nisi deos fuisse iratos mihi satis scio: qui illi auscultauerim. Non est ergo quod Papistæ conentur expugnare gratuitam iustificationem particula NISI.

Et nos in Christum Iesum credimus,

Tertium argumentum est, sumtum vt iu-

vt iustificaremur ex fide Christi & non ex operibus.

à communi modo iustificationis & simul ab exemplo. Quotquot iustificantur eodem modo iustificantur. Nos Apostoli in Christum Iesum credentes iustificati sumus ex fide Christi & nō ex operibus legis. Ergo & gentes, quæ iustificantur, ex fide & non ex operibus Legis iustificari necesse est. Non igitur gentes ad Iudaismum tanquam adminiculum iustificationis cogendæ sunt. Pro toto argumento solam minorem posuit. Porrò præterquam quod clare euincit Paulus hac disputatione suam vocationem diuinam & doctrinam veram esse, ad quæ duo capita superius mo-10 nuimus totam hanc narrationem referendam esse, etiam hos locos colligamus. Primus apertus est & proprius Euangelij, videlicet, quod fides non adiuuat opera ad iusticiæ complementum, nec opera fidem, sed quod ex fide sine operibus contingat iusticia. Secundus, quod ministri verbi adeoq; omnes pij possint ac debeant sibi mutuos errores ostendere, & corrigere se inuicem. Tertius, quod qui iuste corripitur ob aliquem lapsum bono gratoq; animo exemplo Petri correptionem accipiat. Quartus, quod correptio non debeat ex φιλοτιμίᾳ aut alio corrupto affectu proficisci, sed ex animo pio, & nitatur firmis solidisq; rationibus atque adeo tendat in salutem eius qui corripitur, & in aliorum ædificationem. Quintus, exemplum Petri quemadmodum recte opponitur ijs qui negant Ecclesiæ prælatos, vt vocant, errare posse: Ita discant hic pij, quando & quomodo sanctorum exempla sint imitanda, nimirum quatenus ipsi caput Christum Dominum imitentur, iuxta regulam à Paulo traditam: 20 Imitatores mei estote, sicut ego Christi &c. CÆTERVM, quia sæpius hactenus, & sæpissime in sequenti disputatione occurrit verbum iustificandi placet hoc loco breuiter quæ sunt huius vocis significationes in scripturis ostendere. Duplex est huius verbi iustificandi in scripturis significatio. Vna propria, Altera translaticia. Proprie iustificare significat secundum aliquem iudicare, caussamq; alicuius comprobare, vt cum iudex in foro caussam alicuius comprobat, & secundum ipsum iudicat. est enim forense vocabulū. Deuter. 25. iustum iustificent, id est, secundum iustum iudicent, eius caussam comprobent, & sententia absoluant. Prouerb. 17. qui iustificat impium, aut qui condemnat iustum, vterq; est abominatio coram Domino. Esaiæ 5. Qui iustificant impium propter munus. Translaticie tripliciter ac-30 cipitur. Primum enim à forensi significatione transfertur iustificandi vocabulum ad genus, & significat approbare aliquem, iustum agnoscere & laudare. Vt apud Lucam iustificauerunt Deum, hoc est, iustum agnouerunt & confessi sunt. Psal. 51. in te solum peccaui, vt iustificeris in sermonibus tuis, id est, iustus agnoscaris. Item, illud Domini, vos iustificatis vosipsos coram hominibus, id est, iustos vos agnoscitis & prædicatis. Secundo, ab hac generali significatione transfertur rursus ad speciem aliam, vt iustificari sit hominem à Deo propter mortem filij sui IESV CHRISTI, condonatis peccatis & imputata Christi iusticia recipi in gratiam adoptari in Filium & designari hæredem vitæ æternæ. Quod autem omnia hæc includantur in verbo iustificāti euidentissime probatur hisce Pauli verbis. Iustificati igitur ex fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, 40 per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam in qua stamus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Hac significatione accipitur vocabulum iustificandi quotiescunque occurrit in hac epistola, & alibi in Apostolicis scriptis, quando disputatur de iusticia fidei. Tertio, transfertur à genere ad aliam speciem, & significat recti facti collaudationem atque adeo declarationem iusticiæ veræ viuæq; fidei, idq; per opera externa testificantia de fiducia cordis, & de iusticia fidei, non secus atq; fructus de arbore, atq; ita accipitur in Epistola Iacobi.

Propterea quod non iustificabitur ex operibus legis omnis caro.

Minoris proximi argumenti probatio sumta à genere vniuersaliter negatō, ad speciem generis destruendam 50 in hunc modum: Nullus homo iustificatur operibus legis. Ergo nec Iudæi ipsi, & multo minus alij. Potest & hoc modo formari argumentum disiunctiue. Necesse est hominem iustificari aut operibus legis aut fide Christi. At nemo iustificatur operibus legis. Ergo quicunque iustificatur, fide Christi iustificatur necessario. Non enim sunt aliæ viæ ad consequendam iusticiam. Deinde hęc Pauli sententia (qua clauditur disputatio inter Petrum & Paulum atque adeo tota illa diegetica probatio qua Paulus se & vocatum diuinitus & verum Euangelium docuisse probat) sequentium respectu propositio principalis est, quam quomodo tractat Apostolus supra in tractationis methodo indicatum est. Teneamus igitur hanc propositionem firmiter, & intelligamus eam recte, vt Spiritus sanctus eam proponit sine Sophistica. Neque enim sentiendum est cum Sophistis, quod hic loquatur Paulus de operibus ceremonialibus tantū, sed de tota potius lege & omnibus eius partibus. Nam neq; tota lex neq; vlla eius pars

iuſtificare poteſt, ſiue cum fide eam coniungas ſiue non. Sed de hac re plura in argumentorum explicatione, quibus hæc propoſitio confirmatur, ſubinde dicenda occurrunt.

Si autem quærentes iuſtificari in Chriſto, reperimur & ipſi peccatores, an non Chriſtus peccati miniſter? abſit.

Sequitur confirmatio propoſitionis, ac primo loco petitur argumentum ab abſurdo, & reſpondetur aduerſarijs. Poterant enim pſeudoapoſtoli obijcere, fatemur quidem homines fide in Chriſtum iuſtificari ex parte: Attamen vt ſit abſoluta iuſticia, legis opera addenda ſunt. Nam qui fide tantum iuſtus eſt, adhuc eſt peccator, vt qui legem non faciat. Reſpondet Paulus, ſi dum quærimus iuſtificari in Chriſto inuenimur peccatores, id eſt, non plene iuſti coram Deo, Chriſtus profecto videtur peccati miniſter eſſe, & non iuſticiæ, vt qui nobis occaſio ſit maioris peccati. Quia, qui ſub lege ſunt, inquit Ambroſius, ſub maledicto ſunt. Sed Chriſtus non eſt peccati miniſter, Igitur iuſtificati in Chriſto (id eſt, fide in Chriſtum) non ſunt peccatores, ſed iuſti, idq; non ſua, ſed Chriſti perfectiſsima obœdientia, quæ credentibus imputatur. Hic obſerua horrendum ſcelus eorum, qui volunt opera adijcere, vt illis perficiatur iuſticia: qua coram Deo conſiſtimus. illi enim Chriſtum accuſant, vt qui ſua doctrina non ſalutem ſed maiorem damnationem adducat.

Si enim quæ deſtruxi hæc rurſus ædifico, præuaricatorem meipſum conſtituo.

Aliud argumentum ſumtum ab effectu coniunctionis legis cum fide: Quod vt magis moueret ſeipſum exempli cauſſa propoſuit. Solent enim exempla magis incurrere in ſenſus, quam vniuerſalia pronũciata. Sed argumentũ quod in exemplo latet proferamus. Quicunq; iterum ædificat ea quæ prius deſtruxit præuaricatur. i. improbat prius factum. Quicunq; iuſtificatus eſt fide, renunciata legis iuſticia, & iterum legis iuſticiam ſectari incipit quo abſolutior reddatur fidei iuſticia, iterum ædificat quæ prius deſtruxit. Talis igitur præuaricatorem ſeipſum conſtituit, dum ſcilicet factum prius improbat & condemnat, qua ratione iterum excidit iuſticia fidei. Proinde iuſtificatus in Chriſto non debet redire ad legem, & ab ea iuſticiam quærere: quaſi adhuc peccator eſſet, & opus haberet additamentis iuſticiæ ex lege. Hæc eſt huius loci ſimpliciſsima ſententia. Exemplum huius rei habemus pulcerrimum ad Phil. 3.

Ego enim per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuam.

Anticipat obiectionem, quam aduerſarius obijcere poterat hoc modo: Lex damnat eos, qui eam non præſtant iuxta hanc legiſdamnatoriam ſententiam: Maledictus omnis qui nõ fecerit ea quæ ſcripta ſunt in libro legis. Quare non videtur ſufficere fidei iuſticia ad ſalutem, Sed requiri etiam iuſticiam legis. Huic obiectioni. Reſpondet Paulus hoc modo. Per legem legi mortuus ſum, vt Deo viuam, id eſt, per legem, ſcilicet, mittentem me ad Chriſtum, legi ſum mortuus, quare nullum ius me damnandi habet. Hoc argumentum fuſius tractatur ad Romanos ſeptimo: vbi Apoſtolus in hunc modum loquitur. Lex dominatur homini quo ad ipſe vixerit. Vbi ergo mortuus fuerit homo non amplius obnoxius eſt legi. Verum ne quis hinc ſumat occaſionem peccandi addidit finem cum, inquit: vt Deo viuam. Quidam ἀντανάκλασιν, hic eſſe putant. Vt legis vocabulum primo quidam loco ponatur pro gratia ſeu fide. Secundo vero proprie pro lege damnante, vt hic ſit ſenſus. Per legem, id eſt, per gratiam ſeu fidem legi, ſcilicet, damnanti mortuus ſum, hoc eſt, liberatus ſum à iure legis damnantis, idq; non vt peccato indulgeam, ſed vt Deo viuam, ſcilicet, in nouitate ſpiritus qua incoatur noua erga Deum obœdientia, videlicet, vt nouus homo factus, nouá vitam viuam. Hic obſerua finem iuſticiæ fidei qui eſt, vt exemti à iure legis non peccemus, ſed potius, vt Deo viuamus. Viuere autem Deo hoc loco eſt, viuere vitam Dei: quæ vita eſt ex fide producente fructus viuos, ſalutares, Deoq; gratos.

Cum Chriſto ſum crucifixus.

Oſtendit quomodo mortuus ſit legi nimirum quia inſertus & inſitus ſit Chriſto, qui quoniam peccata hominum in ſe recepit tanquam ipſe reus eſſet, maledictionem quoq; legis in ſe recepit, adeo vt crucifixus ſit & occiſus. Non ſolum ipſe, verumetiam in eo credentes omnes. Quare & liberi ſunt à iure legis, vt porrò non ſint ſerui legis damnantis, ſed Chriſti viuificantis, & vim legis opprimentis, per ſuam reſurrectionem. Hæc, vt admonent nos de fuga peccati, ita incitant nos ad nouam vitam degendam. Sed de hac re plura legantur ad Rom. 6.

Viuo

Viuo autem non amplius ego : Sed viuit in me Christus.

Dixit se mortuum legi vt Deo uiueret, Nunc quomodo Deo viuat exprimit : Ne quis suspicetur illud intelligendum esse de vita naturæ, quod de vita gratiæ intelligi debet : qua Christus in fidelibus viuit sua virtute iusticia & vita, per quem actuosi iusti & viui sumus, quotquot in Christo sumus per fidem. Hinc collige quam sit augusta iusticia fidei præ legis iusticia : & quam ingens decus sit habere Christum in se habitantem. Et contra quam indignum sit tantum decus, vel abijcere prorsus, vel turpitudine vitæ conspurcare. Præterea obseruetur quod fides in Christum sit vita fidelium : vnde omnes actiones piæ animantur & viuificantur.

Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo filij Dei.

Anticipatio est : Poterant enim aduersarij ex dictis inferre hoc modo : Qui fieri potest vt cum palam viuas hominum more in carne, id est, vita corporali non viuas ipse. Respondet, vita hæc corporalis non impedit quo minus mortuus sim legi spiritualiter, & quo minus in fide viuam filij Dei. Viuere autem in fide filij Dei is dicitur qui spem vitæ æternæ in se perficiendæ fouet, quia videlicet credit Christum esse vitam suam, & vitam æternam eũ sibi meruisse sua morte.

Qui dilexit me & tradidit seipsum pro me.

Amplificatio est : in qua caussas vitæ, quam in Christo habemus exprimit : Nimirum dilectionem Christi, & mortem eiusdem. Quia enim dilexit nos mortuus est pro nobis, & quia mortuus est pro nobis, ipsius morte à morte æterna liberati sumus, modo in ipsum crediderimus. Locus obseruandus, quod qui iusticiam ex lege quærunt negent Christum pro se mortem obijsse, vnde subijcit.

Non abijcio gratiam Dei.

Aliud argumentum à consequentibus paradigmaticos tantum notatur, vt superiora : quod licet in hunc modum explicare. Si vlla salutis portio legi asscribitur, abijcitur gratia Dei, (tantum enim abijcitur de gratia Dei quantum legi tribuitur.) Sed non est abijcienda gratia Dei. Igitur nulla portio salutis legi asscribenda est. Pro hoc toto argumento ponitur tantum minoris probatio in illustri exemplo. Huc pertinet præclarum illud dictum Ambrosij : Gratia Dei aut tota suscipitur aut tota reijcitur. Proinde qui partem mereri vult operibus & partem habere ex gratia is totam gratiam abijcit. Hic primum obseruetur quam horrendum sacrilegium sit pseudoapostolorum, atque adeo omnium qui volunt vlla salutis subsidia in vllo alio reponere quam in solo Christo. Apostolus noster Romanis scribens testatur Israelitas fuisse reiectos, propterea quod voluerint iusticiam ex operibus & fide componere, ita enim ait : ignorantes Dei iusticiam, & propriam quærentes stabilire, iusticiæ Dei non fuerunt subiecti. Finis enim legis Christus in iusticiam omni credenti. Similiter ad Philip. 3. affirmat se Apostolus propriam iusticiam æstimasse, vt excrementa, vt Dei iusticiæ quæ est per fidem fieret particeps. Deinde obseruetur hic quam abominabilis ingratitudo sit aduersus filium Dei, tam inæstimabilem gratiam, qua Deus nos recipit propter mortem filij, contemnere : quod omnes sane isti faciunt, qui non omnibus rebus renunciatis in salutis negocio, Christum solum fide amplectuntur iustificatorem & redemtorem.

Nam si per legem est iusticia, sane Christus frustra mortuus est.

Confirmatur superius argumentum à destructo consequente. Si per legem est iusticia (id est, si vlla bona opera lege Dei præcepta nos coram Deo iustos reddunt) Christus est frustra mortuus (aliud enim est satisfactio quæ fit per alium, aliud nostrum opus aut meritum.) Sed Christus non est frustra mortuus. Igitur per legem nequaquam est iusticia. Christus enim ideo mortuus est, & resuscitatus, vt nos credentes redimat à peccato pœnaq; peccati, vt credentes iustificet. Si igitur vlla portio salutis & iusticiæ tribueretur legi, frustra pro ea consequenda mortuus esset filius Dei. Hic locus obijciatur iusticiarijs & Papistis, qui non totam gratiam Christi recipiunt, sed dimidium salutis operibus asscribunt. Confutatur enim hoc Pauli argumento satisfactionis commentum, quo tollitur meritum mortis Christi. Neq; valet quod obijciunt Papistæ dicentes Paulum tantum loqui de lege ceremoniali. Hoc enim manifestissime argumenti forma refellitur, quæ ostendit totam legem & omnia legis opera intelligenda esse vocabulo legis. Vis enim consequentiæ, & à parte legis & à tota lege eadem est. Siquidem siue per legem

legem moralem, siue per legem ceremonialem, siue per legem iudicialem, siue per totam legem simul est iusticia, Idem absurdum sequitur nempe Christum frustra mortuum esse.

CAPVT III.

Summa capitis Tertij.

Obiurgatis Galatis ob leuitatem suam, docet Apostolus pluribus argumentis non ex operibus sed ex fide tantum contingere iusticiam. potissimum autem vrget exemplum Abrahæ, affirmans indignum esse quicquam immutare in Dei testamento præsertim cum nemo audeat vel hominis testamentum mutare. 10

Ordo & partes capitis Tertij.

Quia in fine superioris capitis firmissimis argumentis propositionem de fidei iustificatione confirmauit, nunc more Prophetico & Apostolico doctrinam auditoribus accommodat, obiurgando Galatas ob defectionem ab Euangelio. Taxat igitur Apostolus in principio huius capitis Galatas, eò quòd à doctrina Euangelij, quam à Paulo acceperant per Pseudoapostolos decepti defecerint. Obiurgationi subiungit noua argumenta, quibus propositio confirmata in secundo capite validius roboratur. Diluit quoq; obiectiones quatuor quas iusticiarij contra doctrinā fidei afferre poterant. In harum dilutionum obiectionibus sæpe aduersariorum argumenta inuertit, eaque trahit, vt artifex ad suæ propositionis confirmationem. Atq; ita in summa, huius capitis tres erunt partes principales, obiurgatio, confirmatio propositionis de gratuita iustificatione, & confutatio aduersariæ sententiæ: de quibus in Exegesi capitis plura dicenda sunt. 20

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

O STVLTI Galatæ, quis vos fascinauit, vt non crederetis veritati: ante quorum oculos Iesus Christus depictus est in vobis crucifixus.

Obiurgatio est commode, vt dixi, interposita: quæ absoluitur quidem propositione, & ratione: acrior vero redditur, & vehementior interrogatione, alijsq; tropis ad ἐνάργειαν lucemq; rei facientibus. Obiurgatio autem ipsa hoc Syllogismo clauditur. Merito stulticiæ accusandi sunt, qui saluatore Christo cognito, & fide semel recepto, sinunt se decipi per falsos prædicatores, vt veritati non obtemperent: hoc est, vt deficiant à Christi vera iusticia, quam habent per fidem, ad legis iusticiam: Partem videlicet iusticiæ in operibus legis collocantes. Vos Galatæ Christo saluatore cognito & fide semel recepto siuistis vos decipi per falsos prædicatores, vt veritati non obtemperetis. Merito igitur vos Galatæ stulticiæ accusandi estis. Conclusio primo loco ponitur, vt propositio. Deinde minor additur: ex quibus maior facile colligitur. Hæc obiurgatio grauissimas continet admonitiones: quarum prima est, quod illusio quædam Sathanica sit, & spirituale fascinum fingere iusticiam qua iustificamur coram Deo, constare fide & operibus simul, tanquam caussis necessario concurrentibus ad iusticiam, vel, vt partibus ex quibus componatur iusticia. Secunda, quod hostes veritatis sint, & omnino infideles quotquot Christo prius cognito ac fide recepto, iam ad opera se conuertunt, tanquam adminicula perficiendæ & consumandæ iusticiæ, qua iusti coram Deo constituantur. Tertia, quod pij hac spirituali prudentia in omnibus negocijs ad salutem spectantibus præditi esse debent, vt amussim verbi Dei, & non suam carnalem sapientiam sequantur. Quod si hodie multi facerent, non solum status Reipub. Ecclesiasticæ tranquillior esset, verumetiam hostibus Ecclesiæ minor calumniandi occasio per inquieta & superba ingenia præberetur. Quarta, quod piorum ministrorum verbi sit, adeoq; omnium piorum, erroribus irasci, eosque qui errant seuerius obiurgare, vt reuocentur in viam, qui quauis ratione aberrarunt. Hoc cum faciunt sancti, nequaquam ipsorum ira culpanda est, vt vicium, sed potius laudanda, vt necessaria virtus, præsertim si procedat à bono animo moderate ad bonum finem, videlicet, ad gloriam Dei & salutem eius qui obiurgatur. Porrò de Tropis quibus hic vsus est Paulus quædam adijcienda videntur. Primum hic fascinandi ver- 40 50

di verbum occurrit. Eſt autem faſcinare proprie vel malefico aſpectu lædere, vt in illo Virgilij: Neſcio quis teneros oculis mihi faſcinat agnos: Vel peſtifera laudatione rebus exitium afferre. Vnde Solinus quædam in terra Aphrica hominum familiæ voce ac lingua effaſcinantes, quæ ſi impenſius forte laudauerint pulcras arbores, ſegetes lætiores, infantes amœniores, egregiores equos, pecudes paſtu ac cultu opimas, emoriantur repente: Vel eſt præſtigijs ſenſus ita illudere, vt non cernas ea reuera quæ ſunt ante te, ſed alia eſſe putes. Huius rei exemplum videre eſt in Vitis patrum, vbi legitur de ſancto Machario quod oratione ſua impetrauerit tolli faſcinum à parentum oculis, qui filiam ſuam in vaccam putarunt eſſe conuerſam. Nam non niſi vaccæ forma apparebat oculis eorum. Cum tamen Macharius eam ad ſe adductam pulcram agnouerit virginem, & non vaccam. Hinc faſcinatio illuſio ſenſuum eſt: vnde fit, vt aliquis vel non aduertat quæ ſunt ante ipſum, vel alia eſſe exiſtimet, quam ſunt reuera. Hinc Paulus transfert vocabulum ad ſpirituale faſcinum quod opponit veritati Euangelij, vt quæ ex aduerſo cum faſcino ille ſpiritus pugnat, Quiſquis igitur vel recte edoctus ſeducitur, vel alioqui falſis opinionibus imbuitur, ſpirituali quodam faſcino illuditur, vt faſcinum ſpirituale ſit illuſio mentis qua fit, vt pro veritate, errores homines amplectantur. Deinde, cum dicit Apoſtolus Chriſtum præ oculis Galatarum depictum & inter eos crucifixum, manifeſtus eſt tropus. Nam id non manibus Iudæorum ſed prædicatione efficaci de meritis Chriſti factum eſſe perſpicuum eſt. Præcipue autem meminit crucis, vt materiam iuſtificationis noſtræ & λύτρον pro peccatis noſtris ſolutum oſtendat eſſe victimam Ieſu Chriſti, cuius victimæ tum demum participes efficimur, quando in Chriſtum crucifixum ſolida fide recumbimus. Hinc concluditur ex operibus noſtris non conſtare iuſticiam qua coram Deo conſiſtimus & iuſti habemur. Nullum enim aliud meritum eſt, huius rei, id eſt, iuſticiæ conſequendæ quam vnica Chriſti victima. Deinde monentur hoc loco miniſtri Euangelij ſui officij eſſe, Chriſtum ita prædicando depingere, vt auditores vere ſibi Chriſtum crucifixum ſentiant: Quod tum demum fit, quando in conſcientijs hominum penetrant efficaci & ſincera verbi prædicatione. Contra autem qui adulterant crucis Chriſti doctrinam, diabolico faſcino ſuos illudunt auditores.

Hoc ſolum à vobis volo diſcere: ex operibus legis ſpiritum accepiſtis an ex auditu fidei?

Redit ad confirmationem propoſitionis, nimirum quod non operibus legis ſed fide Chriſti iuſtificetur homo. Argumentum autem hoc à teſtimonio Spiritus ſancti ſumtum eſt, quod in hanc formam commode includi poteſt. Illa re iuſtificamur, qua Spiritus ſanctus teſtatur nos iuſtificari: Spiritus ſanctus autem teſtatur fide iuſtificari homines, & non operibus. Ergo fides & non opera iuſtificat. Pro argumento toto ponitur minoris probatio ab experientia Galatarum ſumta. Galatæ enim credentes ſine operibus, obſignationem iuſticiæ acceperunt Spiritum ſanctum, Quare Spiritus ſanctus euidenter teſtatur homines fide & non operibus iuſtificari. Eſt enim Spiritus ſanctus Arrhabo hæreditatis in redemtionem acquiſitæ poſſeſsionis in laudem gloriæ Dei ad Epheſ. 1.

Adeo ſtulti eſtis? cum ſpiritu inceperitis nunc carne conſumamini?

Aliud argumentum ab abſurdo, Qui à ſpiritu exorſus carne vult conſumari ſeu perfici vere amens & ſtultus eſt. Quid enim ſtultius quã à melioribus acceptis ad deteriora progredi? Qui fide in Chriſtum iuſtificari ſe primum ſtatuit & nunc vult eam iuſticiam operibus perficere, ac ſi imperfecta eſſet, niſi accederet operum iuſticia, hic à Spiritu ſancto exorſus carne vult perfici. Quicunq; igitur fide in Chriſtum iuſtificari ſe primum ſtatuit, & nunc vult eam iuſticiam abſolutiorem per opera reddere, is vere amens & ſtultus eſt, Porrò per ſpiritum Metonymicos intelligit Apoſtolus gratiam Euangelicam, quam ſpiritus obſignat in cordibus credentium, hoc eſt, ſpiritualem Euangelij efficaciam, qua interior homo gignitur per Spiritum ſanctum, & perficitur. Huic ſpiritui opponit Paulus carnem, id eſt, ceremonialia opera, adeoque totam legem, ſeu merita operum. locus hic inprimis obſeruandus eſt, vt qui ſummam doctrinæ Pſeudoapoſtolorum haud obſcure nobis ob oculos ponat. Erat enim Pſeudoapoſtolorũ doctrina tribuere legi perfectionem iuſticiæ. Nam cum dicerent Chriſtum nihil prodeſſe, niſi accederet circumciſio, legem ſane Chriſto non modo conferebant, ſed etiam præferebant: cum Chriſto tantum initium, legi perfectionem iuſticiæ tribuerent: vt qui ſalutem quærerent in iuſticia non imputata, ſeu inhærente, vt hodie Papiſtæ faciunt. Perinde igitur fecerunt Pſeudoapoſtoli tribuentes legi perfectionem, ac ſi quis, qui à luce cœpiſſet illuminari, ad perficiendam lucem tenebras accerſeret. An non talis merito Amentiæ ac ſummæ ſtulticiæ accuſaretur?

Tanta paſſi eſtis fruſtra? ſi tamen & fruſtra.

Argumentum ab incommodo ſumtum. Qui multa paſsi ſunt pro defenſione iuſticiæ fidei, & poſtea prolabuntur ad operum iuſticiam fruſtra & temere paſsi eſſe videntur. Vos Galatæ multa paſsi eſtis ab hoſtibus Euangelij pro defenſione gratuitæ iuſticiæ, & nunc ad operum iuſticiam prolabimini. fruſtra igitur tanta paſsi eſſe videmini. Proinde temeritatis magnæ eſt, relicta fidei iuſticia, ad operum iuſticiam prolabi. Sola argumenti concluſio expreſſe ponitur, factum autem Galatarum pro argumento ſumendum eſt. Locus hic obſeruandus eſt, quod crux iuſti, niſi quis in iuſticia perſeuerauerit, fruſtra ſit ſuſcepta. Verum, ſi ad iuſticiam per pœnitentiam redierit, Dominus, qua eſt bonitate, priorem crucem abunde compenſabit. Huc pertinet correctio quam ſubijcit Apoſtolus. Si tamen & fruſtra, hac enim correctione Galatas iterum erigit, monetq; vt meliorem ſpem concipiant modo erroris eos pœnituerit. Locus proinde hic monet obiurgationes & caſtigationes piorum paſtorum eò deſtinatas eſſe, vt non adigant lapſos ad deſperationem, ſed potius vt eos excitent ad reſipiſcentiam: quo pœnas commeritas effugere poſsint.

Qui ergo ſubminiſtrat vobis ſpiritum, & operatur in vobis virtutes ex operibus legis an ex auditu fidei hoc facit?

Argumentum hoc à ſigno ſumtum eſt. Dona edendi miracula conſecuti eſtis per prædicationem fidei & non operum: Ergo certum indicium eſt, ex fide & non ex operibus eſſe iuſticiam, finis enim miraculorum fuit confirmatio doctrinæ: Qua confirmata miracula quidem ceſſare debuerunt: Vſus vero nequaquam. quo circa cum nos eandem doctrinam docemus, quam Paulus & reliqui Apoſtoli docuerunt ſciamus doctrinam noſtram miraculis ab illis editis confirmatam eſſe, adeo vt non ſit opus miraculis nouis ad doctrinam noſtram confirmandam. Quare non moremur calumniam Papiſtarum qui obijciunt nobis, quod noſtra doctrina nullis confirmetur miraculis. Proinde ſi quis quærat cur hodie etiam non edantur miracula, præter ea quæ dicta ſunt, audiat Auguſtinum, in hunc modum reſpondentem. Nec miracula illa durare ad noſtra tempora permiſſa ſunt, ne animus ſemper viſibilia quæreret, & eorum conſuetudine frigeſceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium eſſe debet, ijs eſſe credendum, qui cum ea prædicarent quæ pauci aſſequuntur ſe tamen ſequendos populo perſuadere potuerunt.

Quemadmodũ Abraham credidit Deo & imputatum eſt illi in iuſticiam.

Aliud argumentum eſt ab exemplo ductum: quod ideo valet, quia & Abraham typus fuit iuſtificandorum: qui omnes vno eodemq; modo iuſtificantur: Et exemplo approbato in ſubiecto, approbatur res in genere. Vnde recte ab exemplo per locum coniugatorum concluditur. Abraham credens Deo, & non operans eſt iuſtus reputatus apud Deum, Ergo iuſticia quæ valet apud Deum eſt ex fide & non ex operibus. Hoc argumentum copioſe exponitur & illuſtratur. Ad Roman. 4. Hic primum diligenter obſeruandum eſt, cur fides dicatur imputari ad iuſticiam. Non enim ita accipiendum eſt, ac ſi fides ipſa in ſe qua creditur Euangelio, reputetur pro iuſticia, qua ſcilicet ita iuſtus ſit aliquis, vt illi Deus propter hanc iuſticiam vitam æternam ſit daturus. Quaſi qualitas fidei tanto pręmio digna eſſet: ſed ita potius intelligendũ eſt, quod fides reputetur pro iuſticia, quatenus illa apprehendit iuſticiam alienam, nempe Chriſti, eamq; vt ſuam amplectitur. Eſt enim fides non cauſſa, ſed inſtrumentum, quo oblata promiſſio ſalutis accipitur, & poſsidetur. Hoc apertiſsime ſignificatur adducto teſtimonio. Credidit Abraham Deo, ſcilicet offerenti ſibi gratiam in promiſſo ſemine. Hæc fides imputari dicitur Abraham ad iuſticiam. Proinde cum fides dicitur imputari ad iuſticiam, ad obiectum reſpicere oportet: quod intuetur fides, & materia iuſticiæ in obiecto quærenda eſt, & non in qualitate fidei. Ita enim Paulus alibi ait: Eum qui non nouit peccatum, pro nobis peccatum fecit, vt nos fieremus iuſticia Dei in ipſo. Nam vt in Adam iniuſti & rei ſumus, ita in Chriſto iuſti & abſoluti à reatu ſumus quando in Chriſtum firma fide recumbimus. Quemadmodum enim per inobœdientiam vnius hominis peccatores conſtituti ſunt multi, ſic etiam per obœdientiam vnius iuſti conſtituentur multi, Rom. 5.

PORRO hic duabus calumnijs neceſſario occurrendum videtur. Quarum vna Iudaica eſt, altera Papiſtica. Iudæi accuſant Paulum malæ fidei in citando teſtimonio ex Geneſeos capite 15. Dicunt enim Iudæi haud recte torqueri ad Chriſtum & vitam æternam, quod ibi refert Moyſes de terrena promiſsione & multiplicatione ſeminis ſuper terram. Sed falluntur. perperam enim ſeparant quæ coniungenda erant. Nam fides Abrahæ primum & principali-

cipaliter respicit in promissionem Dei, qua in fœdus salutis, intercedente semine benedicto, ipse Abraham adoptatus est. Deinde promissionem illam. Et erit semen tuum sicut arena maris includit in promissione adoptionis tanquam partem in toto. Quare cum Abraham credendo oblatam gratiam amplectitur, perspicuum est calumniam Iudaicam vanam esse. nam prouenit ex inscitia promissionis principalis, in qua aliæ comprehenduntur. Altera calumnia Papistarum est, & iusticiariorum, qui Iacobum cum Paulo committunt, vt iusticiam statuant ex fide & operibus simul. Proferunt enim ex Iacobo hæc verba: vis autem scire ô homo vane quod fides absq; operibus mortua est, Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est? offerens Isaac filium suum super altare, vides quod fides cooperabatur operibus ipsius (id est efficax erat per opera seu obœdientiam illius) & ex operibus fides consumata est, & impleta est scriptura quæ dicit, credidit Abraham DEO & imputatum est illi ad iusticiam, & amicus DEI appellatus est, videtis quod ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum: hæc Iacobus. Hoc testimonio Iacobi muniti Papistæ, opponunt se proterue toti Euangelio, abijciunt gratuitam iustificationem, & audacter reijciunt λύτρον & victimam filij Dei Domini nostri IESV CHRISTI. Sed hallucinari Papistas crassissime facilimum est ostendere. Primum omnium obseruandus est scopus Iacobi. Ipse enim non disputat in eo loco de iustificationis caussa, Sed status quæstionis est quo in loco habenda sit fidei professio, & iactatio sine operibus, seu emendatione vitæ. Vnde hanc propositionem statuit Iacobus, fides absq; operibus mortua, hoc est, gloriatio seu iactatio fidei cui non adiuncta sunt bona opera, vana & inanis est, non in corde sed in labris residens. Hanc propositionem confirmat ab exemplo Abrahæ, desumto ex vigesimo secundo capite Geneseos: vbi manifeste loquitur scriptura, non de iusticia qua iustus est Abraham reputatus fide, sed de declaratione potius iusticiæ: Quam iusticiam quindecim annis ante natum Isaac obtinuerat Abraham, cum crederet promissioni gratuitæ. Cum igitur Papistæ, quocunq; se vertant, non possint efficere vt effectus sit prior sua caussa, frustra omnino ex hoc loco Geneseos contendunt iusticiam qua iustificamur coram DEO in obœdientia operum consistere. Verum quo nihil obscuri studiosis in hac quæstione relinquatur, diligentius examinemus locum Geneseos quem Iacobus in confirmationem suæ propositionis adducit.

TEXTVS EX GENESI.

Vocauit Angelus Domini Abraham de cœlo: per memetipsum iuraui, ait Dominus, quia fecisti hanc rem, & non pepercisti filio tuo vnigenito propter me. Benedicam tibi & multiplicabo semen tuum, sicut stellas cœli & veluti arenam quæ est in littore maris: possidebit semen tuum portas inimicorum suorum & benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ, quia obœdisti voci meæ. Hactenus Angelus.

Hoc testimonio Iacobus suam confirmat propositionem, ex quo firma demonstratione colligam, quid iustificari ex adducto testimonio possit in Iacobo significare. Prædicatur Abraham verbis Angeli propter obœdientiam qua paratus fuit ad offerendū filium, Promittitur semen benedictum, promittitur copiosa posteritas & felix, nec quicquam aliud in concione Angeli agitur. Cum igitur Iacobus confirmat Abrahamum Iustificatum operibus quia paratus legitur fuisse ad mactandum filium suum Isaac, profecto aliud intelligere non potuit ex adducto testimonio, quam Abraham iustificatum, hoc est, prædicatum, laudatum, ornatum, & amplissima promissione remuneratum propter obœdientiam ex fide præstitam. Vnde sequitur iustificationem in Iacobo non esse imputationem iusticiæ, sed declarationem, idq; per obœdientiam ex fide profectam. Quod autem ab exemplo infert Iacobus, vides quod fides cooperatur operibus illius, & operibus illius consumata est, nihil aliud vult, quam significare opera necessario fidem comitari, atq; fidem consumari operibus, id est, manifestari hominibus seu demonstrari ad homines, per obœdientiam erga Deum. Atq; ideo fidem sine operibus esse inane spectrum, quod non meretur fidei appellationem. Quod autem addit impleta est scriptura quæ dicit: Credidit Abraham Deo, & imputatum est illi ad iusticiam, nihil aliud vult, quam significare plenius declaratam esse iusticiam fidei per obœdientiam operum. Impleri enim dicuntur, quæ plenius exhibentur, & ostenduntur seu palam fiunt. Hinc iam concludit Iacobus: videtis quod ex operibus iustificatur homo (hoc est, ex fructibus agnoscitur & approbatur eius iusticia) & non ex fide tantum, hoc est, nuda & inani cognitione Dei & iactatione fidei. His ita explicatis iuxta ana-

logiam fidei, ex ſcopi conſideratione, & teſtimonij adducti à Iacobo vero ſenſu, breuiter colligamus firmam paralogiſmi Sophiſtarum Papalium ſolutionem. Cum igitur inferunt Papiſtæ, ex hoc loco Iacobi non iuſtificari homines coram Deo fide ſine operibus, quia fides abſq; operibus mortua eſt. Reſpondeamus duplicem Paralogiſmum committi & vtrumque peccare fallacia æquiuocationis. Primum enim fides in doctrina Pauli de iuſtificatione non ſignificat noticiam & aſſenſum, ſed proprie fiduciam in Deum, quod vere velit nobis præſtare quod promiſit per Euangelium, ſed in Iacobo ſignificat tantum noticiam hiſtoriæ, & aſſenſum: id quod quatuor rationibus ex Iacobo deſumtis probabo.

PRIMA.

Si fidem, inquit, ſe quis dicat habere, opera autem non habeat, quid quæſo aliud poteſt Iacobus intelligere per fidem quam inanem profeſsionem, & iactationem fidei. Vera enim & iuſtificans fides eſt qua viuit iuſtus, & eſt efficax ad operandum.

SECVNDA.

Diaboli, inquit, credunt & contremiſcunt. Iam autem certum eſt diabolos nulla fiducia præditos eſſe, cum nullam omnino ſalutis promiſsionem habeant. Quare nullam niſi hiſtoriæ, & noticiæ fidem habere poſſunt diaboli. Quod autem dicat eos Iacobus ex fide contremiſcere, ſignificat certiſsimam expectationem diabolorum, qua expectant iudicium futurum in omnes reprobos. Pugnat ergo contremiſcendi vocabulum cum proprietate fidei, quæ eſt conſolari eorum conſcientias, qui vere credunt & certam expectant liberationem ab omnibus malis, & beatam immortalitatem

TERTIA.

Iacobus fidem, de qua loquitur, mortuam eſſe pronunciat eamque confert corpori ſine ſpiritu: Iam autem ex Paulo conſtat vere credentes in fide filij Dei viuere.

QVARTA.

Tu, inquit, credis quoniam vnus eſt Deus. Ita autem credere eſt tantum hiſtoriæ noticiam habere, qua homines non iuſtificari haud mirum eſt.

OBIECTIO.

Cur ergo, inquies, Iacobus ita vtitur voce fidei? an veræ fidei vim ignorat Iacobus? Reſpondeo. Iacobus loquitur ex hypotheſi hypocritarum & per conceſsionem Rhetoricam καταχρηστικῶς vocabulo fidei vtitur, vt hac ratione confutet ſui ſeculi vanos fidei iactatores. ALTER paralogiſmus eſt in voce iuſtificandi. Paulus enim de iuſtificatione imputationis, hoc eſt, quæ eſt imputatio iuſticiæ coram Deo. Iacobus aūt de iuſtificatione declarationis, hoc eſt, quæ eſt declaratio iuſticiæ coram hominibus loquitur, quemadmodum ſupra copioſius declarauimus. Cum igitur ſenſu differunt propoſitiones Pauli & Iacobi, maligne faciunt Sophiſtę, qui fingunt Iacobum aduerſari Paulo, hoc eſt, qui mentiuntur Spiritum ſanctum ſibijpſi contrarium eſſe, cum nemo pius dubitet quin vterq; ex eodem ſpiritu ſit locutus. HIS ita breuiter notatis exemplum Abrahæ altius perpendamus, & ſimul totam hiſtoriam de Abrahamo apud animum colligamus. Nam cum illi filij Abrahæ ſunt qui inſiſtunt veſtigijs Abrahæ, par eſt, vt tota ipſius hiſtoria nobis, vt norma vitæ, proponatur. Primum itaq; obſeruandum eſt in exemplo Abrahæ quomodo Apoſtolus inde extruxerit gratuitam iuſtificationē de qua iam dictum eſt. Deinde circumſtantiæ iuſtificati Abrahæ expendendæ ſunt quæ non paucos locos de vita Chriſtiana continent, ex quibus præcipuos recitabo. PRIMVS, quod profeſsio vitæ Abrahę ante iuſtificationem teſtetur ipſum nullis meritis aut præparantibus operibus à Deo receptum eſſe, ſed ſola bonitate Dei eaq; gratuita. Nam antequam voce Dei de Hur Caldæorum vocatus eſt, Caldaicis erroribus imbutus fuit. SECVNDVS, quod circumciſio non neceſſario requiratur ad iuſtificationem. Eſt enim Abraham ante circumciſionem iuſtus à Deo pronunciatus, propterea quod crediderit Deo promittenti ſibi ſemen ex gratuita ſua bonitate, in quo benedicentur omnes nationes terræ. Nam cum impoſsibile ſit vt

effectus

effectus sit prior sua caussa, fieri nequaquam potest vt circumcisio sit caussa iustificationis Abrahæ, cum multis annis ante mandatam circumcisionem sit fide iustificatus. Hanc circumstantiam etiam Paulus Apostolus vrget ad Roman. 4. TERTIVS, quod iusticia fidei ad omnes promiscue pertineat. Est enim Abraham fide iustificatus antequam constituta est Iudaica Respublica, & antequam vllis notis discreti sunt homines. Ex hac circumstantia Prophetæ absque dubio conciones de vocatione gentium extruxerunt. QVARTVS, quod ritus Mosaici & traditiones humanæ non requirantur à iustificandis. Vt enim sine illis Abraham est iustificatus, ita qui eius exemplo iustificabuntur ritus Mosaicos non requirant, & multo minus traditiones humanas. QVINTVS, quod sine lege morali & operibus in Decalogo præceptis iustificemur. Nam si Abrahæ exemplo iustificamur, & is fuit iustificatus annis multis ante datam legem, profecto fieri non potest vt ex lege sit iusticia. Verum si obijcis legem moralem fuisse perpetuam, ideoque ea non caruisse Abrahamum, Respondeo nullam mercedem operibus deberi, nisi ex pacto Dei. opera enim non sunt intrinseca dignitate meritoria, sed acceptione Dei, & ratione pacti. Stat ergo firma consequentia: Abraham iustificatus est fide promissionis ante editum pactum de operibus. Ergo fide & non operibus iustificatus est. SEXTVS, Quod vera & iustificans fides habeat adiuncta bona opera, & obœdientiam erga Deum, quodq; nihil carius Christiano esse debeat quam diuinæ voluntati obœdire. Nam, vt Abraham mandato Dei obœdiuit cum iuberetur mactare filium, quo nihil in mundo carius habuit. Ita pij parati esse debent propter mandatum Dei ad iugulandos omnes prauos affectus, atque adeo ad componendam totam suam vitam iuxta normam voluntatis diuinæ. SEPTIMVS, Quod eorum, qui glorientur de patre Abraham & non insistunt vestigijs ipsius, vana sit gloriatio. OCTAVVS, vt Abraham est Typus credentium (nam eos qui iustificantur huius exemplo, vt dictum est, iustificari necesse est) & pater multarum gentium, ita pij vnius Abrahæ exemplo contenti sint, nec quicquam moueantur aliorum, nescio quorum patrum institutis, parum ad regulam vitæ Abrahæ congruentibus. Nam solus Abraham nobis, qui ex gentibus conuertimur, typus & exemplar cum fidei tum obœdientiæ erga Deum existit. Ceremoniæ quæ postea additæ sunt, vt ad certum populum nempe Iudaicum pertinebant, Ita adueniente promisso Abrahæ semine cessare omnino debebant, & euanescere non secus atq; adueniente sole tenebræ discutiuntur. Iam autem si Ceremoniæ Iudaicæ, quarum autor Deus fuit, nullum Christianum obligant, multo minus hypocriticæ Monachorum regulæ, quarum plæræq; ex diametro cum verbo Dei pugnant, obligationis vim habent. Imo eos qui illis se subijciunt præcipitant in certam damnationem nisi mature resipiscant. NONVS, Monet preterea exemplū Abrahę vt in articulo salutis nostræ, adeoq; in omnibus promissionibus Dei certi simus & immoti nihil plane hæsitantes. Vt enim Abraham nullis rationis aut naturę argumentis fractus est, quin crederet promittenti Deo, statueretq; ipsum potenter præstare posse, quod clementer promiserat. Ita nos nihil moueamur argumentis vllis quæ in contrarium promit caro & sanguis. Non igitur dilatio promissorum, non tristissima Ecclesiæ forma, non incidentes ærumnæ & calamitates frangant animos nostros, sed πληροφορίᾳ, hoc est, plenissima fiducia exemplo Abrahæ patris nostri persistamus firmi tribuentes DEO gloriam veritatis potentiæ & misericordiæ. DECIMVS, Quod vt pij in hac vita exemplo Abrahæ possunt vti communibus legibus contractuum & aliarum rerum exemplo Abrahæ, Ita communibus casibus sunt obnoxij varijs periculis, exilio, fami, cruci, adeoq; morti ipsi, quæ pijs transitus est ab his ærumnis ad promissam beatitudinem. Hęc breuiter dicta sint de hoc Abrahamico exemplo, quod serio per totam vitam aspicere, meditari, operepretium est omnibus ijs qui de patre Abraham iuste & sine hypocrisi gloriari volunt.

Cognoscite ergo quod qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ.

Infert ex hypothesi thesin, seu exemplum singulare ad genus transfert, & est sensus. Abraham pater credentium iustificatus est fide. Igitur quotquot credunt & filij Abrahæ propter imitationem fidei existunt, & fide iustificantur, quemadmodum ipse fide est iustificatus. Hoc pacto Paulus ad Roman. 4. accommodat exemplum Abrahæ, ita enim ait: Non est autem scriptum propter illum tantum, quod reputatum sit illi ad iusticiam, sed etiam propter nos quibus reputabitur credentibus. Porrò esse ex fide, nihil aliud est, quam renunciata propria iusticia diuinis promissionibus gratiæ niti, ad Rom. 4. Credenti & non operanti reputatur fides ad iusticiam. Deinde hic obseruemus verissimam & immotam definitionem filiorum Abrahæ, hoc est, hæredum gratuitæ iustificationis quæ in Abrahamico exemplo conspicitur. Nam hac formula qui ex fide sunt, id est, vere credentes promissioni gratuitæ, vt Abraham fecit, tanquam cer-

ta definitione comprehendit Apostolus filios Abrahæ siue circumcisi sunt siue non : quos ad Roma. 9. cap. filios promissionis nominat propter obiectum fidei qui credit promissioni.

Præuidens autem scriptura quod ex fide iustificet gentes Deus antè Euangelizauit Abrahæ : benedicentur in te omnes gentes.

Accommodationem exempli probat testimonio scripturæ. Est autem Enthymematica probatio. Priori loco consequens, posteriori antecedens ponitur. Forma autem Dialectica hęc est, Omnes gentes benedicentur in te (hoc est, non per te sed quia in filijs tuis censebuntur omnes credentes, vel in te, hoc est, cum te siue tuo exemplo. Ita enim Beth præpositio sæpissime exponi debet) Sed Abraham est fide benedictus adeoq; iustificatus. Ergo & gentes ex fide iustificantur & non ex operibus. Quod autē dicit Apostolus, Ante Euangelizauit significat doctrinam gratuitæ iustificationis Abrahamo patefactam fuisse. Non est igitur noua doctrina Euangelium de gratuita iustificatione, vt calumniabantur Pseudoapostoli, sed longe ante exhibitum Christum in carne fuisse hominibus commendatam.

Igitur qui ex fide sunt, benedicuntur cum fideli Abraham.

Illatio generalis argumēti ducti ab exemplo Abrahæ. Primum enim accommodauit Apostolus exemplum Abrahæ ad genus, Deinde accommodationem probauit scripturæ testimonio. Iam in genere concludit credentes benedici, adeoq; iustificari cum fideli Abraham (ita enim Paulus hoc loco interpretatur quod supra dixit in te) hoc est, quemadmodum Abraham credens iustificatus est, Ita etiam gentes credentes iustificari : atq; ideo non simpliciter dixit benedicuntur cum Abraham, sed cum addito benedicuntur cum fideli Abraham, significans fidem esse instrumentum quo oblata benedictio recipitur : quæ benedictio hoc loco non aliud est quam liberatio à maledictione legis, à morte æterna, fauor diuinus gratuitus, atq; adeo vita æterna. Nam Paulus diserte maledictionem benedictioni opponit. Ex hac Pauli conclusione per locum à contrarijs concluditur, quod omnes qui per opera vel diuinæ legis præcepta salutem quærunt, discedant ab exemplo Abrahæ, & non sint filij Abrahæ, atq; ideo maneant in suis peccatis, & sub legis maledictione. Non enim consequuntur remissionem peccatorum, quæ non nisi, iuxta exemplum Abrahæ, fide accipitur & non operibus, id quod clarius adhuc sequenti argumento demonstratur.

Quotquot enim ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt, scriptum enim est: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea.

Ratio proximi argumenti, quod disiunctiue formari poterit hoc modō. Aut ex fide aut ex operibus est benedictio. Non est autem ex operibus, Igitur ex fide est benedictio adeoq; iusticia & salus ipsa. Quod autem non sit ex operibus benedictio atque adeo iusticiā, probat à contrarijs effectibus seu repugnantibus. Quotquot ex operibus legis sunt, sub maledictione sunt, atq; adeo maledicti. Igitur quotquot ex operibus legis sunt non benedicuntur, nec iustificantur. Antecedens probat testimonio scripturæ, Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus quæ scripta sunt in libro legis, vt faciat ea. Hic rursus apertum testimonium habemus, quod Apostolus per opera legis intelligat omnia quæ lege diuina præcepta sunt nobis, & præcipue opera decalogi. Nam nisi prorsus insanire Sophistis lubet, non dicent promissam vitam gentibus ob Ceremonias, nec denunciatam maledictionem gentibus ob rituum Mosaicorum neglectum. Ceremoniæ enim Mosaicæ & ritus exspirarunt adueniente Domino in carnem. Præterea, qui, stante Repub. Iudaica ex gentibus crediderunt, & dicebantur Religiosi, non seruarunt ritus Mosaicos vt Iob, Naaman Syrus, Cyrus Persarum, & multi alij.

Quod autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est, quia iustus ex fide viuet. Lex autem non est ex fide, sed qui fecerit ea homo viuit in eis.

Aliud argumentum ex duobus locis, nimirum à pronunciato & repugnantibus petitum. Est autem Epichirema Rhetoricum. Primo enim loco ponitur conclusio : Secundo loco, Maior : Tertio, minor : Quarto, minoris probatio. Redigatur autem argumentum in hanc

in hanc formam : iustus ex fide viuit, Qui est ex lege non est ex fide. Igitur qui est ex lege non viuet. Si non viuet, neque iustificabitur. Minoris probatio est qui fecerit ea homo viuet in eis. Vt autem præsens argumentum plenius intelligi possit, obseruandum est, quod Paulus hic sumat legem & fidem tanquam duo contraria quo ad effectum iustificandi. Lex enim requirit opera, fides autem meram gratiam spectat. Si ergo iusticia est ex fide, est profecto ex mera gratia. Si est ex mera gratia, iam non est ex operibus. Igitur si iusticia est ex fide, non est ex operibus. Lex enim non spectat fidem in iusticia, sed opera, hoc est, non pronunciat Lex eos iustos esse qui crediderint sed qui fecerint. Sunt proinde prorsus contrariæ duæ istæ 10 viæ, quia Lex in nobis quærit quod nunquam inuenit ideoq; occidit. At fides accipit ex mera gratia quod nobis deest, hoc est, iusticiam vt nobis, videlicet imputetur, quæ in solo Christo est, atq; hoc respectu fides viuificat. Est igitur in hoc versiculo fundamentum consecutionum superiorum, quæ ex eo firmæ sunt quod lex & fides, facere & credere, iusticia inhærens & iusticia imputata, gratia & meritum, sint contraria immediata, quo ad iustificationem : in qua requiritur perfecta & omnibus numeris absoluta iusticia, qualis in vno Christo inuenitur, cum quo per fidem coalescunt omnes sancti, ac proinde saluantur. Porrò pronunciatum Abacuc explicandum est. Iustus, inquit, ex fide viuet, hoc est, qui credit promissioni Dei iustus est & viuet. Duo enim hic tribuit fidei Propheta, videlicet iustificationem, vt instrumento, & viuificationem, vt caussæ efficienti. Hoc posterius sæpe Metonymicos pro 20 priori ponitur, qui enim iustus est viuet, & nemo viuet nisi qui iustus fuerit. Antithesis in Prophetæ verbis obseruetur. Ecce, inquit, extollit sese is cuius anima non est recta in eo, iustus autem ex sua fide viuet. Hic iustus ex fide opponitur ei qui se extollit, id est, qui de seipso præsumit, & suis nititur viribus, is cuius anima non est recta in eo, id est, qui diffidit de DEO nec ad illum confugit. Iustus igitur ex fide desperat de seipso, & sola bonitate Dei nititur : vnde & iusticiam & vitam gratis haurit. His ita explicatis argumentum apertius conspicitur : Fides iustificat, Lex non est fides, igitur lex non iustificat. Maior est vera quia Propheta dicit, Iustus ex fide viuet. Minor probatur quia Lex requirit opera, fides vero gratiam apprehendit. CONFVTATIO sequitur, in qua diluuntur quatuor obiectiones, quæ contra ea quæ dicta sunt de fide & lege poterant obijci. Atq; ita prudenter confutationem instituit Paulus, vt non solum obiecta aduersariorum diluat, verum etiam 30 propositionem principalem fortius muniat.

Christus nos redemit de maledictione legis factus pro nobis maledictum (scriptũ est enim maledictus omnis qui pendet in ligno) vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, vt promissionem spiritus accipiamus per fidem.

Prolepsis est seu anticipatio primæ obiectionis quæ huiusmodi ex superioribus dictis nascitur : Si lex damnat omnes, qui eam non faciant, & nemo eam facit, an non damnationi legis obnoxij sunt omnes ? Respondet Paulus nos liberatos esse à maledictione legis. Continet autem hæc Paulina 40 Responsio quatuor circumstantias istius liberationis. Quarũ prima est, per quémnam liberati simus. Secunda quo modo. Tertia, in quem finem. Quarta, quo medio siue quo instrumẽto illam liberationem per Christũ partam consequamur. PRIMA circumstantia per quem, exponitur hisce verbis : Christus nos redemit de maledictione legis factus pro nobis maledictũ, hoc est, Christus sua satisfactione, qua Deo & legi satisfecit, liberauit nos à sententia damnatoria legis, adeoq; ab ipsa legis maledictione. Est autem in hisce Pauli verbis antanaclasis figura. Priori enim loco maledictum relatiue siue formaliter accipitur. Posteriori vero significat reatum sine fundamento, & expiationem maledictionis quæ per mortem Domini peracta est. SECVNDA circũstantia est de modo, ita enim ait Apostolus : Maledictus omnis qui pendet in ligno, Christus pependit in ligno. Igitur Christus est maledictus. Non in se quidem 50 sed quia sustinuit personam nostram, & factus est hostia pro peccato nostro, dũ cruci seu ligno affixus est. Nam quod impossibile erat legi Deus per filium missum in mundum præstitit. Fuit aũt Legi impossibile homines per eam iustificari, ac liberari à sententia damnatoria legis. Igitur Deus filium fecit hostiam pro peccato, vt per peccatum damnaret peccatum in carne. Nõ solum vt liberaremur à maledictione legis per satisfactionem Christi, Verumetiam vt legis iusticia in nobis impleretur per imputationem obœdientiæ Christi, qua satisfit legi, vt Christus sit consumatio legis in iusticiam omni credenti. Habemus paucis expressum fructum passionis DOMINI, quæ est Redemtio nostri à maledictione Legis per CHRISTI satisfactionem. TERTIA circumstantia est finis, vt inquit gentibus benedictio Abrahæ contingat in Christo Iesu. Benedictio autem Abrahæ est, quæ facta est Abrahæ his verbis. Bene-

dicentur in semine tuo omnes gentes. Voce benedictionis intelligitur Synecdochicôs, Remissio peccatorum, iustificatio, adoptio in Filios Dei, donatio Spiritus sancti, atque adeo salus ipsa ac vita æterna. QVARTA circumstantia instrumenti est quo benedictio illa spiritualis nobis applicatur, Vt, inquit, Promissionem spiritus accipiamus per fidem. fide enim benedictionem illam spiritualem recipimus, oblatam verbo & Sacramentis. Est & hic Synecdoche. nam vt supra posuit benedictionem pro iustificatione & alijs donis quæ natura cum benedictione coniuncta sunt: Ita hic pollicitationem spiritus, id est, promissum spiritum ponit pro peccatorum remissione, iustificatione, & glorificatione. Nam donatio Spiritus sancti testimoniũ est iustificationis cui reliquæ partes quas enumerauimus necessario coniunctæ sunt. Sed quid dicemus? an Spiritus sanctus accipitur fide? an non fidem in nobis Spiritus sanctus creat ad prædicationem Euangelij? quo modo hæc consistunt? quatenus Spiritus sanctus in credentibus habitat & operatur in eis, fide dicitur accipi, non quod eum antea non habuerint, sed quia nunc se prodit apertius, & ostendit efficacius suam præsentiam, dum videlicet impellit ad spiritus opera sectanda, dum armat animatq; fideles contra carnis opera. Quatenus autem Spiritus sanctus per verbum & sacramenta fidem excitat, cum verbis & Sacramẽtis exhibetur & fidem in cordibus creat ordine non tempore præueniens fidem. Porrò hæc primæ obiectionis dilutio continet præcipua nostræ Religionis capita quæ sunt hæc. PRIMVM, quod lex damnet & obnoxios faciat maledictioni omnes homines, adeo vt nemo sit qui non subijciatur maledictioni legis. Vnde colligitur nequaquam ex lege iustitiam contingere. SECVNDVM, quod Christus solus nos liberet à legis maledictione, adeo vt Redemtio per illum facta, nobis contingat ex gratia, & non ex vllo merito. TERTIVM, quod modus liberandi nos à maledictione legis non fuerit alius, quam Christi victima: quæ est sufficiens λύτρον pro toto humano genere redimendo. QVARTVM, quod finis huius liberationis à maledictione legis sit plenissima benedictio & salus credentium. QVINTVM, quod huius beneficij Christi & victimæ per fidem homines fiant participes. SEXTVM ex his omnibus propositionis principalis clarissimam confirmationem colligamus. Nam si lex maledicit, & à legis maledictione per Christum fide apprehensum liberamur, Profecto sequitur non operibus legis sed fide Christi iustificari homines. Qui ergo legis sententia maledictioni subiecti sunt, Christi beneficio iustificati benedicuntur & vitæ æternæ censentur hæredes.

Fratres secundũ hominem dico, hominis licet testamentũ si modo comprobatũ sit, nemo reijcit aut addit aliquid. Porrò Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, non dicit & seminibus tanquam de multis, sed tanquam de vno, & semini tuo qui est Christus: Hoc autem dico testamẽtum antea comprobatum à DEO erga Christum. Lex quæ post annos quadringentos & triginta cœpit, non facit irritum, vt abroget promissionem. Nam si ex lege est hæreditas, iam non ex promissione, atqui Abrahæ per promissionem donauit Deus.

Anticipatio secundæ obiectionis, quæ huiusmodi est, post promissionem factam Abrahamo data est lex: Ergo promissio aut per legem irrita facta est prorsus: aut non videtur sufficere promissio ad iustificationem & benedictionem consequendam, sed promissioni addendam esse legem, tanquam complementum. Summa responsionis, hæc est, nihil est tam potens vt possit irritum facere pactum Dei. Pactum autem Dei est promissio facta Abrahæ & semini eius. (Ita enim habent promissionis verba: Ego ero Deus tuus & seminis tui) Ergo nihil est tam potẽs vt possit hanc promissionem violare. Itaq; nec lex data post quadringentos & triginta annos poterit hanc promissionem abolere. Maior probatur per locum à minore ad maius. hominis pactum confirmatum, non reijcitur, non abrogatur nec ei additur quicquam. Ergo multo magis pactum Dei inuiolabile putandum est, vt nec abrogetur, nec ei aliquid adijciatur. Verum hoc fieret irritum & abrogaretur si ex lege esset hæreditas (hæreditatis nomine Synecdochicos complectitur Paulus ipsam benedictionem, adeoq; iustificationem & glorificationem.) Et si lex addenda esset promissioni, tanquam complementum, adijceretur aliquid pacto prius à Deo confirmato. Hinc iam ex repugnantibus concludit Paulus in hunc modum confirmans superius argumentum. Nam si ex Lege, inquit, est hæreditas iam non est ex promissione gratuita. Sed hæreditas est ex promissione. Ergo non est ex lege. Maior expresse ponitur, loco assumtionis confirmatio ponitur: videlicet, atq; Abrahæ per promissionem donauit Deus. Locus hic obseruandus est contra eos qui pa-

qui pactum DEI de gratuita iustificatione infringere conantur: quorum alij in operibus legis, alij in traditionibus humanis iusticiam ponunt. Hi enim omnes & CHRISTO suum honorem detrahunt, & Deum quodammodo inconstantiæ accusant: Confutantur & hic Papistæ, qui per legem intelligunt tantum Ceremonias Mosaicas. Nam eadem est ratio consecutionis. Siue enim ex lege Morali, siue ex quacunque alia est hæreditas, non est ex promissione, id est, ex gratia Dei per fidem. Lex enim homines respicit, eorumque opera. Promissio autem gratiam Dei & fidem in Christum intuetur. Porrò hoc loco duæ calumniæ necessario refutandæ sunt, quarum vna Iudaica est. Altera Papistica. Vt autem Iudaica recte dissoluatur, obseruanda est scripturæ consuetudo. Sæpe enim cum de toto corpore Ecclesiæ agitur, Christus veluti in medio collocatur, qui omnes Dei filios comprehendit Synecdochicos. Nam non totam liberorum multitudinem qui ab Abraham orti sunt comprehendit scriptura cum benedictionis et promissionis meminit, sed tantum eos qui insistunt vestigijs patris nostri Abrahæ, qui seminis nomine censentur in Christo, qui est caput, reliqua in se mēbra continens. In Christo enim connectitur vniuersum semen atque indissolubili nexu cōiungitur. Quando igitur cauillantur Iudæi explicationem Pauli vrgentis singularem numerum, cum constet seminis vocabulū in Genesi collectiue accipi. (Quemadmodū diserte textus ait. Erit semen tuum sicut arena maris & stellę cœli,) Respondendū est Paulum non loqui de vno homine sed de vno genere seminis. Distinguendum est enim inter semen carnis, & semen promissionis. Paulus itaq; hic excludit semen carnis tantum, & in Christo, vt in capite, semen promissionis ad quod solum pertinet promissio comprehendit. Ita enim primæ Cor. 12. Christi nomen tribuitur vniuerso fidelium cœtui vbi differit de vnione, adducta similitudine corporis humani, quam similitudinem accommodat his verbis: Ita & Christus. Hic manifeste Christi nomen tribuitur omnibus fidelibus, qui Christo tanquam capiti membra adhærent. Papistica calumnia hæc est, quod ex hoc loco Pauli contendant legem in tota hac disputatione de iustificatione tantum Ceremonias respicere & non legem moralem. Nam hanc clamitant promissionem factam Abrahæ præcessisse, vt quæ creata vna cum homine sit: atque ideo inferunt, aut vanam esse hanc Pauli argumentationem, aut contra solas Ceremonias valere. His, quemadmodum superius etiam annotatum est, in hunc modum respondere licet. Vbi nullum pactum interuenit, ibi nullum acceptationis testimonium est. Sed dum facta est promissio Abrahæ, nullum pactum fuit de iusticia operum. Igitur nullum extitit acceptationis operum testimonium. Non enim opera, vt ipsi Papistæ nobiscum fatentur, intrinseca dignitate meritoria sunt, sed acceptatione Dei & ratione pacti.

Quid igitur lex? transgressionum gratia addita fuit, donec veniret semen cui promissum erat, ordinata per Angelos in manu Mediatoris, Mediator autem vnius non est, Deus vero vnus est.

Tertia obiectio est. Si Lex non iustificat, cur ergo data? Videtur sane frustra data esse. Respondet Paulus, Legem non esse frustra datam sed habere suum vsum. addita enim est propter transgresiones, non quidem tollendas sed reuelandas: vt isto pacto homines deueniant in agnitionem sui peccati, & commeritæ damnationis: Vnde & ad promissum semen impellantur, sine quo à Legis maledictione nemo liberari potest. Atque hoc est, quod additur: donec veniret semen cui promissum fuerat, quasi dicat Lex subseruit promissioni, vt homines coerceat vsq; ad aduentum seminis promissi. Loquitur autem hic Paulus de tota lege & externa illa tota administratione qua vetus populus regebatur vsq; ad exhibitum Messiam. Porrò quod nunc in Ecclesia retineatur lex Moralis plures sunt caussæ, de quibus postea pluribus dicetur. Quod autem sequitur ordinata per Angelos in manu Mediatoris, scilicet Mosis, solus Lutherus appositissime explicans digressiunculam esse dicit, in qua discrimen facit Paulus legis & promissionis seu Euangelij. Est autem hæc summa discriminis. Lex data est per Angelos in manu Mosis Mediatoris. Euangelium autem per Christum eundemq; Mediatorem. Quare Euangelium excellere legem dubium non est. Quod autem additur, mediator autem vnius non est, non tantum de Mose, sed in genere intelligendum est. Quemadmodum enim Moses veteris pacti mediator fuit. Ita Christus noui pacti inter Deum offensum & hominem offendentem mediator existit. Vnde Euangelij & promissionis dignitas apparet. Quod sequitur, Deus autem vnus est, facit ad confirmationem superiorum. Perinde ergo valet ac si diceret: Deus semper manet sui similis. Quod ergo semel decreuit non mutat. Proinde nequaquam existimandum est, quod Lex abroget promissionem Abrahæ factam.

Num lex igitur aduersus promissa Dei: Absit. Nam si data esset Lex quæ viuificare posset vere ex lege esset iusticia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccatum vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Quarta obiectio cum dilutione. Si lex damnat & promisio gratuitam offert salutem, promisio videtur esse contra legem & lex contra promisionem. Respondet & hic Paulus à fine legis, & ostendit quod promisio redditur illustrior ministerio legis. Atq; in hunc modum argumentatur à destructione antecedentis ad destructionem consequentis. Si Lex data esset quæ posset viuificare, hoc est, iustificare vere ex lege esset iusticia. Sed lex non data est quæ potest viuificare. Ergo ex lege non est iusticia. Probatur assumtio à contrario effectu. Lex conclusit omnia sub peccatum, Igitur lex non liberat à peccato nec viuificat. Sed cur ita? vt promisio ex fide Iesu Christi, id est, ex fide in Iesum Christum daretur credentibus, id est, vt credentes fide consequerentur promissam Iusticiam & remisionem peccatorum.

Prius autem quam veniret fides sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaq; lex Pædagogus noster fuit ad Christum, vt ex fide iustificaremur.

Exegesis est: superiorem enim sententiam de vsu legis exponit clarius idq; duplici similitudine, Primum enim legem carceri comparat, deinde Pædagogo. vtraq; aptisime vsum legis commonstrat. Vt autem hæ similitudines rectius intelligantur, quid lex quidq; fides hoc loco significet notandum est. Lex itaque hoc loco neque legem moralem tantum, neq; Ceremonias, & iudicia, sed totum Regimen & politiam Mosis, quæ lege Dei constituta fuit significat: Fides autem hic significat obiectum fidei nempe Christum, in quem credimus iam exhibitum & manifestatum in carne, siue tempus ipsum notat noui testamenti, quo clarior quædam gratiæ DEI reuelatio per prædicationem & victimam Mesiæ contigit. His cognitis apertiores reddentur similitudines propositæ in hunc modum. Quemadmodum carcer se habet ad captiuum, Ita lex Mosaica ad populum Israeliticum, Sed captiuus è carcere eripitur & liberatur dato pro ipso λύτρῳ, hoc est, precio capitis. Ergo & populus Dei à iure legis Mosaicæ liberatur adueniente Christo qui λύτρον persoluit. Hæc prior similitudo totius politiæ Mosaicæ certum tempus fuisse nimirum vsq; ad Christum exhibitum docet. Vnde iam colligitur exhibito Christo non debere vllos adigi ad politiam Mosaicam seu ritus legales seruandos. In hunc modum explicata similitudine, sensus verborum Pauli clarior efficitur. Antequam, inquit, veniret fides, hoc est, clarior gratiæ reuelatio exhibito Christo, sub lege, id est, sub regimine & Politia Mosis custodiebamur in eam fidem quæ reuelanda erat, id est, vsq; ad tempus exhibiti Christi in quo fides clarior extitit. Neq; hic patribus adimitur fides, sed tantummodo significatur clarius, coramq; representari nobis, quod populo legis per Ceremonias, totiusq; Politiæ Mosaicæ statum obscurius adumbratum fuit. Non est ergo discrimen inter fidem patrum & nostram in obiecto, sed in modo tantum. Nam vt illi in Christum exhibendum crediderunt, ita nos in exhibitum credimus, atq; ita illustrior est nostra fides quam illorum. Quod enim illi in figuris habuerunt, id nos reipsa posidemus. Altera similitudo seu comparatio hæc est: Quemadmodum pædagogus se habet ad discipulos, ita se habet lex ad populum Iudaicum, sed Pædagogo certum moderationis tempus præfinitum est, nimirum tempus pueritiæ. Proinde & Lex præfinito tempore cessare debuit. Tempus autem legis durabat tantum vsq; ad Christum. Igitur Christo exhibito lex non amplius obligat homines (intelligendum est hic legis vocabulum totam Mosaicam administrationem complecti, vt supra admonui) idq; ideo vt ex fide iustificaremur, quemadmodum Paulus hic aperte subiungit. Sed quomodo lex fuerit Pædagogus vsq; ad Christum, & vtrum adhuc aliquo munere fungatur? tum quomodo abrogatam esse legem intelligendum sit, paucis explicandum videtur. Quomodo Lex fuerit Pædagogus ad Christum in partibus legis & earum finibus clare perspici potest. Partes legis recitantur tres, præcepta seu mores, iudicia, Ceremoniæ. Præcepta itaq; cum normam veræ iusticiæ & voluntatis Dei commonstrabant hominibus, & cum iniusticiæ homines accusabant, simul admonebant alibi quærendam esse iusticiam, si modo maledictionis sententiam, quam lex in omnes transgressores pronunciat, euadere vellent. Vnde, tametsi obscurius, ad Christum quærendum homines per legem impellebantur. Nam dum propria experientia teste, legis iusticiam assequi non possent, & Mesiam adducturum æternam iusticiam audirent, nisi perire mallent confugerent ad quærendam Mesiæ iusticiam, quæ sola fide accipienda erat. Vnde hæc confesio Danie-

lis, tibi

lis, tibi Domine iusticia, nobis autem confusio faciei. Iudicia Mosaica minus mihi videntur ad Christum impulisse nisi quod communia & crebra errata populi & in delinqentes animaduersiones possint aliquo modo ad erratorum medicū impellere. Ceremoniæ efficacius Christum adumbrarunt, vt circumcisio, ablusiones, sacrificia, vt de alijs taceam. Circumcisio enim, quia fuit signaculum iusticiæ fidei, semen Abrahæ promissum, hoc est, Christum mystice prædicauit. Ablusiones omnes admonebant Iudæos sordium peccatorum abstergendarum per Messiam. Sacrificia Typice victimam futuram adumbrarunt. Ex his facile intelligi potest vtrum adhuc lex Pædagogi aliquo munere fungatur an non. Nam quantum ad ceremonias & Iudicia imo quantum ad totum attinet regimen Mosaicum, nullo nunc prorsus Pædagogi officio lex fungitur. Nam tota œconomia Mosis, adueniente Domino, sublata est. Verum quatenus lex moralis proponit nobis iusticiæ normam, & arguit nos peccati atque etiam ciuili quadam disciplina coercet carnales, Pædagogus existit & impellit nos, vt quæramus Christum iustificatorem, nisi malimus in peccatis nostris perire. Hinc etiam facile constare potest quomodo lex abrogata sit & quomodo non sit abrogata. Lex moralis duas partes habet. Quarum prima est norma vitæ perpetua. Altera est de promissionibus & comminationibus appendix. Norma vitæ nec in hac vita nec in futura abolebitur. Deus enim perpetuam dilectionem erga se, & suam creaturam suo ordine requirit. Comminationes conuersis sunt abolitæ, iuxta dictum Pauli, non sumus sub lege sed sub gratia. Item ad Galatas 3. Christus pro nobis factus est maledictum. Promissiones autem sunt pijs ratæ in Christo. Verum non conuersi legi morali toti cum sua damnatoria sententia obnoxij sunt, iuxta illud, Maledictus est omnis qui non fecerit omnia quæ scripta sunt in libro legis. Lex Ceremonialis Mosis abolita quidem est quo ad vsum, sed non quo ad significationem. Nam res quas figurabant ceremoniæ sunt æternæ. Lex iudicialis quo ad vsum est libera, potest enim ea magistratus vti vel non vti, prout visum fuerit sapientibus legislatoribus. At quantum ad significationem attinet, perpetua est. Nam politia Mosis, regni Christi Typus erat.

Adueniente autem fide non amplius sub pædagogo sumus.

Applicatio est posterioris similitudinis quæ supra satis declarata est. Per fidem intellige clariorem gratiæ noticiam, quæ facta est exhibito Christo, sicuti supra etiam annotauimus.

Omnes enim filij Dei estis per fidem in Christo Iesu.

Confutatis obiectionibus redit Apostolus ad confirmationem propositionis, & argumentatur à caussarum diuersitate seu differentia. Credentes sunt filij Dei per fidem, quia in Christo Iesu sunt. Igitur operantes non sunt filij Dei per legem. Proinde nec lege iustificantur. Locus hic obseruandus est de dignitate hominum credentium Euangelio, sunt enim adoptati in filios Dei, ac vt membra Iesu Christi censentur coram Deo. Hæc dignitas merito monere vnumquemque nostrum deberet, ne quid committeremus filijs Dei indignum.

Siquidem quicunq; baptizati estis in Christum, Christum induistis.

Quomodo filij Dei fiant credentes ostendit, nimirum cum incorporantur, vt ita dicam Christo, & eius membra fiunt. Cuius incorporationis efficax Symbolum est baptismus, quo promissionis verbum obsignatur. Symbolica ratio Baptismi alibi explicata est. Obseruetur hic locus de vero vsu Baptismi, qui est admonere nos fidei, mortificationis, viuificationis, regenerationis & innouationis, atq; adeo quod simus membra Christi.

Non est Iudæus neq; Græcus, non est seruus, neq; liber, non est masculus neq; fœmina: omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu.

Oportune omnes homines exæquat in negocio salutis, vt etiam hoc modo iusticiam legi adimat. Sunt autem tria potissimum de quibus homines gloriari solent, & per quæ alij alijs se præponunt. Quorum primum est natio seu propago. Secundum conditio, qua alij liberi alij serui sunt. Tertium sexus. Hæc tria nullum faciunt inter homines discrimen, quantum quidem ad iustificationem attinet. Hæc non impediunt quo minus extra salutis negocium singulis pro ratione donorum & dignitate officij suus honos tribuatur. Locus obseruandus est. continet enim vberrimam consolationem. Clarissime enim docet, quod nemo à Deo reijciatur vel propter nationis infamiam,

infamiam, vel propter conditionis humilitatem, vel ob sexus imbecillitatem: modo manserit in Christo Iesu. CONCLVDITVR etiam hinc quod spes salutis nostræ & gratia adoptionis, non pendeat ex lege, sed ex misericordia per fidem.

Si autem vos Christi, igitur & semen Abrahæ estis, & secundum promissionem hæredes.

Sorites est per quem colligit iusticiam non esse ex lege sed ex fide promissionis. Prima propositio repetenda est ex superioribus in hunc modū: Quotquot credunt sunt in Christo Iesu. Qui sunt in Christo Iesu sunt semen Abrahæ. Semen Abrahæ ex promissione est hæres. Ergo quotquot credunt sunt hæredes. Vnde consequitur ex lege non esse hæreditatem. Quapropter neq; iusticia ex lege esse poterit. Hæreditas enim & iusticia à se inuicem diuelli non possunt. Obseruetur hic inprimis definitio seminis seu filiorum Abrahæ. Filij enim Abrahæ non per carnalem prærogatiuam generis, sed per imitationem fidei constituuntur: qui etiam filij Dei sunt, eo quod per Christum, & in Christo in filios adoptati sunt iuxta dictum Iohan. 1. dedit potestatem filios Dei fieri ijs qui credunt in nomen eius.

CAPVT IIII.

Summa capitis Quarti.

Vt paruulus hæres exacto tempore constituto à Patre liberatur à procuratoribus: Ita populus Dei, misso filio Dei propiciatore peccati, veluti liber hæres gaudet, legi Mosaicæ nequaquam obnoxius. Hæc res etiam olim figurata fuit in duobus filijs Abraham, Ismaële & Isaac, quorum ille, ex Agar ancilla: hic è matre libera natus est.

Ordo & partes capitis Quarti.

Principium huius quarti capitis cohæret cum fine tertij. Nam vt in fine tertij nos liberos à lege affirmat per Christi aduentum, ita hic idem similitudine declarat, & epergasia Rhetorica illustrat. Deinde rursus Prophetico & Apostolico more à doctrina delabitur in monitiones, & exhortationes: post quas allegorica similitudine quod instituit de abrogatione legis claudit. Atque ita hoc quartum caput tribus partibus absoluitur. Quarum extremæ didacticæ sunt, media vero parenætica.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DICO autem quam diu hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit Dominus omnium: Sed sub procuratoribus est & œconomis vsq; ad præfinitum tempus à patre: Ita & nos cum essemus paruuli, sub elementis mundi eramus seruientes.

Similitudinem sumit à consuetudine ciuili. Quemadmodum hæres se habet ad procuratores & œconomos, ita se habet populus Dei ad legem. Sed hæres habet suæ subiectionis tempus certum, videlicet pueritiæ à patre præfinitum. Ergo & populus Dei nō est perpetuo iugo legis premendus, sed tantum ad tempus à Deo constitutum. Porrò sub elementis mundi esse, nihil aliud est, quam esse sub lege, quemadmodum ex superioribus patet. Nam, vt rudimenta mundanæ scientiæ viam parant ad solidiorem doctrinam: Ita lex Mosaica ac regimen illud totum, viam quandam parauit ad solidiorem Christi noticiam: quæ per ipsum reuelatum & manifestatum in carne contigit. Quare rudimentis istis superatis iam in Christo conquiescamus. Non igitur Paulus hoc loco legem contemnit, sed metaphora, hoc est, implicita similitudine tempus durationis legis expresit. Quæ similitudo prorsus idem docet quod duæ superiores de carcere & Pædagogo. Quemadmodum enim illis, ita & hac libertatem populi noui testamenti à lege Mosaica docet, veluti clarissime applicatio quæ sequitur ostendit.

At vbi

At vbi venit plenitudo temporis emisit Deus filium suum factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt adoptionem acciperemus. Quoniam autem estis filij, emisit DEVS spiritum filij sui in corda vestra, clamantem, Abba pater. Itaq; iam non es seruus 10 amplius, sed filius, Si autem filius, & hæres Dei per Christum.

Præterquam quod accommodat Apostolus clarius similitudinem ad populum noui testamenti, qui Christum exhibitum fide recipit, breuissimo quodam ac maxime memorabili Aphorismo ordinem nostræ reparationis ponit ob oculos, quando inquit. Venit plenitudo temporis, id est, temporis oportunitas quæ ex sola prouidentia Dei dependet. Solius enim Dei fuit iudicare & statuere quando expediret maxime filiũ mittere. Quod quidem tempus obscurius prædicebatur à Iacobo Patriarcha & clarissime ab ipso Daniele monstratum est. Verum ne quis ignorantiam prætenderet, per Esaiam Prophetam certissima indicia præsentis Messiæ indicauit: ex quibus cognosceretur Messiæ præsentia, ad quæ remittit Dominus discipulos Iohannis quærentes an is Messias esset, an alius expectaretur adhuc. Sequitur. Misit Deus filium suum, Ecce initium salutis nostræ caritas illa Dei statuitur, qua Pater filium suum misit in mundum, vt fieret victima pro peccatis mundi, vt non pereat sed habeat vitam æternam quisquis in eum crediderit. Proximo loco redemtionis meminit, 20 factæ per oblationem Christi. Ita enim ait: Factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret. Tertio nostri adoptionem addit cum inquit: vt adoptionem acciperemus, hoc est, vt filij Dei fieremus. Quarto missionis Spiritus sancti in corda nostra meminit, quæ missio certissimum pignus est adoptionis nostri. Quinto loco inuocationem patris addit, quæ effectus est Spiritus sancti in nobis habitantis. In hoc ordine quæ præcedunt causæ sunt sequentium. Dilectio Dei mittit filium, filius missus liberat à peccatis. Liberati à peccatis adoptantur in filios. Filij effecti donantur vberiori spiritu. Donati Spiritu sancto per eundem, Deum patrem appellare & inuocare audent. Hæc sit breuis rerum huius pericopæ notatio. Nunc quid præterea ex hac pericopa colligendum sit videamus. Primum, cum dicit Apostolus Deum emisisse filium, significat filium Dei antea fuisse quam est conceptus in v- 30 tero virginis, vnde concluditur æterna eius diuinitas. Quod addit factum ex muliere duo innuit. Primum, quod sine virili semine ex solo semine sexus muliebris sit natus Dominus iuxta promissionem primam & vaticinium Patriarchæ Iacob, & Esaiæ. Deinde quod is qui filius Dei, idem sit filius hominis, ac verus homo, vna persona in duabus naturis subsistens. Deinde obseruemus mentionem hic fieri trium distinctarum personarum in diuinitate, Patris, Filij, & Spiritus sancti. Præterea hic textus poterit cuilibet esse quædam probandi norma, qua quilibet poterit de seipso iudicare, atq; adeo propriam conscientiam examinare, incipiendo ab vltimo effectu, qui in ordine reparationis nostri hic ponitur. Si enim quis serio inuocat patrem cœlestem ex vera fide in filium Dei, inde colligat quod vere habeat Spiritum sanctum in se habitantem Arrhabonem hæreditatis nostræ: quod vere sit adoptatus à Deo in 40 filium: Quod vere sit liberatus à maledictione legis per victimam filij Deniq; quod vere diligatur à patre in filio eius Iesu Christo. Contra vero si nullus est inuocationis verus ardor, nullum studium, indicium est minime fallax absentis Spiritus sancti. Si abest Spiritus sanctus, superiora quoq; vsq; ad primum desiderari necesse est. Quod autem subiungitur, ex superioribus facile intelligi potest, & ex natura relatiuorum & à iure naturæ concluditur. Credentes & inuocantes Deum patrem sunt filij Dei: Ergo non sunt serui, mancipia peccati. Item filij Dei sunt hæredes Dei, Ergo & credentes, cum sint filij, erunt hæredes, scilicet in Christo, cuius membra sunt. Hæc admoneant nos cum dignitatis nostræ, tum puritatis, & sanctimoniæ vitæ. Quid enim indignius est, quam vt filij Dei, se vt porci Epicuri contaminent? Porrò in inuocationis forma quatuor sunt obseruanda. Primum, Clamoris vocabulum ad 50 fiduciæ certitudinem exprimendam pertinet. Nimirum quod credentes non dubitanter, sed intrepide Deum patrem inuocant, freti non sua, sed mediatoris dignitate. Secundum, Mimesis obseruetur, Nam cum dicit: Abba pater, imitatio est filij Dei, Mar. 14. significatur itaq; quod omnes per Christum constituantur filij Dei & per ipsum exaudiantur. Tertio duplicatio per diuersarum linguarum voces, significat per totum mundum diuulgandam esse gratiæ & misericordiæ Dei prædicationem, adeo vt Deus ipse promiscue omnibus linguis prædicetur & inuocetur. Quarto quod proprius Christianorum cultus sit inuocatio.

Sed tũc quidẽ cũ non cognoueratis Deũ, ijs,

Altera pars huius capitis quę obiurgatoria & parenætica est. Nam more qui na-

qui natura non sunt dij, seruiebatis. Nunc autem cum cognoueritis Deum, imo cogniti sitis à Deo. Quomodo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire vultis?

Prophetico & Apostolico transit Apostolus à doctrina ad obiurgationes & hortationes, vt doctrinæ veluti stimulos quosdam addat. Primum itaque hic obiurgat Galatas, & obiurgationem exaggerat cõparatione præteriti temporis, quo in ignorantia vixerunt Galatæ ad præsentem gratiæ Dei reuelationem. Sensus autem est, olim ante prædicationem Euangelij fuistis Idolatræ corrupti Ethnicis superstitionibus: At nunc, postquam per prædicationem Euangelij verus Deus se vobis reuelauit, & postquam ex Euangelio veram salutis viam didicistis, quæ dementia est rursus verum Deum deserere, & ad egena Elementa, id est, prauas superstitiones redire? Sed cur Paulus hic vocat Ceremonias Mosaicas egena Elementa? Respondeo: Ceremoniæ Mosaicæ, sacrificia, atq; adeo tota lex consideratur tripliciter. Extra Christum, contra Christum, & in Christo. Extra Christum, cum consuetudinis tantum gratia seruantur, aut cum lucri alicuius, aut honoris ratio adhibetur. Hac ratione multi olim inter Iudæos Ceremonias defenderunt, non aliter quam hodie Papistæ suas superstitiones defendunt. Contra Christum, cum obseruationi istorum rituum aliqua iustitiæ portio tribuitur, vt tempore Pauli circumcisioni, & alijs ritibus Mosaicis tribuerunt iustitiam, quasi nemo integre iustificari possit sine istis adminiculis, quæ opinio precium sanguinis Christi abolet. In Christo, sed dupliciter, videlicet, ante Christum exhibitum & post Christum manifestatum in carne. Ante Christum exhibitum Ceremoniæ Mosaicæ nequaquam fuerunt infirma & egena elementa, sed pia exercitia commendata hominibus diuinitus. Nam Christum, quem figurabant, quodammodo in se continebant. Post Christum manifestatum in carne prorsus exspirarunt Ceremoniæ Mosaicæ, ita vt non amplius sint salutaria piorum exercitia. Ceremoniæ itaq; Mosaicæ consideratæ extra Christum, contra Christum, & post Christum manifestatum in carne, prorsus sunt infirma & egena elementa, quia vita illarum, nempe Christus, ab illis abest. Locus hic obseruandus est, qui docet quod omnes qui ad traditiones siue veteres Mosis siue nouas hominũ quorumcunq; conuertuntur, ac in ijs aliquam iustitiæ partem collocant, sint idolatræ, nihilo meliores Ethnicis qui idola ficta pro numine coluerunt.

Dies obseruatis & menses & tempora & annos.

Exemplum addit de obseruatione superstitiosa temporum, idq; ideo, vt simile iudicium fiat de obseruatione ciborum, lotionum, circumcisionis, & aliorum rituum Mosaicorum. Porrò quadruplex notanda est temporum obseruatio: videlicet, Physica, Ciuilis, Ecclesiastica, & superstitiosa. Physica coniuncta est cum naturæ ordine fixo & perpetuo, vnde admiranda Dei sapientia & prouidentia colligenda est. Hinc vicissitudines sunt Veris, æstatis, autumni, hyemis &c. Huc & motus corporum cœlestium pertinent. Huius Physicæ obseruationis pars quædam est medica obseruatio, quæ facit ad corporum humanorum incolumitatem conseruandam. De hac igitur obseruatione tota consulenda est Physica. Ciuilis obseruatio rebus politicis & œconomicis seruit. Nam sine hac actiones forenses & contractus inter homines minime seruari possunt. Ecclesiastica obseruatio plane libera est: quæ docendi, discendi & precandi caussa à Christiano populo libere seruatur absq; opinione cultus, meriti, iustitiæ, & necessitatis. Hæc obseruatio etsi in Ecclesia libera est: tamen qui per contemtum Ecclesiæ obseruationes vtiles, & facientes ad ædificationem violat, reus peragitur ordinis Ecclesiastici in Ecclesia necessarij, quem Spiritus sanctus nobis per Apostolum commendat in hunc modum scribens Corinthijs. Omnia fiant ordinate & decenter. Superstitiosa temporum obseruatio est, quando opinio cultus, meriti, iustitiæ, & necessitatis accedit. Ab hac obseruatione dependet totus Papatus qui κακοζηλία quadam, partim Ethnicas, partim Iudaicas superstitiones in Ecclesiam inuexit. Quarum religione obstringuntur conscientię & sinceritas Euangelij tanquam impurissimo cœno turbantur. Atque ideo à Paulo huiusmodi obseruatio iustissime damnata est. Est igitur diligenter obseruandum discrimen inter vtilem dierum obseruationem, & perniciosam seu superstitiosam. Illa enim ædificat, hæc vero destruit. Præterea cum Paulus testatur ministros Euangelij habere potestatem, ad ædificandum, & non ad destruendum, satis indicat, quod vt liceat ipsis vtilia tempora & festa ordinare in Ecclesia, ita debeant superstitiones, quantum in se est, voce & autoritate abolere. Ita tamen vt nihil per tumultum, sed vt omnia, matura deliberatione cum ijs quorum interest habita, gerantur.

Timeo de vobis, ne forte erga vos frustra laborauerim.

Amplificat à periculo. Nam hisce verbis significat eos nullum fructum percepturos ex Euangelio, quotquot traditionibus Mosaicis aut humanis aut vlli rei, præterquam soli Christo, tribuunt vel totam vel partem iusticiæ. Nam hic agit Apostolus aduersus eos qui ritus Mosaicos tanquam complementum iusticiæ Galatis obtrudere voluerunt. Obseruandus igitur imprimis hic locus est, qui docet frustra laborare ministros Euangelij, vbi ritus Mosaici aut humanæ traditiones cultus gratia defenduntur.

Estote sicut ego, quia & ego sicut vos.

Admonet Galatas vt sint memores mutui officij & analogi, hoc est, vt se dociles præbeant & amantes sui: cum ipse omnia faciat in ipsorum salutem. Locus hic obseruandus est de moderanda obiurgatione, ne videlicet ministri Euangelij modum excedant, & remedium in venenum conuertant. Ita enim ministri Euangelij obiurgare debent lapsos, vt nō in desperationem adigant eos, quorum salus quærenda fuit, sed vt in media obiurgatione spem veniæ, si modo obiurgati resipiscunt, polliceantur. Sicuti enim omnia ita etiam obiurgationem ad ædificationem referre debent sinceri Euangelij præcones: quod tum demum rite facient, vbi paternum affectum erga Ecclesiam habuerint. Moneat proinde hoc Pauli factum ministros verbi, vt se ingenijs auditorum pie accommodent, ac conforment, quoad fieri potest, vt auditores intelligant se esse non sub rigidis exactoribus semper superbas minas æstuantibus, sed potius sub amicis monitoribus & salutis suæ vere amantibus: vt qui pio affectu & paterno officium facere videantur.

Fratres obsecro vos nihil mihi fecistis iniuriæ, nostis autem, quod per imbecillitatem carnis Euangelizauerim vobis prius, & experimentum mei quod erat in carne mea, non pro nihilo habuistis, neque respuistis, sed me vt Angelum DEI, vt Christum Iesum recepistis.

Anticipat calumniam Pseudoapostolorum, qui Paulum inimicum Galatarum & hostem esse mentiebantur: quo ipsi autoritate Pauli labefactata pluris fierent apud Galatas. Tribus autem argumentis hanc calumniam confutat Apostolus. Quorum primū est quod nulla offensa intercesserit. Fratres, inquit, obsecro vos nihil me læsistis, id est, nihil mihi fecistis iniuriæ, ob quam iniuriam in vos asperior essem. A pietate enim & vera virtute alienum est, si ei perrexeris molestus esse, à quo non prior sis læsus. Secundum petitur à labore & diligentia in prædicando Euangelio præstitis. Scitis, inquit quod per imbecillitatem carnis Euangelizauerim vobis iam pridem. Vnde facile colligere poteritis meas obiurgationes eo non tendere, vt quæram meam gloriam. Imbecillitas enim carnis hoc loco opponitur pompæ, gloriæ, splendori, & dignitati carnis, quibus Pseudoapostoli tumebant & superbiebant: Etsi voluerunt videri omnium humilimi, qui oues foris apparent cum intus sint lupi rapaces: qui blandis verbis adulantur hominibus, sed pestifera doctrina pungunt animos. Tertium petitur ab officio Galatarum erga Apostolum, & tentationem, inquit, meam in carne non aspernati estis neq; respuistis, sed sicut Angelum Dei excepistis me: imo sicut Iesum Christum. Cum igitur tanta fuerit vestra erga me humanitas, qui fieri potest, vt vos tanquam inimicos & hostes insecter? Esset enim extremæ ingratitudinis pro tanto officio maleficium reddere. Locus hic imprimis obseruandus est, monet enim quo in loco habendi sint sinceri verbi Dei præcones. Debent siquidem non aliter à nobis excipi quam Angeli Dei ac ipse Dominus Iesus Christus. Sunt enim vt Angeli excipiendi propter officij similitudinem, idq; quantum ad affectus & reuerentiam attinet. Sunt etiam recipiendi, vt Christus Iesus, videlicet ratione doctrinæ, quam docent Christi nomine. Sic enim ipse Dominus ait: Qui vos audit, me audit. Sicuti enim legati, propter eum qui misit eos honorantur & audiuntur, ita ministri Euangelij propter Christum qui eos misit honorandi & audiendi sunt. Honorandi quidem non honore cultus, sed reuerentiæ. Audiendi vero, vt vox ipsa Domini, donec quæ Domini sunt proferunt. Nam qui alienam vocem sonant, quam Domini, non legati Christi, sed Sathanæ potius censendi sunt. Quare vt Anathemata fugiendi iuxta illud in primo. Si quis aliud Euangelizauerit anathema sit. Hinc præterea facile intelligi potest in quo loco habendi sint qui pios ministros verbi oderunt, traducunt, persequuntur, iisq; subtrahunt necessaria. Huiusmodi enim homines spiritu Sathanæ impelluntur ad obruendam lucem Euangelij. Admoneantur quoq; hic ministri Euangelij maiestatis officij sui, & dignitatis. Quæ enim maior maiestas? quæ maior dignitas? quam legatione

Christi fungi, & tanquam Christum ipsum recipi. Caueant igitur summo studio, summaque diligentia ne sua se φιλαυτία, ne vitæ impuritate odibiles reddant Ecclesiæ Christi: quod cum fit, non solum maculant gloriam illam Christi ad quam euecti sunt, verumetiam accersunt sibi pœnas iustissimas cum defectionis turpis, tum scandali pessimi. Non enim sibi solis accersunt iudicium, verumetiam alijs pessimo exemplo nocent. Quare vt illi qui rite funguntur officio, duplici sunt honore digni, ita hi duplicibus pœnis sunt puniendi.

Vbi ergo est beatitudo vestra?

Quasi diceret totum pietatis studium quod hactenus in vobis fuit & à multis prædicatum, sine fructu vobis peribit, nisi Iudaicis superstitionibus desertis, redeatis ad sinceritatē Euangelij, atque in ea permaneatis. Non enim beatus est qui bene cœpit, nisi etiam in bene cœptis perseuerauerit. Ita enim Dominus ait: Beatus qui perseuerauerit vsq; ad finem. Nam qui à bene cœptis deficit, comparatur porco, qui, postquam ablutus est, redit ad volutabrum cœni, in quo magis se coinquinat. Commendatur ergo nobis hoc loco perseuerantia in bono. Nam qui deficiunt à via recta, beatitudine & iusticia excidunt, cuius antea erant participes, & vt Apocalypsis loquitur, delentur de libro vitæ. Huc, illud Ezechielis. Si auertit se iustus à iusticia sua, nunquid viuet? quasi dicat, minime. Qui igitur stat, videat ne cadat.

Testimonium enim perhibeo vobis, quod si fieri potuisset oculos vestros effossos dedissetis mihi.

Suo testimonio confirmat Apostolus qualenam fuerit pietatis studium in Galatis. Nam qui ex animo amant verbi præcones, haud dubie veræ pietatis studiosi sunt. Obserua notam piorum auditorum verbi, & ex antithesi collige qualesnam illi sint, qui vel minima commoda suis pastoribus inuident: qui vix Teruntium, ne dum oculos effossos illis darent. Vnde colligitur quod veræ pietatis ne micam quidem habeant.

Itaq; inimicus vobis factus sum veritatem dicens vobis?

Conclusio est confutationis calumniæ Pseudoapostolorum. Ambrosius sensum sic reddidit. Quia non potest fieri vt inimicus vobis ego sim, quorum tanta sensi obsequia: Sed quia nemo se argui vult errantem, icciro inimicus vobis videor, iuste vos reprehendens: Hæc ille. Obseruemus hic inconstantiam vulgi, quam non solum Paulus, verumetiam Dominus ipse expertus est. Tantisper enim fauorem populi retines, donec quæ placent audit. Verum si ex officio errata ipsius in medium produxeris, hostem tibi & inimicum conciliasti. Quem enim hodie laudant, amplectuntur, fouent, cras rursus vituperant, persequuntur, profligant, damnant. nec est quod pius Euangelij minister aliam gratitudinem à vulgo expectet.

Aemulantur vos non bene, imo excludere vos volunt, vt ipsos æmulemini.

Translatione vtitur ad moliendam reprehensionem, ex parte enim Pseudoapostolis defectum Galatarum à puritate Euangelij imputat. Illi enim zelum singularem & studium intimi amoris simulantes, deceperunt Galatas: qui tamen reuera nihil quærebant aliud, quam vanam gloriam, quam vt essent in summo pretio apud Galatas, quam vt eorū magistri & doctores in vera pietate colerentur. Indoles igitur falsorum Doctorum hic exprimitur. Nam dum zelum simulant, aurem popularem captant. Deinde via fallendi Pseudoapostolorum hic describitur. Primum enim huc omnes suos conatus referunt, vt animos auditorum à veris & pijs ministris auertant, quæ præclara sunt in illis extenuando, & quæ viciosa exaggerando, postea, parata hac via, securius agunt omnia.

Bonum est autem æmulari in re bona semper, & non solum cum præsens sim apud vos.

Procatalepsis est, poterant enim obijcere. Nos te quoq; æmulati sumus dum apud nos præsens eras, Cur non etiam licebit nobis præsentes nostros instructores æmulari, id est, vehementer amare. Respondit Paulus per distinctionem. Bonum est, fateor, æmulari sed non in quauis re. Si in bona re quis æmuletur, honesta sane & bona est, æmulatio: qua non solum præsentes verumetiam absentes æmulari licet. Vt enim semper honesta æmulatio probanda est, ita perpetuo, inhonesta æmulatio improbanda est & damnanda.

Filioli

Filioli mei quos rursus parturio, donec formetur Christus in vobis.

Blandius rursus compellat Galatas, & suum paternum animum ergà ipsos declarat, dum eos quidem filios nominat, Se vero parturienti comparat, donec formetur Christus in ipsis. Hic locus plures suppeditat doctrinas & admonitiones. Inter quas hæ sunt præcipuæ. Prima, qualisnam affectus in ministris Euangelij esse debeat erga suos auditores, nempe talis, qualis est matris ergà tenerrimam prolem. Quemadmodum enim illa gaudet de successu infantis prospero, & rursus dolet si quid molesti ei eueniat: Ita pius Euangelij minister affectus esse debet, de profectu suorum gaudebit, defectum vero deplorabit, non minus quam honesta & pia mater morbos suarum prolium & mortem deplorat. Qui autem hoc affectu non sunt præditi, nihil minus sunt quam pastores. non enim sincere officium faciunt, non pascunt oues Christi, sed potius seipsos saginant: cuius rei pœnas suo tempore luent. Secunda, dignitas ministerij verbi, videlicet, quod destinatum sit rei omnium maxime expetendæ, nimirum regenerationi: qua nos nascimur in Christo, & Christus in nobis, dum ipsius membra efficimur, & eius vita viuimus. An non Dei est proprium spiritualiter gignere & parere? Respondeo. Verum quidem est, sed ministerio tribuitur, vt instrumento, quo Deus vtitur in hoc spirituali partu. Deus enim est qui gignit in filio. Verbum Dei semen est incorruptibile. Spiritus sanctus est vita & vis seminis. Ministerium Ecclesiæ est organum. Hinc prodeunt filij Dei, hoc est credentes. Tertia, aboletur Christus & quasi informis fœtus redditur, vbi legis & traditionum humanarum iusticia prædicatur. Nam qui legis iusticiam prædicat, aut qui humanarum traditionum necessitatem docet, is reuera iusticiam Christi negat, atque adeo toti Christo renunciat. Gratia enim Dei in Christo aut tota suscipitur aut tota reijcitur. Quarta, pugnat hic locus contra Anabaptistas, & alios, qui vocale verbum, & externum ministerium Euangelij abolere conantur. Quod cum faciunt gratiam Dei abolent, viam salutis intercludunt, sepeliunt beneficia Christi, Breuiter Christi nomen vt fidelissima Sathanæ mancipia è medio tollunt, & regnum Sathanæ stabiliunt. Quinta, confutat hic locus Nouatianos & Anabaptistas qui lapsis reditũ ad pœnitentiam sacrilege negarunt. Hinc enim Paulus lapsos Galatas reuocat. Tametsi autem nihil periculosius est quam sæpe relabi in peccatum (Nam inde mens in multis reproba efficitur & multi ita dedolere incipiunt, vt nullo peccatorum sensu tangantur:) Tamen verissima est doctrina Ecclesiæ, quæ docet Deum lapsos in gratiam recipere: cuius rei veluti Symbolum quoddam Dominus voluit esse condonationem mutuam in hac vita. Vnde interroganti Petro quoties in se peccáti remittat. Respondet. Septuagies septies.

Vellem autem adesse apud vos modo, & mutare vocem meam quoniam inops consilij sum in vobis.

Concludit Apostolus voto obiurgationem paterna storga mixtam. Cupit enim se Galatis adesse, quo præsens posset accõmodare se captui singulorum, cum singulis conferendo & singulos docendo & admonendo, prout necessitas postulare videretur: id quod in generali scripto fieri tam commode nequaquam potest. Monet hic locus ministros Euangelij, vt recte secent sermonẽ Euangelij, vtq; se captui & ingenio auditorum accommodent, quo doctrinæ & consilio melius locus esse possit. Vt enim medicus generalibus præceptis parum efficiet, nisi singulorum qui ægrotant peculiarem curam habuerit: ita minister Euangelij conscientijs singulorum vix medebitur vniuersali doctrina. Quare vtiliter in nostris Ecclesijs instituta sunt priuata colloquia ante sumtionem cœnæ, in quibus doctrinæ & consolationes singulis veluti salutaria quædam Pharmaca adhibentur.

Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non auditis? Scriptum est enim quod Abraham habuit duos filios, vnum ex Ancilla & alterũ ex libera. At ille quidem qui ex ancilla, secundum carnem fuit. Hic vero qui ex libera per promissionem (*scilicet natus est*) Quæ quidem per allegoriam sunt dicta. Hæc enim (*scilicet matres ancilla & libera*) sunt duo testamenta, vnum quidem à monte Syna in seruitutem generans quæ est Agar (nam Agar Syna mons est in Arabia,

Tertia pars est huius capitis in quâ Apostolus docet & exornat Typica similitudine idem quod superius multis rationibus docuit, nimirum populum noui testamenti liberum esse à lege Mosaica ac ritibus Iudaicis, Iustificari autem gratis sola fide absq; operibus legis. Verum vt hic Typus melius intelligatur. Primum rem totam in argumenti formam conijciam. Postea singulas partes latius persequar. Argumentum itaque sumtum à Typo coniugij Abrahæ in hanc formam cõ-

rabia, confinis est autem ei quæ nunc est Hierusalem) seruit autem cum filijs suis. Quæ autem sursum est Hierusalem libera quæ est mater omnium nostrum.

mode cogi potest. Quemadmodum Abraham in vna domo duas vxores Agar seruam & Saram liberam habet: Ita Deus habet duo testamenta, vetus quidem quod Agar, nouum vero quod Saræ respondet. Sed Agar genuit Ismaelem, qui fuit Typus populi legalis in seruitutem nati: Sara vero genuit Isaac Typum populi liberi. Igitur vetus testamentum seu lex generat populum seruitutis, nouum vero populum libertatis. Cum itaq; nos sumus populi noui testamenti, non debemus amplius sub legis seruitute concludi. Nam fide promissionis vt iusti sumus, ita etiam liberi: Hæc totius huius exornationis summa est, ad quam historiam ex Genesi accommodat Paulus, cuius partes obscuriores explanaturus, primum colligam antitypa. Abrahãm typus Dei est, Agar figurat vetus Testamentũ seu legem. Syna adumbrat terrenam Hierusalem. Ismael filius Agar typus fuit populi legis. Sara vxor libera nouum testamentum, Euangelium, Hierusalem cœlestem, hoc est, Ecclesiam mystice significat. Huius filius Isaac nouum populum eumq; liberum adumbrat. His ita explicatis textus obscurus esse non potest. Tametsi particulæ similitudinis non adhibentur, quod fit Hebraica consuetudine. Hebræi enim frequentius notas similitudinum excludunt. Porrò quod in parenthesi scribitur, Nam Agar Syna mons est in Arabia, confinis est autem ei quæ nunc est Hierusalem. pauló obscurius est. Sed hoc modo declarabitur. Nam Agar Syna mons est in Arabia, id est, Agar ancilla notat typice Synam montem vnde lex prodijt. Non enim hic montem vnum & eundem vult esse binominem sed typum exprimit. In Arabia non frustra additur, vult enim hoc significare. Quemadmodum Agar, quæ Synam montem adumbrat, quæ Syna est extra limites terræ sanctæ, quæ terra Symbolũ fuit æternæ hæreditatis. Ita lex seu vetus testamentũ est extra promissionis cœlestis hæreditatem, adeo vt qui ex lege quærunt iustitiam, nihil præter damnationem inueniant. Deinde additur in eadem parenthesi, confinis est autem ei quæ nunc est Hierusalem. Græce significantius scribitur συστοιχεῖ, hoc est, coordinatus, seu, vt ita dicam, consociabilis est: vt quæ eandem relationem & typicam significationem habeat cum terrena Hierusalem, quæ nunc est destructa, & olim sub lege seruiuit. Non enim hæc sunt Topographica, vt quidam existimant, sed typice conferuntur, ad consignificandam similitudinem. Agar seu Syna & terrena Hierusalem in eo similes sunt, quod vt Syna ita & Hierusalem terrena ad seruitutem generet. At quæ sursum est Hierusalem libera est, quæ est mater omnium nostrum. SVRSVM esse dicit, hoc est, cœlestem vt quæ originem habeat de cœlo. Hierusalem libera significat Ecclesiam fidelium, quæ est mater omnium, scilicet credentium in Christum. Dicitur autem Ecclesia mater fidelium, quia DEVS per Ecclesiæ ministerium generat sibi filios, idq; per verum semen & incorruptibile quod est sincerum verbum Dei. Non est igitur quod is cœtus hunc honorem sibi sumat, qui hoc semen conculcat pedibus, qui persequitur membra Christi, qui generat filios diabolo & non Deo, quemadmodum Romana synagoga facit.

Scriptum est enim: Exulta sterilis quæ non paris, erumpe & clama, quæ non parturis: quia plures erũt liberi desertæ quam habentis virum.

Confirmatio est à testimonio Esaiæ Prophetæ ex capite quinquagesimo quarto. postquam autem Propheta in capite 53. vaticinatus esset de morte, resurrectione, & Triumpho Christi, addit in 54. vaticinium de Ecclesia, quæ veluti ex latere Christi effluxit. hæc antequam assumta est à Christo sterili viduæ similis fuit: sed postea, concepto semine incorruptibili, multos parit liberos. Vaticinatur igitur Propheta de Ecclesia noui Testamenti: quæ colligenda erat ex gentibus, abiectis Iudæis ob suam ingratitudinem. Quod autem Ecclesiam colligendam ex gentibus comparet sterili viduæ, significat Ecclesiam non ob merita sua, sed propter gratiam assumtam esse: quæ gratia vt omnibus promiscue per Euangelium offertur, ita sola fide accipitur & possidetur.

Nos autẽ fratres secundum Isaac promissionis filij sumus.

Accommodat Typum ad populum noui testamenti. Est autem huius accommodationis hic sensus. Quemadmodum Isaac promissionem habuit, vt haberetur semen Abrahæ, præterito Ismaele: Ita quicunq; credunt promissioni gratuitæ, promissionis filij habentur, & semen Abrahæ spirituale. Ad hos enim solos pertinet promissio, præteritis alijs qui vel carnis prærogatiua, vel legis operibus tument. Verum hic sciendum est, quod hic tantum analogia quædam rerum terrenarum

renarum

renarum & cœleſtium inſtituatur ad ſignificandam gratuitam electionem & iuſtificationem, ad excludendam omnem meritorum opinionem. Proinde hoc modo analogia ſeu Symbolica hæc ratio accommodabitur. Quemadmodum Iſmaelem nihil iuuit ad conſequendum ius hæreditatis quod ab Abrahamo Patriarcha ſit natus, nulla interueniente promiſsione, ſed ſolus Iſaac ob promiſsionis verbum conſtitutus eſt hæres : Ita nihil iuuat vel prærogatiua carnis, vel legis iuſticia ad hæreditatem cœleſtem conſequendam, Sed ſola promiſsio hic locum habet, hoc eſt, tantum illi qui gratuitæ promiſsioni credunt efficiuntur vitæ æternæ hæredes, excluſis omnibus alijs. Hoc pacto accommodat Typum etiam Iuſtinus Martyr ad Triphonem ſcribens, hiſce verbis. Νοεῖν δεῖ ἡμᾶς δύο σπέρματα ἰοῦδα καὶ δύο γένη, ὡς δύο οἴκους ἰακοβ, τὸν μὲν ἐξ αἵματος καὶ σαρκὸς, τὸν δὲ ἐκ πίστεως καὶ πνεύματος γεγενημένον, &c. Proinde huc redit ſumma ſententiæ, quod qui non credit reijciatur. Qui vero credit aſſumatur, vt legitimum ſemen Abrahæ, idq; ſine diſcrimine. Omnis enim qui credit illi, non pudefiet. Nam non eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Idem Dominus diues in omnes inuocantes ſe. Huc pertinet tota illa diſputatio Pauli ad Roma. 9. 10. & 11.

Sed quemadmodum tunc, qui ſecundum carnem erat genitus, perſequebeatur eum qui ſecundum ſpiritum: ita & nunc.

Digreſsio eſt, ſumta enim occaſione à Typo Iſmaelis & Iſaac, alteram partem eius adiungit, videlicet de perſecutione. Et perſtringit hic Apoſtolus potiſsimum Pſeudoapoſtolos qui populum Dei volebant ſeruilibus operibus opprimere, & à gratuita miſericordia abducere. Complebitur autem præſens ſimilitudo hoc modo. Quemadmodum ſe habet Iſmael ad Iſaac, ſic ſe habet populus legis ad veram Eccleſiam. Sed Iſmael perſequebatur Iſaac. Ergo mirum non videri debet, ſi populus legis & Pſeudoapoſtoli perſequantur Eccleſiam. Locus de cruce & perſecutione Eccleſiæ obſeruandus eſt.

Sed quid dicit ſcriptura? eijce ancillã & filium eius: Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

Hæc ſimilitudo qua conſolatur Apoſtolus Eccleſiam aduerſus crucis ſcandalum, illuſtrior erit in hunc modum explicata: Eadem eſt ratio Agar ancillæ cum filio ſuo Iſmaele, & Saræ liberæ cum filio ſuo Iſaac, quantum ad domum & hæreditatem attinet, quæ eſt legis cum ſuo populo, & Euangelij cum ſuo populo reſpectu Eccleſiæ & hæreditatis æternæ vitæ. Sed Agar cum ſuo Iſmaele de familia Abrahæ & hæreditate eiecta eſt: Et Sara cum Iſaac in domo Abrahæ manet & hæreditate gaudet. Igitur Lex cum ſuo populo eijcietur extra Eccleſiam, Euangelium vero cum ſuo populo manebit in Eccleſia & æternæ vitæ hæreditate fruetur. Hic tres hypotheſes colligantur. Prima, Quod qui volunt ex lege iuſtificari ſint extra Eccleſiam & ſpem hæreditatis cœleſtis. Secunda, quod regnum cœlorum non ſit ſeruorum ſtipendium ſed filiorum hæreditas. Tertia, quod in medijs ærumnis Eccleſia debeat ſe conſolari certiſsima futuræ liberationis fiducia.

Igitur fratres non ancillæ filij ſumus ſed liberæ.

Concluſio eſt adductæ ſimilitudinis cuius hic ſenſus eſt : liberi ſumus à legis ſeruitute, quia ſumus populi noui teſtamenti & filij promiſsionis. Notetur hoc loco diſcrimen inter filios ancillæ & liberæ, Filij ancillæ ſunt qui ex lege & ritibus Moſaicis tanquam pro labore petunt præmium æternam vitam. Nam ſicut Iſmael putabat ſe hæredem fore ob prærogatiuam natiuitatis. Ita illi meritis ſuorum operum ſe recipiendos à Deo ad hæreditatem cœleſtem opinantur, ac propterea miſericordiam Dei & λύτρον filij impie repudiant. Non enim perpendunt, quantum ſcelus ſit vel minimum adimere miſericordiæ & gratiæ Dei & victimæ filij, & ſuis aſſcribere operibus. Hic teneamus memorabile dictum Ambroſij : vileſceret, inquit, Redemtio ſanguinis Chriſti & miſericordia Dei humanorum operum prærogatiuæ ſuccumberet, Si iuſtificatio, quæ eſt ex gratia præcedentibus operibus tribueretur, vt non eſſet munus largientis ſed merces operantis. Filij vero liberæ ſunt qui in Chriſtum credentes ex gratia Dei expectant hæreditatem cœleſtem, quæ eſt donum Dei per Ieſum Chriſtum. Habet & hæc concluſio vim exhortationis, qua videlicet Apoſtolus nos exhortatur, vt potius ſtudeamus liberæ & gratiæ filij eſſe, quam legis & operum ſerui : Vnde ſalus ſperari nequit.

CAPVT V.

Summa capitis Quinti.

Cum igitur iam constat ô Galatæ vos esse à Lege liberatos, vtpote iustificatos sola fide absq; operibus, Manete in ea libertate & nolite ritus legales recipere in vestri perniciem. Interea cauentes ne abutamini libertate hac in occasionem carnis, sed potius obtemperetis spiritui, operibus carnis per spiritum profligatis.

Ordo & partes capitis Quinti.

Confirmata principali quæstione in superioribus capitibus, in hoc quinto finem seu scopum totius disputationis, nimirum vindicationem Christianæ libertatis proponit. Ac primo loco iubet eos stare in libertate qua liberati sunt per Christum. Hanc suasoriam propositionem confirmat, & subinde excitat Galatas, minaturq; seductoribus aliud suadentibus. Secundo loco suadet Apostolus ne abutantur Galatæ hac libertate, hoc est, ne inde præbeant carni occasionem peccandi, sed seruiant potius sibi inuicem per caritatem. Huic etiam parti confirmationem subijcit. Tertio loco hortatur Galatas ad nouitatem vitæ, videlicet vt ambulent in spiritu, viuantq; iuxta spiritus Dei imperium. Confirmatur & hæc pars paucis rationibus. Quarto loco per Antithesin addit catalogum operum spiritus & carnis, vt Christiani sciant quæ fugere quæque prosequi debeant. Atq; ita hoc caput totum suasorium est, & absoluitur quatuor iam commemoratis partibus. Obseruetur hic Methodus Apostolica, quod post doctrinam subijciat pareneses ad nouitatem vitæ, quæ Methodus pijs Euangelij ministris diligenter obseruanda est.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IN libertate igitur, qua Christus vos liberauit, state, & ne rursus iugo seruitutis implicemini.

Infert nunc ex cõfirmata in quatuor superioribus capitibus propositione, tanquã ex immoto principio finem & scopum totius scriptionis, nimirum vindicationem Christianæ libertatis. Est autem propositio hæc suasoria amplificata antithesi, vt intelligamus de qua libertate hic agatur. Libertatem enim hic opponit iugo seruitutis, id est, seruituti legis, ad quam seruitutem Pseudoapostoli gentes cogere videbantur. Hic locus obseruandus de Christiana libertate, de qua recte erudiri pios inprimis necessarium est. Quare huc summam eius doctrinæ asscribam. Est autem duplex Christiana libertas, Vna personæ, Altera voluntatis. Illa fit per satisfactionem Christi. Hæc vero per spiritum eiusdem. De libertate personæ ita ait Dominus. Si Filius vos liberauerit, vere liberi eritis. Huius libertatis gradus sunt plures, qui se mutuo consequuntur. Quorum Primus est liberatio à peccato, Iuxta illud Pauli, Lex spiritus vitæ in Christo Iesu liberauit me à peccato & morte. Secundus est liberatio à maledictione legis, Iuxta illud, Christus redemit nos à maledictione legis, factus pro nobis maledictum. Tertius est donatio Spiritus sancti, iuxta illud, Non accepistis spiritum seruitutis ad metum, sed accepistis spiritum adoptionis per quem clamamus Abba pater. Hic spiritus adoptionis opponitur spiritui seruitutis, quare spiritus libertatis est, qua filij Dei effecti libertate filiorum Dei gaudemus. Quartus est liberatio à ritibus Mosaicis & traditionibus humanis, de quo gradu Paulus hic potissimum agit, & ad Coloss. Porrò finis huius libertatis est, vt seruiamus Deo veris cultibus, & prædicemus ipsum in omni æternitate, propter immensam suam misericordiam, qua voluit nos suos filios fieri adeoq; liberos à maledictione Legis &c. His ita ordinatis, definitionem iustam Christianæ libertatis, quantum ad personam attinet, colligamus hoc modo: Christiana libertas est manumissio spiritualis parta sanguine Christi, quam offert Euangelium credentibus, per quam credentes adoptantur in filios, liberantur à peccato, à maledictione legis, à ritibus Mosaicis, & humanis traditionibus in conscientia: vt conscientiæ piorum formidulosę coram Deo pacificentur, vt sub cruce glorientur, certi quod eorum liberator Christus vere ipsos ab omnibus malis suo tempore sit erepturus, Vtque amplius non sint serui humanarum traditionum, sed vt ijs vt populi liberi vtantur boni ordinis & disciplinæ gratia, citra opinionem iusticiæ meriti, cultus, & necessitatis. In hac definitione caussas, modum, gradus, & fines Christianæ libertatis cõplexus sum. Nec extendit se hæc libertas extra metas præscriptas, hoc est, extra gradus enumeratos. Quemadmodum Libertini & Anabaptistæ male sentiunt: Quorum hi, prætextu Christianæ

stianæ libertatis magistratum ciuilem tollere conati sunt, Illi vero prætexunt libertatem Christianam cuiuis carnis libidini,& quibusuis flagitijs : quasi ideo essemus libertate donati,vt iam liceat quicquid libeat. quorum errorem confutat Christus hoc dicto : Qui facit peccatum,seruus est peccati. Libertas igitur Christiana non simpliciter est intelligenda, sed κατά τι, hoc est, secundum certum libertatis modum, qui in enumeratis quatuor gradibus est positus. Hactenus de libertate personæ dictum sit. LIBERTAS voluntatis in conuersis, fit quando DEVS illuminat mentem suo verbo, format iudicium, immutat voluntatem, & addit vires, vt aliqua illi grata faciamus. Hæc igitur Libertas quoad actiones spirituales, non est naturæ, sed gratiæ. Est enim eius autor spiritus Christi in nobis. Plura de hac libertate vide in Enchiridio, capite de Libero Arbitrio. Magister sententiarum libro secundo distinctione 26. tres modos Libertatis facit, nempe à necessitate, à peccato, & à miseria. Horum primus ad libertatem voluntatis, reliqui duo ad libertatem personæ pertinet. Vt enim credentes in hac vita absoluuntur à peccato, ita in resurrectione ab omni miseria liberabuntur, & fruentur conspectu Dei in omni æternitate : Hoc admonere volui, vt intelligatur quomodo vetus illa distinctio cum nostra congruat. Porrò antithesis, ne rursus iugo seruitutis implicemini, ostendit quam periculosum sit puritatem Euangelij vllis additamentis turbare. Significat enim libertatem in Christo partam amitti per huiusmodi additamenta, qua amissa rursus sub peccato & maledictione legis captiui tenemur, vt miserrima peccati mancipia : quod sane est premi iugo legis, cuius onus intollerabile est, quemadmodum Petrus in consilio Apostolico testatur Actor. 15. Ante enim prædicationem Euangelij Galatæ cum omnibus gentibus legis iugo damnatorio premebantur, à quo cum per Euangelij prædicationem liberati sint, quæ est amentia istud iugum iam sponte rursus accersere repudiato suauissimo Christi iugo? Deinde vocabulum implicationis significat homines ritibus Mosaicis tanquam quibusdam pedicis reos teneri, & implicari, quo minus possint rectum cursum tenere in Euangelij stadio. Vide quam multa incommoda secum afferat, vel minima rituum Mosaicorum accessio. Quid igitur dicemus de Papatu, qui non solum ritus innumerabiles inuexit in Ecclesiam, idq; non tam disciplinæ gratia, quam iustitiæ, meriti, & cultus opinione, Verumetiam ipsum Christi Euangelium abolet, ac eos igni & gladio persequitur, qui puritatem Euangelij, & libertatem filiorum Dei rursus in Ecclesiam reuocari studet. Idq; ideo facit, ne ipsius existimatio apud homines periclitetur. Nam non gloriam Christi sed suam quærunt Satellites Papæ : non pugnant isti Centimani Briarei pro aris, sed pro focis, etiamsi aras sacrilegas prætendunt. Nos proinde, qui Christi Euangelium habemus purum & sincerum, Deo gratias agamus, ac grati tantum beneficium prædicemus, non morantes vllorum hominum vel sapientiam vel potentiam, vel autoritatem, vel fictam succesionem, qui Christi Euangelium obscurare sacrilege conantur. Est enim opus vtraq; virtute in Ecclesia, videlicet confessione veræ doctrinæ & seiunctione ab hostibus Euangelij. Hæc coniunctio in tribus conspicitur. Primum, in refutatione opinionum & cultuum pugnantium cum verbo Dei. Fieri enim non potest, vt is pure Euangelium prædicet, qui à refutatione falsorum dogmatum abstinet. Deinde, in vitandis fucosis conciliationibus, quibus via patefit sophisticæ & corruptelis necessariorum dogmatum. Tertio, in fugiendis collusionibus, quæ fiunt aut quæstus, aut tranquillitatis caussa.

Ecce ego Paulus dico vobis, quod si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit.

Ratio propositionis ab adiunctis seu ab effectu seruitutis legalis amplificata præmonitione. Potest autem hæc ratio commode in hunc syllogismum includi. Illud absque dubio fugiendum est omnibus qui pietatem colunt, quod reddit Christum ipsis, inutilem & ociosum. Circumcisio reddit Christum hominibus eam recipientibus inutilem & ociosum. Igitur Circumcisio proculdubio omnibus pietatem amantibus fugienda est. & econtra libertas acquisita per Christum est retinenda. Vel si placet retinere formam propositionis, hoc modo formetur argumentum : Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit : Si Christus vobis nihil proderit, libertas per illum acquisita amissa rursus est. Proinde ne amittatur libertas,circũcisio abijciatur. Hanc rationem Paulus opponit dogmati Pseudoapostolorum,cuius forma extat Actor. 15. hisce verbis : Nisi circumcidamini secundum morem Mosis, non potestis salui fieri. Verum hoc dogma primum Concilium Apostolorum refutauit, & Paulus ad Philippenses 3. monet huius dogmatis autores tanquam canes & malos operarios fugiendos esse. Ita enim ait. Videte malos operarios, videte concisionem, hoc est, doctores illos Pharisaicos, qui circumcisionem necessariam ad salutem docent, non sine maxima iniuria filij Dei : cuius victima sufficiens λύτρον est ad omnia omnium hominum

num peccata expianda. Verum ne obijcerent Pseudoapostoli ista nota fauoris Dei destituti credentes: Paulus respondet, dicens: Nos sumus circumcisio qui spiritu Deum colimus, & gloriamur in Christo, & non confidimus in carne. Quare vera circumcisio est amputatio fiduciæ carnis, gloriatio in Christo Iesu, & spiritualis cultus, quo Deum ex fide colimus.

Testificor autem rursus omni homini qui circumciditur, quod debitor sit totam legem facere.

Confirmatio proximæ rationis est, seu Ætiologia à genere negato ad speciem. Christus nihil prodest debitoribus totius legis (quia illos certa manet damnatio, non enim legi Dei satisfaciunt) Qui circũciduntur sunt debitores totius Legis: Igitur Christus nihil prodest ijs qui circumciduntur. Porrò hoc loco obseruandum est, quod Apostolus hic loquatur non de vero circumcisionis vsu, non de ipsa tanquam de re ad tempus ferenda infirmitatis aliorum gratia, sed de abusu circumcisionis. De vero vsu loquitur Apostolus ad Rom. 4. vbi circumcisionem sigillum iusticiæ fidei definit. Verum hic vsus certum tempus habuit. Debuit enim durare vsq; ad velum fractum & peractam in ara Crucis victimam Christi. De circumcisione, vt re ad tempus ferenda infirmorum gratia, sine opinione cultus, & iusticiæ, intelligatur circumcisio Timothei, quem Paulus permisit circumcidi, nondum satis confirmata doctrina libertatis Christianæ. Hîc autem Apostolus de abusu circumcisionis agit, prout Pseudoapostoli eam definierunt esse opus meritorium iusticiæ, seu complementum iusticiæ fidei, iuxta hanc vocem Pseudoapostolorum. Nisi circumcidamini more Mosis, non potestis salui fieri: Quo dicto satis ostendunt, quod circumcisionem partialem saltem quandam caussam salutis & iusticiæ esse voluerint: Quod sane non aliud est, quam dicere, solam victimam Christi non sufficere ad salutem consequendam. Proinde hic locus diligenter obseruetur: Docet enim aperte quod Christi iusticia non poßit stare cum vllis meritis humanis: Gratia enim Dei aut tota recipitur aut tota reijcitur.

Euacuati estis à Christo quicunq; per Legem iustificamini, à gratia excidistis.

Rationes propositionis duas addit, & vtraq; à caussa ad effectum descendit. Prior autem Propositioni in hunc modum applicabitur. Omnes qui sunt euacuati à Christo, id est, omnes quibus Christus factus est inanis, amiserunt libertatem. Omnes qui volunt per Legem iustificari sunt tales. Ergo omnes qui volunt per Legem iustificari, amiserunt libertatem. Loco totius argumenti assumtionem posuit. Posterior ratio hæc est: Quicunq; à gratia exciderunt libertatem amiserunt: Qui volũt iustificari per Legem, à gratia exciderunt: Proinde qui volunt iustificari per legem, amiserunt libertatem, quæ libertas gratiæ effectus est. Quare cum in libertate standum est, iustificatio ex lege nequaquam petenda est. Obseruandus locus, quod si minima pars iusticiæ operibus tribuitur, Christus nobis reddatur inanis, & excidamus à gratia. Neq; hæc de Ceremonijs tantum intelligi debet, sed de quibusuis operibus, Quicquid enim operibus in iustificationis & salutis negocio tribuitur, id totum Christo adimitur. Firmißima enim est hæc Pauli collectio: Si per gratiam, non amplius ex operibus, alioquin gratia non amplius est gratia. Si autem ex operibus, non est amplius gratia, alioquin opus non amplius est opus. Ex quo fit vt iusticiæ Dei, quæ contingit per fidem Iesu Christi, subiectus esse nequeat qui ex operibus quærit iusticiam.

Nos enim spiritu ex fide spem iusticiæ expectamus.

Aliud argumentum est, quo probat Christianos non debere rursus iugo seruitutis implicari. Est autem hoc argumentum sumtum à caussarum differentia: Christiani spiritu ex fide spem iusticiæ expectant. Ergo iusticia non est expectanda ex Lege. Proinde non debent Christiani rursus Legis iugo implicari, sed potius in parta libertate stare constantes. Porrò Osiander hoc loco interpretes cum veteres tum recentes accusat, vt qui male transtulerint ipsius iudicio vocem Græcam ἀπεκδεχόμεθα. nam ipse contendit hanc vocem in præsenti Pauli loco idem significare quod ACCIPIMVS, Etsi aliàs sæpe expectandi significationem habet: Nam homo acutißimus bene perspexit, quod si hic ἀπεκδεχόμεθα reddatur EXPECTAMVS, ruat imaginatio ipsius de essentiali DEI iusticia, qua homines iustificari, dum adhuc viuunt, magna cum offensione Ecclesiæ docet. Verum Osiandri calumniæ primum opponamus autoritatem omnium interpretum, qui nullo excepto hactenus transtulerunt hoc loco EXPECTAMVS. Deinde quod Paulus in alio significato nullibi sit vsus ἀπεκδέχεσθαι, nisi pro expectare. Ad Rom. 8. ter in hac significatione reperitur. Ad Philip. 3. ita scribitur. Nostra conuer-

conuersatio est in cœlis, Vnde & saluatorem ἀπεκδεχόμεθα, id est, expectamus. Deinde Textus ipse pugnat cum sententia Osiandri. Spem enim iusticiæ vocat Hebraice iusticiam quæ adhuc speratur. Quod autem speratur, nondum obtinetur, sed expectatur. Rectius igitur multo vertis, spem iusticiæ expectamus, quam, spem iusticiæ accipimus. Verum hic obijcitur. An non reuera hic habemus remissionem peccatorum quæ est Christianorum iusticia. Si habetur, quomodo eandem expectamus. Nemo enim expectat quod iam reipsa possidet. Respondeo. Iusticia quam adhuc expectamus non est Remissio peccatorum, non est imputatio iusticiæ Christi, sed est formalis & plena Legis obœdientia, qua in omni æternitate iusti erimus, quando videlicet Deus erit omnia in omnibus, & nos vicissim illi suo modo conformes erimus. Iuxta illud, 1. Iohan. 3. Quoniam vbi apparuerit, similes ei erimus. Legatur Responsum Philippi ad Lib. Osiandri de Iusticia Dei essentiali.

Nam in Christo Iesu neq; circumcisio aliquid valet, neq; præputium.

Procatalepsis est. Respondet enim obiectioni Pseudoapostolorum, qui ritus Mosaicos voluerunt fidei adiungi, tanquam particulares iusticiæ caussas. Sed Paulus anteuertit hanc obiectionem exæquans præputium & circumcisionem in caussis iusticiæ. Nam vt præputio ita circumcisioni gloriam iusticiæ adimit. Notandum hoc loco est quod Synecdochicos per circumcisionem intelligat Paulus omnes ritus Legales seu Mosaicos, quibus ex æquo adimit iusticiæ gloriam, vt nos persistamus in acquisita libertate. Si enim iusticiæ gloria adimitur circumcisioni, multo magis adimetur alijs ritibus, qui circumcisione longe inferiores sunt. Notandum & hoc est, quod Apostolus diserte dicat, in Christo Iesu, id est, in regno spirituali Christi post Christum mortuum & suscitatum. Antea enim circumcisio externa mandatum Dei habuit in certo populo, videlicet, Iudaico, & vtile sacramentum fuit, quemadmodum ex institutione eius patet Genes. 17. & Paulus confirmat ad Rom. 4. vbi ita ait, Et signum accepit circumcisionis, signaculum iusticiæ fidei.

Sed Fides per caritatem operans.

Anteuertit & hic obiectionem. Poterant enim obijcere Pseudoapostoli, ritus Mosaicos necessaria quædam fidei exercitia esse. Sed Paulus istis exercitijs opponit fidem operantem & exercentem se pijs dilectionis officijs. Non tamen hic Paulus excludit Sacramēta, nec alias ceremonias decori & ordinis caussa institutas: Sed tantum contendit non debere onerari Christianos Mosaicis illis iam antiquatis & abolitis exercitijs. Porrò hoc Pauli dicto Papistæ se armant contra iusticiam fidei gratuitam. Cum enim pij dicunt, nos sola fide iustificari, isti opponunt hunc locum, & ex eo tanquam ex immoto principio hoc pacto colligunt. Fides per caritatem efficax est. Ergo fides & caritas simul iustificant. Sed neganda est consequentia. Non enim omnia quæ coniuncta sunt natura, easdem operationes habent: id quod videre est in anima hominis, vbi natura coniuncta sunt intellectus & facultas voluntatis, quorum tamen diuersæ operationes sunt. Deinde Paulus, vt superius abunde docuit de gratuita iustificatione, videlicet, quod homo sola fide sine operibus iustificetur: Ita hoc loco non de caussis iustificationis, sed de veris Christianorum exercitijs disputat: Quorum omnium veluti mater existit caritas ex viua fide in filium Dei manans. Deinde fatemur, & docemus cum fide semper coniuncta esse Bona Opera, quæ Paulus Philippensibus scribens non caussas iusticiæ, sed fructus iusticiæ fidei nominat. Etsi igitur fides à spiritu regenerationis diuelli non potest: tamen in caussis iustificationis prorsus excludimus opera. Non enim operibus nostris, sed fide Christi iusticiam recipimus. Obseruandus hic locus inprimis est. Docet enim quæ nam sint necessaria Christianorum exercitia, videlicet opera caritatis ex fide manantia. Vox græca ἐνεργουμένη vim fidei exprimit. Vt enim ignis sua natura ἐνεργεῖ, id est, virtute interna operatur & calorem ciet, ita fides caritatem, id est, caritatis officia ex se gignit. Hinc manifeste patet quam fœdus error eorum sit, qui hodie declamitant contra necessitatem bonorum operum. Cum hic manifeste doceat Paulus, bona opera manere ex vi & natura fidei, quæ veluti agitatio quædam Spiritus sancti est, quo ducuntur filij Dei.

Currebatis pulcrem, quis vos impediuit vt veritati non obtemperetis?

Rursus interserit obiectionem, & accusat Galatas defectionis à veritate, id est, à vero & puro Euangelio. Obiurgationem hanc exaggerat collatio. nam eo turpior est lapsus, quo quis firmior & instructior ante ad currendum fuerit. Obseruetur Metaphora cursus, quo significatur Christianorum viuendi ratio: quæ cursui & stadio comparatur: vt significetur, torporem & segnitiem abesse de-

se debere: quæ, quo minus ad metam perueniamus impediunt. Deinde ministri Euangelij intueantur hoc loco fortunam Apostoli, qui in odium Galatarum incurrit propter veritatem. Adeo verum est quod vulgo dicitur: veritas odium parit.

Persuasio hæc non est ex eo qui vocat vos.

Remotio caussæ est, quasi diceret, ista persuasio qua apud vos effectum est, vt non amplius obtemperetis veritati, hoc est, vt non amplius retineatis puritatem Euangelij, sed recipiatis cum Euangelio Mosaicos ritus tanquam necessarios ad iusticiam coram Deo: Hæc inquam persuasio non est à Christo, aut eius Apostolis, qui ad Christi mandatum vocarunt vos ad agnitionem Euangelij: sed potius est à Sathana hoste Christi, & istius maligni organis, qui isto pacto Christi regnum inuadunt: spoliant Christum honore Mediatoris, & summi Pontificis: cuius solius victima est expiatrix peccati: cuius solius obœdientia perfecta est iusticia, quæ nobis credentibus imputatur, Rom. 4. & 5.

Exiguum fermentum totam massam fermentat.

Procatalepsis est, Poterant enim obijcere Pseudoapostoli, nihil aut parum nocere quosdam retinere ritus Mosaicos, præsertim cum facere videantur ad concordiam & pacem conciliandam & fouendam inter Iudæos credentes, & Gentes conuersas. Quemadmodum etiam politici viri nostro seculo conantur persuadere nostris Ecclesijs, vt concordiæ & pacis caussa retineant vsitatas Ceremonias. Respondit Apostolus pulcerrima similitudine, seu Allegoria, aut si mauis Prouerbiali figura, quæ in hunc modum accommodabitur. Quemadmodum exiguum fermentum totam massam facilime fermentat & suo Acore inficit: Ita leuissimus in speciem error totam doctrinam Euangelij inficit: Ita vt non amplius puritatem Euangelij redoleat. Proinde ne tota doctrina Euangelij corrumpatur,leuissimo in speciem errori mox occurrendum est. Obseruandus locus quo monemur, vt ne minimum quidem errorem vel suspectam opinionem admittamus pacis gratia.Sed potius retineamus tenaciter puritatem doctrinæ,etiamsi fractus totus collabatur orbis. Nam aperta vna aliqua rimula, serpens, vt est callidus, se facile totum inuoluet.

Ego persuasus sum de vobis in Domino, quod nihil aliud sensuri sitis.

Mollit obiurgationem spe emendationis proposita. Solet enim non parum mouere animos bonorum discipulorum, si de se bene sperari à præceptoribus animaduertunt.

Verum qui turbat vos portabit iudicium, quisquis sit.

Translatio & interminatio est. Vt enim lapsus occasionem Pseudoapostolis asscribit, ita eosdem haud fore impunitos pronunciat. Iudicium hoc loco per Metalepsin pœnam significat. Portandi verbo grauitatem pœnæ notat Apostolus. Significat enim iudicio Dei & pœnis ingentibus premi & obrui corruptores doctrinæ Ecclesiæ. Neq; hoc mirum est cum turbatores Ecclesiarum sint veluti stipendiarij Sathanæ, qui primum Ecclesiam Dei pestifera corruptela doctrinæ turbauit. Obseruanda inprimis hæc comminatio est, quæ pertinet ad omnes, qui quouis modo fontes Israel, id est, puritatem Euangelij turbant, atq; ita Ecclesiæ occasionem defectionis præbent, exemplo Sathanæ, qui primam Ecclesiam seduxit.

Ego autem fratres si circumcisionem adhuc prædicem, cur adhuc persecutionē patiar?

Anticipat & hic obiectionem Apostolus. Respondit enim calumniæ Pseudoapostolorū mentientium Paulum circumcisionis aliquando præconem agere, quos aperto signo vanos esse ostendit. Nulla enim alia fuit caussa, ob quam Paulum Pseudoapostoli persequebantur, quam quod abrogationem circumcisionis & aliorum rituum Mosaicorum docuerit.

Nempe abolitum est scandalum crucis.

Alia ratio est,qua confirmatur Paulum circumcisionem non prædicare. accommodabitur autem ratio hoc pacto. Si circumcisionem prædicarem, non amplius mea doctrina offenderentur Pseudoapostoli. Cum igitur constat Pseudoapostolos adeo offendi mea do-

mea doctrina, vt me de medio sublatum velint, profecto certissimum indicium est, quod non sim Circumcisionis prædicator: Quemadmodum illi de me nefarie mentiuntur. Scandalum crucis Metonymicos ponitur pro offensione orta ex pura Euangelij prædicatione. Hac enim sola re offendebantur Iudęi, quod Apostolus Euangelio Christi circumcisionem & ritus Mosaicos non adderet.

Vtinam abscindantur qui vos turbant. Claudit obiurgationem voto & imprecatione. Pro eo quod reddunt interpretes. turbant in græco est ἀναστατοῦντες, id est, dimouentes è statu. Vere enim de statu disturbantur & dimouētur, qui ab Euangelij puritate ad ritus & traditiones abripiuntur. Vocabulum abscindi opponit Apostolus Circumcisioni, quasi diceret, qui vobis obtrudunt Circumcisionem, vtinam ita cedantur ipsi, vt prorsus de medio tollantur & pereant. Obserua Paulinam & Apostolicam imprecationem intelligendam esse per comparationem. Ita enim affecti esse debemus omnes, qui Christo nomina dedimus, vt omnia potius ruere cupiamus, quam vt quicquam gloriæ Dei decidere patiamur. Sed quomodo hæc imprecatio stare poterit cum mandato Christi, quod extat Matth. 5. hisce verbis: Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, Benedicite execrantibus vos, benefacite odientibus vos, & orate pro calumniantibus & persequentibus vos, vt sitis filij Patris vestri qui in cœlis est: qui Solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Discernendum est primum inter caussas & personas. Deinde inter personas sanabiles, & blasphemas. Si caussa ad nos tantum pertinet, hoc est, si nobis facta est iniuria, quantum ad personam aut res nostras attinet, mandato Domini obtemperandum est, & precandum pro inimicis, vt resipiscant. At si caussa Dei est, hoc est, si quis Euangelium Christi persequitur: Si quis doctrinam hæreticam propagare studet: si quis horrendis sceleribus Ecclesiæ Dei est scādalo. Breuiter, si quis quouis modo gloriam Dei, ædificationem Ecclesiæ, salutem hominum impedire conatur. Rectissime huiusmodi malis se pij opponunt precibus. Nam quicquid Deo displicet, omnibus pijs merito displicebit. Deinde si personæ sanabiles videntur, ex Christi mandato pro illis orandum est. At si blasphemæ fuerint personæ, optandum est, vt cito de medio tollantur, ne gloriam Dei impediant suis blasphemijs.

Vos enim in libertate vocati estis fratres, tantum ne libertatem in occasionem carni scilicet detis. Rationem superioris sententiæ apponit Apostolus, sumtam à repugnantibus. Estq; sensus. Christiani sunt liberi. Ergo Christiani non debent seruilia Legis opera recipere. Nam si hoc fecerint, rursus se seruitutis iugo implicant. Quod autem fratres Galatas appellat, hoc partim ideo facit, vt quo sit erga ipsos animo intelligant Galatæ, Partim vt eos excitet ad attente & benigne audiendum, quod de vero libertatis vsu subiungit: Nimirum ne vbutantur libertate sua, hoc est, ne inde præbeant carni occasionem lasciuiendi & perpetrandi omnem turpitudinem, sed potius sciant libertatem suam eo pertinere, vt repressa lasciuia carnis caritatem veram colant: per quam intelligit omnia officia quæ proximis debemus. Hic locus manifeste docet, quatenus à Lege liberi sumus nos, qui in Christum credimus. Nullo enim modo à doctrina Legis, quæ bene viuendi regula est (ea enim regula ostendit Dominus, quid sibi gratum sit, quo cultu à nobis coli velit. Proinde doctrina Legis eo spectat, vt nobis viam certam & rationem firmam ostendat, qua vita nostra ad Dei voluntatem confirmari possit) sed à rigore & maledictione Legis per Christum liberati sumus, qui pro nobis est factus maledictum, vt benedictio Abrahæ nobis fieret, & vt promissionem spiritus acciperemus per fidem. Est autem hic legis rigor, quod ipsa maledictionem omnibus denunciet, qui vel in vno apice lapsi fuerint. Neq; salutem promittit, nisi ijs, qui omnia mandata Dei perfecte & perpetuo obseruauerint. Ab hoc rigore & maledictione, etsi liberati sunt, qui credunt Euangelio: tamen ipsam legem, vt regulam bene viuendi ab ipso Deo sibi monstratam amplectuntur. Etsi autem Legi nemo satisfacit: tamen placet incoata obœdientia in ijs, qui retinent fidem & bonam conscientiam. Cuius perpetuum studium esse debet, fidere Deo, abijcere propositum peccandi, exercere pietatis & caritatis opera, & sedulo præstare quod vocatio postulat.

Sed per dilectionem seruite vobis inuicem. Dilectio quæ ex fide oritur, omnium officiorum caussa & moderatrix est, atq; ideo eam tanquam omnium officiorum caput proponit Apostolus. Obseruemus igitur præcipuum Christianorum officium esse,

um esse, seruire sibi inuicem per dilectionem. Atq; hæc regula omnibus statibus, & omnium ordinum hominibus applicanda est. Magistratus pius ex fide diligat subditos: ex dilectione iura dicat, insontes tueatur, sontes puniat, vt custos Legis & minister Dei. Subditi ex fide magistratum diligant, ex dilectione honorem exhibeant, iussu magistratus militent, Breuiter, in omnibus tanquam Domino Christo obœdiant. Et perpetuo meminerint regulæ, Oportet Deo magis obœdire quam hominibus. Minister verbi ex fide diligat auditores, ex dilectione doceat, obiurget, erigat, consoletur. Auditores iuxta eandem regulam diligant Ecclesiæ ministros ex fide, & ex dilectione obœdiant Euangelio, præstentq; obœdientiam quam requirit ministerium. 10

Tota enim Lex in vno sermone impletur, videlicet, Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Rationem suasoriæ propositioni subiungit Apostolus à Legis scopo seu summa seu præcipuo legis capite. Lex impletur dilectione proximi. Ergo proximo per dilectionem seruire oportet. Cum constet ideo hominem conditum esse, vt obœdiat Conditori. Sed qui fit quod totam Legem dicat impleri dilectione proximi: An non prior Tabula de vero cultu Dei, quæ pars Legis est, præferenda est secundæ tabulæ? Si dixeris totam Legem hic restringendam esse ad legem secundæ tabulæ (qui enim diligit proximum sicut seipsum, quicquid sibi factum vellet, proximo non denegat) coacta videbitur interpretatio, Quare Synecdochen esse dicamus. Non enim infrequens est hic Tropus in scriptura, per quem sub nomine effectus comprehenditur etiam caussa cuius caussæ effectus ipse certissimum indicium est. Est enim caritas proximi indicium timoris Dei & veræ pietatis erga Deum. Per amorem enim Dei, vt recte ait Gregorius, amor proximi gignitur, & per amorem proximi amor Dei nutritur. Sed quid sibi vult implendi vocabulum, cum nemo Legi satisfaciat? Lex impleri tum demum dicitur, cum declaratur eius obœdientia, idq; respectu hominum, quibus pietas cordis erga Deum abscondita est, donec dilectione proximi tanquam euidenti signo declaratur. 20

Si autem vos inuicem mordetis & deuoratis, videte ne à vobis inuicem consumamini.

Alia ratio est de dilectione mutua, sumta ab effectu contrarij seu à repugnantibus. Dissidia & odia mutua, mutuam afferunt perniciem. Ergo vt hoc malum caueatur, dilectione mutua alter alteri seruiat. Malum discordiæ metaphoris morsus deuorationis, & consumtionis significatur. Locus igitur hic apertus est, de odij & dissidij malo: vnde non solum familias, ciuitates, prouincias, Verumetiam multa regna concidisse historiæ testantur. 30

Dico autem spiritu ambulate, & concupiscentiam carnis nequaquam perfeceritis.

Iam totam Parenæsin huius capitis ad duo capita reuocat, quæ sunt spiritu ambulare, & carnis concupiscentijs reluctari: Vocabula carnis, & spiritus explicanda sunt: vt intelligatur quid sit spiritu ambulare, & quid sit carnis concupiscentiam non perficere. Vt autem quid sit caro & spiritus sine errore, intelligamus, hæc in primis obseruanda est regula. Quoties caro contraria oppositione comparatur cum spiritu, vt spiritus nomen Metonymicos pro regenerationis gratia, cuius autor est Spiritus sanctus, ponitur: Ita carnis vocabulum eodem Tropo significat, quicquid nondum regeneratum est in nobis, videlicet carnis & peccati procliuem ad malum affectionem. Non igitur hic spiritus & caro secundum substantias comparantur, sed animæ qualitates inter se conferuntur. Nam eadem anima, quatenus spiritu Dei regitur, secum luctatur: quatenus spiritu Dei vacua est, suis concupiscentijs indulget. Proinde ambulare spiritu, significat iuxta motus Spiritus sancti viuere. Contra vero carnis cõcupiscentiam perficere, est excusso spiritus imperio se carnis illecebris dedere, ad obtemperandum carni in suis concupiscentijs. Hæc exhortatio ad Rom. 6. hisce verbis legitur. Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore, vt obœdiatis peccato in concupiscentijs corporis. Est igitur peccatum veluti tyrannus quispiam violentus, Cuius prima administra est mens ipsa, ad suggerendos prauos motus: qui vbi commouerunt voluntatem alteram peccati administra, nascuntur ἐπιθυμίαι. Tum vero corpus ab animo impulsum, huc atq; illuc transuersum rapitur tyranni imperio sese subijciens. In hac re consistit imperium peccati, quo nihil tristius cogitari potest. Quoniam igitur peccatum ipsum inhabitans, vt tyrannum domesticum, non possumus prorsus expellere, hoc conandum est saltem, ne regnet 40 50

ne regnet Tyrannus iste. Regnat autem dum corporis obtemperamus concupiſcentijs. Quare qui in lucta ſuperior eſſe cupit, primis motibus ſe fortius opponere debet.

Nam Caro concupiſcit aduerſus Spiritum, & Spiritus aduerſus Carnem.

Ratio hæc ab vtriuſq;, id eſt ſpiritus & carnis ſtudio ſumitur, ac ſi diceret Apoſtolus: Cum vis gratiæ regenerationis, & carnis vitioſa natura ſemper in pijs ſibi inuicem aduerſentur, neceſſario incumbit pijs, vt excuſſo iugo carnis totos ſe ſpiritui dedant, perpetuum bellum contra concupiſcentias prauas & motus, qui excitantur à carne aduerſus ſpiritum gerentes. Locus hic obſeruandus eſt de perpetua lucta ſpiritus & carnis in pijs. Vnde monemur Vigilantiæ, & Sobrietatis, & Orationis. Huc præceptum Domini pertinet, Vigilate & orate, ne intretis in tentationum.

Hæc autem ſibi inuicem aduerſantur, vt non quæcunq; volueritis eadem faciatis.

Superioris ſententię aſſeueratio eſt: cui finem ſubiungit, Vt non quæ volueritis, ſcilicet ſecundum carnem, hęc faciatis affectibus & actionibus, hoc eſt, vt non obtemperetis carni iuxta concupiſcentias corporis. Nam ſi ſecundum carnem vixeritis, moriemini. Si vero ſpiritu actiones carnis mortificetis, viuetis.

Si autem ſpiritu ducimini, non eſtis ſub Lege.

Anticipat obiectionem hypocritarum, qui poterant obijcere. Chriſtus nos redemit de maledictione Legis, non poterit igitur peccatum nocere. Paulus reſpondet, & fatetur eos non eſſe ſub Lege qui ducuntur ſpiritu, Cuius ductus certiſsimum fidei teſtimonium eſt. Proinde non eſt quod glorientur de abrogata maledictione Legis, qui viua fiducia Chriſti vacui ſunt. Nam vbi fides viua eſt, ibi vere ſentitur præſentia ſpiritus Chriſti, à quo excitantur in corde motus congruentes cum Lege & voluntate Dei. Vnde etiam maxima pugna in Sanctis oritur aduerſus peccati reliquias, quæ quidem pugna durabit, donec hæc mortalis vitæ conditio manſerit. Hunc Pauli locum valde illuſtrat prima pars octaui cap. ad Rom. Hic tres loci obſeruentur. Primus, quod vera nota filiorum Dei ſit ſe imperio ſpiritus ſubijcere. Secundus, quod Lex nihil iuris in eos habeat, qui ſecundum ſpiritum viuunt: quantum quidem ad damnationem inferendam attinet, Sed tantum monet eos de vera vitæ inſtituendæ ratione ſecundum voluntatem Dei. Tertius, quod fruſtra glorientur de victima Chriſti, qui ſine pœnitentia peccatis ſuis indormiunt, & concupiſcentijs carnis ſe dedunt.

Manifeſta autem ſunt opera carnis, quæ ſunt: Adulterium, Scortatio, Impuritas, Proteruia, Idolatria, Veneficium, Inimicitiæ, Lis, Aemulationes, Iræ, Contentiones, Diſſidia, Hæreſes, Inuidia, Cędes, Ebrietas, Commeſſationes & his ſimilia.

Quia de pugna carnis & ſpiritus dixerat, nunc per enumerationem vtriuſq;, ingenium cum ſpiritus tum carnis contemplandum proponit, vt ex collatione vis vtriuſq; apertius cognoſcatur. Vocat autem carnis opera quæ hic enumerat manifeſta, propterea quod de ijs conſcientia faciendis iudicare poſsit ex Lege Dei, & ſciat Deo talia opera diſplicere. Porrò decem & ſeptem carnis opera hic recitantur ab Apoſtolo: QVORVM primum eſt μοιχεία adulterium, quod eſt alieni thori violatio. quantum autem ſcelus ſit adulterium, oſtendunt pœnæ, & alia quæ cum facto iſto coniuncta ſunt, 1. Corinth. 5. SECVNDVM, πορνεία ſcortatio, cum extra matrimonij vinculum ſolutus & ſoluta (vt vocant) rem Veneream exercent. TERTIVM, ἀκαθαρσία, immunditia ſeu impuritas ſuperiorum genus eſt. Complectitur enim omnium libidinũ genera, & nefanda illa potiſſimum, à quibus Chriſtianorum aures & animi abhorrere debēt. Requirit ergo Paulus vt pius ſit caſtus, corde, lingua, facto, geſtibus. QVARTVM ἀσέλγεια, proteruia ſiue laſciuia, quæ eſt turpiſsimarum prolium, hoc eſt, omnis libidinis mater turpiſsima. Eſt enim ἀσέλγεια laſciuia & incontinentia animi, nec virtutem, nec probitatem, nec Deum, nec homines, reuerentis, ſed procacitate ſe oblectantis. Significat etiam ἀσέλγεια flagitioſam exercendæ libidinis conſuetudinem. QVINTVM, εἰδωλολατρεία, id eſt, Idolorum cultus, hanc inter pœnas diſerti veri Dei ad Roman. numerat Apoſtolus. Sciamus ergo damnari non ſolum cultum idolorum, verum etiam occaſiones, & inſtrumenta, vt ſunt ſimulacra & ſtatuæ: vn-

de Varro, teſte Auguſtino, qui, inquit, populis inſtituerunt ſimulacra & metum demſerunt & errorem addiderunt. SEXTVM, φαρμακεία, Veneficium, hoc eſt, venenis inficiendi ratio, vnde ad artes magicas & incantationes refertur. Porrò contra omnes magicas ſuperſtitiones teneantur hæ duæ regulæ. Prima, Nulli rei tribuenda eſt potentia ſine ordinatione Dei. Secunda, Pius iuxta verbum Dei ſciat, credat, ſperet, agat: Contra verbum & præter verbum nihil ſciat, nihil credat, nihil ſperet, nihil agat. Qui enim contra facit, tentat, imo abnegat Deum, & ipſum contumelia afficit, Cuius contumeliæ autor dignus eſt morte iuxta Legem: Maleficos ne patiaris viuere. SEPTIMVM, ἔχθραι, inimicitiæ, hoc eſt, animorum diſsidia: quæ oriuntur vel ex ſuſpicione, vel ex ſuperbia, vel ex aliqua iniuria, vel ex opinionum diuerſitate. Hinc multa mala promanant, vt ex radice peſsima peſsimi fructus. Sed notandum eſt quod hic de inimicitijs agatur, quæ ſunt carnis opera. Nam eſt & aliud inimicitiæ genus, quod eſt opus Spiritus in ſanctis, videlicet, cum ſancti & anima & corpore abhorreant ab impiorum conſortio. OCTAVVM, ἔρεις contentiones, ſunt verborum iurgia ex animorum diſsidijs orta: qualia ſemper ſunt inter ſuperbos: Iuxta illud Salomonis: Inter ſuperbos ſemper iurgia. NONVM, ζῆλοι, emulationes, Vocabulum zelus medium eſt. nam nunc in bonam, nunc in malam partem accipitur. Eſt enim duplex zelus, nempe ſpiritus & carnis. Zelus ſpiritus eſt, qui ex ſpiritu Dei bono, & ex fide exiſtens, ſcientiam & moderationem habet. Zelus carnis eſt, qui naſcitur ex affectu carnis humanum ſpiritum per omnia ſapiens, de quo Paulus ad Corinth. Cum in vobis ſit zelus & contentio, factiones, nonne carnales eſtis, & ſecundum homines ambulatis? Hic zelus facit, vt doleamus alios nobis præſtare, quibus ſuperiores eſſe optamus. DECIMVM, θύμοι, iræ, cum ſubito animus mouetur. Horat. Græcanicæ vocis vim exprimens, furorem breuem appellat, cum ait. Ira, furor breuis eſt &c. VNDECIMVM, ἐριθεῖαι, concertationes, hoc eſt, Ciuiles rixæ de fundis & alijs rebus: qualibus omnia prætoria plena ſunt. Huiuſmodi concertationes damnantur, quatenus carnis opera ſunt: quæ cum ſuſcipiuntur à pijs ſine animorum acerbitate, & odio in vitio non ſunt. nam cum Deus approbet iudicia, non improbat concertationes forenſes: modo carnis maculis non inuoluantur. Sed de his plura legantur in Enchiridio. DVODECIMVM, διχοστασίαι, id eſt, diſsidia, cum plures in vna republica factiones oriuntur. Vt apud Corinthios, alij Paulo, alij Cephe, alij Apollo adhærebant. In Papatu infinita exempla videre eſt, vbi ſinguli fere ſuum aliquod caput iactitant, & ſequuntur, eiq; adhærent cum aliorum contemtu. Hoc diſsidij genus vſitate in Eccleſia vocatur ſchiſma ad verbum ſciſſura, & eſt proprie animorum & voluntatum diſſenſio: cum alij alijs magiſtris vel externis ritibus ita ſunt addicti, vt quamuis alioquin in ipſis religionis capitibus cõſentiant: tamen animis ſunt abalienati, & factiones quaſdam ineunt, vt dixi de Corinthijs, Quorum alij Paulum, alij Apollinẽ, alij Cepham iactabant. Hinc ſchiſmaticus huiuſmodi diſsidiorũ autor ſeu ſtudioſus. DECIMVMTERTIVM, αἱρέσεις, hæreſes. Eſt autem hæreſis proprie electio. Inde factum eſt, vt pro eo accipiatur, quod latini Sectam vocant, id eſt, vt definit Cicero pro certa quadam diſciplinæ formula factione, ſtudio, ratione vitæ. Vnde hæreticus in Eccleſia dicitur, qui à recepta Eccleſiæ doctrina ita aberrat, vt contemto Dei & Eccleſiæ ipſius iudicio in ſententia permaneat, & diſcipulis aſſcitis Eccleſiæ concordiam violet. DECIMVMQVARTVM, φθόνοι, inuidiæ, cum quis vritur alieno bono. Hoc vitium vilium & abiectorum hominum eſſe docet Ariſtoteles. Quam ob cauſſam peritiores inuidiam per hydræ quandam ſpeciem ſignificari tradunt. Ea vero paluſtris fingitur, & è ſordido cœno pullulare: quod non niſi in abiecto viliq; animo reperiatur inuidia. Hæc etſi peſsimum vitium eſt, tamen in ſe aliquid boni habet. Nam eſt iuſtiſsima pœna, qua inuidus torquetur. Huc illud Alexandri dictum. Inuidi propria tormenta ſunt. Huc etiam pertinet pulcerrimum illud Epigramma græcum, ὁ φθόνος ἐστὶ κάκιστον, ἔχει δέ τι καλὸν ἐν αὐτῷ: τήκει γὰρ φθονερῶν ὄμματα καὶ κραδίην, Hoc eſt, Inuidia eſt res peſsima, habet tamen aliquid boni in ſe, Nam inuidorum oculos & cor tabefacit. Meminerimus igitur dicti Socratis, Malum alienum ne feceris tuum gaudium, nec bonum alienum tuam triſticiam. DECIMVMQVINTVM, φόνοι, homicidia, hæc ex ſuperioribus haud raro oriuntur. Quantum autem ſcelus ſit homicidium, oſtendit ratio quæ additur comminationi Geneſ. 9. Quicunq; effuderit humanum ſanguinem, per hominem fundetur ſanguis ipſius, ad imaginem quippe Dei factus eſt homo. DECIMVMSEXTVM, μέθαι, Ebrietates omnium flagitiorum conſiliariæ peſsimæ. Ebrietatem naſci ex voluptatibus corporis nemo nõ intelligit. Cuius mala Ambroſius recitat hiſce verbis: Plurimos gula ſua occidit, nullum frugalitas: Innumeris vina nocuerunt, nulli parſimonia: plæriq; inter Epulas fudere animas, & menſas proprio repleuere ſanguine. Alijs ebrietas vocem ſimul rapuit & ſenſum, etſi aliquibus ebrietas noxia non fuit. His ruinam fecit ebrietas, alios in crimen egit ebrietas, etſi ipſa crimen non ſit. Gobrias referente Athenæo lib. 10. ita ait de ebrietatis

ebrietatis malo, τὸ γὰρ ἐνδελεχῶς μεθύειν, τίν' ἡδονὴν ἔχει; ἀποστεροῦντα ζῶνθ' αὐτὸν τοῦ σωφρονεῖν, ὃ μέγιστον ἡμῶν ἀγαθὸν ἔχει ἡ φύσις, Hoc est, aſsidue inebriari quam voluptatem habet? Cum viuens ſe temperantia priuet. Quod maximum natura noſtra bonum habet. Proinde memores ſimus præcepti Domini & Saluatoris noſtri. Cauete, ne corda veſtra grauentur crapula & ebrietate. DECIMVMSEPTIMVM, κῶμοι, Commeſſationes, hoc eſt, nocturnæ heluationes, & petulantes, ebriorum cantiones, cum iurgijs & contumelijs decantatæ. Quod autem addit in fine enumerationis Apoſtolus & his ſimilia. eo pertinet, vt ſciamus, multa plura eſſe opera carnis, quam quæ hic enumerata ſunt. Pertinet itaq; particula hæc ad genus, in quo multa plura ſunt, quam quæ breui oratione numerari poſsint.

De quibus prædico vobis, quemadmodum & prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non poſſidebunt.

Addit comminationem grauiſsimã: idq; in hunc finem, vt qui amore honeſti & virtutis non trahantur, pœnis, ſaltem perterrefiant, & tandem metu ſuppliciorum imminentium officium præſtent. Hæc ſententia cum illa congruit, quæ eſt 1. Corinth. 6. An neſcitis quod iniuſti regnum Dei hæreditate non conſequentur? Ne erretis, neq; fornicatores, neq; idololatræ, neq; adulteri, neq; molles, neq; ἀρσενοκοῖται, neq; fures, neq; auari, neq; ebrioſi, neq; contumelioſi, neq; rapaces regnum Dei hæreditate conſequentur. Hæc & huiuſmodi aliæ ſententiæ ex Lege & Euangelio interpretandæ ſunt. Iuſtiſsima legis ſententia eſt damnatio tranſgreſſorum Legis, Sed Euangelium habet ἐπιείκειαν dulciſsimam, Lucæ decimotertio, Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimiliter peribitis. Pœnitentibus igitur venia offertur. Atq; hoc eſt quod Paulus ſubiungit ad Corinth. Et hæc quidam eratis, Sed abluti eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis in nomine Domini IESV, & in ſpiritu Dei noſtri. HOC confirmatur plurimis exemplis, vt Petri, inceſti Corinthij, Dauidis, Manaſsis, & aliorum. Quare hic Ezechielis ſententia tota tenenda eſt. Cum receſſerit inquit, impius ab impietate ſua, & fecerit iudicium & iuſticiam, vita viuet. Debet itaq; hæc comminatio intelligi cum conditione perſeuerantiæ in malo ſine pœnitentia ſubſequente. Nemini enim negatur ad gratiam reditus, modo vera fide, & non fidei ſpectro ad Deum conuerſus fuerit. OBSERVANDVS hic locus eſt, qui docet clariſsime, quod flagitioſe viuentes, nec ſint iuſti, nec fidem habeant. Si enim qui credit ſaluatur, & talibus flagitijs indulgens damnabitur, fieri nequit, vt flagitioſe viuens fidem retineat & Spiritum ſanctum. Hæc proinde comminatio admoneat nos timoris DEI, ac maioris diligentiæ in vita formanda, ne carni habenas laxemus, ac ita exponamus nos periculo damnationis. Nam infiniti homines delinquentes contra conſcientiam, iuſto DEI iudicio traditi ſunt in reprobam mentem, & in æternum perierunt. Quorum exemplo nos moniti retineamus fidem & bonam conſcientiam, caueamuſq; ne regnet peccatum in mortali noſtro corpore. Nam ſi ſpiritu, vt inquit Paulus, actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Non igitur indulgeamus prauis affectibus, ſed ijs fide & ſpiritu repugnemus. Quod qui faciunt haud illos expectata ſeges vanis eludit auenis. Tales enim manent in gratia, retinent Spiritum ſanctum, ſunt templa Dei, & hæredes vitæ æternæ.

Fructus vero ſpiritus eſt caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, manſuetudo, temperantia.

Per antitheſin fructus ſpiritus recitat Apoſtolus, ſed pauciores: cum quibus tamen qui omittuntur natura coniuncti ſunt. Primum hoc loco obſeruandum eſt, quod non dicit Apoſtolus opera ſpiritus, vt ſupra, opera carnis, ſed fructus ſpiritus, idq; ob tres cauſſas. Harum prima eſt, quod ſumme delectent & grati ſint odore & forma, non ſecus atq; pulcerrimi & ſuauiſsimi fructus, qui in delitijs habentur. Secunda, quod in primis proſint ijs qui illis delectantur. Nam animam potiſsimum hominis partem recreant, confortant, conſeruant, & à venenis ſerpentis tuentur. Tertia, quia vt fructus herbarum & arborum ex ſpiratione naturæ quæ in arboribus eſt promanant: Ita hi ſuauiſsimi fructus ſpiratio quædam ſunt Spiritus ſancti, quo aguntur fideles. Quare tametſi ſæpe in hominibus non regenitis illuſtria manſuetudinis, fidei, temperantiæ, & liberalitatis exempla conſpiciuntur: certum eſt tamen fallaces dumtaxat eſſe laruas. Eſt præclara quædam virtus in Fabricio temperantia, in Scipione comitas & liberalitas, In Fabio tolerantia, Sed in hominum conſpectu & ciuili tantum æſtimatione. Apud Deum vero nihil purum, niſi ex fonte fidei & ſpiritus promanat. Porrò, priuſquam ſingulorum fructuũ ſpiritus, qui hic exempli cauſſa recitantur, declarationem accedam, definitionem fructus ſpiritus colligam, vt conſpiciantur cauſſæ, quæ neceſſario hic concurrunt. Fructus itaq; ſpiritus eſt cogitatio, vel affectus, vel opus con-

gruens cum Lege & voluntate Dei, per ſpiritum Chriſti ex fide pullulans, ſpiransq; odorem gratiſsimum Deo, Nam in eius gloriam naſcitur, Vnde & gratia potius quam perfectione acceptus. In hac definitione quinq; cauſſas cuiuſuis fructus ſpiritus cōplexus ſum: quæ neceſſario requiruntur ad omnis boni operis rationem. Harum prima eſt præceptum ſeu Lex, in qua voluntas Dei cernitur. Secunda eſt ſpiritus Chriſti, Nam qui aguntur ſpiritu Dei, hi ſunt eius. Tertia eſt fides, ſine qua nemo Deo placere poteſt. Quarta eſt finis actionis vltimus, videlicet gloria Dei. Quinta eſt gratia, qua boni conſulitur defectus, & tegitur quicquid eſt vitij in opere. IAM videamus ordine fructus ſpiritus, quos hic Apoſtolus nouem numerat, non quod non ſint plures, ſed exempli cauſſa illuſtriores quoſdam proponit.

PRIMVS, ἀγάπη caritas, hæc, vt definit Auguſtinus, eſt rectiſsima animi affectio, qua diligitur Deus propter ſe, & proximus ꝓpter Deū. Eſt itaq; duplex caritas, Vna qua Deum proſequimur, Altera qua creaturam. Caritas qua Deum proſequimur, eſt affectus cordis purus ex fide per ſpiritum Chriſti creatus, qui facit, vt nihil cognitioni Dei & obœdientiæ erga ipſum anteponamus, Iuxta illud: Si quis me diligit, ſermones meos ſeruabit. EA caritas, qua creaturas complectitur, habet plures gradus, Quorum primus eſt, quo fratres neceſsitudine ſpiritus nobis coniunctos diligimus. Secundus, quo eos qui aliqua neceſsitudine carnali nobis deuincti ſunt proſequimur. Tertius, quo reliquos ignotos amamus. Quartus, quo inimicis benefacere laboramus, exemplo patris cœleſtis, qui ſinit ſolem ſuum oriri ſuper bonos & malos. Hæc proximi caritas mater eſt omnium officiorum in vita. Quare Paulus 1. Cor. 13. eam non immerito anteponit omnibus rebus quibus excellere poſſunt homines, hoc argumento: Quæcunq; eiuſmodi ſunt, vt ſuis poſſeſſoribus nihil proſint, niſi coniunctam habeant caritatem moderatricem, merito caritati cedunt eiq; poſtponuntur. Sed huiuſmodi ſunt genera linguarum, Prophetiarum, myſteriorumq; Dei ſcientia, fides edendorum miraculorum, facultatum erogatio in pauperes, martyrium pro doctrinæ confeſsione ſuſceptum. Hæc igitur merito caritati cedunt, eiq; multis modis poſtponenda ſunt. Eſt proinde caritas ex fide manans, vt mater omnium officiorum in vita, ita vnica bonorum operum regula: vt quæ ſola recte moderetur vſum donorum Dei. Deinde vt Paulus commendatiorem nobis reddat caritatem erga proximum, addit duo grauiſsima argumenta. Quorum prius à fructibus. Poſterius à diuturnitate ſumitur. De fructibus ita ait, caritas patiens eſt, benigne agit, caritas non inuidet, non agit inſolenter, non inflatur, nihil indecore agit, non quærit ſua ipſius, non prouocatur, non cogitat malum, non gaudet ob iniuſticiam, congaudet autem veritati, omnia fert, omnia credit, omnia ſperat, omnia ſuſtinet. De diuturnitate autem ſubiungit hoc modo. Caritas nunquam excidit, ſiue prophetiæ abolebuntur, ſiue linguæ ceſſabunt, ſiue cognitio abolebitur. Hanc alibi Apoſtolus vinculum perfectionis nominat, eo quod ſola caritate conſeruatur omnium rerum incolumitas & integritas, cum in Eccleſia tum in Politia & œconomia. Hac enim ſublata omnium rerum iuſtam harmoniam diſſolui neceſſe eſt.

SECVNDVS, χαρὰ gaudium. Gaudium propriè eſt effectus animi oblectans ſe vel præſenti vel expectato bono: ſiue id reuera tale eſt, ſiue opinione. HVIVS genera variant iuxta diuerſitatem obiectorum. Nam, vt ait Auguſtinus, Vnde quis gaudeat plurimum intereſt. Tale igitur eſt gaudium, quale eſt eius obiectum. Proinde rectiſsime veteres Theologi triplex gaudiū ſtatuunt, Vt vnum ſit culpæ, Alterum gratiæ, Tertium gloriæ. Primum genus eſt mundi. Secundum & Tertium ſolius Eccleſiæ Chriſti, vt ſimul vnum Chriſti gaudiū cenſeantur. Mundi gaudiū impiorum eſt, vanitatis eſt, fucatum eſt, momentaneum eſt. Contra Chriſti gaudium veritatis eſt, ſinceritatis eſt, perpetuitatis eſt. GAVDIVM mundi ſeu impiorum, quod veteres culpæ nominant, eſt veluti phreneticorum & amentium, & naſcitur vel ex alieno malo & damno, cuius ipſi autores ſunt. & dicitur hoc phreneticum gaudium Græce ἐπιχαιρεκακία, de quo Salomon ita ait. Lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus peſsimis. Ab hoc dehortatur Seneca cum ait, Alienum malum tuum ne feceris gaudium. Vel oritur ex præſentis boni opinione, cum reuera nihil in bonis haberi poſsit, vbi bonorum autor ſua gratia non affuerit. Quare hoc bonum fallax & fugitiuum eſt. Proinde recte de hoc genere gaudij Martialis cum ait: Gaudia non remanent, ſed fugitiua volant. GAVDIVM Chriſti ſeu piorum, quod & gratiæ dicitur, verum & perfectum gaudium eſt, quod non ſolum ex præſentis boni fruitione, verumetiam ex certiſsima futuri boni exſpectatione concipitur. Hoc gaudium ſitum eſt in fiducia remiſsionis peccatorum, in inhabitatione totius Trinitatis, in expectatione promiſſæ beatitudinis, in meditatione legis diuinæ, in cultu diuino, in tranquillitate conſcientiæ, in honeſta & ſancta vita, in cruce & in afflictione propter Euangelium, in bonis & commodis totius Eccleſiæ. Breuiter, hoc gaudium in Deo eſt per CHRISTVM IESVM. Vnde Paulus, Gaudete in Domino. De hoc gaudij genere

nere Bernardus in quadam Epistola sic scribit. Magnum est mihi gaudium, quod te ad verum & perfectum gaudium velle tendere comperi. Quod non est de terra, sed de cœlo, id est, non de hac conualle plorationis, sed de illa, quam fluminis impetus lætificat ciuitate Dei, & reuera illud verum & solum est gaudium, quod non de creatura, sed de creatore concipitur. Et quod cum possederis, nemo tollet à te. Cui comparata omnis aliunde iucunditas mœror est. Omnis suauitas, dolor est: Omne dulce, amarum: Omne decorum, fœdum: Omne postremo quodcunque aliud delectare posit, molestum. Hactenus Bernardus. AVGVSTINVS vero in hunc modum. Est gaudium, quod non datur impijs, sed ijs qui te gratis colunt: Quorum gaudium tu ipse es. & ipsa est beata vita gaudere ad te, de te, propter te. Hæc Augustinus. Hoc gaudium tantisper manet, donec fides cum bona conscientia retinetur. Conscientia vastata, & excussa fide, hoc incomparabile bonum amittitur: Cui succedit ilias dolorum, cum in hac vita, tum in futura. Porrò vbi hoc verum gaudium posidetur, etiam in alijs donis Dei moderate pijs gaudere licet. Vt pius maritus gaudet de honestate coniugis, de liberorum profectu, & quilibet pius præsentibus vitæ commodis oblectari potest, ita tamen, vt DEVS, qui est autor bonorum, sit præcipuum gaudij nostri obiectum, in quo solo acquiescimus. GAVDIVM gloriæ expectatur, quod erit omnia in omnibus qui in vera inuocatione Christi hinc discedunt, quod durabit in omnem æternitatem. Hoc gaudium vere est inenarrabile. 1. Petri. 1 in quo exultatis læticia inenarrabili. Vere est purum ab omni dolore & gemitu, Iuxta illud Esai. 64. Et læticiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus. Vere est plenum, vnde Dominus iubet orare. Petite, vt gaudium vestrum sit plenū, Vere est infinitum Esai. 35. Læticia sempiterna super capita eorum, & rursus, gaudebitis & exultabitis vsq; in sempiternum. Et Christus Iohan. 16. Gaudium vestrum nemo tollet à vobis. Huius gaudij gustum quendam percipimus in hac vita in regno gratiæ, vnde tendimus ad regnum gloriæ.

TERTIVS, εἰρήνη pax. Hic opus est accurata explicatione, vt intelligatur, quæ nam sit illa pax, quam Paulus hoc loco inter fructus spiritus numerat. Vocabulum pacis duo in vniuersum significat. Primum res proprias & secundas. Deinde concordiam, in qua est fauor & beneuolentia. Sed hæc concordia est triplex. Concordiam enim habent homines aut cum Deo, aut alij inter alios, aut cum seipsis. CONCORDIAM & pacem habemus, cum Deo fide iustificati, & reconciliati per Christum, qui inimicitiarum caussas sustulit. De hac canunt Angeli nato Domino, Gloria in excelsis Deo, In terra pax, Hominibus bona voluntas. DE hac pace Malachias prædixit cap. 2. Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis. Et Ezechielis 37. Et percutiam cum illis fœdus pacis, Pactum sempiternum erit eis, & erit tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus. Cum hisce congruunt verba Apostoli 2. Corinth. 5. Omnia autem ex Deo, qui nos sibi reconciliauit per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis, quoniam Deus erat in Christo mundū reconcilians sibi. Et ad Ephes. 2. Nunc autem in Christo Iesu vos qui longe eratis aliquando, facti estis prope in sanguine Christi, ipse enim est pax nostra, Hæc pax hominis cum Deo rectissime definitur esse mutuus consensus Dei & hominis, Dei quidem offerentis gratiam & reconciliationem per & propter filiū, Hominis vero oblatam gratiam fide recipientis & pollicentis Deo in posterum fidelitatem & obsequium. IN huius pacis consideratione plura expendenda sunt, vt magis nobis hæc inæstimabilis pax dulcescat, PRIMVM considerandæ sunt partes dissidentes, quæ sunt Deus & homo. Deus quidem, qui summe felix est sine homine, Homo vero, qui extreme miser est sine Deo. SECVNDO, caussæ discordiæ inter Deum & hominem veniunt spectandæ, In homine est peccatum, quo homo Deum proditoriè deseruit: quod peccatum æstimabitur magnitudine, multitudine, pœna, & obiectò. In Deo est summa iusticia, qua Deus peccato vere irascitur, Et illud iustissimis pœnis punit. TERTIO, quia reconciliatio fieri non potuit sine mediatore, considerandus est mediator, nēpe æternus Dei filius: qui postquam venit plenitudo temporis, missus est à patre in mundū & assumsit humanam naturam: vt quemadmodū Patri ab æterno vera diuinitate iunctus est, ita nobis societate naturæ humanæ iungeretur: quo posit esse mediator inter Deum & hominem. Cur aūt oportuerit mediatorem esse verum Deum, Cur oportuerit esse verum hominem, & cur oportuerit esse vnā personam, vide in historia domini super 1. cap. Ioan. QVARTO, quia Deus iustissimus est, requiritur compensatio iniuriæ illi factæ. Hæc compensatio facta est per obœdientiam mediatoris & victimam, vt enim hac expiat peccatum, ita illa iustificat expiatos. QVINTO, facta cōpensatione fit reconciliatiò: quæ est placatio Patris per Filium, & receptio hominis in gratiam Dei. SEXTO, interuenit & pactum reconciliationis. In Deo quidem liberalis & gratuita promisio veniæ, In homine vero fides qua hæc gratuita promisio accipitur & retinetur, fit enim promisio cum conditione fidei. SEPTIMO, cogitanda est huius

reconciliationis obsignatio : quæ fit per Sacramenta , Baptismum, & cœnam Domini, & per Arrhabonem spiritus. Ita enim Paulus ait : Qui confirmat nos vobiscum in Christum , & vnxit nos Deus , qui & obsignauit nos , & dedit Arrhabonem spiritus in corda nostra. Hic igitur spiritus in cordibus Sanctorum motus ciens congruentes cum Lege & voluntate Dei , est veluti Arra quædam , qua certificamur de promissa hæreditate : quam in resurrectione iustorum plenam occupabimus. OCTAVO , cogitanda est promulgatio huius pacis : quæ est vniuersalis , & habet additam conditionem fidei , iuxta mandatum Christi : Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ, qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit , Qui vero non crediderit , damnabitur. Hæc promulgatio opponatur duplici tentationi , scilicet particularitatis & indignitatis. Testatur enim mandatum quod nulla sit προσωποληψία apud Deum , sed promiscue offerat salutem omnibus fide accipiendam. NONO & vltimo , dulcissimi huius pacis fructus legantur , qui sunt accessus ad Deum , sanatio vulneratæ conscientiæ , gaudium inenarrabilis spiritus , lætus discessus ab hac vita , & in omni æternitate fruitio conspectus Dei & sanctorum spirituum , & societas iucundissima æternum mansura cum omnibus ijs , qui hic in terris nobiscum DEVM coluerunt. Denique celebratio DEI in omni æternitate. Hæc nouem membra vtiliter considerantur , quoties de pace inter nos & DEVM inita cogitamus . excitant enim nos ad timorem , fidem , gratiarum actionem , & ad studium conseruandæ huius pacis , qua amissa nihil est homine calamitosius , nihil miserius. Nam hac pace destitutus , erit socius diabolorum in supplicijs nunquam finiendis. Secundum pacis genus est , quo homines inter sese mutuam colunt concordiam. Quam autem hæc pax sit necessaria in omni gubernatione , ex eo patet, quod vnum sit ex illis summis bonis , quæ in qualibet congregatione necessaria sunt. Sunt autem in qualibet congregatione summa bona, vera pietas, honesta disciplina,& sancta concordia,seu pax. Hæc tria ita conspirasse videntur , vt vno eorum expulso reliqua simul discedant. Vbi enim non est pietas vera , qualis disciplina & pax poterit illic esse ? Contemta disciplina , honestati & paci nullus relinquitur locus. Pace turbata, pietas & disciplina iacent. Non igitur frustra Paulus iubet fieri preces , vt tranquillam & quietam vitam degamus in omni pietate & honestate. Etsi autem hæc pax in politijs & œconomijs magnum est & inæstimabile bonum , omnium tamen maxime opus est Ecclesiæ consensu doctrinæ,& eorum qui docent inter sese beneuolentia : Vt recte Basilius dixit, Non tam sinistræ opus est dextra quam Ecclesiæ concordia doctorum. De hoc doctorum consensu in doctrina & mutua beneuolentia dulcissime concionatur Psalm. 133. pulcerrima enim pictura bonum pacis nobis commendat , qui cum facit mentionem Balsami , quo Aaron vnctus est , significat vnde vera concordia in Ecclesia principium capiat. Nam vt Balsamum destillat à vertice Aaronis in Barbam , & in oras vestimenti , ita vna doctrina ab vno summo Sacerdote , & vertice Christo spersa doceatur à toto cœtu Sacerdotum : quod cum fit vera animi beneuolentia se inuicem fouent, non secus atque membra corporis vncta nobilissimo Balsamo recreantur & fouentur. Et addit Psalmus maximum præmium studij huius pacis. Quoniam , inquit , ibi promisit Dominus benedictionem & vitam vsque in seculum. PROINDE huc optime quadrat illud Salustij, Concordia res paruæ crescunt , discordia magnæ dilabuntur. Porrò cum Paulus Ephes. scribit in hunc modum : Solliciti sitis seruare vnitatem spiritus, cum omni humilitate & mansuetudine, cum longanimitate sufferentes alij alios in dilectione & vinculo pacis , Duo docet , videlicet & quibus modis retineatur concordia , & qui nam sint fontes omnium dissidiorum in Ecclesia. Vt enim tres sunt veluti nutriculæ suauiter fouentes piam concordiam, videlicet, vera & incorrupta doctrina, humilitas,& patientia : Ita tres furiæ ex inferis emissæ distrahunt Ecclesiam, quæ sunt corruptela veræ doctrinæ, ambitio & impatientia. Aduersus has furias nemo potest satis muniri vlla quantumuis magna præstantia virtutis , sine agnitione & imitatione Christi. In huius ergo humilitatem & patientiam vero corde intueamur, & reprimamus nos : ne aut intumescamus,aut cupiditate vindictæ discordias excitemus.Quod si hac ratione affectus nostros represserimus , testimonium spiritus vtpote eius germanum fructum in nobis habitantis habemus. Verum cum diabolus perpetuas excubias agit aduersus Ecclesiam Christi, & sæpe in castra Ecclesiæ suos speculatores mittit , vt sunt hypocritæ , flagitiosi , schismatici, hæretici, blasphemi , non est quod speremus in Ecclesia diuturnam pacem. Quare hic locum habet versiculus. Interdum pax est , pacis fiducia nunquam. Quapropter nos qui ciues Ecclesiæ sumus , & vt Dauid loquitur , Socij timentium DEVM , πανοπλίαν Christianam sumamus , & pugnemus verbo & precibus aduersus hostem nostrum diabolum , & aduersus eius satellites : Ita futurum est, vt retineamus pacem cū Deo,etiamsi bellis & tumultibus totus collabatur orbis. Cæterum quantum bonum sit pacis in politijs & œconomijs, ex eo patet,quod sine ea nulla domus,nulla Respublica conseruari posit : Quemadmodum, proh dolor, experientia

rientia docet, non solum publice, verumetiam priuatim in multorum domibus. Tertium genus concordiæ est, cum homines cum seipsis pacem habent, hoc est, cum fruuntur animi tranquillitate, quæ Græcis εὐθυμία dicitur. Verum hic etiam opus est accurata distinctione. Nam cum triplex sit dissidium in homine, necesse est ei triplicem pacem opponi. Primum dissidium in homine est perturbationum & affectuum animi aduersus rationem. hoc dissidium agnoscit Medea apud Ouidium cum ait: Laudo meliora proboq; deteriora sequor. Quod laudet & approbet meliora, rationis iudicium est. Quod autem sequitur contraria, ex impetu fit perturbationum, opponentium se rationi. De hoc dissidio multa Philosophi scripserunt. Plato dicit, in vnoquoque nostrum duos ingenitos esse conciliarios, prorsus sibi contrarios & amentes, videlicet voluptatem & dolorem. Hi cum modum non seruant, reprimendi sunt, vt idem Plato ait, φόβῳ, νόμῳ, λόγῳ, metu, lege, ratione. Ad hos affectus futurorum opiniones accedunt, ante dolorem quidem timor, ante voluptatem vero conscientia: Vnde fit quod affectus sint in nobis veluti nerui aut funes trahentes nos retrahentesque ad contrarias actiones: vbi virtus & vitium discreta sunt. Ratio autem iudicat & dictat quidnam melius & quid peius. Nam hanc tractionem vnam videlicet virtutis sequendam semper, neque vnquam relinquendam, sed hanc præ cæteris omnibus obtinendam esse suadet. Hanc tractionem rationis Plato auream & sacram esse pronunciat, cæteras vero videlicet affectuum opponentium se rationi duras & ferreas esse, quæ non sunt sequendæ. Hoc dissidium perturbationum & rationis, etsi prorsus in hac vita non cessat, tamen fide iustificati, in quibus peccatum mortificatur, gustum quendam eius pacis habent, quæ huic dissidio opponitur. Dum enim cor purificatur fide, affectus mitiores & puriores redduntur: Vnde fit, vt minus sint molesti rectæ rationi. ad hanc purificationem etiam multum facit honesta educatio, pia conuersatio, fuga occasionum, & negocia. SECVNDVM dissidium in homine est tantum in renatis, quod est carnis aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem. Hic nulla pax speranda est. nam ἄσπονδος πόλεμος est inter carnem & spiritum. hoc est bellum irreconciliabile: quod impulit Apostolum vt exclamaret: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? sed gratias ago Deo meo. Hic Paulus luctam carnis aduersus spiritum, & victoriam spiritus contra carnem describit: quæ caro victa non quiescit, sed alijs atque alijs telis victorem spiritum adoritur. vnde fit vt nulla prorsus pax inter carnem & spiritū expectari possit.

TERTIVM dissidium in homine est terrorum conscientiæ sensu iudicij diuini perculsæ, & fidei. Huic opponitur pax mundo incognita, de qua potissimum hic agit Apostolus: quæ sane pax est incredibilis illa, & constantissima mentis recreatio & tranquillitas: qua fit vt homo de beneuolentia Dei securus, superatis conscientiæ terroribus, clamet cum Dauide: Dominus illuminatio mea, & salus mea à quo timebo? Item, In te Domine spero, non confundar in æternum. Vna igitur fides, quæ verbo Dei credit, Christum veram iusticiam apprehendit, terrores conscientiæ superat, & hanc dulcissimam pacem affert, quæ maxime sentitur in seria inuocatione: quæ propterea fortissima Turris dicitur à Salomone, cum inquit: Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus & saluabitur.

QVARTVS, μακροθυμία longanimitas siue lenitas, est fructus spiritus reprimentis animum, ne statim assurgat in iram aut vindictam: idq; spe emendationis eius, qui læsit. Hæc virtus passim in Prophetis Deo tribuitur. Vnde Dauid aliquoties consolationem petit, cum ait: Bonus & clemens Dominus, tardus ad iram, id est, μακρόθυμος & multæ misericordiæ. Huius cœlestis patris exemplo lenitati studendum est, cauendumque ne præcipites feramur in iram, aut vindictam, victi ab importunitate carnis. Ex qua re postea in multos alios lapsus facillimus est casus, vnde difficile pedem reuocare licet. Iuuerit proinde proponere nobis Christi exemplum, & sanctorum, qui ob hanc virtutem prædicantur. Iuuerit cogitare de nostra imbecillitate, qua & nos alios sæpissime leui de caussa offendimus. Iuuerit etiam meminisse, quod qui offenderunt, fratres sint in Christo, aut fieri possint. Huc promissiones refero, Beati mites, beati pacifici.

QVINTVS, χρηστότης benignitas. Vt quartus fructus spiritus à vindicta & ira nos reuocat, ita quintus ad benignitatem inuitat: quæ facit vt verbis & factis proximo commodo & vsui esse studeamus. Non enim, vt ait Augustinus, sufficit abstinere à malo, nisi fiat quod bonum est: & parum est nemini nocere, nisi studeas multis prodesse.

SEXTVS, ἀγαθωσύνη bonitas. Hæc habitus est animi amice complectentis & fouentis alios. Vnde, tanquam riuulus, benefaciendi studium manat. Vel est virtus, quæ facit vt animus semper ad optima quæq; sit propensissimus. Huic opponitur πονηρία, quæ contrarijs malis delectatur.

SEPTIMVS, πίστις fides. Non hic loquitur Paulus de fide iustificante, sed tantum de ea fide, quam Cicero docet fundamentum iusticiæ esse, videlicet, cum quod dictum est fit.

Est enim constantia & veritas in dictis & factis. Hæc fides vt est fructus spiritus, differt à fide Scipionis, efficiente caussa, formali, & finali. Efficiens caussa fidei in Dauide, est ratio reformata manu Dei, fiducia Mediatoris, & Spiritus sanctus. Forma eius quod ex puro corde profecta veritatem & constantiâ tueatur. Finis est principalis, vt præstetur Deo obœdientia & cultus. At in Scipione nec fiducia Mediatoris est, nec Spiritus sanctus. Deinde cor eius immundum. Postremò spectatur non Dei gloria, sed propria vtilitas. Hæc differentia sumta ex caussis etiam alijs virtutibus, quas enumerat Paulus, accommodetur, Vt manifestũ sit discrimen inter vmbras virtutum, quæ sunt in non renatis, & veras virtutes, quæ sunt in conuersis.

OCTAVVS, πραότης mansuetudo. Vt mansuetus est, iuxta Chrysostomum ille, qui cum prouocatus fuit, nec malum cogitat facere, nec facit: ita mansuetudo virtus rarissima, habitus est, quo quis læsus remittat noxam, & de vindicta non cogitet. Hanc suis Philippensibus commendat Paulus, cum inquit: Mansuetudo vestra nota sit omnibus hominibus. Ad hanc hortatur & Dominus proposito proprio exemplo, inquiens, Discite à me, quia mansuetus sum, & humilis corde. Coniungit hic Dominus mansuetudinem, & humilitatem, vt ostendat, vnde vera proficiscatur mansuetudo. non enim aliunde prouenit, quam ex vera cordis humilitate. Hæc, vt ait Bernardus, veluti triplici ariete concutitur: verborum iniurijs, damnis rerum, corporis læsione. In his tribus omnis exhibitio patientiæ, omnis exercitatio mansuetudinis. Probata est illa virtus quam nihil videtur concutere potuisse.

NONVS, ἐγκράτεια continentia, siue temperantia. hac cupiditates frenamus, & moderamur omnes actiones, verba, gestus, facta ad normam iusticiæ, & præcipue voluptatibus imperamus. Barnardus hanc definit esse refrenationem cupiditatis aduersus ea, quæ carnaliter delectant. Opponitur ergo hæc virtus omni intemperantiæ cibi, potus, veneris, & aliarum rerum.

Aduersus huiusmodi non est Lex.

Cum hac sententia congruit dictũ Pauli prioris ad Timoth. 1. Scimus quod Lex non sit iusto posita, sed ἀνόμοις, id est, exlegibus seu contemtoribus legis. Hic iustus & contemtor Legis opponuntur. Vt ergo contemtor est qui mandatum Dei pro nihilo habet, & pro suo furore ruit in omnes carnis concupiscentias, vt libidini peccandi satisfaciat: ita iustus est, in eo loco Pauli, qui ex fide timet Deum, & petit cum Dauide: Inclina cor meum ad testimonia tua, & non ad auaritiam. Atque ita spiritu pugnat aduersus corporis concupiscentias, vt aliqua saltem officia Deo grata faciat. Significat ergo vtrunque dictum Pauli, quod legis rigor seu damnatoria sententia nihil iuris in eos habeat, qui spiritu militant contra carnem, & habent propositum pium sancte & iunocenter vitam suam instituendi, etiamsi ad amussim omnia non præstant, quæ Lex requirit: sed tantum aduersus eos, qui mandata Dei contemnunt, qui flagitiose iuxta carnis desideria viuunt, Lex suum exercet imperium, coërcendo, accusando, damnando & puniendo, idq; ideo, quia tales adhuc extra Christum sunt, vt qui nondum sint fide iustificati, id quod carnis imperium in ipsis conuincit. Nam spiritus fidei, vbicunque est, huiusmodi carnis operibus se opponit, & perpetuo aduersus ea militat verbo & precatione.

Qui vero Christi sunt, carnem crucifixerunt cum affectibus & concupiscentijs.

Anteuertit obiectionem, quam quis in hunc modum instituere poterat. Vbi ergo liberatio à Lege per Christũ? an non ad omnes se extendit? Respondet Apostolus, non esse liberatos qui male viuunt. filij enim Dei carnis illecebris renunciant, & affectus prauos imperio spiritus domare nunquã desinunt. Est autem crucifigere carnem, compescere affectus carnis, eosq; refrenare, ne ferociant, & sint efficaces ad fructificandum peccato. Hanc carnem illi soli crucifigunt, qui sunt Christi, id est, fide renati. Verum si particulam δὲ pro γὰρ accipere placet: quod non raro fit, planior erit sententia, & pertinebit ad proximi superioris dicti confirmationem. Nam caussam reddit, cur aduersus huiusmodi non sit Lex, & poterit hæc ratio Dialectice in hunc modum accommodari: Qui Christi sunt, à Lege sunt liberi. Qui carnem crucifigunt cum affectibus, & concupiscentijs, hoc est, qui secundum spiritum viuunt, & fructus spiritus edunt, sunt liberi à Lege. Hæc fusius explicantur ad Roman. 8. Caro quemadmodum supra admonui, significat ipsius naturæ viciositatem, quæ est in homine. πάθημα huius naturæ vitiosæ passio & affectio est, qua spiritus affligitur, ac premitur tanquam cruce aliqua à carne sibi imposita. ἐπιθυμία concupiscentia carnis titillatione, qua instigatur homo ad obtemperandum illecebris carnalibus. Hæc proinde mater est omnium operum carnis, quæ supra Apostolus enumera-

enumerauit. Crucifigendi vocabulo vtitur Paulus pro genere, hoc est, pro verbo mortificandi, idque ideo, vt ostendat caussam mortificationis nostræ esse virtutem crucis & mortis Christi in renatis, quemadmodum clare docet Paulus ad Roman. 6. Porrò quia mortificatio est altera sanctificationis nostræ pars, asscribam definitionem sanctificationis: vt ex collatione partium clarior euadat vtriusq;, hoc est, cum mortificationis tum viuificationis ratio: Est itaq; sanctificatio (vt ex 4. prioris Petri promtum est colligere) Segregatio hominis à prophanitate gentium per mortificationem carnis, & viuificatio spiritus per virtutem Spiritus sancti. Mortificatio carnis est cessatio à peccato, qua fit, vt homo non amplius iuxta cupiditates hominum sed iuxta voluntatem Dei viuat. Huius caussa est mors Christi in conuersis, & finis, vt sistamus membra nostra hostiam sanctam & placentem Deo. Viuificatio spiritus est veluti creatio & excitatio noui hominis per spiritũ Christi. Huius caussa est virtus spiritus Christi excitati à mortuis in renatis. Finis, vt simus noua creatura siue noui homines, iuxta voluntatem Dei viuentes.

Si viuimus spiritu, spiritu & incedamus.

Chrysostomus legit ζῶμεν οὖν. Viuamus igitur in spiritu, & spiritu incedamus, vt sit conclusio ex superioribus collecta. Verum nos sequamur vsitatam lectionem, & hic repeti propositionem exhortatoriam, dicamus vna cum implicatione argumenti à caussa efficiente ad effectum. Ponitur autem loco totius argumenti sola propositio, vt plurimum fieri solet in hypotheticis argumentis. Compleamus autem argumentum hoc pacto, Si spiritu viuimus, spiritu & incedamus. Atqui spiritu viuimus qui in Christum credimus: Ergo par est vt secundum spiritum incedamus. Si viuimus, inquit spiritu, scilicet Christi in nobis habitantis per fidem, & hanc fidem nostram gubernantis, Spiritu etiam incedamus, id est, iuxta regulam spiritus viuamus. Nam qui vere credimus, donati sumus spiritu viuifico Christi, qui nos regenerat, vt peccato mortui, Deo viuamus. Paulus enim testatur Christũ inhabitare per fidem in cordibus nostris, qui suo spiritu vere efficax est, iuxta illud ad Roman. 8. Si quis spiritum Christi non haebt, hic non est eius. At si Christus in vobis, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita propter iusticiam. Hinc proinde sentiemus nos fidem habere, adeoq; Christi esse, si spiritum eius habuerimus, Spiritum autem eius nos habere inde percipiemus, si vt vna nostra pars indies magis magisque mortificetur, ita altera viuat. Hanc autem viuere ex iusticia cognoscimus, id est, ex eo quod iusticiæ viuamus, quæ est spiritus Christi virtus in nobis. Paulus seipsum exempli loco proponit supra cap. 2. cum ita ait, Viuo autem non amplius ego, sed viuit in me Christus, & vitam quam nunc viuo in carne, viuo per fidem filij Dei, qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me. Necessaria est igitur hæc Pauli consecutio, si spiritu viuimus, spiritu & incedamus, hoc est, si vere fide præditi sumus, iuxta regulam verbi Dei vitam instituamus. Hæc enim vis est vocis græcanicæ στοιχῶμεν. nam is proprie στοιχεῖν dicitur, qui ita incedit, vt certum ordinem teneat, & quasi lineam non transiliat. Hoc verbo Apostolus vtitur ad Roman. 4. vbi inquit, στοιχοῦσι τοῖς ἴχνεσι τῆς πίστεως, id est, incedentibus recto ordine in vestigijs fidei Abrahæ. Monemur igitur hoc dicto: spiritu incedamus, vt non alium ductum in vita sequamur, quã spiritus Christi: qui ductus verbo Dei nobis commendatur. Huc serium illud mandatum Dei pertinet, In præceptis meis ambulate, & non in præceptis patrum vestrorum. Cum igitur Papa aut alius quispiam aliam viuendi regulam nobis præscribit, sciamus illũ nos à recto spiritus ductu abducere, & in foueam errorum præcipitare. Locus hic aduersus eos obseruetur, qui fidem & spiritum iactant: quorum tamen actiones minime respondent tam magnificæ iactantiæ. Quemadmodum enim opera bona testimonia sunt arcanæ virtutis Christi in cordibus habitantis, ita mala opera vanos fidei iactatores arguunt. Hæc enim duo pugnantia, actio, qua violat homo Legem Dei sciens & volens, & illa fides quæ est fiducia misericordiæ, non simul manent, quia iusiurandum dicit, Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Et Paulus ait, eos qui vastant conscientiam, naufragium fidei facere. Cum Pauli exhortatione congruit & illa, quæ est in primo Iohannis tertio, Filioli mei, nemo vos decipiat, qui facit iusticiam iustus est. Frustra igitur clamamus, nos fidem & iusticiam in corde gestare, dum pedes, manus, linguam, oculos, iniquitas occupat.

Ne simus cupidi inanis gloriæ, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

Exemplo contrario propositionem amplificat, ac κενοδοξίαν, quæ dissidiorum & altercationum est mater, è medio sublatam cupit. Nam vbi hæc est, penes carnem imperium manet, oppresso & fugato spiritu

ſpiritu. Semper enim κενοδοξία aliquid mali molitur, & cum ex ea inuidia naſcitur, fieri non poteſt, quin infinita mala ſequantur. Porrò cum Apoſtolus inanis gloriæ meminit, ſignificat gloriam aliquam veram eſſe, ac minime vanam. Proinde duplex erit gloria. Vna vera, altera vana, de vtraque ordine pauca dicemus. VERA gloria & propria filiorum Dei duplex eſt. VNA, cuius fundamentum eſt promiſsio gratuita, de qua filij Dei recte gloriantur, cum eam fide poſsideant, & expectent gloriam filiorum Dei. Huius ergo cauſſa non eſt noſtra actio, aut paſsio, ſed meritum Chriſti, qui nobis factus eſt à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio. Vt quemadmodum ſcriptum eſt, Qui gloriatur, in Domino glorietur. De hac gloria Bernardus pie in hunc modum ait: Gloriari in ſolo Deo, non niſi à ſolo Deo eſt. Hæc proinde gloria non facit ſuperbos, ſed humiles: non contemnit proximum, ſed diligit: non præfert ſe alijs, ſed ſubijcit in vero timore Dei & caritate. Hac inſultamus diabolo, hac nos ſub cruce erigimus, hac diſceſſuri de hac vita gloriamur aduerſus mortem & infernũ. ALTERA gloria filiorum Dei oritur ex fide, & iudicio bonæ conſcientiæ de noſtris actionibus & afflictionibus. de hac Paulus 2. Corinth. 1. in hunc modum ait. Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Et infra capite 6. Opus ſuum vnuſquiſq; probet, & tunc gloriam habebit apud ſeſe, & non apud alios. Hoc eſt, Vnuſquiſque recte ex fide faciat officia vocationis ſuæ, & ferat crucem forti animo, quod cum facit, habebit apud ſe gloriam, id eſt, approbationem non fallentis, ſed recte iudicantis conſcientiæ. Eſt ergo huius gloriæ fundamentum conſcientia recte factorum, & bona ſub cruce conſcientia. Verum ne hæc gloria ſuos limites tranſgrediatur, atque ita commaculetur, triplex cautio adhibenda eſt. Quarum prima, eſt conſtans, & vera agnitio fontis omnis boni, videlicet, quod Deus ſolus ſit fons & origo omnis boni. Secunda, eſt vera confeſsio, non oris tantum, ſed etiam intimi cordis, quod ex eo fonte gratis habeamus ſine noſtris meritis quicquid habemus boni. Tertia, eſt minime ſimulata gratitudo, qua ad Dei gloriam omnia quæ facimus, & patimur, referimus. His ſeruatis cautionibus in omnibus Dei beneficijs pie gloriari licet. Nam huiuſmodi gloria ipſum autorem Deum glorificat, ac ad ipſum refert omnia. Huius gloriæ vix tenuis quædam vmbra eſt, quam Cicero tribuit hominibus virtute & rebus geſtis claris. Quam quidem ille definit celebrem & peruagatam alicuius famam, quæ vt ſumma & perfecta ſit, ex hiſce tribus eam conſtare dicit, ſi diligit multitudo, ſi fidem habet, ſi cum admiratione quadam honore dignos putet. VANA gloria triplex conſtituatur. Diabolica, Hypocritica, Thraſonica. DIABOLICA κενοδοξία eſt, qua membra diaboli gloriantur cum malefecerint. De hac Dauid Pſalmo 52. in hunc modum canit: Quid gloriaris in malitia tua tu potens? cum miſericordia Dei duret omni die, prauitatem cogitauit lingua tua ſicut nouacula acuta feciſti dolum, dilexiſti malitiam ſuper bonitatem, falſitatem magis quam loqui iuſticiam. dilexiſti omnia verba perditionis lingua doloſa. Sed huius finem ſpecta, de quo idem Propheta hæc ſubiungit, Propterea DEVS deſtruet te in æternum, conteret te & euellet te. Vt autem hoc hominum genus pius vitet, monet Salomon Prouerbiorum 2. Conſilium cuſtodiet te, & prudentia ſeruabit te, vt eruaris ab homine qui peruerſa loquitur, qui relinquunt iter rectum, & ambulant per vias tenebroſas, qui lætantur cum male fecerint, & exultant in rebus peſsimis. HYPOCRITICA κενοδοξία, eſt captatio applauſus vulgi ob pietatis & ſanctimoniæ opinionem. Hanc damnat Chriſtus, cum ait: Cum facis eleemoſynam, ne buccinandum cures coram te, vt faciunt Hypocritæ. Hanc obijcit Chriſtus Scribis & Phariſæis Matth. 23. Omnia, inquit, opera ſua faciunt ad hoc, vt ſpectentur ab hominibus. THRASONICA κενοδοξία eſt, cum homines, qui in ſinu fortunæ fouentur, extolluntur, & magnifieri volunt, cum tamen nullis veris virtutibus emineant. Apud hos tria hominum genera in magno ſunt precio, videlicet adulatores ſeu aſſentatores, quorum conſuetudo Thraſonibus iucundiſsima eſt. Calumniatores ſeu delatores qui alijs virtutis decus detrahũt, vt ſui Thraſones videantur eminere, κακοηθεῖς qui aliorum dicta & facta maligne deprauant, & omnia ad ſuorum thraſonum affectus moderantur.

CAPVT VI.

Summa capitis Sexti.

Errantes leniter in viã reuocentur à ſpiritualibus: Doctoribus Euangelij gratitudo exhibeatur. Et vt omnibus debita reddantur officia, ita caueantur circumciſionis architecti, vt qui gloriam venentur inanem: cum contra piorum ſit tantum in cruce Chriſti gloriari.

Ordo & partes capitis Sexti.

Duæ partes ſunt huius capitis, Prior parenetica eſt, cohærens cum fine quinti capitis. Poſterior totius Epiſtolæ eſt concluſio. Prior rurſus tripartita eſt, conſtat enim tribus ſuaſorijs propoſitionibus cum ſuis rationibus. Poſterior, vt dixi, concludit Epiſtolam. Primum monens Galatas, vt à Pſeudoapoſtolis circumciſionis architectis ſibi caueant. Illi enim occaſionem Paulo dederunt, vt hanc ſcriberet Epiſtolam. Deinde ſe exemplum abijciendæ inanis gloriæ ſtatuit. Poſtremo imprecatione & valedictione, ſuo more, claudit Epiſtolam.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES etiamſi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui ſpirituales eſtis, inſtaurate huiuſmodi in ſpiritu lenitatis.

Poſtquam in ſuperiori capite pareneſes inſtituit, quibus obtemperandum ſpiritui nos hortatur, nunc exempli cauſſa quaſdam hypotheſes exhortatorias ſubijcit. Ac primũ vt imprudenter lapſos in aliquod delictum rurſus erigamus, ac veluti luxatum ex lapſu membrum in ſuum locum reponamus. Hæc enim vis Græcæ vocis eſt, qua vtitur Apoſtolus. Lapſui vnde membrorum fit luxatio, opponitur καταρτισμὸς, hoc eſt, Luxati membri in locum ſuum reſtitutio. Præoccupationis vox tranſlationem culpæ videtur ſignificare. Nam culpam Apoſtolus transfert in carnem, & in Satanam: qui varijs technis homines in peccatum præcipitat, non ſecus atque luctator, qui ſuppoſito pede antagoniſtam euertit, atque ideo labentes Chryſoſtomus ὑποσκελισμένους vocat. PORRO cauſſa, & modus erectionis lapſorum hic obſeruetur. Cum enim ait fratres, item ſi quis homo, item vos qui ſpirituales eſtis, cauſſam triplicem aſsignat. Nam & fratrum eſt pia ſolicitudine ſine acerbitate ſe mutuo, ſi quid delinquitur, in viam reuocare, Et hominis appellatio communis infirmitatis naturæ nos admonet, (quare recte Terentianus ille ſenex ait: Homo ſum humani à me nihil alienum puto) Et ſpiritus, quo donati ſunt credentes ſanctam moderationem requirit in corrigendis alienis peccatis. Nihil enim ita probat ſpiritualem virum, vt ait Auguſtinus, quam peccati alieni tractatio, cum liberationem eius potius, quam inſultationem, potiusq; auxilia, quam conuitia meditatur: & quantum facultas tribuitur, ſuſcipit. Modum exprimit cum ait: In ſpiritu lenitatis, ſeu manſuetudinis, hoc eſt, non proterue ſed benigne, non cum irriſione, ſed cum commiſeratione, non ſeuere, ſed manſuete. Breuiter, corripientis ſermo ita moderandus eſt, ſicuti ſalus eius qui corripitur poſtulare videtur. HIC quatuor loci ſe offerunt. Primus, quod lapſis poſt conuerſionem non ſit neganda venia, non ſit intercludendus reditus ad pœnitentiam. Nam, ſi Deus vult, vt nos erigamus lapſos, & errantes in viam reuocemus, ſatis teſtatur, quod eos extreme non abiecerit: ſed cupiat potius, vt rurſus per pœnitentiam redeant, ac viuant. Secundus, qualiſnam debeat eſſe Chriſtiana admonitio, & fratrum correctio: Debet enim, vt hic Paulus docet, ex leni ſpiritu proficiſci, & tendere ad proximi inſtaurationem, & ædificationem. Verum diſcernendum eſt inter præfractos, & imbecilles. Illi, vt profeſsi hoſtes Euangelij contemnendi ſunt: Hi autem minime: ſed potius omnibus modis ſubleuandi, iuxta hoc Pauli præceptum. Tertius, quod quo quiſq; abundantiora, ſeu ampliora dona ſpiritus habeat, eo plus ſe ædificationi proximorum debere ſciat. Spirituales enim vocat Paulus hoc loco comparate, eos videlicet, qui magis in ſchola Chriſti profecerunt: non quod nihil de carne habeant reliquum, ſed qui aliorum reſpectu maiori ſunt ſpiritus gratia donati. Quartus, Metaphora lapſus & inſtaurationis admonet, quanta cum ſollicitudine cauenda ſint delicta, nam, vt quo ſæpius corpus labitur, eo redditur imbecillius, magiſque membra luxantur, donec tandem corpus prorſus concidat: Ita animæ lapſus frequentiores, tandem ruinam perpetuam animæ afferunt.

Conſiderans teipſum, ne & tu tenteris.

Ratio propoſitionis aptiſsima, ſumta à communis infirmitatis periculo, ac ſi diceret: Cum humanum ſit errare, & labi, talem te lapſo exhibeto, qualem tibi illum cuperes lapſus. Nihil enim, vt ait Auguſtinus, ad miſericordiam ſic inclinat, quam periculi cogitatio. Et Bernhardus: Qui ſemetipſum aſpicit, non quærit, quid in alijs frequenter reprehendat: ſed in ſemetipſo quid lugeat. Hic Bernhardus in quodam loco narrat, quendam ſenem au-

nem audiuisse aliquem ex fratribus grauiter deliquisse, quod cum audieret vehementissime flere cœpit, Interroganti autem caussam tanti fletus, Respondet senex. Ille hodie, ego cras. Huc pertinet versiculus: AVT sumus aut fuimus aut possumus esse quod hic est. Tentationis vox subindicat caussam lapsuum, de qua Iacobus in hunc modum: Vnusquisq; tentatur dum à sua concupiscentia abstrahitur, & inescatur. Hic Iacobus tentationis ad male agendum caussam,& fontem indicat propriam cuiusque concupiscentiam. Hæc enim primum hominem à bono abstrahit, deinde inescat hominis affectus & incautum tandem obruit. Hic duo loci obseruentur. Primus, est admonitio infirmitatis communis, quæ eo pertinet, vt diligentius ab hostibus salutis nostræ nobis caueamus: ne sinamus nos insidijs diaboli, improbitate mundi, & propriæ carnis pessimis consilijs vinci, hoc est, carnalibus desiderijs, quibus tum demum homo permittitur, quando verbum Dei segnius audit. Huc illud Domini dictũ in Psal. 81. Et non audiuit populus meus vocem meam,& Israël non voluit me, & dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in aduentionibus suis. De hac horrenda pœna neglectus verbi, Vide Paulum 2. Thessal. 2. Secundus,quod aliorum lapsus nos admonere debeant nostri periculi, ne nobis fidamus atque ita cum alijs in peccata ruamus.

Alij aliorum onera portate, & sic adimplete Legem Christi.

Ex ratione proxima infert repetitionem propositionis. Verum, quia ratio communis periculi meminit, repetitio propositionis amplior est, & plus continet quam ipsa propositio. Antea enim, vt, qui spirituales sunt, erigant lapsos hortabatur: nunc vt communium infirmitatum rationem habeant, monet: & ad mutuam condonationem & lenitatem in corrigendo, argumento sumto à communi infirmitate. Est enim infirmitatis propriæ memor,erga alios moderatior. quare cum singuli nostra vitia habeamus, requirit communis conditio, vt alijs simus æquiores. Recte enim dicit Chrysostomus, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπον ὄντα χωρὶς ἐλαττώματος εἶναι, hoc est, fieri non potest, vt aliquis sit homo, & careat vitio. Aptissima metaphora infirmitatis, vitia quibus laborant homines onera appellat. Vt enim subleuandi sunt, qui oneri succumbunt: ita amicis & placidis correctionibus in viam reuocandi, qui errore aliquo, aut vitio, tanquam onere imposito premuntur. Quod autem subiungit: Et sic adimplete Legem Christi, vim argumenti habet, cum à caussa, quæ est mandatum Christi, tum ab ipso Christi facto seu exemplo, Ita enim ipse Christus Iohan. 15. ait: Hoc est mandatum meum, vt diligatis alij alios,sicut dilexi vos. Locus obseruandus est, quod frustra tumeant homines inani Christiani nominis titulo, nisi magistri CHRISTI legem & exemplum sequantur. CÆTERVM hic tres Quæstiones excutiendæ sunt. Quarum prima est de hac Christi lege, cur videlicet mandatũ dilectionis æternum, dicatur lex Christi. Secunda, quæ oritur ex prima, An Euangelium sit noua quædam Lex? Tertia, de huius legis impletione, de qua Paulus hic aperte loquitur. Et sic implete legem Christi.

DE PRIMA.

Cur mandatum dilectionis, dicatur Lex Christi, & nouum mandatum, videlicet Christi manifestati in carne ex 2. cap. 1. Epistolæ Iohannis, ex 15. Ioh. Et ex Ierem. 33. colligetur. 1. Iohan. 2. Sic scriptum est: Carissimi non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Et mox iterum, Mandatum nouũ scribo vobis, quod verum est in ipso, & in vobis, quia tenebræ transierunt, & verum lumen iam lucet. Iohan. decimo quinto, Mandatum, dicit Dominus, nouum do vobis, vt alij alios diligatis, sicut dilexi vos. Ierem. 33. Legem meam ipsorum cordi inscribam. Ex horum dictorum collatione patet Primum, quod lex dilectionis non sit noua per se, nec lata à Christo in carne manifestato,cũ iam inde à legis initio fuit, vt testatur primum testimonium, quod adduximus à Iohanne. Si ergo materiam Legis inspicimus, non peculiariter dicitur Christi lex, aut noua lex, sed Dei, naturæ humanæ in creatione impressa, & postea per Mosen lata: videlicet, Diliges proximũ tuum sicut teipsum. Cur ergo hæc lex Christi dicitur? cur nouum mandatum appellatur? Christi dicitur propter formam mutatam, & dilectionis exemplum. Ita enim dicit Dominus: Diligite vos, sicut ego dilexi vos. Hic proinde non ipsam præcepti materiam, sed formam videmus mutatam, siquidem longe certior caritatis regula nobis proponitur quam antea. Deinde noua hæc eadem lex dicitur propter nouam scriptionis eius rationẽ: videlicet, quod non in Tabulis lapideis, vt antea sub Legis tenebris, sed in corde sit inscripta, (sicuti testimonium, quod ex Ieremia adduximus, docet.) In corde, inquam, in quo tenebræ transierunt, & verum lumen iam lucet: videlicet sol iustitiæ Christus Iesus. Duplici igitur respectu manda-

mandatum dilectionis nouum dicitur, & Christi lex: videlicet propter formam, & propter efficiendi virtutem, seu inscriptionem huius legis in cordibus quæ est à Christo. Nemo enim dilectionis legem implere potest, nisi Christus eam in corde ipsius scripserit: quod tum demum fit, cum homo in regeneratione fit noua creatura, & donatur spiritu Christi.

DE SECVNDA.

Secunda quæstio oritur ex prima, nam cum mandatum dilectionis dicitur lex Christi manifestati in carne, & mandatum nouum, merito quæritur, numquid Euangelium si noua quædam lex? quemadmodum Monachi somniant. Respondeo. Euangelium nequaquam est noua aliqua operum lex, sed est prædicatio conuersionis & remissionis peccatorum in nomine Christi, & prædicat liberationem à lege per Christum, ita vt qui in Christum crediderit, sit à legis damnatoria sententia absolutus, & liber, sit iustus, non propria, sed aliena iusticia, nempe Christi. Verum postquam aliquis Euangelij beneficio factus est noua in Christo creatura, debet nouó mandato obœdire, & Deo præstare obœdientiam, iuxta normam Legis: quæ obœdientia, vt fructus spiritus est, ita euidens est regenerationis inditium, & nullo pacto caussa salutis, seu, vt Bernardus loquitur, non est caussa regnandi, sed via regni: & tametsi hæc obœdientia imperfecta est, placet tamen Deo, quia persona est reconciliata, accurate proinde discernendum est inter doctrinam de beneficio Christi proprio, videlicet Euangelium & doctrinam de officio nostro debito, quod à nobis Christus requirit. item inter iusticiam fidei gratuitam, & eius fructus quæ sunt bona opera.

DE TERTIA.

Cum Paulus hic dicit: Et sic implete Legem Christi, & ex concione Domini Ioh. 15. & ex 1. Ioh. 2. constat legem Christi esse summam legis de dilectione Dei & proximi, merito hic quæritur, num pij possint hanc Christi legē implere. Respondeo: Impletionis seu perfectionis vox duobus modis accipitur in scriptura. Alias enim opponitur imperfectioni operis, alias simulationi. Cum autem opponitur impletio legis imperfectioni operis, nemo sane legem Dei in hac vita implere potest, nisi vnus Iesus Christus, qui eam ob caussam legis consumatio in iusticiam omni credenti ab Apostolo prædicatur. Hanc sententiā totius scripturæ consensus confirmat, & Paulus iusta & prolixa disputatione (vt alia testimonia taceam) eam concludit ad Roman. 1. 2. 3. & ad Galatas 2. In his enim locis quadruplici demonstratione concludit Apostolus, neminem in hac mortali vita legem Dei implere posse. Primum enim prouocat ad experientiam omnium hominum. Deinde corruptionem naturæ in medium adducit. Tum clara testimonia scripturæ congerit. Postremo finem mortis Christi, qui est expiatio peccati, vrget. Ex quibus singulis & omnibus simul conficitur, neminem lege iustificari, propterea quod nemo Legem perfecte præstet. At cum perfectio Legis opponitur simulationi, id est, mendacio & hypocrisi, omnes filij Dei dicuntur legem Christi implere, quia sincere student vitam suam Deo approbare, & sine simulatione proximum amore persequuntur. Etsi autem nihil difficilius, quam sincere proximos diligere, obstat enim amor nostri qui plenus est simulatione, & suum quisque amorem quo alios prosequitur, proprio commodo metitur potius, quam pio communicandi studio: Tamen vere pij spiritu regenerationis carnis uitia corrigunt, & præceptum dilectionis sincere præstare conantur: Qui conatus cum sit sine simulatione, dicuntur legem Christi implere, id est, sine simulatione & hypocrisi proximos diligere, qui viua Christi fiducia sunt præditi. Caritas igitur ἀνυπόκριτος, id est, non simulata, si conferatur cum simulata hypocritarum dilectione impletio legis dicitur, & hoc loco & Iacobi 2. Nam Iacobus perfectionem Legis aperte opponit hypocritarum iactantiæ de religione sine vero timore Dei & fide. Similiter Iohan. primæ, secundo, qui dicit (ait) Noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est: Qui autem seruat sermonem eius, vere in eo perfecta caritas Dei est. Hic manifestissime simulatæ & mendaci caritati opponitur caritas perfecta, quam Iohannes tribuit pijs & vere credentibus. Quæ caritas à Petro prioris 1. ἀνυπόκριτος vocatur, & à Paulo 1. ad Timoth. 1. dicitur finis præcepti, ita enim ait: Finis præceptionis est caritas ex puro corde, conscientia bona, & fide non simulata. Hic Apostolus fidem ἀνυπόκριτον bonæ conscientiæ matrem facit, ex qua conscientiæ puritas & sinceritas cordis fluit: Vnde manat illa caritas, quam Iohannes perfectam, hoc est, vt interpretatur Petrus ἀνυπόκριτον, id est, non simulatam appellat.

Nam si quis putat, se esse aliquid, cum nihil sit, seipsum decipit.

Tollit caussam contemtus aliorum, nimirum fastuosam de se persuasionē.

Hac enim ſublata homo æquior eſt alijs. Nihil hoc loco, non negatiue, ſed priuatiue capitur. Eſt enim ſenſus: Qui putat ſe eſſe aliquid, hoc eſt, qui tribuit ſibi arroganter quod ſit alijs præferendus, nihil eſt, id eſt, Nullam veram gloriationis in ſe materiam habet, ſed ſuum potius fallit animum, cum ſibi tribuat quod non habet. Vtitur autẽ hic Apoſtolus admodum ſignificanti vocabulo φρεναπατᾶν, quod eſt mentem à recta via abducere. Vnde fit vt homo faſtuoſus prorſus iudicio careat, quo ſe & ſua facta rectè examinare & iudicare deberet. Sunt autem hic tres loci obſeruandi. Primus, quo quiſque eſt apud ſe faſtuoſior eo magis alios tanquam ex alto deſpicit. Secundus, quod homo nihil habeat proprij, ob quod merito gloriari poſsit, qui extollitur, inquit Ambroſius, quaſi aliquid ſit, errat. Neſcit enim quia de humilitate naſcitur. Tertius, quod arrogantes & faſtuoſi homines ſui ipſorum ſint deceptores.

Opus autem ſuum probet vnuſquiſq;, & tunc in ſeipſo ſolo gloriam habebit, & & non in alio.

Tollit aliam cauſam cõtemtus proximorum, nimirum collationem noſtri cum alijs. Sunt enim qui ſe agnoſcunt quidem infirmos & peccatores, ſed tamen quando ſe cum alijs conferunt, nonnullam gloriandi materiam inde ſumunt, dum videlicet alios vident ſe infirmiores aut peccatis maioribus obnoxios. Ab hac collatione reuocat pios Apoſtolus, & iubet vt quiſque ſuam conſcientiam excutiat, & quale ſit proprium opus penitius conſideret. Porrò gloria piorum duplex eſt. Vna qua coram Deo gloriantur. Altera qua coram hominibus. De priori Pſalm. 115. loquitur hoc modo. Gloriamini de nomine ſancto eius. Et Ieremias cap. 9. Hæc dicit Dominus, Non glorietur ſapiens in ſapientia ſua, & non glorietur fortis in fortitudine ſua, & non glorietur diues in diuitijs ſuis, Sed in hoc glorietur, qui gloriatur, ſcire & noſſe me, quia ego ſum Dominus, qui facio miſericordiam & iudicium, & iuſticiam in terra. Et Paulus 1. Corinh. 1. Chriſtus factus eſt nobis à Deo, ſapientia, Iuſticia, ſanctificatio, & redemtio. vt, quemadmodum ſcriptum eſt, qui gloriatur, in Domino glorietur. De ALTERA piorum gloria Paulus hoc loco ait, quam petendam eſſe ex probatione, & examine facti cuiuſque monet, quam petendam eſſe in teſtimonio conſcientiæ 2. Corinth. 1. docet, cum ita ait: Hæc eſt gloriatio noſtra, teſtimonium conſcientiæ noſtræ. Vtriuſque gloriæ ſingularis eſt vſus, vt enim iudicio Dei nihil opponi nec poteſt, nec debet, niſi fiducia miſericordiæ propter Chriſtum, in quo ſolo vere credentes rectiſsime gloriantur: Sic iniquis hominum iudicijs hæc gloria, quæ eſt teſtimonium conſcientiæ noſtræ, opponitur. Plura de hac re nuper diximus, & oſtendimus, quibus iactis fundamentis liceat in donis Dei gloriari.

Quilibet enim proprium onus portabit.

Ratio ſuperioris ſententiæ aptiſsima, ſumta ab æqualitate iudicij Dei, qui iudicat ſine perſonarum acceptione. Eſt autem huius rationis hic ſenſus, & applicatio: Deus vnumquemq; iudicabit iuxta rationem vitæ propriæ, abſq; collatione vlla cum alijs: Ergo non eſt quod quiſquam ſibi blãdiatur propter aliorum infirmitatem, aut lapſus. Sit igitur vnuſquiſq; potius de ſeipſo approbando, quam de alijs condemnandis ſollicitus. Oneris Metaphora peccatorum naturam exprimit. Vt enim onus impoſitum, quo maius fuerit, eo magis deprimit geſtantem, & non alium: ita peccata quemque ſua grauant, ac deprimunt maledictionis ſententia. Hoc grauiſſimum onus ſolus Chriſtus leuat, & ſoluit, quando in ipſum firma fiducia recumbimus. Cæterum hic quæſtio oritur. Num Dauidis homicidium, & Petri abnegatio æque proferentur in lucem, in die iudicij, atque Neronis impuritas, & Iudæ proditio? Reſpondeo: Peccatũ expiatum, remiſſum, & ſolutum in obliuione æterna erit coram Deo, & non proferetur in lucem in die iudicij. Quare nec Dauidis homicidium, nec Petri abnegatio reuocabitur ad rationem. Huc illud Domini dictum apud Prophetam pertinet. Ego ſum ipſe qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor: Sed peccatum quod per pœnitentiam non eſt remiſſum, manifeſtabitur omnibus creaturis in die iudicij: in quo pro omni ocioſo verbo non conuerſi ad Deum rationem reddent. Quare Neronis impuritas & Iudæ proditio venient in conſpectum omnium angelorum, & hominum, & rei damnabuntur æternis pœnis. Quibus proinde peccata remiſſa ſunt, iuxta ſententiam Euangelij, ſancti & mundi habebuntur in conſpectu Dei, angelorum, & hominum: At quibus non ſunt remiſſa, iuxta ſententiam legis damnationi æternæ ſubiacebuut. Quod autem Petrus ait, Iudicium à domo Dei incipit: intelligendum eſt de iudicio caſtigationis in hac vita, & non de iudicio vindictæ in extremo die. Vt enim illud eſt correctio & caſtigatio paterna, ita hoc punitio iudiciaria eſt cum Dei indignatione coniuncta. Etſi autem vtrunq; exercetur in hac vita, tamen in extremo die vindictæ iudicium duntaxat locum habebit.

Com-

Communicet autem qui catechizatur sermone ei, qui se catechizat in omnibus bonis.

Secunda præsentis capitis propositio, eaq; exhortatoria: Hortatur enim Apostolus Galatas ad gratitudinem exhibendam verbi ministris, quibus duplicem honorẽ debent auditores, quemadmodũ Paulus 1. ad Timoth. 5. docet, his verbis: Qui bene præsunt Præsbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime ij, qui laborant in sermone & doctrina. Dicit enim scriptura, Boui trituranti non obligabis os. Et, Dignus est operarius mercede sua. Indignissimus igitur Christiano nomine censendus est, qui ministros Euangelij totius Ecclesiæ curam gerentes negligit. Bestia quauis immanior est, qui eos odio prosequitur, proscindit, quorum ministerio ad salutem & immortalitatem innitatur. Sed proh dolor, bona pars mundi huc incumbit, vt potius aliquid adimat ministerio, quam addat, tanta est peruersitas, & ingratitudo hominum, etiam illorum, qui sacrilege audent gloriari de Christiano nomine. Cæterum quia Paulus in hac propositione admodum significantibus vocibus vtitur, altius placet eas expendere, vt conspiciatur apertius, quam sit necessarium officium, bene meritis ministris Euangelij vicem rependere. Primo igitur loco vtitur κοινωνείτω communicet, qua voce ostenditur, vt ait Chrysostomus, ἀντίδοσις, id est, refundendi vicissitudo, seu compensatio. Proinde iusticia ipsa efflagitat, vt erga ministros verbi nostram declaremus gratitudinem compensando, quantum id fieri potest, illorum labores nostra liberalitate, vt sit iusta laboris & mercedis proportio. Proinde qui nihil conferunt ad conseruandum ministerium iniusti sunt, adeoque fide carent. Quod si ita est, vt est reuera, quid dicemus de illis, qui ministros Euangelij necessario victu spoliãt? quid de illis qui immoderatis exactionibus tantum non eos interficiunt, vt multi honesti mariti cum suis vxoribus & liberis cogantur quodammodo mendicare. Horum sane factum nihil differre arbitror à sacrilegio, & latrocinio, cuius pœnas olim luent architecti & fabri huius mali. Deinde Apostolus vtitur verbo Catichumenos, id est, qui catechisat. Est enim χατηχεῖν proprie voce & sono doctrinam aliquam tradere. Manifeste igitur Apostolus discernit inter laborantes in verbo, & ociosos ventres, qui fumos auro & amplissimis possessionibus commutant. Illis vult iustam mercedem pro labore tribui, idque ex mandato Christi: Hos Thessalonicensibus scribens, iubet laborare, modo mendicare non velint. Nihil ipsis Ecclesiæ debent, neq; caritatis est robustos homines de Ecclesia & Repub. non bene meritos propter boatus in templis impinguare, multo minus eos qui canes & scorta bonis Ecclesiæ alunt. Præterea Apostolus modum communicationis subiungit cum inquit, ἐν πᾶσιν ἀγαθοῖς, in omnibus bonis, hoc est, qui instituitur in verbo, id est, in doctrina Euangelij (accipitur enim hic λόγος κατ' ἐξοχὴν) communicet ei omnia bona, id est, quæuis bona pro facultatum, & necessitatis ratione. Neque enim Paulus vult dari omnia, sed omnibus modis gratos esse discipulos erga suos magistros.

Ne erretis, Deus non irridetur.

Quasi diceret, non est quod quisquam quærat subterfugia, quibus se excuset, cur minus sit liberalis erga ministros Euangelij. Oculos quidem hominum fallere potest, sed Deus non fallitur. in cuius contemtum alia atque alia prætexunt ingrati. Hic tres loci obseruentur. Primus, quod victus & alia officia debeantur œconomis mysteriorum Dei seu Catechetis. Secundus, quod perniciosus error sit & non prudentia, defraudare ministros sua debita mercede. Tertius, quod Spiritus sanctus in Paulo interpretetur derisionem maiestatis diuinæ esse, negare victum & alia officia verbi doctoribus.

Quod enim seminauerit homo, hoc & metet.

Ratio propositionis allegorica, seu parabolica: quæ integra similitudine explicabitur hoc pacto: Quemadmodum qui seminat (exempli gratia) zizania, zizania & metet: Et qui seminat triticum, triticũ etiam metet: Ita qui male operatur, pœná reportabit, & qui benefacit, beneficentiæ suæ fructum aliquando percipiet. Significat ergo Apostolus, non frustra conferri beneficia in ministros Euangelij. Nam ea ipsa redibunt aliquando maiori cum fructu. Quemadmodum enim agricola seminat cum spe maioris prouentus, ita qui liberalis est in præcones Euangelij, suum aliquando referet fructum.

Nam qui seminat in carnem suam, de carne metet corruptionem: Qui autem se-

Distributio est generis in species suo proposito congruentes, & conminat

minat in spiritum, de spiritu metet vitam æternam.

trariorum seminum cõtrarios fructus statuit, hoc est, contrarijs causis tribuit contrarios effectus. Qui seminat, inquit, in carnem suam, id est, qui seminat carni suæ (nam præpositio εἰς hic finem declarat) hoc est, qui opera carnis facit, vt ei obsequium præstet, corruptionem, id est, mortem æternam lucrabitur. Qui vero in spiritum, id est, spiritui seminat, vt ei morem gerat, hoc est, qui spiritus opera facit, percipiet fructum spiritus, nempe vitam æternam. Locus hic obseruandus est de pœnis & præmijs operum carnis & fructuum spiritus. Hoc loco abutuntur Papistæ. Primum ad asserendam operum iustíciam. sed falluntur, non enim statim sequitur nos iustificari operibus, quia vita æterna merces operũ appellatur. Nam gratuitum est, quod Deus opera eorum, qui in se credunt, tanto dignetur honore, quod pro ipsis etiam mercedem promittat, Etiamsi enim millies pro operibus promittatur merces: Nulla tamen ex pacto debetur, nisi tota Lege impleta. Quare quid mercedem appellat scriptura, obseruandum, videlicet, quod Deus mera sua bonitate promittit sibi obtemperantibus: non quod æqualis sit proportio meriti & mercedis, sed quod Dominus filijs suis ex gratia donet in officiorum suo nomine præstitorum compensationem. Præterea errorem Papisticum tota superior disputatio de iustificatione instituta euertit. Quare magna impudentia Papistarum est, qui ita scripturas lacerant, non curantes contextum & scopum orationis. Deinde Papistæ dicto Pauli ad Roman. 8. Qui in carne sunt, Deo placere non possunt (Quod sane dictum cum hac sententia Apostoli congruit) abutuntur ad stabiliendam dæmoniorum doctrinam de impuro sacerdotum cœlibatu. Nam distinctione 82. inter alia argumenta hoc tanquam apertissimum in medium producit impius Syritius Papa. Quod apertius inquit declarauit Apostolus dicens, Qui in carne sunt, Deo placere non possunt, quasi vero Apostolus vel illic vel hic ageret de operibus naturæ, & non potius de operibus carnis, id est, vitiosæ naturæ, perturbantibus & destruentibus ordinem diuinum in natura: qualia sunt illa opera, quæ supra recitauit Apostolus cap. 5. Verum quia hæc prohibitio coniugij à Paulo dæmoniorũ doctrina pronunciatur, Pauli autoritatem toti Pontificio regno opponamus.

Bonum autem faciendo ne defatigemur.

Tertia propositio est. hic enim hypothesis ad Thesin reuocatur. Quemadmodum post enumerationem partium fieri artifices præcipiunt. Est autem sensus perspicuus, Hortatur enim ad omnia benignitatis officia præstanda proximis. Vocabulum ἐκκακεῖν significat deteriorem seu minus alacrem fieri, & veluti segnescere in operando.

Nam si non defecerimus, metemus oportuno tempore.

Ratio propositionis ab vtili sumta. Mentio enim messis significat fore, vt officiorum nostrorum fructus aliquãdo ad nos copiosius cum fœnore redeant. Tempus proprium seu oportunũ tempus messis nominat. Est autem messis vitæ æternæ possessio, cum inimica nouissima destrueretur mors, & corruptibile hoc induet incorruptibilitatem, atque hoc est quod Psalm. 156. ait: Qui seminat in lacrymis, in exultatione metet. Euntes eunt & flentes portant pretiosum semen, venientes autem venient, cum exultatione portantes manipulos suos. Referamus igitur mentem nostram & oculos nostros, non modo ad tempus sationis, sed multo magis ad lætissimum tempus, quo manipuli cum exultatione colligentur.

Dum igitur tempus habemus, beneficimus erga omnes, maxime autem erga domesticos fidei.

Conclusio est præsentis exhortationis: In qua duo obseruanda sunt, videlicet temporis mentio, & gradus seu ordo benefaciendi. Temporis mẽtio significat post mortem cessatura talia officia, & opera caritatis: qua sententia confutatur Papistarum error de meritis mortuorum. Ordo est, vt maiorem habeamus rationem domesticorum fidei, hoc est, eorum qui eandem nobiscum fidem profitentur, quam aliorum, qui alieni sunt à fide nostra. Locus obseruandus, quod non solum beneficos oporteat Christianos esse erga charos, propinquos, & amicos: Verumetiam erga omnes, adeo vt benefaciamus hostibus nostræ fidei, si modo id illæsa pietate fieri possit. Etsi autem omnibus benefaciendum esse monet Apostolus, tamen præcipuam curam vult esse domesticorum fidei, hoc est, eorum qui sunt de eadem familia Dei, & nobiscum eandem profitentur fidem. Cum domesticos fidei nominat, Argumentum videtur petere à familijs humanis, quasi dicat, Si par est, vt

eſt, vt homines qui ſunt de eadem familia, ſibi mutua officia præſtent, multo magis decet, vt qui ſunt de eadem familia Dei, ideoq; Dei domeſtici dicti, ſe mutuò foueant communicatis officijs vltro citroque.

Videte quantis literis ſcripſerim vobis mea manu.

Concluſio totius epiſtolæ quam ordītur à cōmendatione ſuæ ſolicitudinis pro Galatis. Nam, cum in epiſtolis fere omnibus ſcribendis vſus ſit Apoſtolus notarijs, & ipſis Galatis tantam Epiſtolam ſcripſerit ſua manu, idque cum in maximis periculis Romæ verſaretur, profectò magnum indicium eſt ſingularis ſolicitudinis Apoſtoli pro Galatis. Hinc duo colligamus. Primum fidelium miniſtrorum verbi officium eſſe, nullum laborem detrectare, quo vel lapſos erigant, vel alioqui ſuos auditores in officio contineant. Deinde precium huius ſanctiſsimæ Epiſtolæ inde æſtimari poterit, quod eam Apoſtolus proprijs ſuis manibus, dictante Spiritu ſancto, ſcripſerit. Vnde monemur, qua cum reuerentia adeo diuinum Theſaurum amplecti, atq; exoſculari debeamus.

Quicunque volunt placere iuxta faciē in carne, Hi cogunt vos circumcidi, tantum vt non ob crucem Chriſti perſecutionem patiantur.

Admonitio grauiſsima eſt, qua Galatas monet, vt caueant ſibi à corruptoribus ſanæ doctrinæ, & exploratorib. Chriſtianæ libertatis: quales fuerunt iſti circumciſionis fabri, qui corruperant doctrinam Euangelij, quam Paulus ſincere tradiderat Galatis, inuectis in Eccleſias Galatarum ritibus Moſaicis, tanquam ad ſalutem neceſſarijs. Quam Phariſaicam opinionem nequaquam ſtare poſſe cum Chriſtiana libertate copioſe in hac Epiſtola docuit Apoſtolus. Porrò obſeruentur hic duæ Pſeudoapoſtolorum notæ. Quarum prior eſt εὐπροσωπῆσαι, hoc eſt, vt interpretatur Chryſoſtomus, εὐδοκιμεῖν παρὰ ἀνθρώποις, hoc eſt, plauſibiles eſſe, quandam lætam iucundam ac feſtiuam viuendi rationem ſectantes, ambitioſeq; aucupantes hominum gratiam. Vt enim πρόσωπον opponitur veritati: Ita carnis nomine ceremoniæ Moſaicæ ſignificantur: quibus tanquam fuco quodam conabantur Pſeudoapoſtoli Galatas inficere, ne veritas Euangelij apud ipſos permaneret. Poſterior nota Pſeudoapoſtolorum eſt ſtrenue cauere, ne quid crucis aut contumeliæ ferant nomine Euangelij: quod hic Metonymicos crucem Chriſti appellat Apoſtolus. Eo enim tempore maximam perſecutionem patiebantur, qui ſincere docuerunt Euangelium, & vindicarunt Chriſtianam libertatem contra patronos rituum Moſaicorum. Hæc Paulina admonitio inprimis nobis vtilis eſt, ne propter autoritatem hominum & externam religionis laruam deficiamus à puritate doctrinæ, neúe fucoſo religionis prætextu recipiamus ceremonias: Vnde paulatim doctrinæ puritas infici poſsit. Eſt & hic generalis doctrina obſeruanda de cruce, quæ ſemper coniuncta eſt cum doctrinæ puritate. Aliud enim fieri non poteſt, quam vt Satan ſe Chriſto opponat, & eius miniſtris. Deinde Chriſtus vult ſuos ſibi in cruce conformes fieri. Vnde illud Pauli: Si vna patimur, vna etiam regnabimus. Sunt & in ſanctis multi pullulantes affectus vitioſi, qui cruce reprimendi ſunt. Deniq; Deus nullum filium recepit, quem non caſtigat.

Neque enim qui circumciduntur ipſi legem ſeruant, ſed volunt vos circumcidi, vt in carne veſtra glorientur.

Tranſlatio cauſſæ eſt. Mentiebantur Pſeudoapoſtoli ſe amore legis circumciſionem docere, quam legē ſe ſeruare gloriabantur. Verum Paulus hanc laruam illis detrahit, Nam illud non legis amore fieri, ſed mera iactantia & gloriatione carnali oſtendit. Volunt, inquit, vos circumcidi, vt in carne veſtra glorientur, id eſt, non ſolum nō patiantur perſecutionem à Iudæis, qui nullo modo ferebant circumciſionem aboleri, verumetiam quod tam multos proſelytos facerent, qui circumciſione recepta Iudaiſmum profiterentur. Vt enim vnum proſelytum Iudæi faciant, mare & terram eos circumire Dominus dixit Matth. 23. Eſt & hic obſeruanda nota falſorum doctorum, qui prætextu religionis ſe inſinuant auditoribus, quemadmodū multis ſeculis Monachos feciſſe manifeſtum eſt, idque non ſolum vt ſpecioſi appareant, & veluti religionis quædam ſpecula, verumetiam vt gloriari poſsint de ſuis auditoribus, quos ſibi ſuo ſtudio & vigilantia adiunxerunt. Monemur proinde hic, vt ad verbum & teſtimonium, iuxta Eſaiæ dictum, prouocemus, quoties de religione oritur quæſtio, nihil morantes hypocriſin Phariſæorum & πειθανολογίας Sophiſtarum.

Mihi autem abſit gloriari niſi in cruce

Antitheſis eſt. Opponit enim ſuum

Domini nostri IESV CHRISTI.

exemplum Pseudoapostolorum inani gloriationi. Exemplum hoc omnibus pijs ministris Euangelij, adeoq; omnibus Christianis imitandum est: quorum gloriatio in sola cruce Christi, hoc est, in victima Christi ac victoria (est enim Synecdoche) posita esse debet. Ambrosius perpulcre ait: Cuius omnis spes in Christo est, hic gloriatur in cruce eius. Hoc loco pessime abusi sunt indocti Monachi, qui crucem hic interpretantur lignum crucis seu patibulum, cui affixus erat Dominus. Ex quo postea effectum est, vt huius patibuli imaginem pro idolo coluerint, omnium fere sanctissimo, ac præstantissimo. Hinc illa est salutatio: O crux aue spes vnica.

Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.

Ratio superioris sententiæ à caussis sumta. Per quem mihi mundus crucifixus est, id est, spretus & contemtus à me. Ego vicissim mundo sum crucifixus, hoc est, spretus & contemtus à mundo. Quare nihil mihi reliquum est quo glorier, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi. Ambrosius in hunc locum ita scribit: Inuicem sibi mortui sunt, & Apostolus mundo, & mundus Apostolo: dum nihil concupiscit Apostolus mundi, & dum nihil habet mũdus suum, quod agnoscat in Apostolo. Crucifixio mundi hoc loco Metonymia Hebraica contemtus mundi est, ponitur enim subiectum pro adiuncto. quod frequens est in scriptura. Interpretationem nostram confirmat sententia quæ sequitur.

Nam in Christo Iesu, neq; circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed noua creatura.

Ætiologia est superioris sententię. Tollit enim per distributionem omnẽ gloriandi materiam. Per circumcisionem synecdochicos intellige omnes Mosaicos ritus: ex quorum obseruatione materiam gloriandi petebant Iudæi. Per præputiũ eadẽ figura intellige quicquid habuerũt gentes incircũcisæ, & quicquid humana sapientia suo acumine excogitare potest. Omnia enim ista in salutis negocio nihil sunt. Nam hic tantum valet noua creatura. Dicitur autem noua creatura quoad animam, homo reformatus spiritu Dei: qui non amplius sibi, & mundo viuit, sed Christo, per quem regeneratus est in hunc finem, vt in nouitate vitæ ambulet, hoc est, vt non secundum carnem, sed secundum spiritum viuat. Quoad corpus attinet, homo tum demũ dicetur noua creatura, quãdo in resurrectione deposuerit mortalitatem, & induerit immortalitatem. Atq; hoc est quod Paulus ait 2. Cor. 5. Si quis est in Christo, noua creatura est. Sed quomodo noua creatura, cum nulla noua substantia condatur? Etsi autem non substantia, sed qualitas dũtaxat immutatur: tamen placuit ita loqui Spiritui sancto, vt intelligeremus omnia esse in solidum gratię Dei tribuenda in regenerationis opere: nõ quod trunci & stipites simus, sed quod Deus assit in verbo, & sit efficax per vocem Euangelij, creans in nobis non reluctantibus, nouum spirituum, quo & bene velimus, & possimus. Huc precatio Dauidica pertinet, Cor mundum crea in me Deus. Hæc nouitas supra in quinto fidei nomine significatur, vbi ita ait Apostolus. Nam in Christo Iesu, neq; circumcisio aliquid valet, neq; præputium, sed fides per caritatem agens. Nouam ergo creaturam dicit vitam nouam per fidem Iesu Christi. Vt recte Augustinus interpretatur, & Ambrosius cum ait: Noua creatura est regeneratio nostra. Porrò partes huius nouitatis enumerat Paulus ad Roman. 6. vbi agit Apostolus de caussis mortificationis & viuificationis: quæ sunt regenerationis seu sanctificationis partes. Locus hic diligenter obseruãdus est, docet enim, quodnam potissimum Christianorum studium esse debeat: videlicet præ cruce Christi contemnere, quicquid est in mundo sublime: ac totis viribus nouæ vitæ studere. Damnatur ergo hoc loco omnis excellentia, & quicquid magnifieri solet ab hominibus. Nam si desit renouatio cordis, si non assit noua creatura, frustra gloriaris de alijs rebus mundi.

Et quicũq; hac regula incesserint, pax super eos erit, & misericordia, & super Israëlem Dei.

Promissione claudit præsentem locum, atq; adeo totam superiorem doctrinã de iustificatione, de Christiana libertate, & de vita iuxta spiritus directionem instituenda. Hęc promissio non aliter accipienda est, quam si illam suo ore Dominus pronũciasset. Hinc proinde consolatio haud mediocris fidis verbi ministris, atq; adeo omnib. pijs petenda est: idq; maxime cũ ab impijs damnantur vt hæretici, & schismatici: atq; adeo vt à Deo damnati & abiecti, hoc est, vt loquũtur, anathematizati. Si enim Deus promittit pacem, & misericordiam omnibus ijs, qui secundum regulam à Paulo præscriptam ambulant, hoc est, qui doctrinam Pauli profitentur, docent, propugnant, iuxta eam vitam dirigunt, moresq; formant, non est quod metuant sibi à fulminibus anathematum Papæ. Verbum enim σχεῖν (vt

χεῖν (vt supra quoq; admonui) significat proprie ita incedere, vt certus ordo teneatur, adeo ne linea quidem transcendatur. Proinde Papa qui non solum hanc lineam transcendit, verum etiam nouas regulas comminiscitur pugnantes cũ regula Christi, quam Paulus hic nobis commendat, nullo modo audiendus est, sed potius tanquam serpens, qui nostros parentes decepit fugiendus, & execrandus est. Valeat igitur Papa cum suo Francisco, Dominico, Antonio, & cum reliquis Ægyptiorum locustis, & nobis sufficiat regula Christi, quam nobis in Abrahamo commendat, qui propterea pater credentium nominatur. Israël Dei Metonymicos totum fidelium cœtum denotat, & tacite perstringit Apostolus Iudæos circumcisionis propugnatores: qui non parum gloriabátur de carnali propagatione à sancto Patriarcha Iacob, qui & Israël dictus est, Ac si diceret Paulus. Glorientur isti quantum volunt de carnali suo patre, nos tamen certissime sciamus, quod benedictionis promissio pertineat ad promissionis filios, qui sunt credentes omnes ex quibuscunq; tandem parentibus ortum ducunt. Nam indefinita particula Quicunq; tollit discrimen nationum, & personarum. Significatq; promissionem gratiæ vniuersalem esse. Deinde regulæ mentio applicationem gratiæ notat. Quicunq; enim iuxta Pauli regulam promissioni gratuitæ credit, Deo reconciliatus est, & factus est noua creatura in Christo Iesu: idq; non ex suo merito, sed ex mera Dei misericordia, & bonitate. Israël proinde Dei est, cuius laus est à Deo, & non ab hominibus. hoc est, qui probatur Deo vestigijs fidei Israëlis Patriarchæ insistens: Qui Iudæus in occulto, ad discrimen eorum qui in carne confidentes Christi, Euangelium de gratuita iustificatione repudiant, dicitur.

Deinceps labores mihi nemo præbeat. Extrema admonitio est: cuius hic est sensus. Postquam iam satis Pseudoapostolorũ imposturas aperui, & veram viuendi regulam iuxta Christi institutum docui, vestrum erit nunc diligentius officium facere, Cauereq; ne rursus decepti Pseudoapostolorum fraudibus, indigeatis vlteriori increpatione: quæ mihi profecto pariet non leues molestias. Nõ enim potest magister pius sine graui molestia discipulorum suorum defectionem, & supinam negligentiam ferre.

Ego enim stigmata Domini IESV in corpore meo gesto. Ratio admonitionis est à cruce, quã perpessus est, nomine Christi sumta. Sunt autem Stigmata notæ iniustæ, seu signa quædam reatus, quibus serui delinquentes olim à suis dominis notabantur, non sine magna illorum infamia. Vnde & στιγματίαι & stigmatici dicebantur: vt qui nota aliqua adusti semper apparerent sontes. Hinc ad crucem & persecutionem piorum, & potissimum ministrorum verbi, transfertur vocabulum. Vt Domini stigmata sint quædam veluti notæ, quæ imprimuntur nobis, vt sunt probra, lapidationes, colaphi, flagella, carceres, contemtus & id genus alia, quibus Dominus oues sui gregis signare solet: non quidem in illorum cõtumeliam, sed in illorum maximam gloriam. Nam his nos reddimur conformes quadam ratione filio Dei, cum quo olim glorificabimur. Hic locus obseruetur de cruce Ecclesiæ, quæ est perpetua nota filiorum Dei. caussas supra recitauimus.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cũ spiritu vestro fratres, AMEN. Precatione & voto, vt incœpit, ita finit hanc Epistolam. Cum autem ait: Cum spiritu vestro, optat vt in imo pectore istam gratiam sentiant, & retineant. Nam tum demum obtinemus Christi gratiam, quando eam sentimus in corde nostro, viua fiducia in ipsum recumbentes. Non enim sufficit nuda cognitio gratiæ, sed requiritur etiam sensus in corde. Quare Apostolus noster optat Philippensibus, vt abundent in omni cognitione, & sensu rerum excellentium. Cognitione quidem, qua intelligamus & cognoscamus quæ oportet: Sensu vero, quo intus in animis experiamur & sentiamus ea quæ intelligimus, & inoffenso cursu pergamus vsque ad diem Iesu Christi. Philip. 1. Fraterna compellatio eo pertinet, vt intelligant Galatæ, quo affectu Paulus hanc Epistolam è carcere Romano scripserit: nempe fraterno, vt qui communem patrem cum illis agnoscat Deum in Christo Iesu Domino nostro. AMEN, à veritate dicitur: cuius vsus in Ecclesia varius est. Nam in precationibus, est fidei obsignatio: In votis, est affectus cõprecantis testimoniũ: In approbationibus, est consensus testificatio: Et in asseuerationibus est confirmatio dicendorum, & eorum qui audiunt πληροφορία, seu certitudo. Breuiter, exemplo Hebræorum communiter vtimur vocula Amen, vota, precationes, imprecationes & deuotiones approbantes, ac si dicas: Sit ratum, fiat: pro quo Græci interdum vsurpant γένοιτο. Deus pater Domini nostri Iesu Christi det nobis omnib. filij sui spiritũ, vt ipsius donati ac firmati gratia, secundum ipsius voluntatem in hoc mundo viuamus: & tandem resuscitatis corporibus per eundem Dominum nostrum Iesum Christum, æterna fruamur beatitudine. Amen.

ORNATISSIMO VIRO DOCTRINA ET PIETATE PRÆSTANTI M. HENRICO BVSCHODVCENSI DE ANTIQVA FAMILIA BRVCHOFFEN, DECANO CAPITVLI LVNDENSIS DIGNISSIMO, AC THEOLOGO EXIMIO, FRATRI SVO IN CHRISTO SALVTEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VDIVI, CLARISSIME VIR, ALIQVANDO EX ore optimi & sanctissimi viri D. Philippi Melanchthonis, nullum præstantius opus esse quam docere & discere verbũ Dei, neque id immerito. sine enim doctrina cœlesti versamur in densissima caligine & ignorantia: seu vt Pauli verbis vtar, ambulamus in vanitate mentis nostræ, cœca intelligentia aberramus, à vita Dei procul absumus, propterea quod ignorantia nostra & obduratio cordis nostri facit, vt nullo sensu doloris ob peccata nostra tangamur (sine quo sensu nunquam dulcescit homini vox Euangelij) sed potius nos prostituamus ad omnem turpitudinem perpetrandam. His autem malis solum verbum Dei medetur, quando sincere docetur & fideliter discitur. Id quod etiam regius ille Propheta Dauid testatur cum inquit: in quo mundã faciet adolescentior viam suam? in custodiendo sermones tuos, quos sane sermones in eodem Psalmo & gaudium suum, & viros consiliarios suos pronunciat. Quam ob caussam idem Propheta, illud ipsum verbum omnibus mundi diuitijs præfert: Diligo, inquit, mandata tua super aurum & obrizum. Item: Lætabor ego super eloquia tua sicut qui inuenit spolia multa. Item: Melior mihi lex oris tui super millia auri & argenti. Fatetur itaq; Dauid verbum Dei preciosissimum thesaurum esse, atque adeo impuram esse viam nostram, donec verbo Dei tanquam limpidissimo fonte purificata fuerit, quod fit quando ex auditu verbi fidem concipimus, & donamur Spiritu sancto. Tunc enim dispellitur caligo mentis, intelligentia illustratur, cor quod antea durum vt saxum erat fit carneum & molle, vt iam lex Dei in illud inscribi possit, vt iam tangatur sensu peccati, vt detestetur peccatum, vt porrò consilia, non carnis, sed spiritus in formanda vita sequatur. Cum tanta bona afferat doctrina verbi Dei, non immerito optimus vir (quem nominaui) inter omnia humana opera præstantissimum esse pronunciat, docere & discere verbum Dei.

Iam cum adeo preciosus thesautus sit verbum Dei, & tam eximium opus verbum Dei docere & discere, quid dicemus de sinceris verbi doctoribus? Quid de ijs qui verbum Dei horrendis diabolorum & hominum commentis tanquam cœno fœdissime obrutum vindicarunt veluti ab interitu, & expurgarunt sana & sincera declaratione? magnam sane gratiam debemus ijs, qui τὰ βιωτικὰ tuentur, sine quibus hæc caduca vita incolumis esse nequit. At ijs ἀντίδωρα nequaquam reddere possimus, qui doctrinam, quæ est thesaurus sine quo spe æternæ vitæ excidimus, repurgarunt, & nobis eam voce & scriptis sinceram & puram tradiderunt. In horum numero primum locum à Luthero tribuendum iudico Philippo Melanchthoni præceptori nostro. Quo viro in Germania alium acutiori ingenio, acriori iudicio, exactiori intelligen-

telligentia, maiori eruditione, subtiliori interpretandi scripturam dexteritate, addo etiam ardentiore pietate vix vnquam habuit, propter quæ eximia dona non solum ab ijs qui eãdem religionem nobiscum colunt: Verumetiam ab hostibus religionis veræ in precio habitus est. Cum Paulus suis Philippensibus scribit de Epaphrodito: Excipite ipsum in Domino cum omni gaudio, & tales in precio habete: Vult profectò Spiritus sanctus vt huiusmodi diuina organa agnoscamus, vult vt palam fateamur beneficia quæ nobis per tales viros contigerunt, diuina esse, vult vt huiusmodi viros veneremur vt præceptores, amemus vt patres, colamus vt Ecclesiæ Dei architectos, suspiciamus vt eximias templi Dei columnas. Hoc pietas postulat, hoc illorum labores efflagitant. Nequaquam igitur ijs cedendum est, qui arte excogitant calumnias quibus tanta lumina Ecclesiæ extinguere conantur, sed potius pia ἐπιεικείᾳ mitigemus si quid deliquisse videantur. Xenophon vere dixit: χαλεπὸν ἐστω τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν; χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας, μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. Est enim magna hominum imbecillitas & multa in vita errata incidunt, quæ candide potius tegenda sunt, quam maligne exaggeranda. Est quoq; in multis magna leuitas quæ facit vt asperiores sint iudices in eos qui nihil peccarunt. Imbecillitatem nostram deploremus, & fugiamus leuitatem sinistre iudicandi de ijs quorum labores maiores sunt, & dona excellentiora, & agamus Deo gratias qui huiusmodi salutaria organa in ædificationem suæ Ecclesiæ subinde mittit.

Etsi autem maxima gratia, vt par est, debetur ijs qui primam viam sternunt: tamen alij qui suo loco sequuntur, & faciunt quantum possunt ad ædificationem Ecclesiæ, & καταρτισμὸν sanctorum, non sunt contemnendi, sed singuli loco suo habendi sunt in precio. Paulus eximium & electum Dei organum fuit, quo nullus Apostolorum plus laborauit nec latius sparsit Euãgelium Christi. Titus autem qui in Insula Creta delituit minor Paulo cum donis & laboribus, tum vocationis gradu fuit. Hic Paulum eximium doctorem gentium agnosco, ac Titum suo loco veneror, qui à Paulo didicit quæ postea suis auditoribus tradidit. Ad eundem modum Lutherum & Philippum præcipuos doctores, quos Ecclesia Dei habuit nostra ætate, fateor & veneror, & alios singulos suo loco complector vt salutaria instrumenta Dei in Ecclesia: quorum & labores magnifacio, & gaudeo me in illorum numero esse qui Lutherum & Philippum præceptores agnoscunt & colunt. Nam ex illis riuulis quos ipsi duxerunt ex fontibus Israël, ego fateor me hausisse quæ promo, & vt minister Euangelij Dei iuxta vocationis meæ rationem in hac schola Haffniensi doceo. nemini me præfero, neminem contemno, non meas cogitationes antefero aliorum sententijs: sed subijcio me Ecclesiæ Dei Catholicæ, vt iudici: quam Ecclesiam non diffinio patres aut matres consilij Neptunij, sed eos qui confessionem Augustanam amplectuntur, hoc est, omnes qui Symbola incorrupta retinent. Vbicunq; locorum sunt. Non damno quenquam si à me dissentiat, modo fundamentum, hoc est Symbola, nõn subruat. Agnosco communem imbecillitatem, quam & deploro, & rogo Deum vt ipse manum ædificio adhibeat. Nisi enim Dominus ædificauerit domum frustra laborant qui ædificant eam. Probo omnium conatus qui aliquid operæ conferunt ad Ecclesiæ Dei ædificium, in quorum numero etsi minimum me esse fateor: tamen minam mihi à Domino traditam nequaquam occultandum iudico. Et quia non cupio præsentibus tantum auditoribus seruire: verumetiam absentibus atq; adeo toti Ecclesiæ Christi, nonnulla ex meis scriptis sub prelum misi & in lucem edidi, & eodẽ cõsilio nunc publicare placet annotationes meas in Epistolã Pauli ad Ephesios,

ſios, quas ideo, clariſſime vir, ſub tuo nomine in lucem prodire volo, vt aliquod extet gratitudinis meæ erga te teſtimonium: qui mihi non ſolum amicus ſincerus, toto tempore quo in hoc regno es moratus, fuiſti: verumetiam plurima in me contuliſti beneficia, vt taceam magna illa beneficia Academiæ noſtræ & ſingulis profeſſoribus à te præſtita. Nam ſcio te in eorum numero eſſe, qui benefacere, Deo contemplante, quam prædicari ab hominibus, & ab ijs gloriam popularem venari, malunt. Qui enim hoc faciunt, ἀπέχουσι τὸν μισθὸν αὐτῶν. Sunt enim mercenarij qui pro mercede ſeruiunt,& non filij qui patri ſpontaneum obſequium præſtant.

Vale ac boni conſule munus quod mitto,ac de ipſo iudica candide vt ſoles, ſi quid autem diſplicuerit, hoc etiam ſignificato. Tuo enim iudicio multum tribuo. Iterum vale cum vxore Anna fœmina honeſtiſſima: quam audio tuam familiam noua prole auxiſſe. Deus faxit vt hoc cedat Deo in gloriam & tibi matriq; ſit gaudio & voluptati. Vt meo nomine ſalutes M. Tyconem Epiſcopum veſtrum: M. Veſſelum Cantorem: M. Balthaſarum Archidiaconum: M. Magnum Theologum veſtrum: M. Iohannem Spandemager, qui iam vltra triginta annos ſtrenue laborauerat in vinea Domini, & alios fratres omnes etiam atq; etiam rogo, Haffnia calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM BEATI PAVLI APOSTOLI AD EPHESIOS.

VT HVIVS SANCTISSIMAE EPISTOLAE, AD EPHESIOS ex carcere Romano ſcriptæ, argumentum plenius percipiamus, quatuor illa quæ ſoleo in principio enarrationum ſcriptorum Sacrorum attingere, nobis excutienda ſunt. Sunt autem hæc: PRIMVM, Quis nam fuerit huius Epiſtolæ autor. Hoc enim ſcire permultum facit ad autoritatem & dignitatem huic Epiſtolæ conciliandam. SECVNDVM, Quæ nam fuerit ſcribendi occaſio. Nam huius obſeruatio plurimum facere videtur, cum ad œconomiam totius orationis intelligendam, tum ad quæſtionũ ordinem indicandum. TERTIVM, Quis ſit ſtatus ſeu quæſtio principalis, vnde genus cauſſæ deprehenditur, & finis, ſcopuſq; dicentis cognoſcitur. QVARTVM, Quis ſit tractationis ordo: quo non intellecto rerum pondera nequaquam obſeruari poſſunt. Deinde haud raro fit methodo orationis non animaduerſa aliena præter ſcriptoris mentem coaceruentur, & multa ſæpe torqueantur ab hæreticis ad confirmanda impia dogmata, quemadmodum videre eſt in ipſorum ſcriptis, qui dialecticam normam in iudicando non adhibent, ſed ſingulas pericopas, tanquam à corpore auulſa membra tractant. DE his igitur quatuor ordine dicemus, quo nobis facilior ſit aditus ad intelligendam hanc diuinam Epiſtolam.

DE PRIMO.

Autor huius Epiſtolæ eſt Apoſtolus ille & doctor gentium: qui vt per reuelationem Ieſu Chriſti ad munus Apoſtolicum eſt vocatus, ita ab eodem Chriſto in myſterio ſalutis inſtitutus eſt. Hic Apoſtolus vt ſtrenuus Chriſti miles inſignibus militaribus, id eſt, varijs ærumnis & perſecutionibus, flagellationibus, lapidationibus, colaphis, conuitijs, annos fere triginta quinq; decoratus, in extremo actu vitæ ſuæ hanc Epiſtolam ex Romanis vinculis ad Epheſios ſcribit. Cum itaq; tantus ſit huius Epiſtolæ autor, nefas eſt vel de rerum grauitate, vel de ſcriptoris autoritate dubitare. Quapropter omnia quæ in hac Epiſtola prodita ſunt, non ſecus ſuſpiciamus oportet, quam quæ Deus ſuo ore de cœlo locutus eſt. Atq; ideo vt doctrina quæ in hac Epiſtola continetur vere θεόπνευστος eſt, ita ad confirmanda dogmata religionis noſtræ, & ad refutandos errores maximum pondus habet, adeo vt nemo niſi prorſus ἄθεος & Chriſti profeſſus hoſtis ſe huius ſanctiſsimæ Epiſtolæ autoritati & dignitati opponat, plura de Apoſtolo noſtro legantur in Actis Apoſtolorum, & in Epiſtolis ad Galatas & ad Corinth.

DE SECVNDO.

Occaſionem ſcribendi hanc Epiſtolam ſcandalum crucis Apoſtolo præbuit. Nam cum Paulus, conſummato iam curſu prædicationis ſuæ, in carcerem Romæ coniectus eſſet, & paſsim pij affligerentur, non ſolum à tyrannis, verumetiam à Pſeudoapoſtolis, putauit ſui muneris eſſe ſcripto confirmare Epheſios, quos præſens docere non potuit: ne vel ob ſuam crucem, vel propter perſecutionem Eccleſiæ, quæ tum temporis maxima erat, à gratia, cuius participes per Euangelij prædicationem facti erant, deficerent. Vt ergo ſcandalum crucis ſanctiſsimum Chriſti Apoſtolum ad ſcribendum commouit: Ita finis ſcriptionis fuit, armare Epheſios, vt inuicti perſiſterent in doctrina Chriſti, quam à ſe didicerant.

DE TERTIO.

Quia potiſsima huius Epiſtolæ pars expoſitione conſtat, minus ſe profert ſtatus quam in contentione aut concertantium oratione, qui tamen deprehendetur facile, fine ſcriptionis cognito. Ex primo igitur, ſecundo & tertio capitibus hic ſtatus principalis colligitur, videlicet quod doctrina de gratia Dei & miſericordia per Chriſtum non ſit

non ſit recens nata, nec ad vnum tantummodo genus hominum pertineat, ſed hinc vſq; ante conditum mundum ita conſtitutum fuerit à Deo, vt in Chriſto ſaluētur quotquot in ipſum crediderint, non ſolum Iudæi verumetiam gentes, inter quas fuerunt Epheſij. Hic ſtatus expoſitione copioſa explicatur, & multis grauibus verbis & ſententijs exornatur, idq; in tribus primis capitibus. Hinc clariſsime patet quam neceſſaria ſit doctrinæ quæ in hac Epiſtola traditur. In poſtremis tribus capitibus variæ texuntur parænęſes & officia cum communia omnibus, tum certis ordinibus peculiaria pijs commendantur.

DE QVARTO.

10

Occaſione ſcriptionis, ſtatu, fineq; cognitis, facilius tractationis ordo ſeu methodus monſtrari & intelligi poteſt, præter epigrapham, ſalutationem & epiſtolarem clauſulam, duæ ſunt huius Epiſtolæ principales partes, videlicet διδασκαλία & παραίνεσις: quarum prior natura, hæc poſterior exiſtit. Eſt enim hæc perpetua Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum, adeoq; omnium recte docentium Methodus quod ex doctrina quam primo loco tradunt admonitiones, exhortationes, minas, obiurgationes, conſolationes, &c. extruant. Ita enim doctrinam auditoribus applicant. Parum eſt ſiquidem recte docere, niſi ſtimulis quibuſdam ſegnes excites, trepidantes erigas, repugnantes obiurges &c. PORRO prior pars quæ eſt διδασκαλία non eſt λογιστικὴ, ſed διηγητικὴ. Continet enim expoſitionem myſterij ſalutis noſtræ: idq; primum in genere erga electos omnes, indicans non eſſe nouum ſalutis myſterium, ſed ita ante creationem mundi conſtitutum eſſe ex mera bonitate patris cœleſtis, quod velit in filio ſuo dilecto ſaluare credentes. Deinde genus diſtribuit & accommodat theſin ad hypotheſes, oſtendens reconciliationis beneficium ad Iudæos & gentes (inter quas ſunt Epheſij) ex æquo pertinere. Et quemadmodum in expoſitione fieri Rhetores præcipiunt, altius cauſſas & circumſtantias inculcat. Diligentiſsime enim huius myſterij cauſſas efficientes, materiales, formales & finales aſsignat: ſubinde eadem repetens, cum vt eo maius tanti miniſterij in animis Epheſiorum deſiderium accendatur, tum ne ob vllas cauſſas à tanta gratia deficiant. Hinc eſt quod & dicat ſe Deo gratias egiſſe, quod ſuum myſterium, de ſalute hominum reuelarit Epheſijs, & teſtetur ſe rogaſſe Deum pro Epheſijs, vt in huius myſterij cognitione indies magis magiſq; proficiant. VT autem perſuadeat Epheſijs, quod gratuita ſalus ad ipſos quoq; pertineat, exponit quomodo ſit per reuelationem Ieſu Chriſti vocatus & inſtructus, vt Euangelium, de gratuita ſalute prædicaret non ſolum Iudæis verumetiam gentibus, ſublato per aduentum Chriſti inter Iudæos & gentes diſcrimine: adeo vt æquo gentibus & Iudæis ſalus offeratur gratuita, ſola fide accipienda. HACTENVS de priori Epiſtolæ parte, quam δοξολογία & gratiarum actione ſuo more claudit. HIC diligenter attendant lectores quam appoſite omnia ſcopo & fini ſcriptionis accommodentur. Si gratia adeo opulente effuſa eſt in omnes homines: Si myſterium ſalutis ante mundi conditionem propoſitū iam prædicatur: Si in filio dilecto charos habet credentes: Si ſpiritu ſuo ſalutem & gratiam obſignat: Si Apoſtolos & legatos huius myſterij gratia mittit: Si gratuitum beneficium eſt: Si prædicatione huius beneficij laus & gloria Dei ſpectatur: Si deniq; ſanctitas & ſalus hominum quæritur: Quis non niſi omnino mentis inops & propriæ ſalutis contemtor, fatebitur ſumme neceſſarium eſſe perſiſtere in hac doctrina, & inuicto animo quaſuis ærumnas potius ferre, quam tanta gratia & ſalute excidere? POSTERIOR pars quæ parænetica eſt, varia eſt & multiplex. In hanc enim primum hortatur Apoſtolus ad vnitatem ſpiritus in caritate, hinc ad communia officia tanquam ad ſpecies generis deſcendit. Tum à pugnantibus cum vocatione noſtra vitijs auocat, & quid facere pios oporteat per collationem oſtendit. Huc addit præcepta de domeſtica diſciplina. maritis enim & vxoribus, parentibus & liberis, dominis & ſeruis præcipit, vt τὰ ἴσα & ἀνάλογα officia ſibi inuicem reddant: quæ omnia à fidei & caritatis fonte haurit, & accommodat ſingulis quod ipſis conuenit. Poſt hæc πανοπλίαν militum Chriſtianorum componit, eaq; armat ſuos Epheſios aduerſus Sathanam hoſtem ſalutis hominum. huic parti ſubiungit petitionem, vt Epheſij pro ſe orent. Poſtremo de Tychico quem ad ipſos cum Epiſtola miſit, mentionem facit, à quo ipſos cognoſcituros ſuum

ſtatum

ſtatum admonet, atque ita tandem Epiſtolam ſuo more fauſta imprecatione claudit. Hæc ſint dicta de ordine ſeu methodo tractationis huius Epiſtolæ. IN explicatione autem ſingulorum capitum hunc ego more meo ordinem ſeruabo. Primum in ſummariam quandam comprehenſionem ſingula capita cogam & contraham. Deinde ſingulorum capitum ordinem & partes indicabo. Poſtremo exegeſin vna cum obſeruatione doctrinarum incidentium & illarum accõmodationem ad vſum & πρᾶξιν adijciam. Primum facit vt quæ oratorio dicendi genere enunciata ſunt, ad dialecticam ſummam reuocata facilius comprehendantur, ac breui orationis complexu concepta tenacius memoriæ adhæreſcant. Medium cum interpretem tum ipſos diſcentes iuuat. Interpretem quidem ne oblitus eorum quorum potiſsima ratio habenda erat, in peregrinas ſententias, nihil ad autoris mentem facientes, perrumpat: quæ res poſtea multas corruptelas, varietatem opinionũ, diſputationes inutiles, ſchiſmata & hæreſes parit: Diſcentes vero quod præter ordinis obſeruationem, qua in omni re nihil pulchrius, penitius rerum pondera & momenta perſpiciant: Vnde iudicium in diſcentibus formatur, vt in alijs ſcriptis œconomiam orationis ipſi obſeruent facilius. Poſtremum ordinem rerum expendit, obſcura illuſtrat, confuſa retexit, ac rerum quæ traduntur vſum in vita indicat, qua quidem ratione efficitur vt doctrinam, conſolationem, patientiam & ſpem, iuxta dictum Apoſtoli, ex ſcripturis hauriamus.

CAPVT I.

Summa capitis Primi.

Deus quos iuxta ſuum beneplacitum in filio dilecto in laudem gloriæ ſuæ elegit, ijs vt myſterium ſalutis per Euangeliũ reuelat: Ita eoſdem ſuo ſpiritu obſignat, inter hos eſſe Epheſios Paulus teſtatur. Quare & gratias agit Deo pro illis, precaturq; vt abundent magis.

Ordo & partes capitis Primi.

Ordo capitis hic eſt. Poſt epigrapham & votum ſequitur primo loco gratiarum actio, ſumta ratione à multiplici benedictione & gratia Dei in totum genus humanum liberaliſſime effuſa. Huc additur huius gratiæ Dei erga genus humanum illuſtris expoſitio, idque prorſus Rhetorico more. Nam primum liberalem hanc gratiam Dei erga genus humanum deprædicat, illuſtrat & amplificat ex locis cauſſarum & effectuum. Deinde deſcendit à theſi ad hypotheſes duas, & hanc gratiæ participationem Iudæis accommodat primum, poſtea gentibus ſed ſub nomine Epheſiorũ. Præterea vt Epheſij gratiæ huius magnitudinem agnoſcant & de perſeuerantia cogitent, memorat ſe Deo gratias agere pro reuelato ipſis myſterio ſalutis, & orare Deum vt magis creſcant & abundent: Vnde rurſus in beneficiorum Dei prædicationem dilabitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti per voluntatem Dei, ſanctis qui ſunt Epheſi, & fidelibus in Chriſto Ieſu.

Duæ ſunt huius Epigraphæ partes, quarum prior continet tria, videlicet proprium perſonæ ſcribentis nomen, officij dignitatem & functionis Apoſtolicæ autoritatem. Hinc primum colligamus quanti facienda ſit doctrina Pauli, qui per voluntatem Dei conſtitutus ſit Ieſu Chriſti Apoſtolus. Deinde hinc diſcamus in genere non ſolum quæ ſit miniſtrorum verbi afferentium doctrinam Pauli autoritas, verumetiam qualis confeſsio functionis eorum requiratur. Ex vtroq; concludendum eſt, nullis humanis conciliabulis aut vllorum hominũ autoritati cedendum eſſe, ſi quid contra hanc Apoſtolicam doctrinam præcœperint aut atٟtulerint. Non enim par eſt vt autoritas & vox Dei, hominum aut diabolorum traditionibus & eminentiæ cedant. Huc illud Pauli ad Galat. Si quis aliud Euangelium euangelizauerit anathema ſit. POSTERIOR Epigraphæ pars non ſolum eos nominat, quibus Apoſtolus ſcribit, nempe Epheſios, verumetiam eoſdem maxime auguſtis titulis ornat, cum ipſos &

sanctos & fideles nominat: quæ sane duo ita natura sunt coniuncta, vt de quocunq; recte dici tur vnum, alterum quoq; verisime dicatur. Non enim à se inuicem separari possunt, siquidem quicunq; vere credit sanctus est, & rursus sanctus omnis credit. SANCTI autem efficimur hoc pacto. Fides Euangelij separat nos à prophanitate mundi & inducit nos in familiam Dei. hac ipsa fide purificamur & mundamur. Nam qui in Christum credit, eius sanguine & purgatur & sanatur. Adhæc eadem hac fide sistimur Deo, vt simus hostia viua placentes Deo per Iesum Christum. Quicunq; ergo segregatur à prophanitate mundi, purificatur sanguine Christi, mactatur Deo in hostiam viuam per Iesum Christum vere sanctus est, etsi in se adhuc sentit maculas quas indies abluere conatur. HIC locus ostendit, & quæ sint adiuncta veræ fidei, & quod fidelis iudicio Spiritus sancti coram Deo sanctus censeatur. Perpulchre hoc loco monet Chrysostomus, inquiens: Ecce sanctos vocat viros habentes pueros, vxores & familias: sequitur enim postea compellatio qua compellat maritos, vxores, dominos & seruos, & illis commendat analoga officia. Confutatur proinde hac appellatione pestilens Monachorum error, qui sanctitatem ponunt in celibe vita & ficta virginitate. His addo & eos confutari hoc loco qui paupertatem electitiam tanquam sanctitatis Christianæ consumationem iactant. Nam inter Ephesios fideles multi erant qui abundabant opibus, & conuersi prædicatione Pauli non abiecerunt facultates.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Hoc votum Apostoli seu fausta imprecatio continet summam beneficiorum Euangelij, Primum precatur Ephesijs suis gratiam: quæ cum beneuolentiam Dei gratuitam, tum quicquid donorum nobis à Deo datur, significat. Deinde precatur pacem, id est reconciliationem nostri cum Deo, & ea quæ cum hac reconciliatione coniuncta sunt, vt sunt gaudium spiritus, tranquilla conscientia. VNDE autem veniat & per quem nobis contingat ista gratia & pax exponit cum addit: à Deo patre & à Domino nostro Iesu Christo. A Deo quidem patre, vt principio & fonte, à Domino vero Iesu Christo, vt mediatore. Vt enim ipse pater fons omnium gratiarum existit: Ita filius gratiæ & pacis omnis, & materia & meritum est. Hic igitur statim velut in limine Epistolæ confodiuntur omnia humana merita & Monachorum somnia de ipsorum traditionibus, de meritis congrui, digni & condigni. Quoties enim gratia prædicatur, toties humana merita euertuntur & damnantur. Nam quod ex gratia est quomodo ex merito esse potest? Immotum enim stat dictum Spiritus sancti, Roma. 11. Si ex gratia, non amplius ex operibus, alioqui gratia non est gratia. Si ex operibus, non amplius est gratia, alioqui opus non amplius est opus. Hic Apostolus ita opponit gratiam & opus, vt vtrunque eidem tertio nequaquam tribui posit, nec alterum alteri. PRÆTEREA docet hæc imprecatio nihil nos boni à Deo consequi posse, nisi quod proficiscatur à Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Remittit itaq; nos Paulus ad fontem omnis boni, & simul fidem requirit, qua de fonte hauritur omne bonum. Vt enim fundamentum huius gratiæ & pacis εὐδοκία paterna in Deo miserente: ita homo est terminus ad quem, fide fundamentum refertur. Est enim fides instrumentum, quo oblata hæc gratia & reconciliatio accipitur & posidetur.

Benedictus Deus & pater Domini nostri Iesu Christi.

Orditur Apostolus à gratiarum actione: quæ eo pertinet, vt nos nostri admoneat officij. Non enim decet vt vllam gratiam Dei prætereamus absque eius laude & prædicatione. BENEDICTIONIS vocabulum, quo hic vtitur Paulus, non habet simplicem significationem, sed ratione obiecti variat. Aliter enim Deus homini: aliter homo Deo: aliter rursus homo homini benedicit. Cum Deus homini benedicere dicitur, sensus est, quod Deus homini dicendo benefaciat. Nam Dei dicere, facere est. Homo Deo benedicere iudicatur, cum ex fide vera Deum ob sua beneficia laudet ac celebret per Christum, idq; corde & externa confesione, hoc ita esse patet ex eo, quod scriptura vtatur promiscue verbis εὐχαριστεῖν & εὐλογεῖν: homo homini benedicit quando ei fausta ac prospera precatur. CÆTERVM sacerdotalis benedictio non hominis censenda est solummodo, sed Dei potius, in qua obseruandum est mandatum & promisio. Mandatum extat Nume. 6. Benedicetis, ait Dominus, filijs Israël, & dicetis eis: Benedicat tibi Dominus & custodiat te, illuminet Dominus faciem suam super te & misereatur tui. Leuet Dominus faciem suam super te & det tibi pacem. Promisio est: Inuocabunt sacerdotes nomen meum super filios Israël & ego benedicam eis. hæc promisio fide accipienda est, & nititur CHRISTI merito: in quo omnes promisiones sunt etiam & Amen.

Qui

Qui benedixit nobis in omni benedictione spirituali in cœlestibus Christo.

Ratio gratiarum actionis, in qua singulari breuitate maximas res comprehendit. Primum enim fontem & autorem omnis benedictionis, id est, prosperitatis monstrat, videlicet Deum patrem, qui ex sua paterna beneuolentia nobis benedixit. Deinde obiectum indicat, nempe hominem, in quem Deus suam benedictionem liberalissime effundit. Tum definit benedictionem peculiarem, de qua hic agitur, esse gratiā spiritualem qua ad optamur & efficimur hæredes vitæ æternæ. Huc addit quarto loco hanc eximiam & peculiarem benedictionem non in mundo quærendam esse, sed in cœlo: hic quidem prius inchoatam, illic consumandam esse. Postremo materiam huius spiritualis benedictionis addit. Christus enim materia & meritum est huius spiritualis benedictionis. VIDE quam multa & quam diuina paucissimis verbis complexus sit Apostolus. Primum & secundum membrum vt Deum omnis boni fontem esse docent: Ita arrogantiam humanam deprimunt. Tertium beneficia Euangelij spiritualia esse docet. Quartum nos fide in cœlum mittit, Vbi thesaurus omnis benedictionis in Christo repositus est. Postremo valide humana merita euertit. Non enim in alio est meritum huius cœlestis benedictionis, quam in solo Christo.

Sicut elegit nos in ipso ante creationē mundi, vt essemus sancti & irreprehensibiles coram ipso in dilectione.

Ætiologia est. Nam vt proximo versiculo rationem posuit cur merito à nobis bonitas Dei prædicanda sit, videlicet quod liberalissime in nos effuderit benedictionem spiritualem, qua benedixit nobis in Christo: ita hic subiungitur rationis redditio per expositionem, in qua vt fundamentum & materiam, ita tempus & finem proximum cœlestis illius gratiæ seu benedictionis spiritualis, veluti breuissimo quodam aphorismo complectitur: quo hoc mysterium plenius nobis ob oculos ponatur. FVNDAMENTVM benedictionis spiritualis, seu gratiæ cœlestis, seu salutis nostræ facit electionem æternam, qua Deus elegit crediturros ante constitutionem mundi. MATERIA est Christus. In eo enim solo residet cœlestis gratia, adeoq; vita & salus nostra. Hic summopere cauendum est ne electionem separemus à sua materia. Non est enim cogitanda vlla electio sine Christo, non elegit nos Deus simpliciter sed in Christo, hoc est, vt Christi membra, Christo capiti coniuncta per fidem. Hanc electionem in Christo, ideo ante mundi conditionem factam esse pronunciat, ne fortuito casu, vt doctrinam recens natam Euangelium de salute per Christum consequenda prædicari ab Apostolo putarent Ephesij, sed vt scirent potius æternum Dei consilium fuisse salutem impartiri omnibus in Christum credentibus. FINIS benedictionis cœlestis proximus additur vt simus sancti & irreprehensibiles coram ipso in dilectione, quæ fons aliorum officiorum est. Requirit proinde vocatio hæc augusta sanctitatem & innocentiam vitæ, tanquam proximum finem seu effectum spiritualis benedictionis. HACTENVS sententiam Apostoli exposuimus, iam quid doctrinæ & consolationis inde hauriendum sit videamus. PRIMVM itaque ex eo quod dicat nos electos in Christo ante mundi creationem, tanquam ex principio immoto has concludamus hypotheses, videlicet, quod gratuita sit electio, quod sit extra nos: quod electio non sit quærenda in materia hominis: quod electio sit firma & rata: quod salus nostra fundetur in solo Christo: quod omne humanum meritum excludatur: quod electi dicantur qui in Christo sunt per fidem. Firmum enim stat salutis nostræ principium. Qui credit in filium non peribit, sed habebit vitam æternam. Per fidem enim fit transitus ab æterna electione ad futuram glorificationem. QVIDAM ex hoc loco sic ratiocinantur. Deus elegit quosdam in Christo ante creationem mundi. ergo Deus ordinauit lapsum hominis ante mundum conditum. Nam ex ijs qui lapsi erant, quidam eliguntur ad vitam, quidam iustæ damnationi reseruantur. Iam cum necesse sit ante lapsum stetisse homines, sequitur quod Deus ordinauerit creationem hominis in iusticia & sanctitate vnde caderet per peccatum. Sunt igitur à Deo ordinata creatio hominis, corruptio hominis, electio similiter & reprobatio. AD hoc argumentum respondeo: quod aliud sit ordinare & efficere, aliud præscire in suo æterno. Deus ordinauit creationem hominis ad imaginem suam, vt esset iustus & sanctus: & fuit Dei voluntas paterna, vt sua creatura talis permaneret. Præsciuit quod esset casurus homo, deceptus à Satana, non tamen ordinauit casum, Imo casus iste fuit contra ordinem diuinum, alioqui lethalis nequaquam homini fuisset. Verum cum præsciret morbum, ordinauit remedium, nempe electionem lapsi hominis in Christo Iesu. NON est ergo præscientia Dei caussa lapsus, sed contra lapsus futurus fuit præscientiæ caussa. Non enim pendet res à scientia sed scientia à re. Deinde sciendum est quod electio Dei sit æterna, omni tempore superior, vt temporis ratione nec prius quicquam,

nec posterius in illa habeatur. Paulus itaq; cum dicat Deum nos elegisse ante constitutionem mundi, loquitur nostri respectu, qui tum demum electi dicimur æterno Dei decreto, quando in Christum credimus & sanctitati innocentiæq; studemus. HINC sequitur execrandas esse blasphemas quorundam voces, qui dicunt: Si electus sum non damnabit me mea iniquitas, Dei consilium immutabile est: Si non sum electus nec mihi proderit nec fides, nec virtutis studium. Has voces blasphemas refutat electionis modus, qui est conditionalis. Electi sumus in Christo, ergo hac conditione electi sumus si in Christo fuerimus: hoc est, si in Christũ crediderimus. Quare qui damnatur sua damnatur culpa, præterea quod lapsus noluerit apprehendere dexteram Dei volentis se erigere. Hoc probatur fine ministerij verbi. Nam Deus ideo emisit Apostolos & eorum successores, vt prædicent Euangelium & credentes habeant vitam æternam. Est proinde reuera conditionalis nostra salus, sicut etiam hæc Pauli dicta testantur. Ad Collossenses 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr. 3. Participes facti sumus Christi, si modo principium fiduciæ vsq; ad finem firmum teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier saluabitur si manserit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamen vestiti & non nudi reperiamur. Christus similiter hanc conditionem inculcat. Qui crediderit saluabitur, qui non crediderit damnabitur, Lucæ 13. Nisi pœnitentiam egeritis similiter omnes peribitis, Ioh. 13. Si manseritis in me & verba mea in vobis manserint. Apud hanc verbi Dei simplicitatem constanter maneamus: nec sinamus nos ab ea vlla Sophistica abduci: tribuamus Deo laudẽ veritatis, & vere statuamus ipsum id reuera velle, quod verbo suo se velle testatur. Verum si non poterimus respondere ad omnes Sophistarum argutias qui varie scripturam torquent vt sua fatalia decreta communiant, fateamur nos infantes esse in schola Christi, & elementa pietatis quæ hausimus summa fide retineamus, nec sinamus nobis eripi hæc dulcissima dicta. Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus venit in hunc mundum ad saluandum peccatores. Item, hoc honestum & acceptandum est coram saluatore nostro Deo, qui omnes vult saluare & ad cognitionem veritatis venire, vnus enim Deus, vnus etiam mediator Dei & hominum homo Iesus Christus, qui dedit semetipsum ἀντίλυτρον pro omnibus. Dominus ipse ait. Non veni in mundum ad vocandum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et rursus. Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, ego refocillabo vos: Et Petrus in tertio, secundæ, Deus est longanimis erga vos nõ volens vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam recipere. Rom. 10. Omnis qui credit in eum non pudefiet, non est enim distinctio Iudæi & Græci, nam idem Dominus diues in omnes inuocantes eum. Et ad Titum 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mundanis desiderijs modeste, iuste, & pie viuamus in hoc seculo, expectantes ad beatam spẽ & apparitionem gloriosam magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi. Huiusmodi dicta constanter opponamus omni Sophisticæ, nihil morantes si Sophistæ nos interim stultos, rudes, bardos, ἀσυλλογίστους, asinos, & quicquid istorum libidini placet, appellitent: Christus solus sit nostra sapientia, quem certo scimus omnem sophisticam odisse.

Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in seipsum, secundum beneplacitum voluntatis suæ in laudem gloriæ & gratiæ ipsius, qua nos gratos reddidit in dilecto, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum iuxta diuitias gratiæ ipsius.

Expositio seu Ætiologiæ proximæ ἐπεξεργασία est, hoc est, illustris quædam expolitaq; cum maiori rerũ verborumq; pondere ac circumstantiarũ notatione repetitio, hic enim Apostolus altius repetit & inculcat quod antea dixerat, cumulans quæ ad ἐνάργειαν & euidentiam facere videbantur. Nos autem vt thesaurum in hac pericopa contentum commodius eruamus, & nobis applicemus, ἀνάλυσιν instituamus, singula membra seorsim consideremus, perpendamusq; exactius.

SVNT AVTEM HVIVS PERICOPÆ OCTO MEMBRA.

Primo loco, repetit ipsum fundamentum seu primam caussam benedictionis nostræ spiritualis, hoc est, salutis nostræ, nimirum ipsam prædestinationem, qua Deus ante mundi constitutionem præsciuit salutem eorum qui erant credituri in Christum. Vt enim electionis, ita & prædestinationis materia est vnicus Iesus Christus Dominus noster. SECVNDO loco, prædestinationis formam ponit, nempe υἱοθεσίαν, id est, adoptionem qua adoptamur in filios Dei, qui

Dei, qui antea propter peccatum eramus filij iræ. Hæc prædestinata adoptio nobis per fidem accommodatur iuxta illud. Potestatem dedit credentibus in ipsum, vt sint filij Dei. Iam cum Deus inuitat omnes per prædicationem Euangelij ad fidem, non est dubitandum quin Deus reuera velit omnium salutem. absit enim à pijs mentibus procul, sentire cor miserentis discrepare à voce vocantis. TERTIO loco, quia peccato primorum parentum & nostro proprio vitio effectum est, vt simus à Deo abalienati, & procul veluti repulsi à familia Dei, Apostolus medium ostendit quo rursus Deo iungimur, recipimur in familiam Dei, ac adoptamur in filios. Hoc remedium est Iesus Christus vnicus mediator Dei & hominum fide apprehensus ad prædicationem Euangelij, in qua Spiritus sanctus est efficax. Hic manifeste omnia humana merita. quantum quidem ad salutem nostram attinet euertuntur & corruūt, & omnis prærogatiua carnis & gloriatio confunditur, vt qui gloriatur in Domino glorietur: in quo & electi & prædestinati sumus. QVARTO loco, caussam impulsiuam huius excellentis gratiæ & adoptionis exprimit, nempe εὐδοκίαν Dei patris, hoc est, beneuolam, gratuitam & paternam affectionem, seu στοργὴν patris cœlestis erga genus humanum. Hanc εὐδοκίαν angeli prædicant nato Christo, cum inquiunt: Gloria in excelsis Deo, & in terris pax, & erga homines εὐδοκία. Hoc ipsum pater cœlestis testatus est de cœlo, inquiens: Hic est filius meus dilectus, ἐν ᾧ εὐδόκησα, hoc est, in quo beneuolo factus sum animo & propenso ad genus humanum saluandum. Caueamus ergo ne beneplacitum Dei erga nos quæramus alibi, quam in solo Iesu Christo, quod in ipso absque omni dubio inueniemus per fidem. QVINTO loco, adoptionis nostræ vltimus finis additur, qui ter in hoc capite repetitur: videlicet, vt laudetur gloria gratiæ ipsius. Sicut enim à Deo est adoptio nostri, ita in Deum tendat oportet, vt ipsius bonitas prædicetur ac celebretur per Christum Iesum. Hic finis nequaquam separandus est ab adoptionis gratia: ex quo manifeste patet quam sit necessaria noua obœdientia in renatis per fidem. Nam noua obœdientia in eo sita est, vt Deum celebremus, mente, corde, voce, operibus, adeoq; tota vita nostra. Pudeat ergo eos suæ stultitiæ, qui bona Christianorum opera non solum non necessaria esse, verumetiam officere hominib. docent. SEXTO loco, vnde & ex quo fonte profluat illa εὐδοκία paterna & gratia Dei erga nos aperit, cum inquit. Qua nos charos habuit in dilecto, hic dilectus Iesus Christus fons ille est, ex quo illa immensa Dei gratia in nos deriuat, Vnde efficitur quod supra annotauimus, neminem huius gratiæ fore participem nisi qui hunc Dei dilectum filium fide apprehenderit. SEPTIMO loco, additur de redemtione, videlicet, quod dilectus ille Dei nos suo sanguine redemerit, ac peccata nostra expiauerit, vt quotquot in ipsum firma recumbimus fide, iusti in conspectu Dei appareamus. OCTAVO loco, redemtionis nostri per Christum factæ principalis signatur caussa cum dicitur. Iuxta diuitias gratiæ suæ, id est, iuxta inexhaustam & ineffabilem gratiam Dei qua voluit filium suum dilectum victimam fieri expiatricem peccati hominum, vt ita & satisfieret iusticiæ Dei, & locus esset misericordiæ. Diuitiæ gratiæ idiotismo hebraico immensam & inexhaustam gratiam, vt dixi, significant, nec sine singulari consilio hac forma loquendi vsus est Apostolus. Nos proinde non solum cogitemus quantum sit precium sanguinis Christi in conspectu Dei, Verumetiam quanta sit redundantia gratiæ Dei inde manātis: ne quis existimet hanc Dei gratiam ad paucos quosdam se extendere, aut iam totam tot seculis effusam esse, vt nostris etiam peccatis qui in finem seculi incidimus expiandis non sufficiat. VIDE quam diues maximarum earumq; diuinissimarum rerum sit hæc breuis pericopa. Quare diligenter discatur, & eius singula verba perpendantur. Nullibi enim nec breuius nec magis apposite salutis nostræ mysterium describitur.

Quam vbertim effudit in nos, in omni sapientia & prudentia, cognitum nobis faciendo mysterium voluntatis suæ iuxta beneplacitum eius, quod proposuerat in seipso in dispensationem plenitudinis temporum recolligere omnia in Christo, & quæ sunt in cœlis, & quæ sunt in terra in ipso.

Obseruetur pulcerrima orationis Paulinæ œconomia. Hactenus mire & verborum & rerum pondere caussas benedictionis & salutis exposuit. Iam ad instrumentum quo nobis spiritualis gratia illa reuelatur, offertur, & communicatur, descendit: nempe ad ipsum verbi ministerium, de quo ministerio non vulgaribus verbis loquitur, sed grandi orationis genere vtitur, idque in hunc finem, vt nobis maiorem huius cœlestis gratiæ zelum accendat. Summa proinde huius pericopæ est, quod Apostolus doceat salutarem illam Dei gratiam per Euangelium in nos copiosissime effundi, iuxta beneplacitum Dei, vt omnia tandem in Christo recolligantur. Iam verba singula perpendamus exactius. Primo loco vtitur Apostolus verbo

περισσεύειν quo diuitiæ illæ gratiæ DEI significantur, de quibus dixerat, vt sciamus gratiam Dei sufficere omnibus hominibus saluandis. Nunquam enim ita exhauritur fons gratiæ, quin inde haurire quilibet posſit qui eum fide accesserit, nec peccata hominum tam multa & tam magna esse possunt, quin huius effusæ gratiæ veluti diluuio quodam obrui & submergi posſint, modo in arcam Noë, id est, in familiam Dei per fidem Christi se homines recœperint. Nemo ergo ob peccatorum suorum magnitudinem & multitudinem desperet, sed dum tempus adhuc gratiæ est, mature resipiscat ac confugiat ad ipsum qui se clamat venisse in mundum, vt peccatores saluos faciat & pœnitentes in gratiam recipiat. EFFECTVM Euangelij in auditoribus addit, nimirum quod per illud instituantur in omni sapientia & prudentia. Ita enim rectisſime vertunt, vetus interpres, & Erasmus. Discernuntur autem hæ voces rectisſime, si sapientiam ad γνῶσιν, prudentiam vero ad πρᾶξιν referamus. Illa enim duo nos ex prædicatione Euangelij haurire oportet. Sapientia ergo significat cognitionem Euangelij, id est, noticiam Dei eorumq; omnium, quæ ad salutem consequendam cognitu necessaria sunt. Prudentia vt consiliorum & actionum moderatrix, eam noticiam vitæ formandæ & actionibus accommodat, vt non solum in cognitione, verumetiam in sensu, vt loquitur Apostolus Philip. 1. abundemus. Ex hoc effectu Euangelij colligantur sequentes hytheses. PRIMA, prædicationem Euangelij esse reuelationem gratiæ Dei erga genus humanum, adeoq; electionis qua Deus homines in Christo elegit. SECVNDA, sapientiam plenam & prudentiam filiorum Dei in Euangelio contineri, quantum quidem ad salutem consequendam satis est. TERTIA, quæ ex superioribus concluditur, intrepide licere filijs Dei omnes doctrinas hominum & angelorum Euangelio aduersantes aspernari, imo execrari, iuxta illud. Anathema sit qui aliud Euangelium prædicauerit. PORRO cui mox addit Apostolus. Cognitum faciendo vobis mysterium voluntatis suæ iuxta beneplacitum suum. iterum commendat nobis Euangeliũ, in qua commendatione tria sunt præcipue obseruanda. PRIMVM, quod Euangelium mysterium nominet, id est, arcanum, ex quo sequitur quod nõ sit sapientia rationis humanæ, sed super cœlestis gratiæ. Nam si ratione deprehendi potuisset, non illud Paulus vocasset mysterium. appellationis huius rationem exponit Roma. vltimo hisce verbis: Iuxta Euangelium meum & præconium Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij, quod à temporibus æternis tacitum fuit, nunc vero factum est manifestum & per scripturas Propheticas ex imperio æterni Dei, in obœdientiam omnibus gentibus reuelatum est. SECVNDVM, quod Euangelium sit mysterium voluntatis Dei iuxta beneplacitum ipsius, sed quænam est illa voluntas beneplaciti in Deo? vt gentes omnes credant Euangelio & obœdiant. Ita enim paulò ante verbis Apostoli docuimus. QVOD autem euentus non voluntati beneplaciti Dei respondeat, culpa fit hominum, qui oblatam salutem maligne respuunt in propriam perniciem. Est proinde prædicatio gratiæ si consiliũ Dei & beneplacitum respicis, vniuersalis. At si euentum consideras particularis videtur, quod sane fit proprio hominis vitio non Dei creantis & dantis filiũ destinatione. Ipse enim reuera vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, sicut supra copiosius ostendimus, vbi electionem conditionatam esse docuimus. TERTIVM, quod Apostolus eandem patefactionis mysterij caussam facit, quam supra æternæ electionis & prædestinationis fecerat, nempe εὐδοκίαν Dei patris. Vnde monemur de electione & prædestinatione iudicandum ex vocatione, quæ vocatio cum & sit vniuersalis, iuxta illud: Ite in mundum vniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ (Dum omnem creaturam nominat, tollit personarum & nationũ discrimina.) Et habeat annexam conditionem fidei iuxta illud. Qui crediderit saluus erit? Erit etiam electio & prædestinatio conditionata, vt quæ à Christo sua materia non sit separanda. SEQVITVR huius beneplaciti Dei duplex περίστασις, prior de tempore patefactionis mysterij Euangelij, posterior de fine patefactionis. Cum enim dicit: in dispensationem plenitudinis temporum, significat tum demum beneplacitum Dei patefactum fuisse, quando tempus quod constituerat apud se Deus impletum fuit. hoc autem tempus, vt signo à Iacobo Patriarcha est notatum: Ita à Daniele termino certo signatum est. Iacob ait: Non auferetur sceptrum de Iuda donec veniat Silo, hoc est, Semen mulieris promissum primis parentibus. Daniel septuaginta hebdomadas annorũ à captiuitate Babylonica vsq; ad Christum Dominum numerat. de hoc tempore loquitur Paulus ad Galat. cum inquit. Quando venit plenitudo temporis emisit Deus filium suum natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant, redimeret. VOCABVLVM dispensationis, quo hic Paulus vsus est, Græce οἰκονομία est. huius vocis vsus est duplex. Alias enim, idq; iuxta ἔτυμον, notat curam & administrationem rei domesticæ. Alias sed metaphorice, significat ordinem rerum gerendarum & certum administrationis & tractationis rerum ordinem. Posterior περίστασις est de fine patefactionis beneplaciti Dei, qui est recolligere omnia summatim in Christo. Vox græca

qua Pau-

qua Paulus vsus est, ἀνακεφαλαιώσασθαι, significat quæ dissita & dispersa fuerunt in vnum veluti corpus coniungere, ac vni capiti subiungere. Est enim κεφάλαιον (vnde græcum verbum deductum est) veluti summaria quædam rerum subductio, & tanquam quædam partium in vnum collectio. significat ergo Apostolus creaturas dispersas in vnum colligi per Christum, vt iam collectæ sint sub vno capite. Diuisio quæ sequitur totam Ecclesiam comprehendit. Quæ sunt, inquit, in cœlis, id est, beati angeli & credentes qui mortui sunt ante assumtam humanam naturam à filio Dei, & quæ in terris, hoc est, omnes qui exhibito Christo credunt & credituri sunt, sint sub vno capite tanquam corpus vnum multis & varijs constans membris. Hinc monemur & fidei qua coniungimur capiti Christo, & charitatis qua inter nos consociamur. Hanc societatem nobis etiam commendant sacramenta Ecclesiæ: Baptismus testatur nos baptizari in vnum corpus, Cœna Domini communionem nostri cum Christo docet & inter nos spiritualis societatis est testificatio & efficax quoddam symbolum.

In quo etiam in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis eius, vt simus in laudem gloriæ ipsius nos qui ante sperauimus in Christo.

Hactenus in genere de omnibus in Christo electis locutus est: Iam per distributionem thesin duabus hypothesibus accommodat, ac primum de Iudæis agit, quos gratiæ cœlestis participes esse factos commonstrat. Ponit autem ordine tres caussas huius cœlestis gratiæ, nimirum efficientem, finalem, & instrumentalem. EFFICIENTEM exprimit, cum inquit, prædestinati secundum propositum eius. De hac caussa vide ea quæ supra annotauimus. FINALEM addit. Vt simus in laudem gloriæ eius, hoc est, vt laudetur ipse Deus ob gratiæ & misericordiæ exhibitæ magnitudinem. INSTRVMENTVM apponit cum inquit, Qui ante sperauimus in Christo. Spei enim nomine hic etiam fidem comprehendit: Quod autem de fide interpretor, quod hic spei tribuitur nihil habet obscuri. Vt enim sæpe fides pro spe: ita spes pro fide propter mutuam consecutionem ponitur. Nam quod fides in præsenti amplectitur. id spes futurum expectat: has tres gratiæ caussas hic ponit Apostolus, quam gratiam vt supra benedictionem υἱοθεσίαν appellauit: Ita hic Sortis nomine designet, idq; vt intelligatur plane gratuita esse. Sors enim non est hominis electio sed voluntas Dei qui omnibus gratuitam offert salutem. Quod autem addit. Qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ, duplicem doctrinam nobis suppeditat. Primam quod Deus non sit iuxta fatum stoicum caussis secundis alligatus, sed liberrimum agens, Qui enim ex consilio agit & libere nulla omnino necessitate compulsus agit: necessaria enim nec consilio reguntur nec voluntate imperantur. Secundam, quod Deus omnia salutaria & bona in Ecclesia operetur. non autem mala & peccata, quemadmodum quidam ex hoc loco perperam concludunt: Dicunt enim: Qui omnia dicit nihil excludit, sed illorum ratio refellitur verbis Apostoli. Nam si ex consilio voluntatis suæ omnia operatur Deus. Et voluntas Dei sanctissima & optima est, quæ nihil omnino vult mali, quemadmodum clare pronunciat Psalmista: Non volens iniquitatem tu es, profecto fieri non potest, vt ipse Deus sit autor peccati aut alicuius mali culpæ. Deinde loci circumstantia restringit vniuersalem particulam ad certum actionum genus. Ita enim ait textus, operatur omnia vt simus in laudem gloriæ ipsius, hoc est, facit vt velimus & faciamus quæ Deo in laudem cædunt. Loquitur ergo manifeste de actionibus salutaribus Dei in Ecclesia. Ipse enim mouet voluntatem nostram, vt velimus, & vires addit ne frustra velimus.

In quo & vos audito sermone veritatis Euangelio salutis vestræ, in quo etiam credentes obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ, in redemtionem in laudem gloriæ eius.

Alterum distributionis membrum est, in quo gentibus sub Ephesiorum nomine gratiæ cœlestis, benedictionis spiritualis, adoptionis & sortis sanctorum participationem accommodat, sumto argumento ab effectu prædicati Euangelij apud Ephesios. Verum quoniam hæc pericopa plenissima est doctrinæ spiritualis, eam in sua quasi membra retexam, quo apertius doctrina conspiciatur, & ad vsum nostrum transferatur. PRIMO loco mentio fit prædicationis Euangelij, quo Deus mundo suam voluntatem de gratuita salute reuelat, eamq; promiscue omnibus offert, iuxta illud. Ite in mundum vniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ. SECVNDO loco sequitur fides quæ ex prædicato Euangelio, operante spiritu sancto concepta, salutem quam offert Euangelium apprehendit, tribu-

ens Deo laudem veritatis. TVM accedit obsignatio spiritus sancti, quo tum demum obsignari dicimur, quando ex fide Iesu Christi veros fidei fructus edimus, hunc spiritum sanctum, spiritum promissionis vocat Apostolus, cum quia promissa bona obsignat, tum quia ex promissione datur. QVARTO loco additur vsus collati spiritus sancti, nimirum vt sit arrabo hæreditatis nostræ: quam nondum integram obtinemus, sed expectamus futurum, Vt enim arra est cum de precio datur aliquid, quod non est auferendum sed complendum: Ita donatio spiritus sancti pars quædam est hæreditatis nostræ collata ad nos certificandos de hæreditate integra, quæ est æterna vita, quæ ideo hæreditas dicitur, quia nobis gratis ex paterna bonitate sine nostris meritis contingit, qui sumus effecti membra Christi filij Dei naturalis, ad quem omnia quæ patris sunt, pertinent. QVINTO additur temporis circumstantia, In redemtionem, inquit, acquisitionis, hoc est, vsque ad diem iudicij, in quo nos qui acquisiti sumus per redemtionem quæ est in Christi sanguine, plenam obtinebimus hæreditatem. In redemtionem ergo, id est, in diem redemtionis, acquisitionis, id est nostri, qui acquisiti sumus per Redemtionem illam.

Hactenus retexuimus præsentem pericopam in sua membra in qua pulcherrime Apostolus modum & ordinem raparationis nostri describit, orditur enim à prædicatione Euangelij: huic fidem adhibendam esse monet: quod cum fit, sentitur in corde obsignatio spiritus, qui promissæ hæreditatis tanquam arra quædam est. horum omnium finis vltimus, est gloria Dei ex misericordia sanantis & saluantis omnes credentes. Vt enim medici (inquit Ambrosius) laus est si multos curet: Ita laus gloria Dei existit quando multi acquiruntur ad fidem. Deinde obseruandum est quod duplici titulo Euangelium Christi ornat. Primum enim per antonomasian Euangelium vocat, sermonem veritatis, qui titulus à materia rei Euangelio subiectæ sumitur. Continet enim Euangelium æternam veritatem Dei, & infallibile de salute per Christum consequenda testimonium. Alter titulus est, quod appelletur Euangelium salutis, qui titulus à fine Euangelij sumitur. destinatur enim Euangelium saluti nostræ. Nam vt lex dum requirit iusticiam, promittit simul salutem & vitam facientibus eam, & contra minatur damnationem omnibus legis transgressoribus: quia non habent iusticiam, quam requirit, monstrat Christum qui finis est legis in iusticiam omni credenti, Acita iusticiam adeoq; salutem quam faciendo non potuimus consequi, credendo consequimur, dum Christi iusticia, expiato peccato per victimam ipsius, nobis imputata, iusti, adeoq; salutis participes reddimur. Neq; hoc prætereundum est: quod quemadmodum supra electionis & prædestinationis, deinde etiam vocationis finem fecit laudem gloriæ Dei: ita hic quoq; sanctificationis eundem finem constituit: ex quo sequitur omnem salutis gloriam omni creaturæ & merito humano adimendam esse, ac soli Deo per Iesum Chtistum asscribendam. Quare vt in omnibus bonis rebus: Ita hic maxime locum habet Nazianzeni versiculus ἀρχὴν ἁπάντων καὶ τέλος ποίει θεόν.

Propter hoc & ego audita fide vestra in Domino Iesu, & charitate in omnes sanctos non cesso gratias agere pro vobis, mentionem vestri faciens in orationibus meis.

Enumeratis beneficijs Dei collatis generi humano, exponit Apostolus quid istorum beneficiorũ cogitatio in se effecerit, videlicet quod commouerit & excitauerit ipsum ad agendas Deo gratias tantorum bonorum fonti, & autori. Hoc Apostoli factum vt sit nobis veluti regula in tota vita obseruanda par est, videlicet vt memoria & cõmemoratio beneficiorum Dei nos excitet ad gratiarum actionem. Qui enim vel cogitat vel audit commemorari Dei beneficia, & non cordis saltem affectu in gratiarumactionem prorumpit, is profecto vt ingratus est Deo, ideoq; iniustus, ita meretur sua ingratitudine vt Dei gratijs spolietur ipse. Nam vt possessione rerum requiritur cum ius possessionis, tum vsus legitimus: Ita in Christiano requiritur, vt gratijs quas merito Christi, ideoq; iure possidet, cum gratiarum actione in gloriam conferentis, vtatur. Deinde hic locus docet quod iustissimus ordo hic sit, vt pro acceptis beneficijs gratiarumactio præcedat, atque eam mox sequatur petitio, qua & conseruationem acceptorum beneficiorum precemur, & alia dona salutaria petamus. Præterea docet hic locus beneficium Dei merum fuisse, profectum hominum in pietate. Nam dum Paulus Deo gratias agit, quod Ephesij in spe & charitate proficiant, agnoscit profecto Deum huius boni autorem esse. hic enim gratuita sua bonitate & excitat bonos Rerumpub. rectores, & mittit sinceros Euangelij ministros, & in auditorib. ad prædicationem & meditationem verbi suo spiritu est efficax, faciens vt auditores & credant & diligant. Ad hæc docet hic locus quæ sint præcipua Christianorum officia, quæ ad duo capita reuocat nimirum ad fidem Iesu Christi & charitatem erga sanctos, Hæc tamen ita intelligi debent, vt simul cum his intelligantur omnia quæ natura cum illis, coniuncta sunt, vide-

videlicet eorum necessaria effecta seu fructus. FIDES ergo cum habeat adiunctam spem, inuocationem, timorem Dei, dilectionem, patientiam, &c. non dedit illis suis fructibus spoliari. SIMILITER charitas officia charitatis ergo omnes homines complectitur.

Vt Deus Domini nostri Iesu Christi, pater gloriæ det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitione ipsius & illuminatos oculos mentis vestræ.

10

Quid precibus suis optat Ephesijs exponit Apostolus, nempe spiritum sapientiæ & reuelationis in agnitione Iesu Christi, hoc est veram mysterij Euangelij noticiam, quam reuelat spiritus, quando in cordibus audientium & meditantium Euangelium est efficax. Nam cum Euangelium in agnitionem Christi, qui nobis à Deo datus est sapientia, nos ducit, spiritu sapientiæ donamur, quo illuminantur oculi mentis nostræ ad intelligendum mysterium Euangelij. Iam videamus circumstantias precationis Apostoli, Prima est quod ipsum Deum, qui vt solus omnium bonorum est autor: Ita solus est inuocandus, precetur. Secunda per quem petit, hanc exprimit cum inquit, Deus Domini nostri Iesu Christi, ac si diceret: Non meis meritis nitor, sed Christi intercessione fretus Deum inuoco. Est enim is solus mediator Dei & hominum, Quare & ipse dixit: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit vobis.

20 Athanasius in parenthesi ponit hæc verba Domini nostri Iesu Christi pater, vt gloria non patris sed Dei epitheton sit, quod nimis coactum videtur. Potius igitur ita ordinemus, Deus Domini nostri Iesu Christi, & pater gloriæ. Respicere enim videtur Apostolus ad verba Domini excitati à mortuis, & in hunc modum dicentis: Ascendo ad patrem meum & patrem vestrum, Deum meum & Deum vestrum. Ideo Christus natus est homo, vt non solum patrem verumetiam Deum nobiscum haberet communem. vnde summa consolatio piorum petitur. Ita enim fides concludit, Pater & Deus Domini nostri Iesu Christi, etiam noster pater & Deus est. Igitur omnium bonorum cœlestium cum Christo facti sumus participes. Ergo nobis & bene vult, & nouit, & potest dare salutaria. SED qui hoc conuenit? An non patri æqualis est filius? Est sane patri vt ὁμοούσιος, ita & coæqualis, sed filius inaniuit 30 seipsum forma serui assumta. Et tametsi proprie humanæ naturæ conuenit Christum Deo patri subijci: tamen ad ipsam personam vnitatis personalis respectu refertur, quia idem & homo & Deus est. Pater præterea gloriæ Deus à Paulo nominatur. Primum quia eius gloria omnia plena sunt. Deinde quia omnis gloria ipsi soli detur, Tum quia omnis gloriæ fons & autor existit.

Cur autem hoc loco Paulus Deo tribuat hoc Epitheton hæc est ratio. Rogat Deum, vt det Ephesijs spiritum sapientiæ, &c. Quod sane donum cum in gloriam Dei vergit, tum facit, vt ipsi Ephesij gloriæ celestis reddantur participes. Est enim vsitatum scripturis Deo epitheta tribuere, ratione materiæ de qua agitur. Ex quo fit quod nunc pater misericordiarum, nunc Deus omnis consolationis, Deus salutis, Deus pacis & dilectionis dicatur. Multa exempla huius generis in Psalmis Dauidicis offeruntur, vt cum dicitur: Dominus fortitudo mea & 40 cornu salutis meæ. Item Dominus rupes mea. Item, Deus refugium & virtus. Item, Deus vltionum Dominus, & Deus iudicij Dominus. HVNC morem & nos sequi in nostris precibus vtile fuerit, permultum enim facit ad excitandos animos nostros inter precandum.

Tertia quod Paulus Ephesijs fidelibus in Christo salutaria precetur, videlicet spiritum sapientiæ & reuelationis, & illuminationem oculorum mentis, vt Christum agnoscant. Hæc circumstantia ministros verbi admonere sui officij debet, videlicet quod non solum eos oporteat salutaria suos docere auditores, verumetiam ijsdem salutaria precari.

Vt sciatis quæ sit spes vocationis ipsius, 50 & quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis ipsius in sanctis, & quæ superexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos, qui credimus iuxta efficaciam potentiæ roboris ipsius quam operatus est in Christo.

Quo spectet spiritus sapientiæ & reuelationis quem Ephesijs precatur Apostolus, exponitur, nimirum eo vt quantus sit thesaurus ille cœlestiũ bonorum, quem in Christo obtinent, intelligant. Vtitur autem hic Apostolus expolitione Rhetorica, cum exaggerandi gratia, tum vt eo melius quantum fieri potest, precium thesauri & dignitas æstimetur. Primo loco optat vt sciant Ephesij, quæ sit spes vocationis ipsius, hoc est vt intelligant quam eximia & præclara sint illa cœlestia bona quæ Christus in suo Euangelio proponit & ad quæ vocantur credentes. Est autem metonymia in vocabulo spei. Nam spes hoc loco pro eius obiecto, hoc est, re sperata ponitur.

nitur. Sic ad Galatas ſpem iuſticiæ vocat ſperatam iuſticiam,qua videlicet erimus conformes Deo in omni æternitate, qui hinc in vera fide & vocatione diſceſſerimus. Spes igitur vocationis, eſt felicitas illa ad quam per Euangelium vocamur. Hanc ſpem interpretatur Apoſtolus cum ait: Et quæ ſint diuitiæ gloriæ hæreditatis ipſius,hoc eſt, vt ſciatis quam magnifica ſit & inæſtimabilis glorioſa illa hæreditas filiorum Dei, hoc eſt, credentium Euangelio.

Huc additur amplificatio à cauſa. Et quæ ſit, inquit,ſuperexcellens magnitudo potentiæ eius erga nos qui credimus, quaſi diceret: nos theſaurum illum cœleſtium bonorum nequaquam conſequimur noſtris viribus aut meritis, ſed potentia Dei. Nec ocioſe prætereundum eſt quod,inquit,Erga nos qui credimus,Significat enim ſola fide hunc theſaurum & accipi & obtineri,cuius quædam certiſsima arra eſt ſpiritus ſanctus, ſicuti ſupra oſtenſum eſt. 10

Quod autem addit. Secundum efficaciam potentiæ roboris ipſius. Vehementiæ gratia factum eſt, vt nos excitemur ad ſerio cogitandum quæ ſit cauſſa, à qua proficiſcitur tantus ſalutis theſaurus: nec torpore aliquo aut diffidentia deficientes ſegnius in cœpto curſu progrediamur. Vocabula igitur roboris, potentiæ, & efficaciæ nihil aliud volunt, quam docere inſuperabilem eſſe, potentiam Dei,qua vt poteſt ipſe omnia quæ vult: Ita etiam theſaurum promiſſum in Chriſto, ſuo tempore credentibus tradet: cuius rei argumentum ſubijcit, cum inquit: Quam operatus eſt in Chriſto, hoc eſt, quam potententiam Deus in Chriſto declarauit,ac ſi dicat: Deus ſuæ potentiæ non obſcurum exhibuit ſpecimen in Chriſto capite veſtro, cuius cum membra ſitis, vos qui creditis ſimili potentia eſt glorificaturus, 20

Vocabula roboris,potentiæ & efficaciæ hoc pacto diſtinguuntur, ἰσχὺς, id eſt, robur, naturæ eſt & abſolute ſignificat. κϱάτος, id eſt, potentia, relationem habet ad obiecta. ἐνέϱγεια, id eſt,efficacia, vtriuſque effectus eſt. Quidam ſic diſtinguunt, vt robur ſit veluti radix,cuius arbor ſit potentia,& fructus efficacia. Ex hoc loco Apoſtoli diſcamus opponere potentiam Dei, cum diffidentiæ carnali,tum omnibus rationis ſtultæ argumentis, quibus homines dementati à diabolo, volunt nos abducere à ſpe vocationis noſtræ, quam habemus in Chriſto Ieſu.

Dum illum excitauit à mortuis,&ſedere fecit in dextera ipſius in celeſtibus,ſupra omnem principatum, & poteſtatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non ſolum in ſeculo hoc, ſed etiam in futuro. Et omnia ſubiecit pedibus eius & ipſum dedit caput ſupra omnia Eccleſiæ, quæ eſt corpus eius, & complementum eius, qui omnia in omnibus adimplet.

Qualis fuerit efficacia potentiæ roboris Dei, quam dixit Deum operatum fuiſſe in Chriſto, pulcherrima diſtributione exponit, in qua gloria triumphantis Chriſti veluti ob oculos ponitur, & præcipui articuli fidei noſtræ de Chriſto Domino recitantur, quorum explicatio longior petenda eſt ex alijs ſcripturæ locis. Nos autem vt ſingula fidei noſtræ cõfirmandæ & excitandæ accommodemus efficacius, analyſin inſtituemus, & hanc pericopam in ſeptem diſpartiemur membra, Et quid fides noſtra ex ſingulis colligere debeat, breuiter indicabo. 30 40

Primum membrum hiſce verbis enunciatur: Dum illum excitauit à mortuis: hoc eſt, Deus excitando Filium ſuum à mortuis efficaciam potentiæ roboris ſui declarauit. Huius primi membri tres ſunt articuli. Primus, de morte Domini. Secundus, de reſurrectione eiuſdem. Tertius,de virtute qua excitatus ſit Dominus. de his tribus articulis breuiſsimam ſubijciamus admonitionem. Hiſtoria mortis Domini ex ſcriptis Propheticis ex Apoſtolicis & ex ſymbolis nota eſt. Sed eius efficacia & virtus diligenter diſtinguenda eſt à paſsionibus & mortibus aliorum ſanctorum. Nam aliorum ſanctorum paſsiones & mortes, aut fuerunt martyria aut explorationes fidei & confeſsionis,aut,vt in latrone,certorum peccatorum ſupplicia. Verum mors & paſsio Chriſti longe aliter conſideranda eſt, quam Chriſtus ipſe Ioh. capite 17. definit ſanctificationem, id eſt, oblationem ſui pro multis. Et, Matth. 20. eandem definit λύτϱον,pro multis,ita enim ait: Filius hominis non venit, vt miniſtretur ei, ſed vt miniſtret & det animam ſuam λύτϱον pro multis. EST autem λύτϱον non redemtio, vt vetus interpres reddidit, ſed precium redemtionis. Nam Græcis λύτϱον ſignificat quicquid ſoluitur ad eos redimendos qui captiui tenentur,Quod Homerus Iliad. ἄποινον vocat. EST proinde paſsio & mors Chriſti λύτϱον,id eſt,precium ſolutum in redemtionem hominum,qui captiui ſub diaboli imperio detinebantur. Quod quidem precium Deo, cuius iuſta ſententia captiui eramus, ſolutum eſt. hoc precium ſuam æſtimationem habet infinitam ab illa admiranda vnione diuinæ & humanæ naturæ in vna perſona,vnde Paulus, Act. 20. non dubitat pronunciare Eccleſiam ſanguine Dei acquiſitam eſſe. HVC pleniorem definitionem declarandi 50

gratia aſcribamus. Paſsio & mors Domini noſtri Ieſu Chriſti Dei & hominis, eſt ſacrificium propitiatorium in quo æternus Filius æterni Dei, homo factus, ſeipſum per æternum ſpiritum obtulit patri, vt iſta ſua victima & obœdientia, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes credentes per eundem ſanctificentur ad vitam æternam. Vt ex hac definitione mens noſtra & iudicium recte informatur de paſsione & morte Domini: Ita fides noſtra excitari debet, & firmiter ſtatuere peccatum morte Chriſti expiatum eſſe, adeo vt non ſit amplius in memoria apud Deum. Præterea & animi perpetua gratitudine & innocentia vitæ hoc ingens beneficium prædicabit.

Secundus articulus huius primi membri eſt de reſurrectione Domini, de qua quid ſit pie ſentiendum breuiter explicabimus. Primum tenenda ſunt teſtimonia reſurrectionis, quorum tria genera facere ſoleo, de quibus conſulatur Catechiſmus & enarratio Euangelij de reſurrectione Domini. Definitio reſurrectionis Domini teneatur, videlicet, quod reſurrectio Chriſti à mortuis ſit victoria Chriſti & triumphus ſuper peccato, morte, inferno, atq; adeo ſuper toto regno Satanæ. Reſurrectione enim ſua Chriſtus compleuit promiſsionem: Semen mulieris conteret caput ſerpentis, hoc eſt, vt Iohannes Apoſtolus Domini interpretatur, Chriſtus apparuit vt deſtruat opera diaboli. Eſt proinde Chriſtus reſurgens victor Satanæ, qui Satanas victus & conculcatus iacet ſub pedibus Chriſti victoris, vt amplius non poſsit fidelibus, id eſt, Chriſti membris interitum & mortem inferre, etſi imperium ſuum in reprobos & contumaces habet, & magnis & varijs technis vtitur, vt fideles rurſus impellat, vt fructum vetitum guſtent, atque ita rurſus de Paradyſo Domini eijciantur. hoc eſt, conatur fideles praua doctrina & malis moribus inficere, vt expellatur ab eis ſpiritus ſanctus, atque amiſſa fide excludantur è familia Dei & pereant. Tertio loco, colligendi ſunt fructus reſurrectionis Domini, quos pij ſoli percipiunt, horum Primus eſt remiſsio peccatorum, 1. Corinth. 15. Si Chriſtus non reſurrexit, adhuc eſtis in peccatis veſtris. Huc illud Danielis: Auferetur tranſgreſſio, contegentur peccata, expiabitur iniquitas. tametſi autem iniquitatis expiatio proprijſsime tribuitur paſsioni & morti Domini, ſicut ſupra dictum eſt, tamen rectiſsime etiam reſurrectioni tribuitur, quia hæc omnium beneficiorum Chriſti complementum eſt. Secundus eſt iuſtificatio noſtri, Reſurrexit enim propter iuſtificationem noſtri. Rom. 4. Et Daniel inquit, Adducetur iuſticia ſempiterna. An non Paulus definit Chriſti obœdientiam eſſe noſtram iuſticiam? Vtrumque verum eſt. Quæ enim vni actionum Chriſti tribuuntur, recte quoque alijs accommodantur, propter deſtinationem omnium operum & actionum Chriſti communem. Tertius, donatio Spiritus ſancti. Niſi, inquit, abiero paracletus non veniet. Et Paulus ad Gal. Emiſit ſpiritum filij ſui in corda veſtra clamantem, abba pater. Quartus, Confirmatio fœderis gratiæ, ſeu ſtipulatio bonæ conſcientiæ apud Deum. Ita enim ait Petrus, 1. Pet. 3. Cui reſpondens exemplar baptiſmi nos quoque ſeruat, non quo carnis ſordes abijciuntur, ſed quo fit ſtipulatio bonæ conſcientiæ apud Deum per reſurrectionem Ieſu Chriſti. Quintus, Innouatio noſtri, eaq; duplex, animarum videlicet & corporum. Animarum quidem, iuxta illud, Rom. 6. Reſurrexit vt nos in nouitate vitæ ambulemus. Corporum vero, iuxta illud, 1. Cor. 15. Chriſtus reſurrexit primitiæ dormientium. Quoniam quidem per hominem mors, & per hominem reſurrectio mortuorum. Et ſicut in Adam omnes moriuntur, Ita in Chriſto omnes viuificabuntur. Sextus, vinculum fraternitatis mutuæ. Ita enim Dominus reſurgens mulieres alloquitur. Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum, Deum meum & Deum veſtrum. Si igitur Deum habemus communem, ſi patrem habemus communem Deum, ſi omnes fratres in Chriſto, par eſt, vt tanquam fratres conſentiamus & nos inuicem fraternis affectibus complectamur. Septimus, Remedium Catholicum aduerſus omnes calamitates, aduerſus omnia vulnera animæ, corporis, & famæ. Huc illud Pauli ad Timotheum: Memento Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, quaſi diceret, in iſto tuo miniſterio ſenties magnas difficultates, experieris varias tentationes à diabolo & hominibus, ſed in omnibus iſtis tanquam ad ſalutare antidotum confugito ad meditationem reſurrectionis Dominicæ, quæ vt in Domino ipſo erat omnium tentationum & afflictionum victoria: ita & in nobis erit, vbi virtute reſurrectionis Chriſti & nos à mortuis excitabimur. Octauus, Iudicium ſtatus gloriæ & immortalitatis. Regenuit nos, inquit Petrus, in ſpem viuam & immarceſsibilem per reſurrectionem Ieſu Chriſti.

Tertius articulus huius primi membri eſt de virtute, qua Dominus excitatus eſt ex mortuis, Chriſtus inquit, poteſtatem habeo ponendi animam meam & rurſus eam aſſumendi. Hic autem pater dicitur eum excitaſſe. In his verbis nulla eſt ἀντιλογία Chriſtus quidem ſeipſum excitauit, vt Deus, hoc eſt, diuina natura in Chriſto humanam naturam excitauit: Pater vero Chriſtum excitauit, vt hominem. Breuiter. Quia eadem eſt patris & filij & ſpiritus ſancti eſſentia, quantum ad diuinitatem attinet, indiuiſa ſunt opera Patris & Filij & Spiritus ſancti.

sancti. Hæc sint breuiter dicta de primo membro huius Pericopæ, cuius duplex est in vniuersum vsus, videlicet, vt confirmemur in cognitione mortis & resurrectionis Domini, & in nobis viuum sensum mortis & resurrectionis Domini experiamur. De quo sensu Paulus ad Romanos 6. Vbi virtuti mortis & resurrectionis Domini mortificationem & viuificationem, hoc est, nouitatem attribuit.

Secundum membrum, de quo ait: Et sedere fecit eum in dextera ipsius in cœlestibus, hoc membrum duos articulos fidei nostræ cōtinet, vnum de ascensione Domini in cœlos, alterum de sessione eiusdem ad dexteram Dei. Nam sessionem præcessit ascensio. hæc autem ascensio Domini facta est visibiliter, Corporali enim & naturali modo è conspectu discipulorum subuectus est in cœlum. Ita enim dicitur, Act. 1. Cernentibus ipsis sublatus est, & nubes ipsum suscepit ab oculis eorum. Et inde subuectus est super omnes cœlos & collocatus in cœlestibus ad dexteram Dei patris, quemadmodum hic Paulus loquitur & infra in quarto capite repetit. Debet ergo articulus ascensionis Domini intelligi de vero Christi corpore, & de corporali ipsius locatione in cœlis, ne existimemus vel humanam naturam in Christo à diuinitate absorptam esse cum Stenckfeldio, vel diffusam esse in totum vniuersum cum diuinitate cum veteri hæretico Eutiche. Vtrunq; enim veritatem humanæ naturæ tollit. Tenendum est proinde dictum Cypriani qui ita ait: Ascendit in cœlos, non vbi verbum Deus antea non fuerat, sed vbi verbum caro factum antea non sedebat, scilicet corporali locatione. Sessio ad dexteram Dei patris ad regnandi potestatem pertinet, quia filius patri æqualis, æquale cum ipso sortitur imperium. Nam dextera patris diuinam potentiam, maiestatem & imperium notat. Quare ad dexteram patris sedere, est æqualem esse patri diuina potentia, maiestate & imperio. Et quia hic Apostolus meminit dexteræ patris in cœlestibus, significatur etiam per dexteram patris, locus beatitudinis & felicitatis, atque adeo æternæ & beatæ istius requiei quæ promissa est credentibus, vbi iam corpus Christi collocatum est. VERVM hoc non pugnat cum Christi dicto. Ero vobiscum vsq; ad consumationem seculi, nec tollit veritatem carnis & sanguinis Domini in cœna. Est enim Christus totus vbicunque vult esse, plura de hac re eaq; eruditissima & pijssima vide in commentarijs Philippi super 3. cap. ad Coloss. Porro fructus vtriusque articuli, videlicet ascensionis Domini, & sessionis eiusdem ad dexteram patris infra in 4. cap. copiose explicatur, vbi Apostolus dictum Psalmi interpretatur. Ascendit in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Tertium membrum, secundi expositio est. Super omnem, inquit, Principatum & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in seculo hoc, sed etiam in futuro. Pulcherrime enim his verbis definit quid sit Christum sedere ad dexteram patris in cœlestibus. Nam nihil aliud vult Apostolus hac oratione, quam significare Christi imperium, quod significatur symbolo sessionis ad dexteram patris summum esse, vt quod nullum habeat superius, nec in hoc seculo, nec in futuro. Quod autem Dionysius ex his Apostoli verbis extruat, nescio quos angelorum ordines infirmum est, neque refert scire qui sint angelorum ordines & dignitatum gradus in cœlo, cum illud nobis verbum Dei non reuelauit, sed hoc sufficit intelligere quod angeli sunt ministri, & vt epistola ad Hebræos loquitur, administratorij spiritus, ministri Ecclesiarum, politiarum & familiarum in mundo. QVANTVM autem ad verba Pauli attinet hoc sciendum est, quod pulcherrime hisce quatuor vocibus distinguat gradus eminentiæ.

Ἀρχὴ, principatus, significat ordinem superioris ad inferiorem qui superiori parere debet. Cum ergo dicit Apostolus Christum sedere supra omnem principatum, significat quod Christus sit Dominus & princeps ἀνυπεύθυνος, vt qui nemini sit obnoxius ad reddendam suæ administrationis rationem. Non enim habet supra se principem, cui vt subditus parere cogitur. Vt enim eiusdem naturæ est cum patre secundum diuinitatem: Ita æquale cum ipso habet imperium. Hinc fidelis se consoletur aduersus hostes Christi, atque adeo aduersus principatus omnes mundi & inferni, statuatq; fore aliquando vt quicquid sublime videtur, Christi imperio, velit, nolit, subijciatur. Nemo ergo cui pietas cordi est, subijciat se vllis hominib. aut diabolis, si quid imperent, quod pugnet cum principis nostri Iesu Christi legibus.

Ἐξουσία potestas, ius imperij notat. hoc ius duplici nomine Christus obtinet. Primum ratione diuinæ naturæ, qua vna cum patre & spiritu sancto idem Deus est, cui iure omnia subijciuntur. Deinde ratione victoriæ iustæ, qua hostem diabolum vicit. vtroque imperij iure eminet Christus supra omnia.

Δύναμις virtus, facultatem imperij notat, adeo vt nullæ vires, eius imperium labefactare possint. Vnde fides in tentationibus & in mortis articulo se animet aduersus insultus diaboli. Nam si δύναμις Christi est supra omnem δύναμιν, non est quod fidelis homo portas inferorum timeat.

Κυριότης, dominatio, relationem habet ad omnes creaturas, bonas & corruptas, quas suo dominio Christus cohibere potest, quæ velint, nolint, Christum victorem agnoscere coguntur. Vnde ad Romanos scriptum est, quod omne genu cœlestium & terrestrium & infernorum se flectat Christo, agnoscens ipsius dominium, huc iam addit Paulus genus. & supra omne inquit nomen quod nominatur, id est, supra omne quod quouis modo emineat. Distributio quæ sequitur. Non solum in seculo hoc, sed etiam in futuro, ad superiora quatuor membra refertur, significat enim Christum eminere supra omnia, non solum in seculo hoc perituro, verumetiam in futuro, id est, in æternum duraturo. Eminentia ergo Christi supra omnem principatum, potestatem, virtutem, dominationem, non est temporanea sed æterna, 10 vt quæ etiam futurum seculum comprehendat. Non est ergo quod fideles metuant, ne Christo aliquando ab imperio deposito hostium iniurijs & tyrannidi obijciantur, aut noui alicuius Domini imperio iniuriosius premantur.

Quintum membrum, amplitudinem imperij Christi continet. Et omnia, inquit, subiecit pedibus eius. Vt enim antea factus est seruus omnium, vt hominem perditum saluaret: ita nunc victor factus omnia sibi habet subiecta, ita vt omnia ipsius imperio cedere cogantur. Neque hæc subiectio tantum est amicorum & domesticorum, verumetiam hostium, omnium diabolorum & hominum impiorum, adeo vt ipsi diaboli sub Christi imperio contremiscant. HINC fides habet quo se confirmet aduersus omnes inferorum portas, potentiorem enim Christum statuet, quam vt quisquam ipsum spoliare posit, & ei aliquid inuito eri- 20 pere.

Sextum membrum, singularem quandam imperij Christi formam continet, qua videlicet is Ecclesiæ Dei dominatur. Et ipsum, inquit, posuit caput super omnia Ecclesiæ. Quod autem Christus hic dicitur poni à patre caput Ecclesiæ, non derogat quicquam maiestati Christi, qua iuxta suam diuinam naturam in omnia imperium vna cum patre habet. Christus enim, vt inquit Gregorius Nicenus, dicitur accipere, vt homo, quod naturaliter habet vt Deus. CAPITIS appellatione significatur & supremum Christi dominium, quod solus in Ecclesiam habet, & gloriæ Ecclesiæ. Nam si Christus est caput, & Ecclesia corpus, summa profecto est Ecclesiæ gloria. Vbi enim caput, illic & corpus. Nam nullo loco intermedio caput à corpore separatur. Quicunque ergo præter vnum Iesum Christum hunc honorem 30 sibi assumit, & vult agnosci Ecclesiæ caput, verus Antichristus est, vt qui Christum sacrilege suo spoliet honore. Neque quicquam est quod afferant Papæ defensores qui fingunt Ecclesiam bicipitem esse, vt quæ vnum caput ἀρχικὸν, alterum autem διακονικὸν habeat. Ministri enim Ecclesiæ Dei etsi alij alium dignitatis locum in Ecclesia propter politiam Ecclesiasticam seruandam habent, tamen omnes ministri sunt, nec alter alterius est caput, sed conseruus in Domino. Ita Paulus inferiores se ministros conseruos vocat, & comilitones & cooperarios Dei & fratres.

Porro Christus Ecclesiæ caput dicitur, quatuor modis. Primum, efficacia. Vt enim ex capite hominis in totum corpus vires per neruos diffunduntur, ita à Christo quicquid habent fideles virium accipiunt. Nam quod fideles mortificantur carne & viuificantur spiritu, id ex 40 virtute mortis & resurrectionis Christi capitis habent, siquidem vis mortis Christi in credentibus carnem reprimit, & efficacia vitæ Christi spiritus nouus in homine generatur, vnde fit, vt in nouitate vitæ ambulet. Secundo, Christus dicitur caput Ecclesiæ perfectione. Is enim solus in Ecclesia perfectionis laudem meretur. Nam omnes virtutes in eo sunt perfectissimæ, à quo tanquam à sole radij quidam in fideles immittuntur. Tertio, caput dicitur merito, Is enim solus in Ecclesia merita habet, quibus nobis cœlestem hæreditatem meruit. Quarto, caput est dignitate seu ordine & autoritate. Nam is solus Ecclesiæ Monarcha est αὐτοπρόθωπος. Verum ne quis putet Paulum loqui de Christo tantum, vt de principe Ecclesiæ, addit septimum membrum, Ecclesiæ, inquit, quæ est corpus eius, Est proinde Christus caput, Ecclesia vero corpus, in quod omnis vis & efficacia à capite fluit. Hic obseruetur pulcherrima Ec- 50 clesiæ definitio, qua definitur esse corpus Christi, non quidem naturale sed mysticum. Huius corporis duplicia sunt membra, videlicet mortua & viua. Mortua membra sunt, qui in externo cœtu Ecclesiæ nobiscum profitentur articulos fidei, sed spiritu fidei destituuntur, vt sunt hæretici, hypocritæ, & qui concupiscentijs carnis indulgent. Viua membra sunt, qui viua fiducia Christi præditi non ambulant secundum carnem, sed secundum spiritum quo aguntur. breuiter quicunque sincere meditantur Christianismum, viua Christi membra sunt. Turci autem, increduli Iudæi & aliæ profanæ gentes nec viua nec mortua Ecclesiæ membra censeri debent.

Porro cum subiungit Apostolus. Et complementum eius qui omnia in omnibus adimplet, exponit cur Ecclesiam corpus Christi vocet, & simul ostendit quantus sit Christi amor

erga Ecclesiam suam: quam sui complementum siue supplementum appellat. Is enim est Christi erga Ecclesiam amor, vt cum omnia salutaria in omnibus præstet, tamen sese veluti mancum & membris mutilum existimet caput, nisi Ecclesiam habeat, sibi instar corporis adiunctam. Hinc est quod Christus non raro collectiue pro tota Ecclesia capiti suo adiuncta accipiatur, vt cum dicitur, 1. Corinth. 12. Sicut enim corpus vnum est, & membra habet multa, omnia vero membra corporis vnius multa cum sint, vnum sunt corpus: Ita & Christus Etenim per vnum spiritum nos omnes in vnum corpus baptizati sumus, hoc est, vt cum Christo vnum corpus fieremus, atque adeo vt in vnum Christi corpus coalesceremus, vt Ecclesia tota nihil aliud sit quam vnus Christus, cuius coagmentationis efficacia signa sunt baptismus & cœna Domini. Huc & illud Galat. 3. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius, non dicit, & seminibus, vt de multis, sed vt de vno, & semini tuo qui est Christus. Hic Christum vocat Apostolus totum corpus collectum, cuius caput & vita est Christus, membra autem sunt fideles, partim ex Iudæis partim ex gentibus. hoc in fine capitis apertius concludit hisce verbis. Omnes vos vnus estis in Christo Iesu. Hinc manarunt illæ loquendi formulæ, vnum cum Christo fieri, cum Christo esse, & Christum in nobis esse, spiritu Christi agi, in Christo eligi, vocari, iustificari, viuere, cum Christo mori, crucifigi, sepeliri, resurgere. huc illud pertinet quod sequitur cap. 3. gentibus patefactum esse Euangelium, vt fiant cohæredes, concorpores & consortes promissionis in Christo. Hinc est quod Paulus ad Gal. 2. dicat, se in Christo & Christum in se viuere, hinc & illa Christi vox, Saule, Saule, quid me persequeris? QVID hinc fides colliget? vt omnem spem suam & consolationem in hoc ponat, quod statuat Christum non posse perire, cuius membrum est per fidem. Hinc in vita, in morte, & quouis periculo se sustentet fidelis, quod certissimo sciat, fore vt Christus aliquando cum toto suo corpore glorificetur, vtut eius membra in hisce mundi ærumnis contemta iaceant. Verum vt sciamus Christum per se non indigere hoc supplemento, addit Apostolus. Qui omnia in omnibus adimplet. Si enim reuera omnia in omnibus adimpleat Christus & perficiat, nequaquam indiget suppleri à quoquam, nisi quatenus pro immensa sua bonitate Ecclesiam dignatur sibi instar corporis adiungere. Habet & hic locus luculentum testimonium de Christi diuinitate. Nam cum proprium diuinæ naturæ sit implere omnia: Et Christo hic ea tribuatur facultas, quod omnia in omnibus adimpleat, sequitur Christum verum Deum esse, atque adeo infinitam & æternam personam.

Recte igitur in Ecclesia dicitur. Christus est vbiq; totus, Christus omnia complet, filius virginis est Deus. Nam hæc rectissime personæ tribuuntur, ratione diuinæ naturæ, non humanæ quæ suas peculiares proprietates habet, quas si sustuleris veritatem humanæ naturæ in Christo tollis, & spem resurrectionis nostri subuertis. Quare firmiter tenendum est, quod Paulus ad Philip. 3. nostra corpora contemta fore aliquando conformia Christi glorioso corpori. Iam si natura humana Christi conuersa esset (vt olim impie Eutychiani, & hodie sacrilege Stenckfeldius docet) in diuinam naturam, nulla prorsus nobis spes resurrectionis remaneret. Hæc sint dicta de hac pericopa in qua Paulus præcipuos articulos fidei nostræ de Christo proponit, & simul eorum fructum nobis breuissime commendat.

DE PRÆDESTINATIONE.

Quoniam autem prædestinationis & electionis ad vitam æternam sæpius in hoc cap. facta est mentio, visum est mihi non inutile assertiones quasdam huc asscribere, quæ summam doctrinæ de prædestinatione continebunt, idq; hoc consilio, vt hæc doctrina quæ est basis salutis nostræ, illustretur consideratis circumstantijs, & pio lectori magis dulcescat eius cogitatio.

I.

De æterna Dei prædestinatione & electione hominum ad vitam beatam, & immortalem recte erudiri Ecclesiam summopere necessarium est. Nam vt nulla doctrina vberiorem consolationem pijs conscientijs afferre potest, quam doctrina prædestinationis recte explicata: Ita nihil periculosius est, quam à vera prædestinationis ratione aberrare.

II.

Quare ne à modo prædestinationis & electionis, quem nobis commendat scriptura aberremus, summo studio cauendum est. Nam qui à vero modo deflectit in præcipitium fertur, vnde se recipere non potest, nisi diuinitus ei succurratur.

III.

Sunt quidam, qui cum audiunt, nostram salutem in Dei electione & proposito sitam esse, & mo-

& modum verum haud obseruant, somnia Stoica & tabulas Parcarum fingunt: quibus & seipsos misere implicant, & alios periculose seducunt.

IIII.

Nam fieri aliud nequaquam potest, quam vt is qui fatales libros de saluandis & perdendis imaginatur, vel hypocrisi vana turgeat, vel desperatione perniciosa tabescat.

V.

Quidam enim carnalis cuiusdam securitatis ansam arripientes, in quæuis scelera licentiose ruunt: sibi quidem ipsis in certam perniciem, alijs vero in graue scandalum.

VI.

Nonnulli in contrarium malum feruntur: qui cum contra verbum Dei particularem gratiæ promissionem somniant, in desperationis baratrum demerguntur: in quo eos in æternum perire, nisi mature dextera Dei erecti resipiscant, necesse est.

VII.

Quapropter, cum audimus verbo Dei nobis prædestinationis mysterium commendari, simul in verbo Dei prædestinationis modum cum sua vera caussa quæramus: quem si recte tenuerimus, summam consolationem prædestinationis doctrina nobis afferet: & erit non solum veluti calcar quoddam ad omnia pietatis exercitia: verumetiam vt sacra quædam ancora in mortis articulo.

VIII.

Modus autem prædestinationis verissimus est, quem Paulus nobis commonstrat cum ad Ephesios ita scribit: Elegit nos in CHRISTO ante constitutionem mundi, vt simus nos sancti & inculpati coram ipso in dilectione. Item prædestinauit nos in adoptionem per Christum Iesum. Item: Gratos nos fecit in dilectio: in quo habemus redemtionem per sanguinem eius. Item, proposuit recolligere omnia in Christo. Item, In quo in sortem asciti sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium voluntatis suæ, vt nos simus in laudem gloriæ eius, qui ante speraumus in Christo. Item, In Quo & credentes obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ.

IX.

Hic Paulus clarissime modum prædestinationis definit, dum pronunciat Deum prædestinasse nos saluti per CHRISTVM & in CHRISTO. Per CHRISTVM quidem vt mediatorem & λυτρωτήν. In CHRISTO vero vt in capite & cum capite: cuius membra efficimur per fidem, quam Euangelium promiscue omnibus prædicat.

X.

Prædestinauit igitur nos Deus, non exarando fatales libros cum Zenonis familia, sed statuendo iuxta consilium voluntatis suæ modum salutis consequendæ per CHRISTVM & in CHRISTO.

XI.

In hoc modo conditio fidei includitur. Nam cum fide inserimur CHRISTO, eius membra efficimur, atque ideo electi dicimur, quia membra Christi sumus.

XII.

Quam autem hæc conditio sit necessaria, ex ordinatione diuina, plurima sane declarant testimonia. Paulus Rom. 9. Vbi de prædestinatione disputat hanc conditionem inculcat inquiens: Quid igitur dicemus? gentes, quæ non sectabantur iusticiam apprehenderunt iusticiam, iusticiā, inquam, quæ est ex fide. Israël vero sectans legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed ex operibus legis. Hanc conditionem repetit Apostolus in decimo capite, & sæpe alias eam vrget, Coloss. 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Heb. 3. Participes facti sumus Christi, si modo incoatam fiduciam vsque ad finem firmam teneamus. 1. Timoth. 2. Mulier saluabitur si permanserit in fide.

XIII.

Necessitatem huius conditionis Apostolus ipse de se loquens ostendit: Væ mihi si non Euangelizem. Item, Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs prædicauero, ipse reprobus efficiar. Si igitur Paulus electum Dei organum ex fide obœdientiam erga Deum non præstitisset, fide excussa, gratia excidisset, reprobus sua culpa effectus. Ieremias idem verbis Domini inculcat. Si, inquit, pœnitentiam egerit gens illa à malo quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo quod cogitaui, vt facerem ei. Si

fecerit malum in oculis meis, vt non audiant vocem meam, pœnitentiam agam super bono quod locutus sum, vt facerem ei.

XIIII.

Hinc manifeste apparet prædestinationem diuinam per CHRISTVM, & in CHRISTO ratam esse, & requirere à nobis conditionem fidei qua Christo inserimur, atque ideo electi censemur.

XV.

Ex his quæ hactenus diximus hanc prædestinationis extruamus definitionem. Prædestinatio est ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi, secundum beneplacitum & consilium voluntatis suæ per CHRISTVM, & in CHRISTO destinauit vitæ æternæ OMNES in Christum redemtorem credituros, vt sint sancti & inculpati coram ipso, vtq; laudem gloriæ gratiæ ipsius prædicent in omni æternitate. Huic opponitur reprobatio, qua reijciuntur & arcentur ab æterna vita, & mancipantur æternis pœnis, quotquot in Christum credere recusant, & quicunque in fide Christi ad finem vsque vitæ non perseuerant. Huius reprobationis caussa est peccatum hominum, & iusticia Dei iuste punientis transgressores: qui ad propitiatorium hominibus à Deo propositum, non confugiunt.

XVI.

Porro cum conditionem fidei requirimus, simul Pharisaicum taxamus errorem de dignitate personarum, de prærogatiua carnis, de meritis humanorum operum. Vnde & hoc sequitur, quod nec ex ratione, nec ex lege de hoc mysterio iudicandum sit. Nam, vt ratio dignitatem & prærogatiuam carnis: Ita lex merita operum Hypocritis electionis caussam falso statuere videtur.

XVII.

Non est itaque caussa prædestinationis in nobis, vt falso opinantur Monachi, sed in Deo: quam caussam Paulus εὐδοκίαν voluntatis Dei vocat: Augustinus misericordissimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei, erga homines vbi certo constiterit, prædestinationis nostri fundamentum habemus immotum. Nam Deus omnia, vt Paulus testatur, secundum consilium huius suæ voluntatis operatur.

XVIII.

Hæc Dei voluntas misericordissima, non est nobis incognita aut tecta, sed tradita est, & reuelata nobis voce Euangelij. Et in quatuor potissimum cernitur: In missione Filij, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ.

XIX.

Missio Filij locupletissimum testimonium paternæ voluntatis Dei erga nos est: iuxta hanc vocem Filij: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam, Roman. 5. Commendat Deus charitatem suam erga nos, quod cum adhuc essemus peccatores Christus pro nobis mortuus est. Huius itaque λύτρον sufficiens est satisfactio & expiatio peccatorum totius mundi, Per hunc enim pater fatetur se placatum esse, & iubet serio vt ipsum audiamus.

XX.

Neque est quod quisquam existimet missum esse filium in mundum, vt quosdam selectos tantum de genere humano redimeret, sed potius, vt totius mundi peccata tolleret, iuxta illud: Ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi: Nam vt communem nostram naturam assumsit, ita cum natura nostram caussam in se recepit: Ita enim palam de se ipse ait: Filius hominis venit saluare quod perierat. Iam autem non pauci aliquot perierant de genere humano, sed totum genus humanum. Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapsi sumus: Ita cum Adamo datur omnibus promissio seminis contrituri caput serpentis. Hinc Iohannes. Christus apparuit, vt destruat opera diaboli. Quapropter fidelis sermo, vt Paulus ait, & omni approbatione dignus est, quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.

XXI.

Quod autem euentus (proh dolor) non respondeat voluntati patris mittentis filium, & desiderio filij deriuantis in se pœnam peccati, id fit propria hominum malitia, qui à patre clementissimo ad nuptias filij inuitati venire recusant: quemadmodum Christus ipse conqueritur, cum ait: Multi sunt vocati, pauci vero electi, hoc est, pauci credunt & fructus pœnitentiæ edunt, atque ideo expelluntur de domo nuptiarum, vt qui vestem nuptialem non habeant.

XXII.

Promis-

Promiſsio gratiæ, quæ vere vniuerſalis eſt, ſimiliter voluntatem miſericordiſsimam patris cœleſtis nobis commendat. Huc pertinent plurima dicta: inter quæ ſunt hæc. Hæc eſt voluntas patris mei, qui miſit me, vt omnis qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Matth. 18. Sic non eſt voluntas ante patrem meum qui in cœlis eſt, vt pereat vnus de pu ſillis iſtis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire. 2. Pet. 3. Deus longanimis eſt erga vos, non volens vllos perire ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc & illud propheticum pertinet. Nolo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat. Hinc Diuus Bernardus: Prodit in lucem ad miſeri conſolationem magnum conſilium, quod ab æterno latuerat in ſinu æternitatis, quod nolit videlicet Deus mortem peccatoris, ſed magis vt conuertatur & viuat.

XXIII.

Hæc promiſsio gratiæ, vt eſt vniuerſalis, ita etiam eſt gratuita, ſola fide accipienda. Vtrunque perſpicue docet Paulus ad Roman. 9. 10. 11. vbi excludit aperte omnem prærogatiuam carnis & operum merita, & concludit omnem qui credit non pudefieri. Non eſt enim (ait) diſtinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium diues in omnes qui inuocant ipſum.

XXIIII.

Huc faciunt pulcherrimi illi Typi, quos idem Apoſtolus proponit, cum filios Abrahæ Iſmaelem & Iſaac, & filios Iſaac Iacobum & Eſau in medium adducit: qui typi in hunc modum accommodandi ſunt. In commodis certis ad hanc vitam ſpectantibus, non omnes qui nati ſunt ex ſemine Abrahæ & Iſaac habentur illorum filij. Multo minus in rebus ſpiritualibus cenſebuntur filij, qui ab iſtis ſanctis patribus ortum ducunt. Quocirca quemadmodum in commodis ad hanc vitam ſpectantibus, tantum illi reputantur filij, de quibus ſancti Patriarchæ habebant promiſsiones: Vt Abraham de Iſaaco, & non de Iſmaele, Iſaac de Iacobo & non de Eſau: ita in rebus ſpiritualibus ſolum illi ſunt Abrahæ filij cenſendi, qui promiſsioni gratuitæ credunt, & non illi qui prærogatiua carnis tument.

XXV.

Neque aliud vult concluſio Apoſtoli: Non eſt igitur volentis neque currentis, ſed miſerentis Dei. Nam huius concluſionis hic ſenſus abſque dubio eſt veriſsimus. Non eſt volentis neque currentis, videlicet ſecundum carnem, quia voluntas carnis & curſus carnis nituntur prærogatiua carnis & meritis operum. Atque ideo aduerſantur miſericordiæ Dei, & merito Chriſti. Sed eſt volentis & currentis ſecundum promiſsionem: hoc eſt, credentis. Siquidem omnia poſsibilia ſunt credendi. Nam hæc voluntas & hic curſus commendant miſericordiam Dei, adeoq; ſola miſericordia in Chriſto promiſſa nituntur. Quid hinc iam efficitur? Illud quod propoſitum erat ab Apoſtolo, non filios carnis, ſed filios promiſsionis eſſe hæredes.

XXVI.

Sunt autem filij promiſsionis, omnes qui credunt promiſsioni, vt Abraham credidit, Nam Apoſtolus Rom. 4. definit filios promiſsionis eſſe eos, qui inſiſtunt veſtigijs fidei Abraham. Et ad Gal. 3. Scitote, inquit, quod qui credunt, hi ſunt filij Abrahæ. Si filij ſunt, & hæredes ſecundum promiſsionem.

XXVII.

Qui hanc vniuerſalem gratiam negant (quantum quidem ad voluntatem Dei paternam attinet) præterquam quod Paulo, adeoq; conſenſui totius ſcripturæ ſe opponunt, grauiſsime impingunt. Primum enim tribuunt Deo προσωποληψίαν. Deinde fingunt in Deo contradictorias voluntates.

XXVIII.

Sed quod apud Deum non ſit προσωποληψία multa dicta teſtantur. Deus enim ſemper bonam cauſſam comprobat, & ſemper malam condemnat, iuxta hanc regulam: Fideles cuſtodit Dominus, & retribuet abundanter facienti ſuperbiam. Nihil proinde certius eſt, quam quod Deus omnes pœnitentes recipiat in gratiam, & contra impœnitentes omnes reijciat abſque omni perſonarum reſpectu.

XXIX.

Quod autem Deus Lazarum mendicare voluit, & Ioſephum principem Aegypti fecit, hoc non conſtituit in Deo προσωποληψίαν, Nam perſonarum acceptio in iudicijs locum habet, vbi æqualibus inæqualia, aut inæqualibus æqualia tribuuntur. Nunc autem cum Deus ſibi hanc iudiciariam regulam ſtatuit, quod velit in Chriſto omnes credentes ſaluare, & quod

velit omnes contemnentes filium,& perseuerantes in delictis pœnis punire æternis, nequaquam personarum acceptor est.

X X X.

Præterea,quod non sint in Deo contradictoriæ voluntates, ex eo manifestum est, quod, vt ipse veracissimus, imo ipsa veritas est: ita duplex cor damnet. Cum igitur scriptum est: Deus vult omnes homines saluos fieri: Item,Deus non vult vllos perire,sed omnes ad pœnitentiam recipere: nequaquam sunt harum propositionum contradictoriæ admittendæ, quæ sunt,Deus non omnes vult saluos fieri,Deus vult aliquos perire, & non omnes ad pœnitentiam recipere.

X X X I.

Quomodo ergo (inquies) damnantur multi cum omnes saluos fieri Deus velit? Si consilium creationis & missi filij in mundum respicimus, vere voluntas Dei est vt nullus pereat. Verum si euentum consideramus,voluntas Dei est, vt contumaces & impœnitentes pereant. Pater terrenus vult omnes suos filios hæreditate gaudere. Hæc est enim paterna storga in bono patre. Verum si aliquis filiorum perrexerit esse contumax, vt nec verbis, nec flagellis emendari velit, hunc pater hæreditate priuat, & inter filios amplius non numerat.

X X X I I.

Huius rei typus in Deuteronomio proponitur. Si genuerit (ait Dominus) homo filium rebellem & proteruum, qui non audierit patris & matris imperium, & coercitus obœdire contemserit, apprehendent eum pater eius & mater eius, & ducent eum ad seniores ciuitatis, & ad portam iudicij, dicentq; ad eos: Filius noster iste proteruus & rebellis est, monita nostra audire contemnit,Lurco & potator est,lapidib.eum obruet populus ciuitatis & morietur. Nonne hic pater vult filium obrui lapidibus, quem naturali storga charissimum habeat? Ad eundem plane modum Deus ex sua paterna bonitate vult omnes homines hæredes fieri vitæ æternæ: verum contumaces nihilominus & rebelles perpetuis pœnis vult obrui.

X X X I I I.

Discernendum est igitur accurate inter voluntatem Dei paternam, quam Theologi antecedentem vocant, & eam quæ sequitur hominum contumaciam. Quare & consequens dicitur.

X X X I I I I.

Mandatum (hoc enim est tertium, in quo supra proposuimus voluntatem Dei erga homines conspici) similiter nobis voluntatem Dei vere paternam erga omnes commendat. Fieri enim non potest vt voluntas Dei cum mandato ipsius pugnet. Quapropter cum iubet, vt totus mundus filium suum audiat,vult profecto, vt omnes illum audiant: vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult denique vt credentes saluentur. Deinde filius, qui est sapientia patris,amandat discipulos suos in omnem terram cum hoc mandato: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit saluus erit. Qui vero non crediderit condemnabitur. Hoc mandatum cum sit vniuersale, clare testatur Deum velle omnium hominum salutem, sed cum conditione fidei,vt indicat promissio mandato addita,Matth. 11. Clamat Dominus: Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis,& ego reficiam vos. Hic vtrumque, hoc est, mandatum & promissio testantur voluntatem Dei paternam esse, vt omnes veniant ad Christum vocantem, & omnes in eo consequantur salutem.

X X X V.

Firmissime itaque & sine hæsitatione statuendum est, mandatum Dei æternum & vniuersale esse testimonium infallibile voluntatis ipsius erga homines. Cum igitur mandat omnibus, vt audiant filium & credant,vult reuera, vt omnes audiant,credant, iustificentur,sanctificentur,saluentur. absit procul à Christiano pectore cogitare Deum foris offerre omnibus veniam, sed intus aliam voluntatem inclusam habere.

X X X V I.

Sed obijciet forte aliquis: fides donum Dei est, & opus spiritus sancti. Ergo nemo credere potest nisi qui diuinitus fidem acceperit. Item, nemo venit ad filium, nisi quem pater traxerit. Hoc verissimum esse fateor. Verum cum Paulus inquit. Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei, significat ordinarium ad consequendam fidem instrumentum esse prædicationem Euangelij: in qua Deus iuxta suas promissiones vult esse efficax, vult trahere verbo & spiritu ad filium. Sed multi trahenti patri repugnant, cui poterant obœdire. Hoc clare comprobatur querela Christi in hunc modum peruicaciam Iudæorum deflentis: Quoties vo-

ties volui te congregare, vt gallina congregat pullos suos, & noluisti? Similem contumaciam Stephanus suis Iudæis obijcit, Duri, inquit, ceruice & incircumcisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto resistitis. Et Dominus apud Esaiam: Tota die expandi manus meas ad populum contumacem & contradicentem. Hoc ipso testimonio & Paulus rebellionem Iudæorum ostendit, quam rebellionem caussam reiectionis eorum fuisse concludit. Etsi autem animus noster dum illuminatur, præparatur, immutatur, & disponitur pasiiue se habet: tamen quoad assensum voluntas docta verbo, & roborata per spiritum sanctum actiue etiam concurrit.

XXXVII.

10 Huc etiam facit exemplum quod Augustinus de Nabuchodonosor & Pharaone proponit hisce verbis: Quantum ad naturam ambo homines erant: Quantum ad dignitatem ambo reges: Quantum ad caussam, ambo populum Dei captiuum possidebant: Quantum ad pœnam ambo flagellis clementer admoniti. Quid ergo fines eorum fecit diuersos? nisi quod vnus manum Dei sentiens, in recordatione propriæ iniquitatis ingemuit: alter libero contra misericordiam Dei voluntatem pugnauit arbitrio.

XXXVIII.

Verum hic imprimis cauendum est, ne quis peccandi petulantia & longa consuetudine, abusus benignitate Dei inuitantis se ad pœnitentiam, accersat sibi ipsi iudicium, vt à Deo irato derelinquatur, atque à Deo permittatur ruere in reprobam mentem. Hoc cum fit, homo 20 ad verbum Dei obsurdescit, & sibijpsi eam peccandi necessitatem imponit propria voluntate, vt iam aliud quam peccare non possit. Perinde enim illi accidit, ac si quis seipsum de cacumine montis præcipitem daret, vnde postea casum reuocare non valeret.

XXXIX.

Mature igitur vocanti Deo obtemperare oportet, & resipiscere solliciteq; ambulare (vt Propheta monet) coram Deo suo. Nam qui vocantem Deum per suos ministros audire recusat in contumaciæ pœnam incurrit. Vnde fit, vt magis magisque vinculis peccati constrictus donec tandem dedoleat, susque deq; ferat omnia salutis media. Hic proinde locum habet vulgo notus versiculus, Qui non es hodie cras minus aptus eris.

XL.

30 Obsignatio gratiæ (huic enim quartum locum tribui inter ea inditia, quæ nobis ob oculos ponunt, quam sit paterna voluntas Dei erga omnes homines) clarissime nobis paternam voluntatem Dei commendat. Nam dum iubet baptizari omnes gentes, vult verissime omnibus gentibus suam obsignari gratiam, & misericordissimam voluntatem. Nunquam enim gentes omnes inuitaret ad baptismum nisi omnibus gentibus salutem, quam obsignat baptismo, impartiri vellet. Est enim immota hæc consecutio: Deus omnibus offert salutem: ergo vult omnium salutem.

XLI.

Quod autem in multis baptismus est tantum literalis, hoc non fit Dei consilio & voluntate, qui vere suam gratiam baptismo offert & obsignat: sed hominum culpa, qui à pacto cum 40 Deo in baptismo inito turpiter discedunt.

XLII.

Nam vt Deus promittit, & promissum obsignat baptismo: ita par est, vt homo ab altera parte fide respondeat. Siquidem in omni pacto vtraque pars pacti conditiones & leges seruabit. Atque eam ob caussam Petrus baptismum definit stipulationem bonæ conscientiæ cum Deo. Deus enim baptismum offerens promittit gratiam, conscientia vero fide respondens in pacto acquiescit freta resurrectione Iesu Christi.

XLIII.

50 Cum itaque ex his demonstrationibus euidentissime nobis constat de voluntate Dei paterna erga nos, quæ voluntas est caussa & basis prædestinationis & electionis nostri, firmam teneamus fiduciam salutis nostræ, & ad voluntatem Dei paternam in Missione filij, in promissione, in mandato, & in obsignatione gratiæ expressam, tanquam ad arcem munitissimam nos recipiamus: nihil morantes decreta Stoica quantumuis magnos patronos & sapientes habeant.

XLIIII.

Porro fines prædestinationis & electionis nostri ad salutem duos Paulus constituit, Ephesijs scribens: quorum proximus est, vt simus sancti & irreprehensibiles coram ipso, hoc est, vt

studeamus sanctitati & innocentiæ, habeamusq; semper bonum propositum: Vltimus vt laus detur gloria ipsius à nobis in omni æternitate.

XLV.

Restat nunc, vt nonnihil dicamus de vsu huius dulcissimæ doctrinæ prædestinationis & electionis, qui duplex ex Pauli Epistolis ad Roman. & Ephesi: colligi potest. Ad Romanos ideo scribit Paulus de prædestinatione, vt ex causa, modo, & conditione prædestinationis concludat prærogatiuam carnis & humana merita nequaquam esse caussam salutis. Euertit igitur Apostolus prærogatiuam carnis, & omnia humana merita tollit quo sit locus misericordiæ Dei in Christo Iesu, & via pateat salutis omnibus qui in Christum credere non recusauerint. Ad Ephesios de hoc ipso mysterio agit, vt ostendat Euangelium Christi non esse nouam doctrinam ab Apostolis excogitatam, sed ante mundum conditum in pectore Dei fuisse reconditam, & suo tempore mundo patefactam.

XLVI.

Præter hunc duplicem vsum, quorum prior ad confirmationem gratuitæ iusticiæ & vniuersalis gratiæ pertinet, posterior ad commendationem antiquitatis Euangelij refertur: Erit & hic vsus (quem Paulus attingit ad Rom. 8.) vt statuant pij nullam crucem, nullam calamitatem, nullam denique rem aliam posse impedire salutem credentium, quæ decreto Dei æterno nititur.

XLVII.

Hinc consolatio ingens oritur in agone mortis, & summa & inenarrabilis læticia nascitur, adeo vt iam moriturus quasi ouans dicat: in Domino confidit anima mea, non timebo, Christus meus victor mortis est, in hoc ego triumphabo.

XLVIII.

Huc pertinet illud Dauidicum: Viriliter agite, & confortetur cor vestrum omnes qui speratis in Dominum. Custodit enim Dominus omnes diligentes se.

XLIX.

Cæterum hic vsus confirmans nos in cruce & consolans in agone mortis tum demum locum habet, vbi nos ipsos in Christo esse senserimus, & Christum in nobis.

L.

Quare iuxta consilium Pauli instituenda est probatio nostri qui in hunc modum scribit Corinthijs. Vos ipsos tentate an sitis in fide, vos ipsos probate an non cognoscitis vos ipsos, quod Iesus Christus sit in vobis?

LI.

Hæc Pauli verba certissimum probandi modum nobis præscribunt, qui est tentare & explorare, an quis sit in fide, an Christus in se habitet: quæ sane probatio aliunde proficisci non potest quam ex effectibus spiritus Christi. Nam qui spiritu Christi ducuntur hi sunt eius. Qui autem ducuntur spiritu Christi cogitant, amant, prosequuntur quæ sunt Christi, & nihil antiquius habent quam totam suam vitam Deo approbare, Hinc est in sanctis pugna spiritus aduersus carnem.

LII.

Huc & illud Pauli pertinet. Milita honestam militiam retinens fidem & bonam conscientiam. Nam hæc certissima sunt inhabitantis Christi testimonia. Vbi enim fides est, illic conscientia purgata est à mortuis operibus. Quare & bona conscientia & pium propositum fidei sinceræ testimonia sunt. Contra autem vbi contaminata est conscientia, & vbi est propositum peccandi, ibi nulla prorsus fides est, nisi forte hypocritica quædam de fide gloriatio, quam vanissimam esse opera ipsa declarant, & Diuus Iacobus commonstrat.

CAPVT II.

Summa capitis Secundi.

DEVS non solum Iudæos mortuos peccatis ac filios iræ ex gratia per fidem, verumetiam gentes, quæ antea quidem erant extra familiam Dei, omni discrimine inter Iudæos & gentes sublato, paceq; facta inter vtrosque, cum Christo viuificauit, vt ostenderet omnibus seculis inexhaustam

haustam suam gratiam erga fideles, qui super fundamento Apostolorum & Prophetarum extructi sunt lapide angulari Christo, breuius autem sic: Gentes & Iudæos peccatores recipit Deus in gratiam propter filium.

Ordo capitis Secundi.

Principium huius capitis aptissime cum fine præcedentis cohæret. Siquidem accommodat Apostolus hic doctrinam vniuersalem ad gentes & Iudæos, id est, transfert thesin ad hypotheses. Repetit enim in hoc capite particulariter quod generatim in primo traditum est: alia tamen orationis forma, illustrandi & exaggerandi caussa. Instituit autem comparationem duplicis status hominis. Prioris, videlicet, ante gratiam, & posterioris sub gratia. Ante gratiam homines mortui sunt in delictis & peccatis. Sub gratia viuificantur cum Christo per fidem. Hanc comparationem primum, vt in propositione vtrisque accommodat. Deinde seorsim eam cum Iudæis tum Ephesijs applicat: subiungens breuem quendam Aphorismum in quo summam salutis exponit. Tum latius gentibus eandem comparationem sub nomine Ephesiorum accommodat: exponens quomodo gentiles, qui antea erant extra Rempub. Dei, nunc sint conciues sanctorum & domestici Dei, idq; per crucem Christi, cuius virtus per prædicationem Euangelij hominibus innotescit. His tandem conclusionem subijcit cum amplificatione. Hæc omnia eo pertinent, vt Ephesij pro dignitate reputent gratiam Euangelij, cuius sunt facti participes, ne ab ea temere deficiant rursus.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

E Tvos cum eratis mortui delictis & peccatis in quibus ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aëris spiritus, qui nunc operatur in filijs incredulitatis.

Tametsi constructio huius orationis hyperbatis turbata est: Rerum tamen nulla est confusio. Vt autem oratio sit plena subiectum cum suo verbo ex sequentibus petendum est hoc modo: Et vos, scilicet, Deus pater, vna viuificauit, cum Christo, cum eratis mortui delictis. Iam sententiam expendamus. In fine superioris capitis Christum caput Ecclesiæ affirmat Apostolus, hic autem Epesios Christo capiti subijcit, vt vere æstiment ad quantam dignitatem & gloriam sint per Euangelium vocati. Vt autem magis dulcescat ipsis Ephesijs hoc ingens beneficium collationem duplicis status Iudæis & Ephesijs, id est, gentibus communis proponit. Prior status est vtrorumque ante conuersionem: Posterior post conuersionem. Ante conuersionem pronunciat Paulus vtrosque fuisse mortuos delictis & peccatis. Post conuersionem autem à peccatorum reatu absolutos esse & viuificatos cum Christo. Per delicta peccatorum quasi primordia, per peccata peccandi consuetudinem intellige. Quod autem mortui fuerint Ephesij delictis & peccatis ante conuersionem, confirmat duobus argumentis. Remittit enim ipsos cum ad experientiam, tum ad caussam & principem omnis mali. Experientia ipsi ignorare haud potuerunt quam fuerint contaminati, more totius mundi, demersi in peccatorum abyssum. Nam per seculum mundi huius significat morem & imitationem mundi, qui non nisi peccatis delectatur.

Mortui delictis & peccatis non dicuntur hoc loco quibus peccatum extinctum est, sed quos peccatum mortificauit & occidit, vt reos coram tribunali Dei. Loquitur autem Apostolus de spirituali morte, quæ est separatio spiritus Dei & gratiæ ab homine. Vnde & mors illa quam primam vocant, videlicet, migrationem animæ de corpore, & secunda quæ æterna mors dicitur, venit. Iam quid doctrinæ ministret nobis hic locus videamus. Primum itaque hinc discimus homines extra gratiam constitutos nihil quam peccare posse in omnibus actionibus suis. Deinde Satanam plenum obtinere imperium in filijs diffidentiæ, id est, in non credentibus Euangelio. Tum vitam esse testimonium, cuius spiritu agatur homo, Deine an Satanæ. Præterea, credentes in Christum liberari à tyrannide Diaboli, vt non posit eos pro sua libidine in quæuis flagitia impellere. Causæ peccatorum duæ hic notantur, seculum mundi & princeps aëris, sed de his paulo post dicam, vbi & alias caussas ex Pauli verbis adiungam, vt omnes peccatorum causas in incredulis vno loco habeamus notatas, quo diligentius caueri posint.

Inter

Inter quos & nos omnes conuersati sumus aliquando in concupiscentijs carnis nostræ, facientes voluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij iræ sicut & cæteri.

Communicatio est, quæ eo pertinet, vt Ephesij exemplum intuentes Iudæorum benè sperent. Nam cum Apostolus pronunciat Iudæos, non minus fuisse addictos concupiscentijs carnis, & fecisse voluntates cogitationum prauarum, vnde filij iræ consimili naturæ vitiositate qua reliqui fuerunt, quam Ephesios aut alios gentes, & tamen affirmat eos in gratiam receptos esse, spem bonam Ephesijs facit, vt & ipsi bonitate Dei in gratiam recipiantur & saluentur. HINC discamus vsum exemplorum, quæ nobis scriptura commendat. Hæc enim, vt breuiter dicam, præter doctrinam, nobis iudicium Dei & misericordiam proponunt, vt nos de vtroque exemplis propositis erudiamur.

Concupiscentia carnis, est, quæ oritur ex viciositate carnis est, hoc est, peccati originis. Nam hic carnis nomen totum hominem non renatum significat. Huic carni inest concupiscentia, qua homo impellitur ad ea facienda, quæ carni & prauis cogitationibus libent. Videtur autem Apostolus hic duas partes vitiosæ & corruptæ naturæ facere, nempe, carnem & διάνοιαν. Illa significatur ea animi pars, quam Philosophi ἄλογον nominant. Hac quam illi τὸ λογικὸν vocant. Ex quo fit, quod homo totus ante regenerationis gratiam sit natura, hoc est, non consuetudine & imitatione, sed nascendi necessitate post lapsum primorum parentum, filius iræ, hoc est, irati Dei iudicio reus æternæ mortis. Accipitur enim passiue filius iræ, non actiue. Non enim filius iræ hic dicitur qui irascitur, sed qui iram patitur & pœnæ destinatur. Supra autem filius contumaciæ actiue capitur, significat enim contumacem & reluctantem verbo & voluntati Dei. Quare notandum est, quod vocabulum filius cum genitiuis appellatiuorum nunc significet actiue, hoc est, hominem addictum ei rei, quæ casu genitiuo exprimitur. Nunc passiue, hoc est, hominem deuotum atque obnoxium, quasi ad eam rem quæ genitiuo casu exprimitur effictum. Hoc loco primum obseruemus, quam sit misera nostra conditio sine Christo. Nam pro libidine carnis in quoduis flagitium ferimur, & rei peragimur coram tribunali Dei, vt digni ira & æterna morte. Hæc cogitatio nostræ conditionis admoneat nos, quam sit suauis Dominus & dulce eloquium eius, qui ex gratia sua nos ex istis malis liberat, & in suum gloriosum regnum transfert. Deinde ex hac & superiori pericopa peccatorum in mundo grassantium caussas colligamus, seruantes ordinem consecutionis earum. Sunt autem hæ sex caussæ grassantium in mundo scelerum, à Paulo signatæ.

PRIMA est caro ipsa. Sumitur autem carnis vocabulum varie in scripturis. Interdum enim proprie, interdum figurate capitur. Cum proprie accipitur significat substantiam carneam præcipue animalium, vt cum Paulus dicit, 1. Corinth. 15. Non omnis caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia piscium. Figurate autem, nunc per synecdochen, & hominem totum significat, vt in illo Pauli, vt non glorietur omnis caro, id est, homo & animal quoduis, vt in illo Gen. 6. finis vniuersæ carnis venit coram me: Nunc per Metaphoram, vt enim caro proprie significat rem sensu perceptibilem & oculis subiectam: Ita metaphorice significat externam rerum speciem seu apparentiam, vt in illo: Vos iudicatis secundum carnem: Nunc per metalepsin. Nam quia caro est mollis, interdum pro molli ponitur & opponitur duriciæ, vt in illo: Auferam cor lapidis de carne eorum, & dabo illis cor carnis, id est, molle non repugnans Deo, sed credens verbo Dei: Nunc per metonymiam pro adiuncto hominis ponitur, idq; varie, interdum pro iudicio rationis accipitur, vt in illo: Caro & sanguis tibi non reuelauit, hoc est, iudicio rationis non intelligis me filium Dei esse, & verum Messiam. Interdum pro corruptæ naturæ vitio, id est, pro peccato originis, vt passim apud Paulum: φρόνημα carnis mors est. Item, si secundum carnem vixeritis, moriemini. Et in illo Domini dicto: Quod natum est ex carne, caro est. Atque hac demum significatione accipitur carnis vocabulum, quando eam primam caussam grassantium inter homines peccatorum facimus. Huic opponitur spiritus renatorum, hoc est, motus quem excitat Spiritus sanctus in cordibus credentium, qui est prima caussa piarum actionum in hominibus.

SECVNDA caussa peccatorum grassantium est concupiscentia carnis, qua videlicet caro seu peccatum origenis efficax est ad producendos pessimos fructus, huius concupiscentiæ vim omnes mortales in se experiuntur. Huic opponitur ex aduerso concupiscentia spiritus, qui in pijs tantum & conuersis locum habet, & est secunda caussa piarum actionum in sanctis.

TERTIA caussa peccatorum & delictorum est, cogitatio, seu vt Paulus loquitur διάνοια, videlicet, cum cogitatio excitata à concupiscentia ratiocinari & disputare incipit, de rebus illis ad quas concupiscentia mouet. Huic opponitur διάνοια spiritus.

Quarta

QVARTA caussa, scelerum & flagitiorum est, voluntas carnis & cogitationum, vt Paulus loquitur. Etsi autem voluntas interdum carnis ratiocinationi reclamat, tamen in non renatis sæpissime impetu quodam carnis abripitur, non secus atque nauicula ab aduersis vndis renitente nauta propellitur. Huc illud Medeæ: laudo meliora proboq;, deteriora sequor. Huic voluntati carnis & cogitationum opponitur voluntas spiritus, quæ imperat contraria carni, atque hæc quarta caussa est piarum actionum in conuersis.

QVINTA caussa peccatorum est, vt Paulus loquitur, αἰὼν τοῦ κόσμου τούτου, seculum mundi huius, id est, mundi peruersi mores, infinita scandala & omnium scelerum innumerabilia exempla. Hæc mala mundi consuetudo, iniquitatis quoddam pabulum est, quo multi etiam inter eos qui decreuerunt Deum timere, veluti saginati ferociunt & contra Deum feruntur. Hinc pessimi parentũ mores, pessima natorum educatio. Nam dum homines multitudinem peccantium intuentur, excusant se exemplo, sicuti illi fecerunt, qui contemto sancto Noe tandem in diluuio iustas suæ inobœdientiæ pœnas luerunt. Huic peruerso mundo opponantur cum castissimorum spirituum in cœlo, tum sanctorum exempla qui nihil duxerunt in vita iucundius, nihil antiquius, & nihil melius, quam ex fide Deo obœdientiam præstare.

SEXTA caussa grassantium in mundo scelerum, est Princeps aeris, hoc est, Diabolus. Hic enim vt habet historia de Iuda, intrat in corda hominũ, atq; eos ad varia flagitia impellit ne saluentur. Huic opponatur ex aduerso princeps Ecclesiæ Iesus Christus, qui petentibus dat spiritum sanctum suum. Atque hic primus autor & caussa caussarum omnium piarum actionum in conuersis, existit.

Hactenus quæ sint peccatorum & scelerum grassantium caussæ exposuimus, contra quas vnum & Catholicon remedium est fides in IESVM CHRISTVM. Hæc est victoria quæ vincit mundum fides vestra, hac continentur caussæ bonarum actionum quas enumeraui: hac possidetur Christus victor regni tenebrarum: hac regeneramur in nouos homines: hac obtinemus spiritum nouum quo resistimus carni: hac deniq; totum peccati corpus mortificamus.

Deus autem qui diues est misericordia, propter multam dilectionem suam qua nos dilexit, etiam cum essemus mortui delictis, vna cum Christo viuificauit (gratia estis saluati) & simul sedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu, vt demonstraret in seculis superuenientibus exuberantes diuitias gratiæ suæ, in benignitate erga nos in Christo Iesu.

Amplificatio est & antithesis superioris sententiæ, qua exponitur status communis Iudæorum & gentilium sub gratia. Antea quidem seorsim de vtrisque est locutus Apostolus, nunc vtrosque complectitur, vt ostendat vtrorumq; conditionem æqualem esse. Summa sententiæ est. Deus vt Iudæos ita & gentiles ex mera gratia gloriæ cœlestis fecit participes. Verum vt Apostolus orationem copiosiorem redderet, eam suo more ex loco caussarum & effectuum amplificauit & exornauit, repetens eadem, quæ de hoc mysterio in primo capite exposuit. Primo enim loco principale προηγούμενον, seu primitiuam reparationis nostri caussam, videlicet ipsam Dei misericordiam qua nos ipse in Christo dilexit, ponit. Deinde triplicis fructus huius misericordiæ meminit, nempe, vitæ, resurrectionis & gloriæ cœlestis in Christo. Christi enim vita, resurrectio & sessio in cœlestibus, certum argumentum, pignus & meritum est nostræ vitæ, resurrectionis & cœlestis gloriæ. Nam cum sumus Christi membra eiusdem felicitatis & gloriæ cum capite erimus participes. Et vt medium, per quod hæc tanta beneficia in nos deriuantur facit Christum Iesum: ita finem horum beneficiorum nobis exhibitorum statuit demonstrationem gratiæ Dei erga homines. Neque hæc temporalis est bonitatis Dei declaratio, sed perpetui fauoris Dei ineffabile iudicium. Nam quod semel per Christum factum est, id perpetuo manet bonitatis Dei erga nos argumentum. Quod autem in parenthesi interpositum est (Gratia estis saluati) breuissima quidem oratio est, sed beneficij totius nobis per Christum collati & summam & caussam continet: beneficium ipsum est salus, caussa est gratia, hoc est, fauor Dei qui in Christo fundatur & in nos deriuatur tanquam à capite in membra.

Hic rursus commendatur nobis Catholica doctrina Ecclesiæ Dei, videlicet quod soli Deo propter Christum asscribenda sit nostri redemtio: qua doctrina refellitur illorum vanitas, qui salutis nostræ beneficium humanis asscribunt meritis & operibus, siue antecedentibus siue consequentibus iustificationem, siue coniunctis cum iustificatione. Verum hæc doctrina in sequenti pericopa copiosius traditur, & à causis proprijs, reiectis alienis amplificatur.

Gratia ſaluati eſtis per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum eſt) non ex operibus, ne quis glorietur. Ipſius enim ſumus factura, creati in Chriſto Ieſu ad opera bona, quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus.

Hic Apoſtolus rem totam, de qua hactenus diſputatum eſt, veluti in vnum Aphoriſmum cogit, quo ſit in conſpectu, vtq; circumſtantiæ, cauſſæq; vno loco comprehenſæ habeantur. Primo igitur loco ponit gratiam, qua nos ex mera miſericordia propter Chriſtũ qui eſt ſalutis noſtræ materia, recipit. Huius effectum, ſalutem, hoc eſt, iuſtificationem & glorificationem noſtri facit. Inſtrumentum addit recipiens, videlicet fidem. Fide enim promiſsionem ſalutis, quam offert Euangelium accipimus: Verum quia Pſeudoapoſtoli hoſtes gratiæ magna ex parte tribuerunt operibus hominum beneficium ſalutis, eos refutat ſumto argumento à contraria cauſſa. Salus, inquit, eſt donum Dei, ergo non ex operibus. Repugnant enim hæc duo, habere aliquid gratuito dono, & illud ipſum obtinere operum meritis. hoc in Romanis aſſeritur hiſce verbis: Si ex gratia, iam non ex operibus, alioqui gratia non eſt gratia, Si ex operibus iam non ex gratia, alioqui opera non ſunt opera. Quotieſcunque igitur ſalus noſtra dicitur, vel donũ Dei eſſe, vel eſſe ex gratia, vel obtineri fide, vel contingere ſine operibus, euertitur omne meritum in ſalutis noſtræ negocio. CVR autem ſalus non ſit ex operibus rationem reddit hiſce verbis: Ne quis glorietur: Huc illud ad Romanos: Vbi ergo gloriatio? excluſa eſt, Per quam legem? operum? non, ſed per legem fidei. Quod enim fide obtinetur omnino gratuitum eſt, & iccirco excludit omnem gloriationem, contra quod conſequimur noſtra induſtria & operibus materia gloriationis eſt. PORRO quia carnales audientes beneficium ſalutis eſſe gratuitum, & contingere ſine operibus, id eſt, ſine merito operum hoc arripiunt & inde ſumunt peccandi licentiam, Apoſtolus oportune illis occurrit, & finem ſalutis proximum quem ſubinde in primo capite inculcauit, apponit, qui eſt, ſanctificatio noſtri. Ipſius enim, ſumus factura creati in Chriſto Ieſu ad opera bona quæ præparauit Deus, vt in ijs ambularemus. Particula, enim, ſæpe in anthypophora adhibetur ita, vt cauſſalis quidem ſit, ſed ſuperioris tamen orationis cauſſam non reddat, verum potius reſponſionis tacitæ ad obiectionem aduerſariorum. Nam cum Paulus dicat ſalutem ſine operibus contingere, poſſit aliquis obijcere. Si ſine bonis operibus ſalutem conſequimur, ergo bona opera non ſunt facienda. Reſpondit Apoſtolus id nequaquam ſequi. Nam creati ſumus in Chriſto Ieſu ad bona opera. Atque ita particula, enim, rationem habet refutationis aduerſariorum, quorum obiectioni hoc loco occurrit Apoſtolus. Hæc obſeruatio vſus particulæ enim in anthypophoris vtilis eſt, vt rectè intelligatur quorſum cauſſalis particula pertineat.

Hactenus de ſententia huius aphoriſmi, iam hypotheſes quæ in eo ſunt ordine recenſeamus. Prima, Sola gratuita bonitas Dei cauſſa eſt ſalutis noſtræ. Secunda, Sola fide ſalutis gratuitæ reddimur participes. Tertia, Opera humana nec cauſſæ, nec merita, nec pars ſalutis noſtræ ſunt. Quarta, bona opera coniuncta ſunt cum fide, vt neceſſarium & inſeparabile accidens. Quinta, Omnis humana gloriatio in negocio ſalutis excluditur. Sexta, Regeneratio in Chriſto cauſſa eſt bonorum operum. Hæ ſex hypotheſes in verbis ſunt huius breuis pericopæ, quæ continent præcipua capita Chriſtianæ doctrinæ, & confutant multos tetros errores. Primum enim hic refutantur qui iuſticiam & ſalutem fide & operibus ſimul ſtare, tanquam ex partibus, volunt. Nam hic Paulus manifeſte excludit opera, & ponit fidem non vt partem, ſeu cauſſam ſalutis, ſed vt inſtrumentum tantum. Deinde & illi hoc Pauli dicto refelluntur, qui dum fide ſola nobiſcum fatentur homines iuſtificari, excludunt opera, non tantum vt cauſſas & merita, ſed etiam tanquam neceſſaria conſequentia, ac ſi bona opera in iuſtificatis & ſalutem gratis adeptis neceſſario non requirerentur. Contra quos Paulus hic aperte docet, qui requirit opera tanquam neceſſarium conſequens ſalutis, & vt neceſſarium & inſeparabile regenerationis accidens. Non ſunt ergo bona opera cauſſa regnandi (vt inquit Bernardus) ſed via regni. Euertuntur præterea hoc Pauli dicto opera præparantia, vt vocant, ad iuſtificationem. Nam ſi opera noſtra requirerentur, vt præparamenta, nequaquam Paulus dixiſſet, abſque operibus. Teneamus igitur conſtanter hoc Apoſtoli dictum quo & erudimur de vera ſalute, & munimur aduerſus errores Papiſticos & Phariſaicos, & monemur officij noſtri, qui gratis ſalutem per Chriſtum adepti ſumus.

Quamobrem memores eſtote quod vos aliquando gentes in carne qui dicebamini præputium ab ea quæ vocatur circum-

Altera collationis pars, videlicet ſtatus gentilium ante gratiam & ſub gratia, quæ collationis pars non reuera, ſed modo tantum à priori differt,

cisio

cisio in carne manu facta, eo quod illo tempore eratis absque Christo, alienati à Republica Israëlis, & hospites testamentorum promissionis, spem non habentes, & sine Deo in mundo. Nunc autem in Christo Iesu qui quondam eratis procul, facti estis prope in sanguine Christi.

qui modus in circumstantijs est situs. Dicit autem duabus circumstantijs à populo Dei gentes discrepasse, Primum signo: Deinde gratia. Signo quidem, quod vt gentes erant præputiatæ in testimonium suæ pollutionis: Ita Iudæi circumcisionem promissionis habebant. Gratia vero, quod vt gentes erant sine Christo (qui vnica salutis via est) erant extra Rempub. Israëlis (id eis, populi Dei) erant hospites testimoniorum promissionis, (hoc est, erant sine testamentis, quibus Deus se populo suo obstrinxerat.) Erant absque spe & ἄθεοι (hoc est, plane sine cultu Dei homines in mundo) Ita Iudæi hæc omnia ex gratia habuerunt. habebant enim promissionem Messiæ, erant in Republica Israelis, erant testamentorum promissionis hæredes, habebant salutis spem & Deum agnouerunt. HVC addit antithesin, docens quod gentiles iam per sanguinem Christi sint reconciliati Deo & asciti in Rempub. & familiam Dei per Iesum Christum, Vos, inquit, qui quondam eratis procul, scilicet à gratia, Iam estis prope, scilicet, mediante sanguine Christi. Hæc omnia eo pertinent, vt deprimat supercilium Ephesiorum, vtq; eos excitet in tanti thesauri admirationem ne ingrati Deo relabantur in pristinam superstitionem, hoc est, ne obliti beneficiorum Christi ab Euangelio deficiant, decepti Satanæ & mundi præstigijs. Atque hæc rerum summa est. Nunc particulatim circumstantias textus quæ explicatione & admonitione indigent, videamus. Primum iubet Ephesios esse memores, idq; ideo, quia facile prioris status obliuiscuntur homines à gradu inferiori ad superiorem euecti. Vult igitur Paulus hac admonitione humiliare Ephesios, & admonere eos cum constantiæ & perseuerantiæ, tum gratiarum actionis, vt Deo debitam pro tantis sibi gratuita bonitate collatis beneficijs gratitudinem præstent.

Hinc & nos hodie admoneamur, vt qui à tenebris Papisticis ad claram Euangelij lucem mera bonitate Dei euocati sumus, digne tanta viuamus gratia, & ne nostris sceleribus prouocemus iram Dei, vt iuste à nobis ingratis auferat, quod ex gratia indignis donauit. Pessima ingratitudo est qua homines hominibus pro beneficijs non reddunt gratiam, Sed infinite peior & abominabilior est, qua ingrati sumus Deo, qui filium suum pro nobis mori voluit, vt nos viueremus. Deinde cum dicit Apostolus gentes in carne appellatas præputium à circumcisione manu facta, duo significat: Primum quod gentes probroso nomine præputium dicebantur à Iudæis, qui de externa illa nota in cute plus iusto gloriabantur, huius gloriationis exemplum habetur Gen. 34. Non possumus (dicunt filij Iacob) sororem nostram dare viro qui habet præputium, 1. Regum 17. Dauid plenus spiritu Dei in hunc modum de Goliath loquitur, Et quid iste Philistæus incircumcisus, qui contumelijs afficit aciem Dei viuentis. Tertio Paulus hoc loco duplices Iudæos & duplices gentes facit. Nam Iudæorum quidam erant carne & spiritu circumcisi, vt Moses, Aaron, Iosue, Phinees, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Dauid, Iosias, Daniel, Simeon, Nathanael &c. breuiter omnes qui carnis externam circumcisionem habebant cum cordis fiducia in Messiam promissum. Quidam carne tantum erant circumcisi, videlicet, qui externam notam habebant sine spiritu, quales fuerunt plerique Iudæorum, præsertim tempore aduentus Domini. illi filij promissionis, hi carnis nominantur ab Apostolo. Ad eundem modum duplices gentiles facit Apostolus. Quidam erant tantum in carne gentiles, habentes præputium, notam gentilismi: Sed spiritu circumcisi fuerunt, videlicet, qui præputium carnis habuerunt cum viua fiducia in gratuitam salutis promissionem. In horum numero fuerunt, Iob, Melchisedech, Iethro, Magi & omnes qui in Messiam vere credebant. Quidam & carne & spiritu erant gentiles, videlicet, qui carnis nota cordis præputium & pollutionem declerabant.

Cæterum quod addit. Eratis sine Christo, eratis abalienati à Repub. Israelis, & extranei à testamentis promissionis, per comparationem intelligendum est. Nam gentes dicuntur sine Christo respectu populi Israelitici & certi temporis. Fuisse autem sine Christo, significat gentes non habuisse Christi noticiam, tam clarum atque Iudæi habuerunt, & abalienatas à Repub. Israelis & hospites, id est, extraneos à testamentis promissionis fuisse, significat Israelitas habuisse suam Rempub. distinctam à gentibus, sicut familia vna ab altera distincta est. Habebant enim Iudæi sua testamenta, constitutiones, oracula, promissiones, regnum & sacerdotium, de quibus Paulus ad Rom. 9. De hoc discrimine loquitur etiam Psalmus 147. Qui annunciat verbum suum Iacob, iusticias & iudicia Israel. non fecit taliter omni nationi, & iudicia sua manifestauit illis.

Quæ ſequuntur: ſpem non habentes,& ἄθεοι in mundo, ex ſuperioribus concluduntur. Qui enim eſt ſine Chriſto, quomodo ſpem habere poteſt? qui Chriſto caret vere ἄθεος eſt, Omnis enim qui non manet in doctrina Chriſti Deum non habet. Contra ſolus is Deum habere dicitur,qui in Chriſto eſt per fidem. Huc illud Iohannis ex ſecunda Epiſtola: Omnis qui tranſgreditur & non manet in doctrina Chriſti,Deum non habet,qui manet in doctrina Chriſti, hic & patrem & filium habet.

Collatio quæ ſequitur: qui quondam eratis procul, prope facti eſtis in ſanguine Chriſti, ſignificat Epheſios, qui antea erant extra Eccleſiam, nunc per gratiam in Eccleſiam introductos eſſe reconciliatos Deo per ſanguinem Ieſu Chriſti. Hæc omnia eo pertinent, ſicuti ſupra admonui,vt tantum beneficium gratiæ cœleſtis recolentes, in timore Dei ambulemus, 10 memores quod hic noſter ſtatus requirat,nouos mores,& nouam vitam,videlicet,vt iuſte,honeſte & pie viuamus in hoc mundo expectantes beatam illam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei & ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret ſibi populum peculiarem, ſectatorem bonorum operum.

Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & interſtitium materiæ ſoluens inimicitiam in carne ſua legem mandatorum in decretis abolens, vt duos conderet in ſeipſo in vnum nouum hominem, faciens pacem, & reconciliaret ambos in vno corpore per crucem inimicitiam in ipſa interimens.

Dictum eſt, gentiles qui quondam erant extra familiam Dei, iam in eam aſcitos eſſe per Chriſti ſanguiné: Nunc autem additur expolitio inſignis, qua quod ſummatim dictum erat, fuſius & luculentius exponitur. 20 Declaratur enim modus reconciliationis vtriuſque populi, videlicet Iudæorum & gentium. Ac primum fundamentum reconciliationis ſtatuitur Chriſtus, cum inquit Apoſtolus. Ipſe eſt pax noſtra, hoc eſt, autor reconciliationis, qua ex gentibus & Iudæis vnus efficitur populus,hoc eſt,vna Eccleſia, quæ Dei familia peculiaris eſt. Deinde modus indicatur primum ſimilitudine. Deinde perſpicuis verbis. Similitudo eſt cum dicit, interſtitium materiæ,hoc eſt,interpoſitum ſeptum dirutum eſſe. Hæc ſimilitudo in hunc modum explicanda 30 eſt. Quemadmodum qui ex familijs duabus intergerino pariete diſtinctis vnam vult facere,is interſtitium ſeu intergerinum parietem diruit, quo familiæ à ſe inuicem diſtinguebantur, vt vna fiat familia: Sic Deus ex populis, Iudæis & gentibus, volens vnum populum ſeu vnam Eccleſiam, ſeu vnam familiam facere, ſuſtulit maceriam, qua Iudæi à gentibus diſtinguebantur. Quodnam autem fuerit interſtitium ſeu medius paries inter Iudæos & gentes, hiſce perſpicuis verbis explicat: Inimicitiam in carne ſua legem mandatorum ſitam in decretis ablens. Hic inimicitiam appellat per metonymiam cauſſam diſtinctionis Iudæorum & gentium, quam cauſſam definit legem mandatorum in decretis. Cum autem hanc cauſſam legem facit,intelligit non legem moralem, quæ perpetua eſt, ſed ceremonialem tantum, quæ futurorum vmbra fuit. Atque hoc eſt,quod dicit Apoſtolus, aboleuit inimicitiam, videlicet legem 40 mandatorum,quæ in decretis,id eſt, ritibus poſita eſt. In carne, id eſt, carnis ſuæ victima. Huius abolitionis ſymbolũ fuit,velum templi ſciſſum expirante Domino in ara crucis. Abolitionis huius finem addit cum inquit: Vt duos conderet in vnum hominem, Duos homines vocat metonymicos,duas nationes hominum,veluti diuerſas familias. Vnum hominem appellat Eccleſiam Chriſti, quæ eſt veluti vna familia imo veluti vnus homo, cuius caput eſt Chriſtus: hunc hominem nouum appellat, reſpiciens ad morem mundi, quo noui homines dici ſolent, qui ex obſcuris nati nobilitate donantur. Nam nos ab Adam propagati obſcuro patre,dum in Chriſtum credimus, noui homines efficimur, & adoptamur in filios Dei,vt non amplius obſcuri patris Adam, ſed Dei filij cenſeamur & dicamur. Finem hunc repetit expreſsius, cum ait: Vt reconciliaret ambos in vno corpore Deo per crucem, id eſt, per victi- 50 mam peractam in cruce. Crucis enim voce exprimitur modus peractæ victimæ, qua facta eſt reconciliatio duplex. Vna hominum cum Deo. Altera hominum hoc eſt, Iudæorum & gentium inter ſe.

Hactenus de ſententia verborum Pauli. Iam hypotheſes quas hic locus ſuppeditat,videamus. PRIMA, Nullum inter Iudæos & gentes quantum ad gratiæ communionem attinet,diſcrimen eſt. Quare nemo ſuperbiat quia Iudæus eſt. Et nemo deſperet quia gentilis. Nulla enim amplius nationum prærogatiua apud Deum eſt. Non eſt Deus acceptor perſonarum, ſed in omni populo acceptus eſt illi qui timet ipſum, & operatur iuſticiam. Gratia communis omnib. eſt & offertur ſingulis. SECVNDA. Lex Moſaica abrogata eſt, quod ad ri-

ad ritus externos attinet, vt nemo cogatur illam recipere, imo qui illam recipit negat Christum, & crucis Christi virtutem contemnit. TERTIA. Mors Christi est reconciliatio hominis cum Deo, in qua reconciliatione noui nascimur homines, atque adeo corpori Christi, vt membra inserimur. QVARTA. Sine cruce Christi nulla nobis pax cum Deo constare potest. QVINTA. Vt in Christo pacem habemus cum Deo: ita in eodem par est, vt & nos conueniamus paci mutuæ studentes, quod sane fieri nequit sine spiritu Christi & fide in ipsum. Nam per fidem corpori Christi inserimur, vt omnes qui in Christum credimus Christi simus membra. Quare par est, vt nos mutuo foueamus, tanquam eiusdem corporis membra.

10

Et veniens Euangelizauit pacem vobis qui eratis procul & ijs qui prope erant. Quoniam per ipsum habemus accessum vtrique in vno spiritu ad patrem.

Materia reconciliationis Iudæorum & gentium explicata, caussam instrumẽtalem aggreditur, quæ est Euangelij prædicatio. Deus enim suum Euangelium non solum organum salutis, verumetiam suæ beneuolentiæ testimonium esse vult. Ex quo fit, quod Euangelium sit nobis certissimus pacis inter nos & Deum nuncius, quam ob causam Euangelium, 2. Corinth. cap. 5. Sermo reconciliationis dicitur. Distributio sequens qua dicitur Christus, venisse & prædicasse remotis & propinquis, 20 id est, Iudæis & gentibus, significat Christum suos Apostolos misisse ad prædicandum promiscue omnibus Euangelium pacis, iuxta illud. Ite in mundum vniuersum & prædicate Euangelium omni creaturæ. Additur, Pacis cum Deo initæ fructus, qui est quod vtrique, id est, gentes & Iudæi accessum habent ad patrem per Christum, idq; in vno spiritu, id est, per eundem Christi spiritum per quem clamamus, abba pater. Est igitur Christus instar ianuæ per quem ad patrem reconciliatum accedimus cum fiducia. Spiritus autem sanctus est dux noster, per quem coniuncti & vniti in Christo vtrique ad ianuam progressi, ingredimur: Huc illud Iohan. 10. Amen amen dico vobis, qui non ingreditur per ianuam in stabulum ouium, sed aliunde ascendit, ille fur est & latro. Et paulo post. Ego sum ianua ouium.

Obseruentur præterea hic duo loci. Vnus, quo in loco habendi sint ministri Euangelij, 30 qui cum sonant vocem Euangelij Christus ipse dicitur Euangelizare. Quare non aliter accipienda est illorum vox, quam si Christum ipsum audiremus loquentem. Huc pertinet illud Pauli, 2. Corinth. 5. Nomine Christi legatione fungimur, velut Deo exhortante per nos oramus Christi nomine, reconciliemini Deo. Alter est de fructu Euangelij, videlicet quod credentes Euangelio sint Deo reconciliati per Christum, per quem accessum habent ad Deũ, Roma. 5. Iustificati fide pacem habemus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem accessum habemus. Contra autem, qui Christum non habet, hoc est, qui in Christum non credit adhuc expers est fructus Euangelij. Quare impius & hostis Dei censendus.

40 Ergo non amplius estis hospites & aduenæ, sed conciues sanctorum & domestici Dei, superædificati in fundamento Apostolorum & Prophetarum, cuius summus lapis angularis est ipse Iesus Christus.

Totius capitis generalis conclusio est, in qua repetit potissima membra. Primum enim quales ante regenerationis gratiam fuerint Ephesij, adeoq; reliqui gentiles omnes, indicat. Deinde quid ex gratia adepti sint, ostendit. Antea quidem erant hospites & aduenæ, id est, extra familiam Dei, sicuti supra declaratum est. Nunc vero per gratiam donati communi ciuitate cum omnibus sanctis Dei in familiam Dei recepti, propterea quod sint superædificati super fundamento Prophetarum & Apostolorum, hoc est, quod sint recepti in gratiam fide, qua in Christum tanquam vnicum fundamentum incumbunt. Nemo enim ali- 50 ud fundamentum potest ponere, præter id quod positum est, quod est Iesus Christus.

Dicitur autem Iesus Christus fundamentum, tum quia promissio salutis per ipsum facta est, tum quia solus Christus Ecclesiæ salus est, in quem ipsa recumbit. Sine enim Christo concidit & corruit ædificium Ecclesiæ, imo ne inchoari potest. Apostolorum & Prophetarum dicitur fundamentum non solum quia Apostoli eo fundamento nixi salutem adepti sunt, verumetiam, idq; multo magis doctrinæ respectu, Nam Apostoli Ecclesiam in hoc fundamento ædificarunt. PORRO cum addit Apostolus: cuius summus lapis angularis est ipse Christus: docet qua vi quaq; virtute ædificium Ecclesiæ ex duobus populis Iudæis & gentibus collectæ, cohæreat, nempe ipso summo angulari lapide Iesu Christo. Quemadmodum enim angularis lapis parietes coniungit & totum ædificium gestat & conseruat: ita Christus Domi-

nus doctrina fidei, & efficacia spiritus gentes & Iudæos, in vnitatem fidei & pacis coniungit, atque adeo hanc spiritualem structuram ipse gestat & conseruat. Hæc similitudo desumta est ex 28. Isaiæ, cuius verba hæc sunt: Ecce ego ponam in Syon lapidem, lapidem probationis, angulum preciosum, fundamentum solidum, qui credit non festinabit, scilicet ad sua consilia, sed expectet Dei consilium, quod si fecerit nequaquam pudefiet. Hanc propheticam sententiam Petrus paululum mutatis verbis recitat. Ita enim ait: Ecce ponam in Syon lapidem angularem, electum, preciosum, qui credit in ipso non pudefiet. Fit & mentio huius lapidis in Psalmo 118. hisce verbis: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Cæterum ex verbis Pauli, has colligamus hypotheses.

PRIMA. Ex gentibus & Iudæis vna Christi Ecclesia colligitur, sicut iam aliquoties dictum est. SECVNDA. Solus Christus fundamentum Ecclesiæ est. TERTIA. Qui extra Christum est, est etiam extra Ecclesiam. QVARTA. Apostolica & Prophetica doctrina sola in Ecclesia Dei autoritatem habere debet, & sola nota est veræ Ecclesiæ. QVINTA. Solus Christus Ecclesiam & gestat, & continet & conseruat. SEXTA. Ecclesia non est extra ministerium illud, quod prædicat hunc lapidem angularem, quem Paulus nobis commendat. Hæ hypotheses, euertunt plurimos Papistarum errores, & præsertim eorum qui volunt homines niti humanis præsidijs & meritis, & qui in locum Propheticæ & Apostolicæ doctrinæ substituunt humanas traditiones. Sit ergo Papatus omnibus pijs anathema, quod fugere omnes pios oportet, ne & ipsi polluantur & polluti abijciantur rursus à Deo.

In quo totum ædificium congruenter coagmentatum crescit in templum sanctum in Domino, in quo & vos vna ædificamini in habitaculum Dei in spiritu.

Amplificat Apostolus conclusionem translatione hypothesis ad thesin & exhortatione. Dixerat Ephesios superstructos in fundamento Apostolorum & Prophetarum, iam hoc in genere omnibus fidelibus accommodat. Testatur enim totum ædificium, hoc est, totam Ecclesiam catholicam, adeoq; omnia eius membra in hoc vno angulari lapide extructa crescere in templum sanctum, hoc est, vt totum ædificium sit vnum sanctum templum, idq; in Domino, vt vnico huius templi fundamento.

Vtitur autem Paulus hoc loco voce admodum significante, nempe συναρμολογουμένη, qua voce significatur quod ædificium Ecclesiæ ita constructum sit, vt apta proportione, iusta harmonia & debitis iuncturis partes singulæ inter se coagmentatæ ita sint, vt firmiter cohæreant suis iuncturis, vt membra corporis iunguntur. Fit autem hæc iuncturarum copulatio hoc modo. Primum omnes fideles Christo capiti fide adhærent, & eo tanquam vnico fundamento nituntur. Deinde inter se quoque cohærescunt, pro mensura fidei cuiusque, pro donorum varietate, vt vnum corpus constituant & vnum templum Dei sanctum efficiant, cuius templi singuli fideles lapides viui sunt, summa inter se concinnitate compositi, ita vt nulla in mundo hominum societas maiore vel beneuolentia vel charitate sit inter se deuincta.

Porro cum siue Ecclesiam totam, siue singula eius membra templum Dei sanctum vocari audimus, hæc ordine cogitemus. Primum quod Ecclesia sit ædificium Dei. Deinde quod Deus in templo suo habitet, quod gloriæ ipsius destinatum est. Tertio quod vt maximum scelus sit hoc templum vlla impuritate contaminare: ita deceat pios omnes modis omnib. in hoc incumbere, vt sanctitati & innocentiæ vitæ studeant, ne sua culpa committant, vt Architectus ipsos tanquam putridos lapides & inutiles abijciat. Vtinam hæc cogitarent serio qui vel priuatis flagitijs se contaminant, vel Ecclesiæ vnionem decertationibus inutilibus scindunt. Hic ratio obseruetur cur nunc tota Ecclesia Dei vnum templum dicatur, & cur singuli credentes etiam templa Dei viua appellentur. Tota Ecclesia ideo dicitur templum Dei, cum quia super vno fundamento extructa est, tum quia vnitate fidei & charitate coniuncti sunt omnes fideles Deum in se habitantem habent, quem colunt. Singuli Christiani ideo dicuntur templa Dei, cum quia singuli sunt ædificati super fundamento vnico, quod est Iesus Christus Dominus, tum quia in singulis habitat Deus ab omnibus & singulis prædicandus.

Exhortatio Apostoli sequitur: In quo, inquit, & vos vna ædificamini in habitaculum Dei per Spiritum. In quo, scilicet lapide angulari, & vos ædificamini, scilicet, fide Christi & charitate inter vos mutua renunciantes omni prophanitati & immundiciei. Ad hunc etiam modum Apostolus 1. Corinth. 6. Exhortationem instituit sumto argumento à dignitate templi Dei. Ita enim ait: An non scitis quod corpus vestrum templum spiritus sit, qui in vobis est sancti, quem habetis à Deo?

CAPVT

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

EGO Paulus vinctus Iesu Christi, pro vobis gentibus legatione fungor, vt mysterium salutis vobis patefaciam. Quare postulo, vt perseueretis constantes in doctrina quam accepistis, ad quod vt pater Domini nostri Iesu Christi robur vobis largiatur flecto genua, cui sit gloria in secula.

Ordo & partes Capitis tertij.

Huius Capitis quatuor sunt partes. Prima, Confirmatio vocationis gentium, de qua disseruerat in proximo capite. Sumitur autem hæc confirmatio ab Apostolatu Pauli siue à destinato ad finem, cuius summa hæc est: Ego Paulus à Deo ordinatus sum Apostolus gentium. Reuera igitur Euangelium ad gentes pertinet. Habet hæc pars amplificationes, quibus & Euangelium extollitur & Apostolatus Pauli commendatur. Secunda pars exhortatoria est ad constantiam & perseuerantiam, quæ totius scriptionis finis est, quemadmodum supra in argumenti explicatione admonui. Tertia, est significatio orationis Pauli pro Ephesijs, vt Deus ipsis robur & absolutam Christi cognitionem largiatur. Quarta, est gratiarum actio. Harum partium prima est didascalica à qua reliquæ fluunt, quibus doctrina accommodatur Ephesijs.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HVIVS rei gratia ego Paulus sum captiuus ille Iesu Christi pro vobis gentibus.

PRIMA pars capitis est, videlicet, confirmatio vocationis gentium. Est autem horum verborum sensus: quod Euangelium ad gentes pertineat satis arguit meus Apostolatus, quo fungor inter gentes, cuiusq; nomine nunc captiuus teneor. Vinctus siue captiuus Christi, passiue accipitur. Nam Paulus pro Christi gloria inter gentes asserta captiuus tenebatur. Cum Erasmo addidi particulam sum, ad explendam sententiam, vt captiuus sit prædicatum, quod ideo recte adiunctum habet articulũ, quia κατ' ἐξοχὴν accipitur, vt in illo Iohannis, οὐκ ἦν ἐκεῖνος τὸ φῶς. Et in illo, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός. Ita hic ego sum, ὁ δέσμιος, id est, captiuus ille Iesu Christi, qui passim dicor is esse, qui velim gentes cum Iudæis exæquare, cuius rei gratia nunc Romam abductus sum & captiuus teneor. Loci tres hic se offerunt. Primus, Quod prædicatio Euangelij destinetur ædificationi Ecclesiæ. Secundus, quod à mundo nihil quam crucem expectare debeant pij verbi præcones. Tertius, quod prædicatio Euangelij certissimum fauoris Dei argumentum sit.

Siquidem audistis dispensationem gratiæ Dei, quæ data est mihi ad vos, quod, scilicet, Deus iuxta reuelationem mihi notum fecerit Euangelium (sicuti ante scripsi vobis, vnde potestis legentes intelligere cognitionem meam in mysterio Christi.)

Ætiologia est superioris rationis à caussa efficiente sumta, quam Ephesiis haud ignotam esse admonet. Primum, dicit se diuinitus vocatum ad Apostolatum. Deinde modum exprimit vocationis. Tum diuinitus se didicisse Euangelium affirmat, de qua re se antea Ephesijs scripsisse indicat, vt legentes cognoscant suæ doctrinæ & vocationis certitudinem. Hæc omnia eo pertinent, vt sciamus Paulum vere esse Apostolum gentium ex ordinatione & mandato Dei, vt de certitudine vocationis ipsius nequaquam dubitemus. Testimonia de vocatione Pauli legantur, Act. 8.9.22.26. ad Galatas primo, ad Philip. 3. HIC obseruetur. Primum, quam sit necessaria certitudo vocationis eorum qui in Ecclesia docent. Deinde Euangelium esse mysterium ignotum rationi, contra impurissimum nebulonem, qui gloriatur se naturalibus rationibus inuenisse Euangelij necessitatem & Messiæ missionem in mundum sine Propheticis & Apostolicis scriptis. Prætereà

immotam esse & infallibilem certitudinem doctrinæ Apostolicæ.

Quod alijs seculis non fuit cognitum filijs hominum, quemadmodum nunc reuelatum est sanctis Apostolis & Prophetis per Spiritum, gentes esse cohæredes & concorpores, & consortes promissionis eius in Christo per Euangelium.

Amplificatio per collationem, in qua ratio redditur cur Euangelium de vocatione gentium appelletur mysterium, videlicet quod ignotum fuerit mundo, donec cœlesti reuelatione patefactum sit, quod non promiscue omnibus gentibus innotuerit, quod minus illustris fuerit huius mysterij cognitio veteribus Prophetis quam Apostolis. Nam tametsi Prophetæ veteres multum vaticinati sunt de vocatione gentium ad Euangelium: Tamen tempus & modus illis non ita nota erant sicuti Apostolis. Quale autem sit mysterium Euangelij de quo agit, exponit cum ait, gentes esse cohæredes & concorpores & consortes promissionis in Christo per Euangelium. Est ergo Euangelij mysterium quod Iudæi & gentes simul sint cohæredes cœlestis hæreditatis, quod vnum corpus in Christo constituant, & quod promissio gratiæ quæ offertur per Euangelium ad vtrosque ex æquo pertineat. Hæc exæquatio Iudæorum & gentium euertit prærogatiuam Iudæorum: Nam salus mere est gratuita, quæ etiam gratis offertur indignissimis gentibus & idololatris, & sola fide accipitur. Nam cum inquit: Promissionis in Christo, & cum exæquat Iudæos & gentes, dignitatem meritorum excludit & fidem promissionis postulat. Hypotheses huius loci sunt. PRIMA. Quod Euangelium sit mysterium cuius humana ratio per se nequaquam capax est. SECVNDA. Quod mysterium Euangelij per Spiritum sanctum in prædicatione vocali reueletur. Parum enim efficax est externa prædicatio, nisi intus affuerit doctor spiritus, qui in verbo & per verbum vult esse efficax. TERTIA. Quod omnes Christi fideles eiusdem hæreditatis sint hæredes, eiusdem corporis sint membra, & eiusdem salutis sint consortes per vnum & eundem Christum. QVARTA. Quod ministerij Euangelij sit maxima dignitas & summa necessitas. Per illud enim promissio salutis in Christo omnibus offertur fide sola accipienda.

Cuius factus sum minister, secundum donum gratiæ Dei datum mihi, secundum efficaciam potentiæ eius.

Occurrit Paulus ijs qui arrogantiam interpretari poterant, quod vsque adeo suum prædicet ministerium, & translatione vtitur. Non enim suo merito aut virtuti, sed diuinæ gratiæ tribuit, quod sit Apostolus factus, sed efficaciæ potentiæ Dei ascribit quod suo apostolatu Ecclesiam ædificet. Deus enim cum possit facere, vt ea quæ non sunt, sint, cur non à persecutore Apostolum? cur non ex rudi sapientem, ex impotenti fortem faceret?

Hoc Pauli exemplum proponat sibi quisque, qui aliquid sibi videtur esse in domo Dei, agnoscat cum Paulo donum Dei esse, si quem locum habet digniorem in Ecclesia, agnoscat virtute Dei fieri, si quid singulare præstet, abijciat inanem arrogantiam, humiliet se coram Deo, sciat sibi maiora dona esse collata, vt magis ad seruiendum alijs obnoxius sit, non sumat sibi temere ius censorium in alios, sed potius singulos suo loco & gradu honoret.

Athanasius hoc loco monet in ministris verbi, tria esse necessaria. Primum, inuictus animus, qui nullo discrimine proposito frangitur, vt hic Paulus è carcere scribit & prædicat Christum intrepide. Secundum, sapientia & prudentia, sine quibus hoc arduo ministerio recte persungi nemo poterit. Tertium, vitæ integritas. Nam non minus vita quam voce præire suum gregem oportet pastorem. Hæc tria vbi relucent in ministris Dei, labor ipsorum copiosissimum fructum affert. Verum contra vbi metu tyrannorum percelluntur animi ministrorum, vbi doctrinæ fundamenta non sunt fideliter iacta, vbi vita parum respondet vocationis dignitati, misere cum Ecclesia Dei agitur. Quid enim fiet de ouibus quando pastor vel à lupo deuoratur, vel lupum fugit inermis?

Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia hæc inter gentes Euangelizandi imperuestigabiles diuitias Christi, & omnibus conspicuum faciendi, quæ sit communio mysterij huius, quod absconditum à seculis in Deo, qui omnia condidit per

Quod breuius dixerat Apostolus, copiose illustrat, videlicet, quod diuinitus sit vocatus, vt sit Apostolus gentium. Atque hæc est summa huius longæ periodi. Verum, vt nos inde maiorem fructum percipiamus, sigillatim omnes huius amplificationis partes ex-

Christum, vt nunc notum fiat principatibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei secundum propositum æternum, quod statuit in Christo Iesu Domino nostro.

tes excutiam, ac nostro vsui accommodabo. Primo itaque loco cum ait: Mihi minimo omnium sanctorum data est gratia, &c. non suum officium extenuat, sed suæ personæ conditionem agnoscit, idq; ideo, vt magnitudo gratiæ Dei erga ipsum magis emineat. Quid hinc discemus nos? magnificare officium nostrum cum gratiarum actione ad quod vocati sumus, & nihil nobis ipsis arroganter tribuere. Si quid igitur recte fecerimus, id totum gratiæ Dei tribuamus non nobis, qui sine Dei gratia inutilia prorsus organa sumus. Pastor proinde pius non patiatur contemni officium suum, etiamsi se ipse parum idoneum ad tantam functionem agnoscat. Deinde etiam alios cooperarios non contemnat tanquam se inferiores, sed omnes agnoscat œconomos mysteriorum Dei

Secundo cum addit Apostolus: vt Euangelizem inter gentes imperuestigabiles diuitias Christi, finem sui Apostolatus exprimit. Nam ideo dicit se Apostolum factum, non vt isto titulo glorietur in ocio, sed vt prædicet imperuestigabiles diuitias Christi, quas (vt ait Ambrosius) gentib. iam desperatis dignatus est, vt sine opere saluarentur per fidem. Vocat autem diuitias Christi imperuestigabiles, non tantū quia per rationem inuestigari non possunt, verumetiam quia plene in hoc mundo à sanctis percipi non possunt, sed tantum gustus solummodo præbetur, qui ad salutem percipiendam satis sit. Hoc ergo Apostoli dicto non solum arrogantia illorum taxatur qui putant se exhausisse quicquid in sacro Dei verbo proditum est: verumetiam commendatur nobis singularis diligentia, vt in schola Christi semper proficere contendamus, implorantes, spiritum sanctum doctorem, sine cuius afflatu in hac spirituali sapientia consequenda laboramus frustra. Deinde hic etiam conuincuntur frustra gloriari se esse Pauli successores, qui cum Paulo imperuestigabiles diuitias Christi de remißione gratuita peccatorum non prædicant, sed vel in ocio viuunt, vel doctrinam afferunt pugnantem cum Euangelio Christi.

Tertio cum additur: & omnibus conspicuum faciendi quæ sit communio mysterij huius, interpretatur Apostolus superius membrum. Quod enim supra vocat imperuestigabiles diuitias Christi, hoc nunc interpretatur communem quandam participationem beneficiorum Christi, quæ offert Euangelium videlicet, quod gentes & Iudæi eiusdem redemtionis in Christo sint participes. Hinc igitur discamus sublatam esse nationum, personarum, dignitatum differentias quantum quidem ad regnum Christi attinet. Idem enim Christus diues est in omnes, qui se inuocant.

Quarto loco cum subiungitur: quod absconditum fuit à seculis in Deo, qui omnia creauit per Iesum Christum, anteuertit eorum obiectionem, qui Euangelium vt doctrinam recens natam aspernabantur, quemadmodum multi tempore Apostolorum fecerunt. Hinc consolemur nos aduersus Euangelij hostes, qui nos nouæ cuiusdam doctrinæ architectos mentiuntur. Communem enim caussam habemus cum sanctis Apostolis Dei, Nec frustra additum est: qui creauit omnia per Christum Iesum. Nam illud in testimonium & iudicium nostræ nouæ creationis addit. Consentaneum enim est, nos per eundem de nouo creari, per quem primum creati sumus. Quemadmodum igitur olim Deus mundum per Iesum Christum condidit: ita deinde per eundem restituit mundum in integrum, ac de nouo creauit. Ex hoc loco etiam colligitur, non solum æternitas filij (si enim Deus per filium omnia creauit, ipse profecto filius non est creatus, vt qui sit ante omnem creaturam, quare & Deus) verumetiam vnio duarum naturarum diuinæ, videlicet & humanæ talis, vt communicentur idiomata propter personæ vnitatem, non tamen confundantur proprietates. Recte igitur Paulus hic dicit: Deum condidisse omnia per Iesum Christum, quia hic Iesus est verus Deus. Et tametsi recte dicitur: Iesus Mariæ filius condidit omnia, tamen falsum est dicere, humanam Christi naturam omnia condidisse. Nam humana Christi natura reuera creatura est, & non creatrix. Alternatio enim proprietatum, qua quod vni naturæ proprium est, alteri propter communionem earum in eadem persona tribuitur, nequaquam admittenda est in nominibus naturæ, siue vt loquuntur in abstracto, quia neque diuinitati attribuenda sunt ea, quæ humanitatis sunt propria, vt esse creatam, paßibilem, temporalem, circumscriptam, &c. Neque humanitati ascribenda sunt ea prædicata, quæ solius sunt diuinitatis, vt esse increatam, impaßibilem, æternam, incircumscriptam: sed nominibus concretis, siue naturalibus, siue personalibus, siue alteram exprimentibus naturam, siue vtranque, accommodate fit huiusmodi alternata proprietatum attributio propter identitatem ὑποστάσεως, id est, personæ, & consequentiam quandam, vt ipsi Deo & filio Dei attribuantur ea, quæ sunt hominis propria. Cum dici-

tur: Dominus gloriæ crucifixus est, nempe, filius hominis crucifixus est. Idem autem est filius hominis & Dominus gloriæ. Igitur & Dominus gloriæ crucifixus, quod statim per expositionem syllogismumq; expositorium euadit conspicuum. Ita Deus factus est in nouissimis diebus puer paruulus, de quo Esaias cap. 9. ita ait: Puer natus est nobis, & paruulus datus est nobis, & principatus eius super humerum eius, & vocabitur nomen eius admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis, &c.

Quinto loco cum ait: vt nunc innotescat principatibus & potestatibus in cœlestibus (hoc est, sanctis Dei angelis) per Ecclesiam multiformis sapientia Dei, supra omnem creaturarum sapientiam, extollit absolutam cognitionem mysteriorum Dei de salute gentium per fidem, vt Ephesios magis detineat in huius mysterij admiratione. Cui enim non esset mirabile ex contrarijs contraria fieri? Nam per mortem vita comparata est, per infirmitatem potentia est acquisita, per ignominiam gloria est parta. Breuirer, Salus & vita damnatis, & mortuis per maledictionem & mortem donata sunt. Atque hinc est quod angeli 1. Pet. 1. dicantur παρακύψαι quasi inclinando se attente intueri & prospicere ea, quæ prædicabantur per Apostolos. Hoc tamen non ita accipiendum est, ac si angeli per prædicationem Ecclesiæ proficiant, sed quod in Ecclesia collecta ex Iudæis & gentibus, tanquam in speculo hanc Dei sapientiam contemplentur, & veluti obstupescant ad hoc nouum spectaculum, quod Christus Dominus mundum perditum dignatus sit tandem tanta gloria, vt credentes omnes æternum cum illo victuri sint beati.

Sexto cum subijcitur: secundum propositum æternum, quod statuit in Christo Iesu Domino nostro, reuocat nos cum ad primam salutis nostræ caussam, videlicet propositum Dei, quo ab æterno decreuerat saluare genus humanum, tum ad materiam huius salutis, nempe, Iesum Christum. Verum de hisce causis copiose supra dictum est in primo capite.

In quo habemus audaciam & accessum in fiducia per fidem eius.

Attexit summam beneficiorũ mysterij reuelati, hoc est, Euangelij, & modum apponit, quo ea beneficia ab hominibus accipiuntur. Est autem summa beneficiorum, quod pacem habeamus cum Deo per Dominum nostrum Iesum Christum. Nam qui Deum audacter accedere non veretur, statuit eum procul dubio sibi reconciliatum esse & propitium, audet ipsum in omni necessitate inuocare, Breuiter, omnia bona & salutaria ab ipso expectat. Modus quo à nobis ista beneficia accipiuntur, exprimitur cum inquit: per fidem eius, id est, in ipsum.

Obseruandus hic locus est contra Papistas qui dicunt, fidem esse noticiam tantum & assensum historiæ. Nam Paulus hic diserte cum fide coniungit fiduciam, quæ est fidei iustificantis forma. Deinde gradus fidei tres hic ponuntur. Primus est credere promissionibus Euangelij & assentiri. Secũdus, fiducia expetitæ misericordiæ in Christo. Tertius est audacia adeundi Deum, ipsumq; inuocandi. Deinde hic locus docet, quod inuocatio fieri non possit citra fiduciam in Christum. Vt enim in fiducia accessus nobis patet ad Deum: ita citra fiduciam hanc nemini ad Deum accessus patet.

Quare postulo ne deficiatis in afflictionibus meis pro vobis, quæ est gloria vestra.

Secunda pars capitis est exhortatoria. Hortatur enim Apostolus Ephesios ne deficiát ab Euangelio propter persecutiones sui doctoris. Infertur autem hæc propositio ex superioribus hoc modo: Quia tam augustum est mysterium, quod Deus nobis patefecit de salute gratuita consequenda per me diuinitus vocatum, vt sim vester Apostolus, nolite segnescere aut animo concidere ob crucem qua ego premor. Huic propositioni geminam attexit rationem: quarum prior à caussa efficiente, posterior à fine persecutionis & à fructu constantiæ sumitur, Pro vobis, inquit, id est, ideo quod prædicauerim vobis Euangelium inuidi Iudæi tradiderunt me vinctum in manus Romanorum. Non ergo ob meum aliquod maleficium, sed propter fideliter præstitum ministerium mihi diuinitus demandatum vinculis constrictus iaceo. Deinde cum ait: quæ est gloria vestra, significat finem persecutionis suæ non esse ignominiam Ephesiorum, sed gloriam potius, cum videant se tale doctrinæ genus amplecti, pro quo extrema pati ipsorum doctor haud veretur. Vnde & par est, vt ipsi constantiam tuendi doctrinam & animum fortem aduersus persecutionum procellas concipiant. Hactenus sententiam verborum Pauli exposuimus, iam quasdam in nostrum vsum colligamus hypotheses.

PRIMA, pij cognita dignitate & excellentia Euangelij cauebunt, ne vel blanditijs, vel persecutionibus sinant se ab Euangelio auelli.

SECVNDA, cauebunt pij ne iudicio & consuetudine mundi fallantur. Solet enim mundus facile contemnere quæ à magnæ autoritatis hominibus spreta iacent. Et quocunq; fortuna se inclinare videtur, eodem & gratia hominum plerumq; se inclinat. Omnibus enim grata est præsens felicitas. Hic maximus mundi error & periculosus pijs fugiendus est. Nequaquam enim pietas æstimanda est ab externa facie, sed rei potius natura spectanda & iuxta promissionem Dei infallibilem patienter expectanda est liberatio.

TERTIA, exemplo Pauli discant ministri Euangelij solicitudinem sanctam pro suo grege habere, vt conseruetur in sinceritate doctrinæ. Nequaquam enim satis est recte docuisse, nisi simul totis viribus caueas ne doctrinæ puritas vlla occasione inficiatur.

QVARTA, constantia ministrorum verbi in perferenda cruce Euangelium illustrius reddit & veluti signaculo quodam sanguine sanctorum obfirmatur.

QVINTA, consolatio aduersus scandalum crucis tenenda hæc est, quod crux piorum non sit coram Deo ignominiosa, sed gloriosa potius, idq; potissimum cum quis pro confessione veræ doctrinæ patitur. Sicut & Petrus 1. Pet. 4. magnam gloriam Christianorum esse docet pati Christi nomine. Consilium enim Dei in hac re spectandum est, cui visum est similes reddere suo filio in hoc mundo quos olim statuit cum ipso glorificare.

SEXTA, peculiariter hinc discant ministri Euangelij non solum cum recte valeant, & in tuto sint omnia, gnauiter officium facere, verumetiam magnanimes se & inuictos exhibere cum crucis onere fortius premantur. Facile, inquit ille, cum videmus ægrotis consilia recta damus, facile est constanter docere Euangelium, vbi omnia in tuto esse videntur, vbi nulla pericula apparent. Verum hoc demum heroici pectoris est in medijs periculis, in medijs flammis exemplo Pauli & aliorum sanctorum eos qui adhuc expertes crucis sunt, animose contra ingruentia mala confortare.

Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem Domini nostri IESV CHRISTI, ex quo omnis paternitas in cœlis & in terra nominatur, vt det vobis secundum diuitias gloriæ suæ, potentia roborari per spiritum suum in interiorem hominem, vt habitet Christus per fidem in cordibus vestris, vt sitis in charitate radicati & fundati, vt valeatis comprehendere cum omnibus sanctis quæ sit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, cognoscereq; supereminentem cognitionis charitatem Christi, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei.

Tertia huius capitis pars est, continens testificationem orationis Pauli pro Ephesijs, quæ oratio tres circumstantias habet, quarum prima est de Deo, quem Paulus inuocat, qui est pater Domini nostri Iesu Christi. Secunda rationem habet cur nam solus Deus sit inuocandus, nimirum quia ab illo solo omnis paterna rerum administratio & gubernatio est, cum in cœlis tum in terra. Paternitatis vox hic vsurpatur pro paterna rerum administratione & gubernatione, iam autem cum is solus sit inuocandus, penes quem omnium rerum administratio est, sequitur solum patrem Domini nostri Iesu Christi inuocandum esse. Neque hac ratione excluditur filius & Spiritus sanctus, quia Patris, Filij, & Spiritus sancti eadem est essentia diuina, potentia, & gloria. Tertia, enumerationem eorum habet, quæ Paulus precatur Ephesijs, videlicet, vt Ephesij in cœlestium rerum participatione sint quam opulentissimi, verum Apostolus primum enumeratione vtitur, ac postea in fine generatim omnia complectitur. CÆTERVM quia multa sunt in hac pericopa analysin instituam, quo distinctius omnia considerentur, atque facilius ad nostrum vsum accommodentur.

Prima itaque Paulinæ orationis pars est, Vt det inquit, vobis secundum diuitias gloriæ suæ potentia roborari per Spiritum in interiorem hominem. Hic Paulus spirituale robur precatur Ephesijs, ac fontem monstrat, vnde omne bonum in creaturas manat, videlicet diuitias gloriæ ipsius, id est, inexhaustam Dei misericordiam. Non ergo precaturi nostra merita nominabimus, sed inexhausta Dei clementia freti, fide Christi precabimur. Sic Dauid precatur cum inquit, Miserere mei secundum magnam misericordiam tuam, & secundum multitudinem miserationum tuarum. Apponit caussam efficientem internam, videlicet Spiritum sanctum qui nos roborat, & quale robur precatur, interpretatur, videlicet, vt interior homo sit robustus in Domino. Est autem interior homo anima nostra, quatenus Spiritu Dei formata est in obsequium Deo præstandum, cuiusmodi anima ea spectat, quæ interna sunt & non externa, spectat æterna & cœlestia & non temporaria & terrena. Diuersa studia sunt exterioris hominis. Is enim neglectis internis & cœlestibus, in externis, temporarijs ex terrenis occupatur.

Secunda

Secunda circumſtantia his verbis exponitur: & habitet Chriſtus per fidem in cordibus veſtris. Hæc circumſtantia vnde ſit Chriſtianorum robur clarius exponit, definit enim robur noſtrum eſſe Chriſtum ipſum, ſed quomodo? habitando in nobis. Quæ habitandi ratio? per fidem, Vbi ſeu in qua parte noſtri? in cordibus noſtris. Non enim ſufficit in mente aliqualis Chriſti cognitio, ſed cordis affectum adeſſe oportet, qui eſt firma in Chriſtum fiducia, qua fiducia inuicti perſiſtimus aduerſus portas inferorum, iuxta illud Iohan. Hæc eſt victoria quæ vicit mundum, fides veſtra. Hic locus imprimis obſeruatione dignus eſt. Docet enim non ſolum Chriſtum habitare in credentibus per fidem: Verumetiam refutat Papiſtas, qui definiunt fidem eſſe quandam noticiam & aſſenſum hiſtoriæ ſine fiducia cordis. 10

Tertia circumſtantia, Vt ſitis in charitate radicati & fundati, docet quæ ſit vis fidei, quantum quidem ad proximum attinet, poſtquam enim fidei meminit mox eius effectum germanum amorem proximi appoſuit: cum vt veram fidei indolem oſtenderet, tum vt doceret, in qua re perfectio Chriſtianorum conſiſtat, ſed qualem fides requirit charitatem? fundatam & radicatam, hoc eſt, ſolidam & firmam, quæ non leui de cauſſa mouetur & euaneſcit. Hinc diſcamus, quod quo magis in ſchola Chriſti proficimus, eo magis in charitatis operibus creſcamus, ac veluti radicemur. Non enim fieri poteſt, vt vacuus ſit charitate, qui vere Chriſtum per fidem poſsidet.

Quarta circumſtantia, vt valeatis comprehendere cum omnibus ſanctis, quæ ſit latitudo & longitudo & profunditas & altitudo, ſcilicet myſterij gratiæ Dei & dilectionis Chriſti erga nos, ita enim ſe exponit Apoſtolus, vt cognoſcatis charitatem Chriſti immenſam erga vos. 20 Quemadmodum enim patris miſericordia excedit omnia opera eius iuxta Dauidis ſententiam: ita omnem menſuram ſuperat amor filij Dei. Nam ſi latitudinem eius ſpectas, nullis limitibus clauditur: ſi longitudinem conſideras, ad omnes fines orbis terrarum ſe extendit: ſi profunditatem attendis, humilima & abiectiſsima in mundo complectitur: ſi altitudinem reſpicis, ſuperat cœlos. Hic ſenſus huius loci ſimplex & verus eſt, nugas de lignea cruce Domini & ſpherica figura relinquamus. Hic locus vberrimam conſolationem ſuppeditat aduerſus omnia obſtacula, quæ noſtram ſalutem impedire videntur. Si enim Chriſtus adeo impenſe nos diligit, fieri nequaquam poteſt, modo in illo per fidem manſerimus vſque ad finem, vt vlla creatura noſtram ſalutem interrumpat.

Quinta circumſtantia, vt impleamini in omnem plenitudinem Dei, ſummatim omnia 30 complectitur, quæ ad perfectionem & plenitudinem, quam Deus à nobis expoſcit, pertinent. Eſt autem plenitudo Dei, perfectio Chriſtiana, qua plene, id eſt, ſine fuco & hypocriſi nos Deo ſubijcimus, huiuſmodi ſunt omnes qui retinent fidem & bonam conſcientiam. HINC diſcimus, quibus in rebus oporteat Chriſtianos potiſsimum occupatos eſſe, nimirum vt ad perfectionem magis ac magis tendant. Nemo enim tantum profecit in ſchola Chriſti, quin opus habeat incremento. Hic igitur eorum oſcitantia taxatur qui vix tenuiſsimo quodam guſtu rerum diuinarum percepto putant ſe ſpiritualiſsimos eſſe, nihil amplius de profectu cogitantes,

Ei autem qui poteſt quam cumulatiſsime ſuper omnia facere quæ petimus aut intelligimus, ſecundum potentiam agentem in nobis, ipſi gloria in Eccleſia in Chriſto Ieſu in omnes generationes ſeculi ſeculorum, Amen.

Quarta pars huius capitis, videlicet, δοξολογία, in quam ex commemoratione beneficiorum Dei deſcendit. 40 Pertinet enim totum redemtionis beneficium eo, vt gloria Deo reddatur. Quare rectiſsime primam Epiſtolæ partem clauſit Apoſtolus gratiarum actione. PORRO quia plures ſunt huius loci circumſtantiæ, eas ſigillatim perpendamus. Prima eſt mentio potentiæ Dei qua Deus poteſt omnia quæ vult, qui vult quidem omnia quæ promiſit. Hæc potentia Dei 50 primum confirmet ſpem noſtram de promiſsis diuinis. Deinde opponatur Satanæ, inferno, morti, argumentis carnis quibus ſæpe fides infirmorum concutitur. Tum excitet nos ad timorem Dei. Poteſt enim ſua potentia Deus contumaces punire. Poſtremo obijciatur errori eorum qui gloriam diuinam tribuunt ſanctis aut idolis. Secunda eſt mentio liberalitatis Dei, qui longe maiora confert beneficia quam vel petimus vel intelligimus ipſi, Id quod non ſolum nos excitabit ad gratiarum actionem: verumetiam fidem maiorem ac ardentiorem in nobis accendet. Tertia, vnde proueniat in nobis precandi ſtudium, nempe ex eo quod potentia Dei ſit in nobis efficax, quæ ſane potentia non eſt carnis aut ſanguinis, ſed ſpiritus Dei & fidei. Quarta, indicatio eſt loci in quo vera gloria Deo tribui poteſt, qui eſt ipſa Eccleſia ſanctorum. Eſt enim Eccleſia theatrum quoddam in mundo in quo Deus ſuam gloriam

riam conspicuam vult esse, iuxta illud Dauidis: Laus eius in Ecclesia sanctorum. Quinta, modi expresio per quem Deo præstari gloria debet. In Christo, inquit, IESV. Nemo enim gloriam Deo reddere potest, nisi sit in Christo per fidem. Ideo inquit Ambrosius: per Christum Deo reddenda gratia, quia per ipsum omnia præstat nobis pater. Sexta duratio gloriæ Deo reddendæ. In omnes generationes, inquit, seculi seculorum, amen. Hæc perpetua duratio gloriæ Dei, de duabus rebus nos admonet. Primum, vt nos qui Christi membra sumus, perpetuo gloriam Dei in Christo prædicemus exemplo Dauidis in hunc modum canentis. Septies in die laudem tibi dixi super iudicia iustitiæ tuæ. Deinde vt sciamus perpetuo mansuram Ecclesiam Dei. Nam si perpetuo Deo tribuenda est gloria, & id fieri non potest nisi in Eccesia, sequitur Ecclesiam non abolitum iri. Proinde & hic in mundo vsque ad iudicium conseruabitur, & deinde post resurrectionem manebit in omni æternitate Deum celebrans.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

CVM vos Ephesij ad tantam gratiam vocati sitis, par est vt tam sanctæ vocationi innocentia vitæ respondeatis. Quare vos hortor vt renunciato Ethnicismo sanctimoniæ vitæ studeatis.

Ordo Capitis quarti.

Post doctrinam more Prophetico & Apostolico parænes es subijcit Apostolus, ac primo loco generalem propositionem collocat, videlicet, vt Ephesij vocatione sua digne ambulent, & vt artifex à caussis paulatim progreditur & colligit in quo summa consistit, nimirum in mutua dilectione, cui rationes apponit. at ne quis donorum excellentia abutatur in proximorum contemtum, finem donorum, quibus Christus suam Ecclesiam ornat, exponit. Huc multas hypotheses addit, quæ in generali propositione, vt in thesi continentur, admiscens collationes virtutum, & vitiorum. Prioris status sub Ethnicismo, quo agnita turpitudine scelerum sanctimoniæ vitæ studeant, ac vitijs renuncient Ephesij, atque ita vt superior pars Epistolæ didascalica est, & continet doctrinam gratuitæ salutis. Ita hæc posterior parænetica est, & vitam Christianam informat.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HORTOR itaque vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate & & mansuetudine, cum tolerantia sufferentes vos inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus in vinculo pacis.

Propositio suasoria est. Hortatur enim Paulus Ephesios ad vitam dignam Euangelio degendam. In hac propositione multa sunt obseruanda. PRIMVM meminit Apostolus suorum vinculorum, idq; non solum, vt suum erga Ephesios affectum declaret, qui etsi propter Euangelium in carcerem coniectus fuit, tamen non cessauit eos ad salutaria exhortari: verumetiam vt sibi apud eos autoritatem conciliet, quorum caussa non est veritus vel extrema adire pericula. Hoc ergo loco admoneantur ministri Euangelij de communi sorte & cruce quam ipsi sustinere ab ingrato mundo coguntur. Et exemplo Pauli sint constantes, ne propter vsitatam ingratitudinem abijciant confesionem, & deserant stationem in qua Deus ipsos collocauit. Nequaquam enim ignominiosum est pro confesione veræ doctrinæ pati, sed summa potius gloria. Nam æquo animo pericula adire pro Euangelio, veluti quoddam doctrinæ sigillum est.

DEINDE cum ait: Hortor, vt digne ambuletis vocatione vestra ad quam vocati estis, summatim complectitur quid deceat Christianos qui ad gratiæ cœlestis participationem vocati sunt. Vocatio autem hoc loco generalis illa omnium Christianorum intelligenda est, qua videlicet, ex tenebris ad lucem, à peccatis ad iustitiam, à maledictione ad benedictionem, à morte

à morte ad vitam, à damnatione ad iustificationem & salutem, ab inferno ad cœlum, breuiter, à regno Diaboli, omnibus omnis generis miserijs pleno, ad regnum Christi gloriosum vocamur. Hæc mirabili & stupenda conditionis nostræ permutatio meritissime nos ad gratitudinem excitare debet. Nam si in mundo qui præclare aliquo munere fungitur, in locum sublimiorem euectus, putat turpe esse suum honoris gradum aliquo flagitio contaminare: & contra imprimis ornare solet suum locum quisquis virtute & egregie factis antecedit, quid dicemus de ijs qui hanc dignitatem adepti sunt, vt non solum sancti Prophetæ, reges aut sacerdotes spirituales habeantur: verumetiam filij Dei censeantur. Est proinde hæc necessitas mutatæ conditionis prioris status in meliorem diligenter perpendenda, vt nos ad vitam tam augusta vocatione dignam degendam incitet in omni modestia, iusticia, & pietate. Sumus enim vt Paulus alibi ait: non ad fœditatem, sed ad sanctificationem vocati. Huc pertinet illud Pauli ad Titum 2. Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & mundanas concupiscentias, modeste, & iuste & pie viuamus in præsenti seculo, expectantes beatam illam spem & apparitionem gloriosam magni Dei & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit seipsum pro nobis, vt redimeret nos ab omni iniquitate & purgaret sibi populum peculiarem zelo quodam sectantem bona opera.

Tertio loco, quia Paulus exhortaturus est ad vnitatem spiritus, id est, ad concordiam, eius rei fundamenta iacet, dum humilitatem, mansuetudinem, tollerantiam & mutuam per dilectionem condonationem requirit. De his Christianis virtutibus nonnulla adijciam, quo earum differentiæ & proprietates melius conspiciantur. Humilitas græce ταπεινοφροσύνη, est virtus animi quæ pium hominem ita moderatur, vt nec de se, nec de suis donis arroganter sentiat, sed potius in timore Dei se omnibus subijciat, omnem gloriam Deo tribuens. Hæc virtus pœnitentiæ veræ proximus fructus est, quæ indies noua incrementa sumit modo germana fuerit. Augetur autem & crescit hæc sancta humilitas quatuor rebus, videlicet agnitione propriæ, vt ita dicam οὐθενίας & infirmitatis: cogitatione finis donorum quæ Deus nobis contulit: sunt enim nobis alia atque alia dona collata, vt ea in commune bonum conferamus, hoc est, ad mutuam ædificationem in corpore Christi. Obligatione ad seruiendum alijs iuxta parabolam Euangelicam. Nam qui plus habet, plus requiretur ab eo. Et consideratione consilij Dei qui sæpe facit, vt qui minora dona habere videntur, plus operæ collocent in ædificatione Ecclesiæ Dei, quam qui varietate donorum antecellunt.

Huic humilitati commode subijcit Apostolus mansuetudinem, quæ veræ humilitatis veluti proles quædam existit. Est autem mansuetudo quæ græce πραότης dicitur, tranquillitas quædam animi, qua vt quis se ab ira temperat, ita se comem & affabilem alijs exhibet. Huic aduersatur ferocia, furor, proteruia, contumacia, morositas & alia id genus vitia, quæ tranquillum animi statum perturbant. Tolerantia græce μακροθυμία, ad verbum longanimitas, mansuetudinis comes est. Estq; animi quædam lenitas, iniuriæ cedens, atque à suo iure pacis & tranquillitatis gratia discedens. Ita enim Paulus hanc virtutem definire videtur, cum subiungit: sufferentes vos inuicem in dilectione, studentes seruare vnitatem spiritus, hoc est, concordiam animorum in vinculo pacis. Nam nos inuicem concordia tanquam vinculo quodam nectit, non secus atque membra corporis communi quodam nexu colligata, eodem reguntur spiritu. Vbi itaque cor reformatum spiritu Dei est, & vera humilitate, mansuetudine & tolerantia subactum fuerit, haud difficulter alios feremus, lapsos emendabimus. Breuiter, nos inuicem vera dilectione iuxta mandatum Domini prosequemur.

Hic locus Apostoli diligenter obseruandus est. Monstrat enim vnde inchoanda sit vera animorum concordia in sanctis, nempe ab extirpatione vitiorum quæ concordiæ pestes sunt, vt sunt arrogantia, furor, proteruia, impatientia, morositas, &c. Huc pertinet illud Salomonis Prouerb. 13. Inter superbos semper iurgia. Et Christus dicit: Discite à me quia mitis sum & humilis corde. Quib. verbis Christus præcipit duos affectus frenari, videlicet cupiditatem vindictæ & superbiam. Nam vt humilitas cordis opponitur superbiæ, ita mansuetudo cupiditati vindictæ aduersatur. Hos affectus frenare Christus pronunciat suum iugum esse. Nam qui in Christo inuenit requiem, & refocillationem à laboribus & onere legis damnantis, non debet inde licentiam peccandi arripere, sed potius Christi gratia erectus, iugum Christi suscipere, ac carnis prauos affectus constringere. Hoc Christi iugum tum demum nobis molestum non erit, sed facile potius & leue, vbi Christi exemplo ad mansuetudinem & humilitatem assuefacti fuerimus, vera fiducia ipsius sustentati. Contra autem qui Christi iugum ferre recusant, merito subijciuntur Diaboli imperio, & calcantur sub eius pedibus. Fieri enim aliter non potest, quam vt quilibet homo aut Christi aut aduersarij iugum sustineat.

Vnum corpus & vnus Spiritus quem-

Propositionis est confirmatio, in qua

admodum etiam vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ, vnus Dominus, vna fides, vnum baptiſma, vnus Deus & pater omnium, qui eſt ſuper omnia, & per omnia, & in omnibus vobis.

qua congeries argumentorum proponitur, quæ omnia ex hoc principio dependent: quod vnum eſt, diſsidijs diſsidere à ſeipſo minime debet. Ex hoc principio aſſumitur hoc modo. Eccleſia vna eſt, hinc concluſio, igitur Eccleſia diſsidijs à ſeipſa minime diſsidere debet. Aſſumtio quia κρινόμενον eſt, congerie argumentorum confirmatur. Verum vt omnia plenius cognoſci poſsint, ſingula ſeorſim conſiderabimus, idq; breuiſsime. Primum ergo dicit vnum corpus & vnus ſpiritus, hoc eſt, Quemadmodum Chriſtiani vnius & eiuſdem corporis membra ſunt: ita par eſt, vt vno eodemq; ſpiritu viuificati ſanctam animorum colant concordiam. Nam vt omnia membra vnius & eiuſdem corporis vna & eadem anima viuificantur & reguntur: ita oportet Chriſtianos erga ſe inuicem eſſe affectos, vt vno quaſi animo agitari videantur, cum ſint vnum in Chriſto corpus. 1. Corinth. 12. Quicunque igitur ab vnitate diſcedit, eum à corpore Chriſti, quod eſt Eccleſia, diſcedere neceſſe eſt. Ex quo ſequitur fruſtra gloriari de Eccleſiæ titulo, qui conſtanter in ſe ſanctam concordiam non tuentur. Ne autem ſinamus nos falſo vnitatis prætextu à vera Eccleſia auelli, obſeruanda eſt ratio vnitatis quæ ſequitur. Quemadmodum, inquit, vocati eſtis in vna ſpe vocationis veſtræ, hoc eſt, ſic volo vos vnum eſſe quemadmodum vocati eſtis ad vnam eandemq; hæreditatem, quam modo ſpe poſsidetis iuxta vocationis verbum. Non vult igitur nos Apoſtolus à vocationis verbo, hoc eſt, à pura Euangelij doctrina diſcedere, vnde fundamentum vnitatis petendum eſt. Qui enim diſcedit ab Euangelio per quod Deus vocat, ab Eccleſiæ vnitate diſcedit, à qua cum quis auulſus fuerit, fieri non poteſt, vt eius ſpiritu gubernetur, non ſecus atque membrum, abſciſſum à corpore, nequaquam amplius ab anima quæ eſt in corpore regitur. Hinc congeries ſequitur. Vnus Dominus, ſcilicet, vniuerſæ Eccleſiæ, nempe Chriſtus cui merito ſeruire debent fideles vnitate ſpiritus & concordibus animis. Nam ſi turpe & probroſum eſt, ſeruos mundanos qui vnum & eundem Dominum agnoſcunt terrenum, à ſe inuicem diſsidere, & non potius coniunctis animis imperata facere: quid quæſo turpius & magis probroſum erit, quam Chriſtianos qui habent eundem cœleſtem Dominum Ieſum Chriſtum à ſe inuicem diſcordare? præſertim cum vna fides ſit omnium in ipſum, qua, videlicet, in illum vnum communem Dominum, vt redemtorem vnicum recumbunt: quæ ſane fides cum vna ſit, hoc eſt vnius & eiuſdem promiſsionis, par eſt, vt qui hac vna fide donati ſunt, vnitatem inter ſe colant.

Huc pertinet etiam quod ſequitur. Vnum baptiſma, ſcilicet, commune omnibus, quo ſcilicet corpori Chriſti inſerimur ac veluti incorporamur. Vnus Deus & pater omnium qui ſuper omnia & per omnia & in omnibus vobis, hoc eſt, qui cunctis præſidet, & omnia prouidentia & moderatione adminiſtrat in omnibus pijs per fidem inhabitans. Etſi autem hæc verba, ſuper omnia & per omnia, ad vniuerſalem rerum gubernationem referri poſſunt: tamen περίστασις loci conuincit, vt ad Eccleſiam accommodentur, præſertim hoc loco, Vt ſuper omnia deſignet vnius Dei in totam Eccleſiam imperium ſummum. Per omnia, notet prouidentiam per omnia Eccleſiæ membra diffuſam. In omnibus, ſignificet noſtram cum Deo coniunctionem in Chriſto. Hæc tria non agnoſcit quiſquis fraternam concordiam violat. His vnitatis argumentis quicunque non mouetur ad concordiæ ſtudium, ne micam quidem fidei habere cenſendus eſt.

Verum vnicuique noſtrum data eſt gratia, iuxta modum doni Chriſti.

Prolepſis eſt qua hanc obiectionem anteuertit. Si omnia quæ hic enumerãtur communia ſunt Chriſtianis, qui ergo fit quod non pares ſimus quo ad dona attinet in Eccleſia? cur hic maius ille minus donum habet? Siquidem huiuſmodi non æqua partitio, inuidiæ atque diſcordiæ ſeminarium eſt, quemadmodum in Corinthijs & pluribus alijs videre licet. Reſpondet Apoſtolus vnicuiq; datam eſſe gratiam prout viſum eſt Chriſto, qui ſua dona confert, non in priuatos tantum vſus ſingulorum, ſed in totius corporis vtilitatem & conſeruationem, videlicet, vt alij alios ſuis donis in corpore Chriſti ædificent. Monſtrato igitur autore & donatore variarum gratiarum in Eccleſia, præſcidit omnem gloriandi materiam & anſam contemnendi alios, qui minora dona adepti eſſe videantur. Si hoc multi recte perpenderent, minus ſua turgerent ſapientia, & magis per dilectionem alijs ſeruirent ſuis quiſque donis. Diſcamus proinde hinc cum noſtra ſorte & donis contentos eſſe, tum ad ædificationem mutuam referre quicquid nobis donorum diuinitus eſt collatum.

Quapropter dicit cum aſcendiſſet in altum, captiuam duxit captiuitatem & dedit dona hominibus.

Dauidis teſtimonio confirmat Chriſtum autorem eſſe donorum quæ habent ſingula membra in Eccleſia. Eſt autem hoc teſtimonium in primis obſeruandum, quia continet prophetiam de triumpho Chriſti aſcendentis in cœlum, quem triumphum Dauid in ſpiritu vidit mille annis antequam contigit. Sumtum eſt autem hoc teſtimonium ex 68. Pſalmo, qui eſt ἐπινίκιον triumphantis Chriſti, quem Dauid aperte Iehoua, hoc eſt, verum Deum fatetur.

Porro verſus ab Apoſtolo adductus duo continet. Primum vaticinium de aſcenſione Chriſti in cœlum. Deinde geminum fructum iſtius glorioſæ aſcenſionis, quorum primus eſt triumphus ſuper morte, peccato, inferno. Breuiter, ſuper regno Diaboli, quod nomine captiuitatis intelligitur. Hic triumphus quemadmodum cœpit in capite noſtro Chriſto, ita etiam in reliquo corpore, quod eſt Eccleſia perficietur, quando ad iuſſum Chriſti omnes reſurrexerimus: Tunc enim omnes pij deuictis omnibus hoſtibus ſuis, perpetua in cœlo cum Chriſto fruentur victoria. Huius futuri triumphi noſtri cogitatio merito nos cruce preſſos conſolari debet. Leuius enim malum fert præſens qui de liberatione glorioſa eſt certus. Poſterior fructus aſcenſionis Domini eſt, quem hic Paulus attingit, cum inquit, Et dedit dona hominibus. Chriſtus enim ideo aſcendit, vt Eccleſiæ ſuæ dona diſtribuat, quibus ædificari & conſeruari in hac vita poſsit. Nam vt ipſo die Pentecoſtes ſpiritum ſanctum miſit viſibili forma apparentem, & ſimul robur dedit reſiſtendi Diabolo atque eius membris: ita hodie idem Dominus varijs donis ſuam ornat Eccleſiam, eamq; ſolus conſeruat, nec eam vnquam deſerturus eſt. Hinc itaque nos ſub cruce conſtituti petamus conſolationem. Nam etiamſi diabolus varijs machinis adoritur Eccleſiam, & in ſingula eius membra ſubinde ex inſidijs impetum facit, non tamen eam opprimet. Eſt enim Chriſtus triumphator, qui ad dexteram Dei ſedens Eccleſiam ſuam tuetur, & ſuo ſancto ſpiritu ſingula Eccleſiæ membra confortat.

(Cæterum illud aſcendit quid eſt, niſi quod etiam deſcenderat prius in inferiores partes terræ, qui deſcendit ipſe etiam eſt qui aſcendit ſupra omnes cœlos, vt impleret omnia.)

Hæc in parentheſi legenda ſunt. Ex citato enim Pſalmi teſtimonio duo colligit per digreſsionis ſchema. Vnum de Chriſti humiliatione: Alterum de eiuſdem glorificatione. Ex eo enim quod aſcenderit ſignificat præceſsiſſe deſcenſum, hoc eſt, humiliationem, quod factum eſt per aſſumtionem humanæ naturæ, per paſsionem & mortem, Hoc argumentum firmum omnino non eſſet, niſi Apoſtolus intelligeret æternum λόγον, humiliaſſe ſe, forma ſerui aſſumta, in qua etiam factus eſt obœdiens vſque ad mortem crucis. Deinde ex eo quod aſcenderit, rurſus colligit Paulus glorificationem Chriſti & potentiam, qua nunc omnia quæ ad integritatem corporis Eccleſiæ faciunt, complet. PORRO qui ex hoc loco deſcenſum Chriſti ad inferos & locum damnatorum, concludunt, parum firmo nituntur fundamento. Non enim hic comparationem inſtituit Apoſtolus vnius partis terræ ad aliam, ſed totam terram cum cœlo confert, ac ſi diceret. Aeternus λόγος dignatus eſt è ſua cœleſti gloria ad nos miſeros homines, qui hic in terra verſamur, deſcendere, vt fieret homo & victima pro genere humano. PRÆTEREA, quia hic dicitur Dominus aſcendiſſe ſuper omnes cœlos, ſunt qui inde colligunt Chriſti corpus eſſe ἀπερίγραπτον, Nam, vt aiunt, ſupra cœlos nullus eſt locus. Hanc ſubtilitatem Sophiſtis relinquamus, & nos conſtanter retineamus articulos fidei noſtræ, in quibus confitemur Chriſtum verum hominem fuiſſe, nec eſſe deſijſſe. Ac proinde verum corpus finitum & veram animam finitam habere, cum quibus venturus eſt iudicatum viuos & mortuos. Non enim aſcendit, vt in diuinam naturam commutaret humanam ſuam naturam, ſed ſicut Apoſtolus loquitur, vt omnia impleret, idq; ſua diuina maieſtate & potentia, qua nobis aderit vſque ad conſummationem ſeculi, iuxta ſuam promiſsionem. Hoc teſtatur nobiſcum catholica Chriſti Eccleſia. Auguſtinus ait: Sed quoniam verum eſt quod ait: Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſumationem ſeculi, & abijt & hic eſt & redijt & nos non deſeruit. Corpus enim ſuum intulit cœlo, maieſtatem non abſtulit mundo. Plura de hac re vide in hiſtoria Chriſti, quam ſcripſimus in capite 1. Iohan. Item, 1. ad Heb. PORRO hic locus Pauli eo pertinet, vt nos exemplo Chriſti humiliemur, & nobis inuicem per charitatem inſeruiamus, expectantes communionem gloriæ Chriſti, qui hic in terris Chriſti exemplo alios fouemus, & varijs officijs in corpore Chriſti ædificamus.

Et ipſe dedit alios quidem Apoſtolos, alios autem Prophetas, alios vero

Euangelistas, alios pastores & doctores ad instaurationem sanctorum, in opus ministerij, in ædificationem corporis Christi, vsq; dum occurramus omnes in vnitatem fidei & cognitionem filij Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.

Enumeratio donorum quib. Christus potissimum ornat Ecclesiam, & significatio finis cui ista dona destinantur. Dona sunt, Apostoli, Prophetæ, Euangelistæ, Pastores & Doctores. Horum tametsi finis vltimus idem est, videlicet, ædificatio corporis Christi, tamen officiorum ratio est diuersa, quemadmodum descriptionib. ostendemus. APOSTOLI fuerunt personæ immediate à Christo electæ, institutæ & ordinatæ ad docendum Euangelium, idq; non in certo loco, sed passim per vniuersum orbem, iuxta hoc Christi mandatum. Ite in mundum vniuersum, proclamate Euangelium omni creaturæ, &c. Tales fuerunt duodecim illi, qui etiam peculiariter Apostoli sunt nominati. His postea adiunctus est Paulus, qui potissimum destinatus fuit gentibus, vt inter illas portaret nomen Christi. VERVM quia hic ordo constitutus fuit, vt per orbem terrarum constitueret Ecclesias, necessario constitutis Ecclesijs sublatus est. Quare vox impia est eorum qui se apostolos agnosci & salutari volunt.

Prophetarum duos ordines constituamus, quorum vnus in veteri testamento fuit, alter in nouo. Prophetæ veteris testamenti fuerunt, qui singulari reuelatione diuina edocti prædixerunt futura, quæ cum euenirent, confirmabant auditores de veritate doctrinæ Propheticæ. Fuerunt itaque euentus Prophetiarum, veluti sigilla quædam diuinæ doctrinæ quam Ecclesiæ tradiderunt Prophetæ. Prophetæ in nouo testamento fuerunt singulari sapientia præditi viri, quorum munus fuit non solum interpretari scripturam, verumetiam administrare Ecclesias, quas Apostoli constituerant, idq; nunc in vno, nunc in alio loco, vt Apostolis visum fuit. Fuit itaque & hic ordo temporarius.

Euangelistæ comites fuerunt Apostolorum. Hos enim Apostoli sibi adiunxerunt, leuandi laboris caussa. Etsi autem & hi prædicarunt Euangelium vt Apostoli, tamen inferioris gradus fuerunt quam Prophetæ. Tales fuerunt Titus, Syluanus, Apollo, Marcus, Lucas & Timotheus quem Paulus hortatur, vt faciat opus Euangelistæ, quod opus ex 2. Timoth. 4. apparet fuisse Apostolis operam locando in prædicando passim Euangelium Christi. Non ergo erant immediate à Christo missi, vt Apostoli. Non administrabant Ecclesias, nunc has, nunc illas ab Apostolis constitutas, vt Prophetæ, sed vt comites tantum fuerunt Apostolorum, quibus vtebantur in fungendo suo munere. Et tametsi vox Euangelistæ in genere significat quemuis preconem Euangelij, tamen hic pro certa functione sicut exposuimus accipitur. Interdum quoque Euangelistæ dicuntur illi quatuor, qui historiam Domini pertexuerunt, quorum duo Apostoli quoque fuerunt Matthæus & Iohannes, duo comites Apostolorum Marcus & Lucas.

Pastores fuerunt quos hodie Parochos appellamus. Hi certis Ecclesijs præficiebantur, vt eas concionando, administrando Sacramenta, & sancta quadam disciplina regerent. Hi non temporarij sunt, sed vsque ad iudicium horum munus est in Ecclesia necessarium.

Doctores sunt quos Ecclesia olim vocauit κατηχητὰς, quorum munus fuit formam doctrinæ præscribere, & tradere fundamenta doctrinæ, quæ postea pastores imitarentur: quales hodie sunt, qui in scholis iuuentutem religionem docent, hi hoc spectant, vt vera interpretatio & iustus docendi modus in Ecclesia retineatur.

Cæterum tametsi tempore Apostoli nondum receptus fuit promouendi ritus, qualis nunc in vsu est, sciendum tamen est pios Ecclesiarum & scholarum gubernatores bono & vtili consilio instituisse promotionum gradus, cum vt arrogantes non vsurparent sibi hunc honoris titulum sine Ecclesiæ iudicio, tum vt idonei ex testimonio publico agnoscerentur ac in precio haberentur. Neque hoc est contra Hierarchiæ Ecclesiasticæ dignitatem, quæ nobis à Spiritu sancto commendatur. Nam cum Spiritus sanctus ordinem & decorum commendat Ecclesiæ, ius ipsi reliquit ordinandi ritus, qui ad ordinem & εὐσχημοσύνην facere videntur. Quare non est quod moremur superborum spirituum voces, contemnentium hosce Ecclesiasticos gradus, modo illi quibus tales collati sunt gradus, meminerint eos non contemtus aliorum aut arrogantis supereminentiæ symbola esse, sed potius publica testimonia officij, quod Ecclesiæ debent, & ad quod tanquam publico sacramento obstringuntur. Sed obijciunt forte aduersarij, Ecclesia Christi nesciat Pompam, habeat fidei & sanctimoniæ probationem, preces & manuum impositionem? Respondeo. minime indignum esse Christianis, pijs & eruditis viris testimonia doctrinæ & honestatis conferre: vt sciat Ecclesia, quibus possit tuto gubernationem & curam doctrinæ commendare. Nec obstat quod huiusmodi promotiones iam

longo tempore in abusu fuerint, modo sordibus absterſis, res vtiles Eccleſijs & ſcholis retineamus. RVRSVS excipiunt ac dicunt Dominum prohibuiſſe appellari Rabbi & magiſtros ſuper terram, eo quod vnus ſit magiſter. Reſpondeo, idem Dominus dicit non appellandum eſſe patrem ſuper terram, qui tamen in lege ſua parentes honorari præcipit. Quare non de appellatione, ſed de alia re interdictum intelligendum eſt. Deinde περίστασις loci ſatis conuincit, quis ſit huius interdicti ſenſus. Addit enim, Qui maximus eſt veſtrum erit miniſter veſter. Item: Qui ſe exaltauerit humiliabitur. Non vult ergo Dominus ſuo interdicto ſublatam eſſe appellationem patris aut magiſtri ſiue doctoris, ſed arrogantem fiduciam. Non vult vt nobiſipſis placeamus, ſi videmur aliquib. donis excellere. Non vult vt noſipſos alijs arroganter anteponamus, ſed potius vt qui maximus eſt omnibus miniſtrum ſe exhibeat, non vult 10 vt nouam doctrinam excogitemus, ſed vt vnicum noſtrum magiſtrum Ieſum Chriſtum in negocijs ſalutis ſequamur. QVOD autem Iacobi Apoſtoli dictum vrgeant, qui dicit: Ne ſitis multi magiſtri fratres mei, ſcientes quod maius iudicium accipiemus, facile refellitur. Nam Iacobus interdicto ſuo hanc ſubijcit rationem: In multis enim labimur omnes. Senſus ergo erit interdicti huius, ne duri morum aliorum cenſores eſſe velimus.

Nunc redeamus ad textus explicationem, vbi finem donorum, quibus Chriſtus ornat ſuam Eccleſiam, apponit Apoſtolus, Ad inſtaurationem, inquit, Sanctorum, in opus miniſterij, in ædificationem corporis Chriſti. Ad hunc finem pertinet vniuerſa donorum Chriſti collatio. Inſtauratio ſanctorum græcè καταρτισμὸς eſt proprie conſtitutio ſeu reparatio, qua membra prius diſsipata & laxata, in ſuum locum reponuntur, vt ſtatus corporis ſit integer & 20 bene compoſitus. Hinc Paulus, qui Eccleſiam corpori comparat, vocabulum ad ſtatum Eccleſiæ transfert bene ordinatum & compoſitum. Proinde varietas donorum, quibus Chriſtus ſuam Eccleſiam ornat, pertinet ad ſtatum Eccleſiæ bene ordinandum & componendum. Huic enim rei tanquam proprio fini deſtinantur iſta dona. Subiungitur: In opus miniſterij, vt ſciamus quo Deus velit vti inſtrumento ad illam ſanctorum inſtaurationem, nimirum miniſterio verbi. Deinde inſtaurationem ſanctorum interpretatur ædificationem corporis Chriſti, de quo ſupra in ſecundo capite dictum eſt. Sequitur amplificatio à circumſtantia temporis & modo ædificationis corporis Chriſti ſumta, vſque dum, inquit, occurramus omnes in vnitatem fidei, & cognitionis filij Dei, hoc eſt, donec vniti fuerimus in fide & cognitione Chriſti. Neque fruſtra, inquit, vſque dum occurramus. Nam ſignificat vno die 30 fieri non poſſe, vt abſoluti & perfecti in Chriſto reddamur, ſed indies pergendum eſſe, vt tandem ad vnitatem corporis Chriſti veniamus: cuius vnitatis cauſſa eſt fides. Hæc cognitio non tantum eſt noticia mentis de Chriſto, ſed etiam fiducia cordis. Non enim ſatis eſt ſcire Chriſtum eſſe Deum, eſſe hominem, eſſe vnam perſonam, eſſe regem, Prophetam & ſacerdotem: niſi certa fiducia in eum recumbas.

Obſeruentur hic vnitatis gradus, quorum primus eſt cognitio Chriſti: Vnde fides naſcitur, hac fide inſerimur Chriſto, & ei veluti incorporamur. Huic inſerti & incorporati tanquam membra eiuſdem corporis communi ſaluti per charitatem ſtudere debemus, qui inter nos ſpiritu Chriſti prius coniuncti ſumus. Ex his proinde colligitur vnitatem Eccleſiæ non in traditionibus humanis, non in ceremonijs, ſed in vere doctrinæ & fidei conſenſu, vnde & 40 amor mutuus naſcitur, conſiſtere. PORRO cum additur, In virum perfectum, in menſuram ætatis plenitudinis Chriſti, eleganti metaphora incrementum ſanctorum exprimitur. Quemadmodum enim ætatis ſunt gradus diuerſi, infantia, pueritia, ætas perfecta ſeu firmata &c. ita Chriſtianos paulatim creſcere oportet in fide & cognitione Chriſti, non perſtandum eſt in infimo gradu: ſed tendendum perpetuo ad perfectionem: quam tamen non plenam conſequentur priuſquam exuti veterem hominem, in beata vita corporibus & animis noſtris cum Chriſto glorificabimur. Non ergo hæc Pauli verba ad molem corporis, ſed ad mentis lumen & cordis affectum referenda ſunt: nimirum vt vere Chriſtum cognoſcamus, ac viua fiducia in illum recumbamus, ne ſimus inconſtantes vt pueri, qui per ætatem nondum firmarunt iudicium: ſed vt viri perfecti, qui iudicio firmato conſtanter veritatem tuentur. Nam 50 quæ hic de corpore & menſura ætatis dicuntur, transferenda ſunt ad ſpiritum eiuſq; incrementum. Quemadmodum enim ipſe Dominus creuit corpore, donec perfectus vir eſt effectus, & iuſtam menſuram adultæ ætatis eſt nactus: ita nos in Chriſti cognitione & fide tantiſper creſcere oportet, donec ad perfectionem venerimus. Hunc eſſe germanum verborum Pauli ſenſum teſtantur etiam ea quæ ſequuntur. Nequaquam enim hic Paulus diſputat de mole corporum qua reſurgemus, quemadmodum quidam hic perperam colligunt. Nam id nihil ad præſentis diſputationis ſcopum, facit.

Ne amplius ſimus pueri qui fluctuemus & circumferamur quouis vento doctri-

doctrinæ per astum hominum, per versutiam ad insidias seductionis.

Fructum solidæ agnitionis Christi & fidei exprimit. Solida enim Christi cognitio & firma fides muniunt animos hominum aduersus tempestates quas excitant satellites Satanæ contra Ecclesiam Christi. Nam qui solida cognitione Christi & fide non sunt præditi facile vacillant, & perinde vt nauicula sine rectore impellitur huc illuc, & vt arundo pro venti inconstantia agitatur, ita illi quoque ab impostoribus & hæreticis à vera doctrina abducuntur. Commendatur igitur nobis, hoc loco verbum, & serium verbi studium, vt in eo ita confirmemur, ne ab eo vlla astutia aut versutia nos abduci patiamur. PORRO bina arma quibus impostores vtuntur contra Ecclesiam nominat. Non quod non sint plura, sed quia hæc sunt præcipua: quorum prius quidem κυβεία proprie ludum aleæ significat, vnde transfert Paulus vocabulum ad Sophisticam seu technas illudendi scripturam, & fraudes quibus imperiti facile capiuntur. Posterius vero πανουργία, qua significatur versutia seu subdola quædam vafricia, qua quis toto nisu incumbit vt alios fraudulenter circumueniat & fallat. Hoc epexegesi exponit cum addit: ad insidias seductionis, id est, quo astu, quaq; astutia adoriuntur homines, vt eos à veritate seducant. Hæc nos admoneant, cum periculi à falsis doctoribus qui à vera Christi cognitione & fide adeo maligne homines auertere conantur, tum diligentiæ & studij, vt in vera doctrina confirmari, & nos ipsos munire aduersus insidias seductorum, & os obstruere talibus impostoribus queamus.

Sed veritatem sectantes in charitate, adolescamus in eum per omnia qui est caput nempe Christus.

Antithesis est superioris membri. Quemadmodum enim ibi cauendum esse à falsa doctrina, & insidijs quæ fiunt doctrinæ ab impostoribus meminit: Ita hic iubet sectari veritatem, hoc est, persistere in vera doctrina & fide. (Est enim synecdoche qua sub vocabulo veritatis comprehenditur etiam affectus sequens more scripturæ) & in charitate mutua, vnde fiet vt adolescamus in ipsum Christum, τὰ πάντα, id est, omnimode, qui est caput nostrum. Quo enim magis in cognitione Christi, in fide & charitate crescimus, eo magis adolescimus in Christo. Vt igitur pueri paulatim crescunt, donec ad adultam ætatem peruenerint: ita oportet Christianos perpetuo in cognitione Christi, in fide & charitate crescere & perpetuo ad perfectionem tendere. Hæc omnia eo pertinent, vt nos subijciamus capiti Christo ac vnitatem inter nos alamus, vt qui eodem Christi spiritu regamur. PORRO Christus caput Ecclesiæ dicitur efficacia, perfectione, merito & ordine. Efficacia, quia Ecclesiam suo spiritu viuificat, sustentat & seruat. Perfectione, quia antecellit omnibus angelis & hominibus sapientia & iusticia. Merito, quia obœdientia crucis expiauit peccata, & obœdientia legis satisfecit iusticiæ Dei, vt quotquot in ipsum crediderint Christi iusticia habeantur iusti: Ordine, quia est Ecclesiæ monarcha.

Ex quo totum corpus compositum & compactum, per omnem iuncturam subministrationis, secundum efficaciam in mensura vniuscuiusque partis incrementum corporis facit in ædificationem suijpsius per charitatem.

Rationem reddit cur Christum caput Ecclesiæ, curq; Ecclesiam corpus Christi appellet. Hic locus tametsi valde obscurus apparet prima fronte, tamen explicatis vocabulis & similitudine quam hic non explicat, facillimus erit sensus. Ecclesiam corpus vocat non quoduis, sed compositum, seu, vt significantius Paulus loquitur, συμβιβαζόμενον, hoc est, ita compositum, vt apte capiti subijciatur non secus atque ædificium ad normam, seu amussim architecti super fundamento extructum. Significatur ergo hac voce relatio corporis ad caput, hoc est, Ecclesiæ ad Christum. Deinde dicit Ecclesiam esse corpus compactum græce συναρμολογούμενον, hoc est, ita constructum, vt aptis proportionibus membra sibi mutuo cohæreant & apte respondeant. Atque ita hac voce significatur mutua membrorum inter se relatio & proportio. Hoc corpus pronunciat compactum esse per iuncturas subministrationis, hoc est, per iuncturas per quas vnum membrum alteri communicat vitalem spiritum, qui à capite per omnia membra corporis, beneficio iuncturarum quibus membra cohærent, diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiusque partis, hoc est, membri. Alia enim membra plus alijs de spiritu ex capite descendente percipiunt, vnde totum corpus incrementum sumit. Iam facilior intellectu erit similitudo. Quemadmodum se habet corpus hominis ad caput: ita se habet Ecclesia Christi

ad Christum suum caput. Sed corpus hominis capiti annexum, iustaq; proportione membris per iuncturam compactum, omnem vitam ducit ex capite. Igitur Ecclesia Christi, capiti Christo per fidem annexa, & inter sese varijs charitatis officijs veluti membris coaptata, omnem vigorem ac vitam ducit à suo capite nempe Christo. Aut si mauis similitudinem in hunc modum formato. Quemadmodum spiritus per neruos à cerebro descendens sensum omnibus membris pro cuiusque proportione communicat: Sic Christus nobis qui ipsius membra sumus sua dona suppeditat, idq; non fortuito aut temere, sed pro mensura cuiusque membri, hoc est, vt quodq; membrum capere potest, atque hunc in modum coædificari sibi vniuersum corpus & coalescere facit. Hæc pericopa Pauli multiplicem doctrinam nobis suppeditat. Primum enim hinc colligitur, extra Ecclesiam esse omnes quotquot Christo se non subijciunt in vera agnitione Christi & fide, & qui charitate abiecta se mutuo odio prosequuntur. Deinde vera & perspicua Ecclesiæ descriptio hinc sumi potest nimirum quod sit cœtus credentium Euangelio, qui ipsi Christo capiti sic adhærent, atque ita inuicem sunt coniuncti & coagmentati, pro cuiusque fidei mensura, pro donorum spiritus sancti varietate, pro vocationum conditione, vt vnum corpus constituant, vt eodem omnes spiritu viuant & agantur, vt denique mutua beneuolentia se foueant & tueantur. Præterea hic locus ostendit quam sit concinnus Ecclesiæ Christi ordo. Talis enim est ordo Ecclesiæ qualis membrorum eiusdem corporis sub vno capite. Adhæc locus præsens docet qualisnam debeat esse συμπάθεια & consensio Christianorum inter sese. Vt enim in eodem corpore cum vnum membrum patiatur, reliqua omnia compatiuntur: Ita Christiani qui sunt corporis eiusdem membra, affecti erga se inuicem esse debent, vt cum aduersis tum prosperis mutuo afficiantur. Huc illud Pauli præceptum: Gaudete cum gaudentibus, & flete cum flentibus. Postremo loco obseruetur quod Apostolus in charitate potissimum collocet ædificationem corporis Christi. Per hanc enim Christi cognitio & fides efficaces sunt, & redduntur illustriores. Vbi enim charitas non est, ibi cognitio quidem Christi exigua, fides vero nulla existit. Nam pro fidei modo crescit & decrescit charitas.

Hoc itaque dico & testificor in Domino, ne vos amplius ambuletis sicut & reliquæ gentes ambulant in vanitate mentis suæ, excœcati intelligentia, alienati à vita Dei, propter ignorantiam quæ est in ipsis, propter obdurationem cordis eorum, qui posteaquam dolere desierunt, seipsos tradiderunt lasciuiæ ad perpetrandam omnem impuritatem, cum auiditate.

Extructurus Apostolus ex generali sententia particulares paræneses: Primum in genere monet à qualibus moribus sit abstinendum, nimirum à gentium, id quod à contrarijs caussis confirmat, ac primum de principijs actionum seu caussis, Deinde de ipsorum effectibus agit. Principia actionum in prophanis gentibus tria facit, videlicet, mentis vanitatem, intelligentiæ obscuritatem seu cœcitatem, & obdurationem cordis. Mens est quæ τὸ ἡγεμονικὸν dicitur à Philosophis, videlicet, cum homo lumine rationis cernit & iudicat honesta & inhonesta, sed hanc vanam esse pronunciat Apostolus. Intelligentia διάνοια, facultas illa est, per quam meditamur, recordamur ac ratiocinamur & colligimus aliquid ex ijs quæ mens sine ratiocinatione quiete cernit, sed huic cœcitatem tribuit, vnde fit quod gentes vt ignaræ Dei alienatæ sint à vita Dei. Est autem vita Dei hoc loco, qua Deus intus in corde viuit, & à qua omnis efficiendi boni alicuius vis dependet & voluntas. Cordis nomine appetitiones intelligit, cui tribuit obdurationem, qua fit, vt homines non afficiantur vllo timore Dei, sed potius ruant quo praui affectus impellunt. Hæc sunt principia & caussæ actionum moralium (quantum ad religionem attinet) in gentibus quæ nondum sunt conuersæ ad Deum. Verum vt hæc paulo clarius à nobis percipiantur, ea exemplis illustremus. Mens hominis cernit Deum esse, eumq; colendum iudicat: quod iudicium tametsi verum est, vanitatis tamen à Paulo arguitur, idq; rectissime, eo quod in nihilum euanescat, & naturæ prauitate suffocetur, priusquam ad actionem deuentum fuerit. Nam cum ex hoc principio intelligentia ratiocinatur, & à vero Deo, & à recta colendi Deum ratione aberrat. mens quidem cernit Deum esse & esse colendum, sed intelligentia in Babylonijs Belum, in Aegyptijs Apim, in alijs alia idola colenda esse ratiocinatur, idq; nunc per humanas victimas, nunc per alios ab hominibus excogitatos ritus. Atque hoc est, quod Paulus Roman. 1. dicit gentes transmutasse veritatem Dei in mendacium ac coluisse creaturam super creatorem. Porro his caussis dignos profecto fructus subijcit, qui sunt ignorantia Dei, alienatio à vita Dei, obduratio, stupor seu indolentia, qua non sentiunt gentes sui peccati magnitudinem & grauitatem, sed prorsus ob peccatum dolere desinunt. Hunc

stuporem

ſtuporem ſequitur ad omnem petulantiam inclinatio quædam, imo effrenis quædam peccandi libido, quam laſciuiæ nomine hic deſignat. Hæc libido prorumpit in omnis generis flagitia, quæ hic vocabulo immunditiæ notantur: quæ omnia auget auiditas, quæ omni moderationi aduerſatur, donec hominem in barathrum damnationis præcipitauerit. Eſt enim πλεονεξία immodica quædam cupiditas habendi acquirendiq;. HIC primum obſeruandum eſt, qualis nam ſit homo citra regenerationis gratiam, poſt lapſum primorum parentum, videlicet, vanus mente, cœcus intelligentia, & induratus corde: vnde facile æſtimare eſt, quale nam ſit liberum arbitrium, quod Sophiſtæ adeo mirantur & prædicant etiam in non renatis. Si ergo, iuxta doctrinam pauli & progreſsio & conatus ſunt in vitio. Quid quæſo ſani reliquum erit? Etſi autem Apoſtolus non adimit homini naturales facultates, tamen eas poſt lapſum corruptas eſſe teſtatur. CÆTERVM obſeruandum eſt Paulum hic non loqui de actionibus naturalibus aut ciuilibus, quæ reguntur corporis motu & geſtu. In his enim aliqua libertas remanet in non renatis, ſed tantum de actionibus cultus diuini: quarum tres ſunt cauſſæ. Prima, Verbum quo mens eruditur, & iudicium formatur. Secunda, ſpiritus ſanctus qui in verbo eſt efficax ad illuminandam mentem, & flectendam voluntatem. Tertia, eſt voluntas hominis acquieſcens in verbo & cedens Spiritui ſancto, à quo docta & mota eſt.

Vos autem non ita didiciſtis Chriſtum, ſiquidem ipſum audiuiſtis & in ipſo eſtis edocti, quemadmodum eſt veritas in Ieſu.

Reddit cauſſam, cur non debeant Epheſij, vt aliæ prophanæ gentes Euangelij Chriſti ignaræ viuere, videlicet, quod didicerint Chriſtum. Quemadmodum enim paulo antea cauſſas ſcelerum in gentibus recenſuit, vanitatem mentis, cœcitatem intelligentiæ, obdurationem cordis: Ita hoc loco ſolam Chriſti noticiam iſtis omnibus opponit, eamq; cauſſam affirmat eſſe vitæ piæ & ſanctæ transfigendæ. Hæc itaque noticia Chriſti aliam in nobis gignere debet viuendi rationem, quam eſt gentium, quæ nondum per prædicationem Euangelij ad Deum ſunt conuerſæ. Hæc enim Chriſti noticia efficax mentem reformat, intelligentiam illuminat, cor mollius reddit. Breuiter: Hominem regenerat Spiritu Dei, vt nunc vitam Dei viuere incipiat. Atque hoc eſt quod dicit Apoſtolus: quemadmodum eſt veritas in Ieſu, hoc eſt, vera viuendi ratio in illuſtri exemplo propoſita. In Chriſto enim nullum veteris hominis veſtigium apparebat. Nam & patris ipſiſsimam imaginem referebat, & ſpiritu Dei plenus, patri per omnia obtemperabat. Vocabulum itaque veritatis, non veritatis aſſenſum tantum, ſed etiam actionem ſequentem aſſenſum ſynecdoche vſitata hebræis ſignificat. OBSERVANDVS diligenter hic locus eſt, qui docet vanam eſſe de Chriſto ſeu Euangelio noticiam, niſi coniunctos habeamus mores Chriſto & Euangelio dignos. Noticia enim Euangelij non conſiſtit in nuda contemplatione rerum, non in ocioſis diſputationibus: ſed in ſimplici Chriſti cognitione, fide & innocentia vitæ, ſeu vt Paulus alibi loquitur ἐν γνώσει καὶ ἁγνότητι.

Deponere vos ſecundum priſtinam conuerſationem veterem hominem, qui corrumpitur ſecundum concupiſcentias erroris. Renouari vero ſpiritu mentis veſtræ, & induere nouum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in iuſticia & ſanctitate veritatis.

Quid ſit vere didiciſſe Chriſtum, quæ ſit in Chriſto veritas, qualiſq; vita Chriſtiana eſſe debeat, breui quidem ſed plena enumeratione exponit Apoſtolus. Enumerationis huius tres partes ſunt, videlicet, deponere veterem hominem, renouari ſpiritu, & induere nouum hominem.

Prima ergo pars eſt depoſitio veteris hominis. Vetus homo non ſubſtantiam, ſed qualitatem, nimirum vitium & corruptionem, adeoq; omnem peccandi conſuetudinem ſecundum priſtinam conuerſationem ſignificat. Hanc peccandi conſuetudinem Paulus vult Chriſtianos deponere, vt plenum ſit ſpiritus imperium, cuius rei cauſſam addit. Qui corrumpitur ſecundum concupiſcentias erroris. hoc eſt, qui deceptricibus concupiſcentijs corrumpitur, dum hominem in corruptionem & exitium trahit. Qui igitur exitium & extremam internecionem euadere cupit, veterem hunc hominem deponat. Deponit autem tum demum vetus ille homo dicitur, cum eneruatur corpus peccati, vt non amplius ſeruiamus peccato. Ita enim ſe interpretatur ad Roman. 6. cum inquit: Hoc ſcientes quod vetus noſter homo cum illo crucifixus eſt, vt aboleatur corpus peccati, vt non amplius ſeruiamus peccato. In hoc Pauli dicto obſeruandum eſt crucifigendi vocabulum. Eo enim ſignificat efficacem crucis & mortis Chriſti in nobis ad crucifigendum & mortificandum veterem hominem. Huc pertinet illa Apoſtoli exhortatio. Ne

igitur regnet peccatū in mortali vestro corpore ad obœdiendum illi in concupiscentijs eius: neque sistite membra vestra arma iniusticiæ peccato, sed sistite vos ipsos Deo tanquam ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iusticiæ Deo. Hoc etiam congruit cum dicto Domini, si quis vult post me uenire, abneget semetipsum & tollat crucem suam quotidie & sequatur me.

Secunda pars regulæ propositæ, est renouari spiritu mentis, hoc est, mentem noua luce ita perfundi, vt vanitate mentis & cœcitate intelligentiæ expulsis, quæ spiritus sunt, homo sapiat, intelligat, cupiat, meditetur, ratiocinetur. Nam cum animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei, talem spiritus renouationem fieri oportet, per quam homo se spiritus imperio subijcere potest.

Tertia pars regulæ, est induere nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iusticia & sanctitate vera. Huius partis tria sunt membra. Primum est induere nouum hominem abolitis vitijs & renouato spiritu mentis. Alterum est qualitas noui illius hominis, videlicet, quod secundum Deum creatus sit, hoc est, ad imaginem Dei. Tertium, continet res in quibus consistit illa nouitas seu imago Dei, videlicet, iusticiam & sanctitatem veram, quorum illa hominibus seruimus iuxta secundam tabulam, hac Deum pure colimus. Veritatis vocabulum epitheti vicem obtinet more Hebraico, quo significatur requiri à nobis non fucatam iusticiam, non sanctitatem externam tantū, sed puram iusticiam & cordis sanctimoniam ad normam mentis diuinæ compositam. Diligenter hic Pauli locus est obseruandus, non solū quia breuiter & pulcherrima distributione partes Christianæ vitæ continet: verum etiam quia claram & perspicuam definitionem imaginis Dei in homine suppeditat, Hinc enim intelligitur imago Dei esse conformitas hominis cum Deo in iusticia & sanctitate vera. Hinc est quod vetustas definit Christianismum esse imitationem diuinæ naturæ.

Quare deposito mendacio loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quia sumus vicissim inter nos membra.

Nunc hypotheses colligit, quas extruit ex thesi seu ex generali regula de deponendo veteri homine & induendo nouo, & membra quædam vtriusque hominis recitat exempli gratia. Est autem prima hypothesis de veritate seu simplicitate sectanda, & de mendacio, id est, quouis fuco fugiendo. Hanc hypothesin ita colligit: Exuendus est vetus homo & induendus est nouus homo, qui secundum Deum creatus est in iusticia & sanctitate vera. Igitur veritas vt membrum noui hominis sectanda est: Mendacium autem vt membrum veteris hominis abscindendum est, vt cum proximis nostris sincere & simpliciter agamus. Huic hypothesi subijcit aliam rationem à connexis sumtam. Sumus, inquit, vicissim inter nos membra. Ergo decet, vt ueritate & candore absque omni fuco nos inuicem foueamus. Ad hunc modum sequentes etiam hypotheses extruendæ sunt, quæ omnes vsque ad finem capitis per antithesin efferuntur.

Irascimini & ne peccetis, sol ne occidat super iracundiam vestram, & ne detis locum Diabolo.

Ne irascamur præcipit. Verū quia sæpe contingit pios commoueri indignitate rerum & imbecillitate naturæ, fit, ut ab ira non possint prorsus alieni esse. Quare primum modum irascendi præscribit. Deinde dat consilium: Tum rationem consilij subijcit. Modus iræ est ne irascendo peccemus, quod fit quoties uel nostris uitijs uel aliorum irascimur. Solum enim hoc iracundiæ genus laudabile est, quod uitijs uel proprijs, uel aliorum corrigendis zelo gloriæ Dei adhibetur cum iusto moderamine. Verum quia uix ab ira, quin aliquo vitio nostro conspurcetur, abstineri contingit, dat consilium Apostolus ne sinamus solem occidere super iracundiam, hoc est, ne sinamus diu iracundiæ vitium apud nos residere, sed ut ira cum die orta, cum die etiam concidat. Hoc vult etiam Pythagoricum illud Symbolum, Ollæ uestigium cinere turbato. Nam si diuturnior fuerit ira, futurum est, ut Satanas cor homini possideat, atque ita hominem paulatim in exitium præcipitet. Atque, hoc est, quod Paulus subijcit. Et ne detis locum Diabolo. Diligenter obseruandus est hic locus qui testatur per iracundiam & odium Diabolo in corde hominis locum parari ad inhabitandum. Quare non secus atque laqueum Satanæ indignationem & iracundiam fugiamus.

Qui furabatur non amplius furetur, magis autem laboret, operando quod

quod bonum eſt manibus, vt habeat vnde tribuat neceſſitatem patienti.

Omnem fallendi viam furti nomine ſynecdochicῶs intelligit. Vt autem hoc furtum tanquam veteris hominis membrum abſcindendum ſuadet: Ita diligentem laborem & ſummam induſtriam, vt noui hominis membrum in cuiuſque honeſta vocatione requirit. Præcepti finem addit, nimirum vt quiſque habeat quo alios indigentes iuuet, eos videlicet, qui vel morbo, vel ſenio impediti ſibijpſis victum ſuis manibus acquirere non poſſunt. Hic locus contra fures obſeruandus eſt, qui ocioſe viuunt & alia deuorant.

Omnis ſermo putris ex ore veſtro non procedat, ſed ſiquis bonus ad ædificationem neceſsitatis, vt det gratiam audientibus, & ne contriſtetis ſpiritum ſanctum Dei quo obſignati eſtis in diem redemtionis.

Vt turpiloquium vnum ex fœdiſsimis membris veteris hominis abſcindendum hortatur: Ita ſermonem bonum ad neceſſariam ædificationem vt noui hominis membrum, inter nos ſectandum ſuadet, vt uidelicet, det gratiam, id eſt, proſit & commodus ſit audientibus. Gratiæ enim nomine quiduis commodi & vtilitatis genus hoc loco ſignificatur. PORRO exhortationi grauiſſimam rationem ſubiungit, inquiens. Et ne contriſtetis ſpiritum Dei, ſcilicet, ſpurco ſermone veſtro. Eſt autem hic duplex ſchema obſeruandum. Primum, ἀνθρωποπαθεία, quo ſchemate Deo tribuuntur humani affectus & geſtus. Deinde eſt Metonymia, nam triſtare ſpiritum eſt illum ita offendere, vt hominem in quo veluti hoſpitium habuit, deſerat. Quemadmodum enim hoſpes violenter eiectus de hoſpitio, triſtatur, Ita ſpiritus ſanctus dicitur triſtari, quando ob flagitia, cor hominis in quo habitauit prius per fidem, deſerit. Hæc Pauli exhortatio ſi apud omnes qui Chriſti nomen profitentur locum haberet, minus profecto ſcandalorum eſſet & plus tranquillitatis in vita, ſed conſuetudo praua, malitia hominum, inſidiæ Diaboli & carnis nequitia, pleroſq; proh dolor, in contrarium rapiunt, idq; non ſine maximo Eccleſiæ ſcandalo & multorum certiſsimo exitio. Quare contra conſuetudinem inueteratam, contra malitiam hominum, contra inſidias Diaboli, & contra nequitiam carnis fide & precatione pugnare oportet. Quod autem addit: quo ſpiritu obſignati eſtis, in diem redemtionis, maximum pondus exhortationi addit. Eſt enim ſpiritus ſanctus certa nota, qua pij à reprobis diſcernuntur, vſque ad diem redemtionis noſtræ qua plene liberabimur ab omnibus miſerijs.

Omnis amarulentia, & indignatio & ira, & clamor, & blaſphemia remoueatur à vobis cum omni malitia, ſitis autem mutuo miſericordes, condonantes vobis inter vos, quemadmodum & Deus vobis in Chriſto condonauit.

Supra iracundiam abſcidendam ſuaſit tanquam fœdiſsimum quoddam veteris hominis membrum. Nunc adiuncta & partes tanquam articulos iſtius membri tolli præcipit, & iubet vt in eorum locum virtutes enumeratis vitijs contrariæ ſubſtituantur. Cæterum quia vocabula vitiorũ quæ numerat Apoſtolus ſunt affinia in ſignificatione diſcernenda ſunt. Amarulentia græce πικρία, iracundiæ & furoris eſt radix. hæc indignationem græca θυμὸν, hoc eſt, furorem quendam animi ad vindictam parit. Indignatio iram quæ in actum prodit, generat. Hæc clamoris, id eſt, contentionis verborum mater eſt. Clamor profert blaſphemiam qua alter alterius famam inuadit & obſcurare conatur. Hæc omnia vult Apoſtolus ſublata cum omni malitia, quibus veluti armantur homines ad nocendum proximo. PORRO his membris veteris hominis ex aduerſo opponit Apoſtolus noui hominis membra, videlicet, comitatem, miſericordiam & mutuam condonationem. Vt autem perſuadeat hoc ſuis Epheſijs Paulus, ſummum omnium exemplorum adducit, nempe Dei patris, qui nobis in Chriſto condonauit. Huius exemplum imitari decet omnes quotquot de tanto patre gloriari cupiunt. Turpe enim eſt liberos patris ſui virtutes, quoad licet, non imitari. Huc & Domini præceptum pertinet, Lucæ 6. Eſtote miſericordes, vt ſimiles ſitis patris veſtri qui in cœlis eſt. Ambroſius ſic format argumentum Apoſtoli: Si Deus per Filium ſuum ſeruorum miſertus eſt, quanto magis ſerui ipſi inuicem ſibi debent miſereri & donare, ſi alterum in alterum peccet.

CAPVT V.

Summa

Summa Capitis quinti.

VT pater cœlestis imitandus est in omni sanctimonia & puritate: ita mutua exemplo Christi fouenda est charitas: quo omni turpitudine expulsa, pie & honeste viuere liceat. Præterea subiectos sibi mutuo esse pios oportet, ac vt mulieres decet suis proprijs maritis esse morigeras: Ita vicissim maritorum est, exemplo Christi diligentis ac fouentis sponsam suam Ecclesiam, suas diligere vxores.

Ordo & partes Capitis quinti.

Principium huius quinti Capitis ex vltimo versu quarti Capitis concluditur. Nam vt illic argumentum mutuæ beneuolentiæ & condonationis, ab exemplo patris cœlestis sumit: Ita hic in principio Capitis quinti exemplum eiusdem patris imitandum in genere proponit, ac illud statuit sequentium hypothesium tanquam primarium quoddam axioma. Huic exemplo annectit exhortationem ad mutuam dilectionem argumento ab exemplo Christi sumto. vnde, hoc est, ab exemplo Patris & Christi, rursus in comparatas per antithesin hypotheses fertur, & enumerat non pauca Christianorum officia, interserens argumenta à diuersitate status duplicis, videlicet, ante Christi lucem agnitam & sub gratia. Deinde rursus generalem exhortationem ingreditur ad mutuam subiectionem, quam mox in plures hypotheses diuidit, ac duas in hoc capite copiosius tractat: quarum prior quidem est de subiectione qua vxores suis maritis subiectæ esse debent. Posterior de officio maritorum, vt exemplo Christi diligentis Ecclesiam, suas vxores diligant.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SITIS igitur imitatores Dei tanquam filij dilecti, & ambulate in dilectione, quemadmodum & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem bonæ fragrantiæ.

Exemplum Dei in parte ad imitandum propositum in fine quarti capitis, transfert ad genus, nimirum vt omnibus actionibus & tota vita, Dei imitatores simus quemadmodum filij dilecti. Hæc imitatio sita est in vera sanctitate, qua spiritus integer & anima & corpus siue querela seruatur, hoc est, componitur ad regulam mentis diuinæ lege Dei expressam. Huc illud, 1. Thess. 5. Ipse Deus pacis sanctificet vos totos, vt integer spiritus vester, & anima & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur. Hanc imitationem Deus requirit, cum inquit. Sancti estote quia sanctus sum ego Dominus, & separaui vos à cæteris populis, vt essetis sancti. Ad eundem modum & Christus, Matth. 5. nobis patris exemplum imitandum proponit, cum inquit: Estote vos perfecti, sicut pater vester, qui in cœlis est perfectus est. Hic Dominus non requirit æqualem perfectionem, sed similem pro nostro modo dum ad perfectionem tendimus, id quod significatur imitationis voce. HIC locus diligenter obseruandus est. Docet enim quod quicunque in filiorum Dei numero esse volunt, debeant patris cœlestis exemplum in omni sanctitate & puritate imitari. Hoc qui non faciunt falso sibi filiorum nomen attribuunt, cum sint potius spurij quam legitimi filij. Huc annectit exemplum filij quo ad mutuam dilectionem nos hortatur, & vt exemplum præsens plus ponderis habeat, breuiter ab effectu declarat quanta filij Dei dilectio erga nos fuerit, nimirum quod se tradiderit Deo pro nobis oblationem & hostiam, id est, victimam satisfactoriam pro peccatis nostris in odorem bonæ fragrantiæ, id est, in victimam, qua victima vnice delectatus est Deus. Est autem hic duplex figura obseruanda. Primum ἀνθρωποπαθεία. Nam Paulus hic exemplo Mosis Deum humana persona induit, vt se ad captum nostrum accommodet. Ita enim loquitur Moses, Genes. 8. Odoratus est odorem suauitatis. Deinde est Metalepsis vsitata Hebræis. Nam ex odore bonæ fragrantiæ intelligitur victima Deo grata. Autor Epistolæ ad Hebr. cap. 13. proprio sermone vsus, quo Moysis phrasin interpretatur: Talibus, inquit, hostijs εὐαρεστεῖται, hoc est, vnice delectatur Deus seu beneplacetur Deo. Hoc argumentum dilectionis Christi, erga nos tria continet: Primum quod Christi mors vnicum sit precium nostræ redemtionis. Secundum, quod

Christus hæc omnia præstiterit immeritis ex mera sua bonitate & dilectione. Tertium, quod cogitatio huius ingentis dilectionis Christi debeat nos iustissime admonere mutuæ inter nos dilectionis. Quare si participes Christi esse volumus mutuæ dilectioni studebimus, præsertim cum ipse dixerit, in hoc cognoscent homines quod mei discipuli sitis, si vos mutuo dilexeritis, sicut ego dilexi vos.

Scortatio vero & omnis immundicia aut auaritia ne nominetur quidem inter vos sicut decet sanctos.

Pugnantia cum vera imitatione patris cœlestis, hoc est, cum sanctitate qua suos ornatos vult Dominus, enumerare incipit, & hic tria ponit, scortationem, id est, vagam libidinem, immundiciem, hoc est, omnis generis libidinem, qua corpus & anima contaminantur, auaritiam qua fiducia in Deum extinguitur, & fiducia in pecuniam tanquam idolum fouetur. Hæc vitia adeo vult Apostolus sublata, vt ne nominentur quidem inter Christianos, ne dum in vsu sint. Paulus videtur respexisse ad locum qui est Deut. 23. Non sit meretrix neque scortator de filijs Israel. Verum hic vulnera Ecclesiæ merito deploranda sunt. Nam istæ fœdissime pestes non solum nominantur petulanter, verumetiam perpetrantur impune apud eos qui iudicium Dei se exercere gloriantur. Sed piorum est cauere, ne multitudine errantium & horrendis scandalis incidant in laqueum Satanæ, vt vel blasphement verbum Dei propter mores corruptos eorum qui in Ecclesia Dei non postremi esse volunt, vel inuitentur exemplo ad imitationem, quod admodum procliue est. Multo enim citius homines vitium vnius imitantur, quam multorum virtutes. Cur autem hæc nominari nolit Apostolus probat à repugnantibus. Christiani sancti esse debent. Ergo nihil illis commune erit cum fœdis & abominandis criminibus.

Et turpitudo, stultiloquium, scurrilitas quæ non conueniunt, sed magis gratiarum actio.

Rursus connectit tria quæ similiter cum imitatione Dei & vera sanctitate pugnant, quibus opponit uirtutem εὐχαριστίαν, quæ non solum significat orationem qua gratias agimus Deo, atque illum prædicamus: Verumetiam sermonem gratia & suauitate conditum notat. Non enim amat Deus Stoicam & superciliosam in loquendo asperitatem, qua homines absterrentur à conuictu nostro, sed ut vult nos comes & suaues in conuictu: ita sermonem requirit pia suauitate conditum. Porro quod interserit Apostolus: quæ non conueniunt, argumentum est à repugnantibus. Pugnat enim cum piorum officio omnis turpitudo & obscœnitas

Hoc enim nostis, quod omnis scortator, aut immundus, aut auarus, aut qui est idolatra, non obtinebit hæreditatem in regno Christi & Dei.

Comminationem grauissimam superioribus addit, seu argumentum à supplicio quod imminet scortatoribus, immundis & auaris subijcit, nimirum quod excludantur ab hæreditate Christi & Dei. Nec mirum est, quoniam cum his pestibus fides iustificans nequaquam stare potest. Non tamen hac comminatione lapsis præcluditur spes ueniæ, sed tantum significatur supplicium huiusmodi peccatis dignum, ut fœditate peccati agnita & magnitudine reatus ex pœnis intellecta, agamus pœnitentiam ac talem fœditatem detestemur. Nam de pœnitentibus regula Ezech. 33. tenenda est. Cum recesserit impius ab impietate sua feceritq; iudicium & iusticiam, uiuet in eis. Item, Nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat. Sed summopere cauendum est, ne hac regula in contumeliam Dei & in nostram perniciem abutamur. Caueamus igitur ne consuetudine peccandi in reprobam mentem incurramus, & dolere tandem de impijs nostris factis desinamus. Nam si spiritus sancti clamores, quibus nos in prædicatione Euangelij ad pœnitentiam inuitat, contemserimus, metuendum est ne iusto Dei iudicio abijciamur, & tanquam mortui & pœnis æternis destinati coram Deo habeamur. Quod sane supplicium dignissimum est, quo Deus hominum peruicacem pertinaciam puniat.

Nemo vos decipiat inanis sermonibus, propter hæc enim venit ira Dei in filios contumaciæ. Nolite ergo effici participes eorum.

Prolepsis est qua anteuertit obiectionem & excusationem eorum, qui flagitia, quæ recensuit, extenuant, asserentes ea esse humanæ fragilitatis errata: Deum non esse adeo crudelem,

lem, quod velit homines ob talia in perpetuum abijcere: fuisse alios omnibus temporibus etiam ex sanctißimis patribus in similia prolapsos: gratiam ita abundare, vt absorbeat totius mundi peccatum: satis esse si quis vel in extremo halitu peccatorum commissorum ducatur pœnitudine. Huiusmodi argumentis multi se misere decipiunt, donec præcipites ruant in perpetuum exitium. Verum Apostolus noster admonet hic pios, ne sinant se huiusmodi vanis sermonibus veluti inescari, quo tanquam hamo Satanæ pertrahantur in infernum. Nullum perniciosius venenum est, quam sunt illæ excusationes, quæ nos in peccatis detinent & confirmant. Quicunque enim huiusmodi inanibus sermonibus indulget, prorsus timore Dei vacat. Nam timoris Dei proprium est, vt loquitur Siracides, expellere peccatum. Proinde non dico tanquam Syrenum cantus, sed veluti exitiales Satanæ morsus fugiamus voces hominum prophanorum, qui iudicium Dei & peccatorum reprehensiones in facetias vertunt, & moueamur exemplis totius mundi, qui expertus est propter talia flagitia venire iram, hoc est, vindictam Dei in filios inobœdientiæ, id est, in homines contumaces. Hoc testatur diluuium, exidium Zodomæ, plurimæ clades & Rerumpub. ac familiarum euersiones & horrendæ mutationes. Hoc ipsum in extremo die testabuntur pœnæ, quibus Deus hanc contumaciam puniet.

Obtemperemus igitur Spiritui sancto hortanti & præcipienti, ne simus consortes illorum, & serio, matureq; agamus pœnitentiam vitæ prioris, ne nos Dominus in furore suo iustißime abijciat & tradat in reprobam mentem, donec prorsus dedoleamus. Non moueat nos multitudo peccantium, non fallat nos impunitas. Nequaquam aufertur pœna, sed tantum differtur. Ne igitur contemnamus lenitatem Dei ad pœnitentiam nos inuocantis.

Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino tanquam filij lucis ambulate.

Exhortationis argumentum petit à collatione duplicis status Ephesiorum videlicet eius, in quo ante conuersionem fuerunt, & huius, in quo iam conuersi collocati sunt. Par enim est, vt quilibet dignitati & loco in quo est, vita & moribus respondeat, caueatq; ne qua labe contaminet suum statum, atque ita propria culpa excidat gradu, in quem euectus fuerat, cum in propriam ignominiam, tum in aliorum ruinam, qui exemplo deteriores fiunt. Tenebras hoc loco Apostolus vocat homines cœcos & flagitiose viuentes, quales sunt omnes non conuersi per Euangelium. Habet autem hæc Metonymia magnam Emphasim, vt cum scelus pro scelesto dicimus. Sensus ergo est. Ante conuersionem fuistis homines ex meris tenebris ignorantiæ & malitiæ conflati, adeo vt nihil veræ & salutaris lucis in vobis fuerit reliquum. Nunc autem lux estis. Quare vt filij lucis ambulate. Nomen lucis tribuitur fidelibus, tum quia vera luce illustrantur in sese, tum vero quod alijs etiam præluceant, adeo vt sceleratorum vitam etiam coarguant, hoc est, magis manifestam faciant. HIC locus imprimis obseruandus est, qui monet, quod cogitatio dignitatis Christianorum debeat eos excitare ad sancte & inculpate viuendum, cum vt Deo debitam præstemus obœdientiam, tum vt alios ad pietatem nostro exemplo inuitemus. Deinde docet hic locus, quod qui profitentes Christianismum flagitiose viuunt seipsos fallant, & se maiori damnationis periculo exponant. Non enim filij lucis sunt, hoc est, non vera luce sunt illuminati, nisi qui opera tenebrarum detestantur & abijciunt.

(Fructus enim spiritus est in omni bonitate, iusticia & veritate.)

Argumentum hoc sumitur à caussa efficiente. Nos qui credimus, spiritu Christi regeniti & donati sumus. Huius autem spiritus fructus est, bonitas, iusticia, & veritas. Ergo his studendum est contra malitiam, iniusticiam & mendacium. Legantur autem hæc in parenthesi, vt quæ sequuntur cohæreant cum sententia superiori.

Probantes quid sit beneplacitum Domino, & nolite communicare operibus infructuosis, sed magis etiam redarguite.

Quid sit ambulare vt filij lucis, exponit, & filiorum lucis studia ad tria veluti capita reuocat. Primum enim vult vt exploremus ac approbemus quicquid Deo acceptum est, hoc est, quod ipsius verbo mandatum & expressum est. Vt enim ex solo verbo constat quid placeat, quidque displiceat Deo: ita solum verbum pijs vitæ norma esse debet. Deinde requirit, ne communicemus operibus infructuosis, hoc est, inutilibus & noxijs, tenebrarum, hoc est, quæ proficiscuntur ab ignorantia Euangelij & Christi, quæq; ipsam ingenitam concupiscentiam

tiam cauſſam habent, qualia ſunt prophana & horrenda flagitia quibus ignari Euangelij ſe contaminant. Communicare autem tum dicimur flagitioſis & iniquis facinoribus, cum vel illa nobis placere quoquo modo ſignificamus, vel ſilentio præterimus, idq; maxime ſi vocatio noſtra patiatur, vt ea nobis diſplicere palam profiteamur. Tertium eſt, vt redarguamus opera tenebrarum, idq; tum ſancta & honeſta noſtra vita, tum voce ex zelo quodam gloriæ Dei proficiſcente, atque hoc maxime ſi conditionis noſtræ ratio id ferat. Verum ſi id verbis præſtare non liceat, oſtendendum tamen eſt quomodocunque, iſta facinora nobis nequaquam placere. LOCVS hic obſeruandus eſt. Non enim tantum filiorum lucis, id eſt Chriſtianorum officia breui aphoriſmo complectitur: Verumetiam refellit eorum vanitatem, qui ſe ſuo rite functos officio autumant, ſi ipſi non peccent per ſe, nihil ſolliciti de alijs. Deinde & eos errare docet hic locus qui in Papatu cum viuunt, exiſtimant ſatis eſſe mente abhorrere ab impietate & ſuperſtitione Papiſtica, nihil nocere arbitrantes intereſſe prophanationibus abominandis & ſacrilegis papicularum, pacis & tranquillitatis externæ gratia. Nam qui vel præſentia ſua videntur iſta approbare, tametſi mente improbent, ſceleſtæ tamen participationis laqueis ſe induunt. Nec intelligunt ſuperſtitione id, an callida ſimulatione faciant, ad rem non pertinere, quando vtroque pariter malo, & ſacram Dei religionem ludibrio habent inter homines, & exemplo ſuo partim rudium inſcitiam ad obſtinatiorem peruicacem confirmant, partim imbecillium dubias hæſitanteſq; conſcientias labefactant. Nec Naaman Syriæ perfectus illis patrocinatur, qui cum rem vnam ſibi à Domino ignoſci petijſſet, ſi cum Rege ſuo in templum Rhemnon ingreſſus adoraret cum pace à Propheta dimiſſus eſt. Nam illa adoratio non fuit procumbere ad idola: ſed fuit tantum incuruatio quædam corporis, qua ſe ad Regis inclinationem quem fulciebat ipſe & ſuſtentabat, accommodarit, vt aperte teſtatur hiſtoria. 4. Reg. 5.

Quæ enim clam fiunt, ab illis turpe eſt etiam dicere, omnia autem dum coarguuntur à luce manifeſtantur. Omne enim quod manifeſtat lux eſt. Quamobrem dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.

Exaggerat ſcelera prophanarum gentium, ac ſimul oſtendit fructum coargutionis & reprehenſionis, qua videlicet, pij honeſta & ſancta vita impuritatem impiorũ coarguant. Nam ex huiuſmodi reprehenſione ſcelerati homines in ſui cognitionem veniunt, & cum mores piorũ intuentur ſuam turpitudinem agnoſcunt, ac ita tandem incipit eos pudere fœditatis ſuorum flagitiorum. Atque hic quidem ſenſus eſt præſentis pericopæ. Verum quoniam verba Apoſtoli explicatione indigent, nonnihil adijciemus, vt pondus verborum Apoſtoli obſeruetur. Primum enim cum dicit: quæ clam fiunt ab illis turpe eſt, vel dicere, exaggeratio eſt à comparatis. Minus eſt loqui de flagitijs quam ea perpetrare, iam autem ſi turpe eſt ea quæ perpetrant vel dicere, erit profecto maxime deteſtanda operis fœda perpetratio. Deinde cum inquit: Omnia dum coarguuntur à luce manifeſtantur, fructum exprimit fraternæ obiurgationis. Eſt autem horum verborum ſenſus, vt eum explicat Ambroſius, tum demum videntur & apparent dum obiurgantur ſcelerati. Quia qui peccat quam diu non corripitur, minime ſibi peccare videtur. A luce autem manifeſtantur, quia filij Dei, qui lucis filij dicuntur, ea coarguunt, vita, doctrina, ſaniſq; admonitionibus. Huius dicti probationem ſubiungit à natura lucis. Omne, inquit, quod manifeſtat, lux eſt. Vt enim tenebræ obſcurant & tegunt occulta. Ita lux in diem producit quod tenebris obuolutum erat. Huc addit & aliam comparationem à pronunciatis. Surge, inquit, qui dormis, hoc eſt, qui in peccatis ſtertis, deſere peccata, & exurge è mortuis, hoc eſt, à peccatis mortem inferentibus, abſtineto. Et illuceſcet tibi Chriſtus, hoc eſt, ſenties conſolationem per ſpiritum Chriſti. Quo enim magis tenebras peccatorum fugimus, eo magis Sol iuſticiæ Chriſtus in cordibus noſtris lucet. Hieronymus negat hoc dictum, vſquam in ſcripturis extare. ſunt qui exiſtimant Apoſtolum reſpicere ad locum qui eſt Eſa. 60. cap. Surge illuminare quia venit lux tua, & gloria Domini ſuper te orta eſt. Alij ad 9. cap. Eſaiæ, hoc teſtimonium referunt vbi habetur. Populus qui ambulat in tenebris vidit lucem magnam habitantibus in vmbra terræ mortis, lux ſplenduit ſuper eos. Alij exiſtimant μιμητικῶς, hoc dictum eſſe: Omnes enim Prophetæ & ſinceri verbi præcones dum homines à peccato reuocare moliuntur, horum verborum ſententia vtuntur. Primum enim, vt par eſt inuitant ad pœnitentiam, ſeu conuerſionem. Deinde promiſsionis verbum addunt, & conſolationem quibus eriguntur reſipiſcentes. Quapropter & nos ſciamus vnicuiq; noſtrum à ſpiritu Chriſti dici, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.

Videte igitur quomodo accuratè ambuletis, non vt insipientes, sed vt sapientes, redimentes occasionem, quia dies mali sunt, propterea nolite esse imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini.

Quod antea lucis & tenebrarum nomine Metaphorice dixit, id iam propria locutione exprimit: Videte, inquit, quomodo accurate ambuletis non tanquam insipientes, hoc est, ignari Christi & Euangelij, sed tanquam sapientes, hoc est, edocti veritatem Dei, & conscij voluntatis diuinæ. Huius exhortationis rationem subijcit à temporis circumstantia sumtam. Redimentes, inquit, occasionem, quoniam dies mali sunt. Quid autem sit redimere tempus ex collatione contrariorum intelligimus hoc modo: sinere tempus elabi nobis aliud agendo, & redimere tempus contraria sunt. Vt igitur illud hominis est negligentis & dissoluti: ita hoc frugi & sapientis, qui non modo non abutitur occasione, sed mille voluptatibus redimit. Metaphora sumta est à mercatoribus, qui curiose merces considerant & delitijs omnibus facile vel lucellum aliquod anteponunt, idq; potissimum quando tempora sunt plena difficultatum. Veluti cum fames, vel penuria ingruit, vel quando cum astutis hominibus est agendum, vel cum mercatura dubiæ & ancipitis fortunæ videtur. Tum enim solent mercatores omnia circumspecte agere in quamuis oportunitatem intenti. Proinde demum tempus redimere dicimur, quando vel dispendio omnium rerum quas charas habemus in hoc mundo, captemus veram parandæ salutis oportunitatem per Euangelium oblatam. Nam is demum precium redemtionis erit si illecebris & omnibus impedimentis, quæ nos à regno Christi auocare possent, renunciemus, ac omnibus modis intenti simus occasioni reparandæ salutis, idq; ideo: quia dies mali sunt: non quidem, quantum ad spacia horarum & cursum Solis, sed quantum ad corruptos mundi mores attinet. Est enim Metonymia qua subiectum pro adiuncto ponitur. Ex his infert quod proposuit sed alijs verbis: Propterea, inquit, nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Domini, quasi diceret: quandoquidem tantum periculum ex omni parte circumstat pios à malitia & corruptis mundi moribus, cauendum est, ne per inscitiam sinatis vos à vera via abduci: sed spectandum est potius, vt semper sit vobis in conspectu voluntas Domini, quæ vobis perpetua vitæ regula esse debet in tota vita vestra, ac in omnibus actionibus. Quosnam vocet imprudentes exponit antithesi Apostolus. Nam eis opponit intelligentes quæ sit voluntas Domini. Quare imprudentes erunt hoc loco qui secure viuunt parum cogitantes de vita iuxta voluntatem Domini componenda. PORRO hic Pauli locus dignus est, quem semper in conspectu habeamus. Nam admonet ne sinamus nos multitudinis exemplo præcipitari in flagitia, à quibus, si vere pij essemus volumus, abstinendum est omnino, ac voluntati Dei studendum, etiamsi omnibus quæ carni placent renunciandum esset. Hic vnusquisque nostrum se examinet, videatq; ne hanc spiritus sancti exhortationem pertinaciter contemnat, illecebris carnis & alijs quæ mentem à veræ pietatis studio auocare possunt, indulgens.

Et ne inebriemini vino, in quo inest lasciuia, sed potius impleamini spiritu, vobisipsis loquentes Psalmis & hymnis & odis spiritualibus, canentes, & psallentes in corde vestro Domino, gratias agentes semper de omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi.

Generali exhortationi exēpli causa species quasdam seu hypotheses subijcit, ac primo loco commendat nobis spiritualem læticiam, dehortans à læticia carnali. Vt enim spiritualis læticia quædam spiritualis sapientia est: ita carnalis ebrietas insipientiæ quoddam genus existit. Quare vt ab hac dehortatur, ita ad illam adhortatur annexo argumento ab vtriusque effectu, idq; per προσαπόδοσιν. Nam vtrique ordine sua adijcitur ratio quemadmodum in multis superioribus etiam factum est. Ne, inquit, inebriemini vino, id est, ne captetis ex immodico potu exhilarandi occasionem. quare? Quia in eo est ἀσωτία, hoc est, omnis generis lasciuia & intemperantia. Facit enim ebrietas, vt in omne genus scelerum ruas præceps: iuxta notos versiculus:

Quid non ebrietas designat, operta recludit.
Spes iubet esse ratas, ad prælia trudit inermem.

Quinam ἄσωτοι dicantur Cicero libro 2. de finibus, hisce verbis indicat: Noli mihi fingere asotos, vt soletis, qui in mensam vomant, & de conuiuijs auferantur, crudiq; postea rursus sese ingurgitent. Hæc igitur non solum Deum grauissime offendit & extinguit spiritus sancti lucem in corde, verumetiam mentem alienat, occultum reuelat, libidinem accendit, corpus eneruat,

eneruat, plurimos animi & corporis morbos gignit, cuius rei testis esse poterit fere vniuersus orbis. Huic Paulus opponit plenitudinem spiritus, hoc est, gaudium in spiritu sancto, vnde erumpimus in pia colloquia de Deo ac rebus diuinis, in Psalmos, hymnos, odas & gratiarum actiones pro omnibus in nomine Domini nostri Iesu Christi, reddendas Deo omnipotenti & patri benefico qui omnia suis abunde largitur. Ideo enim hic coniungit Deum & patrem non quod sint diuersi, sed vnus Deus: cuius quidem potentia Dei, voluntas vero patris nomine designatur. PORRO discrimen inter Psalmos, hymnos & odas, hoc est, Psalmi sunt in quibus Musici cum aliquo instrumento adhibentur præter linguam. Hymni laudis cantica sunt, siue sola lingua, siue alia ratione fiant. Odæ vocis sunt cantica, quæ non 10 sunt laudis tantum sed aliarum quoque rerum, vt Prophetiarum, doctrinarum, exhortationum, &c. Hæc autem omnia Paulus vult esse spiritualia, hoc est, non inepta & lasciuia, sed ad spiritualem ædificationem composita. Nam Epitheton spiritualis ad argumentum & finem referri debet. Nec his repugnant verba Pauli dicentis: Loquentes vobis ipsis. Item, Psallentes in corde vestro. Nam phrasis scripturæ est loqui vobis ipsis, id est, inter vos ipsos. Canere in corde, id est, ex corde. Non vult Apostolus petulantes catilenas, & inanes organorum mugitus, quibus non ædificatur conscientia, Sed magis vastatur conscientia, piæ meditationes impediuntur & orandi ardor extinguitur: sed tantum ea requirit cantica quæ ex pio corde proficiscentia spiritualem læticiam pijs pectoribus afferunt. DOCET itaque hic Pauli locus, in quibus rebus piorum læticia consistat, nimirum in mutuis colloquijs de Deo ac 20 rebus diuinis, in pijs catilenis, quibus corda nostra ad maiorem fiduciam excitantur. Porro tametsi ebrietas tanquam fœdissima pestis est detestanda, honesta tamen & sobria piorum conuiuia nequaquam damnanda sunt. Nam & hæc pietatis quædam & mutuæ charitatis incitamenta esse possunt, vnde pij non abhorrebunt à tali conuiuandi ratione, modo intemperantiam & ebrietatem detestentur: sed de hac re vide pastorem meum.

Subditi estote inuicem in timore Christi.

Hactenus de communibus Christianorum officijs disseruit Apostolus, nunc personalia officia commendaturus Ephesijs, Primum proponit generalem thesin de mutua subiectione, ex qua postea 30 gradus quosdam & hypotheses extruit. Porro in hac thesi duo sunt obseruanda diligenter, videlicet præceptum & regula, seu ratio præcepti. Præceptum est: Estote inuicem subditi, hoc sane præceptum ad omnes omnium hominum status pertinet. Nemo enim est, qui non debeat ex officio charitatis alijs seruire, sic Reges & Principes suis seruiunt subditis. Nam vbicunque veritas mentem occupat, ibi promta quoque voluntas ad præstanda officia adest. Regula autem mutuæ subiectionis est timor Christi. Hic autem timor nihil aliud est, quam cultus fidei & subiectionis. Hic timor tollit omnem arrogantiam, qua homines se inuicem tanquam ex alto despiciant. Hic timor facit, vt nos ipsos abnegantes renunciemus omnibus, quæ Christus in suis ferre non potest. Denique hic timor efficit, vt exemplo Christi omnibus seruiamus, idq; vt nostra obœdientia glorificetur Deus, & inter nos mutuo charitatis officijs 40 iungamur. Hæc igitur subiectionis regula in intimum cordis nostri reponatur. Nam qui hanc regulam in mutuis officijs præstandis non sequitur, Christi quidem nomen sacrilege sibi vsurpare potest, sed spiritus Christi imperium peruicaciter excutit.

Vxores proprijs maritis subditi estote, tanquam Domino, quia vir est caput vxoris, quemadmodum & Christus caput Ecclesiæ, & ipse est seruator corporis, sed veluti Ecclesia subijcitur Christo, sic & vxo- 50 res proprijs maritis in omni.

Proposuit generalem thesin de subiectione mutua, iam ab œconomico statu exempla petit, & ordine, vxorum & maritorum, liberorum & parentum, seruorum & dominorum officia mutua explicat, ac primo loco de vxorum officijs erga maritos agit, propositionem per comparationem confirmat ac modum subiectionis ostendit. Propositio comparata est: Vos vxores estote subditæ proprijs maritis tanquam Domino. Hæc subiectionis lex imponitur muleri Genes. 3. Propterea quod mulier se à serpente seduci passa sit. Et quanquam in statu hominis primo vxor erat marito subiecta, tamen diuersa fuit illa subiectio ab ea, quæ postea mulieri imposita est. Prior enim subiectio fuit liberalis & minime dura, posterior vt peccati pœna grauiori iugo premit. Verum hoc iugum cum Domini voluntatem intuentur piæ fœminæ, propter quem debent suis maritis subiectionem, fit iucundum potius quam triste. Rationem præpositioni subijcit ab ordinatione Dei & ab vtili, Quia, inquit, vir est caput vxoris, hoc est,

non solum superior vt caput in corpore, verumetiam quemadmodum caput subministrat corpori vim & efficaciam vnde corporis incolumitas conseruatur, ita maritus vxoris incolumitatem intueri debet. Hoc voluisse Paulum capitis vocabulo indicat sequens collatio. Quemadmodum, inquit, Christus est caput Ecclesiæ, & ipse est seruator corporis. Est autem Christus caput Ecclesiæ, tum quia solus illi præest, tum quia quicquid habet boni Ecclesia, hoc ex Christo capite fluat, quemadmodum in cap. 2. declarauimus. SEQVITVR modus subiectionis: sed veluti Ecclesia subijcitur Christo: sic & vxores proprijs maritis in omni. Debet igitur subiectio hæc esse liberalis, spontanea, alacris, officiosa, iucunda, casta, honesta, pia. Etsi autem pari autoritate minimè pollent Christus & maritus, tamen exemplo Christi, viri vxoribus dominantur, & referunt quandam imaginem Domini Christi in Ecclesia. HINC multæ doctrinæ colligi possunt. PRIMA, quod mulieres Christo obœdire nequeunt, imo Sathanæ laqueis se inuoluunt, quæ maritis sunt immorigeræ. SECVNDA, quod mulieres ex obœdientia & subiectione pia maximum fructum percipiant, non secus atq; corpus quod capiti adhæret, ex eo vim viuificã mutuatur. TERTIA, quod mulieres proprijs maritis contentæ esse debeant, quibus etiam in omni officio pio & honesto placere studeant. QVARTA, quod mulierum subiectio non solum sit probanda propter commoditatem domesticam, verumetiam quia est cultus Deo placens, quando ex fide & vera charitate proficiscitur. QVINTA, quod confutetur hic error veterum hæreticorũ qui coniugium tanquam rem prophanam & Christianis quodammodo indignam iudicarunt. Nã longe aliter hic Spiritus sanctus iudicat conferens honestum coniugium copulæ Christi & Ecclesiæ. Hic notetur memorabile dictum Epistolæ ad Hebræos. Honorabile inter omnes coniugium & cubile impollutum: Scortatores autem & adulteros damnabit Deus.

Viri diligite vxores vestras quemadmodum & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea.

Secundum exemplum seu hypothesis propositæ theseos & continet tria, præceptum, caussam & modum dilectionis. Præceptum est. Viri diligite vxores vestras. Ratio seu caussa ab exemplo Christi sumitur. Christus dilexit Ecclesiam. Ergo& mariti proprias vxores diligere debent. Modus exemplo exprimitur. Et tradidit semetipsum pro eo. Hinc apparet magnitudo dilectionis Christi. Quare si mariti dominari volunt vxoribus Christi exemplo, sciant quod eodem exemplo moneantur, facto si res postulat suam dilectionem declarare, quemadmodũ Christus fecit dum propria morte Ecclesiæ vitam ac salutem acquisiuit.

Vt eam sanctificaret, mundãs eam lauacro aquæ in verbo, vt sisteret eã sibijpsi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam aut rugam, aut quicquam tale, sed vt esset sancta & irreprehensibilis.

Occasione ab exemplo Christi diligentis suam Ecclesiam & tradentis se pro ipsa arrepta, commode digreditur Apostolus in commendationem gratiæ Christi erga suam Ecclesiam, cuius gratiæ gradus eleganter hic distribuuntur, iuxta ordinem beneficiorũ, quæ Christus suæ Ecclesiæ ex gratia contulit. Primum enim dilexit Ecclesiam. Deinde ex dilectione tradidit seipsum pro ea. Tertio, sanctificat Ecclesiam, id est, separat eam sibi, ac ipsam Deo consecrat per remissionem peccatorum ac regenerationem spiritus. Quarto, modum apponit Apostolus per quem Christus suam Ecclesiam sanctificat, Mundans, inquit, eam lauacro aquæ verbo. Quinto loco finis adijcitur sanctificationis Ecclesiæ, nimirum vt Ecclesia sit pulchra & decora sine macula & ruga, vera sanctitate & innocentia ornata. CÆTERVM quartus & quintus gradus fusiori explicatione indigent. Variam enim & multiplicem doctrinam continent. Cum igitur inquit: Mundans eam lauacro aquæ in verbo, vim sacramenti baptismi eleganter exprimit. Nam hæc si retexueris quinque perpendenda se offerent in baptismo. Primum Christus mundans. Soli enim Christo hic honor competit, qui apparuit vt destruat opera Diaboli & aboleat peccatum. Huc pertinet illud, Iohan. Sanguis Iesu Christi filij eius purgat nos ab omni peccato. Secundo, lauacrum aquæ ponitur quod est externum symbolum gratiæ ac interioris purgationis sigillum. Tertio loco veritas signo respondens cogitanda est, quæ est occulta mundatio animæ, ac interior purgatio à peccato. Quarto loco additur, in verbo, vt intelligatur baptismi vis & efficacia esse ex promissionis verbo. Quinto loco indicatur analogia signi ad veritatem, quæ analogia in omni sacramento diligenter est consideranda. Signum est lauacrum aquæ. Analogia signi ad rem est hæc. Quemadmodum aqua foris purgat corpus: ita sanguis Christi intus animam à peccatorum sordi-

sordibus abluit. Hanc analogiam mundandi verbo significauit, his rite perpensis facile intelligi potest quo in loco sacramenta Ecclesiæ habenda sint. Sunt enim symbola & sigilla quibus Deus offert suam gratiam, & testatur se vere exhibiturum quod ipsa symbola figurant. Nam semper sacramentis coniuncta est veritas rei, & exhibitio, quæ peragitur arcano quodam spiritus sancti opere, Non quod spiritus sanctus per sese indigeat externo adminiculo, sed nostræ imbecillitatis ratio habetur. Ex his colligere facile est, sacramentum in nouo testamento recte definiri signum, visibile seu sensibile institutum à Christo, vt obsignet verbũ gratiæ & promissionis diuinæ fide accipiendæ. Tametsi autem impij neque abluuntur baptismo, neque nutriuntur cœna Domini, nihilominus tamen vim suam sacramenta, quo ad Deum attinet, obtinent, quia vtcunque Dei gratiam respuant ingrati, illis tamen offertur. PORRO descriptio Ecclesiæ quæ sequitur non ad externam formam, sed ad cordis puritatem pertinet, quod dextre intelligendum est, propter eos qui negant Ecclesiam esse, vbi ferantur vlli qualicunque labe aspersi, & in sui erroris patrocinium hunc Pauli locum detorquent. Si, inquiunt, Ecclesia nullam maculam, nullam rugam habet, Si Ecclesia est sancta & irreprehensibilis, non erit iste cœtus Ecclesia in quo sunt vlli scelerati. Hunc errorem formula precandi quam nobis Dominus præscripsit, refellit. Ita enim iussi sumus orare, Remitte nobis debita nostra, &c. Et in Psal. dicitur: Pro iniquitate remittenda orabit ad te omnis sanctus. Si igitur omnes sancti opus habent, vt quotidie precentur remissionem peccatorum, non erunt omnino immunes ab omni labe. Et, Iohan. dicit. Si dixerimus quod peccata non habeamus nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Si confiteamur peccata nostra fidelis est & iustus vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniusticia. Non significat igitur Paulus Ecclesiam omnino iam mundatam & omni næuo vacuam esse, sed potius adolescere in dies & proficere, eoq; tendere quo nunquam in hoc seculo poterit peruenire. Nam tantisper manet Ecclesia in hoc mundo, duobus modis contaminata est. Primum enim nullum ipsius membrum adeo purum est & perfectum, vt nullis omnino vicijs circumseptum sit. Fideles igitur omnes quamdiu hic versentur semper immundiciem aliquam habent, quæ in eorum carne residet, sicuti aperte comprobatur sanctorum experientia, Rom. 7. Deinde bonis & pijs in Ecclesia semper admixti sunt hypocritæ & scelerati qui suis sordibus totum cœtum quodammodo inficiunt, quemadmodum aperte docet Paulus, scribens Corinthijs. Corinthios enim Ecclesiæ titulo ornat, sed tamen inter eos multos arrogantes, multos contaminatos edulijs idolorum, nonnullos crimine incœstus infames, plurimos irreuerenter sacra cœna vtentes, non paucos, qui resurrectionem mortuorum in dubium reuocarunt, fuisse manifestum est. Hoc etiam ipse Dominus proposita parabola de zizanijs aperte conuincit. Quo igitur spectat magnificum illud præconium Apostoli definientis Ecclesiam esse sponsam Christi, carentem omni macula & ruga, sanctam & irreprehensibilem? Respondeo. Ecclesiam considerari dupliciter, videlicet, in se & in Christo: Quatenus in se consideratur, multas omnino habet maculas quibus inuoluitur, quæ tamen non imputantur ipsi donec superior manserit spiritus in ipsis. Verum quatenus consideratur in Christo non solum sine macula est, sed infinito decoro exornata, scilicet iusticia Christi, quam per gratuitam condonationem est consecuta. Augustinus distinguit inter statum Ecclesiæ in hac vita & in futura. In præsenti vita habet Ecclesia suas maculas. In futura erit sine omni macula, vere pura sancta & irreprehensibilis. HIC locus Apostoli docet, consolatur & confutat. Docet, in quem finem abluimur sacro baptismate, nimirum vt puritati studeamus. Consolatur eos qui hic peccatis inuoluti, ingemiscunt, quod adeo grauiter peccati mole grauentur. Futura est enim aliquando plena mundatio. Huc pertinet querela & consolatio Apostoli, Romanorum cap. 7. infelix ego homo quis me liberabit, de corpore mortis huius? gratias ago Deo per IESVM CHRISTVM Dominum nostrum. Confutat eos qui gloriantur de baptismate & interim impuram ducunt vitam, pugnantem cum baptismi analogia. quæ perpetuæ pœnitentiæ nos admonet. Hic obijci potest, quod Paulus suis Iudæis obiecit. Rom. 3. Circumcisio quidem prodest, si legem feceris, ac si legis transgressor fueris, circumcisio tua in præputium conuersa est. Ad eundem modum recte obieceris ijs qui nomine tantum Christiani sunt. Baptismus quidem prodest, si legem baptismi feceris, hoc est, si fœdus baptismi seruaueris. At si transgressor fueris, baptismus tuus tibi nihil proderit.

Sic debent viri diligere suas vxores tanquam propria corpora.

Modum diligendi vxores clarius adhuc ostendit, ad primum coniugium Adæ & Euæ respiciens. Adam adducta ad se vxore dixit: Hoc nunc os de ossibus meis, & caro de carne mea. Atque ideo de costa Adæ Dominus formauit mulierem, vt præfiguraret Christum & Ecclesiam, & ostenderet quo

ret quo animo mariti & vxores in sacro coniugio erga se mutuo esse debent. Perinde enim sunt maritus,& vxor atque vna eademq; caro , id est, corpus, vnde hoc argumentum Paulus extruit. Nemo est qui proprium corpus non diligit , Vxor autem est vnum corpus cum marito. Igitur mariti proprias vxores,vt propria corpora diligere debent.

Qui diligit vxorem suam, seipsum diligit. Nullus enim vnquam carnem suam odio habuit,sed nutrit,ac fouet eam,quemadmodum & Dominus Ecclesiam , quia membra sumus corporis eius, ex carne eius, & ex ossibus eius. Huius rei caussa relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt hi duo in vnam carnem.

Confirmat diligendas esse vxores, ac primo loco,duo axiomata, seu principia ponit, quæ sunt propositiones duorum syllogismorum. Deinde alia duo argumenta subijcit: Quorum prius ab exemplo Christi,posterius ab ordinatione Dei petitur. Hæc posteriora argumenta confirmandis prioribus adhibentur. Primus syllogismus, ex primo axiomate huiusmodi est. Qui diligit vxorem suam,seipsum diligit,sed quilibet maritus seipsum diligit. Ergo etiam suam vxorem diligere debet. Secundus syllogismus, ex secundo axiomate,hic est: Nemo vnquam carnem suam odio habuit, sed nutrit ac fouet eam , vxor est caro proprij mariti, Ergo maritus non debet vxorem odisse, sed potius nutrire & fouere. Huc iam attexit argumentum ab exemplo. Christus nutrit & fouet Ecclesiam, quia est caro ex carne eius,& os ex ossibus eius. Atque hoc confirmat adducto testimonio ex 2. cap. Genes. Huius caussa relinquet homo patrem & matrem suam , & adhærebit vxori suæ , & erunt duo in carnem vnam,quasi diceret , potius relinquendi parentes , quibus lege naturæ obstrictus est homo,quam vt vxorem deserat, cum qua vna caro est,donec scilicet substantia matrimonij manserit salua. Nam si adulterium interuenerit , rea persona abscinditur ab illa carnis vnitate, quam in honesto matrimonio requirit Dominus. Dicuntur autem maritus & vxor vna caro non substantia sed affectu. Perinde enim maritus diliget & fouebit suam vxorem ac propriam carnem. Similiter & vxor maritum amabit vt propriam carnem. Sunt proinde maritus & vxor veluti vnus homo, ex qua vnione Christus responsum petit ad quæstionem de diuortijs.

Mysterium hoc magnum est, at ego dico in Christum & in Ecclesiam.

Admonitio est.Non enim satis potuit Apostolus verbis eloqui,quam admiranda copulæ Christi & Ecclesiæ imago sit coniugium à Deo in Paradyso institutum. Tametsi autem coniugium res externa est,tamen Apostolus illud fuisse typum quendam sponsi Christi & eius sponsæ Ecclesiæ affirmat. Quemadmodum enim mulier ex viri dormientis latere desumitur : ita Ecclesia per efficaciam mortis Christi nascitur . vt relictis parentibus honesta vxor suo adhæret marito,eoq; solo contenta est : ita Ecclesia relicta idolatrica fornicatione,vnico Christo sponso adhærebit, & potius parentes dulcissimos deseret,quam vt à Christo sponso discedat. Prærerea sicut ex latere , id est , de medio corpore ædificatur Eua : ita Ecclesia ex carne Christi & ex ossibus eius progignitur,quod quidem mystice intelligendum est. Est enim quædam rei visibilis ad rem spiritualem ἀναγωγία , vnde & à Paulo mysterium,hoc est,Sacramentum dicitur. Ducit namq; coniugium nos quodammodo per rem visibilem ad intimam copulam Christi & Ecclesiæ (quam primum matrimonium figurauit) cogitandam. Atque hoc est quod Paulus vult,cum inquit, At ego dico in Christum & Ecclesiam,ac si diceret : Coniugium masculi & fœminæ à Deo in Paradyso institutum est, non solum propter mutuum adiutorium & prolis procreationem : verumetiam , vt sit quidam typus spiritualis copulæ Christi & Ecclesiæ,ita vt sub visibilibus rebus res spiritualis , quasi in imagine repræsentetur. Quare non inepte mysterij definitio vsitata græcis huc accommodari potest. Definiunt enim græci Theologi mysterium esse actionem visibilem habentem annexam sibi spiritualem quandam contemplationem. Quanquam autem hæc definitio Sacramentis Ecclesiæ Christi in genere competit , tamen longe alia ratio est Sacramentorum , quæ ita κατ' ἐξοχὴν appellamus. Nam illa tantum sunt ordinata & instituta à Christo , vt sint cæremoniæ ac symbola quædam inuisibilis gratiæ quam offert Euangelium. Cuiusmodi duo tantum sunt in nouo testamento videlicet, Baptismus & Cæna Domini. PORRO vt Papistæ male detorserunt hunc locum ad confirmandum quod coniugium inter noui testamenti Sacramenta sit numerandum,ita debili fundamento nituntur,qui Papistas refutari satis arbitrantur,ex eo quod Græcis scribatur μυστήριον & non Sacramentum , cum illæ duæ voces non magis si-

gis significatione generali differunt quam λευκὸν & candidum. Nam quod Græci Theologi appellarunt μυςήριον, hoc latini sua lingua Sacramentum dicunt. Quare vt coniugium Sacramentum siue mysterium recte appellari à Paulo veteres sentiunt, Ita eos errare non dubitandum est, qui coniugium inter noui testamenti symbola numerant. Quia nec ceremonia est noui testamenti propria, nec promissio gratiæ Euangelicæ per se confirmat, nec solius Ecclesiæ symbolum est, sed est status toti generi humano communis. Verum si quis penitius inspiciat hunc locum, deprehendet hanc esse ipsius veram sententiam: mysterium hoc, videlicet, quod sumus membra corporis Christi de carne eius & ossibus eius, est magnum. Nam quia aliquid interpositum fuit inter hæc verba (Membra sumus corporis eius de carne eius & ossib. eius) addit interpretationem, at ego dico in Christum & in Ecclesiam. Hoc est, magnum mysterium voco copulam Christi & Ecclesiæ: cuius typus fuit primum coniugium in Paradyso institutum. Atque ita mysterium hic significat arcanum quiddam ad quod nec sensus nec ratio pertingere potest.

Cæterum vos quoque singuli vxorem suam quisque sic diligat vt seipsum, mulier autem vt timeat maritum.

Ne quis symbolum tantum putaret coniugium sacrum, ac ideo ad primorum parentum coniugium solummodo referenda esse, quæ de collatione Christi cum Ecclesia dicta sunt, breuiter anteuertens accommodat exemplum in genere ad omnes, & paucis concludit, quæ de mutuis coniugum officijs disseruit. Vt autem officia mariti erga vxorem ad vnum dilectionis caput reuocat Apostolus, ita vxoris munus esse affirmat, vt metuat & reuereatur virum vt caput suum. Hac voce reliqua officia mulieris continentur. Maritus qui haud simulate diligit vxorem, is intimo cordis affectu tanquam propriam costam eam complectitur, hoc est, vt hic Paulus loquitur, sicut seipsum, id est, vt propriam carnem. Hunc enim modum dilectionis præscribit Apostolus, candide igitur de ea sentit, benigne loquitur, consilio & opera adest, Deniq; præstat illi omnia humanitatis officia, quæ ipsi debet iuxta legem Dei & naturæ præscriptum. Officium quod huic dilectioni ex aduerso respondebit, timoris vocabulo continetur, quo cultus reuerentiæ intelligitur, quo vxor vt inferior, superiorem colit, & reddit omnia debita subiectionis officia, non obmurmurat marito, non insurgit aduersus ipsum, non dominium quærit aut primatum in familia, sed ex charitate, ex pia storga omnia præstat officia. Hæc subiectio cum ex fide & timore Dei proficiscitur pulcherrimum est honestæ fœminæ ornamentum. Docet propterea hic locus δημοκρατίαν, quodammodo contra naturam esse. Nam domesticum imperium mariti in vxorem formam optimi & iustissimi imperij commonstrat. Fieri enim non potest, vt pax sit & concordia diuturna, vbicunque est ἰσοτιμία, quæ facit, vt nemo alteri cedere velit.

CAPVT VI.

Summa Capitis sexti.

LIBERI & parentes, serui ac domini debita sibi inuicem præstent officia, omnes aduersus regnum Satanæ spirituali Panoplia se arment, orent pro omnibus, ac pro me, cuius statum, vt cognoscatis mitto Tychicum.

Ordo & partes Capitis sexti.

VT in fine Capitis quinti de mutuis coniugum officijs disseruit, ita in huius sexti principio liberorum & parentum, seruorum ac dominorum officia describit. Deinde redit Apostolus ad generalem exhortationem, hortatur Ephesios, vt spirituali panoplia se muniant aduersus spirituales hostes, quorum breuem descriptionem adiungit, & Panopliæ spiritualis partes per distributionem attexit. Præterea, vt pro se orent postulat Apostolus, monetq; se ad illos misisse Tychicum, vt ipsos consolaretur. Postremo suo more totam Epistolam fausta imprecatione & voto claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FILII obœdite parentibus vestris in Domino.

Tertia hypothesis, videlicet de obœdientia liberorum erga parentes, in qua duo sunt obseruáda. Vnum quod obœdientiæ nomine vsitata synecdoche complectatur scriptura honorem, cuius obœdientia certissimum inditium est. Hic honor in duobus consistit, in affectu nimirũ & in effectu. In affectu consistens honor est, vera pietas erga parẽtes, vera dilectio & ardens storga, qua parentes eo quod parentes sint complectimur. Effectus honoris parentibus debiti, est mente statuere eorum statum vere ordinem diuinum esse, ideoq; in honore habendum, libenter se potestati parentum subijcere, obœdire in omnibus honestis & licitis, gratitudinem & beneficentiam exhibere, & errata maiorum ἐπιεικείᾳ tegere, vel prudenter dissimulare. Alterum quod hic obseruandum dixi, est, quod hæc obœdientia in Domino fieri debeat, id quod de duabus rebus maximis liberos admonere debet. Primum, vt obœdiant propter Dominum, seu propter mandatum Domini, idq; ex fide. Huc illud Siracidæ. Qui timet Deum honoret parentes. Deinde vt sciant sibi obœdientiæ modum hic præscribi, ne in rebus pugnantibus contra voluntatem Domini parentibus obtemperent. Nam si quid [illegible]le tentarint parentes, liberi superioris Domini mandato sciant se à parentum lege exemtòs esse. Si igitur parentes quid præceperint, vel aduersus religionem, vel contra honestatem, vel in damnum patriæ communis nullam debent liberi parentibus obœdientiam, imo se potius totos parentibus opponant, ita tamen ne transgrediantur pietatis limites. Huc pertinet illud præclarum Ausonij dictum: parentibus suis tam demum aliquis obtemperat, cum sponte facit, quæ ipsi recte iusserint. Cum his congruit dictum Domini. Si quis vult venire ad me, & non odit patrem suum, & matrem suam, non potest meus esse discipulus. Amandus est ergo pater sed præpònendus est creator. Et Ambrosius ait: si officium parentibus exhibendum est, quanto magis autori parentum, cui gratiam etiam pro parentibus tuis debes. Et idem ait: Vt pascendos scriptura parentes præcipit: ita propter Deum relinquendos iubet, si impediant deuotæ mentis affectum. Odium igitur quo Christus docet, vt parentes prosequamur, dissimulationis est, qua surdi Syrenum cantus præterimus, hoc est, parentes nos huius mundi illecebris immergere contendentes non agnoscimus, non eis auscultamus. Proinde odium hoc, est dissimulationis non persecutionis, vitationis non suppressionis, pietatis non crudelitatis. Tunc enim eos tanquam odio habere, præterire, fugereq; debemus, quando eos vna cum Deo colere non possumus. Si vero vtrunq; debite fieri poterit, tum & Deo & parentibus debitus cultus exhibendus est.

Hoc enim iustũ est. Honora patrem & matrem tuam (quod est mandatum primum in promissione) vt bene tibi sit, & sis longœuus in terra.

Ratio propositæ parænefeos. Est autem tripartita, nimirũ ab honesto, caussa imperante, & vtili. Honestum est ac iustum benemeritis gratiam reddere, ac potissimum parentibus qui nos genuerunt & educarunt. Caussa imperans, est lex Dei quæ præcipit vt liberi parentes honorent: Vtilitas est felix in vita successus & longœua vita. VERVM hic quæstiones nonnullæ excutiendæ sunt, quarum prima hæc est. An non sæpe contingit pios filios præmatura morte succumbere? quomodo igitur hæc promissio longœuæ vitæ super terram constans manebit? An non sæpe pessimi filij longo viuunt tempore? Respondeo. In primis considerandum est, quod quicquid nobis terrestrium bonorum benignissimus pater cœlestis promittat, sub hac conditione accipiendum sit, quatenus in bonum animæ nostræ salutemq; expediat. Quamobrem haud raro fit, vt quos quis magis à Deo diligitur, tanto citius tollatur ex hac vita, iuxta illud: Ablatus est iustus ante diem, ne malicia sensus eius immutaret. QVOD autem mali & nequam filij interdum longo viuant tempore, in caussa est lenitas & bonitas Dei inuitantis eos ad pœnitentiam, quam si contemserint reponunt sibi thesaurum in diem iræ, vt tandem ob suam contumaciam æternis pœnis crucientur. CVR hoc præceptum ab Apostolo primum vocatur in promissione, cum sit quartum in ordine, & primum præceptum habeat subiectam promissionem fauoris & misericordiæ Dei? Respondeo. Duplex obseruanda est promissio in lege Dei. Vna generalis, peculiaris altera. Generalis est illa quam primum præceptum annexam habet, quæ sane promissio est vniuersalis obœdientiæ legis, hoc est, non proprie pertinet ad primum præceptum, sed ad omnia præcepta seu vniuersalem legis obœdientiam. Peculiaris promissio est, quæ peculiariter & seorsim alicui præcepto annectitur, vt cum quarto præcepto longœua vita præmium obœdientiæ erga parentes promittitur. PRÆTEREA quæstio de fatalis termini vitæ cuiusque necessitate ex hoc loco soluitur. Nam hæc Apostoli

verba

verba manifestissime refellunt eos qui affirmant terminum vitæ nec culpa anteuerti, nec obœdientia prolongari posse. Quod si verum esset, nequaquam spiritus sanctus, hoc loco polliceretur felicem successum, longœuam vitam ijs qui suos venerantur parentes, id quod sane perabsurdum esset, si obœdientia hæc nihil faceret, vel ad prosperum rerum successum, vel ad prolongationem vitæ. Tenenda sunt igitur firmissima testimonia aduersus istam Stoicam & falsam imaginationem, quæ non solum vehementer moribus nocet, verumetiam pietatis exercitia prosus extinguit. Sunt autem tria potissimum testimoniorum genera, quæ istam Stoicam de immoto vitæ termino necessitatem euertunt, vt sunt, promissiones obœdientiæ, comminationes contumaciæ & exempla vtrorumq;. TESTIMONIA promissionum
10 ex multis hæc pauca ascribere libuit, Exod. 10. Deut. 5. Honora patrem tuum & matrem tuam, vt bene sit tibi & longo viuas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus tibi daturus est. Prouerb. 9. Per me multiplicabuntur dies tui & addentur tibi omni vitæ. Prouer. 10. Iusticia liberabit à morte. Ibidem. Timor Domini apponit dies. HARVM promissionum exempla sunt multa, Deuteronomij capite nono, cum Deus minaretur se populum contumacem perditurum esse, intercedit Moses, & iuxta promissionem parcitur pœnitentibus. Niniuitis interitus voce Dei coustitutus erat quadragesimo die post incœptam concionem Ionæ, sed pœnitentibus iuxta promissionem parcitur. 3. Reg. 14. Dauid supplicat Deo, erecto altari, vt cesset interfectio & impetrat quod petit. Taceo exemplum Ezechiæ Regis, cui quindecim anni additi sunt pœnitenti. TESTIMONIA comminationum contumaciæ sunt plu-
20 rima, qualia sunt hæc. Prouerb. 20. Qui maledicit patri & matri suæ, extinguetur lumen eius in medijs tenebris. Prouerb. 10. Anni impiorum abbreuiabuntur & Psal. 54. Viri sanguinum non dimidiabunt dies suos &c. Leuit. 20. minatur Dominus flagitiosis exterminationem de populo suo, quæ sane exterminatio nihil aliud esse potest quam abruptio vitæ propter perpetrata scelera. HARVM comminationum exempla plurima occurrunt, Genes. 38. Her filius Iudæ quia fuit nequam in conspectu Domini, dicitur à Domino occisus. Ibidem. Onan effundens semen in terram, ne suscitaret fratri semen, occiditur à Domino. Achan propter spolium de anathemate, voce Dei iubetur lapidari, Iudic. 7. HÆ promissiones & comminationes, eorumq; exempla satis manifeste euertunt opinionem Stoicam de fatali vitæ termino. NEC cum his rationibus pugnat dictum Iob, quod illi ad stabiliendum suum do-
30 gma detorquent. Iob enim sub conditione loquitur, ex qua nihil certi posse concludi manifestum est. Et si quis omnino ex verbis Iob terminum vitæ certum definiri contendat, is sciat dictũ Iob de vitæ termino definito, non ad fatales caussas, sed ad obœdientiam & inobœdientiam mandati Dei referendum esse. HVC & quæstio de vanitate genethliacorũ, hoc est, eorũ qui ex horoscopis fortunas hominum & successus diuinant, pertinet. Etsi autem fatendũ est omnia terrena & inferiora corpora, cum astrorum cursu cognationem, quandam habere, atque inde qualitatem aliquam ducere, tamen inde nequaquam concludi potest, quæ sit morum cuiusque & valetudinis constitutio, quid cuiq; euenturum sit, & quid quisque in vita, aut acturus sit, aut passurus, quando præterea & quomodo quisque sit moriturus. Hæc fere sunt, quæ Chaldæi isti se diuinare posse profitentur. Nam vt nobilissimæ illi arti quam astrologi-
40 am naturalem nominant recte ordinis naturalis & motuum corporum cœlestium cognitionem tribuimus: ita merito superstitionem damnamus eorum, qui astrologiam iudiciariam (hoc enim augusto titulo suam ornant superstitionem) profitentes, ex natali cuiusque hora fortunam eius metiuntur. Nam quantum quidem ad morum cuiusque & valetudinis constitutionem attinet, affirmo ex astris nequaquam concludi quicquam certi posse. Etsi autem aliquis concentus est astrorum cum inferioribus quo concentu habitudines informantur, quæ sunt proprie corporum, nonnunquam & affectuum in hominibus, qui magna ex parte ex temperamentis pendent, tamen errant genethliaci cum ex nascendi tempore iudicium faciunt. Nam cum fatentur ex nascendi tempore recurrendum esse ad generandi tempus, suam pro-
50 dunt vanitatem. Nequaquam enim fieri potest, vt certo constet genethliaco conceptionis tempus. Nam cum non solum nascendi tempus anteuertitur sæpe: verumetiam sæpissime longius protrahitur parientium infirmitate. Qui quæso fieri potest, vt certum punctum generationis deprehendas? præsertim si vel per pauca horæ momenta aberres, maxima fieri solet cœli & stellarum inclinatio. Qui ergo certo aliquid vult prædicere ex generandi tempore, eum necesse est manu astrolabium tenere cum generationi detur opera. Nam horologijs credere in tanta re parum tutum fuerit. DEINDE cum multi vno eodemq; temporis puncto æditi, natura & moribus sunt dissimiles, quis compos mentis mores hominum ex astris pendere credet? Præterea multo maior vis est, seminis vnde fœtus nascitur quam astrorum, quantum quidem ad informationem morum attinet. Videmus enim multos parentum naturam & mores exprimere. NEQVE vllum locum habet hic spiritualis generatio, qua mores

res

res ſanctorum informantur, quæ ſane regeneratio nõ ex aſtris, ſed ex Dei voluntate dependet.
Quantum autem ad valetudinem corporum attinet, etſi nonnulla ex parte pendere ex aſtris
iudico, tamen à Genethliacis eam definiri poſſe nego, propter puncti generationis incertitudi
nem. Eodem fundamento nititur eorum diuinatio qui ex natalitio cuiuſque ſidere quid cui-
que ſit euenturum in vita, diuinare ſe poſſe profitentur. Nam vt incertum eſt generationis tem
pus ſicut oſtenſum eſt: ita euentuum in vita cauſſæ aliunde profluunt. Firmum eſt dictum
Domini: Honora parentes, vt bene ſit tibi. Hoc augurium certiſſimo certius eſt, quod ſane
nullum Genethliacorum decretum, nullus horoſcopus abolere poteſt. Quod autem de mor-
tis genere & tempore dicunt, eiuſdem eſt vanitatis vaticinium. Conſtat enim vno aliquan-
do prelio, vnaq; hora cecidiſſe hominum ſexaginta millia, qui abſque omni dubio diuerſiſſi-
mos habuere horoſcopos. Conſtat quoque eodem momento infantes in lucem æditos diuer-
ſiſſimis temporibus obijſſe diem. Ex his concludo vaniſſimam eſſe ſuperſtitionem eorum,
qui ſuæ Aſtrologicæ iuriſdictioni hominum caſus & fortunas ſubijcere volunt. Dicant con-
tra quicquid velint, nobis autem hæ rationes ſufficiant ad euitandas illorum præſtigias. Ho-
roſcopus hominis aut pendet ex tempore conceptionis, aut ex tempore partus, ſed vtrunque
incertum eſt ijs qui non aſtant generantibus & parientibus tenentes Aſtrolabium in manu.
Deinde ſi euentus pendet ex aſtris, ſimile omnium erit fatum, quorum idem eſt Horoſcopus,
ſed hoc falſiſſimum eſſe fatebitur omnis ſanæ mentis compos. Si proſper rerum ſucceſſus
pendet ex aſtris, profecto ex ijſdem pendebit obœdientia erga Deum. Nam hic illius propria
eſt cauſſa. Præterea ſi mortis genus, aut quæuis infortunia ex aſtris pendent, pendebunt
& peccata ex aſtris, quod ſane horrendum dictu eſt. Hæc cum ita ſint, volo ſtudioſos ad-
monitos, vt ſicuti veram & naturalem Aſtrologiam ſummopere in vita vtilem, magnifacere,
vt donum Dei eximium& præclarum par eſt: ita fugiant impoſtores, præſtigiatores & pla-
nos iſtos, qui ex Horoſcopis ſe diuinare poſſe certo profitentur, quid boni aut mali homini e-
uenturum ſit in hac vita, præſertim cum illa ſuperſtitio vehementer bonis moribus noceat,
pugnet cum honeſtis legibus, & ſit contumelioſa aduerſus Deum, qui vt res proſperas obœdi-
entiæ præmia: ita infortunia & quæuis incommoda peccati pœnas eſſe teſtatur. ILLVD
autem quod quidam afferunt mitigare conantes iſtorum Phrenitidem, videlicet, Aſtrorum
decreta non eſſe Prætorea. Item, aſtra inclinare & non cogere: recipio quidem, modo iſtam
inclinationem ad corpora tantum & corporum temperamenta referri patiantur, & non ad
animos & voluntates hominum, in quibus eſt προαίρεσις, quæ eſt facultas ſane libera, qua pluri-
ribus propoſitis, voluntas poteſt alia præ alijs eligere, virtutem ſectari, & vitia fugere ciuiliter
ſaltem, Verum iſtud parum congruit tam magnificis Chaldæorum noſtrorum pollicitatio-
nibus, qui ſuam artem adeo immotam eſſe volunt, vt nihil niſi ad eius præſcriptum fieri glo-
rientur. Nam inclinatio non eſt neceſſaria vllius rei cauſſa, præſertim in hominibus qui iudi-
cio mentis regi poſſunt, contra inclinationem ſi mala eſt. Vt interim taceam nihil ineptius eſſe
quam certo effectum concludere ex partiali cauſſa, eaq; infimi ordinis ſeu minimæ efficaciæ
ad producendum effectum. QVOD autem Mathematici prædicere poſſunt Eclipſes & aë-
ris temperiem, hoc fit ideo, quia illæ pendent ex certis cauſſis quæ ex ordinatione Dei aliter
nunquam agunt. Hæc autem, videlicet temperies aëris ex inclinatione aſtrorum, quæ in rebus
inanimis plerunque non fallit, dependet. Quare vt Eclipſis demonſtratione, ita temperies
aëris coniectura nititur, longe aliter ſe res habet in potentijs rationalibus, præſertim in volun-
tatibus hominum, quæ promiſcue ſe habent ad contraria, ſicuti dictum eſt.

Et vos patres nolite prouocare ad iram
filios veſtros, ſed educate eos in diſciplina
& admonitione Domini.

Hæc quarta eſt hypotheſis ſuperio-
ri reſpondens, vt enim illa à liberis ob-
œdientiam: ita hæc analogum offici-
um parentum erga liberos requirit:
ac primo loco quid parentes cauere.
Deinde quid liberis ſuis præſtare debent, præſcribit Apoſtolus. Cauendam monet nimis ſe-
ueram & aſperam tractationem, nulla lenitate conditam. Durior enim tractatio, in qua re-
lucet paterna Storga, plurima incommoda ſibi coniuncta habet. Primum enim liberos red-
dit puſillanimes & ſtupidos. Deinde paulatim odium inſtillat teneris mentibus aduerſus pa-
rentes. Tandem contumacia ac rebellio accedit ex odio accepta, vt vbi tandem velis lenior
eſſe, fruſtra labores. At vbi paternum imperium exercetur recte, ibi autoritas quidem in timo-
re & obſequendi ſtudio, εὐστοργία vero in amore & alacritate placendi parentibus pueros reti-
net. Vt Igitur blanda patrum ſegnes facit indulgentia natos, Ita prudens educatio & iuſtum
imperium liberos frugi efficit. QVID autem pueris ſuis parentes præſtare debeant breui-
ter ſubiungit, cum ait: Sed educate illos in diſciplina & admonitione Domini: Hic tria requi
rit Apo-

rit Apostolus à pijs parentibus, videlicet, educationem quam ex lege naturæ liberis suis parentes debent: Disciplinam, qua vt instituantur nati in rerum piarum & honestarum cognitione, ita humani ac comes reddantur, quo ipsorum prudens conuersatio & parentibus ipsis sit honori ac Reipub. vtilis. παιδεία enim Græcis facultas quædam animi est, qua homo & sibi æquior, & alijs humanior efficitur. Quod sane nequaquam fieri potest sine liberali institutione. Ex quo fit quod παιδεία interdum Metonimicῶs ipsam instructionem significet. Deinde quia instructionis scopus est humanitas, significat interdum παιδεία, per Metalepsin humanitatem, hoc est, mansuetudinem in moribus & facilitatem in tota vita. Et admonitionem Domini, pro qua vetus interpres male posuit correptionem. Nam Græca vox νουθεσία in genere talem admonitionem notat, qua alicui veluti in animum ponas ac ingeras quid factu opus sit. Genitiuus Domini loco epitheti appositus est. Vult enim Apostolus, vt illa teneris mentibus assiduis monitionibus instillentur, quæ Domini sunt, hoc est, quæ ad veram pietatem & timorem Domini faciant. Deinde etiam vt adhibeantur artibus discendis, ad quas natura videantur maxime idonei. Nazianzenus Eudoxio Rhetori scribens dicit antiquam legem Atheniensium fuisse, eamq; optimam, qua præcipiebantur, vt postquam nati ad pubertatem peruenissent, artibus discendis adhiberentur, idq; hoc modo. Publice proponebantur cuiusq; artis instrumenta, ad quæ adducebantur puberes. Cuiuscunque autem artis instrumento quilibet delectabatur maxime, eam artem, vt disceret natura monstrante iubebatur. Huc illud Poetæ. Tu nihil inuita dices faciesue Minerua. Parentum igitur munus erit diligenter explorare ad quas artes liberi ipsorum maxime idonei videantur. HINC itaque discant, primũ parentes ipsi, quod Deus ab ipsis serio requirat, vt in vera religione sua voce ac admonitione instituant liberos. Nemo igitur existimet parochorum tantum esse, & præceptorum teneros puerorum animos pietatis doctrina imbuere. Verumetiam idq; multo magis parentum, quorum interest vna cum lacte in teneros puerorum animos semina pietatis iacere, modo contumaces erga Deum haberi nolint. Deinde discant & liberi suum esse officium non solum parentibus pietatem tradentibus obœdire, verumetiam iuxta pietatis normam mores studiose componere. Proinde qui vel frigide de pietatis studijs ipsi sentiunt, vel alijs autores sunt, vt à teneris vnguiculis (vt aiunt) quam diligentissime in religione suos institui negligant, videant quid velint olim Christo Domino respondere, qui per os sacrum Pauli etiam pueris commendat sacrarum literarum studium.

Serui obœdite dominis secundum carnem cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, tanquam Christo, non ad oculum seruientes, tanquam hominibus placentes, sed quasi serui Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum beneuolentia seruientes Domino & non hominibus.

Vt supra liberis & patribusfamilias analoga offfcia commendauit, ita hic seruis pręscribit suum officiũ erga carnales dominos. Etsi autem apud nos rarior est talis seruitus qualis fuit Pauli tempore apud multos, tamen ad nostros quoque seruos & ancillas pertinet hoc Pauli præceptum. Verum huius præcepti circumstantiæ diligenter perpendendæ sunt. Primum enim requirit à seruis obœdientiam cum timore, hoc est, cum sollicita reuerentia coniunctam. Deinde hanc obœdientiam vult proficisci ex simplicitate cordis, quæ excludit proteruiam & latens odium. Vult enim vt cor non discrepet ab obœdientia externa. Tertio, caussam & modum præscribit cum inquit: tanquam Domino. Hoc enim dicto monet Apostolus, vt in omni opere suo ad voluntatem & mandatum Dei respiciant serui. Vt igitur propter mandatum Dei serui suis dominis obœdientiam debent: ita propter idem mandatum cauebunt ne quid in gratiam carnalium dominorum contra mandatum Dei faciant. Quarto, quia serui plerunque ad oculum magis seruire solent quam ex animo, ideo Paulus præcipit Christianis seruis, vt absque ὀφθαλμοδουλία & adulatoria in præsentia Domini diligentia, faciant officium cogitantes hoc Dominum à se requirere, vt ex animo & cum beneuolentia seruiant. PORRO hic locus Pauli apertissime refellit Anabaptistarum & Libertinorum errorem, qui inter Christianos quandam barbaricam ἀναρχίαν esse volunt, in qua nullus alicui obœdiat. Falso enim definiunt Christianam libertatem esse manumissionem quandam ab omni seruitute cum ciuili, tum spirituali, non intelligentes Christianam libertatem in spiritu & non in carne positam esse. Deinde hic locus docet & consolatur pios seruos, docet quidem vitæ statum in quo viuunt placere Deo, modo iuxta normam à Paulo præscriptam se gerant: Consolatur vero eos qui grauiori seruitute pressi sunt, dum hoc dicto Pauli eruditi cogitãt se non solũ voluntati Dei subiectos esse, verumetiam certo statuunt quod Deus sibi factum iudicet, quicquid ex sim-

ex simplicitate cordis præstetur dominis carnalibus. Quare nemo seruorum iugum excutiat, nisi id legitime fieri poßit.

Scientes quod vnusquisque quicquid boni fecerit, recipiet à Domino, siue seruus sit, siue liber.

Addit confirmationem à notißimo scripturæ pronunciato desumtá. Deus enim in scripturis paßim hanc promißionem inculcat, quod velit operis ac laboris nostri meminisse, promittens liberalem mercedem omnibus suæ voci obtemperantibus. Debent igitur serui ad hanc promißionem in suis laboribus respicere, & certo statuere Deum veracem esse in suis promißionibus, atque à Deo expectare remunerationem obœdientiæ promissam. Verum quia Papistæ huiusmodi sententijs de præmijs bonorum operum ad obruendam veritatem Dei de gratuita iustificatione abutuntur, breuiter quomodo iuxta analogiam fidei huiusmodi sententiæ intelligendæ sint exponam. PRINCIPIO sciendum est, quod huiusmodi generales promißiones omnibus quidem hominibus applicandæ sint, sed non eodem modo. Sunt enim duo hominum genera, pro quorum varietate applicationem fieri necesse est. Alij enim pij sunt, id est, renati, & filij Dei. Alij impij sunt & non renati, filij iræ. Posteriori generi si sententias de promißionibus præmiorum & mercedis applicare velis, nihil aliud inde conficies, quam filios iræ manere sub ira. Nihil enim præstare possunt, quod Deo placere potest, etiamsi externa species operum videatur sanctißima. Immotum est enim hoc oraculum spiritus sancti. Impoßibile est placere Deo sine fide. Donec igitur homines fide vacui sunt, veluti putridæ sunt arbores, quæ nullum bonum fructum edere possunt. Ex his igitur concluditur firmißima demonstratione Deum redditurum impijs infernum & damnationem, quando iuxta opera eorum eis mercedem largietur.

At si superiori generi hominum, hoc est, filijs Dei promißiones mercedis applicare velis, hæc puncta ordine apud animum cogitanda sunt, vt sine errore iuxta analogiam applicatio fiat. Primum omnium statues pios à rigore legis liberatos esse per Christum, quemadmodum Paulus inquit: Christus redemit nos ab execratione legis factus pro nobis execratio. Non igitur potest damnatoria legis sententia filios Dei, id est, credentes ferire. Secundo loco cogitabimus, quod persona credens placeat Deo propter fidem, & sit hæres vitæ æternæ. Tertio cogitabimus quod Deus non solum à credente persona requirat obœdiētiam nouam, sed etiam promittat mercedem, idq; non ex debito propter dignitatem operis, sed ex gratia propter paternam promißionem. Quarto cogitabimus quod opera ex fide facta sint testimonia fidei & effectus certißima suæ caussæ indicia. Atque hac de caussa Deus dicitur reddere suis mercedem secundum opera, quia videlicet opera sunt vera indicia fidei & timoris Domini. HÆC solutio pulchre illustrari poterit, collatione facta inter patrem terrenum & patrem cœlestem, Nam sicut pater terrenus suis liberis interdum promittit amplam hæreditatem, mercedem laboris, si obœdientiam præstiterint, tametsi prius natura hæredes sunt: ad eundem modum Deus pater cœlestis suis quos habet in Christo dilectos filijs, promittit vitam æternam mercedem obœdientiæ ex fide præstitæ. In hunc modum accommodatæ promißiones mercedis excitant in pijs studium obœdientiæ, ac impiæ doctrinæ Papistarum nihil patrocinantur.

Et vos Domini eadem facite erga Illos, remittentes minas, scientes quod & vester ipsorum Dominus est in cœlis, & personæ acceptio non est apud eum.

Postrema est de personalibus officijs parænesis respondens proxime præcedenti. Requirit autem Apostolus duo à dominis. Primum, vt eadem faciant seruis, hoc est, vt seruato iure analogo, mutuam officij beneuolentiam seruis præstent. Non enim similes operas requirit in specie, nec similem subiectionem, sed pro suo modo respondens officium. Seruus igitur laboret fideliter, Dominus vicißim grato animo debita mercede seruum laborantem complectatur ac foueat in Domino. Hoc enim vult Apostolus cum inquit: τὰ αὐτὰ vt seruetur officij inter dominū & seruum iusta proportio. Deinde requirit à dominis, vt remittant minas. Quo dicto sublatam vult omnem duriorem seruorum tractationem. Huic parænesi rationem subiungit à connexis. Scientes, inquit, quod & vester ipsorum Dominus est in cœlis, ac si diceret: non est quod ob dominium in seruos vestros efferamini. Nam & vos quoque habetis dominum, qui æqualia vobis reddere poterit, nulla habita ratione vel dominij vestri vel paupertatis seruorum. Nullus enim personæ respectus est apud illum, qualis apud iniquos iudices esse solet, sed iuxta caussæ rationem

rationem & veritatem iudicat. Dominus enim, inquit Ambrosius, iustus iudex, caussas discernit non personas. Personæ vocabulum hoc loco non substantiam significat sed qualitatem, hoc est, quicquid præter caussæ veritatem respicitur in iudicando. Non igitur debet hoc dictum de personarum acceptione torqueri in alienum sensum. Nam in hoc dicto subest collatio inter Deum & homines. Hi plerunq; ex ijs quæ foris patent & in oculos incurrunt iudicant, mouentur genere, diuitijs, cognatione & amicitia, & contra interdum odio & alijs affectibus, vnde fit, vt veritate caussæ omissa perperam iudicent. Deus vero cuius rectum est iudicium & secundum veritatem, non mutat iudicium iustum propter domini aut serui personam, sed iudicat iuxta caussæ veritatem, non habita personarum vlla ratione. Perpetuo enim sequitur hanc immotam iusticiæ suæ regulam, pœnitentes enim in gratiam recipit, & omnes impœnitentes & contumaces abijcit. HINC pij domini se humiliare coram Deo quem habent communem cum seruis dominum discant, & ipsius exemplo admoneantur non contemnere seruos propter externam personam, hoc est, vilem conditionem, sed magis complecti eos, quia tametsi hic in terra conditio est diuersa, tamen in cœlo communem Dominum habent, quem vt conserui, vtrique colere debent.

Quod reliquum est fratres mei: confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius, induite vniuersam armaturam Dei, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli.

Redit Apostolus ad generalem exhortationem, in qua post doctrinam gratiæ, post exhortationes ad virtutes Euangelio dignas, & post propria certorum quorundam statuũ officia, compellat sub nomine Ephesiorum omnes pios, eosque ad animi fortitudinem hortatur, sumta armatura aduersus insidias Diaboli, potentissimi quidem hostis si ipsius technas multiplices & insidiandi vias, & si nostras vires intuebimur, sed prostrati tamen & victi si eum respicimus, in quo inest totum nostrum robur. Nam cum in hunc firma fiducia recumbimus, fit, vt Diabolus quantus quantus est, qui tempestatem seruis Dei commouet, ipse naufragium faciat. IN verbis Apostoli imprimis obseruanda est exhortationis forma. Confortamini, inquit, in Domino & in potentia virtutis eius. Hac forma. Primum significatur quod extra Dominum & sine ipsius potenti robore nihil plane valeamus aduersus tam potentem hostem Diabolum. Deinde quod ipsius Domini effecti membra, robore ipsius robusti reddamur aduersus Satanam & eius ignita tela. Huius autem roboris efficimur participes quando in Christum Dominum viua fiducia recumbimus, efficimur filij Dei. atque adeo membra Christi, quod ex his Iohannis Apostoli verbis liquet: Hæc est victoria quæ vicit mundum fides nostra. Proinde non naturæ, sed gratiæ est robur illud quo Satanæ & carni resistere possumus. Atque illud robur est Christus ipse quem fide apprehendimus Huc illud ad Timotheum. Milita honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, quam postquam quidam repulerunt circa fidem naufragium fecerunt.

Etsi autem hoc robur à Domino est, imo ipse Dominus est, tamen cum Apostolus nos hortatur, vt corroboremur & sumamus totam armaturam Dei, requirit nostrum studium & nostram industriam. Quare necesse est nostram voluntatem actiue concurrere & non tantum passiue. Nam vt volentes possumus excutere fidem & resistere spiritui sancto: Ita conuersi possumus ex gratia fidem retinere & spiritum sanctum ac donum Dei, vt Paulus loquitur, in nobis exuscitare. Est enim donum Dei veluti viua quædam flamma in cordibus credentium, quam nobis secure torpentibus Caro & Satan suffocare possunt. Quare Paulus suum Timotheum non frustra monet, ne sinat istud donum suffocari. Suggero tibi, inquit, vt exuscites Dei donum quod in te est. Huc illud, 1. Thess. 5. Spiritum ne extinguatis. Est proinde Christiani hominis sollicite ambulare coram Deo suo, ac perpetuo cauere ne donum, quod ex gratia acceperat, sua amittat ignauia. Huc pertinent omnia pietatis exercitia, omnes exhortationes piorum pastorum, & vniuersa Ecclesiæ disciplina. Sunt enim hæc veluti flabella quædam, quibus flamma diuinitus in nobis accensa exuscitatur. Præterea hic locus Pauli docet omnes pios in grauissima ac difficilima expeditione esse constitutos: in qua non est quod vllas expectent inducias. Nam aduersarius noster nunquam non est in armis. Et reuera sicut Petrus ait: semper circuit, vt leo rugiens ademtis catulis, & quærit quem deuoret, idq; facit nunc aperto marte, nunc ex insidijs. Nam cum doctrinam Dei abijcere suadet, cum mores turpissimos contra legis Dei normam inducit, cum omnia scandalis & cædibus replet, aperto adoritur nos marte, & se palam hostem Christi profitetur. Verum cum se in angelum lucis transfigurat, & vitia virtutum laruis induit, & doctrinam sanctitatis fuco præuertit, ex insidijs agit. Atque ideo magis formidabilis ijs qui vniuersa armatura Dei non sunt instructi. QVID nos hinc colligemus? Cum Christiana vita sit in hoc mundo quædam spiritualis mi-

litia, idq; aduersus tam potentem hostem, par est profecto vt fortes imitemur milites, qui luxu aut inertia non torpent, sed semper in acie aduersus hostē sunt parati, ne opprimantur incauti. Hoc si fecerimus nullum erit periculum. Nam cum Apostolus addit, vt possitis stare aduersus insidias Diaboli, significat nos victores fore, modo arma à Domino nobis porrecta & donata tenentes, fiducia Christi sub vexillo ipsius strenue pugnauerimus. RECTISSIMA vincendi hunc inuisibilem hostē ratio est, si incœperis ab interno & domestico hoste domando, qui caro dicitur, contra quem spiritus pugnat. Non enim tentat in nobis, nisi quod in nobis carnale dominatur, & illuc maxime impellit quo per seipsos inclinari homines perspicit, Atq; ita infirmitatem nostram ad arma suæ nequitiæ conuertit, & carnis nostræ morbo aduersus nos vtitur, hoc est, nostris affectibus quasi armis nos oppugnat. CÆTERVM si quis quærat cur Deus permittat Diabolo humanum genus ita prosequi & oppugnare. Athanasius quæstione vndecima ad Antiochum his verbis respondet. Vt diligentes, inquit, Deum manifesti fiant, & dediti voluptatibus reprobentur, Nullo enim se oppugnante aduersario nō probabuntur Regis ingenui milites. Diligentibus igitur Deum fit Diabolus caussa victoriæ, coronæ atq; præmiorum. Hæc Athanasius. At ego vno verbo respondeo decretum Dei esse, quod Deus velit conformes filio suo in cruce & persecutione fieri, quos olim statuit cum filio glorificare.

Quoniam non est nobis lucta aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principatus, aduersus potestates, aduersus rectores mundi tenebrarum seculi huius, aduersus spirituales nequitias in cœlestibus.

Exhortationis ratio à periculi magnitudine sumta. Proposita enim hostis formidabili potentia, excitat Ephesios ad maiorem vigilantiam, ne à tam versuto & potenti hoste se sināt incautius opprimi. In hunc enim finem vires hostiū explicat & patefacit, vt nos paratiores ad pugnam reddat. Cum autem Apostolus ait: Non est nobis lucta aduersus sanguinem & carnem, non negat nobis aduersus homines & propriam carnem certandum esse, sed comparatiue loquitur, quasi diceret. Si respicimus hostes spirituales quos habemus, nulla plane pugna iudicabitur ea conflictatio quæ nobis est cum carne & sanguine. Significatur igitur hac loquendi formula periculi magnitudo, belli genus, & hostium qualitas. Hostes nostri non sunt caro & sanguis. Ergo sunt spirituales, spirituale est difficile bellum, Quare etiam ad illud spiritualia arma requiruntur, sicuti Paulus etiam monet, 2 Cor. 10. Vbi sic ait: non sunt carnalia arma militiæ nostræ sed spiritualia. CVM autem hostes nostros vocat principatus, potestates &c. Non diuersos dæmonum ordines enumerat, sed potentiam eorundem hostium varijs appellationibus describit. Cum enim ἀρχὰς, id est, principatus & imperia vocat Diabolos, non solum monet haud contemnendos tanquam nullis pollentes viribus hostes: Verumetiam postulat vt iugum ipsorum excutiamus, quod fit cū ex fiducia Christi illis renunciamus. Nullis enim imperant, nisi qui sponte iugo ipsorum colla subijciunt. Nam principatus & subiectio correlatiua sunt. Deinde cum ἐξουσίας eosdē hostes nominat, significat ius imperij, quod Diaboli in homines propter peccatum exercent, idq; iusto Dei iudicio. Hac ergo appellatione monemur, vt à peccato per Christum liberati, peccatum omne fugiamus, ne rursus Diabolus ius imperij in nos obtineat. Vox quæ sequitur κοσμοκράτορες, id est, mundi rectores, significat Diabolos tantum præesse malis facinoribus, ac eos solos subiectos sibi habere, qui mundanis desiderijs inuoluuntur, & inescantur, Non enim hoc loco mundus significat hanc rerum machinam à Deo conditam, quam solus Deus sua bonitate condidit, sed homines significat mundanos peccato indormientes, atq; adeo ipsa peccata, quemadmodum aperte significatur interpretatione sequenti cum mundum huius seculi tenebras definiat. Quod autem tenebrarum voce Dei ignorantia & quoduis peccatum significetur notissimum est. Sicut igitur eos qui lux sunt, Christus gubernat & regit: Sic eos qui tenebræ sunt, ad omne malum Diabolus præcipitat & instigat. POSTREMO loco cum subijcit: aduersus spirituales nequitias in cœlestibus, naturam hostium notat. Sunt enim spirituales hostes. Ex quo & agilitas eorum, & quod sint inuisibiles indicatur. Illo admonemur de periculi magnitudine, hoc de insidijs occultis. Nam cum inuisibiles sunt, quo minime creditur, moliuntur nos obruere. Quare cautos nos esse oportet, ne opinione citius opprimamur. Huc pertinet vocabulum Nequitiæ, quo vt studium & fallendi ratio Diabolorū significatur: Ita monentur pij, vt perpetuo excubent aduersus tam nequiosum & malignum hostem, qui nullas fœderis conditiones recipit, nisi nos imperio ipsius subijciamus, renunciata fide Christi. Quod additur: in cœlestibus varie exponitur: Ambrosius per cœlestia intelligit firmamentum mundi: quidam hunc caliginosum aerem: nonnulli res cœlestes, de quibus certatur. Prelium enim hoc non de mundi regnis, sed de cœlestibus

lestibus rebus suscipitur. Etsi autem res se ita reuera habet, tamen simplicior videtur sensus, videlicet, quod locus vnde hostes nos impugnent, designetur. Nam ex sublimi nos aggrediuntur, & nostris ceruicibus imminent, vt nunquam ad momentum oculi cessent nos impugnare. Hoc igitur eo pertinet, vt cogitemus quam graue & difficile prelium sit, prodire in certamen cum eo hoste, qui vel ex loci natura poterit nos facilius adoriri & opprimere.

Propterea accipite totam armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo, & omnibus peractis stare.

10 Conclusio est & repetitio propositionis, quæ infertur hoc modo: Hostes Ecclesiæ sunt potentes & maligni. Ergo par est, vt Christiani vniuersa armatura Dei instructi hosti se opponant, quo possint tam potenti hosti resistere, præsertim hoc tempore quo omnia difficultatum & periculorum sunt plena. Diem enim malum vocat Apostolus totum præliandi tempus, quod sane natura nequaquam malum est, sed malum dicitur periculorum & difficultatum respectu. Ratio propositionis repetitæ plenissima est consolationis. Nam certam pollicetur victoriam fore apud filios Dei, modo vsque ad finem constantes sub vexillo Christi militauerint. Nam cum inquit, vt possitis omnibus peractis stare, requirit indefessum præliandi laborem & perpetuam constantiam ad finem vsque prælij, hoc est, ad finem huius caducæ vitæ, quem triumphus gloriosus super hostibus sequetur. Ex hoc loco Pauli veteres sumsisse videntur distinctionem Ecclesiæ, qua alia militans, alia triumphans appellatur, non quod sint duæ diuersæ Ecclesiæ, sed propter conditionem ciuium Ecclesiæ eiusdem. Nam donec in hac vita sumus, tota nostra vita militia quædam est aduersus carnem, Mundum & Satanam. Huc pertinet illud dictum Iob. Militia est vita nostra super terram, sed vbi ex hac vita migrauerimus participes erimus triumphi Christi, ita vt nullum sit nobis amplius à sagittis Satanæ periculum.

State igitur succincti lumbos veritate.

Nunc sequitur armaturæ Dei explicatio, qua Paulus vult nos indutos aduersus insidias Diaboli, in qua per hypotyposin & metaphoram ab armatura militũ mundi desumtam, describit animorum spiritualem armaturam. Ac primo loco vult lumbos nostros veritate succinctos esse: hoc quid velit explicata Metaphora apparebit. Vt enim lumbi in quibus potissimæ corporis vires sunt cingulo firmantur, ne inter pugnandum miles labatur: Ita animus veritate Dei firmandus est, ne Diabolus nos dubitantes ac hæsitantes facilius prosternat ac trucidet. Primum itaque omnium in hoc grauissimo prælio mens militis Christiani persuasa sit de veritate Dei, Huc illud Domini dictum Lucæ 12. Sinr vestri lumbi circumcincti veritate, & vestræ lucernæ ardentes. Hoc dictum Domini cum constantiam in doctrina, tum innocentiam in moribus postulat. Et Petrus, in prioris primo. Præcincti lumbis mentis vestræ, sobrij, perfecte sperate in eam gratiam, quæ vobis allata est per reuelationem Iesu Christi.

40 Induti thoracem iusticiæ.

Hic pectus munitur. Vt enim militis mundani pectus munit thorax: Ita innocentia vitæ seu iusticia hominis animum conseruat, ne tela Diaboli cor penetrent ac religionem extinguant.

Calceati pedes præparatione Euangelij pacis.

Quemadmodum milites suos pedes muniunt inituri prælium quo tuti sint: Ita Christianos milites Euangelio oportet esse calceatos, quo illæsi in hoc bello persistant, pro præparatione in græco est ἑτοιμασία, qua significatur promtitudo quædam & alacritas, qua fideles Euangelium pacis amplectuntur. Genitiuus pacis locum 50 epitheti supplet, & pacis nomine Euangelij fructus significatur. Est enim Euangelium præconium nostræ cum Deo reconciliationis.

Super omnia assumentes scutum fidei, quo possitis omnia maligni tela ignita extinguere.

Vt toti corpori scutum obtenditur, quo illud à telis tutum redditur, Sic fides ardentior & indubitata animum vndequaq; custodit & protegit. Et vt scutum aduersariorum telis obijcitur: Sic vera fides omni tentationum generi opponi debet. Cuius rei exempla plurima cap. 11. ad Hebræos recitantur. Ignita tela vocat lætalia per Metalepsin. Alludit enim ad morem bellatorum, qui olim tela veneno infecerunt, vt

vulneratorum corpora inflammarentur, quo sanari rursus non possent. Præterea ignita dicuntur quia vicia alia ab alijs veluti incenduntur, nam qui locum dat vni vicio, id est, telo diaboli mox magna caterua comitatur.

Et galeam salutis accipite.

Quemadmodum caput galea munitum tutum est. Ita omni Diaboli insultui spes futuræ salutis opponenda est, vnde consolatio in omnibus aduersis manat vberrima. Dicitur autem galea salutis per Metonymiam, videlicet, quia salutaris est. Hanc salutis galeam, Paulus 1. Thessal. 5. spem nominat.

Et gladium spiritus qui est verbum Dei.

Hactenus Apostolus armauit Christianum militem ijs armis, quibus tutus esse poterit aduersus insultus Diaboli, nunc autem gladium in manus tradit, quo hostem ipse adoriri possit, eumq; à se repellere. Et quoniam hostis spiritualis est, conuenit etiam, vt gladius quo repellatur sit spiritualis, idem omnino quo ipse Dominus Diabolum, Matth. 4. inuasit, eumq; à se repulit. Hic gladius est oris Domini, quo ipse interfecit impium. Nam quoties Diabolum verbo Domini repellimus, gladio oris Domini prosternitur. VERVM hic cauendum est, ne errore Papistico implicemur, atque literam pro spiritu amplectamur. Nequaquam enim verba Apostoli intelligenda sunt de magica verborum recitatione, aut virtute exorcismi, qui ad verba præscripta recitatur, ac si in sono verborum esset aliqua efficacitas, præter eam quam habet verbum ex ordinatione Dei: nec de verborum scriptione & suspensione ad collum, quemadmodum principium Euangelij Iohannis in membrana scriptum & suspensum ad collum, putabant gladium esse illum de quo Paulus hic loquitur. Nam tum demum verbum Dei gladius spiritualis est, quando in nobis per fidem est efficax, ac spiritu Dei in cordibus nostris scriptum est. Tum enim idoneus est, hic gladius ad reprimendum vel conficiendum aduersarium nostrum Diabolum. HINC apparet quam crudelis tyrannus sit Antichristus Romanus qui hunc gladium spiritus populo Dei conatur eripere, non solum corrumpendo scripturam & detorquendo in alienum sensum, verumetiam legibus cauendo, ne vulgari lingua verbum Dei Ecclesiæ proponatur, vt ab omnibus legi & intelligi possit.

Per omnem precationem & orationem, omni tempore precantes in spiritu, & in hoc ipsum vigilantes cum omni assiduitate & deprecatione pro omnibus sanctis & pro me.

Militem Christianum duplici armorum genere munitū, instructumq; ad Imperatorem adducit, vt sub ipsius vexillo strenue militet, & in periculosiori pugna ad ipsum confugiat, ne à potentissimo hoste prosternatur. Per orationem enim ad Christum imperatorem acceditur, modo oratio non fuerit tam oris strepitus, quam cordis ex fide eleuatio ad Deum fiducia Christi mediatoris. QVID autem sit spiritu orare, explicat Ambrosius eleganti antithesi his verbis: hoc est ergo in spiritu semper orare, munda conscientia & fide integra preces ad Deum dirigere. In carne enim orat qui polluta mente precatur, hæc Ambrosius. QVOD autem additur: Pro omnibus sanctis & pro me, eo pertinet, vt nobis commendatum sit mutuum iuuandi nos inuicem studium in hac spirituali militia. Nam his duabus rebus, gladio spiritus, & oratione non tantum vtemur in nostri defensionem, verumetiam in aliorum commodum quibus succurrendum est, potissimum cum eos periclitari videmus. Et quanquam pro omnibus orandum est, tamen præcipua cura sanctorum erit, hoc est, eorum qui fide & charitate nobis coniuncti sunt, vt qui eiusdem mystici corporis membra nobiscum existent. CVM autem subiungit Apostolus: & pro me, monet piorum officium esse, assidue pro ministris verbi precari, & pro conseruatione ministerij.

Vt mihi detur sermo in apertione oris mei cum fiducia, vt patefaciam mysterium Euangelij pro quo legatione fungor in catena, vt confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui.

Cur cupiat Ephesios pro se orare Apostolus exponit & ordine tres causas enumerat, quarum prima, vt detur ipsi sermo in apertione oris cum fiducia, hoc est, vt detur ei animus constans, quo intrepide coram toto mundo doctrinam Euangelij confiteatur. Apertionem enim oris vocat liberam doctrinæ confessionem claram & perspicuam sine fuco & cauil-

& cauillatione, sine metu qui sæpe multorum ora ita occludit, vt non meminerint se legatos Iesu Christi agere. HIC monentur omnes pij,& præcipue ministri verbi, qualis confessionis fiducia in ipsis esse debeat, nimirum, vt nullo mœrore, nullis minis, nulla persecutione frangantur,quin intrepide doceant Euangelium. SECVNDA, vt patefaciam mysterium Euangelij: Hoc enim peculiare Pauli & ministrorum verbi est, vt per prædicationem vocalem patefaciant mysterium Euangelij. Pugnat itaque hic locus contra Anabaptistas qui contemto vocali verbo, reuelationes & Enthusiasmos expectant. Sed quid est quod additur: Pro quo legatione fungor? Paulus legatus Dei erat ad homines missus, vt ipsis nunciaret Euangelium, id est, patris cœlestis voluntatem de gratuita salute obtinenda fiducia filij. Verum tanta fuit ingratitudo eorum ad quos mittebatur Apostolus,quod ipsum catenis vinctum in carcerem miserint. Similem fortunam expectent quotquot sincere verbum Dei docent. TERTIA, vt confidenter me geram in eo quemadmodum oportet me loqui,hoc est,vt non solum patefaciam Euangelium, verumetiam, vt ita me geram atque dignum est tam augusta vocatione. HINC discant ministri Euangelij quanta cum reuerentia, quanto cum studio verbum Dei tractandum sit, non quidem vt fabulæ vetularum,sed tanquam omnipotentis Regis cœlorum legatio, cui aliquid addere aut adimere præter legantis Dei voluntatem nefas est.

Vt autem sciatis & vos, quæ circa me sunt, quid agam, omnia vobis nota faciet Tychicus dilectus frater & fidelis minister in Domino,quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognosceretis statum nostrum, & consolaretur corda vestra.

Hactenus de doctrina & moribus Christianorum, nunc admonet Apostolus de suo statu, quem vt certo cognoscant Ephesij Tychicum se misisse testatur, quem à religione & fide in officio commendat, vt ei narranti fides habeatur. Duas autem caussas cur Tychicum mittat, asignat, quarum prior est de qua nunc diximus,vt certo cognoscant Ephesij quid de se Romæ agatur. Posterior vt consoletur Ephesios ne fragantur animo propter vincula sui doctoris. QVOD autem Tychicum multo se,donis,gradu dignitatis & laboribus inferiorem, vocat fratrem, cohibere deberet Papisticos spiritus qui superbam dominationē in Ecclesiam Dei sibi vendicant. Donorum quidem est fateor diuersitas magna & vocationum dispar ratio: Sed superbum dominium ignorauit Paulus,ignorauit vera & purior Ecclesia.

Pax fratribus & dilectio cum fide à Deo patre & Domino Iesu Christo.

Fausta precatione suo more claudit Epistolam. Pacis nomine hic concordiá intelligit, quæ est mutuæ dilectionis effectus,vtraq; ex fide manat.

Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in sinceritate.

Optat fauorem Dei omnibus Christianis quos propria designauit nota. Illi enim Christiani sunt qui sincere diligunt Dominum nostrum IESVM CHRISTVM, quæ dilectio in fide & obœdientia verbi ipsius relucet,Amen.

ORNATISSIMO

VIRO DOCTRINA, PIETATE ET VIRTVTE PRÆSTANTI, M. PAVLO NOVIOMAGO OLIM CONCIONATORI ILLVSTRISS. REGIS DANIÆ, &c. CHRISTIERNI TERTII, GRAVISSIMO ET CONSTANTINO SVO VETERI AMICO AC FRATRI IN CHRISTO DILECTO, SALVTEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

ETERES VICISSITVDINEM RERVM HVMANArum aptiſsime circuli volubilitati compararunt. Nihil enim in rerum natura mutabilitati præcipiti & vſitatiſſimæ rerum viciſsitudini magis ſimile reperitur, quam circuli rotæue motus. Siquidem vt circulus vna eademq; linea circumagitur, hoc eſt, abit & redit, aſcendit atque deſcendit, eodemq; motus impetu, quod primum erat, vltimum efficitur, & quod vltimum, primum euadit: Ita in rebus humanis ſumma imis, & ima ſummis, triſtia lætis & lætis triſtia ſibi inuicem ſuccedunt, & veluti cõmiſcentur. Id quod omnium hominum certiſſima experientia luculentiſſime teſtatur. Quis enim, obſecro, hominũ vnquam fuit qui ſemper in eodẽ ſtatu permanſit? Cuius valetudo vnquam morbis non eſt interturbata? Cuius gloria non aliquando aliqua nubecula obſcurata eſt? tempore pacis quam non viciſſitudinem rerum patresfamilias & gubernatores rerumpublicarum experiuntur? Cum ſæuus Mars regnat quæ eſt fortunæ conſtantias? An non veriſſimum eſt illud Homericũ: ξυνὸς ἐνυάλιος καὶ τὸν κτανέοντα κατέκτα; vſq; adeo verum eſt quod dicit Nazianzenus Sophronio ſcribens ὡς αὔραις μᾶλλον πιστεύειν, καὶ γράμμασι τοῖς καθ' ὕδατος, ἢ ἀνθρώπων εὐημερίᾳ. Ob hanc volubilitatem non immerito τύχη φερέπολις à Pindaro nuncupatur, & ὁ βίος τροχὸς à Phocylide dicitur. Hanc inconſtantiam rerum humanarum cum viderent Pompeius, & Dauid non eodem modo vterq; affectus eſt. Pompeius hanc viciſſitudinem cogitans, diſputat an ſit prouidentia, an Deus curam rerum humanarum habeat. Cum enim diſſipato exercitu Mitylenæ diuertiſſet in hortum Cratippi Philoſophi, magna contentione concludit nullam prouidentiam eſſe, cum ipſe olim in deteriori cauſſa felix fuerit, & nunc in cauſſa meliori victus ſit. Dauid autẽ exutus regno, perſequente ſe filio Abſolone, non diſputat an ſit prouidentia, ſed confirmatur magis de prouidentia. Nam non ſolum iuſtum Dei prouidentis iudicium agnoſcit, & ſe dignas pœnas luere fatetur, verumetiam euentum non fortunæ, ſed Deo conſtantiſsime tribuit. Vt ex his verbis ad Zadoch Sacerdotum apparet, reporta (inquit) arcam Dei in vrbem: Si inuenero gratiam in oculis Domini reducet me, & oſtendet mihi eam & tabernaculum ſuum: Si autem dixerit mihi, non places, præſto ſum, faciat quod bonum eſt in oculis ſuis. Hæc oratio non eſt diſputantis an ſit prouidentia, Sed eſt anhelantis ad miſericordiam Dei: qui, vt puniit peccatores, ita in gratiam recipit confugientes ad miſericordiam. Cato cum ob bonã cauſſam pateretur exilium, turbata mente, de prouidentia Dei dubitat, ac tandem ſibi ipſe manus cruentas affert. Contra vero Ioſeph iniu-

ſtiſſime

ſtiſsime à fratribus venditus in exilio conſcientia recti ſe ſuſtentat, non fremit aduerſus Deum, Sed potius acquieſcit in Deo, intuetur Dei promiſſiones, nec dubitat de prouidentia Dei, ſed certo ſtatuit Deum ſibi adeſſe, & aliquando liberaturum ſe à triſtiſſima ſeruitute in qua fuit. Breuiter, vt omnes ignari Dei viciſsitudinis rerum cogitatione decepti, perturbantur, & de prouidentia dubitant, idque potiſsimum cum aliqua ſubita calamitate inuoluuntur: Ita Theodidacti ac pij cum vident tantam rerum viciſsitudinem, Dei conſilium adorant, & ipſi preſsi cruce ad tutiſſimum aſylum nomen Domini confugiunt, & ex euentu, quem expectant, lætiſſimum mitigationem doloris petunt. Ignaris Dei adiungo ſecuros qui cum verbis ſe ſanctos & fideles oſtentant, & gloriantur de Euangelio, factis ſe Nerones & Heliogabalos exhibent. Quantum autem hic vacillant, ſæpe voce oſtendũt. Nam cum vident euentus ſuis Sapientibus conſilijs minime reſpondere, aut Deum tacite accuſant, aut caſu ferri omnia apud ſe cogitant, etſi lingua aliud loquantur.

Sed quæ huius rei cauſſa eſt? Ieremias eam clariſſime aſsignat cum ait. Confuſi ſunt ſapientes, præteriti & capti ſunt. Verbum enim Domini proiecerunt, & quid proderit eis ſapientia? Iere. 8.

Sed qui fit quod Pompeius deſperat in exilio ſuo, & Dauid inuicto animo perſiſtit? Pompeius nec cauſſam nec finem viciſsitudinis rerum humanarum intelligit. Dauid autem & cauſſam & finem recte æſtimat. Sed quænam cauſſa illa eſt? triplex eſt cauſſa quare optimus pater noſter cœleſtis nunc nos exaltat, nunc humiliat, nunc morbis premit, nunc valetudine bona erigit, videlicet, Iudicium iuſtum, miſericordia gratuita, & δοκιμασία neceſſaria. Iuſto iudicio ſuo Dauidem exilio punit: Gratuita miſericordia eundem ad regni faſtigium euehit. Exploratione neceſſaria eundem nunc lætis, nunc triſtibus tentat, an ſe vere timeat, nec ne. Sic Abraham aliquando proſpera, aliquando triſti fortuna vſus eſt. In proſpera miſericordiam agnouit, in triſti iudicium faſſus eſt. In vtraque conſtanter in Deo acquieuit. Quod autem vocetur in peregrinam terram, quod cum fame luctetur, quod periclitetur vxoris pudicitia, quod iubeatur ipſe mactare filium, quod tandem chariſsima coniuge priuetur, explorationis argumenta fuerunt. Similia videmus in multis alijs ſanctis.

QVIS FINIS EST HVIVS VICISSITVDINIS & in conſtantiæ rerum?

Duplex finis aſsignatur à Nazianzeno hiſce verbis: ἵνα τὸ ἐν τούτοις ἄστατον καὶ ἀνώμαλον θεωροῦντες μᾶλλόν τι προσέρχωμεν τῷ θεῷ, καὶ τῷ μέλλοντι, hoc eſt, vt cum in hiſce mundi rebus videamus tantam inconſtantiam & varietatem, accurramus ad Deum ipſum, & anhelemus ad futuram vitam. Ad Deum quidem accurrimus non pedibus, ſed affectibus, videlicet cum in aduerſis ipſum ex fide inuocamus ardenter, cum ob benefacta ipſum vere prædicamus, cum in tentationib. in eius verbo acquieſcimus conſtantes. Anhelamus vero ad futuram vitam quando neglectis omnib. commodis & incõmodis πολίτευμα noſtrum in cœlo eſſe ſtatuimus, vnde expectamus ſaluatorem Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, qui noſtra humilia & abiecta transfigurabit corpora, vt ſint conformia ſuo glorioſo corpori, idq; ea potentia qua poteſt ſibi omnia ſubijcere. Quod vbi factum fuerit nulla amplius pertimeſcenda eſt rerum viciſsitudo.

Sed cur, inquies, mihi hæc? quorſum hæc tendunt? Superiori anno,

 Cla-

Clarissime vir, vna fuimus, & multum congratulati sumus nobis inuicem, quod non solum in his regnis tranquilla essent Ecclesiæ hospitia, & summa esset in religione docentium consensio: verumetiam quod trãquilla & quieta esset respublica sub optimo & clementissimo Rege nostro D. Friderico Secundo. Deinde etiam non parum gaudij attulit vtriq; nostrum amicorum & necessariorum honesta consuetudo. Quid amplius quæso optare potuimus? Sed proh dolor, experimur rerum vicissitudinem permagnam.

Etsi autem religio, sit Deo gratia, salua est: Etsi eandem optimi regis clementiam experimur: tamen videmus magnam vicissitudinem rerum, videmus multas domos desertas quæ superiori anno habitabantur quiete. Non pauci hodie misere mendicant panem, qui ante paucos dies abundabant omnibus necessarijs. Vsque adeo sæuo Martis imperio susq; deq; feruntur omnia, & vt taceam de alijs vterq; nostrum non parum hoc anno vicissitudinem rerum experti sumus, qui, quos habuimus charissimos hoc anno amisimus. Vt enim ego matrem charissimam: Ita tu filiam dilectissimam mestus desideras. Quid hic nobis faciendum? intuentes publicam calamitatem agnoscamus iudicium Dei punientis multa occulta & grassantia peccata, & præsertim impunitatem scelerum in hoc regno: tangamur vero sensu doloris ob iniquitatem nostram: & confugiamus ad eum qui diues est misericordia, eumq; precibus nostris, vt benigne mitiget pœnas quas iuste meruimus, solicitemus. In necessariorum amissione, cogitemus consilium Dei, cui isto pacto explorare fidem nostram & patientiam placuit.

Sed dices forte grauius esse filiam iuuenculam amittere, quam matrem octogenariam. Etsi non magnopere inficias eo, tamen negari non potest quin matris obitus homini pio acerbissimus sit. Et tametsi fateor dolorem meum ex eo non parum mitigari, quod mater mea honeste multos annos in coniugio vixerit, & deinde vidua 28. annos castissime vitam transegerit, & tandem ætate confecta, pie animam Deo commendauerit: tamen affirmo te non minorem consolationis materiam habere in morte filiæ, quam ego in obitu matris charissimæ. Nam quod imperitis hominibus summum dolorem afferre solet, hoc tibi viro sapienti debere esse maximo solatio statuo.

Quid, inquies, hoc est? dicam. Pie & sancte ab ineunte ætate fuit educata filia tua, artes honestas muliebri Sexui conuenientes perbelle nouit: Pie apud parentes vixit, iuste foris cum alijs conuersata est, nupta optimo & doctissimo viro M. Paulo Ripensi Episcopo, veteri amico meo sanctissime & honestissime vixit, ac tandem castissimum spiritum Deo qui ipsum dedit, in inuocatione nominis Dei tradidit. Quid vltra requiris? immatura morte occubuit. Quasi immatura esset censenda, quam Deus longiorem esse noluit. quasi breuis esset vita, quæ pie & sancte transacta est. Seneca grauissime ait: Sicut fabula, sic & vita, non quam diu, sed quam bene acta sit refert. Age quæso cur filiæ tuæ Dorotheæ nomen in baptismo tribuisti? An non ideo quia eam agnouisti δῶρον τȣ̃ θεȣ̃ esse, hinc enim est Dorotheæ appellatio. Si donum Dei agnoscis filiam, cur ægre fers quod Deus quod suum est repetit vt auertat ab ea pericula, quibus obnoxij sumus nos qui superstites adhuc in hac lachrymarum valle oberramus mille casibus expositi?

Sed dices: non Stoicus sum, non exui storgam diuinitus hominibus impressam, Natura est dolere ob charorum amissionem: fateor id quidem, sed vt natura est dolere amissione charorum: ita pietatis est se Deo subijcere, & ex voluntate Dei & promissionibus diuinis consolationem petere: mixtus sit igitur tuus dolor consolatione & obœdientia erga Deum. Hæc cogita charissime frater, quoties memoria dilectissimæ filiæ tua paterna viscera commouet. Co-

uet. Cogitatione iudicij & misericordiæ Dei te sustenta, meditatione æternæ consuetudinis cum filia & omnibus sanctis in æterna vita te solare, vicissitudinem læticiæ & doloris in hac vita recole, cogita læticiam & dolorem in hoc mundo sibi inuicem ita cedere, vt maior sit dolor & sæpius recurrat.

Vt autem & ego inter alios tuos amicos quos summa doctrina, magna pietate & singulari virtute tibi comparasti, nonnihil afferam ad mitigandum tuum istum dolorem ob amissam filiam, mitto tibi annotationes meas in Epistolam Pauli ad Philippenses, quas sub tuo nomine in lucem prodire volui, vt testarer de nostra inter nos amicitia, cuius testimonium volo hasce annotatiunculas esse, & rogo vt quoties has annotationes videris, reuoces in mentem verba Pauli quæ sunt in huius Epistolæ tertio capite. πολίτευμα nostrum est in cœlo, vnde expectamus saluatorem & reparatorem nostrorum corporum, vt fiant σύμμορφα glorioso corpori ipsius. Crede mihi quod nullum sit præsentis doloris remedium, quam fides horum verborum & pia resurrectionis meditatio. Vale cum vxore tua Anna castissima & liberis. Haffnia, Calendis Nouembribus, Anno Domini 1564.

ARGV-

ARGVMENTVM EPISTOLAE PAVLI AD PHILIPPENSES.

OCCASIO EPISTOLAE AD PHILIPPENSES SCRIPTAE, VT ex quarto capite apparet, hæc fuit: Miserant Philippenses Paulo, cum Romæ in carcere ageret, necessaria ad vitæ sustentationem per suum, vt apparet, Parochum Epaphroditum: & passim Pseudoapostoli sinceram Christi doctrinam corrumpere cœperant, idque prætextu Legis & Circumcisionis: sed Philippenses nihilominus in doctrina Pauli perstiterunt constantes: Quare Paulus, cum vt futuro periculo occurrat, tum vt suam erga Philippenses animi gratitudinem declaret, hanc scribit Epistolam: quæ sane varia & multiplex est, vt non possit ad vnum certum caussæ genus referri, vt plæræque aliæ. 10

Vt autem eo clarius & distinctius tractatio ipsa intelligatur, & orationis methodus cognoscatur, diuidam hanc Epistolam in septem partes, sed exclusis epigrapha & valedictionis clausula.

PRIMA itaque PARS est exordium ipsum, in quo gratias agit Apostolus Deo pro Philippensium constantia, videlicet quod perstiterint in sana doctrina, cum multi alij hæreticorum erroribus fuerint implicati. 20

SECVNDA PARS expositio seu narratio est: in qua quid secum actum sit Romæ, exponit: videlicet quod in carcerem sit coniectus, propter defensionem Euangelij: quæ res cessit in magnum Euangelij profectum, idque contra expectationem aduersariorum.

TERTIA PARS continet parænases προτρεπτικὰς ad vitæ morumque integritatem & constantiam facientes.

QVARTA PARS demonstratiua est. Continet enim laudes & commendationes Timothei & Epaphroditi, vt Philippenses sciant quanti facere debeant, non solum ipsos, verumetiam omnes alios qui in promouenda Euangelij doctrina versantur & occupantur. 30

QVINTA PARS parænases ἀποτρεπτικὰς continet, videlicet, vt Philippenses falsos doctores & doctrinæ corruptelas caueant, additis grauissimis rationibus, quibus Iudaicos errores de Circumcisione & Lege & Iusticia, qua coram Deo consistimus, egregie confutat & euertit.

SEXTA PARS, priuatas ad quosdam, & generales ad omnes exhortationes continet.

POSTREMA PARS habet approbationem beneuolentiæ Philippensium & liberalitatis eorum erga se, videlicet, quod sui rationem habuerint, & per Epaphroditum parochum necessaria quædum ad vitæ ipsis sustentationem miserint. 40

Hisce septem partibus admiscentur per occasionem, vt fieri solet, doctrinæ variæ & multiplices, quarum explicatio summe necessaria est, vt de duabus naturis in Christo, de humanitate Christi, de eiusdem glorificatione, de vera iustificandi ratione. De gloriosa corporum nostrorum conformatione ad similitudinem corporis Christi, De abrogatione circumcisionis & legis Mosaicæ. Sed de his copiosius in enarratione.

CAPVT I.

Summa Capitis primi. 50

GRATIIS Deo actis ob constantiam Philippensium in fide Euangelij, & indicato suo pro ipsorum salute studio, exponit Apostolus quod carcer suus Romæ cesserit in maiorem Euangelij profectum, speq; facta de suo ad ipsos reditu hortatur eos ad vitam Euangelio dignam.

Ordo & partes primi Capitis.

QVINQVE sunt huius Capitis membra, Epigrapha, Salutatio, Exordium gratulatorium ob profectum Philippensium in fide Euangelij, Narratio profectus Euangelij Romæ ex occasione sui carceris, & exhortatio ad vitam Euangelio dignam.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

10

PAVLVS & Timotheus serui IESV CHRISTI. Communem professionis titulum ponit sine mentione Apostolatus, idque propterea quod ijs scribat, qui de suo officio & vocatione dubitare non poterant. Quod autem Timotheum sibi adiungit, Christianæ humilitatis indicium est. Non contemnit Timotheum vt inferiorem donis & vocatione, sed eum sibi adiungit in Euangelio socium, vt suo exemplo ministros Euangelij humilitatem doceat. Hoc proinde exemplum ministris, verbi adeoq; omnibus pijs sit norma veræ humilitatis & coniunctionis mutuæ.

20

Omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis. Id est, fidelibus omnibus qui sunt in Christo, cuius sanctitatis, dum credunt, participes fiunt, & donati spiritu Christi, & regenerati per gratiam eiusdem spiritus piam & sanctam vitam meditantur, expectantes plenam & perfectam sanctificationem. Sancti sunt igitur fideles duplici modo, videlicet imputatione & incoatione. nam qui credunt in Christum, vt iusticiæ Christi, ita & sanctitatis eius sunt participes, & quia spiritum Christi habent, sanctitati student, hoc est, se à prophanitate mundi seiungunt, accommodant se Deo, cui se offerunt in hostiam placentem Deo per Iesum Christum. in æterna vita sancti erimus perfectione & gradibus. Philippenses, quibus scribit Apostolus, fuerunt populi Philipporum, quæ vrbs est Macedoniæ apud Stridonem fluuium, in finibus Thraciæ, à conditore Philippo, Græciæ domitore patre Alexandri magni sic appellata. IN hac vrbe Paulum fundasse Ecclesiam testantur Acta Apostolica cap. 16. vbi & flagra & pœnas passus est propter pytonicum spiritum, quem de puella expulit: propter quam etiam caussam Philippis discedere coactus est, vbi tamen iactum verbi Dei semen indies magis magisq; radices egit, adeo vt iam pluribus Episcopis & Diaconis indigeret Ecclesia: quæ indies in sincera Pauli doctrina, & vitæ innocentia creuit, nullam Pseudoapostolorum corruptelam admittens.

30

40

Cum Episcopis & Diaconis. Episcopi nomen Atheniensibus in vsu fuit, & significabat magistratum, qui mittebatur ad ius dicendum in ea oppida, quæ sub ditione & imperio erant Atheniensium. Horum munus erat, videre quid in quaq; regione fieret, vt cognita ad reges referrent. Horum præfectura seu administratio ἐπισκοπὴ dicebatur. Homerus vltimo ἰλιάδ. Hectorem Episcopum vrbis Troiæ, hoc est, defensorem & præsidem nominat. Platoni Episcopus in genere significat inspectorem & curatorem rerum agendarum. Ex hac generali significatione translatum est nomen ab Apostolis ad certam speciem, vt Episcopus sit preco Euangelij, qui diligenti cura & sedulo studio in hoc totus incumbit, vt & ipse recte doceat Euangelium sibi concreditum, & vt alij iuxta Euangelij vocem pie & honeste viuant. Nam ἐπὶ in hac compositione sedulitatem quandam & intentionem actionis significat. PROINDE, Episcopi Paulo fuerunt, quos hodie parochos, & in genere ministros verbi appellamus, id quod non solum ex præsenti loco patet (plures enim vnius ciuitatis Philipporum Episcopos hic agnoscit Apostolus) verumetiam ex 20. capite Actorum manifestum est, vbi Paulus ministros verbi Ecclesiæ Ephesinæ, cum Presbyteros tum Episcopos vocat. Ad Timotheum quoq; & ad Titum Presbyter & Episcopus idem sunt. Verum quod nunc vnus qui alijs ministris verbi præficitur, vt eorum actiones inspiciat, Episcopus dicitur, id non scripturæ, sed hominum decreto factum est. Est fateor vtilissimum ad conseruandam doctrinæ sinceritatem, & ad regendam disciplinam Ecclesiæ vtile, vnum aliquem in singulis diœcesibus siue prouincijs præficere, qui sit inspector rerum gerendarum in Ecclesia, curetque vt omnia in Ecclesia, iuxta Pauli consilium, ordinate & decenter fiant. Hunc siue Episcopum græca

50

voce

voce, siue Inspectorem, siue Superattendentem vocaueris, proinde est. PORRO Diaconi nomen bifariam in scripturis sumitur. Alias enim generaliter pro quouis ministro accipitur, qua ratione Magistratus ad Roman. 13. diaconus Dei dicitur. Et Paulus ipse se Euangelij Diaconum ad Ephes. 3. appellat, qui & Christum Dominum diaconum circumcisionis ad Roman. 15. vocat. Hac igitur ratione Diaconus ab Episcopo, vt genus à specie differt. Alias specialiter accipitur Diaconus, pro administratore eleemosynarum Ecclesiæ, qui accipiendis & distribuendis eleemosynis præficitur. Tales illi septem fuerunt, de quibus in Actis Apostolicis capite 6. Hos quoq; morum censores in primitiua Ecclesia fuisse nonnulli existimant, quos Paulus etiam ad Timotheum Presbyteros vocat. Hinc διακονεῖν pro erogatione eleemosynarum ponitur, 2. Cor. 8. & 9. Et pro administratione ad Roman. 12. interdum etiam generaliter pro quouis ministerio ponitur. Verum Diaconatus, quem postea finxerunt Pontifices Romani, nullum habet ex verbo Dei firmamentum.

Gratia vobis & Pax à Deo patre nostro & Domino Iesu Christo.

Familiaris Paulo salutandi hic modus est, à proprio Euangelij fructu seu effectu desumtus. Gratiæ nomine fauor Dei gratuitus significatur, quemadmodum ex 1. capite ad Ephes. apparet. Pacis appellatione fructus seu effectus gratiæ notatur, & complectitur quicquid ex fauore Dei nobis donatur. vt reconciliatio nostri cum Deo, salus ipsa, adeoq; omnia prospera & bona.

PRIMA PARS.

Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri.

Orditur à gratiarum actione, quæ sane non solum affectus Pauli ad Philippenses signum euidens est, verum etiam stimulus quidam ad perseuerantiam. virtus enim laudata crescit, hinc tria colligamus. PRIMVM, quod exemplo Pauli oporteat pios Deo pro beneficijs & sibi & alijs collatis gratias agere. SECVNDVM, vt nactis beneficia Dei precemur incrementum. TERTIVM, vt cum Paulo Ecclesiæ totius, & non tantum præsentium membrorum summam curam habeamus. Deum suum vocat, vt ostendat quod soli credentes de Deo vere gloriari possint. In omni memoria vestri, id est, cum summa memoria vestri. Est enim hebraismus ἐπὶ enim pro Beth, id est, cum, ponitur, & πάσῃ pro plena, seu perfecta seu summa. Significat ergo Apostolus se perpetuo memorem esse Philippensium. HVC lubet nonnulla adijcere de gratiarum actione, quæ Deo fit vere & recte. GRATIARVM actio quæ Deo fit ipsiq; placet, est agnitio & confessio beneficiorum acceptorum cum summa gratitudine mentis & prædicatione bonitatis Dei. Vt autem hæc gratiarum actio sit perfecta, requiruntur duo: quorum vnum est συζυγία virtutum, quæ necessario adesse debent. Alterum legitimus modus agendi gratias. συζυγία virtutum est & veritatis & iusticiæ copulatio, Veritas vt candide & aperte agnoscit benefactorem Deum, Ita excludit hypocrisin & mendaciũ. Hypocrisin quidem, vt non voce & verbis tantum, sed etiam ex animo sincero gratias agas: Mendacium vero, vt non Deo ascribas successum in rebus malis, vt si latro agat gratias pro opimo spolio, aut adulter pro exoptata venere. Iusticia admonebit te gratitudinis, humilitatis, & inuocationis. Legitimus modus agendi gratias sæpe à Paulo indicatur quum ait, Gratias ago per Iesum Christum, Nam cum dicit, per Iesum Christum, modum exponit veræ gratiarum actionis, in quo modo hæc ordine insunt. Primum, fides in Christum, sine qua nulla potest fieri vera gratiarum actio, nihil enim placet sine fide. Deinde confessio, qua confiteris te Christo Mediatore diuina percepisse beneficia. Tum fiducia, qua statuas tuam gratiarum actionem placere propter Christum. Postremo votum, quo ad Dei gloriam profecturum exoptes quicquid acceperis.

(Semper in omni precatione mea pro omnibus vobis cum Gaudio precationem faciens.)

Hæc parenthesi claudantur. Pertinent autem hæc verba eo, vt Philippenses summum Paulo pro sua salute studium fuisse, intelligant. Referenda sunt igitur ad locum beneuolentiæ. Cum autem dicit, cum gaudio predicationem faciens, respicit & ad præteritum tempus & ad futurum. Nam cum dicit se gaudere, intuetur faustũ inceptum Philippensium. Cum autem se precationem facere pro ipsis addit, monet ne ab exhibita gratia deficiant, sed potius vna precentur, vt indies magis abundent. Vt ergo ob exhibita bona pijs lætandum est, Ita pro futuris impetrandis precandum. Iam si precandum

est pro

est pro bonis impetrandis, sequitur, Stoicum delirium detestandum esse, quo statuitur quod omnia eueniant necessitate fatali, adeo, vt quicquid fiat, necessario fiat, & ita tollatur contingentia. Quod si verum esset, frustraneæ essent omnes Sanctorum preces, quibus à Deo petunt salutaria, petunt regi consilia & actiones.

Super communione vestri in Euangelio à primo die vsq; in hunc diem.

Ratio propositionis à vocatione Philippensium ad gratiam Euangelij, & ab eorum in eadem gratia perseuerantia. Insignis locus, qui docet non fortuito aut casu nunc huic nunc illi genti prædicari Euangelium, sed hoc fieri ex dispensatione diuina. Cum enim Paulus Deo gratias agit, quod Philippenses facti sint participes Euangelij, & in eo perseuerent, ipsum Deum autorem cum participationis istius, tum perseuerantiæ agnoscit.

Hoc ipsum persuasus, quod qui incœpit in vobis opus bonum, perficiet vsq; in diem Iesu Christi.

Amplificat rationem à fiducia perseuerantiæ, quæ à constantia autoris Dei petitur. Is enim cum non temerario iudicio cœpit opus, certa fiducia est, vt idem quod ex gratia incœpit, per gratiam absoluat. OBSERVANDVS sane locus hic est, quo conscientia piorum aduersus tentationem prædestinationis Stoicæ de perseuerantia in bono confirmantur. Est enim Deus in suis operibus constans, nec deserit opus suum quod incoauit. Cum ergo in Philippensibus incœpit opus bonum, scilicet prædicationem Euangelij, quo corda hominum formantur, flectuntur & diriguntur in iusticiam, perficiet scilicet ad perseuerationem eos confirmando, idq; vsq; in diem Iesu Christi, hoc est, ad horam mortis cuiusq; credentium, seu, vt nonnulli interpretantur, vsque ad extremum diem, quando veniet Dominus ad iudicandum viuos & mortuos.

Sicuti iustum est mihi hoc ipsum sentire de vobis.

Ratio fiduciæ de perseuerantia Philippensium sumta ab honesto. piorũ est enim semper de bene cœptis optime sperare.

Propterea quod in corde teneam vos cum in vinculis meis, tum in defensione & confirmatione Euangelij, vos inquam omnes vna mecum fuisse gratiæ meæ participes.

Hæc sententia Synthesi turbata in hunc modum construenda est. Propterea quod habeam vos in corde (id est, intimo cordis affectu vos reputem) Esse consortes gratiæ meæ (id est, crucis quæ mihi ex fauore Dei imposita est, ideoque eam inter gratias Dei numero. Est enim mihi inprimis honorifica) cum in vinculis meis, tum in defensione & confirmatione Euangelij. Interpretatio est & distributio Gratiæ. Nam ideo sibi crucem reputat honorificam, quia facit ad defensionem & confirmationem Euangelij. Hoc paradoxon obseruandum est contra opinionem hominum, qui crucem & carceres ad accusandum & damnandum Euangelium facere arbitrantur. Obseruetur itaq; imprimis hic locus de persecutione Ecclesiæ & piorum ministrorum, videlicet quod Spiritus sanctus eam inter gratias Dei numeret, tantum abest vt probrosa alicui videatur. Huc facit illud Domini dictum: Beati estis cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum aduersus vos mentientes, propter me.

Testis enim mihi Deus est, quam propense amem vos omnes in visceribus Iesu Christi.

Iuramento confirmat se vero amore Philippenses complecti, idq; non affectu carnis, sed in visceribus Iesu Christi, id est, pio affectu qui manat ex Christi miserentis gratia: Viscerum nomine intimus amor significatur, qualis tenerrimus ac veluti maternus esse solet. Quod autem addit Iesu Christi, Discernit inter viscera naturalia, & ea, quæ sunt à Christi gratia, quæ magis ardent amore, eoq; sinceriore. Obseruandus qualis affectus esse debeat piorum ministrorum erga suos auditores, vnde proficiscatur, & quo tendat.

Et illud oro, vt caritas vestra adhuc ma-

Ostendit Apostolus se de constan-

gis & magis redundet in cognitione. & omni sensu.

tia Philippensium gauisum esse: nunc porrò orat pro perseuerantia,& capita summa vitæ Christianæ attingit: Finis enim precationis Pauli præcipua Christianæ vitæ capita continet. Nam orat vt Philippenses redundent, id est, magis magisq; promoueant in cognitione & omni sensu, hoc est, vt indies proficiant cum in scientia salutis tum in sensu omni, id est, experientia, qua vis doctrinæ plene in corde sentitur. Euangeliū enim non tantum requirit noticiam sui, verumetiam sensum in corde, in affectibus, adeoq; in omnibus viribus interioribus & exterioribus. Vbi autem cognitioni Euangelij non respondet hic viuus sensus, frustra gloriatur homo de fide Euangelij. Paulus ergo requirit cum incremento cognitionis omnem sensum, id est, plenissimum, quo cor plenissime afficiatur. Nam particula omnis non semper vniuersitatem generis significat, sed interdum ex Hebræorum idiotismo rei cui adiungitur, perfectionem quandam, vt in illo: Si omnem fidem habeam, id est, consumatissimam fidem scilicet edendi miracula. Sed de hac phrasi supra quædam diximus. PORRO non videtur mihi inutile fore auditoribus, si quædam huc ascripsero de modo parandi γνῶσιν, hoc est, cognitionem rerum in scriptura. Nam nisi iustum modum sciuerit interpres, frustra sudat, & inutiliter aures discentium fatigat. Ad γνῶσιν igitur parandam post inuocationem Dei, tria requiruntur, linguarū & phraseon cognitio, theoria ac paradosis. SINE linguarum & phraseon cognitione non discerni possunt locutiones figuratæ à proprijs, nec propriæ à figuratis, quare opus est diligenti consideratione, ne phraseon & linguarum inscitia impediat γνῶσιν. Proinde Grammatica diligenter discenda est ab ijs, qui feliciter interpretari scripturam volunt. DEINDE theoria est necessaria. hac enim sententiæ similes & quæ videntur contrariæ inter se conferuntur: hac coniunguntur late in scripturis sparsa, vt vnum veluti Systema constituant: hac, capita rerum ordinantur: hac eruuntur definitiones, instituuntur diuisiones, conciliantur antilogiæ: hac conferūtur obscura clarioribus, typi antitypis: hac exempla regulis, & regulæ exemplis accommodantur: hac particularia ad vniuersalia, & vniuersalia ad particularia reuocantur: Hac antecedentia, adiuncta, & consequentia perpenduntur: hac consiliū scriptorū, scopus, & peristases conferuntur. Breuiter, Theoria normam Dialecticam reb. sacris tractandis tanquam mensuram adhibet, singulariq; studio in hoc incumbit, vt interpretatio sit fidei analoga. PARADOSIS, hoc est, traditio, tum demum locum habet, quando vel orationis genus ignoramus, vel theoria non possumus assequi dicti sententiam. tunc enim vox Ecclesiæ quærenda est, eaq; audienda, modo analoga fidei sit, & loco congruat. De hac re plura volente Deo, in priore ad Timotheum dicemus.

Vt probetis quæ sint præstantiora.

Vsus seu finis cognitionis, videlicet, vt Philippenses recte iudicent, explorent & approbent ea quæ sunt præstantiora, atque ita expetenda iudicio verbi eligant, & contraria vitent. Hæc enim est vis verbi δοκιμάζειν.

Vt sitis sinceri ac sine offensa in diem Iesu Christi, pleni fructibus iusticiæ per Iesum Christum ad gloriam & laudem Dei.

Sensum quo Philippenses cupit abundare, ad tria capita refert, nempe ad sinceritatem (quæ est bona conscientia coram Deo) Innocentiam vitæ, (videlicet, ne simus vlli offendiculo.) Et plenitudinem fructuum iusticiæ, qui proficiscuntur ex gratia Iesu Christi, & tendunt in laudem & gloriam Dei. Atq; ita hoc loco vera viuendi ratio Christianis præscribitur, & simul fons omnium bonorum operum ostenditur, nimirum quod ex gratia Christi & fide in ipsum promanent ad finem proprium, qui est laus & gloria Dei. Opera igitur quæ aliunde veniunt, aut etiam aliorsum tendunt, nequaquam bona censenda sunt, qualiscunque sit externa species. Deinde & hoc obseruandum est, quod bona opera à Paulo non definiantur esse iusticia, sed fructus iusticiæ: Quo dicto significatur necessaria consecutio bonorum operum ad gratuitam iusticiæ imputationem. Debet igitur iusticia Christiana perpetuo, vt palma florere.

SECVNDA PARS.

Scire vos volo fratres, quod quæ mihi acciderunt, magis ad profectum Euangelij euenerunt.

Propositio expositionis, cuius sensus hic est. Meus carcer & persecutio quam hic Romæ patior hactenus cessit in

sit in profectum Euangelij, hoc est, Meus carcer fuit occasio vt latius in mundo spargeretur Euangelium, & feliciores successus habuerit: Significat enim προκοπὴν felicem promotionem & successum.

Ita vt mea vincula manifesta sint in Christo, in toto prætorio, & reliquis omnibus.

Expositio continens rationem propositionis, cuius hic sensus est. Euangelium occasione carceris mei innotuit aulæ Neronis, adeoque omnibus Romanis reliquis. Sciunt enim me propter Christi negocium in carcerem coniectum esse. Est itaq; hic non exiguus Martyrij sanctorum fructus quod inde magis magisq; patefiat, & innotescat Euangelium Christi. Dicitur autem crux ministrorum verbi & piorum afflictio μαρτύριον, quia est testimonium doctrinæ, & veluti quædam Euangelij obsignatio. Nam cum homines vident sanctos non propter crucem abijcere confessionem, cogitant eos certis niti fundamentis.

Et pleriq; ex fratribus in Domino freti vinculis meis, magis audeant impauide sermonem loqui.

Alius fructus vinculorum Pauli, quod non pauci qui antea timidiores erant, Pauli inuicta fortitudine animentur ad prædicandum sine timore Euangelium. Sæpe enim vnius constantia multos animare solet. Huc igitur pertinent sanctorum martyria, vt non solum ministris verbi animum addant, ad quiduis nomine Euangelij ferendum: Verumetiam vt auditoribus constantiæ, argumentum & liberæ confessionis calcaria esse debeant, ob has duas caussas in primitiua Ecclesia memoria Martyrum celebrabatur pie, & vtiliter, quæ in Papatu fœdis abominationibus est contaminata.

Ac nonnulli quidem per inuidiam & contentionem, nonnulli vero etiam propensa voluntate Christum prædicant.

Distributio est, qua ostendit & hũc fructum prouenire ex suo carcere, videlicet, quod non solum boni & fideles, verumetiam mali & infideles Euangelium prædicauerint. Mali quidem inuidia & contentionis studio incitabantur, Nam quo plures docebant Euangelium, eo magis caussa Pauli grauabatur, vt qui istius sectæ autor haberetur: Boni vero & fideles animati exemplo Pauli, studebant vt Christi Euangelium magis innotesceret, & spargeretur per totum orbem in plurimorum salutem.

Illi quidem per contentionem Christũ annunciant, non pure, existimantes sese afflictionem addere vinculis meis: Hi vero ex caritate, scientes quod ad defensionem Euangelij sim constitutus.

Confert vtrumq; genus in caussis efficientibus, & finalibus maioris declarationis gratia. Prius membrum est: qui per contentionem Christum annunciant, id faciunt non pure, id est, non puro affectu, nec ob verum finem, sed vt afferant afflictionem vinculis meis. hoc est, vt magis grauent caussam meam, qui propter Euangelium in carcerem coniectus sum. Nam cum Paulus teneretur in carcere, multi prædicabant Christum, vt Neronem magis inflammarent aduersus Paulum. Fuerunt autem isti absq; dubio Iudæi, qui ad quiduis patrandum parati erant, vt Paulus è medio tolleretur. Posterius membrum est, quod quidam, videlicet pij vero amore Christi & Euangelij moti annunciarunt Euangelium, atq; ideo se Paulo adiunxerunt, moti exemplo constantiæ ipsius, qui in ipso carcere non destitit à propaganda Euangelij doctrina. Exemplum ministris verbi, adeoq; omnibus pijs imitandum, videlicet, vt laborantibus Ecclesiæ membris, quantum in se est, opem ferant.

Quid igitur? Attamen quouis modo, siue prætextu siue veritate annunciatur Christus, de hoc quoq; gaudeo, atq; etiam gaudebo.

Quia absurdum alicui videri poterat, quod dixerat per malos quoque Euangelium annunciari, anticipat eam obiectionem, & affirmat se ideo gaudere, quod ista occasione Euangelij fama ad plures perueniat. Vtitur enim Deus sæpe malis instrumentis ad boni operis effectionem. Sic etsi Scribæ & Pharisæi mali erant, nihilominus tamen illorum doctrinam ea parte, qua sincera apud eos remanserat, non paucis profuit. PRÆTEXTVS & veritas hic oppo-

hic opponuntur, per prætextum, studium nocendi intellige: per veritatem, sinceritatem seu verum animi studium ad propagandum Euangelium.

Noui enim quod hoc mihi cedat in salutem per vestram deprecationem, & subministrationem spiritus Iesu Christi.

Cur se gaudere dicat, ex eo quod Christus quouis modo prædicetur, ostendit. Sensus autem verborũ Pauli hic est. Vtut isti inuidi & contentiosi omnia in meam perniciem machinantur, tamen Christus per me glorificabitur sparso eius Euangelio late per orbem: qua sane gloria nulla maior in hac vita mihi contingere potest. Obseruetur autem imprimis, quod Apostolus hoc non dicat fretus suis viribus, sed deprecatione Philippensium & subministratione spiritus Christi, qui in cruce & vires addit, & consolatur. Hic rursus necessitatem Stoicam euersam videmus.

Secundum expectationem & spem meam, quod nulla in re pudefiam, sed cum omni libertate, vt semper, ita nunc quoque magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam siue per mortem.

Vt certam & immotam spem se habere, doceat duabus vocibus idem in genere significantibus, vtitur. Prior est ἀποκαραδοκία, quam interpres expectationem vertit, & componitur ab ἀπὸ, id est, à, κάρα, id est, caput, & δοκεῖν, annuere, Perinde ac si caput totum vergat, & inclinet in id, quod firmiter & certo speratur. Quasi dicat Apostolus, Spero equidem certo & sine omni hæsitatione, vt quemadmodum hactenus, sic & posthac per me Christus glorificetur. Monemur hoc loco, non omnia alienis precibus esse relinquenda, quinetiam sperandum per nos erit quod cupimus, & ardentibus votis deposcendum. Sic enim scriptũ est: Fiat misericordia tua super nos, quemadmodum sperauimus in te. Vehementer igitur isti errant, qui publicas pro se preces fieri mandant, ac interim ipsi viuunt sine pœnitentia securi, omnibus libidinibus & furoribus indulgentes, qua ratione sibi & suis maius exitium accersunt.

Mihi enim viuere Christus & mori lucrum est.

Probat proximum dictum, nimirum quod Christus magnificabitur in suo corpore, siue per mortem siue per vitam. Est autem huius probationis sensus. Siue viuam, siue moriar, Christus meum est lucrum, quo fretus securus sum & in vita & in morte. Nam viuere & mori hic ponuntur nominaliter, quod articulus præfixus τὸ indicat, & subintelligitur κατὰ præpositio, vt sit sensus. Quando viuo, Christus est meum lucrum, & quando morior, idem Christus est meum lucrũ. Quare mihi perinde est, siue viuam diutius, siue moriar. Quid lucrum appellet Apostolus, ex præcedentibus notum est, nempe gloriam Christi, quæ cum Apostoli commodo est coniuncta. Hic locus docet, qualisnam fiducia piorum esse debeat, cum in vita tum in morte. Non enim frangi metu mortis potest is, qui serio & viua fiducia Christum victorem mortis, suum lucrum esse statuit, eumq; solum omnibus & lucris & damnis anteponit.

An autem viuere in carne hoc mihi fructus operis sit, & quid eligam ignoro.

Deliberationẽ instituit per digressionem. Vtrum ne viuere aut mori sit vtilius. vtrumq; enim vtile & honestum in Domino. Caussa huius deliberationis est. Quod maior fructus ex vita Pauli, quam ex morte ipsius prouenire videatur. Nam dum viuit, inter homines se propagare Euangelium Christi (quod vberrimum fructum suæ vitæ, indicat) videt. En, pij pectoris ingenium. εἰ per an reddidi. Ita enim solet in subiectionibus accipi. In carne viuere hoc loco, est in hoc caduco corpore vitam degere. τοῦτο, id est, hoc, abundat ex idiotismo Hebræorum, qui sæpissime antecedens repetunt. Fructus operis, id est, operepretium, nempe res vtilis & fructuosa, digna in qua aliquis operam ponat.

Coarctor autem ex his duobus, desiderium habens, migrare & esse cum Christo.

Vtriusq; partis deliberationis caussis se moueri dicit Apostolus. Mori quidem optandum iudicat, propterea quod mors piorum sit accessus ad fruitionem gloriæ Christi. Viuere vero optandum iudicat, propter salutem Ecclesiæ promouendam sua prædicatione: Vocabulum ἀναλῦσαι, quod migrare reddidi, à nautis sumtum est qui profecturi soluere dicuntur. Sic etiam accipitur hoc vocabulum Luc. 12. Et in specie significat redire eo vnde quis venerat.

Sed

Sed permanere in carne magis necessarium est propter vos.

Alterius partis deliberationis ratio ab vtili, ac si dicat: Si vos respicio, & vestrum in Euangelio profectum, satius est me in carne manere, hoc est, in hoc caduco corpore vitam aliquamdiu degere. Ex vtroq; deliberationis membro hæc discamus. PRIMVM, quod mors sit non interitus piorum, sed migratio animæ à corpore ad tempus. DEINDE, quod animæ piorum non dormiant, sed Christi conspectu in cœlis fruantur. TERTIO, quod tota nostra vita debeat sibi proponere Christi gloriam, ac ædificationem Ecclesiæ Christi. QVARTO, quod Christiani non debeant mortem expauescere, sed in Christo statuere mortem esse aditum ad 10 meliorem statum, quam sit hic præsens.

Et hoc confisus noui quod mansurus sim, & vna permansurus cum vobis omnibus ad vestrum profectum & gaudium fidei, vt gloriatio vestra abundet in Christo Iesu de me, mea rursus apud vos præsentia.

Finem sui voti addit Apostolus, nimirum profectum Philippensium & gaudium fidei, quod ex prædicatione Euangelij percipiant fideles. Obseruetur fructus profectus in cognitione Euangelij, videlicet quod quo magis proficimus in fide ex prædicatione Euangelij, eo maius reddatur gaudium piorum, quod ex fide proficiscitur, & abundan- 20 tior fiat gloriatio in Christo. Hic sane fructus vberrimus & dulcissimus, merito nos excitare ad audiendum, legendum, meditandum verbum deberet.

TERTIA PARS.

Tantum digne Euangelio Christi conuersamini, vt siue venero & videro vos, siue absens fuero, audiam de rebus vestris, quod stetis in vno spiritu, vno pariter ani- 30 mo decertantes per fidem Euangelij.

Propositio suasoria, eaq; generalis, quam mox in duo capita distribuit Apostolus: quorum Prius est, vt Philippenses in negotio Euangelij fortiter se gerant, vt spirituales athletas decet. Posterius continet mutua officia piorum, vt mores respondeant Euangelio. Prius caput persequitur vsq; ad finem præsentis capitis. Posterius aggreditur in principio secundi, quod copiosa enumeratione prosequitur. EST autem digne Euangelio viuere, respondere dignitati Euangelij, fidei puritate & morum innocentia, Seu, Est Euangelicā doctrinā firmo corde complecti, ac deinde sibijpsi renunciare, sublataq; cruce Christi eū sequi in pietate, patientia, modestia, iusticia & alijs virtutibus. Ex quo manifeste sequitur, eos omnes Euangelium contumelia afficere, qui secus viuunt, quam Euangelij dignitas requirit, vt qui fidem iactant sine viuo cordis sensu, sine pœnitentia & pietatis exercitijs propter quos nomē Dei apud hostes Euangelij male audit. Stare in vno spiritu, est persistere in sinceritate do- 40 ctrinæ concordes, cuius rei autor est Spiritus sanctus. Est ergo Metonymia. Standi etenim verbum athletis conuenit, à quibus sumta est translatio. VT igitur hoc loco perstringuntur nouatores, qui semper aliquid comminiscuntur, non tam ad ædificationem quam ad inanem iactantiam, rixas & disceptationes: Ita vere pijs commendatur constantia, ne quouis vento doctrinæ fluctuent. & instar arundinis facile huc illuc impellantur. Vno pariter animo decertare per fidem Euangelij: est fide tanquam tutissimo scuto munitos, pariter in aciem prodire, hostique se opponere. HIC duo obseruanda sunt: Primum, qui nam sint hostes Euangelij, qualesq; eorum artes quibus Euangelium oppugnant. Deinde, quomodo se hostibus opponant fideles, & in qua re posita sit victoria. Hostes sunt Satan, Caro, Mundus. Satan nunc doctrinæ, nunc vitæ piorum insidiatur, idq; partim sophistica, partim tyrannide, 50 partim hypocrisi. Caro nunc acumine rationis se Euangelio opponit, nunc blanditijs inescare incautos conatur. Mundus nunc blanditur, nunc minatur, nunc exemplis pessimis veluti inuadit castra Ecclesiæ ad obruendum Euangelium. Contra hos hostes pij stabunt in acie, armis spiritualibus armati, & scuto fidei omnium hostium tela excipient. Plura de hac pugna & panoplia fidelium vide ad Ephes. 6. & 1. Thes. 5.

Nec in vlla re terreamini ab ijs qui se opponunt.

Vult Apostolus contemni pericula & minas hostium vel potentissimorū, quod sane nemo facere potest, nisi qui vera fide munitus fuerit. huc illud Iohan. Hæc est victoria quæ vincit mundū, fides vestra.

Quod illis quidem eſt exitij indicium, vobis vero ſalutis, idq; à Deo.

Ratio cur terreri aut conſternari animis non debeant pij in lucta aduerſus hoſtes ſuos, ſumta ab euentu. Nã vt rabies aduerſariorum contra Euangelium eſt ipſis indicium futuræ damnationis & exitij: Ita pijs & fidelibus apertum & planum eſt ſalutis teſtimonium, quod fortiter pro Euangelio contra eius aduerſarios militent. SED vnde hoc? à Deo, reſpondet Apoſtolus. Reuocat autem Apoſtolus victoriam ad Deum autorem, duabus de cauſsis: videlicet ne animo concidant fideles, ſi quid ferendum ſit pro Euangelio, & ne inſoleſcant aut efferantur, ac ſi aliquid propria virtute efficere poſſent. Verſio vetus, Papiſtis occaſionem erroris præbuit, qui afflictiones Sanctorũ merita ſalutis faciunt. Quia enim in veteri tranſlatione vocabulum cauſſæ ponitur, vbi in Græco eſt ἔνδειξις, id eſt, ad verbum indicatio, ſeu indicium vel demonſtratio, arripiunt hoc Pauli dictum, vt eo oppugnent gratuitam ſalutem, cum tamen Paulus nõ de cauſſa ſalutis loquatur, ſed de indicio tantum. Nam vt ſignificat rabiem aduerſariorum magnum argumentum eſſe futuræ damnationis illorum: Ita conſtantiam piorum & luctam aduerſus hoſtes, futuræ eorum ſalutis demonſtrationem ſeu indicium prænunciat.

Quoniam vobis donatum eſt, quantũ ad Chriſtum attinet, non ſolum in ipſum credere, ſed etiam pro ipſo pati.

Expolitio rationis præcedentis per diſtributionem. Refert enim inter gratias Dei, & credere in Chriſtum, & pati pro Euangelio. Nam vt animalis homo non percipit ea quæ ſunt ſpiritus Dei: Ita nec credere nec pati vera & inuicta animi fortitudine pro Euangelio poteſt. Obſeruetur hic locus contra Papiſtas, qui fingunt liberi arbitrij eſſe, credere & non credere, pati pro Euangelio & non pati. Sed de hac re plura in capite Secundo dicemus.

Idem certamen habentes, quale vidiſtis in me, & nunc auditis in me.

Proponit ſe exemplum & ſpeculũ fortitudinis, qua obſiſtere pios aduerſarios decet, ne videlicet cruce frangantur, & abijciant confeſsionem propter acerbitatem afflictionum. Locus obſeruetur de miniſtris verbi, quorum munus eſt exempla doctrinæ moribus exprimere, vt quemadmodum ex ore ipſorum veritatem diſcunt auditores, Ita ex moribus recte viuendi regulam ſumant. Nam cum perfectiſsimus modus docendi conſtet regula & exemplo, (quod enim regula mẽti offertur, id exemplo ſenſibus repreſentatur) is paſtor optime ſuo fungitur officio, qui quod ore doceat, moribus exprimit.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Multis argumentis hortatur Philippenſes ad concordiam, humilitatem & conſtantiam, promittit Apoſtolus ſe miſſurum Timotheum & Epaphroditum, quos illis ſingulariter cõmendat.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Partes huius capitis duæ ſunt præcipuæ. Prior Parænetica eſt, in qua hortatur Philippenſes ad virtutes Chriſtiana profeſſione dignas. In huius loci confirmatione explicat copioſe locum de humiliatione & glorificatione Chriſti. Poſterior eſt commendatio, in qua Philippenſibus commendat Timotheum & Epaphroditum.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Si qua igitur exhortatio in Chriſto, ſi quod ſolatium caritatis, ſi qua communio ſpiritus, ſi qua vi-

Ad mutua inter Chriſtianos officia exhortaturus Philippenſes, omnium primum ad concordiam horta-

sceras & miserationes, implete gaudium meum.

tur, quæ fons est reliquorum officiorum & virtutum. Insinuat autem hac vehementi & Pathetica obsecratione inter Philippenses cœpisse dissidia & contentiones, proculdubio per insidias Pseudoapostolorum, quod ex tertio capite colligi potest, vbi ita ait: Cauete canes, cauete concisionem. Si qua, inquit, exhortatio in Christo, id est, si qua exhortatio nomine Christi facta apud vos locum habeat. Si quod solatium caritatis, hoc est, si caritas communis aliquid solatij afferat. Si qua communio spiritus, id est, si eiusdem spiritus Christi participes sitis. Si qua viscera & miserationes, id est, si tangamini vllo misericordiæ, cum erga vos inuicem & Ecclesiam Christi, tum etiam erga me affectu. Ex hisce quatuor infert propositionem, Implete gaudium meum. Hic omnium primum obseruemus ex antithesi, eos omnes spernere exhortationes nomine Christi factas, caritatem fraternam contemnere, Spiritum sanctum abijcere, adeoq; omnem affectum erga pios deponere, qui mutuæ in Ecclesia concordiæ, quæ est ministrorum verbi haud minimum gaudium, non student. De concordia copiose diximus in commentarijs nostris in Epistolam ad Galatas.

Vt idem sentiatis.

Expositio seu definitio est gaudij Apostoli. In Græco est φρονεῖτε, quod verbum generale est, continens sub se omnes animorum actiones. Vult igitur Paulus, vt eodem sint Philippenses erga se inuicem animo & studio, vt idem in ædificationem cogitent, sapiant, meditentur, studeant, ament &c. Notetur quodnam potissimum ministrorum verbi atq; adeo omnium piorum gaudium esse debeat, nimirum pia in pijs & honestis rebus consensio, & animorum coniunctio: vnde postea plurimi & vberrimi in tota vita fructus sequuntur. Moueat ergo nos magis hæc Spiritus sancti seria exhortatio, quam viciosæ carnis & cœcæ rationis peruersum iudicium.

Eandem dilectionem habentes.

Propositionis distributio est, qua quid per verbum φρονεῖν intelligat, exponit, ac primum, idque merito dilectionem collocat, quam vult esse eandem, id est, parem modo dilectionis.

Vnanimes.

Caritatis effectus est vnanimitas, qua consentientibus animis & sententijs, coniunctisq; viribus nos inuicem foueamus ac ædificamus in bono.

Vnum sentientes.

Effectus est vnanimitatis. Vbi .n. vnus animus, ibi quoq; vnum studium existit. Cum igitur vno animo (non quidem substantia, sed voluntate & affectu) coniunctos esse deceat Christianos, par est, vt non solum mutuis officijs ex caritate manantibus se inuicem foueant, verum etiam vt in doctrina religionis summum tueantur consensum. Huc Psalmus pertinet, Ecce quam bonum & quam iucundum, habitare fratres in vnum.

Nihil ex contentione aut inani gloria.

Amplificat per Antithesin, & sublatam vult discordiæ originem & cócordiæ pestem, quæ est contentionis studium: quod ex inani ambitione nascitur. Obseruetur verum inanis gloriæ indicium & concordiæ pestem esse rixandi libidinem. Quare summopere pijs contentiones sunt vitandæ, modo ne cum pietatis & veræ doctrinæ sinceræque iniuria fiat. Tum enim cum Paulo licebit dicere: Qui aliud Euangelium prædicauerit, quam ego, anathema sit.

Sed per humilitatem alijs alios existimate præstantiores.

Caussam proximam mutuæ concordiæ facit veram humilitatem, qua quis vilis in oculis suis apparens, nihil altum de se cogitat: sed alios præ se honorandos iudicat, vt excellentiores. Quod quidem non ad statum œconomicum & politicum, & officiorum discrimina referendum est, sed ad animi & conscientiæ forum, vbi quilibet prostratus coram Deo agnoscit propriam infirmitatem & vilitatem, agnoscit magnitudinem peccati sui. Hæc cognitio facile efficiet, vt neminem non meliorem se iudicet, is cui pietas est cordi.

DE HVMILITATE CHRISTIANA.

Quos Paulus humiles, hoc Christus pauperes ſpiritu nominat. Sunt proinde vere humiles coram Deo, qui omni propriæ virtutis, ſapientię & iuſticiæ fiducia exinaniti, quicquid boni eſt, in ſolo Deo quærunt. Quare humilitas Chriſtiana coram Deo eſt virtus, qua ex veriſsima noſtri cognitione nobis ipſi vileſcimus, omniq; propriæ virtutis, ſapientiæ & iuſticiæ fiducia exinaniti, nos coram Deo proſternimus, ac in eo ſolo omnia bona per Chriſtum quærimus. Ex hac humilitate coram Deo naſcitur humilitas coram hominibus, quæ in vera dilectione fundatur. Hæc facit vt nos nemini præferamus ſuperbe, ſed omnibus ſincere nos accommodemus. Quoniam autem hæc Humilitas, qua nos vel coram Deo proſternimus, vel nos proximo ſubijcimus, non naſcitur in carne noſtra, quærenda eſt ipſius vera ſcaturigo, quæ eſt regeneratio noſtri per fidem & Spiritum ſanctum. priuſquam enim renaſcimur, φιλαυτία in nobis regnat, & inanis gloriæ cupiditas, Verum in renatis inchoatur vera humilitas, quæ cognitione harum rerum creſcit & perficitur tandem. PRIMVM, cogitabimus mãdatum Dei eſſe, vt ſimus humiles. huc primum præceptum facit, & mandatum de dilectione proximi, qui contra hæc præcepta ſuperbit, Deum offendit, excutit Spiritum ſanctum, & incurrit in pœnas. DEINDE, proponemus nobis exemplum Chriſti, ad quod Paulus hic nos reuocat, cum dicit, Chriſtum cum poſſet ſe in maieſtate glorioſa vt Deum exhibere, ſe puſillum hominem in omni humilitate exhibuiſſe. ad hoc ſuum exemplum inuitat Chriſtus ſuos diſcipulos, cum inquit: Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Quis, inquit Bernhardus, ſanæ mentis contemnit humiliari propter tam humiliatum pro nobis? TERTIO, loco conſiderabimus nos ipſos penitus, quid fuerimus ante ortum, quid ab ortu ad occaſum, quid erimus poſt hanc vitam. Fuimus ſemen & ſanguis in vtero. Iam in deſerto miſeriarum huius vitæ ſumus peccatis multis contaminati, Erimus aliquando eſca vermium & puluis, vt Abraham ſe puluerem agnoſcit. Huc pulcre quadrant verſus iſti:

Heu cur vſque adeo viliſſima terra ſuperbit,
Cuius fœda breui corrodent viſcera vermes.

QVARTO cogitabimus, Si quæ bona habemus, non noſtra eſſe, ſed Dei, in aliorum commodum nobis collata, vt illa tanquam Oeconomi Dei diſpenſemus. QVINTO cogitabimus, Deum qui dedit, poſſe etiam aufferre quæ dedit, ſi ijs abutamur. SEXTO veniet etiam nobis in mentem, quod alij qui minora dona videntur habere, quam nos, ſæpe plus operæ præſtent, & vtiliores ſunt Eccleſiæ. SEPTIMO accedat quotidiana in exercitijs pietatis aſſuefactio, vnde non ſolum humilitas, verumetiam aliæ virtutes creſcunt, & veluti adoleſcunt. OCTAVO de multiplici veræ humilitatis fructu cogitabimus, nam ſiue Deum reſpicimus, ſiue nos ad homines conuertimus, ſiue nos ipſos conſideramus, mirabilis humilitatis fructus eſt videre. nam ſi Deum reſpicimus, præparat humilitas Deo hoſpitium, iuxta hanc Propheticam ſententiam, In ſancto habitat, & cum contrito & humili ſpiritu. Item, Ad quem reſpiciam, niſi ad contritum ſpiritu & trementem ad ſermones meos? HVNC enim iuxta Chriſti dictum exaltat Deus, cum interea ſuperbis ἀντιτάσσεται, vt Petrus loquitur. Si ad homines nos conuertimus, honoratur humilis, cum contra contemnitur ſuperbus. nam nemo non odit ſuperbum tanquam mancipium Satanæ & hoſtem Dei, & contemtorem hominum. Si nos ipſos conſideramus, dulciſsimos humilitatis fructus percipiemus. Primum enim humilitas vera eſt mater pudicitiæ & patientiæ, Deinde ad ſapientiam parandam viam ſternit, iuxta illud Salomonis, Vbi eſt humilitas, ibi & ſapientia. Adhæc humilitas pia eſt cuſtos fidei & timoris Dei. Eſt quoq; inuocationis cauſſa quædam, & veluti quædam exauditionis conciliatrix in Domino, vt in Pſalmo habetur, Reſpexit Dominus ad orationem humilium. præterea veram humilitatem comitatur gloria. Matth. 5. Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum. Et 24. Qui ſe humiliauerit, exaltabitur. Huc illud Auguſtini, Sicuti arbor vt ſurſum creſcat, profundas ſubtus radices agere debet: ita quiſquis in humilitate fixum animum non habeat, in ruinam ſuam extollitur. Inſuper humilitas illa, de qua nobis eſt ſermo, Eſt ornatus animæ pulcerrimus, vnde Petrus in prioris quinto, ταπεινοφροσύνην ἐγκομβώσασθε, hoc eſt, induite tanquam veſtem, ſeu humilitate intus ornati ſitis. Hæc ſint dicta de humilitate contra ſuperbiam, quam & vetus Poëta damnat, cum ait, μὴ γαυροῦ σοφίῃ μήτ᾽ ἀλκῇ μήτ᾽ ἐνὶ πλούτῳ.

Non cõſideretis quiſq; quod ſuum eſt, ſed vnuſquiſq; etiam quæ ſunt aliorum.

Id eſt, quilibet conſulat commodis proximi ſui in ædificationẽ. Quod vbi fit, nec contentio, nec inanis gloria locum

ria locum habere poteſt. Hic cauendum eſt, ne hanc vtiliſsimam virtutem cum turpiſsimo πολυπραγμοσυνης ſtudio cõfundamus. Illa enim ſancta quædam cura eſt, qua quiſq; proximi ſtudijs perinde atq; ſuis ſtudet. Hæc profana temeritas eſt, qua quis nunc aliena munera inuadit, nunc alios calumniandi ſtudio obſeruat. De hac recte dicitur, τῆς πολυπραγμοσυνης οὐδὲν χειρώτερον ἄλλο.

Hoc enim ſentiatur in vobis quod & in Chriſto Ieſu.

Maximum exemplum imitandum proponit, nempe Ieſu Chriſti. Eſt autem hic verborum ſenſus, vt inter ſe eum affectum ſeruent Philippenſes, quo fuit prædictus Ieſus Chriſtus. Sentiatur, imperatiuum eſt verbum, quod in nomẽ reſolui poteſt, hoc modo, Hæc ſit veſtra ſententia, quæ Chriſti ſententia fuit. Seu, Hic ſit affectus in vobis, qui fuit in Chriſto Ieſu, nempe ſumma humilitas.

Qui cum eſſet in forma Dei, non duxit rapinã parem eſſe cum Deo, ſed ipſe ſe inaniuit forma ſerui ſumta, in ſimilitudine hominum factus, & habitu compertus vt homo, humiliauit ſeipſum, factus obœdiens vſque ad mortem, mortem autem crucis, Quapropter etiam Deus ipſum exaltauit, & donauit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen, vt in nomine IESV omne genu ſe flectat, cœleſtium, terreſtrium, & infernorum, omniſq; lingua confiteatur quod Dominus ſit Chriſtus Ieſus ad gloriam Dei patris.

Exponit Apoſtolus & definit qualis fuerit affectus in Chriſto, vnde occaſionem nactus, copioſam doctrinam tradit de Chriſti diuinitate, potentia, humanitate, perſona, beneficijs, morte, reſurrectione, glorificatione ac regio honore. Hæ doctrinæ partes cum ſint Chriſtianiſmi præcipua capita, volo eas breuiter in enarratione attingere, Ac primum quidem dicit.

Qui cum eſſet in forma Dei.

Hæc diuinitatis Chriſti aſſertio eſt. Eſſe autem in forma Dei, eſt maieſtate & gloria ſe Deum verum declarare, id quod fecit Dominus etiam ante aſſumtam formam ſerui, vt hic Paulus manifeſte loquitur. Nam diſcernit inter tempus maieſtatis & inanitionis ſeu humiliationis, quo formam ſerui aſſumſit. Ideo autem & formæ Dei & formæ ſerui meminit, vt Chriſti affectus expreſſus proponatur, qui neglecta maieſtatis gloria ſe ita ſubmiſit, vt noſter fieret ſeruus, humana natura aſſumta in vnionem hypoſtaticam. OBSERVETVR igitur hoc loco teſtimonium de diuinitate Chriſti. Firma eſt enim à maieſtatis & gloriæ declaratione ad eſſentiam conſequentia. Ita enim Dominus per Prophetam ait: Gloriam meam alteri non dabo. & verbum ὑπάρχειν ſignificat cum diuinitatis declaratione ſimul adeſſe eſſentiam. Recte igitur Auguſtinus in Formæ nomine naturalis plenitudo debet intelligi, ſequitur.

Non rapinam arbitratus eſt, eſſe æqualem Deo.

Homines ſuperbi, atq; adeo Diabolus ipſe, interdum ſibi aſſumunt diuinos honores, cum tamen ſciant ſe nequaquã Deos eſſe. At Ieſus Chriſtus certo ſciuit, quod eſſet æqualis Deo, & quod diuinum honorẽ vendicaret ſibi ſine iniuria Dei. Rapina res aliena eſt, quæ per iniuriam poſsidetur. Significat Apoſtolus hac voce, Chriſtum non ſumſiſſe aliunde diuinitatis gloriam, ſed vere & ſubſtantialiter Deum eſſe. Non rapina fuit, inquit Auguſtinus, illa filij cum patre diuinitatis æqualitas, ſed natura. Non enim potuit eſſe rapina, vbi æqualis erat natura. hæc itaq; Chriſti humiliatio homines arrogantes humiliet, qui cum ipſi nihil ſint, ſuperbe tamen ſibi arrogant honores, ac ſi alijs meliores eſſent: quod quidem rapinæ genus eſt. Porrò quia æqualitas in vnam perſonam non cadit, ſignificat Apoſtolus hac voce Ieſum Chriſtum æternum Deum eſſe, diſtinctam tamen à patre perſonam, ὁμοούσιον patri & Spiritui ſancto. Vt igitur æqualitas perſonarum diſtinctionem oſtendit: Ita quoq; Arianos confutat, qui hunc Ieſum Chriſtum ſecundum naturam diuinam patre minorem, hoc eſt, inæqualem eſſe iudicarunt.

Sed inaniuit ſemetipſum forma ſerui ſumta.

Humiliatio Ieſu Chriſti voluntaria hiſce verbis deſcribitur. Nam cum dicitur,

dicitur, inaniuit seipsum, significatur spontanea submissio. Qualis autem sit hæc inanitio seu humiliatio filij, in sequenti textu exponitur per distributionem. Forma serui est filius Dei reuera seruilem conditionem in se recepit cum natura humana. Nam non solum patris cœlestis, sed etiam hominum factus est seruus, non quidem coactione, vt dictum est, sed spontanea voluntate. Etsi autem omnes credentes serui sunt Dei, vt qui ea conditione adoptentur, vt se & totam vitam Deo in obsequium addicant: Christus tamen peculiari modo, seruus Dei dicitur, videlicet, quod Deus pater ipsum emiserit ad opus eximium quoddam, quod cum cæteris commune non habet. OBSERVETVR hoc loco Antithesis in verbis Pauli, supra dixit, in forma Dei existens, hic vero formam serui assumens, qua antithesi significatur, quod forma Dei ipsi per naturam & essentiam competat, & quod forma serui tantum sit assumta ab illo in vnionem personalem, atque ita qui Rex Regum, & Dominus Dominantium natura est, seruilem conditionem suscepit, assumta natura humana, vt sua seruitute genus humanum à perpetua peccati seruitute & miseria redimeret.

In similitudine hominum factus.

Hoc est, similis factus alijs hominibus, vt qui veram naturam humanam assumserit.

Et habitu compertus vt homo.

Interpretatio est à signo. Confirmat enim Christum vere assumsisse humanam naturam, idq; à proprietatibus humanæ naturæ, quæ ab ea separari non possunt. In omnibus enim, exemto peccato, se gessit vt verus & naturalis homo, creuit, comedit, bibit, dormiuit, fatigatus est, fleuit, tristatus est. Breuiter, Humanæ naturæ proprietatibus se verum hominem declarauit. Hoc loco perperam abusi sunt Marcionistæ, qui hinc colligebant, corpus Christi esse spectrum, seu phantasma, & non verum corpus, sed facile istud delirium refutatur. Nam Paulus hic similitudinem non separat à natura, nec particula, vt, impropriètatis nota est, sed potius veræ & solidæ approbationis, sicuti sæpe alias. Præterea scopus Apostoli hic est, vt doceat qualiter se gesserit Christus humana natura assumta. Ostendit enim ipsum cum posset se in maiestate gloriosa, vt Deum exhibere, se hominem in omni humilitate exhibuisse. Nam Philippenses hoc loco ad humilitatem hortatur Apostolus, cuius rei gratia, vt dictum est, Christi exemplum adducit, affirmans ipsum, cum in forma Dei esset, exinaniuisse seipsum, forma serui assumta, id est, humana natura cum omnibus suis naturalibus proprietatibus, sed sine peccato: quod non est à natura, sed aliunde, nempe ab inobœdientia primorum parentum, pro qua vt satisfaceret, subijt crucem, vt sequitur.

Humiliauit semetipsum, factus obœdiens vsq; ad mortem, mortem autē crucis.

Hoc est, in humanitate seu secundum humanam naturam vsq; adeo se humiliauit, quod detestandi patibuli (quod sontibus tantum & maleficis debeatur) supplicia subire voluerit, vt genus humanum repararet. Vis itaq; argumenti præsentis hæc est: Cum Christus Dominus ita se humiliaret propter nos, vt crucis horrendum supplicium subiret, decet profecto nos humiliari, qui natura miseri & caduci sumus: Decet vt nobis inuicem in omni humilitate seruiamus. Quanquam autem iuxta diuinam naturam pati non potuit Christus, tamen humiliatio ipsa & crux personæ fuit quæ est Deus & homo. Quare merito Philippensibus atq; adeo omnibus Christianis hoc summum humilitatis exemplum ab Apostolo proponitur: quæ sane humiliatio non est perpetua, sed habet felicem exitum, vt etiam in Christo videmus, quemadmodum sequitur.

Quapropter etiam Deus ipsum exaltauit, & dedit ei nomen, quod est supra omne nomen.

Hoc addit, vt proposito præmio Philippenses ad humilitatem inuitet. Si etenim ipsum in vera humilitate fuerimus imitati, poterimus eiusdem merito sperare, vt cum ipso exaltemur, iuxta illud Pauli ad Romanos: Compatimur cum illo, vt etiam glorificemur. Et illud Christi, Qui se humiliat, exaltabitur. QVANQVAM autem secundum diuinitatem nec exaltari, aut maiorem dignitatem cōsequi potuit filius Dei, semper patri æqualis, quam eam, quam semper cum patre habet: Nec secundum humanitatem diuina gloria illi competit. Scriptum est enim, Gloriam meam alteri non dabo: tamen ratione exinanitionis & humiliationis, quæ fuit personæ, hæc recte dicuntur. Porrò quod additur:

Vt in nomine IESV omne genu se flectat.

Periphrasis

Periphrasis est, qua diuina maiestas, dignitas & gloria circumscribitur, Sensus ergo est: Vt omnia creata Christum vt Dominum venerentur, ac sese illi submittant, diuinam ipsius agnoscentia maiestatem. Huc pertinet distributio quæ sequitur:

Cœlestium, terrestrium, & infernorum.

Nihil enim vult aliud Apostolus hac distributione, quam nullam creaturam excipi, quæ non Christum superiorem agnoscat. Verum cum Papistæ ex tertio distributionis membro purgatorium fabricant, valde debili fundamento nituntur. Ex hoc enim loco in hunc modum colligunt: inferi flectunt genua Christo, quod de diabolo dici non potest. Igitur sunt animæ in purgatorio quæ Christo hunc cultum præstant apud inferos. Respondeo. Paulus hic loquitur non de cultu simpliciter, sed de subiectione in genere, & agnitione maiestatis Christi & gloriæ. à qua agnitione nequaquam eximuntur damnati. Imo ipsi Diaboli Christum agnoscunt, vt vel ad nomen Iesu contremiscant. geniculatio igitur hæc non cultus, sed subiectionis est. significatur enim sistio diabolorum ad tribunal Christi cum trepidatione, vt Paulus hanc geniculationem interpretatur, Romano. 14. omnes sistemur ad tribunal Christi, scriptum est enim, viuo ego mihi flectitur omne genu: Male igitur architecti purgatorij hunc locum ad suam fabricationem torquent, vt interim taceam nihil sani esse in doctrina de purgatorio, quemadmodum duabus firmissimis demonstrationibus ostendam. Definiunt Monachi purgatorium esse satisfactionem, quæ post mortem à defunctorum animabus pro peccatis penditur in igne purgatorij. Hac cum definitione pugnat victima Christi qua sola expiatur peccatum. Ita enim ait Iohannes. Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato. Proinde cum satisfactio solius Christi sit, sequitur sententiam Papistarum contumeliosam erga filium Dei esse, qui alium satisfaciendi modum quærunt quam Christi sanguinem: quo intelligitur crucis obœdientia. deinde obijcio Papistis hoc dilemma: Omnes homines vel in fide discedunt vel sine fide. Si in fide, de morte corporum transeunt ad vitam animæ. Iohan. 5. Qui credit illi qui me misit in iudicium non veniet: Sed transiuit de morte ad vitam. est enim finis fidei salus animarum, 1. Pet. 1. Reportantes finem fidei vestræ salutem animarum vestrarum. Si sine fide discedunt, ex hac vita, ira Dei manet super eos. Iohan. 3. Cum igitur nec fidelis nec infidelis purgatur igni infernali, friuolum est commentum Papistarum de Purgatorio, cuius tamen prætextu multorum possessiones ad se fraudulenter transtulerunt. Hanc interpretationem confirmant etiam ea quæ sequuntur.

Confiteaturq; omnis lingua, quod Dominus sit Iesus Christus, idque in gloriam patris.

Id est, finis imperij Christi gloria Dei patris est, qui ex hoc glorificabitur quod suis æternam vitã per Christum dederit, & hostes per eundem vicerit & damnauerit.

Proinde dilecti mei sicut semper obœdistis, non vt in præsentia mea tantum sed nunc multo magis in absentia mea cum timore & tremore, vestram ipsorum salutem operamini.

Consequentis illatio. Concludit enim à Christi exemplo non solum veræ humilitati studendum esse, verumetiam omni virtutum generi incumbendum, atq; hæc conclusionis summa est. Cæterum amplificatio huius conclusionis tria habet. Primum collationem temporis præteriti cum futuro, Sæpe enim ex præterito coniectura de futuro sumitur. Hactenus, inquit, Obœdistis semper: Quare spero vt in posterum quoque vos obsequentes præbeatis. Secundum modum conuersationis in hac vita. Cum timore, inquit, & tremore, id est, cum vera animi humilitate, pura conscientia, synceraq; religione, seu sollicito tremore quo non dubitatio alitur, sed quo neglectus Dei, falsa colendi Deum ratio, securitas carnalis, ignauia & superbia excutiuntur. Tertium vsum, cum inquit, Vestram ipsorum salutem operamini, id est, vestrum salutis cursum conficite, hoc est, dum in hac mortali vita manendum est vobis, cum timore, & tremore viuite. NON est autem salutem operari, operibus mereri salutem aut consequi, sed in salutis stadio feliciter progredi. Operari igitur salutẽ dicitur, qui in sanctitatis stadio currit. Quamuis enim gratis in vno Christo per fidem apprehenso seruemur, per viam tamen iusticiæ & innocentiæ ad salutem contendere nos oportet. Quoniam filij Dei eius spiritu ducantur, per quem sunt iustificati, vt in bonis operibus ambulent. Hæc consentiunt cum dicto Apostoli ad Ephes. 2. Gratia saluati estis per fidem (& hoc non

hoc non ex vobis Dei donum est) & non ex operibus ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu ad opera bona, quæ præparauit Deus vt in ijs ambulemus: Et cum disputatione Pauli ad Roman. Postquam enim Apostolus illic de gratuita iustificatione disputauerat, mox addit doctrinam de bonorum operum necessitate.

Nam Deus est qui agit in vobis & velle & efficere pro beneplacito.

Ratio exhortationis seu comprobatio à facili seu caussa efficiente: Deus est qui operatur omnia salutaria in vobis. igitur cum timore Dei in recto cursu pergite apprehensa manu Dei. Operatur autem Deus velle in nobis dum ex mala voluntate bonam facit: Operatur efficere quando suo spiritu nos iuuat & addit vires. Sed qua re motus? hoc agit εὐδοκίᾳ, id est, beneuolentia paterna qua nos complectitur, & amat in dilecto filio suo, saluatore nostro Iesu Christo. Ephes. 1. Obseruetur hoc loco testimonium euidentissimum contra liberi arbitrij assertores. Si enim naturalium virium esset velle & efficere salutaria, non hoc Paulus tribueret peculiari actioni Dei in iustificatis. Verum postquam Deus suo verbo credentem illuminauit suo spiritu, ex voluntate mala bonam fecit, & vires subsequente gratia adiuuat, non sumus iam stipites aut saxa, vt inuiti trahamur, sed quod recte volumus efficere iuxta vires ex beneuolentia Dei collatas, poterimus. Sicut ergo extra gratiam nulla est libertas voluntatis ad spirituales actiones, Ita gratia collata libertas aliqua voluntatis redditur, quæ actionum spiritualium quædam caussa est. recte proinde numerantur caussæ conuersionis & bonarum actionum, verbum, Spiritus sanctus & voluntas, Sed docta verbo, mota & roborata à Spiritu sancto. Voluntas enim sic docta mota & roborata à Spiritu sancto, potest vel assentiri, vel non assentiri, potest Spiritui sancto obœdire, vel resistere, id quod ex concione Stephani, Act. 7. manifeste colligitur. Pharisæi audientes Christum à Deo trahebantur verbo & Spiritu sancto, voluntas eorum mouebatur à Spiritu sancto ad assentiendum, Sed nihilominus contumaces manserunt aduersum Spiritum sanctũ, ex quo fit quod Christus tribuat illis peccatum in Spiritũ sanctum.

Omnia facite sine murmurationibus & disceptationibus.

Pergit Apostolus in concordiæ præceptis. Per murmurationes, clancularias oblocutiones intelligit, quæ viam sternunt ad apertas discordias. Disceptationes sunt verborum pugnæ, vnde fit vt alij alijs cedere nolint, ex quo postea scaturiunt seditiones, schismata, conuicia, bella, atq; adeo Diabolo aperitur ianua ad capiendos & perdendos homines.

Vt sitis irreprehensibiles & sinceri.

Hoc est, vt sitis tales, vt nemo de vobis cõqueri possit, vtq; neminem lædatis aut vlla iniuria afficiatis dicto vel facto, ἄμεμπτοι enim græce sunt, qui ita vitam instituunt, vt sine omni querela viuere videantur, ἀκέραιοι dicuntur innocui, sinceri, seu placidi, & à lædendi studio alieni. Metaphora sumta est ab animantibus, quæ vel cornibus omnino carent, vel ita natura mitia sunt, vt cornibus neminem petere tentent. Coniungit itaq; Apostolus caussam & effectum: Sed effectum priori loco ponit. Obseruetur hoc dictum contra eos, qui tametsi boni & Christiani iudicari velint, semper tamen pungunt absentes, & sæpe commendationis prætextu famam innocentum denigrant, commendationi admiscentes quandam vafram & diabolicam(quã tamen studiũ erga absentes interprætantur) oblocutionis libidinem.

Filij Dei inculpati in medio nationis prauæ & tortuosæ.

Collatio est qua confert filios Dei cum hominibus nõdum regeneratis, vt ostendat longe diuersissima esse debere illorum studia. Filiorum enim Dei est imitari patrem cœlestem, instituendo vitam iuxta ipsius mandatum, & prout ipsum habeant vitæ exemplar, sicuti ipse dicit. Sancti estote sicut ego sanctus sum. Contra autem non regenerati suam prauam & distortam sequuntur originem. Vocat autem nationem prauam & peruersam quæ ordine peruerso, & contra quam decet omnia facit, distorquendo vt ex rectis obliqua fiant. Quod sane fit dum in rebus diuinis à principijs adhuc reliquis in natura deflectunt ad omnem impietatem & iniusticiam. PRIMVM obseruetur hoc loco, qualenam sit ingenium omnium hominum, qui nondum per regenerationis gratiã facti sunt noua creatura in Christo Iesu, videlicet prauum & tortuosum, prauum quidem, hoc est, malignum, scilicet habitu, tortuosum vero, hoc est, flexuosum, videlicet, studio, vt quod ea quæ recta sunt torqueat & incuruet vt minime recta esse videantur. DEINDE obserua, cuius rei nos admoneat augustus ille titulus, quod nos qui credimus

credimus in Iesum Christum filij Dei censeamur, segregati à praua & distorta natione, videlicet, vt summo studio caueamus, ne quid maculæ contrahamus ex improborum consuetudine: vnde hic augustus titulus, & adoptio diuina maculari potest. Quare diligenter cauendum est, cum versamur in tanto periculo ne gratia adoptionis nostra culpa excidamus.

Inter quos lucete tanquam luminaria in mundo.

Alludit Paulus ad dictum Domini. Si luceat lux vestra coram hominibus, vt Pater vester cœlestis glorificetur. Significat hac Metaphora reliquum mundum totum densissimis ignorantiæ & malitiæ tenebris occupari. Vt igitur faces in tenebris splendent, sic pij inter obliquos & tortuosos homines, qui meræ tenebræ sunt lucere debent: idq; puritate doctrinæ, confessione, & conuersatione, seu vita: vt alios sua luce illuminent, quo tandem è tenebris emersi ad lucem Dei veniant. PORRO quid lucis vocabulum in scripturis significet ex Antithesi lucis & tenebrarum pulchre colligi potest. tenebræ in scripturis accipiuntur dupliciter, proprie, & figurate: quibus ex aduerso respondet lucis seu luminis vox. tenebræ proprie acceptæ, sunt lucis (quæ est qualitas lucida) priuatio. Vt Gene. 1. tenebræ erant super terram & fiat lux. Figurate tenebræ primum significant erroneam doctrinam quibus opponitur lux quæ est verbum Dei. Lucerna pedibus meis verbum tuum & lumen semitis meis. Psalm. 119. Secundo, notant tenebræ effectum erroneæ doctrinæ, videlicet cœcitatem & ignorantiam in mente, quibus lux mentis, id est, clara noticia Dei in mente aduersatur. Tertio, tenebræ significant mores malos qui cœcitatem mentis comitantur, quibus lux morum, hoc est, sancta vita opponitur. Sic, inquit Christus, luceat lux vestra coram hominibus, vt homines videant vestra bona opera. Quarto, tenebræ homines cœcos & flagitiose viuentes notant, vt in illo, & tenebræ eam non apprehenderũt: quibus lux opponitur, vtpote Christus ipse qui vera lux est, & omnes pij qui lux dicuntur à Paulo. Quinto, tenebræ regnum diaboli significat, vnde Satan princeps tenebrarum dicitur: quibus opponitur lux quo regnum Christi significatur. Hic facile est videre, variare significata nunc per Metaphoram, nunc per Metonymiam, nunc per Metalepsin.

Sermonem vitæ adhibentes.

Ratio cur Apostolus pios luminaria appellauit in mundo, nimirũ quia verbum lucis siue vitæ habent, quod tanquam lucernam admouere seu adhibere vitæ formandæ debent. Dicitur autem Euangelium verbum vitæ hoc loco, propterea quod vitam nostram dirigere debeat, ne à recto cursu deflectamus, atque ita in tenebras mortis præcipitemur. Respicit autem Paulus hoc loco ad dictum Dauidis: Lucerna pedibus meis verbum tuum. Solum enim verbum Dei iustam ac veram viuendi rationem hominibus præscribit, quod tanquam lucernam adhibere debemus, ne in tenebras ruamus. Quid? an non lex norma vitæ est? cur ergo Euangelio tribuis quod est legis? tenendum est discrimen legis & Euangelij quantum ad opera attinet, nam vtraq; doctrina obœdientiam erga Deum, & dilectionem proximi requirit. Sed in hoc discrimen est. Lex, quas actiones interiores & exteriores Deus requirat, ostendit, & simul indicat nihil placere Deo nisi satisfiat toti legi. Euangelium autem docet quomodo incoari possit obœdientia, & quomodo placeat. Vt enim obœdientia inchoatur per spiritum fidei, sine quo ψυχικοὶ homines sumus qui nihil diuinarum rerum percipere possumus: ita placet propter Christum etiamsi normæ legis non satisfiat, atq; adeo hæc obœdientia à Paulo fructus iusticiæ fidei appellatur, quia nisi prius obtinuerimus iusticiã per fidem, nihil boni operis quod valet coram Deo præstare possumus. Quare Paulus recte iubet adhibere sermonem vitæ, hoc est, Euangelium.

In gloriam mihi, in diem Christi, quod non frustra cucurrerim, nec in vanum laborauerim.

Addit peculiarem finem. In gloriam, inquit, mihi, id est, vt gloriari possim in die Christi, quod vobis nõ frustra prædicauerim Euangelium. Verbo currendi, significat Apostolus suam in ministerio Euangelij sedulitatem, & industriam: qua voce illorum oscitantia & pigritia taxatur, qui hoc diuino & augusto officio segniter funguntur: Ex quo fit vt nullum sui laboris seu ocij potius fructum percipiant, cum interim seduli ministri benedictionem Domini sentiant, dum vident ministerium suum multis prodesse ad salutem, vnde spem etiam concipiunt, vt cum Paulo in die Christi gloriari possint. Quod autem addit In diem Christi eo pertinet, vt Philippenses adeoq; & nos excitet, ad perseuerantiam in pietatis cursu per totam vitam.

Quinetiam ſi immolor ſuper hoſtia ſacrificioq; fidei veſtræ, gaudeo & congaudebo omnibus vobis ob id ipſum & vos gaudete & congratulamini mihi.

Quia dubius erat exitus vinculorũ Pauli, hic attexit ſe libenter mortem obiturum pro defenſione & confirmatione Euangelij, fideq; Philippenſium, qua re magis Philippenſes ſtimulat, vt iuxta eam doctrinam, pro qua ipſe iam erat paratus mori, vitam inſtituant. Si morior, inquit, immolor ſuper hoſtia & ſacrificio fidei veſtræ, hoc eſt, cum antea vos in hoſtiam & ſacrificium Deo obtulerim, & fideles in ea prædicatione effecerim nequaquam moriturus mœrore conficior, ſed lætor potius, ac vna vobiſcum gaudeo. Gaudeo quidem quia offeror tanquam libamen additum vobis veluti hoſtiæ. Gratulor vero quia vos Euangelio à me prædicato credentes, non ſecus atque ſacrificium aliquod Deo gratiſsimum obtulerim. RESPICIT autem hic Apoſtolus ad veterem ſacrificandi ritum, qui Symbolum fuit non ſolum ſacrificij Chriſti, verumetiam ſpiritualis ſanctorum hoſtiæ. Vt enim illic erat libamen, hoſtia, ſacerdos offerens. Ita & hic Paulus ſe quidem σπονδὴν, hoc eſt, libamentum facit, & ſacerdotem qui offerat: Philippenſes vero hoſtiam. Nam eos gladio verbi Dei mactatos Deo adducit in ſacrificium. OBSERVETVR igitur hic: Primum, quanta ſit dignitas miniſtrorum verbi, qui ſacerdotes ſunt coram Deo ad offerendas illi hoſtias, non quales ſacrificuli in Papatu offerunt, nec quales Aaronici ſacerdotes in veteri lege, ſed homines mactatos ſpirituali gladio, quos in viuentem hoſtiam offerunt. Cæterum offerendi ratio in fide conſiſtit, qua mortificati conſecramur Deo per Ieſum Chriſtum. Monentur præterea hic miniſtri verbi, quo affectu eſſe debeant in ſuo miniſterio, nimirum vt vitæ fortunis, vxoribus, liberis, amicis, adeoq; omnibus in mundo rebus chariſsimis ac dulciſsimis miniſterium ſuum anteponant, ac ſi mortis periculum eis adire contingat, vt ſtatuant mortem ſuam veluti dulciſsimam quandam σπονδὴν & Deo gratiſsimam eſſe. Eſt enim inprimis obſeruandum quod Paulus mortem quam pro defenſione Euangelij obit, definit σπονδὴν libamen ſeu ſacrificium: quo delectatur Deus. Hinc eſt quod Dauid dicit: precioſa in conſpectu Domini mors ſanctorum eius: Hinc haud dubie martyres olim in medijs ſupplicijs ſe conſolabantur. Verum hoc ſciendum eſt quod mors per ſe non placeat Deo: Sed propter obœdientiam, & patientiam in morte, quibus addo euentum, videlicet, quod mors ſit martyrium & teſtimonium fidei & confeſsionis, vnde alij animantur ad confeſsionem & confirmantur in fide.

QVARTA PARS.

Spero autem in Domino Ieſu Chriſto me breui Timotheum miſſurum ad vos, vt & ego tranquillo ſim animo, cognito ſtatu veſtro.

Alteram partem huius capitis aggreditur Apoſtolus, quam ſupra totius Epiſtolæ quartam fecimus. Eſt autem hæc pars συστατικὴ, ſeu demonſtratiua, quæ abſoluitur laudibus Timothei & Epaphroditi. Hæc commendatio tota eo pertinet, vt Philippenſes, hos duos miniſtros Dei, adeoque omnes ſinceros miniſtros verbi in honore habeant, contemta Pſeudoapoſtolorum vana iactantia. Paraſceue huius commendationis eſt, quod dicat Apoſtolus ſe ſperare breui miſſurum Timotheum ad ipſos, vt ab eo reuerſo cognoſcat ſtatum Philippenſium, quo cognito tranquilliori ſit animo. OBSERVA itaq; hoc loco ingenium vere Apoſtolicum eſſe profectu auditorum ſuorum, etiam in medijs ærumnis, reddi animoſiorem & alacriorem. Quod ſane miniſtris omnibus verbi in exemplum proponendum eſt.

Neminem enim habeo pari animo præditum, qui adeo ſincere pro vobis ſollicitus ſit.

Ratio cur Timotheum promittit ſe miſſurum ab affectu Timothei erga Philippenſes ſumta: Et ſimul propoſitionis commendatoriæ inſinuatio vna cum ratione à collatione Timothei & aliorum comminiſtrorum verbi petita. Eſt autem hæc maxima Timothei commendatio quod reliquis omnibus præferatur, quantum quidem ad ſollicitudinem ſanctam pro Philippenſibus, attinet. Hic ergo Timotheus nobis in exemplum proponatur, vt quemadmodum ipſe fuit: Ita & nos ſimus ſolliciti pro Eccleſijs Chriſti vel remotiſsime à nobis diſsitis.

Nam omnes quæ ſua ſunt, quærunt, non quæ ſunt Ieſu Chriſti.

Ætiologia

Ætiologia est ex collatione, qua præfert Timotheum plerisque suorum commilitonum, qui propriam quietem sectantes hunc habent scopum, vt in tuto sint ac rebus necessarijs abundantes in pace viuant. HIC primum hyperbole in propositione vniuersali obseruanda est. Solemus enim vniuersaliter (præsertim cum oratio querelam de moribus continet) ea exprimere, quæ vt plurimum ita se habent: Vt nusquam tuta fides: Omnes student auaritiæ &c. Etsi autem plus dicet hyperbole quam res est, tamen eius verus vsus in sacra scriptura est, vt inde veritas intelligatur cum querela mixta. Deinde obseruandum est, quod quæ Christi sunt quærere & quærere quæ sua sunt, hic ita opponantur, vt simul stare non possint. DICITUR autem is, quæ Christi sunt quærere, qui totũ suum conatum eo confert, vt Christi gloriam illustret, salutem animarum quærat, non impeditus vlla priuati commodi aut incommodi ratione. Contra, sua quærere, is dicitur, qui quidem forte Christum sincere docet, sed maiorem rationem habet sui commodi & suæ quietis quam Euangelij, gloriæ Christi, & salutis animarũ. Si itaq; Christus summus scopus fuerit, nihil prohibet etiam sua commoda quærere, modo non negligentior quis ad quærendam Christi gloriam reddatur. Sic pia est cura coniugum & liberorum, modo primum & summum locum occupet cura gloriæ Christi, & pietatis veræ conseruandæ studium.

Experimentum autem eius nostis quod vt filius cum patre mecum seruiuit in Euangelio.

Commendatio ab ante actis amplificata cõparatione. Obserua Paulum tantum Apostolum non appellare Timotheum iuuenem adhuc, quem ipse in Euangelio instruxerat, seruum aut famulum, sed ipsum filij honore dignatur: Nescit enim superbum Dominum Ecclesia Christi. Deinde appellatione filij indicat Apostolus quo affectu ministri superioris vocationis esse debeant erga suos comministros, vtut fuerint gradu vocationis dispares.

Hunc igitur spero me missurum simulatq; videro rerum mearum statum.

Cõmendationis conclusio est cum admonitione de tempore, quo ipsum Timotheum mittere decreuerat, nempe cognito rerum suarum statu, qui adhuc incertus erat.

Confido autem in Domino, quod & ipse cito venturus sim.

Clausula hac de suo ad ipsos reditu eos bene sperare monet, quod eo spectat, vt eo sanctius vitam suam cõponant, quo inueniat eos abũdare in cognitione & omni sensu, id quod supra ipsis optauit.

Necessarium autem putaui Epaphroditum fratrem & cooperarium & comilitonem meum, vestrum autem Apostolum & ministrum necessitatis meæ mittere ad vos.

Secunda propositio huius partis, cui maxima Epaphroditi commendatio aspergitur. Primum enim Fratrem ipsum nominat, qua appellatione non tantum affectum suum erga ipsum declarat: Verumetiam seipsum in ordinem redigit, & Epaphroditum pastorem Philippensium sibi parem facit, quod quidem non tollit gradus Apostolatus & pastoratus, sed magis coniungit superiores & inferiores: vt coniunctis viribus gloriam Christi per prædicationem Euangelij promoueant. Deinde ipsum Cooperarium, id est, collegam fatetur, quantum quidem ad commune ministerium propagandi regni Christi attinet. Tertio agnoscit ipsum Comilitonem suum, quo nomine plus quiddam significat, nimirum quod forti & inuicto animo militauerit secum pro Christi regno dilatando, idq; contra Pseudoapostolos & mundi rabiem Euangelium persequentis. Quarto pronunciat illum Apostolum Philippensium, hoc est, Parochum seu ministrum Euangelij apud Philippenses, Transtulit enim nomen speciei ad genus, maioris commendationis ergo. Quinto Ministrum necessitatis suæ ipsum appellat, vt qui sibi subministrarit quibus opus erat, perferens ad ipsum quæ Philippenses miserant: Vnde cõmendatur ab affectu & officio erga Paulum. Sit igitur hic Epaphroditus ministris Euangelij propositus, tanquam speculum formandæ vitæ in suo ministerio.

Quandoquidem desiderabat vos omnes videre & anxius erat propterea quod

Hæc commendatio sumitur ab affectu Epaphroditi erga suos Philippen-

audiſſetis eum ægrotaſſe, & certo ægrotauit proxime mortem.

ſes, pro quibus, cum ægrotaret, magis erat quam pro ſeipſo ſollicitus: ne videlicet ægritudo ipſius Philippenſibus mœrorem afferret. EXEMPLVM hoc proponatur cum ipſis miniſtris Euangelij, tum etiam auditoribus, vt hinc etiam admoneantur, quam ſolliciti eſſe debeant pro ſe inuicē.

Sed Deus miſertus eſt eius, nec eius ſolum, ſed & mei, ne dolorem haberē ſuper dolorem.

Hic multæ quæſtiones ſe offerunt quarum explicatio in primis vtilis eſt. PRIMA quæſtio eſt de dogmate Manicheorum, qui hanc præſentem vitam, vt malum per ſe, damnarunt: quorum error hoc Pauli teſtimonio confutatur. Nam prorogationem vitæ Epaphroditi inter miſericordias Dei deputat: Quod, profecto perabſurdum fuiſſet ſi hæc præſens vita per ſe mala eſſet. Taceo promiſsionem quarto præcepto additam, qua promittitur longœua vita ijs qui maioribus ſuis debitum præſtiterint honorem. QVÆSTIO ſecunda eſt de ἀπαθείᾳ Stoicorum quam etiam hic Paulus ſuo exemplo & teſtimonio euertit. Nam ipſe Apoſtolus qui ſpiritum Dei habuit, quo regebatur, nunc lætatur, nunc triſtatur. Huc accedit quod nulla omnino laus eſſet patientiæ Chriſtianorum, ſi omni ſenſu doloris prorſus carerent, ſed edocti verbo Dei dolorem mitigant eumq; ſuperant per Spiritum ſanctum qui ipſis inter precandum vberem conſolationem affert. TERTIA quæſtio eſt quam Ambroſius hoc loco mouet hiſce verbis. Quid ergo eſt vt præſente Apoſtolo qui mortuos exuſcitabat hic Epaphroditus infirmatur vſq; ad mortem? Sed ſigna infidelium cauſſa fiunt. Nam huic non ad detrimentum contigit ægritudo ſed ad augmentum. Probationes enim diuerſæ ſunt credentium. Alius enim per ægritudinem, Alius amiſsione charorum, Alius per damnum pecuniæ, Alius per tribulationes probatur, ſi in neceſsitate ſtabilis inueniatur, auxilium à diuerſa parte non quærens. Non ergo contemta eſt poſtulatio Apoſtoli, ſed melius prouiſum ei pro quo petebat. QVARTA quæſtio naſcitur ex duobus locis Pauli in ſpeciem pugnantibus. 1. ad Theſſal. 4. ſic ait Apoſtolus. Videte ne contriſtemini pro dormientibus. Hic autem ſe mœrore affici eo quod Epaphroditus morti fuerit vicinus, teſtatur, & quod Deus ſui ſit miſertus, illum ſanitati reſtituens. Verum iſtæ ſententiæ nequaquam pugnant. Illic enim immoderatum dolorem adeoque Ethnicum omni ſpe vacantem prohibet: hic autem de dolore conſolatione mixto loquitur: Qualis omnis Chriſtianorum dolor eſſe debet. Nam vt naturale eſt dolere amiſsione charorum. Ita pietatis eſt ſe Deo ſubijcere & ex voluntate Dei ac promiſsionibus diuinis conſolationem petere. Mixtus itaque ſit piorum dolor conſolatione & obœdientia erga Deum, quæ eos ad patientiam erudiat, cuius patientiæ mater eſt ſpes beatæ immortalitatis. QVINTA quæſtio, ex dictis Pauli ſuperioribus & ex præſenti loco naſcitur. Supra enim dixerat melius eſſe pijs migrare & eſſe cum Chriſto, quam hic varijs ærumnis confici. Hic vero veluti mutata ſententia, mœroris materiam ſumit à morbo pij hominis, quem non dubitauit è miſerijs præſentibus per mortem migraturum in regnum Chriſti, ſed Paulus hic Eccleſiæ ædificationem ſpectauit, cui perutilem miniſtrum fuiſſe Epaphroditum minime ignorauit: Quare & pijs merito dolendū eſt, quando è medio pij & ſinceri miniſtri tolluntur. SEXTA quæſtio: Si Deus mortis horam vnicuiq; præſignauit, an non Deo reſiſtere videtur is qui triſtatur ob alicuius mortem. Nam voluntas ipſius voluntati Dei repugnare videtur. Facilis eſt Solutio. Aliud eſt enim dolere & frenare dolorem noſtrum, vt ſubijciamus nos voluntati Dei. Aliud eſt fremere aduerſus Deum, & indignari & ex doloris magnitudine prorumpere in contumeliam Dei. SEPTIMA quæſtio oritur ex Antilogia huius loci & eius qui eſt Iob. 14. Conſtituiſti terminos hominis qui præteriri non poterunt. Verum huius quæſtionis ſolutio legatur in Enchiridio noſtro in expoſitione quarti præcepti.

Studioſius igitur miſi ipſum, vt cum videritis ipſum rurſus, gaudeatis, & ego magis vacem dolore.

Concluſio amplicata à finibus miſſi Epaphroditi ad Philippenſes. Eſt autem hic verborum ſenſus. Maiori cura Epaphroditum miſi vt cum primum eum videritis reuerſum (quem vos nunquam viſuros putabatis) lætemini.

Excipite igitur ipſum in Domino cum omni gaudio, & tales in precio habete.

Illatio exhortationis, vt Philippenſes Epaphroditum excipiant in domino, id eſt, tanquam Domini legatum & nuncium, & in precio habeant non ſolum ipſum, verumetiam alios, qui ſimili diligentia in

negocio Euangelij verſentur. Obſeruemus quo in loco habendi ſunt ſinceri Euangelij miniſtri ab auditoribus. Nam ſi legati principum huius mundi, ſacroſancti cenſentur, vt quos ſine inexpiabili ſcelere violare nemini prorſus liceat. Si ſcelus ſempiternum putatur eſſe inſidiari legatis ab hominibus miſsis, Quid dicemus de ijs qui violant legatos Dei? quibus pœnis expiabitur tantum ſcelus? præſertim cum iſti Dei legati annuncient bona, prædicent pacem, inuitent verbis Dei ad perpetuum fœdus ferendum cum Domino dominantium, rege regum, cuius fœderis fructus vberrimus ad nos redit, videlicet, immortalitatis gloria & æternæ vitæ fruitio. Hæc tanta dignitas etiam miniſtros verbis commonefacere deberet, ne ſe ipſos malis moribus, & ſcurrilitate odibiles reddant.

Quia propter opus Domini vſque ad mortem appropinquauit, non habita ratione vitæ, vt ſuppleret defectum veſtri erga me officij.

Cauſſam morbi Epaphroditi inſinuat fuiſſe longam illam profectionẽ, quam ſuſceperat à Philippis Romam verſus, vt Paulo in vinculis miniſtraret. Hic obſerua quod opus Chriſti vocat, Chriſtum in perſona Pauli vinctum & egentem inuiſere & coram ſubleuare. Huc illuc, quod vni ex minimis meis feciſtis, mihi feciſtis. Qui igitur opem ferunt laborantibus ſeruis Domini, ſciant ſe Deo gratiſsimum opus facere, adeoq; ipſi Chriſto ſeruire. Contra vero qui miniſtros Dei premunt, & iniuria afficiunt, quiq; manus auxiliatrices indigentibus ſubtrahunt, opus diaboli faciant, adeoq; ipſi diabolo ſeruiant. QVOD conuerti cum Eraſmo. Non habita ratione vitæ, grece legitur παραβουλευσάμενος τῇ ψυχῇ. Nam παραβουλεύεσθαι ſignificat perperam conſulere, vti faciunt qui ſe in apertum vitæ periculum conijciunt, ſed hoc tamen facere in loco pro Chriſto non eſt ſtultitiæ aut imprudentiæ, ſed vere cœleſtis ſapientiæ, quam in Epaphrodito commendat Apoſtolus: qui vitæ periculum adijt, vt defectum Philippenſium ſuppleret erga Paulum. Hoc igitur permultum ad commendationem Epaphroditi facit, vt qui tantum laborem ſubire voluerit, quo Philippenſium vice fungeretur in miniſtrando Paulo. Admoneantur & hic auditores verbi officij ſui erga laborantes miniſtros. Si enim liberi debent parentibus obſequia neceſſaria, profecto pij agnoſcent ſe non parum ſinceris verbi miniſtris debere, per quorum prædicationem regeniti ſunt & adoptati in filios Dei.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Vt Philippenſes caueant ſibi à Pſeudoapoſtolorum inſidijs & fiducia carnis, monet Apoſtolus, ſe ſtatuens viuũ iuſticiæ veræ & pietatis exemplar, quod vt imitentur Philippenſes hortatur.

Ordo & partes Capitis tertij.

Huius tertij capitis tres partes ſunt. Harum prima eſt ἀποτρεπτική. Monet enim vt Philippenſes ſibi caueant à corruptoribus veræ doctrinæ, præſertim ab ijs qui Iudaiſmum ſapientes circumciſioni & legali iuſticiæ non parum tribuebant. SECVNDA pars eſt demonſtratio. Nam Apoſtolus ſeipſum in medium proponit, & ſuo exemplo docet ad perfectionem nihil extra Chriſtum quærendum eſſe. TERTIA pars eſt exhortatio. Nam poſtquam ſe iuſticiæ & veræ pietatis exemplar propoſuit, Philippenſes ad veram pietatem hortatur. In harum partium explicatione multi inſignes loci aſperguntur, vt de vero piorum gaudio. De circumciſione legali. De diſcrimine iuſticiæ legis & Euangelij. De efficacia mortis & reſurrectionis Chriſti. De perfectione Chriſtiana. De aduentu Chriſti ad iudicium. De glorificatione corporum poſt reſurrectionẽ.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquũ eſt fratres mei gaudete in Domino.

Altiſsimum ſequentis exhortationis fundamentum iacit Apoſtolus, cũ

iubet gaudere in Domino. Qui enim in Domino vere gaudent, facile contemnunt falſos doctores, atq; adeo omnem gloriam carnis negligunt. Eſt autem ingenium falſorum doctorum vanam mundi gloriam quærere, vt homines ſe ſuſpiciant, ac tanquam de patribus ac doctoribus de ipſis gaudeant: parum admodum aut nihil de gloria Chriſti & ſalute animarum ſolliciti. Quare Paulus Philippenſes ad Dominum reuocat, in quo ſolo gaudendum & gloriandũ eſſe monet. Dicitur autem is recte in Domino gaudere, qui illum ſalutis ſuæ autorem agnoſcit retinens fidem & bonam conſcientiam.

Eadem ſcribere vobis me quidẽ haud piget, vobis autem tutum eſt.

Interponuntur hæc per prolepſin, poterant enim obijcere Philippenſes, Sæpius tu Paule hæc præſens nobis inculcaſti. Quare nec eadem iterando fatigandus es, nec nos eadem audiendo grauandi ſumus. Reſpondet Apoſtolus, nequaquam ſibi moleſtum eſſe eadem ſæpius inculcare, nec illis inutile fore eadem ſæpius audire. Hinc diſcant miniſtri Euangelij vtiles doctrinas & exhortationes ſubinde repetere, atq; ſuis auditoribus inculcare. Diſcant & auditores ſibi perutile eſſe eadem ſæpenumero audire, quo altiores radices in cordibus eorum doctrina & eius accommodatio agat. 10

QVINTA PARS. 20

Cauete canes, cauete malos operarios, cauete conciſionem.

Propoſitio exhortationis, cuius hic eſt ſenſus: Cauete omnem veræ doctrinæ corruptelam & omnes falſos doctores. Vtitur autem hic Apoſtolus tribus vocabulis, quibus falſorum doctorum ingenium graphice depingit. Primum enim vocat eos canes, hoc eſt mordaces, veritatis luci obſtrepentes, & impudentius oblatrantes: curam ventris potius quam mentis, inanis gloriæ potius quam Chriſti, gerentes. Deinde vocat eos operarios, ſed malos, indicans duo operariorum genera eſſe in vinea Domini: quorum quidam mali ſunt, quos ocioſos eſſe præſtaret, deſtruunt enim vineam Domini. Quidam boni qui doctrina ſincera & vitæ innocentia ædificant. 30 Conciſionem vocat Iudæos qui cum circumciſionem mordicus tanquam neceſſariam ad ſalutem retinuerunt, veram Eccleſiam Dei dilacerarunt. Vtitur autem abſtractis pro concretis propter circumciſionis & conciſionis προσονομασίαν. Eſt autem conciſio κατατομὴ ſectio nocens & deſtruens (Danice vonſ kårelſe) κατὰ enim in hac compoſitione deſtructionem ſignificat. Euertitur hoc Pauli dicto Papiſticum dogma, quo adimitur laicis, vt vocant, iudicium de doctrina, quod iudicium Spiritus ſanctus non ſolum permittit, ſed etiam committit & commendat omnibus pijs, & nota eſt Chriſti ſententia. Cauete à falſis doctoribus.

Nos enim ſumus circumciſio, qui ſpiritu Deum colimus, & gloriamur in Chriſto Ieſu, & non in carnem fiduciam habentes.

Ratio propoſitionis à definitione veræ circumciſionis quæ coram Deo valet, ſumta. ac ſi diceret: Iſti iactant circumciſionem carnalem, quæ Chriſti aduentu abrogata eſt: ſed nos circumciſionem ſpiritus habemus. Dum ergo illi vmbris detinentur, nos veritate fruimur. OBSERVANDA eſt hoc loco definitio ſpiritualis circumciſionis, quod ſit amputatio fiduciæ carnis & gloriatio in Chriſto, per quem Deo ſpiritualem cultum reddimus. Gloriari in Chriſto eſt totius ſalutis fiduciam in vno Chriſto collocare. fiduciam in carne habere, eſt in aliam quamlibet rem collocare fiduciam, quam in vnum Chriſtum. Caro enim hic ſignificat quicquid extra Chriſtum eſt, adeoq; ipſam circumciſionem carnalem, quæ Chriſto exhibito abolita eſt. OBSERVANDA quoque hic eſt Antitheſis, quod qui ſpiritu Deum non colunt, nequaquam gloriari poſsint in Chriſto: & quod quicunq; habent fiduciam in carne deflectant à vera ſalutis via in damnationis præcipitium. 40 50

Quanquam & ego habeam fiduciam in carne, ſi quiſquam alius videtur fiduciam habere in carne, ego magis habeo.

Vt retundat conciſionis arrogantiam collationem addit: & ſe confert cum illis qui gloriabantur de prærogatiuis gentis Iudaicæ, ac ſi diceret non minorem gloriationis materiam habeo, quam iſti. Imo in multis illis ſuperior ſum. loquitur autem hic Paulus de materia gloriationis coram hominibus, non de effectu, quemadmodum mox declarabitur.

Circumcisus octauo die. Scilicet iuxta legem: qua ratione se præfert proselytis.

Ex genere Israël. Id est, ex semine Iacob Patriarchæ: cuius tota posteritas populus Dei habebatur.

E tribu Beniamin. Tribus meminit maioris certitudinis caussa.

10 Hebræus ex Hebræis. Hoc dicto significat se non defecisse à suo populo ad gentilismum, vt multi fecerunt ortis persecutionibus à vicinis populis.

Secundum legem Pharisæus. Iam de vitæ genere & studio agit, fuerunt autem Pharisæi præcipui inter alios sectarios. Scripturæ enim interpretes fuere, quam suis corruptelis deprauarunt. Iuxta legem, inquit, hoc est, iuxta præscriptum seu ordinatum à Pharisæis religionis institutum, seu iuxta ordinem & regulam Pharisæorum. Respicit enim Paulus ad vocabulum Thora, quod interdum ordinationem & constitutionem notat. Nam lex Dei nihil omnino præcipit 20 de Pharisæorum secta, quæ sub Pontificatu Ionathæ primum incœpit.

Iuxta zelum persequens Ecclesiam. Hoc additur vt ostendat quanto studio & ardore suum Pharisaismum propagare studuerit. Nam cum videret Ecclesiam Dei penitus abhorrere à Pharisaismo, eumq; omnino damnare, nihil non periculi adijt, vt Ecclesiæ nomen aboleret, atque ita suus Pharisaismus magis propagaretur.

Secundũ iusticiam quæ est in lege, fa-30 ctus irreprehensibilis. Hoc respectu hominum intelligendum est: quorum iudicio satisfacit externa disciplina. Est profecto magna laus, quod ita vitam totam instituerit Apostolus, vt nihil querelæ dignum admiserit. Non autem hic loquitur de iudicio Dei, cui mortalium nullus ita satisfacere potest, vt propter suam obœdientiam perfectam & plenam, habeatur coram Deo perfecte iustus seu irreprehensibilis. Obseruetur ergo hoc loco quod iusticia legis sit duplex. Spiritualis vna, altera literalis. Spiritualis est perfectus amor Dei & proximi. hæc nunquam in vllius vita extitit, excipio vnum Christum. Literalis est quæ in hominum conspectu apparet, cum interim hypocrisis regnet in corde, & coram Deo nihil sit quam iniquitas. Proinde qui ex hoc loco Pauli concludit legem Dei ab homine impleri posse, cœlum terræ miscet, & non satis perpẽdit in quem 40 finem hæc à Paulo dicantur.

Verum quæ erant mihi lucra, ea existimaui propter Christum iacturam esse. Omnia quæ sequuntur ad finem capitis in hunc Syllogismum conijci possunt: Boni discipuli magistrum suum imitari debent. Ego magister vester omni carnis fiducia abiecta in solo Christo acquiesco. igitur & vos fiduciam carnis abijcite, ac in solo Christo acquiescite, cauentes sacræ doctrinæ corruptelas. Minorem per collationem ponit. Confert enim totam carnis fiduciam cum Christo: quem adeo præfert vniuersæ gloriæ carnis, vt pro iactura habeat, quicquid sit extra Christum. Quæ erant, inquit, mihi, scilicet ante cognitionem Christi. lucra, hoc est, 50 quæ in me fiduciam carnis & propriæ iusticiæ alebant, ea, cognito Christo pro iactura habui, quia me à Christo remorabantur. Donec enim homo quicquam sibi, suisq; dotibus aut operibus tribuit, Christi particeps esse nequit. Oportet enim nos nudos tanquam è naufragio enatantes ad ipsum venire. Hic ergo destruitur opinio Papistarum de operibus præparantibus, & de merito congrui.

Quin etiam omnia existimo iacturam esse propter eminentiam Christi Domini mei. Etsi eandem sententiam repetit, singularis tamen Emphasis in duabus vocibus consideranda est. Nam, cum hic dicit in præsenti quod supra dixit in præterito, significat se constantem manere in suo proposito, & ex animo omnis carnis fidu-

ciam postponere Christo. Destruitur igitur & euertitur hoc dicto dogma iusticiariorum de operibus consumantibus seu perficientibus iusticiam. Quod autem addit, propter eminentiam Iesu Christi, significat neminem vere Christum posse cognoscere donec propria iusticia fuerit inflatus. Est autem cognitio Christi sita in duabus, videlicet, in noticia & fiducia. Noticia, personæ vnitatem, naturarum diuinæ & humanæ admirandam vnionem, & officium redemtionis complectitur. Fiducia autem beneficia oblata apprehendit, ac in Christi gratia acquiescit. Proinde cognitionis voce solida fides Christi ex concepta noticia intelligitur. Domini mei, dicit, quia soli credentes in Christo Domino gloriari possunt.

Propter quem omnium iacturam feci, & existimo reiectamenta esse vt Christum lucrifaciam.

Tertio repetit eandem sententiam non sine singulari Emphasi. Dicit enim se non solum omnium iacturam fecisse propter Christum, verumetiá omnem carnis fiduciam tanquam rem abominandam abiecisse, vt Christum lucrifaceret, hoc est, vt Christum solum iustificatorem & saluatorem obtineret. Rursum igitur monemur omnem carnis adeoq; iusticiæ propriæ fiduciam abijciendam esse, tanquam rem indignam oculis, modo Christi participes esse velimus, verissime enim ab Ambrosio dictum est: Gratia Dei aut tota recipitur, aut tota abijcitur. Et Augustinus: Gratia est nullo modo quæ non est gratuita omni modo. Vocabulum σκύβαλα vsurpauit Apostolus, quo nihil potuit contemtius significari. Est enim σκύβαλον res fœda indigna oculis hominum, sed canibus proijcienda potius Hinc apparet quæ sit laus bonorum operum coram Deo ante iustificationem gratuitam, præsertim cum homines fiduciam in illis collocant. Quare nequaquam dictum Apostoli vult, vt virtutes quas requirit lex, abijciamus, sed tantum contra fiduciam carnis insurgit, quæ impedit quo minus ad Christum peruenire possimus.

Et reperiar in ipso, non habens meam iusticiam quæ est ex lege, sed eam quæ est per fidem Christi, iusticiam quæ est ex Deo per fidem.

Exponit quis sit efficacis cognitionis Christi fructus, nempe iusticia noua, quæ est, ex fide Iesu Christi, hoc est, quæ imputatur credenti in Christum. Hic primum obseruetur antithesis duplicis iusticiæ. quædam enim hominis propria dicitur, quæ est ex lege: Quædam Dei iusticia quæ fide obtinetur. Hanc cum illa simul statui non posse clarissime euincit hic Pauli locus. Qui enim nititur iusticia propria, iusticiæ fidei expers est. & qui nititur iusticia fidei, agnoscit se nullam propriam iusticiam qua consistere potest coram Deo, habere. Quare diligenter cauendum est, ne has iusticiæ formas confundamus: quarum confusio semper maximas in Ecclesia turbas & dissidia mouit. Quidam enim cum audiunt simul stare non posse has duas iusticiæ formas, mox existimant licentiam datam carni, vt se prostituat libere ad omnem turpitudinem, gloriantur de Christo, clamant ablatam esse maledictionem legis, iactant fidem, cumulant plurima testimonia scripturæ, quibus ad seipsos inescandos abutuntur, vt liberius in omni flagitiorum genere volutentur, non obseruantes Paulum hic & in similibus locis nequaquam substantiam, sed fiduciam operum & proprij meriti oppugnare: quo solius Dei gloria emineat. Non vult ergo Apostolus vt honestatis, iusticiæ, castitatis beneficentiæ, cæterorumq; fructuum spiritus & fidei studium abijciamus, sed vt fiduciam seu qualitatem quam operibus sophistæ attribuunt, procul à conspectu remoueamus. Rursus sunt qui ex vtraq; iusticia, nempe operum & fidei vnam componunt iusticiam, qua homines coram Deo iustificari contendunt. Horum error non solum hoc Pauli testimonio refellitur. Verumetiam multis alijs scripturæ testimonijs refutatur, adeo vt hanc connexionem ruinæ & reiectionis Iudæorum caussam Apostolus statuat, cum ita inquit ad Rom. 10. Ignorantes Dei iusticiam, & propriam iusticiam quærentes statuere, iusticiæ Dei non fuerunt subiecti. Quisquis ergo fidit propriæ iusticiæ, iusticia Dei quæ est ex fide excidit. Quare diligenter discernamus inter legalem & Euangelicam iusticiam. Primvm itaq; differunt caussis efficientibus. Illa enim hominis propria, vt quæ in operum legis obœdientia consistit: hæc autem Dei dicitur. Nam ipse & eam pro iusticia imputat credenti, & eandem approbat. Secvndo differunt genere. Nam legis iusticia est formalis obœdientia hominis erga legem. Fidei vero imputatiua dicitur. vt enim fundamentum iusticiæ hominis opus est iuxta rationem legis factum, Ita obœdientia Christi formalis nobis ascribitur, Dum in ipsum credimus nõ enim aliter nos iusti sumus quam Christus fuit peccator. Hic autem vt non fuit peccator qualitate, sed imputatione nostri peccati reus fuit: ita nos nõ sumus iusti qualitate sed imputatione iusticiæ Christi accepti sumus. definitur

finitur itaque recte iusticia Christiana esse credentis personæ absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptatio ad vitam æternam gratis propter Christum. pro nostro enim reatu cui debebatur pœna satisfactum est per victimam expiatricem Christi: nostrum defectum supplet perfectio Christi, hoc est, legis perfecta obœdientia in Christo quæ nobis credentibus imputatur: vt ita expiato peccato & imputata nobis Christi obœdientia iusti simus & acceptemur à Deo per Iesum Christum mediatorem ad vitam æternam. Hanc iusticiam tantisper possidet homo, donec retinet fidem & bonam conscientiam. vt enim fides accipit iusticiam per Euangelium oblatam, ita bona conscientia fidei custos est: qua amissa naufragium fidei committitur. ex quo apparet quam necessaria sit noua obœdientia in conuersis. TERTIO, iusticia legalis homini in hac vita plane est impossibilis: vt quæ hominis conatũ requirit, quo satisfiat legi Dei. Iusticia Euangelij donum est quod Deus largitur ex mera gratia omnibus credentibus. QVARTO, Iusticiæ legalis fiducia parit hypocrisin & carnalem confidentiam, At fiducia iusticiæ Euangelij parit humilitatem veram & multiplices fructus internos & externos producit. QVINTO, Iusticia legalis homini vano, at iusticia fidei soli Deo gloriam tribuit per Iesum Christum. SEXTO, fiducia iusticiæ legis hominũ damnationi subijcit, vt quæ reiectionis eius caussa existat, Sed fidei iusticia à damnatione hominem reddit securum. nulla enim est condemnatio ijs qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum, Rom. 8.

Vt cognoscam eum, & potentiam resurrectionis & communionem afflictionũ eius.

Qualis sit fidei natura explicat tria ei attribuens, videlicet cognitionem Christi, cum qua coniuncta est fiducia: cognitionem potentiæ resurrectionis eius. fide enim in Christum vim resurrectionis ipsius in nobis sentimus, idq; non solum quod ipsius efficacia in nouam vitam reformamur ac veluti resurgimus, verumetiam quod certo expectamus nos per eandem resurrecturos: & cognitionem communionis afflictionum eius, qua scilicet nos reddimur participes afflictionum Christi, quemadmodum enim ille, ita & nos in hoc mundo varias experiamur afflictiones. Obseruemus igitur hoc loco quales piorum meditationes & studia esse debeant. Huc illud Pauli ad Timotheum. Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis.

Conformis factus morti eius, si quomodo pertingam ad resurrectionẽ mortuorũ.

Quo pertineant præsentes Ecclesiæ afflictiones ostendit: nimirum, vt Christum sequamur in cruce donec pertingamus ad resurrectionem mortuorum, vt enim à morte ad resurrectionem Christus Dominus peruenit: Ita nos quoq; ex varijs afflictionibus tandem ad gloriam immortalitatis perueniemus. Conformitas mortis Christi consistit in mortificatione carnis & externi hominis, hoc est, in vera contritione & tollerantia crucis. Quod autem addit, Si quomodo, non est dubitantis sed anhelantis ad metam. Significat igitur Apostolus difficultatem sequendi Christum, vt in Philippensibus studium acrius excitet. Nemo enim coronatur, nisi qui legitime certauerit.

Non quod iam apprehenderim aut perfectus sim, sed sector si etiam apprehendã, quatenus & apprehẽsus sum à Iesu Christo.

Vt ad perseuerantiam & serium studium pergendi in pietatis stadio excitet Philippenses, se adhuc in cursu esse indicat. Dixerat se fide eo tendere, vt cognoscat Christum, vt vim resurrectionis & communionem passionum eius percipiat, in eodem cursu se adhuc esse fatetur, & anhelare vt aliquando ad scopum perueniat. Quod autem addit quatenus apprehensus sum, eo pertinet vt totum salutis beneficium gratiæ tribuatur. Vult igitur Apostolus eos qui huius gratiæ Christi facti sunt participes, non ocio torpore, sed toto nisu incumbere, vt apprehenso Christo pergant, donec ad metam perueniant. Hic locus obseruandus est, contra sanctulos quosdam, qui cum vix micam fidei habeant, se tamen iam ad dexteram Christi in cœlestibus sedere gloriantur. De perfectione paulò post dicemus. Fratres ego meipsum nondum arbitror assecutum esse. Attentio est cum repetitione eiusdem sententiæ, & monet suo exemplo Philippenses, vt in principio cursus non torpeant, sed perpetuo progrediantur, donec ad metam peruenerint.

Vnum autem (*ago*) ea quidem quæ à

Quod simpliciter dixit, nunc alle-

tergo sunt obliuiscens, ad ea vero quæ à fronte sunt enitens, secundum scopum sequor ad palmam supernæ vocationis Dei per Iesum Christum.

gorice repetit. Est autem hic sensus. Quemadmodum cursores qui in stadio currunt, non respectant à tergo, sed feruntur pleno impetu: Ita ego proposita palma supernæ vocationis, id est, cœlestis beatitudinis, non sino me vllis mundanis auocamentis retrahi à cursu, sed recta pergo donec ad præfixum scopum perueniam. Hoc Apostoli exemplum omnibus pijs merito proponendum est, vt cogitent non torpore, non segnicie, non voluptatibus, non iactantia inanis fidei, sed strenuo in pietate cursu properandum esse ad præfixum beatitudinis scopum. Etsi autem gloria cœlestis gratuitum est Dei donum, tamen ad eam fidei veris exercitijs perpetuo contendendum est. Atq; ideo adiecit, Per Iesum Christum, vt in ipsum solum in toto cursu recumbamus. 10

Quotquot igitur perfecti sumus hoc sentiamus.

Transfert hypothesin ad thesin seu suum exemplum ad catholicam doctrinam. Quod enim de se dixit, ad omnes pios accommodat, nimirum vt omnes exclusa carnis fiducia, & fide iustificati cognoscant Christum, sentiant vim resurrectionis ac communionis afflictionum eius, atq; ita in cursu pergant indefesse, donec ad metam perueniant per Iesum Christum. Potest autem ex collatione huius dicti & superioris colligi definitio perfectionis Christianæ, videlicet, quod sit fiducia in Christum & viua cognitio & sensus mortis & resurrectionis Domini, cum firmo proposito in pietatis stadio indefesse currendi donec ad metam vsque peruentum fuerit. Seu vt clarius dicam. Perfectio Christiana est ex fide Christi obœdientiam erga Deum omnibus rebus alijs ante ferre, hoc est, vt iustificati fide puro colendi Deum affectu ducamur, vt simplici integritate præditi testari posimus, nos hoc præcipuæ in votis habere, vt omnem nostram vitam Deo approbemus sani fide dilectione & patientia. Hæc perfectio non gradibus consumatur in hoc mundo, sed substantiæ tantum respectu dicitur perfectio perficienda gradibus in futura vita. Hinc iam facile conciliatur superius dictum, & hæc sententia, supra dixit, non quod perfectus sim, hic autem, quotquot perfecti sumus. Paulus enim perfectus est substantia, non perfectus si gradus spectes. 20 30

Et si quid aliter sentitis & hoc Deus vobis reuelabit.

Hoc est, si qui inter vos secus persuasi sunt à Pseudoapostolis qui ad perfectionem Christianam requirunt etiam vmbras Mosaicas, vt circumcisionem & alios ritus, Deus aliquando & illos in viam reuocabit, vt agnito errore idem nobiscum sentiant. Monet igitur Paulus hoc loco quomodo agendum sit cum ijs, quibus nondum satis illuxit Euangelij puritas: qui docẽdi quidem sunt, sed interim locus est dandus reuelationi diuinæ, qua Deus per verbum & suum Sanctum spiritum corda hominum in rectam viam flectit, persuadendo efficaciter ijs de veritate verbi sui. Vt enim omnia habent incrementa sua, suumq; tempus: Ita & Dei cognitio incrementum sumit in nobis indies, modo ipsi non fuerimus in culpa, resistendo Spiritui sancto, qui iuxta ordinationem Dei in verbo prædicato & cogitato vult esse efficax. 40

Veruntamẽ in eo ad quod peruenimus eadem incedamus regula, idem sentiamus.

Exhortatio est, vt vnanimes in doctrinæ & vitæ puritate pergamus, etiamsi non omnes æque multum promouisse in cursu videamur. Diligenter obseruandus est hic locus qui monet, ne vel ipsi despondeamus animum si nondum ad summum peruenimus, vel alios qui tardiores & imperfectiores esse videntur, præ nobis contemnamus. Deinde obseruanda est metaphora sumta ab ordine militari. Nam στοιχεῖν dicuntur milites, cum in acie singuli vt ordinati sunt, manent, & recta serie progrediuntur, nec in dextrum nec in sinistrum declinantes, sed locum fortiter defendentes. Vt igitur illi suam militarem regulam habent, quam turbare turpe est, ita & Christianos decet, vt strenuorum militum exemplo sub vexillis Christi fortiter suum quisque locum tueantur, & iuxta regulam eandem, quam omnibus suis communem præscripsit Dominus in fide, dilectione & patientia cæterisque virtutibus progrediantur, donec lætam per Christum reportauerint victoriam. Non vult igitur Apostolus, vt nouum doctrinæ genus, aut nouas viuendi regulas excogitemus, sed vt regulam fidei & vitæ quam præscribit nobis Euangelium sequamur. 50

Estote pariter imitatores mei fratres, & considerate eos qui sic ambulant, quemadmodum habetis nos typum.

Hortatur Apostolus, vt se exemplum sibi proponant Philippẽses. Est enim hoc vere doctorem Ecclesiæ agere, alijs doctrinæ puritate & vitæ innocentia præire, vt sit typus iuxta quem auditores tuto suam vitam & mores componere possint. HIC tria genera ministrorum verbi impingunt. Primum, eorum qui recte quidẽ docent, sed parum honestis præditi sunt moribus. Hi quod verbis ædificant, Moribus destruũt. Secundum eorum est qui vitam quidem coram oculis hominum innocentem degunt, sed doctrina est erronea & corrupta malis opinionibus. hi quod vita extruere videntur, doctrina euertunt. Tertium eorum est, qui non solum falsa & erronea docent, verumetiam scelerate viuunt, hi vastant Ecclesiam vtroq; modo, & manifesta sunt Satanæ mancipia, ad perdendas hominum animas conducta. Caueamus ergo ne in istis ministrorum tribus generibus reperiamur, sed potius studeamus exemplo Pauli illorum ascribi numero, qui recte & sincere docent, moribus, dictis, factis, adeoq; tota vita doctrinam exprimentes. hos vult Apostolus, vt Philippenses considerent, ac eorum vestigijs insistant.

Multi enim ambulant, quos sæpe dixi vobis, nunc autem & flens dico inimicos crucis Christi, quorum finis interitus, quorum Deus venter, & gloria in dedecore ipsorum qui terrena sapiunt.

Ratio est cur velit Philippenses se imitari, à contrario exemplo sumta, & à salutis periculo. Interponit autẽ Pseudoapostolorum sui temporis breuem descriptionem, vt & agnosci & melius caueri possint. Primum enim vocat eos inimicos crucis Christi, cũ quia puritatem Euangelij & beneficia redemtionis, hoc est, crucis Christi obscurabant, Imo abolebant, eo quod circumcisionem & ritus legis Mosaicæ tanquam necessarios ad salutem falso prædicabant, tum quia crucem & persecutionem pro Christi Euangelio pure prædicando refugiebant, sui priuati commodi gratia. Proinde, inimici crucis Christi, sunt non solum qui vnico Christo atq; eius λύτρῳ, non tribuunt plenum (concepta in ipsum fiducia) redemtionis honorem, verumetiam qui affectibus hominum se accommodantes crucem refugiunt, suiq; ventris propriæq; quietis curam habent, potius quam salutis animarum, atq; ea de causa addit, Quorum Deus venter est. Dicuntur autem Deum habere ventrem, quicunq; hunc scopum habent suarum actionum, quod suis commoditatibus, videlicet, vt tranquille viuant, consulant potius suæ quam Christi gloriæ, nihil de exitu cogitantes, quem hic Paulus apponit, inquiens. Quorum finis est perditio. Hoc ideo adiecit Apostolus, vt proposito hoc periculo Philippenses ab istorum vanitate absterreat, & animet eos ad gnauiter faciendum officium in timore Domini. PRÆTEREA subiungit Apostolus. Et gloria eorum cum dedecore, (seu confusione, vt habet vetus interpres.) Hoc etiam ad pœnam spectat eorum, qui hic gloriam suam & non Dei quærunt. Quicunq; ergo in carne confidunt vanam gloriæ mundanæ vmbram sectantes, tandem iustissimam mercedem, ignominiam & confusionem reportabunt, idq; in conscientia primum, Deinde in extremo die quando pudefient omnes qui Christo suum integrum honorem non tribuerũt, quiq; propter fauorem hominum & inanem gloriolam orationem suam flexerunt ad affectus hominum, horum gloria tum vertetur in sempiternam confusionem. Postremo Apostolus vna voce qualesnam sint inimici isti crucis exprimit. Qui inquit, terrena sapiunt, hoc est, qui nihil sapiunt rerum cœlestium, sed solummodo in rebus carnalibus occupantur. Atq; ita hic graphice depingit Apostolus eos quos supra canes, malos operarios, concisionem, & fiduciam in carne habentes, vocauit.

At nostra conuersatio est in cœlis, vnde saluatorem expectamus Dominum Iesum Christum.

Antithesis est, qua discernit inter falsos doctores & veros : inter falsos Christianos & sinceros. Illi terrena sapiunt, terrenam tranquillitatem sibi tanquam metam ante oculos habentes. Hi autem tametsi corporibus in terris viuunt, affectibus tamen in politia cœlesti versantur, leuatis animis ad Christum Dominum sedentem ad dexteram patris, vnde & expectant ipsum saluatorem. Etsi autem vbiq; est Iesus Christus saluator noster per id quod Deus est (vt inquit Augustinus) tamen in cœlo est per id quod homo, quemadmodum articulus de Ascensione Domini, & aduentu eiusdem ad Iudicium aperte docet. Vult ergo Paulus, vt semper cordibus nostris ascendamus in cœlum, & fide contemplemur nostrum saluatorem Iesum Christum, ad quem animabus migrare omni hora cupiamus, exemplo Pauli dicentis. Cupio migrare & esse cum Christo.

Qui

Qui transformabit corpus nostræ humilitatis, vt ipsum sit conforme corpori gloriæ eius, secundum efficaciam, qua potest ipse etiam sibi subijcere omnia.

Quidnam faciet Saluator vbi aduenerit, ostendit, Transformabit, inquit, corpus nostræ humilitatis, id est, hoc nostrum humile & vile corpus, vt sit conforme corpori ipsius glorioso, idq; secundum eam efficaciam, qua potest sibi subijcere omnia. HIC quatuor obseruentur. Primum, de transformatione corporum. Secundum, quod eorundem corporum quæ hic habemus, sit futura transformatio. Tertium, de modo transformationis. Quartum, de huius transformationis caussa & virtute. TRANSFORMATIO consistit in eo, vt corpus hoc corruptibile fiat incorruptibile: mortale, fiat immortale: infirmum, fiat sanum, & integrum: humile & contemtibile, fiat gloriosum: animale, fiat spirituale, sicut Paulus docet 1. Corinth. 15. DEINDE eorundem corporum erit transformatio, non aliorum: quemadmodum Iob testatur, & se in medijs ærumnis, cum ipsius corpus scatebat vermibus, spe huius transformationis consolatur. Ita enim ait: Scio quod Redemtor meus viuit, & in extremo die resurrecturus sum. Nam vt Christus eodem corpore surrexit, quod habuit dum inter homines vt homo versaretur, Ita nos ijsdem corporibus resurgemus, vt eadem corpora, quæ hic cum Christo crucifixa sunt, vna cum Christo in cœlesti beatitudine glorificentur. PORRO hæc transformatio huiusmodi erit, vt corpus nostrum reddatur σύμμορφον, id est, conforme glorioso corpori Christi, hoc est, vt æquale corpus Christi iam est post resurrectionem ipsius, talia quoque nostra sint futura in æterna vita. CÆTERVM quia ratio nostra hoc mysterium capere nequit, videlicet, quomodo mortuorum corpora, quorum quædam igni consumta sunt, alia submersa, alia à bestijs comesta, alia alio modo corrupta ac perdita, possint resurgere, remittit nos Paulus ad potentiam Christi, qua potest sibi omnia subijcere. Si enim potuit ex nihilo omnia condere, cur non ad iussum ipsius redirent corpora, & starent coram ipso perfecta? Huius resurrectionis cogitatio merito nos mouere deberet, ne nostra corpora vlla turpitudine contaminaremus, quæ olim si à capite nostra ipsorum culpa non fuerint abscissa, tanta gloria in cœlo donabuntur, vt sint conformia glorioso Christi corpori, quæ sane gloria nulla lingua satis explicari potest. DEINDE ex hoc loco discamus, in negocio salutis nostram rationem ligare & captiuare, ne se intempestiue ingerat aduersus Deum & Christi potentiam, qua potest omnia quæ vult, Vult autem omnia quæ decreuit, & verbo suo promisit. Articuli enim fidei nostræ rationis acumine nequaquam cerni possunt. Quare hic solo fidei lumine contenti esse debemus.

Quapropter fratres mei dilecti & exoptati, gaudium & corona mea, sic state in Domino dilecti.

Conclusio est generalis, cuius hic sensus est. Cum igitur ita se res habeat, quod vana sit omnis carnis fiducia, quod sola fidei iusticia accepta sit Deo, qua cognoscitur Christus & potentia resurrectionis, & communio afflictionum eius, in quibus tanquam in stadio, donec in hac vita sumus, & ad metam veniamus, versari decet, hortor vos, vt relictis sanæ doctrinæ corruptoribus, stetis in Domino, à quo solo salus expectanda est. Stare enim in Domino, est permanere & perseuerare constanter sine titubatione & claudicatione. In via Domini, hoc est, in puritate doctrinæ & morum innocentia, quam doctrina requirit. QVOD autem eos appellet Apostolus, Fratres dilectos, desideratos, gaudium & coronam suam, ad affectum ipsius declarandum erga Philippenses pertinet. Significat enim se vehementer gaudere ex eorum in pietate profectu. Cum Coronæ meminit, respicit ad eos, quibus in stadio currentibus brabium est propositum. Talis vtiq; affectus sincerorum ministrorum verbi erga suos auditores esse debet, vt de illorum profectu in Domino veluti triumphent.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt priuatos quosdam ad concordiam & ad opem sibi inuicem ferendam hortatur Apostolus: Ita omnes monet, vt in Domino gaudeant, & abiectis curis mundanis ad preces confugiant, seq; tanquam exemplar imitentur, Deinde liberalitatem eorum erga se acceptans, optat vt Deus ipsis officium rependant.

ORDO

Ordo & partes Capitis quarti.

Quemadmodum in epilogis fieri solet, plura hic ab Apostolo congeruntur, ac Primum quædam quæ priuatas personas concernunt, attingit. Deinde omnes compellat, ac eos, gaudere in Domino, iussos ad modestiam & preces, deposita prophana cura, vtq; se omnis virtutis exemplar imitentur, hortatur. Ad hæc liberalitatem Philippensium erga se laudat, cum significatione remunerationis ab ipso Domino expectandæ. Postremo suo more claudit Epistolam salutationibus & fausta imprecatione.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SEXTA PARS.

EVODIAM & Syntichen adhortor idem sentire in Domino.

Mulieres has insignes fuisse apparet, quas seorsim ad concordiam sanctam hortatur, & addit concordiæ vinculum, cum inquit, in Domino, omnis enim concordia extra Dominum facilime rumpitur. OBSERVA officium pij Pastoris esse, non solum totius gregis curam habere, verum etiam singularum ouium salutem quærere. Non enim satisfacit officio qui publice tantum docet, hortatur, comminatur, nisi priuatim quoq; commonefaciat singulos, vbi & quando hoc necessarium animaduerterit.

Et rogo te compar germane: (seu socie sincere) adiuua illas quæ in Euangelio mecum concertarunt, vna cum Clemente & cæteris operarijs meis.

Insignem aliquem commilitonem alloquitur, cum quo se idem iugum gestare, id est, idem onus sustinere in negocio Euangelij fatetur. Hunc hortatur, vt iuuet honestas illas Matronas, quo in concordiam reducantur. Huius rei caussam subiungit, quod concertarint cum ipso in Euangelio, illud defendendo & propagando. INSIGNIS hic lous est, qui docet non solum virorum, verumetiam mulierum esse, concertare pro Euangelio defendendo & propagando. SVNT qui ex hoc loco Paulum habuisse vxorem falso colligunt, Ideoq; vertunt in fœminino, Compar germana, verum ista opinio facile refellitur. Primum verba ipsa Apostoli in masculino efferuntur, σύζυγε γνήσιε, At si obijcis, Atticismum esse, quo adiectiuum sub masculina terminatione vtriusq; est generis masculini & fœminini. Respondeo, Paulum non Atticum esse, nec sæpe solere vti atticis figuris. Deinde 1. Corinth. 7. de seipso Paulus in hunc modum loquitur, Dico autem non nuptis & viduis: Bonum est illis, si sic permanserint sicut ego. Hic aperte fatetur Apostolus se vxorem non habuisse. Præterea circumstantiæ temporis profectionis labores, carceres, flagella & vndiq; circumstantia vitæ pericula, satis conuincunt Apostolum postea non duxisse vxorem. Vnusquisq; enim facile videt, quod minime aptum fuerit nuptijs totum istud prædicationis Pauli tempus.

Quorum nomina in libro vitæ sunt.

Liber vitæ catalogus est electorũ, in quo omnes sunt qui credunt, & vsque ad finem perseuerant. Seu liber vitæ est propositum Dei & æternum consilium in pectore Dei definitum, quo vt omnes homines credentes in hoc libro inscripti, ita iniusti de eodem deleti esse perhibentur. Hæc loquendi ratio ab humana consuetudine desumta est, qua significatur certitudo salutis eorum qui in Christum crediderint.

Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete.

Generalis exhortatio est, ad omnes Christianos promiscue pertinens, qua hortatur ad gaudium spirituale in Domino. Opponit autem Apostolus gaudium in Domino, cum fiduciæ carnis, tum gloriationi Pseudoapostolorum. Quid autem sit in Domino gaudere patet ex superioribus; videlicet, quod sit in eo omnem salutis fiduciam collocare, ex eo solo pendere. Huius gaudij materia est diuina sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio, quæ in solo Domino nostro

Iesu Christo inueniuntur, iuxta illud: Iesus Christus est factus nobis à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio, & redemtio. Quare non immerito Apostolus iubet, vt pij in Domino gaudeant. Iteratio facit ad exhortationis vehementiam. QVID? An non Christus dicit, Beati qui lugent: Luctus & gaudium in Christianis simul sunt, sed non habent eosdem fontes. Luctus enim ex sensu iudicij Dei. Gaudium ex communicata misericordia promanat, atq; ideo non simpliciter dicit, gaudete, sed cum addito, in Domino. Qui enim in Domino per fidem manet, etiamsi caro eius premitur varijs ærumnis, vt mortificetur corpus peccati, vnde non exiguus luctus in pijs nascitur: tamen gaudium spiritus facit, vt quæuis incommoda æquiori feramus animo. Deinde cum Dominus beatos pronunciat lugentes, hoc ipsum animi gaudium commendat. Ita enim addit in eadem concione: Exultate & gaudete, Quoniam merces vestra copiosa est in cœlis. Psalmus secundus ad eundem modum coniungit timorem & læticiam, cum inquit, Seruite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. quod eleganter expresit Apollinarius, δείδιτε, δουλοσύνης δ' κεράσατε χάρμασι δεῖμα. Vult enim Dauid timorem misceri gaudio, vt enim timor opponendus est securitati contemnentium iudicium Dei, ita fides consolationem & gaudium pariens, victrix erit desperationis & dubitationis.

Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.

Alia exhortatio, nempe ad modestiam: quam ideo cupit notam omnibus esse, vt exemplo ipsorum alij ad modestiam & moderationem inuitentur. Est autem, τὸ ἐπιεικὲς virtus, quæ τὸ εἰκὸς, hoc est, modum & quod decet in omnibus rebus seruat, cum videlicet quispiam adeo benignis moribus sit præditus, vt omnes facile sibi conciliet morum probitate ac patientia iniuriæ.

Dominus prope.

Ratio proxime præcedentium exhortationum à præsentia seu prouidentia Dei sumta. ac si diceret: veram cum gaudij tum moderationis materiam habetis, nempe præsentiam Domini, qui curam gerit pro suis, estq; paratus semper ad opem ferendam laborantibus & inuocantibus. Iuxta illud, Inuoca me in die tribulationis. Et, Tecum sum in tribulatione: Debet igitur summa consolatio piorum sub cruce esse, quod habeant Dominũ præsentem, qui non destituit suos, sed vel in media morte gaudio spirituali erigit, vt non dubitent insultare Diabolo & omnibus eius membris. Sciunt enim crucem veluti aditum quendam esse ad gloriam, iuxta illud Pauli: Si cum illo patiemur, simul cum illo glorificabimur, Rom. 8.

Nihil solliciti sitis.

Alia exhortatio est, ad deponendam vanam & impiam sollicitudinẽ. Vt autem intelligi posit quænam sollicitudo prohibeatur, notandum est triplicem sollicitudinem esse. Quædã enim necessaria est. Quædã prophana quæ verbo Domini prohibetur. Quædam ex vtroque genere mixta est. NECESSARIA sollicitudo est pars officij Christiani hominis, quæ nobis & mandato Dei, & multis illustribus exemplis commendatur. Paulus ad Roman. 12. ait, Qui præest, in sollicitudine scilicet præsit. 1. Timoth. 5. Si quis suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Micheas dicit, Hoc requiri à Domino, vt sollicite ambulemus coram ipso. HANC sanctam curam plurima nobis exempla in scriptura commendant, vt sanctorum Regum, Patriarcharum, Patrumfamilias, Prophetarum & aliorum. Paulus 2. Corinth. 11. Item, Colloss. 2. 1. Thess. 2. suam pro Ecclesia sollicitudinem testatur. Sic Dauid in multis Psalmis. BREVITER, Vera pietas consistere nequit, nisi hæc sancta cura asit, cum in communi piorum omnium, tum in singularum personarum vocatione. Pius proinde Rex pro suo regno. Pius paterfamilias pro sua domo. Pius Euangelij Minister pro suis auditoribus, & quilibet hominum pro seipso sanctam sollicitudinem habere debet. VT autem clarius intelligi posit qualisnam hæc sancta cura esse debeat, quatuor in ea consideranda sunt. Mandatum, Fides, Finis & Modus. MANDATVM Dei est, quo præcipitur hæc sancta cura, de quo nonnulla supra dicta sunt. Hoc mandatum Dei iubet, vt Deum, proximum & teipsum intueare. Vult enim Deus vt coram se sollicite ambules, vult vt proximi curam sollicite geras, vult vt tuæ salutis & vocationis rationem diligentem habeas. FIDES propterea requiritur, quia nihil quicquam sine fide recte fieri aut placere potest. Deinde fides est veluti regula huius sanctæ curæ, nam nisi ad hanc regulam moderemur curam nostram, sancta esse non potest. FINIS principalis debet esse gloria Dei, cui alij plures subordinati sunt, status cuiusq; incolumitas, conseruatio Oeconomiarum & Politiarum, Ecclesiæ ædificatio. Hi omnes fines gloriæ Dei destinentur.

stinentur. MODVS sanctæ curæ hic esse debet, Vt pius in omnibus actionibus se voluntati Dei subijciat, à quo non solum successus petendus est: verumetiam si parum labor noster votis responderit, ipsius tamen beneplacito nos submittamus. QVOD autem Deus non semper sinat, vt votis nostris omnia respondeant, (sæpe enim frustra videmur vel summam curam adhibere, sæpe preces nostræ videntur contemni) in caussa est dilectio Dei erga nos. Ea enim est nostra imbecillitas, vt in rebus prosperis facile vincamur à vana gloria, partem saltem nostræ prosperitatis nobisipsis asscribentes, sicut scribitur de Iosia, qui cum roboratus esset, cor ipsius in interitum eleuatum est. Ezechias in afflictione iustus perseuerauit, in prosperitate à vana gloria victus est. Episcopi Romani in paupertate & persecutione sanctissimi fuere, At successores in diuitijs, splendore, ac prospero rerum successu obliti sunt Dei, & ex pastoribus versi sunt in lupos. Ecclesia sub Tyrannis sancta erat, Postea ex fauore Imperatorum facta est remissior. Quare singulari arte opus est, ne rerum prosperitate abutamur in nostri perniciem, atq; ob eam caussam Deus paterno consilio & singulari dilectione facit, vt nos interdum asperioribus flagellis refrenet, ne ferociores facti, iugum obœdientiæ abijciamus. Huc pertinent elegantissimi Poëtæ versus:

Nescia mens hominum fati sortisq; futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis.

Mala & prophana sollicitudo quæ & Ethnica dicitur, & Matth. 13. suffocans sollicitudo, (inquit) seculi huius & seductio diuitiarum suffocat sermonem, vt non ferat fructum, nascitur ex diffidentia & ignorantia prouidentiæ diuinæ, & prohibetur passim in scriptura, vt Matthæi 6. Nolite solliciti esse in crastinum. 1. Petri 5. Omnem curam proijcientes in illum. Hæc cura prophana in caussa, in fine, in modo errat. In caussa, quia oritur ex diffidentia. In fine, quia præsentis vitæ securitatem tantum & tranquillitatem spectat, & alia quæ carni sunt grata. In modo, dum iustum modum transgreditur, mundana cœlestibus, peritura æternis, saluti animæ tranquillitatem corporis præponens. Non enim se subijcit voluntati Dei, sed potius fremit aduersus Deum, irascitur Deo, quando omnia ex voto non succedunt. Non igitur immerito toties verbo Dei damnatur. MIXTA sollicitudo est, qua curamus quidem quæ officij nostri sunt, sed modum non seruamus. Sæpe enim propter innatam in nobis intẽperantiam in officium Dei sacrilegè irrumpimus. vt cum paterfamilias rectè quidem secundũ mandatum Dei instituit familiam, liberos curat, quærit victum &c. sed non rectè laborem & curam partitur. labor quidem cum sancta cura in vocatione requiritur, sed euentus Deo commendandus est, cauendumq; ne trepidatio aut nimia anxietas ad impatientiam & prophanitatem impellat: quod quomodo vitari possit, mox docet Paulus cum nos ad precationem seriam remittit, polliceaturq; pacem Dei inuocantibus. HVIVS proinde loci scopus est, vt abiecta omni vana sollicitudine, pax nobis interne constet, & erga homines modestiores seu mansuetiores reddamur.

Sed in omni re per precationem & obsecrationem, cum gratiarum actione, petitiones vestræ innotescant apud Deum.

Optimum remedium aduersus sollicitudinis tentationem præscribit, nimirum vt in omni re, id est, in omni negocio, omni sollicitudinis tentatione ad Deum nostris petitionibus confugiamus, petendo bona, deprecando mala, gratias agẽdo pro collatis bonis, vt ita nostræ postulationes, id est, desideria ac vota innotescant Deo. Sic enim Deo placet cordium scrutatori, vt nostra vota ipsi oratione proponamus. OBSERVEMVS itaq; salutare asylum esse in omni necessitate in solum Deum per fidem & inuocationem recumbere.

Et pax Dei exuperans omnem mentem, custodiet corda vestra, & cogitationes nostras in Christo Iesu.

Orationis exprimitur effectus, qui est conseruatio cordium, id est, affectuum, voluntatum & cogitationum, (id est, intelligentiæ) per pacem Dei exuperantem omnem mentem. EST autem pax hæc quæ alias εὐδοκία Dei dicitur, qua videlicet Deus pater complectitur credentes in dilecto, & conseruat illorum affectus & intelligentiam, ne à se deficiant, sed in Christo per veram fidem permaneant. Hunc locum diligenter obseruet, cuicunq; pietas salusq; curæ est. Insidiæ Diaboli magnæ sunt, At tu preces opponito, & eris tutus. Mundus te premit, at tu precibus onus excute. Variæ & multiplices in Oeconomia, in Politia & Ecclesiastica gubernatione offeruntur offensiones & difficultates, At tu ad Deum precibus tanquam ad tutissimum asylum confugito, & eris tutus, vel aduersus in-

ſus inferorum portas. Huc illud Salomonis, Turris fortiſsima nomen Domini, ad hanc confugiet iuſtus & ſaluabitur.

Quod reliquum eſt fratres, quæcunq; ſunt vera, quæcunq; honeſta, quæcunq; iuſta, quæcunq; pura, quæcunq; amicabilia, quæcunq; boni nominis, ſi qua virtus ſi qua laus, hæc cogitate.

Congeriem communium officiorum facit. Conſtructio autem hæc eſt. Quod reliquum eſt fratres, cogitate ea quæcunque ſunt vera, quæcunque honeſta &c. Requirit hic Apoſtolus duo in Chriſtianis, videlicet cogitationem & opus, hoc enim ab illa proficiſcitur. In enumeratione operum, Primo loco requirit veritatem, quæ aduerſatur omni hypocriſi & mendacio. Deinde honeſtatem, id eſt, ſanctam quandam grauitatem morum, nimirum vt morum integritas conſentiat cum doctrina & confeſsione. Tertio, iuſticiam, quæ moderatur contractus, monetq;, vt alijs reddamus quæcunque illis vel naturali vel ciuili obligatione debemus. Quarto, puritatem, hoc eſt, caſtitatem animi ac ſinceritatem. Quinto, amicabilitatem, qua pij ſtudent ijs rebus, quæ ad amicitiam faciunt, quantum quidem per pietatem liceat. Sexto, requirit bonum nomen, videlicet, vt pij ſint ſtudioſi integræ famæ. Septimo & octauo genera ponit loco ſpecierum, quas non omnes recenſuit, nimirum vt pij virtuti ac rebus laude dignis ſtudeant.

Quæ & didiciſtis, & accepiſtis, & audiuiſtis, & vidiſtis in me, hæc inquā facite.

Hæc verborum Synonymia ad ſtudium excitandum in Philippenſibus facit. Obſeruetur quod Paulus ſuos diſcipulos reuocet ad doctrinam & vitam ſuam, ſignificans ſe quod voce docuit, vita & moribus expreſsiſſe. debet enim Paſtoris vita doctrinæ ſpeculum eſſe.

Et Deus pacis erit vobiſcum.

Fructus innocentiæ & pietatis additur, nempe præſentia Dei, qui nobis pacem & omnia proſpera largitur. Et pertinet hæc adiectio ad locum facilitatis. Si enim Deus adeſt opitulator, nihil erit adeo difficile, quin per ipſum fiat facile.

SEPTIMA PARS.

Cæterum gauiſus ſum in Domino valde, quod iam tandem reuiruiſtis in veſtra pro me cura.

Hæc pars approbatio eſt liberalitatis Philippenſium erga ſe, qui per Epaphroditum miſerant ſubſidia neceſſaria. Ac primum quidem ſignificat ſe gaudio affectum eſſe, non tam ipſo munere, quam Philippenſium erga ſe ſtudio, & ſimul excuſat eos quod antea id non fecerant. Deinde ſe contentum eſſe præſentibus oſtendit. Tum approbato illorum facto, collatione extollit officium Philippenſium, vt qui ſoli ſæpius ſuam erga ſe liberalitatem declararint, & vt vitet ſuſpicionem, dicit ſe non tam donum quam fructum requirere. Mox ſubiungit, quod plurimum miſſo dono ſit recreatus, ac tandem promiſsione & voto hanc partem claudit. PROPOSITIO huius partis eſt hæc, Gaudeo vos Philippenſes animum erga me declaraſſe veſtrum, miſſo per Epaphroditum dono. Quod autem eos dicit reuiruiſſe ſeu refloruiſſe, tacitam habet reprehenſionem ſed fraternam. Significat enim eos aliquanto tempore ſe neglexiſſe, ac quodammodo ſui oblitos fuiſſe. Metaphora admodum venuſta eſt, ſumta ab arboribus, quæ hieme quidem areſcere videntur, ſed verno rurſus tempore vigorem ſeu virorem recipiunt ad fructum edendum. Pius igitur qui ſuum nomen tueri vult, debet eſſe inſtar arboris frugiferę, quæ fructus ſuos producit tempore oportuno.

De quo tamen ſolliciti eratis, ſed deſtituebamini oportunitate.

Prolepſis eſt. Nam ex dictis poterant Philippenſes ſuſpicari, Paulum obliq; ſe taxare, quod ſerius miſiſſent ſubſidia, Sed Paulus tranſlatione vtitur, & tempori imputat dilationem.

Non ſecundum penuriam loquor.

Alia eſt prolepſis, qua anteuertit ſuſpicionem Philippenſium, ne videlicet

licet suspicarentur Apostolum fuisse deiecto animo priusquam hoc donum ab illis accepisset. Hoc eo tendit, vt Domino subijciamur cum in copia tum in inopia.

Ego enim didici, in quibus sum, contentus esse.

Ratio anticipationis ab animi fortitudine, & est sensus: Didici præsentibus contentus esse. Exemplum sane omnibus pijs ministris Euangelij, atq; adeo omnibus Christianis imitandum.

10 Noui & humilis esse & abundare.

Confirmatio est per distinctionem. Is autem nouit humilis esse, qui paupertate, contemtu, ærumnis pressus non frangitur animo, sed submittit se voluntati Dei, & constanter perfert aduersæ fortunæ sæuitiam. Contra nouit abundare, qui in felici rerum successu minime superbit, sed in timore Dei cum gratiarum actione præsentibus bonis vtitur. Longe maxima ars hæc est. quotusquisq; non aduersis frangitur ? Quis non effertur animo, cum omnia sibi ex sententia eueniunt: vnde hæc scientia Apostolo ? Duo sunt huius scientiæ principia, videlicet viua fides, & verus timor Dei. Fides enim facit, ne in aduersis succumbamus. Timor Dei nos reprimit, ne in prosperis efferamur, vtrumq; principium inuocatione Dei fulcitur & conseruatur.

20 Vbiq; & in omnibus institutus sum & saturari & esurire, & abundare & penuriam pati.

Eandem sententiam repetit, sed magis eam specificat. Is sciat se multum in schola Christi promouisse, qui hoc Pauli exemplum vere imitari potest, ad quod non tam doctrina quam pietatis exercitijs opus est. SCIAMVS proinde eo contendendũ esse, vt nos qui sacris Christi initiati sumus, fortiter feramus cum blandum fortunæ aspectum, ne videlicet efferamur, tum tristem eiusdem vultum, ne deijciamur. Hoc sane si facerent pleriq; ministri Euangelij, melius caueretur, ne inexplebiles à vulgo iudicarentur. Quare pijs ministris danda est opera, vt Pauli exemplum, quantum fieri potest, imitari studeant, ne maliciosi homines habeant occasionem calumniandi doctrinam Euangelij, propter 30 ministrorum auaritiam.

Omnia possum in Christo qui me confortat.

Anticipatio est, qua occurrit ijs, qui arrogantiæ Pauli tribuere potuissent, quod glorietur adeo de sua fortitudine, qua possit & in rebus aduersis & in rebus prosperis animum seruare infractum, dicit ergo non esse carnis & suæ fortitudinis proprium opus, quod possit æquo animo & infracto rebus aduersis & prosperis vti: Sed Christi donum esse, qui se confortat. Rogandus igitur est idem Christus, vt nos quoq; suo confortet spiritu, quo valeamus ea præstare ex gratia, quæ 40 per naturam non possumus.

Cæterum bene fecistis communicando necessitati meæ.

Rursus anticipat, ne videretur cõtemsisse donum à Philippensibus missum, & simul collaudat ipsorum factum. Obserua quod Apostolus liberalitatem erga ministros verbi definiat esse opus bonum, ex quo sequitur, eos male facere, qui nihil conferunt ad conseruandum ministerium.

Scitis autem & vos Philippenses, quod initio Euangelij, cum proficiscerer è Ma- 50 cedonia, quod nulla Ecclesia mihi communicauerit, in ratione dati & accepti, nisi vos soli.

Simpliciter hactenus commendauit Philippensium erga se liberalitatẽ, Nunc idem agit per comparationem exaggerandi officij gratia, Alij quibus non minus, quam vobis prædicaui Euangeliũ nihil contulerunt (En ingratitudinem) vos soli Philippenses sæpius meam necessitatem vestris bonis subleuastis. Cum autem addit, in ratione dati & accepti, alludit ad rationes pecuniarias, vbi dati seu expensi & accepti habentur tabulæ seu codicilli. Vult igitur Apostolus proportionem quandam esse, vt qui dedit, tantum recipiat, Qui igitur ministris victualia largiuntur, recipere eos spiritualia iustum est. Et qui verbum prædicant, dignum est vt iustum consequantur stipendium. Sed vt ante monui, ante omnia fugienda est auaritiæ suspicio, quæ plurimum Euangelio Christi nocet, eiusq; cursum impedit.

dit. TESTIMONIA de stipendijs ministrorum Euangelij plurima in scripturis extant, ex quibus pauca quædam referam. Matth. 10. 1. Timoth. 5. Dignus est operarius mercede sua. Non alligabis os boui trituranti. 1. Corinth. 9. Si nos vobis spiritualia seminauerimus, Num magnum est, si nos vestra carnalia messuerimus? Ad Galatas 6. Qui catechisatur, cum eo qui se catechisat communicet in omnibus bonis. Et Paulus rursus: Qui bene præsunt Præsbyteri, duplici honore digni sunt, hoc est, victu & reuerentia.

Nam cum essem in Thessalonica, semel & iterum quod opus erat mihi, misistis.

Exponit clarius quod dixerat, addita circumstantia temporis, si contulissent Philippenses Paulo necessaria dum Philippis apud se ageret, laudanda fuisset ipsorum liberalitas. Quid iam dicendum cum liberales sunt in absentem & laborantem alijs?

Non quod requiram munus, sed requiro fructum abundantem in rationem vestram.

Valde oportuna anticipatio est, qua anteuertit obiectionem illorum, qui Paulum quæ sua sunt quærere, sinistre opinabantur, & qui ægre fortasis ferebant tantum de publico desumi. Nam semper inter bonos multi sunt admixti mali. Et simul ostendit, non perire quod datur pijs ministris, sed in rationem dati referri, vnde expectare possunt, vt non pœnitendum fructum recipiant. Vtinam hoc affectu præditi sint omnes, ita haud dubie fieret, vt & ipsi ministri Euangelij minus conquererentur, & fructus laboris ad ipsos rediret vberior.

Accepi autem omnia & abundo, expletus sum acceptis ab Epaphrodito, quæ à vobis missa fuerunt.

Laudat rursus Philippenses ob liberalitatem ipsorum erga se. Et simul sibi gratum fuisse quod miserant, ostendit, adeo vt nihil sibi ad subsidia externa deesse fateatur, ac simul fidelitatem Epaphroditi ipsis commendat.

In odorem bonæ fragrantiæ hostiam acceptam, gratamq; Deo.

Hæc longe maxima est commendatio doni missi à Philippensibus, quod ipsum appellet Apostolus, odorem bonæ fragrantiæ, hoc est, vt ipse interpretatur hostiam acceptam & gratam Deo. Placet igitur in primis Deo liberalitas piorum erga scholas, doctores, discentes & ministros verbi omnes. Vnde merito ingratitudo eorum detestanda est, qui nihil peius collocatum arbitrantur, quam quod ad ministerium Euangelij conseruandum datur. Obseruanda est hoc loco anthropopathia. Deus enim se huiusmodi locutionibus ad rudis populi captum accommodat, vt enim homini bonus odor est gratus & fœtor displicet, ita obœdientia quæuis ex fide præstita dicitur hostia accepta & odor suauitatis Deo, contra vero quicquid non est ex fide, fœtor est & displicet Deo. est igitur hæc figura metalepsis.

Deus meus implebit omnem necessitatem vestram, iuxta diuitias suas in gloriam in Christo Iesu.

Promissionem apponit de remuneratione liberalitatis Philippensium erga se aliosque ministros Euangelij. Hæc promissio firmissimo fundamento nititur. Nam Dominus apud Matthæum capite 10. sic inquit. Quicunque dederit vni ex minimis his poculum aquæ frigidæ, solum in nomine discipuli, Amen dico vobis, nequaquam perdet mercedem suam. Cum dicit Apostolus, Deus meus, duo videtur velle. Primum, quod soli illi de Deo vere gloriari possint, qui in ipsum credunt, & iuxta ipsius voluntatem viuunt. Nec potest vllus esse tutior portus in procellis persecutionum, quam Deum firma fiducia suum statuere, ac in ipso solo gloriari, vnde Paulus in carcere summam consolationis materiam sumsisse videtur. Alterum quod, cum se seruum Dei facit, admoneat Philippenses, quod quicquid in sese conferunt, id in Deum conferri, cuius legatione fungitur. Implendi verbum significat liberalitatem Dei, qua ipse abunde compensabit quicquid suis legatis fecerimus, idq; iuxta diuitias suas, id est, iuxta inexhaustam bonitatem, qua liberalis est in omnes suos. In gloria, id est, magnifice & gloriose, Et vt agnoscamus fontem liberalitatis Dei erga nos, addit, In Christo Iesu, hoc ideo adiectum est, ne quis suis meritis liberalitatem Dei erga se niti existimet. Nam solus Christus, vt reconciliator nostri cum Deo est; Ita omnium

bonorum quæ à benigno Patre percepimus, fons & autor existit. Cum enim in se nostra opera sint indigna, quæ in conspectum Dei prodeant, per hunc solum fiunt accepta hostia, in quo Pater nos charos habet, adeo vt propter eundem, nostram qualemcunque obœdientiam paterno complectatur fauore.

Deo autem & Patri nostro gloria in secula seculorum, AMEN. Hisce verbis claudit totam Epistolam, vnde colligendum quo omnia referenda sint, nimirum ad gloriam Dei patris nostri per Iesum Christum. Hoc Apostolicum exemplum & nos imitemur, ac Deo cum in aduersis tum in prosperis agamus gratias, agnoscamusq; Christum fontem esse omnis liberalitatis Dei erga nos.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Epistolaris terminus seu finis est. Solemus enim in finibus literarum notos ac beneuolos salutare. Nec hæc salutandi consuetudo inutilis iudicanda est, quæ præterquam quod affectum scribentis erga absentes amicos declarat, amicitiam prius conciliatam auget, fouetq;. Præterea etiam vicem piæ precationis obtinet, quæ nequaquam irrita & inefficax iudicanda est. Quis sanctus dicatur, sæpius supra dictum est, videlicet qui fide purificatus, ac Deo dedicatus in sanctimonia vitæ viuit. Vnde admonemur, si modo hunc titulum rite tueri velimus, vt perpetuæ sanctitati ac innocentiæ studeamus.

Salutant vos, qui mecum sunt, fratres. Commilitones suos intelligit, qui pro defensione Euangelij secum laborauerunt, hos Fratres vocat duplici nomine, Cum quia in Christo saluatore communem Patrem Deum habent credentes, tum propter affectum quem inter se fraternum fouebant, qui Christianum titulum vsurparunt.

Salutant vos omnes sancti, maxime vero qui sunt ex Cæsaris domo. Quod inuēti sint Christiani & sancti in nefandissimi & turpissimi tyranni Neronis familia imprimis admirandum est. Solent enim vt plurimum tyrannorum ministri suorum Dominorum mores imitari. Deinde & hoc obseruandum, quod in aulis Principum etiam sit locus pietati. Neque enim illud vitæ genus per se cum pietate pugnat, vnde sequitur hyperbolice dictum quod vulgo fertur,

Nulla fides, pietasq; viris qui castra sequuntur.

Nam si in Neronis familia fuerunt sancti viri, quod hic Paulus testatur, cur non multo magis in piorum regum & sanctorum Principum aulis inuenirentur?

Gratia Domini nostri Iesu Christi sit cum vobis omnibus, AMEN. Vsitata est Paulo hæc imprecatio in omnibus suis Epistolis. Gratiæ nomine intelligit & caussam & effectum. Caussam quidem fauorem Dei, quo Deus nos complectitur in filio. Effectum vero, quicquid salutare & prosperum est, & præcipue quod facit ad salutem æternam partam per Dominum nostrum Iesum Christum. Hoc Pauli exemplum & nos imitemur, precemurque omnibus fausta, & præcipue domesticis fidei.

ORNATISSIMO
VIRO, PRVDENTIA, PIETATE ET VIRTVTE PRÆSTANTI CANVTO PETRI SVENBVRGIO, PRIMARIO REGIAE MAIESTATIS SCRIBÆ IN ARCE HAFNIENSI, PRÆFECTO TELONII IN SCANIA, AC CANONICO ROSCHILDENSI DIGNISSIMO, VETERI AMICO SVO GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

ERVNT XENOPHONTEM ADHVC RVDEM LIterarum occurriſſe Socrati ſummo Philoſopho, optimoque morum magiſtro. Hic cum videret puerum ingenuum, virtutis ſingularem indolem præ ſe ferre, interrogat ipſum hiſce verbis: πῶς καλοὶ κ' ἀγαθοὶ γίγνονται ἄνθρωποι; hoc eſt, Vbi honeſti & boni fiunt homines? Cum autem Xenophon verecundus puer dubitaret, dixit Sacrates: Sequere igitur me & diſce. & deinde factus eſt Xenophon diſcipulus Socratis. Hoc Socratis ſapientiſſimi factum ſatis indicat, non ſufficere naturam, vt quis bonus & honeſtus euad[illegible], ſed requiri præterea doctrinam & aſſuefactionem. Id quod cum Lycurgus Lacedæmoniorum legislator ſuis Lacedæmonijs perſuadere vellet, duos ſibi catulos ex ijſdem procreatos parentibus educandos ſumſit. quorum alter quidem ſibi videlicet relictus, gulæ & luxus ſtudioſus: alter vero arte venatoria inſtitutus, venationi aptus & idoneus effectus eſt. Congregatis igitur quodam tempore Lacedæmonijs: magnum, inquit Lycurgus, momentum ad virtutem obtinent, vitæ ratio, educatio, præcepta & aſſuefactiones: quam rem ilico vobis palam faciam. Cum hoc dixiſſet, catulos adductos in medio poſuit. & in conſpectu eorum ollam & leporem collocauit. catulos autem cum ſoluiſſet, alter quidem generoſior diſciplina factus, celeri curſu ad leporem contendit: alter vero ignauus ſe ad ollam proripit. Cum autem Lacedæmonij conijcere nequibant, quid ſibi hoc ſpectaculo vellet Lycurgus, ac quam ob rem catulos iſtos in publico exhibuiſſet. Sunt ambo, reſpondit Lycurgus, iſti ex ijſdem parentibus orti: verum quia diuerſam nacti ſunt educationem, hic quidem guloſus, ille autem venaticus euaſit. tantum poteſt educatio. Huc facit & reſponſum Ariſtippi, qui, cum interrogaretur à quodam, quantam mercedem pro filij inſtitutione poſtularet, illeq; reſpondiſſet, mille drachmas. cui ille, mille drachmis mancipium comparare poſſum. reſpondit, emito ſane, atque ita duo habebis mancipia, filium, & quem emeris ſeruum. Hoc ipſum Cratetis ſapientiſſimo teſtimonio comprobatur, qui concenſa vrbis editiſſima parte exclamandum cenſuit: Quo quo ferimini ciues? Num conuenit in opib. parandis maxime occupari, ac de liberis, quorum cauſſa quæruntur opes, minime eſſe ſollicitos? Credite mihi, non poteſt melior hæreditas liberis à parentibus relinqui, quam ſi bene educati, atq; ad virtutem recte ab ineunte ætate ſint inſtituti. Hoc enim eis perpetuum manet patrimonium. neq; à for-

à fortunæ procellis labefactari poteſt. Hæc ſapientum dicta & exempla de informanda ad virtutem iuuentute à primis veluti vnguiculis confirmat omnium temporum certiſſima teſtis experientia. Vnde manifeſtum eſt, quam bene conſulant ſuis liberis, qui magnam operam impendunt bene & cum virtute educandis liberis. & contra, quam crudeles ſint in liberos ſuos, qui eos permittunt viuere pro arbitrio. Nam quadruplici malo ſe miſere inuoluunt. Primum enim mandatum Dei, qui mandat parentibus, vt pie & honeſte ſuos liberos inſtituant, pro ludibrio habent. quo ſcelere quid quæſo poteſt eſſe grauius? Deinde liberis ipſis intolerabilem iniuriã faciunt: quibus, natura dictante, debent honeſtam & piam educationem. Tum ſibi ipſis in ſenectute moleſtias grauiſſimas accerſunt. Quid enim moleſtius eſſe poteſt? quam videre liberos ſuos male educatos ferri præcipites in omnia flagitia, conſumere parentum facultates in lupanaribus cum ſcortis, potatoribus & luſoribus? Poſtremo, ſunt etiam in rempublicam iniqui. Nam reipublicæ debent parentes ſuos liberos, quos ſi male educauerint, pernicioſos ciues relinquent reipublicæ, in multorum hominum ruinam. Nam & exemplo euertunt multos, & ignauia ſua nihil conferunt ad incolumitatem reipublicæ. Omitto pœnas & parentum, qui negligunt ſuos liberos, & liberorum temporaneas & æternas, quas nobis contemplandas exhibebit dies iudicij, in quo fiet examen recte & male factorum.

Iam bonæ & legitimæ inſtructionis partes videamus. Docti teſtantur tria oportere concurrere ad cuiuſuis artis abſolutionem, videlicet φύσιν, λόγον & ἔθος: quæ tria ad virtutis & pietatis conſecutionem recte accommodari poſſunt. φύσις eſt natura ipſa: in qua quidem virtutum ſemina deliteſcunt, etſi magna caligine inuoluuntur in hac corruptione naturæ. λόγος, hoc eſt, ratio, eſt diſciplina diſcendiq; modus, qui præceptis & inſtitutis conſtat. ἔθος eſt ipſa aſſuefactio, ſine qua præcepta virtutum nihil aut parum efficiunt. Hæc ergo tria vt coniungantur laborandum eſt. Nam ex iſtis trib. conſummatio virtutis perfectioq; conſtat. quorum ſi vnum abfuerit, virtus vt claudicet mancaq; ſit, neceſſario ſequitur. Eſt enim φύσις, ſi diſciplina & ſtudium non accedat, cœcum quiddam, quemadmodum & λόγος ſine naturæ adminiculo, per ſe minime ſufficit, atq; ἔθος ſine ambobus imperfectũ quid. Perinde igitur ſe res habet, vt in agricolatione, in qua omnium primum ſolum bonum expetitur, tum agricola peritus, poſtea ſemen idoneum & minime fatuum. Solo perſimilis eſt natura hominis ſeu ingenium. Agricolæ præceptor reſpondet. Præceptiones ſeminis rationem habent. Sicut ergo ſolum per ſe bonum, neglectum corrumpitur & ſterileſcit, & contra plus æquo aſperum & horridum, ſi excolatur, emendatur & fertile efficitur: Ita natura bona, ſi non accedit bona inſtitutio, corrumpitur & paulatim fit deterior, mala vero per diſciplinam corrigitur, & quotidianis exercitijs melior euadit. Vt ergo naturæ præſtantiam corrumpit ſocordia: ita ſtupiditatem & vitia emendat & corrigit inſtitutio & diſciplina. Hanc ob cauſſam verbum Dei toties inculcat diſciplinæ encomia. Salomon ait: Audi fili mi diſciplinam patris tui, & ne dimittas legem matris tuæ, vt addatur gratia capiti tuo, & torques collo tuo. Tene diſciplinam, & ne dimittas eam, cuſtodi eam, quia ipſa eſt mater tua. Qui cuſtodierit diſciplinam, inueniet vitam.

Hæc diſciplina in inſtructione & correctione poſita eſt. Inſtructio præceptis & regulis continetur, quarum menſura eſt recta ratio, vox Dei aliaque ſapientum dicta, quæ cum recta ratione & voce Dei congruunt, qualia ſunt

ſunt dicta ſeptem Sapientum, & gnomæ multorum Poëtarum latinorum & græcorum, quorum lectio mirabiliter facit ad rectam inſtitutionem. Correctione emendantur errata incidentia in moribus. Hæc fit vel verborum caſtigatione, vel pœna: vt prudens morum magiſter iudicauerit. Porrò, inſtructio hæc duplex eſt, vna interna, altera externa. vtraq; ab altera quodam modo dependet. Recte enim formatum animum mores externi honeſti comitantur: & honeſtis moribus reſpondet animus virtute excultus. Prior illa mentem virtutum & pietatis præceptis informat, affectus frenat, cupiditates caſtigat, idq; meditatione legis diuinæ, inuocatione Dei, & alijs pijs exercitijs. Ex quo facile intelligi poteſt, quod interna hæc diſciplina fons & mater ſit omnis felicitatis. Poſterior cernitur in verbis, geſtibus, veſtibus, factis, adeoq; in externa conuerſatione, quæ ad regulas & præcepta virtutum componitur. Vtraq; hæc diſciplina & inſtructio coniuncta facit, vt homo ſit εἰλικρινὴς κ' ἀπρόσκοπος in diem Chriſti. Ita enim Paulus ait Philip. 1. Oro vt caritas veſtra adhuc magis magiſq; abundet in cognitione & pleno ſenſu, vt iudicetis ac probetis præſtantiora, vt ſitis εἰλικρινεῖς κ' ἀπρόσκοποι ad diem vſq; Ieſu Chriſti. Hic pulcre coniungit Apoſtolus cognitionem, quæ præceptis paratur, & ſenſum, hoc eſt, cognitionis effectum, cum interiorem videlicet animi rectitudinem, vnde homines efficiuntur εἰλικρινεῖς, tum exteriorem, quo homines euadunt ἀπρόσκοποι, vt inoffenſus ſit curſus illorum in tota vita, cum videlicet appareant, vt idem Apoſtolus in eodem loco ſubiungit, pleni fructibus iuſticiæ, qui fiunt per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

Hæc de educatione & diſciplina iuuentutis ad te ſcribo, vir ornatiſſime ac collega cariſſime, vt cum cogites ſerio quanti momenti res ſit, pia & ſancta educatio puerorum, quam grata ſit Deo, quamq; dulces fructus proferat, in tuo ſanctiſſimo propoſito confirmeris magis.

Neque te abſterrere debebit à ſanctiſſimo propoſito, quod nuper filiola tua dulciſſima Margareta, annos plus minus quatuordecim nata, hanc vitam ærumnoſam meliori commutarit. Debet enim tibi maximum ſolatium eſſe, quod pie educata & recte inſtituta, ſit ab hiſce ærumnis euocata ad cœtum multarum caſtiſſimarum virginum, quæ dulciſſimo conſpectu ſponſi Chriſti lætæ fruuntur. Tu igitur perge præclare, vt cœpiſti, ad pietatem & honeſtatem aſſuefacere quos habes adhuc ſuperſtites liberos. Laudandum eſt profecto conſilium tuum, qui nullis ſumtibus parcis in rectores morum & ſtudiorum tuorum liberorum, quos non ſolum domi pie, verum etiam foris apud homines pios & probos curas ad virtutem & pietatem inſtitui, recte perpendens illud Platonis, quod parentes ideo generent & inſtituant liberos, vt in ſuum locũ Deo relinquant in hac vita cultores, vbi ipſi morte vitam commutauerint. Quod ſane fieri non poteſt, niſi diligens & pia fuerit liberorum educatio, in admonitione & correptione Domini, vt Paulus loquitur. Quæ admonitio optime petitur à theſauris ſapientiæ & cognitionis, quos affirmat Paulus in Chriſto abſconditos eſſe, in hac Epiſtola ad Coloſſenſes ſcripta. In quam ideo ſub tuo nomine has annotationes in lucem edo, vt aliquod teſtimonium mei erga te amoris extet, qui olim συμφοιτηταὶ eramus, ſub optimo morum magiſtro M. Nicolao Blach, moderatore ſcholæ Roſchildenſis fideliſſimo, quem nunc multi dolent amiſſum. Rogo autem vt hanc qualemcunq; teſtificationem animi mei erga te boni conſulas. Vale cum honeſtiſſima vxore tua Anna, & cum liberis, quos ſicut cœpiſti pie, ita pergito ad virtutem & pietatem educare. Hafnia primo Auguſti, anno Domini 1566.

ARGV-

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PAVLI
AD COLOSSENSES.

OCCASIO HVIVS EPISTOLAE AD COLOSSENSES scriptæ duplex fuiſſe Paulo videtur. Prior, Epaphras miniſter Euangelij apud Coloſſenſes, poſtquam Euangelium Chriſti ſincere docuiſſet Coloſsis, profectus eſt Romam, gratia colloquendi cum Paulo iam incarcerato: qui cum cognouiſſet ſtatum Eccleſiæ Coloſſenſis ab Epaphra, videlicet, quod in vera Chriſti doctrina eſſet inſtituta, vt doctor, ac debitor gentium, eis, etſi antea à ſe non viſis aut à ſe doctis, ſcribit tamen Apoſtolico affectu, vt doctrinam, quam ex Epaphra didicerant, firmam, veram ac minime adulterinam eſſe ipſis perſuadeat. Poſterior, cum Epaphras in ſana doctrina fundaſſet vtcunque Eccleſiam Coloſſenſium, ſubintrarunt (vt fit) Pſeudoapoſtoli, qui in agrum Domini, iuxta parabolam Euangelicam, iacere zizania tentabant, inani Philoſophia, ritibus Moſaicis, ſuperſtitione hominum, cultu angelorum &c. turbantes Eccleſiam. (& hæc videtur præcipua cauſſa, cur Epaphras ſe Romam contulerit ad Paulum) His igitur ne locum dent Coloſſenſes, grauiter contra Pſeudoapoſtolos diſputat Paulus, ac conuincit ceremonias Moſaicas abolitas eſſe, ac omnem ἐθελοθρησκείαν vanam oſtendit. Conſilium itaque Pauli in hac epiſtola apparet eſſe, vt confirmet Euangelicam doctrinam, quam acceperant per Epaphram, ac impediat Pſeudoapoſtolorum conatus, qui verum Euangelium Chriſti, traditionibus Moſaicis ac humanis corrumpere ſtuduerunt. Sed parum profuiſſe hanc Pauli catecheſin, pœna, quam poſtea luerunt Coloſſenſes, declarat. Nam tempore Neronis, non multo poſtquam hanc Epiſtolam Paulus ſcripſiſſet, tres vicinæ ciuitates Aſiæ, Coloſſæ, Laodiſſea & Hierapolis, terræmotu (vt teſtes ſunt Horoſius & Euſebius) conciderunt & abſorptæ ſunt. Horrendum ſane iudicij Dei in ingratos teſtimonium. Quæ res merito nos admonere deberet, quibus hodie affulſit ex gratia Dei lux verbi cœleſtis, ne noſtra ingratitudine & Euangelij contemtu accerſamus & nobis & alijs luctuoſum exitium. Deus enim, quo clariorem ſuæ lucis ſplendorem præbet mortalibus, eo atrocioribus ſupplicijs in contumaces animaduertit, iuxta Domini noſtri dictum: Seruus ſciens voluntatem domini & non faciens, vapulabit plagis multis.

Expergiſcamur igitur admoniti hoc horrendo iudicij Dei exemplo, ac Deo pro accenſa ſua luce gratias agamus, honeſte, pie ac iuſte viuendo, cauentes ne rurſus impoſturis Papiſticis, aut alijs phanaticis opinionibus inuoluamur. PORRO, præter inſcriptionem & valedictionem, quatuor huius Epiſtolæ partes ſtatui poſſunt. Harum prima eſt exordium ipſum. Altera, expoſitio continens deſcriptionem Chriſti Domini, ac commemorationem beneficiorum ipſius. Tertia, eſt diſputatio contra ritus Moſaicos, traditiones humanas. Breuiter, contra omnia ſomnia humana, & excogitatos præter & contra verbum Dei cultus. Poſtrema pars eſt parænetica, quæ ad mores hortatur Euangelio dignos. TRACTATIONIS ordo in hac Epiſtola hic eſt. Orditur ſuo more ab Epigrapha & fauſta imprecatione. Deinde ſubiungit primam Epiſtolæ partem, nimirum exordium gratulatorium, in quo, vt gratias agit Deo pro fructu Euangelij apud Coloſſenſes: ita orat vt iſta felicitas ſit diuturna futura. Ab exordio dilabitur molliſsime in ſecundam partem, hoc eſt, in expoſitionem omnium longe pulcerrimam, in qua ſummam Euangelij repetens, docet de beneficijs, potentia, natura & victima Chriſti, in quo ſolo omnem ſalutis fiduciam collocandam eſſe demonſtrat. Hanc doctrinam Coloſſenſibus ſalutarem fore monet, modo in fide perſtiterint. Hinc dilabitur in commendationem ſui miniſterij & dignitatis Euangelij, admonens eo pertinere Euangelium, vt omnis homo reddatur perfectus in Chriſto Ieſu. Hoc fundamento iacto, ac ita confirmata doctrina Epaphræ Apoſtoli Coloſſenſium, accedit commode ad tertiam partem, additq; quod ex dictis neceſſario ſequitur, cauendum eſſe ab omni fallacia Pſeudoapoſtolorum, & hortatur, ne fallaci Philoſophia & aptis ad perſuadendum orationibus ſinant ſe à veritate abduci: Sed vt maneant in

ſolo Chriſto, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ reconditi, nihil morantes ἐθελοθρησκείας hominum, ſuperſtitiones Iudaicas, aut vllas humanas traditiones. Huc iam Apoſtolico more attexit paræneſes (atq; hæc quarta pars eſt Epiſtolæ) cum generales, quas ad Chriſtianam vitam in vniuerſum recte inſtituendam iudicauit neceſſarias, tum ſpeciales, quibus parentibus, liberis, vxoribus, dominis, ſeruis ſua propria officia præſcribuntur. vnde rurſus redit ad communia officia commendanda. Poſtremo, ſuo more ſalutationibus & fauſta imprecatione claudit Epiſtolam. Atq; hæc de occaſione & conſilio Pauli, de partibus huius Epiſtolæ, & de tractationis ordine ſint dicta. 10

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Gratijs actis Deo ob participationem Coloſſenſium in Euangelio, Chriſti naturam, potentiam & beneficia deſcribit: quorum omnium Coloſſenſes participes eſſe factos pronunciat per prædicationem Euangelij: cuius ſe miniſtrum agnoſcit, in hunc finem, vt ſiſtat omnem hominem perfectum in Chriſto. 20

Ordo & partes Capitis primi.

Tres ſunt partes huius capitis præcipuæ. PRIMA eſt gratulatoria ob Euangelij fructum in Coloſſenſibus. SECVNDA eſt exegetica. Exponit enim, quæ ſit Chriſti natura, potentia & beneficia. TERTIA eſt accommodatio beneficiorum Chriſti ad Philippenſes, per prædicationem Euangelij. 30

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem Dei, & Timotheus frater, ijs, qui ſunt Coloſſis, ſanctis & fidelibus fratribus in Chriſto.

Epigrapha more vſitato nominat eum, qui ſcribit, & eos, quibus ſcribitur hæc Epiſtola. De eo, qui ſcribit, quatuor memorat. Primum, quis ſcribat, nempe Paulus. Deinde, quæ conditio ſcribentis, nimirũ quod ſit Apoſtolus Ieſu Chriſti: vnde quic- 40 quid ſcribit, tanquam oraculum Dei accipiendum eſt. Tertio addit quomodo ad hanc dignitatem, hoc eſt, Apoſtolatum peruenerit, videlicet, per voluntatem Dei, qui eum ſegregauit ad munus Apoſtolicum. Quarto, adiungit ſibi Timotheum, quem fratrem, cum propter religionem communem, tum propter fraternum erga ipſum animum appellat. Deinde Coloſſenſes quibus ſcribit, nominat, eoſq; ornat triplici titulo. Vocat enim ipſos ſanctos, fideles, ac fratres in Chriſto: vt oſtendat extra Chriſtum nullam eſſe ſanctitatem, nullam ſalutem, nullam fidem, nullam deniq; veram fraternitatem. Sanctitatis nomen admonebit nos ſtudij ſanctimoniæ vitæ, ac cultus vnius æterni Dei. Fides eſt inſtrumentum, per quod ſanctitatis Chriſti reddimur participes: vnde in alios homines ſequitur fraternus animus & affectus, qui vbi non eſt, ibi nec fides eſt. vbi hæc deeſt, nihil niſi prophana fœditas, contaminatio & abominabilis impuritas reliqua eſt. Plura de epigraphis Paulinis dicta ſunt in enarratione Epiſtolæ ad Romanos. 50

Gratia vobis & pax à Deo patre & Domino IESV CHRISTO.

Summam ſuæ legationis ſeu Euangelij ſemper in ſalutationibus ſuis proponit Paulus, vt eos, ad quos ſcribit, excitet ad amorem Euangelij GRATIA fauorem Dei ſignificat, & quicquid Deus nobis ex iſto fauore largitur. PAX autem omnia ſalutaria & proſpera, quæ nobis bonitate Dei contingunt, notat. Hanc gratiam & pacem optat à Deo patre, & filio ipſius Ieſu Chriſto, vt

sto, vt sciamus nos non nostris meritis eam consequi, sed à patre cœlesti nobis donari propter Christum. Admonet præterea hæc salutandi forma Colossenses fidei. Nam fide accipitur, possidetur ac retinetur hæc gratia & pax.

PRIMA EPISTOLAE PARS.

EXORDIVM.

10 Gratias agimus Deo & patri Domini nostri IESV CHRISTI.

Propositio gratulatoria. Solet enim Paulus loco gratulationis gratiarum actione vti, qua re duo docet. PRIMVM, quod omne bonum opus à Deo sit. Deinde, quod quotiescunque incidimus in mentionem donorum Dei, erumpere oporteat in laudes Dei & gratiarum actionem. Deo & patri, hoc est, Deo, qui est pater Domini nostri Iesu Christi. Vt enim olim patres inuocauerunt Deum Abraham, Isaac & Iacob, qui eduxit populum de terra Ægypti: Ita post exhibitum Christum Deus pater Domini nostri Iesu Christi inuocandus est, eique gratiæ agendæ. Nam quicunq; Deum inuocat, non nominato filio Dei ex vera fide, dupliciter impingit. Primum enim cum Turcis, Iudæis & Ethnicis à vero Deo aberrat. Deinde, frustra preces fun-20 dit. Quicquid petieritis (inquit filius) à patre in nomine meo, id est, me nominato mediatore, dabit vobis. Frustra ergo petit, qui vel alium quam solum Christum nominat, vel ipsum Christum à precibus suis excludit.

Semper pro vobis orantes.

Id est, quotiescunque pro vobis oro. Obserua semper coniungendas esse exemplo Pauli gratiarum actionem & precationem. Debet enim gratiarum actio aditus quidam esse ad orationem. Exemplum sequamur & nos, gratias quidem agentes Deo, pro Euangelij incremento & fructu, precantes vero, vt hoc bonum sit diuturnum.

30 Postquam audiuimus fidem vestram, quæ est in Christo Iesu, & dilectionem, quæ est in omnes sanctos.

Quid gratuletur Colossensibus, nominat, nimirum fidem in Christũ, & caritatem erga sanctos. Hic primũ obserua, recte ad duo capita reuocari Christianæ religionis summam: nimirum ad fidem (quæ in se continet verũ timorem Dei) & caritatem, quæ ex fide proficiscitur. Quanquam autem omnes homines caritate complecti oportet: Tamen in primo gradu diligendi sunt sancti, qui nobiscum vnum Deum colunt, ac eandem hæreditatis gloriam expectant. Deinde, obserua ordinem verborum Pauli. Priori enim loco fidem ponit, posteriori caritatem, qua re indicat, à fide incoandum esse, sine qua nulla caritas sincera esse potest. Neque enim potest arbor mala nisi fructus malos proferre.
40 Præterea obserua propriũ obiectum fidei esse Iesum Christum, ex cuius spiritu vim viuificam concipit ad edendos fructus filijs Dei dignos.

Propter spem repositam vobis in cœlis.

Fidei & caritatis incitamentum ponit. Gloria enim cœlestis, quam spiritu ex fide expectamus, nos ad perseuerandum constanter in fide & dilectione incitat. Metonymice ponitur hic spes pro re sperata, quæ in thesauris cœlestibus reposita est, qua tempore oportuno fruemur. Vbi ergo nulla apparent fidei inditia, vbi nulla caritatis testimonia extant, ibi neq; spem vllam esse cœlestis hæreditatis, ex hoc loco Pauli concluditur. Papistæ hic contra ἀναλογίαν fidei impingunt, dum insulse ex hoc loco colligunt operum merita. Non
50 enim hic de merito bonorum operum loquitur Apostolus, sed tantum τὸ προηγούμενον, id est, caussam incitantem ad fidem & dilectionem ponit. Potest etiam ita construi, Postquam audiuimus fidem vestram in Christo Iesu, & dilectionem erga omnes sanctos, gratias agimus Deo propter spem repositam vobis in cœlis, id est, propter gloriam immortalitatis, quam estis adepturi, atq; hæc posterior interpretatio Athanasij est.

De qua audiuistis prius, per sermonem veritatis Euangelij, quod peruenit ad vos.

Quia extra captum humanum positum est, quicquid pij sperant, ideo addit caussam instrumentalem, qua illa nobis spes allata est, nimirum prædicationem Euangelij, quam per excellentiam sermonem

veritatis nominat, vt Colossenses perstent constantes in Euangelio, quod didicerant.

Quemadmodum & in toto mundo etiam fructificat & crescit: sicut & in vobis, ex eo die, quo audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate.

Aliorum exemplo eos animat ad perstandum in doctrina, & simul eos laudat, quod non frustra Euangeliũ audierint, sed cum fructu & quotidiano incremento. Hic duo obseruemus. Primum, quodnam sit obiectũ Euangelij, nimirum, gratia Dei, id est, fauor, quo genus humanum complectitur pater cœlestis propter filium. Hac igitur differentia à doctrina Legis separatur Euangelium. Lex enim iram Dei, Euangelium gratiam prædicat. Deinde obseruemus gradus, quos hic Paulus ponit, qui sunt prædicare, audire, cognoscere, crescere & fructificare. Ideo enim prædicatur vt audiatur, ideo auditur vt cognoscatur, ideo cognoscitur, vt crescat & fructificet. Non debet ergo Euangelium nobis esse veluti theorematum speculabilium κατάληψις quædam, seu noticia ociosa, sed cognitum fructificare debet, coram Deo quidem vero cultu & timore, coram hominibus vero dilectione sincera. Qui enim Euangelium audiunt, legunt, cognoscunt sine fructu, id est, sine timore Dei & dilectione, sibi maius iudicium accersunt. Imitemur itaque nos Colossensium exemplum, ac ne sinamus nos optimo fructu tam incomparabilis thesauri destitui, sed potius abundemus indies magis magisq; in omni cognitione & sensu. Cum addit: A quo die audiuistis, laudat Colossenses à studio, vt excitet ad diligentiam maiorem. Porrò, quod veterem interpretem secutus, fructificat & crescit, coniunxi, ideo feci, quia in peruetustis exemplaribus additur vox αὐξανόμενον, quam crescens, interpretari licet.

Quemadmodum & didicistis ab Epaphra, dilecto conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi.

Nunc Apostolum Colossensium nominat, quem commendat, breuiter quidem si verba spectes, copiosissime vero, si quid sub istis paucis verbis lateat, euoluas. Primum enim vocat ipsum dilectum conseruum, quo titulo significat, eum non esse vnum aliquem ex turba eorum, qui tum temporis quauis occasione currebant & prædicabant, Sed eximium quendam conseruum & commilitonem, eumque dilectum, vt qui vera animi sinceritate & caritate secum in propagando Euangelio laboret. Deinde vocat ipsum fidelem pro ipsis ministrum Christi. Hoc enim, vt alibi dicit, in ministris requiritur, vt fidelis aliquis inueniatur. Non enim satis est ministrum esse, nisi rectum & fidele sit ministerium. Nec sufficit, si quis pastor vocetur, nisi fideliter in officio se gerat, qui vocatus est, neq; quicunq; vera docet, protinus est fidelis, sed qui Domino seruire, Christiq; regnum promouere pia doctrina ac honesta vita ex animo studet. Vt enim vitam ornare docendo: sic doctrinam ornare viuendo decet. Hic locus aperte militat contra Pseudoapostolos Papæ, qui satis esse putant titulum habere, & successionis prærogatiuam. Cum interim parum solliciti sint de fide in officio præstanda. Deinde & illos (qui tamen de sincero Euangelio glorian-tur) coarguit, qui aliud propositum habent, quam Christi gloriam & Ecclesiæ ædificationẽ. Non enim pauci sunt, qui redituum maiorem, quam animarum curam gerunt. Sint igitur ministri Euangelij huius Epaphræ imitatores, ac se fideles in sancto suo ministerio præbeant.

Qui & significauit nobis vestram dilectionem in spiritu.

His fauorem & gratiam Epaphræ conciliat apud Colossenses. Solemus enim eos magis amplecti, quos scimus erga nos sincere affectos esse, ac de nobis absentibus honeste loqui. Dilectionem in spiritu vocat eam, quæ per spiritum generatur in hominibus fidelibus, seu quæ proficiscitur à corde spiritu Dei reformato. Est enim hoc discrimen inter sanctorum & non regeneratorum dilectionem. Sanctorum dilectio proficiscitur (vt dixi) à corde spiritu renouato, quo purificantur affectus. Ideoq; hæc dilectio est pura & sancta, etiamsi non sit perfecta. Aestimatur enim à sua caussa & subiecto. Non regeneratorum dilectio ex carne est, quæ est impura & contaminata. Ideo quicquid ab ea nascitur, impurum est & contaminatum. Et tametsi στοργαὶ φυσικαὶ etiam in Ethnicis sunt per se laudabiles: tamen carnis viciositate contaminantur, & impuræ redduntur, cum contra virtute spiritus Christi in pijs sanctificantur.

Propterea & nos, ex quo die audiuimus, non desinimus pro vobis orare & pete-re, vt

Quantum gauisus sit Colossensium profectu in Euangelio, certissimo

re, vt impleamini agnitione eius.

indicio ostendit. Nimirum, quod assiduis precibus oret, vt Deum plenius cognoscant. Cum hac cognitione crescit fides & pietas. Id quod declarat, cum finem addit, nimirum, vt digne Domino ambulent.

In omni sapientia & prudẽtia spirituali.

In qua re consistat cognitio voluntatis Dei docet, nimirum vt recte mentes instructæ sint in Dei cognitione, & postea prudenter exequamur ea, quæ docti sumus. Sapientia enim ad noticiam, Prudentia ad actionem seu πρᾶξιν refertur. Non enim satis est seruum nouisse voluntatem heri sui, nisi etiam iuxta voluntatem eius faciat. Non ergo ociosam contemplationem rerum profitetur Theologia, sed efficacem noticiam voluntatis Dei requirit, vt mente, corde, lingua, adeoq; totis viribus incumbamus in hoc, vt iuxta verbum cognitum viuamus, vnde scriptum est: Per hoc scimus, quod agnouimus eum, si iussa illius obseruamus, qui dicit, Noui eum, & præcepta eius non seruat, mendax est. Dicuntur autem Iohanni seruare mandata Dei, qui pro humanæ fragilitatis captu, vitam suam student formare ad obsequium Dei. Tametsi enim non potest quisquam mortalium ad plenum seruare mandata Dei: tamen hoc principium firmiter tenendum est, quod vera cognitio Dei sit efficax, placeatq; Deo conatus noster, qui ex cognitione hac proficiscitur. Porrò, grammatica hic obseruanda est, cum dicit: In omni sapientia. Omnis enim particula hoc loco, vt sæpe alias, non vniuersalitatem generis alicuius, sed rei cui adiungitur, perfectionem significat. Sic 1. Corinth 13. accipitur, Si habuero omnem fidem, id est, consummatissimam fidem edendi miracula.

Vt digne ambuletis Domino, vt per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescẽtes in cognitione Dei.

Multis verbis vtitur, quo magis studium in Colossensibus excitet. Ambulare digne Domino, placere Domino, in omni bono opere fructificare, crescere in agnitione Dei. Hæc omnia necessario cohærent, vt proprij effectus veræ cognitionis Dei. Qui enim voluntatem Dei doctus est, in omni sapientia & prudentia spirituali, is digne Domino ambulare studet: (ambulat autem digne Domino, qui ipsius voluntati studet per omnia satisfacere) Qui ambulat digne Domino, is haud dubie Domino placet: Qui Domino placet, suo opere fructificat magis: Qui fructificat, is hunc fructum reportat, quod crescat in cognitione Dei magis, donetur spirituali robore, tolerantia, patientia, gaudio, ideo sequitur:

Omni robore roborati, iuxta potentiam gloriæ ipsius, in omni tolerantia & patientia cum gaudio.

Quia vires nostræ adeo diminutæ sunt & debilitatæ, vt nobis relicti nihil dignum Domino faciamus, nec possimus fructificare, nisi quæ sunt mortis. Fructus enim radicem sapit. Ideo nunc addit de facultate fructificandi, quæ nobis suppeditatur à Domino, qui secundum gloriosam suam potentiam nos robustos & validos reddit, ad ea præstanda, quæ & ipsi grata sunt & nobis salutaria, ad omnem tolerantiam & patientiam cum gaudio. Tolerantia est, qua ferunt pijs præsentes ærumnas. Patientia est, qua patienter expectant liberationem. Μακροθυμία enim ad verbum longanimitas est. Cum gaudio, scilicet spirituali, quod concipitur ex fiducia in Christum, & ex spe liberationis. Huc pertinet promissio Domini Matth. 5. Beati, qui persecutionem patiuntur propter iusticiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Qui igitur patitur, etsi gemit sub cruce, tamen gaudet intuens liberationem promissam, & est beatus propter euentum. PORRO, hæc pericocha graphice depingit, qualenam debeat esse piorum studium, nimirum vt ex verbo discant voluntatem Dei, petant robur præstandi ea, quæ imperantur, ac ita fructificent, crescantq;, donec suum cursum absoluerint, & ad metam peruenerint.

SECVNDA EPISTOLAE PARS.

VT sibi viam sternat Apostolus ad sequentem catagraphen, redit ad gratiarum actionẽ. Nam hac ratione dilabitur in secundam Epistolæ partem, quam exegeticam esse dixi. Continet autem plenam descriptionem Christi, & commemorationem beneficiorum ipsius, vt ita non solum confirmet doctrinam Epaphræ parochi Colossensium, verum etiam plenam Ca-

techesin tradat de Christo eiusque beneficijs, aduersus omnes corruptelas Iudaicas & alias, quæ tum contra personam, tum contra officium Christi eo tempore spargebantur ad obruendam lucem Euangelij. Porrò, huius descriptionis hic est ordo. Primum, gratiam patris cœlestis erga nos describit. Deinde beneficia Christi commemorat, describitq; Christi personam. Tum accommodat ad ὑπόθεσιν Christi beneficia communicata Colossensibus, ostendendo ea ad omnes, qui Christum fide recipiunt, pertinere. Venit enim Christus ad seruandum, quod perierat. Hinc dilabitur in commendationem ministerij verbi, per quod illa beneficia nobis offeruntur.

Gratias agentes Deo & patri. Ita habent emendatiora exemplaria græca. Quoties has duas voces cōiungit scriptura, ex priore, nēpe Dei appellatione, discamus maiestatem Dei intueri, eius præsentiam & omnipotentiam cogitare, vnde in cordibus nostris timor Dei concipiendus est, ne tantam maiestatem offendamus: Ex posteriori, nempe patris appellatione, discamus affectum Dei paternum erga nos, vnde in mentem primum nobis veniat, quod per vnigenitum Dei filium in hunc dignitatis gradum simus euecti, quod Deum habeamus patrem, ac ipsius censeamur filij. Deinde ex hoc paterno affectu accendatur in cordibus nostris vera erga clementissimum patrem fiducia. Sic enim decet, vt noticiæ respondeat affectus & actio: vnde fit, vt doctrina non sit ociosa contemplatio, sed corda penetret, ibique varios motus pro doctrinæ diuersitate excitet.

Qui idoneos nos reddidit, in partem sortis sanctorum in lumine. Caussa gratiarum actionis est à beneficijs patris cœlestis, qui nos reddidit idoneos ad participandam sanctorum hæreditatem in lumine, id est, in regno Christi. Hic primum obserua, quod nostræ salutis principium sit paterna patris cœlestis gratia. Deinde, quod ex nobis ipsis minime simus idonei ad tantam & tam gloriosam hæreditatis participationem, qui natura sumus filij iræ, & in tenebrarum regno propter peccatum constituti. Humiliemur igitur ac seponamus omnem arrogantiam, prostrati nudi coram patre cœlesti, & certa fiducia expectantes à Deo, quod adeo paterne promittit.

Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum filij dilectionis suæ. Expositio est præcedentis sententiæ. Apertius enim & clarius, quomodo nos Deus idoneos reddiderit, vt essemus consortes sanctorum in lumine, exponit. Obserua ἀντίθεσιν duorum regnorum, quorum ALTERVM est tenebrarum, id est, ignorantiæ Dei, luctus, exitij, perditionis, cuius princeps est Satan, in quod regnum propter peccatū totus mundus demersus est. Hoc regnum, vt vitijs munitur, ambitur flagitijs, turres habet crimina & arma quarumcunque turpitudinum molimina: Ita ipsius potestas in mortem damnationemque eorum, qui sub Satana principe militant, tendit. ALTERVM regnum est regnum lucis, id est, noticiæ Dei, gaudij, liberationis & salutis, cuius princeps est Christus, in quod regnum ex sola Dei gratia transferimur. Atq; ideo addit Paulus, in regnū filij dilectionis suæ. In Christo enim filio vnigenito & coæterno, caros nos habet, in hoc elegit, in hoc vocauit, credentes adoptauit & iustificauit, in sui nominis gloriam. PORRO cum dicit, Filij dilectionis suæ, plus credo Paulum voluisse insinuare, quam si dixisset, filij dilecti. Nam & filium de substantia patris, & eundem caussam esse, cur Deus nos diligat, hoc Epitheto haud dubie significat. Nos enim sumus dilecti in ipso. ipse vero patris dilectio est, vt vnigenitus filius, de substantia patris ab æterno natus.

In quo habemus redemtionem, per sanguinem ipsius, remissionem peccatorū. Modus translationis nostri in regnum Christi exprimitur. Autor est filius Dei Iesus Christus patri obtemperans. Meritum est sanguis Christi, hoc est, hostia propiciatoria, qua omnia peccata mundi expiantur, iuxta illud: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Item, Sanguis Christi emūdat nos ab omni ἀνομίᾳ. Cū hoc precio pugnat vniuersa doctrina Papę, de satisfactionibus, meritis & indulgentijs &c. Redemtio huius satisfactoriæ hostiæ & fructus, est remissio peccatorum, hoc est, absolutio seu iustificatio à peccatis, quam oportet fide accipere. Hic rursus ruit, quicquid homines de salute consequenda comminiscuntur, extra Christum. Ad huius loci vberiorem declarationem referatur tertium caput ad Romanos, ab hoc loco, Nunc autem sine lege iusticia Dei &c. vsq; ad finem capitis.

Qui

Qui est imago Dei inuisibilis. Summam beneficiorum Christi proxime præcedente sententia complexus est, iam personæ descriptionem iustam aggreditur, ac Primum ostendit, quæ sit natura filij Dei. Deinde, quanta potentia sit ipsius. Tertio, quale sit regnum eius peculiare. Vt autem naturam filij Dei ostendat, vocat eum imaginem Dei, idq; non simpliciter, sed Dei inuisibilis. Hoc vt dextre intelligamus, ordine hæc excutienda sunt. Primum, quid sit imago in genere. Deinde, quid, quotuplexq; sit imago Dei. Tum, quomodo Christus sit imago Dei, & quomodo in Christo imagine Dei, Deus inuisibilis, reddatur quodammodo visibilis. Postremo, quid fides cum doctrinæ tum consolationis & exhortationis hinc capiat. IMAGO quid sit, non est obscurum. Est enim rei alicuius expresſio seu repræsentatio, idq; cum in anima hominis, tum extra animam. Cum enim mens humana cogitat aliquid, imaginem quandã rei veluti pingit & delineat, vt quoties cogitat aliquis hominem notum absentem, mente quasi delineat corporis figuram, quam intuetur de absente cogitans. Ad eundem modum pictor manu exprimit delineamenta corporis, cuius imaginem pingit, vt absentis formam, quantum fieri potest, referat & repræsentet picta imago. Hanc esse propriam significationem imaginis manifestum est. quam appellationem verbum Dei accommodat filio Dei, vt aliquo modo vmbras quasdam tenues tantæ rei consideremus, ac vocat imaginem Dei, quæ ipsum Deum repræsentat & refert. Sed hæc duplex est, naturalis nimirum, & gratuita. Naturalis Dei imago in solo Christo est, & est duplex, Essentialis, & per gloriam virtutis. Essentialis est eiusdem essentiæ cum patre, coæterna & coæqualis. Vt enim in nobis cogitatio format imagines rerum, de quibus cogitamus: Ita pater æternus sese ab æterno intuens & cogitens, gignit imaginem sui. Sed nos non transfundimus substantiam in imagines illas in mente formatas, quæ reipsa sunt subitæ & euanescentes actiones. At pater æternus ab æterno gignit imaginẽ, communicata ipsi essentia. Hanc essentialem Dei imaginem, hoc est, Christum dominum, Epistola ad Hebræos vocat characterem substantiæ patris, hoc est, imaginem substantialem, qua filius est ὁμοούσιος cum persona patris. vocatur & λόγος eadem ratione. Vt enim in nobis imago concepta est λόγος, id est, verbum mentale: ita filius Dei λόγος est æterni patris, ineffabili ratione communicata essentia ab æterno. Imago Dei per gloriam virtutis (quam Epistola ad Hebræos ἀπαύγασμα gloriæ vocat) est, quæ refulget in Christo per operum diuinorum virtutem, in qua & patris cœlestis potentia gloriosa, & voluntas paterna conspicitur. Ita enim se totum in Christo patefecit Deus, vt in ipso immensam suam bonitatem, sapientiam, virtutem ac φιλανθρωπίαν erga genus humanum, in solidum declarauerit. De hac imagine loquitur Dominus Iohan. 14. Philippe, qui videt me, videt & patrem. Et quoniam virtutis similitudo (vt inquit Hilarius) non potest esse disſimilis naturæ, recte ex virtutis similitudine essentiæ similitudo concluditur. Virtus enim Christi præsentis diuinitatis visibilis est imago, qua Deus nobis, per se inuisibilis, quodammodo redditur visibilis. Nec potest hæc virtutis gloria Prophetis aut Apostolis tribui, qui diuina opera ediderunt. Non enim propria, sed Christi virtute & inuocatione id fecerunt, ad confirmandam Christi gloriam. Atq; ita Christus est imago æterna æterni patris, primum per essentiam, deinde per virtutis gloriã. PORRO, imago Dei per gratiam ea est, secundam quam primus homo factus & formatus fuit, iuxta illud Genes. 1. Faciamus hominem in imagine nostra, & secundum similitudinem nostrã. Hæc imago per lapsum Adæ abolita est, & à Christo rursus per regenerationis gratiam reparatur. Quare ex reparatione iudicandum est, quid qualisq; fuerit illa imago. Paulus ad Ephes. 4. in hunc modum scribit: Deponite iuxta priorem conuersationem veterem hominẽ, qui corrumpitur iuxta concupiscentias erroris. Renouamini vero spiritu mentis vestræ, & induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est, in iusticia & sanctitate veritatis. Et ad Coloss. 3. Exuentes veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, qui renouatur in agnitione Dei, secundum imaginem eius, qui creauit illum. Ex his duobus Pauli testimonijs perspicue intelligi potest, quid qualisque sit imago illa, iuxta quam conditus fuit primus homo, quæ eadem reparatur in homine per Christum. Primum itaq; hic consideretur ἀντίθεσις noui & veteris hominis. Deinde quid singulis tribuatur, ex quibus clara concluditur imaginis definitio. Vetus homo extra dubium est viciositas omnis, quæ irrepsit in hominem per lapsum Adæ. Nouus homo est, qui per regenerationis gratiam nascitur. Veteri homini tribuuntur error, concupiscentia, prauæ actiones. Nouo tribuuntur agnitio Dei, mentis renouatio, sanctitas, iusticia &c. Cum ergo nouus homo ab imagine Dei dicatur, & nouus homo sit, qui ex regenerationis gratia nascitur, sequitur imaginis huius reparationem esse spiritualem regenerationem, qua mens agnoscit Deum, voluntas Deo obtemperat, & affectus omnes Deo in obsequium addicuntur. Proinde imago Dei est summa integritas mentis agnoscentis Deum, cordis obœdientis Deo, & affectuum Deo subiectorum. Aut (si placet)

cet) breuius, in hunc modum: Imago Dei est vera mentis lux seu noticia de Deo, voluntatis & cordis conuersio ad Deum, ac libertas voluntatis, qua Deo libere obtemperamus. Et debet hæc imago dupliciter considerari. Primum in Christo homine, idq; κατ' ἐξοχὴν, & est summa integritas mentis, cordis, affectuum, atque adeo omnium virium in Christo homine, qua Deo conformis est. Deinde in alijs hominibus consideratur imago Dei, quæ in regeneratis quidem fit indies illustrior, post vero resurrectionem perficietur, quando non solum mēte, corde & affectibus, verum etiam corporibus Christo conformes erimus, quemadmodum Paulus 1. Corinth. 15. & ad Philip. 3. docet. Porrò, quod Paulus 1. Corinth. 11. virum imaginem & gloriam Dei dicat, id alio fit sensu. Non enim pertinet ad sanctitatem & puritatem cordis, sed ad externam ordinationem Dei, qua vir mulierem antecellit, In qua re gloria seu imago Dei quodammodo conspicitur, quemadmodum in omni principatu. IAM doctrinæ colligantur necessariæ, cum ad nos confirmandos, tum ad confutandos aduersarios. Primum igitur ex eo, quod Christus dicatur imago Dei, qui est inuisibilis, colligantur duæ doctrinæ. Prior, quod Christus sit natura Deus. Est enim naturalis & substantialis imago Dei. Deinde, quod Christus sit alia persona à Deo patre. Neque enim ipse sibi (inquit Hilarius) imago est quisquam, sed eum, cuius imago est, necesse est vt imago demonstret. Imago etenim est rei ad rem coæquandæ imaginata & indiscreta similitudo. Est ergo pater, est & filius, quia imago patris est filius. Et qui imago est, vt vere imago sit, speciem necesse est & naturam, & essentiam, secundum quod imago est, in se habeat autoris. Hæc Hilarius. Præterea, vt hic locus confirmat articulum nostræ fidei de filio Dei: Ita refutat Arianos & alios hæreticos, qui de Christi natura & persona peruerse docuerunt. Consolatur & pios hic locus, fiduciam in ipsis auget, quod vere sint recepturi amissam per peccatum imaginem Dei. Monetq; vt indies studeamus, quo hæc imago magis magisq; in nobis refulgeat, quod fit quando innocentiæ, iusticiæ, sanctitati, reliquisq; virtutibus Christum induti, studebimus.

Primogenitus omnis creaturæ. Vt natiuitatem Christi æternam à creaturæ factura secernat, ante omnem creaturam eum genitum testatur. Dicitur enim primogenitus omnis creaturæ, quia ante omnem creaturam genitus. Vnde intelligitur & æterna eius à patre genitura, & quod minime inter creaturas sit numerandus, ex quo eius vera diuinitas concluditur. Quicquid enim rerū existit, vel in creaturis ponendum est, vel extra omnem creaturam, Si est extra creaturum omnem, fuisse necesse est ante omnem creaturam, quod soli æterno Deo conuenit, qui est pater, & λόγος & Spiritus sanctus. Quare, cum filius Dei hic primogenitus omnis creaturæ dicatur, Sequitur eum minime in creaturarū album cogendum esse, vt qui veluti primogenitus: ita & vnigenitus sit filius Dei, solus ab essentia patris ab æterno genitus. Hic igitur obseruemus discrimen inter Christum & creaturas. Item inter Christum filium Dei vnigenitum, & alios non natura, sed adoptione filios, qui nascuntur quidem à Deo, non tamen à substantia Dei, sed per regenerationis gratiam cum in Deum credunt, Ioan. 1. Dedit potestatem vt filij Dei fierent, qui credunt in nomen eius. Hi ergo incipiunt esse filij, qui antea non erant. Ille primogenitus ac vnigenitus Dei filius ab æterno est æternus filius per naturam.

Quoniam in ipso creata sunt omnia. Ratio proxime præcedentis propositionis ab ordine caussarum & effectuum. Omnia per ipsum creata sunt. Ergo ipse est ante omnia. Neq; enim fieri potest, vt caussa suus effectus sit prior. Præpositio ἐν, hic pro διὰ ponitur, mox enim eandam sententiam repetens διὰ αὐτοῦ dicit, vt ad caussam efficientem referatur seu medium, per quod omnes res sunt conditæ.

Quæ in cœlis & quæ in terra. Amplificat rationem diuisione generis, quæ diuisio ab applicitis seu locis rerum creatarum sumta est. Nam cœlum & terra receptacula sunt creaturarum.

Visibilia & inuisibilia. Subdiuisio à rerum qualitate. Quicquid rerum est cum visibilium, tum inuisibilium in cœlis & in terra, per Christum conditum esse.

Siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Omissa priori rerum, nempe visibilium specie, alteram, quæ est rerum inuisibilium subdiuidit, ne quis eximeret

meret angelos, aut alias creaturas eximias Dei inuisibiles. Ponit autem hic quatuor voces, quarum Primum significata assignabo. Deinde, quid Paulus ex his concludi velit, ostendam. Θρόνος proprie significat sellam seu sedile, deinde κατ' ἐξοχὴν solium iudiciarium, seu palatium regale, vnde metonymice ipsam regiam dignitatem significat. Psalm. 44. Thronus tuus Deus in seculum seculi. Interdum per thronos, maiestatis diuinæ nuncios, nimirum angelos intelligunt, quemadmodum hunc præsentem locum veteres interpretantur. Reliquæ tres voces sunt, dominationes, principatus, potestates, quarum Prima significatur relatio superiorum ad inferiores, qua domini subditis dominantur & imperant. Altera significatur principatus ipse seu eminentiæ dignitas. Tertia, ius imperij notatur. His appellationibus non 10 distinguuntur angelorum ordines, sed potentia & gloria Dei indicatur, qui per angelos agit. Hi ideo potestates, dominationes & principatus dicuntur, quia exercent potestatem sibi à Deo datam per Christum, per quem creati sunt. Sed quo hæc spectant? Paulus hac distributione omnes creaturas in ordinem cogit, & subijcit ei, per quem omnes creaturæ sunt conditæ, idq; vt emineat diuina Christi gloria, qui est primogenitus omnis creaturæ.

Omnia per ipsum & in ipsum creata sunt, & ipse est ante omnia, & omnia in ipso consistunt.

Post distributionem, ad genus addito vniuersali signo, redit, ne quis vllam creaturam ab imperio Christi exciperet, & simul est congeries at- 20 tributorum quorundam, quibus diuinitas & gloria Christi asseritur, & quatuor Christo tribuuntur. Primum, quod omnia sunt per ipsum: vnde ipsius diuina potentia astruitur. Deinde, quod omnia sunt in ipsum, id est, in ipsius gloriam & laudem, seu in eum finem, vt ipsum glorificent & celebrent: vnde & gloria Christi diuina, & finis rerum conditarum concluditur. Tertio, quod sit ante omnia: vnde rursus æterna eius diuinitas colligitur. Quarto, quod omnia in ipso consistant: vnde ipsius æterna prouidentia, qua omnes res, quasque in suo statu conseruat, commendatur. Hæc omnia iudicium nostrum de filio Dei formare ac fiduciam in ipsum alere debent, vt cogitemus nos ortum nostrum per Christum habere, & eo conditos esse, vt ipse à nobis glorificetur. Hunc nostræ conditionis finem Diabolus impedire conatus, hominem in peccatum pertraxit, vnde rursus liberamur credentes per eundem, per 30 quem primum creati sumus. Quare, Christo non solum primam creationem, verum etiam παλιγγενεσίαν, qua efficimur filij Dei, debemus.

Et ipse est caput corporis Ecclesiæ.

Ostendit, quæ sit natura filij Dei, quanta potentia & gloria, nunc qualesit eius regnum peculiare in Ecclesia, declarat. Ac primum vocat ipsum caput corporis Ecclesię, qua appellatione quatuor nobis expendêda insinuantur. Primum, qualisnam sit mystica illa coniunctio Christi cum Ecclesia. Secundum, quanta Ecclesiæ beneficia à Christo capite conferantur. Tertium, imperium Christi in Ecclesia. Quartum, qualis nam sit vnio membrorum, seu quomodo in corpus Ecclesiæ reponamur, coalescamus ac crescamus. 40 QVANTVM quidem ad primum attinet, hoc tenendum est. Quemadmodum caput naturale certis iuncturis, cum suo corpore coniungitur: Ita Christus Deus & homo, arcano quodam vinculo, corpori suo mystico, quod est Ecclesia, iunctus est. Vnde fides geminum fructum percipit. Nam inde & affectum Christi erga Ecclesiam discit. Quemadmodum enim caput corpori prouidet: Ita Christus sui corporis curam gerit, & consolationem sub cruce petit. Vt enim ipse ab omnibus calamitatibus gloriose liberatus est: Ita & nos aliquando cum capite liberamur & glorificabimur. Neq; enim fieri potest, vt caput glorificatum, sua membra in perpetuis ærumnis relinquat. QVANTA igitur sint beneficia, quæ Christus suæ Ecclesiæ præstat, quodammodo hic similitudine, quamuis implicita, insinuatur. Vt enim corpus omnem suam vitam ac vigorem ducit à capite: Ita Ecclesia salutem omnem ac vigorem & vi- 50 tam capiti Christo acceptam ferat, necesse est. Seu quemadmodum spiritus per neruos à cerebro ipso descendens, sensum omnibus membris alioqui inefficacibus, pro cuiusq; proportione communicat: sic Christus nos sua membra alioqui mortua, suo spiritu viuificat, vt iam viui facti fructus spiritus edere valeamus, Hinc vt fides salutem omnem ac vitam in solo Christo residere: Ita in solum illum omnem fiduciam collocare, discit. IMPERIVM Christi in Ecclesia est veluti capitis in corpus. In Ecclesia enim seu in regno spirituali præsidet hic monarcha Iesus Christus, qui solus in regno suo ἀνυπεύθυνος est. Ex quo fides non solum colligit falli omnes, qui Ecclesiæ aliud esse caput quam Iesum Christum sentiunt, verum etiam monetur, vt subijciat se huic Monarchæ, eiq; seruiat in iusticia & sanctitate omnibus diebus vitæ suæ. CORPORIS igitur metaphora significatur, qualis nam sit vnio Ecclesiæ, & quo-

modo in corpus Ecclesiæ aptemur, coalescamus & crescamus. Hanc vnionem, hanc mutuam connexionem & incrementum Paulus ad Ephes. 4. his verbis describit: Adolescamus in eum per omnia, qui est caput, nempe Christus, ex quo totum corpus compositum & compactum, per omnem iuncturam subministrationis, secundũ efficaciam in mensuram vniuscuiusq; partis, incrementum corporis facit, in ædificationem sui in caritate. Hic Paulus vocat Ecclesiam corpus, non quoduis, sed compositum, seu vt significantius Apostolus loquitur, συναρμολογούμενον, hoc est, ita constructum, vt apta proportione membra sibi mutuo cohæreant, concinneque respondeant. Significatur igitur hac voce, membrorum inter se relatio quædam, & proportio debita in corpore Christi, hoc est, Ecclesia. Deinde, idem corpus compactum esse dicit, græce συμβιβαζόμενον, id est, ita connexum, vt apte capiti subijciatur per iuncturam subministrationis, hoc est, per iuncturas, quibus mediantibus, vnum membrum alteri communicat & subministrat vitalem spiritum, qui à capite per omnia membra corporis beneficio iuncturarum (quibus membra cohærent) diffunditur, idq; efficaciter pro modo cuiusq; membri. Vt enim alia membra plus quam alia de spiritu ex capite descendente percipiunt: Sic mẽbra mystici corporis Christi, ex spiritu Christi percipiunt, prout singulis commodum est, & vtile ad totius corporis incrementum. Quod quidem corpus tum crescere dicitur, cum in noticia Christi & pietatis exercitijs maiora incrementa sumunt singuli Christiani. Ex his iam patere existimo, quantam doctrinam contineat in se breuis hęc Pauli propositio: Christus est caput corporis Ecclesiæ, vnde in genere confirmatur articulus fideï nostræ de Ecclesia, Et admonemur, vt fide Christo capiti adhæreamus, ac mutuis dilectionis officijs inter nos coalescamus.

Ipse est principium, primogenitus ex mortuis. Hanc propositionem in hunc modum resoluit Athanasius: Principiũ resurrectionis est ille, quia primus omnium resurrexit, & quia dolores mortis dissoluit, merito primogenitus dicitur. Vocabulum ἀρχὴ potest accipi pro primitijs, vt sit allusio ad frugum primitias, quæ Domino offerebantur in veteri testamento. Ac tunc potest resolui propositio in hunc sensum: vt manipulo aliquo primitiarum oblato, reliquæ messi benedicebatur: ita vno Domino resurgente tanquam patri cœlesti oblato, vis viuifica resurrectionis Christi ad nos omnes diffunditur. Vt veluti is nunc resurrexit: ita & nos suo tempore resurgamus. Duabus igitur de caussis dicitur principium, seu primitiæ, seu primogenitus mortuorum. Primum, quia ipse primus resurrexit, non amplius moriturus. Deinde, quia virtus nostræ resurrectionis in Christi resurrectione includitur. Vnde firma est consequentia Pauli 1. Corinth. 15. Si Christus resurrexit, mortuorum erit resurrectio. Est enim ipse mortuorum primitiæ. Hinc Primum discamus, quod quemadmodum Christus est creator rerum omnium: ita quoq; reparator est generis humani. Deinde confirmetur hinc articulus resurrectionis mortuorum, de qua dum cogitamus, respicere oportet ad verbum promissionis de resurrectione, ad potentiam Dei ad primitias resurrectionis, in quibus primitijs & nostra resurrectio sanctificata est. Horum primum fidem resurrectionis docet: Medium cœcæ rationis absurda argumenta euertit. Postremum demonstratio euidens est promissæ resurrectionis & exemplum. Præterea sit hic locus auxiliare pharmacum contra omnes ærumnas præsentis vitæ, quod fit dum recte meditamur hanc salutaré resurrectionem, per totam vitam nostram, resurgendo quidem à peccato, viuendo vero in nouitate vitæ, & anhelando ad immortalitatis gloriam. Est enim spiritualis regeneratio, meditatio futuræ resurrectionis & æternæ beatitudinis credentiũ, quæ resurrectionem sequetur. Contra moneantur impœnitentes de æternis supplicijs, quæ sine fine luent, nisi hic per pœnitentiam ad Deum fuerint conuersi.

Vt sit in omnibus ipse primatum tenẽs. Quo pertineant ea, quæ dixerat, ostendit, & colligit Christum, dominum & principem esse vniuersorum, vt qui ante omnia natus ex Deo, cuncta creauerit, qui accepta carne, de virgine natus sit, deinde & mortuus, vt Ecclesiæ caput esset, qui resurrexit, vt quæ primum creauerat, iterum recrearet & reformaret, vt semper sit in omnibus primus ac princeps agnoscendus & colendus. In Christi igitur honorem sacrilege perrumpunt, qui creaturis hanc Christi gloriam tribuunt.

Quoniam in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare. Ratio primatus Christi in Ecclesia. Placuit Deo patri omnem plenitudinem, id est, ipsum fontem omnium bonorum,

bonorum, sapientiæ, iusticiæ, sanctitatis & salutis habitare in Christo. Igitur iure primatum in Ecclesia sibi vendicat. Hæc confirmant doctrinam Ecclesiæ contra iusticiarios, qui aliunde petunt iusticiam & salutem, quam ex plenitudine hac, quæ in Christo inhabitat. Nam si omnis plenitudo habitat in filio, vt omnes ex eo sumamus, sequitur non solum ipsum vnicum salutis autorem in se credentium esse, verum etiam quod gloriæ & honori Christi detrahant, quotquot aliunde vel minimam salutis particulam quærendam docent. Si enim vlla bonorum aut salutis pars esset extra Christum quærenda, perperam Paulus omnem plenitudinem Christo tribuendam prædicaret. Quare, in hunc solum firma fiducia recumbamus, & hauriamus omnia bona ab hoc omnis bonitatis fonte.

Et per ipsum omnia reconciliare sibi. Quid fructus ex plenitudine omnium bonorum in Christo habitante ad Ecclesiam perueniat, hac propositione docet. Plenitudo enim illa eo pertinet, vt per Christum pater cœlestis offensus, reconcilietur cum homine. Est ergo hic honos reconciliationis soli Christo tribuendus. Quare errant omnes, qui Deum placari putant alia quauis re, quam per vnicum filium.

Pacificans per sanguinem crucis eius per ipsum. Modum reconciliationis exprimit. Per sanguinem crucis, ipsam Christi victimam & obœdientiam intelligit, quæ est λύτρον & precium redemtionis seu reconciliationis nostri cum Deo. Hinc canunt Angeli nato Christo, GLORIA in excelsis Deo, in terra Pax. Hæc pax est mutuus consensus Dei & hominis: Dei quidem, remittentis offensam, propter victimam & interpellationem mediatoris Iesu Christi: Hominis vero accipientis fide oblatam remissionem offensæ. Vnde ad Deum accessum nactus homo, huius pacis fructum expectat vitam æternam.

Siue quæ in terra, siue quæ in cœlis sunt. Quousque se pacificatio per Christũ facta extendit, distributione hac indicat, nimirum quod ad homines & angelos pertineat, sed diuersimode. Vt enim angelos mutationi & defectioni obnoxios confirmat, quo perpetuum suum statum extra defectionis periculum retineant: Ita homines cum à perditione commerita liberantur, tum beatitudine æterna donantur, vt ita in cœlis & terra firma stet pax & concordia, per Christum pacificatorem, parta.

Et vos, qui aliquando eratis abalienati & inimici sensu in operibus malis, nunc recõciliauit, in corpore carnis suæ per mortẽ. Accommodat doctrinam generalem ad ὑπόθεσιν. Ipsis enim Colossensibus applicat beneficia Christi, quæ recensuit. Et vt diligentius perpendant Colossenses quanta bona per Christum consecuti sint, collationem duplicis status seu conditionis eorum adhibet. Ante quidem pacificationem peractam per Christum, sibiq; per prædicationem communicatam, fuerunt vt reliqui, abalienati & inimici Dei, idque sensu seu cogitatione & voluntate, id quod satis ipsorum praua opera docebant, quæ non nisi ex prauo sensu & voluntate à Deo auersa proficisci potuerunt. Pacificatione vero facta ac communicata ipsis per Euangelium, reconciliati sunt, hoc est, ad Deum conuersi, atq; adeo ipsius amici facti sunt, per corpus Christi humanum in mortem traditum, ad expianda hominum peccata. SINE itaque Christi victima abalienati sunt homines à Deo, eiusq; inimici censentur. Contra vero per victimam Christi, dum in ipsum creditur, amici imo filij Dei efficiuntur homines. Admoneat igitur hic locus nos cum nostræ miseriæ, tum felicitatis. Miseriæ quidem, dũ extra Christum erramus, hostes & inimici Dei, destinati pœnis æternis. Felicitatis vero, dum Christum reconciliatorem firma fide appræhendimus, per quem æternæ beatitudinis efficimur consortes.

Vt exhiberet vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles coram se. Ad quid reconciliemur Deo per Christum docet, nimirum vt sistamur coram Deo sancti, immaculati & irreprehensibiles. Quibus verbis breuissime describit qualis nam Christiana vita esse debeat. Primum requiritur sanctitas, qua Deo approbamur, dum purificati fide Deo verum cultum præstamus, relictis Ethnicis & prophanis erroribus. Deinde, vt simus ἄμωμοι, id est, immaculati, dum videlicet bonam conscientiam apud nos ipsos retinemus, exuto corpore peccati.

Tum,

Tum, vt ſimus irreprehenſibiles, græce ἀνέγκλητοι, id eſt, tales in quos nemo iure vllum crimen poſsit impingere, ſeu qui nihil admiſerunt, cuius ob cauſſam in ius vocari debeant. Has tres vitæ Chriſtianæ partes ad Titum 2. modeſtiæ, iuſticiæ & pietatis appellationibus intelligit. Hinc primum diſcamus, cum reconciliationis beneficio coniunctam eſſe gratiam regenerationis ſpiritualis. Nam vt Chriſtus eſt nobis à Deo natus iuſticia: ita etiam ſanctificatio, quæ in vitæ nouitate relucet. Non igitur conſequimur remiſsionem peccatorum, vt poſtea veluti laxatis frenis ruamus præcipites in quæuis flagitia, ſed ſimul donamur Spiritu ſancto, per quem regeneramur indies magis magiſq;. Proinde hæc duo obſeruemus. Vnum, quod ſine reconciliatione nemo ad innocentiam peruenire vere poſsit. Alterum, quod vitæ nouitas ſeu regeneratio, vt perpetuo cum reconciliatione coniuncta eſt: ita firmiſsimum reconciliationis factæ indicium exiſtit. Vbi enim iuxta carnem viuitur, ibi ſpiritus dominium nullũ eſt.

Siquidem permanetis in fide fundati & firmi, & non dimouemini à ſpe Euangelij, quod audiſtis, & quod prædicatum eſt apud vniuerſam creaturam, quæ ſub cœlo eſt, cuius factus ſum ego Paulus miniſter.

Quomodo rata ſit futura reconciliatio, & quomodo ſanctitati & innocentiæ ſtudere poſsint Coloſſenſes, his verbis docetur. Requiritur enim ad vtrumq; fidei ſtabilitas & perſeuerantia in doctrina Euangelij, vnde ſpes ſalutis concipitur. Obſeruandũ hic Primum, quod vt fidem facit inſtrumentum, quo reconciliatio recipitur & poſsidetur: ita eandem omnis ſanctitatis & innocentiæ fundamentum conſtituit, cum qua fide coniuncta eſt ſpes Euangelij, id eſt, ſpes ſalutis, quam Euangelium prædicat. Deinde obſeruetur contra Stoicas imaginationes de prædeſtinatione, quod in fide fundati & iuſtificati, poſsint relabi in priſtinam impietatem, & ita ſalute excidere, Roman. 11. Vnde monemur, vt qui primitias fidei percepimus, ſtrenue pergamus, ac vſque ad finem conſtanter adhæreamus doctrinę Euangelij, vnde fides, operante Spiritu ſancto, concipitur, alitur & augetur, modo ipſi maligne non reſiſtamus ſpiritui Dei. Præterea dum inquit: Quod prædicatum eſt apud omnem creaturam, illud Euangelium commendat, quod ab Epaphra acceperant, ad quod prædicandum ipſi Chriſti Apoſtoli in vniuerſum orbem miſsi ſunt, cuius miniſtrum ipſe Paulus ſe eſſe fatetur, Quod eo pertinet, vt Coloſſenſes permaneant in accepta per Epaphram doctrina, nec ſinant ſe Pſeudoapoſtolorum impoſturis à vero Euangelio abduci, tanquam aliud Paulus cæteriq; Apoſtoli, aliud Epaphras docuiſſet. Eſt enim valde vtile audire diuerſarum Eccleſiarum miniſtros in doctrina conſentire. Non enim parum confirmat Eccleſias videre conſenſum docentium.

Nunc gaudeo in paſſionibus meis pro vobis.

Prolepſi quodam anticipat obiectionem, quæ ex cruce Pauli extrui poterat, ad extenuandam miniſterij ipſius autoritatem. Solent enim homines res ex præſenti euentu æſtimare. Dicit igitur ſe gaudere in paſsionibus, quas perfert pro Coloſſenſibus erudiendis, fouendis ac confirmandis in ſana doctrina. Quod quidem exemplum miniſtris verbi duo commendat. Vnum, vt nullum periculum detrectent ſubire pro ædificanda Eccleſia. Alterum, vt gaudeant contra carnis ſenſum, quoties crucem Euangelij promouendi gratia ferre coguntur.

Et adimpleo ea, quæ deſunt afflictionibus Chriſti, in carne mea.

Ratio eſt propoſitionis à paſsionis ſuæ communione. Se enim conformem ac ſocium Chriſti, dum patitur, ſtatuit, quæ ſane maxima eſt gloria. Quare merito gaudet Paulus, quod per ſuas afflictiones reddatur conformis imaginis filij Dei. Diſcant hinc primum miniſtri verbi, deinde omnes pij, ſummam gloriam apud Deum reputari, ſi quis pro Euangelio ac pietate patiatur. Hoc enim pacto conformes imaginis filij Dei efficiuntur. Quod ſane certum argumentum eſt, fore, vt aliquando cum Chriſto percipiant læta, qui hic vt membra ipſius patiuntur aduerſa. Porrò, ne contra ἀναλογίαν fidei, cum Sophiſtis hic impingamus, cauendum eſt. Illi enim vrgentes τὸ ῥητὸν, ex hoc loco inferunt & concludunt ſanctorum martyria (quæ theſaurum Eccleſiæ vocant) eſſe propiciatoria, vt quæ peccata hominum ſuo merito expient. Sed eos peccare contra fidei noſtræ analogiam manifeſtum eſt. Paulus implet ὑστερήματα afflictionum Chriſti in carne ſua, dum vt membrum Chriſti patitur. Hic enim Chriſti nomine totus Chriſtus, cum ſuo corpore myſtico, intelligendus eſt. Vt 1. ad Corinth. 12. cum dicit, rem in Chriſto ſe habere, vt in humano corpore. Vbi manifeſtum eſt Chriſti nomine intelligi, non ſolum ipſum

ipſum caput, ſed etiam corpus totum myſticum, hoc eſt, Eccleſiam. Tantiſper igitur deeſt aliquid afflictionibus Chriſti, donec aliquis ſanctorum ſuperfuerit in mundo, qui vt membrum corporis cum capite feret ærumnas, donec vna cum capite glorificetur. Senſus, quem his verbis affuunt Sophiſtæ, claris ſcripturæ dictis refutatur. Si enim Chriſtus eſt agnus tollens peccata mundi: Si ſanguis ipſius purgat nos ab omni iniquitate: Si in ipſo habitat omnis plenitudo: Si vnica oblatione perfectos efficit in perpetuum eos, qui ſanctificantur, Sequitur paſsiones Pauli & aliorum martyrum nequaquam eſſe expiatorias. Illorum enim afflictiones ſingulares fuere, non pro alijs meritoriæ.

10 Pro corpore eius, quod eſt Eccleſia. Cauſſam præſentis ſuæ afflictionis exprimit. Dicit enim ſe pati pro corpore Chriſti, non quidem redimendo, ſed ædificando per ſuum miniſterium, vnde ſubdit:

Cuius factus ſum miniſter, ſecundum diſpenſationem Dei, quæ data eſt mihi erga vos. In græco relatiuum fœmininum eſt. Cuius, ſubaudi Eccleſiæ miniſter ſum. Et eſt ratio, cur pro Eccleſia patiatur, nimirum quia miniſter eſt Eccleſiæ, ex Dei diſpenſatione. Proinde non expiationis, ſed miniſterij gratia patitur Paulus.

20 Ad implendum ſermonem Dei. Finis miniſterij Paulini, continens argumentum commendationis Euangelij ab autore. Implendi verbo ſignificat Paulus prædicationis diligentiam & induſtriam miniſtris verbi imitandum.

Myſterium reconditum à ſeculis & à generationibus. Ne quis Euangelium vt nouum doctrinæ genus contemneret, ab antiquitate illud commendat, item à dignitate ſeu excellentia. Cur autem Euangelium myſterium dicatur, pluribus in Epiſtolam
30 ad Epheſ. 1. explicatum eſt. Sed tota res huc redit, quod Euangelium ideo myſterium dicatur, quia ſi vniuerſum orbem in ſe reſpicis, plane ignarus eſt huius doctrinæ. Non enim humanis aut phyſicis rationibus, hæc doctrina inuenta eſt, ſed ex ſinu æterni patris allata miniſterio Spiritus ſancti docetur. Deinde ſi confers tempus ante Chriſtum exhibitum cum tempore manifeſtati Chriſti, haud immerito relatione prioris temporis myſterium appellatur Euangelium. Ante enim Chriſtum exhibitum ſub obſcuris verborum & ceremoniarum inuolucris ſignificabatur, Sed Chriſto exhibito plena claritate hæc cœleſtis doctrina affulſit, ac nunc per prædicationem in ſalutem credentium, ſuos radios in vniuerſum orbem tranſmittit. Hinc moneamur cum gratitudinis erga Deum, qui hoc ſuum arcanum nobis reuelauit in ſalutem noſtram, qui orandus eſt, vt ſuam cœleſtem doctrinam in ſcholis & in templis inuiolatam conſeruet, tum reuerentiæ erga hanc cœleſtem doctrinam, vt ad ipſius lectionem & meditationem
40 afferamus mentem puram, & rebus quæ traduntur attentam.

Nunc autem patefactum eſt ſanctis illius, quibus voluit Deus notum facere, quæ ſint diuitiæ glorioſi huius myſterij inter gentes. Ne quis humanis meritis aſcribat reuelationẽ huius myſterij, cauſſam reuelationis addit voluntatem ſeu beneplacitum Dei. Vnde nos diſcamus non ad caſum, non ad hominum induſtriam referre, quando in his aut alijs regnis audimus Euangelij verbum ſonare. Vtitur quidem Dominus ad Euangelij ſui ma-
50 nifeſtationem miniſterio hominum, vt piorum regum & miniſtrorum Euangelij, ſed res tota ex beneplacito Dei dependet. Vnde deſinamus mirari, cur nobis hodie & non alijs multis inclytis regnis tanta Euangelij claritas affulgeat, Et gratias Deo pro hac ſua luce agamus, ſimuſque grati, ne hunc theſaurum à nobis propter noſtram ingratitudinem auferat, cuius rei (proh dolor) plurima exempla hiſtoriæ omnium temporum continent.

Qui eſt Chriſtus in vobis. Interpretatio eſt. Nam vno verbo exprimit quodnam ſit illud myſteriũ glorioſum, nimirum Chriſtus, qui poſsidetur fide. Porrò, cum Chriſtum nominat, duo intelligit. Primum, ſalutarem eius noticiam. Deinde, fiduciam ex noticia manantem. Noticia in tribus conſiſtit. In naturarum diuinæ & humanæ intelligentia. In perſonæ vnitate, & in offi-

in officij personæ cognitione. Fiducia talem eum sibi persuadet, qualis per Euangelium prædicatur, iuxta illud Iohan. 3. Hoc est præceptum eius, vt credatis nomini filij eius Iesu Christi, vnde nascitur fructus interior & exterior, qui timoris Dei seu cultus diuini nomine significatur.

Spes gloriæ. Cum Christum spem gloriæ dicit, Primum significat in illo solo gloriandum esse, vt in eo, per quem olim gloriam æternam consequemur, vnde omnia humana merita, omnes prærogatiuæ carnis conticescant oportet, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. Deinde colligitur ex his verbis, quod in hoc mundo non plene hæc gloria possideatur, sed expectetur. Ex quo rursus monemur, vt hac spe contenti, totis viribus contendamus in salutis cursu, vt propositam in Christo gloriam tandem consequamur. Tametsi autem hic fide possidetur Christus: tamen nondum apparuit qualesnam futuri simus, quam gloriosi, vbi ille apparuerit. Possidemus quidem Christum gloriam nostram, dum in ipsum credimus, etsi imperfectius, quia sub cruce in carnis infirmitate, sed peracta resurrectione mortuorũ, solida Christi gloria nobis fulgebit.

Quem nos prædicamus. Obiectum igitur Euangelij solus Christus est, hunc prædicare oportet, quod fit dum ipsius verbum sincere citra corruptelas hominum annunciatur.

Admonentes omnem hominem, & docentes omnem hominem, in omni sapiẽtia. Modum prædicationis Apostolicæ attexit, cuius duas partes facit, Admonitionem & Doctrinam. Admonitio ad audiendum verbum inuitat, consolatur, obiurgat, instigat & excitat auditorem, & eo pertinet, vt doctrina ipsa radices agat in cordibus hominum, quo sistatur omnis homo perfectus coram Deo. Doctrina autem est Legis & Euangelij, Item aliorum locorum, qui ad Legis & Euangelij vim explicandam pertinent. In omni sapientia, id est, plena & absoluta sapientia de salute per Christum consequenda. Sic enim Paulus sæpe Hebræorum more vtitur voce omnis, id quod supra aliquoties admonui. Obseruandus inprimis hic locus est. Confirmat enim & confutat. Confirmat pios, qui ex verbo Dei solo petunt salutis scientiam. Confutat aduersarios, qui Ecclesiæ Dei humana placita obtrudunt, oppressa Euangelij puritate.

Vt sistamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu. Finis prædicationis, & effectus veræ sapientiæ, quam ex prædicatione consequimur. Vt enim finis prædicationis est, vt sapientia hæc solida ac cœlestis, omnibus hominibus prædicetur, quod mandato Christi etiam confirmatur, dicentis: Ite in mundum &c. Ita effectus huius sapientiæ est, omnem hominem sisti perfectum coram Deo in Christo Iesu. In solo enim Christo sita est Christianorum perfectio, in quo tum demum perfecti sumus (quantum quidem ad perfectionem attinet, quæ in hac vita contingere potest,) dum agnita nostra in nobis ipsis imperfectione, Christi perfectionem fide possidemus, dumq; puro colendi Deum affectu ducimur, ita vt simplici integritate præditi, testari possimus nos hoc præcipue in votis habere, vt Deo placeamus, non sinentes nos ab obœdientia Dei vllis terrenis reb. aut impedimentis auocari. Aestimanda est igitur hæc perfectio non tam à nostra qualitate, quam ab imputatione diuina. Hic Primum colligamus prædicationem verbi destinatam esse omnibus, ex quo consequitur, Deum omnium velle salutem. Deinde, quia non omnes saluantur, id fieri hominum culpa, qui hanc cœlestem sapientiam contemnunt. Præterea, quæ sit summa Christianorum sapientia, nempe sisti perfectum in Christo Iesu, vnde confutatur error omnium hominum, qui in alijs rebus extra Christum perfectionem collocant.

In quod etiam laboro, decertans iuxta efficaciam eius, operantem per me potẽter. Suam diligẽtiam & efficacem Dei in se operationem in suo ministerio ideo commendat, vt & alios suo exemplo excitet, & omnem gloriam vni Deo vendicet. Laborare dicit se decertando contra aduersarios sanæ doctrinæ, idq; cum fructu, per virtutem eius, qui in se potenter agit. Admoneantur igitur hinc ministri Euangelij, cum quod ocio & ignauia nihil promoueatur (labor enim magnus requiritur) tum quod irritus sit omnis labor futurus, nisi suam efficaciam largiatur Dominus perpetuo implorandus, vt virtutem euangelizantibus largiatur.

CAPVT II.

TERTIA PARS EPISTOLAE.

Summa Capitis secundi.

Hortatur Paulus Colossenses, ne vllis imposturis sinant se abduci à fide in Christum, præsertim cum in eo solo omnis plenitudo scientiæ salutaris reperiatur.

Ordo & partes Capitis secundi.

In hoc secundo capite tertiam Epistolæ partem aggreditur Apostolus, quæ (vt supra dixi) continet disputationem contra insidias veræ doctrinæ per abusum Philosophiæ, contra Mosaicos ritus & humanas traditiones. Breuiter, contra omnes veræ doctrinæ corruptelas. Et hæc pars toto hoc secundo capite absoluitur. Verum vt ordo capitis & œconomia disputationis illustrior habeatur, obseruetur inprimis occasio, quæstio principalis, finis seu scopus, & tractationis ordo. Occasionem in principio ostendi dedisse falsos doctores, qui sua in agro Domini cœperant zizania spargere, videlicet Philosophicas fraudes & corruptelas ex cacozelia veteris legis de cibo, potu, festis &c. Quæstio proinde principalis est, num Colossenses, qui recte didicerant Christum, nunc debeant quoq; humanas traditiones & cultus legales recipere, nec ne. Paulus negatiuam quæstionis thesin assumit probandam, videlicet quod non debeant Christiani traditiones humanas aut legales recipere, idq; propter has caussas. Vt pura maneat doctrina Euangelij absq; fermento humanarum traditionum. Vt honos suus Christo seruetur integer, vtq; certa sit animarum salus, quæ per vnum Christum contingit. Porrò, tractationis ordo naturalis est. Nam quatuor partibus præsens disputatio absoluitur, Exordio, Propositione, Confirmatione, Conclusione. Quæ partes ita prorsus ordinantur & explicantur, vt iusta methodus & docendi ratio requirit.

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VOLO autem vos scire, quantum certamen sustineam pro vobis, & ijs, qui sunt Laodiceæ, & quotquot non viderunt faciem meam in carne.

Propositio exordij est, in quo captat beneuolentiam ab affectu suo & studio erga Colossenses, pro quibus certamen sustinet contra falsos doctores, qui volunt humana sapientia & legalibus ritibus sinceritatem doctrinæ turbare. Admoneantur hoc exemplo ministri Euangelij, vt se fortiter opponant corruptoribus sanæ doctrinæ.

Vt consolentur corda ipsorum compactorum in caritate.

Ratio propositionis exordij à finibus suscepti certaminis pro Colossensibus. Est enim fructus primus sinceræ doctrinæ, consolatio cordium eorum hominum, qui in caritate coniuncti inter sese, ac veluti connexi sunt mutuis caritatis officijs, non secus atq; membra eiusdem corporis iuncturis sibi inuicem alligata, vna fouentur & recreantur.

Et in omnem opulentiam certæ persuasionis intelligentiæ, in agnitione mysterij Dei & patris & Christi.

Alter finis suscepti certaminis, cuius sensus ita resolui potest. Hoc ingens certamen etiam sustineo, vt adeo plena & opulenta abundent per suasione in sinceræ doctrinæ intelligentia, vt perfecte persuasi, mysterium Dei & patris & Christi, hoc est, ipsum Euangelium solide percipiant. Huc igitur piorum ministrorum conatus tendant, vt solide doceant, quo auditores plenam Christi intelligentiam consequantur. Quod cum fit, non facile patebit aditus malis doctoribus ad euertendam doctrinam. Contra,

vbi segniter traditur doctrina, relinquitur populus dubius & instabilis, vnde fit, vt facile quouis doctrinæ vento concutiatur. Porrò, mysterium Dei & patris & Christi ideo Euangelium nominat, quia in Euangelio reuelatur maiestas Dei & affectus eius paternus erga nos per Christum, vnde tria colligamus. Primum, Deum per Euangelium innotescere. Deinde, illum ipsum paternum animum erga nos gerere. Tertio, nos in Christo, cum eum fide possidemus, patrem agnoscere. Qui, inquit, videt me, videt & patrem.

In quo sunt omnes thesauri sapientiæ ac scientiæ reconditi.

Absolutam sapientiam & plenam, quæ sane ad salutem consequendam sufficit, in Christo absconditam monet, cum vt dignitatem Euangelij commendet, tum vt animos nostros auocet ab omnibus rebus, quæ sunt extra Christum, quoties salutis consequendæ ratio quæritur. Si enim in illo sunt thesauri omnis sapientiæ & cognitionis, desipiunt profecto, qui extra hunc thesaurum scientiam salutis quærunt. Porrò, sapientiæ & cognitionis vocabula distinguo, vt prius ad mentis rectam de salutis negocio instructionem: posterius ad scienter seu prudenter vitam informandam iuxta verbum referatur.

Hoc autem dico, ne quis vos decipiat sermone persuasibili.

Vsum superioris dicti egregie mõstrat, nimirum vt solo Christo contenti, subtiles sapientum mũdi ratiocinationes contemnamus, non morantes sermonis suauitatem, & leporem eorum, qui à Christo nos abducere conantur. Hic locus diligenter obseruandus est. Monet enim, vt simplicem doctrinam Christi retineamus. Monet vt extra Christum in salutis negocio nihil quæramus. Monet cauendas orationis insidias. Monet non suspicere eloquentiam hominum, sed veritatis simplicitatem amplecti & amare.

Etsi enim carne absum, spiritu tamen vobiscum sum.

Occupatio est. Nam poterant admirari Colossenses, cur sibi adeo à se remotis, & antea non visis, admonitionem scriberet. At Paulus hanc obiectionem diluit per distinctionem. Sum quidem remotus à vobis corpore, sed & corde & animo, quo vos in Christo complector, vobis assum. Hoc vere Apostolicum est, non solum præsentium auditorum, verum etiam absentium & remotorum curam gerere.

Gaudens ac videns vestrum ordinem & stabilitatem vestræ in Christum fidei.

Commendatio Ecclesię Colossensium, cum captatione beneuolentiæ, ab animi sui affectu erga illos. Cum enim commendat Ecclesiæ Colossensium statum præsentem, non solum bene constitutum significat, verum etiam tacite monet, vt in eodem statu permaneant. Porrò, in Ecclesiastico statu duo laudat, nimirum ordinem & stabilitatem fidei in Christum. Ordo quidem non regni formam, sed docentium & discentium rationem habet, & morum disciplinam continet, de quo ordine plura ad Ephesios dicta sunt. Stabilitas fidei, fundamentum retinet, nempe ipsum Christum, sine quo Ecclesia stare non potest. Fugiamus ergo omnes, qui ἀταξίαν barbaricam Ecclesiæ Christi obtrudere conantur, vt qui Enthusiasmo concitati, nihil rectum ducunt, nisi quod ipsi somniarunt. Damnemus & Papistas, qui omnes neruos eo intendunt, vt sepulta fide in Christum, ex humanis traditionibus pendeamus.

Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate, radicati & ædificati in ipso, & confirmati in fide, quẽadmodum edocti estis, abundantes in ea per gratiarum actionem.

Illatio exhortatoria est ad cõstantiam in vera doctrina, quam ab Epaphra didicerant. Hic locus triplicem doctrinam continet. Primum enim quomodo Christo adhærendum sit. Deinde, quid præstet fides. Postremo quomodo fidesincrementa sumat, docet. Quomodo autem Christo adhærendum sit, triplici similitudine docet. Primo enim loco confert Christum viæ, nos viatoribus. Quare, nisi errare libet, hæc via sola tenenda est, quod fit, dum in ipsius doctrina constanter permanemus. Deinde confert Christum radici, nos vero arbori seu ramis. Si ergo fructificare volumus, in radice manendum est, ex radicis succo viuendum, & crescendum est. Præterea confert Christum fundamento, nos ædificio.

dificio. Nisi igitur collabi placet, fundamentum innitendum est. Sed quid præstat fides? Cõfirmati, inquit fide. Quare fides hoc præstat, vt & in via sine errore curras, & in radice cũ fructu permaneas, & super fundamento fixus & immotus perstes. In hac fide tum demum crescimus & abundamus, quando accedit frequens gratiarum actio. Hac enim, quemadmodum verbo & sacramentis, alitur & augetur fides.

Videte ne quis sit, qui vos deprædetur per Philosophiã & inanem deceptionem, 10 iuxta traditionem hominum, iuxta elemẽta mundi & non secundum Christum.

Propositio est tertiæ partis Epistolæ, attentiõis particula figurata ac expositione amplificata. Videte, inquit, ne quis sit, qui vos deprædetur, ac si diceret: Per sanam Christi doctrinam in ouile Christi, in quo pabulum æternę vitæ est, perducti estis, videte igitur, ne Pseudoprophetæ, qui lupi & prædones pessimi sunt, vos prædã abigant, dum septa ouilis Christi, id est, sanam doctrinam interrumpunt per Philosophiam, eam videlicet, quæ sic quidem vocatur, & tamen nihil aliud est, quam inanis deceptio, vt quæ ex hominũ traditione elementa mundi, hoc est, ceremonias seu res, quæ potius à Christo abducunt, quã ad ipsum quenquam adducunt, vobis obtrudit. Hic est simplex propositionis sensus. PORRO, quemadmodum perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur ad dam-20 nandam vniuersam Philosophiam, quæ reuera excellens donum Dei est: Ita damnantur hoc dicto Pauli, qui ex corrupta Philosophia Ecclesiæ Christi vllum dogma obtrudere tentant, tanquam in negocio salutis necessarium. Vna est doctrina salutaris de cœlo allata, quæ continet omnes thesauros sapientiæ & cognitionis salutaris. Verum quemadmodum olim populus Israëliticus ad extructionem tabernaculi vsus est opibus Ægyptijs: Ita nos quoq; sciamus vsurpandas esse Philosophiæ veræ partes, non ad destruendam Ecclesiam, sed ad ei seruiendum. Etsi igitur solum verbum Dei salutare est hominibus, interea tamen non sunt contemnenda alia Dei dona, quæ non parum suo quodam modo ad ædificationem Ecclesiæ faciunt. Quis quæso phrases scripturæ intelligat sine Grammatica? quis partes longioris orationis? quis disputationum seriem? quis argumentorum virtutes percipiat, artis Dialecticæ rudis? 30 An non Paulus in Episcopo requirit, vt sit aptus ad docendum, vt possit recte secare verbum Dei? quod fieri non posse sine Dialectica nemo non videt? An non pulcerrima ex Rhetorica lumina passim in scriptis Prophetarum & Apostolorum conspiciuntur, quæ sine Rhetorica & Schematum cognitione minime explicari possunt? Quam multa dicta sunt in Prophetis, Psalmis & scriptis Apostolicis, quæ sine rerum naturalium doctrina intelligi nequeunt? An non vera Ethica pars legis diuinæ est? Vnde œconomicæ & politicæ leges, quas Deus non vult contemni, extructæ sunt? In mathematis excelluisse veteres Patriarchas non est dubium, in quibus Paulum quoq; fuisse liberaliter institutum, vel ex eo apparet, quod contra græcos ipsos Arati astrologi testimonio sit vsus. Qui Mosen legit, Arithmeticam & Geographiam agnoscet summe necessarias esse ad multorum locorum explicationem. Dauid, Iob, Ieremi-40 as ac multi alij sancti viri Musica delectati sunt. Cum igitur omnes partes Philosophiæ sint vtiles, & eximia Dei dona, sacrilegij genus est, Philosophiam in vniuersum damnare, qua vt vtiliter vti possimus, seruemus sequentes regulas. PRIMA, sit verbum Dei lidius lapis, ad quem examinentur, probentur, improbentur Philosophorum dicta. Aristoteles docet mundum ab æterno fuisse, sed hoc dictum ad scripturam examinatum, falsum esse conuincitur, Quare, non vere Philosophiæ axioma, sed philosophantis error iudicetur. Idem, vnam omniũ rerum primam caussam, nempe Deum ipsum rationibus Physicis demonstrauit, quæ demonstratio, quia congruit cum verbo Dei, approbanda est & amplectenda. Iuxta hanc regulam, sanctus Iustinus Philosophus & martyr multas sententias examinat, probat, improbat, potissimum in libro, cui titulus est ἀνατροπὴ, id est, euersio quorundam Aristotelicorum dogmatum, 50 Itẽ in libro ad Triphonem Iudæũ, Item in libro contra Græcos Philosophos. SECVNDA, adhibeatur Philosophia rerum sacrarum explicationi, non vt domina, sed vt ministra, quæ autoritati verbi cedat. Sic Grammatica, Dialectica, Rhetorica cæteræq; disciplinæ suo fungantur ministerio. TERTIA, quoties verbum Dei aliquid, quod absurdum in Philosophia videtur, commemorat, Philosophia se humiliet, agnoscat suam cœcitatem, corrigatur cœlestis Philosophiæ admonitione, & non quasi obtorto collo in suam sententiam verbum cœleste trahat. Recte enim Orpheus, vt citat Iustinus martyr, omnibus mortalibus mortales palpebræ in oculis imbecilles, ad videnda ea, quæ ad omnium rerũ curatorem pertinent. QVARTA, Omnia Philosophorum dicta, quæ cum verbo Dei pugnant, vtut plausibilia rationi videntur reijciantur ac damnentur, tanquam cœlestis Philosophiæ præsentissimum venenum. Rectissime enim monuit Hylarius, sensum scripturis non esse inferendum, sed è scripturis pe-

tendum. QVINTA, Decreta Philoſophorum, quæ non pugnant cum verbo, ſi demonſtrationes aut probabiles rationes habent, recipiantur ac amentur, idq; maxime, ſi ad rerum conſeruationem, aut ad mores formandos faciunt. SEXTA, Exemplis & dictis Philoſophicis vtatur Theologus prudenter. hoc enim interdum fieri poteſt valde vtiliter, quia exempla & dicta congruentia cum verbo ſæpe vehementiores ſtimulos habent. Sic Salomon pigrum ad formicam mittit, vt ab ea diſcat ſapientiam. Dominus nos ad ſerpentes & columbas, vt ab illis prudentiam, ab his ſimplicitatē diſcamus, amandat. Thireſias parochus Thebanus, tametſi Ethnicus, tyranno minanti ſibi exitium, eo quod vera quidem ſed non placentia diceret, reſpondit: Veritatē te ô Tyranne fortiorem alo. Hoc exemplum non incommode adduci poſſet ad animandos miniſtros Chriſti, vt conſtantes ſint in docenda & defendenda veritate. Simili modo Phyſica exempla Ciconiarū, Halcyonum &c. ſumi poſſunt in commendationem pietatis erga parētes, & bene meritos. In reprehenſionem exemplum viperarum Iohannes & Chriſtus obiecerunt Iudæis. Ad eundem modum axiomata Philoſophorum vtiliter adhiberi poſſunt, quale eſt illud Platonis, Deus omnium bonorum αἴτιος, & malorum omnium ἀναίτιος eſt. Sicut Paulus interdum Philoſophorum dicta aſpergit, vt ad Tit. 1. Epimenidis. 1. Corinth. 15. Menandri. Act. 17. Arati teſtimonia adducit. Licet enim vndiq; mutuari, quicquid à Deo profectū eſt. Has regulas ſecutus Theologus, ſentiet ſibi non inutilem fore Philoſophiam veram. Quare, Philoſophiæ ſtudiū ab omnibus bonis amandum cenſeo, ac neceſſarium iudico inprimis ijs, qui in maioribus facultatibus, in Medicina, Iuriſprudentia & Theologia cū fructu verſari cupiunt. Verum id ſobrie fieri velim. Nam, qui vitam omnem in Ethnicis ſcriptis conſumunt, gentiles ad poſtremum euadunt, nec ferunt ſe poſtea verbo Dei corrigi, Imo contemnunt verbum, ac ſe cæteris ſapientiores impudenter prædicant, adeo vt à conuitijs, quoties occaſio datur, abſtinere non poſſint. Non igitur patrocinatur hic Pauli locus Philoſophiæ contemtoribus, ſed ijs tantum, qui eam intra ſuos terminos, & quaſi intra ſuum circulum manere non ſinunt. Non enim proprie hic accipitur Philoſophiæ nomen, ſed pro acumine hominum, qui fallaciter illa ad decipiendum abutebantur, id quod ſatis conuincit præſentis loci periſtaſis. Quod enim ſupra per πιθανολογίαν, idem hic per Philoſophiam & inanem fraudem iuxta traditionem hominum, quæ abducit à Chriſto, intelligit. Retineatur igitur Philoſophia & ametur. Caueantur inſidiæ ex Philoſophia falſa. obdurentur aures ad blaſphemas voces eorum, qui maiorem certitudinem cœcæ Philoſophiæ, quam clariſsimo verbo Dei tribuunt. Tribuatur Deo ſuus honos, & collocetur ſupra omnem angelorum & hominum ſapientiam, nec moueant nos iſtorum ineptiæ, qui Satanico ſpiritu inflati, infra omnem ſcientiam, ſacratiſsimam Theologiam reijciunt.

Quoniam in ipſo habitat omnis plenitudo Deitatis corporaliter.

Prima propoſitionis ratio ab excellentia Chriſti ſumta. In Chriſto eſt omnis plenitudo Deitatis corporaliter. Igitur extra Chriſtum nulla plenitudinis pars quærenda eſt. Quare non audiendi ſunt Philoſophantes, qui ſuis ſpeculationibus Deum alibi, quam in Chriſto quærunt, in quo ſe totum Deus exhibet. Qui igitur Chriſtum habet, Deum habet, qui Deum habet, ei nihil deeſſe poteſt. At Chriſtus in Euangelio exhibetur totus, quare non alibi quærendus eſt Deus, quam in ipſius verbo. Ex hac ratione Pauli apparet fuiſſe quoſdam Coloſsis, qui ſubtilius de Deo Philoſophati ſunt, quam ſecundum regulam Euangelij, quos cauendos monet. Sed quid eſt, quod dicat plenitudinem Deitatis corporaliter habitare in Chriſto? Num Deus corpus habet, vt anthropomorphitæ ſomniarunt? Nullo modo. Deus enim ſpiritus eſt, veritate teſte. Quare hic corporis vocabulum vſitate accipi non poteſt. Senſum igitur ſic reſoluito per collationem. In alijs Deus habitat ſuo ſpiritu & ſeparabiliter, nouos motus & nouam lucem accendens, Sed in Chriſto habitat non ſolum ſpiritu, ſed etiam ita, vt perſonali vnione humanæ naturæ diuina vnita ſit. Nam σωματικῶς ſignificat hic ſubſtantialiter ſeu perſonaliter. Vt enim nunc perſonam dicimus: Ita veteres græci σῶμα dixerunt, vt in illo epigrammate.

Σώματα πόλλα τρέφειν καὶ δώματα πόλλ' ἀναγείρειν,
ἔστιν ἑτοιμοτάτη πρὸς πενίην ἀτραπός.

Hoc eſt, Multa corpora, id eſt, perſonas multas alere, & multas domos ædificare, promtiſsima ad inopiam via eſt.

Et eſtis in illo completi.

Secunda propoſitionis ratio à perfectione noſtri in Chriſto ſumta. Plene omnia habemus in Chriſto. Igitur extra Chriſtum nihil ad conſummationem quærendum eſt. Proinde qui ex Philoſophia augmentum aut additamentum perfectionis Chriſtianæ petendum docent, nullo ſunt pacto audiendi. Sed quid eſt, eſſe completum in Chriſto? Eſt omnia

omnia obtinere per fidem Christi, quæ ad salutem necessaria sunt. Ex hoc apparet Philosophos quosdam Christianos fuisse, qui ex sua Philosophia addere aliquid Euangelio voluerunt, quos fugiēdos monet, tanquā corruptores puritatis Euangelij, & deprædatores ouilis Christi.

Qui est caput omnis principatus & potestatis.

Tertia ratio à proprio Christi officio sumta. Christus est supra omnem potestatem & principatum. Igitur Philosophantes ac Iudaizantes, qui angelos supra Christum collocant, fugiendi sunt. Fuerunt enim apud Colossenses, qui angelis eum honorem attribuerunt, quod per ipsos hominibus ad Deum pateret accessus, non secus atq; hodie Papistæ sanctorum intercesiones prædicant, in contumeliam vnius mediatoris Iesu Christi.

10

In quo etiam circumcisi estis, circumcisione non manufacta, in depositione corporis peccatorum carnis, in circumcisione Christi, consepulti cum eo in baptismo, in quo etiam resurrexistis per fidem efficaciæ Dei, qui excitauit ipsum ex mortuis.

Quarta ratio est contra Iudæos Christianos, qui Euangelio circumcisionem adijcere voluerunt, & probat nos veritatem sacramenti circumcisionis habere in Christo, & ideo nequaquam requiri circumcisionem veterem seu manufactam. At ne quis obijceret externum signum esse spiritualis circumcisionis testimonium necessarium, præuertit obiectionem, & dicit Baptismum spiritualis circumcisionis sigillum esse. Porrò, obseruetur hic collatio duplicis circumcisionis, vt, quibus in rebus sita sit vtraq;, videatur. Indicatur autem hic duplex circumcisio. Manufacta vna, altera non manufacta. Illa externa est, & in carne peragitur. Hæc spiritualis cordis est circumcisio. Manufacta sacramentum veteris populi fuit, primum Abrahamo mādata, deinde toti populo Iudaico, duratura vsq; ad Christum exhibitum & crucifixum, quando velum templi scissum est, quo significabatûr omnium rituum Mosaicorum abolitio & finis. Hanc circumcisionem Paulus ad Rom. 4. definit signaculum iusticię fidei. Quia obsignabat iusticiam, quam Abraham per fidem consecutus erat, & figurabat hæc externa circumcisio, circumcisionem spiritualem. Vt enim præputij caro circumcidebatur in signum abolendi veteris hominis, & creandi noui hominis: Ita corpus peccati abscindendum est, per fidem in Christum, qui peccatum sustulit, vt iam simus non vetus sed nouus homo. Hanc circumcisionem spiritualem Christus in nobis peragit, non quidem mediante veteri illa circumcisione, sed baptismo. Nam vt rei exhibendæ signum fuit circumcisio: Ita iam exhibitæ testimonium est baptismus, nostræ ablutionis per sanguinem Christi obsignatio. Ex hoc loco Pauli colligimus spiritualis circumcisionis definitionem, quæ est depositio corporis peccatorum carnis, per circumcisionem Christi, dum Christus circumcidit nos secum in baptismo, consepultos & excitatos per fidem, qua Deus in nobis efficax est. Proinde vere circumcisi sunt, qui renunciato peccato, spiritu Deo seruiunt, & gloriantur in Christo Iesu, & non carne. Philip. 3.

20

30

40

Et vos, cum mortui essetis in delictis & præputio carnis vestræ, conuiuificauit cum eo:

Quinta ratio est ꝓpositionis. Mortui delictis & præputio carnis nostræ (id est, impuritate viciosæ naturæ) vitam à Deo cum Christo sumus consecuti. Igitur in Christo sunt omnia, & nihil ex humanis traditionib. aut Philosophia tanquam ad vitam necessarium petendum est. Quare, cauenda potius est talis fraus, quæ à Christi vita auocat. Obserua hoc loco vitam & mortem in suis caussis conferri. Mortem quidem & damnationem acceptam feramus nobis ipsis, vitam vero Dei donum per Iesum Christum agnoscamus.

50

Condonans vobis omnia peccata.

Signum vitæ restitutę est peccatorum condonatio. Vt enim sine peccato nulla est mors: Ita sublata morte, vita restituitur.

Delens, quod aduersum nos erat, chirographum in decretis, quod erat contrarium nobis.

Sexta ratio est potissimum contra Iudæos, qui obtrudere Colossensibus ceremonias Iudaicas voluerunt. Est autē hæc ratio sumta à remotione rei ad remotionem signi. Debitum totum est condonatum. Igitur chirographum non amplius valet. Quare non amplius vt testimonium debiti reseruandum est. Fuerunt autem ceremoniæ

Mosaicæ veluti chirographũ, quo confitebantur Iudęi debitum suum, vt quotidianæ illæ ablutiones fuerunt impuritatis confesſio, & quasi chirographũ seu ἀνταποχὴ: Sic victimæ & sacrificia iterata peccatum remanere testabantur. Neq; enim dubium esse potest, quin per decreta hoc loco intelligat Paulus ceremonias ipsas Mosaicas, quę veluti chirographũ quoddam erant confesſionis debiti. At si obijcitur remanere peccatum in natura. Igitur retinendum esse chirographum, hoc est, retinendas esse ceremonias Mosaicas. Respondeo, peccatum quidem, quantum ad efficaciam mortis Christi attinet, deletum esse, quam deletionem figurabant sacrificia vetera, quæ ideo iam cessare debent, quia quod figurabant futurum, nunc exhibitum est. Proinde mortem Christi expiatoriam negant, quotquot ceremonias Mosaicas vrgent ac docent. Nam laceratum chirographum sarcire volunt.

Et ipsum sustulit de medio, affigens illud cruci.

Amplificat à modo deletionis chirograhi nimirum, quod Christus cruci affixus finem imposuerit ceremonijs Mosaicis, id quod miraculo passo Christo confirmatum est. Nam scisſio veli significabat abrogationem omnium ceremoniarum veterum.

Expolians principatus & potestates traduxit palam, triumphans de ipsis in illa.

Amplificat Christi victoris gloriam pulcerrima imagine. Christus Dominus victor est, & triumphator, crux Christi trophæum & veluti currus triumphalis, hostes victi Diaboli ipsi, quos hic principatus & potestates vocat propter imperium, quod exercebant in genus humanum. Quemadmodum itaq; victor aliquis arma victorum in trophæum, vbi in fugam hostes versi sunt & victi, suspendit, in testimonium victoriæ: Ita Christus superatis Diabolis peccato & morte triumphum, erecto crucis trophæo egit. Vt enim per mortem suam conflixit cum hoste in patibulo crucis, eumq; superauit: Ita suo glorioso descensu ad inferos, resurrectione & ascensu in cœlum, triumphum egit, (ad Ephes. 4.) monumento victoriæ seu trophæo crucis erecto. Meminerimus igitur Christi trophæum esse crucem, id est, mortem & pasſionem, & triumphum, deuicto Satana, morte & peccato, vt amplius Christo ac membris eius, tenebrarum potestas nocere non posſit.

Nemo ergo vos iudicet in cibo & potu, aut in parte diei festi, aut Neomeniæ, aut sabbatorum, quæ sunt vmbra futurorum, corpus autem Christi.

Conclusio est, in qua quidam ritus recitantur, quos Iudaizantes Christiani volebant imponere Colossensibus, tanquam necessarios ad salutem ac complementum Euangelij. Nemo, inquit, vos iudicet. Nolite vllius hominis pertimescere iudicium, quo vos reos peragere volunt, tanquam decretorum Dei violatores. Quod enim supra decreta vocauit, iam quadam distributione rituum Mosaicorum exponit, non quidem absoluta & plena, sed paucis generibus nominatis cætera intelligenda relinquit. Nam de omnibus idem iudicium eademq; ratio est. An non verbum Dei delectum ciborum, festorum &c. commendat Dei populo? Commendat quidem, sed ad tempus, vt essent vmbræ futurorum, id est, obscuræ quædam repræsentationes absentis Christi. At postquam corpus aduenit in Christo Iesu, non decet vt vmbras sectemur. Proinde obseruetur hic vindicatio libertatis Christianæ à ritibus Mosaicis atq; alijs humanis traditionibus. Verum de festis Christianorum hæ seruandæ sunt regulæ. PRIMA, Omnium Christianorum festa libera esse debent, doctrinæ, ordinis, exercendæq; pietatis caussa instituta. Neque enim Christianis illud iugum, quod olim Iudæis disciplinæ seu pædagogiæ gratia impositum erat, ferendum est. Hæc regula confirmatur Rom. 14. Gal. 4. & præsenti loco. SECVNDA, Festa Christianorum talia esse debent, vt aliqua in illis doctrinæ pars explicetur, idque hoc ordine, vt Primum Historia festi pure tradatur. Deinde, clare beneficium Dei, cuius meminit festum, illustretur. Tertio, vt vsus & fructus ostendatur. Hoc obseruasse veteres, ostendunt Hymni in festis diebus decantati. TERTIA, Tametsi Christianis tẽpus aliquod necessarium est, quo conueniant ad audiendum verbum Dei, ad precandum, ad percipienda sacramenta: tamen circumstantijs temporis Christianus minime est affixus. Illum autem dico circumstantijs temporis affixum esse, qui à constituta die nulla neq; necesſitate, neq; proximi amore auelli potest. Nam si sabbatum propter hominem est factum, & non homo propter sabbatum, debet profecto sabbatum, atq; adeo omne festum necesſitati hominis cedere. Ob hanc caussam pij in primitiua Ecclesia sabbatum transtulerunt in diem Dominicum,

ne cum

ne cum Iudæis viderentur affixi esse circumstantijs temporum. QVARTA, Sabbatum Iudaicum typus & figura sabbati spiritualis Christianorum fuit, quod quidem perpetuum esse debet, docente hoc Esaia cap. *66*. Quod sane sabbatum nihil aliud est, quam perpetuum à peccatis ocium, singulis diebus peragendum. QVINTA, Caueat Christianus, ne prætextu Christianæ libertatis contumaciter Christianorum festa contemnat. Hoc enim qui facit, & ordinem Ecclesiæ vtilem turpiter violat, & alios exemplo maliciose lædit. SEXTA, Festorum prophanatio in Dei contumeliam, est ocium, spacium, facultatem & occasionem sumere quæuis scelera impudentius & cumulatius, quam vllo alio tempore patrandi. Hinc lex piorum Imperatorum de festis diebus: dies festos, dies maiestati altissimæ dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari. SEPTIMA, Imperator Constantinus hanc regulam de die Dominico statuit. Ruri positi agrorum culturæ, libere, licenterq; inseruiant, quoniam frequenter euenit, vt non aptius alio die frumenta sulcis, aut vites scrobibus commendentur, ne occasione momenti pereat commoditas, cœlesti prouisione concessa. Hanc regulam eatenus seruandam censeo, quatenus ministerium verbi non contemnatur, & quatenus cum quinta regula supra posita stare posit. Has regulas de festiuitatibus Christianorum qui seruat, nec in Iudaicam superstitionem facile ruet, neq; Christianæ libertatis ignarus laqueum sibi imponi permittet, sed libere ordinatione libera in Dei honorem, Ecclesiæ ædificationem, & propriam vtilitatem vti poterit.

Nemo vobis palmam interuertat, sibi placens in humilitate & cultu angelorum.

Addit aliud genus falsi dogmatis, nimirum cultum angelorum. Fuerũt enim quidam Christiani tum temporis, instituti in Philosophia Platonica, qui angelos tutelares, quos Plato Demonas vocat, inuocandos prædicarunt. A quo errore, vt sibi caueant Colossenses, monet Apostolus. Ne quis vobis, inquit, palmam inuertat, hoc est, cauete ne quisquam vobis palmam eripiat, quam obtinetis per Christum triumphatorem, modo in eo currentes seu decertantes manseritis. Nam sunt, quibus vnice placet vos & fraudando & tentando aggredi. Hi seductores indignũ esse dicunt vnigeniti maiestate, vt vos miseri ac in terris degentes homines, ductu eius ad patrem accedatis. Hac humilitate ficta sibi placent, fingentes angelos hoc deducendi munere fungi, Atq; ita non satis firmatos à Christo victore abducunt, eisq; palmam fraudulenter eripiunt. Locus obseruandus: fugiendum omne dogma, quod non diserte fundatur in scriptura. Deinde cauendas esse insidias, quæ struuntur infirmis per fictam humilitatem ac superstitionem, tum eos omnes palmam amittere, qui à solo Christo non pendent.

In his, quæ non vidit, fastuose incedens, frustra inflatus à mente carnis suæ.

Ratio proximæ exhortationis à descriptione Pseudoapostolorum sumta, quæ descriptio ideo hic interponitur à Paulo, quo ipsorum vana arrogantia agnita caueant sibi Colossenses ab illorum fraudibus. Primum fastuose incedunt, iactantes doctrinæ sublimitatem, de qua tamen nihil explorati habent, atq; eo impelluntur persuasi acumine ingenij & perspicacia rationis. Mentem enim carnis vocat hic Paulus humani ingenij perspicaciam, qua nihil, vbi de rebus salutis agitur, vanius. Quicquid enim ex carne natum est, caro est, nec capit animalis homo, quæ sunt spiritus Dei. Nihil proinde solidum est, nisi in verbo Dei fundetur, & spiritus magisterio geratur. Discamus igitur hinc omnes disputationes, quas gignit humanum cerebrum, fugiendas esse, modo à Christo abduci noluerimus.

Non tenens caput, ex quo totum corpus per iuncturas & connexiones subministratum & compactum, augescit augmẽto Dei.

Vanitatem Pseudoapostolorum confirmat ex eo, quod à capite alieni sint, cui qui non adhæret, frustra se corporis membrum iactitat, & rationem subijcit, quia totum corpus, hoc est, Ecclesia à capite dependet per iũcturas, quibus capiti corpus annectitur, & per connexiones, quibus membra corporis inter sese cohærent. Hoc corpus subministratum & compactum crescit augmento Dei. Vt enim vitalis spiritus à cerebro in reliquum corpus per neruos diffunditur, & à capite ipso sensus omnis & motus deriuatur: Sic & Ecclesiæ corpus à Christo subministratur, hoc est, ab eo & vitam accipit & spiritus incrementum. Quod vtiq; fit, dum spiritus illi innexus est & impactus. Is namq; per nexum quendam & iuncturas incrementa suppeditat corpori. Itaq; si non vinciretur corpus cum capite, nec illi quidem congruere seu respondere valeret, nec spiritus

vitalis illi suppeditaretur, nec illi incrementum in fide vera ac dilectione accederet. Ex hoc loco primum concluditur, non solum superstitiosum esse cultum angelorum & sanctorum, sed eos prorsus caput amittere, & ex corpore Ecclesiæ abscindi, quicunque aliam, quam quæ verbo Dei præscripta est, rationem colendi Deum sequuntur. Deinde eos solos esse in Christi corpore, & Ecclesiæ membra, qui soli Christo adhærent, ipsiusque doctrina sola contenti sunt. Præterea notandum, quod quemadmodum Ecclesia à Christo initium habet: Ita etiam crescit solo Dei incremento, non humanis traditionibus, quæ potius deformia membra & monstrosa faciunt, Imo in nihilum tandem redigunt Ecclesiæ corpus.

Itaq; , si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, quid, tanquam viuentes in mundo, decretis tenemini?

Aliud argumentum à remotione caussæ, cuius sensus hic est. Decreta sunt abrogata per mortem Christi. Igitur non amplius decretis obnoxij esse debetis. Nam hæc ratio: Mortui estis cum Christo ab elementis mundi, tantundem valet, ac si diceret, Mors Christi aboleuit decreta. Vos estis cum Christo mortui. Igitur decreta sunt vobis abolita siue abrogata. Hæc decreta ideo vocat elementa mundi, quia fuerunt res externæ & pædagogicæ, duraturæ tantum vsq; ad aduentum Christi.

Ne esitaueris, ne gustaueris, ne attigeris.

Mimesis est. Verba enim Pseudoapostolorum refert, quibus illi superstitiose decreta cumularunt. Quia autem sequentes rationes, quibus hæc decreta subuertit Paulus, ad cibum tantummodo referri possunt, pro eo quod reddi solet, Ne attigeris, verti cum quibusdam, ne esitaueris. Nam vox ἅπτεσθαι vtramq; significationem habet, quarum posterior præsenti loco magis congruit. Pseudoapostolorum enim progressus Paulus hoc loco describere voluit. Initium à superstitione est, quod non tantum edere, sed tenuiter esitare vetant. Vbi hoc obtinuerunt, iam gustare etiam prohibent. Postquam hoc quoq; illis concessum est, ne digito quidem contrectare fas esse dicunt. Qui retinent vsitatam versionem, sic absoluunt sententiam. Ne tetigeris hoc corpus. Est enim impurum. Ne gustaueris hunc cibum. Est enim prohibitus. Ne contrectaueris hanc rem. Nam sacra est. Sed prior explicatio accommodatior videtur præsenti loco, id quod sequentes rationes, adeoq; ipsa præsentis loci peristasis conuincunt.

Quæ sunt omnia in corruptionem ipso abusu.

Confirmatio ab ipso rerum vsu, seu à destinato ad finem, cuius hic sensus est. Cibi omnes, quos gustare vetant Iudaizantes, eo destinati sunt, vt vtendo pereant, alioqui nullus eorum vsus esset, & sine vsu perirent. Atq; ita Deus aliquid inutile condidisset, quod prophanum & impium est cogitare de Deo sapientissimo, qui nihil frustra condidit. Porrò, abuti hoc loco significat vtendo consumere.

Iuxta præcepta & doctrinas hominum.

Aliud argumentum à caussa sumtum. Credentes non sunt astricti præceptis & doctrinis hominum. Sed prohibitiones ciborum sunt præcepta & doctrinæ hominum. Igitur Christiani prohibitionibus ciborum non obligantur. Obseruandus inprimis hic locus est. Nam diserte docet, quod nullum humanum inuentum debeat conscientiam Christiani hominis ligare. Quare, quicquid proponitur sine mandato Dei & expresso verbo, fugiendum est non secus atq; puritatis Euangelij corruptela.

Quæ speciem quidem habent sapientiæ in superstitione & humilitate, & neglectu corporis.

Interponit rationem, cur vsque adeo arrideant humanæ traditiones, ac tres caussas recitat, quarum Prima est, ἐθελοθρησκεία, id est, voluntarius cultus, bona (vt aiunt) intentione susceptus. Altera est humilitas, qua se præpositis suis & maioribus subijciunt, atq; suo exemplo alios ad præstandam obœdientiam superioribus inhortantur. Tertia caussa est neglectus corporis. Nam dicunt istam certorũ ciborum abstinentiam seruire corporis mortificationi. Verum has caussas quasi fulmine quodam prosternit Paulus, cum pronunciet eas habere speciem sapientiæ tantum, vnde relinquitur, quod quicquid sapiant homines in negocio salutis extra verbum, id mera sit stulticia, ex stulto cerebro hominum profecta. Sit igitur nobis verbum sapiendi regula, vnde alibi Paulus: Nemo sapiat

vltra id, quod oporteat ſapere. Porrò, quia ſtulticia cumulandi cultus, prætextum habet bonæ intentionis, pij hominis eſt cogitare, quod quadrupliciter peccent, qui bona (vt vocant) intentione ſine verbo Dei inſtituunt cultus. Primum rei fiunt defectionis. Nam ſtulte deficiunt à regula cultus, quæ eſt verbum Dei. Deinde in temeritatis vicium incurrunt. Quid enim quæſo magis temerarium eſt, quam quod puluis & cinis velit Deo normam præſcribere, iuxta quam ab homine coli debeat, velit nolit? Tertio, ſuperbia peccant. Quarto, nocent exemplo.

10 Non in honore aliquo ad expletionem carnis. Reprehenſio eſt Pſeudoapoſtolorum, & oſtenſio veri vſus ciborum. Reprehendit quidem Pſeudoapoſtolos, eo quod omnem corporis curam abijciendam docuerunt, quod cum fit, redditur corpus ad ſuas functiones inutile. Eſt autem duplex carnis cura. Vna prohibita, nempe quæ ad concupiſcentias carnis explendas facit. Altera præcepta, quæ eo pertinet, vt corpus robur ſuum ad præſtanda debita officia habeat. Vſus porrò ciborum ad expletionem, id eſt, ſaturitatem, qualem naturæ neceſsitas requirit, pertinet. Vt enim honor hic debitam curam ſignificat: Ita expletio eam ſatietatem denotat, qua natura vt ſit incolumis, nequaquam carere poteſt.

20

CAPVT III.

QVARTA PARS EPISTOLAE.

Summa Capitis tertij.

Mortis & reſurrectionis Christi participes veteri homini cum actionibus ſuis renuncient, ac nouum induant, omnium virtutum genere ornati, profligatis vicijs. Coniuges, parentes & liberi, domini & ſerui debita ſibi mutuo præſtent officia. 30

Ordo & partes Capitis tertij.

Apoſtolico more & Prophetico doctrinæ parænefes ſubijcit in hoc capite, ac Primo loco eas, quæ ex doctrina immediate fluunt. Deinde generales per diſtributionem & contrariorum collationem. Officia enim Christiani hominis, conferendo ea cum vicijs oppoſitis recenſet. Tum deſcendit ad perſonalia officia coniugum, parentum, liberorum, dominorum, ſeruorum. Vnde in quarto capite ad generalem redit parænefin, quæ ſane exhortandi ratio, vt maxime eſt perſpicua: Ita iuxta artificum præcepta omnino inſtituta videtur. 40

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SI ſurrexiſtis igitur cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. Illatio eſt exhortatoria, & ponitur propoſitio maior loco totius argumenti, quemadmodum in hypotheticis vt plurimum fieri ſolet. Eſtque argumentum à connexis. Si ſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite. Sed reſurrexiſtis cum Chriſto. Igitur quæ ſurſum ſunt quærite, id eſt, 50 rebus cœleſtibus ſtudete. Atq; hæc eſt prima propoſitio inſtitutæ exhortationis, quæ per locum à contrarijs extruitur, ex doctrina præcedente.

Vbi Chriſtus eſt, in dextra Dei ſedens. Propoſitionis ratio eſt. Chriſtus, cuius membra eſtis, quærendus eſt. Sed is in cœlo eſt, in dextra Dei ſedens, Igitur ibi eſt quærendus, nempe fide, inuocatione, affectu & meditatione vitæ cœleſtis. Hæc Pauli verba nequaquam tollunt præſentiam Chriſti à nobis. Nam iuxta promiſsionem ſuam Chriſtus nobis vere adeſt. Ego, inquit, ero vobiſcum vſque ad conſummationem ſeculi. Diſtinctio ergo Auguſtini huc facit: Vbiq; eſt, per id quod Deus eſt, in cœlo autem per id, quod homo eſt, videlicet vbi Chriſtus eſt in dextra Dei, vt hic

vt hic Apostolus loquitur. Est enim hic dextra Dei absq; omni dubio locus beatitudinis & felicitatis, in quo loco corpus Christi collocatum est. Nam hic diserte opponitur dextra Dei locis & rebus terrenis. Neq; cum his pugnat assertio de præsentia vera corporis Christi in cœna. Est enim in cœlo corpus Christi naturali præsentia, in cœna vero supernaturali, quemadmodum ipse Lutherus fatetur.

Quæ sursum sunt cogitate, & non quæ sunt super terram.

Repetitio est propositionis amplificatæ Antithesi, quasi dicat: Ceremoniæ vos in terris detinent, sed vestra meditatio debet esse cœlestis, vbi Christus est. Igitur ista terrena ne amplius sectemini. Hic enim terrena vocat ceremonias illas & ritus, contra quos disseruit in superiori capite. Auocant enim à vera meditatione vitæ cœlestis. Quo igitur magis cumulantur ceremoniæ, eo minus est veræ sanctimoniæ, eoq; magis ignoratur Christus, occupatis hominum animis in ceremonijs.

Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.

Ratio ab adiunctis duplex. Mortui estis mundo, Igitur quæ mundi sunt nolite meditari. Viuificati estis cum Christo in Deo. Igitur istius vitæ ratio habenda est. Cum addit, Cum Christo in Deo, duas caussas futuræ nostræ gloriosæ vitæ indicat, Materiam, & efficientem. Christus est materia vitæ nostræ. Ipsius enim vita nostra est, vt ipsius mors nostra est. Efficiens caussa est ipse Deus, qui hanc nostram absconditam vitam olim in lucem producet.

Vbi autem Christus apparuerit vita nostra, tunc & vos cū eo apparebitis in gloria.

Consolatio est, qua animat Colossenses contra præsentes ærumnas, vt boni consulant moram apparitionis promissæ vitæ in gloria beatitudinis. Vt enim latet margarita, quam diu coclea occultatur, illaq; refracta proprium virtutis emittit fulgorem: Sic & nos donec in hac mortali carne fuerimus, nostra vita latet abscondita, sed dissoluta hac carne, vita nostra gloriosa apparebit. Hic locus opponatur omnibus huius mundi ærumnis, hac vita nos consolemur, quoties sæuior persecutionum tempestas suboritur. Quam enim certo Christus glorificatus est, tam certo nos, qui hic in eum confidimus, suo tempore glorificabimur.

Mortificate ergo membra vestra, quæ sunt super terram.

Infert generalem exhortationem, quam orditur à prima pœnitentię parte, quæ est carnis mortificatio. Ac primum in genere hortatur ad mortificanda membra, quæ sunt supra terram, cui mox subiungit quandam distributionem membrorū. Porrò peccata & affectus peccatorum, vsitata in scripturis metaphora, qua & tota peccati massa appellatione corporis designatur, vocat membra terrestria, quasi corporis totius partes & membra quædam veteris hominis, hoc est, corruptæ naturæ. Docet proinde hic locus, qualesnam nostra natura simus, quemq; fructum, si nobis relinquamur, producere valeamus. Porrò, mortificationis descriptionem colligamus hoc pacto. Mortificatio est verus timor Dei, quo resistimus, adiuti Spiritu sancto, concupiscentijs carnis, absterremur metu iudicij Dei à peccando, quadamque diligentia ac disciplina caueamus in peccata lapsus, quo toti spiritu & corpore Deo obsequium ex fide præstemus, in nouitate vitæ ambulantes. Huic ex aduerso respondet viuificatio, quæ est, cum consolatio ex fide percepta, tum nouæ vitæ incoatio, in omni pietatis exercitio. His duabus partibus, mortificatione & viuificatione, constat spiritualis regeneratio.

Fornicationem.

Id est, illicitum concubitum cum muliere sibi matrimonio non iuncta.

Immunditiem.

Hac notat omnem illicitam venerem, quæcunq; nominari possit. Verecunde enim pro multis libidinum generibus posuit vocem, omnibus venereis actionibus communem.

Libidinem.

Erasmus molliciem vertit, quæ est omnis libidinis incitamentum, verum græce

græce πάθος est, id est, affectio turbulentior, seu rabies quædam corporis, qua veluti furiosi ruunt homines in quæuis libidinum genera, vnde tales homines dicuntur græcis κυνοφρομανεῖς, id est, ex venere insani seu furiosi. Hæc (vt inquit Athanasius) non secus se habet, quam vulnus in corpore, aut febris, aut alius quiuis istiusmodi morbus, cui mederi singularis curæ est, & plane diuinæ. Verum ne quis hac rabie vincatur, donatum est remedium, nempe sanctum matrimonium, quod amplectatur, qui isto morbo se turbari senserit.

Concupiscentiam malam.

Hæc omnis mali fons est. Sed cum malam nominat, concupiscentiam 10 aliquam bonam esse subindicat. Illa carnis est, & ad carnalia sollicitat: Hæc spiritus est, qua quæ Dei sunt & virtutis, concupiscuntur & exoptantur. Gal. 5.

Et auaritiam, quæ est simulacrorum cultus.

Cur auaritiam fugiendam & amputandam, tanquam veteris hominis membrum, cupiat, rationem reddit, nimirum quod sit simulacrorum cultus. Si igitur Christiani veri Dei cultores esse debent, & fugere omnem Idololatriam, profecto ab auaritia abstinebũt, quam si sectantur, à vero Dei cultu aberrant. Ratio autem, cur auaritia dicatur Idololatria, hæc est, quod vt Idololatria vero Deo spreto, colit idolum loco veri Dei: ita auarus rebus suis confisus, fiduciam in solum 20 Deum abijcit. Ideoq; recte Idololatria à Paulo dicitur.

Propter quæ venit ira Dei in filios inobœdientiæ.

Meminit iudicij Dei in inobœdientes, hoc est, eos qui spiritus imperio excusso, carni indulgent ad omnia nefanda scelera perpetranda. Ex hoc loco conuincitur, flagitiose viuentes, nihil prorsus fidei habere. Nam omnis qui credit, ab ira Dei vindicatus sanguine Christi est. Hæc proinde sit vna ex notis externis filiorum Dei & filiorum Satanæ. Illi ex spiritu fidei mortificandæ carni student, Hi laxant frena carnalibus desiderijs.
30

In quibus & vos aliquando ambulastis, cum viueretis in eis.

Ambiguus est hic locus. Nam incertum est vtrum, in quibus, ad filios inobœdientiæ, aut ad vitia, quæ recensuit referatur. Si ad homines, hic erit sensus. In quibus, id est, inter quos (vt vertit Erasmus) vos aliquando ambulabatis, dum viueretis in eis, scilicet sceleribus, quemadmodum illi fecerunt. Ac ita admonet Colossenses prioris vitæ, vt iam sint cautiores, postquam ad Christianam religionem conuersi sunt. At si ad vicia referre malis, hic erit sensus. In quibus, scilicet vicijs vos aliquando ambulabatis, id est, conuersabimini, cum adhuc viueretis in eis, quasi dicat: Iam per mortem Christi, carni adeoq; eius operibus mortui estis. Non igitur decet, vt in vicijs amplius viuatis, atq; ita erit argumentum à priuatione caussæ ad priuationem 40 effectus. Monet hic locus, quod Christiana religio & professio requirat vitam & mores religioni congruentes.

Nunc autem deponite & vos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpiloquium ex ore vestro, ne mentiamini alij alijs.

Pergit in hortando Colossenses ad deponenda membra veteris hominis, quorum nonnulla subiungit, nempe iram, excandescentiam, malitiam, blasphemiam, turpiloquium & mendacium. IRA & excandescentia facilius 50 apud Græcos distinguuntur, quibus ira, hoc est, ὀργὴ, appetitum vindictæ significat, ab ὀρέγω, quod est appeto. Excandescentia, græcis θυμὸς, perturbationem illá notat, quando sanguis circa cor incipit ebullire, vnde in vultu & in oculis erumpunt quasi scintillulæ quædam ignis ardentis, & dicitur παρὰ τὸ θύειν, hoc est, ab inflammando & excitando. PORRO, ne omnem iram temere damnemus, notandum est quod duplex sit Ira, vna laudabilis, altera viciosa. LAVDABILIS ira ex bona caussa procedit, & tendit moderate ad aliquem bonũ finem. Pater irascitur filio contumaci. Caussa est στοργὴ φυσικὴ in bono patre. Finis est, vt filius castigatus emendetur. Iudex irascitur latroni. Caussa est amor iusticiæ & incolumitatis reipublicæ. Finis est, vt latro affectus supplicio alijs sit terrori, ne & ipsi latrocinia exerceant. Hic non proprie personę irascitur, sed vicio, & personam punit, ne vitium magis grassetur inter homines. VICIOSA ira est, quæ ex mala caussa procedit, & tendit in malum aliquem finem.

finem. Hæc inter opera carnis numeratur Gal. 5. & à Christo damnatur Matth. 5. MALICIA, græce κακία, hanc Cicero opponit virtuti, & significat habitum viciosum virtuti omnino contrarium. Hinc pro quouis maleficio accipitur. BLASPHEMIA proprie conuicium, quo alicuius fama & nomen læditur, vt εὐφημία est acclamatio, qua alicuius fama & nomen extollitur & celebratur. TVRPILOQVIVM αἰσχρολογία, verborũ obscœnitatem notat, quam cum audiunt verecundi, non solum pudore, verum etiam dolore afficiuntur, adeo vt indignentur etiam. MENDACIVM proprie est dictum nocendi studio prolatum, contrarium veritati cognitæ, quam dici oportuit. Improprie mendacium est, cum oratio cum re non omnino congruit, sed abest tamen nocendi studium, immo sæpe gloria Dei quæritur, & salus hominis. Hoc in vicio non est, quia à caussa bona procedit, & tendit in bonum finem. Philippus σχῆμα λόγου appellat. 10

Exuti veterem hominem cum actionibus suis, & induti nouum, qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius, qui creauit illum.

Iam caussas fugiendorum peccatorum & sectandarum virtutum ponit. Vt enim vetus homo est ipsa naturæ viciositas, & eius actiones sunt inde pullulantia vicia, tanquam membra quædam: Ita nouus homo reparatio naturæ est per regenerationis gratiam, & eius fructus sunt veluti eius membra, quibus suas actiones exequitur. Notetur ergo hic scopus, quo tendere oportet pios per totam vitam, nimirum vt indies magis magisq; (non enim vno die perficitur, sed toto vitæ tempore incrementa sumere debet hæc reparatio) tendamus ad perfectionem, quo in nobis imago Dei clarius refulgeat. Vide supra locum in 1. capite, Qui est imago Dei inuisibilis. 20

Vbi non est Græcus & Iudæus, circumcisio & præputium, Barbarus, Schyta, seruus, liber.

Hac enumeratione tollit omnem cum prærogatiuam tum externarum rerum obseruationem, quæ omnia nullum locũ habent, seu nullam prærogatiuam in regno Christi, quod regnum, quia spirituale est, administratur per Euangelium. A fide incipit, pietate ac innocentia ad perfectionem tendit. Obseruandus locus, quod Deus non sit personarum acceptor, sed vt Petrus inquit, Omnis, qui ipsum timet, acceptus est illi. 30

Sed omnia & in omnibus Christus.

Quo tendant, quæ dixit de Græco, Iudæo &c. explicat, nimirũ quod nihil extra Christum quærendum sit, in quo Christo salutis totius complementum est, quem qui fide possidet, nihil est, quod requirat amplius. Facessant igitur omnes, quotquot ad perfectionem Christianam aliquid extra Christum quærunt. Moneamur quoq;, vt in illo indies adolescamus, quemadmodum Apostolus monet ad Ephes. 1.

Induite igitur tanquam electi Dei, sancti & dilecti, viscera miserationum, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, tolerantiam. 40

Antithesis est. Vt enim supra recitauit veteris hominis membra, quæ deponenda suasit: Ita nunc membra noui hominis recenset. Epitheta, quæ in principio ponit, caussas continent siue argumenta ab honesto. Electi, quia in Christum credunt. Hi enim electi dicuntur respectu prophanorum hominum, qui Euangelium contemnũt. Sancti, propter regenerationis gratiam, & quod destinati sint cultui diuino. Dilecti in dilecto ad Ephes. 1. Cum igitur tales sitis, par est, vt vita & mores vestri tantis honoribus respondeant. VISCERA miserationum significanter dictum est, qua locutione significat Apostolus, non satis esse condolere proximo laboranti, nisi ex ardenti cordis affectu (qui viscerum nomine significatur) manum ei porrigas, iuuesq; in quacunq; necessitate constitutum. Porrò, misericordia & miseratio differunt vt caussa & effectus, Misericordia enim affectus quidam cordis est, quo tangimur aliena calamitate. Miseratio vero est, cum ex misericordia moti, succurrimus miseris & afflictis. Hæc virtus commendatur Christianis voce & exemplo Christi, à qua qui alienus est, frustra de Christo gloriatur. BENIGNITAS græce χρηστότης, quam quidam modestiam vertunt, sed benignitatem (vt habet vetus versio) retinere melius est. Nam χρηστότης relationem ad alios habet, & est affectus, quo alijs vtilitati & commodo esse studemus, & manat hic affectus ex miserationum visceribus. HVMILITAS, græce ταπεινοφροσύνη, est ea animi humilitas, qua quis nihil altum de se sentiens, 50

seipsum

seipsum demittit, inanem gloriam contemnendo. ταπεινὸς enim humilem significat, & φρονεῖν sapere, meditari, cogitare. Huic opponitur μεγαλοφροσύνη, quæ est animi magnitudo & arrogantia, qua superbe de nobis sentimus. MANSVETVDO, græce πραότης, morũ est quædam suauitas, qua alijs & affabiles & comes sumus, estq; veræ humilitatis effectus. TOLERANTIA, μακροθυμία, ad verbum, longanimitatem notat, qua tardi ad offensionem sumus.

Sufferentes vos inuicem, & condonantes vobis mutuo, si quis aduersus aliquem habuerit querelam.

Quid per tolerantiam velit, explicat, nimirum vt mutua patientia nos inuicem toleremus, memores communis fragilitatis. quia facilis lapsus est in offensionem proximi.

Quemadmodum Christus donauit vobis: Ita & vos.

Exemplo Christi nos vrget. Christus enim non tantum nobis est donum, verum etiam exemplum, vnde recte & pie dicitur: Omnis Christi actio, nostra est instructio. Sed triplices Christi actiones sunt obseruandæ. Morales, quibus legi morali satisfecit, hæ nostram vitam & mores ad dilectionem Dei & proximi excitabunt. Miraculosæ, hæ mentem nostram de veritate doctrinæ ipsius confirmabunt. Peculiares, quæ sunt ipsius officij propriæ, hæ vt expiatoriæ peccati nostri fuerunt: Ita salutis fiduciam in nobis alent & confirmabunt. Atque ita omnis Christi actio, nostra est instructio, sed diuersimode, vt ex dictis patet.

Super omnia autem hæc dilectionem, quæ est vinculum perfectionis.

Enumeratis aliquot noui hominis membris, subiungit commune præceptum de dilectione mutua, quam ideo vinculum perfectionis vocat, quia sola caritate conseruatur omnium rerum incolumitas & integritas, cum in politia, tum in Ecclesia & Oeconomia, & quod ea sublata omnium rerũ iusta harmonia & compago dissoluitur. Perfectio igitur hæc non Deum, sed homines respicit. Vnde apparet hallucinari Papistas, qui hoc loco abutuntur ad stabiliendam operum iusticiã.

Et pax Dei palmam obtineat in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in vno corpore, & grati estote.

Prolepsis est, qua anticipat omnia, quæ ad dissidia & odia pertrahere possent, quibus omnibus opponendã pacem Dei suadet, quam vult palmam obtinere, ne dissidijs, odijs, simultatibus vincamur. Vocat autem pacem Dei concordiam, quam Deus vult nos fouere, propterea quod eiusdem corporis sumus membra, & ad hanc fouendam mutuo vocati sumus. Ideo enim Deo patri per Christum reconciliati sumus, vt inter nos colamus concordiam, qua mutuo coalescamus. Huius pacis fructum addit: Et grati græce εὐχάριστοι, id est, gratiosi, amabiles & comes inter vos mutuo estote.

Sermo Christi habitet in vobis abunde, in omni sapientia.

Commendat Colossensibus studium Euangelij, vt in eo indies proficiant, quo plenam sapientiam salutis consequantur. Hæc pugnant cum Papistarum decretis, quibus ipsi conantur homines arcere à lectione sacræ scripturæ, tanquam re perniciosa. Sed Paulus hic non tantum doctores Ecclesiæ Colossensium, sed omnes promiscue ad studium doctrinæ Christi hortatur, & obseruandum est verbũ habitandi, quo notat fidem Euangelij debere esse in nobis firmam & radicatã.

Docentes & admonentes vos inuicem Psalmis & Hymnis & odis spiritualibus, cũ gratia canentes in corde vestro Domino.

Vsus sermonis Christi exprimitur, vt non solum ipsi, quod rectum est, sciamus, verum etiam vt nos mutuo doceamus, & admoneamus Psalmis, Hymnis & odis de rebus spiritualibus compositis. Obseruandus inprimis hic locus est contra phanaticos spiritus, qui ministerium verbi abolere conantur. Quorum delirium hic locus Pauli aperte confutat. Porrò canere in corde Domino, est ex fide canere in Dei laudem, vt nos inuicem ædificemus in Domino. Discrimen inter Psalmum, Hymnum & odam in Epistola ad Ephes. declaratum est cap. 5 PORRO hic locus monet, vt nonnihil dicamus de Hymnis & Psalmis, qui in templis cani solent, ne Monachi & sacrificuli suum boatum hic commendari existiment, qui fumum cum auro commutant, sibi & suis emtoribus in exitium, nisi mature

reſipiſcant. OMNIS actio ratione operis licita vel præcepta, laudabilis fit, modo regatur à vera & bona cauſſa, & reſpiciat bonum & legitimum finem. Contra vero in vicio eſt, ſi vel vera cauſſa deſtituatur, vel aberret à legitimo fine. Eleemoſynam dare licita in ſe actio, imo præcepta eſt, & fit laudabilis, quando vera cauſſa regitur, videlicet mandato Dei, & fide in Chriſtum, & reſpicit gloriam Dei & ſubleuationem egentis proximi. Contra vero, Si hypocriſi regitur & tendit ad ſanctimoniæ laudem quærendam inter homines, in maximo eſt vicio, & apud Deum res ſumme abominabilis. Atque ita in alijs cauſſa & finis qualitatem actionum mutant. SI quis in choro canit Pſalmos, Hymnos & odas pietate vera adductus, ſpectans gloriam Dei, & mutuam ædificationem in Domino, laudabilis & pia eſt cantio, quæ nobis hic à Paulo commendatur. Verum ſi auaritia impellitur quis, aut ſuperſtitione, & non ſpectat gloriam Dei & mutuam ædificationem, ſed lucrum potius, quo fraudaretur, ſi non in choro caneret, & meritum, quod ex operæ operato, vt vocant, captat, & opus ſupererogationis, quod alijs applicat. Huius cantio impia eſt, & in Deum contumelioſa, ſecunda lege Decalogi ſeuere interdicta. Huiuſmodi eſt cantio Monachorum & ſacrificulorum, qui traditiones humanas anteponunt præceptis Dei. EX his non eſt difficile iudicare de choradia, quæ apud noſtros Canonicos in vſu eſt. Afferant pium pectus, & cor fide purificatum. Spectent gloriam Dei, & mutuam ædificationem in Domino. Attendant non tam clamori, quam ſpiritui verborum. Sint verba duces animorum ad Deum. Locum faciant concionibus publicis, & illis tribuant priores partes, vt quæ pluribus ſeruiant. Adhibeantur iſtis pſalmodijs, quorum ætas & valetudo non eſt apta alijs muneribus in Eccleſia & republica. Nam rempub. & Eccleſiam negligere, & totum tempus vitæ cantibus conſumere in templis non laudo. Optarem ſane iſtud munus tantum committi illis, qui iam confecti ætate, & exhauſti laboribus in Eccleſia & Republica, ocium iuſte petunt. Siquidem alios ſeruire ſingulos ſuo loco Reipublicæ & Eccleſiæ par eſſe iudico. Qui autem prorſus ignaui ſunt & imperiti, vt illorum opera non videatur vtilis Eccleſiæ & Reipublicæ, viuant aliunde & non ex bonis Eccleſiaſticis, vt fuci in alueario. His commendatum volo verſiculũ Phocylidis, εἰ δέ τις οὐ δεδάηκε τέχνην, σκάπτοιτο δικέλλῃ. Si intra hos limites manſerint choradi noſtri, non improbandum eſt eorum ſtudium. At ſi Monachorum & ſacrificulorum ſectantur ſuperſtitionem & impietatem, dico eos contra ſecundam Decalogi legem grauiſsime impingere.

Et quicquid egeritis ſermone aut facto, omnia in nomine domini Ieſu facite.

Regulam generalem omnibus dictis & factis noſtris præſcribit, Nimirum vt in nomine Domini Ieſu faciamus omnia, quam regulam tum demum obſeruabimus, ſi ab inuocatione nominis ipſius incipientes, omnia ipſius laudi & gloriæ deſtinamus.

Gratias agentes Deo & patri per illum.

Hac gratiarum actione primum ſignificat nullum laboribus noſtris fore ſucceſſum proſperum, niſi diuinitus iuuemur. Deinde monet, tum demum placere gratiarum actionem, vbi per Chriſtum fiat, hoc eſt, quando ipſo mediante agnoſcimus Deum nobis benefacere. Præterea, vt vox Dei maieſtatis diuinæ: Ita patris vocabulum paterni fauoris nos admonebit. Vnde facultatem Deo ad iuuandum, & voluntatem promtam eſſe colligamus.

Vxores ſubditæ eſtote proprijs maritis.

Hic Oeconomiá perſonalibus ſeu particularibus præceptis inſtruit, de qua re plura petantur ad Epheſ. 5. 6. 1. Pet. 2. & 3. & ad Tit. 2. Incipit autem à primo œconomiæ iugo, nempe à coniugum mutuis officijs.

Vt decet in Domino.

Argumentum ab honeſto, & ſimul regulam obœdientiæ præſcribit. In Domino, hoc eſt, iuxta ordinationem Dei. Nihil enim contra Deum in vllius gratiam faciendum eſt. Subiectio ergo piæ fœminæ gratus Deo cultus fit, quando ipſa mandatum Dei de ſubiectione ſui meditatur, & ex fide in gloriam Dei, & in obſequium mariti officium facit. Hinc & conſolationem petet, ſi quando à duriori marito indignius tractetur.

Mariti, diligite vxores, & ne ſitis amari erga illas.

Requirit à maritis dilectionem & humanitatem, & prohibet duram conuerſationem & aſperam tractationem.

onem. Debet enim pius maritus cogitare, quod mulier ſit ſibi à Deo data, non vt ſit ſcabellum pedum ipſius, ſed potius βοηθὸς γενέσεως, καὶ οἰκουρίας, vt Clemens loquitur.

Liberi obœdite parentib. in omnibus. Obœdientia liberorum erga parẽtes & promtitudinem animi, & alacritatem in exequendis iuſsis parentum complectitur, & eſt pars honoris, quem poſtulat quartũ præceptum, quo honore omne genus pietatis filiorum erga parentes intelligitur. Porrò, cum Apoſtolus addit, In omnibus, intelligendum eſt de licitis tantum, vt particula Omnis diſtribuat non totum genus, ſed vnam tantum ſpeciem, quaſi dicat, in omnibus licitis filij parentibus obtemperent, vtut dura eſſe videantur, quæ parentes imperant. Nam ſi liberi parentibus obœdientiam debent propter mandatum Dei, profectò obœdiendum non eſt, ſi quid contra Dominum impij parentes imperauerint. Verum laudandi ſunt potius pij, qui recuſant obœdire parentibus in rebus impijs. Pie igitur & ſanctè fecit Catharina martyr, quæ potius ceruicem carnifici præbuit, quam ad iuſſum impij patris Chriſtum negare voluit. Sit ergo liberorum obœdientia erga parentes limitata, & non pugnet cum obœdientia Deo debita.

Hoc enim placet Deo. Argumentum ab honeſto. Turpiter enim faciunt, qui præteritis & neglectis parentibus, alicui vitæ generi ſe dedunt, aut negocia aggrediuntur. Non enim quales, ſed quod parentes ſint, ſpectandum eſt.

Patres, ne prouocetis liberos veſtros, vt non puſillo animo fiant. Liberalem tractationem liberorum à parentibus requirit. Plurimum enim valet ingenua educatio, cum contra aſpera, dura & moroſa ſæpiſsime facit, vt ingenui alioqui pueri animos magis demittant, & quaſi languidiores & ſocordes reddantur.

Serui, obœdite per omnia dominis carnalibus, non obſequijs ad oculum exhibitis, tanquam hominibus placentes, ſed in ſimplicitate cordis, timentes Deum, & quicquid feceritis, ex animo facite, tanquam Domino, non hominibus. Prolixius Chriſtianos ſeruos inſtruit Apoſtolus, vt ſciant ſuum miniſterium, modo rite fiat, Chriſto gratiſsimum cultum eſſe. Habet autẽ hæc inſtructio plures partes. PRIMO loco requirit obœdientiam erga terrenos dominos, videlicet vt in omnibus, ſcilicet licitis per legem Dei & naturæ obœdiant carnalibus dominis. SECVNDO, vult abeſſe ὀφθαλμοδουλείαν, hoc eſt, obſequium ad oculum exhibitum, hoc eſt, vult Chriſtianos ſeruos vſitata ſeruorum vitia fugere. Solent enim abſentibus dominis negligentiores eſſe. Vnde nata ſunt hæc dicta, Prodigium ſeruus grande fidelis erit. Oculus domini paſcit equum. εἷς ἐστὶ δοῦλος οἰκίας ὁ δεσπότης. TERTIO, requirit ſimplicitatem cordis, qua nequitia, panurgia ſeruilis, contumax rebellio, & reſponſatrix audacia expellitur. QVARTO, poſtulat timorem Dei. Hic enim facit, vt ſerui non tam ad dominos carnales reſpiciant, quam ad Deum ipſum, qui obœdientiam ſeruorum erga dominos ſuo mandato requirit, & minatur pœnam contumaciter ſe ſuis dominis opponentibus. Breuiter, Timor Dei omnis boni operis effector eſt. Loquor autem de timore, qui ex fide naſcitur. QVINTO, regulam obœdientiæ præſcribit ſeruis, nimirum, vt ſerui ſuis dominis obtemperent, tanquam Chriſto, hoc eſt, ſerui ſtatuant ſe Chriſto obœdire, quando ſuis dominis obœdiunt, iuxta mandatum Dei. Sunt ergo ſeruilia ſeruorum opera cultus ſpiritualis. Deo per Chriſtum gratiſsimus, modo fides prælucet. Hinc conſolationem pij ſerui, quando indignius à ſuis dominis tractentur, petant.

Scientes, quod à Domino recipietis retributionem hæreditatis. Sicut omnis obœdientia ex fide præſtita, habet promiſsionem mercedis: Ita & obœdientia erga dominos carnales. Qua re rurſus erigit ſeruos grauiori preſſos ſeruitute.

Domino enim Chriſto ſeruitis. Ratio, cur mercede dignatur Dominus obœdientiam homini præſtitã. Chriſtus enim Dominus inde glorificatur, Ideoque ſibi præſtari obœdientiam affirmat.

Nam qui iniuste egerit, mercedem reportabit suæ iniquitatis.

Prolepsis est, qua anteuertit seruorum obiectionem de iniusto domino, an non tum liceat detrectare imperium, aut etiam se vlcisci, cum Domini ipsi iniquius agant cum famulis suis. Respondet Domino vindictam relinquendam esse.

Et non est personarum acceptio.

Hoc est, Deus non considerat faciem hominis externam, nec conditione personali flectitur, sed secundum cor, vt qui cor inspicit & renes scrutatur, iudicat. Nam homo videt ea, quæ patent, Deus autem solus cordium scrutator est. 10

Domini, quod iustum est & æquum, seruis præstate, scientes quod & vos Dominum habetis in cœlis.

Analogum officium dominorum erga seruos requirit. Iustum enim est, vt officium officio ex æquo respondeat, id quod iusticia distributiua requirit. Verum, quia interdum domini limites suæ potestatis in seruos transiliunt, admonet eos, vt meminerint se Dominum in cœlis habere, qui & seruos respicit, & potest punire eos, qui duriores se seruis suis exhibent.

20

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Orandum semper cum gratiarum actione, caute ambulandum & prudenter loquendum.

Ordo & partes Capitis quarti.

30

Primo loco generalia præcepta tradit de precatione, conuersione & sermone. Deinde monet de suo statu, quem cognoscent ex Tychico, quem commendat. Tum sequuntur salutationes & commendationes quorundam ministrorum Euangelij.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ORATIONI instate, vigilantes in ea, cum gratiarum actione.

Redit ad generales parænes, ac primum commendat Colossensibus orationem, præcipuum fidei exercitium. In hac autem duo requirit, perseuerantiam seu instantiam & vigilantiam cum gratiarum actione, vnde monemur Primum indigentiæ nostræ. Si enim perpetuo orandum est, semper nobis aliquid deest, quod est petendum, semperque nos aliquid premit, quod est deprecandum. Deinde admonemur de præsentia Dei, qui paratus est ad iuuandum. Nam pro acceptis beneficijs perpetuo gratiarum actio est reddenda. Huc pertinet admonitio Domini: Vigilate & orate. Proinde neque astris, neq; horoscopis, neque chiromantijs aut alijs vanis vaticinijs nitamur, sed sit oratio pia baculus noster in Domino, qui non solum iussit orare & petere salutaria, sed etiam promisit se inuocantes exauditurum. 40

50

Orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ianuam sermonis ad loquendum mysterium Christi (cuius etiam caussa vinctus sum) vt manifestem illud, quemadmodum oportet me loqui.

Petit pro se quoq; preces fieri, vnde duo colligenda sunt. Primum, neminem ita donis ornatum esse ad functionem Euangelij, quin piorum precibus indigeat. Nam si Paulus ab ipso Christo immediate doctus, & vocatus ad Euangelij munus, in precibus piorum situm felicem Euangelij cursum existimat, quanto magis nos precibus piorum indigemus? Deinde monentur auditores Euangelij, sui officij esse pro fidelibus ministris orare, quo fructum ferat verbi diuini prædicatio. Porrò, Ianuam sermonis vocat παῤῥησίαν, libere &

re & audacter prædicandi Euangelium, quod mysterium definit, propterea quod rationi incognitum, diuinitus per Christum manifestum est in salutem credentium.

Sapienter ambulate erga extraneos.

Hæc ὑπόθεσις monet non contemnendos esse eos, qui nondum fidem Christianam amplexi sunt. Hos enim extraneos, vtpote alienos adhuc à regno Christi & familia Dei, appellat. Sapienter ambulare est, non solum cauere, ne conuersatione ponamus ijs offendiculum, quo minus ad Christum veniant, sed etiam operam dare, ne ipsorum sceleribus infecti, impuros eorum mores imitemur.

Tempus redimentes.

Tẽpus redimere metalepsi hebraica est magnifacere tempus & cauere ne perdatur, aut pereat nobis inutiliter, hoc est, toto tempore bene vti, nec vllam recte agendi occasionem prætermittere. Ratio metalepsios hæc est. Quæ emimus dato precio, cariora nobis esse solent, Ideoq; damus operam, vt ea diligentius seruentur, & ne nobis abusu pereant. Proinde tempus redimere est illud in precio habere, ne qua illius portio male collocetur. Monemur itaque, ne sinamus nos corrumpi per corruptissimum seculum, in quo agimus, sed probemus potius omni temporis momento, quid Deo gratum, nobisq; sit salutare.

Sermo vester semper in gratia sit sale conditus, vt sciatis quomodo oporteat vos vnicuiq; respondere.

Iam sermonem format, in quo gratiam & salem requirit. Gratiam quidem, ne dicacitate aut ineptijs auditoribus simus molesti. Salem vero, quo prudenter & sapienter ea perferamus, quæ ad ædificationem faciunt. Nam omnis sermo insulsus est habendus, qui ad ædificationem nihil facit. Est autem metaphora sumta ab vsu salis. vt enim in omnibus cibis Sal vice condimenti adhibetur, vt auiditatem inuitet: Ita sermonis quædam suauitas est adhibenda, quo gratior fiat auditoribus, auidius audiatur, atq; etiam maiori fructu percipiatur. Qui autem huiusmodi sermoni studuerit, consequetur & hunc fructum, quod interrogatus ab alijs, prudenter & cum discretione respondeat.

Res meas omnes patefaciet vobis Tychicus, dilectus frater & fidus minister & conseruus in Domino.

Iam more sua familiaria quædam subijcit, ac primum per Tychicum eos cognoscituros suum statum admonet. Huius commendationem à religionis professione, à fide in officio præstita, & à communis officij dignitate interserit, cum vt ei narranti fidem adhibeant, tum vt ipsum Tychicum similesque in precio habeant Colossenses. Præterea monet hoc Pauli factum, vt verbi diuini præcones sibi inuicem honores deferant, & reddant se mutuo commendabiles alijs, modo puritas doctrinæ vitæ innocentiam habeat adiunctam.

Quem misi ad vos in hoc ipsum, vt cognoscat statum vestrum, & consoletur corda vestra, vna cum Onesimo fido & dilecto fratre, qui est ex vobis, de omnibus vobis exponens, quæ hic agantur.

Finis legationis Tychici duplex, vt cognoscat statum Colossensium, vtq; Colossenses cõsoletur per sanam doctrinam, ne turbentur cruce & persecutione sui doctoris. Verum hic duplex lectio est apud Græcos, Vt ἵνα γνῶ τὰ περὶ ὑμῶν, id est, vt cognoscat statum vestrum. Altera, ἵνα γνῶτε τὰ περὶ ἡμῶν, id est, vt cognoscatis nostrũ statum. Hanc posteriorem lectionem Robertus Stephanus annotauit esse vndecimi exemplaris inter illa 16. quæ habuit, dum impressit nouum testamentum.

Salutat vos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata, si venerit ad vos, excipite eum: & IESVS, qui vocatur iustus, qui sunt ex Circumcisione, hi soli sunt cooperarij ad regnum Dei, qui fuere mihi solatio.

Suo more salutationibus claudit Epistolam, & paucos ex Iudæis fideles in ministerio recitat, vnde apparet quantis persecutionem procellis fuerit Paulus iactatus Romæ, quod ab eo pleriq; deficerent fracti persecutionibus, quod exemplum nos quoq; admonet constantiæ & perseuerantiæ in

tiæ in doctrina. Est enim laude dignum potius paucos imitari bonos, quam multorum malorum sectari malitiam. Porrò, cooperarij in regnum Dei dicuntur præcones verbi, quia sunt ministri noui testamenti, per quod in regnum Dei primum quidem gratiæ, deinde etiam gloriæ intratur.

Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est seruus Christi, semper anxie laborans pro vobis in precationibus, vt stetis perfecti in omni voluntate Dei.

Hic duo obseruemus. Primum, pastoris officium esse, non solum præsentes auditores erudire, verum etiam absentes suis ardentissimis votis & precibus Deo commendare, vt ipse det virtutem Euangelizantibus & audientibus. Deinde quæ sit perfectio Christiana, nimirum esse completum in omni voluntate Dei. Dicitur autem esse completus in voluntate Dei, cui hoc vnicum studium est, vt Deo placeat, suamq; vitam totam ad ipsius voluntatem formet. Sed de hac supra plura dicta sunt.

Testimonium enim illi perhibeo, quod habeat multum studij pro vobis, & his, qui sunt Laodiceæ, & his qui Hierapoli.

Confirmat Epaphræ studium & zelum pium erga Colossenses, Idque non frustra, sed vt animos Colossensium & Epaphræ arctius coniungat. Nisi enim ministri Euangelij & auditores se mutuo honesto ac pio zelo complexi fuerint, parum profuerit docentium labor. Dent igitur operam pij verbi ministri, vt sine hypocrisi, ac doctrinæ corruptione sibi animos auditorum concilient veris officijs. Quamuis autem pijs ministris verbi perpetuum erit certamen cum sceleratis nebulonibus, qui potius excrementorum loco habendi sunt, quam pro membris Christi: Tamen bonos & pios sibi exemplo Pauli ac Epaphræ conciliare studebunt.

Salutat vos Lucas medicus dilectus.

Ex hoc loco apparet Lucam non Iudæum, sed potius Græcum fuisse. nam supra tres tantum de circumcisione cooperarios in regnum Dei sibi affuisse memorat. Estq; hic Lucas medicus, qui scripsit Euangelicam historiam & Acta Apostolica. Hic perpetuus comes Pauli fuit, medicis omnibus relinquens exemplum, vt cum doctrina humanæ incolumitati salutari, coniungant verbi cœlestis amorem, ac ministros Euangelij non contemnant, sed cum Luca in precio habeant, ne à vera professione religionis, fracti persecutionibus deficiant.

Et Demas.

Hic Demas, vt habetur 2. ad Tim. 4. defecit à Paulo, amans præsens seculum. Vnde collige, amorem præsentis seculi non posse stare cum ministerio Euangelico.

Salutate fratres, qui sunt Laodiceæ & Nympham, & quæ est in domo ipsius Ecclesiam.

Ab hoc Nympha discant patresfamilias, Ecclesias particulares in suis familijs erigere, in quibus puritas & honestas Ecclesia Christi catholica dignæ inueniantur. Est autem hic Nymphas seu Nympha viri nomen, non mulieris, quod conuincit relatiuum masculinum αὐτοῦ.

Et cum lecta fuerit apud vos Epistola, facite vt etiam in Laodicensium Ecclesia recitetur.

Hic Paulus ostendit, se non tantũ voluisse, vt suæ Epistolæ seruirent ijs, quibus sunt primum scriptæ, verum etiam vt alijs essent vsui, Vnde quoties Pauli aut aliorum sanctorum virorum scripta legimus, meminerimus ea nobis quoq; destinata esse, vt inde salutis doctrinam communem, & salutares admonitiones hauriamus.

Et eam, quæ ex Laodicea, vt vos quoque legatis.

Nec veteres nec recentiores hic inter se interpretes conueniunt. Quidam enim existimant Epistolam, cuius hic meminit Paulus, Laodicenis à Paulo fuisse scriptam, quorum opinio parum firma esse videtur.

videtur. Alij putant à quodam pastore Laodicenorum esse scriptam ad Paulum, quæ quidem opinio verisimilior est quam prior. Alij de Epistola priore ad Timotheum scriptam intelligũt, quæ fuit ex Laodicea, non quidem illa cuius hic meminit, sed ex alia ciuitate eiusdem nominis ad Timotheum scripta, hæc postrema opinio Theophilacti est.

Et dicite Archippo, vide ministerium, quod accepisti in Domino, vt illud compleas.

Publice admoneri vult quendam ex Euangelij ministris, forte cessantem in officio. Vnde discimus, quod Ecclesia habeat autoritatem admonendi parochos seu pastores, quoties admonitio necessario requiri videatur.

Salutatio mea manu Pauli.

Chirographo suo hanc Epistolã à se scriptam testatur, ne de autore dubitent.

Mementote vinculorum meorum.

Hoc duabus de caussis adiectum videtur. Primum, vt ipsius exemplo Colossenses animarentur ad persecutiones ferendas. Deinde, vt suis precibus ipsum Deo commendarent, quo persecutionum finis fieret magis gloriosus.

Gratia vobiscum, AMEN.

Finis principio respondet. Vt enim à voto incepit Apostolus: ita voto claudit Epistolam, vt omnia gratiæ & gratuitæ misericordiæ accepta feramus.

REVERENDO VIRO, PIETATE, DOCTRINA ET VIRTVTE PRÆSTANTI, MAGISTRO NICOLAO CASPARO VVIBERGIO, DIOECESIOS OTHONIENSIS EPISCOPO VIGILANTISSIMO, FRATRI SVO IN CHRISTO CARISSIMO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

10

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VM HOMO SIT CONDITVS AD SOCIETATEM, & nulla ſocietas ſine mutuis officijs incolumis eſſe queat, ipſa natura duce homines intelligunt gratitudinem, qua rependuntur beneficia, maximam virtutem eſſe. Hac enim ſublata ipſam omnium virtutum reginam iuſticiam è medio tolli neceſſe eſt. Etſi autem, natura magiſtra, lex gratitudinis omnes ex æquo obligat: Tamen, proh dolor, in hac omnium rerum confuſione perpauci ſunt, qui honeſtiſſimæ & ſanctiſſimæ de reddenda gratia legi obtemperant. Quare non immerito Pindarus ſua ætate conqueritur, παλαιὰ εὕδει χάρις ἀμνάμονες ἢ βροτοί. acceptæ vel leuiſſimæ iniuriæ nemo non memor exiſtit, ſed beneficij vel maximi percepti memoria aut nulla aut pertenuis in diem durat, præſertim apud eos, qui ſpiritu Chriſti non ducuntur. Siquidem hi ſuo carnali iudicio & corrupto feruntur ſemper in deterius, Hoc cum animaduerterent Philoſophi, nihil non fecerunt, vt homines ad gratitudinis legem reuocarent. alias enim apologos propoſuerũt, alias animalium hiſtorias de gratitudine commendarunt, alias pœnas ſtatutas in ingratos exaggerarunt, Breuiter, veris & fictis rationibus conati ſunt homines ad gratitudinis amorem inuitare.

20

30

Xenophon ſcribit, in ſecundo memorabilium dictorum & factorum Socratis de Ariſtarcho, qui cum contemneretur à familia ſua tanquam ocioſus, & accuſaretur, quod nihil laboris videretur facere ſolus, iubetur à Socrate vt apologum canis familiæ narret, in hunc modum, Ferunt, inquit, quando animalia fari poterant, ouem quandam ad herum ſuum dixiſſe: admiratione ô here dignum eſt quod facis. nam nobis quæ & lanam tibi, & agnos, & caſeum præbemus, nihil donas, niſi quod ipſæ de terra decerpimus: at canem iſtum, à quo tibi nihil huiuſmodi commodi eſt, participem facis cibi de quo ipſe edis. Hanc querelam cum canis audiſſet, reſpondit: per Iouem, ego enim ſum qui & vos ipſas ſeruo, vt neque ab hominibus furtim abducamini, neq; à lupis rapiamini. Quandoquidem vos niſi ego vobis cuſtos adeſſem, ne quidem pabulari poſſetis, metuentes interitum. Hoc reſponſum cum audiſſent oues, placatæ ſunt, & permiſerunt canem ſibi in honore præferri. Et tu, inquit Socrates, familiæ tuæ dicito, quod loco canis ſis ipſi cuſtos & curator, & quod propter te ſecure & ſuauiter in ſuo labore viuat, adeo vt expers ſit omnis iniuriæ. Hoc apologo, vt obliuio benefactorum, & ingratitudo erga benemeritos taxatur: Ita commendatur hominibus pietas, vt acceptorum beneficiorum ſint memores, & grati erga eos, quorum experti ſunt beneficia.

40

50

Steſi-

Steſichorus poëta (vt refert Ioannes Pierius) hiſtoriam de gratitudine aquilæ, carmine proſecutus eſt in hanc ſententiam: cum decem & ſex meſſores quendam è ſocijs aquatum miſiſſent, reperit is apud fontem ſerpentẽ, qui complexus aquilam arctiſſimis eam ſpiris implicitam ſuffocabat, ille vt falce meſſoria armatus erat, audacter progreſſus, ferro ſerpentem diſſecuit, aquilam autem liberam abire permiſit. Cumque hauſta in vrnam aqua rediiſſet, ſocijs ſingulis poculum miniſtrauit. Mox cum & ipſe quoq; bibere vellet, præſto affuit aquila, quæ poculum ab ore diſpulit procul, dumque meſſor factum miratur, & aquilam quam probe nouerat, increpat, eamq; apud ſocios ingrati animi ream agere meditatur, videt eos & hic & illic concidentes vitam exhalare, vnde ſimul & aquam, quam illi biberant veneno infectum, & ſe periculo ſubductum intellexit, beneficiumque in volucrem optime collocatum manifeſtiſſime cognouit. quem non iure moueret huius aquilæ factum? Beſtia rationis expers beneficij memoriam retinet, & homo rationis particeps pro beneficio ſæpe reddit maleficium. Quid quæſo indignius eſt, quam vt homo nobilis illa creatura infra beſtiarum conditionem ſe turpiter abijciat?

Fabulantur poëtæ de pœna Ixionis, qui propter ingratitudinem in Iouem, à quo abſolutus erat à parricidij pœna, manibus ac pedibus alligatus rotæ, quæ perpetuo & maximo impetu circumagitur, cogitur exclamare (vt ait Pind.) τὸν εὐεργέταν ἀγαυαῖς ἀμοιβαῖς ἐποιχομένους τίνεσθαι, hoc eſt, Benefactori grata vice compenſationem faciendam eſſe ab ijs qui beneficia acceperunt. Hiſce modis, apologis, hiſtorijs, pœnis, fictis ac veris rationibus Philoſophi & Poëtæ veteres hominibus voluerunt gratitudinem commendare, & eos ab ingratitudinis vicio reuocare, quo humana ſocietas tranquillior eſſet, atque ita vltro citroq; datis & acceptis beneficijs, homines in amicitia retinerentur, Sed nos qui Chriſtiani ſumus, & edocti verbo Dei, præter has iuſtiſſimas cauſſas habemus verbum Dei, quod vt nobis gratitudinem commendat, & addit ingentes promiſſiones, ita ingratitudinem damnat, & comminatur ingratis pœnas æternas & temporarias. Lex dilectionis, vt iuſticiæ, ita & gratitudinis legem in ſe continet. Eſt enim gratitudo iuſticiæ pars, quæ non magis à dilectione ſincera ſeparari poteſt, quam calor ab igne, aut lumen à ſole. Nam ſi iuſticiæ proprium munus eſt reddere vnicuiq; quod debet, profecto iniuſtus eſt, qui beneficium acceptum non compenſat, ſaltem animo, ſi rerum facultas aliud non permittit. Si eſt iniuſtus, legem dilectionis violat, & autorem legis Deum contemnit. Non ergo abſq; re dictum eſt à Salomone. Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius. Item, Ingrati ſpes tanquam pruina hyberna colliqueſcet, & ſicut aqua inutilis diffluet. Sed quid opus eſt multis? natura dictante ſcimus gratiam reddendam eſſe benefactoribus Lege Dei idem omnibus notum eſt. Qui ergo fit, quod tanta ſit multorum ingratitudo? Non hic rei ignoratio in cauſſa eſt, ſed voluntas, quæ non diſcitur. verum vbi manu Dei reformata fuerit & adiuta, tum demũ doctrinæ obtemperare poteſt & fieri bona, & grata per gratiam, quæ eſt mala & ingrata ex naturæ vicioſitate. Proinde cum nos non ſatis tangimur beneficiorum memoria, cogitemus ſpiritum ſuccumbere carni, qui fide, meditatione verbi Dei, & inuocatione erigendus & excitandus eſt: quo excitato ſentiemus etiam voluntatem impelli, vt ſe conformet ad legem & voluntatem Dei. Vt autem hæc de gratitudine ad te, vir clariſſime & amice ſingularis, ſcriberem, fecerunt tua erga me beneficia, quibus reſpondere animo ſaltem aliquo modo cupio. Taceo ſingularem tuum candorem erga me, qui mihi vltra 24. annos

nos fuerat perspectissimus. Taceo amicam conuersationem, dum apud nos primum studiosus, & deinde Pastor fuisti. Taceo honesta tua absentis testimonia de tuo Nicolao. Omnia hæc, etsi maxima sunt, excedit tamen ista tua singularis pietas, qua matrem meam ante annum prosecutus es, decrepitam & ægrotam. Hanc enim non solum re iuuisti, quod magnum iudico: non solum verbis consolatus es, quod pietatis tuæ testimonium fuit: verumetiam ministerio quodammodo seruili refocillasti, leuando ægrotam de curru & in currum, & postea conuiuio à te exceptæ ministrando: id quod non solum agnosco humanum beneficium, verumetiam diuinum prædico. nisi enim diuino spiritu fuisses permotus, nequaquam afflictæ, decrepitæ & ægrotæ aniculæ nihil de te benemeritæ, tantum honorem tribuisses. pro quo tuo beneficio fateor, me tibi plurimum debere. Et quoniam hoc tempore non possum vt vellem animum meum erga te declarare, facio quod possum, & hos commentarios in vtramq; Epistolam Pauli ad Thessalonicenses sub tuo nomine in lucem mitto, vt aliquod saltem grati mei erga te animi testimonium extet. Rogo autem, vt hoc munus qualecunq; sit, boni consulas, atque illud habeas tanquam perpetuum gratitudinis meæ erga te μνημόσυνον. Vale cum vxore tua Anna, fœmina honestissima, ac cum tota familia. Cupio fratres omnes conseruos nostros in ministerio Euangelij in tota diœcesi Othoniensi, & in patria mea Lolandia, per te meo nomine salutari: quos omnes veneror vt dominos: & vt fratres meos carissimos complector. Haffnia, primo die Maij, Anno Domini 1565.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PAVLI PRIOREM AD THESSALONICENSES.

QVONIAM DE DIVO PAVLO HVIVS EPISTOLAE AVTOre sæpius est à me dictum, ipsius præconio omisso, hic dicam Primum de occasione scribendi: vnde non solum tractationis ordo melius intelligetur, sed etiam consiliũ autoris & scopus orationis deprehendetur. Deinde de quæstionibus principalibus, vt genus caussæ perspiciatur. Tertio de ordine tractationis, quo non obseruato non solum docentis, sed discentium quoq; labor erit frustraneus.

OCCASIO.

In 17. capite Actor. commemorat Lucas quomodo & quanta cum difficultate Apostolus apud Thessalonicenses breui admodum tempore, Ecclesiæ quædam semina iecerat. Vnde pij quibus salus fuit cordi admoniti scripturas scrutati sunt, an ista ita se haberent, quemadmodum à Paulo erant edocti. Sed quia Paulus, turba excitata per Iudæos quosdam, coactus est nocte discedere Beroeam, & inde Athenas (vnde hanc Epistolam scripsit) reliquit illic Timotheum, quem cum ad se Athenas vocasset, didicit ab eo statum Ecclesiæ Thessalonicensis, nimirum quod constans in medio persecutionum suorum ciuium persisteret. Quod cum audiret Paulus, haud parum gauisus est, quare & ipsis scribit, cum vt laudet hanc illorum constantiam, Tum vt animet eos exemplo aliarum Ecclesiarum ad patientiam, ex quo consilium Pauli & scopus totius Epistolæ esse colligitur, vt Thessalonicenses in fide, patientia, & pietate confirmet.

QVAESTIONES PRINCIPALES.

Quia hic non instituitur disputatio, difficilius est quæstiones seu propositiones principales eruere, quæ tamen necessariæ sunt cognitu, modo velimus altius hanc Epistolam introspicere. Reuocemus itaq; totam Epistolam ad has hypotheses. De constantia fidei, & laude Thessalonicensium in perferenda persecutione. De Pauli affectu erga illos: De gaudio ob constantiam: de cura pro ipsis, ne relabantur in pristinos errores persecutionibus fracti: De oratione ac voto Pauli ad Deum, vt veniat ad ipsos, vtque ipsi crescant & confirmentur vsq; ad aduentum Christi: De exhortatione ad virtutes Christianas: De mitigando dolore super mortuis: De aduentu Christi: De oratione pro sanctificatione spiritus animi & corporis. Has propositiones tractat in hac Epistola, quæ sunt veluti capita, ad quæ cætera omnia referenda sunt. Hinc iam intelligi potest, quod hæc Epistola sit mixti generis. partim enim est Demonstratiui, partim Suasorij, partim Didascalici generis. Nam habuit Paulus hic rationem, non solum eorum, qui in fide erant radicati, verumetiam infirmorum, rudium, & eorum qui adhuc veterem hominem sequebantur in vicijs familiaribus & consuetis.

ORDO TRACTATIONIS.

Orditur suo more ab Epigrapha & salutatione cum gratiarum actione, quod Thessalonicenses in fide sint stabiles, nec dimoueantur à confessione fidei propter persecutiones præsentes. Atq; hæc est prima pars, quæ absoluitur in primo capite. Deinde in secundo capite ingreditur narrationem fundatæ per se Ecclesiæ apud Thessalonicenses. Vnde rursus in laudes eorum excurrit, quod imitentur alias Ecclesias Dei, in patienter ferenda cruce. Hinc in tertio capite subiungit expositionem legationis Timothei ad ipsos: cui votum de suo aduentu addit. His pertractatis, addit in quarto & quinto capitibus parænеses de varijs rebus, vbi doctrinam resurrectionis, & aduentus Christi per occasionem attingit. Tandem precatione ac voto claudit Epistolam.

CAPVT

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Laudantur à Paulo Thessalonicenses, quod ad ipsius prædicationem conuersi, in medio persecutionum firmi in fide perstiterint. Adeo quod alijs credentibus exemplum sint fidei, perseuerantiæ, & tolerantiæ.

10

Ordo & partes primi Capitis.

Epigrapha, salutatio, propositio gratiarum actionis, per expositionem confirmatio, & declaratio, vnde prima propositio superius indicata colligitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS, Syluanus & Timotheus. Prior Epigraphæ pars. Cur autem suppresserit hic Paulus dignitatis & functionis suæ titulum, ex contrario est colligendum. vt enim Apostolatum suum interdum extollit, vindicandæ suæ autoritatis caussa: Ita hic supprimendo Apostolatus titulum, significat se agnitum fuisse à Thessalonicensibus verum Christi Apostolum, vt non fuerit opus, id quod ab ijs citra controuersiam receptum erat, referre. Sed cur sibi adiungit Syluanum & Timotheum? vt tanquam communibus Epistolæ autoribus, eis autoritatem apud Thessalonicenses conciliet. vnde monentur superiores Euangelij ministri non deprimere, sed extollere potius inferiores symmystas: non suam tantum, sed aliorum quoq; rationem habentes. 20

Ecclesiæ Thessalonicensium. Thessalonica à victis Thessalis dicta est. Et est ciuitas Macedoniæ, quã non solum hæc Epistola Pauli, verumetiam Magni Theodosij præceps & implacabilis ira famosam reddidit. Indignatus enim ob cæsos in ea iudices alioqui clementissimus Imperator, vniuersum vrbis populum trucidari mandauit, vbi 11000. hominum cæsa traduntur. Hoc facinus tam immane non ferens incorreptum Diuus Ambrosius Mediolanensium Episcopus, Imperatorem ab ingressu Ecclesiæ prohibitum ad pœnitentiam compulit. Nec maximus Princeps pastoris subire iudicium recusauit. vide librum 9. Tripartitæ historiæ. Hodie Thessalonica cum tota Macedonia Turcorum imperio subiecta est. vnde admoneamur vicissitudinis rerum humanarum, vt Deum timentes, nos ab eo regi contra insidias Diaboli ardentibus precibus exoptemus. 30 40

In Deo patre, & Domino Iesu Christo. Hæc amplificatio à caussa sumta, docet eam esse veram Ecclesiam, quæ in Deo est fundata, & in qua Christus suo verbo & spiritu regnat.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo. Loco salutationis imprecatur suo more Thessalonicensibus gratiam & pacem, quæ propria Euangelij bona sunt. Est autem gratia fauor Dei cum remissione peccatorum, & alijs bonis quæ cum illa coniuncta sunt. Quæ dona ideo gratia dicuntur, quia gratuito donantur. Pax est reconciliatio nostri cum Deo: Cui tranquillitas conscientiæ cohæret, & omnia prospera, adeoq; salus ipsa. vt autem doceat hæc non aliunde proficisci quam à Deo per Iesum Christum, vtque discernat eadem ab euanida mundi gratia & pace, addit à Deo patre & Domino nostro Iesu Christo. Nam vt Deus pater suum filium complexus est summo fauore: Ita propter eiusdem victimam nobis quoq; fauet, & est reconciliatus, sed fide iustificatis, Rom. 5. Iustificati fide pacem habemus cum Deo patre, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam accessum obtinemus fide in gratiam hanc in qua stamus. Quapropter quoties Paulus aliquibus gratiam & pacem imprecatur, simul requirit fidem: sine qua nemini contingunt. Hanc præcedit 50

cedit prædicatio verbi, cui coniuncta est virtus Spiritus sancti. Meminerimus ergo prædicationem Euangelij summa bona secũ afferre, quæ qui non habet, sub ira & damnatione manet.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis, mentionem facientes in precibus nostris.

Propositio est gratiarum actionis ob profectum Thessalonicensium in pietate. Vnde & nos discamus gratias Deo agere pro suis beneficijs, & maxime pro propagatione Euangelij. Et simul admoneamur, quod propagatio Euangelij diuinum sit opus. Exemplum Pauli nos etiam inuitet ad orandum pro Ecclesia, quoties ad Deum preces fundimus, & ministros verbi officij sui commonefaciat.

Indesinenter memores vestri propter opus fidei, & laborem caritatis, & patientiam spei Domini nostri Iesu Christi corã Deo & patre nostro.

Ratio est propositionis, ac totius expositionis sequentis summa, Sed omnia sunt nobis distinctius excutienda. Cum dicit, Indesinenter memores vestri, monet summum gaudium Christianorum esse debere, mutuum in pietate profectum, nec vllum debere esse arctius vinculum inter homines pietate vera. Deinde breui Aphorismo complectitur summam vitæ Christianæ, quæ sita est in fide, caritate & spe, atq; horum effectibus seu fructibus. Fides, spes & caritas resident in corde, sed eorum fructus palam testantur, vbi vere & non simulate assunt. Fides proinde non est ociosa, sed operatur, producit suos fructus, inuocationẽ, gratiarum actionem, constantiam in confessione &c. Caritas laborat, id est, fert molestias in præstandis officijs & leuandis fratrum oneribus. Spes tolerat patienter quæuis incommoda, bona promissa in fluctibus persecutionum expectando, Sed ne quis hac spe frustratum iri suspicetur, eam fundatam esse in Domino nostro Iesu Christo asserit, Idque in conspectu Dei, qui coram intuetur omnia, & habet curam suorum, iuxta illud: Nouit Dominus viam iustorum. Colligamus igitur ex hoc loco veram Christianismi rationem, quæ est firma fidei constantia cum caritate & spe, quæ salutares fructus per totam vitam in ædificationem edunt.

Scientes fratres dilecti à Deo esse electionem vestram.

Singulæ expositionis partes vim confirmationis habent. Reuocat autem hic Paulus ad caussam primam, profectum Thessalonicensium in Euangelio, nimirum quod sint à Deo electi. Quotquot enim vere in Christum credunt, à Deo electi esse dicuntur. Nam electi dicuntur respectu impiorũ, qui viles & abominabiles habentur in conspectu Dei. Cum contra fideles preciosi, immo filij Dei censentur adeoq; electi. De modo, caussa & fundamento electionis credentium abunde diximus in primo capite ad Ephes.

Quia Euangelium nostrum non fuit erga vos in sermone solum, sed etiam in potentia, & Spiritu sancto, & in certitudine multa.

Hæc expositionis pars confirmat præcedentem rationem, & simul narrat quomodo Euangeliũ apud Thessalonicenses fuerit efficax, quomodoque sit diuinitus confirmata prædicatio per potentiam, hoc est, miracula, per Spiritum sanctum intus confirmantem auditorum corda, & excitantem fidem, & per πληροφορίαν multam, qua scilicet ita stabiles sunt facti Thessalonicenses, vt nullis obstaculis persecutionum rectus illorum cursus in Euangelij fide & confessione sit impeditus. Porro tametsi miraculorum tempus cessauit: Tamen nos sciamus cum prædicatione externa vere adesse Spiritum sanctum, & excitare arcana vi auditores ad assentiendum verbo, & ad fidem.

Quemadmodum scitis quales fuerimus inter vos propter vos.

Quod dixit de prædicatione verbi & efficacia spiritus, Id proprio Thessalonicensium testimonio confirmat, qui erant spectatores totius negotij, in quibus Spiritus sanctus efficax erat ad prædicationem Pauli. Hinc discant ministri verbi ita docere, vitamq; instituere, vt possint secure ad auditorum testimonium prouocare.

Et vos imitatores nostri facti estis & do-

Repetit quod initio dixit, sed per-

mini, amplexi verbũ in tribulatione multa cum gaudio Spiritus sancti.

collationem exempli. Exempla enim optimorum imitari non exigua laus est. Sed quomodo imitatores Domini sunt facti? Quia vt ille plurima mala tolerans, à proprio populo, gaudebat tamen spiritu: Ita Thessalonicenses à proprijs ciuibus tribulationes ferendo, gaudio conscientiarum in Spiritu sancto se erigebant, & consolabantur. Hinc nos quoq; in medio persecutionum ad Dominum, adeoq; ad alios pios respiciamus, ac presi cruce nihilominus spiritu exultemus.

Ita vt fueritis vos typi omnibus credentibus in Macedonia & Achaia.

Euidenti signo Thessalonicensiũ fidẽ & confessionem confirmat, nempe ex eo quod vicinæ regiones & ciuitates de illorum pietate audiuerint, & exemplum eorum sint imitatæ. Monentur hic singuli, vt alijs quoq; sint exemplo sua pia confessione & vita. Non enim satis est apud te credere, nisi palam testeris, cuius Reipublicæ ciuis sis. Nam corde creditur ad iusticiam, & ore fit confessio ad salutem.

A vobis enim personuit sermo Domini, non solum in Macedonia & Achaia, sed in omni loco fides vestra erga Deum manauit, ita vt non opus habeamus quicquam loqui.

Quomodo alijs fuerint Typi exponit, nimirum quod illorum confessio ad alios dimanauerit, adeo vt nihil sit opus apud alios fidẽ prædicare Thessalonicensium, quæ alioqui nunc satis innotuerit. Christianis Rebuspublicis exemplum hoc proponatur, vt quo dignitatis loco sunt eminentiores, eò magis in pietate & honestate alijs præluceant. Hoc enim plurimum facere ad ædificationem, Paulus Thessalonicensium exemplo docet, & experientia ipsa testatur.

Ipsi enim de nobis annũciant, qualem introitum habuerimus ad vos, & quomodo conuersi estis ad Deum à simulacris ad seruiendum Deo viuo & vero, & ad expectandum filium eius de cœlis (quem suscitauit ex mortuis) IESVM, qui liberabit vos ab ira ventura.

Dixit adeo personuisse famam fidei Thessalonicensium apud alios, vt non opus habuerit Paulus de ea quicquam loqui, nunc id confirmat ab effectu: nimirum quod alij annũcient sibi inuicem, quomodo id factũ sit. Porrò hic obseruemus ordinem administrandæ Reipublicæ Christianæ. Primum locum obtinet prædicatio verbi. Hanc sequitur conuersio ad Deum, & desertio Idolorum. nemo enim simul Idolis & vero Deo seruire potest. Tertio loco finis conuersionis attendendus est, qui est seruire viuo & vero Deo, cum expectatione filij eius de cœlo, qui plene nos ab omnibus malis eripiet. Qui igitur Deo non seruit, sed viuit adhuc in sordibus carnis suæ, Is nondum conuersus est, immo potius totus à Deo auersus.

CAPVT II.

Summa secundi Capitis.

Paulus multa passus propter Euangelium Thessalonicensibus prædicatum, apud quos inculpate viuens sincere eos instituit, qui & edocti recte imitatores aliarum Ecclesiarum Dei facti sunt in ferenda cruce, iam se videndi eos desiderio teneri ostendit.

Ordo & partes Capitis secundi.

Tres sunt huius capitis partes. PRIMA est longa expositio conuersationis Pauli apud Thessalonicenses. SECVNDA continet narrationem fructus prædicati Euangelij apud eosdem, Nimirum quod facti sint imitatores Ecclesiarum Dei in ferendis afflictionibus ob Euangelij confessionẽ. TERTIA est significatio promtitudinis animi Pauli ad inuisendos Thessalonicẽses.

EXEGE-

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IPSI enim ſcitis fratres, quod ingreſſus noſter ad vos non fuerit inanis.

Propoſitio præſentis expoſitionis eſt. Appellatione fratrum beneuolentiam captat, oſtendit enim affectum ſuum erga ipſos.

Sed & antea paſſi, & contumelijs affecti (quemadmodum ſcitis) Philippis fiduciam ſumſimus in Deo noſtro loquendi apud vos Euangelium Dei in multo certamine.

Preſſuram quam hic commemorat, paſſus eſt propter ſpiritum Pythonicum, quem à puella eiecerat Actor. 16. Ibi enim virgis cæſus cõijcitur in carcerem, cuius cuſtodem ad fidem conuertit. Deinde certamen, quod ſuſtinuit apud Theſſalonicenſes, deſcribitur Actor. 17. Nam Iudæi increduli excitarunt totam ciuitatem aduerſus Paulum, adeo vt coactus ſit, quemadmodum ſupra admonui, fuga ſibi conſulere, Sed prius iacto Euangelij fundamento. Hæc nobis proponuntur in exemplum, ne propter perſecutionem abijciamus officium, ſed potius cum Paulo incitemur magis ad præſtandum officium.

Nam exhortatio noſtra non ex impoſtura, neq; ex impuritate, neq; in dolo.

Iam ſuæ doctrinæ modum exponit. Exhortationis verbum accipit pro toto miniſterio ſuo, ſeu doctrina tota, quæ auditoribus accommodari nequit, ſine exhortationibus. Primum autem ſe alienum fuiſſe oſtendit ab ijs vicijs, quæ doctrinam corrumpere ſolent. Impoſtura ſignificat fallendi artem. Immunditia ad affectum animi pertinet, Dolus ad modum agendi. Significat igitur per ἀντίθεσιν, quod docendo ſincere ex pio cordis affectu, laborauerit ſtrenue in propagando Euangelio, id quod ſequentibus verbis clarius exprimit.

Sed quemadmodum probati fuimus à Deo, vt crederetur nobis Euangelium, ſic loquimur, non tanquam hominibus placentes, ſed Deo probanti corda noſtra.

Autorē ſui Apoſtolatus citat, Idque eo conſilio, vt Theſſalonicenſes ſtatuant ſe vere iuxta Dei conſilium vocatos eſſe in agnitionem Euangelij, vtq; conſtantius perſtent in confeſſione eius doctrinæ, quam à Deo eſſe norunt. Deinde, qualis miniſter Euangelij eſſe debeat, oſtendit. Nimirum vt ſe conformet ad voluntatem Dei, cuius eſt miniſter, ne ob hominum fauorem, vel doctrinam viciet, vel confeſsionem abijciat, quemadmodum illi ſolent, qui omnia ambitioſe agunt in hominum gratiam.

Neq; enim vnquam in ſermone adulationis fuimus, quemadmodum noſtis, neq; in occaſione auaritiæ, Deus teſtis.

Proximam ſententiam enumeratione confirmat. Recitat enim vicia, quibus obnoxij eſſe ſolent, qui hominibus placere ſtudent, impuris affectibus præditi. ac primum amouet à ſe ſuſpicionem adulationis, idque illorum proprio teſtimonio. Deinde auaritiæ quoque ſuſpicionem amouet, prouocando ad Dei teſtimonium, qui ſolus de affectibus iudicare poteſt, Sint igitur miniſtri Euangelij alieni ab adulatione & auaritia.

Neq; quærentes ab hominibus gloriā, neq; à vobis, neq; ab alijs.

Se à gloriæ inanis ſtudio alienum fuiſſe monet. Vbi enim ambitio, faſtus, & applauſus populares regnant, Ibi cum vicioſo affectu peruerſum agendi ſtudium adeſſe neceſſe eſt. Nam cum ambitio ſanā mentem adimit, nulla fides (quæ eſt directrix operum) eſſe poteſt. vnde Dominus Iohan. 5. Quomodo vos poteſtis credere, qui gloriam mutuo à vobis accipitis, & gloriam quæ eſt à ſolo Deo non quæritis? Sed quis quærit gloriam ab hominibus, & quis à ſolo Deo? Is ab hominibus gloriam quærere dicitur, qui ambitioſe applauſum hominum ob ſua facta quærit. Contra, à ſolo Deo quærit gloriam, qui pudore ſui confuſus, ad gratuitam Dei miſericordiam confugit, nec quicquam ſibi eſſe reliquum ſtatuit, in quo glorietur, præter Chriſti gratiam.

am. Proinde, vt huius gloriæ studium semper cum humilitate coniunctum est: Ita illius ex arrogantia & ignoratione sui manat. Stet igitur hoc fixum: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Sed quomodo cum his conuenit dictum Pauli 2. ad Corinth. 2. Hæc est gloriatio nostra, testimonium conscientiæ nostræ. Et ad Galat. 6. Opus suum probet vnusquisq;, & tunc gloriam habebit apud sese? An non Paulus his verbis fatetur, recte facientem officia vocationis suæ, posse gloriari? Respondeo, Qui testimonium conscientiæ bonæ habet in suis factis, potest vtiq; gloriari, sed non extra Dominum. Quare has exceptiones constituamus. Primum, acceptum feramus Deo quicquid habemus boni, nobis nihil arrogantes. Deinde retineamus illud fundamentum, in sola Dei misericordia sitam esse nobis salutis fiduciam. Postremo in solo bonorum omnium autore acquiescamus. His sic apud nos constitutis, pia erit in omni bonorum genere gloriatio, immo necessaria, & expetenda. Nam nihil aliud est vera gloria, quam approbatio conscientiæ recte iudicantis, & aliorum recte iudicantium. Vbi igitur conscientia bona est, coram Deo & hominibus, ibi vera gloriatio, vnde Paulus Actor. 23. Ego omni bona conscientia versatus sum ante Deum in hunc vsq; diem.

Cum possemus in onere esse, tanquam Christi Apostoli, facti tamen sumus placidi in medio vestri, perinde ac si nutrix foueat filios suos.

Certissimo signo confirmat, se non quæsiuisse gloriam ab hominibus, cũ inquit: Possemus esse in onere, hoc est, vsurpare autoritatem Apostolicam, vt cæteri Apostoli, Tamen huic iuri cessimus mites, placidi, & lenes effecti, Perinde atque nutrix, quæ suos tenellos pueros calefacit, fouet, ac tenerrime tractat. Hoc Pauli exemplum sequantur pij Euangelij præcones, ne abutentes autoritate sua, plus destruant, quam ædificent: Quod quidem illis vsu venire solet, qui intempestiuo zelo iurisdictionem Ecclesiasticam vsurpant, sine maturo Ecclesiæ iudicio. Porrò hic locus, & qui est 1. Corinth. 9. videtur nonnullis patrocinari operibus supererogationis, quæ definiunt esse opera indebita, vt quæ fiunt vltra id, quod quis debeat. Verum priusquam respondeam ad argumentum Papisticum, firma demonstratione ostendam, quam vanum sit illorum figmentũ. Quæcunq; opera sub lege comprehenduntur, falso vocantur supererogationis opera. Sic enim Dominus inquit: Cum omnia feceritis, quæ præcepta sunt vobis, dicite, Inutiles serui sumus, quæ debuimus facere, fecimus. Præterea nullum opus agnoscendum est bonum opus esse, aut Deo acceptum, quod lege Dei comprehensum non sit, quemadmodum ex distinctione operum conuincitur. Nam tantum duo ordines sunt bonorum operum. Aut enim ad Dei cultum, aut ad caritatem proximi referuntur. Et vt nullum ad Dei cultum pertinet, quod non contineatur sub hoc capite: Diliges Dominum Deum tuum in toto corde &c. Ita nullum officium est caritatis, quod non requiratur illo præcepto: Diliges proximum tuum sicut teipsum. Ex his axiomatis firmissimis sequitur, nullum opus bonum supererogationis dici posse. Hoc iacto fundamento, ad obiectionem Papistarum respondeo: Paulus (dicunt) officio satisfecisset, Euangelium prædicando, addit nunc vltra aliquid ad cumulum, non vtitur autoritate sua, qua vti potuisset, non sumit mercedem operis, qua dignum operarium Dominus pronunciat. Igitur supererogat aliquid, quod non debet. Respondeo, Paulum vltra quidem progressum fuisse, quam requirit ordinaria vocatio Apostolorum, seu pastorum, qui à stipendio abstinuerit, quod Dominus permittit pastoribus sumere. Verum cum esset ex eius officio pro circumstantijs temporis, & personarum, quæcunq; offendicula prouidebat, illis obuiare, Cerneret autem Euangelij cursum impeditum iri, si facultate sua vteretur, Tametsi illud erat extraordinarium, Dico tamen nihil Deo præstitisse plus, quam deberet. Est enim boni pastoris, offendicula, quantum in se est, tollere. Non est igitur, quod eum aliquid indebitum Deo contulisse fingant, Cum nihil aliud præstiterit, quam quod officij necessitas, gloria Dei, & caritas proximi flagitabat. Cuius exemplum si sequerentur hodie multi ministri verbi, minus esset turbarum, minus scandalorum in Ecclesia Christi, propter insatiabilẽ multorum ingluuiem, qui eo omnes suos conatus destinant, vt diuitias per fas & nefas corradant.

Ita erga vos affecti, libenter voluissemus distribuere vobis non solum Euangelium Dei, sed nostras ipsorum animas, propterea quod cari nobis facti estis.

Suum affectum ab effectu probat, nimirum, quod non solum libenti animo prędicauerit ipsis Euangelium, quod muneris est Apostolici, verumetiam quod paratus fuerit pro ipsis vitam dare, quod intime amantis indicium est. Discant hinc ministri verbi pluris facere salutem Ecclesiæ, quam propriam vitam:

Discant

Discant alacri & promto animo, vel in medio persecutionum Euangelij negocium promouere: Discant renunciare suis commodis & voluptatibus, vt soli gloriæ Dei ac saluti animarum seruire possint.

Meministis enim fratres laboris nostri ac fatigationis.

Confirmat superiorem sententiam ab experientia Thessalonicensium, qui experti erant quantum laboris ex hauserat Paulus apud ipsos. Porrò græcanicæ voces κόπος & μόχθος non multum differunt. κόπος significat laborem cum summa cura & solicitudine coniunctum. μόχθος significat laborē quo quis fatigatur pressus laboris mole ac difficultate. vnde colligitur arduum esse munus ac difficile, fidum ac sincerum ministrum verbi Dei agere.

Nocte enim & die laborantes, ne quem vestrum grauaremus, prædicauimus apud vos Euangelium Dei.

Confirmationis expositio seu declaratio est. Duplicis enim laboris meminit, Nocturni, quo potissimum manuum labore sibi victum parauit. Diurni, quo præcipuæ in prædicando Euangelio occupatus erat. Cur autem labore manuum sibi victum parauerit, caussam reddit, quod noluerit cuiquam illorum oneri esse. Apud Corinthios similiter, & apud Ephesios sibi victum manuum labore acquisiuit, haud dubie ob hāc caussam, vt illis omnem calumniandi & sinistre de se suspicandi occasionem amputaret. Est enim ministrorum verbi officium cauere, ne sua culpa, aut etiam abusu sui iuris, cursum Euangelij impediant. Sed de hac re paulo supra plura sunt dicta, contra eos qui ex similibus exemplis opera supererogationis extruunt.

Vos testes, & Deus, quam sancte & iuste & inculpate cum vobis credentibus versati sumus.

Prouocat rursus ad testimonium Thessalonicensium & Dei. Thessalonicensium quidem, qui de externis factis solummodo iudicare poterant, Dei vero, qui cor intuetur, Ideoq; solus καρδιογνώστης in scriptura dicitur. Porrò viuendi rationem, seu integritatem Christiani hominis ad tria reuocat. Ad sanctitatem, qua homo in vero timore & fide viuit: Ad iusticiam coram hominibus, quæ non solum nemini nocet, sed potius omnibus prodest. Sunt enim huius iusticiæ duæ partes, nimirum, abstinentia ab iniuria proximi & beneficentia. Ad innocentiam, qua nemini præbet occasionem de se male loquendi. Quia autem hoc postremum difficillimum est, restringitur ad credentes, qui soli candide iudicare de aliorum factis didicerunt per spiritum fidei. Hic nos quoque discamus, quo nostra viuendi ratio vniuersa referenda sit.

Quemadmodum scitis quomodo vnumquemq; vestrum tanquam pater liberos suos (complexi sumus) obsecrantes & consolantes & testificantes, vt ambularetis digne Deo, qui vocauit vos in suum regnum & gloriam.

Supra nutrici, hic patri se comparat Paulus, suumq; paternum affectū tum Thessalonicensium testimonio, tum effectu probat, vt qui officium veri pastoris faciat, recte instituendo, hoc est, obsecrando, conso ando, ac docendo vnumquemq; illorū, vt ambulent digne Deo, qui vocauit eos in suum regnum & gloriam. Hinc multiplex doctrina peti potest. Primum enim docemur exemplo Pauli, quomodo amplecti debeant suos auditores ministri Euangelij, Nimirum, non secus quam bonus & blandus pater suos liberos. Deinde quod eorum officium sit, non tantum publice docere omnes simul, verumetiam singulorum curam habere, & prout cuique opus est sermonem accommodare, nempe, vt exhortentur cessantes, consolentur mœstos & pusillanimes seu afflictos, & testificentur, Hoc est, doceant rudes, vt verbo Domini ac sana doctrina conuincantur de veritate Dei. Testificandi enim verbum ad doctrinam refertur. Non est igitur perfunctus pastoris munere, qui publice docet tantum. Sunt enim quibus opus est peculiaris institutio. Paulus Act. 20. dicit, se mundum à sanguine omnium, quia publice omnes & priuatim singulos admonere non cessauerit. Quare non potest se mundum à sanguine profiteri, qui priuatam instructionem negligit. Tertio, vocationis finis obseruandus est, videlicet, quod ideo vocemur per Euangelium, vt consortes regni Dei & gloriæ cœlestis æternum viuamus beati.. Hunc finem, qui sibi ob oculos vere ponit, feruentius contra mundum & vicia pugnare, ac integritatem sectari per totam vitam conabitur, quo iuxta nu-

tum & voluntatem Dei patris viuere (quod quidem est digne Deo ambulare) possit. Non igitur res leuis, sed regnum Dei ac salus animarum agitur. Quæ sane bona quantiscunq; periculis ac laboribus præponenda sunt. Quarto, hinc admoneantur ministri verbi non solũ fidei & iustificationis doctrinam vrgere, verumetiam serio legis doctrinam, quæ regulam vitæ Christianæ præscribit, proponere. Nam vt fide in regnum Christi ingredimur, Ita pijs operibus & filijs Dei dignis in regno Christi nos esse declaramus. Sicuti contra mala opera ciues Satanæ monstrant & coarguunt.

Propter hoc & nos gratias agimus Deo indesinenter, quod vos amplexi sermonem Dei prædicatum à nobis recepistis, non sermonem hominum, sed (quemadmodum est vere) sermonem Dei, qui & efficax est in vobis credentibus.

Hactenus de suo ministerio & diligentia, nunc de fructu agit (Estque hæc secunda pars capitis) Gratiarũ hæc actio non solum ministrorum esse monet gaudere de profectu sui ministerij, quod fortunat Deus, verumetiam Pauli prędicationem receptam fuisse à Thessalonicensibus, & fructificasse (quod in illorum commendationem vergit) indicat. Porrò hic de multis rebus monemur, Primum, vnde sit Euangelij autoritas, nempe ab autore Deo, Ipse enim sonat suum verbum per ministros. Deinde, quod ministri verbi cauere debeant à Doctrinis hominum, vt vere possint gloriari cum Paulo, se sermonem Dei, non hominum, prædicare. Quod si facerent Romanistæ, minus esset in Ecclesia turbarum, latiusq; se extenderent pomeria Ecclesiæ Christi. Præterea, quod huic verbo homines propter reuerentiam Dei fidem habere debeant exemplo Thessalonicensium. Postremo, quis sit effectus Euangelij in ijs, qui illud vere recipiunt, Nam Deus in illis est efficax suo spiritu, Reformat mentem hominis sua manu, conuertit voluntatem, purificat cor, excitat fidem, dat alacritatem ad præstandum Deo cultum suum. Cum contra contemtores Euangelij spiritu Satanæ, & carnis sensu ferantur. Quam diu igitur aliquis membra sua iniusticiæ arma sentit, sciat se frustra verbum audiuisse, temereque se Christianum iactare. Hic enim ordo, qui hoc loco indicatur à Paulo, necessario obseruandus est. Prædicatio, receptio doctrinæ, fides iustificationis, & efficacia Dei in credentibus. Prædicatio esse potest sine sequentibus tribus, Sed nullum horum trium sine cæteris. Vbi enim recipitur doctrina, prædicatio sane præcessit, fides concipitur, Deiq; virtus se exerit. Proinde nemo de verbo glorietur, nisi qui sentiat in se virtutem Dei.

Vos enim imitatores facti estis fratres Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa, in Christo Iesu, quod hæc passi estis & vos à proprijs contribulibus, quemadmodum ipsi à Iudæis.

Propositionis proximæ ratio ita accommodanda. Quod vere amplexi sitis sermonem Dei, vere credatis, Deusq; sit in vobis efficax, ostendit haud obscure vestra constantia, qua grauissima quæq; pro Euangelio patimini: ac vt ipsos consoletur, dicit eos exemplum Ecclesiæ Dei, quæ est in Iudæa, imitari. Vtq; discernat veram Ecclesiam Dei ab ea, quæ falso sibi hunc titulum vendicat, addit, In Christo Iesu. Huius enim corpus est Ecclesia vera, in illo collecta, & compacta. Porrò hoc exemplum amplificat à simili. Sicuti Iudaica Ecclesia à suis contribulibus, hoc est, à Iudæis patitur: sic & vos patimini à proprijs ciuibus. Atq; ita hoc exemplo ad patientiam & constantiam hortatur Thessalonicenses. Hinc nos quoq; admoneamur Sanctorum exempla imitari, vt ab ijs discamus constantiam & patientiam in ferenda cruce, tempore persecutionis, ne fracti impatientia confessionem abijciamus. Deo enim ita visum est, vt crux sit veluti quoddam examen fidei, quo probetur eius sinceritas.

Qui & Dominum occiderunt IESVM, & proprios Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent, & omnibus hominibus aduersantur, prohibent nos gentibus loqui, vt saluentur, vt expleant peccata sua semper, peruenit enim in eos ira in finem.

Amplificatio est qua exaggerat malitiam Iudęorum per distributionem, & simul pœnam impietatis eorundem notat: cum vt occurrat scandalo crucis, tũ vt consoletur cruce pressos. Id quod facit triplici argumento, exemplo Christi & Apostolorum, salute promissa pijs, & ira Dei, hoc est, damnatione

natione super impios & persecutores Ecclesiæ. Et prodest sane in hæc tria tempore persecutionis respicere, ne multitudine impiorum, & persecutionum fluctibus superati fidem abijciamus. ex his enim tribus ingentem consolationem hausisse sanctos Martyres non est dubium. Præterea obseruentur hic tres loci: Primus, de rabie persecutorum Ecclesiæ, qui in tantam feritatem deferuntur præcipites à Satana, vt nunquam expleri posit sanctorum sanguine. Secundus, de impletione scelerum eorum, qui male agendo pergunt, nam mensuram, hoc modo sui iudicij implent. differtur enim pœna, donec iniquitas illorum ad summum peruenerit. Quare sedulo nobis cauendum, ne peccata peccatis addendo, reponamus nobis iram in die iudicij. Tertius, de ira, quam in illos peruenisse dicit vsq; in finem, Quo admonemur de reiectione gentis Iudaicæ propter eius contumaciam, & nefanda scelera. In hoc exemplum & similia intueri nos oportet, vt admoniti illorum malo, viuamus solicite magis in timore Dei, ne in similem Dei iram ob nostra peccata incurramus. Nam hæc ira seu damnatio, & reiectio, vt ad totum populum Iudaicum non pertinet: Ita nec ad solum. Esaias enim & Paulus docent, quod reliquiæ saluæ fiant. Deinde eadem damnatio communis erit omnium, qui vel persequuntur Euangelium, vel alioqui Epicureorum more illud negligunt, vel deficiunt à cognita veritate. nam immota sententia est, Qui non credit in filium, ira Dei manet super eum.

Nos autem fratres orbati vobis ad spacium horæ, facie non corde, vehementius studuimus faciem vestram videre cum multo desiderio.

Tertia est huius capitis pars, in qua se excusat, cur ad ipsos nō venerit in tanto illorum periculo. Nunquam enim magis optāda est fidelis Doctoris præsentia, quam cum propter doctrinam grauior suboriatur persecutio. Primum igitur significat promtitudinem animi sui ad inuisendum Thessalonicenses. Deinde, cur non venerit, exponit. Verum hæc vt magis conspiciantur, ἀναλυτικῶς ea retexam. Primum itaq; se orbatum illis dicit. vnde significat affectum suum erga ipsos vere paternum, qualis in fidis verbi ministris requiritur. Deinde hunc affectum collatione exaggerat, cum inquit, Ad spacium horæ, quasi dicat, Molestum est mihi & durum sane abesse à vobis ad spacium horæ, nedum tanto tempore. Tertio, vt eos nonnihil consoletur, correctionem addit, Facie non corde inquiens, ac si dicat. Tametsi facie à vobis subductus sum, & corporali præsentia: Tamen corde & animo apud vos maneo. Non enim quemadmodum corpora, Ita animos interuallum loci separat: Quod quidem non ad substantiam, sed ad animorum affectum, & desiderium referendum esse manifestum est. Quarto admonet eo se maiori studio quo diutius abfuit, contendisse, vt ipsos inuiseret, Idq; multo desiderio: Quemadmodum parentes qui longo tempore aspectu liberorum priuati, feruentius eos videre gestiunt.

Itaq; voluimus venire ad vos (ego quidem Paulus & semel, & iterum) sed impediuit nos Satanas.

Prolepsis est. poterant enim impatientiores moræ obijcere. Cur ergo non venis? Respondet, voluntas quidem non defuit nobis, sed facultas & occasio. Conatus sum quidem ad vos proficisci semel atq; iterum, sed Satanas nos impediuit per Iudæorum insidias, qui meæ vitæ insidiantur. Hic enim impedimentum Satanæ vocat malignorum studia, & insidias, quibus impediebatur, quo minus ad ipsos venire potuerit. Verum hic quæstio oritur: nunquid Satanas posit alicuius sancti propositum impedire? Ad quam quæstionem Basilius respondet in hunc modum. Eorum quæ in domino sunt recte factorum, alia sola voluntate ac deliberatione animi efficiuntur, Alia ad hoc vt efficiantur, indigent etiam opera corporis adhibendi vel studio, vel tolerantia. ac quæcunq; sunt eius generis, quæ in sola animi voluntate posita sunt, hæc nullo modo impedire Satanas potest. Quæ vero sunt ad quæ consequenda necessaria est opera corporis, in his plerumq; Deus nasci impedimenta permittit, vel probandi vel detegendi caussa illius, qui impediatur. Hinc præterea discendum exemplo Pauli, quod liceat sanctis aperta pericula fugere, modo id fiat salua pietate. Neq; enim debet quis se temere in manifestum periculum conijcere.

Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriationis? nonne & vos coram Domino nostro Iesu Christo in ipsius aduentu? vos enim estis gloria nostra, & gaudium.

Ratio cur ad eos venire voluerit. Nemo non libenter apud eos est, ex quibus gaudet, de quibus quam optime sperat, à quibus gloriam habiturum se confidit. Quare & ego inprimis

primis inuiserem vos, qui estis mea spes, gaudium, & corona gloriationis, Idque in aduentu Iesu Christi. Sed quid est, quod vocet Thessalonicenses suam spem, gaudium & coronam? An non Christus solus spes, gaudium, & corona est credentium? est profecto Christus spes, gaudium, & corona credentium, adeo quod extra illum nihil spei, gaudij, aut gloriationis sit reliquum. Respondeo igitur vt supra primo capite in illum locum. Neq; quærentes ab hominibus gloriam. Quicunque testimonium bonæ conscientiæ habet in suis factis, potest gloriari, sed non extra Christum. Vide Regulam supra loco notato. Deinde duo obseruentur hoc loco. Primum quod liceat ministris verbi pie gloriari ob felicem suorum laborũ successum, modo caueant, ne quid suæ industriæ asscribant, sed bonitati Dei qui illorum labores fortunat. Deinde quod quo quisq; ministrorum verbi plures in regnum Christi adduxerit, eo in aduentu Christi maiorem gloriam, ac veluti triumphum habiturus sit. Vnde 2. Timot. 4. Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illo iustus iudex. Verum hoc recte intelligendum est, ne ad caussarum iustificationis ordinem referatur. Nam tum demum sanctis redditur illa corona & gloria, vbi fidem seruarunt, certamina decertarunt, & cursum perfecerunt. Hæc corona reposita quidem est, sed gratia Dei & merito Christi, nõ meritis proprijs. Qua tamen corona & gloria compensantur labores & certamina. Huc Danielis refero dictum. Doctores fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad iusticiam erudiunt multos in perpetuas æternitates. Quare nequaquam cum hac compensatione laboris & diligentiæ in ministerio verbi pugnat gratuita imputatio. Hanc enim præcedere necesse est. Nam nisi gratuita imputatio iusticiæ præcedit, nulla operum remuneratio sperari potest. Placere enim non possunt opera sine fide prælucente. Habet igitur fides duplex obiectũ, promissionem remissionis peccatorum seu iusticiæ, & remunerationem bonorũ operum. Quatenus quærenda est remissio peccatorum seu iusticia gratuita, fides in solam misericordiam Dei propter Christum recumbit, sed extra iustificationis caussam etiam remunerationis respectum habet, quemadmodum de Mose legimus, Hebræ. 11.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Memorat se Paulus misisse Timotheum ad Thessalonicenses, vt eos confirmaret, à quo reuerso Athenas, cum statum eorum didicisset, gratias agit, optatq; vt & ipse ad eos venire possit, & illi magis magisq; confirmati in pietate, perstent.

Ordo & partes Capitis tertij.

Tres sunt huius capitis partes. PRIMA continet caussam missi Timothei, & eiusdem breuem commendationem. SECVNDA exponit, quomodo Timotheus reuersus fidem ac dilectionem Thessalonicensium nunciauerit, vnde & gratias se Deo agere testatur Paulus. TERTIA est votum, quo & ipse ad Thessalonicenses venire, ac ipsorum interea corda in vera sanctitate confirmari cupiat.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVARE non amplius tolerantes visum est nobis, vt Athenis relinqueremur soli, & misimus Timotheum fratrem nostrum, & ministrum Dei, & cooperarium nostrum in Euangelio Christi.

Quia in fine superioris capitis dixerat Paulus se impeditum à Satana, quo minus ad ipsos Thessalonicenses venire potuerit, hic se misisse Timotheum suo nomine refert, ne prorsus viderentur à se derelicti. Hic duo obseruentur. Primum quod Paulus ex paterno affectu erga ipsos Thessalonicenses solus potius voluerit in tantis persecutionum turbis relinqui, quam vt eos sineret diutius consolatione destitui. Vnde discant ministri Euangelij non tam propriæ salutis, quã suorum auditorum rationem habere. Deinde obseruetur commendatio Timothei, quæ eo pertinet, vt

tinet, vt conciliet Timotheo autoritatem apud Thessalonicenses, quo pluris faciant ipsius legationem, magisque ipsius consolatione erigantur. Vnde discant ministri verbi se mutuo veris commendationibus ornare, quo ipsorum autoritas maneat illæsa. Nam vbi autoritas semel amissa est, parum admodum proficiet docentis labor, contemnentur consilia, atq; adeo quicquid facit. Porrò Timotheum ornat magnis præconijs. Primum enim cum fratrem eum appellando, cum suum affectum erga ipsum, tum cuius sit professionis ac religionis declarat. Nam tum temporis Christiani se fratres mutuo appellarunt. Deinde eum ministrum Dei vocat, vt qui seruierit Deo veris cultibus. Postremo quo ministerij genere Deo seruiat, ostendit cum addit, Cooperarium in Euangelio Christi. Tales igitur se mutuo agnoscant pij
10 ministri, atque alius alium propter dignitatis gradum tanquam ex alto ne despiciat.

Vt confirmaret vos & consolaretur vos de fide nostra, ne quisquam commoueatur in afflictionibus his.

Finis missi Timothei ostenditur duplex. Prior confirmatio & consolatio Thessalonicensium, petenda ex fide Pauli, & constantia in ferendis afflictionibus. Multum enim doctoris fides & constantia in periculis adeundis auditorum animos confirmat & consolatur: contra autem fractus aduersis docentis animus, haud raro auditorum fidem extinguit. Alter finis est (cui subordinatur prior) ne quisquam in Pauli a-
20 deoq; Ecclesiæ periculis commoueatur, à diabolo, & mundo quietem & ocium blande suggerentibus deceptus, ac ita deficiat ab Ecclesia. Est enim σαίνεσθαι, qua voce Paulus hic vtitur, cum quis blanditijs & illecebris motus, mutat sententiam, Metaphora à canibus sumta, qui caudæ motu blandiuntur.

Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus.

Ratio à communi piorum conditione sumta, quam dicit eos non ignorare. In hoc, inquit, positi sumus, id est, Hæc est piorum conditio, vt perpetuo in hoc mundo cum varijs afflictionibus sit ipsis certamen. Quod enim præcessit in capite Christo, sequetur & in membris, quemadmodum suis
30 prædixit Dominus dicens: Si quis vult me sequi, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. Vnde Paulus. Quotquot volunt pie viuere in Christo, persecutionem patientur.

Etenim cum apud vos essemus, prædiximus vobis, quod essemus passuri afflictiones, quemadmodum & accidit & scitis.

Eos præsciuisse probat ex eo quod à se antea præmoniti erant de futuris afflictionibus. Hæc præmonitio non parum fecit ad roborandam fidem ipsorum, qui hæc à Paulo tanquam certissimo vate acceperant. Nam prædictiones, cum euentus respondet, spiritum diuinum coarguunt.
40

Propter hoc & ego non amplius sustinens, misi vt cognoscerem fidem vestram, ne forte tentauerit vos is qui tentat, & in vanum fiat labor noster.

Repetit quod in principio proposuit de legatione Timothei, & addit caussam legationis impulsiuam, nimirum vt cognosceret fidem illorum, an per crucem & Satanæ tentationem esset labefactata. Quod superius dixit, ne quisquam commoueatur. Hoc idem nunc repetit, sed alia verborum forma, nempe, ne forte tentauerit vos is qui tentat, scilicet propositis quiete, securitate & in vita felici successu, quæ cum homines quærunt, à Satana tentari dicuntur. Cuius tentationibus si succumbunt, totus
50 docentium labor fit inanis. Monemur itaq; hoc loco perpetuo excubandum esse, ne nos incautos opprimat diabolus. Non enim frustra præcipit dominus, vigilate & orate, ne intretis in tentationem.

Nuper autem cum venisset Timotheus ad nos à vobis, & annunciasset nobis fidem & dilectionem vestram, & quod habetis memoriã nostri bonam, semper desiderantes nos videre, quemadmodum & nos vos.

Secunda pars præsentis capitis est. vt autem in prima parte de legatione Timothei ad Thessalonicenses egit: Ita hic de ipsius ad se reditu tractat: à quo tria de Thessalonicensibus percepit, Nimirum fidem, charitatem, & affectum

affectum pium erga suum doctorem: quæ sane tria præcipua sunt religionis capita. Fidei nomine etiam confessionem & cultum Dei, qui necessario cum fide coniunctus est, intelligo. Charitas necessarius est fidei fructus, quæ cum friget, fidem extinctam esse necesse est. Ex affectu pio & desiderio videndi Paulum, cum eorum gratitudo, tum verbi diuini amor colligitur. Hos Thessalonicenses imitari omnes decet, quibus sua curæ est salus. Porrò quod addit quemadmodum & nos, non solum suum affectum erga ipsos indicat, verumetiam exemplo docet, qualis coniunctio animorum mutua debeat esse inter docentes & auditores, modo fructus ministerij aliquis consequetur. Vbi enim parum inter ipsos conuenit, & odij & maleuolentiæ sunt suspiciones, vbi calumniæ & obtrectationes, Ibi spiritus Satanæ semen verbi cœlestis suffocat, quo minus suum fructum edere posit. 10

Ideo consolati sumus fratres in vobis, in omni afflictione & necessitate nostra, per vestram fidem.

Quantum solatij perceperit Paulus ex eo quod Thessalonicenses fidem & dilectionem seruauerint, ostendit, videlicet, quod in medijs afflictionibus, quibus quodammodo obrueretur, consolationem, audita ipsorum fide, admiserit. Quæ sane res non solum summum affectum Apostoli erga Thessalonicenses declarat, verumetiam multo magis ardens studium gloriæ Christi per Euangelium illustrandæ coarguit. Quod sane exemplum pijs Euangelij ministris proponitur, vt quasi sui obliti, vnice ad Christi gloriam & salutem Ecclesiæ spectent. 20

Quoniam nunc viuimus si vos statis in domino.

Ratio consolationis. Nunc viuimus, hoc est, quam optime res nostræ se habent, & rectissime valemus, si vos statis in Domino. Stare autem in Domino, nihil aliud est quam credere, & ex fide sincere diligere, nihilq; magis optare, quam in cultu vnius Dei ad finem vsq; perseuerare. hinc collige, quod veluti mors quædam pijs ministris sit, si sui auditores à fide deficiunt.

Quam enim gratiarum actionem possumus Deo reddere pro vobis super omni gaudio, quod gaudemus propter vos coram Deo nostro, nocte & die abundantius precantes, vt videamus vestram faciem & suppleamus quæ desunt fidei vestræ?

Præterquam quod suum affectum Paulus erga Thessalonicenses fusius aperit, quatuor loci insignes sese offerunt. 30 Primus, quod soli Deo asscribendus sit profectus verbi. Etsi enim Paulus magnis certaminibus iecerit semen verbi cœlestis Thessalonicæ: Tamen hic vni Deo acceptum fert, quod suus labor non fuerit inanis. Secundus, quod non solum sit ministrorum verbi sincere docere, verumetiam serio agere Domino gratias, lætariq; quoties fructum aliquem ministerij conspiciunt. Tertius, quod quo magis crescit Christi cognitio, eo magis sit orandum, ne inimicus homo iactis zizanijs in agrum Domini, semen bonum suffocet. 40 Quartus, quod fides nunquam ita in hoc mundo absolui posit, quin suis incrementis perpetuo indigeat. Quare perpetuo annitendum est, vt indies magis magisq; per auditum verbi, aliaque pietatis exercitia in Domino grandescat.

Ipse enim Deus & pater & Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos.

Tertia huius capitis pars est, continens precationem Pauli, cum pro aduentu suo ad ipsos Thessalonicenses, tum pro incremento & confirmatione eorundem in vera sanctitate, vsq; ad aduentum Christi, atque ita habet hæc pars duo membra. 50 priores membri circumstantiæ diligenter perpensæ multas doctrinas afferunt. Primum enim cum dirigat Paulus orationem ad Christum, agnoscit ipsius diuinam potentiam, qua patri æqualis sit. Deinde cum separatim dicit Deus & pater, de duabus rebus nos admonet. Vt enim Dei mentio maiestatem & omnipotentiam declarat: Ita patris appellatio fauorem Dei erga homines credentes exprimit. Is igitur, quem inuocamus, non tantum vt verus Deus æstimandus, verumetiam vt benignissimus pater est agnoscendus, ac amandus, à quo omnia optima (cum sit & omnipotens & paterno erga nos animo) sperare liceat per Iesum Christum. Præterea commendatur hic nobis prouidentia Dei peculiaris in administranda Ecclesia. Non enim tam Pauli industriæ quam prouidentiæ Dei fuit, ad Thessalonicenses venire aut non venire.

Vos autem Dominus impleat, & abundare faciat charitatem mutuam inter vos & erga omnes, quemadmodum & nos erga vos.

Posterius membrum precationis Pauli, in quo precatur, vt in mutua charitate & beneuolentia crescant. Vbi primum gradus, deinde exemplum nobis commendatur. Gradus quidem, dum inquit inter vos & erga omnes. Charitas enim quæ à fide proficiscitur, primum ad fideles se extendit. Deinde ad alios quoq;. Nam Charitas secundum Deum, non hunc vel illum, sed omnes complectitur: Ita vt se in omnes effundat, principio facto à domesticis fidei. Exemplum vero cum inquit. Quemadmodum nos erga vos. Hic Paulus Thessalonicenses suo exemplo stimulat ad mutuū amorem, & profecto nihil pulchrius est quam in doctoris vita eandem esse pietatem & innocentiam quam vox docet. Exemplum sane imitatione inprimis dignum.

Vt confirmet corda vestra irreprehensibilia, in sanctitate coram Deo & patre nostro, in aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis suis.

Quid charitati vera ex fide mananti coniunctum sit ostendit. Nam vt sine charitate nihil est irreprehēsibile & purum coram Deo: Ita vbi charitas adest, sincera corda, irreprehensibilia in vera sanctitate, idq; coram Deo & patre, existunt. Non quod illa innocentia & sanctitas sint effectus charitatis. (Fide enim corda purificantur.) Sed quia mutua charitas veræ sanctimoniæ indicium est. Hoc cum reuelatum iri monet in aduentu Domini cum suis sanctis, fortius eos stimulat ad mutuæ dilectionis studium. Hic rursus monemur, quibus in rebus potissimum occupari debeant Christiani: nimirum in mutua ex fide dilectione, studioq; innocentiæ, adeoque omnium virtutum. Hic enim sanctitatem omnibus quæ cum fide & charitate vera pugnant, opponit. Præterea obseruandum est, quod monet Ambrosius, à Deo esse principium & profectum, consumationemque virtutum.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Relicta immundicia & iniuria proximi, sanctificationi mutuæq; dilectioni magis magisque incumbendum est propria agendo. Nec nimio dolori indulgendum est ob mortem necessariorū, quos Dominus aliquando reuocabit ad vitam perpetuam, qua spe se pij mutuo consolari debent.

Ordo & partes Capitis quarti.

Priora tria capita partim laudibus Thessalonicensium ob constantiam in fide & cruce, partim studio Pauli erga ipsos absoluuntur, Sequentia duo paræneses fere continent ad vitam Christianis dignam. Perpetuus enim mos Pauli est doctrinæ addere paræneses protrepticas & apotrepticas. Porrò hoc quartum caput duabus partibus, nempe parænesi & consolatione absoluitur. Parænesis partim protreptica est, qua ad virtutes varias stimulat, partim apotreptica qua dehortatur à vicijs, vtramq; ex firmis principijs extruit. Consolatio est super morte amicorum, ne nimio dolore, more Ethnico ob mortem necessariorum afficiantur. Cui admixta est expositio de modo & ordine resurrectionis.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum est igitur fratres rogamus vos, & adhortamur in Domino IESV, quemadmodum accepistis à nobis,

Propositio est institutæ paræneseos, cuius sensus est, vt dignam professione vitam degant Thessalonicenses, quo Deo placere possint, atque quomo-

quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo, vt abundetis magis.

adeo in dies magis proficiant. Hæc propositio monet, vt qui Christo semel nomina dederunt, eo tota vita contendant, vt Deo placeant. Quod fit, dum ad normam ipsius voluntatis nostram vitam conformamus. Cum autem addit, Quemadmodum oportet, necessitatem indicat. fides enim incolumis esse nequit, quæ hoc ex veris fructibus non palam faciat.

Nostis enim quæ præcepta dederimus vobis per dominum Iesum.

Autoritatem suæ exhortationi cõciliat cum dicit, præcepta à se præscripta autorem habere Dominum Iesum, Cui obœdire omnes, qui ab eo salutem expectant, iure debent: vt serui Domino, & redemti suo liberatori. Hinc cum docentes, tum discentes moneantur. Docentes quidem, ne quid aliud Ecclesiæ Christi præsumant proponere, quam cuius autor est Dominus. Discentes vero, ne prius acquiescât, quam sciuerint vocem Domini esse quam sonant præcones verbi. Hinc Moses subinde ingerit populo Dei, & locutus est Dominus Deus, & Prophetæ: Hæc dicit Dominus. Humanæ enim doctrinæ, vtut necessariæ sunt in præsenti vita: Tamen Ecclesia Christi, cum de cultu Dei recteq; formanda vita agitur, sola voce Domini contenta esse debet.

Hæc enim est voluntas Dei sanctificatio vestra.

Ratio propositionis de noua vita seu obœdientia fidelium sumta à primo & summo axiomate omnium actionum Christianarum. In quo axiomate duo spectanda sunt, Regula vitæ Christianæ & forma eiusdem. Regula est sola voluntas Dei, quæ petenda est ex solo verbo Dei, vnde Dauid, Lucerna pedibus meis verbum tuum. Et Christus ex Esaia, frustra me colunt docentes præcepta doctrinas hominum. Proinde hæc regula euertit & damnat omnem ἐθελοθρησκείαν omnium hominum, Ethnicorum, Iudæorum & Papistarum, qui alias regulas viuendi præter verbum Dei excogitant, quod solum voluntatem Dei nobis reuelat. Nec iuuat eos quod bonam intentionem prætendant. Nam Dominus Deut. 12. aperte dicit. Non facient singuli quod sibi rectum videtur. Huius rei caussam exprimit Esaias cap. 55. hisce verbis: Neque enim cogitationes meæ cogitationes vestræ, neque viæ meæ, viæ vestræ dicit Dominus, quia sicut exaltantur cœli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à vijs vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris. Sit igitur nobis immota regula vitæ voluntas Dei, quam nobis suo sacrosancto verbo reuelauit. Forma vitæ est sanctificatio secundum regulam. Hæc sanctificatio describitur infra 5. cap. his verbis. Ipse autem Deus pater sanctificet vos totos & integer spiritus vester, & anima & corpus sine reprehẽsione in aduentu Domini nostri Iesu Christi custodiatur. Est igitur sanctificatio plena cum ipse homo spiritu, anima & corpore integer vel purus & impollutus seruatur vsq; ad diem Christi. Purus autem is est totus, qui nihil mente cogitat, nihil corde appetit, nihil corpore exequitur, nisi quod probatur Deo. Hinc patet veram sanctificationem in regeneratione consistere, quæ mortificatione & viuificatione absoluitur. Mortificatione renunciamus mundo & carnis desiderijs ac inquinamentis. Viuificatione quæ fit per fidem in Christum, subijcimus nos imperio spiritus, vt iam cum sincero corde in certitudine fidei aspersi cordibus à conscientia mala, vt loquitur Epistola ad Hebræos, audeamus Deum accedere & offerre illi hostiam viuẽtem corpora nostra (Rom. 12.) Obœdiendo in omnibus ipsius sanctissimæ voluntati. Forma igitur Christianæ vitæ sanctificationis voce exprimitur, qua exuitur iniquitas & induitur innocentia, & integritas spiritus, animi & corporis, vt totus homo se Deo in obsequium addicat.

Vt abstineatis à scortatione, & sciat vnusquisque vestrum possidere suum vas in sanctificatione & honore, non cum affectu concupiscentiæ, quemadmodum & gentes quæ non nouerunt Deum.

Sanctificationem sectandam esse iuxta voluntatem Dei suasit, Nunc quasdam eius partes per collationem contrariorum recitat. Nam cum sanctificatio immundicię opponitur, singulæ sanctificationis partes opponũtur singulis immundiciæ membris. Atque hoc loco castitatem fornicationi opponit, quo illam & sanctam & honestam sectemur, hanc vero & turpem, fœdamque detestemur fugiamusq;. Significat enim hoc loco vas, ipsum corpus vniuscuiusq;. qua appellatione notatur fragilitas humana. hoc possideri vult cum sanctificatione & honore, hoc est sanctum, purum & honestum cõseruari vera mentis & corporis

poris castitate. Fornicationis nomine intelligit per Synecdochen omnem turpem Venerem, quam ablegandam monet ad gentes quę non nouerunt Deum. Quod sane inprimis obseruandum est. Significat enim parum, imo nihil in schola Christi profecisse eos, qui varijs libidinis generibus succumbunt. Sit igitur omnibus pijs cordi hæc admonitio Pauli, cogitentq; se tantisper à Christo alienos esse, donec fœdis libidinibus & concupiscentijs carnis se inuoluunt. Nonnulli vas pro vxore exponunt, sed prior interpretatio magis accommoda est præsenti loco. Nam vas vsu Hebraico est quælibet res certo vsui destinata, vt corpus nostrum non escæ & Veneri, sed Domino destinatum est, 1. Corinth. 6. Præterea obseruentur gradus peccatorum. Vt enim hic tres rei venereæ gradus facit, Concupiscentiam, Affectum, & fœdum libidinis actum, quem fornicationis nomine designat. Concupiscentia innata æstuat. Affectus perturbat rationem, ac voluntatem plerumque captiuat, vt fœde corpore perpetretur, quod turpiter affectus imperat. Sic & aliorum peccatorum tres gradus sunt. Concupiscentia, Affectus, quo dominatur peccatum, & perpetratio. Hi gradus diserte ponuntur ad Roman. 7. his verbis. Ne igitur regnet peccatum in mortali corpore vestro ad obœdiendum ei in concupiscentijs suis. Quare primis initijs & motibus, vigilijs & precibus iuxta consilium Domini resistendum est, ne mente victa affectus voluntatem trahat ad patrandum peccatum.

Ne quis opprimat aut fraudet in negocio fratrem suum.

Sanctificationis & immūdiciæ alias quasdam partes attingit. Quemadmodum enim immundiciæ subijcit violentam oppresionem, & astutam fraudem, Ita per ἀντίθεσιν sanctitatis partes intelligit humanitatem, quæ violentiæ, & iusticiam in contractibus, quæ fraudi opponitur. Ponit autem hic duas partes iniuriæ proximi. Oppresionem violentam (qualis Tyrannorum & potentium est qui inferiores iniustis exactionibus aut alijs illicitis modis premunt) Et fraudem qualis eorum est, qui quacunq; ratione plus à proximo accipiunt quā iustum est. Nam græca vox πλεονεκτεῖν significat cupiditatem & studium, plus quam æquum est habendi. Quare hac voce omnis auaritia, dolus, vsura, & quicquid vergit in proximi damnum notatur.

Propterea quod vltor est dominus de omnibus his, quemadmodum & antea diximus vobis, & testati sumus.

Addit minas vt qui turpitudine rei à malo non abstinet, absterreatur saltem pœnis, & qui rei dignitate & pulchritudine non mouetur, præmijs saltem inuitetur. Quemadmodum enim turpibus factis supplicia, Ita honestis factis si modo ex fide fiant, præmia sunt proposita.

Non enim vocauit nos Deus ad immūdiciem, sed ad sanctificationem.

Ratio est à fine vocationis sumta, amplificata collatione contrariorum, ac si diceret. Antequam vocati sumus per Euangelium, in regno tenebrarum sordibus peccatorum inuoluebamur, Nunc autem vocati sumus per Euangelium, vt renunciatis peccatis, quæ mortis & damnationis caussa fuere, iusticiæ & innocentiæ studeamus. Huc locus Pauli ad Tit. 2. pertinet. Apparuit enim gratia Dei salutaris omnib. hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate & mūdanis concupiscētijs, modeste, iuste & pie viuamus in præsenti seculo. Proinde quicunq; peccatis indulget, immemorem suæ vocationis se declarat, & se adhuc in regno tenebrarum sub vexillo Satanæ militare ostendit.

Quapropter qui reijcit, non hominem reijcit, sed Deum, qui & dedit spiritum suum sanctum in vos.

Vt magis eos vrgeat, autoritatem Dei allegat, & simul sceleris magnitudinem notat. Qui enim reijcit salutares admonitiones à quocunq; propositas, non reijcit hominem tantum, quod per se graue scelus est: sed Deum ipsum aspernatur, & suam ingratitudinem ostendit, non obtemperando Spiritui sancto, in hoc à Deo dato, vt excitet corda hominum ad obœdientiam. Obseruetur emphasis in verbo ἀθετεῖν, quod ita rem aliquam aspernari significat, vt nullo in loco ponatur, nullaque eius ratio habeatur. Vnde tria collige perpetuo ob oculos statuenda. Primum quod contemtores Dei sunt quotquot eius salutaribus monitis per ministros verbi aut alios propositis non auscultant. Quemadmodum enim qui magistratus iussa detrectat, eius contemnit autoritatem, Ita Deo non obtemperans, diuinam mentem aspernatur, quo scelere nihil est immanius. Nam inde prolabuntur homines in reprobam mentem, vt peccare non erubescant, iuxta illud Prouerbiorum 18. Impius

pius cum in profundum peccatorum venerit, contemnit. Deinde significatur, quod tales contemtores Dei à Deo quoq; reijciantur, iuxta illud : Qui me contemnit erit ignobilis, seu Ignominia afficietur. Proinde cum non honoratur Dominus, ac timetur ab ijs qui præceptis ipsius non obœdiunt, eos vicissim abijcit, & sinit cumulare peccata, donec mensuram peccatorum suorum compleuerint. Tertio, admoneantur tales iudicij Dei, cuius vltrices manus effugere nequeunt contemtores Dei. Quapropter dum manet tempus pœnitentiæ expergiscamur, Deumq; rogemus, vt nos conuertat, & suo spiritu regat, quo vere conuerti possimus, conuersionemq; nostram vero fidei fructu testemur. Consolatur & hic locus pios Euangelij ministros, qui cum à mundo contemnuntur & reijciuntur, quod non tam ipsi, quam Deus ipse, cuius legatione funguntur, reijciatur.

De fraterna autem Charitate non opus habetis vt scribam vobis. Ipsi enim vos à Deo docti estis, vt diligatis vos inuicem. Etenim hoc facitis erga fratres omnes, qui sunt in tota Macedonia.

Per occupationem addit Antithesin proximæ præcedentis sententiæ de violenta oppresione & fraude vitandis : Idque cum duplici ratione. Non opus est vt scribam vobis de fraterna charitate (quæ in locum violentæ oppresionis & fraudis succedere debet.) Quia & ipsi diuinitus docti, scitis, quod mutua requiratur à vobis dilectio, & effectus ipse seu fructus vestram erga Fratres dilectionem declarat. Nam in tota Macedonia eam experti sunt fratres. Porrò θεοδίδακτοι, hoc est, à Deo docti, illi dicuntur, quorum cor viuo sensu verbum prædicatum, per gratiam Spiritus sancti penetrat, seu qui quod didicerũt per verbi prædicationem, opere complere satagunt. Est enim certissimum indicium quod à Deo didiceris, si id quod didicisti facias. Qui autem nouit quid fieri debeat, & non facit, non dum à Deo didicit secundum gratiam, sed secundum legem, non secundum spiritum, sed secundum literam. Admoneamur itaque hoc loco à nobis non requiri ociosas speculationes de Deo & rebus diuinis, sed fidem per dilectionem efficacem.

At rogamus vos fratres abundare magis & eniti.

Correctio est, quasi dicat : Tametsi vestra erga fratres charitas magna est, Tamen perpetuis incrementis indiget. Nemo enim diligere iuxta rationem præcepti satis potest. Quare perpetuo progrediendum, enitendumq; vt vnusquisq; se ipsum diligendo proximum superet. φιλοτιμεῖσθαι enim significat magno studio conari quippiam efficere. Quare Ambrosium sequutus sum, qui hoc loco φιλοτιμεῖσθαι eniti reddidit. Vnde colligemus non frigidum quendam amoris affectum à Christianis requiri, sed viuidum & feruentem, quo proximi commodis non minus quam nostris studebimus.

Quiescere & agere propria, & operari proprijs manibus, quemadmodum vobis præcepimus.

Plures sanctificationis partes recitat, quæ similiter per antithesin sunt exponendæ. Nam vt sanctificationis partes præcipiuntur, Ita prohibentur immundiciæ quæ cum illis pugnant, atque hoc loco tria coniungit, quæ fere eundem sensum habent. Quiescere, agere propria, & operari proprijs manibus. Quorum primum nimirum quiescere, curiositati opponitur, Nam ἡσυχάζειν & πολυπραγμονεῖν opponuntur, vt apud Isocratem in oratione de pace, vbi dicit ἡσυχίαν vtiliorem ac commodiorem esse τῆς πολυπραγμοσύνης. Vt igitur hic commendatur Christianis modesta quies, Ita è contrario damnatur maligna curiositas. Deinde hortatur vt propria agant, hoc est, vt quilibet in sua vocatione sit sedulus & fidelis, & per ἀντίθεσιν damnat ociosos homines, qui quid sua vocatio efflagitet minime cogitant. Eodem pertinet quod addit, operari proprijs manibus, per quod intelligit synecdochice diligentiam sedulam in omni vocationis genere. Neque enim omnes manuum labore fatigari vult Paulus, sed vt quæ sui sunt muneris, vnusquisq; fideliter præstet in communem & mutuam ædificationem.

Vt ambuletis decenter erga extraneos, & nulla re indigeatis.

Proximæ adhortationi duplicem rationem subiungit. Quarum prior à publica honestate, altera à propria vtilitate sumta est. Publica honestas est ornans professionem fidei honesto ac iusto labore victum sibi parare : Cum contra turpe & indecorum sit ocio torpere, alienisque bonis inhiare.

Propria

Propria vtilitas eſt, vt ipſe ſine mendicitate honeſto labore viuas, alijsq; egentibus opem feras.

Cæterum nolo vos ignorare fratres de his qui obdormiuerunt, ne doleatis quemadmodum & cæteri non habentes ſpem.

Altera huius Capitis pars eſt, in qua conſolatur Theſſalonicenſes, qui ob mortem amicorum nimium triſtabantur. Vbi primum obſeruandum eſt, quod mortuos ideo dormientes vocat, quia ſicut illi qui dormiunt, ſuo tempore excitantur, ita mortui in extremo die excitabuntur ad vitam immortalem. Quod autem de dormitione dicitur, non ad totum hominem, ſed ad partem, duntaxat nempe ad corpus referendum eſt. Anima enim à corpore ſeparata viuit immortalis. Id quod plurima teſtimonia veteris & noui teſtamenti conuincunt. Deinde diſcrimen inter dolorem piorum & impiorum conſideretur. Illorum enim moderatus eſt, vt qui conſolatione eſt mixtus, Hic immoderatus ſine omni ſpe & conſolatione. Vt autem moderatus ille permittitur: Ita Prophanus & Ethnicus dolor damnatur.

Si enim credimus quod IESVS mortuus eſt & reſurrexit, ſic & Deus eos qui obdormierunt per Chriſtum adducet cũ ipſo.

Ratio conſolationis in morte amicorum, à cauſſa communis reſurrectionis. Quoties itaq; aliquis amicorum morte triſtatur, mortis Chriſti ac reſurrectionis meminiſſe oportet. Nam vt mors Chriſti, noſtræ mortis eſt victrix, Ita eiuſdẽ reſurrectio vitæ nobis cauſſa exiſtit. Eſt autem Pauli argumentum validum non ab exemplo, non à particulari, ſed à cauſſa ſufficiente, & neceſſaria ad ſuum effectum neceſſarium & proprium. Vnde Paulus, 1. ad Corinth. 15. reſurrectionem mortuorum tanquam ex firmiſsimo principio probat, cum inquit: Si reſurrectio mortuorum non eſt, ne Chriſtus quidem reſurrexit. Hic à deſtructione conſequentis concludit antecedentis negationem hoc pacto. At Chriſtus reſurrexit, Igitur eſt reſurrectio mortuorum. Sic enim paulò poſt addit. Nunc autem Chriſtus reſurrexit ex mortuis, primitiæ eorum qui dormierunt. Subiungit ibidem collationem cauſſarum mortis & vitæ. Quemadmodum (inquit) moriuntur omnes per Adam, Ita & per Chriſtum omnes viuificabuntur. Hic vtitur contrarijs cauſis ad probandos contrarios effectus. Vt enim Adam mortis cauſſa fuit ſua inobœdientia, Ita Chriſtus vitæ autor eſt ſua iuſticia. Nam Chriſtus venit, vt inſtauraret omnia per Adam amiſſa. Vis itaque conſequentiæ in eo eſt, quod Chriſtus non ſibi tantum reſurrexerit, ſed nobis. Quemadmodũ enim primitiæ non conſecrabantur vt ſolæ eſſent ſanctæ, ſed etiam vt reliquus anni prouentus ſanctificaretur. Ita & Chriſtus non ſolus reſurrexit, ſed nobis ipſius reſurrectio cauſſa, pignus & obſignatio quædam noſtræ futuræ reſurrectionis exiſtit. Verum hic quæſtio ex Pauli verbis oritur. Videtur enim in ſpeciem, quod tantummodo aſtruat Paulus piorum reſurrectionem, cum inquit, Qui obdormierunt in Chriſto, id eſt, qui morientes per fidem Domino IESV coniuncti erant. Verum ſciendum eſt, quod Paulus duntaxat hic tractat ea, quæ ad præſentem conſolationem facere videbantur. Quare tantum hoc loco de fidelium glorioſa reſurrectione differit, in qua abunde conſolationem conſequuntur pij in quauis afflictione. Quod autem omnes cum pij tum impij reſurgent, Illi quidem ad gloriam perpetuam, Hi vero ad æternos cruciatus, multa ſcripturæ teſtimonia conuincunt, inter quæ præcipua ſunt quæ habentur, Danie. 12. & Matth. 25. Iohan. 5.

Hoc enim vobis dicimus in ſermone Domini.

Vt fidem reſurrectionis aſtruat, verbum Domini allegat, qui cũ eam prædixit fore, procul omni dubio futura eſt. Quicunque igitur in dubium reuocat reſurrectionem mortuorum, Dominum ipſum mendacij coarguit, eiuſq; omnipotentiæ derogat. Proinde hic ratio cœca captiuetur, & detur gloria Deo, apud quem nulla res eſt impoſsibilis. Cœlum (inquit) & terra tranſibunt, verba autem mea non tranſibunt.

Quod nos qui viuemus & reliqui erimus in aduentum Domini, nequaquam præueniemus eos qui dormiunt.

Eodem temporis momento omnium hominum erit reſurrectio communis. Adam primus homo non præueniet vltimum eorum qui morietur, ſed vna excitati omnes ſiſtentur coram iudice Chriſto, Quare nihil refert quocunque tempore moriatur aliquis, modo in Domino.

Quoniam ipse Dominus cum hortatu & voce Archangeli ac tuba Dei descendet de cœlo.

Quis sit resurrectionis autor, & quis modus ostenditur. Ipse enim Dominus Christus excitabit mortuos, Cui nihil difficile est. Si enim ex nihilo quicquid est rerum creare potuit, cur non poterit mortuos reuocare ad vitam? Modus quoq; describitur, quod cum hortatu & voce Archangeli, & tuba Dei descendet. Eadem fere Matthæus refert ex ore Domini cap. 24. Videbunt filium hominis venientem cum virtute & gloria magna, & mittet Angelos suos cum tubæ voce magna, & congregabit electos suos à quatuor ventis & summis cœlorum vsq; ad terminos eorundem.

Et mortui in Christo resurgent primũ, deinde & nos qui viuemus qui reliqui erimus, simul cum ipsis rapiemur in nubibus, in occursum Domini in aërem.

Ordo resurgentium describitur, Nimirum vt antea mortui, & tunc viuentes, qui tamen in momento commutabuntur, simul rapientur in occursum Domini. Nihil autem hic de impijs dicit, qui tum seram & inutilem pœnitentiam agent. Nam hæc tantum in consolationem piorum dicuntur.

Et sic semper cum Domino erimus.

Effectus resurrectionis piorum lætissimus, nimirum æterna mansio apud Dominum in æterna beatitudinis gloria, vbi Deus erit omnia in omnibus. Vbi perfecta erit electorum iusticia & innocentia.

Proinde consolemini vos mutuo hisce sermonibus.

Conclusio consolationis est, in qua vsus fidei resurrectionis ostenditur. Nimirum vt inde petamus consolationem in omni afflictionum genere. Nam ipsa mortuorum resurrectio, vt pijs finem omnium malorum affert, Ita eosdem introducit, in quietem in qua compensabuntur afflictiones præsentis vitæ.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Extremus dies repente incautos obruet, Quare vos pie & sancte iuxta voluntatem Dei viuite, vt integer sit spiritus & anima & corpus sine querela in aduentum Domini seruetur.

Ordo Capitis quinti.

In fine quarti de modo resurrectionis admonuit, hic quæstionem de tempore attingit. Deinde varias exhortationes inde extruit, vt parati simus in aduentum Domini. Tandem petit pro se orari, & fausta imprecatione claudit Epistolam.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PORRO de temporibus & articulis temporum fratres non opus est vt vobis scribatur.

Occupatio est, qua anteuertit furiosas quæstiones eorum, qui nimis anxie de rebus occultis, & præcipue de extremo die quæsiuerunt, ac si diceret: Non opus est articulum temporis aduentus Domini solicite quærere, satis est certo scire, quod vere venturus sit.

Ipsi enim exacte scitis, quod dies Do-

Ratio occupationis & modus admini

mini tanquam fur in nocte sic veniet.

uentus Domini. Confert enim eum furis inexpectato aduentui. Quemadmodum enim fur non præmonet, sed alte dormientes inuadit, Ita Dominus subito, dum hoc minime expectant homines, adueniet. Quæ res maxime deberet nos excitare ad vitæ innocentiam seruandam, ne nos opprimat ille dies incautos. Debet enim ignoratio hæc ad studium & vigilantiam excitare iuxta Domini præceptum, Matth. 25. Vigilate, inquit, & orate, quia nescitis diem neq; horam in qua filius hominis venturus est. Vult itaq; Dominus nos similes esse prudentibus virginibus, quæ oleo in vasis suis accepto, expectarunt aduentum sponsi. Porro per diem Domini, & communem omnibus finem, & priuatum cuiusque intelligi monet Theophylactus.

Quando enim dixerint, pax & securitas, tũc repẽtinus superueniet eis interitus.

Proximæ similitudinis declaratio est. Explicat enim Paulus cur dies Domini furi sit similis, nimirum propter inexpectatum aduentum. Porrò duo hic obserua. Securitatem præsentem impiorum, & superuenientem interitum, cum omnia sibi tuta pollicentur impij, subito ira Dei obruet eos, qui in tenebris ignorantiæ Dei & contemtus secure stertunt, ebrij huius mundi illecebris.

Quasi dolor partus mulieri prægnanti, & nequaquam effugient.

Subitum interitum impiorum similitudine pulcherrima pingit: In qua tres sunt partes. Quemadmodum prægnans mulier intra se doloris materiam circumfert, Ita impij contemtum Dei & alia scelera materiam æterni cruciatus in pectore gerunt. Deinde vt mulieris prægnantis dolores subito eam inuadunt: Ita pœna commerita opinione citius superueniet impijs. Postremo vt nulla prægnantium euadere potest, quin partus dolores experiatur, ad eundem modum nec impij sua supplicia euasuri sunt.

At vos fratres non estis in tenebris, vt dies ille vos tanquam fur opprimat.

Consolatur pios qui in die, hoc est, in clara Dei noticia pie ex fide viuũt. Vt enim per tenebras significatur ignorantia Dei, oscitantia, & securitas: Ita per lucem Dei noticiam ac fructus fidei intelligit. Neq; Paulus hic dicit diem illum aduentus Domini pijs notum esse, sed eos tantum tutos fore monet, vt qui clara die vigilantes in vero timore illum excipiant. Vigilantibus enim & in luce versantibus, si prædo aliquis aditum nactus de improuiso incumbat, nihil poterit quod eorũ est deuastare. At si in tenebris dormitantes deprehendat, relatis spolijs abscedet imprimis.

Omnes vos filij lucis estis & filij diei, non sumus noctis neq; tenebrarum, proinde ne dormiamus sicut & cæteri, sed vigilemus & sobrij simus.

Piorum communia officia exponit. Idq; primum in genere pulcherrima similitudine. Cuius sensus hic est. Quemadmodum dies laboribus & vigilijs, non somno aut torpori destinatus est, Ita vocati ad lucem Euangelij per prædicationem verbi à tenebrarum regno, debent nunc vt in die clara vigilare, & sua tam augusta vocatione digna præstare opera, quæ omnia ad vigilantiam & sobrietatem reuocat. Vigilantia quidem est, dum abiecta securitate carnali, certa spe in Dominum respicimus. Huic opponitur dormitio, quæ est supina suæ salutis negligentia. Sobrietas vero est qua cauetur, ne illecebris huius mundi ebrij, in somnum securitatis incidamus, sed potius vt alacres simus ad præstandum officium. Obseruetur proinde hoc discrimen inter pios & impios. Illi iuxta lucem Euangelij ambulant, hi mundi negocijs inuoluuntur, cura salutis suæ abiecta.

Qui enim dormiunt noctu dormiunt, & qui ebrij sunt noctu ebrij sunt.

Argumentum est à simili. Quemadmodum homines noctu dormiunt & interdiu vigilant. noctu sunt ebrij, & interdiu sobrij: Ita nos decet qui iam noctem ignorantiæ superauimus, vigilijs & sobrietati studere. Id quod lux Euangelij requirit, ne mente grauata somno ignorantiæ, & corde intemperantia & crapula defatigato, fœde nos in tam clara Euangelij luce geramus. Similis est exhortatio ad Eph. 5. Ne sitis consortes illorum, eratis enim aliquando tenebræ, Nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate.

Nos autem qui sumus diei, sobrij simus.

Accommodatio est similitudinis. Nos qui sumus diei, id est, qui nocte superata ignorantiæ, versamur in Euangelij luce, simus sobrij.

Induti thorace fidei & charitatis, & galea spe salutis.

Quo spectent vigiliæ & sobrietas Christianorum, nunc ostendit, nimirum vt in armis excubent perpetuo aduersus hostem. Describit autem πανοπλίαν Christiani militis paucissimis verbis, quam fusius describit ad Ephes. 6. Hic tres Christianorum virtutes, fidem, charitatem & spem ponit, quas armorum titulo ornat. Nam vt scutum, thorax, & galea muniunt corpus militis mundani: Ita animum pij hominis aduersus tela diaboli munit fides, qua totus Christus induitur, charitas, qua fides lucet, Spes, quæ omni insultui diaboli opponitur infracta, quaq; salus ipsa certissima expectatur.

Quia non constituit nos Deus in iram, sed in acquisitionem salutis per Dominum nostrum Iesum Christum.

Amplificat ab obiecto spei, quod est liberatio à damnatione & acquisitio salutis, & ne quis hoc sibi asscribat, addit caussam, per Dominum nostrum Iesum Christum. Porrò cum iram & salutem nominat, significat vtramq; exercendam esse in aduentu Domini. Iram quidem aduersus reprobos: Salutem vero erga eos, quos fide, charitate & spe armatos inuenerit. Idq; non ex ipsorum sed Christi solius merito. Obseruetur & ἀντίθεσις, quod salus acquiri non possit, nisi per hunc Dominum Iesum.

Qui mortuus est pro nobis, vt siue vigilemus, siue dormiamus, simul cum ipso viuamus.

Ætiologia est proximæ rationis à fine mortis Christi sumta. Cum autem mortem nominat, per Synecdochen intelligit omnia redemtionis beneficia, quorum finis est, vt credentes per ipsum æternum beati in cœlo viuant. Quocirca spes nostra non nititur debili fundamento, sed firmo & duraturo. Quæ spes cum talis sit, nequaquam confundit sperantes. Habent enim testimonium spiritus, quod hic præbet spiritui nostro de paterno erga nos fauore in Christo Iesu Domino nostro, Roman. 5.

Quare confortamini vos inuicem, & ædificate singuli singulos, sicut & facitis.

Postquam non pauca Christianorum officia recensuit, ostendit omnium commune officium esse incumbere doctrinæ, & exhortationi mutuæ, vt vsus doctrinæ in vita conspiciatur. Hic tria obseruentur, primum (quod iam dictum est) commune officium esse piorum se mutuo exhortari ac ædificare in pietate. Deinde errare eos, qui hoc ad solos publicos verbi ministros reijciunt. Tametsi enim in publicum ministerium non est temere perrumpendum: Tamen omnibus ex æquo incumbit se mutuo exhortari & ædificare, seruato tamen Ecclesiæ ordine. Postremo damnari Enthusiastas qui verbi ministerium labefactare conantur, cum hic Paulus aperte requirat mutuam exhortationem & ædificationem.

Rogamus autem vos fratres vt cognoscatis eos qui laborant inter vos, & qui præsunt vobis in domino & admonent vos, vtque habeatis illos in summo precio per charitatem propter opus illorum.

Quid singuli singulis debeant dictum est, Nunc addit valde necessariam exhortationem, qua Thessalonicenses hortatur, vt verbi ministris debitum honorem exhibeant. Huius exhortationis tres sunt partes. Periphrasis seu descriptio ministrorum verbi, officium ipsis præstandum, & caussæ officij præstandi. Perihrasis siue descriptio qualesnam sint veri ministri verbi docet: vtpote qui laborant, præsunt & admonent, Labor primum requiritur, nimirum vt in vinea domini strenue faciant officium, docendo fideliter populum. Reijciuntur ergo à numero ministrorum Euangelij, qui ocium captant, delicias sectantur, & quærunt victum fraudulenter tituli sacerdotalis prætextu. Nihil enim minus sunt, quam pastores, qui non præsunt laborando, & in verbo propagando. Deinde requiritur, vt præsint in domino, sed vt œconomi, non vt domini, & patresfamilias. Sunt enim œconomi mysteriorum Dei. Quare qui non dispensant Euangelium, frustra de prælatura in Ecclesia gloriantur. Tertio requiritur, vt admoneant, nam crebris admonitionibus, publicis & priuatis

priuatis opus eſt, vt doctrina auditoribus accommodari poſsit. Adeo enim ſumus propter peccatum in ſalutis negocijs negligentes, vt perpetuis ſtimulis indigeamus. Officium ipſis debitum eſt, vt auditores eos habeant in ſummo precio & honore per charitatẽ. hoc enim Paulus primum indicat obſcure metalepſi, dum inquit, Rogamus vt agnoſcatis eos &c. Deinde clare inquiens, vt habeatis eos in ſummo precio ſeu honore. porrò hic honor conſiſtit in quinq; : primum enim agnoſces illorum miniſterium opus eſſe diuinum. Quare vt legatos Dei eos complecti decet. 2. exhibebis reuerentiam debitam propter miniſterij dignitatem. 3. præſtabis obœdientiam in his quæ ad miniſterium pertinent, id eſt, vbi verbum Dei poſtulat obœdientiam. verum ſi quid præcipiunt contra verbum, ſequamur regulam Pauli, Si quis aliud Euangelium prædicauerit, Anathema ſit. 4. Gratitudinem debebis, vt non ſolum animo ſis gratus erga ipſos, Verumetiam opere, id eſt, vt conferas pro tuis facultatibus Euangelij miniſtris victum & ſtipendium. Dignus eſt enim, teſte Chriſto, operarius mercede ſua. Item, Rom. 15. Etenim ſi ſpiritualia ſua communicauerunt gentibus, debebant & de carnalibus miniſtrare illis. Item 1. Cor. 9. Qui Euangelium annunciant, ex Euangelio viuant. Et ibidem, Quis militat ſuis ſtipendijs? 1. Tim. 3. Non alligabis os boui trituranti. Admoneantur igitur pij, quod iure diuino Eccleſiæ miniſtris debeant ſtipendia. verum ne quid hic negligatur cũ damno miniſterij, pertinet hæc cura ad ſuperiores, Sicut monet ſententia Eſaiæ. 4. Reges erunt nutritores tui, & reginæ nutrices. Si igitur Reges ſunt nutritores Eccleſiæ, poſſunt & debent iure diuino miniſtris Eccleſiæ ſtipendia ordinare, exemplo pijſsimi Ezechiæ regis, vt poſsint vacare legi Domini, 2. Para. 23. Quinto, adhibebis ἐπιείκειαν in iudicandis moribus, & tegendis erratis, quatenus fieri poteſt ſine iniuria doctrinæ. Nam ſi in doctrina delinquũt, nullo modo parcendi ſunt, ſed vt lupi arcendi ab ouili, donec reſipiſcant. Cauſſa cur hic honor præſtandus ſit miniſtris Euangelij additur, cum inquit: propter opus illorum, vnde ſequitur nihil eis honoris deberi, qui officium iactant ſine labore. Quale autem ſit opus illorum ſupra dictum eſt, nimirum vt laborent in verbo, præſint in domino, & ſedulo admoneant quos docent.

Pacem habete inter vos. Quia diſſenſio multa generat mala, hortatur vt concordiæ & paci ſtudeant. Nulla enim re magis turbatur Eccleſiæ incolumitas, quam diſſenſionibus, vnde non ſolum factiones & ſeditiones, verumetiam plurima cum in doctrina, tum in moribus ſcandala oriuntur. Quare merito hic ad pacem hortatur Paulus, qua incolumitas Eccleſiæ conſeruatur. Alij hic vertunt, pacem habete cum ipſis. Nam græcum ἐν αὐτοῖς eſt ambiguum. ſed ego Ambroſium ſequi malui, Tametſi parum referre videatur, niſi quod generalior ſit ſententia iuxta Ambroſij verſionem quæ huc optime quadrat, huc accedit quod Paulus nuſquam ἐν ἑαυτοῖς pro ἐν αὐτοῖς poſuit. neq; enim ſolet atticiſmos affectare.

Obſecramus vos fratres, monete inordinatos, cõſolamini puſillanimes, ſubleuate infirmos, lõganimes eſtote erga omnes. Quia non omnibus æqualia ſunt fidei incrementa, monet quomodo ſit cum ſingulis agendum. Inordinati, id eſt, flagitioſe viuentes redigendi ſunt in ordinem ſalutaribus monitionibus: puſillanimes, quorum fides videtur vacillare, conſolationibus ſtabiliendi ſunt. Breuiter de omnibus bene ſperandum. Quare non importune turbandi ſunt, ſed expectanda eſt per tolerantiam illorum pœnitentia.

Videte ne quis malum pro malo cuipiam reddat, ſed ſemper quod bonum eſt, ſectemini, tum erga vos inuicem, tum erga omnes. Ne retaliemus iniurias nobis illatas monet, ſiue fratres ſunt qui offendunt, ſiue extranei noſtræ religionis hoſtes. Verum quia talis affectus eſt perdifficilis, addit particulam attentionis: Videte, ac ſi dicat: Scio difficile ac durum eſſe carni & ſanguini illatas iniurias condonare. Quare eo acriori ſtudio annitendũ eſt, vt ſitis abſq; vindictæ cupiditate. Neq; tamen hac exhortatione legitimam vindictam, & magiſtratus officium abrogat, ſed qualis affectus & ſtudium Chriſtianorum eſſe debeat, oſtendit. Verum quia talis affectus raro inuenitur, neceſſaria eſt legitima vindicta, quam magiſtratus vice Dei exercet in contumaces.

Semper gaudete, indeſinenter orate, in omni gratias agite. Hæc quoq; Chriſtianorum officia eſſe (vt fidei germani ſunt fructus) manife-

manifestum est. Gaudiũ,de quo hic loquitur, est tranquillitas conscientiæ, quæ in fide remissionis peccatorum fundatur,& in spe promissionis acquiescit. Hoc gaudium vel in medijs persecutionibus manet, modo Christum victorem mundi non amittas.

Hæc enim est voluntas Dei in Christo Iesu erga vos.

Confirmatio proximæ sententiæ à voluntate dei sumta, quæ nostrarum actionum regula esse debet, vt supra dictum est.

Spiritum ne extinguatis, prophetias ne aspernemini.

Hæc duo dicta ita differunt. prius generale est, posterius speciale. Spiritum ne extinguatis, id est nolite facem Spiritus sancti, qua accenduntur corda vestra ad verum Dei timorem & sanctitatem, vestra negligentia & incuria extinguere, sed date operam vt accendatur magis. Obstruendæ sunt igitur fenestræ, ne sopor spiritus nos inuadat, quo fax illa Spiritus sancti extingui solet. Prophetias ne asperne mini, hoc ad donum interpretandi scripturas referendum est. Quod donum vt non est alligatum certis hominibus propter succesionem, quemadmodum Papistæ volunt, Ita datur quibusdam ad ædificationem Ecclesiæ, quo qui pollent, non sunt contemnendi, Imo potius in summo precio habendi, tanquam spiritus Dei interpretes.

Omnia probate, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete.

Prolepsis est, occurrit enim ijs, qui propter Prophetarum quorundam ineptas prophetias interpretandi munus simpliciter aspernabantur. Et hic tria dat præcepta. Primum probandam esse prophetiam omnem, id est examinandam ad regulam fidei, quemadmodum ad Rom. 12. monet, Siue prophetiam iuxta ἀναλογίαν fidei, scilicet eam instituat. Secundum præcedente examine tenendum esse quod bonum fuerit, id est consentaneum fidei, & quod ad ædificationem faciat. Tertium, Non solum malum ac falsum, verumetiam quod tale in speciem apparet reijciendum esse. Facile enim quod tale est, ab hæreticis in malam consequentiam trahitur. Quare in Ecclesia nihil nisi solidum, verum, ac bonum recipiendum esse: vt quod ad ædificationem faciat. Hanc interpretationẽ præsentis loci requirit contextus, alij generalius interpretantur.

Deus autem pacis sanctificet vos per omnia perfectos.

Quia longum fuit Christianorum officia omnia particulatim recensere, post longam enumerationem præcipuorum officiorum, vt artifex genus posuit, nimirum vt sanctæ perfectioni studeant, & quia hoc non est humanarum virium, Deum huius sanctificationis authorem facit, vt sciamus ab eo asiduis precibus petenda esse, quæ ad veram perfectionem pertinent.

Et integer vester spiritus & anima, & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.

Definitio est veræ sanctitatis, & perfectionis Christianorum, de qua supra cap. 4. in illum locum. Hæc est voluntas DEI sanctificatio vestra. Summa est vt recte omnia cogitent, recte velint, ac membra sua exhibeant arma iusticiæ.

Fidelis est qui vocauit vos, qui & efficiet.

Confirmat quod dixit, à constantia voluntatis Dei. Deus vos vocauit per gratiam. Igitur serio vult vestram salutem, eamq; vere exhibebit, modo vobis ipsis non defueritis. Similis est locus 1. Cor. 1. & ad Phil. 1. vnde pij bene sperare discant de voluntate Dei, & de finali perseuerantia, ne cum Papistis impiam dubitationem foueant.

Fratres orate pro nobis, salutate fratres omnes in osculo sancto.

Suo more petit pro se orari. Mutuis enim precibus fulcitur Ecclesia. Et iubet salutari totam Ecclesiam Thessalonicensium. per osculum sanctum, tanquam per symbolum externum, purum animi affectum intelligit. Sanctum enim epitheton impudico & fallaci osculo opponitur.

Adiuro vos per Dominum, vt legatur

Ne supprimatur Epistola, & pau-

Epistola

Epiſtola hæc omnibus ſanctis fratribus. cis quibuſdam legatur, veretur. Quare eos obteſtatur per Dominum, vt omnibus legatur. Hinc diſcamus verbum Dei non celandum vllos, quantumuis rudes & ruſticos. Nam vt fides verbi ab omnibus, Ita & eius cognitio requiritur.

Gratia Domini noſtri Ieſu Chriſti vobiſcum, AMEN. Vſitata Paulo eſt hæc clauſula ſeu fauſta imprecatio in omnibus Epiſtolis, Quæ continet ſummam Euangelij, & fructum fidei, quemadmodum ſupra ſæpius dictum eſt.

10

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD THESSALONICENSES.

QVIA SATIS CONSTAT QVALIS QVANTVSQVE SIT HVius Epiſtolæ author, omiſſo eius encomio. Tantum ea hoc loco dicam, quæ ad 20 huius Epiſtolæ claram intelligentiam facere videbuntur, vt ſunt, Occaſio ſcriptionis, principalis quæſtio ſeu ſtatus Epiſtolæ, & tractationis ordo ſeu methodus.

DE OCCASIONE.

Occaſio præcipua huius Epiſtolæ hæc fuit. Admonuerat Paulus in priori Epiſtola cap. 5. de aduentu Domini ad iudicium, quem minime cogitantibus hominibus, omniaq́ue proſpera ſibi promittentibus impijs, affuturum prædixit. Hinc quidam doctrinæ Pauli corruptores ſumſerunt occaſionem, vt propediem diem Domini affuturum affirmarent. Vnde redditi ſunt non pauci, vt ex 3. cap. apparet, negligentiores, adeo 30 quod multi inordinate, neglecto vocationis labore, vixerint. Hos vt ab errore reuocet Paulus ſcribit hanc Epiſtolam.

DE QVAESTIONE PRINCIPALI.

Principalis quæſtio eſt de tempore aduentus Domini ad iudicium, quem alij quidem iamiam inſtare, Paulus vero ſigna quædam præceſſura, nempe defectionis à fide, & reuelationem Antichriſti pronunciat. Vnde confutatur eorum error, qui aliter ſentiunt. Eſt igitur hæc Epiſtola, quantum ad principalem quæſtionem attinet, Generis Iudicialis, & ſtatus coniecturalis. Tametſi alia quoq́ue genera, & quæſtiones, vt fieri 40 ſolet, incidunt. Nam totum primum caput generis eſt demonſtratiui: poſtremum ſuaſorij.

DE TRACTATIONIS ORDINE SEV METHODO.

Poſt vſitatam Epigrapham, exordium ſequitur, quod eſt gratulatorium. Gratias enim Deo agit pro Theſſalonicenſium fide, dilectione, & tolerantia. Propterea quod ipſis quidem in bonum afflictio, affligentibus vero ipſos in pœnam cedat. Huc addit votum de ipſorum perfectione in gloriam Chriſti: atq́ue his primum caput abſol-50 uitur. In ſecundo accedit ad principalem quæſtionem, præmiſſa exhortatione, ne ſinant ſe decipi ab illis, qui diem Domini iamiam inſtare prædicebant. Deinde ſigna præceſſura extremum diem, atq́ue adeo ipſum Antichriſtum graphice depingit, addens cauſſas cœcitatis hominum, qui Antichriſti erroribus inuoluentur. Huc addit gratiarum actionem pro fide Theſſalonicenſium, & hortatur ad conſtantiam. In tertio capite

capite varias parænefes addit, hortatur pro ſe fieri preces: optat ipſis Theſſalonicenſibus incrementum dilectionis Dei & patientiæ: Suadet caueri inordinatos, hortatur ad laborem: Monſtrat quomodo agendum ſit cum contumacibus. Tandem precatus ipſis pacem, fauſta imprecatione claudit Epiſtolam.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

10

Gratias agit pro Theſſalonicenſium fide, & dilectione, & tolerantia, in perſecutionibus, quos ſolatur futura gloria, & compenſatione afflictionum, & ſimul precatur ipſis conſtantiam, vt per Chriſtum tandem plene ſanctificentur.

Ordo & partes Capitis primi.

Primo loco ponitur Epigrapha. Hanc ſequitur exordium gratulatorium, quod ipſorum fides, dilectio, tolerantia creſcat, vnde ſe quoq; gloriari teſtatur. Deinde vt eos animet, & ad perſeuerantiam inſtiget, meminit cum præmij pietatis, tum ſuppliciorum impietatis in aduentu Domini. Huc addit, quod pro ipſis precari ſoleat, vt Deus eos dignos faciat vocatione, vtque ſanctificentur magis. 20

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS & Syluanus & Timotheus Eccleſiæ Theſſalonicenſium in Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

Hæc Epigrapha ſupra in priori ad Theſſalonicenſes explicata eſt, & cõtinet duo, Nomen authoris Epiſtolæ & ſociorum, & eos ad quos ſcribitur. 30

Gratia vobis & pax à Deo patre noſtro & Domino Ieſu Chriſto.

Salutatio breuiſsime propria Euangelij beneficia continet. Gratia enim fauor Dei eſt cum remiſsione peccatorum. Pax eſt reconciliatio, cui tranquillitas conſcientiæ omniaque proſpera coniuncta ſunt. 40

Gratias agere debemus Deo ſemper pro vobis fratres.

Propoſitio exordij eſt, vbi ex verbo Debere, collige officium piorum eſſe, ſemper Deo gratias agere, non ſolum quando nobis, verumetiam quando alijs læta contingunt.

Quemadmodum dignum eſt.

Cum dicit dignum eſſe, indicat nõ ſolum præconis verbi, verumetiam omnium eſſe debitum officium Deo gratiarum actionem reddere, pro Eccleſiæ felici ſtatu & proſpero Euangelij curſu. 50

Quia creſcit valde fides veſtra, & exuperat dilectio vniuſcuiuſq; omnium veſtrum erga vos mutuo.

Ratio propoſitionis eſt, ab incremento fidei & dilectionis Theſſalonicenſium. Sed vnde nouit incremẽtum fidei? ex incremento dilectionis. Ex effectu enim cauſſa dignoſcitur. Vbi igitur exigua charitas eſt, Ibi exiguæ quoq; ſcintillæ fidei: quæ fides, quo magis arſerit, eo maiores charitatis flammas emittit. Admoneamur itaque exemplo Theſſalonicenſium, vt maiora fidei & charitatis incrementa à Deo petamus.

Adeo vt nos ipſi de vobis gloriemur in

A ſigno maximos illorum in fide Eccle-

Ecclesijs Dei, super tolerantia vestra, & fide in omnibus persecutionibus & afflictionibus quas sustinetis.

& charitate progressus fuisse ostendit. Necesse est enim non exiguos fuisse progressus, de quibus gloriatur Apostolus, proponendo ipsos alijs in exemplum fidei & charitatis & patientiæ in persecutionibus. Cum inquit, Super tolerantia vestra & fide, coniungit effectum & caussam, & ex effectu caussam demonstrat. Est enim tolerantia sub cruce euidens fidei argumentum. Neq; enim potest caro & sanguis in afflictionibus superare, nisi spiritus fidei robur suppeditauerit. Nam quorum fides non altas radices egit in corde, illi tempore persecutionis iuxta parabolam dominicam scandalizantur, ac in pristinas tenebras relabuntur.

In ostensionem iusti iudicij Dei.

Hoc pertinet ad cósolandos Thessalonicenses in afflictionibus. Est enim sensus: quod vos patimini & misere affligimini in hoc mundo, contra quod vos affligentes secure & in pace degunt, euidens documentum est futuri iudicij. Nam cum Deus iustus sit iudex, Iustum exerceat iudicium, necesse est. Quare cum in hoc mundo pij affliguntur, & impijs bene est, Sequitur vt aliquando post mortem sequatur iudicium, in quo iustus iudex pijs præmia & impijs supplicia reddet. Ex hoc argumento etiam Philosophi ratiocinabantur immortalitatem animarum.

Vt digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini.

Collatio est futuræ gloriæ cum præsenti afflictione. Vult enim Paulus, vt in omnibus afflictionibus aspiciamus ad futuram gloriam, quam consequemur in regno Dei glorioso. Neque enim hic de merito & caussa regni Dei loquitur, sed qualesnam sint & esse debeant regni cœlestis hæredes ostendit. Crux enim non facit dignos regno Dei, sed declarat dignos, dignos inquam non propria dignitate, sed dignitate ac merito filij Dei, cuius solius crux vnica nos dignos reddit æterna gloria.

Siquidem iustum est apud Deum reddere his, qui vos affligunt, afflictionem, & vobis qui affligimini relaxationem.

Apertius declarat quod dixit (in ostensionem iusti iudicij Dei) Idque ab effectu iudicij Dei. Estq; tale argumentum. Iustum est iudicium Dei, Igitur vobis qui ob pietatem hic affligimini, relaxationem, & affligentibus vos pœnam reddet iustus iudex.

Cum manifestabitur Dominus Iesus de cœlo.

Amplificat à tempore, & simul indicat non esse pijs sperandam in hoc mundo requiem & securitatem firmam. Nam tum demum salus nostra apparebit, quando filius hominis venerit ad iudicium.

Cum angelis potétiæ suæ in igni flammæ.

Qualisnam sit iudicis aduentus futurus indicat, quo terrorem incutiat impijs & ad fortitudinem animet pios. Angelos potentiæ vocat, per quos Deus suam potentiam exequetur. Ignis flammæ afferet ardorem & incendium impijs, pijs vero fulgorem & lucem, vt in hunc locum scribit Athanasius. Plura de hoc igni vide 2. Petri. 3.

Qui vltionem infligit ijs, qui non nouerunt Deum, & non obœdiunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi, qui pœnam dabunt, interitum æternum, à facie Domini & gloria potentiæ ipsius.

Finis aduentus ad iudicium, quo ad impios attinet, nempe vt eos Dominus æternis supplicijs subijciat puniendos. Non nosse Deum, & non obœdire Euangêlio, pro eodem ponuntur. Verba enim noticiæ vsu scripturæ per Synecdochen etiam consequentes effectus denotant. Est igitur nosse Deum scire quod sit, scire quæ sit eius voluntas, eique iuxta verbum fidere, quod sane nihil aliud est, quam obœdire Euangelio. A facie Domini, & à gloria potentiæ eius, est quando Dominus adueniet iudicaturus, suamq; virtutem declaraturus. Alludit autem Paulus ad dictum Psalmi 67. Sicut tabescit cera à facie ignis, Sic impij pereant à facie Dei.

Cum venerit vt glorificetur in sanctis suis, & admirabilis reddatur in omnibus credentibus, quod fides habita sit testimonio nostro erga vos in die illo.

Finis aduentus Domini ad iudicium, quo ad pios attinet, quales sunt credentes, hoc est, qui testimonio Apostolorum de Christo fidem adhibent, conuertendo se vera pœnitentia ad Dominum. In his glorificabitur Dominus, id est sancti ipsum glorificabunt & agnoscent suæ sanctificationis authorem, qui mirabiliter hunc præsentem miseriæ statum æterna commutabit gloria, Ideoq; admirabilis seu admirandus merito habebitur.

10

Ad quod etiam oramus semper pro vobis, vt vos dignos habeat ista vocatione Deus noster, & impleat omne beneplacitum bonitatis & opus fidei in potentia.

Nūc preces addit Paulus, vt Thessalonicenses perseuerent in vocatione: quod fit cum Deus implet suam paternam beneuolentiam, qua in vocatis opus fidei potenter absoluit. Vt enim sua mera bonitate nos vocat Deus, ita & fidem infundit, eique incrementa largitur sua potentia. Opus autem fidei vocat respectu Dei, fidem in nobis efficientis. Admoneatur ergo hic vnusquisq; nostrum, ne sacrilege opus Dei in se inchoatum destruat, & sua ingratitudine sibi accersat iram Dei.

20

Vt glorificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis, & vos in eo, iuxta gratiam Dei nostri & Domini Iesu Christi.

Finem duplicem perseuerantiæ in fide & vocatione addit. Vnum quidem, vt nomen Domini nostri Iesu Christi glorificetur in credentibus. Alterum vero, vt ipsi credentes in ipso Christo glorificentur, Idq; iuxta gratiam Dei & Domini Iesu Christi, ne quis hoc suis asscribat viribus, sed soli potius bonitati Dei, & merito Christi attribuat. Porrò vt Christus dicitur in ijs glorificari, qui eius gloriam, fide, confessione, tolerantia àc innocentia vitæ illustrant, Sic in Christo glorificantur, quos Christus post multas hic exantlatas ærumnas æternitatis gloria donabit. Admoneamur igitur hoc loco, quo vitæ nostræ omnes actiones & studia referri oporteat.

30

C·A P V T II.

Summa secundi Capitis.

Hortatur Thessalonicenses, ne sinant se decipi, ab ijs qui extremum diem iam in foribus esse prædixerunt. Nam Christus non adueniet priusquam mundus in defectionem prolapsus fuerit, & Antichristus regnum palam obtinuerit, idq; propter ingratitudinem hominum, qui noluerunt veritati credere.

40

Ordo & partes Capitis secundi.

Poterit hoc caput in quinq; partes distribui: quarum prima, est exhortatoria propositio ad constantiam, ne sinant se Thessalonicenses seduci ab ijs qui extremum diem iam ceruicibus imminere clamabant. Secunda est ratio propositionis à vaticinio apostasiæ & regni Antichristi sumta. Tertia consolatoria est, ne frangantur Thessalonicenses ob tantam rerum confusionem. Quarta exhortatio est ad perseuerantiam. Postrema votum & orationem pro Thessalonicensibus continet.

50

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ROGAMVS autem vos fratres, super aduentum Domini nostri Iesu Christi, & aggregationem no-

Exhortatoria propositio. Hortatur enim Thessalonicenses ad constantiam, vt perstent firmi in fidei doctri- stri in.

strii in illum, ‖ne cito dimoueamini à mente, neq; turbemini vel per spiritum vel per sermonem vel per Epistolam tanquam per nos, quasi instet dies Domini.

2 na, quam didicerant. Mens enim hic significat certam de veritate Dei persuasionem mente conceptam. Solet enim sæpe subiectum pro adiuncto Metonymicos poni. Porrò hic quatuor obseruentur. PRIMVM, ipsa obtestatio Pauli, Deinde obtestandi modus, Tum duplex metaphora, postremo fallendi viæ, quas vult Thessalonicenses cauere. Obtestatio non solum constantiam auditoribus verbi commendat, verumetiam indicat quam solicitus præco verbi diuini pro suorum auditorum salute esse debeat: ne quo modo per errores & Phanaticos homines puritas doctrinæ turbetur. Hoc enim Sathan quærit, vt cum cursum doctrinæ impedire non posit, admisceat sordes suas, ad turbandum doctrinæ fontem, ne cultus Dei purus maneat. Quare initijs occurrendum est, nec quicquam tanquam leue contemnendum, vnde posit expectari periculum, vel in speciem minimum. Obtestandi modus, quod ipsos obtestetur per aduentũ Domini & nostri aggregationem in ipsum. Solemus enim in obtestationibus non solum res charas, verumetiam quæ ad præsens negocium facere videntur proponere. Hoc enim pacto affectus magis mouentur ad seriam de rebus propositis cogitationẽ. Est igitur sensus præsentis obtestationis: Si vobis animo charus est aduentus Domini. Si desiderabile est vobis ad ipsum Dominum colligi, vt æternum beati cum illo viuatis, persistite firmi in doctrinæ sinceritate. Metaphora prior est in verbo dimoueamini, græce σαλευθῆναι, estque sumta à maris iactatione, quod pro ventorum ratione nunc huc, nunc illuc fluctuat. Vult igitur Paulus, ne Christiani sint adeo inconstantes, vt ad omnia quæ dicuntur, ferantur & propellantur, nunc in hanc nunc in illam opinionem. Discatur igitur solide verbum Dei, ne phanaticis opinionibus sit locus, obfirmato corde veritate Dei. Metaphora posterior, in verbo turbemini, græce θροεῖσθε, estque sumta à rumorum inconstantia, quibus qui fidem pro sua leuitate adhibent, θροεῖσθαι hoc est turbari rumoribus, dicuntur. Quare Paulus hac metaphora monet, ne similes simus leuibus hominibus, qui ad quemuis rumorem trepidant. Fallendi vias hic tres ponit, spiritum, sermonem, & Epistolam suppositítiam, spiritus nomine prophetias fictas intelligit, quibus ideo spiritus nomen dederunt, vt facilius fallerent. Sic hodie Papistæ Spiritui sancto asscribunt suas imposturas, vt eo citius eas tanquam oracula diuina recipiant homines. Quare sequendum consilium Iohannis. Probate spiritus, num à Deo sint. Sermo hoc loco disputationem significat deceptoriam. Sic enim sæpe λόγος græcis accipitur. Siue mauis per sermonem garrulitatem futilem ad fallendum idoneam, intelligere. Epistola suppositítia fraudes Satanicas indicat, quibus ille hanc ad fallendum technam inuenit, vt sub nominibus Apostolorum mendacia obtruderentur Ecclesię: Perinde atq; hodie Papistæ suos errores sanctorum patrum titulis ornant. Moneamur itaque hoc loco, vt caueamus omnes præstigias Satanæ, vtq; lucernam verbi Dei solam in salutis negocio sequamur, memores regulæ Ambrosianæ, quæ lib. 1. officiorum in hunc modum legitur. Nos noua omnia, quæ Christus non docuit, iure damnamus, quia fidelibus via Christus est. Si igitur Christus non docuit, quod docemus, etiam nos id detestabile iudicamus.

Ne quis vos decipiat vllo modo.

3 Repetitio est propositionis cum asseueratione, quæ enim tenacius hominum mentibus hærere cupimus, sæpius in culcamus.

Quia nisi venerit ἀποστασία prius.

Ratio propositionis à vaticinio defectionis præcessuræ aduentum Domini. Est autem defectiua oratio. Nam subaudiendum est. Non veniet dies Domini. Sic ergo ordina, quia non veniet dies Domini, nisi prius venerit ἀποστασία, & est propositio hypothetici syllogismi loco integri argumenti à positione antecedentis ad positionem consequentis in hunc modum. Si non venit ἀποστασία, nondum veniet dies Domini. Atqui non venit ἀποστασία, igitur nondum veniet dies Domini. Describit autem hic defectionem, quæ per totam Ecclesiam grassabitur, vt sit veluti quoddam vniuersale impietatis diluuium (quo enim propior est aduentus Domini, eo magis omnia miscet Satan, turbandæ Ecclesiæ caussa) mox caput tantæ defectionis cõstituens aduersarium Christi, seu Antichristum, qui in templo Dei sedens diuinos honores sibi vsurpabit. Porrò qualisnam futura esset hæc ἀποστασία obscurũ videtur, pleriq; ad Romanã monarchiam referunt, ac ita exponunt: quando Romana monarchia finem fecerit, & Antichristus in locum eius successerit, aderit in foribus dies Domini. Verum hæc expositio nimis videtur coacta. alij insistẽtes vocabuli propriæ significationi ἀποστασίαν intelligunt perfidam mundi à fide Christi defectionem, vnde apostatæ dicuntur religionis desertores.

tores. Cum itaq; prædicitur hic vniuersalis quædam mũdi defectio à fide, indicatur simul prius prædicandum esse verbum fidei per vniuersum orbem. Nemo enim à Christo deficere potest, nisi qui prius per Euangelij prædicationem Christi imperio erat subiectus. Hunc esse genuinum huius loci sensum non dubito. Præsertim cum Paulus prioris Timothei. 4. hanc apostasiam ad fidem referat his verbis: Spiritus clare dicit, quod in extremis temporibus ἀποστήσονται, hoc est apostatæ fient, seu deficient quidam à fide, attendentes spiritibus seductoribus, & doctrinis dæmoniorum. Hic quia Paulus verbo vtitur à quo nomen ἀποστασία descendit, non dubito quin vtroq; loco de eadem defectione, nimirum à fide loquatur. Huc accedit quod Paulus videatur ad duo Christi dicta respexisse, quorum alterum est Matth. 24. & prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo in testimonium omnibus gentibus. Alterum est Lucæ 18. veruntamen filius hominis cum venerit, num inueniet fidem super terram? Hic Christus aperte loquitur de defectione vniuersali mũdi à fide. firmiter igitur statuamus Paulum de defectione à fide loqui, quæ Euangelium per vniuersum prædicatum orbem sequetur, id quod euentus etiam (proh dolor) comprobat. Nam Asia, & Africa, & magna pars Europæ à fide Christi defecerat, & plerique eorum, qui de fide gloriantur, factis eam negant & declarant se turpiter à fide defecisse. Sed quid hinc fidelis colliget? Primum, hoc vaticinium obijciet scandalo defectionis & confusionis tot regnorum ac populorum à fide Christi, in qua iram Dei aduersus ingratitudinem hominum consideret. Deinde huius defectionis cogitatione excitetur pius, ad serium timorem Dei & gratitudinem erga Deum, ne ingratus ipse quoque aliquando abijciatur.

Et reuelatus fuerit homo peccati. Iam de capite defectionis agit. Texitur autem hic descriptio Antichristi eiusque regni. Hic tametsi vnus reuera non est, vnius tamen personæ nomine describitur, cũ propter regnum, quod contra Christum erigit, Tum propter spiritum Satanæ, quo aguntur omnes qui Christo se opponunt. vnus igitur ratione regni Antichristiani dicitur. Deinde & vnus dicitur κατ' ἐξοχὴν, qui per successionem tamen supremum locum in regno Christo aduersario tenet. Quare cum regnum Papæ prætextu religionis Christianæ, cum Christi regno ex Diametro pugnat, & Papa in eo tanquam summus Monarcha præsidet, ne dubitaueris ipsum Papam hoc modo Antichristum recte dici. Dicuntur autem multi Antichristi, sed diuersimode. primum in genere, quotquot Christo quocunq; modo aduersantur. Quales sunt Iudæi, Turcæ, prophanæ gentes, & alij qui vel professione, vel doctrina, vel moribus Christo se opponunt. Deinde dicuntur à Iohanne Antichristi, quotquot spiritu Satanæ acti sub Christiano nomine se Christo opponunt, per doctrinam, qui nunc Pseudoprophetæ nunc hæretici dicuntur, non autem Pseudochristi. Nam hi fuerunt qui pro saluatoribus Iudaico populo ante deuastationem Hierusalem se venditarunt, quales fuerunt Teudas Magus, Iudas Galilæus, Simon Magus & Ægyptius quidam, multique alij de quib. Iosephus varijs in locis. Cæterum ne odio Papatus videamur Papam Antichristiani regni caput constituere, primum cõstituamus definitionẽ Antichristi, eamq; stabiliamus verbo Dei. Deinde videamus in explicatione descriptionis Paulinæ, conueniat ne data definitio Papæ eiusq; regno an non. Sit itaq; hæc definitio. Antichristus latine aduersarius Christi, seductor est qui religionis Christianæ prętextu in templo Dei sedens, diuinos sibi honores vsurpat, quiq, negando Iesum esse Christum sibi alijsq; multis est exitio, homines à Christo ad spiritus seductores, & doctrinas dæmoniorũ signis abducendo, quo ingrati erga veritatem Dei, pœnas suæ ingratitudinis erroribus mortiferis obsequentes luant. Hæc definitio ex varijs scripturæ locis est collecta. Quod Antichristũ aduersarium Christi dicam, ratio nominis est, hunc ipsum seductorem & negatorem Christi cum Iohan. 1. 2. & 4. voco. Reliqua partim ex præsenti loco Pauli, partim ex 4. cap. prioris Epistolæ Pauli ad Timotheum sumta sunt. Verum quia vnum ex membris definitionis datæ non videtur prima facie conuenire Papæ, quod tamen Iohannes diserte ponit cũ definit Antichristum, videlicet qui negat Christum esse Iesum, opus est huius membri dilucida explicatione. Negatio itaque Christi duplex est, Totalis & partialis. Totalis negatio est Iudaica & Mahometica seu Turcica, qua negatur filius Mariæ esse promissus ille Messias, hoc est Christus saluator in se credentium. De hac negatione si Iohannes loquitur, Antichristi vocabulum latius accipit quam Paulus. Nam Paulus Antichristum in templo Dei collocatum iri prædicit, vt qui voce quidem & confessiõne agnoscet Mariæ filium esse Christũ, nec de ipsius persona cum ipsis Iudæis dubitet. Relinquitur ergo Antichristum, de quo Paulus loquitur, non in totum Christum abnegare. Alia est negatio Christi partialis seu hæretica, qua quæ Christus habet propria illi detrahuntur. Hoc negatur alias diuinitas, cui se Cerinthus & Ebion tempore Iohannis Apostoli opposuerunt, & postea Arrius & multi alij. Alias humanitas, quam

quam oppugnabant, Martion, Valentinus, Secundus & alij multi. Alias persona, cuius distinctionem à patre rabiose negauit Sabellius, Paulus Samosatenus, Praxeas, & nostro tempore Michaël Seruetus Hispanus. Alias officium, sed officij negatio duplex est. Quædam enim in doctrina & moribus sita est, qualis est Pelagij & papalium omniũ, qui voce & vita negant Iesum esse Christũ, id est, non tribuunt ipsi hunc honorem, quod solus sit vita & salus credentium iuxta scripturas: sed partem salutis asscribunt operibus, ijsq; ab hominibus excogitatis, præter & contra verbum Dei. Quædam in moribus tantum est posita, eaque est interna & externa. Interna quidem, cum iuxta verbum vera Christi fiducia non sumus præditi. Externa vero quoties factis negamus impijs, quem ore confitemur. Quanquam itaq; Papa nec diuinitatem nec humanitatem nec personæ fidem impugnat, Tamen Christi negator est, quatenus ipsius officium proprium, alijs rebus quam soli Christo tribuat. Et quoniam Christus officij sui caussa venit in hunc mundum, atq; hoc officium negat Papa, relinquitur Papam turpiter Christum abnegare, atq; adeo hoc nomine Deo patri & filio aduersari. Quomodo autem reliqua definitionis membra Papæ competant in textus enarratione videbimus. REVELATVS FVERIT. Reuelari hic opponitur occultis insidijs, vt sit reuelari aperte occupare regnum & exercere Tyrannidem in Ecclesia, quod nemo non videt Papam fecisse, vltra nongentos annos, inde vsque à tempore Phocæ imperatoris, à quo primatum in Ecclesia obtinuit Papa. HOMO PECCATI. Quædam græca exemplaria non ἁμαρτίας sed ἀνομίας habent, hoc est, iniquitatis, quemadmodum & vetus interpres legisse videtur. Hoc Epitheto significatur quod legis diuinæ contemtor sit ac transgressor. Vt qui & se & alios iniquitate constrictos inuoluat. Hoc qui non fatetur Papæ conuenire plane cœcus est. Totam enim rationem cultus Dei peruertit, & loco legis diuinæ, suas traditiones iam multos annos obtruserat Ecclesiæ.

Filius perditionis.

Hoc est, vt ipse est perditus: ita perditionis author est alijs. Hic sane titulus vt optime Papæ congrũit: Ita omnes monet vt ipsum tanquam pestem ac perditionis magistrum fugiant. Paulus pronunciat anathema esse, qui inuertit Christi Euangelium, & Christus vocat Iudam filium perditionis, qui Christum osculo perdidit, qui fieret vt Papa non recte diceretur filius perditionis, qui plusquam proditorio osculo Christum prodit, eius Euangelium inuertendo, & sanguinem ipsius sacrosanctum pedibus conculcando?

Qui est aduersarius.

Græce ὁ ἀντικείμενος vbi articulus emphasin habet, vt significetur caput Antichristiani regni, qui se Christi officio opponit, sibique tribuit quod Christi est proprium, quod sane in Papam quadrare probatum est antea, & mox clarius ostendetur.

4 Et efferens se aduersus omne, quod dicitur Deus aut numen, adeo vt ipse sedeat in templo Dei, tanquam Deus, ostentans seipsum quasi sit Deus.

His tribus attributis, quæ eodem pertinent, arrogantia Antichristi describitur, qua vult suas leges æternis Dei decretis præferri. His notis significatur, quod Antichristus non sit aliquis proprie extra visibilem Ecclesiam, sed quod sit arrogans quispiam glorians de Ecclesiæ titulo atq; efferens se vsque adeo, vt se ostentet quasi sit Deus. Id quod sane non ad naturam diuinam, sed ad potestatem in Ecclesia referendum est, qua potestate sibi sumit ius condendi leges vitæ & mortis in Ecclesia, Iacobi 4. dicitur. Vnus est legislator qui potest seruare & perdere. Loquitur autem hic Apostolus non de externa politia, sed de spirituali regimine. Quare cum coniungitur seruandi perdendiq; potestas cum legislatoris Dei officio, significat Apostolus eos omnes totam maiestatem diuinam ad se rapere, qui sibi ius ferendæ legis vendicant. An non hoc verissime in Papam quadrat? An non iste perditus suas leges diuinis legibus præfert? An non atrocius scelus est Papistis vesci carnibus die veneris, quam toto anno scortari? Illum enim igne expiant, huic leuem & ridiculam satisfactionem in contumeliam sanguinis Christi imponunt crudeles Psychotyranni. An non capitalius censetur crimen si vxorem duxerit sacerdos pius, quam si centies impurus nebulo in adulterio fuerit deprehensus? Cum tamen Paulus vtrumque, hoc est interdictum ciborum, & prohibitionem coniugij doctrinas dæmoniorum pronunciat. An non facilius ignoscunt, si quis perpetuis potationibus se obruat, quam si missarum prophanationi sæpius non intersit? Atque adeo legem Dei violare, Papæ cum suis leue & venia dignum peccatum iudicatur: ac decretum Papæ violare scelus est inexpiabile. An non hoc est efferre se contra Deum ac omnem religionem? An non est ven-

dicare ſibi imperium in Eccleſiam? Quare nemo dubitet quin Roma ſit ſuprema ſedes Antichriſtiani regni, & meretrix illa Babylonica, quam Iohannes vidit, ac angelus interpretatur ciuitatem magnam habentem poteſtatem ſuper reges terræ, Et quod Papa ſit eius ſummus adminiſtrator, adeoq; ipſe Antichriſtus.

An non meminiſtis quod cum adhuc apud vos eſſem, hæc dixerim vobis? 5 Paterna obiurgatiuncula eſt, qua taxat illorũm obliuionem, & ſimul eis in memoriam reuocat, quæ apud ipſos coram de aduentu Domini & reuelatione Antichriſti diſſeruerat.

Et nunc quid detineat ſcitis, donec reueletur ipſe ſuo tempore. 6 Repetit cauſſam moræ aduentus Domini, quam eos minime ignorare dicit, & quamquam hoc loco in ſententia reddenda variant interpretes, tamen non dubito mentem Pauli hanc fuiſſe. Et nunc τὸ κατέχον id eſt quid detineat ſeu moram & impedimentum (quo minus aderit dies Domini, adeo cito veluti quidam apud vos dicũt) ſcitis hoc eſſe, quod oporteat antea reuelari Antichriſtum, idq; ſuo tempore, ſcilicet poſt prædicatum Euangelium paſsim per orbem, & repudiatam gratiam, atq; ita nihil hic noui dicit Paulus, ſed tantum repetit cum aſſeueratione quod antea dixerat.

(Myſterium enim iam operatur iniquitatis, ſolum tenens modo donec è medio fiat) 7 Hæc recte à veteri interprete in parentheſin includuntur. Eſtq; prolepſis valde neceſſaria, cui additur conſolatio. Prolepſi occurrit obiectioni huic. An non hodie multi Antichriſti ſunt? Sicuti Iohannes dicit. Multos iam Antichriſtos veniſſe. Quare vaticinio completo dies Domini haud dubie ceruicibus imminet. Reſpondet Paulus, Antichriſtus operatur iam myſterium iniquitatis, hoc eſt, arcanum ſuæ iniquitatis clam orditur, ſed nondum iniquitatis regnum plene occupat, quod ſane futurum eſt antequã veniat Dominus. Nec aliud Iohannes vult quam ſpeciales tum ſectas emerſiſſe, quæ eſſent futuræ diſsipationis & regni Antichriſti præludia. Cerinthus enim Baſilides Martion: Valentinus: Ebion: Arrius & reliqui eius regni membra erant, quod regnum diabolus poſtea aduerſus Chriſtum erexit. atque hæc de prolepſi. Conſolatio autem eſt in verbis ſequentibus. Solũ tenens modo donec è medio fiat ſeu tollatur, atq; ita hæc interpoſuit Paulus ac ſi diceret, Antichriſtus qui modo tenet, id eſt occulte molitur regnum introducendo varias ſectas, non perpetuo in Eccleſiam ſæuiet. Nam limitata eſt eius poteſtas. Fiet enim aliquando, vt è medio tollatur. Atq; ita hæc interpoſuit Paulus in conſolationem eorum, qui ſub Antichriſti iugo premuntur. Hæc itaque Pauli mens eſt. Tametſi duplex verborum ordinatio adhiberi poteſt. Prior vt myſterium ſit nominatiui caſus, hoc modo: myſterium iniquitatis iam operatur, id eſt efficax eſt, ſcilicet per Antichriſti præcurſores, quod ita tamen reſolui debet. Antichriſtus occulte ſuam iniquitatem modo exercet, ſcilicet per ſua membra ſeu præcurſores hæreticos ſicuti ſupra expoſitum eſt. Poſterior ordinatio (ſed prius deletis vſitatis diſtinctionibus) hæc eſt, qui obtinet modo donec è medio tollatur, tantum operatur nunc myſterium iniquitatis, Hoc eſt, Antichriſtus qui nunc per falſos doctores obtinere imperium videtur, non tamen plenum imperium adhuc nactus eſt, ſed tantum occulte iniquitatis regnum molitur. Sed eandem habet ſententiam vtraq; ordinatio.

Et tunc reuelabitur iniquus ille. 8 Hæc verba non ad parentheſin (Irenæus lib. 3. cap. 7.) ſed ad ea quæ præceſſerunt referenda ſunt. Eſtque repetitio præcedentium, quo aptius ſequentia attexi poſsint. Proinde ſic conſtrue, & tunc (id eſt ſuo tempore ſcilicet poſt prædicatum Euangelium paſsim per orbem, & poſt repudiatam gratiam) Ille iniquus (hoc eſt, Antichriſtus) Reuelabitur (id eſt imperium obtinebit ac palam in Eccleſia viſibili regnabit) hunc genuinum verborum ſenſum eſſe conuincit textus periſtaſis.

Quem Dominus deſtruet ſpiritu oris ſui, & abolebit illuſtratione aduentus ſui. Dixit Antichriſtum è medio tollẽdum, Nunc quomodo id fiat exponit, nimirum per ſpiritum oris Chriſti & illuſtrem ſeu glorioſum aduentum Domini. Eſt autem ſpiritus Chriſti, ipſa Euangelij prædicatio, per quam regnum Antichriſti conquaſſabitur, & paulatim conſumetur, in totum autem non ab-

non abrogabitur, antequam Dominus ad iudicium venerit. Porrò tametsi omnibus seculis fuerunt pij quidam viri, qui improbarunt Papæ Tyrannidem: Tamen integrum suum regnū obtinuit vsque ad annum Domini 1517. quo Lutherus cœpit spiritu oris Domini Papatum inuadere, à quo tempore adeo sparsum est Euangelium per pios Euangelij ministros, quod tantum non vniuerso orbi Antichristi, hoc est Papæ, impostura innotuerit, atque ita destructio regni Antichristi, non subito fiet, Sed Paulatim, donec ipse Dominus suo aduentu extremam manum apposuerit. Id quod haud dubie multo citius futurum est, quam nostra oscitantia somniat. Euentus vaticiniorum omnium Dominum in foribus esse clamat, ipsa rerum natura languida & effœta & quasi eneruata idem ostendit & testatur. Sed quo hæc pertinent? vt vigilemus & oremus, nescientes quando Dominus noster venturus sit, sero an medio noctis, in gallicinio, an diluculo, ne si venerit repente offendat nos dormientes. Sicut enim erant dies Noë, Ita erit & aduentus filij hominis. Paulus 1. Thessal. 3. sumto argumento ab inopinato aduentu Domini, hortatur ad vigilantiam & sobrietatem, cui si non obtemperauerimus, futurum est, vt audiamus cum fatuis virginibus. Amen dico vobis, nescio vos.

Cuius aduentus est secundum operationem Satanæ in omni potentia & signis ‖10 & prodigijs mendacibus & in omni deceptione iniusticiæ.

9 Hysterologia est. Descripsit enim regnum Antichristi & eius destructionem. Nunc eius aduentum & regni administrationem attingit. Virtute enim Satanæ omnia agit, & vt possit regnum occupare, signis & prodigijs mendacibus clarebit, varijsq; fallendi artibus, quo suam Tyrannidem stabiliat, instructus erit. Quis non videt hoc in Papatum optime quadrare? Quot signa & miracula edebantur in Papatu ad confirmandam Idolatriam & inuocationem sanctorum, Imo adorationem statuarum, An non totus Papatus vsq; ad ortam Euangelij lucem per beatum Lutherū huiusmodi scatebat signis? Quænam quæso maior deceptio iniusticiæ esse potuit, quam missarum prophanatio? de purgatorio figmentum? atque innumerabilium fraudum excogitatio? Quare admoniti ne sinamus nos talibus imposturis abduci à Christo, sed potius eas verissimas Antichristi notas agnoscamus ac detestemur. PORRO hic locus postulat, vt aliquid de miraculis dicatur, quo inter vera & fallacia discernere possimus. Signa itaque vera & miracula sunt, quasi quædam solennis subscriptio, qua Deus suum verbum approbat. Fallacia itaque omnia sunt, quæ à Christi Euangelio homines abducunt. Verum vt hic mens pia magis confirmetur, signa illa & miracula meditanda sunt, quibus Deus non solum suum verbum confirmauit, sed etiam quibus regnum Satanæ inuasit, ac se mundo declarauit Satana superiorem. Huiusmodi sunt plurima inde vsque à condito mundo edita, donec extrema obsignatio Euangelij in die Pentecostes accessit, dato Spiritu sancto Apostolis visibili specie. præcipua autem sunt miracula noui testamenti per Christum Dominū edita, quæ Satanas nulla arte imitari potuit. His signis contenti simus, quibus veritas Euangelij confirmata est, reliqua relinquamus ijs, qui imposturas Papistarum & Satanæ admirantur & suspiciunt.

In ijs qui pereunt.

In consolationem piorum potentiam Antichristi restringit ad certum hominum genus, Nimirum ad eos, qui pereunt sua culpa & ingratitudine. Stat enim firma & immota sententia. Deus vult omnes homines saluos fieri, sed per medium ordinarium, id est per fidem in Christum. qui hoc medium abijciunt, sua culpa pereunt.

Pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt in hoc, vt salui fierent. ‖11 & propter hoc mittet eis Deus efficaciam seductionis, in hoc vt credant mendacio, ‖12 vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed oblectati sunt in iniusticia.

Dixit in quibus sit efficax futura impostura Antichristi, nimirum in pereuntibus, Nunc caussam perditionis in ipsos transfert, nimirum quod noluerint recipere, quam dilexisse oportuit, veritatem. Hoc est, verbum Dei verum de salute generis humani consequenda per Christum vnicum saluatorem. Deinde ingratitudinis pœnam addit, nimirum quod Deus huiusmodi ingratis hominibus mittat iusto suo iudicio efficacem illusionem, permittendo scilicet diabolum mendacibus signis, falsam doctrinam confirmantibus, homines in errores præcipitare, quo damnentur ob suam infidelitatem & ingratitudinem. Atque hic aperte notatur caussa, cur totus fere mundus prolapsus sit in tam tetros errores. Ad hanc caussam vertamus oculos quoties in

regnis & prouincijs Euangelij curſum impediri audimus. Hinc & nos admoneamur, ne ſimili ingratitudine, rurſus erroribus, aſtu Satanæ inuoluamur. De hiſce cauſsis reiectionis & approbationis copioſius Paulus agit ad Rom. 1. 2. 3. 8. 9. 10. 11. Summa huc redit. Vt hominum peruerſitas & iuſtum Dei iudicium cauſſæ ſunt damnationis pereuntium: Ita miſericordia Dei & in eandem firma fiducia cauſſæ ſunt ſalutis eorum qui ſaluantur. Nam hoc æternum Dei decretum eſt conſilium, quod credentes in Chriſtum ſalute vitaq; æterna donare velit. In hoc enim ſolo dilecto charos nos habet cœleſtis pater ad Ephe. 1.

Pugnæ inter Chriſtum & eius hoſtem, Papam Antichriſtum deſcriptio.

Etſi pij omnes norunt Papam ſub titulo ſerui ſeruorum Dei, opponere ſe Chriſto Domino noſtro, vnico ſaluatori credentium: Tamen vtile eſt non tantum in genere hoc ſcire, verumetiam diſtincte & ſpeciatim errores Papiſticos & multiplices corruptelas videre, vt eo magis abominemur, ac tanquam anathema fugiamus Papam, atque eius Tyrannidem in Eccleſiam Dei deteſtemur. QVI prima elementa veræ religionis deguſtarunt, facile vident formam regni Chriſti longe aliam eſſe, quam eſt forma regni Antichriſtiani. Quare & adminiſtrationem vtriuſque diuerſiſsimam eſſe neceſſe eſt. Chriſtus interrogatus à Pilato de regno, reſpondet: regnum ſuum non eſſe de hoc mundo, hoc eſt, non eſſe mundanum imperium, quo ipſe ſuis imperet. Idem diſcipulis de primatu concertantibus, manifeſte diſtinguit inter ſuum regnum & regna mundi. Ita enim ait: principes gentium dominantur eorum, vos autem non ſic. Quid quæſo hac diſtinctione manifeſtius? Quid hac prohibitione clarius? Contra hanc prohibitionem Papa regna mundi ſibi ſubiecit, & multo crudelius imperatoribus optimis & regib. imperauit, quam vlli Nerones. Finxit ſibi duos gladios datos eſſe, vnum ſecularem, quo mundi imperia adminiſtret: Alterũ ſpiritualem, quo Eccleſiam regat. Quis vſquam adeo cœcus eſt, vt non videat Papam ſe Chriſto hic opponere? Turca ſe Chriſto opponit, ſed manifeſte. Papa vero non tam manifeſte, nam Chriſti ſe ſeruum fingit, Chriſti authoritatem prætendit, Sed exemplo Iudæ qui proditorio oſculo Dominũ ſuum prodidit. Tu es Petrus, inquit Chriſtus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Hoc dictum arripit Papa, ac de ſe dictum interpretatur. Quis non hic videt Sycophantam eſſe Papam, qui ſuo impuro ore ad ſe transfert, quod à ſe alieniſsimum eſt? Petrus dixerat, Tu es Chriſtus filius Dei viui. Quod reſponſum Chriſtus approbans ait: Beatus es Simon Bar Iona, quia caro & ſanguis non reuelauerunt tibi, ſed pater meus cœleſtis, & ego tibi dico, Tu es Petrus, & ſuper hanc petram ædificabo Eccleſiam meam. Hic promiſsio & confeſsio coniunguntur. ex quo liquido conſtat, quod promiſsio non ſimpliciter ſit accipienda, ſed cum confeſsionis conditione. Qui ergo cõfitetur Chriſtum filium Dei eſſe & vnicum mundi ſaluatorem, petra illa eſt de qua Chriſtus hic loquitur, non quidem perſonæ dignitate, aut ſucceſsionis ratione, ſed confeſsionis reſpectu: Quæ confeſsio habet promiſsionem clauium, quibus aperitur & clauditur regnum cœlorum. Vbi ergo hæc cõfeſsio non eſt, ibi nec claues ſunt. Iam autem experientia docet hanc confeſsionẽ non eſſe in Papa Romano. de quo dubitare non poteſt, qui vitas Paparũ nouit, Inter quos ne vnus quidem inuenitur qui Chriſtũ docuit & ſincere confeſſus eſt. Taceo multos extitiſſe qui ſalſe omnem religionem deriſerunt, & gauiſi ſunt in ſinu, quod ſub religionis prætextu ſibi tantas delicias acquiſiuerint. Hinc patet quam iniuſte, quam ſacrilege, quam mendaciter Papa ſibi dictum Domini, tu es Petrus &c. accommodat, & contra Chriſtum, ſuum regnum mendaci interpretatione verborum ſtabilire conatur. Hoc regnum Antichriſtianum fraude & mendacio partum, Tyrannide, gladio, igni, omnium ſuppliciorum genere tuetur & adminiſtrat, non Chriſti legibus, ſed ſuis iniquiſsimis decretis & traditionibus in ſuum & multorum certiſsimum exitium. ETSI autẽ hæc pijs nota ſunt in genere de regno Antichriſtiano, (cui vt monarcha & toparcha Satanæ præſidet Papa) & de eius tyrannica & cruenta adminiſtratione: tamen operæprecium eſt, vt magis eius inſidiæ caueantur, diſtinctius oſtendere quibus in partibus Papa manifeſte ſe Chriſto opponat, de qua re modo dicemus nõ quidem plene ſed tantum indicando potiſsima τῆς ἀντιμαχήσεως capita. OMNIBVS pijs notum eſt Eccleſiam Dei, quæ eſt ſponſa Ieſu Chriſti, colligi, ædificari, conſeruari, fulciri, & conſiſtere his quatuor, doctrina diuinitus patefacta, Sacramentis diuinis, cæremonijs, & diſciplina. hæc quatuor vbi ad regulam congruunt, non dubium eſt ibi veram & catholicam eſſe Eccleſiam Ieſu Chriſti. Contra vbi non ſun integra, illic vel Eccleſiam nullam eſſe, vel ciues Eccleſię tanquam in Babylonico quodam carcere captiuos eſſe. Quemadmodũ enim olim Babylone exulabat Eccleſia, Ita hodie in regno Papæ non pauci pij deliteſcunt. Videamus ergo quomodo in his quatuor conueniat Babylonicæ meretrici cum ſponſa Chriſti quæ eſt Eccleſia. DOCTRINA ſponſæ Chriſti triplex eſt, videlicet legis, Euangelij, & cultus Dei.

Dei. Etsi autem hæc tertia pars legis est, si eius materiam respicis, & Euangelij si modum præstandi spectas: Tamen distinctam facio, quia non ex lege seorsum, nec ex solo Euangelio, sed ex vtraq; doctrina manat. QVANTVM autem ad legem Dei, hoc est decalogum attinet, Sponsa Christi æstimat legem ex eius authore Deo, & ex eiusdem perfectione, Nam qui eam fecerit viuet in ea iustus & charus Deo, qui legis author est sapientissimus, & solus habet potestatem condendi leges vitæ & mortis. Hæc planiora sunt quam vt vlla interpretatione egeant. Nam & ipse Deus se authorem legis pronunciat, & idem dicit se in lege proponere vitam & mortem, benedictionem & maledictionem, & Paulus eandem ideo spiritualem vocat, quia & spiritualem obœdientiam requirat, & sit perfecta recte viuendi norma. Etsi autem Ecclesia Christi fatetur hæc de lege Dei: Tamen dum se respicit Ecclesia, agnoscit se cum Paulo ne quaquā posse legi perfectam obœdientiam pręstare, Imo ne cultum Dei inchoare posse ex sola lege. Hac confessione Ecclesia non accusat legem Dei sanctam, puram & perfectam, sed suas maculas deplorat: quibus inuoluitur, adeo vt puram obœdientiā præstare non possit. Quod & Paulus cōfirmat, prouocans ad testimonia corruptissimæ nostræ naturæ, adducens in medium vniuersalem omnium hominum experientiam, proponens iustum Dei iudiciū in omnes, proferens oracula Dei quæ idem testantur, commendans nobis finem mortis Christi qui est iusticia credentium & salus. Nam si (inquit) ex lege est iusticia, Christus frustra mortuus est. HACTENVS diximus breuissime in quo loco lex Dei sit apud sponsam Christi, Nunc videamus quid Antichristus Papa sentiat.

PAPA omnium primum & legis authorem Deum, & legem ipsam summa & nepharia iniuria afficit. Sed quomodo hoc probas? Papa manifeste suas leges legi diuinæ anteponit. ex quo sequitur quod se superbe extollat supra Deum ipsum. Nam qui suis legibus alterius leges opprimit, manifeste se anteponit illi cuius leges contemnit. Atque hoc est quod Paulus dicit, & efferens se aduersus omne quod dicitur Deus aut cultus. Quod autē Papa suas leges diuinis legibus anteponat, in pœnis cernitur. Multo grauius punit Papa transgressores legum suarum, quam violatores legis diuinæ. Mœcho, scortatori ridiculam satisfactionem imponit, vt forte ieiunet vnum aut alterum diem, aut vt numeret sacrificulo certam pecuniam pro missa murmuranda. Nam egregie norunt Satellites Papæ variare satisfactionū modos pro hominum conditione, diuitum & pauperum. Vt enim diuites pecunia, ita pauperes preculis & ieiunijs expiare solent. At si quis forte carnes ederit die Veneris contra interdictum Papæ, aut verbulum dixerit contra idolatriam Romanam, Hic non preces, non pecunia, non ieiunia satisfaciunt, sed atrocissimæ pœnæ excogitātur, quib. vel minima decreti Papalis violatio punietur, non quidem vt pœna illa crudelissima sit satisfactoria pro admisso delicto contra legem Papæ, Sed vt punitus tradatur diabolo æternis pœnis expiandus, Quam vera sint quæ dico, testantur infinita exempla eorum, qui ab immanissimo Psychotyranno Papa crudelissimis pœnis propter violatas leges Papales affecti sunt. An nō hoc est decreta miseri hominis anteponere sapientiæ Dei? An non hoc est Deum de throno maiestatis suæ detrudere, & se supra Deū superbe efferre? Qui ergo se Papæ subijcit, à Deo proditorie deficit, & cū Papa se Christo superbe opponit, non sine suo certo interitu, nisi mature per gratiam Dei resipiscat. HVC accedit & alia iniuria, qua Papa diuinam legem afficit. Nam & eam externa tantum præcipere, & prohibere, & imperfectam esse nepharie conuiciatur, contra manifestam Christi interpretationem, & testimonium. Papa dicit legem Dei cohibere manum tantū, at Christus eam requirere intimos affectus testatur. Papa somniat legi satisfieri externa disciplina, at seruus Christi Paulus clamat legem Dei spiritualem esse, se vero carnalem venditum sub peccatum, adeo vt non possit legi perfectam obœdientiam præstare. Christus dicit si vis ad vitam ingredi serua mandata, vnde perfectio legis concluditur, Sed Papa collocat perfectionem in obœdientia humanarum traditionum, in ficta paupertate, & Sodomitica virginitate. EX his vel cœcis clarum esse potest, quod Papa se Deo & Christo eius opponat, in prima doctrinæ Ecclesiæ parte videlicet in lege diuina, cui non solum suas præfert, & se Deo anteponit, verumetiam eam maligne contra mentem Dei interpretatur, ac vt imperfectam subijcit suis traditionibus, quibus perfectionis laudem tribuit, quam sacrilege sapientiæ Dei adimit. Nūc accedamus ad secundam partem doctrinæ Ecclesiæ, quæ est Euangelium.

SPONSA Christi quæ est Ecclesia non aliud Euangeliū, quam quod suus sponsus tradidit, quod habet testimonium à lege & Prophetis, agnoscit. De quo Paulus ait. Si quis aliud Euangelium euangelizauerit, quam nos, anathema sit. Hoc Euangelium Christus vt artifex summus Lucæ 24. his verbis definit. Sic scriptum est & sic oportebat Christum pati & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius cōuersionem & remissionem peccatorum omnibus gentibus. Proinde Euangelium est vniuersalis prædicatio conuersionis & remissionis peccatorum in nomine Christi passi & resuscitati à mortuis. In hac definitione multi sunt the-

ſauri cœleſtis ſapientiæ, quos ſola Eccleſia Chriſti recte nouit explicare, & in vſus ſuos prudẽter transferre. Vt autem appareat quantum aduerſetur Chriſto Antichriſtus Romanus explicabo hanc definitionem, & ſcripturis diuinis illuſtrabo. PRIMO ergo loco obſeruandum eſt quod Euangelium ſit vniuerſalis prædicatio. Particula vniuerſalis expreſſe ponitur cum dicitur à Domino, quod oporteat prædicari omnibus gentibus. Nam ita Hebraiſmum explico in omnes gentes. Huc facit & mandatum vniuerſale Matth. 28. Ite & docete omnes. Et Mar. 16. Euntes in mundum vniuerſum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Ex his liquido conſtat, quod Euangelium non ad hanc vel illam nationẽ pertineat excluſis cæteris, ſed ad omnes nationes ſub ſole, & ad omnes homines in omnibus nationibus. Apparuit (inquit Apoſtolus Chriſti) gratia Dei ſalutifera omnibus hominibus, & alibi: Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad cognitionem veritatis venire. Quid conſolationis hinc hauriat ſponſa Chriſti, quando luctatur cum conſcientia peccati, nemo verbis explicare poteſt, Sed quilibet hoc intra ſe ſentit facilius, quam de eo loqui poſsit. DEINDE hæc definitio habet, qualis ſit prædicatio Euangelium, videlicet conuerſionis, & remiſsionis peccatorum in nomine Chriſti. PRIMVM dicitur Euangelium prædicatio conuerſionis. Fit autem hæc conuerſio, cum renunciamus Satanæ & peccato, & confugimus ad miſericordiam Dei, certa fiducia in Chriſtum paſſum pro nobis & reſuſcitatum, recumbentes. Euangeliſta ſignificante voce vtitur cum propheticam appellationem videlicet conuerſionem transfert μετάνοιαν: qua voce ſignificatur non ſimpliciter quæuis conuerſio, ſed certa quædam conuerſionis forma videlicet animi. Idque iuxta regulam Euangelij. Vulgo redditur μετάνοια pœnitentia: quæ appellatio non à form conuerſionis ſumitur, ſed à parte antecedente ſeu à conuerſionis initio. Sunt enim tres conuerſionis partes, videlicet cõtritio, cui proprie conuenit pœnitentiæ appellatio, fides, & bonum propoſitũ, ſeu noua obœdientia. Contritione dolemus nos peccaſſe, & pœnitet nos facti. Fide conuertimur ad miſericordiam, quam offert Euangelium in Chriſto mediatore & reconciliatore noſtro. Cum hac fide neceſſario coniunctum eſt bonum propoſitum, ſeu noua obœdientia. Antecedens proinde pars conuerſionis eſt contritio. forma conuerſionis eſt ipſa fiducia in Chriſtum. conſequens pars eſt noua obœdientia ſeu bonũ propoſitum. Hoc cernitur clare in omnium hominum conuerſione, Id quod paucis exemplis oſtendam. DAVID primũ tangitur ſenſu peccati, obiurgatus à Propheta. Deinde erigit ſe fide promiſsionis, quam concepit ex concione Prophetæ. tum ſe gratum Deo oſtendit omni genere obœdientiæ. ACTO. 2. dum arguuntur Iudæi à Petro veniunt primum in cognitionem peccati, & iuſti iudicij Dei ob peccatum, vnde compunguntur corde, & dolent ſe Deũ offendiſſe. Deinde in hoc ingenti dolore dicunt ad Petrum, & reliquos Apoſtolos: Quid faciemus viri fratres? quibus Petrus reſpondit. μετανοεῖτε, hoc eſt conuertimini, ſcilicet ad Deũ fiducia mediatoris Ieſu Chriſti. Et baptizetur vnuſquiſq; veſtrum in nomine Ieſu Chriſti in remiſsionem peccatorum veſtrorum, & accipietis donum Spiritus ſancti. Hoc exemplum facile oſtendit quid ſit proprie conuerſio, quam vt neceſſario præcedit noticia peccati & dolor ob peccatum, Ita neceſſario ſequitur noua obœdientia, quæ eſt actio Spiritus ſancti in credentib.

HACTENVS quid requirat Euangelium ab homine dictum eſt videlicet conuerſionẽ, Nunc ſequitur quid conuerſis offerat. Ita .n. habet definitio: Euangelium eſt prædicatio cõuerſionis & remiſsionis peccatorum. Offert ergo Euangelium omnibus hominibus, qui cõuertuntur ſeu credunt, remiſsionem peccatorum. Hæc remiſsio nihil aliud eſt quam obligationis ad æternam mortem & damnationem ſolutio, & pœnæ debitę condonatio. Fit autem hæc remiſsio, vt dictum eſt, quando in conuerſione credimus nobis Deum eſſe propitium, propter mortem & reſurrectionem Chriſti. Huius remiſsionis pulcherrima imago proponitur Matth. 18. in debitore, qui debuit ſuo creditori decem milia talentorum. Qui cum non habuit quod ſolueret, remiſſum & condonatum eſt ei totum debitum ex mera miſericordia. PORRO in fide remiſsionis peccatorum plura coniuncta ſunt. Videlicet expiatio peccati, per ſolum ſanguinem Chriſti, imputatio iuſticiæ, & acceptatio hominis ad vitam æternam gratis propter Chriſtum, & hæc tria iuſtificationis nomine ſæpe intelligũtur, & eius quidẽ partes cenſentur. De his beneficijs ita Paulus ſcribit. Iuſticia Dei per fidem Ieſu Chriſti in omnes qui credunt. Non eſt enim diſtinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei. Iuſtificantur aũt gratis per gratiam ipſius per redemtionem, quæ facta eſt in Chriſto Ieſu, quem propoſuit Deus propitiationem per fidem in ſanguine ipſius, ad oſtenſionem iuſticiæ ſuæ propter remiſsionem peccatorum præcedentium, quæ Deus tolerauit, ad oſtentationem iuſticiæ eius in præſenti tempore, vt ſit ipſe iuſtus & iuſtificãs eum qui ex fide eſt Ieſu Chriſti. Vbi ergo gloriatio? excluſa eſt, per quam legem? operum? non. ſed per legem fidei. Arbitramur igitur iuſtificari hominem fide ſine operibus legis. Hactenus Paulus, ex cuius verbis facile apparet coniungi hæc tria in iuſtificatione hominis, videlicet expiationem peccati, imputationem iuſticiæ, & acce-

& acceptationem gratuitam ad vitam æternam. De quibus tribus nunc explicatius dicemus, vt manifestum fiat quam insigni contumelia Papa, qui hanc totam doctrinam obruit, filium Dei afficiat.

PRIMO ergo loco in remißione peccatorum est expiatio peccati: quæ fit, vt Paulus docet, per sanguinem Christi. Dum videlicet Christum per fidem induimus, & Christi membra efficimur. Huc pertinent multa dicta scripturæ. Iohannes ait: ecce agnus Dei qui tollit peccata mundi. 1. Iohan. 1. Sanguis Iesu filij eius emundat nos ab omni peccato. 1. Iohan. 2. Si quis peccauerit aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. Hæc testimonia & multa alia testantur nulla alia re expiari, purgari, & tolli peccata omnia, quam solo sanguine Christi. Qui mortuus est, vt Paulus ait, propter peccata nostra scilicet expianda, purganda, & tollenda.

SECVNDO in remißione peccatorum est imputatio iusticiæ. Nam, vt omnis qui credit habet expiationem peccatorum: Ita etiam habet imputationem iusticiæ: Vt lex ipsum damnare non poßit, cum habeat quod illa requirit. Quod autem hæc iusticia sit iusticiæ imputatio testatur Paulus Rom. 4. his verbis: credidit Abraham Deo & imputatum est illi ad iusticiam. Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed ex debito datur: ei vero qui non operatur, credit autem in eum qui iustificat impium, imputatur fides eius in iusticiam. Sicut & Dauid definit beatitudinem hominis, cui Deus imputat iusticiam sine operibus, Beati quorum remissæ sunt iniquitates & quorum tecta sunt peccata. Hæc iusticia Dei dicitur, quia non est hominis propria, sed est ex fide Iesu Christi, ideoq; Deo accepta & grata. Ita enim Paulus Philippen. 3. seipsum statuens exemplum, hanc iusticiam ab hominis propria quæ est ex lege distinguit. sunt autem hæc verba Pauli. Existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei, propter quem omnium iacturam feci, & arbitror esse reiectamenta, vt Christum lucrifaciam, vt & inueniar in illo, non habens meam iusticiam, quæ ex lege est: Sed illam, quæ ex fide est Christi Iesu, quæ ex Deo est, iusticiam in fide &c. Quid quæso clarius dici potuit? Paulus hic primum prodit nudus in conspectum Dei: exuit omnem opinionem iusticiæ propriæ, quæ est ex lege, vt poßit fieri capax iusticiæ Dei, quæ est ex fide Iesu Christi. Proinde iusticia qua consistimus coram Deo, non est hominis, non est legis, non est vllorum operum, sed est Dei, est fidei, est Iesu Christi, quem induit omnis qui credit in illum, adeo vt Christi iusticia illi imputetur, vt ea censeatur iustus corã Deo, ac si ipsius propria esset. hæc Christi iusticia, quæ nobis imputatur definitur Rom. 5. obœdientia Christi: vbi collatione facta inter Adam & Christum in hunc modum loquitur Apostolus. Quemadmodum per inobœdientiam vnius hominis peccatores constituti sunt multi: Sic etiam per obœdientiam vnius iusti constituentur multi. 2. Corinth. 5. eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Ex his concluditur, quod iusticia Christiana, qua consistimus coram Deo, sit obœdientia Christi credenti imputata. nam vt obœdientia crucis Christi, est expiatio à peccato, ita obœdientia legis in Christo, est iusticia nostra. quæ obœdientia ideo omnibus sufficit, quia est obœdientia hominis qui est Deus. Nam ex illa admiranda & adoranda vnione diuinæ & humanæ naturæ in Christo, est precium & æstimatio infinita omnium operum in humana natura Christi. CVM ergo homo hac obœdientia seu iusticia Christi ornatus prodit in conspectum Dei, iustus censetur, ita vt legi Dei sit omnino satisfactum. Nam habet quod lex requirit, nempe iusticiam: non quidem formalem in se, sed in Christo, quæ credenti imputatur. Vnde Paulus Roma. 10. finis legis Christus in iusticiam omni credenti. Hoc est, omnis qui credit in Christum, habet finem legis: id est, quod lex vt summum requirit, nempe iusticiam, & cum iusticia vitam. Hinc facile patet, quid Christus voluerit, cum interroganti cuidam quid faceret, vt haberet vitam beatam responderit. Si vis ad vitam ingredi serua mandata. Nam qui seruat mandata habet quod lex requirit, nempe iusticiam, cui beata vita debetur. Ita rectißimam viam monstrat Christus, dum ad obœdientiam mandatorum mittit. verum si hic adolescens in se descendisset, agnouisset suas maculas, deplorasset suum peccatum, & nudum se cum Paulo coram Christo prostrauisset, monstrasset sane illi alium modum consequendi finem legis, iußisset illum in se credere, vt in se inueniret quod ipse non haberet, nempe iusticiam quam lex requirit.

TERTIO loco in remißione peccatorum est acceptatio gratuita credentis hominis ad vitam æternam. Hæc cum remißione peccatorum & iusticia imputata cohæret, vt quæ ab illis dependeat. Hæc acceptatio in dilectione, qua nos in dilecto charos habet pater, fundata est. Porrò duplex acceptatio hominis est coram Deo, vna fidei est videlicet cum gratis propter Christum acceptamur: altera obœdientiæ est, videlicet cum credens persona propter suam obœdientiam accepta est, adeo vt etiam præmium obœdientiæ recipiat. Sed de priori acce-

ri acceptationis genere hic agitur. HACTENVS simpliciter & perspicue, vt spero, proposui doctrinam sponsæ Christi de Euangelio: nunc quomodo huic doctrinæ se opponit aduersarius Christi Papa breuiter expediemus.

EVANGELIVM Papistis noua lex est, quæ eadem præcipiat, & prohibeat quæ Decalogus, Sed plenius. Lombardus libro tertio distinct. 40. exemplũ sumit de non mœchando, cui præcepto dicit superadditionem factam in Euangelio, in quo omnis concupiscentia mœchandi prohibetur. breuiter illis lex vetus comprimit manum, lex noua seu Euangelium comprimit animum. Quid hic dicemus? an non intolerabilis iniuria est, qua Christum afficiunt, quem nouum legislatorem constituunt? Christus corrigit errorem Pharisaicum de lege Dei, & mentem legis exponit. Hoc Papistæ putant esse nouum legislatorem fieri. Sed toto cœlo errant, & satis confutantur sententia Ecclesiæ, quam supra exposui. Nam si Euangelium est doctrina conuersionis, & remissionis peccatorum in nomine Christi, sicuti ipse Christus definit, falsissima profecto erit Papistarum assertio, quæ Euangelium definit nouam legem moralium præceptorum decalogi esse. Proinde vtrumque falsum est, videlicet & quod dicunt Euangelium nouam legem esse, & quod affirment plenius contineri præcepta in Euangelio. Vt enim prius barbarico cœno obruit lucem Euangelij. Ita posterius contumeliosum est in Deum authorem legis. Si Euangelium est prædicari conuersionem, & remissionem peccatorum in nomine Christi, seu vt Paulus loquitur Euangelium est hominem gratis iustificari fide absque operibus legis, profecto anathema est dicere Euangelium esse operum doctrinam, quibus homines coram Deo iustificentur. Præterea si plenius continentur moralia in Euangelio quam in Decalogo, lex Dei profecto est imperfecta, nec vita & mors in ea proposita sunt, nec recte à Mose dictum est: Qui fecerit ea viuet in eis, Imo Christus ipse male pronunciat de lege morali, si vis ad vitam ingredi serua mandata. Cuicunq; ergo pietas cordi est, fugiat definitionem illam Papalem non secus atque anathema. Ita enim Paulus iubet. Si quis aliud Euangelium docuerit, quam nos, sit anathema. EX hoc veluti fundamento extruunt Papistæ omnes suos errores contra gratuitam iustificationem, & abolent fidem remissionis peccatorum. SVPRA ostendimus in fide remissionis peccatorum plura spectanda esse, videlicet expiationem peccati per solum sanguinem Christi, imputationem iusticiæ Christi, & acceptationem gratuitam hominis ad vitam æternam. Hæc omnia Papa abolere conatur, in maximam contumeliam filij Dei, & in certissimum interitum omnium eorũ qui à Papa seducuntur, nisi ante mortem resipiscant. Sed age videamus, quibus sordibus has iustificationis nostræ partes obruat Papa, quo nobis sit magis abominabilis impostura Papæ.

SPONSA Christi edocta verbo Dei, agnoscit, & credit solo sanguine Christi expiari, purgari, & aboleri peccata omnia. Sed Papa longe aliter docet. Nam quædam peccata dicit ablui suo anabaptismo, seu lustrali aqua, vtpote minora peccata: quædam dicit purgari igni purgatorio. Vt qui non purgatus est hic satis in vita, purgetur in igni purgatorio, donec Papæ visum fuerit. Quædam dicit redimi eleemosynis: Quædam peregrinationibus: Quædam indulgentijs à Papa auro & pecunia comparatis. Nam dicit se habere thesaurum Ecclesiæ, hoc est, merita sanctorũ quæ vendit quib. vult: quædam mentitur merito missarum tegi: quædã clamat preculis & ieiunijs, & inuocatione sanctorum expiari. Quid dicam de thure & candelis consecratis & accensis coram imaginibus? Hæc omnia tanquam fulmine quodam prosternuntur, hac vna sententia, 1. Iohan. 1. Sanguis Iesu Christi purgat nos ab omni anomia, hoc est, ab omni peccato, quo lex Dei violata est. Nam ἀνομία est quicquid non congruit cum lege Dei, siue actio siue passio, siue defectus, siue qualitas sit, siue à nobis fiat, siue in nobis sit. Quæ oratio, obsecro, sufficiet ad detestandam istam contumeliam Papæ aduersum sanguinem filij Dei? Quis non exhorrescit cogitans de potentia Diaboli, qui in tam execrabilem blasphemiam hominem pertrahere potuit? Quis quæso nisi prorsus suæ salutis immemor, hic sustinet imperium Papæ? Iudas filium Dei osculo prodidit, & crepuit medius. Sed Papa multo iniquius, crudelius, & immanius facit, qui preciosum sanguinem Dei pedib. conculcat, & cœno fœdissimo obruit. Quod sane facit quando suis stercoribus, hoc est fictis purgationibus tribuit eam virtutem, quæ est solius sanguinis Domini nostri Iesu Christi. Orandus est igitur Deus, vt hunc hostem filij sui Papam conficiat potẽter gladio oris sui & prosternat istam immanem beluam, quæ vineam Domini tam misere vastat, quæ Ecclesiam Dei prætextu sanctimoniæ horrendis modis lacerat, quæ sanguine sanctorum conatur impedire cursum Euangelij, & nihil magis in votis habet, quam vt in Ecclesiam Dominium habeat, agnoscatur caput & monarcha Ecclesiæ, successor Petri, cum reuera sit pestis Ecclesiæ, Toparcha Satanæ, & successor Iudæ, Imo non Iudæ solius, sed Iuliani quoque & Neronis, quos omnes solus Papa superat crudelitate & sæuitia in membra Christi, Idque non ob aliam caussam, quam quod fateantur se non alijs ablutionibus & purgationibus indigere, quam solo

solo sanguine Christi, qui sufficit ad omnia mundi peccata purganda & abolenda. DIXIMVS quomodo obruat Papa primam partem Euangelij de remissione peccatorum, nunc quomodo iusticiam quam prædicat Euangelium, tollat videbimus.

SPONSA Christi, in schola Spiritus sancti erudita, nouit iusticiam Euangelij esse, quam tota scriptura commendat, videlicet, obœdientiam filij DEI credenti imputatam. de qua supra sententiam catholicæ Ecclesiæ Christi exposuimus, & confirmauimus, sed Papa Christi iusticiam esse nostram plane negat, & in locum iusticiæ fidei substituit iusticiam operũ & merita humana. Etsi autem iam tandem Papistæ in iustificationis doctrina fidei meminerũt: Tamen intelligunt fidem historicam: cui addunt spem & charitatem. Has enim iusticiæ partes faciunt, vt fides sit initium, charitas autem consumatio iusticiæ. Hæc erronea doctrina de iusticia Christiana euertitur passim in scripturis. Præcipue autem in Epistolis Pauli. Rom. 3. 4. 10. Ephe. 2. Galat. 2. 3. 4. Philip. 3. breuiter cum perpetuo scripturæ consensu pugnat, & est blasphema in filium Dei, non minus quam illa de expiatione peccati. Sophismata Papistarum à multis doctissimis viris in nostris Ecclesijs, publicis scriptis refutata sunt.

SPONSA Christi vt gratuitam remissionem peccatorum, & iusticiam: ita etiam gratuitam agnoscit acceptationem, quemadmodum supra declarauimus. Sed Papa meritum triplex in locum gratuitæ acceptationis substituit. Est enim Papistis aliud meritum congrui, aliud digni, aliud condigni. Meritum congrui vocant quo peccator dicitur gratiam sibi mereri, dum ad gratiam se disponit, hoc est, vt isti interpretantur, cum facit quod in se est, & tribuunt hoc meritum non renatis, & inimicis Dei. Meritum digni definiunt, in quo vir iustus orat pro alio, & meretur exaudiri. Meritum condigni est meritum, pro quo exigitur præmium ex debito. Hoc meritum, inquiunt, exigit in operante vt sit amicus, in opere, vt respiciat ad debitum præmium, in præmiante vt acceptet opus, & hominem propter opus. Breuiter quoduis horũ meritorum est merentis aliquid suo labore, & debitum dicitur quod datur merenti aliquid suo labore. Hæc summa est doctrinæ Papisticæ de merito, & eius generibus. Verum huic doctrinæ opponit se Christi Ecclesia freta verbo ipsius, & gratia. Verbum Lucæ 17. cum omnia feceritis quæcunque præcepta sunt vobis, dicite inutiles serui sumus. Gratia data est per Iesum Christum, Iohan. 1. Si Gratia est qua accipimus, profecto non est in nobis meritũ operum, alioqui gratia non est gratia. Præterea si Deus gratuito dat, certe non est debitor, hoc est, vt det quia debet, & tu accipias quia mereris. Meriti enim natura est, vt inter id quod datur, & id quod accipitur sit iusta proportio. Atque hoc sit dictum breuiter contra meritum in genere, quod cum nullum sit, non est quod multum disputemus contra subiectas partes, quæ sunt meritum congrui, meritum digni, & meritum ex condigno.

MERITVM congrui euertitur his rationibus. PRIMA, ante iustificationem, quæ est omnino gratuita, vt ostensum est, omnis homo est filius iræ. Quid ergo mereretur miser? SECVNDA, homo ante regenerationem viuit secundum carnem. Cuius φρόνημα, hoc est, cogitatio, iudicium, affectus, voluntas, & sensus est inimicitia coram Deo. Quomodo ergo congruit, vt qui talis est, aliquid suo mereatur opere? TERTIA, Christus dicit, mala arbor facit malum fructum. Cum ergo omnis non renatus sit mala arbor, qualis fructus expectandus nisi malus? QVARTA, quicquid non est ex fide est peccatum. Si peccatum, quomodo placebit? Si non placebit, quomodo merebitur?

MERITVM digni habet aliquam speciem, sed tamen reuera nullum est dignitatis meritum. quicquid enim accipimus ꝓ præstito officio, id ex gratia accipimus propter bonitatem largientis, & non propter dignitatem operantis. Vir iustus orat pro alio & exauditur, non quia meretur, vt exaudiatur, sed quia promisit ex gratia Deus.

MERITVM condigni similiter multis testimonijs scripturæ euertitur. Si quis merebitur ex condigno, id fiet, vel quia patitur aliquid, vel quia facit aliquid. Iam, vt Paulus dicit: non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam. Ita Christus ait. Cum feceritis omnia quæcunq; præcepta sunt vobis dicite, inutiles serui sumus. Breuiter cũ nulla sit in homine dignitas, quomodo quæso in eo reperietur meritum condigni? HACTENVS ostendimus pugnantiam Ecclesiæ Christi & Ecclesiæ Papisticæ in doctrina legis & Euangelij, nunc accedamus ad tertiam partem doctrinæ Ecclesiæ quæ est de vero cultu Dei.

ECCLESIA Christi edocta scriptis Propheticis & Apostolicis definit cultũ Dei esse quodlibet opus mandatum à Deo, factum ex fide, principaliter vt glorificetur Deus. non est enim satis opus esse mandatũ, vt fiat iuxta rationem legis, sed requiritur etiam fides Euangelij, sine qua opus factum nõ habet rationem cultus. Præterea vt fides caussa est cultus, ita gloria Dei finis operis erit. Cõcurrere ergo tria debent in quolibet opere, vt sit cultus Dei, materia, caussa, finis. Materia est opus mandatum à Deo in ipsius lege & verbo. caussa est fides, quæ cum non adsit opus mortuum est. Finis est gloria Dei quem operans respicit. quod autem hæc

necessario cõiungenda sint in cultu Dei nunc monstrabimus. QVOD oporteat opus cultus esse mandatum, his manifestũ redditur rationibus. PRIMA, Iere. In præceptis meis ambulate & non in præceptis patrum vestrorum. SECVNDA, frustra colunt me docentes doctrinas mandata hominum. TERTIA, omnis ἐθελοθρησκεία, Colos. 2. damnatur. Ex his rationib. firmissimam colligamus regulá de opere cultus, videlicet, quod nihil probetur Deo, nisi quod ipse instituit. Quare necesse est opus, quod erit cultus, mandatũ Dei habere. DEINDE fidem necessario in cultus ratione requiri, ex subiectis rationib. patebit. Paulus Rom. 14. capite ait. quicquid non est ex fide peccatum est. hoc est, nullum opus est Deo acceptum, nisi fides præluceat. Persona enim placet propter fidem, & opus in credente persona acceptũ est. Hebr. 11. Impossibile est placere Deo sine fide. Etsi aũt Ethnicorum politica facta acceperunt remunerationem, Tamen non placuerunt, vt cultus: nec placuerunt per se, sed propter aliud.

CVLTVM præterea respicere gloriam Dei principaliter, ex Esaiæ dicto probatur. Ita enim ait Propheta in persona Dei: Omnem qui inuocat nomen meũ, in gloriam meam, formaui eum, creaui eum, & feci eum. Si ergo finis creationis est gloria Dei, profecto eundem finem omnis humana actio respiciat. Paulus omnem Ecclesiæ Dei profectum ad gloriam Dei refert, semperque gratias Deo agit ob felicem successum in Ecclesia. Quare non dubium est, quin velit finem omnis actionis gloriam Dei esse. Postremo si Deus fons est omnis boni & author, decet profecto vt omnia ad illum, vt finem vltimum referantur, iuxta illud, ex illo & per illum & in illum omnia, ipsi gloria in secula. Etsi autem Deus, siue gloria Dei finis principalis esse debet omnium operum piorum: Tamen minus principales plures possunt esse fines, vt ordinati ad vltimum. Pius pater suos liberos instituit, castigat, in officio retinet, vt sint modesti, tractabiles & honestum nomen tueantur. Verum hæc omnia scopum habent gloriá Dei. Pius dat Eleemosynam, vt subleuetur penuria laborans. Sed gloriam Dei, cuius mandato obtemperat ex fide, respicit principaliter. Atque in hunc modum pij plures suarum actionum fines habere possunt, qui omnes destinantur gloriæ Dei vt fini vltimo. Hæc summa sententiæ Ecclesiæ Christi est, de vero cultu Dei, & eius partibus. Iam videamus quomodo his se opponat Romanus Pontifex. Primum in hoc errat Papa, quod iusticiam Christianam cum cultu Dei cõfundat, hoc est, caussam cum suo effectu. Est enim iusticia fidei caussa cultus, hoc est, obœdientiæ erga Deum, quem Paulus vocat fructum iusticiæ fidei, & Baptista fructus pœnitentiæ, hoc est, conuersionis. Hæc confusio horrendos errores inuexit in Ecclesiam. Nam inde factum est quod caussas iustificationis & effecta non potuerint discernere, Sed ex effectis caussas fecerint, & ex causis effecta, quod quantum sit vicium nemo non videt, qui sensu communi præditus sit. DEINDE in partibus cultus diuini aberrarunt fœde, quemadmodum nunc breuiter declarabimus. MATERIAM cultus diuini non statuerunt sola illa opera quæ Deus nobis mandauit, sed priorem locum dederunt suis traditionibus, vt olim Pharisæi fecerunt, quos seuerissime Christus reprehendit, adducens in medium omnium Prophetarum consentientia suffragia: Frustra inquit, colunt me præceptis hominum. HINC enim est, quod inuocationem sanctorum tanquam præcipuam cultus Dei partem vrgent, & puniunt eos qui suo impio decreto non obtemperant. Scriptura dicit, Dominum Deum tuum adorabis, & illum solum coles. Papa autem contra, inuocabis sanctos, vt te protegant, tueantur & conseruent, vt sint tui aduocati, & tibi suffragentur. &c. Hæc blasphemia non est vt parua prætereunda. Nam honorem Christo debitum sacrilege ei detrahit, & sanctis eum attribuit, contra mandatum Dei, sine promissionibus diuinis, & absq; piorum exemplis, qui vnquam in Ecclesia Dei extiterunt: seducti partim spectris, partim alijs illusionibus diabolicis, partim quoque exemplis Ethnicorum, qui infinitos Deos inuocarunt, & singulos suis quibusdam officijs præfecerunt. Hic ergo ne Christiani in hac parte viderentur prophanis Ethnicis inferiores, Papa sanctorum cultus instituit, erexit templa, altaria, statuas, vt sancti illic colerentur missis, suffragijs, genuflectione, thure & alijs modis, sicuti adhuc fit in Papatu, & quædam vestigia apud nos adhuc apparent.

ALTERVM locum in cultu diuino apud Papistas vota obtinent, quæ non sunt vnius generis. Nam apud eos sunt vota virginitatis, cælibatus, paupertatis, monachatus, ieiuniorũ, peregrinationum, certi numeri precularum, missarum &c. quæ omnia ideo stulta sunt, quia & verbo Dei destituuntur, & commune votum omniũ Christianorum abolent, & cultus gratia nuncupantur. An ne maxima stulticia est quod monachi suum votum baptismo præferant? est ne plusquam sacrilegũ, quod votis suis dirimant coniugia, de quib. dictum est, quod Deus coniunxit homo ne separet. Cum igitur tanta sit impietas in stultis votis Papistarum, quis non videt ea ex diametro pugnare cum doctrina Christi? pij proinde contenti sint voto cõmuni, & si quando vouere contingit, nõ cultus caussa hoc faciant, sed pietatis exercendę gratia. Nec se in perpetuum obligent, sed ad tempus tantum caueant: præterea ne quid voueant, quod in ip-

in ipſorum manu minime eſt poſitum. Et ſi quid aliquando vouerunt temere, ſapienter mutent, quod ſtulte decreuerunt iuxta regulam: in malis promiſsis reſcinde fidem, & in turpi voto muta decretum. Nam nullum eſt vinculum, vbi quod homo confirmat, Deus abrogat. Præterea nullũ votum obligat, quod in voto communi, vt in genere non includitur. Id quod ex ſuperioribus ſatis liquet, ſed quid opus eſt longa refutatione in tanta Euangelij luce.

CONTVLIMVS hactenus doctrinam Eccleſiæ Chriſti de lege & Euágelio, & de vero cultu Dei cum doctrina Papæ, & oſtendimus Papam ſe manifeſte Chriſto opponere, in omnibus doctrinæ partibus. Vnde concludimus quod propoſuimus Papá aduerſari Deo, & vere Antichriſtũ eſſe, Nunc aũt accedemus ad ſecundam partem, videlicet de ſacramentis diuinis: quæ ſunt quædam aſpectabiles conciones Euangelij, ac primum ſummá ſententiæ verę Eccleſiæ proponemus. Deinde etiam quantum in hac re peccet Papa hoſtis Dei aperiemus. ECCLESIA Chriſti nullum agnoſcit ſacramentũ quod diuinitus in nouo teſtaméto inſtitutum nõ ſit. Nam de veteribus ſacramentis in politia Moſaica, non opus eſt vt hic aliquid dicamus. QVONIAM igitur Baptiſmus & cœna Domini, & non plura in nouo teſtamento diuinitus nobis ſacramenta ſunt commendata, Eccleſia Chriſti Baptiſmum & cœnam ſacramenta agnoſcit ſola & non plura. DEFINIT enim Eccleſia ex verbo Dei ſacramentum ceremoniam diuinitus inſtitutam per res externas, continentẽ promiſsionem gratiæ & requirentem ꝓmiſsionis fidem, ſine qua ſacramenta inania ſunt, vt verbum ſine fide auditum. Requiruntur proinde quatuor ad integram rationem ſacramenti, videlicet, inſtitutio diuina, res externa, verbum promiſsionis, & fides in verbum promiſsionis reſpiciens. Vt in baptiſmo eſt inſtitutio diuina. Nam & Iohannes ex mandato Dei baptizare cepit, & Chriſtus amandans diſcipulos in vniuerſum mundum, iuſsit vt doctrinæ baptiſmum adiungerent. Deinde in baptiſmo eſt res externa aqua, cum immerſione hominis, & pronunciatione verborum. Præterea eſt promiſsio, nam baptizatis promittitur vita & ſalus propter Chriſtum. Poſtremo quia omnis diuina promiſsio requirit fidem, neceſſe eſt etiam, vt hæc fides promiſsioni reſpondeat. Ideo dictum eſt: qui crediderit & baptizatus fuerit ſaluus erit. Qui vero non crediderit condemnabitur. Abſente igitur fide externum baptiſma non eſt efficax. De pueris hic non loquimur qui habent promiſsionem, quæ eſt in eis efficax, tametſi de ipſorum fide quomodo in eis exiſtat, nihil certi ſtatuere poſſumus. Sed fidem illis quoq; tribuit Chriſtus, Matth. 18. Cũ inquit: Qui ſcandalizauerit vnum de puſillis iſtis, qui IN ME CREDVNT &c. Ad eundem modum in cœna Domini eſt verbum mandati. Vnde Paulus: quod accepi à Domino, hoc & vobis tradidi &c. & Chriſtus, hoc facite in mei commemorationem. Deinde res externa, eſt panis & vinum, præterea totum ſpectaculum eſt promiſsionis quædam ſignificatio, quæ etiam diſerte exprimitur in cœnæ inſtitutione. De pane enim dicit, hoc eſt corpus meum, quod dabitur pro vobis, & de vino, hic eſt ſanguis noui teſtamenti qui effunditur pro vobis, & pro multis in remiſsionem peccatorum. Poſtremo hæc promiſsio requirit fidem Euangelij, hoc eſt promiſsionis additæ in ipſa cœna. Hanc fidem qui non affert impuro ſuo roſtro corpus & ſanguinem Domini contaminat ſibi in certum iudicium, niſi reſipiſcat. Hæc ita ſe habere facile intelligit, qui ſacramenta conciones Euangelij eſſe nouit. Nam vt Baptiſmus concionatur de ablutione noſtri per ſanguinem Chriſti, ita cœna concionatur quod Chriſtus ſit credentibus cibus & potus, quo cibo & quo potu anima alitur & recreatur ad vitam æternam. Hoc pulcherrime ſymbolis ſignificatur. Habent enim ſigna ſacramentalia ſemper comparationem quandam ad res quæ ſacramentis exhibentur. Auguſtinus enim dicit: *Si Sacramenta quandam ſimilitudinem earum rerum quarum ſacramenta ſunt non haberent, omnino ſacramenta non eſſent.* Hanc ob rem ſigna ſacramentalia ſymbola non inepte dicuntur, Eſt enim quædam analogia rei externæ ſeu ſigni ad rem ſignatam, propter quam analogiam Symboli nomen ſacramentis attribuitur. Symbolum enim παρὰ τὸ συμβάλλειν, id eſt, à conferendo ſeu comparando dicitur. Eccleſia igitur in hunc modum analogiam ſignorum ſacramentalium ex Euangelio explicat. Sicut aqua foris adhibita abluit ſordes corporis, Ita ſanguis Chriſti intus abluit conſcientiam à peccatis mortuis. & ſicut panis externũ hominem paſcit, & vinum reficit & exhilarat: Ita corpus Chriſti interiorem hominem alit, & ſanguis Chriſti eundem reficit & exhilarat, modo fides vere ſentiatur. Quod igitur in Eccleſiam recipimur per baptiſmum at Chriſto inſerimur in eoque regeneramur & à peccatis emundamur, nõ niſi corporis Chriſti beneficio conſequimur, quo induimur, & ſanguinis quo abluimur. Quod vero per baptiſmũ inſiti in eodem alimur, fouemur, & ſuſtentamur, id denuo nullo conſequimur alio beneficio, quá corporis & ſanguinis Chriſti. Quod ergo nobis in baptiſmo tegumentũ eſt, & emũdatio, in cœna cibus eſt & potus, atq; vt aliud eſt gigni atq; renaſci, aliud ali & educari, Ita aliud eſt in nouam vitam renaſci, & aliud in eadem ſuſtentari & creſcere. Præcedit enim natiuitas, ſequitur educatio, id quod pulcherrime ſymbolis ſacra-

mentalibus significatur. Nihil proinde aliud docent sacramenta Euangelij, quam verbum Euangelij, nisi quod modus diuersus sit in nostrum bonũ, vt vtroq; verbo, hoc est externa voce Euangelij, & eiusdem sacramento in schola Christi erudiamur, alamur & crescamus.

De præsentia Christi in vtroque sacramento nullus piorum vnquam dubitauit. Nam & Paulus dicit, quotquot baptizati sunt Christum induerunt, & Christus porrigens panem dicit, hoc est corpus meum, porrigens calicem dicit, hic est sanguis meus. Quomodo autẽ vtrobiq; sit corpus Christi non ignorat, qui & verbis & factis Christi credit. Quia igitur verbi Domini credit Ecclesia, statuit vere adesse corpus & sanguinem Christi in cœna. sic enim promisit qui mentiri nequit. Præterea quia factis Christi credit Ecclesia, statuit præsentiæ modum non naturalem esse, sed supernaturalem, vt Lutherus Christi seruus loquitur. Naturaliter enim sedebat ad mensam, quando manibus porrexit discipulis corpus suum & sanguinem suum. Verbis igitur docet Christus præsentiam corporis & sanguinis sui, factis vero præsentiæ modum. Cum hac cõfesione congruit dictum Ambrosij Tom. 4. pag. 367. in illo sacramẽto Christus est, quia corpus est Christi. Non ergo corporalis est esca, sed spiritualis est. Cũ hac sententia cõgruit & dictum Bernhardi. Cibus iste nõ est ventris, sed mentis, non est enim datus ad ruinas huius vitæ, quæ vapor est ad modicum parens, sed ad æternam vitam animæ conferendam. Hæc de præsentiæ modo dicta sint, quæ cupio à fratribus sine sophistica accipi. Deum enim testor quod nihil φιλονικεία agam, nihil in fauorem hominum faciã, sed simplicem veritatem quæram, & perpetuũ consensum veræ Ecclesiæ filij Dei anteferã maleuolorum quorundam clamoribus, qui mihi insidiantur. Hac conscientia contentus, feram volente Deo quicquid vel occupati alia sententia, vel maligni aduersus me moliantur. Veritas tandẽ vincet.

De consecratione præsertim cœnę Dominicæ sic etiam ex verbo Dei pij sentiunt. Consecratio panis & vini non fit aliter, quã consecratio aquæ baptismi. Nam vt hæc consecrata dicitur cum separatur à communi vsu, & vsui baptismi applicatur. Ita panis & vinum separata à cõmuni vsu, & destinata cœnæ Domini consecrata habentur, Idq; virtute summi sacerdotis Dei & hominis Iesu Christi, qui baptismum & cœnã instituit. Nihil enim aliud consecrare est, quam rem cõmunem vsui sacro dedicare. Proinde hæc consecratio fit obœdientia erga Christum cœnę institutorem, per prædicationem beneficiorum Christi, per preces & gratiarum actionem & per pium vsum huius sacratissimæ cœnæ. nec aliud vult Augustinus cum dicit, accedat verbum ad elementum & fit sacramentum. Nam Augustinus non intelligit verbum superstitione magica prolatum, sed verbum Dei instituentis & promittentis, & verbum creditum &c. vt ipse Augustinus se interpretatur. De probatione eius qui hac cœna cũ fructu vti velit hoc sentit Ecclesia. Qui reuerenter in timore Dei, vera fiducia & cum pio proposito accedit hanc sacram cœnam, probatus & dignus censendus est. Nam hic & gratias agit Deo pro filio exhibito, & intelligit sacramento isto accommodari sibi beneficia Christi.

Hactenvs breuiter de sacramentis Ecclesiæ Christi diximus, Nunc monstrandum est, quid in hac parte peccetur à Papistis. An papa hic Christo & eius sponsæ Ecclesiæ aduersetur nec ne. Etsi autem magister sententiarum ex Augustino nonnulla de sacramentis haud ἀπροσδιόνυσα dicit: Tamen postea in numero sacramentorum & in singulorum explicatione multum aberrat. Deinde post illum secuti commentatores, pleriq; quæstionum quidem numerum augent, sed rem ipsam magis peruertunt, & sacramentorum veram rationem inutilibus disputationibus euertunt, omniaq; misere confundunt.

Nvmerant sacramenta, secundũ magistrum suum, septẽ, quæ sunt baptismus, confirmatio, panis benedictio, id est, Eucharistia, pœnitẽtia, vnctio extrema, ordo, coniugiũ. Ex his septem, primũ & tertiũ, hoc est, baptismus & cœna Domini, plenam sacramentorũ rationem obtinẽt, (de ordine quid sit sentiendũ suo loco dicam.) Nam hæc duo habent mandatũ Dei, res sunt aspectabiles, habent promisionẽ gratiæ noui testamenti: quæ promisio fidem requirit, sicuti supra demonstratum est. Quæ aũt his adduntur, sacramenta non sunt sicuti mox patebit.

Baptismvs, vt initiale sacramentum, etsi recte primo loco ponitur à Papistis, tamen postea indignissime votis monasticis inferior iudicatur. quod autẽ dicunt baptismum conferre gratiam, recipi potest, modo interpretatio non pugnet cum principio. Principium est immotum, quod solus Deus sit Deus gratiæ & pacis in Christo Iesu. Si ergo in hunc modum accipiamus dictum. Baptismus confert gratiam, hoc est, Deus per dispensationem baptismi offert, & obsignat gratiam, recipio dictum. Verbo enim offertur tantum gratia, Sacramento vero & offertur & obsignatur, modo fides in vtente sacramento non defuerit. De infantibus singulare est Priuilegium. Verum si hoc modo acceperis dictum. Baptismus confert gratiam: hoc est, sua virtute facit homines gratiæ participes, seu vt interpretantur Papistæ, sanctificat per se, interpretatio cum principio pugnat, atq; ideo falsa & erronea est iudicanda. Iam porrò videamus an Papa se Christo opponat in dispensatione huius sacramenti.

Christvs

CHRISTVS amandat discipulos, vt voce & baptismo doceant Euangelium, Ideoque iubet baptizare omnes gentes. Quare non lingua peregrina, & ijs ignota quos docerent, fieri debuit. Quis enim doceri potest ea lingua quam non intelligit. Sed quid hic Papa? Euangelium voce non docet, sicuti supra satis ostensum est, sed partem tantum legis, & sua decreta quæ in locum Euangelij substituit. Deinde, vt concio Euangelij quæ peragitur Baptismo minus efficax sit, baptismum peregrina, hoc est, latina lingua mandat peragi, etiam in ijs nationibus quibus latina lingua prorsus barbara est. Et eos qui impio suo decreto non obtemperant grauissimis pœnis, tanquam hæreticos punit. An non hoc est se Christo opponere? An non hoc est partem Euangelij, imo ipsum Euangelium totum alto silentio obruere, ne homines illud discant ac salui fiant? AQVAM baptismi exorcisant in contumeliam Christi, qui, cum baptizaretur ipse, omnes aquas ita consecrauit, vt sint idoneæ baptismo peragendo. ADDVNT præterea multas ineptias. Sacrificulus impuro habitu, & saliua sæpe infantes inficit. Fiunt inuocationes sanctorum, recitantur exorcismi magici salis, vngitur vertex baptizandi oleo sacro, quæ omnia contaminant non parum baptismum, & Christi institutionem quodammodo fœdant: Qui vult nos cõtentos esse suo simplici mandato sine additamentis humanis. QVVM docet baptismum abolere peccatum originale tantum, & nõ reliqua, dupliciter peccant. Primum enim tribuunt baptismo, quod est solius sanguinis Christi. Sanguis enim Christi emundat nos ab omni peccato. Cuius emundationis baptismus efficax symbolum est. Deinde cum dicunt actualia peccata non aboleri baptismo, reuera hoc volunt, quod sanguine Christi non aboleantur nisi originale peccatum, reliqua reseruentur satisfactionibus fictitijs. Quid quæso hoc aliud est, quam Christum rursus sepelire? quam verum vsum baptismi abolere? quam Euangeliũ turpissimo cœno fœdare? An hęc pijs ferenda est iniuria? retinet Papa baptismum, sed suis additamentis fœdatum. Baptismum fatetur sacramentum, sed eius verum vsum abolet: Dum Christo perfide detrahit, quod baptismus ei tribuendum manifesto signo declarat.

SECVNDVM locum inter Sacramenta Papæ obtinet confirmatio, quæ si rite perageretur, vt tempore Apostolorum, & deinde multis annis, non tam Sacramentum esset, quam pars disciplinæ vtilis in Ecclesia. Nam vetus confirmatio nihil aliud fuit, quam examinatio eorum, qui infantes receperunt baptismum, vt iam adulti facti redderent rationem fidei suæ, & testarentur propria voce se Christo dedisse nomina, quemadmodum Ecclesia illorum nomine olim promiserat, dum baptismus eis conferretur. Hac confessione edita & facta promissione de perseuerantia in Christi fide, Episcopus eos confirmabat, docendo, admonendo, consolando, exhortando. Hic ritus fuit vtilis disciplina, in cuius locum apud nos successit examen Catechesios ante sumtionem cœnæ Dominicæ, sicuti infra dicendum erit. SED quid hic Papa? veterem ritum qui vtilissimus fuit abolet, & nomen tantum eius retinet. Deinde facit ex confirmatione sua sacramentum Ecclesiæ, quod impudenter dicunt plenius esse baptismo. Nam hæc sunt verba Lombardi Coryphæi Papistarum. Omnes fideles per manus impositionem Episcoporum post baptismum accipere debent Spiritum sanctum, vt pleni Christiani inueniantur. En blasphemiam, baptismo adimunt Spiritum sanctum, quem Episcopus in sua manu habet, vt det cui vult. Plenum Christianismi signum adimunt baptismo, & tribuunt suo fictitio sacramento. SED age videamus quale sit Papistis sacramentum confirmatio. De quo quatuor potissimum docent. Primum à quo hoc sacramentum conferri possit. Deinde quod sit eius elementum. Tertio, quæ forma. Postremo, quæ virtus & efficacia. QVANTVM ad eum qui cõferre possit hoc sacramentum, constanter dicũt, quod non possit conferri, nisi à summo sacerdote. Nam si aliter (ait Lombardus) præsumtum fuerit, irritum habetur & vacuum, nec inter Ecclesiastica reputabitur sacramenta. Quid quæso hoc decretum sibi vult? Baptismus potest apud Papistas à quouis conferri sacrificulo, modo tantum latine possit pronunciare exorcismos, & verba baptismi, etiamsi ea non intelligat. Verum hoc augustum, si dijs placet, Papæ sacramentum nemo administrare potest, nisi summus sacerdos. Hoc est mitratus aliquis apostaticus, (Apostolicus volebam dicere) hoc est Episcopus. Vide quæso quanta contumelia hic fit Christo, ac ipsius sacro baptismati. Christi sacramentum tam contemtibile habetur, vt possit à quouis conferri, contra vero Papæ sacramentum in tanto precio & honore habetur, vt nephas sit illud administrari nisi à summo Pontifice? An non hoc est baptismum cœno obruere, & pigmentum Papæ in cœlum tollere? An non hoc est manifeste baptismum abolere? An non hoc est Christum in ordinem redigere, vt ipse cum suo sacramento infra scabellum pedum Papæ abiectus iaceat? Quis hæc cogitans non exhorrescit? Papa, tanquam victoria parta in Ecclesiam, imperium Christo adimit, & sibi sacrilege assumit authoritatem ordinandi sacramenta in Ecclesia Dei, quæ anteponit sacramentis Christi. SECVNDO loco elementi confirmationis meminerunt

runt Papistæ, quod dicunt esse Chrisma, hoc est vnguentum seu oleum. Hoc autem Chrisma, vt non esset commune, à Papa vel Archiepiscopo consecrari debuit, & magno precio haberi propter Spiritum sanctum, quem in se inclusum per adiurationem consecrantis haberet. Vide quanta temeritas. Puluis & cinis audet Ecclesiæ noua sacramentalia signa obtrudere. Audet suo pigmento sacramenti titulum tribuere. Qua hoc authoritate facit Papa? nisi quod filius iste perditionis aduersarius Christi, velit facto declarare se esse supra Deum, & omnem religionem, vt in templo Dei sedeat ostentans se quod sit Deus. Hoc diuus Paulus longe antea præuidit, monuitque vt ab ipsius imposturis nobis caueamus.

FORMA sequitur Papalis sacramenti confirmationis. De qua forma Lombardus in hunc modum: Forma aperte est, scilicet, verba quæ dicit Episcopus cum baptizatos in frontibus sacro signat Chrismate. Quid hac forma deformius? deformat enim baptisma Christi, & verum vnguentum, quo vncti sunt baptizati, hoc est Spiritum sanctum, sua fœda amurca contaminat, in qua se inclusum habere Spiritum sanctum stulte existimat. Nam Spiritus sanctus non est alligatus ordinationibus humanis, quæ diuino ordini aduersantur, sed potius spiritus Satanæ, cuius instinctu Pontificij se Christo & eius ordinationibus opponunt. Sed quid opus est multis? Cum pijs omnibus constet satanicam illusionem esse formam istam confirmationis, vt quæ veram, vtilem & salutarem confirmationem aboleat.

QVARTO loco virtutem huius sacramenti docent. Ita enim aiunt: Virtus huius sacramenti est donatio Spiritus sancti ad robur. Hoc quam vanum sit ex eo apparet, quod Spiritus sanctus emittatur à Deo in corda credentium, iuxta Pauli doctrinam. Qui ergo credit, Spiritum sanctum habet, qui suam præsentiá testatur, dum excitat motus in hominibus congruentes cum lege & voluntate Dei, dum impellit ad orandum, & ad pietatis & charitatis officia. Qui confirmat nos, ait Paulus, in Christo, & qui vnxit nos Deus est, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Hoc signo, hoc vnguento, hoc signaculo, & pignore, contenta est Ecclesia Christi. Non quærit robur à mortuo vnguento, quo suos inungit Antichristus, sed vt sponsa Christi sui sponsi balsamo lætatur & exhilaratur.

TERTIVM sacramentum Papistis est benedictio panis, de quo sacramento quid Ecclesia Christi sentiat supra dictum est, hic aperiemus quomodo Papa se Christo opponat in huius sacramenti dispensatione. Quo autem hoc fiat commodius, primum dicemus de missa. Nam hoc nomen cœnæ tribuerunt, Deinde de abusu consecrati panis extra missam. INTEREST profecto omnium piorum toto pectore execrari sacræ cœnæ prophanationes, quę in ista cernuntur missa: Quæ abominabilius idolum est, quam vllum Ethnicum idolum vnquam fuit. vt autem distinctius appareat abominatio Dei Maosim, ordine caussas recitabo, cur istud idolum merito fugiendum sit.

PRIMA, missa Papistica est ad turpem quæstum & abominationem prostituta, & tanquam turpissima χαμαιτύπη vndecunq; quæstum occipit, non tantum regibus mundi & principibus succumbit, verum etiam suibus & canibus, qui eius abominabili complexu oblectantur, adeo dulce lucrum est isti meretrici vt nullius amplexus defugiat. Virgo si vult nubere ad hanc confugit pronubam. Matrona cupiens parere feliciter, hanc Lucinam implorat. Si cui porcus ægrotat, ab hac petit opem. Si nauigandum, hæc prima nauem conscendet. Breuiter huius meretricis præsidio, sed pecunia prostitutori sacrificulo numerata, nemo non tutum se in regno Antichristi arbitratur. Quid est prophanare sacram cœnam, si hoc non est? Prætexant quicquid velint missatici patroni, & laudent quantum posint, qui istam mercem extrudere volunt: Tamen reuera omni abominatione turpior est Missatica meretrix.

SECVNDA, cœna quam instituit Dominus & sanxit suo perpetuo mandato sacrilege mutilata est. Christus cuius mandato obtemperant Angeli, hic prorsus excluditur. Nam quod ipse instituit in perpetuum suum testimonium, impie suffurati sunt, arcentes laicos à participatione calicis. An non hoc est testamentum Christi violare, & reuocare? Is vult omnes de calice bibere, quod Papa sacrilege prohibet, manifeste testamentum filij Dei pedibus conculcans, & suum idolum in locum testamenti Christi substituens.

TERTIA, Missa Papalis cœnam Dominicam manifeste in alienam formam conuertit. Nam in ea vnus seorsum suum habet epulum, abolita communicatione, & ordinatione Christi, & eius Apostoli Pauli. Quod sane perinde est, ac si vnus subinde seipsum sacro Baptismate ablueret. Age quid potest absurdius cogitari? quid potest magis contumeliosum esse aduersus cœnæ institutorem?

QVARTA, in Missa Papali nulla fit mysterij expositio, sed murmur incantationi magicæ, & nefandis gentium sacris potius quam Domini instituto conueniens. Iustinus martyr refert ritum similem seruatum fuisse olim in sacris solis, (quem μίθραν sacerdotes ipsius vocarunt.) in his solis sacris vsus panis & aquæ fuit, sed nulla vox à spectatoribus audiebatur nisi hæc,

nisi hæc, ἢ ἐπίστασθε ἢ μαθεῖν δύνασθε. Hoc est, aut nostis aut discere potestis. Ab his sacrificulis solis suum missandi ritum, & non à Christo accepisse Papistas sole ipso clarius est. In Missis quando cantus adhibetur satis boatur, sed vbi ventum est ad cœnæ mysterium, solus sacrificulus musitat, & cauet ne ab vllis audiatur nisi vnica syllaba NO, quod tamẽ fit post incantationem panis & vini, & post eleuationem, & histrionicam panis circa calicem agitationem.

QVINTA, habet Missa Papistica multas ceremonias ineptiarum histrionicarum & superstitionis plenas, quibus manifeste fœdari sacram cœnam vel pueris pie educatis notum est.

SEXTA, Missa ista culinaria ad miseros homines carnali fiducia inebriandos aptatur, & tanquam expiatio Deo opponitur: Nam eo vsque res tandem deuenit, quod homines poculo meretricis Babylonicæ inebriati, auditu Missæ seu potius inspectione Histrionica saltationis armari se putant, & aduersus Deum, tanquam tuto præsidio muniti, multo licentius peccare audent, & obstinatiores redduntur.

SEPTIMA, cœna instituta fuit vt sit sacramentum, quod cum administratur fiant gratiarum actiones, verum Papa inde sacrificium facit meritorum pro viuis & mortuis, & vt sacrificij forma conspiceretur, panem magico ritu consecratum, (nam vt referrent magicam superstitionem addita vna vocula enim, ter sufflando crucem in panem dixerunt, hoc est enim corpus meum.) primum leuat sacrificulus supra caput, vt responderet sacrificio leuitico therumali (quod à leuando nomen habet) deinde agitat panem supra calicem in quatuor angulos, vt isto modo compararetur sacrificio veteri thenupha, cui nomen ab agitando seu mouendo inditum fuit. Quam sit hæc κακοζηλία leuitica impia satis manifestum est. nam caret mandato Dei, plena est idolatriæ, & superstitionis, irritum facit testamentum Christi, abducit homines à morte Christi, quæ vnica est hostia pro peccatis, qua consumati sunt sancti in perpetuum, breuiter in locum salutaris remedij animorum reponit tristissimum venenum, quod cedit in certissimum interitum, omnibus ijs qui istud idolum Papæ adorant.

OCTAVA, impius canon ille, quem vt diuinum mysterium venerantur sacrificuli, totus est conflatus ex impietate. nam in eo multiplex idolatria conspicitur. Merita sanctorum ibi Christi merito quodammodo præferuntur, obruuntur beneficia Christi, Victima Christi Abelis sacrificio confertur, panis adoratur, fit oblatio panis, inuocantur sancti. Breuiter, nihil est superstitionis & impietatis quod in missa illa theatrica non conspicitur. Et videtur arte quadam satanica iuuenta, ad obruenda beneficia CHRISTI, ad tollendam virtutem victimæ vnici sacerdotis nostri Christi. An non hoc est se Christo opponere? Qui ergo sapis fuge Deum istum Maosim, & apud simplicem institutionem Christi maneto constans. nam qui Christi verbo contentus est, à via salutis errare non potest. Ipse enim solus est via, veritas, & vita. Qui ergo in ea manet non aberrat, non fallitur, non moritur. PORRO abusus consecrati panis extra missam, plenus est idolomania. Reponunt panem in monstrantiam, vt vocant, accendunt candelas, procumbunt coram pane, circumgestant panem Ethnico more. Breuiter vt Deum colunt mucidum panem & à vermibus sæpe corrosum. Hæc impietas cum tanta sit, vt omnibus pijs merito sit fugienda, tanquam idolum plane diabolicum, frustra confugiunt Papistæ ad miracula quibus suam idolomaniam confirmari putant. Perinde enim est istum panem adorare, atq; Apin Ægyptiacam, aut serpentes & feles.

SACRAMENTVM pœnitentiæ quartum locum inter Papalia sacramenta occupat. verum si Petro Apostolo credimus baptismus sacramentum est pœnitentiæ. Nam compunctis corde præcipit vt pœnitentiam agant, siue conuertantur & baptizentur in remissionem peccatorum, significans baptismum esse sacramentum, quo Deus obsignet remissionem peccatorũ pœnitentibus, Papistæ forte intelligunt suam pœnitentiam, (quam sacramentum volũt) de ea quæ fit post conuersionem, & susceptum baptismum, videlicet cum homo baptizatus labitur in peccatum, tunc enim pœnitentiam requirunt, quam propter manuum impositionem & absolutionis formam sacramentum nominant. Neque hoc pacto pœnitentia ipsa sacramentum erit, sed ad ipsum baptisma recurrendum est, non vt quis rebaptizetur, sed vt pactum Dei cũ homine in baptismo peractum recolat. Qui baptismus est testimonium ablutionis eius à peccato qui crediderit, & vera pœnitentia ad fontem misericordiæ confugerit. Iuxta illud: si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Non ergo nouo sacramento indigemus, qui vnico Christo propitiatore contenti sumus, sed perpetua pœnitentia peccatorum, quæ nititur propitiatione Christi, & confirmatur cogitatione baptismi nostri, qui est perpetuum ablutionis nostri per sanguinem Christi testimonium & sacramentum. SED quibus fundamentis nituntur Papistæ, qui nobis sacramentum pœnitentiam obtrudunt? Multa & inextricabilia confarciunt ex patribus de pœnitentia, sed tandem vbi concludendum est de hoc sacramento, ipsi se confodiunt dum signum huius sacramenti quærunt. Ex Augustino didicerunt sacramentum esse si-

gnum gratiæ, hic alius aliud signum statuit, & satis ineptos se esse declarant, dum sacramentū docent esse pœnitentiam, & tandem elementum huius sacramenti se ignorare suis multis cōiecturis attestantur. HIC locus postularet, vt de carnificina illa cōscientiarum, quæ sub isto Papali sacramento latet dicerem. Requirunt enumeratiōnē peccatorum cū omnibus suis circumstantijs: requirunt contritionem sufficientem, quæ suo merito posit abolere peccatum: requirunt satisfactionem operis: quibus nihil aliud efficiunt, quam quod inijciant laqueos conscientijs, & obruant Euangelium Iesu Christi suis satisfactionibus, absolutionibus, & absolutionum mitigationibus per indulgentias, quibus non magis conuenit cum Euangelio, quam Christo cum Belial, & luci cum tenebris. Nam cum fidem excludunt à pœnitentia, nonne aperte Christum excludunt? cum mittunt nos ad satisfactionem pro peccatis, an non sanguinem Christi conculcant pedibus? dum meritis Sanctorum remittunt peccata, an non meritum Iesu Christi impie & nepharie repudiant? Dum indulgentias habent venales quibus redimantur satisfactiones, an non satis produnt quo spiritu ducantur?

QVINTVM Sacramentum Papale est vnctio infirmorum, de quo cum producunt testimonium sancti Iacobi, putant se satis muniuisse suum pigmentum. Iacobi verba sunt hæc: Infirmatur quis in vobis accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & si in peccatis fuerit dimittentur ei. Hæc sunt Iacobi verba: quibus refertur ritus Ecclesiæ, dum adhuc miraculis locus fuit, quæ cum nunc cessarunt stulte retinetur sine miraculis ceremonia. Illi enim vngebant, vt miraculis ad preces presbyterorum sanaretur ægrotus: nostri vero vngunt, non nisi eos, quos vident in agone mortis esse. Nam si Christus vnctionem istam voluisset perpetuum Ecclesiæ suæ sacramentum esse, serio commendasset Apostolis eius dispensationem. QVID referam de contumelia quæ Christi sanguini fit hac vnctione? Nam quicquid illicito visu delictum, quicquid delectione vocis admissum, quicquid odore superfluo contractum, quicquid ociosa locutione peccatum, quicquid illicito opere peractum, quicquid superbo incessu commissum fuit, hoc totum per vnctionem suam expiari voluerunt. Quæ quæso insania hæc est? tribuunt rancido oleo eam virtutem quæ est solius sanguinis Iesu Christi. Tribuunt creaturæ quod est creatoris: Tribuunt suo pigmento, quod est vnici mediatoris Domini nostri Iesu Christi. An hoc est vicarium Christi agere in terris? An non potius Satanæ est, qui voluit supra Christum esse, & ab eo adorari? Certe qui hic non agnoscit Antichristi characterem, plane cœcus est.

SEXTVM Papale sacramentum est ordo, de quo quid sentiat Ecclesia Christi breuiter explicandum est. Ordinem vocamus vocationem & ordinationem ad ministerium Ecclesiasticū. In personis quæ vocantur requiritur honestas vitæ, morum grauitas, cognitio doctrinæ Ecclesiæ, Donum docendi, & ætas tanto ministerio conueniens. Vocatio relinquitur libera Ecclesię, ita tamen vt Pastores & Episcopi quilibet suo loco examinandi & explorandi potestatem habeant. Vocatus & examinatus ordinatur Apostolico more. Primum fiunt preces pro ordinando, deinde recitantur lectiones sacræ de ministerio verbi, requiritur ab ordinando vt promittat fidelitatem in ministerio. Quo facto imponit presbyterium ordinando manus cum inuocatione nominis Dei super ipsum, tandem commendatur Deo, atque ita ablegatur ad Ecclesiam cuius minister esse debet. HAC simplicitate fuere contenti Apostoli Christi, & eorum proximi successores. Verum Papa pompam quærit & maiorem splendorem, qui incurrat in oculos hominum. Atque ideo non solum plures gradus officiorum sacrorum excogitauit, Verumetiam plurimas adiecit ceremonias, easque ineptiores, quam vt eas referre libeat. Quæ cum satis ostendunt Papam à Christo defecisse, Nolo longiori oratione istas nugas persequi.

SEPTIMVM Papalium sacramentorū est coniugium. Etsi autem Ecclesia Christi agnoscit coniugium esse ordinatiōnē Dei, & cum Paulo fatetur coniugium esse honorabile in omnibus, hoc est thorum castum & coniugalem concessum esse omnibus ordinibus hominum: Tamen nō existimat coniugium sacramentū noui testamenti esse, quia non habet promissionē gratiæ noui testamenti annexá: neq; præterea sacramentū est, quia iuxta Paulum est mysteriū arcanæ copulæ Christi & eius Ecclesiæ. Nam si omnia, quæ arcanas significationes habent, essent sacramenta, infinita profecto forent sacramenta. Sol hic aspectabilis est signum quoddā arcanum & veluti mysterium solis inuisibilis Iesu Christi, sicut ex Psalmo quodā patet. Radij solares signant efficaciá virtutis Christi. Hic ignis visibilis figurat Spiritus sancti efficaciam in cordibus credentium. Sabbatum sacramentum est quietis Domini in sepulchro, & perpetuæ quietis beatorum in æterna vita. Ad eundem modum multa numerari possunt sacramenta. Quæ tametsi sacramenta dici possunt: Tamen sacramentorum noui testamenti rationem non habent. Nam peculiare mandatum ceremoniæ non est expressum Dei verbo. Non annexa

nexa eſt promiſsio noui teſtamenti, ex quo & quartum ſequitur quod fides promiſsionis non hic requiratur. Cum ergo ea quæ requirit ratio ſacramenti noui teſtamenti hic non inueniantur, non poteſt coniugium inter ſacramenta Eccleſiæ numerari. SED qui fit quod Papa nolit iſtud ſuum ſacramentum eſſe commune toti Eccleſiæ? ſi eſt iuxta illum ſacramentum Eccleſiæ coniugium, cur interdicit ſacerdotibus coniugium? Spiritus ſanctus pronunciat coniugium honorabile eſſe inter omnes, Papa autem, vt ſe manifeſtum hoſtem Chriſti declaret, ſuis interdicit coniugium, & vt non videatur ſcripturæ teſtimonio deſtitui, adducit ſuo more dictum Pauli Rom. 8. qui in carne ſunt Deo placere non poſſunt, quaſi Apoſtolus hic ageret de operibus naturæ ſimpliciter, & non potius de operibus carnis, hoc eſt vicioſæ & corruptæ 10 naturæ, perturbantibus & deſtruentibus ordinem diuinum in natura, qualia ſunt illa opera quæ Paulus enumerat Gala. 5. opponamus igitur Papæ ordinationem Dei quam omnibus liberam eſſe vult. opponamus & illi Paulum, qui prohibitionem coniugij definit doctrinam eſſe dæmoniorum. HABENT & aliud Papiſtæ refugium, volunt ſacerdotes in perfectiori & digniori vitæ ſtatu viuere. Iam autem pro confeſſo habent virginitatis & cœlibatus ſtatum meliorem eſſe, & digniorem ſtatu coniugali. Vnde ſuum decretum de cœlibatu ſacerdotum concludunt. Si tam facile eſſet donum continentiæ dare, quam concludere, videretur aliquid habere momenti eorum concluſio. Sed orationibus aiunt impetranda eſt caſtitas. Age vbi eſt promiſsio quod Deus velit iſtam largiri? promittere perpetuum cœlibatum, & non habere rationē humanæ fragilitatis, & inſidiarum diaboli ſumma eſt amentia. Omnes pij no- 20 runt ea quæ ad hanc vitá ſpectant petenda eſſe cū conditione. Quare nemo certus eſſe poteſt de impetranda perpetua caſtitate, proinde ſtultus eſt, & qui eam requirit & qui eam vouet.

IAM videamus principium ſeu fundamentum, quo Papiſtæ nituntur. cœlibatus inquiunt ſtatus eſt melior & dignior coniugali ſtatu. à quo magiſtro hoc didicerunt? certe non à Deo qui matrimonium in Paradiſo ſanxit. Paulus (inquiunt) 1. Corinth. 7. præfert virginitatem & cœlibatum coniugio. inter alia enim ita ait: Qui non iungit melius facit. Reſpondeo cœlibatum non eſſe meliorem coniugio ἁπλῶς ſed κατατί. Hoc eſt non bonitate operis, ſed vſu, idque non ſemper, nec in omnibus, quemadmodum Paulus aperte docet. Qui abſtinet à coniugio ſine caſtitatis dono, quomodo ſolicitus ſit facere ea quæ ſunt Domini, vt placeat Deo, 30 apparet in vita Sodomitica monachorum, & monialium: apparet in turpiſsimis moribus ſacrificulorum, qui omni genere libidinum ſe fœdiſsime polluunt. Faceſſant igitur Papiſtæ cū ſuo impuro cœlibatu, & tum demum imponant ſacerdotibus cœlibatum, vbi à Deo fuerint certiores facti, quod velit omnibus raſis & vnctis donum conferre caſtitatis. HACTENVS oſtendimus quomodo Papa Chriſto aduerſetur in diuinis ſacramentis: peruertit verá ſacramentorum rationem: auget ſua temeritate ſacramentorum numerum, deprauat vera ſacramenta, & à vero fine & vſu ſacramentorum aberrat, nunc de tertio, in quo propoſuimus Chriſto Papam aduerſari, hoc eſt de ritibus humanis agendum eſt. RITVS humanos qui faciunt ad ordinē & εὐσχημονίαν piam in Eccleſia non improbát pij, ſed eis ſuum locum tribuunt, infra opera tamen cultus & ſacramenta, atq; eos retinendos iudicant decori, & ordinis cauſſa. 40 Decori quidem, vt excitemur ad pietatem iſtis adminiculis, vt modeſtia & grauitas in pietatis exercitijs eluceat: ordinis vero, vt præſidentes habeant certam agendi regulam, vt auditores aſſueſiant ad obœdientiam & diſciplinam, vt bene compoſito Eccleſiæ ſtatu paci & tranquillitati conſulatur. Huiuſmodi ritus ordinare poteſt Eccleſia, & mutare ſi quando viſum fuerit. Nam Eccleſia habet poteſtatem in ædificationem, & habet mandatum in genere, 1. Corinth. 14. omnia fiant ordine, & decenter. QVID in hac re Papa peccat? peccat tyrannide, multitudine, κακοζηλίᾳ, vanitate, opinione. TYRANNIS eſt, quod Papa ſumat ſibi authoritatem in Eccleſiam Chriſti, cui audet præſcribere leges quas vult, quæ vna ex notis Antichriſti eſt.

MVLTITVDINE peccat, cum congerit in infinitum ceremonias, nec vllum finem facit, 50 imo magis onerat Eccleſiam Chriſti ritibus, quam vnquam Iudaicus populus fuit grauatus, contra manifeſtum interdictum Petri, cuius ſe ſucceſſorem gloriatur. Ita enim Petrus ait: Quid tentatis Deum imponere iugum ſuper ceruicem diſcipulorum, quod neque nos neque patres noſtri portare potuimus.

Κακοζηλία eſt quod ad imitationem prophanarum gentium, & ad ſimilitudinem Moſaicorum rituum multa ſunt inuecta in Eccleſiam per Papam. Iam autem gentium ſuperſtitio deteſtanda eſt, & Moſaici ritus exhibito Chriſto ceſſare debuere. Quare iſta Papalis κακοζηλία indigna eſt, quæ locum vllum habeat in Eccleſia Chriſti.

VANITAS eſt, quod multi ritus Papiſtici ſunt ἄσημοι, tantum ſunt hiſtrionicæ quædam geſticulationes, nihil ad ordinem & decorem facientes.

OPINIO damnanda accedit videlicet neceſsitatis, quæ pugnat cum libertate Chriſtiana: me-

na : meriti, quæ pugnat cum Christi victima : iusticiæ, quæ pugnat cum fide gratuitæ remissionis : & cultus, quæ pugnat cum dicto Christi, frustra me colunt mandatis hominum. RESTAT vltimum quod proposuimus videlicet disciplina, de qua quid vera Ecclesia sentiat ex verbo Dei, & quid Papa cõtra audeat dicendum est. DISCIPLINA in Ecclesia Christi nihil aliud est, quam assuefactio quædã cum interior tũ exterior, qua pij assuefiunt ad pietatẽ, iusticiam, modestiam, & alias virtutes, quaque in officio debito retinentur, ne excusso iugo Christi ferantur effrenes in quæuis flagitia. PARTES huius sunt instructio & correctio. instructio absoluitur præceptis, quorum alia mentem instruunt, affectus frenant, & voluntates regunt. alia linguam gestus & facta gubernant. Correctio est castigatio quæ fit per gubernatores disciplinæ, hoc est per parochos & alios graues viros, quibus hæc cura commissa est. Mitior castigatio fit verbis tantum : grauior exclusione ab Ecclesia per excommunicationem : grauissima fit exclusione per anathematismum, qui exercetur tantum in pertinaces hæreticos. Hæc fere summa est disciplinæ Ecclesię Christi : à qua quantum aberret Papa facile est videre in moribus Papalium, & abusu excommunicationis, & fulmine anathematis, de quibus omnia referre, quibus illorum libri referti sunt, nolo. Quid enim valet disciplina vbi fundamentum non est bonum. CASTIGATIO quæ verbis fit apud eos eo pertinet, vt Papa suos sub imperio retineat. EXCOMMVNICATIO exercetur non in facinorosos legitime iuxta mandatum Christi admonitos, sed in pauperes, qui forte non sunt soluendo ea, quæ Papalis dignitas sibi deberi autumat. Scortatores leui satisfactione reconciliãtur. qui obulum sacrificulo debet, & non soluit ad nutum, excommunicatione feritur, non sine graui, si dijs placet, ceremonia, è suggestu declamitat in miserum hominem, infamat insontem, candelas mittit, pulsat campanula, horrenda voce debitorem excludit ab Ecclesia, immo non solum ab Ecclesia, verumetiam adimit omnem spem veniæ. Sub tamen tacita conditione, nisi reus pecunia fulmen extinxerit. ANATHEMATISMVS exercetur non in hæreticos, sed in eos qui Prophetica & Apostolica scriptura se contentos esse dicunt : in eos qui solo sanguine Christi fatentur peccata expiari : in eos qui dicunt Christum vnicam suam spem esse : in eos qui non inuocant sanctos : in eos qui non omnia Papæ nugamenta recipiunt. Breuiter in eos qui Papam loco Dei non adorant. illam enim formam qua vsi sunt sancti patres, immo Apostolus Paulus in corruptores Euangelij, transfert Romanus tyrannus ad stabiliendum suum regnum, quod sophistica partum, Hypocrisi & tyrannide defenditur. Non sunt ergo magis metuendi anathematismi Papales, quam si amator aliquis turpis omnes suas veteres amicas anathemate ferire vellet, quæ iam contemto meretricio amore honestis oblectarentur nuptijs. Nam cum Papæ succubuimus vilissimis scortis turpiores eramus, nunc autem postquam Christo nupsimus, sponsæ honestissimæ coronam gerimus. Quo solo marito contenti, amatorem veterem Papam execramur cum omnibus suis philtris & incantationibus. HÆC placuit interserere de collatione Papæ Antichristi, & Iesu Mariæ filij veri nostri Christi : singula persequi nolui, sed capita tantum attingere. Nam timendum est ne nostra securitas aliquid magni mali nobis afferat. Deus faxit ne nonnulli qui hactenus constantiæ laudem meruere, turpiter arma abijciant & Turco aut Papæ se subijciant. Talia enim minari videtur nostra ingratitudo.

Nos autẽ debemus gratias agere Deo semper pro vobis, fratres dilecti à Domino.

Hæc tertia pars est præsentis capitis, eaque consolatoria, ne videlicet frangantur animis Thessalonicenses, ob tantam confusionem & plurimorum ruinam. Nam cum gratias agit pro ipsis, collationem facit inter Thessalonicenses, ac illos, qui astu Sathanæ abducebantur ab Euangelio, vt qui certus sit de eorum constantia ac perseuerantia in fide. Huius fiduciæ rationem addit, cum ait : dilecti à Domino. Hæc enim dilectio sola facit eos & stabiles ac securos. Huc igitur vult Paulus vt respiciamus, quoties solicitudo occupat animum : hæc sola gloriatio nostra est, quod Deus pater nos in dilecto diligat.

Quia elegit vos Deus ab initio in salutem.

Ratio propositionis ab ęterno Dei consilio de salute electorum sumta. Fieri enim non potest, quin salutem consequantur, quos saluandos elegit. Elegit autem in Christum credentes, quales se dilectione, patientia atque adeo vitæ innocentia declararunt Thessalonicenses. habent autem credentes triplex ius adeundi vitam æternam : Electionis, quia vnigeniti filij membra sunt : Redemtionis, quia mortis & victimæ filij sunt participes : & promissionis, quia Deus qui mentiri nequit omnibus in Christum credentibus promiserat salutem. Ita enim scriptum est. Sic Deus di-

us dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Porrò credentes de vita æterna securos faciunt tria. Charitas adoptionis de qua Rom. 3. & 8. & Iohan. 3. Veritas promissionis. Sunt enim omnes promissiones Dei ratæ ac firmæ in Christo Iesu. Et facultas reddendi promissum. Est enim Deus omnipotens qui omnia quæ vult in cœlo & in terra facit. Præterea tria sunt quibus pij ab impijs discernuntur. Electio apud Deum, quæ in Christo fundatur, extra quem de electione ne quidem cogitandum est. Dilectio vitæq; innocentia apud homines. Est enim hæc germanus fidei fructus. Fides vnumquemque apud se. Est enim fides donum & testimonium Spiritus sancti, quod hic reddit spiritui nostro, vt indubitanter Euangelio assentiamur, & ex hoc credamus nobis peccata propter Christum condonari, & vitam æternam donari.

In sanctificatione spiritus & fide veritatis.

Coniungit cum electione sanctificationem spiritus & fidem veritatis. & quia veritatis fides (hoc est solida & sincera) non nisi ex sanctimonia vitæ nobis innotescit, priori loco sanctificationē spiritus, hoc est spiritualem, quam Spiritus sanctus per regenerationis gratiam in credentib. operatur, ponit, vt ex proprio effectu tanquam certissimo indicio fidem ostendat. Hinc igitur discamus sanctificationem spiritus non separandam esse ab electione, sed necessario ex fide manare.

Quo vocauit vos per Euangelium nostrum in possessionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi.

Ratio cur sanctimonia vitæ veræ fidei adesse debeat. eo enim vocamur per Euangelium, vt vitæ innocentia professioni respondeat. Addit præterea finem sanctimoniæ. cum inquit: in possessionem gloriæ Domini nostri Iesu Christi. Vt alludere videatur ad Psalm. 2. postula à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Cum igitur pij sint regis Christi gloriosa possessio, securi sint aduersus portas inferorū. Deinde haud decet vt se contaminent flagitijs, addicentes se imperio peccati. Non enim iam sunt sui iuris, sed eius cuius sunt possessio, precioso eius sanguine acquisita. Poterit & actiue exponi, vt sit sensus. Vt possideatis gloriam communem cum Domino nostro Iesu Christo. Huius communis gloriæ cogitatio, vt in omnibus afflictionibus nos consolari debet, ita quoque admonere, cum fidei, tum sanctimoniæ: sine quibus ad tantæ gloriæ fastigium nemo conscendere valet. Iam colligamus ea quæ Paulus in præsenti consolatione coniungit, vt nobis quoque eadem accommodemus, sed consecutionis non collocationis ordine seruato. Primo loco ponit dilectionem Dei, quæ est prima nostræ salutis caussa. Deinde addit electionem, qua dilectos ordinat, sed sciendum est vtramque, hoc est dilectionem Dei & electionem fundari in Christo Iesu. ne vel de dilectione, vel de electione extra hoc fundamentum cogitemus, Nam qui id facit, nihil præter desperationem haurire poterit, ex prædestinationis doctrina. Tertio loco ponit vocationem per Euangelium, quæ est electionis diuinæ euidens testimonium. Quarto, fidem qua iustificamur collocat, Fides enim ex auditu est. Quinto, sanctificationem spiritus ponit. Simul enim cum fide datur gratia regenerationis. Sexto, finem addit, nempe, vt simus gloriosa possessio Domini nostri Iesu Christi, seu vt vna glorificemur cum Christo. Hæc paulo aliter, sed in eundem sensum referuntur ad Roman. 8. sed quo hæc spectant? Primum hæc nos excitent ad gratiarum actionem Deo reddendam exemplo Pauli, quod Deus adeo nos in dilecto dilexerit. Deinde ad amorem verbi Dei, quod est organum quo Deus suam dilectionem nobis communicat. Tum commendent hæc nobis fidem, innocentiam vitæ, & patientiam in præsentibus ærumnis. In omnibus enim malis huius mundi respiciamus ad scopum, & nos sustentemus fiducia futuræ gloriæ per Iesum Christum: de electione plena instructio legatur in annotationibus nostris in Epistolam ad Ephesios cap. 1.

Proinde fratres state.

Exhortatio est ad constantiam. solent enim Prophetę & Apostoli admiscere doctrinæ consolationes & exhortationes, Item minas & querelas: vt doctrinam auditoribus, seu lectoribus accommodent. State, id est, firmi estote & stabiles, ne dimoueamini à doctrina veritatis, fide & constantia vllis persecutionibus, aut hostium insultibus.

Tenete traditiones quas didicistis vel per sermonem, vel per Epistolam nostram.

Commen-

Commendat Thessalonicensibus doctrinam, quam antea à se didicerant, cum per prædicationem præsentis, tum per Epistolam absentis. Papistæ ex hoc loco suarum traditionum patrocinium petunt, sed frustra. Perperam enim definiunt traditionis vocabulum, dum hac voce solummodo significari leges putant, quas Episcopi & prælati Ecclesiæ Dei præter verbum Dei obtrudunt. Verum Apostolis & sanctis patribus alius est huius vocis vsus. Illi enim generalius hoc vocabulum accipiunt, vt Dei, & hominum doctrinam complectatur. Paulus 1. Corinth. 15. Tradidi vobis in primis, quod & accepi, quod Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas. Et 1. Corinth. 11. Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis, quod Iesus Christus in ea nocte qua traditus est, accepit panem &c. Matth. 15. Cur discipuli tui transgrediuntur traditionem seniorum. Ex hisce tribus testimonijs triplicem traditionem esse concludo. Primam doctrinæ, mediam diuinarum cæremoniarum, vltimam rituum humanorum. Traditio doctrinæ est legis & Euangelij, & aliorum locorum, qui cum illis coniuncti sunt. Traditio cæremoniarum diuinarum, est baptismi & cœnæ dominicæ in nouo testamento. Traditiones enim veteris populi abolitæ sunt. Traditio rituum humanorum continet canones varios, cum de cæremonijs, tum de disciplina cleri & populi. Irenæus libro 3. sæpe traditionis vocabulo vtitur pro doctrina, quam Apostoli acceptam à Domino tradiderant auditoribus suis, adeo vt ipsum Apostolicum Symbolum ab illo authore dicatur traditio Apostolorum. poterit & alia traditionum diuisio dari, vt alia sit diuina, alia humana, & vtraq; duplex, nempe doctrinæ & rituum. Sed diligenter cauendum est, ne traditionibus diuinis admisceamus humanas. Est enim maximum inter eas discrimen. Diuinæ enim traditiones nos obligant authoritate Dei ad perpetuam obœdientiam. Humanæ autem libertati Christianæ cedunt. Præterea non est eadem ratio humanarum traditionum. Quædam enim aperte pugnant cum verbo Dei, & abducunt à Christo. Vt sunt inuocatio Sanctorum, Missarum prophanatio, idolorum immolatio, nugamentum purgatorij, indulgentiarum abominatio, & multarum cæremoniarum inepta congeries. Huiusmodi omnibus pijs fugiendæ & detestandæ sunt, iuxta præceptum Domini, Cauete à falsis Prophetis. Item, cauete à fermento Pharisæorum. Quædam sunt piæ & honestæ, in hoc à senatu Ecclesiæ institutæ, vt nihil fiat inordinate & tumultuarie, sed pie ac prudenter, tanquam in conspectu Dei & Angelorum: vt ordo & decorum, iuxta consilium Pauli, seruetur. Ordinis quidem est vt præsidentes habeant suæ administrationis regulam, vt auditores assuefiant ad obœdientiam & disciplinam, vt bene composito Ecclesiæ statu, paci ac tranquillitati consulatur. Decori vero est vt excitemur ad pietatem illis adminiculis, vt modestia & grauitas in pietatis tractatione eluceant. Verum in his diligenter caueantur tria. Primum, ne ad salutem credantur necessariæ. Secundum, ne conscientiæ inijciantur laquei. Tertium, ne pro cultu Dei habeantur. Porrò quia integra tractatio de traditionibus humanis in locis Philippi habetur, non opus est hic plura de traditionibus adijcere. sed tantum vnum argumentum aduersariorum attingam. Apostoli Actor. 15. præcipiunt gentibus vt abstineant ab idolothytis, suffocato & sanguine. Hinc Romanenses duo concludunt. Primum quod ipsis & Apostolorum successoribus liceat traditiones condere. Alterum quod populus ipsis obœdientiam in traditionibus debeat. Verum illud Apostolorum concilium nequaquam patrocinatur Papistis. Huius enim concilij primum caput fuit, relinquendam esse gentibus suam libertatem. Deinde sequitur æterna lex Dei, de non violanda charitate. Quare admonent gentes ne sua libertate abutantur in offensionem infirmorum fratrum, atque hæc quoque lex æterna est. Hanc nunc accõmodant Apostoli ad præsentia tempora, & homines in hanc sententiam. Præceptum Domini est, ne fratres infirmos lædatis. sed fratres infirmi læduntur, si idolothytis & suffocato & sanguine vescamini. edicimus igitur vobis in verbo Domini, ne cum scandalo manducetis. Ex his puto intelligi nõ solum quid de traditionibus sentiendum sit: Verumetiam quomodo importunis aduersariorum obiectamentis sit obuiandum.

Ipse autẽ Dominus noster Iesus Christus & Deus & pater noster qui dilexit nos, & dedit consolationem æternam, & spem bonam in gratia, consoletur corda vestra, & confirmet vos in omni sermone & opere bono.

Hæc postrema huius capitis pars est. quæ vt supra in indicatione ordinis admonui, continet votum & precationem pro Thessalonicensibus, Nimirum vt Deus ipsos consoletur ac confirmet in omni sermone & opere bono. Hoc est, vt pleno verbi Dei intellectu instructi, fructum edant cogniti verbi in omni opere bono. Cæterum diligenter obseruetur ordo verborum Pauli. Primo loco Christum ponit, per quem ad patrem habemus accessum. Rom. 5. & Ephes. 3.

Qui enim ſine Chriſto mediatore in conſpectum maieſtatis prodeunt, ſuæ temeritatis pœnas luent. Et vt fidei admoneat nos, vocat ipſum noſtrum Dominum, vt quem fide poſsideamus victorem Satanæ ac donatorem vitæ æternæ. Deinde addit, & Deus, qua voce nos admonet maieſtatis diuinæ, & omnipotentiæ: vnde fides ſolatium accipiet aduerſus omnium hoſtium potentiam & conſilia. Præterea ſubdit, & pater, vt non ſolum omnipotentia diuina, verumetiam affectus paternus veniat nobis in mentem. Quare hæc tria ſimul cogitemus, acceſſum nobis patere ad Deum per Chriſtum fide: potentiã Dei qua poteſt nos liberare: & affectum paternum quo nos vt filios in dilecto complectitur. Deinde à priori beneficio confirmationem petit, inquiens: Qui dilexit nos & dedit conſolationem æternam per verbum Euangelij, continuando, ſcilicet, ſua erga nos beneficia, & ſpem bonam in gratia, id eſt, gratuitam nullo noſtro labore partam. nimirum de æterna gloria poſsidenda per Chriſtum, modo in eum firma fiducia recubuerimus. Hæc inchoatio beneficiorum Dei euidens teſtimonium eſt miſericordiæ. Vult igitur inchoatũ beneficium perficere, vnde ſequitur quod renati poſsint retinere dona, cum ſe petunt iuuari iuxta dictum, Lucæ cap. 11. Quanto magis pater cœleſtis dabit Spiritum ſanctum petentibus. Obſeruetur quoque hic teſtimonium de diuinitate Chriſti, & quod ſit diſtincta perſona à patre, æqualiſque potentiæ, & maieſtatis cum patre. Nam cum Paulus Chriſtum inuocat, ſtatuit eum vbique præſentem & exaudientem inuocantes, quod ſane proprium eſt diuinæ naturæ. Et cum diſtincte ponit Chriſtum & patrem perſonarum diſtinctionem agnoſcit, præterea quia hic filij nomen priori loco, & patris perſona poſteriori, & alias in ſcriptura vt in verbis baptiſmi, patris perſona præcedit, intelligatur potentiæ & maieſtatis æqualitas.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Pro curſu Euangelij & pro ſe orari petit conſolans Theſſalonicenſes & orans pro ipſis, præcipit vt fugiant ordinis deſertores, vt ipſi ſuum exemplum imitando quæ decent agant. vtque placide tanquam fratres admoneant delinquentes, quo in viam redeant.

Ordo & partes Capitis tertij.

Hoc caput paræneticum eſt, & continet varias & vtiles admonitiones, quod in ſex partes licet diſtinguere. Primum enim hortatur pro curſu Euangelij & pro ſe fieri preces, Deinde conſolatur eos, erigit aduerſus defectionis periculum, Tertio loco precatur pro ipſis. Quarto, hortatur ne commiſceantur cum inordinate ambulantibus, ſed ſe potius exemplum vitæ imitentur. Quinto, hortatur ad laborem & alia officia. Sexto. Quomodo cum delinquentibus agendum ſit monet. Poſthac ſuo more claudit Epiſtolam.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD reliquum eſt orate fratres pro nobis, vt ſermo Domini currat & glorificetur, quemadmodum & apud vos, & vt liberemur ab importunis & malignis hominibus.

Hæc prima huius capitis pars eſt, continens hortationem, in qua Paulus hortatur Theſſalonicenſes, vt pro ſe orent, & addit huius ſuæ exhortationis duas cauſſas. Vnam quidem vt ſermo Dei currat (hoc eſt propagetur & ſpargatur paſsim per orbem) & glorificetur (hoc eſt fructum ferat in auditoribus, vt Deum ex fide glorificent.) Poſteriorem vero, vt ipſe Paulus liberetur ab importunitate & malicia hominum, cum Iudæorum Iudaiſmum miſcentium cum Euangelio, tum aliorum prophanorum hominum, qui omnia in quæſtionem vocarunt, vt hac ratione doctrinam Euangelij vel perturbarent vel malicioſe extinguerent. Ex hoc loco tria diſcamus. Primum, neminem eo progreſſum eſſe in pietate, qui non opus habeat communibus Eccleſiæ precibus.

precibus. Quare admoniti exemplo Pauli magnifaciamus Ecclesiæ preces, easque pro nobis fieri exoptemus. Deinde, commune piorum officium esse precari, vt Euangelium late spargatur, ac fructum ferat: Idque cum vt Deus glorificetur, tum vt multi nobiscum cœlestis hæreditatis, destructo regno diaboli fiant participes. Tertium, cauendos esse homines importunos & malignos, ne illorum intempestiuis quæstionibus illaqueati, à recto veritatis cursu deflectamus. Est enim humanum cor, vt inquit Nazianzenus, veluti arida stipula, quæ scintillis errorum facile inflammatur, sed difficile rursus extinguitur.

Non enim omnium est fides.

Ratio per querelam, quasi dicat, multi sunt quidem qui fidem iactant, & de fide importune disputant, sed pauci sunt, qui vere credunt. Explicat igitur hisce verbis Paulus quosnam supra importunos & malignos vocat, nempe eos, qui fidem simulant, & interim fidei hostes se vita & curiosis quæstionibus declarant. Oratio mutata in concretum clarior est. Non omnium est fides, id est non omnes sunt fideles. Haud enim raro abstracta Hebraica consuetudine pro concretis ponuntur.

Fidelis autem est Dominus, qui confirmabit vos, & custodiet à malo.

Hæc consolatio est secunda huius capitis pars, qua erigit Thessalonicenses aduersus defectionis periculum, quod tum videbatur imminere, ab ijs qui importune & maligne quæstiones inutiles mouebant. Obserua autem hic argumentum Pauli sumtum à fide Dei: quod in hunc modum complere licebit. Deus stat promissis. est enim fidelis. Deus vocauit vos per gratiam, & adoptauit in filios. Igitur vobis, vt suis filijs, aderit confirmaturus vos, ne malignus ille suis technis vos subruat. Cæterum nobis vigilandum & orandum est, ne nostra oscitantia & iniuria accersamus nobis periculum, atque hoc est quod subiungit his verbis.

Confidimus autem in Domino de vobis, quod quæ præcepimus vobis & facitis. & facietis.

Quasi dicat, non dubito quin extra omne periculum sitis futuri, modo ijs quæ per prædicationem Euangelij didicistis adhæseritis, veram pietatem per omnem vitam meditantes. Hic videmus, quod in salute hominis comparanda voluntas humana non sit mere passiua, vt statua, sed quod simul requiratur voluntas nostra adiuta à Spiritu sancto: quæ si Spiritui sancto se opposuerit, fidem abijcit & certam damnationem sibi accersit. Vera est enim sententia Nazianzeni, θεὸς γὰρ οὐκ ἄκοντα σαώσει βίᾳ, id est, Deus non inuitum violenter saluabit. Relinquamus igitur phantasias stoicas, ac pietatis exercitijs, assidue pugnando aduersus carnem, inuigilemus.

Ipse enim Dominus dirigat vestra corda in dilectionem Dei, & in expectationē Christi.

Hic tertio loco precatur pro Thessalonicēsibus, ac simul duo docet. primum quod Dominus ipse dum inuocatur à nobis, manum adhibere, & nostræ infirmitati succurrere velit, dato suo Spiritu sancto, quo dirigantur corda nostra recte in salutis cursu. Deinde docet quonam omnia nostra studia & omnes conatus nostros referre nos oporteat, nimirum ad dilectionem Dei, qua ea quæ illi placida sunt in hac vita facere studeamus, & ad expectationem Christi, qui adueniet iudicaturus orbem. Quemadmodum autem dilectio Dei facit, vt in hac vita studeamus DEO per omnia placere: Ita expectatio Christi nos in omnibus afflictionibus consolabitur, ne fracti impatientia confessionem abijciamus. In tota igitur vita ad dilectionem Dei actiones nostras referamus: in cruce ac aduersitatibus expectatione Christi liberatoris nos sustentemus.

Porrò præcipimus vobis fratres in nomine Domini nostri Iesu Christi, vt subducatis vos ab omni fratre inordinate ambulante & non secundum traditionem, quam accepit à nobis.

Hæc quarta præsentis capitis pars est, quæ eo pertinet, vt fugiamus occasiones peccati. Nihil enim magis procliue est, quam malo sodalitio, corrumpi, iuxta dictum: Corrumpūt bonos mores ὁμιλίαι κακαί, id est, sodalitia & colloquia praua. Item, qui tetigerit picem inquinabitur ab ea. Huc pertinet etiam gnomicum Theognidis dictum,

ἐσθλῶν

ἐσθλῶν μὲν γὰρ ἀπ' ἐσθλὰ διδάξεαι ἤν, ἢ κακοῖσι συμμιχθῇς, ἀπολεῖς τὸν δὲ παρέοντα νόον. Ita hic Paulus vult, vt fugiamus inordinatos fratres: Non ita ſane, quin eos moneamus ſui officij, & obiurgemus ex dilectione, quo redeant in viam, ſed ne conuerſemur cum illis familiariter, vnde aliqua labes in nos quoq; aſpergi poſsit. Sed quos vocat inordinatos? Hos ipſe Paulus definit eſſe, qui iuxta traditionem à ſe acceptam non viuunt. Traditio autem Pauli doctrinæ fidei & morum eſt. hos ergo vult caueri vt inordinate ambulantes, qui vel contra doctrinam inutiles mouent quæſtiones, vel qui fidei vani potius iactatores ſunt, quam ſinceri amatores, vel qui morum improbitate alijs ſunt ſcandalo. Qui enim tales ſunt fratres & Chriſtiani dici quidem volunt, ſed quia Deum factis negant, abominabiles ſunt, iuxta dictum Pauli ad Titum 1. Deum inquit confitentur ſe ſcire, at operibus negant, cum ſint abominabiles & contumaces ad omne opus bonum reprobi. Hoc loco abutuntur Phanatici quidam, qui non putant in vllo cœtu veram eſſe Eccleſiam, veramque ſacramentorum adminiſtrationem, in quo aliqui ſunt impij & prophani homines. Vnde ſequitur magna abſurditas, nempe quod in familia Adam non fuerit vera Eccleſia, Quia ibi Cain impius delituit. Nec in familia Noë, quia impium Cham ſecum in arca habuit: Imo nec in Chriſti ſocietate & in extrema cœna in qua Iudas proditor conuiua aderat. Breuiter nullus eſt cœtus in mundo nec fuit, in quo aliqui non ſunt admixti mali. Proinde iſtos phanaticos fugiamus qui fingunt nobis Eccleſiam, quemadmodum Plato perfectam politiam, quæ apud Ideas ipſius adhuc deliteſcit, nec vnquam in lucem prodibit. Deinde & in hoc errant, quod exiſtiment Paulum hoc loco de excommunicatione agere. tantum enim de ea ſegregatione ſeu ſubductione loquitur, quæ in noſtra manu & arbitrio poſita eſt. Eſt enim hoc in noſtra manu ſubducere nos à familiari improborum conuictu & conuerſatione. At non liberum eſt nobis, modo veri Chriſtiani eſſe velimus, à publico cœtu Eccleſiæ nos ſubducere. Eſt enim æternum Dei mandatum, vt oues Chriſti vocem ſui paſtoris audiant, ac miniſterio verbi debitam præſtent obœdientiam. Proinde ſciant infirmi abſtinendum eſſe à flagitioſis & inordinatis, quantum ad priuatam conuerſationem attinet, non quantum ad Eccleſiæ communicationem, niſi cenſura Eccleſiæ fuerint excommunicati. Quocirca conſilium Auguſtini ſequamur (qui inquit) miſericorditer corripiet homo quod poteſt, quod autem non poteſt patienter ferat, & cum dilectione gemat ac lugeat.

Ipſi enim ſcitis quomodo oporteat imitari nos, quod non inordinate viximus inter vos, neque gratis panem comedimus ab aliquo, ſed in labore & fatigatione nocte ac die laborantes, ne grauaremus aliquem veſtrum.

Loco rationis ſuum exemplũ proponit, docet enim, vt bonus doctor, non ſolum præcepta vitæ, ac normam morum verbis præſcribit diſcipulis & auditoribus, verũetiam ſe ipſum exẽplar ſtatuit, quo pręceptis & exemplis ſimul erudiantur diſcipuli. Qui enim pie docent & male viuunt, non ſolum moribus deſtruunt quod doctrina ædificant, verumetiã ſibijpſis & alijs duces ſunt ad exitium. Quapropter Menandrum recte dixiſſe exiſtimo cum inquit: Mores dicentis, non ſermones perſuadent. Diſcant igitur ex hoc loco docentes cum in ſcholis, tum in templis ſe ſpeculum doctrinæ exhibere diſcipulis, ſuiſque moribus quod docent exprimere. Sed quomodo vult Paulus Theſſalonicenſes ſe imitari? Non inordinate viuendo, & quia potiſsimum hæc admonitio pertinet ad fucos ocij amatores & laboris vocationis deſertores, Argumentum proponit à maiore ad minus hoc pacto: Ego Paulus qui veſter doctor ſum, non comedo panem alicuius gratis, imo laboro manibus pro victu, tametſi iure poſsim à vobis laboris mercedem petere. Multo minus alij deberent ex alieno viuere & ocium ſectari. Sed quid dicemus? Nũ Paulus hic miniſtris verbi & alijs Chriſtianis generalem regulam præſcribit? An non iuxta dictum Domini dignus eſt mercenarius mercede ſua? Obſeruanda eſt temporis circumſtantia. Paulus prædicauerat Euangelium Theſſalonicenſibus, quos primus Chriſto adduxit. Iam ſi quod permiſſum à Domino eſt ſtipendium laboris petijſſet, non defuiſſent Sycophantæ, qui dixiſſent Paulum ventris curam habere potius quam ſalutis hominum. Quare prudenter & pie abſtinet à ſuo iure, ne quid impiorum calumniæ noceant ſuo miniſterio. Quod ſane exemplum omnibus pijs miniſtris eſt imitãdum, nimirum vt ante omnia gloriam Dei & ſalutem animarum quærant, ſuis commodis ſæpe neglectis.

Non quod habeamus poteſtatem, ſed vt nos ipſos Typum daremus vobis vt imitaremini nos.

Hæc valde neceſſaria eſt præoccupatio qua anteuertit eorum obiectionem, qui ab exemplo Pauli regulam generalem erant facturi: Nimirum

vt omnes verbi ministri gratis docerent, ac de suo proprio labore viuerent exemplo Pauli. Sed Paulus distinguit inter ius & factum. Ius se habuisse dicit accipiendi stipendium & mercedem pro suo labore. Quemadmodum copiosius docet 1. Corinth. 9. Et ego supra pluribus ostendi, 1. ad Thessal. 2. sed à facto se abstinuisse tantum dicit, idque ideo, vt malignis hominibus omnem calumniandi, & sinistre de se suspicandi occasionē amputaret: Attamen Paulus dicit se hoc fecisse quo alijs daret exemplum, quod imitarentur. Fateor id quidem. omnes enim ministros verbi decet factum Pauli imitari, quantum quidem ad genus facti attinet, videlicet, ne impediant cursum Euangelij importuna sui iuris vsurpatione, neue vllam quantū in se est malignis hominibus occasionem calumniæ præbeant. Caueant igitur pro viribus pij verbi ministri, ne quid faciant, quod doctrinæ Euangelicæ inuidiam conciliare possit, discantque omnia ferre, ne quod scandalum dent Euangelio Christi.

Etenim quando eramus apud vos hoc præcipiebamus vobis, quod si quis non vult operari, neque edat.

Iustissima sane regula: Sed cuius charitas ἐπιείκειαν & moderationem nouit. Neque enim hac regula excusaueris te, si indigentem proximum in sua necessitate non subleuaueris. Quare recte iuxta præsentis loci peristasin intelligenda est, hoc pacto. Si quis non laborat, id est, si validus & fortis ocium sectatur, vt ex alieno viuat, prætextu religionis, is non edat, hoc est, Sinendus est tantisper donec fame coactus laborare pro victu incipiat. Vult igitur hæc Pauli regula, vt inter validos & infirmos discernamus. Illi enim compellendi sunt vel durissimo telo fame, vt honesto labore sibi victum quærant: Hi iuuandi & fouendi sunt, vt Christi membra & cohæredes vitæ æternæ. Porrò si quis ex hoc Pauli loco contendere velit manuarium laborē omnibus præcipi, περίστασις textus eum confutat. Loquitur enim hic Paulus, vt antea admonui, de ociosis hominibus qui nihil boni in commune contulerunt, sed ex alieno iners sectantes ocium vixerunt. At Genes. 3. dicitur. In sudore vultus tui vesceris pane tuo. Respondeo, non esse præceptum sed irrogationem pœnæ, quam more scripturæ notat speciei vocabulo. Per laborem enim omnes ærumnas & calamitates impositas generi humano propter peccatum intelligit: quæ sane calamitates, tametsi communes sunt toti generi humano, non tamen æqua mensura singulis membris imponuntur, sed singulis partitur Dominus certam mensuram, & mitigat in ijs, qui se ex fide inuocant.

Audiuimus enim quosdam ambulantes inordinate, nihil operis facientes sed curiose agentes.

Iam proximæ præcedentis exhortationis occasionem attingit. Audiuerat enim quosdam ocium sectari, & religionis prætextu ex alieno viuere. hos contra ordinem facere asserit, vt qui non solum ocium captent nihil agendo, verum etiam ex ocio agere male discāt, iuxta vulgare dictum. Homines nihil agendo, male agere discūt.

Huiusmodi præcipimus & hortamur per Dominum nostrum Iesum Christum, vt cum quiete operantes suum panem comedant.

Conatur reuocare in viam inordinate ambulantes. diligenter autem obseruanda est obtestationis formula, qua eos obtestatur per Dominum nostrum Iesum Christum, quo initium secundi capitis ad Philippenses referatur. Si qua igitur consolatio in Christo, si quod solatium dilectionis, Si qua communio spiritus, si qua viscera & miserationes, implete meum gaudium, &c. QVIES cuius hic meminit, curiositati malignæ opponitur, Quemadmodū ostendi supra capite quarto prioris Epistolæ ad Thessalonicenses. Vult igitur Paulus, vt ociosi curiositatem & inertiam fugiant, ac se honesto sustentent labore. Proinde vt commendatur hic omnibus Christianis modesta quies cum proprio labore: Ita econtra prohibetur maligna curiositas. Quod hic sine addito operantes dicitur, in priori Epistola exponitur, cum additur propria: vt quilibet Christianus in sua vocatione sit sedulus ac fidelis. Nempe vt suum panem comedat honesto labore partum. Idem vult Dominus cum præcipit orare: Panē nostrum quotidianum da nobis hodie. Vult enim vt nostro labore viuamus, ita tamen, vt benedictionem omnem à Domino esse agnoscamus.

Vos autem fratres ne defatigemini facientes bene.

Inordinatos admonuit, nunc autē pios hortatur, vt in cursu sine defatigatione contendant. Verbum græcū

ἐκκακῆτε

ἐκκακήσητε significantius est. Nam significat proprie in aliqua re seu actione reddi remissiorem, seu deteriorem, vt si quis certas actiones sibi quotidie obeundas præscriberet, & in eis paulatim deficeret quasi pertæsus laboris. Vnde vetus interpres & Ambrosius reddiderunt, nolite deficere benefaciendo, Athanasius putat prolepsin esse, qua occurrit Paulus ijs quæ ex superiori dicto (panem suum comedant) sumerent occasionem, nihil in vsum proximorum indigentium conferendi, quos dicit Paulum reuocare ad commune officium, nimirum quod non inde debeant sumere occasionem defatigationis in præstandis proximo officijs ex charitate. Verum Paulus videtur generalius loqui. Nempe de omnibus pietatis exercitijs, vt hoc membrum opponatur inordinationi in genere, quam reprehendit.

At si quis non obtemperat sermoni nostro, per Epistolã hunc indicate, vt ne commertium habeatis cum illo, vt pudore suffundatur, neque velut inimicum habeatis, sed admonete vt fratrem.

Hæc sexta huius capitis pars est, in qua docet quomodo agendum sit cũ inordinate ambulantibus, & pertinet hæc pars ad disciplinam seu iurisdictionem Ecclesiasticam. vt autẽ hæc Pauli præceptio vtilissima Ecclesiæ intelligatur, apertius analysin instituam, ac in certas partes hanc pericopam distribuam, vnde apparebit quomodo sit cum delinquentibus agendum. Prima igitur particula est vt doceantur homines, quid facto sit opus, quidque deceat. Secunda, vt aberrantes ab ordine, à fratribus, quibus ea res innotuit, admoneantur. Tertia, vt admoniti sed præfracti ministris Euangelij declarentur, quo ipsorum proteruia illorum authoritate castigetur. Quarta, vt qui ministrorum authoritati non cedunt, vitentur ab alijs, & excludantur à cœtu Ecclesiæ. Quinta particula est de fine excommunicationis: Nimirum vt lapsus pudore suffusus resipiscat tandem, ac reconcilietur Ecclesiæ. Sexta particula est de affectu piorum erga fratres errantes & excommunicatos. Nimirum vt non persequamur illos tanquam hostes, sed vt admoneamus tanquam fratres, quo eos Christo lucri faciamus.

Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem semper omni modo, Dominus cum omnibus vobis. Salutatio mea manu Pauli, quod est in omni Epistola, ita scribo: gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, AMEN.

Iam claudit Epistolam suo more, idque fausta imprecatione, optans Thessalonicensibus pacem, hoc est omnia prospera ac salutaria ac præcipue gratiam Dei, hoc est, fauorem quo Deus nos complectitur credentes propter filium.

REVERENDO VIRO, SAPIENTIA, DOCTRINA, AC PIETATE PRÆSTANTI MAGISTRO NICOLAO NICOLAI CANONICO ROSCHILDENSI DIGNISSIMO, AC CONCIONATORI D. FRIDERICI II. REGIS DANIÆ, &c. FIDELISSIMO, FRATRI SVO GRATIAM ET PACEM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VANTVM ONVS, VIR ORNATISSIME, QVAM difficile, quamque periculis plenum, sit ministerium verbi, & docendi munus in Ecclesia, multi prorsus ignorant: pauci, vt par est, minime perpendunt: paucissimi, & recte norunt, & pie iudicant. Multi enim sunt, qui huius mundi illecebris inescati, & cupiditatibus abrepti, omnem prorsus religionis curam abiecerunt: ex quo fit, vt de sanctissimo docendi munere in Ecclesia non secus iudicare possint, quam cœci de coloribus. in horum numero sunt non solum manifesti hostes Ecclesiæ, verum etiam Ecclesiæ membra quædam sed mortua: vt sunt Hypocritæ, Epicuræi, Sycophantæ, Alastores. Pauci tametsi aliquo religionis studio tenentur, & exiguas quasdam spiritus primitias habere videntur: dignitatē tamen ministerij & oneris grauitatem haud ita vt deberent æstimant. Satis enim esse putant, si sunt qui præsunt ceremonijs sacris: Si sunt qui publicas demagoreas habeant: Si sunt qui canant in templis: De alijs ad hoc arduum officium spectantibus, nihil aut parum soliciti. Paucissimi vtpote vere pij, cum Deum ministerij verbi autorem agnoscunt, cum scopum & finem recte perpendunt, cum necessitatem considerant, cum exempla Prophetarum, Apostolorum, & multorum Sanctorum intuentur, cum insidias Diaboli cogitant, cum imbecillitatem hominum, & multiplicem infirmitatem experiuntur, digne de munere docendi in Ecclesia iudicare incipiunt. Hoc cum faciunt, facile animaduertunt nullum in mundo munus vel maius vel difficilius, vel periculosius esse, quam sustinere vicem filij Dei in Ecclesia, atq; eam regere doctrina, & graui, vt decet, disciplina.

Magnitudo muneris docendi in Ecclesia in duobus cernitur, videlicet in destructione, & in ædificatione. Vt enim destruendū est regnum Satanæ, ita ædificandum est regnum Dei & Christi eius. Quantum autem opus sit vtrumque ex his verbis Pauli intelligi potest. In carne, inquit, incedentes, secundum carnem bella non gerimus. Arma enim militiæ nostræ non carnalia sunt, sed Dei potestate valida, ad subuersionem munitionum, dum ratiocinationes euertimus, omnemque sublimitatem, quæ extollitur aduersus cognitionem DEI, captiuam ducimus omnem cogitationem ad obœdiendum Christo. His verbis Apostolus satis ostendit, quantæ molis sit Christianam condere gentem, hoc est, destruere regnum Satanæ, ac Christi regnum ædificare. Quanquam autem facile videtur hoc efficere, si ducem belli respicimus, & arma, quæ Apostolus dicit potestate Dei valida esse: Tamen ni-

men nihil magis arduum eſſe poteſt, quando noſtras conſideramus vires, quibus deſtruendi regni Satanæ & ædificandi regni Chriſti cura demandata eſt. Facile quidem fateor Chriſto duci eſſet, vel vno fulmine regnum Satanæ proſternere, ſi ſua diuina potentia ad hoc vti vellet: Sed quia omnia ordinata creauit, vult etiam ſuam Eccleſiam ordine colligi. Non igitur ſua potentia inuincibili cogit homines, vt à Satana deficiant, ac ſe regem agnoſcant, ſed rem vult agi verbo, in quo Spiritus ſanctus eſt efficax, & miniſterio hominum, quibus demandârat, vt & regnum Satanæ verbo inuadant dimolianturque, & regnum ſuum verbo extruant in eorum ſalutem, qui per fidem in illud recipiuntur. Hinc apparet quantus ſit labor vtrumq;: hoc eſt, & regnum Satanæ deſtruere, & Chriſti regnum rurſus erigere.

Porrò vbi partem regni Satanæ miniſter Euangelij demolitus fuerit, & regnum Chriſti vtcunque extruxerit, non eſt ſtatim defunctus architecti munere. Nam & Satan perpetuo vt recuperet ſua, ſatagit, ideoque occultas inſidias ſtruit, & ſæpe exploratores, qui fingunt defectionem, in caſtra Chriſti mittit, vt clanculum multorum animos lethalibus ſuis telis vulneret, ac tandem proſtratos à Chriſto abducant. Tales exploratores ſunt multi, qui Chriſto militare ſe falſo gloriantur: quales ſunt illi, qui vel hæretica doctrina, vel hypocriſi, vel ſycophantijs, vel flagitijs concutiunt regnum Chriſti, & haud paucos furtim trucidant & interimunt. qui has inſidias Satanæ cogitat, qui has proditiones occultas perpendit, facile cogitat magnum ab architecto regni Chriſti requiri laborem & perpetuas excubias, vt internas proditiones depræhendat, & mature ſe machinationibus occultis opponat: ne quod ipſe die extruit, hoc aſtu aduerſarij noctu deſtruatur. Hinc apparet quod hanc diuinam architectonicam nemo feliciter exercere poſſit, niſi qui in ſchola Chriſti diu eſt verſatus, & longa experientia didicit, quib. technis ac cuniculis Eccleſiam Chriſti ſoleat Satan ſubruere. Minus periculi eſſet ſi Satan, qualis eſt, recta ferretur in hoſtem, ſed iam vt eſt verſutiſſimus, interdum ex inſidijs adoritur hoſtem, interdum palam prodit, ſed laruatus. nam Angeli perſonam induit, quo prætextu ſanctitatis multos in ſua caſtra alliciat. Hinc in Eccleſia tot hæreſes emerſerunt, tot luſtra monachorum prodiere, tot votorum genera nata ſunt, tot ſuperſtitiones & ἐθελοθρησκείαι omnibus temporibus extitere. Hinc miſſæ, hinc inuocationes Sanctorum, hinc purgatorium, breuiter infinitæ inſidiæ, prætextu ſanctimoniæ Eccleſiæ Chriſti ſtruuntur: quibus omnibus ſe opponet ſpeculator Eccleſiæ Chriſti, & verbo Dei in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis nobis commendato, tanquam acutiſſimo gladio vtrinque ſecante ſpectra iſta Diabolica inuadet: cauebitque ne Satan ficto ſplendore oculos ſibi faſcinet. Interdum alia via aggreditur & obijcit Eccleſiæ ignominiam crucis, obijcit ſcandala, obijcit pompam ſui regni, obijcit maculas veræ Eccleſiæ. Hic niſi vt miles peritus & fortis ſe oppoſuerit miniſter Euangelij, magnam ruinam Eccleſiæ videbit. Hic proinde opus eſt armis ſpiritualibus, quibus repelli poſſit à caſtris Chriſti Diabolus, qui πόλεμον ἄσπονδον cum Eccleſia gerit. Hic ſi ſpeculator Eccleſiæ ſtertit, Quid eſt ſperandum? imo quid potius non eſt metuendum? Quid ſi vino quotidie madet? Quid ſi ipſius exemplo ciues Eccleſiæ ad omnem intemperantiam & turpitudinem inuitantur? O quam miſera eſt Eccleſia Chriſti, cui talis contingit ſpeculator. Quid quæſo aliud fieri poteſt, quam quod ſcribit Virgilius de Troia capta, inuadunt (inquit) vrbem vino ſomnoque ſepultam? Stant, inquies, muri, quid periculi eſt? muri Eccleſiæ non ſunt lapideæ ſtructuræ, ſed mores ſancti, quales requirit tam ſancta profeſſio. Nam quod Scipio præclare de republica dixit, tunc eſſe rempub-

licam, hoc est, rem populi, cum bene ac iuste geritur: Hoc rectissime ad Ecclesiam refero, & tum demum esse Ecclesiam statuo, cum pijs & sanctis moribus viuitur, cum ab omnibus alijs, tum præcipue ab ipsis speculatoribus qui Ecclesiæ præsunt, vt eam destructo Satanæ regno ædificent, fulciant, conseruent, tueantur aduersus velitationes, incursiones, & oppugnationes Satanæ, qui omnium primum insidias ponit speculatoribus, vt ipsis captis, reliquos facilius depredari possit. Hinc est quod & doctrinam peruertere, & mores corrumpere ministrorum Euangelij perpetuo studeat. Alterutrum horum vbi effecerit, viam sibi fecit & aditum in Ecclesiam. Ex his manifestum est, esse & arduum opus, & difficile, Ecclesiam Christi ædificare, & conseruare. Iam de periculo dicam, quo plane nullũ maius esse potest. Nam si quis officium, vt decet, fecerit, corpori & fortunis ipsius metuendum est, Sin autem pactum leui violauerit & in officio infidelis fuerit, animæ iacturã faciet. Prophetæ Dei, Apostoli & multi sancti viri acerbissima passi sunt supplicia. Quare? Quia officio suo rite perfuncti sunt. Contra vero qui difficiliorem officij partem præterierunt secure, & in magna gratia hominũ vixerunt. Prophetæ Dei non sunt affecti supplicio, quia Mosen enarrarunt, & ad pietatem hortati sunt homines: nec quia peccata promiscue taxarunt, sed quia tenebras condemnarunt, & improbos mores hominum vituperarunt, idque non tantum in vniuersum, quod sine periculo fieri potuit, sed etiam sigillatim, ostendendo singulis sua crimina, ac comminando ipsis irã Dei & damnationem. Iohannes fuit in precio apud Herodem aliquandiu. Non offendebat tyrannum hac concione, pœnitentiã agite, appropinquat regnum cœlorum. Sed cum diceret, tu habes vxorem fratris tui, quod tibi non licet, mox in carcerem coniectus est, & paulo post ad petitionẽ puellæ obtruncatus capite, atque ita corporis quidem iacturam fecit, sed animam suam seruauit. Verum multi proh dolor rationem cum habeant corporis, & aliorum commodorum præsentis vitæ, vt fauoris, diuitiarum, honoris, quietis, voluptatum, &c. iacturam animæ faciunt suæ. Nam sua ingratissima proditione in æternas incurrunt pœnas. Quod sane mirum non est. nam non solum fraudulenter faciunt opus Domini, quam ob caussam maledictioni iuste obnoxij sunt: Verum etiam castra Christi turpiter hostibus aperiunt: tollunt perfide præsidia: recipiunt proditorie hostem: accendunt crudeliter ædificia: produnt impie ducem: stipendium scelerate à Christo petunt, cum interea Satanæ maligne militant: à quo tandem sua militia digna reportabunt opsonia, mortem æternam, & perpetuos cruciatus: atque tum demum sero intelligent se corporalia spiritualibus, temporaria æternis, vsuram huius vitæ saluti animæ, perperam, prætulisse. Habemus pericula, quæ ministris Euangelij sunt proposita, ab vna parte corpus & fortunæ periclitantur: ab altera salus animæ agitur, qui vitam amittit propter sedulo ex fide præstitum officium, eam recipiet. Qui animam perdit, perditus est & corpore & anima. Quid igitur faciendum? Minister Euangelij pius vtatur hoc mundo tanquam non vtens: possideat facultates huius mundi, tanquam nõ possidens: gaudeat sub pijs & bonis gubernatoribus, tanquam non gaudens: hoc est, sit paratus ad vtrunque. Donec licet pace & quiete, alijsque commodis huius vitæ frui, agat gratias Deo. Verum si propter officium pie & fideliter præstitum fuerit vel fortunis exutus, vel in exilium missus, vel morte mulctatus, similiter agat gratias Deo, ferat æquo animo, exemplis sanctorum, Prophetarum, Christi & Apostolorum se consolans: ac vitam suam deponat apud illum, qui habet potestatem vitæ & mortis, & qui potest saluare & perdere. Hoc præceptum Dominus suis Apostolis dedit, cum eos emitteret

teret ad oues perditas domus Israëlis. Ne timueritis vobis ab his qui trucidant corpus, animam autem non possunt trucidare: sed timete potius eum, qui potest & animam & corpus perdere in gehenna. Porrò cum minister Euangelij ita affectus est, quod velit præferre obœdientiam erga Christum omnibus cõmodis huius vitæ, quo possit suo augusto officio in gloriam Dei, & salutem hominum rite perfungi, opus habet certis officij sui regulis, iuxta quas eum omnia in ministerio suo oportet agere. Has regulas suppeditabit lectio epistolarum Pauli ad Timotheum & ad Titum: Siquidem in hisce Epistolis Paulus duplici ratione informat verbi preconem. Nam & regulis, quid fieri oporteat, præscribit: & in suo exemplo, quasi in tabula, easdem regulas pingit: qua profecto ratione docendi nulla commodior, nulla certior esse potest. Vt autem & ipse lectorem pium meo labore nonnihil iuuem, ministrisque verbi animum addam, vt faciant animosius officium, in destructionem quidem regni Satanæ, in ædificationem vero regni Christi, commentarios in Epistolas Pauli, quas nominaui, & in Epistolam eiusdem autoris ad Philemonem scriptam sub prelum misi. Hos commentarios sub tuo nomine ornatissime vir, ideo prodire volui, vt & extaret animi mei erga te testimonium, & alij tua autoritate inuitarentur ad lectionem harum perbreuium commentationum. Rogo itaq;, vt boni æquique hanc qualemcunque animi mei significationem erga te consulas. Quod si feceris, nihil, mihi crede, tuo Nicolao erit gratius. Cupio salutari & meo & familiæ nostræ nomine tuam honestissimam coniugem Annam, à familia laudatissima apud Ripenses oriundam, vna cum tota familia. Vale in Christo frater carissime, integer spiritu, anima, & corpore. Hafnia, primo Iunij, Anno Domini 1565.

ARGVMENTVM
IN PRIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM.

HAEc Pavli epistola, et varia est, et refertissima saluberrimis præceptis ad recte constituendam rempublicam Christianam summe necessarijs. Quare non solum futuris diuini verbi ministris, iisq; qui nunc in officio summe necessaria, verumetiam omnibus Ecclesiæ Christi ciuibus vtilissima censenda est. Porro argumenti loco de duabus rebus dicam. Primum, quæ fuerit scribendi occasio. Deinde, quam materiam Paulus potissimum tractet: vt ita, & argumentum perspiciatur facilius, & nobis faciliorem aditũ ad explicationem faciamus.

DE OCCASIONE.

Occasio hæc fuit. Ephesi fuerunt quidam conuersi ad Christum, sed doctrinam Euangelij zelo legis Mosaicæ corrumpere additamentis quibusdam ex lege cœperunt: vnde variæ quæstiones inter Christianos ortæ, puritatem Euangelij non parum obscurabant. Vt autem occurrat huic malo Apostolus, scribit hanc Epistolam Timotheo, quem, proficiscens in Macedoniam, Ephesi reliquit: vt eius Ecclesiæ curam haberet. Tendit proinde Pauli consilium eo, vt hac instructione admoniti, non solum Timotheus, verumetiam alij puritatem Euangelij, reiectis omnibus curiosis & inutilibus quæstionibus, amplectantur. Atq; hæc de occasione & consilio Pauli.

DE MATERIA.

Materia autem huius Epistolæ varia est. Nam plurimos Ecclesiasticos canones ad disciplinam facientes hic colligit Paulus: quos commendat Timotheo, vt iuxta eos Ecclesiam sibi commissam gubernet. Atq; hi canones omnes oriuntur, & extruuntur ex fidei & caritatis præceptis: Et tendunt ad incolumitatem & disciplinam cum cleri, tum totius populi. Omnium autem primum, præcipuum Episcopi munus Timotheo commendat: nempe, vt puram doctrinam conseruet, eosq; qui aliter docent coarguat. Deinde colligit canones de oratione, quomodo, vbi, & pro quibus orandum sit: De silentio mulierum in publico cœtu, ne sibi autoritatem docendi sumant: De Episcopis, Presbyteris, Diaconis, de viduis iunioribus, quas vult nubere potius, quam turpiter viuere: de castigatione delinquentium: de diuitibus, & vsu diuitiarum. His canonibus aspergit, vt fieri solet, doctrinas, admonitiones, consolationes &c. vt hoc pacto regulæ auditoribus accommodentur. Porro, vt & hoc adijciam, videtur Paulus non propter solum Timotheum informandum hanc Epistolam scripsisse, sed etiam propter alios, quibus voluit Paulus hos canones commendatiores esse, tanquã à se profectos. Atq; ita apparet hanc Epistolam omnibus pijs vtilissimam esse, vt quæ non solum animum erga Deum, verumetiam mores in Ecclesia componat.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Monet quod Timotheum Ephesi reliquerit propter falsos doctores coarguendos: quod vt sedulo faciat, hortatur: & fine pietatis proposito, vsum rectum legis ostendit. & vt extollat ministerium Euangelij, in consolationem Timothei, gratias agit Deo propter commissum sibi Euangelij docendi munus, ac simul finem aduentus Christi in carnem monstrat. Tandem, rursus gratijs Deo actis, Timotheo officium commendat.

Ordo

Ordo & partes Capitis primi.

Præter Epigrapham, septem sunt huius capitis partes, quæ sibi inuicem aptissimo nexu copulantur. Prima pars est monitoria, nempe vt Timotheus præcipiat, ne quis aliter doceat, quam ipse antea docuerat. Secundo, ne alienis & ociosis quæstionibus occupentur, ostendit scopum, quo omnia referenda sunt, nempe ad ipsum præcepti finem, qui est dilectio. Tertio, vsum legis per occupationem monstrat. Quarto, Gratiarum actio additur, quod sibi ministerium Euangelij demandatum sit. Quinto, addit doctrinam Catholicam de caussa aduentus Domini in mūdum. Sexto, adiungit gratiarum actionem. Septimo, Repetit propositionem commendans Timotheo officium.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi, iuxta delegationem Dei saluatoris nostri, & Domini nostri Iesu Christi, spei nostræ.

Prima Epigraphæ pars est, continens autorem Epistolæ: in qua parte, & Apostolatum suum Paulus commendat, & vberrimam consolationē ipsi Timotheo, adeoq; omnibus Euangelium recipientibus, ex proprijs Euangelij beneficijs proponit. Commendatio Apostolatus eo pertinet, vt sciamus non humana esse, quæ ab illo afferuntur, sed diuina. Qui enim legatum, id est, Apostolum agit, non propria, sed eius qui se misit, verba proponere solet. Quare quæ à Paulo dicuntur, tanquam vox Dei de cœlo sonans accipienda sunt. Declarandi gratia addit, Iuxta delegationem Dei, vt intelligatur quod immediate à Deo ad Apostolatum sit vocatus: quemadmodum in Actis Apostolicis narratur, & ipse de se testis est, ad Gal. 1. & 2. Ad consolationem faciunt Dei & Christi Epitheta. Cum Deum patrem & saluatorem, Christum Dominum ac spem nostram appellat. Atque ita statim in Epigrapha erigit mentem Timothei, occurrens difficultati vocationis. Ac si dicat, Multa quidem dura ferenda sunt, sed Christus certa spes adest. Periclitamur, & insidijs petimur, sed habemus seruatorem, non hominem, sed Deum ipsum. Non itaque saluator imbecillis est, quia est Deus. Spes non confundet, quia Christus est. Hac consolatione & nos sustentemus in quocunq; tandem periculo.

Timotheo germano filio in fide.

Secunda Epigraphæ pars, in qua nomen eius exponit, ad quem scribit.

Hunc Timotheum vocat germanum filium in fide. Est enim vsitatum in sacra scriptura ex imitatione, & similitudine filios appellare: idque cum in malam, tum in bonam partem. In malam quidem, vt Ezechielis 16. Pater tuus Amorræus, & Mater tua Hitthæa. Et Iohan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, & opera patris vestri facitis. In bonam vero partem, vt hoc loco, & sæpe alias. Sic gentiles filij Abrahæ dicuntur, cum fidem Abrahæ & innocentiam imitantur. Colligamus hinc duo: Prius, qualisnam affectus præceptoris erga discipulum esse debeat. Posterius, quod boni discipuli sit sui præceptoris virtutes imitari: Idque non fucate & simulate, sed γνησίως, id est, vere ac sincere.

Gratia, misericordia, pax à Deo patre nostro, & Christo Iesu Domino nostro.

Salutatio est, à proprio Euangelij fructu sumta: quæ eo pertinet, vt Timotheum consoletur, ac confirmet.

Gratia in scriptura significat proprie gratuitam beneuolentiam seu fauorem, quo Deus nos complectitur propter filium. Deinde vsitata scripturæ metonymia, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, Gratia dicitur, vt gratuita remissio peccatorum, donatio Spiritus sancti, & virtutes donatæ, quæcunque tandem illæ fuerint. Misericordiæ vocabulum magis affectum Dei erga nos exprimit, & caussam fauoris Dei indicat. Pax, proprie in scripturis est mutuus consensus Dei remittentis peccata, acceptātisq; nos propter filium, & fidei hominis accipientis remissionem peccatorum, statuentisque quod Deus non velit damnare nos, sed propter Christum Mediatorem recipere, vt porrò accessum habeamus ad patrem fide. Deinde Metonymικῶς ponitur pro tranquillitate conscientiæ, adeoque pro omnibus prosperis, vnde Hebræi se mutuo pacis vocabulo salutare consueuerunt: & quærentes de incolumitate amicorum absentium, Num pax illis esset interrogarunt. Cum addit, à Deo patre

patre nostro, & Iesu Christo Domino nostro, excludit non solum merita humana, verumetiam consolatur nos, & admonet nos fidei. Si enim Deus pater est noster, certe curam nostri gerit. Si Christus Dominus, certe in tuto sumus, qui vera fide illi adhæremus, eumque colimus. Quærit Chrysostomus cur in nullis Epistolis Pauli additur in salutatione vocabulum Misericordiæ, nisi in ijs, quas ad discipulos Timotheum & Titum scripserat. Ad hanc quæstionem respondet, quod id fiat tum propter immensam philostorgiam Pauli erga illos, quos in Christo genuerat, tum propterea quod qui alijs præsunt in ministerio verbi propter difficultatem & molestias in officio, pluribus egeant consolationibus. Quare misericordiæ mentionem facit in consolationem, vt discipuli quoties grauior afflictionum tempestas ingruat, se promissione misericordiæ Dei consolentur.

Quemadmodum rogaui te vt remaneres Ephesi, cum proficiscerer in Macedoniam.

Ecliptica est oratio, quæ plena erit, si adieceris, Ita facito. Obserua hic quod Paulus plurimum absit à fastuoso Papæ spiritu: qui fulmine anathematis addito, imperiose Imperatoribus & regibus mundi mandat. Deinde, vt Paulus pietate & virtute conspicuos blande & paterne monet, Sic præfractos & contumaces seuere castigat: Ita tamen, vt castigatio minime ab amore eius qui castigatur, separetur.

Vt denuncies quibusdam, ne diuersam sequantur doctrinam, nec attendant fabulis, & genealogijs, nunquam finiẽdis, quæ quæstiones magis præbent, quam ædificationem Dei in fide.

Primus canon hic est, vt Episcopus inspiciat, ne diuersa doctrina à puritate Euangelij doceatur in Ecclesia. Cuius ratio additur à duplici fructu, sanæ videlicet, & diuersæ doctrinæ, in hunc modum. Quicquid magis quæstiones præbet quam ædificat, est fugiendum. diuersa doctrina, & discedens à solido religionis fundamento, magis quæstiones præbet quam ædificat. Talis igitur doctrina cauenda est. Sit igitur hic canon omnibus Episcopis & ministris verbi commendatus, ne sinant peregrina doctrina, aut etiam forma docendi inusitata, corrumpi puritatem Euangelij. Sed quam vocat hic doctrinam diuersam? Doctrinam diuersam vocat (Quemadmodum se ipse explicat) quæ in fabulis & genealogijs infinitis occupatur. Fabulæ sunt Paulo garrulitas, & inanis ostentatio in quærendis genealogijs, quas ideo vocat infinitas, quia qui talibus quæstionibus, nihil ad ædificationem facientibus, oblectantur, ex vna in alias incidunt, sine modo, ac interim omittuntur ea, quæ ad ædificationem necessaria sunt. Vult igitur Paulus hoc canone cautum, ne intempestiua & ad pietatem inutilia sectemur, sed magis quæ ad ædificationem faciunt. Ex his etiam fere quæstio soluta est. discernendum est enim inter quæstiones vtiles & inutiles. Quærendæ sunt tantisper res vtiles, donec veritas inueniatur, in qua acquiescendum est. Ociosæ vero quæstiones prorsus fugiendæ sunt.

Finis autem præcepti est caritas ex corde puro, & conscientia bona, & fide non simulata.

Ostẽdit scopum, quò omnia Christianorum studia sunt referenda: ad quem, cum collimant pij, non facile ociosis & inutilibus quæstionibus locum dabunt. vnde variæ in doctrina opiniones gignuntur, & hæreses. Obliuio enim mutuæ caritatis peperit omnes hæreses. Nam qui fratrem non diligit, eius bonæ existimationi inuidet, qui fratris existimationi inuidet, sibijpsi gloriam & nomen quærit. Hæc gloriæ cupiditas omnium hæresium mater est. Quare apposite Paulus canoni de fugienda diuersa doctrina subiungit, caritatem, qua quæritur proximi honor, in totius corporis Ecclesiæ ædificationem. Cum itaq; dicit Paulus: Finis præcepti est caritas, perinde est, ac si diceret: Scopus totius Legis, quo omnes nostræ actiones referendæ sunt, est caritas, vnde recte dicitur: Habe caritatem, & fac quicquid vis. Sed qualis debet illa esse caritas? quæ proficiscitur ex corde puro, conscientia bona, (hoc est, statuente remissum esse peccatum, & abijciente propositum peccandi) & fide non simulata, hoc est, sincera, qua iuxta dictum Petri, præstamus virtutem, vt non languescat fides nostra, sed ardeat desiderio totam vitam Deo approbandi. Sed cur fidẽ postremo loco ponit? Ab effectibus ad caussam facit progressum, nam sincera fides conscientiam bonam parit. Hæc vbi adest, cor purum esse, minimeq; ociosis affectibus deditum declaratur. Sciamus igitur huc tanquam ad scopum nostra omnia referenda esse studia, vt ex fide & timore Dei bonam conscientiam nacti, studeamus Deo totam vitam nostram approbare, proximoq; ex vera dilectione seruire.

A qui-

A quibus dum aberrarunt quidam, deflexerunt ad vaniloquium, volentes esse legis doctores non intelligentes quid dicũt, neq; de quibus confirmant.

Quid damni sequatur, ex neglecto Legis Dei scopo ostendit: à quo dum aberrant homines, ad vaniloquium, hoc est, vt supra dixit, ad fabulas & inutiles quæstiones, seu vanas disputationes, nihil ad ædificationem facientes, deflectunt: Qui dum se Legis doctores esse gloriantur, fit, vt nec ipsi quicquam intelligant recte, nec alios quæ certa sunt docere valeant. Primum hic obseruemus metaphoram in verbo aberrandi, quæ sumta est à collimantibus ad certum scopum, sed ab eo aberrantibus inscitia artis iaculandi. ἀστοχεῖν enim proprie est scopum non attingere iaculo ad eum directo. Hinc duo colligamus: vnum, quod desertum pietatis scopum, sequatur vaniloquium: hoc, excipiat φιλαρχία, quam opinionum varietas comitatur, vt nihil tandem certi relinquatur. Huius rei argumentum clarissimum præbet Papatus: in quo, omisso scopo pietatis, infinita commentariorum moles vanissimis nugis referta sequuta est. Vnde nos admoneamur, ne scopo deserto cum illis superbe impingamus, deflectentes ad inutiles disputationes. Alterum est, vt artem, qua opus sit ad scopum sine errore petendum, discamus: ne aliena pro veris cum illis, quos hic Paulus arguit, amplectamur ipsi, alijsq; obtrudamus. PETRVS 2. Pet. 1. prophetiam, hoc est, scripturam à Spiritu sancto profectã docet, quem eiusdem optimum quoq; interpretem esse monet. Hoc quanquam verissimum est, Tamen quædam sunt præcepta necessaria, quæ interpretis cogitationes dirigent, ne per incuriam à scopo veritatis aberret, imprudenterque suam inscitiam Spiritui sancto imputet. COLLIGAM itaq; pauca interpretandi præcepta hoc loco, quæ spero sacratissimæ Theologiæ studiosis profutura: siue ipsi interpretari, siue aliorum interpretationes legere velint. Et quia extra controuersiam est, artium dicendi pręceptis instructum debere esse interpretem, de alijs dicam. PRIMVM igitur sit præceptum, vt interpres pium pectus afferat ad sacrum Dei verbum: quo fiat, vt gloriam Dei, & non sui ingenij laudem precibus & labore quærat interpres. SECVNDVM præceptum sit, quod interpreti Roma. 12. commendat Paulus, nimirum vt interpretatio sit analoga fidei: hoc est, vt congruat cum primis religionis axiomatis, & non discedat à fundamento, hoc est, ab articulis fidei. TERTIVM sit, quod Petrus tradit 2. Petri 1. vt non sit priuati impetus, aut ingenij interpretatio, sed Spiritus sancti. Vnde monetur interpres, vt nõ aliunde, quam ex Spiritus sancti oraculis scripturæ clarioribus, petat interpretationem, nec flectat interpretationem ad rationem humanã, sed scripturis & oraculis Spiritus sancti rationem subijciat. QVARTVM præceptum sit de methodo obscura illustrandi. Postquam enim superiora tria præcepta animo infixa fuerint, obseruanda est Methodus, per quam quæ obscura sunt, certa ratione illustrari, tanquam lumine aliunde allato possint. Tametsi autem in methodi diligenti obseruatione præcipua subsidia interpretis posita esse videntur: Tamen in illustratione obscurorum aliqua distinctione peculiari opus est, qua communia præcepta ad vsum applicentur. Teneatur igitur hæc prima obscuritatis distinctio: quod aut in verbis aut in rebus sita sit omnis obscuritas. At quæ est in verbis obscuritas? Aut in singulis verbis, vt cum de eorum significatione ambigitur, Aut in compositis, hoc est, in intellectu seu phrasi, existit. Si in verbis singulis est obscuritas, illud contingit, aut propter rerum penuriam, vt animalium multa vocabula in Leuitico, aut propter formæ rerum mutationem: vt in vestibus, ponderibus, mensuris, metõa &c. Aut propter vocis amplitudinem, qua vna vox interdum ex æquo plura significat. Interdum per aliquem tropum, ad significationem impropriam deflectitur. Hic quid faciendum est? Obscuritas in primo & secundo genere mutuabitur lucem ex antiquitatibus & historijs rerum descriptiones continentibus. In tertio autem genere tria adhibenda sunt. Peristasis loci examinanda est, collatio aliorum dictorum clariorum cum præsenti loco instituenda. Ratio ex fundamento doctrinæ petenda.

HVIVS methodi exempla vide in loco de Iustificatione in Locis Philippi. Vbi quid fides, quid gratia, quid iustificatio sit, exponit. SIN autem obscuritas est in rebus compositis phrasis linguæ obseruanda est, & Grammatica consulenda eius linguæ, qua vel vsus est scriptor, vel quá imitatus est. CÆTERVM si in rebus obscuritas est, tria facienda sunt. Primum analogia fidei, iuxta consilium Pauli, ante oculos habenda est: à qua nullo modo sinat se auelli interpres. Hæc enim facit, ne cum fundamẽto pugnet interpretatio. Deinde textus peristasis, & scopus orationis spectentur, iuxta Hebræorũ regulam. Qui non animaduertit quid supra & infra in scripturis scribitur, Is peruertit verba Dei viuentis. Tum accedat collatio, qua textus, cuius sensus quæritur, cum alijs locis conferatur. Hęc enim collatio plurimũ iuuat interpretem. Atq; hæc de Methodo obscura explanandi, cui Ecclesiæ purioris testimonium, ac peritorum Theologorum accedat exegesis: in qua tamen summopere cauendũ est, ne quid

propter

propter autorum famam aut autoritatem cum fundamento aut fidei regula pugnans, recipiamus.

Scimus autem quod lex bona sit, Si quis ea legitime vtatur.

Tertia pars pręsentis capitis de vsu Legis. Estq; prolepsis: qua anteuertit obiectionem illorum, qui legis doctores esse voluerunt. Poterant enim isti sic obijcere Paulo. An non Lex ab optimo Deo data est? Si data à Deo, cur non docenda? Cum non posit non esse bona Lex, quæ Deum autorē habeat. Sed Paulus respondet per cōcesionem, pronuncians Legem simpliciter esse bonam, vt quæ ab optimo Deo profecta sit, sed vitium esse non in Lege, sed in ijs, qui Lege perperam vtuntur. Et sumit argumentum à coniugatis, Nempe quod cum Lex sit, oporteat ea legitime vti. Discernit igitur Paulus inter legem ipsam, & vsum legis. Legem in se bonam fatetur, ac eius legitimum vsum approbat, significans legis doctores, omisso legis legitimo vsu, eam ad abusum transtulisse. Sed quis Lege legitime vtitur, & quis ea abutitur? Respondeo: Quia certum est omnes leges in vtilitatem eorum proponi, quibus feruntur, Is legitime vti lege dicendus est, qui ea in suam vtilitatem sine errore vtitur. Contra vero ea pernitiose abutitur, qui inde certum damnum accipit. Proinde is legitime Lege vtitur, Primum qui per eius ducatum, ad Christum venit Legis finem & impletorem. Nam cum Lex arguit peccatum, & requirit puram, perfectam & perpetuam obœdientiam, adeoque iusticiam omnibus suis numeris absolutam, & id propter carnis imbecillitatem præstare non potest, mittit ad Christū, qui finis Legis est, in iusticiam omni credenti. Contra autem illegitime Lege vtitur, qui in ea ita hæret, vt ad eius scopum nunquā pertingat, in lege frustra iusticiam quærens. Deinde & is recte Lege vtitur, qui ea, quæ ad tempus data erant, ab his, quæ perpetua sunt, discernit. Circumcisio, sacrificia, purificationes variæ, adeoq; ceremoniæ omnes & iudicialia data fuerunt, sed vt cum Republica Moisis finem haberēt. Quare Legis doctores isti, quos hic Paulus taxat, circumcisionem & quædam alia Legis vrgentes & obtrudentes gentibus, quæ fidem acceperant, Lege abusi sunt, partim propria inscitia, partim quoq; malicia, & dominandi libidine. At moralia data sunt, vt sint perpetua, ita tamen vt inter doctrinam Legis, & rigorem eiusdem discernatur. Doctrina quidem perpetua est viuendi regula, sed rigor Legis impijs & non pœnitentibus manet, pijs autem & iustificatis fide abolitus est, iuxta illud Galat. 3. Christus redemit nos à maledictione Legis, factus pro nobis maledictum. Item, Non estis sub Lege, sed sub Gratia. Vbi legis vocabulo non doctrina & obœdientia, sed rigor seu maledictio intelligitur, quod ex antithesi clare animaduerti potest.

Sciens hoc quod iusto non est Lex posita, sed iniquis.

Hoc exempli caussa addit, vt ostendat se Legis legitimum vsum approbare, docet autem non eundem, sed longe diuersissimum vsum & vim legis esse in iustis, & in iniustis. Et quanquam toti humano generi lex Dei proponitur, vt ostendat quid Deus ab homine requirat: Tamen iustis, hoc est, fide, accepta remissione peccatorum, iustificatis aliter quam impijs legem proponi, hac sententia Paulus commonstrat. Verum, quia Antinomi hoc loco abutuntur, ad tollendam prædicationem Decalogi ab Ecclesia, Conabor breuiter Pauli sententiam ex verbis ipsis, ex peristasi loci & antithesi colligere. Ex verbis hoc modo. Lex iusto non est posita, in Græco κεῖται emphasis est, ac si dicat Paulus, Lex non premit suo iugo, non obruit iustum, illi instar oneris incumbens, non suo rigore condemnat, & pœnis subijcit iustum. Quod sane spiritualiter & politice intelligendum est. Spiritualiter quidem, quia Christus, vt credentes sua iusticia à reatu absoluit & iustificat: Ita eosdem à maledictione Legis liberat, quemadmodum paulo superius ostensum est: Politice vero, quia Lex non stringit gladium, nisi in manifestos legis transgressores, & violatores tranquillitatis politicæ, quales non sunt qui fide iustificati sunt, vt qui spiritus fructus suauissimos edant, quos Paulus ad Gal. 5. enumerat, & addit aduersum huiusmodi non esse legem. Proinde iustis Lex non est posita, nec quantum ad iustificationem attinet, quia fide iustificati sunt: nec quantum ad maledictionem, quia Christi merito à legis maledictione sunt redemti: nec quantum ad damnationem in foro ciuili, quia disciplinam non violant, nec humanam societatem turpibus factis perturbant. Cæterum quia ęterna & immota est voluntas Dei, qua requirit dilectionem erga se & erga proximum nostrū, manet lex moralis etiam iustis quoad doctrinam attinet, non tamen premit & obruit iustos, quia iusti Lege oblectantur, conanturque ad eius præscriptum mores formare, scientes maledictionem legis sublatam esse. Peristasis loci hanc nostram explicationem confirmat. Non enim hic in genere de toto Legis officio loquitur, sed tantum de disciplina & carcere, quo Lex

Lex constrictos tenet homines, qui nondum fide iustificati sunt. Idem adhuc clarius ex collatione patet, cum inquit: Iusto non est Lex posita, sed iniquis & inobsequentibus &c. Potissimũ coarguens crassos illos legis violatores, qui sine timore Dei ex vno in aliud ruunt flagitium: His lex posita est, vt quæ premat & obruat eos suo rigore, spiritualiter & politice. Spiritualiter quidem eos maledictioni & æternis pœnis subijciendo, Politice vero, cum gladio magistratus & supplicijs commeritis eos tradat. Summa igitur huc redit: quod vt lex iniquos suo iugo premit, damnatione & pœnis obruit: Ita iustos suo ductu ad ea præstanda officia, quæ iam spiritus directione præstare conantur, ducit. Quemadmodum itaque (vt similitudine Chrysostomi vtar) equus ferociens & indomitus freno constringitur & cohercetur, iuxta illud in camo & freno maxillas eorum constringito, qui non approximant ad te, sed domitus equus eodem dirigitur, vt in via iuxta sessoris arbitrium retineatur: Ita impius lege premitur & cohercetur, pius vero inde petit, quæ Dominus à se officia requirit.

Sed iniquis, & inobsequentibus, impijs & peccatoribus, irreuerentibus & prophanis, patricidis, & matricidis, homicidis, scortatoribus, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus, periuris, & si quid aliud est, quod sanæ doctrinæ aduersetur.

Iniustorum quædá genera enumerat, vt in quos Lex plenum ius habeat, ostendat. Non autem seruat in his recitandis exactum ordinem, sed vt occurrebát ea posuit, significans forte turpissimum esse scelerum confusioné, in quib. Legis Dei contemtores, nec ordinem nec modum seruant, sed ex vno in aliud præcipites feruntur.

Secundum Euangelium gloriæ beati Dei, quod concreditum est mihi.

Pugnare legis præuaricatores cum glorioso Dei Euangelio, quod sibi commissum est, meminit, vt ostendat, & se Legis doctrinam legitime prædicare, & gloriosum beati Dei Euangelium non pertinere ad eos, qui impuritate vitæ illud dehonestant: quod sane cum gloria Euangelij, & beatitudine Dei pugnat aperte, discedat igitur ab iniusticia quisquis nominat Iesum Christum, & de glorioso eius Euangelio gloriatur.

Et gratiam habeo ei, qui potentem me fecit, Christo Iesu Domino nostro, quod me fidelé duxerit, ponés me in ministeriũ.

Hæc quarta huius capitis pars est, in qua, quia paulo antea dixerat sibi concreditum Euangelium Christi, Gratias agit Christo, qui se potentem & idoneum reddidit ad ministerium adeo sublime & augustum. Hinc duo nos discamus: vnum, quod semper beneficiorum Dei memores, erumpere nos oporteat in gratiarum actionem, qua & agnoscimus, vnde sit beneficium acceptum, & gratitudinem nostram testamur erga Deum, qui in nos adeo est liberalis ex mera sua bonitate: Alterum, quod ministerium verbi vt augustissimum, ita magis arduum existit, quam vt ad id debite peragendum vlla sufficiat humana industria, nisi Deus quoque manum adhibeat. Quare ministri verbi, & pietatis doctores vires cum Paulo ab eo petant, qui solus nos idoneos & potentes reddere potest.

Qui prius eram blasphemus, & persecutor, & violentus, sed misericordiam cósecutus sum, quia ignorãs feci in incredulitate.

Vt extollat misericordiam ac philanthropiam Dei erga se, reddatque rationem gratiarum actionis, descriptionem suæ personæ addit, atq; tribus vocibus, suam crudelitatem, quam exercuit aduersus Ecclesiam Christi, exprimit. Primum dicit se blasphemum fuisse: cuius sceleris caussa iure æternis pœnis erat mancipandus. Deinde agnoscit se persecutorem fuisse, nempe Ecclesiæ, de qua re Galat. I. & in Actis cap. 9. copiose scribitur. Tertio se violentum fuisse fatetur, vt qui summa Tyrannide & iniuria Christianos oppresserit. Hæc merita sunt Pauli, non cœlo, sed inferno digna. Sed misericordiam est consecutus, qua condonata est culpa, & donata gratia est. Illustre sane misericordiæ Dei exemplum, quod omnibus ideo proponendum est, quia apud Deum non est acceptatio personarum. Porrò, quod addit Paulus, Quia ex ignorantia feci, quæstionem habet adiunctam valde difficilem, nimirum an si sciens fecisset, non fuisset misericordiam consecutus. Vt hanc quæstionem recte soluamus, Omnium primum animaduertenda est facti Pauli qualitas. Deinde distinguenda peccata sunt, Nam haud obscure significat Paulus, se misericordiam nó fuisse consecutum, si vt volens ita sciens quoq; Euangelium Christi fuisset persequutus. Peccatum

catum itaque Pauli non fuit directe contra secundam tabulam, sed contra primam. Christum enim ipsum persequebatur, quemadmodum in Actis Dominus illi obijcit, dicens: Saule Saule cur persequeris me? Proinde peccatum Pauli est furor quidam, quo ipsum Christum persequitur, eiusque regnum rabiose inuadit. Atq; huiusmodi furor duplex est. Aut enim à sciente, & de veritate conuicto proficiscitur, qualis fuit Pharisæorum, qui se Christo opposuerunt mera malitia. aut ab ignorante, & nondum de veritate Dei conuicto procedit, qualis eorum est, qui zelo quodam præpostero, persequuntur veritatem, quam tamen veritatem esse minime norunt, Imo potius mendaciũ & blasphemiam arbitrantur. Tali zelo Paulus persequitur Ecclesiã Christi, quo aboleat & extinguat (vt ipse quidẽ putabat) doctrinam Christi, quæ cum Mose & Lege haud stare posse videbatur. Hinc ergo sumamus discrimen peccati in primam tabulam. Nam si cognita veritate Dei, aliquis se Deo opponit ad expugnandam veritatem, peccatum committit in Spiritum sanctum, sed secus est si cœco zelo, prætextu pietatis veritatem nondum agnitam persequitur, quod Paulus se fecisse hic meminit. Simili furore haud dubie multi Papistæ hodie Euangelium oderunt, falso illud putantes Catholicæ Ecclesiæ contrarium esse dogma, tales ex inconsiderato zelo, bonum simpliciter non reijciunt, sed quia malum esse putant. Huiusmodi ignorantia nequaquam in totum excusat, sed ex parte tantum. Iuxta dictum Domini. Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit plagis multis. Item, Si cœci essetis, peccatum non haberetis.

Superabundauit autem gratia Domini nostri, cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu.

Amplificat beneficiũ à caussa, quæ est gratia superabundans, & diligenter obseruandum est vocabulum, Superabundauit. Non satis visum est dicere abundauit, considerans suam turpedinem, & excellentiam gratiæ Dei, sed superabundauit, significans gratiam Dei omnem mensuram excedere. Non enim solum remisit Deus Paulo blasphemiam, furorem persequendi Euangelium, & violentiam, qua Ecclesiam opprimere videbatur: verum etiam iustificauit, adoptauit in filium, hæredem Dei, & cohæredem Christi. Quæ quidem beneficia Dei gratuita omnibus pijs communia sunt. Peculiare vero fuit, quod in Apostolum elegerit adeo blasphemum persecutorem. Ad huius loci vberiorem explicationem plurimum iuuerit quintum caput Epistolæ ad Romanos. In quo collatio peccati & gratiæ instituitur. Porrò cum ait, hanc gratiam superabundauisse cum fide & dilectione, quæ fundantur in Iesu Christo, efficaciam gratiæ exprimit, quæ est fides, qua possidetur, Christus, & dilectio, quæ nouæ vitæ inditium est. Refertur enim tota Christianorum vita ad hæc duo capita, vnde innumeræ virtutes, veluti riuuli ex fonte viuo manant. Obserua igitur frustra eum gloriari de gratia, qui fide veraci, ac dilectione vacuus est.

Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in mundum peccatores saluos facere.

Quinta huius capitis pars, de caussa aduentus Christi in mundum. Et quia beneficium aduentus Christi, omnem superat humanam expectationem & spem, præfatione vtitur, qua commendat omnibus huius rei magnitudinem, & certitudinem: quaq; excitat omnes, vt attente considerent quantum bonorum cœlestium thesaurum hæc sententia contineat: Quod Iesus Christus venit in hunc mundum, peccatores saluos facere. Cæterum in hoc capite nostræ religionis præcipue, pij nouem circumstantias considerent, quæ sunt: Prima, caussa impulsiua aduentus Domini. Secunda, quis, quantusque sit qui venit. Tertia, vnde venit. Quarta, quomodo venit. Quinta, quo venit. Sexta, finis aduentus. Septima, salutis peractæ per Christum ratio & modus. Octaua, quibusnam ea salus destinetur. Nona, salutis applicatio. Harum circumstantiarum explicatio in hoc salutis mysterio est necessaria, nec incognita studiosis esse potest. Quare eas tantum recensere, & in certum numerum redigere volui, vt admoneamur, quam varias & multiplices quæstiones hoc caput in se contineat.

Quorum primus ego sum.

Dixit Christum venisse in mundũ, ad saluandos peccatores, Iam id suo exemplo declarat, nec hoc ex humilitate, sed ex vero peccati sensu à Paulo dictum esse existimemus. Vnde nos quoq; discamus, non extenuare peccata nostra ex aliorum collatione, sed potius nostram fœditatem summam vere agnoscamus, ac confugiamus cum Paulo ad eũ, qui sanguine suo peccatores ab omni iniquitate emundat, 1. Iohan. 1.

Verum

Verum ideo misericordiam consequutus sum, vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnem clementiam, ad exprimendum exemplar ijs, qui credituri essent in ipso in vitam æternam.

Rursus hypothesin ad thesin transfert, accommodans salutem (quam ipse adeptus est ex gratia) omnibus. Obseruandus in primis hic locus est de vsu exemplorum. Vt enim doctrina nobis voluntatem Dei erga homines reuelat: Ita exempla sanctorum quædam quasi doctrinæ obsignacula sunt, Si modo pœnitentiam, fidem & patientiam sanctorum fuerimus imitati.

10 Regi autem seculorum incorruptibili, inuisibili, soli sapienti Deo, honor, & gloria in secula seculorum, AMEN.

Suo more post mentionem beneficiorum Dei, erumpit in gratiarum actionem, quo ostendat pios seu conuersos ad Deum, oportere perpetuo esse memores beneficiorum præstitorum, debereque beneficia Dei prædicare. Præterea his verbis anteuertit curiositatem humanam, quæ in abyssum sapientiæ Dei temere perrumpit, quoties audit Deum recipere in gratiam blasphemos, & enormibus sceleribus conspurcatos, cum alij qui minus videntur peccasse, imo qui iusti sibi videntur, relinquatur suæ cœcitati. Sed Paulus ad sapientiam Dei, qui solus sapit, nos remittit, & vult vt suo exemplo ad Dominum conuertamur, eique conuersi gratias agamus. PORRO hoc loco abusi sunt Liberti-20 ni ad tollendam animarum humanarum immortalitatem, vrgent verba Pauli, qui Deum solum immortalem, & inuisibilem, & sapientem prædicat. Primum illis libenter largior, quod exclusiua particula, soli, possit istis omnibus epithetis recte addi, sed perperam tamen eos affirmo deceptos fallacia æquiuocationis, inferentes animas hominum non esse immortales. Nam Paulus Deum solum ex seipso & propria natura hoc priuilegium habere, vt sit immortalitatis origo. Verum quod ipse ex se habet, id nobis, ad imaginem suam formatis, per gratiam communicat.

Hoc præceptum commendo tibi fili 30 Timothee, iuxta prophetias, quæ de te præcesserunt, vt milites in ijs militiam bonam.

Septima pars huius capitis, in qua repetit propositionem, & commendat Timotheo officium, vt respondeat prophetijs, quæ de ipso, ante delegatum ipsi officium, præcesserunt. Nam sancti, vt apparet, viri prophetico spiritu de Timotheo ediderant vaticinia, quibus tanquam stimulis quibusdam vult Paulus Timotheum incitari ad præstandum officium: quod quia arduum est, in eoque requiritur acre certamen, comparat illud militiæ honestæ, in qua sub vexillis Christi strenue pugnandum monet.

Habens fidem & bonam cõscientiam.

Bonæ militiæ regulam tradit, vt longe vtilißimam, ita quoque tutißi-40 mam, quam qui negligit, vt ignauus, & inermis miles, à duce suo relictus, ab aduersario captiuus & superatus abducitur. Huius regulæ duas partes facit, Fidem & Bonam conscientiam. Fides est, cum firma persuasio de omni veritate Dei seu verbo Dei, tum fiducia Christi, vnde spiritualis Dei cultus prodit, Inuocatio, gratiarum actio, timor, patientia &c. Bona conscientia quatuor veluti fulcris nititur. Primum, fiducia Christi, qua statuitur remissum esse peccatum. Secundo, proposito peccandi abiecto. Tertio, desiderio & voto vitam Deo approbandi in posterum. Quarto, fide & diligentia in officio. Primum ex eo probatur, quod vbi non regnat fides in Christum, ibi peccatum dominium in conscientiam exercet. Vt igitur fide purificatur conscientia: Ita eadem veluti fulcro quodam fulcitur ac sustinetur. Secun-50 dum ex eo confirmatur, quod qui non abiecit propositum peccandi, spiritum Christi non habeat, qui est pignus & arabo nostræ hæreditatis. Idem confirmatur Psalm. 39. Beatus vir, cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit ad vanitates & insanias falsas. Tertium confirmat Paulus inquiens: Qui spiritu Dei ducuntur, hi sunt filij. Item, Si spiritu ducemini, non estis sub lege. Postremum hac sententia confirmatur: Si quis suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior. Fide enim abnegata, conscientia polluitur, & vastatur, atque frena cupiditatibus prauis laxantur. Sit igitur nobis huius sanctæ militiæ regula commendata, studeamusq; singuli, vt nostram vitam iuxta illam formemus in gloriam Dei, nostram ipsorum salutem, & ædificationem domus Dei, quæ est Ecclesia.

Quam quidam postquam repulerunt, circa fidem naufragium fecerunt.

Amplificat à pœna, in quam incurrunt, qui conscientiam polluunt, & pulcerrima metaphora pollutæ conscientiæ malum depingit. Confert enim ciues Ecclesiæ nauigantibus in turbulento ac sæuo mari, quibus tamen nihil est periculi, donec in naui manserit salua. Sic qui sunt in Ecclesia, donec retinent fidem & bonam conscientiam, in ea manent securi, quantumuis turbulentum mare sæuiat. Verum vbi conscientia peccati locum obtinuerit è naui, hoc est, Ecclesia eijciuntur. Faciunt igitur naufragium circa fidem, qui bona conscientia excidunt, qui polluta conscientia se totos prauitati mancipant, ac sua negligentia promerentur, vt non solum non contineantur in pura Dei noticia, verum etiam vt cœcitate, erroribus, & falsis opinionibus obruantur in pœnam suæ ingratitudinis. Obseruemus itaque hoc loco, quod conscientia sit quasi arca quædam, cui tanquam fidæ custodiæ thesaurus Euangelij conseruandus traditur. Vnde nihil mirum est, si fluctuent opinionibus, & nihil firmi habeant, qui inter varias procellas voluptatum agitantur. Cum itaque videmus maximam mundi partem Euangelium aspernari, sciamus esse fructum malæ conscientiæ & spretæ fidei, veritatisque Dei.

In quorum numero est Hymenæus & Alexander, quos tradidi Satanæ, vt discant non blasphemare.

Exemplum pœnæ pollutæ conscientiæ addit, vt simus cautiores bonæ conscientiæ custodes. Huius Hymenæi meminit in sequenti Epistola cap. 2. qui resurrectionem iam esse factam garriebat. Nam qui circa fidem fecerunt naufragium, absurdis opinionibus fingendis, idonei sunt architecti. Porrò quis fuerit Alexander is, cuius hic meminit, non satis constat. De Alexandro fabro Aerario summo aduersario Pauli hoc intelligi non potest, cum hoc intelligendum sit de aliquo, qui fidem antea receperat, & postea circa eandem naufragium fecerat. Quare videtur hic locus intelligendus esse de Alexandro, cuius meminit Lucas in Actibus cap. 9. Qui futuræ suæ defectionis aptum specimen edidit: Cum ficta & prophana oratione tumultum populi sedaret. Hos dicit se tradidisse Satanæ, hoc est, exclusisse è familia Christi, extra quam Satanas efficax est in filijs contumaciæ. Finem addit, vt discant non blasphemare, hoc est, vt ex pœna inflicta vel suum errorem agnoscant, & resipiscant, vel si redire per pœnitentiam noluerint, iuste pereant.

CAPVT II.

Summa secundi Capitis.

Hortatur Paulus ad preces pro omnibus hominibus: quod & vtile, & Deo acceptum monet, cum sit & vnus omnium Deus, & vnus omnium mediator Christus. Dat præcepta mulieribus, vt cum silentio, & subiectione discant: & non doceant ipsæ in cœtu.

Ordo secundi Capitis.

Duæ sunt principales huius capitis propositiones seu partes, totidem canones Ecclesiasticos nobis commendantes. Vna de oratione pro omnibus habenda: quæ validis confirmatur argumentis. Altera de doctoribus in Ecclesia, quos vult iustos viros esse, & non mulieres. Munit & hanc propositionem iusta confirmatione. In prioris partis declaratione delabitur in tres locos scripturæ præcipuos, quorum Primus est, de voluntate Dei, volentis omnes saluare, & ad agnitionem veritatis venire. Secundus de Vnitate essentiæ diuinæ. Tertius de Mediatore Christo. In posterioris partis explicatione, attingit lapsum primorum Parentum, reparationem, matronarum officium in educandis liberis.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADHORTOR itaq; primum omnium vt fiant deprecationes.

Prima huius capitis propositio seu pars, quam superioribus illatiua particula

ticula ideo adiungit, quia supra meminerat naufragij circa fidem, quod patiuntur illi, qui conscientiam polluunt. Hic itaque monstrat modum conseruandæ conscientiæ bonæ, ac tria indicat. Primum, quod nostrarum virium non sit, nos immunes & inculpatos seruare, quin polluamus subinde conscientiam. Deinde ostendit vnde, & quomodo sit impetrandum auxilium, quo conscientia conseruari possit illæsa, & polluta, nempe à Deo per serias preces. Tertium, cum primum omnium addit, vult vt quotidiana exercitia pietatis, à precibus & gratiarum actione ordiamur. Nam, primum omnium, ad cultum Dei quotidianum referendum est.

10 Deprecationes, petitiones, intercessiones, gratiarum actiones.

Orationis formas enumerat quatuor, quæ ita distingui possunt. Deprecatio est, qua deprecamur mala tum à nobis tum ab alijs. Petitio est, qua præsidium aduersus Ecclesiæ hostes imploramus. Intercesio est, qua petimus salutaria alijs. Gratiarum actio est & professio, qua palam testamur, vnde acceptum est beneficium, & gratæ mentis pro accepto beneficio testatio. Horum prius veritatis, posterius iusticiæ est proprium. Tametsi autem gratiarum actionem postremo loco collocauit, in quotidianis tamen exercitijs reliquas præcedere debet. Par enim est, vt accepta beneficia agnoscamus, priusquam petamus noua.

20 Pro omnibus hominibus.

Non vult pios pro se tantum esse sollicitos, verum etiam pro alijs, ijsque non solum notis & familiaribus, & eiusdem religionis, verum etiam pro omnibus promiscue: quod quidem caritatis lex, præceptum Domini, communis necessitas, & plurima probata exempla requiruntur. Oratio autem quæ fiet pro omnibus, niti debet Christi sacerdotio, & promissione. Nam vt per Christum nostræ preces exaudiuntur, ita ipsius promissio fidem exauditionis facit. Nec distributiua particula ad mortuos se extendit, id quod ex rationibus additis manifestum est. Quare cum oratio pro mortuis nec mandatum, nec promissionem, nec probata exempla habeat, impia censenda est, vt quæ fide destituta humanis somnijs nitatur.

30 Pro regibus & omnibus in eminentia constitutis.

Tantum vnam speciem subijcit generi. nam pij poterant alias excipere hanc speciem: propterea quod tum temporis omnes mundi reges aduersabantur Euangelio. Verum Paulus illam exceptionem præoccupat, significans potestates esse ordinationes Dei, quæ precibus sanctorum tanquam sustentaculis indigent. Huius exhortationis Paulinæ præceptum, & exemplum habemus. Præceptum est, Diligite inimicos vestros. Et orate pro his, qui vos diris execrantur. Vnde sequitur, multo ardentius orandum esse pro pijs, & gloriæ Dei studentibus, non solum regibus, verum etiam omnibus alijs. Exemplum. Moses Deum sollicitat pro Ægyptijs, & 40 exauditur. Magnum sane nostri officij exemplum, vt nos quoque supplicemus pro his, qui diuersam consectantur doctrinam, verum hic distinguendum est inter personas, ordinationes Dei, & peccata, quibus contaminantur sæpe qui Magistratu funguntur. Pro personis orandum est, vt conuertantur ad Deum, vt conseruentur, vt regantur à Deo, verum si conuerti non velint, vt Deus eos compescat, ne sæuiant in ipsius Ecclesiam. Pro ordinationibus diuinis, vt status diuinitus constituti sint incolumes. Contra peccata orandum est, vt non crescant, in contumeliam Dei & Ecclesiæ destructionem. Cum itaque oramus contra Papam, non personæ ipsius male cupimus, quam vellemus, si modo pij sumus, potius emendari & conuerti ad Dominum, vt vna nobiscum æternum Deum celebraret, sed contra tyrannidem, sophisticam, & hypocrisin eius, quibus Christi Ecclesiam crudeliter inuadit. 50 Cum addit, Pro omnibus in eminentia constitutis, genus pro specierum enumeratione ponit, vult enim, vt pro omnibus ijs, qui aliqua legitimi officij dignitate eminent, (vt sunt Duces, Comites, Principes, Præfecti, Consules, Doctores, Præceptores, Patroni;) precemur Deum, quo in singulis statibus & ordinibus omnia rite & legitime fiant.

Vt placidã & quietam vitam degamus, in omni pietate & honestate.

Confirmat propositionem argumẽto à quadruplici vtilitate sumto, & simul indicat nõ fore irritas preces, quę pro magistratu & alijs fiunt. Primus fructus est, placida vita, id est, non turbata bellicis tumultibus ab externis hostibus, Secundus est, quieta vita seu quies, quæ πολυπραγμοσύνῃ opponitur,

ponitur, quemadmodum ostendi in priore Epistolæ ad Thess. cap. 4. hac quiete suo officio rite fungi quilibet contendit, in suum & aliorum commodum. Tertius fructus est pietas. Nam cum bellis omnia turbantur, negliguntur studia literarum, negligitur iuuentus, vt in pietate institui non posit. Quartus fructus est, honestas vitæ. Est enim σεμνότης sanctimonia, & honesta morum seueritas, qua innocentiæ vitæ & grauitati studeant homines. Obseruemus itaque hoc loco, quod per preces piorum Respublicæ tranquillitate & pace fruantur. Deinde, quod huius tranquillitatis seu pacis publicæ tres sint fines. Primus, quies in agendo propria, absque curiositate. Secundus, pietas erga Deum. Tertius, vitæ honestas seu grauitas. Pace igitur & tranquillitate publica, diuinitus concessis ad preces piorum, impie abutuntur, quotquot tyrannidis, luxus, gulæ & aliorum vitiorum occasionem inde petunt, ingentes cum sibi tum alijs calamitates accersentes. Iram enim Dei suis sceleribus prouocant, quemadmodum populus Israëliticus subinde fecit, donec de ipso grauissimum supplicium sumtum sit: quale iam haud dubie propter inundationem omnium scelerum in mundo timendum est.

Hoc enim bonum & acceptum coram saluatore nostro Deo, qui omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire.

Alia ratio propositionis, ab honesto sumta: cui additur confirmatio ab affectu Dei erga homines. Cum enim dicit, bonum & acceptum coram Deo esse, significat, & quod pijs gratissimum esse debeat, & quod in omni actione primum quærendum sit, Deóne accepta sit actio an non. Creaturæ enim iure sufficere debet hæc ratio: Hoc factũ est rectum, ac Deo probatum, Igitur faciendũ. Debet enim creatura iure creationis, obœdientiã suo creatori. Confirmatio sequitur. Quia omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionẽ veritatis venire. Hic est affectus Dei erga omnes homines. Obseruemus hic duo. Primũ vniuersale dictum, videlicet, quod Deus velit omnes saluos fieri, in quod dictum & nos includamur. Deinde consequendæ salutis ratio, nempe quod velit omnes ad cognitionem veritatis venire. Est enim hæc cognitio (quæ Synecdochicos etiam fidem complectitur) ordinarium instrumentum, quo velit nos Deus oblatam salutem recipere. Requirit itaque hæc Dei voluntas conditionem fidei, seu conuersionis, sine quibus Deus non vult quenquam saluari, iuxta illud: Qui non credit, ira Dei manet super eum. Breuiter proinde hic sensus est. Deus vult omnes homines saluos fieri, modo fide oblatam salutem recipere non recusauerint. Quidam vniuersalem particulam ad ordines hominum referunt, quia hic de regibus fit mentio, quos probat non exclusos esse à salutis promissione. Sed illud ex verbis Pauli sequi dico. Nam cum dicit, Deus vult omnes homines saluos fieri. Sequitur, quod reges & alij constituti in eminentia, qui in hominum numero sunt, ad hanc salutem, modo crediderint, admittantur. Hanc esse veram & genuinam horum verborum sententiam, confirmant ætiologiæ, quæ sequuntur.

Vnus enim Deus.

Deum velle omnes homines saluos fieri, probat à connexis, vt enim vnus est mundus, qui totus opus est Dei, cum hominibus qui in eo sunt: Ita vnus est Deus natura & essentia. Non enim hic de personis, sed tantum de essentia diuina agit, quare perperam faciunt, qui hoc loco abutuntur ad euertendam personarum trinitatem. Hoc ipso argumento vtitur Paulus ad Rom. 3. ad probandam iustificationem gratuitam pertinere ad omnes, qui eam apprehendere volent. An (inquiens) Iudæorum Deus tantũ? an non & Gentium? quãdoquidem vnus Deus, qui iustificabit circumcisionem ex fide, & præputium per fidẽ.

Vnus est mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus.

Ab vnitate Mediatoris, & coniunctione eius nobiscum, probat Deum velle omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Hic Mediator, humana natura assumta, omnibus humanitate (id est, humana natura) coniunctus est. Nam omnibus in humanitatis natura communicat. Quare ipsum hominum salutem velle, dubium esse non potest: sed vt pater, nempe per ordinarium instrumentum, quod est fiducia in hunc Mediatorem. Porrò cum intelligebat Paulus nos nunquam adduci posse, vt ad Deũ confugeremus, nisi prius essemus persuasi, nobis Mediatorem proximum esse, nosq; attingere, ostendit vbi sita est, & quiescit fiducia nostra, vt adhæreamus Christo, eumque pro Mediatore quæramus, videlicet, quod nobiscum coniunctus sit, vt eiusdem naturæ particeps. Id quoq; intelligit Esaias Propheta, cum nominat ipsum Emanuelem, id est, nobiscum Deum. Hoc enim sine vera similitudine, & naturæ

naturæ vnione fieri non potuit. Verus igitur Deus, & verus homo in vnitate personæ est noster Mediator Iesus Christus. Quam autem necessarium fuerit, eum qui Mediator noster futurus esset, verum Deum & hominem verum esse, constat ex officio Mediatoris, quod in eo consistit, vt homines cum Deo conciliet, & inimicitias capitales aboleat, quæ prius intercedebant. nulla autem spes erat, id futurum, nisi Dei maiestas ad nos descendisset, seque cum naturæ nostræ infirmitate coniunxisset. Similiter officium Mediatoris erat, nos filios Dei atque hæredes regni Dei efficere, cum antea mortis & damnationis hæredes essemus. Hoc arrabone fiducia nostra confirmatur, quod sumus filij Dei, quia filius eius naturalis, corpus à corpore nostro, & carnem è carne nostra assumsit. Præterea id omnino ad redemtionem nostram necessarium erat, vt inobœdientia commissa in carne, in eadem sarciretur. Ideo venit Dominus noster reuera homo, veluti personam ipsius Adam referens, cuius etiam nomen sumsit, vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret. Huc dictum Irenæi ex libro 3. referendum est. Oportebat, inquit, Mediatorem Dei & hominum, propter suam ad vtrosque domesticitatem, in amicitiam & concordiam vtrosque reducere, & facere, vt Deus reciperet hominem, & homo restitueretur Deo. PORRO sunt, inter quos conuenit Christum Mediatorem esse, qui tamen de modo non consentiunt. Quidam enim ad naturam diuinam solam, vt Osiander. Quidam vt Stancarus ad humanitatem solam. Ecclesia vera ad totam personam redemtionis officium refert. Quare breuiter, quid sit de hac re sentiendum, quibusdam regulis ostendam.

PRIMA regula. Discernendæ sunt appellationes, quæ naturarum proprietates significant, ab officij appellationibus. Vt Deus, omnipotens, creator, sunt appellationes ad diuinam naturam referendæ. Homo, passus, vulneratus, mortuus, Sunt appellationes ad humanam naturam referendæ.

SECVNDA regula, Nomina officij, toti personæ, non alterutri seorsim, competunt, vt sunt hæc, Mediator, redemtor, rex, sacerdos pastor &c. Nam hæc per se, & seorsim, nec humanæ naturæ, neq; diuinæ conueniunt, sed toti personæ. Quod ex eo probari potest, quod officium redemtionis interdum tribuatur Mesiæ sub appellatione humanæ naturæ, interdum sub appellatione diuinæ naturæ. Et rursus sæpissime sub appellatione totius personæ. Moses dicit, Semen Mulieris contriturum caput serpentis. Et Ieremias affirmat ipsum Iehouam esse iustificatorem nostrum. Et Epistola ad Hebræos, Habentes Pontificem magnum, egressum cœlos Iesum, filium Dei. Hoc testimonium pontificatum tribuit toti personæ. Hic diuersis licet vocibus, idem tribuitur Semini mulieris, & Iehoua seu λόγῳ Dei patris coæterno, & Iesu filio Dei. Verum hoc non conuenit alicui naturarum seorsim. Nam vt diuina natura pati non potuit: Ita humana sustinere iram Patris minime valebat. Quare istę locutiones, prima & secunda, non per communionem idiomatum intelligi possunt, Sed per tertiam explicandæ sunt. Hæc enim aperte conuincit superiores per Synecdochen intelligendas esse, hoc modo: Iehoua est iustificator noster, id est, illa persona, quæ est Deus, assumta humana natura. Semen mulieris conteret caput serpentis, id est, illa persona, quæ est Semē mulieris, seu homo, vt officium redemtionis sit personæ totius. Cum igitur Paulus dicit, Vnus est Mediator Dei & hominum, homo Iesus Christus, Sensus est hic: Homo Iesus qui est Christus, est Mediator. Non itaq; Paulus excludit naturam diuinam, quia personæ appellationem adiecit, sed ideo humanitatis peculiariter meminit, quia hoc magis argumenti vis, vt supra declaratum est, requirebat. Præterea & hunc locum maligne contaminant Papistæ, qui honorem mediatoris Christo detrahentes, sanctis attribuunt: Idq; non solum contra verbum Dei, verumetiam in contumeliam Iesu Christi. Primum enim ex hoc quod dicitur, vnus Mediator, ridicule vrgent voculam vnus, & dicunt se fateri nobiscum, Christum quidem vnum esse Mediatorem, sed eum solum esse pernegant. Tametsi aperte peristasis loci contra illos militat. Nam eadem significatione, qua dixerat, vnus Deus, vt qui communis sit omnibus hominibus in mundo: ita mox addit, Vnus Mediator, significans eum similiter omnibus communem. Vnde sicut aperte falsum esse conuincitur, Deum non solum esse Deum, quia vnus dicatur, Ita etiam mera calumnia est dicere, Christum non solum esse Mediatorem, quia vnus hic à Paulo dicatur: Cum tamen Paulus hunc vnum communem statuit omnibus hominibus, ex eo quod dederit seipsum precium redemtionis pro omnibus. Sunt qui cum hanc apertam calumniam excusare non audeant, ad distinctionem confugiunt. dicunt enim Christum Mediatorem esse, sed expiationis, sanctos vero esse mediatores intercessionis, quia iubentur Christiani pro se inuicem orare. Speciosa quidem hæc oratio, sed in ea plus veneni, quam mellis inest. Respondeo igitur, verum esse quod iubeantur Christiani pro se inuicem orare. Sed inde sequi nego, intercessores aut patronos esse demortuos sanctos pro viuis & defunctis. Nam dum intercessores nominant Papistæ, intelligunt patronos,

qui sua dignitate & meritis, nobs patris cœlestis gratiam mereantur. Quod aperte cum vnici Mediatoris honore pugnat. Nam triplex impietas in isto errore Papistico se profert. Primum enim, quod mortuos viuorum intercessores statuant, sine testimonio verbi Dei. Deinde, quod doceant nitendum esse illorum meritis. Postremo, quod tales fictitios patronos colendos & inuocandos statuant. Cæterum quod sancti in mundo viuentes, orent pro se inuicem in hoc mundo, id quidem faciunt non sua dignitate, sed patrocinio vnici mediatoris Christi freti, cuius vnius dignitate & intercessione se exaudiri statuunt, iuxta promissionem: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis.

Qui dedit seipsum precium redemtionis pro omnibus. Ab effectu tanquam euidentissimo iudicio, confirmat Christum vnicum nostrum Mediatorem esse, qui iram Patris placauit, se ipsum in hostiam pro peccatis offerens. Cum igitur hic honor placandi patrem soli Christo competat, & nulli alij, recte ex eo Paulus, Christo soli hunc intercessionis honorem vendicat. Obseruemus & hic vniuersalem (pro omnibus) quæ profecto non ad omnes ordines tantum, verum etiam ad omnes ordinum homines, quibus credentibus applicatur meritum Christi, referri debet.

Testimonium temporibus suis. Chrysostomus ipsam Domini passionem testimonium vocat, certo tempore exhibitum. Tametsi autem suo tempore (hoc est, à patre præfinito) hoc testimonium edidit, tamen omnium temporum & hominum sufficiens ἀντίλυτρον est, hoc est, redemtionis precium. Atque hoc testimonium per prædicationem Euangelij reuelatur mundo, vt credentes inde salutem hauriant. proinde propter prædicationis dispensationem, testimonium dicitur salutis credentium, ruinæ vero & damnationis credere recusantium.

In quod positus sum ego, preco & Apostolus (veritatem dico in Christo, nō mentior) doctor Gentium in fide & veritate. Quia Iudæi promissionem salutis ad se tantum pertinere rati, morose clamitabant, exclusas esse gentes à spe salutis, anticipat, & à destinatis probat salutem ad gentes quoque pertinere. Nam si Paulus diuinitus destinatus est Apostolus gentibus, & functio Apostolatus salutis eorum annunciatio est, ad quos Apostolus mittitur, certe gentes extra salutis spem esse non possunt, quibus diuinitus est destinatus Apostolus. Iuramentum interposuit, quo maiorem haberet autoritatem & fidem, asseueratio. Iam si ad gentes quoque, vt ad Iudæos salutis spes extenditur, profecto par est pro omnibus precari, vt oblatam gratiam fide recipiant omnes.

Volo igitur viros orare. Conclusio est, sed distributione ac circumstantijs quibusdam amplificata. Nam simul virorum & mulierum mores & gestus inter orandum exprimit.

In omni loco. Cum semper orandum esse alias docuit, iam locum orationi omnem aptum docet. Nam vbicunque pius est, circumfert secum templum Dei: in quo cultum Deo præstare conuenit. Nec pugnat hic locus cum dicto Christi, qui iubet, vt oraturi intrent in conclaue. Nam hoc dictum solam Hypocrisin excludit.

Sustollentes manus puras. Manuum puritate sinceros affectus, & bonam conscientiam intelligit. Nam vt contaminatæ manus quicquid attingunt, polluunt. Ita cor impurum seu conscientia mala, orationem inquinat & conspurcat.

Sine ira & disceptatione. Necessaria orationis adiuncta ponit duo. Primum, vt fiat oratio sine ira. Hic synecdochice omnem vitiosum affectum vult ab oratione abesse. Vult nos neminem odisse, sed amice omnes complecti. Deinde, sine disceptatione, hoc est, sine disputatione & hæsitatione de accipiendis petitis, Iuxta illud, Quicquid petieritis credentes, accipietis: Sed cum hac conditione, modo in gloriam Dei & vere in nostram salutem cedant petita. Puritas enim manuum & fides nos monent, vt aliud nihil oremus. Et Christus vult, vt patris voluntati nostras preces subijciamus.

Simili-

Similiter & mulieres in amictu modesto cum verecundia, & modestia ornare sese, non cincinnis, vel auro, vel margaritis, vel vestitu præcioso, sed (quod decet mulieres pietatem spondentes) operibus bonis.

Alterum distributionis membrum est de mulieribus, quas vult similiter orare, leuatis puris manibus, in omni loco. Sed commendat illis amictū, qui testari poterit de illarum verecundia, & temperantia, & corrigit vitia matronarum, quæ fuerunt Ephesi, quæ nimium luxu defluxerunt, sumto argumento à pietatis professione, quam professionem ornare bonis moribus, modestia, verecundia & temperantia atque alijs pietatis exercitijs, decet.

Mulier in quiete discat, in omni subiectione. Mulieri autem docere non permitto, nec autoritatem vsurpare in virum, sed esse in quiete.

Secunda huius capitis propositio, continens canonem Ecclesiasticum de disciplina & moribus mulierum. Hoc canone duo præcipiuntur mulieribus, & duo prohibentur. Primū præcipitur, vt quiete sine tumultu discant, vt eas decet, quæ subiectionis legi obnoxiæ sunt. Deinde, vt sint in quiete, ac sua agant, tractentq; ea, quæ ad mulieres pertinent, nō ingerentes se in virorum negotia. Prohibetur primum, ne publice doceant mulieres. Deinde, ne autoritatem in viros sibi vsurpent. Hæc eo pertinent, vt in Ecclesia sit ordo & εὐταξία, non vt inde sumamus argumentum contemnendi sexus muliebris, nec ita iubentur silere, quin eis salutaria consilia dare maritis liceat, si quando id res postulare videtur, id quod historia Iudith, Deboræ, Annæ, & aliarum ostendit. Imo Abraham iubetur à Domino, vt vxoris consilio obtemperet, de eijcienda ancilla Agar. Præterea piarum Matronarum est, vt domi familiā voce, Ita & disciplina domestica, pietatem docere: imo & maritos cessantes, & ignauos sui admonere officij possunt. Paulus enim hic de disciplina communi agit, quæ non excludit necessaria consilia, & deliberationes mulierum honestarum.

Adam enim primus formatus est, deinde Eua.

Rationes propositionis petit ex attributis personarum, seu connexis, Argumentum hoc est. Adam prior formatus est, deinde Eua. Igitur vir debet habere autoritatem in mulierem, atque illa viro subiecta esse debet. An igitur, qui prior est tempore, prior est etiam autoritate? an non creationis series indicat, reliqua omnia ante Adamum creata esse, & tamen ei subiecta esse? proinde argumenti σωέχον videtur debile. Verum hic tempus & caussam simul respicere oportet. Adam est quidem formatus ante mulierem, sed non propter mulierem. Mulier contra post virum formata est, sed propter virum, vt eius adiutorium esset, ei subiecta. Quapropter caussa ipsa formatæ mulieris argumenti Synechon est, atque ita hac ratione rectissime adimit Paulus mulieribus in viros dominium.

Et Adam non seductus est, mulier autem seducta in transgressione fuit.

Hac ratione docendi munus adimit mulieribus. Mulier est seducta, non Adam. Igitur muliebris sexus est aptior seductioni quam virilis sexus. Proinde cūm male cessit docendi munus quod sibi vsurpauit Eua, reliquæ mulieres à docendi munere abstineant: sed cum exceptione, de qua paulo antea admonui. Sed quid est, quod neget Adam deceptum? an non porrectum ab Eua pomum contra interdictum Domini gustauit? Respondeo. Chrysostomus fatetur vtrūque deceptum esse, Adam nimirum & Euam, sed comparatione distingui deceptionis modum. Nam si ad dolos & sophisticam Satanæ, qua is mentem mulieris peruertit, respexeris, Adam profecto isto modo minime est deceptus. Verum si ad mulierem respexeris, caritate vxoris in perniciosum obsequium pertractus est Adam. Atq; ita priori respectu non est deceptus, Sed posteriore tantum pertractus est in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam posteritatem coniecit secum. Hæc Chrysostomi est distinctio. Potest autem & alia declaratio sumi à priori membro, vt quemadmodum supra dixit, Adam prior formatus est, deinde Eua: Ita Eua prior decepta est, & deinde Adam. Vnde facilis mulierum lapsus in errorem, & ex errore in ruinam, in quam totam posteritatem coniecit secum Quare minime consultum est, vt docendi munus committatur mulieribus.

Saluabitur autem per filiorum genera-

Hoc, & in consolationem, & in

tionem, si manserit in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.

instructionem mulierum adiectum est. Etsi enim mulier seducta est, tamen gratiæ Dei non minus quam vir particeps fieri potest, modo Christi gratiam fide amplexa fuerit. Papistæ quidam hoc loco fœde errarunt, qui in hanc sententiam præsentem locum explicant: Saluabitur mulier per filiorum generationem, modo filij in fide & dilectione &c. manserint. Ex priori membro iustitiam operum extruunt. Ex posteriori, in contumeliam sancti coniugij perruperunt. Nam si tum demum saluabitur mulier, si filij in fide manserint, certe extreme periculosus erit status coniugalis. In hoc errore & diuus Hieronymus fuit. verum hic duplex error committitur, Prior, quod Paulum de caussis iustificationis agere putant, cum de vita iustificatarum mulierum agat. Cuius sane vita hic præscribitur. Primum enim proprium mulierum opus ponit, nimirum liberorum generationem. Deinde, commendat eis reliqua pietatis exercitia, sine quibus profecto fides retineri nequit. Nam, qui facit iusticiam, iustus est. Et Salomon, Qui ambulat in integritate, iustus est. Deinde & in hoc errant, quod manserint, ad filios referunt, non attendentes nomen Græcum, quo significatur generatio liberorum, singulare esse. Proinde sensus est, Saluabitur per propagationem, si manserint scilicet mulieres. Est enim Synthesis, qua non tam verborum quam sensus ratio habetur. Hic locus in genere nos admonet, de officio ex fide & bona conscientia præstando: quod vbi non fit, in naufragium fidei incurritur. Ideoque non mirum est, mulieres saluari per officia debita. Quia sunt fidei testimonia, & effectus, non caussa & merita salutis.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Episcopi, Diaconi, eorumque vxores, inculpatis sint moribus, recteque conuersentur in domo Dei, quæ est Ecclesia.

Ordo tertij Capitis.

Primum exponit virtutes, quibus præditus esse debeat futurus Episcopus, seu minister Euangelij, & simul vitia haud ferenda attingit. Deinde mores Diaconis & illorum vxoribus præscribit. Tum commendat Timotheo hæc præcepta ab honesto seu dignitate domus Dei, in qua conuersari oporteat Episcopum. Vnde in commendationem ministerij Euangelij delabitur.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FIDELIS sermo.

Hoc Chrysostomus aptat superiori capiti, vt sit clausula, continens asseuerationem eorum, quæ ibi disputata sunt, Alij volunt, vt sit exordium huius tertij capitis, quo attentum reddit Timotheum, vtque cogitet, illos solos esse idoneos ad officium Episcopale, in quibus virtutes enumeratæ inueniuntur, sciatq; tales à se ordinandos in Episcopos seu Pastores.

Si quis Episcopatum appetit, bonum opus desiderat.

Hæc propositio est sequentis expositionis, continens fundamentum, vnde virtutes Episcopi extruit. Commendat autem Episcopale munus ab honesto, cui vt plurimum arduum coniunctum est, iuxta prouerbium: Quæ pulcra eadem & difficilia. Quatuor ex verbis Pauli colligamus. Primum, quod non sit reprehendendum, si quis Ecclesiæ indigenti modeste, sine ambitione suam operam seu ministerium offerat. Nam, si per ambitionem quis appetat, non Dei, sed Satanæ spiritu impelli putandus est. Secundum, quod Episcopalis functio sit honesta, testimonio Spiritus sancti, quo pij confirmari debent, aduersus prophanorum hominum iudicia & calumnias. Tertium, quod Episcopi functio non in titulo aut dignitate tantum, verum multo

multo magis in arduo ac difficili labore sita sit, id quod Episcopi nomen arguit. Episcopus enim ab inspiciendo nomen habet. Nam est inspector, qui, vt Ecclesiam, cui præest inspicit, ita curat, quæ ad Ecclesiæ incolumitatem pertinere videntur. Hoc itaq; nomine, Paulus eos intelligit, qui in certa sede certum populum docuerunt, hodie Pastores & Parochi dicuntur. Quartum, quod officij dignitas requirat morum grauitatem officio respondentem. Vt enim hic Paulus proposita eminentia officij infert morum descriptionem respondentium tanto muneri: Ita in alijs quoq; functionibus ex officij eminentia, vitæ regula petenda est.

10 Oportet igitur Episcopum irreprehensibilem esse.

Iam infert descriptionem virtutũ Episcopi, estq; hoc argumentum. Episcopatus est præclarum & honestũ opus, igitur oportet eum, qui futurus est Episcopus, irreprehensibilem esse. Ex eodem antecedente, reliqua quæ sequuntur, extruuntur, quod hoc loco dixisse, satis sit. Sed quid est irreprehensibilem esse? Est esse sine crimine, vt ad Titum ipse Apostolus exponit. Talis enim est, qui reprehensioni hominum iuste, & criminali infamiæ non est obnoxius. Proinde hic loquitur de foro hominum, non de foro Dei, in quo nullus est innocens.

Vnius vxoris virum.

20 Tempore Pauli fuerunt ex gentibus conuersi, qui simul plures vxores habuerunt, tales arcet Paulus ab Episcopali functione, non prohibet Paulus, quin alteram post priorem defunctam ducere poßit Episcopus. Præterea, vt hac sententia non prohibetur, quin Episcopus poßit esse, qui vxorem non habeat. Non enim hic legem præscribit neceßitatis, sed prohibet tantum plures simul habere vxores, id quod testimonium est incontinentiæ, ideoque reprehensione minime caret: ita contra spiritum Dei, & violenter, contra Euangelicam constitutionem faciunt Pontificij, qui sacerdotibus coniugio interdicunt. Interpretatio Papistica huius loci ineptior est, quam vt confutatione indigeat. Non enim hic loquitur Paulus allegorice, sed proprie mores futuri Episcopi describit.

30 Vigilantem.

Vox Græca latius patet. Nam νηφάλιος & vigilantem & sobrium significat, sed hic pro priori significato, vt Erasmus vertit, ponitur, quia postea de sobrietate sequitur. dicitur autem vigilans, qui omne studium & vigilantiam rei gerendæ adhibet, quique vigilanter ab omni parte prouidet, ne quid, quod sui officij est, negligat.

Temperantem.

Græce, σώφρονα: qua voce significatur harmonia quædam & concentus omnium virium animæ cum recta ratione: vt nec ira quicquam præter imperium rationis agat, nec affectus alius rationis moderamen excutiat. Hinc pulcerrime Plato σωφροσύνην harmoniam vocat διαπασῶν, in qua à ratione ira διαπέντε ascendendo distat, & concupiscentia ab
40 ira ascendendo διατεσσάρων. vide Timeum Platonicum, & commentarium Procli.

Modestum.

Græce κόσμιον, qua voce significatur proprie modestia & moderatio quædam: qua ordo, ratio & æquitas in rebus omnibus adhibetur, vnde κόσμιος interdum etiam eum, qui moribus compositus est, significat.

Hospitalem.

Græce φιλόξενον, hoc est, amantem peregrinorum. significat enim hæc
50 vox habitum, benigne ac amanter complectendi peregrinos, quod sane nemini denegatum est, etiamsi tenuißima fuerit fortuna.

Aptum ad docendum.

Græca vóce significatur habilitas, seu aptitudo quædam ad docendum, ad quam rem requiritur non solum liberalis doctrina, & exercitatio: verum etiam singularis prudentia: nimirum, vt quis recte secet verbum Dei. hoc est, vt pro conditione hominum recte doctrinam accommodet. vt impuro ac scelerato nebuloni, non Euangelij gratia, sed ira Dei & maledictio Legis proponenda est: ita turbatæ conscientiæ, gratiæ diuinæ thesaurus explicandus est, vt inde vulneris conscientiæ medela desumatur.

Non

Non vinolentum. Vox græca πάροινος tum vino deditum, tum ex nimia vini petulantia, in aliquem contumelioſum eſſe ſignificat, vnde Chryſoſtomus contumelioſum & præfractum interpretatur.

Non percuſſorem. Πλήκτης cum percuſſor, tum conuiciator dicitur. vtrumque fœdum in miniſtro Euangelij vicium eſt. Obiurgandi ſunt ſæpe contumaces & inobœdientes à miniſtris Euangelij, ſed paterne, non tyrannice & furioſe.

Non turpiter lucri cupidum. Ad verbum, non turpilucrem. Debet igitur nec cauponarium, nec fœnus, nec alias turpis lucri vias ſectari, ſed ſuum officium auguſtius iudicare, quam vt illud prophanis rebus contaminet.

Sed æquum ſeu moderatum. Voce græca ſignificatur is, qui non ex rigore legis, ſed ex æquo & bono de rebus ſtatuit. Sæpe enim ſummum ius ſumma eſt iniuria. Et Ariſtoteles: Qui nimium legem exacte & rigide intuentur, fit Sycophanta.

Alienũ à pugnis, alienum ab auaritia. Hæc ſuperioribus coniuncta ſunt, vt eorum effectus.

Qui ſuæ domui bene præſit, qui liberos habeat in ſubiectione, cũ omni reuerentia. Vult non ſolum Epiſcopum ex propria domo afferre honeſtorum morum exempla: verum etiam ex gubernatione domeſtica, coniecturam vult peti de adminiſtratione Eccleſiaſtica, ideo ſubiungit.

Si quis propriæ domui præeſſe non nouit, quomodo Eccleſiæ curam habebit? Argumentum à minori eſt. Fieri enim minime poteſt, vt qui in exigua adminiſtratione torpet, in maiori ſit futurus vigilans & induſtrius.

Non nouitium, ne inflatus incidat in iudicium Diaboli. Hoc non ad ætatem, ſed ad inaugurationem, qua quis Chriſto inauguratus eſt, referendum eſt. Vnde Chryſoſtomus νεόφυτον interpretatur νεοκατήχητον, id eſt recens in religionis doctrina inſtructum. Eſtque pulcerrima metaphora in voce græca. νεόφυτος enim ſignificat plantam recens plantatam, quæ nondum altas radices egit. Cuiuſmodi plantæ perſimiles iudicat Paulus eos, qui recens ad Chriſtianiſmũ conuerſi ſunt. Vt enim plantata planta æſtu ſolis feruentiori ſuccumbit facile, & areſcit, cum contra, quæ radices egit, aduerſus ardores ſolis inuicta manet: Ita recens imbutus, in doctrina fidei, perſecutione ingruente, facile frangitur, fidem abijcit, redit ad priſtinos mores, atque ita in Diaboli iudicium incidit. At qui diutius eſt in doctrina educatus, tanquam miles iam expertus, non ita facile cedit perſecutioni, & ſcandalis. Additur ratio à grauitate pœnæ: ne videlicet inflatus, ſcilicet honore nouo, magnifice de ſe ſentiat, ac in Diaboli iudicium incidat, hoc eſt, in ſimilem condemnationem cum Diabolo ruat, qui ob ſuam ſuperbam contumaciam, condemnationis reus eſt factus. Theodoretus ex hoc loco colligit ſuperbiam cauſſam fuiſſe diabolo vt caderet. Alij de homine calumniatore interpretantur, vt in iudicium calumniatoris incidere, ſit præbere calumniatori maledicendi occaſionem. Sed prior interpretatio, quæ eſt Chryſoſtomi, accommodatior eſt præſenti loco, vt quæ grauius argumentum contineat.

Oportet autem illum & bonum teſtimonium habere ab extraneis, ne in probrum & laqueum Diaboli incidat. Adeo inculpatam vitam requirit ab Epiſcopo, vt non ſolum bene audiat ab amicis, verum etiam ab hoſtibus, ne poſſint quicquam ei criminis obijcere iuſte. Extraneos vocat alienos à religione Chriſtiana, eiuſque hoſtes. Sed quomodo hoc fieri poteſt, vt hoſtes religionis ferant honeſtum teſtimonium preconibus Euangelij? an non Paulum erronem & ſpermologum vocarunt Græci? Diſtinguendum eſt inter doctrinã, & vitam,

& vitam. Vita talis esse debet, vt iure nihil possint aduersarij in eo reprehendere. Doctrina ipsa ferat suam fortunam in hoc mundo. Habet enim satis magnum à Deo testimonium, nec indiget vllius hominis precario suffragio. Huc dictum Domini referendum est: Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant vestra bona opera. Porrò huius attributi geminam rationem subijcit: quarum posterior ex priori manat. qui enim in probrum incidit, hoc est, qui infamis factus est, nullo peccandi pudore retinetur, sed laxat turpitudini frena, ac se totum Diaboli laqueis prostituit. Est autem peccandi impudens consuetudo, laqueus ille, quo captiuos tenet homines Satan. Quare nihil periculosius homini esse sciamus, quam peccatis indulgere. Nam hoc non peccanti solum nocet, verum etiam alijs peccandi fenestram aperit.

Diaconos similiter graues, non bilingues, non multo vino deditos, non turpiter lucri cupidos.

Trãsit ad mores Diaconorũ describendos, in quibus eadem propemodũ (paululũ mutatis verbis) quæ supra in Episcopis, requirit. Etsi autẽ Diaconorum nomen generale est, Hic tamen pro certa ministrorũ specie sumitur. Sunt aũt hoc loco Diaconi ministri, qui externæ Ecclesię gubernationi in externis bonis præfuerunt: Quales septem illi fuerunt, de quib. in Actis cap. 6. Hi collatas ab alijs eleemosynas, & à se receptas pro necessitate fratrũ & sororum distribuerunt. In quo officio, qui se probe gesserunt, postea in Episcopos seu Parochos eligebãtur. Cæterum, de gradib. ministrorum Ecclesiæ in enarratione Epistolæ ad Ephes. dictum est. Nos hinc colligamus quantam deceat esse innocentiã in Oeconomis mysteriorum Dei, cum adeo inculpatos eleemosynarum Ecclesiæ collectores & distributores requirat Apostolus.

Habẽtes mysteriũ fidei in pura cõsciẽtia.

Post enumerationem, hoc veluti genus subijcit, ad quod, si quid in enumeratione prætermissum est, referri oportebit. Hoc superius his verbis expressit. Habens fidem & bonam conscientiam. Hic pro fide mysterium fidei posuit. Vnde tria colligamus. Primum, quod fidei doctrina supra omnem humanam sapientiam posita sit. Deinde, fidei indoles declaratur, quæ hic verbo Dei nitens & contenta, certo expectat, quæ nondum apparent. Præterea quanta sit piorum dignitas & gloria, vt quibus mysterium fidei sit concreditum. Quibus ἐλευσίνια sacra erant concredita dignitas & gloria magna esse videbatur, non putabant istorum sacrorum symmystæ fas esse, vt hanc gloriam, hanc dignitatem vllis maculis conspurcarent, quid illis facere par est, quibus fidei & cœlestis regni mysteria commissa sunt? atq; ita argumentum προτρεπτικὸν continet hæc oratio: Habentes mysterium fidei in conscientia bona.

Et hi probentur primum, deinde ministrent, si fuerint irreprehensibiles.

Exposuit quales mores requirat in Diaconis: nunc canonem subijcit de probatione eorundem. Vt enim supra neophytum, quantumuis bene moratum, in Episcopum eligi non voluit: Ita hic Diaconos non recens ad fidem conuersos, sed aliquanto tempore probatos, recipiendos præcipit, si fuerint irreprehensibiles. Si enim famulo non prius probato, nemo administrationem domesticam committit, profecto indignum est, ei administrationem œconomicam Ecclesiæ committere, cuius mores antea non fuerint nobis explorati. Iam si probandi sunt ministri eleemosynarũ, multo iustius est probari eos, quibus mysteriorũ Dei œconomia demandatur.

Mulieres similiter graues, non calumniatrices, sobrias, fideles in omnibus.

Incertũ est de quibus mulierib. loquatur. Alij enim ad vxores Episcoporum & Diaconorũ hęc referũt. Chrysostomus, cui hoc parũ contexui quadrare videtur, ad mulieres Diaconorũ refert. Verum quia non dubium est, quin Paulus velit & has & illas ꝓbas esse, ego in genere accipiendũ existimo.

Diaconi sint vnius vxoris mariti, qui honeste præsint filijs & domibus suis.

Sicuti supra in Episcopo requirit, vt sit vnius vxoris maritus, beneque administret rem familiarẽ: Ita in hoc loco à Diaconis requirit. Bonum enim indicium est felicis administrationis bonorum Ecclesiæ, si quis rem familiarem propriam prudenter & pie administrat.

Qui enim bene ministrauerint, gradũ sibi ipsis bonum acquirunt, & multam libertatem in fide, quæ est in Christo Iesu.

Descriptioni Diaconorum subijcit argumentum à duplici fructu diligenter præstiti officij, externo nimirum, & interno. Externus fructus est, quod

qui in inferiori dignitatis gradu ſuo munere fideliter perfunguntur, ſuperiorem gradum, Deo ſic ordinante, conſequuntur. Aut qui diligenter obit commiſſum munus, ſucceſſum habebit felicem, Deo laborem proſperante. Internus fructus eſt, multa libertas ſeu fiducia in fide, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Hæc libertas nihil aliud eſt, quam quoddam ſpirituale gaudium, ac πληρο-φορία ſpiritus, qua in Chriſto acquieſcamus, quaq; in cognitione Chriſti indies creſcentes, omnia dura, quæ in vocatione ſolent incidere, infracto toleremus animo. Hæc ſi ad genus transferas, doctrinam & conſolationem vberrimam inde hauries. Doctrinam quidem, quod Deus bona opera & diligentiam in quauis vocatione præſtitam, compenſare velit, externis & internis bonis & beneficijs, iuxta parabolam de talentis, Matth. 25. Conſolationem vero, quod Deus vires & animum augere velit in te, vbi tu pro viribus præſentibus facis officium.

Hæc tibi ſcribo, ſperans breui ad te venire, quod ſi tardauero, vt ſcias, quomodo oporteat in domo Dei verſari.

Hic finis eſt ſuperiorum canonum, nimirum, vt domus Dei recte adminiſtretur, omniaq; in ea rite fiant. Eſt autem tacita collatio inter domũ Dei & priuatam cuiuſq;. Nam ſi hominis mortalis domũ recte & fideliter adminiſtrare virtus eſt, profecto multo maior gloria erit, domum Dei immortalis fideliter adminiſtrare. Ecce quantũ incũbit miniſtris verbi onus. Rurſus cogitetur illorũ gloria, qui in officio cõmiſſo ſe, vt decet, gerant, & contra illorũ ignominia, qui in domo Dei adminiſtranda torpeant negligentiores. Deniq; omnes per baptiſmum Chriſto inaugurati, & in familiã Dei recepti admoneantur, quã deceat in domo Dei verſari ſancte & inculpate, ne vel domũ Dei ſuo ſcelere maculent, vel ibi quicquam agant negligentius. Porrò cum dicit, Sperans breui ad te venire, conſolatur Timotheum promiſsione ſui aduentus, excitatq; ipſum ad ſedulo præſtandum officium.

Quæ eſt Eccleſia Dei viuentis, columna & firmamentum veritatis.

Hæc domus Dei deſcriptio, argumentum habet exhortatorium, ab honeſto ſumtum, vnde ad maiorem diligentiam in domo Dei adhibendã, merito excitatur Timotheus. Sed quid eſt Eccleſia Dei viuentis? Eſt cœtus eorum, qui credunt Euangelio, & in quibus Deus ſpiritu ſuo viuit, & eſt efficax, Cuius notam proprijſsimam addit, nimirum, quod ſit columna & firmamentum veritatis, hoc eſt, (vt Chryſoſtomus exponit) veritas, hoc eſt, prædicatio veritatis eſt columna & fundamentum Eccleſiæ. Tolle veri Euangelij prædicationem, Eccleſia mox collabetur. Fruſtra igitur iactant Romanẽſes ſuam Eccleſiam, in qua veritati Dei humanæ traditiones, & decreta aperte pugnantia cum veritate Dei, ſucceſſerunt. Proinde firmiſsima demonſtratio veræ & falſæ Eccleſiæ ſumi ex hoc loco poteſt. Sed vt ſit euidentior, ei addamus dictum Domini Iohan. 10. Oues meæ vocem meã audiunt. Et illud Pauli Epheſ. 2. ſuperædificati ſuper fundamento Apoſtolorum & Prophetarum. Iam ſi ſtatuere velis, quænam ſit vera Eccleſia, & quæ falſa, valeat regula Chriſti, valeat Pauli definitio, valeat fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum. Proinde vera Eccleſia erit, quæ Chriſtum loquentem audit, quæ ædificata eſt ſuper doctrina Apoſtolorũ. Contra falſa, quæ Chriſti doctrinã perſequitur, corrumpit & adulterat, qualis hodie eſt Papiſtica, & fuit iam multis ſeculis. Teneamus igitur, non dico pedibus & manibus, ſed tota mente, quod ſicut columna & fundamentum veritatis ideo dicatur Eccleſia, quod doctrinam illam, non quam ſibijpſa compoſuerit, vt Romana Synagogã fecit, ſed Apoſtolorum & Prophetarum fideliter cuſtodit: Ita non aliam debeamus pro Eccleſia agnoſcere, niſi in qua doctrinam illam reperimus, non morantes Romanenſium fumos.

Et citra controuerſiam, magnum eſt myſterium pietatis.

Epiphonema grauiſsimum: in quo commendat pietatis myſterium, & eius præcipua capita (ad quæ omnia, quæ illis natura coniuncta ſunt, referri oportet) recitat. In commendatione obſerua incrementum, myſterium, magnum myſterium, pietatis myſterium, & omnium confeſsione myſterium. vnde nos colligamus cœcam eſſe humanã rationem, cum in doctrina Eccleſiæ, donec verbo Dei & Spiritu ſancto illuminetur, tum in cultu præſtando, iuxta voluntatem Dei. Quid .n. de peccato? quid de fide & iuſtificatione? quid de hoſtia Chriſti ꝓ peccato? quid de vnione hypoſtatica duarum naturarum in vna perſona? quid de reſurrectione à mortuis? quid de futura gloria electorum? quid deniq; de toto ſalutis myſterio percipit humana ratio? Gratias igitur agamus Deo, qui hoc veritatis, pietatis & ſalutis myſteriũ ex mera ſua bonitate reuelauit mundo. Porrò capita præcipua huius myſterij ſex ponuntur in textu, quæ breuiter explicãda ſunt.

PRIMVM.

Deus manifestatus est in carne. Hoc est, Deus est vere homo factus, manēs quidem quod erat, factus vero quod non erat. Hoc quia remotum est ab omni hominum perspicientia, recte mysterium dicitur. Quare desinat ratio præter verbum, hoc mysterium scrutari. Imo cogitet potius magnitudinem sui peccati, quod sine Deo homine facto aboleri non potuit, misericordiam Dei immensam, qua adeo dilexerit nos, quod voluerit filium suum hominem factum, pro nobis hostiam fieri, ac amorem filij, quo voluit consors nostræ naturæ factus, fieri pro peccato nostro hostia: vnde concipiamus pœnitentiam & fiduciam, & gratias agamus Deo pro hoc inenarrabili salutis nostræ mysterio.

SECVNDVM.

Iustificatus est in spiritu. Hoc est, Spiritus sancti testimonio iustus agnitus est, & declaratus esse verus Messias. Huc referto omnia testimonia cum doctrinam Christi confirmantia in genere, tum præcipue ostendentia Christum verum Messiam esse.

TERTIVM.

Visus est Angelis. Hoc est, Angeli sunt testes, spectatores & precones huius mysterij, Lucæ 2. Matth. 4. Marci 1. Huc referto etiam testimonium patris de ipso Matth. 3. & 13. Nonnulla Græca exemplaria sic habent ὤφθη ἀνθρώποις, id est, visus est hominibus. Huc referto dictum Iohannis 1. Inhabitauit in nobis, & vidimus gloriam eius &c. Item 1. Iohan. 1. Quod erat ab initio, quod vidimus oculis nostris &c.

QVARTVM.

Prædicatus est inter gentes. Scilicet per Apostolos, & eorum successores: quorum prædicatio eo pertinet, vt Christo æternam colligant Ecclesiam.

QVINTVM.

Creditus est in mundo. Hoc est, multi in mundo eius testes fuerunt, multique in ipsum crediderunt, & credunt. Hic nota, Si credere in Christum, mysterium est, noli mirari, quod sapientes & potentes in mundo fidem persequantur, quam æstimant ex humano iudicio. Et tu contra gratias agito Deo, quod tanti mysterij consors sis factus.

SEXTVM.

Assumptus est in gloriam. Hoc est, gloriose peracto triumpho super morte & inferno, per suam gloriosam resurrectionem, & ascendit in cœlum, & mittit inde dona, quibus suam Ecclesiam ædificat, conseruat & ornat. Hæc capita mysterij pietatis notauit Paulus, & in breuem aphorismum coëgit, vt in eorum meditatione occupemur, nosque confirmemus aduersus omnia cum scandala, tum machinamenta Satanæ, quibus obscurare & peruertere hoc nostræ salutis mysterium nititur, vtque maneamus in hac Ecclesia, quæ est columna & fundamentum veritatis: vbi hoc mysterium per ministros Euangelij sonat.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Nouissimis temporibus defectio erit à fide, variæq; orientur sectæ. Quare pij erit Episcopi, erudire populum in sana doctrina, & fugere prophanas fabulas. Incumbit enim Episcopo, vt & ipse se in pietate exerceat, & alios diligenter erudiat, quo ad maiorem amorem veræ doctrinæ, etiam exemplo excitetur populus.

Ordo quarti Capitis.

Quam operæprecium sit, non quosuis eligere ad ministerium verbi, ostendit à periculo imminente. Quare in principio huius capitis texitur vaticinium de defectione à fide, & de seductoribus spiritibus, quos breuiter describit, & errorum ponit quædam exempla, de prohibitione coniugij, & ciborum. Vnde dilabitur in locum vtilissimum de vero & legitimo creaturarum vsu. Deinde ex dictis extruit paræneses, & monet Timotheum, vt hæc proponat fratribus, sit ipse pius, sit aliorum exemplum, faciatq; officium sedulus. Atq; ita tres sunt partes huius capitis. Prima, prædictio defectionis & sectarum. Secunda, confutatio prohibitionis ciborum. Tertia, parænesis ad Timotheum.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SPIRITVS autem clare dicit. Prima pars capitis est, continens vaticinium de defectione à fide &c. Vt autem hoc vaticinium fiat manifestius, illud in quatuor particulas retexam. Quarũ prima est præfatio. Secunda, vaticinium ipsum. Tertia, nota seductorum. Quarta, exemplorum quorundam aſsignatio.

Spiritus autem clare dicit. Prima vaticinij particula, nẽpe prę- 10 fatio, in qua ab autore ſpiritu Dei, certitudinem vaticinij commendat Timotheo. Neq; hoc obſcure ſub inuolucris ſignificat ſpiritus Dei, quod euenturum eſt, Sed ῥητῶς, hoc eſt manifeſte, clare, aperte & diſertis verbis, vt nullus relinquatur dubitandi locus. Hæc præfatio nos quoq; admoneat, quomodo accipienda ſint dicta Pauli. Non enim dubium eſt, quin quicquid dicat Paulus ex eodem Dei ſpiritu proficiſcatur. Quare doctrinam Pauli, tanquam vocem de cœlo ſonantem, amplectamur & veneremur.

Quod in poſterioribus temporibus deficient quidam à fide, attendentes ſpiritibus impoſtoribus, & doctrinis dæmoniorũ. Secunda pars, ipſum vaticinium continens, quatuor circumſtantijs ab- 20 ſoluitur. Quarum prima eſt, temporis notatio. Secunda, defectio à fide. Tertia, de doctoribus ſeductoribus. Quarta, de doctrina hæretica, quæ Dæmonijs aſſcribitur. Tempus admonet nos periculi. Neq; enim eſt dubium, quo propior ſit dies Domini, eo magis ſæuire Satanam, & excitare hæreſes, quo Eccleſiam ipſam labefactet. Nos igitur ſedula precatione ad Deũ ardenter confugiamus, vt ipſe nos in ſana doctrina cuſtodiat, ne naufragio circa fidem facto, cum impijs ruamus in exitium. Secunda circumſtantia eſt, à fide defectio, quam hodie paſsim per totũ orbem videre licet. Nam multi prorſus Euangelium contemnũt, multi perſequuntur, qui videntur amare Euangelium, magna ex parte ebrij huius mundi voluptatibus ſcelerate viuunt. Ex quo fit, vt mores huius ſeculi reſpondeant moribus illorum, 30 quos cataclyſmus abſorpſit. Atque adeo hoc vaticinium congruit cum prædictione Christi, Matth. 24. Quemadmodum erant dies Noë: Sic erit etiam aduẽtus filij hominis, Quod ſane non ſolum ad ſubitum aduentum Domini referendum eſt, verum etiam ad præmonitionem factam per verbum Dei ad Noë, ex mandato Dei, ad mores hominum corruptiſsimos, qui à fide defecerunt, contemto verbi precone Noë, ad impiorum ſubitam euerſionem, & ad paucorum, qui pij inuenti fuerint, liberationem. Hinc primũ admoneamur, vt caute & ſollicite ambulemus coram Domino in vero timore. Deinde, vt rogemus Deum, quo ipſe dirigat noſtra corda (conſeruando nos in vera fide) in expectationem filij ſui Domini noſtri Ieſu Chriſti. Tertia circumſtantia eſt, de ſeductoribus ſpiritibus, qui defectionis organa ſunt. Vt autẽ hæreticorum fraudes oſtendat, metonymia vſus eſt, cauſſam pro effectu ponens. Nam ſpiritus 40 impoſtores eos vocat, qui ſpiritu Satanæ agitati, autores ſunt hæreſium, quib. à fide abſtrahũtur illi, qui eis attendunt & fidem adhibent. Quis putaret tantum periculi hominib. ab hominibus impendere? Quare ſignificat hac metonymia non tam homines huius defectionis cauſſam eſſe quam Satanæ ſpiritũ, quo agitati homines, omnia in Eccleſia turbare conantur. Quarta circumſtantia eſt effectus tertiæ, nempe doctrina ipſa dæmoniorum. Hanc vocat non à Cerintho, non ab Ario, non ab Ebione &c. ſed à primo autore, nempe Satana, quo ſane nomine, quantum periculi ſit Eccleſiæ à doctrina hæretica, oſtendit. Vult enim nos cogitare quantam ruinam ſecum traxerit, quod primi homines doctori Satanæ obtemperauerint. Quemadmodum enim tunc mundum recens conditum, adeoq; ipſam Eccleſiam ſua peſtifera doctrina euertit: Ita in his extremis temporibus potiſsimum Eccleſiam hærotica doctrina ſubuertere 50 conatur, quo eam in exitium ſecum trahat. Hinc nos diſcamus, quæ ſit vera & quæ ſit falſa Eccleſia. Si enim vera, eſt columna & ſedes veritatis, Falſa vtique erit, quæ doctrinis Dæmoniorum auſcultat. Præterea diſcamus eam doctrinam habere ſuſpectam, quæ non clare & diſerte in ſcriptis Propheticis & Apoſtolicis fundatur. Admoneamur ſemper habere in conſpectu analogiam fidei, ad quam omnem interpretationem probemus, iuxta conſilium Pauli, Militemus honeſtam militiam, retinentes fidem & bonam conſcientiam. Non frangamur animis infinitis ſcandalis, quæ paritura eſt ſectarũ diuerſitas. Porrò cauſſa, cur Deus permittat varias oriri hæreſes, expreſſa eſt, poſterioris ad Theſſal. 2. his verbis: Propterea quod noluerunt credere veritati, dedit illis efficacem illuſionem, vt crederent mendacio.

In hypocriſi falſiloquorum cauteriatam habentium conſcientiam.

Hæc

Hæc nota eſt ſeductorum, eaque duplex. ex quarum priori hominibus, ex poſteriori ſibijpſis noti eſſe poſſunt falſi doctores. Prior nota eſt loqui falſa in hypocriſi, hoc eſt, hæreticam doctrinam, quam propagare ſtudent hypocriſi, & falſo religionis prætextu confirmare, dum mentita religionis ſpecie incautos in ſuam naſſam pertrahunt. Hic non dubium eſt notari Monachos & alios, ne religionis ſimulatione ſinamus nos à fonte aquæ viuæ, ad ciſternas putridas hypocritarum, abduci. Poſterior nota ipſis ſeductoribus notior eſt, habere cauterio notatam conſcientiam, hoc eſt, malam, & vix ſanabilem, ſeu vt Ambroſius exponit, ſimulatione corruptam. Quia ſicut (vt idem Ambroſius inquit) cauterium corium corrumpit & notam infligit: ita fallacia conſcientiam, quæ dolo maleuolentiæ aliud ſcit aliud profitetur, denotat ad perditionem. Obſeruandum hoc loco, quod qui vel impuritati vitæ diutius indulgent, vel ſcientes falſæ doctrinæ patrocinantur, conſcientiam vaſtant, & quaſi cauterio quodam inurunt, vt difficulter in viam reuocari poſsint.

Prohibentium contrahere matrimonium, & iubentium abſtinere à cibis.

Exempla hæc ſunt doctrinæ Dæmoniorum. Ponit autem has duas ſpecies, vt ex ipſis genus vniuerſum æſtimemus. In his ſpeciebus duo obſeruentur. Primo, quod pugnent cum ordinatione Dei. Deinde, quod ſint res externæ, quibus opinionem cultus affingunt. Inde genus eſſe relinquitur traditionem humanam, & rem externã cultus gratia hypocritice inſtitutam. Quare nominatis hiſce duabus ſpeciebus, totum genus improbat Paulus, nempe in externis rebus cultum Dei collocare, & doctrinam aliquam obtrudere, de quo nihil in verbo Dei expreſſum eſt.

Quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & qui cognouerunt veritatem.

Hæc ſecunda pars capitis eſt, nempe confutatio. Vt enim in priori parte prædixit orituras eſſe hæreſes, & earum duo exempla, vt genus oſtenderet, attexuit: Ita nunc poſterioris exempli de prohibitione ciborum, confutationem inſtituit, & ſumit argumenta à cauſsis efficientibus & finalibus. Primum enim cibos bonos eſſe ſua natura à cauſſa ſeu creatore, oſtendit. Deinde, finem creationis addit, qui eſt, vt pij cum gratiarum actione benigni patris donis vtantur. Vnde colligamus, Primum, quod res conditæ potiſsimum pijs ſeruire deberent. Deinde, quod quicunque præſumunt creaturis vllis ſine gratiarum actione vti, ſint ſacrilegi & fures, vt qui in rem ſacram & alienam manus violenter inijciant. Igitur grati Deo ſimus, ac in vſu rerum Deo, à quo omnia habemus, agamus gratias.

Quod omnis creatura bona ſit, & nihil reijciendum cum gratiarum actione acceptum.

Ratio ſecunda ab vſu rerum conditarum ſumta. Si enim omnis creatura bona, profecto nulla vt inutilis & impura reijcienda, ſed potius cum gratiarum actione accipienda eſt. Sed quomodo hoc cum prohibitione illa in Leuitico cap. 11. congruit? Illa prohibitio non naturas rerum aut bonitatem extenuat, ſed diſciplinæ cauſſa propter ſignificationem addita fuit. Nam erat illa prohibitio ſymbolica quædam morum doctrina. Exempli cauſſa, Prohibetur eſus porcorum, vt ſit ſymbolum, populum Dei non debere ſe polluere in peccatorum cœno & volutabro. Item aquilæ & vulturis eſus prohibebatur, vt ſignificaret, non alte ſapiendum, neque ex præda viuendum eſſe. At poſtquam politia Moſis ceſſauit, nihil in quenquam iuris habet illa ceremonialis prohibitio, Tametſi res ſignificata retinenda eſt. At quædam ſunt feræ venenatæ, quarum eſus exitium afferret, ſed de illis hic non diſputat Paulus, ſed tantum de cibis vtilibus & ſalubribus, quos ſuperſtitionis gratia prohibituri eſſent hæretici. Præterea hoc ſciendum eſt, omnes creaturas in peculiarem quendam finem creatas eſſe, cuius finis reſpectu ſingulæ aliquam puritatem ac vtilitatem habent, iuxta illud: Viditque Deus omnia quæ fecerat, & erant valde bona.

Sanctificatur enim per verbum Dei, & precationem.

Ratio tertia eſt, quod ſanctum eſt, non eſt reijciendum. Omnis creatura Dei ſancta ſit inuocantibus Deum. Proinde nulla creatura Dei reijcienda, vt prophana. Obſerua hic modum conſecrandi res quibus vtimur. Non enim id fieri debet exorciſmis ſacrificulorum, quaſi incantationibus quibuſdam, ſed per verbum Dei, cum videlicet Deum iuxta verbum ex fide inuocamus, petentes ab

res ab eo necessaria, cum in gloriam ipsius tum in nostrum vsum. At vbi sine inuocatione in contumeliam Dei, & in luxum abuteris creaturis Dei, tuo impio abusu, facis rem bonam tibi prophanam. Nam tuo contactu polluis rem bonam per se, & sanctam, atque ita graue sacrilegium committis. Sanctificari autem per verbum, est vsum rei fieri licitum, ita vt iam cultui Dei destinata res esse videatur. Hic enim finis creaturarum est, vt cum pijs seruiant, in laudem creatoris cedant.

Hæc proponens fratribus, bonus eris Iesu Christi minister, enutriens eos sermonibus fidei & bonæ doctrinæ, quam sequutus es.

Quo spectent ea, quæ hactenus disseruit, aperit, nimirum, vt ea fratribus proponat Timotheus, cui rei rationem addit ab officio boni Iesu Christi ministri, hoc est, Episcopi, quod est enutrire fratres sermonibus fidei, quos bonam, id est, vtilem & salutarem doctrinam definit. Et vt stimulos sponte currenti addat, amplificat ab anteactis, inquiens, Quam sequutus es, ac si diceret, Tu hactenus sequutus es doctrinam, id nunc maxime facere oportet, cum minister Christi ad ipsius regnum propagandum per sanam doctrinam sis electus, Potest etiam participiū ἐντρεφόμενος passiue reddi, hoc pacto, enutritus sermonibus fidei &c. vt ad Timotheum referatur, atque ita significat ministri Euangelij esse, in doctrina fidei perpetuo occupari, vt eam veluti versans sæpe ac quasi ruminans, salutem sibi & alijs inde hauriat. Atque hæc expositio est Chrysostomi. prior tamen interpretatio contextui magis quadrare videtur. Ex hoc loco primum colligamus munus fidelis Euangelij ministri esse, enutrire Ecclesiam, non traditionibus humanis, non ficta religione, sed sermonibus fidei & bonæ doctrinæ. Et contra infidelem & malum esse Christi ministrum, qui abiecta doctrina Christi, humana somnia inculcat auditoribus, quemadmodum in Papatu fit. præterea epitheton, bonæ, significat minime esse bonam doctrinam, quæ verbo Dei & fide non nititur.

Prophanas autem & aniles fabulas deuita.

Quemadmodum, quid docendum sit, Episcopo præscripsit: ita quam doctrinam vitare debeat, admonet. Vocat autem prophanas & aniles fabulas, quæ nec in verbo Dei fundantur, nec quid vtilitatis habeant ad ædificationem, sed tantum imperitum auditorem εὐμορφίᾳ verborum deliniant. Obseruemus hic iudicium Spiritus sancti, de doctrina hominum, quæ sane in Ecclesia Christi nihil nisi vanitatem profiteri potest, imo turbat aquam fontis viuentis, vnde haurire vult Deus omnes, qui salutem sitiunt.

Cæterum, exerce teipsum ad pietatē.

Tertia pars huius capitis est, continens parænesin, qua Timotheum hortatur ad pietatem, ac alia cum pietate coniuncta officia, vt quæ vocationem eius attingant. Ac primum hortatur, vt exerceat se ad pietatem, & vsus est verbo à palæstra sumto, quo significat, non ocio indulgendum, sed totis viribus connitendum, vt in ipsa pietate crescat ac proficiat. Est autem pietas, spiritualis Dei cultus, quo Deo nos totos iuxta eius verbum approbare studemus. Huius partes duas facit Chrysostomus, nempe fidem puram, & rectam vitam, qua & Deo & proximo & nobisipsis reddimus quæ debemus, proinde recta vita consistit in iusticia bonæ conscientiæ.

Corporalis enim exercitatio ad parū vtilis, at pietas ad omnia vtilis est, promissiones habens vitæ præsentis & futuræ.

Proximæ parænefeos ratio à comparatis sumta. Confert enim hic pietatem & corporalem exercitationem, (quæ in austera viuendi ratione sita est) idque in vtriusque effectibus. Corporalis exercitatio sponte accersita, modo absit superstitio, ad parum vtilis est: sed pietas, id est, verus Dei cultus ad omnia est vtilis. Nam vt promissiones temporalium & æternorum bonorum additæ sunt obœdientiæ Deo ex fide præstitæ: Ita corporalis exercitatio, si quid commodi affert, id fit propter internam animi pietatem, neque enim inedia spontanea, neque longæ vigiliæ, neque cubationes asperiores per se quicquam valent, Sed interdum nonnihil sine superstitione adhibitæ prodesse videntur, idq; parum admodum, si conferantur cum vero Dei cultu. Finis etenim exercitiorum corporalium ad corpus pertinet domandum & refrenandum, sed pietas per se animum nutrit, & plurima bona corporalia & spiritualia, temporalia & æterna affert. Hic obseruemus testimonium

monium de remuneratione pietatis, id eſt, obœdientiæ cultuſque Dei ſpiritualis ex fide facti. Hanc remunerationem, quia Deus eam promittit, fide amplecti debemus & certo expectare. Præterea notetur diſcrimen inter verum Dei cultum, & corporalia exercitia.

Fidelis ſermo, & omni approbatione dignus.

Aſſeueratio epiphonematica eſt dictorum, eo pertinens, vt hac aſſeueratione magis ad obſeruandum diſcrimen pietatis & corporalis exercitij exercitetur Timotheus.

In hoc enim & laboramus & probris afficimur, quia ſperamus in Deo viuente, qui eſt ſaluator omnium hominum, maxime fidelium.

Hortari cœpit Timotheum ad pietatem, nunc id confirmat ſuo adeoq; totius Eccleſiæ teſtimonio. Hic tria ſimul obſerua. Primum, Eccleſiæ externam ſpeciem, quæ eſt, ſub cruce laborare & probris affici. Secundo, cauſſam, quia ſperat Eccleſia in Deo viuente. Vult enim Deus Eccleſiam cruci ſubijci, vt aliquo modo agnoſcat peccatum, creſcat pœnitentia & inuocatio. Tertio, euentum lætum præſentium calamitatum, à quibus viuens Deus ſuos liberabit. Sed quid vult hæc diſtributio, qua dicit, Deum ſaluatorem omnium, & maxime fidelium. Eſt igitur ſaluator infidelium? Cum dicit, omnium hominum, ad propoſitum voluntatis reſpexit, vult enim omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. At cum addit, maxime fidelium, illos pronunciauit ac diſtinxit, qui fide oblatam gratiam recipiunt, alios ſua culpæ perire ſignificans. Nos igitur, ſi oblatæ gratiæ participes eſſe volumus, eam verbo & ſacramentis oblatam fide amplectamur. Sunt qui generalius verbum, ſaluandi, accipiunt, pro tueri & conſeruare, & argumentum texunt à minore hoc modo, Deus eſt totius naturæ adeoque omnium hominum ſaluator, multo magis pios ſaluabit, quorum præcipuam curam habet. Sed prior explicatio magis contextui quadrare videtur.

Præcipe hæc & doce.

Repetitio admonitionis, qua monentur Epiſcopi diligentiæ & ſedulitatis in officio.

Nemo iuuentutem tuam contemnat.

Hoc cum ad auditores, tum ad Timotheum ipſum referri poteſt. Ad auditores quidem, vt reuereantur Epiſcopum ſuum, non eum propter iuuentutem aſpernantes. Ad Timotheum vero, vt iuuenilem ætatem ſenili grauitate ornet, quo alijs ſpeculum grauitatis & honeſtorum morum eſſe poſſit. Diſcant hinc auditores magnifacere Euangelij miniſtros, diſcant & miniſtri morum dexteritate & grauitate ſibi animos hominum conciliare.

Sed eſto typus fidelium in ſermone, in conuerſatione, in caritate, in ſpiritu, in fide, in caſtitate.

Modum & rationem, qua minime contemtui exponatur iuuentus Timothei, exponit, nimirum vt ſe typum omnium virtutum ſtatuat. Eſt enim hoc doctoris munus, vt non tantum verbis, verum etiam moribus doceat. Porrò enumerationem ſpecierum pro genere ponit. Vult enim vt Paſtor in omnibus rebus honeſtatis ſpeculum ſit ſui gregis. Spiritus vocabulo lenitatem in corrigendis moribus intelligit. Cætera vocabula notæ ſignificationis ſunt.

Donec venio, attende lectioni, exhortationi, doctrinæ.

Tria hic commendat Timotheo, atque adeo omnibus Euangelij miniſtris, nempe lectionem, exhortationem, doctrinam, de quibus pauca quædam præcepta colligam.

DE LECTIONE.

Quia lectio ſcripturæ eo pertinet, vt inde aquam de fontibus ſaluatoris hauriamus, ante omnia pium pectus ad lectionem ſcripturæ afferri oportet. Deinde liberalem in artibus & linguis (quantum id conceditur) doctrinam. Hiſce rebus inſtructus Theologiæ ſtudioſus in lectione ſcripturæ obſeruet tria, Hiſtoriam, doctrinam, modum diſcendi quæ legit. In Hiſtoria ſex ſunt obſeruanda. Primum, ſeries temporum: cuius obſeruatio ad intelligendum

ſcripturam plurimum conducit. Secundum, propagatio doctrinæ. Tertium, miraculorum varietas, quibus veritas doctrinæ ſtabilitur. Quartum, Crux & externæ Eccleſiæ forma. Quintum, Liberatio Eccleſiæ à varijs periculis. Sextum, Exempla pœnarum, lapſuum, pœnitentiæ, fidei, patientiæ, confeſsionis & aliarum virtutum. Hæc obſeruata, accommodabit diligens lector ad præſentis Eccleſiæ ſtatum, vt inde doctrinæ, admonitiones, conſolationes petantur, cum ad fidem piorum confirmandam, tum ad metum & terrorem impijs incutiendum.

DE EXHORTATIONE.

Exhortatione accommodatur doctrina ad vſum auditorum. Sunt enim alij ſegnes, alij puſillanimes, alij contumaces, alij infirmi. Quare ſubinde opus eſt ſtimulis, exhortationibus, obiurgationibus & conſolationibus, quibus doctrina auditoribus accommodabitur. Exempla multa extant in Moſe, in Prophetis, in concionibus Chriſti, & in ſcriptis Apoſtolicis. Verum in hac re opus eſt prudentia, ne aliena ingeras, neue intempeſtiue, non habita doctrinæ & auditorum ratione, excurras in anilem loquacitatem, vnde fit, vt reprehenſionis ſtudio magis quam emendationis deſiderio laborare videaris.

DE DOCTRINA.

In doctrina quatuor potiſsimum obſeruentur. Primum, doctrinæ præcipua capita, ſeu loci. Secundum, docentium varietas & conuenientia. Tertium, interpretandi ratio. Quartum, doctrinæ ad vſum accommodatio. Locos doctrinæ ſeu capita præcipua ad quatuor ordines refero. Vt primus de ſpirituali Chriſti regno ſit. Secundus, de generali viuendi regula. Tertius, de Eccleſia & eius gubernatione. Quartus, de rebus politicis & œconomicis. Philippus tres ordines facit. Vt primi ordinis loci ſint πνευματικοί. Secundi, παραδόσεις, id eſt, traditiones. Tertij politici & œconomici. His tribus ordinibus ſubiecit XXIIII. locos, videlicet, de Deo, de peccato &c. Poſſunt & duo capita ſtatui, vt primum ſit de Lege, Alterum de Euangelio, ſed ita, vt illorum appendices, ſub illis intelligantur. Tametſi autem vniuerſa ſcriptura ad Deum tanquam vnicum fontem referenda eſt, vtile tamen eſt doctorum diſcrimina obſeruare, idque propter docendi modum. Locum primum Moſes occupat. Secundum Prophetæ. Tertium Chriſtus & Apoſtoli. Quartum ſancti Patres ſequuti Apoſtolos, occupant. In quibus omnibus idem Chriſtus per ſuum ſpiritum eſt locutus. Hi omnes, quia eodem Dei ſpiritu locuti ſunt, conueniunt, eandem enim doctrinam omnes, nempe Legis, Euangelij & veri cultus Dei profitentur, qui tamen in modo docendi nonnihil variant. Moſes omnium, ob breuitatem, obſcuriſsimus eſt. Prophetæ huius ſunt clariores interpretes. nam hi integris concionibus explicuerunt, quæ veluti breuibus aphoriſmis ſignauerat Moſes. Chriſtus & Apoſtoli, qui prophetiarum complementum viderunt, omnia adhuc apertius tradiderunt, quibus ſancti adeoque omnes interpretes lucem interpretando afferre conati ſunt. Tertio loco de interpretationis ratione propoſui, de qua quia in Methodo mea dictum eſt, & quotidie idem manifeſtatur exemplis docentium, nolo de ea plura hic dicere, nec de accommodandi ratione ad vſum aliquid dicam, niſi hoc tantum, quod vniuerſalia dicta accommodanda ſint ad hypotheſes, & indiuidua & particularia dicta ad vniuerſalia reuocanda ſint. Reſtat modus diſcendi, qui tametſi ex ijs, quæ dicta ſunt, dependere videtur, quinque tamen communia præcepta obſeruatione digna, hoc loco exiſtimo, quorum Primũ eſt, vt obſeruentur doctrinæ præcipua capita ſeu loci communes incomplexi. Secundum, vt eorum definitiones teneantur, ex verbo Dei extructæ. Qui enim rei alicuius definitionem recte nouit, is ad omnem diſputationem & orationem de ea re fundamentum iecit. Tertium, diuiſiones rerum multiplicium ſignentur. Sine enim diuiſionibus recte formatis, nihil plene intelligi à nobis, nec alijs recte tradi poteſt. Quartum, eligantur inter legendum axiomata, hoc eſt, generales ſententiæ, ex quibus plurimæ concluſiones extrui poſſunt, idque de ſingulis capitibus præcipuis. Horum enim axiomatum ſuppellex parata, in omni doctrinarum genere & diſputandi & dicendi copioſam ſyluam ſuppeditat. Quintum & poſtremum, vt eorum, quæ diſcere inſtituiſti, ordo diligens ſeruetur. Vt enim confuſio ordinis, memoriam turbat: Ita nulla re magis iuuatur diſcentis ſtudium, quam diligenti ordinis obſeruatione.

Ne negligas quod eſt in te donum, quod datum eſt tibi per prophetiam, cum impoſitione manuum presbyterij.

Repeti-

Repetitio est superioris per abnegationem contrarij, Est autem negligere donum, segniter facere officium, cuius officij caussa donum collatum est. Hinc discat quisque recte sibi tradito talento vti in ædificationem Ecclesiæ, ne ingratus Deo, qui talentum contulit, esse videatur. Discat etiam qui donis ornatus est, nihil arroganter sibi tribuere, quasi à se haberet, quæ habet, & non aliunde. Hinc Paulus: Quid habes quod non accepisti? Quid gloriaris, quasi non acceperis? Meo, inquies, studio & diligentia hoc sum consecutus. At nisi Dominus ædificat, frustra laborem sumit ædificator. Cum donum dicit datum per prophetiam, significat testimonium spiritus de Timotheo præcessisse, quo testatus est spiritus, Timotheum idoneum Ecclesiæ ministrum fore. Huc addit ritum ordinationis per impositionem manuum Presbyterij, hoc est, senatus Ecclesiæ siue aliorum ministrorum Euangelij, qui impositione manuum illum designarunt Episcopum. Nec hic ritus est inane spectaculum, sed, cum precatio accedit, impetratur Spiritus sanctus ordinando, nisi ipse sit impius Hypocrita. Obserua igitur præter mores, quos supra præscripsit, duo in Episcopo requiri, donum & ordinationem, quam legitima vocatio præcedere debet.

Hæc cura, in his esto, vt tuus profectus in omnibus manifestatus fiat.

Idem vrget, nimirum, vt Timotheus diligenter faciat officium, & simul addit argumentum à fructu diligentiæ, vt tuus, inquit, profectus manifestatus fiat in omnibus, hoc est, in fide, vita & docendi dexteritate. Hoc supra de Diaconis loquens, alijs verbis expressit, Qui bene ministrauerit, gradum sibi acquirit, & multam libertatem &c. Nam diligentia in vocatione ornatur cumulatiori benedictione. Hinc ergo ad diligentiam singuli excitemur.

Attende tibijpsi & doctrinæ, permane in his.

Idem repetit per Isodynamiam, sed in duo quasi capita distinguit omnia, quorum primum est, vt sibi attendat, hoc est, vt se syncerum & purum custodiat. Secundum, vt inuigilet officio. Hac crebra admonitione videtur, quasi procul prospexisse incuriam Episcoporum, qui ad Ecclesiæ gubernationem aliquando adhiberentur.

Hoc enim faciens, & teipsum seruabis, & eos, qui te audiunt.

Argumentum à duplici fructu diligenter præstiti officij, nimirum personæ propriæ, & auditorum. Sed quomodo se seruat Timotheus isto suo facto? & quomodo alios saluare potest? An non soli Deo salus ferenda? Supra de mulieribus dictum est, quod saluentur per liberorum generationem, non quidem vt per meritum, sed vt per debitum officium, quod qui negligit, fidem abijcit: Ita quoque hoc loco Timotheus se saluare dicitur, dum in salute parta manet, diligenter præstando officium. Alios autem minister Euangelij seruat, vt organum salutis. Nam per ministerium verbi, homines ad salutem inuitantur. Duos proinde locos hic obseruemus. Priorem, de fructu fideliter præstiti officij in ministerio. Posteriorem, de scelere non præstantium officium. Qui enim non facit officium, reus est sanguinis eorum, quibus erudiendis in pietate præficitur. Vnde Ezechielis 3. capite, Fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium, morte morieris, & non annunciaueris ei, neque loquutus fueris, vt conuertatur à via sua impia & viuat, ipse impius in impietate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.

CAPVT V.

Summa quinti Capitis.

Quemque pro conditione sui status & ordinis admoneat Episcopus: Commendet singulis ac præcipue viduis debita officia: Sit præterea Episcopus circumspectus in corripiendis vitijs, quæ nota sunt. Nam vt quorundam peccata manifesta sunt, ac in iudicium damnationis tendunt: Ita quorundam benefacta similiter sunt manifesta, & quæ secus se habent, occultari non possunt.

Ordo

Ordo quinti Capitis.

Quemadmodum fieri solet in exhortationibus, ita in hoc capite varias ingerit parænefes, sed vt aliquis ordo à discentibus teneatur, in quinque partes hoc caput distribuatur. Prima, est admonitio de leni peccantium correptione pro status & personarum conditione. Secunda, canon de viduarum ætate, moribus & ministerio. Tertia, assertio de Presbyterorum honore & victu. Quarta, congeries quædam parænefeon, de cauta manuum impositione, de castitate, de modico vini vsu &c. Quinta, notatio discriminis cum peccatorum, tum bonorum operum, quorum illa ad damnationem tendere, vt quæ occultari non possint, asserit. Hæc autem nunc manifesta esse, proinde nullum opus latere potest, siue sit bonum siue malum. 10

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SENIOREM ne obiurges sæuius, sed hortare vt patrem, iuniores, vt fratres, mulieres natu maiores, vt matres: iuniores, vt sorores, cum omni castitate.

Prima huius capitis pars, de modo reuocandi errantes in viam. Vult enim vt tria perpendat Timotheus. Primum, vicium castigatione emendandum. Secundum, conditionem eorum, quos emendabit. Tertium, suam quoque personam. Vicia in nullo ferenda sunt, Sed modus castigandi petetur ex nostra, & illorum quos castigabimus, collatione. In nostra persona non tantum officium, verum etiam ætatem, autoritatem & alias conditiones spectare oportet, quo caussam non reddamus deteriorem, nostræ conditionis obliti. Vult ergo, vt Timotheus, qui iuuenis erat adhuc, induat filialem affectum erga grandiores natu, vt æquales ætate, tanquam fratres & sorores complectatur, cum omni castitate, hoc est, vt nemini præbeatur occasio obloquendi, propter intemperantiam, & nimiam sæueritatem, siue tyrannidem in officij executione. Castitatis enim vocabulum ad morum castam grauitatem referendum est, & non pertinet tantum ad extremam huius exhortationis clausulam, sed eam totam, & omnes eius partes quasi determinat. Sit ergo hic locus omnibus Euangelij ministris castigationis legitimæ regula generalis. Præterea moneantur Episcopi ex hoc loco, reprehendere vitia, non tantum sui officij esse, publice & in genere, verum etiam priuatim, prout commodum visum fuerit singulos corripere. 20 30

Viduas honora, quæ vere viduæ sunt.

Secunda capitis pars est de viduis, has vt honoret Timotheus, præcipit. Honoris vocabulum reuerentiam & curam complectitur. Solebant enim tum temporis honestæ viduæ eli ac ali ex publico. Sed quas vocat vere viduas? Non tam eas intelligit vere viduas, quæ post solenne nuptiarum fœdus, morte interueniente, à viris suis relictæ sunt, quam quæ omnino destitutæ sunt omni auxilio, vt quæ nec liberos aut nepotes habeant, qui se iam effœtas alere possint. Nam vidua græcis dicitur ἀπὸ τοῦ χηρεύειν, id est, destitui, ac omni auxilio priuari, ad hanc etymologiam hic Paulum respexisse videtur. 40

Porrò, si qua vidua liberos aut nepotes habuerit, discant primum propriam domũ pie tractare, & vicem mutuam reddere progenitoribus.

Consilium proponit de viduis habentibus liberos aut nepotes, nimirum, vt viduæ pie instituant suos liberos, quo & ipsi rem familiarem pie administrare & benemeritis progenitoribus vicem, cum id opus postulat, reddere possint, quod vbi fit, minus grauatur Ecclesia in alendis viduis. Nam pueri & nepotes pie instituti curam earum in se recipiunt, nec sinunt eas egere. Contra vbi negligenter instituuntur liberi, progenitoribus duplicant molestiam, vt qui nec sibi, nec alijs vtiles esse possint. 50

Hoc enim honestum & acceptum coram Deo est.

Hæc ratio ab honesto sumta, gratitudinem Deo acceptam docet. Vnde ex contrario, Deum ingratitudinẽ odisse colligitur. Proinde non mirum est plurimos propter ingratitudinem diuinitus puniri: Quæ

Quæ autem vere vidua est, ac desolata, sperat in Deo, & perseuerat in orationibus & obsecrationibus nocte & die.

Epexergasia est, seu interpretatio. Nam quæ vere vidua sit explicat, ac quatuor ei addit conditiones. Prima, quod sit relicta, mortuo marito. Secunda, quod sit sola sine liberorum ac nepotum cura. Tertia, quod sit pia, vt quæ humano auxilio destituta, spem in Deum collocet. Quarta, quod sit perseuerans in obsecrationibus nocte & die. Quamuis autem multæ sunt viduæ, tamen eas solas vult sumtibus Ecclesiæ ali, in quibus hæc quatuor inueniuntur.

10

Quæ autem in delitijs versatur, viuens mortua est.

Antithesis est veræ viduæ. vt enim vera vidua sperat in Deo, renunciatis carnalibus desiderijs: Ita in delitijs submersa anima, mortua est, vtut corpore in delitijs viuat. Agnoscamus igitur quid incommodi afferant oblectamenta carnalia, tunc enim plane vera mors est, quando homo, anima præmoriente, deteriore parte hominis sit superstes. Cum autem hoc mali à delitijs carnis nascatur, non immerito à Platone dictum est, voluptatem escam malorum esse.

Et hæc præcipe, vt irreprehensibiles sint.

20

Vult veras viduarum conditiones ipsis viduis proponi, vt sciant ipsæ, in quibus rebus ipsarum potissima cura sita esse debeat.

Si quis autem suorũ, & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit, & est infideli deterior.

Ab vniuersali principio ducit argumentum cuius hæc vis est. Quicunque curam non habet suorum, suæq; familiæ propriæ, fidem abnegauit, & est infideli deterior, viduæ igitur ne in hoc malum incurrant, instituant bene proprios liberos & nepotes. Sed quomodo infideli deterior talis existit? Ideo deterior est, quia legem Dei & naturæ violat, & negligit, quod prophanus homo sollicite facit, qui certe si alios non curat, suorum tamen curam non abijcit. Locus inprimis obseruandus, de vera fidei nota externa: nimirum, quod fides in ociosis ac negligentibus suum officium, esse non posit. Non igitur fides negligentes, sed in omni officiorum genere alacriores nos reddere debet. Nam cum officium negligitur, polluitur conscientia, & cum polluta conscientia fides vera consistere nequit.

30

Vidua deligatur.

Supra in genere conditiones viduarum ad quatuor reuocauit capita. Nunc quasdam alias circumstantias addit, & peculiares conditiones earum, quas publicis sumtibus in ministerio Ecclesiæ ali vult, recenset.

40

Non minor annis sexaginta.

Hoc tempus ideo præscribit Paulus, quia quæ ea sunt ætate, iam effæte existunt, & ineptæ ad matrimonium, neque enim solent, quæ superiori ætate honeste vixerunt, incidere in incontinentiæ malum, quod iunioribus facile contingit.

Quæ fuerit vnius mariti vxor.

Sicut superior circumstantia non ad dignitatem personæ, sed ad indicium futuræ continentiæ pertinet: Ita & hæc eodem referenda est. Nam quæ vno marito per priorem ætatem contenta fuit, magnum præbet futuræ continentiæ argumentum, ne sexagenaria iam nouas quærat nuptias, quas eis concedit, quæ matrimonio opus habent. Nõ enim vult Paulus necessitatem cœlibatus vlli imponere.

50

In operibus bonis testimoniũ habens.

Hoc generale signum est deligendæ viduæ, operum bonorum testimonio comprobari, sed quæ sint illa opera, distributione sequenti explicat.

Si liberos educauit, si fuit hospitalis, si sanctorum pedes lauit, si afflictis subuenit, si in omni opere bono fuit assidua.

Hoc

Hoc præcipuum opus est honestarum viduarum, & nota quod Spiritus sancti testimonio bonum prædicetur opus, liberos educare. Quare & coniugium & thorus coniugalis nequaquam in vitijs numeranda sunt. Sed quid, si aliqua sit sterilis? An illa vt indigna est reijcienda? nequaquam, sed hoc veluti proprium opus matronarum proposuit, vt exemplum bonorum operum. Quare cum conditione intelligendum est, si liberorum mater sit aliqua, vt tum declaret suam pietatem in educandis liberis. Quæ sequuntur conditiones, seu species bonorum operum notæ sunt. Lotione pedum per Synecdochen intelligit officia, sanctis, id est, pijs aduenis præstita. & quia non omnia enumerat, in fine genus ponit, Si in omni opere bono fuit assidua.

At iuniores viduas deuita.

Iam addit admonitiones de iunioribus viduis, ac primum eas deuitandas monet, quo dicto, nequaquam damnat viduas iuniores, sed tantum vult Timotheum cauere, ne eas alendas Ecclesiæ sumtibus recipiat, néue eis curam aliquam in Ecclesia committat, vtut se castas fore & cœlibes in posterum receperint. Nam periculum esse magnum à lubrica ætate insinuat.

Cum enim lasciuire cœperunt aduersus Christum, nubere volunt.

Ratio est proximæ propositionis, quam in hanc formam licet concludere. Viduæ lasciuiæ periculo obnoxiæ, volentesque nubere, non sunt sumtibus Ecclesiæ alendæ: hoc autem de iunioribus viduis est timendum. Igitur viduæ iuniores non sunt recipiendæ, vt Ecclesiæ sumtibus alantur. Porrò lasciuire aduersus Christum dicitur, quicunq; solutiorem vitam agit, quam decet eum, qui Christo nomen dedit. Estque metaphora sumta ab equis exuentibus frena seu habenas, vt possint intemperantius ferocire & lasciuire.

Habentes condemnationem, quod primam fidem reiecerint.

Amplificat periculum. Viduæ vouentes perpetuam continentiam, vt commodius seruiant Ecclesiæ, cum in lasciuiam soluuntur, habent damnationem, Hoc est, æternæ pœnæ reæ sunt, propterea quod primam fidem Christo in Baptismo datam reiecerunt. vbi enim lasciuia regnat, ibi fides exulat: vbi fides exulat, ibi certa adest damnatio. Quid si hic prima fides dicatur respectu secundæ fidei nempe coniugalis? vt prima fides sit officij seu voti qua mulier vidua promittit Ecclesiæ perpetuum ministerium libera ab impedimentis coniugalibus, & secunda fides sit quæ datur viro cui nubet. quæ secunda fides primam nempe officij perpetuandi irritam facit. quia mulier matrimonij vinculis impedita non amplius promissum officium præstare potest. Hoc loco perperam abutuntur Papistæ ad sua temeraria vota stabilienda. nam Papistarum vota nihil habent commune cum votis viduarum veteris Ecclesiæ. His enim erat politicus finis, illis vero superstitiosus propositus. Præterea in votis Papisticis duplex est impietas. Prior, quod votum cœlibatus sit illis cultus meritorius coram Deo. Posterior, quod vouendi temeritate multas animas in exitium præcipitent. Quare in istis temerarijs votis sequamur regulam: In malis promissis rescinde fidem, in turpi voto muta decretum. præterea hic locus admonere debet Papistas, ne adeo crudeles essent in iuuenculas, quas in Monasteria includunt, vbi nihil præter certam damnationem inueniunt.

Simul & ociosæ discũt circuire domos, nec solum ociosæ, verum etiam garrulæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet.

Aliud argumentum ab adiunctis sumtum. Solent enim iuuenculæ viduæ, his tribus vitijs, otio, curiositati & garrulitati obnoxiæ esse: Quales non decet eas esse, quæ rebus Ecclesiæ sunt perficiendæ, non igitur tales recipiendæ sunt.

Volo igitur iuniores nubere, liberos gignere, domum administrare.

Prolepsis est. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui ex dictis poterant sumere argumentum contemtus viduarum iuniorum, quas Paulus minime vult contemni, sed vult vt sanctum coniugium rursus amplectantur, quo suæ consulant infirmitati & periculo. Hic clare vides temere secundas nuptias reprehendi, liberos gignere, domum administrare, sunt propria matronarum officia, quæ officia vere Deo placent, & in ijs fides exercetur.

Nullam occasionem dare aduersario, vt habeat maledicendi caussam.

Hæc ratio à communi Christianorum officio sumta est, quod est cauere ne præbeant hostibus religionis maledicendi caussam. Neque enim potest iuuencula vidua adeo inculpatam vitam agere, quin hostes aliquam calumniandi rimulam inueniant. Hic locus monet, vt non solum ipsi bonam conscientiam apud nos habeamus, verumetiam vt præcidamus alijs, quantum in nobis est, oblatrandi occasionem.

10 Nonnullæ enim iam deflexerunt post Satanam.

Rationem ab exemplo addit, ac si dicat, experientia me docet, quantum periculum sit iuniores viduas recipere. nam nonnullæ ob vitæ lasciuiam à fide defecerunt, sed coniunctum posuit, vt exaggeraret periculum, & malum lasciuiæ, qui enim à Christo deficit, mancipium Satanæ statim euadit. Obseruandus locus, quod à Christo deficere, sit Satanam ducem sequi.

Quod si quis fidelis, aut si qua fidelis habet viduas, suppeditet illis, & non oneretur Ecclesia, vt ijs, quæ vere viduæ sunt, suppetat.

20 Prolepsi anteuertit obiectionem, iuniores viduæ interdum æque indigent, atque grandiores, cur non igitur recipiendæ sunt? Paulus respondet, quod viduarum iuniorum parentes, cognati & affines eis necessaria suppeditent. Huius propositionis duplicem rationem apponit, Priorem, ne sumtibus oneretur Ecclesia, Posteriorem, vt sit vnde vere viduæ sustententur.

Qui bene præsunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in sermone & doctrina.

Tertia huius capitis pars est, de Presbyterorum honore & victu, & videtur Paulus duo genera Presbyterorum notare: Vnum eorum, qui 30 non docendo, sed alia ratione Ecclesiæ seruierunt, Nimirum in caussis cognoscendis & iudicandis inter fratres: Alterum eorum, qui ministerio verbi fungebantur. Vtrosque vult quidem honorari, sed magis eos, qui in doctrina & sermone laborant, vt Parochi & Episcopi, & Catechetæ, quos hodie Doctores vocant. Duo igitur hic obseruentur. Primum, quod sit auditorum Euangelij officium, suos honorare Pastores, quibus & victum debeant iure diuino, vt vacare posſint legi Dei. Alterum, quod Pastorum sit bene præesse, hoc est, ita vt omnia postponant, vitam & fortunas, diligentiæ in officio, & laborare in doctrina & sermone, quo ædificetur Ecclesia illorum ministerio, atque ita sibi mutuo ius analogum debent doctores & auditores. Præterea hoc dicto confutantur Anabaptistæ, & Libertini, qui verbo contemto, (in quo Paulus vult laborare ministros Euangelij) quærunt reuelationes nouas extra 40 & contra verbum Dei.

Dicit enim scriptura, Boui trituranti non obligabis os.

Ratio à pronunciatis ac simul ab exemplo allegorico. Locus est Deut. 26. vbi Dominus ita iuxta Hebraicā veritatem dicit. Non ligabis os boui in tritura sua. Quo sane dicto nihil aliud vult, quam vnumquemque dignum esse premio, pro suo labore fideliter præstito. Triturantis enim bouis allegoria arduum & difficilem, atque adeo serium laborem requirit ab Episcopo. Non vult ita honorari porcos, qui tantum suo abdomino & ventri seruiunt.

50 Et dignus est operarius mercede sua.

Alia ratio à genere sumta, & videtur fuisse vulgare dictum apud Iudæos, vsurpatum etiam à Domino Matth. 10. & Luc. 10. Nota rursus, quod operarium dicat dignum mercede. Quare qui ociosus delitijs studet, mercede indignus significatur. Porrò copiosiorem huius loci explanationem habes 1. Corinth. 9. Matth. 10. & Luc. 10.

Aduersus Presbyterum accusationem non admittas, nisi sub duobus aut tribus testibus.

Hoc quoque ad honorem Presbyterorum referri potest, ne calumniatoribus vitæ ac famæ eorum præbeat aurem Episcopus, nisi prius legitimis

testibus fuerint conuicti. Nam si delatoribus auscultare velit, sine caussæ euidenti cognitione, fieri non potest, quin sæpe præcipitet iudicium, ac in innocentes temere inuehatur. Chrysostomus hoc præceptum non ad dignitatem seu ordinem, sed ad ætatem in genere refert. Porrò quod addit, de duobus aut tribus testibus, ex lege sumtum est, quod quia non tantum iudiciale est, verum etiam naturalis æquitas id postulat, nos quoque obligat.

Peccantes coram omnibus argue, vt & reliqui timorem habeant.

Hoc præceptum nisi intelligatur de manifestis peccatis, cum mandato Domini iubentis arguere fratrem inter te & ipsum solum, stare non potest. Quare non dubium est, quin de emendatione & correptione publicorum delictorum intelligendum sit hoc Pauli præceptum. nam publice traducere delictum fratris, tibi forte & paucissimis alijs notum, cum caritate Christiana pugnat. Præterea nihil ædificat talis correptio, imo potius plurimum ad destructionem facit, non solum eorum qui inde scandalizantur, verum etiam eius, qui arguitur. Intempestiua enim & publica castigatione correptus, sæpe pudore omni deposito in peccandi licentiam prolabitur: qui amica & priuata castigatione emendari poterat, quam si contemneret, iuxta regulam à Domino præscriptam Matth. 10. agendum esset.

Contestor coram Deo & Domino Iesu Christo, & electis Angelis, vt hæc custodias sine præiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando.

Hæc contestatio, qua veluti sacramento obstringit Timotheum Paulus, quam arduum sit Episcopi munus ostendit, Et continet valde seriam admonitionem, ne in conspectu tantorum testium, Dei patris, Christi & electorum Angelorum (hos electos ad discrimen reproborum vocat) quicquam faciat eorum, quæ ad Episcopi munus pertinent, ex priuatis affectibus, sed vt omnia legitime & rite in gloriam Dei & Ecclesiæ ædificationem, iuxta præscriptos canones, neminem cuiquam priuatas ob caussas præferendo agat. Vbi versio vulgata habet, nihil faciens in alteram partem declinando, Græci codices multi habent κατὰ πρόσκλισιν (à προσκλίνω, id est, inclino) id est, iuxta inclinationem, hoc est, prout animus huic vel illi fauet, non tam caussæ quam personæ habita ratione. Hanc lectionem græcam sequutus Erasmus, reddidit προσφεραστικῶς, iuxta propensionem animi. Alij codices (quemadmodum & Chrysostomus legit) habent κατὰ πρόσκλησιν à προσκαλέω, id est, aduoco, hoc est, si verbum verbo reddere velis, iuxta aduocationem, hoc est, non propterea caussæ alicuius fauebis, quia eius aduocatus es, & rogatus, vt ipsum in sua caussa adiuues, sed rectum iudica iudiciũ, seposita omni personarum ratione, vnde quidam Latini sic habent: Nihil faciens per aduocationem, id est, si aduocatum alicuius agis, in alteram partem declinando. Hæ omnes lectiones, tametsi in verbis discrepant, eandem tamen sententiam offerunt, nimirum vt Episcopus iuxta canones à Paulo præscriptos, omnia agat ac iudicet, veritatem caussæ pluris faciendo, quam personæ conditionem, quod sane omnibus iudicibus in commune commendatur Exod. 18.

Manus cito nemini imponas.

Aliud consilium seu alium canonem de ordinandis ad officia Ecclesiastica addit, ne cui nisi satis idoneo & probato, manus imponat, hoc est, ne quem ordinet ad functionem Ecclesiasticam. Est enim per metonymiam, signum pro re signata, positum. Hic cordatum requirit Episcopum, qui non statim quemlibet ad munus Ecclesiasticum admittat, sed tantum probatos, iuxta superiores canones.

Neque communices peccatis alienis.

Ratio est superioris canonis seu cõsilij, quemq; pium decet cauere, ne alienis peccatis communicet, hoc est, ne fiat reus alienorum peccatorũ, quod illi accidit Episcopo, qui eũ ministerio Ecclesiæ præfecit, cuius doctrinam & vitam adeo augusta functione dignã non iudicat. Locus obseruandus, quod alieno reatu obstringũtur, quotquot sua negligentia, aut affectibus priuatis faciũt, vt indigni & inidonei rebus in Ecclesia gerẽdis præficiantur.

Teipsum purum custodi.

Vniuersale præceptum est, vt in omnibus actionibus adhibeat hanc diligentiam, ne vel in priuata vita, aut publico officio quid agat, vnde contaminari possit, neue accersat sibi reatum alieni peccati.

Ne posthac bibas aquam, sed paulo vino vtere, propter stomachum tuum, & crebras tuas infirmitates.

Consilium interserit de tuenda valetudine. Vt enim intemperantia fugienda est Episcopo: Ita valetudinis ratio non est negligenda, ne nimia abstinentia lædatur valetudo. Vterque enim reus est coram Deo, cum qui intemperanter viuit, tum qui valetudinis ratione neglecta, nimium corpus macerat, vnde inutilis rebus, quas requirit vocatio, redditur.

Quorundam hominum peccata, ante manifesta sunt, præcidentia ad iudicium, quosdam vero subsequuntur.

Hic in ordinis asignatione quintã huius capitis constitui partem, quæ quorundam iudicio consolatoria est, qua aduersus hyprocritas sustentat Timotheum, ne fractus illorum fraudibus, qui astute se insinuant in Ecclesiastica officia, animum despondeat, futurum esse prædicens, vt tales aliquando protrahantur in medium, & coarguantur illorum malefacta, vtut ad tempus lateant. Verum cum rem diligentius examino, alius sensus, ac verior se huius loci offert. dixerat supra, nemini cito manus imponas. Hic eius consilij rationem reddit in hanc sententiam: Nemini cito manus imponas, ne admittantur improbi. Improborum autem quorundam peccata, manifesta sunt, antequam veniatur ad iudicium, id est, examen doctrinæ & morum, de his facile est iudicium: Nempe quod non sint admittendi ad munus Ecclesiasticum. Contra autem quorundam improbitas occulta est, ita vt appareant probi & idonei, qui Ecclesiæ CHRISTI præficiantur, sed illorum scelera tandem se produnt suo tempore. De his quia difficilius est iudicium, differenda est ordinatio eorum, & longiori tempore faciendum est periculum, relabentur ne an non in priora scelera. Nam de his loquitur Paulus qui ex Ethnicismo conuersi receperant doctrinam Euangelij, inter quos fuerunt plurimi Hypocritæ, veluti inter eos, qui hodie Monasticæ vitæ aut Papisticæ renunciantes, Euangelium se amplecti dicunt.

Similiter & bona opera ante manifesta sunt, & quæ secus se habent occultari non possunt.

Antithesis est superioris sententiæ, huius similiter duplicem afferamus interpretationem, quarũ prior est, quod sit consolatio, qua probos & innocentes erigit, quorum interdum innocentia & integritas nota est, & in precio apud homines habetur. Interdũ secus se habet, id est, non est nota, nec est in precio apud homines, quæ tamen occultari non poterit, quin in medium suo tempore proferatur. Posterior interpretatio est de admittendis ad functionem Ecclesiasticã, qui etiam in duplici sunt discrimine. Nam quorundam bona opera manifesta sunt ante iudicium, id est, examen doctrinæ, ita vt abesse videatur omnis hypocrisis, & tales admittendi sunt. Rursus quorundam benefacta, non ita sunt manifesta, sed latent. Hos probari ad tempus oportet, donec se ipsorum integritas manifeste prodit, atq; ita demum eis manus tuto imponere licebit. Quanquam autem vterq; sensus vtriusq; membri collationis præsentis est analogus fidei, tamen posterior præsenti loco accommodatior est, quem & peristasis loci, & verborum ordinatio requirere videtur.

CAPVT VI.

Summa sexti Capitis.

Serui fideliter præstent Dominis suis honorem debitum. Qui diuersam doctrinam contentiose sequuntur, caueantur. Quilibet sit contentus victu & amictu. Episcopus in omni virtutum genere emineat, monstretque diuitibus suum officium.

Ordo sexti Capitis.

Huius capitis quatuor sunt præcipuæ partes, quarum Prima est, de seruorum obœdientia. Secunda, de falsis doctoribus & lucri cupidis. Tertia, de Episcopi innocentia & virtutum studio perpetuo. Postrema, de diuitum instructione, & vero & legitimo diuitiarum vsu. His

subiungit admonitiunculam de seruando deposito. Tandem totam Epistolam fausta imprecatione claudit.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVICVNQVE sub iugo serui sunt, suos Dominos omni honore dignos ducant, ne nomen Dei & doctrina blasphemetur. Qui vero fideles habent dominos, ne eos despiciant, quod fratres sint, sed potius inseruiant, quod fideles sint, ac dilecti, qui beneficij participes sunt.

Prima huius capitis pars de obœdientia seruorum, quorum domini aut sunt adhuc extra regnum Christi, aut Christo nomina dederunt. Illis vult seruos obœdire, ne nomen Dei & doctrina male audiat. His vero, quia fideles sunt & participes eiusdem gratiæ. neque sunt contemnendi, id est, minus honorandi, quia fratres sunt. Hic primum obserua, Euãgelium nõ tollere distinctionem & gradus personarum. Tametsi aũt æquale ius est omnium filiorum Dei, quantum ad salutem & regnũ Christi attinet: Tamen in ciuili vita discrimina personarũ & ordinationes Dei amplecti oportet. Deinde obserua eorum mores prauos, qui Christo dederunt nomina, dedecori esse Euangelio. nam impij doctrinam æstimant ex moribus eorum, qui eam videntur amplecti. Porrò de seruis, vide plura Ecclesiastici 33. ad Ephes. 6. ad Colos. 3. & 1. Petri 1.

Hæc doce & exhortare.

Hæc duo ideo coniungit, quia nõ solum docendi homines sunt quæ recta sunt, verum etiam propter ignauiam carnis exhortationibus, vt stimulis incitandi sunt.

Si quis aliter docet, nec acquiescit sanis sermonibus Domini nostri Iesu Christi.

Secunda huius capitis pars, de fugiendis falsis doctorib. & ostentatoribus, qui doctrinam adulterant, nunc fallacijs, nũc orationis illecebris. Simplex enim cum sit veritas, simplicem orationem & minime ad ostentationem compositam requirit. Sanos sermones vocat metonymικῶς, quia ad sanitatem animæ conferunt. Debet igitur non ad ostentationem, sed ad ædificationem formari oratio.

Et ei, quæ secundum pietatem est, doctrinæ.

Interpretatio est, nam qui non sint sani sermones, à fine & materia declarat. nam ea demum est sana doctrina, quæ & pietatis præcepta continet, & ordinatur ad pietatem concipiendam, fouendam & augendam.

Inflatus est.

Descriptio est vani doctoris, ac primum omnium caussam ponit, nimirum inanis gloriæ cupiditatem, qua eloquentiæ & doctrinæ captatur laus. Quicunque igitur vtiliter docere cupit Ecclesiam Christi, inanem iactationem deponat oportet, & in timore Dei, quæ ad ædificationem faciant, simpliciter proponat.

Nihil sciens.

Hoc ad effectum pertinet, qui arrogantia inflatur, nihil scire Spiritui sancto dicitur, Cum quia illi ipsi, quæ nouit inutilia sunt, tum quia alios non ædificat.

Sed languens circa quæstiones & pugnas verborum.

Hic inanis ostentationis effectus est. qui enim captant doctrinæ laudem, quæstionibus & verbis insistũt, quo argutiores alijs esse videantur, quales sunt hodie Sorbonici & alij, qui hac ratione nomen sibi quærunt, & doctrinæ laudem. Sed Paulus tale studium, languorem seu morbum appellat, qui interitum veræ doctrinæ in animis hominum præcedit.

Ex quibus oriuntur inuidia, cōtentio, blaſphemiæ, ſuſpiciones malæ, ſuperuacuæ conflictationes.

Ocioſarum quæſtionum & arrogantiæ fructus enumerat, quantum quidem ad ipſos oſtentatores attinet. iſti enim ſibi mutuo inuident, dum vnus veretur, ne alter ſibi palmam gloriæ præripiat. Hinc contentiones, ex quibus maledicentiæ, quæ ſuſpiciones malas pariunt. Hinc diſputationum multitudo, & perplexitas: vnde fit vt nimium altercando veritas amittatur.

10 Hominum corruptorum mente, & quibus ademta eſt veritas, qui quæſtui habent veritatem.

Triplici nota eoſdem deſcribit oſtentatores. Primum enim eos dicit corruptos mente, id eſt, iudicio & intelligentia. Deinde, priuatos veritate, qua pœna nulla poteſt maior eſſe, tum dicit, eos exiſtimare pietatem eſſe quæſtum. Tales enim omnia lucro metiuntur. Hac proinde nota, quo talium oſtentatorum ſtudia pertinent, indicat, nimirum, vt ſuæ auaritiæ ſatisfaciant.

Seiungere à talibus.

Præcipit Timotheo, vt inemendabiles huiuſmodi thraſones & quæſtionarios fugiat, ne ipſe quoque quæſtionum labyrinthis inuoluatur.

20 Eſt autem quæſtus magnus pietas cum ſufficientia.

Vt eos coarguit, qui ex doctrina pietatis quæſtum corporalem ſibi quærunt: Ita iam ſpiritualem quæſtū in pietate ſitum commendat, eumque magnum eſſe admonet, affert enim abſolutam ſuis cultoribus beatitudinem, cum addit, cum ſufficientia. Alludere videtur ad promiſsionem Chriſti: Quærite primum regnum Dei, & iuſticiam eius, & hæc omnia adijcientur vobis. En pietatis quęſtum, regnum & iuſticiam Dei, cui promiſsio accedit rerum ad hanc vitam neceſſariarum.

Nihil enim intulimus in mundum, 30 certum eſt quod neque efferre quicquam poſſumus.

Ratio eſt proximæ propoſitionis à contingentibus. Vt enim nihil intulimus nobiſcum in mundum: Ita nihil efferre poterimus. Quare ſufficientia, qui pietatem colit, ſit contentus.

Habentes autem alimenta & tegumēta, his contenti erimus.

Modum ſufficientiæ explicat, verum ſi quid in honeſta vocatione ex labore noſtro per benedictionem Domini acceſſerit, cum gratitudine animi accipiendum eſt, ac poſsidendum iuxta conſilium Pauli: Qui poſsidet ſit quaſi non poſsideat, hoc eſt, paratus ſit ad abijciendas facultates, ſi id neceſsitas vocationis aut pietatis poſtulauerit.

40

Nam qui volunt diteſcere incidunt in tentationem & laqueum, & concupiſcentias multas, ſtultas & noxias, quæ demergunt homines in exitium & interitum.

Iam ex effectu contrariæ cauſſæ hortatur, vt quilibet victu & amictu ſit contentus. Id enim omnino pijs fugiendum eſt, quod trahit in exitium. Cupiditas diuitiarum id facit, quare pijs habendi cupiditas fugienda eſt. Proinde pij eſt, vt ſit ſufficientia illa, quæ cum pietate ſtare poteſt, contentus. Porrò dicuntur illi velle diteſcere, qui ſtudium pecuniæ omnibus alijs rebus anteponunt.

50 Radix enim omnium malorum eſt auaritia.

Ætiologia eſt ab effectū auaritiæ, quæ omnium mater exiſtit malorum. vnde Salomon: Conturbat domum ſuam, qui ſectatur auaritiam. Et Auguſtinus: Cum auaritia alicui dominatur, ſubiectus omnibus malis demonſtratur. Phocylides: ἡ φιλοχρημοσύνη μάτηρ κακότητος ἁπάσης.

Cui addicti quidam aberrarunt à fide, & ſeipſos implicuerunt doloribus multis.

Exemplo declarat quod dixit, Auari enim fidem deſerunt. Nam fides ſolo Deo nititur, Auaritia vero

Dei loco pecuniam veneratur & colit. Præterea vbi auaritia animum occupauerit, dolorum finis nullus exiſtit. Aut enim quæ non habet auarus, anxie cupit: aut quæ habet, metuit ne amittat. Atque ita doloris nulla in auaris remiſsio eſt.

Tu autem, ô homo Dei, fuge hæc. Quod in genere fugiendum monuit, nunc apoſtrophæ forma Timotheo accommodat. Nec fruſtra eum hominem Dei vocat. Tametſi enim omnes homines Dei ſunt ratione creationis: Tamen iuſti ſeu renati peculiariter homines Dei dicuntur, quorum & Deus curam peculiarem habet, & qui hoc titulo honorario admonentur, vt ea ſtudioſe quærant, quæ ad Deum pertinent celebrandum. 10

Sectare vero iuſticiam, pietatem, fidem, dilectionem, patientiam, manſuetudinem. In quibus rebus oporteat potius occupari, quam in lucro captando, in hac tertia huius capitis parte monet. Porrò, cum quædam virtutum genera recitat, veluti exempla quædam proponit virtutum, ad quas toto vitæ curſu connitendum eſt.

Certa bonum certamen fidei. Quo virtutum illarum, quas recitauit, enumeratio pertineat, oſtendit, nempe, vt ſint fidei certantis inſtrumenta. Vnde tria colligamus. Primum, piorum vitam non eſſe deſtinatam ocio, ſed acri certamini. Deinde, quod illud certamen fidei augendæ & retinendæ deſtinetur. Nam ſi virtutum ſtudium abieceris, fides extinguitur, adeoque ſuccumbit. Poſtremo, euentum certaminis felicem fore pollicetur, dum bonum certamen nominat. Huc pertinet quod ſupra dixit, Milita bonam militiam, habens fidem & bonam conſcientiam. 20

Apprehende vitam æternam, ad quam etiam vocatus es, confeſſus bonam confeſſionem coram multis teſtibus. Scopum certaminis exprimit, vitam æternam, cuius incomparabilis æſtimatio, merito nos ad certamen excitare deberet. Huc addit duo argumenta, prius ab occaſione ſumtum, poſterius ab anteacta vita Timothei. Vtrumq; ad locũ honeſtatis referendum eſt, ac ſi diceret: Habes pietatis tuæ, per quam ad vitam æternam, quo vocatus es, contendis, præclaros teſtes. Perſta igitur inuictus, donec eam apprehendas. 30

Denuncio tibi coram Deo, qui viuificat omnia, & Chriſto Ieſu, qui teſtificatus eſt bonam confeſſionem coram Pontio Pilato, vt ſerues mandatum immaculatus & irreprehenſibilis, vſque ad reuelationem Domini noſtri Ieſu Chriſti. Vt vehementius vrgeat Timotheum, addit obteſtationem, quæ Timotheum admonebit, quam ſerio requiratur ab Epiſcopo in officio, atque adeo in tota vita, ſumma diligentia. Nam hic mandatum pro officio, quod ſuſtinuit Timotheus, ponit. Immaculatus, ad puritatem conſcientiæ, Irreprehenſibilis, ad famam coram hominibus referetur. Hanc exhortationem confirmat duobus argumentis, quorum prius ſumtum eſt, à præſentia DEI viuificantis omnia, vnde etiam renatos ſua gratia iuuare non deſinit. Poſterius ab exemplo Chriſti, qui bonam confeſsionem teſtificatus eſt coram Pontio Pilato, dum vſq; ad mortem pro veritate certauit. 40

Quam ſuis temporibus manifeſtabit beatus & ſolus princeps. Ne mora aduentus Chriſti tardiorem reddat, addit de eius certa & indubitata apparitione, cuius cogitatio ſtimulus ad officia pietatis omnia eſſe debet pijs. Cum Deum beatum & ſolum principem vocat, ſignificat ab ipſo ſolo beatitudinem expectandam, nec eſſe niſi meram laruam felicitatem mundi ſine benedictione Dei. 50

Rex regnantiũ, & dominus dominorũ. Cur Deum ſolum principem vocat exponit, nimirum, quia ipſe natura ſua dominus & princeps eſt, à quo mundi principes ſuam habent eminentiam. Vnde admoneri nos oportet, vt huic præ alijs omnibus obœdientiam & cultum præſtemus.

Qui

Qui solus habet immortalitatem. Si ille solus habet immortalitatem, ab eo sane omnis vita & felicitas pendet. Quare non in caducis mundi rebus, sed in eo solo spes omnis figenda est. Ab ipso enim qui sua natura solus viuit & est immortalis, nos vitã & immortalitatem ex gratia accipimus.

Qui lumen habitat inaccessum. Magnum exhortationis pondus habet hæc oratio. Si enim Deus solus habitat lumen inaccessum, vbi refulget eius gloria & maiestas, & in cuius fruitione sola felicitas sita est, sequitur neminem suo proprio marte posse ad illud lumen accedere, imo eo magis discedere, quo magis in mundi tenebris & rebus caducis inuoluitur. Quare consultum est, vt in pietatis studio anhelemus ad ipsum, vt aliquando perfecte fruamur Deo, quem hic tantum ex parte, & veluti in ænigmate cognoscimus.

Quem vidit nullus hominum, neq; videre potest. Quia nos renouari oportet, vt simus Deo similes, priusquam eum videre possimus (in hac enim mortali natura non videtur, nisi oculis fidei) hic nobis pietatis studium commendat, & sanctificationem, sine qua nemo Deum videbit vnquam.

Cui honor & potentia æterna, Amen. Hac clausula monet, quo omnia nostra studia referenda sunt, nimirũ, vt Dei laudibus perpetuo studeamus: quod cum fit, minus auaritiæ & rebus mundi caducis studebimus.

Diuitibus in hoc seculo præcipe. Quarta huius capitis pars est, valde commode superioribus addita. Nam cum supra contentos vult esse pios victu & amictu, quæstio oriri poterat de diuitibus, an ipsi abijciant diuitias. Et si non abijciant, quis earum sit legitimus vsus. Vtramque quæstionem expedit. Primum enim nequaquam temere abijciendas esse diuitias præcipit. Deinde animum diuitum informat, & vsum diuitiarum monstrat.

Ne elato sint animo, neue sperent in incertis diuitijs, sed in Deo viuẽte, qui præbet nobis abunde omnia ad fruendum. Hæc ad animum diuitum recte formandum pertinent. Primum, sit animus humilis, nihil sibi arrogans, non contemnens pauperiores, quod mundo vsitatum est. Deinde spes in diuitijs ponenda non est. Idque confirmat ab earum incertitudine. Sunt enim diuitiæ adeo incertæ, vt qui hodie Crœsum, cras forte Codrum referat. Tertio, vt diuites in Deo viuente sperent, cuius duæ sint rationes: Prior, quod diuitiæ, nec in se vitam habent, nec vitam cuique conferre possunt. Contra, Deus & in se vitam habet, & vitam omnibus confert. Quare in ipso vt vitæ fonte sperandum est. Altera ratio est à caussa bonorum. Deus est omnium bonorum dator. Ergo in ipso, & non in incertis diuitijs spes fixa esse debet.

Bene agere, diuites fieri in bonis operibus, facile tribuere, libẽter communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, vt apprehendant vitam æternam. Nũc de vsu diuitiarum præcipit, in quo duo spectentur. Primum, de modo vtendi diuitijs. Alterum, de remuneratione & scopo, qui omni actioni profixus esse debet. Modus vtẽdi est, vt bene agant diuites, præluceant alijs in bonis operibus, vt qui maiorem occasionem habeant quam tenues, vt sint liberales erga egenos. Ratio additur à remuneratione, quæ est thesaurizare fundamentum bonum, id est, recondere firmum thesaurum in futurum. Nam Deus vult ex mera sua bonitate, mercedem indebitam officijs ex fide factis reddere. Pendet proinde hæc remuneratio non ex meriti ratione, sed ex liberali Dei acceptatione. Scopus præfixus est, vt apprehendant diuites vitam æternam, quæ tametsi donum est per Christum Iesum: Tamen est compensatio obœdientiæ nostræ erga Deum. Quare nequaquam pugnat hæc remuneratio cum gratuita iustificatione.

O Timothee, depositum serua.

Conclusio est exhortatoria, omnia superius dicta vna voce Timotheo in memoriam reuocat. Blanda hæc compellatio, exhortatorij argumenti vim habet. Depositi nomen significat, quicquid ex dono Dei collatum fuit Timotheo, cum ad propriam salutem, tum ad aliorum ædificationem spectans. Et tria in summa complectitur, 1. Gratiam fidei. 2. Puritatem vitæ. 3. In officio sanctam & sedulam solicitudinem. Ad quæ tria omnia superius dicta, tanquam ad capita referri possunt. Sed cur hæc depositi nomine signauit? Habet hæc vox cum doctrinam vtilem, tum exhortationem in se. Doctrinam quidem, qua Timotheus cognoscit, quod non ex seipso, sed ex Dei dono tanta bona habeat. Deinde, quod debeat diligens custos esse depositi tanti, quod non homo, sed Deus sibi concrediderat. Exhortationem vero, vt iuxta eius arbitrium, qui thesaurum apud se deposuit, eundem dispenset. Hinc & nos singuli discamus, Primum, dona Dei collata nobis esse, non vt ea negligamus, vel ijs abutamur, Sed vt ea potius fideliter in nostram & aliorum ædificationem vsurpemus, alioqui donis collatis spoliendi, iuxta parabolam de talento.

Deuitans prophanas vocũ inanitates. Depositum seruandum monuit: Nunc fugiendũ hortatur, quod corrumpere depositum poterat. Per vocum inanitates intelligit orationis fucum, quo vt vana dicentis gloria captatur: Ita nihil ad ædificationem facit. Vult proinde ampullas verborum, & inanem loquacitatem amotas esse à sanctissimo verbi ministerio, nec tamen probat Paulus indoctam & rudem orationem. Nam in sequenti Epistola requirit Episcopum, qui recte possit secare verbum Domini. Non igitur hic patrocinatur rudibus, sed arrogantiam & futilem garrulitatem taxat.

Et oppositiones falsi nominis scientiæ. Fuisse quosdam, qui ex Sophistarum scholis in Ecclesiam inuehere conati sunt argutias sophisticas apparet, inde gloriam & scientiæ laudẽ venantes: quod possent in vtramq; partem de qualibet re proposita argute disserere. Ab hoc ambitionis studio, Paulus vult Episcopum alienum esse, vt qui veritati propagandæ & defendendæ totus incumbere debeat.

Quam nonnulli profitentes circa fidem aberrauerunt. Argumentum addit ab infelici euentu eorum, qui garrulitati & contradicendi studio se assuefaciunt. Nã tales, amissa vera & sana doctrina, circa fidem aberrant. Est enim fides scopus, ad quem collimare oportet: qua amissa, nihil præter errores reliquum manet.

Gratia sit tecum, Amen. Hac Epistolari clausula optat Timotheo gratiam, vt in ea ad finem vsque persistat, militans honestam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam. Nam qui mala viuit conscientia, vt fidei vacuus; ita & gratiæ expers est. Particula Amen, quid sibi velit, omnibus notum est.

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM EPISTOLAM PAVLI AD TIMOTHEVM.

IN ENARRATIONE SACRORVM SCRIPTORVM, NECESSARIO in principio admonendi sunt auditores, de his quatuor. Primum, de autore scripti, vnde autoritas scripto conciliatur. Secundo, de occasione, vnde ordo tractationis melius perspicitur. Tertio, de statu seu quæstione principali, vna ne sit an plures, ex quo genus caussæ cognoscitur. Postremo de Methodo seu tractationis ordine, Quoniam autem de primo, hoc est, autore scripti sæpius dictum est, hic tantum de reliquis trib. dicã.

OCCASIO.

Duplex occaſio videtur Paulo fuiſſe ad ſcribendum hanc Epiſtolam. Prior, ipſe Paulus iam Romæ in carcerem erat coniectus, paulo poſt ſupplicio afficiendus, propter teſtimonium Chriſti. Quare ſcribit Timotheo, eumq; animat ſuo exemplo, ad conſtantiam in confeſsione Chriſti. Poſterior, fuit communis Eccleſiæ eius temporis afflictio. Nam tum tribus potiſsimum malis affligebatur Eccleſia, nimirum, inconſtantia & leuitate quorundam doctorum in Eccleſia, qui diſputarunt acutius, quam vixerunt rectius: minis tyrannorum, qui Eccleſiæ extremum interitum minabantur: & cruce variapiorum. Proinde contra ſcandala hæc munit Timotheum Paulus. Porro quia eiſdẽ malis & hodie premitur Eccleſia, longe vtiliſsima erit lectio huius Epiſtolæ, omnibus pijs. Nam exemplo Pauli & exhortationibus ſaluberrimis erigit animos piorum, ne vel leuitate docentium, vel minis tyrannorum, vel cruce piorum fracti, abijciant confeſsionem.

QVAESTIO SEV STATVS.

Status ſeu quæſtio, quo omnia tendunt, ſtatim exordium ſequitur, nimirum, vt ſuſcitet donum Dei, quod per manuum impoſitionem illi contigerat cumulatius, quo inuictus ſtare poſsit, aduerſus omnia dura, tanquam miles Chriſti ſtrenuus. Proinde, genus cauſſæ eſt Suaſorium ſeu Paræneticum, in quo partim hortatur ad officium, partim dehortatur à corruptelis doctrinæ, ne illis inuoluatur Timotheus, in ſuam & aliorum perniciem.

TRACTATIONIS ORDO.

Ordo arbitrarius eſt, qualis eſſe ſolet in ſuaſorio genere. Quare non opus eſt ſubtiliter partium conſecutionem rimari. Sed hoc teneatur, quod omnia ad ſtatum ſint referenda. Poſt epigrapham, ſalutationem & exordium ſequitur propoſitio ſuaſoria, vt in doctrina & munere ſibi commiſſo præſtet ſe fidelem. Huic ſubiungitur probatio & amplificatio à contrarijs exemplis, & ſimilitudinibus: vnde in commendationem Euangelij dilabitur, & inde in exhortationem, nimirum, vt eam doctrinam ſeruet Timotheus, ac alijs tradat ſuo exemplo. Tum dehortatur à vanis quæſtionibus & diſputationibus, idque propter periculum, quod confirmat exemplo Hymenæi & Phileti, vnde redit ad Timotheum exhortandum, & vt magis illum vrgeat, prædicit qualia ſint futura pericula, qualeſq; mores hominum in extremis diebus. Deinde redit ad parænеſes, quibus addit rectum ſcripturæ vſum. Poſt hæc addit conteſtationem, ac mortem ſibi imminere dicit. Præterea Timotheum ad ſe vocat propter præſentem neceſsitatem.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Poſt Epigrapham, ſalutationem & exordium (in quo collaudat fidem erga Deum, conſtantiam in doctrina & affectum Timothei erga ſe) hortatur Timotheum, vt ſuſcitet donum quod in ipſo eſt, vt non erubeſcat Euangelij cauſſa, ſed potius patiatur pro eo ſuo exemplo. Præterea vt teneat formam doctrinæ. Poſtea quoſdam ſe reliquiſſe conqueritur, vnius Oneſiphori pietatem & erga ſe ſtudium prædicans.

Ordo Capitis primi.

Huius capitis partes ſunt quatuor. Prima, Epigrapha cum ſalutatione. Secunda, Exordiũ. Tertia, parænеſes. Quarta, ſignificatio ſeu querela defectionis Aſianorum à ſe ob vincula ſua, cum prædicatione pietatis Oneſiphori erga ſe.

Exege-

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS Apoſtolus Ieſu Chriſti, per voluntatem Dei, ſecundum promiſsionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Hæc epigraphæ prima pars eſt, quæ continet quatuor. Primum, nomen autoris huius Epiſtolæ. Secundum, officium eiuſdem, nimirum, quod ſit Apoſtolus, idque Ieſu Chriſti. Vnde admonemur, quo in loco ea nos habere oporteat, quæ à Paulo dicuntur, nimirum quod ita accipienda ſint, ac ſi Chriſtus ea ſuo ore ſonaret. Tertio, addit differentiam veri Apoſtoli. Nam verus Apoſtolus Deo mandante & volente currit. Falſus vero ſibijpſi Apoſtolatum ſumit. Quarto, finem ſui Apoſtolatus attexit, cum inquit, ſecundum promiſsionem vitæ, hoc eſt, Apoſtolus ſum conſtitutus, vt promiſsionem vitæ, quæ eſt in Chriſto Ieſu, annunciem. Eſt autem promiſsio vitæ, ſalutis æternæ promiſsio, cuius omnes fiunt participes, qui credunt Euangelio.

Timotheo dilecto filio.

Altera epigraphæ pars, continens nomen perſonæ, cui Paulus ſcribit. Deinde affectum Pauli erga illum. Cum eum dilectum filium nominet, inſinuat quomodo affecti erga ſe mutuo debeant eſſe docentes & diſcentes. Vt enim illi paternam στοργὴν: Ita hi pietatem erga illos haud ſimulatam fouere debent.

Gratia, miſericordia, pax à Deo patre, & Chriſto Ieſu Domino noſtro.

Salutatio hæc ſeu fauſta imprecatio continet fructum prædicati Euangelij. Gratia fauor Dei eſt, quo nos credentes in filio complectitur. Miſericordia eius fauoris cauſſa eſt. Pax vtriuſq; effectus eſt, quæ eſt reconciliatio noſtri cum Deo, idque per Ieſum Chriſtum dominum noſtrum, quem fide poſsidemus. Hæc nos ad amorem Euangelij excitent.

Gratiam habeo Deo, cui ſeruio à progenitoribus in pura conſcientia.

Exordij propoſitio eſt, eaq; gratulatoria, agit enim Deo gratias, ob dona Timothei. Sed quid eſt quod dicit, ſe Deo ſeruire à progenitoribus, idq; in pura conſcientia? An non perſequebatur Euangelium? An non ante conuerſionem fuit ſecurus Hypocrita? Num excuſat eum ignorantia aut Phariſaiſmus, vt Chryſoſtomus putat? Peccatum quidem leuius reddit ignorantia, ſed ex malo bonum minime facit. Nec ita excuſat, quin is, qui fide Chriſti vacet, iure ſit damnabilis. Proinde, à progenitoribus colere Deum, non ſignificat à prima ætate, ſed exemplum & imitationem progenitorum, eorumq; non quorumuis, ſed verorum Iſraelitarum: vt Abrahæ, Iſaac & Iacob, aliorumq; qui vera pietate Deum coluerunt. Hinc primum diſcamus, eodem cultu Deum coluiſſe ſanctos patres ſub lege, quo nos in nouo teſtamento. Deinde, quod verus cultus Dei ex pura conſcientia, id eſt, ex corde fide purificato, proficiſci debeat.

Quod indeſinentem habeam tui mentionem in precibus meis, die ac nocte deſiderans te videre.

Ratio propoſitionis exordij ſupra modum mirabilis, agit enim Deo gratias, quod indeſinenter interpellet pro Timotheo, idq; die ac nocte. Piorum igitur ſummum eſt gaudium Deum interpellare pro ijs, quos ſentiunt in timore Dei officium facere. Quod autem diei ac noctis faciat mentionem, orationis neceſsitatem indicat. Nam donec fides in corde hominis locum habuerit, ſuos producit fructus, timorem Dei, inuocationem, patientiam, dilectionem proximi: Addit de ſingulari affectu erga Timotheum: Deſiderans te videre, quo dicto, & ſuum erga Timotheum animum, & virtutis in Timotheo amorem indicat. Vnde quiſq; diſcat dona Dei in alijs ſuſpicere.

Memor tuarum lachrymarum.

Argumentũ eſt ſummi amoris Timothei erga Paulũ. Sine enim lachrymis à Paulo diuelli non potuit Timotheus, adeo charum ſuum præceptorem habuit optimus diſcipulus: a quo diſcamus & nos ἀστοργίαν & ingratitudinem fugere, qua nulla alia maior eſt ſocie-

ſocietatis humanæ peſtis. Vt enim caritas, cui mutua gratitudo eſt coniuncta, vinculum eſt perfectionis, eo quod incolumem conſeruet humanam ſocietatem: ita ingratitudo & ἀστοργία diſrumpit eandem.

Vt replear gaudio.

Finis eſt, cur cupiat Timotheum videre, nimirum, vt ex eius conſpectu, gaudio perfundatur. Diſcamus & nos dona Dei in alijs ſuſpicere, ac gaudere quod fideles in Chriſto cooperarios habeamus.

Memoria repetens eam, quæ in te eſt, haud ſimulatam fidem.

Quid in Timotheo vſq; adeo amet, exponit, nimirum, quod Chriſti membrum ſit per fidem, vnde non ſolum fidem Timothei prædicat, verũ etiam acres ei ſtimulos addit, vt in eadẽ fide conſtans pergat.

Quæ primum habitauit in Auia tua Loide, & in matre tua Eunica.

Hoc ad confirmandum Timotheum in ſyncera fide pertinet. Exempla enim maiorum in pijs & honeſtis rebus imitari laudabile eſt. Docemur hic piorum virtutes magnifacere, non ſine honeſta & honorifica illorum mentione. Præterea nihil fœdius eſſe, quam egregia maiorum facta pro virili non exprimere.

Perſuaſus ſum autem, quod etiam in te.

Exempli accommodatio. Sed vnde Paulo hæc perſuaſio? Ex fructibus fidei. Vt enim arbor mala, non poteſt bonos fructus edere: Ita bonus fructus, arboris virtutem ac nobilitatem indicat.

Propterea commonefacio te vt exuſcites donum, quod in te eſt per impoſitionem manuum.

Hæc propoſitio exhortatoria eſt, qua exhortatur Timotheum Paulus, vt ſedulo officium faciat. Eſtque diligenter metaphora obſeruãda in verbo exuſcitandi. Nam ſignificat donum quodlibet eſſe veluti igniculum, qui facile extinguitur, niſi nutrimenta ei addas, ac fabello ipſum ſuſcites. Significat proinde dona Dei ex recto legitimoq; illorum vſu in nobis creſcere. Contra vero decreſcere, imo penitus tandem extingui in ijs, qui vel ea ſecure negligunt, vel ijs abutuntur. Quod autem impoſitionis manuum meminit, eo pertinet, vt intelligamus dona Dei augeri in pijs, dum ad officia grauia ac Eccleſiæ vtilia ordinantur. Nam ordinationi & externæ ceremoniæ accedebant preces Eccleſiæ, quæ ſane nequaquam inefficaces exiſtimandæ ſunt.

Non enim dedit nobis Deus ſpiritum timiditatis, ſed potentiæ & dilectionis & ſobrietatis.

Ratio propoſitionis à conſequentibus contrariorum. Spiritus timiditatis opponitur ſpiritui potẽtiæ. Quare, vt ſpiritus potentiæ metonymicῶς eſt Spiritus ſanctus, potentem & inuictum animum hominis reddens, vt contra omnia mala fortiter ſe opponat: Ita Spiritus timiditatis eſt caro ipſa ſegnis & ignaua, quæ reddit homines meticuloſos vt nihil audeant, cum periculum propius imminere ſenſerint. Hinc veram notam ſtrenuorum militum Chriſti diſcamus eſſe inuictum animum in omnibus aduerſis. Contra vero ignauos & meticuloſos nondum ſpiritu Chriſti præditos eſſe. Dilectionis & ſobrietatis eundem ſpiritum appellat, à ſuo vero effectu, vnde verus ille ſpiritus Chriſti cognoſcitur. Nã qui ſpiritu Dei agitur, is haud dubie dilectionis & ſobrietatis incrementa ſentit. Verũ Enthuſiaſmos iactans, adeoq; inanis gloriæ cupiditate laborans, fruſtra de ſpiritu Chriſti gloriatur.

Non igitur te pudeat teſtimonij domini noſtri, neq; mei, qui ſum vinctus ipſius, ſed eſto particeps afflictionum Euangelij, ſecundum potentiam Dei.

Illatio eſt exhortatoria extructa ex ſuperiori propoſitione, Et continet tres hypotheſes. Quarum Prima eſt, ne pudeat Timotheũ teſtimonij Chriſti, hoc eſt, prædicationis de Chriſto crucifixo. Neq; enim hoc teſtimonium tantum perhibetur de homine mortuo (Quemadmodum

dum tum impij obiecerunt Christianis) sed multo plura continet hoc testimonium, nimirum quod Christus ille crucifixus, sit naturalis filius Dei verus homo factus, in carne passus, & resuscitatus in salutem credentium. Huius illos pudet qui propter externam Ecclesiæ formam & crucem, abijciunt confessionem, quique constanter non tuentur veritatem Euangelij. Secunda, nec te pudeat mei, qui sum vinctus, non quidem meo, sed Christi nomine. Tertia, esto particeps afflictionum Euangelij, hoc est, Tu quoque patere pro Euangelij confessione, & testimonio Christi. Vocat autem afflictiones Euangelij, eo quod crux comes sit confessionis Euangelij. Verum quod addit, secundum potentiam Dei, rationis loco adiectum esse videtur, vt consonet cum illo ad Roman. 1. Non me pudet Euangelij Christi. Est enim potentia Dei in salutem omni credenti. Ex hoc loco doctrinam, admonitionem & consolationem petamus. Doctrinam, quod crux sit comes confessionis Euangelij. Vnde ex contrario sequitur, non esse ministris Euangelij expectandas delitias in hoc mundo. Admonitionem, quod sub cruce constitutos, ad potentiam Dei respicere oporteat. Consolationem denique ex eo, quod potens ille Deus suos sit olim potenter liberaturus, omnibus eorum hostibus prostratis.

Qui nos saluauit.

Ætiologia est, quasi dicat: Deus saluabit nos, idque æterna salute. Fieri igitur non potest, quin in præsentibus afflictionibus nobis sit affuturus, nosque ab omnibus aduersis erepturus.

Et vocatione sancta vocauit, non secundum opera nostra, sed secundum proprium propositum, & gratiam datam nobis in Christo Iesu, ante tempora æterna, Sed patefactam nunc, per illustrationem saluatoris nostri Iesu Christi, qui aboleuit quidem mortem, illuminauit vero vitam & incorruptibilitatem per Euangelium.

Modum salutis nostræ exponit, idque digressionis schemate, in quo modo duo sunt: Seiunctio non caussæ, & assignatio verarum caussarum salutis. Seiungit opera nostra, adeoque omnia humana merita. Tametsi autem reddet Deus secundum opera, vt qui fecerunt bona, eant in vitam æternam, Qui vero mala, in ignem æternum: Tamen opera nequaquam inter caussas salutis ponenda sunt. nam gratis saluati operari bene incipiunt. Vnde sequitur, bona opera non esse caussas salutis, sed testimonia salutis iam partæ, adeoque fidei & timoris Dei. Porrò inter caussas veras salutis primo loco ponit, non eam, quæ ordine rerum est prima, sed quæ nobis prima innotescit. Hæc est vocatio sancta, quæ contingit per prædicationem Euangelij, cui omnes iubemur credere, quotquot salutem expetimus. Vocatur autem vocatio hæc sancta à fine, quia ad sanctitatem nos vocat. Deinde ponit caussam ordine rerum primam, sed quæ nobis ex vocatione reuelatur. Et hæc est proprium propositum Dei, quo antequam mundum conderet, decreuit saluos facere, quotquot in Christum essent credituri. Tertio, ponit gratiam, hoc est, ipsum beneficium, nempe reconciliationem ac salutem. Nam pro effectu hic gratiam poni manifeste conuincit peristasis loci. Quarto, addit fundamentum gratiæ, nimirum Christum, qui sua victima nobis hanc gratiam acquisiuit. Huius gratiæ tria sunt tempora, nempe, datæ, reuelatæ ac completæ. Data quidem est hæc gratia ante tempora æterna, hoc est, ante iacta fundamenta mundi, decreuit Deus saluare credentes in filium. Reuelata vero est per Christum, cum carne assumta victima pro nobis factus est. Complebitur tandem hæc gratia, vbi vita & immortalitate post iudicium extremum donabimur. Porrò cum addit, per Euangelium, significat eos fore huius salutis participes, qui Euangelium audiunt, ac illud fide recipiunt. Nihil enim prodest auditum verbum, nisi fide recipiatur. Quare duæ hic caussæ insinuantur, nimirum, instrumentum exhibens, quod est Euangelij prædicatio, & recipiens, videlicet fides ipsa. Hæc enim duo correlatiue se habent. Porrò victimæ Christi efficacia his verbis exprimitur: Qui aboleuit mortem, & illuminauit vitam & immortalitatem, id est, regenerauit nos, vt viuamus immortales. Hic obseruetur duplex antithesis. Prima est in verbis abolendi & illuminandi. aboletur mors, dum eius tyrannis superatur. illuminatur vita, quando ipsa euadit superior, seu instauratur, & redditur conspicua. Altera antithesis est, qua mors opponitur vitæ & incorruptibilitati. Quare mors significat synecdochικῶς cum ipsam mortem, tum omnia mala & nocumenta, cum mortis conditione imposita generi humano.

In quod positus sum ego preco & Apostolus, & doctor gentium.

Quo

Quo ministerium verbi pertinet, suo exemplo ostendit, nimirum eo, vt multi ad salutem per prædicationem Euangelij vocentur. Tres illæ voces, Preco, Apostolus, & Doctor eodem pertinent, nisi quod prima significet prædicationem Euangelij non in angulis, sed palam, quasi preconis voce proponendam, iuxta illud: Ite in mundum vniuersum, & κηρύξατε, id est, proclamate Euangelium omni creaturæ. Secunda vox commendat officium, atque adeo ipsum Euangelium. Nam si is preco sit Apostolus Dei, tanquam Deus ipse audiendus est, atque ipsum Euangelium decretum Dei immutabile iudicandum. Tertia vox significat finem Apostolatus Pauli, nimirum quod gentibus sit destinatus Apostolus & doctor gentium. Vnde duo colligere promtum est: Vnum, quod gentes ignaræ sint Euangelij, priusquam docentium vocem audiant: Alterum, quod salus ad gentes pertineat, modo Euangelium fide recipere velint.

Propter quam caussam & hæc patior, sed non erubesco.

Suo exemplo Timotheum erigit Paulus, duo discipulo commendans: videlicet, vt & forti sit animo in ferenda cruce, & ne frangatur contumelijs, quas nomine Euangelij ferre contingit. Hæc quisque sibi tempore persecutionis ob Euangelium applicet.

Noui enim cui credidi & persuasus sum, quod potens sit depositum meum seruare in illum diem.

Ratio à fiducia certæ liberationis ac defensionis diuinæ. Depositum vocat cum dona sibi collata ex gratia, tum officium prædicandi: quorum illa propriæ, hoc aliorum saluti deseruit. Significat eos depositum hoc amittere, quos pudet Euangelij, & qui in persecutione abijciunt confeßionem.

Formã habe sanorum sermonum, quos à me audisti in fide & caritate, quæ est in Christo Iesu.

Fluit & hoc præceptum à superioribus. Estq; valde vtile ministro Euangelij certam docendi rationem, seu methodum tenere, ex quo fit, vt & ipse promtius docere, & alius facilius discere poßit. Est autem forma sanorum sermonem ipsa orationis figura seu docendi ratio. Vt enim sanitas verborum ad substantiã doctrinæ: Ita forma ad docendi modum pertinet. Et quia hic plurimum nocere solet captatio nouitatis & auræ popularis, iubet vt Timotheus se imitetur, ac regulam ei præscribit, nimirum, vt semper ad fidem & caritatem Christianam aspiciat Timotheus: quarum illa facit, vt in gloriam Dei, hæc vt in ædificationem proximi sit intentus. Ex hoc proinde quatuor colligamus. Primum, sanam doctrinam tenendam esse: vnde fit, vt non solum impiam doctrinam, verum etiam frigidas quæstiones fugiamus. Secundum, certam rationem docendi sectandam esse, quæ plurimum docilitatem iuuat. Tertium, eorum imitandum esse exemplum in doctrinæ forma, qui nos prudentia & docendi dexteritate præcedunt, quæ res doctrinæ puritatem tuetur. Quartum, actionum nostrarum regulam statuendam esse generalem, fidem & caritatem, ad quas etiam ipsa doctrina tota tanquam ad primaria capita referenda est.

Honestum depositum serua per Spiritum sanctum, qui habitat in nobis.

Redit ad exhortationis caput, vt dona Dei sibi collata tueatur Timotheus, quæ ideo depositi nomine exprimit, vt Timotheus cogitet, vnde ea acceperit, in quem finem, & quod aliquando depositi ratio reddenda sit. Verum ne prætendat virium imbecillitatem, admonet de modo seruandi, qui est per Spiritum sanctum, qui in sanctis habitat. Hic enim, dum retinetur veris fidei exercitijs, vires suppeditat, ne hostium importunitate superemur. Hinc doctrina, admonitio & consolatio petatur. Doctrina, quod Spiritus sanctus sit custos donorum nobis diuinitus collatorum. Admonitio, ne nostra negligentia aut sceleribus efficiamus, vt tanto custode vna cum donis ipsis priuemur. Consolatio, quod nostræ imbecillitati aßit opitulator spiritus Dei, donec fidem ac diligentiam in officio præstiterimus.

Nosti hoc quod auersati me omnes fuerint, qui sunt in Asia, de quorum numero est Phygellus & Hermogenes.

Quarta huius capitis pars est, in qua primum conqueritur de defectione multorum à se, propter vincula, quæ Euangelij caussa sustinebat, qua

querela Paulus vult Timotheum præmonere, ne istorum leuitate moueatur, sed potius suæ constantiæ imitetur exemplum. Duos nominat haud dubie præ alijs magni nominis & existimationis, quos ideo nominatim ponit, ne defectione vel maximorum & celeberrimorum hominum frangamur, sed potius vt inuicti milites Christi in confessione perstemus, freti victoria ac triumpho Christi, qui nostram quoq; crucem breui glorioso commutabit triumpho.

Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, quoniam sæpe me refocillauit, & de catena mea non erubuit, sed cum esset Romæ, quæsiuit me & inuenit.

Querelæ aduersus apostatas opportune subiungit precationem pro bene merito. Precationis propositio est, quod optet Onesiphoro misericordiam Dei. Ratio quod se ministrum Dei refocillauerit. Hinc discamus tria. Gratitudinem rependere bene meritis, cum Paulo: officiosos esse erga sanctos cum Onesiphoro: & Deum orare, vt se, non solum ei, qui benefacit sanctis, verumetiam eius familiæ toti, misericordem exhibeat. Qui enim dederit discipulo in nomine discipuli haustum aquæ frigidæ, non perdet mercedem suam, quæ quidem merces non est debita, sed ex gratia donatur, nam eam hic Paulus misericordiam vocat.

Det enim Dominus, vt inueniat misericordiam apud Dominum in die illo, & quam multa Ephesi ministrauerit, melius tu nosti.

Ex intimo cordis affectu precationem repetit, vnde nos monemur, vt vero affectu eos prosequamur, qui in ministros Euangelij humanitatis officia conferunt. Præterea notemus, defectores perpetuæ infamiæ nota dignos esse, pios vero nunquam interituris ornari laudibus. Vt enim Phygellus & Hermogenes infamia sua nobis innotuerunt: Ita Onesiphorus perpetua Ecclesiæ prædicatione est illustris.

CAPVT II.

Summa secundi Capitis.

Timotheum hortatur Paulus, vt confortetur in gratia, doctrinam synceram alijs tradat, sit patiens instar inuicti militis Christi, respiciens ad triumphum Christi resurgentis, vnde & ipse fidem ac patientiam discat & alijs eandem commendet. Monet rursus de recta doctrina, pura vita, ac fugiendis contrarijs.

Ordo & partes secundi Capitis.

Hoc caput in tres partes, docendi caussa distinguamus. Quarum prima est de constantia, qua vult Timotheum militis instar inuicti pugnare pro Euangelio. Secunda est de commendatione resurrectionis Christi, vnde extruit admonitiones aliquot. Tertia est de recta doctrina pura & pacifica vita, Item de ijs quæ his sunt contraria. Atq; ita hoc caput partim est προτρεπτικόν, *partim* ἀποτρεπτικόν, *& totum propositioni principali subseruit, tanquam hypotheses, quæ suæ thesi subijciuntur.*

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Tv igitur fili mi, confortare in gratia, quæ est in Christo Iesv.

Prima huius capitis pars ex superioribus illata. Blanda hæc compellatio, qua illum filium appellat, vim suasorij argumenti habet. Obtemperare enim ijs solent homines, quos norunt pie erga se affici. Vult igitur, vt quemadmodum Paulus se patrem Timothei affectu & officio paterno declarat: Ita Timotheus vicissim se filiũ Dei imitatione exhibeat. Porrò confortari in gratia, est fidem & bonam conscientiam retinendo, per vera pietatis exercitia inuictum ac strenuum se declarare, implorando opem spiritus. Hanc gratiam dicit esse in Christo, non solum ne nostris viribus aut meritis

eam ascribamus, verum etiam vt sciamus eius fore participes, quotquot Christo nomina dederint vera fide. Vnde collige, quod quemadmodum illa gratia sit gratuita: Ita nostra quoque industria requiratur, ne gratiam collatam sinamus extingui.

Et quæ à me audisti per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt, ad alios etiam docendos.

Vt propagari possit sana doctrina etiam ad posteros, Timotheum hortatur, vt scholam instituat, in qua tradat ijs, quos intellexerit synceros, veram doctrinam. Neque vult vt Timotheus nouam doctrinam sectetur, sed vt à se acceptam & traditam fideliter alios doceat. Vnde nos discamus, doctrinam Pauli adeoque Prophetica & Apostolica scripta fideliter discere, eaque posteris tradere, nugis sophisticis & quæstionum inutilium labyrinthis relictis.

Tu igitur feras afflictiones tanquam bonus miles Iesu Christi.

Quia ministerium docendi crux solet comitari, rursus ad patientiam hortatur, sumto argumento à connexis. Milites Christi debent Christum Dominum sequi, in ferenda cruce. Tu igitur vt strenuus Christi miles inuictus persistito aduersus præsentia & imminentia mala. Egregia doctrina, admonitio & consolatio hinc peti potest. Doctrina, quod ministri Euangelij in scholis & templis docentes, sunt Christi milites. Admonitio, quod in ea militia ferenda sint dura. Consolatio, quod pugnæ euentus sit lætus futurus. Vt enim Christus post crucem & victoriam gloria potitur: Ita futurum est, vt quotquot sub ipsius vexillo militant, sint aliquando gloriosa victoria potituri.

Nemo qui militat implicatur vitæ negocijs, vt ei qui se in militiam delegit, placeat.

Quis bonus Christi miles dicendus sit, à comparatis colligit. Milites mundani, & donec in militia sunt, sua omnia negligunt, non domos ædificant, nec comparandis agrorum possessionibus vacant, non varijs se quæstuosarum mercaturarum generibus miscent, imo toti militiæ intenti sunt, vt suo imperatori fortiter præliando placeant. Igitur militem Christi bonum, suis quoque rebus priuatis neglectis vnice Christo placere, fortiter pro veritate & doctrina, innocentia vitæ & patientia certando docet, id quod imprimis quidem verbi ministris, deinde cuique suo ordine (modo Christum ducem sequi velit) faciendum est.

Quod si quis etiam certauerit, non coronabitur, nisi legitime certauerit.

Aliud argumentum similiter à comparatis sumtum. Athletas enim mundanos cum Christi athletis confert. Nullus athleta præmio donatur nisi legitime certauerit, & inuictus ad extremum perstiterit. Igitur nec Christianus athleta in curriculo prædicandi Euangelij præmium à Christo reportabit, nisi victor euaserit, perseuerando in certamine ad extremum vsque. Vt igitur superiori comparatione labor: Ita hac nobis perseuerantia commendatur. Huc pertinet nonum caput prioris ad Corinthios.

Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.

Aliud argumentum à comparatis. Confert enim ministros Euangelij agricolis, qui fructum percipiunt nullum, priusquam in colendis agris maximos exhauserint labores. Quare nec ministri Euangelij fructum sperare vllum debent, nisi prius rite suo fuerint perfuncti officio. Porrò, sensus huius loci quem posui, ex peristasi textus colligitur, tametsi verba Pauli obscuriora sunt. Quare vox, primum, ad ordinem laboris & fructus pertinet. Primum scilicet, postquam laborauerit, fructum percipiet. Non enim ante laborem, sed post laborem fructum percipit agricola. Hic igitur sensus est, Laborare prius oportet agricolam, quam fructus percipiat. Proinde laborantes ministri Euangelij consolentur se expectatione futuri fructus.

Intellige quæ dico.

Monet Paulus discipulum, vt perpetua cogitatione sit intentus suæ militiæ, vt & militiæ genere incitetur, & mercede proposita commoueatur ad ferendos æquo animo labores.

Det enim tibi Dominus prudentiam in omnibus.

Quia non humanarum virium est intelligere & satis cogitare quæ sunt Dei, addit precationem, vnde discamus primum, Deum istius intelligentiæ autorem esse. Deinde etiam à DEO petendam esse. Postremo, quod velit eandem petentibus largiri. Nam eo particulam (enim) refero, intelligentiæ siquidem Timothei quandam partialem caussam facit suam orationem Paulus. Vniuersalis particula restringenda est ad ea, quæ sunt salutis & officij Timothei.

Memento Iesum Christum exuscitatum à mortuis, ex semine Dauid, iuxta Euangelium meum.

Secunda capitis pars est, in qua monet, quo Timotheus respicere debeat, cum cruce premitur. Non enim mentis cogitatio in cruce hærebit, sed se in cœlum attollet, vbi Christus gloriosus victor sedet, postquam à mortuis resurrexit. Atque ita hoc dictum Pauli proponit nobis non solum Christi exemplum iam post crucem glorificati, verum etiam commune veluti pharmacum aduersus omnia dura in hoc mundo. Vt enim victor ipse suarum afflictionum iam gloria potitur æterna: Ita & illi quotquot eum sequuntur, gloriose liberabuntur ab omnibus malis. Præter iam dicta, trium locorum confirmationem suppeditat nobis hoc Pauli dictum. Primum enim testatur Christum verum hominem ex semine Dauid, vnde Mesias proditurus erat, quo confutatur Martion. Deinde, vere mortuum fuisse astruit. Postremo, gloriose ac potenter à mortuis resurrexisse narrat. Cũ his simul caussas, effectus ac fidem, qua hæc nobis applicantur, cogitemus. Porro Euangelium meum dicit, ratione ministerij, non dominij aut proprietatis, atque ideo hoc adiecit, vt significaret circa quid potissimum versetur Euangelium.

In quo laboro vsque ad vincula, tanquam maleficus.

Suo exemplo hortatur Timotheum ad fortiter ferendam crucem. Euangelij caussa. Ac tria commemorat, laborem suum in propagando Euangelio, crucem & carceres à Tyrannis mundi. Et quod omnium grauissimum est, quod audiat maleficus, ac si pollutus horrendis flagitijs, supplicio esset dignissimus, quod sane multo grauius erat, quam grauissima in corpore tormenta pati. Hoc exemplo Pauli, ministri Euangelij tempore persecutionis se erigant.

Sed sermo Dei non est vinctus.

Consolatio hæc est ministrorum Euangelij, vtut ipsi vinciuntur, cursus tamen Euangelij non impeditur, Imo Martyrum sanguis veluti rigatio quædam est, vnde semen Euangelij latius spargitur, fructumque vberiorem profert. Nam piorum cruenta confesio animum reddit infirmioribus.

Quamobrem omnia tolero propter electos, vt & ipsi salutem consequantur, quæ est in Christo Iesu, cum gloria æterna.

Argumentũ ab vtili seu effectu crucis Pauli. Crux mea electis in salutem cedit, dum inde confirmantur de veritate Euangelij. Igitur libẽter eam fero. Salutis & gloriæ æternæ meminit, vt eo respicientes, crucem fortiori animo feramus, cum gloria sit æterna, & crux ad breue admodũ tempus duratura sit. Porro, electos vocat ab euẽtu, quotquot fide Christũ apprehendunt, & vsq; ad finẽ perseuerant in eadẽ fide. Ita enim statuit pater, priusquã mundũ conderet, quod vellet in Christo dilecto saluare credentes, ad Ephes. 1.

Fidelis est sermo, nam si commorimur, etiam vna viuemus, si sustinemus, etiam simul regnabimus.

Aliud argumentum ab vtili. Verũ quia à sensu & iudicio carnis abhorret, exordiolo vtitur, quo fidem dicẽdis conciliat, inquiens: Fidelis est sermo, ac si diceret: Quicquid in contrarium caro sentiat aut iudicet, verum tamen esse oportet, quod Deus ordinauerat, nimirum, vt qui cum filio ipsius glorificandi sunt olim, hic eius quoque imaginem gerant, in cruce & afflictionibus, sicuti copiosius ad Rom. 8. dicitur. Proinde hinc tria colligamus, Primum, confirmationem doctrinæ de necessitate prædestinationis. Ita enim Deus ordinauit, vt per mortem & varias afflictiones vitam adeamus, & per patientiam regnum Christi ingrediamur. Verum quia dicitur, Si commorimur, non separanda est crux nostra à Christo. Multi enim affliguntur & moriuntur, vt hæretici, impij & prophani homines, sed non cum Christo moriuntur, Quia nec cum illo caussam communem habent, nec in illo

in illo sunt, vt membra per veram fidem in ipsum. Secundum, Admonitionem de societate nostri cum Christo, qui dum patimur & affligimur, ipsum quodammodo habeamus socium, quemadmodum & in Psalmo dicitur: Tecum sum in tribulatione. Tertium, consolationem summam in cruce, quæ enim quæso consolatio maior esse potest, quam in cruce quodammodo certificari de vitæ Christi & regni ipsius communione?

Si negamus, ille quoque negabit. Argumentum ab incommodo & pœna defectionis à Christo, & respicit ad concionem Matth. 10. Quisquis negauerit me coram hominibus, negabo ipsum etiam ego coram patre meo in cœlis. Proponat proinde sibi quisque ab vna parte fructum confessionis Christi & crucis pro ipsius veritate impositæ, ab altera horrendum supplicium, quod defectoribus reseruatur, postquam eos Dominus negauerit coram patre cœlesti.

Si increduli sumus, ille fidelis manet, negare seipsum non potest. Hoc pertinet ad explicationē proximi argumenti de pœna defectionis, & est sensus. Si nos per incredulitatem negauerimus Dominum, ille vere nos quoque negabit. Nam constans & fidelis est in suis dictis. Non potest seipsum negare, qui sua voce dixerat, Qui negauerit me, negabo & ipsum ego, Matth. 10. Luc. 9. Marci 8. atque ita exaggerat proximum argumentum, vt omnem ignauiam nobis excutiat.

Hæc admone constans coram Domino, ne verbis decertent, ad nullam vtilitatem, ad subuersionem audientium. Conclusio est proximæ exhortationis, imo omnium præcedentium, quæ particula (hæc) repetit & quasi in memoriam reuocat, ac simul duo facit, primum, monet officium Episcopi esse, hæc serio inculcare auditoribus, deinde quia nihil magis nocet sanæ doctrinæ, quam λογομαχίαι, ex quibus dissidia & opinionum varietas nascuntur, contestatur Timotheum coram Deo, ne certaminibus verborum vllum locum relinquat, quæ vt nemini prosunt: ita multos subuertunt, & à simplici veritate abducunt.

Stude teipsum probatū exhibere Deo. Tertia pars capitis, in qua primum statum Epistolæ repetit, Sed miro artificio. non enim simpliciter hortatur, sed scopum Timotheo præfigit, quo omnes suas actiones referre debeat, modo recte velit fungi suo officio. Hic sane scopus omnibus pijs propositus esse debet, vt Deo probatos sese exhibeant: id quod tum fit, quando fidem & conscientiam bonam retinentes rite commisso funguntur munere.

Operarium non erubescendum. Partitione explicat, quod dixit, ac primum vult Timotheum operarium esse. Est enim Episcopi munus, operari, non ociose delitias sectari. Quod autem addit epitheton (non erubescendum) vim suasorij argumenti habet, ac si dicat: Merito erubescere debet, quisquis in tam sancto munere non facit officium, Tu igitur ita fungere officio, ne te pudeat neglecti officij coram Deo.

Recte secantem sermonem veritatis. Definitio est officij Episcopi. Is enim demū verus Episcopus est, qui recte nouit secare sermonem veritatis, non qui nugis & inanibus delectatur quæstionibus, quales sunt Romanenses Episcopi, qui abiecto sermone veritatis, id est, vero Dei verbo, quod veritatis titulum κατ' ἐξοχὴν sibi vendicat, nugas ingerunt auditoribus. Porrò, forma hæc loquendi symbolica est, & à lege sumta, vbi Sacerdotum officium fuit secare victimas, vt quædam partes Deo, quædam Sacerdotibus & Leuitis cederent. Vult ergo vt minister Euangelij pro ratione auditorum adhibeat doctrinam, consolationem, minas & exhortationes, vt omnia fiant ad ædificationem.

Prophanas autem vocum inanitates deuita. Vult Paulus, vt doctrina pietatis est simplex: Ita quoq; dicendi genus modestum & graue esse. Non vult ministrum Euangelij inani strepere verborum pompa, à qua ambitio abesse non potest: Vnde disputationes haud raro inutiles nascuntur. Vetus interpres vocum nouitates vertit, vnde

κενοφωνίας eum legisse apparet, quemadmodum & Chrysostomus legit. Atque ita sensus hic erit: Certam tenendam esse docendi formam, non inuehendos in Ecclesiam nouos loquendi modos, qui semper aliquid incommodi secum habent.

Ad maiorem enim proficient impietatem.

Ratio proximæ exhortationis à fructu seu effectu pomposæ & arrogantis orationis sumta. Nam qui assuefaciunt se inanitatibus vocum, paulatim magis ac magis discedentes à veritate, in impietatem tandem præcipitantur.

Et sermo eorum veluti cancer pascionem habebit.

Ætiologia, seu caussæ redditio est à comparatis sumta. Quemadmodum cancer morbus serpit & paulatim depascit contiguas partes, nec finem facit, nisi homine extincto: Ita affectatio inanitatis vocum paulatim incrementum sumit, donec hominem prorsus in impietatem impulerit.

Quorum de numero est Hymenæus & Philetus, qui circa veritatem aberrarunt, dicentes resurrectionem iam esse factam, & subuertunt quorundam fidem.

Iam exemplo & experientia idem confirmat, ac duos nominat præ alijs insignes, qui sua petulantia in errores contra fundamentum inciderunt. Vnde nos admoneamur, vt cautiores simus, cum in doctrina tū in moribus.

Firmum tamen fundamentū Dei stat, habens sigillum hoc, Nouit Dominus qui sunt sui.

Consolatur pios aduersus scandalū defectionis, argumento à certitudine salutis credentiū, & à prouidētia Dei sumto, qua salutem suorum veluti sigillo quodam obsignauerat, vt firma stet eorum salus. Fundamentum Dei, est promissio Dei de salute per Christum, fide apprehensa, super ea enim nostra salus extructa est. Sigilli nomine argumentum à regijs obsignationibus significatur, quæ cum certæ & immotæ esse debent, multo magis erit immota Dei promissio sanguine filij obsignata. In verbo, NOVIT, metalepsis hebraica est. Nam perinde valet, ac si dixisset, Curam habet Dominus suorum, ac tuetur, vt in illo Psalmi: Nouit Dominus viam iustorum, & iter impiorum peribit. Vbi ex antithesi, quid verbum, Nouit, significet, satis apertum est. Nouit proinde noticia discretionis & approbationis. Alias dici potest duplicem noticiam Dei esse, Vnā, qua omnia nouit, & omnium est conditor: Aliam salutarem, quæ est peculiaris ipsius prouidentiæ, qua Ecclesiam suam, adeoque singula ipsius membra fouet & tuetur.

Et discedat ab iniusticia, quicunq; inuocat nomen Christi.

Generalis hortatio est à superiori per contrarium extructa. Non vult Hypocriticam religionis professionē, sed serium pietatis studium requirit ab ijs, qui Christo nomina dederunt. Porrò Christianum hominem designauit à coniunctis. Nam qui vere in Christum credit, inuocare nomen Domini non desinit. Vnde nos admoneamur, seriæ pœnitentiæ ac studij pietatis cum vera nominis Dei inuocatione.

Cæterum in magna domo non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.

Ne quis miretur, cur tot sint in mūdo mali, à minore confirmat, secus euenire non posse. In magna domo non sunt omnia eiusdem loci, precij aut honoris. Igitur nec mirum esse debet, si in vasto hoc mundo aut Ecclesia visibili plurimi sunt praui. Quare potius paucorum virtus, quam multorum prauitas imitanda proponatur. Pertinet igitur hoc dictū eo, vt non turbemur, si videamus bonis malos in mundo, aut etiam in Ecclesia Christi visibili admixtos esse. Basilius homilia nona, vasorum significationes eleganter in hanc sententiam exprimit, Huiuscemodi, inquiens, materijs voluntas cuiusq; comparatur. Nam vas aureū is est, qui mente moribusq; simplex, & sine dolo est. Argentum item, qui illo paulo est inferior, dignitatis ac precij æstimatione. Testaceum est ac figulinum qui terrestria sapit, ac frangi conteriq; sit aptus. Ligneum qui per peccatum facile sordet & igni æterno materiā præbet. Sic enim iræ vas est, qui omnem in se Diaboli operationem, quasi vas quoddam suscepit, & propter fætorem, quem

quem habet ex corruptione, ad nullum vſum aptari poſſit, ſed dignus eſt qui pereat. Hactenus Baſilius.

Si quis ergo emundauerit ſe ab his, erit vas in honorem ſanctificatum & vtile Domino ad omne opus bonum paratum.

Perſiſtens in eadem ſimilitudine, ſuaſorium infert argumentum ab vtili, ſeu fructu ſtudij pietatis ſumtum. Qui enim pietati ſtudet, & emundat ſe à vicijs, erit vas honori deſtinatum, & vtile patrifamilias Chriſto ad omne bonum opus. Verum ex hoc loco non ita aſſeritur vis liberi arbitrij, ac ſi quid poſſet ſine gratia. Nam hic Paulus loquitur de pijs, qui iam in gratia ſunt, audiunt verbum, in quo efficax eſt Spiritus ſanctus, non repugnantibus, ſed aſſentientibus verbo & implorantibus opem diuinam. Nam poteſt voluntas ſe opponere verbo & Spiritui ſancto, Act. 7. Quod dum fit, homo ſua perit culpa. Quare præſens exhortatio eo pertinet, vt alacri voluntate præſtemus pro viribus, id quod verbum præſcribit, & ad quod ſpiritus intus agit.

Iuueniles autem concupiſcentias fuge.

Quia admonuit prophanas καινοφωνίας vitandas eſſe, Nunc radices earũ vult auelli, nimirum iuueniles concupiſcentias, hoc eſt, impetus, ad quos iuuenilis ætas pronenſior eſt. Nam diſſentionibus ortis, nõ ita facile iuuenes ſe reprimunt, quin ſæpius erumpãt extra metam modeſtiæ & grauitatis. Non igitur hoc loco propenſionem ad illecebras intelligo, ſed potius quoſuis impetus, vnde fit vt non ſeruetur modus in rebus agendis. Requirit igitur in Epiſcopo grauitatem ſenilem ac modeſtiam, ne quid contra decorum agat.

Sectare autem iuſticiam, fidem, dilectionem, pacem, cum inuocantibus dominum ex puro corde.

Has quatuor virtutes iuuenilibus concupiſcentijs opponit, in quibus dum ſe homo exercet, concupiſcentiæ malo minime cedit. Et addit argumentum ab exemplo, dicens, Cum omnibus inuocantibus Dominum ex puro corde, ac ſi dicat: Nemo poteſt Dominum inuocare, niſi ex corde fide purificato, quod tamen omnibus incumbit, qui Chriſtum Dominum agnoſcunt, igitur concupiſcentia cor contaminans ſerio fugienda. Porrò virtutes, quas hic enumerat, ad ſecundam tabulam referri debent.

Stultas & ineruditas quæſtiones vita, ſciens quod generant pugnas.

Pertinet & hæc exhortatio ad ſcopum, & veluti hypotheſis ſuæ theſi ſubijcitur: Vult Epiſcopum fugere ſtultas (id eſt, extra verbum in humano cerebro natas) & ineruditas (id eſt, nihil ad pietatem conferentes) quæſtiones. Huius exhortationis rationem ab effectu petit, cum ait, huiuſmodi quæſtiones generare pugnas, quæ omnibus pijs fugiendæ ſunt.

Seruum enim Domini non oportet pugnare.

Ætiologia eſt à repugnantibus. Nam ſeruum Domini eſſe, & ſectari pugnas, repugnant. Dominus enim ſuos ad pacem vocat. non tamen his verbis efficitur, quin liceat pijs doctoribus Eccleſiæ, ſe opponere diſputando & ſcribendo hæreticis ſeu corruptoribus doctrinæ cœleſtis. Nam hoc ſupra inter munera Epiſcopi numerauit Apoſtolus, ac Chriſtus ipſe, Prophetæ & Apoſtoli ſe oppoſuerunt falſa docentibus. Proinde petulantia ac libido, inanes quæſtiones ventilandi prohibetur, non autem tuendi veritatem.

Sed placidũ eſſe erga omnes, propenſum ad docendum, tolerantem malos, cum manſuetudine corripientẽ contradicẽtes.

Per antitheſin deſcribit Epiſcopũ, ac requirit virtutes contentionis ſtudio contrarias. Et quia ſæpe agendũ eſt cum aduerſarijs, requirit in Epiſcopo patientiam & manſuetudinem, ne quid committat ſeruo Domini indignum. Hinc æſtima quã vane ſe ſeruos Dei hodie glorientur, qui contumelioſis ſcriptis ſe inuicem proſcindunt, ac Thraſonica ambitione Eccleſiæ tranquillitatem turbant. Proinde meminerimus, ſi modo Dei ſerui eſſe velimus, patientiæ & manſuetudinis, aliarumque virtutum, quas hic & alibi in Epiſcopo requirit Apoſtolus.

Si quando det eis Deus pœnitentiam

Finem addit, cur velit aduerſari-

in agnitionem veritatis, & resipiscant à Diaboli laqueo, captiui ab eo ad ipsius voluntatem.

os cum mansuetudine corripi, nimirũ, vt mansuetudine corripientis resipiscant ab errore ac veritatem amplectantur. Tametsi hic sensus verborum Pauli simplicissimus est, multa tamen orationis formula continet, quæ argumenta periculi contradictionis exhibent. Primum enim significat quam periculosum sit opinionibus & contradictionibus in Ecclesia Dei ludere. Difficulter enim tales ad sanam mentem reuocantur: quod significat voce μήποτε, quæ addubitantis particula, ac incertis ac dubijs proponitur rebus. Admoneamur igitur nos cum timore & summa religione adyton verbi Dei intrare, caueamusq; ne nostris impuris cogitationibus & ineptis quæstionibus, contaminemus sacrarium Dei. Deinde monet eos sine pœnitentia viuere, qui contradicendi morbo laborant. Nam pœnitentiæ initium est veritatis agnitio. Tertio, significat eosdem veluti insanos siue ebrios esse, vt qui mente erroribus ebria dediti, opiniones cumulent, ac quæstionibus inutilibus oblectentur. Quarto, Hæreticam doctrinam ac contradicendi studium, laqueum Diaboli esse definit, à quo difficulter se expediet, qui aliquandiu eo constrictus fuit. Quinto, Diaboli voluntatem facere eos testatur, qui contradictionibus & pugnis student. Cum enim Diabolus abolere non possit verbum, vt illud falsis opinionibus & quæstionum labyrinthis inuoluat, totus incumbit.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Cum extremis temporibus multi scelerati futuri sint, sua aliquando laturi supplicia, Tu me in vita & in cruce, quæ omnibus pijs communis est, sequere, persistens in eis, quæ didicisti, sciens scripturam in qua es eruditus, omnia quæ sunt salutis, plene continere.

Ordo tertij Capitis.

Hoc caput in quatuor diuidamus partes. Quarum prima sit, prædictio malitiæ hominum grassaturæ postremis temporibus. Secunda, Hortatio vt Paulum in doctrina, vita & patientia imitetur Timotheus. Tertia, Hortatio ad constantiam in doctrina, quam didicerat. Quarta, Indicatio vsus & finis scripturæ sanctæ. Græci in duo κεφάλαια hoc caput secant, quorum prius est prædictio malitiæ grassaturæ inter homines postremis temporibus. Posterius est exhortatio: ad quod quidem caput, tametsi reliqua quæ consequuntur pertinent: Distinxi tamen in plura membra, vt apertius omnia ante oculos ponerem. Prima pars ad demonstratiuum, reliquæ ad genus suasorium pertinent.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HOC autem scito, in extremis temporibus instabunt tempora periculosa.

Hæc prima est huius capitis pars, nempe prædictio malitiæ hominum grassaturæ in mundo, atq; adeo in externa Ecclesiæ societate. Huius prædictionis hæc fuit occasio. Hortabatur Timotheum Paulus ad constantiam, ne cederet malis, quibus cum conflictabatur, & quia graue admodum videbatur, adeo multos malos in Ecclesia existere, cum quibus viuendum esset, proponit ei conditionem status Ecclesiæ Christi, (nam tempus extremum, vniuersum Ecclesiæ Christianæ statũ, inde vsq; à Christo exhibito ad consummationem seculi, significat, ita tamen, vt malitia, de qua loquitur, subinde maiores vires sumat, & cum tempore crescat, vsq; ad extremum diem) vt communi Ecclesiæ forte se consoletur Timotheus, & non frangatur animo propter multorum defectionem ab Euangelio, & propter scelera quib. multi erunt obnoxij, qui Christianum nomen prætendent. Ex hoc loco primum colligamus, qualis sit futurus status Ecclesiæ in hoc mundo vsq; ad finem, nimirum, turbulentus & inquietus ob hominum malitiam. Deinde quod falso Anabaptistæ polliceantur

ceantur Ecclesiæ Christi tranquillitatem multorum annorum ante iudicium, omnibus vicijs profligatis. Præterea quod futuri ministri Euangelij, atque adeo omnes pij, debeant se hac prædictione munire aduersus scandala defectionis, malitiæ hominum & crucis piorum.

Erunt enim homines. Ratio propositionis à coniunctis. Tempus enim in se non erit malum, sed malitiæ appellationem ab hominibus in eo viuentibus mutuabitur.

Sui amantes. Græce φίλαυτοι, qui iusti ratione neglecta, sibi indulgent & ignoscunt omnia. De hoc vicio Plato eleganter in hunc modum, libro quinto de legibus scribit: Omnium vero maximum quiddam malum in multorum hominum animis innatū, cuius quidem, cum facile sibi ignoscunt, remedium nullum excogitant. Etsi autem hoc dicere solent, quod natura sibi amicus quisque est, recteque est, id ita se habere, sed reuera nimius in seipsum amor, omnium peccatorum omnibus semper est caussa, occæcatur quippe circa amatum, qui amat. Quapropter, qui se amat, cum seipsum magis, quam veritatem honorandum putet, quod iustum, bonum, pulcrum sit, malum iudicat. Decet sane eum, qui magnus vir futurus est, neq; seipsum neq; sua diligere, sed iusta semper, siue à seipso siue ab alio gerantur. Ex hoc ipso delicto, accedit oritur, vt ignorantiam suam esse sapientiam opinentur. Hinc fit, vt quamuis nihil (vt ita dicam) sciamus, omnia tamen scire nos arbitremur. Cum vero nec alijs committamus facultatem agendi, quæ facere ignoramus, facientes ipsi errare compellimur. Quamobrem nimium suijpsius amorem fugere quisq; debet, & meliores sequi, nullo rubore verecundiæ impeditus Hactenus Plato. Paulus igitur animaduertens φιλαυτίαν omnium viciorum fontem esse, eam primo loco nominat. Deinde subiungit vicia, quæ veluti riuuli pestilentes à venenato fonte manant.

Auari, fastuosi, superbi, blasphemi, parentibus immorigeri, ingrati, impij. Fastuosi, græce ἀλαζόνες, sunt qui gloriantur & iactant se de ijs bonis, quæ non habent: seu qui cum iactantia quadam plura promittunt, quam præstare possunt. Superbi ὑπερήφανοι, qui insolenter se alijs proponunt, & nimium ob sua bona extolluntur. Blasphemi βλάσφημοι, qui alijs maledicis verbis insidiantur, & student eorum famam lædere. Ingrati ἀχάριστοι, qui gratiam rependere benefactorib. non nouerunt. Impij græce ἀνόσιοι, sunt proprie qui religionem contemnunt. nā huius contrarium est ὅσιον, quod Plato partem iusticiæ facit, quæ circa curam deorū versatur.

Carentes affectu. Græce ἄστοργοι, qui naturales affectus erga parentes, proles, cognatos atq; adeo omnes benemeritos deposuerunt. Nam στοργαὶ sunt boni affectus, naturaliter hominibus à Deo insiti, vt sint quædam incitamenta ad gratitudinem præstandam benemeritis.

Nescij fœderis. Græce ἄσπονδοι, sunt implacabiles, qui offensi, nullo officio placari possunt, vt deponant odium aduersus eos, quos sibi nocuisse putant.

Calumniatores. Hi cum diabolo commune nomen habent, & sunt, qui recta aliorum dicta corrumpunt, deprauant & in alium sensum torquent.

Intemperantes. Hi sunt qui in nullis rebus mediocritatem seruare possunt, sed affectibus ducuntur. Vnde qui in cibo, potu, vestitu & in alijs rebus modum excedunt, ἀκρατεῖς dicuntur. Huic vicio opponitur temperantia, quam Cicero definit virtutem esse, quæ in rebus aut expetendis aut fugiendis, vt rationem sequamur, monet.

Immites. Id est, duri & difficiles, nulla comitate præditi, adeo vt tota illorum vita abhorreat ab aliorum honesta consuetudine.

Negligentes bonorum. Ἀφιλάγαθοι græce, hoc ad rem & personam

personam referri potest, vt sint qui vel honestos homines & benemeritos de multis in nullo precio habent, imo contemnunt, vt vilia mancipia, vel qui rerum honestarum ratione non ducuntur, sed tantum suis obsequuntur affectibus.

Proditores. Hi secreta aliorum, sola lædendi libidine, reuelant, homicidij malo obnoxij. Chrysostomus desertores amicitiæ & sodalitatis interpretatur.

Præcipites. Id est, qui sine iusta deliberatione, sine maturo consilio, temere & præcipitanter res agendas aggrediuntur.

Inflati. Id est, vani, qui sibijpsis magni precij videntur homines. Chrysostomus exponit, contumacia pleni, hoc est, rebelles, qui nemini parere volunt.

Voluptatũ amantes, potius quam Dei. Hoc est, habentes quidem aliquem timorem Dei, sed propter illum nolunt suas voluptates minui. Deum externe colunt, quatenus nihil suis discedat affectibus. Voluptas in genere est, quicquid homo facit libenter, aut patitur. Et quia duo sunt hominũ genera, nempe praui, & boni, qui diuersis oblectantur studijs, duo quoque voluptatum genera emergunt, vnum quidem bonum, Alterum vero malum. Præterea quia homo constat corpore & animo, diuidi solet voluptas in corporis & animi voluptatem. De hac voluptate Hermes Pauli discipulus in hunc modum scribit: Omni homini voluptas est, quicquid libenter facit. Etenim iracundus, satisfaciens moribus suis, percipit voluptatem, & adulter, & ebriosus, & detractor, & mendax, & cupidus, & fraudator, & quicunque ijs simile admittit, morbo suo parens percipit ex ea re voluptatem. Hæ omnes dulcedines & voluptates noxiæ sunt seruis Dei, propter has cruciantur homines & patiuntur pœnas. Sunt etiam voluptates hominibus salutares, multi enim opera bonitatis facientes, percipiunt voluptatem dulcedine quadam virtutis tracti.

Habentes formam pietatis, cum vim eius negauerint. Hoc de hypocritis intelligendum est, qui simulant pietatem, cum nulla eius in corde sit efficacia.

Et istos auersare. Hoc potissimum ad hypocritas referendum est, quorum fraudes subiungit hisce verbis:

Ex eis enim sunt, qui subintrant familias, & captiuas ducunt mulierculas, peccatis oneratas, quæ ducuntur concupiscentijs varijs, semper discentes, nec vnquam ad cognitionem veritatis venire valentes. Graphice depingit hypocritarum artes, quibus mundum in errores pertrahunt, qui quoniam nôrunt facilem muliercularum in superstitionem lapsum, eas potissimum aggrediuntur. Verum mulierculæ oneratæ peccatis, id est, mala concupiscentia, ducuntur varijs concupiscentijs, ita nunc huic, nunc alij doctrinæ subscribant. Vnde fit vt semper quidem discant, sed nunquam ad cognitionem veritatis perueniant. Hic locus nos moneat, ne circumferamur quouis vento doctrinæ, néue quibusuis doctoribus credamus, sed Propheticis & Apostolicis acquiescamus scriptis, in quibus abunde traditum est, quod ad salutem nostram est necessarium.

Quemadmodum autem Iannes & Iambres restiterunt Moysi: Ita & hi resistunt veritati, homines corrupti mente, reprobi circa fidem. Vt ostendat eandem fortunam Ecclesiæ perpetuo esse, vt cũ aduersarijs bellum gerat, allegat exemplum ex veteri historia de Moyse, qui dum cũ Pharaone ageret de dimissione populi Dei, habebat magos qui sibi resisterent, quemadmodum historia habet Exod. 7. Sed sicut virga Mosis deuorauit virgas magorum: Ita mendacium hypocritarum Christi veritas abolebit.

lebit. Porrò nomina istorum magorum, vel ex reuelatione singulari, vel ex commentarijs patrum in Moysen, quæ nunc interierunt, nouit Paulus. Duabus autem notis Hypocritas describit. Primum, dicit eos corruptos mente esse, hoc est, deprauato iudicio, vt qui scripturam ad suum sensum torquere conentur. Deinde dicit eos reprobos circa fidem esse, hoc est, quemadmodum iudicant peruerse: Ita maligne agunt, regulam fidei contemnentes.

Sed non proficient amplius.

Consolatio est, ac si diceret: Tametsi sudant multum Hypocritæ, vt euertant veritatem: Tamen in piorum cordibus inconcussa manebit. Portæ enim inferorum non præualebunt aduersus eam.

Insipiētia enim istorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

Quemadmodum supra exemplo veteris historię fortunam communem Ecclesiæ indicauit: Ita nunc exemplo eodem consolationem confirmat. Nam quemadmodum Iannes & Iambres non potuerunt impedire suis magicis artibus, quo minus populus Dei incolumis è manibus Pharaonis euaderet: Ita nec nostri Hypocritæ, quantumuis infinitas artes excogitant, poterunt veritatem Dei abolere. Hac consolatione hodie quoque ministri verbi, adeoque omnes pij se consolentur, dum vident, non solum manifestos hostes omnia tentare, vt Ecclesiam Christi subuertant, verum etiam domesticos tantum non cœlum terræ miscere, vt Ecclesiæ statum perturbent, inuicta tamen vel inuitis omnibus hostibus manebit.

Tu autem assectatus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones.

Secunda pars capitis, in qua hortatur Timotheum, vt se in doctrina, vita & cruce sequatur. Et est argumentum cum à facili, tum ab exemplo sumtum, ac si diceret: Tu me exemplum habes, tu doctrinam meam & crucem nosti, in his me, sicut hactenus, imitare.

Qualia mihi acciderunt Antiochiæ, Iconij, Lystris, quales persecutiones sustinui.

Loca nominat, in quibus præcipue dura sit passus, vt nominum indicatione integras historias ei in mentem reuocet.

Et ex omnibus me liberauit Dominus.

Sicut discipulum animauit ad crucem ferendam suo exemplo: Ita eodē rursus ipsum consolatur. Quemadmodum enim Paulus è periculis euasit, quando id Deo visum erat: Ita quoque spem præbet Timotheo, vt is quoque euadat, hoc est, non superetur pressus cruce, ita vt abijciat confessionem.

Et omnes qui volunt pie viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Hypothesin ad Thesin transfert, ac regulam generalem proponit, nimirum, quod omnibus pijs in hoc mundo immineant varia mala, de quorum caussis, lege copiose Philippum in locis.

Mali autem homines & impostores proficient in peius, errantes & mittentes in errores.

Dixit de piorum fortuna in hoc mundo, additis multis rationibus, quibus hanc quoque subijcit, sumtam à caussa partiali (scilicet crucis) nempe à successu malorum, qui indies proficient in peius, pluresque seducet, id quod præsens dies euidentissime comprobat. Non tamen pugnat hoc dictum cum superiore. Non proficient amplius. Illic enim de fine consilij eorum loquitur, qui est omnino veritatem abolere suis præstigijs & mendacijs, quod tamen minime poterunt præstare: Hic vero de conatu agit, qui semper in deterius tendit, adeo vt non solum errent ipsi, verumetiam alijs errandi occasionem præbeant.

Tu autem mane in ijs, quæ didicisti & quæ credita sunt tibi.

Tertia pars capitis, in qua hortatur Timotheum, ne se sinat seduci ab ipsis im-

ſis impoſtoribus, & quomodo id fieri poſsit, oſtendit, inquiens: Mane in ijs, quæ didiciſti, id eſt, perſiſte inuictus in doctrina ſana, quam didiceras, & in ijs, quæ tibi concredita ſunt.

Sciens à quo didiceras.

Hoc ad confirmationem pertinet, ac ſi diceret: A me didiciſti qui Chriſti ſum Apoſtolus, ac propterea doctrinam, quam ab ipſo accepi, tibi concredidi. Quare ſi in ea doctrina manſeris, tutus eris ab erroribus. Hinc nos quoque diſcamus magnifacere doctrinam Apoſtoli, vt vere à Chriſto profectam, & in ea manere.

Et quod à pueritia ſacras literas nouiſti.

Aliud argumentum à connexis. Plurimum enim valet à teneris optimis quibuſq; aſſuefacere. Nam iuxta dictum: Quo ſemel imbuta eſt, recens ſeruabit odorem, teſta diu. Proinde Timotheus à pueritia ſacræ lectioni aſſuetus, iam grandior factus, tenacius omnia tenet, vt non iam facile à veritate auelli poſsit. Hinc diſcant ſtudioſi ſacræ ſcripturæ opponere iudicium Spiritus ſancti, inſulſis & temerarijs dictis eorum, qui teneram ætatem nugis potius, quam ſacrorum librorum lectione occupari volunt. Quorum cæcitas & malignũ iudicium olim iuſtum luet ſupplicium.

Quæ poſſunt eruditum te reddere ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu.

Cur velit Timotheum ſcriptura cõtentum eſſe, exponit, nimirum, quod ſcriptura deſtinata ſit ſaluti hominum, Ita tamen ſi ea quis erudiatur, & ſalutis promiſsionem fide Chriſti apprehendat. Reliquæ diſciplinæ ad præſentem vitam pertinent, quæ quia ſcripturæ cognitioni, vt opes Ægypticæ veteri tabernaculo extruendo, ſeruiunt, illarum cognitio non eſt aſpernanda, ſi modo vt famulæ adhibeantur miniſterio ſcripturæ ſacræ, quam ſolam agnoſcere reginam debent.

Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata eſt, & vtilis ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad inſtitutionem, quæ eſt in iuſticia, vt integer ſit homo Dei, ad omne opus bonum apparatus.

Confirmat ſcripturam poſſe hominem eruditum reddere ad ſalutem, ſumto argumento ab enumeratione ſufficienti eorum, quæ ad ſalutem ſunt neceſſaria, ac ſimul commendat ſcripturam à cauſſa efficiente, vſu & fine. Qui tres loci honeſto & vtili ſubijciuntur. Cauſſa eſt, quod ſcriptura ſit diuinitus inſpirata. Nam Spiritus Dei per ſanctos Prophetas & Apoſtolos locutus eſt. Hinc diſcamus ſummam reuerentiam deberi ſcripturæ ſanctæ, vt quæ ipſiſsima Dei vox ſit. VSVS quadruplex eſt. Primus, quod ſit vtilis ad doctrinam, nempe ſalutis, quæ doctrina tametſi multiplex eſt, duo tamen ſunt eius capita præcipua, nimirum, fides in Chriſtum, & rectæ formandæ vitæ ratio. Ad hæc duo capita, Legis & Euangelij noticia pertinet. Secundus vſus, quod ſit vtilis ad redargutionem, græce ἔλεγχον, hoc eſt, ad conuincendos aduerſarios, & caſtigandos contumaces. Tertius vſus, quod faciat ad correctionem, græce ἐπανόρθωσιν, hoc eſt, ad erigendos lapſos & ſtabiliendos verbo, ſacramentis & conſolationibus. Quartus vſus, quod ſit vtilis ad inſtitutionem, quæ eſt in iuſticia, hoc eſt, ad ſancte pieque viuendum. Continet enim ſcriptura perfectiſsimam viuendi regulam. FINIS eſt, vt integer ſit homo Dei, ad omne bonum opus apparatus. Huc enim tota ſcriptura pertinet, vt homo integre viuat in hoc mundo, quo tandem per Chriſtum futuræ vitæ beatitudine fruatur in Deo. Ex hoc loco diſcamus, quod nihil deſideretur in ſcriptura, quod ad perfectionem Chriſtianam pertinere videatur. Proinde qui vnica ſcriptura, tanquã perfectionis regula, contentus non eſt, is ſciat ſe & in Deum contumelioſum eſſe, & propriæ ſalutis hoſtem.

CAPVT IIII.

Summa quarti Capitis.

Obteſtatur Apoſtolus Timotheum, vt ſedulo faciat officium, ſignificans ſuum exitum inſtare. Præcipit præterea, vt ad ſe veniat, & alia quædam familiaria ei iniungit. Narrat Alexandri ferrarij in ſeſe maliciam, ſimul conquerens de defectione multorum. Tandem ſalutationibus & fauſta imprecatione claudit Epiſtolam.

Ordo Capitis quarti.

Sex constituamus huius capitis partes. Prima sit obtestatio, vt Timotheus officium suum faciat. Secunda, significatio sui exitus iam instantis. Tertia, committit discipulo quædam priuata negocia. Quarta, reuelatio contumaciæ Alexandri. Quinta, significatio defectionis multorum à se ob crucem. Sexta, salutationibus cum imprecatione solita clauditur Epistola.

10 EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OBTESTOR igitur ego coram Deo & Domino Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos, in apparitione sua & regno suo.

Prima pars capitis, vt Timotheus officiũ suum faciat, in cuius partis ingressu duo sunt obseruanda: Illatio & obtestatio. Illationis nota ideo vtitur, vt scripturam, de qua in fine superioris capitis dixit, cum prædicatione connectat. Vult quidem Deus, vt vnusquisque per se legat ac meditetur scripturam. Vult hoc quoque vt ordinarium ministerium 20 verbi, ac viuam vocem ministrorum non contemnamus. Hinc proinde admoneantur fideles, vt cum legendo, tum audiendo proficiant. Ita enim Dominus ordinauit. Obtestatio eo pertinet, vt Timotheus cogitet, Deum vindicem fore, si in officio commisso sibi non præstiterit se fidelem. Iudicij, aduentus & regni Christi meminit Paulus, vt discipulum abducat à præsenti rerum facie, & tristi regni Christi hic in terris forma, ad considerationem futuræ gloriæ, cuius participes erunt omnes, qui hic in afflictionibus Christo obtemperant. Contra vero qui Christum hic secure contemnunt, illic iudicis sententiæ subiacebunt. Hæc cum pij omnes, tum præcipue ministri Euangelij sibi accommodent, iudicium timeant, si fraudulenter & ignaue opus Domini fecerint. Contra gloriam expectent, qui Christo ex fide ob30 œdiunt, ac diligenter commissum officium faciant.

Prædica sermonem.

Græce κήρυξον, id est, instar preconis palam proclama Euangelium. Nam Euangelium κατὰ ἐξοχὴν hic sermonem nominat. Applicat igitur Timotheo mandatum Christi: Ite in mundum vniuersum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, significans vniuersalem esse gratiæ promisionem, eiusque omnes posse fieri participes, qui Euangelium amplectuntur.

Insta tempestiue, intempestiue.

Id est, vrge cum teipsum, ne quis 40 locus relinquatur ignauiæ, tum populum, ne vanis mundi occupationibus abripiantur, idque non solum tempestiue, id est, ordinario tempore & constitutis horis, verum etiam intempestiue, quouis tempore, nullis parcendo laboribus, quoties minister Euangelij sentiat se vel carnis ignauia cessare, vel videat auditores ad verbi regulam suos mores non componere. Hoc si suum officium esse perpenderent in timore Dei ministri Euangelij, Ecclesia Christi non tam varijs & horrendis plurimorum scelerum iactaretur procellis.

Argue, increpa, consolare.

Instandi modos recitat. arguendi sunt aduersarij, id est, conuincendi 50 sunt sui erroris. Increpandi sunt desides, torpentes & carnis desiderijs indulgentes. Hortandi vel consolandi sunt resipiscentes & consolationibus fulciendi, ne desperent. Hic duo obseruentur. Primum, quanta sit nostra ignauia, qui in salutis cursu deficimus, nisi assidue stimulis obiurgationum incitemur. Deinde, quod non solum pastorum sit munus, quæ recta sunt, publice docere, verum etiam priuatim doctrinam singulis, prout viderint necessarium esse, obiurgando, minando, consolando accommodare.

Cum omni tolerantia & doctrina.

Modum accommodandi redargutiones, increpationes & consolationes tradit. Primum, quantum ad personam ministri Euangelij attinet, requirit tolerantiam, qua

sit, vt ista omnia prodire ex amico, placido & paterno animo videantur. Nam qui tyrannica asperitate irritant populi animos, absque omni lenitatis condimento, illi sane, vt superbiæ ac hostilis seueritatis notam non effugiunt: ita magis destruunt, quam ædificant, vt interim taceam, quod sacrilege ministerium Dei contaminent. Deinde in consolationibus, increpationibus &c. requirit doctrinam. alias enim friuola sunt omnia. Si igitur redarguendus est aliquis, id fiat per doctrinam. hoc est, per verbum Dei, detegatur ac ostendatur ipsius error. Si increpandus quispiam, monstretur ex verbo increpationis fundamentum. Si consolatio adhibenda, ostendatur consolationis ratio ex verbo. Discant proinde ministri Euangelij tria ex hoc loco. Primum, quomodo seueritas lenitate commiscenda sit. Deinde, ne quenquam arguant, increpent, consolentur, nisi vel præcedente doctrina, vel statim subsequente, cuius doctrinæ accommodandæ gratia ista adhiberi debent. Tertio, vt pro varietate hominum hæc adhibeant. Alij enim alijs indigent stimulis.

Nam erit tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed iuxta concupiscentias suas coaceruabunt sibi doctores ij, quibus pruriunt aures, & à veritate quidem aures auertent, ad fabulas vero conuertentur.

Rationem sumit à prauitate hominum, quæ ratio potissimum ad primũ membrum referenda est. Respicit autem Paulus ad tenebras illas, quarum quædam nubeculæ cœperant se ostendere temporibus Apostolorum, sed postea collectæ sunt paulatim, donec Papæ, hoc est, tenebrarum regnum stabilitum est. Vbi in locum sanæ doctrinæ subierunt humanæ traditiones, & doctrinæ dæmoniorum de prohibitione coniugij, de inuocatione sanctorum, de interdicto ciborum, deque plurimis alijs nugis, quibus sana doctrina partim obscurata, partim abolita est. Cuius caussa indicatur ingenita malicia & concupiscentia hominum, qui pruriunt auribus, ac semper nouis fabulis oblectantur. Vnde & tales doctores sibi coaceruant, qui sibi placentia prædicent, quod dum fit, veritas amittitur, ac fabulæ, hoc est, commenta humana, vana ac nihil nisi ad perniciem animarum facientia, succedunt.

Tu vero vigila in omnibus, perfer afflictiones, opus fac Euangelistæ, ministerium tuum imple.

Opponit hominum leuitati diligentiam, ac constantiam Episcopi. Nam tum maxime laborare Episcopum decet, quando homines se à veritate auertere incipiunt. Primum hic notandum est, quod cum diligentia Episcopi coniungat crucem. Nam pastores simul atque suum officium gnauiter facere inceperint, crucem sentiunt suæ diligentiæ comitem. Nam ea est hominum proteruia & contumacia, quod veritatem sustinere non velint. Obiurgati etenim vicissim obiurgant, admoniti contemnunt. Breuiter, pro sua libidine viuere cupiunt. Vnde pijs ministris seduloque officium facientibus, haud exigua afflictio existit. Opus Euangelistæ in genere est Euangelium annunciare. In specie autem (vt ad Ephes. 4.) accipitur Euangelista pro eo, qui est inferior Apostolo quidem dignitatis gradu, Superior vero pastore, eiusdem quidem muneris cum Apostolo, sed disparis gradus & dignitatis. Non alligatus erat Euangelista certæ sedi vt pastor, sed vt Apostolus in varijs docebat locis. non immediate à Christo, vt Apostolus vocatus, sed ab Apostolis ascitus in commune ministerium. Cum addit, ministerium tuum imple, omnes superiores exhortationes ad caput generale reuocat.

Ego enim iam immolor, & tempus meæ resolutionis iam instat.

Secunda huius capitis pars, quæ superioribus quidem, vt argumentum à tempore sumtum, annectitur, sequentibus vero connectitur, vt propositio significationis suæ mortis iam instantis, ac si diceret: Dum ego tecum communi fungor ministerio, habes me & constantiæ & doctrinæ exemplũ. Sed iam meæ resolutionis tempus, vt ex hac vita discedam, instat, proinde opus est tibi maiori animi robore, ne post meum discessum, victus improbitate mundi, deficias. Atque ita viri præclari donis Dei præ alijs illustres inferioribus constantiæ ac aliarum virtutum incitamenta esse debent. Porrò, oratio Pauli plura continet. Primum enim verbum immolandi, significat vsum martyrij sanctorum, nimirum, quod illorum martyrium sit, & Deo gratum sacrificium, & hominibus quædam sanctio & doctrinæ obsignatio. Nam dum sancti Dei homines nulla tormenta fugiunt pro Euangelij confessione, fit vt alij infirmiores erigantur, ac maiorum constantia confirmati, Euangelium animosius tueantur. Præterea mortis periphrasis seu

sis seu resolutionis vocabulum duo insinuat. Vnum, quod mors sit quædam resolutio, qua animus migrat à corpore. Alterum, quod anima non pereat cum corpore, sed sit superstes relicto corpore. Ex hoc argumentum consolatorium colligamus, contra metum mortis. Si enim mors non est interitus humanæ naturæ, sed tantum resolutio animæ & corporis, minus profecto metuenda est pijs, qui per mortem ad vitam immortalem ac beatam transeunt.

Bonum certamen certaui, cursum cōsummaui, fidem seruaui.

Hæc pia gloriatio eo pertinet, vt Timotheū suo exēplo excitet, ad strenue peragendum officium. Certamen bonum vocat, cum cruce coniunctam prædicationem Euangelij, in qua non minus se strenuum, quam fortissimum decet athletam, gessit, qui antea non quiescit, quam ad metam peruenerit. Vocat autem ideo bonum, cum quia in medio cursu non defecerit, tum quia fidelis suo duci in doctrina & fide persistens, ad finem vsque peruenerit. intelligit autem hic fidem officij seu Apostolatus, quæ est fructus fidei iustificantis. Ex hoc loco tria colligamus. Primum, quod prædicatio Euangelij certamini comparetur. Vnde ministri Euangelij discant, ocio & ignauiæ minime indulgendum esse. Deinde, quod frustra gloriatur, qui non perseuerauerit, donec metam attigerit, hoc est, vsque ad mortem, fidelis suo duci permanens. Postremo, quod non secus in Domino gloriandum sit fideli ministro, cum iam vitæ suæ finis, quantumuis probrosus coram mundo, appropinquet, quam cursori, qui iam metam assecutus est, imo eo magis, quo fuerit certamen gloriosius. Nam ex euentu de multis rebus, non ex præsenti earum statu iudicandum est.

Quod superest, reposita est mihi iusticiæ corona, quam reddet mihi Dominus in die illa, iustus iudex.

De præmio sui certaminis & cursu agit. Parum enim esset strenue currere, nisi post cursum & peractum certamen restaret certaminis & cursus præmium. Quare sibi coronam repositam ait à Deo iusto iudice, sibi reddendam in die illa, cum videlicet reddet vnicuique iuxta opera sua. Hic locus & alij similes loquuntur de præmijs bonorum operum, non de iustificatione, aut eius caussis. Quare Papistæ maligne agunt, dum hunc locum & similes ad euertendam gratuitam iustificationem detorquent. Est enim diligenter discrimen obseruandum inter testimonia, quæ de iustificationis caussis agūt, & ea quæ de qualitate iustificatæ personæ, aut de compensatione afflictionum, seu remuneratione obœdientiæ loquuntur.

Non solum mihi, sed etiam omnibus, qui diligunt aduentum eius.

Quod de se dixit, omnibus pijs applicat. Eadem enim est ratio æqualitatis in Deo. Infideles quidem abijcit, & punit æternis pœnis. Fideles vero recipit in gratiam, ac ornat præmijs, quibus eorum obœdientiam compensat. Porrò pios ab eorum perpetuo affectu designat. Fieri enim non potest, quin magno desiderio aduentum Domini expectet, quisquis vere statuat ipsum suum saluatorem esse. Sicuti contra, qui Christo fide non est insitus, aut omnino contemnit aduentum Domini, aut totus exhorrescit ad eius mentionem. Hunc igitur affectum ex vera in Christum fide concipiamus, vt nihil sit nobis in votis magis, quam vt citissime illum lætum videamus diem, in quo quicquid hic senserimus afflictionum abunde compensabitur, æternæ beatitudinis fruitione.

Da operam, vt ad me venias cito.

Tertia huius capitis pars est, quam supra quædam familiaria & priuata continere dixi, ac primum præcipit Timotheo, vt ad se veniat, idque haud dubie, non solum priuata caussa, sed multo magis totius Ecclesiæ gratia. Plurimum enim prodest, magnorum hominum colloquijs interesse, in quibus de rebus magnis & admoneri diligentius, & doceri apertius possumus, quam si vel eorum scripta plurima legerimus, vel etiam de ipsis multa audiuerimus. Hinc ergo discamus præstantiū virorum collocutiones magnifacere & amare.

Demas enim me reliquit, amplexus hoc seculum, & profectus est Thessalonicam. Cresces in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est solus mecum.

Rationem cur Timotheum ad se vocat, reddit, nempe quod, alijs, partim deficientibus partim discedentibus ad suas Ecclesias, quarum ministri erant, opus habeat ipsius ministerio. So-

rio. Solus Demas cruci & molestijs, quas apud Paulum pati erat necesse, præposuit res mundi & priuata commoda. Reliqui autem à Paulo demissi ad sua ministeria, alij in alia loca discesserunt. Locus obseruandus, quod nemo sua præponens Euangelio ac rebus ad pietatem pertinentibus, possit Christo seruire.

Marcum assume & tecum adducito. est enim mihi vtilis ad ministerium. Tychicũ autem misi Ephesum.

Præcipit vt Marcum secum adducat, vt sibi ministret. Vnde colligitur, quod & superiores in Ecclesia possint vti inferiorum ministerio, & quod inferiores maioribus reuerentiam & obsequium debeant. 10

Penulam, quam Troade reliqui apud Carpum, cum venies affer, & libros, potissimum membranas.

Tametsi per penulam quidam intelligunt vestem, ad arcendas à corpore pluuias aptam: tamẽ quia vocabulum græcum φαιλόνη & vestem significat, & capsulam in qua res conseruantur, malo in posteriori hac significatione vocabulum accipere, præsertim cum id præsenti loco & conditioni Pauli videtur accommodatius. Et Chrysostomus refert quosdam per φαιλόνην capsulam intelligere, in qua libri Pauli repositi erant. Verum quia hoc parum refert, vtro modo accipiatur vocabulum, relinquatur in medium. Porrò ex eo quod petat libros sibi afferri, duo discamus. Vnum, perpetuo in lectione & meditatione scripturæ progrediendum esse. Nam si Paulus tantus Apostolus lectione librorum, iam senex & morti vicinus, occupatus erat, quid nos facere decet, quibus nulla ætas satis est ad verbum Dei perdiscendum? Alterum, quod hoc Pauli dicto clare refutentur Anabaptistæ, qui à lectione scripturæ homines auocant, ad suos Enthusiasmos ac reuelationes, quæ sane aliud non sunt, quam meræ Diaboli præstigiæ, quibus miseros homines in illorum perniciem fascinare student. 20

Alexander faber ferrarius multis me malis affecit.

Hæc relatio contumeliæ, qua Paulum affecit Alexander, quarta huius capitis pars est, constans quatuor membris, Narratione, imprecatione, hortatione & ratione. Narratio vna propositione absoluitur. Alexander faber ferrarius, multis me malis affecit. Vnde primum ex querela Pauli colligamus, nihil illum grauius tulisse, quam oppugnationem veritatis. Cuius exemplum omnes pios sequi decet. Deinde, ex facto Alexandri discamus, quantum malum Ecclesiæ Christi inferre possunt, qui ab Ecclesia deficiunt, vtut sunt ignaui & indocti. Præterea admoneamur hac querela Pauli & facto Alexandri, simul Ecclesiam cruci & calumnijs subiectã & expositam esse. Postremo, si quando contigerit à nobis deficere, quos antea pios iudicauimus, consolemur nos Pauli exemplo, qui similem fortunam expertus est. 30

40

Reddat illi Dominus iuxta facta ipsius.

Imprecatio est, qua homini deploratæ malitiæ vindictam imprecatur, ne cursum Euangelij impediat. Quid? An hic discamus à Paulo ijs imprecari mala, qui nos læserunt? Quomodo hoc cum præcepto Domini conuenit, qui iubet vt maledicentibus & inimicis benefaciamus? Diligenter hic obseruandum est, vnde proficiscatur hæc imprecatio, & quo tendat. Proficiscitur autem ex Spiritu sancto, & ex zelo recte composito, non ex aliqua perturbatione carnis, vt in ijs fit, qui ab alijs læsos se putant. Deinde, tendit in gloriam Dei, nam istam pestem cupit sublatam, quam iam certo cognouerat renunciasse agnitæ veritati, & peccasse in Spiritum sanctum, ideoque nunc iusto Dei iudicio damnatum. Verum ne nos imitatione Pauli erremus, hæc tria tenenda sunt. Primum, ne abrepti amore nostri & priuatæ vtilitatis respectu, proprias iniurias persequamur. Deinde ne rectum ordinem perturbemus, quod sane fit, dum Dei gloriam asserendo, nostros affectus admiscemus. Tertio, ne aduersus quemlibet præcipites iudicio feramur, priusquam constiterit nobis de iudicio Dei. Nisi enim imprecationes nostræ cum iudicio Dei consentiant, viciosæ & culpandæ sunt, quales fuerunt discipulorum Domini imprecationes, quibus Dominus respondit, Nescitis cuius spiritus estis. Prestabit proinde, vt potius confugiamus ad preces pro omnibus hominibus, quã vt vllis mala imprecemur, nisi id fiat cum conditione. 50

Quem & tu caue.

Hortatio est, vt Timotheus fugiat istum hominem sceleratum & deploratæ

ploratæ maliciæ. An ex hoc loco pastor discere debet, ægrotantes & laborantes oues fugere? An non tum maxime requiritur pastoris industria? Hic quoq; discernendum est inter hostes doctrinæ inemendabiles, & alios, de quibus adhuc aliqua emendationis spes est. Illi sane vt pestes fugiendi sunt, hi obiurgatione & doctrina in viam, quantum fieri potest, sunt reuocandi.

Vehementer enim restitit sermonibus nostris.

Ratio cur velit Timotheum fugere Alexandrum, nimirum, quia maligne & maliciose verbo Dei restitit. Quisquis igitur resistit veritati agnitæ, tanquam pestis fugiendus est.

In prima mea defensione nullus mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, vt per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes, quod liberatus sum de ore leonis, & liberabit me Dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cœleste, cui gloria in secula seculorum, Amen.

Hæc querela de defectione fratrũ à Paulo, quinta pars huius capitis est, in qua sunt particulæ plures: quarum Prima est querela desertionis, nempe, quod cum sisteretur primum Neroni, desertus sit ab omnibus. Graue sane scelus fuit periclitantem socium deserere. Vnde, quanta sit hominum etiam sanctorum infirmitas, persecutionis potissimum tempore, significatur, quo nos cognita nostra infirmitate oremus Deum, vt sicuti fidem dedit nobis ex mera gratia: Ita quoq; fortitudinem animi in ferendis malis tempore persecutionis largiatur. Secunda, est Pauli votum seu oratio pro fratribus infirmis, qui se deseruerunt. Ita enim inquit: Ne illis imputetur. Hinc discamus & nos fratrum imbecillitatem boni consulere, eosque pijs nostris votis apud Deum potius iuuare, quo confirmentur, quam traducere apud homines, vt confundantur. Tertia, est commemoratio præsentiæ diuinæ in periculis: At Dominus, inquit, mihi astitit & confortauit me, id est, fiduciam auxit, & non permisit me cadere. Hinc discamus desertos ab hominibus, non deseri etiam à Deo, modo in ipso vera fide permanserint. Obseruandus est autem duplex modus præsentiæ Dei, atque adeo auxilij diuini in periculis. Alias enim apertum præsidium præbet, quemadmodum in prima defensione Pauli factum est. Alias virtute spiritus sui astat, ne malis vrgentibus, victi deficiamus. Atq; hoc pacto affuit Paulo iam porrigenti carnifici caput amputandum. Quarta pars, finis præsentiæ Dei ac auxilij diuini additur, cum inquit: Vt per me prædicatio expleretur, & audirent omnes gentes. Locus hic diligenter obseruandus est. Nam quod in Paulo egit Deus, idem quoque in alijs fidis Euangelij ministris facit. Vult vt in medio hostium sua virtute diuina fulciantur, quo homines intelligant Dei negotium agi. Proinde alias potenter tuetur eos, aduersus hostium insultus, alias in medijs ærumnis & cruce astat, ac animum illis addit, ne propter periculorum magnitudinem despondeant animum. Quinta, commemoratio liberationis Pauli. ita enim inquit: Liberatus fui ex ore Leonis, id est, Neronis Tyranni. Hac loquutione duo indicat Paulus, magnitudinem periculi, & crudelitatem hostis potentissimi. Vnde nos discamus non propter magnitudinem periculorum, aut potentiam hostium, abijcere confessionem, sed potius cum Paulo voluntati Dei nos committere. Sexta, fiducia ex anteactis concepta de futura protectione & auxilio diuino. Et liberabit me (inquit) ab omni opere malo, & seruabit in regno. Ex hoc loco discamus, nos oportere ex prioribus beneficijs Dei concipere fiduciam de futuro ipsius auxilio. Deinde, vt in præsentibus periculis petamus à Deo, vt si non velit nos à præsentibus periculis eripere, saltem à malo opere nos custodiat, ne scilicet cruce pressi, abijciamus confessionem, aut aliquid fortibus Christi militibus indignum designemus.

Saluta Priscam & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Meleti, festina ante hyemem venire. Salutant te Eubulus & Pudes, & Linus & Claudia, & fratres omnes. Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo. Gratia vobiscum, Amen.

Hæc sexta præsentis capitis pars est, quæ nulla explanatione indiget. Salutationes Paulinę in genere nobis pietatem ac reuerentiam erga absentes commendant, monentque vt verbis, factis & affectu studeamus ipsorum commodo.

ARGVMENTVM
EPISTOLAE PAVLI
AD TITVM.

IN PRINCIPIO ENARRATIONIS SACRORVM SCRIPTOrum, quatuor mihi ante omnia excutienda videntur, Primum, quisnam sit scripti autor. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio, & quale scriptoris consilium. Tertium, quæ propositiones seu quæstiones principales, seu quis status, vnus ne an multiplex. Quartum, quis sit tractationis ordo seu quæ methodus. Hæc quatuor & nos in huius enarrationis initio quæramus. His enim dextre explicatis, totum scriptum fiet apertius, vsusq; eiusdem magis se prodet.

AVTOR HVIVS EPISTOLAE.

Paulus Apostolus, electum Dei organon, neq; ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum, verum Deum ac verum hominem, immediate vocatus ad Apostolatum, vt esset gentium potissimum doctor, autor est huius Epistolæ. Vnde quanta sit eius autoritas intelligi potest. Non enim secus accipienda sunt, quæ hic promit Dei spiritus per Paulum, quam ea, quæ ab ipso Domino sunt prodita. Quare omnia quæ continentur in hac Epistola atq; alijs Pauli scriptis, eius esse autoritatis sciamus, vt in dogmatibus confirmandis & confutandis erroribus, plurimum habeant virium.

OCCASIO.

Occasio huius Epistolæ hæc fuit. Paulus in Creta reliquit Titum, vt ordinaret oppidatim Presbyteros, verum cum intelligeret multos esse ibi, qui prætextu legis Mosaicæ populum deciperent, scribit hanc Epistolam παραινετικὴν, vt sui officij & muneris admoneretur Titus, ne fineret seductores Christi gregem mendacibus doctrinis, ac disceptationibus vastare inutilibus, quemadmodum cœperunt mox post Pauli discessum.

STATVS.

Hæc Epistola non est vnius status aut propositionis, sed multarum, quas omnes ad sex reuocare poteris. Vt Prima sit de ordinandis & constituendis Presbyteris oppidatim. Secunda de increpandis hæreticis. Tertia, de vita & doctrina Episcopi. Quarta, de pia auditorum conuersatione & vita. Huic vt thesi subijcio omnes hypotheses quas enumerat, videlicet de officio anuum, adolescentularum, iuuenum, & de obœdientia præstanda magistratui. Quinta, de vitandis inutilibus Iudaicarum fabularum disputationibus. Sexta, de fugiendis post admonitionem hæreticis. Hæ sunt propositiones parænet icæ huius Epistolæ, quibus adijciuntur interdum rationes continentes præcipua Christianæ religionis dogmata, de quibus suis locis dicendum est.

TRACTATIONIS ORDO SEV METHODVS.

Ordo seu methodus Epistolaris est. Constat enim quatuor partibus, Epigrapha, Salutatione, Expositione & Valedictione. Porrò ipsa expositio arbitraria est & libera. Nam eius conditionis sunt omnes huius Epistolæ propositiones, vt parum referat, quã quo loco colloces. Est enim hoc Dialecticorum & Rhetorum præceptum, vt quemadmodum cum propositiones aliæ ab alijs dependent, illæ priorem in tractatione locũ occupent, quæ natura priores sunt: Ita cum eius sint naturæ, vt à se inuicem non dependeant, libera sit collocatio, nisi quod in principio & fine eas collocare consueuerunt, quæ alias pondere superant, quemadmodum hic factum esse videmus. Vt enim

enim primam fecit de ordinandis ministris: Ita postremam de vitandis hæreticis. Porrò in tractatione singulorum capitum hunc seruabo ordinem. Primum summam capitis monstrabo. Deinde ordinem capitis ostendam. Tertio loco exegesin vna cum obseruatione dogmatum seu locorum communium adijciam, vt vsus doctrinæ conspiciatur.

CAPVT I.

Summa primi Capitis.

Episcopus oppidatim verbi ministros inculpatæ vitæ & sanæ doctrinæ ordinet, quo possit ora obstruere seductoribus, & increpet durius peruerse docentes, vt tandē sani euadant & resipiscāt.

Ordo primi Capitis.

Post epigrapham, cui adiuncta est imprecatio seu salutatio, mox exponit cur Titum in Creta reliquerit, nimirum vt ordinaret oppidatim Presbyteros, id quod primam propositionem esse diximus. Deinde monet quales velit Presbyteros, cum in vita domi & foris, id quod per enumerationem attributorum exponit, tum in doctrina, nimirum vt possint exhortari per sanam doctrinam & contradicentes conuincere. Huc addit argumentum ex contrario, seu antithesin facit de malis doctoribus, referens quantum damnum faciant in Ecclesia, quorum vt ostendat vanitatem, citat Epimenidis versum, quo tota Cretensium turba arguitur vanitatis. Hinc dilabitur ad secundam propositionem de redarguendis talibus seductoribus, vt non pereant, sed vt resipiscant, non amplius attendentes Iudaicis fabulis de escis & externis, vt videtur, purgationibus, quas fabulas omnes vna de libertate Euangelica sententia iugulat, inquiens: Omnia munda mundis &c. Verum quia gloriabantur seductores illi de noticia Dei, & sapientiæ quadam opinione tumebant, per antypophoram eos factis Deum, de quo vane gloriabantur, negare asserit.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS seruus Dei, Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum Dei & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, in spem vitæ æternæ, quam promisit qui non mentitur Deus, ante tempora æterna, manifestauit autem temporibus suis verbum suum per prædicationem, quæ credita est mihi, secundum iniunctionem saluatoris nostri Dei, Tito dilecto filio secundum communem fidem.

Epigraphæ Paulinæ omnes quidē constant suis, vt ita dicam, essentialibus partibus, primo enim loco suum nomen, deinde eos ad quos scribit, collocat. pleræq; magnificis epithetis ornantur, id quod à Paulo factum est, non vt prophanus Porphyrius sensit, ambitione quadam, sed ob tres caussas, quarum Prima & præcipua fuit, vt hac ratione suæ doctrinæ autoritatem conciliaret contra Pseudoapostolos, qui autoritatem Pauli ideo obscurare conabantur, vt Iudaicis fabulis locum facerent, quas Paulus tanquam pestes nocentissimas sanæ doctrinæ ab Euangelio remotas esse voluit. Altera caussa, vt hoc modo confiteri se Christū, quem fere totus mundus tum persequebatur, palam faceret, contemtis omnibus omnium hominum sannis & minis. Tertia, vt suo exemplo eos, ad quos scriberet, ad confessionem prouocaret. Constantis enim & fortis tum animi fuit, audere in tanta persecutione Christum confiteri. Hoc sit dictum de epigraphis Paulinis in genere. Nunc ad præsentis Epistolæ epigrapham descendam, in qua Primum pro consuetudine ponit suum nomen proprium. Deinde titulum, quem habet communem cum omnibus fidelibus, dum se seruum Dei fatetur, collocat. Postea suæ functionis peculiaris, hoc est, Apostolatus mentionem facit. Vt autem

ostendat quale nam sit Apostolicum munus, addit quod sit de fide electorum Dei. Secundum fidem inquit, id est, ad fidem scilicet prædicandam, qua electi Dei saluantur, id est, de fide qua omnibus seculis pij saluantur, quam fidem dicit consistere in noticia veræ pietatis, & spe vitæ æternæ. Hoc autem ne quis nouum diceret, asserit ita quidem Deum promisisse ante secula æterna, id est, iam inde vsque ab initio conditi orbis, (æterna dixit Augustinus, quæ ante se non habent vllum tempus.) Nunc vero tempore constituto, tandem mundo reuelatum esse per Euangelium, cuius preconem se esse constitutum, ad iussum saluatoris Dei, affirmat. Hic est sensus epigraphæ, in qua hæc sunt obseruanda. Primum, exemplum Pauli confitentis se seruum & cultorem Dei, quæ res nos commonefaciet non solum nostræ confessionis, verumetiam cultus, quem nostro Domino secundum verbum debemus. Secundo, à Paulo discant Episcopi & ministri verbi adeoque omnes, diligentiam præstare in officio sibi demandato. Tertio, vt Apostolorum fuit fidem electorum Dei docere: Ita sciant ministri verbi hunc sui muneris scopum esse, vt eandem electorum fidem doceant. Contra quod factitant Romanenses porci, hoc est, serui Diaboli, qui sana fidei doctrina suppressa, ventris sui & gloriæ caussa, præstigias infinitas ad decipiendos homines commenti sunt. Quarto, confutatur hic dogma illorum, qui docuerunt Gentes lege naturæ, Iudæos lege Mosaica, Christianos lege Euangelica saluari. Nam Paulus fidem electorum nominans, significat vná esse electorum fidem, quæ ducit electos, id est, credentes ad Christum, viam vnicam salutis. Quinto, docetur hic in quibus consistat vera fides, nimirum in veræ pietatis noticia & spe vitæ æternæ. Vnde etiam commendatur nobis studium discendi verbum, sine quo ad illam noticiam nemini venire contingit. Sexto, scopus fidei & pietatis veræ ostenditur esse vita æterna, in qua recuperata perfecte imagine Dei, æternum beati Deum glorificabimus. Septimo, cum dicit Deum esse ἀψευδῆ, vult vt firmiter ipsius verbo fidamus, nihil morantes quicquid rerum externa facies polliceatur. Octauo, cum ad iussum saluatoris Dei se Apostolum factũ meminit, suo exemplo docet, vt nullus in Ecclesiam sine vocatione irrumpat. PORRO Titum filium vocat, vel ex consuetudine, qua grandiores natu, iuniores filios nominant, vel ex affectu mere paterno, vel quia per doctrinam Pauli conuersus, fide factus est Titus nouus homo, atque ideo addit, iuxta communem fidem, qua scilicet omnes credentes ex æquo nascuntur filij Dei. Hic obserua qualis affectus debeat esse doctoris erga suum discipulum, Episcopi erga inferioris gradus symmystas, ministri verbi erga auditores, atque adeo superioris omnis erga inferiorem. Communis fides admoneat nos mutuæ dilectionis. Communis enim fides non solum facit nobis multa communia, verum etiam efficit, vt omnes vnus simus in Christo Iesu, ad Galat. 3.

Gratia, misericordia & pax à Deo patre & Domino Christo Iesu, saluatore nostro.

Salutandi formam sumit Paulus à fructu Euangelij, vt hoc modo eos, ad quos scribit, excitet ad amorem Euangelij, proposito tanto bonorum thesauro, à quo sunt exclusi omnes, quotquot Euangelio non credunt. Salutationes Paulinæ, continentes Euangelij prædicati fructum, admonent eos, ad quos scribitur, fidei, sine qua ociosæ manent adeo dulces ac salutares salutationes. GRATIA in scriptura significat proprie gratuitam beneuolentiam Dei seu caritatem seu fauorem, quo Deus nos complectitur in filio. Deinde per metonymiam, quicquid Deus nobis ex gratuito fauore seu beneuolentia donat, gratia dicitur, vt est gratuita remissio peccatorum, donatio Spiritus sancti, & virtutes donatæ, quæcunque tandem illæ sunt. MISERICORDIÆ nomen magis exprimit affectum Dei erga nos, & multarum rerum nos admonet. Quoties itaq; in scriptura fit mentio misericordiæ Dei, erga genus humanum, hæc nobis in mentem veniant. Primũ, obiectum misericordiæ, quod est miseria generis humani, qua totum genus humanum in se perditum & deploratum est. Secundum, huius miseriæ caussa, quæ est peccatum, res omnium tristissima & fœdissima. Tertium, φιλανθρωπία Dei erga genus humanum, quod Deus non abiecerit prorsus hominem propter tantam turpitudinem & fœditatem. Quartum, ἀντίλυτρον, quod est victima filij, peracta ad liberandum nos ab illo ingenti malo, & ad tollendũ iram & damnationem commeritam ob peccatum. Quintum, pœnitentia & fides, sine quibus illius ineffabilis precij, victimæ filij, non reddimur participes. Sextum, ad quos se extendit illa misericordia. misericordia, inquit, beata illa virgo, in progeniem progenierum, timentibus eum. Septimum, perpetua gratitudo cordis erga Deum, pro tam immensa bonitate, quod noluerit nos in æternum damnari, sed eum, qui non nouit peccatum, fecerit pro nobis peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso, 2. Corinth. decimo. PAX theologice est mutuus consensus Dei remittentis peccata, acceptantisq; nos propter filium, & fidei, accipientis

pientis remiſsionem peccatorum, ſtatuentiſque quod Deus non velit damnare nos, ſed propter Chriſtum mediatorem vnicum recipere. Hinc placata & tranquilla conſcientia redditur, dum in hac pace conquieſcit mens. Vnde nomen pacis ſæpe per Metonymiam pro tranquillitate conſcientiæ ponitur. Porrò hic regula obſeruanda eſt, quod eorum quæ natura ſeu certo quodam vinculo coniuncta ſunt, cum vnum dicitur, cætera intelligantur, vnde fit, vt quodlibet horum trium vocabulorum ſine alijs poſitum tantundem valeat, ac ſi omnia ponerentur. Sunt enim Gratia, Miſericordia & Pax ita natura coniuncta, vt vno poſito, cætera excludi non poſsint. Cum addit, A Deo patre, amplificat ſalutationem à cauſſa efficiente, ſeu ab autore eorum bonorum, quæ offert Euangelium Chriſti: vnde obſeruandum, quod pij odio mundi, tyrannide Diaboli, & importunitate hoſtium preſsi, hinc ſe conſolentur, & opponant odio mundi, gratiam Dei: Tyrannidi Diaboli, miſericordiam patris cœleſtis: Importunitati hoſtium momentaneæ, æternam pacem, quam donat rex pacis Dominus noſter Ieſus Chriſtus in ſe credentibus. Deinde & hoc obſeruandum eſt, quod eorundem bonorum autorem & patrem & filium agnoſcat ſcriptura. Nam vt pater miſericordia ſua, & inenarrabili φιλανθρωπία, filio vnigenito in ἀντίλυτρον pro nobis dato, nos redemit: Ita filius obœdientia & ſanguinis effuſione idem præſtitit, à quo non excluditur Spiritus ſanctus, qui nos vngit & ſanctificat, vt tantorum bonorum capaces eſſe poſsimus. Eſt præterea & hoc obſeruandum, quod Paulus vt plurimum, quoties incidit in ſaluatoris mentionem, ſoleat coniungere has quatuor voces, Dominus noſter Ieſus Chriſtus, idq; facit Paulus non ſine magno conſilio, nimirum vt myſterium ſalutis noſtræ his paucis voculis complectatur. Prima enim vox Dominus, admonet pios potentiæ, victoriæ & dominij Chriſti Domini. Secunda vox Noſter, ſubiectionem & fidem requirit. ſi enim noſter eſt, ſerui ipſius ſumus. Quare & debitus illi cultus à nobis præſtandus eſt. Si noſter, nobis in ſalutem datus, profectò nos in ipſum credere oportet. Tertia vox Ieſus, de perſona & officio Chriſti concionatur, nimirum quod ſit θεάνθρωπος & ſaluator. Vnde rurſus monemur cum miſeriæ noſtræ, in qua ſine ipſo hæremus, tum fidei, qua à miſeria per ipſum liberamur. Quarta vox eſt Chriſtus, modum liberationis per ipſum docet, nempe per regnum & ſacerdotium ipſius.

Huius rei gratia reliqui te in Creta. Abſoluta epigrapha & ſalutatione, ſequitur expoſitio, in qua primum proponit, de recte conſtituendis, quæ à Paulo propter ſubitum abitum omiſſa erant, & de ordinandis oppidatim Epiſcopis, quemadmodum ſupra in tractationis Methodo monuimus. Eſt autem obſeruandum hic primum, quod Paulus non velit ἀναρχίαν in Eccleſia, ſed quo omnia fiant ordine & decenter, vult aliquem vita & doctrina conſpicuum præeſſe miniſtris ordinandis, & recte diſponendis omnibus in Eccleſia, qui caueat ne quid hæreſium oriatur. Breuiter, qui vt omnia rite agantur ſtudeat. Neq; tamen hinc ſtabilitur primatus Papæ, neque tyrannica papalium Epiſcoporum αὐτονομία, & iuriſdictio, quam ſibi vendicant. Hi enim non Euangelio Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruiunt, ſed in hoc totis viribus incumbunt, vt diuina bonitate lucem Euangelij accenſam, flumine ſanguinis piorum extinguant. Tametſi longe ſua opinione fruſtrantur. Sanguis enim martyrum velut optimum oleum eſt. Nam is facit, vt lux Euangelij accenſa magis ardeat.

Vt ea quæ deſiderantur, corrigas. Id eſt, vt quæ deſiderantur in Eccleſiaſtica ordinatione, recte diſponas. Nam Paulus iacto fundamento, vt videtur, alio ſe contulit, vt qui fuerit non vnius nationis, ſed gentium Apoſtolus & doctor, relicto interim apud Cretenſes Tito, qui ea quæ ipſe breui tempore non abſoluerat, diſponeret. Obſerua officium Epiſcopi in genere eſſe, omnia recte diſponere in Eccleſia.

Et conſtituas oppidatim Presbyteros. Pars præcipua muneris Epiſcopalis eſt, ordinare idoneos miniſtros verbi, ſine quibus Eccleſia Dei nec ædificari nec conſeruari poteſt. Fides enim ex auditu eſt, auditus per verbum Dei, verbum Dei per Presbyteros ſonat. Vnde Paulus miniſtros verbi œconomos myſteriorum Dei appellat 1. Corinth. 4. Myſterium enim ſalutis maneret prorſus incognitum, niſi per miniſterium verbi reuelaretur. Vnde æſtimandum eſt, quanti oporteat nos facere miniſterium & eos, qui in ſcholis & templis pure docent. Porrò Presbyteri nomen apud græcos nunc ætatis, nunc dignitatis & honoris appellatio eſt. Quemadmodum enim Latini ſeniores non tam eos, qui ætate præcedunt, quam qui honore & dignitate antecellunt, nominant: ita græci Presbyteros per metonymiam nominare conſueuerunt eos, qui dignitatis gradu alios anteirent.

Quemadmodum ego tibi ordinaui. Id eſt, eo modo, quem tibi præſcripſi. Hoc eſt, per impoſitionem manuum Presbyterij & orationem, explorata prius vita & doctrina eius, qui in Presbyterum expetitur.

Si quis ſit inculpatus. Per enumerationem exponit, quales velit ordinari Presbyteros. Inculpatus, id eſt, talis qui non commiſerat crimen, ob quod in ius iuſte vocetur. Nam ἐγκαλεῖν ſignificat in ius vocare, vnde ἀνέγκλητος, id eſt, crimine vacans, ob quod in ius poſsit vocari. Nam cum turpe ſit doctori, cum culpa redarguit ipſum, non poteſt alios ſcelerum arguere, qui ipſe ſceleratus & criminoſus eſt, vt interim taceam, auditores plerunq; Presbyterorum ſcelera imitari.

Vnius vxoris maritus. Non dicit ſi quis fuerit vnius vxoris maritus, ſed ſi ſit talis, ſiue primam ſiue ſecundam &c. nunc habeat. Hic deſtruitur dogma Papiſticum & doctrina dæmoniorum de cœlibatu ſacerdotum. Spiritus ſanctus vult Presbyterum ordinari vnius vxoris maritum. Tyrannis vero Romanenſium omni ſuppliciorum genere eos ſacerdotes mulctandos & puniendos iudicat, qui ſanctum & honorabile inter omnes matrimonium præferunt ſodomiticis & nefandis libidinibus. Quod nam obſecro clarius eſſe ſymbolum poteſt doctrinæ Dæmoniorum? Hinc diſcant pij miniſtri pluris facere Spiritus ſancti mandatum, quam Satanæ aſtutiſsimum inuentum, per quod (proh dolor) infinitas animas ad tartara, pextraxerat hactenus. Nec nouum commentum Papiſtarum poteſt illudere hunc locum, dum interpretantur Preſbyterium maritum vnius vxoris, hoc eſt, vnius Eccleſiæ. Nam hoc cauillum confutat quod ſequitur.

Liberos habens fideles. Non enim leue argumentum eſt, cum innocentiæ parentum, tum legitimæ œconomicæ adminiſtrationis honeſtas & innocentia liberorum. Nam multum refert quomodo quis ſit educatus, quemadmodum Plato & Plutarchus prolixe docent. Hinc eſt quod parentes non careant culpa, ſi pueri adulti & male educati delinquant. Heli, quia ventris ingluuiem & fornicationem in filijs non corripuerat, & ſuam & illorum ſalutem perdidit. Plato duabus de cauſsis homines fieri malos iudicauit. Primum, vitia parentum in natos transfundi dicit. Deinde, educatione mala eadem vitia augeri firmariq; exiſtimat, quæ quidem emendari ac corrigi poſſe honeſta educatione arbitratus eſt, adeo vt diceret, caput recte inſtitutionis eſſe rectam educationem. Obſeruandum ergo hic Primum eſt, parentibus non iniuſte imputari filiorum ſcelera, ſi eos non recte in pietate & correctione Domini inſtituant. Deinde, quod cum pietatis & honeſtatis domeſticæ, tum impietatis & malæ conſuetudinis parentum, argumentum ſit vita liberorum. Verũ ſi parentes in hac re ſuo fuerint functi officio, non ſunt culpandi quidem illi, ſed filij illorum grauius ſupplicium cum Deo, tum hominibus luent. Præterea, monentur hic pueri pietatis & honeſtatis, vt parentum ſuorum decus ſua innocentia adaugeant.

Non in accuſatione luxuriæ. Id eſt, nõ ſint criminoſi aut infames ob laſciuiam, quales filij Heli fuerunt.

Aut inobſequentes. Id eſt, qui iuſsui aut imperio ſuperiorum nolunt ſubijci, id quod euenire ſolet, ex blanda patrum indulgentia. Ambroſius rectiſsime vertit inobſequentes.

Oportet enim Epiſcopum inculpatum eſſe, tanquam Dei diſpenſatorem. Breuiter monuit quales nam velit Presbyteros elegi, nunc idem confirmat ab adiunctorum enumeratione, quæ neceſſario requiruntur in Epiſcopo, & primo loco à quibus vicijs debeat eſſe immunis Epiſcopus. Deinde recitat virtutes, cum quibus Epiſcopalis functio ornatur, tum quæ ſunt proprie Epiſcopi, nimirum vt ad exhortandum & conuincendum aduerſarios idoneus ſit. Primum ergo vult Epiſcopum inculpatum eſſe, & rationem reddit, quia eſt diſpenſator ſeu œconomus in domo Dei, quæ eſt Eccleſia. Hic titulus Primum admonet Epiſcopum, quam late ipſius officium pateat, nimirum vt ſolummodo ea promat, quæ ſunt ſui Domini. Non eſt enim

enim dispensator humanarum traditionum, sed mysteriorum Dei, 1. Corinth. 4. Secundo, monet auditores quo in loco debeant habere ministros verbi, nimirum vt agnoscant eos ministros Christi, & œconomos Dei. Tertio, hinc lucet, non esse œconomos Dei, Papistas & alios hæreticos, qui non quæ Dei, sed quæ Satanæ sunt, promunt.

Non præfractum. Alij hic proteruum, alij superbum, alij præfractum, nonnulli contumacem vertunt, quorum nullo proprie redditur græca vox, nec tamen ideo culpandi sunt interpretes, quorum hic mos est in transferendis græcis, vt cum propria quæ respondent græcis, desunt, vtantur nunc generibus pro speciebus, nunc speciebus pro generibus, nunc translatis, interdum vicinis, quemadmodum hoc loco factum est. Nam omnis qui est αὐθάδης, est superbus, est proteruus, est præfractus, est contumax. Græca autem vox αὐθάδης composita est ab αὐτὸς, id est, ipse, & ἁδεῖν, placere, vt αὐθάδης sit, quem nostra vernacula lingua vocamus, dynkelgod vel selffgod, cui nihil placet nisi quod ipse fecerit, quique sibi suisque consilijs tantum tribuit, vt alios eorumq; consilia superbe & contumaciter contemnat, quo vicio nullum esse potest nocentius in Episcopo. Huius vicij caussa est persuasio quædam sapientiæ & prudentiæ. adiuncta, sunt superbia, proteruitas, præfractus animus, contumacia. Effecta, aliorum consilia contemnere, suas opiniones mordicus tueri, vnde facilimus prolapsus est in hæreses: ex quo facile intelligitur, quam debeat hoc vicium alienum esse ab Episcopo, qui non solum benigne alios erudire, verum etiam plerunque amice & attente aliena consilia audire, eaq; in multis sequi debeat.

Non iracundum. Iratum fuisse legimus Mosen ob vitulum aureum, quem fuderant Israëlitæ, cum is in monte cum Domino esset. Fremuisse spiritu legimus ipsum Dominum. Prophetas sæpe motos ob populi cæcitatem & scelera. Rursus legimus Dominum prohibuisse iram. Verum has antilogias dissoluet caussarum diuersitas, alia enim est ira, cuius caussa est zelus Dei & iusticiæ, alia quam caro & peccatum operantur. Illa probanda, hæc damnanda est. Ab hac generatur, quam hic vult Paulus alienam esse ab Episcopo, iracundia, quæ iracundia duo mala, vt alia taceam, habet sibi adiuncta. Primum, iracundus non potest mansuete, blande, benigne & comiter agere cum imbecillioribus, id quod Episcopo inprimis faciendum est, alioqui infirmos non vt medicus sanat, sed vt carnifex cruciat. Deinde, quis est qui non ab iracundis tanquam à rabiosis canibus aufugit, tantum abest vt quisquam vel amet talem, vel aliquid in rebus afflictis consilij ab ipso expetat.

Non vinosum. Quantum sit ebrietatis malum, notius est, quam vt de eo aliquid afferam. Nam præter id quod grauissime Deum offendat ebrietas, impedit omnes actiones corporis & animi, quas vel pietas vel functio requirit. Mentem enim mouet de suo statu, corpus eneruat, accendit flammas libidinum & affectuum, vnde plurima mala oriuntur, vt prodiționes, adulteria, stupra, homicidia, & quid non scelerum vesana ebrietas secum trahit? Lex æterna (inquit Augustinus) ebrietatem condemnat, quia cibum & potum ad ordinem naturalem, non nisi gratia conseruandæ salutis admittit.

Non percussorem. Gladio spiritus vtetur Episcopus, non pugnis aut fustibus, minas iræ Dei proponet inobœdientibus, carceres & alia tormenti genera, quibus flagitiosi puniri solent, relinquat magistratui ciuili. Puto etiam hic prohiberi verbera linguæ amarulentioris.

Non turpis lucri cupidum. Hoc vicium est, quod non solum arguit insignem diffidentiam de promissionibus Dei, qui se pro nobis solicitum esse affirmat, verum etiam in ministris verbi, cum sit hoc vicium, præbet infirmis & extraneis ansam scandali, imo vt verbum Dei male audiat, facit. Quare deceret vt potius tenuiori cum victu tum vestitu essent contenti, quam vt sinerent religionem isto nomine periclitari.

Sed hospitalem. Græca vox φιλόξενος significat amantem hospitum & benignum erga hospites peregrinos. Cuius benignitatis forma quædam est amanter hospitio excipere, præsertim

ſertim domeſticos fidei tenuiores. Hæc virtus magnum fructum affert ad ædificationem Eccleſiæ. Non enim ſolum tenuiores refocillantur hoc modo, verum etiam alij humanitate illa inuitantur ad ſimilem præſtandam egenis beneuolentiam.

Benignum. In græco eſt φιλάγαθον, id eſt, amantem bonos, vult enim vt Epiſcopus benigne complectatur eos, qui pie, honeſte & ſancte viuunt, vt ipſius benignitate incitentur ad acrius optimarum rerum ſtudium.

Sobrium. Hic rurſus Latinus pro ſpecie genus collocauit. Σώφρων enim iuxta Etymon eum ſignificat, qui in omnibus rebus agendis ſeruat prudentiam, videlicet cum mens nullis cupiditatibus aut affectibus (qui vt Plato inquit, in rebus agendis ſolent eſſe amentes conſiliarij) ebria, manet immota. Vnde idem Philoſophus hanc virtutem politicam appellat. Nam qui in republica viuit ſine moderatione affectuum, cum ſibi, tum alijs non raro eſt exitio. Quare cum Epiſcopus præcipue illorum ſaluti conſulere debeat, quorum eſt Epiſcopus, non poteſt hac virtute carere ſine magno Eccleſiæ malo. Duplici enim nomine Epiſcopo vtilis eſt, cum quia illum ipſum in officio continet, ne potius ſuadentibus illis amentibus conſiliarijs, hoc eſt, affectibus, quam verbo Dei quicquam agat in Eccleſia, tum exemplum prodeſt cum alij mentem componunt ad exemplum Epiſcopi, videntes quantum ſit ornamentum viri mentis ſobrietas.

Iuſtum. Scilicet cum nemini iniuriam inferendo, tum nullius perſonam præferendo vel habendo acceptiorem ex priuato affectu.

Pium. In cultu Dei & pietate debet eſſe aſſiduus. ὅσιος enim dicitur quaſi ἄσιος, id eſt, pius religionis cultor. Quis enim ab eo pietatem diſcere poteſt, qui ea, quæ docet, vita & moribus non exprimit?

Continentem. Oportet Epiſcopum eſſe talem, qui non ſolum in victu ſit parcior, ſed qui linguæ, manibus, oculis, affectibus imperare poteſt. Sic enim hic temperantem exponit Athanaſius, vim græcæ vocis exprimens. HACTENVS oſtendit Paulus qualem deceat eſſe Epiſcopum in vita & moribus, nunc exponit qualem deceat eundem eſſe in doctrina.

Tenacem fidelis ſermonis ſecundum doctrinam. Hæc vocabula penitius introſpecta multa continent. Vult Epiſcopũ eſſe tenacem fidelis ſermonis, id eſt, verbi ore Dei prolati, quod verbum fidele vocat, propter eius veritatem & certitudinem. Vnde Primũ obſeruandum eſt, quod tametſi diuina ſcriptura venas habeat inexhauſtas: Tamen oporteat Presbyterum ſeu paſtorem eſſe in ſacra ſcriptura & doctrina inſtructũ, adeo vt ei ita firmiter inhæreat, vt nullo modo inde auelli ſe patiatur. Secundo, requiritur ſeria confeſſio doctrinæ, vt nullis rebus abſterreatur, quin palam coram omnibus eam quam corde tenet, voce & vita confiteatur. Cum addit, ſecundum doctrinam, vult vt doceat auditores, ac illis prodeſſe ſtudeat. Huc enim pertinet officium Epiſcopi, vt ſanam doctrinam, quæ prodeſt ad ædificationem doceat, non vt inanibus ſpeculationibus incumbens proferat tandem abſtruſa quædam, quæ nullum vſum habent in exercitio pietatis. Hinc diſcant miniſtri verbi, ſui eſſe muneris profectum Eccleſiæ ſibi commiſſæ quærere, & non ocium aut voluptates ſectari. Perſtringuntur præterea purpurati illi Epiſcopi, quorum alij non didicerunt doctrinam cœleſtem, alij didicerunt quidem, ſed docendi munus commiſerunt laruatis quibuſdam Papæ morionibus, hoc eſt, monachis.

Vt poſſit & exhortari per doctrinam ſanam, & contradicentes conuincere. Poſtquam recte docuit Epiſcopus, opus habet duabus rebus, nimirum exhortatione, vt quod didicerunt auditores, vita exprimant, ne fruſtra docuiſſe videatur, & confutatione, vt contradicentes, id eſt, aduerſarios doctrinæ conuincat, ne videlicet quod ipſe recte docuit, aduerſarij vel deprauent,

prauent, vel prorſus ſophiſtica deſtruant. Vt enim boni paſtoris eſt non ſolum oues paſcere, verum etiam lupos arcere: Ita Epiſcopus doctrina ſana paſcat Eccleſiam, & hæreticos eadem conuincat. Vocat autem doctrinam ſanam, vel per metonymiam, quia liberat animum ab erroribus & morbis, videlicet afferentibus mortem æternam, vel ſanam per metalepſin vocat puram, nullis humanis doctrinis aut traditionibus Iudaicis inquinatam & corruptam.

Sunt enim multi immorigeri.

Antitheſi ſeu argumento à contrario declarat, quantum referat Presbyteros, vita ac doctrina eſſe ſinceros.

Vaniloqui.

Vaniloqui ſunt, qui de rebus nihili curioſius diſputant, quique ea ſcrutantur & proponunt auditoribus, quæ neque ad pietatem alendam, neq; ad mores formandos faciunt. Hinc diſcant miniſtri verbi, omnia quæ docent, ita temperare, vt pietati & honeſtis moribus ſeruiant ad ædificationem. Diſcant etiam muliebrem garrulitatem in concionibus fugere, inutiles excurſus,& ſeſquipedalia verba minus ſectari. Simplex eſt enim veritatis oratio, vt inquit Euripides.

Mentium ſeductores, maxime ij, qui ſunt ex circumciſione.

Prauæ doctrinæ fructum potiſsimum expreſsit hac voce. Mens enim ſeducta à veræ pietatis doctrina, mox ruit in ſuperſtitionem, vnde præcipitatur in exitium. Monentur itaque hic miniſtri verbi, ne ferant tales deceptores, néue conniueant cum illis in animarum perniciem, pro quibus mortuus eſt Chriſtus.

Quibus oportet ora obſtruere.

Id eſt, verbo Domini eos erroris cõuincere,& argutias illorũ damnare.

Qui totas domus euertunt.

Vt excitet paſtores ad vigilantiam & diligentiam in arcendis lupis, proponit periculum. Multum eſſet ſi de bonis ageretur & commodis præſentis vitæ, ſed nunc agitur de æternis bonis, quibus ſpoliant ſeductores eos, quos ſeducunt in errores. Hic admoneantur miniſtri, quod grauiſsime peccent, ſi aliena negotia ſectantes ſinant huiuſmodi ſeductores praua doctrina Eccleſiam Chriſti deuaſtare.

Quæ non oportet docentes.

Id eſt, prophana & impia, nihil ad ædificationem facientia. Hic rurſus admoneantur fidelitatis præſtandæ in docendo, ne argutias inutiles ſectentur, aut traditiones hominum, relicto verbo Dei.

Turpis lucri gratia.

Hæc eſt Diaboli techna, vt lucro propoſito ſuos ſeruos, hoc eſt, hæreticos, ad ſtrenue faciendum officium excitet. ſolet enim talibus machinis vti Diabolus ad euertendam domum Dei. Ambroſius dicit eos duplex lucrum quæſiuiſſe, pecunias nimirum à Iudæis (Pauli doctrinam funditus euerſam volentibus) & præputium. His ſimiles noſtra ætate ſunt omnium Monachorum ſectæ, quæ tametſi à ſe inuicem maxime diſſentiant, tamen in hoc conueniunt omnes, quod lucrum & honores quærant. Verum pius miniſter ſciat nullum eſſe præclarius lucrum, quam pietatem, piaque doctrina plurimas animas Chriſto lucrifacere.

Dixit quidam ex ipſis proprius ipſorũ Propheta, Cretenſes ſemper mendaces, malæ beſtiæ, ventres pigri, teſtimonium hoc verum eſt.

Verſus Epimenidis heroicus eſt, quem in hunc modum licet reddere mutato numero. *Cres ſemper piger eſt venter, mala beſtia, mendax.* In hoc verſu tribuit Cretenſibus,vanitatem, ſtupiditatem, ignauum ocium & gulam, à quibus vicijs miniſtros verbi omnino abſtinere neceſſe eſt, ſi modo quicquam à ſe recte geri velint. Obſeruandum hic Primum, taxandam eſſe illorum peruerſam opinionem, qui putant nefas eſſe ſententias ex prophanis ſcriptoribus

afferre in explicatione sacrorum dogmatum. Deinde admonemur de vero vsu Ethnicorum scriptorum, nimirum vt seruiant sacræ scripturæ, tanquam ancilla suæ reginæ. Quemadmodum enim Ægyptiaca spolia tabernaculo Dei ornando seruierunt: Ita artes & recta Philosophorum dicta seruire debent Ecclesiæ Christi. Seruire inquam, ne quis Philosophorum sententias abhorrentes à pietate adducat ad euertendam sanam doctrinam. Aristoteles, qui mundum æternum fuisse disputat, cedat Mosi monstranti opificem creationis, modum & ordinem. Idem iudicium sit de alijs. Sed de hac re dixi copiose in enarratione Epistolæ ad Colossenses cap. 2.

Propter quam caussam argue ipsos seuere.

Secunda propositio est Primum obseruandum, quod pius minister non solum debeat recta docere, sed arguere peruersa docentes. Secundo confutantur hic, qui tantum volunt recta doceri, sine taxatione hæreticorum. Hoc enim vt fiat vtile est, ad faciendam fidem sanæ doctrinæ. Deinde admonentur, qui audiunt sibi cauendum esse, ne errorum tenebris incauti inuoluantur. Modum arguendi addit cum inquit, SEVERE, Græca vox durius & seuerius arguendos monet hæreticos, sed breuius. Non vult Paulus conciones integras consumi in declamationibus aduersus hæreticos, sed breuiter, quasi abscindi acutas obiurgationes, vt hæretici contemni videantur, & indigni iudicentur, cum quibus prolixius sit agendum.

Vt sint sani in fide, non attendentes Iudaicis fabulis.

Quo spectare debeat Episcopi obiurgatio monet. Primum, vt sint sani in fide. Deinde, vt fugiat fabulas Iudaicas. Fabulas hic vocat nugas, quas voluerunt Iudæi miscere cum puro Euangelio Christi. & tametsi ritus illi Iudaici de cibis & purgationibus, suo tempore vsque ad aduentum Christi fuerunt quædam externa pædagogia à Deo præscripta, tamen postquam politia Mosis per Christum sublata est, recte fabulosum & nugatorium dicitur, quicquid inde affertur ad obscurandam veritatem Euangelij.

Et mandatis hominum auersantium veritatem.

Epexegesis est. Nam quid per fabulas intelligat, interpretatur. Hic obseruandum est, quod puritas & sanitas doctrinæ Christianæ non potest stare cum traditionibus hominum. Verum hic rursus obseruandum est, quod quemadmodum hic locus damnat traditiones humanas, quib. puritas Euangelij contaminatur: Ita non patrocinatur ijs, qui hoc loco vel similibus nixi, omnes ab Ecclesia ceremonias sublatas volũt. Nam Paulus hic diserte significat, quæ mandata hominum improbet, nimirum ea, quæ à veritate abducunt, non ea, quæ publici ministerij caussa pie constituta sunt. Ipse enim Paulus Corinthijs scribens, vult omnia decenter fieri, id quod non potest fieri sine externis ritibus. Iudæi autem & Papistę volebant traditiones suas cultum Dei esse, id quod Paulus & verbum Dei improbat. Nam verus cultus Dei est opus à Deo mandatum, factum ex fide, in gloriam Dei principaliter. Quod autem debeat esse opus à Deo mandatum, ex eo manifestum est, quod Dominus sua voce pronunciet, frustra se coli mandatis hominum. Deinde, quod debeat ex fide fieri, conuincit illa Apostoli sententia: Quicquid nõ fit ex fide, est peccatum. Item, Impossibile est placere Deo sine fide. Finis comprobatur Christi testimonio dicentis, Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt glorificetur pater vester cœlestis. Esaiæ 43. Omnis qui inuocat nomen meum, in gloriam meã creaui eum, formaui eum, feci eum. Traditiones igitur humanæ, cum nec verbum Dei habent, nec ex fide manant, nec in celebrationem nominis Dei fiunt principaliter, sed vt inde consequantur Pseudochristiani iusticiam, beneficijs Christi, id est, passione & morte adeoq; sacerdotio & regno Christi spretis, quomodo cultus esse poterunt? vide Philippum in loco de ceremonijs.

Omnia quidem munda mundis, sed polutis & infidelibus nihil est mundum.

Hac sententia iugulat traditiones humanas de cibis & alijs rebus externis, asserens in his Christianam libertatem. Significat enim non solum hac sententia sublatum esse discrimen ciborum, quod erat in veteri testamento, verum etiam, quod Christiani huiusmodi obseruationibus, siue veteribus siue nouis, non debeant grauari. Hic primum obseruandum est, quod ad fidelem ministrum verbi pertineat libertatem Christianam tueri, idq; propter has caussas, quarum Prima est, ne laqueus seruitutis inijciatur conscientijs, quemadmodũ in Papatu factum videmus, vbi grauius peccatum putabatur vesci carnibus die veneris, quam vllum præceptum Dei violare.

Secunda,

Secunda, vt puritas doctrinæ sanæ his sordibus non contaminetur. Tertia, vt his næuis omissis, homines se exerceant in vera pietate, & operibus à Deo mandatis. Plura de hac re lege in Locis Philippi. Præterea perstringuntur hic Romanenses, qui hoc Pauli dictum contemnentes, inuexerunt plures traditiones in Ecclesiam, quam vnquam habuerunt in veteri testamento Iudæi. Sed quid dicemus ad scripturam, quæ alia animalia immunda, alia munda pronunciat esse? Respondeo, Dominus vidit cuncta quæ fecerat, & erant valde bona. Ergo naturas & substantias rerum scriptura non pronunciat immundas. Quare de vsu ea, quæ de mundis & immundis dicuntur, intelligenda sunt, vt munda dicuntur, quorum vsus fuit concessus, immunda vero, quorum vsus ad tempus erat interdictus. Huc facit Augustini sententia, qui hunc Pauli locum ita explicat, Omnia (inquiens) munda mundis, secundum naturam, in qua creata sunt, non tamen omnia secundum significationem munda primo populo Iudæorum. Nec nobis omnia vel propter salutem corporis, vel propter consuetudinem humanæ societatis, apta sunt, sed cum sua cuique redduntur, & naturalem ordinem seruant, omnia munda sunt mundis. Immundis autem & infidelibus nihil est mundum, hæc Augustinus. Porrò, vt mundos Paulus vocat purificatos fide, id est, credentes: Ita immundos appellat omnes, qui adhuc in suis peccatis hærent, & viuunt impie, sine vera fide in Christum. Hic obseruandum, quod quemadmodum vsus rerum pijs & fidelibus concessus est, & purus: Ita impijs immunda sunt omnia non quidem natura (vt dictum est) sed attactu & vsu impurorum. qui creaturas Dei bonas contaminant. Patet etiam hinc, quanta iniuria fiat creaturis Dei ab omnibus hostibus fidei in mundo. Illæ creatæ sunt, vt seruiant pijs in gloriam Dei, iam rapiuntur ab impijs, vt ipsorum gulæ & luxui seruiant.

Sed inquinata est eorum mens & conscientia.

Caussam cur immundos infideles pronunciat, addit. Mens quidem inquinata est errore, dum fide vacui non intelligunt quis sit verus cultus Dei, putantes cultum Dei consistere in externis ritibus & ceremonijs. Conscientia vero inquinata est iudicio falso, dum videlicet se vel alios damnant, aut excusant seu iustificant propter vsum rerum, non intelligentes Christianam libertatem, sed κακοζηλίᾳ quadam Mosaica inuehentes delectum ciborum, & alia, à quibus Christiani sunt liberi, Coloss. 2. Obseruandum itaq; hoc loco est, quod nihil sit purum homini, nisi mens & conscientia prius sint puræ, quantumuis splendeant externa opera.

Deum confitentur se scire, sed factis negant, cum sint abominabiles, & immorigeri, & ad omne opus bonum reprobi.

Antypophora est, per quam à posteriori seu à fructu, quales nam sint illi gloriosuli, ostendit, & est firma demonstratio in theologia. Quorumcunquē opera sunt impia & sacrilega, illi quoq; sunt impij & sacrilegi, Deum ignorantes. Sed opera seductorum istorum, qui volunt Christianam libertatem traditionibus hominum conspurcare & infringere, sunt impia & sacrilega. ergo illi quoque sunt impij & sacrilegi, quantumuis magno spiritu glorientur se Deum scire, eumque colere. Minor enumeratione probatur, sunt enim inquit, abominabiles, inobœdientes, & ad omne opus bonum reprobi. Abominabiles quidem, quia Deus eos abominatur tanquam prophanos & fœdos. Hoc probatur sequenti membro, quia sunt inobœdientes, vt qui verbo Dei per ministros Euangelij prolato non obtemperent. Hoc rursus probatur tertio membro, quia ad omne opus bonum sunt reprobi. Hinc primum obseruandum est, quod non ex verbis, non ex multarum rerum scientia iudicandum sit de pietate hominis, sed ex recta vita & pijs moribus, quæ pietatis, quæ in mente est, indicia sunt, iuxta illud Ioannis: Qui facit iusticiam iustus est. Item, Non potest arbor bona fructus malos facere. Quemadmodum enim fides scaturigo est, vnde manat vitæ innocentia & studium pietatis & honestatis: Ita infidelitas est camerina omnium scelerum & flagitiorum. Deinde obseruandum, quo in loco Deus omnes, qui suo verbo non credunt, & iuxta illud non viuunt, habeat, nimirum quod eos tanquam prophanos & fœdissimos abominetur, donec resipiscant, & illorum corda purificentur fide. Non enim vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Tertio, admoneant singulos, præsertim ministros verbi, hæc grauissima Pauli sententia, fidem, quam verbis docent, vita & moribus exprimere, ne cum his seductoribus audiant abominabiles, immorigeri & reprobi, & idem ipsis contingat, quod fabris arcæ Noë, qui cum alijs parassent arcam, per quam à diluuio liberati sunt, ipsi in diluuio submersi perierunt.

CAPVT II.

Summma Capitis secundi.

Episcopus ea, quæ sanæ doctrinæ congruant, doceat, singulos sui officij admoneat, nimirum vt ea faciant omnes, quæ ipsorum ætas & conditio postulant: sit ipse alijs omnibus probatus typus & exemplar, ne aduersarij habeant, quod reprehendant in doctrina & moribus, præsertim cum ipsa gratia Dei omnes ab impietate ad pietatis studium inuitet.

10

Ordo secundi Capitis.

Postquam in primo capite quales Episcopos elegi, quosq; reprehendi velit, ostenderat Paulus: Nunc oportune in hoc capite Primum Episcopum sui admonet officij (id quod supra tertiam huius Epistolæ propositionem feci.) Deinde per enumerationem de pia auditorum conuersatione & vita, quæ decet sanam doctrinam (quod nobis est quarta propositio) differit. Mox Episcopum iubet vt alios, tanquam omnis probitatis typus, præcedat, (quod ad tertiam propositionem retulimus.) His omnibus subnectit rationem generalem à caussis efficientibus, & finalibus, vbi summam Euangelij, & caussas iustificationis miro compendio complectitur. Postremo, breui & exhortatoria conclusione caput hoc secundum claudit.

20

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

At tu loquere, quæ decent sanam doctrinam.

Tertia propositio est huius Epistolæ, cuius sensus hic est. Cum sana doctrina sit, quæ mentem à morbo & labe peccati sanat & liberat, dum promissio Dei prædicatur, & acceptatur fide; par est, vt ea quoque doceas, quæ decent hanc sanam doctrinam, eamque ornant. Decet autem, vt mores & vitam ita forment, qui hanc doctrinam recipiunt, vt non solum pietas in mente resideat, verum etiam in moribus refulgeat. Tu igitur, vt mores & vitam recte instituant singuli, pro decore suæ ætatis, sexus & officij, exhortando efficito. Hic duo obserua: Prius, quod non satis sit, si Episcopus tradat recte iustificationis articulum, nisi etiam sedulus sit in doctrina morum. Posterius, quod debeat Episcopus pro suo iure non obtemperantes seuerius castigare. Nam ad legitimam morum institutionem pertinet non solum doctrina, verum etiam correptio & castigatio in cessantibus.

30

40

Senes vt sobrij sint, graues, temperantes, sani fide, caritate, tolerantia.

Per enumerationem exponit, quid sana doctrina in singulorum moribus & vita postulet: ac primum enumerat virtutes, quæ senium pium potissimum ornant, atq; eas præcipue commemorat, quarum oppositis vicijs, vt plurimum senes obnoxij esse consueuerunt. Inter has primo loco sobrietatem ponit, quæ ebrietati & temulentiæ turpissimo & non raro in senibus vicio opponitur. Vt enim mente ebrietate sopita omnia pietatis exercitia, quæ in senibus maxime vigere deberet, sopiantur oportet: Ita sobrietate vigiliq; mente, in omnibus rebus honestis facilimum cursum esse, nemo non fatebitur. Secundo loco grauitatem ponit, quam græci σεμνότητα vocant, nimirum, cum mores ita compositi sunt, vt nihil conspiciatur, nisi quod sapiat seriam quandam ac venerandam grauitatem. Huic virtuti opponitur delira senum multorum leuitas, & morum plusquam iuuenilis inconstantia. Tertio loco ponit temperantiam, quæ græcis σωφροσύνη dicitur, de qua vide primum caput. Huic ex aduerso collocantur senũ difficultas, morositas, & illa mentis temulentia, quæ facit vt senes repuerascere, ne dicam stultescere, videantur. Quarto loco vult, vt senes sint sani, id est, puri & integri in fide erga Deum, caritate erga proximum, & tolerantia, sine qua nec fides nec caritas seruari possunt, præsertim cum senes multa quotidie videre cogantur, quæ offendunt. Hic obserua quam apposite tribus membris perfectionem Christianam complexus sit Paulus. Primum membrum fides, sub qua comprehendere oportet eas virtutes, quæ illi natura coniunctæ sunt, vt sunt spes, dilectio Dei, timor,

50

mor, inuocatio atq; gratiarum actio, & aliæ, quas prima tabula requirit. Secundum membrū est caritas, quæ ad omnia præcepta secundæ tabulæ se extendit. Hæc enim maioribus reuerentiam exhibet, inferioribus parcit, partibus æqua largitur. Breuiter, cuiq; suum, imo cuiq; de suo tribuit. Tertium membrum est patientia, cum fidei tum caritatis quædam conseruatrix. Vt enim impatientia sub cruce excutit fidem & caritatem: ita patientia verbo Dei se subijcit, exercet, auget & conseruat vtramque.

10 Anus similiter vt in statu, qui sanctimoniam deceat, non calumniatrices, non multo vino seruientes, quæ honesta sunt doceant, vt possint instruere adulescentulas, vt maritos suos diligant, vt liberos ament, vt honestæ sint, puri, domi manentes, bonæ, subiectæ suis viris.

Hoc est, anus seruent decorum sanctum in suis moribus, dictis & factis. Ponit autem primo loco huius decori genus, mox species subijciens. Prima species decori, quod requirit, est veritas, & suauitas linguæ, cui opponitur lingua calumniatrix, de cuius veneno & malo vide copiose Erasmum de lingua. Altera species decori est, sobrietas vitæ. Quid enim turpius esse potest in vetulis, quam ebrietas? Deinde vult eas, quæ honesta sunt docere, hoc est, vult eas esse honestatis magistras. An non Paulus Timotheo scribens inquit, Mulieri vt doceat non permitto, hic autem vt doceant anicu-20 læ iubet? Respondeo, publice docere mulieribus interdictum est, non autem domi. Porrò, ea quæ sequuntur de mulierum moribus, potius opus diligentia habent vt fiant, quam explicatione vt cognoscantur.

Ne sermo Dei blasphemetur.

Generalis ratio præcedentium officiorum senum, anuum & adolescentularum, & deberet hæc ratio plus mouere homines, quam omnes diuitiæ, & pompæ totius mundi. Nam significat honestate morum ornari verbum Dei, & contra turpibus moribus fœdari quodammodo, adeoque gloriam Dei, quantum in hominibus est, diminui.

30 Adolescentes similiter adhortare, vt sint modesti.

Requirit ab adolescentibus σωφροσύνην, quæ in omnibus rebus seruat prudentiam, vt iam aliquoties dictum est, sed cur hanc solam requirit? Nunquam potest esse sola, habet enim comites omnes virtutes, iusticiam, temperantiam, sobrietatem, veritatem, candorem, grauitatem, dexteritatem & alias, quas Paulus hic breuitatis gratia non enumerat, sed sub genere complectitur.

Per omnia præbens teipsum exemplar bonorum morum.

40 Pars tertiæ propositionis est de doctrina & moribus Episcopi, & est sensus: Tu qui alios doces, fac, vt eorum quæ doces, sis auditoribus typus & exemplar, vt te intuentes habeant speculum rectæ formandæ vitæ. In primo autem dictum est quantum referat, vt quis docet alios, ipsa quæ docet, vita & moribus exprimat.

In doctrina integritatem, grauitatem, sanum sermonem, irreprehensibilem.

Est hic Eclipsis verbi, quæ satis hic obscuram orationem reddit, subintelligitur enim ostende aut aliud simile. Est autem generis in species distributio, dixit enim in genere, quod Titus debeat esse typus bonorum operum quæ docet, nunc illa bona opera recitat. Requirit integritatem, vt iuuenilibus corruptelis & illecebris non sinat se corrumpi. Contine autem integritas omnes 50 virtutes, quæ modum seruant in dictis, factis aut gestibus apud alios. Requirit grauitatem, quæ ad omnem reuerentiam honestam componit adolescentum animos. Requirit sanum sermonem, & irreprehensibilem, vt singula suo loco dicantur: & caueatur, ne quid per temeritatem effutiat, quod reprehensione sit dignum.

Vt aduersarius reuereatur, nihil habens, quod de vobis dicat mali.

Tametsi plures fines sunt, cur Episcopus his virtutibus studeat vt emineat, vnum tamen hic ponere satis esse duxit, qui merito Episcopum excitare debeat ad præstandum officium. Hic obseruandū quod dupliciter peccant ministri verbi scelerate viuentes. Primum enim mandatum Dei

violantes, iram Dei ſibi theſauriſant. Deinde, alios ad peccandum liberius & ſecurius ſuo exemplo inuitant: vnde & duplici pœna ſe dignos eſſe ſciant. Hic locum habet doctrina de ſcandalo, de quo conſulendi ſunt loci Philippi.

Seruos hortare, vt ſuis dominis ſubijciant ſeſe.

Partes officij ſeruorum enumerat, ac primo loco ſuo more genus collocat, nimirum ſubiectionem. Vnde obſeruandum, quod Deus approbet gradus inter homines, vt alij poſsint eſſe domini, alij ſerui, contra barbaricam ἀναρχίαν anabaptiſtarum. Deinde diſcant hinc ſerui pij, quod ipſorum ſubiectio & opera ſeruilia placeant Deo, ſi modo ex fide fiant. 10

In omnibus placere ſtudentes.

Hic genus pro ſpecie ponitur. In omnibus enim ſcilicet licitis, hoc eſt, quæ lex Dei non improbat, alioqui magis Deo quam hominibus obtemperandum eſt. Exemplum ſit Daniel & Ioſeph, & alij multi pij, qui impijs etiam dominis præſtiterunt ſummam obœdientiam, ſed vſque ad aras, vt dici ſolet.

Non reſponſatores.

Hoc eſt, ſerui debent abſque omni contumacia benigne omnia agere, & non proterue imperio dominorum ſuorum contradicere. Proterua enim dicacitas, non ſolum irritat dominos ad iram, verum etiam arguit animum plenum maleuolentia, & fide prorſus vacuum. 20

Non ſuffurantes.

Debent ſerui dominorum ſuorum bona augere, nihil per dolum ſurripientes, id quod in ſeruis vulgatiſsimum putatur.

Sed fidem omnem oſtendentes.

Antitheſis eſt ſuperioris membri. Requirit enim, vt fidelitatem præſtent ſerui in omnibus, non ad oculum ſeruientes, vt plerique facere conſueuerunt. Rationem pulcerrimam & veriſsimam his ſubiungit Ambroſius, inquiens: Nemo fidem Dei cuſtodiens, infidelis poteſt eſſe hominibus. 30

Vt doctrinam ſeruatoris noſtri Dei ornent in omnibus.

Efficaciſsimum hoc argumentum, ad retinendum omnes in officio eſſe deberet. Et tametſi generalis ratio ſuperiorum hypotheſium eſſe videtur, tamen potiſsimum in eruditionem & conſolationem ſeruorum hoc loco adhibetur. Nam & docet ſeruos, quod ipſorum ſeruiles operæ placeant Deo, & ne abiectiora, & quæ parũ decora videntur, refugerent, conſolatur eos & monet, quod doctrina ſeruatoris noſtri illa ipſa ſeruili obœdientia ornetur, vtut in ſpeciẽ quod agitur à ſeruis, contemtibile eſſe videatur: atq; ita fides non ſolum bonorum operum effectrix eſt, verũ etiam facit, vt ipſa opera Euangelio ornamento ſint, qua re nullum maius operum decus eſſe poteſt. 40

Apparuit enim gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegata impietate, & mundanis cupiditatibus, ſobrie, & pie, & iuſte viuamus in præſenti ſeculo, expectantes beatam illam ſpem, & apparitionẽ gloriæ magni Dei, ac ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti, qui dedit ſemetipſum pro nobis, vt redimet nos ab omni iniquitate, & purificaret ſibijpſi populũ peculiarem, ſectatorem bonorum operum.

Superioribus hypotheſibus de recte, vt decet ſanã doctrinam, formanda vita, efficacem rationem, eamq; communem, nimirum à fine profeſſionis noſtræ, & redẽtionis per Chriſtum præſtitæ ſubijcit. Summa autem rationis hoc Enthimemate abſoluitur. Deus ex mera ſua gratia ideo dedit filium liberatorem, vt nos liberati à peccato, ſobrie, & iuſte, & pie viuamus, expectantes promiſſa bona. Ergo par eſt, modo velimus promiſſa bona conſequi, vt ita viuamus, quemadmodum noſtræ vocationis ratio poſtulat. Obſeruanda inprimis doctrina, eos quidem qui vane de fide gloriantur, citra morum emendationem arguens uanitatis, pios uero confirmans & urgens, ut in pietatis ſtudio, poſtquam Chriſtum recte didicerunt, perſeuerent. Nam is demum beatus iudicabitur, qui uſque ad finem perſeuerauе- 50

uerauerit. Non enim ita liberati sumus à iure legis, quæ perpetua uoluntatis Dei norma est, ut postea liceat nobis impietati, & carnalibus desiderijs indulgere: uerum potius, ut totis uiribus bellum indicamus, uniuersæ uiciorum cateruæ, muniti panoplia Christiana, contra omnes insultus Diaboli, carnis nostræ, & improbitatis mundi. Hi tres ueluti iurati nostri hostes nunquam stertunt, sed perpetuo stant in armis ut incautos obruant, & obrutos perdant. Atque hæc est summa præsentis rationis. Verum quia in ipsa, tum summam totius Euangelij, tum uitæ Christianæ regulam paucissimis uerbis sanctissimoque compendio complexus est Paulus, uolo singulas partes huius præclaræ ac plusquam aureæ sententiæ excutere, ita futurum spero, ut caussas iustificationis nostræ, modum & finem luce clarius perspiciamus.

GRATIA DEI, hoc est, Euangelium de Iesu Christo, quem Deus pater ex mera gratia & misericordia mundo dedit saluatorem. hæc enim omnia gratiæ nomine hic intelligenda sunt. Habes itaq; hoc loco primum caussam antegressam seu προηγουμένην salutis generis humani: habes etiam caussam instrumentalem, per quam offertur salus, nimirum Euangelium: habes itidem materiam, nimirum Christum dominum, quem gratia offert, quem Euangelium prædicat. Hic obiter obseruandum discrimen Legis & Euangelij à proprijs effectibus sumtum. Euangelium est salutaris doctrina, id est, salutem nuncians & offerens. Lex uero, quæ iram operatur, mortem & damnationem nunciat. Cum dicit, APPARVIT, significatur clara salutis prædicatio, non obscura, qualis fuit in ueteri testamento, quando inuoluta erat typis & umbris, paucis quibusdam ex unica Iudæorum gente obscure cognita, quantum tum satis erat credentibus in salutem. Sequitur OMNIBVS HOMINIBVS, quod cum contra Iudaicum errorem, existimantium Mesiam ad se solos pertinere, tum etiam contra tentationem de particularitate adiectum est. Gratia enim omnibus offertur. Si quis itaq; eius non fuerit particeps, propria culpa hoc euenit, non gratiæ illucescentis instar solis toti terrarum orbi.

VT ABNEGATA IMPIETATE, ET MVNDANIS CONCVPISCENTIIS, his uerbis duo docet pios, qui uolunt esse participes illucentis gratiæ. Prius est, quid omittere eos oportet. Posterius, quid facere deceat, quæ duo Christianorum bene uiuendi regulam continent. Porrò, ea quæ omittere oportet duobus generibus complexus est Paulus: Alterum impietas est, alterum mundana concupiscentia. Sub impietate, ut sub genere, omnia commissa peccata, immediate cõtra Deum collocantur, ut sunt superstitio, diffidentia, uacuitas timoris Dei & fidei, idololatria & reliqua peccata, quæ aduersus primam tabulam committuntur. Sub humanis concupiscentijs ponito inobœdientiam, iram, conuitia, lites, æmulationes, libidines, furta, mendacia & alia carnis opera, quæ ad Galatas 5. recitantur, & hic breuitatis gratia in generis ambitu contineri intelliguntur. Atque hæc prima pars regulæ Christianæ uitæ est, quam qui negligit, Christianus esse non potest. Quare vnusquisque suæ salutis sit memor, & tandem euigilet & relinquat mortis opera. nemo seipsum decipiat, qui facit peccatum, seruus est peccati. Huc pertinet Fulgentij sanctissima admonitio dicentis: Relinquat iniquus cogitationem suam, qua de peccatorum remissione desperat, & secundum Prophetæ dictum, conuertatur ad Dominum, quia multus est ad ignoscendum. In hoc multo, nihil deest, in quo & omnipotens misericordia, & omnipotentia misericors est. Deinde, quid faciendum pijs dum uiuunt in hac societate, tribus membris absoluit, quæ membra, quia generalia sunt, pro suis speciebus, quæ ad Galatas & alijs locis recitantur, collocantur. SOBRIETAS complectitur omnes uirtutes, quæ nos ipsos attingunt, vt sunt sobrietas mentis, & uitæ modestia, affectus placidi, temperantia &c. uide supra in primo capite declarationem huius uocis. IVSTICIA omnes uirtutes, quibus cum proximo agendum est, hoc loco continet. PIETAS porrò cultum Dei vniuersum, ut timorem, fidem, dilectionem, patientiam, inuocationem, gratiarum actionem &c. sua complectitur latitudine. Obseruandum hic, quam miro compendio uitam & mores Christianos complexus sit Paulus. Dignus proinde hic locus est, non dico ut aureis literis scribatur, sed potius ut intimis penetralibus cordis insculptus, perpetuo nostri officij nos admoneat, & ad vitam nostra professione dignam excitet.

IN HOC SECVLO, hoc addit, quia non satis est uno die aut breui tempore recte uiuere. Vocatio enim nostra sanctam uitam, eamque perpetuo duraturam requirit. Sequitur fructus pietatis, nimirum ut res speratas & creditas uidelicet, æternam beatitudinem & quæ illi adiuncta sunt bona consequamur, per aduentum saluatoris nostri. Posuit enim metonymia hebraica spem pro rebus speratis. Hic obserua, confirmari fidem aduentus Christi ad iudicium, resurrectionis mortuorum & uitæ æternæ. Hæc enim uita contingit per aduentum Christi, quod fieri nequit sine resurrectione. Temporis circũstantia subiungitur, quæ est apparitio gloriæ magni Dei, id est, aduentus gloriosus, non humi-

lis, qualis prior aduentus fuit in carnem. Epitheton Magni, adiecit, vt non patrem maiorem filio doceret, quemadmodum impij Arriani sacrilege mentiuntur, verum vt significaret Christum nostrum, magnum satis ac potentem esse ad promissa præstanda, ne quis carnis secutus imaginationem, de his promissis Dei dubitaret. Debent enim excludi prorsus de causis naturalibus disputationes, quoties salutis nostræ negocium agitur, & statuendum, quod nihil sit impossibile apud eum, qui omnia ex nihilo condidit. Quare potius submittamus nos verbo Dei, & dicamus cum virgine matre: Fiat nobis secundum verbum tuum. Quis autem sit ille magnus, indicat, cum subiungit: Et Saluatoris nostri, nam vtrumq; epitheton, videlicet magni Dei & Saluatoris ad Christum referendum est, nec parum consolationis hæc epitheta afferunt pijs mentibus. Prius enim monet, quod possit hic Saluator præstare quod promiserat, vt qui magnus & omnipotens Deus existat. Posterius docet, quod velit illud ipsum præstare, quod promiserat. Nam se nostrum Saluatorem esse fatetur. Non ergo veniet hic iudex, damnaturus credentes, sed seruaturus, vniuersa incredulorum turba iussa in ignem æternum discedere. Modus, quo Saluator est factus, sequitur: QVI DEDIT, inquit, SEIPSVM PRO NOBIS. Est enim victima factus pro nobis. Singula verba singularem Emphasin habent. Ille magnus Deus dedit non argentum, sed seipsum in mortem, vt sua morte mortis imperium destrueret, idque non pro benemeritis, sed pro nobis ingratis, proditoribus & peccati mancipijs. Venerandum potius quam scrutandum mysterium. Hic conquiescat caro, ac fides nitatur promissis huius seruatoris, ita futurum est, vt quod caro non percipit, spiritus eo fruatur, per eundem nostrum seruatorem Iesum Christum. Finis sequitur, VT REDIMERET &c. hic multa obseruanda sunt. Primum, quod sine morte Christi nulla sit redemtio. Secundo, quod non ab vno peccato tantum, sed ab omni iniquitate, id est, ab omni peccato, nimirum originali & actuali, magno & paruo. Nam cum peccatum iniquitas est, vt definit Ioannes, & Christus redemit ab omni iniquitate, sequitur quod soli Christo omnis remissio peccatorum debeatur. Tertio, destruitur hic, Primum error eorum, qui Christum passum solummodo pro originali peccato docuerunt, nos autem alia debere satisfactionibus, nescio quibus, abolere. Deinde etiam error Papistarum hic confutatur, qui operibus suis tribuunt honorem Christo debitum, qua re nulla superbia, neque maior, neque magis abominabilis esse potest. Quarto hic admonemur de fuga peccatorum. Quid enim indignius tanta redemtione esse potest, quam ea spreta peccatis indulgere, quod nihil aliud est, quam redemtionem oblatam conspurcare & contemnere. Redemtionis finis sequitur, VT PVRGARET SIBI POPVLVM. Hic redemtionis finis aculeos habet ad sancte formandam vitam acutissimos. Primum enim purgandi verbum monet, nequaquam decere, vt nos qui sanguine precioso Christi purgati sumus à peccato, rursus nos peccatorum sordibus maculemus, quod nihil aliud est, quam Christi preciosum sanguinem pedibus conculcare, qua re nullum sacrilegium execrabilius esse potest. Deinde additur, SIBIIPSI, significans nos non amplius esse nostri iuris, sed ipsius imperio, cuius sanguine sumus redemti, obnoxios. Quare decet, vt iussa liberatoris nostri ex animo faciamus, excusso iugo seruitutis, quo premebamur sub regno Satanæ. Porro populum peculiarem vocat, græce significantius περιούσιον, eum qui, vt res sui domini tantum curet, ab ipso Domino è numero aliorum electus est. Non ergo debet hic populus rebus Domini sui neglectis, alijs populis esse similis, qui ea quæ caro & mundus suadent, facit potius, quam quæ Deo placent. Postremo addit, SECTATOREM BONORVM OPERVM. Græca vox ardentissimum zelum requirit ad præstanda opera bona. Non itaque par est esse segnes, sed feruidos & acres ad præstanda quæ Deus requirit opera. Obseruanda proinde hoc loco non solum necessitas bonorum operum, verum etiam fuga voluntarij peccati. Vbi enim talis feruor est, & ardens zelus pietatis, iusticiæ & sobrietatis, ibi voluntarium peccatum nullum adesse potest. Nam vbi voluntarium peccatum est, ibi Spiritus sanctus non est. Vbi autem Spiritus sanctus non est, ibi nec fides esse potest. Vbi non est fides, ibi nihil est rectum, nihil Deo placens. Ex his itaque consequitur, nulla posse adesse bona opera, vbi peccatur voluntarie. Hæc igitur alta mente reponenda sunt de fine redemtionis seu regenerationis, quo etiam spectat illa ad Ephes. 2. sententia: Gratia estis seruati per fidem, & hoc non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne quis glorietur. Ipsius enim sumus factura, creati in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in ipsis ambulemus. Refrenemus igitur voluntatem carnis, & subiugemus ipsam magis ac magis imperio Spiritus, petamus auxilium à Deo contra insidias Diaboli, carnis importunitatem, & mundi improbam conuersationem, ne his victi excutiamus fidem, qua amissa, nihil præter extremam perniciem reliquum est.

Hæc

Hæc loquere & exhortare. Conclusiuncula est superioru hypothesium, in qua suum Episcopum excitat Paulus ad seriam diligentiam in officio præstandam. Loquere, id est, doce ignauos sanam doctrinam. Hortare, scilicet desides, quos docuisti.

Reprehende cum omni imperio. Scilicet non obsequentes doctrinæ & admonitionibus. Habet enim quilibet pastor tria genera hominum, nimirum Ignaros, quos docere oportebit: Desides, qui calcaribus vrgendi sunt: Inobœdientes & contumaces, qui sunt seuerius obiurgandi. Hic ergo monetur Episcopus & quilibet pastor, vt recte secet sermonem Domini, & singulas eius partes recte applicet, vt omnes fiant, vt supra dictum est, sani in fide, dilectione & patientia. Cum omni imperio, ideo adiectum arbitror, vt Episcopus cogitet, se fungi vice CHRISTI. Quare non decet Episcopum, tanquam priuatum hominem, segnius aut mollius agere, sed tanquam Legatum summi imperatoris, cum autoritate omnia, quæ requirit officium, facere.

Nemo te contemnat. Hac huius conclusionis appendice, cum ipsum Titum, tum Cretenses sui monet officij. Titum quidem, vt agat omnia, siue doceat, siue hortetur, siue obiurget, vt nullus possit eum merito contemnere, neq; propter vitam, neq; propter doctrinam, quod fit, dum omnia sobria grauitate, & graui sobrietate (sine quibus autoritatem intercidere necesse est) quasi condiuntur. Cretenses vero, vt non aspere neque maliciose accipiant obiurgationes, verum potius obiurgati emendent se, ac in viam redeant, scientes, quod non ipsorum ignominia, sed salus quæratur. Hic primum obseruent omnes ministri verbi, vt caueant ne sibijpsi sint caussa contemtus, id quod (proh dolor) in non paucis accidit: quorum alij potationibus, alij scurrilibus sermonibus, alij leuitate morum & inconstantia, alij alijs modis sibi & ministerio accersunt ignominiam, digni potius vt haris quam aris præficerentur. Deinde, monentur auditores, vt in precio & honore habeant eos ministros, qui grauiter & fideliter opus Domini faciunt, in salutem commissi sibi gregis Christi.

CAPVT III.

Summa tertij Capitis.

Subditi superioribus debitam præstent obœdientiam, omnes, vicijs relictis, officia caritatis mutua sibi inuicem exhibeant, memores & quales antea ipsi fuerint, & quales nunc sint ex benignitate Dei. Contentiones sophisticas, ac hæreticos admonitos vitent.

Ordo Capitis tertij.

Aptissimus ordo est. Postquam enim in secundo capite hypotheses quasdam enumerasset de pie formanda vita, hic oportune ex Rhetorum præscripto, eas omnes ad certas theses, nempe duas reuocat. Quarum prima est, Omnes magistratui obœdientiam præstent. Posterior, omnes colant inter sese mutuam dilectionem, & iuuent se mutuis officijs. Sed si priorem conferas cum posteriori, erit eius quædam hypothesis, atque ideo illam supra feci huius epistolæ quartam propositionem, sub qua complexus sum cum thesi de obœdientia erga magistratum, omnes superiores hypotheses. Huic thesi subiungit confirmationem geminam, mox breuem conclusionem addens, atque hæc est PRIMA pars huius capitis, constans propositione, confirmatione, & conclusione. SECVNDA pars capitis est, de vitandis quæstionibus sophisticis, quam fecimus supra quintam huius Epistolæ propositionem. Huic confirmationem addit, ac ita secunda pars capitis constat propositione & confirmatione. TERTIA pars capitis est, de vitandis hæreticis, quam partem supra fecimus sextam propositionem huius Epistolæ, addit & huic rationem, atque ita fit bimembris, constans propositione & confirmatione. Quæ sequuntur sunt familiaria quædam & salutationes, quibus consuetum est claudi Epistolas.

EXE-

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

ADMONETO ipsos, vt principatibus & potestatibus subiecti sint, vt obtemperent.

Obserua hic primum quod Christiani debeant obœdientiam magistratui, de qua re vide Locos Philippi. Secundo, confutantur hic Anabaptistæ, qui magistratum ciuilem è medio sublatum esse volunt.

Vt ad omne opus bonum sint parati, ne de quoquam male dicant, ne sint pugnaces, sed modesti, omnem exhibentes mansuetudinem erga omnes homines.

In hac thesi superiores secundi capitis hypotheses contineri dixi, quæ collatione contrariorum amplificatur, vt modum mutuorum officiorum expresſius deliniret Apostolus. Primum enim sublatum vult contemtum proximi, qui à superbia ortum trahit. Deinde lites, quæ ex eadem radice pullulant. His opponit humanitatem & mansuetudinem, quarum Prior humanitas ἐπιείκεια græcis est, quæ proprie virtus est, ex sincero cordis affectu manans, & ratione affectibus minime turbata. Hæc omnia in meliorem partem accipit, non sequens ἀκριβοδίκαιον, ideoq; fouet proximũ, & non propter leuia errata vel contemnit vel reijcit. Posterior, mansuetudo est græcis πραότης, quam Plato definit tranquillitatem & statum mentis, qui efficit vt qui illa præditus est, non facile commoueatur. Obseruandũ itaq; hoc loco, quod, quemadmodum superbia siue contemtus proximi & lites, mutua officia dilectionis impediant: Ita eadem promoueant & alant humanitas & mansuetudo. Nota distributionis ad status & conditiones hominum referenda est. Nullus enim status, nulla hominis conditio impedire debet, quo minus humanum & mansuetum te præbeas erga omnes.

Nam eramus & nos aliquando amentes, immorigeri, errantes, seruientes cupiditatibus & voluptatibus varijs, in malicia & inuidia degentes, odiosi, alij alios odio prosequentes.

Ratio propositionis prior sumta est à consideratione propriorum viciorum, quibus vel aliquando, vel adhuc obnoxij sumus. Huc illud Christi de trabe & festuca. Acute enim aliorum vicia cernimus, nostra vel non consideramus, vel vt leuia contemnimus. Quare ad fouendam mutuam dilectionem, non parum facit propria vicia considerare. Nam ea mox nos mouent, vt mitius agamus cum alijs, quos videmus in eodem nobiscũ hærere luto. Ex hoc ergo loco obseruanda sunt hæc inprimis. Primum, conscientia propriorum scelerum nos ad parcendum alijs inuitet. Secundo, priora scelera pios in officio contineant, ne vel superbiant ob dona collata, vel securitati se rursus dedant. Tertio, quales nam simus extra Christum, nimirum extreme miseri, ostenditur. Tribuit enim septem attributa ijs, qui sunt extra Christum. Primum enim amentes seu stultos eos appellat. Vere enim stulticia est omnis sapientia carnis sine noticia Christi. Secundo, vocat immorigeros, inobœdientes. Nam sine Christo nec Deo vlla nec homini vera obœdiẽtia præstari potest. Tertio, vocat errantes. Aberrat enim à vera salutis via omnis, qui ignorat Christũ salutis viam. Quarto, seruos cupiditatum & voluptatum appellat, eo quod spiritus imperio non sint subditi, sed carni solummodo, quæ ea quærit, quæ sibi suauia esse videntur. Quinto, eos in malicia & inuidia degere asserit. Huc .n. impellit domesticus hospes, peccatũ originis, non domitum ac repressum lege Dei per Spiritũ sanctum. Sexto, odiosos appellat, dignos odio propter scelera & turpitudinem. Septimo, inuidentes sibi inuicem. Hic obseruandum est, quod Paulus non solum hac descriptione depingit impios nondum conuersos ad Christum, sed etiam hortari credentes vult, vt virtutes, quæ his opponuntur vicijs, sectentur, nimirum vt sint non stulti iam, sed in Christo prudentes, non inobœdientes sed obœdientes, atque ita de cæteris.

At postquam bonitas & humanitas apparuit seruatoris nostri Dei, non ex operibus iusticiæ, quæ fecimus nos, sed ex sua misericordia seruauit nos, per lauacrũ regenerationis & renouationem Spiritus sancti, quem effudit in nos copiose, per Iesum Christum seruatorem nostrum, vt iusti-

Secunda ratio propositionis sumta à redemtionis & regenerationis finibus, cuius summa est. Nos sumus redemti, regenerati ac iustificati gratis. Ergo par est, vt vitam & mores instituamus, hac redemtione, regeneratione & iustificatione dignos. Verum nunc ideo breuius hanc sententiam

ficati

ficati ipſius gratia, hæredes efficeremur ſecundum ſpem vitæ æternæ.

explicabo, quia præcipua eius membra in 2. capite attigi. Primo loco cauſſas ſalutis, non in nobis, ſed in ſaluatore noſtro Deo collocat, nimirum bonitatem, φιλανθρωπίαν, & miſericordiam, de quibus in ſecundo capite dictum eſt. Deinde occurrit obiectioni Iuſticiariorum & Phariſæorum de operibus, inquiens: Non ex operibus iuſticiæ, quæ faciebamus nos. Hic duo obſerua. Prius, quod opera non ſint cauſſæ iuſtificationis noſtræ, nec merita. Poſterius, quod Paulus hic ab exemplo argumentetur, quaſi dicat, cum Deus nobis ſine noſtris operibus & meritis ex mera bonitate tantam ſalutem præſtiterit, dignum eſt vt nos, ipſius filij, patris exemplum ſecuti, hominibus qui nihil nobis boni fecerunt, benefaciamus. Huc Chriſti exhortatio pertinet: Eſtote miſericordes ſicut pater &c. Pignus & argumentum donatæ ſalutis addit, nimirum Baptiſmum, quem vocat lauacrum regenerationis, metonymia hebraica. Nam ſymbolon pro re poſuit. Porrò hæc periphraſis Baptiſmi multiplicem doctrinam continet. Primum enim, quæ ſint Chriſti beneficia, indicat, nimirum abluere à peccato, & regenerare ad vitam æternam. Secundo, docet quare ſit ſacramentum Baptiſmus, nimirum quod ſit eiuſdem ablutionis & regenerationis, quæ fiunt per Chriſtum, ſigillum & ſymbolon. Tertio, monet nos fidei, ſine qua Baptiſmus nihil iuuat. Quarto, admonet nos fugæ peccati, quæ fit per regenerationem, hoc eſt, per mortificationem carnis, viuificationem ſpiritus, vnde merito ad mutuam dilectionem moueri deberemus. Vis Baptiſmi, in quo ſita ſit, exprimit, cum addit: renouationem Spiritus ſancti. Non enim aqua virtutem abluendi ſpiritualiter, & regenerandi vim vllam habet, ſed Spiritus ſanctus virtus eſt, qui facit vt in Chriſtum credamus, qui nos ſanguine quidem abluit & morte mortificat, & reſurrectione viuificat, de qua re agit hic Paulus. Hunc ſpiritum dicit effuſum opulente, qui eſt cauſſa adiuuans nos in hac virium imbecillitate, vt poſsimus in pietatis ſtudio pergere. Deus enim miſericordia ſua ſaluos nos fecit per Chriſtum, cuius gratia renati, Spiritum ſanctum accepimus abunde, qui nos iuuat ad præſtandam Deo obœdientiam. Vnde obſeruandum eſt, quod quicquid boni in Chriſtianorum vita appareat, id totum huic radici, quæ eſt Spiritus ſanctus, tribui debeat.

Fidelis ſermo, & de his volo te aſſeuerare, vt ſtudeant bona opera tueri, qui crediderunt Deo.

Concluſio eſt primæ partis huius capitis, conſtans comprobatione & repetitione. Cóprobatione enim exigit ſerium ſtudium & ſeriam curam doctrinæ propoſitæ. Repetitione vero ipſam propoſitionem rurſus ponit ob oculos.

Hæc ſunt honeſta & vtilia hominibus.

Rationem ab honeſto & vtili, quæ duo maxime hominem trahere ſolent, attexit.

Stultas autẽ quæſtiones & genealogias & contentiones ac pugnas legales cohibe.

Hæc eſt quinta huius Epiſtolæ propoſitio. Non hic prohibet Paulus quærere, quæ ignoramus vtilia, ſed ſtultas, id eſt, nihil conducendas ad pietatem, aut vitam formandam, fugiendas quæſtiones monet, ſignificans Epiſcopum in omnibus debere vtilitatem quærere, vtilitatem, inquam, quæ ſita eſt in ſana doctrina, & honeſtis moribus. Pugnæ legales ſunt contentiones de lege & ceremonijs, imo etiam de iuſticia legis.

Sunt enim inutiles & vanæ.

Ratio huius quintæ propoſitionis, inutiles & ſuperuacuæ quæſtiones ſunt fugiendæ. Hæc ratio monet pium concionatorem, vt nihil quærat, nihil doceat, niſi quod ad pietatem & vitam formandam conducit.

Hæreticum hominem poſt vnam & alteram admonitionem vita.

Sexta & poſtrema huius Epiſtolæ propoſitio. Huc pertinet præceptum Domini: Cauete à falſis Prophetis. Obſeruandum hoc loco Pauli præceptum, vt relinquamus vanos diſputatores & quæſtionarios, qui ſummum decus eſſe putant, intricatis & vanis quæſtionibus ac ſententijs perperam detortis, ſanam doctrinam obſcurare.

Sciens quod euerſus ſit, qui eiuſmodi eſt, & peccat, vt qui ſuopte iudicio ſit condemnatus.

Ratio propoſitionis ab inutili ſumta. Fruſtra enim laborat, qui obſtinatũ hæreticũ in viam reuocare ſtudet.

Cum

Cum misero Arteman ad te aut Tychicum, stude venire ad me Nicopolin, nam illic decreui hybernare. Zenam legisperitum & Apollo sedulo deducito, ne quid illis desit. Discant autem & nostri bona opera tueri ad necessarios vsus, vt non sint infrugiferi.

Hæc familiaria sunt, nec opus habent explicatione, nisi quod addit, vt discant nostri bonis operibus præesse ad necessarios vsus. Vult proinde omnes pios exemplo suo docere, humaniter agere cum omnibus, præcipue autem cum domesticis fidei, videlicet vt non sint infrugiferi, sed vt fides suum fructum afferat.

10

Salutant te, qui mecum sunt, omnes. Saluta eos, qui diligunt nos in fide.

Quarta & postrema Epistolæ pars est, in qua commendatur nobis affectus pius erga absentes. Monent enim tales Apostolicæ salutationes pios, vt verbis, & factis, & affectib. studeant absentibus prodesse.

Gratia Dei cũ omnibus vobis, Amen.

Vt à voto incepit: ita & voto claudit suam Epistolam Paulus, quod etiam nos ad pia vota excitare debebit, Amen.

20

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM PAVLI AD PHILEMONEM.

ANTEQVAM EXEGESIN AGGREDIAR, PAVCA MEO MOre, de occasione scriptionis, de quæstione principali, seu statu, de summa, ac tractationis ordine dicam.

30

OCCASIO.

Occasio huius Epistolæ ad Philemonem scriptæ hæc fuit. Onesimus seruus Philemonis fugitiuus venit Romam ad Paulum: cui, postquam ab eo institutus est, ministrauit in carcere. Cum igitur Paulus videret Onesimum mutasse mores, remittit eum ad Philemonem, non sine singulari commendatione.

40

QVAESTIO.

Quæstio principalis ex trium rerum comparatione elicitur, ex triplici persona, ex re ipsa, quæ euenerat, & ex conatu, & fine scriptionis. Paulus & Philemon personæ beneuolæ, amicæ, & familiares sunt, item, Paulus & Onesimus, sed Onesimus & Philemon nequaquam. Res ipsa, offensio est ob furtum, & discessum Onesimi. Conatus, vt offensus Philemon recipiat in gratiam ministrum suum Onesimum. Proinde quæstio est, an Paulus fugitiuum seruum Onesimum Philemoni domino ipsius offenso commendare debuerit nec ne? hæc quæstio qualitatis est, & generis suasorij.

50

Summa.

Paulus Philemoni fugitiuum seruum Onesimum remittit, quem illi commendat, rogatque vt ipsum non solum seruum frugi, sed etiam vt fratrem in Christo carissimum, imo tanquam propria viscera complectatur.

Tractationis ordo.

Quinque sunt partes huius Epistolæ. Epigrapha, exordium, propositio, confirmatio & clausula epistolaris.

EXEGESIS HVIVS EPISTOLAE CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PAVLVS vinctus Christi Iesu, & Timotheus frater.

Qui alias se Apostolum Iesu Christi, hic se eiusdem vinctum appellat, propterea quod suæ legationis nomine vinctus fuerit. Vnde duo colligamus, Primum, crucem prædicationi Euangelij coniunctam esse. Deinde, nequaquam ignominiosam esse crucem pro Euangelio susceptam, imo potius honorificam, adeo vt pius homo, eam pro honoris titulo vsurpare possit. Nam cruce conformes redduntur pij imaginis filij Dei.

Philemoni dilecto & cooperario nostro, & Apphiæ dilectæ, & Archippo commilitoni nostro, & quæ domi tuæ est Ecclesiæ.

Altera pars epigraphæ, continens Primum nomen eius cui scribitur. Deinde, affectũ Pauli erga ipsum, quem dilectum appellat. Tertio, officij titulum subiungit, vocans eum cooperarium. Vnde significatur, quod Philemon fuerit minister Euangelij, aut forte præclarus ciuis, qui sua diligentia & sumtibus Apostolos iuuerit, ac cum illis Euangelium propagare studuerit, sed prior sententia mihi magis arridet. Nam in multis locis Paulus ministros Euangelij vocat συνέργους. Discamus ab exẽplo Philemonis, quod cuiuslibet pij hominis domus debeat esse particularis quædã Ecclesia, in qua paterfamilias, & materfamilias doctoris munere fungi debeat.

Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo.

Vsitata salutatio Pauli hæc est, cõtinens summa Euangelij beneficia. Gratia fauor Dei est, qua nos in filio dilecto complectitur. Pax est nostri reconciliatio cum Deo. Vtraque à Deo patre proficiscitur: idq; per Dominum nostrum Iesum Christum, vt omnia humana merita conticescant. At tum demum huius gratiæ & pacis reddimur participes, quando firma fiducia in Christum recumbimus. Proinde optans Philemoni gratiam & pacem, simul ei optat fiduciam Mediatoris, & quæ cum ea natura coniuncta sunt, atque ad eam requiruntur.

Gratias ago DEO meo, semper tui mentionem faciens in precibus meis, cum audiam tuam caritatem ac fidem, quam habes erga Dominum Iesum, & erga omnes sanctos, vt communicatio fidei tuæ efficax fiat, vt agnoscatur quicquid boni est in vobis per Christum Iesum.

Exordium hoc gratulatorium est, constans tribus partibus, propositione, ratione, & complexione. Quia autẽ propositio paulo turbatior est, in hunc modum illustrari potest. Gratias ago Deo meo, quod audiam tuam fidem in Christum, & dilectionem erga omnes sanctos, semper mẽtionem tui faciens in precibus meis, precor, vt communicatio fidei tuæ efficax sit in cognitione omnis boni, quod est in vobis in Christum Iesum, hoc est, vt fides tua efficacem se ostendat in omnibus rebus bonis in Christi laudem & gloriam. Fidei autem communicatio dicitur, cum non latet intus ociosa, sed per veros effectus se profert ad homines, atque ita hæc propositio Pauli totam vitam Christianam complectitur, quæ ad sex capita reuocanda est, quæ sunt, 1. Fides in Christum. 2. Dilectio erga proximum. 3. Gratiarum actio. 4. Oratio. 5. Fructus fidei in omni bono opere. 6. Finis omnium gloria Christi.

Gratiam enim habemus multã, & consolationẽ, ob dilectionem tuã, quod viscera sanctorum refocillantur per te frater.

Ratio est ab adiũctis personæ sumta. Tua in sanctos caritas, & cura qua eos complecteris, mihi gaudio & consolationi est, igitur merito pro te gratias ago Deo, oroque, vt tua fides veros fructus proferat in gloriam Christi. Hinc ministri Euangelij discant, sui officij esse congaudere gratiasque agere, quoties fidei fructum in sanctis perspiciunt, tum etiam stimulos addere, vt in incepto cursu properent magis. Nullus

enim adeo perfectus est in hoc mundo, quin opus habeat quotidiano incremento.

Quapropter, quamuis multam in Christo fiduciam habeam imperandi tibi, id quod officij tui erat, tamen propter caritatem potius rogo, cum sim talis, nempe Paulus senex, nunc autem etiam vinctus Iesu Christi.

Complexio occupatione figurata, sensus hic est. Possem tibi imperare, cum quia senex sum, tū quia vinctus Iesu Christi: Tamen tua caritas facit, vt malim rogare, vt facias τὸ ἀνῆκον, id est, quod te decet. Ex hoc loco duo discant ministri Euangelij. Vnum, summa comitate agere cum hominibus. Alterum, quod non habeant ius præcipiendi, nisi τὸ ἀνῆκον, idque in Christo Iesu. Habent enim ministri Euangelij potestatem sibi à Deo donatam in ædificationem, & non in destructionem. 10

Rogo te pro meo filio, quem genui in vinculis meis, Onesimo, qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc tibi & mihi vtilis est, quem remisi.

Hæc Epistolæ principalis est propositio, duplici ratione exornata. Nam Primum cur eum commendet, indicat, nempe quia filius est, quem genuerat prædicatione Euangelij. Deinde à personæ adiunctis, & collatione per prolepsin rationem attexit. Poterat enim Philemon ægre ferre sibi furacem seruum remitti. Quare facta collatione iam alium eum esse dicit. Decet enim vt Christiani mores sua professione dignos induant. 20

Tu autem eum, hoc est, mea viscera suscipe.

Induit Onesimum sua persona, vt sit Philemoni commendatior. Hinc disce, quanti pius Euangelij preco æstimare debeat hominis ad Deum conuersionem.

Quem ego volebam apud me detinere, vt pro te ministraret mihi in vinculis Euangelij.

Hoc plurimum facit ad molliendam iram Philemonis, quod audiat ministrum Apostolo, idque suo nomine ministrasse. Vnde & nos discamus, quæ officia debeamus eis, qui nomine Euangelij affliguntur. 30

Sed absque tua sententia nihil volui facere, ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed spontaneum.

Præsumtio est, posset enim obijcere Philemon, Cur igitur non retinuisti eum? Respondet, beneficentia grata Deo esse nequit, nisi sit spontanea. Necessitas hic voluntati opponitur. τὸ ἀγαθὸν beneficentiam significat. Fluit proinde hoc dictum Pauli ex generali doctrina, nempe quod nihil placeat Deo nisi ex animo spontaneo proficiscatur. 40

Nam propterea forsitan secessit ad tempus, vt æternum eum reciperes.

Mitigat discessum Onesimi ab euentu. Sæpe enim ex euentu scriptura de facto iudicat. Non sane fuit consilium serui fugitiui vt rediret ad dominum, ac ei postea perpetuo seruiret. Verum quia hic fuit euentus, dicitur Onesimus ideo secessisse.

Non iam vt seruum, sed supra seruum, nempe fratrem dilectum maxime mihi, quanto autem magis tibi & in carne & in Domino.

Argumentum à comparatis. Onesimus est frater meus, & mihi admodum dilectus, quanto magis tibi dilectus esse debet, cui coniunctus est, non solum in Domino per fidem, verum etiam in carne. Nam membrum vtile in tua familia existit. 50

Si igitur me habes consortem, assume ipsum tanquam me.

Conclusio est ex superiori argumento, cuius hæc vis est. Onesimus est meus in Domino frater, quem si reieceris, me quoq; reijcies. Quare si vis me consortem tui, non poteris hunc communem nostrum fratrem reijcere.

At si

At si quid læsit te, aut debet, hoc mihi imputato, ego Paulus scripsi manu mea, ego dependam.

Præsumtio est. Poterat Philemon ob damnum sibi factum tergiuersari, quo minus eum reciperet. Quare Paulus sibi istud imputandum cupit, & promittit se soluturum, dato proprio chyrographo.

Vt non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes.

Prolepsis est, & simul argumentũ à comparatis. Tu debes teipsum mihi, proinde multo magis exiguum damnum meo feres nomine. Obseruandus locus est de mutuo iure piorum inter sese, & debito ex obligatione naturali seu diuina.

Etiam frater, ego te fruar in Domino.

Confidentis est, quasi dicat: Certus sum, te præstiturum mihi quod peto, vt inde mihi aliquod gaudium in Domino accedat. Est enim hic frui, vti amici officio cum gaudio. Verum quia addit in Domino, finem huius beneficij præstandi gloriam Dei facit, vt eius cogitatione animus Philemonis ad misericordiam flectatur.

Refocilla viscera mea in Domino.

Πάθος est vehemens, quo percellit animum Philemonis, ac si diceret, Quid multis? Onesimum tanquam viscera mea atque adeo vt cor ipsum mihi charum esse scito. Quare quicquid ei feceris, mihi factum esse putes.

Confisus de obœdientia tua scripsi tibi, sciens quod etiam vltra quam dico, facturus sis.

Prouocat Philemonem, vt magis faciat quam postulabat ab ipso. Solet enim fieri, vt qui videt quenquam bene de se sentire, meliorem sese vicissim erga ipsum exhibeat.

Simul etiam autem præpara mihi hospitium.

Neque hoc nihil facit ad principalem propositionem. Sunt enim qui amicos præsentes magis reuerentur, vnde Philemon expectatione Pauli ad se, non parum mouetur, ad præstandum quod petit Paulus.

Spero enim quod per preces vestras donabor vobis.

Ratio est proximæ propositionis, in qua vtilissima doctrina obseruanda est, de vtilitate precum Ecclesiæ pro ministris verbi, adeoq; pro omnibus rebus salutaribus. His enim uerbis monet Paulus, in quouis periculo ad preces Ecclesiæ confugiendum esse.

Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas, Lucas, adiutores mei.

Familiares salutationes absentium faciunt ad retinendam & fouendam amicitiam. Concaptiuus in Christo Iesu, id est, propter Christum Iesum, hoc est, propter prædicationem Euangelij de Christo Iesu.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, Amen.

Claudit suo more Epistolam pio voto. Sententia est, Gratia Christi asit vestro spiritui, eumque roboret & confirmet, vt in salutis cursu vsq; ad finem constantes perseueretis, Amen.

NOBILITATE GENERIS, SAPIENTIA ET VIRTUTE PRÆSTANTI VIRO, BIORNONI ANDREÆ DE ANTIQUA ET NOBILI BIORNONUM FAMILIA, DOMINO DE STENHOLT, SENATORI REGNI DANIÆ SAPIENTISSIMO REGIO PRÆSIDI IN HAFNIENSI ET VICINIS PROVINCIIS, ATQUE DIOECESEOS ROSCHILDENSIS ADMINISTRATORI PRUDENTISSIMO GRATIAM ET PACEM A DEO PATRE PER DOMINUM NOSTRUM IESUM CHRISTUM PRECATUR

NICOLAUS HEMMINGIUS.

VOX DEI DEUT. XII. CAVE TIBI NE DERElinquas Leuitam omnibus diebus tuis super terram tuam, vt omnibus, quibus salus curæ est cōmendat pietatem & liberalitatem erga ministerium verbi: Ita minatur pœnam ijs, qui vel ministerium verbi impie contemnunt, vel ministros Euangelij sacrilege spoliant. Nam cum Ecclesia Dei in hoc mundo colligitur, propagatur, & conseruatur voce docentium Euangelium, & docentes opus habent victu & defensione, vult Deus nos gratos esse erga ministerium Euangelij, & liberales esse erga eos, quorum ministerio educimur è regno Satanæ, & aggregamur Ecclesiæ Dei, hoc est, regno CHRISTI, quod est gratiæ, à quo transitur in regnum Dei gloriosum, quod est beatæ & nunquam finiendæ immortalitatis, felicitatis & gloriæ. Cum itaq; hæc tanta bona nobis contingunt per ministerium verbi, serio Deus nobis mandat, vt ipsos ministros Euangelij omni officiorum genere prosequamur. Syracides vtrumq; coniungit, videlicet timorem Dei, & honorem ministrorum Dei, ita enim ait: ἐν ὅλῃ ψυχῇ σου εὐλαβοῦ τὸν κύριον καὶ τοὺς ἱερεῖς αὐτοῦ θαύμαζε. Hoc est, toto animo time Dominū, & sacerdotes eius admirare, id est, in precio & honore habeas & magnifacias. Et paulò infra: φοβοῦ τὸν κύριον καὶ δόξασον τὸν ἱερέα, καὶ δὸς τὴν μερίδα αὐτῷ, καθὼς ἐντέταλταί σοι. Hoc est, Time Dominum & honora Sacerdotem, & da partem ipsi, sicut mandatum est tibi. Vtrumq; ergo vult coniungi Sapiens, timorem Dei & honorem sacerdotum ministrorumq; Dei. Vbi ergo prius vere adest, abesse non potest posterius. Vbi posterius desideratur, prius quoq; abesse significatur. Quomodo enim fieri potest, vt eius mandata contemnas, quem diligis? Si ergo vere timemus Dominum, aliter euenire nequit, quam vt honoremus ministros ipsius. Hic autem honor in eo consistit, vt ministris verbi tribuamus omnia, cum quæ ad necessitatem, tum quæ ad dignitatem eorum pertinere videbuntur. Atq; hic est ille duplex honor, quem Paulus vult tribui laborantibus in verbo & doctrina. Sed forte hic aliquis objiciet, me non recte accommodare ministris noui testamenti, quod Sapiens videtur de Leuitis & sacerdotibus veteris testamenti intelligere. Nam magnum apparet discrimen inter illos & hos. Fateor equidem magnum discrimen esse, si spectemus dispensationis modum, verum si finem vtrorumq; consi-

consideremus, in eo plane vtrique conueniunt. Nam & Leuitarum fuit colligere, propagare & conseruare Ecclesiam Dei, & ministris noui Testamenti, vt Oeconomijs mysteriorum Dei, idem officium incumbit, quod sane & præstant multo efficacius. Cum igitur par ratio sit vtrorumq;, hoc est, Leuitarum & ministrorum Euangelij in nouo testamento, recte mandatum Dei, de honore tribuendo Leuitis, accommodatur ad ministros Euangelij. Sed omnem scrupulum tollit Apostolus Paulus 1. Corinth. 9. cum exemplum Leuitarum ad ministros noui Testamenti accommodat, dicens: An nescitis quod hi, qui sacra administrant, ex sacro edunt? qui altari assistunt, vna cum altari partem accipiunt? Præterea plurima dicta noui Testamenti, quæ idem plane astruunt: Qui vos (ait Dominus) recipit, me recipit, & qui me recipit, recipit eum qui misit me &c. Dignus est operarius mercede sua. Et Paulus, Qui bene præsunt, duplici honore digni sunt, & maxime hi qui laborant in verbo & doctrina. Huc fere totum 9. caput prioris Epistolæ ad Corinthios pertinet. Sed quid multa? natura, ratio, leges humanæ & diuinæ commendant omnibus iusticiam, cuius quædam non minima pars est gratitudo, quæ erga optime meritos iure maxima esse debet. Iam autem cum constat diuina humanis, cœlestia terrenis, diuturna momentaneis, æterna caducis, vere & perfecte bona imperfecte bonis & perituris præferenda esse, quis dubitat ministros Euangelij optime mereri de nobis, per quos illa diuina, cœlestia, æterna & vere perfecte bona nobis communicantur? Non proinde mirum est, & serio mandari nobis liberalitatem erga ministros Euangelij, & Spiritum sanctum honorem sacerdotum cum timore & reuerentia ipsius Dei coniungere, ita vt separari alter ab altero nō possit sine vtriusq; interitu. Atq; hinc non est difficile iudicare quā sint alieni à familia Dei, qui ministros verbi non solum reuerentia debita, verumetiam necessario victu spoliant. Glorientur de potentia quantum volunt, iactent diuitias, prædicent stemmata, numerent maiorum insignia, superbiant de magnificis palatijs, inscribant hæredes: tamen quicunq; ministros Euangelij non ea, qua decet beneuolentia, & beneficentia prosequuntur, priuant se amplissimo ornamento vitæ, quod in timore Dei situm est. Valde enim fallitur potens, qui existimat, se sua potentia ornari. Valde fallitur diues, qui putat se suis opibus decorari. Fallitur & pauper, qui se sua tenuitate obscurari arbitratur. Nam vt nec potentia nec diuitiæ veram gloriam afferunt. Ita nec paupertas quenquam coram Deo obscurat. Sed solus timor Dei est, qui & diuiti & pauperi verum vitæ ornamentum affert, quod sane nullus vel Satanæ dolus, vel humana inuidia auferre poterit. Diues epulo non parum sibi videbatur ob suas diuitias & splendorem gloriosus, qui tamen obscurissimus coram Deo fuit. Contra vero pauper Lazarus, epuloni obscurissimus habitus, Deo & angelis eius summe gloriosus & ornatissimus est visus. Quænam huius diuersi iudicij caussa alia fuit, quam quod diues ille caruerit timore Dei, quo pauper Lazarus erat ornatus? Cum igitur adeo multum nostra refert, vt timore Dei ornati prodeamus in conspectum Dei, profecto pie prudentis est cauere, ne isto ornamento se spoliet auaricia sua & maleuolentia erga ministros Euangelij, quod sane, proh dolor, multi faciunt in suum certissimum interitum.

Sed cur inquies, ista mihi narras? profecto hoc haudquaquam à me factum putes, quod in te, clarissime vir, quicquam desiderem, sed potius vt proposita necessitate, te in cursu feliciter suscepto contra multa impedimenta detineam. Nam multis pijs gratissimum est tuum officium erga ministros Euangelij, qui sibi gratulantur, quod tam pium & clementem nacti sint patronum.

tronum. Postquam enim administratio diœceseos Selandicæ, quantum quidem ad externam iurisdictionem Ecclesiasticæ politiæ attinet, tibi commissa est, ea moderatione, ea mansuetudine vsus es, quam homini pio & prudenti dignam iudicant omnes. Siquidem in iudicando prudentem semper ἐπιείκειαν adhibes flectendo leges ad caussas, non caussas ad leges. Quid dicam de summa humanitate tua in pios Euangelij præcones? quid de candore, quo nos in hac Academia docentes complecteris? quid de munificentia erga multos pauperes scholasticos. Quid de pietate, qua tuos liberos, quos tibi peperit, & pignora sanctissimi coniugij reliquit optima & nobilissima fœmina, piæ memoriæ, Cecilia Wlffstandt / in vera religione & sancta disciplina institui & educari curas? idq; in eum finem, vt aliquando sint futuri ornamento communi patriæ & Ecclesiæ Dei. Cum enim liberis tuis Magistrum pium & doctum alis magnis sumtibus, satis declaras quo sis erga studia literarum animo, sine quibus muri Ecclesiæ paulatim collabuntur, & mox ingens totius ædificij ruina comitatur. Sed vt ad priuata veniam, quid dicam de beneficentia tua filio meo Iohanni Hemmingio præstita? Hunc enim abiturum Vitebergam studiorum gratia, amplissimo munere ornasti. Pro quo summo beneficio tibi maximas debeo gratias, & promitto perpetuo omnem animi gratitudinem.

Hæc testimonia tuorum beneficiorum clare testantur, quo sis erga Ecclesiam Dei atq; eius ministros animo. Oro autem Deum, vt ipse te in hoc pio proposito conseruet ad finem vsq; huius caducæ vitæ, post cuius exitum proposita est corona ijs, qui malis exemplis se à recto cursu abduci non permittunt. Nam nihil magis pietati nocet quam συνήθεια κακῶν, qui nec Deum timent, nec ministros Ecclesiæ honorant: Imo ipsam Ecclesiam, tanquã vilissimorum hominum colluuiem contemnunt, quod sane facit illorum spontanea cæcitas. Iacob vident, Israëlem non agnoscunt, cum tamẽ idem, qui est Iacob, sit & Israël, Hoc est, externam speciem Ecclesiæ vident, & non considerant magnificam eius gloriam, nominatur quidem Ecclesia Iacob, propterea quod vilis & contemta apparet in conspectu hominum, Sed eadem & Israël à Domino vocatur, eo quod victrix, quod formosa, quod splendida, quod gloriosa in conspectu Dei sit. Etsi autem hæc Ecclesiæ gloria in hoc mundo sub cruce latet, reuelabitur tamen suo tempore, quando impij omnes adiudicabuntur perpetuæ ignominiæ.

Porrò quoniam cupio extare testimonium animi mei erga te, vir clarissime, sub tuo nomine placuit in lucem edere commentarios in vtramque Epistolam Petri, & in vnam Iudæ Apostoli, quorum lectionem spero tibi haud ingratam futuram. Hos vt accipias tanquam μνημόσυνον perpetuum meæ erga te reuerentiæ & gratitudinis, etiam atque etiam rogo. Deus te quam diutissime incolumem cum carissimis liberis in sui nominis gloriam, in familiæ tuæ pium ornamentum, in Ecclesiæ Dei ædificationem, & in patriæ communis decus conseruet, Amen. Vale ex Musæo nostro. Hafniæ primo Nouembris, Anno 1566.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM PRIOREM PETRI.

QVATVOR illa, quae in initio enarrationis sacrorum scriptorum examinare soleo, hic quoq; repetamus, sunt autem hæc. Primum, quis sit scriptionis autor. Secundum, quæ fuerit scribendi occasio. Tertium, quis sit status. Quartum, quis sit tractationis ordo seu methodus.

DE PRIMO.

Autorem huius Epistolæ D. Petrum Apostolorum Coryphæum fuisse, nemo vnquã dubitauit. Vnde quanta sit huius Epistolæ autoritas, facile est iudicare. Hic est enim ille discipulus, qui ab Andrea fratre ad Dominũ adductus, ex piscatore factus est Apostolus. In mysterijs regni cœlorum edoctus est voce filij Dei, antequam ipse Dominus mortem pro humano genere subijt. Deinde mox post resurrectionem Domini quadraginta diebus ab ipso Domino institutus est, qui illi curam sui gregis demandauit, ter dicendo: Petre amas me, pasce oues meas, significans neminem aptum esse ad pascendum gregem Christi, nisi qui amore Christi sincero ducatur, adeo vt omnia postponat obœdientiæ erga Christum, quem diligit. Præterea ipso die Pentecostes, accepto visibiliter Spiritu S. plenius edoctus est, quo die vna concione tria millia hominum ad fidem Domini conuertit. Atq; ita completa est promisio Domini dicentis: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, de iusticia, & de iudicio. Hoc est, Spiritus sanctus quinquagesimo die post meam resurrectionem clare & efficaciter conuincet peccatum esse, quod mundus non putat esse peccatum: clare & efficaciter conuincet esse iusticiam, quam mundus non putat esse iusticiam: clare & efficaciter conuincet esse iudicium, quod mundus non putat esse iudicium. Mundus, hoc est, Pharisæi & scribæ, cum maxima populi parte, non putat esse peccatum me Iesum Mariæ filium contemnere, & in me non credere, vt in vnicum saluatorem, sed Spiritus sanctus, veniens super vos in die Pentecostes, conuincet mundum sui erroris, adeo vt plurimi agnoscant se peccasse, quod me Iesum Mariæ filium cruci affixerint, & non potius in me, vt in vnicum saluatorem, crediderint. Mundus non putat iusticiam esse abitum meum ad patrem, hoc est, obœdientiam Legis in me, qua satisfit iusticiæ Dei, mortem crucis, qua expiatur reatus, & resurrectionem vitæ, qua consummatur iusticia credentium, esse iusticiam, cuius imputatione credentes coram patre meo consistunt, sed Spiritus sanctus conuincet mundum huius perniciosi erroris, quando testabitur me Iesum vere victa morte resurrexisse in iusticiam & salutem omnium, qui me fide receperint. Mundus non putat iudicium vindictæ esse, victoriam meam super Diabolo, sed Spiritus sanctus conuincet mundum etiam huius erroris, & in die Pentecostes aperte & efficaciter probabit, quod ego Iesus sim victor & destructor operum Diaboli, iuxta promisionem Adamo factam: Semen mulieris conteret caput Serpentis. Etsi autem hæc Domini prædictio completa est quinquagesimo die post Domini resurrectionem, vt iam declaratum est: Tamen perpetua lex esse debet ministris Euangelij, vt prædicent fidem in Christũ, doceant quod Christi obœdientia sit nostra iusticia, ostendant quod Christus sit victor Diaboli. Hoc cum faciunt, ipse Spiritus sanctus efficaciter adest, & in multis verbum prædicatum obsignat. Hæc obiter adijcere volui, quia Petrus, de quo nobis hic sermo est, præcipuum instrumentum fuit, quo Spiritus sanctus conuicit mundum sui erroris die Pentecostes, vt patet ex secundo Actorum Apostolicorum capite. Porro, cum de vocatione gentium quæstio agitaretur, signo diuino edoctus est Petrus, quod promisio Euangelij ad gentes quoq; pertineret. Quare diuinitus admonitus, & vocatus à Cornelio, eum prius donatum Spiritu sancto baptizat, aperte testificans nullam personarum acceptionem apud Deum esse. Hic est ille discipulus, cui Dominus dixit: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Hic est ille,

quem Paulus columnam Ecclesiæ agnoscit. Hic deniq; est, quem Ecclesia perpetuo consensu summum Apostolorum appellat. Proinde quicquid in huius viri scriptis legimus, ita accipiendum est, ac si Spiritum filij Dei, cuius Apostolus est, sonantem sua verba audiremus, iuxta illud: Qui vos audit, me audit.

DE SECVNDO.

Scribendi occasio Petro hæc fuit. Gentes multæ, quas in epigrapha recitat Apostolus, non Petri, sed aliorum ministerio doctrinam Euangelij receperant. Inter has gentes fuerunt, qui dubitare cœperunt, an Petrus, quem ipsi non audiuissent, eadem doceret, præsertim cum pasim propter ritus Mosaicos ingentia certamina mouerentur. His itaq; dubitantibus, Petrus scribit & testatur veram esse gratiam in qua stant, id est, veram esse Christi doctrinam, in qua fuerunt edocti. Scribit proinde ipsis hoc consilio, vt & eos suo testimonio recte institutos esse confirmet, & ad perseuerantiam in spe & pietate vsq; ad finem exhortaretur. Hanc occasionem, hoc consilium, hunc finem & scopum Petro fuisse propositum, apparet ex ipsius verbis, ita enim in fine huius Epistolæ ait: Hæc scripsi, adhortans vos & testificans veram gratiam Dei esse, in qua statis. Hoc est, verum Iesu Christi Euangelium esse, in quo edocti estis voce & scriptis Pauli Apostoli & aliorum.

DE TERTIO.

Tota hæc Epistola parænetica est, & ad duo capita reuocari potest. Quorum vnum hortatur gentes, ad quas scribit, vt persistant in gratia, quæ ipsis per prædicationem Euangelij collata est. Alterum suadet, vt in hac gratia digne ambulent ad finem vsq; huius caducæ vitæ.

DE QVARTO.

Ordo tractationis, quemadmodum in suasorijs argumentis fieri consueuit, est arbitrarius. Neq; enim ita vnam aliquam parænesin tractat & absoluit, quin rursus data aliqua occasione ad eandem redeat. Quare etsi artificialis & Didacticus ordo hic non est quærendus: firmum tamen & necessarium fundamentum iacit, ex quo paræneses omnes, quas tractat, optime extruuntur. Ponit autem omnis piæ actionis fundamentum regenerationem seu semen illud diuinum, quo in nouos homines renascimur. Hoc fundamento posito, varias exhortationes inde manantes extruit, quas, vt dixi, ita tractat, vt subinde ad easdem redeat. Verum vt eas propius considerare posimus, ipsas discernamus per obiecta, & singulas veluti ad suas proprias classes referamus. Quædam igitur sunt, in quibus ad officia, quæ Deo immediate debentur, inuitat, vt cum hortatur ad fidem, spem firmam, timorem, subiectionem seu veram coram Deo humilitatem, inuocationem &c. Quædam sunt, quæ ad mores cuiusq; priuatos pertinent. Vt cum vel hortatur ad sanctitatem, vel dehortatur ab impuritate & prophanitate. Quædam sunt, quæ pertinent ad officia inter homines, & sunt variæ. Alias enim hortatur ad præstandum magistratui debitum officium. Alias analogum officium dominorum & seruorum inter se: Seniorum & iuuenum requirit. Alias communia Christianis officia inculcat. Quædam sunt, quæ ad ærumnas præsentis vitæ perferendas pertinent, vt cum hortatur Apostolus ad patientiam sub cruce, & monet vt non succumbant tentationibus. Postremo, quia Ecclesia habet hostem Diabolum, qui perpetuo in insidijs est, hortatur Petrus Christianos ad vigilantiam, vt tanto aduersario resistere posint. Ad has classes paræneses omnes huius Epistolæ reuocari possunt, vnde facile est videre, quanta sit huius Epistolæ vtilitas, & quam necessaria sit eius lectio.

CAPVT I.

Electi & fidem Christi amplexi seu regeniti, præcinctis lumbis, speq; gratiæ firma concepta, veræ sanctitati studeant, vt qui ex semine immortali, per sermonem viuentis Dei & manentis in æternum, sint regeniti.

Ordo & partes Capitis primi.

Huius primi capitis tres sunt partes. Prima est, ipsa epigrapha cum salutatione. Secunda, exordium eucharisticon, in quo caussam salutis explicans, de fide Christi firmam doctrinam & Apostolicam tradit. Tertia, exhortatio ad sanctificationem vitæ, constans propositione & confirmatione, petita ex ipsis fontibus, quemadmodum fusius in ipsa enarratione declarabimus.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PETRVS Apostolus Iesu Christi, aduenis dispersis per Pontum, Gallaciam, Cappadociam, Asiam, & Bithyniam, electis iuxta præcognitionem Dei patris, in sanctificationem Spiritus, in obœdientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi.

Hæc epigrapha diligenter est obseruanda. Continet enim magnam copiam rerum spiritualium, ac summã doctrinæ Ecclesiæ mirabili compendio complectitur. Quare eam in suas quasdam particulas retexam, & quid doctrinæ ex singulis hauriendũ sit, ostendam. Primum igitur, cum Autor huius Epistolæ Petrus nominetur & dicatur Apostolus Iesu Christi, has quatuor conclusiones colligamus. Primam, quod Petrus ab ipso Christo sit missus legatus. Secundam, quod Petrus afferat doctrinam Christi, hoc est, Euangelium, iuxta mandatum: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium omni creaturæ. Tertiam, quod nihil erroris sit admixtum doctrinæ Petri. Quartam, quod ipsi Petro, tanquam voci diuinæ, credendum sit. Est enim Apostolus orator à Deo missus, vt ore negocium agat, quod in mandatis habet. Cum igitur dicit Petrus: Ego sum Apostolus Iesu Christi. Perinde est ac si diceret: Ego habeo à Iesu Christo mandatum, vt ipsius nomine vobis Euangelium de gratuita salute annunciem. Hic proinde admoneamur, quanta cum reuerentia & attentione legenda sit nobis hæc diui Petri Epistola, in qua nobis Petrus nomine filij Dei loquitur, ac Euangelium salutis annunciat. Sed quibus nam scribit Petrus? Aduenis. Hac voce significat Apostolus, se gentibus & non Iudæis scribere. Nam illi, qui ex gentibus conuertebantur ad religionem Iudæorum, aduenæ & προσήλυτοι dicebantur. Hic monemur Euangelium non tantum ad Iudæos, sed etiam ad gentes pertinere. Vnde hæc cogitanda sunt. Primum, quod Euangelij annunciatio sit gratuita. Secundum, quod nullis præcedentibus meritis aut præparantibus operibus ad Euangelium recipiendum reddamur condigni. Tertium, quod Euangelium sit vniuersalis doctrina, vt quæ omnibus hominibus promiscue in Christo salutem offerat. Quartum, quod ad Euangelij perfectionem non requirantur ritus Mosaici. Quintum, quod gratos nos esse oporteat, quibus indignis tanta conferantur beneficia. Enumerat autem hic Petrus quinq; regiones, Pontum, Gallaciam, Cappadociam, Asiam & Bithyniam. Hæ quinq; regiones cum quibusdam alijs à Geographis vno nomine Antiochia dicuntur, & sunt ad orientalem plagam sitæ. Pontus ampla est regio & maritima. Proxima huic Cappadocia, à tergo Gallatia est, à fronte ad mare Asia & Bithynia. Paulus in his regionibus Euangelij semina iecerat, cuius doctrinam Petrus testatur esse veram. Quid hinc doctrinæ petendum est? Hæ regiones merito nos ad timorem Dei & gratitudinem excitabunt, quæ olim quidem florebant, quando illic sana Euangelij doctrina in omnibus vrbibus & pagis personabat. Nunc vero propter ipsorum ingratitudinem aduersus Deum & Euangelium Christi, non solum amiserunt doctrinam Euangelij, verum etiam Turcæ crudelissimo Christiani nominis hosti subiectæ sunt. Adeo Deus non ferre potest diuturnum sui Euangelij contemtum. Timeamus igitur DEVM, & simus grati, ne & nobis aliquando contingat, quod illis securis & ingratis contigit. SEQVITVR, quod Aduenæ, quibus scribit Apostolus, dicantur electi secundum præcognitionem Dei patris, in sanctificationem Spiritus, quibus sane verbis duo significantur. Vnum, quod qui per Euangelium vocantur, sint electi in sanctificationem spiritus, id est, vt spiritu sint sancti & noui homines, effecti secundum imaginem Dei. Alterum, quod vocatio ista non temere fiat, nec pendeat ex ho-

minum

minum arbitrio, sed iam olim à Deo ordinata & præcognita sit. Quod ideo addit Apostolus, ne quis hanc doctrinam Apostolicam, veluti recens natam aspernetur. Tametsi enim iam recens erant Apostoli missi in vniuersum orbem, vt docerent Euangelium: tamen hoc longe antea, videlicet ante fundamenta mundi iacta, constitutum erat, quod statuto diuinitus tempore reuelandum fuit, iuxta illud Galat. 4. Quando venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum, natum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub legẽ erant, redimeret. Sed de hac temporis circumstantia plura mox dicentur.

DE ELECTIONE.

10

PORRO de electione huc pauca adijcere placet propter Stoicos, qui Parcarum tabulas Ecclesiæ Christi obtrudere moliuntur. Est itaq; Electio, quæ est Prædestinatio dicitur, ordinatio Dei, qua ipse ante constitutionem mundi, secundum beneplacitum & consilium voluntatis suæ, per Christum & in Christo elegit omnes in Christum redemtorem credituros ad vitam æternam, vt sint sancti & inculpati coram ipso, vtque laudem gloriæ, gratiæ eius prædicent in omni æternitate. Hæc definitio extructa ex primo capite Epistolæ Pauli ad Ephes. sex circumstantijs absoluitur. Quarum Prima est, de tempore. Secunda, de caussa electionis. Tertia, de modo & fundamento. Quarta, de conditione & euentu. Quinta, de vita æterna, ad quam possidendam eligimur. Sexta, de finibus electionis. His circumstantijs explicatis, mysterium electionis conspicietur, quare de illis pauca adijciamus.

20

PRIMA.

PRIMA circumstantia est temporis, quod electio hæc decreta sit ante constitutionem seu creationem mundi, ex quo concluditur, quod sit certa & immota. Nam cum Deus præuideret lapsum hominis ante mundi conditionem, ordinauit & remedium, & decreuit ex lapsu reuocare omnes, qui remedium offerendum & gratuitum erant recepturi. Hinc Paulus Electionis verbum, quod est Euangelium, concludit non esse recens natum tempore Apostolorum, sed longe antea decretum, suo tempore mundo reuelandum. Atq; ideo idem Paulus Euangelium definit esse reuelationem mysterij, quod à temporibus æternis tacitum fuit, quod nunc tandem manifestum factum est, & per scripturas Propheticas ex mandato Dei in obœdientiam fidei apud omnes gentes declaratum, Roman. 16. Ex hac circumstantia fides nostra confirmetur de immoto decreto Dei, quo statuit ante conditum mundum saluare credentes. Deinde etiam animetur & armetur aduersus omnes hostes Euangelij, qui Euangelium tanquam fabulosam doctrinam temporibus Apostolorum natam calumniantur.

30

SECVNDA.

SECVNDA circumstantia est, de caussa electionis, quam Paulus scribens Ephesijs εὐδοκίαν voluntatis Dei nominat. Augustinus autem misericordissimam Dei voluntatem. De hac voluntate Dei & paterna misericordia, vbi certo nobis constiterit, habet fides firmissimum suę electionis fulcimentum. De hac misericordia Dei seu misericordissima voluntate ipse Dominus apud Esaiam 54. cap. loquitur in hunc modum: Montes mouebuntur, & colles contremiscent, misericordia autem mea non recedet à te, nec fœdus pacis meæ mouebitur, dicit miserator tuus Dominus. Et Psal. 145. Miserator & misericors Dominus, tardus ad iram & multum misericors. Bonus Dominus vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eius. Verum ne sinamus hanc Dei voluntatem nobis vlla sophistica obscurari, intueatur fides nostra hæc quatuor: Missionem filij Dei in mundum: Mandatum vniuersale, vt audiamus Euangelium: promissionem gratiæ vniuersalem: & obsignationẽ fœderis vniuersalem. Hæc enim quatuor recte cogitata ita certificabunt conscientias nostras de voluntate Dei, qua ex mera sua misericordia vult saluos nos facere, vt facile contemnamus omnium Diabolorum & hominum strophas & versutias argutiarum.

40

50

PRIMVM itaq; intueamur missionem filij, quæ sane locupletissimum est paternæ voluntatis in Deo erga omnes homines testimonium, iuxta hæc dicta Ioan. 3. Sic Deus dilexit mundum, quod filium suum vnigenitũ dederit, vt omnis qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Roman. 5. Commendat Deus caritatem suam erga nos, quod cum adhuc essemus PECCATORES, Christus pro nobis mortuus est. Matth. 11. Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. Et Paulus 1. Timoth. 2. Fidelis sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in hunc mundum, peccatores saluos facere.

Et Ioan.

Et Ioan: in prima Epiſtola: Chriſtus apparuit, vt deſtruat opera Diaboli. Et ad Tit. 2. Apparuit gratia Dei ſalutaris omnibus hominibus. Luc. 9. Filius hominis non venit animas perdere, ſed ſaluare. Matth. 18. Venit filius hominis ſeruare quod perierat. Iam autem non pauci aliqui perierunt de genere humano, ſed totum genus humanum. Quemadmodum igitur in Adamo omnes lapſi ſumus: Ita cum Adamo omnibus datur promiſsio Seminis, contrituri caput Serpentis. Hæc teſtimonia de miſsione filij firmiter teneamus, quæ citra omnem ambiguitatem teſtantur, quod Deus miſerit Filium, non vt paucos quoſdam ſelectos de genere humano, ſed vt omnes ſeruet. Quare autem euentus in hominibus non reſpondeat huic Dei voluntati, poſtea dicetur.

SECVNDO intueamur mandatum Dei vniuerſale, quod ſimiliter nos certificat de voluntate & miſericordia Dei, extendente ſe ad omnes. fieri enim non poteſt, vt mandatum Dei cum ipſius voluntate pugnet, cum Deus ſit iuſtiſsimus. Quare cum iubet, vt omnes ſuum Filium audiant, vult profecto, vt omnes ipſum audiant, vult vt ex auditu fidem concipiant. Prædicatio enim Euangelij requirit fidem. Vult deniq;, vt omnes credentes ſaluentur. Deinde filius, qui eſt imago Patris, amandat diſcipulos ſuos in omnem terram cum hoc mandato: Ite in mundum vniuerſum, & proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit. Hic particula vniuerſalis omnis, & vox creaturæ, conuincunt mandatum filij Dei ita vniuerſale eſſe, vt extendat ſe ad omnes homines abſq; omni conditione nationum, perſonarum aut quarumuis qualitatum. Cum igitur hoc mandatum clare teſtetur, Deum reuera omnium hominum ſalutem velle, Quis eſt, qui ſe vlla ſophiſtica huic mandato audet opponere? Quid dicemus de hac liberaliſsima inuitatione filij Dei Matth. 11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, ego reficiam vos. Hic vtrunque, hoc eſt, mandatum & promiſsio voluntatem Dei paternam eſſe teſtantur, quod velit reuera omnes venire ad Chriſtum vocantem, vt omnes in eo ſalutem conſequantur. Firmiſsime itaq; & ſine omni hæſitatione fides noſtra ſtatuat, hoc mandatum Dei æternum & vniuerſale, infallibile voluntatis ipſius teſtimonium eſſe erga omnes homines, & procul abſit à Chriſtiano pectore cogitare, Deum externo miniſterio omnibus offerre ſalutem, ſed intus tamen aliam voluntatem incluſam habere. Hoc enim plane eſſet Deo iuſtiſsimo contradictorias voluntates tribuere. Quod quam ſit abſurdum, quis non videt?

TERTIO, intueamur promiſsionem gratiæ vniuerſalem, quam cum voluntate Dei congruere neceſſe eſt. Hæc eſt, dicit Dominus, voluntas Patris mei qui miſit me, vt omnis, qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam. Matth. 18. Sic non eſt voluntas ante Patrem meum, qui in cœlis eſt, vt pereat vnus de puſillis iſtis. 1. Timoth. 2. Deus vult omnes homines ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. 1. Pet. 3. Deus longanimis eſt erga vos, non volens vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere. Huc multa Prophetarum dicta pertinent, vt Ezechielis: Reuertatur vnuſquiſq; à via ſua peſsima, & propitius ero iniquitati & peccato eorum. Item, cum auerterit ſe impius ab impietate ſua quam operatus eſt, & fecerit iudicium & iuſticiam, ipſe animam ſuam viuificabit. Conſiderans enim & auertens ſe ab omnibus iniquitatibus ſuis, quas operatus eſt, vita viuet & non morietur. Item, Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus veſtris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. Proijcite à vobis omnes iniquitates veſtras, in quibus præuaricati eſtis, & facite vobis cor nouum & ſpiritum nouum. Item, Nolo mortem peccatoris, dicit Dominus, reuertimini & viuite. Hæc gratiæ promiſsio, vt eſt vniuerſalis: ita & gratuita ſola fide accipienda. Vtrumq; docet Apoſtolus ad Rom. 9. 10. & 11. vbi ſummam diſputationis de voluntate Dei & gratiæ promiſsione in hunc modum colligit. Non eſt diſtinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant ipſum. Quiſquis enim inuocauerit nomen Domini, ſaluabitur. Ex hiſce dictis fides noſtra firmiſsimam conſolationem concipiat aduerſus eos, qui tribuunt Deo προσωποληψίαν, & ſtatuat procul omni dubio de voluntate Domini ſentiendum eſſe, ex hac vniuerſali gratiæ promiſsione, quæ omnibus ſophiſmatis opponatur.

QVARTO, intueamur obſignationem fœderis vniuerſalem, qua nihil dulcius cogitari poteſt. Quis quæſo ſatis demirari poterit bonitatem & φιλανθρωπίαν Dei, qui non ſolum promiſcue omnibus ſalutem promittit, verum etiam eandem mandat omnibus obſignari? Nam dum iubet omnes gentes baptizari, vult profecto, quod iubet, & veriſsime omnibus ſuam gratiam obſignat. Qui enim fieri poſſet vt, cum ſit iuſtiſsimus Deus, omnes inuitaret ad Baptiſmum dulciſsimum ſui fœderis teſtimonium, niſi omnibus gentibus ſalutem, quam obſignat baptiſmo, impartiri vellet? Quotieſcunque igitur fides noſtra tentationibus de electione fatigatur, conuertamus cor noſtrum ad Baptiſmum, tanquam firmiſsimum ſalutis fulcrum, & immotum voluntatis Dei erga nos teſtimonium, ne noſtra culpa promiſſa & obſignata ſalute

salute excidamus. Huc etiam pertinet sacratissimæ Cœnæ institutio, in qua Dominus eandem gratiam nobis obsignat, & testatur se precio suæ carnis & sanguinis nos à morte æterna liberasse, modo nos ipsi hanc dulcissimam σπονδὴν perfide non violauerimus. Cum itaque ex his demonstrationibus euidenter nobis constat de voluntate Dei paterna erga omnes, quæ caussa nostræ electionis est, firmissimam teneamus fiduciam salutis promissæ obtinendæ, & ad hæc quatuor testimonia misericordissimæ voluntatis Dei, videlicet missionem filij, mandatum Dei, promissionem, & obsignationem gratiæ nos conuertamus, quoties vel Satan vel propria caro nostram fidem de misericordia Dei erga nos labefactare ceperit.

TERTIA.

MODVM & fundamentum electionis nostræ tenere oportet. Est autem is modus vnicus & verissimus, quem Diuus Paulus Ephesijs scribens nobis commonstrat. Elegit nos, inquit in Christo ante constitutionem mundi. Item, Prædestinauit nos in adoptionem per Christum. Item, Gratos nos fecit in dilecto, in quo habemus redemtionem per sanguinem eius. Hæc dicta Spiritus sancti & similia multa testantur, quod Deus nos elegerit non exarando fatales libros cum Zenonis familia, sed statuendo iuxta consilium voluntatis suæ modum salutis consequendæ per Christum & in Christo. Fides proinde nostra non vagetur extra hunc modum & hoc fundamentum electionis nostræ, non quærat in parcarum tabulis certitudinē salutis suæ, sed acquiescat in filio Dei, in quo solo salutis nostræ certitudo fundatur.

QVARTA.

CONDITIONIS & euentus in definitione meminimus, quorum explicatio permultum faciet ad claram huius mysterij noticiam. Conditio itaque requiritur, iuxta vocem Euangelij, pœnitentiæ seu conuersionis, seu fidei, cuius loco propria eius adiuncta seu notæ ponuntur, vt sunt regeneratio, sanctificatio, patientia, inuocatio, &c. Nam vbi hæc sunt, certissima sunt fidei inditia, qua cum inserimur Christo, & eius membra efficimur, electi dicimur, quia in Christo sumus, extra quem nemo electus censendus est, & in quo quisquis fuerit per fidem vt membrum Christi, electus iudicatur. Hanc fidei conditionem adiecit Dominus mandato Marci vltimo: Euntes in mundum vniuersum, proclamate Euangelium omni creaturæ, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluabitur. At qui fuerit incredulus, condemnabitur. Hoc Christi mandatum & promissio requirit conditionem fidei, quam conditionem Paulus sæpissimæ nobis commendat. Vt ad Rom. 9. vbi de electione disputat. Quid igitur dicemus, inquit, Gentes, quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt iusticiam, iusticiam, inquam, quæ est ex fide. Israël vero sectans legem iusticiæ, ad legem iusticiæ non peruenit. Quare? quia non ex fide, sed ex operibus legis. Et in 10. Si confessus fueris ore tuo Dominum Iesum, & credideris in corde tuo, quod Deus illum excitarit ex mortuis, saluaberis. Corde enim creditur ad iusticiam, Ore autem fit confessio ad salutem. Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in ipsum non pudefiet, non enim est distinctio Iudæi & Græci. Nam idem Dominus omnium, diues in omnes inuocantes ipsum. Quisquis enim inuocauerit nomen Domini, saluabitur. Ad Coloss. 1. Si modo in fide permaneatis fundati & firmi, & non transmoueamini à spe Euangelij, quod audiuistis. Ad Ebræos. 3. Participes facti sumus Christi, si modo incoatam fiduciam vsque ad finem firmam retineamus. 1. Timo. 2. Mulier saluabitur, si permanserit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamen vestiti & non nudi reperiamur. Huc plurimæ conciones Domini pertinent. Veni vocare peccatores ad pœnitentiam. Ioan. 3. Quemadmodum exaltauit Moses serpentem in deserto: Sic exaltari oportet Filium hominis, vt omnis, qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Sic enim dilexit Deus mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis, qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam. Iohan. 3. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint. Hæc conditio etiam in Prophetis sæpissime inculcatur. Si, inquit Ieremias, pœnitentiam egerit gens illa à malo, quod locutus sum aduersus eam, agam & ego pœnitentiam super malo, quod cogitaui vt facerem ei. Si fecerit malum in oculis meis, vt non audiant vocem meam, pœnitentiam agam super bono, quod locutus sum vt facerem ei. Quod hæc conditio omnino necessaria sit, apparet apud Lucam: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes simul peribitis. Huc & illud Pauli pertinet. Væ mihi si non Euangelizem. Item, castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs prædicauero, ipse reprobus efficiar. Testimonia hæc à nobis posita, clarissime docent, quod electio nostri sit cōditionata, vt quæ requirat conditionē pœnitentiæ, hoc est, conuersionis ad Deū per fidē in Iesum Christū: cum qua fide & inuocatio & noua obœdi-

obœdientia eſt coniuncta. ex quo fit, vt hæc conditio conuerſionis nunc fidei, nunc inuocationis, nunc nouæ obœdientiæ, nunc ſanctificationis nomine ſignetur. Nam hæc natura coniuncta ſunt, Legis conditio, quæ noſtra culpa impoſsibilis eſt, longe diuerſa ab hac eſt. Nam illa non offert ſalutem, niſi cum conditione impletæ legis, quæ impletio cauſſa ſit iuſtitiæ & ſalutis. Hæc cauſſa, cum in nobis non ſit, ad Chriſtum mittit nos Euangelium, quod prædicat pœnitentibus remiſsionem peccatorum in nomine Chriſti, qui eſt finis & conſumatio legis in iuſticiam omni credenti. Ex his, quæ hactenus de conditione dicta ſunt, facile eſt intelligere, quid de euentu ſentiendum ſit, propter quem multi quidem dicuntur vocati, pauci uero electi. Nam quantum ad euentum attinet, ſoli electi dicuntur, qui fidem ex auditu verbi concipiunt, ſeu qui Chriſtum, quem prædicat Euangelium, fide recipiunt, vt eius iam membra cenſeantur, in quo ſola rata eſt electio. Quod autem multi, proh dolor, audito Euangelio non credunt, & propterea damnati & non electi dicuntur, cauſſa in ipſis quærenda eſt, & non in Deo, qui iubet vt omnes filium audiant. Huc quoque facit iuſtiſsima querela Domini: Quoties congregare volui filios tuos, quemadmodum congregat pullos ſuos gallina, & noluiſti, Ecce relinquetur domus veſtra deſerta. Hic tria clare exprimuntur. Primum, quod Chriſtus reuera voluerit ſalutem Ieruſalem, id quod voce & lacrymis teſtatur. Secundum, quod Ieruſalem oblatam ſalutem ſuapte malicia repudiarit. Tertium, quod comminetur Dominus damnationis pœnam contumaci populo. Huius euentus reſpectu, & non conſilio Dei creantis hominem & mittentis filium in mundum, dici potuit Ieruſalem non electa. Hoc confirmari poterit verbis Apoſtoli, qui ita ait: Videte vocationem veſtram fratres, quod non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles. Hiſce enim rebus, ſapientia carnis, potentia & nobilitate veluti ineſcantur multi, vt nauſeent ad Euangelium, ac ita ſua culpa pereant. Huc & illa Domini querela bis repetita apud Matthæum pertinet: Multi ſunt vocati, pauci vero electi. Nam quemadmodum res ſe habet in vinea, in quam multi operarij vocantur, & in nuptijs, ad quas multi inuitantur: Ita ſe etiam res habet in regno Chriſti. Vt enim eijciuntur, qui vocati murmurant, & excluduntur qui inuitati venire recuſant, vel admiſsi veſtem nuptialem non habent: Ita è regno Chriſti, qui ſe, vt decet, non gerunt, exturbantur. Eſt igitur ſenſus querelæ Domini: Multi ſunt vocati, id eſt, multi inuitantur ad ſalutem per prædicationem Euangelij, Sed pauci ſunt electi, id eſt, ſinceri & geſtantes veſtem nuptialem, hoc eſt, vere pœnitentes, & ſeriam emendationem meditantes ſanctimonia vitæ. Quoties igitur in ſcripturis legimus de paucitate electorum, non reſpiciamus ad conſilium creatoris & redemtoris, volentis ex ſua miſericordiſsima voluntate omnes homines ſaluos fieri, ſed ad euentum, quo homines contumaces iuſtiſsime abijciuntur, vt ſui furoris æternas pœnas luant. Fides proinde noſtra non ſinat ſe iſtis dictis, quæ ad euentum referenda ſunt, abduci ab vniuerſali gratiæ promiſsione, ſed potius intueatur modum & conditionem æternæ electionis, & paternæ voluntatis Dei erga omnes.

QVINTA.

CIRCVMSTANTIA quinta eſt de eo, ad quod eligimur, hoc eſt, de vita æterna & beata. Quemadmodum enim primus homo conditus erat, vt ipſe cum ſua poſteritate beatus in Paradiſo viueret, ſeruata conditione obœdientiæ erga mandatum, quod Dominus ei dederat, videlicet, ne de fructu certæ cuiuſdam arboris guſtaret: Ita in ſecundo Adamo IESV CHRISTO, per quem à commerita damnatione redemti ſumus, promiſsionem habemus cœleſtis Paradyſi adeundæ. Sed, vt dictum eſt, cum conditione pœnitentiæ ſeu fidei. Hæc cœleſtis Paradiſus fruitio æterna Dei eſt, in ſocietate perpetua caſtorum angelorum & hominum, qui in inuocatione filij Dei ex hac ærumnoſa vita migrant. Nam vt in Adamo primo miſerias ſempiternas commeriti ſumus, in eo enim & rei & immundi inuenimur: Sic in CHRISTO IESV ſecundo Adamo obtinebimus non noſtris meritis, ſed ipſius gratia ſempiternas voluptates in uita æterna. Nam & per illum à reatu abſoluimur, & eius ſpiritu ſanctificamur, vt iam nouam uitam meditari incipiamus. Huius nouæ uitæ meditatio incoatio eſt æternæ uitæ, ad quam eligimur, in qua uita æterna, iuxta Pſalm. 16. erit abundantia deliciarum uultus Domini, & erunt iucunditates in dextera eius in æternũ. Cum abundantiæ deliciarum meminit, ſignificat plenitudinem & ſaturitatem omnium rerum expetendarum, & ſtatum omnium bonorum copia perfectiſsimum. Vultus DOMINI, ut ſummum bonum, in quo acquieſcendum eſt, proponitur, unde manant iucunditates in dextra DEI, id eſt, ſummæ deliciæ & ſpirituales uoluptates ex contemplatione maieſtatis diuinæ, qua ut Pallio ueſtiti, glorioſi apparebimus in omni æternitate. Horum bonorum, quæ nulla mens in hac uita capere poteſt, per exiguũ quendam guſtum ſentiunt pij in

hac vita, hoc est, qui vere credunt & aguntur ſpiritu Dei. Hinc fides noſtra accendatur, ac meditatione horum bonorum, quæ promittuntur perſeuerantibus vſque ad finem, creſcat, vt inuicta ſe opponat obiectamentis omnibus Satanæ & carnis, ſtatuatque hanc vocem filij Dei præferendam eſſe omnibus argutijs Diabolorum & hominum. Qui credit in filium, habet vitam æternam. Quiſquis enim credit, Chriſtum habet in ſe habitantem, qui eſt ſolus via vitæ æternæ.

SEXTA.

SEXTA circumſtantia & vltima eſt, de finibus Electionis, qui ſunt duo. Quorum primus eſt, vt ſimus ſancti & irreprehenſibiles coram Deo. ita enim Paulus loquitur, Epheſijs ſcribens. Alter eſt, vt laudetur gloria ipſius à nobis, cum in hac vita tum in omni æternitate. Quantum autem ad priorem finem attinet, qui eſt, vt ſancti ſimus & irreprehenſibiles coram Deo, recte tempora diſtinguenda ſunt. Eſt enim tempus incoationis, quo ſancti ſumus, non perfectione virtutis, ſed imputatione ſanctitatis Chriſti, & incoatione nouæ obœdientiæ, qua ſegregamus nos à prophanitate mundi, & applicamus nos Deo, vt ſimus hoſtiæ placentes per Ieſum Chriſtum. Eſt & tempus conſumationis, quando actu ſancti erimus, & perfectione virtutis irreprehenſibiles. Mens enim perfectiſsima noticia Dei lucebit. Affectus omnes erunt puriſsimi. Cor ardebit perfecta dilectione Dei, atq; adeo totus homo anima & corpore integerrimus erit, in qua integritate conſeruabimur in omni æternitate. QVANTVM autem ad alterum finem attinet, qui eſt, vt laudetur gloria ipſius, ſciendum eſt, quod in hac vita iſte finis conſiſtat in puritate mentis, in agnitione Dei, in confeſsione, in cruce, atq; adeo in tota vita noſtra, vt multi noſtro exemplo inuitentur ad glorificandum Deum. At poſt reſurrectionem cum caſtiſsimis Angelis Dei perpetuas laudes Dei perſonabimus. Atque ita recepta imagine Dei, pleniſsime Chriſto Domino corporibus & animis conformes erimus in omni æternitate. HÆC ſunt, quæ hoc tempore de Electione aſcribere placuit. Quæ omnia eo pertinent, vt excitent in nobis timorem Dei & perſeuerantiam in fide. Nam qui perſeuerauerit vſque ad finem, ſaluus erit. Nemo proinde Deo imputet ſuum interitum, ſed potius cum Daniele confiteatur: Tibi Domine iuſticia, nobis autem confuſio faciei. Caueat igitur vnuſquiſque, ne peccandi petulantia & conſuetudine mereatur abijci cum Pharaone, Iuda & ſimilibus. Iuſte enim, vt ait Fulgentius, deſeritur à Deo, qui Deum deſerit. Relinquat proinde, vt idem ait, impius viam ſuam qua peccat. Relinquat iniquus cogitationem ſuam, qua de peccatorum remiſsione deſperat, & ſecundum Prophetæ dictum conuertatur ad Dominum, quia multus eſt ad ignoſcendum. In hoc multo nihil deeſt, in quo eſt omnipotens miſericordia, & omnipotentia miſericors.

In obœdientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti.

Hæc verba duplicem ſenſum recipiunt. Primum εἰς pro ב ponitur, & ב pro διὰ, vt in hunc modum reddi ſenſus poſsit: per inobœdientiam & aſperſionem ſanguinis Ieſu Chriſti. Atque ita ad cauſſas ſalutis noſtræ referenda ſunt hæc verba. Nam vt obœdientia Chriſti, materialis ſalutis cauſſa eſt: Ita aſperſio ſanguinis formalis eſt. Nam vt obœdientia Chriſti nobis credentibus in iuſticiam imputatur: Ita aſperſione ſanguinis conſecramur Deo, vt ſimus ſancti. Videtur autem Petrus reſpicere ad ritum legis, qui deſcribitur Exod. 24. & accommodatur ἀντιτύπῳ Chriſto ad Hebr. 9. Atq; ita habemus in hac epigrapha omnes cauſſas ſalutis noſtræ. Efficiens eſt prænotio & electio. Materia, obœdientia Chriſti. Formalis cauſſa, aſperſio ſanguinis Chriſti. Finalis, ſanctificatio ad vitam æternam. His iam ſeruit inſtrumentalis cauſſa, Fides, quæ ſalutem accipit, quam offert Euangelium, in quo efficax eſt Spiritus ſanctus, & quam obſignant ſacramenta, Baptiſmus & Cœna Domini. Alter ſenſus, quem hæc verba recipere poſſunt, hic eſt, vt partes ſanctificationis noſtræ præcipuæ exprimantur, quæ ſunt, obœdientia, qua Deo iam regeniti obœdimus: & aſperſio ſanguinis Chriſti, id eſt, fides remiſsionis peccatorum per ſanguinem Chriſti. Verum prior ſenſus præſenti loco magis conuenire uidetur.

Gratia vobis & pax multiplicetur.

Salutatio & fauſta precatio eſt, côtinens ſummam beneficiorum Euangelij. Gratia, cum fauorem Dei gratuitum, tum dona, quæ Deus nobis fauens largitur, ſignificat. Pax, hoc loco, omnem proſperitatem notat. Hanc interpretationem pacis hoc loco requirit additum uerbû, multiplicetur. Alias pax & gratia, diſtinguuntur ut cauſſa & effectus, ut gratia ſit fauor Dei gratuitus, Pax uero reconciliatio noſtri cum Deo, fauoris effectus. Porrò

cum optat Apostolus Christianis gratiam & pacem, tria haud obscure subindicat. Primum, quod natura neq; in gratia Dei simus, neque cum eo pacem habeamus. Nam iuxta Apostolicam doctrinam, filij iræ sumus, & non pacis. Secundum, quod Deus sit omnis gratiæ & pacis autor. Votum enim Apostoli dirigitur ad Deum, à quo petit gratiam & pacem dari hominibus. Tertium, quod hæc bona, gratia & pax, exemplo Petri petenda sint à Deo pijs votis, & nobis & alijs optanda.

Benedictus Deus, & pater Domini nostri Iesu Christi, qui, secundum multam suam misericordiam, regenuit nos in spem viuam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilẽ, & incontaminatam, & immarcescibilem, conseruatam in cœlis nobis, qui virtute Dei custodimur per fidem ad salutem, quæ præparata est patefieri tempore extremo.

Vt hoc exordium eucharisticon summam Euangelij proponit: Ita salutis caussas optimo ordine enumerat. Summa Euangelij est, quod Christi merito contingat salus omnibus in ipsum credentibus. Caussa principalis salutis est, misericordia patris cœlestis immensa, qua Deus præcognoscit & elegit & saluat. Hac enim nos in dilecto complectitur, quã ob rem εὐδοκία etiam dicitur ad Ephes. 1. Materia salutis est resurrectio Christi, qua Synecdochicôs totum opus redemtionis intelligitur, videlicet obœdientia legis & crucis. Resurrectionis autem præcipue meminit, cum quia in ea potentia Christi clarius conspicitur, tum quia vitæ æternæ infallibile est testimoniũ & caussa. Via autem seu ratio consequendi oblatam in Euangelio salutem, exprimitur cum ait: Qui regenuit nos in spem viuam. Hic actio Dei consideranda est in hominis noua natiuitate, qua videlicet formatur nouus homo seu noua creatura ad imaginem Dei. Deus enim regignit hominem per prædicationem Euangelij, in qua Spiritus sanctus efficax est, & operatur fidem, cum qua coniuncta est regeneratio, quæ est sanctificatio nostri, in alijs maior, in alijs minor, pro fidei mensura. Qui ergo credit, nouus homo est natus, idq; ex Deo per renouationem Spiritus sancti. Huius nouæ natiuitatis finem addit, cum inquit: In spem viuam, cuius spei obiectum est hæreditas, quæ nec perire potest, vt mundi diuitiæ: nec contaminari abusu, nec marcescere antiquitate, vtpote quæ in cœlis seruetur, vbi nulla corruptio, nullus abusus, nulla deniq; defectio inuenitur. Verum quia omnibus hæc tanta hæreditas non obtingit, discernit inter huius hæreditatis veros hæredes, & alios, qui ab hac hæreditate excluduntur. Veros hæredes pronunciat eos, qui virtute Dei per fidem custodiuntur, donec salutem patefaciendam in extremo die consequantur. Est proinde fides instrumentum, quo & hæc hæreditas apprehenditur, & quo seruatur & possidetur. Obseruentur hoc loco salutis nostræ caussæ optimo ordine distinctæ, & admoneamur fidei, qua sola tanta hæreditas apprahẽditur & possidetur. Hanc qui habet, nouus homo est effectus, qui vt Christi vita viuit: Ita actiones huius nouæ vitæ edere debet. Hinc & illud manifestum redditur, quod plane vani sint & mendaces, qui Christi se nomine ac fide iactant, sed interim vitam viuunt sceleratam, subinde contra conscientiam impingentes. Nam cum fides ex verbo virtute Dei generatur, & ex fide fit natiuitas noua. Qui fieri potest, vt is veram fidem habere dicatur, qui nouæ vitæ nouas actiones nullas ostendit? Etsi enim vere dicitur, Sola nos fide iustificari, & filios Dei nasci, noui tamen facti homines, vt nouæ vitæ actiones edamus oportet.

Qua in re exultatis tristicia paululum, nunc (si opus est) per varias tentationes affecti.

Quis vsus sit spei in ęrumnis huius vitæ, quibus tentamur, exponit. Vult enim nos conferre præsentes ærumnas cum futuro gaudio, & inde animum nostrũ confirmare & erigere, quoties tentationum procellis agitamur. Hic quidem sunt variæ tentationes, illic vero plena salus. Hic ad breue admodum tempus cruciamur, illic perpetuo viuemus: modo vsque ad finem in fide perstiterimus, non fracti calamitatibus huius vitæ. Hic locus de cruce plenissime tractatur ad Rom. 8. Et pluribus argumentis firmissimis munitur. Parenthesis, (si opus est) vtilem doctrinam continet, videlicet, quod nemo sibijpsi crucem accersere debeat, sed eam ferat patienter, quæ diuinitus ei imposita fuerit.

Vt exploratio fidei vestræ multo preciosior auro, quod perit, & tamen per ignem probatur, inueniatur in laudẽ & ho-

Exultationis sub cruce, id est, patientiæ affectum exprimit. Fides auro confertur, afflictio igni. Vt

norem, & gloriam in reuelatione Iesu Christi.

enim aurum igne exploratur purum ne sit an non: ita fides afflictionibus probatior redditur. Et quemadmodum aurum, si purum inueniatur, in magno precio habetur, etsi tandem peribit: Sic fides, quæ immota sub tentationibus perstiterit, cedet suis possessoribus in laudem, in honorem & gloriã, quando videlicet filius Dei in secundo aduentu suo iudicaturus est viuos & mortuos. Exempla huiusmodi fidei ad Hebr. 11. multa recensentur, quæ faciunt ad huius loci declarationem. Atticismus est exploratio fidei pro explorata fide.

Quem cũ non videritis, diligitis, quem cum nunc non cernatis, ei tamen credẽtes, exultatis gaudio ineffabili & glorioso.

Effecta viuæ fidei recitat, dilectionem Christi, & gaudium spiritus ineffabile. Fidelis enim homo, cum Christum autorem salutis & fontem omnium bonorum cogitat, ad ipsum diligendum accenditur, & cum perpendit è quantis malis sit liberatus, & ad quantam gloriam olim per illum euehendus sit, ineffabili gaudio & glorioso perfunditur. Cæterum, vt dilectionis huius comes est obœdientia erga Christum, iuxta illud: Qui me diligit, verba mea seruabit: Ita gaudij huius ineffabilis fructus est inuicta animi fortitudo, & gloriosus in cruce triumphus, quem suo tempore sequetur immortalitatis gloria. Obseruetur hoc loco, quæ germanæ & veræ fidei natura sit. Non est enim (vt hypocritæ existimant) ociosa, sed vere actuosa est, vt quæ edat fructus iusticiæ dulcissimos, internos & externos.

Reportantes finem fidei vestræ, salutem animarum.

Qualis tandem futurus sit exitus fidei exponit. Vt enim hic Christum autorem salutis apprehendit fides: ita exitus seu finis erit salus animarum. Hic locus aperte duos errores Papisticos refellit. Vnum, quo asseritur, quod fides sit tantum initium salutis perficiendæ operibus. Alterum, quo statuitur esse ignis purgatorius, quo Christianorum animæ purgentur à morte, quod si verum esset, nequaquam recte à Petro diceretur, quod finis fidei sit animarum salus.

De qua salute exquisiuerunt & scrutati sunt Prophetæ, qui de gratia vobis præstita vaticinati sunt, scrutantes in quem aut cuiusmodi temporis articulum significaret, qui in ipsis erat spiritus Christi, prius significans venturas in Christum afflictiones, & quæ secutæ erant glorias, quibus reuelatum est, quod non sibijpsis, sed nobis administrabant, hæc quæ nunc annunciata sunt vobis, per eos qui prædicant vobis Euangelium, per Spiritum sanctum missum è cœlo, in quæ desiderant Angeli prospicere.

Occupatio est, qua anteuertit obiectionem eorum, qui doctrinam Euangelij tanquam nuper natam aspernabantur, quam longe antea à Prophetis propositam fuisse testatur. Verũ quia in hac pericopa plures sunt doctrinæ, eam in suas partes retexam. Primum ergo cum dicit, Prophetas exquisiuisse & scrutatos fuisse de salute, quæ per Euangelium annunciatur, significat doctrinam Euangelij non nouam esse, aut nuper natam, sed iam inde vsq; ab initio mundi fuisse propositam à sanctis Dei Prophetis. Est enim summus consensus Mosis, Prophetarum & Apostolorũ, qui omnes sunt interpretes primæ promissionis de Semine mulieris, contrituro caput Serpentis. Secundo, ne quis miretur cur isto tempore potius, quam alio, placuerit Deo filium mittere, dicit à Prophetis articulum temporis & inquisitum & demonstratum fuisse. Nam & Iacob Patriarcha signum aduentus Domini, ablatum sceptrum de Iuda, proposuit, & Daniel annum peragendæ victimæ & adducendæ æternæ iusticiæ indicauit. Tertio, vt fides Prophetis adhibeatur, affirmat eos non proprio motu locutos, sed per spiritum Christi, qui in ipsis erat, edoctos, quemadmodum fusius explicat Apostolus noster in primo posterioris Epistolæ. Quarto, summam doctrinæ Prophetarum de Christo colligit, cum eos vaticinatos esse pronunciat de eius in carnem aduentu, de passione & glorificatione, de missione Spiritus sancti è cœlo, de confirmatione Euangelij, de instructione Apostolorum per spiritũ sanctum, missum è cœlo die Pentecostes, & de Euangelio annunciando per vniuersum orbem. Quinto, extrema exordij particula, in quæ Angeli cupiunt introspicere, eo pertinet, vt humanam curiositatem in examinandis diuinis mysterijs refrenet & corrigat. Nam si Angeli adhuc non

huc non intelligunt iſtorum myſteriorum rationem,ſed eam expectant,donec cum illis & nos in æterna vita erudiamur: Simus & nos contenti ea cognitione, quæ nobis voce Prophetarum & Apoſtolorum patefacta eſt. Præter has doctrinas nunc propoſitas ex verbis Apoſtoli duo colligamus: Primum, quæ in nouo teſtamento legimus, ex veteri ſtabiliri. Huc pertinet præceptum Domini: Scrutamini ſcripturas. illæ enim de me teſtificantur. Alterum, cordate contemnere eos, qui vel ſcripturam aſpernantur, vel illi præferunt humanas doctrinas, quemadmodum in Papatu fieri videmus.

Quapropter ſuccincti lumbis mentis veſtræ, ſobrij, perfecte ſperate in eam, quæ ad vos defertur, gratiam, in reuelatione Ieſu Chriſti.

Ex eo quod gratiam Chriſti, quæ offertur per Euangelium, iam longo exordio prædicauerat, infert propoſitionem ſuaſoriam,qua hortatur gentes, vt perfecte, id eſt, ſincere & ſine fuco ſperent in eam gratiam, quæ offertur illis per reuelationem Ieſu Chriſti, id eſt, per prædicationem,qua patefit ipſis Ieſus Chriſtus. Verum, quia hanc ſpem impedit caro, vult vt ſuccinctis lumbis mentis, & ſobrij iter ingrediantur, vt ad ſalutem propoſitam perueniant. Metaphora lumborum ſumta eſt ex vetuſtiſsimis orientalium moribus, qui, cum prælongis vterentur veſtibus,non poterant niſi ſuccincte iter facere. Hac metaphora vſus eſt Chriſtus,cum inquit: Sint lumbi veſtri præcincti, & lucernæ accenſæ. Vt autem lumborum cinctura impedimentis quibuſuis animi & corporis opponitur, & currendi alacritatem, donec ad metam peruenerimus, nobis commendat: Ita ardentes lucernæ ignorantiæ & tenebris opponuntur, & certam directionem ſequi monent, ne quis currendo à recta aberret via. Eſt autem lucerna verbum Dei, iuxta dictum Dauidicum: Lucerna pedibus meis verbum tuum, Et ad Philip. 2. Inter quos lucete tanquam luminaria in mundo, verbum vitæ prætendentes. Porrò quod Petrus addit, νήφοντες,id eſt,ſobrij, hoc Chriſtus vigilādi verbo expreſsit Matth. 14. Marc. 13. & Luc. 12. Sed diuerſa metaphora. Vult vterq; carnis illecebras, mundi curas, falſas & vanas opiniones abijci, quibus homines ebrij & ſopiti in hoc mundo non ſunt idonei ad hoc gratiæ iter ingrediendum. Obſeruetur imprimis hæc Apoſtoli exhortatio, quam ex fonte ſapientiæ, hoc eſt, ex ore magiſtri ſui hauſit. Hac monemur, vt ad migrandum ſemper ſimus parati, nullamq; fixam quietamque ſtationem alibi quæramus, quam in cœlo: quod ſane nequaquam fieri poteſt, priuſquam omnia impedimenta carnis & mundi ſublata fuerint.

Tanquam filij obœdientiæ.

Prima ratio propoſitionis à debito officio. Cum vos iam ſitis filij Dei effecti per gratiam, par eſt vt vos geratis, vt filios obœdientes decet. Monebit igitur nos adoptionis gratia, vt ſanctitati & puritati vitæ ſtudeamus. Qui autem hoc non facit, contumax eſt, & adoptionis gratia excidit. Vtrunq; igitur nos inuitet ad ſtudium innocentiæ, adoptionis dignitas, & contumaciæ pœna.

Non conformantes vos priſtinis in ignorantia veſtra cupiditatibus.

Secunda ratio à vitæ ſtatu ſumitur. Cum olim in ignorantia viueretis, cupiditatum malarum ſerui fuiſtis, at hic ſtatus veſter, in quo ex ignorantiæ tenebris exiuiſtis, aliam vitam & alios mores poſtulat.

Sed vt is, qui vocauit vos, ſanctus eſt, ipſi quoque ſancti in omni conuerſione reddamini.

Tertia ratio eſt à vocantis DEI conditione. Is qui vocauit vos in ſuam familiam, videlicet DEVS, ſanctus eſt. Igitur & vos ſanctos eſſe oporteat.

Propterea ſcriptum eſt, ſancti eſtote, quia ego ſanctus ſum.

Teſtimonio ſcripturæ tertiam rationem munit. Habetur autem hoc teſtimonium in Leuitico, vbi ter hoc præceptum repetitur, nempe 11. 19. 20. capitibus, in quibus locis ſanctitas pollutioni opponitur.

Et, ſi patrem cognominatis eum, qui citra reſpectum perſonarū iudicat, ſecundum cuiuſq; opus, in timore incolatus veſtri tempus tranſigite.

Quarta ratio à neceſſario ſumta. Si cœleſtis patris filij uultis nuncupari, ut eius ueſtigijs in ſanctitate uera inſiſtatis neceſſarium eſt. Rationem ex eo confirmat, quod Deus ſit ἀπροσωπολήπτης, ut qui non perſonarum qualitatem, ſed rerum exquirat differentiam. Habet ergo hæc ratio ſignificationem abdicationis, ſi patri non morem gerant filij. Hic obſeruetur antitheſis, qua opus perſonæ, & reſpectus ſeu qualitas perſonæ ueritati operis ſeu cauſſæ opponuntur. Secundum opus ſeu cauſſam iudicat is, qui regulam legis in iudicando ſequitur, nulla habita perſonæ ratione. Secundum perſonam ſeu reſpectum perſonæ iudicat, qui regulam legis in iudicando negligit, & perſonæ tantum rationem habet propter fauorem uel odium. PORRO, quia hoc loco, & ſimilibus abutuntur Papiſtæ, ut euertant totius ſcripturæ conſenſum de gratuita iuſtificatione, & ſalute, breuiter hoc loco ſolutionem ſophiſmatis Papiſtarum aſcribam. Cum ergo obijciunt: Deus iudicat quemque ſecundum opus, aut reddit unicuiq; iuxta opera ſua, omnium primum huiuſmodi ſententias generales ſecundum normam iuſticiæ Dei (qua contumaces decreuit reijcere, & credentes omnes in gratiam recipere) applicemus duobus generibus hominum, impijs quidem legaliter, pijs uero Euangelice. quando impijs reddet Dominus ſecundum opera eorum, non eſt dubium quin redditurus ſit ipſis infernum & damnationem. At cum de conuerſis quæritur, plura ſpectanda ſunt. Primum, quod uita æterna non ſit ſeruorum ſtipendium, ſed filiorum hæreditas. Rom. 6. Donum Dei uita æterna in Chriſto Ieſu domino noſtro. Deinde, analogia conſideranda eſt inter patrem terrenum, & patrem cœleſtem. Nam ſicut pater terrenus ſuis liberis, qui ſunt naturæ lege hæredes, promittit obœdientibus hæreditatem: Ita Deus pater cœleſtis ſuis etiam filijs hæreditatem gratuitam promittit, quam tamen dicit ſe redditurum ſecundum opera illorum. Verum ne hic erretur, quatuor circumſtantiæ ſunt ſpectandæ. Prima, quod pijs rigor legis ſit ſublatus per Chriſtum. Nulla enim eſt condemnatio ijs, qui ſunt in Chriſto Ieſu. Secunda, quod perſona credens placeat propter iuſticiam Chriſti ſibi imputatam (credenti enim Chriſti imputatur iuſticia) & ſit hæres uitæ æternæ. Tertia, quod Deus non ſolum à perſona credente, & placente propter iuſticiam Chriſti requirit obœdientiam, uerum etiam promittit mercedem, idque non ex debito propter dignitatem operis, ſed ex gratia propter beneuolentiam paternam, qua promiſit operibus remunerationem. Quarta, quod opera, ſic facta ex fide à perſona placente propter Chriſtum, ſint teſtimonia fidei, ut effectus proprij certiſsima ſuæ cauſſæ ſunt indicia. Atque ideo dicitur, Deus ſuis reddere mercedem ſecundum opera, quia uera indicia ſunt timoris Dei & fidei, & ut teſtetur tota creatura de iuſticia Dei in iudicando.

Cum ſciatis, quod non caducis argento aut auro redemti ſitis, ex vana veſtra conuerſatione, à patribus accepta, ſed precioſo ſanguine Chriſti, incontaminati agni, præordinati quidem ante mundi conſtitutionem, manifeſtati vero in extremis temporibus propter vos, qui excitauit Chriſtum à mortuis, vt fides veſtra & ſpes ſit in Deum.

Quinta ratio à iure gentium ſumta. Serui debent obœdire non ei, cuius olim fuerant ſerui, ſed ei, qui iam eos precio emerat. Chriſtiani non amplius debent eſſe ſerui mundi, ſed Chriſti, qui eos ſuo precioſo redemit ſanguine. Igitur Chriſtiani, renunciato mundi imperio, Chriſto domino obœdientiam debent. Hæc argumenti ſumma eſt. Quod, quia præcipuum eſt, copioſe ab Apoſtolo exponitur, & amplificatur, idque primum per collationem conuerſationis ueteris (qua ſub patrum ſuorum legibus uixerunt) & noui ſtatus, in quo Chriſto nomina dederunt. Loquitur autem hic de ijs patribus, de quibus Ezechiel cap. 20. ubi inquit: In præceptis patrum ueſtrorum ne ambuletis, & iudicia eorum ne cuſtodiatis, & idolis eorum ne polluamini, ſed in præceptis meis ambulate. Deinde per collationem precij agni immaculati Chriſti, quod inæſtimabile eſt, & perpetuo durat, & precij caduci & momentanei auri & argenti. Si ergo illi ſerui, qui auro & argento emuntur, iure obtemperant illis, à quibus emti ſunt, multo magis par eſt, ut Chriſtiani Chriſto obtemperent, qui eos proprio redemit ſanguine. Præterea, per collationem promiſsi Chriſti, & exhibiti, in qua collatione hæc mihi uidetur incluſa eſſe ratio. Sancti patres, qui Chriſtum olim promiſſum expectarunt, in eum crediderunt, eique obtemperarunt. Igitur uos quoque, quibus iam Chriſtus exhibitus eſt, & qui ſcitis ipſum excitatum ex mortuis, & donatum gloria à patre, debetis ipſi obœdientiam, modo fides & ſpes ueſtra in Deum ſit. Atque ita multæ particulares rationes ſæpe in uno principali argumento latitant, quæ explicatæ & illuſtrant & amplificant principale argumentum.

Poſt-

Postquam animas vestras purgastis obœdientia veritatis per spiritum, caritate fraterna absq; simulatione, ex puro corde alij alios diligite impense.

Transit ad aliam parænesin. Postquam enim hortatus est ad spem gratiæ, oblatæ per Euangelium firmam, ad cincturam lumborum mentis, ad sobrietatem animorum & affectuum (Quæ omnia vno sanctificationis nomine continentur) Iam ad proximos descendit, hortaturque, vt nos inuicem fraterna complectamur caritate, quæ vt ex puro corde procedere debet: Ita aberit ab omni hypocrisi. Similis sententia habetur 1. Timoth. 1. vbi ita inquit Apostolus: Finis præceptionis est dilectio ex corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Verum quia Petrus nouit in nostra corrupta natura, priusquam noui facti fuerimus homines, nihil esse puri, nihilq; sinceri, ante hanc exhortationem ad fraternam caritatem caussas enumerat, ex quibus hæc fraterna dilectio manat. Postquam inquit, purificastis animas obœdientia veritatis per spiritum. Hæc verba duas caussas fraternæ dilectionis continent, quæ nequaquam sunt in prophanis hominibus. Sunt autem hæ caussæ, obœdientia veritatis, & spiritus sanctus, qui in verbo veritatis, quod est Euangelium, est efficax. Hæc verba Petrus ex pectore magistri sui suxit: Ita enim ait Dominus Ioan. 15. Et vos mundi estis propter sermonem, quem loquutus sum vobis. Hæc ergo mundicies, tum demum contingit, quando audito & credito sermone veritatis, Christo inserimur. Atque ideo Christus in eadem concione subiungit: Manete in me, & ego in vobis. Sicut palmes non potest ferre fructum à seipso: Ita nec vos, nisi in me manseritis. Fons ergo & origo, non solum mutuæ dilectionis, verum etiam omnis operis boni, est spiritus Christi, quo aguntur fideles. Quicquid fit sine hoc spiritu, qui est omnis bonæ actionis fundamentum & caussa, hypocrisi & mentis impuritate inquinatum est, quantumuis præclarum & sanctum coram oculis hominum appareat.

Renati non ex semine mortali, sed ex immortali, per sermonem viuentis Dei & manentis in æternum.

Ex virtute renascentiæ mutuum caritatis affectum elicit. Oportet renatum naturam seminis referre, vnde renatus est. Nos non sumus renati ex mortali semine carnis, vnde fuit prior nostra natiuitas, sed ex semine immortali, videlicet sermone viuentis & manentis Dei in æternum. Igitur iam non naturam mortalis seminis, sed immortalis referre debemus. Proinde caritas iam pura in renatis esse debet sine hypocrisi, quæ primæ natiuitatis nostræ & mortalis seminis vicium est.

Nam omnis caro vt gramen est, & omnis gloria hominis vt flos graminis. Exaruit gramen, & flos eius decidit, at verbum Domini manet in æternum. Hoc autem est verbum illud, quod est euangelizatum vobis.

Mentionẽ seminis mortalis & immortalis fecit: nunc per amplificationem illustrius discrimen vtriusque facit. Semen mortale seu corruptibile carnis nomine significatũ, instar graminis est, & quicquid inde pullulat, instar floris est, qui durat ad exiguum tempus. At semen immortale, seu incorruptibile, quod est verbum Euangelij, manet in æternum. Obœdientia igitur, quæ præstatur à conuersis per prædicationem Euangelij, fructus est iusticiæ, qui & placet Deo & durat in æternum, modo ne culpa nostra gratia rursus exciderimus. Porro ne gentes de illo verbo dubitent, quod definit esse semen immortale, addit Petrus illud ipsum verbum esse, quod ipsis antea sit euangelizatum. Iam argumentum, quod in his verbis continetur, videamus. Quicquid gloriosum, & pulcrum nascitur ex semine mortali, id est, ex carne, tantum ad breue tempus durat, & quicquid ex semine immortali nascitur, nunquam marcescit, sed durat in perpetuum. Igitur, cum diuturniora bona præferenda sunt minus diuturnis, debet caritas (qua nos mutuo complectemur) quæ huius immortalis seminis quidam flos est, perpetua esse & constans.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt renunciata omni iniuria proximorum, & carnalibus concupiscentijs abiectis, adoptione digne & decenter in subiectione & patientia viuant Christiani, hortatur Apostolus.

Ordo & partes Capitis secundi.

Plures sunt huius capitis partes, quæ omnes inter se connexæ sunt, & pertinent ad eundem scopum. Primo loco infert ex fine primi capitis dehortationem ab iniuria proximorum, & exhortationem ad innocentiam vitæ. Vnde occasionem nactus, dilabitur in descriptionem Christi ex Esaia Propheta, ostendens prædictam fuisse defectionem populi Iudaici à Christo, & assumtionem gentium in gratiam. Id quod testimonio Oseæ Prophetæ confirmat. Tertio loco redit ad exhortationem. Hortatur enim conuersos, vt abiectis carnalibus concupiscentijs, decenter inter gentes viuant in gloriam Dei. Quarto, ad subiectionem inuitat, quo & alia quædam pietatis officia addit. Quinto, seruos compellat, eosq; hortatur, vt suis dominis patienter obtemperent. Vnde sexto loco, ab hypothesi ad Thesin ascendens, de patientia præcipit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROINDE deposita omni malitia, & omni dolo, & simulationibus, & inuidentijs, & omnibus obtrectationibus, tanquam modo geniti infantes lac rationale & dolo vacuum appetite, vt per illud adolescatis.

Infert Apostolus ex fine proximi capitis hanc parænesin, quæ hoc modo superioribus accõmodabitur. Vos ex immortali semine, videlicet verbo Dei, iam recens nati estis. Ergo lac appetite conueniens isti nouæ genituræ, hoc est, talem vitam viuite, qualem requirit hæc noua natiuitas. Atque ita lactis nomine significatur consentanea simplici infantiæ viuendi ratio. Hunc esse sensum Apostoli manifeste ex antithesi apparet. Nam lac, etsi alias pro ipso verbo Dei sumitur, hoc tamen loco vicijs quæ enumerat, vt infantia vetustati naturæ, opponitur. Cum autem hoc lac rationale & vacuum dolo vocat, requirit in vita Christiana prudentiam & simplicitatem, iuxta præceptum Domini: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Vult quidem nos simplices & puros esse, sed non malicia, & non sensibus: & vult nos lacte nutriri, sed recta intelligentia condito, vt sit temperata simplicitate prudentia. Cum vitia, quibus lac rationale & expers doli opponitur, enumerat, non quidem omnia recenset, sed quædam tantum exempli gratia, quorum posteriora à prioribus nascuntur, vt sunt, malitia, (hoc est, nocendi cupiditas, quæ dilectionis fonti aduersatur) dolus (qui à malicia oritur) est, cũ alicui fallacia tenditur. Simulatio à malo dolo orta est, cum aliud foris apparet, quam in animo latet. Inuidia simulationis comes est, cum quis alieno commodo cruciatur. Obtrectatio inuidentiæ proles est, quæ alienæ famæ insidiatur. Augustinus inter maliciam & inuidiam ita distinguit. Malicia, inquit, malo delectatur alieno. Inuidia bono cruciatur alieno, & addit, dolus duplicat cor: adulatio duplicat linguam: detractio vulnerat famam. Porro hic locus Petri clare docet, quid apportemus nobiscum ad Christum, quando per Euangelium renascimur, videlicet tunicam maculatam, & onus graue non meritorum congrui & condigni cumulo, sed peccatorum nos prementium pondere. Hoc onus, qui ad Christum veniunt, deponere debent, quia cum noui homines facti sunt, nouos mores induant necesse est.

Siquidem gustastis, quam benignus sit Dominus.

Cum seruorum alacritas sæpe benignitate dominorum excitari soleat, rationem præstandæ obœdientiæ petit Apostolus ex consideratione benignitatis Domini erga nos. Ac si dicat: Cum vos, qui ob vestrum peccatum aliquando maledictioni & iræ Dei subiecti eratis, iam tandem ex gratia Dei reconciliati estis, precioso sanguine Iesu Christi Domini vestri, vtique par est, vt tam benigno Domino obsequentes sitis. Quid enim turpius est, quam benemeritis gratiam non rependere? Gustandi verbo vsus est Petrus propter metaphorá lactis, & simul alludit ad Psalm. 34. in quo Dauid instituit exhortationem ad gustandam bonitatem Dei hisce verbis: Gustate & videte quam bonus sit Iehoua. Beatus vir, qui sperat in eo: nisi quod Petrus secutus septuaginta interpretes pro thob Ebraico, χρηστὸς posuit. Est autem χρηστὸς, qui se alijs vtendum præbet,

præbet, seu qui alijs est commodus, & suam bonitatem alijs communicat. Hoc modo & Paulus hac voce ad Titum scribens vsus est, vbi inquit: Quando χρηστότης & φιλανθρωπία Dei apparuit. Hanc χρηστότητα interpretatur, quod Deus ex mera gratia nos per lauacrum regenerationis saluos fecerit.

Ad quem accedentes, lapidem viuum (ab hominibus quidem reprobatum, apud Deum vero electum & preciosum) & ipsi veluti viui lapides ædificemini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, ad offerendum spirituales hostias, acceptas Deo per Iesum Christum.

Alia est propositionis ratio, à destinatis ad finem sumta. Qui ad Christum accedunt lapidem viuum, simul virtute ipsius, & lapides viui efficiuntur, vnde domus spiritualis construitur, & in sacerdotes vnguntur, ad offerendũ Deo spirituales hostias. Proinde par est, vt deposita omni proximi iniuria, omniq; impuritate & prophanitate, pie sancteq; viuant. Hæc argumenti summa est, cuius antecedens veteris typi expositio est. Nam ad veteris templi structuram respicit, quod templum Ecclesiæ Christi typus quidam fuit. Vt enim in illo fuit fundamentum, fuit superextructum ex multis lapidibus ædificium, fuerunt sacerdotes & hostiæ: Ita in Ecclesia Christi, Christus ipse fundamentum est, singuli fideles viui lapides, & sacerdotes offerentes spirituales hostias. Sed vt illic omnia mortua & carnalia (si signa à veritate separas) Ita hic viua & spiritualia omnia virtute eius, qui sua potentia diuina resurrexit à mortuis. VT autem hoc argumentum plenius intelligatur, illud in suas partes, quæ particulares quasdam rationes continent, retexam. Primo igitur loco affirmat Apostolos, quod omnes accedentes ad Christum (accedunt autem qui credunt) cum eo vnam domum spiritualem constituant, seu vnum templum efficiant, id est, vnam sanctam & Catholicam Ecclesiam, adeo vt sancti patres omnes, qui ante Christi aduentum vixerunt, & nos qui hodie credimus, vnum simus templum Dei. Verum hoc interim est obseruandum, quod non solum omnes pij, qui fuerunt, & sunt, & qui olim accessuri sunt, vnum templum, vnamq; spiritualem domum constituant, verum etiam particulares cœtus piorum, atque adeo singuli credentes templa Dei recte dicantur, Sed ad illud vniuersale templum & Catholicum pertinentes, tanquam eius membra quædam seu viui lapides. Hoc confirmatur 1. Corinth. 6. An nescitis, quod corpus vestrum templum sit Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo? 1. Corint. 3. Templum Dei sanctum, quod estis vos. Quisquis templũ Dei violauerit, disperdet illum Deus. Hinc ergo huiusmodi sumatur exhortatio. Nos credentes vna cum Christo vnum templum Dei sumus. Igitur non solum puros & sanctos nos esse decet (Quid enim indignius quam sanctissimum Dei templum vlla impuritate prophanare?) Verum etiam vnius Dei cultores nos esse oportet, abiectis veteribus idolis, quæ coluimus ante conuersionem ad Christum. Huc pertinet illud Pauli secundæ Corinth. 6. Quæ est consensio templi Dei cum idolis? Huc dictum Barnabæ comitis Pauli, quod citatur à Clemente Stromatheon secundo, pagina 161. in Florentinis exemplaribus. Antequam, inquit, crederemus Deo, domicilium corruptibile & fragile cordis nostri erat templum vere manu factum, quia erat plenum idololatria, & erat Dæmonum, propterea quod faceremus quæ erant Deo contraria. Sed attendite, vt templum Domini gloriose ædificetur. Quomodo? Accipiendo remissionem peccatorum, & sperando in nomen Christi, fiamus noui & denuo creati, eo quod in domicilio nostro vere Deus habitat. Quomodo? Quando habitat in nobis sermo Filij ipsius, vocatio promissionis ipsius, sapientia iustificationũ, & mandata doctrinæ. DEINDE, cum Christum pronunciat viuum lapidem, cui adiuncti per fidem etiam viui efficimur lapides, eius nimirum virtute, indicat, quod hæc vita Christi nunc in nobis efficax esse debeat ad pie sancteq; viuendum. Quod autem in parenthesi inclusi, occupatio est. Occurrit enim Apostolus scandalo crucis & defectionis Iudæorum à Christo, huic scandalo mederi conatur, concedens quidem Christum reprobatum esse ab hominibus, sed interim eundem electum, hoc est, eximium & preciosum apud Deum. Hic Christus dicitur lapis electus, non respectu reproborum, sed comparatione reliquorum lapidum eiusdem ædificij, quibus multis modis excellentior est. Verum cum Christus dicit apud Matthæũ: Multi sunt vocati, pauci vero electi. Electi dicuntur comparatione ad illos, qui verbum quidem audiunt, sed non vitam dignam Euangelio viuunt. Carent enim viua fiducia in Deum, indulgent suis cupiditatibus, & viuunt sine pœnitentia. Præterea cum non solum domum spiritualem Christianos appellat Apostolus, verum etiam sanctum sacerdotium, hoc est, sacerdotes sanctos, vt qui sanctitate induti, hostias Deo offerre debeant, addit illis acriores, ad pie sancteq; viuendum stimulos. Nam si Aaronici sacerdotes ab immundicia se merito seruarunt puros in templo

plo perituro ministraturi, multo magis par est, vt Christiani, qui sanctificati sunt sanguine Christi, se incontaminatos custodiant. Addit & stimulum pijs, quod subiungit Apostolus de hostijs: Ad offerendum, inquit, spirituales hostias. Dicitur autem spiritualis hostia omnis obœdientia, quam Christiani ex spiritu fidei præstant, siue sit interna siue externa. Vnde Paulus suum laborem in prædicando Euangelio cultum spiritualem appellat. Non ergo spiritualis hostia dicitur ab operis qualitate, sed ex qualitate animi operantis, à caussa efficiente, & finali. Cum autem obœdientia nostra, quæ ex fide fit, hostia dicitur, significatur quod grata sit Deo. Vnde ad Ebræos beneficentia erga proximum dicitur hostia, qua delectatur Deus. Verum ne quis obijceret, istam nostram obœdientiam vt imperfectam: ita multis modis contaminatā esse, ideoq; non esse adeo Deo acceptam, Apostolus occurrit isti obiectioni, pronuncians hostias Christianorū acceptas esse, non suæ perfectionis aut dignitatis respectu, sed per & propter Iesum Christum, cuius cum iusticia ornati prodimus in templum Dei sanctum, non apparemus vt peccatores, sed placemus, vt dilecti filij in dilecto. 10

Propterea etiam continet scriptura: Ecce pono in Sion lapidem angularem, electum, preciosum, & qui crediderit in illo, non pudefiet.

Quia Christū lapidem preciosum appellauit Apostolus, id sibi probandum duxit scripturæ testimonio, petito ex 28. capite Esaiæ, in quo testimonio non tam verba Prophetæ, quā sensum spectat. Nam nec septuaginta interpretes imitatur, nec Ebraicas voces ad verbum reddit, sed solo sensu in genere contentus est, & probat Christum lapidem electum & preciosum esse, adeo vt qui in ipsum crediderit, non pudefiat, id est, non suffundatur pudore frustratus sua spe. Hæc summa sententiæ est. Verum quia Esaiæ verba continent pulcerrimam Christi & Ecclesiæ descriptionem, ea ascribam & breuiter declarabo. 20

[ECCE, inquit, ego ponam in Sion lapidem, lapidem probationis, angulum preciosum, fundamentum fundatum, qui credit non festinabit.] Hic primū Christus dicitur lapis probationis, cum, quia ad illum totum ædificium probandum est, tum etiam quia præ alijs probatus est, seu vt Petrus loquitur, electus. Deinde dicitur angulus, quia totam ædificij molem sustinet. Ad hæc fundamentum solidum appellatur, quo solo ædificij pondus nititur. Sic ergo lapis est, vt totum angulum occupet. Sic est angulus, vt tota domus per illum contineatur. Sic est fundamentum, vt tota domus sit in eo fundata. Tota igitur Ecclesia & singula eius membra solo Christo nituntur & fulciuntur. Porro quod addit, QVI CREDIT NON FESTINABIT, modum ostendit, quo hic lapis hominibus fit salutaris. Fides enim est instrumentum, quo homines, vt viui lapides, accommodantur fundamento Christo. Quod autem subiungit, NON FESTINABIT, significat, quod credentes non debeant ad alia remedia confugere, quam ad solum Christum. Nam qui alia salutis remedia quærit, gratia Christi excidit, & extra fundamentum est. Solus enim Christus credentibus plena salus est. Hinc apparet Petrum Apostolum fideliter sensum Prophetæ reddidisse, tametsi verba non expressit. Septuaginta interpretes sic habent, ἰδοὺ ἐγὼ ἐμβαλῶ εἰς τὰ θεμέλια σιὼν, λίθον πολυτελῆ, ἐκλεκτὸν, ἀκρογωνιαῖον, ἔντιμον, εἰς τὰ θεμέλια αὐτῶν, καὶ ὁ πιςεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ μὴ καταισχυνθῇ, hoc est, Ecce ego mittam in fundamenta Sion lapidem preciosum, electum, summum angularem, honoratum, in fundamenta eorum, Et qui credit in illum, nequaquam pudefiet. Ex hoc Esaiæ testimonio discamus in solo Christo salutem nostram fundatam esse, cuius salutis fiunt participes omnes, qui Christo fide coniunguntur, in hoc mirando Ecclesiæ ædificio. 30 40

Vobis igitur honor est, qui creditis, incredulis vero lapis, quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, & lapis offendiculi, & petra scandali his, qui impingunt in sermonem, nec credunt, ad quod etiam positi fuerant.

Discernit Apostolus inter duo genera hominum, quorum vni salutaris est Christus, Alteri (quod tamen Christo accidentale est) exitialis. Vt enim credentibus est honor, id est, preciosus (ponitur enim hic abstractum pro concreto:) Ita incredulis est exitialis, non quidem sua natura, sed hominum culpa. Hæc summa sententiæ est Apostoli. Nunc verba Apostoli propius aspiciamus. Cur Christus lapis dicatur, supra dictum est, cuius pro conditione hominum, variat efficacia. Vt enim credentibus & amplectentibus Euangelium, est lapis preciosus, & salutaris: Ita reprobantibus ipsum, & spernentibus Euangelium, est lapis offendiculi, & petra scandali. Nam in ipsum impingunt & offendunt omnes, qui rationis & carnis iudicium sectantes 50

Chri-

Christum repudiant, qui ipsis salutem gratuitam ex mera sua bonitate obtulit. Fit ergo non natura sua, sed hominum vicio lapis offendiculi, & petra scandali. Hoc ita esse, declarant sequentia verba. Hic, inquit, qui impingunt in sermonem, id est, qui verbo prædicato fidem non adhibent, nec credunt, ad quod etiam positi fuerant, hoc est, Etsi illis (loquitur enim hic de incredulis Iudæis) destinata erat salutis promissio, tamen non crediderunt. Hanc interpretationem verborum Petri & peristasis loci, & verba requirunt. Quidam nouus interpres ita reddidit: Immorigeri, ad quod etiam conditi erant, & interpretatur quod ideo conditi fuerint, vt essent immorigeri, hoc est, quod creati fuerint ab optimo Deo ad certam damnationem. Verum præter id, quod ἐτέθησαν vertit conditi sunt, contra vocis græcanicæ naturam, vim facit huic loco. Nam supra dixit Apostolus, hunc lapidem Christum fuisse ab ædificantibus reprobatum, quod nequaquam verum fuisset, nisi hic lapis his oblatus esset antea. Deinde verbum Dei & promissionem factam populo Iudaico male peruertit. Nam verbum Dei, & promissio testatur Iudaicum populum cum conditione fuisse electum. Ita enim Moses Exod. 19. ait: Si audiendo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, quia mea est vniuersa terra. Quis non videt conditionem hic adiectam esse? Proinde audientes vocem Dei, & credentes Euangelio, quod proponitur vniuerso orbi, iuxta hoc vniuersale Christi mandatum: Ite in mundum vniuersum, & prædicate Euangelium OMNI CREATVRÆ, sunt Dei peculium. Qui vero non audierint, nec crediderint Euangelio, reprobi sunt, & sua culpa damnati. Qui cum hac sententia putant pugnare nouum, decimum & vndecimum capita ad Romanos, prorsus non attendunt, quis sit scopus istorum capitum, quem tamen scire possent, cum ex fine tertij capitis eiusdem Epistolæ, tum ex propositione collecta in 10. eiusdem, uidelicet: Omnis qui credit in ipsum, non pudefiet. Non est enim distinctio Iudæi & Græci. Idem enim Dominus omnium, diues in omnes, qui inuocant ipsum. Omnis enim quisquis inuocauerit nomen Domini, saluus erit.

Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus in acquisitionem, vt virtutes annuncietis illius, qui ex tenebris vos vocauit, in admirabilem suam lucem.

Antithesis est proximæ sententiæ. Vt enim incredulos impingere dixit in sermonem: Ita hic eorum, qui credunt, honorem definit & excellentiam monstrat. Quia autem alludit Petrus ad verba, quæ mox sequuntur, ea quæ heri de conditione adduxi ex 19. capite Exod. Nemini dubium esse potest quin hoc dictum Petri, Vos estis ei genus electum &c. ex conditione fidei pendeat. Ideo enim dicuntur genus electum, quia credunt. Vt autem hoc clarius euadat, ascribam Mosis verba: Si audiendo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi peculium de cunctis populis, quia mea est vniuersa terra (Sequitur interpretatio peculij) Et vos eritis mihi regnum sacerdotale, gens sancta. Quis non videt conditionem fidei huc pertinere? quæ fides omnis obœdientiæ veræ initium est. Nunc verba Apostoli diligentius perpendamus. Primum dicit, fideles esse genus electū, id est, eximium præ omnibus alijs hominum generibus. Quod enim Mosis peculium, seu thesaurum præ alijs facultatibus carum appellauit, hoc Petrus genus electum nominat. Vt sint synonyma, genus electum & peculium, seu thesaurus præ alijs facultatibus carus. Ebraice ad verbum populus thesauri preciosi seu peculij. Septuaginta reddiderunt λαὸς περιούσιος, id est, populus peculiaris. Paulus ad Titum imitatus septuaginta, vocat credentes λαὸν περιούσιον, id est, populum peculiarem, qui loco thesauri preciosi habetur. Est enim περιούσιος thesaurus præ alijs dilectus. Hinc apparet, quo respectu electus dicatur in sacris literis. Nam electus, περιούσιος, & peculium seu thesaurus eandem rem notat. Vt enim Christus dicitur lapis electus, quia præ alijs lapidibus eximius est in ædificio Ecclesiæ: Ita credentes electi, quia præ alijs omnibus hominibus in mundo eximij sunt, & in magno precio coram Deo, tanquam singularis quidam thesaurus. Neq; mirum est credentes dici Electos, cum sint filij Dei, & alij, quorum respectu dicuntur electi, sunt filij Diaboli, id est, reprobi & damnati. Hæc eximia laus merito Christianis ad pie sancteq; transigendam in hoc mundo vitam stimulum addere deberet. Deinde credentes à Petro dicuntur Regale sacerdotium, hoc est, Reges, qui etiam in templo Dei sacerdotio funguntur. Quanta autem sit hæc dignitas, diligenter considerandum est. Nam hæc dignitas merito nos, qui Christiani dici & esse volumus, excitare deberet, vt induti puris vestibus, id est, vera sanctitate & innocentia, seruiremus Deo in suo sancto templo, omnibus diebus vitæ nostræ. Possunt autem hæc verba de Regali sacerdotio dupliciter exponi, videlicet simpliciter, & respectu hominum incredulorū. Simpliciter, quidem hoc modo:

Creden-

Credentes ſunt Reges & Sacerdotes, ſeu vt Moſes loquitur, Regnum ſacerdotum, id eſt, Regnum, quod ex ſacerdotibus, rebus ſacris, & diuinis Deo dicatis conſtat. Et prudenter obſeruandum eſt, quomodo vtrunq; vocabulum alterum reſtringat. Chriſtiani quidem ſunt Reges, ſed ſacri non prophani. Sunt enim in Chriſto victores mundi & ſatanæ. Sunt ſacerdotes, ſed Regij, non vulgares, aut Typici, quales fuerunt Aaronici ſacerdotes. Hæc eminentia, hic honor, hæc ineffabilis gloria moneat Chriſtianos, vt opera edant Regibus ſanctis & ſacerdotibus Regijs digna. Deinde, Chriſtiani dicuntur Regij ſacerdotes hominum incredulorum reſpectu. Quemadmodum enim apud omnes populos, reges & ſacerdotes ſunt honoratiores præ alijs: Sic etiam fideles ſunt præ omnibus populis honoratiores, vt qui Deo dicati ſint. Cum ergo ita ſit, merito deberent Chriſtiani abſtinere à prophanorum hominum operibus, & in ijs operibus toti occupari, quæ decent Regales ſacerdotes, ſacra adminiſtrantes in ſancto Dei templo. Dicuntur præterea Chriſtiani gens ſancta, id eſt, ſegregata ab alijs prophanis cœtibus, & dicata Deo, eique in hoſtiam oblata, vt ipſum in vera ſanctitate colat. Dicuntur & populus in acquiſitionem, hoc eſt, vt Paulus loquitur, peculiaris. Quapropter hæc dignitas merito nos moueret ad ſtudium obœdientiæ erga Deum. Huc addit Petrus finem huius eximiæ dignitatis, nimirum, vt pij annuncient virtutes eius, qui ſe à tenebris in admirabilem lucem vocauit. Per tenebras intellige ignorantiam, & eius pœnam maledictionem. Per lumen noticiam Dei, & benedictionem, ex qua conſolatio naſcitur. Hanc lucem propterea admirandam pronunciat, quia extra rationis captũ poſita eſt. Hac periphraſi Chriſti ideo vſus eſt Apoſtolus, vt excitemur magis eius cogitatione, ad ambulandum digne tanta luce. Huc pertinet & illud Pauli: Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate.

Qui quondam eratis non populus, nũc eſtis populus Dei, qui quondam non conſecuti miſericordiam, nunc eſtis miſericordiam conſecuti.

Gentes ad fidem conuerſas populum peculiarem Dei dixit. Nunc, vt maius pondus huic aſſeuerationi accedat, eam Prophetico confirmat teſtimonio. Cum enim Hoſeas Propheta abiectionem populi Iudaici, propter ſuam contumaciam, propoſito mulieris fornicariæ & liberorum fornicationum paradigmate, prædixiſſet, addit vaticinium de vocatione gentium, quo & Paulus Rom. 9. vſus eſt.

Dilecti, obſecro vos, tanquam aduenas & peregrinos, vt abſtineatis à carnalibus cupiditatibus, quæ militant aduerſus animam, conuerſationem veſtram inter gentes habentes honeſtam, vt in quo loquuntur aduerſus vos tanquam maleficos, ex bonis operibus ſpectantes vos glorificent Deum in die viſitationis.

Poſtquã oſtendit Apoſtolus, quanta ſit Eccleſiæ gloria, quanta dignitas, & in quo ſit loco apud Deum, exhortationem rurſus aggreditur, quam ſuo more veſtit firmiſsimis quibuſdam rationibus. Quo autem res fiat dilucidior, exhortationis propoſitionem nudam proponam, & ordine rationes quibus veſtitur, ſubiungam. Propoſitio bimembris eſt: Abſtinete à carnalibus deſiderijs: Et honeſtam habete inter gentes conuerſationem. Prius membrum, quod eſt, Abſtinete à carnalibus deſiderijs, confirmatur duabus rationibus. Quarum prior ſumitur à conditione Chriſtianorum, Poſterior ab effectu carnalium cupiditatum. Conditio hæc eſt, Chriſtiani ſunt aduenæ & peregrini in mundo, vt qui cœlum habeant patriam, iuxta illud Pauli ad Philip. 3. πολίτευμα noſtrum in cœlo eſt. Quare non decet, vt Chriſtiani mundanis ſordibus ſe inuoluant, & carni ſe ſubijciant, præſertim cum nemo debeat alienæ Reipublicæ negocijs ſe immiſcere, idque maxime, ſi pugnant cum ſuæ Reipublicæ inſtitutis. Effectus eſt, quod carnales cupiditates militent aduerſus animam, hoc eſt, aduerſus ſpiritum. Nam animã hic vocat Petrus, quatenus ſpiritu Dei reformata eſt ad imaginem Dei. POSTERIVS membrum propoſitionis, quod eſt: Honeſtam habete inter gentes conuerſationem, ſimiliter duab. veſtitur rationibus. Quarum prior ſumitur ab vtili, Vt, inquit, veſtris bonis operibus obturetis ora eorum, qui vos pro maleficis habent. Poſterior etiam ab vtili ſumta eſt. Vt illi, inquit, veſtris bonis operibus moti, aliquando reſipiſcant, & vna vobiſcum Deum glorificent, idq; in die viſitationis eorum, hoc eſt, cum per Euangelij prædicationem ad fidem conuertuntur. Hæc ergo nos, qui Chriſtiano nomine gaudemus, moneant, vt ita purgatis animis inter homines viuamus, ne male propter nos

nos audiat Euangelium Christi. Qui enim male & flagitiose uiuunt, triplici peccato inuoluuntur. Primum, legem Dei contumaciter uiolant. Deinde, exemplo nocent. Tertio, doctrinæ Euangelij notam infamiæ inurunt, ut interim taceam, quod regnum Satanæ dilatent & augeant.

Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ, propter Dominum, siue Regi tanquam supereminenti, siue præsidibus tanquam his, qui per ipsum mittuntur, in vindictam quidem maleficiorum, in laudem vero recte agentium.

De generali exhortatione in specialem descendit. Generalis fuit hæc. Habere honestam conuersationem inter gentes. In hac continetur, ut hypothesis in sua thesi: Estote subiecti superioribus uestris. Nam, qui hoc non facit, honestatem publicam lædit. Vestit autem hanc hypothesin triplici ratione. Prima notatur hoc dicto, Propter Dominum, uidelicet, qui ut hoc suo præcepto efflagitat: Ita sibi quoque gratum officium esse lege ostendit, qua iubet ut honoremus superiores. Secunda est, quia Reges & præsides sunt constituti in superiori loco, ut in inferiores imperium habeant. Tertia à fine magistratus ciuilis, qui hic duplex statuitur. Vnus quidem, quod sint uindices scelerum. Alter uero, quod sint honestatis & uirtutis defensores, ut qui præmium uirtuti tribuant, dum bonos armis & legibus defendunt. QVIA alias sæpe de magistratu dictum est, hic solummodo unam sententiam Xenophontis de affectu Magistratus erga subditos ascribam. Xenophontis uerba hæc sunt in Hierone. Νόμιζε τὴν μὲν πατρίδα, οἶκον: τοὺς δὲ πολίτας, ἑταίρους: τούς τε φίλους, τέκνα σεαυτοῦ: τοὺς δὲ παῖδας, ὅτιπερ τὴν σὴν ψυχήν. καὶ τούτους πάντας πειρῶ νικᾶν εὐποιῶν. Hoc est, Patriam quidem existima domum, ciues socios, amicos filios tuos, filios uero tanquam propriam animam, atque hos omnes beneficentia superare contende. Eurip. Μέγας φίλος καὶ εὐεργέτης βροτοῖς.

Sic enim est voluntas Dei, vt benefaciendo obstruatis hominum stultorū ignorantiam.

Propositionis ratio est à voluntate Dei sumta. Vult enim Deus, vt benefaciendo vincamus improborū ignorantiam, qua victoria nulla præclarior esse potest. Huc illud Pauli præceptum: Vince in bono malum. Hic tria notentur. Primum, quod homines ignari Euangelij iudicio Spiritus sancti stulti habeantur. Secundum, quod hæc stulticia proueniat ex ignorantia. Tertium, quod vera sapientia & vera prudentia in cognitione Dei sit sita.

Vt liberi, & non velut velamen habentes maliciæ libertatem, sed vt serui Dei.

Alia ratio à conditione Christianorum, videlicet, quod Christiani per filium Dei libertatem sunt consecuti. Hæc ratio illustrior fit Antithesi hoc modo. Qui facit peccatum, seruus est peccati. Christiani ergo, quos filius libertate donauit & redemit à iure peccati, debent peccato renunciare & iusticiæ, vt Paulus loquitur, militare. Præterea anticipat hic Apostolus eorum obiectionem, qui abusi Christiana libertate sibi quiduis libertatis prætextu permiserunt. Quorum stulticiam hoc argumento refellit Apostolus noster. Christiani sunt serui Dei, Ergo illorum libertas non prætexanda est maliciæ, imo magis eos ad bene agendum incitabit, vt Dei imaginem referant, cuius & filij & serui sunt.

Omnes honorate, fraternitatem diligite, Deum timete, Regem honorate.

Supra posuit generalem exhortationem de honesta conuersatione inter gentes: Nunc illam in quatuor retexit hypotheses, quæ modum honestæ conuersationis continent. Harum prima est, Omnes honorate, id est, omnes caritate & debitis officijs prosequimini. Secunda, Fraternitatem diligite, hoc est, fratrum cœtum & coniunctionem fouete & complectimini. Est enim fraternitas fratrum cœtus, vt habetur Zachariæ vndecimo. Tertia, Deum timete, id est, non solum intus in animo Dei timorem habere debetis, verum etiam vita, moribus & confessione verum Dei timorem præ vobis ferre debetis, vt alij homines ex vestris externis moribus discere possint, qua sitis pietate animi erga Deum. Quarta, Regem honorate, id est, omnes superiores debita obseruantia complectimini. Posuit enim speciem pro genere. In his quatuor præceptis, honestas vitæ in conuersatione hominum continetur.

Famuli subiecti sint cum omni timore Dominis, non solum bonis & humanis, verum etiam prauis.

Alia hypothesis, quæ etiam continetur in generali dicto, de honesta seruanda inter gentes conuersatione. Præcipit autem hic Petrus de subiectione domesticorum ministrorum, quos vult subiectos esse suis dominis, cum omni timore, id est, cum summa obœdientia & reuerentia. Est enim metonymia siue synecdoche. Verum, ne quis excipiat indignum esse Christianos famulos impijs Dominis subijci, distributione occurrit, cum inquit: Non solum bonis & humanis, verum etiam prauis, hoc est, improbis & duris, qui iuxta rigorem summum omnia agunt. Opponitur enim σκόλιος, bono & humano. Humanus autem quis sit, ex græca voce manifestum est. Vtitur enim Petrus hoc loco vocabulo ἐπιεικὴς, & dicitur proprie ἐπιεικὴς, qui de summo iuris rigore deflectit ad mitigationem, propter aliquam circumstantiam facti aut personæ. Verum hic vna exceptio obseruanda est de obœdientia. Nam cũ Domini imperant aliquid, quod à famulis bona conscientia præstari non potest, hoc est, cum imperant aliquid, quod vel cum lege Dei manifesta pugnat, vel cum lege naturæ & publica honestate, locum habet illud Petri: præstat obœdire Deo, quã hominibus. In eandem sententiam Atheniensibus respondet Socrates, cum iuberetur sententiæ magistratus cedere: Complector vos, inquit, Athenienses amanter, sed magis Deo quam vobis obtemperabo. Simile quoq; fuit responsum Antigonæ datum Chreonti Tyranno: Iustius est, inquit, vt ijs obtemperem, apud quos perpetuo mansura sum, quam vobis, cum quibus admodum breue tempus viuam. RATIO huius exceptionis est, quod omnis obœdientia, quæ præstanda est homini, debeat proficisci ex obœdientia Deo debita. Siquidem homini obtemperamus propter Deum. Huc pertinet præceptum Pauli ad Ephes. 6. Serui obœdite Dominis vestris carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis vestri, tanquam Domino. Et Coloss. 3. Serui obœdite per omnia Dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Dominum. Quodcunque feceritis, ex animo operamini sicut Domino, & non hominibus, scientes quod à Domino accipietis retributionem hæreditatis. Nihil proinde ad iussum hominis faciendum est, quod lege Dei est prohibitum. Nam quisquis hoc fecerit, naturæ ordinem inuertit, & sacrilege hominem Deo præfert, omni timore Dei abiecto.

Hoc enim est gratia, si propter conscientiam Dei suffert quis molestias, iniuste patiens.

Ratio est, cur iugum Dominorum prauorum non sit excutiendum à fidelibus famulis. Hoc est, inquit, GRATIA, id est, gratum Deo, (ponitur enim hic abstractum pro concreto) si propter conscientiam Dei suffert quis molestias, hoc est, gratum Deo est, quod famulo religio sit Deum offendere, cuius voluntate intelligit hoc onus seruitutis sibi impositum esse. Est autem conscientia Dei, non quam ipse Deus habet, sed quam homo coram Deo habet, qua cauet, ne illum vlla ratione offendat.

Quæ enim laus, si cum peccantes colaphis cedimini, suffertis? sed si cum benefacitis, afflicti, & molestiam tamen toleratis, hoc gratia apud Deum.

Amplificat eandem rationem collatione caussarum. Qui affligitur, aut suapte culpa affligitur, aut præter omnem suam culpam. Si sua culpa affligitur, digna pœna dolenda venit. At si præter suam culpam affligitur, patientia Deo est grata. Christianus igitur famulus ita componat se, vt si quid molestiæ ferendum sit, ne id fiat sua culpa.

Nam ad hoc vocati estis.

Alia ratio à genere sumta, siue à communi omnium Christianorum conditione. Omnes pij vocati sunt, vt patienter iniuriam ferant. Quare etiam Christianos famulos patienter iniuriam ferre oportet.

Quoniam & Christus passus est pro nobis, relinquens nobis exemplum, vt insequeremini vestigia eius.

Exemplo Christi probat Christianorum omnium esse patienter iniuriam ferre. Christus est caput nostrũ, cuius actio nostra est instructio. Cum igitur passus sit ille cum summa patientia, decet & eius membra, id est, Christianos patienter crucem ferre, tametsi caussæ afflictionis Christi & nostræ diuersæ sunt. Ille enim est passus pro no-

pro nostro peccato expiando. Nos autem patimur pro eodem, non quidem expiando, sed in carne nostra mortificando, ad Rom. 6. Porrò imitatio Christi in cruce magis nobis dulcescet, si eius necessitas, vtilitas, dignitas & modus spectentur. Necessitas imitationis indicatur Matth. 6. vbi Dominus ita ait: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucē suam quotidie, & sequatur me. Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet eam. Et Luc. 14. Et qui non baiulat crucē suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Hæc dicta testantur, quam sit necessaria imitatio Christi in cruce. Nam & mandatū Christi vrget, & conuersionis conditio postulat conformitatem sanctorum cum Christo in cruce. Vtilitas imitationis duplex est. Vna in hac vita, de qua Paulus ad Rom. 6. Hoc scientes: quod vetus noster homo vna crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, vt vltra non seruiamus peccato. 2. Cor. 4. Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus. Altera in futura vita, de qua idem Apostolus ad Rom. 8. Si vna cum eo patimur, simul etiam cum eo regnabimus. 2. ad Timo. 2. Nam si commortui sumus, & conuiuemus. Dignitas imitationis crucis Christi indicatur Matth. 10. Qui nō accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus, Hoc est, non est dignus, vt membrum meum censeatur. Ad Galat. 6. Stigmata Domini Iesu in corpore meo gesto. Item, Absit mihi gloriari, nisi in cruce Domini Iesu Christi. Ad Roma. 8. Quos præsciuit, eosdem etiam prædestinauit conformes fieri imagini filij sui. Modus imitationis non consistit in quantitate, non in qualitate, & non in fine principali crucis Christi: sed in his quinque. In fiducia erga Deum. In obœdientia spontanea. In patientia vera. In inuocatione & gratiarum actione. Et in spe gloriosæ liberationis. Fiduciæ vox est in Psalm. 16. Posui Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi, ne commouear. De obœdientia & patientia simul Philip. 2. Humiliauit seipsum, factus obœdiens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Item Esaiæ 53. Oblatus est, quia voluit & non aperuit os suum. De inuocatione & gratiarum actione Psal. 16. & 22. & multi alij concionantur. Item Matth. 26. & Ioh. 17. de inuocatione & gratiarum actione Christi in cruce plurima leguntur. De spe liberationis ita loquitur Psal. 16. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe. Huc iam accommodentur exempla imitationis, vt Abrahæ, Isaac, Iacob, Iob, Dauid, Daniel, Petri, Pauli & aliorum, quos & nobis imitandos proponamus.

Qui peccatum non fecerat, nec inuentus est dolus in ore eius, qui conuicijs petitus non vicissim conuiciabatur, cum pateretur non minabatur, sed commisit vindictam ei, qui iudicat iuste.

Exemplum Christi, quod imitandum proposuit, amplificat, vt ostendat quo animo nos, qui eius discipuli sumus, iniuriam ferre debeamus. Quod autem addit, Christum vindictam commisisse ei, qui iuste iudicat, non ad cupiditatem vindictæ in Christo referendum est, sed ad obœdientiæ caussam. Vt igitur ipse obœdiens fuit sub cruce, Deo commendans & se & suam caussam: Ita & nos ipsius exemplum imitari debemus, commendantes nos & nostram caussam Deo, & simul iuxta mandatum Christi orantes pro persequentibus nos.

Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui iusticiæ viuamus, cuius liuore sanati fuistis.

Alia ratio à fine afflictionum Christi. Christus afflictus est propter peccata nostra expianda. Ergo non amplius peccatis indulgebimus, sed viuemus potius iusticiæ eius, cuius liuore sanati sumus. Proinde, non decet vt impatienter nos crucem feramus.

Eratis velut oues errantes, sed conuersi estis nunc ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum.

Ratio à conditione status Christianorum. Olim ante conuersionem fuistis vt oues errantes, nunc autem estis conuersi ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum. Decet igitur, vt vestri pastoris exemplum in cruce patienter ferenda imitemini.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Monstratis coniugum officijs, communia omnium ordinum hominibus officia præscribit Apostolus. Vnde ad sanctitatem & constantiam in fide & spe hortatur, propositis cum præmiorum obœdientiæ, tum pœnarum inobœdientiæ exemplis.

Ordo & partes Capitis tertij.

Quatuor sunt huius capitis partes præcipuæ. In quarum PRIMA, instruit mulieres. In SECVNDA, maritos docet. In TERTIA, communia omnibus hominibus præcepta commendat. In QVARTA, ad sanctitatem, constantiam in fide & spe, & patientiam in cruce hortatur, proposita collatione temporis Noë & temporis, quo hæc Apostolus scripsit, significans similes pœnas manere incredulis omnibus temporibus, quantumuis multi fuerint, cum contra pij, quorum numerus est perexiguus, potentia Dei saluentur.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SIMILITER vxores subiectæ sint suis viris.

Pertinet & hæc hypothesis ad honestam inter homines conuersationem, & continetur in illa: Omnes honorate. Qualis autem hæc subiectio esse debeat, alibi exposuimus, & summa huc redit, vt hæc subiectio sit liberalis, & non seruilis, vt quæ potius ex caritatis lege, quam ex dominationis imperio pendere debeat.

Vt etiam, si qui non obœdiunt sermoni, per mulierum conuersationem sine sermone lucrifiant, considerantes puram vestram in timore conuersationem.

Exhortationis ratio est ab vtili. Honesta vxoris conuersatio per debitam subiectionem, interdum facit vt mariti seueriores veluti cicurentur, ac tandem piarum coniugum consuetudine conuicti, aures verbo prębeant, à quo alioqui abhorrerent prophani & rigidi homines. Cum autem Apostolus dicit: Vt sine sermone lucrifiant, ad præparationem referendum est, ne quis putet quemquam sine verbo saluari posse.

Quarum sit non externus implicatura capillorum, & circumpositione auri, & amictu palliorum, ornatus, sed occultus cordis homo in incorrupto (ornatu) lenis & quietus spiritus, quod est coram Deo preciosum.

De subiectione mulierum dixit, nunc earum ornatum per antithesin describit Apostolus. Nam cum mulieres pleræque externi ornatus & cultus auidiores sint, fit vt sæpissime modum transgrediantur. Confert autem hic duplicem ornatum, Quorum vnus est externus & caducus, Alter internus & constans. Ille superbiæ & intemperantiæ: hic lenis & mansueti spiritus inditium est. Cæterum hic seruandum est τὸ πρέπον personarum, ne quid superstitione temere contra honestam consuetudinem peccetur. Neque enim decorum esset, si honesta matrona, in superiori aliquo statu constituta, se vilium ancillarum more vestiret religionis gratia. Quare diligenter spectandum est, quid & status hominis, & consuetudo patriæ patiatur. Huc pertinet pulcerrimum Cratetis dictum, qui de ornatu muliebri in hanc sententiam loquitur: Ornatus est quod ornat, ornat autem, quod mulierem ornatiorem facit. Sed nec aurum, nec smaragdus mulierem ornatiorem facit, sed quæcunque grauitatis, modestiæ & pudicitiæ significationem habent.

Sic enim olim etiam sanctæ mulieres, quæ sperabant in Deũ, ornabant sese, subiectæ proprijs maritis, sicut Sara obœdiuit Abrahæ, Dominum eum vocans, cu-

Sanctarum matronarum exemplo confirmat Apostolus, quod de mulierum ornatu & subiectione præcepit. Et vt certam regulam præscri-

ius fa-

ius factæ estis filiæ cum benefacitis, & non metuitis vllum terrorem.

bat, Saram vxorem Abrahæ proponit, quæ Deum timuit, quæ ornabat se pudicitia, quæ subiecta erat marito, Dominum eum appellans. Vt non solum facto, verum etiam voce suam subiectionem testaretur. Huius Saræ filias dicit esse Christianas matronas, quæ ipsius virtutes imitantur, quæ ipsius exemplo benefaciunt, quæ sponte & vltro officium suum præstant, nullo ad id compulsæ timore. Ita enim ait: Cuius filiæ factæ estis cum benefacitis, & non metuitis vllum terrorem. Vult ergo mulieres benefacere, vt non ad id terrore maritorum cogantur, sed proprij potius animi promtitudine impellantur ad officium præstandum. Hæc simplicissima sententia est verborum Apostoli, & maxime exemplo proposito congruit. Vt enim sua spôte benefecit Sara, non compulsa viri imperio: ita & aliæ mulieres non terrore pœnæ, sed amore virtutis probæ esse debent.

Viri similiter cohabitantes (sint) secundum scientiam, tanquam infirmiori vasi muliebri tribuentes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ vitæ, ne interrumpantur preces vestræ.

Analogum officium requirit à maritis, videlicet vt cohabitent vxoribus secundum scientiam, id est, sancte & honeste. Ex caussa enim effectum intelligit. Siquidem scientia ex verbo Dei percepta, caussa est sanctitatis, & omnis honestatis. Verum, quia hæc pauca Apostoli verba multa continent, ea retexam & illustrabo. Primum ergo vox cohabitationis, significat Synecdochicôs omnia maritorum officia in familia. Deinde quod additur, secundum scientiam, modum præstandi officij & regulam continet. Nam, vt vult Apostolus maritos vera scientia agendi præditos esse: Ita requirit ab ipsis, vt sancte & honeste iuxta regulam verbi Dei cum vxoribus viuant, & tribuant eis debitum honorem, hoc est, caritate eas complectantur, facientes quæ requirit maritorũ conditio, & quæ postulat vocationis ratio. Tertio, cum vxores infirmum vas appellat, monet Primum, vt mariti, quos fortiores esse decet, meminerint infirmitatis muliebris, & imbecillitate earum admoniti, benignius eas tractent. Deinde, appellatio vasis (qua significatur, quod coniunx comes sit viro, & adiutrix ad fideliter coram Deo & in familia transigendam vitam adiuncta) rationem continet officij mariti erga vxorem. Est enim vxor adiutrix viro. Quare par est, vt eam tanquam adiutricem, & eiusdem iugi sociam complectatur. Quarto additur ratio à communi piorum coniugum conditione, videlicet, quod sint cohæredes æternæ vitæ. Proinde decet, vt hic se mutuo honore prosequantur. Quinto & ultimo argumentum à necessario apponit, cum inquit: Ne interrumpantur preces uestræ. Vbi enim non conuenit inter coniuges, interrumpitur hoc necessarium officium, quod est inuocatio Dei. Quare, ne id fiat, mariti studere debent, ut sit cohabitatio eorum cum honestis uxoribus pia, honesta & quieta.

In summa vero sitis omnes concordes, compatientes, fraterne vos diligentes, misericordes, affabiles.

A particularibus officijs ascendit ad communia Christianorum officia, & iusticiæ quasdam partes recitat. Concordes ὁμόφρονας, uocat eos, qui sunt eiusdem animi & sententiæ. Qua uirtute uinculum pacis & tranquillitatis Christianis cōmendatur. Cum contra, qui dissentiendi libidine laborant, schismata faciant, & rumpant dilectionis uinculum, præbeantque occasionem Satanæ ad euertendas Ecclesias Christi. Verum hoc interea sciendum est, quod concordia Christianorum in Ecclesia debeat esse sancta, in rebus pijs & licitis, facientibus ad ædificationem mutuam. Nam alioqui nullus est consensus Christo & Belial. Compatientes græce συμπαθεῖς uocat eos, qui mutuo molestiarum sensu tanguntur. Est enim συμπάθεια πάθος τινὸς διὰ πάθους ἑτέρου. Huc pertinet illa pulcerrima pictura Apostoli Pauli Rom. 12. & 1. Cor. 12. in qua pictura totam Ecclesiam corpori uarijs constanti membris comparat. Huius συμπαθείας fons est sincera dilectio ex corde, fide purificato, proficiscens. Finis autem huius sympathiæ est incolumitas totius corporis Ecclesiæ. Fraterne se inuicem diligere, ideo uult pios Apostolus, quia ex eodem semine immortali per Spiritum sanctũ sunt regeniti in filios Dei. Vnde Christus excitatus à mortuis, iussit nunciari discipulis: Ascendo ad Deum meum & Deum uestrum, ad patrem meum & patrem uestrũ. Misericordes εὔσπλαγχνοι. Sunt autem εὔσπλαγχνοι quasi bonorum uiscerum, id est, affectuum. Viscerũ enim uocem pro affectibus usurpant sacræ literæ. Non igitur tantum ad misericordiã referenda est uox εὐσπλαγχνίας, sed etiã ad omnem pietatis affectũ, quo mores externi ueluti condiuntur. Affabiles græce φιλόφρονες (amicabiles) sunt, qui ad uitæ consuetudinem faci-

les ſunt & commodi, autore Budæo. Quantum autem hæ virtutes ad honeſte tranſigendam vitam inter homines habeant momenti, nemo non videt, præſertim, ſi ea comparauerit cum oppoſitis vicijs, quibus nihil in vita nocentius & turpius eſſe poteſt.

Non reddentes malum pro malo, aut conuicium pro conuicio, ſed contra benedicentes, ſciētes quod in hoc vocati ſitis, vt benedictionem hæreditatis poſſideatis.

Corrigit Apoſtolus vitia veteris hominis, quæ ſunt inter multa alia: Malum pro malo reddere, conuicium pro conuicio, maledictum pro maledicto. Vult enim, vt bene precemur ijs, qui nobis maledicunt, & ex animo condonemus offenſam ijs, qui nos læſerunt, id quod ex vocationis noſtræ conditione confirmat. Ac ſi diceret: Nos toties Deum offendimus, & fuimus digni, quibus æternum malediceret Deus, verum cum ipſe, condonata omni offenſa, vocat nos ad poſſeſsionem perpetuæ benedictionis, par eſt, vt eius exemplum imitemur, modo ipſius filij germani eſſe velimus. Hoc quia commune eſt officium Chriſtianorum, nequaquam tollit aut euertit illorum officium, quorum eſt alios in timore Dei caſtigare & coërcere, ne ſcabies paucorum totum inficiat gregem. Hoc confirmatur Chriſti, Prophetarum & aliorum multorum ſanctorum exemplis.

Qui enim vitam vult diligere & videre bonos dies, coherceat linguam ſuam à malo, & labia ſua ne loquantur dolum, declinet à malo & faciat pacem, & ſectetur eam. Quia oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in deprecationem eorum, ac vultus Domini in facientes mala.

Ex Pſalmo 35. id quod dixerat de hæreditate benedictionis, hoc eſt, felicis immortalitatis, confirmat. Etſi autem, quantum ad ſenſum attinet, fideliter expreſsit Petrus mentem Dauidis, tamen nec Ebraicam veritatem, quantum ad verba attinet, nec verſionem ſeptuaginta interpretum eſt ſecutus. Solent enim Apoſtoli non tam verborum, quam rerum curam habere. Locus hic inſignis obſeruandus eſt, qui docet omnia cum præſentis tum futuræ vitæ commoda à DEI timore pendere, quemadmodum etiam promiſsiones additæ primo & quarto præcepto clariſsime docent. Quare eos fugiendos moneo, qui conantur homines abducere à claris DEI promiſsionibus ad Satanicas illuſiones, vt quærant futurorum euentum, & felicitatem hominum ex horoſcopis & prædictionibus hominum quæſtum mendacio quærentium, quos ſecundum Imperatorum leges olim iuſte puniuit magiſtratus. Ac ſi quis contra hanc diuinam promiſſionem obijciat multos pios contraria experiri promiſsionibus illis magnificis, reſpondeo pios ſemper habere quantum ſatis eſt, ſi tentationis exitum ſpectes. Imo in medijs afflictionibus felices & beati exultant. Contra autem, qui mala conſcientia torquentur, nihil inueniunt in quo poſsint acquieſcere. Vocabula, quibus vſus eſt Apoſtolus, per ſe ſunt clara, vt noſtra interpretatione non indigeant, niſi forte hoc admonendum eſt, quod quemadmodum per oculos Domini fauor & gratuita beneuolentia: Ita per vultum ira idiotiſmo hebraico ſignificetur. Porrò hic locus Petri contra eos etiam militat, qui negant bona opera in renatis neceſſaria eſſe. firmiſsima eſt enim ratio hæc: Qui vult & expetit vitam abſtineat à malo, & faciat bonum. Proinde, qui non abſtinet à malo, nec facit bonum, uita & gratia excidit, & conſuetudine peccandi tandem obdureſcit. Sicut enim ex conſuetudine laboris callus obducitur loco affecto: Ita ex conſuetudine peccandi omnis ſenſus doloris & omne συντηρήσεως iudicium amittitur, & mens fit reproba.

Et quis eſt, qui affliget vos, ſi boni imitatores fueritis?

Ratio exhortationis à fructu vitæ pie & ſancte tranſactæ. Nam piæ & ſanctæ uitæ, in qua conamur de omnibus benemereri, fructus eſſe ſolet quieta & tranquilla in mundo conuerſatio, cum contra turbulenti ſæpe ſibijpſi exitium accerſunt. Verum quia hæc habet exceptionem, ſubiungit Apoſtolus.

Sed etſi quid perpetiamini propter iuſticiam, beati.

Afflictionum in hac uita duæ ſunt cauſſæ. Vna, culpa propria eius qui affligitur: Altera, non culpa, ſed iuſticia potius & benefacta. Qui ſuam ob culpam affligitur, iuſte patitur, qui uero ob benefactū ſeu iuſticiam, beatus eſt, idq; non propter ſenſum crucis, quæ ſemper moleſta eſt, ſed propter euen-

euentum. Nam gloriosa futura est liberatio omnium piorum, qui, cum patiuntur, fidem retinent & spem gloriæ promissæ. Hanc interpretationem confirmat concio Christi Matth. 5. vnde hæc Petrus desumsit.

Cæterum, terrore illorum ne terreamini, neq; turbemini: sed dominum Deum sanctificate in cordibus vestris.

Quia omnes, qui volũt pie in Christo viuere, iuxta Pauli dictum, persecutionem in mundo patientur, animat Petrus pios aduersus crucis acerbitatem, ac primum vult, vt deponamus metum eorum, qui nos persequuntur, iubetq; vt ei opponamus promissiones diuinas. Nam Deus, qui promisit suis liberationem, fallere non potest, cum sanctus sit. Atq; hoc est, quod dicit Apostolus: Sanctificate Deum in cordibus vestris, hoc est, omnem laudem veritatis & iusticiæ Deo tribuite. Fieri enim non potest, vt promissiones suas non seruet. Quare certi estote, quod vos suo tempore ex omnibus malis sit erepturus, modo vos constantes in fide perseueraueritis. Hanc interpretationem huius generalis dicti: Sanctificate Deum in cordibus vestris, requirit πεῖσασις. Hoc pacto rex Dauid in exilio Deum sanctificauit, cum diceret se paratum esse, ad ferendum præsens exilium, si ita Domino videretur. Hoc pacto Iob sanctificauit Deum cum diceret: Scio quod redemtor meus viuat. Huiusmodi plurima sunt exempla, cum in veteri, tum in nouo testamento, qualia multa recitat Epistola ad Hebræos cap. 11. Quæ omnia exempla monent, vt in cruce & persecutione intueamur iudicium Dei & misericordiam. Atq; ita inuicto animo, & viua in Christum fiducia perferamus crucem.

Parati autem semper sitis ad respondendũ cuilibet petenti rationem spei, quæ est in vobis, cum lenitate & timore.

Quia confessionis christianissimi comes est in hoc mundo persecutio, monet Apostolus pios, ne propter persecutionis metum abijciant confessionem, aut dissimulent, sed potius parati sint ad respondendum cuilibet interroganti. In respondendo autem Petrus duo requirit, videlicet mansuetudinem, & timorem Dei. Mansuetudo quidem opponetur iracundiæ & impatientiæ. Timor vero Dei veritatis, constantiæ & bonæ conscientiæ custos est, monetq; vt in ipsa confessione ad Deum ipsum respiciamus. Verum hic plura perpendenda sunt. Primum enim discernendum est inter necessaria & ἀδιάφορα. Necessaria est omnium hominum obligatio ad primum præceptum, vt verum Deum vero timore & vera fide colant, & vt fugiant idola omnia, & quarumcunq; sectarum portenta, pugnantia cum verbo Dei. Matth. 4. Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Nec tantum interior cultus necessarius est, sed etiam externa significatio, & confessio seu professio. Matth. 10. Qui negauerit me coram hominibus, negabo eum coram Patre meo cœlesti. Negat autem qui vel corde, vel corpore & externis signis seu gestibus se non testatur vnius Dei cultorem esse in Christo Iesu vnico Mediatore. Hinc concludo neminem salua pietate posse interesse Missis Papisticis aut alijs ritibus, in quibus sunt manifesta idola, vt inuocatio sanctorum, circumgestatio panis, & adoratio simulacrorum. Neq; hic vlla excusatio valet. Nam neq; propter vocationem, neq; propter vxorem, aut amicos, neq; propter vllas alias res decedendum est ab æterno Dei præcepto de fugiendis idolis. Ἀδιάφορα sunt decantationes Psalmorum, matutinæ & vespertinæ preces, præcipue illæ, quæ ab ipsis Papisticis de tempore vocantur. His interesse per se non est impium, sed imprimis cauendum est, ne exemplo tuo infirmioribus sis scandalo, & illa videaris probare, quæ cum primo præcepto pugnant. Secundo cauendum est, ne intempestiua sit nostra confessio extra publicum conuentum. Quare præceptum Petri diligenter perpendendum est, ad respondendum, inquit, omni petenti. Aliud est enim respondere, si interrogatus fueris, aliud est citra necessitatem apud impios se temere in pericula conijcere, præsertim vbi non expetitur confessio. Tertio, perpendendum est & hoc, ne extra cœtum Ecclesiasticum, vbi colloquia oriuntur de religione, & aduersarij blasphemias loquuntur, tacitus videaris approbare impietatem. Quare ab huiusmodi colloquijs abesse tutius est, ne tacendo conscientiam vastes, atq; ita naufragio fidei facto, reus fias defectionis à Deo. Proinde, si quando contigerit te voces in Deum blasphemas audire, potius mors oppetenda est, quam vt tacitus feras contumeliam Dei.

Conscientiam habentes bonam, vt in eo, quod loquuntur aduersus vos tanquam maleficos, pudefiant, qui incessunt vestram bonam in Christo conuersationem.

Confessionis duplicem fructum ponit: nempe bonam conscientiam apud Deum, qua re nulla alia iucundior esse potest: & bonam famam apud

apud homines. Nam vt honor ex confeßione Deo tribuitur, vnde tranquilla redditur conscientia: Ita vitæ integritas bonum nomen affert, adeo vt qui parum honeste antea de pijs iudicarunt, nunc conuicti piorum confesſione (quæ in veritatis defensione, & in vitæ sanctimonia posita est) pudefiant, agnoscentes se iniuste pios traduxisse. Quid autem sit bona conscientia, ex 13. capite ad Hebræos colligi potest, vbi ita inquit autor eius Epistolæ: Confidimus, quia bonam conscientiam habemus, in omnibus recte conuersari volentes. Proinde, bona conscientia erit in renatis, voluntas recte faciendi, vt sciens & volens non ruas contra voluntatem Dei. Huiusmodi conscientia Actor: 14. dicitur ἀπρόσκοπος, in hoc, inquit Paulus, ipse me exerceo, vt conscientiam habeam ἀπρόσκοπον apud Deum & apud homines semper, hoc est, talem, qua caueam perpetuo, nec vel Deum sciens & volens offendam, vel hominibus sim scandalo. Obserua hoc loco, quo omnes conatus piorum in hac vita referri debeant, nimirum, vt bonam conscientiam apud Deum habere, & bonam famam coram hominibus tueri posſint. Contra vero obserua nihil tristius esse mala conscientia, & mala fama. Illa enim intus cruciantur homines: hac foris contemnuntur, & veluti expuuntur, tanquam res fœdißima & abiectißima.

Melius enim est bene agentes, si ita velit voluntas Dei, pati, quam male agentes.

Ratio à collatione caussarum crucis (alij enim affliguntur propter peccata sua, alij præter merita sua) quasi dicat: Etsi grauis crux est, tamen melius est propter bonam caussam affligi, quam propter malam. Nam qui affligitur ob bonam caussam, beatus est, quemadmodum supra Petrus ex concione Christi probauit. Interponitur autem hic argumentum à voluntate Dei sumtum: Si ita, inquit, velit voluntas Dei, ac si dicat: Cum crux non casu aliquo nobis imponatur, sed ex consilio Dei, æquius ferenda est. Nam clementißimus pater non castigat filios suos, vt perdat eos, sed potius vt castigatos seruet, dum in ipsis crucis onere opprimitur & mortificatur corpus peccati. Imprimis ergo obseruandum est, quod caussam crucis piorum affirmat esse voluntatem Dei. Hæc, quia semper bona, iusta & sancta est, par est, vt ei nos subijciamus in timore Dei per patientiam, præsertim cum tendat in nostrum profectum. Nam ideo, vt Paulus 1. Corinth. 11. testatur, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Nihil enim procliuius est, quam à Deo deficere, cum omnia nobis ex votis cedunt, siquidem ea est naturæ nostræ prauitas, vt secundis rebus vti non posſit, nisi in suam pernitiem. Quare rectißime à Poeta dictum est:

Nescia mens hominis fati sortisq; futuræ,
Et seruare modum rebus sublata secundis.

Dauid sua experientia edoctus ait: Priusquam humiliarer, erraui. Item, Bonum est mihi Domine, quod humiliasti me, vt discam statuta tua. Hinc patet, quod nam sit Dei consilium, quando suos cruce examinat, videlicet, vt & in doctrina pietatis proficiant, & in vitæ innocentia perseuerent, seu vt Paulus loquitur, vt abundent magis magisq; in omni cognitione & sensu. Feramus igitur æquo animo crucem, cogitantes bonam Dei voluntatem esse, vt cruce coerceamur, ne caro ferociat aduersus spiritum.

Nam & Christus semel pro peccatis passus fuit, iustus pro iniustis, vt nos adduceret Deo.

Aetiologia est ab exemplo Christi. Christus, etsi iustus fuit, malis tamen affectus est. Proinde nos quoq; Christi exemplo patiamur potius bene agentes quam male agentes. Obserua hoc loco discrimen inter nostram crucem, & crucem Christi. Christus enim passus est pro iniustis, vt eos Deo adducat, hoc est, vt eos sua victima redemtos à reatu & obligatione damnationis absolueret, & vestitos sua iusticia reconciliaret Deo, iuxta illud 2. Corinth. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Nos autem patimur Dei consilio, vt in nobis vetus homo crucifigatur, & nouus quidam formetur. In huius veteris hominis mortificatione, & in noui formatione sita est sanctificatio nostri, quæ in nobis peragitur virtute mortis & resurrectionis Domini.

Mortificatus quidem carne, viuificatus vero spiritu.

Quemadmodum in Christo commendatur nobis crucis ferendæ exemplum: Ita spes gloriosæ liberationis in eodem exemplo nobis proponitur. Nam vt ille post mortem in gloriam suam per resurrectionem à mortuis intrauit: Ita & nobis post crucem, si modo in fide Christi vsq; ad finem perseuerauerimus, gloria expectanda est, iuxta illud Pauli Roman. 8. Si patimur cum illo, simul

ſimul cum illo regnabimus. Vt enim ille ſua diuina natura excitatus eſt, poſtquam ex infirmitate carnis eſt paſſus: Ita nos eadem ſua diuina virtute olim excitabit & viuificabit, vt beati æternum cum illo regnemus. Hic ſenſus verborum Apoſtoli eſt, vnde patet, quod carnis vocabulo humana natura Chriſti tota intelligatur: Sicuti ſpiritus appellatione eiuſdem diuina natura. Nam vt ſecundum humanam naturam eſt paſſus: Ita ex potentia diuina eſt excitatus, quemadmodum Paulus docet 2. Corinth. 13. hiſce verbis: Crucifixus eſt ex infirmitate, ſed viuit ex Dei potentia. Perperam igitur quidam ſpiritus nomen ad animam Chriſti referunt, contra apertum Pauli teſtimonium. An non plena eſt partitio, qua hic dicitur, Chriſtus mortificatus carne, & viuificatus ſpiritu: Significat ergone hic Petrus Chriſtum totum conſtare ex carne & ſpiritu? vbi animæ mentio, ſi ſpiritus nomen diuinitatem notat? Ad hoc ſupra reſponſum eſt, & nota eſt ſcripturæ phraſis, qua carnis nomine integer homo ex anima & corpore conſtans intelligatur. Si ſic eſt, animam Chriſti mortuam fuiſſe fateris? Nequaquam, ſed dolores mortis fuerunt communes corpori & animæ, adeo quidem vt anima proprie paſſa dicatur, ſicut corpus proprie mortuum dicitur, anima ex ipſo egreſſa.

In quo etiam ſpiritibus, qui ſunt in carcere, profectus prædicauit, immorigeris olim cum ſemel expectabat Dei patientia in diebus Noe, dum appararetur arca, in qua paucæ, hoc eſt, octo animæ ſeruatæ ſunt, per aquam. Cui nunc reſpondens exemplar etiam nos ſaluat Baptiſma, non ſordium carnis depoſitio, ſed conſcientiæ bonæ ſtipulatio cum Deo, per reſurrectionem Ieſu Chriſti, qui eſt in dextra Dei profectus in cœlum, ſubiectis ſibi angelis & poteſtatibus & virtutibus.

Quia maxima vis ineſt ſuaſorijs argumentis, quæ petuntur ab exemplis, in quibus præmia virtutum & ſupplicia contumaciæ referuntur: Petrus proponit collationem temporis Noe, & Chriſti exhibiti in carne, ſeu temporis, quo hæc Apoſtolus ſcripſerat. Quemadmodum itaq; tempore Noe ſpiritus Chriſti prædicauit hominibus, quorum pleriq; quidē verbo prædicato non crediderunt, & propterea eorū ſpiritus nunc detinentur in carcere exteriorum tenebrarum, vbi luunt ſuæ contumaciæ pœnam. Alij vero vt Noe cum ſua familia, hoc eſt, octo homines, & verbo obtemperarunt, & ſunt propterea per medias diluuij aquas ſeruati in Arca, reportantes ſuæ obœdientiæ præmia: Ad eundem modum nunc idem Chriſti ſpiritus in Apoſtolis, & eorum ſucceſſoribus prædicat hominibus, quorum pleriq; prædicato verbo non obtemperant, pauci vero obtemperant. Verum vt illi non Euangelio obtemperantes, olim in diluuio ſuorum peccatorum abſorbebantur: Ita hi pauci, qui verbo Euangelij credunt, ſaluabuntur per Baptiſma, quod eſt bonæ conſcientiæ cum Deo ſtipulatio, confirmata per reſurrectionem Ieſu Chriſti, cui omnia ſubiecta ſunt. Cum igitur triſtiſsimus ſit futurus exitus impiorum, & fœliciſsimus piorum, ſancte & pie viuendum eſt, & cauendum eſt, ne propter præſentis crucis acerbitatem abijciamus confeſsionem; aut languidiores reddamur ad benefaciendum. Hactenus ſimpliciſsime argumentum Petri recitauimus, ſingula ſingulis conferendo, vt à quouis argumenti vis & ratio intelligi poſsit. Hanc interpretationem noſtram facile probabit is, qui ſcopum Apoſtoli, & argumentorum ſeriem diligentius examinauerit, & perpenderit. Verum ne quid coactum videatur in noſtra explicatione, verba Apoſtoli particulatim perpendamus. IN quo etiam, ſcilicet, ſpiritu. Spiritum hic non ſignificare animam Chriſti, ſed Chriſti diuinitatem, ex ſuperiori verſu apparet. Loquitur enim de eo ſpiritu, quo Chriſtus excitatus eſt ex mortuis, quem Paulus 2. Corinth. 13. potentiam Dei definit. Quod autem hoc ſpiritu Chriſtus ante aſſumtam humanam naturam affuerit ſanctis Prophetis & prædicauerit, ipſe Petrus teſtis eſt, qui ſupra in primo capite Chriſti ſpiritum teſtatur prænunciaſſe Chriſti paſsionem, & conſecuturam gloriam. Cum ergo Chriſtus ſpiritu profectus dicitur, & prædicaſſe immorigeris, nequaquā poteſt intelligi de corpore aut anima Chriſti. Nā carni, id eſt, humanæ naturæ, opponit ſpiritum, id eſt, diuinam naturam ſeu Spiritum ſanctum, qui ſpiritus Chriſti & Dei dicitur. Neq; offendere poteſt, quod dicatur profectus eſſe ſpiritus Chriſti, quod non videtur conuenire diuinæ naturæ, quæ vbiq; præſens eſt. Eſt enim vſitata ſcripturæ phraſis, tribuere Deo membra, actiones humanas & affectus, vt iſta ratione conſulatur infirmitati ac captui noſtro. Hinc eſt, quod nunc dicatur aſcendere, nunc deſcendere, nunc aduenire, nunc recedere, viſitare &c. Hanc figuram vocant Theologi ἀνθρωποπάθειαν, qua Deo tribuuntur ſimilitudine quadam humanæ affectiones & actiones. Sed quibus profectus prædicauit ille Chriſti ſpiritus: τοῖς ἐν φιλακῇ πνεύμασι, hoc eſt, ijs qui ſunt in carcere, ſpiritibus. Qui autem vertunt, ijs, qui erant in carcere, ac ſi iam ibi non eſſent, vim faciunt

verbis

verbis Petri, & eorum ſententia in ipſo textu refellitur. Nam Petrus aperte affirmat, eos fuiſ-
ſe immorigeros prædicationi ſpiritus Chriſti. Quare eos manere in carcere manifeſtum eſt,
iuxta hoc Chriſti dictum: Qui non credit, ira Dei manet ſuper eum. Deinde, antitheſis tem-
poris obſeruanda eſt in his duobus membris, τοῖς ἐν φυλακῇ, ἀπειθήσασί ποτε, Ac ſi dicat Apoſto-
lus, iјs prædicaui, qui olim fuerunt inobœdientes, & nunc ſunt in carcere, quantum ad ani-
mas attinet. Sed cur non dicit Petrus, ſpiritum Chriſti prædicaſſe hominibus? Quia Petrus
ſui ſeculi reſpectu loquitur, quando impiorum corpora putrefacta fuerunt, ſed ſpiritus, hoc
eſt, animæ in carcere tenebrarum detinebantur, vbi pœnas ſuæ contumaciæ luunt. Commo-
dius igitur Apoſtolus ſpiritus dixit, quam homines, vt propoſita pœna, quam luunt ſpiritus
impiorum, ad reſipiſcentiam homines inuitet. CVM ſemel expectauit Dei patientia in die-
bus Noe, dum appararetur Arca. Quid quæſo clarius eſſe poteſt hac temporis aſsignatione,
quo ſpiritus Chriſti dicitur prædicaſſe immorigeris? Tempus Noe nominatur, quando pati-
entia Dei expectauit impij mundi reſipiſcentiam annos fere centum & viginti, quemadmo-
dum Geneſ. 6. habetur. Quicunq; autem ad prædicationem ſpiritus Chriſti non egerunt pœ-
nitentiam, in diluuio perierunt, & qui ſpiritui Chriſti prædicanti crediderunt, per arcam ſunt
liberati à diluuio. Huc vſq; antecedens argumenti extenditur, ſequitur conſequens. CVI
nunc correſpondens exemplar etiam nos ſaluat baptiſma. Aquam diluuij, in quo ferebatur
Arca, figuram Baptiſmi fuiſſe pronunciat, qui Baptiſmus etiam nos hodie ſaluat, quando
ſpiritui Chriſti nobis prædicanti credimus, quemadmodum Noe fecit. Sed quomodo quæſo
Baptiſmus ſaluat? Chriſtus ſaluat, miniſter verbi recte docens ſaluat, vt Paulus ait, ſcribens
Timotheo, Baptiſmus ſaluat, quemadmodum hic Petrus aperte docet, hæc ſtare non poſſunt
ſine implicatione contradictionis, niſi diuerſos ſaluandi modos intelligamus. Chriſtus proin-
de ſolus ſaluat, vt ſalutis autor & mediator, qui ſoluit λύτρον pro nobis, placat iram Dei, remittit
peccatum, imputat credenti ſuam iuſticiam, & acceptat eum ad vitam æternam. Hunc ſal-
uandi modum vel miniſtro verbi tribuere, vel baptiſmati, ſumma eſt in filium Dei contume-
lia. Quomodo igitur ſaluat miniſter? vt ſalutis viam monſtrans, non ſalutis autor aut effector.
Ab hoc ſaluandi modo differt etiam baptiſmus. Nam baptiſmus ſaluat, vt pacti & fœderis
Dei de ſalute hominis obſignatio & applicatio. Hæc tria vno verſu ad Epheſ. 5. coniungun-
tur, vbi ita ait Apoſtolus: Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſeipſum tradidit pro ea, vt eam ſan-
ctificaret, purgans lauacro aquæ per verbum. Hic Chriſto, lauacro aquæ, & verbo tribuitur
purgatio & ſanctificatio, id eſt, ipſa ſalus. Chriſto vt autori, lauacro aquæ vt efficaci teſtimo-
nio fœderis de ſalute, & verbo, quo promiſsio ſalutis offertur, fide accipienda, quæ fides etiam
ſaluare dicitur, vt inſtrumentum recipiens oblatam gratiam & ſalutem. Quod autem relati-
uum cui, ad aquam refero, & non ad arcam, cogit græca lectio, quæ iuxta emendatiora ex-
emplaria ſic habet, ᾧ ἀντίτυπον καὶ ἡμᾶς σώζει. Si enim ad arcam debuiſſet referri, dixiſſet ἣ ἀντί-
τυπον (Eſt autem ἀντίτυπον proprijſsime quod typo reſpondet.) In ſcriptura duo habet ſi-
gnificata, ad Hebræos 9. ſignificat figuram, imagine ſua aliquid præſignantem, vt cum dici-
tur, ſancta manufacta fuiſſe ἀντίτυπα verorum. At hoc loco ſignificat ipſam veritatem, prius
typo figuratam, ſed reſpondentem ſimilitudine quadam ſeu analogia typo ſeu figuræ, vt ba-
ptiſmi aqua reſpondet aquæ, in qua ſaluatus eſt Noe in arca. Quemadmodum enim aqua per
ſe non ſaluauit Noe, ſed mediante arca, ita aqua Baptiſmi per ſe non ſaluat, ſed mediante ar-
ca, hoc eſt, Chriſto Ieſu. Porro, ne quis in elementum aquæ, tanquam ſalutis cauſſam effica-
cem, animum intendat, addit Apoſtolus definitionem baptiſmi per abnegationem & affir-
mationem. Primum enim dicit, baptiſmum non eſſe ſordium carnis (hoc eſt, humani corpo-
ris) depoſitionem ſeu ablutionem, hoc eſt, non eſſe deſtinatum baptiſmum, vt eo externæ ſor-
des, quæ in hominis carne hærent, abluantur. Deinde definit baptiſma eſſe ſtipulationem bo-
næ conſcientiæ cum Deo, per reſurrectionem Ieſu Chriſti. Hæc definitio, vt recte intelliga-
tur, ſacramentorum ratio excutienda eſt, quod vt facilius fiat, proponam circumciſionem,
quam omnes fatentur ſacramentum eſſe, in cuius locum ſucceſsit baptiſmus. Dominus Abra-
hamo fecit hanc promiſsionem: Ego ero Deus tuus, & ſeminis tui poſt te in ſempiternum,
hoc eſt, Ego te & ſemen tuum in gratiam recipio. Requirit deinde ab Abrahamo Dominus
promiſsionis fidem & obœdientiam, cum ait: Ambula coram me, & eſto perfectus, id eſt
(obtempera mihi, quod & fecit Abraham, paratus ad mactandum filium.) Hæc ergo ſe mu-
tuo reſpiciunt, promiſsio & fides promiſsionis, à qua obœdientia ſeparari nequit. Sunt autem
hæc duo veluti pactio mutua inter ſe ſtipulantium, Dei ſcilicet promittentis gratiam, & Abra-
hami credentis promiſsioni. Ad huius pacti ratificationem & obſignationem mandatur cir-
cumciſio, quæ propterea dicebatur ſignum fœderis à Moſe, à Paulo vero σφραγὶς, id eſt, ſi-
gnaculum iuſticiæ fidei. Huius fœderis teſtimonio conſcientia Abrahami certificabatur, qua-
ſi autentico quodam ſigillo, de gratia & fauore Dei erga ſe. Ex his concluditur, quod quatuor
requi-

requirantur ad integram rationem ſacramenti, videlicet promiſsio, fides reſpondens promiſsioni, mandatum Dei, & externa actio ſeu ſignum ſymbolicum. Hæc cum ad Petri definitionem accommodantur, erit multo planior. Cum ergo dicit Petrus, baptiſmum eſſe ſtipulationem, id eſt, ſolennem pactionem, quæ fit præcedente interrogatione & ſequente reſponſione, ſignificat promiſsionem ſalutis offerri in Baptiſmo, quam cum homo fide apprehendit, rata eſt pactio, quæ certificatur per baptiſma diuinitus inſtitutum, quod baptiſma huius pactionis teſtimonium & ſigillum eſt, adeo vt hominis conſcientia iam tranquilla reddatur apud Deum, quem ſibi reconciliatum ſtatuit per reſurrectionem Ieſu Chriſti, id eſt, per victimam & obœdientiam Chriſti, nam reſurrectionis voce συνεκδοχικῶς tota Chriſti obœdientia comprehenditur. Ex hac definitione Petri ortum eſſe exiſtimo, quod in celebratione baptiſmi ſtipulandi forma ſeruetur. Nam facta interrogatione ad baptizandum, & data reſponſione à teſtibus baptiſmi, conferebatur ſacramentum baptiſmus in promiſsionis certitudinem. Nam cum dicit miniſter baptiſmi: Ego baptizo te in nomine Patris, & Filij & Spiritus ſancti, amen, ſenſus eſt: ſtipulatio eſt inter æternum Deum & te, vt ipſe ſit Deus tuus, & tu viciſsim in illum vera fide recumbas. Hac igitur merſione ſtipulationis mutuæ obſignaculo teſtificor & pronuncio, te à Deo propter Filium receptum eſſe, vt ſpiritu eius ſanctificeris ad vitam æternam. PORRO, vt & pios conſoletur, & impijs, non agentibus pœnitentiam, terrorem incutiat, ſubiungit: Qui (Chriſtus) eſt in dextra Dei, hoc eſt, æqualis Deo patri, profectus in cœlum, ſubiectis ſibi angelis, poteſtatibus & virtutibus. Hic omnia Chriſto ſubijcit, vt ſignificet ipſum poſſe quos vult tueri ſaluareq;, & poſſe quos vult perdere. Qui, vt vult ſemper ſeruare credentes ſpiritui ſuo in prædicatione Euangelij: Ita contumaces vult ſupplicijs æternis punire. Quod autem interponit hic vetus interpres: Diglutiens mortem, vt vitæ æternæ hæredes efficiamur. Etſi nunc in græcis codicibus non eſt ſcriptum, tamen minime ocioſum videtur. Significatur enim his verbis, virtus reſurrectionis, quæ eſt reſurrectio credentium ad immortalem & beatam vitam, quam Apoſtolus vult nos intueri, vt eius cogitatione retineamur in officio.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Quemadmodum ad mortificationem carnis, vt pie & in dilectione viuant Chriſtiani: Ita ad patienter ferendam crucẽ, modo ne vt malefici, ſed vt Chriſtiani patiantur, hortatur Apoſtolus.

Ordo & partes Capitis quarti.

Partes huius capitis principales duæ ſunt, & vtraq; parænetica. In priori hortatur Apoſtolus ad mortificationem carnis, vt conuerſi, renunciatis Ethnicis turpitudinibus, in pietate & caritate reliquum vitæ tempus degant. In poſteriori hortatur ad patientiam ſub cruce, idque multis argumentis, iubetq;, vt conuerſi caueant, ne vt malefici, fures & latrones patiantur, ſed vt Chriſtiani, ſpe futuræ gloriæ ſe erigentes.

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CVM igitur Chriſtus paſſus ſit carne, vos etiam eadem cogitatione armemini.

Dixit Apoſtolus in ſuperiori capite, Chriſtum mortificatum eſſe carne, & viuificatum ſpiritu: Nunc inde infert & extruit præſentem exhortationem, ſumto argumento non ſolum ab exemplo Chriſti, verum etiam à virtute mortis Chriſti. Virtus enim mortis Chriſti eſt, quæ facit vt nos quoq; moriamur peccato, id quod ſymbolo baptiſmi ſignificatur, quemadmodum Paulus eleganter docet Rom. 6. vbi ita ait: An ignoratis, quod quicunq; baptizati ſumus in Chriſtum Ieſum, in mortem eius baptizati ſumus? Vna ergo ſepulti ſumus cum illo, per baptiſmum in mortem, vt quemadmodum Chriſtus excitatus eſt à mortuis per gloriam Patris: ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Armari ea-

ri eadem cogitatione, eſt induere eandem cogitationem, vt, quemadmodum Chriſtus eſt paſſus carne, id eſt in humana natura, quæ conſtat anima & corpore: Ita etiam carnem veſtram, hoc eſt, vicioſitatem naturæ mortificare & abolere debetis. Notetur hoc loco, quod mortificatio noſtri, quæ in vera pœnitentia ſita eſt, proficiſcatur ex virtute mortis Chriſti, quæ nobis in baptiſmo obſignatur, & eſt efficax in omnibus ijs, qui fidem habent. Nam Chriſtus per fidem in cordibus noſtris habitat, ad Epheſ. 3.

Quoniam qui paſſus eſt in carne, deſtitit à peccato, vt non amplius cupiditatibus hominum, ſed voluntati Dei, quod reliquum eſt temporis in carne, viuat.

Ratio exhortationis à definitione, ſeu effectu mortificationis. Definitur enim hic mortificatio, quod ſit ceſſatio à peccato, ita vt homo non amplius viuat iuxta cupiditates hominũ non conuerſorum, ſed potius ex præſcripto voluntatis Dei. Paſsio enim carnis, eſt abolitio cupiditatum. IN Carnis vocabulo figura eſt antanaclaſis. Priori enim loco pro vicioſitate naturæ accipitur, in poſteriori pro præſentis, & infirmæ huius vitæ conditione & ſtatu. PORRO, quia vocabulum carnis ſæpe in ſcriptura occurrit, & non ſemper eadem ſignificatione, placet hoc loco eius varia ſignificata recenſere. CARO itaq; bifariam in ſcriptura accipitur. Alias enim proprie, alias figurate ponitur. Proprie, caro eſt maſſa carnea ſeu ſubſtantia, vt cum Paulus dicit: alia caro piſcium, alia volucrum. Item cum dicitur: Homo conſtat carne & anima. Figurate, idq; nunc per Synecdochen, & ſignificat hominem plerumq; vt cum dicitur: Omnis caro corruperat viam ſuam, & interdum quoduis animal, vt in hoc dicto: Finis vniuerſæ carnis venit coram me. Verum cum Chriſti fit mentio, vt in hoc loco Petri, & in tertio capite, ſignificat naturam humanam, quæ conſtat anima & corpore. Nunc per Metonymiam, idq; tripliciter. Primum enim vicioſitatem naturæ humanæ ſignificat, ſeu quicquid eſt in homine ſine regenerationis gratia, vt in his dictis Iohan. 3. Quod natum eſt ex carne, caro eſt, Roman. 8. Si vixeritis ſecundum carnem, moriemini, Caro & ſanguis regnum Dei non poſsidebunt. Deinde, notat externam rerum ſpeciem, ſeu apparentiam, vt in illo dicto: Vos iudicatis ſecundum carnem. Tertio, ſignificat conditionem, & ſtatum huius vitæ. Galat. 2. Quod autem nunc viuo in carne, in fide viuo, quæ eſt in filium Dei. Item, hoc loco: Quod reliquum eſt temporis in carne. His animaduerſis ſignificatis, facile eſt animaduertere quodnam ſignificatum hoc in loco congruat.

Sat enim eſt nobis, quod anteacto vitæ tempore, voluntatem gentium patrauerimus in laſciuijs, concupiſcentijs, vinolentijs, comeſſationibus, potationibus & nefarijs idolatrijs ambulantes.

Aetiologia eſt à vitæ genere ſumta, per collationem. Gentes, id eſt, non renati homines feruntur, quo mala libido ſuadet. Vos autem renunciaſtis gentibus, & Chriſto nomina dediſtis. Ergo poſthac non decet, vt gentium vicijs polluamini. Enumerat autem Apoſtolus quædam carnis membra exempli gratia, quæ omnia carnis nomine ſupra intellexit Apoſtolus. LASCIVIA ἀσέλγεια, facit vt depoſito omni pudore, homo ſe totum omni incontinentiæ & libidini proſtituat, indeq; ſummam voluptatem capiat. VINOLENTIA, οἰνοφλυγία, eſt continua ebrietas ſeu eructatio, ex aſsiduo & immodico vini vſu, qua laborant, qui perpetuis heluationibus indulgent. COMESSATIO, κῶμος. Proprie κῶμος dicebatur Deus præſes nocturnorum conuiuiorum, & ſaltationum laſciuarum. Vnde metonymice ſignificat conuiuium laſciuum, petulans & immoderatum. Ab hac græca voce ortum eſt latinum vocabulum, comeſſari, id eſt, laſciua conuiuia & nocturnas ſaltationes exercere, & comeſſatio nequitiæ & intemperantiæ exercitatio. POTATIO πότος græce, certamen potandi notat. Cum hæc vitia gentium eſſe Petrus pronunciat, ſatis oſtendit, quod qui illis indulgeant, nondum ſunt in familia Chriſti, niſi ſolo nomine. Nulla in illis virtus mortis Chriſti apparet, nullum imperium ſpiritus, imo toti imperio carnis ſe ſubmittunt, in quorum numero vtinam non eſſent pleriq; illorum, qui alijs ſobrietatis & continentiæ regula eſſe deberent.

In quo peregrinantur, quod non concurratis vos in eandem luxus profuſionem, blaſphemantes, qui reddent rationem ei, qui paratus eſt iudicare viuos & mortuos.

Amplificatio eſt impietatis gentiũ, & indicatio pœnæ, quam olim ſuſtinebunt prophanæ gentes, cõtemnentes Euangelium. Impietas quidem maxima

maxima est, quod postquam impij vident renatos pristinæ impietati, in cuius profusionem antea cum gentibus proruerant, renunciasse, tanquam peregrini, vt qui aliquid antea non visum contemplantur, admirantur, & simul de ijs male loquuntur, varias obloquendi vias excogitantes, adeo nemo vel inculpatissimæ vitæ à Sicophantarum morsibus immunis esse potest. Pœnæ indicatio est, quod prophanæ gentes reddituræ sint rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos. Viuos vocat, vt in symbolo Apostolico, eos quos viuos adhuc Dominus ad iudicandum veniens, reperiet. Mortuos vero, qui antea mortui erant, sed tunc viui coram tribunali Christi apparebunt. Tametsi enim, qui in aduentu Domini adhuc erunt superstites, in momento commutabuntur, & induent immortalitatem, non tamen mori dici possunt, propterea quod animæ à corporibus non decedent. VERBVM peregrinandi, per Metalepsin ponitur, pro eo quod peregrinátibus in alienis regnis accidere solet. Vt enim illi pallacia, arces, portus, monumenta, aliaq; non prius visa contemplantes, quasi res sibi insolens accideret, admirantur: Ita prophanæ gentes subitam admirabantur mutationem vitæ eorum, qui ad Christum conuersi erant. Antea enim nefarias idolatrias cũ gentibus habuerunt communes, nunc uero easdem detestantur, & extreme abominantur. Antea habuerunt ipsos socios omnis lasciuiæ & nequitiæ, nunc eosdem vident omnem lasciuiam & nequitiam auersari. Hanc cum vident subitam mutationem, tanquam in alienis regnis peregrinantes, admirantur, additis conuitijs, quibus virtuti vitij laruam induunt: Perinde atq; nostro tempore fieri solet. Qui enim vere ad Dominum conuersus, à crassioribus vitijs abstinet, quibus assuetus fuit olim, à veteribus socijs deridetur, & contemnitur, tanquam indignus honestorum hominum societate. Verum nos sciamus eos frustra de religione gloriari, quicunq; vitam in melius non mutant. Vocati enim sumus non ad immundiciem, sed ad sanctificationem. Hæc, inquit Paulus, est voluntas Dei, sanctificatio vestri. Item, Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate.

Nam, iccirco mortuis quoque est prædicatum Euangelium, vt iudicentur quidem secundum homines in carne, viuant autem secundum Deum in spiritu.

Dixit iudicandos esse mortuos, nunc eius iudicij rationem reddit, videlicet, quod non habeant quod obtendant. Prædicatum enim ipsis Euangelium, dum adhuc viuerent, non omnes receperunt. Addit finem prædicati Euangelij, quem accommodat suo proposito: vt damnarentur, inquit, secundum homines, Carne, hoc est, vt mortificaretur vetus homo in ipsis, & aboleretur corpus peccati, & viuerent secundum Deũ spiritu, hoc est, vt nouam vitam renunciantes vitijs, meditarentur. Hunc esse sensum huius loci, ipse contextus & scopus disputationis conuincit. Quod autem mortuis prædicatum fuisse Euangelium dicit, intelligendum est respectu temporis, quo Petrus hæc scripsit, quando mortui erant, quibus olim prædicatum fuit Euangelium.

Omnium autem finis imminet.

Argumentum à temporis circumstantia ductum, quasi dicat: Cum prudentis sit, non tantum ea videre quæ ante pedes sunt, verum etiam ea quæ futura sunt prospicere, decet profecto, ut qui iudicis iram euadere uolunt, mature resipiscant, præsertim, cum dies iudicij sit præ foribus. Huius proinde temporis seu finis cogitatio, merito in officio nos retinere deberet. Ex hoc enim fine sæpissime à Prophetis suasoria, ducuntur argumenta. Ecclesiast. 11. Sane si annis multis uixerit homo, & in omnibus illis lætatus fuerit, meminisse debet tenebrosi temporis, & dierum multorum, quia cum uenerit uanitatis, arguentur præterita. Et Iesus Syrach: In omnibus operibus tuis memorare nouissima tua, & in æternum non peccabis. Debet itaq; finis, qui imminet, perpetuo nobis in conspectu esse, ut nos à peccato reuocet, metu pœnæ: in bono detineat, spe promissionum: in aduersis soletur, cogitatione gloriæ: in prosperis humiliet, cogitatione beatæ immortalitatis, cuius illi solummodo erunt participes, qui in timore Dei perseuerant, hoc est, qui fidem & bonam conscientiam usq; ad finem retinent. Qui enim isto pacto finem uitæ fecerint, habebunt Deum finem desideriorum suorum, qui sine fine uidebitur, sine fastidio amabitur, sine fatigatione laudabitur. Atq; tum demum complebitur canticum illud: Beati, qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te.

Sitis ergo sobrij, & vigilantes ad orandum.

Ex fine prædicati Euangelij infert Apostolus paręneses quasdam de nouitate vitæ, & ostendit quibus in rebus uiuificatio, quæ est altera sanctificationis pars, sita est. Nam de mortificatione priore sanctificationis parte à principio capitis huc vsq; actum est. Quare, hic oportune de viuificatione agit,

ne agit, quæ ex aduerso respondet mortificationi. Quantum enim vetus homo mortificatur, tantum nouus viuificatur & crescit. Coniungit autem hic Apostolus tria, Sobrietatem, Vigilantiam, & Orationem. Sobrietas, si græcæ vocis vim respicis, ad mentem refertur, & vt Plato docet, opponitur μανία. Est enim prudentiæ quædam conseruatrix, quæ sita est in mentis, affectuum & voluntatis harmonia. Vigilantia, iuxta ἔτυμον græcum, opponitur ebrietati, & est corporis sobrietas, videlicet, cum corda non grauentur crapula & ebrietate. Requirit igitur Apostolus ad orationem cum mentis, tum corporis sobrietatem. Orationis vocabulo intellige quatuor illas formas, quas Paulus enumerat 1. Timoth. 2

Ante omnia vero caritatem, alij in alios, propensam habentes. Nam caritas operit multitudinem peccatorum.

Vt ad orationem & pietatem erga Deum requiritur cum mentis tum corporis castitas: Ita officiorum quæ proximis debemus fundamentum & caput est caritas, quæ est vinculum pacis & perfectionis, cum quia errata fratrum aut corrigit aut tegit, tum quia officiorum effectrix est mutuorum. Papistæ, qui hoc loco abutuntur ad stabilienda merita operum, vim faciunt verbis Petri. Non enim loquitur hic Petrus de abolendis seu tegendis peccatis coram Deo, quasi hominis caritas vim tegendi peccata coram Deo haberet: sed de hominibus agit, qui incidentes fratrum lapsus, & errata per caritatem tegunt, & non traducunt calumniose alienam vitam. Hunc esse verum sensum dicti Petri, apparet ex Salomone, vnde hoc dictum mutuatus est Apostolus. Nam ibi odium & caritas opponuntur, vt caussæ contrariæ in contrarijs effectibus. Ita enim ait: Odium suscitat rixas, & vniuersa delicta operit caritas. Sed quomodo operit caritas delicta? Non defendendo, sed tegendo: non approbando, sed occultando: non augendo, sed curando. Breuiter, fides & caritas, quomodo agendum sit cum lapsis fratribus, satis docere possunt. Fides auertit contumeliam Dei, caritas quærit salutem proximi.

Hospitales estote alij erga alios, sine murmurationibus.

Effecta quædam caritatis recitat, ac primo loco ponit hospitalitatem φιλοξενίαν, quæ proprie est humanitas, qua amanter peregrinos complectimur. Ab hac vult abesse murmurationem, vt quæ cum vera caritate pugnet. PORRO, cum hic locus hospitalitatem nobis commendat, non erit inutile huc asscribere, quid sit de hospitalitate sentiendum. Recte numerantur quatuor hospitalitatis genera, quorum Primum pomposum & splendidum est. Secundum, sordidum & auarum. Tertium, ciuile & ἠθικόν. Quartum, Christianum & sanctum.

POMPOSVM & splendidum est, de quo Cicero in officijs loquitur in hunc modum: Recte à Theophrasto laudata est hospitalitas. Est enim valde decorum patere domos hominum illustrium, hospitibus illustribus. Hoc genus hospitalitatis Lactantius testatur detortum esse à vera iusticia, & raptum ad proprium commodum.

SORDIDVM & auarum est eorũ, qui peregrinos quidem excipiunt hospitio, non tam spectantes peregrinorum necessitatem quam proprium lucrũ, non accepturi, si nulla spes lucri appareret. Etsi autem hospitalitatis hoc genus, hominũ vicio contaminatur, tamẽ omnino est necessarium. Nam tametsi huius caussa est auaritia, tamen peregrini eo carere non possunt.

CIVILE & ἠθικὸν diuiditur in προξενίαν & ἰδιοξενίαν, προξενία est ea hospitalitas, qua aliæ gentes seu populi alios hospitio excipiunt, propter amicitiam seu fœdus interpositum. Huiusmodi hospitalitas nusquam non locorum vsitata est, præsertim in Legatis excipiendis. Sic Galli Danorum & vicissim Dani Gallorum legatos humaniter excipiũt, & amice propter fœdera interposita, tractant. ἰδιοξενία est, qua priuati se inuicem excipiunt propter amicitiam, quæ inter eos est. Qualis autẽ hæc ἰδιοξενία esse debeat, docet Homerus cum ait, χρὴ ξεῖνον παρεόντα φιλεῖν, ἐθέλοντά τε πέμπειν. Id est, Oportet hospitem amanter tractare, volentem autem dimittere. Quam autem diu sit grata à vulgo hæc ἰδιοξενία, ostendit Euripides in Hercule, cum ait: ὡς τὰ ξένων πρόσωπα φεύγουσι φίλοι, ἐν ἦμαρ βλέμμα ἔχειν φασὶ μόνον.

CHRISTIANVM & sanctum hospitalitatis genus est, quo Christiani peregrinos sanctos ex caritate excipiunt, eosq; benigne & amanter communis religionis gratia complectuntur & fouent, tanquam membra Christi. In hoc hospitalitatis genere spectentur caussæ, partes, præmia sanctæ hospitalitatis, & pœnæ contemtus sanctorum hospitum.

CAVSSÆ sunt præcipuæ quatuor. Prima, mandatum Dei, cui omnes craturas obtemperare par est. Præceptum enim dilectionis hospitalitatem, vt partem in se continet. Petrus hoc loco, dictante Spiritu sancto, hortatur nos, vt amanter complectamur hospites, eosq; humaniter foueamus. Epistola ad Hebr. capite 13. dicit, Hospitalitatis ne sitis immemores. Secunda, est mutua caritas, qua Christiani omnes sibi inuicem deuincti sunt. Hæc caritas cum

cum proficiſcatur ex fide ſincera, bona conſcientia & puro corde, non poteſt aliud quam ſanctos pauperes & exules amanter complecti & humaniter fouere. Hinc eſt, quod ſanctæ viduæ, quæ ſanctos hoſpitio exceperunt, & eorum pedes lauerunt, dignæ iudicentur, vt recipiantur, & in ſuis neceſsitatibus alantur ſumtibus Eccleſiæ. Tertia eſt conditio communis ſanctorum. Nam cũ ſancti peregrini in hoc mundo ſæpe ſuis pelluntur ſedibus, opus habent mutua refocillatione. Nemo eſt, qui ſtatuit Deũ timere, præſertim ſi munus docẽdi in Eccleſia ſuſtineat, qui certum poteſt ſibi polliceri hoſpitium ad vitæ ſuæ terminum. Nam principes mutantur vt aura, & alij alias religiones ſectantur, & pro libidine ſæpe religiones mutant. Fit etiam interdum, quod pij alioqui principes ab adulatorib. & ſophiſtis decipiantur, vt piam cauſſam tanquam impiam & contumelioſam aduerſus Deũ, perſequantur. Vnde fit, vt pij doctores & alij, qui cordate tuentur veritatem, cogantur exulare cum miſeris vxorib. & teneris pueris, noua ſibi quærere hoſpitia, id quod habent commune cum ſanctis Dei Prophetis, & Apoſtolis Domini. Quarta eſt neceſsitas, qua omnes pij obſtricti ſunt ad fouenda & refocillanda membra Chriſti. Nam qui membrum Chriſti reijcit, quid Chriſto faceret, ſi coram conſpiceretur? Hæ cauſſæ ſunt ſatis graues, quæ nos ad humaniter excipiendos ſanctos inuitabunt, modo iure de Chriſtiano nomine gaudere velimus. PARTES hoſpitalitatis, ſeu partes officij eorum, qui ſanctos hoſpitio excipiunt, ex 18. & 19. capitibus Geneſeos, colligam. Domine, ait Abraham Geneſ. 18. ſi inueni gratiá in oculis tuis, ne transeas à ſeruo tuo, ſed afferam puſillũ aquæ & lauentur pedes veſtri, & requieſcite ſub arbore, ponamq; bucceIlam panis, & confortetur cor ueſtrum, poſtea tranſibitis. Et capite 19. Geneſ. Et obuiam iuit ijs (ſcilicet Lot) & dixit, Obſecro domini, declinate in domũ ſerui veſtri, & manete ibi, lauate pedes veſtros, & mane cõſurgetis & proficiſcemini in viam veſtram. Vterq;, hoc eſt, & Abraham & Lot, ſuo facto docent tres partes eſſe officij pij hoſpitis. Quarum Prima eſt, benigna & amica inuitatio peregrinorum. Secunda, humana tractatio & refocillatio defatigatorum itineris moleſtia. Tertia, pacifica dimiſsio hoſpitum, cum fauſta imprecatione. PRÆMIA ſanctæ hoſpitalitatis, hoc eſt, eorum qui ex vera pietate peregrinos fouent, hoſpitio exceptos, Matth. 10. Quicunq; iuſtum receperit, nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet. Pſal. 40. Beatus, qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die malo liberabit eum Dominus. Ambroſius: Tanta eſt apud Deum hoſpitalitatis gratia, vt ne potus quidem aquæ frigidæ à præmijs remunerationis ſit immunis. Vides quod Abraham Deum recepit hoſpitio, dum hoſpites quærit? Vides quod Lot angelos recepit: vnde ſcis tu cum receperis hominem, ſuſcipias Chriſtum. Licet in hoſpite Chriſtus ſit, quia Chriſtus in paupere eſt, ſicut ipſe ait: Hoſpes fui, & collegiſtis me. Loth hoſpitum beneficio liberatur ab incendio Sodomæ. Raab cum ſuis parcitur, eo quod hoſpites pie tractauerit & dimiſerit. Helias excitauit à mortuis filium mulieris, quæ ſe hoſpitio exceperat. Mulier Sunamitis præmium piæ hoſpitalitatis accepit. Nam Heliſęus hoſpes ei filium impetrauit, & ipſum poſtea defunctum miraculoſe ad vitam reuocauit. Quid multis opus eſt? Pia hoſpitalitas, vt inquit Ambroſius, duplicem mercedem habet, videlicet, humanæ gratiæ, & remunerationis diuinæ. POENÆ contemtus ſanctorum hoſpitum grauiſsimæ ſunt, Matth. 10. Qui vos non recipit, me non recipit. Iacobi 2. Iudicium ſine miſericordia erit ei, qui miſericordiæ fuit expers. Ambroſius: Caueamus, ne, ſi nos duri ac negligentes fuerimus in recipiendis hoſpitibus, etiam nobis poſt huius vitæ curſum ſanctorum hoſpitia denegentur. Chriſtus inter alia impietatis opera in extremo die exprobrabit impijs: Hoſpes eram, & non collegiſtis me.

Vt quiſque accepit donum: ita alius in alium illud adminiſtrantes, vt boni Oeconomi variæ gratiæ Dei.

Hoc etiam caritatis eſt, dona quæ quis habet, in aliorum commodum & vtilitatem conuertere, cuius rei duplicem ponit rationem. Primam, Quia donum eſt, quicquid habes, datum in communem vtilitatem. Secundam, Quia ſumus Oeconomi, & non veri domini rerum, quæ traditæ ſunt.

Si quis loquitur, vt eloquia Dei (loquatur) Si quis miniſtrat, tanquam ex viribus (miniſtret) quas ſuppeditat Deus, vt in omnibus glorificetur Deus, per Ieſum Chriſtum, cui eſt gloria & imperium in ſecula ſeculorum, Amen.

Exempli cauſſa quædam pauca officia recitat, eaque in adminiſtratione Eccleſiaſtica ſumme neceſſaria. Si quis, inquit, loquitur, id eſt, ſi quis docendi munus in Eccleſia ſuſtinet, Loquatur vt eloquia Dei, hoc eſt, vt decet eum, qui legatũ Dei agit, & ipſius Dei nomine verba facit, quod ſane fie-

ne fieri oportet in timore Dei, cum ſumma grauitate & reuerentia, ut in conſpectu Dei. Si quis miniſtrat, hoc eſt, Diaconum agit, faciat officium ſedulo, ut in omnibus glorificetur Deus per Ieſum Chriſtum. Obſeruetur diligentiſsime, quo in omnibus officijs, quæ in hac uita præſtamus alij alijs, reſpiciendum ſit, nempe ut glorificetur Deus. Quoniam autem Deus glorificari non poteſt, niſi officium ſit legitimum, & fides in agente luceat, à qua caritas abeſſe non poteſt (nam hæc ſymbolum ſanctorum eſt,) Sequitur in omni uocationis officio, requiri uerbum de uocatione, fidem & caritatem actionũ regulas & finem, quæ eſt gloria Dei. Iuſtinus martyr pulcram & utilem regulam tradidit, cum inquit: Πρακτέον, πᾶν τὸ κατὰ πίστιν ὀρθῷ κανόνι. Hoc eſt, Agendum eſt, quicquid eſt ſecundum fidem, recta regula. Duo requirit in opere, uidelicet fidem, à qua proficiſci, & regulam ad quam exigi opus debet. Fidem intelligo & præcepti operis, & fiduciæ in Mediatorem. Nam utrumque neceſſario requiritur, uidelicet, ut & opus ſit præceptum, & fiducia in Mediatorem præluceat. Nam quicquid non fit ex fide, peccatum eſt. Regula eſt, qua opus ad proprium & uerum finem recta ueluti linea dirigitur. Eſt autem finis proprius & uerus, uidelicet glorificare Deum per IESVM CHRISTVM, ad quem omnes actiones piorum, tanquam ad ſcopum, referri debent. Etſi autem ſæpe multi fines intermedij ſunt, ordinentur tamen ad hunc ultimum, idque recta regula, ut nec hypocriſi deflectas, nec ignauia torpeas, nec πολυπραγμοσύνῃ ſubſiſtas, ſed ut ſincero corde opus aggrediare, grauiter progrediare, & quiete agendo opus perficias in gloriam Dei.

Dilecti, ne peregrinemini ea, quæ in vobis eſt exploratione per ignem, quæ ad experimentum vobis fit, ac ſi peregrinum vobis aliquid accideret.

Hortatur Apoſtolus ad patientiam ſub cruce. Ne, inquit, peregrinemini, id eſt, ne perinde ſitis attoniti, vt qui in rem aliquam incidunt, de qua nunquam cogitarunt. Figura eſt metalepſis, qua pro conſequente antecedens ponitur. Crucem vocat πύρωσιν, id eſt, explorationem, quæ per ignem fit. Quemadmodum enim aurum igne probatur: Ita fides hominis cruce examinatur & exploratur, quo probatior euadat. De hac exploratione fidei in primo capite ſupra copioſius à nobis dictum eſt.

Imo in hoc, quod conſortes eſtis afflictionum Chriſti, gaudete, vt etiam in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultãtes.

Quemadmodum propoſito fine crucis, qui eſt exploratio fidei noſtræ, ad patientiam proximo verſiculo eſt hortatus: Ita hic conſolatur pios ſub cruce, ex eo quod conſortes reddantur afflictionum Chriſti. Nam vt Chriſtus, qui caput noſtrum eſt, varijs afflictionibus expoſitus in hac vita, tandem glorioſe inde eluctatus eſt: Ita nos, qui cum illo ſocietatem habemus in cruce, dum in hac vita verſamur, olim gloriæ ipſius erimus participes. Hanc ſocietatem noſtri cum Chriſto cum in cruce tum in gloria figurat nobis Baptiſmus, & ſacra Chriſti Cœna commendat.

Si probris afficimini in nomine Chriſti, beati eſtis, quia ipſe gloriæ, & ipſe Dei ſpiritus ſuper vos requieſcit.

Ratio exhortationis ad patientiã ſub cruce ab euentu ſumta. Si probris afficimini ob nomen aut confeſsionẽ Chriſti, beati eſtis. Quare probra patienter ferenda ſunt. Opponit autem probris ſpiritum gratiæ, & ſpiritum Dei patris, quibus ſignificatur gloria & adoptio. Gloria quidem, qua ſpiritus ſanctus ornat fideles. Adoptio vero, quam idem ſpiritus fidelibus obſignat in afflictionibus, quibus conformes imagini Dei reddũtur. Huc illud Pauli: Si cum illo patimur, cum illo etiam glorificabimur. PORRO, duo modi ſunt obſeruandi, quibus filij Dei in hoc mundo exercentur, videlicet, opprobrium & cruciamentum. Sapient. 2. Contumelia & cruciatu eum examinemus. 1. Timoth. 4. In hoc laboramus, id eſt, perſecutionẽ patimur, & probris afficimur, quia ſperamus in Deo viuente.

Qui, quod ad illos quidem attinet, blaſphematur, quod ad vos autem, glorificatur.

Prolepſis eſt. Anticipat enim obiectionem illorum, qui poterant dicere: nihil minus quam ſpiritum gloriæ & adoptionis in cruce apparere, & reſpondet per diſtinctionem, hoc ſenſu: Probris vos afficiant improbi quantum lubet, gloriam veſtram & adoptionem aſpernentur, vos tamen ſcitote illa probra gloriæ & adoptionis uobis eſſe teſtimonia. Etſi mundus exiſtimet ea eſſe iræ diuinæ & reiectionis ſigna, tamen

non

non sunt. Quare non iudicio improborum cedendum est, sed patienter acquiescendum est in Dei consilio, cui placet cruce eos hic explorare, quos statuit olim glorificare.

Ne quis enim vestrum patiatur, vt homicida aut fur, aut maleficus, aut tanquam alienorum inspector, sed si vt Christianus, non pudefiat, imo glorificet Deum in hac parte.

10

Quid faciendum sit Christianis, monet, ne videlicet quis ob facinora sua mala plectetur. Verum si obtigerit afflictio ob Christi confessionem, patienter ferenda est, & non vt probrum, sed potius vt gloria & magnum decus filiorum Dei accipienda, quæ nos ad glorificandum Deum inuitabit. Maleficus græce κακοποιὸς in genere dicitur, qui studet alijs damna inferre quouis modo. In specie vero maleficus dicitur incantator siue magus, vnde maleficæ dicuntur fœminæ incantatrices, seu veneficæ. Alienorum inspector græce ἀλλοτριεπίσκοπος, hoc est, curiosus alienarum rerum appetitor. Nam qui frequentius & curiosius res alienas inspicit, eas appetere videtur. Poterit vocabulum hoc etiam ad vitam & actiones referri, vt ἀλλοτριεπίσκοπος idem sit, quod πολυπραγμονικὸς, qui sua negligit, & aliena maligne obseruat, duplici nomine pœna dignus.

20

Quia tempus est, vt incipiat iudicium à domo Dei.

Ratio exhortationis à consilio Dei sumta. Deus suam domum, id est, Ecclesiam suam, primum castigare constituit, idque in hoc mundo. Imitatur enim Deus pium patrem, qui suos liberos ideo castigat, vt eos in officio retineat, ne degeneres aliquando exhæreditare cogatur. Hic obseruandum est discrimen inter crucem piorum & supplicia malignorum. Nam differunt tempore & loco. Pij enim primum castigantur, idque in hac vita. Maligni plerumque in hac vita fortunati videntur, & ad extremum vsque in delitijs viuunt, sed mortuorum animæ cum diuite epulone punientur vsque ad iudicium, & postea æternis pœnis afficientur, & in corpore & in anima. Plura discrimina inter crucem piorum & supplicia impiorum à causis efficientibus, finalibus & effectis petita alibi explicantur.

30

Quod si primum à nobis, quis erit finis eorum, qui non obtemperant Dei Euangelio.

Ne fideles impiorum successu offensi, deficiant à confessione, admonet de supplicijs æternis, quæ olim ob sua scelera sustinebunt impij.

Et si iustus vix seruatur, impius & peccator vbi comparebit?

Argumentum à maiori ad minus. Iustus in hac vita varijs obiectus est malis, adeo vt difficilime inter huius vitæ procellas vitam traducere queat, idque Dei consilio & iusto iudicio fit. Quanto minus euadet impius æternas pœnas, qui in hac vita delitijs affluit. Atque ita hoc Petri dictum ad præsentem vitam pertinet, quantum ad pios attinet. In hac enim vita vix vnus inter omnes pios inuenietur, qui non magnas difficultates sustineat. Nam quando corpus non affligitur, spiritus grauius carnis concupiscentijs exercetur, & varijs Satanæ artibus oppugnatur, aduersus quas difficultates Paulus armat Christianos ad Ephes. 6.

40

Itaque, qui affliguntur secundum voluntatem Dei, tanquam fideli conditori commendent animas suas in beneficentia.

50

Conclusio est exhortationis ad patientiam cum admonitione, vt pij se totos Deo commendent, qui ita eorum ærumnas moderabitur, vt exitus sit futurus lætissimus. Nam, cum ipse sit conditor noster fidelis, habebit profecto curam pro nobis, ne crucis acerbitate victi succumbamus.

CAPVT V.

Summa Quinti Capitis.

Quemadmodum presbyteros & iuniores ad debita præstanda officia hortatur Apostolus: Ita omnibus subiectionem & humilitatem commendat, monens, vt Diabolo fortiter resistant, non fracti præsentis vitæ ærumnis.

Ordo & partes Capitis quinti.

Quatuor sunt huius Capitis partes. PRIMA est hortatio ad presbyteros & iuniores. Vt enim presbyteros hortatur, vt fideliter suum gregem pascant, expectantes coronam, quam ipsis suo tempore pastorum princeps donaturus est: Ita iuniores monet, vt presbyteris subditi sint. SECVNDA, generalis est exhortatio ad subiectionem & humilitatem. & ne quis se contemtum fore nimia sui deiectione obijciat, iubet vt istam curam in Dominum reijciat. TERTIA, grauissima est admonitio, vt pij inuicto animo se Diabolo opponant, & non frangantur animis, propter persecutionum fluctus. QVARTA est indicatio scriptionis huius Epistolæ, quam ideo se scripsisse affirmat, vt ipsos Christianos adhortaretur ad constantiã, & testificaretur, veram esse gratiã in qua starent. Huc addit salutationes, & fausta imprecatione claudit Epistolã.

10

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

20

PRESBYTEROS, qui inter vos sunt, hortor ego, qui simul sum presbyter, & testis afflictionum Christi, atq; idem gloriæ, quæ reuelabitur, consors, pascite eum, qui apud vos est, gregem Dei, curam eius agentes, non coacte sed libenter: non turpis lucri gratia, sed liberaliter: neque vt dominantes gregi, sed vt sitis exemplaria gregis.

Hortatur presbyteros & omnes, qui sunt in Ecclesiastico senatu, vt gregem Christi sibi commissum fideliter pascant. Atque hæc simplex adhortationis propositio est, quam primum suo exemplo fulcit, dum se in presbyterorum ordinem includit, dũ se testem afflictionũ Christi testatur, dum se consortem gloriæ olim patefaciendæ profitetur. Idq; facit, vt alij secum ad vigilantiam in tam arduo officio excitentur. Deinde modum pascendi gregem Christi pulcerrima antithesi declarat. Vt enim vult procul ab Episcopis & pastoribus abesse coactionem, turpis lucri affectationem, & dominandi in Ecclesia libidinem: Ita requirit, vt libenter, vt liberaliter, vt tanquam exemplaria gregis officium faciant. Hic locus aperte primatum Papæ, qui se successorem Petri iactat, euertit. Petrus se vna cum alijs presbyterum agnoscit: sed Papa se caput Ecclesiæ esse gloriatur. Petrus pascit gregem Christi, & curam ipsius gerit: sed Papa à vero pabulo gregem Christi arcet. Petrus turpem quæstum prohibet, & illi aduersatur: Papa turpissimo meretricum lucro ditescit. Petrus non vult dominari cleris, id est, Ecclesijs Christi: sed Papa vendicat sibi vtrumque gladium. Petrus cum alijs subiectus est Ecclesiæ: sed Papa Imperatoribus & Regibus dominatur. Ex his facile apparet, quod Papa nullo iure Petri successor dici possit.

30

40

Et cum apparuerit ille pastorum princeps, reportabitis immarcessibilem illam coronam gloriæ.

Proposito præmio, hortatur presbyteros ad diligentiam in officio. Coronæ nomen de duob. admonet nos: quorum Vnum est certamen, quod non exiguum ministris verbi propositum est. Nemo enim coronatur, nisi qui legitime certauit. Alterum, quod post certamen gloriæ corona sit expectanda. vtrumq; incitamentum esse debet ad acrem in officio curam. Transferendum est quoq; ad ipsos auditores Euangelij, vt ipsi similiter strenue militent in hac spirituali militia aduersus carnem, satanam & mundum.

50

Similiter iuniores subiecti estote presbyteris.

Requirit ius analogum iuniorum erga presbyteros, quorum alij in verbo docendo occupabantur, alij iuuentutis mores disciplina regebant.

Omnes autem alij alijs subiecti, humilitate intus ornemini.

Hypothesin ad thesin transfert, & adhortatur omnes, vt humilitate, veluti

veluti ornatu quodam interno, ſe ornent, & nemo ſe alijs ſuperbe præferat. Hoc præceptum non ad euertendos ordines & gradus dignitatum in politica, œconomica & Eccleſiaſtica adminiſtratione pertinet, ſed ad animorum affectionem, videlicet, vt nemo alterum ſuperbe contemnat, ſed potius vt conſortem eiuſdem hæreditatis foueat & complectatur. Vocabulũ ἐγκομβώσασθε varie redditur, vetus interpres videtur legiſſe ἐγκολπώσασθε. Nam vertit inſinuate. Eraſmus infixam habete. Eſichius vertit ϛολίσασθε, id eſt, ornemini, quæ ſignificatio hic optime quadrat.

Nam Deus ſuperbis reſiſtit, humilibus autem dat gratiam.

Ratio exhortationis à conſequentibus contrariorum. Vt illud fugiendum eſt, quod iram Dei prouocat: Ita expetendum eſt, quod gratiam Dei conciliat. Sed vt ſuperbia iram Dei prouocat: Ita vera humilitas Dei gratiam conciliat & auget. Ergo illa fugienda, & hæc expetenda eſt. Notanda eſt emphaſis vocabuli ἀντιτάσσεται. Eſt enim militare verbum, quo ſignificatur, quod Deus tanquam ex aduerſo contra ſuperbos aciem inſtruat, cum contra humiles in gratiam recipiat, & eorum defenſionem ſuſcipiat.

Humiliamini igitur ſub potenti manu Dei, vt vos extollat in tempore.

Concluſiuncula adhortationis ad humilitatem, & perſiſtit in metaphora militari. Omnes homines aciem veluti ex aduerſo, contra Deum inſtruunt, quos oppugnat Deus, humiles quidem ſe ſub ipſius potenti manu ſubmittunt, quos etiam in ſuam fidem & tutelam recipit, Superbi vero ex aduerſo arma mouentes, potenti manu Dei proſternuntur & pereunt. Obſeruetur igitur hoc loco finis vtriuſq;, videlicet humilitatis & ſuperbiæ. Vt enim humilitatis finis eſt gloria: Ita finis ſuperbiæ eſt ignominia. Qui ergo ſapit, tanquam peſtem pernicioſiſsimam fugiat ſuperbiam, & tanquam matrem omnium virtutum amplectatur humilitatem. CVM addit, Vt vos in tempore extollat, ſignificat tempus huius vitæ humiliationis eſſe, ſed ſecuturam eſſe gloriam in reſurrectione vitæ, idq; prorſus Chriſti exemplo, qui in hoc mundo humiliatus eſt vſque ad mortem crucis, ſed victa morte potitur gloria.

Omnem curam veſtram conijcientes in ipſum, quia illi cura eſt de vobis.

Prolepſis eſt. Anticipat enim obiectionem, ne quis ſe contemtum iri nimia ſui deiectione exiſtimet, & iubet vt iſtam curam in Dominum reijciat. Huius dicti rationem ſubijcit cum inquit: Quia illi cura eſt de vobis. Hic locus, vt commendat nobis prouidentiam Dei, qui ſuorum curam habet: Ita non adimit pijs ſanctam curam, ſiue vocationis, ſiue ſalutis, ſed vt, cum noſtrum defectum ſentimus, ad ipſum Deum precibus confugiamus. Nam cum Chriſtus mandat, vt caueamus, vigilemus & oremus, requirit ſane ſingularem curam ſalutis noſtræ, & cum iubemur propria agere, ſancta quædam cura officij noſtri poſtulatur.

Sobrij eſtote & vigilate.

Rurſus ad ſobrietatem & vigilantiam hortatur, alludens ad mandatũ Chriſti: Vigilate & orate, ne grauentur corda veſtra crapula & ebrietate. Cum iubet nos vigilare, vult vt non ſegneſcamus in pietatis curſu, vult vt obſeruemus excubias, vult vt attenti ſimus omni ex parte, vult vt ſtratagemata Satanæ prudenter caueamus. Breuiter, vult vt fide pugnemus aduerſus aduerſarium noſtrum Diabolum.

Nam aduerſarius veſter Diabolus, tanquam Leo rugiens obambulat, quærens quem deuoret.

Ratio exhortationis à periculi magnitudine. Aduerſarius noſter Diabolus nunquam quieſcit, ſed in perpetuis eſt inſidijs. Proinde vos ſobrij ſitis, & vigilate, ſpiritualibus armis inſtructi, ne vos incautos opprimat. Confertur autem hic Diabolus leoni, ob ferociam in alia animantia, quæ ſibi famelico & ſpoliato catulis obuiam feruntur. Verum, ſicut galli cantus leonem terret & trepidare facit: ita pia precatio & ſobria Diabolum abigit, atq; ideo Dominus ait: Orate, ne intretis in tentationem. Oratione itaque tentator & aduerſator noſter Diabolus terretur & vincitur.

Cui reſiſtite firmi per fidem.

Modum reſiſtendi Diabolo tradit. Nam fide omnia ipſius ignita tela extinguun-

tinguuntur. Hinc est, quod Iohannes ait: Hæc est victoria, quæ vincit mundum, fides vestra, quod sane mirum non est, quia vt fides victorem Satanæ possidet: ita eiusdem potentia nititur. Resistimus autem Diabolo per fidem, quando ex fide imploramus defensionem à duce nostro Iesu Christo, qui est victor Diaboli.

Scientes easdem pasiones, vestræ, quæ est in mundo, fraternitati impleri.

Quia Diabolus cruce Ecclesiá potissimum ad defectioné solicitat, proponit exemplum totius Ecclesiæ, cuius cœtum fraternitatem appellat. Hæc fraternitas cum tota sit cruci subiecta, spe redemtionem expectans, debemus & nos similem patientiam præstare, qui volumus esse membra Ecclesiæ. Cum dicit easdem pasiones impleri, significat eas quæ desunt pasionibus Christi adimpleri. Nam vt Christus passus est in corpore suo: ita etiam in membris suis vult pati. Quare, tantisper deest aliquid pasionibus Christi, donec vnum eius membrum superfuerit in mundo.

HIC duo loci sunt obseruandi. Primus, qualisnam esse debeat affectio & consensio Christianorum inter sese, nimirum fraterna. Siquidem Petrus hoc loco cœtum Christianorum per totum mundum dispersum, fraternitatem appellat. Si igitur fratrum iuxta carnem concordia est naturalis, vt quæ à lege naturæ requiratur, multo magis hæc spiritualis fraternitas requirit sanctam concordiam. Sed vnde illa fraternitas? Communem habemus patrem in Christo: communem habemus fratrem Iesum Christum. Sicut ipse ait: Ascendo ad patrem meum, & patrem vestrum. Per hunc Iesum Christum adoptamur, cum in eum credimus, & adoptati diligimur, quia sumus caro de carne eius, & ossa de ossibus eius. Huius Christi spiritu multo magis, quam sanguinis necesitudine inter nos deuincti sumus. Habemus & communem matrem Ecclesiam, castisimam Christi sponsam, quæ nos è semine cœlesti & incorruptibili conceptos, peperit, & natos fouet, alit verbo, spiritu, sacramentis, & salutaribus monitionibus & disciplina gubernat, vt simus sancti & irreprehensibiles coram Deo. Habemus præterea communem hæreditaté in cœlo, cuius erimus participes in omni æternitate, si modo ad finem vsq; constantes perstiterimus. Hanc fraternitatem turpiter scindunt, qui aut hæretica doctrina Ecclesiam vastant, aut odijs & simultatibus schismata faciunt.

SECVNDVS locus est de communi sorte totius Ecclesiæ, videlicet, quod propter societatem, quam habet cum Christo, in hoc mundo subiecta sit cruci. In hac cruce præcipue spectanda sunt consilium Dei, necesitas, finis & euentus.

CONSILIVM Dei est, quod velit omnia Christi membra capiti fore conformia, vnde Paulus ad Rom. 8. Quos præsciuit, eosdem & prædestinauit conformes fieri imagini filij sui, vt is sit primogenitus inter multos fratres. Huc illud, quod supra dixit: Iudicium à domo Dei incipit. Item illud: Castigat omnem filium, quem recipit. Item, Omnes qui pie volunt viuere in Christo, persecutionem patientur.

NECESSITAS maxima est. Nam tanta est humanæ naturæ peruersitas, tanta ferocitas, vt in recto pietatis cursu contineri nequeat sine flagellis. Atq; hoc vult Dauid cum inquit: In camo & freno maxillas eorum constringe, qui non approximant ad te. Cum hac necesitate vtilitatem coniungo. Nam crux pijs est sancta quædam disciplina, iuxta illud Dauidis: Priusquam humiliarer ego erraui. Item: Bonum est mihi Domine quod humiliasti me, vt discerem statuta tua.

FINIS proinde crucis est, vt contineamur in timore Dei, ne ferocientes abijciamus confessionem, vt sub cruce ingemiscamus, cogitantes de iudicio & misericordia Dei. De iudicio quidem, quod reliquias peccati in carne nostra paterne punit, vt corpus peccati eneruetur, quo plenum sit spiritus imperium. De misericordia vero, qua nos castigat vt filios, ne contumaces effecti cum hoc mundo pereamus. Breuiter, vt exploratio fidei nostræ multo preciosior exploratione auri comperiatur.

EVENTVS deniq; crucis sanctorum est summa & æterna consolatio. Beati, ait Dominius, qui persecutionem patiuntur iusticiæ caussa, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Item, Gaudete & exultate, quoniam merces vestra multa est in cœlis. Ab hoc lætisimo euentu potisimum petenda est consolatio sub cruce. Huc respexit Paulus, cum scriberet discipulo suo Timotheo: Memento Iesum Christũ resurrexisse à mortuis, quasi dicat: Quemadmodum Christus sibi viam ad gloriam cruce parauit: Ita etiam nobis non contigit gloria, nisi per viam crucis. Nemo enim gloriam resurrectionis percipiet, nisi qui in hac vita acerbitatem gustauit.

Sed Deus omnis gratiæ, qui vocauit

Tempori breui æternitatem oppo-
nos

nos ad vitam æternam in Christo Iesu, paulum afflictos ipse vos perfectos reddat, confirmet, corroboret, stabiliat, ipsi gloria in secula seculorum, Amen.

nit, & afflictioni præsenti futuram gloriam, quemadmodum Paulus facit ad Rom. 8. Idq; ideo fit, vt fortiori animo feramus præsentis vitæ momentaneam afflictionem, quam æterna sequitur gloria, qua hæc breuis ignominia compensatur. Votum, quod addit, significat principiũ, mediũ & consummationem salutis nostræ opus Dei esse. Par igitur est vt perpetuo nos Deo, tanquam fidelissimo medico, subijciamus. Hæc summa est huius pericopæ. Iam singula penitius introspiciamus. Nam in hac pericopa multæ doctrinæ & consolationes continentur. PRIMVM itaq; hic prædicatur Deus esse omnis gratiæ autor. Nam, vt ipse solus est fons gratiæ: Ita solus eam gratis paterno affectu confert, iuxta decretum suum, omnibus ad ipsum confugientibus. Hic omnia humana merita euertuntur, & stabilitur gratuita salus & reconciliatio. Fieri enim non potest, vt quod est gratiæ, pendeat est operibus nostris aut meritis. Immota enim ex Pauli consecutio Rom. 11. Quod si per gratiam, iam non ex operibus, alioquin gratia non est iam gratia, sin ex operibus, iam non est gratia, alioquin opus iam non est opus. Cum hac connexione Pauli pulcre congruit Augustini dictum: Gratia est nullo modo, nisi quæ est gratuita omni modo. SECVNDO, additur huius gratiæ, hoc est, fauoris Dei & beneuolentiæ gratuitæ effectus. Qui vocauit nos, inquit, ad æternam suam gloriam in Christo Iesu. Hic tria aptissime coniunguntur, nempe, vocatio, gloria ad quam vocamur, & via gloriæ. VOCATIO est vniuersalis, & fit per prædicationem Euangelij. Nam cum Deus ministerio præconum verbi nos vocat, intus suo spiritu corda hominum tangit, vt assentiantur & credant verbo. Nam hæc est ordinaria administratio regni Christi, quod velit verbum suum sonare, & velit in verbo efficax esse. Quod si autem verbum non recipiatur ab homine, non Deo imputandum est, sed hominis culpæ, qui se verbo opponit, & Spiritui sancto resistit proterue. GLORIA ad quam vocamur, est fruitio Dei in omni æternitate, & opponitur ignominiæ Diabolorum & omnium damnatorum, quæ ignominia iustissima pœna est peccati. Hanc sane ignominiam nemo effugiet, nisi qui vocanti Deo obtemperauerit. Quod autem hanc gloriam æternam fore dicit, eo pertinet, vt præsentibus ærumnis & temporali afflictioni opponamus infinitam gloriam, & quoties in hac vita aliquo malo premimur, consolationem ex huius gloriæ cogitatione petamus, sed hoc argumentum tractat Paulus copiose ad Rom. 8. VIA ad gloriam est Iesus Christus, ideo subiecit, In Christo Iesu. Huc dictum Domini pertinet: Ego sum via, veritas & vita. Scriptura testatur iusticiam, id est, legis obœdientiam, esse viam ad vitam, adeoq; gloriam æternam. Ita enim ait Dominus: Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Et Moses ait: Qui fecerit ea, viuet in eis. Hoc esse verissimum omnino fatendum est. Christus enim mentiri aut fallere nequit. Verum quia hanc iusticiam ipsi non habemus, venit Christus in mundum, ad quem confugiendum est, vt hanc ipsam legis iusticiam consequamur. Quomodo autem id fiat, docet Paulus his verbis: Christus est finis legis in iusticiam omni credenti. Finis ergo legis est iustificare eos, qui eam obseruant, quo iustificati vitam ingrediantur & gloriam. Verum quo minus hoc assequatur lex, non impedit vlla legis impotentia, sed nostræ carnis viciositas, cui ita demũ medetur Christus, vt iusticia legis, quam ipse fecit, gratis nobis credentibus imputata, finem legis consequamur, qui Christus, quoniam pro nobis legem impleuit, factus est nobis iusticia, adeoq; via ad vitam & æternam gloriam. CVM addit, Paululum afflictos, idem docet, quod Paulus cum ait, afflictiones huius vitæ non sunt condignæ ad futuram gloriam, quæ nobis reuelabitur. Hæc proinde collatio præsentium ærumnarum & æternæ gloriæ nos in quibusuis ærumnis & calamitatibus erigere debet. CVM subiungit, Ipse vos absolutos reddat, confirmet, corroboret &c. significat quanta sit nostra imbecillitas in ferenda cruce, & quod oporteat ad hunc Deum precibus confugere, vt opus quod in nobis incepit, ipse ad consummationem perducat. CLAVDIT votum doxologia, cum inquit, Gloria & imperium in secula seculorum, Amen. Hic notemus, quod quoties in mentionem beneficiorum Dei inciderimus, vt erumpamus in gratiarum actionem, qua agnoscimus beneficia Dei, qua palam confitemur largitorem, quaq; gratitudinem reddimus Deo per Iesum Christum.

Per Syluanum vobis fidelem fratrem (vt arbitror) paucis scripsi, adhortans vos & testificans, hanc esse veram gratiam, in qua statis.

Cur hanc Epistolam Petrus dispersis Iudæis scripserit, breuissime ostendit, & duas potissimum caussas affert. Vnam, vt adhortaretur Iudæos ad sanctificationem spiritus, & ad alia officia Christianis digna, consolareturq; pressos cruce in hoc mundo. Alterum, vt suo comprobaret

probaret testimonio veram esse gratiam in qua starent, hoc est, verum esse Euangelium Christi, quod à Paulo & alijs didicerant. HINC apparet, quod fuerint, qui mouerent quæstionem de doctrina Euangelij, qui de Petro gloriarentur, & Pauli doctrinam aspernarentur, propter abolitam Circumcisionem & ritus Mosaicos. Et rursus, qui Paulum tuerentur tanquam verum Apostolum Iesu Christi. Huic controuersiæ occurrit Petrus, & testatur veram esse & sinceram Euangelij doctrinam, quam didicerant. Hinc nos monemur, nostra comprobatione confirmare conscientias recte doctas, ne opinionum varietate turbentur, atque ita rursus gratia excidant.

Salutat vos ea, quæ est Babylone vobiscum electa Ecclesia, & Marcus filius meus. Papistæ, qui Babylonem Romam interpretantur, nullo fundamento nituntur. Quare illorum commentum repudio, & Babylonem proprie accipio pro illa celebri Assyriæ vrbe primæ Monarchiæ metropoli, vbi Petrus Iudæos docuit & alios. Dicitur autem Ecclesia electa, respectu prophanorum hominum, qui Satanæ obsequuntur, & quia est singulare peculium Dei, quo maxime delectatur.

Salutate alij alios caritatis osculo. Osculum ab inferiori exhibitum reuerentiæ & obœdientiæ, à pari concordiæ ac mutui amoris symbolum est. Paulus addit sanctum, vt opponatur impudico osculo, quod suauium appellant.

Pax vobis omnibus, qui estis in Iesu Christo. Clausula faustæ imprecationis est, quæ summam beneficiorum Christi erga Ecclesiam vno pacis nomine complectitur. Est enim pax hominis cum Deo, summum bonum hominis, & est mutuus consensus Dei & hominis: Dei quidem recipientis hominem in gratiam propter filium: Hominis vero fide accipientis oblatam gratiam, & promittentis in posterum gratitudinem in tota vita.

ARGVMENTVM
IN POSTERIOREM DIVI PETRI EPISTOLAM.

HAEC POSTERIOR DIVI PETRI EPISTOLA, QVAM iam senex & morti vicinus scripsit, tota parænetica est. Hortatur enim Primum, ad sanctificationem. Deinde, ad constantiam de doctrinæ certitudine, quæ sanctificationis fundamentum est. Nam, cum videret pius animarũ pastor multorum mores emendatione indigere, & prospiceret multos fore, qui religionis Christianæ dogmata in dubium essent reuocaturi, sui muneris esse putauit istis malis, quantum quidem fieri potuit, occurrere, ne vel morum vicio, vel doctrinæ corruptelis, post suam mortem Ecclesia Christi ex gentibus collecta vastaretur. Hæc de argumento, occasione & fine huius Epistolæ sint dicta. Iam de tractationis methodo nonnulla adijciemus. Post Epigrapham pijssimum votum subiungit, videlicet, vt ipsis gentibus multiplicetur gratia Dei & pax, idq; per cognitionem Iesu Christi. Huius cognitionis finem cum diceret esse sanctificationem nostri, oportune inde primam exhortationem infert ad sanctificationem, cuius fructum pulcerrima gradatione describit. Hæc sanctificatio, cum non solum quantum quisque in cognitione Christi profecerit ostendit, verum etiam ea tanquam fundamento nititur, inde ad exhortationem secundam transit, nimirum, vt gentes ad Deum conuersæ, studeant suos animos ita doctrinæ certitudine confirmare, ne subintroeuntibus aliquando seductoribus, confessionem abijciant. Nam quemadmodum in populo Dei olim fuerunt Pseudoprophetæ: Ita prædicit fore, vt Ecclesia non sit futura

tura immunis à falsis doctoribus, verum, vt diligentius sibi caueant fideles, proponit Apostolus tum impietatis pœnam, tum pietatis præmium. Præterea, quia multi eo tempore, religionem Christianam in dubium vocabant, propterea quod aduentus Domini ad iudicium differretur, istum errorem confutat. Ac tandem Epistolam exhortationis vtriusq; repetitione claudit.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Vt ad sanctificationem vitæ: ita ad constantiam in doctrina hortatur.

Ordo & partes Capitis primi.

Huius capitis sunt quatuor partes, quarum prima est epigrapha. Secunda, salutatio seu votum, seu fausta imprecatio ratione amplificata. Tertia, exhortatio ad sanctificationem. Quarta, exhortatio ad confirmandos animos de doctrinæ Christianæ certitudine. Vtraq; exhortatio suis quibusdam rationibus fulcitur ac munitur.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SIMON Petrus seruus & Apostolus Iesu Christi ijs, qui æque preciosam nobiscum sortiti sunt fidem, in iusticia Dei nostri & saluatoris Iesu Christi.

Hæc Epigrapha & autorem scriptionis indicat, & quibusnam sit scripta hæc Epistola ostendit. Autor scriptionis est Petrus Apostolus. De quo vide ea, quæ in priori eius Epistola annotauimus. Illi autem, quibus scribit Apostolus, sunt gentes ad fidem Christi conuersæ, quas pulcerrima periphrasi designat, cū ait: Qui æque preciosam seu æqualem dignitate nobiscum sortiti sunt fidem in iusticia &c. Hæc collatio Iudæorum & Gentium est, quorum fidem pronunciat æque preciosam, Idque in iusticia Dei nostri & Saluatoris Iesu Christi, hoc est, sortiti sunt fidem, qua iusti sunt, idq; non sua, sed Christi saluatoris iusticia. Nam iusticia, quæ Christi propria est, credentibus imputatur, vt Legis damnatoriæ sententiæ non subijciantur. Huc illud Pauli pertinet: Christus est finis legis, in iusticiam omni credenti, hoc est, omnis qui credit, habet quod Lex requirit, nempe iusticiam, cui vita æterna proposita est. OBSERVA primum hoc loco exæquationem Iudæorum & Gentium. Deinde, fidem in omnibus credentibus æque preciosam esse, quod quidem non ad fidei mensurā, sed ad eius subiectum referendum est, videlicet, ad iusticiam Christi saluatoris, quæ omnibus credentibus ex æquo imputatur. Fidem habuit Iairus, habuit & fidem Syrophœnissa, æque quidem preciosam vterq;, sed mensuram non æqualem. Tertio obseruetur hoc loco illustre testimonium diuinitatis Christi, qui hic & Deus noster, & saluator dicitur. Nam cum vnicus sit articulus in græco textu, necesse est, vt coniunctim hæc legantur, τοῦ θεοῦ ἡμῶν καὶ σωτῆρος ἰησοῦ χριστοῦ.

Gratia vobis & pax multiplicetur, per agnitionem Dei & Domini nostri Iesu Christi.

Vt in Epistolis fieri solet, orditur Apostolus à salutatione, & optat ijs, quibus scribit, gratiam & pacem, idque per agnitionem Dei & Iesu Christi domini nostri. Hoc votum duo continet. Primum, quænam sit summa beneficiorū Euangelij ostendit, videlicet, gratia & pax à Deo per Iesum Christum. Alterum, quod ista beneficia contingant per agnitionem Iesu Christi. Nam, qui non credit in filium, ira Dei manet super eum.

Quod omnia nobis diuina eius poten-

Voti confirmatio ex antea præsti-

tia,

tia, quæ ad vitam & pietatem requiruntur donauerit, per cognitionem eius, qui nos vocauit per gloriam & virtutem.

tis beneficijs. Christus diuina sua potentia iam largitus est nobis, quæ ad vitam & pietatem requiruntur. Ideo bonam spem habeo, vt idem eadem bona multiplicet & augeat. Est enim optima consequentia ab incoatione ad perfectionem in operibus Dei. Nam Deus est immutabilis. AVGVSTINVS ponit tres rerum ordines. Quædam res mutantur per tempora & per loca, quædam per tempora tantum, non autem per loca, quædam neq; per tempora, neq; per loca. In tertio ordine est Deus, qui neq; per loca neq; per tempora mutatur. Quomodo autem hæc Christus donauerit, explicat cum ait: Per agnitionem illius, qui vocauit nos, id est, Dei patris, ad quem per Christum ducimur. Qui videt me, ait Dominus, videt & patrem meum. Porro, modum vocationis addit cum inquit: Per gloriam & virtutem. Quam autem gloriam & virtutem intelligat Apostolus, explicatur infra in hoc ipso capite. Nequaquam sunt hæc intelligenda de hominum gloria & virtute, sed de Christi gloria & virtute. Christus suæ gloriæ accepit testimoniũ, delata ad ipsum patris voce: Hic est Filius meus dilectus, per quem placatus sum, hunc audite. Hæc gloria se in Christo multis virtutibus & stupendis miraculis conspiciendam præbuit. Per hanc gloriam & virtutem sumus vocati. Quia per ea diuinitas Christi, officium eiusdem, & Euangelij certitudo obsignata sunt. Qui in gloriã & virtutem vertunt, non tam quid Apostolus dicat, quam quod ipsis videatur sequuntur. Totus enim contextus atque verborum vis, meæ suffragatur interpretationi. CÆTERVM, hæc pericopa multa continet. Primum enim testimonium habet de Christi diuinitate. Deinde ostendit, quod à Christo nobis omnia, quæ ad vitam & pietatem requiruntur, donentur. Tertio monstrat, quo nos suo verbo ducat Christus, nempe ad suum Patrem, vt illum agnoscamus. Hæc, inquit, est vita æterna, vt te agnoscant verum Deum, & quem misisti Iesum Christum. Quarto indicat, quod hæc ductio ad Patrem, fiat per prædicationem Euangelij, quæ gloriam & virtutem Christi nobis conspicienda proponit.

Per quæ maxima nobis & preciosa donata sunt promissa, vt per hæc fieretis diuinæ consortes naturæ, vbi refugeritis à corruptione, quæ in mundo est per concupiscentiam.

Dixit eos, quibus scribit, vocatos per gloriam & virtutem Christi. Iam exponit quid vocatis per gloriam & virtutem Christi donatum sit, nimirum, sanctificationis spiritus, cuius præsenti virtute regeneramur & sanctificamur. Nam, quod dicit, eos fieri consortes diuinæ naturæ, vbi aufugerint à concupiscentia mundana, periphrasis est regenerationis seu sanctificationis. Cuius partes duas hic facit, videlicet fugam mundanæ concupiscentiæ, & participationem diuinæ naturæ, hoc est, viuificationem, quæ fit virtute spiritus Christi, habitantis in nobis. Obseruandum autem est, quod Petrus diserte loquatur de dono, quod Paulus à gratia distinguit ad Romanos 5. vbi in hunc modum loquitur: Gratia Dei & donum per gratiam erga vnum hominem Iesum Christum, in multos superabundauit. Hic Paulus duas res complectitur, videlicet gratiam & donum. Gratia est gratuita remissio peccatorum, & acceptatio personæ coram Deo. Donum est diuina præsentia in nobis, ex qua concipitur plena consolatio, quia incoatur æterna vita per sanctificationem nostri. Hæc duo testatur Paulus nos habere, non ex nostris meritis, sed ex Christi gratia. OBSERVANDA est hic metonymia vsitatissima in scripturis, qua caussæ nomen effectui tribuitur. Vocat enim hic diuinam naturam, id quod efficit diuina præsentia in nobis, id est, conformitatem nostri cum Deo, seu imaginem Dei, quæ in nobis reformatur per diuinam præsentiam in nobis. Hic ergo scopus est prædicationis Euangelij, vt paulatim conformes Deo reddamur, & transformemur ad imaginem eius, quantum quidem modulus noster ferre potest. Qui igitur peccatis & mundanis concupiscentijs indulget, non sine contumelia Dei, de Euangelio gloriatur.

Atq; in hoc ipsum omne studium applicantes subministrate in fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam, in scientia vero temperantiam, in temperantia autem patientiam, in patientia vero pietatem, in pietate autem fraternum amorem, in fraterno vero amore caritatem.

Hæc prior exhortatio est, qua Apostolus exhortatur gentes conuersas, vt sanctificationi studeant. Ad hoc ipsum, inquit, omne studium applicantes, scilicet, vt renunciatis concupiscentijs, consortes reddamini diuinæ naturæ. Quod cum fit, fides suos germanos fructus profert, qui sunt, virtutes

virtutes has, vt genus sequentium proponit, per quas intelligit sanctos & honestos mores, quorum fons est fides. Scientia (hæc moderatur actiones virtutis) Temperantia (hæc moderatrix est cibi & potus, aliarumque appetitionum.) Patientia seu tolerantia, (qua persistimus sub mole ærumnarum & persecutionum, ne fracti animo confessionem abijciamus.) Pietas (hanc ideo subiecit tollerantiæ, vt eius sit rectrix.) Fraternus amor (hic complectitur eiusdem fidei domesticos.) Caritas, (hæc se etiam ad alios homines extendit, vt hostes quoq; complectatur.) Hæ virtutes germani fidei fructus sunt. IN gradatione hac non tam rerum consecutio, quam earundem necessaria cum fide connexio spectanda est. Porrò virtutes, quarum genitrix est fides, hoc pacto distingui possunt. Homo fidelis & ad Deum ipsum, & ad se ipsum, & ad proximum, & ad res alias respectum habere debet. Cum Deum respicit, ex fide pietatem, qua totus cultus primæ tabulæ intelligitur, promit. Cum se ipsum intuetur, ex fide sanctificationi animi & corporis studet, satagitque ea, quæ officij sui sunt haud fraudulenter præstare. Cum se ad proximum suum conuertit, ex fide fraternum amorem erga domesticos fidei, & caritatem erga omnes homines producit. Denique cum res alias contemplatur, vel in agendo versatur per prudentiam, vel in vsu rerũ occupatur per temperantiam, vel in ferendis aduersis persistit per patientiam, vel in expectandis promissis perseuerat per spem, quæ non confundit. Hæc omnia ex fide pius profert animus. HIC locus Petri monet, ne Dei gratiæ desimus. Huc illud ad Hebræos 12. Prospicientes, ne quis desit gratiæ Dei. Et illud Pauli: Commonefacio te, vt exuscites donum, quod in te est. Postquam enim renati sumus, non sumus stipites aut trunci, sed viua Christi membra, in quibus spiritus Dei est efficax, vt iam possimus aliquam obœdientiam Deo præstare, quæ illi est accepta propter Iesum Christum, per quem placemus Deo. Non enim amplius voluntas captiua tenetur sub seruitute peccati, sed per spiritum Christi manumissa est, vt & quæ recta sunt mens intelligat, & voluntas sanata studeat Deo obœdientiam præstare, atq; adeo vires ipsæ omnes interiores & exteriores diuinitus adiutæ non frustra conentur.

Hæc cum vobis assint & exuberent, haud ociosos nec infructuosos constituunt in Domini nostri Iesu Christi cognitione.

Ratio exhortationis ab effectis virtutum, quæ cum fide coniunctæ sunt, quæ effecta manifesta indicia sunt efficacis cognitionis Christi, ac si dicat: Virtutes quas enumeraui cum fidei assint, indicant Christi cognitionem non esse ociosam & infructuosam in vobis. Nam, cum Christi cognitio viua & efficax existit, fieri non potest, vt quis vere ea præditus dicatur, qui fructus germanos fidei non habeat adiunctos. Cum hac Petri sententia conuenit precatio Christi Iohan. 17. Sanctifica eos in veritate, sermo tuus veritas est. Hic non quærit ociosam veritatis cognitionem, sed actuosam & fructuosam, vt quæ veram sanctificationem habeat sibi coniunctam. Item precatio Dauidis Psalm. 86. Doce me Domine viam tuam, & ingrediar in veritate, vnias cor meum, vt timeat nomen tuum. OBSERVETVR hic locus, qui docet inanem esse fidem, & vanam Christi cognitionis iactationem, vbi vera pietas & vita non relucet. Deinde obseruetur etiam, quod Christianæ virtutes indies magis magisque exuberare debeant.

Cum enim hæc non assint, cœcus est, manu palpans, oblitus sese à veteribus peccatis suis purgatum fuisse.

Ætiologia à consequentibus contrariorum. Potest autem hæc ætiologia illustrari hac antithesi. Quemadmodum Christi cognitio est veluti lux quædam, quæ non sinit nos in tenebris peccatorum amplius aberrare, & eius ignoratio caligo quædam est, qua inuoluimur in peccatorum tenebris: Ita vbi germani fructus fidei apparent, testantur homines in luce Euangelij ambulare. Contra autem, vbi huiusmodi fructus desunt, manifestum indicium est, homines extra Euangelij lucem, in tenebris cæcutire, adeoque oblitos esse purgationis suæ à veteribus peccatis. Hoc ergo loco obseruemus, non solum inaniter de fide & Euangelio gloriari eos, quorum vita non mutatur in melius ad prædicationem Euangelij, verum etiam quod ipsis quoque tribuatur cœcitas & obliuio. Cœcitas quidem, quod non prospiciant viam, per quam eundum sit, vtut de sua perspicacia glorientur. Obliuio vero, quod non cogitent, cur Christi sanguine à peccato sint purgati, & quod non meminerint, se per Euangelium ad sanctificationem vocatos esse. Vnde Paulus 1. Thessal. 4. Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. Hinc proinde perspicuum est, quam sint necessaria bona opera in conuersis.

Quapropter fratres magis studete vo-

Hæc altera est huius capitis ex-

cationem & electionem vestram firmam facere.

hortatio, quam ex priori infert Apostolus. Quemadmodum virtutes Christianæ, quas recitauit, ostendunt haud ociosam esse in hominibus & infructuosam cognitionem Christi: Ita, quo firmior est cognitio Christi, eo est etiam virtutis studiũ & pietatis exercitium plenius atq; perfectius. est enim hoc illius effectus. Quare hortatur Apostolus, vt studeamus firmam efficere vocationem & electionem nostram, quod sane ad certitudinem doctrinæ referendum esse docet loci περίστασις, & huius exhortationis confirmatio. Sensus est igitur, studete vt certi & firmi sitis in doctrina religionis Christianæ, ad quam vocati estis, adeoq; electi, modo Euangelio prædicato fidem adhibueritis. Vult itaq; Petrus, vt pij quotidie magis magisq; abundent in cognitione Christi, confirmenturq; de religionis Christianæ doctrinæ certitudine. Commendatur proinde hic serium scripturæ sacræ studium, & diligens caussarum certitudinis immotæ verbi Dei meditatio, cum perpetua inuocatione, Ne vel Satanas, vel sophistæ, vel infinita turba hostium Euangelij, vel etiam propria caro nos à fonte salutis abducat, quod sane multis (proh dolor) omnibus ætatibus contigit, in illorum certissimam damnationem. QVOD autem in nonnullis exemplaribus interseritur, Per bona opera, omnino ex margine in textum irrepserat, quod non dico, vt sententiam ipsam improbem. Nam bona opera sunt veluti sensus quidam externus, internæ pietatis & fidei. Nam quod intus in animo latet, apparet in actionibus externis. quo enim magis se proferunt pietatis fructus, eo maiorem cognitionem Christi & firmiorem esse necesse est, & contra. Quare Paulus optat Philippensibus, vt magis magisq; abundent in cognitione & omni sensu. Sententiam itaq; veteris interpretis non improbo, sed dico hic potius fieri mentionem doctrinæ quam operum, quæ doctrina cum firma & immota mentibus insideat, nequaquam infructuosa esse potest.

Hæc enim si feceritis, non labemini vnquam.

Ratio exhortationis ab vtili. Quo firmior est cognitio Christi, eo est certior salus & constantior vita. Facit enim firma Christi cognitio, vt immoti in fundamento persistamus, & CHRISTO innitentes non labamur in recto cursu ad propositam metam vitæ æternæ. Contingit autem lapsus dupliciter, videlicet in doctrina & moribus. Vtrumq; lapsum impedit firmata CHRISTI cognitio.

Sic abunde subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & saluatoris Iesu Christi.

Rationis redditio est. Affirmat enim nequaquam labi posse eos, qui certam & immotam CHRISTI cognitionem retinent. Nam ijs suppeditatur rectus in æternum regnum introitus, idq; per Iesum Christum, qui solus via in æternum regnum existit. Quare & ipsius regnum iure dicitur.

Quapropter haud negligam vos semper commonefacere de his, etsi periti & confirmati estis in præsenti veritate.

Occupatio est. Quia poterant forte gentes conuersæ dicere, se bene edoctas esse in veritate, id est, in Christi cognitione seu Euangelio, atque adeo confirmatos esse, ut lapsum à doctrina non pertimescerent. Apostolus fatetur id quidem uerum esse, nihilominus tamen officium suum esse affirmat, ut sæpius imo semper ipsos de eadem re commonefaciat. Hoc exemplum & nos, qui in scholis & in templis religionem docemus, inuitemur.

Iustum enim arbitror, quam diu sum in hoc tabernaculo, excitare vos per commonefactionem, cum scio breui futurũ, vt deponam hoc tabernaculũ meum, sicut & Dominus noster Iesus Christus indicauit mihi, sed & studebo, vt vos post exitum meum horum mentionem facere possitis.

Triplicem rationem reddit, cur peritos & confirmatos in veritate commonefaciat. Prima est, quod hoc requirat officij eius ratio. Iustum est enim debitum officium præstare. Secunda, quod breui hanc ærumnosam uitam morte, id est, transitu ab his miserijs ad beatitudinem, sit commutaturus. Debet igitur fugacitas huius uitæ instar calcaris cuiusdam esse, ad fideliter, strenueque faciendum officium. Tertia, ut ipsi plenius edocti & sæpius admoniti possint horum mentionem facere post Apostoli exitum.

tum. Hæc & nos commonefacere oportet, vt non solum curam habeamus Ecclesiæ, dum adhuc superstites sumus, verum etiam vt posteritati consulamus: quo perpetuo conseruetur doctrinæ puritas. Hoc fuisse studium Prophetarum & Apostolorum patet ex illorum monumentis. PORRO tabernaculum, suum corpus appellat, quo significatur imbecillitas structuræ huius corporis, caduca conditio & migratio. Huic tabernaculo opponitur ædificium firmum & stabile, quale futurum est corpus nostrum, vbi immortalitate donati fuerimus. Vide 2. Corinth. 5.

10 Non enim argute excogitatas fabulas secuti, notam vobis fecimus domini nostri Iesu Christi virtutem & aduentum, sed spectatores facti magnificentiæ illius.

Confirmatio est veritatis Euangelicæ, in qua eos paulo antea confirmatos dixerat. Opponit autem argutis fabulis ad fallendum excogitatis, veritatem, affirmatque se vere notam fecisse ijs domini nostri Iesu Christi virtutem & aduentum, vt qui suis oculis aspexerit magnificentiam & maiestatem Christi in monte.

Accepit enim à Deo patre honorem & gloriam, voce ad eum delata huiusmodi 20 magnifica gloria: hic est filius meus dilectus in quo mihi complacui.

Vnum ex præcipuis testimonijs de gloria Christi in medium adducit Apostolus, vt veritatem Euangelij eodem suffulciat, quo stet immota. De hoc gloriæ Christi testimonio scribitur Matth. 17. Nam postquam Christus se & doctrina & miraculis verum esse Messiam comprobasset, accessit & hoc testimonium patris in monte, quemadmodum antea in Baptismo, qui testatus est propria voce, hunc Iesum suum dilectum filium esse, in quo sibi complacuit. Ita enim ait pater: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, seu per quem sum placatus, Hunc audite. Hæc concio summam Euangelij continet, & quatuor partib. absoluitur, quarum Prima est, de persona Christi. Secunda, de differentia inter hunc filium Dei, & alios qui adoptantur. Tertia, de beneficijs huius filij Dei erga genus humanum. Quarta, de modo 30 applicationis beneficiorũ Dei. DE persona ita ait: Hic est filius meus. His verbis tria insinuantur. Primum, quod hæc persona sit Deus, vt quæ natura sit filius Dei. Deinde, quod hæc persona sit verus homo. Loquitur enim hic pater de Iesu Mariæ filio. Tertium, quod hic Deus & Homo sit vna persona in duabus naturis subsistens. EX his fides nostra Primum colligit hunc Iesum potentiorem esse Satana, adeoq; posse efficere omnia, quæ vult. Vult autem omnia, quæ promittit, quia Deus est. Deinde, hinc alitur fiducia in Mediatorem, quia est nobis naturæ societate coniunctus, natus ex semine Dauid, vt Paulus loquitur, secundũ carnem. Vult ergo reuera nostram salutem, vt qui nostræ naturæ sit particeps. Præterea fides hinc æstimabit preciũ passionis & obœdientiæ Christi in ipsius sanctissima humanitate. Nam ex vnione hypostatica, diuinæ & humanæ naturæ in vno Christo pendet precium & æstimatio omnium passionum & operum Christi. Est proinde mors Iesu Christi sufficiens λύτρον pro 40 redemtione nostri, quia est mors hominis, qui est Deus, est & obœdientia Christi sufficiens iusticia, in salutem omnibus credentibus, quia est obœdientia hominis, qui est Deus. DIFFERENTIA inter hunc filium Dei & adoptiuos hac voce significatur, Dilectus. Est enim hic patri dilectus in se & propter se. Quia natura est filius. Fideles autem omnes, qui filij Dei dicuntur, sunt quidem dilecti, sed in illo & propter illum, quia adoptionis sunt filij. BENEFICIA huius filij Dei erga genus humanum, hac voce patris significantur: In quo mihi bene complacui, seu potius, in quo placatus sum. Vt enim sine Christo Deus nobis irascitur: Ita per Christum Deus nobis reconciliatur & adoptat nos in filios. Erat, inquit Paulus, Deus in Christo, mundum sibi reconcilians. Item, Eum qui non nouit peccatum, 50 fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. MODVS applicationis beneficiorum Christi significatur mandato Dei dicentis: Hunc audite. Nam, qui hunc audiuerit & crediderit, saluus erit. Fides enim quæ est ex auditu, inducit hominem in possessionem beneficiorum Christi. Quia autem hoc mandatum obligat homines omnes ad obœdientiam, vult reuera Deus omnium hominum salutem, sed per Christum. Nam qui hunc Christum non audiuerit, sed contumaciter eius Euangelium contemserit, æternum peribit, non consilio creantis Dei, Sed suapte culpa, quia dextram Dei, hoc est, Iesum Christum, sibi porrectam apprehendere noluit.

Et hanc vocem nos audiuimus de cœlo delatam, cum essemus vna cum eo in monte sancto.

Petrus de se ipso, Iohanne & Iacobo loquitur. Hi enim tres fuerunt cum Christo in monte, cum ibi transformaretur, & exhiberet specimen suæ magnificentiæ & gloriæ, idque ideo factum est, vt post resurrectionem Christi à mortuis huius magnificentiæ Christi testes essent. Quod autem in monte cum Christo fuerint præsentes Helias & Moses, cum quibus & discipuli Domini aderant, significat, quod vt Moses adeoque Prophetæ omnes vaticinati fuerint de Christo venturo: Ita discipuli ipsius forent testes exhibiti Christi, atque ita vnus Christus scopus est Mosis, Prophetarum omnium & Apostolorum.

Et habemus firmiorem sermonē propheticum, cui rectè facitis attendentes, velut lucernæ splendenti in obscuro loco, vsque dum dies illucescat, & Lucifer exoriatur in cordibus vestris.

Aliud testimonium affert Apostolus de certitudine doctrinæ Euangelicæ, videlicet Propheticum sermonem. Omnes enim Prophetæ de Christo vaticinati sunt, & fuerunt interpretes primæ promissionis: Semen mulieris conteret caput serpentis.

10

CVM autem hic pronunciat, Propheticum sermonem firmiorem, scilicet Euangelio, per Apostolos prædicato, non ita accipiendum est, quod propheticus sermo per se sit Euangelio per Apostolos annuntiato firmior, sed ita loquitur Apostolus hominum respectu, quib. scribit, apud quos doctrina Prophetarum absq; omni controuersia habebatur certissima. Quare, cum viderent gentes conuersæ Euangelium per Apostolos prædicatum, cum Mosis & Prophetarū doctrina conuenire, libentius illud amplexi sunt. Vulgo ergo Petrus, vt intueamur consensū Mosis & Prophetarum, & inde nostros animos confirmemus, ne dimoueamur à cognitione Christi, quæ nobis in scriptis Propheticis & Apostolicis commendatur. Hoc studium laudatur Actorum 17. in Bereensibus, de quibus ita ait Lucas: Fuerunt autem isti generosiores Thessalonicensibus, vt qui receperint sermonem cum omni alacritate, quotidie scrutantes scripturas, an hæc ita se haberent. Multi igitur crediderunt ex ijs, & græcæ mulieres honestæ, & viri non pauci. Cum ergo hic Petrus, imo potius Spiritus sanctus per os Petri commendet nobis Prophetarum lectionem, nostri profecto officij erit Spiritui sancto morem gerere. OBSERVETVR præterea hic pulcerrima collatio temporis promissi Christi sub Prophetis, & temporis exhibiti. Deinde collatio doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ. Tempus promissi Christi comparatur nocti obscuræ, cuius veluti stellulæ quædam fuerunt Propheticæ conciones de Christo, sed tempus exhibiti Christi confertur claro diei, in quo Sol clarissime lucet. Vt enim doctrina Prophetica tanquam lucerna splendens erat in nocte: Ita Euangelium veluti aurora quædam lucidissima, diem adesse adeoq; ipsum solem, videlicet Christum, nunciat. Istius proinde Propheticæ lucernæ vsus erit, vt tantisper ea vtamur, donec Lucifer & plena Christi cognitio oriatur in cordibus nostris, quæ sane meræ tenebræ sunt sine lucerna Prophetica & aurora Apostolica. Obseruetur ergo hic discrimen inter doctrinam Propheticam & Apostolicam: Quarum illa lucernæ: hæc lucifero comparatur. Sunt enim Apostoli clariores Prophetarum interpretes.

20

30

40

Sed illud primum noueritis, quod nulla prophetia scripturæ sit priuati impulsus. Non enim libidine hominis allata est olim prophetia, sed spiritu Dei acti locuti sunt sancti Dei homines.

Ratio cur prophetico sermoni de Christo credendum sit, videlicet quia est certissimus vt qui à Spiritu sancto profectus sit. HÆC omnium maxima Propheticæ scripturæ est commendatio, videlicet quod prophetia non habeat homines autores, sed Deum ipsum, cuius spiritu acti & impulsi locuti sunt Prophetæ Dei. VOCABVLVM ἐπιλύσεως ambiguum est apud græcos, nunc enim impetum seu impulsum, nunc interpretationem significat. Verum antithesis aperte indicat, quod hic pro impetu accipiatur, quo homines feruntur seu aguntur, ad aliquid dicendum seu agendum. Opponitur autem Spiritui sancto, qui autor est prophetiæ, id quod ostenditur ex tribus, videlicet, ex perpetuo Prophetarum consensu, ex prædictionum certitudine, ex stupendis miraculis, quibus veritas prophetiarum est obsignata. Huc accedit Christi & Apostolorum approbatio. Non ergo hic loquitur Petrus de interpretatione sed de certitudine prophetiæ.

50

CAPVT II.

Summa

Summa Capitis secundi.

Quemadmodum in veteri populo fuerunt falsi Prophetæ, qui pœnas tandem suæ luerunt impietatis: Ita etiam in Ecclesia noui testamenti falsi erunt doctores, quibus Deus non parcet, sed vt pios potenter eripiet: Ita falsos doctores cum ijs, qui ab ipsis seducuntur, iuste puniet.

Ordo & partes Capitis secundi.

Primum prædicit fore falsos doctores in Ecclesia, sicuti fuerunt in veteri populo, sed hos suo tempore puniendos diuinitus, multis confirmat exemplis. Deinde, interposita consolatione de liberatione piorum, longam attexit falsorum doctorum descriptionem. Tum de ijs agit, qui per falsos doctores seducuntur, quorum conditionem deteriorem fore, quam erat ante conuersionem, prædicit.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FVERVNT autem & Pseudoprophetæ in populo, quemadmodum & inter vos erunt falsi doctores, qui introducent hæreses perditionis. Etiam Dominum, qui ipsos redemit, abnegantes, accersentes sibi ipsis celerem interitum, & multi sequentur eorum exitia, per quos via veritatis blasphemabitur, & in auaritia fictis sermonibus vos negociabuntur, quibus damnatio iam olim non tardat, & quorum exitium non dormitat.

Hæc pericopa sex mēbra habet de pseudoprophetis seu falsis doctoribus, quorum singula suam doctrinam & admonitionem continent. Primum itaque membrum est prædictio, videlicet quod quemadmodum in veteri populo, hoc est Israëlitico, stante adhuc republica Mosis, fuerunt varij Pseudoprophetæ: Ita sint futuri in Ecclesia falsi doctores, quod etiam ipse Dominus prædixit. Hic primum Satanæ tyrannis cogitanda est, qui non sinit Ecclesiam quietam esse, sed semper eam conatur erronea turbare doctrina. Quemadmodum enim primos parentes nostros in Paradiso sophistica est adortus: ita etiam perpetuo vsque ad diem iudicij Ecclesiæ insidiabitur. Quare, nostra refert Christo Domino obtemperare, qui iubet vt caueamus nobis à falsis Prophetis, vtque vigilemus & oremus. Deinde hoc vaticinio confutatur Staphilus, qui definit Ecclesiam cœtum esse hominum, in quo nullæ sunt diuersæ opiniones, nullæ sectæ, nulla schismata, quæ eius opinio manifestissime hoc Petri dicto refellitur. Præterea & CHRISTVS prædixit fore, vt inimicus homo iaceret zizaniorum semina in agrum triticiferum, hoc est, spargeret hæreses in Ecclesiam. Et Paulus Christi Apostolus Corinthiacam Ecclesiam agnoscit esse CHRISTI Ecclesiam, in qua tamen non paucæ fuerunt sectæ, Quemadmodum videre est in Epistolis ad Corinthios scriptis. Adhæc admonemur, vt Iohannes etiam monet, vt discernamus spiritus, an à DEO sint, caueamusque iuxta mandatum Christi à falsis Prophetis. SECVNDVM est indicatio studij falsorum doctorum. Introducent, inquit, hæreses perditionis: abnegabunt Dominum qui eos redemit: facient vt blasphemetur via veritatis, hoc est, sanctum Christi Euangelium. HÆRESIS, etsi medium vocabulum est, vt quod nunc in bonam, nunc in malam partem accipiatur, Tamen sæpius vsu scripturæ, quia dissentionem notat, in malam partem accipitur. EST autem hæresis selectio & defensio alicuius erronei dogmatis, pugnantis cum fundamento, cum pertinacia coniuncta. Sunt ergo duo, quæ hæresin faciunt, videlicet error cum fundamento pugnans, & pertinacia seu contumacia. Hinc Augustinus: Qui in Ecclesia CHRISTI morbidum aliquid, id est, periculosum prauumque sapiunt, si correpti, vt sanum rectumque sapiant, resistunt contumaciter, suaque pestifera dogmata emendare nolunt, sed defensare persistunt, hæretici sunt & habentur in exercitibus inimicis. Ex hoc manifestum est discrimen inter simplicem errorem hæresin. Ille corrigibilis est per sanam doctrinam, hæc pertinaciter resistit & aduersatur veritati. ABNEGATIO Domini tribus fit modis, videlicet, professione,

doctrina & moribus. Profeßione abnegauerunt Dominum Turcæ, Iudæi, prophanæ gentes, quos Augustinus vno nomine Paganos appellat, propterea quod non sint milites in Ecclesia Christi arma sumentes spiritualia, aduersus Diabolum & eius membra. Doctrina abnegant Dominum, qui articulos fidei conuellunt, aut aliquam doctrinæ partem, quæ ad fundamentum pertinet, deprauant. Moribus abnegant Dominum, qui vel hypocrisi, vel superstitioso cultu, vel Epicurea securitate, vel prophanitate vitæ ipsum negant. Hi enim quod verbis profitentur factis abnegant, abominabiles & ad omne bonum opus reprobi. TERTIVM est fructus hæreseos, qui est multorum certus interitus. Multi, inquit, sequentur eorum exitia. Nam non solum autores sectarum peribunt, verum etiam qui ab illis in errorem seducuntur. Quemadmodum sæpe Propheta Ezechiel indicat, & hic Petrus clare affirmat. Hoc pulcre pingitur in exitio Datan, Chore & Abiron. Nam hi non soli, sed omnes qui ijs adhæserunt, hiatu terræ absorpti sunt. Interest igitur piorum omnium, vt summa cura sibi caueant, ne hæreticorum imposturis inuoluantur, atque ita cum ipsis, sua culpa pereant. QVARTVM, hæreseos caussa in hominibus malis est auaritia omnium malorum radix. Vocabulum, quo Apostolus vtitur est pleonexia, quæ & auaritiam significat, & peculiariter est vitium ab insolentia profectum, quo quis in re præcipuum quippiam habere appetit, vt in honoribus, in præmijs, in consilijs. Breuiter, qui superiores partes semper sectantur πλεονέκται dicuntur. QVINTVM, Modus indicatur, quo hæretici incautos fallere solent. Ita enim ait: Fictis sermonibus eos negociabuntur. Per fictos sermones astute excogitatas fabulas intelligit, quibus vsi hæretici, hominibus tanquam pecoribus ad nundinationem abutentur. Qui hæc verisime quadrare in Papatum non cernit, plusquam cœcus est. Hac enim negociandi ratione infinitas opes cumularunt, fumis & mendacijs aurum, argentum & prædia commutantes, in hac nundinatione primas tenet, qui mendaciter & impudenter se Simonis Petri successorem iactitat. Obseruetur itaque hoc loco grauißimum hoc vaticinium de nundinatione hac Papistica, quo magis confirmati Beluam istam Romanam fortiter contemnamus cum omnibus anathematis excommunicationibus & execrationibus. SEXTVM, Est pœna, quam hæretici olim patientur. Quibus, inquit, damnatio iam olim non tardat, & quorum exitium non dormitat. Hoc sextum membrum nonnullis exemplis illustrat Apostolus, quemadmodum in textu sequitur.

Nam si DEVS angelis, qui peccauerunt, non pepercit, sed catenis caliginis in tartara detrusos tradidit, ad damnationem seruatos.

Exemplo confirmat puniendos hæreticos. Deus puniuit angelos peccantes. Ergo multo magis puniet homines hæreticos. Catenam caliginis vocat miserrimam, & horribilis terroris plenam conditionem malorum spirituum, qui densißima caligine quasi catenis constricti seruantur in iudicium. Metaphora sumta est à facinorosis & damnatis, qui in carceris fœdore retinentur constricti, donec ad vltimum supplicium pertrahantur.

Et prisco mundo non pepercit, sed octauum Noë iusticiæ præconem seruauit, diluuio in mundum impiorum inducto.

Alio exemplo confirmat hæreticos adeoque omnes impios puniendos. Historia, cuius hic meminit Petrus, legatur Geneseos 7. Hæc verba, octauum Noë iusticiæ præconem, distincte intelligenda sunt. Est enim sensus. Noë octauus, id est, ipse Noë cum septem alijs seruatus est à diluuio per arcam. Hic Noë fuit iusticiæ præco, impletus spiritu Christi, dum fere centum & viginti annos impios sui temporis commonefaceret de ventura super ipsos ira Dei, nisi resipiscerent.

Et ciuitates Sodomorum & Gomorræ in cinerem redactas subuersione damnauit, fecitque vt essent exemplar eorum, qui impie sunt victuri.

Hæc historia habetur Genes. 19. quæ est testimonium iræ Dei aduersus libidines, quas vt vere abominatur Deus: Ita serio tandem puniet. Nam cum has Sodomiticas libidines punit, non est dubium quin etiam sit puniturus hæreticos, qui spirituale adulterium committunt, & multos ab amplexu Dei abstrahunt. In historia de Sodoma & Gomorra peculiariter obseruetur, quod Dominus ab Abrahamo rogatus, voluisset propter decem iustos pepercisse ciuitatibus istis. Vnde sequitur, Deum multis malis haud raro parcere propter paucos bonos, qui suis precibus iram Dei auertunt. Cum autem addit: Fecitque vt essent exemplar eorum, qui impie essent victuri, Docet quod omnes historiæ de calamitatibus

tatibus hominum & pœnis peccatorum ſint nobis commonefactiones de imminentibus nobis propter peccata ſupplicijs, niſi mature reſipiſcamus. Punita eſt libido Sodomæ, punientur ergo & noſtri ſeculi horrendæ libidines. PVNITA eſt tyrannis Iuliani, proinde nec alij hoſtes Eccleſiæ euadent, quin puniantur. Punitus eſt Heli ob malam familiæ gubernationem. Pœnas ergo & hodie dabunt, qui ſuos liberos in admonitione & correptione Domini iuxta conſilium Apoſtoli non erudiunt, atq; ita de alijs ſceleribus iudicandum eſt. Nam Deus immutabilis eſt, quod in vno puniuit, puniet & in alio, niſi pœnitentia peccatoris manum vltoris retraxerit. Nam vt iuſtus eſt ſcelerum vindex: ita miſericors eſt in omnes, qui à ſua iniuſticia diſcedentes, vera pœnitentia ad ſe conuertuntur.

Et iuſtum Loth libidinoſa nephariorum conuerſatione defatigatum eripuit.

Hæc antitheſis ad conſolandos eos pertinet, qui inter impios viuunt. Tametſi enim opprimi ad tempus videntur pij ab impijs, tamen Deus ſuos non deſerit. Eſt enim ſemper ſibi ſimilis. Hiſtoria legatur Geneſ. 19. Præter alia moneat nos præſens exemplum, ne multitudinis contagione ſinamus nos contaminari.

Nam oculis & auribus iuſtus ille, cum habitaret inter ipſos quotidie, animam iuſti iniquis illorum operibus excruciabat.

Ratio defatigationis iuſti Loth. Quocunq; (inquit) aures aut oculos applicuit, ea & audiuit & vidit, quæ ipſum miſerrime torquebant. Vbique enim iniqua Sodomitarum opera cernebantur & audiebantur. Hic ſenſus huius loci ſimpliciſsimus eſt. Vetus interpres cum reddit: aſpectu enim & auditu iuſtus erat (hoc eſt, habuit oculos & aures abhorrentes ab omni turpitudine) peruertit Apoſtoli ſententiam. Nam articulus in græco textu hanc interpretationem non patitur. Oſtendit enim articulus, quod vox iuſtus, ſit ſubiectum & excruciabat, prædicatum, ablatiui oculis & auribus, ſiue ad verbum viſu & auditu ad modum referuntur. Nam videndo & audiendo, hoc eſt, dum vidit & audiuit illorum nepharia opera, animam iuſtam cruciabat. Hæc hypotheſis hanc admonitionem ſuppeditat, quod iuſti & pij iniquis nephariorum operibus crucientur, idq; tribus de cauſis. Quarum prima eſt Dei contumelia. Nam cum maximo animi dolore audiunt Deum ab hominibus contumelia affici, quos condidit in ſuam gloriam. Secunda, Satanæ tyrannis, qua captiui tenentur impij. Tertia eſt damnatio eorum iuſtiſsima, qui netharie viuunt, militantes peccato, à quo reportabunt obſonia æternos cruciatus.

Nouit Dominus pios è tentatione eripere, iniuſtos autem in diem iudicij puniendos ſeruare.

Ratio punitæ impietatis in hoſtibus Dei, & erepti iuſti Loth de medio incendio. Sumitur autem hæc ratio ab immoto decreto Dei, à quo nunquam diſcedat Deus. Nam vt pios ſemper tuetur, eoſq; è periculis, etſi non ſemper eodem modo, eripit: Ita impios & iniuſtos adeoq; impœnitentes puniendos ſeruat, donec tempus correptionis aduenerit. HÆC vt pijs in medijs ærumnis conſolationem ſummam afferunt: Ita merito impijs & impœnitentibus horrendum terrorem incutiunt, eoſq; monent, vt pœnitentia ſeria iuſtam iudicis iram anteuertant. Verbũ noticiæ hoc loco ſignificat ſentẽtiam Dei, conſequentem noticiam, qua ſententia vt iuſtos decreuit è periculis eripere: Ita ſtatuit impios ad pœnam reſeruare. Porro, hic opus eſt, vt diligenter diſtinguamus eripiendi modos. Sunt autem tres modi, quibus Deus ſolet pios è medio periculorum eripere. Primus eſt, cum ipſos ex hac vita euocat, antequam veniant pœnæ. Secundus modus eſt, cum ipſe Deus pios ſeruat inter fluctus & procellas pœnarum. Tertius modus eſt, cum Deus interiorem infundit cordibus piorum conſolationem, quæ eſt victrix ærumnarum. Cum vel ab impijs afficiuntur ſupplicio, vel vna cum colluuione impiorum affliguntur.

Præſertim vero illos, qui poſt carnem in concupiſcentia pollutionis ambulant, dominationes deſpiciunt, audaces, præfracti, qui excellentias non verentur probro afficere.

Redit ad hypotheſin, à qua nonnihil ad theſin deflexerat, & ſignificat fore, vt falſi doctores iuſtam pœnam aliquando ſint daturi. Recenſet autem hic quaſdam notas, quæ tamen non conueniunt in omnes hæreticos, ſed tantum in ordinem certum, & videtur quaſi digito Papatum monſtrare. Nam hi ſpreto

honeſto ſanctoq; coniugio nefandis libidinibus ſe polluunt, quas ſatius eſt ſilentio præterire, quam commemorare. Nam ſupra modum earum commemoratio, honeſtas & pias aures turpitudine offendit. Deinde, magiſtratum contemnunt, & calcant pedibus, vt Hellebrandi ſucceſſor, qui Cæſaris Henrici collum pede conculcans, hæc verba ex impuro ſuo roſtro eructauit: Super aſpidem & Baſiliſcum ambulabis. PRÆFRACTI græce αὐθάδεις, hoc eſt, ſibi placentes, aliorum contemtores, ſunt pertinaces, intractabiles, qui nullius conuerſatione aut conſilio capiuntur. Dicitur autem græca vox αὐθάδης ab αὐτὸς ipſe, & ἅδειν, placere, quaſi ſibi ipſi placens ſpretis aliorum iudicijs, hoc quam vere quadret in Papatum, nemo non videt. Nam vſq; adeo ſua placita ac decreta admirantur, vt non vereantur ea ſcripturæ Propheticæ & Apoſtolicæ anteponere. PORRO, cum concupiſcentiam cum epitheto pollutionis nominat, manifeſte diſtinguit eam à naturali non excedente ſuos limites, & à ſpirituali, quæ filiorum Dei propria eſt. Vocat autem hic concupiſcentiam pollutionis ab effectu, vt quæ polluat animum hominis, eumq; impurum reddat. Huic ergo opponitur pura & ſancta concupiſcentia.

Cum ipſi angeli, qui ſunt robore & potentia maiores, non ferant coram Domino contumelioſum iudicium.

Quo magis coarguat eos, qui dignitates contemnunt, producit exemplum bonorum angelorum, qui non ſaltem, vt miniſtri Dei regnis ſeruandis præficiuntur, verum etiam reuerentur dignitates, adeo vt non ferant vllum blaſphemum iudicium aduerſus dignitates, multo minus ergo hoc in hominibus ferendum eſt. Videtur autem Petrus reſpicere ad hiſtoriam, quæ eſt 3. Regum capite 22. vbi nullum conuitium ab angelis profertur aduerſus impium regem Achab. Hoc exemplum pij miniſtri verbi imitari debebunt, dignitates habebunt in honore, ita tamen vt ſceleribus eorum non parcant, ſed ea prudenter arguant vt Nathan, vt Baptiſta, vt Ieremias &c.

Iſti autem tanquam bruta animantia naturaliter genita in capturam & perniciem, in quibus nihil intelligant, maledicentes in ſua corruptione peribunt, recipientes mercedem iniuſticiæ.

Confert falſos doctores, de quibus hic ſermo eſt, brutis animalibus, eo quod nec conſilio nec ratione, ne dũ ſpiritu Dei regantur, ſed cœco ad beluinas voluptates ferantur impetu. Quemadmodum ergo feræ capiunt alias, & capiuntur viciſsim ab alijs: Ita falſi doctores cum alios impia doctrina perdiderunt, ipſi quoq; peribunt. Atque hoc eſt quod ſubiungit, mercedem recipientes ſuæ iniuſticiæ. Suis enim perditis & corruptis moribus, vt alijs ſunt exitio: Ita certum ſibi ipſis accerſunt interitum. Notetur mercedis vocabulum pro ſupplicio accipi, quod iuſte debetur pro malefactis.

Pro voluptate ducentes quotidianis frui delitijs.

Longam deſcriptionem inſtituit, in qua ſuis veluti coloribus depingit falſos doctores, quales prædixit in mundum venturos eſſe. Pertinet autem hæc deſcriptio eo, vt oſtendat falſos doctores nihil aliud quam carnem ſapere, cuius deſideria etiam faciunt. Itaq; primum locum occupat ſummam voluptatem ducere quotidianis frui delitijs. Significat ergo falſos doctores ſimiles fore procis Penelopæ, & porcis Epicuri. At pij hic meminerint dicti Syracidæ: Qui voluptatibus reſiſtit, coronat vitam ſuam. Execrentur itaq; pij dogma Epicuri, qui in voluptate ſummum hominis bonum poſuit, & huic impuro porco opponant caſtiſsimum Philoſophum Ciceronem, qui ita ait: Si quis voluptatem eſſe ſummum bonum dixerit, eius vox pecudum videtur eſſe & non hominum.

Labes & maculæ deliciantes in fraudibus, dum conuiuantur vobiſcum.

Hæc græcorum verborum interpretatio eſt ad verbum, vt nunc eſt in græcis codicibus, ſed vetus interpres pro ἀπάταις legit ἀγάπαις, quæ lectio germana videtur, ex Epiſtola Iudæ, vbi ſic ſcribitur, ὅυτοι εἰσὶν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὑμῶν σπιλάδες συνευωχούμενοι. Hoc eſt, Hi ſunt in agapis veſtris maculæ vobiſcum epulantes. Vocabantur autem & ea conuiuia, quæ Eccleſiaſtico cœtui apparata fuere, & ea quæ pauperibus refocillandis exhibebantur ἀγάπαι, propter caritatem, qua ſe mutuo complectebantur Chriſtiani conuiuantes. Dicta eſt & ſacra cœna à græcis ἀγάπη. In his ſacris conuiuijs, labes & maculas futuros prædicit Petrus falſos iſtos doctores, de quibus hic potiſsi-

potiſsimum vaticinatur, quam autem apposite hoc in Papatum quadret manifeſtum eſt. Nam iſti raſi & vncti ſacrificuli ex publico conuiuio priuatum faciunt, ac cœnam Dominicam horrendis maculis contaminant, dum non ſolum hiſtrionicis geſtibus omnia fœdant, verum etiam ſacrilega in Chriſtum contumelia inſtitutionem Domini commaculant.

Oculos habentes plenos adulterij, & inquietos à peccato.

Inſignem libidinem vocat, quæ in ipſorum oculis apparet. Sunt enim oculi omnium affectuum infallibiles teſtes, quemadmodum ille ait: Oculi ſunt in amore duces. Et Auguſtinus: Oculus impudicus impudici cordis eſt nuncius. Has libidines præferunt Romanenſes ſancto & impolluto coniugio, in contumeliam Dei ordinantis coniugium, & abominantis omnes vagas libidines.

Ineſcantes animas inſtabiles.

Hoc eſt, quemadmodum aucupes ſuis quibuſdam illecebris in rete pelliciunt auiculas: ita falſi doctores homines ſimplices ſua ſuperſtitione ſibi adiungunt, vt ita tandem eneſcati miſere cum ipſis autoribus pereant. Hoc in Monachos optime quadrat, qui vanis pollicitationibus multos in ſua luſtra pertraxerunt.

Cor exercitatum auaritia habentes.

Notatur inexplebilis auaritia falſorum doctorum, de quibus hic agit Apoſtolus, quos ita ad rapinas exercitatos fore prædicit, vt facile multorum opes mendacijs ad ſe pertrahant. Hinc collectum eſt maximum illud patrimonium, quod Petri vocant.

Execrationis filij, qui relicta recta via aberrarunt, ſecuti viam Balaam, filij Boſor, qui mercedem iniuſticiæ amauit. Sed redargutionem ſuæ iniquitatis ſuſtinuit: animal ſubiugale, mutum, humana voce loquens prohibuit Prophetæ dementiam.

Comparat falſos doctores Balaá, qui linguam habuit venalem ad maledicendum populo Dei, cuius inſaniam Deus miraculo prodidit. Nam cum Balaam proficiſceretur vt malediceret populo Dei, Angelus Domini ei occurrit, & aſina, qua vectus eſt, auari Prophetæ dementiam humana voce locuta coarguit. Hiſtoria legatur Nume. 22. Adumbrat igitur Balaam omnes Prophetas & falſos doctores, qui amore non Chriſti, ſed honoris cauſſa & quæſtus omnia agant.

Iſti ſunt fontes aqua carentes, nebulæ à turbine agitatæ.

Duobus ſimilibus ingenium falſorum doctorum depingit. Primũ enim eos fontibus aqua carentibus cõfert, qua ſimilitudine ſignificat falſos doctores iactare ſcientiam ſalutis, cum tamen eius vacui ſint, & pro ſalutis aqua interitum propinant. Deinde eoſdem nebulis vento agitatis comparat. Nam quemadmodum nubes, quæ ſpem aliquam pluuiæ mortalibus præbet, mox in ventum diſsipatur: Ita falſi doctores aliquam faciunt cœleſtis doctrinæ ſpem, ſed ſolo vento & arrogantia turgent. Similitudo hæc Prouerb. 25. hoc pacto abſoluitur: Nubes & ventus eſt ſine pluuia, qui gloriantur pollicendo, & nihil præſtant. Hoc quam recte in Canonicos Papiſticos, & Monachos competat, vt interim nihil de Epiſcopis & Cardinalibus dicam, nemo eſt qui non videat, pollicentur ſuis pompaticis ceremonijs ſalutem & vitam, ſed qui eos ſequuntur nihil inueniunt præter damnationem & mortem.

Quibus caligo tenebrarum in æternum ſeruata eſt.

De pœnis falſorum doctorum obiter admonet Apoſtolus, idq; in hunc finem, vt caueamus nobis quam diligentiſsime ab ipſorum inſidijs. Nam vt ſupra dictum eſt, qui ſeducuntur à falſis doctoribus, in eandem cum illis incurrunt damnationem. Caligo tenebrarum ſignificat denſiſsimas tenebras ignis obſcuri, vrentis eos, qui damnantur, quæ pars quædam eſt pœnarum æternarum.

Nam faſtuoſa vanitatis verba ſonantes ineſcant cupiditatibus carnis & laſciuijs eos, qui vere aufugerant ab ijs, qui in errore conuerſantur, libertatem eis promittentes

Cur falſos doctores nebulis compararet, exponit. Faſtuoſa, inquit, ſonant, ſed in aërem abit iſtorum fumus. Videtur autem hic Petrus non ſolum Papatum deſcribere, verum

tes, cum ipsi sint serui corruptionis. etiam sectam Libertinorum, qui hac nostra ætate in finibus Italiæ multos decipiunt. promittentes libertatem omnibus, qui degunt in concupiscentijs carnis, & lasciuijs se omnis generis polluunt. modo non statuant se peccare. Talis fuit olim secta Gnosticorum, qui multos qui iam ab erroribus Ethnicorum aufugerant, rursus in præcipitiũ omnis incontinentiæ præcipitauerunt. Papistæ qui se omni lasciuiæ prostituunt, & quouis libidinis genere polluunt, hæc Petri verba in pios Euangelij præcones torquent, ac si huiusmodi libertatem carnis suis sectatoribus pollicerentur. Sed fallunt, & falluntur. Nequaquam enim prædicamus libertatem peccandi, sed prædicamus libertatem à iure peccati & damnationis omnibus ijs, qui ad Christum liberatorem fide confugiunt, iuxta illud: Si Filius vos liberauerit, vere liberi eritis. Veram libertatem opponit inani titulo & vmbræ libertatis. Sunt enim illi vere liberi, quibus peccatum deletum est. Iohan. 8. Quibus placata ira Dei est, quibus abolita mors est, quibus sublatæ omnes calamitates humanæ, quibus donata est iusticia æterna, lux, vita, gloria. Deinde prædicamus mortificationem veteris hominis, id est, iugulationem prauorum affectuum, quæ est spiritualis circumcisio, & prædicamus veram sanctificationem spiritus, & aperte fatemur fidem excuti & Spiritum sanctum, cum homines peccatis indulgent contra conscientiam. Multo igitur rectius hæc in Papistas quadrant, qui non solum ipsi sint serui corruptionis, omni turpitudinis generi se prostituentes, verum etiam illud, quod ipsi non habent, alijs mendaciter promittunt. Promittunt enim libertatem à peccato, sed per aliud medium, quam per vnum Iesum Christum. Humanas enim traditiones meritorias huius libertatis esse docent, quibus misere stultos homines inescant, dum propter istas contingere salutem & vitam æternam falso docent. Obseruetur hoc loco testimonium contra quosdam, qui dicunt eos, qui semel crediderunt, fidem non posse amittere & Spiritum sanctum, quantumuis in omne scelerum genus petulanter ruant.

Siquidem quis à quo superatus est, huic etiam in seruitutem est addictus. Dixit falsos doctores seruos esse corruptionis, hoc est, peccati (nam anima peccato corrumpitur) id nunc probat per principium firmissimum & immotum à iure militari petitum. Victus est victoris seruus. Isti falsi doctores à peccato victi sunt. Proinde serui sunt peccati. Minor ab effectu seruitutis probatur. Nam faciunt imperata peccati, dum concupiscentijs prauis indulgent & obsequuntur. Quare reuera sunt victi à peccato, & se seruos eius esse obœdientia ostendunt. Cum hisce congruit dictum Domini: Qui facit peccatum, seruus est peccati.

Nam si hi, qui aufugerant ab inquinamentis mundi, per agnitionem Domini & seruatoris, his rursus implicati superentur, facta sunt illis postrema peiora prioribus. Qualisnam conditio eorum futura sit, qui post agnitionem Christi relabuntur in inquinamenta mundi, exponit. Inquinamenta mundi & in doctrina & in vita spectantur. Vt enim inquinamenta doctrinæ sunt errores Ethnici pugnantes cum Euangelio, quibus omnes homines ante reuelationem Christi in ipsorum cordibus occupantur misere: ita inquinamenta vitæ sunt studia & actiones pugnantes cum sanctificatione, ad quam nos vocat Euangelium. Ab his inquinamentis mundi homines nequaquam liberantur per Philosophiam, aut per vlla humana consilia, sed solummodo per agnitionem Iesu Christi Seruatoris nostri. Hæc Christi agnitio efficax monstratur in Euangelio, & consistit in noticia Christi & in eius fiducia, cum qua fiducia sanctificatio coniuncta est. Nam ad hæc tria ordinatur Euangelij prædicatio. Quod autem pronunciat conditionem posteriorem eorum, qui relabuntur, esse peiorem priori, hoc ex magistri sui ore hausit, qui Matt. 12. de impuris spiritibus disserit, & de futura calamitate populi Israelitici ob defectionẽ à Deo. Hic locus nequaquam patrocinatur Nouationis & Donatistis, qui negarunt lapsis post illuminationem reditum ad gratiam. Nam omnia comminatoria dicta in scriptis Propheticis & Apostolicis cum ea exceptione accipienda sunt, quam Christus clare ponit cum inquit: Nisi pœnitentiam egeritis, vos omnes similiter peribitis.

Satius enim illis fuisset, non cognouisse viam iusticiæ, quam cognita illa conuerti ab eo, quod illis traditum erat sancto præcepto. Aetiologia est, cuius hic est sensus. Maior condemnatio eorum erit, qui à cognito Euangelio deficiunt, quam eorum, qui Euangelium nunquam cognouerunt. Respicit autem Petrus hoc lo-

hoc loco ad dictum Domini Lucæ 12. Seruus sciens voluntatem Domini, & non faciens, vapulabit plagis multis.

Sed accidit eis, quod vero prouerbio dici solet: Canis reuersus ad suum ipsius vomitum, & sus lota ad volutabrum cœni.

Vt pericula eorum, qui relabuntur in pristina vitia post agnitionem Christi, exaggerat, duas affert parœmias veteres. Nam primum confert eos canibus, deinde suibus. Siquidē, vt canes in suum malum resorbent, quod prius euomuerant, & porci loti prius, rursus se cœno obuoluunt: Ita illi salutari medicina Euangelij purgati & loti, ad priores sordes ingrati redeunt. Respicit hic Petrus ad dictum Salomonis prouerb. 26. Sicut canis rediens ad vomitum, sic stultus geminans stulticiam suam. Hic tamen monendi sunt lapsi, vt sciant se rursus restitui posse, modo pœnitentiam egerint. Ita enim ait Iohannes: Si peccauerimus, habemus aduocatum in cœlo, Iesum Christum iustum.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Cauillationibus illusorum de aduentu Domini refutatis, monet Apostolus, vt fideles se in aduentum Domini præparent, caueantq; ne erroribus Ethnicis imbuti, excidant à propria stabilitate.

Ordo & partes Capitis tertij.

Partes huius capitis plures sunt. Prima, commonefactio est de fine scriptionis cum huius Epistolæ tum superioris. Secunda, admonitio de illusoribus, qui aduentum Domini in dubium erant reuocaturi. Tertia, confutatio istius perniciosi erroris. Quarta, conclusio exhortatoria de vitæ innocentia. Quinta, conclusio exhortatoria, vt persistant in doctrina ipsis tradita, caueantque sibi ab erroneis opinionibus.

EXEGESIS CAPITIS TERTII CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HANC iam, dilecti, secundam scribo vobis Epistolam, in quibus excito per commonefactionem vestram sincerā mentem, vt memores sitis verborum, quæ prædicta sunt à sanctis Prophetis, & præcepti nostri, qui sumus Apostoli Domini & saluatoris.

Finis scriptionis cum huius tum superioris Epistolæ, videlicet commonefactio, vt fideles sint memores doctrinæ Propheticæ & Apostolicæ, in qua Deus suam voluntatem reuelauit hominibus. Hæc commonefactio summe necessaria est omnibus temporibus. Munit enim nos contra omnes hæreses, & monstrat verum salutis fontem, qui est verbum Dei, Propheticis & Apostolicis scriptis comprehensum. Hic locus monet, vt Christiani legant, audiant, meditentur & discant doctrinam Propheticam & Apostolicam, eiusq; sint custodes. Deinde refutat hic locus Stenckfeldium & Anabaptistas, qui spreto vocali verbo Enthusiasmos & nescio quas reuelationes iactant.

Hoc primum scientes, quod venient in extremo dierum illusores, qui in suis ipsorū cupiditatibus incedant & dicant, vbi est promissio aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic permanent ex principio creationis.

Admonitio de futuris illusoribus, qui verbum Dei sacrilega contumelia afficient, & reuocabunt in dubium spem resurrectionis & finem sæculi huius. Dicent enim: Omnia in eodem statu permanent, iamdudum mortui sunt Patres, quibus est facta promissio

promiſsio. Irrita eſt ergo promiſsio aduentus Domini. Hic notantur, qui præcipuæ Eccleſiæ Dei columnæ dici volunt, videlicet Cardinales, qui vt ſunt carnales palam in ſuis conuiuijs, has ſannas eructant, nugantes homines vt pecora interire. Contra hos irriſores vult nos Apoſtolus munitos, Propheticis & Apoſtolicis ſcriptis, quæ cum Deum autorem habeant, fallere non poſſunt. Simus proinde hac Apoſtolica admonitione armati aduerſus huiuſmodi Satanicas illuſiones, per quas fiunt inſidiæ ſaluti noſtræ, & laquei mortis ſtruuntur.

Hoc enim eos volentes latet, quod cœli iam olim & terra (ex aqua & per aquam conſiſtens) erant per Dei verbum, propterea is, qui tunc erat mundus aqua inundatus perijt, qui vero nunc ſunt cœli & terra, eiuſdem verbo repoſiti ſunt & ſeruantur igni, in diem iudicij & exitij impiorum hominum.

Duo his verbis facit Apoſtolus, Primum enim euertit fundamentum, quo freti illuſores iſti in dubium reuocarunt aduentum Domini. Deinde, modum deſtructionis mundi in die iudicij indicat. Fundamentum illuſionis hoſtium Euangelij hoc fuit. Omnia ab initio creationis ſic permanent. Sed hoc principium falſum eſſe per diluuiũ oſtendit Apoſtolus, quod illos volentes ignoraſſe dicit. Quemadmodum enim per Dei verbum cœli & terra cœperunt: Ita quodammodo deſierunt, Deo ita volente, cum aſpectabilis mundi forma per diluuium eſt permutata, proinde eſt falſum principium, quo nituntur illuſores iſti. MODVS deſtructionis mundi in die iudicij per collationem ſignificatur. Quemadmodum enim olim ob ſcelera hominum mundus quodammodo aqua eſt deſtructus: Ita in die iudicij igni conflagrabit mundus. Idq; cum in ſignum æternarum pœnarum, quas ſuſtinebunt impij tum propter reparationem, qua mundus ab omnibus ſuis ſordibus igni repurgatus reformabitur. Nam vt domus leproſorum contagio lepræ contaminatæ ſunt: Ita mundus pollutus eſt reatu & maledictione impiorum. Debet igitur igni purgari, vt ſit omnium angelorum & hominum ſanctorum iucundiſsimum & pulcerrimum theatrum. Hæc de ſententia Petri ſint dicta. Nunc verba quædam textus altius expendamus. PRIMVM dicit, Cœlum & terram extitiſſe per Dei verbum, Hoc eſt, dicente Deo creata eſſe, ſicuti ex Geneſi patet. Hoc verbum interpretatur Epiſtola ad Hebræos eſſe λόγον οὐσιώδη, videlicet ipſum æternum Dei filium. Ita enim ait: Locutus nobis eſt per Filium, quem poſuit hæredem omnium, per quem & ſæcula fecit. DEINDE dicit terram ex aqua & per aquam conſtitiſſe, hoc quid ſit ex Geneſi patet: Ibi enim Deus dicitur primum creaſſe chaos magnum, quod fuit materia rerum corporalium. Ex hoc chao, dicente Deo, terra emerſit & apparuit, & ſimul per medias aquas conſtitit, quemadmodum ipſe rerum euentus manifeſte conuincit. Non ergo ſenſus eſt Apoſtoli, quod terra ſit ex aqua, ſed quod terra emineat ſuper elementum aquæ, quæ aqua nonnullis in locis terram circumdat, vt terra per medias aquas fulcita eſſe videatur.

Vnum autem hoc non lateat vos dilecti, quod vna dies apud Dominum veluti mille anni, & mille anni tanquam vnus dies.

Docet pios quid ſtatuant de tempore aduentus Domini. Vult enim vt carnis iudicio renunciato nos Domino ſubijciamus, qui quod ſemel decreuit, vere perficiet. Neque enim mora diuturnior eius propoſitum euertit, cum mille anni ante ipſum ſint vt dies vnus, & vnus dies vt mille anni, hoc eſt, Deo nullum tempus neque breue neq; longum eſt, verum quod ſemel ſtatuit, certiſsime complebit. Hinc nos admonemur, ex Dei decretis pendere, & non ſectari iudicium carnis in promiſsionibus diuinis, præſertim cum ſalus animarum agitur.

Non tardat Dominus in promiſsione, ſicuti quidam tarditatem putant, ſed patiens eſt erga nos, non volens vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere.

Cauſſam vnam dilati promiſsi aduentus Domini exponit, & eam eſſe dicit patientiam Dei, qua expectat hominum pœnitentiam, ſignificás quod in ſuo aduentu non ſit vllus pœnitentiæ locus futurus. Nunc enim tempus pœnitentiæ eſt, tunc iudicij erit. Nunc expectat pœnitentiam, tunc pœnas infliget impœnitentibus, iuxta ſuum immotum decretum, qua ſtatuit pœnitentibus vitam æternam donare, ſed impœnitentes & contumaces æternis pœnis obruere. Obſeruetur hic duplex doctrina, Vna, quod Deus differat aduentum filij ſui ad iudicium, vt homines, qui adhuc alieni ſunt à familia Dei, hac mora ad pœnitentiam inuitentur. De hac cauſſa

caussa loquitur etiam Paulus ad Rom. 2. An diuitias benignitatis Dei, & tolerantiæ & longanimitatis contemnis, ignorans quod bonitas Dei te ad pœnitentiam inuitet. Altera quod gratia Dei sit vniuersalis. Diserte enim absque omni ambiguitate, cum verborum, tum sensus, pronunciat Deum non velle vllos perire, sed omnes ad pœnitentiam colligi. Quare, hoc dictum memoria teneamus, vt nos muniamus aduersus eos, qui hodie negant gratiam Dei vniuersalem esse. Neque est quod nos moueat noui interpretis autoritas, qui hoc dictum restringit ad pios quibus Petrus scribit. Nam hoc manifeste pugnat cum verbis Apostoli, qui loquitur de ijs, qui nondum egerunt pœnitentiam. AD confirmandam doctrinam de vniuersali gratia multa dicta pertinent, Qualia sunt: Veni saluare, quod perierat. Item, Venite ad me omnes &c. Certus sermo & omni approbatione dignus, quod Christus Iesus venit in mundum, ad saluandum peccatores. Item, Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Ita ergo statuit Deus homines seruare, si salutis medium Iesum Christum fide apprehenderint. Est proinde salus hominis conditionata, id quod multis testimonijs confirmatur. Ad Coloss. 1. Si modo in fide permaneatis fundati. Ad Hebr. 3. Participes facti sumus Christi, si modo principium hypostaseos vsque ad finem firmum teneamus. Iohan. 13. Si manseritis in me, & verba mea in vobis manserint. 1. Timoth. 2. Mulier saluabitur, si manserit in fide. 2. Corinth. 5. Si tamen vestiti & non nudi inueniamur. Et Christus clare pronunciat: Beatus, qui perseuerauerit vsque ad finem. Hæc ipsa conditio annectitur vniuersali mandato Christi, Apostolos suos in vniuersum orbem emittentis prædicatum Euangelium omni creaturæ. Ita enim ait: Quisquis crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit, qui vero non crediderit, condemnabitur. Et alibi Dominus ait: Nisi pœnitentiam egeritis, omnes similiter peribitis. Ex his testimonijs clarissime patet, quod Euangelium offerat salutem omnibus, sed cum conditione pœnitentiæ seu conuersionis.

Veniet autem dies Domini, sicut fur in nocte, in quo cœli cum magno impetu præteribunt, Elementa vero æstuantia, soluentur, terraque & quæ in ea sunt opera, exurentur.

Modum aduentus Domini, & quid Domino veniente accidet, exponit. Veniet, inquit, dies Domini sicut fur in nocte, hoc est, quando minime expectatur, subito aderit. Hoc dicto monemur, vt perpetuo in excubijs simus, ne nos incautos opprimat. Deinde, veniente Domino conflagrabit mundus igni, vt purgatus Dominum suum excipiat. Hinc monemur, vt nos quoque puritati studeamus, quo ipsi occurramus puri, atque id est, quod subijcit, cum ait:

Cum hæc igitur omnia soluantur, quales oportet esse vos in sanctis conuersationibus & pietatis officijs, expectantes & properantes ad aduentum diei Dei, in quo cœli conflagrantes soluentur, & Elementa æstuantia liquescent?

In quem finem tam multa dixerit de cœli & elementorum expurgatione explicat. Vult enim vt nobis sint incitamenta quædam ad pietatem & sanctitatem, & vt patienter expectemus diem Domini, & in diem aduentus eius simus parati.

Sed cœlos nouos & terram nouam secundum promissionem expectamus, in quibus iusticia inhabitat. Quapropter dilecti hæc expectantes, studete vt immaculati & incontaminati ab eo reperiamini in pace.

Ad promissionem, quæ est Esaiæ 65. respicit, vbi ita ait Dominus per os Prophetæ: Ecce ego creabo cœlos nouos & terram nouam, priorum non erit memoria, neque in cor ascendent, sed gaudete & exultate in perpetuum in ijs quæ creo. Nam ecce ego creo Ierusalem exaltationem, & populo eius gaudium. Hæc prophetia, etsi de toto Christi regno loquitur, tamen potissimum ad eius consummationem referenda est. Quando enim nos fuerimus plenissime regenerati, cœlum etiam & terra penitus renouabuntur, integrumque suum statum recipient. Sed cur hoc monet Apostolus? Vt pacifice diem Domini in puritate & pietate viuentes expectemus, & non sinamus nos impostorum calumnijs à decreto Dei immoto de aduentu Domini ad iudicium abduci.

Et Domini nostri longanimitatem salutem arbitremini.

Repetit caussam dilati aduentus Domini, quam supra copiosius exposuit. Ideo enim differt suum aduentum, vt multi pœnitentiam agant & saluentur. Quantum enim ad paternum propositum attinet, Deus reuera vult omnes saluos fieri. At quantum ad euentum attinet, multi damnantur, propterea quod porrectam dexteram Dei, hoc est, Dominum nostrum Iesum Christum fide apprehendere noluerunt. Quare suapte culpa, & non destinatione diuina damnantur. Neque aliud vult grauissima Christi querela: Multi sunt vocati, pauci vero electi.

Quemadmodum & dilectus frater noster Paulus pro sibi data sapientia scripsit vobis, vt qui in omnibus fere epistolis loquatur de istis.

De aduentu Domini ad iudicium locutus, prouocat ad testimoniũ Pauli Apostoli, quem & fratrem agnoscit in Apostolatu, & diuinitus edoctum testatur. Tractat autem Apostolus hoc argumentum in multis locis. Rom. 8. 1. Corinth. 15. 1. Thess. 4. & 5. 2. Thess. 2. Quod autem ait: scripsit vobis, significat Petrus, quod etsi Paulus certis Ecclesijs scripsit, doctrina tamen eius sit vniuersalis, vt quæ ad omnes Ecclesias pertineat. Deinde & hinc apparet, quam auide scripta Pauli non solum ipsi, quibus inscripta erant, verum etiam omnes pij legerint, quorum exempla & nos imitari par est, præsertim cum nihil ex sancto ipsius pectore profectum sit, nisi quod spiritus Christi dictauerit.

Inter quæ sunt nonnulla difficilia intellectu, quæ indocti parumque stabiles detorquent, vt & reliquas scripturas, ad suum ipsorum exitium.

Monet quædam esse in ijs, quæ disseruntur cum à se tum à Paulo de aduentu Domini, & de ijs, quæ circa aduentum Domini futura sunt, difficilia intellectu, idque ab ijs, qui vera Christi cognitione præditi non sunt, & Christi spiritum non habent, hos enim indoctos & parum stabiles vocat. Non enim potest animalis homo percipere, quæ sunt spiritus Dei. Hæc difficilia affirmat indoctos & parum stabiles detorquere ad suum proprium exitium. In quorum numero fuerunt, qui dixerunt resurrectionem iam factam, & illi qui mille annos existimant pios imperio mundi potituros. Breuiter, omnes quicunque simpliciter verbo Dei non contenti, sequuntur carnis prauum iudicium, iudicaturi de hoc mysterio. Cæterum, qui hoc Apostoli dicto abutuntur ad deterrendos homines à lectione Pauli, dupliciter peccant. Primum enim grammaticæ vim faciunt, non enim scriptum est ἐν αἷς, vt referatur hæc difficultas ad Epistolas Pauli. Sed ἐν οἷς, vt referatur ad neutrum plurale, quod præcessit, hoc est, ad propositam disputationem de aduentu Domini, quemadmodum exposui. Deinde cum homines ab hoc thesauro Spiritus sancti arcent, aperte mandatum Christi reijciunt, qui mandat vt audiamus Apostolos, vt scrutemur scripturas. Paulus quoq; testatur omnia, quæ scripta sunt, in nostram doctrinam scripta esse. Neq; enim alia lux est, quæ nobis viam salutis monstrat, quam verbum Dei, in Propheticis & Apostolicis scriptis nobis commendatum. Quapropter Spiritui sancto potius obtemperemus, eumq; rogemus, vt nobis clauem scientiæ clementer ostendat, quod sane futurum est, modo cum timore & humilitate, vt Spiritus sancti discipulos decet, ad scripturæ lectionem accesserimus.

Vos igitur dilecti, præscientes cauete, vt non nephariorum errore vna abducti, excidatis propria stabilitate.

Hæc secundæ exhortationis conclusio est, quam ex proxima infert sententia, quasi dicat: Cũ tanta sit illusorum & nephariorum hominum peruersitas, vt scripturas sacras ad suum proprium exitium detorqueant, cauete ne ab ijs seducti vna cum illis stabilitate doctrinæ excidatis, & in perniciosos errores præcipites feramini.

Sed crescite in gratia & in cognitione Domini nostri & saluatoris Iesu Christi.

Hac breui exhortatiuncula repetit summam eorum, quæ fuse in tota hac Epistola disputata sunt. Crescite, inquit, in gratia, hoc est, in sanctitate & pietate quotidiana sumite incrementa. Vocantur autem pietas & sanctitas, adeoq; dona reliqua gratuita, gratia, quia ex gratia donantur pijs & inuocantibus Deum. Et crescite in cognitione, hoc est, in vera Euangelij noticia, quo non solum vobis recta viuendi ratio constet,

ſtet, verum etiam vt poſsitis cauere falſorum Prophetarum impoſturas. Huius exhortationis Apoſtolicæ omnes ſint memores, quibus vera pietas cordi eſt. Nam qui non quotidie progreditur in pietatis curriculo, retrocedit plane, etſi hoc minus animaduertit. Rectiſsime enim dictum eſt à Bernardo: Si proficere currere eſt, vbi proficere ibi & currere deficis, vbi vero non currere, ibi & deficere incipis. Hinc plane colligitur, quia nolle proficere, non niſi deficere eſt. Hanc ipſam ob cauſſam Paulus optat Philippenſibus, vt magis magiſque abundent in cognitione & omni ſenſu, vt probent, quæ ſunt præſtantiora, vt ſint ſinceri & ſine offenſa in diem Ieſu Chriſti, pleni fructibus iuſticiæ, per Ieſum Chriſtum, ad gloriam & laudem Dei.

Ipſi gloria & nunc & in diem æternitatis, Amen.

Claudit Epiſtolam δοξολογίᾳ. Optat enim, vt Chriſto tribuatur gloria in omni æternitate. Tribuitur autem Chriſto vera gloria, cum eius beneficia prædicantur, propagantur & agnoſcuntur. Quod fit, cum prædicatur Euangelium, in quo beneficia Chriſti erga genus humanum enarrantur. OBSERVETVR & hoc loco teſtimonium de diuinitate Chriſti. Nam cum tribuit Chriſto æternam gloriam, ipſum verum Deum abſque omni dubio agnoſcit.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM IVDAE APOSTOLI.

HANC EPISTOLAM PARAENETICAM IVDAS APOSTOlus poſt obitum reliquorum Apoſtolorũ, excepto Ioanne, videtur ſcripſiſſe, tempore Domitiani Imperatoris, poſt vaſtatam Ieruſalem, vt quidam ex veteribus autumant. Occaſio autem ſcriptionis hæc fuit. Subintroierant, iuxta prædictionem Apoſtolorum, falſi doctores, qui prætextu gratiæ Dei peccandi licentiam ſuis permiſerunt ſectatoribus, quemadmodum noſtro ſeculo ſecta Libertinorum facit. Hortatur igitur Iudas pios, vt perſiſtant in doctrina Apoſtolica, & decertent pro fide, quæ ſemel ipſis tradita eſt. Vt autem hoc ipſis perſuadeat facilius, exempla pœnarum eorum, qui ab agnita veritate defecerunt, proponit. Huc addit deſcriptionem falſorũ doctorum, & eorum ſectatorum, ex ſecundo, vt videtur, capite poſterioris Epiſtolæ Petri. In qua deſcriptione veræ notæ falſorum doctorum, de quibus agit, ſignantur, non ſine comminatione pœnæ impietatis & blaſphemiæ. Poſt hæc redit ad exhortationem, cui rurſus rationem ſubiungit à deſcriptione illuſorum, quos venturos in extremo tempore prænunciat. Tandem voto & δοξολογίᾳ claudit Epiſtolam.

EXEGESIS EPISTOLAE IVDAE CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

I — IVDAS Ieſu Chriſti ſeruus, frater autem Iacobi, vocatis qui ſunt in Deo patre ſanctificati, & in Ieſu Chriſto cuſtoditi.

Hæc Epiſtolæ inſcriptio eſt, cuius duæ ſunt partes. Prima autorem Epiſtolæ indicat. Secunda, quibus ſit ſcripta exponit. Autor Epiſtolæ eſt Iudas ſeruus Ieſu Chriſti, hoc eſt, Apoſtolus. Dicitur enim hic ſeruus κατ' ἐξοχὴν, cum alioqui omnes, qui credunt, communi appellatione ſerui Chriſti dicuntur & ſunt. Deinde, quia fuerunt plures hoc nomine, addit frater Iacobi, ſcilicet minoris, Marci 6. Scribit autem non certo populo, ſed toti Eccleſiæ, vnde & hæc Epiſtola Catholica inſcribitur. Obſeruetur hoc loco pulcerrima Eccleſiæ periphraſis ſeu definitio. Nominat enim Eccleſiam cœtum vocatorũ qui ſunt à Deo patre ſanctificati, & in Chriſto Ieſu cuſtoditi, ſcilicet per fidem. PROINDE vocatio, ſanctificatio perſeuerantia, adeoq; ſalus ipſa à ſolo Deo eſt, per Ieſum Chriſtũ. Confutantur hac deſcriptione, qui vel putant Eccleſiam eſſe extra cœtum vocatorum, vel abutuntur gratia Dei & libertate Chriſti-

ana, vt inde ſumant licentiam quiduis agendi, id quod ex diametro pugnat cum ſanctificatione, ad quam vocati ſumus.

Miſericordia vobis & pax & dilectio multiplicetur.

Hæc ſancta imprecatio vice ſalutationis ponitur, & ſummam Euangelij continet. Primo loco fons ſalutis ponitur, videlicet miſericordia Dei, quæ vt non eſt quærenda extra Chriſtum: ita non poſsidetur ſine fide Chriſti. Deinde additur miſericordiæ huius effectus ſeu fructus apud homines, uidelicet pax, hoc eſt, reconciliatio hominis cum Deo, quæ reconciliatio contingit per Ieſum Chriſtum mediatorem. His ſubiungitur caritas, quæ pacis fructus eſt. Nam qui Deo per Chriſtum ſunt reconciliati, nouam uitam meditantur, cuius præcipua pars eſt caritas fraterna.

Dilecti, cum omne ſtudium adhibeam ſcribendi vobis, de communi ſalute, neceſſe habui vobis ſcribere, quo exhorter vos ad certandum pro fide, quæ ſemel ſanctis eſt tradita.

Vt amica compellatione beneuolentiam captat: Ita ſtudij ſui pro communi ſalute ſignificatione, cum attentos tum dociles reddit. Quo facto breuiter proponit ſcopum & finem ſuæ ſcriptionis, videlicet ut exhortetur ipſos, ut ſtrenue contendant, & ſe periculo obijciant, pro defendenda & retinenda fide, hoc eſt, doctrina, quæ ſemel ipſis tradita eſt, ſemel inquam, ut quæ nunquam ſit poſthac immutanda, & quæ ſemel amiſſa, non eſt quod aliunde ſalus expectetur.

Subingreſſi enim ſunt quidam homines, qui olim præſcripti ſunt ad hoc iudicium, impij, Dei noſtri gratiam transferentes in laſciuiam, & ſolum Dominum Deum, & Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum negantes.

Neceſsitatem ſcribendi exponit. Subintroierunt, inquit, falſi doctores, qui prætextu gratiæ Dei omnem peccandi laſciuiam permittunt. Quod profecto nihil aliud eſt, quam ipſum Deum, cui ut ſerui obœdientiam debemus, & ipſum Dominum Ieſum Chriſtum, qui à peccatis nos redemit, abnegare. PORRO, Deum & Chriſtum abnegare non ſolum is dicitur, qui Deum omnino eſſe negat, vt Epicuræi, aut qui negant Deum curam habere rerum humanarum, ut Academici, uerum etiam, qui factis ſuis aduerſatur Deo, iuxta illud ad Titum 1. Deum profitentur ſcire, ſed factis negant, ut qui ſint abominabiles & contumaces, & ad omne bonum opus reprobi. Vt autem Iudas pijs perſuadeat fugiendos eſſe huiuſmodi ſeductores, pronunciat ipſos iam olim præſcriptos & deſtinatos ad damnationem. Nam hæc eſt immota regula iuſticiæ diuinæ, quod vt pios & agentes pœnitentiam certæ ſaluti: Ita impios & impœnitentes damnationi deſtinarit. Hanc eſſe ueram ſententiam huius loci, oſtendunt ſequentia. Quare fruſtra hic quidam diſputant de ſuo ſtoico fato, & urgent uocabulum προγεγραμμένοι. Cum προγεγραμμένος aliud non ſignificet, quam eum, cui iam accuſatio ob factum aliquod indicta eſt. Vnde facile intelligi poteſt ſcelus perpetratum, damnationis cauſſam eſſe, & non fatalem neceſsitatem.

Cõmonefacere autem vos volo, vt qui hoc ſemel ſciatis, quod Dominus, cum populum ex terra Aegypti liberaſſet, rurſus eos, cum non crederent, perdiderit.

Exemplis exhortationem ad perſeuerantiam in fide confirmat. Deus populum credentem ex Ægypti ſeruitute liberauit, traducens ipſum per medium maris rubri, ſed eundem, abiecta fide in Deum, occidit in deſerto, Nume. 14. Ergo Deus credentes tuetur & ſeruat, ſed contra, abijcientes fidem, ſupplicijs afficiet. Quapropter vos perſiſtite in fide, quæ uobis tradita eſt, & iuxta eam Deo obœdite. HOC exemplum eſt peculiariter obſeruandum propter typum. Quemadmodum Ægyptiaca ſeruitus fuit typus hominis ſub ſeruitute Diaboli conſtituti: ita liberatio corporalis à ſeruitute Ægyptiaca fuit figura liberationis ſpiritualis à iure Diaboli & peccati. Ad eundem modum, vt liberati ab Ægypto, & relapſi in priora ſcelera reuocati ſunt ad pœnam: ita Euangelij gratia manumiſsi à iure peccati, rurſus reuocãtur ad ſupplicia, ſi peccatis prioribus indulſerint, atq; adeo amittunt gratiam & Spiritum ſanctũ, obſtringunturq; perpetuo reatu, niſi redeant rurſus per pœnitentiam. Quomodo quæſo hæc cum ſtoico fato ſtare poterunt? Quomodo conſiſtet oratio eorum, qui fidem ſemel conceptam amitti poſſe, & Spiritum ſanctum excuti negant?

Et Angelos, qui non seruauerunt suam originem, sed reliquerant suum domicilium ad iudicium magni illius Dei, vinculis æternis sub caligine seruauit.

Aliud exemplum. Angeli, donec manserunt in sua origine, beati & felices fuerunt. Verum postquam à sua origine defecerunt, pœnis sunt affecti. Quare & vos cauete, ne simile iudicium subire cogamini, deficientes à fide. Qualis autem fuerit origo Angelorum, docet Christus Iohan. 8. cum de Diabolo in hunc modum loquitur: In veritate non stetit, significans ex parte totum per synecdochen, videlicet originalem integritatem angelorum, qua angeli creati sunt iusti, veraces, casti, placentes Deo. Cum autem ab hac integritate defecerunt, facti sunt iniusti, mendaces, impuri, & aduersus Deum contumaces. Aq; hoc est, quod dicit: Reliquerunt domicilium suum, hoc est, integritatem & stationem, in qua diuinitus collocati fuerant. Quare & ad pœnas reseruati sunt, vt sistantur coram iusto iudice in magno illo die, videlicet cum Christus iudicaturus est viuos & mortuos. Dicitur autem hic dies merito magnus propter celeberrimum conuentum sanctæ Trinitais, Angelorum, omnium hominum & Diabolorum, in quo die Christus iustus iudex, vt coronam iusticiæ reddet omnibus pijs: Ita supplicijs æternis adiudicaturus est omnes contumaces Diabolos & homines.

Sicut Sodoma & Gomorra, & his finitimæ ciuitates, cũ simili modo scortati essent, & abijssent post carnem alienã, propositi sunt in exẽplar ignis æterni iudicij.

Tertium exemplum. Sodomitis & Gomorritis, donec innocentiæ studuerunt, bene erat. Verum postquam abierunt post carnem alienam, hoc est, sectati sunt prodigiosas libidines contra naturam, diuinitus sunt affecti supplicio. Nam igni cœlitus demisso consumti sunt, & sunt propositi toti mundo in exemplar iræ Dei & damnationis iustæ, propter defectionem ab obœdientia erga Deum. Ignis Sodomiticus symbolũ fuit ignis infernalis inextinguibilis, quo in perpetuum damnati homines & Diaboli punientur. Hæc pœna quam sit immensa ira Dei in peccatores ostendit. Neq; enim mirum est, eos nunquam finiendis tormentis puniri, qui infinitum bonum Deum ipsum contumaciter offenderunt. Vnde fit, vt qui perpetuo reatu tenentur, perpetuis etiam pœnis obnoxij puniantur.

Similiter sane & hi delusi insomnijs, carnem quidem polluũt, dominatum vero reijciunt, & dignitates conuitijs incessunt.

Iam notas quasdam falsorum Prophetarum, à quorum moribus Iudas dehortatur pios, enumerare incipit. Primum enim dicit eos perinde stolidos esse & rationis expertes, ac si altissimo veterno sensus omnes haberent sopitos. Fœde enim carnem libidinibus polluunt, Magistratum indigne reijciunt, & omnes dignitates sacrilege blasphemant. vide 2. Pet. 2.

At Michaël archangelus, cũ aduersus Diabolum certans disceptaret de corpore Mosis, non ausus est iudicium obijcere blasphemiæ, sed dixit, increpet te Dominus.

Exaggeratio est sceleris eorum, qui Magistratus & dignitates conuitijs incessunt. Michaël archangelus cum tantus esset, veritus est conuitijs incessere Diabolum pessimum, qui iam erat damnatus, & isti, cum puluis & cinis sunt, non verentur blasphemare dignitates à Deo ordinatas. HISTORIA de disceptatione inter Michaëlem & Diabolũ de corpore Mosis nullibi in scriptura, nisi hoc loco signatur. Quidam ex patribus dicunt noluisse Diabolum sepulcrum Mosis occultari, sed populo monstrari, specioso argumento disceptans aduersus archangelum, quasi multum referret sciri à populo, vbi tantus dux populi Dei sepultus esset. at sub hoc plausibili argumento venenum latuit. Nam ita voluit Diabolus paulatim populum ad idolatriam pellicere. Hoc cum intelligeret Michaël archangelus, Diabolo restitit, noluitq; hominibus monstrari sepulcrum Mosis. Hæc ratio disceptationis inter archangelum & diabolum verisimilis est, sed nos de hac disceptatione parum solliciti simus, cum verbo Dei non sit prodita. Quod autem in Deuteronomio scribitur, neminem nouisse sepulcrum Mosis, id sciamus diuino consilio factum fuisse, eoque pertinere, vt hoc facto admoneamur, Deum nolle reliquias sanctorum prostitui religionis gratia.

At hi, quæ non nouerunt, blasphemãt, quæ vero naturaliter tanquam rationis expertia animalia sciunt, in ijs corrũpuntur.

Consequens argumenti est per antithesin. Angelus, quæ intelligit reuera mala esse, non tamen blasphemat.

mat. At hi, quæ non intelligunt, blaſphemant & conuitijs inceſſunt, quæ vero inſtar brutorum animalium percipiunt vel intelligunt, in ea fine iudicio & ratione præcipites feruntur, ſe omni turpitudini ac libidini proſtituentes.

Væ ipſis. Nam viam Cain ingreſſi ſunt.

Confert falſos doctores cum Caino, idque cum in vita, tum in pœnis. Vita ſeu via Cain Geneſ. 4. deſcribitur, cuius partes ſunt plures. Prima, contemtus verbi traditi. Secunda, hypocriſis ſeu ſuperſtitioſus Dei cultus. Tertia, odium veræ Eccleſiæ. Quarta, tyrannis, perſecutio & oppreſsio innocentis fratris. Quinta, mendacium. Sexta, excuſatio imo inficiatio nefarij facti. Hac via & his gradibus peruenit Cain ad illud θρηνῶδες ἐπίφθεγμα væ. Nam ira Dei oppreſſus æternum eſt damnatus. Conſimili modo omnes, qui inſiſtunt veſtigijs Cain, ad ſimilem ruinam tendũt. Obſeruandum diligenter eſt, quod Deus ſtatim in initio poſt conditos homines ꝓpoſuit duo exempla, quæ perpetuo nos de æterno Dei decreto & regula iuſticiæ diuinæ commonefaciant. Vnum fuit exemplum Abelis, in quo Deus declarat, quod velit omnes pœnitentes & ſibi obœdientes tueri. Alterum fuit Cain, cuius hic meminit Iudas, quo oſtendit Deus ſe abominari hypocriſin & tyrannidem ,& velle punire contumaces æternis ſupplicijs. Hæc exempla ſemper ſint nobis in conſpectu, vt nos commonefaciant de regula iuſticiæ diuinæ, quam ſemper in iudicando intuetur.

Et deceptione mercedis, qua deceptus fuit Balaam, effuſi ſunt.

Honoris cupiditate & lucri ſpe victus Balaam, populo Dei maledicere voluit, ſed noluit Dominus audire Balaam. Deut. 23. hic ſuæ impietatis pœnas luit, Nume. 31. Hic Balaam de numero eſt eorum doctorum, qui Principum affectibus ſe libenter accommodant, vt honores applauſum & diuitias conſequantur, quorum finis erit impietatis ſtipendium, quale & Balaam fuit.

Et contradictione Choræ perierunt.

Numero. 16. ſcelus Choræ, & ſociorum eius deſcribitur. Primum enim non fuit contentus eo honoris gradu, in quem euectus erat. Deinde Magiſtratum blaſphemat, & gradus inter miniſtros Dei tollere conatur. ad vtrumq; confirmandum vſus eſt ſpecioſo argumento, videlicet quod indignum ſit, vt populus Dei ſanctus vlli in terris ſubijciatur capiti. Horum exemplum Papiſtæ ſequuntur, dum ſuos raſos nolunt ciuili Magiſtratui ſubeſſe. Et noſtro ſeculo Anabaptiſtæ Magiſtratui ciuili nullum in Eccleſia locum concedũt.

Hi ſunt in fraternis veſtris conuiuijs maculæ, vobiſcum conuiuantes.

In primitiua Eccleſia ſtatim à temporibus Apoſtolorum, fraterna Eccleſiaſtici cœtus conuiuia inſtituta ſunt, quæ propter mutuam caritatem alendam & fouendam celebrabantur, vnde græcis ἀγάπαι, id eſt, caritates dicebantur, quo nomine etiam ſacra cœna dicta eſt. Porrò, de conuiuijs fraternis ſeu ἀγάπαις ita ſcribit Tertullianus in Apologetico, cap. 39. Cœna noſtra de nomine rationem ſuam oſtendit. Vocatur enim ἀγάπη, id quod dilectio penes græcos eſt, quantiſcunque ſumtibus conſtet, lucrum eſt pietatis nomine facere ſumtum. Siquidem inopes quoque refrigerio iſto iuuamus, non qua penes vos paraſiti affectant ad gloriam famulandi libertatis, ſed autoramento ventris inter contumelias ſaginandi, ſed qua penes Deum maior eſt contemplatio mediocrium, ſed honeſta cauſſa eſt conuiuij. Reliquum ordinem diſciplinæ æſtimate, quid ſit de religionis officio, nihil vilitatis, nihil immodeſtiæ admittitur, non prius diſcumbitur, quam oratio ad Deum præguſtetur. Editur quantum eſurientes capiunt, bibitur quantum pudicis eſt vtile. Ita ſaturantur, vt qui meminerint etiam per noctem adorandum Deum ſibi eſſe. Ita fabulantur, vt qui ſciant dominum audire. Poſt aquam manualem & lumina, vt quiſquis de ſcripturis ſanctis, vel de proprio ingenio poteſt, prouocatur in medium Deo canere, hinc probatur quomodo biberint. Æque oratio conuiuium dirimit. Inde diſceditur non in cateruas Cæſionum, neque in claſſes diſcurſationum, nec in eruptiones laſciuiarum, ſed ad eandem curam modeſtiæ & pudicitiæ, vt qui non tam cœnam cœnauerint, quam diſciplinam. Hactenus Tertullianus.

Abſque metu ſeipſos paſcentes.

Maculas iſtas impuros doctores in fraternis conuiuijs appellat, idq; ideo, ſicut hic exponit, quia abſque vlla Dei & Eccleſiæ reuerentia ſe ipſos paſcunt & ingurgitant, ſolius ventris habentes curas.

Nubes

Nubes aqua carentes, ventis circumactæ.

Allegorice falsos doctores describit, respicit autem Iudas ad dictum Salomonis prouerb. 25. Nubes & ventus est sine pluuia, qui gloriatur pollicendo, & nihil præstat.

Arbores autumnales infrugiferæ, bis emortuæ & eradicatæ.

Hæc allegoria nihil aliud vult quã superior. Falsi doctores, inquit, sunt veluti arbores autumnales, hoc est, vt interpretatur, infrugiferæ. Sunt enim arbores, quæ in autumno videntur fructus polliceri, sed tantum inanem spem faciunt. Nam & mortuæ sunt, & nullam firmam radicem egerunt.

Vndæ efferatæ maris, despumantes sua ipsorum dedecora.

Hoc est, vt Petrus ait, fastuosa vanitatis verba sonant, & cum se ipsos omnis lasciuiæ & libidinis genere polluunt, inescant etiam alios cupiditatibus carnis, sed de his plura vide 2. Pet. 2.

Stellæ erraticæ.

Hoc est, micant in tenebris, sed imprudentes in naufragium pertrahũt, dum eos sequuntur. Metaphora videtur sumta à nautis, qui cum in tenebris nauigant, sæpe erraticas stellas pro fixis sequentes se ipsos perdunt.

Quibus caligo tenebrarum in æternum seruata est.

Aperte notat futurum supplicium illusorum de quibus agit. Seruata est, inquit, caligo tenebrarum, id est, densissimæ tenebræ. Priuati enim luce Dei sustinebunt horribiles pœnas.

Prophetauit etiam de ipsis septimus ab Adam Enoch dicens: Ecce venit Dominus cum sanctis millibus suis, vt ferat iudicium aduersus omnes, & redarguat, quicunq; ex ipsis sunt impij de factis omnibus, quæ impij patrarint, deq; omnibus duris, quæ locuti fuerint aduersus ipsum peccatores impij.

Maioris comminationis gratia testimonium Prophetæ Enoch adducit aduersus omnes impios. Idq; primum in genere, deinde in specie aduersus doctrinæ corruptores & falsos Prophetas, qui locuti fuerint aduersus Deum. Siue autem hoc dictũ Enoch fuerit ad posteros siue scripto traditũ, siue petitũ sit ex aliquo scripto, quod iam non extat, parum refert. Nos autem certo statuimus Apostolum nostrum testimonium certum & minime fictum adduxisse. Quod autem hic Enoch fuerit septimus ab Adam, liquet ex genealogia decem Patrum, quæ texitur Genes. 5. Adiecit autem Iudas septimum ad differentiam Enoch, tertij ab Adam, qui fuit filius Cain. Enoch autem, cuius hic fit mentio, ante diluuium, vt Helias post diluuium viuus in cœlum translatus est. Horum translatio testimonium est consensus doctrinæ, de vita & salute æterna consequenda, propter Christum mediatorem.

Hi sunt murmuratores, queruli, in cupiditatibus suis ambulantes, & os eorum loquitur prætumida, admirantes personas vtilitatis gratia.

Multa vitia sed cohærentia falsorum doctorum extremi temporis, enumerat, ipsissima carnis opera, adeo vt plane appareat, quod prorsus spiritu Dei vacui sint, frustraq; glorientur de fide & Euangelio. MVRMVRATORES sunt, qui nec de se ipsis nec de alijs recte iudicant, proprio iudicio se alijs præponunt, quod est superbiæ. Eodem iudicio peruerso aliorum fortunis, dignitatibus & honoribus inuident, quod est inuidiæ. Cum igitur murmuratores hi & superbi & inuidi sint, totam Legem Dei maligne abijciunt. Nam nec Deo suum honorem tribuunt, nec hominem vero complectuntur amore. QVERVLI, græce μεμψίμοιροι, sunt, qui de sua conqueruntur parte, sua sorte non contenti, vt qui se vel honore debito, vel digno officij gradu, vel iusto præmio fraudari, vel etiam se onere in vocatione sua grauari putant. HOC vitium μεμψιμοιρία, quod ex superbia proficiscitur, parit in dictis etiam tumorem quendam, vt facile vel inde ipsorum malitia agnosci posit. Verum quia ad honores & facultates peruenire non possunt sua virtute, adulantur diuitibus & potentioribus, quo ipsorum autoritate aliquando emergant. Hos dicit ambulare in suis cupiditatibus. Nam quic-

quid suadet illorum auaritia, καινοδοξία & voluptas, hoc faciunt. Nam hi tres affectus, vt recte ab veteribus matres dicuntur omnium malorum: Ita ab ijsdem appellantur iustissime nouercæ omnium virtutum.

Vos autem dilecti, memores estote verborum, quæ prædicta fuerunt ab Apostolis domini nostri Iesu Christi.

Vt Petrus ad scripta Pauli suos remittit: Ita Iudas noster scripta Apostolica, quæ tum in manibus piorum fuerunt, nobis commendat. Hinc apparet plerosq; Apostolos obijsse, cum hanc Epistolam scriberet Iudas. Nos proinde exemplo veteris Ecclesiæ in honore habeamus Apostolorum scripta. Quod autem Iudas ad Enoch, Prophetas & Apostolos remittat suæ Epistolæ lectores, significat omnium summum esse consensum, vt qui ex eodem fonte suam hauserint doctrinam. Confutantur præterea hoc loco, qui vocale verbi ministerium abolere conantur.

Quod scilicet dixerunt vobis, in extremo tempore futuros irrisores, qui in impijs suis cupiditatibus incedant.

Hoc & Petrus ex Pauli scriptis discendum esse monet. Irrisores vocat eos, qui omnem religionem salse derident, quod ideo faciunt, vt sibi liberum esse videatur, iuxta carnis desideria viuere.

Hi sunt, qui seipsos segregant.

Falsi doctores segregant seipsos à vera Ecclesia, nunc viciando doctrinæ substantiam, nunc nouam comminiscendo doctrinæ formam, interdum alia vitæ instituta sectando, nonnunquam etiam ceremonias sine graui caussa mutando. Hæc partim ex insidijs Diaboli, partim ex superbia & petulantia ingeniorum proueniunt. CONTRA commendatur pijs hoc dicto, serium doctrinæ cœlestis studium, vt tueantur doctrinæ puritatem, & sanctam coniunctionem in Ecclesia colant. Conseruatur autem doctrinæ puritas, si apud ipsos fontes Propheticorum & Apostolorum scripta maneamus, si doctrinæ fundamentum recte teneamus & firmũ, & si eandem formam doctrinæ, quantum quidem ad fundamentum attinet, sequamur. Nihil ergo nec in substantia, nec in fundamento doctrinæ cœlestis est illi mutandum, cui cordi est doctrinæ puritas. Huc spectat optimum & vtilissimum primitiuæ Ecclesiæ consilium, quo institutum est, vt integra doctrinæ forma, quam vocabant Catechismum, proponeretur, quæ non modo in publicis concionibus recitabatur, sed etiam reposcebatur ab auditoribus, vt propagarentur vna cum sententijs, certæ verborum formæ, certæ definitiones & diuisiones rerum. Ad hunc vsum tradita sunt symbolum Apostolicum, & Nicenum. Ad hunc vsum in scholis & in templis, vbi piæ reformatæ sunt Ecclesiæ, certa forma doctrinæ traditur. Sed potest hic aliquis obijcere, liberum esse verbis quibusuis vti, modo nulla in doctrinæ substantia fiat mutatio. At ego nunquam liberum esse dixero, quod magis facit ad destructionem quam ad ædificationem. Habemus enim, vt Paulus ait, potestatem non ad destructionem, sed ad ædificationem. Huc facit quod μόρφωσιν doctrinæ in Iudæis commendat Apostolus Rom. 2. & suo Timotheo præcipiat, ne permittat vt quisquam ἑτεροδιδασκαλῇ, quod sane & ad doctrinæ substantiam, & formam pertinet. Præcipit etiam vt retineat typum doctrinæ à se acceptum. BASILIVS magnus in quadam Epistola ad Neocæsariensem testatur, se certam formam, quã puer didicit, perpetuo secutum fuisse. Ita enim scribit: Meæ fidei euidens demonstratio est, quod à laudatissima muliere Macharia (quæ ex vestra vrbe venerat) nutrice mea institutus sum, à qua didici beatissimi Gregorij verba, quæ illa quidem diligenter conseruabat, ijsq; me puerum finxit & formauit. Postea vero, cum per ætatem accessisset iudicium, peragraui magnam terræ partem atq; maris, si quos inueni, qui iuxta pietatis traditam regulam incederent, hos & patres æstimauimus, & duces animarum nostrarum in via, quæ ad Deum ducit, fecimus, & vsq; ad hanc horam gratia eius, qui nos vocauit sancta vocatione in cognitionem sui, aliam doctrinam non nouimus. Hactenus Basilius. AD HÆC dissimiles verborum formæ, dissimiles definitiones etiam, vbi res non discrepant propemodum, vt in cantu dissonum quiddam καὶ ἀνάρμοστον faciunt, vt taceam dissimilitudinem sæpè parere nouas & absurdas opiniones. Postremo etiam exemplum est periculosum. Nam qui à recepta verborum forma & comprobata graui autoritate discedunt, sæpe gignunt nouas opiniones, sicut disputationes Pelagij, Arrij & aliorum testantur, nec desunt nostro seculo tristia exempla, quæ potius silentio præterire, quam recitare volo. Deus det nobis, qui eundem Christum colimus, vt eodem etiam spiritu sapiamus, atq; ita consentiamus in doctrinæ puritate, vt integra doctrina sine corruptelis ad posteritatem transmittatur. Nam vbi pura est

doctrina,

doctrina, vna docendi forma, illic quoq; sancta viget concordia, in qua singulos ita vitam instituere oportet, vt aliqua parte suorum laborum conferant aliquid operæ ad ornandam gloriam Christi. Hic scopus esse debet præcipuus omnibus hominibus. Nam ad hunc finem conditi sumus, vt per nos Deus innotescat, ad hunc finem redemti sumus, vt Deum ipsum pure colamus, quod sane fieri non potest, nisi puritas doctrinæ & sancta concordia retineatur.

Animales, spiritum non habentes.

Hæc descriptionis pars omniũ hæresium caussam aperit. Est enim hæresios fons, quod homines spiritu Dei non præditi in rerum diuinarum iudicatione, carnis intelligentiam & iudicium rationis sequuntur. Nam animales sunt, vt ipse Apostolus interpretatur, qui spiritum non habent. Hic per spiritum necesse est intelligere, non veteris hominis spiritum, sed noui, hoc est, Spiritum sanctum. Homo proinde totus cum omnibus suis facultatibus inferiorib. & superioribus ψυχικὸς est. Quatenus igitur noua luce spiritus nõ est illuminatus, dicitur ψυχικὸς, (1. Corinth. 15.) animalis. ψυχικὸν enim opponit Paulus spirituali (1. Corinth. 2.) ψυχικὸς, inquiens, homo, non capit ea, quæ sunt spiritus Dei. Inferiora enim (vt inquit Ambrosius) non capiunt superiorum consilia. Proinde hæretici, cum spiritu Deĩ destituuntur, non possunt loqui & facere, nisi quæ sunt inimica Deo. Roman. 8. φρόνημα enim carnis inimicitia est cum Deo. Complectitur autem φρόνημα ὁρμὴν & λόγον, adeoq; quicquid est in homine nondum renato, & verbo Dei docto.

Vos autem dilecti sanctissimæ vestræ fidei superstruentes vos ipsos, in Spiritu sancto orantes: Alij alios in caritate Dei conseruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam, & alios quidem habito delectu commiseramini, alios vero terrore seruate ex flamma rapientes, odio habentes etiam eam tunicam, quæ à carne commaculata est.

Hæc exhortatio loco conclusionis est præsentis Epistolæ, estq; admodũ apta. Postquam enim dehortatus est pios à falsis doctoribus, oportune hortatur Apostolus eosdem, ad ea officia, per quæ in sana doctrina securi conseruari possunt. Quoniam autem hæc exhortatio præcipua officia Christianæ vitæ continet, eam in certas hypotheses retexam, quo distinctius appareat, quid doctrinæ & admonitionis contineat, sunt itaq; sex huius exhortationis hypotheses. PRIMA, pij se ipsos superstruant sanctissimæ fidei, hoc est, crescant in cognitione doctrinæ, & sumant quotidiana incrementa fidei. Hæc enim duo natura coniuncta sunt. Nam pro modulo cognitionis, augetur fiducia. Vocat autem fidem sanctissimam, primum propter firmitudinem doctrinæ, deinde propter effectum. Sanctos enim efficit, cum per eam nascimur filij Deo, præterea dicitur sancta fides, quia operatione Sancti spiritus in nobis concipitur ad prædicationem verbi. SECVNDA, pij in Spiritu sancto orent, hic est proximus fidei fructus, quo synecdochicôs intelligitur pietas erga Deum. Nam oratio ex fide profecta, præcipua cultus Dei pars est. TERTIA, pij alij alios in caritate Dei conseruent. Quemadmodum fides in prima tabula, pietatem erga Deum: Ita in secunda caritatem erga proximum gignit. Vbi ergo nec pietas erga Deum conspicitur, nec caritas erga proximum, ibi plane viua & vera fides nulla est. QVARTA, pij expectent misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam, quia multa dura perferenda sunt Christianis in hac vita, quibus tanquam igni exploratur eorum fides, præcipit Apostolus, vt in omnibus aduersis & prosperis proponant sibi misericordiam Domini nostri Iesu Christi, atq; adeo vitam æternam, in qua omnia nostra officia & afflictiones compensabuntur. Quicunq; enim iudicium Dei solum intuentur in afflictionibus, nequaquam possunt subsistere, sed vel irascuntur Deo, vel desperant de venia, quare vtrunq; coniungi oportet, videlicet iudicium Dei iuste punientis, & misericordiam eiusdem in iudicio. Nam ideo punit, vt locus sit misericordiæ. QVINTA, pij alios quidem habito delectu commiserentur, alios vero terrore seruent, è flamma eos rapientes. Hac hypothesi docet Apostolus, quomodo agendum sit cum fratribus, quorum duo genera facit, alij enim minus, alij magis in vita & moribus delinquunt. Illi lenius tractandi sunt, & cum commiseratione erigendi. Hi quia in ipsa flamma periculorum versantur, denunciato periculo, & incusso terrore castigandi sunt acrius. SEXTA, pij odio habeant eam tunicam, quæ à carne commaculata est. Hæc hypothesis allegorica sumta est à lege Mosis, qua interdictum erat, ne morticina tangerent Iudæi, aut vestes attingerent maculatas morticino. Quare significatur abstinendum esse à peccatorum hominum (quales sunt falsi doctores, blasphemi, hypocritæ, & scelerati) conuersatione. Qui vt spiritualiter sunt mortui: ita sua contagione inficiunt eos, cum

quibus

quibus conuersantur, iuxta Salomonis dictum: Qui picem tetigerit, inquinabitur ab ea. Et qui communicat stulto, similis ei efficitur. Et in Psalmo 17. dicitur: Cum peruerso peruersus eris. Et Paulus ex Menandro, φθείρουσιν ἤθη χρησθ' ὁμιλίαι κακαί.

Cæterum ei, qui potest vos seruare à peccato immunes, & statuere in conspectu gloriæ inculpatos, cum exultatione, soli sapienti Deo saluatori nostro, gloria, & magnificentia, & imperium, & potestas, & nunc & in omnia secula amen.

Claudit Epistolam δοξολογίᾳ, vnde monemur, nostri officij esse, ad mentionem beneficiorum Dei ad laudes, Dei prorumpere. Hic locus cum eo qui paulo antea præcessit, conferendus est, ne quis hos inter se pugnare existimet. Supra dixit, Superstruite vos sanctißimæ fidei, & seruate vos in caritate Dei. Hic autem Deo tribuit soli hanc gloriam, quod nos à peccatis immunes seruare poßit. Si nos id poßimus facere, cur Deo tribuitur? Si solus Deus id facit, cur nobis ascribitur? Hæc duo videntur simul stare non posse sine contradictionis implicatione. Si solus Deus nos immunes à peccato seruat, recte videntur quidam omne studium & conatum auferre hominibus, etiam renatis, voluntatem hominum omnino paßiue se habere ad omnia pietatis exercitia pronunciantes. Contra vero, si homini relinquitur præstandi facultas, aliquid humanis viribus tribuendum esse videtur. SED hæc antilogia hoc pacto reconcilianda est. In renatis voluntas hominis reformata est spiritu Dei. Quare salutaria, quæ non voluit per naturam ante regenerationem, iam regeneratus vult per gratiam, atq; ideo, quia diuinitus datur ea facultas, omnis profectus noster in pietate Deo ascribendus est. Et quia hanc facultatem donatam habemus, non debemus segnescere, sed magis magisq; excitare donum quod accepimus, cum gratia spiritus Dei, voluntas & mutata & reformata prius, & deinde adiuta, potest aliqua Deo grata imperare. Huc pertinet illud Bernardi: Bona voluntas comitatur gratiam. DE vsu particulæ AMEN, hoc teneatur. Particula amen, vsum habet in precationibus, in votis, in approbationibus, in promißionib. & in asseuerationibus. In precationibus est fidei obsignatio. In votis est affectus comprecantis signaculum. In approbationibus est consensus testificatio. In promißionibus est rerum promissarum certificatio. In asseuerationibus adhibetur, vt Basilius ait: εἰς βεβαίωσιν τῶν ῥηθησομένων καὶ πληροφορίαν τῶν ἀκουόντων, hoc est, vt fides eorum, quæ dicuntur, fiat auditoribus.

NOBI-

NOBILITATE, VIRTVTE, SAPIENTIA, ET PIETATE PRÆSTANTI D. IOHANNI SKOVVGAARDT, DOMINO DE SKOVVGAARDT, PRIMARIO SECRETARIO REGIS DANIÆ, PRVDENTISSIMO, AC CONSERVATORI ACADEMIÆ HAFNIENSIS FIDELISSIMO, AMICO ET PATRONO PERPETVA OBSERVANTIA VENERANDO, GRATIAM ET PACEM A DEO PATRE PER IESVM CHRISTVM PRECATVR

NICOLAVS HEMMINGIVS.

INTER SEPTEM ILLOS CELEBRES GRAECIAE ſapientes vnus fuit, qui ſuis ſectatoribus hoc commendauit ſymbolum ἕπȣ θεῷ, Sequere Deum: Hoc dictum ideo ſapiens ille ſemper in conſpectu eſſe voluit, vt perpetuum quoddam incitamentum eſſet ad Deum agnoſcendum, amandũ, colendum. Hic etenim veræ ſapientiæ & veriſſimus & vltimus finis exiſtit. Nam cum abſolutæ ſapientiæ, iuxta veram philoſophiam duo ſunt gradus, Primus, vt homo ſeipſum noſcat: Poſtremus, vt homo Deum noſcat: quibus vt ſcopus vera felicitas propoſita eſt, haud immerito ſapiens ille finem vltimum ſapientiæ hoc breui dicto ſuis commendatum reliquit. Siquidem vbi actionum finis certus proponitur, ea quæ ad finem ſpectare videbuntur, aptius, & rectius quæri, collocari, aptari, & ordinari poſſunt.

Hactenus quidem recte ſapiens ille, verum vbi ventum eſt ad actionem & imitationis modum, toto cœlo à ſcopo, quem ipſe præfixit, aberrauit. Nã nec quis Deus ſit per ſapientiam ſuam ſcire potuit: Nec viam rectam tenuit: Nec ducem habuit in altiſsimis iſtis tenebris, in quas immerſus erat. Quare nunc in dextram, nunc in ſiniſtram miſere à Deo aberrauit, quem recte ſequendum eſſe docuit. Sapientia ſiquidem huius ſæculi minor eſt & inualidior, quam vt nos ad ipſum bonitatis & felicitatis fontem, & autorem Deum, cuius fruitio vera & perfecta hominis beatitudo eſt, adducat. Id quod non ſolum experientia omnium ſapientum mundi, verumetiam Pauli teſtimonio comprobatur, qui ait ex ore Dei: Perdam ſapientiam ſapientum, & prudentiam prudentum reprobabo. Etſi igitur piam legem ſuis ſectatoribus præſcripſit ille, tamen neminem ſua lege beatum fecit, quod vtiq; feciſſet, ſi veræ ſapientiæ gnarus, viam rectam monſtraſſet. Hanc autem veram ſapientiam ſola Eccleſia Dei & habet & nouit. De qua idem Apoſtolus in hunc modum, poſtquam in ſapientia Dei non cognouit mundus per ſapientiam Deum: placuit Deo per ſtultam prædicationem ſeruare credentes. Hoc eſt, poſtquam homines in hac mundi fabrica, in qua ſingularis illa Dei ſapientia inſculpta eſt, atq; omnium oculis expoſita, non cognouerunt Deum, Deus ſua gratuita & infinita bonitate ſapientiam incognitam mundo propoſuit, nempe Euangelium de filio ſuo Ieſu Chriſto, per quem ſaluare credentes ſtatuit, vt ita conditionis ſuæ finem per gratiam conſequantur, quem per corruptam naturam non potuerunt aſſequi. Nam cum homo ex fine eſt cenſendus, vanus

nus est & miserrimus si non assequatur finem. Perfectissimus vero ac proinde felicissimus si consequatur. Cum itaq; finis hominis sit vt sequatur Deum ac Deo fide & amore iungatur, maximæ sunt laudes eius sapientiæ, qua recta ducemur ad hunc nostræ conditionis finem. Hanc sapientiam, id est, Euangelium Christi testatur Paulus à principibus seculi huius absconditam. Quare qui Euangelium repudiant in densissimis tenebris extra viam beatitudinis aberrant. Contra vero qui Euangelium recipiunt, habent sapientiam per quam & ipsi se norunt, & Deum cognoscunt, & rectam viam, qua Deum sequi possunt, tenent. Habent & ducem qui se eductos ex densissimis ignorantiæ tenebris recta ad Deum ducit, vt nec ad dextram, nec ad sinistram in inuia deflectant. Euangelium proinde est sapientia illa per quam Deus, quem sequi oportet, cognoscitur. Via est Christus Iesus Dominus noster. Hic etiam dux est qui nos recta dirigit, oculos mentis nostræ illuminans suo verbo & spiritu, vt à recta via non deflectamus, vel per errores pernitiosos, vel per mores prauos, quibus à Deo disceditur. Ita enim ipse vt summam suorum beneficiorum breui sententia concludat, ait: Ego sum via, veritas, & vita: Hæc breuis sententia, illustrata alijs scripturæ dictis, summam sapientiam Christianorum continet. Principium enim, medium, & finem beatitudinis nostræ Christo tribuit. Dicitur enim Christus primum via, deinde veritas, postremo vita.

Via est doctrina, merito, exemplo. Via doctrinæ beneficio est, vt in Iohanne scribitur: Deum nemo vidit vnquam, nisi filius vnigenitus, qui est in sinu patris, ille nobis enarrauit. Et Paulus: Factus est nobis sapientia à Deo. Hic enim Dei filius semper affuit Ecclesiæ, & spiritu suo Prophetas, vt Petrus testatur, de seipso instruxit. Via merito est, quia ipse obœdientia crucis à peccatis nos expiat, & obœdientiam legis nobis imputat, vt iusti censeamur coram Deo, ac si nos ipsi legem impleuissemus. Ideo Paulus ait: Christus est impletio legis in iusticiam omni credenti, hoc est, Omnis qui credit, habet quod lex requirit, nempe legis iusticiam à Christo quidem præstitam, sed sibi imputatam. Sic quoq; Augustinus perpulchre: Delicta nostra sua delicta fecit, vt iusticiam suam nostram iusticiam faceret. Via exemplo est, vnde ait Iohan. 12. Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, & vos faciatis. Et alibi: Diligite vos inuicem, sicuti ego dilexi vos. Item: Mandatum nouum do vobis, vt diligatis vos inuicem. Doctrina proinde mentem illuminat, & Patrem monstrat, merito iustificat, exemplo normam vitæ præscribit, vt iustissime vnica via salutis dici mereatur.

Veritas est completione Prophetiarum, constantia promissorum, ducatu. Primum enim in ipso completa sunt omnia Prophetarum vaticinia, & figuræ veteris populi. Vnde Iohannes: Lex per Mosen data est, gratia & veritas per Iesum Christum, id est, quæ Moses figuris adumbrauit, Christus veritate compleuit. Deinde constanter suas promissiones seruat, promisit se affuturum Ecclesiæ, & suam præsentiam testatur mirabili Ecclesiæ conseruatione in tot furoribus Diabolorum & hominum. Promisit fore vt portæ inferorum non sint præualituræ aduersus Ecclesiam, hanc promissionem constanter seruat. Præterea dux est à tenebris ad lucem Dei, Qui, inquit, me sequitur, non ambulat in tenebris. Sequitur autem Christum, qui in sinceritate doctrinæ, constantia fidei, & obœdientiæ studio se illi coniungit.

Vita est regenerando, sanctificando, glorificando. Regenerando quidem, quia per Spiritum suum nos regenerat in nouos homines. Nam cum credimus, nascimur filij Dei arcano quodam afflatu, & operatione spiritus Christi, iuxta illud: Dedit hunc honorem credentibus in nomen eius, quod nascantur

nascantur filij Dei. Deinde sanctificando, Nam regeniti indies magis magisq; virtute mortis & resurrectionis Christi mortificamur carne, & viuificamur spiritu. Sic enim docet Apostolus Roman. 6. cum ait. An ignoratis, quod quicunque baptizati sumus in CHRISTVM IESVM in mortem eius baptizati sumus. Consepulti igitur cum eo sumus per baptisma in mortem, vt quemadmodum excitatus est CHRISTVS ex mortuis in gloriam patris, sic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Quod igitur mortificatur in nobis caro, virtute fit mortis CHRISTI, quod viuificatur spiritus, efficacia efficitur resurrectionis eiusdem. Postremo dicitur vita glorificando. Nam sua potentia nos excitabit, & excitatos donabit immortalitatis gloria, atque ideo dicit, Ego sum resurrectio & vita. Nam eius officium vtrumque est, videlicet excitatio mortuorum & donatio æternæ vitæ, in qua conformes ipsi erimus in omni æternitate. Hæc conformitas hominis cum Christo, quæ est coniunctio seu vnio ipsius cum Deo, est perfecta hominis beatitudo, atque adeo finis hominis. Nam si finis hominis est, quod perfectum hominem & beatum reddit, & ea de caussa nominatur finis, quia ad vltimum & perfectissimum pertinet, profecto status hominis perfectissimus in æterna vita erit, illa cum CHRISTO conformitas, in qua homo acquiescet in omni æternitate beatus. Huc spectat Philosophi dictum, ἕπυ θεῷ. Huc vniuersa scriptura pertinet, hanc ob caussam filius Dei in mundum venit, huius boni vt particeps fieret homo, Deus passus est, vt sua morte satisfaceret pro peccato nostro, resurrexit vt nobis suam iusticiam impartiret & obsignaret. Porro cum ad scopum nemo perueniat nisi per iter intermedium, sacra scriptura monstrat nobis iter, & contendendi ad scopum præfixum, modum, nempe fidem in CHRISTVM vnicum autorem, & ducem æternæ vitæ, quæ nobis proposita est. Quæ autem sit vis huius fidei, luculente docet Iohannes in suis Epistolis, & summa huc redit, vt fide iungimur CHRISTO, & cum Patre & Filio & Spiritu sancto habemus societatem, ita ex eadem Deum, vt summum bonum diligemus, & nos inuicem amabimus sincero & pio amore. Deinde quia Diabolus conatur nos à via abducere, vel per impiam doctrinam, vel per mores prauos, commendat Iohannes nobis studium tenendi recti itineris, ne vel in dextram, vel sinistram deflectamus: In has Epistolas Iohannis Commentarios hos emitto, vt rudioribus lectoribus, hac mea opella prosim, eosque quasi manu ducam in rerum intelligentiam, quæ in his Epistolis proponuntur maximæ & summe necessariæ. Nam hic Iohannes castissimo sermone de fine bonorum, de quo frustra disputarunt Philosophi, agit. Et pulcerrime ostendit modum sequendi Deum vero cultu & amore, vt ad perfectam illam vitam & beatam tandem perueniamus, ac societatem perpetuam cum sancta trinitate habeamus, vere diuinæ naturæ participes, vt Petrus ait.

Hos autem Commentarios tibi vir clarissime ac patrone obseruande inscribere placuit. Primum vt ex hac testificatione animi mei erga te intelligas, quo in loco te habeam & quanti te faciam. Nam vt omnes quibus notus es, te propter comitatem, humanitatem, grauitatem singulari candore temperatam, prudentiam, iusticiam, solertiam in conficiendis negotijs admirantur: Ita & ego non solum has summas in te virtutes suspicio ac veneror: Verum etiam cum meis collegis Professoribus huius regiæ Academiæ, agnosco nos plurimum tibi debere, qui semper nobis adesse & nostra negotia promouere fideliter apud regiam Maiestatem consueuisti: qua re declaras quo sis affectu erga Ecclesiam DEI, & studia pietatis, neque dubito quin DEVS hanc tuam erga nos bonitatem sit compensaturus liberalissime. De-

inde vt alij inuitentur propter tuam autoritatem ad lectionem harum commentationum nostrarum, quas nisi me multum fallit opinio, spero pijs animum additura ad pie pergendum in stadio pietatis, donec tandem apprehendant per CHRISTVM vitam æternam, hoc est finem bonorum, ad quem sola pietas, quæ in his Epistolis traditur, rectissima & vnica via est: Vale optime, corpore, spiritu & animo integer. Ex Musæo nostro quarto Idus Nouembris, Anno à Christi natiuitate M. D. LXIX.

ARGV-

ARGVMENTVM IN PRIMAM EPISTOLAM IOHANNIS APOSTOLI.

10 CVM QVATVOR NECESSARIO SPECTANDA VIDENTVR in cuiusuis sacri scripti enarratione, eadem nobis hic breuiter proponenda & exponenda sunt. Sunt autem hæc quatuor: quis scriptionis autor, quæ scribendi occasio, quis status seu principalis quæstio, & quis tractationis ordo seu methodus.

DE PRIMO.

Autor huius Epistolæ est Iohannes filius Zebedæi, frater Iacobi Maioris, consobrinus Domini, qui à piscatore Apostolus & Euangelista factus est, quem Dominus singulari affectu præ cæteris Apostolis complexus est, qui & Domino sæpius affuit quã alij. Hunc adhibuit Dominus, cum filiam Iairi mortuam reuocaret ad vitam, hunc 20 adhibuit in monte cum colloqueretur cum Mose & Elia in transfiguratione. Hunc comitem habuit in horto Gethsemani in agone suo. Hunc astantem cruci alloquitur, eiq́ matrem suam commendat. Huic apparuit aliquoties cum alijs post resurrectionem, & in die Pentecostes eundem visibili Spiritus sancti donatione instruxit. Hic Iohannes post ascensionem Domini 68. annos Euangelium docuit, & rexit Asiaticas Ecclesias, excepto eo tempore, quo fuit in Pathmon Insulam relegatus, vbi vidit Apocalypsin. Gesta huius viri narrantur in Historia Ecclesiastica, in Irenæo, Epiphanio, Hieronymo & alijs multis scriptoribus. Moritur tandem, teste Eusebio, Ephesi, vbi à discipulis sepelitur. Hinc apparet quæ sit & quanta huius Epistolæ autoritas: Cum enim Iohannes nullum habuit præceptorem præter filium Dei, idq́ integro triennio, 30 & postea ipsius spiritu regebatur, nihil potuit, nisi cœlestia & diuina spirare.

DE SECVNDO.

Occasio scribendi duplex fuit Iohanni. Vnam præbuerunt hæretici eius temporis, alteram charitatis mutuæ inter Christianos languor. Cherintus, Menander & Ebion, partim Christi diuinitatem, partim humanitatem, partim officium oppugnauerunt, quos Iohannes dum vixit & voce & scriptis repressit. Studium veræ pietatis & charitatis Christianæ quotidie languidius fieri cœpit, idq́ vitio eorum, qui nomine 40 potius, quam re Christiani fuerunt. His caussis motus Iohannes, hanc sanctissimam Epistolam scribit: quæ ideo Catholica inscribitur, quia non vni homini, non vni ciuitati, non certo populo, scripta est: sed omnibus hominibus promiscue omnium temporum. Quare & nobis charior esse debet, vt quæ nobis quoq́ destinata sit.

DE TERTIO.

Circa hæc tria tota versatur Epistola, videlicet, vt Christiani retineant & conseruent agnitionem & fidem Christi, vt fugiant Antichristos & falsos doctores, vt sincera 50 charitate se mutuo complectantur.

DE QVARTO.

Tractationis methodus est qualis patrum esse solet, cum suos charissimos liberos instituunt, quorum affectus paternus facit, vt eadem sæpius instillent, & præcipua veræ pietatis capita veluti breuibus aphorismis claudant. Deducit tamen principales propositiones ex suis principijs & caussis, quas propositiones subinde repetitas, alijs atq́ alijs rationibus munit & confirmat, quemadmodum in exegesi ostendemus.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Cum prædicatio de Christo, Deo & homine, eo pertineat, vt cum Deo, qui lux est, societatem habeamus, decet profectò nos in lumine ambulare, quibus peccata expiantur sanguine Christi & remittuntur, modo ea confiteamur.

Ordo & partes Capitis primi.

Primum à fine prædicationis de Christo, Deo & homine colligit propositionem, videlicet, quod oporteat conuersos in lumine ambulare. Deinde quia sunt quatuor genera hominum in externo Ecclesiæ cœtu, videlicet, impœnitentes, vere pij, hypocritæ, & infirmitate lapsi, vt impœnitentes frustra gloriari de societate cum Deo, & vere pios, sanguine Christi ablutos, societatem inter se & cum Deo habere pronunciat: ita hypocritas falli, cum se peccatores non agnoscunt & lapsos recipi modo confiteantur peccata sua, testatur. Atque ita peritissimus animarum curator pro morborum varietate medicinam applicat.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVOD erat ab initio, quod audiuimus, quod vidimus oculis nostris, quod spectauimus & manus nostræ contrectauerunt de verbo vitæ, (& vita manifestata est, & vidimus & testamur, & annũciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrẽ, & manifestata est vobis) quod (inquam) vidimus & audiuimus, id annunciamus vobis.

Summa horum verborum est hæc: Annunciamus vobis Christum, seu prædicamus vobis Euangelium de Christo. Verum hac longa periphrasi vsus est Apostolus, vt suum testimonium de naturis, diuina & humana in Christo, de vnione naturarum in vna hypostasi, & de officio Domini, contra Hæreticos sui seculi, extaret. In his, cum summa sapientia Christianorum sita sit, particulatim textum excutiamus.

Quod erat à principio. Huius dicti interpretatio petatur ex principio Euangelij Iohannis, vbi sic ait Euangelista: In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum, &c. hoc est, Verbum non cœpit existere, cum Deus initium fecit creandi quicquid conditum est: sed iam tum existebat, seu potius subsistebat, vt ἦν sit idem quod ὑφίςατο, id est, subsistebat. Hæc contra Cherintum & Ebionem faciunt, qui diuinam Christi naturam oppugnarunt, quorum insaniam his breuibus verbis refutat Apostolus. Deinde, & quid, & quomodo erat Verbum, exponit, videlicet quod erat DEVS verus cum Patre. Erat (inquit) apud Deum (ergo distincta à patre est persona (Et Deus erat Verbum, id est, Verbum erat Deus: ergo vnum cum patre in veritate diuinæ essentiæ. Obseruanda est hic, in verbo Erat, temporis ratio. Non dixit Euangelista nec hic nec in Euangelio suo, Fuit, sed erat, quod indefinite, vt ait Ambrosius, tenditur. Significatur enim hoc verbo æterna filij à patre natiuitas. Hinc ergo confirmetur fides nostra de Christo Domino, videlicet quod sit ab omni æternitate ante creationem rerum, quod sit verus Deus, quod sit distincta persona à patre, quod sit eiusdem diuinæ essentiæ cum patre & Spiritu sancto: vide Ambrosium de fide ad Gratianum, 1. cap. 5.

Quod audiuimus. Hoc ad vocem patris, qui testimonium præbuit filio suo in monte Tabor hisce verbis: Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacitum est, Ipsum audite, referendum est. Hæc concio, quam Apostoli audiuerunt, constat duabus partibus, videlicet testi-

testimonio Dei patris de filio, & mandato, quo obligatur mundus ad audiendum hunc filium. Testimonium ipsum quatuor illa habet, quæ pios de Christo Domino tenere oportet, in quorum fide, nostra salus consistit. PRIMVM enim testatur pater de diuinitate filij, cum Iesum stantem cum Mose & Elia, vocat filium non simpliciter, sed dilectum. Nam hoc epitheto separat illum à filijs adoptiuis, qui quidem dilecti sunt, sed in dilecto, ad Ephes. I. cum hic Iesus sit dilectus in se, & propter se, quia eiusdem est substantiæ cum patre. DEINDE humanitas Christi conspicitur ab ipsis discipulis. Nam astat Mosi & Eliæ, & cum illis loquitur verus & perfectus homo. TERTIO vnitas personæ pronomine, HIC, demonstratur. Nam si duæ fuissent personæ, vt duæ sunt naturæ, non dixisset hic in singulari numero, sed hi. QVARTO cum additur: In quo mihi complacitum est, seu in quo vel per quem sum placatus, officium Christi proponitur, quod est placare iram Dei & saluare. Hæc quatuor illustrari & declarari debent ex veteri & nouo Testamento, nam huc tota fere scriptura pertinet. Mandatum videlicet: ipsum audite, obligat omnes homines, vel ad obœdientiam, vel ad pœnam. Qui obœdiunt huic mandato, & fidem doctori Christo adhibent, saluantur: qui vero non obœdiunt, nouo reatui se astringunt, & maiora supplicia sustinebunt, vt qui & hoc Dei mandatum & filium doctorem contemserint.

Quod vidimus oculis nostris. Hoc ad miracula refero, quibus manifestauit gloriam suam, huc illud: Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre. Christus enim cum miraculose sanat leprosos, excitat mortuos &c. se conspiciendum præbet. Primum enim diuinam suam potentiam confirmat. Nam cum facit quod nulla creatura imitari posit, ostendit se creatorem esse, atq; adeo omnipotentem. Secundo, suam promtißimam voluntatem ad iuuandum omnes, qui ad se confugiunt declarat, nam apud ipsum non est personarum acceptio. Tertio, officium suum esse sanare homines & saluare significat, quod symbolo sanationis corporum adumbratur. Quarto, obsignat suis miraculis certitudinem verbi sui, vt illi credentes saluemur.

Quod spectauimus, & manus nostræ contrectauerunt. Hæc ad manifestationem Christi post ipsius gloriosam resurrectionem pertinent: nam post resurrectionem se viuum discipulis exhibuit, quem & manibus contrectauerunt in euidentius resurrectionis argumentum. Hic ergo & humanitas Christi vera, & vnio hypostatica duarum naturarum in vna persona, significatur. Quæ omnia eo pertinent, vt Apostolus sua autoritate & testimonio Menandrum & Ebionem hæreticos compescat, qui tum temporis peruersa doctrina Ecclesiam Dei perturbauerunt, negantes nunc diuinitatem Christi, nunc veritatem naturæ humanæ, nunc vnionem personalem.

De verbo vitæ. Hoc proprium Euangelij obiectū est, in quo primum perpendendum est, quod extra Christum nulla sit vita, sed mors tantum & damnatio. Deinde, quod in solo Christo vita & salus quærenda sit, & ab eo solo petenda. Huc appellationes variæ filij Dei pertinent, quæ nobis exponunt, quomodo vita sit in hoc λόγῳ. Inter multas hæ sunt præcipuæ: Deus, λόγος, filius vnigenitus, qui est in sinu patris, via, veritas, vita, lumen, sapientia, virtus, Dei potentia, splendor, character, signaculum, Dominus, Rex, Pastor, Episcopus, Sacerdos, omnium imperator, Sceptrum rectitudinis, sceptrum regni, qui est, qui erat, & qui venturus est. Harum appellationum rationem vide in oratione secunda Nazianzeni de filio. CÆTERVM cum hæc appellatio λόγος sæpius tribuatur filio Dei in scriptura, eius appellationis rationem libet hic paucis exponere, neq; est vna tantum huius appellationis ratio, sed ex uerbo Dei & sanctorum patrum scriptis, quintuplex colligi potest. PRIMA ratio appellationis sumi potest ex primo capite Genesis, ubi scribitur, quod ad uerbum Dei, uel Deo dicente, factum sit, quicquid Deus fieri uoluit. Hoc Apostolus noster in suo Euangelio interpretari uidetur, cum affirmat omnia per ipsum, scilicet λόγον, facta esse. Quare non dubium est, quin Iohannes cum ait: In principio erat λόγος, respiciat ad creationem, significans filij Dei æternitatem, potentiã & uirtutem, ut qui fuerit ante res creatas, & per quem Deus omnia condiderit: vnde & alius à patre, hoc est, distincta à patre persona, demonstratur. Hæc ratio eo pertinet, ut perpetuo nos admoneat, quod filius Dei sit ille λόγος, per quem Deus omnia condiderit. SECVNDA appellationis ratio petitur ex Epistola ad Hebræos, vbi hic λόγος character uocatur ὑποστάσεως paternæ, hoc est, expressa imago personæ patris. Vt

enim animi character est sermo: ita filius Dei nobis animum patris exponit, iuxta illud: Deum nemo vidit vnquam, vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse nobis enarrauit. Huc & illud Domini dictum ad Philippum pertinet: Qui videt me Philippe, videt & patrem. TERTIA appellationis ratio ex promissionis verbo sumitur, quia enim promissionis verbum erat de hoc filio (quod verbum primum ab ipso Deo primis nostris parentibus propositum est, videlicet: Semen mulieris conteret caput serpentis: & inde sæpius alijs atq; alijs verborum formis repetitum, & per Prophetas inculcatum est) dicitur filius Dei λόγος, vnde Apostolus: In principio erat verbum, ac si dicat, ille de quo locutus est Deus toties, de quo facta est promissio patribus, de quo Prophetæ vaticinati sunt, erat in principio, antequam quicquam rerum conderetur. QVARTA ratio eorum est, qui dicunt filium Dei ideo λόγον dici, quia ipse per suum spiritum locutus est sanctis patribus ante assumtam humanam naturam, vnde sæpius in Prophetis recurrit hæc ratio: Hæc dicit Dominus. Et Petrus affirmat, Christum in spiritu prædicasse hominibus tempore Noë, quorum spiritus, hoc est, animæ, nunc sunt in carcere. QVINTA ratio est eorum, qui dicunt Christum λόγον dici duplici respectu, Primum respectu patris, à quo ab æterno perfectus Deus nascitur, sine vllo natiuitatis initio & fine. Huc ascribam memorabile dictum Nazianzeni: θεοῦ γέννησις σιωπῇ τιμάσθω. μέγα σοι τὸ μαθεῖν ὅτι γεγέννηται. hoc est, Dei generatio silentio honoretur, magnum est tibi didicisse quod genitus sit. Et Iustinus: σαφὴς ἔλεγχος ἀπιστίας τὸ πῶς περὶ θεοῦ λέγειν. Hoc est, manifestum argumentum infidelitatis est de Deo dicere, quomodo? Philippus secutus patrum quorundam opinionem, rationem huius appellationis sic explicat. Vt in hominibus potentia cognoscens format imagines: sic λόγος est æterni patris imago cogitatione genita ab æterno communicata substantia. Nazianzenus autem sic: λόγος dicitur, quod eam rationem habet cum patre, quam verbum cum mente, non solum propter natiuitatem perpessionis expertem, verumetiam propter coniunctionem & effigiationem. Deinde dicitur λόγος respectu nostri, quia profert Euangelium è sinu patris, & annunciat nobis.

Et vita manifestata est.

Hoc est, vita quæ est λόγος æternus, æterni patris, hominibus patefacta est per assumtionem humanæ naturæ, hoc est, vt Apostolus noster in suo Euangelio interpretatur, λόγος caro factus est, & habitauit in nobis plenus gratia & virtute. Dicitur autem Christus vita, cum quia ipse sit fons vitæ, tum quia spiritu suo & voce in homines vitam effundat, ita enim ipse ait. Quemadmodũ pater habet vitam in seipso: ita & filio dedit vitam habere in seipso. Neque enim Christus ideo tantum dicitur vita, quod propria virtute & intrinseca solus viuat, sed quia vitæ plenitudinem in se continens, omnia viuificat etsi non eodem modo. Nam aliter viuificat creaturas cæteras, aliter homines ad vitam æternam, de qua vita loquitur cum ait: Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. Huc & illud: Verba quæ ego loquor vobis spiritus & vita sunt. Hic suum verbũ vitam vocat Dominus ab effectu, quasi viuificum, cum spiritualiter percipitur. Nazianzenus in oratione secunda de filio, vita (inquit) dicitur, quia lumen & totius rationalis naturæ σύστασις & existendi virtus est. In ipso enim viuimus, mouemur & sumus. Secundum duplicem afflatus uirtutem & spirationem illinc afflati omnes sumus Spiritu sancto, quotquot eius capaces sumus.

Et vidimus & testamur & annũciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud patrem & manifestata est vobis.

Hoc est, nos Apostoli & testes Christi annunciamus uobis Christũ, qui est uita æterna, uerus Deus, qui erat apud patrem à principio. Hic Apostolus aperte distinguit inter personam patris & filij.

Quod inquam vidimus & audiuimus id annunciamus vobis.

Hæc Epanalepsis ad confirmationem pertinet, nam toties hoc inculcat, vt eius testimonio confirmati hæreticorum deliria magno animo contemnamus. Atque hactenus de doctrina, iam exemplum Apostoli omnibus pijs verbi ministris proponatur, videlicet, vt nihil afferant, nihil doceant, nisi quod ipsis ex verbo Domini compertum est, non fingant noua dogmata, sed verbo tradito à Prophetis, Christo & Apostolis sint contenti. In obscuris dictis mutuentur lucem ex clarioribus locis, & dum vnum locum tractare instituunt, inspiciant totam doctrinam cœlestem, & interpretatio sit analoga fidei.

Vt & vos habeatis societatem nobiscum.

Finis prædicati Euangelij indicatur, qui est societas sanctorum, hoc est Euangelium de Christo ideo prædicatur, vt cœtus aliquis hominum colligatur voce Euangelij, qui sanctificatus & segregatus à prophanis mundi cœtibus, Deo verum cultum præstet. Hic nobis commendatur societas illa sancta, qua inter nos veluti vnum corpus efficimur. Huius sanctæ societatis & vnionis argumenta grauissima enumerat Paulus ad Eph. 4. cum ait: obsecro igitur vos ego vinctus in Domino, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis cum omni humilitate & mansuetudine & patientia sustinentes vos inuicem per dilectionem, studentes seruare vnitatem Spiritus in vinculo pacis, vnum corpus & vnum spiritum, quemadmodum vocati estis in vna spe vocationis vestræ. Vnus Dominus, vna fides, vnum baptisma & vnus Deus & pater omnium, qui super omnia & per omnia & in omnibus vobis. Hinc apparet quo spiritu ducantur, qui vel leuibus de causis mouent certamina in Ecclesia, vel suis flagitijs societatem Ecclesiæ perturbant, vel Epicurismo aut hypocrisi abrepti non afficiuntur calamitatibus Ecclesiæ, nec pro eius ædificatione & conseruatione soliciti sunt.

Et societas nostra sit cum Patre, & cum Filio eius Iesu Christo.

Quam præclara illa sit sanctorum societas ostendit, inde enim initium habet, quod primum coniungamur Patri adoptionis gratia, & filio eius Iesu Christo fidei vinculo. Si ergo gratia adoptionis coniungimur cum Patre, certe inter nos fratres sumus, quare fraterna affectione coniunctos nos esse oportet. Si fide coniungimur cum Christo, vnum profecto corpus efficimur, quare par est, vt alter alterius commodis & incommodis afficiatur. Hæc enim συμπάθεια est membrorum inter se eiusdem corporis. Porro qui hanc societatem habet cum Patre & Filio, regitur & sanctificatur à Spiritu ad vitam æternam, quare & cum illo coniungitur. Quem non mouet hæc admiranda societas ad iuste, pie, & modeste viuendum? Habemus ergo hic definitionem veræ Ecclesiæ, quæ est societas sanctorum, cum in Patre & in Filio virtute Spiritus sancti, tū inter ipsos sanctos per eundem spiritum, & mutua caritatis officia. Hinc videtur definitio Ecclesiæ, quæ in symbolo traditur, sumta esse: Credo Ecclesiam sanctam, τῶν ἁγίων κοινωνίαν, hoc est, sanctorum societatem. Quod autem in externa hac societate Ecclesiæ sint & viua & mortua membra, declarant quæ mox sequuntur in Iohanne de impœnitentibus hypocritis, infirmis & vere pijs. Impœnitentes & hypocritæ mortua sunt membra Ecclesiæ, & in eius externo cœtu tanqam viua membra delitescunt. Hæc sciri oportet propter Anabaptistas, qui negant veram Ecclesiam esse, vbi vlli scelerati in externo Ecclesiæ cœtu feruntur. Verum vt sagena Euangelica capit bonos & malos pisces, & ager dominicus habet & triticum & zizania, Sic in externa Ecclesiæ societate erunt sancti & non sancti, vel viua membra & mortua, at symbolum definitionem non ab accidente, sed à veræ Ecclesiæ nota desumsit.

Et hæc scribimus vobis, vt gaudium vestrum sit perfectum.

Vestra cum Deo Patre, cum eius Filio & Spiritu sancto atque inter vos ipsos societas, eo pertinet, vt vestrum gaudium sit perfectum & plenum. Vt enim societas hominis cum Diabolo, & eius membris res tristissima est, quam societatem habent profecto omnes, qui delectantur peccato, & viuunt sine pœnitentia: Ita societas hominis cum Deo, quæ fit per adoptionis gratiam & fidem, à qua ipsius germani fructus separari non possunt, retinetur enim tantisper donec manet fides & bona conscientia, res omnium suauissima & optima, quare & perfectum gaudium semper habet adiunctum. Dicitur autem hoc sanctorum, hoc est veræ Christianorum gaudium perfectum triplici respectu. Primum, respectu obiecti, à quo percipitur. Omnis enim affectus ab aliquo obiecto tanquam ex caussa producitur. Cum igitur obiecto respondet affectus, tale profecto erit gaudium Christianorum, quale est ipsius obiectum. Quare cum obiectum gaudij Christianorum sit perfectum, videlicet Deus ipse Pater, & Filius & Spiritus sanctus, & cum hisce tribus personis suauissima societas, non immerito ipsorum gaudium, dicitur ab Apostolo nostro perfectum. Verum hoc gaudium consideratur dupliciter, videlicet in statu gratiæ & in statu gloriæ, vtrobiq; quidem perfectum est. Nam in statu gratiæ est perfectum substantia, vt ita dicam. At in statu gloriæ erit perfectum omnibus gradibus absolutum. Iam autem cum affectus sint primum diuinitus conditi in hominibus, & deinde in renatis creati per Spiritum sanctum, vt sint stimuli ad virtutem, par est vt gaudium hoc Christianorum, accensum in cordibus per Spiritum sanctum, sit incitamentum ad omnis generis virtutes, & mutua pietatis officia Christianorum inter se. Quare non immerito Apostolus noster proponit

hoc gaudium in initio, tanquam fundamentum sequentis exhortationis ad pietatem & mutuam dilectionem. Secundo dicitur hoc gaudium sanctorum perfectum, respectu gaudij mundani: quod est & fucatum & momentaneum, vt quod sit de terra non de cœlo, vt gaudium sanctorum. Vt enim gaudium mundi sæpe est initium maximarum calamitatum, cum in hac vita, tum in futura: ita sanctorum gaudium initium est plenissimæ felicitatis, cum in hac vita tum in futura. Vnde Augustinus illud vanitatis, hoc vero veritatis nominat. Caueamus igitur, ne amore præsentis gaudij mundi amittamus perfectum illud æternum gaudium, quod commune piorum est. Tertio dicitur gaudium sanctorum perfectum, respectu vsus in omnibus doloribus & ærumnis huius vitæ. Est enim vniuersalis quædam consolatio opponenda omnibus doloribus, pauoribus & ærumnis, quibus Ecclesia Christi in hac vita obiecta est. Hinc Dauid Psal. 94. Secundum multitudinem dolorum in corde meo consolationes tuæ lætificauerunt animam meam. Quotiescunq; igitur affligimur quouis modo, opponamus hoc gaudium perfectum tanquam murũ, ac ex fide & bona cõscientia imploremus ipsum qui dixit: Petite & accipietis, vt gaudium vestrum sit plenum. Et qui dixit: Tecum sum in tribulatione, Atq; cum Mose dicamus: Reple nos mane misericordia tua, & exultabimus & delectabimur omnibus diebus nostris.

Et hæc est annunciatio quam audiuimus ab ipso, & annunciamus vobis, quod Deus lux est, & tenebræ in eo nõ sunt vllæ.

Absoluta descriptione Christi, & exposito fine prædicati Euangelij fundamentum proponit suæ exhortationis. Et summa sententiæ hæc est: Finis prædicati Euangelij est, vt habeamus societatem cum sanctis. Sanctorum autem societas est cum Deo, & Deus lux est. Proinde qui cum Deo societatem habere volunt, in luce ambulare debent & non in tenebris. Atque hæc principalis propositio est huius Epistolæ. Deus hoc loco lux dicitur, cum quia ipse lux est habitans lucem inaccessibilem: tum quia autor & fons est lucis. Deinde cum de creaturis agitur, lux & tenebræ hoc modo opponuntur, vt per tenebras ignorantia & peccatum, & per lucem sincera Dei noticia & sanctitas vitæ intelligantur: Nazianzenus hoc ipsum testatur hisce verbis: Lux est tanquam splendor animarum, quarum ratio & vita purgata est: si enim tenebræ ignorantia & peccatum, lux certe erit noticia & vita sancta. Huc Christi verba pertinent, Iohan. 12. Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. Item: Ambulate dum lucem habetis, vt tenebræ vos non apprehendant. Item: Dum lucem habetis, credite in lucem, vt filij lucis sitis. Et Matth. 5. Sic luceat lux vestra, coram hominibus, vt videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum, qui in cœlis est. Et Paulus ad Ephes. 5. Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino, tanquam filij lucis ambulate probantes quid sit acceptum Domino. His consentit Esaias cum inquit: Domus Iacob venite & ambulemus in lumine Domini. Monemur igitur ne innitamur nostræ prudentiæ, sed in lumine Domini ambulemus, modo cum ipso societatem habere velimus. Verbum Domini sit lucerna pedibus nostris, & lumen semitis nostris. Non iam humanis traditionibus circumferamur, sed uerbo Domini dirigamur, illudque ut perpetuam uitæ normam sequamur. Nam qui hoc uerbum sequitur, Christum sequitur, qui ait: Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. Petamus igitur semper, ut illucescat in nobis per Spiritus sancti gratiam lux & ueritas, ut uilescant apud nos tenebræ Diaboli, quæ sunt ignorantia Dei & peccata.

Si dixerimus quod societatẽ habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & non facimus veritatem.

Ratio propositionis & prolepsis simul, ut enim à repugnantibus, probat in lumine ambulandum esse ijs, qui societatem cum Deo cupiunt habere (fieri enim non potest, ut simul quis & in luce ambulet, & in tenebris) ita anticipat illorum obiectionem, qui uiuunt sine pœnitentia, & nihilominus gloriantur de societate cum Deo, iactant Euangelium, in ore habent beneficia Christi, se Christi membra clamitant, sed uani sunt. Quantumuis enim quis gloriatur de Christo, cum eo tamen societatem nullam habet, donec suis indulget cupiditatibus, & secundum carnem ambulat, iuxta illud Pauli: Si secundum carnem uixeritis, moriemini, at si spiritu actiones corporis mortificaueritis, uiuetis, Quicunq; enim spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei. Hic proinde locus docet, confutat, & monet. Docet, cum societate Dei non posse stare impuram uitam, quæ sine pœnitentia transigitur: Nam cum Deus sit lux, tenebras, hoc est, impietatem ferre nequit. Huc illud Syrac. cap. 15. Omne nefas odit Dominus, nec probatur ijs qui eum timent. Plato ad demonstrandam hanc coniunctionem, communionemq; naturæ atq; ingenij Dei & hominis, allegat

allegat illud celebre prouerbium veterum: Simile ſimili amicum. Ex quo oſtendit impios
improboſq; homines, propter diſsimilitudinem naturæ & ingenij, nihil facere quod Deo gra-
tum eſſe poſsit: ſed eorum munera etiam magnificentiſsima ab eo vt abominanda repudiari.
Hoc & Paulus docet cum ait: Contaminatis & infidelibus nihil mundum eſt, ſed contami-
nata eſt eorum & mens & conſcientia, Deum profitentur ſe nouiſſe, ſed operibus negant,
cum ſint abominabiles & contumaces, & ad bonum opus omne reprobi. Confutat Liber-
tinos veteres & nouos, qui de Chriſtiana libertate vane gloriantur, ac ſi omnium legum re-
pagula ſoluta eſſent, quorum furorem & hic Iohannes confutat, & Chriſtus, cum ait: Qui
facit peccatum, ſeruus eſt peccati. Monet de obœdientiæ præſtandæ à regeneratis neceſ-
ſitate: nam qui male agit in tenebras priores relabitur, gratia excidit, & à ſocietate ſancto-
rum excluditur.

Quod ſi in luce ambulamus, ſicut ipſe eſt in luce, ſocietatem habemus cum illo mutuam.

Antitheſis ſiue argumentum à contrarijs. Vt enim nulla eſt lucis cum te-
nebris coniunctio: ita luci cum luce
optime conuenit. Quicunque igitur
tenebras ignorantiæ, & peccati amant, ijſque inuoluuntur extra lucem ſunt. Nam Deus lux
eſt. Et contra quorum mentes luce cœleſtis verbi irradiantur, & corda fide purificantur, atq;
actiones cum vtriſq; conſentiunt, extra omne dubium in luce ſunt, atq; adeo cum Deo, qui
lux eſt, ſocietatem habent. SIMILIS exhortatio Pauli eſt, 2. Corinth. 6. vbi ita ait: Ne
impari iugo copulemini cum infidelibus, quod enim conſortium iuſticiæ cum iniuſticia, &
quæ communio luci cum tenebris? quæ concordia Chriſto cum Belial? aut quæ pars fideli
cum infideli? & quæ conſentio templi Dei cum ſimulachris? nam vos templum Dei eſtis vi-
uentis. Senſus propoſitionis Paulinæ hic eſt. Quandoquidem pij & impij diuerſæ ſint con-
ditionis, non debent in eodem opere mutuam præſtare operam. Cum igitur pij ſunt iuſticiæ
participes, ſunt conſortes lucis cœleſtis, ſunt Chriſti membra, ſunt hæredes bonorum cœle-
ſtium, ſunt templum Dei viuentis, non debent profecto impiorum opera ſectari, qui iniuſticiæ
ſtudent, qui in tenebris ambulant, qui Belial, hoc eſt, Diabolo adhærent, quibus regnum te-
nebrarum ob ſua ſcelera debetur, qui ſimulachra colunt, & omnis generis Idololatriæ & ſu-
perſtitionis ſunt amantes. Hæc cum ex diametro pugnant cum luce Dei, & cum ſocietate
ſanctorum inter ſe, fugienda ſunt omnibus ijs, qui de Chriſto haud mendaciter gloriari
volunt. Porrò quia iam aliquoties dictum eſt Chriſtianos habere inter ſe ſocietatem, quæ
ſane ſocietas fundata eſt in ſocietate noſtri cum Deo, tenendum eſt, quod hæc ſocietas ſeu
communio tria complectatur: videlicet arctiſsimam coniunctionem, benigniſsimam commu
nicationem, & ampliſsimam rerum communium poſſeſsionem. ARCTISSIMA hæc cō-
iunctio duplex eſt, Prior, cum patre & filio, Poſterior, quæ à priori pendet, ſanctorum inter ſe.
De priori ſupra dictum eſt, videlicet quod coniungamur cum patre per adoptionis gratiam,
cum filio per fidem, quam operatur in nobis ſpiritus ſanctificator. Poſterior, quæ eſt ſan-
ctorum inter ſe coniunctio, explicatur pulcerrime ab Apoſtolo Paulo ad Epheſ. 4. vbi defi-
nitur Eccleſia eſſe concio eorum hominum, qui in CHRISTO Domino renati, & de
carne & oſsibus eius facti, Domino ipſi capiti ſuo ſic adhærent, & inuicem ita ſunt coniun-
cti, coaptati & coagmentati, pro cuiuſque fidei menſura, pro donorum Spiritus ſancti varie-
tate, pro vocationum coaptione & veluti connexione, vt vnum corpus conſtituant, vt eodem
omnes ſpiritu viuant & agantur, vt ſinguli ſuum proprium munus habeant & donum, quo
commoda & incrementa vniuerſi corporis pro ſe quiſque efficiat & promoueat. Breuiter,
hæc coniunctio ſanctorum inter ſe, conſtat ſpiritu Chriſti, conſenſu doctrinæ, profeſsione,
ſimilitudine cultus & mutua dilectione. SECVNDVM quod dixi ſpectandum eſſe in ſan-
ctorum ſocietate ſeu communione, eſt benigniſsima communicatio, quæ pendet ab arctiſsima
coniunctione & eam conſequitur. Nam vt Deus liberaliſsime effundit ſuum ſpiritū in ſanctos,
& multa ſpiritualia & corporalia dona illis confert: ita ueri Chriſtiani mutua ſibi inuicem ex
dilectione officia præſtant. Nullum in hoc corpore membrum eſſe poteſt ocioſum, ut non
aliquid commodi corpori afferat, cum animata ſint omnia & uiuant ſpiritu Chriſti, & in
hoc ipſum uaria ſecundum datam gratiam, dona ſpiritus habeant. Viget ergo inter hæc
membra CHRISTI admiranda charitas & in omnibus συμπάθεια, conſenſio & eadem
affectio, vnde fit ut alij aliorum onera leuent, ut mutuis erratis condonent, ut conſilio
& opera ſe inuicem iuuent. TERTIVM quod eſt ſpectandum in ſanctorum ſocie-
tate, eſt ampliſsima rerum communium poſſeſsio, quæ ſane poſſeſsio duplex eſt, vna durat
in hac uita, altera in omnem manſura eſt æternitatem. Poſſeſsio rerum communium ſancto-
rum in hac uita, in primis quidem earum rerum eſt, quæ ad nouam uitam in Chriſto peragen-
dam

dam per se pertinent. Deinde etiam earum rerum, quæ huic nouæ vitæ in hoc seculo subseruiunt. Sic adeo fit, vt vbicunq; datur oportunitas pariter congregentur, & certis temporibus conuentus habeant, in quibus varia dona spiritus, ad communem omnium salutem, & instaurationem nouæ vitæ inter se communicent, cum per doctrinam, exhortationem, admonitionem, correctionem, tum etiam per preces & laudes Dei, & sacramentorum administrationem & participationem. Possessio bonorum communium Ecclesiæ in futura vita, quam ideo obtinere dicitur Ecclesia, quia eius arrabonem percepit: ita enim Paulus loquitur ad Ephe. 1. Obsignati estis Spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ. Est autem arrabo pacti symbolum seu pignus datum in certitudinem rei promissæ. Ergo cum dicitur Spiritus sanctus arrabo hæreditatis, significatur quod sit veluti pignus quoddam datum in certitudinem promissæ hæreditatis. Etsi autem hæc possessio reuera est incomprehensibilis & inæstimabilis, ita enim Paulus ait: Quæ oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis descendit, quæ parauit Deus ijs qui ipsum diligunt: Tamen Spiritus sanctus in Psalmo 16. gustū quendam præbet eorum bonorum, quæ sanctis in futuro seculo proposita sunt. Notas (inquit) mihi fecistis vias vitæ adimplens læticia vultum tuū, delectationes in dextera tua in perpetuum. Hic tria coniungit Spiritus sanctus, videlicet æternam vitam, lætissimam fruitionem præsentiæ Dei, & delectationem in dextera maiestatis Dei perpetuam. Quanta autem hæc sint, ne quidem cogitare possumus. Atq; ita videmus in hac sancta societate siue coniunctione, illa tria concurrere, quæ in omni societate in genere spectantur, videlicet, personarum coniunctionem, mutuam officiorum laborumq; operam, & commodorum iustam participationem. Hæc ideo de societate sanctorum adieci, vt & definitio Ecclesiæ, quæ in symbolo traditur, à rudioribus intelligatur, & nos excitemur ad amandam & fouendam hanc societatem, cui tot bona & commoda sunt proposita in hac vita & in futura, præsertim cum extra hanc societatem nihil est præter tenebras & damnationem. Hic obiter monendū duxi, quod vocabulum κοινωνία accipitur pro parte significationis, videlicet pro termino relationis, vt in illo Pauli: Poculum benedictionis cui benedicimus, nonne κοινωνία sanguinis Christi est, hoc est, participatio qua vtentes fiunt eiusdem sanguinis Domini participes, atque adeo inter sese coniunguntur.

Et sanguis Iesu Christi filij eius purgat nos ab omni peccato.

Quo hæc pertineant, facile intelligunt, qui sentiunt suas tenebras & mala quibus inuoluuntur. Nam cum omnes sentiunt sua peccata, etiam sanctissimi, quæ per tenebras significantur, oportune ostendit Apostolus, quo vinculo coalescat sanctorū cōmunio, videlicet quod in Christo simus, qui nos suo sanguine Gratis purgatos etiam sanctificauit. Ex quo fit, vt in Christum credentes, sint in conspectu Dei emersi è tenebris, hoc est, puri à peccatis, idq; partim imputatione, partim inchoatione nouæ & beatæ vitæ. Donec igitur credentes retinent fidem & bonam conscientiam, tenebrarum quas non patitur illa sancta societas, expertes sunt, etiamsi multa incidunt in vita errata, quæ sancti mox corrigunt. Porro, quia hoc dictum Apostoli continet summam illam sapientiam, quæ apud solam Dei Ecclesiam deposita est, de qua Paulus loquitur, cum ait: Non iudicaui me scire quicquam inter vos, nisi Iesum Christum & hunc crucifixum, Iudico operæ precium me facturum, si, priusquam verba Apostoli accedam, paucis explicauero summam doctrinæ Ecclesiæ, de obœdientia filij Dei, qui factus est (vt ait Paulus) obœdiens vsq; ad mortem, mortem autem crucis. Paulus ad Roman. 5. pulcherrimam collationem instituit inter Adam & Christum, inter inobœdientiam Adæ & obœdientiam Christi. Quemadmodum (inquit) per inobœdientiam vnius hominis, scilicet Adami, peccatores constituti sunt multi: Sic etiam per obœdientiam vnius, scilicet Christi, iusti constituentur multi. Hoc est, quemadmodū vnius Adami peccato, totus mundus est reus factus: ita vnius Christi obœdientia, multi constituentur iusti, hoc est omnes qui in ipsum crediderint. Hic cogitanda sunt, iusticia & misericordia Dei, atque adeo amor filij, qui nostram caussam in se recepit, vt iusto Dei iudicio non damnaremur. Valde siquidem congruebat iusticiæ Dei, vt sicut vnus in genere humano accersiuit alijs calamitatem per suam inobœdientiam: ita vnus in genere humano per suam obœdientiam satisfaceret iusticiæ Dei, & lueret peccata aliorum. Verum quia infinitum bonum erat offensum, & peccatum fuit infinitum malum, ex mera misericordia Deus dedit Filium, & amor in filio fecit, vt se humiliaret, & assumeret naturam humanam in se, & fieret patri obœdiens, & sua obœdientia quæ est infiniti precij, placaret iram Patris. In hac igitur filij obœdientia, conspicitur iusticia & misericordia Dei, quæ ipsius sapientiam & omnipotentiam etiam commendant. Deus condidit hominem ad suam imaginem, hoc est, ad felicitatem, hac imagine amissa per peccatum quid reliquum fuit, nisi vt homo miser æternum peri-

periret? sapientia igitur sua inuenit Deus consilium & modũ quo lapsum hominem erigeret, & imaginem suam in ipso repararet, & simul omnipotentiam suam aduersus Satanæ regnum vindicaret, qui Satanas captiuum tenebat hominem. Si misericordia motus sua potentia erexisset hominem sine satisfactione, actum fuisset de ipsius iusticia, quæ non sinet peccatum inultum. Proinde ut fieret compensatio, & iusta satisfactio, filium dedit DEVS, ut fieret peccatum pro nobis, hoc est, & reus & luens peccati pœnas nostro nomine. STANT igitur firmissime & immote simul in summis gradibus sapientia, iusticia, misericordia & omnipotentia Dei, adeo vt nihil sit de ulla earum imminutum. Atque ita veluti τετράγωνος est nostra salus, vt euerti nullo modo possit. Cæterum quia duplex est filij Dei in humana natura assumta, obœdientia, videlicet obœdientia crucis, & obœdientia legis, de vtraque ordine dicam: vt appareat quid quæque earum nobis conferat, & quid efficiat in redemtionis nostræ mysterio. Obœdientia itaque crucis, hoc est, tota CHRISTI passio, est sacrificium propitiatorium, in quo æternus filius homo factus seipsum per æternum spiritum obtulit patri æterno, ut ista sua obœdientia atque uictima, & expiaret peccata mundi, & placaret iram Dei, quo omnes qui in ipsum crediderunt, credunt, & credituri sunt, per ipsum sanctificentur ad uitam æternam, iuxta illud Iohan. 17. Ego pro ijs sanctifico meipsum, ut & ipsi sint sanctificati in æternum. Hæc definitio collecta est ex Epistola ad Hebræos, quam si retexueris habes sacerdotem offerentem, uidelicet Deum & hominem IESVM CHRISTVM, habes rem oblatam, nempe illum ipsum filium Dei, ipse enim semetipsum obtulit in hostiam pro nobis. Habes modum oblationis, uidelicet quod obtulerit se per æternum spiritum, quo significatur uis huius sacrificij, uidelicet quod sit infinita. Habes pactum respectu hominum, uidelicet fidem. est enim hoc sacrificium solis credentibus salutare. Habes finem & scopum, uidelicet ut credentes habeant uitam æternam merito huius sacrificij. Hæc obœdientia Christi in cruce, hoc est, sacrificium expiatorium peccatorum, applicatur hominibus, verbo, fide, & sacramento. VERBO enim in quo est efficax Spiritus sanctus, quasi manu Dei offertur: fide ueluti manu hominis accipitur. Sacramento tanquam sigillo Dei obsignatur, ususque eius ueluti in tabula pingitur. Effectus ergo seu fructus proprius passionis Domini, hoc est, obœdientiæ eius sub cruce, est remissio seu expiatio peccatorum. Dedit enim seipsum pro peccatis nostris. Cæterum, quia non satis est remissum seu expiatum esse peccatum, nisi conferatur iusticia: ideo obœdientia legis in Christo requiritur, ut nobis imputetur, quo appareamus plene iusti in conspectu Dei. Nam ut ad plenam rationem iusticiæ legis requiritur, ut abstineamus à malo & faciamus bonum: ita ad plenam rationem iusticiæ Euangelij requiritur & peccatorum expiatio, & iusticiæ Christi, quæ est obœdientia erga legem, imputatio. Hæc obœdientia legis in Christo est perfectio, seu impletio legis, qua Christus plenissime satisfecit legi perfectissime diligendo Deum ac proximum, Hæc ipsa Christi obœdientia imputatur credentibus, qua & iusti reputantur corá Deo, ita enim ait Paulus: Quemadmodum vnius hominis inobœdientia peccatores constituti sunt multi: sic etiam per obœdientiam vnius, scilicet Christi iusti constituentur multi. Atque hoc est, quod idem Apostolus in 10. ad Romanos docet, cum inquit. Christus est finis legis in iusticiam omni credenti. Hoc est, finis legis est, eos iustificare, qui eam obseruant, quo iustificati vitam ingrediantur. Verum quo minus hoc assequitur lex, non impedit vlla legis impotentia, sed nostræ carnis viciositas, cui ita demum medetur Christus, vt eius iusticia, id est, obœdientia legis gratis nobis imputata, finem legis, hoc est, iusticiam consequamur: qui Christus quoniam pro nobis legem impleuit, factus est nobis iusticia. Tametsi autem sæpe remissio peccatorum definitur iusticia nostra, similiter & obœdientia Christi, qua satisfactum est legi, dicitur iusticia nostra: Tamen proprijssime & distincte loquendo, vt obœdientia crucis est expiatio peccati, ita obœdientia legis in Christo nobis imputata, est nostra iusticia. semper enim coniuncta sunt hæc duo Christi beneficia, videlicet remissio peccati seu absolutio à peccato, & collatio iusticiæ Christi. Quare recte definitur iustificatio esse absolutio credentis personæ à peccato & imputatio iusticiæ Christi, cum qua coniuncta est acceptatio ad vitam æternam. Sed quid dicemus ad dictum Pauli Roman. 4. Christus mortuus est pro peccatis nostris, & resurrexit propter iustificationem nostri? an non hic videtur Apostolus tribuere resurrectioni CHRISTI iusticiam? dicit enim illum mortuum pro peccatis, sed excitatum in iusticiam. Dictum Pauli recte explicatum confirmat nostram sententiam. PRIMVM membrum nihil habet obscuri: dicit enim, Christus est mortuus pro nostris peccatis, hoc plane est, quod nos dicimus: Obœdientia Christi in cruce, est expiatio peccati nostri. SECVNDVM membrum: Resurrexit propter iustificationem nostri, hoc est, vt & ipse ostenderet se iustum esse, & nobis suam iusticiam imputaret, ideo dicit apud Iohannem: Spiritus sanctus arguet mundum de peccato, quia

quia vado ad Patrem, ſcilicet per meam reſurrectionem. HVC etiam illud Dauidis pertinet: Non dabis ſanctum tuum videre corruptionem, id eſt, quia ſanctus eſt, non manebit in ſepulchro corrumpendus. Hæc ſanctitas, fuit innocentia, quæ in perfectione legis poſita eſt. Tribuitur igitur iuſticia reſurrectioni Chriſti, quia ea eſt firmiſsima demonſtratio, quod Chriſtus legem perfectiſsime impleuit, in iuſtitiam omni credenti. Hæc volebam præfari in hunc locum Iohannis, vt cognita doctrina de obœdientia Chriſti in genere, facilius pulcherrima & aurea ſententia Iohannis intelligatur. VT autem planior ſit ſententia huius dicti Iohannis, retexamus illud in ſuas partes, atq; eas ordine explicemus. Sunt itaq; hic partes ſex. PRIMVM enim fit mentio ſanguinis. SECVNDO perſonæ effundentis ſanguinem. TERTIO purgationis. QVARTO eorum, quorum fit purgatio. QVINTO maculæ à qua fit purgatio. SEXTO efficaciæ purgationis, videlicet quod ab omni peccati macula purget. 10

DE PRIMA PARTE.

Etſi autem ſolius ſanguinis mentio fit, quo ſynecdochicôs intelligenda eſt paſsio & mors Chriſti, atq; adeo victima tota, quam Chriſtus peregit pro peccatoribus in ara crucis: Tamen ſingulariter ſanguinis meminit, vt cogitemus & inter ſeſe conferamus plura, quæ videbuntur ad illuſtrationem huius myſterij pertinere. Nam rerum, quæ inter ſeſe quandam analogiam habent, vt typorum & veritatis collatio, non ſolum rei intelligentiæ confert, verum etiam fidem noſtram confirmat, dum videmus ad eundem ſcopum collimaſſe Patres veteris teſtamenti nobiſcum. Hic proinde quatuor ordine perpendantur & conferantur, videlicet reatus peccati, pœna, typus & λύτρον: Hæc enim ideo per ſanguinem in ſcriptura ſignificantur, vt inter ſeſe collata illuſtrent redemptionis noſtræ myſterium. PRIMVM itaq; reatus peccati ſignificatur per ſanguinem, vt in Pſal: 51. Libera me de ſanguinibus, hoc eſt, à reatu cœdis. Rationem cur ſanguinis appellatio tribuatur reatui, explicat Auguſtinus cum ait: Vt lingua locutio dicitur, quæ fit per linguam: ſic dicitur & ſanguis iniquitas ſeu reatus, quia fit per ſanguinem. Deinde ſanguis admonet de pœna peccati, quia ſanguinis effuſionem mors comitatur, quæ eſt peccati pœna, iuxta comminationis verbum: quocunq; die comederis de arbore iſta, morte morieris. Et apud Matth. Sanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros, id eſt, vltio ſeu pœna. Nam quia anima, id eſt, vita animalis eſt in ſanguine, ideo & pœna ſanguinis ſymbolo ſignificatur, & mors ſanguinis effuſione, vt in illo: Quicunque effuderit humanum ſanguinem, ſanguis eius effundetur per hominem. Sanguis typicus fuit ſanguis hoſtiarum, quæ offerebantur ſecundum legem Moſis, ſtante republica Moſaica. Hoc ſanguine cum reatus ipſe indicabatur, tum adumbrabatur λύτρον, hoc eſt, effuſio ſanguinis Chriſti innocentis in precium redemptionis. Abel mactans de grege ſuo victimam, non hæſit in pecuini ſanguinis cogitatione: ſed altius conſcendit mente. Cogitauit enim de lapſu ſuorum parentum & proprio peccato, cogitauit ſe reum eſſe mortis, propter peccatum, cogitauit innocentis ouiculæ ſanguine & morte adumbrari innocentis CHRISTI ſanguinem & mortem, quo vere expiatur peccatum, iuxta promiſsionis verbum: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. His cogitationibus, vt peccati agnitio & odium extiterunt in Abele: ita eius fides in promiſſum ſemen creuit, qua fide iuſtificatus eſt, & iuſtificatus, Deo gloriam dedit, cui placuit hoc admirando conſilio, lapſum genus humanum erigere. Recte igitur intellexit Abel pecuino ſanguine non deleri peccatum, ſed tantum adumbrari typo veram expiationem, quæ ſuo tempore fieret per ſanguinem Chriſti. Verum Cain oblitus promiſsionis, in facto externo hæſit ſine fide, & putabat ſe iſto ſuo opere mereri peccati deletionem. Hunc igitur vt hypocritæ omnium temporum imitantur: ita patres ſancti, atq; adeo omnes pij omnibus temporibus, Abel ſibi proponunt imitandum: cui Deus ipſe teſtimonium perhibuit pietatis & iuſticiæ, cum cœlitus igne emiſſo accenderet eius victimam. In lege Moſis præceptum fuit, vt ſanguine teſtamenti aſpergeretur populus, ara, & liber. POPVLVS quidem aſpergebatur ſanguine, vt ſignificaretur, tum demum purgari conſcientias hominum à mortuis operibus (vt loquitur Epiſtola ad Hebræos) quando in Chriſtum credunt, cuius ſolius ſanguis eſt expiatio peccati. Vt enim nulla fiebat remiſsio in veteri teſtamento, ſine effuſione ſanguinis: ita plane nullum peccatum vnquam deletum eſt, ſine victima ſanguinis Ieſu Chriſti, cuius non ſolum participes ſunt, qui fuerunt & ſunt poſt peractam hoſtiam Chriſti in cruce: Verum etiam omnes patres, qui in promiſſum Chriſtum crediderunt, ſicuti ſupra dictum eſt de Abele. De hac virtute ſanguinis Chriſti extendentis ſe ad omnia tempora, loquitur Apoſtolus in Apocalypſi cum ait: agnus occiſus eſt ab origine mundi. Sanguis quo tingebatur ara, habuit etiam ſuam myſticam ſignificationem. Nam docebat orationem hominis nihil valere, niſi in peccante peccatum ſanguine Chriſti expiatum ſit, & omnem precationem, propter ſanguinem ſacræ

aræ,

aræ, hoc est, Iesu Christi, gratam esse Deo. Hunc typum explicat Paulus, cum inquit: Volo viros precari in omni loco tollentes puras manus. Puritate manuum significatur puritas cõscientiarum, quæ fit per sanguinem Christi. Esaias reiectas fuisse preces populi sui testatur, ob manus sanguine contaminatas: ita enim ait cap. 1. cum multiplicaueritis orationem, non exaudiam, manus enim vestræ sanguine plenæ sunt, hoc est, rei estis multorum peccatorum, quæ merentur mortem. Sanguis ergo quo ara erat tincta, significat tum demum preces nostras valere, quando purgata sunt corda sanguine Christi. Liber ideo aspergebatur sanguine, vt sciamus doctrinam Mosis habuisse scopũ Christi sanguinem, & vt nos in sola doctrina, quæ hunc sanguinem prædicat acquiescamus, atq; vt sciamus lectionem sacrorum librorũ esse nobis salutarem, quando conscientiæ nostræ sanguine Christi asperguntur. Quod autem Noæ mandatum sit, vt non vesceretur sanguine, & postea per Mosen idem filijs Israël sit præceptum, pædagogicum fuit, vtpote symbolum nouæ vitæ post conuersionem transigendæ. Ita enim Augustinus ait: Eiecto sanguine iubentur manducare, ne vita pristina quasi suffocata, in conscientia teneatur, sed habeat tanquam effusionem per confessionem. Alius quidem sic: Abstinentia pecuini sanguinis voluit Dominus homines ad mansuetudinem assuefacere. IAM ad λύτρον, hoc est, ad immaculati agni Iesu Christi sanguinem, veniamus. Hic Iesu Christi sanguis opponitur triplici sanguini, videlicet, reatui, pœnæ, & figuræ, quæ tria per sanguinem significari supra docuimus. Cum reatui sanguis Christi opponitur, est reconciliatio & iustificatio. Rom. 3. Iustificamur gratis ipsius gratia per redemtionẽ, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propiciatorem per fidem in ipsius sanguine. Ad Ephes. 2. Nunc autem in Christo Iesu, qui olim eratis procul, prope facti estis in sanguine Christi. Apocal. 1. Lauerũt stolas suas in sanguine agni, id est, liberati sunt & absoluti à reatu peccatorum suorum per sanguinem agni. His testimonijs ostenditur, quod Christi sanguis tanquam iustificatio & reconciliatio opponatur reatui, qui per sanguinem significatur. Cum pœnæ opponitur sanguis Christi, dicitur satisfactio. Ad Ephes. 1. In quo habemus redemtionem per sanguinem ipsius. Ad Rom. 5. Iustificati igitur in sanguine ipsius, seruabimur per ipsum ab ira, id est, à pœna. Hæc testimonia ostendunt pœnam peccati tolli merito sanguinis Christi. Cum figuræ opponitur sanguis Christi, veritas est, seu completio omnium figurarum veteris testamenti. Ad Hebr. 9. Per proprium sanguinem intrauit semel in sancta, æternam redemtionem nactus. Ibidem: Si sanguis taurorum & hircorum & cinis vaccæ, aspersa super inquinatos, sanctificat ad carnis mundiciem, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum æternum se ipsum obtulit immaculatum Deo, purgabit conscientiam nostram à mortuis operibus. Hæc dicta ostendunt, quod Christus compleuit per suum sanguinem, quod sacrificia vetera tantum adumbrauerunt. Porrò de plena redemtione per Christi sanguinem parta, testantur hæc dicta Col. 1. Pater nos transtulit in regnum filij dilecti, in quo habemus redemtionem, per sanguinem eius remissionem peccatorum. Ibidem: Complacuit patri, vt omnis plenitudo in eo habitet, & per eum reconciliaret omnia sibi, pacificatis per sanguinem cruoris eius, tum quæ in terra, tum quę in cœlis sunt. 2. Cor. 5. Deus erat in Christo mundum sibi reconcilians, non imputans ijs peccata eorum. Acto. 20. Pascite Ecclesiam Dei, quam acquisiuit proprio sanguine. Hæc dicta in genere docent, quod plenissime redemtio & salus nobis per sanguinem Christi contingat. Huc pauca ex patrum dictis adijciamus. Bernhardus de remissione peccatorum validissimum habeo argumentum dominicam passionem, vox siquidem sanguinis eius inualuit multo plus, quam vox sanguis Abel, clamans in cordibus electorum remissionem peccatorum. Idem: Non dubium quin potentior & efficacior sit mors Christi in bonum, quam peccata nostra in malum. Augustinus: Quid tam congruenter ab hominibus sumeretur, quod pro ijs offerretur, quam caro humana? & quid tam aptum huic immolationi, quam caro mortalis? quid tam mundum pro mundanis vicijs, quam caro nata in vtero virginali? & quid tam gratum offerri & suscipi posit, quam caro sacrificij nostri, corpus sacerdotis nostri? Idem: Christus liber à mortis debito, & solus absque peccato, pro peccatoribus & debitoribus mortuus est. Sanguis enim Christi redemtio totius mundi. Idem: Singulari & solo vero sacrificio pro nobis Christi sanguis effusus est. Idem: Magnam securitatem dedit Deus, merito pascha celebramus, vbi fusus est sanguis Domini, quo purgemur ab omni delicto, simus securi, cautionem contra nos Diabolus seruitutis tenebat, sed sanguine Christi deleta est. Ambrosius: Sanguis Christi purpura est, qui inficit sanctorum animos, non solum colore resplendens, sed etiam potestate, qua reges facit & meliores reges, quibus regnum donet æternum.

DE SECVNDA PARTE.

Secundo loco in dicto Iohannis mentio fit personæ effundentis sanguinem, videlicet Iesu

Christi filij Dei, qui Sacerdos à Deo constitutus, hoc est, Mediator inter Deum & homines, tradidit seipsum pro nobis oblationem & hostiam in odorem suauitatis. Hic sacerdos, quia filius Dei dicitur, vere Deus est. Non enim adoptione filius est, sicut nos. quia Iesus, filius Mariæ est, verus homo est. & quia Christus est, & non Christi, vna profecto persona est, non duæ, vt sunt duæ naturæ. Quod autem oportuerit hunc sacerdotem talem esse, hoc est, verum Deum & verum hominem, atq; vnam personã, hic explicandum est. Vt & mens de hoc mysterio plenius erudiatur, & fides habeat, quo se sustentet aduersus insultus Diaboli & omnis generis tentationes. Quod igitur nostrum Sacerdotem oportuerit esse verum Deum, ex sequentibus rationibus concluditur. PRIMA. Peccati infinita malitia est & infinitus reatus. Infinitum enim & summum bonum offendit, atq; eius gloriam obscurat. Hoc proinde peccatum aut infinitis pœnis erat puniendum (sic enim iusticia Dei efflagitabat) aut expiandum erat satisfactione iusta. Verum quia hæc satisfactio debuit esse preciũ infinitæ bonitatis, & æquiualens, non potuit ab vlla, imo nec ab omnibus creaturis fieri. Quare necesse fuit expiatorem peccati Deum esse. SECVNDA. Nulla creata potentia sola potuit sustinere iram Dei, & in tanta magnitudine dolorum Deo vere tribuere laudem iusticiæ. Quare necesse fuit Mediatorem præditum esse diuina potentia, quæ solius Dei est. Huius caussæ cõsideratio admonet nos iusticiæ Dei. Nam in pœna, quæ debet esse placatio, oportuit punienti tribuere laudem iusticiæ. TERTIA. Nulla creata potentia potuit vincere mortem, & reddere nobis iusticiam & vitam æternam. Hoc itaq; cum sit proprium Mediatoris, necesse fuit Mediatorem esse Deum. Nam omnipotentis naturæ est vincere mortem, & reddere vitam & iusticiam æternam. QVARTA. Necesse est Mediatorem esse perpetuum custodem Ecclesiæ omnibus temporibus, eam exaudientem, & præsentem sanctis vbiq;, sicut vere affuit Mosi & populo in deserto, vt testatur Paulus, & deinde semper Ecclesiæ adest & protegit immediate, iuxta dictum: Nemo rapiet oues meas de manibus meis. Hæc esse diuinæ naturæ propria manifestũ est. QVINTA. Mediator debuit esse καρδιογνώστης, vt videre posit gemitus cordium & intima sanctorum suspiria, hoc cum tantum congruat diuinæ naturæ, necesse fuit vt Mediator esset Deus. Mente in hunc modum instructa de diuinitate mediatoris, fides ita concludit. Meus Mediator est Deus, ergo potentior est Diabolo, ergo fortior est peccato, ergo superior est mundo, ergo validior est inferno, si igitur hic Mediator mecũ est, à quo trepidabo? Hinc illa fidei gloriatio ad Rom. 8. Si Deus pro nobis, quis contra nos? qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo & non cum illo omnia nobis donaret, quis accusabit electos Dei? Deus est qui iustificat, quis est qui condemnat? Christus est, qui mortuus est, imo qui & excitatus est, qui & est in dextra Dei, qui etiam interpellat pro nobis. IAM videamus cur oportuerit nostrum Mediatorem verum hominem esse. Rationes autem hæ sunt præcipuæ. PRIMA, Necessariũ erat, vt inobœdientia commissa in carne nostra, in eadem sarciretur. Nam hoc congruebat ordini iusticiæ diuinæ, vt cum genus humanũ primum peccasset in vno Adamo, aliquis in humano genere à peccato immunis, pœnã solueret, quæ esset precium pro cæteris. Ideo enim venit Dominus noster reuera homo, veluti personam ipsius Adæ referens, cuius etiam nomen illi tribuitur, vt pœnam peccati in carne, in qua admissum fuerat, persolueret. SECVNDA, est autoris Epistolæ ad Hebr. capite 2. Quoniam, inquit, pueri participes sunt carnis & sanguinis, ipse quoq; consimiliter particeps factus est eorundem, vt per mortem aboleret eum, qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolũ. TERTIA, Necessariũ fuit, vt esset in Mediatore συμπάθεια quædam, qua afficeretur nostris calamitatibus, vnde autor Epistolæ ad Hebræos: Congruum (inquit) fuit, eum fratrib. per omnia asimilari, vt misericors esset & fidelis pontifex in his, quæ apud Deum forent agenda, ad expiandum peccata populi. QVARTA. Necesse fuit Mediatorem humana natura nobis sociari atq; coniungi. Nam nisi ille frater noster esset verus homo, non fieremus per illius communicationem filij Dei. QVINTA. Resurrectionis nostræ virtus & efficacia in societate nostra cum Christo, in eadem humana natura conspicitur. Vnica enim spes, quam de resurrectione corporum habemus, est, quod Mediator noster carnem nostram assumserit. Nam caro, quam nunc corruptioni obnoxiam circumferimus, iam suscitata est in Christo, & in possesionem regni cœlorum ingressa, ibique immortalis est facta. Virtute igitur societatis naturæ, quam habemus cum Christo, excitabimur in extremo die, & donabimur etiam secundum carnem immortalitate. Fides ex hac noticia societatis naturæ nostræ, & Christi Mediatoris, colligit vberrimum fructum. Vnde autor Epistolæ ad Ebræos affirmat, nos non habere aduocatũ, qui infirmitates nostras sustinere non posit, cum ipse eodẽ modo fuerit tentatus, per omnia nobis similis factus, dẽto peccato. Et quia assumtio humanæ naturæ testimonium est summi amoris filij Dei erga nos, fides in omni tentatione, adeoq; in articulo mortis, se fiducia amoris huius filij Dei erga nos, sustentat. QVOD autem oportuerit Mediatorẽ esse

vnam perſonam in duabus naturis, ex ſubiectis rationibus patet. PRIMA, Vnus Mediator Dei & hominum, homo Ieſus Chriſtus. Hæc vox, Vnus, ad perſonæ vnitatem, & non ad naturas referenda eſt. SECVNDA, Hic vnus Mediator coniunctus & Deo & homini eſſe debuit. Deo ergo, qui offenſus erat noſtro peccato, vera diuinitate coniunctus eſt: homini vero, vera humanitate ſociatus, vt vnus hic Mediator poſsit coniungere aduerſas partes ſocietate, quam habuit cum vtriſq;. Athanaſius: Congruebat filium aſſumere humanam naturam, vt hæc perſona, quæ eſt ſubſtantialis imago Dei patris, reſtitueret imaginem Dei in nobis. TERTIA, ſi non eſſet Mediator vna perſona, opera redemtionis in humana natura peracta, nequaquam eſſet ſufficiens precium pro peccato, quo infinitum bonum eſt offenſum. Aſſumſit ergo æternus Dei filius humanam naturá in vnionem perſonalem, vt opera in humana natura peracta, infinitæ fierêt virtutis. Ex hac itaq; indiuidua vnione naturæ diuinæ & humanæ in vna perſona, colligit fides dignitatem infinitam, perfectionem abſolutiſsimam, & inæſtimabile precium eſſe ſanguinis, mortis, atq; adeo omnium actionum & paſsionum Chriſti, in ſanctiſsima eius humanitate. Inde enim eſt potentia & virtus delendæ iniquitatis, deſtruendæ mortis, imputandæ iuſticiæ & donandæ ſalutis æternæ. Etſi autem Chriſtus in carne, vt Petrus loquitur, hoc eſt, in humana natura, videlicet in anima & corpore paſſus eſt: tamen paſſio ipſa perſonæ tribuitur, propter illam arctiſsimam duarum naturarum vnionem in vna perſona. Ex quo fit, vt omnia in Chriſto habeantur diuina, immenſa, inæſtimabilia, & ſaluifica opera redemtionis. Huc ꝓpter antiquitatem vnam Cyrilli ſententiam adijciam: Niſi (inquit) Deus verus eſſet Chriſtus, quæ vtilitas per ſanguinem eius: vel quomodo mundabit noſtram conſcientiá à mortuis operibus? ſanguis enim cõmunis hominis quid magis habet, quam ſanguis hircorum? niſi certe quam quod ille eſt rationalis animalis, hic vero bruti. Quoniam aũt qui ex Deo eſt carne aſſumta, poſuit pro nobis ſuum ſanguinem, hac ratione & purgare poteſt credentes in ipſum, & à mortuis operib. liberare, & abducere in obſequiũ Deo. Hæc Cyrillus.

DE TERTIA PARTE.

Tertio loco fit mentio purgationis, videlicet quod Chriſtus nos purget ſuo ſanguine à peccatis. In eandem ſententiam Apoſtolus noſter in Apocalypſi ait: Chriſtus dilexit nos, & lauat nos à peccatis noſtris ſanguine ſuo. Vt autem appareat conſenſus Eccleſiæ omniũ temporum, de hac purgatione vtile fuerit mente circumſpicere & perpendere hæc quatuor, videlicet typicam purgationem, veram purgationem, huius neceſsitatem, atq; certitudinem ſeu diuinam obſignationem. TYPICA purgatio eſt antegreſſa figura, quæ lege Moſis deſcribitur. Omnes enim lotiones & legales purgationes admonebant populum Iudaicum, cum ſordium ipſorum, id eſt, peccatorum, tum purgationis quæ olim erat futura per ſanguinem Chriſti. Huc pertinebant ſex iſtæ hydriæ in Cana Galileæ poſitæ, quarum meminit Iohannes. Hoc Dauid intellexit cum diceret Pſal. 51. Amplius laua me ab iniquitate mea, & à peccato meo munda me. Externa enim & legalis purgatio admonebat ipſum de conſcientiæ purgatione, quæ non aqua, non bruti ſanguine, ſed ſanguine immaculati agni Ieſu Chriſti peragitur. Hypocritæ putabant legi ſatisfactum eſſe, cum corpora externe aſpergebant aqua, nihil de veritate figuræ reſpondenti ſoliciti. Ita enim Dominus eis obijcit: Væ nobis Scribæ & Phariſæi & Hypocritæ, qui purgatis exteriorem poculi patinæq; partem, intus autẽ omnia ſunt plena rapina & intemperantia. Phariſæe purga prius quod eſt intra poculum & patinam, vt id quoq; quod extra eſt, purum fiat. His verbis docet Chriſtus, quo nam illæ externæ purgationes pertinebant, videlicet vt eſſent ſymbola internæ purgationis, quæ fieret per ſanguinẽ agni, qui occiſus eſt ab origine mundi. Nam ſine cogitatione ſignificationis & fide, iſtæ hypocriticæ purgationes, quas Auguſtinus laruatas vocat, pernitioſæ fuerunt, ſicut Ethnicæ & Papiſticæ, quæ fiebant per aſperſionem aquæ luſtralis, ſine mandato Dei & fide. Nam & Ethnici & Papiſtæ cacozelia quadam purgationes Iudaicas imitati ſunt. Cicero pro Roſcio Amarino dicit: Ea quæ violata ſunt, mari expiari. Euripides, θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά. id eſt, Mare abolet omnia hominum mala. Telemachus Palladi ſupplicaturus in æquore manus lauat. Sophocles quoque mentionem facit expiationis per aquam. HÆ purgationes Ethnicæ tantum laruales fuerunt, quia fuerunt ceremoniæ à ſanctis quidem patribus acceptæ, ſed ſine doctrina & vero ſignificationis intellectu. Attamen ideo prodeſt illas obſeruare, quia à populo Dei ſumtæ, teſtantur de alia vera purificatione. Papiſticæ purgationes nihilo meliores fuere, qui non ſolum viuos, verumetiam mortuos aſpergine aquæ expiari credunt. Sed de his ſatis. ANTEGRESSA igitur figura fuit in purgationibus varijs Iudæorum. Vera autem purgatio completa eſt in Chriſto Ieſu, qui in ſe credentes ſuo ſanguine efficaciter & ſolus abluit. Auguſtinus: Hæc eſt vera pax, & cum

creatore nostro nobis firma connexio, purgatis & reconciliatis per Mediatorem vitæ, sicut maculati & alienati ab eo recessimus per mediatorem mortis. Sicut enim Diabolus superbus hominem superbientem perduxit ad mortem: ita Christus humilis hominem obœdientem reduxit ad vitam. Quia sicut ille elatus cecidit & deiecit consentientem: sic iste humilis surrexit & erexit credentem. NECESSITAS huius purgationis per Christum, Ioh. 13. indicatur hisce verbis Domini: Nisi lauero te, non habebis partem mecum. Item: Qui lotus est, non indiget, nisi vt pedes lauentur, sed est mundus totus. Hæc duo dicta Domini, duplicem lotionem fieri per Christum indicant. Prius, beneficium Christi proprium commendat, quod est abluere. nisi enim ipse sua sanguine nos totos abluat, hoc est, redimat, & nisi credamus nos redemtos sanguine Christi, non erimus hæredes vitæ æternæ, in quam non nisi puri intrabunt. Alterū dictum loquitur de quotidiana aspersione & lotione pedum, qua opus habent, qui iam toti per Christum loti sunt. Sententia enim dicti est: Qui iustus est fide, & lotus sanguine Christi, est totus mundus, id est, placet Deo totus, sed tamē in hac vita pedes assidue lauandi sunt. Vt enim pedibus euntium semper aliquid pulueris adhæret: ita affectibus hominū semper aliquid vitij inest, quod est eluendum fide in Christum, & sanctificatione vitæ. Quod autē & hæc purgatio pedum, id est, affectuum, fiat virtute sanguinis Christi docet Paulus Rom. 6. POSTREMO consideranda est certitudo seu diuina huius purgationis obsignatio, in hac concurrunt etiam illa tria, quorū supra memini, videlicet verbum, quo offertur hæc purgatio: Fides qua recipitur, & Baptismus, quo consignatur & applicatur. Vt enim verbum vniuersaliter omnibus offert beneficium purgationis: ita Fides, qua purificantur corda, accipit quod offertur, quia conscientiæ credentium asperguntur sanguine Christi, quo mundantur à peccatis. Et Baptismus externus obsignat hanc internam purgationem, & admonet de noua vita in posterum transigenda in sanctificatione. Cum igitur homo baptizatur, accipit promissionem gratiæ, veluti sigillo Dei obsignatam, quo interna purgatio, quæ per sanguinem Christi fit, ratificatur & obsignatur ei, qui baptizatur. In huius rei argumentum ministri baptismi ex maiorum traditione baptizatis candidam vestem imponunt, qua admoneantur, & internæ ablotionis factæ per sanguinem Christi, & sanctificationis, quæ à baptizatis requiritur. Vehementer errant, qui externo baptismo per se tribuunt purgandi virtutem, quæ solius Christi est, qui apparuit, vt destruat opera Diaboli. Quare firmiter tenendum est dictum Pauli, qui affirmat, Christum dilexisse Ecclesiam, & tradidisse se pro ea, vt eam sanctificaret, mundans eam lauacro aquę in verbo, vt sisteret eam sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculā aut rugam, aut quicquam tale, sed vt esset sancta & irreprehensibilis. In hoc Pauli dicto primum obseruetur, quod Christo soli tribuatur mundandi virtus, sicut & noster Apostolus hic affirmat, dicens: Sanguis Iesu Christi mundat nos ab omni peccato. Deinde lauacrum aquæ ponitur, quod est externum symbolum gratiæ, & interioris purgationis sigillum. Hic tertio loco veritas signo respondens cogitanda est, quæ est occulta mundatio animæ, ac interna à peccati maculis ablutio. Quarto loco additur in verbo, vt intelligatur Baptismi vis, & efficacia esse ex promissionis verbo, quod obsignatur baptismo. Quinto loco cogitetur analogia signi ad rem signatam. Signum est lauacrum aquæ, analogia signi ad rem hæc est. Quemadmodum aqua foris abluit corpus: ita sanguis Christi intus animam à peccatorum sordibus purgat, nisi diffidentia in adultis fuerit impedimento. Huc etiam accedit altera obsignatio, videlicet vsus Cœnæ Dominicæ, de qua alias.

DE QVARTA PARTE.

Cum dicit Apostolus: Purgat nos, intelligamus totam naturam humanam significari, & non restringi dictum ad paucos aliquos. Ita enim ipse Apostolus nos docet, cum ait: Ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed pro totius mundi. Huc & illud pertinet in Euangelio: Ecce Agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Huc omnia dicta quæ gratiam vniuersalem nobis commendant, referenda sunt. Quod autem multi (proh dolor) non fiunt participes gratiæ huius, & purgationis per sanguinem Christi, non extenuat virtutem sanguinis Christi, nec consiliū Dei de salute omnibus hominibus promiscue oblata euertit: sed tantum indicat hominum deflendam ingratitudinem & peruicaciam, quorum culpa fit, quod bonum omnibus oblatum, pauci accipiant. Huc pertinet tristissima illa querela Domini: Multi sunt vocati, pauci vero electi.

DE QVINTA PARTE.

Quinto loco fit mentio maculæ, à qua purgamur sanguine Christi. Hanc maculam vocat Apo-

Apostolus noster peccatum, hoc est, legis diuinæ violationem, quæ est res omnium tristissima & fœdissima, & extreme abominabilis, cui Deus horribiliter irascitur. Nam in peccato plurima mala concurrunt, videlicet contemtus maiestatis Dei, superba contumacia aduersus legem Dei, nefanda imaginis Dei, ad quam conditus est homo, conspurcatio & destructio, imitatio Satanæ hostis Dei, improba proditio & defectio à castris Dei, atque intolerabilis ingratitudo creaturæ aduersus creatorem. Hæc mala singula & omnia simul ostendunt, quam horribile sit peccatum & abominabile in conspectu Dei, & castorũ spirituum. Quidam ex patribus ostensurus malitiam peccati, quinque in eo concurrere mala affirmat. Primum, quod peccatum sit offensio, qua Deus grauissime offenditur. Est enim violatio legis Dei, defectio à Deo, & prouocatio iræ Dei iustissimæ. Secundum, quod peccatum summe placeat Satanæ, qui est aduersarius Dei, & hostis humani generis ἄσπονδος. Tertium, quod committentem grauissime lædat, vt quod ipsum conijciat in temporales & æternas pœnas, nisi per pœnitentiam ante mortem ei occurratur, & abluatur sanguine Christi. Quartum, quod etiam alios contagione inficiat, nam multi aliorum exemplis deteriores fiunt. Quintum, quod in se turpe & abominabile sit. Est enim imago Satanæ, quam gestare hominem ad imaginem Deí conditum nihil indignius est. PRÆTER hæc mala, quæ insunt peccato, exitialis fraus in eo latitat, quam cum non multi animaduertunt, feruntur præcipites in proprium exitium. Ista autẽ exitialis fraus hæc est: peccata, quantumuis magna & horrenda, cum in consuetudinem venerint, aut parua aut nulla esse videntur, adeo virus illud Satanæ sensus hominis occupat, vt plane malũ, quod inuoluitur, non sentiat. Vnde fit, vt non solum nõ occultanda, verumetiam prædicanda videantur, iuxta illud Psalmi: Laudatur peccator in desiderijs animæ suæ, & qui iniqua gerit, benedicitur. Atq; hoc est quod sapiens monet, cum ait: Impius cum in fundum peccatorum venerit, contemnit, sed sequitur eum ignominia & opprobrium, nisi scilicet fiat remissio. Caueamus igitur nobis, ne consuetudine peccandi hanc horribilem ἀπαλγησίαν accersamus, atq; ita exitiali peccati fraude circũuenti pereamus. ATQVE hæc de macula, à qua purgamur sanguine Christi, videlicet quando nos prosternimus coram ipso in vera pœnitentia cum proposito, quod in posterum nolimus scientes & volentes Deum offendere. Nam vbi manet propositum peccandi, ficta est omnino pœnitentia, quantumuis vel maximæ lachrymæ erumpant de oculis. Nam neq; tunc macula tollitur, sed duplicatur potius: neque absolutio per ministrum Euangelij fit, sed maius vinculũ texitur, quo rea conscientia ligatur, & nouo reatu astringitur. QVICVNQVE igitur ab hac macula liberari cupit, is studeat, iuxta consiliũ Pauli, honestæ militię, retinens fidẽ & bonam conscientiam, & cogitet non ideo filium Dei effudisse sanguinem in ara crucis, vt iam se prostituat omni turpitudini, sicut spiritus Satanæ persuaserat Libertinis nostri seculi, qui nihil peccatum esse mendaciter statuunt, nisi quis se peccare putet. Committens adulterium apud illos, non peccat eorũ iudicio, nisi putet se peccare, atq; tunc dicitur de nouo gustasse pomum cum Eua. Hæc est horrenda contumelia sanguinis filij Dei, qui effusus est non vt peccemus, sed vt à peccatis liberemur, quemadmodũ baptismus noster docet, quo monemur, ut intueamur & mortem & sepulturam, & resurrectionem Christi. Mors enim Christi est abolitio peccati. Sepultura monet, vt frenemus peccatum, & mortificatum coërceamus. Vnde illud Apostoli: Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore. Resurrectio monet, vt ambulemus in nouitate vitæ, vide Paulum ad Romanos 6.

DE SEXTA PARTE.

Sexto loco fit mentio efficaciæ purgationis, quæ fit per sanguinem Christi, videlicet quod non solum à peccati hac vel illa macula purget, verumetiam ab omni macula omnium peccatorum. Hæc ergo particula omnis opponenda est particularitati Stoicæ, enormitati peccatorum, purgationibus, satisfactionibus, & iustificationibus humanis & crudelitati Donatistarũ, negantium lapsis pœnitentibus ad gratiam reditum. Primũ itaq; euertit hæc particula omnis, particularitatem Stoicorum, qui fingunt fatalia decreta, quibus intercludere hominib. salutis uiam moliuntur. Mentiuntur enim gratiam vniuersalem non esse ex consilio creatoris & redemtoris nostri Iesu Christi, dicunt enim quosdam æterno consilio Dei destinatos esse damnationi ineuitabili, quosdam vero æternæ saluti, exclusis omnibus conditionibus. Cum hoc Satanico furore, pugnat hoc dictum Iohannis, & præcipue particula omnis: nam si purgat sanguis Christi ab omni peccato, certe nullus erit in humano genere, cuius peccatum purgari non possit, modo ad Mediatorem confugerit. Quare muniamus mentes nostras firmis testimonijs scripturæ, de promissione vniuersali, de mandato Dei iubentis omnes audire filiũ, de λύτρῳ persoluto pro peccatis totius mundi, de vniuersali obsignatione, quæ fit per baptismum.

Etsi autem hostes gratiæ vniuersalis proferunt nonnulla scripturæ dicta, quæ videntur illorũ sententiæ patrocinari: tamen nos sciamus Spiritum sanctum optime secum consentire, & ἀντιλογίας tantum esse in animis hominum, qui non sunt recte edocti de voluntate Dei, qui reuera vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, quo saluentur per Iesum Christum, qui clamat se venisse in mundum, vt saluet τὸ ἀπολωλὸς, id est, humanum genus, quod in Adamo perditum erat. Vide quæ annotauimus in caput 2. ad Ephes. & in 9. 10. & 11. ad Romanos. Deinde opponitur hæc particula Omnis enormitati peccatorũ. Nam si purgat sanguis Christi ab omni peccato, profecto nullum peccatum excipiendũ erit, à quo non purgat sanguis Christi, modo per fidem adhibeatur. Nam iuxta Paulum, Gratia exuperat supra peccatum. Cain madens sanguine fraterno, ex desperatione clamat: Maior est iniquitas mea, quã propiciatio. Augustinus respondens ait: Mentiris Cain, maior est enim misericordia Dei, quam omnium peccatorum miseria. Nota est historia Dauidis, Manassis, Magdalenæ, Latronis & aliorum, quorum exempla docent, recipi in gratiam Omnes confugientes ad misericordiam propter Christum. Neq; quisquam contra hæc peccatum in Spiritum sanctum exceperit, quod Dominus pronunciat nec remitti in hoc seculo, nec in futuro. Et Apostolus pronunciat, impossibile esse istud peccatum remitti. Nam illa impossibilitas non est ex parte gratiæ, quæ reuera superat omne peccatum: sed ex parte peruicatiæ & obstinatæ malitiæ hominis contemnentis filium Dei & eius Euangelium. Præterea opponitur hæc particula Omnis, omnibus purgationibus, satisfactionibus & iustificationibus hominum. Nam si ita satisfit, pro nobis per Christum, vt eius sanguine purgemur ab omni peccato, certe nullum peccatum reliquum erit, quod erit eluendum humanis lotionibus. Quare hæc particula vniuersalis destruit omne humanum meritum, & vendicat Christo solidum iustificationis & redemtionis honorem, adeo vt immotum sit dictum Pauli: Christus nobis factus est à Deo Sapientia, Iusticia, Sanctificatio & Redemtio, quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in Domino glorietur. POSTREMO Donatistarum crudelitati opponitur hæc particula Omnis. Nam si sanguis Christi purgat ab omni peccato, profecto ab eo etiam purgat, quod committitur post conuersionem. Huius rei sunt multa testimonia, & exempla, inter quæ vnum tantum adducam, quod scribitur de quodam Apostoli nostri discipulo, qui cum absente Iohanne defecisset à fide, & latrocinium exercuisset, reuocatur tamen ad pœnitentiam per Iohannem. Hoc exemplum clarissime docet, Deum paratum esse ad recipiendum in gratiam omnes peccatores, quantumuis sæpe peccarent. Verum hic caueat vnusquisq;, ne sibi peccandi consuetudine accersat necessitatem quandam, qua ita inuoluitur cœno peccatorum, vt inde eluctari non possit: & cogitet multos indulgentes peccatis traditos esse in reprobam mentem iusto Dei iudicio, ac tandem oppressos esse æterna Dei ira & æternis pœnis, vt Cain, Saul, Achitophel, Iudas & multi alij. HÆC placuit in hanc auream sententiam Apostoli nostri, annotare, vt eius nobis vsus fieret magis perspicuus. Non enim satis est scire rem quampiam, vt sæpe moneo, nisi eius rei quam scimus, sensum quendam in corde habeamus. Quare Paulus vult nos abundare magis magisque in omni cognitione & sensu.

Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est.

Quia in externo Ecclesię cœtu omnibus temporibus solent esse Hypocritæ, qui sua freti sanctitate præsumunt, & alios tanquam ex alto despiciunt: hos quoq; in ordinem peccantium redigit Apostolus, eosq; pronunciat seipsos seducere, dum à propitiatorio & vera salutis via ad suam propriam sanctitatem deflectunt. Qui enim peccatum suum non agnoscit, non precatur veniam, non nititur Mediatoris gratia, non tendit recta ad vitam, sed ad mortem properat. Non enim est vita, nisi in vita æterna Iesu Christo, atq; ideo dicit: Et veritas non est in nobis, quæ sola, vt Bernhardus ait, liberat, sola saluat, sola lauat. Et Augustinus: Dicere se sine peccato esse, iustum non potest exhibere, sed fingere. Vnus est enim solus, qui & carnem hominis habuit, & peccatum potuit non habere.

Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & iustus, vt remittat nobis peccata, & purget nos ab omni iniusticia.

Consolatur infirmos, qui sentientes corruptam suam naturam, peccatorum mole premuntur. Hos monet Apostolus, vt confugiant ad eum, qui promisit se condonaturum pœnitentibus peccata sua, quod absq; omni dubio faciet, cum & sit fidelis in promissis, & iustus, vt qui reipsa præstet quod verbis promisit. Cæterum ne hic in errorem Papistarum, qui tribuunt confessioni, hoc est, iuxta illos enumerationi peccatorum coram sacerdote, meritum satisfactionis, abripiamur, obseruandum est, quod hic locus de du-

de duplici confeſsione intelligendus ſit, videlicet de confeſsione peccatorum coram Deo in vera contritione, & de confeſsione Mediatoris Ieſu Chriſti, quod ex eo intelligitur, quod dicat: Vt remittat nobis peccata &c. Confeſsio peccatorum coram Deo, vt ſit ſeria, requiritur noticia peccatorum, & agnitio, quare tenendum eſt, vnde hæc noticia petenda ſit. Sunt autem quatuor, quæ & monſtrant homini ſuum peccatum, & eius grauitatem indicant, videlicet, Lex Dei, pœna peccati, conſcientia cuiuſq;, & mors Filij Dei. Lex Dei oſtendit peccatū, & Spiritus ſanctus, legis opera peccatum arguit per miniſtros verbi: ita enim Paulus ait: Per legem eſt agnitio peccati. Nam cum lex iubet aliquid fieri, & non fit, & cum lex fieri aliquid prohibet, & fit, peccatur. Lex igitur duplex peccatum monſtrat, videlicet commiſsionē, & omiſsionem. Grauitatem peccati monſtrat lex, cum violatores legis pronunciat maledictos,& comminatur eis ſupplicia æterna: Maledictus (inquit) qui non permanſerit in omnibus, quæ ſcripta ſunt in libro legis. Cum igitur nihil ſit triſtius, quàm maledici à Deo, & ſubijci æternis ſupplicijs, grauiſsimum eſſe peccatum manifeſtum eſt. Pœna ſimiliter, vel ſine lege & peccatum eſſe in omni homine, & grauiſsimum oſtendit. Homines cum in lucem primum eduntur, pœnis ſubiacent, quæ cum iuſto iudicio Dei infliguntur, & crebræ & graues, cogimur fateri omnes homines reos eſſe. Eſt enim iudicium Dei, vt Paulus loquitur, ſecundum veritatem. Præterea ſicut publicæ calamitates, totum ſocietatis corpus reum eſſe conuincunt: ita priuatæ ſingulis ſua peccata ponunt ob oculos. Conſcientia cuiuſq; etiam teſtatur de vtroque hoc eſt, de peccato & eius grauitate. Eſt enim conſcientia hominis teſtis Dei, quæ inſtar mille eſt. Hæc non ſolum hominem ſiſtit coram tribunali Dei, verumetiam eſt teſtimonium futuri iudicij, & quod poſt hanc vitam reſtat alia vita, in qua impij ſuorum ſcelerum pœnas luent. Eſt etenim mala conſcientia, triſtis quædam & crucians actæ male vitæ recordatio, coniuncta cum metu pœnæ impendentis. Sed de conſcientia plura legantur in Enchiridio, & in libello de Lege Naturæ, & infra quædam aſcribemus.

Mors Filij Dei,& reum eſſe totum genus humanum teſtatur, & grauitatem peccati oſtendit. Nam cum non potuerit vlla creatura potentia placare iram Dei: ſed neceſſe fuerit, vt filius Dei aſſumta humana natura in vnionem perſonalem noſtra peccata lueret & ſatisfaceret iuſticiæ Dei: oportet fuiſſe grauiſsimam offenſam. His quatuor modis, videlicet lege, pœna, conſcientia, & morte filij Dei agnoſcitur peccatum, & eius grauitas indicatur. Quod autem per Euangelium dicatur oſtendi peccatum, id non directe fit, ſed per accidens, vt cum tenebræ arguuntur à luce, ſicut Paulus loquitur. Confeſsio Mediatoris eſt, de qua loquitur autor ad Hebræos cap. 3. Conſiderate Apoſtolum & Pontificem confeſsionis noſtræ. Hæc confeſſio eſt mentis, cordis, oris, & vitæ totius. Mentis recte ſentientis de Mediatoris diuinitate, humanitate, perſona, & officio. Cordis recumbentis firma fiducia in Mediatorem. Oris profitentis palam coram Deo, angelis, hominibus & Diabolis, hunc Ieſum Chriſtum crucifixum eſſe ſuum Mediatorem & Saluatorem. Vitæ noua obœdientia teſtantis fidem in hunc Mediatorem & gratitudinem erga Deum.

Si dixerimus, non peccauimus, mendacem facimus eum, & ſermo eius non eſt in nobis.

Exaggeratio eſt ſceleris Hypocritarū, qui ſua peccata non agnoſcunt, hi non ſolū ſeipſos ſeducunt,& Chriſti merita contemnunt, verumetiam mendacij Deum arguunt, qui omnes homines ſine diſcrimine, ſua voce reos eſſe peccati, conuincit.

CAPVT II.

Summa Capitis ſecundi.

Vt peccatores pœnitentes Aduocatum habent Chriſtum propiciatorem: ita noticia Dei obœdientiam erga ipſum requirit, & erga proximum dilectionem. Fugiendus proinde eſt amor mundi, cauendi ſunt Antichriſti, ac in ſola Chriſti doctrina acquieſcendum.

Ordo & partes Capitis ſecundi.

Primum, compellat pios dulciſsima compellatione, quos lapſos erigit, propoſito propiciatore Chriſto.

Christo. Deinde, quæ nam sit salutaris Dei noticia ab effectibus demonstrat. Tertio, de caritate fraterna agit. Quarto, rursus compellat pios filiorum nomine, quibus peccata remissa esse pronunciat propter nomen Christi. Quinto, addit distributionem iuxta ætatis gradus, & ordine singulos gradus consolatur. Sexto, dehortur à mundi, & eorum quæ in mundo sunt, amore. Septimo, de Antichristis agit. Octauo, hortatur pios, vt maneant constantes in doctrina, quam acceperant.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Filioli mei, hæc scribo vobis, vt non peccetis.

Quod de Deo, qui lux est, & de societate nostra cum luce scribo, eo pertinet, vt vos à peccandi consuetudine reuocem. Quo enim quis magis peccat, eo magis tenebris inuoluitur, & à luce recedit. Compellatio hæc blanda & paterna: Filioli mei, docet quomodo ministri Euangelij erga Ecclesiam Christi affecti esse debeant. Porro, vt ministri Euangelij suorum auditorũ patres: ita auditores ministrorum verbi filij in scriptura dicuntur. Debent autem ministri Euangelij patres esse, doctrina, exemplo, & affectu. De doctrina habetur 1. Cor. 4. In Christo Iesu per Euangelium vos genui. Est enim verbum Dei semen illud incorruptibile, ex quo nascuntur filij Dei, qui & ministrorum verbi filij dicuntur ratione ministerij: nam ipsi semen illud in corda hominum tanquam in agros mittunt. De exemplo 1. Corinth. 11. Imitatores mei estote, sicut ego Christi. De affectu. 1. Corinth. 4. Non vt pudore vos suffundam hæc scribo, sed tanquam filios dilectos vos admoneo. Ex his sequitur, quod auditores Euangelij debent esse filij suorum pastorum, obœdientia, imitatione & caritatis affectu. Vbi autem hæc mutua affectio non sit in ministris Euangelij & auditoribus, muri Ecclesiæ inclinant, & ruinam minantur.

Et si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum.

Prolepsis est, anteuertit enim eorum obiectionem, qui perpetuo sentiunt in se peccatum, & magnam infirmitatem, quos consolatur aduersus sensum peccatorum & infirmitatis, ac iubet eos aspicere ad Aduocatum nostrum Iesum Christum, qui stat ante Patrem, & interpellat pro nobis. Hic locus diligentissime obseruandus est, & tanquam præcipuus thesaurus Ecclesiæ Christi in animo recondẽdus est. Primum enim docet, sanctos non ita esse puros ab omni peccato, quin quotidie opus habeant remissione peccatorum. Deinde confutat eos, qui Christum perfunctum fuisse Mediatoris officio in horto, & in ara crucis mentiuntur, vt non amplius sit ipse Mediator, ideoq; nunc alijs opus sit Mediatoribus, vt Maria, Apostolis, Martyribus, Virginibus, Confessionibus &c. verum Apostolus clarissime eos confutat, cum ait: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud Patrem, Iesum Christum iustum. Apostolus hoc loco non nouit nisi vnicum refugium, cum à peccatis molestamur, eo & nos contenti simus, modo reipsa Christiani esse velimus. Cum nominat Aduocatum, vult vt eum fide accedamus, precemurq; ipsum, vt pro nobis interpellat apud Patrem. Sciendum est ergo, vtroq; modo filium Dei inuocandum esse. Primum, vt Deum datorem bonorum cum Patre & Spiritu sancto, & rursus, vt Mediatorem & intercessorem, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator apud æternũ patrem, & vt ipse proferat nostros gemitus & preces ad æternum patrem, iuxta hanc Apostoli sententiam: Habemus Aduocatum apud patrem. Et Psal. 110. Tu es Sacerdos in æternum. Ad Rom. 8. Qui est ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Ad Hebræ. 9. Semper viuens vt interpellet pro nobis. Præterea monet hic locus, vt perpetuo mente in cœlum eleuata, à Christo Mediatore, remissionem peccatorum petamus. Adhæc consolatur Apostolus peccatores duplici nomine. Primo, quod patrem in cœlo habeant, qui non ita facile filios suos, propter infirmitates præsentis vitæ abijciat, modo fidem retineant. Deinde, quod peccatis hominum pœnitentiam agentium, opponat Christi iusticiam, qua tanquã aurea lamina legis maledictio tegitur & absconditur. Cum hic Christum Iustum nominat, sciendum est, quod quatuor modis dicatur iustus, videlicet, vt Deus ab æterno, vt Deus & homo, vt Mediator, vt Iudex. Vt Deus dicitur iustus ab æterno, idq; essentialiter, quia essentialis quædam iusticia est, æterna & increata, vna cum patre & Spiritu sancto. Secundo Christus dicitur iustus in assumta humana natura, idq; passiue, quia plenissimam obœdientiam in sua sanctissima humanitate, legi Dei præstitit, vt haberet, quo nos iustificaret. Tertio Christus dicitur

citur iustus, vt Mediator, idq; actiue, quia iustificat impium, imputans ei suam obœdientiam, quæ est formalis iusticia legis in ipso Christo, qua nobis imputata iusti efficimur. Quarto Christus dicitur iustus vt iudex, idq; δικανικῶς, nam sine acceptione personarum, in extremo die reddet vnicuiq; iuxta opera sua, seruato æterno decreto suæ iusticiæ de pœnitentibus & impœnitentibus. Nam vt illos recipiet in æternam felicitatem secum: ita hos in tenebras exteriores abijciet æternum puniendos.

Et ipse est propiciatio pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi.

Prolepsis est, qua anticipat obiectionem infirmorum dubitantium, an beneficia Christi extendant se ad omnes homines, & ad omnium peccatorum abolitionem. Docet ergo hoc loco Apostolus, Primum, quod Mediatoris beneficia citra discrimen ad totum mundum pertineant. Deinde, quod Christus non sit propiciatio pro vno peccati genere tantum, sed pro peccatis totius mundi, originalibus & actualibus, quantumuis enormibus. Verum hoc interea obseruandum est, quod tametsi expiatio facta per Christum, extendat se sua efficacia ad peccata omnium hominum expianda, quantum quidem ad eius virtutem, & consilium, & finem attinet: tamen soli participes fiunt redemtionis per Christum, qui ad Euangelij prædicationem conuertuntur, reliqui sua culpa pereunt. Porro non est nobis prætereundum, quod Christum vocet Propiciationem. Vult enim nos retro cogitare & respicere ad typum, videlicet arcam fœderis, & laminam auream, quæ dicebatur Propiciatorium, qua lamina arca ipsa tegebatur. Arca representat Ecclesiam. Aurea lamina, hoc est, Propiciatorium, adumbrat Christum Propiciatorem. Proinde quod hæc arca tegebatur lamina aurea, significat quod Ecclesia tegatur aduersus iram Dei Mediatore Christo, qui est verus Propiciator. Ita etiam hunc typum Christo accommodat Paulus ad Rom. 3. vbi ita ait: Iustificamur Gratis ipsius gratia, per redemtionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus Propiciatorium per fidem in ipsius sanguine. Huc & Dauid respexit, cum diceret: Beati quorum tecta sunt peccata.

In hoc scimus quod cognouimus eum, si mandata ipsius obseruamus, Qui dicit: noui eum, & mandata ipsius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est.

Argumentum ab effectu, qui suæ caussæ certissimum est inditium. Est enim obœdientia erga Deum, cum noticiæ (id est, fidei) effectus (hic enim de fidei cognitione loquitur) tũ eiusdem infallibile iudicium, Sicuti contra, qui Deo obtemperare non studet, vacat fide, & Deum plane non nouit. Nam cum fides est veluti flammula Spiritus sancti, habet proprietates suo congruentes principio, quæ sunt duo in genere, videlicet, repugnare vitijs, & studere virtutibus. Seruare mandata Dei, est ex noticia & fide obœdientiam bona conscientia præstare, quantum quidem fieri potest in hac naturæ imbecillitate. Requiruntur autem ad boni operis rationem quinque, videlicet præceptum, Spiritus Christi, finis videlicet gloria Dei, & gratia, qua boni consulitur conatus, & defectui ignoscitur.

Obseruetur ratio, qua quilibet de suæ fidei constantia & veritate certificari debet. Etsi enim nemo plenam obœdientiam Deo iuxta legem præstare potest: tamen animi conatus, propositum & inchoata obœdientia, certissima fidei sunt testimonia, & gratissimus Deo cultus. Proinde qui de fide gloriantur sine hoc conatu & proposito, vani sunt & hypocritæ: nã hæc duo pugnantia, actio, qua violat homo legem Dei sciens & volens, & illa fides, quæ est fiducia misericordiæ, accipiens remissionem peccatorum, nequaquam simul subsistere possunt in eodem subiecto, quia Iusiurandum dicit: Nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Huius copulæ, scilicet fidei & obœdientiæ, illustre exemplum nobis proponitur in Abrahamo, Genes. 22. Hic enim Abraham, cum iussus esset vnigenitum filium mactare, didicit ex promtissimo obœdiendi conatu, quæ fidei (qua præditus erat) vis esset & efficacia. In hoc nostro patre videmus conatum pium pro facto reputari.

Qui autem seruat sermonem eius, vere in eo caritas Dei perfecta est.

Quia à fidei cognitione caritas erga Deum separari non potest, vt quæ simul cum fide concipiatur, recte ab obœdientia ad caritatem ascendit Apostolus. Sunt ergo hæc tria ordine coniuncta, videlicet, vera noticia seu fides, caritas, & noua obœdientia. Hinc satis sciri potest, quæ sit necessitas bonorum operum, sunt enim necessarius fructus fidei, & minime fallacia caritatis hominum

nũ erga Deum teſtimonia. CARITAS Dei hoc loco paſsiue accipitur, pro caritate, qua Deus diligitur: hanc caritatem dicit perfectam eſſe, id eſt, veram & ſinceram. Perfectum enim cum opponitur mendacio & ſimulato, ſignificat abſq; dubio verum & ſincerum, etſi omnibus ſuis partibus & numeris non ſit abſolutum.

In hoc nouimus, quod in eo ſimus.

Argumentum eſt ab effectu inſitionis ſpiritualis, qua credentes Chriſto inſeruntur. Vt enim ſurculi viti inſiti, virtute vitis, & viuunt & fructificant: ita qui vere ſunt Chriſti membra, eius ſpiritu viuunt, aguntur, & fructificant.

Qui dicit ſe in eo manere, debet, quemadmodum ille ambulauit, ita & ipſe ambulare.

Argumentum ab effectu ſocietatis piorum cum Chriſto. Alludere autẽ videtur Apoſtolus ad Chriſti dictum: Exemplum dedi vobis, vt quemadmodum ego feci vobis, ſic & vos faciatis. Hic commendatur nobis imitatio Chriſti. Eſt autem imitatio Chriſti duplex, videlicet in moribus & in cruce, vtraq; vel laudabilis, vel ſuperſtitioſa. In imitatione morali laudabili, hæc ſpectanda videntur, noua natiuitas, imitationis regula, neceſsitas, fructus, & finis, de quibus ordine dicemus.

Noua natiuitas ante omnia requiritur, ſine qua nemo poteſt Chriſtum Dominum ſalutariter imitari: ita enim ipſa veritas apud Iohannem ait: Quod de carne natum eſt, caro eſt, hoc eſt, immundum, vitioſum & reum. Nunc autem cum Chriſti imitatio debeat eſſe pura, ſancta, neceſſe eſt vt de nouo naſcamur, priuſquam Chriſti veri imitatores fieri poterimus. Hæc autem nouitas arcana quædam eſt hominis regeneratio, quæ fit per Spiritum ſanctum, cum Euangelio credimus, & fide in Chriſtum Ieſum recumbimus. Hoc pacto regeniti Chriſto inſiti ſumus. Huc illud Iohannis pertinet: Poteſtatem dedit, vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen ipſius. Et Iohan. 15. Sicut palmes non poteſt ferre fructum à ſemetipſo, id eſt, niſi manſerit in vite: ita nec vos niſi in me manſeritis. Ego ſum vitis, vos palmites, is qui manet in me, & in quo ego maneo, hic fert fructum multum, nam abſq; me nihil poteſtis facere. Sit ergo prima cura hominis, qui cupit cum fructu exemplum Chriſti imitari, vt ei inſeratur per fidem, fiat palmes, vt ex ſucco vitis, vitam, motum & incrementum acquirat & fructificet. Breuiter, In Chriſto fiat noua creatura: nam qui in Chriſto eſt, noua eſt creatura, 2. Corinth. 5. SECVNDO loco tenenda eſt imitationis regula, Matth. 11. Diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde. Hæc regula ad animum pertinet, eumq; informat: nam quicunque Chriſtum, iam fide regenitus, cupit imitari, debet veram humilitatem & manſuetudinẽ animi ſectari, vnde poſtea reliquæ cogitationes & actiones manare debent. Vt enim Dominus humilibus dat gratiam: ita in ipſis auget fidem & ſpiritum quotidianis incrementis. Hoc pacto in vera humilitate confirmati, debemus Chriſtum imitari in vero cultu Deo præſtando, per veram inuocationem & gratiarum actionem ex fide Ieſu. TERTIO loco, proximos ipſius Chriſti exemplo diligere oportet, Qui cum adhuc inimici eſſemus, tradidit ſemetipſum pro nobis. Huc pertinet exhortatio illa, quæ eſt Iohan. 15. Hoc eſt præceptum meum, vt diligatis alij alios, ſicut ego dilexi vos. Hæc caritas, qualis eſſe debeat, copioſe à noſtro Apoſtolo explicatur, quæ complectitur & animi affectum ſincerum, & omnis generis beneficentiam & abſtinentiam ab omni iniuria proximi. Præter hæc tria, fortitudo animi, conſtantia, veritas, induſtria commendatur cuiq; in ſua vocatione exemplo Chriſti.

Neceſsitas imitationis Chriſti in vera animi humilitate, cultu, dilectione & vocatione, maxima eſt. Nam ſine hac imitatione, nemo iure de Chriſto gloriari poteſt. In hoc (inquit) cognoſcent quod diſcipuli mei ſitis, ſi dilexeritis vos inuicem. Proinde qui non diligunt, nequaquam Chriſti diſcipuli ſunt, nec ipſius imitatores, vtut de Chriſto ſuperbe glorientur. Fieri enim non poteſt, quin membra Chriſti, ſpiritu Chriſti agantur. Vnde Paulus: Qui aguntur ſpiritu Dei, hi ſunt eius. Præterea quia Chriſtus venit, vt reparet imaginem Dei in homine, neceſſe eſt, vt quantũ fieri poteſt, imitemur exemplum Chriſti, qui naturalis imago Patris eſt, quo imago Dei ruſus in nobis informetur. Poſtremo, euulſio de vite monſtrat etiam neceſsitatem imitationis Chriſti. Si quis (inquit) in me non manſerit, mittetur foras ſicut palmes, & areſcet, quem colligent & in ignem mittent.

Fructus huius imitationis dulciſsimus eſt, videlicet tranquillitas animi, bona conſcientia, gaudium ſpiritus, quod eſt veluti dulciſsimum balſamum Spiritus ſancti, quo rigantur, perfunduntur & exhilarantur corda filiorum Dei. Taceo incrementa donorum, taceo conſolationes in ærumnis, taceo ſpem lætiſsimam, cum ſit diſcedendum ex hac vita. Sed quid dico? nemo hunc fructum imitationis Chriſti verbis explicare poteſt.

Finis

Finis deniq; huius imitationis moralis triplex est. Primvs, necessitas conuersionis & fidei retinendæ, ne misere gratia excidamus, & fructu sanguinis Christi, quo aspersi fuerimus, priuemur. Vt enim, qui vitam ad hoc Christi exemplum non componit, amittit fidem, expellit Spiritum sanctum, excidit gratia atq; adeo salute & vita æterna: Ita qui Christum vere imitatur, retinet fidem, Spiritum sanctum, & bonam conscientiam, atq; adeo Christum ipsum, vitam & salutem. Secvndvs finis est ædificatio aliorum. Si enim filij Dei censeri volumus, decet profecto, vt nos inuicem exemplis pijs ædificemus, quo domus Dei compleatur multis viuis lapidibus, super fundamentum congestis, & vt destruatur in nobis & inter nos regnum peccati & mortis, hoc est, Diaboli. Tertivs finis est, finis finium, videlicet gloria Dei, ita enim Dominus ipse ait: In hoc glorificatus est Pater meus, vt fructum multum afferatis, vt palmites viti insiti. Huc igitur nos respicere oportet in tota vita, vt ita Christi vestigijs insistamus, vt retineatur thesaurus gratiæ, vt ædificemur mutuo, vt destruatur regnum Satanæ, ac Deus per nos glorificetur, primum in hac vita, deinde in omni æternitate. Superstitiosa Christi in moribus imitatio est, cum homines superstitiosi externos gestus Christi imitantur, vt cum Monachi humilitatem, paupertatem & castitatem simulant, cum preces nocturnas fundunt, cum ieiunia imitantur. Verum hæc imitatio non fit sine contumelia sanguinis filij Dei. Nam ista κακοζηλία fingunt se mereri remissionem peccatorum, & supra modum obscurant, imo abolent beneficium redemtionis. Hactenus de imitatione Christi morali: nunc de imitatione eiusdem in cruce, quæ nobis magis dulcescet, si eius necessitas, vtilitas, dignitas, & modus spectentur.

Necessitas imitationis Christi in cruce indicatur Lucæ. 9. vbi Dominus ita ait: Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me: Qui enim voluerit animam suam saluam facere, perdet illam. Et Lucæ 14. Qui non baiulat crucem suam, & venit post me, non potest meus esse discipulus. Hæc dicta testantur, quam sit necessaria imitatio crucis Christi: nam & mandatum Christi vrget, & conuersionis conditio postulat, & similitudo membrorum & capitis conformitatem sanctorum in cruce Christi requirit.

Vtilitas imitationis Christi in cruce duplex est, vna in hac vita præcipitur, de qua Paulus Rom. 6. Hoc scientes, quod vetus noster homo, vna crucifixus est, vt destruatur corpus peccati, & vltra non seruiamus peccato, 2. Cor. 4. Semper mortificationem Iesu Christi in corpore nostro circumferentes, vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Altera in futura vita, de qua idem Apostolus Roman. 8. Si vna cum eo patimur, simul etiam cum eo regnabimus. 2. Timoth. 2. Nam si commortui sumus, etiam vna viuemus.

Dignitas imitationis crucis Christi, indicatur Matth. 10. Qui non accipit crucem suam & sequitur me, non est me dignus. Ad Galat. 6. Stigmata Domini Iesu in corpore meo gesto. Item: Absit mihi gloriari, nisi in cruce Domini Iesu Christi. Rom. 8. Quos præsciuit, eosdē etiam prædestinauit, conformes fieri imagini filij eius.

Modus imitationis Christi in cruce, non est in quantitate, non in qualitate, non in fine principali situs, sed in hisce quinq; consistit, in fiducia in Deum, in obœdientia spontanea, in patientia, in inuocatione & gratiarum actione, atq; in spe gloriosæ liberationis. Vox fiduciæ est in Psalm. 16. Posui Dominum in conspectu meo, quoniam à dextris est mihi, ne commouear.

De obœdientia spontanea Philip. 3. Humiliauit semetipsum, factus obœdiens vsque ad mortem crucis. De Patientia Esai. 53. Oblatus est, quia voluit, & non aperuit os suum. De Inuocatione & gratiarum actione Psal. 16. Conserua me Domine, quoniam speraui in te. Item: Benedicam Dominum, quia consuluit mihi. Psal. 22. Tu Domine ne elongeris fortitudo mea, ad defensionem meam festina. Item: Salua me ex ore leonis. Item: De te laus mea in Ecclesia magna, Vota mea reddam in conspectu timentium eum. Vide Matthæi 26. & Iohan. 18. De spe liberationis gloriosæ concionatur Psalm. 16. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultauit lingua mea, insuper & caro mea requiescit in spe. Proinde si nos imitari volumus Dominum in cruce, fiducia firma promissionibus diuinis nitamur, obœdiamus Deo in cruce, simus patientes, inuocemus Deum sub cruce, atq; illi gratias agamus, prædicantes nomen eius, concipiamus spem lætissimi exitus ex hac vita, & gloriosæ liberationis. Quod si fecerimus, vere præsentiam Domini in cruce sentiemus, iuxta ipsius promissionem: Ego sum tecum in tribulatione.

Superstitiosa imitatio crucis Christi & hypocritica est, cum sine vera fide & mandato Dei, homines superstitiosi sibijpsis vel crucem accersunt, vt cum Monachi & Moniales diebus veneris, & potissimum in sacra septimana se flagellant, & durioribus lectis vtuntur, cum ieiunijs, præsertim quadragesimali se macerant, vel cum superstitiose signa crucis Christi gestant,

ſtant, cum Monachi pro corona ſpinea circumcidunt comam capitis vt ſpineam coronam referant, Cum crucis figuram in veſtibus geſtant, cum fune nodoſo ſe cingunt, ita tamen caute ne corpus premant,& cum omnes ſacrificuli in ſua theatrica Miſſa ſe ſuis geſticulationibus & veſtibus Miſſaticis, repræſentare paſsionem Chriſti, non ſecus atq; in fabula gloriantur. Vnde & ſe denuo offerre Chriſtum, & paſsionem Domini applicare viuis & mortuis mentiuntur, quo ſacrilegio nullum fuit vnquam in mundo abominabilius. Nam ſummum eſt glorioſæ paſsionis Domini noſtri Ieſu Chriſti ludibrium.

Fratres non mandatum nouum ſcribo vobis: Sed mandatum vetus, quod habuiſtis à principio.

Argumentum ab antiquitate, quaſi dicat: Non aliam viuendi legem vobis impono, quá quæ iam olim apud omnes pios inde vſq; ab initio inualuit. Semper enim eadem colendi Deum ratio fuit. Mandatum more Hebraico dicitur doctrina continens id quod ab aliquo iuſte exigitur, vt fides & obœdientia.

Rurſus, mandatum nouum ſcribo vobis, quod eſt verum in ipſo & in vobis.

Quod vetus dixit, nunc nouum appellat, ſed diuerſo reſpectu. Eſt vetus, ſi materiam, hoc eſt, ipſam doctrinam ſpectes. Eſt nouum, ſi formam intuearis, quam exprimit cum ait: Quod eſt verum in ipſo & in vobis. Hoc eſt, quod ſcribam vobis nouum mandatum, eſt verum cum Chriſti reſpectu, tum reſpectu ad vos ipſos. Nam vt Chriſtus noua forma viuendi eſt, & viuum omnis virtutis exemplar, ita enim dicit ipſe: Hoc eſt mandatum meum, vt diligatis vos inuicem, ſicut ego dilexi vos, ita nos ſpiritu ipſius iam noui homines facti, regi debemus. Nam ſi ſpiritu eius renati ſumus, decet vt eodem viuamus & agitemur. Atq; hoc eſt legem non inſcribi in tabulas lapideas, ſed in corda hominum.

Quia tenebræ præterierunt, & lux vera iam lucet.

Ratio eſt nouitatis mandati. Tenebras vocat tempus ante Chriſtum exhibitum in carne, tum enim obſcurior erat Chriſti noticia & minus familiaris: iam autē Chriſtus ipſe olim promiſſus apparuit, vera lux, viæ & vitæ. Lux enim eſt Chriſtus, cum quia ſuo verbo & ſpiritu illuminat, tum quia viuus virtutis canon eſt, ad quem noſtra vita & noſtri mores ſunt componendi.

Qui dicit ſe in luce eſſe, & fratrem ſuum odit, in tenebris eſt adhuc.

Hactenus neceſsitatem obœdientiæ in genere demonſtrauit, nunc deſcendit ad hypotheſin, & ad ſecundá tabulam, ac primum ſocietatem cum luce ſtare non poſſe cum odio proximi, ex natura contrariorum probat. Qui in tenebris eſt, in luce non eſt, Qui odit proximum, in tenebris eſt, Ergo in luce non eſt. Odij vocabulum accipe & pro cauſſa, & pro effectu. Nam & affectus eſt, quo quis ex inueterata ira, male vult proximo, & eſt omnis actio inde nata, qua vel perſona proximi læditur, vel res proximi contra iuſticiam inuaditur. Quod hæc ſit vera expoſitio vocabuli hoc loco, poſtea clarius patebit ex antitheſi. Porro inter odium & iram hoc eſt ex Ariſtotele diſcrimen. Odium eſt ira inueterata & confirmata, habens propoſitum interitum exitiumq; illius, quem quis odit, & cui inimicus eſt. Itaq; odium eſt inſatiabile, in hocq; ab ira recenti differt: quod ea nec perniciem alterius propoſitam habet, & tempore placari poteſt. Eſt ergo ira recens veluti ianua prima ad odium, quæ cum inueterata fuerit, odium dicitur. In hanc ſententiam etiam Auguſtinus loquitur: Odium eſt vetus ira, ex multis cauſsis collecta tempore diuturno perſeuerans. De effectibus Odij Bernhardus in hunc modum: Odium ſeparat hominem à regno Dei. Odium ſeparat hominem à Paradiſo. Odium ſubtrahit hominem à cœlo. Odium nec per paſsionem deletur, nec per martyrium purgatur, nec per ſanguinem effuſum abluitur, non debemus odio habere homines ſed vitia. Qui fratrem ſuum odit, homicida eſt, qui fratrem ſuum odit in tenebris eſt, & in tenebris ambulat. Deum non diligit, qui hominem odit. Quantum intereſt inter feſtucam & trabem, tantum etiam diſtat inter iram & odium. Odium eſt enim ira inueterata. Per iram turbatur oculus mentis. Per odium extinguitur oculus cordis. Hæc Bernhardus.

Qui diligit fratrem ſuum in luce manet, & ſcandalum in eo non eſt.

Argumentum à ſigno & vtili. Vt enim ſocietatis hominis cum luce inditiū eſt fraterna caritas: ita fructus eius

eius est cauere, ne cui sit offendiculo. Sed quare in diligente fratrem non est scandalum? quia, vt Augustinus ait: Qui diligit fratrem, tolerat omnia propter vnitatem, quia in vnitate charitatis, est fraterna dilectio, seu quia vt Paulus loquitur: Charitas patiens est, comis est, charitas non inuidet, charitas non est insolens, non inflatur, nihil vt indecorum fastidit, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet de iniusticia, gaudet autem iusticia. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Vbi autem hæc sunt veræ charitatis effecta seu attributa, ibi plane scandalum, quo aliquis iure offenditur, esse nequit. Contra vero vbi odium est, omnia scandalis & offendiculis sunt plena. De scandalo quid sit, & quæ sunt eius formæ consulatur Enchiridion.

Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quo eat, quia tenebræ obcœcauerunt oculos ipsius.

Repetit superius argumentum, seu amplificat ex contrariorum collatione. Quemadmodum, inquit, qui in obscura nocte proficiscuntur, viam non cernunt: ita qui odio fraterno laborat, aberrat à recta salutis via. In hac ratione gradus obseruentur. PRIMVS, qui odit fratrem suum, est in tenebris, hoc est, nullam societatem habet cum Deo, nullam cum Christo, nullam cum Sanctis, sed extra societatem Sanctorum & familiam Dei in regno tenebrarum est. SECVNDVS, Qui odit fratrem suum, ambulat in tenebris, hoc est, viuit iuxta decreta principis tenebrarum, in ignorantia & malitia,& quotidie nouis tenebris inuoluitur. Fieri enim non potest, quin qui lucem Christum reliquit, in tenebris ambulet, ita enim ipse Dominus dicit: Qui sequitur me, non ambulat in tenebris. TERTIVS, Qui odit fratrem suum, nescit quo eat, hoc est, præceps fertur de vno peccato in aliud, donec ruat tandem in perpetuum exitium. Neq; hoc mirum est, quia tenebræ (vt ait) obcœcauerunt oculos eius, videlicet mentis & cordis. Mentis, vt non intelligat, Cordis, vt non velit, vt non credat. Cum tanta mala & tam horrenda sint coniuncta cum fraterno odio, caueat sibi vnusquisq;, ne se temere hoc Satanæ laqueo inuoluat.

Scribo vobis filioli, quod remissa sint vobis peccata propter nomen eius.

Iam compellat Apostolus in genere totam Ecclesiam, cuius ciues, vt spiritualis pater, filiolos nominat, idq; vt suum paternum animum erga ipsos declarans, magis eos excitet ad audiendum, credendũ & agendum ea, quæ decent sanctos. Proponit autem hic Apostolus, summum Ecclesiæ bonum, videlicet remissionem peccatorum, quæ est obligationis ad mortem & damnationem solutio, & debitæ pœnæ condonatio, atq; adeo reconciliatio hominis cum Deo. Hæc remissio peccatorum est veluti fundamentum, super quod extruitur illa fraterna charitas, quam requirit. Nam cum fide remissionis peccatorum coniuncta sunt gratia & donum. Gratia est iustificatio, qua non solum credens absoluitur à peccato, sed etiam imputata ipsi iusticia Christi, acceptatur Gratis ad vitam æternam propter Christum. Donum est donatio Spiritus sancti, quo & regenerantur & obsignantur, & sanctificantur credentes ad nouam vitam dignam cœlesti vocatione, viuant in charitate Dei & proximi, seu vt Paulus loquitur, in omni pietate, modestia & iusticia. Porrò remissionem peccatorum dicit contingere propter nomen eius, id est, propter ipsum videlicet Iesum Christũ, sed agnitum ex verbi prædicatione. Nam nomen relationem ad Euangelium notat, ex quo petitur agnitio Christi, videlicet quod sit Deus, quod sit homo, quod sit vna persona, quod sit Mediator & Saluator. Quæ agnitio fidem requirit,vt in illo Esai. Notitia sui iustificabit seruus meus multos. Item: Hæc est vita æterna, vt te agnoscant verum Deum, & Iesum esse Christum, quem misisti. Præterea cum dicit: Propter nomen eius, quatuor caussæ cogitentur, videlicet impulsiua, quæ est promissio remissionis peccatorum, & salutis vniuersalis. Efficiens, quæ est bonitas & misericordia. Materia, quæ est meritũ Christi, videlicet passio & mors. Et Finalis, quæ est, vt liberati per Christum, ab ira Dei & morte æterna, prædicemus ipsum & in hac vita, & postea in omni æternitate. Obseruetur hoc loco confirmatio articuli nostræ fidei: Credo remissionem peccatorũ.

Scribo vobis patres, quoniam nouistis eum, qui erat à principio. Scribo vobis adolescentes, quoniam malum illum vicistis. Scribo vobis pueruli, quoniam nouistis patrem. Scribo vobis patres, quoniam

Quemadmodum supra aliquoties omnes fideles compellans, filiolos eos appellauit: ita nunc distributione vsus ad singulos gradus ætatis sermonẽ conuertit, ac singulis gradibus,quæ in primis conueniunt, accommodat.

nouistis eum qui erat à principio. Scribo vobis adolescentes, quoniam fortes estis, & verbum Dei habitat in vobis, & vicistis illum malum.

Primum compellat patres, hoc est, ætate prouectos, & senes, ac eis tribuit cognitionẽ eius, qui erat à principio, hoc est, Christi. In quibus autem sita sit hæc Christi salutaris noticia, iam dictum est. DEINDE compellat adolescentes, & ipsis tribuit robur & victoriam super hoste Diabolo. Quod autem hoc robur non sit naturæ sed gratiæ, non virium corporis, sed fidei, non hominis, sed Dei, ostendit, cum inquit: Et verbum Dei habitat in vobis. Hæc habitatio verbi in homine, non est ociosa noticia, sed verbi cogniti firma fiducia. Quare infra Apostolus sic ait: Hæc est victoria quæ vicit mundum, fides vestra. Si igitur fides vincit mundum, vincit & principem mundi Diabolum, quem hic vocat non sine emphasi, τὸν πονηρὸν, vt qui malus sit, & intentione & habitu, & actu. Est enim πονηρὸς, qui innata malitia magno studio fertur in malum, & mala machinatur, & nihil aliud quærit, quam aliorum damnum & pernitiem. TERTIO compellat puerulos, quibus tribuit noticiam patris. Vt enim pueruli cum magna voluptate & gaudio, quando primum fari incipiunt, patres compellant, & patres vnice oblectantur illa compellatione: Ita decet vt Christiani pueri suum cœlestem patrem in Christo inuocent, quod cum faciunt, summa voluptate afficitur cœlestis pater. Deberent ergo pij parentes suos pueros assuefacere ad inuocationem cœlestis parentis, vt vna cum lacte inbiberent initia Christianismi. Porrò repetitio adhibetur amplificationis & attentionis gratia. His enim iteratis compellationibus excitat credentes ad sequentem exhortationem. Hic locus commendat cuique pro suæ ætatis ratione, studiũ pietatis, vt quemadmodum accrescit ætas: ita & cœlestiũ rerum scientia augeatur. Deinde illorum stultitiam, ne dicam serpentinam virulentiam retundit hic locus, qui pueros & adolescentes à studio Theologico, malitiose auocant, de quorum numero quosdam nominarem, si non commiseratione digniores mihi viderentur, quam obiurgatione, neque enim digni sunt, quos vel obiurgem, vel nominem, cum ipsi sua lepra, hoc est, reproba mente satis puniantur.

Ne diligatis mundum, neque ea quæ sunt in mundo.

Hoc plane paradoxon est in Philosophia. Hæc enim rerum vniuersitas, quæ ab elegáti ornatu & ordine creaturarum decentissimo mundus dicitur, hoc est, pulcritudo seu ornatus, vt Cicero interpretatur, natura inuitat homines, ut ipsum artificem Deum, & ipsum opus admirentur ac diligant. Neq; enim fieri potest, ut non amet opus qui amat artificem, præsertim cum bonitas, iusticia, sapientia, omnipotentia, & multæ aliæ uirtutes Dei in ipsius opere, hoc est, mundo conspiciantur. Adhæc ipse Dominus ait: Sic Deus dilexit mundum, ut filium daret, qui ergo fit, quod Apostolus noster dicat: Ne diligatis mundum? Respondeo, Mundus spectatur dupliciter. Primum in se, ut est opus Dei, in quo se contemplandum proponit, ut inde eius æternam potentiam & diuinitatem ratiocinantes agnoscamus ipsum, amemus & colamus, quod nisi fecerimus, inexcusabiles sumus coram tribunali Dei. Cum hac ratione spectatur mundus, eum diligere & possumus & debemus, sed suo ordine, hoc est, infra creatorem. Nam qui diligit mundum, & eas quæ in mundo sunt, creaturas Dei, plus quam Deum, idolatra est, & in maledictionis pœnam incurrit, ut qui amet creaturam supra creatorem, qui est laudandus in secula. Deinde spectatur mundus, non in se, ut est creatura Dei, sed ex uitio quod contraxerunt homines mundani, partim ex labe primorum parentum, partim ex peccandi consuetudine. Proinde mundus hac ratione accipitur, pro moribus malis, quibus assueuit mundus, hos enim qui diligit, non potest Deum diligere. Nam ita scriptum est: Psalm. 98. Qui diligitis Dominum, odite malum, hoc est, quicquid prohibitum est lege Dei, & pugnat cum caritate Dei & proximi. Vult ergo Apostolus, vt nec diligamus creaturas Dei inordinato amore, hoc est, supra creatorem, nec vitia hominum pernitioso amore. Nam vterque hic amor, qui mundi dicitur, auocat à pietatis studio, hoc est, ab amore Dei & proximi. Tempestiue igitur hanc infert exhortationem Apostolus, ne videlicet amore mundi occupentur fideles, atque ita rursus immersi in mundi tenebras, amittant salutarem lucem, suaque culpa salute excidant.

Si quis diligit mundum, non est caritas patris in eo.

Ratio propositionis à contrarijs. Nemo potest simul mundum diligere, & patrem cœlestem, sed fideles debẽt patrem cœlestem diligere. Ergo mundum non diligent. Maior confirmatur, quia qui diligit Deum patrem, mandata ipsius seruare studet. Sicuti contra. Qui diligit mundum, quæ mundi sunt

sunt sectatur & facit. Cum ergo hæc duo ex diametro inter se pugnant, fieri non potest, vt simul Deum & mundum diligas. Huc pertinet illud Iacobi: An nescitis quod amicitia mũdi, inimicitia Dei est. Qui igitur voluerit amicus mundi esse, inimicus Dei constituitur. Nam iuxta Christi sententiam, nemo potest duobus dominis seruire, videlicet dissidentibus & contraria imperantibus. Et est dictum Augustini memorabile: Mundi amor & Dei pariter in vno corde habitare non possunt, quemadmodum ijdem oculi cœlum pariter & terram nunquam aspiciunt. Charitas hoc loco, patris, passiue sumitur, pro charitate qua diligitur pater.

10 Quia omne quod est in mundo, concupiscentia carnis, & concupiscentia oculorum & fastus vitæ non ex patre, sed ex mundo est.

Ætiologia est. Confirmat enim charitatem patris, non esse in eo qui diligit mundum. nam mundi & patris cœlestis contraria sunt imperia. Vt enim mundus concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, & fastu vitæ delectatur: ita pater cœlestis eadem abominatur extreme, vt quæ à Diabolo hoste suo in mundum inuecta sint. Etsi autem omnis cõcupiscentia praua, à Paulo dicitur concupiscentia carnis, quæ concupiscentiæ spiritus opponitur: Tamẽ noster Apostolus, vt omnis mali initia monstret, à principio motiuo discrimen petit concupiscentiæ carnis & oculorum. Concupiscentia enim carnis est nostro Apostolo, quæ ex corru- 20 ptæ naturæ vitiositate, quæ dicitur caro nascitur, & habet internum principium, videlicet cõcupiscentiam originalem, seu corruptionem naturæ. Concupiscentia oculorum est, quæ ex rerum intuitu & admiratione concipitur,& habet externum principium,videlicet omne obiectum pulchrum oculis. Vnde Dauid: Auerte oculos tuos, ne videant vanitatem. Et Iob adducens suæ innocentiæ argumenta, sic ait: Si declinauit gressus meus à via, & si post oculos meos abijt cor meum, seminem & alius comedet, hoc est, si cor meum secutum est concupiscentiam oculorum meorum, id est, si ego consensi concupiscentiæ rerum, quas videbam, eueniet mihi quod alijs facere volui. Huc illud Salomonis præceptum pertinet, Prouerb. 4. Ne vagentur oculi tui. Et Dominus ipse: Si oculus tuus dexter fuerit tibi obstaculo, erue eũ, hoc est, cohibe affectum irritatum obiecto. Qui igitur statuit Deum sequi, ponat sensibus suis 30 custodiam, & præsertim oculis, ne interna cõcupiscentia irritetur externis obiectis. Salomoni Prouerb. 30. Duæ sunt filiæ hirudinis seu sanguisugæ, clamantes, affer, affer, Has interpretantur quidam ex patribus esse concupiscentiam carnis & concupiscentiam oculorum, quæ propter imitationem hirudinis inexplebilis (de qua Horatius: Non missura cutem, nisi plena cruoris hirudo) dicuntur ipsius filiæ. Carnis enim concupiscentia clamat, affer voluptates, quibus tamen nunquam satiatur. Oculorum concupiscentia clamat, affer diuitias, quæ quo magis creuerint, eo magis appetuntur, similes plane hydropi. Nam quo magis hydropicus abundat humore aquoso, eo magis sitit, iuxta illud: Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ. Huic duplici concupiscentiæ, scilicet, carnis & oculorum, coniunctus est fastus vitæ, quo quis, alijs contemtis, se gloriose iactat, vt Thraso ille Terentianus. Ex hoc fastu tan- 40 quam ex camerina quadam fœdissima, scaturiunt infinita scelera & flagitia, quibus familiæ, prouinciæ, regna misere concutiuntur, cuius rei exempla vel cœcis in conspectu sunt. Hæc breuiter sint de his tribus omnium malorum fontibus dicta, qui,vt Augustinus ait,à Paradyso delitiarum in hoc miserabile exilium Adam & Euam proiecerunt.

Porrò mundus præterit & concupiscẽtia eius, qui vero facit voluntatem Dei, manet in æternum.

Argumentum ab euentu vtriusq;. Diuturniora & constantiora bona, sunt præferẽda minus diuturnis & inconstantibus, quare mundi studijs & desiderijs, quæ ad breue tempus durant, præferenda est pietas, cuius fructus æternum du- 50 rat. Sed quid est mundum præterire? & quid est facere voluntatem Dei? Mundus contaminatus flagitijs Diabolorum & hominum igni olim conflagrabit, & purgabitur, ita vt substantia quidem maneat, sed noua forma & qualitas inducatur, omni iniquitate abolita. Volũtatem Dei facere secundum Euangelium, est prosternere se coram Deo in vera pœnitentia, fide Christi se erigere, & ex hac fide Deum sincere colere, & proximum diligere. Qui hoc facit, habet promissionem, quod sit mansurus in æternũ. Tenete, inquit Augustinus, potius dilectionẽ Dei, vt quomodo Deus est æternus, sic & vos maneatis in æternũ: quia talis est quisque, qualis eius dilectio est. Terram diligis, terra eris. Deum diligis, quid dicam, Deus eris? Non audeo dicere ex me, scripturas audiamus: Ego dixi Dij estis, & filij altissimi omnes. Si ergo vultis esse dij & filij altissimi, nolite diligere mundum,nec ea quæ in mundo sunt. Porrò vsus huius æternitatis ꝓmissæ,hoc est,perpetuæ felicitatis, est triplex,videlicet in cruce,in pu-

gna spiritus aduersus carnem, in agone mortis. In cruce opponenda est æterna gloria, breui & temporaneæ afflictioni, 1. Pet. 5. & ad Rom. 8. In lucta spiritus aduersus carnem erigamur spe promissæ gloriæ, si in pugna perdurauerimus inuicti. In morte opponamus vitam æternam, breui cruciatui, & cogitemus Christum resurrexisse à mortuis, cuius nos membra sumus. Ideo Paulus suo discipulo scribit: Memento Iesum Christum resurrexisse à mortuis.

Filioli, nouissima hora est, & sicut audistis quod Antichristus venturus sit, etiam nunc Antichristi multi ceperunt esse, vnde scimus nouissimam horam esse.

De pietate disseruit & de fugiendo mundi amore: nunc addit commonefactionem de cauendis Christi aduersarijs, quos Antichristos vocat. Et diligenter obseruandum est, quod de Antichristo & de Antichristis loquatur. Per Antichristum intelligit caput regni cuiusdam Christo aduersantis, de quo postea plura dicenda sunt. Per Antichristos vero omnes, qui vel professione, vt Turcæ, Iudæi, aliæq; prophanæ gentes: Vel vita, vt qui mentientes Christianum nomen indulgent peccatis, & viuunt sine pœnitentia: Vel doctrina, vt Hæretici, qui Euangelium de Christo suis corruptelis inficiunt, Christo aduersantur, quales multi fuerunt omnibus ætatibus. Nouissima hora vsu scripturæ dicitur, totum tempus à Christo exhibito, vsq; ad consumationem seculi & resurrectionem mortuorum. Tempus enim mundi in tres partes diuisum est, nempe in tempus, quod fuit ante legem datam per Mosen: in tempus durantis legis Mosaicæ, & in tempus Messiæ exhibiti, quod ideo vltimum dicitur, quia destinatum fuit salutifero Christi aduentui, non quidem quod illi alij non succederent dies & temporum curricula, sed quia non erat expectanda alterius doctrinæ post Euangelium Christi cœlitus patefactio. Durabit enim Euangelij prædicatio vsq; ad finem mundi, siquidem Christus desponsauit sibi Ecclesiam in fide in æternum. Genes. 46. Iacob moriturus ad filios ait: Congregamini vt annunciem vobis, quæ ventura sunt in diebus nouissimis, vbi multa de Christi aduentu in mundum, texit oracula. Esai. cap. 2. Et erit in nouissimis dieb. præparatus mons domus Domini, & eleuabitur super omnes colles. Hic Propheta manifestum de Christi aduētu tradit vaticinium. Paulus 1. Cor. 12. Scripta sunt hæc ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Ad Hebr. 1. Nouissime locutus est nobis per filium, significans Deum postea non alio modo hominibus locuturum. Hæc dicta ostendunt, cur tempus ab aduentu Christi currens, vsque ad iudicium, dicatur extremum, & hic à nostro Apostolo nouissima hora.

E nobis egressi sunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permāsissent vtique nobiscum: sed vt manifeste fierent, quod non sint omnes ex nobis.

De quo genere aduersariorum Christi loquatur, exponit. Quidam fuerunt aperti persecutores Christi & Euangelij, de quibus hoc loco non agit Apostolus. Quidam aliquandiu ipsos Apostolos erant secuti, vt discipuli, & in Ecclesiæ externa societate ouina pelle tecti latuerunt, cum tamen intus essent lupi rapaces. De hoc genere Antichristorum se loqui Iohannes indicat, cum ait: E nobis egressi sunt, hoc est, de externo nostræ Ecclesiæ cœtu prodierunt, qui prius simularunt religionē nostram. Sed non erant ex nobis, id est, interno spiritus vinculo nobis non erant coniuncti, id quod Apostolus hic probat. Nam si fuissent ex nobis, permansissent vtiq; nobiscum, hoc est, si interno spiritus vinculo nobiscum in Christi corpore mystico fuissent coniuncti, permansissent vtiq;, raro enim contingit eos, qui plene de Christo edocti fuerunt, fidem in totū abijcere, etsi sæpe ex infirmitate & ignorantia, vt est humana conditio, labi possunt. Quod autem interdum, licet rarius contingat fidem abijcere in totum, eos qui plene erant edocti de Christo, testatur vox Christi, obijcientis Iudæis peccatum blasphemiæ, & dictum Apostoli ad Hebr. 6. & 10.

Et vos vnctionem habetis à Sancto, & nostis omnia.

Modum euadendi Antichristorum insidias ostēdit. Vos (inquit) à Christo qui est Sanctus sanctorum, id est, sanctissimus, habetis gratiam Spiritus sancti, cuius symbolum, quia in veteri testamento fuit externa vnctio, vnctionis vocabulo significatur. Vult enim nos respicere ad typum & spiritualem significationem, quemadmodum ipse se interpretatur in fine capitis præsentis Epistolæ. Hæc vnctio (inquit) facit vt intelligatis omnia, scilicet, quæ vos munire possunt, aduersus Antichristorum imposturas. Hanc interpretationem vniuersalis particulæ requirit peristasis loci, ne quis hic Anabaptistarum Enthusiasmos confirmari existimet. Apostolus noster

hoc

hoc loco alludit ad ardorem & lumen, quod ineſt oleo, quo vngebantur reges & ſacerdotes in veteri teſtamento. Vt enim oleum ardet, & ardendo gratiſsimum de ſe fundit lumen: ſic Deus quorum corda oleo Sancti ſpiritus vngit, ea inflammat, & inflammando lucem elicit, longe pulcherrimam & ſaluberrimam, quæ pro incremento fidei magis magiſque in animis ſanctorum lucet.

Non ſcripſi vobis quod ignoretis veritatem, ſed quia eam noſtis quodque nullum mendacium ex veritate eſt.

Prolepſis eſt. Poterat enim ex dictis obijci: Fateris Iohannes nos omnia ſcire, cur ergo ſcribis? Reſpondet Apoſtolus, Non ſcribo vobis, vt vos doceam, quæ ignoretis, ſed vt vos commonefaciam de ijs, quæ prius nouiſtis. Nouiſtis enim veritatem diſtinguere à mendacio, de qua autem veritate & de quo mendacio loquatur, ipſe exponit, cum ſubiungit.

Quis eſt mendax, niſi qui negat Ieſum eſſe Chriſtum? hic eſt Antichriſtus, negans patrem & filium. Quiſquis enim negat eſſe filium, is ne patrem quidem habet.

Quia non de quouis mendacio loquitur Apoſtolus, definitionem addit, qua docetur de quo mendacij genere loquatur. Et quoniam iuxta regulam Hilarij, ex cauſsis dicendi ſumenda eſt intelligentia dictorum, manifeſtum eſt quod de Antichriſtis loquatur, qui ſe Chriſto opponebant tempore Apoſtoli. Mendax igitur hoc loco erit, qui non recte de Chriſto ſentit, nam is Chriſto aduerſatur, & eius hoſtis eſt. Quare definitionem infert interrogationis ſchemate, dicens: Quis eſt mendax, niſi qui negat Ieſum eſſe Chriſtum? hoc eſt, quiſquis ſenſerit, quod Ieſus Mariæ filius non ſit promiſſus Meſsias, Antichriſtus eſt & mendax, vt qui veritatem Dei maligne abijciat, atque adeo ipſum Deum mendacij accuſet, qui hunc Ieſum ſtupendis miraculis teſtatus eſt eſſe Chriſtum, hoc eſt, promiſſum mulieris benedictum Semen & Saluatorem mundi. Vt ergo hoc loco mendacium eſt negatio veritatis de Ieſu Mariæ filio, quod ſit verus Meſsias: Ita veritas eſt plena Ieſu Chriſti agnitio, quæ agnitio eſt vita æterna, iuxta Domini dictum: Hæc eſt vita æterna, vt te agnoſcant eſſe verum Deum, & Ieſum eſſe Chriſtum quem miſiſti. Vide quam ſalutaris ſit hæc veritas agnitionis Chriſti: & contra, quam pernitioſum mendacium negantium Ieſum. In qua autem re conſiſtit veritas hæc, ſæpe dictum eſt. Requirit enim vt recte iudicemus de Ieſu Mariæ filio, ſtatuamuſque eum, iuxta ſcripturam, verum Deum eſſe, verum hominem, vnam perſonam in duabus naturis, non confuſis, non mutatis, non permixtis, non alteratis, ſubſiſtentem, & Saluatorem mundi. Qui hac veritate exciderit, Antichriſtus eſt, mendax eſt, vanus eſt, damnatus eſt. Porrò exaggerationem huius loci ſubiungit, inquiens: Hic eſt Antichriſtus negans patrem & filium. Iudæi tempore Apoſtoli, gloriabantur ſe Deum colere, tametſi negarunt Ieſum eſſe filium Dei & verum Meſsiam. Horum vanitatem arguit hoc loco Apoſtolus, affirmans coniunctam eſſe vtramq; negationem, videlicet patris & filij, cuius rationem ſubiungens ait: Quiſquis negat eſſe filium, is ne patrē quidem habet. Hic additur in quibuſdā exemplaribus græcis, ὁ ὁμολογῶν τὸν υἱὸν καὶ τὸν πατέρα ἔχει. hoc eſt, Qui confitetur filium etiam patrem habet. Atq; hoc eſt, quod dominus apud Iohannem ait: Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui miſit eum. Nam ideo pater omne iudiciū dedit filio, vt omnes honorent filium, ſicut honorant patrem. Vult igitur pater agnoſci & coli in filio & non extra filium. Quare docemur hic, vt Deum patrem in Chriſto quæramus, vt in Chriſto quæramus potentiam Dei, vt in Chriſto patrem adoremus. Deum eſſe colendum fatentur omnes, adeoque hic ſenſus nobis à natura ingenitus, altas habet in cordibus noſtris radices, vt nemo ſimpliciter Deo ſuum honorem negare audeat, interea hominum mentes Deum extra viam quærendo euaneſcunt. Hinc tot fictitij Dij, hinc tot peruerſi cultus. Verum proinde Deum non alibi quam in Chriſto reperiemus, nec rite aliter eum colemus, quam filium oſculando, vt docet regius Propheta Dauid, Pſalm. 2. Hinc liquet, quod in denſiſsimis erroribus occupentur Turcæ & Iudæi, qui tametſi pulchris & ſplendidis titulis ornant, quem adorant Deum: Tamen à vero Deo, qui eſt pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, aberrant, negantes filium, hoc eſt, Ieſum Chriſtum. Nam cum Dei nomen à Chriſto ſeparatur, nihil eſt aliud quàm inane figmentum. Porrò quia hic Antichriſtus definitur eſſe negator Ieſu Chriſti, quædam hic addenda ſunt de duplici negatione Chriſti, vt inde intelligamus diſcrimina Antichriſtorum, quos plures eſſe noſter Apoſtolus affirmat. Negatio itaq; Chriſti duplex eſt, vniuerſalis vna, altera particularis, Illa in totū negat Ieſum eſſe Chriſtum, hæc autem in parte

tantum. Vniuersalis Iudaica, Mahometistica,& Turcica est,qua negatur filius Mariæ Iesus esse promissus Messias, hoc est, Christus, Saluator in se credentium. Hæc vel eorum est, qui fidem Christi nunquam receperunt, quales sunt Mahometistæ & Iudæi pleriq; : vel eorum, qui post agnitam veritatem, post illuminationem Spiritus sancti, post perceptum gustũ boni Dei verbi relabuntur in Ethnicismum renunciant Iesu Christo, quem abnegatum persequuntur. Hi vocantur in Ecclesia Apostatæ,qualis fuit Iulianus & multi alij,atq; hi rei sunt blasphemiæ in Spiritum sanctum, quam filius Dei pronunciat nec in hoc seculo nec in futuro remitti,propterea quod sit vniuersalis prolapsus in Ethnicismum, & finalis abnegatio Iesu Christi Mediatoris vnici Dei & hominum. De hac abnegatione Christi, plura in 5. cap. dicentur, vbi agitur de peccato ad mortem, pro quo Apostolus noster dicit non orandum esse. 10

Alia est negatio Christi particularis, seu hæretica,qua quæ Christus habet propria, illi detrahuntur. Hac negatur alias diuinitas Christi, cui se Cherintus & Ebion tempore Apostoli nostri opposuerunt & postea Arius & multi alij. Alias Christi humanitas, quam impugnarunt Donatistæ & Eutychiani. Alias persona Christi, cuius distinctionem à patre rabiose negant Sabellius, Paulus Samosatenus, & nostro tempore Michaël Seruetus Hispanus, in scholis Mahometicis institutus. Alias officium, idque dupliciter, quædam enim officij negatio in doctrina & moribus simul sita est, qualis est Pelagij & papalium omnium,qui voce & vita negant Iesum esse Christum, cum non tribuunt illi hunc honorem, quod solus sit iusticia nostra & salus, iuxta scripturam : sed partem iusticiæ & salutis ascribunt operibus, ijsque non à Deo mandatis, sed ab hominibus excogitatis, præter & contra verbum Dei. Quædam in moribus tantum est posita, eaque est interna & externa. Interna quidem, cum iuxta verbum vera fiducia Christi non accenditur in animis. Externa vero, quoties factis negatur impijs, quod ore prædicatur. Hanc negationem Paulus vocat βδέλυγμα, hoc est, abominationem. Ex his manifestum est, Primum, quid sit Antichristus in genere, videlicet, qui quouis modo aduersatur Christo. Deinde, quid sit in specie, videlicet, qui vel in toto, vel in parte Christum abnegat. Iam reliquum est, vt inquiramus quisnam sit ille magnus Antichristus, quem Paulus collocatum iri prædixit in templo Dei, reuelandum per vocem Euangelij ante extremum diem. Verum quia in posteriori ad Thessal. copiose à nobis probatum est, quod Pontifex Romanus sit ille filius perditionis & Antichristus, de quo loquitur Paulus, eo remitto auditores, vt istinc petant, quæ breuitatis gratia hic omitto. Sed quid ex hac doctrina de Antichristo pius animus colliget ? Primum muniat nos hæc doctrina aduersus scandalum defectionis tot regnorum ac populorum à fide Christi, ac meminerimus eundem Christum, qui dixit : Prædicabitur hoc Euangelium regni in toto mundo, in testimonium omnibus gentibus, etiam dixisse : Veruntamen filius hominis cum venerit, num inueniet fidem super terram ? Quo dicto significatur maximam defectionem plerorumque regnorum fore à fide Christi. His duobus Christi dictis commendatur nobis & misericordia & iusticia Dei. Misericordiæ quidem est, quod velit Deus Euangelium regni filij sui prædicari in toto mundo inter omnes gentes. Iusticiæ vero erit, quod idẽ Deus sit puniturus ingratos erga suũ Euangelium. Nam permittit eos in pristinas tenebras ruere, adeo vt quando Christus aduenturus est iudicatum viuos & mortuos paucissimos inueniat, qui non turpiter Christũ abnegauerunt, & à fide eius sacrilege defecerũt. Vtriusq;, hoc est, misericordiæ & iusticiæ Dei cogitatione excitemur ad seriũ timorem Dei, ad ardentem inuocationem, ad perpetuã gratitudinem erga ipsum, ne ingrati ipsi quoq; aliquando abijciamur, & extinguatur lux Euangelij in scholis & in templis, quemadmodum factum est in Aphrica, Asia, & in maxima parte Europæ, adeo vt minima pars orbis terrarum habeat Euangelium sincerum & incorruptum. 20 30 40

Quod igitur vos audistis à principio, id in vobis maneat.

Ex descriptione Antichristi, infert exhortationem ad perseuerantiam in fide Christi, in qua iam inde à principio (id est, ex quo instituti ceperunt in vera religione) instructi erant. Vestitur autem propositio argumento à constantia petito. Constantis enim animi est, à religione, quam iam olim amplexus est, non facile dimoueri. Similis exhortatio est in tertio capite ad Heb. Cauete (inquit) fratres, ne sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis ad deficiendum à Deo viuo. Vbi gradus à felicitate summa ad miseriam sempiternam notantur : quorum primus est incredulitas eius,qui cõuersus fuit,quę hoc pacto suboritur. Fides in segnescentibus & torpentibus paulatim languescit, & succedit dubitatio, hanc mox excipit incredulitas, quam sequitur malitia,hoc est,prauæ cogitationes & actiones sceleratę,atq; ita paulatim homo priusquã animaduertit, laqueis Satanæ inuoluitur. Hoc ipsum significat Iohannes cum ait: Quod audiuistis,id in vobis maneat,hoc est,studere vt maneat,scilicet verbũ Euangelij de Christo in vobis. Diligentia 50

gentia igitur seria postulatur. Huc illud Pauli: Qui stat videat ne cadat. Item: Spiritum nolite extinguere. Item: Excita donum, quod in te est. Hæc proinde dicta & similia admoneant nos diligentiæ in colligendis rationibus, quibus mentes nostræ confirmantur de veritate Dei, ne ad quamuis auram doctrinæ, instar arundinis fluctuemus & circumferamur. Admoneant nos inuocationis, qua à Deo imploramus auxilium contra Diabolorum & hominum insidias, qui nobis veritatem Dei nunc eripere, nunc obscurare conantur. Admoneant nos periculi, nullum enim periculum maius est, quam per segnitiem à Deo deficere. Nam paulatim Epicurismus, & dedolentia quædam occupat animos, donec in foueam damnationis præcipitentur. Oremus proinde cum Dauide: Doce nos Domine viam tuam, fac vt ingrediamur in veritate tua, vnias tu corda nostra, vt timeamus nomen tuum.

Si in vobis manserit quod audistis, & vos in filio & in Patre manebitis.

Ratio exhortationis ab vtili. Qui retinet noticiam & fidem Christi, is in Filio & Patre manet, Spiritus sancti vinculo. Præterea Pater & Filius in eo manent, iuxta Christi promissionem Iohannis 15. Qui manet in me, & ego in eo, is fert fructum copiosum. Per contrarium sensum concluditur, quod si non manserit in vobis quod audistis, nec vos in Filio, nec in Patre manebitis. Quid ergo? extra societatem Dei & sanctorum dominio Satanæ subijciemini.

Et hæc est promissio quam ipse promisit vobis, vita æterna.

Proponit scopum, qui propositus est efficaci noticiæ Christi, vt huius cogitatione excitemur ad perseuerantiam in pietatis curriculo, donec ad metam ipsam peruenerimus, Non enim qui bene cepit, sed qui in bono cepto perseuerat ad finem, beatus est, nam hic vitam æternam propositam habet. Obseruetur diligenter, quod Apostolus noster mansionis in Christo fructum affirmet esse vitam æternam, iuxta Christi magistri sui promissionem, Iohannis 6. Hæc est voluntas eius, qui misit me Patris, vt omnis qui videt Filium, & credit in eum, habeat vitam æternam. Hic ex aduerso cogitetur antithesis, videlicet, quod mors æterna sit proposita omnibus incredulis & deficientibus à verbo Euangelij.

Hæc scripsi vobis, de his, qui seducunt vos. Attingit caussam cur de Antichristis scripserit, videlicet quod iam Ecclesiam inuadere tentarent, quam sua impostura funditus euertere moliebantur. Exemplum Apostoli omnibus pijs verbi ministris imitandum est, vt præmoneant suos auditores aduersus Antichristorum insidias, ne incauti opinione citius opprimantur, & salute excidant.

Et vnctio quam vos accepistis ab eo, in vobis manet.

Bene ominantis oratio est, quasi diceret, sunt multi, qui vos in errorẽ abducere moliuntur, sed melius de vobis spero, cum habeatis vnctionem, hoc est, Spiritum sanctum, quem à Christo accepistis, quiq; vos in omnem veritatem induxit, quam diu hæc vnctio in vobis manserit, cauebitis Antichristi insidias. Hic locus monet, vt primitias spiritus foueamus, ac indies studeamus in pietatis stadio progredi vlterius, donec ad metam ventum fuerit. Spiritus sancti enim donatio, testimonium est euidens, quod Deus nostri curam habeat. Hoc solum requiritur, vt caueamus ne nostra socordia amittamus tantum bonum.

Nec necesse habetis vt quisquam doceat vos.

Hæc ad commendationem eorum faciunt, à quibus erant instituti, & habent tacitam conditionem, vt sit sensus: Vos à vestris doctoribus fideliter edocti estis, de Christo Iesu vero Messia, in hac doctrina si manseritis, non opus habetis alijs magistris, nam sincere instituti estis. Atq; ita Apostolus hoc loco & suam doctrinam de Christo commendat, & illorum diligentiam laudat, à quibus instituti erant, quo magis magisq; confirmentur. Non ergo hic locus patrocinatur Anabaptistis, qui tollunt ministerium verbi de Ecclesia, & iubent suos auditores expectare reuelationes cœlestes, quæ nihil sunt aliud quam illusiones Diabolicæ. Nam vel summi doctores possunt & debent in Christi schola quotidie per lectionem, meditationem verbi & precationem proficere, cum omnes, (vt Paulus testatur) ex parte cognoscamus, ne dum vt hi quos Apostolus alloquitur, nullo præceptore indigerent. Quare opponamus Anabaptistis mandatum Dei de prædicando & audiendo Euangelio, in cuius cognitione indies magis magisque vult nos abundare Paulus, quo & hæc scriptio Apostolica pertinet, cur enim scriberet Apostolus, si eius scriptionis nullus vsus foret in Ecclesia?

Verum sicut eadem vnctio docet de omnibus, quæ & verax est & non mendax, & sicut docuit vos manete in ea.

Hæc exhortatio confirmat nostrã interpretationem: hortatur enim vt persistant in doctrina de Christo, quæ in ipsis confirmata est per vnctionem, hoc est, per Spiritum sanctum. Huius exhortationis caussam addit, cum inquit: Quæ verax est, & non mendax. Hæc repetitio à contrarijs sumpta, ad commendationem certitudinis facit. Hic rursus commendat Apostolus ijs, quibus scribit, doctorum suorum fidem, sinceritatem & diligentiam. Cum veteri interprete & Erasmo μενεῖτε verti manete, vt hebraismũ redderem: nam Hebræi sæpe futura indicatiui, pro imperatiuis vsurpant. Hanc interpretationem peristasis loci manifeste postulat.

Nunc autem filioli manete in eo, vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non pudefiamus coram eo in ipsius aduentu.

Repetitio est exhortationis, cui additur duplex ratio, prior à commodo, posterior à damno, nam præmijs & pœnis imprimis mouentur homines. Qui manent (inquit) in Christo, (hoc est, qui retinent fidem & bonam conscientiam) fiduciam habent in ipsius aduentu, qui vero non manent in Christo, in ipsius aduentu pudefient. Ergo in Christo manendum est, quo fiduciæ fructus percipiatur, qui fructus est vita æterna, & caueatur diffidentiæ & defectionis pœna, quæ est sempiterna ignominia. Hic locus nos admoneat, vt perpetuo cogitemus de aduentu Domini, in quo apparebit gloria piorum, qui perpetua felicitate exultabunt, & ignominia impiorum, qui perpetua ignominia obruentur, eo quod Iesum Christum datũ toti mundo in salutem, non agnouerint, cuius solius fiducia persistent omnes qui in ipsum crediderunt, iuxta illud: Qui credit in ipsum, non pudefiet.

Si scitis quod iustus est, nostis quod omnis qui facit iusticiam, ex eo natus sit.

Repetitio est vniuersalis exhortationis, qua in principio vsus est, dum hortatus est ad innocentiã vitæ. Addit autem propositioni rationem à connexis, Qualis Pater talis & filius esse debet: Deus Pater Ecclesiæ est iustus. Ergo & filius eius, qui sunt Ecclesiæ domestici, iustos esse decet. Sed quomodo fieri potest, vt similes patri cœlesti in iusticia simus? cum ille perfecte & natura iustus sit, & nos natura peccatores? Nemo profecto potest patri cœlesti similis esse, si perfectionem iusticiæ spectemus. Verum iusticia illa, quam hic requirit Apostolus, posita est in imputatione & imitatione in hac vita. Imputatio iusticiæ fit per solam fidem, qui enim credit, fides eius imputatur illi ad iusticiam, hoc est, Christi iusticia credenti ita imputatur, vt ea vestitus appareat iustus in conspectu Dei. Christus enim finis est legis, in iusticiam omni credenti. Imitatio iusticiæ Dei est tenuis quædam imaginis Dei in homine, per fidem iustificato, repræsentatio, quæ paulatim pro fidei mensura crescit & fit illustrior. Nam iustificati per fidem, donati sunt Spiritu sancto, quo vt regenerantur fideles: ita etiam inchoant nouam vitam, & iustis actionibus occupantur, quæ actiones iuxta fidei mensuram, in alijs magis, in alijs minus conspiciuntur. Hæc imitationis iusticia constat partibus hisce, videlicet, pietate erga Deum, innocentia vitæ priuatæ, dilectione proximi, & in officio vocationis fideliter præstando. Hinc apparet quanta sit vanitas eorum, qui negant nouæ obœdientiæ seu operum iusticiæ necessitatem, cum hic Iohannes coniungat patris & filiorum conformitatem in iusticia. Porro, post iudicium in vita æterna erimus iusti non imputatione, sed perfectione iusticiæ, seu vt loquuntur, formaliter & plenissime. Hæc iusticia erit reparatio iusticiæ originalis, in qua rursus fulgebit imago Dei in sanctis, qua nulla potest maior cogitari aut esse gloria. De hac iusticia loquitur Paulus ad Galat. 5. cum inquit: Nos Spiritu ex fide spem iusticiæ, hoc est, speratam iusticiam, expectamus. Et Apostolus noster in sequenti capite: Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Vt grauißimis argumentis, ad sanctimoniam vitæ, & dilectionem proximi hortatur: ita ab odio proximi, proposito Caini exemplo, dehortatur.

Ordo

Ordo & partes Capitis tertij.

In fine secundi capitis reuersus est Apostolus ad generalem exhortationem, quam in primo proposuit, videlicet, vt Christiani colant iusticiam & sectentur innocentiam. Hanc generalem propositionem confirmat in hoc capite, à qua mox descendit ad hypothesin, videlicet ad dilectionem proximi, ad quam per contentionem seu collationem contrariorum, exhortatur, summam mandatorum Christi ad fidem & dilectionem reuocans.

10

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VIDETE qualem caritatem dedit nobis pater, vt filij Dei vocemur.

Exhortaturus ad sanctimoniam vitæ, alium ordinem, quam in primo capite, instituit. Vt enim illic ab effectis ad caussas ascendit: ita hic à caussis ad effecta descendit. Est enim primus fons bonorum operum, adeoq; omnis pietatis & virtutis veræ regeneratio, qua in filios Dei renascimur, & filij Dei vocamur, & reuera sumus. Caritatis vocabulum Metonymice accipiendum est pro dono, quod nobis ex caritate largitus est Deus, videlicet quod vocemur & simus filij Dei. Hoc donum magnificũ Apostolus noster in principio sui Euangelij appellat ἐξουσίαν, hoc est, vt Nonnus reddit, οὐρανίην τίμην, id est, cœlestem honorem, ita enim ait: Quicunque receperunt eum, dedit eis ἐξουσίαν filios Dei fieri, ijs, qui credunt in nomen eius. Hunc honorem, & hoc donum augustum ideo hic caritatem vocat, quia ex caritate Dei prouectum est. Porro quia hic locus continet summam beneficiorum Euangelij, operæpretium est, vt ipsum altius expendamus, & circumstantias, quæ huc faciunt, excutiamus, quo magis in cognitione & sensu huius mysterij abundemus. Sunt autem hæ præcipuæ circumstantiæ, Prima, caussa efficiens. Secunda, obiectum. Tertia, medium. Quarta, modus. Quinta, effectus. Sexta, finis. Septima, vsus. Hæ circumstantiæ fere omnes continentur in hac Euangelica γνώμη: Sic Deus dilexit mundum, vt Filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.

20

30

PRIMA circumstantia est caussa efficiens, videlicet Deus, seu caritas Dei, quam noster Apostolus non sine admiratione exprimit, cum inquit: videte ποταπὴν ἀγάπην. est enim plus quam si dixisset, ποῖαν ἀγάπην. Nam etsi ποῖος & ποταπὸς synonima sunt, tamen hoc posterius emphasin quandã, & admirationem habet. quasi dicat Apostolus noster, non est vulgaris caritas quam declarat erga vos Deus: sed vere maxima & imprimis admiranda, cuius magnitudinem ne Angeli quidem satis admirari possunt. Hanc Paulus prædicat Roman. 5. cum inquit: Commendat suam caritatem erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Hæc caritas non oritur à nobis, nec excitatur meritis nostris, quæ nulla habemus nisi mortis, sed à beneplacito, bonitate & humanitate Dei. Vnde Paulus ad Ephes. 1. caussam nostræ adoptionis statuit εὐδοκίαν Dei, ex qua nos diligit in dilecto. Et ad Titum: χρηστότητα & φιλανθρωπείαν, bonitatem & humanitatem Dei. Bonitas est, qua Deus benignus est & liberalis erga genus humanum. Humanitas est storge illa à Deo, qua paterne affectus est erga genus humanum.

40

SECVNDA circumstantia est obiectum, videlicet mundus, hoc est, homines qui in mundo sunt. Hic instituatur antithesis inter Deum diligentem, & mundum qui diligitur, vt magis nobis dulcescat caritas illa Dei, qua nos complectitur. Deus summe felix est sine homine: homo extreme miser sine Deo. Deus creatum hominem maximis ornauit dotibus, homo ingratus Deo proditorie ab eo defecit ad castra Satanæ. Deus impressit homini suam imaginem, homo, imagine Dei abolita, imaginem hostis Dei gestat tanquam σύνθημα quoddam quod sub ipso militet. Deus condidit hominem ad suam gloriam, sed homo omnia conuertit in contumeliam Dei. Ecce quantum dissidium est inter Deum & hominem. Quid est ergo quod Deum mouet, vt hominem tam ingratum & contumacem diligat? Duo sunt in homine, quorum vnum est à Deo, alterum à Diabolo. Quod à se est, Deus amat, amat igitur hominem quatenus est sua creatura, sed opus Diaboli odit, quod est peccatum. An non iusticia Dei postulat, vt Deus hominem æternis pœnis subijciat propter tantam contumaciam? Postulat quidem hoc iusticia Dei, nisi fiat reconciliatio, quam caritas Dei erga suam creaturam, videlicet hominem, proponit in Filio, Mediatore Dei & hominum.

50

TERTIA circumstantia est de medio, quo Deus offensus & homines qui offenderunt, recon-

reconciliantur & coniunguntur, ita vt Deus agnoſcat homines ſuos filios,& homines viciſsim Deum vt patrem honorent. Hoc medium participare debuit cum vtroq; , hoc eſt , cum Deo vera diuinitate, & cum homine vera humanitate , vt Deum & hominem coniungeret. Ideo dicitur Iohan. 3. Sic Deus dilexit mundum , vt Filium ſuum daret , ſcilicet vt eſſet Mediator Dei & hominum, ſatisfaceret pro homine , iuſtificaret hominem , atq; ſuo merito & interceſſione placaret offenſum Deum, ſatisfaciendo iuſticiæ Dei, quo locus eſſet miſericordiæ.

QVARTA circumſtantia eſt de modo applicationis beneficij Chriſti Mediatoris. De hoc modo loquitur Dominus, cum ait : Prædicate Euangelium omni creaturæ,Qui crediderit & baptizatus fuerit, ſaluus erit , Qui vero non crediderit , condemnabitur. Hic Dominus omnibus promiſcue & ſine diſcrimine ſua merita offert , fide accipienda , & baptiſmo obſignanda. Applicatur igitur beneficium Chriſti verbo & ſacramento , vtrumq; requirit fidem, eſt enim omnis promiſsio fide accipienda.

QVINTA circumſtantia eſt de effectu miſericordiæ, qui eſt adoptio in filios Dei. Videte (inquit) qualem caritatem dedit nobis Pater , vt filij Dei vocemur. Roman. 8. Non accepiſtis ſpiritum ſeruitutis rurſus ad timorem , ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis , per quem clamamus Abba Pater. Ad Gal. 3. Omnes filij Dei eſtis per fidem in Chriſto Ieſu. Nam quicunque in Chriſto baptizati eſtis , Chriſtum induiſtis. Ad Gal. 4. Poſtquam venit plenitudo temporis , emiſit Deus Filium ſuum , natum ex muliere , factum ſub lege , vt eos qui ſub lege erant, redimeret, vt adoptionem filiorum acciperemus. Quoniã autem eſtis filij, emiſit Deus ſpiritum Filij ſui in corda veſtra, clamantem,Abba Pater. Ad Epheſ. 1. Sicut elegit nos in ipſo antequam iacerentur fundamenta mundi, per caritatem, & prædeſtinauit nos in adoptionem filiorum, per Ieſum Chriſtum in ſeſe, ſecundum beneplacitum voluntatis ſuæ.

SEXTA circumſtantia eſt finis adoptionis , ſeu fructus , videlicet vt non pereamus ſed habeamus vitam æternam. Hic finis diſcernit inter duo genera hominum , videlicet incredulos & fideles : illi deſtinati ſunt ob ſuam incredulitatem æternis pœnis , ſeu morti æternæ : hi vero vt filij Dei,hæredes erunt vitæ æternæ & gloriæ beatitudinis : quam gloriam Paulus vocat , libertatem filiorum Dei , cui opponitur miſerrima illa ſeruitus impiorum , qui oblatam gratuitam ſalutem contumaciter reſpuerunt.

SEPTIMA circumſtantia eſt de vſu huius tantæ caritatis Dei erga nos , vt ſimus & vocemur filij Dei quotquot credimus in nomen Ieſu Chriſti. Hic vſus ampliſsimus eſſe debet in tota vita , videlicet in conſcientia, in mundi contemtu, in cruce & in articulo mortis , in his enim maxime ſe prodit adoptionis ſenſus. IN conſcientia omnium primum ſuum fructum profert adoptionis fides. Nam cum cogitatio commiſsi peccati animum noſtrum vulnerat : cum damnatoria legis ſententia nos turbat : Cum Diabolus & infernus nobis minantur, fides adoptionis iſtis omnibus efficaciſsime ſe opponit, & perfundit conſcientiam nobiliſsimo balſamo Spiritus ſancti,ex quo naſcitur in corde gaudium ſpiritus inenarrabile,quo exultamus in gloria libertatis filiorum Dei per Spiritum ſanctum, quo credentes obſignati ſumus, tanquam Arrabone hæreditatis noſtræ : ita vt neq; vita neq; mors, neq; angeli , neq; principatus , neq; virtutes, neq; præſentia, neq; futura, neq; altitudo, neq; profunditas , neq; vlla alia creatura poſsit nos ſeparare à dilectione Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Porro hoc conſcientiæ gaudium conceptum ex fide adoptionis, vt indies magis magiſq; creſcat , debet quotidie per omnem vitam foueri pijs meditationibus, ardenti inuocatione, vſu Cœnæ Dominicæ, ſeria gratiarum actione , atq; adeo omni pietatis exercitio. IN mundi contemtu ſimiliter fides adoptionis ſe prodit,quando enim pij à prophanis mundi hominibus, tanquam ſtulti excrementa mundi, & veluti καθάρματα reputantur , opponant iſti prophanorum hominum maligno iudicio,iudicium Dei, qui,vt omnes credentes tanquam filios complectitur : ita omnes impios terræ, extreme abominatur, vtut ſibi magnifici & glorioſi videantur. Non ergo pius frangatur animo, ſi quando exponatur ludibrijs huius peruerſi mundi : ſed potius doleat vicem furentium miniſtrorum Satanæ , qui lætali veneno Diaboli intoxicati , feruntur tanquam frenetici contra Deum, & ipſius Eccleſiam, qui tandem præcipitabuntur in exteriores tenebras, vnde nunquam eluctabuntur, ſed perpetuo cum diabolis cruciabuntur. IN cruce fides adoptionis intueatur mandatum Chriſti, exemplum , regulam Pauli & decretum Dei immotum. Mandatum Chriſti eſt : Si quis vult me ſequi, abneget ſemetipſum,& tollat crucem ſuam & ſequatur me. Exemplum Chriſti monet crucem præcedere gloriam , vt Paulus teſtatur, cum inquit : Si vna cum Chriſto morimur , vna etiam cum eo regnabimus. 1. Pet. 4. Cum Chriſtus paſſus ſit pro nobis in carne , vos eadem cogitatione armemini. Regula Pauli eſt : Quicunq; volunt pie in Chriſto viuere, perſecutionem patientur. Decretum Dei immotum eſt , quod omnes quos adoptet in filios Pater, debeant conformes fieri imagini Filij eius. Cum hæc quatuor fides adoptionis cogitat, ſe in cruce erigit,& concipit ſpem promiſſæ libe-

ratio-

rationis & libertatis gloriæ filiorum Dei. Hæc spes certissima est, & nequaquam confundit, vnde Paulus dicit: Credentes gloriari etiam in afflictionibus, Rom. 5. In agone deniq; mortis fides adoptionis intuetur resurrectionem eius, per quem facta est adoptio, ac statuit mortem transitum esse ab omnibus miserijs huius mundi ad beatam & immortalem vitam, iuxta hoc Domini dictum, Iohan. 5. Amen, amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transiuit de morte ad vitam. Hæc placuit ascribere ad declarandam sententiam Apostoli nostri, vt & beneficium, quod hic prædicat Apostolus, particulatim explicatum, magis nobis dulcesceret, & fructus in omni vita, & vera praxis huius dicti fieret nobis conspectior, iam reliqua prosequamur.

Propter hoc mundus non nouit vos, quia non nouit eum.

Prolepsis est. Occurrit enim tacitæ piorum obiectioni, qui in hunc modum obijcere poterant, Nos Christiani habemur pro reiectamentis mundi, tantum abest vt filiorum Dei dignitas nobis competat. Respondet Apostolus: Mundus non nouit Deum, quomodo ergo filios Dei nosceret? Non ergo mundi iudicio acquiescendum est, quod est stultum & cœcum in mysterio salutis, sed iudicio Dei, quod fallere non potest, standum est, & in eo firmiter acquiescendum. Mundus tantum videt externam Ecclesiæ speciem, quæ est vt plurimum lamentabilis, & ex ea stulte iudicat de Ecclesia. Non autem cernit spiritualia ornamenta, quibus intus fulget Ecclesia Christi sponsa: Mundus videt Ecclesiam affligi, atq; ideo Deo non curæ esse ratiocinatur, sed non intelligit consilium æterni Patris, qui omnem filium quem recipit, flagellat. Ier. 12. ait Dominus: Dedi dilectam animam meam in manus inimicorum eius. Ecce hic Deus Ecclesiam animam suam dilectam vocat, quomodo ergo eam negligeret? & tamen tradit eam in manus inimicorum eius. Ioseph dilecta anima Dei fuit, attamen traditus est Pharaoni, qui vidit externum Ioseph, sed internum animæ splendorem non agnouit. Diues Epulo pannos Lazari cum contemtu vidit, animæ autem ornatum splendidissimum non agnouit, atq; hanc ob caussam, vt duplex species Ecclesiæ, externa & interna agnoscatur, eadem Ecclesia sæpe in scriptura & Iacob & Israel nominatur. Iacob quidem, quia vilis est & contemta iudicio mundi, talis est enim eius externa species secundum quam mundus iudicat. Israel vero dicitur, quia victrix & preciosa est in conspectu Dei, qui iudicat secundum veritatem, non tam externam quam internam Ecclesiæ speciem intuens. Sed cur mundus non nouit Ecclesiam? quia non nouit Deum, qui est pater ciuium Ecclesiæ. Noticia proinde filiorum Dei pendet ab ipsius Dei patris noticia, quæ non est ociosa persuasio de articulis fidei, sed efficax fiducia in Deum, quæ facit vt & ipsum Deum patrem diligamus, & sanctos qui Dei filij sunt, propter Deum & propter societatem quam habemus cum illis, amemus. Hinc duæ firmissimæ demonstrationes colliguntur. Nero & Iulianus persequuntur Ecclesiam Dei: Igitur Deum non norunt, sed horrendis ignorantiæ tenebris inuoluuntur. Dauid & Theodosius Ecclesiam Dei fouent, ornant, prædicant, Igitur Deum norunt, & sunt filij Dei. Vis harum demonstrationum pendet ex regula Domini, quæ non fallit: Ex fructibus eorum cognoscetis eos. Bona enim arbor, bonos fructus, mala autem malos, producit.

Carissimi, nunc filij Dei sumus, & nondum apparuit id, quod futuri sumus.

Anteuertit piorum trepidantium obiectionem, qui suas sordes agnoscentes, procul se abesse ab ista puritate, quæ decet filios Dei sentiunt. Nam si corpus spectant, quid immundius? quid imbecillius? quid pluribus obnoxium ærumnis? si animam considerant, quibus malis non est subiecta? Breuiter, quocunq; se vertunt, omnia miseriarum sunt plena. Hos ergo consolatur & dicit, nihilominus esse filios Dei, etsi nondum apparuit filiorum Dei plena gloria & perfectio virtutis. Etsi enim sancti omnes, donec in hac vita sunt, circumferunt peccatum: tamen, quia sunt in filio per fidem, teguntur aurea lamina seu propiciatorio, id est, merito Christi, eorum peccata, vt eis nequaquam imputentur, donec retinent fidem & bonam conscientiam. Habemus, inquit Paulus, thesaurum hunc in testaceis vasculis, vt eius virtutis excellentia sit Dei, & non ex nobis. Item: Mortui estis cum Christo, & vestra vita abscondita est cum Christo in Deo. Monet proinde hic locus, vt fideles non ex præsenti rerum statu iudicent, sed altius aspiciant, ac retineant fiduciam promissæ gloriæ, quæ suo tempore reuelabitur. Discernant tempus crucis & felicitatis: ignominiæ & gloriæ: infirmitatis & virtutis. Neq; abijciant spem propter præsentem rerum aspectum, sed intueantur & sequantur suum ducem Iesum Christũ.

Scimus autem, quod cum ipse apparue-

Expectata sanctorum gloria, quarit,

rit, similes ipsi erimus, quoniam videbimus eum sicuti est.

lis sit olim futura, exponit. Nimirum quod sancti Christo filio Dei sint futuri similes, atq; vnde ista similitudo emanabit, docet, cum inquit: Quoniam videbimus eum sicuti est. Transformabimur enim per Christi spiritum, ex illa visione in eius imaginem. Porro duplex notanda est transformatio nostri in imaginem Christi, vna imperfecta, altera perfecta. Imperfecta illa locum habet in hac vita, & suos gradus iuxta fidei mensuram habet. De hac transformatione agit Paulus 2. Corinth. 3. hisce verbis: Nos autem omnes retecta facie, gloriam Dei in speculo videntes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini spiritu. Hic Paulus pulcerrime proponit gratiæ Dei in credentibus progressus. Primum vult amoueri velamen cordis, quod est impedimentum gloriæ. hoc velamen tollitur, vt idem Paulus docet, per conuersionem ad Deum. Deinde monet, quod istud velamen non nostra virtute, sed gratia Dei tollatur, ne quis suæ salutis principium proprijs tribuat operibus, tum ostendit quod conuersi intueantur gloriam Domini, sed in speculo limpidissimo, scilicet Christo Deo in carne manifestato. Præterea quid is intuitus efficiat, exponit, videlicet, vt paulatim transformemur in eandem imaginem, ita vt sanctitas Christi in nobis quodammodo refulgeat. Adhæc ostendit, quod transformemur à gloria in gloriam, hoc est, vt gloriæ Christi participes facti, efficiamur & nos gloriosi. Deniq; caussam huius transformationis ponit spiritum Domini, hoc est, efficaciam Christi in nobis, qui suo spiritu paulatim nos transformat. Debemus igitur quotidie progredi, cum in noticia Christi, tum in conformitate cum illo, quotquot de fide eius gloriari volumus. PERFECTA transformatio nostri in imaginem Christi Domini, est totius hominis, nempe animæ & corporis perfectissima regeneratio, quæ locum habebit in futura vita, vbi apparebit illustrissima imago Dei in electis. Nam & corpora nostra erunt conformia corpori Christi glorioso: & in animis nostris fulgebit perfecta lux, in affectibus plena puritas, in voluntate summa promtitudo & alacritas, atq; adeo in omnibus viribus perfectissimum obœdiendi Deo studium. Breuiter, Quoad animos, & quoad corpora, Christo Domino similes erimus in omni æternitate. De his plura vide in tractatulo nostro de regeneratione.

Et omnis qui habet spem hanc in eo, purificat seipsum sicuti ille purus est.

Hæc huius capitis principalis propositio est, collecta ex suis caussis. quid enim efficere in pijs debeat adoptio filiorum Dei, & promissa similitudinis cum Christo gloria, exponit. Siquidem omnem, qui hanc spem in Christo habet, pronunciat purgare seipsum, sicuti ille purus est. decet enim vt filij Dei omnes sint sibi in puritate conformes. Præsenti tempore vtitur Purificat, vt significetur puritatis studium, non perfectio. Si enim vllus perfecte purus esset, is profecto non recte diceretur se amplius purificare. Quid? An non Deus solus purificat? Verum quidem hoc est, attamen Deus te nolentem non purificat. Deus verbo te vocat, Spiritu sancto cor tuum mouet, vult vt verbo credas, & Spiritui sancto mouenti obtemperes, ne audias cum incredulis Iudæis, Cur spiritui sancto resistis? Atque ita voluntas docta & mota à Spiritu sancto, potest & debet obœdire, atq; etiam rogare perpetuo, vt quod Deus incepit in nobis opus perficiat, nam is facit vt velimus & agamus, & perficiamus. Et Augustinus ait: Castificat (ita enim reddit vocem ἁγνίζειν) te non de te, sed de illo qui venit, vt habitet in te: tamen quia agis ibi aliquid voluntate, ideo & tibi aliquid tributum est. Deinde cum dicit: Sicuti ille purus est, non puritas significatur, sed similitudo, & de similitudine tenenda est regula Epiphanij: Non omnis similitudo tota accipitur. Item Augustini dictum: Similitudines in quocunq; sunt, circumstantia sui exponuntur. Non ergo valet consequentia: Christus est purus essentia, origine, effectione & perfectione, qui igitur non est sic purus, non est Christianus. Nam hic tantum requiritur similitudo imitationis pro modulo nostro, & pro mensura fidei. Sic accipitur illa similitudo: Regnũ Dei est simile grano sinapis. Melchisedech est similis Christo. Vult proinde Apostolus noster, vt in tota vita nostra proponamus nobis Christi exemplum tanquã metam ad quam contendamus. Docet proinde hic locus quale studium, qualis conatus in hac vita esse debeat, videlicet, vt totis viribus ad puritatem contendamus, quam tum demum plenam adipiscemur, quando Deus erit omnia in omnibus. Nam in hac vita etiam sanctissimi opus habent, vt precentur quotidie: Remitte nobis debita nostra. Hanc interpretationem confirmat etiam quod supra dictum est: Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.

Quicunque facit peccatum, etiam ini-

Antithesis est superioris dicti, vnde quita-

quitatem facit, & peccatum est iniquitas.

& hæc sententia interpretationem mutuabitur. Vt igitur is purificare se dicitur, qui studet puritati: ita facere peccatum dicitur, qui studet peccato, hoc est, qui sinit peccatum in se regnare per concupiscentias corporis. Qui autem hoc facit, legis transgressor est, & fit reus coram Deo, iuxta legis sententiam: Maledictus omnis, qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis. Quod autem additur: Et peccatum est iniquitas. Probatio est eius quod præcedit, à peccati definitione sumta, & ponitur, Et, pro enim, more Hebraico. Peccatum, inquit, est ἀνομία, id est, legis transgresio. nam quicquid est vel fit contra legem Dei, ἀνομία, id est, aliquid aberrans à lege Dei dicitur. Obseruetur igitur hoc loco peccati definitio in genere, videlicet quod sit ἀνομία, id est, aberratio à lege, seu violatio legis diuinæ seu voluntatis diuinæ, Nam legis vocabulum hic, pro omni eo quod à nobis requiritur, siue in Lege, siue in Euangelio, ponitur.

Et scitis quod ille apparuerit, vt peccata nostra tolleret, & peccatum in illo non est.

Alia ratio à fine manifestati Christi in carne. Christus apparuit, id est, filius Dei homo factus est, vt peccata tolleret, iuxta primam promisionem: Semen mulieris conteret caput serpentis. Igitur qui indulget peccatis, non recte æstimat cur Christus in mundum venerit. Quare cum filij Dei per ipsum facti sumus, decet profecto, vt abstineamus à peccato, & exemplum Christi imitemur in vitæ innocentia. Hoc ipsum argumentum 1. Petri 2. his verbis proponitur: Christus peccata nostra pertulit in corpore suo super lignum, vt peccatis mortui, iusticiæ viueremus. Nam esse mortuum peccatis, & viuere in eis, ita repugnant, vt simul stare non posint. Vnde Paulus: Quicunq; mortui sumus peccato, quomodo viuemus in eo? præsertim cum quicunq; baptizati sunt in Iesum Christum, in mortem eius baptizati sint, vt quemadmodum ipse excitatus est à mortuis, in gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Huius argumenti vide iustam tractationem ad Rom. 6. Et cogitetur quanta contumelia afficiant filium Dei, qui ideo indulgent peccatis, quia ipse nostra peccata pertulit, & in gratiam nos recepit, quasi ideo venisset filius Dei, ideo assumsisset humanam naturam, ideo deniq; passus esset, vt prostituamus nos omni turpitudini. Quare notetur hoc Apostoli argumentũ, & imis cordibus infigatur: Christus apparuit vt peccata tolleret, Igitur qui Christi sunt, peccata fugiant, ne excidat mortis Christi saluifico fructu.

Omnis qui in eo manet non peccat: Omnis qui peccat, non vidit eum, neque nouit eum.

Alia ratio à societatis cum CHRISTO conditione: Omnis qui in Christo manet non peccat, Credentes in Christo manere debent, Igitur credentes non debent peccare. Maiorem illustrat per antithesin, & conuersionem per contrapositionem. Omnis qui in CHRISTO manet, non peccat: Ergo quicunque peccat, in Christo non manet. Manere in Christo est spiritu fidei Christo insitum esse, ac retinere bonam conscientiam. Nam qui contra conscientiam peccat, naufragium facit fidei, quemadmodum Paulus docet ad Timoth. Amissa fide, amittitur Christus, amittitur salus & vita. Peccare hoc loco significat peccatum facere, id est, peccato indulgere, & peccatum permittere vt regnet per concupiscentias corporis. Nam purgare se, & peccare, opponuntur, vt supra quoque dictum est. Proinde is dicitur hic peccare, qui non studet puritati & sanctitati. Longe igitur aliud est hoc loco peccare, quam labi. Omnes sancti subinde labuntur, sed non peccant, hoc est, in ijs non regnat peccatum. Quid sit vidisse Christum, atque eum nouisse, manifestum est ex Euangelio Iohannis, cui synonima sunt, videre, nouisse & credere in Christum.

Filioli, nemo vos seducat, qui facit iusticiam, iustus est, sicut ille iustus est, qui facit peccatum, ex Diabolo est, quoniam à principio Diabolus peccat.

Ex hoc loco & ex Epistolis Pauli, Petri, Iacobi & Iudæ apparet, tempore Apostolorum fuisse quosdam Pseudoprophetas, qui habenas omni nequitiæ & turpitudini laxarunt prætextu Christianæ libertatis, quales sunt hodie Anabaptistæ & Libertini. Contra horum insaniam præmonet pios, Apostolus noster, ne quis videlicet sinat se istorum mendacijs decipi. Isti clamarunt, vt ex Iacobo patet, sufficere fidem, hoc est, fidei inanem iactantiam, etiamsi vita sit perditisima. Clamarunt ex fide esse iusticiam, quod quidem verum est, si germana sit.

At contra falſiſsimum,ſi fuerit tantum inanis profeſsio ſine emendatione vitæ. Fieri enim non poteſt, vt ſpiritus Chriſti ſeparetur à fide vera & ſalutari. Ne ergo ſinant ſe fideles talibus impoſturis decipi, inſtituit Apoſtolus collationem Chriſti & Satanæ, filiorum Dei & filiorum Satanæ, ex quorum diuerſis ſtudijs concludit, quinam ſint Chriſti, & qui Diaboli. Chriſtus eſt iuſtus, Igitur qui Chriſti ſunt, iuſticiæ ſtudent. Satan eſt ſceleratus & malus, Igitur qui ſcelerate & male agunt, à Diabolo ſunt. Sic Chriſtus Iohannis 8. concludit contra Iudæos: Vos ex patre Diabolo eſtis, & concupiſcentias patris veſtris vultis facere. Hinc ſequitur eum ſolum fide iuſtum eſſe, qui facit iuſticiam, hoc eſt, qui ſtudet puritati & innocentiæ. Eſt enim puritas & innocentia, germanus fidei fructus. Contra, qui facit peccatum, hoc eſt, qui imperio peccati ſe ſubijcit, atq; illud in ſe regnare permittit, ex Diabolo eſt, cuius ſtudium eſt perpetuo peccare, nam inde vſque à conditi mundi initio peccat. Dicitur autem ex Diabolo eſſe, qui peccando imitatur Diabolum, & qui Diaboli ſpiritu agitatur, Vt enim qui aguntur ſpiritu Dei, hi ſunt eius: ita qui aguntur ſpiritu Satanæ, à Satana ſunt. Particula, SICVT, hic non paritatem, ſed ſimilitudinem, quæ in ſtudio & conatu eſt poſita, notat. Porrò hoc dictum Apoſtoli, ſatis declarat quanta ſit bonorum operum neceſsitas, quod ſane dictum omnibus furoribus & impoſturis Diabolorum & hominum opponendum eſt. Commonefactio hæc: Nemo vos ſeducat (id eſt, cauete ne quis vos in errorem inducat) ſignificat, neminem excuſari coram Deo, errore vel ignorantia, quin iure ſit damnabilis, ſi Deo ex fide obœdientiam non præſtiterit. Faceſſat igitur omnium tum veterum, tum recentium impoſtorum dogma, qui Chriſtianæ libertatis prætextu laxant habenas omni turpitudini & nequitiæ. Cæterum Papiſtæ, qui hoc loco abutuntur ad ſtabiliendam operum iuſticiam, non ſolum euertunt totius ſcripturæ perpetuum conſenſum, verumetiam perperam ex effectis cauſſas faciunt, nec diſcernunt inter iuſtificationem perſonæ & qualitatem ſeu nouam obœdientiam, quæ à iuſtificatis requiritur. Paulus Philippenſibus ſcribens, Bona opera, fructus iuſticiæ fidei nominat, Ergo iuſticia fidei, quæ eſt gratuita ſine noſtris operibus & meritis, opera iuſta, quæ hic Apoſtolus iuſticiam vocat, præcedit neceſſario. Neceſſe eſt vt arbor ſit ante fructum, vt cauſſa præcedat ſuum effectum, ſicut & ipſe Dominus ait: Arbor bona facit fructus bonos. Nunc autem nemo habet rationem bonæ arboris, niſi qui Chriſto per fidem inſitus eſt, ita enim ipſe Dominus ait Iohannis decimo quinto. Quemadmodum ramus non poteſt fructum ferre à ſeipſo, niſi manſerit in vite: Sic nec vos, niſi in me manſeritis. Adhæc, opera non poſſunt recte dici bona aut iuſta, niſi quæ Deo placent. Iam autem impoſsibile eſt quicquam Deo placere ſine fide. Proinde fides qua iuſtificamur, opera præcedat neceſſe eſt. Porrò, cum homo fide iuſtificatus eſt, & adoptatus in filium Dei, Spirituq; ſancto regenitus, decet profecto vt huius eximiæ nobilitatis memor, nouam & cœleſtem viuendi rationem inſtituat, quæ digna ſit adoptione cœleſti. Debet ergo huius nouæ natiuitatis fructus ædere in omni pietate, modeſtia & iuſticia. Non enim fieri poteſt, vt ſpiritus CHRISTI, quo donati ſunt credentes, ſit ocioſus. Hæc noua obœdientia, etſi per ſe imperfecta eſt, tamen placet DEO propter fidem, & habet promiſsiones remunerationis, cum in hac vita, tum in futura.

In hoc apparuit filius Dei, vt diſſoluat opera Diaboli.

Hanc aſſeuerationem opponit Apoſtolus impoſtorum vanitati, qui prætextu Chriſtianę libertatis peccádi licentiá permittunt, imo promittunt vane de fide gloriantibus, ſecuritatem, & prætextu Chriſtianæ libertatis omni petulantiæ & nequitiæ viam ſternũt. Apparuit (inquit) filius Dei, hoc eſt, homo factus eſt, vt diſſoluat opera Diaboli, id eſt, peccatũ & mortem. Ergo fruſtra prætenditur Chriſtiana libertas peccádi licentiæ, imo eo potius pertinet noſtra libertas, ne amplius ſimus peccati ſerui. nam qui facit peccatũ, eſt ſeruus peccati. Pugnat igitur fides remiſsionis peccatorum, & finis manifeſtati Chriſti, cum propoſito peccandi. Peccatum & mors hic comparantur grauiſsimo oneri impoſito generi humano, quo omnes homines adeo premuntur, vt ſub illo concidant, & collapſi æternum pereant, niſi quis ſuccurrat, & ſarcinam impoſitam diſſoluat, vinculo quo ligabatur rupto, videlicet reatu totius generis humani. Iam autem, quia nemo potuit hanc ſarcinam ſoluere inter omnes homines, apparuit filius Dei, id eſt, homo eſt factus, vt ſolueret vinculum, quo peccatum & mors colligata erant, atq; ita hominem ſoluto onere, hoc eſt, expiato peccato, & victa morte, reſtitueret priſtinæ libertati. En quam appoſite Apoſtolus noſter interpretatur primam promiſsionem: Semen mulieris conteret caput ſerpentis. Porrò Chriſtus opera Diaboli diſſoluit, vincendo, expiando, gratiam infundendo, & conſumando. Vicit dum victor è morte ſurrexit. Expiat dum ſuæ mortis merito nos à peccato purgat & iuſtificat. Nam vt ait Auguſtinus: Per hominem peccatores ſumus, per

homi-

hominem Deum iustificamur. Item, vt soluat peccatum venit ille, qui non habet peccatum. Infundit gratiam, dum nos suo spiritu donat, & efficacia suæ mortis, opera Diaboli, hoc est, peccata reprimit, mortificat, & paulatim abolet. Consumabit, quando extrema hostium mors superabitur, & pij donabuntur beata immortalitate. Hæc proinde Apostolica gnome semper sit infixa mentibus nostris, vt & agnoscamus beneficium Christi Mediatoris dissoluentis opera Diaboli, & caueamus ne nostra culpa rursus ligemus, quod ille ligatum soluit, & à nobis deposuit & destruxit, hoc est, Ne nouo reatu nostro rursus colligamus sarcinam peccati & mortis, & tandem sub ea collapsi pereamus ingrati iusto Dei iudicio.

10

Quisquis natus est ex Deo, peccatum non facit, quia semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quia ex Deo natus est.

A regenerationis virtute, seu à caussa ad effectum hoc argumentum sumitur. Concluditur autem hoc modo. Quicunq; habet semen Dei in se, non peccat. Omnis qui natus est ex Deo, habet semen Dei in se. Ergo omnis qui natus est ex Deo, non peccat. Et rursus ab effectu ad caussam. Qui natus est ex Deo non peccat. Qui habet semen Dei in se natus est ex Deo. Ergo qui habet semen Dei in se, non peccat. Peccandi vocabulum, vt supra, habitum & studium cum contumacia significat, qualis fuit in Diabolo & in Cain. Septies enim in die cadit iustus & resurgit. Et in Ecclesiaste cap. 7. Non est iustus in terra, qui quanquam facit bona, non etiam peccet. Etsi igitur in sanctis est constans voluntas, & προαίρεσις recte faciendi, tamen affectiones subinde oriuntur, quas varias varius rerum & temporum affert euentus, ex quo fit, vt sæpe labantur sancti, qui tamen peccatis se opponunt, & carnis suæ infirmitatem deplorant, vt Paulus cum in hunc modum exclamat: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratias ago Deo per Iesum Christum Dominum nostrum. Item: Mente seruio legi Dei, carne autem legi peccati. Et rursus: Non ego operor illud, sed quod habitat in me, peccatum. Qui ergo odit potius peccatum, quod ex vitio carnis sæpe committitur, quam approbat, is non dicitur peccatũ facere. Vnde Bernhardus: Notanda est (inquit) vis verborum, non peccatum facit quod patitur potius, quam facit, qui natus est ex Deo, & non potest peccare, perseuerando scilicet in peccato, dum legi Dei cum mente seruit, etiam carnẽ festinat subigere: quæ tentatione & peccato incurrente legi peccati videbatur seruire. Semen Dei & ipsum Euangelij verbum notat, vnde Apostolus: Per Euangelium ego vos genui, & ipsum Spiritum sanctum significat. Nam huius virtute, tanquam ex semine quodã noui homines gignimur, dum corruptæ naturæ qualitates instaurantur per Christum, cui per fidem sumus coniuncti, vt peccato mortui, Deo viuamus. Hoc ipsum argumentum, licet alijs verbis, tractat Paulus ad Rom. 8. Quicunq; (inquit) aguntur spiritu Dei, hi sunt filij Dei. Item: Si secundum carnem uixeritis, moriemini, At si spiritu actiones carnis mortificaueritis, uiuetis. Libertinis igitur, qui hoc loco Apostoli abutuntur, respõdeatur hoc modo per distinctionem: Vt peccati, ita & regenerationis duplex est ratio, Aliud est enim contumaciæ peccatum seu regnans, Aliud infirmitatis. Illud imitatione Diaboli perpetratur, hoc spiritus imperio subiugatur, & domatur, ut non regnet. Quare ut non imputatur credentibus: ita nec peccati rationem habet coram Deo. De priori genere loquitur Apostolus noster, non de posteriori. Est etiam regeneratio duplex, inchoata uidelicet & consumata, Illa in hac uita, hæc in futura locum habebit. Nemo enim unquam fuit in hac uita plene regeneratus, sed quilibet pius quatenus regeneratus est, non peccat, quia autem id tantum ex parte est, quam diu uitam trahimus in hoc mundo, non possumus esse prorsus immunes à peccato. Hæc nostra interpretatio etiam confirmatur dicto illo: Si dicimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & veritas in nobis non est. Si igitur stabit hoc dictum, necesse est vt præsens locus Apostoli restringatur ad certum genus peccati, videlicet regnantis seu contumaciæ, quo vastatur conscientia, & amittitur fides, & Spiritus sanctus excutitur.

In hoc manifesti sunt filij Dei & filij Diaboli.

Quia hic plenam distinctionem habent Græca exemplaria, & interpretes Græci nouum κεφάλαιον post hanc distinctionem incipiunt, Hæc Apostoli verba ad præcedentia refero, hoc modo: In hoc scilicet quod natus à Deo non faciat peccatum, & quod peccatum faciens ex Diabolo sit, manifesti sunt filij Dei & filij Diaboli. Vt enim certisima nota filiorum Dei est pia & sancta vita, ita inditium minime fallax filiorum Satanæ est, vita scelerata & peccatis immersa. PORRO manifestatio filiorum Dei & filiorum Satanæ est duplex. Vna interna, quæ ipsis solis est nota. Altera externa, quæ in aliorum oculos incurrit. Interna nota filiorum Dei est

fides, dilectio, & spes. Externa est internæ fructus, videlicet opera fidei, caritatis & spei, quæ incurrunt in hominum oculos. Has notas coniungit Paulus ad Thessal. 1. vbi fidei ἔργον, dilectioni κόπον & spei ὑπομονὴν, tribuit. Interna nota filiorum Satanæ est vacuitas fidei, dilectionis & spei, diffidentia, odium fraternum, & alij affectus, qui cum his coniuncti sunt. Externa est diffidentiæ fructus, atq; adeo regnum peccati, quod conspicitur in scelerata vita & actionibus pugnantibus cum lege Dei, quales actiones recitat Paulus ad Roman. 1. & ad Galat. capite 5. vbi inter sese confert fructus spiritus & opera carnis.

Quisquis non facit iusticiam, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum.

Hic Græci interpretes, vt dixi, nouum κεφάλαιον faciunt, videlicet de caritate fraterna. Descendit enim hoc loco Apostolus à thesi ad hypothesin, & conclusionem demonstratam, vt principium proponit, vnde hypothesin de dilectione fraterna, hoc modo infert: Quisquis non facit iusticiam, non est ex Deo, (hæc propositio supra demonstrata est) Qui non diligit fratrem suum, non facit iusticiam. Ergo qui non diligit fratrem suum, non est ex Deo. Proinde vt fratres diligamus necesse est, modo velimus censeri inter filios Dei: atque hæc conclusio, propositio est præsentis loci. Monemur igitur dilectionem fraternam esse præcipuam notam filiorũ Dei, vnde Augustinus in hunc modum scribit: Dilectio sola discernit inter filios Dei & filios Diaboli. signent se omnes signo crucis Christi, respondeant omnes Amen, cantent omnes haleluia, baptizentur omnes, farciant parietes basilicarum, Non discernuntur filij Dei à filijs Diaboli nisi caritate. Loquitur autem hic Augustinus de nota filiorum Dei incurrente in oculos aliorum, cum qua coniuncta sunt ea, quæ supra annotauimus, de externa & interna nota filiorum Dei.

Quia hæc est annunciatio quam audistis ab initio, vt diligamus nos inuicem.

Probat minorem à contrario. Mandatum Dei est, vt diligamus fratres, Ergo qui non diligit fratrem, mandatum Dei violat. Quare cum mandati Dei transgressor sit, iniustus omnino censendus est, atque adeo non est inter filios Dei reputandus. Filiorum enim est mandatis paternis obsequi, quare cum Deus mandat dilectionem, ipsius filios se esse profitentur, qui se mutuo diligunt. Annunciationem vocat prædicationem, qua hoc Dei mandatum promulgatur, de quo mandato supra copiose dictum est, vbi exposuimus, cur idem & vetus & nouum mandatum dicatur.

Non sicut Cain qui ex illo malo erat, & occidit fratrem suum. cuius autem gratia occidit eum? quia opera eius mala erant, fratris autem iusta.

Exemplum proponit illustre, in quo notam filiorum Satanæ ponit ob oculos, videlicet odium fraternum, quod homicidium secutum est, Occidit enim ex odio Cain Abelem, homo hominem, frater fratrem, sceleratus hypocrita pium Dei cultorem. Vnde hoc odium? Vnde hoc fratricidium? Tres caussas recenset Apostolus noster, quarum prima est, quod ex illo malo, hoc est, Satana fuerit Cain fratricida. Nam concupiscentiæ originali indulgens, ferebatur ferox in obsequium Satanæ contra Deum, ob quam imitationem Apostolus noster pronunciat ipsum à Satana fuisse. SECVNDA, quod opera ipsius Cain fuerint mala, hoc est, cultus superstitiosus. Etsi enim ipsius sacrificium absque dubio, habebat mandatum diuinum, tamen quia nec à fide profectum est, nec in gloriam Dei tendebat, sed potius in gloriam miseri hypocritæ, superstitiosum fuit & hypocriticum. Est autem natura hypocritarũ, omnes eos persequi, qui suas superstitiones non sequuntur. TERTIA, quod opera Abel fuerint bona, id est, cultus Dei purus ex sincera fide profectus in gloriam Dei. Porrò, quia hic habemus imaginem Ecclesiæ hypocritarum omnium temporum depictam, & conditionem veræ Ecclesiæ in hac vita præmonstratam, volo breuiter de his duobus fratribus quædam adijcere. ETSI autem multa occurrunt consideranda in historia Cain & Abelis, tamen quo certa methodo nos expediamus, quatuor præcipue examinanda proponam, ex quibus perspicuum discrimen falsæ & veræ Ecclesiæ colligemus. Sunt autem hæc quatuor: Nomina personarum, fortuna, studium seu conatus, & exitus.

Nomina quæ arcano consilio Dei (nihil de mysterio cogitantibus parentibus) his duob. fratribus sunt imposita, adumbrabant externam speciem vtriusq; Ecclesiæ, videlicet falsæ & veræ. Cain enim falsam, Abel autem veram Ecclesiam repræsentat nomine. Vt enim appellatio Cain à dominio & possessione sumta est: ita falsa Ecclesia semper tumet superbo titulo, & fi-

& sibi dominium in veram Ecclesiam vendicat. Et vt Abel à vanitate & contemtu nomen sortitur: ita vera Ecclesia in mundo vilis & contemta delitescit, & videtur sapientibus mundi vmbra vanæ spei delectari. Non est dubium quin Cain (vt primogenitus) multis modis sit prælatus Abeli tanquam posterius nato, etiam apud ipsos parentes Adam & Euam. Nam homines sæpissime decipiuntur externa rerum forma, & iudicant iuxta ea, quæ incurrunt in oculos, ex quo fit vt sæpissime fallantur. Abraham duos habuit filios, quorum vnus quasi impetratus à Deo Ismaël dictus est, alter vero quasi ridiculus & contemtus, Isaac est nominatus. Hi duo fratres adumbrauerunt veram & falsam Ecclesiam, & ipse pater Abraham multum prætulit Ismaëlem Isaaco, & mater Ismaëlis non parum superbiebat de filij sui Ismaëlis prærogatiua, donec Abraham diuinitus admonitus est, vt eijceret matrem Agar cum suo filio Ismaële, atque eum ab hæreditate excluderet. Isaac similiter duos filios habuit, quorum unus tanquam supplantator, dictus est Iacob, alter tanquam præclarus & potens ab efficiendo dictus est Esau. Hic Esau à patre propter uenationem est in pretio habitus, sed Iacob à matre propter promissionem amatur. Atque ita plane totius mundi historia, de uera & falsa Ecclesia congruit ad hæc tria exempla à nobis proposita.

Fortuna ueræ & falsæ Ecclesiæ etiam in Caino & Abele cernitur. Nam ut Cain ad tempus dominium habuit & prærogatiuam in domo paterna. Sic hypocritæ se anteponunt uere pijs, gloriantes de dominio & autoritate. Huius dominij & autoritatis gratia, supra modum superbit hypocritarum Ecclesia, & acerbissimis sarcasmis deridet ueram Ecclesiam, tanquam prostratam & uictam. Splendorem dominatus iactat, grauitate nominis, quod dicatur Catholica, Romana, fundata super fundamento Apostolorum, se effert. Maiorum instituta prædicat. De uictorijs suis aduersus ueram Ecclesiam superbe triumphat, & ex cruce clamitat ueram Ecclesiam à Deo contemtam & desertam esse. Hinc illa superbissima oratio Ciceronis aduersus Iudæorum religionem, cum adhuc sedes Ecclesiæ esset Hierosolymis. Sua cuique ciuitati religio Læli est, nostra nobis, stantibus Hierosolymis, pacatisque Iudæis, tamen istorum religio sacrorum, à splendore huius imperij, grauitate nominis nostri, maiorum institutis abhorrebat. Nunc uero hoc magis, quod illa gens, quid de Imperio nostro sentiret, ostendit armis, quam cara dijs immortalibus esset, docuit, quod est uicta, quod elocata, quod seruata. Hactenus Cicero. Sed quam fallitur puluis & cinis suo iudicio. Vere pijs constat, qui non istis fallacibus conclusionibus se permittunt à recta sententia dimoueri. Norunt enim aliud iudicium Dei esse, quam sapientum huius mundi, norunt non sine caussa eandem Dei Ecclesiam, nunc Iacob, nunc Israël appellari. Iacob quidem ob externam speciem, Israël vero propter inuisibilem gloriam. Synagoga igitur Satanæ etsi se oblectat eminentiæ & felicitatis spectro, tamen splendor veræ Ecclesiæ in infinitū & maior & verior est. Non enim eminentia veræ Ecclesiæ sita est in imperijs mundi, non in auro & argento, nō in pompa & honoribus, non in luxu & delitijs huius mundi, cum Ecclesia Dei semper sit in mundo exosa, vbiq; ei contradicatur, affligatur, expellatur, tanquam ouis occisionis trucidetur: Sed in fide, patientia, caritate, virtute operationum in virtutibus, donis & gratia: cum interea Ecclesia malignantium insanabilibus cōscientiæ vulneribus sauciata, ad mentionem futuri iudicij horribiliter exhorrescit. TERTIO, studium & conatus vtriusque Ecclesiæ, veræ scilicet & falsæ, etiam cernuntur in hisce fratribus. Vt enim in Cain est contemtus verbi Dei, hypocrisis, odium veræ Ecclesiæ, tyrannis, persecutio, oppresio innocentis fratris, mendacium & excusatio nefarij facti: Sic Ecclesia hypocritarum omnium temporum verbum Dei contemnit, suas traditiones extollit, persequitur innocentes, iudicat se Deo cultum præstare, si sanguine sanctorum cursum Euangelij impediuerit. Contra vero, vt in Abele fuit amor verbi Dei, vera pietas, fraterna caritas, patientia, & alia pietatis exercitia, vnde & Deo carus fuit: ita vera Ecclesia se Deo subijcit, eius solum verbum lumen vitæ prætendit, atque adeo in stadio veræ pietatis ad finem vsque perseuerat. QVARTO exitus vtriusque spectandus est. Vt enim Cain suo studio & conatu tandem peruenit ad illud θρηνῶδες ἐπίφθεγμα, Maior est iniquitas mea quam propiciatio. Nam ira Dei oppressus, & conscientia scelerum, æternum est damnatus. Consimili modo omnes hypocritæ suis tandem factis consequentur digna præmia. Et vt Abel diuinitus in hac vita sub cruce accepit consolationes, & tandem donatus est æterna vita propter Semen promissum: Ita omnes timentes Deum, hoc est, ciues & domestici Dei, hic sub cruce consolationes percipiunt, & post hanc vitam cum CHRISTO gloriæ & immortalitatis erunt participes. Atque ita diligenter obseruandum est quod Deus statim in initio post conditos homines proposuit duo exempla, quæ perpetuo nos de vera & falsa Ecclesia, de æterno Dei decreto, & regula iusticiæ diuinæ commonefaciant. Nam vt in exemplo Abelis Deus ostendit, quod velit omnes pœnitentes & sibi obœdientes tueri, & tandem

ipsos æterna vita donare propter Christum: Ita exemplo Caini docet, se abominari omnem hypocrisin & tyrannidem, & velle tandem contumaces æternis pœnis subijcere. Hæc exempla semper sint nobis in conspectu, vt nos commonefaciant de regula iusticiæ diuinæ, quam semper in iudicando intuetur absque omni personarum respectu.

Ne miremini fratres quod odit vos mūdus.

Applicat exemplum Cain & Abelis ad statum Ecclesiæ sui temporis. Ac si dicat: Turbamini quidem non sine magna admiratione, quod vos mundus odio habeat, Sed in hoc exemplo Cain & Abelis spectate Ecclesiæ in hoc mundo conditionem. Nam hoc exemplum docet, non nouum esse, quod Cain Abelem, hoc est, impij filios Dei persequantur. Vt enim Abel imaginem gerit piorum: ita Cain impiorum typus existit. Qui Cain Abelem fratrem ex malitia propria, non ob iniusticiam fratris, odit: impietas enim non habet vllam cum pietate consensionem, neq; spiritus Dei & spiritus Satanæ vnquam inter se conuenire possunt. Verissima enim manebit prophetia illa: Serpens mordebit calcaneum seminis mulieris. Et Paulus: Omnes qui volunt pie viuere in Christo, persecutionem patietur. Et Petrus in quarto prioris: Ne peregrinemini ea quæ in vobis est exploratione per ignē, hoc est, Ne perinde sitis attoniti, vt qui in rem peregrinam & nouam incidunt, de qua nunquam antea cogitarunt. Nam inde vsq; ab initio crux comes Ecclesiæ semper fuit, & erit vsq; ad extremum diem, tunc enim sanctorū lachrymæ abstergentur, & perpetuum sabbatum celebrabunt in omni æternitate conspectu Dei læti fruentes.

Nos scimus quod transiuimus ex morte ad vitam, quia diligimus fratres.

Consolatur pios, qui ab impijs hostiliter opprimuntur, & quotidie ad mortis supplicia rapiūtur. Sicuti enim impij sunt destinati damnationi & morti cum impio Caino: ita pij cum sancto Abele, à morte gehennæ ad vitam salutis & gloriæ translati sunt, idq; per hoc signum sciunt, quod diligant fratres. Non enim hic Apostolus dilectionem fratrum caussam transitus à morte ad vitam facit, sed signum tantum & testimonium, imitatus magistrum suum, qui lotis discipulorum pedibus ait: In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei sitis, si dilectionem erga vos mutuam habueritis. Sicut & Augustinus hoc loco recte monet, caritatem non caussam sed signum esse. Caussam transitus à morte ad vitam expressit Dominus Ioh. 5. dicens: Amen amen dico vobis, quod qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam, & in iudicium non veniet, sed transiuit à morte ad vitam. Vtitur autem vterq;, hoc est, Christus & Iohannes, in his dictis, præterito perfecto, vt quod nondum nisi spe possidemus, tam certo sciamus futurum, ac iam nobis reipsa præstitum esset. Hæc temporis Enallage etiam obseruetur in Prophetarum lectione, qui ob certitudinem infallibilem, euentus prophetiarum, sæpe præteritis pro futuris vtuntur. Docet & hic locus Apostoli, quanta sit nouæ obœdientiæ, cuius caput est fraterna dilectio, necessitas: Nisi enim nos mutuo dilexerimus, excutitur fides, amittitur Spiritus sanctus, atq; nouo reatu mortis obstringimur. Vnde Augustinus in hunc locum: Nemo interroget hominem, redeat vnusquisq; ad cor suum, si ibi inuenerit caritatem fraternam, securus sit, quia transijt à morte ad vitam, non attendat, quia modo gloria eius occulta est, cum venerit Dominus, tunc apparebit gloria eius. Viget enim, sed vt in hyeme, viget radix, sed quasi aridi sunt rami, intus est medulla quæ viget, intus sunt folia arborum, intus fructus, sed æstatem expectant.

Qui non diligit fratrem, manet in morte.

Antithesis est superioris dicti, quæ per contrarium sensum infertur hoc modo: Qui diligit fratrem, transijt à morte ad vitam. Ergo qui non diligit fratrem, non transijt à morte ad vitam. Manet igitur in morte, hoc est, adhuc mortis reatu obstringitur. Hæc asseueratio copiose explicatur 1. Corinth. 13. vbi caritatis insignia recitat Apostolus. Porrò vt hæc regula, quæ est maior in syllogismo practico recte accommodari posit, tenendum est discrimen, Primum inter fratres & hostes, Deinde inter personas, & personarum errata. Fratres sunt, Apostolica phrasi, qui eandem fidem & eundem Mediatorem Christum nobiscum profitentur, siue nostræ personæ inimici sunt, siue amici. Hostes autem sunt, qui à nostra fide alieni sunt, & persequuntur CHRISTVM, & eius sanctum Euangelium odio habent. Personæ, cum fratres tum hostes creatura Dei sunt, & eiusdem nobiscum naturæ participes, quare simpliciter omnes homines diligendi sunt. Errata aliunde veniunt, quæ sunt vel corrigibilia, vel pertinaci contumacia firmata, vt corrigi non possint. Regula proinde Apostolica sic applicanda est: Qui non

non diligit fratrem siue amicum sibi, siue inimicum, manet in morte, id est, Qui Christianum quemlibet odit, morte reus est, Attamen qui erratis fratrum irascitur, imo qui flagitiosos mores odit, recte facit. Nemo enim amare debet, quod Deus odit. Ita enim Salomon ait, Prouerb. 8. Timor Domini odit malum, arrogantiam & superbiam, & viam prauam, & os peruersum. Et Syracides: Inuisa est Deo & hominibus superbia. Verum ne teipsum fallas, cor tuum examina hoc modo: Si doles ex animo de lapsu fraterno, & si delinquentem fratrem cupis meliorem fieri, & redire à vijs suis malis & saluari, Odium scelerum ipsius iustum est & sanctum. Verum si illum vna cum flagitijs suis cupis perditum, caritate fraterna excidisti, fidem amisisti, & iuxta hanc Apostolicam regulam manes in morte. Porro, si hostes sunt, hoc est, alieni à fide Christiana, tunc vel emendabiles sunt, vel contumaces omnino. Si sunt emendabiles, consilio, precibus, & omni pietatis officio subleuandi sunt, vt tandem conuertantur & saluentur. Si igitur in aliqua fuerint necessitate constituti, porrige illis manum & subleua illos exemplo Samaritani Euangelici, qui Iudæum incidentem in latrones, etsi hostem, contumeliose suam totam nationem abominantem, & extreme contemnentem, atque adeo infra canes reijcientem, Memor quod & proximus tuus sit, & CHRISTVS te iacentem & prostratum sub Diabolo erexerit, non parens proprio sanguini, vt te à morte & inferno vendicaret. Si te persequuntur hostes, exemplum filij Dei imitare, qui orauit pro ijs, qui eum cruci affixerunt. Exemplum imitare Stephani, qui pro lapidantibus eum in genua prouolutus intercedebat. Exemplum imitare Apostoli Iacobi filij Alphei, qui supplex intercessit pro ijs, qui eum de pinna templi præcipitauerunt, & pro fullone qui eum fuste occidit. Fateor hoc graue & arduum esse carni & sanguini, sed omnia possibilia sunt credenti. Orandum est igitur, vt Deus nobis ex gratia largiatur, quod negatum est nobis natura. Quid? an non Dauid precatur contra hostes, vt confundantur & pereant? An non in Psalmo 139. in hunc modum precatur, imo quodammodo gloriatur de iusto facto: Qui loquuntur (inquit) contra te scelerata, extolluntur hostes tui frustra. Nonne qui oderunt te Domine, oderam, & insurgentes contra te, abominabar? Perfecto odio oderam illos, ideo inimici facti sunt mihi. Dauid hic discernit inter hostes suæ personæ & hostes Dei, item inter emendabiles, & pertinaci contumacia perditos. Quantum ad hos attinet, poteris cum Dauide contra illos, cum conditione tamen, precari, vt confundantur & pereant potius, quam Deum contumelia diutius afficiant, & multorum impediant salutem. Sic precamur contra Turcam hostem Christiani nominis. Sic precamur contra Papam & alios Tyrannos. At Dauid dicit: Perfecto odio oderam illos. Hoc odium quamlibet sit vehemens & perfectum, haud tamen arcet sanctorum beneficentiam in impios, quam diu hic à Domino feruntur, qua scilicet imitantur Patrem suum cœlestem, vt sicut ipse Solem & pluuiam suam deploratis etiam impartit: ita & ipsi, quæ possunt illis corporis dum egent beneficia præstant, fouentes scilicet quod in illis Dei est, nempe corpusculum, quod dum vita adhuc fruitur Dei beneuolentia, nondum penitus exclusum est. Animum autem & mores illorum, qui toti Satanam referunt, oderunt & peius nihil. Hanc nostram distinctionem confirmat Apostolus noster, in secunda Epistola, vbi de hostibus fidei in hunc modum scribit: Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum, nec Aue ei dixeritis. Qui enim dicit ei, Aue, communicat operibus eius malignis Hoc est, si quis absq; confessione fidei & doctrinæ Christi ad vos veniat, non solũ protectionem à vobis non consequatur, sed neque salutis precationem à vobis accipiat. Merito & caute hæc dicit Apostolus, quasi hæc salutis precatio solum illis debeatur, qui conueniunt moribus & fide nobiscum. Quibus enim precamur salutem nisi his, qui similium sunt morum ac fidei? Nemo tamen hoc dicto Iohannis tolli putet dilectionem, qua fouere debemus etiam hostes Christi, si eorum necessitatem conspexerimus, sed tantum vult vt eos ita fugiamus, ne vel corrumpamur eorum consuetudine, vel videamur illorum erroribus consentire. Cæterum, vt paucis me expediam Psalmus 15. diserte quomodo agendum sit cum omnibus, docet hisce verbis: Domine quis habitabit in tabernaculo tuo? inter alia in hoc Psalmo subijcit: Qui non struxit insidias lingua sua, nec fecit malum proximo suo, nec probrum leuauit aduersus proximum suum, in cuius conspectu malignus contemtus est, Timentes autem Dominum glorificat. Ex hisce puto constare, quomodo hæc Apostolica regula applicari possit sine errore. Bene sis affectus erga proximum, & candide de eo sentias, Malignorum studia improbes & auerseris, timentes Deum omni honore prosequaris. Deinde & hoc obseruetur, quod non diligere hoc loco, sit exemplo Satanæ & Cain, hominem odisse, persequi & perdere velle sine omni erga ipsum humanitatis affectione. Alioquin pius potest eidem irasci quem diligit, vt pater erranti filio irascitur, quem tamen ex dilectione corripit. Proinde irasci & diligere non opponuntur semper, sed odisse & diligere eodem respectu, nemo simul poterit. Habet pius aduersarium eiusdem

religionis consortem, cuius insidias & calumnias odit, personæ ipsius irascitur: at si cupit illum meliorem fieri, & resipiscere ex dilectione Christiana, non excidit gratia, nec odisse fratrem censendus est. Cum autem sic loquimur, nequaquam omnem iram approbamus, sed tantum iustam, hoc est, eam, quæ procedit ex bona caussa, & tendit moderate ad bonum finem, qualis fuit in Mose, Christo, Paulo & multis alijs, & quia in hac carnis nostræ infirmitate sæpius modum excedimus, precamur quotidie: Remitte nobis debita nostra, & confugimus ad Aduocatum nostrum, quem habemus in cœlo, Iesum Christum iustum, qui est propiciatio pro peccatis nostris.

Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scimus quod omnis homicida non habet vitã æternam in se manentem.

A contrariorum consequentibus colligit argumentũ hoc modo: Omnis homicida in morte manet, seu quod idem est, non habet vitam in se manentem. Qui non diligit fratrem, seu qui odit fratrem, est homicida: Proinde omnis qui non diligit fratrem, seu qui odit fratrem, in morte manet, seu non habet vitam æternam in se manentem. Homicidium enim non tantum occidentis manu, sed etiam obœdientis animo perpetratur. Sicut ergo dilectio fraterna vitæ testimonium est: ita odium fratris mortis est inditium. Vocabulum Odij tribus modis videtur in scripturis accipi, cum homini tribuitur. PRIMVM enim significat ipsum affectum, quo quis proximo suo male vult, ita vt cuperet eum perditum, & definitur ab Augustino hoc modo: Odium est vetus ira, ex multis caussis collecta, diuturno tempore perseuerans. Aristoteles autem in hunc modum: Odium est ira inueterata & confirmata, habens propositum interitum exitiumq; illius quem quis odit, & cui inimicus est, itaq; odium est insatiabile, in hocq; ab ira recenti differt, quod ea nec pernitiem alterius habeat propositam, & tempore placari potest. Hoc odium variat obiectis, vt aliud sit bonum, aliud malum. Bonum quidem, quo res à Deo damnatas prosequimur, iuxta illud: Odio habentes malum. Malum vero, quod verbo Dei damnatur, quale est odium proximi, & aliarum rerum bonarum. SECVNDO, Odium cum ipsa caussa, id est, cum affectu, ipsum effectum seu actionem significat, vt cum Cain ex odio occidit fratrem, cum tyranni & hypocritæ ex odio effundunt sanctorum sanguinem. De vtroq; scribit Bernhardus in hunc modum: Honesta virgo audi quæ dico. Odium separat hominem à regno Dei. Odium separat hominem à Paradiso. Odium subtrahit hominem à cœlo. Odium nec per passionem deletur nec per martyrium purgatur, nec per sanguinem effusum abluitur. Non debemus odio habere homines, sed vitia, qui fratrem suum odit, homicida est, in tenebris est, in tenebris ambulat, Deum non diligit qui hominem odit, quantum interest inter festucam & trabem, tantum etiam distat inter iram & odium. Odium est enim ira inueterata. Per iram turbatur oculus mentis: per odium extinguitur oculus cordis. Et Gregorius: Quamuis per omne vitium quod perpetratur humano corde, antiqui hostis virus infunditur, in hac tamen nequitia tota viscera sua serpens concutit, & imprimendæ malitiæ pestem vomit. TERTIO, Odium nec caussam nec affectum significat, sed per metalepsin declinare & effugere hominũ consilia, & auersari studia, vt in illo Lucæ decimo quarto, Si quis venit ad me, nec odit patrem suum & matrem, & vxorem & liberos, & fratres & sorores, amplius autem etiam animam suam, non potest meus esse discipulus. Hoc non simpliciter intelligendum est: sed cum conditione, videlicet, si te à fide & confessione Christi auocare conantur, declina & fuge illorum consilia. Quantum autem ad animam propriam attinet, quam Christus vult nos odisse, sciendum est, quod tum demum dicimur odisse animam nostram, quando eius carnalibus desiderijs non acquiescimus, quando eius appetitum frangimus, & voluptatibus reluctamur.

Per hoc cognouimus caritatem, quod ille animam suam pro nobis posuit, & nos debemus animas pro fratribus ponere.

Duo hic facit Iohannes. Nam & absolutissimum dilectionis exemplar proponit, & quæ sit veræ dilectionis indoles seu proprietas ostendit. Absolutissimum exemplar caritatis est Christus, qui animam suam pro nobis redimendis posuit. Vnde Paulus: Commendat suam caritatem erga nos Deus, quod cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus sit. Multo igitur magis iustificati nunc in sanguine ipsius, seruabimur per ipsum ab ira. Veræ dilectionis indoles in nobis erit, si ita fuerimus erga fratres affecti, quod malimus pro ipsis vitam ponere, quam sinamus ipsos perire, idq; exemplo Christi, qui nobis hanc caritatis legem imposuit: Diligite (inquit) vos inuicem, sicut ego dilexi vos. Hinc ergo colligamus veram dilectionis proximi definitionem, videlicet, quod sit affectus cordis intimus, quo ita proximum diligimus, vt salutem ipsius nostræ proponamus vitæ.

Quicun-

Quicunq; habuerit victum mundi, & viderit fratrem egentem, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo caritas Dei manet in eo?

A remotione effectus ad remotionem caussæ argumentatur. Est enim caritas qua Deus diligitur, caussa caritatis proximi. Vbi ergo non est caritas proximi, illic neque caritas Dei esse potest. Hoc itaq; modo concludamus argumentum. Quicunque non diligit, proximum, neq; Deum diligit, Qui non afficitur misericordia erga egentem proximum, is sane nequaquam proximum diligit. Ergo qui non afficitur misericordia erga proximum, nequaquam Deum diligit. Minor est manifesta, nam fieri non potest, vt misericordia à dilectione separetur. Claudere viscera dicitur, qui non aperit indigenti suum pectus, nec promto animo illi succurrit, ita claudere ponitur pro contrario negato. Aperit igitur pectus suum seu viscera, qui non simulata misericordia mouetur ad succurrendum necessitatibus proximorum, & motus misericordia manum simul porrigit. Porro σπλάγχνα intimam in ipsis visceribus hærentem storgam, pietatem & misericordiam notat, qualis est matrum erga suas proles, quas tenerrime complectuntur & diligunt. Hic locus perspicue monstrat vanam esse iactantiam eorum, qui de fide sine operibus misericordiæ gloriantur. Vbi enim est vera fides, illic & caritas Dei est, à qua tanquam ex fonte manat caritas erga proximum & misericordia. QVONIAM autem hoc loco commendatur nobis beneficentia seu misericordia erga egenos, libet primum caussas recitare, quibus pij excitari debeant ad beneficentiam erga egenos. Deinde ostendere, qualis affectus dantis eleemosynam esse debeat. TERTIO modum eleemosynæ præscribere. QVARTO fines & fructus adijcere. CAVSSÆ quibus pij ad beneficentiam erga egenos excitari debeant, sunt plurimæ, inter quas hæ sunt præcipuæ. PRIMA Christianismus ipse, seu professio Christianæ religionis: hæc enim requirit, vt in omni opere bono abundemus, & vt nos inuicem tanquam membra eiusdem corporis, cuius caput est Christus, complectamur ac foueamus. Hoc cum ex fide Christi fit, in timore Dei verum meditamur Christianismum, hoc est, vere diuinam naturam imitari conamur. Nam cum Deus, quem imitari nos vult Christianismus, diues est misericordia, atque adeo pater misericordiarum, nos ipsius misericordiam imitando, diuinæ quodammodo naturæ imitatores dicimur. Qui autem in hac imitatione non occupantur, falso sibi arrogant Christianum nomen, falso gloriantur se esse filios Dei, cum sint spurij potius, nullum enim inter filios suos agnoscit Dominus, nisi quem conari viderit saltem paternas imitari virtutes. Huc pertinet illud dictum Domini apud Prophetam: Si ego pater vester, vbi honor meus? Est autem præcipua honoris pars, qua filij suos parentes prosequi possunt, eorum virtutes imitari. Hanc caussam misericordiæ egenis præstandæ proponat sibi, quisquis Christianismi gloriam serio expectat, nec sinat se exemplis prauis ab hoc necessario ac debito cultu Dei abduci. SECVNDA, Mandatum Dei, cui omnes creaturas parere æquum est. Huius caussæ meminit Syrac. ca. 29. cum inquit: Propter mandatū Dei subueni pauperi, atq; in eius egestate ne auerseris ipsum. Et paulo post: Thesaurum tuum secundum mandatum altissimi colloca, & tibi magis quam aurum proderit. Thesaurus quidem noster qui nunquam deficit deponendus atq; asseruandus nobis est in cœlo: sed tamen in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata ita accipit Dominus quasi in ipsum contulissemus. Omnia testimonia scripturæ, quæ nobis dilectionem proximi commendant, requirunt præcipue beneficentiam erga egenos. Nam hæc dilectionis veræ præcipua pars est, vnde Dominus Deuter. 25. Præcipio tibi vt aperias fratri egenti manum. Hoc præceptum Dei qui contemnit, quomodo Deum diligere potest? quomodo timere? Qui tollit misericordiam (inquit Iob) à proximo, timorem Domini abiecit. Quicunq; igitur constituit Deum diligere, Deum ex animo timere, cogitet serio se Deo præcipienti obœdientiā debere. TERTIA, exemplorū imitatio, Christi Domini primum, ac deinde membrorum ipsius. Christus pro nobis factus est pauper, vt nos ditaret, quid ergo vicissim Christi membris debemus? Nonne omnem beneficentiam? præsertim cum Christus sibi factum testatur, quicquid ipsius minimis membris fecerimus, Matth 25. & 10. Sanctis patribus nihil fuit magis in votis quam pauperes refocillare. Abraham peregrinos obseruat, vt ipsis inuitatis beneficentiam præstet. Loth inuitat angelos, quos peregrinos pauperes esse putabat. Cornelius aulicus vacasse perpetuo orationi & eleemosynæ scribitur, quas ascendisse coram Deo testatur scriptura. QVARTA, dignitas & æstimatio eleemosynæ pie præstitæ coram Deo, Prouerb. 21. Facere misericordiam & iudicium gratius est Domino quam victima. Matth. 9. Misericordiam volo, & non sacrificium. Hebr. 13. Beneficentiæ vero & communicationis ne obliuiscemini, talibus enim victimis delectatur DEVS. QVINTA, proximus ipse nobis naturæ societate, & gratiæ communione coniunctus, eorundem bonorum cœlestium hæres nobi-

nobiſcum, cuius egeſtate qui non afficitur, nec naturæ communis, nec participationis gratiæ rationem habet. SEXTA, pœna non præſtitæ beneficentiæ proximo indigenti, eaq; multiplex. Prima, ira Dei. Syracides: Ab inope ne auertas oculos tuos propter iram. Secunda, maledictio, idem: Maledicentis tibi in amaritudine animæ, exauditur deprecatio eius, exaudiet autem eum qui fecit illum. Tertia, repulſa precationis noſtræ, in noſtris neceſsitatibus. Prouerb. 21. Qui obdurat aures ſuas ad deprecationem pauperis, ipſe clamabit & non exaudietur. Quarta, Spoliatio donorum, vel certe virtutis facultatum ſurreptio, ſicut ſcriptum eſt: Non habenti auferetur ab eo quod habet. Is enim non habere dicitur, qui donis ſuis & facultatibus, in gloriam Dei & ſubleuationem miſerorum non recte vtitur. Sexta, Mendicitas liberorum aut flagitioſiſsima eorum vita, quæ omni egeſtate & miſeria quauis alia multo grauior eſt. AFFECTVS eius, qui eleemoſynam conſtituit elargiri, recte compoſitus eſſe debet. Hoc autem fiet hac ratione. Primum, Si vitauit quæ vitanda ſunt. Deinde, ſi iuxta dilectionis normam liberalis fuerit. Chriſtus duo vitia ab eleemoſyna vult abeſſe, videlicet hypocriſin, & inanem gloriam, Matth. 6. Hæc enim duo vitia tanquam peſtifera venena inficiunt opera hominum quantumuis diuinitus præcepta. Nam vbi hypocriſis eſt, ibi nulla fides eſſe poteſt, vbi inanis gloria, ibi nullus timor Dei, nulla proximi & Dei dilectio. Vitentur itaque in eleemoſynis noſtris Phariſaica hypocriſis, & ſtulta gloriatio. Et econtra, concipiatur verus amor Dei, vera dilectio proximi, ſimplex candor cum hilaritate quadam. His enim affectibus tanquam ſale quodam diuino aſpergi debet eleemoſyna, quo gratum Deo ſacrificium eſſe poſsit. MODVS eleemoſynæ etiam ſpectandus eſt, idque Primum ſecundum quantitatem, iuxta conſilium Thobiæ, qui ait: Si multum tibi fuerit, abundanter tribue, Si parum, libenter impartiri ſtude. SECVNDO iuxta ἰσότητα, hoc eſt, æqualitatem, vt tu ex debito officio conferas egenti eleemoſynam, & ille viciſsim grato animo accipiat, quod offers, ac tibi bene precetur. TERTIO, diſcernendum eſt inter hoſtes & domeſticos fidei, iuxta conſilium Pauli, Gal. 6. Dum tempus habemus, ſimus benefici erga omnes, & maxime erga domeſticos fidei, hoc eſt, eos qui per fidem ſunt in eadem familia Domini atq; nos. POSTREMO, habeatur ratio facultatum, vt non vno tempore effundas omnia, ſed ita agas, vt ipſe Dominus ſis facultatum tuarum, iuxta dictum Salomonis: Fontes tui deriuentur foras, ſed tu Dominus eorum eſto. FINES erogandæ eleemoſynæ, quatuor præcipui enumerari poſſunt, quorum primus eſt ſubleuatio proximi indigentis, & refocillatio membrorum Chriſti. SECVNDVS, prouocatio aliorum ad beneficentiam erga pauperes, iuxta illud 2. Cor. 9. Et ex vobis ortus zelus prouocauit complures. TERTIVS, teſtificatio fidei noſtræ & timoris Dei, eo enim deſtinantur caritatis officia, vt illis teſtemur nos timere Deum, cuius mandato obſequimur. QVARTVS, gloria Dei. Cum his finibus varij fructus & multiplices coniuncti ſunt. Paulus teſtatur fore, vt qui liberales fuerint & benefici erga pauperes, abundent in omni opere bono. Nam ita Deus vnum officium, iuxta ſuam legem præſtitum, multis donis ſpiritualibus & corporalibus compenſat, ideo Dominus dicit Matth. 6. Pater cœleſtis dabit mercedem in propatulo. Et in Pſalmo: Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Et Salomon: Fœneratur Domino qui miſeretur pauperis. Eſai. 58. Cum effuderis eſurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, Orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiem tibi dabit Dominus Deus tuus ſemper. Huiuſmodi dicta, quæ multa occurrunt in ſcripturis, diligenter cogitanda ſunt, vt nos excitent ad hunc neceſſarium & debitum cultum, hoc eſt, ad beneficentiam egenis præſtandam.

Filioli mei ne diligamus verbo, neque lingua, ſed opere & veritate.

Blandiſsima compellatione excitat pios, vt ſerio cogitent, quæ nam ſit indoles veræ caritatis, & quomodo à fucata & ficta caritate diſtinguenda ſit. Nam vt hic hypocriſin & fucum à vera dilectione alienam eſſe oſtendit: ita quæ ſit vera dilectionis natura indicat. Hypocritæ ſiquidem verbis & lingua ſolummodo caritatem iactant, abſque ſincero dilectionis affectu, & abſque veris officijs caritatis. Vera enim dilectio ex vero cordis affectu ad opera etiam & officia progreditur, ſicut paulo antea in exemplari CHRISTO oſtenſum eſt. Notetur igitur hoc loco duplex dilectionis genus. Vnum otioſum, quod in verbis tantum ſitum eſt, & eſt hypocritarum & aſſentatorum proprium. Alterum actuoſum, quod in affectu & opere cernitur, quod eſt vere piorum. Pleniſsima igitur dilectionis ratio conſiſtit in affectu cordis fide purificati, in linguæ teſtificatione, & in operis exhibitione, iuxta hunc verſiculum:
Tu fer opem miſeris, affectu, munere, verbis.

Et

Et per hoc cognoscimus, quod ex veritate sumus, & coram ipso persuadebimus corda nostra.

Duo commoda veræ caritatis hic ponit. Vnum, quod inde cognoscimus nos ex veritate esse, hoc est, cognoscimus nos non esse fucatos Christianos, sed verum Christianismum meditari. Alterum, quod inde persuadebimus corda nostra, id est, secura reddemus corda nostra de adoptione nostri per fidem. Est autem hebraismus in verbo πείσομεν, nam ponitur pro hiphil scilicet nabthia, id est, confidere faciemus, seu secura reddemus. Huc illud Petri: Fratres magis studete vocationem & electionem vestram firmam facere. Studium enim pietatis & opera caritatis sunt veluti sensus quidam externus internæ pietatis & fidei, Nam quod intus in animo latet, apparet in externis actionibus.

Quod si condemnet nos cor nostrum, maior est Deus corde nostro, & nouit omnia.

Argumentū à iudicio proprij cordis, hoc est, conscientiæ. Clauditur autem argumentum per locum à minori ad maius hoc modo: Quicunq; sibi male conscius condemnatur à propria conscientia, is multo magis à Deo condemnatur, (nam & potentior est corde nostro,& omnia nouit,adeo vt ipsum nihil fugiat.) Sed qui non diligit fratrem opere & veritate, is sibi male conscius condemnatur à propria conscientia. Ergo multo magis in iudicium Dei incidet, qui melius nouit corda nostra quam nos ipsi. Obseruemus proinde vastari conscientiam hominis, qui sincera dilectione proximum non complectitur. Hic merito rapi deberemus in admirationem opificij Dei, qui adeo sapienter condidit hominem, vt semper secum circumferat testem suorum factorum, videlicet conscientiam, id quod etiam Ethnici agnouerunt. vt Paulus testatur ad Rom. cap. 2. Huc illud Poetæ: Conscia mens vt cuique sua est, ita concipit intra Pectora pro meritis spemque metumque suis. Et Cicero: Magna vis est conscientiæ in vtramque partem, vt nihil timeant qui nihil commiserint, & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarunt. Et Plato: Qui deprehendit in sua vita magnam iniusticiam, is non secus atque pueri crebro excitatus metuit, & viuit cum mala spe, at ille qui nullius iniusticiæ sibi conscius est, semper dulcis spes adest, & bona senectutis nutrix,quemadmodum & Pindarus ait: Hæc conscientia est diuinū testimonium, quod testatur de recte & secus factis, & admonet de pœnis & iudicio Dei. Seu conscientia est iudicium diuinitus homini impressum, quo quisque conscius actæ vitæ suæ, seipsum aut damnat aut excusat, iuxta versiculum: Nunc damnat, nunc excusat mens conscia facti. Et Salomon Prouer. 10. Via Domini est innocenti robur, qui autem iniuste agunt sunt pauidi. Nam vt innocentes conscientia actæ vitæ spem concipiunt læti exitus: ita iniusti consternantur metu pœnarum, quas illis eminere testatur conscientia.

Carissimi, si cor nostrum non condemnet nos, fiduciam habemus apud Deum, & quicquid petierimus accipimus ab eo, quoniam præcepta eius custodimus, & ea quæ sunt placida coram eo, facimus.

Vt damnum malæ conscientiæ attigit: ita fructum dulcissimum bonæ conscientiæ breuiter adiungit. Hæc primum alit fiduciam erga Deum, deinde impetrat quæ à Deo postulamus,rationem addit: Quoniam præcepta eius custodimus, & quæ illi placita sunt facimus. Exemplum vtriusque, hoc est, fiduciæ & impetrationis, habemus aptissimum in Dauide: Iudica (inquit) me Domine, hoc est, defende me, quoniam ego in innocentia mea ingredior, & in Domino sperans non infirmabor. Proba me Domine & tenta me, examina renes meos & cor meum, quoniam misericordia tua ante oculos meos est, & ambulaui in veritate tua. Hic Dauid inter precandū se erigit fiducia in Deum, & bona conscientia, videlicet, quod non habeat propositū offendendi Deum,Sed potius ambulandi in innocentia & integritate. Obseruetur hoc loco dulcissima ἐπιείκεια diuinæ legis, tametsi enim semper donec hanc massam circumferimus, multas sordes peccatorum sentimus, atque omni momento, partim omittendo, partim committendo, nunc per infirmitatem, nunc per ignorantiam,nunc per incogitantiam delinquimus: tamen Deus clementissimus pater obœdientiam nostrā qualemcunq; acceptat, donec retinemus iusticiā bonæ conscientiæ. Hinc Paulus: Milita bonam militiam, retinens fidem & bonam conscientiam, Qua repulsa quidam circa fidem naufragium fecerunt. Vt igitur in portum perueniamus, regendus est bona conscientia nauigationis nostræ cursus. Sed quomodo haberi potest bona conscientia, cum peccatores simus omnes, & sententia legis damnati? Certissimo certius est, Omnes homines natura esse filios iræ,& le-

ge Dei damnari vel minimam legis transgreſsionem, Quare nec natura nec lex hic poteſt ſuccurrere, & vulneri conſcientiæ mederi, ſed ſolus ille cœleſtis medicus, qui dixit: Confide filia, remiſſa ſunt tibi peccata tua. Opus eſt igitur remiſsione peccatorum, quæ fide ſola obtinetur, vt purgetur conſcientia, iuxta illud Actor. 15. Fide purificans corda eorum. Loquitur autem Petrus de Ethnicis horrenda idololatria & infinitis flagitijs contaminatis. Cum horum corda fide purificet Deus, non eſt alia ratio obtinendi bonam conſcientiam, quam per fidem. Nam dum credimus aſperguntur corda ſanguine Ieſu Chriſti, quo mundantur etiam. Ita enim autor Epiſtolæ ad Hebræos ait: Sanguis Chriſti purgat conſcientiam veſtram ab operibus mortuis, vt ſeruiatis Deo viuenti. Porro conſcientia ad hunc modum purgata, vt eſt tenerrima: ita ſummo ſtudio conſeruanda eſt vt munda maneat, id quod tum demum fiet, ſi exemplo Apoſtoli ad Hebr. 13. ſtudeamus in omnib. honeſte verſari, ita enim ait: Confidimus quod bonam habeamus conſcientiam, in omnibus cupientes honeſte conuerſari. Simile eſt exemplum Dauidis, dicentis Pſalmo 119. Inclinaui cor meum ad facienda ſtatuta tua in æternum. Retinetur igitur bona conſcientia, donec ex fide cupimus quæ honeſta & recta ſunt facere, nec ſcientes ruimus contra voluntatem Dei. Seu vt diſtinctius dicamus, conſcientia retinetur bona & munda, Primum, ſi vere ſtatuimus peccata noſtra ſanguine Ieſu Chriſti expiata eſſe, iuxta ſymboli verba: Credo remiſsionem peccatorum. Secundo, ſi ſerio & non ſimulate abijcimus propoſitum peccandi, vbi enim propoſitum peccandi in animo recidet, ibi ſimulata fides eſt & mera hypocriſis. Tertio, ſi ardenti ſtudio incumbimus, vt quotidie magis magiſque proficiamus in omni cognitione & ſenſu, cupientes totam vitam noſtram Deo approbare, per veram inuocationem, gratiarum actionem, prædicationem beneficiorum Dei, & per ſinceram caritatem erga proximos, quæ in beneficentia & operibus miſericordiæ cernitur, quemadmodum noſter Apoſtolus docet. Quarto, ſi piam & diligentem curam in noſtra vocatione habeamus, gloriam Dei, ædificationem Eccleſiæ, vtilitatem reipublicæ in qua viuimus, ſpectantes, excluſa omni fraude, auaricia & ſuperbia.

Et hoc eſt mandatum eius, vt credamus nomini Filij eius Ieſu Chriſti, & diligamus nos mutuo, ſicut dedit mandatum nobis.

Ad duo capita reuocat mandatum Dei, videlicet, vt credamus nomini Ieſu Chriſti, & diligamus nos mutuo. Cum iubet nos credere nomini Ieſu Chriſti, ad verbum quod de Chriſto prædicatur nos mittit, habet enim nomen relationem ad verbum. Talem itaq; oportet nos ipſum credere, qualis nominatur, id eſt, prædicatur in Euangelio. Nominatur autem & prædicatur in Euangelio verus Deus & verus homo, Saluator, propiciator, rex, Pontifex, Mediator, paſtor bonus, via, veritas & vita &c. Quare qui vero corde talem Chriſtum apprehendit, vere credit, & ſua fide iuſtificatus eſt, quæ fides in prima quidem tabula obœdientiam erga Deum, in ſecunda vero tabula dilectionem erga homines operatur, & quotidie nititur proficere & maiora incrementa aſſumere. Nam ad plenam & perfectam obœdientiam erga legem in hac vita nequaquam peruenire poterimus. Sed inchoata obœdientia, modo ſeria & ſincera ſit, placet propter fidem.

Et qui ſeruat mandata eius, in eo manet, & ipſe in eo.

Ratio à fructu obœdientiæ dulciſſimo, Deus manet in ſuo cultore tanquam in templo, in quo coli vult, vnde Paulus 1. Cor. 6. An neſcitis quod corpus veſtrum ſit templum habitantis in vobis Spiritus ſancti, quem habetis à Deo. Cauendum eſt igitur, ne hoc templum Dei vlla turpitudine polluamus, & expulſo Deo, officinam Diaboli extruamus. Deinde qui Deum colit manet in Deo tanquam ſurculus in vite. Reſpicit autem Apoſtolus ad verbum Domini Iohan. 14. Si quis diligit me, ſermonem meum ſeruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus & manſionem apud ipſum faciemus.

In hoc nouimus quod manet in nobis, nempe ex ſpiritu quem dedit nobis.

Spiritus ſanctificationis quo regenerati ſumus, teſtatur de præſentia & habitatione Dei in nobis. Quicunque ergo ſentiunt in ſe motus Spiritus ſancti, quibus incitantur ad obœdientiam præſtandam Deo, habent ſuæ ſanctificationis & præſentiæ diuinæ teſtimonium. Contra vero, qui huiuſmodi motus non ſentiunt, nec fidem habent, nec ſunt regenerati, imo adhuc in ſuis peccatis mortui iacent. Huc illud ad Roman. cap. 8. Qui ſpiritu Dei aguntur, hi ſunt filij Dei, Quare qui non aguntur ſpiritu Dei, nequaquam filij Dei cenſentur, ſed Diaboli potius, nam neceſſe eſt

est horum alterutro spiritu agi homines. Sed de hoc dicto copiosius agemus in quarto.

CAPVT IIII.

Summa Capitis quarti.

Vt probari spiritus monet, ita caritatem fraternam fidelibus commendat.

Ordo & partes Capitis quarti.

Duæ sunt huius Capitis partes, quarum Prior est de fugiendis falsis Prophetis, & de discrimine inter veros doctores & falsos. Posterior est exhortatio ad caritatem mutuam, quæ multis confirmatur rationibus, & illustratur amplificationibus. Quia autem pleraque quæ sunt in hoc capite, supra explicata sunt, nos erimus in huius capitis enarratione breuiores.

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

DILECTI ne cuiuis spiritui credatis, sed probate spiritus an ex Deo sint.

Propositio est prioris partis huius capitis, estq; bimembris. Primum enim vetat, ne cuiuis spiritui credamus. Deinde præcipit vt probemus, id est, exploremus spiritus, vtrum ex Deo sint. Spiritus hic metonymice ponitur pro subiecto, nēpe pro eo qui spiritum se habere dicit. Cum hoc præcepto conuenit illud Domini dictum: Cauete à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ouium. Omnium proinde Christianorum est cauere, ne Prophetarum erroribus sinant se inuolui, & à veritatis via abduci. Perperam igitur facit Romanus Pontifex, qui dicit ad se pertinere iudicia dogmatum, & Laicos obligari ad obœdientiam præstandam Romano Pontifici, siue vera, siue falsa doceat.

Nam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum.

Ratio propositionis à periculo. Multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum, qui conantur sibi discipulos adiungere, quare magnum periculum imminet Ecclesiæ ab illis, ideoque maiori diligentia cauendi, ne in suam nassam simplices pertrahant.

Per hoc cognoscite spiritum Dei, Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse ex Deo est, & omnis spiritus qui non confitetur IESVM CHRISTVM in carne venisse, ex Deo non est. Sed hic est ille spiritus Antichristi, de quo audistis, quod venturus sit, & iam nunc in mundo est.

Notas proponit, quibus & spiritus Dei & spiritus Antichristi agnoscitur. Spiritus (inquit) qui confitetur Iesum Mariæ filium esse Christum, hoc est, verum Messiam & redemtorē vnicum omnium in se credentium, qui venit in carne, hoc est, in humana natura, quam in vnionem personalem assumsit, apparuit, ita vt Deus & homo vnus sit Christus, is spiritus est ex Deo, hoc est, qui ita docet, spiritu Dei agitur. Sicuti contra qui hoc vel in toto, vel in parte saltem negat, spiritus est Antichristi, qui venturus erat in mundum. Apostolus noster breui admodum oratione, & quis sit Messias, & quæ sint eius conditiones, explicat. Si quæris quis sit, respondet, Iesus Mariæ filius. Si quæris conditiones, respondet, quod venerit in carne, hoc est, quod verus æterni patris filius, idemq; verus Deus, homo sit factus, non mutatione diuinitatis, sed assumtione humanitatis, vt in humana natura fieret victima, expiaret peccatum, & placaret iram Dei. Proinde Iesus Mariæ filius, est verus Deus, verus homo, non duo Christi, sed vnus Christus, vnicus mundi Mediator & Saluator. Quicunq; ergo vel negat diuinitatem Christi, vt Ebion & Cherintus: vel inficiatur veram humanitatem vt Manichæi: vel vnionem personalem impugnant, vt Fotiniani: vel officium redemtionis soli Christo non attribuunt, vt Pelagiani & Papistæ, spiritum Antichristi habet.

Vos ex Deo eſtis filioli, & viciſtis eos, quia maior eſt qui in vobis eſt, quam qui in mundo.

Conſolatur fideles, eoſque confirmat, ac ſi dicat: Sint tam potentes, tam multi atq; velint hæretici, nullum tamen vobis ab illis damnum eſt metuendum, donec eum firma fide retinueritis, qui eſt in vobis ſpiritus Chriſti: Is enim fortior & potentior eſt, quam ſpiritus mundi. Non ergo propter potentiam & ſplendorem externum hoſtium abijcienda eſt confeſsio, ſed firma fide adhærendum eſt ſimplicitati doctrinæ, etiamſi totus orbis collabi videatur. Nam fides mundi victrix olim apparebit.

Ipſi è mundo ſunt, ideo è mundo loquuntur, & mundus eos audit: Nos ex Deo ſumus, qui nouit Deum audit nos, Qui non eſt ex Deo, non audit nos. Ex hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris.

Supra differentiam ſeu notam verorum Prophetarum & falſorum ex materia ſeu doctrina ſumſit, nunc diſcrimen eorundem ex collatione contrariarum cauſſarum & contrariorum effectuum petit. Qui è mundo ſunt, id eſt, qui rationem ſequuntur, & non amuſsim verbi Dei, loquuntur mundana, vt quæ ratio humana percipere poſsit, & mundus eos audit, quia tantum quæ rationis ſunt percipit mundus. Contra, Nos qui à Deo ſumus, hoc eſt, qui Dei verbum ſequimur, captiuata ratione ſub imperio verbi Dei, loquimur diuina, & qui nouerunt Deum, per eius ſcilicet ſpiritum noui homines effecti, audiunt nos, quia quæ Dei ſunt loquimur. Huc addit clauſulam: Ex hoc cognoſcimus ſpiritum veritatis, & ſpiritum erroris, hoc eſt, per hanc docendi rationem diſcernimus inter veros & falſos Prophetas. Hic in primis notetur vera nota filiorum Dei, cum docentium in Eccleſia, tum aliorum, videlicet acquieſcere in verbo diuinitus patefacto. Non enim diſputant filij Dei quomodo fieri poſsit, quod verbum promittit: Sed dant Deo gloriam veritatis, perſuaſi quod is qui promiſit, poſsit etiam præſtare, non eſt impoſsibile apud Deum vllum verbum. Quod autem ſancti acquieſcunt in verbo ſine hæſitatione, non habent profecto à natura, ſed à gratia, per quam acceperunt ſpiritum arrabonis promiſſæ hæreditatis. Contra vero nota mundi, hoc eſt, hominum qui mundana ſapiunt, eſt ſequi rationem magiſtram, etiam in ijs, quæ ſupra rationis captum ſunt poſita, vt Arius fecit, cuius diſcipuli architecti fuerunt Mahometicorum furorum, quibus magna pars mundi hodie miſere inuoluitur. Simus igitur circumſpecti, ne à ſimplicitate verbi reuelati deficiamus, retineamus fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, quod eſt Chriſtus Ieſus. Retineamus articulos fidei in ſua ſimplicitate, ſine aliqua ſophiſtica additione aut exceptione, nec ſinamus nos vllius conſequentiæ neceſsitate ab illis abduci, qui enim hoc faciunt, naufragium fidei incurrunt, & ſalute excidunt.

Dilecti diligamus nos inuicem,

Poſterior capitis pars, in qua hortatur ad mutuam dilectionem, ſicuti ſupra in tertio. Propoſitioni præponit compellationem tanquam exordiolum, quo & attentos & benignos reddit lectores. Græca vox ἀγαπητοὶ plus ſignificat quam latina, Dilecti, quare vetus interpres vertit, Cariſsimi, tametſi nec ipſe vim vocis expreſsit. Hieronymus diligibiles vertit. Sunt enim ἀγαπητοὶ qui nobis periucundi ſunt, cari, ſuaues, & exoptabiles, quorum vel mentio nobis longe eſt iucundiſsima & gratiſsima. Hac compellatione ideo vtitur, vt cogitatione amoris Apoſtoli erga ſe libētius audiant quæ proponit, & firmius teneant, & maiori cum alacritate obœdiant. Proponit autem breuiſsime: Diligamus (inquit) nos inuicem, vbi & verbo ἀγαπᾶν vtitur Apoſtolus, quod ſignificat quidem diligere: ſed ſingulari quodam ſtudio, vt & boni conſulamus errata, & tegamus offenſas ob caritatē mutuam, iuxta illud Salomonis: Caritas tegit multitudinem peccatorum.

Nam caritas ex Deo eſt.

Ratio propoſitionis à cauſſa ad effectum. Qui ſunt ex Deo, ſe mutuo diligent. Fideles ſunt ex Deo: Ergo fideles ſe mutuo diligent. Loco totius argumenti ponitur probatio maioris. Porrò hæc ratio propoſitionis breuiſsima quidem ſi verba ſpectes, ſed valde copioſa eſt, ſi eam explices. Vult enim nos & naturam Dei cogitare, & quid ab eo proficiſcatur perpendere, & quid ſit illi gratum & acceptum intelligere. Deus cum natura bonus ſit, nihil ab eo proficiſci poteſt niſi bonum, nihil ei gratum & acceptum eſſe poteſt, niſi bonum. Nunc autem, cum Deus ſit caritas, & caritas ab eo proficiſcatur, & caritas ei accepta & grata ſit, decet profecto eos qui de illo gloriantur, vt de patre, patris ingenium referre, caritate erga ipſum & erga proximos ſuos.

Quiſ-

Quisquis diligit, ex Deo natus est, & cognouit Deum. Qui non diligit, non nouit Deum, quia Deus caritas est.

Ex collatione contrariorum effectuum ad contrarias caussas ascendit. Quisquis diligit ex Deo natus est. Ergo qui non diligit, ex Deo non est natus, Quare frustra de adoptione gloriatur. Item: Qui diligit nouit Deum, Quare qui non diligit non nouit Deum. Nam cum vera noticia Dei, caritas naturaliter coniuncta est, tanquam riuulus ex vberrimo fonte Spiritus sancti manans. Est enim Deus caritas, id est, fons caritatis, vnde affectus dilectionis manat & diffunditur in eos, qui Dei spiritum habent, & Deum vere cognoscunt. Frustra igitur de noticia Dei gloriantur, in quos radius dilectionis diuinæ non diffunditur. Supra docuimus ex Augustino & ex verbis Domini, dilectionem nostram non esse caussam, sed inditium tantum adoptionis nostri. Præterea dictum est supra, quid sit nasci à Deo, & quæ salutaris Dei noticia.

In hoc manifestata est caritas Dei erga nos, quod filium suum vnigenitum miserit DEVS in mundum, vt viuamus per eum.

Dixit Deum caritatē esse, hoc est, fontem caritatis, propterea quod nos intime & infinite amet, nunc eius certissimum inditium ab effectu profert: Dedit (inquit) nobis vnigenitum filium, vt nos qui per peccatum mortui eramus, per ipsum viuamus. Ergo Deus intime & infinite nos diligit, atq; adeo ipsa caritas est. Christus hoc ipsum testimonium tribuit patri Iohan. 3. cum inquit: Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Tria sunt maxima obstacula, quæ homines impediunt, quo minus se à Deo diligi statuant. Primum, ærumnæ & calamitates, quibus opprimitur humana natura. Cum enim hæ ærumnæ & calamitates sunt pœnæ iustissimæ, quibus Deus humanum genus punit, testantur Deum horribiliter irasci generi humano. Secundum, vox legis, quæ iram Dei denunciat humano generi, hac damnatoria sententia: Maledictus omnis, qui non manserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis. Tertium, iudicium conscientiæ propriæ, quod est veluti chyrographum Dei scriptum in cordibus nostris, cum de impijs nostris factis, tum de pœnis imminentibus propter peccata. Hæc tria cum cogitantur serio, ratio non potest statuere, quod Deus nos diligat. Vnde ergo sciemus nos à Deo diligi? Æternus filius Dei venit in mundum, assumsit humanam naturam in vnionem personalem, hic sui aduentus caussam exponens, ait: Sic Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret, vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Hic perpende vtrumq;, hoc est, & quanta fuerit ira Dei aduersus homines propter peccatum, & quam immensa sit eiusdem misericordia in filio proposita. Ira in hoc conspicitur, quod fuerit tanta, quod non potuerit placari vllius meræ creaturæ satisfactione, imo nec omnibus calamitatibus humanæ naturæ impositis: sed oportuerit filium Dei assumta carne expiatorem fieri. Misericordia autem in hoc cernitur (quantam nullæ creaturæ possunt satis admirari) quod dederit filium, vt viuamus per illum, vt hic Apostolus noster loquitur: Mors æterna erat stipendium peccati iustissimum, sed Deus ex dilectione mittit filium, qui nostra caussa in se recepta, satisfecit iusticiæ Dei, liberauit nos à peccato & à iure peccati, vt viuamus per ipsum, modo in ipsum crediderimus. Nam beneficium filij, & suam misericordiam Deus vult fide accipi, & exercere iustissimam suam iram æternis pœnis in eos, qui hunc filium contemnunt. Atque hæc est quod ait: Vt omnis qui credit in illum, non pereat, sed habeat vitam æternam. Hinc iam concludit Apostolus noster: Cum tanta sit caritas Dei erga nos, quod dederit filium pro nobis redimendis, profecto par est, vt ipsi grati simus, omni obœdientiæ studio, & eius dilectionem imitemur in fouendis proximis.

In hoc est caritas, non quod nos dilexerimus Deū: sed quod ipse dilexerit nos, & miserit filium suum propiciatorem pro peccatis nostris.

Amplificat magnitudinem dilectionis Dei erga nos, ex eo quod in nobis nulla præcesserit vel dignitas vel virtus quare nos diligeret: sed potius horribilia peccata, & merita iustæ damnationis. Nam si Deus fuisset prouocatus nostra dilectione ad nos redamandos, mirū non fuisset, eum cū sit optimus, amore nos vicissim complexum fuisse. At nunc ipse prior dilexit nos, idq; non iustos, sed peccatores & reos æternarum pœnarum. Atq; ita dilexit nos, quod filium propiciationem pro peccatis nostris dederit. Necesse est igitur ingentem, imo infinitam caritatem esse, qua Deus nos complectitur. Ponitur autem hic abstractum pro concreto, hoc est, propiciatio pro Propiciatore, vt intelligamus plenissimam propiciationem nobis proponi

in Christi sacerdotio. Nam ideo nobis constitutus est Sacerdos à Deo, vt sua victima, propitium nobis patrem reddat, ac sanguine suo tegat & aboleat reatum omnium, qui ad ipsum firma fide confugerint.

Dilecti, si nos ita Deus dilexit, & nos alij alios diligere debemus.

Accommodat exemplum & concludit quod proposuit. Deus nos dilexit, ergo nos inuicem debemus diligere. Hic spectentur duo, videlicet debitum officium dilectionis, & ipse diligendi modus. Primum enim dicit: Debemus diligere, vt significet nos obligatos esse ad hoc officium. Quod enim quis debet, hoc vt soluat necesse est. Obseruetur proinde hic necessitas debiti contra eos, qui tollunt necessitatem nouæ obœdientiæ. De hoc debito loquitur & Paulus Roman. 10. cum ait: Nemini quicquam debeatis, nisi hoc vt alij alios diligatis. Huius autem debiti singularis quædam ratio est, nam tametsi pij perpetuo hoc debitum soluunt, nunquam tamen ita persoluunt, quin debitores adhuc maneant. Debetur siquidem dilectio omnibus naturali & diuina obligatione, Natura enim & mandato Dei obligamur ad perpetuam dilectionem. De duplici debito vide quæ annotauimus in 13. ad Romanos. Modus dilectionis in exemplo Dei proponitur, qui non nostris virtutibus & meritis est prouocatus ad diligendum nos. Quare si non propter aliquas vtilitates nostras, si non propter sperata beneficia, si non propter affinitates & consanguinitates, sed propter ordinem diuinum in natura humana, nos inuicem dilexerimus, exemplum patris imitamur.

Deum nemo vidit vnquam, Si diligimus nos inuicem, Deus in nobis manet, & caritas eius perfecta est in nobis.

Quoniam eorum, quæ sunt optima, fruitio iucundissima est & gratissima, Apostolus noster summum bonum nobis proponit, nempe Deum ipsum, cuius contemplatione tum demum iucundissime fruemur, quando ex fide sincere nos mutuo dilexerimus. Nam Deus qui corporis oculis non est expositus, fide & dilectione à nobis comprehenditur. Nam si diligimus nos mutuo, in nobis habitat Deus, iuxta promissionem Dei, & caritas Dei in nobis est perfecta, id est, vere & reipsa in nobis comprobata. Sed quomodo hoc congruit cum scriptura, quod ait: Nemo Deum vidit vnquam? an non Abrahamo, Mosi, Heliæ, Esaiæ, Ezechieli apparuit Dominus? An non Esaias ait: Regem Dominũ Sebaoth vidi oculis meis? Irenæus lib. 4. cap. 13. respondet his verbis: Neque Moses vidit Deum nec Helias, nec Ezechiel, qui multa de cœlestibus viderunt, quæ autem ab his videbantur erant similitudines claritatis Domini & prophetiæ futurorum.

In hoc cognoscimus quod in eo manemus, & ipse in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis.

Dixit Deum manere in nobis, si diligimus nos inuicem, id nunc illustri argumento ostendit, quod, vt intelligatur clarius, similitudine declarandũ est. Quemadmodum animalem spiritum cognoscimus nos per vitam & motũ habere, ita Spiritus sanctus cognoscitur in nobis esse per vitam, qua viuimus spiritualiter coram Deo ex fide, & per motus spirituales, quibus excitamur ad facienda opera spiritus, inter quæ merito summũ locum obtinet caritas. Propter hos motus dicitur Spiritus sanctus Zachar. 12. Spiritus Gratię & Precum. Effundam (inquit) super domum Dauid, & super habitatores Ierusalem, Spiritum Gratiæ & Precum. Spiritus Gratiæ dicitur, quia Spiritus sanctus ad prædicationem Euangelij penetrat in animos auditorum, & instillat ipsis sensum gratiæ, vnde & fides viua concipitur, & arcana operatione spiritus regeneramur. Hęc fides infallibile inditium est habitantis Spiritus sancti in corde credentis. DEINDE dicitur spiritus Precũ, quia postquam Spiritus sanctus persuasit cordibus nostris de gratia Dei, & fidem in nobis accẽdit, excitat etiam animos non solum ad expetendam oblatam gratiam, verumetiam ad gratiarũ actionem & prædicationem bonitatis Dei ex misericordia recipientis nos in gratiam, & remittentis peccata. Hæc ergo duplex spiratio Spiritus sancti, videlicet gratiæ & precum, testatur de Spiritus sancti in nobis habitatione, vnde Paulus ad Rom. 8. Non accepistis rursus spiritum seruitutis ad timorem, sed accepistis spiritũ adoptionis, in quo clamamus Abba Pater. Idem spiritus vna testatur cum spiritu nostro, quod sumus filij Dei & hæredes. Huc & illud 2. Cor. 1. pertinet: Qui confirmat nos vobiscum in Christo, & vnxit nos, Deus est, qui obsignauit nos, & dedit arrabonem spiritus in corda nostra. Et ad Ephes. 1. Obsignati estis spiritu promissionis sancto, qui est arrabo hæreditatis nostræ, in redemtionem acquisitionis, in laudem gloriæ eius. TERTIA spiratio Spiritus sancti, est caritatis fraternæ, cum qua plurimæ virtutes cõiunctæ

iunctæ sunt. Vnde Paulus ad Galat. 5. Fructus vero spiritus est caritas, gaudium, pax, lenitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, temperantia. QVARTA spiratio Spiritus sancti, est mortificationis carnis & viuificationis spiritus: Vnde Paulus ad Roman. 8. Si spiritus eius qui excitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis, qui excitauit Christum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia vestra corpora per inhabitantem eius spiritum in vobis. Item: Si spiritu actiones carnis mortificaueritis, viuetis. Vel vt breuius omnia complectar cum Paulo: Quicunque spiritu Dei aguntur, hi sunt filij Dei, & templum Spiritus sancti in se habitantis. Ex his iam liquido constat, quæ sit sententia Apostoli nostri, cum inquit: In hoc cognoscimus quod in eo manemus, & ipse in nobis, quod de spiritu suo dedit nobis. Nam hic spiritus est actuosus, & tales ciet motus in corde qualis ipse est. Antithesis hic cogitetur, quam ponit Apostolus ad Rom. 8. Si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius, hoc est, Qui sensum gratiæ seu adoptionis, precandi impetum, caritatis studium, mortificationis carnis & viuificationis spiritus initium non sentit, is plane spiritum Christi non habet, sed adhuc sub peccato captiuus detinetur.

Et nos vidimus & testamur, quod pater misit filium Saluatorem mundi.

Dixit supra, Deum misisse filium suum in mundum, nunc idem asseuerat, cum vt fidem in nobis excitet, tum vt paterno exemplo caritatem nobis commendet: de hoc testimonio Apostolorum in primo capite copiosius diximus. Mundus hic pro omnibus hominibus, qui in mundo sunt, accipitur, Sicuti in illo dicto: Sic Deus dilexit mundum. Item in illo: Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi. Non est enim personarum acceptio apud Deum, iuxta illud: Deus vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Quod autem multi, proh dolor, damnantur, hoc non ad consilium Dei vel creantis mundum, vel mittentis filium, nec ad victimæ Christi pretium & valorem referendum est: sed ad hominum ingratitudinem & contumaciam, qui sacrilege oblatam gratiam reijciunt.

Quisquis confessus fuerit, quod Iesus est filius Dei, Deus in eo habitat, & ipse in eo.

Vt supra à motu interno: ita hic ab actione spiritus propria, præsentiam Dei in fidelibus colligit. Confessio enim ex fide profecta, habens coniunctum vitæ & fortunarum periculum, probri & cruciatus expectationem, quam & fraterna caritas consequitur, actio est Spiritus sancti habitantis in fidelibus. Secus autem est de confessione, quæ ex fide non manat, & sine periculo fit, & cum caritas non comitatur, hæc enim multis impijs & hypocritis cum Diabolis communis est. Multi enim verbis profitentur se nouisse Deum, sed factis sacrilege negant, quorum conscientia cum sit contaminata, abominabiles & contumaces à Paulo pronunciantur. Porrò, scriptura meminit triplicis confessionis, videlicet laudis, vt in illo: Confitemini Domino quoniam bonus. Fidei iuxta illud: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego ipsum coram patre meo qui est in cœlis. Hæc fidei confessio, & noticiam & professionem, & fiduciam Christi complectitur. Culpæ, idque vel coram Deo, vt in illo: Si confiteamur peccata nostra &c. vel coram ministro Ecclesiæ: vel coram offenso fratre. Quid autem sit sentiendum de auriculari confessione, qualis in Papatu obseruatur, alias dictum est.

Et nos cognouimus & credimus caritatem quam habet Deus in nobis.

Caussas noticiæ caritatis Dei erga nos indicat, & sunt duæ, videlicet, noticia & fiducia. Noticia qua nouimus, edocti verbo Dei, Deum ex caritate nobis dedisse filium. Fiducia, qua in bonitatem Dei recumbimus, certi de salute per Christum parta. Vtraq;, hoc est, noticia & fiducia acquiritur per verbum, in quo est efficax Spiritus sanctus. Confirmatur stupendis operibus Dei, hoc est, miraculis & arrabone spiritus, conseruatur & augescit vsu Sacramentorum & alijs pietatis exercitijs. Super hac caritate Dei fundatur spes nostra, iuxta illud: Spes non confundit, quia caritas Dei effusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis, hoc est, spes nos non fallit, quia Deus nos diligit, id quod testatur Spiritus sanctus, qui datus est nobis.

Deus caritas est, & qui manet in caritate, in Deo manet, & Deus in illo.

Cum ex similitudine studiorum societas & mutua animorum coniunctio intelligatur, & cum Deus sit ipsa caritas, id est, fons omnis veræ caritatis, necesse est & eos in Deo manere, qui vere diligunt,

& ipsum Deum in ijsdem habitare. Nam iste affectus, modo purus sit, aliunde proficisci nequit, quam ex diuino spiritu. Obseruetur quam inæstimabilis sit fructus veræ dilectionis, quæ vt certissimum indicium indicat societatem Dei & hominis, & mutuam inhabitationem, vt qui credit, sit templum Dei, & ipse Deus sit in suo templo, in quo vult coli, inuocari & prædicari. Quam autem hæc gloria Christianorum sit magna, ostendit Bernhardus hisce verbis: Deus caritas est, quid preciosius? Et qui manet in caritate, in Deo manet, quid securius? Et Deus in eo, quid iucundius? Idem Bernhardus caritatis distinctionem hanc facit: Et Deus ipse, & Dei donum recte dicitur caritas, itaque caritas dat caritatem, vbi dantem significat, nomen est substantiæ: vbi donum, nomen est qualitatis.

In hoc perfecta est caritas nobiscum, vt fiduciam habeamus in die iudicij, quod quemadmodum ille est, ita & nos sumus in hoc mundo.

Conformitatem nostri cum Deo in hoc mundo, pronunciat certum argumentum esse, caritatis Dei erga nos perfectæ, hoc est, solidæ & reipsa comprobatæ, cuius caritatis noticia facit, vt fiduciam habeamus in die iudicij, hoc est, vt læti & alacres diem iudicij expectemus, & exoptemus, non expauescentes ad mentionem diei iudicij, sicuti illi faciunt, qui conscientia turpiter actæ vitæ damnati, Deum vindicem metuunt suorum scelerum. Verba hæc Apostoli: Quod quemadmodum ille est, ita & nos sumus in hoc mundo, hunc habent sensum: Quod qualis ille est, tales & nos sumus in hoc mundo. Huius dicti interpretatio petatur ex tertio capite, vbi ait: Quisquis habet hanc spem in eo, purificat seipsum, sicuti ille purus est. Loquitur ergo hic de conformitate in puritate & innocentia vitæ. Porrò, hæc conformitas nostri cum Deo in imitatione & conatu, & non in puritate & perfectione posita est. Nec est hæc conformitas, caussa fiduciæ, sed inditium certum solidæ caritatis Dei erga nos. Nam ex spiritu Dei, qui est arrabo nostræ hæreditatis, proficiscitur. Hæc Dei caritas facit, vt fiduciam habeamus in die iudicij, non nostra conformitas aut opera, quemadmodum Papistæ perperam ex hoc loco colligunt contra mentem Apostoli.

Timor non est in caritate, sed perfecta caritas foras mittit timorem, quia timor cruciatum habet, qui autem timet, non est perfectus in caritate.

Argumentum est à contrarijs. Caritas Dei facit vt fiduciam habeamus in die iudicij. Ergo in caritate timor non est, hoc est, vbicunq; est noticia caritatis Dei erga nos, ibi non est timor cruciatuum æternorum propter peccata, Nam vbi est timor, ibi est & cruciatus, qui sane cum fiducia pugnat. Quare qui timet non est in caritate perfectus, hoc est, non est satis de caritate Dei erga se confirmatus. Loquitur autem hic non de quouis timore, sed de timore iudicij extremi & damnationis, quod patet ex superiori dicto. Non ergo hoc dictum Apostoli referendum est ad timorem agentium pœnitentiam & filiorum Dei, qui est præcipuus fidei fructus, vt cum dicitur: Beati qui timent Dominum, hoc enim timore excitamur ad pœnitentiam, & cauemus ne clementissimum patrem nostris offendamus sceleribus. Tametsi autem sæpe de timore Dei diximus, tamen quia hic locus mentionem eius facit, pauca huc ascribam, vt teneatur discrimen inter timorem Dei seruilem, & timorem Dei filialem, quem purum & sanctum nominat Dauid. Hoc discrimen pulcre cernitur in seruo timente Dominum suum, & in filio timente patrem qui se genuit. Seruus timet Dominum vt crudelem tyrannum, non sine occulto odio: Filius timet patrem vt carissimum genitorem, ex vera storga. Seruilis proinde timor Dei est, quo timetur Deus vt vindex scelerum, estq; sine fiducia Mediatoris. Hunc, cum conuertuntur homines, expellit caritas Dei, Nam qui credit serio Deum se diligere, & ignoscere sibi peccata propter Christum, is non amplius timet diem iudicij, in quo impœnitentes adiudicentur æternis pœnis. Filialis Dei timor est, quo timetur Deus vt dulcissimus pater, cum reuerentia, amore, sinceroq; studio faciendi omnia, quæ Deo grata sunt. Hic quia ex fide proficiscitur, & est filiorum Dei proprius, recte filialis dicitur. Hunc filialem timorem habet, qui se ex fide humiliat, qui nihil sublime de se & operib. suis sentit, qui omnem laudem Deo tribuit, qui paternam virgam osculatur. Breuiter, qui Deum glorificat vera pietate & reuerentia, cauetq; ne patrem clementissimũ offendat. Huius timoris fructus, longe est gratissimus: nam vt initium superbiæ est defectio hominis à Deo, atq; à creatore suo cordis auersio: ita vnus timor Dei est, qui nos in obseruantia præceptorum Dei atque omni sancta subiectione & humilitate, continere potest. Atq; hinc est quod Dauid ait: Timor Domini purus permanet in æternum. Huius enim perpetuum studium est declinare à malo, & face-

& facere bonum. Quare non immerito Syracides capite 25. ait: Timente Dominum nemo maior est, Timor Domini claritate superat omnia. Postquam enim Syracides nouem res proposuisset, ob quas non immerito homines in hac vita beati prædicantur, decimo loco timorem Dei collocat supra omnia, vt in quo sit summa & præcipua hominis beatitudo.

Nos diligimus Deum, quia ipse prior dilexit nos.

Repetit superius dictum de ordine dilectionis, vt ostendat necessitatem cõsecutionis dilectionis Dei & proximi. Dixit supra: In hoc est caritas, non quod nos dilexerimus Deum, sed quod ipse dilexerit nos: hic eandem sententiam repetit, vt quemadmodum dixi, doceat fieri non posse vt dilectio Dei stet vera & sincera, sine dilectione proximi: nam, si Deum diligimus, fieri non potest, quin eius imaginem in proximis nostris amemus: quare officia quibus Deus non indiget, vult vt illis præstemus. Hæc igitur obseruetur ratio consecutionis: Nos Deum diligimus, Igitur & proximos diligere nos oportet, quia proximis gestantibus imaginem Dei, vult Deus testari dilectionem quam illi debemus. Proinde non est tam indignitas proximi spectanda, quam imago Dei, quæ dignissima est quæ diligatur. Nam si Deus dilexit nos prior, iniusti erimus, nisi ipsum vicissim diligamus. Verum hanc erga se dilectionem ipse testatam vult erga proximos nostros. De ordine dilectionis inter Deum & nos, supra diximus ex Paulo, qui ait: Commendat autem Deus caritatem suam erga nos, quoniam cum adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus est. Non est ergo nostra dilectio, nostrum meritum, nostra dignitas, aut vlla nostra virtus, caussa cur Deus nos diligat: sed sola ipsius bonitas & misericordia in Christo Iesu, quæ excedit omnem angelorum & hominum captum.

Si quis dixerit diligo Deum, & fratrem suum oderit, mendax est.

Infert per antithesin argumentũ, hoc modo. Supra dixit: Qui diligit Deum, diligit proximum. Hic infert: Igitur qui non diligit proximum, non diligit Deum. Hoc autem quasi regerit in hypocritas, qui religiosi videri volunt, etiamsi fratribus nullam dilectionis significationem ostendunt. Horum iactationem pronunciat Apostolus vanam esse. Nam ea est veræ dilectionis indoles, vt qui Deum diligit, diligat & proximum. Nam dilectio proximi in dilectione Dei includitur. Hinc est quod Christus secundum legis caput de dilectione proximi, dicat, simile esse primo, non qui ordine, non obiecto, non gradu dilectionis, sed affectu, obligatione & consecutione obœdientiæ & debiti officij.

Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere?

Probat consecutioné proximi argumenti, sumta ratione à maiori ad minus. Si quis non diligit fratrem suum quem videt, multo minus diliget Deum, qui est inuisibilis. Nam iuxta regulam Dialecticorum, Si id quod magis videtur inesse non inest, multo minus inerit quod minus videtur inesse. Quid? an videtur magis verisimile esse diligere homines, quorum multa sunt errata, multa vitia, multæ offensiones, quam Deum, quem fide intuemur, quemque optimum omnium bonorum fontem confitemur? Hic cogitanda est ratio dilectionis proximi, quæ est communis adoptio in filios Dei, qui patris gerunt imaginem. In hunc ergo modum argumenti vis declaranda est: Qui non diligit fratrem suum quem videt, hoc est, filium Dei, gestantem Patris viuam imaginem, is sane nec Deum patrem diligit. Qui enim fieri potest vt patrem ames, & eius imaginem, quam vult te diligere, odio habeas? Non ergo proximus spectandus est ex vitijs quibus obnoxius est, sed ex illa imagine Dei, quæ in ipso refulget, ex adoptionis dignitate, ex Spiritus sancti inhabitatione, ex societate illa, quam habet cum sanctissima trinitate, & cum omnibus sanctis. Cum itaque hæ dilectionis caussæ concurrunt in proximo, præsertim Christiano, non est mirum, quod ex amore proximi, Deus à nobis diligi cognoscatur. Et contra, quod ex odio proximi Deus à nobis minime diligi concludatur.

Et hoc habemus mandatum ab eo, vt qui diligit DEVM, diligat & proximum.

Ætiologia est à mandantis autoritate, & mandati æquali obligatione. Est enim mandatum Dei, vt qui diligit Deum, diligat & proximum. Ergo qui alteram mandati partem negligit, mandati autorem contemnit, proinde qui non diligit proximum, nec Deum diligere censendus est. Potest & hoc modo concludi argumentum:

Nemo diligit eum cuius mandatum contemnit. Qui non diligit proximum, mandatum Dei contemnit: Igitur qui proximum non diligit, nec Deum diligit. Huc Augustini verba ascribamus: Quomodo diligis eum cuius odistis præceptum? quis est qui dicat: Diligo Imperatorem, sed odi leges eius? In hoc intelligit Imperator, si diligis eum, si obseruentur leges eius per prouincias. Lex Imperatoris quæ est? Mandatum nouum do vobis, vt vos inuicem diligatis. Dicis ergo te diligere Christum, serua mandatum eius & fratrem dilige. Si autem non diligis, quomodo eum diligis, cuius mandatum contemnis?

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Caritatis, quæ ex fide Christi manat, testimonium est obseruatio mandatorum Dei, quæ mandata victrix fides leuia reddit virtute Christi: cuius testimonium qui recipit, vt vitæ æternæ hæres est, ita fiduciam habet impetrandi quicquid iuxta voluntatem Dei petierit.

Ordo & partes Capitis quinti.

Plures sunt huius capitis partes. Primum enim ex fidei & regenerationis natura, dilectionis Dei & proximi necessitatem ostendit. Deinde quodnam sit dilectionis Dei certissimum inditium, nempe obseruatio mandatorum Dei, indicat. Tum ne quis onere mandatorum Dei se opprimi metuat, affirmat fidelibus mandata Dei grauia non esse, propterea quod fide Christi mundi sint victores. Postea de Euangelio disserit & eius fructu, exponitque qualia testimonia habeat, tum in cœlo tum in terra, pronuncians fide possideri vitam æternam. Postremo concludens Epistolam, finem scriptionis indicat, & orationem pro peccatoribus fieri postulat, quorum duo genera facit. In fine addit admonitionem de vitandis idolis, id est, idololatriæ instrumentis.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS qui credit quod Iesus est Christus, ex Deo natus est. Et omnis qui diligit genitorem, diligit etiam genitum ex eo.

Ex virtute fidei & regenerationis extruit necessitatem dilectionis Dei & proximi. Potest autem hoc argumentum duobus modis concludi: Primo quidem sic. Quisquis est ex Deo natus, diligit & Deum genitorem, & omnes qui nati sunt ex Deo. Quisquis credit quod Iesus sit Christus, hoc est, promissus Messias, natus est ex Deo. Ergo qui credit quod Iesus sit Christus, diligit & Deum genitorem, & omnes qui ex eo nati sunt. Deinde vero sic: Omnis qui credit quod Iesus est Christus ex Deo natus est. Omnis qui ex Deo natus est, diligit Deum genitorem. Omnis qui diligit genitorem Deum, diligit etiam omnes qui ex eo nati sunt. Igitur qui credit quod Iesus est Christus, diligit omnes natos ex Deo, id est, omnes credentes gestantes imaginem Patris. In hoc Sorita manifestius conspicitur caussarum & effectuum necessaria connexio, seu consequentia. OBSERVA hoc loco nasci ex Deo, & habere fidem in Iesum Christum, natura coniuncta esse, ita vt vniuersaliter conuertantur affirmatiue & negatiue. Quisquis enim natus est ex Deo, habet fidem in Christum. Et quisquis habet fidem in Christum, natus est ex Deo. Et contra: Quisquis non est natus ex Deo, nec fidem in Christum habet. Et qui fidem in Christum non habet, ex Deo natus non est. DEINDE obserua quæ sit fidei salutaris ratio, nempe statuere Iesum esse Christum, id est, verum Messiam, Deum & hominem, adeoque suum vnicum Mediatorem & Saluatorem. Nam vera fides, noticia & fiducia constat. Sola enim noticia nequaquam salutaris est.

Per hoc cognoscimus quod diligamus filios Dei, cum Deum diligimus, & mandata eius seruamus.

Dilectio Dei & proximi ita cohærent inter sese, vt cum vna ponitur, ponatur & altera in subiecto. Qui enim

nim diligit Deum, diligit & proximum. Et qui proximum diligit sincere, is quoq; Deum diligit. Verum ne quis inani spectro se fallat, dilectionis proximi certissimū inditium & notam seu caussam statuit dilectionem Dei, cuius effectus & certissimum inditium est obseruatio mandatorum Dei. Hæc ergo quinq; ordine cohærent: credere in Iesum Christum natum esse ex Deo, diligere Deum, amare filios Dei, & obseruare mandata eius. Horum primo posito, ponuntur & reliqua, & negato, negantur. Et ex vltimo affirmato vel negato, affirmantur vel negantur superiora. PORRO obseruatio mandatorum Dei cuius hic fit mentio, non in perfectione obœdientiæ, iuxta legis rigorem: sed in voluntate, proposito, conatu & studio approbandi Deo vitam nostram iuxta Euangelij ἐπιείκειαν est posita. Obseruatio enim mandatorum Dei, siue quod idem est, impletio legis, nunc opponitur imperfectioni operis, nunc simulationi. Quatenus autem imperfectioni operis opponitur, nemo legem obseruat vel implet, neq; renatus, neq; non renatus, sed solus Filius Dei perfectam legi obœdientiam præstitit, qui propterea est finis legis in iusticiam omni credenti. At cum opponitur obseruatio siue impletio legis simulationi & mendacio, vere credentes implent legem & obseruant mandata Dei, quia sincere conantur Deo obœdire, qui conatus probatur Deo propter fidem. Hoc ita esse & multa scripturæ testimonia, & plurima sanctorum exempla conuincunt. Respexit Dominus ad Abel & ad munera eius, placuit enim persona fide, & placuit obœdiētia ex fide præstita, non ob suam perfectionem, sed propter conatum, studium, propositum & voluntatem alacrem. Abraham iubetur mactare filium, hic Abraham propositum, voluntatem, conatum & studium obtemperandi Deo habuit, ex quo perfectionis laudem nactus est, etsi ad mandati executionem non peruenit.

Hæc est enim caritas Dei, vt mandata eius seruemus.

Ab effectu ostendit quænam sit, & vbi sit germana caritas Dei, qua Deus ab homine diligitur. Congruit autem hoc dictum Apostoli cum verbis Domini, qui ait: Si diligitis me, mandata mea seruate. Et iterum: Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me. Et rursus: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Qui igitur ita erga Deum affectus est, quod omnibus rebus mundi, obœdientiam erga Deum anteponat, & eius studeat mandata seruare, is vere Deum diligit, etsi non perfecte iuxa rigorem legis. Contra vero, qui carnis concupiscentijs abripitur, qui carnalia sapit & sectatur, qui sciens & volens ruit contra mandata Dei, & vastat conscientiam suam, is nec fidem, nec dilectionem Dei habet. Abraham dum paret Deo iubenti vt filium suum Isaac vnigenitum in holocaustum offerat, se vera dilectione præditum fuisse testatur. Saul dum hosti parcit, sciens & volens contra manifestam vocem Dei, se fide & dilectione Dei vacuum declarauit. Vnusquisq; ergo ad hanc regulam semetipsum examinet, videatq; num vera dilectione sit præditus, nec ne. Deus non illuditur sophistica, non fallitur hypocrisi, non vano spectro fascinatur, nam corda & renes scrutatur & examinat.

Et mandata eius grauia non sunt, quia omne quod natum est ex Deo, vincit mundum.

Prolepsis est. Nam anticipat obiectionem quæ oriri poterat ex proxima sententia. Tu dicis Iohannes Dei dilectionem in eo consistere, si quis mandata Dei seruet: At mandata Dei grauiora sunt, quam vt ab vllo mortalium seruari possint. Respondet Iohannes, Mandata eius grauia non sunt, & responsionis huius caussam seu rationem subiungit, Quia (inquit) omnis qui natus est ex Deo, vincit mundum, hoc est, non superatur à concupiscentijs mundi. Hic Iohannes discerni vult inter renatos & non renatos, horum enim respectu dicitur lex vel grauis, vel leuis, quæ per se considerata, nec grauis nec leuis dici potest. Vt igitur non renatis grauis est lex, seu vt hic loquitur Iohannes, grauia sunt mandata Dei, vt quæ onere damnationis eos premant: ita renatis non sunt grauia. Vna proinde regeneratio facit, vt lex Dei homini non sit grauis. Nam in regeneratis quatuor concurrunt, quæ legis onus leue reddunt, horum Primum est absolutio à peccato, & Christi iusticia credenti imputata, quæ facit vt regeneratus non sit amplius sub lege damnante: nam legis maledictio, qua omnes non conuersi premuntur, illi sublata est, siquidem conuersus habet quod lex requirit, videlicet plenam legis iusticiam, iuxta illud: Christus est finis legis, in iusticiā omni credenti, hoc est, omnis qui credit, habet quod lex requirit, nempe iusticiam legis, eamq; non à se factam, sed à Christo sibi imputatā. Non igitur habet lex ius premendi suo onere hominem credentē in Christum, quod ius obtinet in omnes non renatos. SECVNDVM est donatio Spiritus sancti, quo & affectus & voluntas reformátur atq; adeo

nouæ vires acquiruntur, vt homo iam posſit motus à Spiritu ſancto aliqua Deo grata facere. Hoc confirmatur dicto Apoſtoli: Si Spiritu eius, qui excitauit Ieſum à mortuis, habitat in vobis, qui excitauit Chriſtum ex mortuis, viuificabit etiam mortalia veſtra corpora, per inhabitantem ipſius Spiritum in vobis. Hic ergo Spiritus facit, vt non ambulemus ſecundũ carnem, iuxta quam qui ambulant, Deo placere non poſſunt: ſed actiones corporis, hoc eſt, vitioſæ naturæ mortificemus, ac viuamus nunc nouam vitam ex fide filij Dei. TERTIVM ex ſecundo ſequitur, videlicet affectus in renatis, quo renati delectantur lege Dei. Huc illud Pauli ad Roman. 7. Condelector lege Dei, ſecundum interiorem hominem, hoc autem cum promtiſsimæ voluntatis inditium ſit in renatis, facit vt legis onus ipſis haud quaquam graue eſſe videatur. Tametſi igitur perpetua lucta eſt in renatis carnis & ſpiritus, tamen quatenus homo regenitus eſt, promtiſsima voluntate fertur in obſequium Dei, iuxta legis diuinæ præſcriptum. Hinc eſt quod Paulus dicit: Ipſe ego mente quidem ſeruio legi Dei, carne vero legi peccati. QVARTVM, quo lex Dei leuis redditur, eſt gratia, qua boni conſulitur defectus. Clementiſsimus enim pater, ea qua complectitur fideles gratia, multas ignorantias, multas omiſsiones & commiſsiones contra legem boni conſulit, donec maneamus in fundamento, ac retineamus fidem & bonam conſcientiam, atque hoc eſt quod Paulus ait: Nulla condemnatio eſt ijs qui ſunt in Chriſto Ieſu, qui non ſecundum carnem ambulant, ſed ſecundum Spiritum. Vt igitur pater terrenus, quando videt promtam voluntatem in filijs ſuis, conniuet ad multa errata, quæ non proueniunt ex malitia: ita Pater cœleſtis venia tegit defectus noſtros, idq; ea ſtorga paterna, qua nos in filio dilecto caros habet. Et his iam liquido conſtat, quibus lex Dei vel grauis vel leuis ſit, & quibus de cauſsis. Quod autem Papiſtæ ex hoc loco Iohannis colligunt, legem Dei præſtari poſſe perfecte à fidelibus, ab infidelibus autem minime ex parte, falſum eſt. Nam Paulus ad Ro. 7. & ſcriptura paſsim teſtatur in ſanctis ſemper manere peccatum, quod certe verum non eſſet, ſi legem perfecte implerent ſancti. Nam vna cum perfecta iuſticia legis, non poteſt violatio conſiſtere. Et Apoſtolus ſupra dixit: Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipſos ſeducimus, & Deum mendacem facimus. Et Salomon ait: Non eſt homo ſuper terram qui non peccet. Nam donec in hac vita verſamur, caro nos ſolicitat, & ſæpe ſuppullulant praui affectus & actiones, quæ ſua natura peccata ſunt, etſi ſanctis non imputentur. Quod autem ſupra dictum eſt, Qui natus eſt ex Deo, non peccat, nec poteſt peccare: non ad quoduis peccatum, ſed ad certum peccati genus referendum eſt, quemadmodum ſupra declaratum eſt.

Et hæc eſt victoria quæ vicit mundum, fides noſtra.

Dixit omnem natum ex Deo vincere mundum, id eſt, quicquid in nobis eſt, vel extra nos à Dei mandatis nos abducens: Nunc autem quo inſtrumento, & qua virtute id fiat, exponit, nempe fide qua Chriſtum apprehendimus, qui mundi victor eſt. Vt enim fide Chriſtum poſsidemus: ita Chriſti virtute mundum ſuperamus. Nam cum in Chriſtum credimus, virtute mortis Chriſti mortificantur membra veteris hominis in nobis, hoc eſt, concupiſcentiæ prauæ. Virtute ſepulturæ premuntur, vt ſuas vires exerere non poſsint. Virtute reſurrectionis noui naſcimur homines, & in nouitate vitæ ambulamus. In his ſita eſt illa mundi victoria, de qua hic loquitur Apoſtolus. Huius rei ſymbolum & teſtimonium eſt Baptiſmus noſter, ſicuti Paulus hiſce verbis docet: Quicunque mortui ſumus peccato, quomodo adhuc ei viuemus? An ignoratis quod quicunq; baptizati ſumus in Chriſtum Ieſum, in mortem eius baptizati ſumus? vna ſepulti ſumus cum ipſo per baptiſma in mortem, vt quemadmodum excitatus eſt Chriſtus ex mortuis per gloriam Patris, ſic & nos in nouitate vitæ ambulemus. Nam ſi inſititij facti ſumus per ſimilitudinem mortis eius, ſimul & reſurrectionis participes erimus. Hic Apoſtolus & mortem peccati in nobis ex virtute mortis Chriſti, & vitam Spiritus ex virtute reſurrectionis Chriſti eſſe docet, in quibus, hoc eſt, mortificatione & viuificatione, ſita eſt regeneratio noſtri, & ſanctificatio, quæ facit vt mundi victores ſimus, ſed in Chriſto ſeu ex virtute Chriſti. Nam metaphora ſumta à plantarum cultura, qua vtitur Apoſtolus, aperte monſtrat vnde ſit vis vitæ & victoria Chriſtianorum. Vt enim ſurculus inſitus trunco, viuit non ſua, ſed aliena vita: ſic natura humana non viuit niſi inſeratur Chriſto, quod fit per fidem. Atque hoc eſt quod ipſe Dominus Iohan. 15. ait: Manete in me, & ego in vobis, quemadmodum ramus non poteſt fructum ferre à ſemetipſo, niſi manſerit in vite, Sic neq; vos niſi in me manſeritis. Ex hiſce iam conſtat, quare victoria ſuper mundo tribuatur fidei ſeu regenerationi, videlicet, quia fides Chriſtum victorem mundi habet in ſe manentem, & ipſius virtute veterem hominem exuat, & nouum induat. Vſus eſt autem hoc loco Apoſtolus præterito tempore, VICIT, propter certitudinem victoriæ. Nam qui vere credunt, non minus de victoria certi ſunt, quam

quam si nunc bellum confectum esset. Hinc præterea manifeste patet, victricem fidem non esse tantum historiæ noticiam & assensum, sed potius viuam in Christum fiduciam, qua statuimus Deum nobis propitium esse in Christo.

Quis est qui vincit mundum nisi qui credit, quod Iesus est filius Dei.

Quia fidei meminit, nunc quisnam vere credere censendus sit, definit: nempe is, qui credit quod Iesus est filius Dei. Hæc definitio à materia sumta, non de noticia tantum intelligenda est, sed etiam, idque multo magis, de fiducia in Iesum Christum filium Dei victorem mundi, cuius robore nos in pugna aduersus mundum persistemus, & victores mundi, carnis & concupiscentiarum eius euademus, propterea quod in ipsum toti recumbamus. Vincendi vocabulum admonet nos grauissimi certaminis, quod erit inter spiritum & mundum, donec in hac vita sumus. Vincendi modus certificat nos de victoria, si modo, vt inertes milites, arma nõ abijciamus: donec enim in fide Christi perstiterimus, virtute mortis Christi superiores propria carne erimus, & virtute resurrectionis eiusdẽ viuificabimur magis magisq;, vt in hac pugna nõ succumbamus.

Hic est ille, qui venit per aquam & sanguinem, Iesus Christus, non per aquam solum, sed per aquam & sanguinem, & Spiritus is est, qui testificatur, quod spiritus est veritas.

Quia multa subinde de fide dicta sunt, cuius fidei obiectũ est Iesus Christus: Nunc ad testimonia transit, quibus Christi, quem offert Euangeliũ, dignitas, excellentia, & veritas comprobatur. Facit autem duo testimoniorum genera, quorũ vnum in terra, alterum in cœlo existit: quæ simul testantur quod Iesus Mariæ filius, sit verus Messias seu Christus, quem fides sanctorum respicit. Hic Iesus est (inquit) qui venit. à quo? à Patre missus. quo? in sanctos, quomodo? per aquam & sanguinem. Aqua symbolice significat sanctificationem nostri, & regenerationem, quam fideles in se fieri arcana Spiritus operatione sentiunt, hanc ideo, aquæ symbolo notat, vt purificationes legales, quæ per aspersionem aquæ fiebant, interpretetur: quibus interna illa regeneratio, & sanctificatio adumbrabatur. Etsi autẽ baptismus est externum Christi exhibiti symbolum, & eius virtutis in nobis testimonium, tamen de eo non videtur agere hoc loco Apostolus, sed tantum de interno testimonio, videlicet regenerationis, quod soli fideles in se sentiunt. Sanguis symbolice iusticiam significat, quæ sita est in peccati expiatione, & iusticiæ Christi imputatione. Hæc ideo sanguinis symbolo notatur, quia sanguinis aspersio in veteri testamento, figura erat aspersionis sanguinis Iesu Christi, qua peccata credentium expiantur. Deinde addit: Et Spiritus is est, qui testificatur quod Spiritus est veritas, hoc est, Spiritus qui est in sanctis, testificatur Spiritum sanctum esse veritatem, hoc est, testatur verũ esse quod dictet sanctis, nempe quod sint filij Dei, iuxta illud Rom. 8. Spiritus contestatur spiritui nostro, quod simus filij Dei. Est proinde Andanaclasis in voce Spiritus, in priori enim loco effecta Spiritus sancti, notat: videlicet motus congruentes legi & voluntati Dei, excitatos in credentibus à Spiritu sancto: In posteriori vero significat ipsum Spiritum sanctum effectorem. Continet igitur hic versus sex testes, quorum Primus est Pater, à quo venit Filius. Secundus, Filius ipse. Tertius, Spiritus sanctus. Quartus, Aqua. Quintus, sanguis. Sextus, Spiritus sanctorũ, de quib. testib. Apostolus noster in sequẽtib. distinctius agit.

Nam tres sunt qui testificantur in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus, & hi tres vnum sunt.

Quorsum ea pertineant, quæ dixit, explicat & distinctius discernit inter ea testimonia, quæ recensuit versu superiori. In hoc enim versu tres testes enumerat, qui de cœlo testantur de Christo, qui sunt Pater, λόγος, & Spiritus sanctus. Pater sonabat de cœlo hanc vocem: Hic est Filius meus dilectus, idq; bis, videlicet in baptismo & in transfiguratione. Filius qui ascendit visibiliter in cœlũ, & sedit ad dexteram Patris, testatus est de Euangelio, non solum dum in terris ageret visibiliter diuinis suis operibus, sed etiam hodie testatur, dum suam Ecclesiam mirabiliter seruat in tantis persecutionibus & furorib. Diabolorum & hominum, & cum dona dat Ecclesiæ, alios quidem Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, alios Pastores & Doctores ad instaurationem sanctorum, vt ædificetur corpus Christi, ad Ephes. 4. Spiritus sanctus in baptismo Christi, in colũbæ specie testatus est de Christo, & visibiliter illapsus in Apostolos ipso die Pentecostes à resurrectione Domini multis miraculis Christi Euangelium de pœnitentia & remissione peccatorum confirmauit. Et hodie in omnibus sanctis arrabo est hæreditatis promissæ. Hi tres testes, Pater, λόγος & Spiritus san-

ſanctus vnum ſunt, id eſt, de eadem Chriſti doctrina, & ſalute per illum conſequenda, conſentiunt, non ſecus atq; vnus teſtis eſſet. Quidam interpretantur: Vnum ſunt, ſcilicet eſſentia ſeu natura diuina: quæ ſententia etſi vera eſt, hoc tamen loco minime congruit, quemadmodum ex ſequenti verſiculo patebit, in quo iſta interpretatio locum non habet. Porro, hæc Apoſtoli verba ſemper ſint nobis in conſpectu, & his cœleſtibus teſtimonijs muniamus nos aduerſus omnes Satanæ & Pſeudoprophetarum technas, & corruptelas, quæ excogitantur ad euertendam Euangelij certitudinem in perniciem humani generis. Cur autem quidam expunxerint totam hanc ſententiam ex textu, præſertim, cum optime quadret, & inueniatur in probatiſsimis exemplaribus, græcis & latinis, non video. 10

Et tres ſunt qui teſtificantur in terra, Spiritus, aqua & ſanguis, & hi tres vnum ſunt.

Alterum teſtimoniorũ genus, quo confirmatur & Chriſti autoritas, & Euangelij ipſius veritas,& eſt triplex, Spiritus,Aqua & Sanguis.Spiritus eſt credentium perſuaſio, qua conuicti ſunt in ſuis cordibus de Euangelij Chriſti certitudine & veritate. Aqua eſt ipſa regeneratio & ſanctificatio. Sanguis eſt iuſticia, id eſt, expiatio peccati per ſanguinem Chriſti, & iuſticiæ Chriſti imputatio. Cur autem hæ tres voces ita accipiendæ ſint, ſupra expoſitum eſt. Hi tres, inquit, in terra ſunt, & in vnum ſunt. In terra quidem, quia hos teſtes in ſe ſentiunt ſancti, qui hic in terris degunt. In vnum vero ſunt, quia inter ſeſe de eadem re conſentiunt. Cum ergo tres illi in cœlo teſtes, & hi tres in terra conſentiant in 20 omnibus, fides noſtra minime vacillare debet,ſed certiſsimo certius ſtatuere,omnia euentura quæ Euangelium promittit. HACTENVS eam ſententiam verborum Iohannis adduximus, quæ maxime congruere præſenti argumento videtur, nunc breuiter aliorum ſententias attingamus. AVGVSTINVS per ſpiritum, Patrem ipſum: per ſanguinem, Filium: per aquam, Spiritum ſanctum intelligit. Sed hæc interpretatio nequaquam congruit: nam Apoſtolus noſter diſtinguit inter teſtes, qui in cœlo ſunt, qui ſunt Pater, λόγος & Spiritus ſanctus: & teſtes eos qui in terra ſentiuntur, videlicet, ſpiritum, aquam & ſanguinem. Ergo neceſſe eſt, vt alij teſtes intelligantur, quam Pater, Filius & Spiritus ſanctus. AMBROSIVS concinnius lib. 3. de Spiritu ſancto cap. 11. Tres (inquit) ſunt teſtes (ſcilicet in baptiſmate) Spiritus, aqua, & ſanguis, & hi tres vnum ſunt in Chriſto Ieſu. Audi, quomodo teſtes: Spiritus 30 mentem renouat: Aqua proficit ad lauacrum: Sanguis ſpectat ad precium. Spiritus enim nos per adoptionem filios Dei fecit: ſacri fontis vnda nos abluit: Sanguis Domini nos redemit. Idem lib. 1. cap. 6. de Spiritu ſancto: In aqua eſt imago mortis, in Spiritu pignus eſt vitæ, vt per aquam moriatur corpus peccati, quæ quaſi quodam tumulo corpus includit,& per virtutem ſpiritus renouemur à morte peccati. Et ideo hi tres vnum ſunt, ſicut Iohannes dixit, aqua, ſanguis & ſpiritus, vnum in myſterio, non in natura. Aqua igitur teſtis eſt ſepulturæ, Sanguis teſtis eſt mortis, Spiritus teſtis eſt vitæ. Si qua ergo in aqua gratia, non ex natura aquæ, ſed ex præſentia eſt Spiritus ſancti. Idem in libello de his qui myſterijs initiantur, cap. 3. Legiſtis, quod tres teſtes in baptiſmate vnum ſint, aqua, ſanguis, & ſpiritus. Quia, ſi vnum horum detrahas, non ſtabit baptiſmatis ſacramentum. Quid enim eſt aqua ſine cruce 40 Chriſti? Elementum commune ſine vllo ſacramenti effectu. Nec iterum ſine aqua regenerationis myſterium eſt, Niſi enim quis renatus fuerit ex aqua & ſpiritu, non poteſt introire in regnum Dei. Hinc cognoſce, quod aqua non mundat ſine ſpiritu. ALII per ſpiritum intelligunt miniſterium Euangelij, in quo efficax eſt Spiritus ſanctus: per aquam Baptiſmum: & per ſanguinem Cœnam Dominicam. In hac varietate opinionum ſequendum eſt quod maxime videtur quadrare, quodq; congruit cum analogia fidei. Quare ego ſententiam quam primo loco propoſui, præferendam iudico, etiamſi alias, quas recitaui, non omnes repudio.

Si teſtimonia hominum accipimus, teſtimonium Dei maius eſt.

Teſtimonium Dei duplex de Chriſto & eius Euangelio adduxit, nunc 50 qualis fides iſti teſtimonio adhibenda ſit, à comparatis colligit. Si teſtimonium hominum accipimus,multo magis teſtimonium Dei accipere oportet: Nunc autem in ore duorum aut trium teſtiũ conſentientium de re aliqua ſuper terram, ſtabit omne, vt inquit ſcriptura, verbum. Igitur multo magis teſtimonium Dei accipiendum eſt, Pro conſequente maioris, ſequelæ, prabationem ponit: nimirum quod teſtimonium Dei maius ſit quam hominum teſtimonium. Debent enim maiora teſtimonia præferri minoribus.

Nam hoc eſt teſtimonium Dei, quod

Supra dixit teſtimonium de Chriteſti-

testificatus est de filio suo, Qui credit in filium Dei, habet testimonium in semetipso, qui non credit Deo, mendacem fecit ipsum, quia non credidit testimonio, quod testificatus est Deus de filio suo.

sto in terra perhibere spiritum, aquam & sanguinem: nunc vbi nam hoc testimoniorum genus quærendum sit docet, nempe in conscientia fidelium. Qui (inquit) credit in filiũ, habet testimoniũ in semetipso, nempe spiritũ, sanguinem, & aquam, id est, mentem persuasam de Christo & veritate Euangelij per Spiritum sanctum, iusticiam Christi, hoc est, obœdientiam crucis & legis sibi imputatam. Et sanctificationem, hoc est, mortificationem & viuificationem, seu inchoationem nouæ obœdientiæ. Hæc enim fidelis anima in se ita sentit, vt prorsus aduersus omnes carnis rationes triumphet, certa de veritate Euangelij & salute per Christum consequenda. Amplificationem à contrarijs suo more addit Apostolus, vt ostendat grauitatem peccati illorum, qui in filium Dei non credunt, hos enim dicit Deum mendacij arguere, ac si falsum testimonium de suo perhiberet filio. Quantumuis igitur magni peccatores sumus, non addamus hoc horrendum peccatum, vt Deum mendacem nostra infirmitate faciamus, qui, etsi reuera mendax nõ est, vitio tamẽ non credentis pro mendaci habetur.

Est autem hoc testimonium, quod vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in filio eius est.

Quale nam sit Dei testimonium de filio, exponit, nimirum quod Deus dederit vitam æternam, quæ vita est in eius filio, qui eam omnibus credentibus & meruit & impertit. Hic quatuor obseruentur. Primum, vnde vita æterna sit, nempe à Deo patre. Secundum, quod hæc vita sit donum Dei gratuitum. Tertium, quod in Christo quærenda sit hæc vita. Quartum, quod hæc vita contingat credentibus, nam cũ dicit: Nobis dedit, credentes intelligit. Primum destruit omnia humana merita. Secundum commendat nobis Dei misericordiam. Tertium fontem vitæ monstrat Iesum Christum. Quartum fidei nos admonet, quâ Christus fons vitæ apprehenditur. Quicunq; ergo vel operibus nituntur, vel mereri se putant cœlum, vel extra Christum vitam & salutem quærunt, vel vacui fide degunt, expertes vitæ æternæ sunt donec resipiscant.

Qui habet filium, habet vitam: qui nõ habet filium Dei, vitam non habet.

Vita æterna, quæ est donum Dei gratuitum, offertur quidem promiscue omnibus. Verum quia non omnes eius vitæ fiunt participes, duo hominum genera statuit: quorum alij vitam oblatam & donatam consequuntur, alij sua culpa oblatæ vitæ non fiunt participes. Qui (inquit) habet filiũ, habet vitam: qui filium non habet, vitam non habet. Nam qui filium habet, Primum viam ad vitam æternam habet, filius enim via est, iuxta illud: Ego sum via. Item: Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, filius hominis, qui est in cœlo. Deinde, qui habet filium, ianuam vitæ habet, iuxta illud: Ego sum ostium. Tum, qui habet filium, meritum vitæ æternæ habet. Nam filius non sibi, cui iure debebatur vita æterna, sed suis, hoc est, in se credentibus, vitam æternam meruit. Præterea, qui filium Dei habet, omnia cum filio habet, qui enim filio proprio non pepercit, sed pro omnibus tradidit ipsum, quomodo non etiam cum ipso nobis omnia donaret? Rom. 8. Adhæc, qui filium habet, vnum est cum illo, fieri proinde non potest, quin vna cum filio, hæres vitæ æternæ sit. Postremo, qui filium habet, ipsam vitam æternam habet iuxta illud: Ego sum vita. Quapropter siue viam vitæ, siue ostium vitæ, siue meritum vitæ, siue fontem vitæ & Dominum, siue ipsam adeo vitam quæris, Christus & via, & ostium, & meritum, & Dominus, atq; adeo ipsa vita æterna est. Hæc omnia hoc Christi dicto intelliguntur: Ego sum via, veritas & vita. Hoc dicto significat Dominus, se & principium, & medium & vltimum esse, per quod veniatur ad vitam æternam. Si quæris, quisnam habet filium? respondet ipse, vt est in Euangelio Iohannis: Qui credit in filium, habet vitam æternam: cuius rationem hic ponit Iohannes, videlicet quod omnis qui credit possideat vitam æternam, quæ vita est ipse Dei filius. Proinde in rectissima ad vitam uia est, qui credit in filium, in qua custoditur potentia Dei per fidem, & in eadem recta pergit, dum magis magisq; in omni cognitione & sensu rerum spiritualium proficit.

Hæc scripsi vobis credentibus in nomẽ filij Dei, vt sciatis quod vitã habetis æternam, & vt credatis in nomen filij Dei.

Clausurus Epistolam Apostolus, & quibus scripserit, & in quem finem ostendit. Scripsit credentibus, qui iam

filij Dei per fidem effecti, hæredes sunt uitæ æternæ. Proinde quicquid in hac tota Epistola disputatur de sanctificatione, de dilectione & alijs uirtutibus, ad fructum fidei, & non ad caussas hæreditatis cœlestis referendum est. Aliud enim est de rei caussis, aliud de rei iam constitutæ qualitatibus & proprietatibus disputare. Etsi enim ex adiunctis, proprietatibus & actionibus cognoscuntur res: tamen hæ rem non constituunt, sed constitutam sequuntur, & dum non sequuntur, rei interitum indicant. Diligenter igitur discernere oportet, quo in loco habenda sint bona opera, stabilita iusticia fidei. Proinde quoties Sophistæ obijciunt ex hac Epistola sententias, quibus oppugnare volunt gratuitam adoptionem, quæ est credentium, hunc locum Iohannis opponamus, qui testatur se non scripsisse prophanis, & nondum conuersis, sed credentibus tantum, quorum est adoptio & salus per unicum λύτρον Iesu Christi. Finem scriptionis addit duplicem, Vnum cum inquit: Vt sciatis quod habetis uitam æternam: Alterũ cum inquit: Vt credatis in nomen filij Dei: Primus finis monet quod fides Christiana non sit inconstans opinio aut fluctuans dubitatio: sed constans scientia, quæ ex certissimis & immotis principijs manat. Sunt autem ista principia, Verbum Dei multis stupendis miraculis confirmatum & demonstratum, & Spiritus sanctus, quo mentes illustrantur in uera Dei noticia, adeo ut beneficia Dei iam sensib. quodãmodo percipiantur. Huc pertinent ea, quæ supra dicta sunt de triplici testimonio in cœlo, & de triplici testimonio in terra. Secũdus finis monet ut quotidie crescamus in cognitione & fide, ne simus cõtenti primis initijs, sed quotidie magis magisq; proficiamus, donec ad metam peruenerimus. Quid autem sit credere in nomen filij Dei, in tertio capite dictum est. Nomen enim filij Dei, prædicationẽ Euangelij respicit. Vult ergo ut talem credamus nobis esse filium Dei, qualis in Euangelio nominatur & prædicatur.

Et hæc est fiducia quam habemus apud Deum, quod si quid petierimus secundum uoluntatem eius, audit nos.

De spe, quæ cum fide coniuncta est, agit, quæ est certa expectatio promissorum bonorum. ut enim fides est fiducia præsentis beneficij, seu gratiæ, ut quæ in præsentia accipiat remissionem peccatorum & reconciliationem: ita spes est fiducia promissorum bonorum, inter quæ unum est cuius hoc loco meminit Apostolus. Promiserat enim Deus se exauditurum preces nostras, & Christus ait: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. In hac generali Christi promissione obseruanda est restrictio, quam hic exprimit Apostolus, cum inquit: Si quid petierimus secundum uoluntatem eius. Hæc ergo restrictio in promissione Christi subintelligenda est, ut sit sensus: Quicquid secundum uoluntatem Dei petieritis in nomine meo, hoc dabitur uobis. Petimus autem secundum uoluntatem Dei ea omnia, quæ gloriam Dei concernunt, & ad nostram salutem directe spectant, idque non ex nostro iudicio, sed iuxta consilium Dei. Hæc igitur spectantia ad gloriam Dei, petenda quidem sunt sine conditione. Certi enim sumus de uoluntate Dei, sed modus conferendi petita, sapientiæ Dei relinquendus est, præsertim cum nos ipsi à uero modo illustrandæ gloriæ Dei & acquirendæ salutis aberramus.

Et si scimus quod audit nos quicquid petierimus, scimus quod habemus petitiones quas petimus ab eo.

Quod in genere dixit de oratione fidelium, id iam accommodat ad cuiusq; usum & praxin. Quilibet ergo Christianus statuere debet, se impetraturum, quicquid secundum uoluntatem Dei, & non contra uoluntatem petierit. Non enim debet Christiana oratio pugnare cum præceptis Dei. Porrò, si interdum Deus differt quod petitur, hoc fit & ad excitandum precandi affectum in nobis, & ad explorandam fiduciæ constantiam. Non est ergo tempus certum Domino præscribendum, quo exaudiet, id quod etiam sanctissima fœmina Iudith suos ciues docuit: sed paternę uoluntati relinquendum est, ut is, cum tempus sibi uidetur commodissimum, manus auxiliatrices porrigat. Deinde, sciendum est, quod duplex modus exaudiendi suos sit Deo usitatus, Alias enim simpliciter exaudit, iuxta orantis uoluntatem, ut cum apertum auxilium præbet coniectis in Babylonicam fornacem, & cum Danielem obiectum leonibus liberat. Alias exaudit non iuxta uoluntatem precantis, sed secundum id quod magis expedit in salutem orantis, iuxta illud Augustini: Sæpe non exaudit ad uoluntatem, ut exaudiat ad salutem. Stephanum & Laurentium non liberat è manibus hostium, sed sua gratia eos sub cruce confortat, ut ipsi coroná uictoriæ in cœlis magis gloriosam accipiant. Hoc pacto multos sanctos Martyres olim exaudiuit, & hodie multos in uarijs ærumnis exaudit. Quare non iudicandum est de exauditione semper ex euentu, qui incurrit in oculos, sed sæpe ex responso quod in se sentiunt sancti per spiritualem consolationem & Spiritus sancti assistentiam. Preces Dauidis sæpe in

princi-

principio sunt plenæ terroribus & dubitationibus, sed inter precandum ex cogitatione promissionum, concipitur fiducia, & lætitia quædam spiritualis excitatur in corde. Vnde hoc? Ista lætitia inter precandum concepta, est testimonium Spiritus sancti, qui testatur precantis orationem à Deo exauditam esse. Ad eundem modum & nos orare oportet, & non desinere, priusquam responsum per spiritum Dei in cordibus nostris perceperimus, quod haud dubie semper fiet, quando orantis animus recte componitur secundum verbum Dei, hoc est, cum ex fide, cum pio proposito & sine hæsitatione Deum patrem inuoces in nomine unici Mediatoris, Domini nostri Iesu Christi.

10 Si quis viderit fratrem suum peccantẽ peccatum non ad mortem, petet, & dabit ei vitam, peccantibus non ad mortem.

Est & hic effectus veræ dilectionis ex fide natæ, imo officium debitum omnium piorum, videlicet, ut se mutuis precibus Deo commendent, & ut alij aliorum erratis medeantur, docendo, admonendo, corripiendo, comminando, atque etiam inuocando Deum. Nam noster labor totus frustraneus est, nisi Deus manum adhibeat, iuxta illud: Nisi Dominus ædificauerit ciuitatem, frustra uigilat qui custodit eam. Sunt autem in hac pericopa tria, mandatum, promissio & restrictio, Mandatum est, ut frater pro fratre peccante oret. Promissio, quod orans sit impetraturus peccanti ueniam. Restrictio, 20 quod tantum orandum sit pro fratre peccante non ad mortem. QVANTVM autem ad mandatum attinet, quo iubemur pro fratribus orare, non est quod multis agam, præsertim cum uniuersa scriptura, & sanctorum patrum approbata exempla, nobis hoc officium commendent. Vocatur autem hæc precandi forma ἔντευξις, id est, postulatio, quæ est supplex eleuatio animæ hominis ad Deum, qua alius pro alio, vel omnes pro se inuicem precantur, non sanctorum patrocinio, non proprio merito, non propria dignitate, sed unici Mediatoris Iesu Christi interpellatione & merito freti. Vt autem Dominus excluderet prophanam & Ethnicam superstitionem de mediatoribus & suffragijs clare dixit: Quicquid petieritis patrem in nomine meo, dabit uobis. Ac si dicat, Me nominabitis interpellatorem, & propter me petetis, non iactantes uestra opera aut merita in conspectu Dei, more Ethnico & Phari- 30 saico, nec desperantes propter indignitatem vestram.

Promissio est, quod orans sit peccanti impetraturus uitam, qui antea sub mortis imperio tenebatur propter peccatum. Petet (inquit) & dabit ei uitam. Sed quomodo dabit ei uitam? Non efficiendo, non conferendo, sed impetrando per uitam, qui est Christus Iesus. Similis locutio est in Paulo, 1. Timoth. 4. Attende tibi ipsi & doctrinæ, hoc enim faciens & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Saluos facit minister Dei auditores uerbi, non efficiendo, nec conferendo salutem, sed prædicando & docendo salutis uiam.

Restrictio est, quod orandum sit tantum pro eo, qui non peccet ad mortem. Etsi autem omne peccatum mortis meritum infert, qualis est omnis actio interior & exterior pugnans cum lege Dei, sicuti clare ex comminationis uerbis patet: Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis: tamen speciali modo peccatũ ad mor- 40 tem dicitur blasphemia in Spiritum sanctum, seu peccatum in Spiritum sanctum: quod quale sit, mox ab ipso Apostolo explicabitur. Quod autem hic locus non sit de quouis peccato intelligendus, quod mortem & damnationem sua natura meretur, vel ex eo patet, quod Dominus iubeat orare pro persecutoribus & ipse ita precatus est: Pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt. Et Stephanus orauit pro ijs, qui eum se lapidibus obruerunt. Et Paulus interpellat pro suis Israelitis ad salutem. Sed pro Alexandro non orat, quem sciuit in Spiritum sanctum peccasse, quod tum temporis scire potuit, partim ex uisibili donatione Spiritus sancti, quo donati erant quidam, qui postea defecerunt, partim ex singulari reuelatione & Prophetico spiritu. Nostrum autem non est de vllo homine pronunciare, quod in Spiritũ 50 sanctum peccauerit. Cæterum quod ex hoc loco Papistæ diuidant peccatum in mortale, & veniale, friuolum est, nam nullum peccatum natura est veniale, sed gratia tantum. Omnia enim peccata, si naturam eorum spectes meritum mortis æternæ inferunt.

Est peccatum ad mortem non pro illo dico, vt quis roget. Omnis iniquitas peccatum est, & est peccatum non ad mortem.

Discernit inter peccata, quorum alia ad mortem, alia non ad mortem esse pronunciat. Omnis (inquit) iniquitas, id est, quælibet legis diuinæ transgressio est peccatum, sed non ad mortem. Ergo peccatum ad mortem nostro Apostolo, non est legis transgressio, vt idololatria, periurium, homicidium, tyrannis, adulterium, furtum, mendacium &c. quia qui hæc peccarunt possunt resipiscere, & resipiscentibus pec-

cata hæc remittuntur. Nam, tametsi hæc peccata, ut supra dictum est, mortalia sunt, ut quæ mortem mereantur æternam sua natura, condonantur autem resipiscentibus: tamen ab Apostolo nostro, non dicuntur ad mortem, quia remittuntur confugientibus ad propitiatorium. Ex his sequitur peccatum ad mortem, peculiare peccati genus esse, quod non sit uel uniuersalis, uel particularis legis diuinæ transgressio, sed Euangelij potius transgresio, etsi non quælibet, sed ea tantum, quæ ab autore Epistolæ ad Hebræos, dicitur prolapsus post illuminationem. Proinde hoc peccatum esse nequit, ubi illuminatio non præcesit, & prolapsus in abnegationem Euangelij illuminationem est secutus. Illuminatio est certa ueritatis Dei, de Christo & eius Euangelio, cognitio, per Spiritum sanctum cordibus hominum obsignata. Prolapsus est defectio ab illa agnita ueritate, & renunciatio uoluntaria Christi & eius Euangelij. Hanc esse peccati ad mortem (quod Dominus blasphemiam in Spiritum sanctum uocat) rationem, patet ex 12. Matth. ex 3. Marci, ex 16. Lucæ, ex 6. & 10. ad Hebræos, & ex hoc loco Iohannis, nam isti loci collati suppeditant definitionem quam dedimus, plura de hoc peccati genere annotauimus super Epistolam priorem ad Timotheum. 10

Scimus quod omnis qui natus est ex Deo non peccat.

Anticipat obiectionem, poterat enim ex dictis inferri: Si iniquitas & legis trangresio non est peccatum ad mortem, licebit ergo peccare impune. Hanc obiectionem diluit Apostolus, sumto argumento à natura seu conditione nouæ natiuitatis, qua credentes filij Dei nascuntur. Nam cum liberorum sit virtutes paternas imitari, par est profecto vt filij Dei sanctitatis paternæ sint imitatores. Supra ostendit Apostolus discrimen inter filios Dei, & filios Diaboli, ex vtrorumque studio & actionibus, id quod hoc loco repetit. Quid autem sit natum ex Deo, & quid non peccare, supra expositum est. Cæterum, cum verissimum sit, quod supra dictum est: Si dixerimus quod peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, & facimus Deum mendacem: necesse est ex modo peccandi distinctionem petere. Alij enim peccant studio, proposito & voluntate, alij non ita, sed tantum infirmitate & ignorantia, qui tamen perpetuam προαίρεσιν retinent bene agendi, illi quidem coram tribunali Dei rei peraguntur, & adiudicantur æternis pœnis, nisi fiat remissio: hi vero absoluti à reatu, pronunciantur, vt quorum conscientiæ per sanguinem Christi à mortuis operibus ablutæ sint, atque ideo dicuntur non peccare. Etsi autem pij materiale quoddam peccati habent, quod perpetuo secum circumferunt, tamen formale, quod est reatus ipse, hoc est, obligatio ad mortem & damnationem æternam, sublatum est, iuxta illud: Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Si beati, rei vtique non sunt, sed iusti. 20 30

Sed qui natus est ex Deo, seruat seipsum, & malus ille non tangit eum.

Definit quid sit natos ex Deo non peccare, & eius rei fructum adiungit. Non peccat qui conseruat seipsum, id est, qui perpetua cura cauet ne vllum peccatum sciens & volens contra conscientiam committat. Hoc Paulus vocat militare bonam militiam, retinendo fidem & bonam conscientiam: donec enim fides manet, salua est conscientia: Conscientia vastata, fides naufragium patitur. Porrò, conscientia retinetur salua & illæsa, hisce quatuor veluti fulcimentis, fiducia remissionis peccatorum, proposito cauendi omne peccatum, ardenti desiderio vitam omnem Deo approbandi, & sancta in vocatione cura. Fructus conseruantis se à peccato est quod malus ille, ipsum non tanget, scilicet lethali vulnere, intus enim per fidem habet eum qui mundum, mortem, peccatum & Satanam vincit. Vnde supra dictum est: Hæc est victoria quæ vincit mundum, fides vestra. 40

Scimus quod ex Deo sumus, & mundus totus in malo iacet.

Discernit inter filios Dei & mundum, filij Dei sunt, qui fide stant & sunt renati per Spiritum sanctũ. Proinde mundus hoc loco significabit omnes homines incredulos & non renatos. Vt autem credentes ex Deo sunt, id est, pendent ex Deo tuti & securi præsentia & defensione diuina: ita mundus totus, in malo iacet, hoc est, veluti prostratus & victus sub Diabolo captiuus tenetur. Habet enim Satanas imperium, in filios contumaciæ, & efficax est in filijs incredulis. Quisquis ergo salutis suæ curam habet, Diabolo renunciet, ac se suauissimo Christi iugo subijciat. Nam fieri aliter non potest, quin qui Christi iugum subterfugiat, laqueis Satanæ inuoluatur & constringatur. Hinc omnino est, quod tot præstigijs humanum genus illudat Satan, Hinc incantationũ magicarum uirtutes proficiscuntur, quæ tantum in mundum, & non in filios 50

lios Dei exerceri poſſunt, idque fit permittente Domino, vt intelligant homines Satanam imperium exercere in omnes, qui regi Chriſto homagium præſtare recuſant. Et vt ſciant pij, ſe præſentia Chriſti defendi aduerſus hoſtem humani generis Diabolum.

Sed ſcimus quod filius Dei venit, & dedit nobis intelligentiam, vt cognoſcamus illum verum.

Quia dixit nos ſcire quod ex Deo ſumus, iam eius noticiæ cauſſam ponit, videlicet filij Dei apparitionem ſeu præſentiam. Filius enim Dei qui ſemper adeſt ſuæ Eccleſiæ, maieſtate, prouidentia & gratia, vt loquitur Auguſtinus, dicitur venire in verbo Euangelij, in ſpiritu, qui verbo efficax eſt, & per gratiam qua homines credentes Euangelio adoptantur in filios Dei. Quæ adoptio & interne ſeu inuiſibiliter, & externe ſeu viſibiliter, obſignatur. Interne quidem Spiritu ſancto, qui ideo dicitur arrabo hæreditatis noſtræ. Externe vero ſacramentorum vſu, videlicet Baptiſmi & Cœnæ Dominicæ. Hinc eſt quod Eccleſia filij Dei, non opinionibus incertis vacillet, ſed vera & infallibili ſcientia regatur. Quæ ſcientia potiſsimum ſita eſt, in remiſsione peccatorum per uiſcera miſericordiæ DEI, ut Zacharias in ſuo hymno canit. Non igitur moueant nos ſapientum huius mundi prophanæ uoces, qui extenuantes fidem noſtram, eam reijciunt in tertiam claſſem poſt ſcientiam, & cum εἰκασίᾳ procul à ueritate ſubmouent. Sed de fidei noſtræ immota certitudine ex firmiſsimis demonſtrationibus in primo capite, quædam annotauimus, & ſupra in hoc quinto, ubi dicuntur tres eſſe qui teſtificantur in terra, & tres in cœlo. Porrò, ne quis exiſtimet ſcientiam fidei rationis lumine cerni poſſe, addit Apoſtolus: Et dedit nobis intelligentiam, ſcilicet uerbo & ſpiritu nos inſtruens, & diuinis ſuis operibus nos confirmans. Sed qualem ſcientiam dedit? Vt (inquit) cognoſcamus illum uerum, ſcilicet Deum, & non amplius cum mundo ſeducti à Diabolo, ficticios Deos admiremur & colamus. Nam, cum uerum Deum dicit, antitheſin uult intelligi inter uerum Deum, quem Chriſtiani colunt, & ficticios Ethnicorum Deos, in quorum locum Papiſtæ ſuos ſanctos ſubſtituerunt, quos loco ueri Dei uolunt adorari, non ſine contumelia ueri Dei, & Mediatoris unici, Domini noſtri Ieſu Chriſti. Porrò hanc noticiam veri Dei pronunciat Dominus eſſe uitam æternam, cum ait: Hæc eſt uita æterna, ut te cognoſcant uerum Deum, & Ieſum eſſe Chriſtum quem miſiſti. Verum ſciendum eſt hanc noticiam conſtare duabus rebus, uidelicet, uera Dei cognitione, quæ in mente eſt, & uiuo ſenſu, qui eſt cordis fiducia in hunc uerum Deum & Mediatorem Ieſum Chriſtum. Nam ut διάνοια apud Philoſophos conſtat ratione & ſenſu, unde concluditur uniuerſale de re pronunciatum: ita διάνοια cuius hic meminit Apoſtolus noſter, conſtat firma noticia uerbi Dei, & uiuo ſenſu, ſeu experientia cordis, unde concluditur firmiſsima expectatio bonorum, quæ in Euangelio credentibus promittuntur. Quare Paulus coniungit ad Philippenſes γνῶσιν & αἴσθησιν, id eſt, ueram noticiam & ſenſum, hoc eſt, experientiam, qua ſancti in ſe ſentiunt præſentiam Chriſti, & uiuos motus ſpiritus Chriſti in ſe habitantis.

Et ſumus in vero, nempe in filio eius Ieſu Chriſto.

Dixit nos ex Deo eſſe, hoc eſt, tutos & ſecuros aduerſus Diabolum, præſentia & defenſione diuina. Nunc unde ſit illa ſecuritas, uidelicet, quod ſumus in uero illo qui eſt filius Dei, quem fide induimus. Quia autem hic eſt uictor mundi, id eſt, peccati, mortis & Satanæ, nos qui eius membra ſumus, huius uictoriæ erimus participes.

Hic eſt verus Deus & vita æterna.

Hęc clauſula duo tribuit Ieſu Chriſto, filio virginis, videlicet quod ſit verus Deus, & quod ſit vita æterna. De vtroque ordine dicamus. VERVS Deus eſt Ieſus Chriſtus ab æterno à patre vero Deo ineffabiliter natus, eiuſdem naturæ & eſſentiæ cum patre & Spiritu ſancto. Et tametſi alius eſt pater, alius filius, alius Spiritus ſanctus, quia diſtinctæ ſunt perſonæ: tamen non aliud eſt pater, aliud filius, aliud Spiritus ſanctus, quia patris & filij & Spiritus ſancti vna eſt diuinitas, æqualis gloria, coæterna maieſtas. Hic æternus Dei filius, ſtatuto à patre tempore, aſſumſit humanam naturam in unionem perſonalem, ut idem ſit perfectus Deus & perfectus homo, æqualis patri ſecundum diuinitatem, minor patre ſecundũ humanitatem, qui licet Deus & homo, non tamen duo, ſed unus eſt Chriſtus, ſeu una perſona, non quidem conuerſione diuinitatis in carnem, ſed aſſumtione humanitatis in Deum, idque non confuſione ſubſtantiæ, ſed vnitate perſonæ. Quoniam autem naturæ Chriſti ſine mixtione, ſine confuſione, ſine alteratione, vnitæ ſunt, unaquæq; ſuam propriam differentiam

 retinet.

retinet. Nam, quorum diuersæ sunt naturæ, eorundem & diuersæ sunt naturales proprietates. Quia ergo non recte dicitur: natura diuina est natura humana, quæ huius sunt propria illi nequaquam attribuuntur. Verum quia secundum scripturam dicitur recte & pie, Deus est homo, & filius Mariæ, seu homo est Deus, rectißime quæ sunt Dei, homini, & quæ sunt hominis, Deo tribuuntur. Non ergo communicantur proprietates in abstracto, sed in concreto tantũ, idq; propter ταυτότητα τῆς ὑποστάσεως, hoc est, identitatem personæ. Vt enim per abstracta naturæ, ita per concreta intelligitur persona. Falso igitur dicitur, Diuina natura est passa: sed recte & pie, Deus est passus. Item falsum est si dicas, Humanitas condidit cœlum & terram, Verum autem, Homo filius Mariæ est creator cœli & terræ. Hanc commutationem proprietatum Græci Theologi vocant κοινωνίαν idiomatum, hoc est, communicationem seu alternationem proprietatum diuinæ & humanæ naturæ in Christo, quæ communicatio seu alternatio solummodo locum habet in concretis sicut dictum est. Iustißime proinde damnati sunt olim Eutychiani, qui vnam naturam ex duabus compositam fecerunt, male intelligentes symboli verba: sicut anima rationalis & caro vnus est homo: ita Deus & homo vnus est Christus. Nam collatio hæc non ad naturæ, sed ad personæ pertinet vnitatem. Nam, quemadmodũ anima rationalis & caro vnus est homo, id est, vna humana natura specifica: ita Deus & homo, seu diuinitas & humanitas vna est persona, non vna natura. HÆC breuiter asscribere placuit, vt de Christi naturis & persona, recte secundum scripturas iudicemus, videlicet, quod sit verus Deus, verus homo, & vna vera & æterna persona, non duæ personæ, vt sunt duæ naturæ, nec vna natura, vt est vna persona. IAM ad Apostolum nostrum redeamus, qui, cum Christum verum Deum pronunciat, occurrit varijs hæreticorum erroribus, quorum alij Christum Deum dici, & non reuera esse, mentiti sunt. Alij participatione Christum Deum esse agnouerunt. Nonnulli imitatione tantum, sicuti alij pij, qui filij Dei dicuntur. Horum omnium vanitatem, vna voce euertit Apostolus, cum inquit: Hic est verus Deus, hoc est, non nomine, non imitatione, non participatione, sed veritate, id est, vera diuinitate. Deinde subiungit, Et vita æterna. Hæc vita æterna hic in sanctis inchoatur, per cognitionem Dei, & Mediatoris Iesu Christi, iuxta illud: Hæc est vita æterna, vt te cognoscant verum Deum, & Iesum esse Christum, quem misisti. Item: Qui credit in filium, habet vitam æternam. Hæc vita plena conferetur resuscitatis mortuis, & dicitur æterna, quia nec fine clauditur, nec temporibus voluitur, nec ætatibus variatur, nihil ibi deest, quia totum in Christo, in quo securi semperq; gloriosi erimus. Hæc vita est scopus ad quem tendimus, est finis ad quem properamus. Habetis, inquit Paulus, fructum vestrum in sanctificationem, finem autem vitam æternam. SED cur nam Christus dicitur vita æterna? Primum, quia est autor vitæ æternæ: nam is sua morte, æternam mortem vicit, & meruit suis, hoc est, in se credentibus æternam vitam. Deinde dicitur vita æterna, quia solus via vitæ æternæ est. Hunc igitur cum sequimur fide, vitam æternam intramus. Præterea dicitur vita æterna, quia est obiectum illud & summum bonum, quo sancti fruentur in vita æterna, in qua ipsi Christo conformes erimus in omni æternitate. Huc illud Psalmi 16. pertinet: Notum facies mihi semitam vitæ, abundantiam delitiarum vultum tuum, & iucunditates in dextera tua in æternum. Hic ex aduerso cogitetur antithesis de morte æterna, quæ manet super omnes qui non conuertuntur vera pœnitentia, & fiunt membra Iesu Christi, qui solus merito, ius æternæ vitæ habet, quod suis ex gratia largitur.

Filioli cauete vobis ipsis ab Idolis. Amen.

Quia in hac tota Epistola actum est de vero Deo, veroque ipsius cultu: Nunc addit necessariam commonefactionem de cauendis simulacris. Est autem in primis obseruandum, quod non tantum cultum simulacrorum caueri velit: verumetiam instrumenta ipsa, vt sunt simulacra seu Idola. Nam fere semper Satan per simulacra simplices hominum mentes ludificare, & Dei gloriam obscurare nititur: Quod etiam Varro, licet Ethnicus, intellexit, cum ait: Qui instituerunt populis simulacra, & metum demserunt, & errorem addiderunt. VT autem iuuentus sciat, quid sit ex verbo Dei statuendum de Idolis, huc pauca asscribam de prima simulacrorum inuentione, de eorundem erigendorum in Ecclesijs Christianorum occasione, de sententijs Sanctorum, & certaminibus patrum de simulacris, quibus adijciam consilium de imaginibus ferendis, & non ferendis in Ecclesia.

Liber sapientiæ cap. 14. de inuentis simulacris ita habet: Initium scortandi, excogitatio simulacrorum est, atque eorundem inuentio vitæ corruptela. neq; enim erant ab initio, neq; in æternum erunt, quippe hominum ambitione in mundum sunt introducta, & ideo celer eis interitus destinatus est. Nam acerbo luctu filij præmature erepti mœrens pater, effi-cta ima-

cta imagine iam antea mortuum hominem, nunc vt Deum colere cœpit, atque subditis sacra ceremoniasq; tradidit. Deinde progressu temporis inualescens impia consuetudo, pro lege seruata est, mandatisq; Tyrannorum effectum est, vt sculptæ imagines religiose colerentur. Hæc Sapiens de inuentione, propagatione & cultu Idolorum.

HISTORIAM autem cuius hic meminit Sapiens, Fulgentius recitat ex antiquissimo scriptore Diophane, qui dicit apud Ægyptios fuisse quendam virum, familia substantiaq; locupletem, nomine Cyrophanem, Hic vnicum filium ineffabili, vltra quam paternitas exigebat, affectu prosequebatur: quem, cum immatura mors è viuis abstulisset, pater ad sedandam tristitiam, imaginem filij sibi fingi curauit, vt saltem filij similitudo, tristitiam aliquo modo leniret. Cui imagini vniuersa familia in adulationem domini: nunc coronas plectere, nunc flores sternere, nunc thura accendere consueuit: & tandem ad illam imaginem, tanquam ad asylum sontes confugere, quasi veniam petentes, cœperunt, & hos honores simulacro timore potius quam amore, exhibuere, De quibus Petronius:

Primus in orbe Deos fecit inesse timor.

Per Deos intelligens simulacra quæ colebantur Dei loco.

MOX Ninus tyrannus Babyloniorum patris sui Beli imaginem effinxit, iussitq; ei diuinos honores exhiberi. Hinc Bel nomen Idoli apud Babylonios, Esaiæ 46. Huius Beli tanta fuit religio, vt non solum humanas hostias captiuorumq; & ignobilium, sed etiam suos liberos immolaret, vt autor est Hieronymus in 46. caput Esaiæ scribens. Huius Nini exemplum postea successores eius imitati sunt, quemadmodum ex Daniele patet, qui narrat Nabuchodonosor regem, statuam cultus gratia erexisse. Hoc imitati sunt etiam Græci, & suos reges in numerum Deorum retulerunt, eorumq; simulacra erexerunt, quibus honores & cultum exhibere subditi cogebantur. Hinc multitudo Deorum apud Ethnicos initium habuit. VERVM cum Dominus suum populum educeret ex Ægypto, lege cauit, ne hanc Ethnicã consuetudinem imitarentur, prohibuitq; ne vlla sibi fingerent simulacra: Quæ prohibitio sæpe in Mose & Prophetis inculcatur, vt Exod. 20. Leuit 16. Deut. 5. & 27. Esaiæ 42. & 44. HÆC sint dicta de occasione & progressu simulacrorum apud Ethnicos: iam de occasione eorundem inter Christianos breuissime quædam adijciam. POSTQVAM Christi veritas illuxit, aliquot seculis idola non curarunt, imo fugerunt, & aspernati sunt Christiani. Et Apostolorum proximis temporibus plane ignorata fuerunt in Ecclesijs, & vsque ad Constantini Magni ætatem syncerior erat religio, quam vt ad idola se conuerterent, nisi quod Marcellina socia Carpocratis hæretici, circa annum Domini 200 imagines Iesu, Pauli, Homeri, Pythagoræ & aliorum coluit adorando incensoq; ponendo. Cæterum postea circa annum Domini 400. cœperunt templa Christianorum ornatiora extrui auroque & argento ornari, Et Paulinus, qui fuit Episcopus Nolæ in Cãpania, vt scribit Augustinus in libro de ciuitate Dei, pinxit parietes templi sui picturis ex veteri testamento desumtis, idque hac occasione: Quotannis cum populo celebrare consueuit natalem Diui Felicis, idq; in templo. Vt autem accubantes in communi mensa, sancta quadam voluptate reficerentur, parietes templi historicis picturis ornari curauit, vt harum inspectione admonerentur de historia Ecclesiæ. Consilium sane hoc, non fuit impium: sed longe alius secutus est euentus. Nam huius exemplum, propter summam viri autoritatem, & vitæ sanctimoniam, paulatim sunt secuti & alij pastores & Episcopi, donec omnia Christianorum templa, referta sunt imaginibus & simulacris, spacio fere 300. annorum, vsq; ad annum Domini 718. Nam tum Imperator Leo eius nominis tertius, animaduertens abusum simulacrorum in templis, edictum proposuit vt tollerentur omnes picturæ & simulacra de templis Christianorum. Verum cum hoc Papa Gregorius secundus animaduerteret, Concilium celebrat, in quo obtinet, vt restituantur simulacra templis, & Imperator excommunicetur, quem inuidiæ conciliandæ gratia εἰκονομάχον appellauit. Voluit autem hic Gregorius hoc suo facto ostendere, se Monarcham Ecclesiæ esse, quam dignitatem ipsius antecessores 100. iam annos obtinuerant.

MORTVO Leone Tertio, succedit in imperio Constantinus Quintus, qui conuocatis 330. Episcopis, Synodum celebrat, in qua sancti Patres propter scandala, & Ethnicã superstitionem, decreuerunt templa Christianorum ab Idolis & imaginibus purganda esse.

CONSTANTINO Quinto mortuo, Irene vidua, iussu Therasij Constantinopolitani Patriarchæ, vocatis in Niceam vrbem 350. Episcopis, imagines & idola rursus in templis erigi seuerissime mandauit. Vt autem res abesset ab omni superstitione idololatriæ, formam cultus his duobus versibus expressere.

Nam Deus est, quod imago docet, sed non Deus ipse,
Hanc videas, sed mente colas quod cernis in ipsa.

Vide Polydorum de inuentione rerum lib. 6. cap. 13. POST hæc tempora Constantinus Irenæ filius melius edoctus, iterum Idola è templis amouit, quæ res, cum displiceret Romanis Pontificibus, præbuit occasionem Schismatis Imperij, adeo, quod non solum Græcia defecerit à Romanis, verumetiam Imperij dignitas ad Germanos sit translata, idque Pontificis consilio, vt ista ratione, non solum ipse potentior euaderet: Verum etiam vt propter hoc beneficium Imperatores semper sibi subiectos haberet. Ex quo factum est, quod decretum illud de retinendis idolis in templis, ratum permanserit, vsq; ad nostra tempora, non sine graui veræ religionis iactura. Nam postquam Romani Pontifices, qui iam capita Ecclesiæ esse, & supra Imperatores & Reges prædicabantur, adeo certassent pro defendendis idolis, & tandem obtinuissent quod voluerunt, simplex plebecula vt fidei minimum habebat: ita & pietatem in simulacris declarare studuit. Nec moram fecit Sathan quin fallacibus signis illa commendaret, quo diuinitatis opinionem obtinerent simulacra. Vnde factum est, vt nunc passim in Papatu, ab Episcopis papalibus consecrentur, priuilegijs indulgentiarum donentur, ab ijs qui cæteris religiosiores existimantur adorentur, anathematis & oblationibus cumulentur, gemmis ornentur, iugi lucernarum lumine honorentur, donis & legatis rebus donentur. Et quàuis tam manifesta idololatria excusari nequeat: habent tamen defensores potentissimos, qui & armatis exercitibus & amarulentis scriptis ipsorum gloriam tuentur. NVNC quantum affuerint sancti patres ab ista Ethnica prophanitate, breuiter videamus. EPIPHANIVS in quadam Epistola, quam interpretatur Hieronymus, qui etiam sententiam ipsius amplexus est, sic scribit: Cum venissem (inquit) ad villam, quæ Anablata dicitur, vidissemq; ibi præteriens lucernam ardentem, & interrogassem, quis locus esset, didicissemq; esse Ecclesiam, & cum intrassem vt orarem, inueni illic velum pendens in foribus eius Ecclesiæ, tinctum atque depictum, habens imaginem quasi Christi vel sancti cuiusdam, non enim satis memini cuius imago fuerit. Cum ergo hoc vidissem in Ecclesiæ Christi, contra autoritatem scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud & magis, dedi consilium custodibus eiusdem loci, vt pauperem mortuum eo obuoluerent & efferrent. ET paulo post: Precor vt iubeas presbyteros eiusdem loci, deinceps præcipere in Ecclesia Christi, eiusmodi vela, quæ contra religionem nostram veniunt, non appendi. Hæc Epiphanius Episcopus Constantiæ, vir sanctus & doctus. LACTANTIVS autem hoc modo: Deus (inquit) supra hominem est, non in ima positus: sed in summa regione quærendus est, quare non dubium est, quin religio nulla sit vbicunq; simulacrum est: Nam si religio ex diuinis rebus est, diuini autem nihil est nisi in cœlestibus rebus: carent ergo religione simulacra.

Athanasius in hunc modum, in oratione contra Gentiles, scribit: Dicant quæso (scilicet patroni simulacrorum) quo pacto per simulacra, aut respondeat aut noscatur Deus. An per circumpositam illius materiam? An per inductam materiæ formam? Nam si ob materiam, quæ iam formæ necessitas? Cur non etiam prius quam ista fingeretur forma, scilicet per eandem prorsus materiam, apparuit Deus? frustra quoq; templa isti fabricati sunt, includentes intrinsecus vel lapidem, vel lignum, aut quamlibet auri particulam, cum hisce substantijs terra omnis plena sit. At si superinducta effigies diuinæ cognitionis caussa est, quid iam auro cæteraq; materia opus est? An non magis per ipsa vera animalia, quorum formæ simulacra sunt, Deus cognoscitur? Nam clarius profecto Dei gloria innotesceret, si per animalia rationabilia & irrationabilia, quã per inanimata & immobilia, manifestaretur, ijs enim rebus maximam impietatem in pernitiem suam, operantur. Cum ergo intelligendi Dei gratia, sculpitis aut pingitis imagines, rem profecto dignam minime facitis. Hæc Athanasius.

CLEMENS autem in hanc sententiam: Per alios (inquit) Serpens ille proferre verba huiusmodi solet: Nos ad honorem inuisibilis Dei, imagines visibiles adoramus, quod certissime falsum est. Si enim vere velitis Dei imaginem colere, homini benefacientes, veram in eo imaginem coleretis, in omni enim homine est imago Dei. HACTENVS satis ostendimus, quodnam habuerint initium simulacra, cũ apud Ethnicos, tum apud Christianos, quem progressum, quæ fuerint de ijs in Ecclesia certamina, & quodnam de ijs sanctorum Patrum fuerit iudicium. Nunc, quia nonnulli obijciunt disputationem beati Lutheri & Carolostadij, breuiter sententiam Lutheri recitabo.

CVM Lutherus, exhibita Confessione Augustana, coactus esset ad tempus abesse VViteberga, Carolostadius, statuas omnes, & imagines è templo VVitebergensi per seditionem sustulit: quem reuersus Lutherus, iustissime reprehendit, non quod patronus Idolorum fuerit Lutherus, sed ob alias caussas. Quatuor enim in Carolostadio iuste taxabat Lutherus. PRIMVM, quod minister verbi, non verbo tantum, vt oportuit, sed manu sua Idola sustulerit. SECVNDO, quod isto periculoso tempore seditionem mouerit. TERTIO, quod in Magistratus ciuilis officium temere irruperit. POSTREMO, quod omnes imagines promiscue

miscue & omnia simulacra damnauerit. QVANTVM autē ad imagines ipsas, seu Idola attinet, hoc dedit consilium Lutherus: Nos verbo tollamus. Cuius & hoc votum erat: Vellem nullas statui. Porro cum ex Paulo petito principio aggreditur Carolostadium, hoc argumento: Idolum nihil est in mundo. Si nihil est, non nocebit siue stet, siue cadat: valde infirmum est, id quod ex contextu Pauli patebit. Quæstio erat, Num liceret vesci Idolothytis: qui affirmatiuam thesin posuerunt, hoc argumento se tuebantur, Idolum nihil est. Ergo nihil refert, siue vescamur, siue non vescamur idolothytis. Antecedens agnoscit Paulus, & vt firmum principium recipit: sed ad connexionem respondet per distinctionem: Sed non (inquit) in omnibus est scientia. Nam quorum conscientia est infirma, polluitur. Ea est enim vis conscientiæ, vt opus natura sua medium, si bona fuerit, bonum reddat: si mala, malum. Quicquid enim fit vel repugnante vel errante, vel dubitante conscientia, peccatum est. SIC ergo ad argumentum respondeo. Idolum est nihil, Ergo nihil nocebit siue stet, siue cadat. Respondeo, sed non in omnibus est scientia, quare ratio infirmorum habenda est, ne nostra conscientia pereant infirmi, propter quos mortuus est Christus. Deinde ad antecedens respondeo. Idolum nihil est, scilicet efficacia: nulla enim in eo vel ad sanctificandum cibum, vel ad polluendum vis est. Sed Idolum aliquid est, opinione infirmorum, quorum ratio à pijs habenda est. IAM quænam imagines ferri posśint in templis Christianorū breuisśime dicam. Etsi ego cum sanctis Patribus, Hieronymo, Epiphanio, Lactantio, Athanasio, Augustino, Cyrillo, Clemente & Luthero, vellem nullas prorsus imagines in templis Christianorum poni, non quod omnes promiscue damnem: sed quia olim obscurata luce Euangelij, poterunt veteris superstitionis instrumenta fieri: tamen quia violenta est consuetudo, hoc do consilium, vt ministri verbi ferant historicas picturas, & simulacra, quæ superstitione carent: curent quantum possunt, vt mensa Dominica sit ab Idolis mundi. Si autem omnino id efficere nequeant, exemplo VVitebergensium, permittant pingi in tabula historiam Cœnæ Dominicæ, lotionis quoq; pedum, & pasśionis Domini, si placet. Idq; tantisper admittant, donec viderint rem non rapi in superstitionem. Picturas impias & simulacra, coram quibus homines procumbunt religionis caussa, si non verbo amouerint, id est, reprehenderint, & magistratus sui officij non admonuerint: pœnas neglecti officij, iusto iudici aliquando dabunt. HVC libet addere quæstionem. Licetne pio homini figuram crucis sculptam vel pictam habere? Hic imprimis cauenda est superstitio Papistica, quæ est multiplex. Papistæ enim primum in hoc errant, quod crucem erigant, vt se coram eo prosternant oraturi, quod non solum cum primo præcepto: verumetiam cum orationis forma à Domino præscripta, manifeste pugnat. Deinde errant, cum figuræ crucis virtutem aliquam, contra morbos aut Diabolum tribuunt. Præterea errant cum cultus gratia in vestibus circumferunt figuram crucis, quod plane idololatricum est. Verum tum demum licitum iudico, sculpere, pingere, erigere, & signare crucis figuram: si ea vt symbolo, quod te de Christi victoria admoneat, vtaris: si crucem illam loco synthematis Christiani militis, habeas, quo te testaris & profiteris hostem Diaboli esse, cuiq; hoc signo dato ἄσπονδον πόλεμον indicis, recipiens te strenue sub vexillo Christi pugnaturum aduersus Sathanæ regnum. Quare minime improbo, imo laudo signum crucis erigi in templis Christianorum, in testimonium militiæ Christianæ. Nec improbo signum crucis imprimi fronti ac pectori infantis dum baptizatur, modo id fiat solummodo in signum nouæ istius inaugurationis, qua, qui baptizatur Christo dat nomen, & se sub ipsius vexillo contra Satanam militaturum promittit. Qui mane surgens & vesperi cubitum vadens, signat se cruce, in signum Christianæ militiæ contra Satanam, non est culpandus, modo absit superstitio. His rationibus existimo vsos esse signo crucis Augustinum, Epiphanium, Athanasium, qui multum signaculo crucis tribuerunt propter significationem & admonitionem.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM IOHANNIS SECVNDAM.

HAEC EPISTOLA PARAENETICA EST: CONTINET ENIM exhortationem ad constantiam & perseuerantiam in doctrina Euangelij, & ad caritatem fraternam. Dehortatur quoque à corruptelis doctrinæ, & à consortio hæreticorum

ticorum

ticorum. Sunt autem huius Epistolæ (præter Epigrapham & salutationem) partes quinque, quarum PRIMA est narratio. SECVNDA, exhortatio ad mutuam dilectionem, quæ suis quibusdam fulcitur rationibus. TERTIA, est dehortatio à corruptelis doctrinæ Euangelij. QVARTA, hortatur vt Pseudoprophetas ne in domum quidem recipiat hæc nobilis fœmina, aut Aue illis dicat. QVINTA, excusatio est breuitatis Epistolæ, cum clausula epistolari. Quod autem quidam hanc Epistolam inter catholicas numerāt, errore factum est, non enim toti Ecclesiæ, sed priuatis personis est inscripta, videlicet eximiæ cuidam ac nobili matronæ, cum suis liberis, optime de se & alijs Christianis meritæ: quæ per prædicationem Iohannis conuersa, iam constans perseuerauit in doctrina accepta, & verum fructum Euangelij, cum vniuersa sua familia edidit.

EXEGESIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

SENIOR electæ Dominæ, & filijs eius, quos ego diligo in veritate: & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatem, propter veritatem, quæ manet in nobis & nobiscum erit in æternum.

Hæc Epigrapha est, & constat tribus partibus, videlicet, indicatione personæ scribentis, indicatione personarum, ad quas scribit, & amplificatione. Persona scribens per Antonomasian indicatur, cum inquit: Senior, seu, vt in Græco est, Presbyteros, quod nomen & dignitatis est, & ætatis. Vt enim Presbyter in genere est, qui est alijs ætate grandior: ita interdum ad ministros Euangelij relatum, significat quemlibet Euangelij preconem, siue sit senex siue iuuenis. Ratio appellationis inde traxit originem, quod olim non nisi prouectioribus ætate committebatur tam augustum ministerium post longum doctrinæ & morum examen. Personæ quibus scribitur, similiter per antonomasian indicantur. Electæ (inquit) Dominæ & filijs eius. Videtur autem fuisse matrona diues & nobilis, quæ alijs pietate & caritatis officijs antecelluit. Est enim ἐκλεκτος electus hoc loco eximius, antecellens, & qui præ reliqua multitudine hominum, aliquid peculiare habet, quem latini etiam egregium vocant, quasi de grege selectum. Hac significatione accipitur etiam hæc vox, in illo Domini dicto: Multi sunt vocati, pauci vero electi, id est, pietate & alijs fidei fructibus, tam augustæ vocationi respondentes. HIC obseruetur exemplum quo docemur, nobilitatem, diuitias, pietatem erga Deum, caritatem erga Sanctos, & confessionem Christi in medio hostium Ecclesiæ, posse coniungi. Cum enim hæc Iohannes scriberet, paucissimi fuerunt potentes & nobiles, qui Christi Euangelium receperant. Voluit tamen hæc nobilis fœmina, potius paucorum piorum, etsi pauperum, socia esse, quam plurimorum potentum & diuitum, praua imitari exempla, parata ad ferendū quiduis nomine Christi, elegit cum Dauide potius abiecta esse in domo Dei, quam habitare in tabernaculis impiorum. Dignum est proinde, vt huius nobilis fœminæ exemplum non solum nobilibus, verumetiam omnibus alijs imitandum proponatur. Amplificatio sequitur, Quos ego diligo &c. Hac amplificatione primum efficit Apostolus, vt sancta illa matrona hanc Epistolam ad se scriptam & amanter, & attente legat. Vt enim bene volumus ijs, quos nouimus nos syncero amore complecti: ita eosdem attentius audimus, admonentes, & tenacius quæ ab eis dicuntur, retinemus. Deinde, continet hæc amplificatio, semen argumentorum, quibus postea hortatur ad constantiam in doctrina. Non solum ego (inquit) diligo, sed omnes etiam qui cognoscunt veritatem, id est, doctrinam Euangelij. Hinc etiam monemur, vt amplectentes communem nobiscū doctrinam, syncero caritatis affectu, prosequamur. QVOD postremo loco additur, pertinet ad fiduciam confirmandam, Quæ manet (inquit) in nobis, & erit in æternum. Vnde confutatur error eorum, qui iubent dubitare, an in gratia simus, nec ne, quæ sane dubitatio nequaquam stare potest cum ea fiducia, quam hic Apostolus commendat.

Sit vobiscum gratia, misericordia, pax, à Deo Patre, & à Domino Iesu Christo filio Patris in veritate & caritate.

Salutatio est, summam Euangelij continens. Optat enim matri & filijs à Deo Patre, per Mediatorem Iesum Christum, gratiam, misericordiam & pacem. Ex quo sequitur, quod sine Christo displiceamus Deo, vt qui perditi sumus ob nostra pecca-

peccata, quibus Deum prouocauimus, & eius hostes facti sumus. In veritate & caritate, id est, cum veritate, quæ est vera & salutaris cognitio Christi, quæ per prædicationem Euangelij contingit, operatione Spiritus sancti, quam veritatem caritas comitatur. Hinc proinde colligitur, & quod sine Euangelij prædicatione hæreamus in tenebris & ignorantia, & quod sit nulla in nobis sincera caritas. Obserua hic duplicem ordinem, vnum beneficiorum Dei erga nos, alterum, partium officij nostri. Beneficiorum Dei erga nos, hic est ordo. Primo loco est gratia, quæ est gratuita illa, & æterna Dei beneuolentia, qua nos Pater in dilecto complectitur. Secundo loco ponitur, huius gratiæ effectus, videlicet misericordia, hoc est, gratuita iustificatio, per quam, qui prius miseri eramus, efficimur beati. De hac misericordia Syracides pulcre, in hunc modum: Quanta est maiestas eius, tanta eiusdem misericordia est. Illa facit vt omnia posit: hæc vt velit suos conseruare. Cum hac coniuncta est pax, quæ est reconciliatio hominis cum Deo, & tranquillitas conscientiæ, ne sensus iudicij diuini perturbetur. Partium officij nostri ordo est, vt primo loco habeatur salutaris Euangelij cognitio, quæ fidem parit, à qua dilectio fraterna manat.

Gauisus sum valde, quod inuenerim ex filijs tuis ambulantes in veritate, quemadmodum mandatum accepimus à Patre.

Hac narratiuncula indicat Apostolus occasionem scriptionis huius Epistolæ. Audiuerat enim quosdam ex sanctæ huius Matronæ liberis, veritatem, hoc est, Euangelium recepisse, vnde sibi magnum gaudium esse testatur, idque non immerito, Quid enim potuit carius esse Christi Apostolo, quam videre Christi magistri sui regnum magis magisq; dilatari, ac quotidie plures in illud recipi? Quid potuit iucundius esse pio pastori, quam dulcissimum sui laboris fructum percipere? Huc accedit, quod sancta illa Matrona, quam diligebat Apostolus, suam domum, iam templum Dei esse factam, cerneret, in quo mater & liberi dulcissimi, cœlestem hæreditatem meditarentur. Merito igitur Apostolus gaudet, cum gaudentibus, & gratulatur optimæ matri, hanc in terris summam felicitatem, quæ est habere liberos pie in timore Domini educatos. Cum nihil tristius sit, quam videre suos ferri præcipites in quæuis scelera, vnde fit lapsus in æternam mortem & damnationem. Debent proinde pij verbi ministri, adeoq; omnes Christiani in primis gaudere cum angelis Dei, cum Euangelium à multis recipi audiunt. OBSERVANDA est hoc loco scripturæ Phrasis, quæ rationem institutionemq; vitæ hominis, viæ comparat: vt ambulare in via dicatur, qui certam vitæ rationem, institutionemq; tenet. Vt cum Psalmus ait: Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini, hoc est, qui dum hanc viuunt vitam, ea faciunt, quæ lex Domini præcipit atq; mandat. Ratio metaphoræ hæc est. Vt via est qua itur de loco in locũ: ita vitæ ratio institutumq; est, quo itur ex hoc exilio, vel in felicitatis portum, vel in miseriæ perpetuos carceres, vt vna sit via vitæ, altera via mortis. Est proinde ambulare in veritate, totam vitam nostram ad normam veritatis Euangelij componere, donec venerimus ad metã propositam, quæ est vita æterna. Si vos, inquit Dominus, manseritis in sermone meo, vere discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas vos vindicabit. Quomodo autem hæc veritas vindicet homines è seruitute peccati, ipse Dominus docet Iohannis 17. cũ ait: Sanctifica eos in veritate, sermo tuus veritas est, hoc est, cum homines credunt verbo Euangelij, sancti efficiuntur per Spiritum, hoc est, segregantur à prophanitate mundi, purgantur sanguine Christi, & consecrantur Deo in hostiam: atque ita vindicantur à iure peccati, donantur libertate filiorum Dei, statuuntur in via vitæ, cuius meta est vita æterna. Porro quod addit: Quemadmodum mandatum accepimus à Patre, significat mandatum Dei esse, vt homines audiant, & recipiant Euangelium, & in eius veritate ambulent. Quod dictum, vt monet nos obligari ad obœdientiam, nisi velimus olim iustas contumaciæ pœnas subire: ita munit nos aduersus duo tentationum genera, quorum vnum est particularitatis, alterum indignitatis. Nam si mandatum Dei est, vt OMNES recipiant Euangelium, ac in eius veritate ambulent, profecto nec cogitatio particularitatis, nec sensus indignitatis quemquã impedire debet, quin huic mandato Dei obtẽperet. Opponamus igitur istis grauissimis tentationibus, mandatum Dei vniuersale, quo totum mundum inuitat ad regnum filij sui, per vocem Euangelij.

Et nunc rogo te Domina, non vt mandatum nouum scribens tibi, sed quod habuimus à principio, vt diligamus alij alios.

Exhortatio est ad caritatem mutuam, quam confirmat antiquitate præcepti, Quod, inquit, mandatum habuimus à principio. Potest autem hoc verbum, à principio, varie exponi, vt intelligatur, vel à principio conditi hominis & formati ad imaginem Dei: vel à principio scilicet conuersionis per fidem in Iesum Christum.

Si de principio creationis accipiatur dictum, argumenti vis hæc erit. Deus inde vsq; ab initio conditi humani generis, requirit ab omnibus hominibus mutuam dilectionem, quam legem postea per Mosen iterum promulgauit. Igitur propter hanc legis diuinæ primum insculptæ diuinitus mentibus hominum, deinde propositæ in monte Sinai, non sine magnis miraculis, autoritatem, diligamus nos mutuo. Quanti autem fieri deberet hæc ratio apud pios potissimum, docere poterit primum legislatoris maiestas & autoritas. Deinde hominis conditio. Tum cæterarum creaturarum obsequium spontaneum, in ijs omnibus, ad quæ natura conditæ sunt. Taceo præmia, quibus ornantur præcepto obtemperantes. Taceo pœnas, in quas merito incurrunt, qui sua contumacia hoc præceptum violant. Si de principio conuersionis ad Deum per fidem in Iesum Christum dictum Apostoli accipias, hæc erit argumenti sententia: Christus Filius Dei homo factus, passus pro nobis, ex mera sua caritate erga nos, dedit nobis hoc præceptum, vt diligamus nos mutuo, sicut ipse dilexit nos. Quare par est, vt memores tantæ caritatis Christi erga nos, eius exemplum & mandatum nobis proponamus, ac diligamus nos mutuo, ac nos foueamus tanquam eiusdem corporis membra. HIC diligenter cogitetur huius argumenti amplitudo, quod tum demum fieri poterit, si cogitaueris magnitudinem caritatis Christi erga te, qui ex mera caritate, iram Dei in se deriuauit, vt te à morte æterna liberaret. Si perpenderis quam deceat sincero amore complecti eos, qui imaginem Christi circumferunt, & qui iam per fidem membra Christi in eodem corpore effecti sunt. Si noueris ea omnia caritatis officia, Christo Domino exhiberi, quæ ipsius fratribus in hoc mundo præstantur. Si recolueris apud animum, societatem quam omnes credentes inter se & cũ Deo habeant. Si cogitaueris communem filiorum Dei hæreditatem. Si æstimaueris fructum veræ dilectionis in hac vita, est enim sincera dilectio vinculum perfectionis. Prætereo præmia temporalia & æterna, spiritualia & corporalia. Prætereo pœnas neglecti huius debiti officij. Postremo perpendamus fieri non posse, vt absit caritas à fide conuersionis: Si enim caritatem non habemus, extra familiam Dei sumus. Fides enim viua, qua apprehenditur misericordia Dei in Christo, cogitatione quidem à caritate secerni potest, reipsa vero nunquam, quia qui credit filius Dei est: qui autem filius Dei est, agitur Christi spiritu, vnde efficitur fidem iustificantem à caritate non posse magis diuelli, quam solem à luce sua, 1. Iohan. 4. Qui dicit, noui eum, & mandata eius non seruat, mendax est, & in eo veritas non est.

Et hæc est caritas, vt ambulemus secundum mandata eius. Hoc est autem mandatum, quemadmodum audistis à principio, vt in eo ambulemus.

Ratio propositionis est, quæ hoc syllogismo clauditur. Iuxta mandatũ Dei ambulandũ est. Mandatum autem Dei est, vt diligamus nos inuicẽ. Proinde in caritate ambulemus, quẽadmodum (inquit) audistis à principio, scilicet conuersionis vestræ ad fidem Christi.

Nam multi impostores ingreßi sunt in mundum, qui non confitentur Iesum Christum venisse in carnem.

Ratio exhortationis à periculo sumta. Multi sunt in mundo impostores, proinde accuratius laborandum est, vt sincerã caritatem retineamus. Est enim caritas vinculum perfectionis, siquidem coniungit Ecclesiæ membra inter se in vno corpore Christi, vt coniuncta membra fortius se opponant impostoribus. Vbi enim Ecclesiæ membra odijs mutuis & rixis se inuicem fatigant, præbent impostoribus ansam calumniandi ac lacerandi Ecclesiam, quemadmodum hic dies in multis locis docet. Cæterum, de quo genere impostorum loquatur Apostolus, exponit cum ait: Qui non confitetur Iesum Christum venisse in carnem, hoc est, qui negant Iesum Mariæ filium esse Mesßiam olim promissum. Fuit autem hæc hæresis Iudaica, quam adhuc impie in sui certißimam pernitiem tuentur, & multis hodie simplicioribus imponunt, atq; insigni sua versutia multorum animas miserrime perdunt.

Quid est eiusmodi, impostor est & Antichristus.

Hoc est, qui negat IESVM esse CHRISTVM, & venisse in carne, hoc est, assumsisse humanam naturam, impostor est & CHRISTI aduersarius.

Attendite vobis ipsis, ne perdamus quod operati sumus, sed vt mercedem plenam accipiamus.

Exhortatio ad constantiam in doctrina, & vt caueant sibi à corruptelis

lis doctrinæ, idq; facit duplici argumento, quorum prius à damno amissæ sinceræ doctrinæ: posterius à mercede, id est, compensatione obœdientiæ erga Euangelium sumitur. EST præterea hic insignis locus obseruandus aduersus Stoicam prædestinationem. Nam Apostolus hoc loco testatur, quod vt homines sua sancta cura cauere posint, ne gratiam amittant: ita sua negligentia & ignauia sæpe efficiunt, vt gratia excidant atq; pereant. Huc illud Apostoli ad Roman. 11. Si manseritis in bonitate. Et ad Coloss. Si modo manseritis in fide fundati & stabiles &c. QVONIAM autem hoc loco mentionem Apostolus facit Mercedis, eiusq; plenæ, libet huc quædam de ratione Mercedis ascribere, ne quis existimet dictum Apostoli patrocinari Monachorum fabulis de meritis bonorum operum. Nam cum Monachi vrgent vsitatam vulgo significationem Mercedis, inde extruere moliuntur merita operum. Nam si vita æterna est merces, concedendum videtur, quod & in homine sit meritum, & in Deo debitum, & quod merces negari non posit, sine iniuria. Contra autem, si demonstratũ fuerit ex verbo Dei, nec meritum esse in homine, nec debitum in Deo: necessario sequetur, mercedem, vbi in scriptura promittitur à Deo nostris operibus, non accipi proprie, sed pro genere suæ significationis, hoc est, pro compensatione laboris, non quidem illa debita, sed ex gratia donata. VIDEAMVS igitur primum meriti rationem, originem operum bonorum, & promisionem mercedis. Ratio meritorum operum est, vt sic fiant opera, vt ad ea facienda nemo obligetur simpliciter. Nam si quis obligatur ex debito, nequaquam mereri censendus est. Nunc autem Dominus Lucæ 17. ait: Cum omnia feceritis, quæcunq; præcepta sunt vobis, dicite, inutiles serui sumus, quod debuimus facere, fecimus. Excludit igitur meritum debiti officij ratio: nam meritum est proprie cui iure merces rependitur & non gratia. DEINDE opera, si qua sunt bona, oriuntur à gratia, qua præparamur ad bona opera. Ad Epses. 2. Gratia saluati estis per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum est) non ex operibus, ne quis glorietur, ipsius enim factura sumus, creati in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, ut in illis ambulemus. Præterea idem ostendit promisio mercedis remunerationis bonorum operum, in qua non est alia obligatio, quam promisionis gratiæ: quare pacti solummodo, & non meriti locus erit. Iam autem, quod Deus non debeat nobis quicquam, ex iisdem rationibus concluditur. Et Paulus aperte dicit: Quis prior dedit ei, & reddetur ei? Hinc ergo firmisime, cum nec meritum sit in homine, nec Deus quicquam homini debeat, sequitur mercedis uocabulum, non significare compensationem laboris redditam ex debito, sed donatam ex gratia. QVARE igitur scriptura utitur hac uoce Mercedis? & cur Deus promittit mercedem, cum homo nihil mereatur? Vsitatum est scripturæ, sæpe speciem pro genere vsurpare, idq; nunc ut extollat, nunc ut extenuet. Et Ecclesia habet suas peculiares phrases, quæ non, nisi ab attentis lectoribus, qui dicta scripturæ inter se conferunt, obseruari possunt. Qui ergo ea conferunt inter se, quæ adduximus, facile uidebunt Mercedis uocabulum usurpari pro genere, alioqui sequeretur multiplex ἀντιλογία, quæ tollitur ex collatione cum alijs dictis. PORRO quantum ad mercedem attinet, quam Deus promittit bonis operibus, sciendum est quatuor caussas asignari posse, cur Deus Mercedis nomine dignatur remunerationem obœdientiæ seu bonorũ operum. Harum Prima est, ut sciamus seriũ mandatum Dei esse, ut obœdiamus ipsius mandatis, & faciamus bona opera, ut cum pater non simpliciter promittit filio obœdienti remunerationem, sed mercedem, quã tamen non ex debito, sed ex bonitate paterna tribuit. Secunda, ut Deus ostendat obœdientiam sibi ex fide præstitam esse gratisimum cultum, ac ueluti sacrificium quoddam, quo unice delectatur. Tertia, ut propositis præmijs inuitet nos Dominus ad præstandum officium, quod tamen ex obligatione debemus, modo germani filij censeri uelimus. Quarta, ut ex cogitatione compensationis obœdientiæ, deducamur in cognitionem pœnæ contumaciæ, quæ manet omnes qui Deo obœdire recusant. Nam sua contumacia satis ostendunt, quod nihil fidei habeant, sed vanam potius ostentationem fidei, quam ideo Iacobus mortuam appellat.

Omnis qui transgreditur, & non manet in doctrina Christi, Deum non habet: qui manet in doctrina Christi, hic patrem & filium habet.

Exhortationis ad constantiam in doctrina Christi, confirmatio à fructu doctrinæ sumta. Verum Apostolus suo more argumentum amplificat collatione contrariorum. Qui transgreditur (inquit) & non manet in doctrina Christi, Deum non habet, sed manet in sua damnatione sub imperio Satanæ. Transgreditur autem doctrinam Christi, & in ea vtpote recta ad vitam via non manet, qui eam quouis modo violat, hoc est, qui vel totam reijcit, vt Apostatæ: vel in parte corrumpit vt Hæretici: vel varietate rituum fraternitatem scindit, vt Schismatici: vel prophanitate morum offendit, vt Criminosi: vel simulatione fallit, vt Hypocritæ.

pocritæ. Hi omnes, quoniam à recta via deuiant, doctrinam Christi, quæ est via vitæ æternæ παραβαίνειν dicuntur. Verum, qui manet in doctrina Christi, patrem habet cœlestem sibi propitium, & filium habet Mediatorem & Iustificatorem, atque ita vitæ æternæ hæres existit. Quid autem sit manere in doctrina Christi, ex collatione contrarij notum relinquo. Hæc commendatio Euangelij obseruanda est, vt in nobis acrius studium excitet discendi & meditandi verbum Dei.

Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum, & Aue ei ne dixeritis.

Quia magnum periculum infirmioribus est ab hostibus doctrinæ Euangelicæ, hortatur Apostolus sanctam Matronam & eius filios, ne in domum suam recipiant Christi aduersarios, ne vel ipsa cum suis contagione inficiatur, vel pijs fratribus & sororibus fiat suspecta, vt quæ foueat Christi aduersarios. Similis exhortatio est Pauli ad Ephes. 5. Ne commertium habueritis cum operibus infrugiferis tenebrarum. Et 2. Corinth. 6. Nolite iugum ducere cum infidelibus. Huic exhortationi grauissimæ rationes quinq; subjciuntur, cum inquit: Quæ enim participatio iusticiæ cum iniquitate? quæ communicatio luci cum tenebris? quis consensus Christi cum Belial? aut quæ portio fideli cum infideli? quæ autem conuentio templo Dei cum Idolis? Et Syracides: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea. Qui communicat cum stulto, similis ei efficitur. Sicut enim Polypus, colorem loci, cui adhæsit, refert: ita eos mores quisque induit, quales sunt illorum, quibus cum familiariter viuit. Quid? an non iubemur diligere inimicos? Cur ergo non sunt à nobis fouendi hospitio? Iubemur etiam cauere à falsis Prophetis: Iubemur probare spiritus, an ex Deo sint: Iubemur odisse patrem & matrem Christi caussa: Iubemur declinare à malo. Quamuis igitur omnes homines diligendi sunt, tamen fugiendi sunt illi, à quibus periculum salutis nobis imminere videtur. Quare hic regulam Augustini sequamur: Securi odimus in malis malitiam, & diligamus naturam & creaturam, vt quod ibi fecit Deus amemus, quod ibi fecit ipse homo, oderimus. Fecit enim Deus ipsum hominem, fecit autem homo peccatum. Dilige quod fecit Deus, Odi quod fecit homo. Sic enim persequeris quod fecit homo, vt liberetur quod fecit Deus. Porrò vox Græca χαίρειν, quæ proprie gaudere significat, est & salutantis & valedicentis, respondet enim saluere & valere.

Qui enim dicit ei Aue, communicat eius operibus malis.

Ratio grauissima cur non velit hostes Christi à pijs salutari. Qui hoc (inquit) facit, communicat eius operibus malis. Dupliciter enim peccat qui hoc facit, videlicet facto & scandalo. Facto quidẽ, quia addit animum improbis, dum se vident alicuius pretij apud eos esse, quos nituntur subuertere. Scandalo vero, dum alijs speciem mali præbet, quasi fauere videatur illorum malitię, quorum non horret familiaritatem. Quare Paulus præcipit, ab omni specie mali abstinere. PORRO quia latissime patet hoc peccatum, communicare alienis delictis, huc quædam ascribemus, vt eius ratio apertior habeatur. EST itaq; in genere, communicare alienis delictis, quouis modo participem fieri reatus alieni peccati. Fit autem hæc communicatio alieni delicti, multis modis, videlicet, indulgendo, consentiendo, conuersando, oblectando, tacendo, approbando &c. Indulgendo, rei fiunt & proprij & alieni peccati, parentes, qui teneræ ætati nimium indulgent, ac ex inordinato amore delinquentibus liberis, quæuis errata remittunt, & ad ea stulte conniuent, vnde fit, vt cum ætate in liberis vitia crescant, & consuetudine paulatim abeant in naturam, vt postea corrigi nequeant, iuxta illud veteris Poëtæ:

Consuetudo valet longos mansura per annos,
Tempore naturam vires si sumserit æquat. Huc & illud Horatij pertinet:
Quo semel est imbuta, recens seruabit odorem
Testa diu.

Ex hac indulgentia fit, vt adulti egresi paternis ædibus, pernitiosi fiant Reipub. & Ecclesiæ, vt qui & factis & exemplis alijs noceant. Horum scelerum sunt participes parentes, qui rectius teneram ætatem non instituerunt, vt in summo illo sacerdote Heli videre est, qui, quamuis ipse honestæ vitæ erat, tamen cum filijs, quibus nimium indulsit, diuinitus punitus est, vt discant parentes se communicare liberorum delictis, quibus nimium indulserint. PONTANVS cap. 9. de liberalitate, huius rei illustre exemplum recitat. Locuples (inquit) quædam mulier, cum vnicum filium nimis indulgenter educasset, fur factus filius, & ad crucem ductus, vidit matrem, cum qua, cum secretum petijsset colloquium, os præbens matri, nares matris dentibus auulsit, atq; in humum expuens, alta voce dixit: Sit hoc, ciues,

pretium maternæ educationis. FIVNT etiam rei alieni peccati præceptores, qui ſuæ fidei commiſſos pueros indulgentius inſtituunt. Hinc eſt quod indulgentiæ Leonidæ præceptoris Alexandri Magni, multi aſcribunt temulentiam Alexandri, quod adulari magis, quam regem inſtituere videretur. Seneca præceptor Neronis, eius fere vitiorum magiſter fuiſſe dicitur: non tam quod illum ad ea incitaret, quam quod ſponte currentem non refrenaret Merito proinde carnifex factus eſt Nero magiſtri ſuæ crudelitatis. MAGISTRATVS ciuilis & iudices ſimiliter implicantur alienis peccatis, cum nimium legum tranſgreſſoribus indulgendo, alios ſua indulgentia ad ſimilia flagitia perpetranda alliciunt. Vnde fit, vt omnia blaſphemijs, periurijs, potationibus, homicidijs, libidinibus, atque alijs graſſantibus flagitijs plena videantur: quæ ſcelera Deus hodie in hoc regno peſte, fame, gladio iuſtiſsime punit.

Ferunt quendam homicidam oblatum fuiſſe iudici, qui cum perageretur reus homicidij ſepties perpetrati, iudex vehementer excanduit, & de grauitate ſupplicij, quo erat afficiendus reus, cogitauit. At hic quidam ſurgens quaſi aduocatus rei, contendebat tantum vnum hominem à reo fuiſſe occiſum, reliquos autem ſex ab ipſo iudice. Quod dictum cum inficiaretur iudex, reſpondit alter: Si primum homicidium iuxta leges tuas puniuiſſes, ſex iſti, quos poſtea occidit ſuperſtites etiamnum fuiſſent. Significans iudicem alieno peccato inuolui, qui peccatis cōmiſsis contra legem indulget: ſiquidem inde inuitantur homines ad male agendū. PECCANT & miniſtri verbi,& fiunt participes alieni delicti,nimium indulgendo ac conniuendo: nam qui peccantem, iuxta rationem officij, non corripit, fit reus ſanguinis ipſius corā tribunali Dei. Vnde Ezechielis 3. ſcriptum eſt: Speculatorem dedi te domui Iſraël, & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me. Si dicente me ad impium: Morte morieris, Non annunciaueris ei, neq; locutus fueris vt auertatur à via ſua impia & viuat, Ipſe impius in iniquitate ſua morietur: ſanguinem autem eius de manu tua requiram. Viderint itaq; quanto in periculo concionatores verſentur, & quam non liceat eis deliciari & nugas agere. VERVM hic ſingularis prudentia adhibenda eſt, iuxta hanc Auguſtini regulam: Omnia ſalua pace facienda ſunt, & quantum admittit officium cōfirmandæ vnitatis, ne ſimul eradicetur & triticum. Natan Propheta & Iohannes Baptiſta, quomodo cum illuſtrib. perſonis agendū ſit, ſuo facto docent. Nam vt Natan ſeueram prudentiam miniſtris verbi: ita Baptiſta ſeueritatem prudentem iiſdem commendat. Vterq; docet voce & facto, vt miniſtri verbi pluris faciant gloriam Dei, quam propriam vitam, modo non velint alienis peccatis inuolui.

SECVNDO, fit communicatio alieni delicti, conſentiendo, vnde Paulus Rom. 1. Quicunq; ius Dei nouerint (nempe quod qui talia faciunt, digni ſint morte) non ſolum ea faciunt, verum etiam aſſentiuntur ijs qui talia faciunt. Aſſentire autem ſeu conſentire dicuntur, qui apud ſe & in ſuo animo comprobant ſcelera, quibus & afficiuntur & veluti titillantur cum ea audiunt. Ita enim malitia multorum animos occupauit, vt vehementius gaudeant, quod ſuæ turpitudinis ſocios habeant. Vnde fit, quod non ſolum digni ſint morte proprio reatu: verumetiam eorum peccatorum rei ſunt,quæ ab alijs perpetrantur, videlicet cum ijs afficiuntur & delectantur. Firma eſt enim regula: Faciens & conſentiens ſimul puniendus eſt.

TERTIO, communicant homines operibus aliorum malis, conuerſando: quemadmodum noſter Apoſtolus hic indicat, cum ait: Qui dicit ei Aue,communicat eius operibus malis, idq;, vt ſupra dictum eſt, quia animum addit improbis, & illis videtur ſimilis, quibus conuerſatur, vnde fit, vt illorum quoq; vitio polluatur, ac ſi ea ipſe perpetraſſet. CONVERSATIO enim cum malis & improbis triplex incommodum in ſe habet. Primum periculum eſt contagionis: Nam vt vna ſcabioſa ouis alijs ſuam ſcabiem affricat: ita vnius ſcelerati nebulonis nequitia multis, qui cum eo conuerſantur, adhæret, iuxta illud Iuſtini Martyris: ψωριᾷ ἡ γνώμη καὶ πολλῆς ἐμπέπλησαι κακοχυμίας ἀπὸ τῶν ἄλλων ὁμιλιῶν, hoc eſt, Mens ipſa ſcabie quadam infeſtatur, & multis malis humoribus impletur ex aliorum conuerſatione & colloquijs. Et Agapetus: ἡ συνήθεια κακῆ τῆς πονηρίας νομὴ, hoc eſt, Conſuetudo cum malis nequitiæ eſt pabulum. Hæc dicta congruunt cum illo Pauli: Modicum fermentum, totam maſſam fermentat. SECVNDVM incommodum, quod eſt ex conuerſatione malorum, eſt iudicium aliorum de te, qui te talem eſſe iudicant, quales ſunt illi cum quibus conuerſaris. Ex quo fit vt multi exemplo inuitentur ad imitationem. TERTIVM incommodum, quod fias reus ſceleris eorū,qui tuo exemplo ſeducti peccant. Quare haud immerito obteſtatur ſuos Theſſalonicenſes Paulus, vt fugiant conuerſationem malorum, cum ait: Denunciamus autē vobis fratres, per nomē Domini noſtri Ieſu Chriſti,vt ſubducatis vos ab omni fratre qui inordinate ſe gerit, & non ſecundū traditionem quam acceperunt à nobis. Eſt autē hæc ſubductio ſolummodo intelligenda de conuerſatione familiari & priuata, ne quis putet Paulum patrocinari Anabaptiſtis, qui definiunt Eccleſiam eſſe cœtum hominum, in quo nulli ſunt ſcelerati.

QVARTO, communicant homines operibus aliorum malis Oblectando se aliorũ turpitudine. Hic modus à secundo differt: nam aliud est affici & titillari communibus vitijs, cõplectiq; eos, quos habent suorum scelerum socios: & aliud est odisse uitia, & tamen quasi in sinu gaudere, dum inimicos suos uident istis inuolui, aut etiam quouis alio modo affligi: Qui tales sunt, ἐπιχαιρέκακοι à Græcis dicuntur, propterea quod uoluptatem captent ex alieno malo, & lætentur inimicorum suorum calamitate & miseria. Hoc uitium non tam hominum, quam Diabolorum dicendum est. Quare qui huius rei sunt, non tantum communicant peccatis hominum, quibus male uolunt: uerum etiam Diabolorum, quos ut magistros imitantur.

QVINTO, fiunt homines rei peccati alieni, tacendo, videlicet, cum conscij sint turpitudinis aliorum, & eos tamen nec corrigunt nec accusant, ut se emendent. Vnde fit, ut sæpe integra respub. unius ob noxam plectatur. Achan unus furatus est de Anathemate: sed quia conscij eius facti tacuerunt, exercitus Israëliticus repulsus est. Ita enim textus habet: Filij Israël præuaricati sunt præuaricationem, & usurpauerunt de Anathemate: Nam Achan filius Charmi tulit aliquid de Anathemate, & furor Domini accensus est contra Israël. Ecce toti populo imputatur unius factum, quia conscij sceleris tacuerunt. Incestus apud Corinthios solus peccauit: sed scelus imputatur tacentibus. Ad eundem modum, qui quid agendum sit norunt, & non dant consilia petentibus tacendo errantium peccatis implicantur. Nam caritatis legem, qua omnes tenentur, uiolant.

SEXTO, communicant etiam homines alienis delictis, quando suis suffragijs, sua autoritate, approbant & eligunt, ad quæuis officia, siue Ciuilia, siue Ecclesiastica, siue scholastica, eas personas, quæ uel ob imperitiam, uel propter morum improbitatem, minus sunt idoneæ. Atq; ideo Paulus Timothæo scribens, ait: Manus cito ne cui imponas, neq; communices peccatis alienis. Hic Apostolus reum fieri alienorum peccatorum, eum Episcopum affirmat, qui inepto & minus idoneo, committit docendi munus in Ecclesia. Verum hæc hypothesis genus ipsum continet, & ab ipso dependet. Nam ideo Episcopus communicat alienis peccatis, haud idoneum præficiendo Ecclesiæ Christi, quia omnis qui autoritatem habet ordinandi personas ad quæuis officia, & eas rebus gerendis præficit, quæ uel ob imperitiam, uel malitiam minus aptæ sunt, communicat alienis peccatis, hoc est, quicquid peccatur, illi tanquam autori imputatur à Deo. SI ergo præficit Episcopus ministerio Ecclesiæ ineruditum, id est, non tenentem fundamentum, ipse reatu ignorantiæ eius inuoluitur. Si potatorem, si scortatorem ordinat, ipse potationis & scortationis reus coram Deo peragitur, & sic de alijs. Videant proinde hodie quid agant, qui uel Rebuspub. uel Ecclesijs præficiunt personas ad res quas requirit officij ratio, parum idoneas, & caueant ne uel ob fauorem recipiant ineptos, uel ob odium reijciant aptos & idoneos: nam pessimi sunt in rebus agendis consiliarij, fauor & odium, quæ sæpe sapientum oculos perstringunt, ut uerum non cernant.

Hactenus de communicatione alieni delicti, iam uideamus quatenus liceat conuersari cum impijs & sinceræ religionis hostibus, neq; enim hoc dictum Iohannis: Qui dicit ei Aue, communicat operibus eius malis, sine exceptione accipiendum est. Nam cum legimus Dominum ipsum sæpe conuersatum esse cum impijs Pharisæis & Hypocritis, atq; cum eis comedisse, qui tamen non communicauit illorum delictis, necesse est fateri non omnem conuersationem, cum impijs uitiosam aut damnabilem esse. Vt autem hanc quæstionem rectius excutiamus, considerandæ sunt prohibitiones conuersationis cum impijs & earum caussæ, ut ex caussarum differentijs solutio quæstionis deprehendatur. Exod. uicesimo tertio, Non inibis cum eis fœdus, non habitent in terra tua, ne forte peccare te faciant, in me. Exodi trigesimo quarto, Caue ne unquam cum habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ tibi sint in ruinam. Item: Qui tangit picem, inquinabitur ab ea. Item: Qui communicauerit stulto, induit superbiam. Hæc dicta & alia, quibus interdicitur conuersatio cum impijs & prophanis hominibus, caussas uitandæ conuersationis eorum adiunctas habent, ne uidelicet infirmi qui facile improborum contagione pollui possunt conuersando cum alijs deteriores fiant. Quare si nec ab infirmitate est periculum, nec contagionis timetur malum, nec offensionis seu scandali ratio impedit, non prohibetur cum prophanis hominibus conuersatio. Possunt ergo pij cum impijs contractus exercere, fœdera & amicitias inire, ut Salomon cum Hyram rege Tyri fecit: cuius factum non improbatur. DEINDE qui sunt in ministerio uerbi, quorum interest oues errantes ad Christum adducere, possunt, imo debent nonnunquam exemplo Prophetarum, Christi & Apostolorum, cum improbis conuersari: sed sicuti Medicus conuersatur cum ægroto: Nam ut hic conuersatur cum ægroto, non ut eius scabiem sibi affricet, sed ut arte & consilio ægrotũ sanitati restituat: ita ministri Dei, non modo possunt uerũ etiam necessitas officij & fides in ipsis postulat, ut improborum malitiam retegant, eamq; sanent, si modo id fieri possit. Verũ, si quis pertinaciter se opponit sanæ doctrinæ, & se in rectam uiam reuo-

reuocari non permittit, præceptum Pauli ſequendum eſt, qui ait: Hæreticum hominem poſt vnam atque alteram admonitionem deuita, ſciens quod euerſus ſit qui eiuſmodi eſt & peccet, vt qui ſuo iudicio ſit condemnatus. HVC etiam pertinent quæſtiones duæ, de quibus hodie inter multos controuertitur, Vna, num liceat pijs firmis aut infirmis intereſſe ceremonijs Papiſticis aut alijs abhorrentibus à vera religione? Altera, num liceat pio homini connubio ſibi adiungere perſonam diuerſæ religionis? De his igitur quæſtionibus quid videatur, ordine dicam.

10

QVAESTIO PRIMA.

Num liceat pijs intereſſe ceremonijs Papiſticis nec ne?

Vt ad hanc quæſtionem diſerte reſpondeamus, omnium primum diſcernendum eſt inter ritus bonos ſiue Adiaphoros, & manifeſte impios pugnantes cũ inſtitutis diuinis. QVANTVM autem ad bonos & adiaphoros attinet, Philippus præceptor noſter in hunc modum loquitur. Volo pios firmos & infirmos accedere ad baptiſmum infantium in ſuis Eccleſijs vbicunque ſunt. Seruare etiam poſſunt ritus adiaphoros, vt intereſſe lectioni Pſalmorum in veſpertinis precibus & alijs honeſtis congreſsibus, etſi aliquid vitij aliquibus admixtum eſt, quia in eo cœtu ſunt adhuc aliqui electi & ſancti, vt pueri & aliqui adulti recte ſentientes, ſed infirmi, qui tamen ſunt membra Chriſti, & ſunt paulatim prouehendi. Hactenus Philippus. Cuius ſententiam approbo, quatenus nec infirmis cedat in ſcandalum, nec obſtinatis & pertinacibus hoſtibus addat animum. Sententia præceptoris confirmatur ſanctorum exemplis. Tempore Zachariæ patris Baptiſtæ, multum erat vitioſorum cultuum & prauarum opinionum in templo Ieroſolymitano, eo tamen vera Eccleſia conueniebat, vt Zacharias & Elizabeth, Maria, & ipſe Dominus cum ſuis diſcipulis: ſed improbarunt errores, quare nec infirmis erant ſcandalo, nec obſtinatis addiderunt animum. QVANTVM autem ad manifeſte impios cultus attinet, quales ſunt prophanatio Cœnæ Domini in Miſſa Papiſtica, circumgeſtatio & adoratio panis, inuocatio ſanctorum, proſtratio ad ſtatuas religionis ergo &c. clare dico & pronuncio, quod nullus pius, ſiue firmus, ſiue infirmus poſsit illis intereſſe ſine iactura fidei & vaſtatione conſcientiæ. Caueat ergo quiſq; ne ſeipſum vllo fuco decipiat. fieri enim non poteſt, vt Chriſto corde ſeruias, & corpore Belial. RATIONES autem huius ſententiæ habeo grauiſsimas, quarum præcipuas ordine recitabo.

PRIMA. Omnes homines obligantur ad primum præceptum, vt Deum animo & corpore colant, vtque fugiant idola. Cum hac obligatione manifeſte pugnat, impijs & idololatricis ceremonijs intereſſe. Quare nequaquam licet pijs contra æternam obligationem idololatricis cultibus ſua præſentia patrocinari.

SECVNDA. Omnibus pijs incumbit neceſsitas confeſsionis, cuius duæ ſunt partes, videlicet approbatio veræ doctrinæ, & improbatio falſæ doctrinæ & falſorum cultuum. Qui autem interſunt idololatricis ceremonijs, tacite confirmant idola, & neceſſariam confeſsionem abijciunt. Quanta autem ſit huius confeſsionis retinendæ neceſsitas, oſtendit dictum Domini: Qui me negauerit coram hominibus, negabo eum coram patre meo, qui eſt in cœlis. Neque excuſare te poterit, ſi intus te purum ab idolis conſeruare dicis: Nam corde creditur ad iuſticiam, Ore fit confeſsio ad ſalutem.

TERTIA. Quicunq; intereſt impijs Papiſtarum ceremonijs, ſiue ſuperſtitione, ſiue ficta ſimulatione, is naufragium fidei facit, & vaſtat conſcientiam, & gratia rurſus excidit, & fit reus æternæ iræ Dei. Fieri enim non poteſt, vt ſimul & Deum & Belial colas. Vnde Elias 3. Reg. 18. Si Deus eſt Deus, ſequimini eum. Si autem Baal, ſequimini illum.

QVARTA. Diſsimulationis ſcandalum peſsimum eſt, in quod incurrunt, quicunque vel ob metum, vel ob tranquillitatem, vel ob quæuis ſua priuata commoda, prophanitati Papiſticæ ſe ſubmittunt. Primum oſtendunt ſibi in non magno precio eſſe gloriam Dei, quam ita prophanant. Deinde alios inducunt ſuo exemplo ad eandem prophanationem: Infirmos dico, qui guſtum aliquem veritatis habent. Nam audaciores eos reddunt ad id, quod merito alioqui horrerent. Poſtremo, impios in ſua malitia obdurant, redduntq; obſtinatiores, atque ita præter proprium reatum multis alienis peccatis communicant.

QVINTA. Exempla piæ confeſsionis ſunt nobis proponenda. Prophetę vſq; adeo non aſſenſere doctrinis falſis, & ritib. iam receptis, & vulgo approbatis, vt oppugnarent etiã vſq; ad vitæ periculum. Apoſtoli quoq; & Martyres, & Confeſſores vitæ ſuæ diſpendio teſtati ſunt, magis obœdiendum eſſe Deo quam hominibus. Ex his perſpicue conſtat, homini Chri-

ſtiano minime licere, vt doctrinam, aut fidem, aut ceremonias inſtitutis Chriſti aduerſantes, vel per ſimulationem approbet. VERVM hic aliud alij obtendunt, dicunt aliquid dandum eſſe infirmitati: dicunt vocationis rationem habendam eſſe: opponunt exempla, vt Naaman Syri & aliorum. Fateor aliquid dandum eſſe infirmitati, ſed vſque ad aras tantum. Cum enim Paulus iubet nos aliquid concedere fratrum ignorantiæ, & ruditati, ne illis ſimus offendiculo, non hoc requirit, vt in illorum gratiam illicitum aliquid tentemus, aut ſuſcipiamus omnino vllum opus à Deo prohibitum, ſed tantum vt in rebus medijs, quas in libertate noſtra poſuit Deus, & quæ per ſe non malæ ſunt, habeatur à nobis infirmorum & rudium ratio, ne turbentur aut labefactentur. QVAMOBREM hoc ſemper ſit primum fundamentum, vt reputemus, num id, de quo agitur, nobis ſit liberum, quo in vtramque partem vti liceat pure & ſine offenſione Dei. Cum autem idololatria Papiſtica non ſit eius generis, fruſtra ſcandali periculum obtenditur ad captandam eius excuſationem. Fateor quoq; vocationis rationem habendam eſſe, ſed Chriſtianus homo ſuæ vocationi alligatus eſt, donec Deus non ſpoliatur debito honore. Quare niſi liceat Deo reddere quod ſuum eſt, nihil plane eſt quod retinere nos apud impios debeat vel poſsit. Proinde nec vocationis neceſsitas hic locum vllum habere debet: ſiquidem aut Deus reſpicitur in vocatione, aut aliquid aliud. Si Deus reſpicitur, tunc omnium primum habenda eſt gloriæ Dei ratio. Proinde nos eatenus vocationi aſtrictos eſſe meminerimus, ne à vero ſinceroq; Dei cultu nos impediat. At ſi non reſpicitur Deus principaliter, ſed aliquid aliud in vocatione, fruſtra nomen vocationis ad excuſationem obijcitur. Deinde vt prior tabula legis ordine ſecundam præcedat: ita omnia ſecundæ tabulæ officia, ad illam tanquam ad normam exigenda ſunt. Neq; ſimulationi patrocinatur exemplum Naaman Syri aut aliorum: nam ex particularibus exemplis non eſt conſtituenda generalis regula ſine alia probatione. CÆTERVM ſi de mercatoribus pijs & ſcholaſticis, qui interdum coguntur morari in locis illis, vbi dominantur abominationes Papiſticæ, quæris, hoc do conſilium: Vt primum omnium pij prorſus fugiant publicos conuentus, vbi eſt prophanarum ceremoniarum vſus, niſi forte placuerit illis intereſſe, vt videas & cognoſcas quanta ſit illa abominatio Papiſtica, vt de illa teſtari poſsis interrogatus. Verum hic cauendum, ne vel ſuperſtitione, vel callida ſimulatione videaris impietatem approbare. Vtrumuis feceris, communicaſti operibus tenebrarum. Nam tum demũ flagitioſis & iniquis facinoribus communicamus, cum illa nobis placere quoquo modo ſignificamus. Contra vero immunes ſumus ab illorum inquinamentis, quando ne fictam quidem imitationem in nos ſuſcipiamus. Quapropter nec aſpectu nec ingreſſu, nec vicinitate vllam culpam aut maculam contrahit ſtudioſus, ſiue quiſquis fuerit, qui ſe à ſuperſtitione & ſimulatione alienũ oſtenderit. Paulus illæſa pietate non modo circa omnes Athenienſium aras obambulauit, eaque loca pedibus triuit, quæ erant mille impietatum notata veſtigijs: verumetiam oculos huc atque illuc circumtulit, & quid in vnaquaq; ara inſcriptum fuit, contemplatus eſt. Verum quia ſuperſtitionum omnium neglectum præ ſe tulit, magis probauit Deo ſuam conſtantiam, quod tot hoſtilibus copijs circumuallatus, ſe tamen expugnari non ſit paſſus. Ad eundem modum, ſi vel mercator, vel ſtudioſus, vel quiſquis alius contemplatus fuerit abominationes Papiſticas, eum non damno, modo manifeſte ſe improbare abominationem voce vel geſtu teſtatur. Præterea ſuadeo, vt non obuio cuiuis rationem fidei tuæ reddas, nec diſputationes non neceſſarias captes cum aduerſarijs. nam temeritas eſt ſponte periculum adire, cum caueri poſsit. Verum ſi facta fuerit inquiſitio doctrinæ & fidei publica autoritate, & non potes te ſubducere, nequaquam abijcienda eſt confeſsio. Quare ſi interrogatus fueris de neceſſario aliquo religionis capite, illic ſubticere eſt negare Filium Dei coram hominibus, nec ſimulatio hic locum habet. Quare hic potius perdas animam, vt eandem vindices ab æterno interitu.

SECVNDA QVAESTIO.

Num liceat pio homini connubio adiungere ſibi perſonam abhorrentem à vera religione, nec ne?

DE hac quæſtione variant ſententiæ doctorum. Sunt enim qui nullo pacto licitum eſſe Chriſtianis ducere vxorem diuerſæ religionis, contendunt. Sunt rurſus qui licitum eſſe defendunt. QVI nullo pacto licitum eſſe volunt, quatuor potiſsimum rationibus nituntur, quas ordine recitabo. PRIMA ſumitur, vt ipſi dicunt, à definitione. Matrimoniũ (inquiunt) eſt communicatio diuini & humani iuris, igitur inter quas perſonas non poteſt eſſe communicatio diuini iuris, hoc eſt, eiuſdẽ fidei & religionis, inter eas non licite contrahitur matrimonium.

um. SECVNDA sumitur à iure Canonico. Caue (inquit) Christiane, Gentili aut Iudæo filiam tuam tradere. Caue (inquit) Gentilem vel Iudæam atq; alienigenam, hoc est, omnem hæreticam & alienam à fide tua, accipere tibi vxorem. Et paulo post subiungit pœnam, si quis contra fecerit. Si quis (inquit) Iudaicæ prauitati coniugali societate iungitur, siue Christiana Iudæo, siue Iudæa Christiano mulier carnali consortio misceatur, quicunque eorum tantum nefas admisisse cognoscitur, à Christiano cœtu atq; conuiuio, & à communione Ecclesiæ protinus segregetur. TERTIA sumitur à iure diuino, Exod. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis. Deut. 7. Neq; sociabis cum eis coniugia. Hæc lex sæpius repetitur. Huc etiam dictum Pauli accommodant 2. Cor. 6. Ne ducatis iugum cum infidelibus. QVARTA sumitur à iure ciuili. Est enim iure ciuili prohibitum, adiecta grauissima pœna videlicet adulterij, ne Christianæ religionis homo matrimonium contrahat cum ea quæ Iudaicæ superstitionis est. Sunt autem hæc verba legis: Ne quis Christianam mulierem in vxorem Iudæus accipiat: neque Iudææ Christianus coniugio societur. Nam si quis huiusmodi aliquid admiserit adulterij vicem commissi crimen obtinebit, libertate in accusandum, publicis quoque vocibus relaxata. Hæc legis sunt verba, ratio autem legis est vniuersalis, videlicet ne quauis superstitione vnius personæ, altera polluatur, nam de similibus idem est iudicium. HISCE rationibus quatuor præcipue nituntur, qui contendunt non licere pio homini contrahere nuptias cum persona aliena à religione Christiana. VERVM qui his se opponunt, & tuentur licitum esse Christianis, vel cum Turcis, vel Iudæis, vel quibuscunque alijs connubia contrahere, ad superiora argumenta in hanc sententiam respondent. Ad PRIMVM dicunt, quod communicatio diuini iuris nec sit de essentia coniugij, nec substantialis eius proprietas. Nam multa fuerunt olim, & hodie sunt coniugia, in quibus nulla, aut perexigua ratio religionis habetur. Et Paulus fatetur coniugium esse posse inter fidelem & infidelem. Ad SECVNDVM respondent, quod ad obœdientiam iuris Canonici non obligentur pij, cum eius autor Papa sit Christi aduersarius, & persecutor veræ Ecclesiæ. Cum igitur talis sit, contemnendas leges eius iudicant. TERTIVM infringunt hac ratione, quod quæ à Mose præcipiuntur, sint vnius certi populi propria, atque ideo non debeant extendi ad Ecclesiam, quæ Christi libertate gaudet. Dictum Pauli perperam citari in hac caussa dicunt: Non enim Paulus loquitur (aiunt) de matrimonio, cum ait: Nolite iugum trahere cum infidelibus, sed de Idolothytis, à quibus vult pios abstinere propter scandalum. QVARTVM argumentum à iure ciuili sumtum, negant posse accommodari ijs, qui Christum agnoscunt, qualibuscunque implicantur erroribus: sed Iudæis tantum, qui Christianum nomen oderunt. Deinde in hoc casu aiunt minime obligari omnes, sed tantummodo eos, qui sunt sub Imperatoris iurisdictione & legibus. QVID ergo dicendum in hac varietate opinionum? cui parti assurgendum? Ego quidem existimo eos, qui nullo modo licitum esse contendunt contrahere connubia cum hominibus diuersæ religionis, voluisse cauere, ne disparitas religionis in coniugio domos paulatim euerteret, religionem extingueret, & afferret rebuspub. exitium, horum consilium laudo. Rursus autem eos qui contendunt licitum esse, vel cum Turcis vel Iudæis contrahere, voluisse libertatem Christianam tueri, ne laquei inijcerentur piorum conscientijs. Hi autem vt ostendant simpliciter, in veteri testamento non prohiberi contractum coniugiorum cum Ethnicis, adducunt legem, quæ est Deut. 21. Si egressus fueris ad pugnam contra inimicos tuos, & tradiderit eos Dominus Deus tuus in manu tua, captiuosq; duxeris, & videris in numero captiuorum mulierem pulcram, & adamaueris eam, poteris eam sumere tibi in vxorem. Porrò in legib. adductis videtur ἀντιλογία quædam esse: nam quod vna prohibet, altera permittit. Hanc ἀντιλογίαν tollunt hoc modo: Dicunt priorem legem de certis populis loqui, nẽpe de septem illis gentibus, quarum terram Dominus ꝑmiserat suo populo, ne videlicet propter vicinitatem aliquam labem contraherent superstitionis, instinctu fœminarũ, quæ patrios ritus non facile essent relicturæ. Posteriorem autẽ de alijs gentib. bello subactis, ex quo fieret vt minus periculi esset à mulieribus, si ducerentur à Iudæis in vxores: nam quodammodo seruilis conditionis erant, vt quæ tam facile dimitti, quã assumi possent. Sed ego simpliciter intelligo prohibitionem, & dico non pugnare cum generis prohibitione, siue dispensationem, siue permissionem, quæ fit incerto casu, ob singulares caussas. Quod autẽ prohibitio sit generalis, non restringenda ad septem illas gentes, apparet ex 13. capite Nehemiæ. Verum si daremus, legem illam, quæ est Exod. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis, non esse vniuersalem, sed particularem tantum: tamen cum ratio legis, de non accersendis alienis à fide in consortium coniugale, sit communis, videlicet ne polluantur aliena contagione: genus ad nos pertinebit, ne videlicet cum hostibus Dei & populi eius ineamus coniugia. Quanquam enim fateor Mosi legibus ciuilibus sicut & ceremonialibus datis veteri populo, nos libertate

Christi donatos, non teneri, quantum ad externas attinet circumstantias, & mundi elementa, vt Paulus loquitur: tamen cum nullæ possint leges magis esse honestæ, iustæ & salutares, quam quas Deus ipse tulit, æterna sapientia & bonitas, non video cur Christiani, in rebus, quæ ad ipsorum quoque vsum pertinent, qualis hæc est, de qua agimus, non debeant magis Dei, quam vllorum hominum leges sequi. Sed demus, licitum esse per se, alienas à fide nostra in vxores ducere. Quid ergo? Audiamus Paulum qui dicit: Omnia mihi licent, at non omnia conducunt. Omnia mihi licent, at ego non redigar in vllius potestatem. Et iterum: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, at non omnia ædificant. Res sæpe in se est licita: sed vsus est periculosus, scandali plenus, & haud raro perniciem affert. Quare ita respondeo: Sit sane Christiano licitum, ducere mulierem, vel Turcam, vel Iudæam, vel Papisticam in vxorem: tamen id minime expedire contendo. Quare hic regulam Augustini amplector, qui ait: Vbi aliquid ita licitum est, vt aliud facere omnino non sit illicitum, fiat quod expedit, & quod magis expedit. QVOD autem non expediat Christianis cum superstitiosis contrahere coniugia, sequentibus rationibus ostendam.

PRIMA. Nulla vnquam coniunctio aut societas firma, nullus amor solidus & syncerus esse potest, nisi fundatur in vero & sancto timore Dei. Sed cum & firmissimam coniunctionem in coniugio, maximeq; sincerum amorem esse oportet, & timor Dei verus & sanctus esse nequit, nisi vbi sit vera religio, vera fides, Sequitur maxime expedire, vt vir pius quærat talem vitæ sociam, quæ sit eiusdem religionis consors, vt animi arctiori vinculo amoris in timore Dei copulentur. Paulus vult, vt viri diligant vxores suas, tanquam propria corpora: Sed quomodo potest vir pius diligere vxorem, quæ odit Dominum? Odisse autem Dominum censenda est, quæ eum vera religione non colit. Huc concio Prophetæ ad Iosaphat regem alioqui pium, non inepte referri potest: Ita ne, inquit, fers auxilium impio, & diligis eos qui oderunt Dominum? Et ideo ira Dei venit super te.

SECVNDA. Coniugium diuinitus institutum est in Paradiso, vt sanctitas loci admoneat coniuges, vt sint sancti: huius etiam rei admonebit eos tempus: Nam ante lapsum hominis institutum est coniugium. Hæc autem sanctitas inde prouenit, si in vera & sancta religione consentiant coniuges. Idem monet autor coniugij qui sanctus est, cum innocentes & sanctos copulat, quo facto satis indicat, se nolle suam ordinationem, quæ sancta est, prophanari. Huc etiam pertinet consilium Dei creantis mulierem: Ita enim ait Dominus: non est bonum esse hominem solum, faciamus ei adiutorium, quod sit coram ipso, vel vt vetus interpres habet, simile sibi. Vult ergo Deus suauissimam & sanctissimam in coniugio existere concordiam, qua, vt vir in Deum respiciat, ita mulier ad eam rem fida sit illi adiutrix: ambo autem vno consensu, sanctam, amicam & placidam colant societatem, idq; veluti sub vno iugo illis diuinitus imposito. Hinc est quod maritus & vxor coniuges, quasi compares sub eodem iugo, dicantur. Vt qui parem conatum, parem curam, parem amorem, parq; studium, cum in religione, tum in alijs rebus ad vsum vitæ spectantibus, habere debeant. Huc etiam referendũ est symbolicum illud pręceptũ, quod est Deut. cap. 22. Non arabis cum boue & asino pariter, hoc est, non sub idem iugum mittes animalia diuersi generis, quorum vnum est mundum, alterum immundum: vnum tractabile, alterum contumax. Non dubito Dominum his symbolis velle indicare, quod alias clare dicit: Ne fœdera, præsertim coniugiorum, ineamus cum infidelibus. Deus enim vult omnia ordine & æquabiliter fieri, quo suæ ordinationes maneant incolumes & saluæ. Vult igitur Dominus, vt coniugium sit sancta quædam societas, hoc est, Ecclesia domestica, quæ Deum veris cultibus, inuocatione, confessione, gratiarum actione &c. colat. Etsi autem hæc diuina ordinatio polluta est per lapsum primorum parentum: tamen decet vt noui homines per regenerationis gratiam effecti, hanc ordinationem Dei ad primam formam reuocemus, quantum quidem hoc fieri potest: Qui autem contra facit, & sibi vxorem accersit abhorrentem à vera religione, parum cogitat de prima coniugij institutione, consilium Dei creantis fœminam parui pendit, oblitus est autoris coniugij, qui vt sanctus est, ita sanctitatem in suis ordinationibus requirit: non meminit, quod coniugalis societas debeat esse Ecclesia Dei, quæ ante omnia in puro Dei cultu occupabitur. Hanc rationem, si pius cogitat, absq; omni dubio abhorrebit ab omni consortio hostium Dei, nedum à coniugijs eorum. Taceo, quod qui nuptias cum impijs sectantur, naturali legi aduersari videantur: hæc enim similitudinem animorum & morum quærit. Vt Plato ait: φέρεται δὲ πῶς κατὰ φύσιν πᾶς πρὸς τὸν ὁμοιότατον αὐτῷ, hoc est, quilibet natura appetit versari cum eo qui sibi similimus est. Nunc autem cum pulcerrima similitudo sit, eandem Dei imaginem in pectore gestare, & maxima dissimilitudo sit, si maritus Christi, & vxor Diaboli imaginem gestat: vel econtra, quis non videt stulte agere eos, qui volentes & scientes fœdus ineunt coniugale cum contemtoribus Euangelij, qui animo Diabolum referunt.

TER-

TERTIA ratio. Deus ideo instituit coniugium, vt in eo, & ex eo, sibi procreentur liberi: Sibi inquam, hoc est, in suam gloriam: ita enim Deus apud Ezechielem testatur, vbi Iudæis exprobrat sua sacrilegia & crudelia sacrificia: Tulisti(inquit) filios tuos & filias tuas, quos peperisti mihi. Non ergo vt bestiæ, quæ tantum in vsus hominum gignuntur: sed vt creatura rationalis formata & condita ad imaginē Dei, formentur & instituantur liberi in timore Dei. Id quod etiam Paulus monet, cum ait: Educate liberos vestros in disciplina(qua scilicet fiunt tractabiles & humani) & νουθεσίᾳ Domini, id est, monitis ex verbo Dei petitis, seu sanctis & Deo acceptis. Sed quomodo quæso hoc præstabunt isti coniuges, quorū animi non sunt coniuncti in timore Domini? quomodo recte instituentur pueri in monitis diuinis, cū quod suadet pater, dissuadeat mater, & cum exempla domestica ad contraria inuitent? Hunc finē generationis cum ipse Plato agnouit, turpissimum est Christianos ipsum, vel non agnoscere, vel negligere. Ideo (inquit) generamus liberos, vt nos defuncti, in nostrum locum liberos relinquamus qui Deū colant. Sunt autē hæc eius verba in sexto de legibus: χρὴ τῆς ἀειγενοῦς φύσεως ἀντέχεσθαι τῷ παῖδας παίδων καταλείποντα, ἀεὶ τῷ θεῷ ὑπηρέτας ἀνθ' αὐτοῦ παραδιδόναι, hoc est, Oportet naturam retinere sempiternam & filiorum filios relinquendo, semper Deo ministros pro se ipso tradere. Et paulo post: Gignentes & alentes, vitam, quam ab alijs acceperunt, à se quasi tædas ardentes, alijs tradant, semper Deum secundum leges colentes. Hic Plato etsi cœcus, hoc est, ignarus veræ religionis, vidit quod coniugium, non sit tantum ordinatū propter commoda huius vitæ: sed multo magis, vt homines in eo progenerentur, qui Deum secundū leges colant. Hoc autem fieri non potest nisi in eo coniugio, in quo maritus & vxor in vera religione consentiunt. Atq; hic est ille consensus quem prædicat Syracides capite 25. Tria me exhilerant, & coram Deo simul & hominibus condecorant, concordia fratrum, amicitia propinquorum, & vir & vxor inter se bene consentientes. Verum nunquā bene consenserint, qui in pietate vera non conueniunt. Ex his tribus rationibus, quarum Prima à vera caussa veri & sinceri amoris in coniugio, quæ est timor Dei. Secunda à circumstantijs instituti coniugij. Tertia à fine procreationis liberorum, sumitur, recte concludi posse arbitror, quod coniugium iuxta ordinationem Dei esse debeat talis societas viri & fœminæ, in qua vera communicatio sit, non solum humani iuris: verum etiam, idq; multo magis, diuini iuris. Quare amplector & ius Canonicum, & ius ciuile, quæ consentiunt cum iure diuino, quibus simul cauetur, ne pius ducat in vxorem alienam à vera religione. Neq; obest, quod multa fuerint olim & hodie sint coniugia inter prophanos & disparis religionis homines. Nam aliud est loqui de rebus, vt sunt ordinatæ à Deo; aliud, vt sunt pollutæ à Diabolis & hominibus. Qui ergo Deum vere timere statuerunt, summo conatu laborent, vt ordinationes Dei puras & sanctas absque omni pollutione retineant.

QVARTA. Coniugium tale quæri debet, quod sit vtile & commodum Ecclesiæ Dei & Reipu. in qua viuimus, iuxta hanc Platonis iustissimam regulam: Vna sit communis ratio nuptiarum, ut quisq; non iucundissimum sibi, sed ciuitati utile ineat coniugium. Cum autem optima ciuitas sit, iuxta Aristotelem, quæ beata est, uere autem beata nulla, nisi in qua uiget vera pietas erga Deum, vera inter ciues concordia, quæ habet promissionem diuinæ benedictionis. Proinde tale coniugium merito quærendum est, ex quo spes est vt prodeant pietatis cultores, & concordiæ amantes, quo optimus sit & beatus ciuitatis status. Etsi autem Aristoteli beata vita continetur tribus bonorum generibus, videlicet diuitijs, corporis dotibus, & virtutum præstantia: tamen nos Dei verbo edocti, eam ciuitatem dicimus vere beatam esse, quæ est Ecclesia Dei, in qua uera erga Deum pietas, & sancta fratrum concordia uiget: sine quib. nec rerum copia, nec corporum dotes, nec uirtutum decora, ciuitatē beatam efficient. Iam uero cum in impari coniugio, alij liberorū patris pietatē, alij matris superstitionē sequuntur, aut cōtra, quæ spes esse poterit, ut inde ciues prodeant ueræ pietatis & cōcordiæ amantes? Impij proinde & erga Ecclesiam, & erga Remp. erunt, qui sibi adiungunt in coniugio, prophanæ superstitionis homines, unde sperari non potest, ut liberi inde nascantur, quibus uel pietas uel concordia cordi sit futura: uel committi posit cū fructu Ecclesiæ aut reipub. ulla functio.

QVINTA, Sunt quoque exempla piorum hominum nobis proponenda, qui non secus abhorruerunt à prophanorum hominum nuptijs, quam à peste nocentissima. Abraham iam senex seruum suum seniorem iuramento obstringit, ne Isaaco filio alienigenam uxorem det ex Cananæis: sed ex terra patria aliquam accersat. Sed quare hoc fecit? Ne pertinacia superstitionis Cananæorum fieret occasio distractionis animorum, & impediretur inuocatio. Rebecca mater Iacobi ita ait: Si acceperit Iacob vxorem de stirpe terræ huius, nolo uiuere. Ioseph & Moses in Ægypto, etsi in maxima dignitate erant constituti apud Ægyptios, & poterant sibi delegisse nobilissimas & ditissimas: tamen Sacerdotum sibi quærebant filias, quæ Ægyptiaca idolomania non ita erant contaminatæ: nam cum doctrina

Ioseph & Mosis essent patres instituti, filias habuerunt haud dubie veræ religionis amantes. Tobias similiter iunior ex mandato patris duxit Saram, Raguelis contribulis sui & sancti viri filiam in vxorem, ne impari coniugio implicitus à Deo paulatim deficeret, sicut multi fecerũt, qui duxerunt alienigenas. Ita Prophetæ omnes & multi reges abhorruerunt à prophanis nuptijs. Sciuerunt enim sancti Patres maxime displicere Deo societatem coniugij cum impijs, nec ignorarunt hanc prophanam societatem, non minimam præbuisse vniuersali diluuio caussam.

SEXTA. Cogitandum est periculum contagionis, & communicationis alieni peccati. Propter hoc periculo Deus interdixit suo populo Israelitico ducere alienigenas, hoc est, alienas à fide in uxores, Exod. 34. Nec vxorem de filiabus eorum accipies filijs tuis, ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant in Deo suo, filios tuos. Nehemiæ 13. Adiuraui eos in Deo, vt non darent filias suas filijs eorum, & non acciperent de filiabus eorum filijs suis, & sibimetipsis dicens: Numquit non in huiusmodi peccauit Salomon rex Israel? & certe in gentibus multis non erat rex similis ei, & dilectus Deo suo erat, & posuit eum Deus regem super omnem Israel, & ipsum tamen duxerunt ad peccatum mulieres alienigenæ. Augustinus: Dominus per Esdram iussit viros dimittere vxores alienigenas, ne & ipsi seducerentur per eas, & colerent Deos alienos. Merito enim quas duxerunt Domino prohibente, Domino iubente dimiserunt. Et Ambrosius: Caue ne alienam à fide tua vxorem tibi accersas. Facillime enim fieri potest, vt vxor alterius religionis, & infecta superstitiosis cultibus, virum etiam pijssimum ac prudentissimum amore captum blanditijs suis, ad impias opiniones & idololatricos cultus traducat atq; seducat. Est autem hoc periculum, contagionis omnibus quidem, ac omnium maxime illustribus personis cauendum, quarum vitia latius serpunt, & sæpe, non dico familias, sed integra regna polluunt & euertunt. Notum est exemplum Salomonis, quod paulo antea attigimus. Notum est exemplum impij Achab, qui ducta in vxorem Iesabele, filia regis Sydoniorum, auxit impietatem cultu idolorum, quæ secum aduexit Iesabel: unde secuta est maxima cœcitas in populo Dei, & horrenda persecutio Prophetarum Dei, qui istos idololatricos cultus reprehenderunt. Dici non potest quam grauiter vulnerentur piorum animi, quando audiunt pios principes adiungere sibi in coniugio personas Papisticæ religionis. Nam hanc rem facile intelligunt vergere in pernitiem veræ religionis, non sine multarum animarum certissimo interitu. Hodie princeps quidam viuit, qui doctus veram religionem, quam & ipse amplexus est, & subditis commendauit, quæ res multis pijs & sanctis Dei angelis magno gaudio fuit. Hic postea ducta vxore papisticæ superstitioni addicta, voluit quidem constanter in vera religione, quam amplexus erat persistere, putabat enim se suosq; superstitione vxoris minime pollui posse. Sperabat forte fore, vt vxor suo exemplo paulatim superstitioni valediceret, & veram religionem secũ amplecteretur. Sed quid fit? Vxor papisticæ religionis Idolum pertinaciter colit, & Missam sibi celebrari quotidie curat. Verum cum progressu temporis animaduerteret à se deficere plerosque eorum, qui in initio secum Papisticæ religioni adhærebant, & amplecti religionem veram, cui maritus eius addictus fuit, ægrius tulit, & tandẽ ex mœrore animi in μανίαν incidit. Hoc cum maritus animaduerteret, sperans se posse mutata religionis forma, vxoris animum offensum placare, vt ita tandem mens mota restitueretur, Papatum est iterum amplexus, repudiato Euangelio Christi, non sine maximo scandalo & ingenti piorum omnium dolore. Huius factum mox secuti sunt pleriq; ex subditis. Quid quæso hoc facto sceleratius? repudiatur Christus Ecclesiæ sponsus: Euangelij vox aboletur: mos geritur affectibus superstitiosæ fœminæ in contumeliam Dei: contristatur Spiritus sanctus in multorum cordibus: castra Christi perfide deseruntur: fit defectio proditoria à Christo duce ad Satanam hostem Dei: produntur Ecclesiæ ciues, atq; ita autor horum malorum fit reus multorum alienorum peccatorum: & nisi resipuerit, audiet olim Filium Dei se negaturum coram Patre cœlesti, quem hic coram hominibus turpiter abnegauit. Quare non est vt quisquã tantum suis viribus aut sapientiæ tribuat, vt putet se non posse mulieris aut blanditijs, uel quærelis à ueritate abduci in errores.

SAMSONE quis fortior? At ille à fœmina alienigena est deceptus. Salomone quis sapientior? at ille in gratiam fœminarum se turpiter prostituit idolis. Non igitur suaserim ut pius, spe conuersionis eius quam cupit in uxorem, se in periculum conijciat: nam ut euentus est incertus (superstitio enim ubi altas radices egit in personis potissimum pollentibus autoritate vix ulla arte euelli poterit) ita pericula certissima sunt: quæ, qui non cauet, Deum tentat: nam fiducia sapientiæ & constantiæ suæ, corrigit legem Dei, qua cauetur ne quis alienam à fide in uxorem ducat. Quam legem non dubito uniuersalem esse, cum eius ratio sit communis. Nam non minus interest Christianis hodie, quam olim Iudæis fugere occasiones idololatriæ. Neque male dictum Pauli huc accommodatur: Ne ducatis iugum cum infideli-

delibus,hoc est, ne commisceatis vos infidelium pollutionibus. Nam coniugia contracta cum infidelibus fiunt laquei, quibus implicantur tam viri quam mulieres ad impietatis consensum. Hactenus de quæstionibus propositis: nunc reuertamur ad nostrum Apostolum.

Cum multa haberem vobis scribenda, nolui per cartam & atramentum, sed spero me venturum ad vos, & præsentem præsentibus locuturum, vt gaudium nostrum sit completum.

Clausurus Epistolam excusat breuitatem, cuius rei caussam adiungit, à spe sui aduentus ad ipsos, scilicet matrem & filios, cum quibus pollicetur se coram locuturum, vt gaudium mutuum sit plenum, id est, verum, vt quod optimum obiectum habeat. Significat ergo quod non de rebus huius vitæ, sed æternæ potius, sit cum illis collaturus, videlicet vt & ipsi plenius doceantur vias Domini, & ipse Apostolus consolationem percipiat ex mutua fide. Obseruetur locus de mutuo Christianorum gaudio, quod inde proficiscitur, quod coram se mutuo verbo Dei confirment & consolentur, vt Paulus loquitur ad Rom. 1. Desidero, inquit, videre vos, vt aliquod impartiar vobis donum spirituale, ad vos stabiliendos, hoc est, vt communem consolationem percipiam apud vos per mutuam fidem vestram simul & meam. Porro inter gaudium piorum & impiorum, hoc est discrimen. Impij vel ex alieno malo gaudent, vnde ἐπιχαιρέκακοι græcis dicuntur: vel ex præsentis boni opinione, vt ille diues in Euangelio, qui de horreis destruendis, & nouis & amplioribus ædificandis deliberauit, quem Dominus stultum pronunciat. Non igitur immerito impiorum seu mundi gaudium ab Augustino dicitur, gaudium vanitatis. GAVDIVM autem piorum habet caussas Spiritum sanctum, verbum Dei, quo concipitur firma cognitio misericordiæ Dei in Christo Iesu, viuam promissionis fiduciam in corde, bonam conscientiam, & certam spem promissæ liberationis ab omnibus malis, & vitæ æternæ. Per hoc gaudium pij acquiescunt in Domino, & in omnibus, cum prosperis, tum aduersis, spe bona se sustentant, scientes, quod non fallere possit, qui promisit. Christus Dominus iubet suos gaudere & exultare cum varijs premuntur afflictionibus & persecutionibus. Et Iacobus vult vt Christiani existiment omne, id est, plenum & solidum gaudium esse cum in varias tentationes inciderint. Hoc, tametsi rationi videtur paradoxon, vt quod abhorreat ab omnium sanorum communi sensu: tamen vere pij experiuntur in se verissimum esse. Iob in summa sua afflictione hoc spirituali gaudio exultauit, vnde prorupit in hanc vocem: Scio quod Redemtor meus viuit, & in nouissimo die resurrecturus sum. Atq; in hunc modum omnes Sancti sub cruce, & præsenti sensu, & futuro euentu gaudent. Sensu quidem, quia habent in se Spiritum sanctum consolantem & erigentem se aduersus crucis acerbitatem. Euentu vero, quia sciunt se glorificandos olim cum Domino, cui hic in cruce sunt conformes. Dicitur autem hoc gaudium sanctorum Augustino, gaudium veritatis.

Salutãt te filij sororis tuæ electæ, Amẽ.

Salutatio eorum mutua, qui in diuersis locis degunt mutuum amorem veluti silentio sopitum, excitare solet, quare eam non negligendam esse putauit Apostolus.

ARGVMENTVM
IN EPISTOLAM IOHANNIS TERTIAM.

POST EPIGRAPHAM ET SALVTATIONEM, CAII pietatem & in pauperes sanctos liberalitatem prædicat. Deinde quendam Diotrephen carpit, propterea, quod non solum primatum in Ecclesia expetierit: sed etiam durior fuerit erga fratres, adeo quod ne hospitio quidem sanctos excipere voluerit, cuius exemplum ne imitetur Caius, monet Apostolos. Postea, commendata Demetrij cuiusdam pietate, Epistolium salutationibus claudit.

EXEGESIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Senior

SENIOR Caio dilecto, quem ego diligo in veritate.

Epigrapha hæc autorem Epistolæ,& cui sit scripta indicat. Deinde, quo sit acceptior Epistola, suum erga Caium affectum testatur Apostolus. In veritate diligere, id est, vere & sincere.

Dilecte inprimis opto,vt prospere agas & valeas, quemadmodum prospere agit anima tua.

Optat Caio cum animæ salute corporis incolumitatem, seu felicem rerum successum, quæ duo præcipua bona sunt hominis, cum eius status optimus respiciatur. Vocabulum græcum, quo hic vtitur Apostolus εὐοδοῦσθαι, à facilitate viæ sumtum est. Qui enim recta via bona & facili procedit εὐοδοῦσθαι dicitur. Deinde, quia via phrasi scripturæ rationem & institutum vitæ significat, transfertur vocabulum ad animi affectionem bonam, & actiones hominis congruentes, vt εὐοδοῦσθαι dicatur, qui bene affectus est, qui prospere agit, cuiq; omnia feliciter cedunt. In hac significatione accipitur vocabulum hoc, in Psalmo primo: Omnia quæcunq; faciet εὐοδωθήσονται, id est, bene cedent: seu vt vetus interpres reddit, prosperabuntur, hoc est, felicia & fausta erunt.

Gauisus sum valde cum venissent fratres & testimonium reddidissent veritati tuæ, quemadmodum tu in veritate ambulas.

Testatur se Apostolus gaudere inprimis de honestate & integritate vitæ Caij, quam multi fratres suo testimonio ornant. Atq; ostendit Apostolus quomodo affecti esse debeamus erga eiusdẽ religionis consortes.

Maius enim gaudiũ non habeo, quam quod audio filios meos in veritate ambulare.

Ratio gaudij à paterno affectu doctoris erga suos discipulos, quos filios ideo vocat, quia eos per verbum Deo genuit.

Dilecte fideliter facis quicquid operaris erga fratres & peregrinos.

Approbatio est pietatis Caij erga fratres, & peregrinos: Vt decet, inquit, pium & fidelem hominem, te humanum & beneuolum fratribus & peregrinis exhibes. Commendatur nobis hoc exemplo sancta hospitalitas & pius erga peregrinos candor.

Qui testimonium ferunt tuæ dilectioni coram Ecclesia, quos, recte facies, si prosecutus fueris vt Deo dignum est.

Sponte, vt dicitur, currenti calcar addit. Dignum est Deo, inquit, fratres & peregrinos amanter complecti, eosque fouere, nam ita Dominus ait: Qui vos recipit, me recipit. Proinde qui filij Dei esse & nominari volunt, se mutua caritate & beneuolentia complectantur.

Nam pro nomine eius profecti sunt, nihil accipientes à Gentibus. Nos ergo debemus accipere huiusmodi, vt cooperarij simus veritati.

Ætiologia est. Digne Deo facit, qui eos, qui nomine Dei legatione funguntur, complectitur, idq; maxime, si ob ingratitudinem hominum cogantur sedes mutare, vt simus ministri seu cooperarij veritati, hoc est, vt ipsi quoque aliquid conferamus ad veritatis propagationem & conseruationem. Porro in Caio, cuius hic pietatem & liberalitatem erga fratres prædicat Apostolus, duo spectentur, videlicet præmium virtutis,& imitatio exempli. Præmium virtutis Caij non est minimum, quod ornetur testimonio tanti Apostoli,& commendetur ipsius pietas & dilectio toti Ecclesiæ. Donec enim hic mundus stabit, manebit apud Ecclesiam Dei huius viri gloria, & perpetuo iusticia eius celebrabitur, iuxta regulam Psal. 112. In memoria æterna erit iustus. Etsi autem antiqua gratia, vt ait Pindarus, dormit apud homines: tamen Deum nulla vnquam capit obliuio piorum, & apud pios semper dulcis remanebit recordatio benefactorum. Cum, contra impiorum memoria vel prorsus nulla erit, vel omnino infamis & tristis, vt alij exemplis deterreantur, ita enim Psalmus ait: Vultus Domini super facientes malum, vt succidat è terra memoriam eorum. Quia autem hoc pietatis præmium non in omnibus cernitur: multi enim pij

& ſancti homines mortui ſunt, quorum ne nomina quidem ſunt apud homines reliqua, teſtimonium eſt de futuro iudicio, in quo ſpectantibus omnibus creaturis reddetur præmium virtuti & pietati, & ſupplicium debitum malitiæ & contumaciæ. Cogitatio proinde huius præmij nos excitet ad pietatis & virtutis ſtudium, ad diligentiam in formandis moribus, iuxta voluntatem Dei, & laudabilium Sanctorum exempla. Non moueamur multitudine peccantium, ſed dulciſsima virtutis imago, & eius fructus nobis perpetuo verſetur ob oculos.

Deinde ſpectetur in Caio imitatio exempli, qua nos eius pietatem & reliquas virtutes exprimamus. Ne quis autem erret in modo imitationis Sanctorum, tenenda eſt regula, quæ eſt uox Dei de faciendis & uitandis, & aſpiciatur archetypus Ieſus Chriſtus. Ita enim Paulus ait: Eſtote imitatores mei, ſicut & ego Ieſu Chriſti. Imitemur ergo ſanctos Patres, quatenus in ſincera doctrina & ſanctis moribus nos ad Chriſtum ducunt, Non ſimus ſegnes, ſed imitatores eorum, qui per fidem & patientiam obtinent promiſſam hæreditatem. Eſt præterea in imitatione uidendum, an factum contineatur ſub uniuerſali mandato, ad quos omnes ex æquo obligantur: uel ad certas perſonas aut populos pertineat. Si uniuerſale factum eſt, hoc eſt, ſi obligat mandatum Dei uniuerſaliter ſine exceptione, imitatio eſt pia & laudabilis, ut cum fidem, pietatem, conſtantiam, liberalitatem, & alias quaſuis uirtutes, quorumcunque ſanctorum imitemur. At ſi factum ſub perſonali mandato continetur, imitatio non debet eſſe uniuerſalis in ſpecie, ſed in genere tantum, ne uiolentur catholica præcepta. Abraham parat ſe ad iugulandum & offerendum Deo filium ſuum Iſaac, quod factum vehementer Deo placuit. Verum cum hoc factum imitantur multæ gentes, adeoque multi ex Iudæis, horribiliter peccant: nam perſonale præceptum datum Abrahamo, pugnat cum uniuerſali præcepto, Non occides. Diues ille in Euangelio, iubetur ſi perfectus eſſe uelit, ut uadat & uendat omnia quæ poſsidet, & det pauperibus. Hoc perſonale mandatum cum imitandum proponitur pijs patribusfamilias, ſanctis regibus & alijs, pugnat cum uniuerſali quod eſt omnibus datum, videlicet ut patresfamilias, pij reges, ſint domini ſuorum fontium, & prudenter eos deriuari foras permittant. Non ergo eſt hæc imitatio laudabilis, nec præcepta in ſpecie. Iohannes Baptiſta uixit ſolitarius in deſerto, ueſte non ſplendida vſus eſt, cibus illi fuit minime delicatus. Hunc primum κακοζηλίᾳ quadam imitati ſunt Eremitæ, qui in deſertis in ſuis mandris habitabant, & multos ſecum inuitarunt ad ſimile uitæ genus. Inter hos maxime prædicatur Barlaam quidam, qui etiam regnũ filijs perſuaſit, vt relictis regnis & poſſeſsionibus, ſe in ſolitudinem abderent. Deinde paulatim creuit ſuperſtitio, donec omnia luſtris Monachorum impleta ſunt, non ſine maxima veræ pietatis iactura. Verum in hoc errarunt omnes, quod ex ſpeciali facto & perſonali fecerunt vniuerſalem regulã. Atq; ita diligenter ſpectandum eſt, quando Sanctorum exempla imitanda ſunt in genere facti, & quando in ſpecie, ne implicemur erroribus Monachorum, cum certiſsimo animarũ noſtrarum periculo.

Scripſi Eccleſiæ, ſed qui primatum inter eos ambit Diotrephes, non recipit nos.

Hæc ſecunda Epiſtolæ pars querela eſt. Conqueritur enim Apoſtolus de Diotrephe homine ſuperbo, garrulo, auaro & contumaci: qui cum primatum Eccleſiæ ambiret, ipſum etiam Apoſtolum in ordinem redigere uoluit. Nam cum Apoſtolus ſcriberet Eccleſiæ, in qua fuit Caius, (quam nam autem putat Eccleſiam, Babylonicam ne, an aliam, incertum eſt) hic Diotrephes Apoſtoli autoritatem non agnouit, ſed ipſe ſibi in Eccleſiam primatum vendicauit, forte quia penes illum fuerit ſumma Reipub. iſtius gubernatio politica. Eſt enim valde vſitatum, ut ubi ſuperbi πλεονέκται veniant ad dignitatem aliquam, & ſublimius munus ſiue in politia, ſiue in Eccleſia rarius ſe contineant intra metas: ſed ſe ſuperbe ingerant in aliorum quoq; officia, non contenti propriæ uocationis terminis. Sic in ciuili dignitate conſtituti, ſæpe ſibi dominium in Eccleſiam uſurpant, & contra fungentes munere Eccleſiaſtico, ſe interdum in magiſtratus ciuilis officium ingerunt, quæ res ſæpe fuit, eſt & erit occaſio magnæ ruinæ, cum in Eccleſia, tum in republica. Hoc uitium Græcis uocatur πολυπραγμοσύνη, latine curioſitas, uitium omnium peſsimum & nocentiſsimum, iuxta græcum illum uerſiculum: τῆς πολυπραγμοσύνης οὐδὲν χερειότερον ἄλλο. Porrò, cum hoc loco ſuperbia Diotrephis carpitur, qui primatũ in Eccleſia ambiuit, diligenter diſcernendum eſt inter primatum ipſum in certa & particulari Eccleſia, & primatus ambitionem. In Eccleſia, ut in alijs ſtatibus opus eſt ordine, qui ſine ordinatione perſonarum iuxta Geometricam proportionem neceſſe, nec conuerſari poteſt. Quare neceſſe eſt, ut in Eccleſia alij alios dignitate ordinis præcedant: ſine tamen ſuperbo dominio in clerum Domini, hoc eſt, in Eccleſiam. Nam ubi omnes pares eſſe uolunt dignitate & ordine, ibi locum habet illud Poëtæ: τῶν νομάδων ἀκούει οὐδεὶς οὐδὲν οὐδενός, hoc eſt, ubi eſt anarchia, nemo alterum audit quicquam, ſed omnia ſurſum deorſum feruntur cœco

impetu.

impetu. In Ecclesia primitiua alij fuerunt Apostoli, alij Euangelistæ, alij Pastores, alij Prophetæ: etsi autem hi omnes hoc habebant commune, quod eiusdem Ecclesiæ Dei fuerunt architecti: tamen præeminebant alijs Apostoli & dignitate officij, & donis. Sic Timotheus Ephesi, & Titus in Creta, alios dignitate & ordine præcedebant. Quibus regula agendi erat non affectus animi, sed uox Euangelij & exemplum Christi Domini. Non enim quicquam putabant sibi licere, nisi quod & uox Dei dictaret, & Christi exemplum confirmaret. Sciuerunt sibi potestatem datam esse ad ædificationem, non ad destructionem. Super fundamentum igitur, ut periti architecti ædificauerunt, non extra fundamentum. Fundamentum autem est vnicum, uidelicet Iesus Christus. Ædificandi ratio ex Prophetis & Apostolicis scriptis petenda est.

Porrò, ut ordo ille, quem necessarium in Ecclesia esse iudico, sit sine uitio, in eo spectentur personarum ad officia electio, agendi regula, autoritatis modus & finis administrationis. Electio personarum in Ecclesia sit libera, iuxta honestam, piam, receptam approbatamq; ordinationem. Censura morum, exploratio doctrinæ, facultatis præstandi officij examinatio, & legitima ordinatio, exemplo Apostolorum adhibeantur cum seria Dei inuocatione. Electus approbatus & ordinatus, in agendo sequatur certam regulam, hoc est, vel monstratam uerbo Dei, cum de doctrina agitur, uel graui autoritate gubernatorum Ecclesiæ præscriptam & commendatam, cum de disciplina & morum externorum gubernatione quæritur. Contra, præter & ultra regulam non extendatur autoritas ullius, quantiscunque uirtutibus aut donis pollere uideatur: sed in rebus ambiguis, exemplo Apostolorum, & eorum piorum successorum, quærantur Synodorum & piorum Conciliorum uoces & suffragia: quibus acquiescendum est, donec à prima regula, quæ est uox Dei, non discedant. Finis administrationis Ecclesiæ semper uersetur ob oculos, qui est, ut colligatur Christo æterna Ecclesia, in qua concorditer Deum celebremus, nos inuicem diligamus, ac foueamus: quo integer sit & incolumis Ecclesiæ status in gloriam & laudem Dei. Quamdiu hos limites non transgredimur, non est in uitio si quis alijs donis, laboribus, pietate & uocatione superior, etiam dignitatis locum obtineat sublimiorem. Verum ambitio primatus in Ecclesiam, qualis huius Diotrephis fuit, semper est culpabilis & pernitiosa. Nam, vt à mala caussa, nempe superbia & φιλαυτίᾳ procedit: ita tendit ad pessimum finem, videlicet ruinam Ecclesiæ, oppresionem bonorum in Ecclesia, euersionem ueræ pietatis, & extructionem regni Antichristi: quod, qui non uidet in pontificibus Romanis, plane cœcus est. Quid enim mali ambitio istorum Pontificum non pepererat? An non Ecclesijs in orbe maximam ruinam attulit? An non homines sanctos & pios innumeros perdidit? An non inde Antichristi imperium cœpit, creuit & latissime dilatatum est? Adeo uerum est uaticinium Gregorij Magni: nam hunc scribunt dixisse, illum fore Antichristum, qui uniuersalis Episcopus haberi uellet, & omnium Ecclesiarum caput. Etsi autem hoc rectum à Gregorio dictum est: tamē nemo unquam tot monstra superstitionum & idolorum in Ecclesiam inuexit, sicut ille. Hic autor Canonis Missæ dicitur: hic ritus Missarum excogitauit pro uiuis & mortuis: hic, loco Dei, spiritibus immundis, qui finxerunt se animas defunctorum, credidit: hic imagines sanctorum circumferri præcepit: hic infinitis alijs ceremonijs Ecclesiam obruit, atque adeo in locum uerbi Dei traditiones humanas substituit.

Propterea si venero suggeram ipsius facinora quæ facit, verbis improbis garriens in nos, quique etiam hic non contentus, neq; ipse recipit fratres, & qui volunt recipere prohibet, & ex Ecclesia eijcit.

Cōminatio est conditionalis. Nam iuxta Græcorum dictum, τὸ μέλλον ἀόρατον. Dicit enim: Si uenero, scilicet Deo ita disponente, suggeram ipsius facinora, hoc est, in memoriam illi reuocabo, & ponam illi ob oculos, quæ improbe facit. Et quatuor insignia eius flagitia, quæ sunt ambitionis ἀκόλουθα notat breuissime. PRIMVM, quod maledictorum garrulitate incessat Apostolum. Vocabulum autem quo hic utitur Apostolus, φλυαρῶν, vel à feruentibus ollis sumtum est, quæ cum ebulliunt, φλυεῖν dicuntur: uel à uomentibus & eructantibus præ crapula, ut alludere uideatur Apostolus ad dictum Salomonis Prouerb. 15. Os stultorum eructat stulticiam. Hæc linguæ petulantia extreme damnanda est. Nam cū lingua sit data ut alij alios de Deo, de natura rerum, de uirtutum officijs. Item ut alios in quibusuis necessitatibus & honestis rebus communicatione sermonis iuuemus: profecto summū scelus est, si contra Deū, & ad nocendum alijs quouis modo conferatur. SECVNDVM, quod fratres non recipiat, quod sane nihil aliud est, quam ipsum Christum abnegare, quomodo enim putandus est Christum suscipere, qui eius membra in necessitate domo excludit.

TERTIVM, quod prohibeat ne quis recipiat. Hæc vehemens exaggeratio eſt ſceleris Diotrephis. Crudele eſt Chriſtum in ſuis membris domo excludere: ſed omnem crudelitatem & immanitatem excedit, prohibere ne alij hoc debitum officium præſtent. QVARTVM, quod etiam ſanctos ex Eccleſia eijciat. Hoc ſuperioribus atrocius eſt. Vt enim atrocius eſt animam lædere, quam corpus affligere: ita grandius eſt flagitium ab Eccleſia excludere inſontem, quam ex domo. Etſi illa excluſio non nocet excluſo, modo ſit ſine crimine: qui enim mente, corde, & vitæ innocentia eſt in ſocietate Sanctorum, nihil illi nocet, quod ad ſalutem animæ, ſi corpore excludatur. Et contra, nihil prodeſt, ſi quis in cœtu ſanctorum, ſuperbe exultat, ſi abeſt potiori ſui parte nempe anima, ſicut hic Diotrephes, Iudas & alij. Sed omnium optimum eſt, vt Dauid etiam teſtatur, eſſe & corpore & animo in cœtu ſanctorum, vnanimi conſenſu inuocátium & laudantium Deum. Nos autem, vt ad certa capita omnia reuocemus, quo vſus huius loci magis ſit conſpicuus, duo ex hoc loco colligamus. Vnum, quid faciat honorum cupiditas & ambitio. Alterum, quodnam ſit miniſtrorum Dei officium, quando in tales, qualis hic Diotrephes fuit, incidunt. Hic Diotrephes ſuperbus & garrulus, ordinem Eccleſiaſticam ſeu φιλαδελφίαν verbis & factis labefactare conatur. Nam dum conſilio & exemplo alios præire deberet, ad ſanctam ſeruandam fraternitatem & concordiam, ipſe calumnijs concordiam ſcindit, ac pijs quantum poteſt detrahit, adeo ut ne quidem Apoſtolo parcat. Iohannes autem Apoſtolus iſtius improbi maledica garrulitate & impia prophanitate nequaquam abſterretur, quo minus ſuum faciat officium: ſed eum, etſi paucis, grauiſsimis tamen verbis proprijs depingit coloribus. Hoc Iohannis factum miniſtris verbi Dei ſit pro regula. Quapropter vt ſimilibus Caij dignum ferre teſtimonium pietatis & innocentiæ debent: ita huius Diotrephis ſectatoribus, ſuam ſuperbiam, ineptias, garrulitatem, & alia vitia ponent ob oculos, idq; vt illi, hoc eſt pij, qualis Caius fuit, excitentur magis ad perſeuerantiam in ſinceritate doctrinæ, ad integritatem & innocentiam morum. Creſcit enim laudata virtus: Hi vero, vt vel pudefiant & emendentur: vel ſi emendari nolint, alij ſciant eos tanquã peſtem fugiendos eſſe. Neq; hoc facere pugnat cũ caritate, qua debemus etiam inimicos diligere: Nam inimici ſunt quidem diligendi, ſed vſq; ad aras tantum, & melius eſt vt vnus ſi aliter fieri non poteſt, pereat quam vnitas. Vt interim taceã neceſsitatem officij præſtandi præferendam omnibus amicitiæ & dilectionis legibus, præſertim cum gloria Dei agitur & ſalus animarum. Animabit præterea hoc Iohannis exemplũ, miniſtros Euangelij cum petulantius excipiantur, vel verbis, vel ſcriptis aliorum, qui calumniando & deprauando aliorũ recte dicta & facta, quærunt ſibi nomen & famam apud homines, cum virtute & recte factis nihil laudis ipſi mereantur. Hic primum pij miniſtri Dei ſe conſolentur conſcientia recte factorũ, quæ vel ſola tãquam murus, opponi poteſt omnibus malignorum hominum calumnijs & obtrectationibus. Huc illud Poëtæ pertinet: Hic murus ahænus eſto: Nil conſcire ſibi nullaque palleſcere culpa. Deinde tueantur famam ſuam honeſta defenſione, ſeruata vnitate Eccleſiæ. Præterea euentum Deo committant, & imitentur Dauidis exemplum, qui ait: Pro eo quod ego diligo eos aduerſantur mihi, ego autem orabam. Adhæc, quia vt Xenophon ait: οὐ πάνυ γε ῥᾴδιόν ἐστιν εὑρεῖν ἔργον ἐφ᾽ ᾧ οὐκ ἄν τις αἰτίαν ἔχοι. χαλεπὸν γὰρ οὕτω τι ποιῆσαι, ὥστε μηδὲν ἁμαρτεῖν. χαλεπὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντας μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν. id eſt: Non facile eſt inuenire opus ſine querela, difficile eſt enim, aliquid ita facere, vt nihil aberres. Difficile etiam, vt qui ſine errore aliquid fecerint, incidant in iudicem non iniquum. Decet vt ſinguli ſuas infirmitates agnoſcant, & in erratis iudicijs piorum ſe ſubijciant: Præſertim cum ſibi conſcij ſint nihil ſe mali ex propoſito vel dixiſſe, vel ſcripſiſſe: ſed quæſiuiſſe gloriam Dei & ædificationem Eccleſiæ. Poſtremo reuocent in memoriam exempla piorum, vt Moſis, Prophetarum, Chriſti, Apoſtolorum & aliorum ſanctorum, qui ſimiles calumnias experti ſunt, quas tamen patientia & forti animo ſuperarunt. Ex multis vnum adijciam ex Caſsiano: Quidam, inquit, ſenex, cum apud Alexandriam infidelium turba conſtipatus, maledictis impulſibuſq; agitaretur, & ab eo quærerent, quid vnquam miraculi feciſſet Deus eius Chriſtus: reſpondit, vt ijs, quas infertis atq; maioribus non mouear neque offendar iniurijs. Hoc reſponſo ſignificauit, quantum ſit fidei robur in quauis perſecutione & calumnia. fieri enim non poteſt, vt qui vera fide præditus ſit, ſuccumbat in vllo, vel grauiſsimo perſecutionum certamine. Stat ſiquidem immotum dictum Apoſtoli: Hæc eſt victoria quæ vicit mundum fides noſtra. Qui hiſce cogitationibus ſuum animum non confirmauerit, aduerſus calumnias & inſidias aduerſariorum vix quicquam audebit in tanta hominum peruerſitate & iudiciorum varietate. Nam ſi Iupiter, vt Poëta ait, non poteſt omnibus placere, ſiue pluat, ſiue ſerenus ſit: Non eſt quod nos ſperemus fore tutos à calumniatoribus quicquid fecerimus.

Cæterum, cum iam oſtenſum eſt, quibus modis ſuperabimus iniuſtas calumnias, ne ijs

fracti succumbamus: Nunc etiam nos admonendi sumus, ut & ipsi malum calumniæ fugiamus. Nam si eius, quod in alijs damnamus, nos ipsi rei deprehendimur, multiplici reatu obstringimur. Vt ergo nos frena linguæ nostræ, & calamo inijciamus, hæc ordine cogitentur: uidelicet quanta sit calumniæ & mendacij grauitas: quam multiplex pœna calumniatoribus immineat, & seria Christianismi seu uocationis nostræ cogitatio.

Grauitas calumniæ ex eo intelligi potest, quod in calumnijs quatuor horrenda scelera concurrant. Primum enim calumniator Deo conditori linguæ se opponit, cum eius opificium ad nocendum confert, quod ad iuuandum erat collatum. Secundo, sibi ipsi grauissime nocet. Nam se eximit de cœtu sanctorum hominum & angelorum, & concludit se in miserrimum Catalogum Diabolorum & prophanorum hominum. Nam & re & nomine communicat cum Diabolis. Dicuntur enim utriq; communi appellatione, Diaboli, hoc est, calumniatores. Nam ut Satan primos nostros parentes suis calumnijs in mortem coniecit: ita calumniatores, patris sui Diaboli uestigijs insistentes, eodem occupantur studio, uidelicet ut suis calumnijs hominibus insontibus pernitiem afferant, & si dicta & facta taxare nequeunt, mentem sibi ignotam uellicant, quasi per hypocrisin, uel collusionem cum hostibus non sincera mente omnia facta sint: ita imitantur plane genium patris sui Diaboli. Zoilus dictus κυὼν ῥητορικὸς ob calumniandi studium, interrogatur, cur sit tam effrenis linguæ & procliuis ad conuiciandum, respondet ὅτι ποιῆσαι κακῶς βουλόμενος οὐ δύναμαι, hoc est, quia cupiens male facere non possum: quo dicto significat calumniatoribus propositam esse pernitiem eorum quos calumnijs petunt. Tertio is qui audit calumnias & delectatur inclementibus dictis in absentem, fit etiam reus homicidij. Quarto, calumniator lædit grauissime eum quem calumnijs petit, atque ita fit reus non solum defectionis à Deo: sed etiam triplicis homicidij. SECVNDO, cogitetur pœna multiplex calumniæ, vt pœna Talionis. Iustissimum enim est iudicium Dei, iuxta regulam Sapientiæ 10. Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur: fit proinde sæpe, ut qui alijs struxit calumnias, ipse calumnijs oppressus tandem succumbat. Huc accedit fidei extinctio, gratiæ amissio, conscientiæ vastatio: breuiter tristissima de regno Christi eiectio. TERTIO, cogitetur vocationis nostræ dignitas & excellentia. Sumus enim vocati ad sanctificationem, adoptati in filios Dei, vt patrem cœlestem, sanctum, iustum & veracem imitemur, & gestemus eius imaginem in uera iusticia & sanctitate, quæ non potest stare cum calumnia, quæ est propria nota filiorum Diaboli. Nam si Christianismus, ut eum recte definit Gregorius Nyssenus, est imitatio diuinæ naturæ, & diuina natura est iusta, sancta, verax, manifeste se produnt nihil commune cum Christianismo habere, qui se indignis Christiano nomine calumnijs maculant. Quare memores grauitatis huius peccati, multiplicis reatus, & augustæ nostræ vocationis, calumnias omnes & mendacia remittamus ad mendacij & calumniarum patrem Diabolum.

Dilecte ne imiteris quod malum est, sed quod bonum.

Generalem regulam tradit, quæ quid in exemplis fugiendum, & quid sequendum sit, docet. Et quia nec omnia sanctorum facta imitanda sunt, nec omnia prophanorum opera sunt fugienda, vult vt quod malum est fugiamus à quouis perpetratum: & quod bonum est imitemur in quocunq; cernitur. Siquidem & sancti sæpe labuntur, & alij interdum simulacra quædam virtutum ostendunt. Vt igitur Dauidis adulterium vt malum, est fugiendum, & resipiscentia eiusdem, vt bona, amplectenda: ita Scipionis prophanitas vitanda est & castitas imitanda. Vt constantia confessionis Abdæ Persici in confessione est imitatione dignissima, & temeritas eiusdem destruentis πυρεῖα Persica, quæ fuit occasio persecutionis 30. annorum, ut noxia & intempestiua fugienda est: Ita Thiresiæ sacerdotis Thebani superstitio merito est vitanda, & constantia eiusdem in asserenda veritate, idq; coram Tyranno, omnib. pijs Euangelij ministris est imitanda. Ideo Paulus ait: Omnia probate, quod bonum est tenete. Vult ergo Paulus, non vt quiduis vel in sanctissimis imitandum nobis proponamus, sed quæ vt recto iudicio approbamus, ea etiam retineamus, imitando. Porrò quia hæc regula Apostoli latissime patet, placet nonnulla huc ascribere quo eius vsus fiat familiarior. IMITATIO omnis vel est consilij, uel facti seu morum, sed quia vtraq; varia est & multiplex, primum de imitatione consilij dicemus, quia autem hæc variat pro consiliariorum differentia, illorum discrimina videamus. SVNT itaq; sex consiliarij mali, quorum consilia vt pernitiosa fugienda sunt: horum quatuor sunt domestici, reliqui externi. Domestici seu interni à Paulo his nominibus appellantur: Caro, concupiscentia carnis, διάνοια carnis & voluntas carnis: hi enim omnis mali suasores sunt, & ideo magis cauendi, quia sunt domestici & familiares, & sub melle venena promunt. Externi, Paulo sunt duo, videlicet seculum mundi huius, & princeps aëris Diabolus. PRIMVS consiliarius malus & domesticus est caro, hoc est, corruptæ naturæ vitiositas, quæ dicitur

citur peccatum originis, vt in illo Domini dicto: Quod natum est ex carne, caro est, id est, corruptum, peruersum, pollutum & inquinatum. Suggerit igitur talia consilia, qualis ipse est, quibus qui obtemperat, mortis reus efficitur, iuxta illud Pauli: Si secundum carnem vixeritis, moriemini, φρόνημα enim carnis mors est. SECVNDVS consiliarius malus & domesticus est concupiscentia carnis, qua scilicet caro seu peccatum originis efficax est ad producendos fructus, indolem carnis referentes, hoc est, pessimos. Huius concupiscentiæ vires, consilia pessima, omnes mortales in se experiuntur, quando autem huic obtemperat homo, dicitur peccatum in eo regnare, vt in illo Apostoli dicto: Ne regnet peccatum in mortali vestro corpore, vt obœdiatis ipsi in concupiscentijs eius. TERTIVS consiliarius malus & domesticus est διάνοια carnis, videlicet cum cogitatio excitata à concupiscentia carnis, ratiocinari ac disputare incipit. Hæc, quia cœca est, non potest nisi de tenebris consilia dare, vnde Paulus: Vani facti sunt, & obtenebratum desipiens cor eorum, cum se profitentur sapientes esse, stulti facti sunt. QVARTVS consiliarius malus & domesticus est voluntas carnis, quæ obtemperat ratiocinationi cœcæ intelligentiæ, & exequitur quicquid suadet. Hæc quia actionum imperatrix est & domina, fit vt & internæ & externæ vires illi obtemperent, & conentur efficere quod illa scelerate imperat. Hi quatuor consiliarij semper sunt efficaces in non renatis, & suis consilijs ad quæuis mala homines prophanos flectunt. Et tametsi ratio interdum ex igniculis honesti in natura relictis παρακαλεῖ, vt Aristoteles ait, ad optima tamen voluntas ipsa impetu quodam carnis & concupiscentiarum eius abripitur, non secus atq; nauicula ab aduersis vndis, renitente nauta, propellitur. QVINTVS consiliarius malus, inter externos primus, dicitur à Paulo, Seculum mundi huius, hoc est, mundi peruersi mores, infinita scandala, & omnium scelerum innumerabilia exempla. Hi mundi mores, hæc praua consuetudo pabulum est omnis nequitiæ, quo multi etiam inter eos qui decreuerunt Deum timere veluti saginati ferociunt, & contra deum feruntur petulantius. Hinc parentum pessimi mores, hinc pessima natorum educatio, hinc pessimi ciues prodeunt. Nam dum homines multitudinem peccantium intuentur, quasi consilio eorum excitantur ad omne malum perpetrandum. SEXTVS consiliarius malus, inter externos secundus, est princeps huius aëris, hoc est, Diabolus, qui, vt testatur historia de Iuda, intrat in corda hominum, atq; eos ad varia flagitia hortatur & impellit, vt hoc modo destruat regnum Christi, habeat socios omnium scelerum aduersus Deum, & consortes æternorum suppliciorũ. HIS sex malis consiliarijs obtemperant omnes, qui non per spiritum Dei renati sunt. Nam hi alios habent consiliarios, quibus obtemperare conantur, & sunt similiter sex, qui se opponunt malis istis consiliarijs, quos posuimus. Horum Primus est spiritus, qui se carnis consilijs opponit. Est autem hic spiritus motus quem excitat Spiritus sanctus in cordibus credentium, & est fons omnium piarum actionum in hominibus. Vt enim quod natum est ex carne, caro est: ita quod natum est ex spiritu, spiritus est, hoc est, integrum, rectum, sanctum, sincerũ. SECVNDVS consiliarius bonus est concupiscentia spiritus, quæ in pijs solummodo & conuersis locum habet. Quomodo autem hæc se opponit concupiscentiæ carnis, quam secundo loco posuimus inter malos consiliarios, ostendit Paulus ad Galat. 5. vbi ait: Caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnem, hæc enim sibi inuicem aduersantur. Quid autem hæc spiritus concupiscentia suadet, exponit Paulus in eodem capite, cum ait: Fructus spiritus est caritas, pax, lenitas, benignitas, fides, mansuetudo, temperantia. TERTIVS consiliarius bonus est διάνοια spiritus, quæ opponitur διανοίᾳ carnis. Hæc διάνοια spiritus, principia suæ ratiocinationis tanquam cõsultationes quasdam habet oracula Dei, à quib. nec cõcludendo nec agendo discedit. Hinc Dauid: Testimonia tua viri cõsiliarij mei. Ex his quid credendum, quid faciendum, quomodo patiendum, concludit firmissimis demonstrationibus, tanquam amussi quadam diuina & infallibili. Nihil enim aggreditur, priusquam audiuerit hanc vocem: Hæc dicit Dominus Sebaoth. Vnde fit vt hæc spiritus διάνοια acutum cernat, cum interim διάνοια carnis in rebus ad salutẽ spectantibus prorsus sit cœca. QVARTVS consiliarius bonus est voluntas spiritus, quæ opponitur voluntati carnis. Hæc spiritus voluntas consistit in bono proposito, & semper impetrat quæ pia & recta sunt iudicio mentis illuminatæ Spiritu sancto, & doctæ per verbum Dei. In hac constanti voluntate spiritus sita est perfectio Christiana, Nam hæc nihil aliud est, quã constanti voluntate anteponere omnibus reb. mundi, vel nobis dulcissimis, & pretiosissimis, obœdientiã erga Deũ, exemplo patris nostri Abrahæ, Genes. 22. QVINTVS consiliarius bonus, qui opponitur seculo mundi huius, est cœtus castissimorum spirituum & piorum hominum, quibus nihil iucundius, nihil antiquius, nihil carius fuit, quam Deo obœdire, pie, sancteque viuendo. SEXTVS consiliarius, qui opponitur principi aëris huius, hoc est, Diabolo, est Christus Iesus Dominus noster, qui venit in mundũ, vt reparet imaginem Dei in homine. Hic pecca-

tum expiat, obœdientiam suam credentibus imputat, spiritu sanctificat. Breuiter, facit vt & velimus & faciamus quæ Deo grata sunt. HACTENVS de consiliarijs malis, quorum scopus est mors & damnatio hominum, Et de bonis, qui rectum salutis iter monstrant. Iam in hominis potestate est positum sequi vel hos vel illos, iuxta illud Deut. II. Ecce ego ponam coram vobis hodie benedictionem & maledictionem. Benedictionem, si obœdiueritis præceptis Domini Dei vestri: Maledictionem vero, si non obœdieritis præceptis Domini Dei vestri, sed recesseritis de via, quam ego præcipio vobis. Huc vsque de imitatione consilij: Nunc de imitatione factorum seu morum dicam, idq; breuissime. Nam, qualis hæc imitatio esse debeat, facile intelligi ex ijs, quæ hactenus dicta sunt, potest. Vt enim consilia mala merito vitanda sunt, & bona imitanda: ita etiam facta, quæ mala sunt, cauere: Et contra, quę vere bona sunt, imitari oportet. Vere bona dico propter ea, quæ speciem tantum boni habent: mala igitur à quibusuis facta, sunt vitanda, vt sunt inepta gestibus seu habitu, criminosa moribus, impia doctrina & cultu, superstitiosa simulatione seu hypocrisi. Sunt siquidem, qui cum veras virtutes magnorum hominum assequi non possunt, gestus quosdam corporis imitantur inepte, more simiarum. Qui cum se ridiculos spectatoribus præbent, non carent culpa. Sunt qui adulterium Dauidis, ebrietatem Loth &c. imitari volunt, neglecta illorum pœnitentia, quam potius imitari debuissent. Non pauci impiam doctrinam & cultum idolatricum amplectuntur, quia vident multos, eosque potentissimos & sapientissimos in mundo, impiæ doctrinæ & idololatriæ defensores & patronos esse, leuitati ascribentes à maiorũ institutis deficere: qua ratione multi decepti, religionem veram, cuius tamen aliquem gustum habent, amplecti recusant. Nonnulli Monachorum, tanquam hominum sanctissimorum, superstitionem & hypocrisin in admiratione habent. His omnibus opponatur præceptum Pauli: Omnia probate, quod bonum est tenete. Et hæc regula Apostoli nostri: Ne imiteris quod malum est, sed quod bonum est. Summa huc redit. Moralia facta, præcepta lege Dei, imitemur à quibusuis facta. Proponamus nobis fidem, obœdientiam & patientiam Abrahæ patris nostri. Proponamus nobis filium Dei, adeoque omnes, qui eius virtutes imitantur. Exemplum, ait Dominus, præbui vobis, vt sicut ego feci vobis, ita etiam & vos faciatis. Item: Diligite vos inuicem, sicut ego dilexi vos.

Qui bene facit ex Deo est, qui autem male facit, non vidit Deum.

Ratio exhortationis ab effectuum contrariorum in contrarijs caussis collatione. Qui bene facit, ex Deo est. Est enim Deus & bonus ipse, & omnis boni caussa, Quare fieri non potest, quin bonus sit, qui ex Deo est. Contra vero, qui male facit, non vidit Deũ, id est, non nouit Deum, nam ex Diabolo est, qui & ipse malus est, & omnis mali caussa. Hoc pacto concludit Dominus aduersus suos aduersarios, Iohan. 8. Vos ex patre Diabolo estis, & concupiscentias patris vestri vultis facere. Proinde, vt benefaciendi studium, quo declaratur Dei vera noticia & nostri adoptio nobis hoc loco commendatur: ita contraria vitia, vt tanquam pestem, summa cura vitemus, monemur, vt quæ homines à Deo separent, eosq; Diabolo adiungant. Iniquitates vestræ (ait Esaias) diuiserunt inter vos & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius à vobis. EX Deo esse quid sit, in prima Iohannis Epistola sæpe declaratum est: Nihil enim est aliud, quam per fidem à Deo natum esse, & gratia Spiritus sancti regenitum. Quid autem sit benefacere, pulcra distributione docet Ezechias rex Esaiæ cap. 38. cum ait: Obsecro Domine, recordare nunc quomodo ambulauerim coram te, in veritate, in corde perfecto, & recte fecerim in oculis tuis. Hic duas partes boni operis facit, videlicet sinceritatẽ seu integritatẽ cordis fide purificati, quæ excludit hypocrisin, & executionem externam operis à Deo præcepti, idq; tanquam in oculis Dei. Nam is qui est scrutator cordium æstimat externum opus ex qualitate animi, qui, si integer fuerit, opus externum Deo probabitur: Sin vero pollutus opus Deo quantumuis in specie bonum & præclarum est abominabile.

Demetrio testimonium redditum est ab omnibus, & ab ipsa veritate, sed & nos testimonium perhibemus, & nostis quod nostrum testimonium verum est.

Vt exemplum Diotrephis affectãtis primatum in Ecclesia crudelis in fratres & inhospitalis, vitandum admonuit: ita pietatem & integritatem Demetrij imitandam Caio alijsq; pijs proponit. Prædicat autem Demetrium ex eo quod omnes pij, ipsa quoque veritas testentur de ipsius beneficentia, qua prosecutus est omnes qui ad ipsum diuerterunt. Nam cum Diotrephi inhumano aduersus hospites pios, opponit Demetrium, non dubium est, quin hæc commendatio Demetrij sit potissimum instituta propter hospitalitatem ipsius, qua ipse solebat

ſolebat excipere pauperes fratres, qui expulſis ſuis ſedibus in exilium, propter confeſsionem ſanæ doctrinæ, opus habuerunt refocillatione.

HINC nos duo diſcamus, Vnum, ſilentio non prætereundos eſſe eos, qui bene de Eccleſia & eius membris merentur. Eſt enim virtus omnibus merito prædicanda, Beneficentia erga membra Chriſti, qui ſibi factum reputat, quicquid in ſuos confertur, quemadmodum ſententia iudicis Chriſti in extremo die declarabit. Alterum, exemplo Demetrij, ſtudere honeſtæ famæ, vt ea nobis defunctis ſuperſit apud homines. Nam cum nihil in hac vita ſit melius bona conſcientia coram Deo, & bona fama apud homines: decet profecto vt præ omnibus rebus demus operam, vt hæc duo ſeruemus integra. Propter nos (ait Auguſtinus) conſcientia ſufficit nobis, propter vos fama noſtra non pollui, ſed pollere debet in vobis. Item, Duæ ſunt res, conſcientia & fama: Conſcientia neceſſaria eſt tibi, fama proximo tuo, qui fidens conſcientiæ ſuæ negligit famam ſuam, crudelis eſt.

Multa habebam quæ ſcriberem, ſed nolo per atramentum & calamum tibi ſcribere, ſpero autem fore, vt breui te videam, vtq; coram loquamur.

De hac concluſione Epiſtolæ vide ea, quæ in ſuperiorem Epiſtolam annotauimus.

Pax tibi.

Votum eſt Apoſtolicum, adeoque Chriſtianorum omnium. Pacis nomine ſignificatur & noſtri reconciliatio cum Deo, & omnis proſperitas.

Salutant te amici, ſaluta amicos nominatim.

Salutatio abſentum admonitio eſt mutui amoris, & teſtimonium beneuolentiæ, quo animi amicorum magis deuinciuntur.

SPLENDORE GENERIS, EXIMIA VIRTVTE, INSIGNI ERVDITIONE, ET PIETATE PRÆSTANTI VIRO NICOLAO CAAES, DOMINO DE TAARVP, SECRETARIO REGIO PRVDENTISSIMO, VETERI SVO AMICO AC FRATRI IN CHRISTO CARISSIMO, GRATIAM ET PACEM PRECATVR

10

NICOLAVS HEMMINGIVS.

VANTVM REFERAT VIR CLARISSIME IN HAC varietate opinionum & confusione, firma tenere argumenta & immota de religionis Christianæ, quam nos profitemur, certitudine, pij & cordati tentationibus spiritualibus tanquam procellis quibusdam seuissimi maris agitati facile intelligunt. Siue enim ad latissimam orbis terrarum partem, vbi v el Mahometici furores recepti sunt, vel aliæ horrendæ abominationes humanas mentes occupant, respicimus: siue Ecclesiæ vulnera intuemur, multa offeruntur quibus animi non satis confirmati horribiliter concutiuntur, Sed omissis alijs de Ecclesia sola dicamus.

20

Quanta quæso scandala deformantia Ecclesiam Dei suboriuntur? Quanti tumultus à Diabolis & hominibus indies magis magisq; excitantur? quantæ insidiæ à falsis fratribus? quantæ persecutiones à transfugis. Adeo Ecclesia Dei non immerito laceræ nauiculæ comparari potest, quæ & ventis & procellis huc illuc propellitur: quam non obrui & penitus submergi omnium maximum miraculum est. Potentes mundi, qui sapientia, autoritate, & diuitijs pollent, obstupescunt, quod non possint tam pusillum cœtum cōtemtorum in mundo hominum abolere, & nauiculam istam laceram procellis persecutionum obruere & submergere: Sed qui hoc fit: Filius Dei victor mundi, hoc est, Diaboli & omnium munitionum ipsius, sedet ad clauum huius nauiculæ, & sua diuina potentia tuetur hunc exiguum cœtum agnoscentium Euangelium & credentium. Ideo ipse præmonuit suos, ne in his horrendis confusionibus despondeant animum, ita enim ait Lucæ 12. Ne timeas tu pusille grex, nam complacitum est patri vestro dare vobis regnum. Matth. 16. Aedificabo Ecclesiam meam, & portæ inferorum non præualebunt aduersus eam: hoc est, nulla potentia, nulla sapientia, nulla sophistica, nulla consilia, nullæ denique insidiæ Diabolorum & hominum abolebunt Ecclesiam Christi. Siquidem is est qui dicit apud Prophetam: Consilium meum stabit, & omnis voluntas mea fiet. Quamuis igitur intus pauor, & foris pugnæ sint, vt loquitur Paulus: tamen contra omnem Satanæ potentiā inuicta stabit Ecclesiæ firmitas. Nam supra petram ædificata est. Quare vt incōcussa perpetuo manebit veritas Dei cui innititur fides: Ita Ecclesia nullis machinis euerti poterit. NE autem fluctuemus opinionibus extra hanc petram, & circumferamur quouis vento doctrinæ, prodest semper in conspectu habere fundamenta certitudinis, quibus hæc Dei veritas nititur. Sunt itaq; fundamenta immotæ certitudinis veritatis Dei, (hoc est verbi, super quo Dei Ecclesia extructa est) duplicia, cum quibus nulla

30

40

50

certi-

certitudo Philosophica conferri potest, videlicet Externa & interna testimonia. Externa voco, quæ in sensus nostros incurrunt, ac tanquam firmissima sigilla veritatẽ Dei, cui nititur Ecclesiæ fides victrix mundi, obsignant. Neq; hæc externa testimonia vnius generis sunt, sed multiplicia inueniuntur, vt sunt patefactio diuina, miraculorum varietas, certissima Prophetarum completio, consensus in doctrina & cultibus, tam longi temporis duratio, ac cruenta plurimorum martyrum confessio. Has sex partes externi testimonij immotæ veritatis doctrinæ Ecclesiæ ordine videamus.

10 PRIMA igitur pars externi testimonij est patefactio diuina, per quã Deus ipse de sua arcana sede procedens, se olim sanctis patribus patefecit: Quibus suum verbum, quod solum Ecclesia Dei amplectitur, commendauit de sui noticia, de vero cultu, de reparatione imaginis Dei in homine, per naturalem & essentialem imaginem Dei, Iesum Christum Dominum nostrum, de præmijs obœdientiæ erga Deum, & pœnis contumaciæ. In omnibus his apparitionibus diuinis, eadem doctrina alijs atque alijs verbis inculcatur. Tametsi autem Dominus sæpissime apparuisse legitur, nos tamen paucas eius apparitiones recitabimus: In quibus summam doctrinæ Ecclesiæ proponit, inculcat, illustrat.

20 PRIMVM itaq; Adamo post lapsum apparuit Genes. 3. & doctrinam Legis & Euangelij primus sua voce tradidit. Quod enim pœnas inflixit ob contumaciam primis parentib. nostris, in perpetuum testimonium iræ suæ aduersus peccatores, ad legem pertinet. Quod autẽ promisit Semen mulieris contriturum caput serpentis, vox Euangelij est. Quæ fidẽ requirit. Omnis enim promissio fide accipitur. Ex hac fide nouam obœdientiã Adam, Eua & Abel præstiterunt. In hac doctrina tradita primis parentib. semper acquiescit Ecclesia Dei. Hanc perpetuo amat, retinet, tuetur. Et sicut eam à maiorib. accepit, ita transmittit ad posteros. Deinde Deus apparuit Nohe, Gene. 6. 7. 9. ac facto stupendo vtramq; doctrinam Legis & Euangelij confirmauit. Nam tũ impœnitentes diluuio perdidit, Legis suæ sententiam executus est: 30 At cum Nohe credentem verbo suo & obœdientem sibi fide liberat, testimonium edidit seruatæ promissionis gratiæ, quæ est Euangelij. Post diluuium, vt doctrinam, hominum malicia quæ inundauerat iam super terrã, fere collapsam, instauraret, apparuit Abrahamo decies, eius filio Isaac bis, Nepoti Iacob septies. In quibus apparitionibus eadem doctrina est proposita, & promissionis verbum clarius illustratũ est, iustificationis gratuitæ ratio in Abrahamo proposita est, & obœdiendi necessitas monstrata. Post hæc in Aegypto Mosi apparuit Dominus, eandemq; doctrinam repetit, & confirmat, facto declarans discrimen inter cœtum hominum verbũ suum amplectentiũ, & reliquum mundum perseuerantem in sua aduersus Deum contumacia. Præ-40 terea multis Prophetis idem verbum Dominus in visionibus & in somnijs apparens commendauit. IN nouo quoque Testamento idem Deus suum verbum sonuit de cœlo, & proprio ore nobis Christum doctorem commendauit, dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacuit, hunc audite, ac si diceret: Olim promisi Semen mulieris destructurum caput serpentis, & reparaturum imaginem meam in homine, sublata Legis maledictione, Ecce hic adest, eum audite, quibus vita & salus cordi est. In hoc enim mihi complacui, hoc est, per hunc reconciliatus sum mundo, id est, omnibus ijs, qui ipsum fide receperint. Ad hanc patefactionem diuinam pertinet dictum Iohannis, Iohan. 5. Tres sunt qui testimonium perhibent in 50 cœlo, Pater, λόγος, & Spiritus sanctus. Et hi tres vnum sunt, Pater enim sonabat de cœlo hanc vocem: Hic est filius meus dilectus, idq; bis, scilicet in

Baptis-

Baptiſmo, & in transfiguratione. Filius aſcendens viſibiliter in cœlum, & ſedens ad dexteram patris, teſtatus eſt de Euangelio, non ſolum dum in terris ageret viſibiliter diuinis operibus: ſed etiam cum Eccleſiam mirabiliter conſeruat. Spiritus ſanctus in baptiſmo Chriſti in ſpecie columbæ teſtatus eſt de Chriſto & eius Euangelio, & viſibiliter illapſus in Apoſtolos ipſo die Pentecoſtes, hoc eſt, quinquageſimo à reſurrectione Domini die, ſua apparitione Euangelium obſignauit. HAE omnes apparitiones cum multis aliis, vna cum Angelorum concionibus & reuelationibus noſtræ infirmitati inſeruire debent, vt confirment animos noſtros, ne cedamus impoſturis Diaboli, qui cum omnibus Sophiſtis, Mahometiſtis, incredulis Iudæis, prophaniſq; gentibus in hoc totus incumbit, vt nos ab iſto verbo tot apparitionibus Dei nobis commendato abſtrahat: Quemadmodum noſtros primos parentes à verbo vitæ, quod acceperant, abſtraxit inſidioſis ſuis impoſturis verbum Dei corrumpens.

Secunda pars externi teſtimonij eſt varietas miràculorum, hoc eſt, peculiarium & extraordinariorum operum Dei: Quibus diuinæ clementiæ placuit verbum ſuum conſignare. Sunt autem miracula quæ vltra virtutem creatam, ſupra naturam, contra conſuetudinem obijciunt aliquid ſenſibus, quod in admirationem diuinæ maieſtatis adducit. Huiuſmodi miraculis & diuinis operibus Deus Legem & Euangelium quatuor annorum millibus confirmauit. Etſi autem alia ſunt veteris, alia noui Teſtamenti miracula: Tamen omnium vnus eſt ſcopus, vnus finis, nempe vt confirment veritatem Dei, hoc eſt, doctrinam Legis & Euangelij, atq; adeo veri cultus Dei.

In veteri Teſtamento ante diluuium, duo inſignia miracula occurrunt. Primum in oblatione Abel & Cain, qua Legem & Euangelium diuinitus confirmauit Deus. Non reſpexit ad Cain, ſed ad Abel. Ille enim hypocrita fuit Lege damnatus, hic pius per fidem in promiſſum Semen declaratus. Sed quomodo Dominus reſpexit? miraculo ignis, quo accendebatur hoſtia Abelis, declarauit iſtum cultum ſibi placere. Legimus autem quater igni cœleſti accenſas eſſe victimas in confirmatione doctrinæ & veri cultus Dei. Primum, de quo iam diximus, ſacrificium Abelis igni de cœlo demiſſo abſumtum eſt, quod cum videret Cain, concidit vultus eius, & cogitauit de nece fratris: Quem poſtea imitati hypocritæ pios extremo perſequuntur odio. Secundo Leuit. 9. ignis cœlitus demiſſus conſumſit ſuper altare holocauſtũ & adipes: Quod videns vniuerſus populus laudauerunt Dominũ. Hic ignis è cœlo demiſſus in ſacrificium Aaronis durauit vſq; ad conſtructionem templi Salomonis: Quo tempore rurſus renouatus fuit de cœlis, & durauit vſq; ad tempora Manaſſe, vt Hebræi ſentiunt. Tertio in dedicatione templi Salomonis ignis deſcendit de cœlo, & abſumſit holocauſta & victimas, & maieſtas Domini impleuit domum, 2. Paral. 7. Quarto Eliæ Sacrificium abſumtum eſt igni è cœlo miſſo, quo confirmabatur doctrina Eliæ, qui cum Domino locutus eſt in monte. Hic ignis cœleſtis, quo accenſa fuerunt ſacrificia patrum, pertinet & ad ſignificandam efficaciam ſacrificij Chriſti, & ad obſignationem doctrinæ, & cultus eorum, qui offerebant. Secundum in Enoch, quem virum Dominus è conſortio hominum ſuſtulit in cœlum, quo facto Deus doctrinam Euangelij confirmat, & ſignum edidit de futura vita, quæ credentibus eſt promiſſa. Prætereo miracula Diluuij, Confuſionis linguarum, Partus anniculæ Saræ, Ardentis rubi in Aegypto, Virgæ in colubrum verſæ, decem mirabilium per Moſen editorum ante exitum de Aegypto, exiccati maris rubri & Iordanis, Euerſionis Iericho, Legis datæ in monte Sinai, Ieiunij Moſis, Colloquij Moſis cum Deo, Miraculoſæ pœnæ Choræ,

Choræ, Datan & Abiron, Percussorum à serpentibus, Sanatorum ex intuitu suspensi serpentis ænei, Aquæ manantis de petra, Populi diuinitus sustentati per Mann cibum cœlestem in deserto 40. annis, vbi nec vestes, nec calcei detriti sunt. Prætereo quæ sub Iosua, sub iudicibus, sub regibus & ducibus contigere diuina miracula vsq; ad aduentum Domini.

Noui Testamenti miracula non sunt minus stupenda. Primum occurrit sterilis aniculæ Elizabetæ partus. Deinde virginis Mariæ: vterq; ab angelo annunciatus, non sine perpetuæ doctrinæ Ecclesiæ commendatione & confirmatione. Sequuntur Angelorum conciones, Magorum stella, Facta Christi diuina, eaq; plurima, vt sanationes ægrotorum, suscitationes mortuorum, apparitiones in monte, resurrectio Domini, visibilis Spiritus sancti donatio quinquagesimo die post resurrectionem Domini, & multa per Apostolos, eorumq; successores in nomine Christi edita miracula. Hæc omnia cum veteris, tum noui Testamenti miracula sunt testimonia veritatis Dei. Ita enim ait Moses, Exod. 13. Erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum in oculis tuis, vt Lex Domini semper sit in ore tuo. Nume. 14. Vsquequo non credent mihi in cunctis signis quæ feci in medio eorum, Iohan. 8. Si mihi non creditis, credite operibus meis. Vidua 3. Reg. 17. excitato filio suo dixit: Nunc scio quod vir Dei es tu, & verbum Domini in ore tuo verum est. Tertia pars externi testimonij est certissima Prophetiarum completio. Vnde in Apocalypsi scribitur: Testimonium Iesu, est Spiritus prophetiæ. Et Iere. 28. Propheta, qui vaticinatus est de pace: cum euenerit verbum Prophetæ cognoscetur Propheta, quod miserit eum Dominus in veritate. Iacob de regno Iuda, & aduentu Christi vaticinatur, & euentus prophetiæ respondit: Balaam de Christo sub imagine stellæ prædixit, cuius vaticinij veritatem euentus comprobauit, vt testatur Magorum historia apud Matthæum. Esaias prædixit Virgineum partum, quem completum testatur Euangelica Historia. Danielis de quatuor Monarchijs prædictio completa est. Hic Propheta annum passionis Christi, & inchoandi æterni regni quasi digito monstrauit. Dauid, Esaias, Oseas, & multi alij Prophetæ de vocatione gentium prædixerunt. Hic cum euentus, qui à nulla creatura prospici poterant, vaticinijs Propheticis respondeant, manifestum est à Deo monstratos esse, & vocem Prophetarum, quæ in Ecclesijs nostris hodie sonat, diuinam esse. Hac igitur congruentia prædictionum & euentuum confirmati, firmissime statuamus doctrinam Ecclesiæ à Deo traditam esse. Augustinus ait: firmitas fidei in eo est, quia omnia, quæ euenerunt in Christo, prædicta sunt. Quarta pars externi testimonij, est consensus Mosis, Prophetarum, Christi, Apostolorum ac Catholicæ totius Ecclesiæ in doctrina & cultu. Nam hi omnes vnanimi consensu eandem Legis & Euangelij doctrinam, eandemque colendi Deum rationem tenuerunt. Neque hunc consensum diuersitas Ceremoniarum turbat, quæ pro temporis ratione mutatæ sunt. Neque subinde subortæ hæreses. Nam qui vere pij fuerunt, manserunt semper in fundamento. Quinta pars externi testimonij est duratio & conseruatio Ecclesiæ, quæ promissioni ac prædictioni Christi respondet. Nam si hæc ab hominibus fuisset, vel à Diabolo, nequaquam tot annis perdurasset, aduersus tot Tyrannorum insultus, contra tot Hæreticorũ sectas, & in tantis Sophistarum insidijs, quib. mundus & Diabolus se opposuerunt Ecclesiæ, & doctrinæ cœlesti. Huc dictum senis Gamalielis, Act. 5. pertinet: Si ex hominib. est opus hoc, dissoluetur &c. Sexta pars externi testimonij est cruenta confessio tot Martyrum inde vsque ab Abel ad Christũ Dominum: Et ab hoc in hunc vsq; diẽ. Nequaquam .n.

tam

tam atrocia ſupplicia ſubijſſent, pro incerta & erronea doctrina. Neq; hoc teſtimonij genus ex eo infringitur, quod Enthuſiaſmis neſcio quibus multi impulſi non dubitarunt pro erroribus ſuis confirmandis mortem oppetere. Nam defuerunt illis ſuperiora teſtimonia, quæ veluti regula ſunt, ad quam probanda ſunt martyria. Hactenus de externis teſtimonijs. Internum teſtimonium non eſt expoſitum oculis hominum, ſed cordibus hominum impreſſum, certificat homines de firmitate doctrinæ Eccleſiæ multo efficacius quam omnia ſuperiora. Hoc teſtimonium eſt arrabo ſeu pignus ſpiritus ſancti, quo obſignantur corda fidelium de veritate Euangelij. Huc illud Iohannis, 1. Iohan. 5. pertinet. Tres ſunt qui teſtificantur in terra: Spiritus, Aqua & Sanguis. Et hi tres vnum ſunt. Spiritus eſt credentium perſuaſio, qua conuincuntur in ſuis cordibus de veritate Euangelij Chriſti & certitudine. Aqua eſt ipſa regeneratio & ſanctificatio, qua ſentitur præſentia ſpiritus Chriſti. Sanguis eſt iuſticia, id eſt, expiatio peccati per ſanguinem Chriſti, & iuſticiæ Chriſti imputatio: Hinc naſcitur ineffabile gaudium in cordibus piorum, & guſtus quidam æternæ vitæ ſentitur, quem præferunt pij omnibus mundi delitijs & diuitijs. Hoc duplici teſtimoniorum genere confirmati Sancti laudant Deum, & prædicant ipſius miſericordiam & veritatem, quæ tam multis diuinis teſtimonijs ipſis confirmata eſt, vt amplius vacillare non poſsint, & ſimul precantur Deum, vt opus quod operatus eſt in ipſis confirmet, vtque abundent indies magis magiſq; in omni cognitione & ſenſu. Quod autem Dominus noſter Ieſus Chriſtus ſit ille, de quo Moſes & Prophetæ omnes vaticinati ſunt, præter ea quæ diximus, teſtantur etiam ruinæ templi Ieroſolymitani. Promiſſus eſt enim vt in ſecundum templum veniret Meſsias, vnde ipſius gloria maior futura erat quam prioris, quod Templum per Veſpaſianum ſolo æquatum eſt. Verum Iulianus Imperator hoſtis Chriſtianorum contra decretum Dei, & odio Chriſtiani nominis, hortatus eſt Iudæos vt ſuam politiam inſtaurarent, Templum ædificarent, ac eis defenſionem & immunitates promiſit, vt iſto pacto confirmaret errorem Iudæorum, expectantium adhuc Meſsiam, & pios, extructo templo Iudaico, ab Euangelij confeſsione abſterreret. Sed quid fit? Conuenit ingens multitudo Iudæorum, & magna ſpe collatis ſumtibus & opibus templum ædificare cœpit. Sed cum fundamenta iacerent, magno terræmotu dehiſcente terra, inter fulmina totum opus diſiectum, & multa millia Iudæorum ruinis oppreſſa ſunt. Ita didicerunt Iudæi ſe fruſtra niti contra Dei decretum. Inter ædificandum ſigna crucis in veſtitu, & in panibus paſsim Iudæis facta ſunt. Non ergo voluit Deus rurſus inſtaurari Templum. Nam vltima eius euerſio teſtimonium eſſe debuit, quod miſſus ſit Meſsias, quem ſtante politia Moſaica, & Templo ſecundo conſpici & audiri docentem, & oſtendentem teſtimonia, & morientem, & reſuſcitatum oportuit, vt Daniel prædixerat. Sint ergo pij aduerſus Satanam, & omnes hoſtes Chriſti, armati & muniti rationibus quas recitauimus, & ſimul precentur Deum, vt ſuam Eccleſiam inter tot furores Diabolorum & hominum tueatur. Scriptum eſt enim de rege Eccleſiæ: Dominare in medio inimicorum tuorum, neq; ſperanda eſt vlla ſecuritas, ſed inter ærumnas Eccleſiæ decus lucebit. Porro quia vniuerſa ſcriptura, filium Dei dominum noſtrum Ieſum Chriſtum, nobis vt vnicum Mediatorem & Saluatorem commendat, tenenda eſt imprimis eius ſalutaris cognitio, quæ in quatuor ſita eſt. Videlicet quod ſit verus Deus à patre ante ſecula natus conſubſtantialis patri: Quod ſit verus homo ex ſemine Dauidis iuxta ſcripturam, ex caſtiſsima virgine Maria factus: quod ſit vna perſona Deus & homo: Quod ſit vnicus Eccleſiæ Saluator, hoc eſt, Rex & Sacerdos ſiue Mediator. De his

quatu-

quatuor Epiſtola ad Hebræos copioſe diſputat, & præcipue de regno & Sacerdotio Chriſti. Et docet vnicum ſacrificium Chriſti eſſe, quo hominum peccata expiantur, quoq; in æternum ſanctificantur fideles, vt nec ſit locus amplius Leuiticis ſacrificijs, quæ vt vmbræ ceſſare debuerunt, adueniente veritate, nec alijs hoſtijs vllis, peracto iam ſacrificio Chriſti. Nam hic Sacerdos Dominus noſter Ieſus Chriſtus, per proprium ſanguinem intrauit ſemel in ſacrarium æternam redemtionem nactus. Huius Chriſti (qui per ſpiritum æternum ſeipſum obtulit inculpatum Deo) ſanguis purgat conſcientias noſtras à mortuis operibus ad ſeruiendum Deo viuo, Hebræ. 9. Omnia ergo ſacrificia alia quæ homines fingunt, contumelioſa ſunt in filiũ Dei, Cui ſoli gloria hæc debetur, quod ſit Sacerdos & Mediator, quemadmodum Epiſtola ad Hebræos multis argumentis & demonſtrationibus oſtendit. In hanc Epiſtolam commentarium hunc edo, vt pijs lectoribus præſertim iunioribus monſtrem ſeriem argumentorum, & ſingula ad vſum noſtrum in tota vita transferam. Nam cum ad hæc duo videlicet γνῶσιν & αἴσθησιν omnia referri debeant, ſoleo in meis ſcriptis hæc duo lectoribus commendare, vt & recte cognoſcantur quæ ſcire oportet: & in cordibus ſentiantur, atq; adeo in tota vita appareant, ne γνῶσις ſit ἄπρηκτος. QVOD autem hunc commentarium ſub tuo nomine, vir clariſſime, edere mihi placuit, rationes ſunt honeſtiſſimæ. Primum enim cum hanc Epiſtolam domi meæ ante ſedecim annos quibuſdam domeſticis diſcipulis enarrarem, tu inter præcipuos fuiſti. Nam cum publice Dialecticam explicarem, priuatim hanc Epiſtolam propoſui, vt in ea vſum artis monſtrarem. Neq; enim tunc temporis propoſueram aliud quam ſingula argumenta ad leges dialecticas reuocare: quo diſcipuli mei in alijs ſcriptis facilius analyſin argumentorum inſtituerent, & omnia ad normas artis reuocarent. Quare cum ipſe præ alijs omnibus fueris ſolers, & felix in retexendis argumentis & accommodandis ſuis locis, merito tibi debetur hic noſter labor. Deinde quia ab eodem tempore, quo meæ fidei commiſſus es, à fratre tuo Biornone Caaes Domino de Sparup, iam regni Daniæ Conſiliario & ſapienti & bono, ſemper te erga me gratiſſimum exhibuiſti, idque non ſolum verbis, verumetiam omni genere officiorum, cum erga me ipſum, tum erga meos, & præcipue filiũ Iohannem Hemmingium, quem & abeuntem Vuitebergam ingenij excolendi gratia, & abſentem ampliſſimis muneribus ornaſti. Hac tua erga me meoſq; ſumma beneuolentia, & beneficentia ita deuinctum tibi tuiſq; reddidiſti, vt plane nihil magis in votis habeam, quam me declarare gratiſſimum tam bene merito. Theocritus pulcre ait: χρύσειοι πάλαι ἄνδρες ὅκ' ἀντεφίλησ' ὁ φιληθείς. Plumbeum igitur eſſe oportet eum, qui tot affectus beneficijs gratitudinem non rependit. Proinde mi Nicolae, ne ſim plane in illorum numero, qui facile beneficiorum obliuiſcuntur, tua beneficia erga me profiteor maxima eſſe, pro quibus & gratiam habeo, & habiturus ſum, quoad vixero. Vt autem extet aliquod gratitudinis meæ erga te μνημόσυνον hunc Commentarium ſub tuo nomine in lucem emitto, quo volo apud poſteritatem teſtatum, quo ſim erga te animo, & quo in loco habeam tua ingentia mihi præſtita beneficia. Te interea rogo, vt boni conſulas hanc animi mei erga te teſtificationem.

Rogo æternum Deum patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti, vt nos conſeruet in vera religione & ſancta animorum concordia, vt olim in æterna vita conformes filio Dei effecti, fructum lætiſſimum Euangelij Chriſti percipiamus, cum caſtiſſimis Angelis, & electis Dei. Bene, pie & feliciter vale, corpore, anima & ſpiritu integer. Ex muſæo noſtro. Anno 1567.

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS.

GRAECORVM PLAERIQVE EPISTOLAM AD HEBRAEOS scriptam, Pauli Apostoli esse affirmant, id quod Latinorum nonnulli in dubium reuocarunt, Quemadmodum Eusebius libro 3. Ecclesiasticæ historiæ his verbis testatur: Pauli quoq; manifeste quatuordecim sunt Epistolæ, quæ in autoritate habentur, licet sciam apud Latinos de Epistola, quæ ad Hebræos scribitur, haberi dubitationem. Hæc Eusebius.

Etsi autem de organo, per quod Spiritus sanctus hanc Epistolam Ecclesiæ Dei dedit, iusta dubitatio esse potest: tamen cum Ecclesia, præsertim Græca, eam pro Catholica habuerit, & ipse spiritus Dei se eius autorem manifeste prodat, reiectis inutilibus de autore homine disputationibus, eius artificem spiritum Christi, veneremur, ac Deo grati simus pro hoc ingenti thesauro, quo suam Ecclesiam donauit.

Præterea disputatur, Hebraice ne an Græce scripta sit, Alij enim aliter sentiunt, sed argumenta nonnulla, ex virtute Græcarum vocum petita, conuincunt eam procul omni dubio Græce scriptam esse.

Sed his disputationibus omissis dicamus de rebus, quæ nobis huius Epistolæ argumentum aperiant: atq; videamus quæ fuerit scribendi occasio, quis status seu quæstio principalis, & quis tractationis ordo seu Methodus, his enim probe cognitis viam paratam habebimus, ad hanc Epistolam planius intelligendam.

OCCASIO.

Occasionem huius Epistolæ scribendæ ad Hebræos, hanc fuisse totus contextus conuincit. Hebræi multi in Palæstina habitantes, doctrina & miraculis Apostolorum Christi conuicti, Christum promissum Mesiam agnouerunt, & in eum crediderunt: Sed nimium erant Mosaicis ritibus, nimirum ceremonijs & sacrificijs addicti, non satis, vt decebat, intelligentes finem, vim & fructum aduentus Christi, ad abolenda hæc omnia.

Hanc carnalem prudentiam secuti, putabant se extra periculum ex omni parte fore, si doctrinæ Apostolicæ de Euangelio Christi, adiungerent ceremonias ritusque Mosaicos.

Itaq; vt hunc crassum errorem, qui vna cum Euangelio de Christo exhibito stare non potest, ex animis eorum penitus extirparet, homo Dei spiritu plenus, hanc Epistolam scribit, firmis argumentis & demonstrationibus conuincens, solius Iesu Christi, Dei & hominis, sacrificio, consummari & sanctificari credentes in perpetuum.

STATVS SEV QVAESTIO PRINCIPALIS.

Status igitur seu quæstio principalis hæc est: Quod Christi sacrificium vnicum & solum sit propiciatorium pro peccatis totius mundi, quo peracto debebant Leuitica sacrificia cessare, quæ huius veri sacrificij vmbræ quædam & typi fuerunt. Propterea etiam oportet iam Christum audire noui Testamenti sponsorem, eumq; fide, exemplo sanctorum veterum, recipere & amplecti.

Atq; ita hæc Epistola principaliter est generis Didascalici: cui, vt applicetur doctrina auditoribus, adhibetur exhortatio ex suasorio genere, quemadmodum fieri consueuit.

Nam hæc est Methodus omnium Prophetarum, Apostolorum, & aliorum recte docentium in Ecclesia, doctrinis admiscere, nunc exhortationes, nunc consolationes, nunc terrores & minas, vt isto pacto doctrinam accommodent auditoribus.

ORDO SEV TRACTATIONIS METHODVS.

Ordo tractationis sapientissime & plane ex Rhetorum præscripto institutus est. Primo enim loco Narrationem seu expositionem de persona & officio filij Dei collocat. Quæ expositio est tanquam materia, ex qua reliquum corpus totius huius Epistolæ extruitur. Deinde expositionem Analysi retexit, ac de singulis eius membris fuse & doctissime disputat: ac primum quidem, quia filij Dei mentionem fecit, de eius duplici natura & officio disputat, Vnde & exhortationem extruit, vt ipsum audiant Hebræi. Postea, quia in Narratione dixerat, per Christum fieri purgationem peccatorum, de Sacerdotio Christi instituit disputationem copiosissime, ac docet solius Christi sacrificio consummari sanctos in perpetuum, ostendens iam finem esse Leuiticorum sacrificiorum. Hinc, quia applicatio sacrificij Christi fit per fidem, hortatur ad fidem, idq; pluribus Sanctorum exemplis. Tandem additis communibus vitæ præceptis finit Epistolam.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Vt olim patribus per Prophetas, ita nunc nobis Deus loquutus est per filium, Angelis excellentiorem, vt qui eos origine, dominio, operatione & honore antecedat.

Ordo & partes primi Capitis.

Primum caput narratione seu expositione (quæ continet fontes totius disputationis sequentis) propositione comparata, nimirum quod Christus sit angelis sublimior, & confirmatione petita ab origine, dominio, operatione, & honore Christi, absoluitur.

EXEGESIS PRIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

MVLTIFARIAM, multisque modis olim Deus loquutus est patribus per Prophetas, in extremis diebus his loquutus est, nobis per filium.

Orditur narrationem à patefactione diuina, seu ab euentu: videlicet quod Deus sit loquutus nobis per filium. Verum vt maius pondus orationi addat, instituit collationẽ quadruplicem, quæ pertinet ad commendationem Euãgelij, à filio Dei prædicati: Vnde postea argumentum Suasorium in secundo capite extruit, videlicet vt Christum, nisi in grauissimas pœnas incurrere velint, Hebræi audiant.

Primum ergo memorabile est, quod dicit Deum semper loquutum esse Ecclesiæ, statuitq; ipsum autorem esse sacræ scripturæ, vt nos eo magis in scripturæ admirationem ac venerationem adducat, vtq; certo certius statuamus diuinum sermonem esse, qui nobis in Propheticis, Euangelicis & Apostolicis scriptis est & traditus & commendatus. HVC pertinent testimonia certitudinis verbi Dei, de quibus alibi à me dictum est, quare illis omissis collationis membra, quæ quatuor esse dixi, declarabo.

PRIMA collatio, temporis est, Deus olim loquutus est, & his extremis diebus loquutus est, Vnde duo colligamus. PRIMVM, vtrique ministerio veteris & noui Testamenti commune esse, habere eundem autorem Deum, ex qua re quanta sit maiestas diuini ministerij, concludendum est, Deus loquutus &c. DEINDE, cum dicit, extremis his diebus (vocat autem extremos dies, tempus totum à Christo exhibito vsque ad consummationem mundi) significat non restare tempus aliquod, in quo aliud verbum de cœlo expectandum est, præter id quod pater reuelauit per filium, in quem extreme ingrati sunt, qui noua dogmata præter ipsius verbum excogitant.

SECVNDA collatio continet auditorum discrimina, olim (ait) patribus ante Chri-

ſtum exhibitum, nunc nobis poſt Chriſtum exhibitum, locutus eſt. Hæc collatio ſignificat patres nobiſcum eandem habuiſſe religionem, eandem in Chriſtum communem Saluatorẽ fiduciam, eundem cultum. Breuiter, vtroſq;, id eſt, patres & nos, eiuſdem familiæ Dei, hoc eſt, Eccleſiæ Chriſti domeſticos eſſe.

TERTIA collatio continet miniſtrorum verbi diſcrimina. Patribus enim per Prophetas, nobis autem per filium locutus eſt vnus idemque Deus. Hæc collatio oſtendit idem fuiſſe miniſterium veteris & noui Teſtamenti, tametſi in miniſtris maximum eſt diſcrimen: Prophetæ enim ſerui fuerunt: at filius Dominus ipſe eſt.

QVARTA collatio modum reuelationis diuini ſermonis habet. Tametſi autem vtrumq; collationis membrum expreſſe non ponitur, tamen alterum ex altero facile intelligi poteſt. MODVS miniſterij diuini ante Chriſtum exhibitum indicatur duabus vocibus, quæ ſunt πολυμερῶς & πολυτρόπως: quarum illa ad quantitatem, hæc ad qualitatem referenda eſt. Cum enim dicit πολυμερῶς, ſignificat non ſtatim quaſi in vnum faſciculum colligata ſalutis documenta propoſita fuiſſe, Sed per partes & vices quantum cuiuſq; ſalutis intererat. Alias enim contractius, alias explicatius noſtræ ſalutis myſteria proponebantur. POTEST igitur vox πολυμερῶς reddi multis vicibus, verum cum πολυτρόπως addit, id eſt, varijs modis, ſignificat autor Deum varijs rationibus & diſpenſandi modis ſuam voluntatem ante Chriſti aduentum pateteciſſe. Nam interdum per clariora viſa, interdum per obſcuriora ænigmata, nonnunquam vigilantibus, & rurſus interdum dormientibus ſuam voluntatem patefecit Deus: Quemadmodum ſcriptum eſt Numerorum 12. Vbi Dominus Moyſen à cæteris Prophetis diſcernit his verbis: Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione cognoſcar ab eo, vel per ſomnium loquar ad eum. At non talis ſeruus meus Moyſes, qui in vniuerſa domo mea fidelis eſt, Ore enim ad os loquar ei, per viſionem & non per ænigmata & figuras. At longe ſecus ſe Chriſti miniſterium habet. Siquidem nullæ in eo ſunt temporum viciſsitudines, quæ aliquid cogunt immutare, aut addere ijs, quæ à Chriſto dicta ſunt. Chriſti enim aduentus, quaſi poſtrema miniſterij eſt periodus, & meta vltima, vltra quam nulla nouæ doctrinæ acceſsio eſt expectanda. Neque enim per viſa aut in ſomnis locutus eſt nobis filius, ſed ipſe ſuo ſancto ore doctrinam cœleſtem pleniſsime, quam ex ſapientia patris, quæ ipſemet eſt, depromſit. Quare cum tantum habeat preconem verbi populus noui Teſtamenti, merito autor Epiſtolæ ad diligentiorem obœdientiam in ſecundo hortatur. EX his omnibus ſimul colligamus, vnum & eundem autorem diuini verbi Deum eſſe. Deinde conſenſum omnium Prophetarum, Chriſti, & Apoſtolorum, in doctrina & cultu. Præterea in verbo prædicato per filium, pleniſsime reuelatam eſſe voluntatem Dei de ſalute obtinenda per Chriſtum. Quare intrepide reijciamus, quicquid cum hoc verbo non conſentit.

Quem conſtituit hæredem omnium, per quem & ſecula fecit.

Apte deſcriptionem perſonæ inſtituit. Primum enim proponit, quæ ſunt eius diuitiæ, & quæ potentia, vt his cognitis, libentius nos ei ſubijciamus. Nam cum audimus omnia bona ab ipſo poſsideri, ab eo omnia bona haurienda monemur. Cum rurſus pronunciat ipſum eum eſſe, per quem pater omnia condiderit, admonemur timoris ac reuerentiæ erga illum. HOC loco primum obſeruandum eſt, quod tametſi hæc dicantur de vna perſona, filio Dei, id tamen non fiat eodem reſpectu. Nam quod hæres conſtitutus ſit omnium, ad officium redemtionis, & incarnationis myſterium pertinet. At quod per eum pater condiderit omnia, diuinitatis proprium eſt. Proinde in hoc filio Dei natura diuina & humana vnione hypoſtatica ſeu perſonali vnitæ ſunt. PRÆTEREA cum fides hinc colligit, omnia bona in Chriſto hærede omnium eſſe, confirmantur pij, qui non aliunde expectant quicquam bonorum, niſi ab hoc hærede: à quo fidei manu omnia ſalutaria accipiunt. Et contra, confutantur hypocritæ, qui aliunde venantur ſalutem, quam à ſolo Chriſto. Nam cum hic ſolus ſit hæres omnium, extra illum nihil bonorum eſt inuenire. Monemur igitur, vt ab hoc hærede, hæreditatem in cœlo petamus, qui ideo factus eſt hæres omnium, vt nos, rerum omnium inopes, hæredes cœli faceret.

RESPICIT autem hic autor ad ſecundum Pſalmum, vbi filius Dei in hunc modum loquitur: Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſsionem tuam terminos terræ. HÆREDITATIS nomine, Metonymia Hebraica ſignificatur, pleniſsimum imperium & poſſeſſio. Quare cum dicitur, Chriſtus eſt hæres omnium, ſenſus eſt, quod Chriſtus ſit pleniſsimus Dominus & poſſeſſor omnium rerum. PORRO cum Apoſtolus affirmat, Deum omnia

omnia fecisse per filium, Notanda est phrasis. Nam perinde est, ac si diceret, pater & filius simul omnia condiderunt. Ex quo concluditur contra Arrianos, quod filius Dei nequaquam sit creatura sed creator, hoc est, Deus, distincta tamen à patre hypostasis. Hinc confirmatur articulus nostræ fidei, qui requirit, vt in Christum secundam in diuinitate personam credamus. Confutatur Paulus Samosatenus, qui Christum à Maria originem duxisse mentiebatur. Monemur vt huius gubernationi nos subijciamus. CÆTERVM si breuius omnia, quæ in hoc breui Aphorismo continentur, euoluere placet, ex hisce paucis Apostoli verbis quatuor concludamus. PRIMVM, quod Christus sit filius Dei, hoc est, vnus & idem Deus cum patre, seu vt symbolum loquitur, ὁμοούσιος patri. Si enim per ipsum omnia facta sunt adeo, vt Iohannes inquit, vt nihil sine ipso factum sit, est profecto non creatura, sed creator, si creator & Deus. SECVNDVM, quod Christus sit verus homo: hoc enim respectu hæres appellatur. TERTIVM, quod sit vna persona, in qua duæ naturæ, diuina & humana vnione hypostatica vnitæ sunt. QVARTVM, quod sit omnium bonorum fons vnicus, adeoque Saluator mundi. HORVM quatuor attributorum Christi maximus vsus est. PRIMVM enim attributum, monstrat omnipotentiam Christi. Vnde fides confirmatur aduersus regnum Satanæ, & eruditur de potentia Christi, qua ipse potest suos ex omnibus periculis potenter eripere. SECVNDVM attributum, informat fidem de φιλανθρωπίᾳ Christi erga nos. Assumsit enim nostram naturam in certissimum testimonium sui amoris erga nos. Non enim maior amor esse potuit, quam quod Deus voluerit nobis coniungi societate naturæ, & in ea fieri victima pro peccatis nostris. TERTIVM attributum ostendit quantum sit precium, quanta æstimatio omnium actionum Christi in ipsius sanctissima humanitate. Nam opera hominis Christi summum precium & valorem à diuinitate Christi accipiunt. Atque ideo mors Christi sufficiens λύτρον est, ad expianda omnium hominum peccata. Quia est mors hominis, qui est Deus, Atque ita iudicandum est de omnibus alijs actionibus in humana natura Christi. QVARTVM attributum, reuocat nos ab omnibus alijs medijs, cum salus nostra agitur, & adducit nos ad hunc vnicum fontem salutis, Iesum Christum, ex quo omnia salutaria, fidei manu haurienda sunt.

Qui cum sit splendor gloriæ & character substantiæ eius.

Hæc descriptionis pars valde sublimis est, in qua filius Dei imago patris æterni esse affirmatur. Quoniam autem Christus est naturalis imago patris, idq; non solum essentialiter, verumetiam virtualiter, seu, vt Irenæus loquitur, per gloriam virtutis, quæ in ipsius operibus diuinis refulget. Ideo Apostolus noster, hoc loco primum vocat ipsum ἀπαύγασμα, id est, resplendentiam gloriæ paternæ. Nam gloria patris in filio refulget. Est autem ἀπαύγασμα, proprie splendor è re illuminata aliunde refulgens. Ad eundem modum filius clara patris imago suos radios ad homines transfundit, dum diuina doctrina operibus & Spiritus sancti donis se patefacit. Deinde vocat ipsum characterem (id est, expressam & viuam imaginem) ὑποστάσεως, hoc est, personæ patris. Est enim filius imago patris coæterna, quæ imago, quia in ipsam patris substantiam transfusa est, dicitur filius Dei. EX hoc loco discitur, quod filius Dei sit persona à patre distincta, patri coessentialis & coæterna, minimeque ab eo separabilis. Vt enim splendor luci est coæternus & inseparabilis, ex eius substantia manans: Ita filius Dei altera persona est à patre, patri coessentialis & coæternus. CONFVTAT & hic locus Arriũ, qui vt plures personas, ita & plures οὐσίας esse in diuinitate docuit. MONENTVR igitur pij, vt hoc testimonio confirmati, constanter in fide Catholica de Christo, contra omnes hæreses veteres & nouas, persistant. HÆC ita breuiter de imagine Dei dicta sufficiant, sed interim meminerimus, corporalia & creata, collatione integra, æternis & increatis comparari non posse.

Ferensq; omnia verbo virtutis suæ.

Quemadmodum supra CHRISTVM creatorem asseruit, Ita nunc omnia ipsius prouidentiæ subijcit. Fert (inquit) omnia verbo virtutis suæ, Id est, omnia tuetur, conseruat & moderatur suo potenti nutu. Verbum enim hoc loco nutum & voluntatem significat. Genitiuus virtutis, vice Epitheti ponitur more hebraico. Hinc discamus statũ creaturarum incolumem consistere per filium. Hinc rursus & diuinitas filij concluditur, & nos admonemur obœdientiæ, timoris & reuerentiæ erga ipsum.

Purgationem nostrorum peccatorum per se ipsum faciens.

Hæc propositio continet præcipuum caput doctrinæ Ecclesiæ Dei, vi-

delicet, quod Christus sua victima homines à peccato purget. Iohannes ait: Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni peccato. Hinc confirmatur articulus fidei nostræ de remissione peccatorum gratuita, & confutantur Iudæi, Mahometistæ, Pelagiani & Papistæ, adeoq; omnes qui alijs rebus quam solo sanguine Christi dicunt purgari peccata. Monemur proinde, vt vera fide & inuocatione hanc peccati purgationem expetamus. PORRO vt ex superioribus propositionibus autor noster extruit, quæ vsque ad finem quarti capitis sequuntur: Ita hanc propositionem, Purgationem nostrorum peccatorum per se ipsum faciens, à quinti capitis principio vsq; ad finem fere decimi explicat, illustrat & confirmat.

Sedet à desterâ maiestatis in excelsis.

Hæc propositio, confirmat articulum fidei nostræ de Sessione Christi Dei & hominis ad dexteram patris in excelsis. Chrysostomus ordinem narrationis perpendens, in hunc locum sic scribit: οὐκ ἁπλῶς εἶπεν ἐκάθισεν, ἀλλὰ μετὰ τὸν καθάρισμον ἐκάθισεν, hoc est, non simpliciter dixit, sedet, sed post purgationem sedet. HÆC propositio digna est, quæ copiosius & clarius explicetur, præsertim cum contineat articulum fidei, hoc est partem fundamenti, extra quod salus non est. NAM etsi extra omne dubium est, per dexteram maiestatis significari diuinam potentiam, maiestatem & imperium, Sic tamen significatio hæc accipienda & declaranda est, vt non euertatur, Quod de visibili & corporali ascensione & exaltatione corporis eius supra omnes cœlos, imo & angelos beatos in articulo antecedente, & alijs scripturæ locis traditum ac sæpe repetitum est. DE priori autem cum non sit opus longiori explicatione, de posteriori potissimum dicemus. AC quæ sit vera & catholica sententia de gloriosa corporis Christi ascensione & eleuatione in cœlum, primum plurima scripturæ dicta ostendunt. Deinde & consentientia Symbolorum testimonia, Et perpetuus ac constans scriptorum veterum consensus, de quo monere rudiores valde prodest. DICTA scripturæ inter multa hæc pauca annotare placuit. MARCI 16. Et Dominus quidem Iesus, postquam loquutus est eis, assumtus est in cœlum, & sedet à dextris Dei. LVCÆ 24. Et factum est, dum benediceret illis, recessit ab eis, & ferebatur in cœlum. ACTORVM I. Et cum hæc dixisset, videntibus illis eleuatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum, Cumque intuerentur illum euntem in cœlum, ecce duo viri astiterunt iuxta illos in vestibus albis, qui & dixerunt: Viri Galilæi, quid statis respicientes in cœlum? Hic Iesus qui assumtus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. ACTORVM 3. Quem oportet cœlum accipere, vsque in tempora restitutionis omnium. AD Epheseos I. Quem collocauit ad dexteram suam in cœlestibus, supra omnem principatum, ac potestatem, & virtutem, & dominium. AD Epheseos 4. Cum ascendisset in altum, captiuam duxit captiuitatem, & dedit dona hominibus. AD Philippenses 2. Ideo Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, quod est supra omne nomen, vt omnis lingua confiteatur, quod Dominus sit Iesus Christus, in gloria Dei patris. PHILIPPENSIVM 3. πολίτευμα nostrum in cœlis est, vnde & Saluatorem expectamus, Dominum Iesum Christum, qui transfigurabit nostra contemta corpora, vt sint conformia suo glorioso corpori, idque ea potentia, qua potest omnia sibi subijcere. COLOSSENSIVM 3. Si resurrexistis vna cum Christo, superna quærite, vbi Christus est ad dexteram Dei. I. THESSALO. I. Vt seruiretis Deo viuenti & veraci, & expectaretis filium eius de cœlis, quem excitauit à mortuis, Iesum, qui liberat nos ab ira ventura. I. THESSALO. 4. Ipse Dominus cum tuba descendet de cœlo, & mortui in Christo resurgent primum. AD Hebræos I. Postquam purgationem peccatorum nostrorum fecisset, consedit ad dexteram maiestatis in excelsis. HEBRÆ. 9. Non enim manufacta sancta ingressus est Christus, exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc in conspectu Dei pro nobis.

CVM his congruunt Symbola. Apostolicum enim Symbolum ita habet: Ascendit ad cœlos, & sedet ad dexteram patris, vnde venturus est iudicatum viuos & mortuos. Nicænum Symbolum: Ascendit in cœlos, & sedet ad dexteram patris, & rursus veniet cum gloria iudicaturus viuos & mortuos. Symbolum quod Epiphanius scribit recitari solere ab ijs qui baptizandi erant: Ascendit ad cœlos in ipso corpore in gloria. Symbolum Athanasianum: Sedet ad dexteram patris, & Dei omnipotentis, vnde veniet iudicare viuos & mortuos. Symbolum Ambrosij & Augustini, vt fertur: Tu deuicto mortis aculeo aperuisti credentibus regna cœlorum. Tu ad dexteram Dei sedes in gloria patris, Iudex crederis esse venturus. HVC etiam facit scriptorum veterum pius consensus. Augustinus in libro Epistolarum, Epistola 57. Dardano in hunc modum scribit: Noli itaque dubitare ibi nunc esse hominem Iesum Christum, vnde venturus est, memoriterque recole, & fideliter tene

Chri-

Christianam confesſionem, quoniam reſurrexit à mortuis, aſcendit in cœlum, ſedet ad dexteram patris,nec aliunde quam inde venturus eſt, ad viuos mortuoſq; iudicandos. Et ſic venturus eſt, illa angelica voce teſtante, quemadmodum ire viſus eſt in cœlum, hoc eſt, in eadem carnis forma atque ſubſtantia, cui profectò immortalitatem dedit, naturam non abſtulit. Secundum hanc formam non eſt putandus vbiq; diffuſus. Cauendum eſt enim ne ita diuinitatem aſtruamus, vt veritatem corporis auferamus. NON eſt autem conſequens, vt quod in Deo eſt, ita ſit vbiq; vt Deus. Nam & nobis veriſsima ſcriptura dicit, quod in illo viuimus, mouemur & ſumus, nec tamen, ſicut ille, vbiq; ſumus. Sed aliter homo ille in Deo, Quoniam & aliter Deus ille in homine, proprio quodam & ſingulari modo. Vna enim perſona Deus & homo eſt, & vtrumq; eſt vnus Chriſtus Ieſus. Vbiq; per id quod Deus eſt: In cœlo autem per id quod homo. IDEM in eadem Epiſtola,Nam ſpacia locorum tolle corporibus, nuſquam erunt, Et quia nuſquam erunt, nec erunt, Tolle ipſa corpora qualitatibus corporum,non erit vbi ſint, Et ideo neceſſe eſt,vt non ſint. IDEM in fine eiuſdem Epiſtolæ: Chriſtum autem dominum noſtrum vnigenitum Dei filium æqualem patri, eundemq; hominis filium,quo maior eſt pater, Et vbiq; totum præſentem eſſe non dubites tanquam Deum, & in eodem templo Dei eſſe, tanquam inhabitantem Deum,Et in loco aliquo cœli propter veri corporis modum. IDEM tractatu 50. In Iohannem: Sed quoniam verum eſt quod ait, Ecce ego vobiſcum ſum, vſq; ad conſummationem ſeculi, & abijt & hic eſt, & redijt & nos non deſeruit. Corpus enim ſuum intulit cœlo, maieſtatem non abſtulit mundo. Idem ſecundum præſentiam maieſtatis ſemper habemus Chriſtum: ſecundum præſentiam carnis rectè dictum eſt diſcipulis: Me autem non ſemper habebitis. IDEM in libro de Agone Chriſtiano: Nec eos audiamus, qui negant tale corpus Domini reſurrexiſſe, quale poſitum eſt in monumento, ſi enim tale non fuiſſet,non ipſe dixiſſet poſt reſurrectionem diſcipulis: Palpate & videte, quoniam ſpiritus oſſa & carnem non habet, ſicut videtis me habere. Sacrilegium eſt credere, dominum noſtrum, cum ipſe ſit veritas, in aliquo fuiſſe mentitum. Nec nos moueat, quod clauſis oſtijs ſubito eum apparuiſſe diſcipulis ſcriptum eſt, vt propterea negemus illud fuiſſe corpus humanum, quia contra naturam huius corporis videmus illud per clauſa oſtia intrare: omnia enim poſsibilia ſunt Deo. Nam & ambulare ſuper aquas contra naturam huius corporis eſſe manifeſtum eſt, & tamen non ſolum ipſe Dominus ante paſsionem ambulauit, ſed etiam Petrum ambulare fecit. TERTVLIANVS de Trinitate: Non ibi ante homo fuit, ſed illuc aſcendit vbi non fuit, deſcendit autem Dei verbum quod ibi fuit. IDEM de Reſurrectione carnis: Chriſtus eſt homo, etſi Deus, Adam nouiſsimus, etſi ſermo primarius, caro & ſanguis, etſi noſtris puriora, Idem tamen & ſubſtantia & forma quæ aſcendit, & talis etiam deſcenſurus. CYPRIANVS libro 6.cap. 14. hic animaduertendum,quod etſi corporis ſui præſentiam hinc ſubduxerit, maieſtate tamen diuinitatis ſemper adeſt, ſicut ipſe à diſcipulis abiturus pollicetur. Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus vſq; ad conſummationem ſeculi. IDEM libro 9. ſupra Iohannem cap. 21. Credere autem oportet fideles, quod licet à nobis corpore abſit, virtute tamen eius omnia & nos gubernari adeſſeq; ſemper ipſum omnibus qui eum diligunt. IDEM in expoſitione Symboli: Aſcendit ergo ad cœlos, non vbi verbum Deus ante non fuerat, quippe qui erat ſemper in cœlis, & manebat in patre, ſed vbi verbum caro factum non ſedebat. VIGILIVS aduerſus Eutichen.Dei filius ſecundum humanitatem ſuam receſsit à nobis, ſecundum diuinitatem adeſt nobis. Ecce vobiſcum ſum omnibus diebus vſq; ad conſummationem ſeculi. Si nobiſcum eſt, quomodo ait: Veniet quando deſideretis vnum diem filij hominis & non videbitis, ſed & nobiſcum eſt, & non eſt nobiſcum, quia quos reliquit, & à quibus diſceſsit humanitate ſua, non reliquit, non deſeruit diuinitate ſua. Per formam enim ſerui, quam abſtulit à nobis in cœlum, abſens eſt nobis, Per formam Dei, quæ non recedit à nobis in terris, præſens eſt nobis,tamen & præſens & abſens ipſe vnus idemq; eſt nobis. Idem, Deinde ſi verbi & carnis vna natura eſt, quomodo cum verbum vbique ſit, non vbique inueniatur & caro. Namque quando in terra fuit, non erat vtique in cœlo, & nunc quia in cœlo eſt, non eſt vtique in terra, & in tantum non eſt, vt ſecundum ipſum Chriſtum ſpectemus venturum de cœlo, quem ſecundum verbum nobiſcum eſſe credimus in terra. Igitur ſecundum vos aut verbum cum carne ſua loco continetur, aut caro cum verbo ubique eſt. Quomodo vna natura contrarium quid & diuerſum non recipit in ſe ipſa? Diuerſum eſt autem & longe diſsimile circumſcribi loco & vbique eſſe. Et quia verbum vbique eſt, caro autem eius vbique non eſt, apparet vnum eundemque Chriſtum vtriſque eſſe naturæ, & eſſe quidem vbique ſecundum naturam diuinitatis ſuæ, & loco contineri ſecundum naturam humanitatis ſuæ. Creatum eſſe, initium non habere,morti ſubiacere, & mori non poſſe, quorum vnum illi eſt ex natura verbi, qua Deus eſt, aliud ex natura carnis, qua idem DEVS homo eſt. Igitur vnus DEI filius, idemque hominis

factus filius,habet initium ex natura carnis ſuæ,& non eſt creatus per naturam diuinitatis ſuæ. Circumſcribitur loco, per naturam carnis ſuæ, & loco non capitur, per naturam diuinitatis ſuæ.

IVSTINVS martyr in expoſitione fidei: Manet quidem corpus,ſiquidem Deus corpus non eſt, factum eſt quidem corpus, particeps diuinæ dignitatis, non naturæ.

GREGORIVS Nazianzenus: Circumſcriptus corpore & non circũſcriptus ſpiritu.

THEODORETVS Dialogo 2. Corpus Chriſti glorificatum habet quam prius habuit circumſcriptionem. IDEM. Illud corpus priorem habet formam, & figuram, & circumſcriptionem, & vt ſummatim dicam, corporis eſſentiam, etiamſi poſt reſurrectionem immortale & immune à corruptione factum eſt. Idem: Etiam poſt reſurrectionem conſpectum eſt corpus Chriſti habens circumſcriptionem, & manus & pedes & reliqua corporis membra, & tangi ac videri poterat, ſicut ante reſurrectionem. Idem: corpus non in diuinitatis naturam mutatum eſt, ſed etiam poſt reſurrectionem, quamuis immortale & incorruptibile diuinæ gloriæ plenum, tamen ſuam habet circumſcriptionem. Hactenus dicta ſcripturæ recitauimus, Symbolorum verba ſignauimus, & pium veterum ſcriptorum conſenſum oſtendimus: Nunc ex his omnibus ſententiæ ſummam concludemus, idq; non noſtris, ſed Beati Philippi verbis, qui in hunc modum in commentarijs in Epiſtolam Pauli ad Coloſſen. 3. ſcribit. In Symbolo (inquiens) intelligatur dictum, vt ſonat litera, & de corpore & de corporali locatione: Aſcendit (ſcilicet) corporali & Phyſica locatione in cœlum, hoc eſt, in locum cœleſtem, vbicunq; eſt, quia hic non ſunt fingendæ Allegoriæ. Aſcenſio fuit viſibilis & corporalis, & ſemper ita ſcripſit tota antiquitas, Chriſtum corporali locatione in aliquo loco eſſe, Vbicunq; vult, & aſcenſio corporalis facta eſt ſurſum. Ideo Paulus in hoc capite illum locum nominat ſurſum. At in propoſitione: Filius hominis qui eſt in cœlo, Dictum intelligatur communicatione Idiomatum, λόγος ſemper eſt in cœlo, etiamſi corporali locatione corpus eſt in Virgine, & infra. Vt autem de locali aſcenſione naturæ humanæ dictum eſt, Aſcendit ad cœlos: Ita de exaltatione naturæ humanæ ſuper omnes creaturas dictum eſt, Sedet ad dexteram patris, vt hic Paulus inquit: Vbi eſt ad dexteram Dei ſedens. Ait Chriſtum ſurſum eſſe, & quidem ad dexteram Dei, hoc eſt, non vt beati Angeli & homines ſurſum ſunt, ſed exaltatus ſupra Angelos, in illa arcana luce Dei regnans cum patre, Et tamen corpus localiter alicubi eſt ſecundum veri corporis modum, vt Auguſtinus inquit. Et hæ propoſitiones: Chriſtus in vobis eſt, Ego in eis, Veniemus ad eum, & manſionem apud eum faciemus, intelligantur de communicatione Idiomatum. Et de hac præſentia filij in prædicatione Euangelij & in ſanctis, neceſſe eſt Eccleſiam fideliter erudiri, vt agnoſcamus Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum adeſſe Eccleſiæ, & eſſe caput omnia in omnibus perficiens. Hæc Philippus, cuius ſententia cum plane conueniat cum dictis ſcripturæ,cum Symbolis Eccleſiæ & ortodoxo veterum conſenſu,pie eam ac tuto nos ſequi poſſe non dubitemus, etiamſi alij hoc tempore, quorum non videtur contemnenda doctrina & pietas, aliter ſentire, & hoc explicare, neſcio quo modo alio conentur de quo litem non faciam.

Tanto præſtantior angelis factus, quanto excellentius præ illis ſortitus eſt nomen.

Dixit Chriſtum ſedere ad dexteram maieſtatis in excelſis,nunc autem docet quænam ſit ea maieſtas, ſeu ſeſſio ad dexteram patris, videlicet, omnibus rebus creatis ſuperiorem eſſe. Etſi autem hactenus ſimpliciter expoſuit, quantum quidem ſatis eſſe poteſt obſequenti auditori, tamen idem ſibi iuſta confirmatione probandum eſſe exiſtimauit: idq; propter peruicaces Iudæos, qui Chriſtum infra Moyſen reiecerunt. Collationem itaque inſtituit inter ipſum Chriſtum & Angelos, quibus cum ſublimior oſtenditur, ſimul illi omnia ſubijciuntur. Eſt autem hæc propoſitio comparata, quæ vſque ad finem huius capitis confirmatur.

Cui enim vnquam Angelorum dixit: Filius meus es tu, Ego hodie genui te, & rurſus, Ego ero illi in Patrem, & ipſe erit mihi in Filium.

Prima ratio propoſitionis ab origine, ſeu Lege naturæ perpetua, & Iure ciuili ſumta. Filius herilis miniſtris præfertur. Chriſtus eſt filius Dei, & Angeli eiuſdem miniſtri. Ergo Chriſtus Angelis præſtantior eſt. Sumitur autem prior pars huius teſtimonij, ex 2. Pſalmo, poſterior ex 7. capite, 2. libri Regum. Dictum 2. Pſalmi: Ego hodie genui te, Exemplo Apoſtoli, veteres eruditiores ad ſempiternam filij Dei generationem recte referunt: vt hodie ſignificet æternitatem. Æterna enim eſt filij generatio à patre, vt quænec præterierit nec futura ſit. Sed alij referunt ad eam generationem,

tionem, qua manifestatus est mundo. De quorum sententia dicemus infra capite quinto. At testimonium ex 2. Regum 7. desumtum, etsi aliquibus videtur torqueri in alienum sensum, vtpote de Solomone intelligendum, Tamen Apostoli autoritatem pluris facio, & recte citari dictum arbitror, Et qui sit sensus promissionis eo in loco, alibi exponitur copiosius. Et iuuari possunt discentes hac etiam commonefactione: Sæpe typo tribui, quæ rectius Antitypo, hoc est, rei significatæ accommodentur. Cum igitur Solomon Christi Typum gesserit, Ea quæ de illo, vt Typo, dici putantur, verius Christo Antitypo attribuuntur. Multa etiam typis tribui, quæ non nisi Antitypis conueniunt, haud dubium est.

10 Et rursus, cum introducit primogenitum in orbem, dicit: Et adorent eum omnes angeli Dei.

Secundum argumentum, à collatione eius qui colitur, & eorum qui ipsum colunt. Concluditur autem argumentum hoc modo, Præstantior est qui adoratur, quam qui adorant. Christus adoratur ab angelis. Ergo Christus angelis est maior. Ponitur autem minor propositio loco totius argumenti. Christus primogenitus dicitur duplici respectu, videlicet diuinitatis solius, & fratrum qui adoptantur. De priori modo Paulus Col. 1. Qui est imago Dei inconspicui, & primogenitus omnis creaturæ, hoc est, ante genitus quam quicquam conderetur, Ideoque æterni patris filius. De posteriori respectu hic locus intelligendus est. Dicitur enim primogenitus, eo quod excellat inter omnes fratres, 20 quos Deus in Christo vnigenito in filios adoptauit. Est enim naturalis filius præstantior adoptiuis.

Et ad angelos quidem dicit: Qui facit angelos suos Spiritus, & ministros suos flammam ignis. Ad filium vero: Thronus tuus Deus in seculum seculi, Virga rectitudinis, virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, propterea vnxit te De- 30 us, Deus tuus, oleo exultationis præ consortibus tuis.

Tertium argumentum, à relatiuorum gradibus sumtum. Rex præferendus est suis legatis & ministris, regia mandata obeuntibus. Christus est Rex, angeli vero legati & ministri regij: Proinde Christus angelis est præferendus. Loco totius argumenti minoris probatio ponitur, cuius priorem partem, videlicet angelos esse legatos & ministros Dei, probat testimonio Psalmi 104. In quo Psalmo David reuocat populo in memoriam beneficia Dei, inuitatque ipsum, vt Deo secum sit gratus, pro tam mirandis & immensis beneficijs. Texitur autem in principio Psalmi longa narratio variorum operum Dei, inter quæ & hoc numerat Dauid, quod Deus faciat angelos suos Spiritus, & ministros suos flammam ignis. Etsi autem existimant aliqui, Psalmum non simpliciter de angelis & eorum substantia, sed per comparationem loqui, hunc in modum, vt ventos & fulmina comparet angelis, in hanc fere comparationis sententiam: Facit ventos 40 suos vt angelos, & fulmina vt ministros suos, Tamen iterum autoritate Apostoli eiusque argumentatione moueor, vt aliam potius sententiam sequar & amplectar, facit angelos suos vt ventos, & ministros suos vt fulmina seu flammam ignis, nam naturam angelorum, etsi non intelligimus in hac caligine: tamen quibus ea naturis corporalibus quam proxime accedat, Psalmi dictum ostendit. Et hoc modo constare vim argumentationis Apostoli certissimum est. Nam ventis aut fulminibus non conferri filium Dei, ex antecedentibus, & mox consequentibus dictis constat.

Posteriorem partem minoris confirmat testimonio desumto ex Psalmo 45. Qui Psalmus est prophetia de regno & Euangelio Christi, de sponso Christo, & eius sponsa Ecclesia. In huius regis & sponsi Ecclesiæ descriptione, sunt verba ab Apostolo nostro adducta, 50 quæ de diuinitate, humanitate, regia Christi magnificentia & regni eius forma concionantur. Cum enim dicit: Thronus tuus ô Deus in seculum seculi, id est, in perpetuum, alloquitur Mesiam, quem Deum nominat, cui tribuit regnum perpetuum, quod nequaquam Solomoni competit. Cum addit: virga seu sceptrum rectitudinis, virga regni tui, Christi regnum à mundi impijs imperijs separat. Nam Christi regnum rectitudinis est & æquitatis: cuius rei caussam subiungit cum inquit: Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, hoc est, Dilexisti iustos, & odio habuisti iniquos. Ponitur enim abstractum pro Concreto. Verum quia non solum Rex est secundum diuinitatem, verumetiam ratione officij assumta humana natura, additur: Propterea vnxit te, ô DEVS, Deus tuus, oleo læticiæ præ consortibus tuis, hoc est, ô CHRISTE, qui es viuus & verus Deus, cum patre & Spiritu sancto,

Deus

Deus pater, te hominem factum, oleo læticiæ præ consortibus tuis, hoc est, Spiritu sancto vnxit in perpetuum regem, Prophetam & Sacerdotem: Idq; præ consortibus: hoc est, Regibus, Prophetis & Sacerdotibus, quorum omnia officia in te vno concurrunt absolutissime. Nullus enim tibi similis fuit vnquam, Nam tu plenam in terris potestatem dimittendi peccata habes, tuum regnum est æternum: tu è sinu patris nobis attulisti verbum salutis: Tu denique vnico tuo sacrificio, totius mundi expiasti peccata. Omnes proinde tui consortes acceperunt Spiritum, cuius Symbolum fuit externa vnctio, At tu Domine sanctus sanctorum, accepisti Spiritum, non ad mensuram, sed plene: de cuius plenitudine alios sumere oportet, quicunq; salutem consequentur. 10

Et tu in principio Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli, Ipsi peribunt, Tu autem permanes, Et omnes sicut vestimentum veterascent, ac velut amictum conuolues eos, & mutabuntur, Tu autem idem es, & anni tui non deficient.

Quartum argumentum à comparatione Creatoris ad creaturam. Maior est creator creaturis, & immutabilis mutabilibus. Sed Christus est Creator, & immutabilis, Angeli vero creaturæ & naturæ mutabiles. Igitur Christus maior est Angelis. Sola assumtio loco totius argumenti ponitur. Et est desumta ex Psalmo 102. qui est oratio 20 afflictæ Ecclesiæ in hoc mundo, In qua hæc confessio habetur, qua Ecclesia diuinitatem & potentiam Christi agnoscit. Atque inde fiduciam concipit sub cruce & persecutionibus, quibus premitur, vt non deleatur: sed hic sub cruce seruetur mirabiliter, & postea immortalitate donata in omni æternitate cum suo liberatore Christo viuat. Porro dictum illud: Ipsi peribunt, tu autem permanes, intelligatur simpliciter iuxta Petri dictum, 2. Pet. 3. Qui nunc sunt cœli, procellæ in morem transibunt, & Elementa æstuantia igne soluentur &c. Ex his enim & alijs diuinæ vocis testimonijs Apostolos conciones suas de fine & innouatione cœli & terræ, quæ nunc sunt, desumsisse non dubitemus. Qui aliam sequuntur sententiam, & dictum Psalmi per comparationem exponunt hunc in modum: Etsi cœli ipsi perirent, Tu tamen non perires, non cum illis deficeres, sed idem maneres, cui tam facile est cœlos conuoluere, quam facile est homini amictum conuoluere, Quod cum Angelis negatum sit, Christus multo 30 eis est præstantior. Hanc ergo sententiam qui sequuntur, non vident Argumenti se emphasim prorsus & eneruare & amittere, quod à comparatione rerum creatarum cum creatore Deo ac Domino horum Apostolus instituit. Ideo priorem simpliciorem & Apostoli Petri testimonio certam sequor & amplector.

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dextris meis, Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Nonne omnes sunt administratores Spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæredes erunt salutis?

Quintum argumentum à comparatione honoris Christi & ministerij Angelorum. Maior est qui æquali gloria cum Deo patre regnat, ijs, qui diuino subijciuntur imperio. At Christus æquali gloria cum Deo patre regnat, Angeli vero diuino subijciuntur imperio. Christus igitur maior est Angelis. Minoris vtraque pars expresse ponitur. Prior, videlicet, de Christi eminentia & maiestate sumitur ex Psalmo 110. qui est prophetia de æterno Christi regno, Sacerdotio, passione, resurrectione & victoria. Posterior sumitur ab officio Angelico. Nonne (inquit) Omnes sunt administratores Spiritus in ministerium missi propter eos, qui hæredes erunt salutis? Hæc pars tria continet de Angelis. Primum enim ostendit, quæ sit substantia Angelica, videlicet, spiritualis. Sunt enim Angeli spirituales naturæ, quemadmodum & animæ hominum. Deinde, quod Angeli sint ministri Dei, vt illorum nomen sonat, Angelus, id est, minister. Præterea quod illorum præcipuum munus sit hæredibus salutis, hoc est, Ecclesiæ Christi seruire, Nam, vt Psalmus inquit: Castrametatur Angelus Domini in circuitu timentium eum. Hinc primum confirmatur, quod plurima sit Deo cura electorum suorum, quos tantis præsidijs munit aduersus Satanam, & aduersus multos incidentes casus. Deinde confutatur hoc loco deliramentum Sadducæorum, qui nihil aliud angelos putarunt esse, quam motus diuinitus hominibus inspiratos. Monemur præterea, ne hos castissimos Spiritus custodes nostros à nobis impuris moribus repellamus: sed ut potius grati simus Deo animi & corporis puritate, Illi soli Angelorum Domino seruientes, & gratias agentes pro angelico ministerio.

Caput

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Quoniam Christus maior est Angelis, par est vt doctrinam ipsius accuratius audiamus, ne in pœnam contumaciæ incurramus. Etsi autem Christus paßionis tempore, Angelis quodammodo inferior visus est, gloria tamen & honore coronatus regnat, Vt quos à morte liberauit, eosdem in gloriam euectos æterna donaturus sit gloria.

Ordo & partes Capitis secundi.

Ex doctrina primi capitis extruit propositionem exhortatoriam, videlicet, vt Christum audiamus, & propositioni confirmationem subiungit. Deinde Prolepsi digreditur in doctrinam de Christi humanitate, & eius caußis. Atq; ita duæ sunt partes huius Capitis, Prior exhortatoria, constans propositione & confirmatione, Posterior Didactica, quæ similiter propositione & confirmatione absoluitur.

EXEGESIS CAPITIS SECVNDI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

QVAMOBREM oportet nos magis attendere ijs quæ audiuimus, ne quando diffluamus.

Propositionis exhortatoriæ illatio ex primo capite, Christus filius Dei supra omnia est. Igitur Euangelio ipsius obtemperare oportet. Antecedens huius Enthymematis cum sua propositione, est totum primum caput. Consequens, est prima huius capitis propositio. Duæ sunt hic voces obseruandæ, prior est προσέχειν, attendere, id est, mentem adhibere, menteq; audita continere, Posterior παραῤῥυῶμεν diffluamus. Metaphora sumta à pertusis & rimosis vasis, quæ infusum liquorem non continent. Est igitur sensus, vt ita audiamus verbum, ne vani & ignaui simus auditores. CONFIRMATVR hic ministerium verbi, & monstratur necessitas audiendi verbi. CONFVTANTVR Anabaptistarum Enthusiasmi, Qui homines à vocali verbo auocant, ad Satanicas illusiones. TAXANTVR Epicurei, qui consuetudinis tantum gratia verbum audiunt, nihil continere valentes.

Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est firmus, Et omnis præuaricatio & inobœdientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, si tantam neglexerimus salutem?

Ratio propositionis à minori ad maius. Inobœdientia erga verbum, ab Angelis propositum, grauiter est punita, Multo magis inobœdientia erga Christi Euangelium punietur. Vocat autem Euangelium salutem, eo quod instrumentum sit salutis. Vnde docemur, quod quemadmodum salus offertur per Euangelium: Ita absq; Euangelio nemini contingat. Qui igitur Euangelium spernunt, suæ salutis ὄργανον adeoque salutem ipsam auersantur.

Quæ cum enarrari cepérit per Dominum, ab ijs qui ipsum audiuerant, fuit nobis confirmata.

Digreßiuncula Exegetica est admodum oportuna. Postquam enim audiendum salutis verbum dixerat, commode de ipsius fonte seu autore, propagatione, atque certitudine monet. Fons seu autor est dominus ipse, qui & sua victima salutis olim promissæ mysterium peregit, & voce propria Euangelium salutis hominibus commendauit. Propagatum est verbum salutis per eos, qui ipsum audiuerunt, hoc est, per Apostolos, quos huius salutis testes emisit in mundum, videlicet, vt testarentur de salu-

de salute per Christum parta. Confirmatum in nos, id est, nobis (inquit) ab auditoribus ipsius. Huius autem confirmationis modum subiungit his verbis.

Attestante Deo signis, & portentis, & varijs virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, secundum voluntatem ipsius.

Quia Dominus suam doctrinam miraculis, veluti quibusdam solennibus & autenticis sigillis, ad medendũ infirmitati humanæ, ac vacillantibus animis hominum, confirmare dignatus est. Hic Apostolus noster, quatuor miraculorum genera recitat, quibus veritas Euangelij nobis consignata est. Est autem miraculum factum Dei extraordinarium, & inusitatum, hominum animos in admirationem abducens, huius quatuor genera, vt dixi, enumerat autor. Ac primo loco, Signa ponit, quæ ita dicuntur, quod mentes hominum excitent, ad considerandum aliquid amplius, quam quod foris apparet. Christus sanat sola voce surdum & mutum: hoc signum excitat spectatorum mentes, ad aliquid altius cogitandum: videlicet, quod Christus diuina potentia sit præditus, & quod sit verus Mesias, tametsi hoc foris non apparebat. Deinde portenta ponit, quæ ita dicuntur, quia nouum aliquid & inusitatum continent. Nouum siquidem & inusitatum fuit hominem mortuum excitare sola voce. Græci σημεῖα & τέρατα ita distinguunt, vt, τέρατα portenta sint præter naturam: σημεῖα vero signa præter consuetudinem. Sanatio febricitantis, non fit præter naturam. Nam per naturam potest sanari febricitans: Sed quod socrus Petri febricitans, sola Christi voce sit restituta sanitati, præter, consuetudinem fuit. Ideo eius sanatio signum fuit, non portentum. Mortuum hominem vitæ restituere, præter naturam fit. Nam per naturam haudquaquam vitæ mortuus restitui potest. Quare portentum fuit, quod Christus Lazarum iam in sepulcro fœtentem excitarit.

Addit tertio loco varias virtutes, seu potentias, quibus Christi Spiritus in sanctis efficax fuit, suam virtutem peculiarem ostendens. Harum virtutum genera ad Corinthios, 1. Corinth. 12. multa recitat Apostolus: quibus Deus Ecclesiam primitiuam ornauerat.

QVARTO, Spiritus sancti distributiones ponit, quibus non solum die Pentecostes obsignauit Euangelium, verumetiam sæpenumero in Apostolica Ecclesia ad preces Apostolorum imponentium hominibus manus. Hæc miracula, tanquam sigilla veritatis Dei esse nobis debent: quorum vsus perpetuo durabit in Ecclesia, qui nullus alius est legitimus & verus, quam obsignatio doctrinæ cœlestis.

ET quanquam hodie huiusmodi miracula non eduntur, tamen perpetuo ad illa olim edita miracula respicere oportet: quæ confirmato per orbem Euangelio Christi, cessare debebant: non quidem vsu, sed facto. Ita enim Augustinus ait: Nec miracula illa in nostra tempora durare permissa sunt, ne animus semper visibilia quæreret, & eorum consuetudine frigesceret genus humanum, quorum nouitate flagrauit. Nec iam nobis dubium esse debet, ijs esse credendum, qui cum ea prædicarent, quæ pauci assequuntur, se tamen sequendos populis persuadere potuerunt. Hactenus Augustinus.

Non enim Angelis subiecit Deus orbem futurum, de quo loquimur.

Redit vnde digressus est, & confirmat argumentum superius positum: Qui potentior est, potest seuerius contumaces aduersus se punire. Cum igitur Christus potentior sit Angelis, non dubium est quin inobœdientes in Euangelio punire possit. Loco totius argumenti minoris confirmationem posuit. Si enim Christus habet orbem sibi subiectum, certe potentior est Angelis, quibus orbis non est subiectus. Orbem futurum, vocat, per Christi aduentum renouatum: vetustus ille, peccato Adæ corruptus est, sed hic nouus, per Christum instauratus est, qui quidem incepit à Christi resurrectione, Sed consummabitur excitatis mortuis in extremo die, & communicata electis Dei gloria immortalitatis.

At testatus est in quodam loco quidam dicens: Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, vt visites eum? fecisti eum paulisper inferiorem Angelis, Gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. In eo

Obiectio aduersariorum, atq; eius solutio à distinctione temporis, & circumstantiarum sumta. Obiectio hæc est: Christus non solum homo est, similem expertus cum alijs hominibus calamitatem: verumetiam visus est omnium hominum abiectissimus, ob mortis quam passus est infamiá. Huic autem

tem quod ei subiecit omnia, nihil omisit, quod non esset ei subiectum.

obiectioni respondet Apostolus, verbis Prophetæ, ex Psalmo 8. desumtis, idq; per distinctionem (vt dixi): ac si diceret, fateor quidem valde fuisse humiliatum Christum per crucem, sed mox crucis supplicio superato & morte victa, gloriose resurrexit, cui iam victori & triumphatori omnia subiecta sunt, in cœlo & in terra. Vt autem testimonium adductum clarius introspiciamus, nonnihil de argumento Psalmi, & eius applicatione ad præsentem locum dicendum videtur. EST autem hic Psalmus Encomiasticus, omnino de Christo intelligendus, quemadmodum ipse Christus, Matth. 21. Et Paulus ad Epheseos, testatur. CELEBRAT enim Dauid ipsum Deum in hoc Psalmo, propter nunquam satis admirandum beneficium, videlicet, quod dederit nobis filium suum Iesum Christum, vt sit nobis Rex gloriosus, Triumphator Diaboli, mortis & inferni. Cum exordio finis Psalmi idem est. Nam vt orditur ab affectu cordis, & stupenda admiratione bonitatis Dei erga genus humanum: Ita Psalmum claudit eodem admirationis affectu. Quis enim satis bonitatem Dei, & φιλανθρωπίαν, ob hoc tam eximium beneficium satis admirabitur? EXORDIO subiungit gratiarum actionem: quam vniuersa terra debet Deo ob suam immensam bonitatem, adeo vt etiam infantes & lactentes in cœlo, hoc est, in cœtu fidelium, virtutem Dei sint prædicaturi, huius rei specimen exhibuerunt Christo pueri, cum die Palmarum intraret Ierusalem. His subiungit Dauid verba, quæ Apostolus hic adducit, Quid (inquit) est homo quod memor es eius? Admiratio est, quod Deus tantam gerat curam humani generis. Aut filius hominis qui visitas eũ? Repetitio est eiusdem sententiæ per admirationem, mutata tantum sermonis figura. Atq; hæc de homine in genere dicta intelligantur: Quæ autem sequuntur, ad filium Dei hominem factum referenda sunt. Et minuisti eum paulo minus ab angelis. Hæc ratio admirationis est, minuisti eum, id est, Christũ, scilicet, per passionem & mortem. Gloria & honore coronasti eum, scilicet, per gloriosam resurrectionem & victoriam: Et constituisti eum supra opera manuum tuarum, videlicet, vt omnium rerum plenum dominium habeat, adeo vt flectat se omne genu coram ipso, cœlestium & terrestrium & inferorum. Omnia subiecisti sub pedibus eius. Eiusdem sententiæ repetitio est, per mutuam Relatiuorum collationem. Si igitur Christus est supra omnia dominator constitutus, sunt sane omnia illi subiecta, Vnde Apostolus noster infert ex verbis Psalmi: In eo enim quod omnia illi subiecit, nihil omisit non subiectum ei, Quare sequitur quod supra dixerat, Angelos etiam ei subiectos esse.

At nunc nondum videmus omnia subiecta ei.

Obiectio contra solutionem. Tu dicis quidem omnia Christo subiecta esse, sed nusquam eius eminentia apparet in ipsius regno, quod est Ecclesia. Membra Christi multis modis affliguntur: huic obiectioni respondet Apostolus, hoc pacto:

Sed ipsum qui paululum imminutus fuit ab angelis, Videmus Iesum propter passionem mortis, Gloria & honore coronatum esse.

Responsio ad obiectionem, per concessionem & correctionem. Sensus autem est: Tametsi non apparet Christo omnia subiecta esse, tamen reuera vniuersorum Dominus cõstitutus est, per resurrectionem, & breui futurum est, vt suum imperium palam exerceat resuscitatis mortuis. ORATIO Apostoli, Synchesi nonnihil turbata, si tantum recte distinguatur, hoc modo illustrari potest. Sed Iesum ipsum videmus gloria & honore coronatum, qui paululum seu paulisper fuit imminutus ab angelis (hoc est, inferior angelis) propter passionem mortis (hoc est, vt pati mortem posset): hic enim particula διὰ, vt sæpissime alias, caussam finalem notat. TEMPVS ergo humiliationis, fuit passionis tempus: quo peracto & victa morte, gloria & honore coronatus est, vt qui Deo æqualis sit. SED quomodo videmus hanc Christi gloriam? Ascendens in altum, dedit dona hominibus: in quibus donis Christi gloria conspicitur. Multos ornauit donis, edendi miracula: Multos inuicta fidei constantia in confessione muniuit. In omnibus credentibus suam efficacitatem ita declarat, vt oculis fidei clarissime intueantur Christi gloriam.

Vt gratia Dei pro omni gustaret mortem.

Caussam & fructum passionis Domini addit, vt doceat, Christum non sine grauissima caussa, adeo diminutũ fuisse. Ideo enim passus est, vt sua passione pro omnib. satisfaceret, hoc est, vt sua victima om-

nium in se credentium expiaret peccata, & communicaret suam iusticiam ad vitam æternam. Hic igitur obseruemus omne humanum meritum, quoad expiationem peccati attinet, euerti. GVSTANDI verbo, significatur victoria super morte, quod Christus non sit absorptus morte, sed à morte resurrexerit. Cum dicit, pro omni, collectiue intelligendū est, vt sciamus, nec Iudæos, nec gentes à Christi beneficio excludi, modo in ipsum credere non recusauerint.

Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam abduceret, autorem salutis eorum per passionem perficere.

Ratio alia, cur assumta natura humana pati oportuerit Dominum, à patris æterno decreto, seu, à caussa efficiente, & fine conditionis omnium. Est enim Dei æternum decretum, humiliare antequam exaltet. QVIA autem in verbis Apostoli quædam videtur esse obscuritas, sensum in hunc modum reddamus. Decebat Deum patrem (quia humiliare solet primum quos decreuit exaltare) perficere, hoc est, consecrare, Filium, in ducem & autorem salutis filiorum Dei, idque per passionem eius: videlicet, vt confirmatio quædam capitis & membrorum fieret. HIC præter locum proprium, qui est de fructu passionis Dominicæ, obseruemus crucem ex decreto Dei, veluti gradum quendam esse ad gloriam. Huius ergo decreti Dei cogitatione se erigant fideles, quoties grauius cruce premantur. VERBVM τελειῶσαι, vsum habet in sacrificijs, & significat proprie consecrare in hostiam, vel hostiam facere, τέλεια enim dicebantur plenæ & perfectæ hostiæ, in quibus nihil desiderabatur, & τελείωσις initiatio est, per sacrificium, vnde Baptismus Græcis τελείωσις dicitur.

Nam & qui sanctificat, & qui sanctificatur, ex vno sunt omnes.

Ætiologiam petit ab eiusdem naturæ participatione, ac si dicat: Christus, qui per passionem consecrat & sanctificat, & credentes, qui ab eo, tanquam summo Sacerdote, consecrantur & sanctificantur, ex vno sunt omnes, hoc est, eiusdem naturæ, videlicet humanæ, existunt. Etsi enim Christus, Si naturam diuinam respicis, verus est Deus, æqualis patri: tamen homo natus, particeps est humanæ naturæ cum alijs hominibus. Quare vt ex vna materia sunt, ita persimilis est ad gloriam gradus. Sunt qui ita exponunt. Et qui sanctificat, & qui sanctificantur, ex vno, scilicet, Adamo, sunt omnes, sed sensus idem manet.

Propter quam caussam non erubescit fratres eos vocare, dicens: Annunciabo nomen tuum fratribus meis, & in medio Ecclesiæ laudabo te.

A pronunciatis probat humanitatem Christi, vnde texitur argumentū à natura relatiuorum: Christus vocat sanctificatos fratres suos. Igitur cum illis eiusdem naturæ est, seu communem patrem habent, nempe Adam. Sumtum est autem hoc testimonium ex Psalmo 22. qui continet insignem prophetiam de Christo. Nam eius Sacerdotium, & regnum describens: Orationem, passionem, mortem & resurrectionem exponit, & simul vaticinatur de propagatione & amplitudine regni Christi.

Et iterum, Ego ero fidens in eum.

A proprio hominis humanitatem Christi probat. Solius hominis est Deo fidere, Christus fidit Deo, Igitur homo. Testimonium hoc ex 18. Psalmo desumtū est, Quid est Gratiarum actio Dauidis, quod suos hostes profligauerit ac vicerit, verum quia Dauid in eo Psalmo typum Christi gerit, recte Psalmus ipsi Antitypo accommodatur, Iuxta regulam: Quæ typis tribuuntur, recte Antitypis accommodantur.

Et rursus, Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus.

Argumentum à communitate naturæ, patris & liberorum. Sunt enim pater & filij eiusdem naturæ, etsi multiplicatæ in pluribus. Hoc testimonium sumtum est ex octauo capite Esaiæ: vbi Propheta vaticinatur de ruina regni Israëlis, & regni Iuda, atque adeo ciuium sanctæ ciuitatis Ierusalem. Ac simul per os Prophetæ filius Dei orat, vt Deus doctrinam propheticam in aliquorum discipulorum mentibus obsignet, obsignatamq; conseruet. Precationi subiungit hanc confessionis & fiduciæ vocem: Ecce ego & pueri, quos dedit mihi Deus, in signum & prodigium Israëli, à Domino exercituum qui habitat in Syon.

Quia

Quia ergo pueri communicarunt carni & sanguini, & ipse similiter participauit eisdem.

Ex adductis Prophetæ verbis, Apostolus argumentum in hunc modum extruit. Pater & pueri eiusdem sunt naturæ, At pueri Christi humanæ naturæ sunt participes, Igitur & Christus homo existit, humanæ naturæ consors.

Vt per mortem destrueret eum, Qui mortis habebat imperium, hoc est, Diabolum.

10 Postquam de assumta humana natura, & de humiliatione disseruit satis, nunc commode istius mysterij caussas finales subiungit, ac inter eas primam ponit, destructionem, seu abolitionem imperij Satanæ, iuxta primam concionem post lapsum primorum parentum de reparatione, in qua concione Deus pater serpenti, idque audientibus primis parentibus, vt inde fidem reconciliationis conciperent, dixit: Semen mulieris conteret caput serpentis, quod Iohannes interpretatur his verbis: Christus apparuit, vt dissoluat opera Diaboli, hoc est, peccatum & mortem, placata ira Dei. Per corporis enim mortem, vt ait Ambrosius, mortis vincula dissoluit.

Et liberaret eos qui metu mortis per omnem vitam obnoxij erant seruituti.

20 Secundus finis, atque adeo præcipuus assumtæ humanæ naturæ, in qua mortem crucis sustinuit, videlicet, vt liberum redderet humanum genus à iure peccati & mortis, Deo persoluto λύτρῳ. Vnde 2. Corinth. 5. Eum qui non nouit peccatum, fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in eo, hoc est, reatum totius humani generis Deus pater imposuit filio, vt ipse sua victima expiatoria pro peccato satisfaceret, quo nos, Christi obœdientia nobis imputata, iustificaremur coram Deo & adoptaremur in filios.

Non enim sane angelos assumit, sed semen Abrahæ assumit.

30 Amplificat collatione, quod dixerat de humana natura Christi, idque non solum vt affectum Christi ardentissimum erga genus humanum doceat, verumetiam vt ostendat quam necessarium fuerit nos in naturalem carnis & sanguinis Christi societatem venire, & tanquam in vnam carnem seu naturam coalescere, in qua natura, quod in capite lueretur, cæteris membris omnibus tanquam proprium imputaretur. TAMETSI autem hæc corporalis Christi nobiscum communitas, non satis est nobis ad felicitatem, nisi spiritualiter ei sociemur: tamen nulla nobis ad spiritualem societatem patet via, sine hac naturali societate, & cognatione, quæ adeo arcta est, vt in Christo vna duntaxat Dei & hominis persona subsistat. Vt vere dici possit, Deum hominem factum esse, seu, vt Iohannes loquitur, Verbum carnem factum esse. Ab hac arctissima societate procul abest angelica natura. Nequaquam enim vere dici potest, Deum angelum esse factum. QVOCIRCA crucis illud supplicium, quo nos patri Christus reconciliauit, &
40 pro nobis hominibus soluit perfectissimum λύτρον, nihil quicquam angelis præuaricatoribus contulit, ad tollendam simultatem, qua à Deo erant dissociati: quia nullam habent cum Christo naturæ societatem. Ex hoc loco primum discamus, quam necessaria fuerit illa Christi nobiscum naturæ communio, sine qua nulla ad salutem patebat via. DEINDE cogitetur, quantus fuerit amor filij Dei erga genus humanum, qui se adeo humiliare voluit, quod massam nostram assumeret in vnionem personalem, vt Deus vere sit homo factus. TVM huius facti cogitatione erigendus est animus noster, aduersus omnes Satanæ insidias, modo ne turpissime hac tanta Dei beneficentia abusi fuerimus. HINC quoque nobis pudor incutiatur, si nostra nos ingratitudine ea frustrari patiamur: Quod certe facimus, si huic Christo pro nobis crucifixo, non viua fide coalescimus, vt eius viua membra efficiamur.

50 Vnde fratribus debuit per omnia esse similis, vt misericors esset & fidelis pontifex, in eis quæ sunt erga Deum, ad expiandum peccata populi.

Conclusio est, in qua altius repetit caussas cur æternus λόγος humanam naturam assumserit, vt Deus & homo sit vnus Christus. ET quia summam doctrinæ de sacrificio Christi continet hæc pericopa, eam retexam, quo clarius, quid doctrinæ in se contineat, perspiciatur: Sunt itaque 5. partes. PRIMA: Quod Christus fratribus per omnia similis esse debuerit, Quantum scilicet ad essentiam carnis, & alias proprietates, vtpote infirmitates & affectus proprios humanæ naturæ attinet, non quantum ad aduentitias qualitates peccatri-

cis carnis, nec quantum ad personales infirmitates, certorum scelerum pœnas. SECVNDA pars, Quod ideo filius Dei factus sit homo, vt fieret Pontifex, Mediator inter Deum & homines, verus Deus & verus homo. TERTIA pars huius pericopæ, est descriptio huius pontificis ab affectu ipsius erga homines, pro quibus offerret, & fide erga Deum cui offerret, Nam vt legitimus, verus ac fidus Deo est pontifex, ita misericors & φιλάνθρωπος est erga populum, pro quo se offert. QVARTA pars, Quarumnam rerum sit pontifex, nempe diuinarum, vt scilicet, in ijs quæ nos Deo conciliant, suo fungeretur sacerdotio. QVINTA pars, finem sacerdotij Christi indicat, qui est placata ira Dei, expiare peccata populi, hoc est, vt sua victima persolueret precium, satisfaceret iusticiæ Dei, & placaret iram Dei. Quam ob caussam à Paulo propitiator dicitur, qua appellatione tria significantur. PRIMVM, quod hic propitiator offerat pro nobis sua merita. SECVNDVM, quod idem persoluat pœnam nobis debitam. TERTIVM, quod idem applicet nobis sua merita, & suam solutionem, atque hoc est, quod ipse Dominus ait apud Iohannem, cap. 17. Ego me pro eis sanctifico.

Nam in hoc quod accidit illi tentatio, potest tentatis opem ferre.

Hoc ad fiduciam in nobis alendam pertinet. Nam cum filius Dei assumta nostra natura expertus est humanas miserias, idoneus esse conuincitur, qui alijs miseris succurrat.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Cum Christus, quem confitemur esse nostrum Apostolum & pontificem, maior sit Moyse, par est vt ipsum, vtpote Dominum domus, ac filium Dei, magis audiamus quam Moysen, qui tantum pars erat domus & seruus Dei, quod nisi fecerimus, cum incredulis Iudæis, qui in deserto prostrati sunt, puniemur, promissa requie exclusi.

Ordo & partes tertij Capitis.

Ex doctrina superioris capitis, digreditur in exhortationem. Postquam enim docuit in secundo capite, Christum Deum & hominem esse, adeoque verum pontificem, tempestiue hic in tertio exhortatoriam propositionem infert, vt cogitemus quantus sit: quo ipsum auidius audiamus. Deinde exhortationem ipsam rationibus quibusdam confirmat. Sunt proinde huius capitis, quod est generis suasorij, duæ partes, propositio & confirmatio.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VNDE fratres sancti, vocationis cœlestis participes, considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Christũ Iesum.

Hæc propositio suasoria, extruitur ex doctrina superioris capitis. Obseruandum est autem, quod, quemadmodum in propositionibus suasorijs fieri solet, admisceantur propositioni rationes, quæ veluti in vnum corpus cum propositione ipsa coeunt, quas Dialecticus retexet, vt seorsim propositio ipsa conspiciatur, ac deinde propositioni accommodentur rationes, quibus vestita & ornata fuit, vt ex singulis rationibus cum propositione singula extruantur Enthymemata. EST autem hæc propositio: Christus à vobis audiendus est. Rationes autem, quibus hæc vestitur propositio, sunt plures. PRIMA sumitur à vocationis dignitate. Vos sancti estis, cœlestisq; vocationis participes. SECVNDA, Christus est vobis Apostolus à Deo missus. TERTIA, Vos confitemini Christum esse summum pontificem vestrũ. HÆ tres rationes in propositionis complexu sunt, ex quibus dum concluditur propositio, Tria nascuntur Enthymemata. NOS hanc exhortationem nobis accommodemus, cogitemus de vocatione nostra, perpendamus quantus qualisque sit Apostolus Christus, nobis à Deo missus, cogitemus nullum accessum nobis patere ad patrem, sine hoc nostro pontifice, quem nisi audiuerimus, actum est de salute nostra.

Qui

Qui est fidelis ei qui fecit ipsum. Ratio propositionis ab adiunctis, Christus est Deo patri, qui fecit ipsum & constituit illum Apostolum & Pontificem, fidelis. Igitur audiendus est, & in precio habendus, Hanc rationem, si ad Thesin transferimus, monemur, vt ministris Euangelij, hoc est, Christi seruis fidelibus, non minus quam ipsi Christo obœdiamus. Nam is est qui per eos loquitur, Quemadmodum ipse testatur Matth. 10. Qui vos audit, me audit. Cóntra vero infidelibus in ministerio, & ea quæ Christi non sunt docentibus, nulla obœdientia debetur.

10 Sicut Moses in tota domo eius. Ætiologia à comparatis. Moses fuit dignus qui audiretur, etsi tantum seruus erat. Igitur Christus multo magis dignus est, vtpote filius Dei. Hunc esse germanum huius argumenti sensum totus contextus conuincit. Exæquatio igitur hæc non ad dignitatis æqualitatem (quomodo enim paris dignitatis erunt filius & seruus) sed ad fidelitatis commendationem pertinet. Vterque enim fidelis filius & seruus, etiamsi dispares dignitate, & gloria. Hæc explicatio nostra confirmatur sequentibus argumentis. Vsvs huius loci est, vt ministri Dei & præcones verbi intueantur in exemplum Mosis, eumque fide & diligentia imitentur. Huc illud Pauli, 1. Corinth. 4. Sic nos existimet homo, tanquam ministros Christi & œconomos ministeriorum Dei, Quod autem reliquum est, quæritur in œco-
20 nomis, vt fidelis quisque inueniatur.

Ampliori enim gloria ipse præ Mose dignus est habitus, quanto maiorem honorem habet, quam domus, is qui fabricauit illam. Declaratio est collationis, in qua Christum Mosi præfert, vt audiatur Christus maiori cum reuerentia. Cõclusio & maior propositio expresse ponuntur. Argumentum autem hoc modo licebit absoluere. Architectus domus est ipsa domo dignior, Christus est Architectus domus, Moses vero pars quædam domus, Christus igitur Mose dignior est. Vt supra Christum angelis, ita hic eundem Mose superiorem facit: vt cogitemus contumaces aduer-
30 sus ipsum non euasuros esse digna supplicia.

Omnis enim domus construitur ab aliquo. Illustrat argumentum proximum à caussa efficiente. Omnis domus ab aliquo construitur, Nam omne quod fit, ex aliqua caussa fieri necesse est. Ecclesia igitur cum sit domus, ab aliquo eam extructam esse necesse est. A quo autem sit extructa hæc domus, exponit autor cum subiungit.

Qui autem omnia construit Devs est. Supra Christum architectum esse domus asseruit, hoc autem loco affirmat, Deum esse, qui omnia constru-
40 at. Vnde Christum Deum esse haud obscure concluditur. Nam si Deus omnia construxit, & Christus domum Dei, hoc est, Ecclesiam construxit, sequitur Christum Deum esse.

Et Moses quidem fidelis in tota domo eius, tanquam famulus in testimonium dicendorum, Christus vero tanquam filius super domum eius. Argumentum à natura seu gradibus Relatiuorum, filius præfertur famulo, vel fidelissimo, Christus est filius, Moses autem famulus constitutus in domo Dei, proinde Christus Mosi præfertur. Quare præ Mose considerandus, honorandus & audiendus est. Ob-
50 servetvr hoc loco finis ministerij Mosaici, qui fuit vt testaretur Moses de dicendis, hoc est, vt pararet Christo viam, Lege à Deo accepta. Nam tota politia Mosis, & sacrificia Legis, fuerunt conciones de venturo Christo. Atque hoc est quod dicit Iohannes: Lex per Mosen data est, Gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Hinc monemur, quid in Mose sit quærendum, videlicet solus Christus.

Cuius domus sumus nos. Quia ambiguum erat vocabulum domus, interpretatur domũ Dei esse credentes vsitata scripturæ Metaphora, qua continens pro re contenta sæpe accipitur. Hinc admonemur duplicem familiam in mundo esse: Vnam Dei, Alteram à Deo abalienatam: vt quæ Diabolo subiecta sit, & necesse est quemlibet hominem in alterutra harum familiarum

esse. Qui enim non est in domo seu familia Dei, vere est in familia Satanæ. Hinc est quod excommunicati dicantur tradi Satanæ, quia cum excluduntur à familia Dei, vere includuntur in familiam Satanæ. Deinde vt in domo Dei, Deus paterfamilias est: Ita par est, vt ipsi obtemperent quicunque in ea familia manere cupiunt: in quam vt recipimur fide, & custodimur bona conscientia, Ita excludimur rebellione & contumacia in patremfamilias. Atque hoc est, quod autor subijcit hisce verbis:

Siquidem fiduciam & gloriationem spei vsq; ad finem firmam retineamus.

Hæc conditio diligentissime cogitanda est. Monet enim quousque sumus domus Dei, seu domestici Dei. 10 Et exegeticon est. Fiducia enim hæc est gloriatio spei, hoc est, spes, qua gloriamur nos esse in familia Dei, per fidem in Iesum Christū. Huc dictū domini pertinet: Qui perseuerauerit vsq; ad finem, saluus erit: Et illud ad Col. 1. conuiuificauit vos in corpore carnis suę, per mortem, vt exhibeatis vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles coram ipso, si tamē permaneatis in fide. Diligenter in his & simili b. locis obseruetur conditionis particula, contra Stoicas imaginationes de prædestinatione: plura de hac conditione annotauimus in cap. 1. ad Coloss. in illum locum, Siquidem permaneatis in fide fundati. Eodem pertinet exhortatio quæ sequitur.

Quapropter. Sicut dicit spiritus: Hodie, si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione, in die tentationis in deserto: vbi tentauerunt me patres vestri, probauerunt me, & viderunt opera mea quadraginta annis. Quapropter infensus fui generationi isti, & dixi: Semper errant corde. Ipsi autem nō cognouerunt vias meas. Quapropter iuraui in ira mea: si introibunt in requiem meam.

Conditionem positam confirmat autoritate Spiritus sancti, & exemplo 20 veteris populi. Summa argumenti hæc est. Vetus populus in deserto, propterea quod fide deserta & abiecta contumaciter se Deo opposuit, punitus est exclusione requietis terræ promissæ. Igitur & vos vera & cœlesti requie excludemini, si in fide non perstiteritis. TESTIMONIVM Spiritus sancti ex Psalmo 65. petitum est, qui Psalmus exhortatio est pro- 30 phetica ad populum noui Testamenti, vt Deum, hoc est, Christum Messiam celebret. Hanc exhortationem duobus argumentis confirmat, quorum prius sumtum est ab honesto, & debito Ecclesiæ Dei officio. Posterius ab exemplo puniti populi, propter contentionem in deserto, seu in Meribba & Maspa. Historia habetur Exod. 16. & 17. Iam verborum Psalmi ideo breuiorem explanationem subijciemus, quia Apostolus noster plæraque explicat, & accommodat suo instituto. Hodie significat tempus reuelati Euangelij. Nā huius temporis respectu præteritum tempus, noctis quandam rationem habet. Si vocem eius audieritis. In Hebræo hæc præcedentibus aptanda sunt, nos (inquit) sumus populus pascuæ eius, & oues manus eius, si modo vocem eius audieritis. Atq; ita conditio poni- 40 tur superiora confirmans. Tantisper enim manemus oues Christi, donec audimus vocē eius, eumq; sequimur. Ita enim ipse Pastor ait: oues meæ vocem meam audiunt. Huc spectat exhortatio, quæ sequitur hisce verbis: Nolite obdurare corda vestra, id est, Nolite vestra duritia resistere verbo Dei, sicut fecistis in acerbatione, id est, in Meribba, loco, qui accepit ab euentu nomen. Vbi me tentauerunt patres vestri. Mutatio personæ est, Nam Deū introducit loquentem, qui se hominum proteruia & contumacia tentari confirmat. Quid autem sit tentare Deum, pluribus explicandum iudico.

Est autem Tentare Deū, non infirmitate labi, sed contemtu Dei, non ex ignorantia, sed malitia: videlicet cum vel negamus verbum Dei, vel corrigimus ordinationem diuinam fiducia propriæ sapientiæ, hoc est, Tentamus Deū, cum spreto verbo, ordinatione, & vocatione 50 Dei, aliud quærimus quod magis placet, fiducia propriæ sapientiæ. Negant Israelitæ se à Deo eductos esse à terra Ægypti, & contradicunt manifestis testimonijs Dei: propterea, quia non omnes euentus respondent ipsorum imaginationibus. Peccant igitur primum impatientia, quia in aduersis Deo nolunt obœdire. Deinde addunt nouum & atrocius peccatum: Negant esse opus Dei, de quo conuicti erant certissimis miraculis: negant Mosen esse Ducem à Deo constitutum, sed vociferantur eum impostorem esse. Actor. capite 15. Petrus ait: Quid tentatis Deum, imponentes iugum super ceruicem discipulorum? Hic manifesta est correctio. Sciunt ex Euangelio remitti peccata & reconciliari homines, reputari iustos, & sanctificari, & fieri hæredes vitæ æternæ propter filium Dei gratis fide: non propter ceremonias Mosi. Sciunt finem esse politiæ Mosaicæ. Sciunt promissionem gratiæ perti-

nere

nere ad Israelitas & Gentes. Sciunt etiam nequaquam licere homini cultus instituere, sicut scriptum est: Frustra colunt me mandatis hominum. Quanquam autem hæc omnia norunt, tamen aliqui humana sapientia volunt stabilire & amplificare politiam Mosaicam: cogitant pulcrum esse Ecclesias gentium inuitare similitudine rituum. Huiusmodi correctiones ortas à sapientia humana vocat Petrus tentare Deum. Talia peccata sæpe accidunt priuatim & publice, in cultibus, actionibus & doctrina. Monachi relicta via à Deo ordinata, fingunt sua vota meliores cultus esse. Pontifices relictis actionibus proprijs officij, quærunt imperia. Hæretici quærunt vel concinniores opiniones, vel argutiores.

10 PROBAVERVNT me, scilicet dubitando de promissis & verbis meis, Et viderunt opera mea, hoc est, etsi conuicti erant multis miraculis, quibus meam præsentiam, potentiam, fauoremq; erga ipsos declaraui, atq; adeo verbum meum confirmaui (vt illi fidem haberent ac saluarentur) Idq; quadraginta annis. Quapropter infensus fui generationi illi. Etsi plærique libri cum Græci tum Latini ita distinguunt, tamen nonnulla exemplaria Græca & ipsa Hebraica veritas, ad pœnam contumaciæ refert circumstantiam temporis, hoc modo: Quadraginta annis infensus fui generationi illi, adeo quod in terram promissam eos non introduxerim. Et dixi, semper errant corde, id est, semper verbo relicto, suas sequuntur cogitationes, quibus etiam seducuntur.

IPSI autem non cognouerunt vias meas. Effectus est humanæ sapientiæ in rebus diuinis. Donec enim nostras cogitationes sequimur, non possumus vias Domini cognoscere. Por-20 ro cognitio viarum Domini est duplex, Vna ociosa siue ἄκαρπος. Hæc non differt ab ignorantia, quod ad vsum posidentis attinet. Altera est fructuosa, seu actuosa, videlicet cum sensus in corde & actio in tota vita respondent noticiæ. Augustinus: Bonum intellectum habet, qui quod faciendum est, recte intelligit & facit, alioquin talis est sine opere intelligentia, qualis sine timore sapientia, cum scriptum sit, Initium sapientiæ timor Domini.

Quapropter iuraui in ira mea: Si introibunt in requiem meam.

Hæc pœna fuit corporalis tantum, videlicet, quod propter inobœdientiam exclusi sunt ex terra promissa. Obseruetur iurandi forma apud Hebræos per Aposiopesin, ac si diceret: Si introierint, non 30 viuam: vel tale aliquid subaudiendum est.

Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum cor malum incredulitatis, ad deficiendum à Deo viuo.

Applicat exemplum culpæ & pœnæ ad Ecclesiam, vt alieno incommodo cautior facta, vitet futuram pœnam, per obœdientiam erga Euangelium. Hic gradus à felicitate summa ad miseriam sempiternam notantur. Primus est Incredulitas eius, qui conuersus fuit, quæ hoc pacto suboritur. Fides in segnescentibus paulatim extinguitur, & succedit dubitatio: quam mox excipit vetus incredulitas. Huic, vt effectus proprius adiungitur Malicia, hoc est, prauæ cogitationes & actiones sceleratæ, vnde fit, 40 vt homo plane deficiat à Deo viuo, Quod vbi factum est, sub mortis imperio captiuus misere tenetur, ac ita fiunt homini isti posteriora peiora prioribus: Iuxta dictum Domini. Sit igitur hæc exhortatio Apostolica omnibus pijs cordi, quæ de duabus rebus nos admonet. Nam, cum dicit, Videte siue cauete: & periculum indicat, & diligentiam commendat. Periculum graue est, videlicet defectionis à Deo: cuius rei multa exempla in scripturis recensentur, vt illis admoniti cogitemus de periculi magnitudine. Diligentia seria postulatur, vnde Paulus: Qui stat, videat ne cadat. Et alibi: Spiritum nolite extinguere. Item, Excita donum quod in te est. Oremus igitur quotidie cum Dauide: Doce nos Domine viam tuam, vt ingrediamur in veritate tua, vnias corda nostra vt timeamus nomen tuum, & vitemus lapsus contra conscientiam, militantes, iuxta consilium Pauli, bonam militiam, retinendo fidem & 50 bonam conscientiam.

Sed adhortamini vos inuicem per singulos dies, donec hodie vocatur, vt non obduretur quis ex vobis fallacia peccati.

Repetitio est propositionis Suasoriæ amplificata quatuor circumstantijs, quarum prima est: Mutua exhortatio, qua videlicet alius alium excitet ad pietatis officia, & obœdientiam erga Euangelium. Non enim tantum requirit à nobis Deus, vt ipsi aurem præbeamus sanctis admonitionibus, verumetiam postulat, vt alij alios crebris exhortationum stimulis incitemus, quo alacriter omnes curramus in salutis stadio. Fit autem hæc mutua exhortatio, & verbis & exemplis, vt enim verbis quid expediat

exponimus, ita exemplis idem confirmamus. SECVNDA circumstantia est temporis. Vult enim Spiritus sanctus, vt per singulos dies nos mutuo exhortemur: significans carnis nostræ rebellionem ac obliuionem, quæ caro instar asini crebris & quotidianis opus habet veluti flagellis, vt impellatur, vel inuita, & subijciatur Spiritus imperio. TERTIA circumstantia rursus est temporis, videlicet reuelati Euangelij. Sicuti paulo antea admonui, per vocem Hodie significari tempus reuelati Euangelij, quod sane tempus ideo nobis commendatum esse oportet, ne noctis & ignorantiæ tenebris incauti inuoluamur, si hoc tempus acceptabile neglexerimus. QVARTA circumstantia est finis mutuæ exhortationis, videlicet, ne quis nostrum obduretur fallacia seu seductione peccati. Hæc circumstantia diligenter obseruanda est. Admonet enim, quod ex neglectu verbi & prætermisśione exhortationum crebrarum, suboriatur paulatim cordis quædam duricies, priusquam animaduertunt, seducuntur, ac in pristinos errores labuntur, vt peccati iugo presśi, tandem miserrime pereant. Hoc quam verum sit, non solum historia mundi docet, verumetiam multorum experientia hodie (proh dolor) testatur. 10

Participes enim Christi effecti sumus, si tamen initium fiduciæ eius vsq; ad finem firmum tenuerimus.

Ratio exhortationis, à fructu perseuerantiæ, & congruit hæc ratio cum dicto Christi: Qui perseuerauerit vsque ad finem, saluus erit. Obseruanda autem est hoc loco rursus conditio. Nos (inquit) qui credimus, Christi participes sumus, si modo conceptam de Christo fiduciam, vsque ad finem retineamus. Apostolus hoc loco significanti admodum vocabulo vsus est, videlicet ὑπόστασις, quod nos fiduciam vertimus. Est autem, cum vocabulum sit polysemum, operepretium notare, quæ sint eius præcipuæ significationes, quas breuiter ascribam. Interdum idq; in genere opponitur ἐμφάσει, & significat quiddam vere subsistens, non euanescens, vt nubes est hypostasis, arcus vero in nubibus Emphasis, hoc est, fallax sine re similitudo. Item, speculum est hypostasis, imago vero in speculum resultans, est emphasis tantum. Interdum significat ὑπόστασις substantiam intelligentem, incommunicabilem, hoc est, personam, vt supra 1. cap. Character ὑποστάσεως ipsius, id est, personæ patris. Atq; ita Græci Theologi in disputationibus de Trinitate vsurpant vocabulum ὑποστάσεως, & distinguunt ab οὐσία, quæ est communicabilis. Interdum significat fiduciam, certo aliquid expectantem, & opponentem se instar animosi militis omnibus impedimentis, Nam vt animosus miles suum aduersarium in se irruentem, forti animo expectat, & cum magna fiducia victoriam sperat: Ita ὑπόστασις Christiana, se omnibus procellis tentationum & ærumnarum opponit, certam sibi in Christo victoriam pollicens. In hac significatione hoc loco accipitur, & infra in 11. cap. Item 2. Corinth. 9. & 11. Item Psalmo 39. vbi pro Thochalthi, id est, expectatio mea, Græci interpretes posuerunt ὑπόστασίς μου, id est, fiducia mea seu expectatio. 20 30

Dum dicitur: Hodie si vocem eius audiueritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione.

Testimonium ex Psalmo adductũ accommodat & interpretatur, vt exemplo vrgeat Hebræos. Vtitur autem interrogationibus & subiectionibus, quo eos magis conuincat, minusque se dictis opponant. 40

Quidam enim, cum audiuissent, exacerbauerunt. At non omnes qui profecti sunt ab Aegypto per Mosen.

Vt exemplũ accommodet, distributione vtitur. Quidam (inquit) exacerbauerunt Dominum, quidam autem non. Illorum pœna cautiores oportet nos reddi. Horum fidem imitari conuenit, nihil morantes quod pauci fuerint. Non enim tam multitudo peccantium, quam paucitas piorum imitanda est. 50

Quibus autem infensus fuit quadraginta annis? nonne illis qui peccauerunt, quorum membra prostrata sunt in deserto?

Altera distributionis pars, nempe de incredulis, qui suæ incredulitatis pœnas in deserto luerunt, sua rebellione dignas: Non enim intromissi sunt in terram promissionis.

Quibus autem iurauit non ingressuros

Repetit caussam puniti populi in in

in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt? & videmus quod non potuerunt introire propter incredulitatem.

deserto, & exclusi à promissa requie. Pertinet autem hæc repetitio eo, vt illorum malo edocti, caueamus nobis impensius, ne nostra ingratitudine vel pares vel maiores pœnas nobis accersamus.

CAPVT IIII.

10

Summa Capitis quarti.

Cum Iudæi requie promissa exclusi sint incredulitate, timeamus nos & in vera fiducia perseueremus, quo requiem oblatam retineamus, & verum Sabbathismum obtineamus, alioqui pœnam minime euasuri sumus.

Ordo & partes Capitis quarti.

20 *Quia in superiori capite attexuit doctrinæ de Christi & Mosis collatione exhortationem ad audiendum Euangelium: nunc oportune, cum verbum sine fide nihil prodest, addit exhortationem ad timorem & fidem, &, vt ipsos magis vrgeat, interserit asseuerationem de verbi efficacia. Atq; ita & hoc caput generis suasorij est, constans duabus partibus, videlicet propositione & confirmatione.*

EXEGESIS QVARTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30 TIMEAMVS ergo.

Illatio exhortatoria est, & ipsa exhortationis propositio, ad perseuerantiam in fide & timore Dei. Nomine enim timoris Synecdochicôs verum cultum Dei intelligit Apostolus: qui in timore Dei situs est, & hoc pacto recte definitur. Timor Dei verus, est purus colendi Deum affectus, ex fide natus, cum humili subiectione & reuerentia, cumq; serio studio omnem offensam Dei cauendi coniunctus. Dicitur autem hic timor filialis, vt discernatur à seruili timore. Nam vt seruus timet Dominum, cum indignatione & odio propter cruciatum: Ita filius timet Patrem, cum reuerentia & amore, propter fauorem paternũ & beneuolentiam. Etsi interdum castigatur, paternum tamen animum, quem scit optimum erga se, veneratur. Timor atq; Dei filialis, est quo timetur Deus, non vt crudelis Dominus,
40 sed vt pater dulcissimus.

Ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, videatur aliquis ex vobis frustratus esse.

Prima propositionis ratio, à caussa finali. Hic rursus obseruetur conditio, neminem destitui, nisi qui gratiam respuit. Deinde commendatur nobis hoc loco sancta pro alijs solicitudo.

Etenim nobis Euangelizatum est, sicut & illis.

Secunda ratio à cõparatis: Quemadmodum illis per Euangelij prædicationem, promissa est requies terræ Pa-
50 læstinæ: Ita nobis promissa est requies æternæ beatitudinis. Atque hæc maior syllogismi est. Obseruetur exæquatio veteris populi, & noui Testamenti.

Sed illis nihil profuit sermo auditus, Quia non fuit mixtus fidei ijs qui audierant.

Hæc assumtio, seu, minor syllogismi est: in qua elegans Metaphora obseruanda est. Prædicationem Euangelij veluti vino comparat, quod vt nobis haustum, id est, auditum & perceptum prosit, oporteat fide quasi temperari. Requiritur proinde, quo nobis sit salutare Euangeliũ, vt illud temperemus fide, hoc est, fide recipiamus, ac ita dulcissimũ liquorẽ spiritus in illo hauriamus. Conclusionẽ omittit, quæ ita attexi debet.

Igitur

Igitur neque nobis proderit promiſsio æternæ beatitudinis, niſi Euangelio crediderimus & vixerimus in vero timore Dei. Hinc proinde manifeſtum eſt, vanam eſſe profeſsionis gloriam, niſi fides & verus timor Dei affuerint.

Ingredimur enim in requiem eius, qui credidimus: quemadmodum dixit, ſicut iuraui in ira mea, ſi introibunt in requiem meam.

Minoris aſſertio eſt per contrariorum collationem. Deus incredulum populum requie terræ promiſſæ exclusit. Ergo non niſi qui fidem habent, in veram & æternam ingredientur requiem. Conſequentia ideo valet, quia requies terræ Palæſtinæ, fuit typus requiei ſpiritualis Ieruſalem, & æternæ beatitudinis.

Licet operibus ad creationem mundi perfectis.

Incipit requiei promiſſæ definitionem inquirere. Perfectis operibus creationis rerum Deus quieuit. Ergo Dei quies eſt ceſſatio ab operibus creationis rerum. Proinde requies noſtra tum tandem erit, vbi perfuncti fuerimus laboribus in hac calamitoſa vita, & ingreſsi fuerimus requiem æternæ beatitudinis. Obſeruetur typus Sabbathiſmi Dei: Admonet enim nos de vero piorum in æterna beatitudine Sabbathiſmo.

Dixit enim quodam loco de die ſeptimo, ſic: Et requieuit Deus die ſeptimo ab omnibus operibus ſuis.

Teſtimonio ſcripturæ confirmat, quod dixerat de Domini requie, vt aliam requiem eſſe oſtendat, cuius illa typus fuit, in quam ingreſſuri ſunt credentes. Poteſt autem Apoſtoli argumentatio, cuius partes fuſius explicantur, hoc pacto concludi: Quod Dauid de requie loquitur, neceſſe eſt, vt aut de requie Domini ab operibus creationis, aut de requie Domini, quam adepti ſunt Iſraëlitæ, Cananæam ingreſsi, aut de aliqua alia requie Domini, quæ ſit adhuc futura, accipiatur. Atqui de duabus primis intelligi non poteſt, cum earum prior, iam à principio mundi conditi fuerit: poſterior, multis ſeculis ante ortum Dauidis. Neceſſe eſt igitur, vt Dauid de futura aliqua requie intelligatur, ſed qualiſnam illa ſit, paulo poſt clare exponitur.

Et in iſto rurſus: Si introibunt in requiem meam.

Probat priorem partem minoris. Eſtque vis argumenti in temporis circumſtantia poſita: Domini requies ab operibus creationis iamdudum præterijt. Sed illa requies, de qua loquitur Dauid, eſt futura adhuc. Igitur non eſt eadem requies, ſed diuerſa.

Quoniam ergo ſupereſt introire quoſdam in illam, & ij quibus prioribus annunciatum eſt, non introierunt propter incredulitatem, rurſus quendam definit diem, hodie in Dauid, dicens: poſt tantum temporis, quemadmodum dictum eſt, hodie ſi vocem eius audiueritis, ne obduretis corda veſtra.

Probat poſteriorem partem minoris, nimirum, quod Dauid non ſit intelligendus de requie populi in terra Canaan. Eſtq; hæc probatio, ſimiliter à temporis circumſtantijs ſumta. Longe poſt ingreſſum populi in terram Canaan, Dauid de futura quadam requie concionatur, ergo neceſſe eſt vt hæc ſit diuerſa ab iſta.

Nam ſi eis Ioſua requiem præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſthac die.

Probatio conſequentiæ eſt ſuperioris rationis. Si in veram requiem Ioſua populum introduxiſſet, non eidem populo de alia requie fuiſſet locutus Dauid. Sed iam de alia requie loquitur Dauid: Igitur Ioſua in veram requiem non introduxit populum. Loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur.

Itaque relinquitur Sabbathiſmus populo Dei. Qui enim eſt ingreſſus in requiem

Iam tandem definit requiem illam ſpiritualem, de qua Dauid concionacius,

eius, & ipse requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus.

tus est. Hæc vera populi Dei requies dupliciter consideratur. Nam eius duæ sunt partes, pro duplici temporis statu, videlicet, incoatio, & consummatio. Incoatio in hac vita locum habet, quæ est cessatio ab operibus nostris, per carnis mortificationem, vt Deo viuamus. Hæc sæpe turbatur domesticis & externis motibus, hoc est, malis affectibus & prauis actionibus. Consummatio erit in futura vita, vbi nullis interturbabimur malis, nullis affligemur ærumnis, sed æterna Dei consuetudine quieti & læti fruemur, sine illa ad hanc nemo vnquam peruenire poterit, quare subiungit Apostolus hanc exhortationem.

Studeamus igitur ingredi in illam requiem.

Illatio exhortatoria est, vt studeamus ac properemus in istam veram requiem introire.

Ne quis eodem cadat exemplo incredulitatis.

Ratio exhortationis ab exemplo, cuius antea meminit. Vetus populus propter incredulitatem suam exclusus est à temporali requie. Caueamus igitur ne & nos similiter ab æterna requie excludamur, per incredulitatem nostram.

Viuus enim est sermo Dei & efficax.

Alia exhortationis ratio, seu ætiologia proximi argumenti, à vi & efficacia verbi Dei desumta. Accommodabitur autem hoc pacto. Quemadmodum illi qui increduli erant, in deserto non occubuerunt prostrati gladio ferreo, sed verbo Dei: Ita futurum est, vt qui Euangelio nunc non obtemperauerint, similiter verbo Dei prostrati pereant. Texit autem Apostolus longiorem commendationem verbi Dei, vt nos magis ad obœdientiam inuitet, ac tribuit ei ordine quinq; Epitheta, quorum primum est, quod sermo Dei dicatur viuus, idq; per metonymiá, vt enim ψυχικὸς homo viuit per animam. Ita spiritualis homo, hoc est, verbo Dei regeneratus, viuit per sermonem Dei fide apprehensum. Nam sermo hic fide apprehensus, cor hominis renouat, & renouatum excitat ad omnia pietatis officia, hinc Dauid: Hæc est consolatio mea in afflictione mea, quia verbum tuum viuificauit me. Et pulcre Bernhardus ait: Licet fueris in peccato mortuus, si audieris vocem filij Dei, viues. Atq; hunc effectum sermo Dei habet, quando fide recipitur, verum cum fide non recipitur: hominum culpa mortem affert, seu, mortificat. Sicuti Esaias etiam testatur capite 11. Baculo oris sui percutiet terram, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Si ergo fidem adhibuerimus verbo seu sermoni Dei, nos vere viuificat. Sin minus, nos interficit, non sua, sed nostrapte culpa. Deinde dicitur efficax, propterea quod non solum mouet & excitat, verumetiam fructum producit. Vt enim corpus operatur per animam: Ita Spiritus sanctus per verbum, & in verbo est efficax.

Et penetrantior quouis gladio bicipiti.

Per comparationem vim verbi explicat (& est tertium Epitheton) vt gladius ferreus vtrinque acutus facile penetrat, dum impellitur in corpus obiectum: Ita Dei sermo, Spiritu sancto vibrante, penetrat intimos cordis recessus. Videtur Apostolus hoc desumsisse ex 41. capite Esaiæ, vbi sic scriptum est: Posui os meum quasi gladium acutum.

Pertingens vsq; ad diuisionem animæ & spiritus.

Collationem exponit addens quartum Epitheton: Vt gladius acutus vtrinq; penetrat. Ita sermo Dei totum hominem cum omnibus suis viribus examinat. Vt per animam intelligendi sunt affectus omnes. Ita per spiritus vocabulum intelligendi facultas. Hæc pars commendationis verbi Dei desumta est ex 20. cap. Prouerb. Lucerna Domini dat hominibus vitam & spiritum, & penetrat in intimos sinus cordis.

Compagum quoq; ac medullarum.

His verbis significatur, quod nihil in homine tam sit reconditũ, quin eo pertingat efficacia verbi Dei. Atq; hoc in Dauide videre licet, omnia (inquit) ossa mea conturbata sunt. Hic vere sensit sanctus vir verbi diuini in se efficaciá, quæ manat ex spiritu Dei: qui semper in verbo efficax est. Sed hæc magis sentiuntur in pijs pectoribus, quam verbis explicari potest.

Et

Et diſcretor cogitationum & intentionum cordis.

Hoc quintũ Epitheton verbi Dei, ſignificat quod verbum Dei cor hominis examinet, vt ipſi ſuæ tenebræ, ignorantia, diffidentia, dubitatio de promiſsionibus & comminationibus diuinis, innoteſcant: vt lucem Euangelij, eiectis tenebris recipiat: vtque renunciata hypocriſi, vere ac ſincere Deum colat.

Et non eſt vlla creatura inuiſibilis in conſpectu eius, omnia autem nuda & aperta ſunt oculis eius, ad quem nobis eſt ſermo.

Alia eſt exhortationis ratio, à proprio Dei, quod eſt omnia coram cernere, ſumta. Nulla creatura oculos Dei ſubterfugere poteſt. Igitur illi tanquam præſenti fidendum eſt, & obtemperandum, ne aliquando ipſum vindicem experiamur. Notetur teſtimonium de præſentia Dei, qua omnia coram intuetur, quantumuis arcana & abſcondita putentur ab hominibus. Agat proinde vnuſquiſq; omnia, tanquam in conſpectu Dei iuſti iudicis. Participium τετραχηλισμένα proprie ſignificat diuiſa per ſpinam dorſi, à vertice vſq; ad finem. Nam τράχηλος totam illam ſpinam dorſi ſignificat. Quia ergo in mactatis animalibus & diuiſis per ſpinam, omnia apparent interiora & exteriora, adeo vt nihil latere poſsit, Apoſtolus tranſtulit vocabulum ad ſuum propoſitum, vt ſignificet ita omnia ſecreta cordium expoſita eſſe Dei oculis, ac ſi anatomia facta, omnia aperta & nuda conſpicerentur. Sunt igitur Deo notiſsimæ, vel minimæ cogitationes noſtræ, vel affectiones, ſiue ſint bonæ ſiue malæ. Deinde notetur quod hic πρὸς pro ὑπὲρ accipitur, vt ſupra etiam notauimus in 1. cap. vt, ad quem, ſit idem quod ∴ De quo.

Habentes igitur Pontificem magnum, qui penetrauit cœlos, Ieſum filium Dei, Teneamus confeſsionem.

Generalis concluſio eſt exhortationis, quæ in tertio & quarto capitibus inſtituta fuit. Colligit autem ſummá exhortationis hoc Enthymemate. Habemus Pontificem magnum, qui noſtras partes agit in cœlo apud Patrem: fiduciam igitur retineamus, ac ei obœdiamus, non fracti vel cogitatione præteritorum peccatorum, vel conſideratione præſentis infirmitatis. Confeſsionis vocabulo fidem cum timore Dei & obœdientia coniunctam intelligit.

Non enim habemus Pontificem, qui non poteſt compati infirmitatibus noſtris, ſed tentatum per omnia, iuxta ſimilitudinem, abſq; peccato.

Anticipatio eſt, qua anteuertit infirmorum obiectionem, qui poterant obtendere maieſtatem Chriſti, quo minus ipſi, cum ſint miſeri & ærumnoſi, audeant eum compellare. Huic obiectioni contrariam aſſeuerationem opponit, cum ait. Non habemus Pontificem, qui non poteſt compati, hoc eſt, habemus Pontificem qui vere & ſerio compati, id eſt, aliena miſeria affici, perinde ac ſua propria nouit. Hoc probat à cauſſa τῆς συμπαθείας, affirmans Chriſtum tentatum eſſe per omnia, iuxta ſimilitudinem, id eſt, ſicuti nos alij homines tentamur, ſed abſq; peccato. Sic igitur concluditur hæc ratio. Pontifex noſter Chriſtus Ieſus tentatus eſt, vt alij homines, hoc eſt, infirmitatibus (vt ſunt metus, triſtitia, horror mortis &c.) Eſt probatus, & veluti igni quodam examinatus. Igitur aliorum calamitatibus vere afficitur. Non eſt ergo quod propter ipſius maieſtatem ipſum fugiamus, ſed potius vt eum accedamus, qui & poteſt & vult iuuare confugientes ad ſe. Conſequentia argumenti pendet ex hoc principio: Experti ærumnis, ærumnoſorum miſeria afficiuntur, cum contra, nihil experti nullius fere calamitate tanguntur. Huc illud. Si parua licet componere magnis. Haud ignara mali miſeris ſuccurrere diſco. Vox συμπάθεια, qua hic vſus eſt Apoſtolus, à Clemente Alexandrino, hoc pacto definitur. συμπάθεια ἐστὶ πάθος διὰ πάθος ἑτέρου. Fit autem hæc συμπάθεια propter conuenientiam & coniunctionem naturæ, vt Cicero teſtatur. Pugnat hic locus cum dogmate Papiſtarum, qui alios Patronos & Mediatores obtrudunt Eccleſiæ, quam ſolum Ieſum Chriſtum.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius, vt miſericordiam conſequamur, & gratiam inueniamus in auxilium oportunum.

Repetit concluſionem amplificatam à cauſſa finali: quæ eſt miſericordiæ & gratiæ inuentio. Dum miſericordiam nominat, ſignificat nos ſine pontifice illo, & throno gratiæ, eſſe extre-

extreme miseros: At cum gratiam dicit, innuit nos peccatores & reos esse. Tollit igitur noster Pontifex, cum miseriam, hoc est, pœnam, tum miseriæ caussam, hoc est, peccatum. PORRO duplex thronus est Dei. Vnus gloriæ, à quo refugimus propter maiestatem iudicis. Nam peccatum nos ab isto throno repellit. Alter est gratiæ, ad quem fide per Pontificem nostrum accedimus, vt accipiamus misericordiam, & inueniamus gratiam in auxilium oportunum, hoc est, vt impetremus ad salutem necessaria, hoc nostræ vocationis tempore. Quamdiu enim in hac mortali vita versamur, oportunum tempus est. Nam in eo, voce ministrorum Euangelij, vocamur ad thronum gratiæ Christi, vt miseria nostra liberati, propitium patrem in Christo inueniamus.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Vt Christum verum Sacerdotem, à Deo constitutum, secundum ordinem Melchisedech docet: Ita obiurgat Hebræos, & eorum ruditatem arguit, propterea quod adhuc elementis doctrinæ indigere videantur.

Ordo & partes quinti Capitis.

Hactenus de persona Christi, quem verum Deum & verum hominem esse docuit, & de exhortatione ad audiendum hunc Christum.

Nunc de Christi pontificatu agit, quem pontificem esse, à proprio officio pontificis colligit. Deinde vt accommodet doctrinam auditoribus, digreditur in obiurgationem. Huius igitur capitis partes sunt duæ, Quarum prior est διδακτικὴ, *seu demonstratiua. Posterior* δικανικὴ *& iudicialis.*

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

OMNIS namq; pontifex assumtus ex hominibus, pro hominibus constituitur, in ijs quæ apud Deum agenda sunt, vt offerat dona & sacrificia pro peccatis, Qui moderate ferre potest ignorantes & errantes, quoniam & ipse circumdatus est infirmitate. Proptèrea debet quemadmodū pro populo, Ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis, ne quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo.

Hæc definitio est pontificis veteris Testamenti, quam infra accommodat Christo, & concludit ipsum verum pontificem esse. Argumentum autem hoc pacto formari potest. OMNIS ex hominibus assumtus, vocatus à Deo, & constitutus pro hominibus, vt sit Mediator, offerens dona & sacrificia, est Pontifex. CHRISTVS autem est talis. ITAQVE Christus verus est Pontifex. DEFINITIO est pontificis veteris Testamenti, qui, vt Typus, officium Christi veri sacerdotis figurabat, & adumbrabat. MAIOR Syllogismi huius constat sex attributis. Quorum quædam ad personam, quædam ad officium pontificis pertinent. Ad officium pertinent hæc tria, Doctrina, Intercesio, Sacrificium. Sed de his attributis particulatim dicamus, ac repetamus textum ordine, vt singula melius percipiantur.

Assumtus ex hominibus.

Prima conditio, videlicet personæ, quod Pontifex vnus aliquis de genere humano esse debuerit: Non enim congruebat, vt sola diuina natura esset mediatrix, nec angelica natura potuit mediatrix esse.

Pro hominibus constituitur.

Secunda conditio, quod Pontifex pro hominibus intercessor esse debuerit.

erit. Homines enim à Deo alienati fuerunt, per peccatum, Quare nullus acceſſus eis patet ad Deum ſine mediatore. Ita enim ait Eſaias, cap. 59. Iniquitates veſtræ diuiſerunt inter vos & Deum veſtrum, & peccata veſtra abſconderunt faciem eius à vobis. Et Sapient. 1. Peruerſæ cogitationes vos ſeparant à Deo.

In ijs quæ apud Deum erant agenda. Tertia conditio Pontificis, videlicet, quod apud Deum debuerit eſſe Mediator. Nam homines offenderant Deum: Quare illis aut perpetuo pereundum fuit, aut aliquis Mediator conſtituendus, qui ſatisfaceret iuſticiæ Dei, & placata ira Dei, homines Deo reconciliaret.

Vt offerat dona & victimas pro peccatis. Hæc quarta conditio eſt de officio Sacerdotis, quod erat placare offenſum Deum donis & victimis, hoc eſt, ſacrificijs. Nam ſacrificiorum alia ex fructu terræ & rebus vitæ expertibus fiebant, quæ Apoſtolus dona vocat. Alia ex animalibus fiebant, quæ iugulabantur, atq; ideo vocata ſunt θυσίαι, hoc eſt, victimæ. DVABVS autem de cauſsis Deus olim Iudæis præcepit ſacrificia. PRIMVM, vt populus in idololatriam pronus ab idolis auerteretur, & in cultu vnius Dei contineretur. DEINDE vt typum haberet populus Dei ſacrificij Chriſti, quem aliquando oportebat in crucem agi, propter peccata humani generis. SIMVL etiam admoneretur populus de grauitate ſuorum peccatorum, pro quibus mactanda eſſent innoxia animalia, quorum ſanguine purgarentur, non quod conciliandæ Domino gratiæ aut delendæ iniquitati par eſſet Leuiticum ſacrificium, ſed quod verum ſacrificium adumbraret: quod tamē ab vno Chriſto reipſa peractum fuit, & propterea ſacrificia iſta vocabantur expiationis ſacrificia.

Sacrificiorum autem Legis variæ fuerunt formæ, quæ ad duo genera omnes referri poſſunt. Aut enim pro peccato fiebat oblatio, quadam ſatisfactionis ſpecie, qua noxa coram Domino redimebatur. Aut Symbolum erat diuini cultus, religioniſque teſtificatio: Nunc vice ſupplicationis, ad fauorem Dei poſtulandum: Nunc gratiarum actionis,& gratitudinem animi pro acceptis beneficijs teſtandam. Nunc pro ſimplici pietatis exercitatione, ad renouādam fœderis ſanctionem. PRIVS illud Genus, ἱλαστικὸν, id eſt, propitiatorium, ſeu expiatorium dictum eſt, propter ſignificationem. POSTERIVS à præcipua ſua parte εὐχαριστικὸν à Melanchthone dictum eſt. HORVM veterum ſacrificiorum cum legitimus vſus, tum abominabilis abuſus, cernitur in duobus fratribus, videlicet Cain & Abel. Cain offerēs, operis dignitate fretus, non reſpexit fide in ſemen promiſſum, per quod fieret vera peccati expiatio. Quare ipſius ſacrificium abominatus eſt Dominus. Abel offerens, intelligit ſanguine animalium nequaquam expiari peccata: Quare reſpexit fide in Mediatorem & ſacerdotem promiſſum, & hac fide iuſtificatus, placuit Deo & ipſe, & ipſius ſacrificium. Quod autem fide Chriſti, quaſi ſale quodam, condienda eſſent ſacrificia vetera, ſignificatur in præcepto legis, In omni oblatione offeres ſal. Iubet autem Spiritus ſanctus in omni ſacrificio ſalem adhiberi, vt hoc ritu depingat naturam Chriſti, qui per ſacrificium adumbratur. Chriſtus enim verus ille & cœleſtis ſal eſt, quo tam homines quam opera eorum redduntur Deo tanquam ſapidus cibus grati & iucundi, quo etiam homines in ipſum credentes, ita (quamuis mortui) à putrefactione conſeruantur, vt reſurgant ad perpetuam vitam. Etenim propter peccatum homines facti ſunt Deo inſulſi, & inſipidi, vt non ſolum non ſumat ipſos in cibum in menſa cœleſtis regni, verumetiam deteſtetur eos, tanquam abominabilem ſaporem. Cum autem conſperguntur homines, & condiuntur ſale, qui eſt Chriſtus, fiunt Deo gratiſsimus cibus & iucundiſsimus. Idem de operibus fidelium intelligendum eſt. CÆTERVM error Cain hæſit in maxima parte populi Iudaici, quemadmodum pauci Abelis exemplum ſecuti, diſcernebant recte inter vmbras & veritatem. HÆRET & hodie Cainicus error, in omnibus Papiſtis, Phariſæis & Hypocritis, qui ſuis operibus, quod Chriſti proprium eſt, attribuunt, & loco veri ſalis Ieſu Chriſti, condiunt ſua opera meritis proprijs: quorum pœna in ipſo Cain, quaſi in exemplo illuſtri, præſcripta eſt.

Qui condolere poteſt ignorantibus & errantibus. Hæc quinta eſt ſacerdotis veteris conditio, videlicet, de affectu ipſius erga homines ignorantes & ſupplicantes, pro quorum peccatis abolendis offert Deo dona & victimas. Eſt autem μετριοπαθεῖν, miſerari, quantum ſatis eſt, vicem eorum, qui aliquo malo affliguntur, atque adeo ipſis condolere.

Quoniam & ipse circundatus est infirmitate, propterea debet, quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis.

Hæc quintæ conditionis ratio est, ab adiunctis personæ sumta. Qui ipse infirmus est & peccator, vicem peccatorum & errantium miseratur. Sacerdos legalis ipse fuit infirmus, & peccator. Quare aptus erat ad miserandum vicem eorum, qui simili cũ ipso infirmitati obnoxij erát.

Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam & Aaron.

10 Sexta conditio veteris sacerdotis. Pontifex debuit esse diuinitus vocatus, quod Aaronis confirmat exemplo, qui non sibijpsi sumsit summi sacerdotis dignitatem, sed Deo vocanti, & mandanti officium, obtemperauit. Numer. 17. OBSERVANDVS est hic locus, de vocatione ad munus Ecclesiasticum. vt enim nemo sine diuina autoritate se ingerere debuit in typicum illud & Leuiticum sacerdotium: Ita nec in officium Ecclesiasticum quisquam se intrudere debet sine legitima vocatione. Et vt nihil suo arbitrio ordinare, ita verbum Dei ducem in omnibus sequi debet. CONFVTATVR præterea hac Pontificis descriptione Papale Sacerdotium, & Pontificatus Romanus, in quem nihil minus quadrat, quam hæc Apostolica pontificis definitio.

20 Sic & Christus non semetipsum glorificauit, vt fieret Pontifex.

Applicat definitionem veteris Pontificis Christo nouo & perfectissimo Pontifici, & vmbram veritati. Et loco minoris eius probationem ponit. Etsi autem singula definitionis membra rectissime accommodat Apostolus, ordinem tamen suprapositum in accommodatione non seruat. Sed quod postremo loco ponebatur, primum confirmat. Deinde reliqua promiscue adiungit. Primum itaq; sextam conditionem Christo sacerdoti accõmodat, cum inquit, Sic & Christus nõ semetipsum glorificauit, id est, Non sibi sumsit honorem, vt fieret Pontifex, hoc est, quemadmodũ Aaron, non sibi vsurpauit honorem Sacerdotij sine diuina vocatione: Ita nec Christus gloriam Pontificatus sibi assumsit, sed à Deo patre sacerdotij dignitatem adeptus est. Colligamus membratim definitionem sacerdotis Christi, & ordiamur cum Apostolo à sexta conditione

30 hoc modo: CHRISTVS est à Deo constitutus Sacerdos.

Sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Probat testimoniũ Dauidis, Psalmo 2. Christum à patre pontificatus munus accepisse, Sed qualis quæso est hæc consequentia, pater dicit filio: Filius meus es tu, ego hodie genui te: Igitur Christus est sacerdos à Deo patre cõstitutus? Respõdeo: manifestatio filij in carne, de qua dixit: Ego cõstitui regem meum super Zion mõtem sanctum meum &c. facta est ꝑpter sacerdotium. Apostolus autem vt dignitatem huius Sacerdotis illustret, hæc potius verba quam priora allegat, Quia mox ex Psalmo alio citabit dictum, in quo expressa sacerdotij mentio fiet. Ac videtur

40 textus vel mutatione voculæ vnius, vel certe Synchesi, quæ in hac Epistola perfrequens est, nonnihil turbatus, nam si pro καθὼς in sequenti versu legas οὗτος, manifesta & expedita erit sententia. Christus non semetipsum glorificauit, vt fieret Pontifex, sed qui dixit ei: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Idem & alibi dicit, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech. Atq; hoc sane loco Apostoli mouentur nonnulli, vt dictum Psalmi, non de æterna generatione filij, sed de manifestatione filij Dei in carne exponant. Nam alioqui ineptam existimant probationem videri in hunc modum institutam, Christus ab æterno natus est ex patre, Igitur à patre est Sacerdos constitutus. Intelligunt igitur dictum Psalmi, de manifestatione Christi in carne, vt sit sumta non obscurissima ratio à destinato ad finem. SED supra cum capite primo Apostolus hoc ipso dicto allegato probarit, Christum

50 vere filium Dei esse, vbi non nisi de æterna generatione filij, exponi dictum Psalmi potest, Nõ libenter aliam ei expositionem affingi velim. Ne hac ceu æquiuocatione vis & euidentia testimonij citati, & argumentationis istic institutæ, euertatur aut labefactetur. Ac quo minus mouear eorum argumento, qui de manifestatione filij in carne dictum Psalmi accipiunt, hæc etiam ratio facit: Quia vsitatum est Apostolis breuiter citare Prophetarum sententias, & veluti digito monstrare, quæ à Prophetis suo loco copiosius exponuntur. Ita si non est voculæ vnius facta mutatio, vt paulo ante dixi, constat tamen Apostoli allegatio, in hanc sententiam: Psalmus filium ab æterno à patre genitum affirmat Regem esse, docentem ac prædicantem in Zion, Non ergo Rex tantum, sed & Sacerdos æternus eo loci intelligendus est, cuius proprium est docere & prædicare. Ac proinde honorem hunc habet Christus, non à se-

metipſo raptum, ſed à patre ſibi tributum, qui in Zion eum conſtituit, &c.

Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech.

Clarior vocationis Chriſti ad ſacerdotium probatio, ſumta ex Pſalmo 110. Qui Pſalmus eſt propheticus de regno, naturis, ſacerdotio, morte & triumpho Chriſti ſuper morte. Verum quia hic tantum additur teſtimonium Pſalmi, vt probetur vocatio Chriſti ad æternum ſacerdotium, & collationem ſacerdotij Chriſti & Melchiſedech, proſequetur iuſta diſputatione in 7. cap. Nolo hic copioſius de illa collatione diſſerere. Ex hoc teſtimonio, particulam vnam addamus incoatæ definitioni. CHRISTVS eſt à Deo conditus Sacerdos æternus.

Qui in diebus carnis ſuæ, preces, ſupplicationeſq;, ad eum qui poſſit illum ſaluum facere à morte, cũ clamore valido, & lacrymis offerens, exauditus eſt à metu.

Hic Prima, Secunda, Tertia, Quarta & Quinta conditiones attingun-tur, quas ſupra attribuit pontifici Leuitico, & nunc Chriſto accommodat, vt vetus ſacerdotium comprobetur. Cum enim dicit: In diebus carnis ſuæ, primam Chriſto accommodat conditionem, nimirum, quod ſit Pontifex de hominibus aſſumtus, vt qui nobiſcum verus factus ſit homo, cum addit, Preces ſupplicationeſque ad eum, qui poſſet illum ſaluum facere à morte offerens, interceſſionem & ſacrificium Deo factum per Sacerdotem indicat, vnde ſecundæ, tertiæ & quartæ conditionis membra concluduntur. Præterea cum inquit, Cum clamore valido & lacrymis. Quinta conditio exprimitur, hoc eſt, affectus huius ſacerdotis ſummi erga populum pro quo obtulit. Nam vt noſtro nomine Sacerdos eſt factus: Ita etiam propter nos iſtum validum clamorem in cruce edidit, ſuſtinens pœnas pro totius mundi peccatis, & perſoluens λύτρον pro humano genere. QVARE ſubijcitur καὶ εἰς ἀκουσθεὶς ἀπὸ τῆς εὐλαβείας, hoc eſt, exauditus, id eſt, liberatus à metu, Idq; non ſolum, quantum ad ipſius perſonam attinet, Verumetiam quantum ad credentes, qui Chriſto fide inſeruntur. Aboleuit enim per mortem eum, qui mortis imperium habebat, hoc eſt, Diabolum, & reconciliauit hos Deo, qui metu mortis per omnẽ vitam obnoxij erant ſeruituti. ALII vertunt, exauditus eſt pro reuerentia, ſed variant in explicatione. Quidam enim exponunt de reuerentia patris erga filium quaſi pater quodammodo reueritus fuerit Chriſti dignitatem, ſed hæc expoſitio minus conuenire videtur. Quidam ad filij reuerentiam erga patrem hoc referunt, quod filij reuerentia & filialis timor ita placuerit patri, quod propter eam pater filium exaudiuerit. Quæ ſententia etſi pia eſt, tamen huic loco minus congruere videtur. Nemini enim dubium eſſe poteſt, quin hic Apoſtolus loquatur de grauiſsimo certamine Chriſti, ſuſtinentis iram Dei propter peccatum, ſudantis ſanguineos grumos, clamantis in ara crucis, Deus meus, Deus meus, cur dereliquiſti me? Ab hoc certamine & metu Chriſtum liberatum eſſe ſignificat Apoſtolus, ita vt omnem metum mortis depoſuerit. Neq; hoc ita accipiendum eſt, ac ſi Chriſtus deſperaſſet in pœnis: ſed ad ſenſum vehementiſsimum pœnarum referri debet. Addamus & ſententiam huius pericopæ, inſtitutæ definitioni: CHRISTVS eſt à Deo conſtitutus Sacerdos æternus, qui homo factus precibus ſupplicationibuſque oblatis impetrauit ſalutem.

Tametſi filius erat, didicit ab ijs, quæ paſſus eſt obœdientiam & conſummatus obœdientibus ipſi, omnibus factus eſt cauſſa ſalutis æternæ.

Per occupationem attexit virtutem ſacrificij Chriſti, & ad quos pertineat eius virtus ſeu fructus oſtendit. Primum dicit, Tametſi filius Dei erat, tamen cruce didicit obœdientiá, id quod ſane noſtro reſpectu dicitur. Etſi enim Chriſtus patri obœdiẽtiſsimus ſemper fuit, tamen eius obœdientia nobis magis declarata eſt, quod vſq; ad mortem illam ignominioſam, videlicet crucis, fuit obœdiens. Hæc Chriſti obœdientia nobis ſtimulos addet, ad præſtandam Deo veram obœdientiam, non ſolum dum res ſecundæ ſunt, verumetiam, idq; multo magis in triſtibus & duris rebus, quando confeſsio ad ſupplicia vocat. Deinde dicit, quod ſit conſummatus, græce τελειωθείς, id eſt, conſecratus perfecte Deo, id eſt, factus hoſtia plena & ſufficiens placans iram Dei. Tertio addit finem huius victimæ, videlicet, quod ſit cauſſa ſalutis, non momẽtaneæ, ſed æternæ. Et quia non omnes huius ſalutis conſortes fiunt. Quarto loco addit, ad quos pertineat iſta ſalus, videlicet, ad obœdientes ipſi, hoc eſt, credentes Euangelio Chriſti. Iuxta illud: Qui credit in filium, habet vitam æternam. Quinto & poſtremo loco notanda eſt, particula vniuerſalis. Omnibus enim credentibus ſalutarem pronunciat

nunciat Christi hostiam. Ex fructu igitur hostiæ Christi sola inobœdientia, hoc est, incredulitas excludit. Confirmantur præterea hac pericopa fere omnes conditiones, quas in principio capitis in Sacerdote requirit. Summam horum addamus incoatæ definitioni hoc modo: CHRISTVS est à Deo constitutus Sacerdos æternus, qui homo factus, precibus supplicationibusque oblatis, impetrauit salutem λύτρῳ soluto, pro omnibus in salutem, qui in ipsum crediderint.

Appellatus à Deo Sacerdos iuxta ordinem Melchisedech.

A testimonio Dei cōfirmat minorem. Appellatus est à Deo Sacerdos iuxta ordinem Melchisedech, Igitur vere est Sacerdos à Deo ordinatus.

10

De quo nobis grandis sermo est, & difficilis explicatu, Quandoquidem tardi facti estis ad audiendum.

Disputationem quam inceperat de pontificatu Christi abrumpit, & digreditur in obiurgationem. Obiurgat enim Hebræos, ob suam in diuinis rebus ruditatem & ignauiam. Hæc obiurgatio eo spectat, vt Hebræi disputationi sequenti de sacerdotio Christi attentiores aures præbeant. Difficultatem, cuius hic meminit, non tam rebus quam ignauiæ auditorum ascribit. Vt enim res facile percipiuntur ab attentis: Ita ignauia hominum sæpe difficultatis caussa est. Vere enim dictum est à veteri Poëta, οὐ χωρεῖ μεγάλην σοφίην ἀδίδακτος ἀκούειν.

20

Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis, vt aliquis vos doceat elementa initij sermonum Dei.

Argumentum ignauiæ est, quod tametsi longo tempore audierant alios, adeo quod merito iam magistri aliorum esse possent, Si tempori diligētia in discendo respondisset: tamē adhuc indigeant elementari doctrina religionis. Tametsi autem nemo exhaurire potest fontes sacræ doctrinæ, tamen non in elementis perpetuo hærendum, sed progrediendum est indies magis magisq; in schola Christi: Nam cum cognitione sensus etiam crescit: Atque ideo Paulus optat suis Philippensibus, vt abundent in cognitione & omni sensu. Vult enim vt sensus respondeat cognitioni.

30

Et facti estis quibus lacte opus est, & non solido cibo.

Expositio est, per aliam Metaphoram, ab infantibus sumtam. Vt enim infantibus rudes comparat in Christiana religione: Ita significat ministros Euangelij esse veluti nutrices quasdam, quæ, habita ratione infantum, cibum ipsis præbeant: quæ infantibus quidem lac, qui propter ætatem solidū cibum ferre nō possunt: profectioribus vero solidum cibum ministrant. Atq; ita requiritur in ministris Euangelij, vt se captui auditorum accommodent, Lactis vocabulo quid significetur hoc loco, cum ex præcedentibus liquet. Nam quod supra elementa initij sermonum Dei vocauit, hic lac nominat, tum ex initio sexti capitis, vbi elementorum, quæ lactis nomine significantur, sex partes enumerat, de quibus suo loco. Petrus rationalis lactis meminit in prioris secundo, Quod sane ad viuendi rationem consentaneam infantiæ simplici, referendum est. Nam vt lac vitijs opponit Apostolus: ita infantiam vetustati naturæ. 1. Cor. 3. Apostolus lac vocat sermonem simplicem, cui opponit copiam orationis & grandiloquentiam.

40

Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iusticiæ, paruulus enim est.

Expositionis est confirmatio. Obseruanda est antithesis, qua sermo iusticiæ opponitur lacti, hoc est, initiali doctrinæ & elementali. quare sermo iusticiæ erit plena instructio Christianismi, quæ iuste requiritur à Christianis. Argumentum præsens concludatur hoc pacto. Lactis particeps non est idoneus ad solidum cibum capiendum. Vos Hebræi participes lactis estis. Igitur non estis idonei ad solidum cibum capiendum. Maior expresse ponitur cum probatione.

50

Perfectorum autem est solidus cibus, qui pro ipso habitu exercitatos habēt sensus, ad discretionem boni & mali.

Eiusdem confirmatio, quæ concluditur hoc modo. Solidus cibus est perfectorum. Vos non estis perfecti. Igitur solidus cibus vobis non

conuenit. Maiorem confirmat ex eo, quod solidus cibus conueniat assuetis, qui possunt discernere inter bonum & malum. Obseruetur hoc loco, quod Apostolus noster velit Christianos habitum ex continuo vsu firmatũ habere in doctrina religionis, quo possint discernere inter bonum & malum. Cum hæc discretio boni & mali regulam habeat verbum Dei, commendatur nobis serium verbi Dei studium. Papa igitur sacrilege facit, qui negat licere Laicis sacra Biblia, in vernaculam linguam versa, legere, sed eos qui hoc faciunt, quouis suppliciorum genere persequitur.

10

CAPVT VI.

Summa Capitis sexti.

Reprehensa segnitie & tarditate Hebræorum, hortatur eos Apostolus, vt ad altiora se conuertant, minitans simul pœnas, nisi in veritate agnita persistant, & vt fideles animum non despondeant, mitigat quæ durius, in eos qui ab Euangelio deficiunt, dixerat.

20

Ordo & partes Capitis sexti.

In fine superioris capitis in obiurgationem digressus est, nunc addit exhortationem, à qua rursus ad minas fertur, quibus subiungit mitigationem, ne asperiori obiurgatione fracti, animum despondeant. Constat autem præsens caput propositione, confirmatione & conclusione, à qua artificiose redit ad disputationem propositam de sacerdotio Christi.

EXEGESIS SEXTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

30

QVAPROPTER omittentes incoationis Christi sermonem, ad perfectiora feramur.

Exhortatio est figurata reiectione. Hortatur enim Hebræos, vt non in Elementis solummodo hæreant, sed ad perfectiora religionis mysteria cognoscenda se accingant, ac se dociles præbeant. λόγον τῆς ἀρχῆς τοῦ χριστοῦ, vocat prima Christianismi principia, quæ in Catechismo traduntur.

Non rursus iacientes fundamentum.

Amplificat à contrario, & exponit per distributionem, quis sit sermo incoationis Christi, & quæ elementa exordij sermonum Dei, quos lactis vice fungi dixerat. Ponit autem Apostolus ordine sex capita elementaris doctrinæ Christianismi, quæ sunt etiam præcipua in Catechismo.

40

Pœnitentiæ ab operibus mortuis.

Hoc primum elementaris doctrinę Christianismi caput est, à quo Christus ipse & Iohannes suas sunt exorsi cõciones, vt autem homines præparari possint ad pœnitentiam seu conuersionem, necessaria est noticia Decalogi, qui accusat peccatum. Verum ne frangantur homines cogitatione reatus & iudicij Dei, necessaria est concio Euangelij, quæ ad conuersionem inuitat omnes. Cum igitur nominat pœnitentiam, requirit & Decalogi noticiam & Euangelij, quod Christi merita prædicat, quæ sunt satisfactio pro peccatis. Porrò opera mortua, metonymicῶs opera mortem inferentia, qualia sunt in non sanctis, omnia interna & externa contra Decalogum. In sanctis vero lapsus contra fundamentum, aut contra conscientiam admissi.

50

Et fidei erga Deum.

Hoc secundum caput est elementaris doctrinæ Christianismi. Pœnitentia enim salutaris esse nequit, imo pœnitentia vocari non potest salutaris, nisi fides erga Deum accedat. Nam hæc forma est conuersionis. fide enim fit conuersio, ac fide liberamur à terroribus peccati, & accedimus ad Deum per Christum Pontificem.

Baptismatum doctrinæ. Hoc tertium caput est Elementaris doctrinæ Christianismi. Baptismus olim pœnitentiam & fidem, cum iam recens Ecclesia plantaretur, sequebatur, tanquam beneficij oblati per Euangelium applicatio, & obsignatio quædam fauoris Dei erga conuersos. Quia autem plurali numero hic vtitur Apostolus, colligunt quidam plura Baptismatum genera, sicut reuera fuerunt tempore Apostolorum. Multi enim baptizabantur visibili dono Spiritus sancti, non quod immergerentur, vt in aquam: sed quia veniebat super eos Spiritus sanctus, ac visibiliter testabatur, quod intus agebat. Hoc Baptismi genus flaminis vocant, cui accedit fluminis, & sanguinis Baptismus, quorum ille aqua, iuxta institutionem Christi peragitur: hic fiebat, cum Catechumeni, persecutionis tempore, martyrio coronabantur, ante susceptum externum Baptismum.

Impositionis quoq; manuum. Quartum Catecheseos veteris caput. Hæc impositio manuum fiebat per Episcopos & Presbyteros, qui examinatis imponebant manus, addita fausta precatione & benedictione. Ad hanc impositionem manuum, sæpe visibiliter donabatur Spiritus sanctus. Hinc per cacozeliam quandam Papistæ suam extruxerunt confirmationem. Examen vetus retinetur in emendatis Ecclesijs, superstitiosa vnctio, & tactus genæ, vt vana & inepta, recte omittuntur.

Resurrectionis mortuorum & iudicij æterni. Quintum & sextum capita veteris institutionis Christianismi, videlicet resurrectio & aduentus Christi ad iudicium. Iudicium hoc æternum dicitur, duabus de caussis. Primum, quia nullum erit post illud. Deinde, quia sententia iudicis, quæ tum feretur, manebit rata in omnem æternitatem. Quare nec pij timebunt felicitatis, qua fruentur, terminum seu mutationem: nec impij expectabunt pœnarum relaxationem.

Et hoc faciemus, siquidem permiserit Deus. Repetitio est propositionis, amplificata à caussa efficiente. Hoc faciemus, id est, feremur ad perfectiora, sed si Deo ita videbitur. Hæc horribilem comminationem continent: Significat enim, non solum cursum & profectum in rebus pietatis, esse singulare donum Dei: verumetiam peccata hominum interdum iuste puniri, desertione diuinæ opis, vnde fit, vt homines magis magisque ruant in exitium. Quod autem hæc intelligenda sint de peccato blasphemiæ, satis indicat annexa ratio. Hoc proinde fulmine comminationis diuinæ tacti, mature resipiscamus, ne nostra proteruia cæcitate puniatur.

Nam impossibile est eos qui semel fuerunt illuminati, gustaueruntq; donum cœleste, & participes facti fuerunt Spiritus sancti, & gustauerunt bonum Dei verbum, virtutesque futuri seculi, & prolapsi sunt, iterum renouari ad pœnitentiam, rursus crucifigentes sibi filium Dei, & ostentui habentes. Ratio comminationis, à iusto Dei iudicio sumta. Impossibile est iterum prolapsos renouari ad pœnitentiam, Sed qualem prolapsum intelligat Apostolus: ex peccati, quod hic accusat, periphrasi satis intelligi potest. Est autem duplex lapsus, siue prolapsus, videlicet, particularis & vniuersalis. Particularis quidem est impingere in particularia præcepta Decalogi, siue id fiat ex infirmitate, siue ignorantia, siue etiam voluntate, seu malitia. Huius generis sunt multi errores in vita, videlicet, Idololatria, homicidium, furtum, adulterium, & alia, contra præcepta Dei, vel aliquot, vel omnia, qualia fuerunt Manassis, & multorum aliorum. Etsi autem hæc, vel singula, æterna morte sunt digna, venia tamen agentibus pœnitentiam non negatur. Quemadmodum testimonia scripturæ multa, & exempla illustria ostendunt, vt Manassis, Dauidis, Magdalenæ, Pauli & aliorum. Non igitur potest præsens locus intelligi de particularibus lapsibus. VNIVERSALIS vero prolapsus est, non impingere simpliciter in vnum, aut plura, aut etiam omnia præcepta Decalogi: Sed est prorsus Christo, & eius Euangelio vere agnito renunciare, ita vt in Christum posthac non solum non credat aliquis, sed contemnat, odio habeat, ludibrio & tyrannide persequatur, vt Pharisæi & Iulianus Apostata fecerunt. Hi enim agnitam veritatem, conuicti testimo-

testimonio Spiritus sancti, rabiose repudiarunt,& Christum ludibrio affecerunt,ridentes ipsius crucem & afflictiones. Huiusmodi peccatis, & hic, & apud Euangelistas negatur venia, nam habent coniunctam finalem impœnitentiam, atque hic genuinus sensus huius loci est. Nunc verba Apostoli altius expendamus, quo pateat firmitas nostræ explicationis. Sunt autem tria obseruanda in verbis Apostoli. Quid antecedat hoc peccatum. Qualitas siue potius substantia huius peccati & pœna. Antecedit hoc peccatum, Illuminatio, gustus doni cœlestis, communio Spiritus sancti, gustus verbi Dei boni,& virtutum futuri seculi. Illuminatio, est vera lux, id est, noticia in mente, de Christo & eius beneficijs. Gustus doni cœlestis, est perceptio beneficiorum Christi, per fidem. Communio Spiritus sancti, est testificatio Spiritus sancti in cordibus credentium, de veritate Dei. Gustus boni Dei verbi, caussa superiorum est instrumentalis. Nam ex verbo est noticia Dei, ex hac fides nascitur, effuso in hominem Spiritu sancto. Virtutes futuri seculi, significant beatam illam immortalitatem, quam, Spiritu sancto renouante corda, gustarunt credentes.

SVBSTANTIA seu qualitas peccati huius,est horum omnium obliteratio quædam, & prolapsus in tantum furorem, vt filium Dei crucifigant, & ostentui habeant, seu ludibrio exponant, ac apud se sarcastice obijciant Christo mortis ignominiam,adeo vt filium Dei non minus voluntate sua mala crucifigant, & ludibrio exponant, quam Iudæi, qui suo consilio & furiosis clamoribus Christum crucifigi petiuerunt.

POENA huius peccati horrenda est, nempe, quod impossibile sit tales renouari,& reuocari ad pœnitentiam, adeo in profundum peccatorum se demerserunt. Sed quid? an non Paulus dicit,Gratia exuberat super peccatum? Quomodo ergo impossibile erit renouari eos, qui in Spiritum sanctum peccarunt? Hæc impossibilitas non est ex parte gratiæ, quæ vere abundat super omne peccatum, sed ex parte peruicatiæ & obstinatæ maliciæ hominis, qui in profundum peccatorum veniens contemnit. Alij quærunt alias mitigationes huius loci, sed nostra expositio conuenit cum concione Christi, in blasphemos Iudæos, Matth. 12. & Marci 4. Verum vt magis confirmentur animi nostri,ostendam breuiter quomodo Christi concio cum verbis Apostoli congruat. Primum omnium videamus, quales nam fuerint, quibus obiectum est peccatum blasphemiæ à Domino, vt inde definitionem nostram concludamus. Pharisæi,quibus obiectum erat hoc graue peccatum, fuerunt Prophetijs, doctrina Christi, & miraculis, tanquam authenticis quibusdam sigillis, conuicti in suis conscientijs, de veritate Euangelij, quod Christus proposuit. Deinde volentes & scientes, Christum agnitum & verbum eius cognitum odio habebant,eiq; rabiose sua obstinatione renunciarunt. Tum tyrannide, hypocrisi & sarcasmis oppugnabant Christum eiusq; Euangelium. Hinc clarissime concluditur, quod peccatum in Spiritum sanctum, sit voluntaria veritatis Dei, euidenter cognitæ, renunciatio & rebellio, ex odio veritatis nata, cum furiosa oppugnatione & persecutione. Hanc definitionem conuenire peccato,cui hic ab Apostolo nostro negatur venia, facile videt, qui analysin,quam fecimus, præsentis loci animaduerterit. Sed adijciamus huc dictum Iohannis, 1. Iohan. 5. Est peccatum ad mortem,non pro illo dico,vt quis roget. Omnis iniquitas peccatum est,& est peccatum non ad mortem. Discernit hic Iohannes inter peccata, quorum alia ad mortem, alia non ad mortem esse pronunciat. Omnis (inquit) iniquitas, id est, quælibet legis diuinæ transgresio, est peccatum: sed non ad mortem. Ergo peccatum quod ad mortem est, non est simplex legis transgresio, vt Idololatria, periurium, homicidium, tyrannis, adulterium, furtum, mendacium &c. Quia qui sic peccarunt, possunt resipiscere, & resipiscentibus peccata hæc remittuntur. Nam tametsi hæc peccata vere mortalia sunt, vt quæ mortem mereantur sua natura: tamen ab Apostolo nostro non dicuntur ad mortem, propterea quod remittantur confugientibus ad propiciatorium. Ex his sequitur peccatum ad mortem, peculiare peccati genus esse, quod non sit, vel vniuersalis vel particularis diuinæ legis transgresio. Sed Euangelij potius cogniti renunciatio, & persecutio, quemadmodum exposuimus. Etsi autem, vt supra dixi, particularia peccata contra Decalogum, non veniunt sub huius peccati rationem: Tamen gradus sunt quidam ad hoc peccatum. Qui enim cognita doctrina Euangelij ruit contra conscientiam in peccata varia, & in illis se oblectat, in eo tandem suboritur contemptus pœnitentiæ, & dedolentia quædam,donec astutia Diaboli effectum fuerit, vt homo talis prorsus in Epicureismum præcipitetur, ac ita paulatim Euangelio renunciet. Quare principijs obstare profuerit vera pœnitentia, ne demersi in peccati baratrũ, protrahamur tandem technis Satanæ, in hoc horrendum peccatum.

Terra enim sæpe venientem super se bibens imbrem, & germinans herbã opor-

Ætiologia est, seu rationis declaratio, per aptissimam, eamque bimembrem tunam,

tunam, illis propter quos colitur, accipit benedictionem à Deo, proferens autem spinas & tribulos, reproba est, & maledictioni proxima, cuius consummatio in combustionem.

brem comparationem, cuius prior pars: doctrinam & exhortationem, posterior, comminationem continet. Prior pars habet quinq; comparationis membra. Primum, terræ comparatur homo. Secundum, culturæ terræ confertur prædicatio Euangelij. Tertium, Imbri asimilatur cœlestis gratia. Quartum, Germinanti herbæ fidei fructus respondet. Quintum, Benedictioni terræ Gratiarum augmentum confertur. Vt igitur terra opus habet cultura & irrigatione, vt fructum producat, laudemq; mereatur: Ita homo, veluti terra, opus habet prædicatione Euangelij, & Spiritus sancti gratia, vt fructus laudabiles Deoq; gratos edat. Doctrina de caussis concurrentibus ad fructificationem hominis Deo gratam obseruetur, & simul exhortationis stimulus, vt cultura & imbri recepto fructificemus. Posterior pars Antithesin prioris partis habet. Quare explanatione non indiget: Sed tantum obseruetur accommodatio ad rationem superius positam. Quemadmodum terra culta, & sæpe copiosa pluuia irrigata, nihilominus proferens spinas & tribulos, maledicitur à suis cultoribus, & tanquam reproba contemnitur, & comburenda relinquitur, cum suis spinis & tribulis: Ita homo Euangelij & gratiæ cœlestis particeps, & nihilominus semen cœleste, spinis pungentibus, herbescentem Euangelij viriditatem, aut tribulis defectionis ab Euangelio, prauorumque morum suffocans, deseritur, maledicitur, reprobus à Deo abijcitur, ac pœnis æternis ingratus reseruatur. Hæc grauis comminatio moueat vnumquemque nostrum, ne sua in Deum ingratitudine prolabatur in profundum vitiorum, donec reprobus plane factus à Deo abijciatur.

Confidimus autem dilectissimi de vobis meliora & viciniora saluti, tametsi ita loquimur.

Mitigat acerbitatem superioris sermonis, ne Hebræi fracti asperiori obiurgatione despondeant animum, putantes nullam lapsis viam ad gratiam reliquam esse. Tametsi, inquit, hæc ita recte dicimus in reprobos, qui Christum agnitum contumelia afficiunt: tamen de vobis confidimus meliora, qui salutem vobis à Christo oblatam fide retinetis. Obseruandus locus de obiurgandi modo, ne ita obiurgemus errantes, vt omnem spem salutis videamur illis adimere.

Non enim iniustus est Deus.

Ratio mitigationis, à firmitudine promissionum diuinarum sumta. Deus non est iniustus, hoc est, Deus est iustus & verax in promissis suis. Hinc consolatio petitur contra dubitationes, suborientes de promissionibus diuinis.

Vt obliuiscatur operis vestri, & laboris dilectionis, quem ostendistis in nomen ipsius.

Ex fructu colligit Hebræos bonas arbores esse: Non enim fieri potest, vt vbi sit fides, eius naturales proprietates non conspiciantur. Obseruetur hoc loco primum, studium pietatis & dilectionis erga proximum esse cœlestis vocationis ac veræ fidei testimonium. Admonet quoq; hic locus pios, de remuneratione obœdientiæ, & fide præstitæ, & quod Deo factum iudicetur, quicquid proximis impenditur, ex vera caritate, quæ ex fide manat: Iuxta illud, quod vni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis. Id quod etiam testabitur Iudex viuorum & mortuorum, Christus Dominus, in extremo die, vbi sibi factum imputabit, quod ipsius membris factum est.

Quod ministrastis Sanctis & ministratis.

Exprimit in specie, quod in genere dixit, & Hebræorum perseuerantiam laudat. Non solum (inquit) ministrastis, verumetiam adhuc ministratis sanctis, opere, consilio, doctrina, facultatibus &c. prout eorum necessitas postulare videtur.

Cupimus autẽ vnumquẽq; vestrum, idem ostendere studiũ, ad certitudinẽ spei, vsq; ad finem, vt non segnes efficiamini.

Quo referenda sunt ea, quæ durius videbantur dici, ostendit: nimirum, vt Hebræi in pietatis studio sint diligentiores: non vt inde desperationis ansam

ansam arripiant. Qui enim pietatis studium ostendit, is & sibi & alijs spem salutis confirmat. Huc illud Petri pertinet, firmam facite vocationem vestram, per bona opera. Ad certitudinem, seu, expletionem spei, hoc est, donec consequamini id quod speratis. Commendatur igitur nobis hoc loco perseuerantiæ studium. Nam qui perseuerauerit vsq; ad finem, hic saluus erit. Atq; ideo subdit Apostolus, Vt non segnes efficiamini, scilicet, in pietatis cursu. Requiritur proinde alacritas animi in homine credente, qua nititur quotidie seipsum in pietatis studio superare.

Verum imitatores eorum, qui per fidem & longanimitatem hæreditant promissiones.

Exempla sanctorum iubet Hebræos aspicere, ac duo in exemplis sanctorum vult nos intueri, videlicet, vitæ rationem, & euentum seu exitum. Vitæ ratio Sanctorum, in fide & longanimitate sita erat. Fide apprehenderunt oblatam Gratiam. Ex fide Deum coluerunt, & proximum dilexerunt. Longanimitas, siue tolerantia eos cohibuit: ne fracti cruce aut scandalis confessionem abijcerent, ac segniores fierent. De hac longanimitate loquitur Esaias, cum ait: In silentio & spe fortitudo vestra. Euentus, est hæreditas promissionis, hoc est, possessio rei promissæ. Fieri enim non potest, quin Deus in suis promissis verax permaneat, cum sit iustissimus: modo nos in fide perstiterimus. De hoc euentu piorum loquitur Psalmus hisce verbis: Nouit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit. Huc ergo aspiciant pij, quoties vel ipsi cruce premuntur, vel impios florere vident, quorum exitus erit confusio, & sempiterna ignominia. Huc pertinent Psal. 37. & 73.

Abrahæ namq; promittens Deus, quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicens: Certe benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te, & sic patienter ferens, adeptus est promissionem.

Probat fide & patientia expectandam esse promissionem, idq; exemplo Abrahæ. Est autem tale argumentũ. Abraham in fide & patientia perseuerans accepit promissionem. Ergo & vos Hebræi, promissa bona, si modo per fidem & patientiam ea expectaueritis, consequimini. Quo autem firmior sit ratio, interponit iuramentum Dei, quo non solum promissio confirmatur Abrahæ, verumetiam omnibus credentibus, & expectantibus per patientiam promissa bona. Nam qui credunt, benedicuntur cum fideli Abraham, Galat. 3. Quare hoc Dei iuramentum, nos quoque confirmare debebit, de promissis diuinis. Sumptum est autem testimonium hoc ex 12. 17. & 22. capitibus Geneseos.

Nam homines quidem per eum iurant, qui maior est, & omnis ipsis controuersiæ finis, est iuramentum, in confirmationem.

Superioris Argumenti confirmatio est, à minori ad maius. Homines iurati merentur fidem. Ergo, multo magis Deo iuranti est credendum, qui fallere nequit, vt qui sit iustissimus. Obseruandus locus de iureiurando. Hic enim locus duo docet, primum: quod iuramentum præstari possit. Secundum, quod eius legitimus finis, sit veritatis confirmatio, adeoq; finis controuersiarum. Contra huius legitimum vsum, Syrach ita loquitur: Vir multum iurans, replebitur iniquitate, & non discedet plaga de domo ipsius. Cui autem iuranti credendum sit docet Paulus suo exemplo, cum ait: Testis est mihi Deus, cui seruio in spiritu, significans quod illis solis credendum sit, cum iurant, qui Deum colunt. De alijs versus Menandri meminerimus.

ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε.

In quo vberius volens Deus ostendere pollicitationis hæredibus, immobilem consilij sui certitudinem, interposuit iusiurandum, vt per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri Deum, fortissimum solatium habeamus, qui confugimus ad tenendam propositam spem.

Consequens Argumenti superioris est. Homines iureiurando confirmant ea de quibus controuertitur. multo magis iusiurandum Dei est infallibile, quod additum est promissioni, factæ Abrahamo, & eius semini. His enim duabus rebus nos certificat Deus, videlicet, Promissione, & iureiurando, quo

quo promissionem confirmat. Obseruetur hoc loco doctrina de certitudine promissionum diuinarum, quæ confirmatæ sunt verbo & testimonijs verbo additis, interposito iureiurando, quibus accedunt mors & victima filij. Item donatio visibilis Spiritus sancti, vnde merito nos inuicem exhortari deberemus, verbis Psalmistæ: Laudate Dominum omnes gentes, & laudate eum omnes populi, quoniam confirmata est super nos misericordia eius, & veritas Domini manet in æternum.

Quam, sicut ancoram, habemus animæ tutam & firmam.

Commendatio spei est, vt enim ancora orta tempestate nauem tenet, ne scopulis & vado impingat & frangatur: ita spes vnica in tempestatibus tentationum & persecutionum fiducia est, qua stabilitur Ecclesia, ne fluctibus obruta pereat.

Et ingredientem vsq; ad interiora velaminis.

Vnde tanta spei fiducia sit, exponit, nimirum, ex eo quod ingrediatur cœlum, vbi est verum propitiatorium, Iesus Christus. Atq; ita exponit typum propitiatorij legalis, quod intra velum erat, in interiori templi parte, quo semel in anno Sacerdos summus ingrediebatur.

Quo præcursor pro nobis introijt Iesus, secundum ordinem Melchisedech, factus Pontifex in æternum.

Probat fidem & spem in cœlum dirigendam esse: Nimirum, quia ibi est eius obiectum, nempe, Pontifex noster Iesus Christus, hunc præcursorem nominat, cum quia illum sequi nos oporteat, tum quia sine illo nemini pateat introitus. En quomodo à digressione redit ad disputationem, De pontificatu Christi.

CAPVT VII.

Summa Capitis septimi.

Sacerdotium secundum ordinem Melchisedech præferendum est Leuitico sacerdotio, Quare non dubium est, quin Christi Sacerdotium excellentius sit Leuitico. Merito proinde hoc abolito, illud æternum manet.

Ordo & partes Capitis septimi.

In quinto capite Christum Pontificem esse secundum ordinem Melchisedech asserit, sed quia sciebat Hebræos parum attentos & aptos, ad tam sublimem doctrinam capiendam, in obiurgationem & monitionem digreditur, vsq; ad finem 6. capitis, vbi artificiose redit ad disputationem quam instituerat. In hoc igitur septimo capite, disputationem incoatam in quinto prosequitur hoc ordine. Primum, vt ostendat quæ sit comparatio Sacerdotij Christi, cum sacerdotio Melchisedech, prosopographiam quandam instituit, in qua attributa personæ Melchisedech nouem recitat, quæ Christo applicat. Et colligit Melchisedechum primum Abrahamo, deinde Leuitis excellentiorem esse. Quo facto, Christi sacerdotium Leuitico præferendum esse, hac ratione colligit. Christus est Sacerdos secundum ordinem Melchisedech. Melchisedech est maior Abrahamo. Abraham est maior Leuitis. Igitur Christus Sacerdos maior est Leuiticis sacerdotibus. Tertio loco significat vetus Testamentum per nouum sublatum. Postremo vt vtilitatem, necessitatem, & efficaciam sacerdotij Christi perspiciamus, multas Christi & sacerdotum Leuiticorum comparationes cumulat. Proinde totum hoc caput generis est Didascalici, constans quatuor partibus, quæ se mutuo elegantissimo ordine consequuntur.

EXEGESIS SEPTIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Hic

HIc enim Melchiſedech rex Salem, Sacerdos Dei altiſsimi. Qui occurrit Abraham, reuertenti à cæde regum, Et benedixit ei, cui & decimas ex omnibus impartitus eſt Abraham. Primum quidem ex interpretatione Rex iuſticiæ. Deinde vero etiam rex Salem, quod eſt Rex pacis, ſine patre, ſine matre, ſine genere, neq; principium dierum, neq; vitæ finem habens, aſsimilatus vero filio Dei, manet Sacerdos in æternum.

Proſopographia eſt, ſeu, perſonæ deſcriptio, deſumta ex 14. capite Geneſ. Et ex Pſalmo 110. Sunt autem in hac proſopographia, nouem perſonæ Melchiſedech attributa expendenda. Nam definiunt qualis ſit ordo, ſeu ratio ſacerdotij Melchiſedech: quæ ratio Chriſto accommodatur: Sed vt veritas typo. Quæ enim vmbratilia ſunt in Melchiſedech, ipſa veritas eſt in Chriſto Ieſu. Attributa autem hæc ſunt. Primum, nomen perſonæ. Secundum, regia dignitas, cum aſsignatione loci. Tertium, Sacerdotalis eminentia, & prærogatiua. Quartum regia liberalitas in Abrahamum, quem redeuntem à cæde regum, conuiuio liberali excepit. Quintum, benedictio ſacerdotalis. Sextum, Acceptio decimarum. Septimum, Originis, & exitus ignoratio. Octauum, Similitudo cum filio Dei. Nonum, perpetuitas Sacerdotij. In his conſiſtit & ordo & ratio, iuxta quam Chriſtus eſt Sacerdos, ad exemplar Melchiſedech. Verum hoc diſcriminis eſt, quod vmbra ſolummodo veritatis fuerit delineata in Melchiſedech. In Chriſto autem lux ipſa & veritas exiſtat. Neceſſe eſt enim diſcernere inter ipſam figuram, ſeu, imaginem, & rem, ſeu, veritatem, quam repræſentat imago. Ita enim monet Chryſoſtomus, cum ait: εἰ δὲ πανταχοῦ ἔμελλεν ἡ ὁμοιότης εἶναι, οὐκ ἔτι τύπος ἦν καὶ ἀλήθεια, ἀλλὰ τύπος τὰ ἀμφότερα. Iam ſingula ἀναλογικῶς Chriſto applicemus, typum cum veritate conferentes. Primum igitur nomen occurrit Melchiſedech, hoc eſt, vt Apoſtolus interpretatur, Rex iuſticiæ: quod ſane nomen in veritate, ſoli Chriſto vero Deo, & vero homini competit: Melchiſedech autem vt vmbræ ſeu typo. Chriſtus etenim iuſtus eſt, & Rex iuſticiæ, non ſolum ratione diuinæ naturæ ab æterno: verumetiam in aſſumta humanitate. Pleniſsime enim Deo iuxta normam legis obœdiuit, vſq; ad mortem crucis, vt loquitur Paulus. Præterea iuſtus eſt etiam Actiue, adeoq; Rex iuſticiæ, quia in ſe credentibus impartit ſuam iuſticiam: qua ipſis imputata, habentur coram Deo iuſti, & donatos Spiritu ſancto ſanctificat in hac vita, quos in reſurrectione mortuorum ita reparaturus eſt, vt ſint conformes Deo in omni æternitate. Secundo loco, rex Salem, hoc eſt, pacis, dictus eſt Melchiſedech, quod quidem nomen Melchiſedech à loco vbi habitauit accepit, & eatenus illi congruit, verum ſi rem ſpectes, pleniſsime Chriſto Domino competit. Nam huius interceſsione æternam pacem cum Deo patre adepti ſunt credentes. Hinc eſt quod chorus angelorum, nato recens Chriſto ſecundum humanitatem, cecinerit: Gloria in excelſis Deo, in terra pax, hominibus bona voluntas. Et Paulus ad Romanos 5. Iuſtificati ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum. Proinde vere Rex pacis dici meretur noſter Pontifex, Ieſus Chriſtus. Tertio, Sacerdos Dei altiſsimi appellatur Melchiſedech, qui in iſta prophana gente, ſolus fere cum ſua familia retinuit verum Dei cultum, obtulit ſacrificia, & precabatur Deum. Sed hic titulus multo verius Chriſto ſacerdoti conuenit, qui ex ſinu patris prodiens, verbum Dei nobis annunciauit. Intercedit pro nobis precibus, ac ſemel ſeipſum obtulit, per ſpiritum ſempiternum, in ſacrificium, & in odorem ſuauitatis Deo. Sed de ſacrificio Chriſti ſuo loco copioſius. Quarto loco, in deſcriptione adijcitur, quod Melchiſedech occurrerit Abrahamo reuertenti à cæde regum. Hic Apoſtolus noſter excludit partem hiſtoriæ, videlicet, quod Melchiſedech protulerit panem & vinum, excepturus Abrahamum & eius comites conuiuio. Sed hanc partem nequaquam omiſiſſet Apoſtolus, ſi aliquid myſterij magni illic latere iudicaſſet, quod pertinere ad Sacerdotij Chriſti eminentiam extollendam videretur. Papiſtæ tamen inde extruunt ſuum panis & vini ſacrificium. Sed vim manifeſtam faciunt hiſtoriæ, quæ eſt Geneſeos 14. partim corrumpendo textum: partim addendo de ſuo, quod textus non habet. Primum enim pro protulit, corrupte legunt, obtulit, vt inde Sacrificium faciant. Deinde particulam, Et, copulatiuam excludunt, & ſubſtituunt in eius locum, Enim, ac ſi ideo obtuliſſet Melchiſedech, quia erat Sacerdos. Neq; eorum cauſſam iuuare poteſt, quod nonnulli ex patribus videantur in ea ſententia fuiſſe. Non enim exemplis, ſed legibus iudicandum eſt. Verum ſi quis tamen contendat poſſe per illam regiam liberalitatem Melchiſedech, qua Abrahamum excepit, communicato illi & exercitui pane & vino, ſignificari cœnam Domini, qua Chriſtus rex liberaliter refocillat redeuntes à cæde regum: hoc eſt, agentes pœnitentiam, profligato Diabolo, mortificata carne, & concupiſcentijs eius, (id

quod

quod patres sensisse reor) fruatur suo sensu : modo non inde impiam oblationem Papistarum faciat. Vere enim Christus, defessos in pugna contra peccatum, mortem, dubitationes &c. recreat, non solum spirituali sui corporis & sanguinis communicatione per verbum, verumetiam eorundem Sacramento : cuius elementa sunt, panis & vinum. Verum quia Apostolus noster hunc typum non adiecit, neq; ego solicitus ero de eius accommodatione, hoc interim certum sit, violenter & contra mentem Mosis, liberalitatem Melchisedech trahi ad missale Papistarum sacrificium. QVINTO loco sequitur, quod Melchisedech benedixerit Abrahamo, quod sane intelligendum est de sacerdotali benedictione. Verum hoc discriminis est, Melchisedech benedixit precando, Christus vero benedicit bene præstando, iuxta benedictionis vocem: vos, inquit Dominus, inuocabitis nomen meum super filios Israël, & ego benedicam. SEXTO subijcitur, quod Melchisedech acceperit decimas ab Abrahamo : quas sane decimas Abraham sua sponte contulit, secutus haud dubie morem victorum, qui solebant decimas de spolijs suis vel Dijs consecrare, vel sacerdotibus conferre. Verum hæc decimarum collatio, multo meliori iure Christo sacerdoti debetur, qui vt omnia nobis confert, ex mera bonitate : ita vicissim illi non solum decimas, verumetiam omnia nostra debemus. SEPTIMO, fit mentio ignorationis ortus & obitus Melchisedech. Apostolus enim dicit sine patre, sine matre. Quod sane non ita intelligendum est, quasi Melchisedech nec patrem nec matrem habuerit, sed ita accipi debet, sicuti ipse Apostolus se interpretatur, cum addit ἀγενεαλόγητος, hoc est, cuius Genealogia nusquam extat in scriptura. Quare Chrysostomus hæc ita recte restringit. Est sine patre & sine matre, quoad nostram cognitionem attinet, id quod singulari Dei consilio factum est, vt typus aliquo modo adumbraret veritatem, quæ veritas soli Christo competit. Nam Christus si diuinam naturam respicis, ἀμήτωρ est, natus ineffabili modo à patre, quem modum nemo mortalium nec angelorum enarrare potest. Quare vt ἀμήτωρ, ita & ἀγενεαλόγητος rectissime dicitur. Si humanam naturam Christi considerans, ἀπάτωρ est, hoc est, sine patre carnali conceptus, & natus est, id quod sane rationis mensuram longe excedit. OCTAVO, dicitur Melchisedech assimilatus filio Dei, Sed quemadmodum typus seu figura veritati similis esse potest. Hoc igitur ad qualitatem similem, non ad pares qualitatis gradus referendum est. Sic simile est regnum cœlorum grano sinapis, sed non idem cum grano. Non enim omnis similitudo, vt inquit Epiphanius, tota accipitur. Picta imago similis est viuo homini, sed quis non videt magnam distantiam? NONO & vltimo additur de Melchisedech, Manet sacerdos in æternum, Quod sane ad æternitatis speciem referri debet. Nam nullibi in scriptura legitur Melchisedech, vel obijsse, vel alteri tradidisse sacerdotium, quo fungebatur, cuius æternitatis veritas in Christo Iesu est. Nam hic solus manet sacerdos æternus, perpetuo interpellans in Ecclesiam. IN omnibus his attributis, & collationis membris, nota sit regula hæc : Sæpe tribuuntur typo, quæ veritati soli reuera conueniunt. Plurima iuxta hanc regulam explicanda sunt in veteri Testamento, videlicet de statutis perpetuis, De terra perpetuo possidenda, de perpetuo regno Dauidis, & de multis alijs eius generis, quæ omnia tribuuntur signis, cum sint rerum ipsarum per Metonymiam. Nam res, quæ his significantur, æternæ & perpetuæ intelligi debent. Sed cur ita loquitur scriptura? vt mentes hominum erigantur, ad contemplationem cœlestium rerum, & æternarum, quæ significantur rebus terrenis & caducis.

Considerate autem, quantus sit hic, cui & decimas Abraham dedit de spolijs Patriarcha ille.

Postquam Christum sacerdotem esse, secundum ordinem Melchisedech ostendit, addit collationem inter Melchisedech & Abrahamum, vt ostendat Christum Abrahamo maiorem esse, quo ipsum supra Leuitas, qui ex Abrahamo nati sunt, extollat. Sensus igitur huius propositionis est, quod Melchisedech sit maior Abrahamo, hanc propositionem ex eo confirmat, quod Abraham dederit Melchisedech decimas. Est autem argumentum hoc comparatum, quod hoc modo concluditur: QVI decimas accipit, maior eo est qui decimas dat. MELCHISEDECH accepit decimas ab Abrahamo. PROINDE maior est Melchisedech Abrahamo. NON caret Emphasi, quod Abrahamum Patriarcham appellet, nam duo hinc concluditur. Primum, quod necesse sit illum excellentem fuisse, qui à tanto Patriarcha, id est, patrum principe, decimas acceperit. Deinde & hoc inde sequitur, quod Leuitæ Abrahamo inferiores sint. Nam ipsi Leuitæ Abrahamum Patriarcham suum agnoscunt. Hinc sequitur Melchisedechum, qui Patriarcha Abrahamo fuit maior, etiam Leuitas dignitatis gradu superare, ex quo & Christum eminere supra Leuitas concluditur, vt qui secundum rationem Melchisedech sit sacerdos.

Atque hi quidem, qui sunt ex filijs Leui, sacerdotium accipientes, præceptum habent à populo decimas accipiendi, iuxta legem, hoc est, ex fratribus suis, licet egressis ex lumbis Abrahæ, At is, cuius genus non recensetur ab ipsis, decimas sumsit ab Abraham, & habentem promissiones benedixit.

Probat Melchisedech maiorem esse Leuitis, vt inde Christum quoque Leuitis superiorem esse concludat. Argumentum autem præsens hoc pacto ad leges Dialecticas reuocabitur. QVI non ducit genus ex Leuitica tribu, & nihilominus accipit decimas ab Abraham summo Patriarcha, atq; ei, tametsi habenti promissiones benedicit, non solum maior est ijs, qui ducunt genus à Leui, & solummodo accipiunt decimas à fratribus suis, verumetiam ipso Patriarcha Abrahamo. MELCHISEDECH autem non ducit genus ex Leui, & tamen decimas ab ipso Abrahamo principe patrum sumsit, cui etiam benedixit. PROINDE Melchisedech non solum ipsis Leuitis, verumetiam Abrahamo ipso maior est. SI ergo principe patrum maior est, est profecto ipsis patribus maior. Proinde Christus merito Leuitis præferendus est, qui iuxta ritum Melchisedech sacerdos est constitutus. hic locum habet regula Dialecticorum: Quod maius est maiore, etiam maius minore.

Porrò, sine omni controuersia quod minus est, à potiori benedicitur.

Confirmatio posterioris partis maioris est. Qui minor est, benedicitur à digniori, Sed Abraham benedicitur à Melchisedech. Abraham igitur minor est quam Melchisedech. Est autem hic sacerdotalis benedictio intelligenda, sicuti supra quoq; admonuimus.

Atque hic quidem homines, qui moriuntur, decimas accipiunt, illic autem is, de quo testatum est quod viuat.

Alio argumento probat Melchisedech superiorem esse Leuitis. QVI semper viuit maior est ijs, qui postquam decimas acceperunt, moriuntur. MELCHISEDECH autem semper viuit, & Leuitæ moriuntur, ita vt alijs alij succedant. MAIOR est igitur Melchisedech Leuitis. QVOD autem affirmat Melchisedech viuere, ad veritatem, quæ in Christo est completa, & ad silentium de morte Melchisedech, referendum est. MORS igitur Leuitarum, qui suis prædecessoribus successerunt, fuit signum aliquando abolitum iri sacerdotium Leuiticum. QVOD autem Melchisedech vita cōmemoratur in scriptura, & non mors, figura fuit sacerdotij Christi nunquam abolēdi.

Et, vt ita loquar, per Abrahamum decimatus est ipse Leui, qui decimas solet accipere, nam is adhuc in lumbis patris erat, cum occurreret Abrahæ Melchisedech.

Sensus horum verborum est. Abraham cū subiecit se Melchisedech solutione decimarum, simul totam suam posteritatem, quæ ex se nasceretur, eidem subiecit, Quare & Leui, qui tum in lumbis patris Abrahæ fuit, minor est Melchisedech. Quod de Leui dicitur, etiam de reliquis tribubus intelligendum est. VERVM hic quæstio de Christo oritur, qui ex tribu Iuda descendit: an non & ille eodem argumento conuincatur, decimatus fuisse per Abrahamum? AD hanc quæstionem facilis est responsio. Nam Christi fuit singulare priuilegium, siquidem non secundum legem communem natus est Christus ab Abraham, sicut Leui natus est, sed conceptus est de Spiritu sancto, & ex virgine natus. Vnde vt non contraxit originale peccatum, ita nec patris infirmitati subijcitur, vt cum eo sit reus. Deinde Christus non solum homo est, vt Leui, verumetiam Deus ab æterno natus, qua quidem ratione etiam angelis ipsis atq; adeo omnibus creaturis excellentior est.

Porrò, si consummatio per Leuiticum sacerdotium erat, (populus enim sub eo legem accepit) quid adhuc opus secundum ordinem Melchisedech, alterum exoriri sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici?

Alio argumento idem probat, videlicet, Christi sacerdotiū præferendum esse Leuitico sacerdotio. Sumitur autem præsens argumentum à destructione consequentis. SI Leuiticum sacerdotium fuisset cōsummatum & perfectum, non fuisset opus nouo sacerdotio secundum ordinem Melchisedech. SED fuit opus sacerdotio secundum ordinem Melchisedech, iuxta dictum

dictum Domini: Tu es Sacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech. PROINDE conſummatum eſt imperfecto præferendum, merito Chriſti ſacerdotium excellentius Leuitico prædicatur. SED quid ſibi vult parentheſis? (populus enim ſub eo, ſcilicet, ſacerdotio Leuitico legem accepit.) Hæc parentheſis ſignificat mutuam relationem fœderis & ſacerdotij. Eſt enim omne ſacerdotium, alicuius fœderis ſponſio. Quare cum Leuiticum ſacerdotium redigit Apoſtolus in ordinem infra Chriſti ſacerdotium, eodem argumento etiam fœdus Leuitici ſacerdotij cedere debere fœderi ſacerdotij Chriſti oſtendit. Sed hoc plenius oſtendit ſequenti ratione.

10 Tranſlato enim ſacerdotio, neceſſario & Legis fit tranſlatio.

Sacerdotium & lex (hoc eſt ſacerdotij fœdus) natura coniuncta ſunt, vt ſimul vel maneant vel intereant. Si igitur mutatur ſacerdotium, mutari etiam fœdus neceſſe eſt, Sed iam tranſlatum eſt ſacerdotium Leuiticum, & ei ſucceſsit Chriſti ſacerdotium. Igitur & legi ſeu fœderi ſacerdotij Leuitici, ſuccedet fœdus ſacerdotij Chriſti. Deinde etiam hinc concludamus quod Lex Moſaica ceremonialis, quæ erat ſacerdotij Leuitici fœdus, debuit finem habere, aduenien-te nouo ſacerdote Chriſto.

20 Certe is, de quo hæc dicuntur, alterius fuit tribus particeps, ex qua nemo aſtitit altari, clarum enim eſt, quod de tribu Iuda natus ſit Dominus noſter: De qua tribu nihil locutus eſt Moſes, quod ad ſacerdotium ſpectat.

Confirmatur minor ſuperioris argumenti, videlicet, quod ſacerdotium ſit tranſlatum, à tribu Leui ad tribum Iudæ, quæ tribus non erat particeps veteris ſacerdotij: hoc eſt, vetus ſacerdotium non erat commiſſum tribui Iudæ. Cum ergo Chriſtus Sacerdos noſter, iuxta carnem ortum habet à tribu Iudæ, manifeſtum eſt & tranſlatum eſſe ſacerdotium & mutatum eſſe fœdus.

30 Et amplius adhuc manifeſtum eſt, ſi ſecundum ſimilitudinem Melchiſedech exoritur Sacerdos alius, qui non iuxta legem mandati carnalis factus fuit, ſed ſecundum potentiam vitæ inſolubilis.

Argumento à circumſtantijs temporis, & qualitatis, idem probat, videlicet, & tranſlatum eſſe ſacerdotiũ, & tranſlatam eſſe legem. Carnale ſacerdotium, & temporale, habet legem carnalem & temporalem. Contra vero, ſpirituale & æternum ſacerdotium, habet ſpiritualem & æternam legem, hoc eſt, fœdus in æternum durans. Ergo cum Aaronicum ſacerdotium ſit carnale & temporale: & Chriſti ſit ſpirituale & æternum, neceſſe eſt fieri legis tranſlationem, vna cum ſacerdotij tranſlatione.

40 Conteſtatur enim in hunc modum: Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech.

Probat teſtimonio Pſalmi ſacerdotium Chriſti æternum eſſe, quia autem hoc dictum Pſalmi ſupra declaratum eſt, & oſtenſum eſt, qualiſnam ſit ille ordo Melchiſedech, non eſt quod idem hic repetamus. Nam ex ſuperioribus patet, quod comparatio illa inter Melchiſedech & Chriſtum, potiſsimum ſita ſit in nomine, in regni ſede, in perpetuitate vitæ, in iure decimarum, & in benedictione ſacerdotali, de quibus ſupra.

50 Abrogatio fit prioris mandati, propter infirmitatem eius, & inutilitatem.

Cauſſam reddit cur nam Lex vetus ſeu fœdus abrogatum ſit: nempe, quia inutilis & infirma erat Lex. Verum hic diligenter obſeruanda eſt relatio. Nam ſi reſpicis ſignificationem ſpiritualem, aut finem proprium legis, nequaquam vel infirma vel inutilis erat, fuit autem eius finis proprius, homines ad Chriſtum mittere, qui vt ſolus iuſtificat credentes, ita ſolus tollit peccatum & mortem. At ſi legem in ſe reſpicis, ſine ſpirituali ſignificatione, & fine, quemadmodum eam intuebantur Phariſæi, reuera & inutilis, & infirma erat. Dicitur igitur inutilis & infirma reſpectu perfectionis, quæ per nouum ſacerdotem Chriſtum, & per fœdus ipſius ſacerdotio annexum contigit.

Nihil enim ad perfectum adduxit Lex.

Hæc ratio est, cur legem inutilem & infirmam pronunciat, nimirum, quod nihil ad perfectionem adducat, scilicet iustificando peccatores, expiando peccatum, & delendo mortem.

Sed accessit introductio ad spem potiorem, per quam appropinquamus Deo, atque hoc potiorem, quod non absq; iureiurando res acta sit.

Prolepsis est, anteuertit enim Hebræorum obiectionem, qui poterant ex dictis ita inferre aduersus Apostolum: Tu dicis legem inutilem & infirmam esse, cur igitur Deus talem inutilem & infirmam legem dedit? Respondet Apostolus, Legem fuisse quandam Pædagogiam ad Christum; seu, fœdus noui sacerdotis, per quem habemus accessum ad Deum, sed in maiorem rei confirmationem dicit accesisse iusiurandum, quo fœdus sacerdotij Christi sancitum sit, vt perpetuo duret.

Nam illi quidem citra iusiurandum sacerdotes facti sunt, hic vero cum iureiurando, per eum qui dixit, Tu es Sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedech.

Ratio cōparationis hæc est. SACERDOS iureiurando Dei confirmatus in æternum, præferendus est illis, qui sine iuramento assumti sunt ad tempus. SED Christus per iusiurandum confirmatus est Sacerdos in æternum. Leuitæ vero, sine iureiurando assumti sunt ad tempus. PROINDE Christus sacerdos Leuiticis sacerdotibus est præferendus. SOLA minor loco totius argumenti ponitur.

Tanto potioris Testamenti sponsor factus est Iesus.

Infert ex collatione sacerdotij Leuitici & Christi, collationem veteris & noui fœderis. Dignitas enim fœderis & præstantia, pendet à dignitate sacerdotij. Sensus igitur hic est: Tanto potioris Testamenti sponsor factus est Christus, quando dignior est sacerdos quam Leuitæ. Dignitas autem fœderis, cuius sponsor est Christus, sita est in quatuor potisimum, videlicet in firmitudine, nam iuramento Dei confirmatum est. 2. In perpetuitate, Immutabile enim est, vt quod in æternum duret. 3. In pactionis modo, nam Christi sanguine peractum est. 4. Et in forma, quæ est promisio remisionis peccatorum, seu peccatorum abolitio in credentibus. HINC apparet quantum vetus fœdus annexum sacerdotio Aaronico differat à Christi fœdere. Nam sine iuramento, vetus fœdus initum est, nec est perpetuum, nec sanguine Christi sancitum, sed sanguine rufæ vaccæ, nec promisionem remisionis peccatorum in se continet, quatenus sine Christo consideratur. IN hac pericopa, obseruetur immotum principium, videlicet, quod sacerdos omnis sit sponsor fœderis, seu Testamenti alicuius, vnde duo discamus: Primum, quod Christus sacerdos promittat aliquid. Secundo, quod illa promisio fœdus respiciat, quo sibi mutuo obligantur, is qui promittit, & illi quibus fit promisio. Is qui promittit, videlicet, Christus, salutem omnibus gratuitam offert. Illi quibus fit promisio, eandem salutem oblatam fide accipiunt. Proinde nouum fœdus seu Testamentum in mutua obligatione est positum. Est igitur nouum hoc fœdus stipulatio inter Deum & hominem, nam vt Deus salutem gratuitam offert per Christum, ita homo salutem oblatam fide accipit, & obœdientiam promittit.

Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, secundum legem, propterea quod morte prohiberentur permanere, hic autem, eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium.

Collatio Christi & Leuitarum, ex circumstantijs temporis sumta. ÆTERNVS sacerdos, & semper viuens, ijs merito præferendus est, qui ad breue tantum tempus viuunt, atq; ideo morte prohibentur fungi sacerdotio. SED Christus est æternus sacerdos, & semper viuens, Leuitę autem ad breue tempus permanent, propter mortalitatis conditionem. PROINDE Christus Leuitis præferendus est. LOCO totius argumenti sola minor ponitur. VOCAT autē Apostolus noster, sacerdotiū Christi ἀπαράβατον, quod successione non transeat ad alium. Hac vnica vocula totus Papatus conficitur, qui suæ religionis proram, quod aiunt, & puppim in sacerdotio Missatico collocat. Si enim Christi sacerdotium est

est ἀπαράβατον, impudens est oratio Papistarum, qui de successione sui ficti sacerdotij in locum sacerdotij Christi gloriantur.

Vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per ipsum ad Deum, semper viuens ad interpellandum pro nobis.

Hæc illatio tria habet. Primum, quis sit effectus sacerdotij Christi. Secundo, ad quos pertineat. Tertio, quo præsidio tuti sint participes fœderis Christi. EFFECTVS sacerdotij Christi, est salus corporis & animæ. HÆC salus offertur quidem omnibus, sed illi tantum eius fiunt participes, qui per hunc sacerdotem Deum accedunt, quod fit fide: Ita enim Paulus ait, ad Roma. 5. Iustificati igitur ex fide, pacem habemus cum Deo, per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem etiam accessum habemus fide, in gratiam hanc in qua stamus. VERVM quia semper sancti in hoc mundo circumferunt peccata, addit Apostolus de perpetua interpellatione Christi apud patrem, qua, vt tutissimo præsidio, tuti sunt. Huc ergo in nostris infirmitatibus & lapsibus respiciamus, quemadmodum & Iohannes monet: Si quis peccauerit, aduocatum habemus apud patrem, Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris. Porrò hic locus diligenter obseruandus est, contra Pragensem Sophistam, impudenter negantem Dominum nostrum Iesum Christum, nunc intercessorem esse, inter Deum æternum patrem, & Ecclesiam: vt in Christi locum euehat sanctos intercessores & mediatores. Fatetur quidem vafer ille Christum inuocandum, vt Deum, sed non vt mediatorem: quare hanc precandi formam damnat: Fili Dei intercede pro me, apud æternum patrem, Sed sciamus vtroque modo filium Dei inuocandum esse, videlicet, vt Deum datorem bonorum, cum patre & Spiritu sancto, & rursus vt mediatorem & intercessorem, vt propter ipsum exaudiamur, ac vt ipse pro nobis sit deprecator, apud æternum patrem, & vt ipse perferat nostros gemitus & preces ad æternum patrem, quemadmodum hic locus Apostoli aperte docet, Et Paulus ad Romanos 8. diserte ait, Qui est ad dexteram Dei, & interpellat pro nobis. Huc ratio æterni sacerdotij Christi pertinet. Quicunque ergo negat Christum nunc mediatorem esse, sacrilege illi adimit, quod pater ipsi in æternum tribuit, cum ait: Tu es Sacerdos in æternum. Huc pertinet etiam promissio Christi, Quicquid petieritis patrem, in nomine meo, dabit vobis.

Talis enim decebat, vt esset nobis Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus, qui non necesse habeat quotidie, quemadmodum sacerdotes, primum pro suis peccatis hostias offerre, Deinde pro populi, hoc enim fecit semel cum seipsum obtulit.

A proprijs & necessarijs veri sacerdotis conditionibus, conuincit Christum esse verum sacerdotem, Leuitas autem minime. Hæc veri sacerdotis descriptio, sita est in tribus, in qualitate personæ, in comparatione eiusdem ad homines alios, adeoque omnes creaturas, & in sacrificij virtute atq; perfectione. QVALITAS personæ est, quod Christus Pontifex sit sanctus, innocens, & impollutus, idq; non imputatione aut incoatione, sed veritate & perfectione. Hæc qualitas, in solo Christo sacerdote inuenitur, & nequaquā in Leuitis. COMPARATIO, quod sit segregatus à peccatoribus. Etsi enim natura non est segregatus ab hominibus alijs, tamen à naturæ aduenticia contagione, hoc est, à peccato omnino ab omnibus alijs hominibus est segregatus. Deinde dicitur excelsior cœlis factus, id est, omnibus rebus, quæ in cœlo sunt, vt sunt angeli, & creaturæ reliquæ, vtraq; proprietas Christo mediatori & sacerdoti nostro verissime conuenit, non Leuitis, non angelis, non creaturis vllis alijs. SED obijciat aliquis Ario hæretico assurgens: Si excelsior est factus, fuit aliquando humilior. Si humilior, quomodo ipsum Deum prædicas, cum hæc in diuinam naturam non quadrent? HVIC argumento Ambrosius de fide lib. 3. cap. 5. respondet hisce verbis: Nemo excelsior factus dicitur, nisi qui in aliquo fuerit humilior: in eo igitur excelsior factus est, sedēdo ad dexteram patris, in quo se, minor angelis factus, obtulit passioni. Hæc Ambrosius. IAM ex Apostoli verbis colligamus conclusionem. Si sacerdotis est intercedere apud patrē, & nullus est legitimus Sacerdos, nisi sit à peccatoribus segregatus & cœlis excelsior, sequitur profecto mediatoris dignitatem in nullum quadrare, nisi in vnum Iesum Christum. SACRILEGI igitur sunt Papistæ, qui alios mediatores fingunt apud Deum, quam solum hunc Iesum Christum, qui solus perfecte omnia sacerdotis munera exequi potest. VIRTVS sacerdotis Christi, & perfectio est, quod vnica hostia semel peracta pro peccatis hominum,

Deum propitiet, & placet. Hoc etiam soli Christo sacerdoti, & non Leuiticis sacerdotibus, cōuenit, quoniam Leuitici sacerdotes, primum pro suis peccatis, deinde pro populi peccato obtulerunt hostias, idq; non semel tantum, sed sæpissime. Proinde merito Christus verus sacerdos censendus, & non Leuitæ. OBSERVETVR hic diligenter, quæ sit proprietas sacerdotis eius, qui suo merito & efficaciter Deū placare possit, & imprimis obseruetur emphasis aduerbij, semel. Significat enim, quod semel factum est, ita absolutum fuisse, vt eius iteratio minime sit necessaria, vt taceamus sacrilegium esse id iterare, quod Deus semel factum esse voluit. Quicunq; enim hoc facit, negat victimam Christi perfectam fuisse. Hinc facile est iudicare, quam sit sacrilega vox papalium, qui dicunt se Christum quotidie patri offerre pro viuorum & mortuorum peccatis. Quod autem quidam ex patribus vocant cœnam Dominicam hostiam, & sacrificium, hoc fit quia in cœnæ celebratione fiunt gratiarumactiones, quæ sunt hostiæ spirituales, & quia fit recordatio eius summi sacrificij, quod peractum est in ara crucis, quo illud mandatum Domini pertinet: Hoc facite in mei commemorationem.

Lex enim homines constituit sacerdotes, habentes infirmitatem. Sermo vero iurisiurandi, quod posterius est legi, filium in æternum perfectum.

Hæc ratio per comparationem sumitur ex caussis efficientibus, personarum adiunctis, & à temporum circumstantijs. Absoluitur autem hoc modo: IS sacerdos, qui post alios iureiurando est constitutus, quiq; est filius Dei in æternum perfectus, iure præfertur prioribus, lege tantum sine iureiurando constitutis, quiq; sunt homines infirmi. CHRISTVS est post alios iureiurando constitutus sacerdos, estq; filius Dei in æternum perfectus, vt qui non habeat successorem. Leuitæ vero lege tantum, sine iureiurando constituti sunt, & sunt homines infirmi. IGITVR Christus iure Leuitis præfertur. OBSERVETVR & hic locus de perfecto Christi sacerdotio, in æternum duraturo, & sufficienti, quis non videt hic confodi missaticum Idolum Papistarum, quo nullum aliud abominabilius Satan excogitare potuit, per Missam enim Papisticam, Christi sacerdotium, quod æternum esse oportet, abrogatur. Per Missam papisticam, Sacrificium, quo semel omnia peccata Christus expiauit, aboletur. Per Missam papisticam, sanguis Christi, cuius munditie abluimur omnes, conspuitur. Per Missam papisticam, tota redemtio, morte Christi acquisita, dissipatur. Per Missam papisticam, cœna Dominica, qua nobis mortis suæ memoriam commendauit Dominus, prophanatur. Per Missam papisticam, maiestas Dei, erecto in eius locum Idolo, deijcitur. Deniq; per Missam papisticam, totum Christi regnum à Satana conculcatur. Cum tot abominationes sint in Missa papistica, non minus quam ipsissimus Satanas fugienda est. Nam vt Satanas primos parentes sophistica euertit: Ita nunc meretricio habitu Missæ multos decipit, & in æternam mortem præcipitat.

CAPVT VIII.

Summa Capitis octaui.

Christus eiusdem cum Deo patre maiestatis, Pontifex est summus, administrator sanctorum, mediator noui Testamenti, per quod vetus abolitum est.

Ordo & partes Capitis octaui.

Euicerat copiose Apostolus, in quinto & septimo capitibus, quod Christus sit Sacerdos, idque secundum ordinem Melchisedech, multis modis præferendus Leuiticis sacerdotibus, & quod cum translatione sacerdotij facta sit & legis translatio. Nunc schemate Rhetorico ἀνακεφαλαιώσει summam disputationis colligit, hoc ordine. Primum, sacerdotem Christum describit, ab excellentia personæ & officij. Vt enim maiestate diuina fulget Christus, ita sanctorum, hoc est, rerum cœlestium administrator est. Deinde, quia Sacerdos noster ad offerendum ordinatus est, ostendit Christum non inferiorem Leuitis esse, sed multo superiorem. Vt autem Leuitis non videatur inferior, templum Christo assignat multo augustius illo terreno, in quo administrabant sacerdotes Leuitici. Hinc ad fœdus descendit. Nam cum omnis Sacerdos alicuius fœderis sit Sacerdos: debuit & Christus iuxta certam fœderis formam mediator esse. Id quod probat testimonio prophetico, ex quo etiam concludit vetus Testamentum abolitum esse.

EXEGE-

EXEGESIS CAPITIS OCTAVI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CAPVT autem eorum quæ dicuntur hoc eſt.

Hæc eſt ἀνακεφαλέωσις, per quam ſummam diſputationis de ſacerdotio Chriſti colligit, & eam breuiter ponit ob oculos, quo melius perſpici poſsit.

10 Talem habemus Sacerdotem, qui conſedit in dextera throni maieſtatis in cœlis.

Deſcriptio eſt Pontificis Chriſti, ab excellentia perſonæ. Sedere in dextera throni maieſtatis in cœlis, eſt æqualem eſſe Deo patri, ac ſi diceret Apoſtolus: noſter Pontifex non eſt homo fragilis, & peccator, ſicut Leuitæ: Sed eſt homo purus à peccato, & verus Deus, maieſtate, potentia, & honore, patri coæqualis. Obſeruetur hoc loco teſtimonium de diuina maieſtate, & potentia Pontificis noſtri Chriſti: vnde ſumamus fiduciam, quod poſsit promiſſam ſalutem præſtare: & quia eſt Pontifex, velit etiam. Porro de maieſtate Chriſti, vide quæ annotauimus in primum caput huius Epiſtolæ.

20 Sanctorum adminiſtrator.

Deſcriptio Chriſti ab excellentia officij, ac ſi diceret Apoſtolus: hic Pontifex noſter, non eſt adminiſtrator rerum terreſtrium, & caducarum, vt Leuitæ, ſed Sanctorum, hoc eſt, rerum ſanctarum, cœleſtium, & æternarum, Sanctorum enim hic non maſculinum, ſed neutrum eſt. Adminiſtrator, græce λειτουργὸς, eſt qui publico nomine, miniſterio aliquo fungitur. Chriſtus enim non ſui cauſſa, ſed pro mundi ſalute eſt factus λειτουργὸς ſanctorum, quo officio vere fungetur vſque ad extremum iudicium ſine ſucceſſore.

Et tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo.

Chriſto ſacerdoti tabernaculum ſeu templum tribuit: quod & verum eſſe affirmat, & à Deo fixum. Quare 30 multis modis hoc tabernaculum Chriſtí, vmbratili, & à Moſe extructo, præferendum eſt. Vt enim veritas opponitur vmbræ: ita fixum eſſe à Deo, opponitur ſtructuræ hominis, ex his etiam concluditur, quod Chriſtus multo Leuitis ſit præſtantior.

Omnis Sacerdos ad offerendum dona & hoſtias conſtituitur.

Dixit Chriſtum adminiſtratorem eſſe ſacrorum, id nunc probat ab officio proprio ſacerdotis: ac maiorem propoſitionem loco totius argumenti ponit. Omnis ſacerdos ad offerendum aliquid conſtituitur. Chriſtus eſt ſacerdos. Igitur Chriſtus eſt conſtitutus ad offerendũ, ſeu, quod idem 40 eſt, Chriſtus eſt ſanctorum adminiſtrator. Docet & hic locus, quod nihil impetretur à Deo ſine ſacerdote, atq; ideo iubet Chriſtus, vt in ſuo nomine inuocemus patrem.

Vnde neceſſe fuit, hunc quoq; habere aliquid quod offerret.

Illatio eſt ex concluſione ſuperioris argumenti, ab antecedentium & conſequentium vi deſumta. Quicunque debet offerre, habeat id quod offerat, neceſſe eſt. Chriſtus debuit offerre. Igitur neceſſe eſt eum habuiſſe quod offerret. Quid autem obtulerit Chriſtus, & ſupra expoſitum eſt, & repetetur in 9. capite.

50 Sane, ſi in terra eſſet, ne Pontifex quidem eſſet, quamdiu eſſent ſacerdotes, qui ſecundum legem offerrent dona, qui exemplari & vmbræ ſeruiunt cœleſtium.

Dixit ſupra in deſcriptione ſacerdotis Chriſti, quod in cœlis obiret munus ſacerdotale: nunc id confirmat, à deſtructione conſequentis. Si Chriſtus eſſet in terra, non eſſet verus ſacerdos. At eſt verus ſacerdos. Igitur in terra eſſe non debet. Probat maiorem, quia ſacerdotes terreni, offerentes ſecundum legem, non ſunt veri ſacerdotes, ſed tantum vmbra quædam & typus Chriſti fuere. An non Chriſtus hic in terra ſe obtulit? Verum quidem hoc eſt, ſed Apoſtolus reſpicit ad ſpiritualem fructum ſacerdotij Chriſti, nam victima & mors Chriſti, in cœlis ſemper eſt, in conſpectu patris, tanquam recens peracta: vnde placatur peccatoribus

resipiscentibus, & confugientibus ad nostrum Sacerdotem vnicum Iesum Christum. Obseruetur & hic quod cœlum sit templum nostri sacerdotis Christi. Deinde quis fuerit vsus veteris sacerdotij, videlicet, vt seruiret cœlesti, repræsentatione visibili.

Quemadmodum oraculo admonitus fuit Moses, cum perfecturus esset tabernaculum, vide, inquit, omnia facito secundum typum, qui tibi in monte ostensus est.

Probat carnale tabernalum tantũ fuisse typum, seu vmbram cœlestis tabernaculi ex 25. cap. Exodi, ex quo sequitur, quod etiam sacerdotes legales fuerunt vmbratiles: vt qui adumbrarent verum sacerdotem Christum.

Nunc autem excellentius consecutus est ministerium, quanto & melioris testamenti est mediator.

Extollit Christum rursus supra Leuitas, hoc argumento. Sacerdos melioris Testamenti mediator, habet excellentius sacerdotium, quam qui inferioris Testamenti sunt mediatores. Sed Christus est melioris Testamenti mediator. Proinde, Christus habet excellentius sacerdotium, quam Leuitæ.

Quod super melioribus promissionibus sancitum fuit.

Probat minorẽ ab excellentia promissionis noui Testamenti. Argumentum autem sic absoluitur. Illud Testamentum seu fœdus est præstantius, quod habet meliores promissiones, quam testamentum Leuitarum. Ergo testamentum Christi, hoc est, nouum, testamento Leuitico, seu veteri præstantius est.

Nam si illud prius fuisset irreprehensibile, non vtiq; secundi requiretur locus.

Alio argumento probat nouũ fœdus veteri anteferendum esse. Est autem argumentum hoc à destructione consequentis sumtum. Si vetus Testamentum fuisset irreprehensibile, hoc est, firmum, stabile & absolutum, non fuisset ei subrogatum nouum fœdus. Atqui est ei nouum subrogatũ. Igitur illud prius non fuit irreprehensibile, id est, absolutum. Loco totius argumenti sola propositio ponitur. Si quis interroget, cur Apostolus dicat, vetus fœdus non fuisse irreprehensibile, cum eius autor sit Deus, cuius opera sunt sancta & perfecta: Respondeo, ex Chrysostomo, cuius hæc sunt verba, ἄμεμπτος δὲ, τουτέστι, χρήσιμος, οὐχ ὡς ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος, ἀλλ' ὡς οὐκ ἀρκοῦσα.

Vituperans enim eos, dicit.

Ex testimonio Prophetæ Ieremiæ cap. 31. probationem minoris adiungit. Sed qualis est hæc collectio? Deus reprehendit Iudæos violati fœderis: Igitur illud fœdus non fuit irreprehensibile? Respondeo, Argumentum hoc sumtum est ab effectu. Ex eo enim notatur infirmitas fœderis, quod eorum cordibus non fuerit inscriptum, vt ratum haberetur. Neq; enim eo pertinebat, sed tantum fuit pædagogia ad meliorem spem: vt supra dictum est ab Apostolo, atq; ita suam virtutem, & efficaciam, non à se, sed aliunde habuit, cum contra, nouum fœdus suapte virtute nouos reddat homines.

Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda, Testamentum nouum.

Ipsius Dei testimonium adducit ex 31. cap. Ieremiæ, ad probandum nouum fœdus, seu testamentum, debere subrogari in locum veteris Testamenti: verum quia hoc testimonium longiusculum est, illud particulatim declarabo, quo melius doctrinæ, quæ in eo latent, aspiciantur. Cum igitur dicit: Ecce dies venient, excitat populum ad attentionem, vt auidius audiant, quid de rebus futuris dicturus sit. Cum addit: Dicit Dominus, autoritatem prophetiæ conciliat. Nam populus Dei non acquiescit in vlla doctrina, priusquam audiat hanc vocem, Hæc dicit Dominus. Hoc exordiolo, attentiore reddito populo, Propheta proponit summam rei, hisce paucissimis verbis: Consummabo super domum Israel, & super domum Iuda, Testamentum nouum, hoc est, feriam nouum fœdus cum populo meo vero Iuda, & vero Israele.

Non secundum Testamentum, quod

Propositionem amplificat per se-

feci cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem illos de terra Aegypti, quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus.

iunctionem Rhetoricam. Nam cum plures res eodem significantur nomine: opus est distinctione, ne confusio turbet auditores. Hinc colligendum est, quod vetus Testamentum, sit pactum quo populus Israeliticus, ritibus Mosaicis, atque adeo toti illi politiæ obligatus erat, de qua re lege caput 24. Exodi.

10 Quia hoc est Testamentum, quod disponam domui Israël, post dies illos, dicit Dominus.

Propositionis clara expositio, in qua obseruetur temporis circumstantia, cum inquit, Post dies illos, hoc est, exhibito & glorificato post mortem Mesia.

Dabo leges meas in mentem eorum, & in corda eorum inscribam eas.

Hic ab effectibus incipit describere nouum Testamentum. Primus effectus, est clara Dei noticia seu mentis illustratio per legem Dei, id est, per verbum Dei. Secundus effectus, est qui priorem sequi-20 tur, nimirum quod Deus suas leges inscribat in cordibus, quod fit dum vera & viua fiducia in Deum recumbimus, ac Deo iuxta suam voluntatem per Spiritum sanctum obtemperare contendimus. Hæc scriptio legis in cordibus, non est noticiæ ociosæ, sed fiduciæ efficacis: qua statuimus & sentimus Deum nobis esse propitium remissis peccatis, quaq; excitantur in nobis motus congruentes legi Dei: Atq; hæc excitatio, est incoatio obœdientiæ erga Decalogum. An non patres, Abraham, Isaac, & Iacob, & multi alij scriptionem hanc in cordibus suis habuerunt, participes noui fœderis? Respondeo: Hæc dicuntur per comparationem maioris & minoris, & de Oeconomia Ecclesiæ, in qua multo obscurior erat noticia Dei in populo Israelitico, quam nunc est, exhibito Christo in Ecclesia. Non ergo hic collatio fit personarum, sed tantum duplicis œconomiæ Ecclesiæ, videlicet, ante Christum exhibitum, & post Chri-30 stum exhibitum.

Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.

Hic tertius fructus est noui Testamenti, in quo mutua fœderis obligatio eleganter exprimitur. Deus promittit se recepturum homines in suam fidem, & vicissim ab eis requirit, vt se suæ fidei committant: quod fit cum in ipsum viua fide recumbunt. Obseruetur hoc loco doctrina, de mutua obligatione inter Deum & hominem, seu, de legibus confœderationis nouæ inter Deum & homines, vt enim Deus vult noster Deus esse: ita nos debemus ipsius populus esse, quod fit dum fide in ipsum recumbimus, non nostris, sed Christi meritis freti: Atque hic tandem 40 propria differentia noui Testamenti expressa est. Est igitur nouum Testamentum, pactum sanguine Christi sancitum, quo vt Deus recipit homines in gratiam, propter Christum: ita homines vicissim, se fidei Dei committunt, per fidem in Christum, eiq; ex fide obtemperare promittunt. Huius fœderis exemplum vide Gen. 17. vbi initur fœdus inter Deum & Abrahamum.

Et non docebit vnusquisq; proximum suum, & vnusquisq; fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum. Quia omnes scient 50 me, à minore inter eos vsque ad maximum eorum.

Hic quartus fructus est noui Testamenti, videlicet, clarior Dei noticia. Hoc testimonium miserrimi Anabaptistæ torquent ad totius scripturæ consensum de ministerio verbi in Ecclesia euertendum, conanturque hoc Prophetico testimonio, suis sectatoribus persuadere, vocali ministerio nullum locum ab exhibito Christo in Ecclesia esse, quia scriptum est (aiunt) Non docebit vnusquisque proximum suum. Sed falluntur misere. nullo enim pacto hoc dictum abolet ministerium Euangelij. Quare in hunc modum respondendum est Anabaptistis: Hæc promissio, Non docebit vnusquisq; proximum suum, & simpliciter & comparate intelligi potest: Si simpliciter intelligitur, instauratio quæ promittitur in nouo Testamento, consideranda est dupliciter, hoc est, prout incoata est in hac vita, & sicut consummabitur post resurrectionem. Quatenus incoata tantum instauratio in hoc mundo est,

est, opus habet profecto ministerio verbi, quemadmodum multa scripturæ oracula & exempla conuincunt. At quatenus olim consummata fuerit, post resurrectionem, nequaquam opus habebit ministerio verbi. Quia Deus erit omnia in omnibus. Verum si Prophetæ verba per comparationem temporum Ecclesiæ acceperimus: Significatur hac orationis figura, quod clarior sit futura cognitio Dei in nouo Testamento, quam fuit in veteri, & hoc videtur significari, per doctrinæ formam, quæ hic exprimitur, Cognosce Dominum. Nam multo illustrior est hodie Dei cognitio, quam fuit sub vmbris veteris testamenti.

Quia propitius ero iniquitatibus eorũ, & peccatorum eorum & iniquitatum eorum non recordabor.

Quintus & præcipuus fructus noui testamenti, videlicet, peccatorum remisio, hoc est, obligationis ad damnationem & æternam mortem solutio, & pœnæ peccatis debitæ condonatio, propter victimam filij. Hæc remisio peccatorum, vt offertur Euangelio, & fide, per quam fit conuersio, accipitur: Ita habet duo adiuncta, scilicet, gratiam & donum per gratiam. Gratia est ipsa iustificatio. Credentes enim fide iustificantur. Donum per gratiam, est donatio Spiritus sancti, quæ incoat in conuersis sanctificationem, & eos continet intra metas viarum Domini, donec tandem plenam redemtionem nacti, æterna fruentur immortalitate. Atque ita apparet quomodo Christus sit nobis natus à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio.

Dicendo autem nouum, antiquauit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.

Concludit ex Prophetæ verbis, vetus testamentum abolendum, & nouum subrogandum. Hic locus postulat, vt nonnihil dicamus de abrogatione legis, seu abolitione veteris testamenti, quod fuit tantum vmbra quædam, & typus noui Testamenti. Iurisconsulti recte dicunt: Cessante ratione legis, cessat ipsa Lex. Cum ergo præcipua ratio, propter quam lex Mosaica, seu vetus Testamentum, diuinitus ordinatum erat, fuerit, vt Ceremonijs varijs adumbraret victimam vnicam Christi, quæ sola tollit peccata mundi, vt quæ sit infiniti precij & valoris, satis manifestum est, quod hac Christi victima exhibita, cessare debuerint Leuitica sacrificia, & Ceremoniæ aliæ, quæ stante & florente sacerdotio Leuitico, placuerunt non per se, sed propter fidem. Stat enim immotũ hoc cultus diuini principium. Sine fide impossibile est placere Deo. Item, quicquid non fit ex fide, est peccatum. Iudæis qui vrgent promissiones de statutis perpetuis, Exodi 27. Leuitici 6. 7. & 24. respondendũ est, quod illa perpetuitas non ad vsum Ceremoniarum, sed ad spiritualem significationem, quæ perpetua est, referenda sit. Nam iuxta regulam: Multa tribuuntur Symbolis, quæ tantum sunt rerum significatarum. Antinomi qui legem Moralem sublatam volunt, non animaduertunt sæpissime nomine totius seu generis, partem seu speciem designari, vsitata scripturæ phrasi. Nam legis nomen tribuitur illis quatuor doctrinæ sacræ partibus, communi normæ vitæ, Ceremonijs, iudicijs & fœderi Dei cum hominibus, sed peristasis loci facile monstrat, quæ pars, generis seu totius appellatione intelligi debeat.

CAPVT IX.

Summa Capitis noni.

Vt prius testamentum externos habuit ritus, videlicet, tabernaculum duplex, cum suis ornamentis, ceremonijs, sacerdotibus, & sacrificijs: Ita nouum Testamentum, non vmbras rerum, sed veritatem ipsam habet, hoc est, Christum sacerdotem, noui Testamenti mediatorem, qui in cœlum ingressus, semetipsum obtulit semel pro peccato, atq; olim apparebit expectantibus se ad salutem.

Ordo & partes noni Capitis.

Cum hactenus disputatum sit de Sacerdote Christi: nunc commode ad eiusdem sacrificium describendum transit: idq; hoc ordine. Primum proponit, vetus Testamentum habuisse suos ritus, & mundanum sanctum. Deinde fuse recenset vmbras quasdam, quæ fuerunt in vtroq; taber-

nacu-

naculo exteriori & interiori, ostendens omnia illa, per se considerata, inefficacia fuisse. Praeterea affirmat Christum, quem typi figurabant, qui & sanctos & sacrificium fuit, inuenisse aeternam redemtionem: quo per collationem illustrato, asserit Christum noui Testamenti mediatorem esse, & per hanc occasionem, proposita natura testamenti, moriendum fuisse Christo, vt ratum haberetur testamentum, conuincit. His adiungit differentiam triplicem, inter sacrificium Christi & Leuitarum. Quarum prima est, quod Leuitæ sæpe offerant, Christus autem vna oblatione peregit suum sacrificium. Secunda. Quod Leuitæ offerant aliena, Christus autem semetipsum. Tertia, Quod Leuitæ nihil suis multis sacrificijs perducant ad perfectum, Christus vero vnico sacrificio plene omnia consummauerit. Ideoq; posthac non offeretur sæpius, sed olim expectantibus se apparebit Saluator. Poterit autem præsens caput distribui in hunc modum: Primum exponitur typus. 2. Res significata indicatur. 3. Adijcitur confirmatio & expolitio. 4. Testamentum exprimitur. 5. Proprietates sacrificij Christi narrantur. Postremo differentia inter sacrificium Christi & Aaronicum indicatur.

EXEGESIS NONI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

HABEBAT quidem prius illud iustificationes cultus, & sanctum mundanum.

Propositio expositionis typi, & eorum quæ veteri Testamento annexa erant. Est autem huius propositionis sensus. Prius, hoc est, vetus Testamentum habuit ritus & externa symbola cultus diuini, quibus videlicet, tanquam vmbris, exercerentur Iudæi, donec Christus adueniret. Vt enim iuxta legem sacrificantes, iusti & sancti in hominum conspectu habebantur: Ita ijdem, si fide in Christum intuebantur, qui per illorum sacrificia adumbrabatur, eius gratiæ fiebant participes. Loquitur autem hic Apostolus tantum de ceremonijs, quæ in se, & per se nihil conferebant, sed significatione plurimum. Sanctum igitur (quo omnes ritus pertinentes ad vetus Testamentum intelligit) vocat mundanum, non quidem quoad significationem, nam eo pacto spirituale fuit: sed quoad eius naturam in se, durationem, & materiam. Δικαιώματα Chrysostomus interpretatur symbola, quia non vere iustificabant, sed tantum comparatione quadam indicabant, vnde quærenda esset vera iustificatio, & vera sanctificatio. Vocabulum σκήνη non reddidi secutus autoritatem veteris interpretis, & subintelligo διαθήκη, ex fine præcedentis capitis: id quod optime contextui quadrat. Quemadmodum & quidam Græcus interpres, & nonnulli ex recentioribus rectißime monent, affirmantes quod perperam vocabulum σκήνη ex margine in textum irrepserit.

Tabernaculum enim constructum fuit, prius quidem in quo erat candelabrum, & mensa & propositio panum, quod dicitur Sancta. Post medium autem velum, erat tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam Testamenti, vndique circumtectam auro, in qua vrna aurea habens Manna, & virga Aaron quæ germinauit, & tabulæ fœderis. Supra hanc autem Cherubim gloriæ, obumbrantes propitiatorium. De quibus non est nunc dicendum singulatim.

Hæc ratio est propositionis, per expositionem typicam. Typus enim qui hic exponitur, seruiebat veteri Testamento, vt vmbra veritati, & symbolum rei significatæ. Summa huc redit, quod hæc descriptio adumbret nouū Testamentum cum ijs omnibus, quæ ad illud pertinent. Priusquam autem typum hunc exponam, tres regulas proponam, obseruandas in accommodatione typorum veteris Testamenti, ad nouum Testamentum. Prima, Omnia typica veteris Testamenti, Christo, Ecclesiæ & eorum spiritualib. ornamentis accommodāda sunt. Secunda, vt allegoriæ omnes, quæ non pugnant cum analogia fidei, pie ferri possunt: Ita nulla allegoria recipienda est, quæ à fidei analogia aberrat. Tertia, permulta, etiam diuersißima, Christo accommodari possunt, propter eius varias virtutes & officia, sicut in Euangelio nunc pastor, nunc agnus, nunc ostium dicitur: Ita multa propter varios respectus, in veteri Testamento Christum figurant. Hisce regulis obseruatis, conemur singula, quæ hic ab Apostolo recensentur, accommodare veritati, vt videatur quam concinne veritas vmbris respondeat. Etsi autem vnum tabernaculum Mosaicum fuit, tamen quia in medio distinctū

erat

erat velo, in duas partes, tanquam in duo tabernacula, duplicis tabernaculi hic meminit Apostolus, quorum prius, humanam naturam Christi & Ecclesiam, posterius cœlum & Ecclesiam adumbrat, quemadmodum Apostolus noster infra interpretatur. IN priori tabernaculo, quod dicitur sanctum, vel in plurali, vt hic legitur, Sancta propter significationem, fuere candelabrum, mensa, panes propositionis. Candelabrum, cum suis lucernis Christum & Apostolos adumbrant. Vt enim Christus lux vera est, illuminans omnem hominem, Ita gestat lucernas, hoc est, Apostolos, Prophetas & doctores Ecclesiæ, sine quibus mundus in densissimis aberrat tenebris. Mensa similiter Christum adumbrat, & prædicationem Euangelij, qua tanquam cibo, aluntur animæ hominum. Panes duodecim ponebantur in conspectu Domini, vt essent symbolum, quod admoneret populum Israeliticum sacrificij placationis, vt habetur Leuitici 24. cap. atq; ideo adumbrant Christum, qui & sacrificium placationis nobis est, & panis quo animæ nostræ aluntur. In interiori tabernaculo (hoc est in ea parte tabernaculi, quæ erat post velum intermedium) quod dicebatur, Sancta sanctorum, fuerunt, aureum thuribulum, arca testamenti circumtecta auro, vrna aurea cum Manna, virga Aaron, tabulæ fœderis, & supra arcam Cherubim. Hoc interius tabernaculum intimũ sacrarium: seu adytum erat, in quod semel in anno summus Pontifex ingrediebatur, & spirituale Christi templum, seu cœlum, & ipsam Ecclesiam Christi adumbrabat. In hoc sacrarium cum pij viderent Pontificem summum, semel in anno ingredi, admonebantur de promisso Messia, qui semel ingressurus in Sancta sanctorum, inueniret æternam redemtionem. Aureum thuribulum, inuocationis cultum, eumq; purissimum figurat, quo & Christus intercedit pro Ecclesia, & ipsa Ecclesia Deum patrem in nomine Christi inuocat, dum igni Spiritus sancti accenditur. Arca Testamenti, Primum ipsum Christum adumbrat. Vt huius arcæ vectes, annuli, & instrumenta reliqua auro coruscant: Sic iusti qui in Christo sunt, gloria Christi nitent. Deinde arca repræsentat Ecclesiam Christi. Nam vt arca custos erat tabularum Mannæ & virgæ Aaronis: Ita Ecclesia custos est Legis & Euangelij, adeoq; veri cultus diuini. Quod autem hæc arca tegitur lamina aurea, quæ propitiatorium dicitur, significat, quod Ecclesia tegatur aduersus iram Dei mediatore Christo, qui est verus propitiator. Ita enim hunc typum Christo accommodat Paulus ad Rom. 3. Huc respexisse videtur Dauid, cum inquit: Beati quorum tecta sunt peccata. Vrna aurea, continens Manna, est prædicatio Euangelij continens Christum, qui est verum Manna, de quo si quis edit, hoc est, credit, quod caro eius data sit pro mundi vita, & sanguis eius effusus in remissionem peccatorum, is habebit perpetuam vitam, Iohan. 6. Virga Aaron, quæ germinauit, adumbrat ministerium Euangelij, vt enim virga Aaron arida tumultuantibus seditiosis, maxime floruit: Ita ministerium Euangelij, spretum, & sine honore iacens, tum maxime floret & efficax est, cum acerrime ab hæreticis & tyrannis oppugnatur. Cherubim, de quibus hic agitur, imagunculæ erant alatæ, humana specie, quibus adumbratum est, Deum nusquam habitare verius, quam inter mentes, humanas quidem, sed quæ posita peccati mole & sumtis alis spiritus, in cœlis versantur. Deinde Cherubim significant etiam angelos bonos, custodes Ecclesiæ, & ministros Euangelij. Hi obumbrant propitiatorium, quia ad nutum Christi se componunt, & veluti alati, hoc est, velocissimi & promtissimi, arcæ, id est, Ecclesiæ custodes sunt. De etymologia huius vocabuli Cherubim duæ sunt Hebræorum opiniones. Quidam componunt à Caph, similitudinis nota, & Riphia Chaldaico, quod significat puerum: atq; definiunt Cherub, imaginem seu similitudinem repræsentantem pueri speciem, sed alatam. Deinde ad genus transferunt vocabulum, vt significet quamuis imagunculam seu similitudinem. Alij deducunt Cherub à Charab, quod significat vehi seu volare: atque ita significat alatum seu vectum, vnde etiam transfertur ad nubes, quæ videntur alatæ esse. Hæc breuiter de hisce figuris annotasse sufficiat.

His autem ita ordinatis, in prius quidem tabernaculum semper ingrediuntur Sacerdotes, cultus perficientes: in secundum vero semel in anno, solus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro se ipso, & pro populi erratis.

Vsus tabernaculi exponitur, videlicet, quod in eo sacerdotes sacra peragerent: sed diuersimode, sicuti exponit. Nam in prius tabernaculum, hoc est, in priorem tabernaculi partẽ, quæ velo ab interiori distinguebatur, quotidie intrabant Sacerdotes sacras ceremonias peracturi, sed in secundũ, hoc est, in interiorem tabernaculi partem solus summus Sacerdos, idq; semel quotannis, ingressus est. Sed quid sibi vult hæc diuersitas? Quotidiano ingressu, & quotidiano sacrificio, significabatur infirmitas & imperfectio sacrificiorum Leuiticorum. Nam si fuissent per se sufficientia

cientia ad expianda peccata, non fuisset opus toties eadem sacrificia iterare. Verum vnico ingressu summi sacerdotis per annum, significabatur perfectio summi sacerdotis Christi, cuius victima semel peracta, in æternum efficax futura est, & sufficiens ad expianda totius mundi peccata.

Hoc significante Spiritu sancto, nondum manifestatam esse sanctorum viam, adhuc priori tabernaculo habente statum.

Ex ratione typi indicat quam efficax fuerit Leuiticum sacrificium: nam illud quod sæpe iterandum est, non satis est efficax nec perfectum. Quare cum summus sacerdos quotannis iterat suum sacrificium, & alij sacerdotes quotidie: satis manifestum est, quod nec illius nec horum sacrificium perfectum fuerit, & satis idoneum, ad expianda peccata. Proinde typus tantum erat subordinatus ad significandum perfectum Christi sacerdotium.

Quæ parabola est temporis instantis.

Figuram explicat. Est autem sensus: Infirmitas veterum sacrificiorũ, & inefficacia, admonebat sacrificantes, quod alia victima peragenda restaret per Pontificem Christum, cuius precium inæstimabile & infinitum esset futurum. PARABOLA proprie est rerum quæ inter sese comparantur analogia aliqua, etiamsi pares non sint partes, quæ conferuntur. Sic vmbra & corpus παραβάλλονται, hoc est, conferuntur, & sibi inuicem collata cognoscuntur. Obseruetur locus de vsu omnium, quæ pertinebant ad tabernaculum, videlicet, quod erant quædam symbola rerum noui Testamenti.

Iuxta quam munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis, & in potibus, & in varijs baptismatibus, & iusticijs carnis, vsq; ad tempus correctionis impositis.

Extenuatio est virtutis sacrificiorum Leuiticorum. Detrahit enim illis Pharisaicã opinionem. Nam cum Pharisæi putarint ceremonias, & sacrificia Leuitica, cultum Dei esse, per se Deo placentem, ostendit illorum errorem, & docet quantum in se valuerunt Leuiticæ ceremoniæ: videlicet, quod tantum ad externam sanctificationem in isto populo per sese erant efficacia sacrificia Leuitica. Etsi autem per se considerata, plane infirma & inefficacia erant ista sacrificia: tamen significatione spirituali ducebant homines ad Christum: qui fide Christi in conscientijs purgati sunt, & non externis ceremonijs. Porrò tempus correctionis, vocat tempus exhibiti Christi, & promulgati Euangelij per orbem vniuersum, quando ceremoniæ Mosaicæ præstantioribus bonis noui Testamenti cedere debuerunt.

Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per maius & perfectius tabernaculum, non manufactum, hoc est, non huius structuræ, neq; per sanguinem hircorum & vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemtione inuenta.

Exposito typo, rem significatam producit in medium. Estque hæc principalis huius capitis propositio, quæ dignissima consideratione est. Complectitur enim quodam pulcerrimo aphorismo, summam doctrinæ de sacrificio Christi, quam pulcerrime triplici comparatione illustrat. Tabernaculum enim vetus, confert cum tabernaculo Christi, quod est cœlum ipsum. Sanguinem taurorum, comparat sanguini Christi sacerdotis. Externam & mundanam iustificationem, confert æternæ redemtioni per Christum inuentæ. Hanc redemtionem, supra viam sanctorum nominauit. Hac triplici comparatione satis ostenditur, quanti precij sit sacrificium Christi. Quantum enim superat cœleste tabernaculum humanum, à Mose extructum: quantum Christi sanguis, sanguinem bestiarum, quantum æterna redemtio animarum, temporalem purgationem, & iustificationem externam: tantum excedit Christi sacrificium, Leuitarum sacrificia. OBSERVETVR igitur in primis hic locus, qui est præcipuus in hac disputatione, de sacrificio, sacerdotio, & effectu sacrificij Christi. CONFVTATVR etiam hoc testimonio, impium Papistarum sacrificium, qui se quotidie Christum offerre dicunt, quod apertissime pugnat cũ hoc Apostoli dicto. Est enim hæc immota consequentia, & firmissima demonstratio, quam nulla sophistica euertere potest. Christus se obtulit, idq; semel, & inuenit æternam redemtionem.

Proinde non poteſt vllo ſacrificio alio, redemtio ſalutis acquiri. Quod ſi verum eſt, vt eſt veriſsimum, impietas Papiſtarum excuſari non poteſt, qui dicunt ſe quotidie offerre Chriſtum, pro ſalute viuorum & mortuorum acquirenda.

Si enim ſanguis taurorum & vitulorũ, & cinis vitulæ aſperſus, inquinatos ſanctificat, ad emundationem carnis: Quanto magis ſanguis Chriſti, qui per ſpiritum æternum ſemetipſum obtulit immaculatum Deo, emundabit conſcientiam ab operib. mortuis, ad ſeruiendum Deo viuenti.

Efficaciam ſacrificij Chriſti extollit, per locum à minori ad maius. Loco totius argumenti ſola propoſitio hypothetica ponitur: quæ eſt maior in ſyllogiſmo. Minor addetur ex antecedentis ſubſumtione: vnde conſequens concluditur hoc modo: SI ſanguis taurorum efficax fuit, ad externam emundationem carnis, multo magis ſanguis Chriſti emundabit conſcientias. SED ſanguis taurorum ad emundationem carnis efficax erat. PROINDE multo magis ſanguis Chriſti efficax eſt ad purgandas conſcientias.

Ratio conſequentiæ maioris ex eo ſumitur, quod Chriſtus ipſe Deus & homo, ſuum proprium ſanguinem, eumque immaculatum obtulit, idque non per ignem, quemadmodum in ſacrificijs Leuiticis fiebat, ſed per ſpiritum æternum, vnde hæc maxima virtus & efficacia manat, quod mundare conſcientias à mortuis operibus poſsit. VOCAT autem mortua opera, morte digna, per metonymiam, & ponit fundamentum pro relatiuo ſeu termino. Hæc opera pluribus de cauſsis mortua dicuntur. Nam ſunt ſine vita ſpiritus, ſpirant fœtorem veteris hominis, offendunt conſcientiam, vt cadauer ſenſus offendit, afferunt animæ peſtem, vt putrida cadauera peſtilentiam excitare ſolent. HVC adiungit finem noſtræ emundationis per Chriſtum, videlicet, vt ſeruiamus Deo viuenti, & non amplius mortuis operibus indulgeamus. OBSERVETVR inprimis hoc loco, doctrinæ de modo oblationis Chriſti, de eius effectu, & ſimul conſideretur, quod qui mortuis operibus indulget, non poſsit Deo ſeruire, qui viuit. Sunt enim iſti contrarij Domino.

Ac propterea noui teſtamenti mediator eſt, vt morte intercedente in redemtionem tranſgreſſionum, quæ ſub priore Teſtamento erant, ij qui vocati ſunt, promiſſionem accipiant æternæ hæreditatis.

Poſtquam de efficacia ſacrificij Chriſti dixerat, ad Teſtamenti declarationem, & applicationem beneficij accedit. Omnis enim ſacerdos, alicuius fœderis, ſeu Teſtamenti ſponſor eſt. Vt autem ſeparet Chriſtum ſacerdotem à ſacerdotibus Leuiticis, ipſum noui Teſtamenti mediatorem eſſe pronunciat. Continet autem hæc pericope tria, videlicet, Quod Chriſtus ſit mediator noui Teſtamenti: Quomodo ſit mediator, videlicet, intercedente ipſius ſanguine in redemtionem peccatorum. Et quod finis noui Teſtamẽti ſit, vt vocati, hoc eſt, credentes conſequantur promiſſam hæreditatẽ videlicet vitam æternã. MINISTRAT quoq; hic locus perſpicuã noui Teſtamenti definitionem: videlicet, quod ſit pactum inter Deum & hominem, intercedente Chriſto ſacerdote, per ſuum ſanguinem, in quo, vt Deus promittit æternæ vitæ hæreditatem, remiſsis peccatis: Ita homo eandem fidem accipiat. OBSERVETVR præterea hic doctrina de firmitudine noui Teſtamenti, quod cum confirmatum ſit ſanguine mediatoris Chriſti, fieri non poteſt, vt vnquam aboleatur, aut inefficax fiat ad expianda peccata quantumuis enormia. Hinc ergo conſcientia peccatoris, ſed ad prædicationem Euangelij cõuertentis, vberrimam conſolationem haurire poteſt, quoties conflictatur, vt ſæpe fit, cum peccati ſui magnitudine & turpitudine. Eſt ſiquidem ſanguis Chriſti mediatoris noſtri, infiniti precij & valoris, ſufficiens ad expianda omnia omnium hominum peccata, quantumuis enormia. DEINDE & hoc obſeruandũ eſt, quod expiatio tranſgreſsionum in veteri Teſtamento, contigerit efficacia noui Teſtamenti. Nulla enim vnquam remiſsio contigit, niſi virtute ſanguinis Ieſu Chriſti vnici noſtri mediatoris. Etſi enim effuſio ſanguinis Chriſti certi temporis fuit, iuxta ſymboli verba, paſſus eſt ſub Pontio Pilato: Tamen efficacitas, & meritum, & applicatio per fidem, perpetua ſunt, atq; hoc vult illud Iohannis dictum: Agnus occiſus eſt ab initio mundi. Vnicus eſt enim filius deprecator, pro nobis & mediator, redemtor humani generis & ſaluator. Hunc norunt patres, edita promiſsione ſeminis mulieris. Hunc cogitarũt patres, quoties miſericordiæ dei meminerunt, hic affuit patribus & Eccleſiæ omnibus temporibus, & aderit iuxta ipſius promiſsionem vſq;

vſq; ad conſummationem ſeculi. Huius filij Dei fiducia, omnes agentes pœnitentiam, & vere in eum credentes, ab initio Eccleſiæ & editæ promiſsionis vſq; ad finem, acceperunt, accipiunt, & accipient remiſsionem peccatorum, imputationem iuſticiæ, donationem Spiritus ſanctificatoris, & æternam corporum & animarum redemtionem, vitam & ſalutem.

Nam vbi eſt Teſtamentum, illic neceſſe eſt mortem teſtatoris intercedere.

Ab adiunctis Teſtamenti, ſeu proprio confirmat, quod Chriſtus debuerit mori, in confirmationem Teſtamenti ſui. Loco totius argumenti ſola propoſitio ponitur. VBI eſt teſtamentum, illic mortem Teſtatoris intercedere oportet. IN Chriſto autem eſt Teſtamentum. IGITVR Chriſti mortem intercedere oportuit, quo fieret ratum Teſtamentum. SEQVITVR autem maioris probatio hiſce verbis:

Teſtamentum enim in mortuis firmum eſt, quoniam nondum valet quando viuit Teſtator.

Senſus huius probationis eſt: Teſtator, quamdiu vixerit, immutare ſententiam de legatis poteſt, & alijs atque alijs hæredibus attribuere ſua bona, in poteſtate habet, verum vbi mortuus fuerit teſtator, nequaquam poſtea mutabitur ſententia de hæredibus & de legatis. Cum igitur Chriſtus teſtator mortuus ſit, manebit in æternum rata ipſius de legatis ſententia. EX his duo colligamus, Primum, quod monet Ambroſius, peccatum noſtrum tantum fuiſſe, quod nunquam potuiſſemus ſaluari, niſi ſemel pro noſtro peccato fuiſſet mortuus vnigenitus filius Dei. Deinde, quod Teſtamentum nouum de ſalute per Chriſtum parta, ita ſit morte vnigeniti filij Dei confirmatum, vt nunquam mutari debeat aut poſsit. Hinc fides noſtra robur accipiat, ad expectandam ſecure promiſſam hæreditatem.

Vnde nec prius quidem ſine ſanguine dedicatum eſt.

Alia ratio ab exẽplo veteris Teſtamẽti ſumta. Dedicatio veteris Teſtamenti, quæ fiebat per ſanguinem bruti animalis, adumbrabat effuſionem ſanguinis Chriſti, quo ſanciretur nouum Teſtamentum.

Lecto enim omni mãdato legis à Moſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinẽ vitulorum & hyrcorũ cum aqua & lana coccinea & Hyſſopo, ipſum quoq; librũ, & omnem populum aſperſit, dicens: Hic ſanguis Teſtamẽti, quod mandauit ad vos Deus, etiam tabernaculũ, & omnia vaſa miniſterij, ſanguine ſimiliter aſperſit, & omnia pene ſanguine ſecundũ legem mundantur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.

Ætiologia eſt per expoſitionem. Exponit enim quomodo in veteri Teſtamento omnia mundabantur ſanguine. Summa huius ætiologiæ huc redit. Quemadmodum tabernaculum eius vaſa, atque adeo omnia mundabantur ſanguine: Ita Eccleſia, eius membra, atq; adeo omnia impura ſunt, donec ſanguine Chriſti purificentur. IAM diſtinctius ſingulas partes huius pericopæ videamus. LIBRO veteris Teſtamenti, reſpondet liber noui Teſtamenti. Vt igitur Moſes librum lectum aſpergit ſanguine vaccæ rufæ: Ita liber noui Teſtamenti, hoc eſt, cor fidelis hominis aſpergitur ſanguine Ieſu Chriſti. VT aqua foris corpus abluit: Ita ſanguis Ieſu Chriſti intus conſcientias lauat. VT Hyſſopus mirabiliter calida repurgat, & liberat corda ab impuro Phlegmate: Ita Spiritus ſanctus corda credentium accendit, purgat & conſeruat ab impuris affectibus. Vt Hyſſopus adhibebatur in ſolenni ſacrificio pro peccato, Nume. 19. Item, in purgatione leproſi, Leuitici 14. ita mors Chriſti, prædicata per Euangelium, omni peccatorum generi, & cuiuis animæ lepræ medetur, cum miniſter Euangelij applicat nobis meritum & efficaciam mortis Chriſti. Hanc veritatem vmbræ reſpondentem, cogitauit Dauid, cum diceret, Pſalm. 51. Expiabis me Hyſſopo, & mundabor: lauabis me, & ſuper niuem dealbabor, hoc eſt, vere mundus ero. HÆC mundicies ſignificabatur etiam lana, quæ adhibebatur, tincta coccino referente colorem roſei ſanguinis. Ita enim Eſaias cap. 9. hunc typum explicat: Si fuerint peccata veſtra tanquam coccinum, veluti nix albeſcent. Si fuerint rubra, tanquam vermiculus, velut lana alba erunt.

Neceſſe eſt ergo, exemplaria quidem

Concluſio argumenti præſentis,

 cœle-

cœleſtium his mundari: ipſa autem cœleſtia melioribus hoſtijs quam iſtis.

verum, quia nota comparationis non expreſſe ponitur, obſcurior eſt oratio, quæ in hűc modum complebitur. Neceſſe eſt ergo, vt quemadmodum exemplaria cœleſtium, hoc eſt, typica illa Moſaica, quæ adumbrabant illa cœleſtia, mundabantur ſanguine: Ita etiam cœleſtia ipſa ſanguine mundentur: hoc eſt, vt ſimplicius dicam: quemadmodum vetus Teſtamentum ſanguine ſacrificiorum confirmatum eſt: Ita nouum Teſtamentum ſanguine ſacrificij Chriſti confirmari oportuit. NECESSITAS hoc loco non eſt coactionis, ſed ordinationis diuinæ, & analogiæ typi ad rem ſignificatam.

Non enim manufacta ſancta Chriſtus introijt, exemplaria verorum, ſed in ipſum cœlum, vt appareat nunc vultui Dei pro nobis.

De Teſtamento dixit, nunc Chriſti ſacerdoti templum ſeu ſacrarium aſsignat, non quale erat tabernaculum, quod dicebatur ſanctum ſanctorum, ſed ipſum cœlum, quo aſcendit Dominus peracta victima. Sicut enim Leuiticus ſacerdos ſemel in anno, peracto ſacrificio ſolenni, ingreſſus eſt ſacrarium, vbi erat propitiatorium: Ita Chriſtus peracta ſua victima, cœlum ingreſſus eſt, vt ibi appareat vultui Dei interpellans pro nobis. OBSERVETVR hic inſignis doctrina & memorabilis, quod noſter Pontifex Chriſtus, non deſierit pro nobis interpellare, ſed aſtet Deo Mediator, interpellans pro ijs omnibus, qui in ipſum credunt. Eſt enim æternus ſacerdos. HINC ſumma conſolatio conſcientiarum in lucta cum peccato peti poteſt. Huc reſpexit Iohannes cum diceret: Si quis peccauerit, Aduocatum habemus apud patrem Ieſum Chriſtum iuſtum, & ipſe propitiatio eſt pro peccatis noſtris. PROPTEREA confutatur hoc loco error eorum, qui Eccleſiæ Chriſti alios mediatores & ſacerdotes obtrudere conantur, honorem vni ſacerdoti Chriſto debitum in raſos & vnctos transferentes.

Neq; vt ſæpe offerat ſemetipſum, quēadmodum pontifex intrat in ſancta per ſingulos annos, cum ſanguine alieno.

Propria adiuncta ſacrificij Chriſti recenſet, vt perſpicuas differentias aſsignet, inter Chriſti ſacrificium & Leuitarum. Leuiticus Pontifex ſemel in anno intrat ſancta ſanctorum, per alienum ſanguinem. At Chriſtus Pontifex ſemel ingreſſus eſt cœlum, per ſuum proprium ſanguinem.

Alioqui oportebat eum frequenter pati ab origine mundi.

Confirmatio eſt ab abſurdo: Si ſæpius Chriſtus eſſet offerendus: ſæpius oportuiſſet ipſum pati. Verum hoc minime congruit: igitur vt mori ſemel, ita etiam ſemel offerri debuit. Pugnat & hoc dictum cum Miſſatico ſacrificio Papiſtarum.

Nunc autem ſemel in conſummatione ſeculorum ad deſtructionem peccati, per immolationem ſui ipſius apparuit.

Minor eſt ſyllogiſmi, cuius hic ſenſus eſt. Semel apparuit in carne, vt fieret ſacrificium in æternum efficax, idque in conſummatione ſeculorum, hoc eſt, in poſtrema mundi ætate, nam in tres ætates mundus ab Helia diſtinguitur, Prima fuit ante legem, media ſub lege, poſtrema ſub Meſsia, vſque ad conſummationem ſeculorum. Senſus igitur huius loci eſt. SI Chriſtus ſæpius debuiſſet offerri, ſæpius etiam apparuiſſet, idque ab origine mundi. SED ſemel tantum apparuit. ICCIRCO ſemel tantum offerri debuit. DOCET & hic locus, quanta ſit efficacia hoſtiæ Chriſti, & deſtruit nundinas Romanenſium, in quibus venale ſe habere iactant, ſacrificium in ſua hiſtrionica ſaltatione, quam Miſſam vocant.

Et quemadmodum ſtatutum eſt hominibus ſemel mori, poſt hoc autem iudicium: ſic & Chriſtus ſemel oblatus eſt, ad multorum exhaurienda peccata.

Semel tantum Chriſtum mortuum probat ex decreto Dei. Decretum Dei eſt, vt homines ſemel moriantur: igitur & Chriſtus, cum fuerit verus homo, ſemel tantum mori debuit. Si ſemel mori, ſemel quoq; offerri. Vnde & vnitas ſacrificij Chriſti concluditur, & finis eiuſdem colligitur, qui eſt, exhaurire, hoc eſt, abolere multorum, hoc eſt, omnium credentium peccata,

cata, cum originalia, tum actualia. Pugnat & hic locus aperte contra idolum Papisticum, videlicet Missam, in qua se offerre mentiuntur Christum pro viuis & mortuis.

Secundo sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem.

Hoc ideo de secundo Christi aduentu additum est, vt efficacia hostiæ Christi clarius ponatur ob oculos. Nam in extremo iudicio, dum iterum ad nos veniet Dominus visibiliter, soli illi consistent, & non pudefient, qui Christi sacrificio freti hinc discedunt. Alij autem omnes sine discrimine ad resurrectionem iudicij, hoc est, ad pœnas æternas surgent. OBSERVENTVR hic tria: Primum applicatio sacrificij Christi, quæ fit per fidem. Nam expectatio, de qua hic loquitur, fidei fructus est. Deinde vniuersalis particula, omnibus, inquit, expectantibus, id est, omnibus credentibus, & ex fide expectantibus lætum illum diem, quo filius Dei apparebit redemtor suæ Ecclesiæ. Tertio, obseruetur finis vltimus sacrificij Christi, qui est salus animarum, à qua salute non potest separari prædicatio perpetua gloriæ Dei. Hæc enim, vt creationis, ita & reparationis vltimus finis est.

CAPVT X.

Summa Capitis decimi.

Victimæ veteris Testamenti sæpius iteratæ, non auferebant peccata, sed tantum quædam commemoratio peccatorum erant: sed Christi vnica hostia ad expianda omnium hominum peccata efficax erat. Quare hæc victima fide apprehendenda est, caritati studendum, & per patientiam expectanda sunt promissa bona.

Ordo & partes Capitis decimi.

Persistit in eodem argumento, ac primum probat, quod aliquoties antea attigerat, videlicet, vetera & Leuitica sacrificia non auferre peccata, ne hinc instantia sumeretur contra propositionem principalem, qua asseritur solius Christi hostia peccata tolli. Nam si admitteretur, Leuiticis hostijs auferri peccata, sequeretur vnica oblatione Christi non auferri. Quare hic per anticipationem, obiectionem istam soluit, & obiectionis antiprotasin, seu, contrariam propositionem argumentatione munit. Huc congerit testimonia, & addit collationem inter Christi & Leuitarum sacrificia, atque adeo totam superiorem disputationem veluti in fasciculum colligit, quemadmodum fieri in prolixiorum disputationum epilogis consueuit. Deinde, doctrina de sacerdotio Christi absoluta, adduntur more Prophetico & Apostolico, parænéses: in quibus primum hortatur, vt Hebræi hostiam Christi fide recipiant, ac magnificant, tanquam vnicum contra peccatum remedium. Postea ad caritatem hortatur. Postremo, quia magna erat piorum persecutio, subiungit propositionem de patientia, in cuius commendatione diutius commoratur.

EXEGESIS DECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

VMBRAM enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos ijsdem ipsis hostijs, quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere.

Obiectionis antiprotasis, seu propositio opposita obiectioni eorum, qui retinere conabantur Leuitica sacrificia, & arbitrabantur, eis expiari peccata. Est autem sensus huius propositionis satis apertus, videlicet, quod lex vetus cum suis hostijs, non tollat peccatum: sed tantum vmbra quædam fuerit sacrificij futuri, videlicet Christi. Doctrina hoc loco, sæpius antea proposita, hic quoq; obseruetur: videlicet, quod vetus sacrificium tantum typicum fuerit. Vmbra enim hoc loco typum significat, obscure rem aliam repræsentantem. Opponitur enim vmbra, sicuti supra sæpe dictum est, veritati, quæ typo significabatur.

Alioqui cessassent offerri, ideo quod nullam haberēt vltra conscientiā peccati, qui sacrificassent, & essent semel mundati.

Confirmatio à destructione cōsequentis. Si Leuitica sacrificia abstulissent peccata, tum cessassent offerri. Sed non cessabant offerri, proinde nequaquam abstulerunt peccata. AN non iam cessarunt Leuitica sacrificia ? Verum quidem hoc est, & iustissima de caussa cessarunt. Quia is quem præfigurabant, aduenit cum suo sacrificio in æternum efficaci, ad expianda omnium hominum peccata, qui ad ipsum fide confugerint. Cur autem non antea cessarint, caussam reddit, quia qui obtulerunt, habebant conscientiam peccati, hoc est, agnouerunt peccata nequaquam per illa sacrificia tolli, id quod ipsorum conscientia testabatur.

Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit.

Prolepsis est. Anteuertit enim obiectionem eorum, qui poterant ex dictis obijcere: Frustra ordinata fuisse Leuitica illa sacrificia, cum non tollant peccata. Respondet autem quod in ipsis hostijs Leuiticis commemoratio quædam peccatorum facta sit, id est, quod deduxerint illa sacrificia homines in cognitionem suorum peccatorum, ac Symbolo quodam indicarint reatum. Nam cæsa hostia testimonium fuit, quod peccatum morte sit dignum, & fuit non ipsa expiatio, sed expiationis quædam adumbratio. Huc placet breuiter ascribere, quibus de caussis Deus in veteri Testamento præceperit Iudæis sacrificia, & possunt quatuor caussæ assignari. PRIMA, vt populus Dei in idololatriam pronus, istis exercitijs ab idolis auerteretur. Nam ex consuetudine gentis Ægyptiacæ, pronior fuit in idololatriam populus Israëliticus. SECVNDA, vt populus Dei retineretur in vnius Dei cultu. Tametsi autem sacrificia per se, & sine fide, non sunt cultus: tamen cum fides accederet, & fierent propter verum finem, fuerunt cultus, quia mandatum Dei expressum habuerunt. TERTIA, vt populus Dei haberet typum sacrificij Christi, quem aliquando oportebat in crucem agi, pro ipsorum peccatis: quo facto cessare debuerunt typi & vmbræ. QVARTA, vt populus Dei admoneretur, de grauitate suorum peccatorum, pro quibus mactanda essent innoxia animalia, quorum sanguine purgarentur: non quod reconciliandæ Domino gratiæ, aut delendæ iniquitati paria essent sacrificia illa, sed quod verum huiusmodi sacrificium adumbrarent, quod tandem ab vno Christo peractum fuit, & propterea sacrificia expiatoria vocabantur.

Impossibile est enim, sanguine Taurorum & Hircorum auferri peccata.

Argumentum præsens, cuius maior hic ponitur, huiusmodi est. IMPOSSIBILE est, sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Fieri enim non potest, vt infinitus reatus vllo humano opere redimi possit. nulla enim est proportio inter infinitum & finitum. SACRIFICIA Leuitica fuerunt sanguis taurorum & hircorum. IGITVR impossibile fuit Leuiticis hostijs auferri peccata. HIC ex maiore colligitur hoc axioma in Theologia. Omnia sacrificia reijcienda sunt, præter solum Christum. Si enim ista opera & sacrificia à Deo mandata, non auferebant peccata: multo minus ficticia, aut humanæ traditiones peccata tollunt. Ruunt igitur Papistarum nugæ, de expiationibus varijs, videlicet, per aspersionem aquæ, per sacrificium Missæ, & per alia quæ cumularunt Papistæ sine fine, quæstus gratia.

Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluisti: corpus autē aptasti mihi: holocautomata & hostiam pro peccato non approbasti: tunc dixi: Ecce venio (in capite libri scriptum est de me) vt faciam, Deus, voluntatem tuam.

Hoc testimonio Psalmi 40. superiora probat, videlicet, abolendum fuisse vetus sacrificium, & subrogandum nouum. Primum itaque confirmat, hostijs Leuiticis peccata minime tolli. Deinde ideo Christum mundo fuisse manifestatū asserit, vt sua victima Deū placaret, & aboleret veteres hostias. NVNC Psalmum, vnde hoc testimonium desumtum est, videamus. Psalmus ipse totus, vel nostro Apostolo teste satis idoneo, scriptus est de filio Dei, per spiritum propheticū in Dauide: & in summa continet prophetiam, de regno & sacerdotio Christi, de passione & liberatione, de abrogatione legis, de prædicatione Euangelij &c. Hinc quæ sit vis argumenti præsentis facile intelligi potest. Nam in verbis adductis ex Psalmo, Primum reijciuntur, vt dixi, veteres ceremoniæ & Leuitica sacrificia, Deinde corpus sibi aptatum dicit, vt faceret voluntatem patris: hoc est, vt fieret victima, atq; placaret iram patris. Quod autem additur

additur in parentheſi, in capite libri ſcriptum eſt de me, nonnulli ad principium libri Geneſ. referunt, vbi poſt creationem & lapſum hominis, additur promiſsio de Meſsia, qui erat aboliturus peccatum.

Cum ſuperius dixiſſet, ſacrificium & oblationes & hoſtiam pro peccato noluiſti, neq; comprobaſti, quæ ſecundum legem offeruntur, tunc dixit: ego venio, vt faciam Deus voluntatem tuam, aufert prius, vt ſecundum ſtatuat.

Apoſtolus ipſe interpretatur verba Pſalmi, atq; ea ſuo accommodat propoſito. Summam autē ſententiæ, complectitur hiſce verbis: Tollit prius, vt ſecundum ſtatuat, hoc eſt, vetera ſacrificia abolet, vt ſecundo, hoc eſt, ſacrificio Chriſti, tanquam perfectiſſimo, ſit locus. Hic ergo Pſalmus maniféſtiſsime docet abrogationem veteris Teſtamenti, & omnium ceremoniarum eius, quo ad externum vſum attinet, non quoad ſpiritualem ſignificationem, quæ in Chriſto completur, duratura in omnem æternitatem.

Per quam voluntatem ſanctificati ſumus, per oblationem corporis Ieſu Chriſti, ſemel peractam.

Hæc ſententia grauiſsima eſt, & digniſsima attenta conſideratione, continet enim ſummam totius diſputationis præſentis, in qua ſententia quinq; ſunt obſeruanda. Primum enim mentio fit cauſſæ imperantis, quæ eſt voluntas patris. voluit enim Deus hac ratione lapſum genus humanum erigere. Secundo, oſtenditur cauſſa obſequens, videlicet, obœdientia filij, qui potius voluit in ſe deriuare iram Dei, & offerre ſe pro nobis in hoſtiam, quam vt in peccatis noſtris miſere periremus. Tertio, effectus ſacrificij Chriſti, voce ſanctificationis exprimitur. Eſt enim ſanctificatio hoc loco, expiatio à peccatis: cum qua coniuncta eſt imputatio iuſticiæ Chriſti, donatio Spiritus ſancti, & acceptatio credentium ad vitam æternam, gratis, propter Chriſtum. Quarto loco, ſequitur expiationis, ſeu ſanctificationis modus: qui eſt oblatio Ieſu Chriſti. Quinto loco, repetit id quod ſæpius dixerat, videlicet, hanc oblationem ſemel peractam eſſe: vnde concluditur eius efficacia, & virtus, & antefertur omnibus Leuiticis hoſtijs. Atque ita Apoſtolus noſter hoc breuiſsimo aphoriſmo rem vniuerſam complexus eſt.

Omnis quidem Sacerdos præſto eſt, quotidie miniſtrans, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ nunquam poſſunt auferre peccatum. Hic autem vnam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet ad dexteram Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici eius ſcabellum pedum eius.

Collatio eſt, in qua rurſus ſummam totius diſputationis repetit: quæ eſt vice Epilogi totius diſputationis de ſacerdotio Chriſti. Quæ enim hactenus fuſius ab Apoſtolo explicata ſunt, nunc contractius, vt in Epilogis fieri ſolet, Lectori in memoriam reuocantur. Abſoluitur autem præſens pericopa tripartita collatione. Prima, Leuiticus ſacerdos quotidie miniſtrat, quia miniſterium eius nunquam rem ad perfectum deducit: Chriſtus autem perfectus Pontifex, non niſi ſemel ſacrificat. Eſt enim eius vnica oblatio in perpetuum efficax, ad expianda omnia omnium hominum peccata. Secunda, Leuiticus ſacerdos iterat hoſtias eaſdem: Chriſtus autem vnam & eandem ſemel obtulit, qua omnia perfecit. Tertia, Leuiticus ſacerdos nunquam ſuo ſacrificio peccatum auferre poteſt: Chriſtus autem ſacerdos, ſedens in dextera Dei patris, potens eſt ſuo ſacrificio vnico peccatum totius mundi tollere. Porro, vt Hebræos commoueat Apoſtolus, vt ſerio cogitent de Chriſti ſacerdotio & eius efficacia, addit comminationem ex Pſalmo 110. ſumtam: in qua cominatur hoſtibus Eccleſiæ extrema. Nam quicunq; ſe huic ſacerdoti Ieſu Chriſto non adiunxerint per fidem, hoſtium loco habebuntur, qui tandem iuſtas ſuæ contumaciæ pœnas luent.

OBSERVETVR igitur hoc loco definitio hoſtium Chriſti, videlicet, quod omnes homines qui Chriſti ſacrificium non æſtimant, vt decet, habeantur & ſint hoſtes Chriſti, ſiue manifeſte perſequuntur nomen Chriſti, vt Turcæ, Iudæi, & prophanæ gentes, ſiue de Chriſti nomine glorientur, ſed virtutem eam non tribuunt ſacrificio Chriſti, quam deberent: vt ſunt Papiſtæ, & hypocritæ, & peccatores alij, qui deſperant ob peccatorum ſuorum magnitudinem, vt Iudas &c.

Vna enim oblatione consummauit in æternum sanctificandos.

Collationis ratio est, sumta ab efficacia sacrificij Christi. Est autem hæc sententia inprimis memorabilis, ex qua non solum Leuiticæ hostiæ, verumetiam omnes præter vnicam Christi expiationis inutiles, esse concluduntur. vnicam enim Christi hostiam, consummandi, & sanctificandi in æternum virtutem habere, manifeste affirmat Apostolus. Poterit igitur hic locus vel solus opponi omnibus nugis Papistarum, qui in alijs rebus collocant salutem, quam in vnico sacerdotis Christi merito.

Testificatur autem nobis & ipse Spiritus sanctus. Postquam enim dixit, Hoc est Testamentum, quod statuam cum eis, post dies illos, dicit Dominus, vt ponam leges meas in corda eorum, & in mentibus illorum inscribam illas, & peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius.

Confirmat efficaciā sacrificij Christi, à fœderis qualitate, testimonio ex Ieremia desumto: quod quia antea declaratum est, cap. 8. hic non copiosius explicandum videtur. Summa autem huc redit. Christus sua vnica hostia consummauit in perpetuum sanctificandos. nam sacerdotis huius fœdus est, quod promittit se remissurum peccata eorum, qui in se credunt, nec vnquam memorem fore iniquitatum ipsorum, modo in fide huius sacerdotis, hoc est, in fœdere manserint.

Vbi autem remissio horum, iam non est oblatio pro peccato.

Hæc maior est propositio rationis positæ. Vbicunq; est remissio & obliuio peccatorum, ibi non requiritur hostia pro peccato. Sed in vna oblatione Christi est remissio & obliuio peccatorum. Igitur præter illam nulla requiritur alia oblatio pro peccato. Argumentum hoc à destinato ad finē sumtum est. Hac demonstratione Apostolica, rursus confoditur sacrificium Papisticum, quod se Papistæ dicunt offerre, pro peccatis viuorum & mortuorum expiandis. Deinde obseruetur, quod non tollit Apostolus noster omnia sacrificiorum genera, sed tantum quod est pro peccato expiando. Nullum enim reliquum est, nec vnquam expectandum est pro peccato sacrificium. Nam Christi sacrificium vnicum, satis efficax est ad omnia peccata expurganda, cuius applicatio fit per prædicationem Euangelij, & per fidem. Reliqua sacrificia, vt gratiarum actio, patientia sub cruce, mortificatio carnis, beneficentia erga proximum, perpetua sunt Christianorum sacrificia: quæ sacrificia Dauid Psalmo 4. vocat sacrificia iusticiæ. Requirit enim iusticia, hoc est, obœdientia quam Deo debemus, vt Deo gratias pro suis beneficijs agamus, vt Deum prædicemus, vt Deum inuocemus, vt patientes simus sub cruce, vt mortificemus veterem hominem Adamum, vt benefici & liberales simus erga pauperes, breuiter, vt iuxta legem Deo ex fide obœdientiam in ipsius gloriam præstemus.

Habentes igitur, fratres, fiduciam introeundi in sancta, per sanguinem Iesu, via quam dedicauit nobis recentem ac viuam, per velum, hoc est, carnem suam & sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde, in certitudine fidei asperſi cordibus à conscientia mala, teneamus confessionem spei inflexibilem.

Absoluta disputatione, parænefes more Prophetico & Apostolico subijcit, non quasuis, sed eas quæ ex superiori doctrina concludi possunt. Summa sententiæ hæc est. Nos sumus per sacrificium Christi absoluti à peccato, ergo illud sacrificium sincera fide amplectamur. Vtramq; enthymematis partē pluribus verbis exornat, & exaggerat. Nam antecedens per collationem amplificat. In consequente, quales eos oporteat esse, qui sunt sancta ingressuri, hoc est, qui futuri sunt victimæ Christi participes, ostendit, sed nos singula retexentes videamus. Compellatio dulcissima est. agnoscit enim ipsos Hebræos fratres esse suos, cum propter communem fidem, tum propter affectum fraternum erga ipsos. Hæc compellatio vim habet suasorij argumenti: vnde & nos monemur, quales nos gerere oporteat erga eos, quos docemus & exhortamur: Habentes fiduciam introeundi in sancta. Respicit ad comparationem sanctuarij Mosaici & cœli. Sanctuarium Mosaicum clausum erat, & ab eius ingressu arcebatur populus. nam solus summus Pontifex, in illud semel quotannis ingressus est. Sed noster Pontifex Christus, suum sacrarium, hoc est, cœlum omnibus credentibus aperuit, addit per sanguinem Iesu. Vt enim summus Pontifex non est in suum sacrarium ingressus, sine sangui-

sanguine hostiæ, ita Christus per proprium sanguinem ingressus est cœlum, & per sanguinem alijs viam aperit. Via quam dedicauit nobis recentem & viuam. Vt viam sibi Leuiticus sacerdos parauit sanguine, cum per velum esset ingressurus: ita filius Dei per velum, quo significatur humana Christi natura, viam aperuit omnibus credentibus, idq; per sanguinem, qui semper veluti stillat coram patre cœlesti, vt sit via in sanctuarium omnibus, qui Christo adhærent. Vox græca, quam recentem reddunt, significat proprie recens mactatũ. Alludit enim ad hostias, quarum recens effusus sanguis sumebatur à sacerdote summo, ingressuro in aditum. Præterea vt velum tegebat propitiatorium, ita vt non conspiceretur ante introitum sacerdotis in aditum sacratissimum, ita caro Christi diuinam occultauit naturam, donec velo scisso per sanguinem intrauit in cœlum, resurgens ex mortuis. Et vt corpora populi aspersit sacerdos Leuiticus sanguine: ita Christus conscientias nostras sanguine proprio aspergit & à peccato emundat. Cum addit Sacerdotem magnum, scilicet habentes, super domum Dei, rursus antithesin vult cogitari. Vt enim sacerdos Leuiticus, erat super tabernaculum Mosaicum: ita noster summus Pontifex Christus Iesus, est super totam domum Dei, hoc est, Ecclesiam. Vnde relinquitur, veteris domus & tabernaculi apparatum, postquam apparuit verus Pontifex, cessare debuisse. Hæc omnia ad illustrandum enthymematis antecedens adiecta sunt: nunc quæ ad consequentis illustrationem addita sunt, expendamus: Leuiticus sacerdos corpus abluere debuit ante ingressum in sacrarium, ornamenta & vestes sacerdotales induit sanguine adhibito, quo ipse externe purgari putabatur: ita nos ingrediemur cœlũ, abluti prius spiritualiter sanguine Christi, à conscientia mala: quod fit cum peccatum remissum statuimus per sanguinem Christi, ornati sinceritate & fide, hoc est, noticia & fiducia mediatoris, abluti pura aqua, hoc est, donati Spiritus sancti gratia, & lauacro baptismi in cœtum externum filiorum Dei recepti. In hunc modum instructi, debemus spei inflexibilem tenere confessionem, quod enim corde credimus, ore confiteri debemus. Ex his omnibus collige pij hominis descriptionem: videlicet, quod pius homo sit, qui aspersus corde à conscientia mala, & ablutus corpore aqua munda, fiduciam habet introeundi cœlum, per sanguinẽ Iesu, quiq; sincero corde, & in certitudine fidei tenet spei confessionem inflexibilem. Hinc etiam colligitur certissima fidei definitio, videlicet, quod fides sit certa persuasio de veritate Dei, & noticia & fiducia certa mediatoris nostri Christi.

Fidelis enim est qui promisit.

Ratio exhortationis, à certitudine promissionis. Deus est fidelis: Non igitur dubitandum est, quin concepta fiducia, pateat introitus in cœlum, per Pontificẽ Christum, omnibus qui eum Sacerdotem agnoscunt, & in ipsum firma fiducia recumbunt. Obseruetur hoc dictum de spei nostræ certitudine. Nititur enim Deo ipso, qui cum sit fidelis, nequit fallere, vnde ad Titum, quam promisit Deus ἀψευδὴς, id est, qui minime mendax esse potest: Teneatur proinde in omni periculo, atq; adeo in agone mortis hoc Dei elogiũ, quod sit fidelis in promissis. Hinc conscientiæ inæstimabile gaudium nascitur, in omnibus ijs, qui hunc mediatorem Christum agnoscunt.

Et consideremus nos mutuo, in æmulationem caritatis & bonorum operum.

Alia parænesis ad mutuam dilectionem, & bona opera. Fluit autem hæc parænesis ex priori, vbi enim fides, ibi caritas, vbi caritas, ibi bona opera necessario assunt. Hæc vbi desunt, vana est de fide gloriatio, sicuti Paulus copiose, 1. Corin. 13. disputat. Fides enim viua sine his suis naturalibus fructibus esse nequit. Forma orationis Apostoli oblique taxat Hebræos, qui gentes præ se contemnebant & offendebantur, quod Ethnici reciperent fidem, ac si diceret Apostolus, æmulationem inter vos video, sed cum omnis æmulatio, nisi sit caritatis & bonorum operum, est improbanda, vos inuicem potius ad æmulationem mutuæ caritatis, & officiorum debitorum ex caritate prouocate. Hæc enim prouocatio, sancta ac salutaris existit: cum ex inuidia nihil nisi dissipatio ac distractio oriatur. Obseruetur hæc admonitio de sancta inter Christianos æmulatione.

Neque deserentes aggregationem nostri, quemadmodum mos est quibusdam.

Effectus sinceræ caritatis, aliorum saluti studere: cum contra æmulationis inuidiosæ sit, schismata facere, & in Ecclesia turbas per contentionem excitare: Quare hic monet Apostolus, vt Hebræi caritati studeant, quod si fecerint, Ecclesiam domini nequaquam deserent, fuerunt nonnulli inter Hebræos, qui tametsi Christum & Euangelium acceperant, tamen accessionem illam ex genti-

gentibus ferre non potuerunt. Est enim ἐπισυναγωγὴ incrementum, & noua accesſio ad aliquam collectionem. Diruto enim interſtitio, gentium vocatio acceſsione noua Eccleſiam auxit. Monemur proinde hoc loco, vt in Eccleſia Chriſti agnoſcamus omnes eſſe, qui eundem Chriſtum nobiſcum colunt. Quare non eſt quod arroganter præponamus nos ijs, quibus noſtra opinione excellentiores aut ſanctiores videmur. Habent enim Eccleſiæ membra, ſua quædam vitia, quæ caritas mutua ſi non tollere, ſaltem tegere debet, modo non contra Deum & Eccleſiæ tranquillitatem, ſub falſo pietatis prætextu, quis ſe erigat: Cum autem addit, Sicut mos eſt quibuſdam, notat quoſdam inter Hebræos qui ſuperbe ſe ab Eccleſia gentium ſubduxerunt: Hinc apparet, ſectarum & ſchiſmatum cauſſam eſſe arrogantiam in petulantibus ingenijs. 10

Sed exhortantes, idq; eo magis, quia videtis appropinquantem diem.

Antitheſis eſt. Non deſerenda eſt aggregatio noſtri, ſed potius colligenda magis, & conſeruanda mutuis exhortationibus. Rationē addit à temporis circumſtantia. Quia inquit, Videtis appropinquantem diem, hoc eſt, intelligitis diem Domini inſtare: in quo vt pietati gloria, ita impietati ignominia reddetur. Doctrina obſeruetur, quod cogitatio extremi iudicij, debeat nos ad acrius pietatis ſtudium excitare. Nec quenquam moueat, quod ante tot annos ſcribens Apoſtolus, appropinquantem diem nominat. Id enim facit, cum quia totum tempus à Chriſto exhibito vſq; ad iudicium extremum dicitur, & mille anni apud Deum inſtar vnius diei ſunt, 20 cum quia Chriſtianos ita paratos eſſe deceat, vt ſingulis momentis Chriſtum de cœlis expectent Saluatorem.

Voluntarie enim peccantibus nobis poſt acceptam noticiam veritatis, iam non relinquitur pro peccatis hoſtia, terribilis autem quædam expectatio iudicij, & ignis vehementia, quæ conſumtura eſt aduerſarios.

Ratio alia eſt, cur tenenda ſit fiducia mediatoris, curq; ab Eccleſia non ſit diſcedendum, quia extra Eccleſiā, nulla eſt pro peccatis hoſtia, ſed tantum ira Dei contumacibus & defectoribus ab Euangelio expectanda eſt. Neq; enim loquitur hic Apoſtolus, de 30 quolibet lapſu, aut voluntario peccato, ſed de ijs tantum qui cognitum hunc Sacerdotem Chriſtum repudiant, ac ſeipſos excludunt ex Eccleſia, ſacerdotio Chriſti renunciantes cum omnibus Chriſti beneficijs. Perículoſe igitur errant Donatiſtæ ac Nouatiani, qui hunc locum de quolibet peccato intelligunt, contra mentem Apoſtoli, & contra infinita teſtimonia ſcripturæ ac exempla, Et, vt vnum tantū attingam, Paulus Apoſtolus nequaquam recepiſſet in Eccleſiam incœſtuoſum hominem, ſi hic locus de quolibet lapſu intelligendus eſſet. Quare iuxta contextum Apoſtoli, applicetur hic locus generali prolapſui, & renunciationi agnitæ veritatis, quo prolapſu multi inuidi Hebræi tum temporis periere. Potius enim voluerunt Chriſto renunciare quam ferre gentes conſortes Euangelij. Qui autem in Eccleſia manent, tametſi ſæpe ſiue ſcientes, ſiue igno- 40 rantes labuntur: tamen cum agunt pœnitentiam, certiſsime recipiuntur in gratiam. Stat enim immotum hoc Dei decretum: Non volo mortem peccatoris, ſed vt conuertatur & viuat, & Chriſtus iubet, vt ſancti quotidie petant remiſsionem peccatorum: quod cum faciunt, aſperguntur conſcientiæ illorum ſanguine perpetuo efficacis victimæ Ieſu Chriſti. Vna enim illa victima in perpetuum valet, ad expianda omnium hominum peccata confugientium ad gratiam, hoc eſt, conuertentium ſe ad Deum, per fidem in Ieſum Chriſtum. Gratia enim exuberat peccatum. Hæc Apoſtoli admonitio, incutiat impijs terrorem, qui impie ab Eccleſia Chriſti deficiunt, & admoneat pios, vt viuant in timore Dei, ne ſuis crebris lapſibus ſibi aditum patefaciant ad defectionem ab Eccleſia. 50

Qui abiecerit legem Moſis, abſq; miſeratione ſub duobus vel tribus teſtibus moritur: quanto magis putatis deteriora merebitur ſupplicia, qui filium Dei conculcauerit, & ſanguinem Teſtamenti prophanum duxerit, in quo ſanctificatus eſt & ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit.

Comprobatio præcedentis rationis, à minori ſumta. Qui Moſis legem contemſit ſeuere punitus eſt: multo magis punietur qui filium Dei contumelia affecerit, & ab eius Eccleſia defecerit. Hic clariſsime definit Apoſtolus peccatum, cuius ſupra meminit. Sunt autem tria huius definitionis membra, quæ natura coniuncta ſunt.

ſunt. Primum inquit, Qui filium Dei conculcauerit: hoc eſt, qui Chriſtum, quem ſupra omnia eſſe didicit, iam deſerit: tanquam contemtibilem aliquem hominem, qui pedibus conculcetur, & extreme contemnatur. Secundum membrum, Qui ſanguinem Teſtamenti prophanum duxerit, in quo ſanctificatus eſt: hoc eſt, qui ablutus ſanguine Chriſti à conſcientia mala, iam iſtum ſanguinem repudiat, ac prophanum ducit. Tertium, Et ſpiritui gratiæ contumeliam fecerit, hoc eſt, qui illuminatus Spiritu ſancto, gratiam Dei per Chriſtum agnouit, iam eandem gratiam abijcit, contumelia afficiens ſpiritum Dei, quem amplius doctorem non admittit. Ex hiſce clare patet, quod Apoſtolus noſter non loquatur de ijs, qui Chriſti confeſsionem retinent, ſed tantum de Apoſtatis, qui abnegant ante agnitum Saluatorem: qualis 10 fuit Iulianus, & multi temporibus Apoſtolorum.

Nouimus enim eum, qui dixit: mihi vindicta, & ego retribuam, dicit Dominus.

Ratio à teſtimonio & decreto ipſius Dei ſumta. In hoc teſtimonio duo ſunt, videlicet, vendicatio iuris puniendi reos, & comminatio vindictæ. Ex primo collige, neminem poſſe euadere iudicis manus, cum ſit Deus. Ex ſecundo, quod mora dilatæ pœnæ, non debeat alicui præbere peccandi occaſionem. Tametſi enim Deus differt pœnam commeritam, vt aliquos ſaltem ſua lenitate inuitet ad pœnitentiam, tamen dilationem hanc pœnæ, compenſabit aliquando grauitate 20 ſupplicij. Eſt enim magna Emphaſis in hoc dicto: Et ego retribuam, dicit Dominus, ac ſi diceret: Etſi non ſtatim peccantes fulmine proſterno, tamen reuera oportuno tempore & loco, meæ iuſticiæ ſatisfaciam, & puniam eos qui me contemnunt. Atq; hoc eſt quod Deut. 32. ſubijcitur. Et tempore oportuno labetur pes eorum, hoc eſt, victi pœnas luent.

Et rurſus iudicabit Dominus populum ſuum.

Ex eodem capite hoc teſtimonium ſumtum eſt, & hoc addit ſuperiori, vt ſæpe repetitis & inculcatis diuinis comminationibus, magis ad timorem & pœnitentiam commoueamur.

30 Horrendum eſt incidere in manus Dei viuentis.

Epiphonematica aſſeueratio eorũ, quæ dixit de pœnis deficientium ab Euangelio. Horrendum dicit, propter pœnæ acerbitatem, cuius cogitatio vt merito impijs horrorem incutere, ita eius dilatio benignitatem Dei commendans nos ad pœnitentiam inuitare deberet. Incidere in manus Dei dicit, vt iudicis, cum potentiam, qua omnia poteſt, tum ſeueritatem qua ſuos hoſtes puniet, cogitandum impijs relinquat. Epitheton viuentis duplici de cauſſa appoſitum eſſe videtur. Primum, vt cogitetur antitheſis inter Deum iudicem, & homines iudices. Manus hominum iudicum interdum effugere contingit, idq; , vel quia ipſi non norunt omnia, vel quia morte præuenti pœnas iuxta leges ſuas non exequuntur: vt taceam interim multos iudices conniuere ad multorum flagitia, quia eiſdem ſunt polluti. At Deus iudex cum vbique adeſt, 40 videt omnia, & cum nunquam moritur, interuentu mortis executionem ſuæ iuſticiæ in ſceleſtos minime negligit, & cum ſit ſanctus & purus ab omni crimine, nequaquam extenuabit flagitia, nec ad ea conniuebit. Deinde hoc Epitheton viuens, docet qualia opera Deus probet, & qualia improbet: Nam ſi Deus viuens eſt, profecto vt viua opera, hoc eſt, fructus Spiritus viuificantis credentes requirit: ita opera mortua, hoc eſt, carnis, morti adiudicata improbat, damnat, punit, in omnibus ijs qui non fuerint conuerſi per Euangelium, neque vult vt breue ad tempus in viuis operibus nos exerceamus, ſed vt perſeueremus vſque dum ſcopum attigerimus. Nam quemadmodum qui in ſtadio currunt, illi ſoli qui ſcopum attingunt coronantur, qui vero ſtrenue quidem currunt, ſed deficiunt antequam ſcopum attingunt, ignominia & riſu afficiuntur: Ita ſe res habet etiam in curſu pietatis in hoc mundo. 50 Qui enim ad mortem vſque corporis ſtrenue per fidem in pietatis curſu perſiſtunt, promiſſam coronam accipient. Sed quomodo hic locus congruit cum illa Dauidis optione, qua tribus propoſitis, eligit potius incidere in manus Dei, quam in manus hominum: cum tamen illud Apoſtolus hic horrendum eſſe & intolerabile pronunciat &c. Ex collatione perſonæ Dauidis, & eorum de quibus hic loquitur Apoſtolus, ſolutio eſt petenda. Dauid ideo eligit incidere in manus Dei, quia etſi peccator erat, miſericordiam tamen Domini intuetur, ac per fidem ſtatuit Deum fore propitium iudicem, ſicuti huius ſuæ optionis cauſſam reddit. Multæ enim miſericordiæ eius ſunt: at illi de quibus hic loquitur Apoſtolus, ſunt Apoſtatæ, quibus horrendum ſine miſericordia iudicium minatur Apoſtolus. Hinc igitur moneamur ita vitam componere, vt læti per fidem Chriſtum iudicem expectemus.

Recor-

Recordamini autem dierum superiorum, in quibus illuminati multum certamen sustinuistis afflictionum.

Argumentum ab anteactis sumtũ, quod in hunc modum concludetur. Honestum est bonum principium ad bonum finem perducere. Vestrum principium fuit honestum, ac laudabile. Proinde vestrum fuerit, hoc bonum inceptum ad bonum finem perducere. Vt enim ridiculum est & turpe, bene incepisse, ac turpiter deficere. Ita laudabilis est in bono constantia vsq; ad finem. Incepto Hebræorum duo adiungit, videlicet, Illuminationem, quæ est gratuitum donum Dei, nam illuminatio est mentis illustratio per verbum, & Spiritum sanctum, vnde in corde concipitur fiducia in Deum, & multum certamen afflictionum. Hoc certamen euidens fidei testimonium est: quod neutiquam fallit. Facilis est confesio, dum prædicatur & honoratur: Verum cum crux & afflictio accedit, generosam ac minime fucatam se testatur. Nam decus inter ærumnas lucet. DOCTRINA obseruetur, quod anteacta vita nostra stimulus esse debeat ad pietatem. Si enim anteacta vita parum honesta fuit, monemur tempus esse abijciendi turpitudinem. Si vero honesta & pia fuit, cogitabimus turpe esse, contaminare superioris vitæ decus, idq; maxime, si cum certamine & cruce fuerit coniuncta. Præterea illuminationis vocabulum monet, qualesnam sint homines antequam Christi luce illuminantur, nempe, demersi in ignorantiæ tenebras. Vocabulum certaminis, ἄθλησις duo cogitanda relinquit, alterum, fidei certamina proposita esse: Alterum, mercedem certamini esse destinatam. nam ἄθλησις proprie est certamen cui præmium est propositum. Quare vt virtus ab vna parte, ita ab altera spes præmij ad fortitudinem animi, in ferendis duris pro Euangelio, nos incitare debet.

Partim dum probris & afflictionibus spectaculum estis facti, partim dum socij ita conuersantium estis effecti.

Distributione quadam, qualenam fuerit Hebræorum certamen, ostendit, facitq; duo membra, quorum prius est de eo certaminis genere, quod ipsi in sua persona pasi sunt: posterius de eo quod ob sociorum, hoc est, aliorum Christianorum persecutiones sunt perpesi. Prius genus rursus in tres partes secatur: quarum prima est opprobrium & contumelia, videlicet, cum ab hostibus falsisime irrideantur, quod in Christum crucifixum hominem credant, & deficiant à traditionibus maiorum suorum. Secunda, est afflictio in animo vel corpore. Tertia, quod hæc mala non sint priuata & occulta (nam si occulta essent, lenius ferre possent) sed publica, & ita publica, vt in theatrum mundi producantur, quo sint omnibus spectaculo, sannis & supplicijs durisimis excipiendi. Talis fuit piorum persecutio in Ecclesia Apostolica. Nec dubium est, quin talia pij in Turcia, & in Papatu experiantur. Monemur proinde isto exemplo, ne ob persecutionum procellas deficiamus ab Euangelio. Posterius genus certaminis est, quod affligerentur propter socios, quos cruciari in diuersis locis audiuerunt. Vnde nos monemur, Primum quidem, affici Ecclesiæ calamitatibus. Deinde orare pro ipsis, vt Deus det ipsis constantiam, & eos conseruet suo sancto Spiritu, ne propter crucis acerbitatem abijciant confesionem. Postremum parare nosipsos ad similem fortunam. hoc enim certo certius est, quod Ecclesia cruce probanda sit, nunc in hoc nunc in illo loco. Quare post longam serenitatem nobis quoq; aliqua afflictionum tempestas metuenda est.

Nam & vinculis meis compasi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.

Cõprobatio est distributionis proximæ. Nam Hebræorum exemplo confirmat id quod supra dictum est, de probris & afflictionibus Ecclesiæ. Compati vinculis aliorum, est affici aliorum malo, perinde atq; suo. est enim συμπάθεια πάθος διὰ πάθος ἑτέρου, hoc est, συμπάθεια est cum aliquis alterius ob malum dolet, tanquam eiusdem corporis membrum. Hæc συμπάθεια certisimum indicium est veri amoris erga Euangelium. Nam qui dicit se doctrinam Ecclesiæ magnifacere, ac nihilominus verbi ministros odio habet, suo ipsius iudicio se condemnat. Fieri enim non potest, vt qui legatos Christi odit, Christum diligat, aut eius verbum, prætendat verbis quicquid velit. Ita enim veritas ait: Qui reijcit vos, me reijcit, & qui recipit vos, me recipit. Porro quod dicit Hebræos suscepisse rapinam suorum bonorum cum gaudio, non est ita intelligendum, quasi non ægre tulerint direptionem suorum bonorum, sed quod hunc dolorem absorpserit gaudium spiritus, quo se intellexerunt posidere omnium præstantisimum thesaurum, nempe, Christum ipsum, propter cuius confesionem pasi sunt persecutionem, quo suo testimonio testentur verbum, quod amplectuntur, vere diuinũ esse, & salutare. Hoc loco monemur, ne frangamur aduersis tempore

tempore persecutionis, sed intueamur potius illum, qui patientibus hæreditatem promisit immarcessibilem.

Cognoscentes vos habere maiorem & manentem in cœlis substantiam.

Hæc argumenti vis est: Bona maiora, diuturniora & diuina præferenda sunt bonis minoribus, caducis, & terrenis, sed cœlestis hæreditas est maior, diuturnior, & diuina: Igitur præferenda est substantijs huius mundi, quæ caducæ sunt & terrenæ. HÆC ratio confirmat distinctionem nostram, videlicet, quod non tam gauisi sunt Hebræi spoliatione bonorum suorum, quam 10 intuitu promissæ hæreditatis. HIC locus duo nos docet. Primum præmia esse proposita obœdientibus Christo ex fide. Deinde in afflictionibus præsentis vitæ, oculos fidei sursum tollendos esse, vbi nostra consolatio, & nunquam peritura substantia reposita est. Hoc ipsum vult Dominus, cum pronunciat beatos esse qui lugent, & persecutionem patiuntur, nam huius dicti rationes has subiungit: quia (inquit) consolationem accipient: quia ipsorum est regnum cœlorum: quia merces eorum copiosa est in cœlo.

Ne abijciatis igitur fiduciam vestram, quæ magnam habet remunerationem.

Conclusio est exhortationis, videlicet, ne deserant Hebræi Ecclesiam, sed potius in pietatis cursu persistant. 20 In hac conclusione duo coniungit Apostolus. Primum fiduciæ meminit, vnde perseuerantia dependet. Nam donec fiducia retinetur, nullis aduersis expugnabitur pius animus. Deinde stimulum addit, facta mentione remunerationis. Promittit persolutionem mercedis pro obœdientia sub cruce præstita. OBSERVETVR hic doctrina, quod fiducia in Deum sit totius pietatis & obœdientiæ erga Deum fundamentum. Obseruetur quoque testimonium de compensatione obœdientiæ ex fide præstitæ, quæ compensatio hæredibus vitæ æternæ ex gratia promittitur, non propter dignitatem obœdientiæ, sed ex bonitate patris cœlestis, qui suos filios tanto dignatur honore.

Patientia enim opus habetis, vt volũtatem Dei facientes reportetis promissionẽ.

30 Quia patientia fiduciæ & spei effectus est, nunc hortatur ad patientiam, seu tolerantiam, ne fracti cruce confessionem abijciant Hebræi, quemadmodum multi eo tempore fecerunt, partim probris, partim cruciatibus victi. Coniungit autem hic tria, videlicet patientiam, obœdientiam, & promissionis acquisitionem. Vnde obseruetur, quod obœdientia, quæ Deo præstatur per patientiam sub cruce, sit cultus gratissimus. Testatur enim hic Apostolus, patientia voluntatem Dei fieri. Deinde quod patientia sit quædam via, ad bona promissa consequenda. Contra vero vt impatientia Deo summe displicet, ita quoque impedit quo minus promissa bona consequamur.

40 Adhuc enim modicum temporis, quãdo qui venturus est veniet, & nõ tardabit: iustus autem meus ex fide viuet, & si subductus fuerit, non placebit animæ meæ.

Ratio exhortationis ad patientiam à liberationis certitudine, quam breui futuram Prophetæ Abacuc testimonio confirmat. Sunt autem tria in hoc testimonio, videlicet, promissio, exhortatio, comminatio. PROMITTIT liberationem ab ærumnis præsentis vitæ. Quemadmodum enim Iudæi pressi tyrannide Babylonica tandem sunt iuxta scripturam tabulæ obiectam Abacuc in visione liberati: Ita vere populus Dei pressus cruce in hac vita, liberabitur gloriose. IN hac scriptura obseruandum est, quod Propheta addit: Si moram fecerit expecta eum, quia veniens veniet: hoc est, certo veniet, & non tardabit. Non enim 50 debemus Deo tempus præscribere, sed tribuere ipsi laudem veritatis, & patienter expectare promissa bona. Nam tuta nobis & certa salus, in sola Dei promissione sita est. EXHORTATIO est in hisce verbis: Iustus autem meus ex fide viuit, hoc est, qui iustus est ex fide, is viuet, scilicet, spe liberationis: quare patientia opus est. Nam qui credit atque sperat, is saluus erit, atq; iustus reputatus hæres vitæ æternæ. COMMINATIO est, Si subductus fuerit, non placebit animæ meæ, hoc est, qui fidem & spem abiecerit, is regno Christi excluditur. Nam gratia excidit, quæ sola retinetur fide. Dicitur enim hic se subducere, qui, abiecta fide in Deum, humana quærit præsidia qualiacunque. Cum autem talis sit desertor veræ Ecclesiæ, spem salutis amisit.

Nos autem non ſumus ſubductionis (filij) in perditionem, ſed fidei in acquiſitionem animæ.

Ex ſententijs poſitis ſummam doctrinæ propoſitæ colligit. Qui ſubducti fuerint, amiſſa fide, peribunt. At qui in fide manſerint, vitam hæreditabunt. Quare ſi nos non ſubducimur à fide, ſed in fide permanemus conſtantes, nequaquam peribimus, ſed noſtras animas ſaluas poſsidebimus. Notetur doctrina de certitudine promiſſionum diuinarum.

CAPVT XI.

Summa Capitis vndecimi.

Vt fides vera in ſanctis patribus patientiæ effectrix fuit, adeo vt promiſſa bona ſine hæſitatione expectarent: ita & nobis illorum exempla ad patientiam ex fide præſtandam, incitamenta eſſe debent, vt nobis quoq; promiſsio compleatur.

Ordo & partes vndecimi Capitis.

Propoſitionem de neceſsitate patientiæ, quam cœpit confirmare in fine præcedentis capitis, hic copioſius confirmat, petito argumento ex natura fidei. Fides expectat per patientiam promiſsiones. Ergo patientia vt indiuiſibilis fidei comes eſt neceſſaria. Antecedens congerie exemplorum confirmat: in quorum recitatione temporum ordinem ſeruat. Primo enim loco recitat exempla fidei Patrum, qui ante diluuium vixerunt. Deinde eorum qui fuerunt poſt diluuium, ſed ante legem datam. Tertio, eorum qui ſub initio legis datæ vixerunt. His quarto addit eos, qui ante terræ promiſſæ ingreſſum, in deſerto errarunt. Poſtremo eorum meminit, qui iam occupata promiſſionis terra floruerunt. Poſthæc præteritionis ſchemate longiorem exemplorum commemorationem abrumpit, admonens plurimos fuiſſe, qui fidei beneficio adeo fuerunt patientes, quod vel maxima mortis pericula non reformidarint.

EXEGESIS CAPITIS VNDECIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

EST autem fides ſperandarum fiducia rerum, argumentum non apparentium.

A natura fidei, neceſsitatem patientiæ probat. Fides neceſſaria eſt omnibus Chriſtianis. Fides res ſperatas patienter expectat, & certo ſibi perſuadet euentura quæ nondum apparent. Proinde patientia à fide ſeparari non poteſt. Debent itaq; pij patienter expectare promiſſa bona. QVIDAM putant fidem hoc loco definiri eſſentiali definitione, vt ὑπόστασις ſit genus, res ſperandæ, differentia, & mox idem, ſed alijs verbis repeti, vt argumentum ſit idem quod ὑπόστασις, & res non apparentes, idem quod res ſperandæ. Etſi autem horum opinionem non impugno: tamen potius mihi videtur, quod hic tantum fiat mentio perpetuæ proprietatis fidei; id quod ex verborum Grammatica enarratione clariſsime patebit. NOMEN ὑπόστασις varia habet ſignificata, ſicuti in 3. cap. attigimus. Interdum enim ſubſtantiam ſignificat, ſeu, id quod ſingularem & propriam rationem habet: cui opponitur Emphaſis. Nubes in aëre eſt ὑπόστασις, arcus vero eſt Emphaſis. Interdum perſonam notat, vt ſupra cap. 1. Interdum ſubiectum. Interdum certitudinem & expectationem cum fiducia ſignificat. Hiſce cognitis ſignificatis vocis, interpres eam ſignificationem ſemper diliget, quam materia & circumſtantia loci poſtulat: id quod poteſt alijs ſcripturæ locis confirmari. Cum igitur hoc loco de fide agitur, quatenus patientia neceſſario ex ea naſcatur: non eſt dubitandum, quin hoc loco ὑπόστασις ſignificet expectationem cum fiducia, ſeu fiduciam expectantem bonum euentum. In hac ſignificatione Polybius hac voce vtitur. Coniungit enim ὑπόστασιν cum audacia, cum inquit: non adeo vires atq; ὑπόστασιν & audaciam reformidarunt aduerſarij. Herodotus etiam eodem modo vſus eſt hoc vocabulo. Nam illi ὑπόστασις eſt confidentia, qua quiſpiam intrepide conſiſtit, fixoque pede aduerſarium inuadentem, certus de felici euentu, excipit. Ita fides quoque in ærumnis erigit animum, & eſt eiuſmodi Chriſtiani animi conſtans robur, quo luctetur contra omnia Chriſtianum animum oppugnantia. QVOD autem in ſacra etiam ſcriptura, hanc habeat interdum ſignificationem, confirmatur ſequentibus teſtimonijs. Pſalmo 39. vbi

vbi in Hebræo Thochalthi, id eſt, ſpes mea in te, ſeu expectatio mea ad te. Græci interpretes habent ἡ ὑπόστασίς μου παρά σου ἐστί, vbi vetus interpres reddidit, ſubſtantia mea apud te eſt, ſed ipſum fefellit Græcæ vocis ambiguitas, quæ tollitur conſulto fonte Hebraicæ veritatis, & videtur omnino Apoſtolus ad hunc Pſalmi locum reſpexiſſe. Nam argumentum Pſalmi cum hoc loco Apoſtoli plane congruit. 2. Cor. 11. & ſupra cap. 3. manifeſte pro fiducia accipitur. Mihi proinde dubium non eſt, quin hac militari voce, voluerit Apoſtolus conſtantem fiduciam Chriſtiani pectoris in ærumnis exprimere. LOMBARDVS lib. 3. diſtinctione 23. reddit rationem, cur fides dicatur ſubſtantia. Dicitur, inquit, fides ſubſtantia, quia rebus ſperandis ſubſtat, & quia fundamentum eſt bonorum, quod nemo mutare poteſt. Etſi autem hæc ratio concinna videtur: tamen interpretatio vocis hoc loco omnino falſa eſt. VOCABVLVM ἔλεγχος, quod alij argumentum, alij conuictionem, alij certitudinem, nonnulli demonſtrationem vertunt, cauſſam iſtius conſtantis fiduciæ exprimit. Eſt enim ἔλεγχος, talis certitudo, qua mens conuicta diuinis teſtimonijs, firmiſsime amplectitur promiſſiones diuinas. Hæc certitudo doctrinæ & promiſsionum diuinarum, parit illam inuictam fiduciam, ſeu πληροφορίαν, quam fides ſemper habet præſentem comitem. RES ſperandæ, & non apparentes, ſunt promiſſa bona, videlicet, liberatio ab omnibus calamitatibus, præſentia Dei, donatio immortalis vitæ, ac gloria beatitudinis. Hæc bona qui in conſpectu per fidem habet, mitius præſentis vitæ ærumnas ſuſtinet: cum contra, qui hac ſpe carent, miſere torquentur, in quauis aduerſitate. OBSERVETVR imprimis hic locus de proprietate fidei, atq; eius conſtanti robore, in ferendis ærumnis, quæ ſpe ſe ſuſtinet certiſsimæ liberationis. Confutatur etiam hoc Apoſtoli teſtimonio dogma Papiſtarum de dubitatione.

Per hanc enim conſecuti ſunt teſtimonium maiores.

Ratio quod aliunde non contingat ſalus, quam ex fide. Verum hoc argumentum in genere tãtum hic proponitur, & eſt propoſitio exemplorum, quæ ſequuntur vſq; ad finem capitis.

Fide intelligimus aptata eſſe ſecula verbo Dei, vt ex inuiſibilibus viſibilia fierent.

A particulari probat fidem eſſe certitudinem eorum, quæ non videntur. Non vidimus formationem machinæ mundi, ſed fide eam intelligimus. Igitur fides non eſt apparentium, ſeu rerum quæ non videntur.

Fide vberiorem hoſtiam Abel quam Cain obtulit Deo: per quam teſtimonium conſecutus eſt, quod eſſet iuſtus, teſtimonium perhibente de muneribus eius Deo, & per illam defunctus adhuc loquitur.

Iam incipit autor enumerare exempla fidei, ac primum proponit cõtraria exempla, quibus docet fidem inter opera piorum & impiorum diſcernere. Obtulit Abel, obtulit & Cain, vterque ex mandato Domini, verum ille placuit, quia prælucebat fides: hic vero minime, quia fide vacuus erat. OBSERVETVR hoc loco imprimis catholica doctrina de cultu Dei. Nam hic manifeſte docemur, quod non ſolũ requiratur mandatum operis, verumetiam cauſſa efficiens, & formalis, nempe fides ipſa, quæ in gloriam Dei reſpicit. PATRES in ſuis ſacrificijs tria potiſsimum ſpectarunt, quorum primũ erat commemoratio peccati, admonebãtur enim ſacrificantes ſui peccati, cum hoſtiæ ſanguinem inſpicerent, vnde & ſe reos coram Deo agnouerunt. Secundum fuit typus. Nam cum cernerent victimam cruentam, fide intuebantur futuram victimam Chriſti: cuius ſanguine mundi peccata ſciuerunt expianda. Tertium fuit fides in Chriſtum, quæ ex typo accendebatur. Cum hac fide coniuncta erat gratiarum actio, & ſanctificatio. Nam iuſtificati fide, ſunt regeniti in nouos homines, vocatos ad ſanctificationem. VERVM Cain & impij tantum in opus externum intuentur, & putant ſe merito operis ſui Deo acceptos eſſe, atq; ita ipſi opus, alioqui à Deo mandatum, ſua diffidentia abominabile reddunt. SED quid eſt quod dicit, Per illam defunctus adhuc loquitur. Hoc figurate dictũ eſt, ac ſi diceret. Etſi Abel corpore mortuus eſt, ſpiritu tamen Deo viuit, qui Deus etiam mortuorum curam habet. Eſt enim hæc Abelis iniuſta trucidatio, teſtimonium iudicij diuini, in quo Abeli bene erit, vt qui Deo placuerit, & Caino male, qui fratrem innocentem crudeliſsime occidit. CHRYSOSTOMVS aliter. Loqui dicitur Abel cum in memoria hominum maneat, celebratur, atq; cum eius fides imitanda alijs proponitur. QVOD autem dicat Apoſtolus: Deum perhibuiſſe teſtimonium de oblatione Abelis: ita accipiendum eſt, quod Deus cœleſti igni incenderit oblationem Abelis in teſtimonium fidei ipſius.

Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum Dominus.

Aliud exemplum fidei, quo probatur, quod Deus habeat curam in se credentium, eosq; mirabiliter ab ærumnis huius vitæ liberet. Hoc exemplum inter alia est insigne, nam testatur de alia vita gloriosa, ad quam per fidem venire oportet. EST autem singulariter hic spectandum, quod vt Deus die septimo quieti se tradidit, cum absoluisset vniuersum hoc mundi opificium, ita idem Deus generatione septima accepit, ceu symbolum consummationis seculi, Enoch, vt primitias rationalis creaturæ. OBSERVETVR hoc loco, quod fides in præsentibus miserijs & in morte ipsa debeat vitam æternam & beatam ob oculos ponere. Atq; ita exemplo Enoch cum Deo ambulare, in vera obœdientia erga Deum, & non cum hominibus qui vias Domini deserunt. QVOD autem Papistæ fingant, Enoch & Heliam reseruatos esse in Paradiso, vt inde prodeant ante extremũ diem, de aduentu secundo Christi concionaturi, nullum habet in scripturis fundamentum.

Nam ante translationẽ suam, testimonium obtinuerat, quod placuisset Deo.

Elegans probatio est, à consequentibus ad antecedentia. Translatio Enoch testatur ipsum antea placuisse Deo. Igitur eum fidem habuisse necesse est. Consequentia probatur sequenti axiomate, quod est vnum ex præcipuis in Theologia.

Sine fide autem impossibile est placere Deo.

Argumentum hoc in hunc modũ formemus. Quisquis Deo placet, eum credere necesse est. Atqui Enoch deo placuit, quod testatur ipsius in cœlum translatio, Proinde eum credidisse necesse est. PORRO fidei obiectum in Enoch fuisse verbum promissionis de benedicto semine, nemini dubium esse potest: ex quo vanitas eorum redarguitur, qui Ethnicos in speciem probiores, putarunt lege naturæ saluatos, sine promissionis fide. OBSERVETVR hoc loco vtilissima regula, videlicet, quod nulla actio probanda sit, vt cultus Dei, nisi fide verbi Dei nitatur. Hæc regula ad Rom. 14. hisce verbis traditur, Quicquid non fit ex fide, est peccatum, hoc est, omnis actio quæ non nititur verbo Dei, & fit fiducia Christi prælucente, est peccatũ. Hac igitur regula omnes superstitiones & ἐθελοθρησκείαι, tanquam fulmine quodam cœlesti prosternuntur.

Credere enim oportet accedentem ad Deum, quod Deus sit, & quod requirentibus se remunerator existat.

Ratio est, cur sine fide impossibile sit Deo placere: quia sine fide nemo recte iudicat de Deo, & eius beneficijs. Hoc testimonium arripiunt Papistæ, ad confirmanda merita operum. Nam hic colligunt, fiduciam nostram niti meritis operum, quia Apostolus diserte dicit: Deum remuneratorem esse quærentibus se, & fatetur fidei ipsius esse, statuere Deum remuneratorem esse obœdientiæ nostræ. Verum hæc obiectio facile dissoluitur, cognito vero quærendi Deum modo. Hunc autem modum quærendi Deũ sola scriptura recte docet: nimirum, vt homo in se prostratus, coram tribunali Dei, perculsus æternæ mortis reatu, ac de seipso omnino desperans, ad Christum, tanquam vnicum salutis asylum, confugiat. Hic enim se viam esse testatur, & inuitat ad se omnes laborantes & oneratos. Hac igitur via itur, vera contritione, ac in Christum fiducia. Remuneratio igitur non ad operum dignitatem, ac precium, sed ad fidem refertur: quæ extra iustificationis caussam expectat promissam remunerationem ex bonitate promittentis Dei.

Fide Noë responso accepto de ijs, quæ adhuc non videbantur, reuerentia ductus apparauit arcam in salutem domus suæ, per quam damnauit mundum, & iusticiæ, quæ per fidem est, hæres est institutus.

Est & hoc fide insigne exemplum: in quo octo, quæ ad rationem fidei pertinent, obseruanda offeruntur: quorum primum est, quod fides ex verbo Dei nascatur. 2. Quod fides sit rerum nondũ apparentium. 3. Quod fides habeat coniunctum timorẽ Dei. 4. Quod fidei scopus sit salus animarum. 5. Quod fides media salutis diuinitus monstrata cum gaudio arripiat, componatq; se ad normã verbi diuini. 6. Quod fides non sui tantum rationẽ habeat, sed communem salutem quærat. 7. Quod per fidem piorum damnentur increduli, propterea quod ipsorũ exemplo credere recusant. In hunc sensum Niniuitæ dicuntur iudicaturi populum Israël. Potest etiam referri ad arcam, videlicet, quod Noë condemnauerit impium

impium mundum incredulitatis: quando ipſe arcam parauit,fidem adhibens oraculis diuinis, ſed eodem res redit. 8. Quod ex fide ſit iuſticia: ea enim ſola coram Deo iuſtificamur. Vnde fit, vt adeo ſimus de iuſticia certi, atq; nobis hæreditate quadam certiſsima obtigiſſet. HAS octo fidei proprietates vnuſquiſq; ſibi in genere ſaltem applicet, ac cum Noë futuram liberationem à diluuio illo horrendo, in quo omnes, qui in Chriſtum non crediderint, peribunt, expectet. Viuamus igitur in timore Dei, certi quod breui vniuerſalis Cateclyſmus oppreſſurus ſit omnes impios, à quo diluuio ſoli electi, fidei (quæ in Chriſti promiſsis fundatur) beneficio euadent. Nam his inſtar arcæ filius Dei eſt, qui nouit omnes qui ſui ſunt.

10 Fide Abraham, cum vocatus eſſet, obœdiuit, vt in locum exiret, quem accepturus erat in hæreditatem, & exijt neſciens quo iret. Fide peregrinatus eſt in terra promiſſa, tanquam in aliena, in tabernaculis habitans, cum Iſaac & Iacob cohæredibus promiſſionis eiuſdẽ. Expectauit enim ciuitatem habentem fundamentum, cuius architectus & opifex eſt Deus.

Hactenus recenſuit Apoſtolus noſter patrum exempla aliqua, qui ordine vixerunt ante diluuium: nunc addit eos qui poſt diluuium in fide perſtiterunt: quorum primus & ordine temporis & excellentia fidei, occurrit Abraham: cuius exemplo probat fidem eſſe certitudinem, non ſolum earum rerum, quæ non videntur: verumetiam earum quæ humanæ rationi plane impoſsibiles apparent. 20 Deinde docet hoc exemplum, quod fiducia promiſsionum diuinarum, & obœdientia erga Deum coniungi debeant: vt quæ à ſe inuicem nequaquam ſeparari poſsint. Nam cum dicit: Et exijt neſciens quo iret, ſignificat vtrumque, videlicet, & fidei proprium eſſe Deo credere, & ipſi ex fide obœdire, etiamſi tota rerum natura reclamare videatur.

Fide & ipſa Sara virtutem ad concipiendum & ſemen ad retinendum accepit, ac præter ætatis rationem peperit. Quoniam 30 fidelem credidit eum eſſe, qui promiſerat, propter quod & ab vno orti ſunt, & hoc emortuo tanquam ſidera cœli in multitudine, & ſicut arena quæ eſt ad oram maris innumerabilis.

Hoc Saræ exemplum tria de fide docet, Primum, quod aliquoties iam dictum eſt, fidem eſſe rerum non apparentium fiduciam. Secundum, quod fides contra naturæ curſum, & rationis iudicium, ſe erigat. Nititur enim verbo eius, qui nunquam vanus deprehenſus eſt in ſuis promiſsis. Tertium, quod præmia ꝓpoſita ſunt ijs, qui in fide promiſsionum diuinarum perſiſtunt conſtanter. QVANTVM autem ad ſecundum membrum attinet, videlicet, quod fides contra naturæ curſum & rationis iudicium ſe erigat freta promiſsionibus diuinis, docet Sara ſanctiſsima matrona, quæ cum eſſet & tempore, nam iam ſenuerat, & natura, nam in fœcunda erat ſterilis, tamen credidit promittenti Deo. Etſi enim in principio, 40 cum promiſsio ei proponeretur, riſerit: tamen credidit Deum veracem, etſi natura tota reclamabat. PORRO Hyperbolen non inuſitatam eſſe in ſcripturis, vel hic locus oſtendit. Neque enim ſtellarum numero, neque multitudini arenæ maris, reſpondet numerus populi, qui ab Abrahamo deſcendit. Quare iuxta huius figuræ ſenſum, ſignificatur innumerabilis fuiſſe multitudo eorum, qui ex Abraham deſcenderant. HANC & nos fidei hypoſtaſin imitemur, exemplo Abrahæ & Saræ, nihil dubitantes de diuinis promiſsis, etiamſi videantur nobis, quo ad ſenſum carnis attinet, impoſsibilia.

Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, non accipientes promiſſiones, ſed procul 50 eas aſpicientes & credentes.

Colligit ex enumeratis exemplis, fidem eſſe rerum non apparentium. DVO hoc loco haud intempeſtiue quæri poſſunt. Primum, cum ſuperius dixerit, Tranſtulit Enoch Deus, ne videret mortem, Cur nunc dicat: Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti? Deinde, quod dicit, quod non acceperint promiſsiones, cum tamen ſupra dixerit, quod acceperint præmium fidei. SOLVTIO primi eſt. Mortui ſunt omnes communi more præter Enoch, qui in momento mirabiliter immutatus eſt: ſicut in extremo die immutabuntur omnes, quotquot filius Dei veniens ad iudicium inuenerit viuos. SOLVTIO ſecundi eſt. Duplices erant promiſsiones factæ patribus, videlicet, terrenæ & cœleſtes. Terrenas non ſunt conſecuti in proprijs perſonis, ſed in hæredibus & poſteritate. Cœleſtes vere ſunt conſecuti, quemadmodum infra probat, cum Deum ipſorum eſſe Deum

pronunciat. Iam præsentis loci sententiam videamus. Secundum fidem, inquit, scilicet qua crediderunt se promissa cœlestia bona consecuturos. Item, Non accipientes promisiones, scilicet, terrenas seu possessionem terræ Canaan. ARGVMENTVM præsens nobis accommodabitur hoc pacto. Illi crediderunt qui procul promissiones viderunt, multo magis nos credere oportet, quibus promissiones nunc sunt exhibitæ, quibus Christus factus est λύτρον & sponsor æterni fœderis, de salute per fidem consequenda.

Et cum salutassent professiq; fuissent se hospites & aduenas fuisse in terra. Nã hæc qui dicũt, palam significant, se patriam inquirere, etsi quidem ipsius meminissent, de qua exierant, habebant vtiq; tẽpus reuertendi: nunc autẽ meliorẽ expetũt, hoc est, cœlestem. Ideo non erubescit Deus vocari Deus eorũ. Parauerat enim illis ciuitatem.

Valido argumento confirmat Patriarchas patriam cœlestem potissimũ quæsiuisse, & non hæsisse in terrenis promissionibus de terra Canaan. Vt autẽ clarius argumentum præsens intelligatur, illud in carceres dialecticos includam hoc pacto. QVICVNQVE fatentur se hospites & aduenas esse, significant se in patria non esse, sed eam potius inquirere. SED Patriarchæ Abraham & Isaac testantur se hospites & aduenas esse in terra Canaã. ERGO significant se extra patriam esse, eamq; adhuc inquirere, proinde vel inquirebant terrenã patriam, videlicet, Chaldæam, de qua exierant, vel meliorem, nempe, cœlestem. Non autem inquirebant terrenam patriam, videlicet, Chaldæam. Nam si hoc fecissent, habuissent vtiq; tempus in eam reuertendi. Ergo aliam patriam, nempe, cœlestem inquirebant, quam etiam adepti sunt, id quod ex eo probatur, quod Deus se eorum Deum nominari patitur. Nam si mortui fuissent plane, & nihil iam essent amplius, absurdum esset Deum eorum Deum dici. Hoc ipso argumento probat Christus Matth. 22. Marc. 12. Luc. 20. resurrectionem contra Sadducæos. Deus non est mortuorum Deus, sed Deus est Deus Abraham, Isaac & Iacob. Igitur isti non sunt mortui, si non mortui, viuunt vtique.

Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur, & vnigenitum obtulit, qui promissiones acceperat, ad quem dictum erat: in Isaac vocabitur tibi semen, putans quod etiã ex mortuis ipsum excitare posset deus.

Probatur & hoc exemplo, fidem esse certitudinem rerum promissarũ, non apparentium. Abrahamo erat promissum, vt in Isaac vocaretur illi semen, hoc est, vt ex semine Isaac illa innumerabilis multitudo populi, quæ esset instar stellarum in cœlo, & arenæ maris, prodiret: Hoc cum iam sanctissimo Patriarchæ ex promissione diuina constaret: accepit mandatum de mactando filio in holocaustũ. Hic Abraham grauissime tentatur, sed superat tentationem fides, & nihilominus statuit, ex semine Isaac nasciturum illum numerosum populũ, iuxta promissionem. Verum quia id fieri non posse arbitrabatur mortuo, & in cineres plane redacto Isaac o filio, ita colligit sanctissimus Patriarcha: Deus qui promisit mihi semen in Isaac, est verax in suis promissis. Sed iam ex mandato promittentis Dei, debeo & volo Isaacum mactare, in sacrificium holocausti. Igitur vt constet Dei veritas, necesse est vt Isaac mactatus reuiuiscat, & ex morte resurgat, quo pater sit promissæ multitudinis populorum. HOC exemplum fidei Abrahæ nos quoq; excitet, ad confirmandam fiduciam nostram de promissionibus diuinis, etiamsi illis tota rerum facies reclamare videtur.

Vnde & ipsum similitudine quadam recepit,

Effectus fidei Abrahæ. Non secus restitutus est Abrahamo Isaac, atq; è mortuis resurrexisset. Vnde, hoc est, à morte. Similitudine quadam, hoc est, quodammodo. Recepit eum. nam cum Dei mandato neci addictus, incolumis patri sit restitutus, videtur ipsius liberatio quædam resurrectionis species. Hoc modo dicuntur etiam reuixisse, qui ex certissimo aliquo periculo, præter omnem spem sunt seruati.

Fide & de futuris benedixit Isaac, Iacob & Esau: fide Iacob moriens singulis filiorum Ioseph benedixit, & adorauit super extremo baculi sui.

Hæc exempla etiam testantur fidẽ esse rerum non apparentium. Iacob spiritu prophetico per fidem, quid futurum esset, filijs suis prædixit, & inter alia quod ex Iuda nasciturus esset Messias, significans etiam quo tempore esset venturus, Adorauit super extremo baculi sui, hoc

hoc est, baculo innixus propter infirmitatem corporis, Deum adorauit,eiq; gratias egit. Ex Hebræo nunc legitur,incuruauit se Israel ad caput lectuli. Dicitur autem Iacob incuruasse se, hoc est, adorasse ad caput lectuli. Quia cum plane assurgere non posset è lecto, in quo iacebat, se tamen ad formam precantis prono vultu componit. Hic obseruanda est varietas lectionis, quæ inde nata est, quod eadem vox Hebræa, quo ad litteras, significat & lectum & baculum,seu virgam: Sola puncta variant significationem. Septuaginta interpretes videntur legisse matta, hoc est, virga seu baculus, at nunc in Hebræis legitur mitta, id est, lectus. Sed lectio septuaginta interpretum verior esse videtur. Quia in sequenti capite primum fit mentio ægrotantis Iacob. Ita enim habet textus: His itaque transactis nunciatum est Ioseph, quod
10 ægrotaret pater suus.

Fide Ioseph moriens de exitu filiorum Israël meminit, & de ossibus suis mandauit.

Historia hæc habetur Genes. 50. Sed cur nam Ioseph mandat fratribus suis, vt ossa sua tollant de Ægypto, & transferant sepelienda in terra promissa? Hanc sepulcri electionem voluit Ioseph esse redemtionis de seruitute Ægypti sigillum. Postquam enim fidelem esse Deum asseruit, qui præstabit suo tempore, quod pollicitus est, mox fratres suos adiurat, vt ossa sua transferant. Illæ vtiles erant reliquiæ, quarum aspectus clare personabat, hominum nequaquam extingui æternum Dei fœdus, in quo Io-
20 seph tuto quiescere iubet posteros. Nam quia dictum erat Abrahamo: in generatione quarta reuertentur huc, scilicet post quadringentorum annorum seruitutem: statuit Ioseph fide, hanc promissionem ratam fore: ex quo colligitur quod propositum est, videlicet, quod fides sit rerum non apparentium.

Fide Moses natus occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, & non timuerunt Regis edictum.

Hæc historia habetur Exod. 2. de fide parentum Mosis. Hoc exemplum ideo obseruandum est diligentius, vt videamus mirabilia Dei consilia in seruandis suis, & horum exemplo
30 concipiamus fiduciam, qua nos Tyrannis mundi opponamus, cum aliquid contra Deum imperent. PRÆTEREA hoc loco obseruetur, quod prudentia fidei comes esse debeat, & non temeritas. Hic enim parentes Mosis, non temere se committunt periculo, sed rem clam agunt. Quorum exemplum & nos imitemur in timore Dei.

Fide Moses grandis factus, renuit dici filius filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cum populo Dei,quam temporalem habere iucunditatem: maiores diuitias æstimans thesauris Aegyptiorum imperi-
40 um Christi.

Hoc exemplum Mosis, præterquã quod confirmet id quod propositum est, de fidei proprietate, videlicet, quod sit fiducia rerum non apparentium: testatur etiam æterna bona breui voluptati,improperium Christi diuitijs mundi, & crucem honoribus & gloriæ mundi præponendã esse. Hoc Mosis exemplum, si hodie imitaremur, minus socordes essemus, ad confitendum veram doctrinam, posthabitis gloria, diuitijs, & fauore tyrannorum & potentum mundi.

Aspiciebat enim ad remunerationem.

Hæc ratio est cur improperiũ Christi sit passus Moses, dum affligitur à Pharaone. Intuemur enim fide promissam & gratuitam obœdientiæ remunerationem. PAPISTÆ ex hoc loco, contra analogiam fidei,& mentẽ Apostoli, colligunt præmium bonorum operum esse obiectũ fidei. Id quod sane nemo inficiari poterit simpliciter,cum id manife
50 ste hic asseritur. Verum in hoc peccant Papistæ,quod illud quod simpliciter dicitur,detorqueant ad partem,cui non conuenit. Quare ne erretur,obseruanda est hæc regula: Fides amplectitur & intuetur,quicquid Deus vel mandat,vel prohibet,vel asseuerat, vel promittit. Iam cũ omne verbum Dei fide accipiendum sit: debet & promissio quælibet fide accipi. Hac regula constituta, distinguendæ sunt promissiones: quarum aliæ ad iustificationem gratuitam, aliæ ad præmia obœdientiæ pertinent. QVATENVS itaq; quærenda est iustificatio coram Deo: fides solam misericordiam in Christo promissam intuetur, seclusis omnib. meritis, operib. præcedentibus, coniunctis, & consequentibus. Nam hic sola gratia in Christo Iesu firma est salutis ancora, vt copiose docet Paulus ad Rom. Corinthios, Ephes. Galat. Phil. &c. AT extra iustificationem, fides etiam præmia, & remunerationem obœdientiæ promissam,

recte considerat, & expectat. Cum enim bonis operibus remunerationem promisit, profecto fides istam promissionem intueri debet, & firmiter sibi persuadere, quod Deus sit verax in suis promissis. Quare & promissam remunerationem expectabat, idq; non propter dignitatem seu meritum operantis hominis: sed propter veritatem & bonitatem promittentis Dei. PORRO caussæ ob quas Deus promittit remunerationem seu mercedem bonis operibus sunt hæ quatuor præcipuæ. PRIMA, vt sciamus serio mandatum Dei esse, vt obœdiamus ipsius mandatis. Nam vt nihil temere mandat, ita serio mandati executionem postulat. SECVNDA, vt Deus ostendat obœdientiam sibi ex fide præstitam, esse gratissimum cultum, & veluti sacrificium quo delectatur. TERTIA, vt propositis præmijs inuitet nos ad præstanda ea officia, quibus ornatur gloria Dei, quibus conseruari potest sancta societas inter homines, quibusq; paulatim regnum Satanæ destruitur. QVARTA, vt ex cogitatione compensationis obœdientiæ, ducamur in cogitationem pœnæ contumaciæ, quæ absque omni dubio manet omnes, qui Deo ex fide non obœdierint.

Fide reliquit Aegyptum, non veritus furorem regis. inuisibilem enim ac si eum vidisset sustinuit.

Exemplum hoc Mosis etiam confirmat, vt superiora, fidem esse ὑπόστασιν rerum non apparentium. Est autẽ horum verborum sensus. Moses Deum, quem non viderat, fide præ oculis habuit. credidit enim se, iuxta promissionem diuinitus sibi factam, populum educturum de terra Aegypti, etiamsi id nequaquam videbatur in oculis hominum possibile. Ratio enim statuere non potuit, vt vnus aliquis, vel sapientissimus, vel fortissimus, posset se opponere tam potenti regno, & populum satis præfractum è seruitute liberare.

Fide celebrauit Pascha, & sanguinis effusionem, ne qui vastabat primogenita, tangeret eos.

Est & hoc fidei insigne exemplũ. Dominus dixit Mosi, Exod. 20. Transibo, per terram Ægypti per noctem istam, & percutiam omne primogenitum ab hominibus vsq; ad bestias, & in cunctis dijs Ægypti faciam iudicia, & erit sanguis ille vobis in signum, in domibus, in quibus vos fueritis: cumq; videro sanguinem præteribo vos, & non erit vobis plaga ad perditionem, quando percutiam terram Ægypti. HIC Dominus vt comminatur Ægyptijs interitum omnium primogenitorum, ita Hebræis pollicetur quod velit illorum primogenitis parcere: & in signum huius fœderis, iubet vt sanguinem agni Phase aspergant postibus ianuarum. Hanc promissionem fide amplectitur Moses cum populo Israelitico, non fretus sanguine agni asperso, sed verbo promissionis: cuius sanguis ille aspersus veluti tessera fuit. Veritas autem, quæ huic figuræ respondet, à Petro indicatur hisce verbis: Redemti precioso sanguine, quasi agni immaculati. Hoc sanguine asperguntur conscientiæ nostræ, quando in Christum credimus, cuius virtute tuti sumus ab interfectore Diabolo. ET Augustinus tractatu 50. in Iohannem: Sanguine occisi pecoris, Iudæorum postes signati sunt, sanguine Christi frontes nostræ signantur. Et illa signatio, quia erat significatio, dicta est à domibus signatis exterminatorem prohibere. Signum Christi à nobis expellit exterminatorem, si cor nostrum recipiat saluatorem. Quare hoc dixi? Quia multi postes habent signatos, & intus non manet habitator. Facile habent in fronte signum Christi, & corde non recipiunt verbum Christi, ideo dixi fratres, quod repeto: Signum Christi à nobis repellit exterminatorem, si cor nostrum Christum habitatorem habeat. Hæc ille. Quid autem per primogenita Ægypti significetur, explicat Augustinus hisce verbis. Primogenita Ægyptiorum non incongrue principatus & potestas mundi huius, hoc est, Diabolus & angeli eius intelliguntur, quos in aduentu suo, Christus destruxisse dicitur, id est, captiuos duxisse & triumphasse in ligno crucis. POSSVMVS primogenita Ægyptiorum accipere etiam omnes hæreticorum auditores & inuentores falsarum quæ in mundo sunt religionum, quas Christi veritas cum suis extinguit autoribus. PROCOPIVS dicit, occisione primogenitorum significari, primam mali originem seu generationem tollendam esse, quod fit sane, cum renascimur fide in nouos homines, sanguine agni immaculati Christi aspersi.

Fide transierunt mare rubrum, tanquam per aridam terram, quod experientes Aegyptij, deuorati sunt.

Populi totius seu præcipuæ partis fides hic describitur, qui populus Mosi legati Dei verbis credidit, etiamsi totius naturæ cursus & necessitas Physica reluctabatur. Hoc typo significatur, quod fide in Christum, fiat transitus ex tumultuosissimo

ſiſsimo huius mundi mari ad immortalitatis gloriam: etiamſi hoc rationi videatur impoſsibile. Vt enim Moſes dux fuit populi tranſeuntis mare rubrum: ita Chriſtus Deus & homo dux noſter eſt, quem ſequemur fide in requiem promiſſam.

Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum ſeptem.

Tranſmiſſo Iordane,& erectis duodecim lapidibus, quos è medio fluminis tulerunt filij Iſrael, in memoriam miraculi & beneficij præſtiti: venerunt ad ciuitatem Iericho munitiſsimam: quæ plane humanis viribus inexpugnabilis videbatur. Hic Dominus alloquitur ducem populi Ioſua, hiſce verbis: Ecce dedi in manus tuas Iericho, & regem eius, omnesq; fortes viros. Circumite vrbem cuncti bellatores, girando vrbem ſemel. ſic facietis ſex diebus, Septem vero ſacerdotes, ſeptem buccinas geſtabunt ante Arcam, ſeptieſque circumibitis ciuitatem, & ſacerdotes clangent buccinis, cumq; prolixiorem ſonum fecerint, & ſonus in auribus veſtris increpuerit, conclamabit omnis populus vociferatione maxima, & muri funditus corruent ſubter eam. Ioſuæ 6. HÆC promiſsio rationi humanæ plane impoſsibilis videbatur. Quis enim ſtatuere poſſet, vt ciuitas,viribus humanis inexpugnabilis manibus hominum,ſono tubarum euerteretur? Sed Ioſua dux vir ſanctus, nequaquam dubitauit de promiſsis diuinis: ſed dedit gloriam Deo, ſtatuens ipſum veracem eſſe in promiſsis ſuis, vel reclamante tota natura, quare & exitum fide expectauit, & vidit impletam promiſsionem. Nam iuxta promiſsionis verbũ ſeptimo die clangentibus ſacerdotibus, & vociferante populo, muri Iericho corruerunt, & capta ciuitate, victores ſunt facti Iſraelitæ, non ſuis viribus, ſed diuino miraculo. HINC apparet verum eſſe quod propoſitum eſt, videlicet, quod fides ſit firma fiducia rerum non apparentium. QVID autem myſtice intelligendum ſit,per deſtructionem murorum Iericho, explicat Auguſtinus hiſce verbis: Muri ciuitatis Iericho, ſepteno circuitu præeunte teſtamenti Arca corruerunt. Quid enim nunc aliud agit annunciatio regni cœlorum, quam circuitio arcæ ſignificauit: niſi vt omnia munimenta mortalis vitæ, hoc eſt, omnis ſpes huius ſeculi, quæ reſiſtit ſpei futuri ſeculi, dono Spiritus ſancti deſtruatur. monet ergo nos hæc hiſtoria, vt fide promiſsionibus diuinis adhærentes,ſtatuamus nos fore victores omnium munitionum Diaboli, adeoque totius regni tenebrarum, per fidem in ducem noſtrum Ieſum Chriſtum: qui fecit nobis ſpem ciuitatis cœleſtis Ieruſalem, quæ ſane ſpes credentem nequaquam confundet, modo iuxta Chriſti dictum ad finem vſque perſeuerauerit.

Fide Rhaab meretrix non perijt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Hoc exemplum primũ docet,quod ſuperiora, videlicet, quod fides ſit rerum non apparentum. Deinde gentes fide recipiendas oſtendit. Tum quod non ſit perſonarum acceptio apud Deum. Poſtremo quod ſalus non pendet ex meritis præcedentibus. Si quis interroget: Vnde hæc mulier præ alijs infamis, tantam laudem conſecuta ſit? Reſpondeo plurima concurrere in hac Ethnica fœmina. Primum enim colloquium ipſius cum exploratoribus non fuit laſciuum, ſed ſanctum & caſtum, Vnde didicit, Deum Iſraelis verum Deum eſſe: Id quod ſane fundamentum eſt & caput pietatis. Deinde, confirmatur ſigno diuino, & victoria populi Dei miraculoſa. Tertio, conuicta verbo & ſigno, quæ ſunt teſtimonia veritatis diuinæ, credit & fide iuſtificata confitetur Deum Iſraelis. Quarto, cum ſuo periculo populo Dei benefecit, & ita fidei caritatis opera adiunxit, & obœdientiæ mercedem accepit. Nam vt ipſa exploratores liberauit: ita per illos ſeruata eſt, reliquis habitatoribus Iericho pereuntibus. SED quid de mendacio huius fœminæ dicendum eſt: Auguſtinus in hunc modum quæſtionem ſoluit: Quod ſcriptum eſt, bene Deum feciſſe cum Hebræis obſtetricibus, & cum Rhaab meretrice: non ideo factum eſt, quia mentitæ ſunt, ſed quia in homines Dei miſericordes fuerunt. Non eſt itaq; in eis remunerata fallacia, ſed beneuolentia: benignitas mentis, & non iniquitas mentientis. Et paulo poſt, Rhaab in Iericho, quia peregrinos homines Dei ſuſcepit hoſpitio, quia in eorum ſuſceptione periclitata eſt, quia in eorum Deum credidit, quia diligenter eos, vbi potuit occultauit, quia per aliam viam remeandi conſilium fideliſsimum dedit, etiam ſupernæ Ieruſalem ciuibus imitanda laudetur. Quod autem mentita eſt, etiam aliquid ibi Propheticum intelligenter exponitur, non tamen imitandum ſapienter proponitur, quamuis Deus illa bona memorabiliter honorauerit, hoc malum clementer ignouerit.

Et quid adhuc dicam? deficiet enim me

Præteritio eſt. Abrũpit enim lõgio-

tempus

tempus, commemorantem de Gedeone, Barach, & Samson, & Iephthe, Dauidq; & Samuele, atq; Prophetis.

rem commemorationem exemplorũ, petita ratione ab exemplorum multitudine. Historia Gedeonis legatur Iudicum 7. qui adiunctis sibi 300. viris exercitum maximum Madianitarum superauit. De Barach qui Siseram vicit consilio mulieris legatur Iudicum 4. De Samsone, qui stupenda fortitudine præualuit, qui asini maxilla mille viros prostrauit, qui tandem cœcus effectus Philisteorum principes concussa domo interemit, legatur Iudicum 14. 15. & 16. De Iephthe, qui pugnauit contra filios Amon, legatur Iud. 11. De Dauide, Samuele & Prophetis, legantur libri Regum, & Prophetarum: Nam horum fides pasim per totam scripturam prædicatur.

Qui per fidem vicerunt regna operati sunt iusticiam.

Hoc intelligendum est, non de quibusuis regnis, sed tantum de regnis promissis filijs Israel, quæ ex mandato Dei expugnauerunt. Nam cum Deus illa ingentia regna populo suo promitteret, duces populi fide aggresi sunt expugnationem regnorum, quæ & adepti sunt. Operari iusticiam, est mandata Dei iuste exequi pro ratione vocationis cuiusque.

Adepti sunt promissiones.

Hoc est, factæ sunt nonnullis ex patribus peculiares promissiones: sicuti Dauidi, obœdienti Deo ex fide, promittitur nouum beneficium, iuxta illud: Iurauit Dominus Dauidi, de semine ventris tui ponam super sedem tuam. Doctrina obseruetur hoc loco, de bonitate Dei, noua beneficia præstantis recte vtentibus prioribus donis in vera fide.

Occluserunt ora leonum.

Vt Samson, Dauid, Daniel. Hæc occlusio externa symbolum est spiritualis occlusionis, quæ fit per fidem, videlicet, cum ora Diabolorum & Hæreticorum occluduntur sana doctrina & fidei confesione.

Extinxerunt vim ignis.

Vt tres viri illi in fornace Babylonica. Obseruandum est, quod dicat non ignem, sed ipsam virtutem ignis extinctam fuisse, hoc est, ita impeditam diuinitus, vt non potuerit lædere corpora eorum qui in ignem coniecti erant. Hoc miraculum non solum doctrinam Hebræorum confirmat: Verumetiam testatur, quod Deus interdum suos tueatur, non per media sed contra omnia media. In extremo iudicio quando mundus purgabitur igne, simile miraculum in sanctis apparebit.

Effugerunt acies gladij.

Vt Dauid fugiens Saul, & alij multi omnibus temporibus.

Conualuerunt de infirmitate.

Vt Dauid, Ezechias & multi.

Fortes facti sunt in bello.

Vt Abraham, Moses, Iosua, multi Iudices & Reges.

Castra verterunt exterorum.

Id est, exercitus exterorum in fugam verterũt: vt Iephthe, Dauid &c.

Mulieres acceperunt ex resurrectione mortuos suos.

Hoc est, mulieres piæ fide Prophetarum verbis adhibita receperunt viuos suos carissimos filios, qui obierant. Vt Zarepthana per Heliam, 3. Reg. 17. Sunamitis per Helisæum, 4. Reg. 4. Hæc miracula confirmarunt doctrinam horum Prophetarum, & refutarunt falsos doctores qui se opposuerant Heliæ & Helisæo.

Alij autem distenti sunt, non accipientes redemtionem, vt meliorem consequerentur resurrectionem.

Quanta fecerint per fidem Patriarchæ, Reges, Prophetæ, Duces & quidẽ priuati homines in veteri Testamento, hactenus ostensum est. nũc additur

additur quanta ſint paſsi etiam alij quam plurimi ob fidei confeſsionem: qua re ſignificatur vera Chriſtiani militis fortitudo, vnde ſit, & quo ſpectet. Diſtenti ſunt, ſcilicet, in tormentis, Græce ἐτυμπανίσθησαν, id eſt, crebris ictibus percuſsi, vt Tympanum. Chryſoſtomus dicit ἀποτυμπανισμὸς λέγεται ἀποκεφάλισμος, hoc eſt, obtruncatio capitis: & exiſtimat notari præcipue Iohannem Baptiſtam, qui ab Herode obtruncatus eſt. Cum autem addit, Non accipientes redemtionem, non de ſpirituali redemtione loquitur, cuius reuera erant participes: ſed de corporali redemtione.

10 Alij vero ludibria & verbera experti, inſuper & vincula & carceres, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt.

Hæc vt præcedentia, non ſolum docent quale ſit fidei robur: Verumetiam monent Eccleſiam perpetuo cruci in hac vita ſubiectam eſſe. Plæriq; omnes ludibrijs impiorum expoſiti fuerunt: vincula & carceres paſſus eſt Ioſeph & multi alij: lapidatus eſt Naboth & Stephanus: Sectus eſt Eſaias: Tentatus eſt Abraham: occiſus eſt gladio Ionathas, & innumerabiles alij, vt videre eſt in hiſtorijs omnium temporum.

Circumiuerunt in Melotis.

20 Hoc eſt, in pellibus ouinis. Nam μηλωτὴ Græcum ſignificat pellem cũ lana ab oue detractam.

In pellibus caprinis, egentes, anguſtiati, afflicti.

Hæc varia ſanctorum afflictio, vt oſtendit ſanctis aliam vitam propoſitam eſſe, quam hanc ærumnoſam: ita conſtantiam in cruce, ipſorum exemplum nobis commendat.

Quibus dignus non erat mundus.

Prolepſis eſt, qua anticipat obiectionem, videlicet, quod non ſuo ſce- 30 lere tantas pœnas meruerint. Obſeruetur hic maximum fidei præconium, videlicet, quod fides tantam dignitatem afferat hominibus, vt mundo ſint ſuperiores, neque hoc mirum eſt, cum hæc ſit dignitas & honor cœleſtis credentium, quod cenſeantur eſſe filij Dei. Nam credentibus hanc dignitatem dedit, vt ſint filij Dei ex Deo nati. Iohan. 1.

In ſolitudinibus errantes, in montibus & ſpeluncis & cauernis terræ.

Exaggeratio eſt conſtantiæ ſanctorum in cruce, quæ eo pertinet, vt nos eorũ exempla imitari contendamus.

Et hi omnes teſtimonio fidei probati, 40 non acceperunt promiſsionem, Deo de nobis melius aliquid prouidente, vt non ſine nobis conſummarentur.

Argumentum à minori ad maius, Accommodat enim exempla, quæ recenſuit ad noſtra tempora, qui Chriſtum exhibitum certo nouimus: & loquitur potiſsimum de exemplis veteris Teſtamenti, quæ hoc modo ad nos animandos & confirmandos accommodat. Sancti omnes veteris teſtamenti, Reges, Prophetæ, Patriarchæ, & alij cum viri tum mulieres, per fidem promiſsionis tanta perpeſsi ſunt, & tanta præſtiterunt, quanto magis nos conſtantes eſſe decet, quibus ipſa promiſsio exhibita eſt & completa. Vocat autem hic promiſsionem manifeſtationem & exhibitionem Chriſti in carne. Cum itaq; nobis maius lumen gratiæ fulſit, 50 quam illis, decet profecto, vt in tolerandis malis ſimus conſtantiores. Obſeruetur hic diſcrimen gratiæ ſub lege, & poſt exhibitum Chriſtum: illic enim exigua lucis ſcintilla micabat, hic plenus ſol iuſticiæ fulget. Siue igitur noticiam ſiue fruitionem gratiæ & ſalutis reſpicimus, maior ſane nobis in nouo teſtamento, quam patribus in veteri teſtamento refulget.

CAPVT XII.

Summa Capitis duodecimi.

Cum

Cum patientia pijs necessaria sit, vt ea quæ veram patientiam comitantur sectanda sunt, ita cauenda sunt omnia, cum quibus fides & patientia stare non possunt, atque ideo ante omnia verbo Christi auscultandum est.

Ordo & partes Capitis duodecimi.

Ex congerie exemplorum superioris capitis, vnde colligitur hæc propositio, seu thesis, videlicet, quod fidei necessario coniuncta sit patientia: infert in huius capitis initio hanc hypothesin, videlicet, quod Hebræi, exemplo tot sanctorum, debeant patienter aduersa tolerare. Atq; hæc est præsentis capitis prima pars, quæ argumentatione colligitur, & habet iustæ confirmationis partes, nempe, propositionem, confirmationem, & conclusionem. Huc addit congeriem exhortationum ad varia Christianorum officia, & simul dehortatur ab ijs quæ fidei impedimento esse videntur. Atq; hæc secunda capitis pars est, quæ suis etiam quibusdam rationibus fulcitur. Ex his dilabitur ad principalem huius Epistolæ propositionem (idq; plane Rhetorum more, qui in Epilogis principales propositiones fortius inculcant) nimirum, vt Christum de cœlo suum verbum sonantem audiamus: atq; hæc est tertia capitis pars, cui etiam confirmationem subiungit.

EXEGESIS DVODECIMI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

PROINDE nos quoq; tantam habentes circumpositam nubem testium, deponentes omne pondus, & circumstans nos peccatum: per patientiam curramus propositum nobis certamen.

Hæc verba, ad superiora quidem relata, sunt illatio, cuius summa est: Exemplo sanctorum præstanda est patientia: ad sequentia vero si referantur, propositio est primæ partis huius capitis, de patientia præstanda. verum quia grandi orationis genere hæc ab Apostolo proponuntur, nos verba altius expendamus. PRIMVM ergo, Nubem testium, pro immensa multitudine testium ponit: alludens haud dubie ad nubes, quarum ductu populus Israel de Ægypto in terram promissam properauit. Hinc nobis vtilis doctrina commendatur, de vsu exemplorum, videlicet, vt non secus sanctorum fidem & patientiam sequamur, ingressuri in promissam requiem, quam populus Israel olim nubes ductrices sit secutus, ingressurus in terrã promissam. DEINDE duo patientiæ impedimenta vult tolli, videlicet omne pondus, & circumstans peccatum. Pondus hoc loco, est carnalium rerum amor seu concupiscentia. Vt enim festinanti & currenti sarcina esse solet impedimento, ita quæ caro amat, nos premunt, quo minus in patientiæ stadio curramus. Vnde Christus futuros suos discipulos, vult abnegare semetipsos, vt se totos fidei ipsius committant. CIRCVMSTANS peccatum, vocat affectus & occasiones peccatorum. Neq; enim patientia esse potest, vbi conscientia vulneratur peccandi consuetudine. PRÆTEREA cum dicit, Propositum esse nobis certamen, tria monet: primum quod non sit otiandũ, neq; ignauiæ indulgendum. Deinde, quod strenue oporteat currere in stadio huius vitæ, idq; per patientiã ex fide. Tum, quod metam & βραβεῖον cogitare oporteat, quo victoriæ & præmij expectatione, labores libentius perferamus, Æquius enim labores vel grauissimos feret, qui animum spe bona læti exitus fouet, erigit, & obfirmat.

Aspicientes in ducem fidei, & consummatorem Iesum, qui viæ propositi sibi gaudij sustinuit crucem, confusione contemta, atq; in dextra throni Dei sedet, &c.

Confirmatio propositionis, ab exemplo Christi. Christus, qui dux est Christianæ militiæ, sustinuit crucem, proposito sibi lætissimo exitu, quem & nactus est. Igitur & vos decet, vt proposito lætissimo euentu, sitis in ferenda cruce fortes. Nam vt ipse tandem gloriam adeptus est: Ita qui eũ sequuntur ducem, læta tandem fruentur victoria. Argumenti consequentiam indicat, cum Christum autorem fidei & consummatorem proponit. decet enim vt milites suum sequantur ducem: Cum igitur ille præcessit, confusione, hoc est, ignominia crucis contemta, & animum erexit proposito gaudio: profecto & nos eum sequi decet, concepta fiducia de læto exitu. Doctrina hoc loco obseruetur, quod in cruce quauis aspicere oporteat Christum, vt cum illo nostræ crucis liberationem expectemus.

Reco-

Recogitate enim eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, ne fatigemini animis vestris deficientes.

Propositum exemplum Christi exaggerat, vt altius infigatur animis Hebræorum. Nullius enim exemplum nos magis mouere debet, quam Christi: de quo rectißime dicitur, Omnis Christi actio, nostra est instructio.

Nondum vsq; ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum decertantes.

Argumentum ab honesto & vtili simul: Christianos decet, vel vsque ad sanguinem aduersus peccatum pugnare: Sed hoc fit per patientiam sub cruce. Est enim crux veluti pugna quædam aduersus peccatum, Igitur patientia sub cruce, imo crux ipsa pijs est vtilis. Huc illud Dauidis dictum pertinet: Bonum est mihi quod humiliasti me, vt discerem iustificationes tuas, cum dicit: Nondum vsque ad sanguinem restitistis, Significat & Hebræos procul adhuc sequi suum ducem Christum, qui sanguine prius effuso potitus est gloria, & peccatum armatum esse, & perpetuum bellum gerere aduersus pios.

Et obliti estis consolationis, quæ vobis tanquam filijs loquitur: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini: neq; fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat: flagellat autem omnem filium, quem recipit.

Aliud argumentum à voluntate & consilio Dei sumtum, adducto in medium dicto Salomonis, ex tertio capite prouerb. Tractat autem Apostolus hoc argumentum ad hunc modũ. Primum exordiolo obiurgat paterne Hebræos ipsos, tanquam obliuiosos: vt qui paterni consilij in Deo sint obliti. Hoc exordiolum sequitur propositio, videlicet, vt patienter disciplinam Domini suscipiant. Hanc propositionem confirmat, ratione à consuetudine seu consilio Dei sumta: Dilectionis Dei testimonium non est spernendum, Castigatio est dilectionis Dei testimonium. Igitur castigatio non est spernenda. Quare non est despondendus animus sub cruce, sed erigendus potius consolatione & testimonio Dei erga suos filios, qui nullum recipit filium quem non flagellat. OBSERVETVR igitur hic vtilißima doctrina, de neceßitate crucis ferendæ, & consolatione capienda ex consilio Dei, & paterna ipsius voluntate erga nos. Tanta enim est carnis nostræ petulantia & contumacia, vt spiritus imperium prorsus excutiat, nisi crucis iugo subinde prematur, ac veluti freno quodam refrenetur, ne in quoduis scelerum genus præcipitetur.

Si castigationem sustinetis, tanquam filijs vobis se offert Deus.

Maxima hæc est sub cruce consolatio, quod crux sit testimonium paterni animi in Deo erga homines. Sed sunt duo hominum genera qui affliguntur. Quidam enim tanquam filij à patre castigantur, videlicet credentes. Hi enim affliguntur in carne, ne spiritus imperium excutiant. Quidam affliguntur vt hostes Dei, quorum rursus sunt duo genera. Nam quidam sunt emendabiles: hos flagellat Dominus vt emendentur, & vt ex hostibus, filij & amici fiant. Sic emendatus est Manasses, & Naaman ille Syrus. Hi enim humiliati cruce, resipuerunt & saluati sunt. Quidam sunt deploratæ maliciæ, & plane inemendabiles: horum flagellum præludium est æternorum suppliciorum. In horum numero fuerunt Cain, Saul, Iudas, Iulianus &c. Erit proinde tum demum crux gloriosa & salutaris, quando filiorum est, non hostium, quando resipiscentium est, & non contumacium & inemendabilium.

Quis enim filius est, quem non corripit pater?

Argumentum ab exemplo & consuetudine bonorum parentum. Concluditur autem hoc modo. Vt boni parentes filios suos corripiunt, & disciplina regunt, ne segnescant: ita optimus pater cœlestis, quos recipit in Christo filios castigat, idq; plane paterno animo, vt eos in officio contineat.

Quod si absque castigatione estis, cuius participes sunt omnes: nempe spurij estis & non filij.

Per contrapositionem argumentũ texit, ex superiori dicto: Quis est filius quem non corripit pater. Formandum est autem argumentum hoc pa-

cto: Omnis filius corripitur à patre suo, Ergo qui non corripiuntur à patre Deo, non sunt inter ipsius filios censendi, sed potius spurij iudicandi sunt. HIC locus docet, cõsolatur, confutat. Docet enim Ecclesiam esse subiectam cruci, idq; Dei consilio. Consolatur cruce pressos, ex eo quod crux sit testimonium fauoris Dei ergo homines. Confutat rationis argumentum, iudicantis eos, qui Deo carissimi sunt, omnium malorum expertes esse debere.

Deinde patres quidem carnis nostræ, castigatores habuimus, & reuerebamur eos: nonne multo magis obtemperabimus patri spirituum, & viuemus?

Argumentum à minori ad maius. Vos fertis patiẽter, cum patres vestri carnales vos castigant: multo magis Deum patrem cœlestem castigantem vos, ferre deberetis, cum in cruce veram vitam, gratiam & salutem afferat. Recte igitur Augustinus ait: Nulla caussa probabilior occurrit, cur iusti homines laborant plerunq; in hac vita, nisi, quia hoc eis expedit.

Nam illi ad paucos dies, prout ipsis videbatur, nos castigabant: hic autem ad commodum nostrum, ad hoc vt participes simus sanctimoniæ ipsius.

Exaggeratio est superioris argumenti, & amplificatio à comparatis seu connexis. Ab illo potius castigatio ferenda est, à quo plura commoda & diuturniora expectantur, quam ab eo à quo pauciora bona & minus diuturna expectari possunt. Sed à Deo patre plura & diuturniora bona expectanda sunt, quam à parentibus carnalibus. Proinde ea castigatio potius ferenda est, quæ diuinitus contingit, quam quæ à parentibus carnalibus infligitur. Obseruetur hoc loco vsus crucis, videlicet, quod sit quædam veluti via ad recipiendam sanctimoniam Dei, Nam est quasi ignis, quo paulatim expurgatur peccati macula, ac veluti scoria.

Omnis autem castigatio in præsens quidem non videtur esse gaudij, sed tristiciæ: at postea fructum tranquillum iusticiæ exercitatis per eam reddit.

Argumentum à fine castigationis, amplificatum concessione, & correctione, à connexis petitis. Castigationem grauem esse fatetur, dum adhuc sentitur virgæ asperitas: At postquam petulantiam carnis repressit, sequitur fructus gratissimus, nempe, iusticia, hoc est, morum grauitas, & vitæ innocentia. Nam cum pueri castigati tempestiue ab illicitis abstinere coguntur, magis magisq; assuefiunt honestati ac integritati vitæ. Ad eundem modum se res habet in Dei familia: Ibi enim carnis petulantia spiritus excuteret imperium, nisi virga patrisfamilias Dei, petulantia hæc coërceretur. Vt ergo myrrha acris & amara est, & tamen sanat vulnera: Ita crux, etsi carni insuauis existit, tamen nequaquam exitialis, sed salutaris est, modo fide & patientia vera temperetur. DOCTRINA proinde obseruetur hoc loco, quod crux Ecclesiæ, non æstimanda sit ex sensu præsentis acerbitatis, sed ex fructu seu exitu, qui eam sequitur, iusticiæ, hoc est, innocentiæ vitæ & incoatæ obœdientiæ, in qua hominem exercet. Verum vbi homines non emendantur cruce, plane de eorum salute desperandũ est. Nam perinde se res habet in animorum vitijs, atq; in corporum morbis. In corporum morbis sic se res omnino habet, vt autor est Hippocrates: Quoscunq; morbos medicamenta non sanant, ferrum sanat: quos ferrum non sanat, ignis sanat: quos vero ignis non sanat, hos scito immedicabiles esse. Ita in Ecclesia Deus arguit peccata verbo. Deinde impœnitentibus circundat signa reatus. Postremo aliquibus præbet gustum iræ suæ. His remedijs qui non sanantur, sunt prorsus immedicabiles. Quare nos serio cogitemus de consilio Dei castigantis nos, & non obduremus corda nostra ad plagas diuinas, sed emendemus vitam nostram, ne Deus opinione citius abijciat nos in furore suo.

Quapropter remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus vestris, ne quod claudum est aberret, sed sanetur potius.

Conclusio est præsentis exhortationis ad patientiam, exornata metaphora, sumta à viatoribus, qui haud raro defatigati, remissiores & segniores fiunt. Vnde fit sæpe, vt à recto itinere abducantur, & aberrent. Remissio enim manuum, & solutio genuum, notatio est inertiæ: quæ mentis & cordis ignauiam, & socordiam designat hominis despondentis animum. Quare Apostolus noster vult nos strenue pergere in cœpto itinere, tenentes rectum cursum,

cursum, seu rectas orbitas, ita vt honestæ vitæ vestigia appareant, quæ nimirum alij ingrediantur. Nam tum demum vacillare mentes & claudicare dicuntur, cum vel in doctrina, vel in moribus à recto itinere deuiant: Huic claudicationi medetur docta patientia. Qui enim recte se comparauit ad tolerantiam, recta via pergit, quocunq; Dominus vocat, nec ad dexteram nec ad sinistram deflectens. Obseruetur hoc loco vberrimus patientiæ fructus, videlicet, quod homines ea assuefacti, teneantur in recto doctrinæ & vitæ cursu.

10 Pacem sequimini cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Dominum.

Hæc secunda pars capitis est, quæ continet parænetes, ad vitam Christianis dignam facientes. Hactenus enim de fide, & patientia: iam autem de eorum effectibus concionatur. Vt enim fide Deo adhæremus: ita proximo mutua dilectione & pace. Hæc, si sincera sunt, habent sanctimoniam vitæ coniunctam.

HVC addit grauem comminationem, Sine qua (inquit) nemo videbit Dominum, non enim alijs oculis videtur Deus, quam fidei, quæ habet sanctimoniam vitæ comitem. Obseruandum est hoc loco grauissimum hoc præceptum, sectandam esse pacem, idque cum omnibus, ita vt simul sanctimoniam sectemur. Quare si quis hostium Euangelij velit nos prætextu pacis ab Euangelio abducere, nequaquam illi assentiendum est: quia sanctimonia, quæ Deum respicit, læderetur. PORRO quisquis constituit apud se, hanc pacem sectari cum 20 omnibus salua sanctimonia, is debet primum se ipsum agnoscere, & perpendere quid habeat, quo alios possit offendere, ex quo geminum fructum colliget, Primum enim eo citius condonandum esse alijs cogitabit, cum ipse se eisdem malis obnoxium esse animaduertit. Deinde, cum in alijs offensas videt, seipsum protinus intuetur, & communem culpam & infirmitatem deplorat. Præterea ad duo respiciet, ad Deum ipsum requirentem hoc officium, & ad imaginem Dei, tanquam notam peculij diuini, impressam hominibus. Huius imaginis consideratio nos ad mutuum amorem & pacem inuitabit.

30 Prospicientes, ne quis desit gratiæ Dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans obturbet, & per hanc inquinentur multi.

Argumento sumto à consequentibus contrariorum ad pacem hortatur. Pax & discordia contraria sunt, Quorum sunt consequentia, pacis quidem, possessio gratiæ Dei, tranquillitas conscientiæ, sanctimonia, & innumeræ aliæ virtutes, Discordiæ vero, defectio à gratia Dei, germinatio amaritudinis impediens à recto cursu fidei, inquinatio mentis, cordis & vitæ. Hæc mala discordiæ cum tanta sint, merito pax est sectanda, cuius sane fructus & dulcissimus & vberrimus est. OBSERVETVR ergo doctrina hic, quod liuor, odium & discordia suffocent semen fidei, excutiant gratiam, & excitent radicem malignæ naturæ, ad germinandum morti, cum in doctrina, tum in moribus. Obseruetur quoque hic officium Christiani hominis esse, fratres aberrantes suo studio in viam reuocare: quod qui non fecerit, 40 nequaquam perfunctus est officio Christiani hominis. Deinde cum iubet nos prospicere, ne quis deficiat à gratia Dei, significat, & fidem & gratiam amitti posse: Contra eos qui hodie docent, fidem semel conceptam nunquam amitti posse, nec Spiritum sanctum excuti propter vlla scelera, quantumuis enormia.

Ne quis fornicator, aut profanus, vt Esau, qui propter vnam escam vendidit primogenita sua.

Aliquot exempla ponit defectionis à gratia Dei: pendet autem oratio, ex verbo supra posito hoc modo, Prospicientes ne quis sit fornicator aut profanus, vt Esau. Fornicatorem & religionis contemtorem optimo iure coniungit: 50 quia vterq; à Deo deficit: hic mentis, ille mentis & corporis impuritate. Legatur historia Gen. 25. OBSERVETVR hoc loco Apostoli definitio, qui profanum appellat, & extra familiam Dei collocat eum, qui pluris huius vitæ commoda facit, quam veram religionem, Est itaque profanus, definitore Apostolo nostro, quisquis huius vitæ commoda & voluptates gratiæ Dei & obœdientiæ erga ipsum anteponit, vt Esau fecit, cum præ edulio vno contemserit ius primogenituræ suæ, cui annexa erat benedictio, & sacerdotalis dignitas. Esau imitatores sunt, de quibus Psalm. 49. loquitur hoc modo: Hoc est cor eorum, quod domus eorum sint perpetuæ, & habitationes eorum à progenie in progeniem, & nomen sit illustre super terram. PROPHANO opponitur pius, seu perfectus, qui scilicet gratiam Dei & obœdientiam erga ipsum anteponit huius vitæ commodis & voluptatibus, seu qui retinet fidem & bonam conscientiam.

Scitis enim quod & postea cum vellet hæreditare benedictionem, reprobatus sit.

Prophani contemtus Dei iustissima pœna. Excusso Spiritu sancto, homo prophanus carnali affectu rapitur, quo amissam sua culpa benedictionem, & ius primogenituræ repetit, sed frustra. Nam ius primogenituræ, iam in ipsius fratrem translatum erat. Monemur & hoc loco, ne procrastinemus pœnitentiam, ac ita magis in nos prouocemus iram iusti iudicis, magisque abducamur à via.

Non enim pœnitentiæ locum inuenit, quanquam cum lacrymis exquisiuisset illã.

Ratio ab euentu: Esau non inuenit pœnitentiæ locum, Igitur Esau est reprobatus. Nihil enim profecit sera sua pœnitentia, hoc est, terrore, quo propter peccatum perculsus est. Non enim egit pœnitentiam, vt debuit. Nam eo tempore propositum occidendi fratrem habuit. Apostolus hoc loco nequaquam præcise contemtoribus religionis negat veniam, sed exemplo & periculo monet, vt quisque sibi caueat à prophano verbi Dei contemtu. Lacrymas Esau, intellige fuisse hominis desperati, absque vera in Deum fiducia, sine qua omnes pauores conscientiæ, omnes lacrymæ sunt irritæ & prophanæ. Obserua quam sit periculosa illa mundi de religione negligentia, quæ ad postremum desperationem affert. VOCABVLVM μετάνοια, hoc solo loco in nouo Testamento, pro pauoribus conscientiæ, sine fide & conuersione ad Deum accipitur. Doluit quidem Esau, sed non est ad Deum conuersus. Quare duplex dolor obseruandus est. Nam est dolor mundi, & dolor secundum Deum. 2. Corinth. 7. Dolor mundi est, cum homo, vel amissis terrenis angitur, vel alieno bono tristatur, vel vnius pœnæ impendentis metu solicitatur. Talis fuit dolor Cain, Esau, Achitophelis, Saulis, Iudæ, Iuliani. Dolor secundum Deum, est cum homo non tam ob pœnam, quam ob culpam dolet: videlicet, quod clementissimum patrem Deum offenderit, & habet fidem coniunctam, qua statuit peccatum remissum esse. Talis fuit dolor peccatricis Lucæ 7. & est omnium qui vere in Deum credunt.

Non accessistis ad tractabilem montem, & accensum ignem, & turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum, & vocem verborum, quam qui audiuerũt, petierunt, ne sibi adderetur verbum. Non enim ferebant quod dicebatur: & si bestia tetigerit montem, lapidabitur, aut iaculo configetur, & ita terribile erat quod videbatur: Moses dixit, exterritus sum & tremefactus.

Tertia huius capitis pars est, qua etiam superiora confirmantur, Instituit autem hic collationem legis & Euangelij, à circumstantijs petitam. Vt autem hic locus clarius excutiatur, primum sensum simpliciter videamus, Deinde membra particulatim excutiamus. SENSVS ergo hic est: Gloria Dei illustrior est in Euangelio, quam in lege: & Euangelium est amabilior doctrina, quam lex, Ergo decet Euangelium non profane contemnere, sed pie amplecti, & exosculari. MEMBRA collationis sunt duo: quorum prius est de lege: Alterum de Euangelio, plures habens circumstantias. Membrum de lege habet quatuor circumstantias: locum, signa testantia præsentiam Dei, vocem Dei loquentis, & trepidationem populi, exhorrescentis ad vocem Dei. Hæc omnia typus fuerunt perpetui effectus legis in hominibus. PRIMA circumstantia loci est, nempe montis Sinai, quem tangibilem, hoc est, terrenum per metalepsin vocat: quo significatur, quod terrores legis pertineant ad terrenos homines, hoc est, non fide iustificatos. Tantisper enim legis onus premit hominem, donec manu Christi tollatur, quod fit, quando CHRISTVS fide induitur. SECVNDA CIRCVMSTANTIA, varia complectens signa, primum, arguit totum humanum genus ob peccatum. Nam terrores & minæ, ad reos pertinent, Deinde, docet legem diuina niti autoritate, Vnde & tertium sequitur, immotam voluntatis Dei regulam esse, hominemque debere vitam suam ad istam regulam componere. Docet & hæc circumstantia, de perpetuo vsu legis, qui est terrere conscientias, & turbare propter violatam hanc normam iusticiæ diuinæ. TERTIA circumstantia, est vox Dei loquentis: quæ non solum testatur de lege, quod diuina sit, verumetiam iustam Dei iram propter peccatum minatur. QVARTA circumstantia, est trepidatio populi, quæ significat agnitionem peccati, & testatur iustam iram iudicis. Quamobrem internuncio Mose vti cupit, cum non sustineat vocem diuinam. Porrò quod dicat Mosen exterritum fuisse, vel de populo intelligendum

dum est, cuius personam sustinuit Moses, vel de ipso Mose (tametsi hæc verba de Mose non leguntur in Exodo) Vnde monemur, quod vel sanctissimi homines, non possunt se excusare coram tribunali Dei, quin iure sint damnabiles.

Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei viuentis, Ierusalem cœlestem, & multorum millium angelorum cōuentum, & Ecclesiam primogenitorum, qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium Deum, & spiritus iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum, & sanguinem aspersionis meliora loquentem, quam Abel.

Secundum hoc membrum est collationis institutæ, continens circumstantias, quibus Euangelij maiestas & eminentia supra legem extollitur. PRIMVM igitur opponit locum loco, hoc est, montem Sion monti Sinai, Vt enim ex monte Sinai prodibat lex terrens, Ita ex monte Sion (iuxta vaticinium Esa: Ex Sion exibit lex & verbum Dei de Ierusalem) prodibat lætum illud reconciliationis verbum, quod est Euangeliū. DEINDE Sinai opponit ciuitatem Dei viuentis, quam interpretatur Ierusalem cœlestem, hoc est, Ecclesiam sparsam per vniuersum orbem. Tametsi enim hic in terris hospitatur Ecclesia, eius tamen ciuitas est cœlum, Vnde Paulus, Nostrum πολίτευμα est in cœlis, vnde expectamus saluatorem &c. Hæc circumstantia monet, ne cum Papistis Ecclesiam certo loco circumscribamus. Omnes enim qui Christum agnoscunt, & ex fide inuocant, huius ciuitatis cœlestis sunt ciues, imo domestici Dei, vt Paulus loquitur: qua sane gloria nulla alia maior esse potest. Ex quo æstimare licet, quantum sacrilegium committant, qui hanc Dei familiam turpiter peccandi consuetudine commaculant. DEINDE meminit conuentus angelorum, & castissimorum spirituum, qui in hac Dei ciuitate excubias agunt, Vnde monemur, cauendum esse, ne hos castissimos spiritus, nostris libidinibus & turpitudine offendamus. HIS addit Ecclesiam primogenitorum, hoc est, sanctorum Patriarcharum, quos quoniam ante nos à matre Ecclesia in ciuitate illa sancta nati sunt, hoc honoris titulo appellat. HIS adiungit spiritus, hoc est, animas beatorum, quod sane idem est cum eo quod paulò antea præcessit, nisi quod hic etiam complectatur animas sanctorum qui post exhibitum Christum mortui sunt. PRÆTEREA iusti iudicis mentionem facit, idque duplici de caussa, Primum enim id facit, vt nos consoletur in medijs huius vitæ ærumnis qui habemus iudicem, qui tandem caussam pauperum & afflictorum iudicaturus est, Deinde vt inijciat nobis diligentiæ studiū, in formandis moribus, ne iustum offendamus iudicem. VERVM ne iudicis mentio nos prosternat, addit mediatorem Iesum, qui suo sanguine aspergit nostras conscientias, & eas abluit à mortuis operibus, quando vera fiducia in ipsum recumbimus. POSTREMO loco collationem sanguinis Christi, & sanguinis Abelis opponit, & vtrunque dicit clamare, sed sanguinem Christi meliora sonare, Siquidem sanguis Abel clamans de terra, loquebatur vindictam, Ita enim Dominus ait, Vox sanguinis fratris tui clamat ad me, At Christi sanguis de cruce clamans, pacem loquitur & reconciliationem, seu, vt Bernardus ait, clamat in cordibus piorum remissionem peccatorum.

Videte ne aspernemini eū qui loquitur.

Hæc tertiæ partis huius capitis propositio est, quam supra in secundo capite propositam hic repetit: ad cuius declarationem tota disputatio superior de Christo referenda est. Hanc amplificat attentionis particula, videte, qua nobis in memoriam superiorem disputationem reuocat, vt cogitemus, quantus sit ille quem iubet nos audire. Non aspernari, est amplecti Christum, eique ex fide obœdire.

Si enim illi non effugerunt, qui auersabantur eum, qui super terram oracula reddebat: multo magis nos, si eum qui de cœlis est auersamur.

Ratio propositionis gemina, prior à collatione personarum Mosis & Christi: Posterior à pœna, vtraq; à minori ad maius progreditur. Moses fuit audiendus, qui de terra fuit, hoc est, qui homo tamen erat, Multo igitur magis Christus audiendus est, vt qui de cœlo sit, verus Deus & verus homo. Aspernantes Mosis verbum, sunt puniti: multo igitur magis punientur Euangelij contemtores. Hæc breuis repetitio fuit argumenti, quod prolixius tractatum est supra, cap. 3.

Cuius vox concussit tunc terram, nunc autem denunciauit, dicens: adhuc semel ego mouebo, non solum terram, sed etiam cœlum.

Superioris argumenti amplificatio est, cuius hic est sensus, Cum lex dabatur in monte Sinai, Dominus concussit terram: sed Euágelij vox multo magnificentior est, quæ non solum terram, verumetiam cœlum concutit. Quare multo magis vox Euangelij audienda est. Testimonium hoc sumtum est ex secundo capite Haggai Prophetę vaticinantis de Christi aduentu & regno: in cuius aduentu commoti sunt cœlum & terra, propter varia & inaudita eius miracula, quæ cum virtute diuina & cœlesti fierent, ab hominibus terræ exaltabantur. Chrysostomus. Obseruanda Euangelij gloria, quæ nos in eius amorem rapere debet.

Quod autẽ adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem, tanquam factorum, vt maneant ea quæ sunt immobilia.

Ex verbis Prophetæ collationem infert inter creaturas & regnũ Christi. Creaturæ quidem concutientur & transmutabuntur in meliorem statum. Regnum autem Christi, quod hic immutabilitatis nomine designat, manebit inconcussum.

Itaq; regnum immobile suscipientes, habemus gratiam: per quam seruimus placentes Deo, cum metu & reuerentia.

Conclusio est proximæ exhortationis, cuius hic est sensus: Quando recipimus verbum Christi, recipimur in ipsius æternum regnum, in quo est fauor Dei, in quo verus Deo præstatur cultus, cum metu & reuerentia. Obseruetur, quod extra regnum Christi, nullus Deo cultus præstari possit. Nam quicquid non est ex fide, quæ in sola Ecclesia est, non potest placere Deo, vt cultus. Est igitur ingens thesaurus regni Christi, quod in eo sit vera colendi Deum ratio.

Est enim Deus noster ignis consumens.

Hæc comprobatio conclusionis est, sumta à iusticia Dei, & officio iusti iudicis, videlicet, quod sit vindex scelerum, Id quod imagine pulcerrimè expressit. Vt enim ignis admotam materiam vrit & consumit: ita Deus punit eos qui suæ voci non obœdiunt.

CAPVT XIII.

Summa Capitis decimitertij.

Pietas operibus bonis exerceatur, fides retineatur: ac vnusquisque gloriæ Dei ornandæ, vita, precibus, voto ac omni beneficiorum genere studeat.

Ordo & partes Capitis decimitertij.

Ordo huius capitis plane est arbitrarius. Congerit enim Apostolus multas propositiones paræneticas, veluti aphorismos quosdam, quibus vita Christiana continetur. Vt tamen aliquem ordinem huius capitis habeamus, in sex partes illud distribuam. Prima continet multas propositiones exhortantes ad varia pietatis officia. Deinde, vt pro se orent petit. Tertio, votum additur, quo optat Apostolus, vt Deus Hebræos in probitate & pietate conseruet. Quarto, subiungitur supplex petitio, vt Hebræi hanc exhortationem boni consulant. Quinto, commendat Hebræis Timotheum, qui hanc Epistolam ad ipsos pertulit ex Italia. Postremo loco Epistolam salutationibus claudit.

EXEGESIS DECIMITERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

CARITAS fraternitatis maneat.

Hæc propositio exhortatoria, iure primum locũ tenet. Est enim caritas officio-

officiorum omnium, quæ nobis inuicem debemus, fons & scaturigo. Vtitur autem hic significantibus vocibus. Primo loco Caritatem nominat, quæ est affectus cordis, ex fide manans, quo homines amanter complectimur, propter Deum. Hic affectus, quia est inuisibilis, debet proximo voce, manu, atq; adeo omni officiorum genere ostendi, Deinde, Fraternitatem, abstractum pro concreto ponit, vt cogitatio communis eiusque arctissimæ copulæ, nos cum ad amorem cordis, tum ad operis exhibitionem excitet. Porro Fratres se mutuo compellarunt Christiani in primitiua Ecclesia, idq; quatuor de caussis. PRIMA, quia agnouerunt se eiusdem cœlestis patris filios esse in Christo: sicuti & Dominus ipse ait, excitatus à mortuis: Ascendo ad Deum meum, & ad Deum vestrū: ad patrem meum, & ad patrem vestrum.
10 Idem vult, cum iubet nos orantes dicere: Pater noster qui es in cœlis. Quomodo autem hæc noua generatio fiat, explicat Iohannes, cum ait, Dedit eis potestatem, vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Vt ergo credentes filij Dei sunt, Ita & fratres inter se censentur. SECVNDA, quod se agnoscant Christiani esse eiusdem matris Ecclesiæ filios, vt qui in Ecclesia concepti & nati sint, ex semine immortali, quod est verbum Dei. TERTIA, est mutuus affectus Christianorum inter sese, & summa illa storga, & vere fraterna, qua veri Christiani se mutuo complectuntur. QVARTA, vt hac appellatione dulcissima discrimen facerent inter Christianos & alios: quos extraneos & Paganos vocant. Nam vt pij pars sunt familiæ Dei: Ita impij profani habentur, vt qui in sacratissimum templum Dei intrare prohibeantur. TERTIA vox est, Maneat, qua significatur, quod caritas erga fratres, non de-
20 beat esse ad horam, sed perpetuo durare, ac indies magis magisque crescere.

Hospitalitatis nolite obliuisci. Hæc exhortatio ad hospitalitatem, tempore quo hæc scripsit Apostolus, admodum necessaria fuit, sicuti & nunc est. Nam vt olim Ecclesiæ membra suis sedibus propter confessionem doctrinæ eiecti sunt: Ita & hodie multi, propter persecutionem Papisticam, coguntur proprias ædes relinquere, & misere exulare. Hæc hospitalitas caritatem fraternam monstrat, cum erga ignotos & pauperes, ipsa caritas fraterna se benignam præbet. Vnde & Petrus caritati mutuæ hospitalitatem adiungit, & Paulus inter attributa Episcopi hospitalitatem nominat. Vocabulum quo hic vtitur Apostolus, φιλοξενία, proprie significat
30 affectum, quo amanter & benigne hospites complectimur.

Per hanc enim inscij quidam angelos hospitio exceperunt. Ratio exhortationis ad hospitalitatem, sumta à præmio. Intelligit autē hoc loco Apostolus, Abraham & Loth, qui præmijs ornati sunt, adeo quod etiam nescientes receperint angelos, arbitrantes eos pauperes hospites fuisse. Vnde Albinius: hospitalem domum angeli ingressi sunt, clausas hospitibus domos ingressus est ignis. Magnum est, angelum recipere, sed maius, pauperem Christianum, in quo Christus per fidem habitat, comitatus multis angelorum legionibus. Qui igitur claudit misero exuli domum suam, maxime impius est. Christum ac angelos cum
40 Sodomitis excludit. Verum si hæreticam doctrinam fouet peregrinus perniciosam familiæ tuæ: obtempera Iohanni Apostolo, qui in sua secunda Epistola in hanc sententiam ait: Si quis hanc doctrinam non affert, ne receperitis eum in domum, nec aue ei dixeritis.

Mementote vinctorum, tanquam simul vincti, & afflictorum tanquam & ipsi in corpore morantes. Vt eo acrius vrgeat Hebræos, ad officia caritatis præstanda, monet calamitatem fratrum communem censendam esse. Vt enim alij in corpore morantes, duriora sunt experti: ita & nobis eadem metuenda sunt. Impij ebrij suis voluptatibus, perpetuam fore felicitatem suam existimant, nihil cogitantes de Dei iudicio. Contra
50 vero, pius ad vtramque fortunam se componit, Benedictionem Dei & felicem successum cum gratiarum actione accipit, & crucem cogitat ceruicibus suis imminere, donec in hoc mundo sibi peregrinandum est. Vnde illud, quod Ambrosio asscribitur, semper in animo circumfer: AVT sumus, aut fuimus, aut possumus esse, quod hic est. HVC & illud Senecæ pertinet. QVEM sæpe transit casus, aliquando inuenit idem. Hoc quam verum sit, quotidiana experientia testatur, quæ nos merito timoris Dei admonebit, & seriæ inuocationis, quæ duo omnibus ærumnis opponi debent.

Honorabile coniugium in omnibus, & thorus immaculatus. Vt à scortatione & adulterio dehortari possit efficacius, collationem instituit

instituit inter ordinationem diuinam, & turpitudinem ordinem Dei horribiliter vastantem: atq; remedium contra impuritatem à Deo donatum proponit. Est autem hoc singulare præconium coniugij, quod opponendum est iudicijs omnium hominum,& diabolorum. Continet autem hoc præconium plurimas admonitiones. PRIMVM enim testatur, coniugium esse ordinationem Dei, Vnde sequitur, diuersissimum esse à confusione Diaboli. DEINDE inuitat Apostolus omnes ad hoc sanctum remedium: ne quis se polluat contra ordinationem Dei, & se ipse inuoluat laqueis diaboli. TERTIO, Spiritus sanctus in Apostolo præuidens doctrinam dæmoniorum, de prohibitione coniugij, in certis hominum ordinibus: hanc Dei ordinationem omnibus esse concessam aperte pronunciat. Ita enim ait: Honorabile est coniugium in omnibus, hoc est, inter cuiusuis ordinis homines. QVARTO, vt anteuertat eorum obiectionem, qui impurum cœlibatum præferunt matrimonio, prætextu fictæ castitatis, definit coniugium esse thorum immaculatum, id est, castum. Ex hisce admonitionibus colligamus, officium coniugum esse, hac ordinatione Dei cum timore & reuerentia vti, in gloriam Dei, qui se autorem coniugij esse testatur.

Fornicatores autem & adulteros iudicabit Deus.

Vt coniugium extulit, ita iam ordinationis diuinæ confusionem, videlicet scortationem & adulterium reprehendit, proposita pœna, quam Deus aliquando irrogaturus est suæ ordinationis violatoribus. Etsi autem omne iudicium, quod exercet magistratus, iuxta leges non dissentientes à lege naturæ & decalogo,iudicium diuinum dicitur: tamen hic non sine graui caussa pronunciat, Deum fore iudicem & vltorem violatæ suæ ordinationis, etiamsi magistratus ciuilis non rite defungatur suo officio. Habet igitur hæc sententia tacitam reprehensionem magistratus ciuilis, qui vagas libidines sinit impunitas, ac si dicat: Etsi magistratus conniuet ad ista scelera, & non exercet iudicium Dei sibi commissum: non tamen propterea impuritas ista erit impunita. Deus enim ipse, vt summus iudex,hanc suæ ordinationis contumeliam seuere aliquando puniet, in omnibus ijs, qui non vera pœnitentia ad ipsum conuertuntur. QVANTA autem sit turpitudo scortationis & adulterij, Paulus 1. Cor. 6. sex grauissimis argumentis ostendit. EXEMPLA pœnarum horum flagitiorum, non in scriptura tantum sacra, verumetiam in Athenæo & Aristotele plurima recitantur: quorum plæraq; Philippus in tractatione de coniugio recitat. HOC ergo dictum Apostoli, & cogitatio pœnarum tanquam tuba sonet in auribus nostris, qua noster Imperator Christus nos à castris Satanæ auocat.

Sint mores sine auaritia.

Quia auaritia timorem & fiduciam Dei excutit, monet eam fugiendam esse. Auaritia vitium, cum Philosophis sanioribus, tum Prophetis & Apostolis semper infame fuit & execrabile. Philosophi tres formas auaritiæ faciunt. PRIMA est, auaritia in faciendis sumtibus necessarijs, quæ est eorum, qui in summa rerum affluentia sordide & immunde viuunt. Quare & Sordities dicitur hæc forma: de hac. Horatius in primo sermonum:

Vuidius quidam (non longa est fabula) diues
Vt metiretur numos, ita sordidus, vt se
Non vnquam melius seruo vestiret: ad vsq;
Supremum tempus, ne se penuria victus
Opprimeret, metuebat: at hunc liberta securi
Diuisit medium fortißima Tyndaridarum.

SECVNDA forma auaritiæ, est in dando. Cum autem nihil damus, aut minus quam oportet, hæc forma proprie Tenacitas dicitur. Qualis fuit diuitis purpurati in Euangelio, qui Lazari pro foribus iacentis non respexit ærumnas: cuius pœna nos cautiores reddat. TERTIA forma, est in accipiendo, & est nimium acquirendæ pecuniæ studium, græce φιλαργυρία, de qua hic Paulus potissimum loquitur. De hac Salustius: Auaritia semper infinita & insatiabilis est, quæ nec copia nec inopia minuitur. Idem, Auaritia pecuniæ studium habet, quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi veneni malis imbuta corpus animumq; virilem effœminat. Non ergo præter caussam Syracides ait: Auaritia est lignum offendiculi, id est, occasio ruinæ: & Paulus auaritiam idololatriam nominat, Auarus enim, suas omnes cogitationes in pecunia acquirenda & obseruanda sitas habet, non fretus promissionibus diuinis.

Contenti præsentibus.

Quia hæc vita opus habet sustentatione

tione necessaria, modum cupiditati præscribit, nimirum,vt præsentibus, hoc est,honeste partis sine diffidentia & iniuria aliorum simus contenti, id est,nobis satis esse præsentia putemus, abstinentes ab alienis. Commendatur nobis hoc loco magnanimitas in recto pecuniæ & facultatum vsu, vt siue abundemus siue penuriam patiamur, contenti simus. Id quod Paulus se didicisse ad Philippenses scribit. Huc regula Dauidica pertinet: Spera in Domino, & fac bonum, & inhabita terram, & victum quære honeste.

Ipse enim dixit: non deseram neque derelinquam.

Cõfirmatio à promissionibus Dei, seu prouidentia Dei,qui suos non deserit, nec sinit perire. Sed qua ratione quod dictum est vni, nempe Iosuæ, successori Mosis, accommodatur omnibus: præsertim cum illic agatur de peculiari vocatione Iosuæ,& de fauore,quo Deus se pollicetur complexurum ducem sui populi, videlicet, quod Deus velit assistere Iosuæ duci populi sui, sicut astitit Mosi, qui eduxit populum de terra Ægypti. VT autem hæc accommodatio recte intelligatur, duæ sunt regulæ in primis obseruandæ. PRIMA, quia Deus non est προσωπολήπτης, sed æqualis omnibus, iuxta regulam suæ iusticiæ. SECVNDA, Personales promissiones, etsi in specie ad certos homines pertinent, tamen in genere recte accommodantur omnibus, seruata conditione,quam promissio requirit. Vt ergo Deus in specie promittit Iosuæ defensionem in sua vocatione: ita in genere promittit tibi & mihi, quod non velit nos in nostra vocatione derelinquere, modo in eius promissionibus per fidem acquiescamus.

Ita vt confidenter dicamus: Dominus mihi adiutor, & non timebo, quid faciat mihi homo?

ἐπινίκιον, proueniens ex fidei certitudine, quam Paulus πληροφορίαν vocat: sumtum est autem hoc dictum ex Psal. 18. Quia autem Psalmus, ex quo depromtum est hoc testimonium, loquitur de Christo, & eius regno, satis clarum est, quod hæc fiducia de præsentia Domini alentis nos, pertineat tantum ad ciues regni Christi, hoc est, Ecclesiæ. Alij enim qui sunt extra hoc regnum, hoc est, qui viuunt sine pœnitentia, nequaquam possunt iuste gloriari, de Dei præsentia & defensione, sed magis eorum est, metuere seuerum & iustum iudicem: vt qui innumeris ipsius beneficijs non promoueantur ad gratitudinem & gratiarum actionem.

Memẽtote ducum vestrorum qui vobis locuti sunt verbum Dei, quorum intuentes exitum conuersationis imitamini fidem.

Quia non solum regulis seu præceptis docemur, verumetiam exemplis, in quibus regulæ quasi pictæ demonstrantur, atq; ideo efficacius monent, quam sola præcepta: Iubet Apostolus, vt Hebræi intueantur fidem, conuersationem & exitum suorum ducum, qui ipsis locuti sunt sermonem Dei. DVCES hoc loco non solum Apostolos intelligit, verumetiam qui alios docendi munere inter Hebræos functi sunt. Quæ appellatio cum ministros Euangelij,tum eorum auditores monet sui officij. Vt enim piorum pastorum est, gregem ducere, doctrina sacra, fide sincera, conuersatione sancta,patientia vera, & constanti perseuerantia vsq; ad finem. Vnde Lactantius: Quomodo poterit excusatio amputari, nisi vt qui docet, faciat quæ docet, & sit quasi præuius, & manum porrigat secuturo. Item, debet perfectus Doctor & docere præcipiendo, & confirmare faciendo. Habere enim non possunt quæ doces firmitatem: nisi ea prior feceris, quia natura hominum procliuis in vitia, videri vult non modo cum venia, sed etiam cum ratione peccare. Item, qui aliter viuit quam docet, doctrinæ suæ fidem detrahit: Ita auditorum erit vestigijs Ducum suorum insistere, cum in doctrina tum in moribus. Verum qui existimant se perfunctos esse suo officio, quando verbum publice docuerunt, & non statuunt se exemplaria doctrinæ, seipsos sua voce condemnant, Ac perinde faciunt,atque architecti arcæ Noe,qui extructa arca per quam Noe cum suis saluus euasit,misere periere in diluuio. PORRO imitatio moralis duplex est, vna laudabilis,altera viciosa. Laudabilis est,cũ recta ratio verbo Dei illuminata, imitationem suadet: vt cum fidẽ in Abrahamo & obœdientiã nobis imitandam proponimus. Quomodo autẽ laudatorũ hominum exempla imitanda sunt,monet Apostolus cum inquit: Estote imitatores mei,sicut ego Christi. Sunt autẽ duo in sanctis præcipue imitanda, videlicet, fides & opera,cum fidẽ imitamur Abrahæ,iustificamur: cũ opera imitamur Abrahæ,iusti declaramur. Viciosa imitatio triplex est, videlicet inepta,scelerata,& superstitiosa. Inepta, cũ non virtutes hominũ,sed gestus quosdã ridicule imitamur. Scelerata imitatio, est cum hominũ vitia nobis imitanda proponimus,excusantes nos aliorũ exemplis,vt si quis ebrietatẽ Noe, periuriũ Petri, adulte-

adulterium Dauidis imitari velit. Hæc imitatio vt est pessima, ita & vsitatissima. Est enim publica consuetudo, violenta quædam tempestas, quia & facile patimur à multitudine nos huc illuc abduci, & quod vsu receptum est quisq; rectum ac licitum esse putat, nempe, vt porci alij ex alijs pruriginem contrahunt: nec vlla deterior est, vel magis sontica contagio, quam ex malis exemplis. Quare recte dictum est ab Agapeto, Consuetudo malorum, nequitiæ pabulum est, Superstitiosa imitatio est, cum religionis gratia, superstitiones Monachorum & Eremitarum, aut etiam aliorum nobis proponimus imitandas.

Iesus Christus heri & hodie, idem est etiam in secula.

Ratio retinendæ fidei hæc vnica est, Si perstiterimus in fundamento, nempe Christo, qui semper sibi similis est. Quemadmodum enim olim suis affuit, ita & hodie, & in perpetuum, omnibus, qui conuertuntur, aderit. Bernhardus hunc locum sic explicat: Hesternum quidem ab initio seculi vsq; ad Dominicã ascensionẽ: Hodiernũ vero diem exinde vsq; ad seculi consummationem. Æternum intellige, post communem omnium resurrectionem. Chrysostomus vero hoc modo: Heri, omne præteritum tempus notat, Hodie, & tempus præsens & futurum, quod est infinitum. Cum itaq; vnus idemq; sit Christus semper, semper quoq; fuit, est, & erit, eadẽ Euangelij vox, eadem fides, eademq; salutis consequendæ ratio. Etsi pro temporum conditione in ceremonijs & sacramentis facta est quædam mutatio, Vt enim sacramenta vetera Christum venturum significabant, ita sacramenta noua Christum exhibitum esse testantur. Obseruetur hic testimonium, de Christi diuinitate, & perpetua eius prouidentia, qua suis prospicit.

Doctrinis varijs & peregrinis ne circumferamini.

Hæc exhortatio à superiori fluit. Si enim Christi doctrinam statuimus fixam, & immotam esse, sequitur alias doctrinas cum Christi verbo pugnantes, deserendas esse. Hæc exhortatio in primis necessaria est, idq; propter multas caussas. PRIMVM enim Satanas, hostis humani generis, iuxta parabolam Euangelicam, mittit sua zizania in agrum Domini, quibus suffocare conatur bonum illud semen, quod ipse paterfamilias in agrum iecerat. Hoc quam verum sit, & quantum damnum afferat mundo, omnium temporum historiæ docent. Cuius rei nos merito admonere deberet lapsus primorum parentum, & nostra ipsorum miseria. Nam hæc mala inde manarunt, quod primi nostri parentes audiuerunt Diabolum, cuius doctrina euersi sunt, & damnati cum sua posteritate. DEINDE, quia ratio humana non capit per se ea quæ sunt Dei, ideo facilius seducitur peregrina doctrina, idq; potissimum si videatur congruere ad captum humanum. Hoc modo omnia regna, quæ hodie sub Turca sunt, in Mahometicos furores sunt præcipitata. PRÆTEREA, quia sunt pauci & contemti, qui veram Euangelij doctrinam profitentur, multi fiunt transfugæ, in castra hostium se recipientes, offensi scandalo paucitatis credentium, & crucis Ecclesiæ. ADHÆC, quia multi non pauca vident certamina quotidie in Ecclesia crescere, paulatim labuntur in Epicureismum, atq; omnẽ religionem salse derident: quales sunt hodie plæriq; Cardinales, & multi politici homines. PROPTER has caussas, & alias quas omitto, est hæc admonitio Apostolica obseruatione dignissima. VT autem in doctrina pura maneamus constantes, facit acre & diligens cœlestis doctrinæ studium, sobria cogitatio caussarum certitudinis doctrinæ Ecclesiæ, seria inuocatio, sancta vita &c. nam vbi hæc assunt, Spiritus sanctus corda magis magisque obsignat. vt enim in pietatis exercitijs facimus incrementa, ita Spiritus sancti virtute roboramur, vt stemus immoti, aduersus omnes insultus Diaboli.

Optimum est enim gratia stabilire cor, non escis, quæ non profuerunt ambulantibus in eis.

Ratio à collatione effectuum contrariorum. Christi doctrina gratiam prædicat, qua cor spiritualiter stabilitur in salutis cursu: peregrina doctrina, videlicet, de ciborum mundorum & immundorum discrimine, vt superstitionem alit, ita ignorantiam Christi parit, dum homo in elementis externis & ceremonijs hæret, ac in eis cultum Dei ponit. Nam ambulare in cibis, est superstitiose discrimen ciborum retinere: ac in eo discrimine cultum Dei ponere. Sic omnem ceremonialem cultum (nam specie vna quam ponit, vniuersum genus comprehenditur per Synecdochen) spirituali cultui opponit, & vt illum abrogat vt inutilem, ita hunc requirit vt Deo gratissimum, ac hominibus salutarem. QVID? an non Deus mandauit ipse ceremonialem cultum? Mandauit quidem, sed illi tempus præstituit, videlicet, vt aduenient & exhibito Christo cessaret. Deinde, notandum

dum eſt diſcrimen inter præcepta Dei, nam alia per ſe ſpectanda ſunt, alia propter aliud, Lex iubet, vt colamus Deum ex fide, ac veneremur. Deinde, vt benefaciamus proximis. Hæc pergrata ſunt Deo, & per ſe requiruntur. Lex de diſcrimine ciborum, dierum, ſacrificiorum, & cætera, aliter ſe habent, ſunt enim ceremoniæ exercitia, quæ non requiruntur per ſe, ſed propter aliud, videlicet, vt in ijs populus ſeſe ad pietatem exerceat, confirmet fidem ſuam, magis magiſq; ſeſe in puro Dei cultu contineat. verum cum fides non adeſt, & ſpiritus non excitatur ad pietatem, ceremoniarum obſeruationes plane ſunt Deo abominabiles. ATQVE hæc ratio eſt, cur Dominus apud Eſaiam cap. I. reijciat iſtas ceremonias, quæ tamen ab ipſo inſtitutæ erant. Quorſum (inquit) multitudo ſacrificiorum veſtrorum? dicit Dominus. Item, ne pergatis adducere oblationem vanitatis: incenſum eſt abominatio mihi. ET Pſal. 50. Nunquid comedam carnem taurorum, aut ſanguinem hircorum bibam? Sacrifica Deo laudem, & redde altiſsimo vota tua. ET Micheas cap. 6. Nunquid complacitum eſt Domino in millibus arietum? Quaſi diceret, minime. Et paulo poſt ſubijcit idem Propheta, indicabo tibi ô homo, quid ſit bonum, & quid requirat Dominus à te, vtiq; facere iudicium, diligere pietatem, & ſolicite ambulare coram Deo tuo. EX his perſpicuum eſt, ceremonias per ſe non eſſe cultum Dei, imo damnari à Deo, quando ſeiunguntur à fide. Nam fides quaſi anima eſt omnium ceremoniarum, ſine qua omnino mortuæ ſunt, & plane Deo abominabiles, tametſi ab ipſo inſtitutæ ſunt. Ex his etiam palam eſt, quam ſint abominabilia ſacrificia Ethnicorum, offerentium humanas hoſtias, exemplo (vt volunt) Patriarchæ Abraham.

Habemus altare, de quo edere non habent poteſtatem, qui deſeruiunt tabernaculo.

Allegorica probatio. Altare Chriſtum, tabernaculum carnem & externa omnia, vt ſunt ceremoniæ Moſaicæ, & humanæ traditiones, ſignificat. Senſus igitur eſt: qui carni ſeruiunt, hoc eſt, qui externis ceremonijs occupantur, non poſſunt eſſe Chriſti participes. Hoc clarius indicat Paulus alibi: Si circumcidamini, Chriſtus vobis nihil proderit. HIC locus, vt aperte euertit legale ciborum & dierum diſcrimen, atque adeo omnem ceremonialem cultum: ita manifeſtiſsime eorum taxat errorem, qui traditiones humanas cum opinione cultus Eccleſiæ Dei obtrudunt. SI quis autem obijceret, iſta dici ab Apoſtolo, non aduerſus traditiones humanas, ſed aduerſus Moſaicos ritus, Chriſti aduentu abolitos, Reſpondeo, Apoſtolum noſtrum ab ipſa Euangelici cultus natura argumentum petere: Quod multo maiorem vim habet, ad euertenda quæcunq; homines ſunt commenti, quam ea quæ Deus olim ſuis legibus ſanciuit. Plane enim abſurdum eſſet, ſentire Moſis iugũ, ideo nobis ademtum eſſe, vt Papiſtæ nobis multo grauius & iniuſtius imponerent, vt quod Chriſti meritum funditus euertat. Quid enim aliud faciant humanæ ἐθελοθρησκείαι, dum Chriſti ſanguini adiunguntur, imo præponuntur. Monet igitur hæc Allegoria, vt nos totos regendos verbo committamus, & non pendeamus ex ceremonijs, aut vllis externis rebus.

Quorum enim animalium infertur ſanguis pro peccato in ſanctuarium per ſacerdotem, eorum corpora cremantur extra caſtra.

Confirmatio allegorica, à ritu veteri, qui deſcribitur Leuit. quarto, & ſæpe alias. Senſus autem hic eſt: Sicuti Leuitæ nihil guſtarunt de ſacrificio, quod efferebatur extra caſtra: Ita exhibito Chriſto, qui ei ſeruiunt, abſtinebunt à ceremonijs Moſaicis, quarum vſus fuit in tabernaculo.

Propter quod & Ieſus, vt ſanctificaret per ſuum ſanguinem populum, extra portam paſſus eſt.

Idem ſignificatum eſſe loco, in quo Chriſtus crucifixus eſt, monet. Crucifixus eſt ergo extra portam, vt ſignificetur ceremoniarum abolitio. Nam iſto facto ſignificatur, Chriſti ſacrificium diuerſum eſſe ab ijs, quæ ceremonijs peragebantur. Hoc loco obſeruetur regula de vſu allegoriarum: Quod tum demum allegoriæ pondus habeant, quando facem cœleſtem præeuntem habent. Hoc eſt, quando euidenter res quæ illis ſignificantur alijs ſcripturæ teſtimonijs confirmari poſſunt. Si quando ergo Papiſtæ vrgent allegorias, contra analogiam fidei, eas intrepide reijciamus, vt commenta Diaboli.

Exeamus igitur ad eum extra caſtra, improperium eius portantes.

Concluſio exhortatoria, cuius ſenſus hic eſt. Relictis varijs & peregrinis

egrinis doctrinis, relicto delectu ciborum, atq; relicto ceremoniarum apparatu & pompa, sequamur Christum extra castra, non respicientes ad legales ceremonias, sed ad crucem ipsius: cuius nos quoq; participes esse oportet.

Non enim hic habemus manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.

Comprobatio est conclusionis à conditione Ecclesiæ noui testamenti: Non habemus hic manentem ciuitatem, hoc est, Ierusalem terrestris ad nos non pertinet: igitur nec iure ipsius nobis vti licet. Quare cum ciuitate exclusi sumus cum Christo, relinquamus ciuitatem cum suis ritibus & ceremonijs, & quæramus promissam, nempe cœlestem Ierusalem, ac iuxta eius leges in vera pietate viuamus.

Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, hoc est, fructum labiorum confitentium nomini eius.

Dixit nos ciuitatem inquirere futuram, in qua Christus est: nunc hostias offerendas docet, non quales Leuiticæ erant, sed quæ cum ciuitatis statu congruunt. Cum ergo ciuitas spiritualis est, par est vt hostiæ etiam sint spirituales. Harum hostiarum seu sacrificiorum duo genera facit. Quorum prius ad Deum, immediate, Alterum ad homines, sed propter Deum refertur. Ad Deum pertinet hostia laudis, quæ est fructus labiorum, ex fide confitentium nomini Domini. Hoc genere hostiarum occupari oportet omnes, quotquot extra castra Christum sequuntur.

Beneficentiæ autem & communicationis nolite obliuisci: talibus enim hostijs placetur Deo.

Alterum hostiarum genus, quod vocatur beneficentia erga proximũ. Huius generis tot sunt formæ, quot sunt caritatis officia, ex fide profecta. Rationem præcepti subijcit, à proprio sacrificij, quod est Deo placere. Vetus versio habet, talibus hostijs promeretur Deus, sed perperam, nam εὐαρεστεῖται, qua voce Apostolus hic vtitur, est bene placere, seu gratum esse Deo, ita vt Deum veluti exhilaret. Vnde nos monemur beneficentiæ erga proximũ, quam tanti facit Dominus, vt ea se delectari testetur. VERVM ne cum Papistis hic hallucinemur, decepti veteri versione, obseruandus est ordo iustificationis, & sanctificationis. Iustificatio gratuita, quã fide obtinemus, sine qua nihil placet Deo, ordine præcedit: Sanctificatio sequitur, quæ nos iustos esse testatur, Vnde omnis obœdientia manans placet Deo, non ob dignitatem operis, sed propter personam, quæ iam fide reconciliata est. Huc illud Augustini pertinet: Bona opera non præcedunt iustificandum, sed iustificatum sequuntur. Falso igitur Papistæ hoc dictum Apostoli torquent contra totam superiorem doctrinam, de vnica hostia Christi, vt suam stabiliant expiatricẽ hostiam, ex operibus bonis conflatam.

Obœdite ijs qui præsunt vobis & subijciamini.

Requirit obœdientiam erga pastores & gubernatores Ecclesiæ: in qua obœdientia duo spectanda sunt, regula & finis. REGVLA sit vox Euangelij, contra quam si pastor iubet aliquid fieri, non est magis obtemperandum illi, quam Diabolo. Cornelius igitur recte beato Petro dixit: Omnes nos in conspectu tuo sumus parati audire omnia, quæcunq; tibi præcepta sunt à Domino. FINIS obœdientiæ duplex propositus est: prior, vt honesta & graui disciplina, politia Ecclesiastica gubernetur: Posterior, vt obtemperantes ministris Dei, consequamur promissam immortalitatis gloriam. Cum igitur Papistæ multum declamitant, de laudibus obœdientiæ, fateamur obœdientiam recte laudari, modo à regula & finibus proprijs non aberret.

Ipsi enim vigilant pro animabus vestris, tanquam rationem reddituri, vt cum gaudio hoc faciant, & non gementes: hoc enim non expedit vobis.

Ratio propositionis triplex. PRIMA ab officio pastorum sumitur: quod est habere curam suorum auditorum, pro quibus aliquando reddituri sunt rationem. Vnde duo colligenda sunt, Vnum, grauissimum & laboris difficultatisq; plenissimum esse pastorum officiũ, Alterum, quod supplicia ipsis immineant, si commisso sibi officio non rite persuncti fuerint, verum cum officium fecerint extra culpam sunt, nec imputabitur illis sanguis pereuntium.

Huc

Huc pertinet grauissima illa commonefactio apud Ezechielem cap. 3. Et tu fili hominis, speculatorem dedi te domui Israël. Audies ergo ex meo ore sermonem, & annunciabis eis ex me. Si me dicente ad impium: Impie morte morieris: non fueris locutus, vt se custodiat impius à via sua, ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem illius de manu tua requiram. Si autem annunciante te ad impium, vt à vijs suis conuertatur, non fuerit conuersus à via sua, ipse in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti. SECVNDA ratio sumitur ab honesto. Decet enim pios ita agere omnia, ne quid mali aut damni accedat alijs sua culpa. Ministri cum gaudio tum demum officium faciunt, quando auditores eorum indies magis magisque in omni cognitione & sensu (vt Paulus loquitur) incrementa facere videntur: Contra, gementes id agunt, si quando se nihil aut parum proficere suis laboribus & vigilijs animaduertunt. TERTIA sumitur à pœna, quam luent aliquando, qui se ministris Dei non subiecerint. Nam cum dicit: Hoc vobis non expedit, haud obscure significat pœnas imminere omnibus Euangelij contemtoribus, & contumacibus aduersus ministros Dei.

Orate pro nobis.

Ex eo quod petit Apostolus pro se preces fieri discamus tum demum bene cedere, quod agimus, si mutuis precibus iuuemur. Futuri enim euentus cum pendeant ex promissionibus Dei, & comminationibus, vere statuendum est, euentus respondere promissionibus Dei, Is promittit opem inuocantibus, igitur vere statuamus Deum affuturum inuocantibus, iuxta suum verbum. Obseruetur hoc loco, officium debitum auditorum Euangelij, erga ministros Ecclesiarum, quod est, pro ipsis orare Deum, vt ipsorum labores fortunet. Deinde obseruetur refutatio Stoici deliramenti de fato, quo omnia statuuntur immutabili necessitate fieri. Nam si preces piorum efficiunt, vt ministerium Euangelij melius procedat, certe falsum erit omnia necessitate immutabili fieri.

Confidimus enim, quod bonam conscientiam habemus, in omnibus honeste volentes conuersari.

Ratio cur cupiat Apostolus pro se preces fieri, videlicet, quod habeat bonam conscientiam, significans ijs demum salutares esse preces Ecclesię, quorum conscientia est bona. Etsi autem pro omnibus (iuxta præceptũ Pauli) est orandũ: tamen magnum discrimen est in effectibus orationis. Impij enim & non agentes pœnitentiam, suapte culpa non redduntur participes orationis Ecclesiæ, quantum ad bona spiritualia attinet, priusquam conuertuntur. Pij autem retinentes fidem & bonam conscientiam, participes sunt omnium bonorum spiritualium Ecclesiæ, & multum iuuantur mutuis precibus. HOC loco notetur pulcra definitio Bonæ conscientiæ, nam cum dicit Apostolus: Confidimus quod bonam conscientiam habemus, in omnibus honeste volentes conuersari, significat, quod bona conscientia in conuersis, sit desiderium cordis, quo conuersi cupiunt honeste in omnibus conuersari. Hæc proinde ordine ad Bonam conscientiam, quæ fundata est super Christo, requiruntur, atque adeo bonam conscientiam efficiunt. Primum, accusatio sui ipsius, in vera pœnitentia. Secundo, petitio & fiducia remissionis peccatorum. Tertio, conuersatio honesta. Quarto, bonum propositum, vt possis cum Dauide dicere: Inclinaui cor meum ad facienda statuta tua in æternum. VERVM vt maius excitetur in nobis studium conseruandæ bonæ conscientiæ, Fructus ipsius dulcissimos recitabo. Sunt autem hi præcipui. Primus, Obœdientia erga mandata Dei crescit. Secundus, Fides stabilitur. Tertius, Inuocatio accenditur. Quartus, Dona spiritualia augentur. Quintus, Voluptas quædam ex mandatorum Dei meditatione nascitur. Sextus, Triumphus spiritus super carne acquiritur. Septimus, Tranquillitas cordis augescit. Octauus, Consolatio in quouis ærumnarum genere percipitur. Nonus, Spes roboratur. Decimus, In mortis articulo victoriæ super morte & inferno fiducia, in Christo Iesu concipitur. Vndecimus & vltimus, Lætus fit ex hac vita in portum beatæ immortalitatis transitus. CONTRA vero Malæ conscientiæ hi sunt fructus pessimi in ijs qui fidem habuerunt, & iam eam peccatis contra conscientiam admissis extinxerunt. Primus, Mandata Dei vilescunt. 2. Noticiæ Dei fit iactura. 3. Inuocatio extinguitur. 4. Spes amittitur. 5. Caro triumphat super spiritu. 6. Peccatum recuperat amissum dominium, per suas concupiscentias. 7. Satanas amissa castra recipit. 8. ἀπαλγησία quædam & dedolentia crescit. 9. Mens reproba efficitur. 10. In mortis articulo desperatio sequitur. 11. Tristissimum fit vitæ æternæ naufragium. COGITATIO huius collationis bonæ & malæ conscientiæ, accendat animos nostros ad acrius studium bonæ conscientiæ, qua nullus thesaurus preciosior esse potest: & contra, nihil tristius mala conscientia.

entia. Proinde non temere à Cicerone, etsi profano scriptore, dictum esse putemus. Magna vis est conscientiæ in vtramque partem, vt neque timeant, qui nihil commiserint: & pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Non igitur frustra vulgo dici solet: Conscientia mille testes.

Amplius autem obsecro vos vt id faciatis, quo celerius restituat vobis.

Alia est ratio, cur pro se preces fieri cupiat Apostolus. Est autem argumentum sumtum ab vtili & commodo Hebræorum. Vtile enim erat Hebræis & commodum, præsentem suum doctorem audire. Nam inter viuam docentis vocem, & scriptionem permagnum est discrimen. Viua enim vox efficacius penetrat per aures in animos auditorum, & tenacius hæret. Vnde Hieronymus: Habet nescio quid latentis energiæ viua vox, & in aures discipuli de autoris ore transfusa, fortius sonat. Legatur prologus Hieronymi in vetus testamentum.

Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis pastorem illum magnum ouium, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, absolutos vos reddat in omni opere bono, ad faciendum eius voluntatem, efficiens in vobis quod placeat in conspectu suo, per Iesum Christum, Cui sit gloria in secula seculorum, Amen.

Hæc tertia pars capitis est, votum continens. Optat enim Hebræis incrementa pietatis, & omnis operis boni absolutionem. Vt autem hanc pericopam distinctius intelligamus, eam in quinq; partes retexam, quæ sunt, Prima, votum ipsum. Secunda, finis voti. Tertia, vnde facultas præstandi quod optat. Quarta, quomodo illa facultas communicetur homini. Quinta, finis omnium actionum, adeoque totius vitæ Christianorum. Prima pars, quæ votum continet, his verbis exponitur. Deus autem pacis, qui reduxit à mortuis, pastorem illum magnum ouium, per sanguinem testamenti æterni, Dominum nostrum Iesum Christum, absolutos vos reddat in omni opere bono. Hic habemus & à quo optet & quid optet. Optat à Deo, fonte omnium bonorum largissimo, hunc prædicat à pacis studio, vt qui pacem amet, pacem requirat, pacem faciat. Quare & nos inter nos concordes esse oportet. Deinde quomodo pacem faciat Deus exponit, videlicet, per mortem filij, qua nos sibi reconciliauit. Hæc reconciliatio æterna est, iuxta rationem fœderis ipsius sanguine Christi sanciti, & confirmati. Hunc vocat pastorem illum magnum ouium, vt qui per crucem perditas oues reduxerit, verbo & sacramentis, adeoq; suo spiritu reductas pascat, donec plenam liberationem seu redemtionem adduxerit. Quid optat? vt Deus absolutos reddat Hebræos in omni opere bono, ille enim incœpit, ille perficiet in audientibus & obtemperantibus Euangelio. SECVNDA pars de fine voti, qui est Facere Dei voluntatem, & quod illi acceptum est. Est autem Dei voluntas, vt in Christo Iesu plantati, fructificemus Deo, & opera nobis præcepta facere studeamus, vtq; nihil antiquius habeamus, quam totam vitam nostram ad normam voluntatis ipsius componere. Huc igitur respiciant pij, & non ad decreta hominum, quæ sæpe cum Dei voluntate pugnant. TERTIA pars, monstrat, quæ sit præstandi facultas, cum inquit, Efficiens in vobis, quod acceptum est in conspectu suo. Non igitur à nobis ipsis idonei sumus, sed omnis nostra idoneitas est à Deo. QVARTA pars, docet quomodo illa facultas contingat hominibus, cum inquit: Per Iesum Christum. Is enim fide indutus adest nobis, merito, & efficacia. Merito delet peccatum: Efficacia excitat in nobis motus congruentes spiritui suo, vestit nos sua iusticia, vt Deo placeamus, efficax in nobis est per suum spiritum, vt quæ grata sunt ipsi præstare valeamus. QVINTA pars, finē omnium actionum Christianorum indicat, cum inquit: Cui sit gloria in secula seculorum, Amen. Huc igitur omnes suas actiones referant, qui Christo serio nomina dederunt, vt Deum glorificent, mente, affectibus, voluntate, voce, & moribus.

Precor autem vos fratres, sufferte sermonem exhortationis. Etenim breuibus scripsi vobis.

Petit vt boni consulant hanc exhortatoriam Epistolam. Etsi autem maxima eius pars eaq; præcipua didascalica est: tamen exhortationē tantū vocat, ne videatur sibi plus illis sapere. Rationē addit à breuitate, quæ plærisq; grata esse solet.

Nostis fratrem nostrum Timotheum

Ex his apparet Timotheum fuisse solutum

solutum esse: cum quo, si celerius venerit, visam vos.

incarceratum, & rursum è carcere dimissum esse, quod Hebræis indicare Apostolus voluit, vt & ipsi gauderent liberatum esse tam insignem verbi præconem, & vt Deo gratias agerent, pro ipsius liberatione & incolumitate. Paulus solet Timotheum filium appellare, sed hic autor vocat ipsum fratrem, vnde coniectura est, aliquem ex discipulis Pauli, videlicet, Lucam, vel Clementem autorem fuisse huius Epistolæ.

10 Salutate omnes duces vestros, & omnes sanctos.

Salutationes sunt pia vota, quæ animos conciliare solent, & confirmare, eorum qui se coram compellare non possunt. Duplex est salutatio, aut enim absentes salutamus per literas vel nuncios, aut præsentes, idq; vel gestu corporis vel voce. Studium salutandi præsentes magnum erat Romæ, & inter magnos honores erat salutari. Inter præcipua vero officia salutare. Vtraq; res erat mire plausibilis & popularis. Crassus Romanus infimi ordinis singulos homines nominibus semper proprijs salutasse dicitur, & Romani nobiliores habebant nomenclatores apud se, vt ciues nominatim salutare possent. SANCTI dicuntur fideles, eo quod separati sint à profanitate gentium, per fidem in Christum, & sanguine Christi purgati sint, & consecrati Deo, cui se ipsos hostias offerunt.

20

Salutant vos Itali.

De Ecclesia Italica intelligendum est, vnde hanc Epistolam scripsit Apostolus.

Gratia cum omnibus vobis.

Epistolarum Apostolicarum clausula est, summam Euangelij continens. Nam gratia & caussam & effectum significat, videlicet, fauorem Dei per Christum, & bona ex illo fauore donata, quæ sunt remissio peccatorum, imputatio iusticiæ Christi, donatio Spiritus sancti, diuina præsentia, augmentum donorum, incrementa pietatis.

30 Amen.

Hæc vox Hebræa propter sanctiorem autoritatem retinetur in Ecclesia. Est autem eius vsus quadruplex, videlicet in precationibus, votis, approbationibus, & asseuerationibus. IN precationibus, est fidei obsignatio, cum impetrationis fiducia. IN votis, est affectus comprecantis testimonium. IN approbationibus, est consensus testificatio. IN asseuerationibus adhibetur, in confirmationem dicendorum, & ad certificandos auditores, seu vt Basilius loquitur, in confirmationem dicendorum, & in certitudinem eorum qui audiunt.

ORNATISSIMO

VIRO NOBILITATE AC SAPIENTIA PRÆSTANTI FRANCISCO BROCKENHVS, DOMINO DE EGESKOV AC SENATORI REGNI DANIÆ PRVDENTISSIMO, DOMINO AC PATRONO SVO,

NICOLAVS HEMMINGIVS.

TOLEMEVS PHILADELPHVS AEGYPTIORVM Rex hoſpitem conuiuam interrogat, quænam ſit maxima hominis gloria: cui hoſpes reſpondens, Deum, inquit, honorare, idq; non tam donis & victimis, quam animi puritate & pio propoſito. Hoc reſponſum non ſolum rex ſapientiſſimus approbat, verumetiam Philoſophi, qui frequẽtes illi adeſſe ſolebant, magna conſtantia & aſſeueratione prædicant. Omnes enim homines vel natura ipſa magiſtra, intelligunt & Deum eſſe, & ſummam hominis felicitatem in puro Dei cultu eſſe poſitam. Quamobrem ſapientiſſimi Philoſophi omnia ſua ſtudia eo conuerterunt, vt rectum colendi Deum modum ſuis ſectatoribus traderent. Nam vt ſummam hominis gloriam in eo poſuerunt. ita maximam ſapientiam definiuerunt eſſe, rectam colendi Deum ſcientiam. Hoc pulcerrime in oraculo quodam, quod recitatur apud Iuſtinum Martyrem, indicatur:

Μοῦνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον ἠδ᾽ ἄρ᾽ ἑβραῖοι
αὐτογένητον ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἁγνῶς.

Hoc eſt (vt rudius & apertius reddamus)

Chaldæis ſolis ſapientia nota & Hebræis,
Soli namque Deum regem pure venerantur.

Eſt profecto procul omni dubio fatendum, ſummam gloriam, ſummam ſapientiam ac ſummam felicitatem hominis eſſe Deum pure colere. Quare in hac re nec hoſpes Ptolemei, nec Philoſophi hallucinati ſunt. Verum poſtquam Philoſophi hanc ſuam ſapientiam ad vſum & praxin transferre volunt, quantæ quæſo ſunt tenebræ? quanta ignorantia? Non ſolum ignoratur, in qua re ſit puritas mentis collocata, verumetiam ab ipſo Deo turpiter aberratur ad creaturas & ad creaturarum idola.

Cicero quidem vere pronunciat Deum colendum eſſe, non ſuperſtitione ſed pietate: ſed quô ruit miſer? pro vero Deo idola colit Romana: antiquiſsimam religionem quæ ſola Deum autorem habet, barbaram ſuperſtitionem ſacrilege nominat: veram religionem ſplendore imperij, grauitate nominis Romani, maiorum inſtitutis & fortunæ ſucceſsibus metitur. Hæc ſunt enim eius verba: Sua cuiq; ciuitati religio Leli eſt: noſtra nobis. Stantibus Hieroſolymis pacatiſque Iudæis, tamen iſtorum religio ſacrorum à ſplendore huius imperij, grauitate nominis noſtri, maiorum inſtitutis abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens quid de imperio noſtro ſentiret, oſtendit armis: quam cara Dijs immortalibus eſſet docuit, quod eſt victa, quod elocata, quod ſeruata.

Socrates apud Xenophontem rectiſſime etiam dicit, Deum eo cultu velle coli, quem ipſe inſtituit, ſed mox ipſe tanquam oblitus ſui, definit cultum Dei

Dei eſſe, quem ciuitas recipit & approbat. In quo fœdiſſimo errore multi ſunt hodie, qui putant Regum & Principum placita, normas eſſe religionis.

Philoſophi ſaniores decalogum aliquo modo intellexerunt, & in eius obœdientia cultum diuinum poſitum eſſe tradiderunt: quemadmodum Syracuſanus Philemon, qui floruit tempore Alexandri Magni, teſtatur. Ita enim ait: Si quis hoſtiam offerens, ô Pamphile, taurorum multitudinem, aut ceruorum, aut per Iouem, alia eius generis, aut ſi fecerit ornamenta, vt aureas chlamydes ſiue purpureas, aut ſi fabricauerit ex ebore, ſiue Smaragdo imagunculas, exiſtimat ſe Deum ſibi reddere beneuolum, errat ille omnino &
10 leuem mentem habet. Oportet enim virum bonum eſſe, vt qui virgines non corrumpat, non mœchetur, non furetur, non occidat, non aliena videat & concupiſcat, ſiue vxorem, ſiue domum, ſiue poſſeſſionem, ſiue ſeruum, ſiue ancillam, aut quicquam omnino, & addit μηδὲ βελόνης ἓν ἅμμα ἐπιθυμήσῃς πάμφιλε, hoc eſt, neq; vnius acus funiculum concupiueris Pamphile. Et paulò poſt: θεῷ δὲ θῦε διὰ τέλους δίκαιος ὤν, hoc eſt, Deo ſacrifica perennem iuſticiam. HABEMVS quouſq; aſcendere potuerint ſummi Philoſophi, habuerunt aliquam legis noticiam, cui ſatisfieri putabant qualicunq; externa obœdientia: etſi haud raro arcano conſcientiæ iudicio damnati, ſuam quodammodo agnouerunt impuritatem & miſeriam. QVID
20 quæſo magnis iſtis Philoſophis defuit? id profectò quod ipſi potiſſimũ prædicant & in quo vno cultum numinis ſitum eſſe diſputant, hoc eſt, puritas mentis: quæ ſane non eſt externa ſimulationis larua, quemadmodum Philoſophus ille putabat, cui vrinam verecundius reddenti Ariſtoteles obijcit: χεῖρες μὲν ἁγναὶ, φρὴν δ᾽ ἔχει μιάσματα, hoc eſt, manus quidem puræ ſunt, at mens cõtaminata eſt: ſed eſt longe alia res quam vt Philoſophi eam ſua perſpicacia & acumine deprehendere potuerint. Nam illi nec originem impuritatis, qua contaminatum eſt totum genus humanum perſpexerunt, nec remedium aduerſus ignotum morbum tenuerunt, neq; veræ puritatis ſcaturiginem quæſiuerunt, imo quo magis purgari ſe ſua externa puritatis lacuna
30 arbitrabantur, eo impuriores ſunt effecti, atque omnino illis accidit quod porcis, qui cum cœno ſe abluere volunt, immundiores multo prodeunt, ſiquidem qui inter illos videbantur optimi, hoſtes Dei maximi fuere. Quando enim Deus illorum votis non reſpondit, ſtatim iraſcebantur Deo, tanquam ingrato, qua ſane animi macula nullum cœnum turpius, nullum peſtilentius. Huius rei exemplum videre eſt in Agamemnone Græcorum Rege, qui Ioui hecatombas, quas obtulerat, exprobrat, atq; ei ingratitudinem tragica voce obijcit, propterea quod ipſius petitioni non ſatisfecerit. Hecuba dicit, inuoco ignauos Deos. Cæterum Eccleſia Dei ſola magiſterio Prophetarum & Apoſtolorum edocta, nouit & vnde impuritas illa in genus
40 humanum irrepſerit, & quo remedio ablui poſſit, & quæ ſit vera ſcaturigo, vnde aqua puriſſima purgandis mentib. hauritur, qua aqua mens purgatur, vt in ea ſit puritas illa qua Deus ab homine vult coli: qui ſane cultus, vt recte reſponſum eſt Ptolemæo, ſumma hominis gloria, maximum decus, adeoq; felicitas ipſa, ad quam primum genus humanum conditum eſt. Nam vt ſine hac puritate nemo eius felicitatis particeps fieri poteſt, quam Deus colentibus ſe vt coronam certaminis proponit: ita ea parta tanta ſit hominis gloria, vt filius Dei cenſeatur, cœleſtiumq; bonorum ſcribatur hæres.

Eccleſia nouit hominem aſtu & fraude Satanæ deceptum, ruiſſe contra Deũ & amiſiſſe imaginem dei, in cuius locum ſucceſſit imago Satanæ fœdiſ-
50 ſima & impuriſſima, qua humanum genus adeo conſpurcatum eſt & deformatum, vt nihil ſit eo impurius, nihil deformius. Nam qui inter homines

sanctissimi videri volunt (loquor autē de non renatis) similes sunt pomis Indicis, quæ ferunt foris quidē pulcerrima esse, sed intus latere venenū mortiferū. ecclesia nouit contra Satanæ venenū, adeoq; aduersus totum imperium eius, promissum fuisse semen mulieris contriturum aliquando caput serpentis, vt serpens ille, hoc est, Diabolus non amplius suo veneno noceret ijs, qui in fide seminis reperirentur. Ecclesia nouit filium virginis Mariæ Iesum, semen illud promissum esse, qui iuxta promissionē protoplastis nostris datam & sæpe dein de repetitam, vicit Satanam. Ecclesia nouit sanguinem huius Iesu filij Dei & virginis, efficax esse antidoton aduersus serpentis venenum, eoque ablui & abstergi impuritatē, quam ab Adam propagati contraximus. Ecclesia nouit hoc remedium & salutare antidoton omnibus per prædicationem euangelij gratis offerri, & oblatum accipi fide in hunc medicū Iesum Christum, iuxta illud: Fide purificantur corda. Item: Sanguis Christi purgabit conscientiam nostram à mortuis operibus, vt colamus Deum viuentē. Ecclesia nouit quod Deus ab ijs solis, qui hoc pacto purgati sunt & emundati sanguine Christi, coli velit, idq; non gentili superstitione, sed in spiritu & veritate, quemadmodum ipse Dominus testatur, cum inquit: Veri adoratores adorabunt patrem in spiritu & veritate, hoc est, homines quorum corda sunt purgata in sanguine Christi per fidem, verum cultum & spiritualem Deo præstabunt. Nam Spiritus sanctus in eis excitabit pios motus, fidem, dilectionem, timorem, patientiam, precandi studium, gratiarum actionem & alias virtutes cum lege & voluntate Dei congruentes. Quanquam autem obœdientia nostra in hac vita, nequaquam normæ legis diuinæ respondet: tamen placet quia in filio dilecti sumus, & quia obœdientia ipsa à purificato corde proficiscitur. Fatendum quidem est plurimas maculas reliquas manere in nobis, donec circumferimus hoc mortale corpus: tamen hæc nostra firmissima consolatio esse debet, quod sciamus eas lamina aurea in arca fœderis tegi, hoc est, per Christi expiationem ita purgari, vt amplius nobis non imputentur, modo non secundum carnem vixerimus, sed secundum spiritum. Cæterum hic duo mala pijs in primis sunt cauenda: Pharisaicus error & Epicurea securitas. Hæc duo mala omnibus temporibus plurimum damni Ecclesiæ Dei attulerunt. Sunt enim veluti scopuli quidam, ad quos impingentes naufragium circa fidem faciunt. Pharisaicus error partim ex opinione iusticiæ Philosophicæ, partim à legis Dei ignoratione oritur. Philosophorum opinio fuit, quā supra attigi, quod iusticia sit externa officia mediocriter facere, & aliquam puritatem externam simulare. Deinde non intelligebant legem Dei requirere spiritualē obœdientiam, sed tantū in externos ritus intuebantur, in quib. collocarunt iusticiam, quam iusticiā opponebant iudicio Dei & putabant se ea iustos esse coram Deo, vt Pharisæus ille Euangelicus. HOC errore decepti Monachi suis traditionibus partim stultis, partim impijs, partim histrionicis, vim iustificandi & merendi vitam æternam tribuerunt: quo scelere nihil grauius cogitari potest. Quid enim quæso aduersus Deum magis contumeliosum esse potuit? quid magis sacrilegū? quid magis impiū aduersus sanguinem Christi, in quo solo virtus est expiandi peccata? quid deniq; magis stultū, quam tribuere meritum salutis & vitæ æternæ obœdientiæ erga regulam, quam homo hypocrita suis sectatoribus præscripsit? HVNC Pharisaicum errorē hodie defendunt Papistæ, ac non secus quam pro aris & focis pro eo defendendo sunt soliciti, non quod ipsi non videant errorem prophanū esse damnatum verbo Dei: verum ne eo subuerso, de fundamento Papistici regni actum sit. Hunc igitur errorē omnes quibus salus curæ est, fugiant tanquā pestē, atq; eius propugnatores anathemata à Christo sciāt esse, iuxta hoc Pauli dictum:

dictum: Qui aliud Euangeliũ prædicauerit, anathema sit, etiamsi fuerit angelus de cœlo. Cum autẽ Spiritus sanctus hic pronunciat anathemata, eos qui prædicant aliud Euangeliũ, non est cogitandum leue & vulgare maledictum esse. Nam primũ significat Deũ eiecisse de Ecclesia corruptores Euangelij. Deinde mandat eos fugiendos esse, tanquã diras pestes, quas Deus execratur. Tum indicat pollui bonos eorũ societate & consuetudine. Præterea minatur graues pœnas ijs, qui cum illis amicitia coniuncti sunt. De hoc maledicti genere loquitur etiã Psalmus: Induit maledictionẽ sicut vestimentũ, & intrauit sicut aqua in interiora eius, Et sicut oleũ in ossa eius. Nequaquã igitur existimetur parui momenti esse hoc maledictũ: Si quis aliud Euangeliũ docuerit, anathema sit. Fugiant itaq; pij, tanquã rẽ à Deo maledictam, errorẽ istum Pharisaicũ, qui fingit hominẽ corã Deo iustificari operibus, siue legis, siue humanarum traditionũ. Nã immota stat conclusio Pauli: Si iustitia est ex lege, Christus frustra mortuus est. Itẽ: Non iustificatur homo ex operib. legis, sed per fidẽ Iesu Christi. Cum igitur hoc Euangeliũ Pauli est, manifesta anathemata sunt Pharisæi omnium temporũ, qui operibus iusticiã, qua consistimus corã Dei tribunali, tribuunt. Epicurea Securitas nascitur ex doctrina gratuitæ iustificationis praue intellecta. Nã cũ homines carnales audiunt gratuitã esse iustificationẽ, salutẽq; cõtingere non ex operib. sed ex fide, fiunt remissiores & abijciunt bene operãdi studiũ. Hæc Epicurea securitas non est minus perniciosa, quã error Pharisaicus, quæ locũ non habet in ijs qui vere credunt Euangelio, sed tantum in mortuis Ecclesiæ mẽbris, hoc est, in ijs, qui vel palam flagitiosi sunt, vel hypocritæ. Hanc securitatem non solũ vox Euangelij damnat, verumetiã omnes Propheticæ & Apostolicæ conciones execrãtur, simul enim testantur nos renasci, vt sancti simus corpore & animo. Paulus cũ Pharisaicum errorẽ, tum Epicuream securitatẽ impugnans, in hunc modum scribit Ephesijs: Gratia saluati estis per fidẽ, non ex vobis, Dei donũ est, non ex operibus, ne quis glorietur. Dei enim factura sumus, creati in Christo Iesu ad bona opera, quæ præparauit Deus, vt in eis ambulemus. Hic Paulus docet aperte gratuitam esse salutẽ, eamq; contingere credentib. sine operibus. Deinde addit finẽ regenerationis in Christo. Nam dicit nos creatos in Christo Iesu, vt faciamus opera quæ Deus nobis mandauit, quod cum fit non tantum sumus imputatione puri: verumetiam incoatione sancti. Sed quid quæso hic fit? salutẽ gratuitam esse libenter audimus, at cum ad gratitudinẽ inuitamur, pigri sumus. Videmus scopum, sed iter intermedium conficere nolumus, atq; omnino nobis iuxta prouerbiũ contingit: σῦκα φίλ' ὀρνίθεσσι, φιτεύειν δ' οὐκ ἐθέλουσι. Hoc est, aues ficus amant, sed plantare recusant. Aduersus hanc Epicuream securitatem acerrime cum Prophetæ, tũ Apostoli pugnauerunt. Inter quos diuus Iacobus non solum vita, verumetiam scripto validissime eandem oppugnat, spolians eam omni gloria, statuensq; nudã coram tribunali Dei. De hisce rebus clarissime vir, ac patrone colende, disseruimus cum proxime apud te pranderem: errorem Pharisaicum cordate improbasti, securitatem Epicuream pie damnasti, & cum quidam ex conuiuis diceret, magis frigere bene operandi studium, postquam ministri Euangelij operum merita oppugnare cœperunt: sapienter dixisti nulla merita nostrorũ operũ esse, si æstimentur è sua dignitate, sed benefaciendi studium ex eo pendere, quod filij Dei, patri obœdientiam debeant & quod fides non possit esse sine naturalibus proprietatibus. Hac occasione incidimus in mentionẽ Epistolæ Iacobi, quã cũ dicerẽ me ante paucos annos in hac schola enarrasse, petijsti vt meam commentationẽ pluribus cõmunicarem, quod & me facturum promisi. Nunc itaq; votis tuis satisfacturus, in publicum edo commentariolum

in sanctißimam Iacobi Epistolam, quem vt æqui boniq; consulas, etiam atq; etiam oro. Spero quod gratior hic noster labor sit futurus multis, quod sub tuo nomine in lucem prodeat. In quinto capite vbi Iacobus diuites obiurgat, quæstiones de diuitijs, contractibus, vsura & bonis Ecclesiasticis prolixius quam institueram tracto, idq; hac occasione: Clarißimus vir D. Iohannes Frijs, Cancellarius Regis, & Academiæ nostræ conseruator primarius, petijt à me vt commonefactionem de vsura scriberem, idque in hunc finem, vt vera vsura & damnata verbo Dei discerni poßit ab alijs contractibus, qui prætextu vsuræ à nonnullis iniuste damnantur. HANC commonefactionem, sicut me & omnia mea, iudicio piorum & doctorum subijcio. Spero 10 autem me ita temperare omnia, vt nec à verbo Dei discedam, nec vim faciam legibus politicis, sine quibus humana societas conseruari nequit. Bene vale cum vxore castißima & liberis. Hafniæ 21. Martij, anno Domini M. D. LXIII.

ARGV-

ARGVMENTVM IN EPISTOLAM IACOBI APOSTOLI.

QVATVOR IN INITIO ENARRATIONIS CVIVSQVE sacri ſcripti diligenter ſpectanda & examinanda iudico, videlicet, quis ſcripti ſit autor: Quæ ſcribendi occaſio: Quis ſcripti ſtatus: & quæ ſit tractationis via ſeu methodus, hoc eſt, ordo. Hæc enim quatuor dextre ac recte explicata, in cuiuslibet ſacri ſcripti aditum tanquam luce quadam prætenſa lectorem introducunt. De his ergo ordine dicam, quo explicatius teneatur huius Epiſtolæ argumentum.

AVTOR huius Epiſtolæ fuit Iacobus Apoſtolus, qui dicitur frater Domini. Hic vna cum reliquis Apoſtolis non ſolum triennium voce Domini & ſpiritu eſt inſtitutus, verumetiam poſt reſurrectionem Chriſti accepit cum alijs Apoſtolis Spiritum ſanctum & mandatum prædicandi Euangelium omnibus gentibus, & die Pentecoſtes viſibili ſacramento iterũ inauguratus eſt Apoſtolatui. Hinc patet quid de hac Epiſtola ſit iudicandũ: nimirum quod illi non minus ſit credendum, quam voci Dei. Eſt enim eius autor Apoſtolus Ieſu Chriſti, qui ad extremum ſanguine ſuo Euangelium Chriſti obſignauit. Nam cum Chriſtum doceret victorem eſſe mortis, & ſedere ad dextram Dei in cœlis, à Iudæis lapidibus petitus eſt, ac tandem genibus innixus & precatus pro perſecutoribus ſuis, fullonis fuſte eſt interemtus, idque paulo ante oppugnationem Veſpaſiani. Siue ergo huius viri Dei miniſterium, ſiue vitam, ſiue confeſsionem, ſiue exitum ſpectes, teſtimonium de infallibili veritate doctrinæ ipſius habes.

OCCASIO ſcribendi Iacobo duplex videtur fuiſſe, vna perſecutio Eccleſiæ, altera hypocriſis in multis. Quanta fuerit Eccleſiæ perſecutio tempore Iacobi, hiſtoria Eccleſiaſtica prolixe docet. Nam non ſolũ Iudæi diſperſionis per orbẽ malo affligebantur, verumetiam varijs tentationibus hæreticorum & Diabolorum fere obruebantur. Vt enim intus à falſis fratribus moleſtabantur, ita foris à Tyrannis ad defectionẽ ſollicitabantur, nunc minis, nunc pollicitationibus. Hypocriſis etiã non parum offendebat, multi enim Chriſtum profitebantur, quẽ agnoſcentes ſaluatorẽ, eius quidẽ beneficia deprædicabant, ſed ſine viua fide & pœnitentia viuebant. His procellis tum iactabatur Eccleſia, his malis affligebatur ſponſa Chriſti, quod cum videret Iacobus ſumſit inde ſcribendi occaſionem, vt iſtis malis aliquo modo mederetur.

Ex occaſione, ſcopus Iacobi in hac Epiſtola & conſiliũ facile intelligi poteſt. Eo enim tota eius oratio pertinet, vt non ſolum Chriſtianos, ſeu vere pios aduerſus crucis ſcandalũ muniat, quos hortatur ad patientiã, ne tentationibus fracti confeſsionẽ abijciant, ſed potius finẽ & euentum crucis intueantur: verumetiam vt hypocritas à ſuo errore reuocet, quos vt docet quam vana ſit gloriatio de fide, ſine viua fiducia & germanis fidei fructibus, ita hortatur ad mores Chriſtiana profeſsione dignos, & dehortatur à contrarijs vitijs, niſi malint ſuæ contumaciæ iuſtas pœnas luere. Via tractationis ſeu methodus eſt liberior, vt in exhortationibus & obiurgationib. eſſe ſolet. Hanc viam in explicatione ſingulorum capitum diligenter indicabo.

CAETERVM quam neceſſaria ſit hodie hæc Epiſtola in Eccleſijs noſtris, facile intelliget is, qui plæroſque qui Chriſtiani dici volunt, de fide inani & mortua gloriari animaduertit: quam ſtulticiã noſter Apoſtolus retegit & iuſtiſsime damnat. Deinde qui quotidie intuetur, quam varijs ſcelerib. (magis magiſque diſciplina collabente) Chriſtianus populus polluatur: procul dubio fatebitur opus eſſe aliquo Iacobo, qui iſta graſſantia ſcelera liberiore lingua taxet & damnet. Præter hæc omnia, ipſe Epiſtolæ autor ſpeculum pietatis dici meretur: ſiue enim officium ſpectes, ſiue vitam contempleris, ſiue in confeſsione conſtantiam cogites, ſiue vitæ exitum perpendas, habes quod & admireris maxime, & quod imitari cupias, modo Chriſtianus vere cenſeri velis. Hæc de argumento & Epiſtolæ vtilitate & vſu ſint dicta. Iam cur Catholica dicatur dicendum reſtat. Epiſtolæ Apoſtolorum Petri duæ, Iohannis prima, Iudæ vna, & hæc Iacobi Catholicæ dicuntur, propterea quod non certis ciuitatibus aut perſonis, (vt Pauli omnes,

Iohan-

Iohannis ſecunda & tertia) ſint deſtinatæ & ſcriptæ, ſed omnibus promiſcue pijs, varijs in locis per orbem diſperſis datæ ſunt. Catholicum enim hoc loco priuato opponitur. Quidam has Epiſtolas Canonicas ad differentiam Epiſtolarum Pauli vocant manifeſto errore. Nam non minus Epiſtolæ Pauli ſunt canonicæ quam Iacobi, aut Petri, aut Iohannis. Quicquid enim legimus in Apoſtolorum Epiſtolis, tanquam canonem veritatis amplecti decet.

CAPVT I.

Summa Capitis primi.

Ne Chriſtiani ſub tentationum mole ſuccumbant, hortatur, idq; propoſito præmio ſuperatæ tentationis. Et ne quis Deo imputet tentationis originem, docet & vnde proueniat tentatio, & quod à Deo, qui nos ſuo verbo regenuit, ſint omnia bona.

Ordo & partes Capitis primi.

Prima pars capitis huius eſt Epigrapha. Secunda, propoſitio ſuaſoria, ne videlicet Chriſtiani tentationibus frangantur. Tertia, quia fieri poteſt interdum, vt aliquis errore ſeductus ſuccumbat tentationi, monet petendam eſſe ſapientiam à Deo ex fide, ſine hæſitatione. Quarta, ne qui fracti paupertate & contemtu, tentationib. ſuccumbant, hortatur tum diuites, tum pauperes ad veram humilitatem. Quinta, tentationis ſuperatæ præmium proponitur, & monſtratur eius origo, vt magis ipſius inſidiæ caueantur. Sexta, admonitio eſt à contrarijs, quod Deus non ſit autor tentationis, ſed omnis boni potius, propoſito regenerationis beneficio, quod tanquam bonitatis Dei teſtimonio confirmat. Atque ita vnus ſcopus eſt huius capitis, ne videlicet ſinamus nos tentationum mole obrui. Huic ſcopo reliqua deſeruiunt.

EXEGESIS CAPITIS PRIMI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

IACOBVS Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti ſeruus duodecim tribubus diſperſis: Salutem.

Hæc Epigrapha tria continet. Primũ enim autoris huius Epiſtolæ nomen, cum eiuſdem deſcriptione & officio habet. Deinde eorum mentionem facit, quibus ſcribit Apoſtolus. Poſtremo imprecationem ſalutis addit. AVTOR Epiſtolæ eſt Iacobus, qui profeſsione quidem ſeruus Dei eſt, officio vero ſeruus Ieſu Chriſti, hoc eſt, Apoſtolus. Hic ſcripſit duodecim tribubus Iſrael late quidem, vt & Petrus meminit, per orbem diſperſis. Fit autem in hiſtorijs mentio multiplicis diſperſionis Iudæorum. Primum enim decem tribus per regnum Babylonicum ſunt diſperſæ. Deinde duæ reliquæ in captiuitatem Babylonicam abductæ ſunt, nec redijt ſoluta captiuitate, niſi minima pars tribus Iuda & Beniamin. His ergo Iudæis ita ſparſim habitantibus & conuerſis ad fidem Chriſti ſcribit Iacobus, ac ijs in initio precatur ſalutem, vel vt græce loquitur χαίρειν, id eſt, gaudere eos iubet, ſignificans tutiſsimam ad verum gaudium viam, eſſe fidem in Chriſtum. Diſperſio Iudæorum ſignificat longe maximum diſcrimen eſſe inter regnum Chriſti & regna mundi. Regnum Chriſti non clauditur certis terminis in hoc mundo, ſed in conſcientia bona, iuſticia & gaudio ſpiritus, vt Paulus ait, ſitum eſt. In hoc regno ſunt omnes, quotquot in Chriſtum vere credunt, ſiue prope, ſiue procul ſunt. Deinde monet hæc diſperſio, quod Eccleſia Chriſti in hoc mundo, non ſit alligata (vt Papa putat) certo loco & ſucceſsioni, ſed verbo potius Dei, ſacramentis, & obœdientiæ erga Euangelium.

Omne gaudiũ exiſtimate fratres mei, cum in varias tentationes incideritis.

Propoſitio primæ exhortationis, ne videlicet Iudæi credentes, tentationibus ſuccumbant. Hæc exhortatio merito primum locum occupat apud eos, qui expulſi ſedibus, varijs vicinorum obruebantur iniurijs. Quod autem non ſimpliciter dicat: Nolite frangi tentationibus, vel tale aliquid, ſed exiſtimate Omne, id eſt, plenum gaudium eſſe, cum in varias tentationes incideritis: diſcernit inter effectus tentationis piorum & impiorum. Vt enim euentus tentationis impiorum eſt triſtitia & deſperatio: ita tentationis piorum euentus eſt gaudium & victoria tentationis.

Cum

Cum varias dicit, significat non vno genere tentationum explorari credentes, sed multis & varijs. Quare excubias agere Christianos decet, ne circumuenti tentationum varietate, in manus incidant aduersarij.

Scientes quod probatio fidei vestræ, patientiam operatur.

Ratio propositionis est, ab effectibus tentationum piorum. Primum enim tentatio est veluti lydius lapis, ad quem fides Christianorum exploratur. Exemplum habemus in Abraham. Quorum enim fides vera non est, in tempore tentationis discedunt, iuxta parabolam Euangelicam, Matth. 13. Contra, quorum fides firmior est, redduntur confirmatiores per tentationes. Spiritu enim Dei sustentantur. Porrò fides probatior facta, patientiam operatur, hoc est, efficit vt æquo animo crucem feramus, propter spem liberationis. Vnde Paulus, probatio spem operatur, spes autem non pudefacit, id est, non frustratur nos, vt aliquando pudefiamus in conspectu filij Dei.

Patientia vero opus perfectum habeat.

Hæc hortatio est, ad perseuerantiam in tolerando. Vult enim Apostolus, vt pius perduret constans in patientia, vsque ad finem. Beatus enim qui perseuerauerit vsque ad finem. Perfectionis enim vocabulum hoc loco constantiam & perseuerantiam in patientia declarat. Veræ ergo patientiæ effectus est perseuerantia constans.

Vt sitis perfecti & integri, in nullo deficientes.

Finis & effectus crucis piorum signatur, qui est nostri consummatio in Christo. Toto enim vitæ tempore ad hanc consummatam perfectionem tendere oportet, quæ cruce, veluti instrumento Dei, quotidie perpolitur, donec omnibus suis gradibus absoluatur. Hic locus monet, vt nonnulla de perfectione Christiana dicamus, quam Iacobus hic definire videtur integritatem. QVONIAM autem Monachi insulse nugantur de perfectione Christiana, necessarium est pios recte institui, vt intelligant quid de ea pie sentiendum sit. Sciendum est itaque, duplicem perfectionem nobis in diuinis literis commendari, quarum vna absoluta est, & est imputatio perfectæ iusticiæ & obœdientiæ Domini nostri Iesu Christi. Vt enim Christus obœdientia crucis culpam expiat: sic obœdientia legis iusticiam imputat, ita vt omnis qui credit, perfectus & iustus perfectione & Christi iusticia appareat in conspectu Dei. Hac perfectione freti, expectamus immortalitatis gloriam. Altera perfectio in renatis est, quam omnibus pijs commendat verbum Dei. Ambula, inquit Dominus ad patrem nostrum Abrahamum, coram me, & esto perfectus. Christus: Estote perfecti quia pater vester perfectus est. De præcepto, inquies, non est dubium, sed in quo sita sit illa perfectio quæritur. Sciendum est quod Paulus Philip. 3. vocabulo perfectionis dupliciter vtatur. Ita enim ait: Non quod apprehenderim, aut iam perfectus sim, sed sector si etiam apprehendam, quatenus apprehensus sum à Christo Iesu. Fratres ego meipsum nondum arbitror assecutum esse, vnum autem illud ago, ea quidem quæ à tergo sunt obliuiscens, ad ea vero quæ à fronte sunt enitens, iuxta præfixum signum insequor ad palmam supernæ vocationis Dei per Christum Iesum. Quotquot igitur perfecti sumus, hoc sentiamus. In his Pauli verbis apertissima est contradictio, nisi recipiamus plures esse perfectionis modos quam vnicum. Primum dicit se non perfectum esse. Deinde se inter perfectos numerat. Est itaque duplex huius vocabuli vsus. Alias enim perfectus dicitur substantia, vt puerum dicimus perfectum hominem, hoc est, substantia. Alias perfectus dicitur quantitate seu gradibus. vt cum dicimus: nemo habet perfectam obœdientiam iuxta legem Dei. Priori ergo perfectionis modo perfectus fuit Abraham, Dauid, Paulus, Latro in cruce, &c. Posteriori autem, nullus in hac vita perfectus inuentus est, præter vnum Iesum Christum, sed eam perfectionem consequemur in æterna vita, vbi conformes Christo erimus. QVOD autem sit perfectio aliqua ratione status gratiæ in hac vita, partim descriptionibus, partim exemplis doceri potest. Ex verbis Pauli quæ ascripsimus, hæc definitio colligi potest. Quod perfectio Christiana sit, valedicere peccatis, fide in Christum recumbere & eniti iuxta præfixum signum, ad palmam supernæ vocationis Dei, per Iesum Christũ. Seu vt Paulus ad Timotheum definit: Christiana perfectio est militare honestam militiam & retinere fidem & bonam conscientiam. Quisquis igitur valedicit peccato, renunciat prauis desiderijs, fiducia mediatoris se sustentat, ac Deo omnem vitam approbare conatur, vt non vastetur conscientia: vsu scripturæ perfectus dicitur, idque substantia non gradibus. Solus enim Christus perfectus & substantia & gradibus fuit. Hoc ante clarius in exem-

exemplis conspicere licebit. ABRAHAMO Genes. 17. dictum est: Ambula coram me, & esto perfectus. Huic præcepto quomodo obœdiuerit Abraham, quomodoque ambulauerit coram Deo & fuerit perfectus, Gen. 22. aperte declaratur præcepto Dei & obœdientia Abraham. VT autem hoc intelligatur melius, ascribamus Mosis verba. Ecce ego (ait Dominus ad Abrahamum) cape nunc filium tuum, vnicum illum tuum, quem diligis Isaac, & vade ad terram Moriah & offer eum illic in holocaustum super vnum è montibus, quem dixero tibi. Habes præceptum, sequitur obœdientia. Surrexit itaque Abraham summo mane & strauit asinum suum, accepitque duos pueros suos secum, & Isaac filium suum: cumq; concidisset ligna holocausti, surrexit & perrexit ad locum quem dixit illi Deus. Et paulò post. Accepit itaque Abraham ligna holocausti & posuit illa super Isaac filium suum. Et postea sequitur. Et ligauit filium suum, & ipsum imposuit in altari super ligna, misitque Abraham manum suam & accepit gladium, vt iugularet filium suum. IN hoc Abrahami exemplo luculenter apparet, quid sit perfectio, quam Dominus à suis seruis requirit in hac vita. Deus mandat vt Abraham iam ante fide iustificatus, mactet filium suum. Abraham nihil habuit hoc filio carius, nihil dulcius. Fuit enim vnicum vitæ solatium seni Abrahamo & sanctissimæ matronæ Saræ. Quid hic facit Abraham? duo intuetur. Deum mandantem, & filium quo nihil carius ipsi in vita fuit. Sed mandatum Dei præfert vitæ filij. Hinc ergo concluditur, quod perfectio sanctorum in hac vita sit, ex fide ita obœdire Deo, vt obœdientiam erga Deum omnibus rebus mundi præferant. Qui ita sunt affecti, iure perfecti habentur. Verum illi qui ne affectum quidem vnicum ad mandatum Dei volunt iugulare, quomodo de hac perfectione gloriari possunt? ALIVD exemplum proponamus ex nouo Testamento. Christus Matth. 19. Iuueni, à quo interrogatus erat de vita æterna consequenda, dicit: Si vis perfectus esse, vade, vende tuas possessiones, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & huc me sequere. Christus sciuit hunc diuitem iuuenem nimium fuisse addictum diuitijs, nec posse facile animum ab ijs auertere. Vt ergo iuuenis intelligat, quantum absit à vera perfectione obœdientiæ erga legem, Dominus iubet vt renunciet diuitijs & se sequatur. DVAS hic partes facere videtur Dominus perfectionis, scilicet renunciare diuitijs, & sequi Christum. Verum sciendum est, quod vt personale præceptum fuit, quo Abraham iussus est mactare filium: ita personale est, quod hic datur iuueni. Quare neutrum in specie transferendum est ad definitionem generalem perfectionis, sed in genere tantum. Alioqui nec Nohē, nec Dauid, nec Paulus fuisset perfectus. QVARE exempla hæc ad generalem definitionem accommodabimus hoc modo. Vt Abraham, quia ex fide prætulit obœdientiam erga Deum vitæ carissimi & vnici filij, perfectus dicitur, & si iuuenis secutus Christum prætulisset paupertatem & liberalitatem erga pauperes suis diuitijs, fuisset perfectus Christi sententia: ita omnis qui ex vera fide præfert obœdientiam erga Deū omnibus reb. mundi, perfectus in scriptura dicitur. Et contra. Qui res mundi, suos affectus, honorem, gloriam, voluptates, technas varias, anteponunt obœdientiæ erga Deum, imperfecti sunt, imo de Christiano nomine frustra gloriantur. HÆC congruunt cum ijs quæ supra adduximus ex Paulo, ex quibus simul concluditur hæc perfectionis Christianæ definitio.

PERFECTIO Christiana est agnita imperfectione ex fide Christi obœdientiam erga Deum præferre omnibus rebus mundi, atque Deo totam vitam approbare. HVIVS perfectionis Christus duas partes facit, scilicet, se sequi, quod fit per veram conuersionem: & obœdientiam erga se, rebus vel nobis carissimis præponere. ATQVE hactenus de perfectione Christiana quoad substantiam attinet. Gradibus autem tum demum perfecti erimus, vbi apparuerit filius Dei, cui similes erimus: quia videbimus eum sicuti est, & omnis qui habet hanc spem in eo, purificat se sicuti ille purus est.

Porrò si quis vestrum destituitur sapiētia, postulet à Deo, qui dat omnibus simpliciter, nec exprobrat, & dabitur ei.

Ne quis ignorantiam prætexat, quo minus persistat in tentatione, iubet Apostolus vt qui sapientiam non habet, eam à Deo postulet: idque in hunc finem, vt intelligat non solum, quomodo se gerat in tentationibus, ne tentationum mole pressus succumbat, verumetiam vt sciat quo consilio & quo fine Deus sinat suos cruce examinari, ne eius fructu priuetur. Deus, inquit, dat simpliciter, id est, benigne. Deus enim non quærit vllum πλεονέκτημα, sed tantum bonitate & benignitate mera liberalis est, & non more hominum exprobrat cuiquam benigne collata beneficia, modo gratus esse perrexerit. SI quæris, quænam sit illa sapientia, qua erudimur ad ferendas æquo animo tentationes: Respondeo, eam sitam esse in cognitione & sensu. Cognitio est intelligere ex verbo Dei spectandum esse in quauis tentatione & cruce, cum iudicium, tum misericordiam Dei. Iudicium

cium quidem est, vt intelligamus nos propter peccata nostra tentari, ac varijs ærumnis premi. Propter peccata, inquit, corripis filios hominum. Misericordia vero est vt intelligamus, consilium Dei esse, vt tentationibus & cruce vexemur, vt agamus peccatorum pœnitentiam & non cum impio mundo pereamus. Ita enim loquitur Apostolus, 1. Cor. 11. Cum iudicamur, à Domino corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. SENSVS sapientiæ est sentire in animo consolationem per Spiritum sanctum, qui in cruce nos sustinet, ne labamur, & spe futuræ liberationis nos fulcit, sicuti in Iob videmus qui cum cruce premeretur, hac fiducia se consolatur: Scio quod redemtor meus viuit & in nouissimo die resurrecturus sum. Hinc est quod Paulus scribit Timotheo: Memento Iesum Christum resurrexisse ex 10 mortuis.

Postulet autem in fide nihil dijudicans.

Quomodo sit postulanda sapientia à Deo, præscribit, nimirum in fide & absque hæsitatione. Hic locus multas doctrinas continet. PRIMVM enim docet, quod Deus sit omnis sapientiæ, adeoq; omnis boni fons. DEINDE ostendit, quod idem sit liberalis ad communicandum petentibus de fonte suæ bonitatis. TVM monstrat ordinarium medium esse, per quod bona è manu Dei accipere & impetrare possumus, orationem ex fide manantem. ADHÆC indicat quod in oratione requiratur fides, quæ nititur benignitate mediatoris. PRÆTEREA ex hoc loco concluditur, quod ab oratione 20 procul remouenda sit dubitatio. Qui enim inter orandum hæsitat, verba tantum profundit inutiliter, non autem efficaciter orat. Ex quo & hoc sequitur: Si non hæsitandum est in oratione, frustra statui plures mediatores. Qui enim plures mediatores quærunt, non putant se exaudiri per vnicum mediatorem Christum. INSVPER cum hoc Iacobi pronunciato, pugnat dogma Papistarum, qui fidem cum dubitatione conciliare conantur. HIS accedit, omnia quæ ad salutem animæ nostræ spectant, sine conditione petenda esse. POSTREMO confutatur hic Stoica opinio de necessitate euentuum. Vt enim hic petenti ex fide, promittitur sapientia, ita non petenti, sapientia (cuius hic fit mentio) non confertur.

30 Qui vero hæsitat, similis est fluctui maris, qui ventis agitur & iactatur. Neque enim existimet homo ille, quod accepturus sit quicquam à Domino.

Ratio cur fidem absque hæsitatione in oratione requirat. Nam qui hæsitat, inquit, fluctui maris confertur, hoc est, inconstans est. Nam vt fluctus maris, nunc in hanc, nunc in illam plagam pellitur, pro venti & æstus maris ratione: ita homo dubitans, nunc hoc opinatur, mox mutata sententia aliud putat, prout erronea doctrina & cœcis affectibus impellitur. Talis frustra inuocat, propterea quod vera destituitur fide. Hæc nos admoneant constantiæ, cum in doctrina, tum in pietatis exercitijs. SED forte obijciet aliquis. In omni homine est dubitatio. Ergo in nullo est firma fides sine hæsitatione. Respondeo, secundum 40 diuersa principia, vtrumque esse posse, & firmam fidem & dubitationem. Nam si spiritum in regeneratis respicis, fides est firmus assensus nihil hæsitans, si vero carnem, subinde oriuntur dubitationes, quæ sunt opera carnis, contra quæ spiritus pugnat. Exemplum vtriusque habemus in Abrahamo, Rom. 4.

Vir duplex animo, inconstans est in omnibus vijs suis.

Vir duplex animo hic dicitur, qui de doctrina aut voluntate Dei ambigit. Talis quia in omnibus factis suis est inconstans, nullam in oratione constantiam habere potest. Notemus ergo hoc loco fundamentum omnium piarum actionum, adeoque summi illius operis inuocationis, esse con-50 stantiam in doctrina de voluntate Dei, & in fide.

Glorietur autem frater abiectus in sublimitate sua. Diues autē in humilitate sua, quoniam sicut flos herbæ peribit.

Quia tentationis materiam ministrare potest, cum paupertas, qua omne calamitatis genus, tanquam specie seu exemplo notatur, tum diuitiæ, quarum nomine intelligitur omnis prosper in hac vita successus: oportune obiectioni occurrit, docetque vtrunque, hoc est, pauperem & diuitem. Pauperem quidem, vt non oculos defigat in præsentis vitæ calamitatem, sed potius eam sublimitatem respiciat,

qua filius Dei olim effectus, in gloriam immortalitatis subuehetur. Diuitem vero vt cogitet, quam sint caducæ & fallaces huius mundi diuitiæ, quæ vt possidentem beatum non reddunt, ita cito euanescunt, non secus atque flos herbæ.

QVID? an non Paulus dicit, qui gloriatur in Domino glorietur? cur ergo Iacobus iubet gloriari pauperem in sublimitate sua, & diuitem in humilitate sua?

NEQVAQVAM pugnant inter se Apostoli. Nam vterq; fundamentum veræ gloriationis in Domino collocat. Quare hæ tenendæ sunt exceptiones. Primum acceptum feramus Deo, quicquid habemus boni, nobis nihil arrogantes. Deinde retineamus illud fundamentũ, in sola Dei misericordia sitam esse nobis salutis fiduciam. Postremo in solo bonorum omnium autore acquiescamus. Cum his exceptionibus, pia erit in omni bonorum genere gloriatio. 10

Et exarescit herba & flos eius cecidit, & decor aspectus eius perijt: Sic & diues in suis vijs marcescit.

Amplificat comparationẽ, in qua comparat splendorem diuitiarum caduco flori, qui solis æstu ingrauescente flaccesit, decidit & perit. Vt ergo stultum est, in diuitijs vanis gloriari: Ita pius præpostere fecerit, si suæ paupertatis incommodo fractus, tentationibus succumbat.

Beatus vir, qui suffert tentationẽ, quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronã vitæ, quam promisit Deus diligentibus se.

Supra iussit, vt Christiani gaudeant, cum in varias tentationes inciderint, nunc refutatis, quæ obstare videbantur, rationem suæ exhortationis reddit. Concluditur autem argumentum hoc pacto. Beatus qui suffert tentationem, (id est, qui tentationum oneri non succumbit) Ergo merito gaudendum est pijs, cum in varias tentationes inciderint. Antecedens probat à fine superatæ tentationis, hoc modo. Cum probatus fuerit is, qui tentatur, accipiet coronam vitæ. Ergo iure dicendus est beatus. Antecedens nititur promissionibus diuinis, quam, inquit, coronam Deus promisit diligentibus ipsum. HOC loco abutuntur Papistæ, ad stabiliendum dogma suum de meritis operum. Verum peristasis loci eos confutat. Nam Apostolus hoc loco agit cum conuersis, qui iam antea fide iustificati, per tentationes varias tendunt ad beatitudinis portum. DEINDE aliud est loqui de caussa salutis, aliud de via per quam ad gratuitam salutem perueniendum est. Neq; corona vitæ est præmium certaminis debitum, sed compensatio laboris gratuita. Non enim pugnando meremur coronam, sed eam filijs largitur ex mera bonitate pater, qui non tam quid mereantur filij, quam quod ipse ex paterna storga promiserit, considerat. SI quis præterea obijcit: Corona vitæ promittitur diligentibus. Ergo dilectio est meritum coronæ. Respondendum est, committi fallaciam non caussæ, vt caussæ. Antecedens enim non caussam coronæ, sed qualitatem coronandi continet. ET quia sunt duo rerum principia. Vnum, vt sint res. Alterum, vt cognoscantur res quæ sunt: sciendũ est, quod quantum quidem ad Deum attinet, eius mera εὐδοκία, & filij λύτρον, quantum vero ad nos, fides ipsa sint principia, quæ faciunt vt simus iusti & salui. VERVM si cognitionem spectes iusticiæ & salutis, eius principia recte dicuntur tolerantia sub cruce, dilectio, misericordia erga pauperes, & aliæ virtutes. Hæ enim vt cognoscaris iustus & saluus, faciunt. Vnde Dominus: Esuriui & dedistis mihi cibum, nudus fui & cooperuistis me, &c. Ex his enim fructibus fidei, angeli Dei & homines arborem in extremo die iudicabunt, & inde iusticiam & salutem electorum ratiocinabuntur. Verum de hac re plura in secundo capite, vbi de viua & mortua fide agetur. 20 30 40

Nemo cum tentatur, dicat, à Deo tentor. Deus enim nec tentari malis potest, nec quenquam tentat ipse.

De caussis tentationis acturus, primum errorem eorum qui Deum tentationis autorem putauerunt, amouet: ac prohibet, ne quisquam cum tentatur (id est, cum ad male agendum sollicitatur) dicat se à Deo tentari. Deus enim non vult peccatum, Ergo non sollicitat ad peccandum, nec delectatur perditione hominum. Quare vt ipse Deus expers est omnis tentationis: ita neminem tentat, hoc est, ad peccandum instigat. Locus hic aperte militat aduersus eos qui Deum autorem peccati faciunt. 50

Sed vnusquisq; tentatur, dum à sua cõcupiscentia abstrahitur & inescatur.

Tentationis, hoc est, sollicitationis ad male agendum, caussam & fontem

tem indicat. Hunc fontem propriam cuiusque concupiscentiam facit, cui duplicem effectum tribuit. Primum enim hominis cogitationem à bono abstrahit. Deinde inescat hominis affectus & incautum obruit. Primis proinde motibus reluctandum, ne inescati concupiscentia ruamus in peccatum.

DE TENTATIONE ET REMEDIO ADVERSVS ILLAM.

TENTATIO hominis est eius impulsio seu inductio ad aliquid audendum, hoc est, committendum vel omittendum. Huius plura sunt genera quæ à finibus differentias capiunt. Est enim alia tentatio seductionis, alia præsumtionis, alia probationis. De his tribus generibus ordine dicam & remedia aduersus singula indicabo. TENTATIO seductionis est, cuius finis est seductio. Hac homo sollicitatur ad aliquid audendum aduersus legem Dei, quo facto seductus misere à familia Dei excluditur, excidit gratia, & fit reus æternæ mortis, donec resipiscat. Fides enim consistere non potest, vbi homo cedit huiusmodi tentationi, ac sciens volensque contumaciter mandatum Dei contemnit. EST autem hæc seductionis tentatio, si caussas eius spectes, duplex. Aut enim est interna, aut externa. Internam voco cuius principium & caussa in ipso homine est, videlicet, mala concupiscentia: quæ tyranno domestico, hoc est, peccato originali militat, atque hominem impellit ad peccandum, vt hac ratione regnum in hominem obtineat vetus homo, hoc est, peccatum originis. EST autem in omni homine concupiscentia duplex, vna naturalis, altera carnis. NATVRALIS est qua naturaliter expetimus, quæ vel honesta, vel vtilia, vel suauia iudicamus, recto rationis iudicio. Hæc per se opus Dei est in homine, & nullo modo damnanda, donec manserit intra suos terminos, hoc est, donec sano rationis iudicio monstrata appetit, ea videlicet, quæ reuera honesta, vtilia & suauia sunt: quibus non contaminatur, sed conseruatur natura. CONCVPISCENTIA carnis est, cum ex corruptione carnis, ea appetimus quæ carni placent, & Deo displicent. Vt cum aliquid appetimus, quod lege Dei nobis interdictum est. Hæc merito à Platone θηρίον πολυκέφαλον, hoc est, belua multiceps dicitur. De qua in prouerbiali versiculo dicitur, πάντων γὰρ πρώτιστα κακῶν ἐπιθυμίη ἐστιν. Nam hæc concupiscentia perniciosarum prolium mater fœcundissima est. HVIC Marcus Eremita primum tribuit φιλαυτίαν, hoc est, amorem sui. Ex hac nascuntur, crapula, auaritia, inanis gloriæ sitis, quam Græci κενοδοξίαν nominant. Ex crapula libidines & omnis generis voluptates perniciosæ proueniunt. Ex auaritia fraus, dolus, iniuria, mendacium, violentia, homicidium. Ex siti inanis gloriæ, superbia, turpis ambitio, technæ variæ. Breuiter, contemtus Dei & proximi. VIDES quam fœcunda mater omnium vitiorum existit carnis concupiscentia, quam non immerito quidam πάσης κακίας πηγὴν appellauit, vt quæ non solum προκαταρκτικὸν est omnis iniquitatis & θεοστυγίας, verumetiam à bono & honesto auocat. Quando enim homines rebus cœlestibus student & meditantur diuina: hæc accedit, ac suis illecebris tanquam funiculis quibusdam eos retrahit. Quare non immerito Iacobus affirmat, homines propria inescari concupiscentia. SED quomodo hanc carnis cōcupiscentiam superabimus? Hæc bestia arte liganda est singulari, & mortificanda. Ligatur autem non humanis viribus, sed diuina virtute, hoc est, spiritu fidei qui in homine renato generat nouam quandam concupiscentiam, quæ dicitur concupiscentia spiritus. Hæc vbi primū spiritu fidei concepta fuerit, opponit se concupiscentiæ carnis, vnde in omnibus pijs lucta quædam acerrima carnis & spiritus oritur. Hinc est quod Paulus ait: Caro concupiscit aduersus spiritum & spiritus aduersus carnem. SED vnde illa spiritus concupiscentia? Hæc proficiscitur ex virtute mortis sepulturæ & resurrectionis domini, quæ olim figurata fuit in veterib. sacrificijs, quæ ligabantur primū, deinde mortificabantur: sed vis tota in ipsa cruce Christi est. LIGARE itaque concupiscentiam carnis, est eam cruci Christi affigere, vt in illa mortificetur, ne sit ad operandum efficax. Ligata proinde est hæc belua, quando non facis quod illa imperat. Mortificata est prorsus, quando eius vis non sentitur, quod non fit priusquam hanc vitam ea morte commutauerimus, quæ ad veram vitā est transitus. HVIC bestiæ ligandæ & mortificandæ, destinātur omnia pietatis exercitia: vt precatio, lectio, meditatio, sobrietas, diligentia in officio, fuga occasionum, cogitatio prouidentiæ Dei, æstimatio mali concupiscentiæ, victoriæ gloriosus euentus, turpitudo quæ comitatur eos, qui huic bestiæ colla submittunt. Hæc Breuiter de tentatione seductionis interna & remedio contra ipsam. TENTATIO seductionis externa est, cuius principium & caussa extra hominem est, & hæc prout variant caussæ, distingui potest. Cum ergo caussæ sint, nunc mundus, nunc Diabolus, nunc res nos circumstantes, fit vt huius externæ tentationis tres sint differentiæ.

MVNDVS itaq; tentat, quando sua vanitate & improbitate ad peccatum nos sollicitat.

Hoc genere tentationis multi succumbunt. Nam cũ intuentur mores deprauatissimos hominum, & vident simul impunitatem, multi inuitantur exemplo. Vnde recte dicitur, mala consuetudo malitiæ pabulum. Huic generi tentationis opponendus est splendor regni Christi, cum quo vanitas mundi comparata fumus est vanissimus. Deinde cogitetur breuitas vitæ humanæ, quæ etiamsi saturari posset vanitate mundi: tamen perpetuæ illæ deliciæ in regno Dei infinitis modis præferendæ sunt illi. Deinde intueamur Christum Dominum & sanctos Dei multos, qui mundi vanitatem & improbitatem contemserunt, aspicientes ad brabium legitime currentibus propositum.

DIABOLVS varijs modis tentat homines, idque hoc consilio, vt vel impediat eos, ne in ouile Christi aggregentur, vel aggretatos turbet, ac rursus eijciat, ne salui fiant. Nihil enim illi dulcius est, quam omnium hominum interitus. ET hanc ob caussam, tribus potissimum machinis vtitur, ad inuadendum ouile Christi. Aut enim doctrinam corrumpit, aut scandala excitat, aut occasiones infinitorum scelerum objicit, vt interim taceam de hypocrisi ipsius, tyrannide, & sophistica: quibus perpetuo vtitur ad oppugnandam Ecclesiam Christi. Hic cor ingreditur hominis, & rapit verbum Dei ex corde hominis, vt Epicureus contemtus Dei succedat: sicut in Rhapsace: aut odium & ira aduersus Deum, vt in Saule: aut rabiosa propugnatio impij dogmatis, vt in Papistis. HVIVSMODI fuere tentationes Cain, Saul, Iudæ, Samosateni, Arij & nostro seculo Serueti, & aliorum plurimorum: ac multo magis hoc tempore sæuit Satan, quam vnquam alias. Nam finem suorum furorum instare nouit, & breui affuturum filium Dei, qui ipsum cum omnibus suis membris, æternis pœnis adiudicaturus est. QVID hic est remedij? potens est aduersarius, magna est turba satellitum Satanæ, opus est igitur fortissimo præsidio. Quodnam quæso illud? Hæc est victoria, inquit Iohannes, quæ vicit mundum fides vestra, & Salomon: Turris fortissima nomen Domini, ad hanc confugiet iustus & saluabitur. Nam, cum nulla alia sit via superandi hanc Diabolicam tentationem, quam fiducia viua in Christum victorem Satanæ, & hæc viua fides ardenti oratione accendatur: summo studio conseruemus puritatem doctrinæ, vnde fides pendet. DEINDE aduersus scandala & alias technas Satanæ, muniamus nos exemplis sanctorum, & erigamus nos spe futuræ liberationis per Iesum Christum: quem expectamus breui affuturum, vt iudicet viuos & mortuos. Plura præsidia aduersus insultus Satanæ, Paulus Ephes. 6. enumerat, quæ inde peti debent.

RES circumstantes, etiam nos supra modum tentant. Ante nos, mors, iudicium Dei, infernus. Post nos, peccata præterita, commissiones & omissiones plurimæ. A dextris, potentia, diuitiæ, honor. A sinistris, pericula, persecutiones, scandala, tristissima in hoc mundo Ecclesiæ forma. HIS malis solus Iesus Christus medetur, dum fide possidetur. Si enim ad ea quæ ante nos sunt respicis, mortem superauit vita, iudicio Dei satisfecit luens pœnas peccatorum nostrorum, infernũ spoliauit. Si ad ea quæ post nos sunt, solus peccatorum expiator est. Si in eo thesauros omnium bonorum esse statueris, non facile potentia, diuitiæ, honor mundi, à Christo te abducent, nec vllis malis fractus succumbes, modo ipsum viua fide possideas, ac ipsius opem aduersus omnia te infestantia implores.

TENTATIO præsumtionis, est cum homo sollicitatur ad tentandum Deum, abutendo eius longanimitate, iusticia, misericordia, liberalitate, alijsque pluribus beneficijs. Periculosa sane hæc tentatio est. Si quis enim ea superatus fuerit, peccat licentius, quia statuit Deum bonum & misericordem esse & lentum ad iram, vt inquit Psalmus. Huic tentationi medentur potissimum hæc. PRIMVM, cogitatio breuitatis vitæ. DEINDE consideratio tragicorum exemplorum. Nam multi secure peccantes subito sunt præuenti ira Dei & sine pœnitentia hinc abrepti sunt. TVM indignitas ipsa. Quid enim indignius est, quam filium patrem contemnere, quia est sibi benignus & erga se misericors? Sollicite ergo vnusquisque ambulet in conspectu Domini, sciatque furorem Satanicum esse deliberato animo peccare, vel differre pœnitentiam propterea quod Deus prædicetur longanimis, clemens, & misericors. Nam prædicatur etiam iustus iudex, qui irascitur peccatis & seuere decreuit punire impœnitentes.

TENTATIO probationis est, qua exploratur fides hominis erga Deum, videlicet cum vel opus aliquod homini commendatur, carni graue & molestum, vel crux aliqua diuinitus contingit explorationis gratia, vel permittitur hæresis aliqua oriri contra articulos fidei. ABRAHAM accipit mandatum à Deo, quo iubetur filium suum Isaac, vnicum hæredem, quem genuit ei Sara libera & nobilis matrona, mactare in holocaustum. Hoc mandatum graue & molestum carni, haud dubie fuit: sed quid hic facit Abraham? obœdientiam erga Deum præfert huic suo dulcissimo filio, quo nihil in mundo ei preciosius fuit, & accingit se ad exequendum mandatum Dei. Genes. 22. IOB cruce in corpore & alijs

multis malis premitur, sed in patientia obœdientiam Dei anteponit propriæ vitæ ac omnibus rebus alijs: Scio, inquit, quod redemtor meus viuit, & in nouissimo die resurrecturus sum. Itē, si bona suscepimus, cur non mala sustineamus? ECCLESIA primitiua multis tentata est hæresibus, & varijs, sicuti & nos hodie tentamur, sed velut illi, ita & nos fontem saluatoris opponamus omnibus hæreticorum cisternis plenis fœtore Satanico. De hoc genere loquitur Moses Deuter. 5. Tentauit te Deus, vt sciretur, quid esset in corde tuo, an ambulares, in mandatis eius, nec ne. Aduersus hoc tentationis genus, muniamus nos duabus rebus, conseruatione puritatis Euangelij, & constanti obœdientia erga Deum, cum in prosperis, tum in aduersis.

Deinde concupiscentia postquam cōceperit, parit peccatum: peccatum vero cum consummatum fuerit, generat mortē.

In superiori versiculo comparat Apostolus concupiscentiam escæ, qua piscator hamum tegit, vt pisces fallat & capiat: hic confert eandem puerperæ, vt eam significet matrem esse & fontem omnium peccatorum, atque adeo omnis mali. Dicitur autem concupiscentia concepisse, quando affectum & voluntatem occupat: quod cum fit, mox parit peccatum scilicet actuale, cuius veluti proles quædam ipsa mors existit & damnatio. FIT ergo hic mentio duplicis peccati, videlicet, originalis & actualis. Originale concupiscentiæ nomine, ab eius proprio & proximo effectu significatur. Hoc etsi per se & sua natura est mortale peccatum: renatis tamen condonatum est, vt non inferat mortem, nisi regnare rursus cœperit, per sua mala desideria. Vnde Paulus ad Roman. 6. Ne igitur regnet peccatum in mortali vestro corpore, ad obœdiendum ipsi, in concupiscentijs eius. Actuale est cum sponte nos subijcimus concupiscentiæ, ac ei obtemperamus, integrumque in nobis regimen ei permittimus.

Ne erretis fratres mei dilecti.

Quia persuasum nonnullis erat, à Deo homines ad male agendum tentari: rursus monet eos & hortatur ne se isto errore inuolui sinant, significans multa absurda & Deo indigna istam opinionem sequi. Vt autem firmissimam rationem eius rei, attentius & benignius audiant, fraterna compellatione & dilectionis suæ, qua illos complectitur, significatione, eos velut præparat. Libentius enim audimus illos quorum beneuolentiam erga nos sentimus, cum contra, eorum insidias metuimus, quorum animos à nobis alienos esse perspeximus.

Omnis donatio bona, & omne donum perfectū superne est descendens à patre luminū, apud quem non est permutatio, aut conuersionis obumbratio, is quia voluit, progenuit nos sermone veritatis, vt essemus primitiæ quædam suarum creaturarū.

Hæc ratio firmissima est, qua Apostolus eorū errorem refellit, qui Deum homines ad male agendum tentare, adeoque peccati autorem esse contenderunt. Vt autem huius rationis membra melius conspiciantur, & beneficia Dei erga nos agnoscantur clarius, analysin huius pericopæ instituam, & eam in sex partes retexam, ex quarum singulis propositionem Apostoli inferam, vt intelligatur quanta vis sit totius huius rationis, ad refellendum aduersariorum errorem. PRIMVM itaque dicit: Omnis donatio bona & omne donum perfectum (id est, minime fucatum) superne est. Quo dicto significat nequaquam esse superne sollicitationem ad male agendum. Qui enim congrueret, ex eodem fonte & bona & mala promanare. Verum si quis excipit malum pœnæ superne esse, is vicissim sciat caussam, id est, malum culpæ, in homine esse, quod iustus Deus iuste punit. Quare si iusticiam Dei spectes, pœna non mala, sed bona dicenda. SECVNDO addit: Descendens à patre luminum, vt pater hic autorem & fontem significat: ita Luminum vocabulo omnia bona significantur: veluti tenebrarum voce, calamitates omnis generis veniunt intelligendæ. Vnde hæc ratio conficitur. Deus est pater luminum, id est, autor omnium bonorum. Ergo non est tenebrarum autor, vt illi tentatio ad malum sit ascribenda. Notetur hoc Dei elogium, quod ipsi soli competit, nimirum, quod sit solus fons & autor omnium bonorum. Vnde admoneamur & inuocationis, qua ab illo bonorum fonte bona petamus & gratitudinis, qua nos gratos erga ipsum exhibeamus. TERTIO addit, Apud quem non est permutatio. Hæc speciem occupationis habent, ne quis enim eundem & bonorum & malorum autorem diceret, eius constantiam qua in suis actionibus est immutabilis opponit. Cum ergo apud Deum per-

mutatio locum non habeat, & fons bonorum esse conuincatur, quis ei sine blasphemia mala ascribet? QVARTO addit, Aut conuersionis obumbratio. Habent & hæc occupationis speciem. Videmus variam & multiplicem esse conuersionem cœlestium luminum & permutationem. Sol enim nunc clarus & limpidus collucet, rursus veluti obscurus delitescit. Ne quis huiusmodi obumbrationem Deo tribuat, eum à conuersionum obumbratione vendicat. Vnde colligatur, cum semper sit sibi similis, non nisi bona ab eo proficisci. QVINTO, Is (ait) quia voluit, progenuit nos sermone veritatis. Hoc exempli caussa ponit. Deus, cum essemus prima natiuitate nostra, filij iræ & damnationis, ex mera paterna sua beneuolentia fecit nos filios suos, per sermonem veritatis, id est, per Euangelium. Qui enim Euangelio credit, filius Dei per spiritum Christi efficitur. Cum igitur tanto honore nos dignatos est Deus, quis credit ipsum ad male agendum sollicitare quenquam? SEXTO, additur argumentum à fine regenerationis, cum ait, Vt simus primitiæ quædam suarum creaturarum, id est, vt simus sancti. Cum igitur nos regenuit, vt simus sancti, absurdum est cogitare ipsum nos pollutos efficere, sollicitatione ad male agendum. Cum primitias sanctos vocat, alludit ad ritum legis, quo primi fructus Deo consecrabantur. Vnde admonemur vt veram sanctitatem perpetuo meditemur. DEINDE discernit inter Ecclesiam & reliquum mundum. Vt enim illa sancta & Deo dicata est: ita mundus reliquus suis pollutionibus inuolutus prophanus & impius existit. Porrò ex hac regenerationis doctrina, sequentes paræneses extruit Apostolus.

Itaq; fratres mei, sit omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum.

Exemplo Christi, Pauli, Petri atque adeo Prophetarum & Apostolorum omnium ex regenerationis virtute, extruit necessitatem pie sancteque viuendi. Est enim pietas & sanctitas effectus proprius regenerationis. Et quia Deus requirit circumcisionem quandam aurium & labiorum: Iacobus eandem vrget, & vult regeneratum velocem esse ad audiendum, discendumq; ea, quæ salutaria sunt, & tardum ad loquendum. Quo dicto vult, primum vt lingua non præcurrat mentem. Secundo, vt futiles & inanes obtrectatorios sermones fugiamus. Tertio, vt necessaria tantum, quæ faciant ad ædificationem & honestatem loquamur. Huc optime quadret Græcus versiculus:
ἢ λέγε τι σιγῆς κρεῖττον, ἢ σιγὴν ἔχε, hoc est, aut dic aliquid silentio melius, aut silentium habe.

Tardus ad iram: Ira enim viri iusticiam Dei non operatur.

Quod nam iræ genus hic prohibeatur, & ratione subiecta & conclusione, imo ex tota peristasi loci huius colligendum est. Ira viri, inquit, iusticiam Dei non operatur, id est, non exequitur, quod Deus loquitur & præscribit, imo facit, vt frustra Deum loquentem audias. Quapropter ira hoc loco accipitur pro ea ira, quæ proficiscitur ex contendendi studio, quo impeditur audientia. Vult igitur Apostolus, vt sedatis affectibus alij alios audiamus. Vbi enim tumultibus & contentionibus est locus, exulat iusticia Dei, id est, in nullo loco habentur, quæ Deus nobis præscribit & à nobis exigit.

Quapropter deposita omni malitia immunditiæ & redundantia malitiæ, cum mansuetudine recipite insitum sermonem, qui potest seruare animas vestras.

Conclusio est exhortationis, qua nos hortatur, vt simus ad audiendum veloces sine ira. Hic locus eleganter docet, qualesnam verbum Dei requirat auditores. Primum immunditia & redundantia malitiæ abesse debet, hoc est, carnis affectus & ratio debent cedere verbo Dei, vt non contentiones, vnde ira nascitur, moueant. Deinde adesse debet mansuetudo, quæ in locum iræ succedit. Est autem hoc loco mansuetudo, modestia & facilitas ad discendum composita. Tertio ita composito animo, suscipiendus est sermo insitus, id est, recipiendus est fide sermo, qui inseritur vel implantatur opera ministrorum. Quarto, effectus recepti sermonis additur, vt eo veluti stimulo ad diligentius audiendum excitemur. Qui, inquit, potest seruare animas vestras, idq; ideo, quia ex auditu verbi Dei fides concipitur, quo homo iustificatus impellitur, vt nouitati vitæ studeat. Vnde sequitur.

Estote autem factores sermonis, & non auditores solum, decipientes vosipsos.

Qualem requirat auditorem, his verbis etiam declarat Apostolus. Vult vt non tantum simus auditores sermo-

ſermonis, vt maxima pars hominum eſt, ſed factores etiam, hoc eſt, tales, in quibus ſermo, qui inſeritur, radices agat: quod fit dum fides ex verbo concipitur, & obœdientia noſtra teſtatur fidem. Hoc Chriſtus vocat cuſtodire ſermonem, cum inquit: Beati qui audiunt verbum Dei, & cuſtodiunt illud. PORRO obſeruandum eſt, quod Factor ſermonis dicatur dupliciter, nempe iuxta regulam Legis, & iuxta gratiam Euangelij. IVXTA regulam legis dicitur is Factor legis, qui legem perfecte implet, quod Paulus Rom. 1. 2. & 3. nullum mortalium præſtare poſſe, quatuor euidentiſsimis demonſtrationibus oſtendit. SECVNDVM gratiam dicitur Factor ſermonis, qui fidem ex verbo conceptam vera pietate teſtatur, ac tota vita, quantum in hac corrupta natura fieri poteſt, veram pœnitentiam meditatur. Etſi lapſus fuerit aliquando, ſiue ſciens, ſiue per ignorantiam, mox redit vera pœnitentia ad Dominum, quemadmodum infinita Sanctorum exempla teſtantur. CVR autem velit factores ſermonis, & non auditores tantum, oſtendit cum addit, Decipientes voſipſos, hoc eſt, fallacibus ratiocinationibus ſeipſos fallentes, ſeu propria Sophiſtica ſe ipſos decipientes, quemadmodum non ſolum hypocritæ faciunt, qui externis operibus nituntur, ſine vera pœnitentia: verumetiam multi, qui ſub Chriſtiano nomine Turcicum gerunt animum. Hi ſemper in ore fidem habent, ſemper gloriantur de Mediatoris beneficijs, etſi nunquam de vera reſipiſcentia cogitent.

Nam ſi quis auditor eſt ſermonis & non factor, hic ſimilis eſt hominis conſiderantis faciem natiuitatis ſuæ in ſpeculo, conſiderauit autem ſemetipſum & abijt, & protinus oblitus eſt qualis ſit.

Pulcerrima ſimilitudine rationem reddit, cur non velit auditorem tantum ſermonis. Abſoluitur autem ſimilitudo hoc modo: Quemadmodũ qui intuetur ſuam in ſpeculo imaginem, labilem in mente cognitionem & debilem ſuæ formæ memoriam retinet, atq; ideo talis contemplatio nihil prodeſt: Ita auditor ſermonis tantum, nullam firmam cognitionem retinet. Nam mox vbi audiuerit, euaneſcit, ideoque talis cognitio inutilis eſt, & nihil prodeſt auditori. ELEGANTER admodum Hypocriſis imagini in ſpeculo relucenti comparatur. Nam vt in ſpeculo, quamuis quædam ſimilitudo appareat, eo tamen falſa eſt, quod in ſpeculo quæ læua ſunt, dextera: quæ vero dextera, læua referantur, atque ita veritati fucus fiat: Sic in operibus hypocritarum, etſi quidam ſplendor oculis hominum obuerſatur, tamen falſus eſt, quod quæ impia ſunt ſancta & vera habeantur. SI quis interroget, qui fiat quod adeo labilis ſit cognitio, & debilis memoria ex contemplatione ſpeculi: ſciat quod modus agendi ſecundum Philoſophos, eſſendi modum ſequatur. Nam cum imago in ſpeculo habet, vt illi loquuntur, debile eſſe & intentionale potius quam reale, facit debilem in mente impreſsionem, quemadmodum in quibuſdam etiam inſomnijs fieri animaduertimus.

Qui vero introſpexerit in legem perfectam, quæ eſt libertatis & permanſerit: hic non auditor obliuioſus, ſed factor operis, beatus in opere ſuo erit.

Exponit quis factor legis ſit habendus, idque vt ante admonui, iuxta gratiam & non ſecundum rigorem legis. Perfectam vocat legem, quia perfectam viuendi regulam præſcribit. Eandem libertatis dicit, quia quo magis illi quiſquam fuerit addictus, modo in Chriſtum credat, eo magis ſe liberum eſſe declarat. Seruire enim Deo, regnare eſt. Qui in hanc legem introſpexerit, vt eam penitus cognoſcat & vita exprimat, hic, inquit, non eſt obliuioſus auditor legis, ſed factor, qui etiam beatus in ſuo opere erit. Nam ex effectibus noſcitur fides, vt arbor ex fructibus, quæ fides ſola Chriſtum apprehendit, qui ſolus factus eſt nobis à Deo ſapientia, iuſticia, ſanctificatio & redemtio, vt qui gloriatur, in Domino glorietur. LOQVITVR igitur hic Iacobus, de qualitate iuſtificatorum, & præmijs obœdientiæ illorum, non de cauſsis iuſtificandorum. Bernhardus: Bona opera non ſunt cauſſa regnandi, ſed via regni.

Si quis videtur religioſus inter vos eſſe, nec frenat linguam ſuam, ſed decipit cor ſuum: huius inanis eſt religio.

Hypocritas taxat, qui ſe religioſe legem obſeruare gloriabantur, & interim laborant obtrectandi libidine, quod vitium omnibus hypocritis familiare eſt. Quemadmodum Euangelica hiſtoria in Phariſæo oſtendit, qui de ſua religione gloriabatur, ac interim alios homines accuſabat maledica lingua. Vnde autẽ iſtud vitium proueniat, oſtendit cũ addit, Sed decipit cor ſuũ, hoc eſt, φίλαυτος eſt, & de ſeipſo non recte iudicat.

Iudicat enim se pium & religiosum esse, sed eius inanis est religio, id quod sequenti ratione probatur.

Religio pura & impolluta apud Deum & patrem, hæc est, visitare pupillos & viduas in afflictione ipsorum, incontaminatum seipsum seruare à mundo.

Probat à religionis quibusdam proprietatibus, hypocritas laborantes obtrectandi studio, non vere religiosos esse. Concludit autem argumentum hoc pacto: Vere religiosi seruant se immaculatos à mundo & misericordiam afflictis præstant. Hypocritæ qui volunt videri religiosi, non seruant se immaculatos à mundo, nec afflictis misericordiam præstant. Quare non sunt religiosi, sed vani potius iactatores religionis. NON fuit consilium Iacobi religionem integre definire, sed tantum eius aliquas proprietates ponere, pugnantes cum hypocritarum vanitate. Quare non sunt audiendi quidam, qui hic Iacobum flagellant, tanquam hominem ignarum veræ religionis. Aliud enim est rem definire, aliud eam notis quibusdam designare, id quod ignorare Iacobi flagellatores turpe est. CÆTERVM hæc plena & perfecta religionis Christianæ definitio est. Christiana religio est viua fiducia in Iesum Christũ & eius confessio, cui coniunctum est & purum colendi Deum studiũ, & sincera erga homines caritas, vna cum spe immortalitatis promissæ. PARTES proinde substantiales religionis Christianæ natura coniunctæ sunt fides, cultus Dei, caritas proximi, & spes promissæ salutis per Christũ.

CAPVT II.

Summa Capitis secundi.

Vt à contemtu pauperum & personarum acceptione conuersos dehortatur: Ita inanem fidei iactantiam, quæ suis germanis fructibus destituitur, damnat.

Ordo & partes Capitis secundi.

Duæ sunt partes huius capitis, quarum prior est ἀποτρεπτική. Dehortatur enim Christianos à personarum acceptione. Hæc pars absoluitur propositione & confirmatione. Posterior est διδακτική. Docet enim fidem inanem esse, quæ caret operibus. Absoluitur & hæc pars propositione & confirmatione.

EXEGESIS SECVNDI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

FRATRES mei, ne in personarum acceptionibus habeatis fidem Domini nostri Iesu Christi gloriæ.

Hæc prima propositio huius capitis est, cui implicita est ratio quædam, quare ita resoluenda erit: Fratres nolite personas acceptare. Hæc propositio pura est. Ratio propositionis hæc est, quia fides Domini nostri Iesu Christi & personarũ acceptio ita repugnant, vt simul stare non possint. Quare? Quia Christi gloria requirit, vt omnes eos veneremur, in quibus Christus habitat. Ita non frustra gloriæ vocabulum additũ est. Et est notus Hebraismus, quo genitiui appellatiuorum ponuntur sæpe loco epithetorum. Quid? an non Psalmus: Inter habitatores tabernaculi Domini, hoc est, inter hæredes vitæ æternæ, collocat eum qui reprobos contemnit, & honorat timentes Dominum? Est ne illa personarum acceptio? PERSONARVM acceptio proprie est, cum caussa vera, ex qua de persona pronunciari oportet, neglecta, aliquid aliud extra caussam in personis spectamus, propter quod vel pro persona sententiam falsam pronunciamus, vel alioqui personam acceptamus & complectimur. QVARE hoc Apostoli præceptum nequaquam subuertit ordinationem diuinam, in quarto præcepto sancitam, de honore superiorum. Verum si quis pauperem pium contemneret, & diuitem reprobum ei præferret, is vera caussa omissa male iudicaret, sicuti Iacobus ostendit, cum ait:

Si enim ingressus fuerit in cœtum ve-

Hoc exemplo declarat, qualẽ mon-strum,

ſtrum, vir aureos annulos geſtans, veſte indutus ſplendida : ingreſſus fuerit & pauper in ſordida veſte, & reſpexeritis in eum, qui veſtem fert ſplendidam, ac ei dixeritis, tu ſede hic honeſte, & pauperi dixeritis, tu ſta illic, vel ſede hic ſub ſcabello pedum meorum : nonne diſcrimen feciſtis apud vos, & facti eſtis iudices malarum cogitationum ?

σωποληψίαν damnet, nimirum eam, quæ falſum pro vero in iudicandis hominibus diſcrimen ſequatur. Qui enim id facit non ſolum proprio ſuæ conſcientiæ iudicio damnatur, verum etiam peruerſum eſt eius iudicium, qui diuitias accipit pro diſcriminis regula. NON ergo ſimpliciter prohibet honorare diuites, ſed per comparationem loquitur, & eum damnat, qui diuites improbos cum piorum pauperum contemtu honorat. Hic proinde ea προσωποληψία damnatur, quæ falſum pro vero diſcrimen ſequitur, quæ modum non ſeruat, quæ à recto fine aberrat. Si quis ergo diuitem, quia diues eſt, pauperi anteponit, peruerſum eſt eius iudicium. Deinde ſi ita præponas diuitem pauperi, vt pauperem ignominioſe tractes, in modo peccatum eſt. Poſtremo ſi diuitem ineundæ gratiæ cauſſa præponas pauperi, à recto fine aberraſti. Quid enim indignius eſt, quam ſpreto pio, docto, egente, impium, indoctum, diuitem ſplendide excipere ? Qui huiuſmodi diſcrimen apud ſe facit pauperis & diuitis factus eſt iudex malarum cogitationum, hoc eſt, non recte affectus, peruerſe iudicat contra pietatis & caritatis regulam.

Audite fratres mei dilecti, nonne Deus elegit pauperes huius mundi, diuites in fide & hæredes regni, quod promiſit diligentibus ſe ?

Exordiolo auditores excitat, vt argumentum quod ſubiungit, attendat. Deus pauperes huius mundi, qui in fide ſunt diuites, elegit, vt ſint hæredes regni, quod promiſit diligentibus ipſum. Ergo pauperes huius mundi, non ſunt contemnendi. IN hoc argumento obſerua Ordinem reparationis noſtri. PRIMO loco ponitur electio, quæ alibi non quærenda eſt, quam in filio : ad Epheſ. 1. SECVNDO ponitur fides, qua generalis electio accommodatur auditoribus Euangelij. Elegit enim Deus hac conditione, ſi homines filio inſerantur fide : extra quem nulla eſt electio, ſed mera reprobatio. TERTIO ponitur hæreditas, qua ſignificatur adoptio, qua credentes ius filiorum accipiunt. QVARTO additur dilectio. Nam ea Germanus fructus fidei eſt, & filiorum Dei propria affectio. Non igitur mirum eſt, Deum promiſiſſe diligentibus ſe regnum. Nam illi per fidem ius filiorum obtinuerunt, adeoq; regni cœleſtis hæredes inſcripti ſunt. Nam dilectionem non eſſe cauſſam regnandi, conſtat ex Paulo, qui ait : Vita æterna donum Dei, per Dominum noſtrum Ieſum Chriſtum.

DE ELECTIONE.

HIC locus monet vt nonnihil de electione dicam : Video enim non paucos, ab huius electionis vera cauſſa aberrare. Paulus dicit, 1. Corinth. 1. Videte vocationem veſtram fratres, quod non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles : verum quæ ſtulta ſunt in mundo, elegit Deus &c. Et hic Iacobus dicit pauperes huius mundi elegit Deus. HINC quidam haud recte colligunt : Sapientes, potentes, nobiles, diuites reprobatos eſſe, & contra, rudes, impotentes, ignobiles & pauperes electos eſſe. Nam ſi ſapientia, potentia, nobilitas & diuitiæ, quæ omnia ſunt dona Dei, eſſent cauſſa reprobationis, & contra, ſtulticia, impotentia, ignobilitas & paupertas eſſet electionis cauſſa : ſequeretur & omnes diuites reprobatos eſſe & omnes pauperes electos. Sed vtrumq; falſum eſt. Nam & non pauci diuites & nobiles pij ſunt electi & ſaluati, & multi pauperes impij ſunt reprobati & damnati. Cur ergo Paulus dicit non multi ſapientes, non multi potentes, non multi nobiles ? PAVLVS non loquitur de conſilio Dei, qui vult omnes homines ſaluos fieri & ad agnitionem veritatis venire, 1. Timot. 2. Qui non vult vllos perire, ſed omnes ad pœnitentiam recipere. 2. Pet. 3. Sed accuſat hominum malitiam, qui donis Dei abutuntur in ſui perniciem. EVANGELIVM quidē vocat omnes, ſed alij aliud prætendunt, iuxta parabolam Euangelicam, quo minus veniant. Multi ſapientia mundi, multi potentia, multi nobilitate, multi diuitijs, multi etiam alijs rebus, veluti ineſcati & inebriati, odorem bonum Euangelij auerſantur. Vnde fit vt non conſilio Dei, qui neminem creauit ad certam damnationem, ſed ſuo vitio non ſint electi. Deus enim ita demum vult omnes homines ſaluari, ſi ſalutis autorem fide fuerint amplexi. Qui hunc contemnunt, iure ſalute excidunt. Hos enim Deus abijcere vult & damnare, non ſecus atque pater terrenus abijcit & exhæredat filium proteruum & contu-

contumacem, non hoc facturus si patri morem gessisset. SI igitur consilium creationis & reparationis per Christum consideremus: Deus vere vult omnes homines saluos fieri, sed per salutem, hoc est, per Christum Mediatorem. At si euentum, vult omnes damnare, qui sibi per Euangelium vocanti non obtemperarint. HOC confirmatur dicto Domini apud Matthæum. Multi sunt vocati, pauci vero electi. Huius dicti sunt duæ partes. Prior commendat nobis bonitatem Dei, qui multos per Euangelium vocat quo saluentur. Neq; enim cogitandum est, quod Deus vocat quos saluare nolit. Posterior est querela ingratitudinis maximæ partis hominum, qui Euangelium contemnunt, ac nolunt digne viuere tam augusta vocatione. Quod Christus apud Matthæum conqueritur, vbi reprehenditur, qui non habuit vestem nuptialem: cui reprehensioni subiungitur hæc Christi querela: Pauci sunt electi. 10 Hanc querelam lacrimis etiam indicat, Matth. 23. cum inquit: Quoties volui congregare filios tuos, sicut congregat gallina pullos suos sub alis & noluisti. Ecce Christus vult, Ierusalem non vult. EST ergo sensus dicti Domini, multi sunt vocati, scilicet ad consequendam salutem per Christum, modo Euangelio credere velint. Sed pauci sunt electi, hoc est, pauci habent vestem nuptialem, hoc est, pauci credunt ac vere pij sunt. QVOD hæc sit significatio vocis electionis, patet ex Psalmo, vbi electus & peruersus opponuntur. ita enim ait: Cum electo electus eris, & cũ peruerso peruerteris. Ergo electus dicitur vere pius & sincerus Dei cultor, retinens fidem & bonam conscientiam. QVARE non est quod quisquam electionis cogitatione perturbetur, ac si Deus certos quosdam homines destinasset saluti, & maximam partem hominum certæ damnationi: sed potius cogitet, hanc immotam esse voluntatem 20 Dei, quod vt velit pœnitentes omnes sine discrimine saluare: ita contra, omnes impœnitentes damnare. Atq; hi dicuntur non electi propter euentum: nam ipsi sibi viam salutis intercluserunt. OBTEMPEREMVS ergo Euangelio, viuamus in vera pœnitentia, non sinamus nos curis huius mundi abduci à Christo. Sed potius omnibus rebus mundi, anteponamus obœdientiam erga Euangelium, quo salutem promissam consequamur per Dominum nostrum Iesum Christum, in quo Deus ante fundamenta mundi elegit credentes.

At vos contumelia affecistis pauperem.

Hac antithesi atrocitatem sceleris indicat. Deus pauperes credentes honorat, at vos contumelia afficitis pauperes. Scelus igitur vestrum graue & indignum hæredibus regni Dei est. 30

Nonne diuites per tyrannidem opprimunt vos? & trahunt vos ad iudicia? Nonne blasphemant præclarum illud nomen, quod inuocatum est supra vos?

Hæc duo argumenta plana sunt. Stultum est suos carnifices honorare, & eos qui vera sanctitate pollent contemnere. Id facitis, quando tyrannos vestros diuites, cum contumelia pauperum honoratis. Diuites impij præclarum illud nomen Christi, quo vos censeri vultis, & à quo Christiani appellamini, blasphemant: Ergo indignum est, vt eos honoretis cum pauperum contemtu. 40

Si legem quidem regiam perficitis secundum scripturas: Diliges proximum tuum vt teipsum. Sin vero personam respicitis, peccatum committitis, & redarguimini à lege veluti transgressores.

Anticipatio est. Anteuertit enim hypocritarum obiectionem, qua poterant se excusare, vt qui honorando diuites bene facerent, cum honor in dilectione includatur, quam lex requirit erga proximũ. RESPONDET per conditionem duplicem, Si perficitis (id est, ex fide & vera animi integritate præstare conamini, absq; fuco & hypocrisi. Hic enim perfectionis vocabulum non ad gradus, sed obœdientiæ substantiam, seu partes referendum est) legem regiam, (id est, legem quæ regia quædam via, hoc est, recta & plana est, 50 quæ viatorem sine diuerticulis, ad locum destinatum ducit. Est autem illa regia via, diligere proximum, & hoc tantum in eo spectare, quod proximus sit, & non alia in proximo respicere) bene facitis, id est, iusta est vestra defensio. At si personam respicitis, peccatum committitis. Quod autem personam respiciatis manifestum est ex vestro facto. Diuites enim reprobos honoratis, & contumelia pios pauperes afficitis, quod sane non est regia via incedere ad dilectionem proximi.

Quisquis autem totam legem seruaue-

Fortius hypocritas pungit, qui sibi rit,

rit, offendit autem in vno, factus est omnium reus. Qui enim dixit non mœchaberis, dixit etiam non occides. Quod si non fueris mœchatus, occideris autem, factus es transgressor legis.

blandiebantur cum in vno capite legis, viderentur sibi bene perfuncti esse suo officio: quorũ hypocrisin taxat hoc argumento. Qui vnum aliquod caput legis violat, legis transgressor est, & iudicio legis reus. Nam totam legem violauit. Hoc proposito exemplo quinti & sexti præcepti, declaratur. EX hoc loco, qui vel peccata paria esse, vel reatum omnis transgressionis æqualem contendit, vim facit verbis Apostoli, qui hoc loco tantum agit cum hypocritis, qui perfectionem legis ex parte iudicarunt, contra quos Apostolus transgresionem ex parte opponit. QVOD autem peccata non sint paria, sicuti Stoici voluerunt: Primum ex caussis patet, quis enim non intelliget grauius esse ex malitia peccare, quam ex infirmitate & ignorantia? Deinde euentus idem comprobat, qui sciens & volens peccat, excutit Spiritum sanctum. Qui vero ex imbecillitate labitur, non item. TERTIO, inæqualitas pœnæ quam Deus iustus iudex infligit, inæqualitatem delictorum concludit. Seruus sciens voluntatem & non faciens, vapulabit plagis pluribus. QVARTO, propria cuiusque conscientia peccatorum gradus naturaliter intelligit, ad alia enim magis ad alia minus cruciatur. QVINTO, lex Dei, & omnes leges politicæ, gradus peccatorum, ad quos moderantur pœnas agnoscunt. Argumenta Stoicorum speciosa quidem sunt, sed nituntur falso fundamento, contra quæ opponantur rationes quas ascripsi.

Ita loquamini & ita faciatis, sicut per legem libertatis iudicandi. Nam damnatio absq; misericordia, ei qui non præstiterit misericordiam & gloriatur misericordia aduersus iudicium.

Infert generalem exhortationem ad pie sancteq; viuendum, sumto argumento ab extremi iudicij sententia, quæ Matth. 25. recitatur. Cum enim dicit Apostolus, sicut per legem libertatis iudicandi, respicit ad sententiam Domini, qui iudicaturus orbem dicet ijs, qui à dextris sunt: Venite benedicti patris mei, & hæreditate capite regnum vobis paratum à constitutione mundi. Esuriui enim & dedistis mihi cibum &c. Contra, ijs qui à sinistris sunt, dicet: Ite vos maledicti in ignem æternum: Esuriui & non dedistis mihi cibum. HVC illud Iohan. 5. Veniet hora in qua omnes, qui in monumento sunt, audient vocem eius & prodibunt, qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt, in resurrectionem iudicij. ET 2. Cor. 5. Omnes nos manifestari oportet coram tribunali Christi, vt reportet vnusquisq;, quæ per corpus facta fuerunt, prout fecerit, siue bonũ siue malũ. QVOD hæc dicta & similia intelligenda sint de qualitate saluandorum, & non de caussis salutis: totius scripturæ consensus, adeoq; sanguis Christi preciosus, ostendit, sicuti paulo post distinctius declarabo. SED cur vocat Legem libertatis? vt eo Epitheto ostendat merito requiri libertatis fructus à Christianis. Vt enim qui peccatum facit, seruus est peccati: ita liberatus per Christum, non amplius seruus erit, sed liber, quare seruitutis iugum nequaquam in se recipiet. Ætiologiam subiungit Apostolus, cum ait. Nam damnatio erit absq; misericordia, ei qui non præstiterit misericordiam. At ei qui præstiterit misericordiam, tantum abest vt damnetur, quod glorietur etiam aduersus damnationem morti, peccato & Diabolo insultans. HÆC docent quam necessaria sit Christianis perpetua pœnitentia, perpetuum pietatis & iusticiæ studium, ne gratuitum beneficium salutis sua culpa amittant. CÆTERVM quia aduersarij gratuitæ salutis abutuntur hoc loco & similibus, & faciunt ex inditijs & qualitatibus saluandorum caussas salutis: breuiter responsum colligam, quo pius lector habeat, quod solide & vere ad istam calumniam respondere posit. CVM igitur scriptura diserte dicat, Dominum redditurum vnicuiq; secundum opera sua, seu, vt Paulus ad Cor. loquitur, prout quisq; fecerit siue bonum siue malum: omnium primum hoc tenendum est, quod ista generalis sententia ipsissima vox Dei, duobus hominum generibus accommodari debeat, iuxta fidei analogiam, hoc est, impijs quidem Legaliter, pijs vero Euangelice, hoc modo. Quando impijs reddit Dominus, secundum opera eorum, absque dubio illis infernum reddit & damnationẽ. Ea enim sunt operum impietatis merita. Verum cum de pijs seu conuersis agitur, plura spectanda sunt. Primum enim ex verbo Dei infallibili constat, quod vita æterna non sit seruorum stipendium, sed filiorum hæreditas & Dei gratuitum donum, Rom. 4. 5. 6. 8. Iohan. 1. 3. 5. Deinde analogia inter patrem terrenum & patrem cœlestem consideranda est. Nam vt pater terrenus suis liberis reddit secundum eorum opera, hoc est, obœdientibus hæreditatem & contumacibus exclusionem ab hæreditate: Ita Deus pater suis filijs

hære-

hæreditatem pollicetur, ſed eos, qui ex filijs contumaces & hoſtes fiunt, hæreditate excludit. Nunc autem manifeſtum eſt, quod filij terreni patris nec filij ſint, nec hæredes, ſuorum operum merito. Ad eundem modum filij Dei, nec filij facti ſunt, nec hæredes propter opera, ſed per adoptionis gratiam, quæ ſola fide accipitur, nihilominus vterq; reddit ſuis filijs, ſecundum opera eorum. Verum vt hoc clarius adhuc intelligatur, quomodo Deus redditurus ſit vnicuiq; ſecundum opera ſua, quatuor nobis perpendendæ ſunt circumſtantiæ. Quarũ prima eſt, quod pijs rigor legis ſit ſublatus, iuxta illud ad Galat. 3. Chriſtus nos redemit de maledictione legis. Secunda, quod perſona iam credens fide placeat, & ſit hæres vitæ æternæ, Iohan. 1. Tertia, quod à perſona credente Deus non ſolum requirat obœdientiam, ſed etiam ei promittat mercedem, idq; non ex debito propter dignitatem operis, ſed ex gratia propter paternam promiſsionem. Quarta, opera ſic facta ex fide, ſunt teſtimonia fidei, vt proprij effectus ſuæ cauſſæ certiſsima ſunt indicia. Atq; ideo dicitur, Dominus redditurus eſt ſecundum opera, cum quia opera ſunt vera indicia timoris Dei & fidei, tum vt tota creatura teſtetur de iuſticia Dei in iudicando. Hæc reſponſio ex ſcripturæ collatione deſumta eſt, quam firmiter tenere eſt neceſſe, ne vel cum Papiſtis operum meritis tribuamus ſalutem, vel cum Antinomis & Libertinis benefaciendi ſtudium abijciamus. ILLVSTRATVR hæc ſolutio inſigni paradigmate, Matth. 18. vbi Dominus ait: Regnum cœlorũ eſſe ſimile homini regi, hoc eſt, ſpiritualem Eccleſiæ conditionem eandem rationem habere, quæ eſt inter regem terrenum & eius ſeruos in præſentis vitæ negotijs. Quemadmodum enim rex ſupplici ſeruo decies mille talentorum debitori, condonauit totum debitum gratis ex ſua mera liberalitate: Ita Deus Pater confugientibus ad ſe fiducia Chriſti condonat gratis omnia debita, hoc eſt, peccata. Hinc patet gratuitam eſſe remiſsionem peccatorum. Verum ſicuti rex ſeruum illum ingratum & durum erga conſeruos, reuocauit ad pœnam, & quod antea ſupplicanti condonauit, iam à contumaci & duro in conſeruos repetit: Ita Deus pater poſtquã recepit gementes in gratiam, vult nos imitari ſuum exemplum benignitate erga proximum. HOC ipſum docet Dominus, Luc. 7. propoſito paradigmate de duobus debitoribus, quorum alter debuit creditori quingentos denarios, alter vero quinquaginta, qui cum non haberent quod redderent, vtriſq; condonauit. Hic Dominus interrogat Phariſæum, vter horum creditorem plus diligat, cui cum Phariſæus reſpondiſſet, is cui plus condonatum eſſet, ait Dominus, recte iudicaſti: ſignificans Deum requirere gratitudinem ab ijs, quos in gratiam gratis recepit. HINC duo colliguntur, videlicet, quod & remiſsio ſit gratuita, & quod conſecuti remiſsionem debeant Deo gratitudinem.

Quæ vtilitas fratres mei, ſi fidem dicat aliquis habere ſe, opera vero non habeat: num poteſt fides illa eum ſeruare?

Quia fuerunt inter eos, quibus ſcripſit Apoſtolus, hypocritæ, qui cum nulla vera pœnitentia tangerentur, gloriabantur tamen ſe fide ſeruari, quam veram & viuam non habuerunt, inſtituit iſtius erroneæ opinionis confutationem, ac docet fidem inanem eſſe, quæ ſuos germanos fructus non edat. EST autem hæc propoſitio diligenter obſeruanda, fides quæ non habet opera eſt inefficax & inanis, ſeu vt Iacobus loquitur, ſeruare non poteſt. Hæc ſola propoſitio confirmatur vſq; ad finem capitis. Quare turpiter hallucinantur, qui Iacobum committunt cum Paulo, cum ille tantum de inani hypocritarum iactantia: hic de viua fiducia diſſerat. PROINDE obſeruemus hoc loco diligenter quam nam Fidem, appellet Apoſtolus Inanem nempe eam quæ nullam erga Deum habeat obœdientiam comitem, vt quæ nec Deum colat nec proximo benefaciat: ex quo manifeſte ſequitur Iacobum nequaquam loqui de fide viua & ſalutari, à qua ſpiritus Chriſti ſeparari non poteſt. Nam vbi ſpiritus eſt Chriſti, ibi nouæ ſunt noui hominis actiones, etſi non perfectæ, incoatæ tamen: ex quibus fidei vis agnoſcitur, & foras profertur. QVID ergo illa inanis fides? eſtne omnino inefficax? ſalutares fructus nullos edit, (deſtituitur enim vita) ſed Gehennæ & mortis fructus edit amaros. Eſt enim vanitatis, ſuperſtitionis & hypocriſeos mater fœcundiſsima, eſt gloriatio ſtulta, eſt veræ fidei larua, eſt ſeductio hominis, eſt pœnitentiæ peſtis, eſt bonorum operum inimica, eſt ſalutis intercluſio, eſt dux mortis: breuiter partem ſuam cum hypocritis & diabolis habet.

Quod ſi frater aut ſoror nudi fuerint, & egentes quotidiano victu, dicat autem eis aliquis veſtrum, abite in pace, caleſcite & ſaturamini: non tamen dederitis eis apta

Simili aptiſsimo illuſtrat propoſitionem: Quemadmodum inanis oratio eſt, qua dicitur egenis, caleſcite & ſaturamini, vbi manus auxiliatrices

corpori

corpori, quæ vtilitas? Sic & fides, si opera non habeat, mortua est per se.

non simul porriguntur: Ita fides inanis est & mortua, quæ in ore est sine fructu operis. OBSERVA & hic Epitheton fidei (quam inanem vocat.) Nam cum dicitur mortua, confertur cadaueri, quare non rectius fides dici meretur, quam cadauer animalis animal dicitur. Hæc Catachresis satis ostendit Iacobum disserere de opinione vana, quæ fides dicebatur ab hypocritis. Ex horum ergo hypothesi loquitur Apostolus, per concessionem Rhetoricam.

10 Sed dicet aliquis, tu fidem habes & ego opera habeo, ostende mihi fidem ex operibus tuis, & ego ostendam tibi ex operibus meis fidem meam.

Alia ratio, quod fides quæ suis fructibus destituitur, sit inanis, ac si dicat: aliquis pius tuam vanitatem, ô hypocrita, retundere posset, ita tibi obijciendo. Tu hypocrita fidem habes, vt tu dicis, (est enim ironica concessio) ego opera habeo, tu si potes, ostende mihi fidem tuam ex operibus tuis, quod sane non potes, quia nullam habes: ego ostendam tibi fidem meam ex operibus meis. Proinde manifestum est tuam fidem, mortui instar cadaueris esse: meam autem viuam esse, quod ex fructibus & eius viuis motibus apparet. Quemadmodum enim spiritus intus in animali vigens, se prodit per motum & sensum & externas actiones: Ita viua fides se per opera bona ostendit. EST ergo ἀντανάκλασις in dictione fidei. 20 Priori enim loco iactantiam fidei: Posteriori autem viuam fiduciam significat. Quædam exemplaria græca, in priori membro sic habent: ostende mihi fidem tuam sine operibus. Sed retineo vsitatam & receptam lectionem.

Tu credis quod Deus est vnus, recte facis, & dæmonia credunt & exhorrescunt.

Cum qualis sit hypocritarum fides, tum quam sit inanis, adeoque quod non seruet, docet. Eorum ergo fidem tantum esse noticiam historiæ, asserit, Credunt enim quod Deus sit. Hanc inanem esse, hac ratione conuincit: Fides Dæmoniorum non saluat. Nam Dæmonia non saluantur. Iactantia hypocritarum est fides Dæmoniorum: nihil enim in se habet, quod fides Dæmo-30 niorum non habeat. Ergo iactantia hypocritarum, quam illi fidem falso esse dicunt, non saluat, proinde inanis est. CVM autem Apostolus hoc loco, non aliam fidem agnoscat in hypocritis, quam in Diabolis, non mirum est, quod ei iustificationis virtutem adimat. VERVM fides in disputationibus Pauli qualis sit, docetur ad Roman. 4. proposito illustri exemplo, nimirum, quod sit non solum noticia promissæ misericordiæ, verumetiam fiducia, qua quis statuit promissionem ad se pertinere, cum qua coniuncta est, vt indiuiduus comes, gratitudo animi erga Deum, inuocatio, patientia, mortificatio veteris hominis, excitatio noui spiritus & alij fructus iusticiæ fidei, qui fructus etsi non iustificant, tamen ea est iustificantis fidei natura, quod semper eos producat, alias minores, alias maiores, prout ipsa incrementa ceperit.

40 Vis nosse, ô homo inanis, quod fides sine operibus mortua sit. Abrahã pater noster nõne ex operibus iustificatus est, oblato suo filio Isaac super altare? Vides quod fides cooperata fuerit eius operibus, & ex operibus fides perfecta fuerit, atq; impleta fuerit scriptura, quæ dicit: Credidit Abra-50 ham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam, & amicus Dei vocatus est. Videtis igitur quod ex operibus iustificetur homo, & non fide tantum?

Summa huius rationis hæc est: Qualis fuit fides Abrahæ, talis & aliorum credentium esse debet. (nam is pater credentium ideo dicitur, quia credẽtes eius fidem imitari debeant) Sed Abrahæ fides habuit adiuncta opera (quod ex eo probatur, quod tãti fecerit obœdientiam erga Deum, quod potius voluerit vnicũ mactare filium, quam Deo non obœdire) Ergo & aliorũ fides opera adiuncta habere debet, quæ si non habuerit, merito inanis & mortua censenda est. HÆC argumenti summa est: nunc verba Apostoli perpendantur, quæ à Sophistis contra gratuitam iustificationem torquentur. PRIMVM occurrit verbum iustificatus est, quod idem est, ac si dixisset, iustus declaratus est, seu compertus est iustificatus fuisse. Atq; hoc ita esse tribus demonstrationibus probo.

PRIMA sumitur à scopo præsentis disputationis. Non enim instituit Iacobus disputationem de caussis iustificationis, sed tãtum ostendit ex quibus effectis iustificatio colligi & ho-

minum oculis, quasi subijci possit. CVM igitur maximus sit error, ex effectis caussas facere respectu eiusdem, nullo modo sunt ferendi, qui scopi disputationis & propositionis probandæ obliti, in sublime feruntur, & conantur Pauli doctrinam de gratuita iustificatione conuellere, cum longe alius fuerit scopus Pauli, quam Iacobi. Paulus enim caussam iustificationis quærit: Iacobus eiusdem effecta. Paulus à caussis ad effecta descendit: Iacobus contra, ab effectis ad caussas ascendit. Paulus quærit quomodo iustificemur: Iacobus quomodo iustificati esse declaremur. Paulus excludit opera, tanquam iustificationis caussas: Iacobus includit eadem, vt iustificationis effecta. Paulus negat opera præcedere iustificâdos: Iacobus affirmat opera sequi iustificatos. Cum tantum sit discriminis inter consilium Pauli & Iacobi, quis non videt Sophistarum vanitatem, qui Apostolos sibi inuicem contrarios esse dicunt. 10

SECVNDA demonstratio sumitur ab ordine caussarum & effectuum, Genesis 15. pronunciatur Abraham fide iustificatus esse. Credidit Abraham Deo, & imputatum est ei ad iusticiam. Verum hoc contigit triginta ad minimum annis, antequam mandatum acciperet de offerendo filio suo Isaac, Genes. 22. Quomodo ergo fieri potest vt eo opere iustificatus esse diceretur, quod fecit 30. anno, postquam diuina voce iustificatus esse diceretur. Necesse est igitur iustificari apud Iacobum significare iustificatum declarari.

TERTIA demonstratio sumitur à verbis angeli, Genes. 22. Postquam mactare filiũ ad Dei mandatum proposuisset Abraham & à proposito voce angeli reuocatus esset, audit ab angelo. Nunc cognoui, quod tu timeas Deum, quia non pepercisti filio tuo vnigenito propter me. Quid, quæso, hæc verba aliud volunt, quam ipsam spontaneam obœdientiam Abrahæ fuisse timoris Dei testimonium, & iustificationis Abrahæ declarationem quandam. Atq; ita breuiter dictum sit, quid significet iustificationis vocabulum, in hac Iacobi disputatione. 20 DEINDE cum dicit fidem fuisse cooperatam operibus, Fidei viuæ naturam exprimit, nimirum quod sit efficax & fœcunda bonorum operum. Hanc naturam cum non habeat hypocritarum fides, nequaquam vera & viua iudicanda est. Hoc igitur dictũ Iacobi nihil aliud docet, quam quod bona opera proficiscantur ex fide. QVOD subiungit Iacobus: Ex operibus fides perfecta fuerit, non aliud est, quam quod ex operibus fides Abrahæ sit declarata, non fuisse fucata & hypocritica, sed vera & sincera. Nam si perfectum hic suis gradibus absolutũ dicas, nullus vnquam mortalium perfectam habuit fidem. PORRO cum dicit completam esse scripturam, quæ dicit: Credidit Abraham Deo & imputatum est ei ad iusticiam, id non ad caussam, sed ad effectum referendũ est. Nam eo facto declarauit Abraham, se vere antea fide fuisse iustificatũ. Istud ergo complere, ad experientiam hominũ & non ad iudiciũ Dei referri debet. 30

Similiter autem & Rahab meretrix, an non ex operibus iustificata est, cum excepisset nuncios, & alia via emisisset?

Alio exemplo probat fidem veram & viuam, non esse sine operibus. Rahab sc. fide iustificatam declarauit facto vel operibus, quando nuncios populi Dei, à quibus edocta fuit, cum periculo vitæ suæ dimisit, ne venirent in manus eorum, qui eos quæsiuerunt. 40

Nam veluti corpus absque spiritu mortuum est, sic & fides sine operibus mortua est.

Aptissima similitudine proposita ostendit fidem hypocritarum vanam esse, vt quæ sit instar cadaueris, in quo nullus spiritus viget, atque ideo nec vllus motus, aut sensus animalis in eo deprehenditur. Atque ita sex firmis rationibus obtinuit Iacobus, fidem veram fœcundam esse bonorum operum, & fidem hypocritarum, quæ operibus destituitur, esse inanem iactantiam potius quam fidem.

DECLARATIO DOCTRINAE
DE POENITENTIA. 50

CVM Christus Euangelium definit prædicationem pœnitentiæ & remissionis peccatorum in nomine suo: duo nobis proponit, quorum vnum est beneficium, quod Euangelium offert, Alterum, modus quo beneficium hominibus applicatur. Beneficium quod offertur est remissio peccatorum. Modus est pœnitentia. Pœnitentes enim soli participes fiunt remissionis peccatorum, cum qua coniuncta est iustificatio, salus & vita æterna. HINC facile patet, quod nihil homini magis in hac vita necessarium sit, quam intelligere qua in re sita sit salutaris pœnitentia, sine qua nemini contingit remissio peccatorum. De hac ergo salutari pœnitentia dicam, atq; ita verbo Dei & illustribus exemplis rem declarabo, vt nemo non agnoscat & veritatem, & perspicuitatem.

FVN-

FVNDAMENTVM itaque prædicationis pœnitentiæ, abſque omni dubio eſt miſericordia Dei & gratia, iuxta hæc dicta: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum Dei. Eſt autem regnum Dei, regnum gratiæ in quo Chriſtus rex & pontifex dominatur, Ierem. 36. Reuertatur vnuſquiſque à via ſua peſsima, & propitius ero iniquitati & peccatis eorum. Item. Nolo mortem peccatoris, reuertimini & venite. Item Reuertimini filij auertentes & ſanabo auerſiones veſtras. Et Chriſtus dicit. Non veni in mundum vocatum iuſtos, ſed peccatores ad pœnitentiam. HÆC teſtimonia ſatis conuincunt, quod miſericordia per Chriſtum ſit fundamentum prædicationis pœnitentiæ. Eſt enim abſque omni dubio hæc vox μετανοεῖτε, ſeu, vt Prophetæ loquuntur, Conuertimini, non legis damnantis, ſed Dei miſerentis & offerentis ſalutem, vitam & abſolutionem à damnatoria legis ſententia. Quare nullum dubium eſt quin prædicatio pœnitentiæ ſit pars concionis Euangelicæ, præſertim cum conſtet legem prædicare peccatoribus pœnas æternas: & Chriſtus reſuſcitatus à mortuis affirmat pœnitentiam & remiſsionem peccatorũ in ſuo nomine prædicandam eſſe. VERVM quia duo ſunt in homine quæ ipſum impediunt, quo minus ſua mala videat, & ad vocem Euangelij agat pœnitentiam & reſipiſcat: ignorantia & ſtupor. Vtrique malo Dominus medetur. Ignorantiæ enim noſtræ, per legem occurrit. Nam per legis prædicationem deducit nos in cognitionem peccati, cuius nos pœnitere iubet Euangelium, quo ſaluemur. Per legem, vt inquit Paulus, eſt agnitio peccati. Stuporem ſeu veternum excutit varijs modis: proponit comminationes æternæ mortis, denunciat iram non reſipiſcentibus, pœnis corporalibus, morbis & alijs modis caſtigat impœnitentes, tragica exempla ſtatuit ob oculos, vt Cain, Iudæ, Saulis, Achitophel & aliorum, quæ exempla Chriſtus applicat ad omnes cum inquit: Niſi pœnitentiam egeritis, vos omnes ſimiliter peribitis. Iram ſuam non raro varijs in cœlo, terra, marique ſignis teſtatur, nunc peſte, nunc bellis nos ad obœdiendum voci Euangelij excitat: proponit mortem filij, quæ teſtatur de ira Dei in peccatores niſi reſipiſcant. Actor. 2. Chriſtus, qui omnes oneratos & laborantes ad ſe vocat, vt conuerſi per pœnitentiam ab onere ſuo leuentur, Legiſperitum non agnoſcentem ſuum malum, ad legem mittit. PICTVRA huius rei pulcerrima habetur, Luc. 15. In filio prodigo. Hic primum fame preſſus ſentit ſuum malum. Deinde ſpes melioris fortunæ, ſi ad patrem rediret, animum reſipiſcendi iuueni dedit. Nam paternæ clementiæ fiducia, ad quærendam reconciliationem erigitur. Hoc paradigma docet clare, pœnitentiæ initium eſſe agnitionem diuinæ miſericordiæ, quæ nos ad bene ſperandum excitat, qui noſtra mala & pericula ſentimus. Vt enim hic iuuenis fiducia paternæ clementiæ fretus redit ad patrem, poſtquam fame edoctus, ſenſit ſua mala: Ita nos fiducia miſericordiæ in Chriſto redimus ad Deum, poſtquam legis prædicatione in cognitionem noſtri deuenimus, & ſenſu maledictionis & iræ Dei ſtuporem & veternum excuſsimus. QVÆ autem ſit ſalutaris & vera pœnitentia, & quibus conſtet partibus ſcripturæ teſtimonijs & exemplis oſtendemus. Ieremias, inquit: Conuertimini ad me filij reuertentes & ſanabo auerſiones veſtras. Item, Reuertatur vnuſquiſq; à via ſua peſsima & propitius ero iniquitati & peccatis veſtris. HOC dictum duo continet, præceptum & promiſsionem. Præceptum eſt, vt reuertatur impius à vijs ſuis malis. Promiſsio eſt propitiationis & expiationis peccati. Hinc colligitur quod pœnitentia ſit conuerſio hominis ad Deum, in qua conuerſione diſceditur à malo, creditur promiſsioni propitiationis, & vitæ nouæ tranſigendæ, iuxta voluntatem Dei fit meditatio. Manifeſte proinde tres pœnitentiæ partes numerari debent, deſertio peccati ſeu contritio, fides, & noua vita.

ADAM in peccatum lapſus tegit ſe folijs ex arbore deſumtis, & ſuum malum non ſentit, nec adhuc promiſsionem de ſemine nouit. Verum cum accuſatur voce Dei comminantis ſibi mortem, agnoſcit quidem peccatum, quod illi etiam vehementer diſplicuit. Vnde in Adamo extitit quidem μεταμέλεια, id eſt, diſplicentia facti, non autem μετάνοια, hoc eſt, vera reſipiſcentia. Verum cum audit promiſsionem de venturo ſemine mulieris, contrituro caput ſerpentis & abolituro peccatum: conuertitur ad Deum vera pœnitentia, dolet ob peccatum, fide promiſsionis ſe erigit, Deum inuocat, cauetque ne rurſus contra conſcientiam Deum offendat.

DAVID lapſus in adulterium, veluti quodam veterno conſopitus, ſecurus viuit. Verum cum à Propheta arguitur, incipit ſuum ſcelus deflere, & exiſtunt in eo horrendi pauores, quales ipſe in Pſalm. deſcribit. Non eſt pax oſsibus meis à conſpectu peccatorum meorum: metuit enim æternas pœnas. Verum audita hac Prophetæ voce ex mandato Dei: Non morieris, Dominus abſtulit peccatum tuum: conuertitur rurſus ad Deum & reſipiſcit, odit peccatum, fide confugit ad miſericordiam, dicens: Miſerere mei Deus, ſecundum magnam miſericordiam tuam, promittit obœdientiam in poſterum. Os, inquit, meum

annunciabit laudem tuam. Item: Docebo iniquos vias tuas, & peccatores ad te conuertentur. IN hoc etiam exemplo clare videmus & quid sit conuersio & quodnam eius sit fundamentum, & quæ partes. huiusmodi sunt Manaßis, Peccatricis, Latronis, Petri, Pauli exempla: quæ exempla cum ad regulam accommodamus, clarißime veræ pœnitentiæ picturas nobis proponunt. VERVM quia doctrina pœnitentiæ est præcipua in Ecclesia, & valde vtile est de ea recte erudiri homines, volumus breuiter eius partes vt in nostris Ecclesijs ex verbo Dei & illustribus exemplis docentur, definitionibus illustrare. Sunt autem partes vt supra dictum est, contritio, fides & noua obœdientia.

CONTRITIO non est displicentia facti qualis in Iuda fuit, sed est veræ resipiscentiæ initium. videlicet, pauor conscientiæ ob peccatum, verum peccati odium, & fuga peccati non sine spe veniæ vt in prodigo filio apparet. Nam veram resipiscentiam necesse est præcedere noticiam misericordiæ. Huc illud Ambrosij. Pœnitentiam nemo potest agere, nisi qui sperat indulgentiam. Et illud Augustini. Non solum cum agitur pœnitentia, verumetiam vt agatur Dei misericordia necessaria est.

FIDES est noticia, assensus, & expetitio promissæ misericordiæ, & in Christum mediatorem firma fiducia. HANC definitionem etsi superiora exempla & quartum cap. ad Rom. confirmant, tamen plures rationes de proprietate fidei subijciamus. Christus pronunciat credentes saluos, ergo necesse est fidem significare fiduciam promißionis, cum nemo sola noticia saluetur. Deinde Paulus hanc fidem nunc hypostasin, hoc est, firmam fiduciam, nunc πεποίθησιν, hoc est, fiduciam, qua quis sibi certo persuadet quod Deus & velit & posit præstare quod promisit. HÆC est ergo illa fides, qua sola absque operibus legis, Apostolus Paulus contendit hominem iustificari coram Deo. Nam fides sola, qualem descripsimus, Christum, apprehendit atque eum cum suis omnibus beneficijs posidet. De hac ergo iustificatione, quæ fit fide in Christum claram & illustrem doctrinam proponam, & breuiter errores refellam, quibus hæc doctrina olim & nostro seculo obscurata est.

IVSTIFICATIO est hominis credentis in Christum absolutio à peccato, imputatio iusticiæ Christi, & acceptio iustificati ad vitam æternam, gratis propter Christum. In hac definitione quinque veluti elementa sunt spectanda. PRIMVM, fides qua recipitur oblata gratia, vnde Paulus: Iustificamur fide. Est enim fides veluti manus quædam, qua oblatum Christum cum sua obœdientia recipimus, vt nostra sit iusticia. SECVNDVM, emundatio seu absolutio à peccato, per expiationem factam per Iesum Christum: iuxta illud Iohannis: Sanguis Iesu Christi emundat nos ab omni iniquitate. Huc & illud Dauidis: Beati quorum remissæ sunt iniquitates. Item, Beatus cui Dominus non imputauit peccatum. Quid autem sit absolutio, ex peccati definitione colligendum. Nam vt peccatum est defectus à lege & voluntate Dei, cum obligatione ad mortem æternam & damnationem: Ita absolutio est liberatio hominis ab obligatione mortis & damnationis. Quod auté ista absolutio contingat credenti in Christum, multa testantur testimonia. Qui credit in filium, habet vitam æternam. TERTIVM, imputatio iusticiæ Christi. Huius enim obœdientia, mors, paßio, resurrectio, materia & fundamentum est nostræ iustificationis. 2. Corinth. 5. Eum qui non nouit peccatum fecit peccatum, vt nos fieremus iusticia Dei in ipso. Hanc iusticiam Dei, quam dicit nos fieri in ipso, definit Apostolus Roman. 5. cum ait: Quemadmodum per inobœdientiam vnius hominis, peccatores constituti sunt multi: Sic etiam per obœdientiam vnius iusti constituentur multi. EST igitur Christiana iusticia obœdientia Christi imputata credenti. Credenti enim in eum, qui iustificat impium, imputatur fides eius in iusticiam. Ex his sequitur & hoc, iusticiæ qualitatem esse in Christo, sed nobis imputari quod illi est proprium. Nam ad eum modum iusti sumus coram Deo, qualiter Christus fuit peccator. Vt enim is personam nostram quodammodo suscepit, quo reus nostro nomine fieret, & tanquam peccator iudicaretur, non proprijs sed alienis delictis, cum purus foret ipse & mundus ab omni culpa, pœnamque subiret nobis non sibi debitam: Ita nos nunc iusti sumus in ipso, non quia operibus nostris satisfacimus iudicio Dei, sed quoniam censemur iusti Christi iusticia, quam fide sola induimus vt nostra fieret. QVARTVM, acceptatio personæ ad vitam æternam. Nam hunc gradum ponit Paulus post iustificationem, Roman. 8. Quos iustificauit hos & glorificauit. huc dictum Domini. Qui credit in me, non peribit, sed habebit vitam æternam. QVINTVM, differentia gratis propter Christum, gratis quidem vt omnia humana merita excludantur: Propter Christum vero vt solum λύτρον vnigeniti filij Dei meritum adeo ingentis thesauri agnoscatur.

ETSI autem hæc nostra Ecclesiarum doctrina solidißimo verbo Dei nititur: tamen alij atque alij errores contra illam paßim sparguntur. Sunt enim qui hanc hominis iustificationem collocant in operibus ab hominibus factis: alij eam constare ex fide & bonis operibus si-

bus ſimul contendunt, nonnulli eſſentialem quandam iuſticiam ſtabilire conantur. Horum errores etſi confutant quæ diximus, tamen ſigillatim de illis nonnihil dicemus. QVI operibus hominem iuſtificari contendunt facilius refutari poſſunt, cum apertiſsima oracula Dei iſti errori reclament. Dauid aperte clamat: Domine ne intres in iudicium cum ſeruo tuo, quia non iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens,& Paulus Rom. 3. propter hoc ex operibus legis, non iuſtificabitur omnis caro. Et ad Gal. Quotquot ex operibus legis ſunt, ſunt ſub maledictione. Item, Si iuſticia eſt ex lege, Chriſtus fruſtra mortuus eſt. Eſt igitur illorum dogma manifeſte falſum, qui hominem operibus iuſtificari, id eſt, iuſtos fieri, contendunt. VERVM ad huius iuſtificationis declarationem, agnoſcimus cum Iacobo opera bona requiri, vt arbor bona ex ſuis fructibus cognoſcatur, nec eſt vlla controuerſia inter Paulum & Iacobum. Nam cum Paulus dicit, hominem non iuſtificari operibus: ſignificat hominem non iuſtum fieri & ἀνέγκλητον coram Deo per opera. Verum cum Iacobus dicit homines ex operibus iuſtificari, ſignificat homines iuſtos declarari per opera. AT eorum, qui fide & operibus ſimul conſtare dicunt iuſticiam, qua coram Deo iuſtificatur impius,ſpecioſa magis eſt oratio. Dicunt enim fidem iuſticiæ initium eſſe, & opera complementum. Quorum errorem confutat ſanctus Paulus his rationibus, Roma. 10. Teſtificor enim illis quod zelum Dei habent, ſed non ſecundum ſcientiam, ignorantes enim Dei iuſticiam, & propriam iuſticiam quærentes ſtabilire, iuſticiæ Dei non ſubiecti fuerunt. Finis enim legis Chriſtus, in iuſticiam omni credenti. Hic Paulus reiectionis Iudæorum cauſſam facit, quod voluerunt ſuam iuſticiam cum Dei iuſticia coniungere, quæ eſt ex fide, ac ex vtraque coniuncta vnam iuſticiæ formam conflare. DEINDE Rom. 11. ita ratiocinatur. Si gratia, non amplius ex operibus, alioqui gratia non amplius eſt gratia. Si autem ex operibus non amplius gratia, alioqui opus non amplius eſt opus. Paulus primum hic duas ponit propoſitiones immediate contrarias. Si ex operibus eſt electio, & ſalus, non eſt ex gratia. Si ex gratia non eſt ex operibus,cum debitum & donum ita repugnent,vt neutrum de altero,nec ambo de tertio recte dici poſsint. Aut igitur fide ſola iuſtificamur & ſaluamur, aut operibus. ſed operibus non iuſtificari nequam probant ſuperius adducta teſtimonia. DEINDE ſi iuſticia Chriſtiana conſtaret fide & operibus ſimul,inepta eſſet argumentatio Pauli, Rom. 4. Operanti merces non imputatur ſecundum gratiam, ſed ſecundum debitum, at credenti in eum qui iuſtificat impium, imputatur fides eius in iuſticiam. HIC Paulus duplicem iuſticiam ponit, quarum vna ab altera eſt diuerſa. Nam habent contrarias cauſſas. Fidei enim iuſticia, qua iuſtificatur credens, imputatur & gratis donatur, ſed operum iuſticia non eſt gratuita. Præterea, ſi vna pars fidei, altera pars operibus tribuenda eſſet in iuſtificatione hominis: duo ſequerentur abſurda. Vnum quod promiſsio fieret incerta, quæ debet certa eſſe. Alterum quod Chriſti ſatisfactio non ſufficeret niſi ſtabiliretur noſtris operibus. Quare Auguſtini dictum complectimur, qui dicit. Gratia eſt nullo modo, niſi ſit gratuita omni modo. Verum erroris Papiſtici occaſio fuit imaginatio Philoſophica, quæ non nouit iuſticiam, niſi quæ in nobis ſit qualitas quædam. Non intelligit hominem imputatione alienæ iuſticiæ iuſtificari poſſe. IAM ad eſſentialem iuſticiam veniamus, de qua primum ſciendum eſt, quod nullo pacto ſimus iuſti coram Deo, iuſticia Dei eſſentiali, niſi ratione efficientis cauſſæ principalis. Nam formalis iuſticia, qua nos coram Deo ſumus iuſti, non eſt aliud quam obœdientia Chriſti, ſicuti clare docet Paulus Roman. 5. per obœdientiam vnius, iuſti conſtituentur multi. EST autem Obœdientia Chriſti duplex, crucis & legis. Obœdientia crucis (qua humiliauit ſemetipſum & factus eſt obœdiens vſque ad mortem crucis, Philip. 3.) expiat Dominus peccatum noſtrum. Obœdientiam legis nobis imputat credentibus, vt ea iuſti appareamus in conſpectu Dei. Hanc Chriſti iuſticiam ſeu obœdientiam, dicit Paulus imputari credentibus: ergo non eſt in illis vel inhærens ſubſtantia, vel qualitas, qua formaliter homo fit iuſtus. Quare firmiter tenenda eſt hæc aſſeueratio, quod iuſticia Chriſtiana eſt obœdientia filij Dei imputata credenti. VERVM interea & hoc tenendum eſt, quod ſcriptura meminit triplicis iuſticiæ hominis. Quarum vna eſt fidei, qua conſiſtimus coram Deo & hæc eſt perfecta, vt Chriſti obœdientia eſt perfecta, nec minuitur nec augetur decremento vel incremento fidei. Nam hanc & Publicanus plenam habuit & Petrus, tametſi Petri fides fuit multo illuſtrior. ALIA eſt incoatio obœdientiæ, quæ & bonæ conſcientiæ iuſticia dicitur. Hæc non opponitur iræ Dei, quia non eſt perfecta legis obœdientia, eſt tamen neceſſaria, quia eſt fidei fructus proprius. ALIA eſt quæ expectatur adhuc, de qua ad Gal. 5. nos enim ſpiritu ex fide ſpem iuſticiæ expectamus, & 1. Iohan. 3. Cariſsimi, filij Dei ſumus, & nondum apparuit quid erimus, quoniam videbimus eum ſicuti eſt: & omnis qui habet hanc ſpem in eo, purificat ſe ſicuti ipſe eſt ſanctus. Hæc proinde iuſticia erit conformitas noſtri cum Deo, habitatio Dei in nobis, plena fruitio Dei, abſoluta dilectio. Et quanquam fatendum eſt cor-

da credentium esse templa Spiritus sancti, & Christus dicit: Iohan. 14. Si quis diligit me sermonem meum seruabit, & pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud ipsum faciemus: tamen non sequitur hanc habitationem Dei in nobis esse iusticiam, qua consistimus coram Deo, sed est præsentia diuina in nobis, per quam renouamur & consolationem sentimus, ac æternam vitam incoamus. PRÆTEREA si hic homines iustificarentur iusticia essentiali, non esset discrimen inter iusticiam, qua in hac vita sumus iusti & eam qua conformes erimus Deo in omni æternitate. Sed Paulus manifeste discernit hanc ab illa. Nam fidei iusticiam dicit nos nunc in hac vita habere, sed expectare aliam iusticiam quam Iohan. definit conformitatem, qua Deo erimus conformes, quæ conformitas inde emanabit quod videbimus eum sicut est. NOVA obœdientia necessario cum fide coniuncta est, nam regeneratio quæ à fide iustificante abesse non potest, necessario suos producit fructus, qui in noua obœdientia conspiciuntur. Postquam enim homo per regenerationis gratiam factus est noua arbor, debet nouos, id est, bonos fructus edere, quos Paulus Philip. vocat fructus iusticiæ fidei. Iacobus iisdem sua peculiari phrasi homines iustificari, hoc est, iustos agnosci seu declarari pronunciat. HÆC noua obœdientia alias sanctificatio dicitur, quæ constat mortificatione & viuificatione. Ita enim Paulus ait. Christus est nobis natus à Deo sapientia, iusticia, sanctificatio & redemtio. Sapientia nostra fit in prædicatione Euangelij, iusticia per expiationem peccati & imputationem iusticiæ, sanctificatio dum Spiritum sanctum donat, qui naturam nostram quodammodo conuertit, facitque vt mortificato paulatim veteri homine, spiritu viuamus, hoc est, vt posthac pietati erga Deum, caritati erga proximum, sanctimoniæ vitæ ac diligentiæ in nostra vocatione studeamus, breuiter vt imperio spiritus nos totos committamus. IN quocunque homine hæc regenerationis vis seu sanctificatio non sentitur, ibi nec fidem esse necesse est. Fides enim vera & salutaris spiritu feruet, & suos germanos fructus producere satagit, ac nihil magis in votis habet, quam spiritu Deum colere, & abundare omni cognitione & sensu. CVM hæc reuera iustificantis fidei & regenerationis proprietas est, quis potest ferre eorum vocem, qui totis viribus, voce & scriptis impugnant necessitatem bonorum operum, quæ sane nos dicimus necessaria, non quidem vt merita & caussas salutis, nam immotum est illud Pauli dictum, Ephes. 2. Gratia estis saluati per fidem (& hoc non ex vobis, Dei donum) non ex operibus, ne quis glorietur, sed vt necessario comitantia fidem iustificam, & vt effecta regenerantis spiritus. PORRO vt magis intelligatur Bonorum operum ratio, sex quæstiones de bonis operibus ordine explicabo. Sunt autem hæ quæstiones. PRIMA, quæ opera docenda sint & facienda. SECVNDA, Quomodo fieri possint. TERTIA, Quomodo placeant. QVARTA, Quæ caussæ bonorum operum. QVINTA, Cur promissiones sint additæ bonis operibus. SEXTA, Quoniam omnes homines habent peccatum, merito quæritur, quorum obœdientia placeat & quorum non. CVM quæritur quæ opera docenda & facienda sint, duo perpendere oportet, qui nos simus, & quis ille cui per opera præstanda est obœdientia. CVM nos intuemur considerata nostra corruptione, admonemur ne nos fingamus opera quibus Deum colere statuamus. Per nos enim nequaquam intelligimus, quid vel placeat, vel displiceat Deo, & Dominus pronunciat se frustra coli mandatis hominum. Certo itaque statuamus opera quantumuis speciosa, excogitata ab hominibus, nequaquam posse boni rationem habere.

AT si Deum intuemur, monemur reuerentiæ erga illum, ex quo fit vt hoc solum illi placere cogitemus, quod ipse suo verbo præscribit. Nam is solus est legislator noster. Vtrunque complectitur Ezechiel, cap. 20. In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec Idolis eorum polluamini, Ego Dominus Deus vester, in præceptis meis ambulate, & iudicia mea custodite & facite ea. ET Ezechiel. 33. Speculatorem dedi te domui Israël, audiens ergo ex ore meo sermonem annunciabis eis ex me. Hinc ergo manifeste sequitur, nec alia opera docenda, nec facienda esse, quam quæ nobis verbo Dei commendantur.

POSTQVAM mens pij hominis nouit, quænam opera sint facienda, mox quærit quomodo fieri possint. Ad hanc quæstionem ex duobus scripturæ dictis, petenda est solutio: Apostolus dicit ad Heb. sine fide impossibile est placere Deo. Et Christus dicit: Sine me nihil potestis facere. QVARE hæc ordine requiruntur, Primum cognitio Christi. Secundo fiducia Christi. Tertio viuificatio, qua nos Christus per Euangelium viuificat & effundit in nos Spiritum sanctum. Huc illud Esaiæ 40. facit. Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquila, current & non laborabunt, & si laborabunt non deficient. Nulla enim dilectio, nulla obœdientia esse potest, nisi prius apprehensa sit misericordia & reconciliatio propter mediatorem. In hac consolatione diuinitas habitat in corde.

Quia æternus pater per filium consolantem voce Euangelij, vere est efficax, & datur à patre & filio Spiritus sanctus, accendens læticiam & inuocationem iuxta dicta: Effundam Spiritum gratiæ & precum. & in Iohan. Veniemus ad eum & mansionem apud eum faciemus. 2. Cor. 3. Intuentes gloriam Domini, transformamur ad eandem imaginem, hoc est, intuentes λόγον, qui est imago æterni patris & in consolatione ostendit præsentiam & bonitatem Dei, efficimur similes eius imaginis, Spiritu sancto accendente corda. POSTQVAM mens edocta est, quomodo fieri possint bona opera, quærit præterea quomodo placeant. Frustra enim fiunt nisi placeant. Pugnat pro patria Scipio, pugnat & Dauid, sed non vtriusq; opus placet Deo. Quare hic commode quæritur, quomodo placeant bona opera. Ad quam quæstionem in genere respondemus quod placeant in conuersis. Scipionis opera non placuerunt, quia non fuit conuersus. At Dauidis militia placuit, quia fide erat acceptus Dauid. VERVM hic tria ordine sunt spectanda. Primum statuendum est de persona, quod sit fide reconciliata & iusta propter Christum gratis. Deinde fatendum est quod persona fide iustificata, nondũ legi satisfacere possit. Nam hærent etiam in pijs multa interiora peccata. HÆC immundicies deploranda est, & repugnandum dubitationibus & malis affectibus, & simul precandum veris gemitibus cordis, ne Deus nobis has sordes quibus inuoluimur, imputet. Tertio etsi has nostras sordes agnoscimus, nihilominus statuendum est, quod & Deus postulet incoatam obœdientiam, & quod placeat hæc incoata obœdientia propter Christum. Sic enim Petrus clare docet: Offerte hostias spirituales acceptas Deo propter Christum, qui & propitiator est & nunc pro nobis interpellat. Non ergo placet Deo obœdientia nostra, propter suam dignitatem aut perfectionem. Est enim per se indigna vt prodeat in conspectum Dei, nec satisfacit legi, vt dictum est, sed placet propter personam reconciliatam, quæ propter Christum vt iusta habetur: Ita etiam placet, etsi circumferat in carne peccatum & magnam infirmitatem. CVM constet hominẽ nequaquam iustificari operibus, commode etiam quæri potest. Quænam sint bonorum operum caussæ, quibus homines ad bene operandum accendi & impelli debent. Et numerantur tres caussæ grauissimæ, Necessitas, Dignitas, Præmium.

NECESSITAS quintuplex statui potest. Mandati, Cultus, Debiti, Fidei retinendæ, Vitationis pœnarum, & conuersionis seu regenerationis. NECESSITAS Mandati est, quod Deus obœdientiam erga suam legem serio & seuere mandet. In præceptis, inquit, meis ambulate, & Paulus: Hæc est voluntas Dei, sanctificatio vestra. NECESSITAS debiti officij indicatur, Rom. 8. Debitores sumus non carni sed spiritui, non enim sumus nostrĩ iuris, sed eius qui redemit nos suo sanguine. 1. Cor. 6. NECESSITAS fidei retinendæ commendatur nobis à Paulo: Si quis, inquit, suorum & maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegauit & est infideli deterior. Et rursus: Milita militiam honestam, habens fidem & bonam conscientiam, quarum neutra retinetur dum peccatis indulgetur. NECESSITAS vitationis pœnarum, confirmatur Dauidis testimonio: propter iniquitatem, inquit, corripis filios hominum. NECESSITAS conuersionis hoc dicto astruitur: Viuo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Cum igitur fit conuersio simul viuificatur homo fide, per Spiritum sanctum. Præterea coniuncta est conuersioni regeneratio, quæ est incoatio nouæ vitæ, noua lux, sapientia, iusticia & renouatio imaginis Dei in nobis.

SECVNDA caussa est Dignitas, quæ in hoc sita est, quod homo conuersus iam sit filius Dei, iuxta illud: Dedit potestatem vt filij Dei fierent, quotquot credunt in nomen eius. Quanta dignitas est, quod credentes sint templum Spiritus sancti viuentis? quod Christus in ipsis habitet per fidem? quod Pater, Filius, & Spiritus sanctus ad illos venire, & in eis mansionem facere velint? quod Christi sint membra? Econtra, perpende quantum scelus sit, filios Dei imaginem hostis referre: quantum periculum sit templum Dei Satanæ fœtore conspurcare: quam immane sit Deum è suo hospitio exturbare. Quare filios Dei decet imitari patrem cœlestem, qui dicit: Sancti estote, quia ego sanctus sum. Hinc Paulus dicit nos vocatos ad sanctificationem, non ad immundiciem.

TERTIA caussa est Præmium, hoc est, compensatio patientiæ & obœdientiæ credentium. Hoc quidem præmium non datur propter operis in se dignitatem, sed propter promissionem ex gratia. CVM bona opera à pijs facta, sint & debita seruorum officia & imperfecta atq; contaminata: quæri potest cur Deus promissiones bonis operibus adiecerit. Et numerari possunt quinq; caussæ. PRIMA, vt sint testimonia prouidentiæ Dei. Vult enim sciri Deus & bona corporalia res esse ab ipso creatas & non casu spargi, sed ab ipso Ecclesiæ dari & conseruari iuxta dictum: Ipse est vita tua & longitudo dierum tuorum, in diebus famis saturabuntur, diuites esurierunt, timenti autem Dominum non deerit vllum bonum. SECVNDA, vt sint testimonia, quod Deus velit etiam in hac vita seruare Ecclesiam. Qua-

re Paulus 1. Timoth. 4. inquit. Pietas habet promißiones præsentis vitæ & futuræ. Quia enim vult Deus immensa sua bonitate colligere Ecclesiam propter filium mediatorem, seruat hunc ordinem naturæ, fœcundat terram, vt alat Ecclesiam etiam in hac vita & cum propter Ecclesiam cæteros pascat, nos præcipue gratos esse decet. TERTIA, Quia vult Deus & necessitatem corporalem esse commonefactionem de fide, inuocatione, spe, gratiarum actione: Ideo promißiones edidit, & quidem vult hæc ipsa bona, fide peti & expectari, & in hac petitione & expectatione fidem, spem, patientiam crescere. QVARTA, Vt sint commonefactiones de promißione gratiæ, quia fidem, quæ agnoscit filium & accipit reconciliationem, oportet semper prælucere in petitione corporalium rerum, & quidem propter filium cæteræ promißiones editæ & ratæ sunt. Hæc omnia comprehenduntur in dicto: Quicquid petieritis Patrem in nomine meo, dabit vobis. QVINTA, Quia Deus vtrumq; vult sciri, & subiectam esse Ecclesiam cruci, & tamen inter ipsa pericula mirabiliter seruari in hac vita, vt vniuersa admiranda conseruatio Ecclesiæ & omnes mirandæ liberationes, sint testimonia præsentiæ Dei in Ecclesia, vt dicitur Num. 14. Vt sciant Ægyptij quod tu Domine sis in hoc populo. Iosuæ 3. Scietis quod Dominus Deus in medio vestri sit. 1. Reg. 17. Vt sciat omnis terra, quod sit Deus in Israel. Esaiæ. 37. Ecce nunc Dominus Deus, salua nos de manu Zenacherib, vt cognoscant omnia regna terræ, quod tu solus sis Dominus. CVM omnes homines habeant peccatum, recte quæritur quorum obœdientia placeat, quorum non. AD hanc quæstionem ita respondemus. Peccata sunt duplicia: quædam fiunt à scientibus & volentibus contra conscientiam, qualia in credentibus non sunt. Nam si credens labitur contra conscientiam, excutit Spiritum sanctum, abijcit fidem & reus fit iræ Dei, & nisi agat pœnitentiam ruit in æternam pœnam. Præterea deficientes à fundamento, hoc est, aliquem articulum fidei abijcientes, siue eum intelligant, siue non intelligant decepti præstigijs Diaboli: desinunt esse sancti & excutiunt Spiritum sanctum & fiunt rei æternæ iræ, vt Cherinthus, Ebion, Arius, Fotinus & similes hæretici. QVÆDAM peccata fiunt non contra conscientiam, vt caligo, dubitatio, multæ omißiones & vitiosi affectus, quibus malis sancti repugnant & credunt ea deleri propter mediatorem. Etsi autem hæc immundicies est in sanctis, tamen placent propter filium, fide accipientes remißionem peccatorum, iuxta illud: Beati quorum tecta sunt peccata. Et Paulus: Si actiones carnis Spiritu mortificetis, viuetis. HÆC copiosius de salutari pœnitentia & eius partibus dicere volui, vt clare à quouis veræ pœnitentiæ seu conuersionis ad Deum ratio intelligatur, vt ordo partium pœnitentiæ consideretur, vt quod cuiq; proprium est illi tribuatur, vt non confundamus partium proprietates, vt intelligamus gratuitam esse iustificationem & salutem, vt non spoliemus fidem suis proprietatibus. Breuiter, vt fide gratis propter Christum iustificati, Deo suam tribuamus gloriam & cultum, & exerceamus nos in omni genere bonorum operum, donec in hac vita nobis peregrinandum erit, quam sequetur plena redemtio per Christum vnicum saluatorem nostrum, cui honor in secula seculorum, Amen.

CAPVT III.

Summa Capitis tertij.

Quemadmodum suadet ne quis temere magisterij ius sibi vendicet, sed potius linguam suam refrenet: Ita sapientiam per conuersationem modestam probari postulat, potius quam per contentionem & zelum, vnde plurima mala proueniunt.

Ordo & partes Capitis tertij.

Duæ sunt partes huius capitis. Prior de non temere affectando magisterio in alios, sed potius refrenandam linguam esse.

Altera de vsu sapientiæ & donorum sine zelo & contentione. Vtraq; pars suis comprobatur rationibus.

EXEGESIS TERTII CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Nolite

NOLITE plures magiſtri fieri fratres mei.

Senſus propoſitionis huius per ſe conſideratæ eſt ambiguus, verum ſi ad rationes, quibus confirmatur propoſitio, quemadmodum neceſſe eſt fieri, reſtringitur, facilis eſt ſenſus. Cum ergo rationes omnes, quæ ſubijciuntur, petulantis linguæ incommoda continent, neceſſe eſt hic Magiſtros accipere pro ijs qui ſibi ius cenſorium in alios ſumunt, ſeuereq; & rigide aliorum facta ad examen reuocant, ac interim propria vitia non cernunt. NON damnat igitur hic correptionem fraternam, quæ ex fide & caritate proficiſcitur, quæ habet mandatum Chriſti & eſt fundamentum diſciplinæ Eccleſiaſticæ, ſed leuitatem, ambitionem & ſuperbiam eorum damnat, qui non tam ædificationem ſpectant, quam calumniandi & obtrectandi ſtudium ſectantur. Chriſtus Matth. 23. Vos nolite vocari Rabbi, vnus enim eſt Magiſter veſter Chriſtus. Vos autem omnes fratres eſtis. Et patrem nolite vocare vobis in terra, vnus enim eſt pater veſter, qui in cœlis eſt, &c. SI quis contendit ex his, non licere, vt aliquis pius, magiſtri titulum aut doctoris ſibi vſurpet: ei obijcio appellationis paternæ prohibitionem. Nam non minus hic prohibemur vocari patres, quam magiſtri. Quare cum patres vocari non ſimpliciter prohibetur, ſed ſecundum quid: ita nec ſimpliciter prohibemur vocari magiſtri, aut doctores. Senſus ergo hic ſpectandus eſt. Chriſtus non moratur quo titulo vocaris, modo ſub illius magiſterio maneas, ac alas fraternam concordiam ſine ambitione & aliorum contemtu. PAVLVS ſe vocat magiſtrum & doctorem gentium, non tamen violauit hoc Chriſti mandatum, ſed potius obtemperauit illi. Nam eo pertinebat ipſius magiſterium, vt omnes ſubijceret imperio Chriſti. Qui ergo vel ex Iacobi verbis, vel ex Domini interdicto damnant promotiones ſcholaſticas, vim faciunt ſcripturæ, ac vtilem Reipub. literariæ adminiſtrationem labefactant. Abſit ambitio, omnes ſubijciamus nos magiſterio Chriſti, ac œconomiam ſcholaſticam reuerenter retineamus.

Scientes quod maius iudicium ſumturi ſimus.

PRIMA ratio à pœna ſumitur: Qui faciles ſunt ad alios damnandos, qui tamen ipſi ſimilibus vitijs laborant aut grauioribus, iram Dei in ſe prouocant. Nam cum caritas operit peccatorum multitudinem, & ipſi libidine laborant peccata aliorum retegendi, ſatis declarant ſe caritate vacuos eſſe.

In multis enim labimur omnes.

SECVNDA ratio à communi imbecillitate ſumta. Debet enim communis infirmitas & facilitas in lapſum, monere nos, ne rigidiores ſimus in alios. SVNT autem lapſuum cauſſæ hæ præcipuæ. 1. Inhabitans peccatum. 2. Inſidiæ Diaboli multiplices. 3. Exempla maximæ partis mundi, eaq; peſſima. 4. Negligentia in gubernatoribus morum & diſciplinæ, vt in parentibus, miniſtris Euangelij & politicis rectoribus.

Si quis in ſermone non labitur, hic perfectus eſt vir, vt qui poſſit freno etiam moderari totum corpus.

TERTIA ratio ab vtilitate frenatæ linguæ. Qui linguam ſuam moderari poteſt, perfectus eſt vir, id eſt, integer eſt, alijſq; multis virtutibus præditus. Ergo qui linguæ ſuæ petulanter indulget, nequaquam integer eſt, multis enim alijs vitijs eſt pollutus. Proinde non temere ius cenſendi aliorum mores captandum eſt.

Ecce equis frena in ora inijcimus, vt obœdiant nobis, & totum illorum corpus circumagimus. Ecce etiã naues cum tantæ ſint, & à ſæuis ventis pulſentur, circumaguntur à minimo gubernaculo, quocunq; affectus dirigentis voluerit: Ita & lingua puſillum eſt membrum & magna iactat.

QVARTA ratio ſimiliter ſumitur à continentis linguæ vtilitate & commodo. Quemadmodum enim frenum in os equi iniectum, totum corpus equi circumagit, & vt gubernaculum nauis, nauem totam dirigit: Ita lingua continens magna iactat, id eſt, res magnas efficit, hominemq; totum quaſi in perfectionis viam deducit: cum contra, petulans lingua laxato freno & ſoluto gubernaculo perſimilis eſt.

Ecce exiguus ignis quantã ſyluam in-

Quinta ratio ab incõmodis linguæ

cendit,

cendit,& lingua ignis est & mundus iniquitatis. Sic, inquam, lingua constituta est in membris nostris, inquinans totum corpus & inflammans rotam natiuitatis & inflammatur à gehenna.

effrenis & petulantis. Quemadmodũ, inquit,ignis exiguus totam syluam incendio absumit : Ita exigua lingua multorum vitiorum veluti incendium est, quæ tametsi est parua, mundus tamen est iniquitatis, hoc est, congeries & cumulus omnium scelerum. Vt itaq; in exiguo igni, vis est inflammandi magnam syluam : ita in lingua parua, vis est inquinandi totum hominis corpus & inflammandi rotam natiuitatis, vbi ipsa prius inflammata fuerit à gehenna. Sed quid est rota natiuitatis & quid linguam inflammari à gehenna? Vt rota natiuitatis est ipse orbis conditus : ita inflammari à gehenna, est ab ipso Satana afflari linguá, quo fit idoneum flabellũ omnibus malis in mundo excitandis. Huc illud Menandri : ἡ γλῶσσα πολλῶν ἐστὶν αἰτία κακῶν. Quam verũ hoc sit, lingua Machomet & aliorum hæreticorũ testatur.

Omnis enim natura ferarum & volucrum, serpentum & marinorum, à natura humana domatur & domita est: linguam autem nullus hominum domare potest, vt quæ malum incohercibile est.

SEXTA ratio à comparatis sumta. Domari possunt feræ, volucres & beluæ marinæ : Lingua autem effrenis & consuetudine obtrectandi assueta, nullo modo domari potest : Maximum igitur malum est. Proinde summopere cauendum, ne frena linguæ nimium laxentur.

Plena veneno mortifero, per illam benedicimus Deum & patrem & per ipsam execramur homines ad similitudinem Dei factos. Ex eodem ore procedit benedictio & maledictio.

SEPTIMA ratio sumta à venenatæ linguæ prodigiosa inconstantia. Hæc enim simulat se Deum benedicere, sed mox eundem execratur in sua imagine, quo scelere quidnam potest esse maius?

Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

OCTAVVM argumentum ab inconuenienti sumtum, non decet Christianos ista petulantia, quare in primis fugienda est.

An fons ex eodẽ foramine manat dulce & amarum? nunquid potest fratres mei, ficus oleas proferre, aut vitis ficus? Sic nullus fons salsam & dulcem gignere aquam.

NONA ratio ab impossibili. Quẽadmodum impossibile est fontem ex eodem foramine, posse eijcere dulcẽ & amaram aquam. Neq; enim id magis fieri potest, quam si ficus oleas & vitis ficus proferre possit : Ita impossibile est, quod ea lingua, quæ maledicendi & obtrectandi morbo laborat, possit aliquid boni promere non vitiatum linguæ & cordis veneno. Quare cum ita sit, lingua benedicendi tantum studio occupabitur, modo quis pius & inter filios Dei censeri velit. Proinde nemo temere censendi ius sibi vsurpet.

Quis sapiens & intelligens inter vos? ostendat ex honesta conuersatione opera sua in mansuetudine sapientiæ.

Hactenus supercilium superborum censorum depressit, & firmis rationibus petulantiam linguæ refrenauit: Iam quia istud malum proueniebat ex sapientiæ opinione, veram sapientiæ moderationem commendat, eiusq; vsum in vita & conuersatione tradit. Estq; hæc propositio : Vera sapientia & scientia pollens, ostendat eam operibus honestæ & mansuetæ conuersationis, tanquam eius germanis & perpetuis fructibus.

Quod si zelum amarũ habeatis & contentionem in cordibus vestris, nolite gloriari & mendaces esse aduersus veritatem.

PRIMA ratio propositionis à repugnantibus seu contrarijs effectis. Qui zelo amaro & contentionis libidine laborat, frustra gloriatur se sapientem esse. Nam isti affectus praui cum natura sapientiæ veræ, quæ honestatis & mansuetudinis amans est, pugnant. Esse mendacem aduersus veritatem hoc loco, est falso sibi sapientiæ nomen vsurpare.

Non est hæc sapientia superne descendens, sed terrena, animalis, dæmoniaca.

SECVNDA ratio à contrarijs caussis. Sapientia cum qua amaritudo animi & contentionis libido sunt coniuncta, est terrena, animalis, Dæmoniaca: Ergo non est vera sapientia. Nam vera sapientia est cœlestis, spiritualis & diuina Iacobus hoc loco non damnat Physicam sapientiam, quæ est bonum Dei donum per se, cuius nullam facit hic mentionem, sed prauos hominum affectus & inanem iactantiam diuinæ sapientiæ.

10 Vbi enim zelus est & contentio, ibi seditio & omne opus prauum.

TERTIA ratio ab incommodo zeli & contentionis, quæ inanem sapientiæ opinionem sectantur. Experientia satis conuincit, quod vbi homines zelo amaro & contentionis libidine laborant, illis ad seditionem & omnia praua ianuam esse apertam, id quod plus satis afflicta Germania hodie experitur.

Quæ autem superne est sapientia, primum quidem pura est, deinde pacifica, moderata, tractabilis, plena misericordiæ & 20 fructuum bonorum absq; dijudicatione & sine hypocrisi.

QVARTA ratio ab adiacentibus, seu adiunctis veræ & cœlestis sapientiæ. Hæc adiuncta antithesi declarabimus. Terrena sapientia est affectibus corrupta: cœlestis pura & casta affectibus non vitiata. Terrena sapientia contentionis libidine laborat: cœlestis est pacifica, id est, studiosa pacis conciliandæ inter homines. Terrena sapientia est rigida & dura. cœlestis est moderata, cedit rigori. Terrena sapientia nemini vult cedere: cœlestis tractabilis est, & facile imperanti recta obtemperat. Terrena sapientia immisericors est: cœlestis est plena misericordia & bonis fructibus. Terrena sapientia personas accipit omissa caussa: cœlestis est ἀδιάκριτος, id est, ἀπροσωπολήπτης, vt quæ minime personas respicit, sed caussas: Illa enim hypocrisin habet adiunctam: hæc caret omni hypocrisi.

30 Fructus autem iusticiæ in pace seminatur facientibus pacem.

QVINTA ratio à fructu, qui ad eos venit, qui sapientia, atq; adeo alijs donis Dei pacifice ad ædificationem vtuntur, & regulam catholicam de vsu, non solum sapientiæ, verumetiam aliorum donorum tradit. Nam vt sapientia: ita & alijs donis, veluti iusticiæ fructibus vult nos vti pacifice in ædificationem. Quod si fecerimus, iusticiæ nostræ fructus aliquando læti metemus.

CAPVT IIII.

40

Summa Capitis quarti.

Vt concupiscentijs, vnde lites nascuntur, & humanis desiderijs exclusis Deo adhæreant, potiusq; in luctu, quam inani mundi gaudio viuant, hortatur: Ita vt abiecta mutua obtrectatione, nihil se temere facturos præsumant, grauiter monet Apostolus.

Ordo & partes Capitis quarti.

50 *Etsi vnus scopus huius capitis est, ne quid auare, fraudulenter & temere agant fideles, suis indulgentes concupiscentijs: tamen eius partes quatuor constituo, vt prima sit obiurgatoria dehortatio à studio priuatarum rerum per concupiscentias, vnde multa mala oriuntur, cui confirmatio adiungitur. Secunda, consilium seu remedium aduersus incendium concupiscentiarum proponitur. Tertia, dissuasio est ab obtrectandi & damnandi alios libidine. Quarta, temerariæ præsumtionis in consilijs & rebus agendis correctio est.*

EXEGESIS CAPITIS QVARTI CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

Vnde

VNDE bella & lites inter vos? nonne hinc ex voluptatibus vestris, quæ militant in membris vestris?

Fontem omnis contentionis & mali inter homines monstrat esse cupiditates animi, quibus homines feruntur ad ea appetenda, quæ sibi grata & suauia esse iudicant. Cum voluptates dicit militare in membris, respicit ad regnum peccati originis, quod tum dicitur Paulo Apostolo regnare, cum ei per suas concupiscentias, quæ veluti milites eius quidam sunt, obtemperamus. Has dicit militare in membris, quia membra corporis instrumenta sunt, quibus opus suum peccatum inhabitans peragit, & quibus homines ad perpetranda scelera vtuntur. RES autem in summa sic se habet. Concupiscentiæ fons est peccatum originis. Concupiscentia pasiua & inuoluntaria irritatur à peccato originis, idq; ministerio vel sensus vel complexionis, vel memoriæ. Voluntas in consensum commouetur, vnde nascitur concupiscentia actiua & voluntaria. Huic imperanti, iam membra corporis ad opus perpetrandum se accommodant & obsequium præstant, quod cum fit, peccatũ quidem originis regnare, Concupiscentiæ vero militare, dicuntur, tyranno peccato morem gerentes, & militia sua per membra corporis persungentes. NE autem hoc fiat, prohibet Paulus cum inquit. Ne igitur regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt ei obœdiatis per concupiscentias suas.

Concupiscitis & non habetis, inuidetis & æmulamini & non potestis obtinere, pugnatis & belligeramini, non tamen obtinetis, propterea quod non petitis & non accipitis, propterea quod male petitis, vt in voluptates vestras insumatis.

Describit graphice prauos motus & studia eorum, qui rei augendæ auare dant operam, vt suis voluptatibus prospiciatur. Concupiscunt enim res alienas, inuident habentibus, æmulantur, id est, studiose affectant & pleno impetu feruntur, contentiones sectãtur, vt per fas & nefas quæ cupiunt obtineant. Interdum etiam Deum precibus sollicitant, sed frustra, quia male petunt, quæ sibi in perniciem cederent, si acciperent. Videmus hic quam apte auarorum sollicitudinem pro rebus agendis describit. Pro φονεύετε omnino legendum est φθονεῖτε, ex cognatione vocum irrepsit error.

Adulteri & adulteræ, an nescitis quod amicitia huius mundi inimicitia est Dei. Quicunq; ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus Dei constituitur.

PRIMA propositionis ratio, qua confutat peruersam eorum opinioné, qui simul pij esse & sectari mundi voluptates voluerunt. id autem fieri posse, imposibile esse ostendit. Nam alia placent mundo, alia Deo, & Deus & mundus contraria omnino imperant. Cum igitur vnusquisq; aut amicus mundi erit & inimicus Dei: aut amicus Dei & inimicus mundi, par est, vt qui Christianus esse cupit, renunciet mundi amicitiæ, id est, concupiscentijs mundi prauis, & Deo adhæreat, eique obœdiat. LOCVS hic congruit cum illo Christi: Nemo potest duobus dominis seruire. Hinc manifestum est, multos gloriari hodie de Christiano nomine, qui re ipsa sunt hostes Dei prophani, & abominabiles coram Deo. Ad Titum 1. Deum profitentur se scire, sed factis negant, quia sunt abominabiles & contumaces, & ad omne opus bonum reprobi. POSTREMO adulteros & adulteras hic vocat desertores Dei, vt qui Deo relicto, cui tanquam marito prius adhærebant, alijs amatoribus adhæreant.

An putatis quod inaniter scriptura dicat? Ad inuidiam concupiscit spiritus, qui habitat in vobis.

Probat inter mundum & Deum amicitiam non posse constare, idq; à scripturæ testimonio: quod testimonium etsi his verbis non habetur in Biblijs, quoad sensum tamen attinet, sæpissime occurrit. Congruit enim cum illo Genes. 6. Vidit Deus quod figmentum cogitationum cordis hominis esset malum omni tempore. Et cum illo Genes. 8. Figmentum cor hominis malum à pueritia sua. His testimonijs significatur quod homines non regenerati, toto impetu ferantur in malum, quod sane cum Deo optimo aduersetur, qui bona & vult & cogitat: non potest aliud fieri, quam sit quædam mundi & Dei inimicitia.

Sed maiorem offert gratiam, propterea dicit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.

Secunda ratio sumitur à præmio, Deus promisit humilibus, id est, pauperibus spiritu, & mundi vanas concupiscentias contemnentibus, gratiam, quæ potior est omnibus mundi delitijs & diuitijs. Hanc ergo Christiani quærant potius, quam illam mundi gratiam & mundi voluptates, quas sectantur superbi. Verum vt illis gratiam largitur: Ita his resistit, vt acerrimus hostis.

10 Subijcite vos Deo, resistite Diabolo, & fugiet à vobis.

Iam tradit remedia contra malum concupiscentiæ. Subijcere se Deo, est Dei verbum vitæ regulā sibi proponere, ac se iuxta verbum subijcere in omni obœdientia. Resistere Diabolo est concupiscentijs reluctari, quæ sunt instrumentum Satanæ, per quod homines in exitium trahit. Huc addit promissionem: Et fugiet à vobis, hoc est, vobis nihil nocebit, non euertet vos suis technis & dolis.

Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis, emundate manus ô peccatores 20 & purificate corda, duplices animo.

Mandat & promittit. Mandat vt Deo appropinquemus, scilicet, fide & vera obœdientia. Vt enim à Deo recedere dicitur, qui mundi indulget concupiscentijs, per quas Diabolo appropinquat: Ita qui ab his recedit Deo appropinquare dicitur. Promittit cum ait: Et appropinquabit vobis. Hæc promissio nititur perpetuo affectu Dei erga genus humanum, quo non vult mortem peccatoris. Peccatores vocat hic manifestam impietatem exercentes, & Duplices animo, qui verbis se Deum colere dixerunt, & interea suas concupiscentias sectati sunt.

Affligimini & lugete & flete, risus vester in luctum conuertatur & gaudium in 30 mœrorem.

Hoc opponit voluptatibus eorum, qui suis concupiscentijs indulgent & in ijs rident & lætantur. Decet enim pios, vt potius lugeant & affligantur, atque ita pudefiant propter commissa scelera, vt demittant præ pudore vultum in terram, id enim significat græca vox κατήφεια, qua hic vsus est Apostolus.

Submittite vos in conspectu Domini & eriget vos.

Quia pij in mundo iacent cōtemti & spreti, animat eos Apostolus & iubet, vt maneant in ea subiectione, qua Deo subiecti sunt in vero timore: & consolatur eos dum dicit fore, vt Deus aliquando ipsos erigat & abstergat lacrymas à facie eorum. Erigendi enim vocabulo, significatur consolatio aduersus præsentis vitæ luctum & liberatio ab omnibus huius vitæ ærumnis.

40

Ne alij aduersus alios loquamini fratres. Qui loquitur contra fratrem & qui damnat fratrem suum, loquitur contra legem & damnat legem. Quod si damnas legem, non es factor legis, sed iudex.

Rursus linguæ petulantiam in accusandis & damnandis alijs reprimit, addita ratione firmissima à facti grauitate. Nemo debet loqui contra legem & eam damnare. qui loquitur contra fratrem, eumque damnat, contra legem loquitur & eam damnat. Proinde nemo debet loqui contra fratrem suum, eumque damnare. Minorem probat, quia qui legem damnat, non est obseruator legis sed iudex. EST autem legem damnare, 50 eius autoritatem reijcere, & sibi ius illud vendicare, quod est legis, & ita rerum ordinem peruertere. Legis enim est normam vitæ præscribere & de factis iudicare. Hominis vero est se autoritati legis subijcere, eamque obseruare. Qui autem contra facit, hoc est, qui sumit sibi censoriam potestatem in alios, quod legis est proprium, sibi sacrilege arrogat. IACOBVS hoc loco loquitur contra eos tantum, qui ex peruerso iudicio contra fratres loquuntur, vt eorum bonam famam obscurent, & sibi sanctitatis opinionem concilient: non reprehendit eos, qui ex officio iudicant, modo legis autoritatem & regulam in iudicando sequantur. Qui enim hoc facit, non tam iudicare ipse, quam Dei iudicium pronunciare dicendus est, id quod videmus hic Iacobum aliquoties fecisse.

Vnus est legislator & iudex qui potest seruare & perdere, tu quis es, qui iudicas alium?

Quod Dei proprium est, nemo sine sacrilegio sibi vsurpare potest. Dei proprium est legislatorem & iudicem esse, quod ex eo patet, quod solus potestatem seruandi & perdendi habeat. Ergo nemo sibi hoc ius vsurpare potest, sine sacrilegio. Loquitur & hic Iacobus, vt supra monui, de temerario iudicio ex libidine obtrectandi orto.

Age nunc quid dicitis: hodie & cras eamus in illam vrbem, & transigamus annum vnum, & mercemur & lucremur (qui ignoratis quid cras futurum sit: quæ est enim vita vestra? vapor enim est, qui ad exiguum apparet & deinde euanescit) pro eo quod dicere deberetis: Si Dominus voluerit & vixerimus, faciemus hoc vel illud.

Hæc correctio est temerariæ præsumtionis in cōsilijs de rebus agendis, & præscribit duas conditiones, quas in omnibus deliberationibus requirit. Prima est, vt voluntati Dei locum faciamus, nihilque tentemus sine ipsius imploratione. Huius cōditionis caussa est quod voluntas Dei pijs agendi regula esse debet. Altera conditio est, vt semper de vitæ nostræ fragilitate cogitemus, quæ cum instar vaporis est, ad exiguum tempus durantis: stultus est qui futura & incerta sibi promittit. ADMONEMVR proinde hoc loco, vt ita in omnibus actionibus nos geramus, quo possimus esse parati, cum nobis hinc migrandum erit.

Nunc autem gloriamini de arrogantia vestra. Omnis huiusmodi gloriatio mala est.

Vnde ista in rebus agendis præsumtio nascitur, indicat: nempe ex arroganti gloriatione, quæ cum sit mala semper & fugienda: merito eius quoq; proles fugienda est.

Igitur qui nouerit & non facit, peccatum est ei.

Hæc conclusio directa esset: Nemo igitur ex vana gloriatione debet temere aliquid agendum sibi proponere, quasi euentus in suis manibus positus esset. Verum in huius conclusionis locum, substituit exaggerationem eius peccati, quod reprehendit. Grauius peccat qui volens & sciens peccat, quam qui ex ignorantia delinquit. Quare excusari non potest, qui nouit quid faciendum sit & quomodo, non tamen facit.

CAPVT V.

Summa Capitis quinti.

Obiurgatis diuitibus, & pauperibus ad patientiam incitatis, vt temerarium iuramentum vetat & consilia laborantibus communicat: Ita mutuam erratorum veniam, mutuas preces & diligentiam in reuocandis fratribus ab errore requirit.

Ordo & partes Capitis quinti.

Huius capitis quinq; sunt partes. Prima, est obiurgatio diuitum. Secunda, exhortatio pauperum ad patientiam. Tertia, temerarij iuramenti prohibitio. Quarta, in varijs casibus quid sit agendum, instructio. Quinta, mutuorum officiorum commendatio.

EXEGESIS QVINTI CAPITIS CVM OBSERVATIONE DOCTRINARVM.

AGITE nunc diuites, flete vlulantes super miserijs vestris, quæ superuenient.

Non omnes diuites compellat, sed eos tantum, qui inhumani erant erga pauperes & suis diuitijs auare

auare abusi sunt, aut male in delitias & voluptates insumserunt. Cum iubet illos flere, vult eos in memoriam reuocare miserias, quas olim suæ crudelitatis & auaritiæ caussa luent. In his ergo verbis hæc propositio continetur: Ne diuites abutantur suis diuitijs in proprium exitiũ.

Diuitiæ vestræ putrefactæ sunt, & vestimenta vestra tineis exesa sunt, aurum & argentum vestrum ærugine vitiatum est, & ærugo eorum in testimonium vobis erit, 10 & comedat carnes vestras sicut ignis, thesaurum coniecistis vltimis diebus.

Hæc Apostoli verba tria continẽt. Primum, ex signo inexplebilem diuitum auaritiam Apostolus ostendit, qui potius suos thesauros in arca perire volunt, quam inde aliquid conferre ad supplendam miserorum inopiam. Secundo, crudelitatem eorum aduersus pauperes indicat, quos suis facultatibus fouere & iuuare deberent. Tertio, pœnam illis minatur, vt qui sibi thesaurum iniquitatis auaritiæ & crudelitatis colligant, in diem iræ qui olim igni infernali ita exedentur, id est, perpetuis flammis crucientur, quemadmodum nunc eorum thesaurus ærugine exeditur.

Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, à vobis intercepta 20 clamat, & clamores eorum, qui messuerãt, in aures Domini Zebaoth introierunt.

Iniusticiam diuitum negantium operarijs debitam mercedem accusat & minatur pœnam. Nam clamoris nomine significat iniuriam istam velut personare in auribus Domini & vindictam expetere.

In delitijs vixistis super terram & lasciuistis, enutristis corda vestra, vt in die mactationis.

Delitias, lasciuiam & indulgentiam, qua sibi delicate indulserunt diuites, reprehendit. Diem mactationis, diem dicatum largioribus & delicatioribus conuiuijs vocat.

30

Condemnastis & occidistis iustum, qui non restitit vobis.

Hoc cum ad crudelitatem in egenos referri potest, quos diuites dicuntur condemnasse & occidisse, cum eorum inopiam sua non subleuauerunt copia, vnde illud Augustini dictum: Si non pauisti, occidisti: Tum ad rigidam exactionem, qua in iudicijs à suis debitoribus exegerunt debita & non soluentes seruitute oppresserunt.

DE DIVITIIS ET CONTRACTIBVS.

40

Cvm Iacobus hoc loco duriuscule videatur aduersus diuites huius seculi agere, visum est mihi operæprecium nonnulla de diuitijs & de contractibus, quæ facultatibus augendis seruiunt, huc adijcere, idque in eum finem vt pij admoneantur, quatenus ipsis vti huiusmodi vitæ adminiculis liceat.

Cvm itaq; pij quidam ex benedictione Domini diuitias adipiscuntur, & humana societas contractibus carere non possit, satis liquet quod nec diuitias habere, nec contrahere per se sit peccatum. Nequaquam enim putandum est Euangelium, vel legitima humanæ societatis vincula rumpere, vel subsidia necessaria tollere. Verum quia in acquisitione diuitiarum, similiter & in possessione & vsu sæpe peccatur, & multa in contractibus incidunt vitia, necesse est 50 vt pius animus recte informetur, quo sciat quatenus sine offensione Dei & diuitias acquirere acquisitisque vti, & quatenus contractus vsitatos exercere bona conscientia possit.

Omnivm igitur primum constantissime teneatur hæc Christi regula: Quærite primum regnum Dei & iusticiam Dei & cætera adijcientur vobis. Math. 7. Hæc regula duo continet, videlicet mandatum Christi & promissionem cum obœdientia erga mandatum coniunctam. Mandatvm est: Quærite primum regnum Dei & iusticiam Dei. Huic mandato qui non obtemperauerit, vt Christi gratiæ non est particeps: Ita hæret in regno peccati, & seruit Satanæ, cui stipendium mors æterna reseruatur. Principem igitur locum obœdientia erga hoc mandatum Christi obtineat, hoc est, cura nostræ salutis sit prima & præcipua. Promissio est. Et cætera adijcientur vobis. Hæc promissio & fidem requirit,

videlicet, vt certo ſtatuamus Chriſtum eſſe veracem, ac noſtri curam habiturum, modo mandato obtemperauerimus: & tacite poſtulat, vt quilibet ex fide, quæ ſua vocatio requirit, gnauiter in timore Dei faciat, Ethnica & prophana ſollicitudine excluſa. Nequaquam enim exiſtimandum eſt quod Chriſti promiſsio commendet nobis ignauiam. QVI igitur fide Chriſti præditus eſt, ſciat partem pietatis eſſe, ſine qua fides ſalua eſſe non poteſt, officium ad quod quiſque vocatus eſt, haud ſegniter facere. Huc illud Apoſtoli: Qui ſuorum curam non habet, fidem abiecit & eſt infideli deterior. Promiſsio proinde Chriſti ſanctam cuiuſque in ſua legitima vocatione diligentiam, ac ſerium requirit laborem. VERVM ne quis hic ſtatim veluti in limine impingat, dubitetq; an ſua vocatio ſit legitima nec ne: Breuiter, attingam quid ad legitimam vocationem, ſeu functionem requiratur. DVO in vniuerſum ſpectanda ſunt, videlicet, genus officij & executio. DE genere tenenda eſt hæc regula. Omne officium faciens ad conſeruandos & ornandos ſtatus à Deo ordinatos, vt ſunt, politicus, œconomicus & Eccleſiaſticus, primo & quarto præcepto mandatur, vt munus miniſtrorum verbi, functio magiſtratuum, miniſteria eorum qui magiſtratui ſuas operas locant, cura patrumfamilias, artificia eorum, quorum opera in his ſtatibus ordinatis à Deo vtilis & neceſſaria eſt, negotiationes mercatorum, qui merces vtiles important, breuiter, omnia officia quæ vel Eccleſiæ Dei vel œconomico aut politico ordini ſeruiunt, legitima ſunt in ſe, & ſunt legitima etiam in perſonis, cum ad ea legitime aſſumuntur. ETSI autem cuilibet liberum eſt, eligere quoduis vitæ genus, ad quod ſe aptum ſenſerit: tamen diſcernendum eſt inter publicum & priuatum officium. AD publicum requiritur autoritas ordinaria. Nemo enim publicũ munus vel in Eccleſia, vel politia ſibi aſſumat, niſi ad id autoritate ordinaria fuerit deſignatus: qui contra facit peccat, & in cruce nullam firmã conſolationem habere poteſt. Quare hic pius in primis cauebit ne irrumpat in publicum aliquod munus, ſine vocatione legitima. PRIVATVM quilibet poteſt ſibi deligere, etſi hic parentum autoritas contemni non debet. Poteſt mercaturæ animum adijcere, cui hoc vitæ genus placet: poteſt agriculturam ſectari, qui hoc ſibi commodum ſenſerit: poteſt artem aliquam & artificium deligere, qui hoc ſibi vtile fore ſtatuerit. Otioſa vita non eſt hominis pij ſed Epicurei potius, quare de ea nihil dicam. IN executione officij ſeu muneris plura ſpectanda ſunt. Primum fides & caritas ſint actionum regulæ. Fides cauet ne Deum offendat, refertque omnia ad gloriam Dei. Caritas monet ne cui iniuria inferatur & vt proximi commodis ſeruiatur. Fides Deum συνέργον implorat. Caritas proximum in Deo complectitur. Fides continet operantem in timore Dei. Caritas eundem continet in amore proximi. HIC ſi laboranti in legitima vocatione diuitiæ accedunt ex benedictione Domini, ſingularis ars adhibenda eſt, ne nobis diuitiæ noſtræ propria culpa ſpinæ & laquei fiant. Qui enim diuites ſunt, habent inſtrumenta ad virtutes & vitia, prout animi eorum ſunt, qui eas poſsident, affecti. Ideo Plato recte meo iudicio dixit: Diuitias cœcas eſſe ſine prudentia, at acutum eaſdem videre, quando veram ſequuntur prudentiam. Verus eſt enim verſiculus ille Græcus.

πλοῦτος τάχιστος τῶν κακῶν ὑπηρέτης. Item;
πλοῦτος ὕβριν τίκτει.

ATQVE ea de cauſſa Dominus dicit: Difficile eſſe diuitem intrare in regnum Dei. Plerique enim diuitijs vtuntur male, quibus bene vti poſſent, ſi piam prudentiam adhiberent in conſilium. Primum ergo omnium ſciat pius, quomodo affectus eſſe debeat in diuitijs ſuis. Hoc pulcre ſciri poteſt cum ex Dauidis, tum ex Pauli verbis. Dauid inquit: Si affluunt diuitiæ, noli cor apponere. Paulus ait: præcipe diuitibus in ſeculo ne efferantur, neue ſperent in diuitiarum incertitudine, ſed in Deo viuo. HÆC duo dicta, cum de animo diuitis, tum de vſu concionantur. Animus non debet eſſe affixus diuitijs, aut cupiditati habendi, non debet pius metiri ſuam felicitatem fallaci diuitiarum menſura, ſed ijs debet vti recte, ne ſibi ipſe laqueos ſtruat. NAZANZENVS pulcre animum pij erga diuitias deſcribit, inquiens:

ῥανὶς φρενῶν μοι μᾶλλον ἢ βύθος τύχης.

Cum contra auarus & impius dicat:

θέλω τύχης στάλαγμον ἢ φρενῶν πίθον.

PIVS præfert guttam prudentiæ fundo fortunæ: impius contra fortunæ guttam dolio prudentiæ anteponit. Apud impios & auaros contemtores Dei, locũ habet verſiculus græcus.

τὰν ἀρετὰν καὶ τὰν σοφίαν νικᾶντι χελῶναι.

ILLI enim ſapientiam & virtutem poſtponunt numis. Quicunq; ergo pius eſſe uelit, abijciat fiduciam diuitiarum, ne ſibi in laqueos uertantur, ne ſibi intercludant aditũ regni cœlorum. Sit ſpes firma in ſolo Deo ſiue augeantur ſiue minuantur, aut etiam omnino auferantur fortunæ, retineamus uerum theſaurũ, qui eſt Chriſtus Ieſus. Qui enim hunc habet, uere diues eſt, etiamſi cũ Lazaro mendicet panem. PORRO cum ita affectus fuerit animus tuus erga diuitias,

diuitias, hæc cura animum ſubibit, vt recte diſpenſes diuitias tibi collatas à Deo, vtq; ſis fidelis œconomus earum. Quare huc pauca adijciam, de legitima earum vſu. ISCHOMACHVS apud Xenophontem interrogatus, de legitimo diuitiarum vſu, hiſce reſpondet verbis: μέλει μοι καὶ θεοὺς μεγαλείως τιμᾶν, καὶ φίλους ἤν τινος δέωνται ἐπωφελεῖν, καὶ τὴν πόλιν μηδὲν κατ' ἐμὲ χρήμασι ἀκόσμητον εἶναι. Hic homo ignarus veræ religionis, triplicem vſum diuitiarum facit. Primam partem tribuit cultui diuino. Secundam amicis indigentibus. Tertiam conſeruationi & ornamento Reipub. in qua viuit. ETSI autē hæc prophani Philoſophi ſententia de vſu diuitiarum, laudanda eſt & digna eſt quæ pijs ſit cōmendanda: tamen diſtinctius paulò & clarius oſtendam pium & verum facultatum & diuitiarum vſum, qui in quatuor poſitus eſt.

PRIMVS & principalis diuitiarum vſus eſſe debet, vt ſeruiant conſeruandæ religioni ac propagandæ gloriæ Dei. Hic vſus confirmatur ex fine hominis. Homo primum conditus eſt & deinde regenitus per Spiritum ſanctum, vt Deum glorificet. Ergo quicquid donorum habemus, ad iſtum conditionis noſtræ & reparationis finem referendū eſt. HIC miſere inefcati multi peccant. Sunt enim qui nihil prorſus conferunt ad conſeruandum miniſterium: ſunt qui rapiunt ſcelerate, quæ cultui diuino deſtinata ſunt, à maioribus noſtris: Sunt qui diuitijs ſuis augent potentiam tyrannorum, ad opprimendam Eccleſiam & abolendam religionem, quibus præſtaret ſi nunquam nati fuiſſent. Nam illorum portio erit cum Diabolo, cuius membra ſunt. PIVS ergo cui contigere facultates in hoc mundo, intueatur finem conditionis ſuæ, & partem ſuarum facultatum conferat in hunc vſum, vt Dei gloriam ornet ac religionem veram tueatur. PROPONAT ſibi exempla piorū hominum, vt Dauidis, Ioſiæ, Ezechiæ, Conſtantini, Theodoſij, Iohannis Friderici ducis Saxoniæ, Chriſtiani Tertij regis Daniæ, & aliorum principum & piorum hominum, qui nihil magis in votis habuerunt, quam pro ratione facultatum ornare gloriam Dei, iuuare docentes & diſcentes religionem, conſeruare ſcholas & ſcholarum honeſta priuilegia, defendere doctores pietatis contra ſæuitiam & iniuriam hominum nequam, quibus nihil dulcius eſt, quam varias artes & vias excogitare, quibus opprimere poſſunt docentes & diſcentes, quorum hominum vicem toto pectore doleo. Nam reproba ſua mente magis magiſq; ſe immergunt in gehennam.

SECVNDVS vſus verus & legitimus diuitiarum eſſe debet, vt eas Reſpublicas in quibus viuimus iuuemus & ornemus, pro noſtrarum facultatum modulo. Hanc ob cauſſam tributa imponuntur, vt illis tanquam neruis contineatur Reſpublica, hoc eſt, vt ſint ornamenta pacis, ſubſidia belli legitimi, præmia eorum qui Rempub. adminiſtrant. VERVM hic non parum peccatur à duobus generibus hominum: Sunt enim qui tametſi abundant facultatibus, ſplendore & gloria, pacis tempore: tamen cum aliquid erogandum eſt in vſum Reipub. hoc vafre reijciunt in miſeram plebeculam, quæ cogitur vltra vires & facultates conferre quæ petuntur. HIC etſi plebecula miſera recte obtemperat: tamen ἐφευρεταὶ κακῶν (ita enim à Paulo vocantur) ſuo iudicio reſeruantur. Sunt etiam forte, qui non contenti ordinarijs reditibus, nouas exactiones ſubditis imponunt, qui teſtimonio Iohannis Baptiſtæ damnantur, vt qui fructus pœnitentiæ non proferant. Chriſtus dicit: Date Cæſari quæ Cæſaris, & quæ Dei Deo. Sed Cæſar ſciat ſibi regulam eſſe certam, quam leges illi præſcribunt. Contra hanc ſi peccauerit reus fit iræ Dei. AT, inquies, nunquam ne ergo licet magiſtratui, præter ordinariam taxam aliquid à ſuis exigere? Diſcernendum eſt inter tempora pacis & belli. Tempore pacis ſit contentus ordinario ſtipendio, ne in Deum peccet: tempore belli ſubditi non ſolum facultates, verumetiam corpora debent gerenti iuſtum bellum. & poteſt pius magiſtratus & tributa inſueta exigere, & operam ciuium aduerſus hoſtes poſtulare. Poſſunt etiam neceſsitates illi incidere tempore pacis, vt magiſtratui non ſufficiant ordinaria præmia. Hoc cum fit, debent pij ſubditi neceſsitatibus præſentibus occurrere, & licet pio magiſtratui acceſsionem iuſtam petere. Verum qui inde paulatim conſuetudinem introducunt opprimendi ſubditos, tanquam infideles ſua expectabunt ſupplicia à iuſto iudice, qui nouit etiam ceruices ſuperborum & tyrannorum incuruare.

TERTIVS vſus rectus & legitimus diuitiarum eſt, vt quilibet ſe pro ſuæ conditionis ſtatu honeſte alat, ſuam familiam conſeruet. Sed cauenda ſunt duo vitia, ſordes & prodigalitas. Sordes ſunt indignæ pio homine. Prodigalitas effundit temere facultates, ſæpe in ſplendorem minime conuenientem ſtatui. QVARE hic modus, qui in omni re laudatur, ſeruandus eſt. Honeſtus ergo ciuis poteſt τὸ πρέπον ſui ſtatus tueri ſuis facultatibus, caueat ne in alienum ſplendorem irrumpat, relinquat nobilitati ſuum decus. Sic honeſtus nobilis tueatur ſuum ſtatum, & relinquat principibus ſuam magnificentiam. Ad eundem modū Doctores pietatis in ſcholis & templis, tueantur modeſte ſuum ſtatum. Breuiter, quilibet cogitet quid ſuæ perſonæ & conditioni congruat.

QVARTVS & poſtremus vſus rectus & legitimus diuitiarum eſſe debet, vt afficiamur

etiam calamitate egenorum, ac certo certius hoc teneamus, quod Deus permittat esse pauperes & egenos in medio nostri, vt exploret & qua simus erga ipsius mandatum obœdiendi promtitudine, ipse enim mandat vt porrigamus manum indigentibus: & qua simus misericordia erga filij Dei membra, quæ si contemnimus caput etiam spernimus: Ferri enim non potest, vt caput diligat, qui corpus cruciat. Sed de hoc vsu postea plura.

DE CONTRACTIBVS.

Cvm ita conditi sint homines, vt in societate eos viuere necesse sit: atq; ea ipsorum sit conditio, vt sine mutuis operibus & officijs, suum statū tueri non possint: opus profecto habet humana vita contractibus, quibus operarum & officiorum fit cōmutatio quædā & vicissitudo. Nec magis contractuum subsidio carere potest hominum inter se societas, quam aqua & igni. Quare cum pij & impij contractuum vti solent vicissitudine, & non parum in contrahētibus plerunq; vitio hominum peccatur: necessarium est erudiri pios, quo sciant quatenus bona conscientia & sine offensione Dei contrahere liceat, ne quid vel dubitante, vel errante, vel repugnante conscientia aggrediantur. Etsi autem doctrina contractuum plena & absoluta pertinet ad Iureconsultos, qui ex professo de contractibus sapientissime docent: tamen quia sæpe conscientijs non satisfaciant politicæ regulæ, volo breuem quandam cōmonefactionem colligere, quam tuto pius animus in contrahendo sequi poterit. Primū itaq; duo fundamenta iaciam, ex quibus quæ sum dicturus, pendebūt omnia. Deinde genera præcipuorum contractuum declarabo, & ostendam quomodo fundamentis congruant. Fvndamentvm primum sit hoc, ex lege naturæ petitū. Quod tibi non vis, alteri ne feceris. & contra, quod tibi recte vis, alteri facere poteris. Nazanzenus hisce senarijs hoc fundamentum effert.

ὅσα πρὸς ἄλλου μὴ παθεῖν, ὅλως θέλεις.
τοιαῦτα καὶ σὺ μήτι δρᾶν ἄλλῳ θέλε.

Svper hoc fundamento Christus omnia officia inter homines, atq; adeo omnes actiones & contractus extrui vult. Ita .n. Matt. 7. ait: Omnia quæcunq; volueritis vt faciant vobis homines, sic & vos facite ipsis. Rationem huius fundamēti subijcit. Hæc, inquit, est lex & Prophetæ, id est, hic est scopus legis & Prophetarū, seu quicquid præcipiunt lex & Prophetæ, hoc communi capite continetur. & Paulus ait: Qui proximum diligit, legem impleuit. Item, finis præcepti est caritas, significans omnia officia inter homines ad caritatem tanquam Lidium lapidem probanda & examinanda esse. Hæc caritas vt non facit alteri, quod sibi non vult: ita recte facit cuilibet quod sibi factum vellet. Hoc fundamentū vt in omni contractu requirit candorem & excludit fraudem, ita postulat æqualitatem inter contrahentes, iuxta proportionem Arithmeticam: quæ æqualiter omnem commutationem mensurat, numerat, ponderat. Contractvs igitur qui hoc fundamento nititur, æqualis & legitimus cēsendus est. Æqualis quidē, quia seruatur in eo Arithmetica proportio. Legitimus vero, quia legi naturali congruit, quam sapiens Iurisconsultus in contractuum doctrina, sibi ob oculos ponit. Vnde fit vt legitimum etiam dicatur, quod vel lege positiua vel sapientum virorum decreto sancitum sit, non pugnans cum decalogo, qui legis naturæ est epitome. Secvndvm fundamentum sit hoc, ex natura Euangelij sumtum. Euangelium approbat politicas ordinationes, quas prudens magistratus iudicat suæ Reipub. vtiles esse. Hoc ex eo patet, quod Apostoli Christi nunquam mutarint formam politicarum ordinationum, vbi docuerunt Euangelium: quod sane haud dubie fecissent, si cum Euangelio stare non possent. Sciuerunt Apostoli discernendum inter regna mundi & regnum Christi. Illa quia sunt mundana, administrantur legibus & ordinationibus politicis, hoc, quia est spirituale, spiritualiter administratur. Ex hoc fundamento sequitur, quod vt pius possit vti ordinationibus politicis eius Reipub. in qua viuit: ita magistratui sapienti liceat vtiles suæ Reipub. leges ferre, quibus gubernantur contractus, & vitæ ciuilis officia. Verum hæc ita accipi velim, vt à primo fundamento & decalogo non discedat legislator, hoc est, vt nullam legem ferat pugnantem cum dilectione Dei & caritate erga proximos. Hæc duo fundamenta volo omnibus contractibus applicari, tanquam consultationes, ex quibus pronunciabitur, quoties de vllo contractu fiat quæstio. Genera autem contractuū ciuilium, de quibus nos constituimus hoc loco verba facere, sunt hæc: 1. Permutatio rerum. 2. Emtio & venditio. 3. Mutuatio. 4. Cōmodatio. 5. Locatio & conductio. 6. Contractus societatis. Si qui sunt alij contractus, petantur ex sapientū Iurisconsultorū scriptis, quos tuto sequi poterit pius animus, nisi animaduerterit eos esse cōtra dilectionem Dei & caritatem erga proximum. Svnt qui duo contractuum genera summa faciunt: vnum quo transfertur dominium rei cum vsu: alterum quo solus vsus rei conceditur. Aristoteles tripertitam permutationem esse docuit: primam qua res rebus: secundam qua res pecunijs

pecunijs, tertiam qua pecuniæ pecunijs commutantur. Fateor vtramq; partitionem eruditam & plenam esse. Ego tamen hanc vulgarem quam posui antepono alijs, non quod sit plenior aut doctior, sed quod magis accedat ad popularem captum & sit vsitatior. Quare iurisconsultis & Philosophis cum illam bipertitam, tum Aristotelis tripertitam disputandam relinquo, dicturus ordine de sex illis formis quas proposui.

DE PERMVTATIONE RERVM.

10 PERMVTATIO rerum ante inuentam pecuniam vsitatissima & vtilissima fuit, sine qua humana societas conseruari non potuit. Sed inuento vsu pecuniæ, non ita apud omnes est vsitata. Fit autem permutatio rerum, cum res non pecunijs, sed rebus permutantur. Vt cum vinum frumento, aut pelles butyro permutantur. HÆC permutatio tum demum legitima est, quando non discedit ab illis duobus fundamentis, quæ omni honesto contractui substrauimus. Seruanda igitur est in permutatione rerum æqualitas sine fraude. POTEST autem hic fraus committi multipliciter, sed potissimum tribus modis, videlicet, in substantia, in quantitate, & in qualitate. In substantia, si vinum dilutum pro mero vino: si frumentum zizanijs aut lolijs admixtis, pro bono datur. In quantitate, si ponderis, mensuræ & numeri non seruatur æqualitas. In qualitate, cum res vitiatæ & corruptæ pro puris & integris obtru-20 duntur. Quicunq; in his fraudem committit, vt fundamenta iusticiæ subruit: ita si sciens ac volens hoc faciat, peccat in Deum, caritatis regulam transgreditur, & violatæ humanæ societatis fit reus. HOMINES multi sibi ipsis blandiuntur, ac veluti se titillant, quando in rerum permutatione fraudem faciunt, sed his vsu venit, quod piscibus, qui cum esca hamum deuorant. Lucrum enim dulce est, sed hamo Satanæ detenti, pœnam non effugient. QVID autem belli homines contra hæc forte dicent, non ignoro. Habent enim vafri homines mille artes, quibus seipsos fallunt & non Deum, qui æquitatem caritate sincera temperatam postulat.

DE EMTIONE ET VENDITIONE.

30 EMTIO & venditio proprie dicuntur, quoties res non rebus, sed pecunijs permutantur. Hæc contrahendi ratio non atniquissima, nec vulgatissima. Nam & primis hominibus ignota fuit, & hodie multis gentibus non est in vsu. Sed est tantum necessitate humanæ vitæ inducta apud multos, vnde & numus nomen habet. dicitur enim numus quasi νόμος, nam hominum arbitrio, instituto ac lege vsum suum habet & valorem sæpe. IN hoc contractu, qui transfert rem in alterius dominium accepta pecunia, vendit: & res quæ transfertur est merx. Contra, qui data pecunia mercem accipit, Emere dicitur. Hic non tam spectandum est, quid in se valeat numus, sed autoritas publica & vsus seu arbitrium. Valet 40 enim numus lege potius quam natura. Proinde æqualitas non est hic spectanda in substantia numi, sed in vsu numi. HIC contractus iuxta fundamenta supra iacta, requirit inter ementem & vendentem æqualitatem sine fraude. Qui hic sciens & volens circumuenit in negotio fratrem, contra Pauli præceptum, iusticiæ commutatiuæ æqualitatem perturbauit. Quare magnopere cauendum est pijs, ne vel in merce, vel in precio fraudem committant. Merx talis dicatur à venditore qualis est, aut saltem qualis putatur esse, sine dolo malo. Deinde precium iustum respondeat, vt seruetur proportio Arithmetica. SED hic non immerito quæri potest, quodnā sit iustum precium. Ad hoc ita simpliciter respondeo. Non omne precium esse iustum, quod paciscuntur emtor & venditor inter se priuato arbitrio: sed quod vel à rerū iustis & publicis à magistratu ordinatis æstimatorib. nominatur, vel quod penditur iuxta com-50 munem rei æstimationē, eo tempore quo initur contractus. Qui ergo hodie emit frumenti modium, iuxta commune precium tribus solidis, is poterit postea interiecto tempore, eundem vendere sex solidis, si hoc tum fuerit commune precium. Contra, si post menses aliquot vno solido emitur vulgo, peccat qui tres petit, etiamsi ipse tribus emerat. Nam hic temporis & loci habenda ratio est, & rerum quæ venduntur copia & penuria consideranda. VERVM hic tria genera hominum grauissime peccant, vt sunt protopolæ, monopolæ, & propolæ, qui vulgo regratiarij dicuntur. PROTOPOLAS voco eos, qui primum rebus suo priuato arbitrio imponunt precium, vt suæ auaritiæ satisfiat. In horum numero sunt, qui butyro, bobus, vino, frumento, aut alijs rebus ex prouentu redditu um suorum abundant. Ab his dum alij opus habentes emturi sunt, coguntur velint nolint, tantum dare, quantum petitur: vnde sæpe

contingit, vt venditor frumenti, aut aliarum rerum, nondum precio publice stabilito vendat quam carissime. Huius exemplum cum alij, qui etiam huiusmodi rebus abundant, imitantur, fit vt modius qui forte alioqui emi posset duobus solidis, vendatur octo. At dices, merx mea est, cur non licet vendere vt possum? emtor liber est, potest emere vel non emere, quid ergo pecco? Peccatum tuum maximum est. Pallies illud quouis velis titulo. nam non tam in tuum emtorem peccas, quam in totam rempublicam, quam peius vulneras, quam si latrocinio eam inuaderes. Tua enim auaritia fit, vt multi miseria ac fame tabescant. Qui in vnum hominem iniuriosus est, pœnas meretur æternas, quid de te statuendum, qui tot familias fame enecas, aut saltem facis, vt in maiori miseria viuant? Poteris te excusare coram tribunali hominum, sed Deus non moratur astuta subterfugia, nec fallitur peruersa legis suæ interpretatione. Ipsius enim tribunal iustum est, vt quod personam non respiciat. Peccant etiam sæpe hic emtores. fit enim interdum vt carius emant, vel propter dilatam solutionem, vel vt magnorum hominum, à quibus emunt, fauorem aucupentur, vt lucrum, quod ex rebus emtis minime speratur, aliunde resarciatur. Hic plura dicenda essent, sed hæc intelligentibus sufficiant. parum enim spero me effecturum apud eos, qui cum Aiace pietatem colunt. Aiax voluit pius in Deum videri, donec nihil sensit postulari, quod pugnaret cum suis affectibus: at cum Vlyssi mandaretur parcere, respondit, χαίρειν ἀθάνα, τ᾽ ἀλλ᾽ ἐγώ σ᾽ ἐφίεμαι. In alijs, inquit, tibi morem geram, non autem in hac re. Hvivsmodi est hodie plerorumq; religio, pietatis cultores esse volunt, dummodo nihil decedat suis affectibus, quibus omnino volunt satisfieri, vel Deo irato. Quid, quæso, magis horrendum, quam mandatum Dei suis affectibus postponere? Sed satis est, isti enim nos non sunt audituri. Qvæstio de pacto redimendi, soluitur ex Leuitico, vbi Dominus suo populo ius redimendi commendat. Verum tum demum hunc contractum approbandum iudico, quando cum fundamento supra tradito non pugnat: Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Hoc solo fundamento conscientia pij hominis, vt in omnibus: ita in contractu, vbi interponitur pactum de redimendo, niti tuto poterit.

DE MVTVATIONE.

Mvtvvm ab eo dicitur, quod de meo fit tuum, vel quia res quæ redduntur mutantur, vt si sal pro sale, vinum pro vino, pecunia pro pecunia reddatur, hoc est, vbi eadem non numero, sed specie redduntur. Proinde mutuatio est contractus, quo transfertur rei dominium in alterum, nullo quidem precio interposito, sed cum pacto, vt eadem res reddatur in specie. Svnt autem hic pijs duo spectanda, æqualitas & obligatio. Æqualitas, si æquali numero, mensura & pondere reddideris, quod accepisti, sine fraude, fraus excludit vitium in substantia, quantitate & qualitate rei. uc pertinet præceptum Hesiodi.

εὖ μὲν μετρεῖσθαι παρὰ γείτονος, εὖ δ᾽ ἀποδοῦναι
αὐτῷ τῷ μέτρῳ, καὶ λώϊον αἴ κε δύνηαι, Hoc est, Recta quidem mensura à vicino mutuum accipe, rectaq; redde eadem mensura, & amplius siquidem possis. Quod autem dicit, & amplius siquidem possis, ad gratitudinem pertinebit, etsi Poeta aliam caussam facit, videlicet hanc,
ὡς ἂν χρηΐζων ἐς ὕστερον ἄρκιον εὕρῃς. Hoc est, vt inuenias promtum vicinum ad mutuandum, si alias indigeas. Obligatio duplex obseruetur, naturalis & Christiana. Naturalis est qua lege naturæ obligamur, ad mutuo dandum ijs, qui nostra re indigent. De hac obligatione intelligatur, præceptum Hesiodi. Christiana obligatio est qua suos obligat Dominus ad mutuum dandum omnibus indigentibus, hoc est, non solum ijs, à quibus speramus, τὰ ἴσα, id est, æqualia, sed etiam à quibus simile officium minime expectari potest. Date mutuo, inquit, nihil inde sperantes. Hic nequaquam loquitur Christus, de liberali donatione aut Eleemosyna, sed de mutuatione, qua obligatur qui accepit mutuum, vt idem in genere seu specie, sine fraude restituat. Opponitur autem hoc Christi mandatum, vsitatæ malitiæ Iudæorum, & deprauationi legis Mosaicæ. Lex iubet mutuum dare. verum Iudæi dictum acceperunt cum exceptione hac. Date mutuum, non quidem promiscue omnibus indigentibus, sed ijs solummodo à quibus simile officium expectari potest. Hvnc errorem, & corruptelam legis diuinæ corrigit Dominus, & præcipit suis, vt non solum dent mutuo ijs, qui simile officium reddere possunt. Verumetiam alijs, nempe ijs à quibus nunquam aliquod simile officium expectamus. Hoc illustremus aliquo exemplo: Piscator aliquis abs te mutuum petit, tu autem cogitas, quod is vicissim tibi vel in simili, vel alio officij genere, aliquando commodus esse possit. Huic si mutuum dederis, cum expectatione analogi officij, nihil peccasti. Quid enim peccat, qui pro beneficio expectat gratitudinem? Venit alius indigens, cuius conditio talis est, vt ab eo nihil quicquam officij expectare possis. Huic si non dederis mutuum, regulam

lam Christi transgressus es, secutus potius prauam Ethnicorum consuetudinem, quam Christi mandatum, qua re te declaras Christi vocem contemnere. NON ergo Christus hic præcipit, vt quod dedisti non speres reddendum, sicut quidam insulse hoc dictum interpretantur. nam tum nequaquam mutuum diceretur, sed eleemosyna potius: sed ad personas respicit, videlicet, vt pij mutuo etiam eos iuuent, à quibus nihil commodi aut officij vicißim expectant. Hanc meam interpretationem confirmant circumstantiæ loci. Nam in eo loco, Dominus corruptelas Pharisaicas corrigit, quibus illi legem Dei malitiose suis affectibus seruientes corruperant. PRÆCEPTVM de mutuo dando, interpretabantur, sicut supra etiam attigi, hoc pacto: Da mutuo, sed ei qui vicißim tibi indigenti poterit mutuum da-
10 re, aut alio officio beneficium compensare & gratitudinem ostendere. Hanc restrictionem tollit Christus hoc fundamento: Si benefeceritis ijs, qui vobis benefaciunt, qualis erit vobis gratia? & si mutuo dederitis, à quibus speratis vos recepturos, quæ gratia erit vobis? Nam & peccatores peccatoribus dant mutuum, vt recipiant paria, hoc est, vt ipsis alias paria officia præstentur, idque vel in specie vel in genere. SVMMA igitur præcepti Christi est, vt non solum mutuum demus ijs qui possunt vicem rependere, verumetiam alijs, à quibus videlicet, nullam expectamus beneficij præstiti compensationem. HVC pertinet dictum Psalm. 112. Bene viro qui miseretur & mutuo dat. Hic Psal. inter fructus timoris Domini, officium mutuandi numerat. Etsi autem impij quoque dant interdum mutuo, tamen diligenter discernendum est, inter mutuationem impiorum & piorum. IMPII tantum re-
20 spiciunt suum commodum, pij autem hæc ordine meditantur. Primum ad Dei mandatum respiciunt, quo se obligari norunt, atque ideo hilari animo & promta voluntate dant mutuo, quia Deus præcepit, & iudicant mutuationis officium, quo succurritur egentibus esse opus necessarium, & cultum, quem Deus serio à suis requirit. DEINDE fidem adhibent pij, qua intuentur promißionem Dei, qui promittit compensationem huius obœdientiæ, sicut inquit Psal. Beatus vir qui timet Dominum, &c. Item, quis habitabit in tabernaculo tuo: qui operatur iusticiam. PRÆTEREA pij considerant obiecta, perpendunt Christi membra esse, qui suum officium requirunt. Quare & illis dant mutuo, vt Christi membra refocillent. HIS differentijs distinguitur mutuatio pij ab impij, qui tantum se spectat & sua commoda.

30

DE VSVRA.

MVTVATIONEM fieri duobus modis, vel ipsa testatur experientia. Alias enim fit cum pacto, vt tantundem seruato æquali pondere, mensura, numero, quantum acceptum est reddatur, & nihil vltra. De quo mutuationis genere, hactenus à nobis dictum est. Alias fit cum pacto, vt aliquid vltra sortem, quam vocant, pro mutuationis officio detur. Hic excessus in vitio est, præsertim cum accedit propter officium mutuationis, iure diuino & naturali, proximo debitum. Et vsura vocatur ex eo, quod propter vsum rei cuiuslibet sorti accedat. NEQVE enim existimandum est, vsuram solummodo locum habere in pecu-
40 niarum mutuatione. Nam in omnium rerum mutuatione, vsura dicitur, quod vltra id quod acceptum est, datur pro debito mutuationis officio. Quemadmodum lex aperte indicat, & Ambrosius testatur cum inquit: Esca vsura est, & vestis vsura est, & quod velis ei nomen imponas, vsura est. DEBITVM autem mutuationis officium dico, ad quod ita obligamur iure diuino & naturali, vt nisi mutuo dederimus petenti & reuera indigenti, peccemus in Deum, & caritatem proximo debitam violemus. ETSI autem ex ijs quæ de mutuatione dicta sunt, vtcunq; intelligi potest, quid de vsuris sit iudicandum: tamen clarioris instructionis gratia, nonnulla huc De vsuris adijcere operæprecium videtur. Vt autem iustus sit huius tractationis ordo, hæc ordine persequemur. PRIMVM, indicabimus quæ sint vsuræ prohibitiones, & quæ prohibitionum caussæ. DEINDE, vsurariorum pœnas
50 notabimus, vt pœnarum cogitatio auaritiam vsurariorum nonnihil coherceat. TVM inuestigabimus, an sit vllus contractus, vsuræ ex parte similis, non interdictus lege Dei. Etsi sit talis aliquis, quatenus pius bona conscientia & sine offensione Dei, illum exercere poßit. ADHÆC, admonitiones quasdam colligemus, ad quas tanquam ad consultationes quasdam & consilij capiundi normas, vtile fuerit in omni contractuum genere & negotiorum respicere. POSTREMO, monebimus quomodo œconomi mysteriorum Dei, hoc est, præcones Euangelij, in re vsuraria se gerant: vt nec communicent alienis peccatis, nec aliquid quod in destructionem vergit attentent.

DE PRIMO.

VSVRÆ prohibitiones sunt quatuor, quas si pie & serio inspexerimus, luce clarius perspiciemus, quid de hoc vniuerso vsurario negotio iudicandum sit. Quare illas distincte & ordine recitabo.

PRIMA naturalis dicitur. Aristoteles enim, facile Philosophorum princeps, vsuram contra naturam esse docet, hoc motus argumento. Pecunia natura non potest parere. Ergo vsuram ex pecunia capere, pugnat cum natura. Atq; hac de caussa vsura Græcis dici putatur τόκος, à pariendo, quasi quidam pecuniæ partus, vt vel ipsa appellatione sit infamis. Aristophanes vsuram beluam vocat, quæ temporis progressu argentum semper numerosiore fœtura progeneret. PLATO etiam vsuram de sua eijcit Republica. Ita enim ait in quinto de legibus: liceat, si quis in fœnus acceperit, nec τόκον nec κεφάλαιον, id est, nec vsuram, nec sortem reddere. Hæc Platonis prohibitio nititur naturali principio, videlicet, quod quicquid legi naturæ de mutua caritate aduersetur & caussa existat ruinæ familiarum & politiarum, quas conseruare natura iubet, sit in ciuitate minime ferendum. PLVTARCHVS ex hoc principio vsuram contra naturam esse concludit: Ex nihilo nihil fit. Cicero vsuram homicidio confert. Proinde, vt hoc, ita & illam cum natura pugnare manifestum est. ADHÆC, inæqualitas in contrahendo naturæ aduersatur. Nam eius opus est naturæ destructio. Lucrum igitur quod pro debito mutuationis officio soluitur, contra naturam erit. Nam manifeste inæqualitatem parit. POSTREMO cum societas ciuilis maxime sit secundum naturam, erit profecto vsura naturæ inimica, vt quæ humanam societatem labefactat.

SECVNDA prohibitio diuina est. Moses enim, Prophetæ & Psalmi, vsuram prohibent & damnāt. Prohibitionis caussa in plerisq; locis diserte additur, videlicet, ne vsuris opprimatur proximus. EXODI 22. Si pecuniam mutuo dederis populo meo pauperi, qui habitat tecum, non vrgebis eum quasi exactor, nec vsuris opprimes. LEVIT. 25. Pecuniam tuam non dabis ei ad vsuram, & frugum superabundantiam non exiges. Præcepti caussa præcedit, vt viuere possit frater tuus apud te, videlicet, non oppressus vsuris. Deut. 23. Non fœneraberis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem, sed alieno: fratri autem tuo absq; vsura, id quo indiget commodabis, vt benedicat tibi Dominus Deus tuus, in omni opere tuo. Loquitur & hic Moses de vsura opprimente proximum. Nam ex textu Hebraico ita potest reddi. Alienum mordebis vsura, fratrem autem tuum non mordebis. Ezechi. 18. Is qui ad vsuram non dederit, & amplius non acceperit, hic iustus est & vita viuet. Hinc ex contrario sensu sequitur, eum iniustum esse & moriturum, qui ad vsuram dederit & amplius acceperit. Psalmo 15. dicitur habitaturus in tabernaculo Domini, qui pecuniam suam non dederit ad vsuram. Quod etiam hic Psalmus loquatur de vsura mordente & opprimente proximum, manifestum est. Nam Psalmus vtitur vocabulo Nesec, quod à morsu nomen habet. Deinde non est dubium, quin hic prohibeatur vsura, quæ ante in Mose fuit interdicta, nempe mordens & opprimens proximum. Prophetæ enim nullam nouam doctrinam afferunt, sed tantum Mosis sunt interpretes.

TERTIA prohibitio est politica. Apud antiquissimos enim Romanos, nullus erat modus, nulla permissio, sed publica execratio & punitio vsuræ. Sed procedente tempore, dum simul cum imperio & diuitijs cupiditas & luxus augerentur, cœperunt paulatim vsuræ, & subinde auctiores factæ sunt, donec in seditionem & discordiam res vsuraria venerit. Quam ob caussam rerumpublicarum moderatores, quia vsuras non poterant penitus abolere, legibus represserunt quantum potuerunt. CIVITAS Atheniensis demandauit Soloni, vt vsuras quibus Athenienses fere oppresi erant, moderaretur. Nam cum seditio propter fœneratorum crudelitatem orta esset, qui cogebant debitorum filios & filias sibi in seruitutem adduci, aut vendi, vt vsuræ numerarentur: Solon petentibus ciuibus primam tulit legem, ne deinceps liceret vllum liberum corpus propter debita aut vsuras in seruitutem trahi. Et hunc modum vsurarum instituit Solon, ne plus peteretur quam centesima, id est, tanta quæ centesimo mense æquat sortem, hoc est, de centum aureis singulis mensibus aureus vnus. VERVM Imperatores vetuerunt recipi centesimas vsuras, nisi in traiectitijs, in alijs autem licitis negociationibus bessem centesimæ permiserunt, hoc est, de centum aureis in singulos annos, aureos octo. Illustribus autem quolibet contractu, non supra trientem centesimæ, hoc est, in singulos annos ex aureis centum, aureos quatuor, sed vulgo semissis centesimæ est permissa, hoc est, in annos singulos ex centum aureis aurei sex. HÆC moderatio imperatorum imprimis laudanda est, quæ & vsurariorum iniustam exactionem represit, & cauit ne immodicis vsuris exhaurirentur priuatorum facultates.

QVARTA prohibitio Ecclesiastica est. Voco autem Ecclesiasticam prohibitionem, non Papæ, quem nec caput, nec caudam Ecclesiæ agnoscimus, sed sanctarum Synodorum decreta, quibus vsuræ grauiter sunt prohibitæ. Præterea etiam sanctorum Patrum pronunciata

ciata contra vsuram. IN Decretis 47. fit mentio canonum Apostolicorum, in quibus vsura damnatur. Synodus Nicena, in qua fuerunt Patres 318. etiam damnauit vsuras. ET Gratianus, contra Clericorum vsuram, hæc ex Decretis concilij Niceni ascripsit. Quoniam multi Clerici auaritiæ caussa, turpia lucra sectantes, obliti sunt diuini præcepti quo dictum est: Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, statuit hoc sanctum concilium, vt si quis inuentus fuerit post hanc definitionem vsuras accipere, vel ex quolibet tali negocio turpia lucra sectari, &c. deijciatur à Clero, & alienus habeatur ab Ecclesiastico gradu. Hieronymus dicit: Vsuras quærere, vel fraudare, vel rapere, nihil interesse. Commoda fratri tuo & accipe quod dedisti & nihil superfluum quæras, quia superabundantia in vsura computatur.
10 AVGVSTINVS: Quid dicam de vsuris, quas etiam ipsæ leges & iudices reddi iubent? an crudelior est qui subtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quam qui trucidat pauperem fœnore? hæc vtiq; atque huiusmodi male vtiq; possidentur. Et vellem vt restituerentur. Sed non est quo iudice repetentur. Iam vero prudenter intueamur, quid scriptum est: Fideli homini totus mundus diuitiæ sunt, infideli autem nec obulus. Nonne omnes qui sibi videntur gaudere conquisitis, eisq; vti nesciunt, alienum possidere conuincimus? Hoc enim certe alienum non est, quod iure possidetur. Hoc autem iure possidetur, quod iuste. Et hoc iuste, quod bene. Omne igitur quod male possidetur, alienum est. Hæc August. AMBROSIVS: Cur in fraudem conuertis naturæ industriam? cur affectas inopiam? cur optari facis pauperibus sterilitatem, fles publicam fertilitatem. Exploras quando sterilior prouentus. Hanc
20 vocas industriam, quæ est calliditatis versutia, & quod tu remedium vocas, est commentum nequitiæ. Latrocinium autem fœnus appellem, (captantur tanquam latrocinij tempora, quibus in viscera hominũ durus insidiator obrepas.) cui conditæ frugis multiplicatur vsura? quid imprecaris mala omnibus? lucrum tuum damnum publicum est. Idem alibi: Sine ferro dimicat, qui vsuras exigit: sine gladio se de hoste vlciscitur, qui fuerit vsurarius exactor. Chrysostomus: Mutuo da, ampliores cape vsuras, mutuo da accepturus scilicet, vbi nulla inuidia, nulla accusatio, insidiatio, neq; terror. Mutua nulla indigenti, sed Christo & propter te necessitatem habenti, esurienti, & omnes nutrienti. Hæ enim vsuræ regnum, illæ gehennam præparant: hæ sunt pietatis & misericordiæ, illæ crudelitatis & auaritiæ. Idem alibi: Nihil vsuris turpius, nihil crudelius. Alienas hic negotiatur miserias & lucrum suum alterius
30 aduersitatem facit. Talis est, quasi manum suscipiens & in naufragium impellens. Idem alibi: Similis est pecunia vsurarij morsui Aspidis. Percussus enim ab aspide quasi delectatus, vadit in somnum & per suauitatem soporis moritur, quia tum venenum latenter per omnia membra decurrit. Sic qui sub vsura accipit, sub tempore quasi beneficium sentit, sed vsura per omnes suas facultates decurrit, & totum conuertit in debitum. LACTANTIVS: Pecuniam si quam crediderit, non accipiat vsuram vt & beneficium incolume sit, quod succurrit necessitate & abstineat se prorsus alieno. In hoc enim genere officij, debet suo esse contentus, quem oporteat alias ne proprio quidem parcere, vt bonum faciat. Plus autem accipere, quam dederit, iniustum est. Quod qui facit insidiatur quodammodo, vt ex alterius necessitate prædetur. BERNHARDVS: Quid est vsura? venenum patrimonij. Quid
40 est vsura legalis? latro prædicês quod intendit. (scilicet rapere) LVTHERVS grauissime in vsurarios inuehitur, cuius scripta, quia in manibus sunt plerorumque, nolo huc quicquam ex illis ascribere. HACTENVS de prohibitionibus vsuræ, caussis prohibitionum diximus, ex quibus omnibus hæc sententia concluditur: Quod vsuræ ideo prohibeantur, ne illis lædatur proximus, ne violetur inter homines caritas, ne societas humana turbetur, ne exhauriantur priuatorum facultates, in ruinam familiarum & rerumpublicarum. Quoties igitur legimus vsuras prohibitas esse, hos fines interdicti aspiciamus, ne temere, aut nimis acerbe prætextu prohibitæ vsuræ, iudicemus de contractibus quos approbant leges.

DE SECVNDO.

50 POENAM vsurariorum triplicem esse inuenio: nempe politicam, spiritualem & Ecclesiasticam. POLITICA pœna iuxta vetera Romana iura, teste Catone fuit, vt fœneratores punirentur quadruplo, fures tantum duplo. Hac sane sententia in vsurarios, satis declararunt veteres, se fœneratores peiores iudicare & nocentiores, quam vulgares fures. Atque ob hanc caussam à dignitatibus & muneribus publicis, tanquam indigni arcebantur. SED tanta hodie est, proh dolor, morum Christianorum curruptio, vt qui apud prophanas gentes infames & furibus deteriores habiti sunt, nunc summis honoribus, idque apud Christianos, digni iudicentur. Memini puer, quando duo tantum in hoc regno erant fœneratores vulgo noti: quorum vnus plebeius in Chersoneso Cimbrica habitauit. Hic tametsi
ex

ex vsuris ditißimus erat, tamen ad eam inopiam post eius fata, redacti sunt liberi quos reliquit, quod filiam quandam eius, in hac vrbe viderimus non solum lacera & sordida veste, eaq; vix tegente eas corporis partes, quas natura iubet tegi: Verumetiam obeuntem, in multorum conspectu, sordidißimum ministerium, quo tamen se à mendicitate vindicare non potuit. Alter fuit ex familia meliori, cui non exiguæ ex hæreditate facultates cesserant. Hic ad vsuras, instigante auri sacra fame, animum applicat, ac paulatim ita cumulat vsurarium lucrum, vt ditißimus pecuniarum reddatur. Sed quid hic fit? iniuste cumulatæ opes partim cesserunt fisco Regio, nescio quas ob caussas: partim adhuc seruiunt gulæ & luxui. Vnde facile est diuinare, qualis futurus sit exitus, nisi mature, qui de illis adhuc opibus gaudent, resipiscant.

SED inquies, quid hæc ad politicam pœnam? maxime, per omnem modum. Est enim hic ordo iusticiæ Dei, quando magistratus politicus officio sibi commisso negligentius fungitur, solet Deus, vt summus monarcha, manum adhibere & punire etiam ciuilia scelera corporalibus pœnis, vt homines cogitent non propterea se euasuros debita supplicia, quia vel magistratum politicum latent eorum facta, vel magistratus ipse siue metu, siue ignauia, siue ignorantia, siue molli quadam indulgentia non facit officium, nec omnia flagitia ad serium examen reuocat.

NON itaq; ex eo homines sibi polliceantur impunitatem, quod videantur facile manus magistratus politici effugere posse, neq; ex eo, quod pœnæ non statim comitentur facta, ipso Deo non statim puniente, sed differente pœnam suo sapienti consilio. Neq; enim ideo aufertur pœna, quia differtur, quoniam tarditate vindictæ grauitatem supplicij Dominus compensare solet. Mitigat haud raro Dominus pœnam, propter pœnitentiam, ita tamen, vt haud obscura sui iudicij testimonia relinquat.

QVAPROPTER admonitos volo omnes vsurarios vt mature resipiscant, ac potius pœnitentem Zacheum imitentur, cuius pœnitentiam Euangelium nobis commendat, quam Iudam, qui suo furto tandem ad laqueum adductus est. Etsi minus iudicium Dei timeant ipsi, misereantur saltem suorum liberorum, ne venenum vsuræ, quod contrahunt parentes, ipsis liberis sit mortiferum. Sciant verißimum dictum esse. Ex male quæsitis non gaudet tertius hæres.

SPIRITVALIS pœna vsurariorum tametsi est grauißima, non pauci tamen eam vt ridiculam contemnunt. Qui enim exercet vsuram, is absq; omni dubio extra familiam Dei est, extra corpus Christi est. Quomodo enim membrum Christi esse potest is, qui Christum in suis membris vsura trucidat? quomodo domesticus Dei censebitur, qui militat Satanæ? qui verbum Dei, pro ludibrio habet? Iam qui non sunt de corpore Christi, nihil habent commune cum sanctorum thesauro, qui omnibus huius mundi diuitijs longe est preciosior. Quis thesaurus maior esse poterit, quã posidere Christum? quæ diuitiæ præstantiores, quam regni Dei hæreditas? Hos thesauros, has diuitias habet Lazarus vlcerosus, pauper, sed timens Deum, quibus æternum carebit diues Epulo, & cum illo, quotquot abiecto timore Dei iniustis lucris dant operam. QVID quæso est, si vel Crœsi diuitias tua vsura lucrari posses, ac interim iacturam animæ tuæ faceres? O peruersum iudicium. Temporis huius breui finiendi curam habes maximam, sed nulla de futuro, cuius nullus terminus erit, cogitatio animum subit. EGO itaq; si quid mea valeat admonitio, hortor omnes qui Deum esse vere statuunt, qui Deum iustum iudicem agnoscunt, & qui vitam aliquam fore reliquam post hos cineres credunt, vt mature resipiscant, vt cum Dominus citius opinione aduenerit, deprehendat ipsos nuptiali vestitos tunica, & non infernali, quam suis sibi compararunt vsuris.

ECCLESIASTICA in vsurarios pœna, olim huiusmodi fuit. Primum reijciebantur à solenni oblationis ceremonia. Deinde arcebantur à sacra Synaxi, hoc est, à communione corporis & sanguinis Domini. Adhæc à sepultura Christianorum excludebantur. Hæc pœna in vsurarios grauißima quidem fuit, iustißima tamen. NAM primum, quantum ad oblationis ceremoniam attinet, seu eleemosinam in vsum ministrorum Euangelij & in pauperum refocillationem attinet, sciendum est quod eleemosina ex vsuris erogata, Deo sit abominabilis. Nulla enim sacrificia (Est enim beneficentia erga pauperes recte facta, sacrificij quoddam genus) placere Deo possunt, nisi quæ iuste parta à puro animo & recta voluntate prælucente fide, proficiscantur. Nam hoc verißimum est: quod nullius hominis opus placere Deo prius possit, quam animus placeat. Hic autem placet minime, nisi antea fidei spiritu, se coram Deo prostrauerit. VTRVMQVE confirmatur hoc Esaiæ dicto, cap. 66. ad hunc (ait Dominus) respicio qui humilis est & contritus spiritu, tremitq; ad sermonem meum. Qui mactat bouem (scilicet, sine humilitate spiritus) ac si hominem occidat. Qui sacrificat pecudem, ac si canem iugulet. His verbis vt vno verbo dicam Propheta significat omnia impuris impura esse, & nihil Deo placere, nisi quod à vero timore Dei profectum, iuste &

ex

ex iustis fiat. SED video quid contra obijciatur: Vsurarij, inquiunt, vnam nobiscum profitentur fidem Christianam: cur ergo non licebit illis in rebus externis duntaxat, cũ pijs communicare? Fateor quidem vsurarios nobiscum fidem profiteri Christianam, verum id solummodo verbis faciunt, atq; interim factis suis turpißime negant. Vnde fit, vt & abominabilis sit eorum professio coram Deo, & ipsi, quæ est ipsorum contumacia, ad omne opus bonum reprobi. DEINDE quod à sacra Domini cœna arcebantur vsurarij, iustißima ratio fuit. Quid enim suibus cum corpore & sanguine Christi commune est? Quid illis cum cibo filiorũ, qui mancipia sunt Satanæ? Nolite, inquit Dominus, sanctum dare canibus, nolite margaritas proijcere ante porcos. Quid, quæso, illis cum mensa Domini conueniet, qui pabulo
10 Diaboli, hoc est, vsuris saginati luxuriant? Quapropter ministri Euangelij quicunque scientes & conscij, vsurarijs sanctißimum corpus & sanguinem Domini porrigunt: non solum impie alienis peccatis communicant, quarum & pœnas aliquando luent: Verumetiam quantum in se est, corpus & sanguinem Domini in turpißimam & fœdißimam Satanæ cloacam sacrilege proijciunt, cuius flagitij pœnas nequaquam euadent. SED, inquies, multi æque mali ac vsurarij accedunt ad cœnam Domini. Credo hoc quidem, nam & Iudas etiam, frater vsurariorum accessit ad mensam Domini, sed quid illi profuit? An non vna cum pane spiritum Satanæ hausit, idque non porrigentis sed sua propria recipientis culpa. Dominus quidem salutem porrexit, verum ille auaritiæ veneno infectus, turpiter quod obtulit Dominus respuit, & totus quod Satan præbuit, exhausit. QVANTVM autem ad sepulturæ pœnam pertinet,
20 non caret ratione iustißima maiorum nostrorum censura. Hoc autem optime intelligit is, qui caussam cur sanctorum funera honoramus pompa funebri & honesta sepultura perspexerit. SED quænam est illa caussa? Spes resurrectionis gloriosæ. Dignißimum enim est, vt ea corpora honesta sepultura prosequamur, quæ speramus olim glorioso corpori Christi fore conformia. Nam dum videmus corpora sanctorum pulueribus mandari, sursum leuamus mentem ad eum, qui olim, præcedente voce Archangeli, dicturus est: Surgite mortui. Et mortuos excitatos immortalitatis gloria est donaturus. IAM autem cum impij, inter quos sunt vsurarij veluti antesignani & stipendiarij Satanæ, primum locum occupantes resurgent, teste Daniele ad ignominiam & confusionem sempiternam, quis pius iudicabit eos dignos Christianæ sepulturæ honoribus? Psalmus 15. eum inter pios numerat, qui reprobũ
30 in oculis suis contemtum habet, & timentes Dominum glorificat: quomodo igitur quem abominatur, gloriosa & honorifica sepultura ornabit & prosequetur? Ieremias tyrannum sepultura asini, idq; iusto Dei iudicio, sepeliendum prædicit: quid statuendum ex eodem Dei iudicio de vsurarijs, qui quibusuis tyrannis crudeliores sunt. NON moror, si Cyclops aliquis vatidicum spiritum sibi mentiatur, dicatq; fieri posse, vt multi qui hostes sunt vsurariorum, sepultura asini sepeliantur ipsi, ac interea vsurarij magna cum pompa sonantibus campanis & prælucentibus tædis, ad sepulturam deducantur. HIS nihil aliud responsum volo, quam quod quemadmodum mors sanctorum sit in conspectu Domini preciosa: ita & illorum sepultura coram Deo sit honorifica Quare quod nos testati sumus de honesta sanctorum sepultura, ad disciplinam Ecclesiasticam & non ad iudicium Dei, cuius viæ sunt imperscrutabiles per-
40 tinet. QVID hic futurum mihi est? quos non habebo huius iustißimæ censuræ Ecclesiasticæ oppugnatores? non deerunt profecto qui suis pigmentis & amuletis, vsuræ malum mitigare volent. Multi clamabunt, Serpente, qui primos nostros parentes decepit, præceptore: legem Mosis ante multos annos per Christi aduentum antiquatam, abrogatam & abolitam esse, & nihil pertinere ad Christianum populum, qui sua libertate gaudet, & non sinit se interdicto Mosaico constringi. ORATIO quidem hæc plausibilis est, sed conscientiæ testimonio arguitur. Nam qui hoc colore suam pingunt auaritiam, à domestica Eua, misere per serpentem seducta, decepti, in propriam perniciem ruunt, ac se sua fallunt Sophistica. Non enim recte perpendunt isti Mosaicum interdictum, nec ad legem caritatis, vt deceret, reuocant vsuræ interdictum, quod si facerent non obscure viderent, stabilita vsura euerti
50 caritatis normam, quam Deus æternam esse vult. CVM igitur caritas, nec in hac vita, neq; in futura abolebitur, quantum quidé ad præceptũ & voluntatem Dei attinet & debitam perpetuo obœdientiam, quis non videt vsuram quæ caritati ex diametro aduersatur, damnatam esse? Verum de hac re satis. Nam antea copiose à nobis ostensum est, cum de caussis prohibitæ vsuræ ageremus, interdictum vsuræ ex lege caritatis manare. Quapropter absq; omni dubio, nudi coram iudice Deo deprehendentur, qui istud perforatum folium, suæ tegendæ turpitudini adhibent. EXCIPIENT forte adhuc & dicent. Volenti non fit iniuria. Qui mutuo ab vsurario pecuniam supplex petit, paciscitur vsuram, non quidem coactus, sed volens, non igitur vsurarius qui supplicem hominem iuuat, contra caritatem facere dicendus est. PRINCIPIVM ex quo hæc ratio petitur, ambiguũ est, vt quod in duas partes claudicet,

quarũ vna vera, altera falſa eſt. Nã non omnis voluntas eſt ſpontanea & αὐτόματος, quod facile in exemplis cernere licet. Viator latroni, volens quidem theſaurũ tradit, non facturus niſi gladium latronis timeret. Nauta imminente naufragio iacturam merciũ facit idq; volens, ſed vnde quæſo illa voluntas? non ſane ex ſpontanea electione, ſed ex naufragij imminentis metu proficiſcitur. Nam ideo nauta merces volens abijcit, ne ipſe cum mercibus ſuis vna pereat. Duobus igitur malis propoſitis, id quod minus malum videtur, volens eligit. Ad eundẽ modũ voluntas accipientis mutuo ab vſurario, ad ſtipulationem vſuræ ſe habet, quam uolens quidẽ promittit, non facturus niſi inopia cogeretur, ad maius malum uitandum. PORRO quod quidam obijciunt, familias & Reſpublicas ſtare non poſſe ſine uſuris. Hoc quidem uerum eſſe, in hac mũdi corruptione & uirtutis maſculæ, quæ in maioribus noſtris fuit, exilio, fateor. Sed unde, quæſo, illud commodum, quo ſeruari familias & Reſpublicas clamitas? num ex uſura? nequaquam. nihil enim boni per ſe ex uſura eſſe poteſt, ſed potius malorum pelagus. Verum ſi quid fortuito boni ex uſuris prouenire uidetur, id nequaquam uſuris, ſed mutuationi tribuendum eſt, quæ mutuatio ſi fieret ſine uſuris, magis familijs & Rebuſp. profutura eſſet. SED ſurdis, inquies, canis, qui uſurarios, idololatras (colunt enim uſurarij loco Dei Ariſtophanicum Plutum) in uiam reuocare conaris. Sit ſane ita, ſiquidem illi tanquam Aſpides, ad uerbum Domini obſurdeſcunt. Nihil enim tanta cum animi indignatione audiunt, atq; ſuas damnari uſuras. Dulcius illis eſt peſſimum illud lucellum, quod captant, quam ut illo carere, uel quouis periculo propoſito velint. Atq; adeo hinc eſt quod non pauci, qui ſatis ſplendide pro ſui ſtatus ratione, ex rebus fundi proprij viuere poſſent, vendant ſuam hæreditatem, vt pecuniaria aliqua ſumma corraſa, & ad vſuram expoſita, ocioſis liceat ſuis indormire vſuris, ac varias excogitare technas, quibus ſuos debitores non ſine vſurarum vſuris retineant, donec prorſus eos exhauſerint, non ſine maximo œconomiarum & politiarum incommodo. ETSI autem hi forte noſtram ſententiam non ſunt approbaturi, tamen noſtri officij eſt, eos admonere, ſaltem vt cogitent diem præter expectationem affuturum, quo iuſto iudici rationẽ reddituri ſunt, qui vt nulla acceptione perſonarum corrumpitur, ita nulla ſophiſtica decipitur. Atq; tum demum ſentient vſurarij & ſalutaria nos monuiſſe, & Heſiodum Ethnicum illum ſacerdotem, verum dixiſſe, qui in hunc modum vates minime vanus canit. μὴ κακὰ κερδαίνειν, κακὰ κέρδεα ἶσα ἄτῃσι. HOC eſt, noli ſectari malum lucrum, non enim differunt à damnis mala lucra. Vnde hoc habuit Heſiodus? num ex verbo Dei, quod vſurarij contemnunt? nullo modo. Miſer enim ille, nec Prophetica nec Apoſtolica ſcripta vidit vnquam. Vnde ergo? experientia & natura magiſtris, hoc veriſſimum edidit oraculum, cum voce Prophetica & Apoſtolica apprime congruens. CVM Heſiodo concinit antiquiſſimus ille Thebanorum Poëta Pindarus, quem propter ſingularem ſapientiam Alexander Magnus amplexus eſſe dicitur: ita enim ait.

ἐντὶ γὰρ θνατῶν φρένες ὠκύτεραι
κέρδος αἰνῆσαι πρὸ δίκης δόλιον,
τραχεῖαν ἑρπόντων πρὸς ἐπίβδαν δ᾽ ὅμως.

HOC eſt, mentes humanæ proniores ſunt ad laudandum fraudulentum lucrũ, quam ad ſectandam iuſticiam: tametſi repunt ad aſperum illum diem, quo pœnas ſuæ luent iniuſticiæ. Vocat autem Pindarus ἐπίβδαν, diem pœnis præſtitutam, quæ delitias & voluptates, quas impij ex ſuis iniuſtis lucris percipiunt, ſequetur. Vt enim ἐπίβδα proprie eſt poſtridiana dies feriarum (in quibus ſe pleriq; liberius in omne voluptatum genus & delitiarum præcipitant) qua homines in memoriam reuocare ſolent, quæ licentius per ebrietatem peccauerunt: Ita dies mortis & iudicij extremi, erit vſurarijs ἐπίβδα, in qua ſero tandem ſuorum peccatorũ pœnitentiam agant, ſed fruſtra. nullo enim modo pœnitentiam veram agere putandus eſt, qui inuitus à peccato abſtinet. HÆC paulò copioſius de pœnis vſurariorum aſcribere placuit, vt fœneratores iræ Dei & pœnæ ſuis ceruicibus imminentis admonerem: quam nullo modo effugient, niſi maturæ reſipiſcant, & in teſtimonium reſipiſcentiæ, quod iniuſte acceperunt, iuſte reddant, modo poterunt. Verũ ſi non potuerint, faciant ſaltem quod poſſint, deprecentur culpam apud Deũ, deprecentur iniuriam apud eos quos ſua læſerunt vſura, ac reconcilientur Eccleſiæ publica ſatisfactione, ne portio ipſorum cũ Iuda fiat. CÆTERVM ſi qui hæc noſtra conſilia & admonitiones contemſerint & deriſerint, id quod futurum eſſe non dubito, nihil mea refert. Salutem miſerorũ hominum quæro, veritatem prædico, cui qui non paruerit, inueniet ſuo tempore iuſtum iudicem, qui & ſuum & ſuorum contemtum iuſtiſſime puniet.

DE TERTIO.

POSTQVAM iam dictum eſt de vſurarũ prohibitionibus, earumq; cauſis, & de pœnis eorum,

eorum, qui prohibitam vsuram, spreto cum diuino tum humano iure, exercent: locus postulat, vt videamus num sit aliquis contractus vsuræ ex parte similis, non tamen cum caritate proximi pugnans. Et si sit, quatenus pius eodem, bona conscientia & sine offensione Dei vti possit. HOC omnium primum certissimo certius tenendum est, quod vsura damnata verbo Dei, ideo sit illicita, prohibeatur, damnetur, quia pugnat cum fundamento ex lege caritatis manante: quod tibi non vis, alteri ne feceris. Quod autem hoc fundamentum nostrum sit immotum, supra declarauimus, vbi fundamenta contractuum iecimus. Ibi enim scopum officiorum omnium in hac humana societate, caritatem esse demonstrauimus. EX isto fundamento immota consequentia concluditur, nullum contractum damnari, qui
10 caritati proximi non aduersatur. Quapropter si talis aliquis monstrari poterit, licitus absque dubio censebitur, etiamsi magna ex parte vsuræ similis apparebit. Nequaquam enim iustum est, vt omnes contractus vtiles in Republica, prætextu vsuræ propter similitudinem damnemus. ETSI autem multi huiusmodi contractus à Iurisconsultis sapienter commendantur, nos tamen de illis dicemus, de quibus maxime controuertitur, potissimum in hoc regno. Verum vt de his contractibus sine errore iudicemus, & id inueniamus, quod bona conscientia, sine offensione Dei, sequi liceat: necesse erit de varijs hominum ordinibus dicere, vt intelligatur quibus ex obligatione debeamus mutuum, & quibus non. Illic enim proprie committitur vsura, hic leges magistratuum statuere possunt, quæ sapienter suæ Reipub. salutaria esse nouerunt. NAM hæc regula vtilis in humana societate tenenda est.
20 Contractus legibus & autoritate magistratus, hoc est, boni & sapientis iudicis seu Iurisconsulti approbatos, concessos esse Christiano homini. Licet enim Christiano vti politicis ordinationibus, & hæ ordinationes valent non solum propter rationem, sed etiam propter autoritatem magistratus. Sic ergo Christianus conscientiam suam erudiat, vt intelligat hæc concessa esse, quia Deus approbat leges & magistratus, & velit nos vti politicis ordinationibus, & in contractibus sit contentus eo medio, ea æqualitate, quam constituunt leges & magistratus, modo aperte à decalogo & iure naturæ non discedatur. HÆC regula primum monet, vt reuerenter iudicemus de legibus & ordinationibus boni magistratus. Deinde, vt non temere, aut nimis acerbe de contractibus, quos approbant leges iudicemus. Iam ordines hominum, sicuti proposuimus videamus. IN primo ordine, sint pauperes & mendici: vt qui im-
30 pediti senio, aut morbo grauati, aut alioqui aliqua singulari calamitate affecti, sine aliorum eleemosyna viuere non possint, nedum lucrum facere. His ex obligatione debemus caritatis officia & eleemosynam. Quare his dandum est, absque omni compensationis aut officij expectatione, propter mandatum Dei & caritatem, quam natura nobis inuicem debemus. ATQVE hoc debitum adeo necessarium est, vt qui hoc soluere recusauerit, mandatum Dei contumaciter violet, Christi imperium impie detrectet, membra Christi crudeliter opprimat, legem caritatis impie repudiet, sibique ipsi certam accersat perniciem. Hinc itaque facile constare potest, quam sit necessarium officium eleemosynam dare, & vere egentes suis facultatibus subleuare. QVONIAM autem multas video esse caussas, quibus plerique impediantur, quo minus in hoc necessario & debito officio occupentur, vt sunt in
40 multis auaritiæ studium, ignorantia prouidentiæ Dei, diffidentia Ethnica, luxus, abusus rerum ad varias ineptias, multi inutiles sumtus, & crudelis, proh dolor, in plerisque ἀστοργία, qua fit vt miserorum inopia minus afficiantur, volo locum de eleemosyna hic copiosius tractare, idque hoc consilio, vt & necessitas debiti, quo vere indigentibus obligamur intelligatur, & nos admoniti alacriores faciamus officium, & liberaliores erga pauperes reddamur. PRIMVM itaque ostendam vnde sit incoanda eleemosyna, & quæ sunt eius genera. DEINDE caussas recitabo, quibus pios ad dandam eleemosynam excitari oporteat. TVM affectum dantis eleemosynam signabo, & simul modum eleemosynarum præscribam. POSTREMO de finibus pie præstitæ eleemosynæ, & de fructu qui ad eos redit, qui eleemosynam hilari animo iuxta mandatum Christi largiuntur, agam. QVI-
50 CVNQVE eleemosynam dare decreuit, hoc ordine eleemosynam suam faciat. Omnium primum sibi ipsi sit misericors, hoc est, sibi ipsi primam exhibeat eleemosynam: quod tum demum fit, quando homo se à suis malis vijs auertens, ad Dominum per veram pœnitentiam se conuertit. Nulla enim misericordia (hoc enim sonat vox eleemosynæ) ab eo præstari potest, qui adhuc sub Dei misericordia non est. QVARE Syracides recte monet, cum inquit cap. 30. Miserere animæ tuæ placens Deo, & cor tuum consolare ac mœrorem abs te longe depelle. Cum dicit, miserere animæ tuæ placens Deo, significat qua in re misericordia illa sita sit, quam nobis ipsi exhibere debeamus, nempe in conuersione ad Deum & in fide, sine qua impossibile est placere Deo. Hoc modo Abraham suam incepit eleemosynam: cuius exemplo & reliqui pij omnes, à se ipsis incoauerunt eleemosynas. HVC pertinet illud Augustini.

gustini. Si vis facere eleemosynam, incipe à te ipso. Quomodo enim potest esse misericors alteri, qui sibi crudelis est. Qui hoc modo suam incoauit eleemosynam, mox se ad proximum conuertet, eique misericordiam exhibebit. HINC prima eleemosynæ distinctio nascitur, vt sit vna quam quisque sibi ipsi præstat, altera quam quisque alteri. Illa natura prior, hæc posterior. POSTERIOR autem hæc, duplex rursus statui potest, vt vna sit spiritualis, altera ciuilis. Spiritualis ad spiritum pertinet, quam is præstat, qui errantem ab ouili Christi, in viam reuocat, ac in ouile Christi introducit. Hac eleemosyna nulla diuinior, nulla vtilior, nulla denique magis necessaria. Nam vt anima præstat corpori, ita eleemosyna, qua saginatur anima, multis modis præferenda est eleemosynæ, qua necessitatibus huius caduci corporis succurritur, & vt æterna bona anteponenda sunt omnibus huius vitæ commodis, ad breue tempus duraturis: ita eleemosyna quæ æternæ vitæ acquirendæ confert, anteferenda est eleemosynæ huic caducæ vitæ seruienti. HVIVS magnum est encomium apud Iacobum Apostolum, qui ait. Fratres si quis inter vos aberrauerit à veritate & conuerterit eum quispiam, sciat quod qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ seruabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum. CIVILIS eleemosyna pertinet ad hanc præsentem vitam, videlicet, cum misericordia tacti, pauperum cuiuis succurrimus inopiæ. Ad vtranque misericordiam Christus nos exemplo patris hortatur, cum inquit: Estote misericordes, sicut pater vester cœlestis misericors est. Huius præcepti meminerit omnis, qui Christum præceptorem agnoscit. CAVSSÆ quibus pij ad dandam eleemosynam excitari debent, sunt plurimæ, inter quas hæ sunt præcipuæ.

PRIMA Christianismus ipse, seu professio religionis Christianæ. Hæc enim requirit vt in omni opere bono abundemus, & vt nos inuicem tanquam membra vnius corporis, cuius caput est Christus, complectamur foueamusque. Hoc cum ex fide Christi fit, in timore Dei verum meditamur Christianismum, hoc est, vere diuinam naturam imitamur. Nam cum Deus, quem imitari nos iubet Christianismus, diues est misericordia, nos misericordiam ipsius imitando, diuinæ quodammodo naturæ imitatores dicimur. CÆTERVM qui in hac imitatione non occupantur, sibi Christianum mentiuntur nomen. Præterea non legitimi Dei filij, sed spurij potius habentur: nullum enim inter filios suos agnoscit Dominus, nisi quem viderit conari saltem paternas imitari virtutes. HVC pertinet illum dictum Domini, apud Prophetam: Si ego pater vester, vbi honor meus. Est autem præcipua honoris pars, qua filij suos parentes prosequi possunt, eorum virtutes imitari. Hanc caussam misericordiæ proximo exhibendæ, proponat sibi quisquis Christianismi gloriam serio expectat, nec sinat se exemplis malis ab hoc necessario & debito cultu Dei abduci.

SECVNDA, mandatum Dei, cui omnes creaturas parere oportet. Huius caussæ meminit Syracides cap. 29. cum inquit: Propter mandatum subueni pauperi, atq; in eius egestate ne auertas eum. Et paulò post: Thesaurum tuum secundum mandatum altissimi colloca, & tibi magis quam aurum proderit. Thesaurus quidem noster qui nunquam deficit, deponendus atque asseruandus nobis est in cœlo, sed tamen in hac vita apud pauperes collocatur, in quos beneficia collata Dominus ita accipit, quasi in ipsum contulissemus. OMNIA testimonia scripturæ, quæ nobis dilectionem proximi commendant, requirunt maxime beneficentiam erga egenos. Nam hæc dilectionis veræ præcipua pars est. Huc pertinet illud Domini Deut. 15. Præcipio tibi vt aperias fratri egenti manum. Hoc præceptum Dei qui contemnit quomodo Deum diligere potest? quomodo timere? ita enim Iohannes ait: Qui habet facultates huius mundi & non dat egenti, quomodo manet dilectio Dei in eo? Et Iob 6. Qui tollit misericordiam à proximo, timorem Domini abiecit. QVICVNQVE igitur constituit Deum diligere, eumque ex animo timere, cogitet se Deo præcipienti debere obœdientiam. De qua re Micheas in hunc modum concionatur cap. 6. Indicabo tibi ô homo quid sit bonum, & quid Dominus requirit abs te, vtique facere iudicium, & diligere misericordiam, & solicite ambulare coram Deo suo semper.

TERTIA, Exemplorum imitatio, Christi Domini primum, ac deinde membrorum ipsius. Christus pro nobis factus est pauper, vt nos ditaret. Quid ergo vicissim Christi membris debemus: præsertim cum sibi factum testatur, quicquid vel minimis eius membris fecerimus, Matth. 25. SANCTIS patribus nihil fuit magis in votis, quam pauperes sanctos refocillare. Abraham peregrinos obseruat, vt ipsis inuitatis beneficentiam præstet. Loth inuitat angelos quos peregrinos pauperes esse putabat. Cornelius aulicus vacasse perpetuæ orationi & eleemosynis scribitur, quas ascendisse coram Deo testatur scriptura.

QVARTA, Dignitas æstimatioque eleemosynæ pie præstitæ coram Deo. Prouerb. 21. Facere misericordiã & iudiciũ gratius est Domino, quam victima. Christus Matth. 9. Misericordiam

ricordiam volo & non sacrificium. Heb. 13. Beneficentiæ vero & communicationis ne obliuiscamini, talibus enim victimis delectatur Deus. TANTA dignitas, tanta æstimatio est eleemosynæ pie præstitæ coram Deo. Præfertur victimis: Deus dicitur ea singulariter affici & delectari. Hæc dignitas merito eos commonere deberet, qui huius mundi facultatibus abundant, vt studerent diuites esse, iuxta consilium Pauli in bonis operibus.

QVINTA, proximus ipse. Quod autem omnis homo omni homini sit proximus, parabola de Samaritano docet. Etsi cum alijs maior est ea necessitas. Omnis homo cum pius, tum impius, proximus mihi est: idq; primum ratione creationis. Deinde gratia similitudinis. Tum respectu communis vitæ & humanæ societatis. ETSI autem hoc triplex vinculum, quo 10 inter se omnes homines deuincti sunt, magna caussa est, quare homines hominibus benefacere debeant: tamen adhuc longe maior est copula, qua Christiani Christianis colligati sunt. Primum enim communis est Christianorum omnium vocatio, qua ad vnitatem spiritus in vinculo pacis vocamur. Deinde per eundem spiritum Christi in filios Dei regeneramur. Vnde fit, vt & vnum habeamus patrem Deum, & ipsi inter nos fratres simus. Adhæc, eiusdem corporis mystici membra sumus, cuius caput est Christus. Postremo eandem spem futuræ gloriæ habemus, sumus enim æternæ vitæ hæredes, in Christo Iesu Domino nostro. SI hanc quintam caussam misericordiæ erga proximum, serio cogitamus, nemo non agnoscit, quam necessario egenis exhibenda sit beneficentia. Taceo vinculum, quo omnes homines in hoc mundo sint sibi inuicem debitores. Quis vult videri contemtor vnitatis spiritus? ad 20 quam nos vocat Euangelium: quis spiritualis fraternitatis abnegator audire sustinet? quis Christi membra ita contemnere audebit, vt ea frigore inedia & nuditate cruciari sinet? quis non merito feret illum participem rerum huius mundi, quæ caducæ sunt quem statuit secum cœlestium bonorum fore hæredem? SI hæc beneficentiæ & misericordiæ caussa pro sua dignitate æstimaretur à multis, minus fraudibus & iniustis lucris studerent, minus egena Christi membra spoliarent, ac magis de fouenda carne sua cogitarent. Meminerimus quæso quoties videmus aliquem miserum nostram opem implorantem, dictum Esaiæ Prophetæ: Carnem tuam ne despexeris.

SEXTA, Pœna eaque multiplex, eorum qui duri sunt erga pauperes. Prima, ira Dei, Syracides 4. Ab inope ne auertas oculos tuos, propter iram. Secunda, maledictio. Idem, 30 maledicentis tibi in amaritudine animæ, exauditur deprecatio eius, exaudiet autem eum qui fecit illum. Tertia, repulsa precationis tuæ in necessitate tua inuocantis, Prouerb. 21. Qui obdurat aures suas ad deprecationem pauperum, ipse clamabit & non exaudietur. Horrenda sane pœna, qua nulla grauior esse potest: neq; mirum est eum à Deo non exaudiri, qui filium Dei in suis membris clamantem, non exaudit. Quarta, Spoliatio donorum, scriptum est enim: non habenti auferetur ab eo, quod habet. Is autem non habere dicitur, qui donis suis & facultatibus in gloriam Dei & subleuationem miserorum, non recte vtitur. Huc illud Prouerb. 3. Qui despicit deprecationem pauperis patietur inopiam. Sexta, mendicitas liberorum, aut flagitiosissima eorum vita, quæ omni egestate multo grauior est. DIXI de pœnis eorum, qui sunt crudeles erga pauperes, idq; non ex Philosophia, quæ errare poterit, sed ex ipsis o-40 raculis Dei, quæ fallere aut mentiri non possunt. Hæc qui contempserit, breui iustum iudicem inueniet. IAM dicemus de affectu, qualem requirimus in eo qui constituit eleemosynā dare, & de modo eleemosynæ iusto & congruo. DVO vitia vult Christus ab eleemosyna excludi, Matth. 6. quæ sunt, hypocrisis, & inanis gloria. Hæc enim duo, tanquam pestifera venena, inficiunt quicquid attingunt. Neq; id mirum est. Vbi enim hypocrisis, ibi nulla fides: vbi inanis gloria, ibi nulla Dei dilectio, nullus timor Dei. Absint ergo ab eleemosyna nostra Pharisaica hypocrisis, & stulta gloriatio. QVOS igitur affectus requiris in eleemosyna? amorem Dei, dilectionem proximi, candorem simplicem & hilaritatem. His enim affectibus tanquam sale quodam diuino aspergi debet eleemosyna, quo gratum Deo sacrificiū, esse debet. Præterea cum eleemosyna coniungenda est fides, qua non solum statuimus eleemosynam no-50 stram placere Deo, sed etiam ipsi curæ esse totam nostram vitam, suppeditari ab ipso nobis necessariam defensionem & victū. Et quia postulat, vt nos iuuemus alios, ac promisit præmia, propter Deum præstabimus beneficia, & vicissim fide expectabimus auxilium Dei. IN modo eleemosynæ spectabimus, quantitatem, iuxta consilium Tobiæ qui ait: Si multum tibi fuerit, abundanter tribue, si parum, libenter impartiri stude: ἰσότητα, hoc est, æqualitatem, vt ex debito officio tu conferas egenti eleemosynam, & ille vicissim grato animo accipiat, ac tibi bene precetur: Promtitudinem animi, iuxta illud Pauli 2. Corinth. 8. Si assit promtus animus, is acceptus est, pro eo quod habet aliquis, non pro eo, quod non habet. Discrimen externorū & domesticorum fidei, iuxta Pauli consilium, Gal. 6. Dum tempus habemus, simus benefici erga omnes, maxime autem erga domesticos fidei, id est, eos qui per fidem sunt in eadem atq;

nos familia Domini: poſſeſsionem, ſecundum Salomonis dictum: Fontes tui deriuentur foras, ſed tu dominus eorum eſto. IAM reliquum eſt, vt de finibus eleemoſynæ piæ, & de fructu eius dicamus. Etſi autem cum fines, tum fructus eleemoſynæ ſanctæ ex prioribus facile concludi poſſunt, tamen vt magis pium lectorem ad hoc neceſſarium ſanctum & debitum officium excitem, nonnulla de finibus & fructibus eleemoſynæ pie præſtitæ adijciam. FINES ſunt quatuor: primus, ſubleuatio proximi indigentis & refocillatio membrorum Chriſti. Secundus, prouocatio aliorum ad beneficentiam erga pauperes, iuxta illud 2. Corinth. 9. Et ex vobis ortus zelus prouocauit complures. Tertius, teſtificatio fidei noſtræ & timoris Dei, eo enim deſtinantur caritatis officia, vt illis teſtemur nos timere Deum, cuius mandato obſequimur. Quartus, gloria Dei, fructus varij & multiplices comitantur liberalitatem erga pauperes. Paulus teſtatur fore, vt qui liberales fuerint & benefici erga pauperes, abundent in omni opere bono. Ita enim placet Domino, obœdientiam erga ſe nouis gratijs compenſare. ATQVE hoc eſt quod Dominus dicit, Matth. 6. Dominus dabit mercedem in propatulo. Et Pſalm. Beatus qui intelligit ſuper egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus. Salomon: Fœneratur Domino qui miſeretur pauperis. Paulus ait: Qui ſeminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. ISAIÆ 58. Cum effuderis eſurienti animam tuam, & animam afflictam repleueris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt vt meridies, & requiem tibi dabit Dominus Deus tuus ſemper. SYRAC. 29. In cellas tuas conclude beneficentiam, & ea te ex omni afflictione liberabit, magis quam ſcutum validum robuſtaque lancea aduerſus hoſtem pro te pugnabit. Hic ſapiens neceſsitates proximorum cellas vocat, in quibus beneficia ſunt & reponenda & aſſeruanda, vnde quidam ex ſanctis patribus eleganter & bene dixit: manus pauperis eſt gazophylacium Chriſti. DEINDE ſubiungit ſapiens beneficentiæ in illis cellis collocatæ maximum fructum, liberationem à malis atque aduerſus hoſtes firmiſsimam propugnationem ac defenſionem. Nulla enim re homo aduerſus omnia pericula magis poteſt eſſe munitus ac tectus, quam beneficentia & miſericordia. Loquor autem de ea eleemoſyna, quæ ex fide proficiſcitur, ſicuti ſatis ex ſuperioribus patet, ne quis putet me cum Papiſtis ſentire, qui ſuis eleemoſynis precium imponunt, ſine Chriſto & ſine fide. HÆC de liberali ac pia eleemoſyna, ideo adijcere volui, vt ditiores potiſsimum ſui admonerem officij, vt intelligant ſe diuino iure obligatos eſſe, ad conferendum aliquid egenis de ſuis facultatibus, idque gratis propter mandatum Dei, & multas alias cauſſas quas recenſui. Præterea vt ſi mandato Dei obœdire recuſauerint, ſciant ſe contumaciæ erga Deum reos eſſe. Ex his perſpicue concluditur quod propoſui, videlicet, quod nemo ex hoc primo hominum genere lucrum captare poſsit, ſine grandi ſacrilegio.

IN ſecundo ordine hominum colloco artifices, & qui labore manuum ſuarum victum quæritant. His iuxta præceptum Chriſti, mutuo dandum eſt, & nihil inde ſperandum. Vt enim his dare gratis vetat Apoſtolus, cum ait: Qui laborat manducet. Siquidem pietas nequaquam flagitat, vt robuſtis hominibus & laborare valentibus, gratis noſtra demus: ita ſi vrgẽte neceſsitate rem quampiam à te mutuo petierint, regulæ Chriſti obtempera & mutuum dato, ſine expectatione compenſationis, in ſimili aut alio officij genere. RATIO regulæ eſt, quod qui in ſudore vultus & labore manuum ſuarum, victum quæritant, parum vltra victum & amictum lucrari ſoleant. Tales itaque ſi grauarentur vſuris, non ſine Rerumpub. & familiarum magno incommodo, plane opprimerentur, atque ita fundamentum contractuum, quod ſupra iecimus, penitus ſubrueretur. CÆTERVM non poſſum ſilentio præterire, quod iuſtiſsime in hoc hominum genere accuſandum iudico. Nam præterquam, quod pleriq; huius generis homines timorem Dei abieciſſe videantur, tria grauiſsima vitia in illis cohercenda iudico, quæ ſunt: potatio pluſquam barbarica, luxus veſtium iſti generi hominum minime conueniens, & fraus malaq; fides in ipſorum opificio & labore. ARTIFICES & operarij pleriq;, quicquid tota lucrantur hebdomada, hoc diebus feſtis potando inſumunt, nulla habita vxorcularum, aut liberorum miſerorum ratione. Ex quo fit, vt ſæpius indigeant artifices & operarij, & ſæpius mutuo cogantur accipere. Tales ſi cohercerentur legibus & pœnis, rectius conſuleretur, non ſolũ ipſis, verumetiam Reipublicæ. SI quid è poculis ſuperfuerit, hoc in luxum veſtium conuertunt. Sæpe enim videre eſt, pellificem aut calcearium, aut alium opificem elegantius veſtitum eſſe, quam me puero fuit eques auratus, cum adhuc Heroica illa maiorũ noſtrorum virtus, in aliquo precio erat. Non ſunt contenti communi panno, qui apud maiores noſtros in delicijs erat, ſed nobiles & principes imitantes, ſericas veſtes quærunt. Et quorũ facultates id non permittunt, illi oras manicarum & fimbrias veſtium holoſerico cingunt, vt animi ſui ſuperbiam, tanquam ſymbolo quodam prodant. Hic grauiſsime magiſtratum peccare iudico, qui iſtam leuitatem legibus & pœnis non cohercet.

HIC

HIC insurget forte aliquis locutuleius opifex, & hoc modo excipiet: Quid? an non licet mihi rebus meis vti, prout mihi placuerit? an non sum rerum mearum Dominus? Decorum in omni vitæ genere seruandum est, quare nequaquam licet tibi contra decorum, rebus tuis abuti. Quod si feceris, magistratus officium est, vt te coerceat, doceatq; qualis ornatus calcearium aut pellificem deceat. Tu putas te ornatiorem reddi & commendatiorem hominibus, holosericis emblematis: sed homines cordati longe aliter de te iudicant. Nam ex vestium luxu, luxuriantem animum ratiocinantur. QVID dicam de fraude & mala fide opificum? quid de nouis fucis, quibus pingunt sua opera? quis non de opificum & operariorum versutia conqueritur? Liceat mihi paulo liberius dicere quod sentiam. Singula opificia suos habent, si Dijs placet inspectores, more veterum Atheniensium. Sed quid, quæso, hi inspectores faciunt? sunt forte inter eos, qui vt partem lucri percipiant, aut viliori precio sibi necessaria ab illis comparent: ad multa conniueant opificum errata (quæ corrigere deberent, modo rite inspectorum officio fungi vellent) parum de incolumitate corporis, hoc est, reipublicæ solliciti. Prudentum igitur gubernatorum officium est, vt & ipsos artifices & eorum inspectores, seu assessores in ordinem redigant. Quod dixi de calcearijs & pellificibus, id de omnibus opificibus & operarijs, quorum vsus in republica est necessarius, intelligi volo.

IN tertio hominum ordine collocentur agricolæ, qui etiam laboribus manuum suarum victum quæritant. Hi si in timore Dei officium facerent, terramq; haud ignaue colerent, minus profecto egerent: præsertim illi, qui mediocres agros habent. Terra enim quam laborant, reddit cum fœnore quod accepit, modo labor agricolæ timore Domini rigatus fuerit. IN hoc genere hominum, iniquissima exercetur vsura, & talis quidem vsura, quam Turcæ & aliæ prophanæ gentes, haud dubie abominarentur: Accipit forte quis tonnam frumenti mutuo, tempore sationis, sed cum pacto, vt ei à quo accepit mutuum, aut duplum finito anno reddat: aut seminet suis sumtibus gratis, quantũ mutuo accepit. Taceo pecuniarum vsuram, quæ priori multo iniquior est. Hanc iniusticiam cohercere, pium magistratum oportet, & piorum pastorum est, inuitare agricolas ad mutua officia præstanda, sine omni vsura, in timore Domini, & execrandam illam vsuram suis coloribus depingere, vt eam tanquam pestem aliquam fugere discant. OPTAREM etiam in hoc hominum ordine, & luxum vestium cohercerи, & inutiles sumtus in nuptijs & puerperijs prohiberi. Haud enim raro fieri solet, vt necessarijs destituantur, qui obliti conditionis status sui, modum non seruant. In quartum hominũ ordinem referantur iuuenes delicatuli, de quibus Horatius in hunc modum scribit:

Imberbis iuuenis tandem custode remoto,
Gaudet equis canibusq; & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper.
Vtilium tardus prouisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusq; & amata relinquere pernix.

HVIC ergo ordini ascribo ditiores iuuenes, non dum coniuges, siue sint nobiles, siue ciuium filij, qui iam dimissi à gubernatoribus morum, liberius pro libidine animi feruntur. His sæpe contingit vt propter prodigam effusionem rerum (fieri enim plerunq; solet, vt illi quibus panis, iuxta prouerbium, in ore nascitur, suarum rerum magis sint prodigi) pecuniam ab alijs mutuo petant. Quomodo autem cum his agendum sit, dicam, vbi prius ostendero, quid in ipsis desiderem, & quid corrigi vellem. Quanquam autem vereor, ne idem mihi contingat, quod olim leporibus qui leonibus iura dicebant accidit, ipsa tamen veritas præferenda est omni periculo. PRIMVM, non pauci haud malæ indolis, praua educatione corrumpuntur, & ea à primis annis contrahunt vitia, quæ tota postea ætate, ipsos plerunq; comitantur. Nam cum parentes, vel nimium indulgent liberis, vel domestico exemplo ad deteriora eos inuitant, vel disciplinam debitam negligunt: quid quæso aliud fieri potest, quam quod videmus in arboribus, quæ ab initio neglectæ, tortuosæ fiunt & sterilescunt. Contra quæ manu agricolæ & arte putantur, eriguntur, rigantur, rectæ, feraces & fructiferæ redduntur. QVANTVM autem referat à teneris assuescere, Lycurgus suis Lacedemonijs, hoc ostendit paradigmate. Duos catulos ex ijsdẽ procreatos parentibus educandos suscepit, quorum alterum gulæ permisit, alterum venationi adhibuit. Hos ita educatos, in theatrum frequens Lacedemoniorum adduxit, & in medio collocauit: & simul in conspectu catulorum ollam carnium & leporem viuum posuit. Hoc facto, vtrunq; spectantibus Lacedemonijs soluit, quorum alter magno impetu in leporem fertur, alter in ollam carnium caput inseruit. Cum autem Lacedemonij, quid sibi hoc spectaculi vellet, mirarentur, respondit Lycurgus: ambo isti catuli, ex ijsdem parentibus sunt progeniti, sed videtis alterum gulæ deditum, alterum venatione delectari. Hoc diuersum studium educationi debetur. Magnum proinde, ô Lacedemonij, momentum, scitote ad virtutem esse, vitæ rationem, educationem &

assuefactionem. SAPIENTER quoq; Crates antiquus, conscensa vrbis editissima parte, exclamari iussit: quoquo ferimini ciues? num æquum est in opibus parandis totos vos occupari, & de liberis, quorum caussa quæruntur opes, nihil esse solicitos? credite mihi, inquit, nulla potest liberis preciosior & melior relinqui hæreditas, quam si bene à teneris educentur, ac ad virtutem recte à primis annis informentur. Hoc eis perpetuo manet patrimonium, fortunæ procellis minime expositum. QVOD autem parentes quidam, negligentius suos institui liberos curent, duas præcipuas caussas esse animaduerto, indulgentiam nimiam, & tenacitatem.

INDVLGENTIA matres sæpius peccant, & præsertim illæ, quæ non admodum numerosam sobolem habent. Hæ perinde faciunt, ac si agricola quispiam agrum recusaret colere, propterea quod vnicum tantum habeat. Quis huius ineptias & iudicij peruersitatem ferret? an non multo magis colendus quia vnicus? Ita sane est, vt multorum defectum, vnius vsura compensaret. Ad eundem modum iudico matrum officium esse, eo diligentius liberos educare, quo fuerint pauciores. Sed quid matres impediat video, suos liberos habent cariores, quam vt eos è conspectu ad horulam abesse patiantur. Sed amor crudelis est, sic amare liberos, vt ad omnem nequitiam, veluti à matribus prostituantur. Cuius peruersi & crudelis amoris, non paucæ iustas luant pœnas, quæ cum ingenti animi mœrore & lacrimis, natorum effrenem petulantiam videre coguntur: cui iam nimis sero medicinam parare meditantur.

TENACITAS ab altera parte, haud raro maior est, quam vt sumtus facere velint parentes. Quicquid insumitur in equisones, moriones, cytharædos, canes, &c. id recte collocatum putant: at si quid in liberorum institutionem insumi vident, id totum male perire existimant, & multo maiori diligentia student, vt caballus bene ad saltus formetur, quam vt filius ad virtutem bene instituatur. PLVTARCHVS perpulcram historiam huc facientem narrat: Aristippus, inquit, interrogatus à quodam stulto parente, quantam pro filij institutione mercedem postularet, respondet mille drachmas. Hoc responso audito, pater indignabundus exclamat: Dij boni, inquit, mancipium mille drachmis comparare possum. cui Aristippus: emito, inquit, mancipium, atq; ita duo habebis mancipia, & quem emeris seruum, & quem genuisti filium: significans liberorum animos, neglecta honesta disciplina seruiles fieri & ad omnem nequitiam prostitui. Vere enim dicit Poeta:

Neglectis vrenda filix innascitur agris.

ITA enim omnino est, si agrum incultum reliqueris, inuenies ipsum filicis & tribuli feracem: ad eundem modum si puerorum ingenia inculta reliqueris, petulantiæ & nequitiæ frugem copiosissimam metes. HABEMVS quæ sint effrenis & petulantis iuuentutis elementa, quibus postea accedunt pessima eorum, qui simili edocti sunt ratione, exempla. Quid hic quæso aliud expectari potest, quam quod de naphta ferunt, cui tanta (ait Plinius) cum igne cognatio est, vt flamma transiliat in eam vndecunq; visam. Quicquid enim vitij in alijs est, quorum consuetudine vtuntur, hoc in illos veluti flamma quædam grassatur, & si quid virtutis reliquum est, depascit. Vsq; adeo consuetudo & conuersatio malorum, pabulum est omnis nequitiæ & effrenis libidinis. In hoc sodalitio, exule virtute, voluptatis certamen initur. Hic pulcrum est poculis certare & vincere. Maior gloria putatur esse, in poculis minime succumbere, quam hostem fortiter repellere. Victores in hoc certamine non minus prædicantur, quam Achilles olim, quia Hectorem singulari certamine superauit. Breuiter, iuxta Isaiæ dictum, viros in ebrietate se præbent, atque ita Sarmacida spolia sine sanguine & sudore reportant. EST & aliud certaminis genus, quo alius alium vanitate, nouitate, precio, luxuque vestium superare contendit. Hic cum nemo vult esse postremus, Dij boni, quam inutiles fiunt sumtus, vt hoc certamen mercatoribus est maxime lucrosum, ita compendiosissima via est ad euacuanda stultorum marsupia. Taceo alia certamina parum memoratu digna, ad quæ non exigui sumtus requiruntur. Quid tandem hic fiet? euacuatis marsupijs curritur ad amicos, petitur mutuo pecunia, vt militibus Epicuri nihil desit. Hic si quis neget, quod petitur, hostem sibi parat. Si numerat, oleum igni addit. Quid hic, quæso, pio homini faciendum est? gratis ne, an mutuo his pecunia danda est? Nemo sanus gratis dederit, quia eleemosina non luxui, non potationi, non aleæ &c. sed necessitati debetur. Parentes & cognati, qui hic liberaliores videri volunt, & ministrant petentibus pecunias, instrumenta nequitiæ: perinde faciunt ac si furioso gladium porrigerent. AN mutuo his quicquam dandum erit? nequaquam, nullo enim iure nec diuino, nec naturali, nec humano obligaris ad pecuniam mutuo dandam ijs, qui ea in propriam perniciem abutuntur, imo non parum peccas, si hoc feceris. Nam qui occasionem damni dedit, damnum dedisse videtur, quamobrem fit reus alieni peccati, ac si suum proprium onus sibi non satis esset. Quando enim delicatuli isti, ad vsuram pecuniam promtam inueniunt, profusius consumunt, donec exhaustis facultatibus,

ad inopiam non sine familiæ, à qua originem ducunt, dedecore rediguntur. Quocirca cum intereſt etiam reipublicæ, honeſtas & præcipue nobiles & antiquas conſeruari familias, non parum in rempublicam peccat, qui mutuando, occaſionem interitus honeſtarum familiarum præbet. Cordatus proinde, ac pius homo offenſa iſtorum leuium hominum nequaquam moueatur, nec communicet alienis delictis, nec præbeat occaſionem maioris profuſionis, ſed timeat Deum potius ac iuuet eos mutuo, quos Dominus iuuari iuſsit. IN quintum hominum ordinem referantur, qui virilem ætatem iam ingreſsi ſunt & mariti facti, quorum vitæ ſtudium Poeta deſcribit his verſibus:

Conuerſis ſtudijs ætas animusq; virilis,
10 *Quærit opes & amicitias, inſeruit honori.*

HI, relictis iuuentutis ineptijs, vt Poeta teſtatur, nouis occupantur ſtudijs: quærunt opes, amicitias expetunt, honoribus titillantur. Qui ſi iuſtam rationem vitæ inirent, & reuocarent ad calculum ſuas facultates, ſatis ad ſuum ſtatum tuendum haberent. Verum non contenti ſua mediocritate, ſublimiora quærunt, & non habita ſuæ mediocritatis ratione, maiora moliuntur, quam facultates ferunt. TALES igitur cum pennis deſtituuntur, nihilominus cum aquila volatu certare contendunt: neceſſe habent aliunde pennas mutuare, quas ipſi domi non habent. Quid his quæſo ineptius? quid temerarium magis? vident alios multo ſe ditiores, precioſas geſtare veſtes. Quid hic noſtri faciunt? ne videantur minus, quam illi nobiles, pecuniam mutuo ad vſuram petunt, vt habeant quo ſuum ſplendorem foueant & auge-
20 ant. Mirantur aliorum magnifica palatia, in qua re cum cedere ditioribus nolint, quouis modo pecunia quærenda eſt, vt ſimilia palatia ipſi extruant. An non multo rectius facerent, ſi ſe ſuopte pede metientes, nidum ſibi & ſuis pullis conuenientem pararent? an non ridiculum eſſet, ſi caſita cernens oloris nidum, ſimilem ſibi parandum duceret? FERTVR dictum Franciſci regis Gallorum, imprimis venuſtum, de nobilis cuiuſdam domo magnifice & regio apparatu inſtructa. Nam cum in domum introductus eſſet rex, & expectaret nobilis, regiam de magnificentia ſtructuræ vocem: tandem Rex de domo interrogatus iudicium reſpondit, pulcra quidem omnia & magnifica eſſe, ſed pro tam parua auicula, nimis magnum eſſe nidum. Pulcre quidem rex, & ſalſe ſatis hominis ineptiam perſtrinxit, & ſimul reſponſo monuit, oportere quemlibet intra ſui ſtatus & conditionis terminos manere, vltra quos citraue,
30 nihil conſiſtere recte poteſt. CONTEMPLANTVR præterea alios magnas ex auro geſtare catenas, nobilitatis & autoritatis ſymbola, quibus niſi ſimiles, etiam in hac re fiant, ſuo honori male conſultum putant. Quid hic fieri neceſſe eſt? facultates tenuiores ſunt, quam vt tam precioſis & magnis catenis emendis ſufficiant: quare aliunde aurum mutuo quærendum eſt, pro quo vel prædia oppignoranda ſunt, vel pecunia ad vſuram accipienda. Nam nemo his gratis dat, nemo mutuum debet gratuitum. Nam indigentibus ſolis, teſte Chriſto, gratuita mutuatio debetur. Syrac. 29. Proximo mutuum, tempore neceſsitatis eius, dato. Hic aperte ſapiens, reſtringit mutuationis debitum ad neceſsitatis tempus. Hinc fit, vt interdum reditus vix ſoluendæ vſuræ ſufficiant. Maritus primum catenatus factus, vxoris amicum vultum fruſtra expetit, priuſquam & illa catenis & alijs ornamentis innumeris
40 fuerit exculta. Deinde filiæ matris ornatum ambientes, non ceſſant ſtultum patrem precibus ſolicitare, donec & ipſæ catenatæ incedant. ANIMADVERTVNT præterea in magnorum hominum familijs, ſplendidiorem apparatum, in qua re nec ipſi extremos ſe eſſe patiuntur. Hic comparanda ſunt pocula deaurata, vina precioſa, anathemata domorum & ornamenta magnifica. His ita paratis, conuiuia magna inſtruuntur, vt ſplendor hic etiam alijs innoteſcat. SVNT etiam in hoc ordine hominum, qui ſuis prædijs & agris, vnde poſſent ſatis pro ſua conditione honeſte viuere, non contenti, de agrorum aliorum & prædiorum emtione cogitant, vt ſuis liberis amplius patrimonium relinquant. Verum cum & hi deſtituuntur neruis, pecunia alicunde quærenda eſt, vt habeant quo ſuam expleant auaritiam. Quid hic faciet, qui pecuniam habet, qua illorum ſuccurrere cupiditati poteſt?
50 negare forte inciuile erit: at dare, vel gratis, vel mutuo, nec mandatum Dei, nec caritatis regula te cogit. QVID igitur, inquies, faciam? Scit me habere pecuniam, quam ſi non acceperit, clamabit ſe ab amico deſertum, atq; ita negando quod petitur, pro amico mihi hoſtem creo. Licebit ne ergo mihi, pro mutuationis officio vſuram paciſci, præſertim cum petenti nec diuino, nec naturali iure, quod petit debeam. Pauperi debeo diuino & naturali iure eleemoſynam. Indigenti vero, ſed robuſto, qui rem facere poteſt accepto mutuo, diuino & naturali iure mutuum debeo. Hic ſi quod debeo non reddo, pecco, & ſi pro officio debito precium peto, violo regulam Chriſti & ius naturæ peruerto. VERVM hic non obligor, nec diuino, nec naturali iure. Quare ſi quid hic beneficij præſtitero minus debitum, quid vetat gratiam pro beneficio paciſci? & iuxta receptam conſuetudinem,

de cen-

de centum quinq; in singulos annos accipere? dico vsuram hic proprie non committi, propterea quod beneficium istud fuit liberum, ad quod nec diuino, nec naturali iure eras obligatus. Nam vsura damnata verbo Dei proprie committitur, cum propter mutuum, quod diuino & naturali iure gratis debes aliquid vltra sortem, pro debito mutuationis officio petis. HVC pertinet regula Gersonis: Omnis contractus qui ex suo genere, vel ex circumstantijs debet esse gratuitus, si interueniet pactum de recipiendo vltra sortem, efficitur vsurarius, & proprie solus talis vsura nominatur. EX hac Gersonis regula sequitur, non esse vsurarium contractum, quem ex circumstantijs non oportet esse gratuitum. Quare si aliquid iuxta præfinitionem legum accipio, pro non debito mutuationis officio, vt sit æqualitas, vsuram non committo. Pauperi eleemosynam debeo, indigenti mutuum debeo. Quare? quia lex Dei & ius naturæ hoc postulat. At non indigenti, nulla lege mutuum debeo. Si ergo cum illo contraho, interposito pacto de recipiendo aliquid vltra sortem, non proprie committitur vsura, præsertim si seruatur æqualitas, quam magistratus statuit. QVOCIRCA probo in hoc contractu sententiam D. Æpini, qui in Psalmum 15. scribens, tres ordines hominum enumerat, videlicet, mendicantium, reuera indigentium (qui tamen possunt pecunia mutuo accepta rem facere) & eorum qui sunt locupletes, habentq; vnde honeste cum sua familia viuerent, modo mediocritate sua essent contenti. De his tribus generibus erudite disputat Æpinus, ac tandem concludit, in tertio ordine non committi vsuram, modo alioqui ab æqualitate non decedatur. Est autem naturalis æquitas, vt pro officio, quod iure non debemus, reddatur officium, vt sit æqualitas. De hac æqualitate audienda est definitio magistratus. REX laudatissimæ memoriæ Christianus Tertius lege cauit, ne quis vltra quinq; in singulos annos ex centum accipiat. Hos ergo limites, qui transgreditur ab æqualitate discedit. HVC libet ascribere regulam, quã Philippus Melanchthon de hac æqualitate tradit: Sic Christianus, inquit, conscientiam suam erudiat, vt intelligat hæc concessa esse, quia Deus approbet leges & magistratus, hoc est, bonus & sapiens iudex, nec requirat punctum seu medium indiuisibile. Nam & ipsæ leges docent, medium sumendum esse ἐν πλάτει, id est, in aliqua latitudine, nec posse vnam tantum formam in talibus negotijs, indiuisibiliter constitui. ETSI autem non dubito hanc sententiam veram esse: tamen velim pios, certas quasdam admonitiones semper in conspectu habere, quas paulo post ascribam. IN sextum hominum ordinem, mercatores repono, eos videlicet, qui tantas non habent facultates, vnde possunt se honeste sustentare, sed ex mercatura viuunt & ex rerum commutatione, exportatione, importatione rem faciunt: vnde sæpe non parum lucrantur. His sæpenumero vsu venit, vt mutuo quærant pecuniam, sine qua suam mercaturam mediocrem exercere non possunt. Hic quæritur num creditori liceat pacisci vsuram: respondeo simpliciter non licere. Debes enim iure diuino & naturali fratri indigenti mutuationis officium. Nam cum is reuera indiget, & tu potes sine tuo certo damno iuuare, peccas nisi iuuas, & peccas si aliquid acceperis vltra sortem, pro debito mutuationis officio. Verum hic quatuor obseruationes notandæ sunt. Prima, mercatores prædiuites non contentos mediocritate concernit. Secunda, ad societatem pertinet. Tertia, ad pupillorum hæreditatẽ. Quarta, ad illud quod interest refertur. Quantũ autem ad Primã obseruationem attinet, sciendum est quod nemo prædiuiti mercatori, de cuius facultatibus amplis certo constat, iure diuino & naturali mutuum debeat. Mutuum enim debitum necessitati, & non auaritiæ insatiabili seruire debet. Quare cum hoc genere hominum agere licet, secundũ regulam quam, cum de quinto hominũ ordine ageremus, tradidimus. Secunda obseruatio, quam ad societatem pertinere diximus, hoc pacto se habet. Petit mercator à te mutuo pecuniam & tu stipularis partem lucri in eum euentum, si quid lucri ex tua pecunia perceperit promissor. HIC quæritur num liceat tibi parte lucri pacisci. Respondeo, licet quidem, modo partem periculi in te receperis. Nam hoc cum fit, in vsuræ rationem non cadit. Poteris ergo in annum ex centum quinque petere, tanquam partem lucri, modo tu vicissim quinque ex centum, si damnum patiatur, de sorte decidere patiaris. Nam qui paciscitur tantum cum conditione lucri, & damni vult esse expers, vsuram reuera committit. Quare diuini & naturalis sententia reus peragitur. QVANTVM autem ad pupillos attinet, tutores pupillorum, ne paulatim consumatur hæreditas illis concredita, mutuare possunt petentibus, præsertim ditioribus pecuniam pupillorum, & pro mutuationis officio & vsu pecuniæ, quod æquum est, postulare, hoc est, iuxta præfinitionem magistratus, quinque ex centum in singulos annos. Hic contractus nequaquam in rationem vsuræ cadit. Nam nec tutores de alieno obligantur mutuare, nec qui mutuum accipiunt, vbi nulla, nec diuina, nec naturalis præcessit obligatio seu debitum, iuste gratitudinem pro accepto beneficio recusare possunt. OBSERVATIO ad id quod interest pertinens, etiam vsuræ rationem impedit. Nam si dilata solutione mutui, damnum patiatur creditor, æquitas postu-

postulat, vt debitor damnum resarciat. Atque hoc vocant interesse, quod dicunt oriri, aut propter damnum emergens, aut propter lucrum cessans. Nam si debitor non soluerit mutuum, tempore solutioni præstituto, naturalis requirit æquitas, vt damnum quod inde creditori acciderit, resarciat debitor. Simile est de lucro cessante. VERVM hic caueat creditor, ne dolosis vtantur lancibus. Quare adhibenda est caritas, omnium contractuum iustissima norma. Hæc si sincera fuerit, facile æqualitatem inueniet. CÆTERVM si alij præter enumeratos ordines hominum offeruntur, non erit difficile ex prioribus regulis iudicare, quid de illis statuendum sit. Nam aliqua similitudo in illis, facile deprehendetur, cum superioribus ordinibus, quæ quæstionem soluet.

DE QVARTO.

SEQVITVR vt de quarto partitionis nostræ membro, verba faciamus, quod continebit admonitiones quasdam, quæ pijs tanquam consultationes quædam, non solum in hoc vsurario contractu, de quo iam satis multa diximus, esse poterunt: verumetiam in omni contractu, nos in officio continebunt, modo illis pias aures adhibuerimus.

PRIMA, Paulus 1. Timoth. 1. ait: Finis præcepti est caritas ex corde puro, conscientia bona, & fide non simulata. DIXIMVS supra ideo prohibitas esse vsuras verbo Dei, ne caritas inter homines lædatur. Hæc autem Pauli regula vult, vt caritas illa ex puro fonte cordis proficiscatur. Cauendum est itaq;, ne dum externe præ te fers caritatem proximi, cor immundum sit, cuius sordibus conspurcatur officium, quod proximo præstare videris. CONSCIENTIAM præterea bonam requirit caritas, videlicet vt coram Deo vere testari posis, quod in omnibus actionibus gloriam Dei & commodum proximi quæras sine fuco & simulatione. Vbi enim est fucus & simulatio, caritas exulat, conscientia vastatur, fides perijt. Ex quo sequitur, nihil recte fieri. Sit ergo hæc Pauli regula nobis perpetuo in conspectu, ad quam nostras actiones omnes, tanquam ad lydium lapidem reuocatas exploremus.

SECVNDA, ab omni specie mali (ait Apostolus 1. Thessal. 5.) abstinete. Hæc regula imprimis necessaria est. Monet enim vt non tantum quæ reuera mala sunt fugiamus: verumetiam vt à specie mali omnino abstineamus, hoc est, vt quicquid vel vllam mali speciem præ se fert fugiamus. Hæc regula admoneat pios, vt nō solum ab istis contractibus abstineant, qui sunt reuera mali & illiciti: Verumetiam ab illis qui aliquam mali speciem præ se ferunt.

TERTIA, Paulus Heb. 13. ait: Sint mores alieni ab auaritia. Hoc præceptum non solum ad animum pertinet, videlicet ne animus fœdissimo auaritiæ idolo prophanetur: Verumetiam ad mores externos. Sic enim vult nos viuere, vt nemo nobis notam auaritiæ inurere posit. Nam vbi mores testantur de cordis auaritia, pietas & fides procul dubio exulant. QVARE non temere est, quod Dauid precetur, cum inquit: Inclina cor meum Deus ad testimonia tua & non ad auaritiam. Hic Dauid obœdientiam erga Deum, & auaritiam inter se opponit, significans eam esse earum conditionem, vt vbi vna sit, altera esse non posit. Si ergo cor auaritiæ labe infectum est, sincera erga Deum religio nequaquam illic esse potest. Si auarus interdum aliquam erga Deum obœdientiam præ se fert, mera est hypocrisis. Contra autem, si cor Dei amore & eius religione ardet, auaritia illic locum non habet. Quæ enim consensio est idolo auaritiæ, cum templo Dei? PRÆTEREA quia sanctissimus Rex Dauid, à Domino cor suum inclinari ad testimonia Dei petit, & non ad auaritiam: aperte indicat, quod cor suapte sponte ad auaritiam feratur, & non posit seipsum ab auaritia vindicare, nisi Deus manum adhibeat. Præceptum igitur Pauli: Sint mores alieni ab auaritia, pios perpetuo habere ob oculos velim, & hanc orationem Dauidis: Inclina cor meum ad testimonia tua, & non ad auaritiam, serio precari. Quod si fieret, minus inter pios de vsuris decertaretur.

QVARTA, Paulus vult Christianos ita viuere, ne nostrum bonum male audiat inter gentes. Iam certum est quod vsurarius contractus infamis sit apud Turcas, & omnes prophanas gentes. Quid ergo de Christianis dicturi sunt, si nos audierint contendere cum prophanissimis gentibus, atque eas iniustis contractibus superare? HÆC profecto merito omnes pios monere deberent, vt potius minus splendide viuerent, quam nomen Dei, ac Euangelium Christi prophanorum hominum conuitijs exponerent. Deceret nos omnibus pietatis & honestatis exemplis inuitare eos, vt Christum vna nobiscum colerent ac saluarentur, sed Dij boni quid fit? sub Christiano nomine in multis Turcicus animus latet.

QVINTA, Paulus iubet nos scandalū vitare, ne infirmi factis nostris offensi impingant. Neque hoc vult tantum vt à malis per se abstineamus, verumetiam à rebus licitis. Licuit Paulo per Christianam libertatem carnibus vesci, sed quid ait? priusquam offendam fratrem meum,

meum, non veſcar carnibus in æternum. Vſq; adeò vere piorum officium eſt, non ſolum cauere, ne ſe ipſos inquinent vlla peccati labe, verumetiam ne vlla occaſione ſint alijs lapſus cauſſa, vt de nobis minus ſincere iudicent.

SEXTA, Nominis Chriſtiani dignitas, nobis in mentem veniat. Quod profecto nomen meritiſsime inter Chriſtianos ſanctum eſſe oportet. Homini ex nobili & clara familia nato, turpe eſt ſeruilia & contemta obire miniſteria, ne labem aliquam nobilitati familiæ aſpergat: multo minus decet, vt filij Dei aliqua labe ſe polluant, quæ poſtea in totam familiam Dei redundet.

SEPTIMA, Pœna in hæredibus metuenda eſt, ſi quis enim iniuſtis lucris, multa ſuis hæredibus congerit, pœnam non euadet. Deus enim, aut in conſpectu illorũ, hæredes quos ſperabant è medio tollit, vt videant ſuam vanitatem & reſipiſcant, aut hæredes punit deſertione, ſinens eos in varia flagitia ruere, vt quæ iniuſte fuerunt conquiſita, turpiſsime diſsipentur & pereant, in certam hæredum perniciem.

OCTAVA, Cogitatio etiam hæc ſubeat animum: Sæpe pauperum & honeſtorũ parentum liberos veniſſe ad dignitates maximas, idq; non diuitiarum ſubſidio, quas nullas habuerunt, ſed præclararũ artium honeſtatis, ſapientiæ & prudentiæ beneficio. Exempla nominare etiá domeſtica poſſem, ſed ea quia nota ſunt, prætermitto. Contra autẽ, multos quibus ingentes opes à maioribus relictæ erant, vel ad extremam paupertatem ſuo vitio, redactos eſſe: vel inſtar pictarum tabularum, ad nihil vtiles in Repub. fuiſſe, prorſus ſimiles procis Penelopæ & porcis Epicuri, fruges conſumere natis. HÆC cogitatio pios admoneat, vt potius liberis virtutẽ & bonum nomen relinquant, quá multas diuitias ſine virtute, quibus raro niſi in propriam perniciẽ liberi vti ſolent. Memorabile dictũ eſt hoc Ciceronis: optima hæreditas quæ à patrib. traditur liberis, omni patrimonio præſtantior eſt, gloria virtutis rerumq; geſtarum. Et rurſus: nullum monumentũ pater clarius relinquere poteſt, quam effigiẽ morum ſuorũ, virtutis, conſtantiæ, pietatis, ingenij, filium. Has admonitiones, ſpero me vtiliter diſputationi de vſuris addidiſſe, rogo autem pium lectorem vt eas pie examinet, ac eas in omnibus negocijs in conſilium adhibeat.

DE QVINTO.

RESTAT, quod poſtremo loco propoſuimus, de officio miniſtrorum verbi, quorum eſt vice Dei, tanquam præcones ab eo miſſos, exaltare vocem vt tubam, & peccata hominum accuſare, nulla perſonarum habita ratione: non tamen ſine ſpirituali prudentia, qua cauetur ne quid fiat minus decenter. PRIMVM itaq; miniſtri Euangelij, omnem iniuſtum contractum, adeoq; ipſam verbo Dei damnatam vſuram, ſerio & grauiter damnent, ac oſtendant nullum iniuſtum contractum cum vera pietate ſtare poſſe. Deinde videant diligenter, ne aut temere, aut nimis acerbe iudicent de contractibus, quos magiſtratus approbat. Diſcernant inter eos contractus, quos Deus claro ſuo verbo prohibuit, & eos quos leges propter conſeruandam humanam ſocietatem ſapienter ordinant, nec prætextu vſurarum, eos contractus damnent, qui reuera vſurarij non ſunt. Præterea errores manifeſtos in contractibus, diſciplina Eccleſiaſtica emendent, quantum poſſunt, idq; non priuato impetu, ſed maturo & prudenti conſilio, ne plus noceat intempeſtiua correctio, quam proſit. ADHÆC etiamſi omnia vitia in contractibus, præcones Dei corrigere non poſſunt, non tamen turbent Eccleſiam, ſed Deo rem commendent, ac orent vt ipſe manum adhibeat. Diligenter quoq; caueant, ne imprudenter extremum Eccleſiæ remedium adhibeant. Nam vbi periculum eſt ſchiſmatis, lata in multos excommunicationis ſententia, omnino ab excommunicatione abſtinendum iudico. Eradicanda ſunt quidem zizania (vt inquit Auguſtinus) modo triticum vna non euellatur. Quare in emendandis moribus, ſequantur hanc moderationem: Graſſantia multorum ſcelera, non imperio, ſed conſilio corrigant, non minando ſed monendo ſanent. Contra autem, paucorum ſcelera ſeueritate caſtigent, ne vires ſumant, & multitudinem inuadant. Quod cum ſit difficilius corriguntur. Poſtremo, diuites diligentiſsime admoneant, ne ſuis ſe ſinant diuitijs ineſcari, caueantq; ne fallacibus ſtultæ carnis argumentis decepti, amittant fidem & in laqueos Satanæ incidant. Admoneant quoq; non fruſtra Dominum dixiſſe: difficile eſſe diuitem intrare in regnum cœlorum. Subinde verum diuitiarum vſum ipſis commendent: oſtendant Chriſtum ideo voluiſſe in Eccleſia quædam corporis ſui membra egena & nuda eſſe, vt diuites tentaret, an ſe in ſuis membris ex vera fide diligerent nec ne. HÆC ſimplicioribus miniſtris Euangelij conſilia dedimus, alij per ſe, præſertim qui in miniſterio exercitatiores ſunt, facile intelligunt, quomodo verbum Dei ſit ſecandum ac applicandum.

DE COMMODATIONE.

Commo-

COMMODATIO sequitur, quæ non transfert rem in dominium accipientis, sicut in superioribus contractibus fit, sed tantum vsum rei transfert, idq; ad tempus, vt suo tempore res eadem numero restituatur. Habet hic contractus nomen ab vsu, quia res quas accipimus commodato, nobis commodum aliquod & vtilitatem afferunt. Hic contractus careat fraude, cum in commodante, tum in accipiente, & se legi caritatis subijciat.

DE CONDVCTIONE ET LOCATIONE.

CONTRACTVS conductionis & locationis consuetudini ac conditioni temporis & loci subijciantur, ita tamen vt à lege caritatis non discedatur. Qui igitur locat vsum rei suæ, aut operam suam, iuxta consuetudinem regni & alias circumstantias, precium à conductore petere potest. Qui si non soluerit, iniustus est. HVC videtur mihi pertinere contractus, quem ἐμφύτευσιν vocant Iurisconsulti, hoc est, implantationem, ex eo ita nominatam, quod steriles agros olim conducentes, eos implantatione, hoc est, cultura meliores facerent, & dominis pro vsu agrorum, certum censum annuum soluerent, iure tamen possessionis apud locatorem manente. Hæc species deinde ad genus translata est: hoc est, ad quorumlibet agrorum & domorum locationem: vnde prædia dari in ἐμφύτευσιν dicuntur. CONSISTIT itaque hic contractus ἐμφυτεύσεως, in rebus soli & fundi duntaxat, in quo fructus ex cultura conductori prouenit: sed locator manet verus fundi Dominus, ideoq; iuxta leges & consuetudines regionum, partem fructus ex contractu iuste percipit.

DE CONTRACTV SOCIETATIS.

IN contractu, quem vocant, societatis, hoc est, vbi vel vnus ponit pecuniam tantum, & alter tantum operam, vel vnus ponit pecuniam & operam, alter tantum pecuniam aut operam, vel vterque ponit pecuniam & operam, sed non æqualiter. Sequendum est fundamentum sine fraude: Quod tibi non vis, alteri ne feceris. Qui contra hoc fundamentum, socium deceperit, iniustus est & societatis fraternæ iura violauit. HÆC de contractibus placuit adijcere, vt piorum conscientijs in hac re consulerem. Plena doctrina de contractibus, petatur ex Iurisconsultorum scriptis, qui ex professo de hisce rebus copiosissime vt artifices scribunt, nec est quod quisquam putet sapientum gubernatorum placita de contractibus, aut alijs officijs in vita vtilibus, aduersari Euangelio. Nam, sicuti supra testati sumus, Euangelium politicas ordinationes nequaquam abolet. Dominus enim dicit: Regnum meum non est mundanum. Relinquit ergo Euangelium cuilibet regioni suas leges, quæ non discedentes à Decalogo, faciunt ad conseruationem politiarum & familiarum. QVAPROPTER pij tutissime sequi possunt hanc regulam: Omnes contractus approbati à legitimo magistratu, penes quem summa est gubernatio, liciti sunt Christianis, modo non aperte pugnent cum lege naturæ, aut Decalogo. Atque ideo pij libere ijs bona conscientia sine offensione Dei vti possunt, non secus atq; hisce elementis, quæ nobis communia sunt cum pijs & impijs.

QVAESTIO DE BONIS ECCLESIASTICIS.

Num liceat hæredibus bona repetere, quæ ipsorum maiores contulerunt Ecclesiæ, pro celebrandis missis: cessantibus iam, imo abolitis missis?

DISCERNENDVM est inter finem proximum donationis, & finem vltimum. Finis proximus donationis fuit celebratio missæ, qui cum impius sit, recte faciunt, qui missandi ritum abolent. Finis vltimus fuit conseruatio cultus Dei. Huic fini, quia bonus & sanctus est, destinari debent bona olim ad celebrationem missarum collata.

OBIECTIO.

Obijciunt, in plerisq; donationum diplomatis, expressam esse hanc clausulam: Si cessauerit talis missandi vel canendi ritus, habeant hæredes potestatem recipiendi ea bona, quæ ipsorum maiores contulere ad missas, &c.

RESPONSIO.

Qvi ea bona contulerunt Ecclesiæ, errarunt in specie, non in genere. Species est, missæ celebratio. Genus est, cultus Dei. Hæredes proinde rectius edocti, deberent corrigere maiorum errata, & ad verum cultum Dei conuertere, quod prophanationi cœnæ Dominicæ destinatum fuit. Imo hoc potius pij magistratus officium esse statuo, ne priuatorum auaritiæ ista bona exponantur. Flora meretrix Romana contulit suas facultates (quas habuit plurimas) ad conseruandum spectaculum annuum Romæ. Hoc spectaculum cum grauissimus censor Cato abolendum censuerit propter turpitudinem & obscœnos meretricum gestus, hæredes Floræ abolitis ludis Floralibus, repetunt bona à Flora collata. Verum Romanus Senatus sapientissime iudicauit, non debere ista bona ad hæredes redire, sed spectandum esse consilium Floræ legantis, cuius vltima voluntas fuit, vt sua bona quæ legârat, seruirent Romanæ Reipublicæ. Flora etenim etsi in specie errauit, non tamen in genere. Proinde vt genus conseruaretur, Senatus Romanus rectissime iudicauit, Floræ legata non reddenda esse hæredibus ea petentibus propterea quod ludi florales essent aboliti. Ad eundem modum legata ad conseruandas missas, non sunt restituenda hæredibus, cessantibus missis, sed conuertenda sunt ad genus, vt seruiant Ecclesiæ Dei, hoc est, attribuantur docentibus, discentibus, emeritis & Ecclesiæ custodibus & defensoribus. Non debent hominum voluptatibus seruire, sed necessitatibus Ecclesiæ. Sic etiam iudicat Bartolus præstantissimus Iureconsultus, qui hunc ipsum casum de missis attingit in commentarijs suis, in legem, De eo quod legatum est ciuitati. Verba Bartoli hæc sunt: Si testator reliquit centum pro missis canendis, quæ missæ non possunt cantari propter interdictum: illud relictum debet conuerti in alium vsum. Thesin seu generalem sententiam paulò ante ponit idem Bartolus: Si, inquit, testator adijcit modum seu conditionem impossibilem (scilicet propter interdictum) ob aliquem finem licitum & honestum, tunc si non potest impleri eo modo, quo dixit, conuertitur in alium vsum licitum.

GRAVITAS PECCATI RAPIENTIVM BONA ECCLESIASTICA.

Vtranqve tabulam violant raptores bonorum Ecclesiasticorum. Sunt enim & impij cõtra Deum, & crudeles aduersus Ecclesiam & eius membra. Nam & quæ data sunt in cultum diuinum, sacrilege sibi vsurpant, & egena Ecclesiæ membra victu spoliant. Cicero affirmat illum grauius delinquere, qui è publico ærario aliquid surripit, quam qui priuati hominis thesaurum furto aufert. Proinde longe grauius eos peccare certum est, qui Ecclesiæ bona per iniuriam occupant. Dominus damnat eos, qui ex suo pauperibus nihil conferunt: quomodo putabimus eos iudicium Dei euasuros, qui aliena rapiunt? Damnatur voce Dei, qui æquo animo iniuriã non fert: quomodo fieri potest, vt pœnas euadat qui membra Christi iniuria afficiat? Deus non fallitur Sophistica, non recipit excusationes iniquas. Quocunq; se vertunt raptores bonorum Ecclesiasticorum, non possunt effugere, quin septimi præcepti reatu obstringãtur. Nam cum Dominus dicit: Non furtum facies, prohibet ne ex alieno quicquam iniuste nobis vllo iuris prætextu vendicemus. Etsi autem multi hodie bonis Ecclesiasticis per iniuriam occupatis, suauiter vti videntur, tamen testem conscientiam secũ circumferunt, quæ tametsi veluti cauterio vsta, ad tempus secure conquiescit: tamen aliquando, idq; in mortis articulo, tanquam è graui somno excitata, instar mille testium erit, & grauius affliget cor, quam vlla laceratio corporis corpus cruciare potest. Tum vere sentient, non de nihilo fuisse, quod olim ab Isaia dictum est, cap. 33. Væh qui prædaris, nonne & ipse prædaberis? & qui spernis nonne & ipse sperneris? cũ fatigatus desieris contemnere, contemneris? Hæc Prophetæ verba tandem sentient non euanescere in aërem. Putant isti, nihil periculi esse, propterea quod non sentiant præsentem Dei manum, quos tamẽ historia populi Iudaici satis docet, sacrilegorum pœnam non auferri, etsi ad tempus differtur, propter eos quos Dominus sua bonitate inuitat ad pœnitentiam. Prophetarvm vocem contemsit populus Iudaicus, sed tandem impleta mensura peccatorum, prorsus interijt. Hodie sonat vox Dei in auribus nostris & secure dormimus in vtranq; aurem sine pœnitentia, sed expletis peccatis nostris, etiam in nos iram suam Dominus effundet, atque tum futurum est, quod prædixit Ieremias: Sicut fur deprehensus in furto confunderis. Quo verbo significat spiritus Dei, fore vt iustas pœnas aliquando luant, qui verbum Dei pro ludibrio habentes, omnia quæ suadet animi libido sibi licere putant.

QVÆSTIO DE RECTO VSV BONORVM ECCLESIASTICORVM.

QVIA bona Ecclesiastica longo tempore fuerunt in magno abusu, iuste quæritur quisnam sit verus & legitimus vsus bonorum Ecclesiasticorum & quibus conferri debeant ista bona. Non enim propterea aliquis iure occupat Ecclesiæ bona, quia vel cucullum gerit, vel boat in templo, vel etiam linguam Latinam nouit, in quo errore hactenus fuerunt multi. Sed hic audiēdi sunt sancti patres, qui sincero iudicio iudicare possunt. Gratianus Augustini sententiam referens, testatur stipendia Ecclesiæ, hoc est, annuos redditus & donationes, in quatuor debere distribui partes. Quarum prima detur Episcopo & familiæ eius, propter officium & hospitalitatem, non ad luxum, non ad alendam superbiam, non ad torques aureas, nō ad aureos annulos, non ad caballos alendos, non ad aulicum strepitum: sed ad necessariam 10 & honestam sustentationem, ne diuitijs huius mundi inescatus, obliuiscatur officij. Quemadmodum olim factum esse in hoc regno satis notum est. SECVNDA pars detur clero, cuius tres ordines facio. In primo sunt docentes & discentes in Ecclesia, quibus sumtus debentur, ne paupertate coacti abijciant officium. In secundo sunt, qui olim seruierunt Ecclesiæ, sed nunc vel morbo affecti, vel senio confecti, officium facere non valent. His liberalis debetur ex bonis Ecclesiæ sustentatio. In tertio ordine sunt, qui suis laboribus in studijs Ecclesiæ vtilibus hoc merentur. Hi veluti milites in vsum Ecclesiæ foueri debent. TERTIA pars conferatur pauperibus, qui vere sunt tales, quorum transacta vita honesta fuit. Nam qui scortando & potando sua bona absumserunt, indigni sunt qui Ecclesiæ bonis alantur. Hi mendicitate victum quærant. QVARTA pars templis & domorum fabricæ reseruetur. HÆC 20 Augustini sententia, de partitione bonorum Ecclesiasticorum pia & vera est. Non vult sanctus ille vir bonis Ecclesiæ ali canes & meretrices, non vult ociosos ventres & ignauos fucos bonis Ecclesiæ impinguescere, non vult agmina Monachorum, inutilissima terræ pondera, delicate viuere ex bonis Ecclesiæ, non vult fumos & boatus vendi pro Ecclesiæ thesauro, sed iustam dispensationem requirit, iuxta proportionem Geometricam, quæ rationem officij & laboris habet in assignandis stipendijs. ETSI autem hanc sententiam Augustini, de partitione bonorum Ecclesiæ probo, tamen hoc iusta ratione addo. Primum quia Episcopis non congruunt politica imperia, licet pijs regibus & principibus imperia, ditiones, iurisdictionem ciuilem, exercitus Episcoporum ad se transferre, modo ea conuertant in Ecclesiæ Dei conseruationem, hoc est, pijs regibus & principibus licet se istis bonis munire, vt habeant quo tue- 30 antur Ecclesiam aduersus hostes, & quo munifici esse possint erga pios exules & alios de Ecclesia & Republica bene meritos. QVOD autem recte dicimus Episcopis non congruere politica imperia, id satis ostendunt dicta, quæ discernunt ministerium Euangelij, & politica imperia. Sicut pater meus misit me (ait Dominus) ita ego mitto vos. Regnum meum non est de hoc mundo. Reges gentium dominantur, vos autem non sic. Arma militiæ nostræ non sunt carnalia. SED Papistæ obijciunt donatas esse Romano Pontifici à Constantino certas prouincias. Si demus hoc verum esse, etsi est falsissimum, tamen etiamsi delata esset potentia illa Syluestro, non licuisset eam ipsi accipere in ea functione, in qua erat, & successoribus tradere. Quia vnusquisq; debet officia suæ vocationis facere, iuxta dictum: In hoc sitis ambitiosi, vt sitis quieti & faciatis propria. Episcopus debet docere, Rex gubernare exerci- 40 tus, stipendia, bella, pacem corporum. Non sunt igitur hæc mandanda pastori, sed vnusquisque suo loco memor suæ regulæ, Propria facite. Item, Vnusquisq; sicut eum vocauit Deus, ita ambulet. Item, Quæ tibi Deus præcepit, ea sancte facito. Dictum itaq;, Vos autem non sic: non tantum ita intelligatur, quod cum ministerio Euangelij, non tradit Christus politicam potestatem, sed etiam ne accipiatur & exerceatur à tenente ministerium. CVM Pontificij obijciunt responsum Domini, ad dictum, ecce duo gladij hic, satis declarant se sophistice agere. Nam cum ille respondet, satis est, significet querelam de duplici genere hostium. Satis est & Pontificum & Pilati gladios aduersus vos stringi. Hinc extra omne dubium concluditur non congruere Episcopis & pastoribus imperia politica. Pie igitur & recte Christianus Tertius, Rex Daniæ fecit, cum Episcoporum principatus ad se transtulit ad conseruanda Eccle- 50 siæ studia necessaria & ad reprimendos hostes Euangelij. DEINDE vbicunq; adhuc vberiores Ecclesiæ sunt redditus, & vbi bene prospectum est ijs, de quibus dictum est, debet pius Rex seu princeps tanquam œconomus & nutritor Ecclesiæ, bonorum quæ supersunt rationem habere, ac imprimis cauere, ne ab ociosis ventribus, qui nec seruierunt vnquam, nec seruiunt, nec seruire possunt Ecclesiæ aut Reipublicæ, bona Ecclesiæ occupentur. Nam vt superior Dominus defensor est aliorum publicorum bonorum: sic est defensor Ecclesiasticorū bonorum. ET vt Regis interest, si ciuitas bona fisci male administrat, curare vt diligentius & vtilius collocentur. Ita de facultatibus Ecclesiasticis interest Regum & principum curare, vt quæ hactenus seruierunt superstitioni, iam veris vsibus applicentur. VERVM interim caueat quisq;, ne prætextu pietatis ad luxum & prophanos vsus bona Ecclesiæ conuertat.

Patientes igitur estote fratres vsq; ad aduentum Domini.

Ex obiurgatione diuitum, infert adhortationem ad pios pauperes, vt cum videant qualis sit exitus futurus eorum, qui diuitijs suis in hac vita abutuntur: potius patienter ferant præsentes ærumnas, quam vt velint diuitias diuitum, cum salutis periculo expetere. Estque hæc exhortationis propositio.

Ecce agricola expectat preciosum fructum terræ, cum patientia super eo, dum accipiat pluuiam matutinam & serotinam. Patientes igitur estote & vos confirmate corda vestra. Quoniam aduentus Domini appropinquat.

Prima propositionis ratio ab exemplo agricolarum sumitur. Quemadmodũ agricolæ aborantes in serendis agris & parandis, patienter expectant fructum: ita pij per patientiam expectare debent finem fidei, qui est salus animarum. Pluuia matutina dicitur, quæ in vere decidit iacto iam primum semine in terram. Serotina quæ in autumno cadit plenis aristis, vnde grana turgescunt & redduntur maiora. Ratio appellationis est, quod totum tempus quo semen in agris est, confertur diei vni. Huius principium est ver, & finis autumnus.

Ne ingemiscatis alius aduersus alium, fratres, ne condemnemini. Ecce iudex ante ianuam astat.

Secunda ratio à pœna impatientiæ. Gemitus nomine intestina quædam quærimonia notatur, quæ ex impatientia proficiscitur. Ad ianuam astare, est in propinquo esse.

Sumite pro exemplari, fratres mei, afflictionis & patientiæ Prophetas, qui locuti sunt nomine Domini.

Tertia ratio ab exemplo Prophetarum, qui etsi vice Domini in annunciando verbo functi sunt, non tamen erant immunes ab afflictione, in qua summam patientiam declararunt. Vide Hebr. 11.

Ecce beatos ducimus eos qui sustinent.

Quarta ratio ab adiacentibus. Beati dicuntur qui patiuntur, Matth. 5. Igitur patienter præsentes afflictiones ferre oportet. Sunt autem duobus modis beati, sensu & euentu. Sensu quidem quia reuera sub cruce sentiunt præsentiam Dei consolantis se. Euentu vero quia vere liberabuntur, iuxta promissionem Christi, Matth. 5.

Tolerantiam Iob audistis & finem domini vidistis.

Quinta ratio ab exitu præsentium ærumnarum, quem ostendit proposito illustri exemplo sancti Iob. Iob supra modum afflictus erat, sed finis Domini, id est, exitus quem Dominus dedit, fuit lætissimus. Nam afflictionis tempore superato, consolationem accepit & gloriose ab omnibus afflictionibus suis liberatus est. Atque ita in præsentibus ærumnis, oculi nostri non tam in has miserias, quam in earum lætum exitum defigendi sunt.

Nam valde misericors est Dominus & commiserans.

Quintæ rationis confirmatio est, ab affectu Domini erga eos, qui patienter in fide afflictiones sustinent. Quia sæpe misericordiæ Dei idq; meritissime fit mentio in scripturis, & Deus ipse prædicatur misericors & miserator. (Misericors quidem, quia vere afficitur nostris miserijs & veluti compatitur nobis. Miserator vero, quia nobis miseris manum porrigit, nosq; è miseria liberat) volo breuiter recitare, quæ nobis in mentem venire debent, quoties misericordiæ Dei erga nos fit mentio. PRIMVM, obiectum misericordiæ cogitandum est, quod est miseria generis humani, qua totum genus humanum est in se miserrime perditum, subiectũ tyrannidi Diaboli, obnoxium omnibus calamitatibus, spiritualibus & corporalibus. SECVNDO, huius miseriæ caussa cogitanda est, quæ est peccatum, res omnium tristissima & turpissima, cuius iustissima pœna est animarũ & corporum perpetuus cruciatus. TERTIO, cogitanda est immensa philanthropia Dei erga genus humanum, quod Deus non abiecerit prorsus hominem, propter tantam

tantam turpitudinem & fœditatem. QVARTO, antilytron cogitetur, hoc est, victima filij Dei, qua succurritur miseriæ nostræ, & peccatum expiatur. Huius antilytri cogitatione, sancti patres in suis sacrificijs se consolati sunt. Ad hoc antilytron respicit Dauid, quoties in Psalmis implorat misericordiam Dei, id quod satis indicat Psalmus 50. vbi proponit precationem suam his verbis: Miserere mei Deus, secundum magnam misericordiam tuam, secundũ multitudinem miserationum tuarum, dele iniquitates meas. Cum dicit, dele, respicit ad sanguinem mediatoris, sicut apertius indicat in septimo versu, vbi meminit expiationis, ita enim ait: expiabis me hyssopo & mundabor. QVINTO, pœnitentia seu conuersio hic requiritur, sine qua istius ineffabilis precij, victimæ filij Dei non reddimur participes. Huc pertinent 10 multa Prophetarũ dicta. 2. Paral. 30. Pius & clemens Dominus, Deus vester, & non auertet faciem suam à vobis, si conuersi fueritis ad eum. Iere. 3. Conuertimini filij reuertentes, & sanabo auersiones vestras. Idem 18. Conuertimini & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris, & non erit vobis in ruinam iniquitas. AD hanc conuersionem inuitat Euangelium: Pœnitentiam agite, appropinquat enim regnum cœlorum. Et Christus ipse ait: Non veni vocatum iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. SEXTO, Perpetua gratitudo in tota vita cum prædicatione gloriæ Dei requiritur, & sancta quædam sollicitudo adhibenda est in regendis moribus, vt corde, ore, lingua & tota conuersatione Dei misericordiam prædicare videamur. SEPTIMO, Quia ingens imbecillitas est nostra, quæ nunc particularitatis, nunc indignitatis nostræ cogitatione augetur: cogitandum est quod misericordia Dei non 20 claudatur angustis limitibus, nec superetur magnitudine peccatorum nostrorum, sed quod extendatur ad omnes fines orbis terrarum, & abundet infinitis modis supra peccatum. Beata virgo in hunc modum canit: Misericordia Dei in generationes generationum timentibus eũ. Et Petrus ait: Deus longanimis est erga vos, non volens vllos perire, sed omnes recipere ad pœnitentiam. DE hac ditissima Dei misericordia, Diuus Cyrillus in hunc modum scribit: Mons olíueti altitudinem & copiam diuinæ significat misericordiæ, per filij Dei in carnem aduentum nobis affluenter ostensæ. Nempe olei nomine in scripturis, Dei misericordia sæpius exprimitur, quod illius natura, huius conditioni congruat. Superfertur enim oleum cæteris liquoribus, atq; supernatat: ita misericordia omnibus supereminet Dei operibus, & plus cæteris in homines elucescit. Misericordia enim superexaltat iudicium: & miserationes eius su- 30 per omnia opera eius. Insuper oleum dolores vulnerum mitigat, & sanat tumores ac vlcera: Dei vero misericordia plagas animæ nostræ curat, omnemq; depellit languorem peccati, vt canit Propheta: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui replet in bonis desiderium tuum, qui coronat te in misericordia & miserationibus. Demum qui palestram subire debebant, aut luctam, oleo delibuti prodibant in medium, quo eorum corpora ad id genus certaminis essent accommodatiora. Sic in acie contra aëreas potestates certaturis, suam Deus misericordiam elargitur, ea nos præuenit, suggeritq; vires, quibus in tam difficili prælio ope sua muniti, tandem victores euadamus. In te (dicit Propheta) eripiar à tentatione, & in Deo meo transgrediar murum. Et iterum: Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Si consi- 40 stant aduersum me castra, non timebit cor meum. Si exurgat aduersum me prælium, in hoc ego sperabo. Demum alio loco: fortitudinem meam ad te custodiam, quia Deus susceptor meus es, Deus meus, misericordia eius præueniet me.

AVGVSTINVS in quodam sermone ita ait: Misericordia abundatissima est & larga eius beneuolentia, qui nos sanguine filij sui redemit, cũ propter peccata nostra nihil essemus. Nam ipse aliquod magnum fecit, cum hominem ad imaginem & similitudinem suam creauit. Sed quia nos nihil fieri voluimus peccando, & traducem mortalitatis de parentibus duximus, & massa peccati (massa iræ) facti sumus, placuit tamen illi per misericordiam suam redimere nos tanto precio, dedit pro nobis sanguinem vnici sui innocenter nati, innocenter viuentis, innocenter mortui, qui nos tanto precio redemit. Non vult perire quos emit, non emit, quos 50 perdat, sed emit quos viuificet.

Ante omnia, fratres mei, ne iuretis, neque per cœlũ, neq; per terram, neq; aliud vllum ius iurãdum. Sit autem vestrum, est, est, & non, non, vt ne in iudiciũ incidatis.

Vt temerariam iurandi consuetudinem damnat proposita pœna: Ita modũ præscribit affirmationis & negationis, cum inquit, sit vestrum ita, ita, & non, non, hoc est, quod affirmandum fuerit simpliciter & sine iureiurando affirmate, quod negandum simpliciter negate. Sequutus sum ea exemplaria græca quæ legunt ἵνα μὴ ὑπὸ κρίσιν πέσητε. Nam hæc lectio magis congruit, quam & vetus interpres secutus est.

DE IVRAMENTO.

QVIA hoc dicto abutuntur Anabaptistæ ad abolendum omne iusiurandum, iudico operæpretium esse totum hunc locum pluribus explicare, vt constet quatenus licitum sit iurare & quatenus non, & vt certa sit nobis tractationis ratio, hæc ordine dicam. PRIMVM, in genere ostendam interdum licitum esse iurare. DEINDE ea inquiram, quæ ad legitimum iuramentum requiruntur, vt constet quod licitum & quod illicitum sit. PRÆTEREA, quibus iuratis sit credendum, non enim cuiuis iurato credendum est. POSTREMO loco argumenta Anabaptistarum refellam. 10

DE PRIMO.

IVRAMENTA interdum licita esse, docetur sequentibus sex argumentis. PRIMVM, Secundum præceptum Decalogi manifeste requirit religionem iurisiurandi. Nam dum vetat abusum nominis diuini, requirit eius legitimum vsum, videlicet, inuocationem Dei, cuius pars est religiosa iuratio. SECVNDVM, Præcepti secundi declaratio Deut. 6. Idem comprobat, ibi enim ait Moses: Per nomen illius iurabis, hoc dictum & licitum esse iuramentum testatur, & modum iurationis ostendit. Non enim vult, vt per nomina Dæmoniorum more gentium, sed vt per suum nomẽ iurent Israëlitæ. TERTIVM, Exodi 22. Præceptum Domini hoc est, cum controuertitur de re deposita, sed ablata: præcepit Deus vt apud quem res deposita erat se iuramento purget. QVARTVM, Exempla sanctorum plurima, vt Abraham, Isaac, Iacob, & aliorum multorum qui nequaquam vel ipsi iurassent, nec ab alijs iuramenta postulassent, nisi statuissent licitum fuisse iurare. Verum ipsorum iuramenta regulam legitimi iuramenti constituunt, vt infra dicam. QVINTVM, Exemplum Christi & Apostolorum in nouo Testamento. Quoties Christus vtitur hac iurationis forma? amen amen, &c. Quoties Paulus iurat, & alij Apostoli? Hæc nequaquam Apostoli & multo minus Christus fecisset, si omne iuramentum esset illicitum. SEXTVM, Finis iurisiurandi, Heb. 6. Et omnis, inquit, ipsis controuersia finis in confirmationem iuramentum est. HABEMVS firmas rationes, quibus clare, ostenditur non omne iuramentum illicitum esse, vt Anabaptistæ vociferantur: nunc transeamus ad id quod secundo loco proposuimus. 30

DE SECVNDO.

IN iuramento, quod est affirmatio vel negatio alicuius, cum attestatione nominis Dei, aut alterius rei quæ sacrosancta & inuiolabilis esse debet, quatuor requiruntur, quæ & diligẽter in omni iuramento spectanda sunt: vt partes iurationis, caussæ, affectus iurantis, & finis iurationis. PARTES sunt duæ, vna est attestatio Dei super re quam affirmamus vel negamus. Iurans enim cum alios testes non habet, ad Deum quem nihil latet prouocat, ac eius petit testimonium, illudq; quod dicit tanquam à Deo teste profectum iureiurando confirmat. Hinc sequitur, quod non sit cõfugiendum ad diuinum testimonium, nisi vbi & testes alij haberi non possunt, & res ita iuranti est nota, vt sciat se non temere prouocasse ad tantum testem. 40 ALTERA est conditio vindictæ diuinæ in eum qui iurat, si iurando fallit. Nam si is non euadit pœnam qui mentitur testimonium regis terreni, quid fiet ei qui Deum mendacem facit? Hæc conditio omnes reuocabit non solum à periurio, verumetiã à iurandi leuitate. CAVSÆ iurationis duæ sunt. Prior rei de qua agitur ignoratio. Posterior rei grauitas. Nam in rebus nugatorijs & nihili aut parui momenti, non est confugiendum ad iusiurandum. nomen enim Dei magis sacrosanctũ nobis esse debet, quam vt ad illud confugiamus iurando, nisi maxima vrgente necessitate. AFFECTVS iurantis duplex esse debet. nam & odio mendacij & amore veritatis impelli debet. Vbicunq; hic affectus non est, in vanum sumitur nomen Dei. FINIS iurationis duplex quoq; est, vnus vt obtineatur veritas, alter vt Deus honoretur per quem iuratur. 50 EX his quatuor rite collatis, facile patebit quando iurare licet & quando non. Quidam hanc distinctionẽ probant: quod iuramentum publicum tantum, hoc est, postulatum à legitimo magistratu sit licitum, non autem priuatum, hoc est, quod aliquis sponte facit, vel in sua vel in aliena caussa. Verum quia exempla multa probant etiam priuata iuramenta, istam distinctionem non recipio. Sed definio licitum iuramentum, quod in timore Dei fit ad confirmandum veritatem eius rei, cuius ignoratio vel gloriam Dei impediret, vel proximi saluti & famæ noceret.

DE TERTIO.

IAM

IAM quibus iuratis sit credendum exponendum est. Non enim cuiuis, vel iurato credere oportet. Poëta Menander ait: ἀνδρῶν δὲ φαύλων ὅρκον εἰς ὕδωρ γράφε: hoc est, Prauorum hominum iuramentum in aquam scribito. Significat ergo hoc signo, vanum esse quod iurant homines praui. Qui enim aperte mandata alia Dei transgreditur, vt idololatria, iniusticia, tyrannide, ebrietate, adulterio, scortatione, iniuria, & huiusmodi alijs: is facile etiam Deum contemnet iurando. Quare huiusmodi hominibus iuratis, nec pius magistratus, nec alius quispiam facile receperit. Paulus iurans his verbis, testis est mihi Deus, mox subiecit, cui seruio in spiritu: significans Deum colentibus, si quid iurarint credendum esse. Qui enim Deum vacui fide, colere non possunt, quomodo putandi sunt Deum colere religione iurisiurandi? quomodo tribues illi partem, cui totum ademisti?

DE QVARTO.

IAM videamus quibus fundamentis nituntur Anabaptistæ. Primum adducunt dictum Domini: Matth. 5. Ego dico ne omnino iuretis. Deinde verba Iacobi vrgent: Nolite iurare neq; per cœlum, neq; per terram, neq; aliud quodcunq; iuramentum. Sit, inquit Dominus, sermo vester est, est, non, non, quod autem his additur à malo est. HIS nituntur fundamentis Anabaptistæ, quibus cederem nisi superiores rationes me rectius instruerent. Vt autē intelligatur quid velit prohibitio Domini, quæ videtur vniuersalis esse, spectandum est consilium Chrsti in tota ista concione de operibus. Non est consilium Domini, vt corrigat legem patris sui, sed vt errorem interpretum legis patefaciat, & arguat. Lex patris est, per nomen meum iurabis. Hanc legem non abolet Dominus, sed tuetur potius, dum eius corruptelam reprehendit. Pharisæi ex lege hac ita concluserunt: Deus præcepit vt iuremus per nomen eius, ergo quauis de caussa & quouis modo iurare licet. Hanc erroneam consecutionem reprehendit Dominus, dum ait: Non peierabis, sed reddes Domino iuramenta tua. Ego vero dico vobis ne iuretis omnino, neq; per cœlum &c. omnino, ὅλως, vniuersalis particula referri debet ad morem iurandi tum receptū, videlicet, quauis de caussa & quouis modo, more prophanorum hominum iurare. HIC ergo Christus prohibet ne discipuli sui & qui vere Deum timent, temere iurent quauis de caussa & quouis modo. Vult enim nomen Dei religiosius coli, quam vt in vanum vsurpetur. IACOBVS similiter non abolet præceptum Dei de religione iurisiurandi, sed tantum corrigit temere iurandi & quouis modo consuetudinem. Nā legitimus iurandi modus inter promissiones Euangelij numeratur: Ierem. 4. Iurabis, viuit Dominus, in veritate & iudicio & iusticia. Hoc dictū non præcipientis, sed promittentis fore, vt verus Israël sit verus Dei cultor futurus, vtq; gentes veram Dei religionem amplectantur. Cuius rei argumentum erit, quod sint iuraturi hac forma: viuit Dominus, non autem hac: viuit Baal, Saturnus aut Iupiter. QVOD autem Hoseæ 4. dicitur, Neq; iuraueritis, viuit Dominus: comminantis est vox. Comminatur enim ingratis Iudæis, vt eorum terra propter contumaciam aduersus Deum desoletur, vt in locum veri cultus Dei substituatur idolorum cultus, ex quo fiet, vt non amplius iurent dicentes: viuit Dominus, sed viuit Baal, &c. ANABAPTISTÆ vrgent formā à Domino præscriptam: Sit sermo vester est, est, non, nō. Quid his verbis vult Dominus? vt loco temerarij iuramenti vtantur constanti oratione. Requirit ergo Dominus constantiam in dictis, vt nostrum est sit est: & nostrum non sit non. Non prohibet quin liceat nobis confugere ad religiosum iusiurandum, vbi grauitas caussæ id postulat: sed vrgent fortius quod sequitur. QVOD autem (inquit Christus) his additur à malo est, hoc est, quod vltra simplicem affirmationem aut negationem temere additur, nulla graui vrgente caussa: à malo est, id est, à malo animi affectione, seu à mala conscientia, seu ab ipso Diabolo. Non dicit legitimum iusiurandum à malo esse, sed temerarium tantum, quod fit leuitate quadam & mala consuetudine & quauis de caussa. Deinde fieri interdum potest, vt iuramentum sit à malo non iurantis, sed simplicē asseuerationem non credentis, quod cum fit non propterea malum erit iuramentum religiosum. Non enim omne malum est, quod à malo est. fit enim sæpe, vt malæ sint occasiones bonorum: Vt cum dicimus bonas leges à malis moribus esse, scilicet, per occasionem non effectiue.

Affligitur aliquis inter vos? oret.

Parænenses speciales texuntur, ac primum, vt qui malis affligitur & persecutionem patitur, oret. Nullum etiam pharmacum præsentius est aduersus huius mundi ærumnas, quam oratio ex fide. Omnia, inquit Dominus, quæcunq; petieritis in oratione credentes, accipietis. Atq; eius ratio Iudic. 9. eleganter signatur, vbi sanctissima mulier ita orat in oratione sua: Humilium & afflictorum semper tibi placuit deprecatio. Et Psalm. 49. Inuoca me in die tribulationis, & eruam te.

Aequo animo est quisq; ? psallat. Suadet vt, qui rebus vtitur prosperis, psallat: Quo consilio tria docet Apostolus. Primum enim cum iubet psallere, vult vt agnoscamus autorem prosperitatis nostræ Deum esse. Secundo, vult vt ipsum prædicemus ac laudemus, gratitudinem ipsi referentes pro beneficijs suis. Tertio, vt non cum mundo in Dei contemtum prosperitate nostra abutamur, sed vt in autore potius acquiescamus ei psallentes, & non nobis ipsis quicquam tribuentes. Mundus autem contra facit: Nam nec Deum autorem suæ felicitatis agnoscit, nec illi gratus est, tantum abest vt Deo psallat, imo potius furenter prophano gaudio exultat.

Infirmatur quis inter vos, accersat presbyteros Ecclesiæ, & orent pro eo vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei seruabit laborantem, erigetque eum Dominus, quod si peccata commiserit, remittentur ei. Suadet infirmo, quid illi faciendum sit. Primum accerset presbyteros tanquam animæ medicos. Deinde presbyteri aduocati, orent pro laborante, & eum oleo vngant, non vt moriatur, sed vt miraculose sanitati restituatur. Sicut aperte hic Apostolus loquitur. Verum cum oleum symbolum doni sanationis fuit, quod donum ad tempus durauit confirmandæ doctrinæ caussa in primitiua Ecclesia: & nunc illud donum Ecclesia nó habet: Stultum est symbolum retinere, sine re symbolo significata. Vt interim taceam idololatricos exorcismos & fiduciam vnctionis, qua putabatur firmissimum præsidium aduersus Diabolum esse cuiusmodi etiamnum in Papatu retinent. Quare Papistis suum relinquamus pigmentum, quo mortuos suos in orcum mittendos commaculant. PRÆTEREA hic locus apertissime confutat Nouatianorum dogma, qui lapsis post agnitam veritatem negarunt ad gratiam reditum. Quare imprimis hoc Iacobi testimonium obseruandum est, dicit enim aperte: Si peccata commiserint, hoc est, aliquid commiserint contra conscientiam, remittentur eis.

Confitemini alius alij offensas. Alia hypothesis de mutua incidentium offensarum condonatione. Non enim aliud fieri potest, quam vt in hac naturæ imbecillitate & in hac corruptissima & veluti delirante mundi senecta, multæ incidant offensæ, quas Apostolus vult vt & agnoscamus & alij alijs condonemus. Papistæ hunc locum interpretantur de confessione & enumeratione peccatorum, quæ fit sacrificulo quod commentum non solum pugnat cum Apostolicæ Ecclesiæ consuetudine (huiusmodi enim confessio ignota fuit Iacobo alijsque Apostolis) verumetiam aperte refutatur verbis Iacobi, qui ait: Confitemini alij alijs offensas. Nam si interpretatio Papistarum valeret, tum non solum laicus sacerdoti, verumetiam sacerdos laico sua peccata confiteretur, quod nequaquam fert sacerdotalis, si dijs placet, dignitas.

Et orate alij pro alijs vt sani sitis. Alia hypothesis de mutuis precibus: Præcipit enim, vt pro nobis inuicem oremus, quo sani simus, hoc est, vt sit quam minimum offensarum inter nos. Nam hoc ad mentium & affectuum sanitatem refero, quibus laborantibus nunquam non vt pustulæ quædam erumpunt offensæ.

Multum enim valet deprecatio iusti efficax. Ratio proximæ rationis ab effectu orationis piæ. Et nota quod vt vnum in precante: ita alterum in ipsa oratione requirat. In precante requirit iusticiam: quare & Paulus iubet nos eleuare manus puras. Hæc iusticia in duobus sita est, nimirum, vt precaturus statuat sibi remissum esse peccatum, & omne peccandi propositum abijciat. Qui enim hoc non facit, operam ludit. In oratione requirit efficaciam, hoc est, singularem ardorem, qui ex fide proficiscitur, qua homo statuit se exaudiri merito & intercessione Domini mediatoris.

Elias homo erat ijsdem, quibus nos, obnoxius, & precatione precatus est, ne plueret & non pluit super terram annos tres & menses sex & rursus precatus est, & Rationis proximæ confirmatio est ab exemplo. Elias orauit efficaciter, Elias fuit iustus, Ergo iusti deprecatio est efficax. Pro maiori ponitur

cœlum

cœlum pluuiam dedit, & terra protulit fructum suum.

eius confirmatio, de qua lege 17. cap. 3. lib. Regum. Verum ne quis excipiat & dicat id factum esse propter viri singularem sanctitatem & merita, anteuertit & dicit eum ὁμοιοπαθῆ fuisse nobis, vt qui ijsdem affectibus & infirmitatibus corruptæ naturæ nobiscum fuerit obnoxius.

Fratres, si quis inter vos aberrauerit à veritate, & conuerterit eum quispiam, sciat quod qui auerterit peccatorem ab errore viæ suæ, seruabit animam eius à morte, & operiet multitudinem peccatorum.

Commēdatur pijs diligentia in procuranda fratrum salute, vt alter alterum ab errore viæ suæ, id est, doctrinæ & vitæ, reuocet, quod qui facit, primum seruat animam eius, qui errauit: Deinde multitudinem peccatorum tegit, dum scilicet peccator eius admonitione conuersus reconciliatur Deo, & peccata ipsius apud Deum teguntur, & in altam obliuionem veniunt. SED quomodo homo hominis animam seruare à morte poterit? Et quomodo multitudinem peccatorum operiet? Ministerio & non virtute propria. Sic Paulus dicit se genuisse Galatas. Et ad Timotheum scribens ait: Hoc faciens & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt. Quamuis autem solius Dei est saluare: tamen nos sibi veluti socios adiungit, & nobis ascribit propter ministerium, quod sibi soli reuera conuenit. HOC nobis dignitatem ministerij verbi commendatiorem reddet, cum audiamus nos in hominum salute procuranda συνέργους Dei esse, quibus impertit etiam quodammodo diuinum honorem. Quomodo autem homo operit multitudinem peccatorum iam dixi: id non facit virtute, sed doctrina & venia. Doctrina facit vt peccator conuertat se ad Deum, qui peccatū solus expiat: venia, dum ipse fratris errata tegit. Huc illud: Dilectio operit multitudinem peccatorum. Papistæ qui ex hoc dicto colligunt, hominem sua caritate mereri remissionem peccatorum, falluntur. Quemadmodum antithesis in Salomone satis ostendit: Ibi enim odium & caritas, vt contrariæ caussæ in contrarijs effectibus opponuntur. Odium (inquit) suscitat rixas, & vniuersas præuaricationes operit caritas. Nam vt odium caussa est rixarum inter homines: ita caritas errata tegit vel sanando vel conniuendo.

FINIS.

INDEX DOCTRINÆ SACRÆ ET LOCORVM THEOLOGICORVM, QVI IN COMMENTARIIS EXPLICANTVR,

SECVNDVM NVMERVM PAGINARVM ET LINEArum : quorum prior paginæ est, reliqui lineæ.

A.

Aduen-

B.

Cœna

Concu-

D.

E.

Ecclesiæ

Eleemo-

per Euan-

G.

H.

J.

Idolothytis

Imputan

de

K.

L.

M.

Mansue-

Merces

N.

Necessitas

O.

P

reantur

Peccantium

Peccato

Primatus

Q.

R.

Reatus

S.

Sacerdo-

Salus

Sophistica

T.

V.

X.

Z.

ERRATA SIC CORRIGANTVR.

Pag. 2. lin. 15. fœtida. Pag. 19. lin. 27. lex ipſa. 20, 36. δικαίωμα. 20, 47. Nunc ætiologiá. 22, 18. & immundiciem. 37, 26. Hæc ſexta circumſtantia. 42, 7. eſt iuſtus reputatus. 68, 29. diſputationem aggreditur. 77, 3. pabulum eſt. 80, 22. contendit, ambulantes. 96, 28. exhæreditati. 98, 3. oderit. 99, 29. impediet manum. 110, 10. affecturus. 116, 51. Repetitio. 220, 29. γνώμη. 142, 20. erat oriundus. 142, 57. conuertuntur. 142, 1. Euangelij. 161, 47. incorrupto. 162, 39. humana cognitio. 167, 57. ex fide & caritate. 171, 56. Eſt autem. 173, 44. affectus. 176, 20. deterius ipſi fiat. 178, 24. Scripſi autem vobis. 186, 35. qui thoro. 187, 6. inconiugatis. 196, 37. Corinthios vſos. 199, 7. circumducere. 201, 53. latius ſpargeretur. 203, 20. impertit conſilium. 210, 19. & poculi menſæq; Domini. 216, 39. dederunt, & huius. 218, 1. cor ſincerum, ſola. 218, 33. & erat figura. 220, 56. Non diſcernens. 222, 45. quaſdam paulo poſt. 229, 35. ne audienti. 230, 31. alios informem. 235, 19. in certiſsimam. 240, 24. exuſcitabuntur. 257, 50. Dicit enim ſe. 259, 40. indicet. 266, 42. ſeparant. 276, 58. precetur. 288, 44. capitur. 310, 47. agatis. 312, 19. prouentus. 315, 13. differentis. 320, 15. amplificat. 321, 3. hoc eſt. 322, 16. controuertitur. 323, 6. prolixior. 325, 45. Aſcendi. 329, 46. offendendi. 330, 35. Secundũ argumentum. 331, 37. iuſtificandi. 334, 35. ἐνέϱγειαν. 335, 13. faſcino illo. 335, 59. amentiæ. 346, 32. Epexergaſia. 348, 57. turbatur. 355, 36. ſeiunctio. 358, 53. pulchre. 359, 38. abutantur. 360, 56. adminiſtram. 361, 57. εἰδωλολατϱεία. 361, 58. deſerti. 363, 2. φύσις. 363, 49. po-

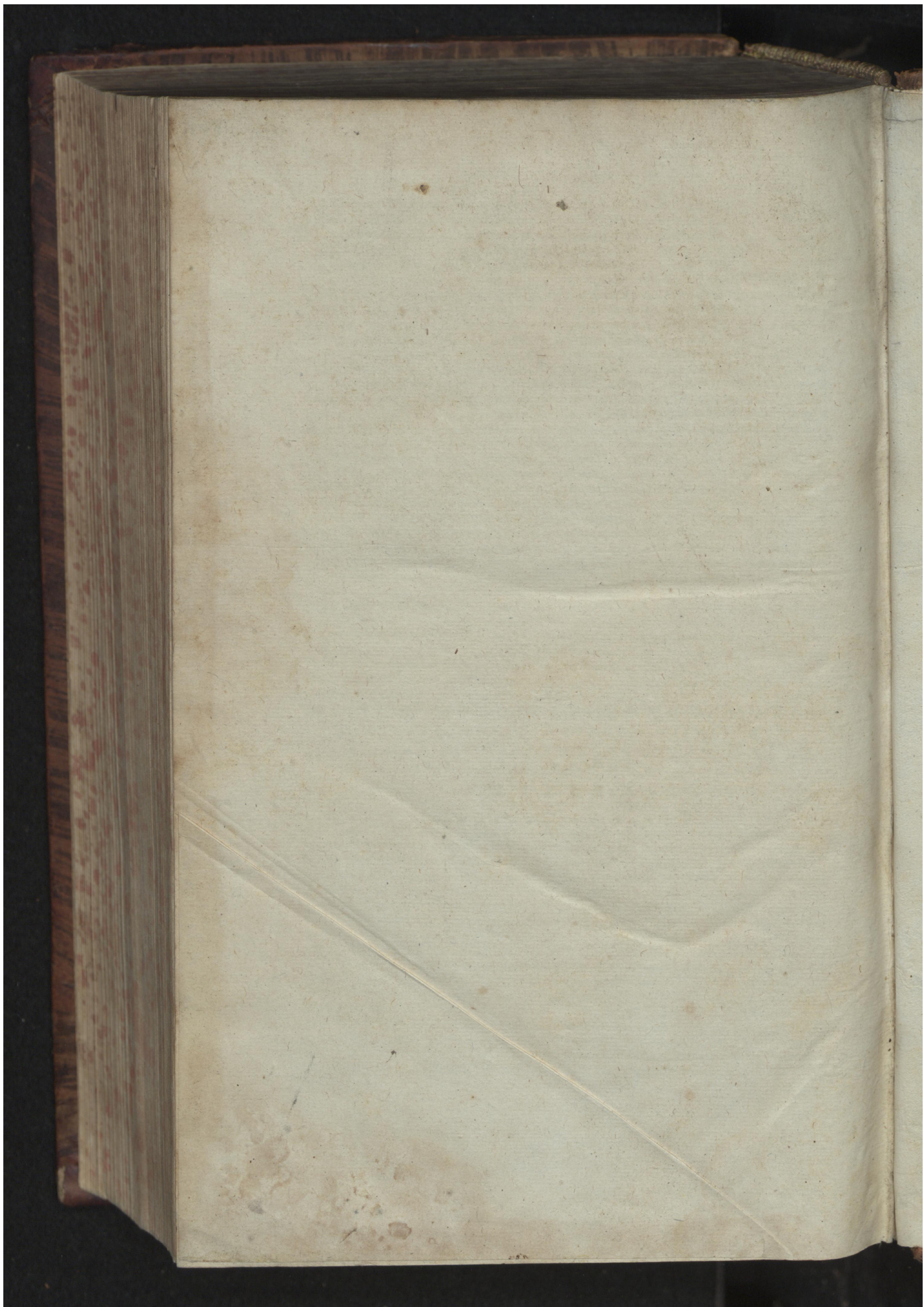
49. potiſsimum. 363, 54. duntaxat. 364, 38. affectus. 365, 26. illa. 365, 38. pax noſtra. 366, 35. ſparſa. 368, 4. conſtantiam. 369, 27. habet. 372, 1. audiret. 374, 56. ſubiacebunt. 375, 25. κατηχεῖν. 376, 40. deſtruetur. 378, 36. ſpiritum. 384, 6. doctrina. 384, 47. In hac. 388, 46. ἐνέργειαν. 394, 17. potentiam. 394, 20. ἰσχὺς. 399, 24. dilecto. 401, 33. credenti. 407, 7. τούτου. 409, 10. id eſt. 409, 49. declarabant. 411, 43. adepti. 411, 55. doctrinæ. 412, 5. propheticam ſententiam. 414, 36. è perſecutore. 418, 12. Breuiter. 417, 59. & terrenis. 419, 20. Epheſij. 414, 29. agnoſcat. 424, 40. veræ doctrinæ. 427, 54. Deponi. 427, 58. efficaciam. 429, 34. abſcindendam. 429, 44. græce. 430, 35. ſine. 430, 37. illud. 433, 17. peruicaciam. 433, 19. præfectus. 435, 11. laſciua. 437, 22. indies. 437, 49. at ſi. 440, 47. quo. 442, 57. igitur. 444, 43. illos. 447, 35. ſint. 450, 30. conſtantia. ibid. 45. ſacerdotem. 451, 35. inconſtantiæ. 454, 40. quædam. 456, 38. συζυγία. 456, 39. συζυγία. 457, 19. conſcientiæ. 463, 34. fouemus. 464, 2. hos 469, 6. Sic. 473, 22. ψυχῇ. 474, 45 Deo. 478, 25. præcipue. 481, 33. locus. 488, 24. Socrates. 495, 43. pij. 498, 3. ἐξοχῶ. 498, 30. creaturam. 499, 3. θρόνος. 501, 27. extendat. 502, 35. quadam, 521, 54. perſecutionum. 533, 16. præcipue. 548, 16. aſpernemini. 557, 49. pereuntibus. 558, 55. ſunt. 560, 21. à forma. 566, 7. verbo. ibid. 16. apparens. 569, 30. inuenta. 590, 24. torpedinem. 596, 1. nobis. 520, 6. Habet. 610, 39. eligi. 623, 33. flabello. 635. 51. ſeducent. 646, 36. rectæ. 652, 12. eligi. 653, 3. paribus. 654, 51. vt redimeret. 670, 12. &. 558, 8. Titulus eſt, non textus. 672, 34. ſæpiſsime. 675, 56. effectum. 683, 20. nonum. 704, 51. Dominus. 705, 13. eſt. 706, 14. primæ. 710, 47. imitemur. 725, 10. Atque. 725, 14. Trinitatis. 739, 33. tanquam. ibid. 47. vere. 745, 43. ſanguinis. 747, 9. eſſent. ibid. 41. vobis. 748, 9. ſuo, 752, 4. dehortatur. 791, 38. Antanaclaſis. 793, 55. probationem. 805, 13. Epheſ. ibid. 57. vel. 810, 54. nituntur. 813, 21. exhilarant. 814, 13. Nunquid. 815, 54. Apoſtolus. 825, 29. cum. 835, 56. vtriuſque. 853, 44. nec. 864, 23. ἔμελλεν. 868, 30. quanto. 872, 4. tabernaculum. 878, 26. doctrina. 893, 40. infœcunda erat & ſterilis. 927, 35. πάσης. 955, 31. antiquiſsima. 956, 36. Huc. 962, 48. mature. 967, 37. nondum. 969, 45. boni. 976, 10. laborantes. 979, 46. mala.

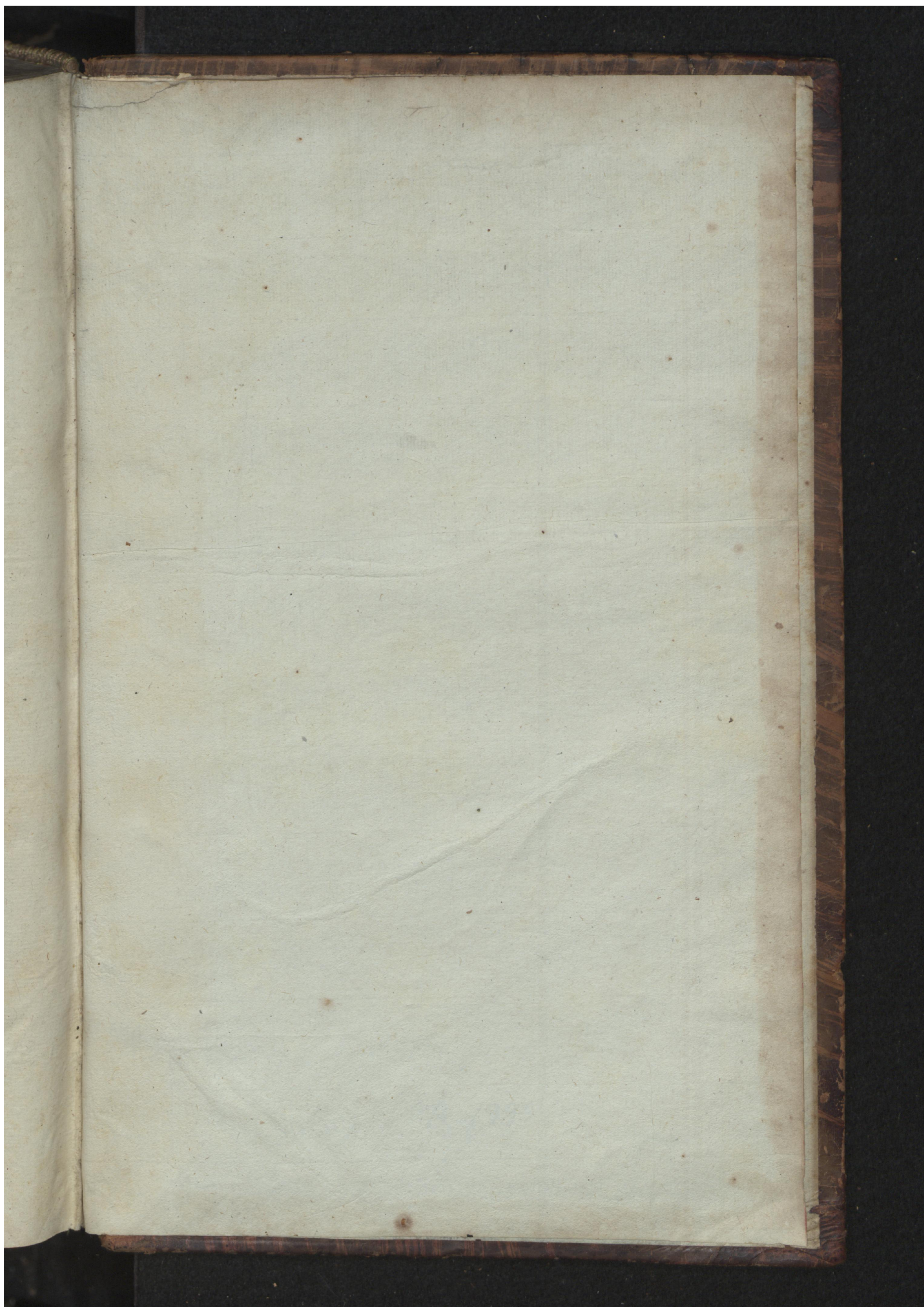
HORVM COMMENTARIORVM EDITIONEM FINIIT ANDREAS SCHNEIDER CAL. MAII AN. LXXII. INCEPTAM CAL. APR. AN. LXXI.

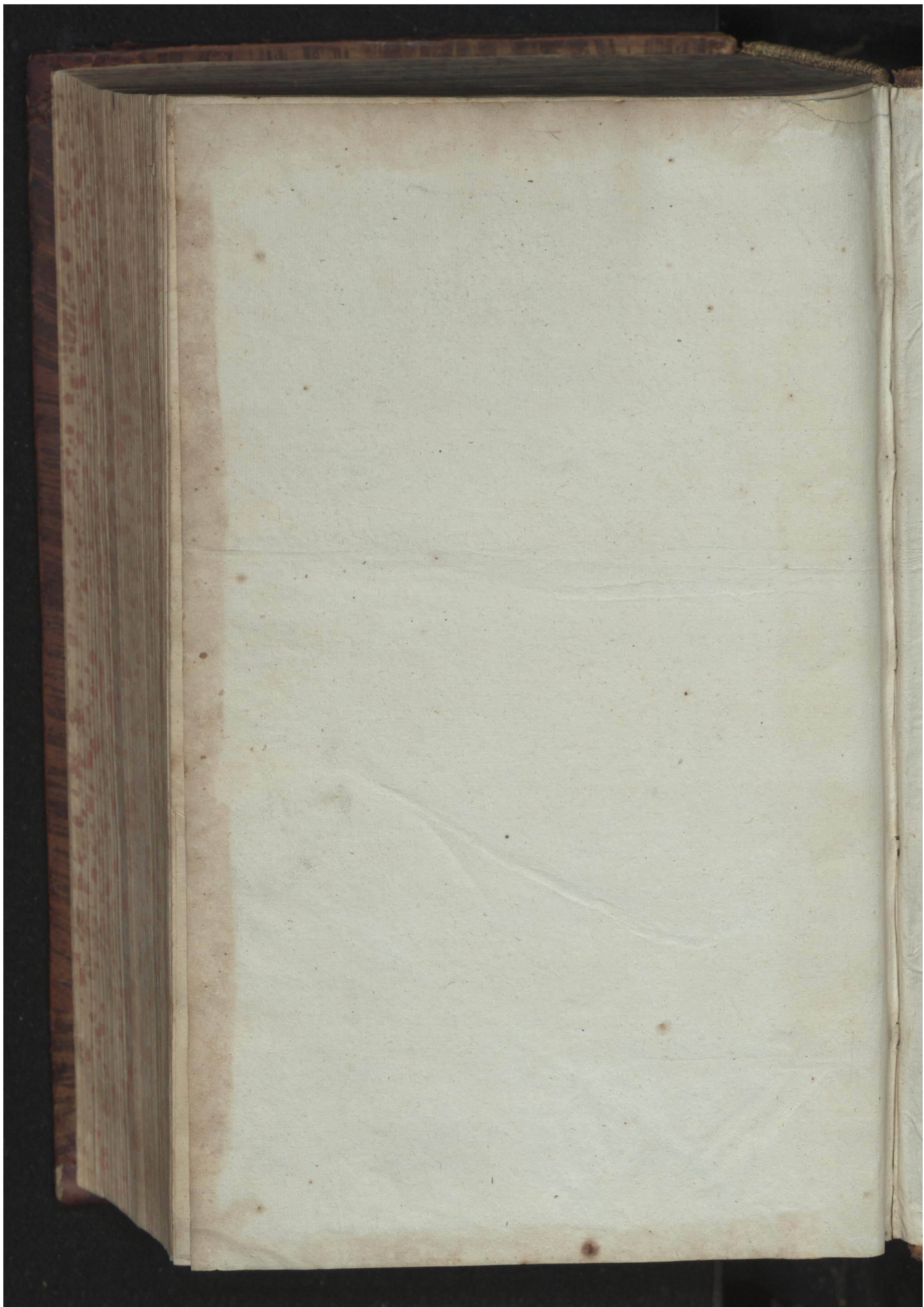
LIPSIAE

TYPIS VOEGELIANIS.

544

Aget BB 1990